

AnaBritannica

27

Ruv
Sig

Hürriyet

AnaBritannica
GENELKÜLTÜR ANSİKLOPEDİSİ

AnaBritannica

GENEL KÜLTÜR ANSİKLOPEDİSİ

Cilt 27

HÜRRİYET'İN OKURLARINA ARMAĞANIDIR.

ANA YAYINCILIK A.Ş. VE ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA, INC.
İŞBİRLİĞİ İLE YAYIMLANMAKTADIR

**Encyclopædia Britannica'nın hazırlanmasına
katkıda bulunan üniversite danışma komiteleri:**

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

<i>Chicago Üniversitesi</i> Hellmut Fritzsche, <i>Başkan</i> Donald W. Fiske, <i>Başkan Yardımcısı</i> Edward Anders	Jack D. Cowan Mihaly Csikszentmihalyi Jack Halpern Eric P. Hamp	Saunders Mac Lane Janet D. Rowley
---	--	--------------------------------------

AVRUPA

<i>Leiden Üniversitesi (HOLLANDA)</i> Hans Daalder, <i>Başkan</i>	<i>Marburg Üniversitesi (ALMANYA)</i> Othfried Madelung	<i>Sosyal Bilimler Yüksek Okulu (FRANSA)</i> Marc Augé Jacques Le Goff
<i>Floransa Üniversitesi (İTALYA)</i> Mauro Cappelletti	<i>Max Planck Biyofiziksel Kimya Enstitüsü (ALMANYA)</i> Manfred Eigen	<i>Yeni Lisbon Üniversitesi (PORTEKİZ)</i> Fernando Gil
<i>Kopenhag Üniversitesi (DANİMARKA)</i> P. Nørregaard Rasmussen	<i>Ruhr Üniversitesi; Max Planck Kömür Araştırmaları Enstitüsü (ALMANYA)</i> Günther Wilke	Jacques Bersani, <i>Sekreter</i>
<i>Madrid Complutense Üniversitesi (İSPANYA)</i> Pedro Schwartz		

AVUSTRALYA

<i>Avustralya Ulusal Üniversitesi</i> Barry W. Ninham, <i>Başkan</i> Don Aitkin Brian D.O. Anderson Ian Donaldson	Cecil A. Gibb Isabel McBryde A. W. Martin Russell L. Matthews	Colin George Plowman Donald Walker
---	--	---------------------------------------

BİRLEŞİK KRALLIK

<i>Cambridge Üniversitesi</i> Sir Brian Pippard, <i>Başkan</i> Sir Geoffrey Elton Kurt Lipstein Sir John Lyons	<i>Londra Üniversitesi</i> Maurice Cranston Donald G. MacRae David Alfred Martin Donald M. Nicol	C. Anthony Storr Sir Keith Thomas <i>Sussex Üniversitesi</i> H. Christopher Longuet-Higgins
<i>Edinburgh Üniversitesi</i> Ian G. Stewart C. Barrie Wilson	<i>Oxford Üniversitesi</i> Sir Ralf Dahrendorf Uwe W. Kitzinger	

KANADA

<i>İngiliz Kolumbiyası Üniversitesi</i> William E. Fredeman, <i>Eş-Başkan</i>	<i>Toronto Üniversitesi</i> A. Edward Safarian, <i>Eş-Başkan</i> Calvin C. Gottlieb A. Douglas Tushingham	<i>Victoria Üniversitesi</i> Donovan W.M. Waters <i>Waterloo Üniversitesi</i> Frederick R.W. McCourt
<i>Simon Fraser Üniversitesi</i> J. L. Berggren Peter Kennedy Edward McWhinney Grant Strate	<i>Montreal Üniversitesi</i> François Duchesneau	<i>York Üniversitesi</i> John T. Saywell

ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA, INC.

IMPRIMATUR

Bu ansiklopedi, büyük bölümüyle *Encyclopædia Britannica* çevirisinden ve editörlerce hazırlanmış ek bilgi ve maddelerden oluşmuştur. İçeriği *Encyclopædia Britannica, Inc.* tarafından incelenmiş, yansız, önyargısız, doğru ve geçerli olduğu ve *Encyclopædia Britannica*'nın geniş ve kapsamlı bir ansiklopedi için koyduğu standartlara uygunluğu onaylanmıştır.

Encyclopædia Britannica (Chicago)

Robert P.Gwinn
Yönetim Kurulu Başkanı

Peter B.Norton
Başkan

Fred H.Figge, Jr.
Başkan Başyardımcısı

AnaBritannica (İstanbul)

Nazar Büyüm
Yönetim Kurulu Başkanı

Sadun Sönmez
Genel Müdür

Dr.Cihan Belen
Genel Müdür Yardımcısı

Encyclopædia Britannica

First Edition 1768-1771
Second Edition 1777-1784
Third Edition 1788-1797
Supplement 1801
Fourth Edition 1801-1809
Fifth Edition 1815
Sixth Edition 1820-1823
Supplement 1815-1824
Seventh Edition 1830-1842
Eighth Edition 1852-1860
Ninth Edition 1875-1889
Tenth Edition 1902-1903

Eleventh Edition
© 1911
By Encyclopædia Britannica, Inc.

Twelfth Edition
© 1922
By Encyclopædia Britannica, Inc.

Thirteenth Edition
© 1926
By Encyclopædia Britannica, Inc.

Fourteenth Edition
© 1929, 1930, 1932, 1933, 1936, 1937, 1938, 1939, 1940, 1941, 1942, 1943,
1944, 1945, 1946, 1947, 1948, 1949, 1950, 1951, 1952, 1953, 1954,
1955, 1956, 1957, 1958, 1959, 1960, 1961, 1962, 1963, 1964,
1965, 1966, 1967, 1968, 1969, 1970, 1971, 1972, 1973
By Encyclopædia Britannica, Inc.

Fifteenth Edition
© 1974, 1975, 1976, 1977, 1978, 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984, 1985,
1986, 1987, 1988, 1989, 1990, 1991, 1992, 1993, 1994
By Encyclopædia Britannica, Inc.

© 1994
By Encyclopædia Britannica, Inc.

Copyright under International Copyright Union
All rights reserved under Pan American and
Universal Copyright Conventions
by Encyclopædia Britannica, Inc.

AnaBritannica

© 1986, 1992, 1993, 1994

Her hakkı saklıdır. Yazılar ve görsel malzemeler, izin alınmadan,
tümüyle ya da kısmen yayımlanamaz, kullanılamaz. Süreli yayınlarda
(günlük, haftalık, onbeş günlük, aylık gazete ve dergiler)
kısa alıntılar, kaynak gösterilerek kullanılabilir.

ISBN 975-7760-01-3

93.34.Y.0012.3

Ana Yayıncılık ve Sanat Ürünlerini Pazarlama Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Büyükdere Caddesi, Üçyol Mevkii, 57, 80725 Maslak, İstanbul

Yapım ve Baskı: Hürriyet Ofset Matbaacılık ve Gazetecilik AŞ, İstanbul
Ercan Ofset Yayıncılık ve Matbaacılık Ticaret Limited Şirketi, İst. Tel. 698 58 58

AnaBritannica
Ana Yayıncılık AŞ Adına Sahibi
Nazar Büyüm

EDİTÖRLER KURULU
Philip W. Goetz, *Başkan*
Encyclopædia Britannica Genel Yayın Yönetmeni, Chicago
Prof.Dr.Çiğdem Kağıtçıbaşı
Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul
Dr. Andrew Mango
BBC Fransa ve Güneydoğu Avrupa Yayınları Eski Müdürü, Londra
Prof.Dr. İlhan Tekeli
Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara
Prof.Dr. Nur Yalman
Harvard Üniversitesi, Cambridge (ABD)

DANIŞMA KURULU
Prof.Dr.Çiğdem Kağıtçıbaşı, *Başkan*, Doç.Dr. Murat Belge, Prof.Dr. Şerif Mardin, Prof.Dr. İlhan Tekeli

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Dr. Gürel Tüzün

GENEL YAYIN KOORDİNATÖRÜ
Cenap Nuhurat

YAYIN KURULU
Dr. Gürel Tüzün, *Başkan*, Mehmet Aközer, Hasan Kuruyazıcı, Cenap Nuhurat, Ayla Ortaç

YAZI KURULU
Aydan Bulutgil, Fahrettin Çiloğlu, Nurettin Elhüseyni, Çiğdem Karabağlı, Muhittin Karkın

YAYIN KURULU SEKRETERİ
Hüsniye Özdemir

REDAKSİYON KURULU
Atilla Aksel, Engin Alçora, Vesile Buket, Atay Eriş

ARAŞTIRMA
Nalan Barbarosoğlu, Taçlan Boyat, Uğur Canbilen, Gülay Eriş, Şevki Evrendilek, Celal Kolay, Sema Köksal, Eray Oral

DİL VE YAZIM DANIŞMANLARI
Ömer Asım Aksoy, Memet Fuat

GÖRSEL MALZEME
Şükran Ayyıldız, Ahmet Birsin, Haydar Çalkın, Elif Erim, Nesrin Ertürk, Ferda Erentürk, Mustafa Kaşıkçı, Erol Taşkent

ARŞİV
Yasemin Eraygen, Uygur Erol

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Çiğdem Karabağlı

YÖNETİM SEKRETERİ
Özcan Akkan

SANAT DANIŞMANI
Bülent Erkmen

TEKNİK DANIŞMAN
Yücel Uzmen

TEKNİK KOORDİNATÖR
Sefa Esenyel

BİLGİ İŞLEM
Derya Köroğlu, *Danışman*, Hakan Gönenli

BİLGİ İŞLEM-DİZGİ
Mustafa Balaban, Saliha Bilginer, Ali Türkmen, Demet Yılmaz

DÜZELTİ
Nur Ankan, Selçuk Onur, Nurettin Pirim, Ecmel Tanyel, Eyüp Yıldırım

TİCARET MÜDÜRLÜĞÜ
Nusret Şumlu, *Müdür*
Hülya Akdoğan, Mehmet Altuntaş, Zerin İçli, Alaattin Okurcan, Güllén Sade, Aliye Şimşek

MUHASEBE MÜDÜRLÜĞÜ
Rana Rendantiyen, *Müdür*
Mustafa Yalçın Atalay, Nilgün Aydın, Olcay Işık

GENEL HİZMETLER
Filiz Erol, Mustafa Turan

DANIŞMANLAR

Dr. Turan Akay, Prof.Dr. Erdem Aksoy, Doç.Dr. Ömür Akyüz, Prof.Dr. Ali Alpaslan, Prof.Dr. Necla Arat, Prof.Dr. Zeki Aslan, Prof.Dr. Ülkü Azrak, Prof.Dr. İsmet Baran, Prof.Dr. Cem Behar, Dr. Halil Berktaş, Dr. Kürşat Bozkurt, Prof.Dr. Önder Bilgi, Doç.Dr. Çetin Bolcal, Doç.Dr. Reşit Canbeyli, Prof.Dr. Nezihi Canitez, Prof.Dr. Cevat Çapan, Doç.Dr. Yavuz Çotuk, Doç.Dr. Jale Erzen, Doç.Dr. Caner Fidaner, Memet Fuat, Doç.Dr. Semra Germaner, Prof. Gönül Gökdoğan, Doç.Dr. Güney Göneng, Prof.Dr. Dinçer Gülen, Suna Güler, Doç.Dr. Osman Gürel, Prof.Dr. Bozkurt Güvenç, Doç. Özer Kabaş, Fikret Karakaya, Doç.Dr. Dursun Koçer, Hayim Eliyezer Kohen, Mangeli Kiokosky, Doç.Dr. Nurettin Meriç, Atilla Odabaş, Prof.Dr. Eren Omay, Prof.Dr. Oğuz Onaran, Prof.Dr. Oğuz Oyan, Prof.Dr. Ayla Ödekan, Ahmet Özalp, Sarper Özsan, Kevork Pamukciyan, Ali G. Pasiner, Dr. Mehmet Rifat, Prof.Dr. Kemal Saybaşılı, Selim Somçağ, Dr. Sotiri Tataridis, Prof.Dr. Metin Tuncel, Dr. T. Bedirhan Üstün, Doç.Dr. Ayşegül Yüksel

YAZIM VE ARAŞTIRMA

Prof.Dr. Haluk Abbasoğlu, Erhan Acar, Seyit Ali Ak, M.Nuri Akbayer, Renan Akman, Burçin Aktan, Prof. Filiz Ali, Erdal Alover, Dr. Şahin Alpay, Dr. Üstün Alsaç, İbrahim Altınsay, Çağatay Anadol, Fahri Aral, Emine Özden Arıkan, Prof.Dr. Güven Arsebük, Hilmi Artan, Dr. Oruç Aruoba, Dr. Zeynep Aruoba, Hasan Ataol, İtör Ay, Osman Bahadır, Levon Balıkcıoğlu, Haluk Barışcan, Taciser Belge, Murat Buket, Nurtan Bulutgil, Sema Bulutsuz, Cüneyt Cebenoyan, Doç.Dr. Nur Centel, Doç.Dr. Tankut Centel, Binnur Çakır, Vural Çakır, Vedat Çakmak, Raşit Çavaş, Sevda Çavaş, Besim Çeçener, S. İnci Çelikkıran, Dr. Feride Çiçekoğlu, Yusuf Çotuksöken, Özden Dilek, Prof.Dr. Ali Dinçol, Kemal Doğan, Kemal Durmaz, Ayşe Efe, Peri Efe, Dr. Levent Efe, Alev Er, Oktay Etiman, Sermin Evrendilek, Şevki Evrendilek, Yaşar Gedikoğlu, Ülge Göker, Dr. Ergun Gökten, Dr. Orhan Gölbaşı, Alper Görmüş, Doç.Dr. Adil Güner, Nurdan Gürbilek, Keremcan Gürses, Roza Hakmen, Doç.Dr. Şükrü Hanioglu, Prof.Dr. Doğan Hasol, Dr. Levent Kayaalp, Zühal Kayaalp, Dr.Mine Kazmaoğlu, Zeynep Kınık, Remzi Hakan Kır, Orhan Koçak, Ahmet Kotil, M. Sabri Koz, Sema Köksal, Yavuz Kösemen, Murat Kural, Turgay Kurtsoy, Prof.Dr. Nilüfer Kuruyazıcı, Dr. Şule Kut, Dr. Gün Kut, Ertuğrul Kürkcü, Ardaş Margos, Doç.Dr. Barış Mater, Tacettin Neciboğlu, Tan Oral, Dr. Baskın Oran, Semih Orcan, Doç.Dr. Sinan Ömeroğlu, Muzaffer Öktem, Metin Övret, Doç.Dr. Mehmet Özdoğan, Ülkü Özen, Dr. Şirin Özesen, Koral Özgül, Rüya Özkalkan, Doç.Dr. Yılmaz Özkan, Sedef Öztürk, Dilek Paksoy, Ayşegül Parmaksızoğlu, Gülin Pazaroğlu, Hilda Hülya Potuoğlu, Doç.Dr. Yavuz Sabuncu, Necdet Sakaoğlu, Yurdanur Salman, Dr. Nail Satılğan, Şebnem Sayhan, Erhan Sertbaş, Prof.Dr. Veli Sevin, Işık Sirman, Tanık Sipahi, Gün Soysal, Prof.Dr. Sinan Sönmez, M. Halim Spatar, Şen Süer, Doç.Dr. Sabri Sümer, Cemal Süreya, Doç.Dr. Gencay Şaylan, Doç.Dr. Ataman Tangör, Özkan Taner, Doç.Dr. Bülent Tanör, Emin Tanrıyar, Dr. Uğur Tanyeli, Dr. İştär Tarhanlı, Yrd.Doç.Dr. Turgut Tarhanlı, Melek Taylan, Sabri Tekay, Aygen Tezcan, Prof.Dr. Zafer Toprak, Sevgi Tuncel, Doç.Dr. Mete Tunçay, Kemal Tunusluoğlu, Harun Turgan, Dr. Aydın Uğur, İnci User, Oral Ülkümen, Özer Üstel, Galip Yalman, Füsün Yaraş, Nuran Yavuz, İsmail Yerguz, Ayfer Yıldırım, Doç.Dr. Necmi Yüzbaşıoğlu, Necmi Zeka

DESTEK HİZMETLERİ

Davut Akbayır, Canset Aksel, Huriye Alpdoğan, Mehmet Altun, Ömer Arakon, Mehmet Atay, Mehmet Babacan, Serap Bahadır, Şöhret Baltaş, Murat Cankoçak, Nazan Ciniç, Bülent Coşkun, Fatma Çaylak, Münevver Çaylak, Hatice Çelebi, Seyhun Çelik, Ergül Çetin, Nuray Çobancaoglu, Kevser Çoruh, Yavuz Dalar, Rıza Doğan, Canan Duran, Gönül Engin, Sevinç Engin, Dursun Eser, Hatime Eser, Serpil Eyidoğan, Gül Genç, Erdoğan Geyik, Gürsel Geyik, Levent Geylan, Ercan Güngöroğlu, Kamile Gürgül, Dursun Hatko, Mahmure İleri, Suphi İleri, Derya Yücel İncesagır, Hüseyin Karayılmaz, Kralbi Karden, Kudret Köksal, Ülkü Nugay, Cengiz Okatan, Hakkı Oran, Meltem Öneş, Celal Özcan, Songül Özdemir, Nimet Özdemir, Dilek Özdiñç, Şermin Öztürk, Muazzez Pervan, Birol Sancar, Gürhan Sodan, Mustafa Şahin, Nurten Şenay, Elvan Şenlen, Ali Şimşek, Aliye Şimşek, Hilmi Şimşek, İbrahim Şimşek, Gül Şirin, Ayten Targan, Akıf Toprak, Şahika Tosuner, K. Tülin Turan, Ali Türkmen, Nihal Uygur, Sermet Ünel, Emre Ünsev, Kadir Ünver, Dalita Yazıcıyan, Ayşe Yetmen, Nuriye Yıldırım, Filiz Yıldız, Gülay Yılmaz

ANSİKLOPEDİNİN DÜZENLENMESİNE İLİŞKİN AÇIKLAMALAR

Madde başlıklarının yazımı

Latin alfabesi kullanan ülkelerdeki kişilerin, doğal oluşumların ve kentlerin adları kural olarak özgün yazımlarıyla verilmiş, bu yazımda Türkçede kullanılmayan ayırt edici işaretler de korunmuştur.

Türkiye'de yaygın biçimde bilinen adın özgün addan farklı olması durumunda (Londra/London, Brüksel/Bruxelles örneklerinde olduğu gibi), yaygın olarak bilinen ad kullanılmıştır.

Latin alfabesi kullanılmayan ülkelerdeki kişi, doğal oluşum, kent ve kurumların yazımında kural olarak, sözkonusu alfabelerdeki harflerin Türkçedeki fonetik karşılıklarını temel alan transkripsiyon yöntemi uygulanmıştır.

Kiril alfabesi ile yazılmış özel adların Latin alfabesi ile yazımında, bir alfabedeki harflerin öbüründeki alfabetik karşılıklarını temel alan transliterasyon yöntemine başvurulmuştur.

Çince kökenli sözcüklerin Latin harfleriyle yazımında, günümüzde yaygın bir biçimde kullanılmaya başlanan Pinyin sisteminden yararlanılmış, eskiden kullanılmakta olan Wade-Giles sistemine göre yazımları gönderme maddesi olarak düzenlenmiştir. Örnek:

A-pao-chi bak. Abaoji

Abaoji

Çince sözcüklerin okunuşu konusunda okura yardımcı olmak amacıyla, her iki transkripsiyon sistemindeki hecelerin nasıl okunacaklarını gösteren tablo Çin dilleri maddesinde verilmiştir.

Kişi adları kural olarak önce soyadı, sonra ilk ad olarak verilmiş, ikisi birbirinden virgülle ayrılmıştır.

Osmanlı döneminin ünlü kişileri ilk adlarına göre sıralanmış, lakapları ayrıç içinde büyük harfle verilmiştir. Örnek:

Abdullah Cevdet

Abdullah Efendi (YENİŞEHİRLİ)

Uzakdoğulu (Çinli, Japon, Vietnamlı vb) ünlü kişilerin soyadı önce, ilk adı sonra verilmiş, bunlar virgülle ayrılmamıştır. Örnek:

Abe Isoo

Abe Masahiro

Kişi adlarının kullanılmayan parçaları soyadını izleyen virgülden sonra ayrıç içinde verilmiştir. Örnek:

Aalto, (Hugo) Alvar (Henrik).

Soyadı soyluluk unvanı ile ilgili olan kişilerde soyluluk unvanı, kural olarak kişinin soyadından sonra ayrıç içinde verilmiştir. Örnek:

Aberdeen (4.Kontu), George Hamilton-Gordon

Alba (3.Dükü), Fernando Álvarez de Toledo y Pimentel

Günümüzde varlıklarını başka bir adla sürdüren tarihi yerleşim yerleri bugünkü adlarıyla verilmiş, geçmişteki özgün adları gönderme başlığı olarak düzenlenmiş, bugün var olmayanlar ise geçmişteki adlarında verilmiştir.

Yön belirten sıfatlar özgün adın bir parçası ise özgün yazımla verilmiş, değilse Türkçeleştirilmiştir (East Lansing, East Chicago, ama East Africa değil Doğu Afrika).

Eğitim ve sanat kurumları ile uluslararası kuruluşların adları, çeviri anlam kaybına neden olmuyorsa Türkçeleştirilerek maddeler Türkçe başlık altında verilmiş, özgün yazımlar gönderme başlığı olarak düzenlenmiştir. Bu tür kurum ve kuruluşlar metin içinde de başlıktaki biçimleriyle yer almış, ayrıç içinde bilinen özgün kısaltılmış ad verilmiştir. Örnek:

British Museum

Museo Nacional de Historia bak. Ulusal Tarih Müzesi

Ulusal Tarih Müzesi

Şirketler kural olarak özgün adlarında verilmiş, gerektiğinde ayrıç içine Türkçe çevirisi konmuştur.

Metinlerde öykü, şiir, makale, resim, heykel, şarkı gibi yapıtlar (" ") işaretleri arasında ve resim, heykel dışında kalanlar özgün yazımlarıyla verilmiş, yayın tarihleri ile Türkçe çevirileri ayrıç içine alınmıştır. Yapılar kural olarak Türkçe verilmiştir.

Bütün öbür yapıtlar özgün adlarıyla ve italik olarak yazılmış, yayın tarihleri ile Türkçe karşılıkları ayrıç içine alınmıştır. Türkçeye çevrilip yayımlanmış yapıtların adı italik olarak, yayın tarihi de ayrıç içinde en sonda verilmiştir. Örnek:

Fri Felt (1905; Özgür Çayırar)

Leyendas de Guatemala (1930; Guatemala Efsaneleri, 1967)

Metinlerde, kişilerin doğum ve ölüm yerleri yaşadıkları çağdaki özgün adlarıyla, bütün tarihler miladi takvime göre verilmiştir.

Alfabetik sıralama

Ansiklopedide yer alan kişi, yer, kavram ve kurumlara ilişkin maddelerin başlıkları Türkçe alfabetik sırada verilmiş, Türkçe alfabede bulunmayan harfler Latin alfabesindeki sıralarında alınmıştır. Bu sıralamada kesme işareti ('), aksanlar ve öbür ayırt edici işaretler dikkate alınmamıştır.

İki başlık arasındaki tek fark bir ayırt edici işaret ise, bu işaretin olmadığı başlık sıralamada öne alınmıştır. Tireli (-) sözcükler iki ayrı sözcük olarak alınmış ve ilk sözcüğe göre sıralanmıştır.

Bir sayı ile başlayan başlıklar, sayı açık olarak yazılmış gibi alfabetik sıraya konmuştur. Sayının başlığın sonunda olması durumunda, sıralama küçük sayıdan büyüğe doğru yapılmıştır.

"Mac", "Mc" ya da "M" ile başlayan özel adlar "Mac" olarak alınmış ve adın "Mac"ı izleyen parçasına göre sıralanmıştır.

McCarey, (Thomas) Leo

MacCarthy Adası

M'Clure Boğazı

McCoy, Sir Frederick

Aynı biçimde yazılan başlıkların sıralanması kişiler, yerler, kavram, kurum ve nesneler biçiminde yapılmıştır. Aynı adı taşıyan kişiler hükümdarlar, papalar, azizler ve öbür kişiler biçiminde sıralanmıştır. Yazımları aynı olan hükümdarlar ülkelerine göre gruplanmış ve her ülke içinde tahta çıkış sıralarına göre, öbür kişiler ise doğum tarihlerine göre sıralanmıştır.

Yazımı aynı olan yerleşim yerleri ülkelere göre gruplanmış ve her ülke içinde yönetim birimleri sıralamasındaki yerlerine göre büyükten küçüğe doğru sıralanmıştır.

Alfabetik sıralama harf değil, sözcük esasına göre yapılmıştır. Bir ya da daha çok harften oluşabilen sözcük kendisinden sonra gelen sözcükten bir boşlukla ayrılmıştır. Bu sıralamada tire (-) ve bölü (/) işaretleri de boşluk olarak değerlendirilmiştir. Nokta (.) sözcüğün parçası sayılmış ve alfabetik sıralamada Z'den ve onu izleyen (&) işaretinden sonra alınmıştır.

a cappella

A-cheng

A-erh-chin Shan

a posteriori bilgi

A vitamini

A&P

A. Kadir

AA

Aachen

Göndermeler

Gönderme maddeleri, okurun herhangi bir madde metnini daha iyi anlamasına, o konuda daha fazla bilgi edinmesine yardımcı olacak biçimde düzenlenmiştir. Bir metinde geçen ve ansiklopedide ayrı bir başlık olarak bulunan sözcük ya da özel ad bu açıdan önem taşıyorsa, arkasına (°) işareti konmuş, tamamlayıcı ve ek bilginin hangi başlıklar altında bulunacağı metin içinde ya da sonunda ayrıca belirtilmiştir. Okurun konuyla ilgili bilgilere kolayca ulaşmasını sağlamak amacıyla, bir sözcüğün ya da özel adın farklı yazımları da gönderme başlığı olarak düzenlenmiştir.

KISALTMALAR

AB	Limited Şirket (<i>İsveççe: aktielbolag, aktielbolaget</i>)	Kom.Şrt.	Komandit Şirket(i)
ABD	Amerika Birleşik Devletleri	Ktp.	Kütüphanesi
ADC	Alman Demokratik Cumhuriyeti	kW	kilowatt
AFC	Almanya Federal Cumhuriyeti	kW-sa	kilowatt saat
AG	Anonim Şirket (<i>Almanca: Aktiengesellschaft</i>)	Ltd.	Limited
age	adı geçen eserde	lb	libre
AM	Genlik Modülasyonu	lt	litre
AO	Anonim Ortaklık	m	metre
AŞ	Anonim Şirket	m.	madde
ay	aynı yerde	mbH	Limited (<i>Almanca: mit beschränkter Haftung</i>)
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri	mg	miligram
bak.	bakınız	MHz	megahertz
bas.	baskı, basım	MW	megawatt
baş.	başlangıç tarihi	Mij	Şirketi (<i>Hollandaca: Maatschappij</i>)
BG	Beygir Gücü	ml/sa	saatte mil
bit.	bitiş tarihi	ml	mililitre
BK	Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı	mm	milimetre
BM	Birleşmiş Milletler	no.	numara
Bşk.	Başkan	NV	Limited Şirket (<i>Hollandaca: Naamloze Vennootschap</i>)
C	Celsius	op.	opus
c.	cilt	oz	ons
Cla	Şirketi (<i>İspanyolca: Compañia; İtalyanca: Compagnia</i> <i>Portekizce: Companhia</i>)	ö.	ölümü
Cle	Şirketi (<i>Fransızca: Compagnie</i>)	örn.	örnek, örneğin
Co.	Şirketi (<i>İngilizce: Company</i>)	ös	ölümünden sonra
cm	santimetre	ÖSSC	Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
çev.	çeviri, çeviren	pA	Limited (<i>İtalyanca: per Azioni</i>)
çiz.	çizim için bakınız	pH	asitlik-alkalilik faktörü
d.	doğumu	PLC	Kamu Limited Şirketi (<i>İngilizce: Public Limited Company</i>)
da	dakika	Prof.	Profesör
D.C.	District of Columbia	Rev.	Reverend
dB	desibel	res.	resim için bakınız
der.	derleyen, derleme	S.	Aziz, Azize, Kutsal (<i>Özgün dilinde: Saint, San, Santo, Santa, Sant'</i>)
dev/da	dakikada devir	s.	sayfa
Doç.	Doçent	sa	saat
Dr.	Doktor	SA	Anonim Şirket (<i>Fransızca: Société Anonyme; İtalyanca: Società Anonima; Portekizce: Sociedade Anónima; İspanyolca: Sociedad Anónima</i>)
emk	elektromotor kuvveti	SFSC	Sovyet Federe Sosyalist Cumhuriyeti
Ens.	Enstitü, Enstitüsü	sn	saniye
eö	evlenmeden önce	SpA	Limited Şirket (<i>İtalyanca: Società per Azioni</i>)
es	evlendikten sonra	SS	Azizler, Azizeler, Kutsal (<i>İtalyanca: Santissimo, Santissima</i>)
eV	elektron Volt	SSC	Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
etk.	etkin olduğu yıllar	SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
F	Fahrenheit	St.	Aziz, Azize, Kutsal (<i>Özgün dilinde: Saint, Sankt, Sint</i>)
Fak.	Fakültesi	Sta.	Azize (<i>İtalyanca: Santa</i>)
FM	Frekans Modülasyonu	Ste.	Azize (<i>Fransızca: Sainte</i>)
ft	foot, feet	sür.	sürüyor
ft-lb	foot-libre	Şb.	Şubesi
gal	galon	tab.	tablo için bakınız
geç.	geçici sonuçlar	tab.	tahmini
GmbH	Limited Şirket (<i>Almanca: Gesellschaft mit beschränkter Haftung</i>)	TAO	Türk Anonim Ortaklığı
gr	gram	TAŞ	Türk Anonim Şirketi
GSMH	Gayri Safı Milli Hasıla	TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
GSYİH	Gayri Safı Yurt İçi Hasıla	TC	Türkiye Cumhuriyeti
H.	Hicri	ty	tarihi yok
ha	hektar	ü.	ünlendiği, ürün verdiği dönem
har.	harita için bakınız	v.	vaftizi
hd	hüküm sürdüğü dönem	vb	ve benzeri
Hz.	Hazreti	vd	ve devamı
Inc.	Şirketi (<i>İngilizce: Incorporated</i>)	vö	ve öbürleri
iy	ışık yılı	W	watt
İÖ	İsa'dan Önce	y.	yaklaşık
İS	İsa'dan Sonra	Yar.Doç.	Yardımcı Doçent
Jr.	Junior	Yar.Prof.	Yardımcı Profesör
K	Kelvin	yay.	yayımlayan
karş.	karşılaştırınız	yay.haz.	yayına hazırlayan
kg	kilogram	yazm.	elyazması
KG	Komandit Şirket (<i>Almanca: Kommandit Gesellschaft</i>)	yb	yenilenmiş basım
kHz	kilohertz	yık.	yıkılmıştır
KK	Limited Şirket (<i>Japonca: Kabushiki Kaisha</i>)	yük.	yükseklik
km	kilometre	yy	yüzyıl
km/saat	saatte kilometre		
kol.	koleksiyon		
Kol.Şrt.	Kollektif Şirket(i)		

Disraeli'nin ve Salisbury 3. markisinin başbakanlıkları sırasında posta genel müdürlüğü görevinde bulunan Manners, 1888'de ağabeyinin ölümü üzerine dük oldu.

Ruvo di Puglia, Latince RUBI, İtalya'nın güneydoğu kesiminde, Puglia (Apulia) yönetim bölgesine bağlı Bari ilinde kent. Bari kentinin batısında, Murge Platosunun doğu yamaçlarında yer alır. Eski den bir Apulia kabilesinin merkeziydi. İÖ 5-3. yüzyıllarda bir Yunan kentine dönüştü. Korinthos ve Attika kökenli siyah ve kırmızı figürlü eşyalardan taklit edilmekle birlikte belirli bir yerel karakter taşıyan çanak çömlekleriyle ünlendi. İatta Müzesi'nde bu çanak çömleklerden oluşan zengin bir koleksiyon sergilenir. Ortaçağdan kalma kent merkezini modern konut alanları çevreler. Kent merkezine egemen konumdaki romanesk katedralin (13. yy) çok güzel bir gülpence-resi ve 18. yüzyılda yapılmış ayrı bir çan kulesi vardır. Ruvo günümüzde şarap ve zeytinyağı gibi yerel tanın ürünlerinin işlendiği bir merkezdir. Nüfus (1989 tah.) 24.280.

Ruvubu Irmağı, Burundi'de Bujumbura'nın doğusundan doğan ırmak. Önce güneye daha sonra kuzeydoğuya doğru akarak Tanzanya-Burundi sınırının bir bölümünü çizer. Ruanda'daki Kibungo kentinin yaklaşık 30 km güneydoğusunda Kagera Irmağıyla birleşir. Yaklaşık 480 km uzunluğundaki ırmakın en uzun kolu olan Ruvironza Irmağı Nil'in en uzak kaynağı olarak kabul edilebilir.

Ruvuma Irmağı, Portekizce RIO ROVUMA, Tanzanya'nın güneydoğusundaki Matagoro Dağlarından doğan ırmak. Delgado Burnunun yaklaşık 32 km kuzeyinde Hint Okyanusuna dökülmeden önce, Tanzanya-Mozambik sınırının 650 km'lik bölümünü çizer. Toplam uzunluğu yaklaşık 760 km'dir. Üzerinde çok sayıda çağlayan yer aldığından, ağzından yaklaşık 100 km içerideki Upinda İvintilerine kadar ancak küçük teknelerin ulaşımına elverişlidir.

Ruwenzori Sıradagları, Uganda-Zaire sınırında, Edward Gölüyle (İdi Amin Dada Gölü) Albert Gölü (Mobutu Sese Seko Gölü) arasında, güney-kuzey doğrultusunda 129 km boyunca uzanan dağ sırası. Ekvator'un biraz kuzeyinde yer alan dağların en geniş yeri 50 km'dir. Batı yamaçları, Doğu Afrika Rift Vadisine doğru birdenbire alçalırken doğu yamaçları daha yumuşak bir eğimle Uganda Platosuna karışır. Volkanik kökenli olmayan sıradaglar Stanley Dağındaki Margherita Dorugunda(*) 5.119 m yüksekliğe ulaşan altı ayrı kütleden oluşur. En büyük dağlar Semliki Irmağına doğru akan akarsuların vadileriyle birbirinden ayrılır. Vadilerin yukarı kesimlerinde buzullar ve küçük göller bulunur. Bu bölge Uganda'nın en büyük ormanlık alanıdır. Ruwenzori Ulusal Parkı (1952) Edward Gölünün doğusunda, sıradagların güneyinde yer alır.

Ruwenzori Sıradagları Uganda'daki Kilembe'de çıkarılan bakır ve kobalt madenleri bakımından ekonomik önem taşır. Madencilik için gerekli enerji sıradagların en büyük akarsuyu olan Mubuku Irmağından sağlanır. Doğu yamaçlarında yaşayan Ambalar ve Konjolar fasulye, tatlıpatates ve muz yetiştirirler.

Ruysdael, Salomon van, asıl adı SALOMON DE GOYER (d. y. 1600, Naarden - gömülüşü 1 Kasım 1670, Haarlem, Felemenk), barok üslupta çalışan Felemenkli manzara ressamı. Manzara ressamı Jacob van Ruysdael'in amcasıdır.

1628'de Haarlem Aziz Luka Loncası'na girdi. 1648'de loncanın başkanı oldu. Tarihli ilk resimleri 1627'ye aittir.

Ruysdael'in kış görünümünü işlediği ilk yapıtları Esaias van de Velde'nin geleneğini sürdürür. İlk manzaraları ise Pieter Molijn'in renk şemasını ve düzenlemelerini temel aldığı gösterir. Onun bu iki ressamdan birinin ya da her ikisinin yanında yettiği sanılır. Dönemin öbür manzara ressamlarından farklı olarak Amhem, Dordrecht ve Utrecht gibi yerlerin aslına uygun manzaralarını yapmış, yer yer farklı görünümünden aldığı öğeleri aynı resimde kullanmıştır. İlk dönem ırmak manzaralarında (1630'lar) renkleri, çağdaşı Jan van Goyen'in ünlü ırmak manzaralarındaki gibi kullanmıştır. Uzmanlar Ruysdael'in en güçlü yapıtlarını 1645'ten sonra ürettiği konusunda görüş birliği içindedir. Bu dönemde manzara öğelerini çizmede daha ustalaşmış, renkleri daha parlaklaşmış, ışık etkilerini daha ustaca kullanmaya ve yapıtlarında bezemesel öğelere daha çok yer vermeye başlamıştır. Bu değişim kısmen Jan Both gibi İtalya'ya gidip gelen Felemenkli sanatçıların etkisine bağlıdır. Ruysdael son dönem yapıtlarının çoğunda atmosferik etkileri ustaca yakalamıştır. En tipik yapıtları manzara olmakla birlikte 1659-62 arasında av hayvanlarını işlediği ölüdoğalar da yapmıştır. Oğlu Jacob Salomonszoon da (1635-81) manzara ressamı olmuştur.

ruzba, RIZVA ya da IRIZVA olarak da bilinir, Türk halk müziğinde kullanılan telli çalgı. Üçgen prizma biçimindeki gövdesi bağlama ailesinden çalgıların gövdelerinin stilize edilmiş biçimi gibidir. Sapı ile bağlamanın sapı arasında ise hemen hemen hiçbir fark yoktur. Ruzbanın gövdesinin uzunluğu 25 cm, burgulukla sapın toplam boyu ise 40 cm kadardır. Alttaki ikili olmak üzere, üç teli vardır; bunlar alttan üste doğru, *la-re-mi* olarak akortlanır. Özellikle Aleviler arasında yaygındır. Sapındaki 12 perde bağı ile On İki İmam arasında ilişki kuran Aleviler, ruzbayı cem ayinlerinde nefes ve nasihatların seslendirilmesinde kullanırlar ve orta telini çıkarıp iki telli olarak çalarlar. Tellerine mızrap ya da tezene ile değil tırnakla vurulduğu için ruzbada "çalmak" yerine "pençe vurmak" ya da "pençe atmak" deyimleri kullanılır.

Ruzhen HANEDANI bak. Jin HANEDANI (1115-1234)

Ruzička, Leopold (Stephen) (d. 13 Eylül 1887, Vukovar, Hırvatistan - ö. 26 Eylül 1976, Zürich, İsviçre), İsviçreli kimyacı. Bitkilerin uçucu yağlarında bulunan terpenlere ve halkalı yapıdaki moleküllere ilişkin çalışmalarıyla 1939 Nobel Kimya Ödülü'nü Alman Adolf Butenandt'la paylaşmıştır.

Alman kimyacı Hermann Staudinger'in yanında çalışırken (1911-16) pireotundaki böcek öldürücü maddelerin bileşimini araştırdı. Zürich'teki Federal Teknoloji Enstitüsü'ne geçtikten sonra İsviçre yurttaşı oldu. 1926'da Hollanda'ya giderek Utrecht Üniversitesi'nde organik kimya dersleri verdi. Üç yıl sonra İsviçre'ye dönerek Federal Teknoloji Enstitüsü'nde çalışmaya başladı.

Doğal kokulu bileşiklere yönelik araştırmaları sonucunda parfüm sanayisi için önemli bileşikler olan muskon ve siveton moleküllerini buldu. Daha önce halkaların atom sayısı sekizi aşan moleküllerin çok kararsız olduğu düşünüldüğünden, bu buluşuyla yüksek karbon atomlu moleküllere ilişkin araştırmaların yoğunlaşmasını sağladı. Ayrıca 1930'ların ortalarında testosteron başta olmak üzere bazı erkek eşey hormonlarının molekül yapılarını aydınlatarak bunları biresimlemeyi başardı.

ruzmançe, 18. yüzyıla kadar RUZNAME. Osmanlı maliyesinde kamu gelir ve giderlerinin, bunlara ilişkin açıklamaların günü gününe yazıldığı defter.

Ruzmançe geleneği Hz. Ömer döneminde (634-44) Cubeyr bin Mu'tam'ın beytulmala, günlük girdi ve çıktı paraları yazmakla görevlendirilmesiyle başladı. İlhanlı, Memlük, Akkoyunlu devletlerinde de ruzmançe kalemleri vardı. Osmanlı Devleti'nde bu konudaki düzenleme Fatih Kanunnamesi'yle yapıldı. Bu kanunnamayla ruzmançeci, kadrolu kamu yöneticisi ve devletin ileri gelen memurlarından sayıldı. Hâcegân-ı divan-ı hümayun rütbesinde olan merkezdeki ruzmançeciden başka eyaletlerde defterdarların yanında birer ruzmançeci görevlendirildi. 16. yüzyılda Ruzmançe Kalemü'nde 10 kâtip ve şakirt (aday) görev yapıyordu. Hazine gelir ve giderlerinde önemli artışlar olduğundan Ruzmançe Kalemî, Ruzmançe-i Evvel (Büyük Ruzmançe) ve Ruzmançe-i Sani (Küçük Ruzmançe) adıyla iki büroya ayrıldı. Birincisinde mukataat, mevkufat, cizye gelirlerine ilişkin defterler işlenir, Hazine-i Âmir'e den çıkan para, hilat vb kayıtları tutulurdu. Ruzmançe-i Sani'de de saray görevlilerinin, rîkâb ağalarının, müteferrikaların, divan çavuşlarının, çeşnigirlerin, Divan-ı Hümayun ve Defterhane kâtiplerinin, Enderun emeklilerinin, saray hekimlerinin, peyklerin, solakların, hassa mimarlarının aylık ve ödenek işlemleri yürütülürdü. Ruzmançe-i Evvel Kalemî amirine ruzmançe-i evvel ya da başruzmançeci, Ruzmançe-i Sani Kalemî amirine de ruzmançe-i sani ya da küçük ruzmançeci denirdi. Her iki kalemden de günlük gelir ve gider işlemleriyle ilgili olarak düzenlenen tezkireler incelenir, bunların doğruluğu ve uygunluğu "ruzmançe temessükü" denen tutanaklarla belgelenirdi. 17. yüzyılda her iki kalemden 20 kâtip çalışmakta iken, 18. yüzyıl sonunda defterdarlıktaki kadro genişlemesiyle bu kalemlerin kadroları da 150'ye ulaştı. Maliyenin en büyük birimi olan bu kalemlerde Ruzmançe-i Askerî, Tersane Ruzmançesi, Kalyonlar Ruzmançesi denen alt birimler oluşturuldu. Maliye Nezareti'nin kurulmasından bir süre sonra, 1841'de, Ruzmançe kalemleri kaldırılarak yerine Yevmiye ve Vukuat kalemleri kuruldu.

Kazaskerlerin, kadılar ve müderris adayları için tuttukları kadro (rüus) defterlerine ruzmançe-i hümayun, Osmanlı ordusunun sefere çıkışından dönüşüne değin bütün gelişmelerin resmi görevli bir kâtipçe kısa kısa işlendiği defterlere de ruzname denirdi.

Ruzname-i Ceride-i Havadis, İstanbul'da haftada beş gün yayımlanan (26 Eylül 1864-26 Nisan 1869) gazete. William N. Churchill'in çıkardığı *Ceride-i Havadis*(*) 2 Kasım 1860'ta "Ruzname" adıyla haftalık ekler vermeye başladı. Churchill'in ölümünden sonra oğlu Alfred Churchill bu eki *Ruzname-i Ceride-i Havadis* adıyla ve *Ceride-i Havadis*'in yerine ayrı bir gazete olarak yayımladı. Ağah Efendi'nin *Tercüman-ı Ahval* adlı gazetesine destekleyen bir yayın çizgisi izliyordu; bu nedenle ayda 2.500 kuruş devlet yardımı aldı. Gazetede bazı makalelerde görülen "Said" imzasının Küçük Said Paşa'ya ait olduğu sanılır.

rücu bak. cayma

rücu hakkı, bir kimsenin alacaklısına ödediği bir şeyi kendisiyle birlikte borçlu durumunda olan başka bir kimseden isteme hakkı. Borçlar Kanunu'nun (BK) haksız

eyleme, kefalet, zincirleme borçlara ve vekâlete ilişkin hükümleri rücu hakkını düzenlemiştir. Buna göre, birden fazla kimse birlikte işledikleri bir haksız eylemle bir zararın doğmasına yol açmışlarsa, bu zararın tamamını ödemeye mahkûm edilen kimse, öteki faile sorumluluğu oranında rücu ederek kendi payını ödemesini isteyebilir. Bu konuda kararı yargıç verir (BK m. 50). Başkalarını çalıştıran bir kimse, bu kişilerin işleri sırasında başkasına verdikleri zararları tazmin etmekle yükümlü olmakla birlikte, tazminat olarak verdiği şeyi zararı verene rücu ederek isteme hakkına sahiptir (m. 55). Bir borca birlikte kefil olan kimseler, gerek asıl borçluyu birlikte, gerek kendi aralarında dayanışmalı olarak borçlanmışlarsa, her biri borcun tümünden sorumlu olur. Ama borcu ödeyen bir kefil, öteki kefillere rücu ederek payları oranında ödemeye katılmalarını sağlayabilir (m. 488). Paylı mülkiyetin maliklerinden biri, ortak giderlerle ilgili olarak kendi payına düşenden fazla bir ödeme yaparsa, öteki paydaşlara rücu ederek bu fazlalığı isteyebilir (Medeni Kanun m. 626). Vekâlet sözleşmesi gereği işini yerine getiren vekil, vekillik verene rücu ederek yaptığı giderleri ve verdiği avansları faiziyle birlikte ödemesini ve kendisini yüklenmediği borçlardan kurtarmasını isteyebilir (m. 394).

Türk Ticaret Kanunu'na (TTK) göre sigorta sözleşmesi gereği birden fazla sigortacı zincirleme sorumlu olduğunda, sigortacılarından her biri ancak kendi sözleşmesinde öngörülen sigorta bedelini ödemekle yükümlüdür. Bu durumda ödemedede bulunan sigortacının öteki sigortacılara karşı sahip olduğu rücu hakkı, sigortacının sigortalıya sözleşme gereği ödemeye zorunlu olduğu bedel oranındadır (TTK m. 1285).

Rügen, Almanya'daki en büyük ada. Baltık Denizinde, Stralsund'un karşısında yer alır. Anakaradan Strela ve Bodden boğazlarıyla ayrılır. Yönetsel açıdan Mecklenburg-Batı Pomeranya eyaletine (*Land*) bağlı olan adanın kuzey-güney doğrultusunda uzunluğu 51 km, en geniş yeri 40 km, yüzölçümü ise 926 km²'dir. Birkaç adanın zamanla birleşmesinden oluştuğu için kıyıları çok girintili çıkıntılıdır. Rügen adı, yerel olarak yalnızca adanın kabaca üçgen biçimindeki ana bölümü için kullanılır. Kuzeydeki büyük Jasmund ve Wittow yarımadalarıyla güneydoğudaki Mönchgut Yarımadası, Rügen'den ve çevredeki birçok küçük adadan ayrı kabul edilir. Adanın batı kıyıları genellikle alçaktır. Doğu kıyısındaki Stubbenkammer Burunda yükseklik 122 m'yi bulur. En yüksek nokta Jasmund Yarımadasındaki Piek Dağıdır (161 m).

Rügen'de Tarihöncesinden kalma birçok küçük sanat yapıtı bulunmuştur. Adaya yerleşen Germen kökenli Rugieri kabilesinin yerini İÖ y. 500'de Slav kökenli Vender aldı. Ada Danimarka kralı I. Waldemar'ın eline geçtiği 1168'den 1218'e değin Danimarkalıların egemenliğini tanıyan prensler tarafından yönetildi. 1325'te Pomeranya'ya, 1648'de İsveç'e, 1815'te de Prusya'ya bağlandı.

Rügen Adasının buzullaş oluşumu verimli topraklarında şeker pancarı, yulaf, çavdar ve patates yetiştirilir. Daha kuru topraklarda sığır ve koyun besiciliği yapılır. En önemli ekonomik etkinlik ringa balıkçılığıdır. Jasmund'da tebeşir ocakları işletilir. Lohme, Binz, Sellin, Göhren ve Lauterbach-Putbus gibi tatil merkezlerinde turizm önem taşır. En önemli kentler yönetim merkezi Bergen'le Sassnitz'dir. Rügen ana-

karaya 1936'da ulaşılma açılan 2,4 km'lik bir kara ve demir yolu hattıyla bağlıdır. Nüfus (1989 tah.) 86.999.

rükû, namazda, kıyamdan sonra, baş ve sırt yere paralel olacak biçimde eğilme. Namazın zorunlu (farz) öğelerinden biridir.

Rükû sırasında eller diz üstüne konur ve dizkapağı parmaklarla kavranır. Kadınların tam rükû yerine rükûya yakın biçimde eğilmeleri yeterlidir. Oturarak namaz kılma zorunda olan kimse, rükû sırasında alını dizlerine paralel olacak biçimde eğilir. Rükû "Allahu ekber" denerek yapılır. Rükû sırasında Sünnilerin en az üç kez "Sübhane Rabbi'l-Azim" demeleri gerekir. Şiieler ise en az bir kez "Sübhane Rabbi'l-Azim ve bi Hamdih" ya da en az üç kez "Sübhaneallah" derler. Rükûdan doğrulurken "Semiallahu limen hamideh", doğrulunca da "Rabbena lake'l-Hamd" denir.

rünik alfabe, FUTHARK olarak da bilinir, Avrupa'nın kuzeyinde (Britanya, İskandinavya ve İzlanda) yaşayan Germen kökenli halkların İS 3. yüzyıldan 16. ya da 17. yüzyıla değin kullandıkları kaynağı belirsiz yazı sistemi. Yazının tarihi göz önünde tutulduğunda, görece geç bir dönemde ortaya çıktığı söylenebilir. Akdeniz bölgesinde kullanılan bir alfabeden geliştirilmiş olduğu anlaşılmakla birlikte, harflerinin (*rune*) köşeli oluşu ve ilk yazıtların ilk alfabelerde olduğu gibi sağdan sola yazılmış olması,

Çağdaş Avrupa	Latin	Rünik	Yunan	Kiril	Glagolitik
A	A	ᚦ	Α	А	Ɱ
B	B	ᚨ	Β	В	Ɱ
C	C	ᚦ	Γ	Г	Ɱ
D	D	ᚨ	Δ	Δ	Ɱ
E	E	ᚦ	Ε	Е	Ɱ
F	F	ᚦ	Φ	Ф	Ɱ
G	G	ᚦ	Γ	Г	Ɱ
H	H	ᚨ	Η	Н	Ɱ
I	I	ᚦ	Ι	И	Ɱ
J	J	ᚦ	Κ	К	Ɱ
K	K	ᚦ	Λ	Λ	Ɱ
L	L	ᚦ	Λ	Λ	Ɱ
M	M	ᚦ	Μ	М	Ɱ
N	N	ᚦ	Ν	Н	Ɱ
O	O	ᚦ	Ο	О	Ɱ
P	P	ᚦ	Π	Π	Ɱ
Q	Q	ᚦ	Ρ	Р	Ɱ
R	R	ᚦ	Σ	Σ	Ɱ
S	S	ᚦ	Τ	Т	Ɱ
T	T	ᚦ	Τ	Т	Ɱ
U	U	ᚦ	Υ	Υ	Ɱ
V	V	ᚦ	Φ	Ф	Ɱ
W	W	ᚦ	Χ	Χ	Ɱ
X	X	ᚦ	Ξ	Ξ	Ɱ
Y	Y	ᚦ	Υ	Υ	Ɱ
Z	Z	ᚦ	Ζ	Ζ	Ɱ
no		ᚦ	Ξ	Ξ	Ɱ

Latin, rünik, Yunan, Kiril ve Glagolitik alfabelerin karşılaştırması

rünik alfabenin daha eski bir yazı sisteminde kaynaklandığını gösterir. Uzmanlar bu alfabenin Yunan ve Latin alfabelerinin İÖ 6. yüzyıldan İS 5. yüzyıla değin kullanılmış büyük harf ya da el yazısı biçimlerinden birinin devamı olabileceği görüşü üzerinde durmuşlardır. Bir başka görüşe göre, rünik alfabe Germen halklarından olan Gotlar tarafından İtalya'nın kuzeyinde kullanılan Etrüsk alfabelerinden geliştirilmiş ve İÖ 1. ya da 2. yüzyılda Latin alfabesinin etkisinde kalmıştır. Etrüsk alfabesi kullanılarak bir Germen dilinde yazılmış Negau (İÖ 2. yy) ve Maria Saalerberg (İÖ 1. yy) yazıtları, rünik alfabenin Etrüsk alfabelerinden türemiş olduğu görüşünü destekler.

Rünik alfabenin en az üç türü vardır. Bunlardan İS y. 800'den önce Avrupa'nın kuzeyinde kullanımı Erken ya da Ortak Germen (Töton) yazısı, 5. ya da 6. yüzyıl-

dan yaklaşık 12. yüzyıla değin İngiltere'de kullanımı Anglosakson ya da Angil yazısı, 8. yüzyıldan 12. ya da 13. yüzyıla değin İskandinavya ve İzlanda'da kullanımı ise Kuzey ya da İskandinav yazısı olarak adlandırılır. 12. yüzyıldan sonra rünik alfabe eskiden olduğu kadar yaygın olmamakla birlikte 16. ve 17. yüzyıla değin daha çok İskandinavya'da büyü ve anı yazıtlarında kullanılmaya devam etti. Ortak Germen yazısı, *ættir* denen sekizer harflik üç grupta sınıflandırılan toplam 24 harften oluşuyordu. İlk altı harf *f, u, th, a, r* ve *k* arka arkaya okundığında alfabenin adı (*futhark*) ortaya çıkıyordu. Anglosakson yazısı, Ortak Töton yazısından bulunmayan Eski İngilizce sesleri karşılamak için *futhark*'a yeni harfler ekledi; böylece alfabe 28 harfe, İS y. 900'de de 33 harfe çıktı. İskandinav dillerinin ses yapısı Eski İngilizceninkinden de zengin olmakla birlikte, Kuzey yazısını kullananlar bu sesleri karşılamak için *futhark*'a yeni harfler eklemek yerine birden fazla sesi tek bir harfle gösterme yoluna gittiler; böylece *futhark*'taki harf sayısı 16'ya indi.

Rünik alfabenin öteki türleri, hepsi Kuzey yazısının değişik biçimleri olan Hälisinge rünik alfabesi(*), Man rünik alfabesi ve *stungnar runir* denen noktalı rünik alfabedir. Rünik alfabeye yazılmış 4 binden fazla yazıt ve birkaç yazma günümüze ulaşmıştır. Bunlardan 2.500'ü İsveç'te, geri kalanı Norveç, Danimarka, Schleswig, Britanya ve İzlanda'da, ayrıca Britanya ve İskandinavya açıklarındaki adalarla Fransa, Almanya ve Rusya gibi öteki Avrupa ülkelerinde ortaya çıkarılmıştır.

Rüppell, (Wilhelm Peter) Eduard (Simon) (d. 20 Kasım 1794, Frankfurt am Main - ö. 10 Aralık 1884, Frankfurt am Main, Almanya), Alman doğa bilimci ve kâşif. Afrika'nın kuzeydoğusunda yaptığı keşifler sırasında toplayıp Avrupa'ya getirdiği zooloji ve etnografya koleksiyonlarıyla tanınır.

Afrika'ya ilk kez gittiği 1817'de Nil Irmağını izleyerek Assuan'daki ilk çavlanlara kadar ilerledi. Almanya'ya dönüşünde bilimsel eğitimini tamamladı. 1822-27 arasındaki ilk keşif gezisi sırasında Kordofan'ın güneyindeki Nübye Çölünü aşarak Sudan'ı bir uçtan bir uca geçti. İkinci seferinde (1830-34) doğu-batı doğrultusunda Etiyopya topraklarını aştı ve Tana Gölünün haritasını çıkardı. Dönüş yolunda o sırada Etiyopya'nın başkenti olan Gonder'de kaldı. Bu sırada koleksiyonlarını düzenledi ve eski Etiyopya yazmalarından oluşan bir derleme hazırladı.

Rüsselsheim, Almanya'nın ortabatı kesimindeki Hessen eyaletinde (*Land*) kent. Mainz ile Frankfurt am Main arasında, Main Irmağının sol yakasında yer alır. Frank prensi Ruzilo tarafından Rusilesheim ("Ruzilo'nun Evi") adıyla kuruldu. 1300'den sonra Katzenelnbogen kontlarının yönetimi altına girdi. 1437'de berat aldı. 1479'da Hessen kontlarına, 1567'de de Hessen-Darmstadt hanedanına geçti. Kentteki başlıca tarihsel yapı 17. yüzyıldan kalma belediye binasıdır. Bir müze ile bir teknik okulun bulunduğu kentteki en önemli sanayi kuruluşu Opel otomobil fabrikasıdır. Nüfus (1989 tah.) 58.426.

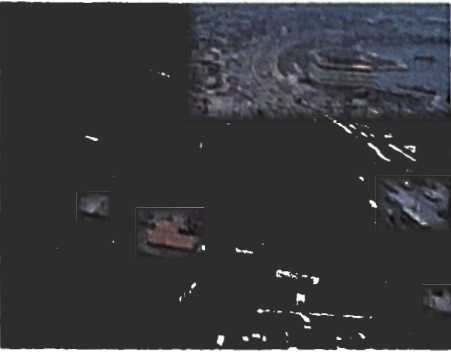
Rüstem Paşa (d. y. 1500, Saraybosna yakınları - ö. 10 Temmuz 1561, İstanbul), Osmanlı sadrazamı. Hürrem Sultan'ın, oğlu Şehzade Selim'i (sonradan II. Selim) tahtın vârisi yapmak için gösterdiği çabaları desteklemiş ve onun yardımıyla büyük güç kazanmıştır.

Devşirme olarak alındığı Enderun'da yetiştirdi. I. Süleyman'ın (Kanuni) Mohaç Seferi'ne silahdar olarak katıldı. Sefer dönüşünde başmirahor oldu. Daha sonra Diyarbakır ve Anadolu beylerbeyliği yaptı. 1539'da üçüncü vezirliğe getirildi. Aynı yıl, I. Süleyman'la Hürrem Sultan'ın kızları Mihrimah Sultan'la evlendi. 1541'de ikinci vezirliğe yükseltildi. 28 Kasım 1544'te de Hadım Süleyman Paşa'nın yerine sadrazam oldu. Tahtın kendi oğullarından birine kalmasını isteyen Hürrem Sultan'ın isteği doğrultusunda, I. Süleyman'ın Mahidevran Kadın'dan olan oğlu Şehzade Mustafa'nın bir komplo sonucunda öldürülmesinde önemli rol oynadı. Bu olayın bir yenicesi ayaklanmasına yol açmasından korkularak görevden alındı (1553). Karısının ve Hürrem Sultan'ın çabaları sonunda 1555'te ikinci kez sadrazamlığa getirildi ve yaşının sonuna değin bu görevde kaldı.

Havass-ı hümayunların (padişah hasları) iltizama verilmesi Rüstem Paşa'nın sadrazamlığı döneminde başladı. Önceleri hazineye büyük bir kaynak sağlayan bu uygulama, sonraları iltizama vermede yolsuzluk ve rüşvetin yaygınlaşmasıyla giderek çift bozma ve eşkiyalık olaylarına yol açtı.

Rüstem Paşa, en önemlisi İstanbul'da Tahtakale'deki olmak üzere ülkenin çeşitli yerlerinde birçok cami, ayrıca medrese, kütüphane, hamam, imaret ve kervansaray yaptırmıştır. Onun yazdığı konusunda kuşku bulunmayan ve *Tarih-i Rüstem* olarak da bilinen *Tevarih-i Âl-i Osman* adlı yapıt, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1561'e değin geçen olayları içerir.

Rüstem Paşa Camisi, İstanbul'da Tahtakale semtinde I. Süleyman'ın (Kanuni) sadrazamı Rüstem Paşa'nın Mimar Sinan'a yaptırdığı fevkani (yükseltilmiş) cami (1562). Çok yoğun bir ticaret bölgesinde, sıkışık bir sokak ve dükkân dokusu ortasında yer alan cami bu nedenle iki katlı olarak düzenlenmiştir. Zemin katta bir sıra dükkânla depo gibi kullanılmak üzere düşünülmüş üç büyük mahzen vardır. Asıl cami ise üst kata alınarak sıkışıklıktan ve gürültüden

Rüstem Paşa Camisi, güneyden görünüş, 1562; Eminönü, İstanbul
Ara Güler

uzaklaştırılmıştır. Üst kata yapı kütesinin dört kenarındaki birer merdivenle ulaşılır. Bu katta caminin önünde teras biçiminde bir avlu oluşturulmuştur. Beş gözlü son cemaat yeri bu terasa açılır. Son cemaat yerini önden ve iki yandan, kurşun kaplı ahşap çatısı mermer sütunlara oturan bir sundurma sarar. Bu, Sinan'ın orta büyüklükteki birçok camisinde rastlanan ilginç bir uygulamadır.

İbadet mekânının planı yaklaşık 20 m x 27 m boyutlarında enlemesine bir dikdörtgendir. Bu mekânın ortasını, sekizgen bir tabana oturan ve köşelerde tromplarla desteklenmiş bir kubbe örter. Sekizgenin kuzey ve kible yönündeki köşeleri beden duvarlarına oturur. Doğu ve batı köşelerini

ise sekizgen kesitli ikişer filayağı taşır. Bu ayakların arkasındaki aynalı tonozla örtülü bölümler de dikdörtgen planın iki yan ucunu doldurur.

Rüstem Paşa Camisi Sinan'ın, kubbesi sekizgen tabana oturan plan şemasını Edirne'deki Selimiye Camisi'nden önce denediği bir cami olmasından başka, çinileriyle de çok ilgi çekicidir. Son cemaat yerinin duvarın, caminin iç duvarları, filayakları, bu ayakları birbirine bağlayan sekiz kemerin arasındaki pandantifler, mihrap çevresi, minber külahı baştan aşağı çini levhalarla kaplıdır. Bu levhalar, 16. yüzyılın ikinci yarısında en üstün düzeyine ulaşmış İznik çiniciliğinin çok görkemli ürünleridir.

Rüstem Paşa Camisi 17. ve 18. yüzyıllarda yangın ve depremlerden zarar görmüş ve onarılmıştır. Örneğin bugünkü dalgalı kubbe eteği, 18. yüzyılda dönemin barok beğeni-sine göre yapılan onarımdan kalmadır.

Rüstem Paşa Kervansarayı, Edirne'de Eski Cami'nin arkasında, I. Süleyman'ın (Kanuni) sadrazamı Rüstem Paşa'nın Mimar Sinan'a yaptırdığı kervansaray (1560/61). Birbirine bitişik iki bölümden oluşan iki katlı bir yapıdır. Batı cephesi üzerinde bulunduğu sokağın kıvrımına uyacak biçimde düzenlenmiştir. Bu cepheyi zemin katta boydan boya dükkânlar kaplar.

Küçük Rüstem Paşa Hanı olarak da anılan güneydeki bölümün ortasında yamuk planlı bir avlu vardır. Sokaktan dükkânların arasındaki bir kapıyla girilen bu avlunun güneyinde develik bölümü (ahır), doğusunda mutfak, kuzeybatı köşesinde de helalar yer alır. Develik bütün güney cepheyi kaplayan, ince uzun bir mekândır; haç kesitli bir sıra ayakla ortasından ikiye ayrılmıştır. Üst katta bütün bu bölümlerin üstünde, önde avluya bakan revaklı bir galeri, arkada odalar vardır.

Yapının kuzeydeki bölümünü oluşturan Büyük Rüstem Paşa Hanı, her iki katta da dikdörtgen bir avlunun çevresindeki revaklarla bunların gerisinde sıralanan odalardan oluşur. Ana girişi sokaktan, dükkânların arasındandır; güneyindeki Küçük Rüstem Paşa Hanı'na da her iki katta birer dehlizle bağlanır.

Rüstem Paşa Kervansarayı onarılarak otel haline getirilmiş (1972) ve başarılı bulunan bu onarımla 1980'de Ağa Han Mimarlık Ödülü'nü kazanmıştır.

Rüstem Paşa Medresesi, İstanbul'da Cagaloğlu semtinde I. Süleyman'ın (Kanuni) sadrazamı Rüstem Paşa'nın Mimar Sinan'a yaptırdığı medrese (1550). Planı yaklaşık 43 m kenarlı bir kare biçimindedir. Ortasında, her kenarı üçer gözlü bir revakla sarnı sekizgen bir avlusu vardır. Revakin gerisinde de, gene her kenarda üçer tane olmak üzere kubbeli mekânlar yer alır; yalnız bir kenar boydan boya dershaneyle ayrılmıştır. Kubbeli mekânların bazıları medrese hücreleridir, bazıları da gerideki bölümlere ulaşmak için geçit olarak kullanılmıştır. Sekizgen ile karenin arasında, köşelerde kalan üçgenlerden üçünün içi kubbeli odalarla doldurulmuş, biri boş bırakılmıştır.

Rüstemiler, BENİ RÜSTEM olarak da bilinir, Cezayir'in kuzey kesimindeki yüksek plato-da hüküm süren İslam hanedanı (761-909). Hariciliğin kolu İbadiyenin yandaşlarıncı, güçlenen Abbâsî Devleti'ne ve onun doğuya yönelişine karşı ortaya çıkan çeşitli emirliklerden biri olarak kuruldu. Haricilerin demokratik ve eşitlikçi teokrasi anlayışı Berberi kabileleri arasında destek buldu. Emirlik, hanedanın kurucusu İranlı Abdurrahman bin Rüstem'in soyundan gelen ama dinsel önderlerin denetimi altındaki imam-

lar tarafından yönetiliyordu. Dinsel hoşgörüler ve zengin dindışı kültürleriyle ün kazanan Rüstemiler Sahra ötesi ticarete oldukça etkindi. Başkent Tahert'in (bugün Tihert) 909'da Faatimiler tarafından ele geçirilmesiyle emirlik sona erdi.

rüsum bak. resm

Rüsumat Emaneti, DERSAADET EMTIA GÜMRÜĞÜ, GÜMRÜK EMİNLİĞİ, RÜSUMAT EMANETİ CELİLESİ olarak da bilinir, Osmanlı Devleti'nde 1861'de kurulan gümrük örgütü.

Osmanlı gümrük rejimi Tanzimat'tan önce, sevahil (denizler), sınır ve kara gümrükleri olarak üçe ayrılmıştı. Sevahil gümrükleri ithalat, ihracat ve transit işlemleriyle ilgili gümrüklendirmeleri yapıyordu. İthalatta yüzde 3, ihracatta yüzde 12 oranında gümrük vergisi alınıyordu. Sınır gümrüklerinden olup da ülke sınırlarının genişlemesi sonucunda iç bölgelerde kalan birimlere de kara gümrükleri deniyordu. Ülke içinde bölgeden bölgeye emtia naklinde, iskelelerde ve kapanlarda gümrüklendirme yapıyordu. Bunlar mastariye, refiye, müruniye, bab, ihtisab, amediye, kantariye, kalemiye gibi vergilerdi. Osmanlı gümrük ve rüsumat işlemleri çoğunlukla iç gümrük türündendi. 1840'ta, bütün gümrük vergilerinin tek elde toplanması amacıyla Maliye Nezareti'ne bağlı İstanbul ve Galata Gümrükleri kuruldu. Bu düzenlemenin olumlu sonuç vermesi üzerine İstanbul bölgesi gümrükleri ile Cidde ve Yemen gümrüklerinin eskisi gibi mültezimlere ihalesi sürdürüldü. 1859'da gümrük işlemleri için özel bir nizamname çıkarıldı. 1861'de Maliye Nezareti'ne bağlı olarak çalışmak üzere Rüsumat Emaneti kuruldu ve 17 bölge oluşturuldu; bunların her birinin başına nazır denen yöneticiler atandı. Tüccara kolaylık sağlanması için ilk tarifanemeler hazırlandı. Tarife kapsamında yer almayan mallar için özel emtia değerlendirmeye uzmanları görevlendirildi. Tüzük ve genelgelerin çıkarılması, kadroların yeterli düzeye kavuşturulması gibi örgütün önemli sorunları ise Kâni Paşa'nın emniyeti sırasında çözüldü. Ama kapitülasyonlar nedeniyle sınır gümrüklerinden beklenen gelir sağlanamadı.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra iç gümrükler kaldırıldı ve sınır gümrüklerine önem verildi. Bu dönemde yolsuzlukların önlenmesi amacıyla beyanname yöntemi uygulandı. Rüsumat Emaneti'nin yerini 1909'da Rüsumat Müdiriyet-i Umumiyesi aldı, o da Cumhuriyet'ten sonra Gümrükler Genel Müdürlüğü'ne dönüştürüldü.

rüsumun reddi, ham ya da mamul maddelerin bir ülkeye sokulması sırasında ödenen gümrük resminin, bu maddelerin işlenerek ihraç edilmesi durumunda ihracatçıya geri verilmesi. Bu sistem eskiden Fransa'da tuzlu balık ve yağlarda kullanılmak üzere ithal edilen tuzdan alınan gümrük resminin, söz konusu mamullerin ihracatı sırasında geri verilmesinde uygulanmıştı. Rüsumun reddi bir tür ihracat primi gibi etki yapar. Türkiye'de ihracata tanınan vergi iadesi olanağı bir anlamda rüsumun reddi niteliği taşır.

rüş, ERGİNLİK olarak da bilinir, kişinin eylem ve işlemlerinin neden ve sonuçlarını ve sorumluluğunu değerlendirebilme olgunluğuna eriştiği konusunda yasanın kabul ettiği yaş varsayımı. Kişinin bu yaşa ulaşmasıyla temyiz yeteneğine sahip olduğu kabul edilir. Medeni hakları kullanan ehliyetinin koşullarından olan rüş, Türk hukukunda yaş rüşdü, yargısal rüş ve evlenmey-

le kazanılan rüştiye biçiminde üçe ayrılır. Yaş rüşdü yasa tarafından belirlenmiş bir yaşı doldurulmasıyla kazanılır. Türk Medeni Kanunu'na (TMK) göre 18 olan rüştiye yaşı, yabancı hukuk düzenlerinde 18-25 arasında değişir. Yargısal rüşti 15 yaşını tamamlayan küçüğün kendi rızası ve ana babasının izni üzerine asliye mahkemesinin kararıyla gerçekleşir. Küçük vesayet altındaysa vasi de dâhildir. Evlenmeye kazanılan rüştiye TMK'nın 11. maddesinde yer alan "evlenme kişiyi reşit kılar" hükmünden kaynaklanır. Evlilik sözleşmesi sırasında henüz rüştiye yaşına ulaşmamış olan taraf, evlenme işleminin tamamlandığı anda reşit (ergin) sayılır. Evliliğin ölüm, naiplik ya da boşanma nedeniyle sona ermesi, bu sonuç üzerinde bir etki yapmaz. Evliliğin butlanla sona ermesi durumunda ise kazanılmış rüştiye korunması kişinin evlilik sözleşmesi konusunda iyi niyetli olmasına bağlıdır.

rüştiye, MEKTEB-İ ROŞDİ olarak da bilinir, Tanzimat (1839) sonrasında açılan, ortaöğretim aşaması Osmanlı eğitim kurumu.

Ocak 1839'da toplanan Meclis-i Vâlâ'da, iptidailerin üzerinde okullar açılması uygun görüldü. Başlangıçta önerilen "sınıf-ı sâni mektebi" adını beğenmeyen II. Mahmud (hd 1808-39), "rüşti" (erginlik) yaşına ve düzeyine çocukların bu okullarda ulaşacağı gerekçesiyle "rüştiye" adını verdi. Rüştiye programında Türkçe derslerine yer veren ilk okuldu.

1846'da oluşturulan Meclis-i Maarif-i Umumiye, rüştiyeler için üç aşamalı öğretim ilkesini benimsedi: Mekâtib-i iptidaiye (ilkokullar), mekâtib-i rüştiye (ortaokullar) ve darülfünun. Mekâtib-i rüştiye nazırı Kemal Efendi, Davutpaşa Mektebi'ni rüştiye yaparak yeni programı uygulamaya koydu. 1849'da rüştiye sayısı beşe çıkarıldı. İptidailer bitirenlerin rüştiyede iki yıl okumaları koşulu kondu. Rüştiyeyi bitirenlere de, darülfünuna hazırlık dersleri veriliyordu. İlk inas (kız) rüştiyesi 1858-59 öğretim yılında açıldı. Bu okul, tüm İslam ülkelerinde kızlar için ilköğretim düzeyinin üzerinde oluşturulan ilk resmi öğretim kurumuydu.

1860'larda büyük vilayetlerde sivil rüştiyelerin yanı sıra askeri rüştiyeler de açıldı. Arapça ve Farsçayla birlikte Fransızca da zorunlu ders oldu. 1873'te mülki idadiler açılınca, rüştiyeyi bitirenler bu okullara yazılmaya başladı. 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi büyükçe kasabalarda resmi ve özel rüştiyeler açılmasını öngördüğü için, 1880'lerde rüştiyelerin sayısı hızla arttı. Okul süresi bazı yerlerde dört yıla çıkarıldı, programlara fen ve uygulama ağırlıklı dersler eklendi. Cumhuriyetin ilanından (1923) sonra bu okulların adı "orta mektep" (sonradan ortaokul) olarak değiştirildi.

rüşvet, resmi işlerde kayırma karşılığında bir bedel alma ya da verme. Bir suç oluşturan rüşvetin başlıca öğeleri ilgili kişinin görevini kötüye kullanması, yolsuzluk amacıyla hareket etmesi ve belirli bir çıkar sağlamasıdır.

Türk Ceza Kanunu (TCK) rüşveti devlet idaresi aleyhine işlenen bir suç olarak görmüş, rüşvet alma ve verme suçlarını ayrı ayrı düzenlemiştir. Rüşvet alma suçunun oluşması için failin memur olması zorunludur. Ama uygulamada memur kavramı yasama, yargı ve idare de dahil bütün kamu görevlerini gören kimseleri kapsayacak biçimde geniş tutulmuştur (m. 279). Yasa memura yaptırılan iş karşılığında sağlanacak çıkarı da geniş kapsamlı olarak kabul

etmiştir (para, mal, karşılıksız olarak bir taşınır ya da taşınmaz maldan yararlanma vb). Rüşvet ağır ve adi olmak üzere iki türe ayrılır. Memurun yapmak zorunda olduğu bir şeyi yapma ya da yapmamak zorunda olduğu bir şeyi yapmama karşılığında çıkar sağlaması adi rüşvettir. Yasaklanmış bir şeyi yapması ya da yapmakla yükümlü olduğu bir şeyi yapmaması karşılığında çıkar sağlaması ise ağır rüşvet kapsamına girer.

rütbe, Osmanlı Devleti'nde asker ve sivil sınıflarda, Türkiye Cumhuriyeti'nde ise silahlı kuvvetlerde kadroya ve kıdeme bağlı aşama.

Osmanlı Devleti'nde ilk rütbelere Yeniçeri Ocağı'nda kullanıldı. Ocağın en yüksek rütbeli zabiti yeniçeri ağasıydı. Öbür kapıkulu ocaklarında da ast-üst sıralamasını gösteren rütbelere vardı. Örneğin Sipahi Ocağı'nın en yüksek rütbeli zabiti sipahi ağası, Cebeci Ocağı'nınki ise cebecibaşısıydı. 19. yüzyıla değin sefîyeden(*) sayılan deniz kuvvetlerinde en yüksek rütbe kaptanıydı. Onun altında kapudane, patrone, riyale gibi rütbelere bulunurdu. 1826'da Yeniçeri Ocağı kaldırılarak yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediyeh(*) ordusu kurulunca subaylar için yeni bir rütbe sıralaması öngörüldü. Tanzimat döneminde kara kuvvetlerindeki 14 rütbeyi mülazim-i sâni, mülazim-i evvel, tabur kâtibi, yüzbaşı, sol kolağası, sağ kolağası, alay emini, binbaşı, kaymakam, miralay, mirliva, ferik, birinci ferik ve müşir oluştuyordu. Deniz kuvvetleri rütbeleri de kara kuvvetlerine koşut biçimde düzenlenmişti.

İlmiye(*) rütbeleri yargı (tarik-i kaza) ve eğitim (tarik-i tedris) sınıfları için farklıydı. Yargı sınıfında en yüksek rütbe Rumeli kazaskerliği, en alt rütbe kaza kadılığıydı. Eğitim sınıfında ise en alttaki hâsiye-i tecridden başlayarak darülhadis kadar 15 müderrislik(*) rütbesi vardı. İlmiye rütbelere beklemeye süresi, ara rütbeleri atlama ve yükselme koşulları kanunnamelerle düzenlenmişti. İlmiye rütbeleri Tanzimat'ın ilanından (1839) sonra da korunmakla birlikte, rütbe karşılığı arpalıklar kaldırılarak yerine rütbe maaşları getirildi. Kalemiye(*) sınıfındakiler zabıt ve kâtip olarak ikiye ayrıldı. Menasib-i sitte (şikk-i evvel, şikk-i sâni ve şikk-i sâlis defterdarlıkları, defter emini, reisülkütâblık ve nişancılık) denen rütbelere üst aşamaları oluşturdular.

Mülkiye(*) sınıfında ise rütbe aşamaları aşağıdan yukarıya doğru hâmise, hâcegân, sâlise, sâniye sınıf-ı sânis, sâniye sınıf-ı mütemayyiz, ulâ sınıf-ı sânis, ulâ sınıf-ı evveli, bâlâ ve vezirden oluşuyordu. II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra mülkiye rütbeleri verilmemeye başladı. İlmiye, sefîye ve kalemiye rütbeleri arasında da koşutluk sağlandı.

Cumhuriyet'in ilanından sonra rütbe yalnızca silahlı kuvvetlerde kaldı. Önceleri bazı rütbe adları (örn. ferik, müşir) Osmanlı dönemindekiyle aynıydı. Daha sonra bugünkü karşılıklarıyla değiştirildi. Bugün Türk Silahlı Kuvvetleri'nde rütbelere üç sınıfa ayrılır. Erbaş rütbeleri onbaşı ve çavuştan oluşur. Astsubaylık çavuş, kıdemli çavuş, üstçavuş, kıdemli üstçavuş, başçavuş ve kıdemli başçavuş rütbelere ayrılır. Subay rütbeleriyle astegmen, teğmen, üsteğmen, yüzbaşı, binbaşı, yarbay, albay, tuğgeneral, tümgeneral, korgeneral ve orgeneraldir. Kara ve hava kuvvetlerindeki generalin karşılığı deniz kuvvetlerinde amiraldir. Orduda en yüksek rütbe sayılan mareşal ve büyükamiral rütbeleri ise savaşta olağanüstü yararlılıkları görülen sağ ya da ölmüş orgeneral ve oramirallere yasayla verilir.

Rüüs Kalemi, RÜÜS-İ HÜMAYUN KALEMİ olarak da bilinir, Osmanlı Devleti'nde Divan-ı Hümayun'un yazı işlerini yürüten kalemlerinden biri.

Rüüs Kalemi'nde timar, zeamet ve has tahsislileri dışında hizmet ve emeklilik aylığı alan kamu görevlileri için rüüs denen kâğıtlar düzenlenirdi. Kamu dairelerindeki reislerin, mümeyyizlerin, kapıcıbaşlarının, kale dizdarlarının ve kethüdalarının, ilmiye sınıfından müderrislerin ve vakıflardan cihet (aylık) alan din görevlilerinin (örn. imam, müezzin, vaiz vb) işlemleri burada yapıldı. Kalem kendi içinde üç bölüme ayrıldı. Birinci bölümde şeyhülislam ile İstanbul, Eyüp, Galata ve Üsküdar kadılarının, ayrıca saray ağalarının nezaret ettikleri vakıfların cihet beratları yazılır ve bunlarla ilgili işlemler yapılır. Kale erlerinin rüusları da buradan çıkardı. İkinci bölümde sadrazam cephedeyken ordugahtan verilen sipahi, silahdar, cebeci, dört bölük, topçu, top arabacısı ve müteferrika rüusları tutulurdu. Üçüncü bölümde ise küçük ruznamçe rüusları adı altında kapıcıların, avcı bölüklerinin, hazine denetimci kâtiplerinin, çeşnigirlerin, çavuşların, emekli müteferrikalarının; piyade rüusları adı altında da saray açılmasının, aledarların, mehterlerin, sakaların, saraya bağlı sanatkarların, saray kapıcılarının, Anadolu kaleleri zabıtlarının, tersane mensuplarının, saray hekimlerinin, esnaf kethüdalıklarının ve mukataa kâtiplerinin rüusları düzenlenirdi.

Rüüs Kalemi'nden verilen cihet ve vazife beratları karşılığında 2-20 kuruş arasında berat harcı alınır. Ordu rüüs defterleri sefer zamanında cepheye gönderilirdi. Beylerbeyliği, sancakbeyliği gibi önemli atamalar genellikle bu defterlere işlenerek yapılırdı. Sadrazam İstanbul'dayken, ikinci divanlarında yapılan tevcihler "ikinci rüusu" olarak ilgili defterlere işlenirdi. Rüüs defterlerindeki kayıtlar genelde çok kısa tutulurdu.

rüya, DÜŞ olarak da bilinir, uyku sırasında canlı, çarpıcı görsel ve işitsel varsanılarla (halüsinasyon) ortaya çıkan yaşantı. Çok sıradan ve gerçeğe yakın olabileceği gibi, fantezilerle yüklü, gerçeküstü rüyalara da rastlanır. Rüyalara çok eski çağlardan bu yana büyük önem verilmiş, rüyaların kökeni ve önemine ilişkin kavramlar yüzyıllar boyunca büyük ölçüde değişmiştir.

Uyanık geçen yaşamların rüyaların ayırt edilmesi konusu uzun süre tartışma konusu olmuştur. Birçok kültürde bu ayırım net değildir; rüyada yaşananların uyanıkken yaşananlar kadar gerçek olduğu varsayılır. Eski çağlarda rüyaları tanrıların gönderdiği inandır, rüyaların geleceğe ilişkin kehanetler ya da hastaları iyileştirecek bilgiler içerdiği düşünülürdü. Eski Mısırlılar yaklaşık dört bin yıl önce rüya yorumlarını derlemişlerdi; Kitabı Mukaddes de içinde olmak üzere birçok Ortadoğu ve Asya kaynaklı metinde kehanet içeren rüyalardan söz edilir. Eski Yunanlılarda da rüyaların kehanet gücüne inanılırdı. Bununla birlikte Aristoteles rüyaları görece bilimsel bir yaklaşımla ele almış, duyu izlenimlerinin ve coşkuların rolünü vurgulamıştır. Rüyaların kökeninde tanrısal bir varlık olduğuna ilişkin yaygın inanış 19. yüzyılın ortalarına doğru gerilemeye başladı. Bu dönemde rüyalar üzerine ayrıntılı bir inceleme yapan Alfred Maury, rüyanın uyku sırasında duyu izlenimlerinin yanlış yorumlanmasından kaynaklandığı sonucuna vardı. Buna göre, uykuda duyulan gürültü rüyada gökgürültüsü ve fırtına görülmesine yol açıyordu. Çağdaş rüya kuramları ise rüyaların uyanıklık halinin uzantısı olduğunu vurgular.

20. yüzyılın ikinci yarısında rüya araştırmaları rüya sürecinin fizyolojisi ile rüyaların içeriği üzerine yoğunlaştı. Araştırmacılar rüyanın görüldüğü anın tam olarak belirlenmesini sağlayan fizyolojik ipuçları buldular. Rüya, hızlı göz hareketleri (REM: "rapid eye movement"), uyanıklıkta benzer beyin dalgaları ve fizyolojik etkinlikte artmayla ortaya çıkan ve REM uykusu olarak adlandırılan dönemde görülür. 1950'li yıllarda REM uykusunun bulunmasından bu yana yapılan deneylerde REM uykusu belirtileri görülen denekler uyandırıldığında çoğu yoğun, canlı, görüntüler içeren rüyalar gördüklerini bildirmiştir. REM dışındaki uyku dönemlerinde uyandırılan denekler daha ender olarak rüya gördüklerini bildirmiş, bu rüyalar daha zor hatırlanmıştır. Bu bulgular REM uykusu ile canlı, kendiliğinden hatırlanabilen rüyalar arasında bir bağlantı olduğunu düşündürür. Öte yandan, gece korkuları, karabasanlar, enürezis ve uyurgezerlik gibi davranış bozukluklarının sıradan rüya görmeyle ilişkili olmadığı bulunmuştur.

REM uykusu, uyku süresince yaklaşık 90 dakikada bir ortaya çıkar. Uzunluğu 10 dakikadan başlar, giderek artar. On yarıdan 60'lı yaşların ortasına değin insanda uykuda geçen zamanın yaklaşık dörtte birini REM dönemi oluşturur. Bu süre çeşitli ilaçların alınmasına ya da uyanıran REM sırasında uyandırılmasına bağlı olarak geçici olarak kısalırsa da, kişi fırsat buldukça REM uykusu oranını, buna bağlı olarak gördüğü rüya sayısını artırır.

Hızlı göz hareketlerinin saptanmasıyla kişinin rüya gördüğü başkaları tarafından belirlenebilirse de, gördüğü rüyanın içeriğinin yalnız kendisi farkındadır. Bu nedenle, rüyaların incelenmesinde rüya gören kişinin uyandıktan sonra verdiği bilgiden başka kaynak yoktur. Bununla birlikte, rüyaların incelenme biçimi rüyaların içeriğini etkileyebilir. Örneğin, evde görülen rüyaların, laboratuvar koşullarında görülenlerden daha kişisel ayrıntılar içerdiği saptanmıştır. Rüyalarda duymasananlardan rahatsızlık verici olanlar, hoş duygulardan iki kat fazla bildirilmektedir. Rüyaların çoğunun içeriğinin, rüya gören kişinin yakın tanıdıkları ve iyi bildiği ortamların simgelerinden oluştuğu, rüyalara eşlik eden yabancılik ve gariplik duygusunun, rüyadaki keskin zaman ve mekân atlamalarından kaynaklandığı düşünülmüştür.

Rüyalar bilimsel ve duygusal sorunlarda oldukça yaratıcı çözümlerin ortaya çıkmasına yardımcı olmuş, sanatta yeni akımlara kaynaklık etmiştir. Bunun bilim alanında iyi bir örneği benzer moleküllerin yapısını bulmaya çalışan Kekule von Stradonitz'in rüyasında kendi kuyruğunu ısırarak bir yılan görmesiyle benzerin halka yapısında olduğunu fark etmesidir. Rüya görme sırasında bilinç dışında bir tür bilişsel çözümlemenin ortaya çıktığı, bunun da bilinçli içgörüyü kolaylaştırdığı sanılmaktadır.

Rüyaların anlamı ve önemi konusunda en iyi bilinen görüş Sigmund Freud'un *Die Traumdeutung*'da (1900; *Rüyalar ve Yorumları*, 1972/*Düşlerin Yorumu*, 2 cilt, 1991-1992) geliştirdiği psikanalizci rüya kuramıdır. Freud'a göre, rüyada görülen olaylar, bilinç dışı arzuların örtülü olarak dışavurumundan başka bir şey değildir. Sıklıkla cinsellikle ilgili yasaklanmış dürtüleri simgeleyen bu arzular normal olarak bilincin dışında tutulur, bastırılır. Uyku sırasında bastırmanın gücü azaldığından arzular serbestçe dışa vurulursa da rüya gören kişinin bilincine girmelerini engellemek amacıyla kabul edilebilir imgelere dönüştürülür. Bu dönüştürmede uyku sıra-

sında algılanan duyu uyaranlarından, önceden yaşanmış olaylardan ve derinde yerleşmiş anılardan yararlanır. Psikanalizde rüyaların yorumlanarak bilinç dışının incelenmesine önem verilir.

Freud'u izleyenlerden Alfred Adler rüyaların geçmişten çok geleceğin planlanmasıyla yardımcı olma işlevini üstlendiğini ileri sürdü. Rüyalar ve yorumlarıyla ilgili en kapsamlı araştırmayı yapan Carl Gustav Jung'a göre rüyadaki imge ve simgeler tek başına incelendiğinde kişi için özel anlam taşıdığı, kişinin kendini bunlara yansıttığı görülür.

rüzgâr, atmosferin yeryüzüne yakın kesimlerinde oluşan hava akımı. Rüzgârları oluşturan hava hareketleri yatay ya da yataya çok yakındır. Bazı durumlarda havanın dik ya da dike çok yakın bir biçimde yer değiştirdiği olursa da bu her zaman rastlanmayan çok özel bir durumdur. Hava akımlarının hepsi rüzgâr olarak adlandırılmaz. Hava kütleleri de bir hava akımıdır, ama hava kütesinin hareketinde binlerce kilometrelik mesafeler söz konusudur. Oysa rüzgâr, bir hava kütesi içinde yer alan ve daha kısa mesafedeki hava akımıdır.

Rüzgârların oluşmasına neden olan başlıca etken, yerkürede ve atmosferde oluşan sıcaklık farklarıdır. Eğer Yer'in ve atmosferin sıcaklığı her tarafta aynı olsaydı iki nokta arasında hava hareketi oluşmayacak, yani rüzgârlar ortaya çıkmayacaktı. Sıcaklık farkları, basınç farklarına yol açar, bu da rüzgârın oluşmasına neden olur. Rüzgârlar yüksek basınçlı kesimlerden alçak basınçlı kesimlere doğru eser. Bu esiş rüzgârın yönü izobara (eşbasınç) eğrilerine diktir. Ama rüzgârların yönü, çeşitli etkilerle sapmalara uğrar. Yer'in kendi eksenini çevresinde dönmesi, üzerinde hareket eden cisimlerin, bu arada rüzgârların, Kuzey Yarıkürede hareket yönünün sağına, Güney Yarıkürede ise sola doğru sapmasına yol açar (*bak.* Coriolis kuvveti). Bunun dışında merkezkaç kuvveti de rüzgârların yönünü etkiler. Rüzgâr yönü üzerinde etkili olan bir başka etmen de sürtünmedir. Rüzgâr yüzeye yaklaştıkça sürtünme etkisiyle giderek yavaşlar, buna bağlı olarak Coriolis kuvveti azalır.

Rüzgârlar, hava akımının ölçeğine ve etiledikleri bölgenin büyüklüğüne bağlı olarak, genel dolanım rüzgârları ve yerel rüzgârlar biçiminde başlıca iki grupta sınıflandırılır. Büyük rüzgâr sistemlerine neden olan atmosferin genel atmosfer dolanımı, Ekvator ile kutuplar arasındaki sıcaklık farkı ve bunun neden olduğu basınç farkından kaynaklanır. Yer yuvarlak olduğu için, Yer'e dik gelen Güneş ışınlarının etkisiyle Ekvator çevresi daha çok ısınır. Buna karşılık kutupların çevresinde aşırı derecede bir soğuma vardır. Bu olayın sonucunda Ekvator çevresindeki sıcak hava yükselerek bir alçak basınç merkezi, kutuplarda soğuyarak alçalan hava ise bir yüksek basınç merkezi oluşturur. Yer dönmüyor olsaydı ve üzerinde kara ve denizler bulunmasaydı, kutuplardaki bu yüksek basınç ile Ekvator üstündeki alçak basınç arasında düz uzunimli hava akımları oluşacaktı. Ama yukarıda verilen etmenlerin etkisiyle, daha farklı bir hava akımları düzeni ortaya çıkar. Bu farklı görünümlerden biri, Ekvator alçak basınç merkezi ile kutuplardaki yüksek basınç merkezi arasında oluşan astropik yüksek basınç kuşağı ile kutup çemberi çevresinde oluşan kutupaltı alçak basınç kuşağıdır. Alize rüzgârları(*), bu astropik yüksek basınç kuşağında Ekvator'daki alçak basınç merkezine doğru, Kuzey Yarıkürede ise güneydoğudan, Güney Yarıkürede ise güneydoğudan eser. Alizeler özellikle okyanuslar üzerinde daha sürekli ve daha

belirgindir. Bu durum, tarih boyunca yelkenli gemiler için elverişli seyir koşulları hazırlamıştır. Büyük rüzgâr sistemlerinden biri olan batı rüzgârları ise astropik yüksek basınç kuşağı ile kutupaltı alçak basınç kuşağı arasında oluşur. Sürekli rüzgârlardan olan batı rüzgârları, kara parçaları nedeniyle kesintiye uğrar. Bu nedenle karaların daha az bulunduğu Güney Yarıküre'de batı rüzgârları Kuzey Yarıküre'ye oranla daha belirgin ve daha sürekli. Yelkenliler döneminde gemileri Ümit Burnundan Avustralya'ya oradan da Güney Amerika'ya kolaylıkla götüren bu rüzgârlar olmuştur.

Yeryüzünde bu büyük basınç merkezlerinin dışında, daha dar alanları ilgilendiren bir dizi yüksek ve alçak basınç alanları vardır. Bu alanlardaki yerel basınç koşulları sonucunda oluşan rüzgârlara yerel rüzgârlar denir. Bu tür rüzgârların hızı ve şiddeti ile sıcaklığının artması ya da azalması üzerinde yüzey şekillerinin de önemli etkisi vardır. Yerel rüzgârlar, sıcak ve soğuk yerel rüzgârlar olmak üzere iki gruba ayrılır. Sıcak yerel rüzgârların en tanınmış olanları Alp'lerin kuzey yamaçlarında ve eteklerinde etkili olan föh(*), Büyük Sahra'nın kuzeyinden Cezayir, Tunus, İspanya ve İtalya kıyılarna doğru esen siroko (*bak.* Akdeniz) ile Mısır ve Libya'da çöllerden kıyılara doğru esen hamsindir(*). Soğuk yerel rüzgârların en tanınmış olanları ise, Fransa'da kuzeybatıdan eserek Rhône Vadisinde şiddetlenen mistral(*), Adriya Denizinin Dalmasya kıyılarına kuzeydoğudan esen bora(*); Romanya'da kuzeydoğudan Aşağı Tuna ovalarına doğru esen *krivetz*'dir.

Muson(*) rüzgârları gibi bazı rüzgârlar, deniz ile kara arasındaki mevsimlik ısı farklarından, meltemler(*) ise günlük ısı farklarından kaynaklanır.

Rüzgârın yönü, rüzgâr fırladığı olarak adlandırılan oklu bir aygıtla saptanır, hızı ise anemometre(*) yardımıyla ölçülür. Rüzgâr yönlerinin bazı yerel adları da vardır. Marmara havzasında kuzeyden esen rüzgâr yıldız, kuzeydoğudan esene poyraz, doğudan esene doğu ya da gündoğusu, güneydoğudan esene keşişleme (Uludağ'ın eski adı olan Keşiş Dağından), güneyden esene kible, güneybatıdan esene lodos, batıdan esene de batı ya da güneybatısı denir. Bu rüzgâr yönü adları, önce Marmara havzası denizcilerinin dilinde oluşmuş, sonraları ise tüm Türkiye'de kullanılmaya başlamıştır.

rüzgâr çanı, rüzgârda hareket ederek ses çıkaran düzeneç. Rüzgâr estiğinde birbirine çarparak ses çıkaran küçük metal, cam, çömlek, bambu, deniz kabuğu ya da ağaç parçacıklarından oluşan bir salıkm, rüzgârda sallanan düz bir levhaya bağlanmış, ortadaki bir dille çalınan çanların oluşturduğu bir salıkm ve dili doğrudan düz bir levhaya bağlanmış bir çan olmak üzere üç değişik biçimde yapılır.

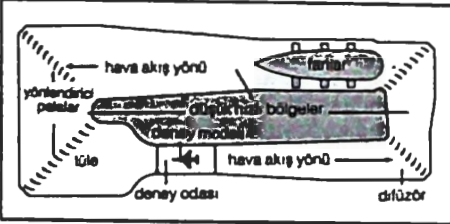
Rüzgâr çanı Tarihöncesi çağlardan beri pek çok kültürde kullanılmıştır. Ama en zarif örnekleri Endonezya, Tibet ve Japonya gibi Güneydoğu ve Doğu Asya ülkelerindekilerdir. Dökmeye ya da oyma yoluyla yapılan ve çeşitli biçimlerde süslenen bu rüzgâr çanları kutsal yapıların saçaklarına asılırdı. Özellikle Budacılar, tapınak, mezar anıt ya da pagodaların(*) saçaklarına yüzlerce, bazen de binlerce rüzgâr çanı asarak rüzgâr çıktığında neredeyse dayanılmaz bir çan sesi oluşmasını sağlardı. Asya'da ve Akdeniz'de rüzgâr çanları iyi ruhları çağırma kullanılırdı. Çin ve Japonya'da *feng-ling* ve *fürin* denen rüzgâr

çanları evlerin ve kutsal yapıların süslenmesine yarardı. Rüzgâr çanları 19. ve 20. yüzyıllarda Batı ülkelerinde de yaygınlaştı.

rüzgâr darbesi, rüzgâr hızının birdenbire ve genellikle 20 saniye süreyle, saniyede 4,6 m dolayında bir hızdan saniyede 8 m'ye ya da daha büyük bir hıza çıkması. Herhangi bir engelin çevresindeki hava çalkantısı rüzgâr darbesine yol açar; rüzgâr darbelerine çoğunlukla yüksek yapıların üstünde ve düzensiz yüzey şekillerinin çevresinde rastlanır. Su yüzeyinde darbe oluşmaz.

rüzgâr patlaması, rüzgâr hızının birdenbire ve birkaç dakikalık bir süre için, saatte 30 km dolayında bir hızdan saatte 40 km'ye ya da daha büyük bir hıza çıkması. Rüzgâr patlaması genellikle sağanak yağmur, dolu, gökgürültüsü ve fırtına gibi hava olaylarını da beraberinde getirir. Yüksek yamaçlardan inen soğuk hava kütlesi, İtalya, Hırvatistan ve Yugoslavya'nın Adriya Denizi kıyılarında esen bora gibi rüzgâr patlamalarına, ilerleyen soğuk hava cepheleeri de, yeni soğuk cepheleerin doğmasına yol açar.

rüzgâr tüneli, aerodinamikte, hava içinde hareket eden cisimlerin çevresinde hava akımları oluşturarak bu akımların incelenmesinde kullanılan ayt. Cismin belirli ölçekte küçültülmüş modelinin dikdörtgen ya da dairesel kesitli küçük bir odaya (deney odası) yerleştirilmesi ve bu modelin üzerine istenen hızda hava püskürtülmesi ilkesine dayalı olarak çalışır. Çoğunlukla

Kapalı devreli bir rüzgâr tünelinin genel yapısı

yeni kanat profillerinin (kanadın hava akış yönündeki kesiti) ve uçak konfigürasyonlarının (uçagın dış biçimi) geliştirilmesinde kullanılan rüzgâr tüneli, otomobil ve lokomotiflerin aerodinamik yapılarının incelenmesi ile yüksek binalardaki rüzgâr basınçlarının saptanmasında da kullanılır.

20. yüzyılın başında yapılan ilk rüzgâr tünellerinde, atmosferden bir fan aracılığıyla içeri çekilen hava önce geniş kesitli bir tünelde düşük bir hızla akıyor, modelin bulunduğu kısma hızmeden önce bir lülele den geçirilerek hızlandırılıyor ve model üzerinden geçirildikten sonra bir difüzör (yayıcı) yardımıyla yavaşlatılarak atmosfere akıyordu. Doğrudan atmosferden alınan havayla çalışan ve açık devreli rüzgâr tüneli olarak adlandırılan bu tünelde, havanın nem, sıcaklık ve basıncının denetlenmesi oldukça zor olduğundan, deney dışı atmosfer koşullarından etkilenir. Günümüzde havacılıkta gelişmiş ülkelerde açık devreli rüzgâr tünellerinin yerini kapalı devreli rüzgâr tünelleri almıştır. Bu tür tünelde, deney odasından çıkıp difüzörden geçen hava yeniden fana gönderilir. Kapalı devreli rüzgâr tünelleri, dış atmosfer koşullarından etkilenmediğinden, daha duyarlı deneylerin yapılmasına olanak sağlar. Bu tünelde hava hızı çoğunlukla elektrikle çalışan fanın dönüş hızı ya da pala açıları değiştirilerek denetlenebilir. Yüksek hızlı tünellerde, difüzörden çıkan havanın soğutulması için su soğutma sistemleri kullanılır.

Rüzgâr tünelleri düşük sesaltı hızlı, yüksek sesaltı hızlı, transonik (sesaltı hız ile sesüstü hız arasındaki geçiş bölgesi), süpersonik (ses hızının beş katına kadar) ve hipersonik (ses hızının beş katından daha büyük hızlar) biçiminde sınıflandırılır. Hava hızının saatte 16.000 km'den daha fazla olduğu durumlarda, gerçek hareketle tam benzeşimi sağlamak amacıyla, havanın önceden çok yüksek sıcaklıklara ısıtılması gerekir. Bu sıcaklıklar normal bir tünel yapı malzemesinin erime noktası sıcaklığından çok fazla olduğundan, bu tür tüneller saniyenin birkaç binde biri gibi çok kısa süreler için çalıştırılabilir.

Rüzgâr tünelleri uçak gövdelerinin periyodik denetimlerinden sınır katmanı(*) araştırmalarına kadar değişen çeşitli amaçlarla kullanılır. Modelin çeşitli yerlerine yerleştirilen basınç prizleri ve diğer bazı araçlar yardımıyla, model çevresindeki basınç ve sıcaklık dağılımı, bunlardan yararlanılarak sürüklenme (modelin havaya gösterdiği direnç) ve taşıma kuvvetleri bulunabilir. Rüzgâr tünelleri uçak, roket, uzay aracı vb araçlarla ilgili aerodinamik araştırmaların yanı sıra otomobil, gemi, tren, köprü ve bina tasarım çalışmalarında da kullanılır.

Türkiye'de, ilk rüzgâr tüneli 1944'te açılan Ankara Etimesgut Uçak Fabrikası'nda kuruldu. Kapalı devreli ve düşük sesaltı hızlı olan bu tünel, fabrikanın kapatılmasıyla birlikte devre dışı kaldı. Günümüzde ise İTÜ Uçak ve Uzay Bilimleri Fakültesi'nde çeşitli araştırmalarda kullanılan bir tane kapalı devreli yüksek sesaltı hızlı, üç tane açık devreli alçak sesaltı hızlı, bir tane de kapalı devreli sesüstü hızlı rüzgâr tüneli bulunmaktadır.

Rüzgâraltı Adaları, Antil Denizinde, Büyük Okyanusta ve Atlas Okyanusunda yer alan değişik ada gruplarına verilen ortak ad.

Antil Denizindeki Küçük Antiller'in kuzey ve batı ucunu oluşturan Rüzgâraltı Adalarının (İngilizce Leeward Islands, Fransızca Îles Sous le Vent, İspanyolca Islas de Sotavento) en önemlileri kuzeyden güneye sırasıyla Virgin Adaları (ABD), İngiliz Virgin Adaları(*), bir İngiliz sömürgesi olan Anguilla(*), güney kesimi Hollanda Antilleri'ne, kuzeyi ise Guadeloupe'a(*) bağlı olan ve Hollandalılar tarafından Rüzgârustü Adalarının bir parçası olarak kabul edilen Sint Maarten (Saint-Martin), Saint Christopher ve Nevis, Antigua ve Barbuda(*) ile İngiltere'ye bağlı Montserrat(*) ve Fransa'ya bağlı bir deniz aşırı il (département d'outre mer) olan Guadeloupe'dur. Bu zincirin hemen güneyinde, bazen Rüzgârustü Adalarının bir parçası olarak kabul edilen Dominika yer alır.

Bu adaların iklimi genelde kuru olmakla birlikte, bölgeden bölgeye ve hatta aynı adanın farklı kesimlerinde değişiklikler gösterir. Güneye doğru gidildikçe yağış artar. Alize rüzgârları tropik iklimin etkisini yansıtır. Haziranla ekim arasında zaman zaman kasırgalar görülür.

Büyük Okyanusun ortagüneyindeki, Fransız Polinezyası'na bağlı Société (Sosyete) Adalarının batı kesimini oluşturan Rüzgâraltı Adaları dört ıssız ve alçak atol ile beş volkanik adadan oluşur. Grubu oluşturan adaların en büyüğü, komşu Tahaa Adasına mercan resifleriyle bağlanan Raiatea Adasıdır(*). Doğudaki Huahine Adası, sular yükselince Büyük Huahine (Nui) ve Küçük Huahine (Iti) adlı iki kesime ayrılır. Bölgedeki öteki iki ada Maupiti (Mauroa) ve Bora-Bora'dır. Adalardaki başlıca yerleşmeler Raiatea Adasındaki Uturoa, Huahine Adasındaki Fare, Bora-Bora Adasındaki Vaitape ve Tahaa Adasındaki Vaitoara'dır. Huahine'de bulunan tapınak platformları (marae) adanın eskiden

önemli bir dinsel merkez olduğunu göstermektedir.

Antil Denizinin güneyinde, Venezuela'nın kuzey kıyısının açığında yer alan Rüzgâraltı Adaları (Hollanda dilinde Benedenwindse Eilanden) Bonaire ve Curaçao adlı Hollanda'ya ait iki adadan oluşur. 1986'ya değin Aruba Adası da bu grupta yer alıyordu. Bu adalar, Rüzgârustü Adalarıyla (Bovenwindse Eilanden) birlikte Hollanda Antilleri'ni(*) oluşturur.

Atlas Okyanusunda, Batı Afrika kıyıları açıklarında yer alan Rüzgâraltı Adaları (Portekizce Ilhas de Sotavento) Brava, Fogo, Maio ve São Tiago adlı volkanik kökenli dört adayı içine alır ve Cabo Verde'nin iki ilinden (distrito) birini oluşturur.

rüzgâraltı dalgası, dağların rüzgâraltı yanında (egemen rüzgâr yönünün ardında kalan yüzü) oluşan dikey hava akımları burçaklanmaları. Hava akımları çoğunlukla bir sıradağın doğrudan üzerinden akacak kadar derindir; bunlar kimi zaman, hızı saniyede 5 m'ye ulaşan güçlü dikey akıntılara yol açar. İlk dalganın oluşumuna yol açan dağın üstünde ortaya çıkar ve çoğu derin hava akımında, ilk dalgayı izleyen bir dizi dalga oluşur; akıntı başka dağlarca engellenmez, örneğin deniz üstünde ilerlerse 100'ü aşkın dalga oluşabilir. En büyük genlikleri atmosferin orta düzeylerinde oluşan ve daha yükseklerde giderek yok olan dalgalar oldukça önemlidir; bunlar bulutlara (dalga bulutları) yol açabilir ve hava koşulları üzerinde etkili olur.

rüzgârgülü, belirli bir bölgede, belirli bir zaman aralığındaki rüzgârlara ilişkin bilgi veren diyagram. Eskiden denizcilerin kullandıkları haritalar, sekiz (bazılarında 32) temel rüzgâr yönünü gösteren rüzgârgülleyle süslenirdi.

Günümüzde meteorolojide kullanılan rüzgârgülleri belirli bir zaman aralığında ve belli bir yerde çeşitli yönlerden esen rüzgârların şiddet, süre ve frekanslarını gösterir. Rüzgârgülünde, sakin ya da hemen hemen sakin havadaki rüzgâr frekansının belirtildiği bir merkez noktadan dışa doğru uzanan sekiz çizgi bulunur; çizgilerin uzunluğu rüzgâr frekansıyla, kalınlığı da rüzgâr şiddetiyle orantılıdır.

Üzerine rüzgârgülü çizilmiş ilk deniz haritalarını İtalyan ve İspanyol denizciler kullanmaya başladılar. Rüzgârgülünün sekiz uç noktasına, o doğrultuda esen rüzgârın adının baş harfi yazılırdı. Magnetik pusulalar ortaya çıkınca pusulaların üzerine rüzgârgülü biçimindeki pusula kartları (pusulagülü de denir) eklendi (bak. pusula).

Rüzgârlar Kulesi, HOROLOGION olarak da bilinir, Kyrrhos'lu Andronikos'un Atina'da, İÖ y. 100-50 arasında zamanı belirlemek için yaptırdığı kule.

Mermerle kaplı, sekizgen planlı yapının yüksekliği 12,8 m, köşegenlerinin boyu 7,9 m'dir. Her biri dört ana ve dört ara yöne bakan sekiz cephesini, sekiz rüzgârı temsil eden kabartmaların yer aldığı bir friz dolarır. Güneşe bakan cephelerde bu frizin altında bir güneş saatine ait çizgiler vardır. Zamanında yapının tepesinde bir Triton figürü biçiminde yapılmış tunçtan bir rüzgârgülü dururdu. Bir de güneş battıktan sonra zamanı gösteren bir su saati (klepsidra) vardı.

Rüzgârustü Adaları, Antil Denizi ve Büyük Okyanustaki değişik ada gruplarının ortak adı.

Antil Denizinin doğu ucunda, Batı Hint Adalarından Küçük Antiller'in güney kesimini oluşturan Rüzgârustü Adaları (İngiliz-

ce Windward Islands; Fransızca Îles du Vent; İspanyolca Islas de Barlovento) kuzeyden güneye sırasıyla şu adaları kapsar: İngilizce konuşulan Dominika, Fransa'nın Martinik ili (*département*), İngilizce konuşulan Saint Vincent, Saint Lucia ve Grenada adaları ve Saint Vincent'la Grenada arasındaki Grenadinler olarak bilinen küçük adalar zinciri. Grubun güney ucundaki Trinidad ve Tobago ve hemen doğusundaki Barbados genellikle Rüzgârüstü Adalarının parçası olarak kabul edilmez. Dominika ise zaman zaman Rüzgâraltı Adalarının(*) parçası olarak sınıflandırılır. Volkanik kökenli olan Rüzgârüstü Adalarının dağlık orta kesimlerinde kraterler ve kaynarcalar yer alır. 8 Mayıs 1902'de, Martinik'teki Pelée Dağının lav püskürtmesi sonucu yaklaşık 30 bin kişi ölmüştür. Rüzgârüstü Adalarının her yerinde deniz iklimi hüküm sürer. Biri kurak öteki yağışlı olmak üzere iki mevsim yaşanır. Haziran-ekim arasındaki harikalar büyük tehlike oluşturmaz. Adaların nüfusu ağırlıklı olarak Siyahlardan ve Mulattolardan (Afrikalı-Avrupalı karışımı) oluşur.

Büyük Okyanusun ortagüneyinde, Fransız Polinezyası'nda, Société (Sosyete) Adalarının doğu grubunu oluşturan Rüzgârüstü Adaları mercan resifleriyle çevrili volkanik oluşumlardır. Öbürlerinden çok daha büyük olan Tahiti(*) ve Moorea(*) adaları grubun ortasında yer alır. Tahiti'deki Papeete kenti Fransız Polinezyası'nın merkezidir. Yüzölçümü 8 km² olan Maiao, Tahiti'nin 95 km güneyinde yer alır. Düşük nüfuslu bir ada olan Maiao'da kopra üretilir. Tahiti'nin 40 km kuzeyindeki küçük Tetiaroa Adası (4 km²) 1966'da ABD'li sinema oyuncusu Marlon Brando'ya satılmış ve Brando adayı 1980'de tatil beldesi olarak halka açmıştır. Tahiti'nin 96 km doğusundaki Mehetia Adasında (2,58 km²) insan yaşamaz. Yükselmiş bir mercan adası olan Makatea, jeolojik olarak Tuamotu Takımadalarının parçası olmakla birlikte yönetsel nedenlerle Rüzgârüstü Adalarına bağlanmıştır. 1767-1946 arasında Société Adalarının parçası olan Rüzgârüstü Adaları, 1946'da Fransız Polinezyası'na bağlı bir yönetim birimi (*circonscription*) yapıldı. Adalardaki başlıca ekonomik etkinlik hindistancevizi üretimidir. Turizm, özellikle Tahiti ve Moore'da gittikçe önem kazanmaktadır.

Antil Denizinde, Küçük Antiller'de yer alan Rüzgârüstü Adaları (Hollanda dilinde Bovenwindse Eilanden), Hollanda'ya bağlı Saba ve Sint Eustatius adalarıyla Sint Maarten (Saint-Martin) Adasının güney kesimini kapsar. Rüzgâraltı Adalarıyla (Hollanda dilinde Benedenwindse Eilanden) birlikte Hollanda'ya bağlı Hollanda Antilleri'ni(*) oluşturan adaların toplam yüzölçümü 68 km²'dir.

Atlas Okyanusunda, Batı Afrika kıyısı açıklarında yer alan Rüzgârüstü Adaları (Portekizce Ilhas de Barlavento) Cabo Verde'deki iki ilden (*distrito*) birini oluşturur ve şu adaları kapsar: Boa Vista, Sal, Santa Luzia, Santa Antão, São Nicolau ve São Vicente. Adaların arazisi genellikle engebelidir. Sıcak bir iklime sahip olan adalar, güneydeki Rüzgâraltı Adaları (Ilhas de Sotavento) gibi sürekli kuraklık tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Rüzgârüstü Boğazı, Batı Hint Adalarında, Atlas Okyanusunu Antil Denizine bağlayan boğaz. Küba'yı güneydoğudaki Hispaniola Adasından ayırır. Genişliği 80 km, girişinde derinliği 1.700 m'dir. ABD'nin doğu kıyısıyla Panama Kanalı arasındaki doğrudan denizyolu üzerindedir. Batıda Jamaika'yla doğuda Hispaniola arasında yer

alan Jamaika Boğazı, Rüzgârüstü Boğazının güneybatı uzantısını oluşturmaz.

rya halısı, İsveç ve Finlandiya'da Doğu halılarını andıran tekniklerle üretilen, çok uzun havlı döşeme yaygısı. En eski örnekleri battaniye olarak kullanılmak için yapılmıştır ve havları hiç kesilmeden ilmek halinde bırakılmıştır; hatta bazısının, daha iyi ısıtması için, arka yüzünde de hav vardır. Bazı rya halıları havlarının arası başka dokuma teknikleriyle işlenerek süslenmiştir.

İlk rya halılarının düz ya da çizgili desenli yapıldığı sanılmaktadır. Sonra bir dönem

Rya halısı, 18. yy; Röhsska El Sanatları Müzesi, Göteborg, İsveç
Röhsska Konstslöjdmuseet, Göteborg, İsveç

halk sanatından alınmış desenler kullanılmıştır. Yakın zamanda yeniden basit desenlere dönmüştür.

Ryabuşinski ailesi, Rus Çarlığı'nda zengin sanayici aile. 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başında dokumacılık, arazi ve bankacılık alanlarında büyük yatırımlara girişen aile üyeleri, siyasal alanda liberal bir tutum izlemişlerdir.

Mihail Y. Ryabuşinski 1844'te Moskova'da bir kumaş mağazası satın aldı; iki yıl sonra da bir kumaş fabrikası kurdu. Onun oğulları Pavel ve Vasili işi genişlettiler ve 1869'da Vişni-Voloçek yakınlarında büyük bir imalat kompleksine dönüştürdüler. 1900'de Harkov Emlak Bankası'nın denetimini ele geçiren Pavel'in oğullarından yedisi 1902'de kendi bankalarını kurdular, ayrıca Rusya'nın kuzey ve batısında birçok şube açtılar. Bu kuruluş 1912'de Moskova Bankası adıyla yeniden düzenlendi.

Ryabuşinski ailesinin üyeleri çarlık yönetimine muhalefet ederek *Utro Rossi* gazetesini çıkardılar ve İlerici Parti'nin önderleri arasında yer aldılar. 1894'ten sonra ailenin işlerinin başına geçen Pavel Pavloviç Ryabuşinski (1871-1924), 1916'da Moskova'da ilk Rus otomobil fabrikasını kurdu. Şubat Devrimi'nden sonra ise Bolşeviklere karşı mücadele yürüterek Kornilov Ayaklanması'nı (1917) destekledi, sonraki yıllarda da Sovyet karşıtı girişimlerde bulundu.

Ryan, T(ubal) Claude (d. 3 Ocak 1898, Parsons, Kansas - ö. 11 Eylül 1982, San Diego, California, ABD), ABD'li uçak üreticisi ve girişimci. Lindbergh'in Atlas Okyanusunu geçerken kullandığı "Spirit of St. Louis"e esin kaynağı olan uçak tasarımını gerçekleştirmiştir.

1917'de pilot oldu, 1919'da Marsch Field'deki ABD Kara Kuvvetleri Hava Birliği'nde eğitim gördü. 1922'ye değin ABD Orman Hava Devriyesi'nde çalıştı. Daha sonra bir uçuş okulu açtı ve San Diego-Les

Angeles arasında yolcu taşıyan (1925-27) Ryan Airlines'ı kurdu. Şirket bir süre sonra uçak tasarımı ve yapımına başlayarak posta taşımacılığında kullanılan M-1 gibi çeşitli uçakların üretimine geçti. 1926'da şirketten ayrılan Ryan, 1929'da yeni bir şirket kurarak ABD Ordusu tarafından temel eğitim uçağı olarak kullanılan "Ryan S-T"nin ve "PT-22"nin tasarımını gerçekleştirdi. II. Dünya Savaşı sırasında hızla büyüyen şirket, Kore Savaşı'na değin "Navion" uçaklarını üretti. Ryan 1969'da şirketi sattıktan sonra oğluyla birlikte motorlu planörler ve uzaktan kumandalı uçaklar üreten Ryson Corporation'ı kurdu.

Ryazan, Rusya Federasyonu'nun batısında yönetim birimi (*oblast*). Oka Irmağı havzasının orta kesiminde 39.600 km²'lik bir alanı kaplar. Bölge toprakları Orta Rusya Plato-suyla Oka-Don Ovasının kuzey ucundan geçerek güneye Don Irmağı havzasına kadar uzanır. Oka'nın kuzeyinde geniş bataklıklar ve meşe, ladin, çam ve huş ağacı ormanlarıyla kaplı Meşçera Düzluğu yer alır. 1870'lerden sonra bataklık alanların büyük bölümünün kurutulmasına karşın bölgede nüfus yoğunluğu oldukça düşüktür. Küçük kentlerin ekonomisi tarımsal ürünlerin işlenmesine ve tarıma dayalıdır. Temel ürün olan tahılın yanı sıra kuzeyde keten ve kenevir, güneyde şeker pancarı ve tütün yetiştirilir. Sanayi, yönetim biriminin merkezi Ryazan kentinde yoğunlaşmıştır. Skopin yakınlarında bir miktar linyit çıkarılır. Nüfus (1990 tah.) 1.348.000.

Ryazan, Rusya Federasyonu'nun batısında, Ryazan yönetim biriminin (*oblast*) merkezi kent. Eskiden Pereyaslavl-Ryazanski kentinin bulunduğu yerde, Oka Irmağının kıyısında yer alır. Adı kayıtlarda ilk kez 1095'te geçen eski Ryazan kenti, ırmığın daha aşağısında, Oka ve Pronya ırmaklarının kesiştiği noktada kurulmuştu. Bir prensliğin merkezi olan kent, 1237'de Tatarlar tarafından yıkıldı. 1095'te kurulduğu sanılan Pereyaslavl-Ryazanski, Ryazan piskoposluğunun merkezi yapıldığı 13. yüzyıla değin önemsiz bir yerleşmeydi. 1371'de Moskova, 1372 ve 1378'de de Tatarlar tarafından yağmalandı. 15. yüzyılda Ryazan Prensligi'nin merkezi oldu. 1521'de Moskova'ya bağlandı ve 1778'de Ryazan adını aldı. Günümüzde kentte büyük makine, petrokimya ve petrol arıtma sanayileri vardır. Kentin nüfusu 1959-75 arasında yaklaşık iki katına çıkmıştır. Nüfus (1991 tah.) 527.200.

Rybnik, Polonya'nın güneyinde, Katowice ilinin (*województwo*) güneybatısında kent. Nacyna Irmağının kıyısında, Yukarı Silezya (Górny Śląsk) kömür yataklarının bulunduğu ormanlık bölgede yer alır. Bir kömür madenciliği ve metal işleme sanayisi merkezi olan kentte birçok meslek okulu vardır. 10. yüzyılda bir balıkçı kasabası olarak kurulan Rybnik 1282'de Racibórz Prensligi'nin merkezi oldu. 1532'de Bohemya'ya bağlandı. 1742'de Prusyalıların eline geçti. 1921'de yeniden Polonya topraklarına katıldı. Nüfus (1992 tah.) 144.600.

Rydberg, Johannes Robert (d. 8 Kasım 1854, Halmstad - ö. 28 Aralık 1919, Lund, İsveç), spektroskopik alanındaki çalışmalarıyla tanınan İsveçli fizikçi.

Lund Üniversitesi'ni 1875'te bitirdi, doktora çalışmasını aynı üniversitede tamamladı (1879). 1882'de fizik dersleri vermeye başladığı bu üniversitede 1901'de profesör oldu ve fizik konusunda çalışmalarını 1919'da bu görevden emekli olana değin sürdürdü.

Rydberg en çok tayf çizgisi dizileri üzerindeki kuramsal çalışmalarıyla tanınır. Hesaplar da dalgaboyları yerine dalga sayılarını kullanarak kimyasal elementlerin tayflarındaki çizgiler arasında yalnız bir ilişkinin varlığını ortaya koydu. Bu ilişkiyi ifade eden bağıntıdaki sabit terim, onun adıyla, Rydberg sabiti (*) olarak anılır. Bulgularını *Recherches sur la constitution des spectres d'émission des éléments chimiques* (1890; Kimyasal Elementlerin Tayflarının Yapısı Üzerine Araştırmalar) adlı yapıtında sergilemiştir.

Rydberg, (Abraham) Viktor (d. 18 Aralık 1828, Jönköping - ö. 21 Eylül 1895, Djursholm, İsveç), İsveç'in kültür yaşamını derinden etkilemiş, romantik akıma bağlı yazar.

Yabancılar arasında, evsiz büyüdü. Annesi bir kolera salgınında ölmüştü, babası da alkolikti. Parasızlık yüzünden öğrenimini yarıda bıraktı. 1855'te *Göteborgs handels- tidning* adlı liberal eğilimli gazetede çalışmaya başladı. Ortaçağda İsveç'te geçen *Singoalla* (yb 1865) adlı romantik-link romanı 1857'de yayımlandı. 1859'da gazetede tefrika edilen *Den siste Atenaren* (Son Atinalı) adlı romanıyla ünlendi. Eski Atina'da dinsizlikle Hristiyanlık arasındaki çatışmayı ele alan yapıtı, İsveç'teki koşullarla da yakından ilgili biçimde dinsel hoşgörüsüzlüğe ve dogmatizme karşı tavrı aldı. Ardından *Bibels Lära om Kristus* (1862; Kitabın Mukaddesi'nin Mesih Öğretisi) adlı yapıtında Hz. İsa'nın Tanrı olmadığını savundu. Ama din adamlarıyla giriştiği tartışma onda büyük bir duygusal gerilim ve çöküntü yarattı.

1870'lerde kısa bir süre İsveç Parlamentosu'nda görev yaptı. Dil reformunu, özellikle Almancadan alınan sözcüklerin azaltılmasını savundu. 1874'te Roma'ya gitti. Dönüşünde, ilköğretili duyduğu ilgiyi büyük bir olgunlukla dile getiren *Romerska dagar*'ı (1877; Roma Günleri) yazdı. 1876'da, uzun çalışmalar sonunda Goethe'nin *Faust*'unun ilk bölümünün çevirisini tamamladı. Şiir yeteneğiyle de kendini kanıtlayan Rydberg, *Dikaer* (1882) adlı şiir kitabıyla Esaias Tegnér ve Erik Stagnelius'tan bu yana İsveç'in en büyük şiir şairleri arasında yer aldı.

Rydberg zamanla akademik çevrelerde de tanınmaya başladı. 1877'de, Uppsala Üniversitesi'nden onursal doktor unvanı aldı. 1878'de İsveç Akademisi'ne seçildi. 1884'te Stockholm Üniversitesi'nde kültür tarihi profesörlüğüne getirildi. 1880'lerde özellikle mitolojiyle ilgilendi. Araştırmalarının sonuçlarını *Undersökningar i germanisk mythologie* (1886-89, 2 cilt; Germen Mitolojisi Araştırmaları) adlı kitabında topladı. 1891'de yayımladığı *Vapensmeden* adlı romanında Reform döneminde İsveç'te toplumsal yaşamı betimledi. Aynı yıl çıkan yeni şiir kitabında özellikle "Den nya Grottesängen" (Yeni Grotto Türküsü) adlı şiiriyle toplumsal koşulları sert bir biçimde eleştirdi.

Rydberg sabiti (simgesi R_∞), atom fiziksinin bir temel sabiti. İsveçli fizikçi J.R. Rydberg'in 1890'da ortaya koyduğu ve bir tayf çizgisi dizisindeki (örn. hidrojen atomlarının saldı ışınım tayfındaki) çizgilerin dalgaboylarını veren bağıntıda yer alır. Sabitin değeri, ışınımı salan atomdaki çekirdeğin kütesinin yörüngede dolanan bir elektrona oranla son derece büyük olduğu kabulüyle belirlenmiştir; R_∞ 'daki sonsuz simgesi (∞) bu kabulü ifade eder.

Rydberg sabitinin değeri metre başına $1,097373177 \times 10^7$ ya da santimetre başına $109737,31$ olarak verilir. Tayf çizgileri

dizisini betimleyen matematiksel bağıntılarda bu değer kullanıldığında, sonuç olarak birim uzunluktaki dalgaboyu sayısı (bu sayı dalga sayısı olarak adlandırılır) elde edilir; bu, ışık hızıyla çarpılırsa tayf çizgilerinin frekansları bulunur.

Ryder, Albert Pinkham (d. 19 Mart 1847, New Bedford, Massachusetts - ö. 28 Mart 1917, Elmhurst, New York, ABD), kişisel anlatımlı deniz manzaraları ve mistik, alegorik sahneleriyle ünlü ABD'li ressam.

Yaklaşık 1870'te New York kentine yerleşti, orada kısa bir süre resim öğrenimi gördü. Ama bu eğitimin, çok naif ve pastoral manzaralardan oluşan ilk dönem yapıtları üzerinde fazla bir etkisi olmadı. Avrupa'ya yaptığı kısa geziler sırasında gördüğü resimler de çok az ilgisini çekti. Engin bir düş gücüne sahip yalnız bir ressam olan Ryder, yaşamı boyunca yaptığı yaklaşık 150 resmi uzun süreler içinde yavaş yavaş tamamladığından, yapıtlarını kesin olarak tarihlemek çok güçtür.

"Deniz Emekçileri" (Metropolitan Sanat Müzesi, New York kenti) gibi yapıtları denize olan düşkünlüğünü ve insanın doğa karşısındaki çaresizliğini yansıtır. "Yarış Pisti" ya da "Solgun Bir At Üstünde Ölüm" (Cleveland Sanat Müzesi) gibi çalışmalarındaki huzursuz atmosfer, yoğun bir sarı ışıkla (çoğunlukla ay ışığı) daha da vurgulanır. Ryder gerçeksiz ayrıntıların kompozisyonundan ayıklamış, daha çok genelleştirilmiş biçimler üzerinde durmuştur. Yapıtlarında kalın boya hamurunu (*impasto*) palet bıçağıyla işlediği görülür.

1900'den sonra ustalığını yitirmeye başlayan Ryder, bu dönemde bazı eski çalışmalarını düzeltmeye çalışırken bozmuştur. Ayrıca yeterli teknik bilgisi olmadığından yağlıboya çalışmalarının pek çoğu zamanla bozulmuştur.

Rye House Suikastı (1683), İngiltere kralı II. Charles'ı Katolik yanlısı politikaları nedeniyle öldürmek ya da devirmek üzere Whig'ler tarafından tasarlandığı öne sürülen suikast. Adını, Hertfordshire'da Hoddeston'daki Rye House'tan alır.

Charles'ın Newmarket'taki bir at yarışından dönerken geçeceği, Rye House yakınında dar bir yolda öldürülmesi planlanmıştı. Kralın bir rastlantı sonucunda martta beklenmedik biçimde erken yola çıkması planları bozdu. On hafta sonra 1 Haziran'da bir muhbirin ortaya çıkması üzerine hükümet soruşturması başladı. Suikasta karıştığı iddia edilenler arasında Monmouth dükü James Scott, Essex kontu Arthur Capel, Lord William Russell, Algernon Sidney, Sir Thomas Armstrong, Robert Ferguson ve Lord William Howard da vardı. Essex kontu tutuklandı ve Londra Kulesi'nde bir olasılıkla intihar ederek öldü. Russell, Sidney ve Armstrong, sorgulanmaları sonucu ihanetten suçlu bulunarak boynuları vuruldu.

Ryle, Gilbert (d. 19 Ağustos 1900, Brighton, Sussex - ö. 6 Ekim 1976, Whitby, North Yorkshire, İngiltere), İngiliz düşünür. Oxford Üniversitesi'nde gelişen linguistik felsefe akımının önde gelen temsilcisidir. Yapıtlarında olduğu kadar Oxford'da Wayne'ye Kürsüsü metafizik felsefe profesörlüğü ve *Mind* dergisinin yayın yönetmenliği (1948-71) görevlerinde de dilin yanlış kullanımından kaynaklanan karışıklıkları gidermeye çalışmıştır.

The Concept of Mind (1949; Zihin Kavramı) adlı ilk yapıtında René Descartes'in ortaya koyduğu ruh-beden ikiliğine karşı çıktı. İnsan ruhunu beden formu ya da

düzenleyici ilkesi olarak kabul etmek yerine evrenin mekanik işleyişinin tümüyle dışında ve maddeden ayrı gizemli bir varlıkması gibi ele alan Descartes'çı dualizmin ciddi bir karışıklığa yol açtığını savundu. Mantıksal açıdan tutarsız bir dogma olarak değerlendirildiği bu düşünceye "makinedeki hayalet" öğretisi adını verdi. *Dilemmas* (1954; İkilemler) adlı yapıtında, özgür iradenin karşısına gelecekteki belirli olayların kaçınılmazlığını savunan kaderci görüşün konması gibi birbiriyle uzlaşmaz görünen önermelerin analizini yaptı. Ona göre, görünüşte çelişkili önermelerden kaynaklanan ikilemler, ancak mantığın dili ile olayların dili arasındaki kavramsal karışıklık dikkate alınarak çözülebilirdi.

Ryle'in öbür önemli yapıtları arasında *Philosophical Arguments* (1945; Felsefi Kanıtlar), *A Rational Animal* (1962; Ussal Hayvan), *Plato's Progress* (1966; Platon'un İlerlemesi), *The Thinking of Thoughts* (1968; Düşünceleri Düşünme) ve *Collected Papers* (1971, 2 cilt; Toplu Makaleler) sayılabilir.

Ryle, Sir Martin (d. 27 Eylül 1918, Brighton, Sussex - ö. 14 Ekim 1984, Cambridge, İngiltere), astronomide yeni bir çığır açan radyoteleskop sistemlerini geliştiren ve bunların yardımıyla zayıf radyo kaynaklarının yerini belirleyen İngiliz radyo astronomu. Gelişkin aygıtlarla evrendeki bilinen en uzak gökadalara gözlemlemiştir. Astronomi araştırmaları alanında verilen ilk Nobel Ödülü olan 1976 Nobel Fizik Ödülü'nü Sir Antony Hewish ile paylaşmıştır.

Ryle, II. Dünya Savaşı sırasında Telekomünikasyon Araştırma Kurumu'nda radar donanımları üzerinde çalıştı. Savaştan sonra Cambridge Üniversitesi'ndeki Cavendish Laboratuvarı'na girdi; burada yerötesi radyo kaynaklarının araştırılmasına yönelik ilk çalışmaları başlattı ve radar ilkelerinden yararlanarak gelişkin radyoteleskoplar kurdu. 1948-59 arasında Cambridge'de fizik dersleri veren Ryle, 1957'de ayrıca Mullard Radyoastronomi Gözlemevi'nin yöneticiliğini üstlendi, iki yıl sonra da radyoastronomi profesörü oldu. 1952'de Royal Society üyeliğine seçildi, 1966'da "sir" unvanı aldı ve Sir Richard Woolley'den boşalan Kraliyet Astronomu görevini üstlendi (1972-82).

Ryle önceleri çalışmalarını Güneş'ten, Güneş lekelerinden ve birkaç yıldızdan gelen radyo dalgalarının incelenmesi üzerinde yoğunlaştırdı. Radyo kaynaklarının kataloglarının hazırlanması amacıyla Cambridge'de bir grup kurdu ve grubun çalışmalarını yönetti. Grubun hazırladığı *Third Cambridge Catalogue* (1959; Üçüncü Cambridge Katalogu), kuvazarların (*) keşfinde önemli rol oynadı.

Uzak radyo kaynakları olan kuvazarların haritasının çıkartılması amacıyla Ryle, açıklık birleşimi (apertür sentezi) olarak adlandırıldığı bir teknik geliştirdi. İki radyoteleskop kullanarak ve bunların arasındaki uzaklığı değiştirerek, bilgisayar çözümlerleri yardımıyla kuvazarların yerine ilişkin ayrıntılı veriler elde etti. Ryle 1960'ların ortalarında birbirinden 1,6 km uzaklıkta, raylar üzerinde hareket eden iki teleskop kurarak, 1,6 km çapındaki tek bir teleskoptan elde edilebilecek verime ve ayırma gücüne ulaştı. 1967'de Cambridge grubundan Antony Hewish ile Jocelyn Bell'in keşfettikleri ilk pulsarın konumunun belirlenmesinde de bu teleskop sisteminden yararlanıldı.

Rymer, Thomas (d. 1643?, Northallerton yakınları, Yorkshire - ö. 14 Aralık 1713, Londra, İngiltere), İngiliz edebiyat eleştirmeni. Fransız biçimci yeni-klasik eleştirisi-

nin ilkelerini İngiltere'ye tanıtmıştır. Saray tarihçisi olarak da ortaçağ uzmanları için büyük değer taşıyan bir antlaşmalar koleksiyonu derlemiştir.

Cambridge Üniversitesi'nden diploma almadan ayrıldı. Londra'daki Gray's Inn'de hukuk öğrenimi gördü. 1673'te baroya kabul edildiyse de edebiyatla ilgilenmeye başladı. 1674'te René Rapin'in *Réflexions sur la poétique d'Aristote* (Aristoteles'in Poetika'sı Üzerine Düşünceler) adlı kitabını İngilizceye çevirdi. Tiyatroda, öykünün gerçekleştirilebilir ve akla yatkın olması, ahlak ilkeleri ve örnekler aracılığıyla oyundan belli derslerin çıkarılması ve oyun kişilerinin kendi sınıflarının ya idealize edilmiş tipleri ya da ortalama temsilcileri olması gibi ilkeleri savundu. 1678'de yazdığı *The Tragedies of The Last Age* (Son Yüzyılın Tragedileri) adlı kitabında I. James döneminden Beaumont ve Fletcher'in oyunları ile Milton'un *Paradise Lost* (1667; Kaybedilmiş Cennet) adlı oyununu eleştirdi. 1693'te yayımladığı *A Short View of Tragedy* (Trajediye Kısa Bir Bakış) adlı kitabında yeni-klasikçiliğin ilkelerine sıkı sıkıya bağlı kaldı. Shakespeare'in *Othello* adlı oyununu "tatsız tuzsuz berbat bir fars" diye nitelediği bu kitapta, tüm çağdaş tiyatroyu reddederek Aiskhylos'un Yunan trajedilerine dönüşü savundu.

Rymer 18. yüzyıl tiyatrosunu derinden etkiledi. Yapıtlarıyla, John Dryden'i kendi tiyatro görüşünü yeniden biçimlendirmeye yöneltti. 1692'de saray tarihçiliğine atandı. III. William yönetimi İngiltere'nin imzaladığı tüm eski antlaşmaların kopyalarını yayımlamaya karar verince projenin yönetimini Rymer üstlendi. 1101-1273 yıllarını kapsayan ilk cilt 1704'te, 1543-86 arasını kapsayan 15. cilt ise Rymer'in öldüğü 1713'te çıktı. Kısa adı *Foedera* (Antlaşmalar) olan yapıt, eksikliklerine karşın önemli ve değerli bir çalışmaydı.

Ryobu Şinto (Japonca: "İki Nitelikli Şinto") ŞINGON ŞINTO olarak da bilinir, Japonya'da Şinto dinini Budacılığın Şingon mezhebiyle bağdaştıran okul.

Heian döneminin (794-1185) sonları ile Kamakura döneminde (1192-1333) gelişti. Okulun temelinde, Şinto tanrılarının (*kami*) Budacılığın tanrıların görünüşlerini olduğu yolundaki Japon inancı yatıyordu. En önemli ilkesi, Güneş Tanrısı Amaterasu'nun Buda Mahavairocana'ya (Japonca *Dainichi Nyorai*: "Büyük Güneş Buda") eş tutulmasıydı. Ryobu Şinto'nun, başta San-no İçicitsu Şinto(*) olmak üzere öbür bağdaştırmacı okulların gelişiminde önemli etkisi oldu. Sonradan birkaç kola ayrılan okul, 18. yüzyıla değin varlığını sürdürdü.

ryotvari sistemi, raiyetvari sistemi olarak da bilinir, İngiliz sömürge yönetiminin Hindistan'da yürürlüğe koyduğu başlıca üç vergi toplama yönetiminden biri. Öbür ikisi *mahalvari* ve *zamindari* sistemleridir.

İngiliz yönetimi öncesinde Hindistan'da toprak hukuku (*de jure*) ya da fiilen (*de facto*) kabileler, klanlar, köy komünleri gibi topluluklara aitti; ürünün bir bölümü topluluk şefleri tarafından hükümete ya da devlete aktarılıyordu. Toprakların yalnızca bazıları satış-bağış gibi yollarla elden çıkarılabilir; tarımsal ilişkilerin de yalnızca bir bölümü kiracılık nitelemesine uygundu. 18. yüzyılda İngiltere'de beliren biçimle bireysel toprak sahipliği, özgür kiracı çiftçiler ve kapitalist rant ilişkileri yoktu. Hindis-

tan'daki düzeni anlamayan ve özel mülkiyet eksikliğini ilerlemeye engel olarak gören İngiliz yöneticiler, yerel yöntemleri kendi kalıplarına uydurmaya çalıştılar. Dolaysız İngiliz yönetimine geçirilen ilk büyük bölge olan Bengal'de Babürlü toprak vergisi, *zamindar* (bak. zamindari sistemi) denen komisyoncu-aracı ya da mültezim tarafından toplanıyordu. İngilizler bu *zamindar*ları, "kiracı"larından rant toplayan, devlete ise vergi ödeyen büyük kapitalist toprak sahipleri gibi gördüler ve toprağın mülkiyetini onlara verdiler. Böylece ortaya çıkan *zamindari* sistemi, İngiliz egemenliğindeki Hindistan'ın yaklaşık yüzde 19'unda uygulandı. Vergilerin tek tek üretici yerine köyler (ya da mahaller) temelinde belirlendiği *mahalvari* sistemi(*) ise daha çok Kuzey Hindistan'da geçerliydi. *Ryotvari* sistemi 18. yüzyılın sonunda Yüzbaşı Alexander Read ile Thomas (sonradan Sir Thomas) Munro tarafından tasarlandı; Munro'nun Madras eyaleti valiliği (1820-27) sırasında yürürlüğe kondu ve zamanla bütün Güney Hindistan'a yayıldı. Osmanlılardaki reaya(*) teriminin de ardında yatan Arapça sözcük, *raiyyet* biçiminde Farsçaya geçtikten sonra, Babürlüler aracılığıyla Hindistan'a girmiş ve vergi sistemlerinin bir kavramı olarak her yerde kullanılmıştı. İngilizler bu terimi *ryot*'a dönüştürerek devralsılar. Kurdukları yeni sistemde eski yerel devleti, bütün toprağın biricik maliki olan bir Asya despotluğu gibi yorumladılar ve kendi yönetimlerini, onun mirasçısı konumuna geçirdiler. Buna karşılık *raiyyet* ya da *ryot*'u küçük toprak sahibi ya da kiracı olarak ele aldılar. Madras Vergi Dairesi'nin köy topluluklarıyla kolektif vergi ödemesi antlaşmalarına varmanın çok daha gerçekçi olacağı yolundaki şiddetli itirazlarına (1808-18) karşın, Read ve Munro köy topluluğu kertesini tümüyle atlayarak Hint köylüsüne bireysel özel mülkiyeti "armağan" ettiler. Böylece *ryotvari* sistemi toprak vergisinin her ekiciden hükümet tahsilatlarına doğrudan toplanabilmesi uğruna, bütün küçük işletmelerin tek tek ölçülmesi, gerçek durum ve potansiyellerine göre vergilerinin yeniden belirlenmesi gereğini doğurdu. Bu ayrıntılı ölçüm ve vergi belirleme çalışmalarıyla maliyeti çok yükselen sistem, yetkileri genişleyen alt kademe vergi memurlarının da eski araçların yerini almalarını sağladı. Sistemin en önemli sonucu ise, Bombay'ın fethini (1817-18) izleyen dört yılda toprak vergisi gelirlerinin yüzde 100'den fazla artması örneğinde görüldüğü gibi, Hint köylüsünün sırtına eskisinden çok ağır bir yükün bindirilmesi oldu.

Ryukyu Adaları, NANSEI ADALARI olarak da bilinir, Japonca RYUKYU-ŞOTO ya da NANSEI-ŞOTO, Ryukyu dilinde OKINAVA, Japonya'nın güneyinde, Küşü Adasından Tayvan'ın kuzey ucuna kadar yaklaşık 650 km boyunca uzanan takımada. Doğusunda Filipin Denizi, batısında Doğu Çin Denizi yer alır. 1972'den beri Japonya'nın Okinawa ilini (*ken*) oluşturan takımadaların toplam yüzölçümü 2.254 km²'dir. takımadalardaki 55 ada ve adacık kuzeyde Amami Adaları (*gunto*), ortada Okinawa Adaları ve güneyde Sakışima Adaları olmak üzere üç büyük gruba bölünür. Büyük adalar genellikle volkanik kökenli ve dağlıktır. Küçük adaların çoğu görece düz mercan oluşumlarıdır. Yarı tropik bir iklime sahip olan Ryukyu Adalarında her yıl şiddetli tayfunlar görülür.

Adalarda yaşayanların Tanhönçesinde buraya göç eden Japonların ve Güneydoğu Asyalıların soyundan geldiği sanılmaktadır. Fiziksel olarak Japonlara çok benzeyen Ryukyuluların dili Japoncayla birlikte sınıflandırılır. Halkın çoğu genellikle Japonca konuşur. Eski çağlarda bağımsız bir krallık olan takımadalar 14-19. yüzyıllar arasında sırasıyla Japonya'nın ve Çin'in egemenliği altına girdi ve 1879'da Japonya'ya bağlandı. II. Dünya Savaşı'nda Japonya'nın yenilmesi üzerine ABD adaların denetimini ele geçirdi. 1951'de adalarda askeri yönetimden sivil yönetime geçildi. Başlangıçta ABD yüksek komiseri tarafından atanan yönetim görevlisi 1966'da meclis, 1968'de de halk tarafından seçilmeye başladı. II. Dünya Savaşı'nı sona erdiren antlaşmayla (1952) ABD Japonya'nın Okinawa Adaları dışındaki Ryukyu Adaları üzerindeki egemenliğini tanıdı ve Amami Adaları 1953'te Japonya'ya geri verilmişti. 1971'de imzalanan ikinci antlaşmanın ardından öteki adalar da Japonlara devredildi (1972). Günümüzde Okinawa Adasında ABD'ye ait 88 askeri tesis ve binlerce ABD askeri vardır.

Ryukyu Adalarının ekonomisi tarıma dayalıdır. Başlıca ürünler tatlıpatates ve pirinçtir. İhraç ürünlerinin başında şeker ve konserve ananas gelir. Orkinos avcılığı ve sanayi giderek önem kazanmaktadır. Okinawa, Kokusai ve Ryukyu üniversiteleri Okinawa Adasındadır. Nüfus (1990) 1.222.458.

Ryukyu Çukuru, Filipin Denizinde, Japonya ile Tayvan arasında, Ryukyu Adalarının doğusu boyunca kuzeye doğru uzanan derin okyanus çukuru. Uzunluğu 2.250 km, ortalama genişliği 60 km, toplam alanı 135.000 km² olan Ryukyu Çukuru derinliği, Okinawa'nın 90 km güneyinde 7.507 m'ye ulaşır. Tabanı kırmızı kil ile kaplıdır.

Rzeszów, Polonya'nın güneydoğusunda il (*województwo*). 1975'te oluşturulan ilin yüzölçümü 4.397 km²'dir. Kuzeyde Sandomierz Havzasını, güneyde ise Batı Karpat Dağları bölgesini kapsar. Başlıca akarsular kuzeydoğudaki San, güneydoğudaki Wisłok ve kuzeybatı sınırındaki Vistül'dür. Ovalarda buğday, çavdar, şeker pancarı ve patates yetiştirilir. Dağlık kesimlerde doğal gaz ve petrol çıkarılır.

Ekonomi gıda işleme, kerestecilik, kumaş, tarım makineleri, inşaat malzemeleri, porcelan, cam ve kimyasal madde üretimine dayanır. İl merkezi Rzeszów dışındaki başlıca kentler Mielec, Łańcut ve Leżajsk'tır. Nüfus (1991 tah.) 723.700.

Rzeszów, Polonya'nın güneydoğusundaki Rzeszów ilinin (*województwo*) merkezi kent. Karpat Dağlarıyla Sandomierz Havzasının birleştiği noktada, Wisłok Irmağının kıyısında yer alır. Ekonomisi II. Dünya Savaşı'ndan sonra büyük ölçüde gelişen kentte Polonya'nın en büyük metal fabrikalarının bazılarıyla kumaş fabrikaları ve gıda işleme tesisleri vardır.

14. yüzyılda Macaristan'a giden bir ticaret yolu üzerinde kurulan Rzeszów, 1772'de Avusturya'ya geçti. 1918'de yeniden Polonya'ya bağlandı. Kent müzesinde güzel bir etnografya koleksiyonu vardır. Nüfus (1992 tah.) 153.900.

S Doradus bak. Kılıçbalığı S

's Hertogenbosch, DEN BOSCH olarak da bilinir, Fransızca BOIS-LE-DUC. Hollanda'nın ortagüneyinde, Noordbrabant ilinin (provincie) merkezi kent. Dommel ve Aa ırmaklarının birleşerek Dieze Irmağını oluşturdukları noktada, Zuid-Willemsvaart Kanalı'nın kıyısında yer alır. 1185'te, yakınlarda bir av köşkü olan Brabant dükü I. Henri'den berat alan kentin adı "dükün koruluğu" anlamına gelir. Ortaçağda önemli bir yün üretim merkeziydi. Katoliklerle Protestanların elindeki toprakları birbirinden ayıran hatları üzerindeki stratejik konum, nedeniyle birçok kez kuşatıldı ve saldırılara uğradı. 1629'da Orange prensi Frederik Hendrik tarafından ele geçirildi. 1794'te Fransa'ya geçen kent, 1814'e değin Fransa'nın Bouches-du-Rhin ilinin (département) başlıca kenti olarak kaldı. Tarihî yapılar arasında belediye binası (1671) ve Hollanda'daki en büyük Katolik kilisesi olan alevli gotik St. Jan Katedrali (1419-1520) sayılabilir. Belediye binasının karşısında, kente doğan ressam Hieronymus Bosch'un bir heykeli vardır.

Bir demiryolu kavşağı ve önemli bir sığır pazarı olan kentte, metal eşya, ayakkabı, puro ve işlenmiş gıda üretilir. Nüfus (1989 tah.) 90.584; metropoliten alan, 194.759

SA, tam adı STURMABTEILUNG (Almancada "Fırtına Kitası"), STURMTROPPEN (Fırtına Birlikleri) ya da BRAUNHEIMEN (Kahverengi Gömlekli) olarak da bilinir, Alman Nazi Partisi'nin yarı askeri örgütü. Uyguladığı şiddetle dayalı yıldırma yöntemleriyle Adolf Hitler'in iktidara gelmesinde önemli rol oynamıştır.

Hitler tarafından 1921'de Münih'te kuruldu. Örgütsel dayanağı, yeni gelişen Nazi hareketinin saflarına katılmış serserilerdi. Başlangıçta üyelerinin çoğu Weimar Cumhuriyeti'nin ilk günlerinde solculara karşı çarpışan eski askerlerin oluşturduğu silahlı çapulcu gruplardan (Freikorps) geliyordu. Üyeleri Mussolini'nin Kara Gömlekli'ne benzer biçimde kahverengi üniformalar giyen SA, parti toplantılarını koruma, Nazi gösterilerinde önde yürüme ve siyasal karışıklara fiziksel saldırılarda bulunma gibi görevler üstlendi. Hitler'in 1923'teki başarısız Birahane Darbesi'nin ardından geçici olarak dağıldıysa da 1925'te yeniden örgütlendi ve kısa sürede şiddet yöntemlerini yeniden uygulayarak genel ve yerel seçimlerde seçmenlere gözdağı vermeye başladı. Ocak 1931'de örgütün başına kapitalizme karşı radikal düşünceleriyle tanınan ve SA'yı Almanya'nın temel askeri gücü durumuna getirmeyi düşleyen Ernst Röhm geçti. Büyük Bunalım yıllarında işsizlerle genişlemiş olan SA'nın üye sayısı, Röhm'ün yönetimi altında 1932'de 400 bine ulaştı. Hitler'in iktidara geldiği 1933'te ise yaklaşık 2 milyona çıkarak düzenli ordunun 20 katını buldu. SA, Nazi rejiminin ilk günlerinde Yahudileri ve Nazi karşıtlarını hedef alan pervasız şiddet eylemlerine girişti. Hitler'in güvenini kazanmaya çalıştığı iki grup olan düzenli ordu ve zengin sanayiciler, SA'ya kuşkuyla bakıyordu. 30 Haziran 1934'teki Uzun Bıçaklar Gecesi'nde (Nacht der langen Messer), SS (Schutzstaffel) kuvvetlerini kullanan Hitler, SA önderlerine karşı bir "kanlı temizlik hareketi" düzenledi. Röhm ve yüzlerce SA önderi öldürüldü. Bu olayın ardından varlığını sürdürmekle birlikte önemli bir siyasal güç olmaktan çıkan SA, 1939'dan sonra bütün sağlam erkeklerin sivil savunma hizmetinde görev almak üzere eğitilmesi işini üstlendi.

Sá-Carneiro, Mário de (d. 19 Mayıs 1890, Lizbon, Portekiz - ö. 26 Nisan 1916, Paris, Fransa), Portekizli şair ve romancı. Ülkesinde gelişen modernismo hareketinin en özgün temsilcilerinden biridir.

Paris'te Sorbonne Üniversitesi'nde okudu. İlk şiir kitabı olan *Dispersão*'yla (Dağılma) *A Confissão de Lúcio* (Lúcio'nun İtirafı) adlı romanını 1914'te Paris'te yayımladı. Portekiz'e dönüşünde kuşağının en büyük edebiyatçılarından eski dostu Fernando Pessoa'yla birlikte *Orpheu* adlı dergiyi yayımlamaya başladı (1915). Sonradan Paris'e dönen Sá-Carneiro derin bir ruhsal bunalıma girerek 1916'da intihar etti. Ölümünden önce Pessoa'ya gönderdiği yayımlanmamış şiirleri 1937'de *Indícios di Oiro* (Altın İzler) adıyla basıldı.

Sá de Miranda, Francisco de (d. 28 Ağustos 1481?, Coimbra - ö. Mayıs? 1558, Tapada, Portekiz), Portekizli Rönesans şairlerinin ilki.

Bir din adamının evlilik dışı oğluydu. Lizbon'da üniversite öğrenimi gördü. 1521-26 arasında Milano, Venedik, Floransa, Roma, Napoli ve Sicilya'yı dolaştı. Bu sırada Giovanni Ruccellai, Lattanzio Tolomei ve Jacopo Sannazzaro'yla tanıştı ve İtalyan şiir biçimlerini ve ölçülerini öğrendi. Ama ülkesine dönüşünde ulusal şiir ölçüsünü kullanmayı sürdürerek bu kısa ölçüyü *Cartas*'ta (Mektuplar) geliştirdi.

Klasik biçimdeki ilk Portekiz komedisi olan *Os Estrangeiros*'u (Yabancılar) yaklaşık 1527'de yazdı. Bunu yaklaşık 1538'de yazdığı *Os Vilhalpandos* izledi. Günümüze ancak birkaç dizesi ulaşan, yaklaşık 1550'de yazdığı *Cleópatra* belki de ilk Portekiz klasik trajedisidir. 1528 dolaylarında yeni Rönesans şiir biçimlerini tanıtmak amacıyla *Fábula do Mondego* (Mondego Fabeli) adlı İspanyolca bir *canzona* yazdı. Bunu bir-iki yıl sonra yazdığı *Alexo* adlı elego izledi.

Sá de Miranda yaklaşık 1530'da Lizbon'u terk ederek Minho'daki topraklarına çekildi. Bu dönemde en iyi yapıtları sayılan *Cartas*'ı, *Basto* adlı elegonu ve toplumu sert bir biçimde eleştirdiği yergilerini yazdı. Yapıtlarıyla Portekiz edebiyatını daha yüce amaçlara ve daha duru bir ses tonuna kavuşturan devrimin önderi oldu. Portekiz'de Rönesans şiir ve düzyazı biçimlerinin ve ruhunun tanınmasında belirleyici rol oynadı. Toplu yapıtları *Obras Completas de F. de Sá de Miranda* (1937, 2 cilt) adıyla M. Rodrigues Lapa tarafından yayımlandı.

Sa-skya-pa bak. Sakyapa

Saab-Scania Aktiebolag, İsveç'te motorlu araçlar ve sanayi donanımı yapımcısı büyük şirket. Merkezi Linköping'dedir.

1937'de Svenska Aeroplan Aktiebolaget adıyla kuruldu. Başlangıçta esas olarak otomobil üretti. 1965'te Saab Aktiebolag, 1970'te de bugünkü adını aldı. Günümüzde bütün dünyaya ihraç ettiği Saab otomobilleri ve Scania kamyon ve otobüsleriyle tanınır. Deniz araçlarında ve sanayide kullanılan Scania dizel motorlarını da üretir. 1980'den beri Fairchild Industries Inc. ile küçük yolcu uçakları yapmak için ortak bir yatırıma girmiştir. Öteki ürünleri arasında roketler, havacılıkla ilgili elektronik araçlar, bilgisayar sistemleri, tıbbi donanım, denetim sistemleri, kazan, boru ve valf sistemleri, enerji santrali donanımı sayılabilir. İskandinavya, ABD, Güney Amerika, Fransa ve Almanya'da yan kuruluşları ve dünyanın çeşitli yerlerinde etkinlik gösteren pazarlama birimleri vardır.

Saale Buzul Katı, Avrupa'nın kuzeyinde Pleistosen Bölümde (y. 2,5 milyon-10 bin

yıl önce) oluşan kayaç katmanları ve bu katmanların çökeldiği zaman dilimi. Holstein Buzularası Katının üstünde ve Emiyen Buzularası Katın altında yer alır; bu her iki buzularası kat sırasında da görece ılıman iklim koşulları egemen olmuştur. Yaygın ve karmaşık Saale çökelleri, İngiltere'deki Gipping Buzul Katı ve Alpler bölgesindeki Riss Buzul Katıyla bağlantılıdır. Kuzey Amerika'daki Illinoisiyen Buzul Kat ile de hemen hemen eşzamanlıdır.

Saale sırasında gerçekleşen buzullaşmanın oldukça karmaşık geliştiği sanılmaktadır. Bu döneme ilişkin üç ayrı evre (Drente, Treene ve Warthe altkatları) saptanmıştır. Drente ve Warthe sırasında buzul ilerlemesi en gelişkin noktasına ulaşmış, aradaki Treene evresinde ise ilerleme geçici olarak durmuş ya da kısmi bir gerileme oluşmuştur. Saale Buzul Katı, adını Almanya'da Elbe Irmağının kolu Saale boyunca saptanan yüzey oluşumlarından alır.

Saale Irmağı, Elbe Irmağının sol kolu. 426 km uzunluğundadır ve 23.737 km²'lik bir alanın sularını toplar. Almanya'nın güney kesiminde, Bavarya'da bir plato bölgesi olan Fichtel Dağlarından doğan ırmak kuzey ve kuzeybatı yönünde akarak Hof, Saalfeld, Rudolstadt, Jena, Naumburg, Weissenfels, Merseburg, Halle, Bernburg ve Niemberg'den geçerek Barby'nin yukarı kesiminde Elbe Irmağıyla birleşir. Thüringen'de, Thüringen ya da Saksonya Saalesi olarak adlandırılır. Daha sonra güzel satarlarla çevrili derin bir vadiye girer. Irmağın aşağı çığırının çevresindeki verimli topraklarda buğday, arpa ve şeker kamışı yetiştirilir. Saale Irmağı Naumburg'a kadar 200 tonluk mavnaların, Halle'ye kadar da 1.000 tonluk mavnaların taşımacılık yapmasına elverişlidir. Irmağın yukarı çığırında yer alan büyük Bleiloch ve Hohenwarte barajlarının elektrik enerjisi üretilen gölleri turistler için çekici ziyaret yerleridir. Başlıca kolları batıda Ilm ve Unstrut ile doğuda Weisse Elster'dir.

Saalfeld, Almanya'nın ortadoğu kesiminde, Thüringen eyaletinde (Land) kent. Weimar'ın güneyinde, Thüringen Ormanının (Thüringen Wald) kuzeydoğu ucunda, Saale Irmağının kıyısında yer alır. Adı kayıtlara ilk kez 899'da bir kraliyet sarayı olarak geçen Saalfeld'de 1071'de bir Benedikten manastırı kuruldu. Bugünkü kent ise 1200'de kurulmuştur. Schwarzburg kontları tarafından 1389'da Wettin hanedanına satılan kent 1680-1735 arasında Saksonya Saalfeld Düküğü'nün merkeziydi. 1826'da Saksonya-Meiningen'in yönetimi altına girdi. Önemli yapılar arasında, 12-13. yüzyıl kalesinin ayakta kalmış iki kulesinden oluşan Hoher Schwarm, eski düklik şatosu (1677-1726), belediye binası (1526-37), St. Johann Kilisesi (1389-1456) ve bugün müze olarak kullanılan eski Fransiskan manastırı kilisesi (1275) sayılabilir.

Önemli demir-çelik tesislerinin bulunduğu kentte makine, boya ve çikolata üretilir. Çevreden arduvaz çıkarılır. Nüfus (1989 tah.) 34.684.

Saanen, İsviçre'nin Saanen Vadisinde geliştirilen süt verimi yüksek keçi soyu. Oldukça iri yapılı ve dik kulaklı, postu ince kılı ve açık renklidir. Sütü öbür keçilerde olduğu gibi inek sütüne göre daha beyaz ve sindirimi daha kolaydır. 1960'larda Türkiye'ye ithal edilen bu soyan Kilis keçileriyle melezlenmesi sonucunda akkeçi denen bir süt keçisi geliştirilmiştir. Akkeçiler kıl keçilerinin ıslahında da kullanılmaktadır. Saanen Avrupa'daki birçok ülkede ve ABD'de

yetiştirilen en önemli keçi soylarından biridir.

Saarbrücken, Almanya'nın güneybatısında, Saarland eyaletinin merkezi (1959) kent. Sulz Irmağının ağzındaki Saar Irmağının kıyısında, Fransa'daki Forbach'ın karşısında yer alan bir sınır kentidir. Kentin adı Frank kraliyet şatosu Sarrabrucce'dan gelir.

Kentin ilk yöneticileri Metz piskoposları ve Saarbrücken kontlarıydı. 1321'de berat alan kent 1793'teki Fransız işgaline değin Nassau-Saarbrücken kontlarının elindeydi. 1815'te Prusya'nın eline geçti ve 1919'da Saar bölgesinin merkezi oldu. Bugünkü kent 1909'da eski Saarbrücken'in Burbach-Malstatt, Sankt Johann ve Sankt Arnual'la birleşmesiyle kuruldu. II. Dünya Savaşı'nda ağır bombardımana uğrayan kent yeniden inşa edildi. Eski belediye binası (1750), barok üsluptaki Ludwig Kilisesi (1762-75), gotik üsluptaki St. Arnual Manastır Kilisesi (y. 1270-1330), Saara üzerindeki eski köprü (1546) ve 15. yüzyılda inşa edilen kale kilisesi kentteki tarihsel yapılar arasındadır. Eskiden Nassau-Saarbrücken kontlarının elinde bulunan 18. yüzyıl yapısı kale Sarrabrucce'nın yakınındadır.

Kent büyük Saar kömür havzasının sanayi, ticaret ve kültür merkezidir. Saarland Üniversitesi (1948), uzmanlaşmış teknik yüksek okullar, Tarihöncesi ve İlkçağ Tarihi Eyalet Müzesi ile eyalet yönetim kurumları ve mahkemeler kenttedir. En önemli sanayi dalı demir-çeliktir. Ayrıca gıda işleme tesisleri, basımevleri ve makine, optik araçlar, giyim, kâğıt, sabun, kireç, bira ve çimento üreten fabrikalar vardır. Uluslararası Saar Fuarı her yıl kentte kurulur. Önemli bir kara ve demir yolu kavşağı olan kentin doğusunda bir havalimanı vardır. Nüfus (1991 tah.) 191.694.

Saaremaa, Almanca ve İsveç dilinde OSEL, Rusça SAREMA, Baltık Denizini Riga Körfezinden ayıran Muhu Takımadaralarının en büyük adası (2. 674 km²). Estonya sınırları içinde yer alır. Adanın kuzey ve batısında çok sayıda alçak tepe ve sırt vardır. Doğu ve güney kesimleri ise daha alçak ve verimlidir.

Adayı 1227'de işgal eden Fratres Militiae Christi (Kılıç Şövalyeleri) tarikatı burada bir piskoposluk kurdu. Saaremaa 1918'de Estonya'ya geçmeden önce Danimarka (1559), İsveç (1645) ve Rusya'nın (1721) egemenliği altına girdi. Başlıca kenti güney kıyısındaki Kingissepa'dır. Saaremaa bir köprüyolla komşu Muhu Adasına bağlanır. Ekonomik etkinlikleri arasında tarım, hayvancılık ve balıkçılık sayılabilir. Nüfus (1974 tah.) 36.000.

Saarinen, Eero (d. 20 Ağustos 1910, Kirkkonummi, Finlandiya - ö. 1 Eylül 1961, Ann Arbor, Michigan, ABD), Fin asıllı ABD'li mimar. Amerikan mimarlığında 1950'lerde ortaya çıkan araştırma ve deneme yönelik akımın öncülerindendir.

Ünlü mimar Eliel Saarinen ile heykelsci Loja Gesellius'un oğluydu. Ailesiyle birlikte 1923'te ABD'ye göç etti. Michigan'da parasız devlet okullarında okuduktan sonra, 1929'da Paris'teki Grande Chaumière Akademisi'nde heykel öğrenimi gördü. 1931-34 arasında, modern kuramların henüz ders programlarına girmemiş olduğu bir dönemde Yale Üniversitesi'nde mimarlık okudu. 1934-35'te Avrupa'yı dolaştı; bir yıl Helsinki'de kalarak mimar Jarl Eklund'un yanında çalıştı.

ABD'deki ilk mesleki etkinliği 1936'da Flint'te, Flint Araştırma ve Planlama Enstitüsü ile yürüttüğü yerleşme ve kent planlaması araştırması oldu. 1938'de babasının Bloom-

field Hills'deki bürosuna katıldı. Ertesi yıl Smithsonian Institution Sanat Galerisi'nin Washington, D.C.'de yapılacak bir yaya bölgesi için açtığı proje yarışmasında babasıyla birlikte hazırladıkları öneri birincilik ödülünü kazandı (ama bu proje gerçekleştirilmedi).

Saarinen 1940'ta babası ile Illinois'daki Winnetka'da Crow Island Okulu'nu tasarladı. Parçalardan oluşan tek katlı planı ve

Eero Saarinen kendi tasarladığı koltukta; Arnold Newman'ın bir fotoğrafı, 1948
Arnold Newman

ilkokul çocukları için çok uygun ölçeğiyle, bu yapı daha sonraki okul tasarımları üzerinde etkili oldu.

Saarinen'in babasının ölümünden sonra yaptığı yapılar, daha zengin mimari özellikler ve görsel etkiler ortaya koyan, heykelsi tasarımlardı. Bu coşku dolu yapılar, Uluslararası Üslup'un tekdüzeliğinden ve katılığından usanmış birçok eleştirmen tarafından övgüyle karşılandı. Bunların ilki Michigan'da Warren'daki General Motors Teknik Merkezi'ydi (1948-56). Saarinen, her biri başka bir araştırma bölümüne ayrılmış olan beş ana yapı grubunu, yansıtma işlevi gören 9 hektarlık bir göletin çevresinde düzenlemiş, 130 hektarlık bu alanı, ağaçlandırılmış yeşil şeritlerle sınırlamıştı. Perde duvar konusunda burada geliştirdiği teknik çözüm (alüminyum çerçevelere oturtulmuş metal pano ve camlar) daha sonra pek çok yapıda tekrarlandı.

Saarinen 1953'te, Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nün (MIT) Kresge Oditoryumu'yla şapelini tasarlamaya başladı. Oditoryumun örtüsü, bir kürenin sekizde birinden oluşan ve üç mesnede oturan bir kabuktu. Küçük şapel yapısı ise tepeden ışık alan, kırmızı tuğladan yalın bir silindir biçimindeydi. Her iki yapı da 1955'te tamamlandı.

Saarinen Londra'daki ABD Büyükelçiliği (1955-60) ve Chicago Üniversitesi Hukuk Fakültesi (1956-60) gibi yapılarında dikdörtgen biçimleri kullanmayı sürdürdüyse de, özgür heykelsi tasarımlarıyla daha büyük ilgi topladı. Bu tür çalışmalarına örnek iki yapısına 1956'da başladı. Bunlar Yale Üniversitesi Ingalls Hockey Salonu (1958, New Haven, Connecticut) ve John F. Kennedy Uluslararası Havalimanı'ndaki Trans World Airlines (TWA) Terminali'ydi (1956-62, New York kenti). Saarinen, Yale'deki hockey salonunda tipik spor salonu biçimlendirmesinin dışına çıkarak özgün ve sevimli bir yapı yarattı. Uzun eksen üstünde yer

alan eğrisel bir betonarme omurgayla, elips biçimindeki alanın dış çizgisindeki dayanak noktaları arasında çelik kablolar gererek asma bir örtü sistemi oluşturdu. TWA Terminali'nin tasarımında da iç ve dış mekânda heykelsi etkiler arayışını sürdürdü. Yapının belkemiğini, birbirini çaprazlama keserek büyük bir "X" oluşturan, kavisli iki kiriş oluşturuyordu. Bunlar aralarındaki boşlukları örten betonarmeden dört büyük kabuğu taşıyordu. Bu kabuklardan kanadı anımsatan iki tanesi çarpıcı bir biçimde dışa doğru uzanıyordu. İç mekânda ise heykelsi taşıyıcılar ve eğrisel merdivenler çok canlı bir hareketlilik duygusu yaratıyordu. Bu özgün ve çarpıcı yapıyla Saarinen bir "uçma" simgesi ortaya koymuştu. Bundan sonra Virginia'daki Chantilly'de yaptığı Dulles Uluslararası Havalimanı'nda (1958-62) yapının çatısını iki yandaki eğri taşıyıcılara asmıştı.

Saarinen özellikle eğitim ve sanayi yapılarıyla ilgilendi. Yapığı tek gökdelen New York kentindeki CBS Yönetim Binası (1960-64) oldu. Missouri'deki St. Louis kentinde yapılan Ulusal Jefferson Anıtı ölümünden sonra, 1964'te tamamlandı. Hem yüksekliği, hem açıklığı 190 m'yi bulan paslanmaz çelikten bir kemer biçimindeki bu anıt da, Saarinen'in bütün yapıları gibi, özel bir mekân duygusu yaratıyordu.

Döneminin birçok mimar gibi Saarinen de mobilya tasarımına ilgi duydu. 1941'de mimar Charles Eames(*) ile birlikte yaratıkları kalıplanmış kontrplak bir sandalye, Organik Tasarım Yarışması'nda birincilik ödülünü kazandı. Saarinen 1948'de de cam elyafından bir iskelet üstüne kapladığı kauçuk köpüğü ve kumaşla, ana rahmini anımsatan bir koltuk tasarladı.

Saarinen, ortaklarına tamamlanması gereken sayısız proje bırakarak öldü. Her zaman mimarlığın içinde olmuş, başka hiçbir şeyle uğraşmamıştı. Hiçbir kitap yazmadığı gibi, kendi yapıları ve mimarlık felsefesi üzerine de çok seyrek konuşurdu. Ama modern mimarlığın kendinden önceki dönemine özgü dikdörtgen prizma biçimli yapılar uygulamasının dışına çıkan, tasarımda yeni buluşlar ve deneylere yönelen bir eğilimin başlatıcısı oldu.

Saarinen, (Gottlieb) Eliel (d. 20 Ağustos 1873, Rantasalmi, Finlandiya - ö. 1 Temmuz 1950, Bloomfield Hills, Michigan, ABD), Fin asıllı ABD'li mimar. Özellikle gökdelen ve kilise tasarımlarıyla, ABD mimarlığını etkilemiştir. Mimar Eero Saarinen'in babasıdır.

1923'te ABD'ye göç etmeden önce Finlandiya'da kendi kuşağının en önde gelen mimarıydı. Helsinki İstasyonu'yla (1904-14) Estonya'da Reval (bugün Tallinn) ve Avustralya'daki Canberra kentleri nazım planları gibi projeleriyle Avrupa'da tanınmıştı. 1922'de *Chicago Tribune* gazetesinin bürosu için açılan proje yarışmasında ikincilik ödülünü kazandı. Getirdiği öneri, kütleyi biçimlendirmedeki cesur tutumuyla, ABD'de gökdelen tasarımı üzerinde çok etkili oldu.

Saarinen 1932-48 arasında, Detroit yakınlarındaki Bloomfield Hills'de bulunan Cranbrook Sanat Akademisi'nin başkanlığını yaptı; daha sonra da ölümüne değin, lisansüstü eğitimi veren mimarlık ve kent planlaması bölümünü yönetti. Bloomfield Hills'de, Cranbrook Erkek Okulu (1925-30), Kingswood Kız Okulu (1929-30), Bilim Enstitüsü (1931-33) ve Sanat Akademisi (1926-41) gibi yapılar gerçekleştirdi. 1947'de oğlu Eero ile birlikte, Washington,

D.C.'deki Smithsonian Institution'ın ek yapıları için hazırladıkları proje ile Amerikan Mimarlar Enstitüsü'nün (AIA) en büyük ödülünü kazandı. Columbus'taki Tabernaculum İsa Kilisesi (1940-42; Indianapolis) ve bazı eleştirmenlerin en başarılı tasarımı saydıkları Minneapolis'teki İsa Kilisesi

Eiel Saarinen'in *Chicago Tribune* yarışması için yaptığı öneri, 1922
Eero Saarinen

(1949-50) gibi dinsel yapıları da vardır. Yayınları arasında *The City, Its Growth, Its Decay, Its Future* (1943; Kent, Büyümesi, Çöküşü ve Geleceği) ve *Search for Form, a Fundamental Approach to Art* (1948; *Form Araması. Sanat Üzerine Bir Deneme*, 1967) sayılabilir.

Saarland, Almanya'da eyalet (*Land*). Yüzölçümü 2.569 km²'dir.

Bölgeye ilk yerleşenler Keltler ve Franklardır. 843'te yapılan Verdun Antlaşması'yla üç bölüme Karolenj topraklarının Saar ve Moselle ırmakları kıyısında yer alan orta kesimi I. Lothar'a(*) bırakıldı. Bölge 870'te Doğu Frank Krallığı'na geçti. Ren Irmağı'nın yukarı kesiminden Flandre'a ve Metz'den Mainz'a kadar uzanan önemli yolların kavşağında yer alan Saarbrücken bölgesinin sınırları 11. yüzyılda belirlendi. 1684'te imzalanan Regensburg Ateşkesi'yle Fransa'ya geçen bölge Rijswijk Antlaşması'yla (1697) yönetim merkezi Saarlouis'nin dışına bütünüyle Almanya'ya geri verildi. Fransız birlikleri Fransız Devrimi'nden sonra Ren'in doğu yakasıyla birlikte bölgeyi yeniden işgal ettiler (1792). Napoléon'un 1815'teki kesin yenilgisinin ardından Saar'ın büyük bölümü Prusya'ya bırakıldı. 1871'de Alsace-Lorraine'in Alman İmparatorluğu topraklarına katılmasıyla sınır eyaleti olmaktan çıkan Saar, Lorraine'deki kömür ve demir madenciliğine dayanan hızlı bir ekonomik gelişme süreci içine girdi. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Saar'daki maden yatakları Fransa'ya verildi ve bölge 15 yıl süreyle Milletler Cemiyeti'nin yönetimine bırakıldı. Ama 1935'te yapılan plebisitte Saarlıların yüzde 90'ından fazlası bölgenin Almanya'ya geri verilmesinden yana oy kullandı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra 1945'te Fransız işgali altına giren Saar'ın özerk bölge yapılması halkoylamasıyla reddedildi ve Saar-

land 1 Ocak 1957'de Batı Almanya'nın bir eyaleti oldu.

Eyaletin alçak ve sık ormanlarla kaplı tepelerinin arasından birçok çayla Saar, Prims ve Blies ırmakları geçer. En yüksek nokta Weisskircher Tepesidir (695 m). İklim genellikle karasal olmakla birlikte, denizim etkisi açıkça duyulur. Yıllık ortalama yağış miktarı 800 mm'dir.

Eyaletteki yerleşmelerin çoğu küçük kentlerdir. Sanayinin gelişkin olduğu tek bölge Saarbrücken'in banliyölerinden Brebach'la Völklingen arasında uzanan 14 km'lik şerittir. Nüfusun en yoğun olduğu kesim eyaletin güneybatı ucundaki Saarbrücken, Dillingen ve Neunkirchen üçgenidir. Eyalet merkezi Saarbrücken aynı zamanda eyaletin en büyük kentidir. Nüfusun büyük bölümü Katoliktir. Resmî dil Almanca olmakla birlikte Fransızca da konuşulur.

Saarland'da sanayi gelişmiştir. Batıda Saarlouis ve Völklingen'den doğuda Neunkirchen'e kadar yaklaşık 32 km boyunca uzanan kömür madenleri de önemli bir istihdam ve gelir kaynağıdır. Sanayi ürünlerinin başında kömürü, çelik, makine, motor, seramik, kumaş ve işlenmiş gıda gelir. Başlıca tarımsal ürünler ise tahul, patates, çeşitli sebze ve meyveler, süt ürünleri ve çiftlik hayvanlarıdır. Eyalette Fransa arasında yoğun ticaret ilişkisi vardır.

Gelişkin bir kara ve demir yolu ağına sahip olan Saarland'da ırmak ulaşımı da önem taşır. Saar Irmağının akışı kanallarla düzenlenmiş olan kesiminde büyük ölçekli gemilerle taşımacılık yapılabilir.

Eyaletteki yükseköğretim kurumları arasında bir dizi teknik yüksekokul ve Saarbrücken'deki Saarland Üniversitesi sayılabilir. Kent Tiyatrosu, Radio Saarland ve Saarbrücken Modern Galerisi gibi kültür kurumları hem Almanya'dan hem de Fransa'dan yardım alır. Birçok müze ve galerinin bulunduğu eyalette çeşitli şarkı, müzik ve tiyatro toplulukları da etkinlik gösterir. Nüfus (1991 tah.) 1.073.000.

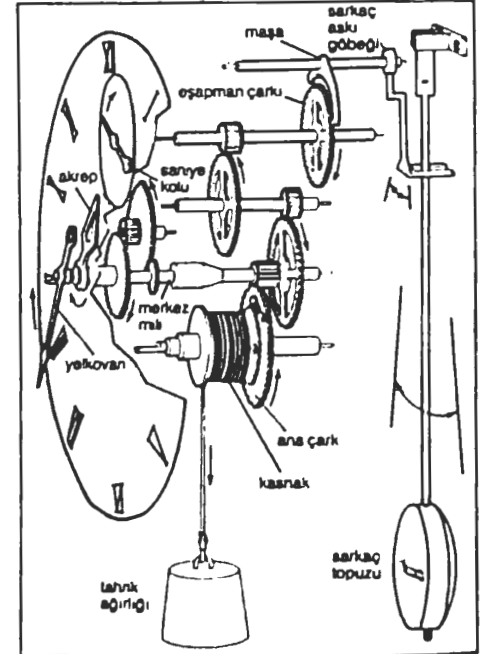
Saarlouis, Almanya'nın güneybatısında, Saarland eyaletinde (*Land*) kent. Saar Irmağının her iki yakasında, Fransa sınırı yakınında, Saarbrücken'in kuzeybatısında yer alır. 1680'de Fransa kralı XIV. Louis tarafından kurulan ve surlarla çevrilen kent, sonradan Fransa'nın Sarre ilinin yönetim merkezi oldu. 1815'te Prusya'ya bırakıldı. 1936-45 arasında Saarlautern adıyla anıldı. II. Dünya Savaşı'nda uğradığı büyük yıkımdan sonra yeniden inşa edildi. Saar kömür yataklarının yanında yer alan kentte önemli demir ve çelik tesisleri vardır. Nüfus (1989 tah.) 37.662.

saat, zaman ölçümünde, 3.600 saniyeye karşılık gelen zaman birimi. Günümüzde temel zaman birimi olarak kabul edilen saniye(*), sezyum elementi atomlarının belirli koşullar altında saldırdığı ışınımaya dayalı olarak belirlenir. Önceleri saat, ortalama güneş gününün (Yer'in Güneş'e göre kendi eksenini çevresindeki bir tam dönüşünün ortalama süresi) 24'te biri olarak tanımlanırdı. Yer'in yıldızlara göre kendi eksenini çevresindeki dönme hareketine dayalı olarak ölçülen yıldız zamanında ise, Yer'in bir tam dönüşünün 24'te biri olarak alınan yıldız saati, ortalama güneş saatinden 10 saniye daha kısadır.

Daha da önceleri bir saat, günün aydınlık ya da karanlık sürelerinin 12'de biri olarak alınıyordu, bu nedenle de saat uzunluğu mevsimlere göre değişiyordu. Gündüz ve gece çevriminin 24 bölüme ayrılması uygulamasının ilk olarak Mısırlılarca başlatıldığı sanılmaktadır.

saat, zamanı ölçmede kullanılan alet, aygıt ve düzeneklerin ortak adı. Kullanım yerine göre cep, duvar, kol, masa, kule saati, çalışma ilkesine göre de güneş, kum ve su saati ile mekanik, elektrikli, otomatik saat ya da atom saati biçiminde sınıflandırılabilir.

Tarihçe. İnsanlığın zamanı öğrenmek amacıyla kullandığı ilk araç İÖ 3500'lerde geliştirilen *gnomon*'dur. Düşey bir sopa ya da çubuktan oluşan bu basit aracın gölgesinin uzunluğu ölçülerek, kabaca Güneş'in batmasına ne kadar bir süre kaldığı öğreniliyordu. İÖ 15. yüzyılda güneş saati(*), su saati(*) ve kum saati gibi daha duyarlı saat türleri geliştirildi. İlk örneklerine Eski Mısır'da rastlanan su saati, dibinde suyun akmasını sağlayan bir küçük delik ve üzerinde de suyun düzeyini gösteren çizgiler bulunan bir kap biçimindeydi. Kabin içinde kalan suyun düzeyine bakılarak zaman hakkında yaklaşık bir fikir ediniliyordu. Eski Yunanlılar ve Romalılar, Mısırlıların yaptığı su saatlerini daha duyarlı hale getirerek *klepsydra* olarak adlandırdılar. *Klepsydra* Avrupalılar, Araplar ve Çinlilerce uzun süre kullanıldı. Su saati ilkesine dayalı olarak çalışan ve birbirine dar bir boğazla bağlı, koni biçimindeki iki cam kaptan oluşan kum saatinin de yaklaşık aynı yıllarda ortaya çıktığı sanılmaktadır. Güneş, su ve kum saatlerine göre oldukça yeni olmakla birlikte mekanik saatlerin ne zaman ortaya çıktığı tam olarak bilinmemektedir.

Çizim 1 Ağırlıklı tahrikli sarkaçlı saat

İlk mekanik saatlerin, çanların zamanında çalınabilmesini sağlamak amacıyla kiliselerde kullanıldığı tahmin edilmektedir. Ağırlıklar yardımıyla çalışan ve kilise kulelerine yerleştirilen bu büyük saatlerde ukrep, yelkovan ve kadran bulunmuyordu.

Günümüzdeki kule saatlerine benzeyen ilk saat 1335'te Milano'da (İtalya) yapıldı. Bugün de varlığını sürdüren en eski kule saati ise 1386'da İngiltere'deki Salisbury Katedrali'ne yerleştirilen saatir. 1389'da Rouen'de (Fransa) yapılmış olan büyük saat de günümüze değin gelebilmiştir. İngiltere'deki Wells Katedrali için yapılmış bir kule saati de Londra'daki Bilim Müzesi'nde bulunmaktadır. Salisbury'deki saat yalnızca saat başlarında vururken, Rouen ve Wells'teki saatler her çeyrek saatte bir vurabiliyordu.

O dönemde saat yapımında önde gelen ülkelerden biri olan İngiltere'de yapılan duvar saatleri, bir kasnak çevresine sarmış

kordona bağlı ağırlıklarla hareket ettirilen ve kasnağın hareketi bir dikey eşapmanla(*) denetlenen büyük demir çerçeveli mekanizmalar biçimindeydi. Bu saatler günde yarım saat kadar hata yapabiliyordu. İlk ev saatleri, bu büyük saatlerden uyarlanarak yapıldı. İlk olarak 14. yüzyılın sonunda ortaya çıkan bu saatler, çok kaba biçimliydi ve mekanizmaları özel bir kutuya ya da mahfaza ya yerleştirilmiş değildi. Saatler bir ayağın üzerine yerleştirilmişti ve ağırlıkları aşağıya doğru sarkarak serbestçe salınıyordu.

Yaklaşık 1500'de Alman çilingir Peter Henlein, ilk zemberekli küçük saatleri yapmaya başladı. Zemberek, saat kurulduğunda bükülerek ya da sarılarak sıkıştırılan ve böylece eğriliği artırılarak enerji depolaması sağlanan düz, çelik bir şerit yay biçimindedir. Bu enerji bir dizi çark ve eşapman aracılığıyla balans olarak adlandırılan saatin salınımı kısmına iletiliyordu. Balansın hareketi de, eşapmanın serbest bırakılmasını ve böylece vuruların zamanlanmasını denetliyordu. Akrep ve yelkovan kollarının hareketi ise, uygun bir hızda (çoğunlukla saatte bir tur) dönen çarktan elde edilen sürtünme tahrikiyle gerçekleştiriliyor, bu sürtünme tahriki saatin ayarlanmasını da olanaklı kılıyordu. Kadranlı ve akrep (saat) kolu (1670'lere değin saatlerde yelkovan [diki-ka] kolu kullanılmadı) ilk küçük saatlerde cam kapak bulunmuyordu (cam kapaklı saatler 17. yüzyılda ortaya çıktı), bu nedenle de bu saatler, toz, nem gibi koşullardan olumsuz biçimde etkileniyordu. İlk cep saatlerindeki eşapman donanımı, eski duvar saatlerindeki gibi dikey türdendi. Almanya'da ve Fransa'da yapılan bu türden cep saatleri 100-125 mm çapında ve yaklaşık 75 mm kalınlığındaydı.

Yay tahriki (zemberekli) ilk saatlerde zemberek, merkezinden küçük bir mile, dış ucundan ise çerçeveye bağlıydı. Bu küçük milin kurma sırasında ilk (büyük) çarkı etkilemeden dönmesi bir mandallı çark ve cırcır aracılığıyla sağlanıyordu. Bu saatlerde görülen en önemli aksaklık, zemberek yavaş yavaş boşaldıkça, sağladığı momentin (buru) azalmasıydı. Dikey eşapmanla donatılmış bir saatin ibreleri kendilerini tahrik eden kuvvete bağımlı olduğundan, bu oldukça önemli bir sorundu. Praglı Jacob'un 1515-40 arasında, içine zembereğin yerleştirildiği bir kasnak ile birlikte kullanılan, koni biçimli, kanallı bir makara olan "füze"yi bulmasıyla bu sorun çözüldü. Bu düzeneğe, belli bir uzunluktaki "katgüt"ün(*) (sonraları bunun yerine zincir kullanılmaya başlandı) bir ucu füzenin, diğer ucu ise zembereğin içine oturtulduğu kasnağın çevresine sarılıyordu. Zemberek tamamen kurulduğunda, katgüt ya da zincir, koni biçimindeki füzenin küçük çaplı bölümüne asılarak füzeyi (makara) döndürmeye başlıyordu. Zemberek gevşedikçe zincir ya da katgüt daha büyük çaplı bölümlerde çalıştığından, düzeneğin oluşturduğu kaldırıcı kuvveti de artıyordu. Zemberek gevşedikçe

momentin sabit kılınabilmesi için, zemberek ile füzenin çapları arasındaki oranın doğru biçimde belirlenmesi gerekiyordu. Daha sonraları kurma işlemi sırasında da saatin çalışmasına olanak veren kasnak türlerinin geliştirilmesiyle füze mekanizması ortadan kalktı. Kasnak mili ve kasnak çapı ile zembereğin kalınlığının uygun biçimde seçilmesiyle momentteki değişimler minimuma indirildi.

1580'lere değin saat mekanizmaları tümüyle demirden yapıyordu; yaklaşık 1625'ten sonra saatlerin bazı parçalarının yapımında pirinç ve çelik kullanılmaya başlandı. 16. yüzyıldan sonra saatlerin dış görünümü dikey (uzunlamasına) bir biçim aldı. 17. yüzyılın başlarında ise saat mekanizmaları pirinç bir mahfaza içine yerleştirildi.

1650'lerde saatçilik tarihinin en önemli buluşlarından ikisi birden gerçekleştirildi. Hollandalı astronom ve fizikçi Christian Huygens 1656'da, Galileo'nun 1582'de fark ettiği sarkacın zamansal özelliklerinden yararlanarak, sarkacın saatlerde kullanılabilirliğini buldu; 1650'lerin sonlarında da İngiliz fizikçi Robert Hooke, saatlerdeki eylemsizlik organı olan ve iki ya da üç kollu ağırcı bir çemberden oluşan balansın salınımının bir yay yardımıyla denetlenebileceğini ortaya çıkardı. Hooke'ın buluşu özellikle cep saatlerinde, Huygens'in buluşu ise evlerde kullanılan duvar saatlerinde önemli gelişmelere yol açtı; günümüzdeki saatlerin ilk benzerleri bu buluşlardan sonra ortaya çıktı.

Balans yaylı ilk cep saatini 1650'lerin sonlarında Robert Hooke yaptı; ama bu saatte kullanılan balans yayının spiral biçimli olup olmadığı bilinmiyor. Modern mekanik saatlerin en önemli parçalarından biri olan spiral balans yaylı ilk cep saatini Christian Huygens'in geliştirdiği kabul edilir. Balans yayı (ince yay) genellikle spiral biçimde sarılmış, çelik ya da diğer uygun yay malzemelerinden yapılmış ince bir şerittir. Şeridin içteki ucu, balans çubuğuna sıkıca geçirilmiş küçük bir yüzüğe bağlıdır, dış ucu ise eşapmana sabitlenmiş bir saplama aracılığıyla yerinde tutulur. Bu yay, balansı, yerçekimi kuvvetinin sarkacı etkilediği biçimde etkiler. Balans bir uca geldiğinde yay sıkışır ve enerji depolar; balans serbest bırakıldığında ise bu enerji balansa aktarılır ve balansın bu kez aynı uzaklıkta öteki uca savrulması sağlanır. Herhangi bir sürtünme kaybı bulunmaması durumunda, balans bu biçimde sonsuza değin salınabilir. Ama uygulamada salınım yavaş yavaş sönmüldüğünden salınımın sürmesi, zemberekte depolanan ve çark takımı ile eşapman aracılığıyla balansa iletilen enerjidir.

1656'da Huygens'in saatlerde sarkaç kullanımı düşüncesini ortaya atmasından kısa bir süre sonra, kısa bir sarkacın ucuna asılı bir ağırlık tahrikiyle çalışan ve mekanizması bir ahşap kasa içine yerleştirilen duvar saatleri ortaya çıktı. 1670'te İngiliz saat yapımcısı William Clement sarkaçların boyunu uzatarak, saniyelerin de sayılabilmesini olanaklı duruma getirdi.

Kısa yaylar çizerek salınan sarkaçların bir tam salınım periyodu, yalnızca sarkacın uzunluğuna bağlıdır ve yayın uzunluğundan hemen hemen tümüyle bağımsızdır. Periyodu bir saniye olan bir sarkacın uzunluğu yaklaşık 990 mm'dir. Sarkaç uzunluğunun 0,025 mm artırılması durumunda saat günde bir saniye geri kalır. Bu nedenle sarkaç uzunluğunun doğru olarak ayarlanması oldukça duyarlı bir işlemdir. Bu ayarlama işlemi, sarkaç topuzunun bir vida aracılığıyla sarkaç çubuğundan aşağı ya da yukarı doğru kaydırılması yoluyla gerçekleştirilir.

Sıcaklık değişimleri nedeniyle sarkaç çubuğunda oluşan uzama ya da kısalmalar sarkacı

cın periyodunu etkiler; örneğin hava sıcaklığının 2,2°C artması durumunda çelik sarkaçlı saat günde bir saniye geri kalır. Bu nedenle saatin zamanı doğru olarak gösterebilmesi için, sarkaç uzunluğu elden geldiğince sabit tutulur. Bunu sağlamak için kullanılan en yaygın yöntemlerden biri, değişik metallerin değişik uzama katsayılarından (sıcaklığın bir derece artması durumunda görülen boy uzaması) yararlanarak çubuktaki toplam uzamayı sıfıra indirmedir.

Sarkaçlı saatlerde, sarkacın her salınımında eşapman çarkı bir adım ilerleyerek döner ve böylece sarkacın salınımını sürdürmesini sağlayan impuls (itki) elde edilmiş olur. İdeal bir eşapman bu iki işlemi de, sarkacın serbest salınımını etkilemeden gerçekleştirir.

Modern duvar saatleri. Mekanik bir duvar saatinde yay ya da ağırlıktan alınan hareket akrep ve yelkovan, bir dizi dişli çark aracılığıyla iletilir. Bu nedenle çark ve pinyonların (bir dişli çiftini oluşturan dişlilerden daha küçük çaplı olanı) çok duyarlı bir biçimde yapılması ve dişlerin gücü düzenli olarak iletecek biçimde tasarlanması gerekir.

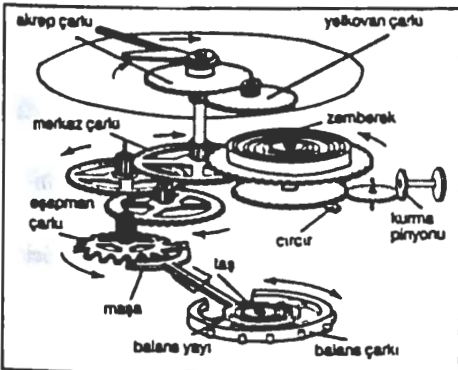
Ağırlık ya da yay tahrikiyle çalışan bir duvar saatinde güç, önce ana çark tarafından ilk pinyona iletilir. Böylece ilk pinyonun miline bağlı olan ikinci çark döndürülür. İkinci çark ise, birlikte çalıştığı ikinci pinyonu harekete geçirir ve çark dizisi boyunca aynı işlemler yinelenerek hareket eşapmana kadar iletilir. Dişli oranları, genellikle ikinci ya da üçüncü pinyondaki bir dişli milinin saatte bir tur dönmelerini ve yelkovana hareket ettirmelerini sağlayacak biçimde düzenlenir. Akrep kolunu çalıştırmak için gerekli indirgeme oranı, basit bir 12'ye 1 dişli takımı yardımıyla sağlanır. Yay ya da ağırlık, saatin yeniden kurulabilmesine olanak tanıyan bir mekanizmayla, yelkovana döndüren mil ise, saat ibrelerinin serbestçe ayarlanmasını sağlayan basit bir kaymalı kavramayla donatılır.

Duvar ve kule saatlerinin hemen hepsinin ana mekanizmaları aynıdır. Bu saatlerin çerçevesi, çeşitli çarkların ve diğer hareketli parçaların millerini taşıyan ve dört ayakla birleştirilmiş iki panelden oluşur (bak. çizim 1). Tahrik ağırlığı, kasnak çevresine sarılmış bir kordona asılır ve kurma kolunun döndürülmesiyle yükseltilir. Ana çark, merkez çark ile aynı mile bağlı bulunan merkez pinyonuna geçer. Bu çarkı ve pinyonunu taşıyan milin ön kısmı kadrana doğru uzanarak hem yelkovana, hem de akrebi harekete geçiren dişli takımı öğelerini hareketlendirir.

Merkez çarkı, bir dişli takımı aracılığıyla eşapman çarkına da bağlıdır. Eşapman çarkı ise, ön panel ile sarkaç askı göbeği arasında mile sabitlenmiş maşalara geçmiş durumdadır. Maşa milinin bağlı olduğu catal da sarkaç koluna geçer.

İbreleri hareket ettiren dişli takımı ise kadrana ile çerçevenin ön paneli arasında yerleştirilmiştir. Akrep kolunu hareket ettiren ve saatte bir tur dönen çark, bir kavrama gibi çalışan ve ibrelerin ayarlanmasına olanak sağlayan düz bir yay aracılığıyla merkez miline bağlanmıştır.

Bazı duvar saatlerinde güç kaynağı olarak yay ya da ağırlık yerine elektrik akımı kullanılır. Merkezdeki bir ana saatten uzakta kadrana sinyal göndermede de elektrikten yararlanılır. 1840'ta yapılan ilk pilli duvar saatinde yay ve sarkaç da bulunuyor, ama kadrana çalışması elektrik akımıyla sağlanıyordu. Gerçek anlamda pille çalışan ilk duvar saati ise 1906'da yapıldı.

Çizim 2. Mekanik kol saati

Modern kol saatleri. Modern bir kol saatinin verimi balansın salınım periyodunun, yani hareketinin düzenliliğine bağlıdır. Balans, kütlelerinden ve yerleşim düzeninden kaynaklanan bir eylemsizliğe sahiptir. Balansın içindeki ince yay, balans çarkının yer değiştirme miktarıyla orantılı bir moment depolar ve bunu balans çarkına besler (bak. çizim 2).

Balans, taş olarak adlandırılan perdahlanmış yataklar içinde dönen küçük milleri bulunan bir çubuğun üzerine yerleştirilmiştir. Balans çubuğunun her iki ucunda ikiyeşer taş bulunur; bunlardan biri yatak görevi görecektir biçimde delinmiştir, düz uçlu olan diğer taş ise küçük milin bombeli ucuna dayanarak eksenel yer değiştirme sağlar. Küçük millerdeki sürtünme olayları, çeşitli konumlarda (örneğin yerde düz dururken ya da asılıyken) saatin verimini etkiler.

Balans ya da yayın dakikliği, yayın moment sığası ya da balansın eylemsizliği değiştirilerek istenen biçimde ayarlanabilir. Daha yaygın uygulanan birinci işlem, balans yayını istenen biçimde kısaltan ya da uzatan hareketli bir düzenleyici kol üzerine yerleştirilmiş bir çift ayar kolu aracılığıyla gerçekleştirilir. İkinci uygulamada ise, balans çarkı çemberi üzerindeki iki zıt nokta çiftinden birine vidalar konur. Bu vidalar içeri ya da dışarı doğru hareket ettirilebilir, balansın eylemsizliği ayarlanabilir. "Serbest yaylı" saatlerde düzenleyici ayar kolu bulunmadığından, tek ayar aracı balans çemberi üzerindeki vidalardır.

Kaliteli kol saatlerinde dişli çarklar sertleştirilmiş çelikten yapılır; çalışan yüzeyleri taşlanır ve parlatılır. Çarkların geometrisi çark ile maşalar arasındaki hareket kaybı en aza indirilecek biçimde düzenlenir. Kol saatlerindeki çark takımının, kasnak ile eşapman çarkı arasında yaklaşık 1/4.000'lik bir hızlandırma oranına sahip olması gerek-

malzeme içeren bir balansı çekmesi ilkesine dayalı indüklenme tahriki, 3) elektrik gücüyle hareket ettirilen yaklaşık 25 mm boyundaki küçük bir ayar çatalının devrimine dayalı rezonans tahriki (bak. çizim 3). Galvanometre ve indüklenme tahrikli sistemlerde uygun zaman aralıklı elektrik darbelemini elde edebilmek için, balansın hareketiyle gerçekleştirilen mekanik temastan yararlanılır. Balansın her salınımı sırasında, dişli çark takımı bir diş atarak döner. 1953'te geliştirilen ve elektronik saat olarak bilinen rezonans tahrikli saatler, balanslı saatlerdekinden daha yüksek frekanslarda çalışır, ayrıca bunlardaki ayar çatalı oldukça kararlı bir frekans kaynağı oluşturur. Bu nedenle rezonans tahrikli elektrikli saatler çok daha duyarlıdır. Yüksek frekans, mekanik temas yerine transistor kullanımını gerektirir. Ayar çatalının çok küçük ve hızlı hareketi çok ince dişleri bulunan mandallı çarka iletilir. Elektronik saatlerin bu bölümünde çok az sürtünme olduğundan, çarkların yağlanması da pek gerekmez. Pil bittiğinde saat herhangi bir zarar görmeden durur. Her üç tahrik tipinde de yüksek enerji yoğunluklu çok küçük piller kullanılır.

20. yüzyılın sonlarına doğru, elektronik devre elemanlarının küçültülmesi, tüm gerekli transistor, direnç ve sığacıları tek ya da birkaç çok küçük tümleşik devre ya da chip üzerine yerleştirilmiş tümüyle elektronik saatlerin yapımına olanak sağladı. Bu saatlerin karmaşık devre yapısı, akrep ve yelkovanın yerine, sayısal göstergeler kullanılmasını da olanaklı kıldı.

saat açısı, astronomide, herhangi bir gözlemci meridyeni (gözlemcinin başı üzerinden ve gök kutuplarından geçen büyük daire) ile üzerinde belirli bir gökcisminin bulunduğu saat daresi (gök kutuplarından geçen başka herhangi bir daire) arasındaki açı. Saat ve dakika olarak ifade edildiğinde bu açı, o gökcisminin gözlemci meridyeninin üzerinden en son geçişinden, ölçüm yapılan ana kadar geçen zamanı verir. Saat açısı derece olarak da ifade edilebilir; 15°'lik yay açısı bir saate eşittir. Ayrıca bak. açılım.

saat daresi, astronomide, gökküre üzerinde, gök kutuplarından geçen ve gök ekvatorunu dik kesen büyük dairelerin ortak adı. Gökcisimlerinin yükselimi, saat daresinin üzerinde ölçülür. Herhangi bir anda bir gözlemcinin başucu noktasından geçen saat daresi, o gözlemcinin meridyenidir. Ayrıca bak. gök haritası; yükselim.

saatböceği (*Xestobium refuillosum*), GARDIYANBÖCEĞİ olarak da bilinir, *Coleoptera* (kınkanatlılar) takımından toşböcekleri türü. Uzunatlıklar 0,5 cm dolayında, gövdeleri silindirik biçimindedir. Tehlike karşısında genellikle bacaklarını çekip ölü taklidi yapar. Eski mobilyaları ve öbür ahşap malzemeyi

oyarak açtığı yollarda başını ya da çenelerini yanlara vurarak saat sesini andıran sesler çıkartır. Bazen yaklaşan ölümün habercisi sayılan bu çıtırtılar gerçekte böceğin çiftleşmeye çağrı sesidir.

saatçiçeği (*Euphorbia marginata*), sütleğengiller (*Euphorbiaceae*) familyasından etli bitki. ABD'nin orta kesimlerinde düzlüklerde yaygındır. Ortalama 60 cm'ye kadar boy atan bitkinin oval yaprakçıkların oluşturduğu parlak yeşil renkli yaprakları vardır. Dalların ucunda ilk bakışta çiçeği

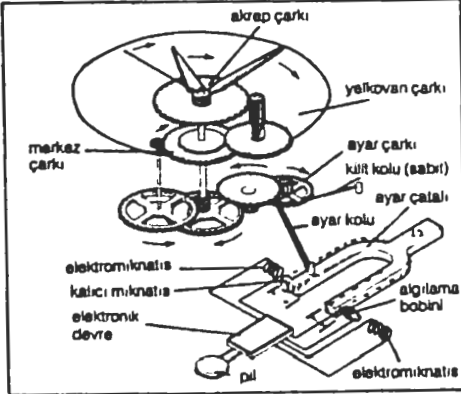
Saatçiçeği (*Euphorbia marginata*)
Constance Porter-Photo Researchers

andıran beyaz renkli demetler bulunur; aslında bunlar renk değiştirmiş yaprak kümeleridir. Ortalarında ise beyaz bürgülerle (yapraksız yapılar) çevrili minik çiçekler yer alır. Çok eskiden beri süs bitkisi olarak yetiştirilen bu bitkinin gövdesinde taşıdığı beyaz sütümsü sıvı bazı kişilerde alerjiye neden olur.

Saatli Medrese, Edirne'de Üç Şerefeli Cami'nin doğusunda, Peykler Medresesi'ne bitişik medrese. II. Murad döneminde (1421-44 ve 1446-51) yapılmıştır. Dikdörtgen planlı yapıya batı cephesindeki kemerli bir taçkapıdan girilir ve kubbeli bir mekândan geçilerek dikdörtgen planlı avluaya ulaşılır. Yaklaşık 11 m x 19 m ölçülerindeki bu avlunun doğu, kuzey ve batı yanları revaklarla çevrilidir. Revakların gerisinde kubbeli medrese hücreleri dizilmiştir. Avlunun revaksız güney yanında yan yana, bir ders-haneyle (batıda) kubbeli bir eyvan (doğuda) vardır. Onların gerisinde de bitişik olarak Peykler Medresesi yer alır. Saatli Medrese bugün oldukça harap durumdadır.

Saavedra (Ramírez de Baquendano), Angel de, Dük Rivas de Saavedra (d. 10 Mart 1791, Córdoba - ö. 22 Haziran 1865, Madrid, İspanya), İspanyol şair, oyun yazarı ve siyaset adamı. Romantik tiyatronun İspanya'da benimsenmesini sağlayan *Don Alvaro, o la fuerza del sino* (Don Alvaro ya da Yazgının Gücü) adlı oyunuyla ün kazanmıştır.

Aşırı liberal görüşleri nedeniyle 1823'te ölüme mahkûm edilince Londra'ya kaçtı. Ardından İtalya, Malta ve Fransa'da geçirdiği sürgün yıllarında, romantik akımın etkisi altına girdi. *El moro expósito*'da (1834; Issız Kır) başlayan bu etki, *Romances históricos*'la (1841; Tarihi Romanslar) doruğuna ulaştı. 1833 affından sonra İspanya'ya dönerek, aileden gelen Rivas dükü unvanını aldı. 22 Mart 1835'te sahnelendiği *Don Alvaro*, İspanyol tiyatro tarihinde, Victor Hugo'nun *Hernani* (1830; *Hernani*, 1956) adlı yapıtının Fransa'daki konumuna benzer bir yer edindi. İtalyan besteci Giuseppe Verdi *La forza del destino* (Yazgının Gücü) adlı operasında *Don Alvaro*'yu temel aldı. Daha sonraki oyunları pek tutmayan Saavedra, 1836'da Francisco de Istúriz'in kurduğu hükümette içişleri bakanı

Çizim 3. Elektrikli kol saati

mektedir. Çark takımı, her birinin hızlandırma oranı 1/6 ile 1/10 arasında değişen, dört dişli çiftinden oluşur. Yer darlığı nedeniyle pinyonlarda 6-12 arasında diş bulunur.

Kol saatlerinde taş kullanımı üzerine ilk patent 1704'te verildi. Bu taşlar elmas ya da safirdi. Günümüzde ise, alüminyum oksitten yapılan yapay taşlar kullanılır. Saat taşları çok iyi parlatılırlar. Bağlantı sürtünme yardımıyla sağlandığından, taşın kendisinden daha küçük ölçülere sahip olan taş yatağının dış çapının düzgün olması çok önemlidir; bir balans taşının delik çapı yaklaşık 0,1 mm'dir.

Elektrikli saat. Elektrikli kol saatleri üç değişik tahrik sistemine sahiptir: 1) Bir bobin ile kalıcı bir mıknatısın etkileşimiyle hareket ettirilen klasik balans-yay osilatöründen oluşan galvanometre tahriki, 2) bir elektromıknatısın, yumuşak bir magnetik

Saatböceği (*Xestobium refuillosum*)
E. Hyde. The Natural History Photographic Agency-EB Inc.

oldu. Tutucu çizgiye kaydığından, ertesi yıl bir kez daha ülke dışına kaçmak zorunda kaldı. 1838'de geri dönerek Senato'ya girdi. Daha sonra Napoli ve Paris büyükelçiliği görevlerinde bulundu. Öldüğünde İspanyol Kraliyet Akademisi'nin başkanıydı.

Saavedra Fajardo, Diego de (d. 6 Mayıs 1584, Algezares - ö. 24 Ağustos 1648, Madrid, İspanya), İspanyol diplomat ve edebiyatçı. Geleneksel değerlere dönülmesini savunan ve Machiavelli karşıtı görüşleri içeren *Idea de un príncipe político cristiano* (1640, 2 cilt; Hristiyan Bir Hükümdarın Düşüncesi) adlı remizler kitabıyla tanınmıştır.

Salamanca Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördükten sonra gittiği Roma'da İspanya'nın Vatikan büyükelçisinin yanında görev aldı. Diplomatik kademelerde sürekli yükselerek, birçok ülkeyi dolaşma ve uluslararası siyaseti öğrenme olanağını buldu. İspanya'nın siyasal gücünün ve saygınlığının azalmasından duyduğu sıkıntı, İspanya kralına yol göstermek amacıyla *Idea* adlı yapıtını yazmasına yol açtı. Oportünizme karşı ilkeli davranış üzerine düşüncelerden oluşan kitap, Hristiyan bakış açısıyla Machiavelli'ye yanıt niteliğini taşır. Öteki önemli yapıtları İspanyol edebiyatı üzerine bir inceleme olan *La república literaria* (1655; Edebiyatçılar Cumhuriyeti) ile İspanya'nın Gotların egemenliği dönemindeki tarihini ele alan *Corona gótica*'dır (1646; Got Krallığı).

Saavedra Lamas, Carlos (d. 1 Kasım 1878, Buenos Aires - ö. 5 Mayıs 1959, Buenos Aires, Arjantin), Arjantinli hukukçu. Bolivya ile Paraguay arasındaki Chaco Savaşı'nın (1932-35) sona erdirilmesindeki katkılarından dolayı 1936 Nobel Barış Ödülü'nü almıştır.

La Plata Ulusal Üniversitesi'nde ve 1941-43 arasında rektörlüğünü yaptığı Buenos Aires Üniversitesi'nde ders verdi. 1915'te Arjantin adalet ve kamu eğitimi bakanlığını getirildi. 1932-38 arasında dışişleri bakanlığı görevinde bulundu. Brezilya, Şili, Peru, Uruguay ve ABD'nin katıldığı uluslararası arabuluculuk komitesini örgütleyerek Boliviya ve Paraguay'ın ateşkes imzalamasını (12 Haziran 1935) sağladı. Daha sonra sürekli bir barış antlaşmasıyla (21 Temmuz 1938) sonuçlanan görüşmelerde önemli rol oynadı. Bu arada Cenevre'deki Uluslararası Çalışma Kongresi (1928), Buenos Aires'teki Pan-Amerikan Konferansı (1936) ve Milletler Cemiyeti Kurulu (1936) başkanlığı yaptı. Ekim 1933 - Haziran 1934 arasında ABD, İtalya ve 14 Güney Amerika ülkesinin savaş karşıtı bir antlaşma imzalamasına öncülük etti. Ayrıca uluslararası hukukun ve barışın korunması ile ekonomi ve eğitim konularında birçok kitap yazdı.

saba, klasik Türk müziginde bir makam. Türk halk müziginde de derbeder(*) adıyla kullanılan bu makamın bileşimi, çeşitli kuramcılar tarafından farklı biçimlerde tanım-

lerden birkaçı, uygulamadaki seslere uy-
maz. Bu perdelerden en önemlisi olan *re*
bemol, Arel'in dediği gibi dört koma değil,
melodik hareketin yönüne göre iki ya da üç
koma pes icra edilir. Makam tanımları
veren eski kitaplardan bazısında bu perde
saba ya da nerime perdesi diye adlandırıl-
mıştır. Buna koşut olarak, zengüle dizisinin
altıncı derecesi olan *la* bemol de dört koma
değil, iki ya da üç koma pes icra edilir. Saba
dörtlüsünün ikinci derecesi olan *si* bemol
ise, çoğunlukla uşşak makamında olduğu
gibi, bir koma değil, iki ya da üç koma
pestir. Arel'in natürel olduğunu söylediği
mi, çoğu kez bir koma pes icra edilir.
Şevkefza, şevkutarab, düğâh, bestenigâr,
sabazemzeme, muhayyersümbüle, şivenü-
ma ve sababuselik gibi bileşik makamların
bileşenlerinden biri olan saba makamı,
derin hüznü dile getirmeye çok elverişli-
dir.

Saba, Ziya Osman (d. 30 Mart 1910, İstanbul - ö. 29 Ocak 1957, İstanbul), duygu ve anıları dile getirdiği şiirleriyle tanınan şair.

Galatasaray Lisesi'ni (1931) ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni (1936) bitirdi. Lise yıllarında şiir yazmaya başladı. İlk şiiri *Servet-i Fünun* dergisinde çıktı (Ocak 1927). Bu dergide tanıştığı arkadaşlarıyla Yedi Meşale topluluğuna girdi. Bir süre *Milliyet* gazetesinin edebiyat sayfasına ve *İctihad* dergisine yazılar yazdı. *Varlık* dergisi çıkmaya başladıktan sonra yazı ve şiirlerinin çoğunu orada yayımladı. Ayrıca *Ağaç* ve *Yücel* dergilerinde yazdı.

Yedi Meşale topluluğunun en genç şairi olan Saba, çoğunu hece ölçüsüyle yazdığı şiirlerinde Batı nazım biçimlerini kullanma eğiliminde olmasına karşın, içerik yönünden 19. yüzyıl edebiyat anlayışına bağlı kaldı. Şiirlerinde çocukluk anıları, ev ve aile sevgisi, yoksullara karşı duyarlılık, küçük mutlulukların sevinci, Tanrı'ya ve yazığa boyun eğiş, ölüm ve ötesi gibi konuları işledi. Hecenin yanı sıra, özellikle son dönemlerinde, serbest biçimle ve duru bir dille yazdığı şiirlerinin belirgin özellikleri hüznün, yumuşaklık ve açıklık olmuştur. Çoğunlukla anılarının ağırlık kazandığı öyküler de yazdın Saba bunları *Mesut İnsanlar Fotoğrafhanesi* (1952; *Eski İstanbul Fotoğrafhanesi* adıyla, 1992), *Değişen İstanbul* (1959, 1992), şiirlerini ise *Sebil ve Güvercinler* (1943), *Geçen Zaman* (1947; *Bütün Şiirleri* içinde, 1992), *Nefes Almak* (1957; *Bütün Şiirleri* içinde, 1992) adlı kitaplarında toplamıştır.

Sabadell, İspanya'nın kuzeydoğusunda, Katalonya özerk bölgesinde (*comunidad autónoma*), Barselona ilinde (*provincia*) kent. Barselona'nın hemen kuzeyinde yer alır. Arragona adlı bir İber ve Roma yerleşmesi olarak kuruldu. Ortaçağda Araho-na Şatosu'na bağlı bir *fief*ti^(*). 12. yüzyıl-da bugünkü adını aldı. 1373'te Aragon Krallığı'na bağlı belediye haklarına sahip

görünümüne sahiptir. Nüfus (1991) belediye, 184.460.

Sabah, Doğu Malezya'da eyalet (*negeri*). Borneo Adasının kuzey kesimini oluşturur. Güneybatıda Sarawak eyaleti, güneyde de Kalimantan ile çevrilidir. Yüzölçümü 73.620 km²'dir. Güney Çin, Sulu ve Selebes denizlerine kıyısı olan eyalete Kinabalu Dağı (4.101 m) egemendir. 1963'e değin İngiltere'nin sömürgesi olan Sabah bu dönemde Kuzey Borneo adıyla anıldı. Eyaletin iç kesiminde Crocker, Terus Madi ve Witti dağları yer alır. Batıda Crocker Dağları ile deniz arasında yoğun nüfuslu ve geniş bir kıyı ovası vardır. Doğuda ise dalgalı düzlükler uzanır. İskoç gezgin Alexander Dalrymple'in 1759'da Sulu Denizi'ne ulaşmasından sonra Avrupalıların etkisi altına giren bölge 1877'de İngilizler tarafından işgal edildi. II. Dünya Savaşı'ndaki Japon işgalinden sonra, kraliyet kolonisi statüsü kazandı (1946). 1963'te de Malezya'ya katıldı. Filipinler, 1960'ların başlarında bölge üzerinde hak iddia ettiyse de bu girişimden sonuç alamadı.

Eyalette, tütün, hindistancevizi, yağ pal-miyesi, pirinç ve kauçuk yetiştirilir. Toprak-ların büyük bölümünün pirinç tarımına ayrılmasına karşın, önemli miktarlarda pi-rinç ithal edilmektedir. Başlıca ihraç ürünle-ri kereste, kauçuk, kopra ve abakadır. Eyalet merkezi Kota Kinabalu ile Victoria, Kudat, Sandakan ve Tawau'da gemilerin demirlemesine elverişli doğal limanlar var-dır. Yörede çıkarılan taş, mercan kumu ve kil, inşaata malzemesi olarak kullanılır. Tali-vas Irmağı (*sungai*) yakınında altın bulun-muştur. Kıyı açıklarında yapılan çalışmalar sonunda Tembungo'da petrol bulunmuştur. Eyalette bıkkıhaneler ve kauçuk üretim tesisleri vardır.

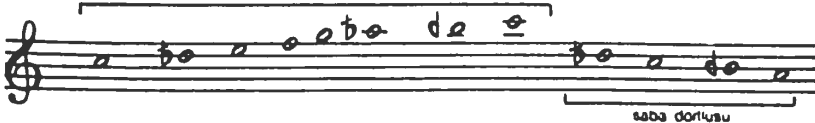
Eyaletteki başlıca etnik topluluklar Malaylar, Kadazanlar, Çinliler, Bajaular ve Murutlardır. Borneo'nun öteki bölgelerinden farklı olarak Sabah'ta ulaşım elverişli yalnızca bir ırmak vardır. Kota Kinabalu ile Kudat arasında geniş bir karayolu uzanır. Sabah'taki tek demiryolu eyalet merkezi Kota Kinabalu'yu Tenom'a bağlayan 187 km'lik hattır. Nüfus (1990 geç.) 1.470.200.

Sabah, İstanbul'da 25 Şubat 1876 - 7 Kasım 1922 arasında yayımlanan günlük gazete.

Papadopoulos Efendi'nin çıkardığı gazetenin ilk başyazarı Şemseddin Sami'ydı. Öteki gazeteler 40 parayayken küçük boyuttaki *Sabah* yüksek tiraj elde etmek amacıyla 10 paraya satılırdı. 1882'de yönetimini Mihran Efendi'nin üstlendiği gazetede, sırasıyla Dikran Kelekyan, Ahmed Rasim ve Mahmud Sadık başyazarlık, Ubussüreyya Sami ve Hasan Bedreddin de yazışları müdürlüğü yaptılar. Bu dönemde *Sabah*'ın başlıca yazar ve çevirmeni Abdullah Zühtü'ydü.

Sabah sonraki yıllarda Hüseyin Cahit (Yalçın), maliyeci Cavid Bey, Abdülhak Adnan (Adıvar), Mehmed Atâ, Hamid Vehbi, Arif Cemil, Enis Tahsin (Til) gibi yazarlara kadrosunda yer verdi. I. Dünya Savaşı sırasında Ahmet Emin (Yalman) yönetiminde, Refik Halid (Karay) ve Yahya Kemal'in (Beyatlı) başyazılarıyla çıktı. Bu dönemde tirajını 15 bine kadar yükseltti. Savaştan sonra *Peyam* gazetesiyle birleşerek *Peyam-ı Sahab*(*) adını aldı. Kurtuluş Savaşı'na muhalefet etti. İzmir alındıktan (9 Eylül 1922) sonra 12 Eylül 1922'de *Sabah* adıyla yeniden yayımlanmaya başladı. Kısa bir süre sonra, Mihran Efendi'nin basimevini satın Avrupa'ya kaçması üzerine kapandı.

zengule makamının dizisi

Hüseyin Saadetin Arel'e göre saba makamının bileşimi
Ana Yayıncılık Arşivi

lanmıştır. Birçok bakımdan eleştirilmekle birlikte, günümüzde Türk müziği konservatuvarlarında kabul gören Arel-Ezgi Sistemi'nde, saba makamı, çargâh (*do*) perdesi üzerine taşınmış zengüle makamına, saba dörtlüsü eklenerek oluşturulmuş bileşik bir makamdır. Ama Arel'in belirlediği perde-

bir köy statüsü kazandı. Geleneksel bir dokumacılık merkezi olan Sabadell'deki öteki sanayi etkinlikleri arasında metal, kimyasal madde, elektrikli araç ve deri eşya üretimi sayılabilir. Eski kiliseler ve binaların çoğu 1835 ve 1909 ayaklanmaları sırasında yıkıldığından, kent modern bir

Sabah, İstanbul'da 22 Nisan 1985'te yayımlanmaya başlayan günlük gazete.

Dinç Bilgin'in sahipliğinde Sabah Yayıncılık AŞ'nin çıkardığı gazetenin ilk genel yayın yönetmeni Rahmi Turan'dı. Basın alanındaki en ileri tekniklerden yararlanan, fotoğraf kullanımına ve magazin haberciliğine ağırlık veren *Sabah* kısa sürede yüksek tirajlı gazeteler arasına girdi. 1986'da gazetenin genel yayın yönetmenliğini Zafer Mutlu üstlendi ve aynı yıl Almanya baskısı başlatıldı. 1990-91'de Türkiye'nin en çok satan gazetesi oldu. Güngör Mengi, Güneri Civaoglu, Bekir Coşkun, Mehmet Barlas, Hasan Cemal, Çetin Altan, Cengiz Çandar ve Mehmet Ali Birand'ın yazılarına yer verdi.

Sabah Yıldızı (ö. 1883, Tongue Irmağı Yerleştirme Kampı, Montana Toprakları), Kuzey Şayen Yerlilerinin reisi.

Yarbay George A. Custer'ın Little Big-horn Çarpışması'nda yenilmesinden beş ay sonra, ABD süvari birlikleri Sabah Yıldızı'nın Powder Irmağının Red Fork adlı kolundaki kampına saldırdı (25-26 Kasım 1876). Kabilenin büyük bölümü kaçmayı başardıysa da çadırları, giysileri, battaniyeleri ve gıda depoları imha edildi. Sabah Yıldızı ABD kuvvetlerine teslim olduğunda birçok Şayen soğuktan ya da açlıktan ölmüştü. 1877'de Sabah Yıldızı ve kabilesi, Yerli Toprakları'nda (bugün Oklahoma) bulunan Güney Şayenlerinin kampına gönderildi. Toprak verimsiz, yiyecek az, iklim sağlıksızdı. İki ay içinde kabilenin üçte ikisi hastalandı ve birçoğu öldü. Sabah Yıldızı ve sürgündeki öteki Kuzey Şayen reisleri, kendilerine eski yurtlarında bir arazi ayrılmasını istedilerse de olumlu bir yanıt alamadılar.

Kabilesinin bütünüyle yok olmasından çekinen Sabah Yıldızı, Kuzey Şayen savaş reislerinden Küçük Kurt'la birlikte, eski topraklara dönme kararını verdi. 9 Eylül 1878'de kabileden sağ kalanlarla birlikte yerleştirme kampından yola çıktılar. Toplam 89 savaşçı ile 246 kadın ve çocuktan oluşan kabile, 10 bini aşkın askerin takibinden kurtularak 50 km'den fazla bir yol aldı. Nebraska'daki Güney Platte Irmağından sonra, Küçük Kurt ve Sabah Yıldızı'nın kafileleri ayrıldı. Kuzeybatıya yönelen Küçük Kurt'un kafiləsi, 25 Mart 1879'da orduya teslim oldu ve Montana'da kalmalarına izin verildi. Sabah Yıldızı ve kafiləsi ise, kaldırıldığını bilmedikleri Kızıl Bulut Yerleştirme Kampı'na yöneldiler. 23 Ekim 1878'de direnmeksizin orduya teslim oldukları ve yakınlarıdaki Robinson Kalesi'ne hapsedildiler. Oklahoma'ya dönmeyi reddeden bu Şayenlere 15 Ocak 1879'dan başlayarak yakacak, yiyecek ve su verilmedi. Dört gün sonra hapisneden kaçan Şayenlerden 64'ü öldürüldü, 78'i ise çoğu yaralı halde yakalandı. Sabah Yıldızı ve ailesinden sağ kalanların oluşturduğu altı kişilik bir grup kaçmayı başarak Güney Dakota'daki görece güvenli Pine Ridge Yerleştirme Kampı'na ulaştı. O sırada Yerlilerden yana oluşan kamuoyu baskısı, Yerli Dairesi'ni uyguladığı yeniden yerleştirme politikasını terk etmeye zorladı. Tongue ve Rosebud Irmakları kıyısında Kuzey Şayenleri için bir kamp kuruldu. Sabah Yıldızı ve sayıca artık 80 kişiyi geçmeyen kabilesine Küçük Kurt'un kabilesiyle birleşerek buraya yerleşme izni verildi.

Mari Sandoz'un Şayenlerin öyküsünü anlatan *Cheyenne Autumn* (1953) adlı kitabını John Ford 1964'te aynı adla sinemaya aktardı. Film Türkiye'de *Baharda Hücum* adıyla gösterime girdi.

Sabahattin Ali (d. 25 Şubat 1907, Gümül-cine, Yunanistan - ö. 2 Nisan 1948, Kırklareli), öykü ve roman yazarı. Yapıtlarında Anadolu insanının sorunlarını gözleme dayalı bir üslup ve güçlü doğa betimlemeleriyle yansıttı. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarındaki gerçekçi edebiyat akımının öncülerinden olmuştur.

İstanbul Muallim Mektebi'ni bitirdi (1927). Bir süre Yozgat'ta ortaokul öğretmenliği yaptıktan sonra Maarif Vekâleti'nin

Sabahattin Ali
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

açtığı sınavı kazanarak 1928'de Almanya'ya gitti. İki yıl Potsdam ve Berlin'de öğrenim gördü. Aydın'daki bir ortaokulda Almanca öğretmeniyken "yıkıcı propaganda" yaptığı gerekçesiyle üç ay tutuklu kaldı. Daha sonra Konya'ya atandı. 1932'de bir dost toplantısında okuduğu bir şiirinden Mustafa Kemal'i yerdığı gerekçesiyle yeniden tutuklandı ve bir yıl süreyle Konya ve Sinop cezaevlerinde yattı. Cumhuriyetin onuncu yılında çıkarılan aftan yararlanarak cezasının bitimine birkaç ay kala serbest bırakıldı. Daha sonra Maarif Vekâleti Talim Terbiye Dairesi'nde ve Neşriyat Müdürlüğü'nde çalıştı. Ankara'da Almanca öğretmenliği, Ankara Devlet Konservatuarı'nda çevirmenlik, öğretmenlik ve dramaturgluk yaptı. 1945'te bakanlık emrine alındı. Ertesi yıl Aziz Nesin'le birlikte haftalık mizah gazetesi *Markopaşa'yı* (*) çıkarmaya başladı. Bir süre sonra yayın yoluyla hakaret suçundan 3 ay hapse mahkûm edildi. 1948'de bir kamyon olarak taşımacığa başladı. Sürekli izlenmekten duyduğu tedirginlik nedeniyle Kırklareli'den Bulgaristan'a geçmeye çalışırken öldürüldü. Ölümünün ardından yapılan açıklamada kendisine kılavuzluk yapan kişi tarafından öldürüldüğü ileri sürüldü. Mezarının nerede olduğu bilinmemektedir.

Edebiyata Balıkesir'de çıkan *Çağlayan* dergisinde yayımlanan (1925) şiirleriyle başlayan Sabahattin Ali, sonradan *Yedi Meşale*, *Resimli Ay*, *Varlık* gibi dergilerde çıkan şiirleri, öyküleri ve yazılarıyla tanındı. İlk toplumsal gerçekçi öyküleri *Resimli Ay*'da yayımlandı. Ayrıca çeşitli dergi ve gazetelerde düşünsel içerikli yazılar, tiyatro eleştirileri yazdı, çeviriler yaptı.

Asıl ününü öykü ve romanlarıyla kazanan Sabahattin Ali, Anadolu insanına yaklaşımla edebiyata yeni bir boyut kazandı. Konularını toplumsal eşitsizliklerden alan ve Anadolu insanının yaşamını işleyen öykülerinde, ezilen insanların acılarını, sömürmelerini, eşitsizlikleri dile getirdi, aydınların ve kentlilerin Anadolu insanı karşısındaki küçümseyici tavırını eleştirdi. *Kuyucaklı Yusuf* (1937, 1989) adlı romanı gerçekçi Türk romanının en özgün ve başarılı örneklerinden biridir. Öbür romanları *İçimizdeki Şeytan* (1940, 1982) ve *Kürk Mantolu Madonna* (1943, 1991) adlarını taşır. Ölümünden sonra bütün yapıtları çeşitli yayınevleri tarafından basıldı. Ailesi, bir yayıneviyle birlikte Sabahattin Ali Hikâye Yarışması düzenledi (1980).

Değirmen (1935), *Kağrı* (1936, 1983), *Ses* (1937, 1972), *Yeni Dünya* (1943, 1982) *Sırça Köşk* (1980) Sabahattin Ali'nin başlıca öykü kitaplarıdır. Yazarı ayrıca *Dağlar ve Rüzgâr*, *Kurbağanın Serenadı*, *Öteki Şiirler* (1983) adlı bir şiir kitabıyla *Esirler* (1966) adlı bir oyunu vardır.

Sabaheddin (PRENS) (d. 13 Şubat 1878, İstanbul - ö. 30 Haziran 1948, Neuchâtel, İsviçre), Osmanlı düşün ve siyaset adamı. Bireysel ve özel girişimci bir iktisadi gelişmeye dayanan toplumsal ve siyasal yapı değişikliğiyle ilerlenebileceğini savunmuştur.

Abdülmecid'in kızı ve II. Abdülhamid'in kız kardeşi Seniha Sultan'la Damat Mahmud Celaleddin Paşa'nın oğluydu. Babasının çabalarıyla dönemin en seçkin hocalarından piyano, resim, Fransızca dersleri alarak yetişti. Osmanlı, Arap ve Fars edebiyatlarını öğrendi. Evlerine gelip giden devlet ileri gelenlerinin ve edebiyat adamlarının tartışma ve sohbetlerinde hazır bulunarak küçük yaşta zengin bir görgü ve deneyime sahip oldu. Aile üzerindeki sürekli gözetimin yarattığı huzursuzluktan da etkisiyle, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu çıkmaza ancak yurtdışında bir çözüm aranabileceği düşüncesine vardı. Babası ve kardeşi Lutfullah Bey(*) ile birlikte gizlice Paris'e gitti (Ekim 1899). II. Abdülhamid yönetimine karşı verilen mücadeleye katıldı. Jön Türk hareketi içindeki Ahmed Rıza grubuyla çeşitli tartışmalara girdi. 1902'de I. Jön Türk Kongresi'nin toplanmasına öncülük etti ve kongre başkanlığına getirildi. Kongrede çoğunluğu ele geçirdi ve Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkezîyet Cemiyeti'ni(*) kurdu. Paris'te *Terakki* adlı aylık bir dergi çıkardı (1906-08). 1908'de II. Meşrutiyet ilan edilince, yurtdışındaki öbür muhalif aydınlar gibi Türkiye'ye döndü. II. Abdülhamid'in devrilmelerinden sonra İttihat ve Terakki'nin baskıcı uygulamalarına karşı çıktı.

Çalışmaları İttihatçılarca iyi karşılanmayan Sabaheddin, 31 Mart Olayı'na adı karıştığı gerekçesiyle 1909'da tutuklandı. Serbest bırakıldıktan sonra siyasal koşullar nedeniyle yurtdışına kaçtı. 1918'de İttihat ve Terakki iktidarının sona ermesinin ardından geri döndü. Kurtuluş Savaşı'nı destekler bir tutum izlemesine karşın, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra Osmanlı hânedanının sınır dışı edilmesini öngören yasa gereğince yurtdışına çıkmak zorunda kaldı (1924). Sonraki yıllarını Avrupa'da geçirdi. Ölümünde cenazesi İstanbul'a getirilerek Eyüpsultan'daki aile mezarlığına gömüldü.

Le Play'in kurduğu "Sosyal Bilim" okulunun Osmanlı toplumdaki temsilcisi sayılan Prens Sabaheddin'e göre, bireyci yapıdaki bir toplum kişisel yükselme ve bağımsızlığa doğru kesin bir gelişmeyi sağlar. Buna karşılık bütüncül yapı bir toplum, kişileri üretimden çok tüketime yönelttiğinden sosyal yeteneği ve kişiliğin gelişimini engeller. Sabaheddin Osmanlı Devleti'nin geri kalmışlığını toplumsal yapı sorununa bağlar. Toplum bütüncül bir yapıyla bireyi ezmış ve her türlü olumlu değişme ve gelişme eğilimini yok etmiştir. Aile ve okullar bireyi memur zihniyetiyle yetiştirmiş, bunun sonucunda insanlar girişkenliklerine dayanarak başarılı olmayı denemek yerine, devlet hizmetine girerek yükselme yolunu seçmişlerdir. Ona göre toprak mülkiyetinde özel mülk sisteminin bulunmaması ve merkezden yönetim biçimi Osmanlı Devleti'nin geri kalmışlığının öbür nedenlerinden bazılarıdır. Bütüncül toplumların bir yönetim biçimi olan merkezîyetçilik bireysel yaşamların genel otoriteyi sınırlayamaması sonucu yetkililerin bir zorbalık grubunun elinde toplanmasına yol açar. Oysa yerinden yönetim, kendi deyişiyle "ademimerke-

ziyetçilik" işlerin özelliklerine göre idari otoriteyi bölen ve böylece etkin işleyişi sağlayan bir sistemdir. Yerinden yönetimde temel olan bireyin kişisel özgürlüğü ve gücüdür. Bütüncül toplumlarda memurları ve askerleri siyaset dışı tutmak olanaklı değildir. Ordunun siyaset dışı tutulması ancak bireyci bir topluma geçmekle sağlanabilir.

Prens Sabaheddin'in en önemli yapıtı *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir* (1918, yb 1950, 1965) adlı broşürdür. *Umum Osmanlı Vatan-daşlarımıza* (1901, Lutfullah Bey ile birlikte) adlı kongre çağrı metni, işlediği temalar açısından oldukça ilginçtir. Öbür yapıtları *Teşebbüs-i Şahsi ve Tevsi-i Mezuniyet Hakkında Bir İzah* (1908), *Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Hakkında İkinci Bir İzah* (1908), *Mesleğimiz Hakkında Üçüncü ve Son Bir İzah*'tır (1911).

saban, toprağı işlemekte en eski çağlardan beri kullanılan tarım aleti. Atası sayıldığı pulluktan farklı olarak toprağı yalnızca yarar ve altüst etmeden iki yana atar.

Geçmiş İÖ 5-6 binli yıllara değin uzanan ve en eski örneklerine Mezopotamya'da rastlanan ilk sabanlar taş ya da ağaçtan yapılmış, itmek ya da çekmek için bir sapları bulunan sopa biçimli basit aletlerdi. Mezopotamya'dan Arabistan Yarımadası, Mısır ve Etiyopya'ya geçen saban, buralardan da Avrupa'ya, Hindistan'a ve Çin'e yayıldı. Romalılar, bir uç demiri ekleyerek sabana yeni bir biçim kazandırdılar ve sert zeminde de kullanılmasına olanak sağladılar.

Daha sonraki dönemlerde hayvanlara bağlanarak çekilen sabanlar yapıldı. Günümüzde pulluğa göre çok daha az kullanılan saban, uç demiri, taban demiri ve çeki okunu tutan bir çerçeveye bu çerçeveye bağlı bir tutaktan oluşur. Saban demirlerinin (uç ve taban demiri) biçimi pulluk demirlerinin gibi kesici değil, konik kesitlidir. Ayrıca sabanın sürme derinliği ve ağırlığı da pulluğa göre daha az, boyutları daha küçüktür.

sabanbalığı, *Alopiidae* familyasını oluşturan, tümü *Alopias* cinsinde toplanmış beş köpekbalığı türünün ortak adı. Toplam uzunluklarının hemen hemen yarısına ulaşan sabana benzer uzun kuyrukları en dikkat çeken özellikleridir. Sabanbalıklar tropik ve ılıman bölge denizlerinde geniş bir dağılım gösterir. Kalamar ve sürü halinde

Bayağı sabanbalığı (*Alopias vulpinus*)
Richard Ellis'in çizimi

dolaşan balıklarla beslenir, çevrelerinde dolandıkları avlarını küçük gruplara bölükten sonra saldırırlar. İnsanlar için genellikle tehlikeli değildir. En iyi bilinen türü olan bayağı sabanbalığı (*A. vulpinus*) yaklaşık 6 m uzunluğa erişebilen koyu renkli bir balıktır. Büyük Okyanusun doğusunda, Atlas Okyanusunda ve Akdeniz'de yaşar.

Sabancı, Hacı Ömer (d. 1906, Kayseri - ö. 2 Şubat 1966, İstanbul), işadami. Türkiye'nin en büyük özel sermaye gruplarından birinin kurucusudur.

Yoksul bir ailenin oğluydu. İlk öğrenimini tamamlamadan doğduğu Akçakaya köyünden ayrılarak Adana'ya gitti (1921). Bir süre işçilik yaptıktan sonra pamuk ticaretine başladı. 1932'de bir çirçir fabrikasına ortak oldu. Devletin özel girişimleri desteklediği bu dönemde önemli bir sermaye birikimi sağladı. 1943'te YAĞSA, 1946'da MARSA adlı bitkisel yağ fabrikalarını kurdu. 1948'de bir grup Çukurovalı işadamiyle birlikte Adana'da Akbank'ın(*) kuruluşunu gerçekleştirdi. Bankanın olanaklarından da yararlanarak 1951'de Bossa Un ve Çirçir Fabrikası'nı, 1952'de Bossa Tekstil Fabrikası'nı kurdu. 1950'lerde inşaat malzemeleri üretimine önem verdi; ayrıca satın aldığı geniş topraklarda pamuk, turuncgiller ve tahıl yetiştirdi. 1958'de SAPEK adlı tarım ilaçları, tohum ve toprak ürünleri fabrikasını; 1960'da sigortacılığa yönelerek Aksigorta'yı kurdu. Kurduğu şirketler, ölümünden sonra oğulları tarafından Hacı Ömer Sabancı Holding (bak. Sabancı Holding AŞ) adı altında birleştirildi. Ayrıca adına, eğitim, sağlık ve sanat alanlarında etkinlik gösteren Hacı Ömer Sabancı Vakfı (VAKSA) kuruldu.

Sabancı, Sakıp (d. 7 Nisan 1933, Kayseri), işadami. Türkiye'nin önde gelen özel sermaye kuruluşlarından Hacı Ömer Sabancı Holding'in yönetim kurulu başkanıdır.

Hacı Ömer Sabancı'nın oğludur. Lise öğrenimini yarıda bırakarak Bossa'da veznedar olarak çalışmaya başladı. 1959'da bu kuruluşun genel müdürü oldu. Bir süre tarım işletmeciliği ve çiftlik müdürlüğü yaptı. 1964'te seçildiği Adana Ticaret ve Sanayi Odası başkanlığını 1968'e değin sürdürdü. Babasının kurduğu şirketleri kardeşleriyle birlikte birleştirerek Hacı Ömer Sabancı Holding'i (bak. Sabancı Holding AŞ) kurdu ve holdingin yönetim kurulu başkanlığını üstlendi. 1968'de Adana Sanayi Odası'nı kurarak 1974'e değin başkanlığını yaptı. 1974'te İstanbul Sanayi Odası (İSO) meclisi üyeliğine, 1986'da Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) yönetim kurulu başkanlığına seçildi. 1987-90 arasında Yüksek İstişare Konseyi başkanlığı yaptı. Hacı Ömer Sabancı Vakfı'nın (VAKSA) kurucuları arasında yer alan Sabancı, ayrıca Türk Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik İşverenleri Sendikası (KİPLAS) konsey başkanıdır.

Sabancı ABD, Japon, Belçika ve İngiliz firmalarıyla ortaklıklar kurarak yabancı sermayenin Türkiye'ye girmesinde önemli bir rol oynadı. Ekonomik gelişme ve uluslararası işbirliğine katkılarından dolayı kendisine çeşitli ülkelerin yönetimleri tarafından nişanlar verildi; Türkiye ve başka ülkelerin üniversitelerinden fahri doktorluk unvanları aldı.

Sabancı'nın *İşte Hayatım* (1985, 1987), *Para Başarının Mükâfatıdır* (1985, 1986), *Gönüll Galerimden* (1988), *Rusya'dan Amerika'ya Gezdiklerim, Gördüklerim* (1989), *Ücret Pazarlığı mı, Koyun Pazarlığı mı?* (1991) ve *Gelişen ve Değişen Türkiye* (1992) adlı kitapları yayımlanmıştır.

Sabancı Holding AŞ, tam adı HACI ÖMER SABANCI HOLDING AŞ, Türkiye'nin ikinci en büyük özel şirketler topluluğu.

Holdinge adını veren Hacı Ömer Sabancı 1943'te Sapmaz kardeşler üçlüsünün dördüncü ortağı olarak sanayiye ilk adımı attı. 1946'da Rafael Glido'nun aynı sektörde çalışan fabrikasını ortaklarıyla birlikte satın aldı. 1940'ların sonuna değin sırasıyla müteahhitliğe, gene Sapmaz aile-

siyle birlikte Akbank'ı(*) kurarak mali sektöre ve tarım kesimine girdi. Bosnalı ailesiyle ortak bir girişim olarak ve Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'nın sağladığı önemli bir krediyle 1951'de kurulan ve 1954'te işletmeye açılan Bossa, 1960'lara değin Sabancıların en büyük sanayi yatırımı oldu. 1950'lerin sonlarında Bossa'nın bütün hisseleri Sabancı ailesinin eline geçti. Topluluk aynı dönemde Sapmaz ailesinin Akbank'taki hisselerini de devraldı; banka 1960'ların başlarında Türkiye'nin ikinci büyük özel bankası konumuna yükseldi. Daha sonra topluluğa bağlı Aksigorta kuruldu.

Sabancı topluluğu 1967'de holding biçiminde yeniden örgütlendi. Akbank'ın hızla büyümesine koşut olarak yeni sanayi yatırımları birbirini izledi. Sentetik ve yapay elyaf alanında Sasa 1968'de, kâğıt alanında Olmuksa 1969'da, plastik alanında Plassa 1969'da kuruldu. 1973'te Kordsa'nın kuruluşunu 1974'te Lassa izledi. Holding merkezi 1974'te İstanbul'a taşındı. Bunu izleyen dönemde Sabancı Holding ilaçtan otomotiv ve pazarlamadan dış ticarete, çimentodan madensuyuna, margarin ve sıvı yağ üretimine kadar pek çok alanda yatırımları bulunan ve cirosu devlet bütçesinin yaklaşık dörtte birine ulaşan dev bir topluluğa dönüştü. 1970'lerin sonları ile 1980'deki gerilemeye karşın, sonraki yıllarda holdingin kâr oranları yeniden yükselerek topluluğun ayrıcalıklı konumunu korumasına olanak verdi. Öbür önemli holdinglerin tersine, yabancı şirketlerin yerel temsilciliği temelinde yükselmemiş olan Sabancı Holding 1980'lerde yabancı sermayeyle çok sayıda ortak girişimde bulundu.

ABD'de yayımlanan *Fortune* dergisinin sıralamasında dünyanın en büyük 200 şirketi arasında yer alan holdingin en büyük mali kuruluşu Akbank da dünyanın ilk 500 bankası arasındadır. 1990 başlarında topluluğun sanayide 33, ticaret kesiminde 16, bankacılıkta 3, sigortacılıkta 4, turizmde 2, tarımda 5 şirketi etkinliğini sürdürüyordu. Yaklaşık 30 bin işçi çalıştıran topluluk tekstilde Türkiye'nin en büyük tesislerini, oto lastiği piyasasının yüzde 40'ını, çimento sektörünün yüzde 15'ini, margarin ve sıvı yağ üretiminin yüzde 30'unu elinde tutuyordu.

Sabancı topluluğunun kurduğu Hacı Ömer Sabancı Vakfı (VAKSA) eğitim, sağlık ve kültür hizmetleri sunmakta, üniversite öğrencilerine karşılıksız burs vermektedir.

Sabatier, Paul (d. 5 Kasım 1854, Carcassonne - ö. 14 Ağustos 1941, Toulouse, Fransa), katalitik organik bileşim tepkimeleri üzerindeki araştırmaları ve özellikle hidrojenlemede (karbon bileşiklerine hidrojen moleküllerinin eklenmesi) nikelin katalizör olarak kullanılabileceğine ilişkin buluşu nedeniyle 1912 Nobel Kimya Ödülü'nü Victor Grignard ile paylaşan Fransız organik kimyacı.

Yüksek Öğretmen Okulu'nu (École Normal Supérieure) bitiren Sabatier doktora çalışmasını 1880'de P. E. Marcellin Berthelot'un yanında Collège de France'da tamamladı. Bordeaux Üniversitesi'nde bir yıl çalıştıktan sonra 1882'de Toulouse Üniversitesi'ne geçti ve burada 1884'te profesör, 1905'te dekan oldu, 1930'da emekli olana değin aynı üniversitede görev yaptı.

Sabatier çeşitli buluşlarıyla margarin, yağ hidrojenlemesi ve yapay metanol sanayilerinin temellerini attı, ayrıca laboratuvarında pek çok bileşimin hazırlanmasını olanaklı kıldı. Organik kimya dalındaki hemen he-

men bütün katalitik bireşimleri buldu ve yüzlerce hidrojenleme ve hidrojen giderme tepkimesini inceleyerek nikelden başka bazı metallerin (etkinlikleri daha az olmakla birlikte) katalizör olarak kullanılabileceğini gösterdi. Ayrıca katalizör eşliğinde bileşiklere su katma ve bileşiklerden su giderme tepkimelerine ilişkin araştırmalar yaptı, çeşitli katalizörlerin etkinliğini inceledi.

Sábato, Ernesto (d. 24 Haziran 1911, Rojas, Arjantin), Arjantinli romancı, gazeteci ve deneme yazarı.

La Plata Ulusal Üniversitesi'nde fizik ve matematik öğrenimi gördü (1929-36). Aynı okulda 1937'de fizik dalında doktorasını tamamladı. 1938'de Paris'te Curie Laboratuvarı'nda, ertesi yıl ABD'de Massachusetts

Sabato, 1985
AP/Wide World Photos

Teknoloji Enstitüsü'nde araştırmalar yürüttü. 1940'ta Arjantin'e döndü. 1940-45 arasında La Plata Ulusal Üniversitesi'nde ve Buenos Aires'teki bir başka okulda kuramsal fizik dersleri verdi. Bu dönemde ayrıca Arjantin'in önde gelen gazetelerinden *La Nación*'un edebiyat sayfasında makaleler yazdı. Perón hükümetine muhalefeti yüzünden 1945'te üniversitedeki görevinden uzaklaştırıldı.

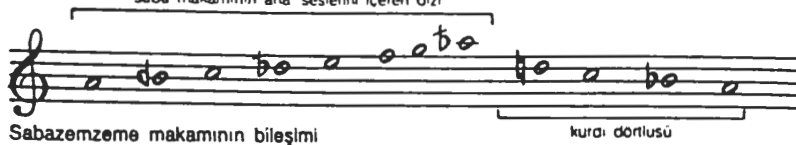
Sábato felsefi, toplumsal ve siyasal konulara ilişkin aforizma, görüş ve gözlemlerini içeren *Uno y el universo* (1945; Bir ve Evren) ile edebiyat alanındaki ilk başarısını elde etti. *El túnel* (1948; Tünel, 1982) adlı romanı ile ulusal ve uluslararası alanda ünlendi. Romanda, kimseyle iletişim kuramayan tipik bir varoluşçu karşı-kahramanın insanlık durumunun saçmalığı karşısında içine kapanışını betimledi. Denemelerini topladığı *Hombres y engranajes*'de (1951; İnsanlar ve Dişliler) usulugün ve bilimin denetimindeki aşırı makineleşmiş modern topluma bir alternatif ortaya koymaya çalıştı.

Perón'un 1955'te devrilmesinden sonra yayımladığı *El otro rostro del peronismo*'da (1956; Peronizmin Öbür Yüzü), Perón dönemindeki şiddet ve kargaşanın tarihsel ve siyasal nedenlerini ele aldı. *El caso Sábato* (1956; Sábato Olayı) adlı denemesinde Peroncularla karşıtlarının uzlaşması çağrısında bulundu.

Sábato'nun ikinci romanı *Sobre héroes y tumbas* (1961; Kahramanlar ve Mezarlar Üzerine), felsefi düşünce ve gözlemlerle iç içe geçmiş, insanla ilgili ruhbilimsel bir araştırmadır. *Tres aproximaciones a la literatura de nuestro tiempo* (1968; Çağımız Edebiyatına Üç Yaklaşım) özellikle Alain Robbe-Grillet, Jorge Luis Borges ve Jean-Paul Sartre'in yapıtlarına ilişkin eleştirel denemelerinden oluşur. İronili bir üslupla kaleme aldığı *Abaddón el exterminador* (1974; Yok Eden Abaddof) edebiyat, sanat, felsefe ve aşırı üşçülük konularındaki görüşlerini içerir.

Sábato 1984'te, İspanyolca yazar edebiyatçılara verilen en saygın ödül olan Miguel de Cervantes Ödülü'nü kazandı. Ardından, Sábato'nun başlıca yazarı olduğu, Arjantin'deki insan hakları ihlallerini anlatan bir rapor İspanya'da yayımlandı.

sabazemzeme, klasik Türk müziğinde bir bileşik makam. Saba makamına kürdi dörtlüsü eklenerek oluşturulmuştur. Bazı yapıtlarda ise saba makamına kürdi dörtlüsü

Sabazemzeme makamının bileşimi
Ana Yayıncılık Arşivi

değil, bu dörtlünün ikinci derecesi eklenir. Çünkü saba ile sabazemzeme arasındaki tek fark bu ikinci derecededir (kürdi perdesi). Bu nedenle bu makama sabakürdi adı da verilmiştir. Ayrıca bak. saba

Sabbahiye, HAŞŞAŞİYE ve NİZARİYE olarak da bilinir, İsmailiye mezhebinin Hasan Sabbah tarafından temsil edilen kolu.

Fatımi halifesi Mustansır'ın önce büyük oğlu Nizar'ı, sonra da küçük oğlu Mustali'yi veliaht ataması, İsmaililerin ikiye ayrılmasına neden oldu. Nizar'ın imamlığını benimseyenler İsmailiyyenin Nizariye, Mustali'nin imamlığını benimseyenler ise Mustaliye kolunu oluşturdular. O sırada Mısır'da bulunan Hasan Sabbah(*), Nizar'ın imamlığını benimseyenlere katıldı ve İran'a döndükten sonra çalışmalarını Nizar'ın adına sürdürdü. Belli bir güçe ulaştıktan sonra Kazvin bölgesinde, Rudbar vadisi yakınındaki sarp kayalıklarda kurulu Alamut Kalesi'ni üs edindi. Tefferrüs (dikkatli inceleme), te'nis (alıştırma), teşkik (kuşkuya düşürme), ta'lik (ileriye bağlama), rabt (bağlama), tedlis (gizleme), tesis (kurma), hal (çıkarma) ve selh (soyma) aşamalarından oluşan Batıni davet yöntemiyle kendisine bağladığı insanlardan bir ordu oluşturarak bütün Alamut çevresini egemenliği altına aldı. Davet çalışmalarına karşı çıkan kişilere yönelik suikast ve terör eylemleri için özel fedailer (Fedaiyun) yetiştirdi. Haşhaşa uyuşturarak düzmece bir Cennet yaşamı tattırdığı bu fedailer istenen her işi yerine getiriyorlardı. Ünlü Büyük Selçuklu veziri Nizamülmülk, Ebu'l-Kasım bin İmamî'l-Harameyn, el-Kadi Ebu'l-Ala Said bin Ebi Muhammed en-Nisaburi, Sultan Sencer'in veziri Fahrü'l-Mülk, Ubeydullah bin Ali el-Hatibi Sabbahiye fedailerinin suikastları sonucu yaşamalarını yitirdi.

Büyük Selçuklu sultanı Melikşah, Alamut üzerine birçok kez ordu gönderdi, ama kesin bir başarıya ulaşamadı. Muhammed bin Melikşah da Sabbahilere karşı yürüttüğü savaşta bir sonuç alamadı. Hasan Sabbah'ın ölümünden (1124) sonra Sabbahiler bölgedeki varlık ve egemenliklerini 13. yüzyıl ortalarına değin sürdürdüler. Bu egemenliğe Hulagu Han tarafından son verildi (1256). Bundan sonra Sabbahiye tasavvufi bir öğreti biçimini aldı. Ayrıca bak. Batınilik; İsmailiye.

Sabbatini, Nicola (d. 1574 - ö. 25 Aralık 1654, Pesaro, İtalya), sahne ışıklandırma tekniklerinin gelişmesine öncülük eden İtalyan mimar ve mühendis. Pesaro'da Teatro del Sole'yi yapmıştır. Ayrıca Ravenna ve Modena'da çalıştığı da sanılır.

En önemli kitabı olan *Pratica di fabricar scene e macchine ne' teatri*'de (1638; Tiyatroda Dekor ve Makine Yapımı Elkitabı) dramatik etkiler sağlayan sahne ışıklandırması başta olmak üzere döneminin tiyatro tekniklerini anlattı. Sahne grup ışıklarının

aynı anda nasıl yakılıp kısılabileceğini açıkladı ve ışıklandırma öğelerinin yerleştirileceği uygun yerleri tartıştı. Geliştirdiği öbür araçlar arasında, sahne zeminindeki yuvalar üstünde kayan pano ve kanatlarla yangın ve dalga görünümünü yaratma yöntemleri de sayılabilir. Sabbatini'nin anlattığı sahne araçlarının çoğunun kendi buluşu olmamasına karşın, *Practica* Rönesans dönemi sahneye koyma teknikleri konusunda en kapsamlı kaynak olma niteliğini hâlâ korumaktadır.

Sabel lehçeleri, İtalya'nın iç ve güney kesimlerinde konuşulan, İtalyak dillere bağlı ve Osk diliyle yakın akraba küçük lehçe öbeği. Paelignler, Marrukinler ve Vestinlerin konuştuğu lehçeler Kuzey Osk; Volsklar, Marslar, Ekviler ve Sabınlerin konuştuğu ise genellikle Latin lehçeleri olarak adlandırılır.

İtalya'nın ortadoğusunda ortaya çıkarılmış bir dizi yazıtta kullanılan ve bazı uzmanlarca Sabel ya da Eski Sabel olarak adlandırılan lehçenin, bazı benzerlikler taşımakla birlikte Osk diliyle yakın akrabalığı yoktur. Bu yüzden bu yazıtları Orta Adriyatik olarak adlandırmak daha doğru olur. İÖ 6. yüzyıl ya da daha eski bir tarihten kalma Orta Adriyatik yazıtları, bugüne değin İtalya'da bulunmuş en eski yazılı belgelerdir.

Sabella, *Annelida* (halkalısolucanlar) filumunun *Polychaeta* (denizsolucanları) sınıfından omurgasız cinsi. Bu cins üyeleri salgısıyla yapıştırdığı çamur taneciklerinden oluşmuş, yaklaşık 30-40 cm uzunluğunda bir tüpün içinde yaşar. Tüp, birkaç santimetrelik üst bölümü dışında dibe gömülüdür. Solucanın ön ucunda teleksi ince dokunaçlardan oluşmuş bir yelpaze, solunum ve

Sabella crassicornis
Jack Dermid

beslenme işlevi görür. Tüpün ucundan dışarı çıkan bu dokunaç yelpazesi salgıladığı yapışkan madde sayesinde deniz suyundaki organik ve inorganik parçacıkları yakalar. Dokunaçların üstündeki kirpiklerin hareketiyle aşağı doğru taşınan bu parçacıklar, ya tüp yapımında kullanılır ya da besin olarak ağza gönderilir. Yaklaşan bir tehlike sezildiğinde dokunaçlar hızla tüpün içine çekilerek korunur. *Sabella* cinsinin üyeleri kıyıya yakın sığlıklarda ve gelgit kuşağında yaşar.

Sabelliusçuluk, Hristiyanlıkta, Baba ve Oğul'un tek Tanrı'nın değişik anlatımları olduğunu ileri süren heretik akım. Monarkianizmin(*) daha gelişkin bir koludur. Roma'da papazlık yaptığı sanılan Sabellius (ö. y. 217 - y. 220) tarafından geliştirilmiştir. Sabellius Tanrı'nın bölünmezliğini savunan Monarkianizm yanlıları karşısında,

Tanrı'nın yaratılıştaki Baba, pişmanlıkta Oğul ve takdiste Kutsal Ruh olarak kendini üç işlemle ortaya koyan bir monad olduğunu öne sürdü. Öğretisi Papa Calixtus tarafından önce olumlu karşılandıysa da daha sonra lanetlendi; Sabellius ise afazoz edildi.

Sabelliusçuluk 30 yıl sonra Libya'da yeniden canlandı ve İskenderiyeli Dionysios'un muhalefeti ile karşılaştı. 4. yüzyılda Arius kendi piskoposunu Sabelliusçulukla suçladı. Ariusçuluk tartışmaları sırasında bu suçlama Nikaia (İznik) Konsili'nin görüşünü benimseyenlere yöneltildi. Sabelliusçuluk yaklaşık 375'te Neokaisareia'da (Niksar) yeniden ortaya çıktı ve Basileios'un (Büyü) muhalefeti ile karşılaştı. İspanya'da Priscillianus Sabelliusçuluğa benzer bir kutsal birlik görüşü ileri sürdü.

Reform döneminde İspanyol ilahiyatçı ve hekim Miguel Serveto, İsa ile Kutsal Ruh'un tek Tanrı'nın temsili biçimleri olduğunu öne sürerek Sabelliusçuluğa yeni bir biçim kazandı. Öğreti 18. yüzyılda İsveçli mistik filozof ve bilgin Emanuel Swedenborg tarafından savunuldu.

SABENA, tam adı SOCIÉTÉ ANONYME BELGE D'EXPLOITATION DE LA NAVIGATION AÉRIENNE. Belçika havayolu şirketi, 23 Mayıs 1923'te kuruldu. İlk yolcu ve yük taşıma hizmetleri Brüksel ile Amsterdam, Strasbourg ve Basel arasında gerçekleşti. Günümüzdeki seferleri Benelüks ülkelerindeki çok sayıda kentin yanı sıra Avrupa'nın büyük kentleri ile tatil merkezlerini içine alacak biçimde genişlemiştir. Ayrıca ABD, Kanada, Meksika, Afrika, Ortadoğu, Hindistan, Güneydoğu Asya, Filipinler ve Japonya'ya seferleri vardır. Şirket hisseleri 1960'a değin devlet ve özel sektör arasında yaklaşık eşit olarak dağılmıştı. Daha sonra hisselerin yaklaşık yüzde 90'ı Belçika hükümetinin eline geçti. Merkezi Brüksel'dedir. Yan kuruluşları arasında çeşitli havayolu şirketleri ve otel zincirleri vardır.

Şirket 1925'te, Belçika'nın başlıca sömürgeci olan Belçika Kongosu'nda (bugün Zaire) hava servisini başlattı. Brüksel ile Léopoldville (Kinşasa) arasında düzenli seferlere ise 1935'te başladı. II. Dünya Savaşı sırasında gelişmesi duran şirket, savaştan sonra kısa sürede sefer ağını 1939'dakinden daha geniş hale getirdi. 4 Haziran 1947'de Brüksel-New York seferlerini başlattı. 1980'lerde sefer yaptığı ülke sayısı 50'nin üzerindedir.

Saberht, SAEHERHT ya da SEBERT olarak da yazılır (ö. 616/617), Doğu Saksonlarca kurulan Essex Krallığı'nın ilk Hristiyan hükümdarı. Yaklaşık 604'te tahta çıktı. Bir süre Kent kralı olan amcası I. Aethelberht'in buyruğu altında hüküm sürdü. Aethelberht'in din değiştirmesinden sonra kendisi de Hristiyanlığı benimsedi. Oğullarının hepsi putperest olduğundan, ölümünden sonra ülkede yeniden putperestlik yaygınlaştı.

Sabetay Sevi, ŞABDETAY SEBI olarak da bilinir, Müslüman olduktan sonra MEHMED EFENDİ (d. 23 Temmuz 1626, Suğla [bugün Sığacık], İzmir - ö. 1676, Ülgün [bugün Ulcin, Yugoslavya], Osmanlı Devleti), mesihliğini ilan ettikten sonra Müslüman olarak Dönmeler(*) (Sabetaycılar) adıyla bilinen mezhebin doğmasına neden olan Yahudi önder.

Gençliğinde, özellikle 16. yüzyılın çileci mistiklerinden Yitshak ben Şlomo Luria'nın yorumladığı biçimiyle Kabala'ya ilgi duydu. Güçlü kişiliğiyle çevresinde pek çok mürit topladı. Kabala'dan esinlenenler 1648'in "kurtuluş yılı" olacağını ilan etti. Bu sırada Mesih'in yeryüzüne inerek bin yıl hüküm

süreceği inancı da yaygınlaşıyordu. Bu koşullarda Sabetay 22 yaşında kendini mesih ilan etti. Bunun üzerine, İzmir hahamları tarafından bölgeden sürüldü. Eski bir Kabala merkezi olan Selanik'e, ardından da İstanbul'a gitti. Orada nüfuzlu Yahudi vaizi Abraham ha-Yakini'yle dostluk kurdu ve onun kendisinin mesih olduğunu belirten sahte bir peygamberlik belgesi düzenlenmesini sağladı. Daha sonra Filistin'e, oradan da Kahire'ye gitti. Osmanlı valisinin zengin ve güçlü haznedarı Rafael Halebi'nin desteğini kazanmayı başardı. Daha sonraki bir Kahire yolculuğunda Sara adında bir kadınla evlendi.

Kendisine inananlardan oluşan bir grupla ve mali destek güvencesiyle Sabetay muazzam bir biçimde Kudüs'e döndü. Orada Gazzeli Natan olarak bilinen bir öğrenci, mesih'in haberciliği rolünü üstlendi ve modern İlyas (İlyas) Peygamber olarak ortaya çıktı. Natan, İsrail'in yeniden kurulacağı, Sabetay'ın kansız zaferiyle dünyanın kurtuluşu erişeceği kehanetinde bulundu ve 1666'nın kıyamet yılı olacağını bildirdi.

Kudüs hahamlarının tepkisi karşısında 1665 sonbaharında İzmir'e dönen Sabetay orada büyük ilgi gösterileriyle karşılandı. Yeni Yıl bayramında mesihliğini açıkça ilan etti. Natan da Sabetay'ın en yakın zamanda sultanın tahtına oturacağı kehanetinde bulundu. Sabetaycılık Venedik, Amsterdam, Hamburg ve Londra ile öteki Avrupa ve Kuzey Afrika kentlerine yayıldı.

1666 başında İstanbul'a giden Sabetay kentte varır varmaz tutuklandı. Birkaç ay sonra sadrazamın sarrafı Mordehay Kohen'in girişimiyle Çanakkale'de bir kaleye sürgün edildi. Müritleri tarafından Migdal Oz (Güc Kalesi) olarak adlandırılan bu kalede adeta bir kral gibi yaşadı, bazen yabancı temsilcileri ağırladı. Eylülde Edirne'de Sultan IV. Mehmed'in huzuruna çıkarıldı. Burada Şeyhülislam Minkârîzade Yahya Efendi ve Vani Efendi tarafından yapılan sorgulama sırasında, mesih olarak mucize göstermesi istenince biraz da öldürüleceği korkusuyla Müslümanlığı kabul etti. Kendisine Mehmed Efendi adı verildi ve kapıcılık payesiyle yüklü bir maaş bağlandı. Görünüşte bir Müslüman gibi davranan Sabetay, kendisiyle birlikte Müslüman olan müritleri aracılığıyla mesihlik görevini gizlice yürütmeye devam etti. Gizli inançları doğrultusunda ayinler yaptığı öğrenilince önce İstanbul'a, daha sonra da Arnavutluk'ta küçük bir kent olan Ülgün'e sürüldü ve orada öldü.

Sabetay'ın ölümünden sonra karısı, kardeşi Abdullah Yakub'u, Sabetay Sevi'nin oğlu olduğunu öne sürerek mesih vekili ilan etti. Sabetay Sevi'nin müritlerinin bir bölümü ona inanarak Abdullah'ı önder tanıdılar. Buna karşılık Mustafa Çelebi adlı bir başkası, Yakub'un önderliğini reddederek kendisini izleyenlerle birlikte ayrıldı. Kendi cemaatine gizemli bir nitelik kazandırmak için, Sabetay Sevi'nin Osman adlı bir çocuk olarak yeniden dünyaya geldiğini yaydı. Sonradan Osman Baba, Osman Ağa ya da Bevvab Osman adıyla bilinen efsanevi önder böylece ortaya çıktı. Sabetay'ın Mesihlik iddiası ile Yahudilikten dönmelerini uzlaştırmaya çalışan Sabetaycılar, onun din değiştirmesini mesihliğe doğru bir adım olarak yorumladılar. İnsanın, kendi içinde Yahudi kaldığı sürece dışa yönelik eylemlerinin önemli olmadığını savundular. Sabetaycılığın nihilist eğilimleri 18. yüzyılda kurtuluşu mistik törenlerdeki sefahat âlemlerinde arayan Jacob Frank ve müritleriyle doruğa ulaştı. Sabetaycılığın Yahudi cemaati içinde gitgide artırdığı huzursuzluk, Kabala'dan uzaklaşma ve mesihçi hareketlere kuşkuyla yaklaşma yönünde de güçlü bir eğilime yol açtı.

sabha, SEPKA olarak da bilinir, çoğunlukla Kuzey Afrika ve Suudi Arabistan kıyılarındaki rastlanan tuzla. *Sabha*'lar genellikle kumulların bitişğinde yer alır; yüzeyleri yumuşak ve gevşek çimentolanmıştır, ama zeminleri, periyodik taşkınlar ve buharlaşmaların etkisiyle geçirimsizdir. Tuzlalarda deniz suyunun dolması ve bunların kılcal etkiyle yeraltı suyunu baline gelmesi, jips, kalsit ve aragonit çökellerinin oluşmasına yol açar. *Sabha*'ların çoğunun eskiden küçük halıçlar olduğu sanılır.

sabha (Sanskrit dilinde "meclis"). Hindu toplumunda önemli bir özyönetim birimi. Temelde iç evlilik gibi ortak bağları bulunan bir birlik olmasına karşın *mazdur sabha* (işçi birliği) gibi farklı kastların üyesi bireylerden de oluşabilir. Daha geniş kapsamlı olmasıyla *pañçayāt* tan(*) ayrılır. *Sabha* bireylerle ilgili karar vermekten çok, ortak ve genel sorunları tartışır. Örneğin *Vaişya* toplanışının yürütme kurulu olan *Vaişya mahasabha*'sının amaçları, eğitimin ve toplumsal reformun yaygınlaştırılmasının yanı sıra, üyelerinin evlilik ve şölenler için yapacağı harcamaların azaltılmasını sağlamaktır. Bu *sabha*'nın üyeleri çeşitli tüccar ve zanaatçı kастlarından gelir.

sabır (Arapçada "engelleme", "şiddet", "toplama"), İslamda güçlükler karşısında gösterilen direnç.

Kuran'da sabır üzerinde önemle durulmuş ve sabredenler övülmüştür. Kuran'a göre Tanrı sabredenlerle birliktedir (Enfal 46) ve sabır insan için en hayırlı davranıştır (Nahl 126). Sabredenler ödüllendirilecek (Yusuf 90) ve düşmanlarının hilelerinden bir zarar görmeyeceklerdir (Al-i İmran 120). Onlar için rahmet ve mağfiret vardır (Bakara 157), gerektiğinde Tanrı'dan sabır ve namazla yardım istenmelidir (Bakara 45). Kuran, genelde ziyan içinde olduğunu belirttiği insanın kurtuluşunu dört koşula bağlar: İman etmek, iyi işler yapmak, hakı savunmak ve sabretmek (Asr).

Kuran'da sabır sözcüğü geniş bir anlam örgüsü oluşturacak biçimde kullanılır. Bu nedenle İslam bilgilerini sabır çeşitli sınıflandırmalar içinde değerlendirirler. Bir sınıflandırmaya göre sabır, temelde beden ve nefsin sabrı olmak üzere ikiye ayrılır. Bunlar da kendi içlerinde zorunlu ve ihtiyari olmak üzere ikiye ayrılır. Bedenin ihtiyari sabrı, kişinin, bedenine isteyerek yüklediği zorluklara dayanmasıdır. Bedenin zorunlu sabrı ise dış koşullar ve etkiler karşısında gösterilen dirençtir. Nefsin ihtiyari sabrı, dince yasaklanan, akılca da güzel bulunmayan davranışlardan kaçınmaktır. Nefsin zorunlu sabrı ise, kişinin ulaşamadığı istekler karşısındaki dayanma gücüdür.

Bir başka sınıflandırmaya göre sabır, dinsel buyrukları yerine getirmekte gösterilen sabır, dinin yasaklarına uymakta gösterilen sabır, kaza ve kader karşısında gösterilen sabır olmak üzere üçe ayrılır. Bu bağlamda sabır, ilişkili olduğu konuya göre anlam kazanır. Örneğin, haram olan kadın-erkek ilişkisinden uzak durmak konusunda gösterilen sabır namusluluk, savaşta sabır kahramanlık, tanıklık ve yargıda sabır adalet anlamını taşır.

Sabır dinsel hükümlere göre farz, mendub, haram, mekruh ve mübah olmak üzere beşe ayrılır. Farz olan sabır, yasaklardan kaçınmaktaki kararlılık, buyrukları yerine getirmekteki titizlik ve belalara dayanma gücüdür. Mendub olan sabır, mekruhlardan kaçınmak, müstahabları yerine getirmek,

adalet ve eşitlik kuralına uymaktır. Haram olan sabır, zorunluluk durumlarında, örneğin ölüm tehlikesi ortaya çıktığında, normal koşullarda haram olan bir eylemi yapmaktan ısrar etmektir. Mekruh olan sabır, mekruh olan işleri yapmakta direnmek ve müstahab edimlerden kaçınmaktır. Mübah olan sabır ise, kişinin eylemlerinde serbest olduğu alanlarda kendi seçimine göre davranmasıdır.

Mutasavvıflara göre sabır, sabr-illah, sabr-lillah, sabr-maallah ve sabr-anillah olmak üzere dörde ayrılır. Sabr-illah kötü huyları iyi niteliklere dönüştürmek ve kul-luk görevlerini yerine getirmektir. Sabr-lillah, bu sabrı kişisel istem ve güçle değil, tanrısal istem ve güçle gerçekleştirmeyi amaçlamaktır. Sabr-maallah, Tanrı'dan gelen manevi hallere (varidat ve feyz) dayanmaktadır. Sabr-anillah ise, kulun Tanrı'ya yakınlaştıktan sonra ondan uzaklaşmaya dayanmasıdır.

Sabi Irmağı, SAVE IRMAĞI olarak da bilinir, Afrika'nın güneydoğusunda, Zimbabve ve Mozambik'ten geçen ırmak. Harare'nin (eskiden Salisbury) 80 km güneyinden doğuktan sonra güneydoğuya yönelir ve Zimbabve'de Highveld'den geçerek Odzi Irmağıyla birleşir. Ardından güneye döner ve Chivirigo (Chivirira) Çavlanlarını oluşturur. Mozambik sınırında Lundi'yle birleşen ırmak bu noktadan sonra Save adıyla anılır ve kuzeydoğu doğrultusunda akarak Mozambik Kanalı kıyısındaki Nova Mambone yakınlarından Hint Okyanusuna dökülür.

644 km uzunluğundaki ırmağın Zimbabve sınırları içinde kalan kesimindeki Sabi-Limpopo Projesi 150 bin hektarlık bir alanda sulu tarım yapılımasını sağlar. Başlangıçta yalnızca şeker üretilen bu topraklarda bugün buğday, pirinç, pamuk ve turuncgiller de yetiştirilmektedir. Irmak, ağzından 160 km içeriye kadar küçük teknelerin ulaşımına elverişlidir.

Sabiilik, İslamın doğduğu dönemde (7. yy) Ortadoğu'da yıldızla tapınanların dini. Sabii adının, Tevrat'ta "göklerin ordusu" olarak anılan ve yıldızlarla eşleştirilen melekleri belirtmek üzere İbranice *isabha* (ordu) sözcüğünden türediği sanılır.

İslam tarihçilerine göre merkezi Harran olan Sabiilik başlangıçta tektanrıci bir dindi. Sabiiler Tanrı'ya gösterdikleri saygı nedeniyle adını açıktan söylemezler, ona yaklaşmak için meleklerin aracılığına başvururlardı. Meleklerin yıldızları yurt edindiklerine ve evreni oradan yönettiklerine inandıkları için yıldızlara büyük saygı gösterir, onların hoşnutluğunu kazanmaya çalışırlardı. Ama Sabiilik zamanla kaba bir putçuluğa dönüştü. Melekleri simgeleyen yıldızlar tanrı yerine konuldu, onlar adına tapınılan putlar yapıldı, bu putlar çevresinde boşınanlar oluşturuldu, bu putlara kız çocuklarının kurban edildiği bile oldu. Sabiilik İslamdan sonra da uzun bir süre varlığını korudu. Yıldızları kutsal saymaları, Sabiiler arasında astronominin gelişmesini sağladı. Günümüzde de Kerbela ve Hille yörelerinde Sabii olduğunu söyleyen kişiler vardır. Sabiilik çoğunlukla Mandayya diniyle(*) karıştırılır.

Kuran'da Yahudiler ve Hristiyanlarla birlikte anılan Sabiiler Tanrı'ya ve ahirete inanıp iyi işler yapmaları halinde ödüllendirilecekleri bildirilir (Bakara 62, Mâide 69). Bazı Kuran yorumcularına göre Zerdüş'tün müritlerinden bir grup olan Sabiiler meleklerle, yıldızlara ve Güneş'e taparlar. İslam

öncesinde, geleneksel Arap inancını terk edenlere de Sabii denirdi. Hz. Muhammed ve ilk Müslümanlar da Mekkelilerce Sabii olarak nitelenmişti. Buna dayanarak Sabiilerin haniflerle(*) aynı kimseler olduğunu öne sürenler de vardır. İslamda Yahudilere ve Hristiyanlara olduğu gibi Sabiilere de hoşgörüyle davranılması nedeniyle, daha sonraki dönemlerde bazı topluluklar kendilerine Sabii sıfatını yakıştırarak bu hoşgörüden yararlanma yoluna gitmişlerdir.

Sabin, Albert Bruce (d. 26 Ağustos 1906, Bialystok, Polonya - ö. 3 Mart 1993, Washington, D.C., ABD), ağızdan verilen çocuk felci aşısını geliştiren Polonya asıllı ABD'li hekim ve mikrobiyoloji bilgini. İnsanda virüs hastalıkları, toksoplazmoz ve kanser üzerine çalışmalarıyla da tanınır.

1921'de ailesiyle ABD'ye göç etti, 1930'da ABD yurttaşı oldu. Tıp öğrenimini tamamladığı New York Üniversitesi'nde çocuk felci üzerine araştırmalarda bulundu. New York kentindeki Bellevue Hastanesi'nde iki yıl hekim olarak çalıştıktan sonra Londra'daki Lister Koruyucu Hekimlik Enstitüsü'nde çalışmaya başladı. 1935'te Rockefeller Tıp Araştırmaları Enstitüsü'ne girdi. Vücut dışına alınmış canlı sinir dokusunda çocuk felci virüsünün üreyebildiğini gösterdi. 1939'da Cincinnati Üniversitesi Tıp Okulu'nda pediatri doçenti oldu; bu okula bağlı Çocuk Hastalıkları Araştırmaları Vakfı'nda bulaşıcı hastalıklar bölümünün başına getirildi. Daha sonra pediatri araştırmaları bölümünde profesör oldu. Çalışmalarıyla çocuk felcinin daha çok bir sindirim kanalı enfeksiyonu olduğunu ortaya koydu. Zayıflatılmış canlı virüsün ağızdan alındığında sıringayla vücuda verilen ölü virüsten daha uzun süre bağışıklık sağladığını ileri sürdü. Bu doğrultuda, hastalık oluşturacak kadar güçlü olmayan, ama antikor yapımını uyarabilen üç tür çocuk felci virüsü suşu elde etti. 1957'den başlayarak bu zayıflatılmış suşlarla deneylere girişti. Meksika, Hollanda ve Sovyetler Birliği'nden bilim adamlarıyla işbirliği içinde yürütülen çalışmalar sonunda çocuklara ağızdan verilen yeni aşının etkili olduğu kanıtlandı. ABD'de Sabin türü çocuk felci aşısı 1960'ta onaylanarak kullanılmaya başladı. Günümüzde de Sabin aşısı bağışıklık sorunu olmayan çocuklarda yeğlenen bir çocuk felci aşısıdır.

Sabin aynı zamanda virüs enfeksiyonlarındaki bağışıklık sürecini ve kanser gelişiminde virüslerin rolünü inceledi, sinir sistemini etkileyen virüsler üzerinde araştırmalar yaptı. 1971'de emekliye ayrıldıktan sonra, Charleston'daki Güney Carolina Üniversitesi'nde (1974-82) araştırmalar yürüttü.

Sabin, Florence Rena (d. 9 Kasım 1871, Central, Colorado - ö. 3 Ekim 1953, Denver, Colorado, ABD), lenf sistemi üzerine araştırmalarıyla tanınan ABD'li anatomi bilgini. ABD'de bilim alanında adını duyuran ilk kadınlardan biridir.

Massachusetts'teki Smith College'da yükseköğrenimini tamamladıktan sonra, Johns Hopkins Üniversitesi'nden tıp doktoru unvanını aldı. Beynin yapısı üzerine yürüttüğü çalışmaları *An Atlas of the Medulla and Mid-Brain*'de (1901: Omurilik ve Ortabeyin Atlası) yayımladı. 1917'de Johns Hopkins'te profesör oldu. 1925'te New York kentindeki Rockefeller Tıp Araştırmaları Enstitüsü'nün ilk kadın üyesi, aynı yıl Ulusal Bilim Akademisi'nde yaşam boyu üyeliğe seçilen ilk kadın oldu. Lenf damarlarının önceden sanıldığı gibi çevre dokulardan değil, toplardamarlardan kaynaklandığını buldu. Kan damarlarının gelişimini inceledi, canlı hü-

relerin incelenmesi için bir yöntem geliştirdi, akyuvar sayısının her bireyde farklı olabileceğini buldu, hücreli bağışıklığa ve verem araştırmalarına katkıda bulundu.

Sabine, Sir Edward (d. 14 Ekim 1788, Dublin, İrlanda - ö. 26 Haziran 1883, East Sheen, Surrey, İngiltere), Yer'in biçimi ve magnetik alanı üzerindeki çalışmalarıyla tanınan İngiliz astronom ve jeodezi uzmanı.

Topçu subayı olan Sabine, Sir John Ross (1818) ve Sir William Parry'nin (1819) Kuzey Kutbu seferlerine astronom olarak katıldı. 1821'de sarkaç hareketini gözlemleyerek Yerkürenin biçimini daha duyarlı olarak belirlemek amacıyla, Afrika ve Kuzey Amerika kıyıları ile Kuzey Kutbu'nda deneyler yapmaya başladı. 1825'te elde ettiği ilk sonuçları yayımladı.

Sabine, dünyanın pek çok yerinde magnetik gözlemlerinin kurulmasına öncülük etti. 1852'de Güneş lekelerindeki dönemsel değişiklikler ile Yer'in magnetik alanında görülen değişiklikler arasında bağlantı bulunduğunu belirledi. 1861-71 arasında Londra'daki Royal Society'nin başkanlığını yürüten Sabine, 1869'da "sir" unvanı aldı.

Sabine, Wallace Clement (Ware) (d. 13 Haziran 1868, Richwood, Ohio - ö. 10 Ocak 1919, Cambridge, Massachusetts, ABD), mimari akustik bilimini kuran ABD'li fizikçi.

1886'da Ohio Eyalet Üniversitesi'nden mezun olan Sabine, Harvard Üniversitesi'nde lisansüstü çalışması yaptı, daha sonra aynı üniversitede öğretim görevlisi oldu. 1895'te Harvard'da açılan Fogg Sanat Müzesi salonundaki yankılanma bozukluklarını gidermek için giriştiği çalışmalar sonucunda, yankılanma süresi ile odanın toplam ses soğurma sıgasının çarpımının, odanın hacmi ile doğru orantılı olduğunu (Sabine yasası) buldu. Sabine'in ilkelerine dayalı olarak inşa edilen ilk bina olan Boston Konser Salonu 1900'de açıldı.

1906-08 arasında Lawrence Bilim Okulu'nun dekanlığını yürüten Sabine, 1908-15 arasında da Harvard Uygulamalı Bilimler Okulu'nun dekanlığını üstlendi. I. Dünya Savaşı sırasında ABD Savaş Dairesi'nde uçak aletleri uzmanı olarak çalıştı. *Collected Papers on Acoustics* (Akustik Üzerine Toplu Makaleler) adlı yapıtı 1922'de Harvard Üniversitesi'nce yayımlandı.

Sabine Irmağı, ABD'nin güneybatısında ırmak. Toplam uzunluğu 930 km'dir. Texas'ın kuzeydoğusundan doğan ırmak genelde güneydoğu ve güneye doğru akar. Ağzı yakınlarında genişleyerek Sabine Gölünü oluşturur ve Port Arthur'dan geçtikten sonra, taranıp temizlenerek ulaşımaya elverişli hale getirilen Sabine Geçidi yoluyla Meksika Körfezine dökülür. 26.950 km²'lik bir alanı kaplayan su toplama havzası tümüyle Texas ve Louisiana Kıyı Düzluğu sınırları içinde kalır.

Sabinianus (d. Toscana - ö. 22 Şubat 606, Roma), 604-606 arasında papa.

Papa I. Gregorius tarafından papalık elçisi olarak Konstantinopolis'e (İstanbul) gönderildi. Görevi "ekumenik patrik" unvanını benimseyerek papalığın üstünlüğü kuralını çiğneyen Patrik IV. İoannes'le Katolik Kilisesi arasında uzlaşma sağlamaya çalışmaktı. Papa I. Gregorius, İoannes'in bu unvanı alma girişimini Hristiyanların birliğine yönelik bir tehdit olarak görüyordu. 604'te I. Gregorius'un ardılı olarak papa seçilen Sabinianus'un kısa süren görevi sırasında karşı karşıya kaldığı en önemli sorunlar İtalya'nın kuzeyine egemen olan Lombardların saldırıları ve kutluk oldu.

Sabinler, Latince SABINI, tekil SABINUS. İtalya'da, Tiber Irmağının doğusundaki dağlık bölgede yaşayan eski kabile. Roma kurumlarından bazılarının kökeninde Sabinlerin dinsel inanç ve ayinlerinin yattığı söylenir. Plutarkhos'un aktardığı söylenceye göre, Roma'nın kurucusu Romulus Sabinleri bir şölene çağırır, sonra da kadınlarına tecavüz eder. Roma'ya önemli Sabin akınları olmuşsa da, İÖ 5. yüzyılın ilk yarısında kentin Sabinlerin eline geçmiş olması olanaksızdır. Öte yandan Romalıların Sabinlerle birçok kez çarpışmaya girdikten sonra İÖ 449'da zafer kazandıkları bilinmektedir. Sabinlerin İÖ 449-290 arasındaki tarihlerine ilişkin bilgi yoktur. İÖ 290'da topraklarının Romalıların işgal edilmesinden sonra *civitas sine suffragio* (oy hakkı olmayan yurttaş) statüsü kazanan Sabinlere İÖ 268'de Roma yurttaşlığı hakları tanındı.

Sabinlerin Ösk dilini konuştukları sanılır. Sabin lehçesinde yazılmış bir yazıtın bulunmamasına karşın, bazı Latin yazarlar birçok sözcüğün Sabinlerin konuştuğu lehçeden geldiğini belirtmiştir. Samnitlerin(*) Sabin kabilesinin soyundan geldiği yolundaki geleneksel görüş büyük olasılıkla doğrudur.

Sâbir tam adı SÂBİR BİN İSMAIL-İ TİRMİZİ (d. Tirmiz - ö. 1143 - 47, Harezm), İranlı şair. Yaşamının büyük bölümünü Merv, Belh ve Harezm'de geçirdi. Genç yaşta şiir söylemeye başladı. Hizmetine girdiği Büyük Selçuklu Sultanı Sencer'e kasideler sundu, sarayda yönetim görevleri üstlendi. Harezmşah hükümdarı Atsız'a elçi olarak gönderildi; ona da kasideler sundu. Atsız'ın Sultan Sencer'i öldürtmek için iki kişiyi görevlendirdiğini öğrenince durumu Sencer'e bildirerek yaşamını kurtardı. Ama olayı öğrenen Atsız onu Ceyhun (Amu Derya) Irmağında boğdurdu. Açık, yalın ve akıcı üslubuyla çağdaşları arasında seçkin bir yer kazanan Sâbir'in *Divan*'ı Ali Kavim tarafından 1955'te Tahran'da yayımlanmıştır.

Sâbir, asıl adı MİRZA ALİ EKBER TAHİRZADE (d. 30 Mayıs 1862, Şamahı - ö. 12 Eylül 1911, Şamahı, Kafkasya), Azerbaycanlı hiciv şairi. Azerbaycan edebiyatında toplumsal eleştiri şiirinin öncülüğünü yapmıştır. Şiir yazmaya sekiz yaşında verildiği geleneksel molla okulunda başladı. Daha sonra yeteneğini gören ünlü şair Seyyid Azim Şirvani'nin açtığı yeni düzendeki (usul-i cedid) okula geçti. Farsça öğrendi. İran ve Türkistan'ı dolaştı. 1910'da Bakü'ye göç etti. Öğretmenlik yaptı. Yoksulluk ve sefalet içinde geçen yaşamı aynı biçimde sona erdi.

Bicim ve içerik açısından klasik Azeri şiir geleneğine bağlı kalan Sâbir, çeşitli dergilerde takma adla yayımlanan hicivlerinde bol-zuk düzeni eleştirmiş, mezhep çekişmelerini yermiş ve milliyetçi duyguları vurgulamıştır. Çocuklar için de eğitici şiirler yazmış. Azerbaycan dışındaki siyasal olaylarla ilgilenmiştir. Başlıca yapıtı 1975'te A. Macit Doğru tarafından yeni harflerle de yayımlanan *Hophopname*'dir (1912).

Sabirler, SABARLAR olarak da bilinir, 5. ve 6. yüzyıllarda Batı Sibirya ve Kuzey Kafkasya bölgelerinde etkili olan Türk boyu. Sibirya adının bu boyun adından geldiği ileri sürülür.

Sabirlerin erken dönemi konusunda yeterli bilgi yoktur. Bizans kaynaklarından edinilen en eski bilgilere göre 461-465 arasında doğudan gelen Juan-Juan (Cücen) akınlarıyla Tanım Havzasının kuzeyindeki ilk yurtlarından çıkarak kuzeybatıya yöneldiler. Ural ve Altay dağları arasındaki geniş bozkırlarda yaşayan Ugorları yurtlarından kovup Tobol ve İşim ırmakları arasına yerleştiler.

İyi örgütlenmeleri ve gelişmiş silahları sayesinde kısa sürede Batı Sibirya'nın en etkili topluluğu oldular. Bu nedenle tüm Altay boylarının efsanelerinde Sabir adına sık sık rastlanılır. 6. yüzyılın başında Doğu Avrupa'ya kadar inen Sabirler, bazı Bulgar topluluklarını da kendilerine kattılar. 515'te kalabalık bir Sabir topluluğu Volga ve Don ırmakları havzaları ile Kuban Irmağı kıyılarına yerleşerek üstün savaş teknikleri ve silahlarıyla bölgeyi egemenlikleri altına aldılar. Bu tarihten sonra Bizans ve Sasani imparatorlukları ile ilişki kurdular. Sasani-lerle anlaşan Sabir hanı Balak Bizans sınır topraklarına akınlar düzenledi. Anadolu içlerine de girerek Kayseri, Konya, Ankara yörelerine kadar ilerledi. Balak'ın yerini alan karısı Boğarık Hatun, yöneticiliği ve savaşçılığı ile ün kazandı. 528'de Boğarık Hatun'la Bizans imparatoru I. İustinianos arasında yapılan barış 531'e değin sürdü. Sabirler, bu tarihten sonra Sasani-ler karşısında üst üste yenilgiye uğradılar, 545'ten sonra da bölgede etkisiz hale geldiler.

Yaklaşık 557'de Avarlar karşısında da yenik düşen Sabirler, kısa bir süre sonra Göktürk egemenliğine girdiler. 6. yüzyılın ikinci yarısında büyük bir devlet oluşturmaya girişen Hazarların asıl çekirdeğini Sabirlerin oluşturduğu ileri sürülmüştür.

Sâbit, asıl adı ALAEDDİN (d. 1650, Uriçe, Bosna - ö. 5 Eylül 1712, İstanbul), Osmanlı divan şairi. Dizelerinde atasözü ve tekerlemelere yer vermiş, daha çok mesnevileriyle tanınmıştır.

Bosna'da ünlü bilgin Halil Efendi'den ders aldıktan sonra İstanbul'a giderek Kaptanı-derya Seydizade Mehmed Paşa'nın korumasına girdi ve onun özel imamı oldu. Şeyhülislam Çatalcalı Ali Efendi'den mülazemet aldıktan (1686) sonra Çorlu, Lüleburgaz, Kefe, Bosna, Konya ve Diyarbakır'da kadılık, Tekirdağ'da müftülük görevlerinde bulundu. 1709'da görevden alınca İstanbul'a döndü. Bundan sonraki yaşamı maddi sıkıntılar içinde geçti.

17. yüzyılın ünlü şairlerinden biri olan Sâbit, Nef'i ve Baki'nin etkileri görülen kasidelerinde Arapça ve Farsça sözcüklerle yüklü, uzun tamlamaların yer aldığı bir anlatıma yöneldi. Divan şiirinin soyut kavramlarını yeniledi ve İran taklitçiliğinden kurtulmaya çalışarak günlük konuşma dilini kendine özgü bir biçimde kullandı.

Divan-ı Sâbit, Kırım hanı I. Selim Giray'ın Prekop Savaşı'nda kazandığı zaferi betimleyen *Zafername-i Sâbit* (1882), kısa bir mesnevi olan *Amrûl-Lays*, cinsel içerikli *Berbername* ve küçük hikâye türünden *Derename* Sâbit'in başlıca yapıtlarıdır. Bir aşk öyküsünü anlatan *Edhem ü Hüma*(*) adlı mesnevisi, aynı konuyu işleyen yapıtların en ünlüsü sayılır.

sabit, DEĞİŞMEZ olarak da bilinir, belli bir işlem ya da yorum için, büyüklüğü fiziksel ya da soyut olarak değişmez kalan sayı, değer ya da cisim.

Matematikte sabit terimi şu iki anlamda kullanılır: 1)Belli bir işlem ya da durum için değişmeyen bir nicelik; bu tür sabitler genellikle özel bir simgeyle gösterilir (örn. dairenin çevresinin çapına oranı olarak tanımlanan π sayısı). 2) Yalnızca tek bir değer alabilen bir değişken. Ayrıca bak. fiziksel sabit.

Sabit bin Kurra (d. y. 836, Harran - ö. 901, Bağdat), Arap matematikçi, hekim ve düşünür. 9. yüzyılda hızlı bir gelişme gösteren Arap-İslam kültürünün temsilcilerinden biridir.

Varlıklı bir ailenin oğluydu. Bazı kaynaklara göre sarraflıkla da büyük bir servet edindi.

Bu olanaklarla gittiği Bağdat'ta kapsamlı bir matematik ve felsefe eğitimi gördü. Doğduğu kente döndüğünde, hâlâ Sabiîliğe ve öteki Helenistik putperest inançlara bağlı dindasları felsefi görüşlerini tepkiyle karşıladı. Yerel bir din mahkemesinde yargılanmak üzere çağrılınca yanlış felsefi görüşlerinden vazgeçtiğini açıkladı ve Harran'ı terk ederek yargılanmaktan kurtuldu. Kofortusa kasabasında karşılaştığı Muhammed bin Musa'yla birlikte Bağdat'a gitti. Orada Abbasi halifesi Mutezid'in (hd 892-902) danışmanları aracılığıyla sarayın gökbilgini oldu. Ömrünün geri kalan bölümünü sarayda matematik, felsefe ve tıp konularında yazmakla, ayrıca Yunanlı matematikçilerin yapıtlarını çevirmek ve öğrenmekle geçirdi. Başlıca yapıtları arasında *İhrisârü'l-Manak*, *Kütübü fi'l-Tasavvuf fi Eşkalil' Kıyas* ve *Kütübü fi Sebeb Kevn'il-Cibal* sayılabilir.

sabit davranış kalıbı, çevreden gelen uyarılardan bağımsız olarak gelişen içgüdüsel hayvan davranışı. Bir türün tüm üyelerinde görülen ve aynı biçimde yinelenen bu tip davranışlarda dış uyarılar ancak başlatıcı, yönlendirici ya da sona erdirici olabilir. Birçok böcek, balık ve kuşun üreme öncesi kur yapma gösterileri, yuva yapma ve besin toplama hareketleri, saldırma ya da kaçma yöntemleri, sabit davranış kalıbının iyi bilinen ve sık yinelenen örnekleridir.

sabit nokta teoremi, matematikte, bir kümedeki noktaları aynı kümenin başka noktalarına gönderen bir dönüşümün en az bir noktayı değişmeden bırakmasına ilişkin teoremlerin ortak adı. Örneğin, gerçek sayıların karelerini alma biçiminde tanımlanan dönüşümde, 0 ve 1 sayıları değişmez kalır; her sayıyı 1 artıran bir dönüşümde ise değişmez kalan sayı yoktur. Bu örnekler teorem olarak adlandırılmayacak kadar basit örneklerdir. Cebirsel topolojiden alınan şu örnek ise sabit nokta ilkesinin yüksek düzeyde bir uygulamasıdır: Sürekli dönüşüm, birbirlerine komşu noktaları gene birbirlerine komşu başka noktalara gönderen bir dönüşüm olarak tanımlanır. Brouwer sabit nokta teoremi, bir disk (birim açık daire) kendi içine gönderen her sürekli dönüşümün en azından bir noktayı sabit bırakacağını ifade eder. Bu teorem bir doğru üzerindeki, bir aralıktaki, bir top içindeki ya da topa eşdeğer üçten büyük boyutlu kümelerdeki noktaların dönüşümleri için de geçerlidir.

Sabit nokta teoremlerinden, bir denklemin çözümünün var olup olmadığının belirlenmesinde yararlanır. Örneğin diferansiyel denklemlerde diferansiyel operatörü olarak adlandırılan dönüşüm bir fonksiyonu bir başka fonksiyona dönüştürür. Bir diferansiyel denklemin çözümünün bulunması, bu dönüşüm altında değişmeden kalan fonksiyonun bulunmasına eşdeğerdir. Bu fonksiyonları noktalar olarak ele alıp bir disk oluşturan noktalar koleksiyonuna benzer biçimde bir fonksiyonlar koleksiyonu tanımlayarak, diferansiyel denklemler için Brouwer sabit nokta teoremine benzer bir teoremi kanıtlamak olanaklıdır. Bir çözümün var olup olmaması (yani bir sabit nokta bulunup bulunmaması), diferansiyel operatörünün ve çözümünü aranan fonksiyonlar koleksiyonunun niteliğine bağlıdır.

sabo, Avrupa'da, özellikle de Fransa ve Benelüks ülkelerinde köylülerin giydiği ağır iş ayakkabısı. Biri tek bir ahşap parçadan oyularak yapılmış (Felemenkçe *klompen*), öbürü tahta tabanlı ve deri yüzlü iki türü

vardır. I. Dünya Savaşı sırasında ayakta yerine tahta ve deriden yapılmış bir tür sabo kullanıldı.

Sayaları deri ve süet gibi çeşitli malzemelerden yapılan sabo türleri 20. yüzyılın ikinci yarısında yaygınlaştı.

sabotaj, bir ülkeyi ya da yönetimini zayıflatmak, ekonomiye ya da bir işyerine zarar vermek amacıyla malların tahrip edilmesi, işin yavaşlatılması gibi eylemlere verilen ad. Sözcüğün doğuşu, 1910'da Fransa'daki bir demiryolu grevi sırasında rayları yerinde tutan ahşap traverslerin (*sabots*) işçilerce tahrip edilmesi olayından kaynaklanır. Bu olaydan birkaç yıl sonra sabotaj ABD'de, özellikle geçici işlerde çalışan göçmen işçilerce işi yavaşlatma biçiminde uygulandı.

II. Dünya Savaşı sırasında Almanya'ya karşı mücadele yürüten direniş örgütleri ve gerilla hareketleri, özellikle SSCB'de fabrikalara, askeri tesislere, demiryollarına, köprülere vb hedeflere yönelik etkili sabotaj eylemleri gerçekleştirdiler. Savaşın sona sabotaj, bağımsızlık mücadelesi veren örgütlerin ve bazı devrimci hareketlerin önemli silahlarından biri haline geldi.

Sabratha, Oea (bugün Trablusgarp) ve Leptis'te birlikte eski Tripolis kentini oluşturan üç kentten en batıda olanı. Libya'da, Trablusgarp'ın batısında, bugünkü Sabratha kentinin yakınında yer alır. Kartacalıların bir ticaret merkezi olarak kurdukları kentte sürekli yerleşim İÖ 4. yüzyılda başladı. Romalılar tarafından geliştirilen küçük doğal limanı, Oea'yla birlikte Gidamis'ten geçerek Sahra'yı aşan kervan yolunun başlangıç noktasını oluştuyordu. Kartaca'nın İÖ 146'da yağmalanıp yıkılmasını izleyen bir yarı bağımsızlık döneminin ardından Roma egemenliğine giren kent, hızla gelişti. İS y. 365'te Austuriani kabilesi tarafından yağmalandıktan sonra yeniden inşa edildi. Vandalların yönetimi altında olduğu 5. yüzyılda hızla geriledi. Bizans döneminde belli ölçüde canlandıysa da Arapların 643'te bölgeyi fethetmelerinden kısa süre sonra yok oldu.

Arkeolojik çalışmalar sonucunda eski kentin forumu, liman tesislerinin çoğu ve tiyatronun yanındaki 2. yüzyıldan kalma geniş bir konut alanı ortaya çıkarılmıştır. Romalılardan kalma öteki yapılar arasında hamamlar, tapınaklar ve çeşmeler, Bizans yapıları arasında ise bir katakomp ve dört kilise sayılabilir.

Sabri, asıl adı MEHMET ŞERİF (d. Edirne - ö. 1645, İstanbul), Hint üslubundaki (sebk-i Hindi) şiirleriyle tanınan Osmanlı divan şairi. Tanzimat yazarlarıncı Sabri-i Şakir adıyla anılır. Kadı Mehmed İlmi Efendi'nin oğluydu. Medrese öğrenimi gördü. Müderislik ve kadılık yaptı. IV. Murad'ın nedimliğinde bulundu.

Zengin bir düş gücüne sahip olan ve şiirlerinde atasözleriyle deyimlere de yer veren Sabri, çağdaşı büyük şair Nef'i'nin düzeyine yaklaşmış ve onun tarafından beğenilmiştir. Hint üslubunun gereği olarak Arapça ve Farsça sözcük ve tamlamalarla yüklü ağıdalı bir dil kullanmış, bazı dizelerinde yüzeysel biçimde tasavvufu işlemiştir. Başlıca yapıtı *Divan-ı Sabri-i Şakir*'dir (1879).

sabun, katı ya da sıvı yağların bir alkaliyle işlenmesi, yani sabunlaştırılması sonucu elde edilen temizlik maddelerine verilen ad. Ne var ki sabun bazen deterjan ile karıştırılmakta ve bu iki sözcük birbiri yerine kullanılmaktadır. Oysa genel olarak, sabunlaştırma tepkimesine başvurmaksızın, bire-

şimsel yolla üretilen temizlik maddelerine deterjan denir.

Sabunların kirli bir yüzeyi temizlemesi dört aşamayı kapsar. Önce temizlenecek yüzeyin su ile ıslanması ve sabunu soğurtması gelir. Bunu kirlerin yüzeyden koparak tekrar yıkama suyuna dağılması ve yeniden temizlenmiş yüzeye yapışmasını engellemek için asıltı halinde tutulması izler.

Çok eski çağlarda hayvansal yağlar ve odun küllerinden tıbbi amaçlarla kullanılan sabunlar hazırlanıyordu. İS 2. yüzyılda sabun temizlik malzemesi olarak kullanılmaya başladı. Ortaçağda ise çamaşır yıkamak amacıyla evlerde sabun yapılmıyordu. Bununla birlikte kalıp sabun 19. yüzyıla değin lüks bir malzeme olarak kalmış ancak bu dönemden sonra günlük kullanıma girebilmiştir.

Sabun önceleri odun ya da çeşitli bitkilerin küllerinin suyla karıştırıldıktan sonra orta-ma yağ eklenip kaynatılması yoluyla üretiliyordu. Bu işlem sırasında yağdaki asitler bitki küllerindeki alkali karbonatlarla tepkimeye girerek sabun oluştuyordu.

Sabunlaştırma denen bu işlem günümüzde yaygın olarak donyağı gibi hayvansal yağlar ya da hindistancevizi yağı, palmiye yağı, zeytinyağı gibi bitkisel yağlarla ve başta sodyum hidroksit (kostik soda) olmak üzere çeşitli kostik alkali çözeltileriyle yapılmaktadır. Bugün sabun üretiminde kullanılan çeşitli teknikler vardır. Bunlardan, artık yalnızca küçük üreticiler tarafından kullanılan ve eski bir yöntem olan kaynatmalı yöntem çok uzun sürede tamamlandığından yaygınlığını yitirmiştir. Bu yöntemde sabunlaşma, gliserinin uzaklaştırılması ve katışkıların temizlenmesi 4-11 gün gibi uzun bir sürede gerçekleşmektedir. Oysa, sanayide yalnızca bir kaç saat süren kesintisiz işlemlerle çok miktarda sabun üretilmektedir. Bu tür işlemlerde yağ uygun bir katalizör eşliğinde hidrolizlenerek yağ asitleri, ve gliserine ayrılmakta, daha sonra damıtma yoluyla arıtılan yağ asitleri, alkalilerle nötrleştirilmektedir. Küçük tesislerde kullanılan iki yöntem daha vardır: Soğuk yöntemde, katı ve sıvı yağ karışımı bir alkali çözeltisiyle açık bir kazanda ağıdalı bir kıvama gelene değin karıştırılır; sıcak (yankaynatmalı) yöntemde ise yağlar ve alkali çözeltisi bir kazanda ısıtılır ama kaynatılmaz.

Sabunlaştırma işlemi sonunda elde edilen sıvı sabun kalıplara ya da soğutma preslerine dökülerek kalıplanır, kesilir ve markalanır. Toz sabun elde etmek için ise sabun kütlesi ince şeritler halinde püskürtülerek kurutulur ve kesilir. Kozmetik nitelikli tuvalet sabunları hazırlanırken sabun karışımına parfüm, renklendirici, cildi besleyici ve koruyucu yağlar katılır ve vakum altında kurutulur, soğutulur. İlaçlı sabunlara ise koku giderici ve dezenfektan katkı maddeleri eklenir. Ayrıca bak. deterjan.

sabunağacı, sabunağacıgiller (*Sapindaceae*) familyasının *Sapindus* cinsini oluşturan 12 kadar ağaç ve çalı türünün ortak adı. Bu türlerin anayurdu Asya'nın, Amerika'nın ve Pasifik adalarının tropik ve astropik kesimleridir.

Bir eksen boyunca dizilmiş yaprakçıkların oluşturduğu parçalı yaprakları, dalların ucunda kümeler halinde toplanmış yeşilimsi beyaz çiçekleri vardır. Derimsi bir kılıfla örtülü etli meyvelerinin bileşiminde yüzde 37 kadar saponin bulunur. Bu yüzden, su ile köpürebilen meyveler bazı yörelerde sabun yerine kullanılır.

sabunbalığı, *Perciformes* takımının *Grammistidae* familyasını oluşturan yaklaşık 24 deniz balığı türünün ortak adı. Atlas Okyanusundan Güneydoğu Asya kıyılarına kadar uzanan bölgeye yayılmış olan bu balıkların

ağı aşağı dönük, altçenesi çıkıktır. Adlarını tehlike karşısında ya da dokunulduğunda salgıladıkları zehirli bir protein içeren köpüklü deri salgısından alırlar. Sabunbalıkları oldukça küçük yapıdadır. En iri türünün uzunluğu yaklaşık 30 cm'dir.

Büyük sabunbalığı (*Rypticus saponaceus*) bu familyanın tanınmış üyelerindendir. Coğrafi dağılımı Atlas Okyanusunda, ABD'nin güney, Güney Amerika'nın kuzey kıyılarından Batı Afrika'ya kadar uzanır.

Sabuncu, (Fuat) Başar (d. 9 Eylül 1943, İstanbul), yazar, oyuncu, tiyatro ve sinema yönetmeni.

1961'de Saint-Joseph Fransız Lisesi'ni bitirdi. Aynı yıl Ankara Meydan Sahnesi'nde oyunculığa başladı. Arena Gülriz Sururi-Engin Cezzar ve Dormen tiyatrolarında çalıştı. 1963'te kısa bir süre sinema oyunculugu yaptı. 1965-69 arasında Ankara Radyosu Tiyatro Şubesi'nde radyo oyunları yönetti. Bir süre Fransa'da tiyatro yönetmeliği eğitimi gördü. 1974'te İstanbul Şehir Tiyatroları'na girdi; 1976-77'de Fatih Bölümü'nün, 1977-78'de Üsküdar Bölümü'nün sanat yönetmenliğini yaptı. 1980'de belediye ile anlaşmazlığa düşen bir grup sanatçıyla birlikte Şehir Tiyatroları'ndaki işine son verildikten sonra 1985'te sinema yönetmenliğine başladı.

Sabuncu Başar Sabuncu'nun izniyle

1962'de yazdığı *Kargalar* adlı ilk oyunu Ankara Devlet Tiyatroları'nda sahnelendi. Daha sonra *Şerefiye* (1966), *Zemberek* (1969), *Çark* (1970), *Mehmet Ali Rıza Bey* (1972), *Memurlar* (1974), *İşçi Babası Ömer Ağa ile Küçük Hanımın Şoförü Recep* (1975), *İşgal ya da Talihi Amele Mehmet Ali'nin Harikulade Maceraları* (1977), *Kaldırım Serçesi* (1982) ve *Sayın Muhbir Vatandaş* (1990) gibi oyunlar yazan Sabuncu, insanı toplumsal ve ekonomik ilişkiler bütünü içinde yansıtırken, yabancılaşma ve toplumsal farklılıklar üzerinde duran bir yazar olarak tanındı. *Şerefiye*'yle 1967'de Ankara Sanat Sevenler Derneği'nin yılın en iyi yerli oyununa verdiği ödülü Yaşar Kemal'le paylaştı. Ertesi yıl yeni biçimiyle aynı ödülü bir kez daha alan *Şerefiye*, 1969'da da Euro Théâtre'in Onur Mansiyonu'nu kazandı. Sabuncu 1971'de en iyi yazar olarak İlhan İskender Ödülü'nü ve gene aynı yıl *Zemberek*'le TRT Başarı Ödülü'nü aldı. İstanbul Şehir Tiyatroları'nda yönetmenlik yaptığı dönemde *Ferhat ile Şirin* (1976), *Kardeş Payı* (1976), *Zengin Muftağı* (1977) gibi oyunları sahneye koyan Sabuncu *Zengin Muftağı* ve *İşgal*'deki çalışmasıyla 1978 Ulvi Uraz Övgüye Değer Yönetmen Ödülü'ne, *Bahar Noktası*'yla da 1981 Avni Dilligil Toplu Çalışma Özel Ödülü'ne değer bulundu.

Sabuncu ayrıca *Adak* (1978), *Talihli Amele* (1980), *Şalvar Davası* (1983), *Namuslu* (1984) gibi filmlerin senaryolarını

yazdı. 1985'te, senaryosu da kendine ait olan *Çıplak Vatandaş*'ı çekerek film yönetmenliğine başladı. Daha sonra, Luis Buñuel'in *Belle de jour*'una (1967; *Gündüz Güzeli*) "nazire" olarak çektiği *Kupa Kızı* (1986) ile *Asılacak Kadın* (1987), *Kaçamak* (1988), *Zengin Mutfağı* (1988) ve *Yolcu* (N. Hikmet'in aynı adlı oyunundan; 1993) filmlerinin de hem senaryolarını yazdı, hem de yönetmenliğini yaptı. Sinema alanında *Adak*'la SIYAD'ın (Sinema Yazarları Derneği) 1980 En İyi Senaryo Ödülü'nü aldı. 1987'de *Asılacak Kadın*'daki çalışmasıyla sinema eleştirmenleri tarafından yılın en başarılı yönetmeni seçildi. 1989'da *Zengin Mutfağı*'yla Bastia Akdeniz Film Şenliği'nde Gümüş Zeytin Dalı ödülünü kazandı.

sabunotu (*Saponaria officinalis*), karanfilgiller (*Caryophyllaceae*) familyasından Avrupa ve Asya'da yaygın çokyillik otsu bitki. Türkiye'de de nemli yerlerde yaygın olan bu bitki en çok Karadeniz Bölgesi'nde yetişir. Ortalama 50-70 cm arasında boy atan bitkinin karşılıklı dizilen uzunca yaprakları ve yaprakların koltuğunda salkımlar oluşturan pembe çiçekleri vardır. Meyveleri kapsül tipindedir.

Sabunotu bitkisinin kökleri ve yaprakları bileşimindeki saponin adlı maddeden ötürü su ile çalkalandığında sabun gibi köpürür; bu özelliği nedeniyle de özellikle yünlü kumaşları temizlemede yararlanır. Tıpta ise kökleri idrar söktürücü ve terletici olarak kullanılır.

Sacasa, Juan-Bautista (d. 21 Aralık 1874, León, Nikaragua - ö. 17 Nisan 1946, Los Angeles, ABD), 1932-36 arasında Nikaragua devlet başkanı.

1889-1901 arasında ABD'de öğrenim gördü ve Colombia Üniversitesi'ni bitirerek tıp doktoru oldu. Ülkesine döndükten sonra Liberal Parti'ye girerek siyasete atıldı. 1924'te başkan yardımcılığına seçildi. Ertesi yıl General Emiliano Chamorro Vargas önderliğindeki bir darbeyle devrildi ve sürgüne gitti. 1926'da Chamorro'nun yerine Adolfo Díaz'ın geçmesinden sonra ülkesine dönerken başkanlık üzerinde hak iddia etmeye başladı. Díaz ve Sacasa arasındaki bu mücadele sırasında Meksika Sacasa'yı, ABD ise Díaz'ı destekledi. Başkanlık iddialarının yarattığı karışıklıklar sırasında ABD hükümeti düzenin korunması için Nisan 1927'de Nikaragua'ya deniz piyadelerini gönderdi. Sacasa bunun üzerine ABD'nin önerdiği bir uzlaşmayı isteksizce de olsa kabul ederek başkanlık üzerindeki hak iddialarından vazgeçtiğini açıkladı. 1932'de başkan seçildiyse de gerçek iktidar yardımcısı César Augusto Sandino ile General Anastasio Somoza García'nın elinde kaldı. Haziran 1936'da Somoza'nın gerçekleştirdiği bir darbeyle iktidardan uzaklaştırıldı.

sacayak, SACAYAĞI ve ÜÇAYAK olarak da bilinir, ateşin üstüne kap oturtmak için kullanılan metal altlık. Çember ya da eşkenar üçgen biçimli bir üst bölümle üç ayakta oluşur. Genellikle dövme demirden yapılır; döküm olanları da vardır.

Sacchi, Andrea (d. 1599, Nettuno - ö. 21 Haziran 1661, Roma, Papalık Devletleri), 17. yüzyılda Roma resminde klasik üslubun en önemli temsilcilerinden biri sayılan İtalyan ressam.

Bologna'da Francesco Albani'nin yanında yetişti. 1635'ten sonra İtalya'nın kuzeyine, 1640'ta da Paris'e yaptığı kısa gezilerin dışında, ölümüne değin Roma'da çalıştı.

Bologna'da aldığı eğitim sonucunda klasik üsluba ve renkliğe yakınlık duymaya baş-

ladı. "Aziz Gregorius'un Mucizesi" adlı resminde (1625-27, Vatikan Müzeleri, Roma) bu eğiliminin yanı sıra Raffaello'nun da etkisi görülür. Bu yapıtıyla Sacchetti ailesinin ilgisini çeken Sacchi, Pietro da Cortona'yla birlikte Sacchettielerin Castel Fusano'daki villasının bezeme işini aldı (1627-29). Ardından gene Cortona'yla birlikte Antonio Cardinal Barberini tarafından Roma'daki Barberini Sarayı'nı bezemekle görevlendirildi. Sacchi'nin bu yapıdaki "İlahi Bilgelik Alegorisi" konulu tavan freski (1629-33) Raffaello'nun etkilerini yansıtırken, Cortona'nın yan odadaki "İlahi Takdir Alegorisi" tam anlamıyla barok üsluptaydı. Sacchi 1631-38 arasında Roma'daki Sta. Maria della Concezione Kilisesi için, klasik öğeler taşıyan anlatımlarıyla kilisedeki öbür resimlerden ayrılan iki altar panosu (1631-38) yaptı. Roma'daki S. Giovanni Vaftizhanesi'nin kubbesindeki, Vaftizci Yahya'nın yaşamından sahneleri konu aldığı dizi (1639-45), "İlahi Bilgelik"ten sonraki en önemli yapıtıydı. Birkaç portre çalışması da bulunan Sacchi, en çok dinsel konulu resimleriyle tanınır.

Sacco-Vanzetti davası, ABD'nin Massachusetts eyaletinde, yedi yıl süren ve Nicola Sacco ile Bartolomeo Vanzetti'nin ölüm cezasına çarptırılmasıyla sonuçlanan tartışmalı cinayet davası (1920-27).

Davanın konusu South Braintree'deki (Massachusetts) bir ayakkabı fabrikasının veznedarı F.A. Parmenter ile taşıdığı maaşları güvenceye almak için yanında bulunan koruma görevlisi Alessandro Berardelli'nin 15 Nisan 1920'de öldürülmesiydi. Bir ayakkabı işçisi, öteki balık satıcısı iki İtalyan göçmen olan Sacco ve Vanzetti 5 Mayıs'ta cinayet suçuyla tutuklandı. Massachusetts Üst Mahkemesi'nde 31 Mayıs 1921'de yargılanmaya başlayan sanıklar 14 Temmuz'da jüri kararıyla suçlu bulundu. Onların suçsuz olduklarına inanan sosyalist ve radikal gruplar karara karşı çıktılar. Halkın büyük bölümü de yargılamaların adil olmadığına ve davalıların yargılanışları cinayet suçundan değil, radikal ve anarşist görüşlerinden dolayı mahkûm edildiklerine inanıyordu. Görgü tanıklarının yanlışlıkları gerekçesine dayanılarak davanın yeniden görülmesi için yapılan bütün girişimler sonuçsuz kaldı. 18 Kasım 1925'te, daha önce cinayetten hükûm giymiş olan Celestino Madeiros adlı bir kişi, Joe Morelli çetesiyle birlikte cinayete katıldığını itiraf etti. Eyalet Yüksek Mahkemesi, yeni kanıtların ortaya çıkması durumunda davayı yeniden açma yetkisinin mahkeme yargıcına ait olmasından hareketle karar bozmayı reddetti. 9 Nisan 1927'de iki sanık idam cezasına çarptırıldı.

Bütün dünyada kararı protesto eden kitle gösterileri düzenlendi. Vali A.T. Fuller üç kişilik bağımsız bir soruşturma komitesi oluşturduysa da, 3 Ağustos 1927'de af yetkisini kullanmayacağını açıkladı; danışma komitesi de valinin kararını destekledi. Bütün dünyada birçok kentte gösteriler birbirini izledi; New York kentinde ve Philadelphia'da bombalı eylemler yapıldı. İsrarla suçsuz olduklarını ileri sürmüş olan Sacco ile Vanzetti 23 Ağustos 1927'de idam edildiler.

Sacco-Vanzetti konusu uzun süre gündemde kaldı. Bazıları ikisinin de suçlu olduğu ve mahkemenin doğru karar verdiği kanılandı. Bazıları da onların kötü yönetilen bir mahkemenin sonucunda hukuk sisteminin kurbanı olduklarını öne sürüyordu. Bazıları ise Sacco'nun suçlu, Vanzetti'nin suçsuz olduğunu yazdılar. Ama herkes onların tekrar mahkemeye çıkarılmaları gerektiği görüşünde birleşiyordu.

Saccopastore kafatasları, 1929'da ve 1935'te, Roma dışında, Tiber Irmağının küçük bir kolunun kıyısındaki bir akarsu çökeline bulunan iki insangil fosili. Batu Avrupa Neanderthal insanının gelişiminde bir başlangıç evresini temsil eden kafatasları 70-100 bin yıl öncesinden kalmıştır. Kalın ve çıkık kaş kemerleri, basık ve düz kafatası çatısı, iri çene ve küçük dişler, Neanderthal insanının özellikleridir. Öbür özellikleri bakımından günümüz insanların kafataslarına benzeyen bu kafatasları bir geçiş aşamasını göstermektedir.

Saccopharyngiformes, üç familya altında toplanan dokuz türü kapsayan derin deniz balıkları takımı. *Lyomeri* olarak da bilinen bu takımın üç familyası bazı uzmanlar tarafından yılanbalıklarının da yer aldığı *Anguilliformes* takımıyla yerleştirilmektedir. Ağzı *Monognathidae* familyasında normal boyutlarda olmakla birlikte öbür iki familyada (*Eurypharyngidae* ve *Saccopharyngidae*) son derece büyüktür. *Eurypharyngidae* familyasının üyelerinde ağız, gövde uzunluğunu aşar. Her üç familyanın üyeleri 2.700 m'yi aşan derinliklerde yaşayan, geriye doğru incelen yumuşak gövdeli ve uzun kuyruklu balıklardır. Olağanüstü esnek mideleri yuttukları iri avlara uygun biçimde genişler. Çoğunun rengi tümüyle siyahtır. Bazılarında ışık organları bulunur. Uzunluğu 2 m'ye yaklaşan örnekleri varsa da bu uzunluğun büyük bölümünü kuyruk oluşturur.

Sachs, Curt (d. 29 Haziran 1881, Berlin - ö. 5 Şubat 1959, New York kenti), Alman müzikolog, öğretmen ve çalgı uzmanı.

Gençliğinde piyano, müzik kuramı ve kompozisyon dersleri aldı. Müzik tarihi dersleri de aldığı Berlin Üniversitesi'nde 1904'te sanat tarihi doktorasını tamamladı. Sanat tarihçisi ve eleştirmeni olarak çalıştığı yıllarda *Monatshfte für kunstwissenschaftliche Literatur* adlı aylık derginin çıkarılmasına katkıda bulundu ve Berlin'deki Uygulamalı Sanatlar Müzesi'nde görev aldı. Daha sonra yalnızca müzikle ilgilenmeye karar veriyse de I. Dünya Savaşı nedeniyle çalışmalarına ara vermek zorunda kaldı. Savaşın sona Berlin'de dönerek 1919'da Devlet Çalgı Koleksiyonu müdürlüğüne atandı. Bu seçkin koleksiyonu kısa sürede yeniden düzenleyerek birçok çalgıyı çalınabilir duruma getirdi. Aynı zamanda Berlin Üniversitesi'nde ders vermeye başladı; 1928'de hem bu üniversitede, hem de Ulusal Müzik Akademisi'nde profesördü.

Yahudi olduğu için 1933'te bütün akademik görevlerinden uzaklaştırılan Sachs Almanya'dan ayrılmak zorunda kaldı. Önce Paris'e giderek etnoloji müzesinde (bugün İnsanlık Müzesi) André Schaeffner'le birlikte çalışmaya ve konuk profesör olarak Sorbonne'da ders vermeye başladı. Ertesi yıl *L'Antologie Sonore* (Ses Antolojisi) adını taşıyan ve erken dönem müzikteki gerçek sesleri aktarması açısından eşsiz bir kaynak olan tarihsel dizisi için ilk kayıtları yaptı. 1937'de ABD'ye yerleşerek New York Üniversitesi'nde ders verdi (1937-53) ve New York Halk Kütüphanesi'nde danışmanlık yaptı.

Çalgıların özelliklerini ve tarihini inceleyen çağdaş bilim dalının (organoloji) kurucularından olan Sachs'ın Erich von Hornbostel'le birlikte geliştirdiği çalgı sınıflandırma sistemi bugün temel rehber olarak kabul edilmektedir. *Real-Lexikon der Musikinstrumente* (1913, yb 1962) adlı yapıtı çalgıların tarihi üzerine kapsamlı bir çalışmadır.

Öbür yapıtları arasında *World History of the Dance* (1937; Dünya Dans Tarihi), *The Rise of Music in the Ancient World* (1943; Eskiçağ Dünyasında Müziğin Doğuşu), *The Commonwealth of Art: Style in the Fine Arts, Music and the Dance* (1946; Sanat Cumhuriyeti: Güzel Sanatlar, Müzik ve Dansta Üslup) ve *A Short History of Music* (1956; Kısa Dünya Musikisi Tarihi, 1965) sayılabilir.

Sachs, Hans (d. 5 Kasım 1494, Nürnberg - ö. 19 Ocak 1576, Nürnberg), Alman şair ve şarkı bestecisi. Çok sayıda yapıtıyla yaygın üne kavuşmuş, estetik ve dinsel görüşleriyle etkili olmuş ve Richard Wagner'in *Die Meistersinger von Nürnberg* (Nürnbergli Usta Şarkıcılar) adlı operasında ölümsüzleştirilmiştir.

Wagner'in operası bir bakıma sıradan insanlara övgüydü; Sachs da bu insanlardan biri, bir terzinin oğluydu. Latin okulunda öğrenim gördükten sonra 1509'da bir ayak-kabıcının yanına çırak girdi; 1519'da usta oldu. O dönemde lonca üyeleri arasında belli kurallara göre şarkı söyleme, bir yarışmayla bu yeteneği kanıtlama ve usta şarkıcı olma geleneği yaygındı. Sachs 1517'de Nürnberg Şarkı Okulu'nda usta şarkıcı oldu; Münih'te bir usta şarkıcılar okulunu yönetti ve 1554'te Nürnberg grubunun başına geçti.

Sachs 1514'te *Meistergesang* (usta şarkısı) yazmaya başladı ve bir bölümü dinsel olmak üzere 4 bin kadar bu tür şarkı besteledi. Martin Luther'in görüşlerini ilk savunanlardan biriydi. "Die Wittembergisch Nachtigall" (1523; Wittemberg Bülbülü) adlı alegorik şiiri kısa sürede ünlü olarak Reform hareketinin Nürnberg'de ilerlemesine katkıda bulundu. Yaklaşık 6 bin şiirinin 200 kadarı manzum oyun türündendi; bunların çoğu da kalabalığı eğlendirmek için yazılmış karnaval oyunlarıydı.

Ayakkabıcılıkla şiir ve şarkı çalışmalarını bir arada sürdüren Sachs ölümünden sonra unutulduysa da, iki yüzyıl sonra Goethe tarafından yeniden keşfedildi. Başta *Der farent Schueler ims Paradeis* olmak üzere bazı oyunları günümüzde de oynanmaktadır. Rönesans müziğine ilginin canlanması sonucunda şarkıları da yeniden söylenir olmuştur. *Der Kramerskorb* adlı yapıtı *Pazarcının Sepeti* (1982) adıyla Türkçeye çevrilmiştir.

Sachs, (Ferdinand Gustav) Julius von (d. 2 Ekim 1832, Breslau [bugün Wrocław] - ö. 29 Mayıs 1897, Würzburg, Almanya), Alman botanik bilgini. Beslenme, yönelim (tropizm) ve terleme gibi çeşitli konularda araştırmalar yaparak bitki fizyolojisine önemli katkılarda bulunmuştur.

Prag Üniversitesi'nde Jan Evangelista Purkinje'nin yanında fizyoloji çalışmaları yürüttü. 1856'da doktorasını tamamladıktan sonra Saksonya'daki Tharandt Tarım Akademisi'ne fizyoloji asistanı olarak atandı. İki yıl sonra Bonn yakınlarındaki Poppelsdorf Tarım Akademisi'nin yöneticiliğine getirildi. 1867'de Freiburg-im-Breisgau Üniversitesi'nin botanik kürsüsünde görev aldı. Ertesi yıl Würzburg Üniversitesi'ne geçerek yaşamının sonuna değin orada çalıştı.

Bitkilerde suyun kılcal kökler tarafından emilerek kök hücrelerine dağılmasını inceledi ve bulgularını *Handbuch der Experimental Physiologie der Pflanzen* (1865; Deneyisel Bitki Fizyolojisi Elkitabı) adlı yapıtında açıkladı. 1874'te topraktan emilen suyun canlı hücrelerin aracılığı olmaksızın

bitki çeperlerinde bulunan kılcal borulardan iletilmesine dayanan "emme" kuramının ilk bölümünü ortaya koydu. Ayrıca bitkilere yeşil rengini veren klorofilin sanıldığı gibi bitkilerin bütün dokularına dağılmadığını, hücrelerin içindeki özel cisimciklerde yer aldığını saptadı (1865). Sonradan "kloroplast" olarak adlandırılan bu cisimciklerin içinde bulunan nişastanın da ilk fotosentez ürünü olduğunu açıkladı. Ağaçlarda yıllık halka oluşumu, doku gelişiminin organların gelişmesindeki rolü, ışık ve yerçekiminin büyümedeki ve bitki simetrisindeki etkisi gibi konularda da araştırmalar yaptı. Bu arada, ışık ve yerçekimi gibi dış etkenlerin gelişme sürecindeki bitkilerin davranışları üzerindeki etkilerini ölçmeye yarayan "klinikostat" adlı bir aygıt geliştirdi.

Sachs'ın araştırmalarının çoğu *Lehrbuch der Botanik* (1868; Botanik Ders Kitabı) adlı yapıtında yer aldı. *Geschichte der Botanik vom 16. Jahrhundert bis 1860* (1875; 16. Yüzyıldan 1860'a değin Botanik Tarihi) adlı kitabı ise botanik biliminin tarihsel gelişimine ve bitki fizyolojisinin bağımsız bir bilim dalı olarak ortaya çıkışına ışık tutan temel kaynaklardan biridir.

Sachs, Nelly (Leonie) (d. 10 Aralık 1891, Berlin - ö. 12 Mayıs 1970, Stockholm), Alman şair ve oyun yazarı. Nazi döneminde edindiği deneyimlerin ışığında Yahudilerin acılarını ve özelemlerini etkili biçimde betimlemiş, 1966'da Shmuel Yosef Agnon ile birlikte Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanmıştır.

Çeşitli buluşlarıyla tanınan zengin bir sanatçının kızıydı. Berlin'in gözde semti Tiergarten'de büyüdü. On yedi yaşındayken şiir yazmaya başladı. 1920'lerde, romantik ve geleneksel bir üslupla yazdığı şiirlerini gazetelerde yayımladı.

Nazi yönetiminin pekişmesi sürecinde eski Yahudi yazılarıyla ilgilenmeye başladı. 1940'ta, bir zorunlu çalışma kampına gönderileceğini öğrenince, mektup arkadaşı İsveçli romancı Selma Lagerlöf'ün yardımıyla İsveç'e kaçtı. Orada İsveç dilini öğrendi ve Almancadan bu dile şiir çevirileri yaptı.

Bu dönemde yazdığı şiirlerinde bazen sıcak, bazen öfkeli, bazen de mistik imgeler içeren düz, yalın bir üslup kullandı. "Ö die Schornsteine" (Ah, Bacalar) adlı ünlü şiirinde Nazi ölüm kamplarından yükselen dumani İsrail'in biçimlenişini olarak çizdi. En tanınmış oyunu *Eli: Ein Mysterienspiel vom Leiden Israels*'dir (1951; Eli: İsrail'in Acıları Üzerine Bir Gizem Oyunu). 1965'te Alman Yayımcıları Barış Ödülü'nü kazanan Sachs'ın Türkçeye çevrilmiş yapıtları arasında *Seçmeler* (1966) ve *Akkor Bilmeceler* (1985) sayılabilir.

Sachsen bak. Saksonya

Sachsenhausen, SACHSENHAUSEN-ORANIENBURG olarak da bilinir, Nazilerin Almanya'daki başlıca toplama kamplarından biri. Berlin'in kuzeybatısında, Oranienburg'un 3 km kuzeyinde, Sachsenhausen köyü yakınında yer alır. 1936'da kuruldu. Sachsenhausen'e gönderilen ilk büyük tutuklu grubu 1938'deki Kristal Gece'de (*) (*Kristallnacht*) Berlin, Hamburg, Mecklenburg ve Pomeranya'dan toplanan 10 bin Yahudiden oluşuyordu. II. Dünya Savaşı başladığında kamptaki tutuklu sayısı 20 bini aşmıştı. Sachsenhausen'in tarihi boyunca kampa yaklaşık 200 bin kişi gönderildi ve bunların yaklaşık 100 bini hastalık, baskılar ve aşırı çalışma sonucu öldü; bazıları da idam edildi.

Sachsenspiegel (Almancada "Sakson Aynası"), Sakson örf ve âdet hukukuna ilişkin

en önemli ortaçağ derlemesi. 13. yüzyıl başlarında Eike von Repkow adlı bir şövalyenin hazırladığı derlemeye, o dönemde bilinmeyen Roma hukuku kurallarının henüz Germen hukukuna girmemiş olması nedeniyle, Roma etkisi çok az görülür. Derlemenin iki bölümü vardır. *Landrecht* (Ülke Hukuku) adlı ilk bölüm, bugünkü anayasa hukukuna denk düşer; ayrıca ceza ve medeni hukuk kurallarıyla yargılama usullerini içerir. *Lehnrecht* (Senyörlük Hukuku) adlı ikinci bölüm ise feodal hukukla ilgili düzenlemelerden oluşur.

Sachsenspiegel temel yasa olarak birçok kent tarafından örnek alındı. Bu temel yasalardan biri olan *Magdeburger Recht* (Magdeburg Hukuku) Almanya ve Doğu Avrupa'daki birçok kentte aynen benimsendi.

Sâciler, 9. ve 10. yüzyıllarda Azerbaycan'da yarı bağımsız hüküm süren Türk hanedanı.

Ailenin atası Ebu's-Sâc Divdâd'dı. Abbasi halifesi Mutevekkil'in (hd 847-861) hizmetine giren Ebu's-Sâc, 856'da emirî'l-haclığa, 868'de Halep ve Kinnesrin, 874'te de Ahvaz valiliğine getirildi. Oğlu Ebu Ubeyd Muhammed Afşin (ö. 901), 880'den sonra Abbasi komutanı olarak Cidde seferini başlarıyla tamamlayarak Kızıldeniz kıyıları'nın güvenliğini sağladı ve Suriye'de Abbasi egemenliğini güçlendirdi. Ama Mısır'daki Tolunilere karşı sürdürdüğü savaşlarda başarılı olamadı. 890'da Azerbaycan valisi olduktan sonra Abdullah bin Hemdani'den Meraga'yı (893), Bağrathlılardan Ani'yi ve Dvin'i aldı. Kardeşi Yusuf (hd 901-927) Samanilere savaş açarak Rey, Kazvin, Zencan ve Ebher'i ele geçirdi. Ardından 918'de bağımsızlığını ilan etti; üzerine gönderilen Abbasi ordusunu önce yendiyse de 920'de yenilerek tutsak düştü. Bağdat'ta iki yıl tutuklu kaldıktan sonra Azerbaycan'a döndü. Karmatilere karşı savaşırken ele geçirilerek öldürüldü. Sâcilerin sonuncu hükümdarı Afşin'in oğlu Ebu'l-Müsafer Feth bir kölesi tarafından öldürülünce (929) hanedanın egemenliği son buldu.

sacra rappresentazione (İtalyancada "kutsal gösteri"), 15. yüzyılda İtalya'da gelişen, gizem oyununu (*) ve İspanya'daki *auto sacramental*'e (*) benzer dinsel oyun türü. Floransa'da ortaya çıkan ve gelişen bu oyunlarda, Eski ve Yeni Ahit'ten, dinsel efsanelerden ve azizlerin yaşamından sahneler canlandırılıyor, izleyiciye doğru davranış eğitimi vermek için kutsal metinlerden alınmış konuşmalarla iyiliğin ödüllendirilip kötülüğün cezalandırıldığı gösteriliyordu.

Sacra rappresentazione'nin ortaya çıktığı ortaçağda İtalyan tiyatrosu Katolik Kilisesi'yle iç içeydi. Papazlar ayinin bir parçası olarak dinsel oyunlar canlandırır, ama bu dinsel tiyatrodan yerel dil değil, Latince kullanırdı. *Sacra rappresentazione*, 13. yüzyıl dinsel ezgilerinden ve tiyatrodan çok gösteri niteliğindeki Floransa şenliklerinden de etkilendi. Bu oyunlar İtalya'nın her yanında görülmekle birlikte, gerçek anlamda bir tiyatro türü oluşturan yalnızca Floransa *sacra rappresentazione*'leriydi; ötekilerse birkaç sözlü açıklamadan sonra pantomim biçiminde sürerdi.

Sacramento, ABD'de, California eyaletinin ve Sacramento ilinin (*county*) merkezi kent. Büyük Vadide, Sacramento ve Amerikan ırmaklarının birleştiği noktada yer alır. 1839'da John Augustus Sutter tarafından bir ticaret merkezi olarak kuruldu. Bölgede altın bulunmasından sonra bir madencilik kenti olarak gelişmeye başladı. 1848'de bugünkü adını aldı. 1854'te eyalet

merkezi oldu. Buharlı gemilerin hizmete girmesinden sonra ırmak üzerinde yapılan taşımacılığın merkezi durumuna geldi.

Yapımı 1963'te tamamlanan ve kenti 142 km güneybatıdaki San Francisco Körfezine bağlayan kanal, Sacramento'yu önemli bir liman durumuna getirdi. 1850'de kent olarak tüzel kimlik kazanan Sacramento 1965'te North Sacramento kentiyle birleşti.

Kent, kümes hayvanları, sığır, meyve, buğday, pirinç ve sebze gibi tarım ve hayvancılık ürünlerinin dağıtım merkezidir. Ekonomi gıda işleme ve uçak sanayileri ile kent yakınlarındaki askeri tesislere dayanır; basımcılık da kent ekonomisinde önemli yere sahiptir.

Kent merkezindeki 16 hektarlık bir park içinde yer alan, Korent üslubundaki Eyalet Meclis Binası (1869-74) altın kaplama kubbesiyle dikkati çeker. Kentteki başlıca yükseköğretim kurumları California Eyalet Üniversitesi (1947), Sacramento City College (1916), American River College (1955) ve Cosumnes River College'dır (1970). Kentte her yıl California Eyalet Fuarı ve Sergisi ile Camellia Festivali düzenlenir. Nüfus (1990) kent, 369.365; metropoliten alan, 1.481.102.

Sacramento Dağları, Kayalık Dağların(*) güneyinde dağ sırası. ABD'nin New Mexico eyaletinin ortagüneyindeki Ancho'dan Texas eyaletinin batısındaki Culberson iline (county) kadar güneye doğru 260 km boyunca uzanır. Ortalama yüksekliği 2.400-3.000 m olan Sierra Blanca, Guadalupe ve Jicarilla dağlarını kapsar. Dağların en yüksek noktası Sierra Blanca Doruğudur (3.660 m). Guadalupe Doruğu (2.667 m) ise Texas'ın en yüksek noktasıdır. Carlsbad Magaraları, Guadalupe Dağlarındaki ulusal parklar, Lincoln Ulusal Ormanı ve Mesquero Apaçi Yerleşime Kampı Sacramento Dağlarındadır. Genellikle kıraç olan bölgede hayvancılık ve madencilik yapılır.

Sacramento Irmağı, ABD'de California eyaletinde ırmak. Toplam uzunluğu 615 km'dir. Eyaletin kuzey kesimindeki Klamath Dağlarından doğar. Güney-güneybatı doğrultusunda akarak Cascade Sıradanları ve Sierra Nevada arasından ve Büyük Vadinin kuzey kesiminden geçer. Daha sonra San Joaquin Irmağıyla birlikte bir delta oluşturur ve San Francisco Körfezine dökülür. Başlıca kolları Pit, McCloud, Feather ve American ırmaklarıdır. Su toplama havzası yaklaşık 70.189 km²'dir.

Eyaletin en büyük ırmığı olan Sacramento'nun 412 km'lik kesimi ulaşım elverişlidir. Büyük gemiler Sacramento kentine kadar girebilir. 1849'daki altına hücum sırasında çok sayıda kişinin akın ettiği ırmak, dünyanın en verimli tarım bölgelerinden birinden akar.

Sacré-Cœur Tarikatı bak. Kutsal Yürek Tarikatı

sacristia, Hristiyan kiliselerinde, ayinlerde kullanılan papaz giysi ve cübbeleriyle kutsal eşyanın saklandığı, din adamlarının ve bazen de altar yamaklarıyla koro üyelerinin cübbelerini giydikleri oda. Başlangıçta bu işlevleri apsisin yanında yer alan, *diakonikon* ve *prothesis* adlı iki oda görüyordu. Özel bir oda olarak ancak 16. yüzyılda kilise mimarlığının bir parçası durumuna gelen *sacristia*, haç planlı kiliselerde çoğunlukla koroyorinin kuzeyine yerleştiriliyordu. Daha sonraları bu konuda daha serbest davranılmaya başlandı. Yalnızca *sacristia*'nın hem kutsal odadan, hem neften, hem de kilise dışından girilebilir nitelikte olması koşulu gözetildi. *Sacristia*'nın genelde giyinme oda-

sı olarak tanımlandığı modern Protestan kiliselerinde odanın boyutları ve konumu büyük değişiklikler gösterir. Ama konum olarak çoğunlukla din adamlarının konutlarıyla kilise arasında yer alır.

saç, insanda, kafa derisinden çıkan ve sıklıkla canlılığını korudukça büyümeyi sürdüren pigmentli kıl tipi. Keratin içeren ölü hücrelerden oluşan saç, embriyonda ektoderm katmanından gelişen üstderinin belirli noktalarda kalınlaşıp saç kökünü yapmasıyla ortaya çıkar. Kökün içindeki canlı hücreler deriden geçip dışarı doğru büyüdükçe dışta kalan hücreler canlılığını yitirir. Ayda ortalama 1 cm uzayan saç teli 3-4 yıl kadar canlı kaldıktan sonra dökülür; döküldüğü noktada yeni bir saç teli gelişmeye başlar. Saçların kafaderisindeki dağılımı ve saç dökülmesi büyük ölçüde hormonların denetimindedir; saç dökülmesi ve kelliğin hemen yalnız erkeklerde görülmesi bu durumun erkek eşey hormonlarının etkisi altında ortaya çıkmasına bağlıdır. Buna ek olarak bazı iç salgı bozuklukları ve deri hastalıklarında her iki cinsten de saç dökülmesi görülür. Saça rengini veren melanin adlı pigmentin miktarı saç rengini belirler. Yaşlanma sürecinde saç kökündeki hücrelerin canlılığını yitirmeden önce melanin içeren hücrelerin (melanosit) ölmesi, saçın rengini kaybederek ağarmasına neden olur. Ayrıca vücutlarında melanin bulunmayan albinolarda da saçlar doğumdan itibaren renksizdir. Saç telinin biçimi ve dokusu kişiden kişiye değişirse de belli başlı ırklarda ortak özellikler saptanabilir. Örneğin, Moğol ırkında kaba ve düz, Afrika'daki San-Koikoi ırkında çok ince kıvrıkcık, Avustralya ırkında dalgalı saç yaygındır.

saç örgüsü, dokumacılıkta, en az ipliğin ya da verev, kesilmiş kumaş şeritlerinin elle ya da makineyle çapraz olarak birbirinin etrafından geçirilerek eğik biçimde örülmesi yöntemi. Bu yolla dar ve yassı ya da silindirik şeritler elde edilir. Halatlar ve hasırlar bu biçimde örülür.

Saç örgüleri çoğunlukla saçaklarda ya da bağlarda kullanılır. Yassı saç örgülerinden ev eşyalarında süsleyici kenar olarak yararlanılır. Saç örgüsü şeritler birlikte dikilerek saç örgülü örtüler üretilebilir. Ayrıca plastik ve samanla da yapılabilen örgüler örtü, şapka, çanta ve kemer gibi eşya yapımında kullanılabilir.

saç yapımı, eski çağlardan bu yana erkek ve kadınlar tarafından uygulanan saç kesme ve düzeltme göreneği. Günümüze kadar ulaşmış belgelerden öğrenildiğine göre, Asurlar gösterişli bukleli saç modellerini uygularken Eski Mısır'da kadın ve erkekler saçlarını kazıyarak peruk takarlardı. İÖ 400'de bazı Yunanlı kadınların saçlarını boyadıkları, Roma döneminde ise saç boyamanın yaygın olduğu bilinmektedir. Japon kadınları da özenle hazırlanmış saç tuvaletlerini korumak için sarı vernik kullanırlardı. Peruk ise, tarih boyunca bazı dönemlerde moda olup yaygınlaştı, bazı dönemlerde de hemen hiç kullanılmadı.

Eski Romalı kadınların saçlarını kıvrımda kullandıkları ilkel saç maşasının bulunmasından sonra berberlik araçları gelişti ve çeşitlendi. Günümüzde bu araçlar basit tarak ve firketeden saç kurutmak ve biçimlendirmek için kullanılan gelişmiş elektrikli araçlara ve renklendirme, perma yapma, kıvrıma ya da düzeltme amaçlı kimyasal işlemlere kadar değişen bir çeşitlilik gösterir. 20. yüzyılda berberlik ve berberlik malzemelerinin üretimi başlı başına bir meslek haline gelmiştir. Ayrıca bak. berber; peruk.

Saçak, İstanbul'da yayımlanan aylık sosyalist siyaset ve düşün dergisi.

Subutay Hikmet Karahasanoğlu tarafından Ağustos 1976'da aylık şiir dergisi olarak çıkarılmaya başlandı. 1980'de 29. sayısıyla yayımına ara verdi. Kâmil Arslantürk'ü tarafından satın alındıktan sonra, Şubat 1984'te 30/1. sayıdan başlayarak, siyaset ve düşün dergisi olarak yayımlandı. "Aydınlıklar" olarak tanınan bir kadronun yönetiminde çıkmaya başlayan derginin amaçları, hareket içinde ideolojik ve örgütsel alanda ortaya çıkan "liberal-bireyci" akımla tartışmak, farklı fikirleri olanaklar ölçüsünde yayımlamak, modern-ilerici bir kültürel sızramaya yönelik yazı ve görüşlere yer vermek biçiminde açıklanıyordu.

Dergide Doğu Perinçek, Halil Berktaş, Fatmagül Berktaş, Feyza Zileli, Salih Ural, Şehmus Güzel, Cemal Süreya, Orhan Barlas'ın yazı ve araştırmaları yer aldı. Görüş ayrılıkları nedeniyle 1989 başlarında bir bölüm yazar ve yöneticinin ayrıldığı *Saçak*, Aralık 1989'da 70. sayısıyla yayımına son verdi.

saçakkanatlılar (*Thysanoptera*), KIRPIKKANATLILAR olarak da bilinir, büyük ölçüde bitkiyle beslenen, tropik ve ılıman bölgelere dağılmış, küçük ve ince yapılı 5 bin dolayında türü kapsayan böcek takımı. Birçok türü özellikle tarım bitkilerine zarar vermekte, bazıları domates, ananas, fasulye, şekerkamışı ve öbür bitkilere virüs hastalıklarını bulaştırmaktadır.

Bu takım üyeleri en küçük böcekler arasında yer alır. Çoğunun uzunluğu 0,5-3 mm

Thysanoptera takımında tipik yaşam çevrimi

dolayında değişmekle birlikte birkaç türünün uzunluğu 15 mm'ye ulaşır. Kenarları ince tüylerle saçaklanmış uzun ve dar kanatları, kolay ayırt edilmelerini sağlar. Ama bazı türlerin kanatları yoktur. Genellikle bitkilerin çiçeklerinde ve yapraklarında bulunurlar. Çoğu özelleşmiş ağız yapıları sayesinde bitkilerin özsuğunu emerken, birkaç türü akarlar ve öbür böceklerle beslenir. Bir türünün özsuğu emmek yerine bitki sporlarıyla, başka bir türünün de insan kanyla beslendiği bilinmektedir. Saçakkanatlılardan bazıları yalnız belli bir bitkiye, öbürleri çok çeşitli bitkilere dadanır. Bu böceklerin evrimini gösteren yeterli fosil buluntu yoktur. Kehrbar yataklarında korunmuş örneklerinden büyük bölümü Oligosen Bölüme (y. 38-26 milyon yıl önce), tek bir familyanın üyeleri Kretase (Tebeşir) Dönemine (y. 136-65 milyon yıl önce) tarihlendirilmektedir.

Thysanoptera üyelerinin vücudu ince uzun yapılıdır. Üstlerinde genellikle ince desenler, dikenler ya da kıllar bulunur. Vücut öbür böceklerde olduğu gibi baş, gövde ve karın bölümlerine ayrılır. Dörtgen biçimindeki baş bölümünde gözler, duyarlar ve ağız bulunur. Bileşik gözler küçük, ama belirgindir. Duyargalar genellikle oldukça uzun ve 4-9 parçalıdır. Ağız parçaları bakımsız bir biçimde gelişmiştir. Üstçene parçasının yalnız sağ yarısı bulunur. Öbür parçalar bir hortuma ve dikensi yapılarla dönüştüğünden, ağız hem ısırıcı ve delici hem de emici özellik gösterir. Göğüs bölümünde üç çift bacak ve iki çift kanat vardır. Bazı türlerde, özellikle bazı türlerin erkeklerinde kanatlar hiç gelişmemiştir. Erişkinlerin ayaklarında tırmanmaya yardımcı, dışarıya doğru çıkarılabilen kabarcıklar vardır. Karın bölümü 11 bölütlü, oldukça uzun ve genellikle yassılaştırılmıştır.

Bazı türlerin dişileri keskin kenarlı bir yumurta borusu taşır. Bu organ bitkilerin dış dokularını keserek yumurtalarını açılan yarıya bırakılmasını sağlar. Yumurta borusu bulunmayan dişiler yumurtalarını bitkilerin korunaklı yerlerine bırakır. Birkaç türde ise yumurtaları dişilerin içinde açılmaktadır. Ayrıca bu takım üyeleri arasında döllenmesiz üremeye de rastlanır. Fasulye biçimindeki yumurtalar bırakıldıktan 3-16 gün sonra çatlar. İçlerinden çıkan yavruların genel görünüşü erişkinlere benzemekle birlikte gövdeleri daha renkli, bileşik gözleri daha basit, kanatları gelişmemiştir. Yavru iki larva evresinden geçtikten sonra toprak içinde ya da yerdeki sürüyen maddeler arasında pupa evresine girer ve son kez deri değiştirerek erişkin biçimini alır. Pupa dönemi, genellikle birincisi birkaç gün süren iki evreye ayrılır.

Saçakkanatlılar ticari olarak yetiştirilen bitkilere verdikleri zarardan ötürü ekonomik önem taşır. Başlıca zararları arasında yapraklarda kıvrılma, sararma ve dökülme, ürün kaybı, ürünlerde biçim bozuklukları ve virüs salgınları sayılabilir. Öte yandan saçakkanatlılar, bazı böceklerin aşırı çoğalmasını engellemekte ve bazı çiçeklerin tozlaşmasına yardımcı olmaktadır. Yırtıcı böcekler, sürüngenler ve kuşlar saçakkanatlılarla beslenir. Ama bu takım üyelerinin aşırı çoğalmasını yırtıcılar kadar fırtınaların, sağanak yağışların ve öbür çevresel etkenlerin denetlediği sanılmaktadır.

saçaklık, ENTABLÖR olarak da bilinir, Antik Çağ mimarlığında sütunların hemen üstünde, giriş ve yatay siltmelerden oluşan yapı öğeleri bütünü.

Genellikle üç parçadan oluşur: En altta bir sütundan ötekine uzanan baştaban(*) (arşitrav), ortada bezemeli ya da düz bir bant halindeki friz(*) ve en üstte frizin kenarından dışarı taşan saçaklık silmesi (korniş).

Saçaklık klasik mimarlıktaki üç temel düzenin (Dor, İyon ve Korint) en önemli ve belirleyici öğelerinden biridir. Doğrudan bu üç düzenden birine ait olmayan saçaklıklar da yeni bir üslup yaratmak amacıyla bazı yeni biçimler eklenerek gene onlardan türetilmiştir.

saçaklık silmesi, mimarlıkta, duvarın yüzünü korumak, süslemek ya da saçakları tamamlamak amacıyla duvarın üstü boyunca yapılan süslü çıkıntı. Bu terim büyük geniş kapıların en tepesinde yer alan çıkıntılı yatay öğeler için de kullanılır. Antik Çağ mimarlığında saçaklığın en üst bölümünü oluşturur.

saçakyüzgeçliler (*Crossopterygii*), amfibyumların ve öbür kara omurgasızlarının atası olduğu sanılan kemiklibalıklar alt sınıfı. Bazı uzmanların takım düzeyinde sınıflandırdığı bu grup üyeleri arasında yalnız bir koelakant(*) türü (*Latimeria chalumnae*) varlığını sürdürmektedir.

Saçakyüzgeçlilerin iki bölmeli kafatasları, başlıca ayırt edici özelliklerinden birini oluşturur. Bu ön ve arka bölmeler yanlarından birbirlerine sıkıca eklenmiştir. Kısmen kemikleşmiş olan kafatası tabanında ve omurgada sırtı bulunur. Burunda özelleşmiş bir duyu organı vardır. İki yanlı bakışım gösteren kalp oldukça ilkel ve kalbi çevreleyen perikart boşluğu, karın boşluğuyla bağlantılıdır. Bir dizi kapakçıktan geçerek kalpten çıkan kan, solungaç damarlarındaki kasılan organların yardımıyla pompalanır. Karın organlarının üstünde bulunan geniş yağ dokusunun ilkel bir akciğerin kalıntısı olduğu sanılmaktadır.

Saçakyüzgeçlilerin vücudunu iri ve kaba pullar örter. Güçlü kuyruk yüzgeçleri üç parçaya ayrılmıştır. Göğüs ve karın yüzgeç çiftleri, iskeletin göğüs ve kalça kemerlerine bağlanır. Bu iki yüzgeç çiftinin yanı sıra ikinci sırt yüzgeci ve anüs yüzgeci de kemik ya da kıkırdak yapıların desteklediği etli saplar üstünde yer alır. Kemik ışınlı birinci sırt yüzgecinin etli sap bölümü yoktur.

Saçakyüzgeçliler üç takıma (bazı sınıflandırmalarda alttakım) ayrılır: *Rhipidistia*, *Actinistia* ve *Strunioformes*. *Rhipidistia* üyeleri tüm kara omurgalıların atalarıydı. Bu balıkların solungaçlarına ek olarak havayla solunum yapmalarını sağlayan bir akciğer sistemleri ve birer çift burun delikleri vardı. Göğüs ve karın yüzgeç çiftleri karada yürümelerine uygundu. *Actinistia* üyeleri günümüze değin hemen hiç değişime uğramamıştır. Devoniyen Dönemde (y. 395-345 milyon yıl önce) bol bulunan türler günümüz koelakantına çok benzer. *Strunioformes* üyeleri kafataslarının iki bölmeli olması dışında öbürlerinden önemli ölçüde farklılaşmıştır.

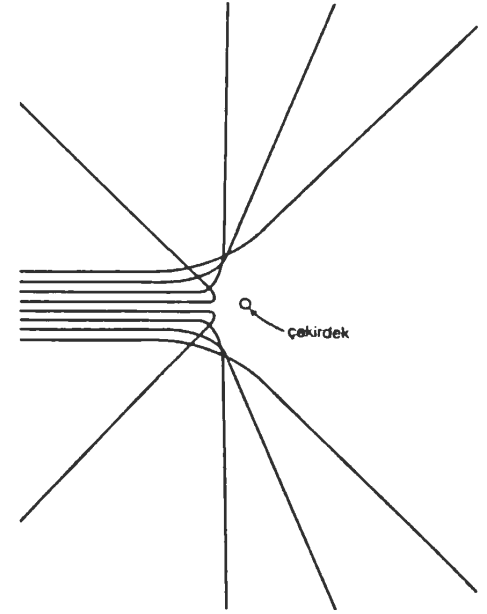
saçı, bir dileğin yerine gelmesi için saçılan süt, kırmızı, çiçek, tahıl, para gibi şeyler. Kansı kurban uygulaması olarak kabul edilir. Saçı geleneğinin kökeni Şamanizme ve daha eskiye gidildiğinde totemciliğe dayanır. Doğaüstü güçleri temsil eden put-fetiş ile ruhları memnun etmek üzere sunulan şeyler saçıdır.

Saçı, her kavmin kendi emeğiyle ürettiği, en değerli ve kutsal sayılan şeylerden seçilir. Göçebe-çoban topluluklarda süt, kırmızı, yağ, çiftçi topluluklarda buğday, darı, şarap, tüccar-kentli halklarda ise para vb şeyler saçı olarak kullanılırdı. Şamanizmde canlı ya da cansız kurban sunulmadan dinsel ayin yapılmazdı. Göçebe-çoban kavimlerde de ilkbahar ve sonbahar ayinlerinde ruhlarla saçı yapılırdı.

saçılım, fizikte, bir parçacığın hareket doğrultusunda, bir başka parçacıkla çarpışma nedeniyle değişmesi. Saçılım, birbirini iten parçacıklar (örneğin iki artı yüklü ya da iki eksi yüklü iyon) için söz konusudur; saçılım olayında parçacıkların birbirlerine fiziksel olarak değmeleri de gerekmez. Temel (atomaltı) parçacıklar üzerindeki deneyler, bunların arasındaki elektriksel itme kuvvetinin Coulomb yasasına uyduğunu göstermiştir; itme kuvveti parçacıklar arasındaki uzaklığın karesiyle ters orantılıdır (örn. uzaklık yarıya inerse kuvvet dört katına çıkar). Saçılan parçacığın izlediği yolun, sapma açısı ne olursa olsun, bir hiperbol olduğu da deneysel olarak belirlenmiştir (*bak. çizim*); saçılıma

uğrayan parçacık saçılım merkezinin ne kadar yakınına yöneltilmiş ise sapma açısı da o kadar büyük olur.

İngiliz fizikçi Ernest Rutherford, atomun iç yapısını araştırmak amacıyla gerçekleştirdiği deneylerde ince bir altın varaktan alfa parçacıkları geçirdi. Bir radyoaktif maddeden salınan bu alfa parçacıklarının enerjisi bir atomun içinden geçmeye yetecek düzeydeydi.

Saçılım

Parçacıkların çoğu altın varaktan geçerken bazı parçacıklar Coulomb kuvvetinden kaynaklandığı anlaşılabilecek bir biçimde saçılıma uğruyorlardı. Alfa parçacıkları artı yüklü, atomdaki elektronlar ise eksi yüklü olduklarından, atomun içinde alfa parçacıklarını etkileyen büyük bir artı yükün var olduğu anlaşıyordu. Rutherford, bu deneyler sonucunda atom çekirdeğini keşfetmiştir.

saçma şiir, mizahi ya da tuhaf öğeler içeren ve saçma çağrışımları olan şiir türü. Herhangi bir mantıksal ya da alegorik yoruma kapalı olmasıyla öteki komik şiir türlerinden ayrılır. Yeni türetilmiş, anlamsız sözcüklere yer verdiği için çocukların sayışmalarını andırmakla birlikte, sözcükleri anlamlıymış gibi göstermesi açısından bunlardan farklıdır.

Türün ilk örnekleri 19. yüzyıl başında, çoğunlukla da çocuklar için yazıldı. Edward Lear'ın *Book of Nonsense* (Saçmalıklar Kitabı) adlı kitabının yayımlandığı 1846 yılı, türün başlangıç tarihi sayılabilir. Bu yapıt Lear'ın 1830'da Derby kontunun çocukları için yazıp resimlediği limerik(*) biçimindeki şiirlerini içerir. Bu kitabı, Lewis Carroll'ın ustaca yazılmış saçma şiirlerine yer veren *Alice's Adventures in Wonderland* (1865; *Alice Harikalar Diyarında*, 1956) ve *Through the Looking-Glass* (1871; *Alis Aynanın İçinde*, 1985) adlı yapıtları izledi. Carroll'ın *The Hunting of the Snark* (1876; "Köpan Avı", 1981) adlı şiiri de, İngiliz dilinde yazılmış en uzun ve en başarılı saçma şiirlerden biridir.

Hilaire Belloc'un *The Bad Child's Book of Beasts* (1896; *Kötü Çocuğun Hayvanlar Kitabı*) adlı yapıtı da İngiliz saçma şiirinin klasikleri arasındadır. ABD'li çocuk kitabı yazarı Laura E. Richards'ın *Tirra Tirra* (1932) adlı kitabındaki şiirler de Edward Lear'ınkilere andırır.

saçmaya indigeme, Latince REDUCTIO AD ABSURDUM, OLMAYANA ERGI olarak da bilinir, mantıkta, verilmiş öncüllerden mantıksal

bir zorunluluk olarak gelişik ya da saçma sonuçların çıktığını göstererek bir savın yanlışlığını kanıtlama yöntemi. Saçmaya indirgemenin dolaylı kanıt olarak da bilinen biçiminde, kanıtlamak istenen bir önermenin karşıtı ele alınır ve bununla daha önceden kanıtlanmış ya da doğruluğu kabul edilmiş önermeler arasında çelişme olduğu gösterilir. Böylece, bir önermenin doğruluğu, karşıtının saçma ya da gelişik olduğunun gösterilmesiyle kanıtlanır. *Reductio ad absurdum* terimi İngilizcede günlük dilde, bir düşüncüyü saçmalık içeren aşırılıklara götürerek tartışmak anlamında kullanılır.

Sa'd bin Ebi Vakkas (d. y. 600 - ö. y. 678, Akik, Medine), Arap komutan. Sahabenin önde gelenlerinden ve aşere-i mübeşşere-dendi.

Akabe biatlarından sonra Medine'ye göçen ilk Müslümanlardan biri oldu. Bedir (624) ve Uhud (625) savaşlarına katıldı. Müslümanların dinsel ve siyasal bir topluluk olarak tanınmasını sağlayan Hudeybiye Antlaşması'na (628) Müslüman tanık olarak imza koydu.

Halife Hz. Ömer (hd 634-644) tarafından İranlılarla çarpışan İslam orduları başkomutanlığına getirildi. 636'da el-Kadişiye'de karargâhını kurduktan sonra başlayan ve üç gün süren meydan-savaşını hastalığı nedeniyle çarpışmalara katılmadan yönetti. Bütün Irak-ı Arab'ın alınmasını sağlayan bu savaşın ardından Dicle Irmağı kıyısındaki Medain (Ktesiphon) kentini ele geçirdi. 637'de Celula'da İranlıları bir kez daha bozguna uğrattı. 638'de yeni bir garnizon olarak Küfe kentini kurdurdu ve ilk valiliğine getirildi. Hz. Ömer'in kendisinden sonraki halifeyi seçmekle görevlendirdiği kişiler arasında yer aldı. Hz. Osman'ın halife seçilmesinden sonra kısa bir süre yeniden Küfe valiliği yaptı. İzleyen yıllarda siyasal olayların dışında kaldı. Hz. Osman'dan sonra halife olan Hz. Ali'ye biat etmedi.

Sadâbad (Farsçada: "yüz bayındır yer"), İstanbul'da Kâğıthane Deresinin Haliç'e doğru uzandığı düzlükteki eğlence yerine Lale Devri'nde (1718-30) verilen ad.

Kâğıthane Deresi kıyıları, Lale Devri'nden önce de İstanbulluların özellikle Hidrellez'de çok gittikleri bir piknik ve eğlence yeri idi. Haliç'ten kayıklarla, karadan da arabalarla ulaşılan bu sulak ve ağaçlıklı düzlük oldukça bakımlıydı; üstünde padişaha ve devlet adamlarına ait dinlenme ve av köşkleri vardı. Her yıl Hidrellez eğlenceleri burada yapılırdı. 17. yüzyılda İstanbul'da yaşanan ekonomik ve sosyal bunalımın sonucunda, Kâğıthane ve Haliç bu özelliklerini büyük ölçüde yitirdi.

III. Ahmed (hd 1703-30) ve Sadrazam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa, İstanbul'un imarı çalışmaları içinde buraya öncelik verdiler. Alibeyköy'de Sadâbad Kasrı adıyla küçük bir saray, yanına da Sadâbad Camisi ve bir hamam yapıldı. Mermer sütunlar üstüne oturtulan iki katlı köşkün üst katında toplu eğlenceler için geniş bir divanhane ve sofalar vardı; Paris'teki Fontainebleau Sarayı'ndan esinlenilerek yapılmıştı. Çevre düzenlemelerinde de Paris'ten getirtilen plan uygulandı. Kâğıthane Deresinin yatağı değiştirildi ve iki yanına mermer rihumlar yapıldı. Bir ana kanalla küçük kanallar, gerideki korulukta küçük gölcüklere ve havuzlara bağlandı. Vezirler, zenginler ve seçkin kişiler park alanında birer köşk yapmaya özendirildi. Sayıları yüz dolayında olan bu köşkerlerin, Şevkâbad, Hurremâbad, Hayrâbad, Neşetâbad, Kasrı Cinan, Kasrı Nevpeyda gibi adları vardı.

Osmanlı yönetimi halkı siyasal ve ekonomik sorunların dışında tutabilmek için, bu yeni eğlence alanında Hidrellez dışında da sık sık eğlenceler düzenlenmesine ön ayak oluyordu. Bayramlar, cülus yıldönümü, şehzadelerin doğumu, önemli kişilerin evlenmesi vb nedenlerle Sadâbad ilkbahar başından sonbahara değin dolup taşıyordu. "Seyr-i Sadâbad" denen eğlenceler, İstanbul halkının günlük yaşamı içine girdi. Köşkerlerdeki görkemli şölenlerin ardından parkta, padişahın ve vezirlerin de izlediği çeşitli gösteri ve oyunlar düzenleniyordu. Çağdaşlaşmaya yönelik reformlara karşı oldu, egemen sınıfın tutucu kanadı, savurganlığa ve ahlaksal değer yargılarının değişmesine yol açtığı gerekçesiyle bu eğlencelere karşı çıktı. Patrona Ayaklanması'nın(*) yönetime yönelttiği başlıca suçlamalar arasında Sadâbad eğlenceleri de vardı. Bu nedenle de ayaklanmadan en çok bu çevre zarar gördü. Ayaklanmacılar, I. Mahmud'dan zorla aldıkları fermanla Sadâbad köşkerlerini yıktılar. 1740'tan sonra bu çevrede başlatılan imar ve onarım çalışmaları, önceki güzelliği sağlayacak boyutta olmadı. Abdülaziz (hd 1861-76) Çağlayan ve İmrahor kasırlarını yeniletti. 20. yüzyılda küçük sanayi tesisleri için Kâğıthane'nin uygun görülmesi, tarihsel birikimin yok olması sonucunu getirdi. Ayrıca bak. Lale Devri.

Sadâbad Paktı, Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında imzalanan saldırmazlık paktı (8 Temmuz 1937).

Balkanlar ve Doğu Akdeniz'de yayılmacı bir politika izleyen İtalya'nın 1935'te Etiyopya'yı işgal etmesiyle güvenliğini tehlike-de gören Türkiye, daha önce ikili antlaşmalar yaptığı İran, Irak ve Afganistan ile ortak bir dayanışma sağlamaya yöneldi. İtalyan işgalinin Milletler Cemiyeti'nde kınandığı ve İtalya'ya karşı zorlayıcı önlemler alındığı bir dönemde, Türkiye, Irak ve İran arasında Cenevre'de üçlü bir antlaşma imzalandı (2 Ekim 1935). Bu antlaşmayı Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında Tahran'daki Sadâbad Sarayı'nda Sadâbad Paktı'nın imzalanması izledi. 25 Haziran 1938'de yürürlüğe giren Sadâbad Paktı'na göre, taraflar birbirlerinin içişlerine karışmaktan kesinlikle kaçınacak, ortak sınırların dokunulmazlığına saygı gösterecek, birbirlerine karşı saldırıda bulunmayacaklardı. İmzacı devletler kendi aralarındaki sorunları barışçı yollardan çözecek, bu konuda kendi aralarında ortaya konacak yöntemlere uya-caklardı.

Antlaşma beş yıl için imzalanmıştı. Ama taraflardan biri bitim tarihinden altı ay önce antlaşmaya son verdiğini bildirmediğçe, antlaşmanın beş yıl daha uzayacağı kabul edilmişti. Sadâbad Paktı bu hüküm yoluyla II. Dünya Savaşı'ndan (1939-45) sonra da yürürlükte kalmakla birlikte önemini gide-rek yitirdi. 1955'te Bağdat Paktı'nın (sonra-dan Merkezî Antlaşma Teşkilatı (CENTO)) imzalanması, 1979'da Afganistan'daki rejim değişikliği ve 1980'de İran ve Irak arasında patlak veren savaş, Sadâbad Paktı'nın varlık nedenini tümüyle ortadan kaldırdı.

sadak, TIRKEŞ olarak da bilinir, içine ok ve yay konan torba ya da kutu. Değişik biçimlerde yapılırdı. Türk sadığı denen, meşinden, rumi ve hatai işlemeli türleri en başarılı ve güzel örnekleri sayılır. Bunlar avlarda hükümdarlar, şehzadeler, devlet adamları tarafından kullanılırdı. Sedef, fildişi, deri kaplı ya da Edimekârî nakışlı tahtadan sadaklar da yaygındı. Tabanca kılıfı biçiminde olan kutu sadaklar, birkaç yayla bir iki düzine ok alacak genişlikte olurdu. Salt ok koymaya yarayan sadaklar tirdan ya da

Sim, sırma ve değerli taşlarla süslenmiş bir sadak, Topkapı Sarayı Müzesi Hayati Tezel Koleksiyonu

okluk olarak anılır ve süvarilerce kullanılırdı.

Sadak, Necmettin (Sadık) (d. 1890, Isparta - ö. 3 Ağustos 1953, New York, ABD), gazeteci, siyaset ve devlet adamı.

Fransa'da Lyon Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ni bitirdi, bir süre *Progrès* gazetesinde çalıştı (1914). İstanbul'a dönünce Maarif Nezareti Telif ve Tercüme Dairesi üyeliğine, ardından Darülfünun-ı Osmani'de (bugün İstanbul Üniversitesi) Ziya Gökalp'ın kurduğu İctimaiyat (Sosyoloji) Bölümü öğretim üyeliğine getirildi (1916). İstanbul'da arkadaşlarıyla birlikte *Akşam* gazetesini kurdu (1918) ve başyazarlığını üstlendi. Kurtuluş Savaşı'nı destekledi. Sivas mebusu olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girdi. Cenevre Silahsızlanma (1932) ve Montreux (1936) konferanslarına Türkiye delegesi olarak katıldı. Eylül 1947'de Hasan Saka hükümetinde dışişleri bakanlığına getirildi. Bu görevini Ocak 1949'da kurulan Şemsettin Günaltay hükümetinde de sürdürdü. Bakanlığı sırasında önemli uluslararası toplantılarda Türkiye'yi temsil etti. 1950'de Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinden sonra siyasal yaşamdan çekildi.

Necmettin Sadak'ın kaleme aldığı *Sosyoloji* (1936) kitabı, uzun yıllar ortaöğretimde ders kitabı olarak okutulmuştur.

sadaka, İslamda, Tanrı hoşnutluğunu kazanmak amacıyla yoksullara verilen para ya da mal. Doğruluk anlamındaki sâdk sözcüğünden türetilmiştir.

Kuran'da yüzü aşkın âyette sadakanın önemi belirtilir. Tanrı'nın ahbine vefa göstermenin belirtisi sayılan sadaka kişi ile Cennet arasındaki engelleri kaldırır. Sadaka vermekten kaçınan yalnız ahirette cezalandırılmaz; Tanrı onları zenginliklerini yok ederek bu dünyada da cezalandırır. Kuran'a göre sadaka, kişinin acımasına bağlı bir bağış değil, gereksinim fazlası mal üzerindeki yoksulların hakkıdır. Aynı ayrı bütün yoksulları ilgilendirdiği için bir kamu hakkı, eşdeyişle Tanrı hakkıdır (hakkullah). Bu nedenle sadaka bir mümin için toplumsal bir yükümlülük, bir görevdir. İslam hukukçuları sadakayı zorunlu (farz, vacib) ve isteğe bağlı (tatavvu, nafil) olmak üzere ikiye ayırır. Zorunlu sadakalar zekât(*) ve fitredir(*). Bunların verilmiş biçimleri, miktarları, kullanılmaları belirlenmiştir. İsteğe bağlı sadakalarda da gözetilmesi zorunlu kuralları vardır. Buna göre sadaka olabildiğince gizli verilmelidir. Açıktan verilmesi

durumunda da üstünlük taslama, gösterişe kaçma, sonradan başa kakma gibi küçültücü ve incitici davranışlardan kaçınılmalıdır. Sadaka verileceği zaman öncelikle yakından başlayıp uzağa doğru gidilmeli, kişilerin gereksinimlerinin derecesi göz önünde bulundurulmalıdır.

Sadaret, Osmanlı Devleti'nde sadrazamlık makamına verilen adlardan biri. Ayrıca bak. Bâbîâlî; Paşa Kapısı.

sadaret alayı, Osmanlı Devleti'nde göreve yeni atanan sadrazamın sarayda padişah katındaki törenden sonra saltanat arabasıyla makamına gidip resmen göreve başlaması sırasında yapılan tören.

Sadaret alayı, önceleri Yeni Saray (Topkapı Sarayı) ile Paşa Kapısı arasında yapılırdı. 19. yüzyılda padişahlar Dolmabahçe Sarayı'na geçince, Dolmabahçe ile Bâbîâlî arasında hem deniz, hem de kara yoluyla yapılmaya başladı. Saltanat kayığıyla Sirkeci'deki Vezir İskeleyi'ne gelen sadrazam, yanında şeyhülislam da olmak üzere saltanat arabası ve alay askerleriyle Bâbîâlî'ye çıkardı. Sadaret alayı, vezirler, kaptaniderya ve kazaskerlerin hazır bulunduğu salon-da, sadaret hatt-ı hümayununun amedci tarafından yüksek sesle okunması, sadrazamın şeyhülislamdan başlayarak teşrifattakilere hıl'atlar giydirmesi ve hediyeler vermesiyle sona ererdi.

sadaret kaymakamı, KAYMAKAM PAŞA olarak da bilinir, sefere çıkan Osmanlı sadrazamına İstanbul'da vekâlet eden vezir.

Sadaret kaymakamlığına kubbealtı vezirlerinden biri, genellikle de Divan-ı Hümayun üyelerinin en kademeli olan ikinci vezir getirilirdi. İstanbul'daki sadaret vekiline kaimmakam-ı Âsitane ya da İstanbul kaymakamı denirdi. Sadrazam seferdeyken İstanbul dışına çıkan padişahın yanında ayrıca bir rikâb kaymakamı ya da rikâb-ı hümayun kaymakamı bulunurdu. 17. yüzyılda padişahlar çoğu zaman Edirne'de oturduklarından, sadrazam İstanbul'dayken bile bir rikâb kaymakamı atanırdı. Ama rikâb kaymakamının önemli bir yetkisi yoktu. Yalnızca bostancıbaşı ile sekbanbaşına buyruk verebilir ve başkentteki hükümet çalışmalarını konusunda padişaha bilgi sunardı.

Sadaret kaymakamlığına atanan vezir, sadrazamla birlikte padişahın katına girerek kürk giyer, orduyu ve sadrazamı sefere uğurladıktan sonra yönetim yetkilerini kullanmaya başlardı. Ama sadrazamın gittiği bölgeye ilişkin konulara karışmazdı. Vezir, beylerbeyi, sancakbeyi atamalarını da sadrazam cepheden yapardı. Sadaret kaymakamı, sadrazamın başkanlık ettiği ikinci divanın yerine kurulan kaymakam divanının başkanlığını yapar, ayrıca belirli günlerde Divan-ı Hümayun toplantılarına katılırdı. Aldığı kararlar, rikâb defteri denen özel kütüğe yazılırdı. III. Murad dönemine (1574-95) değin sadaret kaymakamında bir mühr-i hümayun da bulunurdu.

1828'deki yönetim düzenlemelerinde merkezdeki vezirlerin üstünde bir konum olarak öngörülen sadaret kaymakamlığı, Tanzimat döneminde modern anlamda hükümet organlarının oluşturulmasının ardından kaldırıldı.

sadaret kethüdasi, KETHÜDA-YI SADR-İ ALİ olarak da bilinir, Osmanlı Devleti'nde sadrazamın, iç işlerdensorumlu birinci derecedeki yardımcısı.

18. yüzyıla değin, sadrazamın özel işleriyle ilgilenmek dışında resmî bir sorumluluğu yoktu. Sadaret kethüdalığı Nevşehirli Da-

mat İbrahim Paşa'nın sadrazamlığı döneminde müsteşarlık konumuna getirilerek büyük mansıblardan sayıldı. Divan-ı Hümayun'un işlevini yitirmesi ve Bâbîâlî'nin önem kazanmasıyla sadaret kethüdasi, "hademe-i Bâbîâlî" denen ve aralarında reisül-küttab, çavuşbaşı, tezkireci, mektubi ve teşrifatçının da bulunduğu bürokratların şefi durumuna geldi. Genellikle vezirlerden seçilen sadaret kethüdalının çoğu sonradan sadrazamlığa atandı. Sadaret kethüdasının başlıca görevleri, kamu yönetiminin en üst düzeydeki işleyişini yönlendirmek, sadarete gelen önemli her belgenin ilk incelemesini yapmak ve konuya ilişkin görüş belirleyerek sadrazama sunmak, Sadaret'ten çıkacak her yazılı buyruk üzerinde sadrazama danışmanlık etmek, belgelere pençe(*) koymak ve buyruldu şifrelerini hazırlamaktır. Sadrazam, kethüdadın gelen belgelere çekinmeden sah(*) koyabilir.

Sadaret kethüdalığının yerini 1835'te Umur-ı Mülkiye Nezareti aldı; o da 1837'de Umur-ı Dahiliye ya da Dahiliye Nezareti(*) oldu.

Saddam Hüseyin bak. Hüseyin, Saddam

saddha (Pali dilinde "iman"), Sanskrit SRADDHA. Budacılıkta, doğru anlama ve doğru düşünme aşamalarından önce Buda'nın öğretisinin ilkece kabul edilmesi. Budacılık, doğaüstü bir güce ya da Buda'nın sözüne bağlı olmaksızın, öğretinin tümüyle deneysel olarak doğrulanabileceği ilkesinden yola çıkar. Sekiz Aşamalı Yol'a girebilmek için önce iman yoluyla Buda'nın öğretisinin ve manastır düzeninin (tri-ratna) kabul edilmesi gerekir. Bunlar daha sonra dolaysız deneyim ve doğru bir anlama yetisinin gelişmesiyle doğrulanabilir. Mahayana Budacılığının bağımsız mezheplerinde çok ağırlık verilen *saddha*, bilgelige eşit düzeyde yüceltilir ve birçok kimse için kurtuluşa ulaşmanın en uygun yolu olarak görülür. An Toprak mezheplerinde, örneğin Buda Amitabha'nın adını yürekten çağırmak, müminlerin Buda'nın Bau Cenneti'nde (An Toprak) yeniden doğmaları için yeterlidir.

Saddharmapundarika-sutra (Sanskrit dilinde "İyi Yasa [ya da Doğru Öğreti] Üzerine Özdeyişler Derlemesi"), Doğu Asya'da etkili Mahayana Budacılığının en eski metinlerinden biri. Japon Tendai (Çince Tiantai) ve Niçiren mezhepleri tarafından gerçeğin özü, başka birçokları tarafından da çok önemli bir din klasiği olarak kabul edilir. Çin'de *Miaofo lianhua jing* ya da *Fahua jing*, Japonya'da *Myoho-enge-kyo* ya da *Hoke-kyo* adlarıyla anılır.

Metinde, çağlar önce tam Aydınlanmaya ulaşmış olan Buda'ya tapınmanın gerekliliği yer yer mucizelerle kanıtlanır. Bu yüceltme karşısında, Hinayana Budacılığının kurtuluş ve ermişlik ülkeleri sıradan kalır. Burada bütün insanlar sayısız *bodhisattva*'ların (geleceğin Buda'sı) kaymasıyla, tam aydınlanmış Buda'ya erişmeye çağılır.

Çoğu manzum 28 bölümden oluşan ve birçok kutsal sözcük içeren *sutra* Çince'ye ilk kez 3. yüzyılda çevrildi. Hem Çin'de hem de Japonya'da *sutra*'yı ilahi biçiminde okumanın insanı kurtuluşa ulaştırdığına inanılırdı.

saddik, TSADDIK ya da TZADDIK (İbranicede "siddik", "doğru kişi") olarak da yazılır, çoğul SADDIKIM, TSADDIKIM ya da TZADDIKIM, Yahudiliğin dinsel ülkelerini benliğinde taşıyan kişi. Tevrat'a göre doğru ve adil davranan, hükümdarsa saltanatında bu ilkelere uyan ve bundan sevinç duyan kimse. Talmud'a(*) göre dünya, doğru-

luktan şaşmaz (*gamur suddik*) 36 kişinin erdemi sayesinde varlığını sürdürmektedir. Gene Talmud'a göre bu kişilerin bazı özel ayrıcalıkları, ama bunların yanında da bazı özel yükümlülükleri vardır. Yaşamları Tora'nın canlı bir ifadesi olarak görüldüğünden davranışları öğretilerinden bile önemlidir. Çağdaşlarının günahlarından kısmen sorumlu tutulurlar; dualarının kabul edilip edilmediğini de bildikleri varsayılır.

18. yüzyılda ortaya çıkan Hasidilikte(*) dinsel önder olarak görülen bu kişilerin şefaet yetkisi olduğu kabul edildi. Hasidiliğin ilk dönemlerinde sürekli dolaşan *saddik*'lar 18. yüzyılın sonlarına doğru evlerinde oturup gelenlere öğüt ve bilgi vermeye, para karşılığında şefaetçi olacaklarının güvencesi sayılan *kittel*'ler yazmaya başladılar. Bu gelişmeler bir zamanlar Yahudi cemaatlerinde ruhani açıdan önemli rol oynayan bir kurumun gitgide yozlaşmasına yol açtı.

Sade, Marquis de, asıl adı SADE KONTE DONATIEN-ALPHONSE-FRANÇOIS (d. 2 Haziran 1740, Paris - ö. 2 Aralık 1814, Charenton, Paris yakınları, Fransa), crotik yapıtlarıyla sadizm terimine adını veren Fransız yazar.

Condé prensleriyle akraba olan Sade ailesinin önceki kuşaklarının üyeleri arasında 14. yüzyılda İtalyan şair Petrarca'nın ölüm-süzleştirdiği Laure de Noves gibi ünlüler de vardı. Condé malikânesinde doğan Sade'in babası o sırada diplomatik bir görevdeydi; annesi ise Condé prensesinin nedimelerindendi. Fransa'nın çeşitli bölgelerindeki mülklerin vârisi olan Sade, Ebreuil Manastırı'nın başkeşişi olan amcasının yanında öğrenime başladı. Daha sonra Paris'teki Louis-le-Grand Lisesi'nde okudu. 1754'te orduya katıldı. Yedi Yıl Savaşı'ndan sonra 1763'te askerlikten ayrıldı. Aynı yıl, Paris *Parlementi* (Yüksek Mahkeme) başkanının kızıyla evlendi. Eşinden Louis-Marie ile Donatien-Claude-Armand adlarında iki oğlu ve Madeleine-Laure adında bir kızı oldu.

Sade daha evliliğinin ilk aylarında oyuncu La Beauvoisin'le bir ilişki kurdu. Arcueil'deki evine çağırdığı fahişelere cinsel amaçla çeşitli biçimlerde eziyet ettiğinin öğrenilmesi üzerine, kralın emriyle Vincennes Kalesi'ne hapsedildi. Birkaç hafta sonra serbest bırakılınca sefiş yaşamına döndü ve büyük borç altına girdi. 1768'de Rose Keller olayı olarak bilinen büyük bir skandalın kahramanı oldu. Paris'te tanıştığı bir fahişe olan Rose Keller'i Arcueil'deki evine götürmüş, orada hapsedmiş ve cinsel eziyette bulunmuştu. Kaçmayı başaran Keller, çevrede oturanlara markının kendisine yaptığı eziyetleri anlatarak vücudundaki yaraları gösterince, Sade yakalanarak Lyon yakınındaki Pierre-Encise Kalesi'nde hapsedildi.

Cezası bittikten sonra La Coste'taki şatosuna çekildi. Haziran 1772'de para bulmak için Marsilya'ya gitti. Orada uşağı Latour aracılığıyla bazı fahişeler bulup sapkın cinsel ilişkilerini sürdürdü. Ayrıca Latour'la da eşcinsel ilişkide bulundu. Sade'in ikram ettiği afrodizyaklı şekerlemelerden bol bol yiyen genç kadınların mideleri rahatsızlanınca zehirlendikleri korkusuna kapılmalan üzerine Sade ve Latour Sardinya kralının malikânesine kaçtılar ama burada tutuklandılar. Aix *Parlementi*'ni onları giyaben ölüme mahkûm etti ve 12 Eylül 1772'de maketleri idam edildi. Miolans Kalesi'nden kaçan Sade, sığındığı La Coste'taki şatosunda yeniden eşiyle bir araya geldi. Artık onun zevklerini paylaşmaya başlayan kansıyla birlikte çevredeki genç kızları ve erkek çocukları şatolarında alıkoydular. Komşuları krallık savcısına şikâyet edince Sade, bir rahibe olan baldızy-

la İtalya'ya kaçtı ve onunla metres hayatı yaşamaya başladı. 4 Kasım 1776'da La Coste'a döndü. Birbirini izleyen skandalların ardından Paris'e dönüşünde tutuklandı ve 13 Şubat 1777'de Vincennes Kalesi'nde hapsedildi.

Sade, cezaevindeki sıkıntı ve öfkesini erotik romanlar ve oyunlar yazarak giderdi. Haziran 1782'de tamamladığı *Dialogue entre un prêtre et un moribond* (Bir Papazla Ölüm Döşegindeki Bir Adam Arasında Konuşma) adlı yapıtında ateist olduğunu açıkladı. Avukatına ve eşine yazdığı mektuplar keskin bir zekâyı ve isyancı bir ruhu yansıtıyordu. 27 Şubat 1784'te Paris'te Bastille'e nakledildi. 12 metre uzunluğunda bir top kâğıt üzerine yazdığı *Les 120 Journées de Sodome ou l'école du libertinage*'da (1931-35; Sodom'un 120 Günü ya da Çapkınlık Okulu) cinsel sapkınlığın pek çok türü canlı bir biçimde betimleniyordu. 1787'de ünlü romanı *Les Infortunes de la vertu*'yü (Erdemin Acıları), 1788'de de daha sonra *Les Crimes de l'amour, nouvelles héroïques et tragiques, précédées d'une idée sur les romans* (Aşkın Suçları, 1967, 1990) adıyla derlenen öyküleri yazdı.

Sade, 14 Temmuz 1789'daki Bastille baskınından birkaç gün önce pencereden "Mahkûmları katlediyorlar, bizi kurtarmalısınız" diye bağırmıştı. Bunun üzerine gönderildiği Charenton Akıl Hastanesi'nde 2 Nisan 1790'a değin kaldı. Serbest bırakılınca Comédie-Française'e ve başka tiyatrolara oyunlarını önerdi. Oyunlarından beşi kabul edildi ama bunların hepsi sahneye konmadı. Karısından ayrıldıktan sonra Quesnet adındaki genç ve dul bir tiyatro oyuncusuyla yaşamaya başladı. *Justine, ou les malheurs de la vertu* (1791, *Erdemle Kırbacılanan Kadın*, 1974) ve *Juliette, ou la suite de Justine*'i (1798; Juliette ya da Justine'in Devamı) bu dönemde yazdı. 1792'de Paris'te Mızraklı Alay'ın Devrimci Bölümü'nün başına getirildi. Paris'teki hastaneleri denetleyen kurulda görev aldı ve yurtsever söylevler yazdı. Terör Döneminde, kendisinin birkaç kez hapse girmesine neden oldukları halde, kayınbabası Montreuil ile eşinin hayatını kurtardı. Devrim yanlısı konuşmalarına karşın ılımlılıkla suçlandı, adı yanlışlıkla karşıdevrimci göçmenler listesine alındı. Robespierre'in devrilmesinden bir gün önce, giyotine gönderilmekten şans eseri kurtuldu. Bu sırada Quesnet'yle birlikte yoksulluk içinde yaşıyordu.

Sade 6 Mart 1801'de yayımcısının bürosunda tutuklandı. Yanında *Justine* ve *Juliette*'in baskıları ile birkaç elyazması vardı. Yeniden Charenton'a gönderildi, orada gene olay çıkardı. Bütün protestolarına karşın ona her türlü hareket özgürlüğünü yasaklamaya karar vermiş olan Napolion'u etkileyemedi. Gene de hastalara rol vererek oyunlarını Charenton'da sahnelemeyi başardı. On ciltte tamamlamayı düşündüğü *Les Journées de Florbelle ou la nature dévoilée*'nin (Florbelle Günleri ya da Peçesiz Doğa) adlı bir roman yazmaya başladı. Bu romanın tamamladığı iki cildi ve başka elyazmaları ölümünden sonra büyük oğlu tarafından yakıldı.

Yapıtlarında bütün güdülerin suç işlemeye yol açsa bile özgür bırakılmasını savunan Sade, kimilerine göre insan biçimine bürünmüş mutlak kötülüktü. Kimileriyse onu arzulara gem vurulmasına karşı çıkmış bir özgürlük savunucusu olarak gördü. Sade'in yapıtları 19. yüzyıl boyunca, özellikle yazarlar ve sanatçılar arasında yaygın bir biçimde okundu. 20. yüzyıl başlarında Fransız şair Guillaume Apollinaire'in çabalarıyla Sade'in kültür alanındaki değeri kabul edilmeye

başladı. Sade lanetli yazarların (*écrivains maudits*) ilki sayılmaktadır.

Sadeddin Efendi (HOCA), tam adı MEHMET SADEDDİN EFENDİ (d. 1536, İstanbul - ö. 2 Ekim 1599, İstanbul), Osmanlı tarihçi. 1299-1520 arasındaki olayları anlatan *Tacü't-Tevarih* adlı Osmanlı tarihiyle tanınmıştır.

I. Selim'in (Yavuz) nedimi İsfahanlı Hasan Can'ın oğuydu. Karamani Mehmed Efendi ve Ebussuud Efendi gibi dönemin ünlü bilginlerinden medrese öğrenimi gördü. 1555'te mülazemet alarak müderrisliğe başladı ve sahn derecesine kadar yükseldi (1571). Şehzade Murad'ın (sonradan III. Murad) hocalığına atandı. III. Murad'ın 1574'te tahta çıkmasıyla, padişah hocası olarak devletin iç ve dış politikasında etkili olmaya başladı. 1595'te başa geçen III. Mehmed'in de hocalığına getirildi ve 1596'da Avusturya seferine çıkmasını sağladı. Haçova Meydan Savaşı'nın (25-26 Ekim 1596) Osmanlı ordusu aleyhine geliştiği bir sırada umetsizliğe düşen III. Mehmed'i savaşı yönetmeye ikna etti. Ayrıca ordu vaizlerini birlikler arasına göndererek savaşın kazanılmasında önemli rol oynadı. Bir ara Safiye Sultan'ın ve rakiplerinin etkisiyle padişah hocalığından alındıysa da kısa bir süre sonra yeniden bu göreve atandı. Nisan 1598'de de şeyhülislamlığa getirildi. İki padişahın hocalığında bulunup şeyhülislam olduğu için kendisine "camiü'r-riyaseteyn" unvanı verildi.

Sadeddin Efendi, Muslihiddin Larî'nin *Mir'atü'l-Edvar* ve *Mirkanü'l-Ahbar* adlı Farsça genel dünya tarihini Sokollu Mehmed Paşa'nın isteği üzerine düzeltip genişleterek Türkçeye çevirdi. Bu arada Osmanlı Devleti'ne ilişkin bölümü eksik ve hatalı bularak yeniden yazdı. *Tacü't-Tevarih* (1862-63, 2 cilt) olarak bilinen bu yapıtı kaleme alırken kendisinden önceki tarihçilerden Aşıkpaşazade, İdris Bitlisi, Neşri, Hadidi ve Ahmedî'nin yapıtlarından da yararlandı. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan I. Selim döneminin sonuna değin geçen olayları kapsayan yapıta, daha sonra olayları 1554'e değin getiren ekler yazılmıştır. İsmet Parmaksızoglu'nun sadeleştirerek 1974-79 arasında beş cilt olarak yeniden yayımladığı *Tacü't-Tevarih*'in tümü Almanca, İtalyanca ve Fransızcaya, bazı bölümleri de İngilizce, Rusça, Macarca ve Latinceye çevrilmiştir. Sadeddin Efendi'nin babasından verdiği bilgilerden yararlanarak yazdığı I. Selim'in saltanatı ve yaşamı hakkında birtakım bilgiler veren *Selimname* (1863) adlı bir yapıtı daha vardır. Bu yapıt, tarihinin ikinci cildinin sonunda yer alır.

Sadeddin Köpek (ö. y. 1239, Beyşehir), Anadolu Selçuklu veziri. II. Keyhusrev döneminde devlet yönetiminde büyük etkisi olmuştur.

Konya'nın Türk asıllı zengin ve saygın bir ailesindendi. 1226'da Harput yakınlarında Eyyubilere karşı yapılan savaşa katılarak askeri yeteneğini gösterdi. Emir-i şikâr olarak devlet hizmetine girdi. Bir süre sonra emir-i mimar oldu. Bu görevi sırasında I. Keykubad'ın bayındırlık ve imar hareketinde önemli hizmetlerde bulundu. I. Keykubad'ın ölümünden (1237) sonra, veliaht gösterdiği küçük oğlu Kılıç Arslan'ın bazı devlet adamları ve Harezm emirlerince tanınmasına karşın, daha erken davranarak I. Keykubad'ın büyük oğlu II. Keyhusrev'in Anadolu Selçuklu tahtına çıkmasını sağladı. Kendisi de emirü'l-ümera oldu. Daha önce kardeşini taniyan emirlerin sadakatinden emin olmayan II. Keyhusrev'in çekingenliğinden ve kararsızlığından yararlanarak rakiplerini sultana karşı oldukları iddiasıyla

birer birer ortadan kaldırdı. Sultanı bütünüyle etkisi altına alarak rakipsiz kalınca, kendisinin I. Keyhusrev'in gayri meşru çocuğu olduğu söylentisini yaymaya başladı. Tahtı ele geçirmeye çalıştığını anlayan II. Keyhusrev'in düzenlediği bir davette öldürüldü.

Sadeddin Köpek, emir-i mimar olarak I. Keykubad'ın isteği üzerine Beyşehir Gölü kıyısında Kubadabad Sarayı'nı ve Konya-Aksaray arasında kendi adına Zazadin Hanı olarak bilinen kervansarayı yaptırmıştır.

Sadeddin Teftazani, tam adı SADEDDİN MESUD BİN ABDULLAH ET-TEFTAZANİ (d. 1322, Teftazan, Horasan - ö. 1389, Serahs). İslam bilgini. Tefsir, hadis, kelam, dil, mantık, fıkıh gibi konulardaki yapıtları yüzyıllar boyunca medreselerde ders kitabı olarak okutulmuştur.

Dönemin ünlü bilginlerinden Adudeddin el-İci ve Kutbeddin er-Razi et-Tahtani'den dersler aldı. Fergamud, Herat, Gucduvan, Gülistan, Fars ve Harezm bölgelerini gezerek birçok bilginle görüştü. Bir süre Muzafferî'nin hizmetinde bulundu. Harezm bölgesini işgal eden Timur tarafından Semerkand'a götürüldü. Burada, daha önceden tanıştığı ünlü bilgin Cürcani'yle çeşitli tartışmalara girdi, medreselerde dersler verdi. Timur'un Anadolu seferine katılarak Osmanlı bilginleriyle tanıştı ve onlarla çeşitli tartışmalara katıldı. Bu, Teftazani'nin Osmanlı ülkesinde tanınmasını ve yapıtlarının medreselerde okutulmasını sağladı. Bir tartışmada Cürcani'nin Timur tarafından galip ilan edilmesine içerleyerek ders vermeyi bıraktı ve kısa bir süre sonra da öldü.

Daha 16 yaşındayken Zencani'nin (ö. 1256) dil konusundaki *Tasrifü'l-l'zzi* adlı kitabına bir yorum yazarak ilk yapıtını veren Teftazani, İslam bilimlerinin hemen bütün dallarında yazdı. Öteki önemli yapıtları arasında *İrşadü'l-Hadi, el-Mutavvel, Muhtasar, Şemsiye, Tehzibü'l-Manık ve'l-Kelam, Şerhü'l-Akaidi'n-Nesefiye, Fadihanü'l-Mülhidin, et-Telvi ila Kefi Hakaikü'l-Tenkih, Şerhü Şerhi'l-Muhtasar fi'l-Usul, el-Miftah, İhtisarü Şerhi Telhisi'l-Camiü'l-Kebir li Şeybani ve Şerhi'l-Keşaf* sayılabilir.

sadhana (Sanskrit dilinde "farkına varma"), Tibet'teki Tantra Budacılığında başlıca meditasyon biçimi.

Sadhana yapan kişi tannısal bir varlığı anarak onunla özdeşleşir ve sonunda onu özümser. *Sadhana* sırasında kutsal beden hareketleri (*mudra*) yerine getirilir, kutsal sözler (*mantra*) söylenir ve zihinde kutsal desenlerle tannıların görüntüleri canlandırılır. Görüntülerin nasıl canlandırılacağı ve her biri için hangi *mantra*'ların kullanılacağı çoğu tannı için hazırlanmış yazılı *sadhana* larda belirtilir. Bu tür derlemelerden biri, 5-11. yüzyıllar arasında yazıldığı sanılan *Sadhanamala*'dır. Derlemeye yer alan 300 *sadhana*'dan bazıları çeşitli pratik amaçlar güder; bazıları da tinsel bilinçlenmede daha yüksek aşamalara yükselmeyi amaçlar. Yazılı *sadhana*'lar heykeltıraşlar ve ressamlar tarafından da kullanılır.

Gitgide daha yüksek aşamalardaki tannıların görüntülerini zihinde canlandırmayı tam öğrenebilmek için yıllar boyunca her gün birkaç saat çalışmak gerekir. Bunun sonunda ulaşılan bilinçlilik düzeyinde ortaya çıkan, olguların birer yanılsama olduğu ve kişinin mutlakla özdeşliği gibi kavramların artık deneysel birer gerçeklik olduğu öne sürülür.

sadhu ve svami, SADDHU ve SVAMİN olarak da yazılır, Hindistan'da ermiş ya da kutsal kişi. Değişik inançlara bağlı gerçek ermişlerin yanı sıra yoğun bir fiziksel ve tinsel

Bir sadhu
J. Allan Cash

disipline girmek için evini terk eden erkekler ve kadınlar, münzeviler, büyücü ve falcılar da sadhu sayılır. Svami terimi ise genellikle belirli bir tarikatla bağlı çileciler için, son yıllarda da özellikle Ramakrişna Misyoneri keşişler için kullanılmaktadır. Tanrı Şiva kültüne bağlı sadhu'lara sannyasin ya da dasnami sannyasin, Tanrı Vişnu kültüne bağlı keşişlereyse genellikle vaigyan adı verilir. Tinsel amaçlarla belirli yoga kurallarını uygulayan çileciler yogin ya da yogi olarak anılır. Caynacı çilecilere muni, Buda'nın öğretisine bağlı kalanlara ise bhikkhu denir.

Sadhu'lar ya belirli bir tarikatın manastırlarında (matha) yaşarlar, ya tek başlarına ya da küçük gruplar halinde dolaşırlar ya da kulübe ve mağaralarda inzivaya çekilirler. Genellikle yoksulluk ve bekârlık andı içirler, sadaka olarak verilen yiyeceklerle yaşamlarını sürdürürler. Giysi ve süsleri bağlı bulundukları tarikatla göre değişmekle birlikte genellikle safran rengi (bazen de beyaz) cübbe giyerler. Başlarını kazıtlar, bazen de saçlarını omuzlarına kadar uzatır ya da topuz yaparlar. Yanlarında bir değnek (danda), bir su kabı (kamandalu), bir sadaka çanağı ve tespih bulundururlar.

Sadhu'lar ay tutulması ya da mela (yıkama töreni) gibi önemli dinsel olaylarda bir araya gelirler. Yıl boyunca Varanasi (Benares) ve Hardvar gibi kutsal kentlerde kalabalık sadhu gruplarına rastlanır.

Sadık Bey (MİRALAY) (d. 1869, İstanbul - ö. 23 Şubat 1940, İstanbul), asker ve siyaset adamı.

Mekteb-i Harbiye'yi bitirdi (1882). Aynı okulda bir süre öğretmen olarak görev aldı, daha sonra Trablusgarp ve Suriye'de bulundu. Manastır'da görevliken Halvetiye tarikatına girdi. Aynı dönemde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nde görev aldı ve Manastır şubesinin başkanı oldu. II. Meşrutiyet'in ilanı (1908) sırasında üstlendiği önemli rol nedeniyle büyük ün kazandı ve örgütte hızla yükseldi. Debre mutasarrıflığı görevinde bulundu, daha sonra Harbiye Nezareti Süvari Dairesi ikinci başkanı oldu. İttihat ve Terakki yönetimiyle anlaşmazlığı üzerine miralay rütbesindeyken askerlikten ayrıldı, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın kurucuları arasında yer aldı (1911). Bir süre sonra Şaban Efendi ve Gümölcineli İsmail Bey ile

birlikte örgütün yönetimini ele geçirdi. Halaskâr Zabitan (Kurtarıcı Subaylar) Grubu adlı askeri komiteyi yönlendirerek 1912'de İttihat ve Terakki hükümetini düşürdü. İttihat ve Terakki'nin 23 Ocak 1913'teki Bâbîâli Baskını'yla yönetime yeniden el koymasının ardından Paris'e, oradan da Mısır'a kaçtı.

Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918) sonrasında yeniden ülkeye döndü (25 Nisan 1919). Heyet-i Ayan üyeliğine getirildi. Yeniden canlandırılan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın başkanlığına seçildi. İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nde görev aldı. Kurtuluş Savaşı (1919-22) sonrasında 5 Kasım 1922'de İngiliz elçiliğine sığındı. Bir İngiliz gemisiyle Romanya'ya gitti.

Sadık Bey 1924'te 150'likler listesine alındı; 1927'de de vatandaşlıktan çıkarıldı. 1938 affında ülkeye dönmedi. Daha sonra Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye başvurarak, vatan haini sayılmaması ve emeklilik hakkının tanınması koşuluyla Türkiye'ye dönmek istediğini bildirdi. İnönü'nün girişimiyle İstanbul'a döndüğü gece öldü.

Sadık Çubek (d. 5 Ağustos 1916, Buşir, İran), İran'ın önde gelen çağdaş yazarlarından. Daha çok kısa öyküleri, oyunları ve romanlarıyla tanınır. Tek bir tema üzerinde yoğunlaşan, pek az ayrıntıya yer veren ve girift, yapıtları İran minyatürleriyle karşılaştırılmıştır.

Çocukluğu İran'ın Şiraz kentinde geçti. 1937'de Tahran'daki American College'ı bitirdi. Edebiyat dersleri aldığı İranlı ünlü yazar Sadık Hidayet ile Henry James, William Faulkner ve Ernest Hemingway gibi ABD'li yazarlardan etkilendiye de kendine özgü üslubunu geliştirmekte gecikmedi. Günlük konuşma diliyle yazdığı yapıtlarında karakterlerinin ruhsal durumunu başarıyla işledi. Öykülerinde titiz bir gerçekçiliği sergiledi.

Çubek'in en ünlü yapıtları, her biri günlük yaşamın bir yönünü yansıtan 11 bölüme ayrılmış öykü derlemesi *Hayme-i Şebbazi* (1955; Kukla Gösterisi), *Entari ki lutiyeş mürde bud* (1949; Sahibi Ölen Maymun), yergili oyunu *Tup-i lastiki* (1962; Lastik Top) ve *Tengsir* (1963) ile *Seng-i Sabur* (1967; Sabır Taşı) adlı iki öyküsüdür. Çubek ayrıca İngilizceden Farsçaya çok sayıda çeviri yapmıştır. Lewis Carroll'ın *Alice's Adventures in Wonderland* (1865; *Alis Harekalar Diyarında*, 1956, 1985) ve *Through the Looking-Glass* (1871; *Alis Aynanın İçinde*, 1985) adlı yapıtları bunlar arasındadır.

Sadık Rıfat Paşa, tam adı MEHMET SADIK RIFAT PAŞA (d. 1807, İstanbul - ö. 1857, İstanbul), Osmanlı devlet adamı ve yazar. Askerlik, maliye, iktisat ve eğitim konularındaki reformcu düşünceleriyle tanınır.

Hazine Odası'nda ve Sadaret Mektubi Kalemî'nde çalıştı. Kısa sürede hızla yükselerek 1837'de amedi, ardından Viyana orta-elçisi, 1838'de de hariciye müsteşarı payesiyle Viyana büyükelçisi oldu. Avusturya imparatoru Ferdinand'ın 1838'de Lombardiya ve Venedik kralı olarak taç giydiği törene katılmak için Viyana'dan İtalya'ya yaptığı yolculuğu, 1858'de yazdığı *İtalya Sefaretnamesi*'nde anlattı. 1840'tan sonra hariciye müsteşarlığı, maliye nazırlığı, ilki 1842'de olmak üzere dört kez hariciye nazırlığı ve dört kez de Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye başkanlığı yaptı. 1854'te Meclis-i Ali-i Tanzimat üyesi oldu.

Tanzimat döneminin aydın reformcularından olan Sadık Rıfat Paşa, büyük ölçüde Batılı düşünürlerden etkilenmişti. *Idare-i Hükümetin Bazı Kavaid-i Esasîyesine Dair Risale*'sinde devlet ve hükümet kavramlarını tanımlamış, devletin bir hukuk devleti

olması gereğini belirtmiş, devlet başkan ve adamlarının davranışlarının toplum yararına olması gerektiğini belirtmiştir. *Avrupa'nın Ahvaline Dair* adlı risalesindeyse askeri, mali ve iktisadi konular üzerinde durmuştur. Henüz Viyana büyükelçisiyken II. Mahmud'a sunduğu bir layihada toplumsal, siyasal ve iktisadi konularda köklü reform ve önlemler önermiştir. *Risale-i Ahlak*'ta çocuklara öğütler veren Sadık Rıfat Paşa, yazılarında eğitim konusu üzerinde de önemle durmuştur. Yapıtlarının bazıları *Müntahabât-ı Asâr-ı Rıfat Paşa* (1859) adı altında topluca basılmıştır.

Sadi (ŞİRAZLI), asıl adı MUŞERREFEDDİN MUSLİHİDDİN (d. y. 1213, Şiraz, İran - ö. 9 Aralık 1291, Şiraz), klasik İran edebiyatının en büyük şairlerinden biri.

Babası Muslihiddin'i çocukluğunda yitirdi. Bağdat'taki ünlü Nizamiye Medresesi'nde geleneksel İslam öğrenimi gördü. 1258'deki Moğol istilası üzerine İran'dan ayrıldı; Anadolu, Suriye, Mısır ve Irak'ı gezdi. Yapıtlarında Orta Asya ve Hindistan'a gittiğinden de söz ederse de, bunu doğrulayan kanıt yoktur. Kuzey Afrika'da Franklara tutsak düştü ve Trablusgarp Kalesi'nde çalıştırıldı. İyice yaşlandıktan sonra Şiraz'a döner geldi.

Sadi takma adını, atabeg Sa'd bin Zengi'den aldı. En tanınmış yapıtları *Bostan* (1257; *Bostan*, 1934, 1975) ve *Gülistan*'dır (1258; *Gülistan*, 1941-1975). *Bostan*(*) бүтүнүлө менсөвү тарзанда yazılmıştır. Мүс-лүмәнлүгүн деңер вердеңи адает, өзгүрлүк,

Sadi, *Gülistan*'daki minyatürden ayrıntı, 17. yy; British Library, Londra
British Library, Londra

alçakgönüllülük, kanaatkârlık gibi erdemleri öven öyküleri, meselleri içerir; dervişlerin davranışlarını, ayin sırasında kendilerinden geçmelerini anlatır. *Gülistan*(*) genelde düzyazıdır. Öyküler, kişisel anekdotlar içerir. Metnin içine kısa şiirler, dövizler, öğütler, eğlendirici gözlemler serpiştirilmiştir. Sadi, insan varlığının saçmalığını çok iyi anladığını gösterir. Hükümdarların her gün değişen keyiflerine göre hareket etmek zorunda olanların kaderiyle dervişlerin özgürlüğünü karşılaştırır.

Sadi, Batılı araştırmacıların çok ilgisini çekmiştir. *Bostan* ve *Gülistan*'dan başka medhiyeleri, lirik şiirleri, insanlarını yaşantılarından söz eden kasideleri ve 1258'de Moğolların Bağdat'ı işgali üzerine yazdığı ağıtlarıyla da tanınmıştır. Çeşitli şiirleri *Gazeliat* (Gazeller) ve *Kasaid*'de (Kasideler) toplanmıştır. Birkaç Arapça yapıtı da vardır. Hikmet İlaydın'ın yapıtı *Sadi: Hayaan, Sanan, Eserleri* 1954'te yayımlanmıştır.

Sadiler, 1548-1659 arasında Fas'ı yöneten İslam hanedanı. Filalilerle(*) birlikte, Fas Şerifleri olarak adlandırılır.

13. yüzyılda Draa vahasına yerleşen Sadilerin, Fas'ın güney ucunda 16. yüzyılda değin önemli bir siyasal etkinliği olmadı. Porte-

kizliler, Agadir limanının kurulmasından sonra Sus bölgesine yönelik saldırgan bir politika izlemeye başlayınca Sus'taki Murabıtlar buna karşı bir Sadinin önderliğinde direnişe geçtiler, ama önemli bir sonuç elde edemediler. Sadiler bu kez Safi kentindeki Portekizlilerle savaşa kabilelere karşı dövmek üzere buraya gelerek Güney Fas'ı ve Marakeş'i fethettiler, daha sonra da Vattasilerle çarpıştılar. 1541'de Portekiz'in elindeki Agadir'i ele geçirerek güçlerini artırdılar. On yıl sonra Fas'ın kuzeyini de ele geçirdiler.

Sadilerin, Cezayir'de Osmanlılarla savaşmakta olan İspanyollarla kurdukları ittifak önemli bir sonuç vermedi. Portekiz kralı Sebastião'nun (hd 1557-78) devrik şeriflerinden birini yeniden tahta çıkarma girişimi Sadilerin kanlı bir zaferiyle sonuçlandı (1578). Şerif Ahmed el-Mansur (hd 1578-1603), bu zaferin caydırıcı etkisini ustaca kullanarak, ordusunu paralı Osmanlı ve Kabiliyeli askerlerin yanı sıra Endülüs'ten gelen göçmenlerle güçlendirdi. Müslüman Songay İmparatorluğu'na (bugün Mali) düzenlediği seferde, büyük bölümü Endülüs'lülerden oluşan ordusu, 1591'de 'Timbuktu'yu alarak çok miktarda altın ve köle ele geçirdi. Şerif tüm mali kaynakları denetimi altına aldı, şeker kamışı yetiştirilmesini ve şeker ticaretini kendi elinde topladı. Ama devlet hazinesini kötü yönetmesi ayaklanmalara yol açtı. 1603'te Ahmed el-Mansur'un ölmesinden sonra başlayan iktidar kavga-sı yüzünden hanedanı gücünü hızla yitirdi. Bütün Fas'ta yeniden ortaya çıkan murabıtlar, egemenlik alanlarını genişletmek amacıyla birbirleriyle çarpıştılar. Parçalanmaya son veren Filaliler yeni bir şerif hanedanı kurdular.

Sadiye, CİBAVİYE olarak da bilinir, Ebu'l-Fütuḥ Sadeddin bin Musa el-Cebbavi eş-Şeybani'nin (ö. 1300) kurduğu tarikat. Başlangıçta Suriye çevresinde yayılan Sadiye'nin üyeleri, ovalarda yaptıkları zikir törenlerinde Rifailer gibi yılanlarla oynarlardı. Şeyhler, yere yatırdıkları müritlerinin üzerine basarak geçerler, böylece içlerinde hasta olanlara şifa verdiklerine, akıl ve ruh hastalarını da dua yoluyla iyileştirdiklerine inanırlardı. Tarikat zamanla Taglebiye, Vefaiye, Aciziye ve Selamiye adlarıyla anılan dört kola ayrıldı.

Sadiye, Selamiye kolunun kurucusu Abdüsselam (ö. 1752) tarafından Anadolu ve İstanbul'da yayıldı. Tarikatın etki alanı Rumeli'ye kadar genişledi. Yalnız İstanbul'da 22 Sadiye tekkesi olduğu bilinmektedir. İstanbul ve Anadolu'daki Sadiye üyeleri sağ topukları üzerinde, gözleri kapalı ve kolları açık biçimde dönerek raks ederlerdi. Sadiye tarikatı İstanbul ve Rumeli'de Rifailik, Bektaşilik ve fütüvvet ile karışarak özgünlüğünü yitirdi.

Sadiye tarikatının zinciri eş-Şeybani'nin babası, dedesi ve onun babası yoluyla Medyeninin kurucusu Ebu Medyen'e ulaşır.

sadizm, cinsel dürtülerin başkalarına acı çektilerik doyma ulaştırıldığı cinsel kimlik sapması. 18. yüzyılda yaşayan ve bu tür cinsel etkinlikleri savunan Fransız soylu Marquis de Sade'in adından türetilen sadizm terimini ilk kez Alman psikolog Richard von Krafft-Ebing kullandı. Sadizm sıklıkla cinsel uyarılmanın acı çekmeyle gerçekleştiği mazoşizmle(*) bağlantılı olarak ele alınır. Bununla birlikte sadist, cinsel heyecanın büyük bölümünü karşısındakinin isteksiz olmasından duyduğu için mazoşist olmayan bir eşi tercih eder. Sadizmde şiddetin düzeyi ve sınırları büyük ölçüde değişerek hafif acı

veren zararsız aşk oyunlarından kimi zaman ciddi yaralanmalara hatta ölüme yol açan aşırı zulme varabilir. Sadistin aldığı doyma somut fiziksel acı vermekten değil, karşısındakinin zihinsel acı çekmesinden ve aşağılanmasından kaynaklanabilir. Cinsel dürtüler şiddetin düzeyini sınırlayabilirse de bazı olgularda saldırganlık dürtüsü öne çıkar, şiddet eğilimlerinin aşırı dışavurumu olan davranışlar görülür. Sadizm özellikle ırza geçme ve adam öldürme gibi şiddet içeren bazı suçlarda önemli bir etken olabilir.

Sadist terimi genellikle cinsel bağlamin dışında, bilinçli olarak zulmeden ya da başkalarını herkesin içinde aşağılamaktan ya da baskı yapmaktan zevk duyan bireyleri tanımlamak için de kullanılır.

Sadji, Abdoulaye (d. 1910, Rufisque - ö. 25 Aralık 1961, Dakar, Senegal), Senegalli yazar ve eğitimci. Afrika edebiyatında Fransızca yazılmış roman ve öykü türünün ilk örneklerini verenlerden biridir.

Kuzey Afrikalı bir dervişin oğluydu. Okula başlamadan önce Kur'an dersleri aldı. 1929'da William-Ponty Öğretmen Okulu'nu bitirdi. Üç yıl sonra da üniversite diploması aldı.

Sadji ilk çalışmalarını 1940'larda yerel dergilerde yayımladı. Öykülerini topladığı *Tounka, nouvelle africaine*'e (1965; Tounka, Afrika Öyküleri) adını veren öyküde, içinden çıktığı halkı kıyı bölgesine getiren ilk göçleri ele aldı. Léopold Senghor'la birlikte kaleme aldığı *La Belle Histoire de Leuk-le-Lièvre*'de (1953; Tavşan Leuk'un Gökemli Öyküsü) Afrika sözlü edebiyat geleneğini sürdürmeye çalıştı.

Maimouna: petite fille noire (1953; Küçük Siyah Kız Maimouna) ve *Nini, mulâtresse du Sénégal* (1954; Senegalli Melez Kız Nini) adlı romanlarında kent yaşamının kurbanı olan küçük kızları betimledi. Her iki yapıtta da halkı için beslediği sıcak duyguları ve keskin gözlem gücünü etkili biçimde ortaya koydu. Son çalışması olan ve genellikle en iyi yapıtı sayılan "Modou-Fatim" (1960) adlı öyküsünde kurak dönemlerde köyünü terk ederek Dakar'da çalışmak zorunda kalan bir köylünün çektiği sıkıntıları anlattı.

Sadki Na dereceleri, Tayland'da, bir kişinin sahip olabileceği arazi miktarını belirlemek amacıyla Ayutthaya kralı Trailok (1448-88) tarafından konan kurallar (1454). Toplumsal yapıda kalıcı bir iz bırakmış ve 19. yüzyıla değin yönetimin temeli olarak kalmıştır.

Reform öncesinde Tay başkentlerinin yakın çevresi dışında merkezi denetim göstermelik düzeye inmişti. Kişilerin sahip olabileceği arazi miktarı toplumsal konuma göre değişiyordu. Sistemi yeniden düzenleyen Trailok'un getirdiği derecelerle bu miktar belirli kurallara bağlandı. Buna göre nişan sayısı 400-10.000 arasında değişen en yüksek derecedeki memurlar 400-1.600 hektar, nişan sayısı 25-400 arasında değişen orta derecedeki memurlar 64-400 hektar, nişan sayısı 25'in altında olan en düşük derecedeki memurlar ise 4-64 hektar araziye sahip olabiliyordu. Toplumsal bir çerçeve oluşturulan bu dereceler gelir düzeyiyle para cezaları ve tazminatları da belirliyordu. Memurların geçimini güvence altına alan Sadki Na derecelerine dayalı arazi dağıtımı, 19. yüzyılda ücret sistemine geçilmesiyle ortadan kalktı.

Sadler, Sir Michael Ernest (d. 3 Temmuz 1861, Barnsley, Yorkshire - ö. 14 Ekim 1943, Oxford, İngiltere), ortaöğretim alanındaki yaklaşımları dünya çapında ün kazanan eğitimci.

Rugby'de ve Oxford'daki Trinity College'da öğrenim gördü. 1885-95 arasında Oxford Üniversitesi'nin dış kurslar bölümünü yönetti. 1886-95 arasında Oxford'daki Christ Church'un yöneticiliği görevini üstlendi. Onun yönetimi altında İngiltere'nin çeşitli yerlerinde yaklaşık 400 kurs açıldı. Ortaöğretim düzeyindeki yetersizliğin, üniversitenin dış kurslarının da verimini azalttığını saptayınca, 1893'te Oxford'da ortaöğretimin içeriği konusunda bir konferans düzenlenmesini sağladı.

1895'te Oxford'tan ayrılarak Eğitim Bakanlığı'nda görev aldı. Bu görevi sırasında eğitimle ilgili karşılaştırmalı çalışmaları toplayarak büyük bir arşiv oluşturdu. 1903'te görevden ayrıldığında, eğitim konusundaki uzmanlığıyla uluslararası ün kazanmıştı. 1911'de Leeds Üniversitesi'nin rektör yardımcılığına getirildi; üniversitenin öğretim görevlisi ve öğrenci sayısını artırdığı gibi akademik saygınlığını da yükseltti. 1917-19 arasında Kalküta Üniversitesi Komisyonu'nun başkanlığını yaptıktan sonra Leeds'e dönerek 1923'e değin burada kaldı. 1919'da şövalye unvanı aldı.

1923'te üniversitedeki son görevini kabul ederek Oxford'daki University College'in yöneticisi oldu. 1934'te bu görevden ayrıldı. Son yıllarında İngiliz eğitim tarihi üzerinde çalıştı; konferanslarının çoğunda devlet ve işyeri yönetimini üstlenecek yetkin bireyler yetiştirilmesinde eğitimin temel işlevini vurguladı. Eski ustaların ve çağdaş sanatçıların yapıtlarından oluşan geniş sanat koleksiyonuyla ve ünlü olmayan sanatçıları korumasıyla da ün kazandı.

Sadler, Michael Thomas (d. 3 Ocak 1780, Snelston, Derbyshire, İngiltere - ö. 29 Temmuz 1835, Belfast, Ulster, İrlanda), İngiliz radikal siyasetçi ve işadamı. İngiltere'deki fabrika reformu hareketinin önderlerindendir. Yürüttüğü çalışmalarla Chartistizm olarak bilinen işçi sınıfı hareketine kaynaklık etmiştir.

Leeds'de İrlanda'dan keten ithal ederek iş yaşamına atılan Sadler, 1829-30 ve 1831-32 dönemlerinde Tory Partisi'nden Avam Kamarası'na girdi. Aralık 1832'de, Leeds için yaratılan yeni seçim bölgesinden adaylığını koyduysa da, Thomas Robert Malthus'un görüşlerine saldırdığı *Law of Population* (1830; Nüfus Yasası) adlı kapsamlı incelemesine yoğun eleştiriler yöneltmiş olan tarihçi Thomas Babington Macaulay karşısında yenilgiye uğradı.

Sadler genelde fabrika koşullarının, özel olarak da çocukların çalışma saatlerinin hükümetçe düzenlenmesini savunarak Leeds işçilerinin desteğini kazandı. On sekiz yaşından küçük işçilerin günlük çalışma saatlerinin 10 saatle sınırlandırılması için Avam Kamarası'nda yürütülen mücadeleye önderlik etti. 1831'de reformcu Richard Oastler'in kampanyasından esinlenerek bir fabrika reform tasarısı hazırladı. Ardından da tasarının görüşüldüğü komitenin başkanlığını yürüttü. Zamanla üye sayısı 37'ye ulaşan bu komite 40'ı aşkın toplantı yaparak aralarında iş kazaları sonucunda sakat kalan çocuk işçiler, çok sayıda yetişkin işçi ve ünlü hekimler de olmak üzere birçok kişinin ifadesine başvurdu. Sadler'in parlamento-dan ayrılmasından sonra kabul edilen 1833 tarihli Fabrika Yasası uyarınca doküma fabrikalarından günlük çalışma süresi 13-17 yaş arasındaki çocuklar için 12 saat, 9-12 yaş arasındaki çocuklar için de 8 saatle sınırlandırıldı.

sado bak. çay töreni

Sado, Japonya'da, Japon Denzinde, Niigata ilinde (*ken*) ada. Sado Boğazıyla (*kaikyo*) ayrıldığı Honşu Adasının 51 km batısında, il merkezi Niigata'nın karşısında yer alır. 857 km²'lik yüzölçümüyle Japonya'nın beşinci büyük adasıdır. Birbirine koşut uzanan iki dağ sırasının arasında uçurumlar, dar ve derin koyaklar, yüksek eğimli akarsular ve Kamo Gölü (*ko*) yer alır.

Eselden sürgün yeri olarak kullanılan Sado Adasının ekonomisi pirinç ekimine ve balıkçılığa dayanır. Yumuşak iklimi, güzel çiçekleri ve manzaraları adaya çok sayıda turist çeker.

Adanın tek kenti doğu kıyısıyla Kamo Gölü arasında yer alan, yönetim merkezi Ryotsu'dur. Kent aynı zamanda Niigata'nın dış limanıdır. Batı kıyısındaki en büyüklerleleşme olan Aikava'da, Meici döneminde (1868-1912) bir altına hücum hareketi yaşanmıştır. Nüfus (1980) 63.694.

Sadoul, Georges (d. 4 Şubat 1904, Nancy - ö. 1967, Paris, Fransa), Fransız sinema yazarı, tarihçisi ve kuramcısı. Çeşitli dillere çevrilmiş kaynak kitapları vardır.

Hukuk öğrenimi gördü. 1920'lerde gerçeküstücü hareket içinde yer aldı. 1930'lara doğru Marksizme ilgi duydu. Daha sonra sinema yazıları yazmaya başladı ve yazarlığını *Les Lettres Françaises* gibi yayın organlarında ölümüne değin sürdürdü. 1945'te Fransa Sinema Kulüpleri Federasyonu'nun genel sekreteri oldu. 1956'da Moskova Üniversitesi'nde sanat tarihi doktorasını tamamladı. Yüksek Sinema Araştırmaları Enstitüsü'nde (IDHEC) sinema kuramı ve sinema tarihi dersleri verdi.

Başlıca yapıtları arasında *Histoire générale du cinéma* (1946-52, 6 cilt; Genel Sinema Tarihi), *Histoire du cinéma mondial des origines à nos jours* (1949; Başlangıcından

Sadoul
Ara Güler

Günümüze Dünya Sinema Tarihi), *Dictionnaire des films* (1965; Filmler Sözlüğü) ve *Dictionnaire des cinéastes* (1965; Sinemacılar Sözlüğü) gibi kapsamlı çalışmaları bulunan Sadoul, ayrıca Georges Méliès ve Charlie Chaplin'in yaşamöykülerini, Macar ve Fransız sinema tarihlerini ve Joris Ivens'in *La Seine a rencontré Paris* (1957; *Sen Nehri Paris'e Rastladı*) adlı belgesel filminin senaryosunu yazdı.

Sadovski, Prov, asıl adı PROV MIHAYLOVIÇ YERMILOV (d. 23 Ekim 1818, Livni, Oryol - ö. 28 Temmuz 1872, Moskova, Rus Çarlığı), üç kuşak boyunca tiyatrocı yetiştiren bir ailenin atası olan Rus karakter oyuncusu. Aleksandr Ostrovski'nin oyunlarının en güçlü yorumcusu sayılır.

Taşra kentlerinde oyunculuk yapan dayıları tarafından yetiştirildi. Soyadını da onlardan

aldı. İlk kez 14 yaşında Tula'da sahneye çıktı. 1839'da, Mihail Şçepkin'in aracılığıyla Moskova'daki Küçük (Maliy) Tiyatro'ya katıldı. Bu tiyatronun gerçekçi oyun tarzını benimsemi ve çeşitli yapıtlarda sahneye çıkarak doğal yeteneği sayesinde başarılı oldu. Özellikle Ostrovski'nin oyunlarındaki parlak oyunculuğuyla dikkati çekti ve Ostrovski'nin ülke çapında tanınmasına katkıda bulundu.

1869'da Küçük Tiyatro'ya katılan oğlu Mihail Sadovski (1847-1910) başarılı bir oyuncu olmakla birlikte onun düzeyine ulaşamadı. Mihail'in karısı Olga Osipovna Sadovskaya (1850-1919), kızı Elizaveta (1870-1934) ve oğlu Prov (1874-1947) da aileye ün kazandıran ustalıklı, gerçekçi oyun tarzını yaratıp Küçük Tiyatro'da sahneye çıktılar.

sadrazam (Arapça *sadr*: "baş", "ileri" ve *azam* "büyük", "ulu"), SADR-İ AZAM olarak da yazılır, VEZİRİZAM ya da VEZİR-İ AZAM olarak da bilinir, Osmanlı Devleti'nde yönetim işlerinden birinci derecede sorumlu, padişahın mutlak temsilcisi olan yönetici, büyük vezir. Sadrazamın makamı Sadaret, Paşa Kapısı(*), Bâb-ı Asafl, Bâbâli(*) vb adlarla anılır. Bu makama atanana önceleri vezirizam (veziri-azam) denmiş, 1656'dan sonra da vezirizamla birlikte sadrazam sözcüğü de kullanılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde padişahın ilk temsilcisi 1327-37 arasında vezir unvanı taşıyan Alaeddin Paşa'yı. I. Murad döneminde (1360-89) Lala Şahin Paşa ve Timurtaş Paşa'ya da vezirlik verildiğinden, Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa'ya 1380'lerde ilk kez vezirizam dendi. Bu unvan, Köprülü Mehmed Paşa'nın özel koşullar ve yetkilerle bu göreve atanmasına değin değişmedi. Köprülü Mehmed Paşa, Divan-ı Hümayun'un(*) üstünde bir konum kazanmak için sadrazam unvanını seçti. O ve sonrakiler genellikle sadrazam, birçok vezirin katıldığı Divan-ı Hümayun'a başkanlık etmelerinden dolayı da vezirizam unvanı kullandılar. Sadrazamlığa atanan vezir, saraydaki hil'at giyme ve mühür alma töreninden sonra sadaret alayı ile Paşa Kapısı'na giderek kutlamaları kabul eder ve göreve başladı. Kubbe vezirlerinden ikinci vezirin sadrazamlığa getirilmesi gelenek olmuştur. 1523'te Makbul İbrahim Paşa'nın hasodabâşılıktan bu makama getirilmesiyle gelenek bozuldu.

Fatih Kanunnamesi'nde sadrazam, "vezirlerin ve yöneticilerin başı, cümlemlin ulusudur; cümle işlerin vekil-i mutlakıdır ve malımın vekili defterdarımdır, vezirizam nazırıdır ve oturmada ve durmada ve sıralamada vezirizam cümlemlin önündedir" biçiminde tanımlanmıştır.

Sadrazam yasaları uygulamak, kamu düzenini ve ülke güvenliğini sağlamak, sürgün ve idamları uygulamak, atama ve görevden almaları yapmak, dirlik ve mansıbları tevcih etmek gibi iş ve görevleri doğrudan yapar ve yürüttürdü. Ordu ve ilmiye atamalarını onaylar, padişah adına gerekli buyrukları verirdi. Hizmet süresinin dolmasına bakmaksızın, kusurlu gördüğü kamu ve ordu görevlilerini uzaklaştırdığı gibi, her yıl şevval ayında da "umum tevcihatı" denen tüm kamu görevlilerinin nakil, yeniden atama, terfi, azil işlemlerini de gerçekleştirdi. Bütün bu yetkilerinin simgesi olarak padişahın mühür-i hümayun denen tuğralı mührünü taşıyor, görevinden alındığında bu mührü geri verirdi.

Sadrazam Divan-ı Hümayun'a başkanlık eder, üç ayda bir galebe divanını toplar ve kapıkulu askerlerine ulfelerinin dağılmasını sağlardı. Yabancı elçileri kabul ederek görüşmek de onun göreviydi. İstanbul'un güvenlik, temizlik, iase, yakıt vb gereksinim-

lerini karşılayacak önlemleri alırdı. Gerekli konularda telhis(*) ve takrir(*) ile padişahın iradesine başvururdu. Beylerbeylerini ve sancakbeylerini seçmek ve atamak da görevleri arasındaydı. Dirliklerin tevcihatını yapardı, ama 5.999 akçeden yüksek tımarların tevcihi için padişahın onay alması gerekirdi. Öbür görevleri arasında yabancı devletlere gönderilecek nota ve mektupların içeriklerini belirlemek ve bunları hazırlatmak, ikindi divanı(*) düzenleyerek hükümet işlerini görüşmek, huzur mürâfaasına(*) başkanlık etmek, çarşamba divanında(*) İstanbul'un sorunlarını tartışmaya açmak, savaş durumunda padişahla sefere çıkmak, padişahın katılmadığı seferlerde de orduya serdar-ı ekremlik etmek vardı.

Sadrazamın özel yaşamında ve resmi çalışmalarında çok sayıda yardımcısı ve hizmetli kadrosu vardı. Bunlara "hademe-i Bâb-ı Asafl" denirdi. Sadaret kethüdasi, reisül-küttab, çavuşbaşı, tezkireci, mektubi, amedci, teşrifatçı, divittar ve telhisçi sadrazamın önemli yardımcılarıydı. Konağında da iç ağaları ve birün ağaları denen hizmetlileri vardı.

Sadrazam 1838'de Meclis-i Vükela(*) denen bakanlar kurulunun başkanı konumu kazandı. Aynı yıl ve daha sonraki yıllarda sadrazam yerine birkaç kez başvekil (*bak. başbakan*) unvanı kullanıldı.

Sadreddin Konevi, tam adı SADREDDİN EBU'L-MEALİ MUHAMMED BİN İSHAK BİN MUHAMMED BİN YUSUF BİN ALİ EL-KONEVİ (d. 1210, Malatya - ö. 1274, Konya), Muhyiddin Arabi'nin en büyük yorumcularından olan Türk mutasavvıf.

Malatya, Şam ve Konya'da dersler verdi. Muhyiddin Arabi ile ilişkisi, akraba sanılmalarına yol açacak kadar yakındı. Muhyiddin Arabi'nin ölümünden (1240) sonra Konya'ya yerleşti. Ünlü filozof Nasireddin Tusi ile mektuplaşarak yürüttüğü tartışma, tasavvuf ile felsefe arasındaki tarihsel çatışmanın önemli bir aşamasına tanıklık ediyordu.

Konevi, Tanrı'nın gerçekliğinin akılla kavranamayacağını savundu. Ona göre insanın Tanrı'nın niteliği konusundaki bilgisizliği ancak Tanrı'nın isimleri ve sıfatlarının yansımasıyla oluşan bir "ara varlık" düzeyiyle bir ölçüde giderilebilirdi. Yalnızca varlık ve birlik olan Tanrı, çokluk (evren) aracılığıyla anlaşılabilir. Tanrı'nın, varlıkların ikisi ya da zorunlu varlık olduğu söylenemezdi. Tanrı'ya varlık bakımından verilebilecek tek ad "varlık nuru" (nurü'l-vücd) olabilir.

Muhyiddin Arabi gibi Konevi de varlığın sonsuz bir "gizlilik" olduğunu ve evrenin bu sonsuz "gizli"den türediğini (sudur) öne sürer. Bu türeyiş, farklı sözcüklerle adlandırıldığı beş ayrı varlık düzeyini oluşturur: "İlahi gayb", "izafî gayb" (ruhlar âlemi), "his ve şehadet âlemi", "misal âlemi" ve "birleştirici âlem" (âlem-i cami, insan). Evrendeki her varlık, varlığını bu beş varlık düzeyinden birine dayanarak sürdürür. İnsan ise bütün âlemlerin bir özeti, küçük bir örneğidir. Bu nedenle insan, iç aydınlanma (mülkâşefe) yoluyla evrenin gerçekliğine ve tanrısal gizlere ulaşabilir. Konevi'nin başlıca yapıtları *Miftahü'l-Gayb*, *Tefsirü'l-Fatihah*, *Nefahatü'l-İlahiye*, *Şerhü Hadisi'l-Erba'in*, *Tabsiratü'l-Mübtedi* ve *Tezkiretü'l-Müntehi*, *Şerhü Esmâ'i'l-Hüsna*, *Risale fi Hak-kü'l-Mehdi*, *Mevarid zevi'l-İhtisâs ila Makasidi'l-İhlas* ve *Mükatebat*'tır.

Sadreddin Şirazi (d. y. 1571, Şiraz, İran - ö. 1640, Basra, Irak), MOLLA SADRA olarak da bilinir, İran'da 17. yüzyıldaki kültürel canlanmaya öncülük eden düşünür. İshrâkiye akımının önde gelen temsilcisidir ve İran'ın

yetiştirdiği en büyük filozof olarak kabul edilir.

Şiraz'ın ünlü bir ailesinden gelen Sadreddin Şirazi İran'ın kültürel ve düşünsel merkezi İsfahan'da eğitimini tamamladı. Orada çeşitli bilginlerle birlikte çalıştıktan sonra başta en ünlü yapıtı olan *Esfar-ı Erbaa* olmak üzere pek çok kitap yazdı. *Esfar-ı Erbaa*'da, İran'da Kum kenti yakınlarındaki Kahak'ta geçirdiği 15 yıllık inziva dönemine ilişkin tasavvuf deneyimlerini dile getirdi. Sadreddin Şirazi'ye göre Tanrı ve onun bilgisi dışında tüm evren, hem ezelde hem de zaman içinde yaratılmıştı. Doğa, her şeyin tözü ve her türlü hareketin nedeniydi. Bu nedenle kalıcı olan doğa, sonsuz olan ile yaratılmış olan arasındaki süreklilik bağını oluştuyordu.

Sadreddin Şirazi yaşamının sonlarına doğru ders vermek üzere Şiraz'a döndü. Öğretisi tutucu Şii ilahiyatçılar tarafından sapkınlıkla suçlandı. Bir hac yolculuğu sırasında öldü.

Öteki yapıtları arasında *el-Mebde ve'l-Mead*, *eş-Şevahidü'r-Rububiye*, *el-Hikmetü'l-Arşîye*, *Mefatihü'l-Gayb* ve *Esrarü'l-Ayat* sayılabilir.

Sadukiler, İbranice TSEDOK, çoğulu TSEDOKIM. Kudüs'teki İkinci Tapınak'ın yıkılmasından (İS 70) iki yüzyıl kadar önce Yahudiler arasında ortaya çıkan rahipler (*kohen*'ler) mezhebi. Topluluğun adından ve yüksek ruhban zümresine yakınlığından Hz. Süleyman döneminin başrahibi Zadok'la ilişkili olduğu sanılmaktadır.

Sadukilerin Ferisilerle(*) anlaşmazlıklarının nedeni, dinsel tören ve Yahudi şeriatına ilişkin sayısız görüş ayrılıklarının yanı sıra Tanrı'nın Yahudilere vahyinin içeriği ve kapsamı konusundaki farklı yorumlara da dayanıyordu. Sadukiler tek vahiy kaynağı saydıkları Tora'nın (Tevrat'ın ilk beş kitabı) dışına çıkılmasını kabul etmedikleri gibi, Ferisilerin tersine, ruhun ölümsüzlüğü, ölümden sonra bedensel dirilme ve meleklerin varlığı gibi öğretilere de karşı çıkıyor. Sözlü Şariat'a pek önem vermiyorlardı. Dinsel konularda tutucu olmalarına karşın, kibirlilikleri ve Romalılarla uzlaşma yanlısı olmaları halktan büyük tepki görmelerine yol açtı. Statükonun savunucusu olmaları nedeniyle Hristiyanlığın yayılışı karşısında büyük kaygı duyan Sadukilerin Hz. İsa'nın yargılanıp ölümle cezalandırılmasında rolü olduğu sanılır. Yaşam biçimleri Tapınak'taki ibadete sıkı sıkıya bağlı olduğundan, Romalıların Kudüs'ü yıkmasından sonra tarihten hızla silindiler.

Sadullah Ağa (HACI) (ö. y. 1800, İstanbul), III. Selim döneminin en büyük bestecilerinden biri.

Bazı kaynaklarda yaşamöyküsüne, aynı adlı çağdaşı bestecilerinkine ilgili bilgiler karışmıştır. Yaşamı üzerine bilinenler bu yüzden kesin değildir. Yapıtlarının bazıları da aynı adlı diğer bestecilerinkilerle karışmış olabilir. Enderun'da öğrenim gördüğü, güzel sesli ve usta bir hanende olduğu, III. Selim'den yakın ilgi gördüğü, bir süre padişah fasillerini yönettiği söylenir.

Sadullah Ağa İtri'nin izinden yürümüş, klasik kurallara uygun, ama daha lirik bir üslup geliştirmiştir. Döneminin tüm bestecileri üzerinde etkisi görülür. Günümüze 30'a yakın yapıtı ulaşmıştır. Bunlar arasında beste ve semailer büyük yer tutar. Başlıca yapıtları arasında, "Padişahım lutfedip mesrur ü şad eyle beni" (bayatiaraban makamındaki bu bestenin ilk dizesi, günümüzde "Şivekârım, lutfedip mesrur ü şad eyle beni" biçiminde okunur), "Bülbül-i dil ey gül-i rânâ senindir" (bayatiaraban beste), "Raks eyleyicek naz ile ol âfet-i Mısıri"

(bayatiaraban ağırsemai), "Diller nice bir çâh-ı zenehdânına düşsün" (bayatiaraban yürüksemai), "Hâl-i siyehi gerden-i nazıkerindedir" (muhayyer ağırsemai), "Beni ey gonca-fem, bülbül-sıfat nâlân eden sensin" (suzidil ağırsemai), "Nedir murad-ı dil-i küy-i yâr, biz biliriz" (şedaraban ağırsemai), "N'ideyim sahn-ı çemen seyrini canânım yok" (hicaz yürüksemai), "Şâhim hemişe lutfun umar bu fütadecik" (muhayyeryümbüle yürüksemai), "Al gönlümü âyine-i mânâdır bu" (arazbarbuselik yürüksemai), "O gül-endam bir al şâle bürünsün yürüsün" (tahirbuselik yürüksemai), "Gel seninle yarın ey serv-i revan/Olalım mahfice Göksu'ya revan" (hicazkâr şarkı) sayılabilir.

Sadullah Paşa Yalısı, İstanbul'da Çengelköy semtinde, 18. yüzyılın sonlarında yapılmış iki katlı, ahşap yalı. Bugün yalnız harem bölümü ayakta. Planı kabaca uzun kenarı kuzey-güney doğrultusunda ve denize koşut bir dikdörtgen (yaklaşık 16 m x 20 m) biçimindedir. Alt katın merkezinde 8 m x 11 m ölçülerinde, köşeleri pahlı bir sofa yer alır. Sofanın uzun kenarlarının ortasında birer eyvan, kısa kenarlarının ortasında da (içinde üçer kollu birer merdivenin bulunduğu) birer merdiven evi vardır. Eyvanlardan ve merdiven evlerinden olmak üzere yalıya dört cephesinden de girilir. Batıya bakan eyvanın girişi doğrudan denizdendir. Eyvanların iki yanındaki birer oda dışarıya doğru çıkma yaparak yalının doğu ve batı cephelerini hareketlendirir. Bu oda-

Sadullah Paşa Yalısı, kuzey ve batı cepheleri, 18. yy sonları; Çengelköy, İstanbul
Ara Güler

larla merdivenlerin arasında, yani yapı külesinin dört köşesinde birer küçük oda daha bulunur.

Üst katta aynı plan tekrarlanır; yalnız sofa elips planlıdır, tavanı da basık bir kubbe biçimindedir. Bu katta odaların tavanları kıvrımlı şerit, halat ve kordela örgeleriyle, göbek ve şemsellerle incelikli bir biçimde bezenmiştir. Bazı duvarlarda özgün kalemlişleri ve manzara resimleri bulunmaktadır.

Saemundur FRODE SIGFÚSSON, SAEMUND olarak da yazılır (d. 1056 - ö. 1133), İzlandalı kabile reisi ve ülkenin ilk vakanüvisi.

Fransa'da öğrenim gören ve yapıtlarını Latince yazan ilk İzlandalı oldu. Günümüze ulaşan vakayinamelerden Norveç krallarının tarihini anlatan Latince bir kitap yazdığı anlaşılmaktadır. Saemundur'un kurduğu Oddi Okulu, Düzyazı (Yeni) Edda'nın yazarı olduğu sanılan Snorri Sturluson'un yetişmesinde önemli rol oynamıştır. Piskopos Brynjólfur Sveinsson'un (1605-75) Manzum (Eski) Edda'yı yanlışlıkla Saemundur'a mal etmesi nedeniyle bu yapıt "Saemundur'un Edda'sı" olarak bilinir.

Sáenz Peña, Roque (d. 19 Mart 1851, Buenos Aires - ö. 9 Ağustos 1914, Buenos

Aires, Arjantin), 1910-14 arasında Arjantin devlet başkanı.

Babası Luis Sáenz Peña 1892-95 arasında Arjantin devlet başkanıydı. Roque, 1889-90'da Washington, D.C.'de toplanan Amerika Devletleri Uluslararası Konferansı'na Arjantin delegesi olarak katıldı. 1901'de İspanya'da, 1907'de de İtalya'da büyükelçi olarak görev yaptı. Ayrıca dışişleri bakanlığında bulundu. Aristokrat kökenli bir muhafazakâr olan Sáenz Peña, başkanlığı sırasında halkın seçim reformu talebini dikkate alarak kendi adıyla anılan bir seçim yasası çıkardı (1912). On sekiz yaşın üzerindeki bütün erkek yurttaşlara oy hakkı ve zorunluluğu getiren bu yasa Radikal Yurttaşlık Birliği'nin (UCR) önderi Irigoyen'in 1916'da devlet başkanı seçilmesinde önemli rol oynadı.

saf kültür, mikrobiyolojide, tek bir canlı türü içeren laboratuvar kültürü. Saf kültür sıklıkla birden fazla tür içeren kültürün küçük bir bölümünün hücrelerini tek tek yeni ve steril bir besiyerinin yüzeyine dağıtarak ya da bu bölümü birkaç kez sulandırıp yeni besiyerine aşılayarak elde edilir. Her iki yöntemde de hücrelerin birbirinden ayrılması, yeniden bölünmeye başladıklarında kendilerine özgü koloniler oluşturmalarını, bu kolonilerde tek bir tür bulunduğu kesin olarak saptandıktan sonra bunlarla yeni besiyerlerine ekim yapılabilmesini sağlar. Saf kültür, karma kültürdeki türlerden birinin üremesine özel olarak elverişli olan bir besiyerine ekilmesi ve öbürlerinin üremesinin engellenmesiyle de elde edilebilir.

Safa, Peyami (d. 1899, İstanbul - ö. 15 Haziran 1961, İstanbul), roman yazarı ve gazeteci. Özellikle psikolojik romanlarıyla tanınır.

Şair İsmail Safa'nın oğludur. Babası Siyas'ta sürgünde öldükten sonra İstanbul'da annesinin yanında büyüdü. Parasızlık ve 9 yaşında tutulduğu kemik veremi nedeniyle

Safa
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

düzenli öğrenim göremedi. Bir yandan çalışırken, bir yandan da kendi kendini yetiştirdi. Posta ve Telgraf Nezareti'ne memur olarak girdi. Daha sonra bir süre öğretmenlik etti. 1918'de gazeteciliğe başladı. Bu işi yaşamının sonuna değin sürdürdü. Beyin kanamasından öldüğünde *Son Havadis* gazetesinde yazıyordu.

Babası gibi şair olan amcaları Ahmed Vefa ve Ali Kâmi'nin de etkisiyle küçük yaşta edebiyata yönelen Peyami Safa, kendi çıkardığı günlük akşam gazetesi *Yirminci Asır*'da "Asrın Hikâyeleri" genel başlığı altında yazdığı magazin öyküleriyle dikkati çekti. Geçim amacıyla yazdığı sıradan yapıtlarında (annesini Server Bedia'nın adından türettiği) Server Bedii imzasını kullandı. Bu

adla yazdığı "Cingöz Recai" polisiye dizisi büyük ilgi topladı. Safa *Kültür Haftası* (15 Ocak-3 Haziran 1936; 21 sayı) ve *Türk Düşüncesi* (Aralık 1953-Nisan 1960; 63 sayı) adlı dergileri çıkardı; sanat, edebiyat, felsefe, psikoloji, sosyoloji gibi değişik alanlarda yazdığı yazılarla çok yönlü bir yazar olarak tanındı.

İlk döneminde değişik ilgi alanları içinde sol eğilimli siyasal akımlara yakınlık gösteren Safa, genç bir hastanın psikolojisini yansıtan otobiyografik romanı *Dokuzuncu Hariciye Koşuşu*'nun (1930, 1989) ilk baskısını Nâzım Hikmet'e ithaf etmişti. Ama II. Dünya Savaşı sırasında Nasyonal Sosyalistleri savundu; daha sonraki yıllarda "Doğu maneviyatçılığı"na yöneldi. Ölümünden bir süre önce ise metapsişik konulara eğildi. Son dönem yapıtlarından olan *Matmazel Noraliye'nin Koltuğu*'nda (1949, 1986) tıp öğrenimi yaparken bunalıma düşerek felsefeye yönelen ve sonunda mistik dünya görüşünde karar kılan bir gencin öyküsünü işledi.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. Roman. *Mahşer* (1924, 1990), *Sözde Kızlar* (1925, 1989), *Canan* (1925, 1990), *Bir Akşam* (1928, 1989), *Atilâ* (1931, 1977), *Fatih-Harbiye* (1931, 1990), *Bir Tereddüdü* (1933, 1990), *Biz İnsanlar* (1959, 1990), *Yalnızız* (1951, 1989), *İnceleme-deneme-makale. Türk İnkılabına Bakışlar* (1938, 1990), *Sosyalizm* (1961, 1966), *Misisizm* (1961, 1968), *Nasyonalizm* (1961), *Doğu-Batı Senesi* (1963, 1978), *Osmanlıca-Türkçe Uydurmaca* (1970, 1990), *Sanat-Edebiyat-Tenküt* (1970, 1990), *Din-İnkılap-İrtica* (1971, 1990).

Safa Camisi, İPARI CAMİSİ olarak da bilinir, Diyarbakır'da 15. yüzyılın ortalarında Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın yaptırdığı sanılan cami. Beş gözlü bir cemaat yeri ve bunun solunda yapıdan ayrı, tek şerefeli bir minaresi vardır. Şon cemaat yeri duvarı, yörede çok görüldüğü gibi siyah ve beyaz kesme taşlarla alması olarak örülmüştür. İç mekân enine dikdörtgen planlıdır. Bunun orta bölümünü, çapı 12 m'yi aşan bir kubbe örter. Bu kubbe dışarıdan oldukça yüksek sekizgen bir kasnağa oturur ve üstü sekizgen piramit biçiminde, kiremit kaplı bir çatıyla örtülüdür. Kubbeyi taşıyan sekiz ayağın ön ve arkadaki dört tanesi kuble ve kuzey beden duvarlarının içinde, sağ ve soldaki ikiye tanesi açıktadır. Dikdörtgen iç mekânın bu ayakların gerisinde kalan uçlarını, ortada birer tonoz ve köşelerde birer küçük kubbe örter. Edirne'deki biraz daha erken tarihli Üç Şerefeli Cami' deki(*) gibi dikdörtgen bir mekânın ortada büyük bir kubbeye, yanlarda ise küçük öğelerle örtüldüğü bu plan şemasını daha sonra Mimar Sinan da Sinan Paşa ve Kara Ahmed Paşa camilerinde uygulamıştır.

Safad, SAFED ya da TSEFAT olarak da yazılır, İsrail'de, Yukarı Celile'de kent. Yahudiliğin dört kutsal kentinden biridir (öbürleri Kudüs, Hebron ve Taberiye).

Tarihsel kayıtlarda ilk kez Yahudilerin Roma'ya karşı ayaklanmaları (İS 66-70) sırasında geçen adına, daha sonraki Talmud dönemi hahamlarının metinlerinde sık sık rastlanır. Stratejik ve güzel manzaralı dağlık bir yörede kurulu olan Safad, Haçlı seferleri sırasında sık sık el değiştirdi. Sonunda Memlûk sultanı I. Baybars tarafından ele geçirildi ve kalesi yıkıldı (1266). Ortaçağ sonlarında en önemli Kabala(*) merkezi olarak ün kazandı. Yitshak ben Şlomo Luria ve Yosef Karo gibi Kabalacıların burada açıkladıkları öğretiler bütün Yahudi dünyasına yayıldı. Asya'da el hurufatının kullanıldığı ilk matbaa 1577'de burada kuruldu. 18. ve 19. yüzyıllardaki Dürzi

ve Bedevi ayaklanmaları, savaşlar ve 1837'deki şiddetli deprem kentte yıkıma yol açtı. Yahudi Siyonist askeri örgütü Hagan'a'nın 12 Mayıs 1948'de Safad'ı ele geçirmesinden sonra, nüfusun çoğunluğunu oluşturan Araplar kentten kaçtılar. Günümüzde kent merkezinin yakınında adını sanatçı Enrico Glicenstein'dan almış olan bir sanat müzesi vardır. Büyük Kabalacılarla bağlantılı dört eski sinagog ayakta. Kentin ekonomisi, hafif sanayi ve turizme dayanır. Nüfus (1990 tah.) 16.600.

Safai, asıl adı MUSTAFA (d. İstanbul - ö. 1725, İstanbul), 1640-1720 arasında yaşamış şairleri kapsayan tezkiresiyle tanınmış Osmanlı tezkire yazarı.

Medrese öğrenimi gördü. Sadrazam Elmas Mehmed Paşa'nın yanında yetişti ve onun mektupçuluğunu yaptı. Daha sonra defter emniyeti ve maliye tezkireciliği görevlerinde bulundu. Damat İbrahim Paşa döneminde şikk-ı sani defterdarlığına getirildi ve ölümüne değin bu görevde kaldı.

Dönemin seçkin sanatçılarından sayılan ve çeşitli mecmualarda şiirleri bulunan Safai, asıl ününü 1720'de tamamladığı ve *Safai Tezkiresi* olarak da bilinen *Nuhbetü'l-Asâr* adlı tezkiresiyle yapmıştır. Rıza Tezkiresi'nin zeyli sayılan yapıt 1640-1720 arasında yetişmiş çok sayıda şairin kısa yaşamöyküsünü içerir. Kemiksizzade Mustafa Safvet Efendi, daha sonra bu yapıtı özetleyerek *Nuhbetü'l-Asâr min Feraidü'l-Eş'ar* adlı altında yeni bir tezkire oluşturmıştır.

Şafarık, Pavel Josef (d. 13 Mayıs 1795, Kobeliarov, Slovakya - ö. 26 Haziran 1861, Prag), Slav filolojisinin ve arkeolojisinin gelişmesinde öncü rol oynayan Çek milliyetçisi.

1833'te Prag'a yerleşmeden önce Novi Sad'daki Sırp Ortodoks okulunun müdürüydü. 1841'de Berlin'de Slav filolojisi dersleri vermesi için yapılan çağrını reddederek ülkesinde bağımsız bir bilim adamı olarak çalışmayı yeğledi.

Şafarık'ın Slavların dilleri ve tarihi konusundaki başlıca yapıtları *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten* (1826; Bütün Lehçeleriyle Slav Dilinin ve Edebiyatının Tarihi), *Slawische Altertümer* (1843) adlı Almanca çevirisi daha çok tanınan *Slovanské starožitnosti* (1837; Eski Slav Yapıtları), *Über den Ursprung und die Heimat des Glagolitismus* (1858; Glagolitik Alfabenin Kökeni ve Yurdu Üzerine) ve *Geschichte der südslawischen Literatur*'dur (1864; Güney Slav Edebiyatının Tarihi).

Şafarık'ın Slavların kökenleri ve göçleri konusundaki çalışmaları günümüzde aşımış olmakla birlikte, filoloji alanındaki yapıtlarından bugün de yararlanılmaktadır.

Safdie, Moshe (d. 14 Temmuz 1938, Hayfa, Filistin [bugün İsrail'de]), İsrail asıllı Kanadalı mimar. 400 hektarlık bir alana yayılan 1967 Montreal Dünya Fuarı'nın genel yerleşim planını yapmış ve bu serginin en dikkat çekici yanını oluşturan prefabrik konut yerleşmesini tasarlamıştır. Habitat adı verilen bu yerleşme, girintili çıkıntılı bir taşıyıcı iskelet sistemi boyunca düzensiz biçimde kümelenen üç grup bağımsız apartman biriminden oluşuyordu.

Safdie, Montreal'deki McGill Üniversitesi Mimarlık Okulu'nda eğitim gördü. Bir süre Philadelphia'lı mimar Louis I. Kahn'ın bürosunda çalıştı. Yapıtları arasında San Juan'daki modern bir konut yerleşmesi olan Habitat Puerto Rico (1968-72), Kudüs'te Yeşiva Porat Yusuf Haham Yüksekokulu (1971-79), Baltimore kentinin siparişi üzerine gerçekleştirdiği bir "kent içinde yeni

kent" niteliğindeki Coldspring New Town (1971) ve Kudüs'te Ağlama Duvarı Meydanı (1974) sayılabilir. Safdie 1978'de Harvard Üniversitesi Tasarım Okulu Yüksek Bölümü'nde kent tasarımı profesörü oldu, aynı zamanda kent tasarımı merkezinin de başına getirildi.

Safedi, asıl adı SALAHEDDİN HALİL BİN AYBEO (d. 1296, Filistin - ö. 23 Temmuz 1363, Şam), Türk asıllı şair, tarihçi ve ansiklopedi yazarı. Dönemin ünlü hocalarından ders aldı. Daha sonra tanınmış yazarlarla dostluk kurdu. Kahire, Halep ve Rahbe'de kâtiplik ve Şam'da beytülmal vekilliği yaptı. Beş yüzü aşkın yapıtı olduğu söylenir.

Başlıca yapıtları arasında 14 bin yaşamöyküsü içeren 30 ciltlik bir ansiklopedi niteliğindeki *el-Vâfi bi'l-Vefâyat*, çağdaşlarının yaşamöykülerinden oluşan altı ciltlik *Ayanü'l-Asr ve Avânü'n-Nasr*, kendi şiirinden örnekler vererek cinas sanatını tanıttığı bir yapıt olan *Cinanü'l-Cinas fî İlmi'l-Bedî* (1882), ünlü kişilerin yaşamöykülerini veren *Naktül-Himyan fî Nukati'l-Umyân* (1911; yay. haz. Ahmed Zeki Bey) sayılabilir.

safer, SEFER olarak da bilinir, Hicri takvimde ikinci ay. Birinci ay muharrem ile birlikte saferan olarak adlandırılır.

Hicri takvimin belirlenmesinden önce Araplarda yıl, muharrem ve safer aylarını kapsayan iki aylık bir dönemle başlardı. Safer uğursuz bir ay sayıldığı için bu aya uğur ifade eden "hayr" sözcüğü eklenir ve saferül-hayr olarak da adlandırılırdı. İkinci aya safer denmesinin nedeninin, savaşın yasak olduğu muharrem ayını kabilesinin ve ailesinin yanında geçirenlerin, bu ay girince savaşa (sefer) girmeleri olduğu sanılır. Saferi izleyen rebülevvel ayının başlaması bir sevinç nedeni sayılır, İslam öncesinde olduğu gibi sonrasında da yeni ayın başladığını müjdeleme geleneği uzun süre yaşamıştır. Osmanlı resmi belgelerindeki tarihlerde saferin simgesi, baş harfi olan "sad"tır.

Safeviler, 1502-1736 arasında İran'da hüküm süren ve Şiiliği devlet dini haline getirerek ülkede birleşik ulusal bilincin doğmasında önemli rol oynayan hanedan. Safeviye (Erdebiliye) tarikatının önderi Şeyh Safiyyeddin Erdebili'nin (1252-1334) soyundan gelmekle birlikte yaklaşık 1399'da Sünnilikten vazgeçerek Şiiliği benimsemişlerdir.

Erdebil Şafiilerinin önderi I. İsmail bin Haydar yöredeki Türkmenlerden ve yerleşik dine karşı çıkan öbür kabilelerden destek sağlayarak Akkoyunlulardan Tebriz'i aldı ve Temmuz 1501'de Azerbaycan şahı olarak tahta çıktı. Mayıs 1502'de de İran şahı olan I. İsmail, izleyen 10 yılda İran'ın büyük bölümüne egemen oldu; ayrıca Bağdat ve Musul'u ilhak etti. Ele geçirdiği topraklarda Sünniliğin çok yaygın olmasına karşın Şiiliği devlet dini olarak ilan etti.

I. İsmail Ağustos 1514'te Çaldıran'da Sünni Osmanlı sultanı I. Selim (Yavuz) karşısında ağır bir yenilgiye uğradı. Bu tarihten sonra Safevilerin Sünnilere karşı mücadelesi bütada Osmanlılarla, kuzeydoğuda da Özbeklerle sürekli savaşlara ve İran'ın Kürdistan bölgesinin, Diyarbakır'ın ve Bağdat'ın yitirilmesine yol açtı. Önce geçici olarak İsfahan'a taşınan Safevi başkenti 17. yüzyılın başlarından sonra hep orada kaldı.

Şah I. Tahmasb (hd 1524-76) döneminde önemli ölçüde zayıflayan İran, onun ardından gelen yetersiz hükümdarların yönetimi altında da Türkmen akıncıların şiddetlenen saldırılarına karşı koyamadı. 1588'de Sultan Muhammed Şah (Muhammed Hütabende) tahttan indirilerek yerine oğlu I. Abbas (Büyük) getirildi. Askeri gücünün sınırları-

nı gören I. Abbas, saldırılarını Özbeklere yöneltmek üzere 1590'da Osmanlılarla barış antlaşması imzalayarak İran'ın batı ve kuzeybatısında geniş toprakları Osmanlılara bıraktı. Ama Özbeklere karşı da önemli bir başarı sağlayamadı. 1599'da orduda büyük bir reforma girilerek bu iş için İngiliz Sir Robert Sherley'yi görevlendirdi. Yeni kurulan Avrupa tarzı sürekli ordu gulam, tüfenkçi ve topçu birliklerinden oluşuyor, maaşlar devlet hazinesinden ödeniyordu.

Abbas 1603'ten sonra yeni ordusuyla Osmanlılara karşı bir dizi başarılı sefere girerek kaybettiği toprakları ve Bağdat'ı geri aldı. 16. yüzyılın başlarında Basra Körfezinin Hürmüz Adasını ele geçirmiş bulunan Portekizli tüccarları da ülkeden koydu (1602, 1622). Hükümdarlığı sırasında İran güçlü bir devlet haline geldi. Batıyla ticaretin yanı sıra üretim de arttı; yeni yollar yapıldı; başkent İsfahan, Safevilerin mimari başarısını simgeleyen Mescid-i Şah(*), Şeyh Lütfullah Camisi, Ali Kapı(*), Çihil Sütun(*), Meydan-ı Şah gibi görkemli yapılarla süslendi. Safeviler Şiiliğin ateşli savunucusu olmalarına karşın Hristiyanlara hoşgörümlü davrandılar; misyonerlere ve kiliselerin yapılmasına izin verdiler.

Şah I. Abbas'ın ölümünden (1629) sonra Safevi hanedanı yüzyıldan fazla varlığını korudu, ama Şah II. Abbas dönemi (1642-66) dışında sürekli gerilediği görüldü. Osmanlı padişahı IV. Murad'ın Revan ve Bağdat'ı geri almasından sonra yapılan Kasr-ı Şirin Antlaşması'yla (1639) Safeviler Irak ve Doğu Anadolu'daki toprak taleplerinden vazgeçtiler. İsfahan 1722'de Kanderhar Gilzailerinin eline geçti. 1729'da Şah II. Tahmasb, İsfahan'ı geri alarak tahta çıktıysa da 1732'de Afşar komutanlarından Nadir Kuli Bey (sonradan Nadir Şah) tarafından tahttan indirilerek sürgüne gönderildi.

Safeviye bak. Erdebiliye

Saffariler, 9. yüzyılda, İran'ın doğu kesiminde geniş bir bölgede hüküm süren hanedan. Adını, hanedanın temelini atan Yakub bin Leys'in eski bir kalaycı (Farsça *saffar*) olmasından alır. Yaklaşık 866'da Sistan'ı denetim altına alan Yakub, 869'a değin yürüttüğü savaşlarla egemenliğini Hindistan'ın kuzeydoğusuna kadar genişleterek Kâbil Vadisi, Sind, Tohar, Mekran (Belucistan), Kirman ve Fars'ı topraklarına kattı. 873'te Tahirilerin yıkılması ve Horasan'ın ilhakıyla Saffari gücü doruğuna ulaştı. Yakub 876'da Bağdat'a bir sefer düzenledi; ama Deyrül-Akul'da Halife Mutemid'e yenildi. Mutemid üç yıl sonra Yakub'un kardeşi ve ardılı Amr bin Leys'i Horasan, İsfahan, Fars, Sistan ve Sind valisi olarak tanıdı. Samanilerin elindeki Maverâ-ünnehir'i ele geçirmeye çalışan Amr, 900'de Belh yakınlarında İsmail bin Ahmed karşısında yenilgiye uğradı. Böylece Saffari yönetimi çöktü. Bu tarihten sonra Saffari hanedanından pek az hükümdar etkili olabildi. Samani, Gazneli ve Moğol saldırılarına karşın, hanedanın Sistan'daki egemenliği bazı kesintilerle 16. yüzyıla değin sürdü.

Safi, asıl adı FAHREDDİN ALİ BIN HÜSEYİN EL-VAİZ EL-KÂŞİFİ (ö. 1533, Herat [bugün Afganistan'da]), İranlı yazar ve şair.

Kâşifi'nin oğludur. Öğrenimini Herat'ta tamamladı. Nakşibendiye tarikatına girdi. Tarikat şeyhlerinden Hâce Ubeydullah-ı Ehhâr'la görüşmek üzere iki kez Semerkand'a giderek şeyhin meclislerine katıldı. Babasının ölümünden (1505) sonra onun halefi olarak Herat Camisi vaizi oldu. Herat'ta bir yıl hapis yattı. Gürcistan'a gitti ve çeşitli sınıflardan insanlarla ilgili fıkralar içeren 14 bölümlük *Letaifu'l-Tevaif* (1957)

adlı yapıtını Sultan Muhammed'e sundu. Safi'nin en ünlü yapıtı Nakşibendiye şeyhlerinin yaşamöykülerinden oluşan *Reşehdâtü Ayni'l-Hayat*'tır (*Can Damlaları*, 1971, 1983). 1503-04'te kaleme alınan ve dünyanın çeşitli kütüphanelerinde birçok yazması bulunan yapıtın Trabzonlu Mehmed Maruf'un (ö. 1593) yaptığı ilk Türkçe çevirisi 1840'ta basılmıştır. *Mahmud u Ayaz* adıyla bir mesnevi de yazar Safi'nin öbür yapıtları arasında *Enistü'l-Arifin* ve *Hırz-ül'Eman min Fiteni'z-Zaman* sayılabilir. Safi'nin Türkçede *Hakikat Kırıntıları* (1929) adlı bir yapıtı daha vardır.

Safi, eskiden ASFI, Fas'ın batısında, Tensift bölgesinde il ve il merkezi liman kenti. Kenanlıların kurdukları Safi kentine sırasıyla Kartacalılar, Romalılar, Yahudiler, Gotlar ve Müslümanlar (11. yy) yerleşti. Tarihçi İbn Haldun'un yapıtında adı geçen Safi, 13.

Safi, kaleden bir görünüm, Fas
Syndication International Ltd., Londra

yüzyılda askeri ve dinsel amaçlı bir ileri karakoldu (*ribat*). 1508-41 arasında kenti işgal eden Portekizliler, burada bir kale inşa ettiler. Kent en parlak dönemini 16. yüzyıl sonuyla 17. yüzyıl başlarında, Sadi hanedanı döneminde yaşadı.

Kıyı boyunca uzanan ve iç platoya doğru yavaş yavaş yükselen kent hem ortaçağ mimarisinin, hem de modern mimarinin özelliklerini taşır. 140 km güneydoğudaki Marakeş'e hizmet veren Safi limanından Yusufiye'den demiryoluyla gelen fosfat ihrac edilir. Büyük bir balıkçılık limanı olan Safi'de sardalye konservesi ve dokuma üretilir. Kentin hemen güneyinde kimya ve gıda işleme sanayileri vardır. Kent çanak çömlekleriyle de ünlüdür.

Safi ilinin yüzölçümü 7.285 km²'dir. Tensift Irmağı ilin güney sınırının bir bölümünü çizer. İlde başta arpa olmak üzere tahıl, zeytin, koyun, keçi ve sığır yetiştirilir. Nüfus (1982 kent, 197.309; (1992 tah.) il, 848.000.

safir bak. gökyakut

Safiye Sultan (d. y. 1550 - ö. 1605, İstanbul), Osmanlı padişahı III. Murad'ın (hd 1574-95) karısı ve III. Mehmed'in (hd 1595-1603) annesi. Gerek kocasının, gerekse oğlunun hükümdarlıkları döneminde devlet yönetimi üzerinde büyük etkisi olmuştur.

Venedikli Baffo ailesindendi. Babasının Korfu valiliği sırasında Türk korsanların eline geçti ve Manisa sancakbeyi Şehzade Murad'a (sonradan III. Murad) verildi. 1566'da Şehzade Mehmed'i (sonradan III. Mehmed) doğurdu. Murad'ın 1574'te tahta çıkmasından sonra valide sultan Nurbanu ile rekabete girişti. Ama Nurbanu Sultan'ın 1583'teki ölümüne değin saraydaki nüfuzu

sınırlı kaldı. Bu tarihten sonra Safiye Sultan haremde ve devlet işlerinde etkili olmaya başladı. 1595'te III. Murad'ın yerine III. Mehmed tahta geçince "Mehd-i Ulyâ-yı Saltana" (padişah annesi) unvanını aldı ve yönetimdeki etkisi daha da arttı. III. Mehmed'in 1603'te ölmesi üzerine Beyazıt'taki Eski Saray'a gönderildi; orada öldü.

Safiye Sultan 1598'de İstanbul'da Eminönü'ndeki Yeni Valide Camisi'nin yapımını başlatmış (cami daha sonra Turhan Sultan tarafından tamamlanmıştır), ayrıca Üsküdar'da bir cami ve çeşme yaptırmıştır.

Safiyeddin Erdebili, ŞEYH SAFTYEDDİN olarak da bilinir, tam adı EBU'L-FETH SAFTYEDDİN İSHAK BİN CİBRİL BİN EBU BEKR EL-ERDEBİLİ (d. 1252, Erdebil - ö. 12 Eylül 1334, Erdebil,

İran), Erdebiliye(*) tarikatının kurucusu İranlı mutasavvıf. Safevi hanedanının atası sayılır.

İlköğreniminden sonra Sühreverdiye tarikatının kurucusu Necibeddin Sühreverdi'nin halifesinin halifelerinden Rükneddin Beydavi ve Emir Abdullah'ın hizmetinde bulundu. Geylan yöresine giderek Zahid İbrahim Geylani'ye bağlandı. Tasavvuf eğitimini tamamlayarak halifelik aldı. Şeyhinin kızı Bibi Fatıma'yla evlendi ve ölümünden sonra şeyhin yerine geçti. Ardından Erdebil'e dönerek Halvetiye ve Kalenderiyenin özelliklerini birleştiren kendi tarikatını yaymaya başladı. İlhanlı hükümdarlarından Olcaytu ve Ebu Said Bahadır Han, İlhanlı emirlerinden Emir Çoban, vezir ve tarihçi Reşideddin gibi kimseler de müritleri arasında yer aldı. Tarikat, yerine geçen oğlu Sadreddin ve torunu Alaeddin Ali tarafından daha da yayıldı. Alaeddin Ali'nin halifelerinden Somuncu Baba adıyla ünlü Şeyh Ebu Hamid Aksarayi, tarikatını Anadolu'da yaydı. Somuncu Baba'nın halifesi Hacı Bayram Veli ise Erdebiliye'nin Anadolu'daki en büyük temsilcisidir.

Safiyeddin Erdebili'nin mezhebi konusunda çelişkili bilgiler vardır. Bazı kaynaklara göre mezhebine ilişkin soruyu, sahabe mezhebinden olduğu yolunda, kimilerine göre ise "Hz. Ali ve masum evladının yolundayız" biçiminde yanıtlamıştır. İkinci iddia, daha sonra Şiiliği benimseyen Safevi tarihçilerince ortaya atılmış olabilir. Safiyeddin'in Sünnilikten ayrıldığını savunan bazı kaynaklar Şafii mezhebine bağlı olduğunu öne sürer.

Safiyeddin Urmevi, tam adı SAFTYEDDİN ABDÜLMÜMIN BİN YUSUF BİN FAHİR (d. 1237 -

ö. 18 Ocak 1294, İsfahan), özellikle *Kitabü'l-Edvar* adlı yapıtında açıkladığı perde sistemiyle, İslam dünyasına müzik kuramı alanında yeni ufuklar açan Türk asıllı müzikçi.

Ailesi, Güney Azerbaycan'daki Urmiye (eski den Rızaiye) kentindendi. Taşdığı Urmevi lakabı buradan gelir. Müzik, hat ve edebiyat gibi sanatların yanı sıra, fizik, matematik ve tarih gibi bilimleri de kapsayan çok iyi bir eğitim gördü. Son Abbasi halifesi Mustasım'ın döneminde müzikçi, nedim ve kitaplık yöneticisi olarak saraya alındı. 1258'de Bağdat'ı alan Hulagu'nun hizmetine girdi. Bir süre sonra Irak'taki İlhanlı genel valisi Şemseddin Cüveyni'nin oğulları Bahaeddin Muhammed ve Şerefeddin Harun'un eğitimiyle görevlendirildi. Kısaca Şerefiyye olarak bilinen ünlü *Risale-tü's-Şerefiyye fi'n-Nisâbi'l-Telifiyye* adlı yapıtını Şerefeddin Harun'a ithaf etti.

Kitabü'l-Edvar ve *Risale-tü's-Şerefiyye* gibi müzik kuramına ilişkin kitaplarıyla tanınan Urmevi, Batılı müzikbilimciler tarafından Sistemci Okul'un kurucusu sayılır. Bu okul Urmevi'den sonra onun yapıtlarına şerh yazan ya da oluşturdukları kuramların ana çizgilerinde ona bağlı kalan Müslüman müzik kuramcılarını kapsar. Bu kuramcılarının en ünlüleri Kutbeddin Şirazi, Mevlânâ Mubarek Şah, Fahrêddin Hucendî, Muhammed bin Mahmud el-Amili, Abdülkadir Meragi ve Ladikli Mehmed Çelebi'dir.

İslam dünyasında kendinden önceki müzik kuramcıları, çoğunlukla Eski Yunanlı kuramcıların yapıtlarını çevirip açıklamakla yetindikleri halde Urmevi, İslam müziği ıskalasındaki sesleri belirlemek için yeni yöntemler uyguladı ve bir sekizlide 17 aralık ve 18 perde saptadı. Yazılı olarak ilk kez onun tarafından dile getirilen bu sistem daha önceleri de bulunduğunu ileri süren müzikbilimcilerin yanı sıra, bunun Urmevi'nin buluşu olabileceğini belirtenler de vardır. Urmevi'nin sisteminin etkisi yüzyıllar boyunca çok büyük olmuştur. 19. ve 20. yüzyıl Türk kuramcıları bile onun sisteminden büyük ölçüde yararlanmışlardır. Urmevi İsfahan'da bulunduğu sırada "nüzhe" ve "mugni" adlı iki çalgı icat etmiştir. Bunların ilki santura, ikincisi uda benzer. Urmevi ilk yapıtının sonunda ebced notasıyla yazılmış birkaç bestesinin notasını vermiştir. Bunlar Ortadoğu ve İslam müziklerinin bilinen en eski örnekleridir. Urmevi'nin günümüze ulaşabilen yapıtlarından biri de, aruz üzerine yazdığı *Fi Ulûmü'l-Aruz ve'l-Kavâfi ve'l-Badîr*.

Safo bak. Sappho

safr, karaciğerde yapılan, incebağırsağın ilk bölümü olan onikiparmakbağırsağına salınmadan önce safrakesesinde depolanarak yoğunlaşan sarı renkli dış salgı. Başlıca işlevi yağların sindirimine yardımcı olmaktır. Safrası asitleri, safrası tuzları, kolesterol, pigmentler, su ve bu karışımın pH'ını 5-6 arasında tutmaya yarayan elektrolitlerden oluşur. Karaciğerdeki hücrelerden aralıksız salgılanan safrası ortak safrası kanalı yoluyla safrakesesine geçer. Burada yoğunluğu 5-18 kat artar. Onikiparmakbağırsağına salınan safrasının miktarı sekretin, gastrin ve kolesistokinin adlı hormonlar ve vagus siniri tarafından denetlenir. Karaciğerde yapılan safrasının hacmi (yoğunlaşmadan önce) günde 250-1.000 mililitredir.

Safrası tuzları dört serbest safrası asidinin (kolik, dezoksikolik, kenodezoksikolik ve litokolik asit) tuzlarıdır. Asitlerin her biri glisin ya da taurinle birleşerek daha karma-

şık yapılı asitleri ve tuzları oluşturabilir. Safrası tuzları ve safrası asitleri kolesterolden biresimlenebilir ya da karaciğer tarafından kandan özütlenebilir. Karaciğerden bağırsağına geçtikten sonra burada yağların emülsiyon haline getirirler; böylece, yağ damlacıklarındaki yüzey gerilimini azaltarak bunları pankreas ve bağırsaktan salgılanan yağ sindirici enzimlerle karşılaşmaya hazırlarlar. Safrası tuzları büyük negatif yüklü iyonlardır, incebağırsağın üst bölümlerinden kolayca emilemezler. Bağırsağın alt bölümlerinden emilen tuzlar ve asitler yeniden karaciğer tarafından özütlenene değin kanda kalır. Karaciğerden bağırsağına ve kana, daha sonra yeniden karaciğere uzanan bu çevrim boyunca tuz ve asitlerin bir bölümü kaybolur, bunların yerini karaciğerde kolesterolden biresimlenen yenileri alır. Biresimin hızı doğrudan kaybedilen tuz ve asitlerin miktarına bağlıdır. Safrası tuzları çok ender olarak kalınbağırsağına ulaştığında su ve sodyumun emilerek kana geçmesini engeller, sulu ishale neden olur.

Safrası tuzları ve safrası asitleri su, sodyum, klor ve bikarbonatlar içeren bir sıvı tarafından taşınır. Bu sıvı karaciğerde yapılır ve mideden incebağırsağına geçen hidroklorik asidin nötrleştirilmesini sağlar. Safradaki başlıca pigment bilirübindir(*); renk vermektan başka bilinen bir işlevi yoktur. Safrada mokus, serum proteinleri, lesitin, nötr yağlar, yağ asitleri ve üre gibi başka maddelere çok küçük miktarlarda rastlanır, sa da bunların önemi tam olarak anlaşılamamıştır.

safrası asitleri, insanda ve hayvanda safrasının bileşiminde yer alan steroid yapısındaki organik asitlerin ortak adı. İnsan ve sığır safrasında bulunanlar kolik asit, dezoksikolik asit, kenodezoksikolik asit ve litokolik asittir. Sağlıklı bir insan vücudunda yaklaşık 4,5 gram safrası asidi vardır.

Safrası asitleri vücutta kolesterolden biresimlenir. Çeşitli amaçlarla kullanılmak üzere sıklıkla yapay olarak hayvan safrasının alkali ortamda hidrolizlenmesiyle elde edilir.

safrası taşı, sıklıkla safrakesesinde yapılan ve az miktarda proteinli maddenin içindeki kolesterol, safrası pigmenti ve kalsiyum tuzu gibi kristalsi maddeleri içeren katı oluşum. En sık rastlanan safrası taşları kolesterolden oluşur; karaciğerden salgılanan safranın kolesterolle asırı derecede doymuş olmasından ve çok düşük miktarda safrası tuzu ve lesitin içermesinden kaynaklandığı düşünülür. Normal olarak bu maddeler kolesterolü safranın içinde tutmaya yetecek düzeyde bulunur.

Safrası taşlarının oluşmasını kolaylaştıran etkenlerden bazıları safrakesesi iltihabı, karaciğer dokusunun örselenmesinden ileri gelen doku yıkımı, kronik safrakesesi hastalığı ya da safrası yollarının kanseridir. Safrakesesinde yer alan taşlar herhangi bir belirtiye neden olmayabilir, kimi zaman da safrakesesinde kronik iltihaba yol açar. Taş safrası kanallarında yerleşip kanalı tıkarsa taşın üzerindeki safrası yollarında basınç artar, safrası koligi olarak bilinen şiddetli ağrı ortaya çıkar.

Safrası taşları kimi zaman da kendiliğinden bağırsaklara geçer; bunların genellikle cerrahi girişimle çıkartılması gerekir. Bu ameliyatta daha fazla taş yapılmasını önlemek amacıyla safrakesesi de çıkartılır. Bazı olgularda hastaya taşları eriten ve safradaki kolesterolün yoğunluğunu azaltan safrası tuzları verilir.

safrakesesi, omurgalıların çoğunda bulunan kas yapılı zarsı kese. Başlıca işlevi karaciğerden gelen ve sindirimde önemli rol

oynayan safrayı depolamak ve yoğunlaştırmaktır. İnsanda karaciğerin altında yer alan armut biçimli safrakesesi oldukça esnek olduğundan kolayca genişleyebilir ve yaklaşık 50 mililitre sıvı alır. İç yüzünü örten mukoza katmanında emilim işlevi olan hücreler vardır. Her hücrenin yüzeyindeki mikroskopa görülebilecek kadar küçük çıkıntılar (mikrovilüs), sıvıların emilebileceği yüzeyi artırır. Su ve inorganik tuzların mukoza hücrelerinden emilmesiyle depolanan safrası karaciğerde yapılandır 5-18 kat daha yoğun hale gelir.

Safrakesesinin kas yapılı duvarının kasılmasını parasempatik sistemin vagus siniri ile bağırsağın üst bölümlerinden salgılanan kolesistokinin adlı hormon denetler. Kasılmalar safranın safrası kanalından geçerek onikiparmakbağırsağına akmasını sağlar. İnsanda safrası kanalı karaciğer kanalı, kese kanalı ve ortak kanal olarak bilinen ve Y biçimini alan üç daldan oluşur. Altta kalan ortak safrası kanalı onikiparmakbağırsağının duvarında sonlanır. Ortak kanalın sonunda yer alan ve Oddi büzgenkası (sfinkter) olarak adlandırılan darlık açılıp kapanarak safranın bağırsağına akışını denetler. Sağ üstteki dal safranın yapıldığı karaciğerden gelen karaciğer kanalı, sol üstteki ise safranın depolandığı safrakesesinden gelen kese kanalıdır.

Karaciğerden çıkan safrası karaciğer kanalı ve ortak kanala akar, incebağırsakta besin maddeleri varsa doğrudan onikiparmakbağırsağına akmayı sürdürür. İncebağırsak boşsa Oddi büzgenkası kapanır, ortak kanaldan akan safrası birikir ve açık olan kese kanalına ulaşacak biçimde kanal boyunca geri itilir, safrakesesine geri akar, burada yeniden gerekli olana değin depolanıp yoğunlaşmayı sürdürür. Onikiparmakbağırsağına besin maddesi girince büzgenkası açılır, safrakesesi kasılır, safrası onikiparmakbağırsağına akar.

At, fare ve güvercin gibi safrakesesi olmayan hayvanlarda safrası doğrudan karaciğerden bağırsağına akar. Bazı hayvanlarda sıvıların iyi yoğunlaştıramayan bir safrakesesi bulunur; bunlarda bağırsağı safrası akışı hemen hiç durmaz.

Safrakesesinde rastlanan başlıca bozukluklardan en önemlisi safrası taşı olarak bilinen katı oluşumlardır. Ciddi bir yan etki ya da komplikasyonlara neden olmadan cerrahi girişimle çıkartılabilir. Ayrıca bak. safrası.

safrakesesi iltihabı, KOLESTİTT olarak da bilinir, safrakesesinin, sıklıkla safrası taşları nedeniyle iltihaplanması. Akut iltihaplanın çoğunda hastalık yapıcı bakterilere de rastlanırlar olguların yaklaşık yüzde 30'u kronikleşir. Akut iltihapta safrakesesi şişer, gerginleşir, kızarır. Yer yer ölü doku alanlarına rastlanır, irin oluşabilir. Ateş yükselir, sıklıkla karında midenin sağ tarafında ağrı duyulur. Bulantı, kusma ve titreme görülür. Kronik iltihapta safrakesesi şiş değil büzüştür. Duvarları grimsi beyaz, sert ve kalınlaşmıştır. Yemekten sonra sıkıntı duyulur, yağlı yiyecekler güç sindirilir. Kolik türü ağrı, bulantı ve kusma nöbetleri görülebilir. Safrakesesi sıklıkla ameliyatla çıkarılır. Özellikle safrası taşları, kangren ya da delinmeye ilişkin belirtiler varsa acil cerrahi tedavi uygulanır. Bunun dışında, ağrı kesiciler, safrakesesi kaslarının kasılmasını baskılayan ilaçlar ve enfeksiyonu denetim altına almak üzere antibiyotikler kullanılır.

safran (*Crocus sativus*) süsengiller (*Iridaceae*) familyasından çiğdemi andıran bir bitki ve bunun kurutulmuş çiçek tepecikleri. Çoğunlukla baharat olarak kullanılan bu sarımsı turuncu renkli, keskin ve acımsı

lezzetli ürün katıldığı yiyeceği sarıya boyar Özellikle Akdeniz ve Doğu'ya özgü piring ve balık yemeklerinde kullanılan, ayrıca İngiltere, İskandinavya ve Balkanlar'da ekmeğe katılan safranadan Türkiye'de de zerde adı verilen bir tatlı hazırlanır.

Safran 20-25 cm'ye boy atan, çokyillik soğanlı bir bitkidir. Sonbaharda açan mor renkli çiçeklerinin tam ortasında huni biçiminde, kırmızımsı turuncu renkli ve üç parçalı tepelikler (dişiorganın çiçektozlarını yakalayıcı bir rol oynayan üst bölümleri) yer alır. Tepeliklerin bileşiminde başlıca krosin denen bir boyarmadde ile piknokrosin denen bir acı madde ve bunların yanı sıra yüzde 0,5-1 oranında uçucu bir yağ bulunur. Bu bileşenlerinden ötürü safran yalnızca baharat olarak değil, sinir sistemi uyarıcısı, iştah açıcı, âdet söktürücü ve renk verici olarak eczacılıkta da kullanılır. Ayrıca eskiden kumaş boyası olarak da yararlanılan bu ürünün Hindistan'da Buda'nın ölümünden sonra kısa bir süre Budacı rahiplerce dini giysileri boyamakta kullanıldığı bilinmektedir. Eski Yunan ve Roma'da ise saray, tiyatro ve hamam gibi kalabalık yerlerin kokusunu gidermek amacıyla parfüm yerine kullanılırdı.

Anayurdunun Akdeniz ülkeleri, Anadolu ve İran olduğu sanılan safran bitkisinin İran ve Keşmir'de çok eski çağlardan beri yetiştirildiği bilinmektedir. Aslında safran tarımı ilkçağlarda en çok Anadolu'nun Kilikya bölgesinde yapılmıyordu. Yaklaşık 961'de Araplarca İspanya'da yetiştirilmeye başlandıysa da Avrupa'nın batısına asıl Haçlı seferlerinden dönen askerlerce götürüldü.

Safran (*Crocus sativus*)
Emel Muench-Ostman Agency

Safran tarımı ağustos ve eylül ayları arasında soğan dikimiyle başlar. Ekim ayında çiçeklenen bitkilerin elle tek tek koparılan tepelikleri elekler üzerine yayılıp kömür ateşinde kurutulur. Yaklaşık 100 bin-140 bin çiçekten bir kilogram kuru safran elde edilir. Bu nedenle çeşitli dönemlerde altından daha değerli bir ürün olan safran hâlâ dünyanın en pahalı baharatıdır.

Günümüzde safran tarımı en çok İspanya, Fransa, Sicilya, İtalya, İran ve Keşmir'de yapılır. Anadolu ise eski çağlardaki önemli safran üreticisi konumunu Osmanlılar döneminde de korumuş, ancak 20. yüzyıl başlarında gelindiğinde safran tarımı son derece gerilemiştir. Safran eskiden en çok Safranbolu'da üretilirdi. Günümüzde ise neredeyse tümüyle ortadan kalkan safran üretimi yalnızca Safranbolu'ya bağlı bir iki köyde çok az miktarlarda yapılmakta ve elde edilen ürün yerel olarak tüketilmektedir.

Safranbolu, Karadeniz Bölgesi'nin Batı Karadeniz Bölümü'nde, Zonguldak iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 1.013 km² olan Safranbolu ilçesi kuzeyde

Bartın ili, doğuda Eflâni ilçesi, güneydoğuda Kastamonu ve Çankırı illeri, güneyde Karabük, batıda da Yenice ilçesiyle çevrilidir.

İlçe toprakları akarsu vadileriyle parçalanmış olan dağlık bir alanda yer alır. İlçe sınırları içindeki dağların yüksekliği 2.000 m'yi aşmaz. Büyük bölümü tahrip edilmiş olmasına karşın ormanlar 1987'de ilçe yüzölçümünün yüzde 35'ini kaplamaktaydı.

Safranbolu'dan bir görünüm, Zonguldak Nezihi Bazaar

İlçe topraklarından kaynaklanan sular Karadeniz'e doğru akar. İlçe topraklarından doğu-batı doğrultusunda geçen Araç Çayı, Karabük kentinde Filyos Çayına katılır. İlçenin kuzey kesimindeki Övacuma yöresinin sularını da Bartın Çayının başlangıç kolları toplar.

Yarınsından çoğu Safranbolu kentinde yaşayan ilçe halkı, genelde geçimini Karabük Demir-Çelik İşletmeleri'nde (KDCİ) ve Karabük kentindeki başka işlerde çalışarak ve tarımsal etkinlikler yürüterek sağlar. Yakındaki Karabük'ün gelişen ekonomik olanaklarının etkisiyle ilçedeki ticari etkinlikler ve tarımsal üretim gerilemiştir. İlçe yüzölçümünün yüzde 15'i ekili ve dikili alanlardan oluşur (1987). Yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler buğday, arpa, elma ve üzumdür. Çavuş ve yapıncağ üzümleri başlıca üzüm türleridir. Eskiden daha geniş alanlar kaplayan bağlar zamanla daralmıştır. İlçe merkeziyle yöreye adını veren ve geçmişte çok miktarda yetiştirilen safran üretimi önemini yitirmiştir. Sığır beslenen ilçede ayrıca manda, koyun ve Ankara keçisi de yetiştirilir. İlçede orman ürünlerini değerlendiren işyerleri vardır.

Yöreye ilk olarak İÖ 14. yüzyılda Bitinlerin yerleştiği sanılmaktadır. İÖ 7. yüzyılda Kimmerlerin saldırısına uğrayan yöre, daha sonra Lidya ve Pers yönetimine girdi. İÖ 4. yüzyılda kurulan Bitinya Krallığı'nın sınırları içinde yer alan Safranbolu yöresi, Roma ve Bizans egemenliklerinden sonra 1084'te Anadolu Selçuklularının eline geçti. Daha sonra Candaroğullarına bağlanan yöre, 1392'de I. Bayezid (Yıldırım) tarafından alındı. Ankara Savaşı'nı (1402) kazanan Timur'un gene Candaroğullarına verdiği bu topraklar, 1460'ta Osmanlı Devleti'ne katıldı. 1858'de Osmanlı ülkesinden İngiltere'ye ihraç edilen on tona yakın safranın önemli bölümü Safranbolu yöresinde yetiştiriliyordu. 19. yüzyıl sonlarında Kastamonu vilayetinin Merkez sancığına bağlı bir kaza olarak yönetilen yörenin bu yönetsel konumu Cumhuriyet'in ilk yıllarında da sürdü. Daha sonra 1927'de Zonguldak iline bağlandı.

Adının kökenine ilişkin yeterli bilgiye rastlanmayan Safranbolu kenti, ilçenin batı

kesiminde yer alır. Kent ile çevresinde, Bartın Çayına katılan küçük akarsuların kalkerli arazide oluşturduğu kanyon biçimli derin vadilere rastlanır. 20. yüzyıl başlarında halkın bir bölümü Rumlar ve Ermenilerden oluşan kent, çok eski bir yerleşim yeridir. Ticaret ve küçük üretimle uğraşan

Rum ve Ermenilerin kentten ayrılmasının ardından, Safranbolu canlılığını yitirdi. Bir sanayi merkezi olan Karabük'e yönelen göç hareketi, özellikle 1970'lerde Safranbolu kentinin de canlanmasına yol açtı. Karabük'te yeterli konut olmaması nedeniyle Safranbolu'ya gelen birçok kişi buradaki terk edilmiş eski evlere yerleşti. Eski kent ile Bağlar ve Kıranköy bölümlerinden oluşan kent, güneydeki Kıranköy yönünde gelişti. Kent halkının yarınsından çoğu çalışmak için her gün 10 km kadar uzaktaki Karabük'e gider. Karabük'ü Bartın ve Kastamonu'ya bağlayan yollar kentin güneyinde kesişir. Safranbolu kenti, il merkezi Zonguldak'a yaklaşık 125 km uzaklıktadır. Safranbolu Devlet Hastanesi, kent ile çevresine sağlık hizmeti verir.

İlçedeki başlıca tarihsel yapılar Gazi Süleyman Paşa Camisi olarak da bilinen Eskicami, Taş Minare Camisi, Köprülü Camisi, Hidayetullah Camisi (1718-19), Dağdelen Camisi (1767-68), Kazdağlı Camisi, İzzet Mehmed Paşa Camisi (1796), Kaçak (Lütfiye) Camisi (1878-79), Zülmiye Camisi (1883-84), Gazi Süleyman Medresesi, Kalealtı ve Ali Baba tekeleri; Cinci ve Tuzköprü, Tokatlıköprü, İnceköprü ile Hacı Emin Efendi, Şeyh Mustafa, Ali Baba ve Hasan Baba türbeleridir. İlçe sınırları içindeki bazı köylerde kaya mezarlarına rastlanır.

Eski kent merkeziyle (Şehir) Bağlar ve Kıranköy semtindeki çoğu 19. yüzyıldan kalma 2-3 katlı humuş evler yöreye özgü mimarileriyle ilgi çeker. Bu evlerin yoğun olduğu kesimler sit alanı ilan edilerek korumaya alınmıştır.

Safranbolu Belediyesi Cumhuriyet'ten önce kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 42.815; kent, 24.351.

Safvet Nezihi, asıl adı OMER LÜTFİ (d. 1871, İstanbul - ö. 3 Aralık 1939, İstanbul), Cumhuriyet'in ilk yıllarında popüler ve duygusal romanlarıyla adını duyuran romancı.

Mekteb-i Sultani'de (bugün Galatasaray Lisesi) okudu. Kapalıçarşı'da kuyumculuk yaptı. Düzensiz, bohem bir yaşam sürdü ve

Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'nde öldü.

Safvet Nezihî, bir yandan kuyumculuk yaparken, bir yandan da *İkdam*, *Servet-i Fünun*, *Malumat* gibi gazete ve dergilerde makale, öykü, roman yazdı. 1908'den sonra *Resimli Kitab* dergisindeki yazılarıyla tanındı. En çok *Zavallı Necdet* (1898, 1961) adlı romanıyla ünlendi. Romantik bir aşk konu alan bu kitap geniş ilgi topladı ve birkaç kuşak okunarak Türk edebiyatının en uzun ömürlü romanlarından biri oldu. Öbür romanları *Teahhül Âleminde* (1899), *Kadın Kalbi* (1901) ve *Müsebbib*'de (1910) genellikle aşk serüvenlerini işledi. Mehmet Rauf'un etkisinde kaldığı gözlenen Safvet Nezihî'nin ayrıca *İzah* ve *İstılah* (1911) adlı bir oyunuyla *Hemzad* (1903) adlı bir öykü kitabı vardır.

Safvet Paşa, asıl adı MEHMET ESAD (d. Haziran 1815, İstanbul - ö. 17 Kasım 1883, İstanbul), Osmanlı sadrazamı.

Medrese öğrenimi gördü. 1831'de Divan-ı Hümayun kalemine girdi. Dönemin geleneğine uygun olarak orada kendisine Safvet mahlası verildi. Bu görevi sırasında Fransızca öğrendi. *Takvim-i Vekayi* nazırlığı, Divan-ı Hümayun tercümanlığı ve hariciye kâtipliği yaptı. On yıl kadar süren mabeyn kâtipliğinden sonra Meclis-i Âli-i Tanzimat üyeliğine atandı. 1862'de vezir oldu. Dört kez hariciye, üç kez maarif nazırlığı, ayrıca ticaret ve adliye nazırlıkları görevlerinde bulundu. Maarif nazırlığı sırasında yürürlüğe giren (1869) Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin hazırlanmasında büyük katkısı oldu. Hariciye nazırıyken Ayastefanos Antlaşması görüşmelerine Osmanlı başmurahtası olarak katıldı. Haziran 1878'de hariciye nazırlığı kendisine kalmak üzere sadrazamlığa getirildi. Beş ay sonra görevden alınarak Paris elçiliğiyle İstanbul'dan uzaklaştırıldı. Ertesi yıl beşinci kez hariciye nazırlığına atandı. Bu görevde de üç ay kaldı. Devair müfettişi oldu. Altıncı kez getirildiği hariciye nazırlığı yalnızca iki gün sürdü. Nazırlıktan ayrıldıktan sonra yeniden Devair müfettişliğine döndü. Bir süre sonra da öldü.

Safveti Ziya (d. 1875, İstanbul - ö. 25 Temmuz 1929, İstanbul), öykü ve roman yazarı. Özellikle duygusal öyküleriyle tanınmıştır.

Mekteb-i Sultani'yi (bugün Galatasaray Lisesi) bitirdi. Hariciye Nezareti kâtipliği, Şûra-yı Devlet üyeliği gibi görevlerde bulundu. Büyükada'da geçirdiği kalp krizi sonucunda öldü.

Edebiyat-ı Cedide yazarlarından olan Safveti Ziya edebiyat dünyasına *Servet-i Fünun* dergisinde çıkan "Onların Ruhu" adlı öyküsüyle girdi. Kısa bir süre Ziya adlı günlük bir gazete çıkardı. Düşünsel yanı zayıf kalan yapıtlarında dil ve anlatım özellikleri bakımından Mehmet Rauf ve Hüseyin Cahit'in (Yalçın) etkisi görülür. İstanbul'un kozmopolit yaşamını yansıtan ve otobiyografik roman özellikleri de taşıyan *Salon Köşelerinde* (1912) adlı romanıyla ilgi toplamıştır. Beyoğlu'nun eğlence yaşamına dalmış savurgan ve sorumsuz gençleri konu alan *Haralambos Cankayadis* (1912) adlı bir de oyun yazmıştır. Döneminin yaşamını yansıtan öykülerini *Bir Tesadüf* (1900), *Bir Safha-i Kalb* (1900, 1912), *Hanım Mektupları* (1913), *Kadın Ruhu* (1914), *Sililmiş Çehreler Beliren Simalar* (1924) adlı kitaplarında toplamıştır.

Saga, Japonya'da, Küşü Adasının kuzeyinde il (ken) ve il merkezi kent. Yüzölçümü

2.433 km² olan Saga ili sulu tarım yapılan Tsukuşi Ovasını (*heiya*) kapsar. İleri tarım tekniklerinin kullanıldığı ilde portakal yetiştiriciliği, mandracılık ve şifir besiciliğinde makine kullanımı yaygındır. Saga ilinin Japonya'yla Asya kıtası arasındaki ilk bağlantının kurulduğu nokta olduğuna inanılır.

Daimyo Basşıma Kansa'nın şatosunun çevresinde gelişen il merkezi Saga, günümüzde pamuklu kumaş ve seramik eşya üretimiyle ünlü bir sanayi merkezidir. 1949'da kentte bir üniversite kurulmuştur. Arita kentinde geleneksel İmari porseleni(*) üretimi bugün de sürmektedir. Nüfus (1991 tah.) kent, 169.869; il, 877.000.

saga, ortaçağ İzlanda edebiyatında bir düzyazı anlatı türü. Terim geniş anlamıyla her türlü düzyazı öykü ya da tarihsel anlatıyı (azizlerin yaşamöyküleri, vakayinameler, Fransız romanslarının düzyazı çevirileri ve her türden dindışı öyküler) belirtir. Dar anlamıyla ise yazarın geçmişi düş gücüne dayanarak yeniden kurguladığı ve belirli estetik ilkelere göre aktardığı efsanevi ve tarihsel öyküler için kullanılır.

Çağdaş araştırmacılar saga türünü birçok alt gruba ayırır. Bunlar arasında İskandinav krallarının yaşamöykülerini anlatan kral sagaları, konularını mitoloji ve efsanelerden alan sagalar ve aile sagaları olarak da bilinen İzlanda sagaları(*) sayılabilir. Bunların en çok tanınan ve edebi düzeyi en yüksek olanları İzlanda sagalarıdır. Genellikle savaşçı önderlerin kahramanlıklarını anlatan ve daha soylu, seçkin bir zümrenin töre ve inançlarını yansıtan kral sagalarından ya da efsaneye dayalı sagalardan farklı olarak, İzlanda sagaları daha çok çiftçileri ya da toplumsal düzeyi saga okurununkinden daha yüksek olmayan kahramanları konu alır. Yaklaşık 930'dan 1050'ye değin uzanan ve saga çağı olarak adlandırılan dönemde İzlanda'daki yaşamı konu edinen bu sagalar, yaklaşık 1190-1320 arasında yazıya geçirilmiştir.

İzlanda dilinde *segja*'dan (söylemek) gelen saga sözcüğü "söylenen şey, söylence" anlamına gelir. Bu da sözlü geleneğin türün gelişiminde ne kadar büyük önem taşıdığını gösterir. Aslında, önceleri İzlanda sagalarının gerçek yaşama dayanan ve halk arasında kuşaklar boyu kulaktan kulağa aktarıldıktan sonra yazıya geçirilmiş öykülerin derlemeleri olduğu düşünülüyordu. Ama bu görüş bugün büyük ölçüde geçerliliğini yitirmiştir. Günümüz araştırmacıları bu yapıtların, kişi ve olayların gerçek ya da hayali olabileceği, tarihsel olgulara bağlılıktan çok sanatsal kaygının önem taşıdığı çağdaş tarihsel roman kavramına daha yakın olduğu inancındadır. Bu yaklaşım İzlanda sagalarının birer tarihsel belge olarak taşıdığı önemi azaltsa da, bu yapıtların eski bir uygarlığın töre ve inançlarını çağdaş okura tanıtan belgeler olduğu gerçeğini reddetmez. Sagalarda yer alan pagan dönemle ilgili bilgilerin birçoğunun doğruluğu tartışmalı olmakla birlikte, bazıları da etnolojinin ve halkbiliminin sunduğu verilerle uyum içindedir.

İzlanda sagalarında insanlığın durumuna trajik bir bakış egemendir. Kahramanlık idealleri ve sadakat gibi değerler ön plandadır. İntikam, özellikle de kan davası öykünün gelişmesinde belirleyici rol oynar. Düşünceceken çok eylem önem taşır; buna bağlı olarak da, çağdaş romanlardan farklı olarak kahramanların davranışlarına yön veren gizli dürtülere ve yazarın bakış açısına pek yer verilmez. Karakter tasvirlerinde ise büyük bir derinlik ve incelik görülür.

İzlanda sagalarının sayısı toplam 30 kadardır. Bunların en tanınmışları, bilinen İzlandalı ortaçağ yazarlarının en ünlüsü Snorri

Sturluson'a (1179-1241) ait olduğu sanılan *Egils saga* (Egill'in Sagası), bir kanun kaçağını öyküsü olan *Gísli saga*(*) (Gísli'nin Sagası), sevdiği adamın ölümüne neden olan Gudrun'un öyküsü çevresinde 9. yüzyıl sonundan 11. yüzyıla değin birçok kahraman yetiştirmiş İzlandalı bir ailenin trajik tarihini konu alan, 13. yüzyıla ait *Laxdæla saga* (Laxárdal [Halkının] Sagası) ve birçoklarının İzlanda sagalarının en iyisi kabul edilen ve kahraman Gunnar ile bilge Njáll ve oğulların başına gelenlerin anlatıldığı *Njáls saga*-dır(*) (Njáll'ın Sagası). Bu yapıtların kaleme alındığı sanılan yaklaşık 1230-90 arasındaki dönem, saganın altın çağı sayılır.

Norveç krallarının anlatıldığı kral sagaları, İzlandalıların eski anayurtlarına duyduğu ilgiyi yansıtır. Bu sagaları içeren ilk derlemeler 1200-35 arasında ait yazarı belirsiz *Morkinskinna* ve *Fagrskinna*'dır. Bu tür doruğuna ulaştıran yapıt ise, Snorri Sturluson'un efsanevi dönemlerden 1177'ye değin Norveç krallarının tarihini anlatan *Heimskringla*'sıdır(*) (Dünyanın Gözü).

13. yüzyıla doğru, konularını efsanelerden alan sagalar giderek yaygınlaşmıştır. Tarihsel doğrulara fazla bağlı kalmayan, fantastik ve doğaüstü öğelerle dolu bu sagalar, İzlanda'ya yerleşimden önceki Germen ve İskandinav tarihini konu alır. Kahramanları da çoğunlukla efsanevi ya da yarı efsanevi kişilerdir. Çoğu da şövalyeler dönemine ait kahramanlık değerleriyle daha eski çağlara ait Viking ideallerini birleştirir. Genellikle uzak geçmişi yücelterek anlatan ve *formaldar saga*(*) (Eski İzlanda dilinde "Antik Çağ sagası") adıyla bilinen bu sagaların en ünlü örneklerinden biri, Nibelungen efsanelerini konu alan *Völsunga saga*'dır (y. 1270).

Sagalassos, Akdeniz Bölgesi'nin Göller Yöresi'nde antik kent. Pisidiya'dan Pamfilya'ya inen antik yol üzerindeki Akdağ'ın tepelerinden birinin üstünde, yolun geçtiği boğaza egemen bir konumdadır.

Kentte 18. yüzyıldan beri çeşitli Avrupalı gezginler inceleme yapmış, en kapsamlı çalışmayı 1884-85'te K. Lanckronski gerçekleştirmiştir. Araştırmaları 1972-74'te R. Fleischer, 1985'te S. Mitchel, 1986'da da M. Weelkens sürdürmüştür.

Sagalassos'ta yaşadığı bilinen en eski halk Solimlirdir. Kent İÖ 546'dan İÖ 334'e değin Perslerin, İÖ 323'e değin Büyük İskender'in egemenliği altında kaldı. Sonra İskender'in komutanlarından Antigonos'un, onun ölümüyle İÖ 301'de Lysimakhos'un eline geçti, ardından bütün Küçük Asya ile birlikte Selevkosların sınırları içine girdi. Selevkoslar Roma'ya yenilince Sagalassos da İÖ 188'de Pergamon (Bergama) Krallığı'nın topraklarına katıldı.

İÖ 30'larda Sagalassos bölgenin belli başlı kentlerinden biriydi; ilk sikkelerini de bu dönemde bastı. İÖ 25'te Roma Galatya Eyaleti'ni kurunca, Pisidiya da buna katıldı. Eyaletteki iki otonom kentten biri Sagalassos'tu. En parlak dönemini İmparator Claudius Gothicus döneminde (İS 268-270) yaşadı. Roma'nın ikiye bölünmesinden (395) sonra Doğu Roma sınırları içinde kalan Pisidiya, 5. yüzyılda piskoposluk merkezi oldu. 10. yüzyılda VII. Konstantinos Porphyrogenetos döneminde Kibyraiton Teması içine alındı.

Sagalassos antik dağ kentlerinin iyi bir örneğidir; güney-kuzey doğrultusundaki bir ana aks çevresinde cadde ve sokaklarla bir ızgara plan oluşturulmuş, yapıların yerleştirilmesinde araziye uyulmuştur. Kentin üstünde kurulu bulunduğu "T" biçimindeki üç kollu terası kuzeyden sarp bir kayalık sınırlar. Genişliği 200-300 m kadar olan bu terasın orta kolu güneye doğru kademe

kademe alçalarak sarp bir kayalıkla son bulur; yan kollar ise kayalığın eteğinde doğuya ve batıya doğru uzanır. Güney terasının ucunu bir sur çevreler. Bu sur aynı zamanda Antoninus Tapınağı'nın terası için de destek duvarı görevi yapar. Bir *temenos* alanı içinde yer alan tapınak iki sıra sütunla çevrilidir (*dipteros*). Tapınaktan başlayan sütunlu caddenin sonunda kabartma ve sütunlarla süslü bir *nymphaion* ile Aşağı Agora yer alır. Aşağı Agora'nın sağında ve solunda büyük kamu yapıları vardır. *Nymphaion*'un kuzeyinde *odeion* yükselir. Kentteki bir başka önemli dinsel yapı da 2. yüzyılda yapılmış olan Apollon Tapınağı'dır. Aşağı Agora'nın batısındaki tapınağın üstüne daha sonra bir kilise inşa edilmiştir. Aşağı Agora'dan çıkan yol *gymnasion*'un yanından geçerek kuzeye, kentin büyük kapısına doğru uzanır. Yolum sonunda İmparator II. Claudius Gothicus döneminden kalma Yukarı Agora vardır. Kuzeydoğudaki tepenin yamacında kentin en büyük yapısı olan tiyatro yükselir. Kentteki konutların yeri kesin olarak belirlenememiş, son yıllardaki araştırmalarda İÖ 2. yüzyıla tarihlenen bir *heroon* ve bir *bouleterion* saptanmıştır. Kentin çevresindeki yamaç ve kayalara oyulmuş mezarlar vardır.

Sagamihara, Japonya'nın Honşu Adasındaki Kanagava ilinde (*ken*) kent. Sagamihara Platosunda (*daiçi*) yer alır. 1930'ların sonlarında kurulan askeri kamp, kentin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Başlıca sanayi dalları metal eşya, makine ve elektrikli aletler üretimi ile gıda işlemedir. Demiryoluyla bağlandığı Tokyo-Yokohama metropoliten alanının konut banliyösü olan kentin çevresinde piring, buğday, tütün, inek ve domuz yetiştirilir. Nüfus (1991 tah.) 542.000.

Sagan, Carl (Edward) (d. 9 Kasım 1934, Brooklyn, New York, ABD), metan, amonyak, su ve hidrojen sülfür gazı karışımının uzun dalgaboylu morötesi ışınım altında kalması durumunda aminoasitlerin oluştuğunu bularak, yeryüzünde yaşamın nasıl başladığı sorusuna önemli bir açıklık kazandıran ABD'li astronom.

Doktora çalışmasını 1960'ta Chicago Üniversitesi'nde tamamlayan Sagan, 'Berkeley'deki California Üniversitesi ile Harvard Üniversitesi'nde ders verdi, 1962-68 arasında da Smithsonian Astrofizik Gözlemevi'nde astrofizikçi olarak çalıştı.

Sagan 1966'da James B. Pollack ve Richard M. Goldstein ile birlikte sürdürdüğü radar araştırmaları sonucunda, Mars'ın yüzeyinde yüksekliği olasılıkla 10 km'ye ulaşan sırtların bulunduğunu ortaya çıkardı. Pollack ile birlikte sürdürdüğü Venüs gözlemleri sonucunda da bu gezegenin yüzey sıcaklığının 700 K (425°C) dolayında olduğunu saptadı. 1968'de Cornell Üniversitesi'nin Gezegen Araştırmaları Laboratuvarı'nın yöneticiliğine getirilen Sagan, ABD'nin Mars ve Venüs'e uzay sondası gönderme projelerinde görev aldı. Başlıca yapıtları, *Atmospheres of Mars and Venus* (1961; Mars ve Venüs'ün Atmosferleri), *Planetary Exploration* (1970; Gezegenlerin Keşfi), *The Cosmic Connection* (1973; Kozmik Bağlantı, 1986), *The Dragons of Eden: Speculations on the Evolution of Human Intelligence* (1977; Cennetin Ejderleri: İnsan Zekasının Evrimi Üzerine Düşünceler, 1983, 1986), *Broca's Brain: Reflections on the Romance of Science* (1979; Broca'nın Beyni: Bilim Aşkı Üzerine Düşünceler), *Cosmos* (1980; Kosmos: Evrenin ve Yaşamın Sırları, 1982) ve *Contact*'tır (1985; Mesaj, 1985). 1980'de "Cosmos" adlı bir televizyon dizisini hazırlayıp sunan Sagan'ın Türkçede yayımlanmış pek çok makalesi de vardır.

layıp sunan Sagan'ın Türkçede yayımlanmış pek çok makalesi de vardır.

Sagar, SAUGAR olarak da bilinir, Hindistan'ın orta kesimindeki Madhya Pradesh eyaletinin orta kesiminde kent. Sagar 1660'ta Udan Singh tarafından kuruldu ve 1867'de belediye oldu. Bir gölün çevresinde yer alan ve tarımsal ürünler için bir ticaret merkezi olan kentte bitkisel yağ, un, tereyağı, sigara ve pamuklu el dokumaları üretilir. Kentte ayrıca bıçkışahaneler ve demiryolu atölyeleri vardır. Eski Maratha kalesi günümüzde polis eğitim okulu olarak kullanılmaktadır. Kentte ayrıca bir teknik okul ile bir binicilik okulu ve Sagar Üniversitesi yer alır.

Sagar Sonar Irmağının suladığı geniş bir ovada yer alır. Yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler buğday, darı, koca darı ve yağlı tohumlardır. Kent çevresinde kumtaşı, kireçtaşı, demir cevheri ve asbest yatakları vardır. Eran'da yapılan arkeolojik kazılarda Gupta hanedanına ait çeşitli yazıtlar ortaya çıkarılmıştır. Nüfus (1991) kent, 195.106; (1981) metropoliten alan, 174.770.

Sagar Adası, Hindistan'da Ganj Deltasının batı ucunda, Batı Bengal eyaletinin batı kesiminde ada. Hugli Irmağının ağzında yer alır ve anakaradan bu ırmağın kollarından biriyle ayrılır. Hindular tarafından kutsal kabul edilen ada ünlü bir hac merkezidir. Adada her yıl üç gün süren arınma törenleri düzenlenir.

Sager, Ruth (d. 7 Şubat 1918, Chicago, ABD), kromozom dışındaki genleri tanımlayan ABD'li genetik bilgini.

1948'de Columbia Üniversitesi'nde doktora çalışmasını tamamladıktan sonra New York kentindeki Rockefeller Enstitüsü'nde (bugün Rockefeller Üniversitesi) genetik araştırmalarına başladı. 1955'ten 1966'ya değin araştırmalarını Columbia Üniversitesi'nde yürüttü. 1966'da New York kentindeki Hunter College'da biyoloji profesörü oldu.

Rockefeller Enstitüsü'ndeyken hücrede genetik bilginin yalnızca kromozomdaki genler tarafından taşındığı yolundaki geleneksel kanıyı sorgulamaya başladı. 1953'te *Chlamydomonas* cinsi alglerin kromozomlarında yer almayan bir genin taşıma işlevine katıldığını buldu. Bu gen hücrenin streptomisin adlı antibiyotige duyarlılığını denetliyordu. Sager ayrıca erkek ve dişi *Chlamydomonas*'ın bu geni kuşaktan kuşağa aktarabildiğini buldu.

Saginaw, ABD'de, Michigan eyaletinin ortadoğusunda, Saginaw ilinin (*county*) merkezi kent. Huron Gölündeki Saginaw Körfezine dökülen Saginaw Irmağının kıyısında, Detroit'in 154 km kuzeybatısında yer alır. Adı Ocibua dilinde "Sauklann Ülkesi" anlamına gelen Saginaw, 1816'da kurulan bir kürk ticareti merkezinin çevresinde gelişti. 1873'te South Saginaw'la, 1889'da da Saginaw City'yle birleşti. Eski bir kerestecilik merkezi olan Saginaw sonradan tarım ve imalat sanayisine (özellikle oto parçaları) yöneldi. Kentin yakınlarında önemli tuz, kömür ve petrol yatakları vardır. Saginaw Vadisinde şeker pancarı ve fasulye üretilir. Nüfus (1990) kent, 69.512; Saginaw-Bay City-Midland metropoliten alanı, 399.320.

Sagittaria bak. suoku

Sagittarius bak. Yay

Sagittarius A bak. Yay A

Sagrada Familia Kilisesi, tam adı TEMPLO EXPIATORIO DE LA SAGRADA FAMILIA (Kutsal Aile Kefaret Tapınağı), İspanya'da Barselona kentinde, yapımına 1882'de başlanan kilise (*res.* Barselona). Mimar Antonio Gaudí'nin(*) 1926'da ölmesi üzerine yarım kalan yapıyı bitirme çalışmaları 20. yüzyılın sonlarında hâlâ sürmektedir.

Kiliseyi belli bir yapı üslubuna sokmak oldukça zordur. Beş tane nefi, transepti, koroyeri, ışınal düzenlenmiş apsisleri ve ambülotuvanı ile planı, Avrupa'da ortaçağdan beri uygulanagelen uzunlamasına akslı kilise şemasına uyar. Ama gerek strüktürü, gerekse bezemeleri, başta *art nouveau* olmak üzere gotik ve barok gibi çeşitli üsluplardan izler taşır. Transept cephelerinden birindeki portalin üstünde yükselen oyuk, yanık ve çukurlarla kaplı dört çan kulesi, peri bacalarının doğal görünümünü anımsatır. Bütün cepheler bu tür abartılı maniyerist öğelerle, Magrip-İspanyol (Mu-dejar) üslubuna özgü bir biçimde renk renk sırlı tuğla ve seramik parçalarıyla bezelidir. Yapı tamamlandığında uzunluğu 130 m'yi, genişliği 87 m'yi, yüksekliği 170 m'yi bulacak, beş kubbesi, her biri 100 m yüksekliğinde 12 çan kulesi olacaktır. Galerisi 2.200 kişilik bir koroyu alabilecek büyüklüktedir. Yüksekliği 40 m'ye varan dört orgdan başka, batı kulelerinde de dev orglar, doğu kulelerinde ise çeşitli melodiler çalabilecek kanyonlar yer alacaktır.

sagu, bazı palmiye türlerinin gövdelerinden çıkarılan bir çeşit nişasta. Sagu kaynağı olarak en çok, Endonezya takımadalarına özgü *Metroxylon sagu* ve *M. rumphii* türlerinden yararlanılır.

Sagu palmiyeleri 9 m'ye kadar boy atabilen kalın gövdeli ağaçlar olup alçak kesimlerdeki bataklık alanlarda yetişirler. Yaklaşık 15 yılda olgunlaşan bu ağaçlar olgunlaşmalarında başaksı çiçek kümeleri ve gövdelerinde nişastalı maddelerin biriktiği bir öz oluştururlar. Ancak, çiçeklerin ardından oluşan meyveler gövdedeki nişastayı emerek olgunlaşır, bu arada gövdenin içi boşalır ve ağaç ölür. Nişasta elde etmek amacıyla üretilen ağaçlar çiçeklenmeye başlayınca, bu doğal süreci tamamlamadan kesilir. Gövde parçalanarak nişastalı öz çıkarılır, daha sonra rendelenerek un haline getirilir. Elde edilen un bir elegen üzerinde suyla birlikte karıştırılır ve bu işlem sırasında nişasta aşağı geçerek ayrılır, lifli bölüm ise yukarıda kalır. Ayrılan nişasta yıkanarak temizlenir. Sagu ya un olarak ya da suyla karıştırılıp hamur haline getirildikten sonra kalburdan geçirilerek taneler halinde satılır.

Sagu yüzde 88 karbonhidrat, yüzde 0,5 protein, çok az yağ ve eser miktarda B vitamini içeren bir üründür. Büyük Okyanusun güneybatı kesimlerinde temel besin maddelerinden biri olan sagu nişastası en çok çorba, kek, puding ve sos yapımında kullanılır. Dokuma sanayisinde ise sertleştirici olarak yararlanılır.

Endonezya'da sagu ormanları en çok Ceram Adasında yoğunur. Avrupa'ya satılan sagunun büyük bölümü Borneo'da üretilir. Endonezya'da *Arenga pinnata*, *Caryota urens* ve *Corypha umbraculifera* gibi başka palmiyelerden de saguya benzer nişastalar elde edilir.

sagu, SAGU olarak da bilinir, eski Türklerde ölülerin ardından düzenlenen yuğ törenlerinde söylenen ağıt. Yedi ya da sekiz heceli dördlüklerden oluşan sagular günümüzde söylenen ağıtların ilk örnekleri sayılmakta-

dır. En eski sagu örnekleri Kaşgarlı Mah-mud'un *Divanü Lügati't-Türk*'ünde yer alır. Bunlardan biri efsanevi Türk hükümdarı Alp Er Tunga ile, öbürü ise kimliği belli olmayan bir Türk ile ilgilidir.

Sagularda ölen kişinin kimliği, yaptığı savaşlar, kazandığı başarılar, zenginliği dile getirildiği gibi geride kalanların acılarına, üzüntülerine de yer verilir. Ayrıca bak. ağıt.

Sagua la Grande, Küba'nın orta kesimindeki Villa Clara ilinin ortakuzeyinde kent. Sagua la Grande Irmağı (río) kıyısında, ırmağın ağzından 24 km içeride yer alır. Önemli bir liman olmanın yanı sıra bölgenin imalat ve ticaret merkezidir. Şekerkamışıyla ünlü olan kentte ayrıca pirinç ve fasulye yetiştirilir. Hayvancılık da önemli bir gelir kaynağıdır. Kentte dökümhaneler, içki fabrikaları, demiryolu atölyeleri, kereste depoları ve sud kostik üreten fabrikalar vardır. Kentin limanı La Isabela adını taşır. Nüfus (1981 geç.) 52.315.

saguaro (*Cereus giganteus*), kaktüsgiller (*Cactaceae*) familyasından, Meksika, Arizona ve California'ya özgü dev kaktüs. Kimi uzmanlarca *Carnegiea gigantea* adıyla sınıflandırılır.

Genç bir saguaro kaktüsü çoğunlukla 5 m'ye varan sütunsu, 5 ya da 6 dallı bir gövdeye sahiptir. Gövde ve dallarının yüzeyi olukludur. Başlangıçta çok yavaş büyüyen (çimlendikten sonra 10 yıl içinde yalnızca

Saguaro kaktüsü (*Cereus giganteus*)
Willis Peterson

2 cm boy atan) bu kaktüs 2-3 m'lik bir uzunluğa eriştikten sonra her yıl yaklaşık 10 cm kadar büyür. İlk kez 50-75 yaşına ulaştığında çiçeklenen ve olgunlaştığında boyu 15 m'ye varabilen saguaro kaktüsünün ömrü 150-200 yıldır. Oldukça sığ yapılı kökleri, kurak alanlarda bu bitkilerin yaşaması için gerekli suyu toplamaya uyarlanmıştır; kökler ağırlığı kimi zaman 10 tona ulaşan gövdeleri taşımak zorundadır.

Gövde ve dalların uçlarında geceleyin açan beyaz çiçekler ertesi günün ortasına kadar açık kalır. Kaktüsün kırmızı renkli meyveleri Yerlilere iyi bir besin kaynağı oluşturur.

Sagua el Hamra, Batı Afrika'da, Batı Sahra'nın kuzey kesimini oluşturan bölge. Bojador Burnu (*cabo*) ile Fas arasında 82.310 km²'lik bir alanı kaplar. İspanya'nın 1976'da bölgeden çekilmesinden sonra, fiilen Fas'ın yönetimi altına girmiştir. Bölgedeki başlıca kent El Ayun'dur. Çok kurak

bir iklimin hüküm sürdüğü bölgede yağışlar düzensizdir; bazı yıllarda hemen hiç yağış görülmez. 1976'ya değin nüfusun büyük bölümünü oluşturan göçebe Müslümanların çoğu, bölgedeki çatışmalar nedeniyle Ceza-yir'e sığınmıştır. El Ayun'a karayoluyla bağlanan Smara kasabasında Müslümanlar çoğunluktadır. Yerleşik nüfus (1982 tah.) El Ayun, 50.000; Smara, 7.280.

Sagunto, Latince SAGUNTUM, İspanya'nın doğusunda, Valencia özerk bölgesinde (*comunidad autónoma*), Valencia ilinde kent. Valencia kentinin hemen kuzeydoğusunda, Palencia Irmağının batı yakasında, Pajarito Dağlarının eteğinde yer alır. Zakynthos'tan (bugün Zákynthos) gelen Yunanlı kolonici-ler tarafından kurulduğu sanılan kentin tarihteki adı Saguntum'dur. Kartacalıların İspanya'da güçlenmesinden kaygılanan Romalılar, İÖ y. 225'te Kartacalı general Hasdrubal'la Saguntum'un bağımsızlığını ve Kartaca kuvvetlerinin Ebro Irmağını geçmesini güvence altına alan bir anlaşma yaptılar. Ama kent, İÖ 219'da kahramanca bir direnişten sonra Hasdrubal'ın kardeşi Hannibal'in eline geçti. Roma Kartaca'dan Hannibal'in teslim olmasını istediye de bu istek reddedildi ve II. Pön Savaşı başladı. Saguntum İÖ 214'te yeniden Roma'nın eline geçtikten sonra eski önemini kazandı. Kent halkı Roma yurttaşlığı hakkını elde etti ve kent bugün kalıntıları ayakta olan anıtlarla bezenir. Sagunto'daki en önemli tarihsel yapı İmparator Lucius Septimius Severus ve Caracalla döneminde inşa edilen Roma tiyatrosudur. Farklı dönemlerden kalma öteki yapılar arasında akropolis, Diana ve Venüs tapınakları ve sukemeri sayılabilir.

Sagunto'da hafif sanayi gelişmiştir. Kent limanından çeşitli madenler ve turuncgiller ihraç edilir. Nüfus (1981) 54.759.

sağaltma, halk hekimlerinin uyguladığı geleneksel iyileştirme yöntemleri. Kuşaktan kuşağa aktarılan bu yöntemler, denenmiş ve yaranı görülmüş ilaçların kullanılmasına dayanıyordu. Halk arasında kocakarı ve attar ilaçları olarak da anılan bu ilaçların ana maddesini bitkilerin kök, sap, yaprak, çiçek ve tohumlarıyla hayvanların çeşitli organları oluşturmaları. Nusret Ebubekir Efendi'nin (ö. 1795) *Risâle-i Nusret Efendi* (1852) adıyla basılan *Mâhazar* ve Hekim-başı Behçet Mustafa Efendi'nin (ö. 1834) *Hezar-Esrar* (1868) derlemeleri bu türden sağaltma tariflerini içeren kitapların iki örneğidir.

sağan bak. yelyutan

sağdıç, gelin ya da güveye düğün törenle-rinde kılavuzluk eden ve yardımcı olan kimse.

Bir ya da birden çok kişi aynı anda sağdıçlık yapabilir. Bazı yörelerde geline kılavuzluk eden kişiye yenge denir. Genel-likle erkek tarafının kadınları arasından seçilen yenge, gelin alma günü kız evine giderek gelini giydiren ve süsler. Bazı yö-relerde gelin hamamında gelinin sağında gi-den ve onun yıkamasına yardım eden kadına sağdıç denir. Sağdıç, güveyin her alanda yol göstericisi ve onun adına harca-maları yapan kimsedir. Yörüklerde düğünün yönetimi sağdıçın sorumluluğundadır. Sağdıç gelin ya da güveyin yakın arkadaşları arasından seçilir ve evli olması zorunludur. Sağdıç geleneği özellikle kırsal yörelerde günümüzde de sürmektedir.

Sağdıç, Ozan (d. 1934, Burhaniye, Balıke-sir), fotoğraf sanatçısı. Fotoğrafçılığa lise öğrenimi sırasında başladı. Bir süre çeşitli

işlerde çalıştıktan sonra 1956'da foto mu-habiri olarak *Hayat* dergisine girdi. İlk ser-gisini 1959'da Balıkesir'de açtı. 1964'te Ankara Devlet Tiyatrosu için sahne fotoğ-rafları çekmeye başladı. Aynı yıl Ara Gü-ler ve Fikret Ötyam'la birlikte Viyana'da "Uç Fotoğrafçıdan Türkiye" adlı bir sergi açtı. Bu sergi daha sonra Roma ve Paris'te yineleni. 1967'de *Hayat*'tan ayrıldı ve ça-lışmalarını serbest olarak sürdüren Sağdıç yurt içinde ve dışında otuzu aşkın sergi aç-tı. Çeşitli ulusal ve uluslararası yarışmalar-da ödülleri kazandı, birçok yarışmada seç-ci kurul üyeliği yaptı. *T.B.M.M., Kapadok-ya, Aydın, Kuşadası, Hacibektaş, Dünya-nın Bütün Çiçekleri, Türk Folklor Kıyafet-leri ve Ankara* gibi fotoğraf ağırlıklı kitap-ları da bulunan, aynı zamanda pek çok afiş ve kitap kapağı da hazırlayan, birçok tanı-tım yayınının sayfa düzenlemesini yapan Sağdıç 1985'te Ankara Fotoğraf Sanatçıla-rı Derneği'nin (AFSAD) onur üyeliğine seçildi.

Sağdıç'ın yapıtları *Fotoğraf, Yeni Fotoğ-raf* gibi yerli dergilerde, *Time-Life-Books, Paris-Match, Readers' Digest, Camera* gibi yabancı dergilerde, BM Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'nün (UNICEF) takvimle-rinde ve Hasselblad firmasının katalogla-rında yer almıştır.

sağduyu felsefesi, 18. yüzyıl ile 19. yüzyılın başlarında Thomas Reid, Adam Fergu-son, Dugald Stewart gibi düşünürlerin ön-cülüğünde gelişen İskoç felsefe okulu. Temel önermesi, ortalama insanın algılarını oluşturan duyuların yalnızca idealarla ya da özel izlenimlerle sınırlı olmadığı, algıla-nan niteliklerin dış nesnelere ait olduğu inancını da birlikte taşıdığıdır. Reid'e göre bu tür inançlar insanlığın sağduyusundan ya da usundan kaynaklanır; sağduyu bakımın-dan "ister bilgili, ister bilgisiz, ister filozof, ister gündelik işçi olsun tüm insanlar aynı düzeydedir".

Sağduyu felsefesi, bilgi kuramında *idea*'la-ra aşırı önem veren David Hume ve George Berkeley'in görüşlerine tepki olarak ortaya çıktı. Bu akımın temsilcileri, her iki filozo-fun da yanlış bir hareket noktasından yola çıkarak temel öncüllerden saçma sonuçlara vardıklarını ileri sürdüler. Onlara göre bu yanlış hareket noktasının kaynağı, ideaları aşırı vurgulayarak öteki her şeyi onlara bağımlı kılan René Descartes ve John Locke'tu.

1816-70 arasında sağduyu felsefesi Fransa'nın resmi felsefe öğretisi oldu. 20. yüzyılda analitik felsefenin kurucularından G.E. Moore özellikle "Defence of Common Sen-se" (1925; Sağduyunun Savunusu) adlı ma-kalesiyle, İngiliz ve ABD'li birçok düşünür, ortak kesinlikleri sorgulamak yerine onları analiz etmek gerektiğine inandırdı.

sağrılık, işitme duyusunun büyük ölçüde ya da tümüyle kaybolması. İletim tipi ya da sinirsel olmak üzere başlıca iki tür sağrılık vardır. İletim tipi sağrılıkta, ses titreşimleri dış ortamdan içkulaktaki sinir hücrelerine iletilirken kesintiye uğrar. Kesintiye neden olan engel dışkulak kanalını tıkayan bir tıkaç olabileceği gibi, ortakulaktaki kemik-çiklerden üzenin sinis dalgalarını içkulağa iletilmesini engelleyen otoskleroz da olabilir. Sinirsel sağrılıkta içkulaktaki duyu hücrele-rindeki ya da işitme sinirindeki bozukluk ses uyarılarının içkulaktan beyindeki işit-me merkezine iletilmesini engeller. Sağrılık işlevsel ya da histeride olduğu gibi ruhsal kökenli de olabilir.

Sağiroğlu, Duygu (d. 10 Kasım 1932, Trabzon), tiyatro dekoratörü, sinema yö-netmeni ve senaryo yazarı. Türk yazarla-

nın oyunlarına yaptığı dekorlar ve yönettiği *Bitmeyen Yol* (1965) filmiyle tanınmıştır.

Galatasaray Lisesi'nde öğrenciyken Cep Tiyatrosu'nun (1953), daha sonra da Tiyatro Derneği'nin kurucuları arasında yer aldı. Dekor yapmaya da bu yıllarda başladı. 1955'te girdiği İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nden 1959'da ayrıldı. 1956'da Küçük Sahne'de profesyonel olarak çalışmaya başladı. 1959'da İstanbul Şehir Tiyatrosu'na girdi ve 1964'e değin hem burada, hem de İstanbul Devlet Tiyatrosu'nda dekoratör olarak çalıştı.

1959'da Atif Yılmaz'ın yanında dekoratör, yönetmen yardımcısı ve sanat yönetmeni

Sağiroğlu
Ara Güler

olarak çalışmaya başladı. 1963'te Rockefeller bursuyla yurtdışına giderek Fransa, AFC, İngiltere, İtalya ve ABD'de başta opera dekoratörlüğü olmak üzere, çeşitli konularda çalışmalar yaptı. 1965'te ilk yönetmenlik denemesi olan *Bitmeyen Yol*'u çekti. Kente göç olgusu üzerinde yoğunlaşan bu film, Türk sinemasındaki gerçekçi çizginin en başarılı ürünlerinden biri oldu. Bunu izleyen filmleri arasında *Ben Öldükçe Yaşarım* (1966), *Nuh'un Gemisi* (1966), *Meçhul Kadın* (1971), *Namus* (1971) ve *Yanışma* (1974) sayılabilir. Sağiroğlu daha sonra bir süre etkin sinema ve tiyatro yaşamından çekildi. 1992'de *Müziksiz Evin Konukları*, *Bir Delinin Hatıra Defteri* ve *Derin Bir Soluk Alın* dekorlarını yaptı. Bu son çalışmasıyla 1993'te Avni Dilligil En Başarılı Dekor Ödülü'nü kazandı. Sağiroğlu 1990'lı yılların başlarında Mimar Sinan Üniversitesi Sinema-Televizyon Enstitüsü'nde öğretim görevlisi olarak çalışmaktaydı.

Sağlam, Tevfik (Salim) (d. 27 Mayıs 1882, İstanbul - ö. 11 Temmuz 1963, İstanbul), Türkiye'de veremle savaş örgütünün kurulmasına öncülük eden hekim.

Tıp öğrenimini tamamlayarak yüzbaşı rütbesiyle askeri hekim oldu. Balkan ve I. Dünya savaşlarında çeşitli görevlerde bulundu. 1919'da Gülhane'nin (sonradan Gülhane Askeri Tıp Akademisi) başhekimliğine atandı. 1923'te profesör oldu. 1927'de askerlikten ayrıldı. 1933 Üniversite Reformu'ndan sonra İstanbul Tıp Fakültesi dekanlığına ve ordinarıyus profesörlüğe atandı. 1943-46 arasında İstanbul Üniversitesi rektörlüğünü yürüttü. 1952'de emekli olan Sağlam bundan sonra veremle savaş etkinliklerine ağırlık verdi.

Sağlam Türkiye'de veremle ve sıtmayla savaş örgütlerinin kurulup gelişmesine büyük katkılarda bulundu. 1927'de İstanbul'da ilk Verem Savaş Derneği'ni kurdu. 1948'de kurulan Türkiye Ulusal Verem Savaş Derneği'nin 15 yıl süreyle başkanlığını yaptı. Erenköy Sanatoryumu ile yerli ve yabancı birçok hekim ve hemşirenin veremle savaş konusunda yetiştirilmesini sağlayan uluslararası bir merkez kurdu. 1951'de

Fransız hükümetince kendisine Légion d'honneur nişanının "officier" unvanı verildi. Başlıca yapıtları arasında; *İntani Hastalıklar* (1911; S. Numan ile birlikte), *Tifo Ajısı* (1921), *Cihaz-ı Teneffüsden Yukarı Teneffüs Yolu Hastalıkları* (1920), *Büyük Harpia 3. Orduda Sıhhi Hizmet* (1941), *Klinik Tanı* (1946), *Hayatım* (1947), *Nasıl Okudum?* (1959) sayılabilir.

sağlık, bireyin fiziksel, duygusal, zihinsel ve toplumsal açıdan çevresiyle uyum içinde işlev görebilme yeteneği.

Sağlıksızlık hastalıkla eşanlamlı tutulurken, sağlık da özellikle, süren bir hastalığın olmaması olarak tanımlanabilir. Örneğin, ani deniz tutmasında kişinin sağlığını yitirdiği söylenemez. Aynı durum gün boyu son derece sağlıklı yaşarken sabahları şiddetli mide bulantısı çeken gebe bir kadın için de geçerlidir.

Hastalık ve sağlamlık arasında oldukça geniş bir ara bölge yer alır. Örneğin, yemek yedikten 15-20 dakika sonra kan şekeri yükselmesi fizyolojik olarak normaldir. Ama kan şekeri iki saatten fazla aynı düzeyde kalırsa bu durumun bir hastalığın göstergesi olabileceği söylenebilir. Bunun gibi sağlıklı kişi aşırı dozda alkol alıp kanındaki alkol oranı belirli bir düzeyin üstüne çıkınca davranış değişiklikleri ve fiziksel bozukluklar görülmeye başlar. Bu durumda genellikle 24 saat süreyle sağlığının yerinde olduğu söylenemez. Bu durumun sık sık yinelenmesi ya da her gün belirli miktarda alkol alınması sarhoşluk belirtilerine yol açmasa bile sağlığın bir daha düzelmeyecek biçimde yavaş yavaş bozulmasına neden olur. Bu nedenle, sıklıkla kolay tanınip betimlenebilen ve somut göstergeleri olan hastalığın tersine, sağlık daha soyut ve tanımlanması güç bir olgudur. Öte yandan, fiziksel durum ve sağlık birbirleriyle karıştırılmamalıdır. Fiziksel durumu yerinde olan, formunu koruyan bir sporcunun sağlığı zaman zaman bozulabilir. Ya da bunun tersine, tek kollu, renk körü ya da kör bireylerin sağlığının yerinde olması fiziksel durumlarının iyi ya da eksiksiz olduğunu göstermez.

İnsan sağlığının tanımlanmasında başka sorunlar da vardır. Kişinin fizik gücü, enfeksiyonlara direnci, fiziksel güçlükler ya da fiziksel çevreyle mücadele yeteneği yerinde olabilir. Buna karşın, davranışlarından anlaşılacağı gibi zihinsel durumu iyi değilse sağlıklı olduğu söylenemez. Zihinsel sağlık kimilerince kişinin iyi işlev görmesi olarak tanımlanır. Davranışların çevredeki-lerin çoğunluğuna uyması durumunda zihinsel sağlıktan söz edilebileceği de ileri sürülür. Bir başka görüşe göre zihinsel sağlık hiçbir zaman ulaşılamayacak, zaman zaman yaklaşılabilen bir kavramdır. Davranışlarda zamanla ortaya çıkan değişikliklerin zihinsel sağlığın ölçütü olarak kabul edilebileceğini düşünenler de vardır.

Bu nedenlerle sağlıklı ölçülebilen, bireyin ölçüm sırasındaki normal işlev görebilme yeteneğine göre yorumlanan bir kavram olarak ve her an aniden ortaya çıkabilecek hastalıkları göz ardı etmeden tanımlamak gerekir. Bu ölçümler klinik tıp başvuru kitaplarında yer alan tablolardaki normal değerlerle karşılaştırılır. Sağlık muayenesi sırasında yapılan testlerin bazıları niceliksel olmaktan çok tanımlayıcıdır; görünürde sağlıklı olan kişideki hastalıkların ortaya çıkmasına yardımcı olur. Bunlardan elektrokardiyogram bazı kalp hastalıklarının, elektromiyogram kas bozukluklarının belirlenmesine, röntgen teknikleri iç organ hastalıklarının ya da bozukluklarının tanınmasına yarar. Kan, idrar ve beyin-omurilik

sıvısı tahlilleri gibi çeşitli kimyasal ve fiziksel testler sayısal değerler ya da sayısal değerlere çevrilebilen sonuçlar verir. Bu sonuçlar normal değerlerle karşılaştırıldığında kişinin genel sağlık durumuna ilişkin bilgi edinilir.

Test sonuçlarının yorumlanmasında karşılaşılan en önemli zorluklardan biri, biyolojik değişikliklerin varlığıdır. Değişkenlerin normal değerleri kalabalık grup ölçümlerinin ortalamaları ya da uyarlanmış ortalamalarıdır. Bu değerlerin anlamlı olabilmesi ve bunları tanımlarken normal yerine standart sözcüğünü kullanabilmek için yüzde 95 sınırının ortalarında olduklarını kabul etmek gerekir. Böylece yüzde 95 sınırının altında ve üstünde yer alan yüzde 2,5'lik bölge anormal ya da hastalıkla kabul edilebilir. Sağlıkla ilgili göstergelerin bazılarında yüzde 95'lik bölge oldukça geniştir. Örneğin, kan basıncı gün boyu büyük ölçüde değişikliğe uğrar; egzersizle, korkuyla ya da kızgınlık nedeniyle artar ya da azalır da normal sınırlar içinde kaldığı söylenebilir. Öte yandan bazı değerlerin sınırları fizyolojik sabit olarak adlandırılacak kadar dardır. Örneğin, vücut ısı ender olarak değişir. Aynı bölgeden (örn. koltuk altı, ağız) alınan vücut ısısının, enfeksiyon ya da başka bir hastalık olmadığı sürece, sabah kalktıktan yatana değin, bir dereceden fazla değişmesi çok ender görülür.

sağlık hakkı, kişilerin beden ve ruh sağlığı içinde yaşayabilmeyi isteme hakkı. Uluslararası hukuk belgelerinin yanı sıra bazı devletlerin anayasalarında da düzenlenmiş sosyal bir haktır. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin 25. maddesine göre "herkesin, gerek kendisi gerek ailesi için... tıbbi bakıma, gerekli sosyal hizmetler dahil olmak üzere sağlığını... sağlayacak uygun bir yaşam düzeyine sahip olmaya ve hastalık... hallerinde güvenliğe hakkı vardır". Türkiye'de de 1982 Anayasası uyarınca devlet "herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak... amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermekle" yükümlüdür. Ama 1961'den sonra sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi yönünde uygulanan programa karşın, bütün yurttaşlara bu hizmetlerden ağır bir mali yük altına girmeden yararlanma olanağı veren sistemler geliştirilememiştir.

sağlık sigortası, kişiyi hastalık nedeniyle uğrayacağı maddi zararlara karşı koruyan özel ya da kamusal sigorta sistemi. Belli ölçüde riskin paylaşılmasına ve önceden ödenen primlere dayanır. Bazı hükümetlerin özel sigorta kurumlarına mali destek sağlaması nedeniyle özel ve kamusal sağlık sigortaları arasındaki ayırım her zaman yeterince belirgin değildir. Sağlık sigortası sağlık hizmetlerinin sınırlı bir bölümünü ya da tamamını kapsayabilir. Kapsanan alanlarda, sigortalı için yapılan tedavi harcamaları sigorta kurumunca karşılanır. Sağlık sigortası bazen sigortahayı hastalık ya da doğum izni nedeniyle uğradığı zararlara karşı da koruyabilir.

İlk sağlık sigortası uygulaması 1883'te Almanya'da hükümetin belirli sanayi kollarında işçi ve işverenlerin katkılarını dayalı bir sigorta sistemini kurmasıyla gerçekleşti. Başka ülkelerde de uygulamaya konan bu tür sigorta sistemi genellikle işveren ve işçilerin ödediği primlerin özel bir fonda toplanmasıyla yürütülür. Birçok ülkede bu fona hükümet de katkıda bulunur. Daha

geniş bir kitleyi kapsayan genel sağlık sigortası uygulaması ise büyük oranda vergilerle finanse edilir.

Özel sağlık sigortasının finansmanı genellikle sigortalının ödediği primlerden sağlanır ve çoğu durumda bireysel poliçelerin düzenlenmesini içerir. Hastane giderlerinin karşılanması, isteğe bağlı sağlık sigortasının en yaygın biçimidir.

sağlık taraması, CHECK-UP olarak da bilinir, tıpta, otomatik laboratuvar aygıtları ve bilgisayar yardımıyla, vücudun tümünü muayene etme ve sağlıkla ilgili sorunları açığa çıkarma yöntemi. Bu işlemler hekimin tanı koymasında ve gerekirse tedaviyi tasarlayabilmesinde temel oluşturacak bilgileri ve kapsamlı bireysel sağlık verilerini sağlar.

1950'lerden bu yana geliştirilen yeni laboratuvar aygıtları, sayıca artan klinik ve laboratuvar işlemlerinin standartlaşmasını otomatikleştirmesini sağladı. Örneğin bir kan örneğinde birçok deneyi eşzamanlı yürüterek kanın kimyasal çözümlemesini otomatik olarak gerçekleştiren aygıtlar vardır. Son yıllarda bu tür aygıtların elektronik veri işleme bağlanmasıyla çok güvenilir tıbbi bilgiler elde edilebilmektedir.

Örnek bir sağlık taramasında hastanın tıbbi geçmişi belirlendikten sonra yapılması beklenen temel ölçüm ve testler şunlar olmalıdır: Görme keskinliği ve işitme muayeneleri, akciğerlerin solunum kapasitesinin ölçümü, göz tansiyonu, kan basıncı, boy ve vücut ağırlığının ölçümü, göğüs filmi ve elektrokardiogram, kadında dölyatağı boynundan alınan hücrelerin mikroskopik incelenmesi, kan ve idrar tahlilleri, kandaki çeşitli metabolizma ürünlerinin (örn. glikoz, kolesterol) yoğunluklarının ölçümü, gözdeki (ağtabaka) muayenesi. Bunlara bazı hastalıkların ortaya çıkarılması amacıyla özel olarak seçilen daha ayrıntılı işlemler de eklenebilir.

Sağlık taraması, hastalıkların tanısında harcamaları azaltması, kullanışlılığı ve yararlılığının yanı sıra kalp krizi gibi, birçok nedenin etkileşmesiyle ortaya çıkan hastalıklara eğilimli kişileri kitlesel düzeyde tanımlamak ve gruplandırmak açısından da umut verici görülmektedir.

sağrı kemiği, SAKRUM olarak da bilinir, omurganın alt ucuna doğru, kuyruksokumu kemiğinin (koksiks) üstünde yer alan ve leğen kemeriyle eklemleşen üçgen biçimli kemik. İnsanda genellikle erişkinliğin erken dönemlerinde birbiriyle kaynaşan beş omurdan oluşur. Birinci sağrı omurunun ön yüzü bel omurlarının en alttakiyle eklemleşir. İlk üç sağrı omurunun enine çıkıntıları yan kanatlar oluşturmak üzere birbiriyle birleşir ve böğür kemiğinin (ilium) yassı bölümünün orta-arka parçalarıyla eklemleşerek leğen kemeri oluşturur. Karmaşık bir bağdoku örgüsü sağrı kemiğinin yerinde durmasını sağlar. Yan çıkıntıların arasında, her iki yanda, sağrı sinirleri ve kandaamlarının içinden geçtiği dört küçük delik oluşmuştur. Kemiğin ortasındaki boşluk omurga kanalının bitimini oluşturur. İşlev gören omurilik dokusu birinci sağrı omuru düzeyinde sonlanırsa da, uzantısı olan son kuyruk (*filum terminale*) sağrı kemiğinin içinden geçerek birinci kuyruksokumu omuruna kadar uzanır. Ayrıca bak. omurga.

sağrı-omurga kası, sırtta, sağrı kemiğinin ortasında uzunlamasına yer alan çıkıntıya bir kiriş aracılığıyla tutunan kas. Bel hizasına geldiğinde, her biri üç bölümden oluşan üç sütuna ayrılır. Sirt boyunca uzunlaması-

na yer alan bu kas sisteminin başlıca işlevi sırtı düzleştirmek ve uzunlamasına eksen çevresinde her iki yana doğru döndürmektir.

sah (Arapçada "doğru"), SAHH olarak da yazılır, SAH ÇEKMEK olarak da bilinir, Osmanlı Devleti'nde yetkililerin, denetledikleri resmi belge ve kopyalara koydukları onay işareti.

Sadrazamın, son kez okunduktan sonra buyruldulara sah çekmesi bir kuraldı. Bu uygulamayla, buyruk dışında herhangi bir işlemin yapılması önlenmiş, buyruğu uygulayacak sorumluya da resmi bir dayanak sağlanmış olurdu. Yönetim işlerinin gittikçe çoğaldığı 18. yüzyılda sadrazam adına sah çekme görevi beylikçiye verildi. Maliyeden çıkan belgelere defterdar, dış ilişkilerle ilişkin belgelere de nişancı sah koyardı. Divan-ı Hümayun'dan çıkan tüm berat, ferman ve menşurlar yetkililerce sahlandıktan sonra ilgili kişilere gönderilirdi. 1862'de, Keçecizade Fuad Paşa'nın sadrazamlığı sırasında belgelere sah yerine mühür basılması uygulaması getirildi.

Saha, Meghnad N. (d. 6 Ekim 1893, Seoratali, Dakka yakınları [bugün Bangladeş'te] - ö. 16 Şubat 1956, Yeni Delhi, Hindistan), ısıl iyonlaşma denklemini geliştiren (1920) Hintli astrofizikçi. Daha sonraları İngiliz astrofizikçi Edward A. Milne'in üzerinde düzeltmeler yaptığı bu denklem, yıldız atmosferlerine ilişkin tüm çalışmaların temelini oluşturmuştur. Yıldızların kimyasal bileşimlerine ilişkin bilgi veren ışık tayflarının yorumlanmasında bu denklemden yararlanır. Saha denklemi, tayfın bileşimini ve görünümünü, ışık kaynağının sıcaklığıyla ilişkilendirir ve bu nedenle yıldız sıcaklığının ya da çeşitli kimyasal elementlerin bağlı bolluğunun belirlenmesinde kullanılır.

Saha, 1923'te Allahabad Üniversitesi'nde fizik profesörü oldu, 1927'de de Londra'daki Royal Society üyeliğine seçildi. 1938'de Kalküta Üniversitesi'ne geçti ve burada Kalküta Nükleer Fizik Enstitüsü'nü kurarak onursal yöneticiliğini üstlendi.

Saha, daha sonraları ilgisini bilimin toplumsal ilişkileri üzerinde yoğunlaştırdı ve 1935'te ünlü *Science and Culture* dergisini kurdu. 1951'de Hindistan parlamentosuna bağımsız üye olarak seçildi. Başlıca yapıtları, yazımına katıldığı *A Treatise on Heat* (4. basım 1958; *Isı Üzerine Bir İnceleme*) ve *A Treatise on Modern Physics*'tir (1934; *Modern Fizik Üzerine Bir İnceleme*).

sahabe, ASHAB olarak da bilinir, tekil SAHİB, Hz. Muhammed'i tanımış olan Müslümanlar. Usul bilginlerine göre sahabeden sayılabilmek için, bir Müslümanın en az altı ay ya da bir yıl Hz. Muhammed'le görüşmüş ve birlikte bir gazaya katılmış olması gerekir. En az bir ya da iki hadis rivayet etmek, iki yıl birlikte bulunmak ve iki savaşa katılmak koşulunu öne süren usul bilginleri de vardır. Hadis bilginlerinin, Müslümanlar arasında genel kabul gören tanımına göre, Hz. Muhammed'i bir kez gören ve Müslüman olarak ölen kişiler sahabeden sayılır. Hz. Muhammed'i Müslüman olmadan önce gören, ancak ölümünden sonra Müslüman olan kişiler sahabeden sayılmaz. Sahabeden sayılabilmek için erginlik çağına girmiş olmak zorunlu değildir, temyiz gücüne ulaşmış (en az yedi yaşına girmiş) olmak yeterlidir. Yaygın görüşe göre sahabe üstünlük bakımından şöyle sıralanır: 1) Mekke'de ilk Müslüman olanlar, 2) Hz. Ömer'in Müslüman oluşundan sonra İslama katılan bir grup Darü'n-Nedve üyesi, 3) Habeşistan

göçmenleri, 4) Birinci Akabe biatına katılanlar, 5) İkinci Akabe biatına katılanlar, 6) Hicreti sırasında Hz. Muhammed'e Kuba'da ulaşanlar, 7) Bedir Savaşı'na katılanlar, 8) Bedir Savaşı ile Hudeybiye Antlaşması arasında Müslüman olanlar, 9) Hudeybiye'de Hz. Muhammed'e biat edenler, 10) Hudeybiye ile Mekke'nin fethi arasında hicret edenler, 11) Mekke'nin fethedildiği gün Müslüman olanlar, 12) Mekke'nin fethedildiği gün ve Veda Haccı'nda Hz. Muhammed'i gören çocuklar.

Bazı bilgilere göre bu rakam 60 bin, bazılarına göre 100 bin ya da 114 bindir. Buna karşılık sahabe biyografilerine ilişkin yapıtlarda anılan sahabe sayısı 10 bine ulaşmaz. Bu konudaki en kapsamlı yapıtlardan Zehebi'nin *Tecridü Esmâ's-Sahabe*'sinde 7.808, İbnü'l-Esir'in *Üsdü'l-Gabe*'sinde 7.554, İbnü Abdil-Berr'in *el-İstiaab*'inde 4.225 sahabenin adı kayıtlıdır. Sünnilere göre sahabenin tümü adildir, yani güvenilirlik niteliklerini (adalet) zedeleyecek günah işlememişlerdir. Yaptıkları işler içtihadı dayalı olduğu için yanlışlarıyla da sevap kazanmışlardır. Bu nedenle onlara yöneltilen en küçük bir eleştiri büyük saygısızlık sayılır. Şiiiler ise Hz. Muhammed ile görüşmenin onemini kabul etmekle birlikte, sahabeyle böyle bir dokunulmazlık tanımazlar. Onlara göre sahabe de kötülük işleyebilir; bu nedenle mutlak anlamda adil sayılamaz.

Sahaflar Çarşısı, İstanbul'da Beyazıt semtinde eski kitap alım satımı yapılan çarşı. Matbaanın kurulmasından önce cami avlularında yapılan kitap alım satımı, medrese öğrencilerinin kitap gereksinimlerini karşılamaya yönelik bir ticaretti. İstanbul'da Kapalıçarşı'nın yapılmasından sonra burada kendilerine ayrılan dükkânlara yerleşen kitap satıcıları, çok geçmeden bir lonca oluşturular. Sahaf dükkânlarının yanında, kitap üretiminde kullanılan mürekkep, kâğıt, divit vb şeyleri satan dükkânlar açıldı. Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'sine göre 17. yüzyılda sahaf dükkânı sayısı 50, ulema hizmetindeki sahaf esnafı sayısı 300 idi. Sahaflar bazı kitapları hattatlarla yazdırdıkları gibi, ölen kişilerin mirasçılarıncı satmak üzere getirilen kitapları da sahaflar şeyhinin denetiminde düzenlenen müzayedelerle alıp satıyorlardı. Avrupa'dan gelen ve III. Murad'ın fermanı uyarınca satış serbest olan basma kitaplar ilgi görmedi. Buna karşılık, İstanbul'da değerli kitapların azalmasına yol açtığı gerekçeyle, dışarıya kitap satışının yasaklandığı dönemler oldu. 1716'da Şehit Ali Paşa'nın başka ülke ve şehirlere kitap gönderilmesini yasakladığı bilinmektedir. Zamanla halkın basma kitaplara ilgi duyması sonucu, sahaflar önce Tabihane-i Amire'de, sonra başka özel matbaalarda kendi adlarına kitap bastırdılar. Bazı sahaflar da taş baskı yöntemiyle kitap basan matbaalar kurdular. 1894'de Kapalıçarşı'da büyük yıkıma yol açtığından, bazı sahaf dükkânları Hakkâklar Çarşısı'na taşındı. Bugünkü Sahaflar Çarşısı'nın yerindeki Hakkâklar Çarşısı'nın fes ticareti yapan Tunuslu esnafı ise Kapalıçarşı'ya gitti. II. Meşrutiyet'in ilanı (1908) sırasında Hakkâklar Çarşısı'nda 55. Kapalıçarşı'da 18, Beyazıt'ın çeşitli yerlerinde 20 sahaf ve kitapçı vardı; Hakkâklar Çarşısı'ndakilerin bir bölümü aynı zamanda yayımcı ya da basma kitap satıcısıydı. I. Dünya Savaşı sırasında Talât Paşa bütün kitapçıları aynı yerde toplamak amacıyla, Kapalıçarşı ile Hakkâklar Çarşısı arasındaki Çadırcılar Caddesi'ni kamulaştırıp modern bir sahaflar çarşısı kurmak istediysede bu tasarı gerçekleştirilmedi. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Hakkâklar Çarşısı'na sahaflar artık iyice yerleş-

miş ve burası Sahaflar Çarşısı adını almıştı. Ocak 1950 başında çıkan bir yangın, çarşıdaki 15 ahşap dükkânın yanmasına yol açtı. Bunun üzerine çarşı belediyece kamulaştırıldı, yeniden kâğıt dükkânlar yaptırılarak sahaflara kiraya verildi. 1981'de belediye, çarşı içinde sergi açanlar için 19 küçük ahşap dükkân daha yaptırdı. Sahaflar Derneği'nin de katkısıyla çarşıya İbrahim Müteferrika'nın bir büstü ve eski baskı taşlarının sergilendiği vitrinler kondu. Günümüzde çarşıya çok az sayıda eski kitap geldiğinden, burası giderek bir "kitapçılar çarşısı"na dönüşmektedir.

Sahak (BÜYÜK AZIZ) (d. y. 345 - ö. 7 Eylül 439, Aştişat, yortu günleri Büyük Perhiz'den iki hafta önce ve Temmuz başında), Ermeni Apostolik (Ortodoks) Kilisesi başpatriği (*katoğikos*). Ermeni Kilisesi ve kültürünün bağımsızlığını savunmuş, çeşitli Hristiyan metinlerinin ve Kitabı Mukaddes'in ilk Ermenice çevirilerine katkıda bulunmuştur.

Birçok Ermeni patriği yetiştirmiş bir ailenin oğluydu. Anadolu'da Helen kültürü olarak yetiştirdi ve Konstantinopolis'te (İstanbul) öğrenim gördü. Sarayın desteğiyle yaklaşık 388'de Ermeni başpatriği ilan edildi. Ermeni manastır sistemini destekledi ve konutunu bir manastıra dönüştürerek patriklik yönetimi ile keşişlerin çileci yaşamını bütünleştirdi. Din adamlarını sıkı disiplin altına alarak Ermeni piskoposların evlenmesini yasakladı. Kiliseler ve okullar kurdu. Konstantinopolis'in Ermeni patrikliği'nin haklarını tanımasını sağlayarak Rum Ortodoks Kilisesi'nin doğrudan denetiminden bağımsız, ayrı ve özerk bir Ermeni kilisesi yarattı. Mesrop Maştoz'un yardımıyla, yaklaşık 391'de Yunancayı örnek alan bir Ermeni alfabesini ve edebiyatını geliştirme çalışmalarını başlattı. Gene onunla birlikte Yunanca ve Süryanice kopyalarından Kitabı Mukaddes'in Ermeniceye çevirisini yapan bir grubu yönetti. Bu dil çalışmaları ve Ermenice ayin usulünün yerleşmesi Yunan ve Pers egemenliği altında bölünen Ermeniler arasında birliğin korunmasını sağladı.

Sahak Pers yönetiminin Ermeni Kilisesi'ne dokunmamasını sağladıysa da Ermeni prenslerinin entrikaları nedeniyle, yaklaşık 428'de görevden ayrılmak zorunda kaldı. Halkın isteğiyle 432'de yeniden kilisenin başına geçti. Aştişat'ta toplanan ulusal Ermeni sinodunda (435), Mopsuestia'lı Theodoros'un dile getirdiği, Hz. İsa'nın insan yanına ağırlık veren öğretiyi karşı çıkarak Hz. İsa'nın tanrısal kişiliğini savunan Ortodoks öğretisini destekledi.

Sahalin, Rusya Federasyonu'nda yönetim birimi (*oblast*). Yüzölçümü 87.100 km²'dir. Sahalin Adasıyla(*) Kuril Adalarını(*) kapsar. Sahalin'in güney kesimiyle Kuriller'in Japonya'dan alınmasından sonra 1947'de oluşturulmuştur. Ekonomi Sahalin'in güneyinde balıkçılık, kerestecilik ve kömür madenciliği, kuzeyinde ise petrol üretimine dayalıdır. Nüfus (1991 tah.) 717.000.

Sahalin Adası, Rusça OSTROV SAHALIN, Rusya Federasyonu'nun doğu ucunda ada. Tatar Boğazıyla Ohotsk Denizinin arasında yer alır. Kuril Adalarıyla birlikte Rusya Federasyonu'nun Sahalin yönetim birimini (*oblast*) oluşturur.

Adanın ilk sakinleri Japon balıkçılarıdır. Ruslar ilk olarak adanın kuzey kesimine yerleşti (1853). 1855'te iki ülke bir anlaşma imzalayarak adayı birlikte yönetmeye başladı. 1875'te Kuril Adaları karşılığında adanın yönetimi tamamen Rusya'ya geçti.

1905'te Rus-Japon Savaşı sonucu ada iki ülke arasında paylaşıldı. 1917 Sovyet Devrimi'nden sonra yönetim tekrar Japonlara geçtiyse de 1924'te buradan çekildiler. Sahalin Adası II. Dünya Savaşı'nın sonunda, Kuril Adalarıyla birlikte kesin olarak SSCB'nin denetimine geçti (1945).

Sahalin Adası kuzey-güney doğrultusunda 948 km uzunluğunda ve yaklaşık 160 km genişliğindedir. Yüzölçümü 76.400 km² olan adanın büyük bölümü dağlıktır. En yüksek noktası Lopatin Dağıdır (1.609 m). Adanın bitki örtüsü kuzeyde söğüt ve huş ağaçlarından oluşan ormanlar ve tundralardan, güneyde yaprak dökken ağaçlardan oluşan ormanlara kadar değişir. Kıyılarındaki başlıca ekonomik etkinlik balıkçılıktır. Kuzeyde ekonomi petrol çıkarımına, güneyde ise kömür madenciliği ve keresteciliğe dayanır. Arazinin dağlık ve iklimin soğuk olması yüzünden tarım fazla gelişmemiştir. Nüfusun büyük çoğunluğunu Rus göçmenler oluşturur. 1960'larda adaya önemli sayıda göçmen yerleşmiştir. Adanın en büyük yerleşmesi aynı zamanda Sahalin yönetim biriminin (*oblast*) merkezi olan Yujno-Sahalinsk'tir. Nüfus (1983 tah.) 660.000.

sahan, içinde yemek ısıtılan, sucuk, yumurta gibi çabuk hazırlanabilen yiyecekler pişirilen, bazen de tabak yerine kullanılan metal kap. Genellikle kenarı hafif yayvan olur. Derinliği çok azdır. Kapağı tencereninki gibi basık değil, çan biçimindedir, kenardan merkeze doğru daralarak yükselir. Tepesinde ucu içten somunla tutturulmuş bir tutamağı olur. Sahanlar daha çok bakırdan yapılır ve kullanılırken kalaylatılır.

Sahaptinler, günümüzde Washington eyaletinin güneydoğusu, Oregon eyaletinin kuzeydoğusu ve Idaho eyaletinin ortabatisında kalan topraklarda ve Columbia Irmağıyla kollarının havzasında yaşayan Kuzey Amerika Yerlileri. Penuti dil öbeğine bağlı Sahaptin dillerini konuşan bu halkların başında Kayuslar, Molalalar, Paluslar, Nez Percé'ler(*), Teninolar, Umatillalar, Vallavallalar ve Yakimalar(*) geliyordu.

Sahaptinler, Kayalık Dağlar ve Cascade Sıradağları arasında yaşayan Yayla Yerlilerinin güney kolundandı.

Molala, Tenino ve Yakimalardan oluşan batı kabilelerinde zayıf olan birlik duygusu ancak ortak savunmanın gerektiği durumlarda ortaya çıkardı. Temel siyasal birim akraba ailelerden oluşan özerk köydü. Ova kültüründen etkilenen doğu kabileleri (Nez Percé, Palus, Kayus ve Umatilla) arasında birlik daha güçlüydü ve kabileler arasında evlilikler olabiliyordu. Ayrıca bu kabileler barışçı batı kabilelerinin tersine savaşçıydılar ve Ova Yerlilerine özgü savaş geleneklerini benimsemişlerdi. Sahaptinlerin başlıca düşmanları güneydeki Şoşonlarla Payutlardı.

Sahaptinlerin dinlerinin temelinde koruyucu ruhlarla olan inanç yatıyordu. Şamanlar dinsel ve toplumsal önderler olarak saygın bir yere sahipti.

Saharanpur, Hindistan'ın kuzey kesimindeki Uttar Pradesh eyaletinin kuzeybatı kesiminde kent. Kara ve demir yollarının kavşak noktasında yer alan Saharanpur kenti yaklaşık 1340'ta kuruldu ve evliya Şah Haran Çhishti'nin adını aldı. Kentte demiryolu atölyeleri ile pamuk işleme, şeker ve kâğıt fabrikaları vardır. Tarımsal ürünler için bir ticaret merkezi olan kentte Merkezi Meyve Araştırma Enstitüsü ve hükümete ait botanik bahçeleri ile bir havacılık eğitimi merkezi ve bazı yüksekokullar bulunur. Yörede yetiştirilen başlıca tarımsal

ürünler tahıl, pamuk ve şeker kamışıdır. Nüfus (1991) 373.904.

Sahari Irmağı *bak.* Chari Irmağı

Saharov, Andrey Dmitriyevich (d. 21 Mayıs 1921, Moskova - ö. 15 Aralık 1989, Moskova, SSCB), insan haklarının önde gelen savunucularından SSCB'li nükleer fizikçi. SSCB'de reformların yapılmasını ve

Saharov, 1978
S. Zal-Syrgma

komünist olmayan ülkelerle iyi ilişkiler kurulmasını desteklemiş, 1975'te Nobel Barış Ödülü'nü kazanmış, ama yönetimin baskısıyla karşılaşılarak 1986'ya değin ülke içinde sürgünde yaşamıştır.

Babası gibi fizik öğrenimi gören Saharov, doktora çalışmasını 1947'de tamamladı ve 32 yaşında SSCB Bilimler Akademisi tam üyeliğine seçildi. Bu dönemde Igor Tamm ile birlikte SSCB'nin ilk hidrojen bombasının yapım çalışmalarını gerçekleştirdi ve denetimli çekirdek kaynaşmasının (füzyon) kuramsal temellerini attı.

Saharov, 1961'de Başbakan Nikita S. Kruşçev'in 100 megatonluk bir hidrojen bombasının atmosferde denenmesi yolundaki planına, deney sonucu oluşacak radyoaktif serpentinin yaygın hastalıklara yol açabileceği kaygısıyla karşı çıktı. Üç yıl sonra, Stalin dönemi öğretilerinden T.D. Lisenko'nun egemen öğretilerine karşı bir muhalefet grubu oluşturmayı başardı. 1968'de Batı ülkelerinde yayımlanan İlerleme, Birlikte Yaşama ve Düşünce Özgürlüğü adlı yapıtında nükleer silahların azaltılması gerektiğini savundu ve komünist ve kapitalist sistemlerin sonunda demokratik sosyalizm temelinde birleşeceğini öne sürdü. 1971'de insan hakları savunucularından Yelena G. Bonner ile evlendi.

Saharov'un bu etkinlikleri ve daha sonraki yazıları, Sovyet yönetiminin tepkisini çekti. Yönetimi, ülke içinde çeşitli baskılar uygulamak, ülke dışında da düşmanca bir politika izlemekle suçlaması üzerine resmî sansür kuruluşunun hedefi haline geldi. 1980'de Gorki (bugün Nijni Novgorod) kentine sürüldü. 1984'te Sovyet aleyhtarı etkinliklerde bulunmakla suçlanan karısı da Gorki'ye sürüldü. Sovyet yönetiminin kendisine verdiği nişanları geri almasına karşın Saharov, Bilimler Akademisi üyesi olarak kaldı. 1986'da Mihail S. Gorbacov'un sürgün cezasını kaldırması üzerine Moskova'ya döndü. Nisan 1989'da Halk Temsilcileri Meclisi'ne seçilen ve itibarı iade edilen Saharov, yıllarca uğruna mücadele ettiği

pek çok amacın Gorbaçov döneminde gerçekleştirilmesine ve resmî politika haline geldiğine tanık oldu. Saharov'un Türkçede *Sovyet Rusya'da Düşünce Özgürlüğü ve Barış İçinde Yanyana Yaşama* (1969) adlı yapıtı yayımlanmıştır.

Saharsa, Hindistan'ın kuzeydoğusundaki, Bihar eyaletinin kuzeydoğu kesiminde kent. Önemli bir demir ve kara yolu kavşağı olan Sahara kentinde bir elektrik santrali vardır. 1961'de belediye olan kentin çevresi verimli alüvyon ovalarından oluşur. Kosi Irmağı ve kolları yöre topraklarını sular. Kosi Projesi toprakların verimini büyük ölçüde artırmıştır. Başlıca ürünler pirinç, mısır, yağlı tohumlar ve jütür. Nüfus (1981) 57.580.

sahun, camilerde asıl ibadet mekânı. Büyük camilerde merkezi kubbenin altındaki bölüme orta sahnın, yan kubbelerin ya da mahfillerin altındaki bölümlere de yan sahnın adı verilir. Çoğu camide yan sahnların döşemesi orta sahninkinden bir basamak daha yüksek düzenlenmiştir.

Sahib Ata Külliyesi, Konya'da, Anadolu Selçuklu veziri Sahib Ata Fahreddin Ali'nin yaptırdığı cami, türbe, hankâh ve hamamdan oluşan külliye. 1259'da başlanıp 1279/80'de tamamlanan ilk üç yapının mimarı Abdullah bin Köllük'tür.

Caminin taçkapısı Selçuklu taş işçiliğinin en görkemli örneklerinden biridir. Ortadaki giriş bölümü, bir yazı kuşağı ve geçmeli örgelerle bezeli bir bordürle çevrilidir. Bordürün içinde silmelerin oluşturduğu bir sivri kemer vardır. Kemerin kavsarası çok zen-

Sahib Ata Külliyesi'nin taçkapısı, 1258-1279/80; Konya
Semal Güner

gin bir biçimde, 14 mukarnas sırasıyla doldurulmuştur. Bunun altında teğet sivri kemerli giriş kapısı yer alır. Taçkapı cephesinde kapı bordürünün iki yanında kalan bölümler simetrikler. Altta teğet sivri kemerli birer sebil nişi vardır; bunlar da bir yazı kuşağıyla çevrilidir. Daha yukarıda her iki yanda birbirini içinden geçen kalın halat örgelerinin oluşturduğu köşeli bir girift bezeme, gene teğet sivri kemerli bir pencereyi sarar. Bu pencerelerin üstünde kalan

yüzey, renkli sırlı tuğlalarla yapılmış baklava desenli bir bezemeye kaplıdır. Daha yukarıda, sağ yanda bir minare yükselir. Şerefeden sonraki bölümü yıkık olan minarenin dilimli gövdesi de lacivert ve turkuvaz renkli, sırlı tuğlalarla yapılmıştır. Taçkapının sol yanındaki ikinci minare ise günümüze ulaşmamıştır. Çifte minareli bu taçkapı, türünün Anadolu'daki en eski örneğidir.

Taçkapının arkasında, bir bahçe içinde cami yer almaktadır. Kâgir ayaklarla mihrap duvarına dik beş sahna ayrılmış olan bugünkü cami sonradan yapılmıştır. Araştırmalara göre özgün caminin ayaklarının ahşap olduğu ve ibadet mekânının taçkapıya kadar uzandığı sanılmaktadır. Özgün camiden günümüze yalnızca lacivert, mor ve turkuvaz renkli mozaik çinilerle bezeli mihrap kalmıştır. Bezemeler yıldız ve geçmelerle, rumi ve kıvrık dal örgeleriyle oluşturulmuştur.

Mihrap duvarının sol köşesindeki bir kapıdan geçilen koridorun sağında türbe yer alır. Yandan da caminin kible duvarına bitişik olan türbe, büyük bir kemerle bu koridora açılır. Üzeri, köşelerde Türk üçgenleriyle desteklenmiş bir kubbeyle örtülüdür. Bu mekân da bitkisel ve geometrik örgeler oluşturan mozaik çinilerle çok zengin bir biçimde bezelidir.

Koridorun ucundan hankâhın kare planlı merkezi mekânına girilir. Tepesinde bir aydınlık feneri bulunan bir kubbeyle örtülü bu mekâna güney, batı ve kuzeyden birer sofa açılır. Doğuda ise, ucunda hankâhın asıl girişinin yer aldığı bir koridor vardır. İçinde bir de mihrap bulunan güney sofasının iki yanındaki birer derviş odası hankâhın planını tamamlar.

Külliye'nin dikdörtgen planlı hamamı, uzunlamasına ikiye bölünmüş bir çifte hamamdır. Kadınlar ve erkekler bölümü hemen hemen simetrikler. Önde soyunmalık vardır, sonra arkaya doğru soğukluk, halvetleriyle birlikte sıcaklık ve kühan sıralanmıştır. Yapının ayrıca keçehanesi de vardır.

Sahib Giray I (d. 1481 -ö. 1551, Taman, Taman Yarımadası [bugün Rusya Federasyonu'nda]), Kazan (1521-24) ve Kırım (1532-51) hanı.

I. Mengli Giray'ın oğluydu. 1521'de Kazan hanı oldu. 1524'te Nijni Novgorod'u aldı. Aynı yıl iç çekişmeler nedeniyle Kazan tahtını Safa Giray'a bıraktı. 1532'de Osmanlılar tarafından I. İslam Giray'ın yerine Kırım hanı yapıldı. İslam Giray'la arasındaki uzun taht mücadelesi rakibinin 1537'de öldürülmesine değin sürdü.

1538'de Osmanlı padişahı I. Süleyman'ın (Kanuni) Boğdan Seferi'ne katıldı. Ertesi yıl büyük oğlu Kalgay Emin Giray komutasındaki bir orduya Moskova Büyük Prensliği'nin topraklarını yağmalattı. 1541'de Moskova'ya başarısız bir sefer düzenledi. 1544'te Kabartaylara karşı sefere çıktı. 1549'da da Osmanlıların yardımıyla Astrahan'ı aldı. Kefe beylerbeyi Kasım Paşa ve Sadrazam Rüstem Paşa'yla arasındaki çekişme nedeniyle 1551'de I. Süleyman tarafından tahttan indirildi ve yerine I. Devlet Giray geçti. Sahib Giray kısa süre sonra oğullarıyla birlikte öldürüldü.

Sahibataoğulları, yaklaşık 1275-1341 arasında, bugünkü Afyonkarahisar ve yöresinde yarı bağımsız biçimde hüküm süren Türk beyliği.

Adı, Anadolu Selçuklu vezirlerinden Sahib Ata Fahreddin Ali'den (ö. 1288) gelir. Anadolu Selçuklu veziri Muineddin Süleyman Pervane, Fahreddin Ali'nin oğulları Taceddin Hüseyin'i Lâdik ve Honaz, Nusreteddin Hasan'ı da Karahisar-ı Sahip (bugün

Afyonkarahisar) serleşkerliklerine (komutanlık) atadı (1275). Taceddin Hüseyin, Cımrı Olayı'nda (1277) Alaeddin Siyavuş yanlılarının pusuya düşürülerek öldürüldü. Nusreteddin Hasan da aynı olay sırasında Karamanoğlu Mehmed Bey'le savaşırken öldü. Merkezi Karahisar-ı Sahip olan uç beyliğine Hasan'ın oğlu Şemseddin Mehmed (hd 1277-87) atandı. Onun döneminde, Denizli bölgesinin egemenliği için Germiyan oğulları ile savaşlar yapıldı. Şemseddin, bu savaşlardan birinde öldürülünce (1287) yerine oğlu Nusreteddin Ahmed (hd 1287-1341) getirildi. Ahmed, Germiyan oğlu Yakup Bey'in kızıyla evlendi ve bu güçlü komşusuyla iyi geçindi. İlhanlıların Anadolu valisi Demirtaş'ın gönderdiği Eretna Bey 1314'te Karahisar-ı Sahip'i kuşattı. Bunun üzerine Ahmed Kütahya'ya kaçtıysa da, Eretna kuşatmayı kaldırmıca geri dönerek beyliği ölünceye değin Germiyan oğullarına bağlı olarak yönetti. Onun ölümünden sonra Sahibataoğulları toprakları Germiyan oğullarına geçti.

Sahibdin (ü. 17. yy. Hindistan), Racasthani üslubunda ürünleri veren Mevar minyatür okulunun(*) en önemli minyatürcülerinden biri. Bu okulun ilk evresinde (17. yy)

Ragini Madhumadhavi, Sahibdin'in ragamala dizisinden bir minyatür, 1628; Ulusal Müze, Yeni Delhi
Pranod Chandra

yapıtlarıyla etkili olmuştur. Müslüman olmasına karşın yapıtlarında Hindu temalarını işlemiş ve dinsel destanları betimleyen çeşitli minyatür dizileri gerçekleştirmiştir. Parlak renklerin ağır bastığı soyut kompozisyonlar yapmıştır. Günümüze ulaşan önemli yapıtları arasında, bugün pek çoğu Hindistan Ulusal Müzesi'nde saklanan 1628 tarihli *ragamala* (müzik makamları) dizisi, Bhandarkar Doğu Araştırmaları Enstitüsü'nde bulunan 1648 tarihli *Bhagavata-Purana* (Tanrı'nın Eski Öyküleri) ve British Museum'daki, Hindu destanı *Ramayana*'nın (Rama'nın Aşk Öyküsü) 1652 tarihli altıncı kitabı (*Yuddha-kanda*) vardır.

Sahibiye Medresesi, Kayseri'de, Anadolu Selçuklu veziri Sahib Ata Fahreddin Ali'nin yaptırdığı ve 1267/68'de tamamlanan medrese. Yaklaşık 31 m x 48 m boyutlarında dikdörtgen planlı, dışı pek az penceresi olan, kesme taşın kitlesel görünüşü bir yapıdır. Taş oymalarla bezeli taçkapısı,

güneye bakan dar cephenin ortasındadır. Bu cephenin iki yanında birer köşe kulesi bulunur.

Avlunun doğu, güney ve batı yanları kare kesitli ayakların taşıdığı revaklarla çevrilidir. Revaklarının arkasında, ince uzun dikdörtgen planlı mekânlar yer alır. Bunların, başka medrese yapılarındaki öğrenci hücrelerinin yerini almış koğuşlar olduğu düşünülebilir. Her iki yandaki bu koğuşlar, ortada avluya açılan birer eyvanla kesilir. Avlunun kuzeydeki revaksız dördüncü kenarını ana eyvan kaplar. Beşik tonozla örtülü bu eyvanın batısında kubbeli, doğusunda da tonozlu birer büyük mekân daha vardır.

Sahil, Afrika'nın batısında, Senegal'den Sudan'a kadar uzanan yarı kurak bölge. Senegal'in kuzeyini, Moritanya'nın güneyini, Nijer Irmağının Mali'de yaptığı büyük kıvrımı, Burkina Faso'yu (eskiden Yukarı Volta), Nijer'in güney kesimini, Nijerya'nın kuzeydoğu yöresini, Çad'ın ortagüney kesimini ve Sudan'ı içine alır.

Doğal otlaklar ve savanlarla kaplı olan bölge aşırı otlatma ve aşırı ekim yüzünden çölleşme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Yılın en az sekiz ayı kurak geçer. Yıllık ortalama yağış miktarı 100-200 mm dolayındadır ve bu miktarın büyük bölümü haziran, temmuz ve ağustos aylarında düşer. Sık sık yaşanan kuraklık ve bunu izleyen kıtlıklar nedeniyle tarım ve hayvancılık önemli sorunlarla karşı karşıyadır. 1968'de başlayan kuraklık ürünün yok olmasına ve sığırların yüzde 50-70'inin kaybına yol açmıştır. Bölgede 1972'de hemen hiç yağış olmamış ve 1973'te aklık ve hastalıktan yaklaşık 100 bin kişi ölmüştür. Kuraklık Eylül 1974'te son bulmuşsa da, 1983-85 arasında yeni bir kuraklık yaşanmıştır. Ağaçlandırma çalışmalarına karşın çöl güneye doğru genişlemeye devam etmektedir.

Sahil, Latince BYZACIUM, Tunus'un Akdeniz kıyılarının doğusunda düzlük. Kuzeyde Nefidah'tan doğuda Kabis Körfezine kadar uzanmakla birlikte, Sahil adı özellikle Suse ve Sefakis arasında kalan bölge için kullanılır. Sahil, el-Mehdiye ve el-Manastır illeriyle (vilaye) Sefakis ve Suse illerini içine alır. Medeniyin ilindeki Cerbe ve Sefakis ilindeki Doğu Adası da Sahil'in bir parçası olarak kabul edilir. Bölge, Chergui (doğu) rüzgârlarının etki alanı içinde yer alması nedeniyle bol yağış alır. İlk kez 10. yüzyılda Fenikelilerin yerleştiği bölgede geleneksel olarak yapılan buğday ve arpa tarımının yanı sıra Hanibal zeytin tarımı başlattı (10. y. 203). İS 1091'de bölgeye Sicilya'dan gelen Müslüman göçmenler yerleşti. Günümüzde bölgedeki başlıca sanayi dalları zeytinyağı ve sabun üretimidir. Çanak çömlek yapımı, dokumacılık ve balıkçılık da ekonomik bakımdan büyük önem taşır. Bölgede nüfus yoğunluğu yüksektir. Yöre halkına Arapçada "kıyı halkı" anlamına gelen Sahili ya da "yerleşik köylüler" anlamına gelen yerel bir deyim olan Afaki adı verilir. Bölgedeki başlıca yerleşmeler el-Manastır, bir pazaryeri olan el-Mehdiye ve önemli bir ticaret merkezi ve liman olan Sefakis'tir.

sahil koruma, bir ülkenin deniz yasalarının uygulanması ve kıyılarının korunmasıyla görevli kuvvet. Genellikle bir deniz sınıfını oluşturan sahil koruma birlikleri, 19. yüzyıl başlarında kaçakçılığı önlemek amacıyla kurulan kuvvetlerden doğmuştur. Fenerlerin, şamandıraların ve öteki deniz ulaşımı tesislerinin bakımı, kıyılarda kaza yapan ya da zor durumda kalan teknelerin kurtarılması, deniz ticareti yapanlara ve sel, kasırga

gibi doğal afetlere uğrayanlara acil yardım ulaştırılması gibi işlere de sahil koruma birlikleri bakar. Bazı ülkelerde iç sulardaki buzları kırmak, sel, kasırga ve fırtınalara ilişkin meteorolojik verileri toplamak ve yayımlamak da sahil koruma birliklerinin görevleri arasında yer alır.

Hemen hemen bütün kıyı ülkelerinde bir tür kıyı koruma kuvveti bulunur. ABD'deki Sahil Koruma Birliği, İngiltere'deki Sahil Koruma Dairesi, Kanada'daki Sahil Koruma Birliği ve Japon Denizcilik Hizmetleri Dairesi bunların en ünlüleridir. Bazı Avrupa ülkelerinde kıyı koruma hizmetleri gönüllü cankurtaran örgütlerince yerine getirilir. ABD Sahil Koruma Birliği'nin yönetimindeki Uluslararası Buzdağı Devriyesi, Atlas Okyanusunun kuzey kesimindeki ulaşım rotalarında buzdağlarını denetler.

Türkiye'de sahil korumadan sorumlu kuvvet, 9 Temmuz 1982'de 2692 sayılı yasayla kurulan Sahil Güvenlik Komutanlığı'dır (SGK). SGK, kadro ve kuruluş bakımından Türk silahlı kuvvetleri içinde yer alır. Görev ve hizmetleri yönünden İçişleri Bakanlığı'na bağlı olmakla birlikte olağanüstü durumlarda ve savaş halinde Deniz Kuvvetleri Komutanlığı emrine girer. SGK'nın kuruluş amacı Türkiye'nin karasuları ve kıyıları ile iç suları, liman ve körfezlerini korumak ve güvenliğini sağlamak olarak belirtilmiştir.

sahilname, divan şiirinde İstanbul kıyıları ile buralardaki yerleşim yerlerini anlatan şiirlerin genel adı.

Örneklerine az rastlanan ve genellikle mesnevi biçiminde yazılan sahilnameler genellikle Galata'yı anlatarak başlar. Daha sonra Boğaziçi'nin Rumeli yakasındaki köy ve iskeleler Karadeniz'e kadar kısa kısa tanıtilip betimlenir. Bunu Anadolu yakasındaki Umuryeri'nden Fenerbahçe ve Adalar'a kadar uzanan kıyılar üzerine verilen bilgiler izler. Sahilnameler bugün unutulmuş ya da adı değişmiş olan yerlerin eski durumlarına ilişkin bilgiler içermesi bakımından önemlidir. Divan şiirinde sahilname adıyla bilinen ilk mesnevi, Fenni'nin (ö. 1745) "Hep galat sözle geçirdi gününü âşık-ı zâr/Galata seyrine gitmiş meger ağıyar ile yâr" dizeleri ile başlayan 57 beyitlik şiiridir. Vâsîf, Fazıl ve İzzet Efendi'nin (ö. 1797/98) sahilnameleriyle, yazarı belli olmayan murabba biçiminde yazılmış 43 bendlik *Destan-ı Medhiye-i İslambol* (ty) başlıklı sahilname, kendi türlerinin belirgin özelliklerini gösteren önemli yapıtlardır.

sahipsiz mal, doğal niteliği gereği doğrudan doğruya kamunun kullanımına açık olan mal. Ayrıca bak. kamu malları.

Sahir Opereti, 1921'de İstanbul'da Cemal Sahir (Kehlibağcıoğlu) tarafından kurulan ve aralıklarla etkinlik gösteren operet topluluğu.

Macaristan'da tiyatro eğitimi gören Cemal Sahir, bir süre çalıştığı İstanbul Operet Heyeti'nde, Batılı anlamda orkestra eşlikli operetler sahnelemek istiyordu. Çünkü o dönemde Batılı bestecilere ait yapıtlara bile geleneksel Türk ya da Doğu çalgıları eşlik ediyordu. Cemal Sahir 1921-22 sezonu başında İstanbul Operet Heyeti'nden ayrılıp Nurettin Şefkati, Omer Aydın ve Mahmut İbrahim'i de kadrosuna alarak Sahir Opereti'ni kurdu. Dönemin ünlü kadın oyuncularından Efray, Mina ve Roza da bu yeni topluluğa katıldı. İlk gösteri 1 Eylül 1921'de yapıldı ve orkestrayı Leon yönetti. Beklenen ilgiyi göremeyen topluluk birkaç oyundan sonra dağıldı. Ertesi yıl topluluğunu yeniden kuran Cemal Sahir, *Meçhul*, *Tarla Kuşu*, *La Mascotte*, *Yakacık Hattıraları* ve

Çardas adlı operetleri sundu. Oyunlara bir süre ara verdikten sonra Cemal Sahir 1924-25 sezonuna gene kendi topluluğuyla girdi ve dönemin önde gelen oyuncularından Nivart, Sezai Namık, Salâh Cehiti ve Şeref'i topluluğuna aldı. Sahir Opereti, en parlak yıllarını *Kumrular*, *Şen Dul*, *Lüksemburg Dükü*, *Sevda Ticareti* ve *Kadın* adlı operetleri oynadığı bu dönemde yaşadı. Zaman zaman Nurettin Şefkati'nin de sahneye çıktığı, Muammer (Karaca), Küçük Kemal ve Şevkiye (May) gibi oyuncuların kadrosunda yer aldığı Sahir Opereti, 1926 sonunda dağıldı. Ertesi yılın sonunda İmre Kalman'ın *Kontes Mariça'sı* ile yeniden sahnelere döndüyse de, önceki başarısını yineleyemedi. Cemal Sahir, bundan sonra çeşitli topluluklarda oyuncu olarak çalıştı.

Sahival, eskiden MONTGOMERY, Pakistan'ın ortadoğusunda. Pencap eyaletinin ortadoğu kesiminde kent. 1865'te kurulan Sahival kenti önemli bir pamuk işleme merkezidir. Kentte pamuğun yanı sıra halı da üretilir. Sahival'de bir hastane ve Pencap Üniversitesi'ne bağlı iki yüksekokul vardır. Indus Vadisi uygarlığına ait büyük bir kentin kalıntılarının bulunduğu Harappa(*) kentin güneybatısındadır.

Satlec ve Ravi ırmakları arasında yer alan yoğun nüfuslu Sahival kenti ve yöresi Bari Doab kanal sistemiyle sulanır. Başlıca ürünler buğday, pamuk, tütün, baklagiller ve yağlı tohumlardır. Kentte çeşitli pamuklular ve vernikli ahşap eşya da üretilir. Nüfus (1981) 150.954.

Sahle Selasiye (d. 1795 ya da 1801 - ö. 1847). 1813-47 arasında Şeva (Soa) kralı. Etiyopya imparatoru II. Menelik'in (bd 1889-1913) dedesi ve İmparator I. Haile Selasiye'nin dedesinin babasıdır.

Amhara kraliyet ailesindendi. Babasının öldürülmesini izleyen kısa bir kargaşa döneminden sonra yarı bağımsız, feodal Şeva Krallığı'nın hükümdarı oldu. Yönetimi sırasında krallığın sınırlarını genişletip gücünü geliştirdi ve güneydeki Gallalar egemenliği altına almaya çalıştı. Batı teknolojisiyle ilgilenerek Fransa ve İngiltere'yle ticaret ve dostluk antlaşmaları imzaladı.

Sahn-ı Seman Medreseleri, SAHN-ı SEMANİYE ve SEKİZLİ MEDRESE olarak da bilinir, II. Mehmed'in (Fatih) İstanbul'da yaptırdığı, 1471'de açılan yüksek düzeyde öğretim kurumu. Fatih Külliyesi içinde yer alan ve caminin iki yanında sıralanan medreseler, Baş Kurşunlu, Baş Çift Kurşunlu, Ayak Çift Kurşunlu ve Ayak Kurşunlu adlarını taşıyordu (bak. Fatih Külliyesi). Her biri sahn denen, yüksek düzeyde birer din okuluuydu.

Osmanlı eğitim kurumlarının en gelişmiş ve sistemli olan bu medreselerin ders programlarını Mahmud Paşa ile Molla Hürev ve Ali Kuşçu hazırlamışlardı. Bu program, Fatih Külliyesi vakfiyesinin koşulları arasında yer almıştır. Vakfiyeye göre, medreselere akli ve nakli bilimlerde dönemin en yetenekli ve uzman bilginlerinin atanması önkoşuldu. Akli bilimler kapsamında, tıp dışındaki fen bilimleri, matematik ve astronomi, nakli bilimler olarak da tefsir, fıkah, kelim, Arap dili ve edebiyatı okutuldu. Öğretim dili Arapçaydı. Sahn medresesindeki öğrenimin temel amacı bilgi sahibi kılmak, "tarik-i tedris'e (eğitim) ve "tarik-i kaza'ya (yargı) aday hazırlamaktı. Söylem maniyet medreseleri açılıncaya değin Sahn-ı Seman Medreseleri ile gene II. Mehmed'in

Ayasofya ve Eyüp'te açtığı sahn medreseleri İstanbul'daki en yüksek düzey öğretim kurumlarıydı.

sahn medresesi, ALTMIŞLI MEDRESE olarak da bilinir, Osmanlı medrese eğitim sisteminde bir öğretim aşaması ve müderrislik derecesi.

Büyük kentlerde açılan sahn medreselerinde mantık, kelim, hadis, belagat, usul-i fıkıh, fıkıh, tefsir okutulurdu. Bu dersler için okutulan kitaplar da değişmezdi. Ayrıca uzmanlık alanlarında da klasik İslam kaynakları okutulurdu. Sahn öğrencileri danişmend(*) unvanını taşıyor ve sahn müderrisi denen yüksek düzeydeki müderrislerden ders alırlardı. Sahn medresesini bitirenler icazet adlı bir başarı belgesi alarak mülazım olur ya da yargı yolunu seçerek küçük kadınlara atanırlardı. Başlıca sahn medreseleri, İstanbul'da Sahn-ı Şeman, Süleymaniye, Eyüp ve Ayasofya medreseleri ile Edirne'deki Bayezid Medresesi'ydı.

sahne aygıtları, tiyatrodaki dekorların çabuk değiştirilmesi, ses ve ışık efektleri yapılması, doğüstü olayların canlandırılması, çeşitli yanılmalara gerçekleştirilmesi için kullanılan aygıtlar. İlk sahne aygıtı Eski Yunanlıların İÖ 5. yüzyılda kullandığı bilinen *deus ex machina*'ydı(*). Bununla sahnenin ortasına havadan oyuncu indirilirdi. Yunanlılar Helenistik dönemde de tekerleklerle hareket ettirilen dekorlar ve *periaktos*(*) denen döner prizmalar kullandılar. Romalılar da açık hava tiyatrolarının ortasında su gösterileri için bir havuz oluşturmak üzere su basan pompa sistemleri yaparak sahne aygıtlarının gelişimine önemli katkılarda bulundular. Ortaçağdaki gizem oyunlarında(*) da şeytanın birdenbire ortaya çıkması için sahne kapağı(*) ya da meleklerin uçuşması için hareketli aygıtlar gibi düzeneklerden yararlanıldı. Ama sahne aygıtlarının doğuya ulaşması Rönesans'ta İtalya'da oldu.

14. yüzyılın sonlarında İtalyan sanatçı, mimar ve mühendisler, kutsal günlerde kiliselerde yapılan gösterilerde kullanılmak üzere gelişmiş sahne aygıtları yapmaya başladılar. Bunlardan biri ipler ve makaralarla oluşturulan ve *Paradiso* (cennet) denen palangalı bir düzenektir. Bunun üstünde melekler canlandırılan bir koro, ilahiler söyleyerek pamuklardan yapılmış bulutların arasından aşağıya iniyordu. Eski Yunan ve Roma sahne aygıtları da yeniden keşfedildi. İtalyan Bastiano de Sangallo, dekorların çabuk değiştirilmesi için eskiden kullanılan *periaktos*'un yeni türlerini yaptı. İtalyanlar sahne aygıtlarını o kadar çok kullanmaya başladılar ki, sonunda çeşitli düzenekleri izleyiciden gizlemek için kemer biçimli bir sahne ağzı (portal) yapmak gerekti. İlk İtalyan operalarında da pek çok sahne efektine yer veriliyordu. Okyanus dalgaları sahne boyunca uzatılmış renkli sarmal silindirlere yavaş yavaş döndürülerek canlandırılıyor, deniz canavarı ve daha başka düşsel yaratık maketleri içlerine saklanmış insanlar tarafından hareket ettiriliyor, bulutlara oturmuş tanrısal varlıklar kablolarla oluşan çeşitli karmaşık sistemler aracılığıyla havada süzülüyordu. Hatta tiyatronun bir bölümü özel gösteriler için suyla doldurularak havuz haline getirilebiliyordu.

17. yüzyılda İngiliz tasarımcı ve mimar Inigo Jones(*) ve en önemli İtalyan sahne mühendislerinden biri olan Giacomo Torelli, bazı günümüzde de kullanılan pek çok önemli sahne donanımı geliştirdiler. Bu

buluşların en önemlisi, sahnenin iki yanındaki kanatların sürülmesiyle dekorun neredeyse anında değiştirilmesine olanak sağlayan sistemdi.

Sahnelerde mekanik donanım kullanılması 18. yüzyılda da saray tiyatrolarıyla Cizvit okulu tiyatrosu tarafından sürdürüldü; ama bu konuda pek önemli bir gelişme görülmedi. 19. yüzyılda, ışıklandırma yöntemlerinin büyük bir hızla gelişmesi ve kalsiyum ışığı(*) gibi buluşların yapılması, istendiğinde tek bir oyuncunun ışıklandırılmasına (spot ışığı) ve güneş ya da ay ışığı gibi özel efektlere olanak verdi. Aynı dönemde İngiliz sahnelerinde gizemli görüntüler de yaygınlaştı; İngilizler hayalet, cin vb. görüntülerin canlandırılmasında sahne kapakları ve aynalı düzenekler kullandılar. 19. yüzyılın sonlarında çerçeve sahnenin de sağladığı olanaklarla, elle çalıştırılan düzenekler, hareketli panoramalar ve daha başka sahne makineleri yardımıyla çok gerçekçi gösteriler gerçekleştiriliyordu.

20. yüzyılın başlarında, özellikle Almanya'da, dekorların önceden düzenlenip sırası geldikçe izleyicinin önüne getirilmesine olanak sağlayan döner platformlar ve hidrolik olarak yükseltilebilen sahneler kullanıldı. Ama bunların yapımı zor ve oldukça pahalıydı. 20. yüzyılın ikinci yarısında tiyatrodaki oyuncu ile izleyici arasındaki ilişkinin artırılmasına yönelik tiyatro anlayışının yaygınlaşmasıyla yeniden ortaya çıkan açık sahneler dekorun ve her türden sahne aygıtının kullanımını en aza indirdi.

sahne kapağı, tiyatrodaki oyuncu, aksesuar ve dekorların sahneye çıkarılmasında ve sahnenin indirilmesinde kullanılan ve genellikle zeminde yer alan gizli kapak. Sahne kapakları, oyuncuların ya da çeşitli nesnelerin ansızın belirmesi, gözden kaybolması ya da bir başka görünüme bürünmesi gibi büyü ya da mucize türünden çeşitli sahne efektleri yaratmak üzere, gelişmiş aygıtlarla birlikte kullanılır.

Belirli tür sahne kapakları, sahne donanımının değişmez bir parçası durumuna gelmiştir. Örneğin köşe kapağı, genellikle sahnenin kenarında yer alan, küçük, kare biçiminde bir aralığı örter. Dik durumdaki oyuncular ya da nesneler buradan sahneye çıkarılabilir. Bir oyuncunun aniden ve gizemli bir biçimde ortaya çıkması gerektiğinde yıldız sahne kapağı kullanılır. Bu kapak daire biçiminde bir açıklığı örten ve her biri menteşelerle bu daire çevresine tutturulmuş üçgen dilimlerden oluşur. Sahnenin altında, bir ucunda ağırlık olan bir platformda duran oyuncu hızla sahneye fırlatılır; kapaktaki dilimler oyuncunun geçişi sırasında yukarı doğru itilir ve hemen geri kapanır.

sahne sanatları bak. gösteri sanatları

sahne tasarımı, bir yapıtın sahneye konmasında, tiyatro sanatının ışıklandırma, dekor, kostüm, ses gibi öğeleriyle sahne mimarlığı ve mekanik donanımından yararlanarak yaratılan estetik düzenleme.

Avrupa kültüründe sahneleme sanatının gelişimi, klasik Yunan ve Roma tiyatrosunda oluşmuş ilkeleri temel alan çeşitlenmeler biçiminde görülebilir. Daha Helenistik dönemde, İÖ 4. yüzyıldan başlayarak, yarım daire biçimli Yunan tiyatrosunda sahne düzeni içinde bazı hareketli öğeler yer veriliyordu. Üstü resimli perdeler, tekerlekli platformlar ve oyuncuları "uçuran" palangalar (*bak. deus ex machina*) bunlar arasındaydı.

Eski Yunan tiyatrosunda oyun, üstünde bir tapınağın, Roma tiyatrosunda ise gene bir tapınağın ya da evlerin betimlendiği geleneksel bir fon perdesi önünde oynanırdı.

Sahnenin değiştiğini belirtmek için oyuncular bu perdenin önünde bir yerden başka bir yere giderek oynarlardı. Ayrıca, her yüzüne değişik bir sahne çizilmiş olan üçgen prizma biçimindeki *periaktos*'lardan(*) da yararlanılırdı.

Oyunların kent alanlarında ve pazaryerlerinde oynandığı ortaçağ tiyatrosunda, alanın çevresi boyunca, her biri değişik bir mekânı temsil eden kutu biçiminde birçok küçük sahne yerleştirilirdi. İzleyiciler ortada ayakta durur, oyuncular mekân değiştikçe bu sahnelerin birinden öbürüne geçerek oyunu sürdürürlerdi.

Rönesans'ın kapalı tiyatrolarında yapılan yeniliklerin çoğu İtalyan tiyatrosunda gerçekleşti. Klasik sahnenin yeniden ele alındığı bu tiyatrodaki, o sıralarda kuralları yeni bulunmuş olan perspektifin uygulandığı dekorlarla sahne geriye doğru derinlik kazandı. Dekor olarak önceleri yalnız iki boyutlu sokak görünüşleri yapılırken, sahne ağzının (portal) geliştirilmesiyle daha karmaşık perspektiflerin uygulandığı mimari dekorlar da gerçekleştirildi. Bunlar fon perdesinin ve sahnenin her iki yanındaki düz kanatların üstüne çizilerek oluşturuluyordu. Dekor çoğu zaman izleyicinin gözü önünde değiştiriliyordu.

Bu geleneğin dışında kalan Elizabeth dönemi İngiliz tiyatrosunun, üç yandan da izlenebilen derin bir sahnesi vardı. Bu sahnenin yapısı, oyunun çeşitli mekânlarda geçen bölümlerinin hem geriye doğru değişik yerlerde, hem de düşey olarak ayrı ayrı düzlemlerde oynanabilmesine olanak veriyordu. Ama mekân, yani sahne değişimlerinde bununla yetiniliyor, çeşitli aksesuarlardan önemli ölçüde yararlanılmakla birlikte ayrıca dekor kullanılmıyordu. Hareketli dekor panolarını ilk olarak 1606'da Ferrara'da (İtalya) Aleotti'nin kullandığı sanılır. Her birinin üstüne oyunun başka bir sahnesi için dekor resmi çizilmiş panolar, zemindeki oluklar üstüne arka arkaya yerleştiriliyordu. Sahne değiştikçe öndeki pano yan sahneye sürülerek arkasındaki öbür panonun ortaya çıkması sağlanıyordu. 1641-45 arasında Giacomo Torelli hareketli panoların hepsinin birden tek bir kişi tarafından aynı anda değiştirilebilmesine olanak sağlayan arabalı bir sistem geliştirdi. Bu sistem kısa sürede bütün Avrupa'da benimsendi ve 19. yüzyılın sonlarına değin kullanıldı. Oluklu sistem ise yalnız İngiltere, Hollanda ve ABD'de varlığını sürdürdü.

Barok dönem boyunca, 17. yüzyıldan başlayarak İtalyan etkisi bütün Avrupa'ya yayıldı. Yeni geliştirilen karmaşık mekanik düzeneklerin kullanılmasına olanak sağlamak için tiyatro sahnesinin derinleştirilmesi zorunluluğu doğdu.

Doğaya karşı duygusal bir yaklaşımın gözlendiği romantizm akımının ortaya çıkmasıyla birlikte, Rönesans tiyatrosundaki mimari görünüşlerin yanında sahne tasarımında manzara da gözde bir seçenek durumuna geldi ve dekor ressamının önemi arttı.

Tiyatro mimarlığındaki değişiklikler ve sahne aygıtlarındaki gelişmeler sonucunda 19. yüzyıl sonlarında sahne tasarımında doğal bir anlayış ortaya çıktı. Buna bir ölçüde Saksonya-Meiningen dükünün çalışmaları neden olmuştu (*bak. Georg II*). Dükün kurduğu ve Avrupa'yı baştan başa dolaşan tiyatro topluluğunun sahnelediği oyunların dekorları, ayrıntılarına kadar sanatsal düş gücünden çok arkeolojik araştırmalara dayanıyordu. Bunun etkisiyle İngiltere'de de klasik yapıtlar tarihsel açıdan tutarlı, ama çok masraflı, çağdaş oyunlar ise gerçekçi dekorlar önünde sahnelenmeye başladı. Amerikalı tiyatro yapımcısı David

Belasco sahnede canlı hayvanlara yer vererek gerçekçiliği aşırı boyutlara vardırdı.

Tiyatroda gerçekçi tutuma duyulan ilgi arttıkça, sahnenin gerçek bir mekân gibi görülmesini sağlayan dekorların da sahne aralarında perde arkasında değiştirilmesi uygulaması yaygınlaştı. Üç boyutlu, ağır dekorların değiştirilmesi için 1896'da Münih'teki Saray Tiyatrosu'nda bir döner sahne kuruldu. 1900'lerin başlarında dekor değiştirmek için başka mekanik araçlar da geliştirildi.

Panolarla perspektif resimler yapan ressamların Rönesans tiyatrosunu etkilemesine benzer biçimde, kühbistler ve dışavurumcu sanatçılar da Gerçekçiliğe karşı duydukları tepkiyle 20. yüzyıl tiyatro sanatında iz bıraktılar. Yanılsama yaratmak yerine üsluba önem verilmeye başladı. Adolphe Appia ve Edward Gordon Craig gibi tiyatro adamları oyunun ruhunu yorumlamada daha cesur ve daha simgesel yollar tuttular.

Sahne düzenindeki yalınlaşma, daha önceleri ağır dekorlar önünde etkisi azalan oyuncunun ön plana çıkmasına yol açtı. Bunun sonucunda İngiltere'de Shakespeare oyunları yüzyıllardan sonra ilk kez sürekli bir akış içinde oynanabildi. 1920'lerde Fransız tiyatro yönetmeni Jacques Copeau çarpıcı bir sahnede oynamanın getirdiği olanakları yeniden keşfetti. 1960'larda Polonyalı Jerzy Grotowski(*) zengin kostümlere, ayrıntılı makyaja ve dekora bir tepki olarak Polonya'da "yoksul tiyatro"yu geliştirdi. Her oyunun yapısına göre değişen yakın bir oyuncu-izleyici ilişkisi içinde gerçekleştirilen gösteriler alışılmış sahnede değil, çoğunlukla izleyicilerin de paylaştığı bir mekânda yapılıyordu.

20. yüzyıl sahne tasarımını etkileyen bir başka önemli olgu da, Alman tiyatro adamı Bertolt Brecht'in ortaya attığı "yabancılaştırma etmeni"ydi. Brecht "yabancılaştırma etmeni" uygulamasıyla sahne donanımını, izleyicinin dekorların büyüme kapılmasını engelleyecek bir biçimde kullandı. Böylece izleyici oyuna nesnel bir gözle bakabilecekti.

Sahneleme ve dekor tasarımını büyük ölçüde belirleyen ilerlemelerden biri de sahne ışıklandırması alanunda gerçekleştirildi. 16. yüzyıla gelinceye değin oyunlar çoğunlukla açık mekânlarda sahneleniyordu. Rönesans döneminde kapalı tiyatro sahneleri ortaya çıkınca aydınlatma meşaleler, mumlar ve fitilli lambalarla yapıldı.

17. yüzyılda ışığın yoğunluğunu artırmak üzere yansıtıcılar kullanıldı, 18. yüzyıl sonlarına doğru da şişeli gaz lambaları ortaya çıktı; ama ışık düzeyi hâlâ yetersizdi. Oyuncular yüzlerini daha belirgin kılmak için makyaj malzemelerinden yararlanmaya başladılar. 1803'te Londra sahnelerine giren gaz lambası hem daha parlak bir aydınlatma sağlıyor, hem de ışığı kolayca ayarlanabiliyordu. Sahnede elektrikle ışıklandırma ilk kez 1880'de Paris Operası'nda kullanıldı.

20. yüzyıl başlarında spot ışığında elde edilen ilerlemeler sahne ışıklandırmasını geliştirmiş bir sanata dönüştürdü. Işıkların mananın başlıca görevi oyuncuların görülebilirliğini sağlamaktır, ama modern teknikler tasarımcılara oyun mekânının ışık denetimini ellerinde tutma ve sahnenin tümünü ışığa boğmak yerine, gerekli gördükleri anlarda gerekli yerleri "ışıkla boyama" olanağını sağlar. Benzer biçimde, makyaj teknikleri de daha incelikli bir nitelik almıştır. Küçük tiyatrolarda oyuncular sahneye çoğunlukla makyajsız çıkmaktadır.

Günümüzde ışıklandırmada su, bulut ve yangın efektleri oluşturabilen spotların yanı sıra, çok güçlü reflektörleri ve ışık kaynaklarını kapsayan çeşitli donanımlar kullanılır.

Işıkların denetim panoları, bilgisayar sistemleriyle en karmaşık ışıklandırma düzenlerini bile kolaylıkla yürütebilecek bir düzeye ulaşmıştır. Sınırsız denebilecek olanaklarıyla modern sahne ışıklandırması, tüm görsel öğeleri bütünleştirme aracı olarak tiyatro sanatında çok önemli bir yer kazanmıştır.

Eski Yunan ve Roma tiyatrolarının çok büyük olması yüzünden belirli oyun karakterlerinin hiç değişmeyen belirli kostümleri ve belirli maskeleri olur ve böylelikle izleyiciler tarafından uzaktan da hemen tanınırlardı. Rönesans tiyatrosunda, abartılı ve süslü olmakla birlikte gene Antik Çağın klasik kostümleri kullanıldı. 17. yüzyıl sonlarının barok opera ve balelerinde çok daha abartılı ve düşsel kostümler ortaya çıktı. Ama 18. yüzyıl sonlarına doğru tiyatro kostümünde de tarihsel doğruluğa önem verilmeye başladı.

20. yüzyıl kostüm tasarımında en yaratıcı yenilikler daha çok dans alanında gerçekleşti. Günümüzde tasarımcılar duruma göre gerçeğe uygun kostümler seçmekte ya da yeni yorumlar getirmektedir. Buna bağlı olarak da klasik bir oyunda, yapının evrensellliğini belirtmek için, belli bir döneme ait olmayan kostümlerin kullanıldığı sık sık görülmektedir.

Sahnun, asıl adı ABDUSSELAM BİN SAİD BİN HABİB ET-TANUHI (d. 776; Kayrevan - ö. 1/2 Aralık 854, Kayrevan), Magripli fıkıh bilgini.

Kayrevan'ın ünlü bilginlerinden, özellikle el-Buhlul bin Raşid'den ders aldı. Onun önerisi üzerine Sudan'a giderek Malik bin Enes'in öğrencilerinden Ali bin Ziyad'dan Maliki fıkıhı okudu. 789'da Mısır'a giderek gene Malik'in öğrencilerinden Abdurrahman bin el-Kasım, İbn Vehb ve Aşhab'ın derslerini izledi. Çalışmalarını Malik'in ünlü yapıtı *Kıtab'ü'l Muvatta* üzerinde yoğunlaştırdı. Üstatlarıyla birlikte hac için Mekke'ye gitti, Medine ve Suriye'de kalarak Malik'in öbür öğrencilerinin derslerini de izledi. Kayrevan'a döndükten (806) sonra Maliki'ye yaymaya başladı. Muhammed bin Agleb'in sürekli ısrarları karşısında 849'da kadılık görevini kabul etti ve ömrünün sonuna değin bu görevde kaldı.

Sahnun'un başyapıtı, Magrip'te Maliki mezhebinin temel kitabı olan *el-Müdevvene*'dir (1905). Malikiiliğin temel ilke ve kuralları ile Sahnun'un dönemin sorunları-

na getirdiği çözümleri içeren *el-Müdevvene* açık bir dille yazılmıştır.

Saho dili, SAO, SHAHO, SHOHU ya da SHHO olarak da yazılır, AFAR-SAHO olarak da bilinir, çoğunlukla Etiyopya'nın kuzey kesimindeki Eritre bölgesinin güney yöresindeki kıyı ovalarında yaşayan çeşitli halkların konuştuğu dil. Saho genellikle Hami-Sami dil ailesinin Doğu Kuşi kolu içinde sınıflandırılır. Saho dili konuşan halklar, kuzeyde Tigreler, batıda Amharalar, güneyde ve doğuda kendi dilleri tek başına bir öbek oluşturan Afarlarla çevrilidir.

Saho dilini konuşanların çoğunluğu tasavvufa bağlı Müslümanlardan oluşur. Hemen tümü kıyılarında, koyun ve keçi sürüleriyle birlikte kıyı ovalarına göçen çobanlardır. Saho dilini konuşan en büyük birim, komşu Amharalardan aldıkları yöntemlerle yoğun tarım yapan Müslüman Asaortalardır. Eritre'nin güneyindeki Hristiyan-Müslüman karışımı Miniferelerin, Afarların kuzeye yayılmasını önleyen bir tampon bölge oluşturdıkları söylenir. İroblar, Saho dili konuşan, Amhara bölgesi içinde yaşayan ve Amhara kültürü içinde erimiş Hristiyanlardır. Saholardan en kuzeydeki kolu, büyük öküz sürüleri olması bakımından Saho çobanları içinde özel bir yeri olan Teroalardır.

Öteki gruplar arasında Afarlarla sürekli düşmanlık içinde yaşayan Hazular, Saho dili konuşan Müslümanlar ile hem Saho hem de Tigre dili konuşan Etiyopyalı Hristiyanlardan oluşan Debri-Melalar ve tüm bölgenin Müslümanlaştırılmasında önemli bir etkisi bulunan küçük Arap kabileleri sayılabilir.

Sahra, dünyanın en büyük çölü. Afrika'nın kuzey kesiminin hemen hemen tamamını kaplar.

Batıda Atlas Okyanusu, kuzeyde Akdeniz ve Atlas Dağları, doğuda Kızıldeniz, güneyde de yarı çöl özellikleri gösteren bir geçiş bölgesi olan Sahil ile çevrilidir. Yüzölçümü 8,6 milyon km²'dir. Batı Sahra, Fas, Ceza-yir, Tunus, Libya, Mısır, Moritanya, Mali, Nijer, Çad ve Sudan sınırları içinde kahr.

Büyük bölümü düzlüklerle kaplı olan çöldeki en belirgin oluşum, Ifora, Abaggar, Tibesti ve Ennedi dağlarının oluşturduğu bir peneplen ve platolar dizisi olan Orta

Sahra'da el-Cedid yakınlarındaki hareketli kumullar
Georg Genter-Photo Researchers

Sahra Yükseltisidir. Bu yükseltide yer alan çöküntü bölgesini Ayr Masifi farklı büyüklükte iki kesime ayırır. Bunlar, batıdaki Cedel ve Talak bölgeleri ile doğudaki Ténéré bölgesidir. Yüzeyleri pürüzsüz kayaların bulunduğu bölgeler dışında, düzlükler köşeli taş parçalarıyla örtülüdür. Kum çölleri (erg) Sahra'nın ancak yüzde 20'sini oluşturmakla birlikte çölün tipik bir özelliği kabul edilir. Kum çölleri arasında, yükseklikleri 100-230 m arasında değişen piramit biçimli kumullar, kumtaşından oluşmuş bölgelerde ise aşınma sonucu son derece güzel görünümlü kaya oluşumları ortaya çıkmıştır; düzlüklerde yarıya kadar kuma gömülü taşlaşmış ağaçlara rastlanır. Kuzey-güney doğrultusunda esen alize rüzgârlarının etkisinde olan Sahra'da sıcaklık bölgeden bölgeye büyük farklılıklar gösterir. Dünyanın en yüksek buharlaşma oranı burada görülür. Dünyanın yıllarca hiç yağmur almayan en geniş bölgeleri de gene burada bulunur. Yüksek kesimlerde sis ve buzlanma görülürken; alçak kesimlerde dünyanın en yüksek sıcaklıklarına rastlanır. Çölün büyük bölümünde, özellikle de daha kuru olan doğu kesiminde bitki türleri son derece sınırlıdır. En çok baklagiller, ıspanakgiller ve *Asteraceae* familyalarından bitkiler ile hurma, ılgın ve akasya türlerine rastlanır. Bölgede yaşayan başlıca hayvan türleri platolarda rastlanan ceylan ile yüksek kesimlerde görülen Berberi koyunudur. Sahra'nın büyük bir bölümü boş olmakla birlikte, su kaynaklarının bulunduğu yerlerde bazı topluluklar yaşar. Sahra demir, bakır, mangan, kalay, nikel, krom, çinko, kurşun, kobalt, gümüş, altın, platin, toryum ve uranyum gibi mineraller açısından zengin bir bölgedir. Bununla birlikte ulaşım güçlükleri bu madenlerin işletilmesini engellemektedir. Çölde ayrıca, önemli petrol ve doğal gaz rezervleri ile yeraltı su kaynakları da bulunmuştur. Ulaşım doğu-batı doğrultusunda uzanan bir yolla sağlanır. Ayrıca, birçok uluslararası havayolu şirketi bölgeye sefer düzenler.

Sahra Atlasları, Fransızca ATLAS SAHARIEN, Afrika'da, Atlas Dağlarının Cezayir'in kuzey kesimi üzerinden Tunus'a uzanan parçası. Grubu oluşturan dağların en önemlileri batıdaki Ksour Dağları ile doğudaki Amur, Ouled Nail, Zab, Aurès ve Tebessa (Tebasse) dağlarıdır. Şelya Dağı (2.328 m) Cezayir'in kuzey kesiminin, Kefûş-Şanabi (Şambi Dağı; 1.544 m) ise Tunus'un en yüksek noktasıdır. Cezayir sınırları içinde kalan Nektar yakınında demir cevheri çıkarılır; Tebessa yakınlarında geniş fosfat yatakları vardır.

Sahra dilleri, Çad'da ve Nijerya'nın kuzeydoğusunda konuşulan Afrika dilleri öbeği. Nijerya'nın kuzeydoğusunun en yaygın dili olan Kanuri, Çad'ın kuzeyinde konuşulan Teda ve Çad'ın ortadoğusunda Sudan sınırın yakınlarında konuşulan Zegave dilini içerir. Birçok dilbilimci Sahra dillerini Songay ve Fur dilleri ve Koma, Maba ve Çari-Nil öbekleriyle birlikte Nil-Sahra dil ailesinin bir kolu olarak ele alır. Ayrıca bak. Nil-Sahra dilleri.

sahra topu, açık arazide savaşan birliklere destek ateşi sağlamak amacıyla kullanılan, büyük kalibreli kolay taşınabilen ateşli silahların ortak adı. İlk olarak 15. yüzyılda Fransız ordusunda, ağır kuşatma silahları ile hafif sahra topları arasında bir ayrım yapılmaya başladı. Günümüzde kullanılan sahra toplarının ilk örnekleri de bu yüzyılda

ortaya çıktı. Sahra topunun savaşta destek ateşi sağlamak amacıyla kullanımı öngören ilk kişi ise, belki de ilk sahra topu taktikçisi olan İtalyan *condottiere* (çete reisi) Bartolomeo Colleoni'dir (ö. 1475). Colleoni, hafif topları birliklerin arkasına yerleştirdi; birlikler işaret üzerine açılıyor ve toplar bu aralıklardan ateşleniyordu. 17. yüzyılda İsveçliler sahra topu taktiklerini ve donanımlarını geliştirdiler. İsveçli Gustavus Adolphus da hafif, standart ve oldukça kolay taşınabilen sahra toplarının kullanımı başlattı. 18. ve 19. yüzyıllarda bu alanda Fransızların üstünlüğü gözlenirken, 19. yüzyılın sonlarına doğru Almanlar da sahra topçuluğunda adlarını duyurmaya başladılar.

Önceleri at, katır, öküz ve filler tarafından çekilen sahra topları, I. Dünya Savaşı'ndan başlayarak motorlu taşıtlara yerleştirildi. II. Dünya Savaşı'nda ise özitmeli sahra topları kullanıldı. Ama birliklerde hâlâ traktör ya da kamyon arkasına bağlanarak çekilen sahra topları bulunmaktadır.

Sahte Dionysios AREOPAGİTES (ü. y. 500), yalnızca takma adıyla bilinen ve Suriyeli olduğu sanılan keşiş. Yeni-Platoncu felsefeyi Hristiyan ilahiyatı ve mistisizmiyle birleştirmek amacıyla Yunanca yazdığı inceleme ve mektuplarla tanınır. Özellikle Batı Kilisesi'nde ortaçağ Hristiyan öğretisine belirgin bir Yeni-Platoncu eğilimin yerleşmesine katkıda bulunmuştur. Yeni Ahit'te Aziz Paulus'un (Resullerin İşleri 17:34) Hristiyanlığı benimsediği kişilerden birinin adını kullanan yazarın kimliği belirlenememiştir. 5. yüzyılda Atina'da yaşayan Prolos'un Yeni-Platoncu sistemini bilen birkaç Hristiyan yazardan biri olabilir. 9. yüzyılda Fransız Aziz Denis'le karıştırılmış ama 12. yüzyılda Petrus Abealardus bu savı çürütmüştür.

Peri theion onomaton (Kutsal Adlar Üzerine), *Peri mystikes theologias* (Mistik İlahiyat Üzerine), *Peri tes ouranias hierarkhias* (Göksel Hiyerarşi Üzerine) ve *Peri ekklesiastikes hierarkhias* (Kilise Hiyerarşisi Üzerine) adlı incelemeler ile 1. yüzyıl ilkel Hristiyan atmosferini anımsatan 10 mektup Dionysios'un yapıtlarının gövdesini oluşturur. Bu yazılar öğretisi bakımından eksiksiz bir ilahiyat kuramı oluşturur. Tanrı'ya ilişkin herhangi bir kavram ya da önermenin içerdiği paradoksun aynı anda olumlanması ve yadsınması üzerine kurulu olan bu sisteme diyalektik bir ilahiyat da denebilir. Tanrı'nın her türlü ussal kavrayışın ve kategorik bilgilerin ötesindeki aşkınlığı nedeniyle, onunla ilgili ifadeler sonunda karşıt kavram çiftlerine indirgenir: Kayra ve yargı, özgürlük ve zorunluluk, varlık ve yokluk, zaman ve sonsuzluk. Sözün Hz. İsa'da bedenleşmesi, bir olanın çokluk dünyasına girişidir. Gene de insan zihni Tanrı'yı İyi, Birlik, Üçleme, Güzellik, Sevgi, Varlık, Yaşam, Bilgelik ya da Zekâ gibi olumlu anlam içerdiği olan adlarla tanımlar ve bunların, dile getirilemeyeceği sınırlı bir biçimde dile getirdiğini öne sürer.

9. yüzyıl İrlandalı filozof ve hümanisti Johannes Scotus Erigena, Dionysios'un yazılarını Latinceye çevirdi. 12. ve 13. yüzyıl skolastik düşünürleri Albertus Magnus ve Aquinolu Aziz Tommaso Dionysios'un yazıları üzerine yorumlar yazdılar. 14. ve 15. yüzyıl Ren bölgesi ve Felemenk mistikleri ile 16. yüzyıl İspanyol mistikleri de Dionysios'un düşünce sisteminden etkilendiler. Platoncu düşünce biçimine zaten yatkın olan Yunan ve Doğu kiliselerinin yazarları Dionysios'un görüşlerini bu öğretinin bir parçası olarak kendi ilahiyat sistemlerine kattılar.

sahte turkuvaz bak. odontolit

sahtelik, hukukta, kanıt olarak kullanılan bir belgenin düzmece olması. Sahtelik iddiası resmi belgelerin yanı sıra çek, senet, kontrat ve vasiyet gibi özel belgeler için de ileri sürülebilir. Belge sahtekârlığı suçunun oluşması için belgenin kasıtlı biçimde düzenlenmiş ve zarar doğurucu nitelikte olması gerekir.

Sahtelik konusu daha çok imza ve belgenin içeriğiyle ilgili olarak ortaya çıkar. Bir davada bu yönde bir itiraz geldiğinde, konu açıklığa kavuşuncaya değin, belge kanıt olarak kullanılamaz. Yargıç sahtelik iddiası hakkında önce tarafları dinler; onların gösterdikleri delillerle bir kanıya varırsa, senedin kabulüne ya da reddine karar verir. Bir kanıya varamazsa uzman bilirkişilere başvurur. Sahtelik iddiasında bulunan taraf ayrı bir sahtelik davası da açabilir. Temyiz aşamasında bir hükmün esasını etkileyen belgelerde bir hile ya da sahtelik ortaya çıkması, kararı düzeltme nedeni sayılır.

sahtiyan, ıslatılıp temizlendikten sonra yumuşatarak boyanan ve cilalanan keçi derisi. Özellikle cilt yapımında kullanılan sahtiyan, çok keskin bir bıçkıyla kâğıt inceliğinde tıraş edilerek hazırlanırdı. Sahtiyan yapan, hazırlayan ve satana sahtiyanî denirdi.

Sahul Sahanlığı, Avustralya'nın kuzey kıyısından Yeni Gine Adasına kadar uzanan, kararlı yapısal denizaltı platformu. Bir kıta sahanlığı(*) olan Sahul Sahanlığı, eskiden su düzeyinin üzerindeydi; bugün de yüzeyinde akarsuların aşındırma izlerine rastlanmaktadır; daha sonraları platform, kabuk kuvvetlerinin etkisiyle yavaş yavaş aşağı doğru bükülmüştür. 600 m derinlikteki ucunda yer alan ve kara çöktükçe gelişen mercanlardan oluşan atoller, bu alçalanın ürünüdür. Sahanlığın başlıca bölümleri, Arafura Denizi ve Carpentaria Körfezi altında yer alan 930 bin km² genişliğindeki Arafura Sahanlığı, Timor Denizi altında yer alan 310 bin km² genişliğindeki Sahul Sahanlığı ve Hint Okyanusunun kuzeybatı kesiminin altında yer alan ve Avustralya'nın batısına kadar uzanan 310 bin km² genişliğindeki Rowley Sahanlığıdır. Sahanlığın kuzeyinde yer alan Timor Çukuru, Sahul'u Sunda Sahanlığından(*) ayırır. Sahanlığın varlığını 1845'te G.W. Earl öngörmüştü.

sahur, İslamda oruç tutulacak günden önceki gece yenen yemek. Rivayetlere göre Hz. Muhammed bu yemeği bazen yer, bazen de yemezdi. Onun bu tutumu sahur yemeğinin sevap kazandırdığı, ama yememesi durumunda günah işlenmeyeceği biçiminde yorumlandı. Bu nedenle İslam bilginlerince müstahab kabul edilerek sahur yemeğinin yenmesi öğütlenir. Sahur yemeğinin bitişi vakti, gecenin sonudur. Mümkün olabildiğince geciktirilmesi iyi sayılır, ama ikinci fecrin doğuşuna değin uzatmak mekruhtur. Sahura kalkılması, oruç için niyet yerine de geçer.

Sai Ong Hue, SETHATHIRAT II ya da ONG LO olarak da bilinir (ö. 1735), bir Lao devleti olan Lan Xang (Bir Milyon Fil) Krallığı'nın hükümdarı (1700?-35). Krallığı sırasında ülke toprakları Vientiane ve Luang Prabang adlı iki düşman krallığa bölünmüştür.

Kral Souigna-Vongsa'nın torunuydu. Souigna-Vongsa'nın ölümünden sonra tahtı başka birinin ele geçirmesi üzerine gençlik yıllarının büyük bölümünü Hue'de (bugün Vietnam'da) sürgünde geçirdi. 1698'de Lan Xang'ın başkenti Vientiane'a saldırarak. Vietnam kuvvetlerinin de yardımıyla kenti ele geçirdi. 1700'de kendisini kral ilan etti. 1705'te krallığın simgesi olan kutsal Prabang Buda heykelini Luang Prabang'dan

Vientiane'a taşıttı. Düşmanı olan Kingkit-sarat ise 1707'de Luang Prabang'ı ele geçirerek ayrı bir krallık kurdu. Bu iki krallık, bir süre sonra varlıklarını sürdürebilmek için çevredeki daha büyük ve güçlü devletlerden yardım istediler. Sai Ong Hue, Vietnam'a ve Siyam'a yakınlaşarak bu iki ülkenin vasalı oldu.

Saib-i Tebrizi, tam adı MIRZA MUHAMMED ALI SAIB, ISFAHANLI SAIB olarak da bilinir (d. 1601/02, Tebriz - ö. y. 1677), İranlı şair. Gazel türünün en büyük ustalarından biri olarak bilinir.

İsfahan'da öğrenim gördü. 1626/27'de Hindistan'a gitti. Orada Şah Cihan'ın sarayına kabul edildi. Bir süre de Kabul ve Keşmir'de kaldıktan sonra ülkesine döndü. Dönüşünde II. Abbas tarafından ("melikü's-şuara") unvanı verildi.

Saib *Kandehar-name* adlı epik şiiri de içinde olmak üzere yaklaşık 300 bin beyit yazdı. "Hint üslubu" (sebk-i Hindi) ile yazdığı şiirlerinde ince zekâsını, atasözü ve özdeyiş konularındaki yeteneği ile felsefi ve düşünsel alanlara olan yakın ilgisini ortaya koydu. Farsçanın yanı sıra Türkçe şiirler de yazdı. Şiir sanatı açısından büyük önem taşıyan Azerice *Divan'ı* ve *Mahmud u Ayaz* adlı mesnevisi öbür önemli yapıtlarındandır.

Saico, Japonya'da, Şikoku Adasındaki Ehime ilinde (*ken*) kent. Kamo Irmağının (*gava*) deltasında yer alır. 17. yüzyılda bir şato kentiydi. Zamanla yörenin yönetim ve ticaret merkezi oldu. İki büyük enerji santralının inşa edilmesinin ardından kentte kâğıt ve dokuma fabrikaları kuruldu. 1980'lerin başlarında Doğu Ehime Sanayi Kentleri Programı'na alınan Saico, aynı zamanda tarımsal ürünlerin dağıtım merkezi ve güneydeki İşizuçi Dağının yamaçlarındaki İşizuçi Manastırı'na giden hacıların toplanma noktasıdır. İşizuçi Parkı'nda yer alan bu dağ, Şikoku'nun en yüksek doruğudur (1.981 m). Nüfus (1985) 56.516.

Saiço, ös adı DENGYO DAIŞI (d. 767, Omi cyaleti - ö. 822, Hiei-zan, Japonya), Japonya'ya Budacılığın Tendai mezhebini getiren keşiş. Öbür Budacı önderlerle çeşitli konularda tartışmalar yürütmüş, dinsel bir düşünür olmaktan çok mezhep kurucusu ve önderi olarak etkinlik göstermiştir.

On üç yaşında rahip oldu. Eğitim amacıyla 804'te Çin'e gönderildi ve orada Tendai (Çince *Tiantai*) mezhebinin eklektik görüşlerini benimsedi. Tendai mezhebi, o dönemde Japonya'da etkinlik gösteren öbür Budacı mezheplerden farklı olarak, dış dünyanın önem ve değer taşıyabileceği ve Budanın öğretilerinin yalnızca seçilmiş az sayıdaki kişiye değil, herkese açık olduğu yaklaşımını benimsemişti.

Saiço ülkesine döndükten sonra kendi manastırını Kyoto yakınlarındaki Hiei-zan'da kurdu. Kısa sürede imparatorun gözüne girdi ve sarayın geniş desteğiyle manastırını en güçlü Budacı bilim merkezlerinden biri haline getirdi. Daha eski Budacı mezheplerin keşişlerinin kentlerde yaşamalarına karşın kendi keşişlerinin 12 yıl süreyle katı disiplin içinde Hiei-zan'da kalmalarını öngördü. Şinto tanrılarına duyduğu saygıyı ve ulusal çizgiler içeren bir Budacılık anlayışını vurgulayarak, sonradan gelişen Japonya'ya özgü Budacı eğilimlerin öncülerinden biri oldu.

Said (KEMALPAŞAZADE), tam adı MEHMET SAID, LASTIK SAID olarak da bilinir (d. 1848, İstanbul - ö. 15 Mart 1921, İstanbul), Osmanlı gazeteci, yazar.

Babası Ahmed Kemal Paşa'nın elçiliği sırasında İran ve Almanya'da bulundu;

Fransızca, Farsça ve Almanca öğrendi. 1866'da Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi'nde çalışmaya başladı. Daha sonra Şûra-yı Devlet'te görevlendirildi. 1875'te Hariciye Nezareti'ne bağlı Matbuat Kalemi müdürü oldu. 1885'te Şûra-yı Devlet üyeliğine, 1889'da Şûra-yı Devlet bünyesinde kurulan Bidayet Mahkemesi başkanlığına getirildi. Bu arada Hukuk Mektebi, Mekteb-i Mülkiye ve Mekteb-i Sultani'de (Galatasaray Lisesi) ders verdi. 1899'da bir jurnal üzerine II. Abdülhamid yönetimince Yemen'e sürgün edildi. 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'a döndü. Şûra-yı Devlet Tanzimat Dairesi başkanı, sonra Şûra-yı Devlet ikinci başkanı oldu. 1914'te emekliye ayrıldı.

Said gazeteciliğe *Tasvir-i Efkâr*'da başladı. Daha sonra *İstanbul*, *Hakayikü'l-Vekayi*, *Vakı*, *Tarık*, *Journal de Constantinople* ve *Resimli Kitab*'da yazılar yazdı. *Şark* adlı bir gazete çıkardı. Edebiyat ve dil konularında makaleler yayımladı, tartışmalara girdi. *Galat-i Tercüme* (1889-92) adı altında yayımlanan bir dizi kitabında özellikle Fransızca'dan yapılan çevirilerdeki yanlışlar üzerinde durdu. *Kamus-ı Said* (1918) adlı bir Türkçe sözlük hazırladıysa da bitiremedi. Öbür yapıtları arasında *Garaib-i Âdât-ı Akvam* (1886, 1. kitap), *Darü'l-Künûb* (1886), *Şefir ve Şehbenderler* (1890), *Usul-i Maişet-i İnsan* (1890) sayılabilir.

Said bin Sultan (d. 1791, Umman - ö. 19 Ekim 1856, denizde), 1806-56 arasında Maskat, Umman ve Zengibar hükümdarı. Zengibar'ı Doğu Afrika'nın en güçlü devleti ve Hint Okyanusunun batısındaki başlıca ticaret merkezi durumuna getirmişti.

1804'te ağabeyi Salim'le birlikte, babasından boşalan tahta çıktı. Hiç zaman geçirmeden tahta el koyan kuzeni Bedir'i 1806'da öldürterek ülkenin tek gerçek hükümdarı oldu. Öncellerinden farklı olarak imam unvanını hiç taşımadı ve Avrupalılar tarafından böyle nitelenmesine karşın kendisi yalnız seyyid unvanını kullandı. Yönetiminin ilk yıllarında aile ve aşiret kavgaları, Hint Okyanusundaki İngiliz-Fransız rekabeti, Arabistan'da Vehhabiliğin yayılması ve Kavasim korsanlarının yağmalarının yol açtığı sorunlarla uğraştı. Küçük bir ordu ve ticari amaçlarla da kullandığı bir filo kurdu. 1824'te Mekke'ye hacca gittiğinde iç ve dış düşmanlarını alt etmişti.

Bu dönemde Doğu Afrika kıyıları çok sayıda küçük devlete bölünmüştü ve bunların tümü 1698'de Portekizlilerle ülkelerinden kovmuş olan Umman'a bağlıydı. Said tahta çıktığında ise Umman çok zayıflamış, Mombasa'da Mazarî ailesi fiilen bağımsız bir hanedan haline gelmişti. 1822'de Said askeri bir seferle bu aileyi Pemba Adasından sürdü. 1824-26 arasındaki aralıktaki İngiliz işgalinden sonra Mombasa'ya egemen olmak amacıyla Mazarî ailesiyle sürdürdüğü mücadeleyi 1837'de kesin olarak kazandı.

Zengibar'a ilk kez 1828'de giden Said burada karanfil üretimini geliştirdi. Ticarete büyük önem vererek Tanganika Gölü ötesine kadar uzanan yeni bir ticaret ağı kurdu. 1820'lerden sonra Zengibar'dan yola çıkan kervanlar köle, fildişi ve çeşitli ürünler toplamaya başladı. 1837'de ABD, 1841'de İngiltere ve 1844'te Fransa Zengibar'da konsolosluk açtı. Bu ülkelere ve Almanya'ya satışların yanı sıra Arabistan ve Hindistan'da da kendi gemileriyle ihracat yapan Said 1840'larda Zengibar'ı Doğu Afrika'daki en önemli devlet durumuna getirdi. Bu arada birçoğunu karanfil plantasyonlarında çalıştırdığı köle ticaretine son vermesi için İngiltere'nin baskısıyla karşılaştı. Toplam

25 oğlu vardı. Ölümünden sonra krallığı vasiyetine uygun olarak iki oğlu arasında paylaşıldı.

Said bin Yusuf el-Feyyumi, İbranice SAADIA BEN YASEF (d. 882, Dölaz, el-Feyyum, Mısır - ö. 942, Sura, Babil), Yahudi filozof ve kutsal metin yorumcusu.

Said'in gençliğine ilişkin çok bilgi yoktur. Yirmi üç yaşında Mısır'dan Filistin'e göç ettiğinde geride kendisine bağlı bir öğrenci grubu bırakmıştı. Ayrıca, daha sonra genişletilerek *ha-Egbron* adıyla tanınan İbranice-Arapça bir sözlük hazırlamıştı. Said'in göç ettiği dönemde Filistin'de, Talmud'u reddeden Yahudi topluluğu Karailer yerel Müslüman yöneticilerden de destek görüyordu. Filistin'deki kültürel gerilimden düş kırıklığına uğrayan Said buradan da Babil'e gitti. Orada Karailerin yanı sıra bütün tektarlı dinlerin temellerini reddeden gnostik bir akımla karşılaştı. Bu dönemde Karailiğin kurucusu Anan ben David'i hedef alan *Kitabü'r-Redd ala Anan* adlı uyaklı yapıtını kaleme aldı.

921'de Babilili Yahudi bilginler ile Filistinli bilgin Aaron ben Meyr arasında Yahudi takvimi dolayısıyla çıkan tartışmada Babillilere önderlik etti. Ayrıca Karailere karşı polemiklerini sürdürdü. 982'de geleneksel takvimi savunduğu *Kitabü'l-Temyiz*'i tamamladı. Aynı yıl 22 Mayıs'ta Babil'deki Yahudilerin egzarkı (sürgündeki Yahudilerin önderi) David ben Zakkay tarafından, Bağdat'a taşınmış olan Sura Yahudi Akademisi'nin başkanlığına (*gaon*) atandı. Bu göreve başladıktan sonra Talmud hükümlerinin sistemleştirilmesi ve konularına göre bölünmesi gerektiğini gördü. Bu amaçla miras hukuku üzerine *Kitabü'l-Mevaris*'i, emanet hukuku konusunda *Ahkâmü'l-Vedi'a*'yı, tanıklık ve belgeleme konusunda *Kitabü's-Şehadet ve'l-Vesaiik*'i, yasaklanmış etler üzerine de *Kitabü't-Terefo*'u yazdı. Duaları ve onlara ilişkin yasaları *Siddur* başlığı altında topladı. *Siddur*'da özgün dinsel şiirlerine de yer verdi.

Said'in başlarındaki bazı dostlarını ondan uzaklaştırdı. 932'de egzarkın bir davada verdiği bir karar Said'in onaylamaması iki önder arasında gözle görülür bir çatışma yarattı. Egzark Said'i Yahudi cemaatından çıkarınca, Said de aynı biçimde karşılık verdi. Üç yıl süren mücadele boyunca iki taraf da Bağdat'ın zengin ve nüfuzlu Yahudilerinin bir bölümünün desteğini aldı. Sonunda Ben Zakkay, Müslüman yönetici el-Kahir'i Said'i görevden uzaklaştırmaya ikna etti. Said bunun üzerine inzivaya çekildi. İnziva döneminde Said temel felsefi yapıtı *Kitabü'l-Emanat ve'l-İlikadat*'i (935; İnançlar ve Görüşler Kitabı) yazdı. Kitap yapısı ve içeriği bakımından hem Yunan felsefesinin hem de usçu İslam mezhebi Mutezilenin etkilerini yansıtıyordu. 937'de *gaon* ile egzark arasında uzlaşma sağlandı ve Said yeniden eski görevine döndü.

Said'in yapıtları arasında filoloji açısından en önemlileri *Künübü'l-Lugat* ile *Tefsirü's-seb'in Lafza*'dır. Said'in en önemli yapıtları ise dinsel yorum üzerinedir. Tora'nın tümünü Arapçaya çevirmiş, bazı metinleri üzerine yorumlar yazmıştır. Tevrat yorumlarında, Yunan-Arap retorik kurallarından yararlanarak yeni yorum ilkeleri geliştirmiştir. Karailere karşı yazdığı öbür yapıtlar arasında *Kitabü'r-Redd ala Ibn Sakeveyhi* ve *Kitabü't-Tahsil eş-Şerai eş-Semaiye* sayılabilir. Bu ikinci yapıtında Tevrat'taki bazı usdışı buyrukların analogi yoluyla değil, ancak sözlü geleneğin kurallarıyla karara

bağlanabileceğini savunur. Felsefi çalışmalar arasında *Sefer yetzira*'ya yazdığı yorum önemlidir. *Kıtabül-Emanat ve'l-lükadar*'ın tersine bu çalışmada İslamın kelimelerinin etkileri görülmez.

Said Emre (ü. 13. yüzyıl sonları, 14. yüzyıl başları), tekke şairi. Yaşamına ilişkin kesin bilgi yoktur. Yunus Emre tarzında şiirler söylediği bilinir. Şiirlerinden, *Vilayetname-i Hacı Bektaş Velî*'den ve hakkında oluşan söylentilerden çıkarıldığına göre Hacı Bektaş'ın müritlerindendi. Abdülkâki Gölpinarlı onun, Hacı Bektaş'ın *Malakat* adlı Arapça yapıtını Türkçeye çeviren Aksaraylı Molla Sadeddin olduğunu ileri sürmüştür. Said Emre şiirlerinde Yunus Emre'yi izlemiş, onun şiirlerine nazireler yazmıştır. Ama Yunus Emre'deki söyleyiş ustalığını yakalayamamış, şiirlerini kuru ve didaktik bir söyleyişten kurtaramamıştır.

Said Halim Paşa, tam adı MEHMET SAİD HALİM PAŞA (d. 19 Şubat 1863, Kahire - ö. 6 Aralık 1921, Roma), Osmanlı devlet adamı. 1913-17 arasında sadrazamlık yapmıştır.

Mısır valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın torunu, Prens Halim Paşa'nın oğluydu. Kahire'de özel öğretmenlerce eğitildi. İsviçre'de sosyal bilimler alanında yükseköğrenim yaptıktan sonra İstanbul'a gitti. 1888'de Şûra-yı Devlet üyesi, 1900'de Rumeli beylerbeyi oldu. Ülke dışındaki muhalefetle ilişkisi olduğu gerekçesiyle kovuşturulmaya uğrayınca Avrupa'ya, oradan da Mısır'a geçti (1902). İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin merkez komitesi üyeliğine getirilmesine (1906) karşın, örgütün çalışmalarında etkin bir rolü olmadı. II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra İstanbul'a döndü. Kasım 1908'de Heyet-i Ayan üyeliğine getirildi.

Said Halim Paşa
Nuri Akbayrak Arşivi

Ocak 1912'de Şûra-yı Devlet reisi oldu. Temmuz 1912'deki kongrede İttihat ve Terakki'nin başına geçti. 27 Ocak 1913'te Mahmud Şevket Paşa kabinesinde hariciye nazırlığını üstlendi. Mahmud Şevket Paşa'nın öldürülmesi (11 Haziran 1913) üzerine hariciye nazırlığını da sürdürmek üzere sadrazamlığa atandı.

Osmanlı Devleti'nin 1. Dünya Savaşı'na kendisinden habersiz bir oldubittiyile sokulduğunu öne sürerek istifa etmek istediysede baskılar nedeniyle bundan vazgeçti. Ekim 1915'te İttihat ve Terakki yönetiminin müdahalesiyle hariciye nazırlığını Halil Bey'e (Menteşe) bırakmak zorunda kaldı. Örgütle olan anlaşmazlığının büyümesi üzerine Şubat 1917'de sadrazamlıktan ayrıldı.

Mondros Mütarekesi'nin (30 Ekim 1918) imzalanmasının ardından kovuşturulmaya uğradı ve tutuklanarak Malta'ya sürüldü (Haziran 1919). İki yıl sonra serbest bırakılınca İstanbul'a dönme isteği geri çevrildi ve İtalya'ya yerleşmek zorunda kaldı. Orada bir Ermeni komitacının silahlı saldırısı sonucunda öldü. Cenazesi İstanbul'a getirilerek Sultan Mahmud Türbesi'nde toprağa verildi.

20. yüzyıl Osmanlı düşünce hareketlerinin gelişmesine de katkıda bulunan Said Halim Paşa, Tanzimat sonrası sorunları irdeleyen, Batılılaşma tutkusunu eleştiren ve İslami temellerin çağdaş bir yorumla yeniden canlandırılmasını öneren yapıtlar vermiş, hemen tümünü Fransızca yazdığı bu yapıtlar Türkçeye çevrilerek yayımlanmıştır. Başlıca yapıtları *Mukallidliklerimiz* (1910), *Meşrutiyet* (1913), *Buhran-ı İctimaimiz* (1916), *Buhran-ı Fikrimiz* (1917, 1921), *Taassub* (1917), *İnhilat-ı İslam Hakkında Bir Tecrübe-i Kalemiye* (1918), *Buhranlarımız* (1919, 1973), *İslamlaşmak* (1921, 1965), *The Reform of Muslim Society* (1967; İslam Toplumuunda Reform) ve *Anılar*'dır (1977).

Said-i Nefisi bak. Nefisi, Said

Said-i Nursi, SAİD-İ KÜRDİ olarak da bilinir, lakabı BEDİÜZZAMAN (d. 1876, Nurs köyü, Hizan, Bitlis - ö. 23 Mart 1960, Urfa), Nurelülhak olarak bilinen İslamcı akımın kurucusu düşünce ve siyaset adamı.

Medrese öğrenimini tamamladıktan sonra İslam bilimleri konusunda icazet aldı. Medresetü'z-Zehra adını verdiği büyük bir okul projesini uygulayabilmek için yardım almak amacıyla 1907'de İstanbul'a gitti, ama kuşku üzerine tutuklandı. Serbest bırakıldıktan sonra Selanik'e giderek İttihat ve Terakki liderleriyle görüştü. Buradaki çeşitli konuşmalarında II. Abdülhamid yönetimini kötüleyerek meşrutiyeti övdü. İstanbul'a döndükten sonra da bir süre İttihatçılarla ilişkisini sürdürdü.

1909'da İttihat-ı Muhammedi Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer aldı, fırkanın yayın organı *Volkan*'da ateşli yazılar yayımladı. 31 Mart Olayı'nın tahrirçilerinden olduğu gerekçesiyle Divan-ı Harb-i Örfi'de yargılandı, beraat etti. 1910'da Van'a, ertesi yıl da Şam'a gitti. V. Mehmed'in (Reşad) Rumeli gezisine katılmak üzere İstanbul'a çağrıldı, Teşkilat-ı Mahsusa'da görev aldı. 1. Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'nde savaşa katıldı (1916) ve Ruslara esir düşerek Sibirya'ya sürüldü. Ama kaçmayı başararak 1918'de Avrupa üzerinden İstanbul'a döndü. Burda Darü'l-Hikmeti'l-İslamiye üyeliğine getirildi. Cemiyet-i Müderrisin ve Kürt Neşr-i Maarif Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer aldı. Anadolu'da bir Kürt devleti kurma girişimlerine karşı çıktı. İngilizlerin İstanbul'u işgal etmesi üzerine yazdığı bir risaleyle işgali kınadı, Kurtuluş Savaşı aleyhine 1920'de şeyhülislamlığın verdiği fetvaya karşı çıktı. 1922'de Mustafa Kemal (Atatürk) tarafından Ankara'ya davet edildi, mecliste ulusal hareketi destekleyen bir konuşma yaptı. Daha sonra Van'a gitti ve 1923-25 arasında öğrencileriyle birlikte iki yıl Ereğ Dağında inziva yaşamı sürdü, 1925'te Şeyh Said Ayaklanması dolayısıyla İstanbul'a getirtildi ve İstiklal Mahkemesi'nce yargılanarak sürgün cezasına çarptırıldı; Burdur, Isparta, Barla, Kastamonu ve Emirdağ'da sürgün yaşadı. Risaleleri nedeniyle birkaç kez daha mahkûm oldu. 1950 genel seçimlerinde Demokrat Parti'yi (DP) destekledi, karşılığında da seçimleri kazanan DP'den destek gördü. Ölümünden sonra Halilü'r-Rahman Camisi mezarlığına gömüldü. 27 Mayıs 1960

hareketinden sonra cesedi askeri birliklerce Isparta'ya götürülerek bilinmeyen bir yere gömüldü.

Said-i Nursi'nin topluca *Risale-i Nur* külliyyatı olarak anılan yapıtları uzun süre öğrencilerince elle çoğaltılarak yayıldı. Latin harfleriyle ilk baskıları ancak 1957-59 yıllarında yapılabildi. Bir bölümü Arapça, Urduca ve Batı dillerine de çevrilen yapıtların başlıcaları *Sözler* (1957), *Lem'alar* (1957), *Şualar* (1958), *Mektubat* (1958), *Asa-yı Musa* (1958), *Sikke-i Tasdik-i Gaybi* (1958), *Mesnevi-i Nuriye* (1958), *Kastamonu Lahikası* (1958), *Tarihçe-i Hayat* (1958), *Barla Lahikası* (1958), *İşaratü'l-İcaz* (1959), *Emirdağ Lahikası*'dır (1959). Ayrıca bak. Nurelülhak.

Said Paşa, tam adı MEHMET SAİD PAŞA (d. 1822, Kahire - ö. 18 Ocak 1863, İskenderiye-i Mısır), Osmanlı Devleti'nin Mısır valisi (1854-63). Bireysel toprak mülkiyetinin gelişmesini sağlamış ve şeyhül-beledlerin nüfuzunu kırmıştır.

Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın dördüncü oğluydu. Paris'te öğrenim gördü. Batılı mali çevrelerin Mısır'daki geleneksel toprak düzeninin değiştirilmesi yönündeki baskıları üzerine, 1855'te çıkardığı bir yasayla köylülerin topraklarını erkek varislerine bırakabilmelerini sağladı. Üç yıl sonra bir başka yasayla varis olabilecek akrabaların sayısını sınırladı. Ayrıca bir tarlayı üst üste beş yıl elinde tutan ve vergisini ödeyen köylülere bu tarla üzerinde mülkiyet, satış ve ipotek hakları tanıdı. Şeyhül-beledlerin bir köylünün ölümünde ve belirli aralarla köy toprağını yeniden bölüştürmesi uygulamasına son verdi. Şeyhül-beledlerin aracılığıyla toplanan ortak köy vergisini kaldırarak her üreticinin yalnızca kendi vergisinden sorumlu olmasına dayanan bir sistem getirdi. Şeyhül-beledlerin elindeki toprakların bir bölümüne el koydu ve daha önce askerlikten muaf olan oğullarını orduya aldı.

Said Paşa başka alanlarda da yenilik girişimlerinde bulundu. 1861'de bir komisyon kurarak bir belediye yasası hazırlanmasını istedi. Yabancı devletlerin karşı çıkması nedeniyle bu girişimi sonuçsuz kaldı. Sudan'dan köle getirilmesini yasaklayarak köle ticaretini durdurma çabası da başarısızlığa uğradı. 1856'da bir Fransız şirketine Akdeniz'i Süveyş Kışağı üzerinden Kızıldeniz'e bağlayacak bir kanal açma imtiyazı verdi. Osmanlıların ve İngilizlerin baskısıyla 1859'da bu projeye karşı çıktysa da kanal inşaatı resmî bir izin olmaksızın sürdü.

Said Paşa (DIYARBAKIRLI), tam adı MEHMET SAİD PAŞA (d. 1832, Diyarbakır - ö. 1 Aralık 1891, Mardin), Osmanlı devlet adamı, yazar ve şair.

Diyarbakır'da medrese öğrenimini tamamladıktan sonra Diyarbakır Tahrirat Kalem-i'nde çalışmaya başladı (1849). Tahrirat başkâtipliği (1861), mektupçu muavinliği (1866) ve mektupçuluk (1868) görevlerinde bulundu. 1872'de mirmiran rütbesiyle Mamuretü'l-Aziz mutasarrıflığına atandı. 1874'te aynı görevle Maraş'a gönderildi. Bu görevinden alındıktan bir süre sonra Mardin mutasarrıflığı, ardından da Muş mutasarrıflığına getirildi. 1879'da Siirt, bir süre sonra yeniden Mardin mutasarrıfı oldu. 1887'de Rumeli beylerbeyliği payesi verildi. 1891'de ikinci kez Muş mutasarrıflığına getirildi. Aynı görevle yeniden atandığı Mardin'de öldü.

Said Paşa'nın şiirleri *Divan*'ında toplanmıştır. Ayrıca *Miratü'l-İber* (1887-89, 9 cilt), *Mizanü'l-Edeb* (1888), *Tabiriü'l-İnsan* (1872, 1890) ve *Hulasa-i Mantık* (1892, 1897) adlı yapıtları vardır.

Said Paşa (KUÇUK), tam adı MEHMED SAİD PAŞA (d. 1838, Erzurum - ö. 29 Şubat 1914, İstanbul), Osmanlı sadrazamı. Dokuz kez sadrazam olmuş, eğitim sistemindeki reformlarda önemli rol oynamıştır.

Erzurum ve İstanbul'da medrese öğrenimi gördü, ayrıca özel öğretmenlerden ders aldı. Devlet memurluğuna 1853'te başladı. Çeşitli kademelerde kâtiplik, mektupçuluk ve müdürlük görevlerinde bulundu. II. Abdülhamid'in tahta çıkmasının (1876) hemen ardından Mabeyn başkâtibi oldu. Ertesi yıl paşa unvanıyla vezirliğe yükseltildi ve Heyet-i Ayan üyeliğine atandı. Aynı zamanda Hazine-i Hassa nazırlığını üstlendi. Ocak-Şubat 1878 arasında Ahmed Hamdi Paşa kabinesinde dahiliye nazırlığında bulunduktan sonra yeniden Hazine-i Hassa nazırlığına döndü. Aynı yıl içinde Heyet-i Ayan başkanlığına getirildi. Ali Suavi önderliğinde düzenlenen ve Çırağan Olayı (20 Mayıs 1878) olarak bilinen başarısız darbe girişiminden sonra, Hüdavendigâr (Bursa) valiliğine atanarak İstanbul'dan uzaklaştırıldı. İstanbul'a dönüşünde önce Hazine-i Hassa nazırı, ardından Tunuslu Hayreddin Paşa kabinesinde adliye nazırı oldu. Bu görevi sırasında müddeiumumilik (savcılık) kurumunun oluşturulmasını, ceza ve ticaret usulü kanunlarının çıkarılmasını sağladı. Sadrazamlığa ilk kez 1879'da atandı. 1881'de Düyun-ı Umumiye'yi kurarak bazı vergi gelirlerini dış alacaklılara bıraktı. Devlet dairelerine memur alımı, terfi ve emeklilik ile ilgili yeni düzenlemeler getirdi. Çok sayıda yeni rüştiye ile Batı okullarını örnek alan mülkiye idadileri açtırdı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin desteğiyle Aralık 1911'de getirildiği son sadrazamlık görevinden, Arnavutluk'ta çıkan ayaklanmalar üzerine Temmuz 1912'de istifa etti. Daha sonra Şûra-yı Devlet ve Heyet-i Ayan başkanlıklarında bulundu. *Said Paşa'nın Hısratı* (1912, 2 cilt) dışında *Sadr-ı Sabık Said Paşa'nın Gazeteler ile Neşrettiği Mektupların Suretleri*dir (1908), *Said Paşa'nın Kâmil Paşa Hanraına Cevabları* (1911) ve *Gazeteci Lisans* (1911) adlı kitapları vardır.

Saidpur, Bangladeş'in kuzeybatı kesiminde kent. Bir jüt işleme ve ihraç merkezi ve büyük demiryolu atölyelerinin bulunduğu önemli bir demiryolu istasyonudur. Kentte Raçsahi Üniversitesi'ne bağlı bir yüksek okul vardır. Nüfus (1991) 102.030.

Saigo Takamori, asıl adı KİÇİBE ya da KİÇİNOBUKE, edebi adı NANŞU (d. 7 Aralık 1827, Kagoşima - ö. 24 Eylül 1877, Kagoşima, Küşü, Japonya), Tokugawa şogunluğunun devrilerle imparatorluk yönetiminin yeniden kurulmasında önemli rol oynayan Japon komutanı. Sonradan restorasyon yönetimine karşı ayaklanmış, ama *samurai*lerin gücünün önemli ölçüde azalmasını önlememiştir.

Bir *samurai* ailesinden gelen Saigo, cesâret, cömertlik ve kılıç kullanmada ustalık gibi *samurai*lerin geleneksel değerlerini küçük yaşta öğrendi. Ayrıca Zen Budacılık ve Çinli düşünür Wang Yangming'in Yeni-Konfüçyüsçülük görüşleri temelinde eğitildi. Kırk yaşından önce, imparatorluk başkenti Kyoto'daki Satsuma han'ı(*) kuvvetlerinin komutanlığını üstlendi. Ayrıca ülke çapında imparatorluğa bağlı muhalefet gruplarıyla yaygın ilişkiler kurdu. 1864-65'te Çoşu han'ının şogunluğun denetimine girmesini sağladı. 1866'da Satsuma ve Çoşu arasındaki gizli ittifak görüşmelerine katıldı. Yürüttüğü gizli çalışmalarla şogunu çelmeye zorladığı bu dönemde, yöneticiler arasındaki iç çekişmeler ve entrikalar konu-

sunda geniş deneyim kazandı. Şogun sonuçta 8 Kasım 1867'de istifa etti.

Saigo ortaya çıkan yönetim boşluğunun ardından, 3 Ocak 1868'de kuvvetleriyle birlikte imparatorluk sarayının denetimini ele geçirerek genç İmparator Meici'nin devletin ileri gelenlerinin oluşturduğu bir kurulun önünde imparatorluk tebliğini okumasını sağladı. Mayısta artık imparatorluk ordusu adı verilen kuvvetlerin yönetiminde, şogunluğun yönetsel merkezi Edo'yu (bugün Tokyo) ele geçirdi. Kasım 1868'de kuzeyde direnmeyi sürdüren şogunluk yanlılarını da yenilgiye uğratarak iç çatışmalarına sona erdirdi. Sonradan Meici Restorasyonu denen önemli değişiklikler dönemini başlatan bu olayda oynadığı rolle ulusal kahraman haline geldi. Ama yeni yönetimde görev almayı reddederek Satsuma'ya çekildi.

Saigo 1871'de yeni kurulan ve yaklaşık 10 bin askerden oluşan İmparatorluk Muhafız Alayı'nın başına getirildi. Restorasyon önderleri bu kuvvete dayanarak han'ların kaldırılmasını, yerine valiliklerin kurulmasını sağladılar. Saigo bu önemli reformun uygulanması sırasında *Dacokan*'a (Devlet Konseyi) atandı ve 1872 yazında generalliğe yükseldi.

Yeni yönetim 1873'te orduyu güçlendirmek amacıyla zorunlu askerlik yasasını çıkardı. Ama Saigo, *samurai*leri zayıflatacağını ve *samurai* değerlerini yok edeceğini düşünerek bu yasayı açıkça desteklemekten çekindi. Bu arada Kore, Meici yönetimini tanımayı reddetmiş ve Japonya'nın üst üste gönderdiği üç elçiyi geri çevirmişti. Bunun Kore'ye savaş ilan edilmesine yönelik ısrarlı girişimleri imparatorca benimsenmesine karşın, hükümetin kararıyla sonuçsuz bırakıldı. Bunun üzerine Saigo tüm görevlerinden ayrıldı. Yüzü aşkın subay da onu izleyince ülke yönetimi önemli bir bölünmeye uğramış oldu.

Kagoşima'ya dönen Saigo, birkaç ay sonra askeri eğitime ağırlık veren özel bir okul açtı. Ülkenin her yanından okula gelen öğrencilerin sayısı 1877'ye gelindiğinde 20 bini aşmıştı. Kagoşima valiliği Saigo'nun çalışmalarını destekliyor ve atamalarda okulun mezunlarına öncelik tanıyordu. Ama bu durumdan kaygı duyan Tokyo'daki hükümet, 1876'da ülkenin başka yerlerinde baş gösteren *samurai* ayaklanmalarının da etkisiyle, Saigo'ya karşı bazı önlemler almayı girişti. Bunun üzerine Saigo'nun öğrencilerinden bir grup 29 Ocak 1877'de, Kagoşima'daki askeri depoya ve donanma tersanesine saldırdı. Ayaklanmanın önderliğini üstlenen Saigo, isteklerini bildirmek üzere 15 Şubat'ta kuvvetleriyle birlikte Tokyo'ya ilerlemeye başladı. Ama Kumamoto'da eski arkadaşlarından Savaş Bakanı Yamagata Aritomo'nun (1838-1922) komutasındaki hükümet birlikleriyle giriştiği çarpışmalar sonucunda yenilerek, eylülde birkaç yüz askerle Kagoşima'ya döndü. Kente bakan bir tepenin üzerinde mevzilendi. Hükümet birlikleri 24 Eylül 1877'de son saldırıyı başlattı. Ciddi biçimde yaralanan Saigo, daha önce aldığı karar uyarınca, kendisine sadık bir teğmenin başını kesmesi sonucunda öldü.

Saigo efsanevi bir nitelik kazanan kişiliğiyle Japon öykü ve oyunlarının çok sevilen bir teması olan *giri-ninco* çatışmasının (görev anlayışıyla duygunun çatışması) yeni bir örneğini ortaya koymuştur.

Saigyo, SATO NORIKIYO olarak da bilinir (d. 1118 - ö. 23 Mart 1190, Osaka, Japonya), geleneksel Japon şüri *tanka*'nın en büyük ustalarından Budacı rahip-şair. Yaşamı ve

yapıtları öykülere, oyunlara, kukla oyunlarına konu olmuştur.

Önce babası gibi asker olduysa da, Heian döneminin (794-1185) parlak saray yaşamının ardından iç savaşa sürüklenen Japonya'ya egemen olan felaket havasından etkilendi. Yirmi üç yaşında rahip oldu. Yaşamı boyunca Japonya'yı dolaştı. İmparatorluk törenlerine katılmak üzere bazen başkenti Kyoto'ya gitti. Şiirlerinde doğa sevgisinin ve Budacılığın ağırlıklı yeri vardır. Yapıtları arasında şiir derlemesi *Sankasû* ile kendi şiirlerini birbiriyle yansıttığı *Mimososoga-va utaavase* (Mimosusu Irmağında Şiir Yarışması) sayılabilir. Şiirlerinin çoğu imparatorluk antolojisi *Şin kokin-şû*'ya (y. 1205; Eski ve Yeni Çağlar Yeni Derlemesi) alınmıştır. Şiirleriyle sonraki dönemlerde pek çok şair, bu arada *haiku* ustası Matsuo Başo'yu etkilemiştir.

Saika, -es (Arapçada "Yıldırım"), Suriye Baas Partisi'nin Filistin kolunu güçlendirmek amacıyla Suriye hükümetince 1967'de kurdurulan örgüt. Programında "milliyetçi olmayan Filistin-Ürdün burjuvazisi"ne karşı Arap devrimini geliştirme hedefine ağırlık veren es-Saika, başlangıçta öbür Filistin örgütlerine siyasal ve askeri önderliğini kabul ettirmeye çalıştı. Ama Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) yerini alma çabalarının sonuçsuz kalması üzerine, FKÖ içindeki güçlü örgütlerden el-Fetih'le sınırlı bir işbirliğine gitti. Suriye ordusundaki yüksek rütbeli subaylarla yönlendirilen örgütün militanları, 1973'te Sovyet Yahudilerini taşıyan bir göçmen trenini ele geçirme gibi bazı bağımsız eylemlere girişti. Suriye'nin Lübnan'da daha etkin bir politikaya yönelmesinden sonra es-Saika ile el-Fetih arasında sık sık çatışmalar çıktı. Örgütün lideri Zuheyr Muhsin, 1979'da öldürülünceye değin FKÖ Yürütme Kurulu üyesi olarak kaldı. Suriye'nin Lübnan'da yeni güç dayanakları bulduğu 1980'lerde es-Saika'nın varlığı önemsizleşti.

Saimaa Gölü, Finlandiya'nın güneydoğusunda göl. Helsinki'nin kuzeydoğusunda, Rusya sınırının yakınında yer alır. Mikkelin ve Kymi illerinin (*lääniit*) bir bölümünü kaplar. Yüzölçümü 1.147 km²'dir. Büyük Saimaa göl sisteminin (4.400 km²) en büyük gölüdür. Yaklaşık 120 göl ile birçok ırmak ve dereyi içine alan bu sistem, Finlandiya'nın güneydoğu bölgesinin sularını Saimaa Gölü, Vuoksi Irmağı ve 1856'da inşa edilen Saimaa Kanalı (*kanava*) yoluyla Finlandiya Körfezine boşaltır. Bölge ekonomisinin temelini kerestecilik ile kâğıt hamuru ve kâğıt üretimi oluşturur. Büyük kentleri birbirine bağlayan sistemin güney ucunda, özellikle Rusya sınırındaki Imatra'da (Kymi) dev hidroelektrik santralleri yer alır. Bölgenin güzel manzaralı ormanları çok sayıda turist çeker.

Saimbeyli, Akdeniz Bölgesi'nde, Adana iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 1.132 km² olan Saimbeyli ilçesi doğuda Kahramanmaraş ili, güneyde Kozan ve Feke ilçeleri, batıda gene Feke ilçesi ve Kayseri ili, kuzeyde de Tufanbeyli ilçesiyle çevrilidir.

İlçe toprakları ilin kuzey kesiminde derin akarsu vadileriyle parçalanmış yüksek bir alanda yer alır. Bu toprakların doğu kesimini Dibek Dağı, batı kesimini ise Tahtalı Dağlarının güneydoğu uzantısı olan Bakır Dağı engebelendirir. Dorukları ilçe sınırları dışında kalan dağların bazı kesimlerinin yüksekliği 2.000 m'yi aşar. Dağların yüksek

kesimlerinde kara çam, göknar, kızıl çam ve sedir ağaçlarından oluşan ormanlar vardır. İlçe topraklarından kaynaklanan suları, Seyhan Irmağının başlıca iki kolundan biri olan Göksu Irmağı toparlar.

İlçe halkının büyük bölümü kırsal kesimde yaşar ve ilçe ekonomisi tarıma dayanır. Ekime elverişli toprakları kısıtlı olan ilçede önemli miktarda kıl keçisi ve koyun yetiştirilir. Bitkisel üretim ilçe halkının gereksinimini karşılayacak düzeydedir. İlçede az miktarda buğday, arpa, baklagiller ve üzüm yetiştirilir. İlçe topraklarında diyaşporit ve demir içeren cevher yatakları vardır.

Hitit döneminden beri Anadolu'nun iç kesimlerini Akdeniz kıyısına bağlayan, ticari ve askeri açıdan büyük önem taşıyan bir yolun geçtiği yöre, ortaçağda Ermenilerin yaşadığı alanlardandı. 16. yüzyıl sonlarında Adana vilayetine Kozan sancağına bağlı Haçin kazası sınırları içindeydi. I. Dünya Savaşı'ndan sonra bir süre Fransızların denetimindeki Ermenilerin elinde kalan yöre, 18 Ekim 1920'de işgalden kurtuldu.

Gelişmemiş ve küçük bir yerleşme olan Saimbeyli kasabası ilçenin orta kesiminde yer alır. Eskiden Haçin adıyla anılan kasabanın adı, Kurtuluş Savaşı sırasında çeşitli yararlıklar gösterdikten sonra şehit olan Haçinli Saim Bey'in anısına 30 Aralık 1923'te Saimbeyli olarak değiştirildi. Adana'yı Pınarbaşı üzerinden Kayseri'ye bağlayan karayolunun geçtiği kasaba, il merkezi Adana'ya 157 km uzaklıktadır.

Kasabada tarihsel açıdan önem taşıyan başlıca yapılar, ortaçağda Badimon adıyla anılan Haçin Kalesi ile yörenin Ermenilerden geri alınması sırasında şehit düşen 80 Saimbeylinin gömüldüğü şehitlik ve anıttır.

Saimbeyli Belediyesi 1929'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 20.700; kasaba, 4.699.

Saint Albans, İngiltere'de, Hertfordshire iline (*county*) bağlı ilçe (*district*). Londra metropoliten alanının hemen kuzeyinde, Ver Irmağı vadisinde 161 km²'lik bir alanı kaplar.

Romalıların yörede kurduğu 'Verulamium' un 2. yüzyıldan kalma surlarının bazı bölümleri hâlâ ayakta. İlçe merkezi Saint Albans, Alban adlı Romalı bir Hristiyanın öldürüldüğü (304) yerde sonradan inşa edilen manastırın çevresinde gelişti. Magna Carta'nın ilk taslağı 1213'te bu manastırda toplanan din adamları ve soylulara okundu. Güller Savaşları sırasında Saint Albans'ta iki çarpışma oldu; 1455'te Lancaster'lılar, 1461'de ise Yorklular yenildi. Manastırın 1539'da kapatılmasından sonra çevredeki topraklar Bacon ailesinin eline geçti. İngiliz İç Savaşı sırasında Essex kontu, St. Albans'ı Parlamentocu ordusunun karargâhı olarak kullandı.

Kilise olarak 1077'de inşa edilen St. Albans Katedrali (1877), Hertfordshire ve Bedfordshire'yı içine alan piskoposluk bölgesinin merkezidir. Kentin en eski sanayi dalı basımcılıktır. İlk basımevlerinden birini (1479-86) kuran "Scolemaster Printer"ın kitaplarından *The Boke of St. Albans*, İngiltere'deki ilk renkli basım örneğini içerir. Kentte hâlâ önemini koruyan basımcılığın yanı sıra elektrikli aletler ve müzik aletleri yapımı gibi hafif sanayi dalları da gelişmiştir. Nüfus (1987 tah.) kent, 60.000; ilçe, 128.600.

Saint Albans Baskını, Amerikan İç Savaşı sırasında, Konfederasyon (Güney) ordularına bağlı birliklerin Kanada'dan Birlik ordularının denetimindeki topraklara dü-

zenledikleri baskın (19 Ekim 1864). ABD ile Kanada arasındaki ilişkilerin daha da gerginleşmesine neden olmuştur.

Kanada'da üstlenen bir grup Güney askeri, 19 Ekim'de ABD'de Vermont eyaletindeki St. Albans kasabasına bir baskın düzenleyerek bir kişiyi öldürüp üç bankayı soyduktan sonra Kanada topraklarına geri döndüler. Bir ABD polis müfrezesi saldırı-
ganları takip ederek birkaçını ele geçirdiyse de, sonradan bunları Kanada yetkililerine teslim etmek zorunda kaldı. 21 Ekim'de Kanadalılar tarafından tutuklanan Güney askerleri 13 Aralık'ta tekrar serbest bırakıldı.

Kanada hükümetinin yağmalanan bankaların parasını ödemesine karşın saldırganların serbest bırakılması ABD'de sert protestolara neden oldu. Bunun üzerine saldırganların beşi yeniden tutuklandı. 1872'de İngiliz-Amerikan Antlaşması (1871) uyarınca kurulan bir araştırma komisyonu, ABD'nin tazminat istediğini reddetti.

Saint Albans çarpışmaları, Lancaster ve York hanedanları arasındaki taht mücadelesi nedeniyle patlak veren Güller Savaşları(*) sırasında, Londra'nın 30 km kuzeybatısındaki St. Albans yakınlarında yapılan iki çarpışma (22 Mayıs 1455, 17 Şubat 1461).

I. St. Albans Çarpışması, Kral VI. Henry'nin kuzeni olan York dükü Richard'ın kraliçe Anjoulu Margaret'in kendisini öldürteceğinden korkarak silaha sarılmasıyla başladı. Bir saatten daha kısa süren bu çarpışma Kral Henry'nin tutsak düşmesi ve York dükünün yönetimi ele geçirmesiyle sonuçlandı. Dört yıllık bir ateşkes döneminden sonra Margaret'in güçlenmesiyle iç savaş yeniden başladı.

1460'ta, Richard'ın öldürülmesinden sonra Londra'yı ele geçirmek için iki ayrı koldan harekete geçen York ve Lancaster yanlıları St. Albans'ta karşı karşıya geldiler. II. St. Albans Çarpışması olarak bilinen bu çarpışma Lancaster yanlılarının Kral VI. Henry'yi kurtarmalarıyla sonuçlandı. Ama York yanlıları Margaret'ten önce Londra'ya girmeyi başardılar ve York dükü Richard'ın oğlu Edward, IV. Edward adıyla tahta çıktı.

Saint-Amant, (Marc-) Antoine Girard, de (d. y. 30 Eylül 1594, Rouen - ö. 29 Aralık 1661, Paris, Fransa), 17. yüzyıl başı Fransız şiirinin en özgün adlarından ve Académie Française'in ilk üyelerinden.

İlk şiirlerinde sofa ve meyhane keyfini gerçekçi ve neşeli bir üslupla anlattı. Birçok yapıtında da, koruyucusu Harcourt kontuyla Fransa dışında yaptığı uzun yolculuklarda edindiği izlenimleri aktardı. İngiltere gezisini gerçekçi bir biçimde yansıttığı *Albion* (1643) adlı alaycı kahramanlık şiirinde Londra tiyatrolarını tanıttı. *Rome ridicule* (1649) adlı yapıtıyla, daha sonra Paul Scarron tarafından geliştirilen bürlesk modasını başlattı. İleriki yaşlarında Protestanlıktan Katolikliğe dönen Saint-Amant'ın, konusunu Kitabı Mukaddes'ten alan epik şiiri *Moïse sauvé* (1653; Kurtarılan Musa) yer yer çok güçlü ve canlı bir üslupla yazılmış bölümler içerir.

Saint-Amant, sağlığında ilgi görmesine karşın ölümünden sonra eleştirmen Nicolas Boileau tarafından alaya alınmış ve yapıtları iki yüz yıldan uzun bir süre gölgede kalmıştır. Günümüz eleştirmenleri Saint-Amant'ı 17. yüzyılın ilk yarısında kuraldışı bir şiire yönelen bir grup şairin en başarılı temsilcisi kabul eder.

Saint-André, André Jeanbon (d. 25 Şubat 1749, Montauban - ö. Aralık 1813, Mainz, Mont-Tonnerre, Fransa), Fransız

Devrimi sırasında, Terör Dönemi (Eylül 1793-Temmuz 1794) boyunca ülkeyi yöneten Kamu Güvenliği Komitesi'nin üyelerinden.

Protestan bir tüccarın oğluydu. Bir süre ticaret gemilerinde kaptan olarak çalıştıktan sonra 1788'de Montauban'da papaz oldu. Bu dönemde Saint-André adını aldı. 1789'da Protestanların yeniden kamu yaşamına katılmalarını sağlayacağı umuduyla devrimi destekledi. Eylül 1792'de seçildiği Konvansiyon'da Jakobenlerin yanında yer aldı. Jakobenlerin 2 Haziran 1793'te hükümeti ele geçirmelerinden sonra Kamu Güvenliği Komitesi'ne seçildi (10 Temmuz 1793).

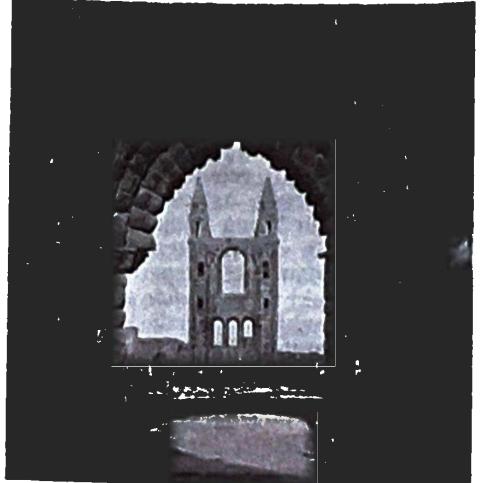
Ekim 1795'te Fransız donanmasını eğitmek üzere Brest'e gönderildi. Kamu Güvenliği Komitesi başkanı Robespierre'e duyduğu hayranlık nedeniyle, Robespierre'in Temmuz 1794'te iktidardan uzaklaştırılmasıyla sonuçlanan olaylarda rol almadı. Jakobon yönetimine karşı başlatılan Thermidor Ayaklanması'ndan sağ kurtulmayı başardı ve 1798'de konsül olarak Cezayir'e gönderildi. 1799'da Osmanlılara tutsak düştü. Üç yıl sonra serbest bırakılınca Napoleon tarafından Mainz valiliğine atandı (1802). Bu görevinde de başarılı bir yönetici olduğunu kanıtlayan Saint-André kolera-
dan öldü.

Saint-André (Senyörü), Jacques d'Albon (d. y. 1505 - ö. 19 Aralık 1562, Dreux, Fransa), Fransa kralı II. Henri'nin gözdesi Fransız devlet adamı. Krallık konseyi üyeliği, Fransa mareşallığı, Lonnais valiliği ve İngiltere büyükelçiliği görevlerinde bulunmuştur.

II. François'nun 1560'ta ölmesinden sonra Montmorency dükü Anne ve Guise dükü François de Lorraine'le birlikte Huguenot'lara (Fransız Protestanları) ve IX. Charles'ın naibesi Catherine de Médicis'ye karşı bir üçlü (triumvir) oluşturdu. Dreux Çarpışması'nda (1562) Huguenot'lara tutsak düştü ve daha önce mallarına el koyarak düşmanlığını kazandığı bir Katolik tarafından öldürüldü.

Saint Andrews, İskoçya'da Fife ilinde (*region*) kent, kraliyet ilçesi (*royal burgh*) ve eski balıkçılık limanı. Aynı zamanda bir üniversite kenti ve golf merkezidir.

Eskiden İskoçya'nın dinsel merkezi olan kentte, 8. yüzyıla gelindiğinde İskoçya'nın koruyucu azizi olarak kabul edilen St. Andrew'a adanmış yeni bir kilise yer alıyordu. Ortaçağ katedrali ve manastırı 1127-44 arasında, Augustinuscuların yaptığı bir temel üzerinde inşa edildi. Her iki yapı da büyük bölümü hâlâ ayakta olan duvarlarla çevriliydi. Bugün yıkıntı halinde olan şato yaklaşık 1200'de piskoposluk konutu olarak

St. Andrews'da katedral kalıntısı ve çevre duvarında bir kapı, İskoçya
Kenneth Scoon

yapıldı. İskoçya'nın en eski üniversitesi olan St. Andrews Üniversitesi 1410'da kentte St. Mary's College adıyla kuruldu.

St. Andrews İskoçya'nın dinsel merkezi olması nedeniyle Reform hareketinden büyük ölçüde etkilendi. Katedral ve manastırın büyük bölümü yıkıldı ve kent yoksul bir köye dönüştü. Ama sonradan yeniden gelişmeye başlayarak üniversite merkezi olarak eski ününe kavuştu ve bir tatil ve golf merkezi durumuna geldi. Golf dünyasının en saygın kuruluşu olan Kraliyet ve Eski Golf Kulübü 1754'te kuruldu. Kentte en ünlüsü Old Course olan dört büyük golf sahası vardır.

Saint Andrews geniş, güzel caddeleri ve yerel bir kuruluş tarafından koruma altına alınmış olan 16-17. yüzyıllardan kalma evleriyle dikkati çeker. Nüfus (1981) 11.368.

Saint Andrews Kraliyet ve Eski Golf Kulübü, İngilizce ROYAL AND ANCIENT GOLF CLUB OF SAINT ANDREWS (R. AND A.), dünyanın en eski ve en etkili golf kuruluşlarından biri. 1754'te İskoçya'nın Fife ilindeki Saint Andrews'da 22 "soylu ve centilmen" tarafından Saint Andrews Golfçüler Birliği adıyla kuruldu. 1834'te İngiltere kralı IV. William'ın izniyle bugünkü adını aldı. 19. yüzyıl sonlarında Büyük Britanya ve İngiliz Uluslar Topluluğu ülkelerinde golf kurallarını belirleyen tek yetkili kuruluş oldu. 1919'da Britanya Golf Turnuvası ile amatörler şampiyonasının yönetimini üstlendi. Ünlü golf sahasında uygulanan dokuz delik dışında, dokuz delik geride kuralı bugünkü standart 18 delik kuralına temel oluşturdur. Günümüzde Curtis ve Walker kupaları gibi çeşitli uluslararası karşılaşmaların düzenlenmesine katkıda bulunan kulübün üye sayısı 1.700'ün üzerindedir.

Saint Andrews Üniversitesi, 1410'da Fife ilinde kurulan İskoçya'nın en eski üniversitesi. Çoğu ortaçağdan kalma üniversite binaları, St. Salvator's College (1450), St. Leonard's College (1512) ve 1612'de VI. James tarafından yeniden yaptırılan Üniversite Kütüphanesi'ni kapsar. Angus ilçesindeki Dundee'de bulunan University College (1881), 1897'de St. Andrews Üniversitesi'ne bağlandı ve 1954'te Queen's College adıyla Tıp ve Diş Hekimliği Okulu'yla birleştirildi. Üniversitenin ünlü öğretim üyeleri arasında doğabilimci ve kent planlamacısı Sir Patrick Geddes ve zoolog Sir D'Arcy Thompson sayılabilir.

Saint-Arnaud, Armand-Jacques Leroy de (d. 20 Ağustos 1798, Paris - ö. 29 Eylül 1854, Fransa'ya giderken denizde), Fransa mareşali. III. Napoléon döneminde savaş bakanlığını, Kırım Savaşı (1853-56) sırasında Fransız ordularının başkomutanlığını üstlenmiştir.

Mart 1833'te General Bugeaud de la Piconnerie'nin emir subayı oldu. Daha sonra Yabancı Lejyonu'na (Légion Étrangère) katılarak Cezayir'e gitti (Ocak 1837) ve hızla yükseldi. 1848 Devrimi başladığında Paris'te olan Saint-Arnaud'nun monarşi yönetimini koruma çabaları sonuçsuz kaldı. 1851'de tümgeneral rütbesiyle Cezayir'e döndü ve Konstantin ilinin komutanlığına atandı. 1851 sonbaharında savaş bakanı oldu. 2 Aralık 1851 darbesinde oynadığı belirleyici rol nedeniyle III. Napoléon tarafından senatör ve Fransa mareşali yapıldı. 1854'te bakanlık görevinden istifa etti ve ağır hasta olmasına karşın Kırım'daki Fransız birliklerinin komutanlığını üstlendi. 14 Eylül 1854'te Eupatoria'ya (bugün Yevpatoriya, Ukrayna) yapılan çıkarmayı planladı ve Lord Raglan komutasındaki İngiliz

birliklerinin yardımıyla Alma Savaşı'nı kazandı (20 Eylül).

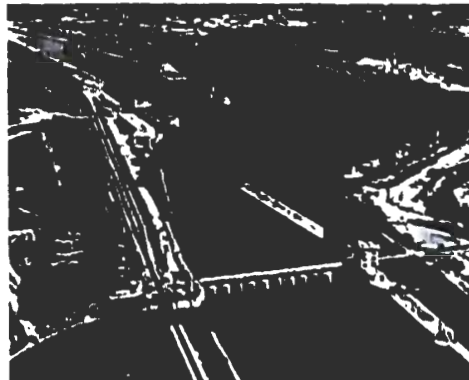
Saint-Benoît Lisesi, tam adı ÖZEL SAINT-BENOÎT FRANSIZ LİSESİ, İstanbul'da Fransızca öğretim yapan ve karma eğitim veren özel ortaöğretim kurumu. 19 Temmuz 1783'te Lazarist rahipler tarafından kuruldu ve yönetmeliği 1831'de Avrupa'daki okulların yönetmeliklerine uygun olarak düzenlendi. 1832'de yangınlar ve veba salgını nedeniyle önce Yeşilköy'e, daha sonra Bebek'e taşındı. 8 Aralık 1839'da kız bölümü açıldı ve 1867'de eski yeri Galata'da öğrenime başladı. I. Dünya Savaşı'nda kapatılan okul Eylül 1919'da 594 öğrencisiyle yeniden öğretime açıldı. Eylül 1987'de kız ve erkek bölümleri Saint-Benoît Fransız Lisesi adı altında birleştirildi. Öğretim süresi iki yılı hazırlık olmak üzere toplam 8 yıl olan Saint-Benoît'da Türkçe okutulması zorunlu olan dersler dışında eğitim Fransızcadır.

Saint-Benoît-sur-Loire, Fransa'nın orta-kuzeyindeki Loiret ilinde (*département*) köy. Karayoluyla Orléans'ın 40 km doğusunda, Loire Irmağının sağ sükasında yer alır. Köydeki görkemli romanesk bazilika, Benediktenlerin yaklaşık 651'de kurduğu Fleury-sur-Loire Manastırı'nın günümüze ulaşan tek kalıntısıdır. Manastır Aziz Benedictus'un röliklerinin yaklaşık 672'de İtalya'daki Montecassino'dan buraya getirilmesiyle ün kazanmıştır. Bazilika'nın giriş cephesinde iki katlı bir narteks yer alır. Narteksin üstünde, başlıkları romanesk ve Korent düzeninde sütunların yer aldığı bir çan kulesi yükselir. Kabartmalarla bezeli kuzey portalindeki (13. yy başı) lentoda Aziz Benedictus'un röliklerinin Fleury'ye getirilişini temsil eden bir sahne yer alır.

Ortaçağda okulu ve yazma koleksiyonuyla tanınan manastır 1562'de Huguenot'lar (Fransız Protestanları) tarafından yağmalandı. Kardinal Richelieu'nün girişimiyle onarıldıysa da 1760-1800 arasında yerle bir oldu. Yıkılmaktan kurtulan manastır kilisesi 1836-1923 arasında onarıldı. Manastır ise II. Dünya Savaşı'ndan sonra Benedikten keşişleri tarafından yeniden yapıldı. Nüfus (1982) 500.

Saint Bernard Geçidi, Alpler'deki iki geçidin ortak adı. Büyük Saint Bernard Geçidi(*) İsviçre'yle İtalya arasında, Küçük Saint Bernard Geçidi(*) ise Fransa'nın İtalya sınırı yakınlarında yer alır.

Saint Catharines, Kanada'da, Ontario eyaletinin güneydoğusundaki Niagara bölge belediyesinde kent. Ontario Gölünün güney kıyısında, Welland Kanalı'nın girişinde yer alır. 1790'da küçük bir yerleşme olarak kuruldu. Zamanla Niagara meyvecilik bölgesinin merkezi durumuna gelerek kalandaki en büyük kent oldu. 1961'de Merriton ve Port Dalhousie adlı komşu kentlerle birleşti. Gar-

Saint Catharines ve Welland Kanalı, Ontario
Horizons Photograph

den City (Bahçe Kent) adıyla da bilinen kentin sanayi ürünleri arasında otomobil parçaları, elektrik donanımı, inşaat malzemesi, madeni eşya, dokuma, çorap, kâğıt, kereste, meyve ve sebze konserveleri sayılabilir. Nüfus (1991) kent, 129.300; St. Catharines-Niagara metropoliten alanı, 364.552.

Saint Christopher ve Nevis bak. Saint Kitts ve Nevis

Saint Clair Gölü, ABD'nin Michigan ve Kanada'nın Ontario eyaletleri arasındaki sınırın bir bölümünü oluşturan geniş sığ havza. Kabaca bir daireyi andırır. Yüzölçümü 1.210 km²'dir. Kuzeyde St. Clair Irmağıyla Huron Gölüne, güneyde Detroit Irmağıyla Erie Gölüne bağlanır. Kuzeyden güneye 42 km, doğudan batıya 39 km boyunca uzanır. Deniz düzeyinden ortalama yüksekliği 175 m'dir. Su toplama havzası 19.216 km²'dir. Kuzeydoğu kıyı şeridinde St. Clair Irmağının geniş deltası yer alır. Deltada yedi tane kanal vardır. St. Lawrence Suyolunun bir parçası olan gölün çevresi gözde bir yazlık dinlenme alanıdır. Batı kıyısında Detroit'in banliyöleri yer alır. Önemli limanı yoktur.

Saint-Cloud seramiği ve porseleni, 17. yüzyılın son çeyreğinden 1766'ya değin Fransa'nın Saint-Cloud kentinde üretilen yumuşak hamurlu porselen. Pierre Chica-neau'nun başlattığı üretim yaklaşık 1722'de

Saint-Cloud porseleninden Çin tarzı bir baston sapı, y. 1740; Victoria ve Albert Müzesi, Londra
Victoria and Albert Museum, Londra

evlilik yoluyla Henri Trou'nun ailesine geçti. Sarımsı ya da hafif krem renkli Saint-Cloud porselenlerinin çoğunda *blanc de chine* (Çin beyazı) adıyla bilinen süt beyazı porselenlerin ya da geç Ming dönemi Çin porselenlerinin etkisi (kabartma erik çiçeği desenleri ve Çin üslubunda küçük figürler) görülür. Ayrıca daha yüksek kabartma bezemeler, beyaz üstüne mavi ve başka renklerde desenler de vardır. Sır üstü renkleriyle yapılmış bazı bezemeler ise 17. yüzyıl sonlarının Japon Kakiemon porseleninin etkilerini gösterir.

Saint Croix, Antil Denzinde, ABD'ye bağlı Virgin Adalarının en büyüğü. Porto Riko'nun 105 km kadar güneydoğusunda, St. Thomas'ın 65 km güneyinde yer alır. Yüzölçümü 218 km²'dir. Adanın batısında, kıyı şeridinde koşut uzanan tepeler Eagle Dağında 332 m'ye ulaşır. Saint Croix, Virgin Adaları içinde geniş bir ovaya sahip tek adadır; adanın orta kesimini kaplayan bu ova verimli bir tarım alanıdır. Şekerka-
muş plantasyonlarına yer açmak için yok

edilen ormanların yerini günümüzde çalılık-lar almıştır. Adanın yönetim merkezinin kuzey kıyısındaki Christiansted olmasına karşın, batı kıyısında bulunan Frederiksted ticari bakımdan daha önemli bir yerleşmedir.

Kristof Kolomb'un keşfettiği adaya 1643'te İngilizler ve Felemenkliler yerleşti. İngilizler ve Felemenkliler arasındaki mücadele Felemenklilerin adadan sürülmesiyle sonuçlandı. Şeker üretimi kârlı hale gelince çeşitli ülkeler adayı ele geçirmek için mücadeleye giriştiler. 1650'de İspanyolların yönetimi altına giren ada daha sonra Fransızların eline geçti. 1651'de adayı satın alan Malta Şövalyeleri (Hospitalier tarikatı) burayı 1665'te Fransız Batı Hindistan Kumpanyası'na sattılar. 1674'te Fransız sömürgesi olan Saint Croix, 1696-1733 arasında terk edildi. 1733'te Danimarka kralının satın aldığı ada daha sonra Virgin Adalarına bağlandı.

Ada ekonomisi turizme dayanır. İçme suyu gereksinimi, kuyulardan ve artılmış deniz suyundan karşılanır. Adada bir alüminyum tesisi ile bir petrol rafinerisi vardır. Şeker sanayisi eski önemini yitirmiş olmakla birlikte, rom üretimi sürmekte ve üretilen romun büyük bölümü ihraç edilmektedir.

17-18 Eylül 1989'da adadaki binaların yüzde 90'ında hasara ve 22 bin kişinin evsiz kalmasına neden olan harikanın verdiği zarar ABD hükümetinin yardımıyla karşılanabildi. Nüfus (1988 tah.) 51.300.

Saint-Cyr, tam adı ÉCOLE SPÉCIAL MILITAIRE DE SAINT-CYR (Özel Saint-Cyr Askeri Okulu), 1800'lerin başlarında Napoléon Bonaparte tarafından Fontainebleau'da kurulan Fransız ulusal askeri akademisi. Napoléon, 1808'de akademiyi Versailles yakınlarında, Kral XIV. Louis'nin eşi Madame de Maintenon'un 17. yüzyılda kurmuş olduğu rahibe okulunun bulunduğu Saint-Cyr-l'École'e taşıdı. II. Dünya Savaşı sırasında akademi, Aix-en-Provence ve Cezayir'deki Cherbelle'de eğitim verdi. 1944'te okulun Saint-Cyr-l'École'daki binaları tahrip oldu ve savaştan sonra akademi Brittany'deki Coëtquidan'a taşındı, ama okulun popüler adı değişmedi.

Fransız Kara Kuvvetleri'ne subay yetiştiren akademi, *baccalauréat* sınavını kazanmış mezunları kabul ederek iki yıllık bir eğitimden geçirir; okula kabul edilen astsubaylar ise bir yıllık eğitim görürler. Fransa başbakanlarından Henri Philippe Petain (1856-1951) ile General Henri Honoré Girard Saint-Cyr'de eğitim görmüşlerdi. General Charles de Gaulle de 1911'de bu okuldan üstün başarıyla mezun olmuş, II. Dünya Savaşı'ndan sonra akademide askerlik tarihi dersleri vermiştir.

Kısaltmalar için cildin başındaki tabloya bakınız.

Saint-Denis, Hint Okyanusunun batı kesiminde, Fransa'ya bağlı bir deniz aşırı il (*département d'outre mer*) olan Réunion'un merkezi kent. Réunion Adasının kuzey kıyısında, Saint-Denis Irmağının ağzında yer alır. Eskiden Réunion'un ana limanı olan kent, birdenbire başlayan rüzgârları ve gelgit yüzünden yerini 1880'lerde yapay bir liman olan Le Port'a bırakmıştır. Kıyıyı izleyen 20 km uzunluğunda, güzel manzaralı bir karayolu iki limanı birbirine bağlar. Kentin ticareti büyük ölçüde Arap azınlığının elindedir. Saint-Denis'de uluslararası bir

Saint-Denis, Réunion
Editions HOA-QUI

havalimanı, birkaç kütüphane ile bir doğa tarihi müzesi ve bir üniversite vardır. Nüfus (1982) 109.068.

Saint-Denis, Fransa'da, Île-de-France planlama bölgesine (*région de programme*) bağlı Seine-Saint-Denis ilinde (*département*) kent. Sen Irmağının sağ yakasında yer alır. Paris'in kuzeydeki banliyölerinden biridir. Bir sanayi merkezi olan kent, Fransız krallarının mezarlarının bulunduğu manastır kilisesiyle tanınır. Mimarlık tarihinde önemli bir yeri olan bu kilise, romanesk üsluptan gotiğe geçişi temsil eden ilk büyük yapıt olmuş ve 12. yüzyıl sonlarında yapılan birçok Fransız katedraline örnek oluşturmıştır.

Kral I. Dagobert tarafından 7. yüzyılda yaptırılan St. Denis Manastırı çevresinde gelişen kentte Başkeşiş Suger (1136-47) yeni bir kilise yaptırdı. Bu kilisenin batı cephesi (1137-40) ve başka bölümleri 19. yüzyılda Eugène-Emmanuel Viollet-le-Duc tarafından onarıldı. Koroyeri, apsisi ve nefi ise Kral IX. Louis (1214-70) tarafından gotik üslupta yeniden yapıldı. 12. yüzyıl boyunca, Merovenj (500-751) ve Capet hanedanından (987-1328) birkaç kral dışında, bütün Fransa kralları ile yakın akrabaları ve önemli saray adamları bu kiliseye gömüldü. Fransız Devrimi sırasında kaldırılan ve uğrayan ve kaldırılan bu mezarlar sonradan yeniden kiliseye taşındı.

Rönesans döneminde mezarlar daha ince bir işçilikle yapılmaya başladı. Bu dönemden kalma mezarların en çarpıcıları, XII. Louis, Anne de Bretagne, I. François (1515-47), Claude de France, II. Henri (1547-59) ve Catherine de Médicis'ye ait olanlardır. Suger'nin Karolenj dönemine ait kilisenin temelleri çevresinde yaptırdığı kriptada Merovenjilere ait lahitler bulunur. Manastırın 18. yüzyılda inşa edilmiş olan yapıları, I. Napoléon'un emriyle Légion d'Honneur sahiplerinin kızlarının eğitim gördüğü bir okula dönüştürülmüştür.

Paris'in kuzeyindeki ana demiryolu üzerinde bulunan ve ortasından St. Denis Kanalı geçen kent, günümüzde çok önemli bir sanayi merkezidir. Kentte demiryolu donanımı, tarım makineleri, otomobil, elektronik eşya, kimyasal madde, ilaç ve gıda maddeleri üretilir. Belediye Müzesi'nde, Saint-Denis'de doğmuş olan Fransız şair Paul Éluard'a ayrılmış bir bölüm vardır. Nüfus (1982) 91.275.

Saint-Denis, Louis Juchereau de, SAINT-DENYS olarak da yazılır (d. 17 Eylül 1676, Beauport, Québec - ö. 11 Haziran 1744, Natchitoches, Louisiana Toprakları), Fransız asıllı Kanadalı kâşif ve asker.

1714'te Fransızların elinde bulunan Louisiana Toprakları'ndaki Natchitoches'tan Rio Grande'deki İspanyollara ait San Juan Bautista kentine (bugün Villahermosa) düzen-

lenen keşif gezisine önderlik etti. 1717'de Rio Grande'ye yaptığı ikinci gezi sırasında mallarına el kondu. México kentine dönüştünde olayı protesto etmesi aylarca hapis yatmasına neden oldu. 1719'da Natchitoches'a döndükten sonra Mobile savunmasına ve Pensacola'daki bir çarpışmaya katıldı. İspanyollarla Fransızlar arasındaki çarpışmaların sona erdiği 1721'e değin Natchitoches bölgesinde yönetimi üstlendi. Öldüğünde Nueva España'ya doğru yola çıkmaya hazırlanıyordu.

Saint-Denis'nin Meksika ve Texas'ta yaşayan Yerli kabileleri ve İspanyollarla iyi ilişkiler kurmaya yönelik girişimleri kalıcı olmadı. İspanya ve Fransa arasındaki çekişmeler çok geçmeden yeniden başladı. Louisiana'daki Fransız görevlilerin Yerli kabilelerine karşı düşmanca tutumları ise çeşitli ayaklanmalara yol açtı.

Saint-Denis, Michel, lakabı JACQUES DUCHESSNE (d. 13 Eylül 1897, Beauvais, Fransa - ö. 31 Temmuz 1971, Londra, İngiltere), Fransız tiyatro yönetmeni, yapımcısı ve eğitmeni. Tiyatroya birçok yenilik getirmiş, 40 yıl boyunca İngiliz tiyatrosunun gelişimini etkilemiştir.

Fransız tiyatrosunun öncü adlarından Jacques Copeau'nun yeğenydi. On yıl onunla birlikte önce Paris'teki Théâtre du Vieux-Colombier'de, sonra da Burgonya'da birlikte kurdukları tiyatro okulu "Les Copiaux" da (Copeaux'cular) çalıştı. Burada La Compagnie des Quinze adlı ikinci bir topluluk oluşturarak 1931'de André Obey'in *Noé (Nuh)* adlı oyunuyla Vieux-Colombier sahnesini yeniden açtı. Başarılı birkaç oyun daha sahneleyen topluluk sonraları bir İngiltere turnesi gerçekleştirdi.

John Gielgud, Sir Bronson Albery ve Tyrone Guthrie'nin ısrarıyla bir oyunculuk okulu kurmaya karar veren Saint-Denis'nin 1935'te açtığı Londra Tiyatro Stüdyosu II. Dünya Savaşı'na değin etkinliğini sürdürdü. Saint-Denis aynı dönemde *The Witch of Edmonton* (Edmonton Cadısı), *Macbeth* (Laurence Olivier ile) ve *The Three Sisters*'i (Üç Kız Kardeş) sahneledi. II. Dünya Savaşı sırasında tiyatro çalışmalarına ara vererek Fransa ve İngiltere'de irtibat subayı olarak görev yaptı. 1940-44 arasında İngiliz yayın kuruluşu BBC'de çalıştı ve bu kurumun Fransızca bölümü yöneticiliğine getirildi. 1945'te Old Vic(*) tiyatro merkezi ve okulunun genel yönetmeni oldu ve burada Laurence Olivier ve Ralph Richardson'ın oynadığı *Oedipus Rex*'i (*Kral Oidipus*) sahneye koydu.

Saint-Denis 1951'de Old Vic'ten ayrıldı ve Fransa'ya dönerek Doğu Sahne Sanatları Merkezi'nin başına geçti. 1957'den sonra, önce ABD'de Lincoln Sahne Sanatları Merkezi Repertuar Tiyatrosu'nun ve Juilliard Müzik Okulu'nun tiyatro bölümünün (New York kenti, 1959), sonra da Kanada Ulusal Tiyatro Okulu'nun (1960) danışmanlığını üstlendi. 1961-66 arasında İngiltere'de, Peter Hall'la birlikte Kraliyet Shakespeare Topluluğu'nun yönetmenliğini yaptı. Ölümüne değin danışman-yönetmen olarak çalışmayı sürdüren Saint-Denis'nin *Theatre: The Rediscovery of Style* (Tiyatro: Üslubun Yeniden Keşfi) adlı kitabı 1960'ta yayımlanmıştır.

Saint Denis, Ruth, asıl adı RUTH DENNIS (d. 20 Ocak 1877, Newark, New Jersey - ö. 21 Temmuz 1968, Los Angeles, ABD), ABD'li dans sanatçısı. Yenilikçi çalışmalarıyla Amerikan dans sanatının hemen her yönünü etkilemiş, 1915'te kocası Ted Shawn'la birlikte Denishawn okulu ve topluluğunu kurmuştur.

Önceleri vodvil ve müzikallerde sahneye çıktı. 1904'te sigara reklamlarında gördüğü bir Mısır tanrıçası afişinden etkilenerek

Ruth Saint Denis *Radha* rolünde, 1908
Culver Pictures

Doğu dansına ilgi duydu. Hindu felsefesini ve sanatını inceledikten sonra, Doğu dansının biçim ve giysilerinden yararlanarak *Radha, the Dance of the Five Senses*'in (1906, *Radha*, Beş Duyunun Dansı) koreografisini hazırladı. New York kentindeki sahne çalışmalarının ardından, 1906-09 arasında başarılı bir Avrupa turnesi gerçekleştirdi. *Egypta* (1910) ve bir Japon danslı oyunu olan *O-mika* (1913) gibi sonraki yapıtlarının çoğunda dinsel temalara yer verdi.

Denishawn dönemi adı verilen yıllarda Saint Denis, hem Doğu, hem Batı kaynaklarından yararlandığı topluluk gösterilerini de içeren bir koreografi üslubu yarattı. Koreografiye birçok yenilik getirdi. "Müziği görselleştirme" kavramını ortaya atarak müziğin ritmik temelini yanı sıra tınısına, dinamiklerine ve yapısal biçimlerine denk düşen hareketler geliştirdi; bununla ilişkili olarak da "sinkorik (eş danslı) orkestra" dediği koreografi tarzını yarattı. Bu teknik, Jaques-Dalcroze'un geliştirdiği ve bir dansçının orkestranın her çalgısının ritimlerini yorumlamasını öngören euritmik sistemi andırıyordu.

1931'de Saint Denis ile Shawn resmen boşanmakla birlikte hem ortak çalışmalarına, hem de beraberliklerine son verdiler. Saint Denis bir süre sonra tek kişilik gösterilerine başladı. Ayrıca Tinsel Sanatlar Derneği'ni kurdu ve zamanının çoğunu dinsel alanda dansı yaygınlaştırmaya çalışmalarına ayırdı. 1960'larda ünlü solo danslarından çoğu filme alındı.

Saint Denis dansın dinsel bir yanı olduğunu, amacının yalnızca eğlendirmek ya da teknik ustalık göstermek olmadığını savundu. Sahne dansları için fazlaca felsefi sayılan temalar kullanarak, Amerikan dans sanatında düşüncelerin anlam ve iletişim özelliğini vurgulayan yeni bir anlayış geliştirdi. Tekniği kendi içinde bir amaç olarak görmemekle birlikte "müziği görselleştirme" gibi soyut tekniklere yönelmesi, sonradan modern dans olarak adlandırılacak bale dışı hareketlerin geliştirilmesinde etkili oldu. Otobiyoğrafisi *Ruth St. Denis: An Unfinished Life* (1939; *Ruth St. Denis: Noktalanmamış Bir Yaşam*) adıyla yayımlandı.

Saint Elias Dağları, Pasifik Kıyı Sıradaglarının bir bölümünü oluşturan dağ sırası. Kanada-ABD (Alaska) sınırında, Wrangell Dağlarından Cross Boğazına kadar 400 km boyunca uzanır. Wrangell, Chugach ve Kenai dağlarıyla güneydeki Fairweather Sıradagları bazen birer parçası sayılır. Başta Logan (Kuzey Amerika'nın McKinley Dağından sonra ikinci, Kanada'nın ise birinci yüksek dağı), St. Elias, King ve Lucania olmak üzere 5.200 m'yi geçen birçok doru-

ğu vardır. Kutup bölgeleri dışında dünyanın en geniş buz alanlarıyla kaplıdır. Chugach Dağlarının doğu bölümünden Alsek Irmağına kadar 380 km boyunca güneye ve doğuya uzanan bu alanlar arasında Malaspina, Guayot, Seward, Bering ve Hubbard buzulları sayılabilir. Sıradagların en güneydeki ucu, Buzullar Körfezi Ulusal Parkı'nın bir parçasını oluşturur. Malaspina Buzulunun kuzeyinde yükselen Saint Elias Dağı, Vitus Bering'in Temmuz 1741'de Amerika'nın kuzeybatı kesimini keşfederken gemisinden gördüğü ilk yerdir.

Saint-Étienne, Fransa'nın ortadoğusunda, Rhône-Alpes Planlama bölgesindeki (*région de programme*) Loire ilinin (*département*) merkezi kent. Massif Central'ın kuzeydoğu sınırında yer alır. Başlangıçta adını aldığı kilisenin çevresini kuşatan küçük bir yerleşmeydi. Sonradan Ordaine ve Gier vadilerindeki Saint-Chamond, Le Chambon-Feugerolles ve Firminy'yi de kapsayan bir sanayi bölgesinin merkezi durumuna geldi. 15. yüzyılda Kral I. François'nun tahta çıkmasının ardından yörede devlete ait bir ateşli silah imalathanesiyle ipek fabrikaları kuruldu. 1828'de, Fransa'nın ilk demiryolu hattı üzerinde çalışan trenler Saint-Étienne'den Loire Irmağı kıyısında yer alan 16 km uzaklıktaki Andrézieux'ye kömür taşımaya başladılar. Hat kısa süre sonra Lyon'a kadar uzatıldı. Napoléon Savaşları'ndan hemen sonra, Le Chambon'da İngiltere'den ithal edilen ilk Fransız çelik fabrikası üretime geçti. Kent bu tarihten sonra silah yapımında kullanılan çelik ve zırh üretiminde uzmanlaştı. 1886'da bisiklet üretimine de geçen kent, Fransa'nın başlıca kurdele, eşarp ve kravat üretim merkezidir. Öteki sanayi ürünleri arasında ahşap ve cam eşyayla boya sayılabilir. Kent Fransa'nın en büyük ticari şirketi olan "Casino" mağazalar zincirinin de merkezidir. Lyon kentsel yayılımıyla yakın ilişki içinde olan Saint-Étienne, Lyon'la birlikte Rhône-Alpes planlama bölgesinin iki büyük metropoliten alanından birini oluşturur. Nüfus (1990) belediye, 201.695.

Saint-Étienne Kilisesi, Fransa'nın Caen kentinde 11. yüzyılın ortalarından kalma kilise. En eski romanesk kiliselerden biridir. Planı geniş bir orta nef, iki tane yan nef ve kısa kollu bir transeptten oluşur. Orta nef, doğuda yarım daire planlı bir apsisle son bulur. Yapının, biri orta nefle transeptin kesişme noktası üzerinde, ikisi de batı cephesinin yanlarında olmak üzere üç kulesi vardır. Cepheler gibi yalın görünümlü bu kuleler de yalnızca beşik kemerli pencereler ve sağır kemerlerle hareketlendirilmiştir. Kulelerin küllahları gotik dönemde eklenmiştir.

Saint-Évremond (Senyörü), Charles de Marguetel de Saint-Denis (d. 1613/14, Saint-Denis-le-Gast, Fransa - ö. 20 Eylül 1703, Londra, İngiltere), Fransız edebiyatçı.

Gençliğinde orduda görev aldı. Fronde çatışmaları sırasında (1648-53) Kardinal Mazarin'e sadık kalarak yükselmeyi başardı. Ama 1661'de, Mazarin'in imzalamış olduğu Pirene Antlaşması'nı (1659) alaya alan bir mektubunun ortaya çıkması üzerine tutuklanmamak için İngiltere'ye kaçtı. Ömrünün kalan bölümünü, Hollanda'daki kısa süre (1665-70) dışında Londra'da geçirdi.

Saint-Évremond yazılarını yayımlamak amacıyla değil, arkadaşlarına yollamak üzere kaleme aldı. Gene de ölümünden önce bazı parçaları basında yer aldı. İlk baskısı

1705'te yapılan çalışmalarının çok daha genişletilmiş bir baskısı 1962'de yayımlandı. Şiirleri genelde oldukça önemsizdir. Ama *Les Académiciens* (1643; Akademisyenler) adlı manzum komedisi ve "İngiliz tarzı"ndaki *Sir Politick Would-Be* (y. 1664; Müstakbel Bay Politikacı) adlı komedisi bugün bile eğlendirici bulunur. Mektupları ve öbür düzyazı çalışmaları, *Retraite de M. le duc de Longueville* (1649; Longueville Dükünün Geri Çekilmesi) ve *Conversation du Maréchal d'Hoquincourt avec le Père Canaye* (y. 1663; Mareşal d'Hoquincourt'un Peder Canaye'la Konuşmaları) gibi alaylı yergilerin yanı sıra dogmatiklikten uzak, sağduyulu edebiyat eleştirilerine kadar çok çeşitli konuları kapsar. Saint-Évremond'un ılımlı bir hazırlığı ve dinsel hoşgörüyü savunan yazıları da vardır.

Saint-Exupéry, Antoine (-Marie-Roger) de (d. 29 Haziran 1900, Lyon - ö. 31 Temmuz 1944, Akdeniz üzerinde uçuş sırasında), serüven ve tehlikeyi şiirsel bir üslupla ve yücelterek anlattığı yapıtlarıyla tanınmış Fransız pilot ve yazar.

Yoksul düşmüş soylu bir aileden geliyordu. Askerliği sırasında uçuş eğitimi görerek 1922'de pilot oldu. 1926'da Toulouse'daki Compagnie Latécoère adlı şirkete girerek Afrika'nın kuzeybatısına, Atlas Okyanusu'nun güneyine ve Güney Amerika'ya düzenlenen posta seferlerinde pilotluk yaptı. 1930'larda deneme pilotu, Air France'ta tanıtım görevlisi ve *Paris-Soir* gazetesinde muhabir olarak çalıştı. 1939'da, geçirdiği uçak kazalarında sakatlanmış olmasına karşın, keşif pilotu olarak hava kuvvetlerinde görev aldı. 1940'ta Fransa'nın yenilmesi üzerine ABD'ye kaçtı. 1943'te Fransız Hava Kuvvetleri'nin Kuzey Afrika'daki birliklerine katıldı; bir keşif uçuşu sırasında uçağı düşürüldü.

Saint-Exupéry için havacılık hem kahramanca bir eylem, hem de yeni bir edebi konuydu. Yapıtları kişinin yaşamına mal olabilecek tehlikeli serüvenleri insanın kendini gerçekleştirmeye uğraşında ulaşabileceği

Saint-Exupéry

Bibliothèque Nationale, Paris, fotoğraf, J.P. Ziole

en üst aşamalar olarak yüceltir. İlk kitabı *Courrier-Sud* (1929; *Güney Postası*, 1966) posta seferlerinde pilotluk yapan Jacques Bernis'nin Rio de Oro Çölünde ölümüyle sonuçlanır. İlk pilotların başarılarına adanmış ikinci romanı *Vol de nuit* (1931; *Gece Uçuşu*, 1934, 1969) görevlerini yerine getirirken ölümle karşı karşıya gelen bu pilotların mistik bir bakışla yüceltir. Lirik ve etkileyici bir dille yazılmış *Terres des hommes* (1939; *İnsanların Dünyası*, 1954, 1982) ise Saint-Exupéry'nin kendi uçuş serüvenlerine dayanır. *Pilote de Guerre* (1942; *Savaş Pilotu*, 1954, 1983) 1940'ta gerçekleş-

tirdiği, onu ölümle yüz yüze getiren bir keşif uçuşunun öyküsüdür. Saint-Exupéry, bütün Fransızları birlik olmaya çağırdığı *Lettre à un otage* (1943; Bir Rehineye Mektup) ile *Le Petit Prince*'i (1943; *Küçük Prenses*, 1953, (1992) ABD'de bulunduğu yıllarda yazdı. Bunlardan *Küçük Prenses*, okura yaşadıkları en iyi şeylerin en basit şeyler olduğunu, gerçek zenginliğin başkalarına bir şeyler verebilmek anlamına geldiğini hatırlatan, aslında büyükler için yazılmış bir çocuk masalıdır.

Ölümünden sonra yayımlanan *Citadelle* (1948; *Kale*, 1970) adlı yapıtı, Saint-Exupéry'nin insanlığa bakışındaki artan kötümserliği yansıtır. Saint-Exupéry'ye göre insanlığın varlığını sürdürmesinin tek geçerli nedeni, uygarlık değerlerini korumak olabilir.

Saint-Exupéry'nin Türkiye yayımlanmış öbür yapıtları arasında *Kanayan İspanya* (1967), *Mektuplar* (1972) ve *Günlük Notlar* (1975) yer alır.

Saint-Gaudens, Augustus (d. 1 Mart 1848, Dublin, İrlanda - ö. 3 Ağustos 1907, Cornish, New Hampshire, ABD), 19. yüzyıl sonlarının en önemli ABD'li heykelticilerinden biri. Anıt heykelleri ve alçak kabartmalarıyla tanınır.

Babası Fransız, annesi İrlandalıydı. Çocukluğunda ailesiyle New York'a gitti. On üç yaşındayken bir kamayö ustasının yanına çırac verildi. Bir yandan yaşamını kazanırken bir yandan da New York kentindeki Cooper Union (1861-65) ve Ulusal Tasarım Akademisi'nde (1865-66) eğitim gördü. 1867'de gittiği Paris'te Güzel Sanatlar Yüksekokulu'na kabul edildi. 1870'te Roma'ya geçerek iki yıl antik heykeller üzerine incelemelerde bulundu.

1875'te New York'a yerleştiğinde artık ünlü bir heykelticiydi. Bu dönemde Amerikan sanatındaki canlanma hareketine önderlik eden Henry Robson Richardson, Stanford White, Charles Follen McKim gibi mimarlar ve ressam John La Farge'la dostluk kurdu. Olgunluk döneminin ilk yapıtı kaide tasarımını White'in yaptığı "Amiral

Saint-Gaudens, kimliği bilinmeyen bir sanatçının 1887 tarihli bir yapıtından Kenyon Cox'un yağlıboya çalışması, 1908; Metropolitan Sanat Müzesi, New York kenti
Metropolitan Museum of Art, New York

Farragut Anıtı" (1880, Madison Square Garden, New York) oldu.

Ününü pekiştiren öbür önemli yapıtları arasında Chicago'daki Lincoln Park'ında bulunan "Abraham Lincoln" heykeli (1887), Washington, D.C.'deki Rock Creek Mezarlığı'nda bulunan "Bayan Henry Adams Anıtı" (1891) ve Boston'daki "Robert G. Shaw Anıtı" (1897'de tamamlandı) sayılabilir. Saint-Gaudens'in yaptığı çok sayıda madalyon Rönesans madalyonlarının ve ilk yıllarındaki kamayö oymacılığının etkilerini yansıtır.

Saint George Şapeli, İngiltere'nin Berkshire ilindeki New Windsor kentinde bulunan Windsor Şatosu'nun bir bölümü. Order of the Garter adlı İngiliz şövalyelik tarikatı için tasarlanmış, yapımı Kral IV. Edward döneminde başlatılmıştır. İngiliz gotik mimarlığında düşey üslubun en güzel örnek-

Saint George Şapeli'nin batı cephesi, Windsor Şatosu, 1475-1500
A.F. Kersting

lerinden biri olan yapı, iki aşamada inşa edildi. 1483'te koroyeri ile yan nefler tamamlandı ve çatısı örtüldü; 1496'da da orta nef bitti. Buna karşılık üzerinin taştan tonozla kapatılması 1528'e değin sürdü. Koroyerinin üzerinde tarikat şövalyelerinin kılıçları, miğferleri ve şalmaları asılıdır. Oturma yerlerinin arkalarındaki armalar ise ortaçağ armalarının ilginç bir koleksiyonunu oluşturur. Şapelin öteki önemli özellikleri arasında, 15. yüzyılın sonlarına ait vitraylarıyla büyük batı penceresi ve üstü boyalı kabartma çatı süsleri sayılabilir.

Westminster Abbey'den sonraki en önemli kraliyet mezar yeri olan St. George Şapeli'nde kral ailesinden ölenlerin cenaze törenlerinin yapılması gelenek haline gelmiştir. IV. Edward, VI. Henry, VIII. Henry ile Jane Seymour, I. Charles, VII. Edward ile Kraliçe Alexandra ve V. George ile Kraliçe Mary burada gömülmüştür.

Saint George's, Antil Denizinin doğusundaki Grenada'nın başkenti. Adanın güneybatı kıyısında yer alır. 1650'de Fransızlar tarafından kuruldu. 1885-1958 arasında İngiliz Rüzgârüstü Adalarının merkezi olarak hizmet verdi. Günümüzde bir turizm merkezi olan kentten kakao, hindistancevizi, baharat ve muz ihraç edilir. Başlıca sanayi dalları şeker ve rom üretimidir. Önemli

St. George's limanı, Grenada
Harrison Forman

yapılar arasında kent merkezindeki Katolik, Anglikan ve Presbiteryen kiliseleri, George Kalesi ve kente egemen konumdaki Hükümet Konağı sayılabilir. Carenage adını taşıyan iç liman ve Grand Gölü volkanik kalderalar üzerinde yer alır. Nüfus (1991) 4.439.

Saint-Germain kontu (d. y. 1710 - ö. 27 Şubat 1784?, Eckernförde, Schleswig?), 18. yüzyılda yaşamış ünlü serüvenci. Mucize Adam (Almanca *Der Wundermann*) lakabıyla anılırdı.

Ailesine ve doğum yerine ilişkin kesin bilgi yoktur. Portekiz Yahudisi olduğu sanılır. Hemen hemen bütün Avrupa dillerini bilen Saint-Germain yetenekli bir kemancı ve besteci. Asıl ününü borçlu olduğu kimya alanındaki çalışmaları oldukça başarılıydı. Elmasların kusurlarını yok etmek için gizli bir yöntem bildiğini ve metallerin kimyasal özelliklerini değiştirebildiğini ileri sürüyordu.

Horace Walpole'un bir mektubunda Saint-Germain'in yaklaşık 1743'te Londra'da bulunduğu ve Jacobusçu bir casus olmak suçundan tutuklanıp daha sonra serbest bırakıldığı anlatılır. Yaklaşık 1748'de görülmeye başladığı Fransız sarayında bir süre son derece etkili oldu ve XV. Louis tarafından gizli görevlere getirildi. Ama Avusturya ve Fransa arasındaki anlaşmazlığa karşınması Choiseul dükünün düşmanlığını kazanmasına ve Haziran 1760'ta İngiltere'ye geri gönderilmesine yol açtı. Bir iki yıl Londra'da yaşadıkdan sonra 1762'de Petersburg'a geçti. Aynı yılın temmuz ayında III. Petro'ya karşı düzenlenen ve II. Yekaterina'nın tahta çıkmasını sağlayan komploda önemli rol üstlendiği ileri sürülür. Daha sonra Almanya'ya geçti ve Cagliostro'nun *Mémoires authentiques* (Gerçek Anılar) adlı kitabında belirtildiğine göre bu ülkede masonluğa kurdu. 1770-74 arasında yeniden Paris'te bulundu. Sonunda Schleswig-Holstein'a yerleşerek Kont Karl von Hesse'yle birlikte simya alanında çalışmaya başladı. 1784'te Schleswig'de öldüğü sanılan Saint-Germain'in 1789'da Paris'te görüldüğünü ileri sürenler de vardır.

Saint-Gobain-Pont-à-Mousson, tam adı COMPAGNIE DE SAINT-GOBAIN-À-MOUSSON, Fransa'da cam ve yapı malzemeleri üreten büyük kuruluş. Merkezi Paris'tedir.

1970'te Compagnie de Saint-Gobain'le Compagnie de Pont-à-Mousson'un birleşmesiyle kuruldu. Compagnie de Saint-Gobain'in geçmişi Kraliyet Ayna Fabrikası'nın kurulduğu 1665'e değin uzanır. 1692'de sarayın resmî cam üreticisi duruma gelen şirket, cam imalatının yanı sıra Fransa'da kimya ve kimyasal gübre sanayilerinin gelişmesinde önemli rol oynadı. 1856'da Pont-à-Mousson'da pik ve dökme demir üretmek üzere kurulan Compagnie de Pont-à-Mousson ise, birleşmenin gerçekleştiği sırada metalurji ve inşaat sektörlerinde önder bir kuruluştur.

Birleşme sonucu oluşan şirket, 20 ülkede şubesi olan ve ürünlerini dünyanın dört bir yanında ihraç eden bir holdingdir. Başlıca ürünleri yalıtım malzemesi, cam, cam elyafı ve asbestli çimento ürünleri gibi yapı malzemeleridir. Şirket 1980'lerde Fransa'nın büyük bilgisayar şirketlerinden Compagnie des Machines Bull'ün ve İtalyan büro makineleri üreticisi Olivetti & C. SpA'nın hisselerinin önemli bölümünü satın alarak bilişim sektörüne de girmiştir. Boru, tüp, siva, valf, makine parçaları, plastik işleme makineleri ve ambalaj malzemesi de üreten şirket, inşaat ve inşaat mühendisliği alanlarında etkinlik gösterir. 1980'lerin ortala-

rında sosyalist hükümet iktidardayken kısa bir süre için devletleştirilmiştir.

Saint Gotthard Savaşı, Osmanlı ve Avusturya kuvvetleri arasında Saint Gotthard önlerinde yapılan savaş (1 Ağustos 1664).

Uyvar Seferi (1663-64) sırasında ağır kayıplar veren ve barış yolları arayan Avusturya'yla uygun koşullarda bir antlaşma imzalamak isteyen Osmanlılar, bu amaçla Viyana'yı baskı altına alacak yeni bir sefere girişti. Ama Raab Irmağını geçen 5 bin kişilik öncü Osmanlı birlikleri, asıl ordu karşı kıyıdaiken Avusturya kuvvetlerinin saldırısına uğradı. Şiddetli yağış nedeniyle yalnızca 5 bin kişilik bir kuvvet daha karşıya geçirilebildi. Yedi saat süren çarpışmada sayıca üstün olan Avusturya ordusu Osmanlı birliklerini ağır bir yenilgiye uğrattı. On bin kişilik Osmanlı birliklerinin ancak iki bin kadarı geri dönebildi. Savaşın ardından Avusturya barış isteğini yineledi ve yapılan görüşmeler sonunda Vasvar Antlaşması(*) imzalandı.

Saint Helena, Atlas Okyanusunun güney kesiminde İngiliz sömürgeci ada. Afrika'nın batı kıyısından 1.850 km uzaklıktadır. Yüzölçümü 122 km²'dir. Güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda uzunluğu 17 km'yi, genişliği ise 11 km'yi bulur. Yönetim merkezi ve limanı Jamestown, 1987 tahmini nüfusu 5.644'tür. Ascension(*) ve Tristan da Cunha(*) adaları yönetim açısından St. Helena'ya bağlıdır.

Doğal yapı. St. Helena volkanik kökenli olmakla birlikte volkan etkinliği sona ermiştir. Adanın doğu, kuzey ve batı kesiminde dik kayalıklar (490-700 m) yükselir. Actaeon Yanardağı (818 m) ile Diana Doruğunda (822 m) en yüksek noktalarına erişen dağlar, Sandy Koyunun kuzeyinde bir yarımadaire oluşturur. Gemilerin yanaşabildiği tek yer olan James Koyu kıyısında başlayan dar vadi 2,5 km kadar içeriye sokulur.

Serin Güney Atlas alizeleri St. Helena'da ılıman ve yumuşak bir iklimin hüküm

Ekonomi. Adanın ancak üçte bire yakın bölümü tarıma ve ormancılığa elverişlidir. Başlıca ürünler mısır, patates ve yeşil sebzelerdir. Ayrıca sığır, koyun, domuz ve keçi yetiştirilir. Dekoratif ahşap eşya ve mobilya üretiminin yanı sıra turistlere satılmak üzere dantela ve tığ işleri yapılır. Avlanan balıklar dondurularak ihraç edilir. Adanın yıllık bütçesinin yaklaşık üçte ikisini İngiltere karşılar. Adada İngiliz parası kullanılır. Jamestown'da her büyüklükte geminin yanaşabileceği bir rıhtım vardır. İngiltere ve Güney Afrika'ya yolcu ve kargo seferleri yapılır. Adada havaalanı yoktur.

Yönetel ve toplumsal koşullar. St. Helena'yı İngiltere'den atanan bir vali yönetir. Valinin başkanlık ettiği Yasama Konseyi idari ve mali işlere bakan iki görevli ve 12 seçilmiş üyeden oluşur. Yürütme Konseyi'nde ise vali ve bu görevliler ile Yasama Konseyi komitelerinin başkanları yer alır. Adada küçük bir hastane vardır. Eğitim 5-15 yaşlar arasında zorunlu ve parasızdır.

Tarih. Portekizli denizci João da Nova Castella'nın 21 Mayıs 1502'de keşfettiği ada İngiliz gemici Kaptan Thomas Cavendish'in 1588'de buraya çıkmasından kısa bir süre sonra, Avrupa ile Doğu Hint Adaları arasında seyreden gemilerin uğrak limanı durumuna geldi. Ardından 1659'da İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası'nın eline geçti ve Hollandalıların 1673'teki kısa süreli işgalinden sonra resmen kumpanyanın yönetimine girdi. Ada nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturan dışardan getirilmiş köleler 1826-36 arasında azat edildi. Avrupa devletlerince adaya sürgün edilen Napoléon, 1815'ten 1821'e değin Longwood'da göz hapsinde yaşadı. Bu dönemde İngiltere tahtına bağlanan ada daha sonra kumpanyaya bırakıldıysa da, 1834'te yeniden aynı statü altına alındı. 1870'lerde yelkenli gemilerin yerini buharlı gemilerin alması ve Süveyş Kanalı'nın açılması gibi etkenlerle denizyolları değişince, adanın gelir kaynakları azaldı ve ekonomisi bozuldu. II. Dünya Savaşı sırasında St. Helena stratejik bir konum kazandı. 1960'ların başlarında Ascension'da bir telekomünikasyon merkezi kurulması ve St. Helena'lı işçilerin burada iş bulmasıyla ekonomi yeniden canlandı. 1967'de adaya tanınan sınırlı özerklik çerçevesinde yerel yasama ve yürütme konseyleri kuruldu.

Saint Helens Yanardağı, ABD'de, Washington eyaletinin güneybatı kesiminde, Cascade Sıradağlarında volkanik doruk. Kuzey Amerika'daki en büyük volkanik patlamalardan birine sahne olmuştur.

1857'den sonra ilk kez 1980'de harekete geçti. 27 Mart'ta görülen patlama dumanını aralıklarla küçük püskürmeler ve hareket-sizlik dönemleri izledi. 18 Mayıs sabahı 5,1 ölçeğindeki büyük bir yer sarsıntısı yanardağın kuzey yüzünde bir yarı oluşturdu ve büyük bir parçayı yerinden kopardı. Kuzey yamacın bir çığ halinde çökmesinden sonra şiddetli bir rüzgâr çıktı. Kül ve taş parçalarını doruktan 20 km uzağa sürükleyen rüzgârın ardından toprak kaymaları meydana geldi ve volkanik lavlar çevredeki ormanı dümdüz ederek enkazı 27 km uzaklığa sürükledi. Boyu 6.000 m'yi aşan dik bir sütun yükselerek doğuda Montana eyaletinin orta kesimine kadar kül saçtı ve külür birkaç gün içinde dünyanın çevresinde bir kuşak oluşturdu. Patlama sona erdiğinde volkanik koni tümüyle uçmuştu. 25 Mayıs'taki ikinci patlamayla ortaya çıkan kraterde magma hareketi yeni bir volkanik kubbe oluşturdu. Patlamalar sırasında 60 kişi hayatını kaybetti, binlerce hayvan öldü, 10 milyon ağaç devrildi. Yanardağda 1980 sonrasında da püskürmeler görüldü.

Saint Helier, Channel Adalarından Jersey'nin(*) yönetim merkezi kent. Aynı zamanda adanın başlıca kenti ve bir sayfiye merkezidir. St. Aubin Körfezinde yer alır. Adını 555'te burada öldürüldüğüne inanılan Aziz Helerous'tan almıştır. Gloucester'lı Robert FitzHamon tarafından 12. yüzyıl ortalarında inşa edilen St. Helier Manastırı Aziz Helerous'un anısını yaşatır.

11. yüzyılda yapılan bölge kilisesinin çevresinde gelişen balıkçı köyü, 13. yüzyıldan sonra bir pazar merkezi durumuna geldi. Yakınlardaki L'Islet'de Elizabeth Şatosu'nun inşa edilmesinin (1551-90) ardından Saint Helier adanın yönetim merkezi oldu. Bugünkü liman ise 1841'de açıldı. Jersey Çarpışması'nda (1781) Fransızların yenilgiye uğradığı pazaryeri bugün Kraliyet Meydanı adını taşımaktadır. Adliye Binası'nın, Meclis Binası'nın ve 1736'da yapılan Halk Kütüphanesi'nin bulunduğu meydanın yanında Regent Kalesi (1806) yükselir. Victoria College 1852'de kurulmuştur. Ada nüfusunun yaklaşık yarısının yaşadığı Saint Helier, Jersey'nin ulaşım, ticaret, yönetim ve kültür merkezidir. Nüfus (1986) 27.083.

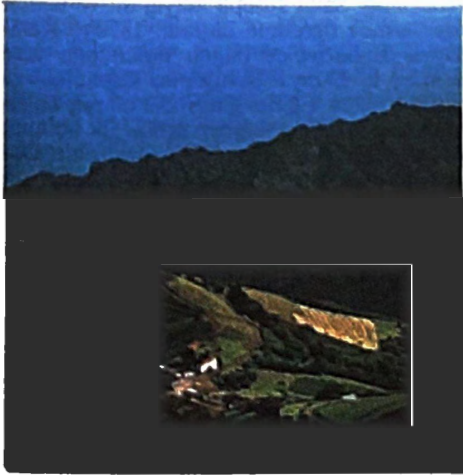
Saint-Hubert, Kanada'da, Québec eyaletinde, Montreal bölgesinde kent. St. Lawrence Irmağının doğu yakasında yer alır. Temelde Montreal kentinin bir konut banliyösü olmakla birlikte, Pilon ve Litchfield adlı iki sanayi bölgesine sahiptir. Kanada'yla Avrupa arasında sefer yapan uçaklar için açılan ilk havalimanı Saint-Hubert'de inşa edilmiştir. Dorval'daki uluslararası havalimanının açılmasından sonra Saint-Hubert'deki tesisler Kanada Kraliyet Hava Kuvvetleri'ne devredilmiştir. Nüfus (1991) 74.027.

Saint-Jean-de-Maurienne Anlaşması, I. Dünya Savaşı'nın sonunda Osmanlı Devleti'nin parçalanması durumunda Fransa ve İtalya'nın Anadolu'nun güney ve güneybatı kıyıları aralarında nasıl paylaşacaklarını belirlemek üzere İngiltere, Fransa ve İtalya arasında yapılan anlaşma (Nisan 1917).

Fransa-İtalya sınırındaki Saint-Jean-de-Maurienne'de yapılan anlaşmaya göre Fransa Adana bölgesini alırken, İzmir'de içinde olmak üzere Anadolu'nun güneybatı kıyıları İtalya'ya verilecekti. Anlaşma çarlık yönetiminin yıkılması nedeniyle Saint-Jean-de-Maurienne'de temsil edilmeyen Rusya'nın onayı alınmak koşuluyla 18 Ağustos - 26 Eylül 1917 arasında üç devlet tarafından onaylandı.

Yunanistan başbakanı Eleuthérios Venizelos 1919 Paris Barış Konferansı'nda Yunan ordularının İzmir'i işgal etmesi için izin alarak, İtalya'nın muhalefetine karşın anlaşma hükümlerini çiğnemiş oldu.

Saint-Jean Gölü, Kanada'da, Québec eyaletinin ortagüney kesimindeki Saguenay-Lac-Saint-Jean bölgesinde göl. Geniş bir grabende 1.002 km²'lik bir alana yayılan sığ bir göldür. 77.694 km²'lik bir su toplama havzası vardır ve sularını iki koldan Saguenay Irmağına boşaltır. 1647'de Cizvit misyoner Jean De Quen'in keşfettiği Saint-Jean Gölü sonraki yıllarda kürk tüccarlarıyla misyonerlerin uğrak yeri oldu. 1849'dan sonra kıyısında tarımsal amaçlı yerleşimler kurulmaya başladı. Québec kentiyile demiryolu bağlantısının sağlanmasından sonra hızla gelişen bölge, Québec'in tahıl ambarı durumuna geldi. Ayrıca gölü besleyen Péribonca, Mistassini, Chamouchouane ve Ouatchouane ırmakları boyunca kerestecilik

St. Helena'da sönmüş Actaeon Yanardağı
Picturepoint, Londra

sürmesini sağlar. Deniz düzeyinde sıcaklık yaz aylarında 21°C-29°C, kış aylarında ise 18°C-24°C arasında değişir. Yüksek kesimlerde sıcaklık 5-6°C daha düşüktür. Deniz düzeyinde 200 mm olan yıllık yağış miktarı, adanın orta kesiminde 755 mm'yi geçer.

Nüfus. Ada nüfusunun büyük bölümü Avrupa (çoğunluğu İngiliz), Asya ve Afrika karışımı bir kökenden gelir. İngilizce, konuşulan tek dildir. Büyük çoğunluk Anglikan mezhebine bağlıdır. Doğum ve ölüm oranları sırasıyla binde 16,5 ve binde 12,2'dir.

gelişti ve kıyıda büyük kâğıt fabrikaları kuruldu. 1926'da iki hidroelektrik barajın tamamlanmasıyla gölün su düzeyindeki mevsimlik dalgalanmalar denetim altına alındı. Günüümüzde göl ayrıca sombalığı avcılığıyla ünlü turistik bir merkezdir. Bölgedeki en önemli yerleşmeler Alma, Rober-val, Dolbeau ve Saint-Félicien'dir.

Saint John, Kanada'da, New Brunswick eyaletinde, Saint John bölge belediyesinin (regional county) merkezi (1785) kent. St. John Irmağının ağzında, Fundy Körfezinin kıyısında yer alır. Fransız kâşif Samuel de Champlain'in 1604'te ziyaret ettiği bölge 1631-35 arasında Charles La Tour tarafından tahkim edildi. 1758'de burayı ele geçiren İngilizler Frederick Kalesi adıyla yeniden tahkim ettiler. Yerleşme liman çevresinde Parr Town ve Carleton'un kurulduğu 1783'ten sonra gelişmeye başladı. Bu iki yerleşim merkezi, 1785'te Saint John adıyla birleştirildi ve Kanada'nın tüzel kimlik kazanan ilk kenti oldu. 1812 Savaşı sırasında Lancaster Heights'ta limanı savunmak için inşa edilen Martello Burcu günüümüzde sit alanıdır.

Saint John limanının yıl boyunca buz tutmaması, kentte ulaşım, gemi yapımı ve balıkçılığın gelişmesini sağladı. Zamanla sınırları genişleyen kent eyaletin ticaret, sanayi ve ulaşım merkezi durumuna geldi. Bugün dünyanın en uzun (320 m) kuru dokları Saint John'dadır. Sanayi etkinlikleri arasında kerestecilik ve petrol antumuyla kumaş, şeker, kâğıt hamuru ve kâğıt üretimi sayılabilir. Balıkçılık da önemlidir.

New Brunswick Müzesi'nde koloni döneminden kalma yapıtlar ve ilginç bir gemi modelleri koleksiyonu sergilenir. New Brunswick Üniversitesi'nin Saint John kampüsü 1964'te açılmıştır. Nüfus (1991) kent, 74.969; (1981) metropoliten alan, 114.048.

Saint-John Perse, asıl adı MARIE-RENÉ-AUGUSTE-ALEXIS SAINT-LÉGER LÉGER (d. 31 Mayıs 1887, Saint-Léger-les-Feuilles, Gaudeloupe - ö. 20 Eylül 1975, Presqu'île-de-Giens, Fransa), Fransız şair ve diplomat. "Şiirinin derinliği ve çağrışımlarla yüklü zengin imgelemi"yle 1960 Nobel Edebiyat Ödülü'nü almıştır.

Bordeaux ve Paris üniversitelerinde okudu. 1914'te diplomat olarak Çin'e gitti. Şanghay ve Pekin'de bulunduktan sonra Doğu Asya sorunları uzmanı olarak 1921'de Washington'da yapılan silahsızlanma konferansına katıldı. 1921-32 arasında Fransız

Saint-John Perse
Haringue-H Roger-Viollet

devlet adamı Aristide Briand'ın sekreterliğini yaptı. 1933'te Dışişleri Bakanlığı müsteşarlığına getirildi. 1940'ta Vichy hükümetince görevinden uzaklaştırılıp yurttaşlıktan çıkarılınca ABD'ye gitti ve Kongre Kütüp-

hanesi'nde Fransız edebiyatı danışmanlığı yaptı. 1957'de Fransa'ya döndü.

Diplomatlığa başlamadan önce yayımladığı *Eloges* (1911; Övgüler) gibi şiir kitapları simgeciliğin etkisini taşıyordu, ama Saint-John Perse sonraki şiirlerinde giderek kendine özgü bir üslup geliştirdi. Arı ve kesin diliyle daha çok şairlerin hayranlığını kazanan şiirleri, genellikle zor anlaşılır olduğu için geniş bir okur kitlesine ulaşamadı. Eleştirmenlerin Rimbaud'nun yapıtlarına benzettiği bu şiirlerde hipnoz sırasında yaşananları çağrıştıran bir imgelem egzotik sözcükler ve dua ölçülerıyla dile getirilir. İlk şiir kitapları arasında en ünlüsü, tek bir uzun şiirden oluşan *Anabase'dır* (1924). Sürgünde yazdığı *Exile* (1942; Sürgün), *Vents* (1946; Rüzgârlar), *Amers* (1957; Acılar), *Chronique* (1960; Günlük) ve *Oiseaux* (1962; Kuşlar) gibi şiir kitapları, şairin iç dünyasını yansıtan çok kişisel bir üslubun ürünleridir. Saint-John Perse'in şiirlerini içeren bir derleme Türkçe *Şiirler* (1981) adıyla yayımlanmıştır.

Saint John's, Antigua ve Barbuda'nın başkenti. Adanın kuzeybatı kıyısında yer alır. Bir sayfiye kenti ve adanın başlıca limanıdır. 1968'den önce ancak küçük teknelerin girebildiği liman sonradan derinleştirilerek genişletilmiş ve büyük teknelere hizmet vermeye başlamıştır. Coolidge Havaalanı kentin 10 km kuzeydoğusundadır. Turistik merkezler arasında Anglikan katedrali, Hükümet Konağı, botanik bahçesi ve yakınlardaki James Kalesi'yle Goat Tepesi sayılabilir. St. John Kalesi kasırga, yangın ve depremlerden büyük hasar görmüştür. Nüfus (1982 tah.) 30.000.

Saint John's, Kanada'nın Newfoundland eyaletinin merkezi ve en büyük kenti. Avalon Yarımadasının doğu ucunda, Atlas Okyanusuna açılan çok korunaklı doğal bir limanın dik batı yamacında yer alır. Signal Tepesiyle (150 m) South Side Tepelerinin (186 m) arasındaki Narrows olarak bilinen 420 m'lik bir açıklıktan girilen liman, Panca-ke ve Chain kayalarının arasında 125 m'ye kadar daralır.

Kuzey Amerika'nın en eski ve en doğudaki kentlerinden biri olan Saint John's günüümüzde Newfoundland'ın ekonomi, kültür, ticaret ve sanayi merkezi, büyük bir okyanus limanı ve eyalet balıkçılık filosunun üssüdür. Aynı zamanda Kanada Ulusal Demiryolu'nun ve Trans-Kanada Karayolu'nun doğudaki son durağıdır. Çeşitli sanayi kolları arasında gemi yapımı, balık, morina karaciğeri ve foktan elde edilen yağların işlenmesi, biracılık, sepicilik, giyim eşyası, deniz motorları, boya, madeni donanım ve mobilya üretimi sayılabilir.

Kentteki Katolik (1841) ve Anglikan (1816) katedrallerinin ikisi de Vaftizci Yahya'ya adanmıştır. Newfoundland Müzesi'nde bugün soyulan tükenmiş olan bölge Yerlileri'ne ait yapıtlar sergilenir. Avrupa'dan Amerika Kıtasına yollanan ilk telsiz mesajı 1901'de Signal Tepesinden alınmış, 1919'da kentten havalanan John Alcock ve Arthur Brown Atlas Okyanusunu ilk kez kesintisiz bir uçuşla geçmeyi başarmıştır.

Kentin başlıca yüksek öğretim kuruluşları Memorial Üniversitesi (1925) ve Queen's College'dır (1841). Nüfus (1991) kent, 95.770; metropoliten alan, 171.859.

Saint John's College, ABD'nin Maryland eyaletindeki Annapolis'te karma özel yükseköğretim kurumu. Beşeri bilimler alanında *Great Books of the Western World*'ü (1952, 54 cilt; Batı'nın Büyük Yapıtları) temel alır. 1784'te Episkopal Kilise'nin kurduğu okulun geçmişi King William Oku-

lu'na (1696) dayanır. 1937'ye değin beşeri bilimlerde klasik bir öğretim vermiş, bu tarihte Chicago Üniversitesi rektörü Robert M. Hutchins'in(*) önerilerine uyarak yeni bir müfredat programı benimsemiştir. 1938'de Hutchins'in yönetim kurulu başkanı olduğu okulda seçmeli ders yoktur. Felsefe, matematik, edebiyat, siyaset kuramı, ilahiyat, bilim ve tarih konularını kapsayan *Great Books*, seminerlerde öğretmen yardımıyla incelenir. Programı dil ve laboratuvar çalışmaları ile konuk konuşmacıların verdikleri konferansları da kapsayan okulun New Mexico eyaletindeki Santa Fe'de de bir kampüsü vardır.

Saint Joseph, SAINT JOE olarak da bilinir, ABD'de, Missouri eyaletinin kuzeybatısındaki Buchanan ilinin (county) merkezi (1846) kent. Missouri Irmağının kıyısında Kansas kentinin 45 km kuzeyinde yer alır. St. Louis'den gelen Joseph Robidoux adlı Fransız asıllı Kanadalı bir kürk avcısı 1826'da bugün kentin bulunduğu yerde bir ticaret merkezi kurdu. 1836'da yöre Yerlilerinden yaklaşık 800 bin hektarlık bir arazinin satın alınmasından sonra bölgeye yoğun göçler başladı. 1843'te kentin planlanmasını yapan Robidoux buraya kendi koruyucu azizinin adını verdi. Saint Joseph California'daki altına hücum sırasında (1849) buharlı gemilerin üssü ve batıya giden trenlerin ikmal merkezi olarak hızla gelişti. Bugün kentin başlıca sanayi ürünleri inşaat çeliği, kimyasal maddeler, makine ve giyim eşyasıdır.

St. Joseph Müzesi Amerikan Yerlilerinin yapıtlarından oluşan ilginç bir koleksiyona sahiptir. Pigeon Hill Yabanıl Yaşamı Koruma Alanı'yla Lewis and Clark Eyalet Parkı yakınlardadır. Missouri Batı Eyalet Yüksek-Okulu'nun (1915) merkezi Saint Joseph'tedir. Nüfus (1990) 71.852; metropoliten alan, 83.083.

Saint Joseph Lisesi, tam adı ÖZEL SAINT JOSEPH FRANSIZ LİSESİ, İstanbul'da Fransızca öğretim yapan ve karma eğitim veren özel ortaöğretim kurumu. 1857'de Beyoğlu'nda Pensionnat Saint Joseph adıyla dil ve ticaret konularında öğretime başladı. 1870'te Kadıköy'de Bahariye'de bugün bulunduğu yere taşındı. I. Dünya Savaşı'nda kapatılan ve binası Yüksek Eğitim Enstitüsü olarak kullanılan okul 1921'de yeniden açıldı. İlk bölümü Tevhid-i Tedrisat Kanunu'yla kaldırıldı. Daha sonra yatılı bölümü de kaldırılan okulun öğretim süresi, iki yılı hazırlık olmak üzere toplam sekiz yıldır. Türkçe okutulması zorunlu olan dersler dışında eğitim Fransızcadır.

Saint-Just, Louis (-Antoine-Léon) de (d. 25 Ağustos 1767, Decize - ö. 28 Temmuz 1794, Paris, Fransa), Fransız Devrimi'

Louis de Saint-Just, Christophe Guérin'in tobaşır çiziminden yapılmış bir portre, 1793
Bibliothèque Nationale, Paris

nin(*) ideologlarından ve Terör Dönemi'nin (1793-94) önderlerinden. Thermidor Ayaklanması sırasında yakalanarak giyotinle idam edilmiştir.

1787'de kâtip olarak Soissons savcısının yanına girdi. Aynı dönemde Reims'de hukuk öğrenimine başladı ve Nisan 1788'de hukuk diploması aldı. 1789'da imzasız olarak yayımladığı, siyasal çağrışımları olan *Organ* adlı epik şiir kitabı çok geçmeden yetkililer tarafından toplatıldı.

Fransız Devrimi'nin başlamasının ardından temmuz sonunda doğduğu kasabaya döndü. Bu sırada taşra kentleri de Paris gibi ayaklanmalarla çalkalanıyor, her yerde kendiliğinden milis ya da ulusal muhafız birimleri oluşuyordu. Blérancourt'da örgütlenen ulusal muhafız biriminin komutanlığını üstlenen Saint-Just, Bastille'in ele geçirilişinin yıldönümü kutlamalarına katılmak üzere 14 Temmuz 1790'da Paris'e gitti. Dönüşünde seçildiği Blérancourt belediye meclisi üyeliği sırasında yürüttüğü çalışmalarla adını Blérancourt dışına da duyurmayı başardı ve bir sonraki Ulusal Meclis seçimleri için enerjik ve yetenekli bir aday olarak görülmeye başladı. Yoksulların ve köylülerin davalarına hizmet etmek için sabırsızlanan Saint-Just, devrimin insanların yalnızca yan yana değil, birlikte yaşayacağı, doğa yasalarına dayalı yeni bir toplum yaratma hedefine yönelmesi gerektiği görüşündeydi. 1791'de yayımladığı *Esprit de la Révolution et de la Constitution de France*'ta (Devrimin ve Fransa Anayasası'nın Ruhu) meclisin ana hatlarını çizdiği anayasanın bir ilk adım olarak kabul edilebileceğini, ama Fransızların henüz özgür ve egemen olmadıklarını savundu.

Saint-Just'ün Eylül 1792'de seçildiği Konvansiyon kralın devrilmesi ve Fransa'nın işgali sonucu ortaya çıkan bunalımı çözmek gibi oldukça güç bir görevle karşı karşıyaydı. Cumhuriyetçi ilkeleri inatla savunan Saint-Just, kısa sürede Konvansiyon'da Robespierre'le(*) birlikte radikal kanadın önderlerinden biri durumuna geldi. Mali, ekonomik ve askeri konularda önemli sorumluluklar üstlendi ve Mayıs 1793 başlarında fiilen ülke yönetimini üstlenmiş olan Kamu Güvenliği Komitesi'ne girdi. Radikal devrimci Hébertistlerle sağ kanat Dantoncuların tasfiyesinde önemli rol oynadıktan sonra 1794 başında Robespierre'in yerine Konvansiyon başkanlığına seçildi.

Saint-Just'ün başkanlığındaki Konvansiyon'un devrim düşmanlarının mal varlıklarına el koyularak yoksul halka dağıtılması yolundaki kararı (bak. Ventôse Kararları) Fransız Devrimi'nin en devrimci yasası oldu. Öte yandan Avusturya Felemenki (bugün Belçika) sınırındaki Fleurus'de Avusturyalılar karşısında kazanılan zafer (26 Haziran 1794) Koalisyon güçlerine karşı yürütülen savaş Fransa'nın lehine çevirdi. Saint-Just aynı dönemde hazırlanmasına katkıda bulunduğu yasalarda çok daha köktenci öneriler içeren komünal ve eşitlikçi bir toplumun kuramsal temellerini ortaya koyduğu *Fragments sur les institutions républicaines*'i (ö.s. 1800; Cumhuriyetçi Kurumlar Üzerine Görüşler) kaleme aldı.

Robespierre'in iktidardan düşürüldüğü 27 Temmuz 1794'te yakalanan Saint-Just, Robespierre ve yandaşlarıyla birlikte ertesi gün giyotine gönderildi.

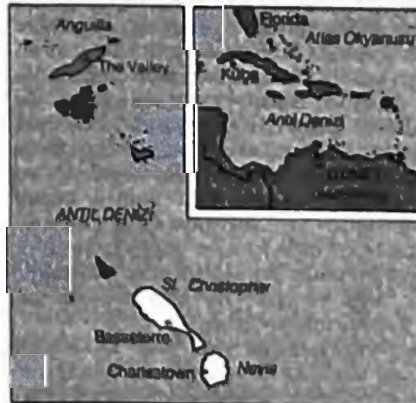
Çağdaşlarının çoğunun kibirli ve acımasız bir terörcü olarak nitelediği Saint-Just özellikle sonraki kuşaklar tarafından demokrasiye bağlılığını yaşamıyla ödemiş dürüst bir yurtsever olarak yüceltilmiştir. Bazı yazıları Türkçede *Devrimle Gelen* (1977) adıyla yayımlanmıştır.

Saint Kitts ve Nevis, resmi adı SAINT KITTs VE NEVIS FEDERASYONU, İngilizce FEDERATION OF SAINT KITTs AND NEVIS. SAINT CHRISTOPHER VE NEVIS olarak da bilinir, Antil Denizi'nin kuzeydoğu kesiminde, iki adadan oluşan ülke. Küçük Antiller'deki Rüzgâr-altı Adalarını oluşturan ada gruplarından biridir. Saint Kitts (Christopher) ve Nevis adalarını kapsar. Kuzeyinde Anguilla, doğusunda Antigua ve güneyinde Montserrat adaları yer alır. Toplam yüzölçümü 261 km²'dir. Başkenti Saint Kitts Adasındaki Basseterre, 1992 tahmini nüfusu 43.100'dür.

Doğal yapı. Saint Kitts ve Nevis, fiziki coğrafya bakımından, volkanik bir dağ zincirinin parçasını oluşturur. Bu dağ zinciri adaların orta kesimine egemen konumdadır. Kabaca oval biçimdeki Saint Kitts Adası'nın uzunluğu 37 km, genişliği ise 8 km'dir. Bir uçtan bir uca dağlarla kaplı olan adayı boylamasına kesen dağlar en yüksek noktasına kuzeydeki Liamuiga Dağında (1.155 m) ulaşır. Saint Kitts Adası güneydoğusundaki Nevis'ten 3,2 km genişliğindeki Narrows Boğazıyla ayrılır. Çevresinde mercan resifleri bulunan daire biçimindeki Nevis Adası 93 km²'lik bir alanı kaplar. Adanın büyük bölümünü kaplayan Nevis Doruğunun (985 m) kuzeyinde Lily Dağı (309 m), güneyinde ise Saddle Tepesi (381 m) yer alır. Alize rüzgârlarının etki alanı içinde yer alan Saint Kitts ve Nevis adalarının, doğudaki adalara göre daha serin bir iklimi vardır. Yıllık ortalama sıcaklık 26°C'dir. Ortalama yıllık yağış miktarı Saint Kitts'de 1.372 mm, Nevis'te ise 1.220 mm'dir. Bununla birlikte, yağış yüksekliğe göre farklılıklar gösterir; dağlık bölgeler alçak kesimlerden daha çok yağış alır. Adalarda zaman zaman büyük zararlara yol açan kasırgalar görülür.

Nüfus. Ülke halkının büyük bölümü adalara köle olarak getirilmiş Siyah Afrikalıların soyundan gelir. Adalarda ayrıca küçük bir Mulatto (Afrikalı-Avrupalı melezi) topluluğu ile az sayıda Avrupalı ve Asyalı yaşar. Nüfusun büyük bölümünü Protestanlar oluşturur; az sayıda Katolik ve Bahai de vardır. Resmi ve yaygın dil İngilizcedir. Nüfus yoğunluğu (1992) kilometrekarede 160 kişidir. Başlıca yerleşmeler nüfusu 1985'te 18.500 olan başkent Basseterre ile Nevis Adasındaki 1.700 nüfuslu Charlestown'dır. 1989'da yıllık doğum oranı binde 22,5, ölüm oranı binde 11, nüfus artış hızı ise binde 11,5 olmuştur.

Ekonomi. Saint Kitts ve Nevis Federasyonu'nda, sömürge döneminden beri ekonominin temelini şeker oluşturmıştır. Hükümet, ülkenin şeker bağımlılığını azaltmak için çeşitli önlemler almışsa da fazla başarılı olamamıştır. Adalarda meyve ve sebze yetiştiriciliği ile hayvancılığın geliştirilmesine çalışılmaktadır.

Saint Kitts ve Nevis Federasyonu

Başlıca sanayi dalları şeker işleme ile elektronik eşya, giyim eşyası ve meşrubat üretimidir. İhracat gelirlerinin yüzde 65'ini şeker oluşturur. Öteki ihraç ürünleri arasında melas, giysi, ayakkabı, elektrikli makine ve meşrubat sayılabilir. İthal ürünlerinin başında gıda maddeleri, yakıt, kimyasal madde, makine, metal ürünleri ve yapı malzemesi gelir. 1990 verilerine göre ülkenin gayri safi milli hasılası (GSMH) 70 milyon ABD Doları, kişi başına düşen milli gelir ise 3.330 ABD Doları'dır. Saint Kitts ve Nevis'in ticaret yaptığı ülkelerin başında ABD, Birleşik Krallık, Trinidad ve Tobago, Porto Riko, Hollanda Antilleri ile Kanada gelir.

Gelişmiş bir ulaşım ağına sahip olan adalarda karayollarının uzunluğu (1990) 300 km'yi bulur. Başkent Basseterre yakınlarında ve Nevis'te iki havalimanı vardır. Ülkenin başlıca limanı olan Basseterre 1981'de inşa edilen ek tesislerle genişletilmiştir. Ülkedeki tek demiryolu şeker taşımacılığında kullanılan 36 km'lik bir hattan oluşur.

Yönetişel ve toplumsal koşullar. Saint Kitts ve Nevis Federasyonu, Uluslar Topluluğu'na üye bağımsız bir ülkedir. Devlet başkanı bir genel vali tarafından temsil edilen İngiltere hükümdarıdır. Ülkenin yasa organı olan Ulusal Meclis üyelerinin bir bölümü seçimle, bir bölümü de atamayla işbaşına gelir. Ulusal Meclis'teki sandalyelerin en az üçte birine sahip olan Nevis Adası ayrıca kendi yasama organına ve federal yapı içinde belli bir özerkliğe sahiptir. Ülke anayasasında, Nevis Adası'nın federasyondan ayrılma hakkına sahip bulunduğu belirtilmiştir.

Köleliğin kaldırıldığı 1838'den beri Saint Kitts'te yaşayan çiftçilerin yaşam koşullarında önemli bir değişiklik olmamıştır. Toprakların büyük bölümü bugün de plantasyon sahiplerinin elindedir. Bu durum toprak sahibi olmak isteyenlerin komşu adalara göç etmesine yol açmıştır. Ülkedeki başlıca sorunlar işsizlik ve konut yetersizliğidir. Sağlık hizmetleri yeterli düzeydedir. Eğitim, 5-16 yaş arasında zorunlu ve parasızdır. Nüfusun yaklaşık yüzde 90'ı (1985) okuryazardır.

Tarih. 1493'te Kristof Kolomb bölgeye geldiğinde, adalarda bölgenin yerli halkı olan Aravakları bölgeden sürmüş olan Karipeler yaşıyordu. Kolomb adaya kendi koruyucu azizi olan Christopher'ın adını verdi. Bu ad, 1623'te İngiltere'den gelerek adaya yerleşen göçmenler tarafından St. Kitts biçiminde kısaltıldı. Nevis adı ise Kolomb'un bu adanın doruğundaki bulutları kara benzeterek adaya verdiği *Las Nieves* (karlar) adının bozulmuş biçimidir.

1627'de Saint Kitts'e Fransızlar, ertesi yıl da Nevis'e İngilizler yerleşti. İngiltere ile Fransa arasında 17. yüzyılda başlayan rekabet 100 yıldan fazla sürdü. Saint Kitts, İngiltere'nin 1782'de Brimstone Hill'de Fransızları kesin bir yenilgiye uğratmasından sonra İngilizlerin eline geçti. 1783'teki Versailles Antlaşması ile her iki ada da resmen İngiltere'ye bırakıldı.

Adalar, 1882'de yakındaki Anguilla Adası ile birlikte tek yönetim altında birleştirildi. 1958'de Batı Hint Adaları Federasyonu'na bağlandı ve bu statüsünü 1967'de federasyonun dağılmasına değin korudu. 27 Şubat 1967'de İngiltere'ye bağlı Saint Christopher-Nevis-Anguilla Devleti oluşturuldu. Saint Kitts bu dönemde savunma ve dışişleri konusunda İngiltere'ye bağlı olmakla bir-

likte içişlerinde belirli bir özerklik elde etti. Temmuz 1967'de Anguilla bağımsızlık ilan edince İngiltere duruma müdahale ederek Temmuz 1971'de çıkarılan bir yasa ile bu adayı doğrudan kendine bağladı. Anguilla'nın Saint Kitts ve Nevis ile olan bağlantısı 1980'de resmen sona erdi. 1982'de adaların statüsünü karara bağlamak için Londra'da bir konferans toplandı. Adalar 19 Eylül 1983'te bağımsızlıklarını kazanarak Saint Christopher ve Nevis Federasyonu adını aldılar. Adaların resmi adı 1988'de Saint Kitts ve Nevis Federasyonu olarak değiştirildiyse de Saint Christopher ve Nevis adı da resmi kayıtlarda yer almayı sürdürdü.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için bak. ANAYILLIK.

Saint Laurent, Louis (Stephen) (d. 1 Şubat 1882, Compton, Québec - ö. 25 Temmuz 1973, Québec, Kanada), Kanadalı devlet adamı ve hukukçu. 1948-57 arasında başbakanlık yapmıştır.

1905'te baroya kabul edildi. 1914'te Québec'teki Laval Üniversitesi'nde hukuk dersleri vermeye başladı. 1941'de Başbakan W.L. Mackenzie King'in önerisiyle siyasete atıldı.

1942-57 arasında yapılan bütün seçimlerde Liberal Parti'den Kanada Avam Kamarası'na seçildi. Başbakan King tarafından sırasıyla adalet bakanlığına, başsavcılığa, dışişleri bakan vekilliğine (1945) ve dışişleri bakanlığına (1946) atandı. 1945'te San Francisco'da yapılan Birleşmiş Milletler Uluslararası Örgütlenme Konferansı'na Kanada heyetinin başkan yardımcısı, 1946-47 yıllarında Londra ve New York kentinde toplanan Birleşmiş Milletler Genel Kurul oturumlarına ise heyet başkanı olarak katıldı.

1948'de Liberal Parti başkanlığını kabul ederek King'in yerine başbakan oldu. Bu görevi sırasında Newfoundland Kanada Dominyonu'na katıldı (1949), Kanada hükümeti BM'nin Kore'ye (1950-53) ve Süveyş'e (1956) yaptığı müdahaleleri destekledi ve Hindistan ve Pakistan'ın Uluslar Topluluğu üyesi olarak kalmalarında etkili oldu. Saint Laurent ayrıca eyaletler arası gelir dağılımını düzeltmeye, sosyal güvenlik hizmetlerini ve üniversite eğitimi yaygınlaştırma, sanat ve edebiyat etkinliklerini geliştirme yönelik çabalarıyla ülkenin birliğini güçlendirmeye ve kalkınma sürecini hızlandırmaya çalıştı. 1949 ve 1953 genel seçimlerinde partisine kazandırdığı büyük zaferlere karşın, 1957'de Liberaller az farkla yenilgiye uğradı. Seçimleri kazanmasına karşın başbakanlıktan istifa eden Saint Laurent'ın yerini muhalefet lideri Lester B. Pearson aldı. 1960'ta siyasetten çekilen Saint Laurent avukatlık mesleğine döndü.

Saint-Laurent, Yves(-Mathieu) (d. 1 Ağustos 1936, Oran, Cezayir), Fransız moda tasarımcısı. Deri ve kürk çokça kullanması ve kadın giyiminde pantolonu yaygınlaştırmasıyla ünlüdür.

Başarılı bir Fransız avukatın oğluydu. Orta öğreniminden sonra tiyatro kostümü ve kadın giyimi tasarımı meslek edinmek üzere Paris'e gitti. On yedi yaşındayken bazı tasarımlarını gören Christian Dior tarafından işe alındı.

1957'de Dior ölünce, Saint-Laurent Dior Modaevi'nin başına getirildi. "Küçük kız" görünümüyle A-çizgisi silüetini sürdürürken bir yandan daha incelikli uzun etekleri ve 1959'da da çok kısa etekleri ortaya attı.

1960'ta balıkçı yakalı kazaklarla kürk kenarlı, siyah deri ceketleri tasarlayarak "şık beatnik" görünümünü yarattı.

1960'ta Fransız ordusuna alınınca ruhsal bir çöküntü yaşadı. Dior Modaevi'ndeki görevini de tasarımcı Marc Bohan devraldı. 1962'de ise Saint-Laurent kendi modaevini açarak kısa sürede Paris'in en etkili tasarımcılarından biri oldu. Kadın giyiminde pantolonu her yerde giyilebilecek hale getirdi. 1960'ların sonlarında metalik ve saydam kumaşlara ağırlık verdi. 1970'lerde girişimlerini tasarımın yanı sıra hazır giyim, aksesuar yatak takımları ve koku üretimi ile erkek giyimini de içerecek biçimde genişletti.

Saint Lawrence Irmağı, Kuzey Amerika'nın doğu kesiminde, Kanada'nın ikinci uzun ırmağı. Minnesota'daki (ABD) St. Louis Irmağı kaynağından Newfoundland ile Kanada anakarası arasındaki Cabot Boğazına kadar uzanan büyük su sisteminin (4.000 km) bir bölümünü oluşturur. Ontario Gölünün doğu çıkışından başlar ve St. Lawrence Körfezine kadar 1.287 km boyunca akar. Ontario Gölü ile Cornwall kenti arasındaki yukarı çığır, ABD-Kanada sınırını çizer.

Geniş bir tektonik çöküntü alanında akan ırmak, büyük bölümünde bir haliç niteliğini taşır. Ortalama genişliği yukarı ve orta çığırlarında 2 km, aşağı çığırında 16 km, ağzında ise 145 km'dir. Ortalama debisi 14.000 m³/sn'dir. Yaklaşık 1.424.000 km²'lik bir alanı kaplayan su toplama havzası altı bölgeye ayrılır: ABD-Kanada sınırındaki iivintiler bölgesi, Québec Basses Terres, yukarı haliç, orta haliç, aşağı haliç ve kıyı haliç. Sistemin başlıca kolları Ottawa, Saguenay, Richelieu ve Manicouagan ırmaklarıdır. Bunların hepsi Kanada'dadır.

Kanada'nın başlıca tarım ve sanayi bölgesi olan St. Lawrence Vadisi mandıra ürünleri, kâğıt fabrikaları, tahıl, meyve ve kerestesiyile ünlüdür. İrmak üzerindeki hidroelektrik santraller ağı, bölgenin ekonomik gelişmesini daha da hızlandırmıştır. Atlas Okyanusunu St. Lawrence Suyolu üzerinden Büyük Göllere bağlayan ırmağın kıyısındaki önemli kentler Montreal, Québec, Kingston ve Ogdensburg'tur.

Saint Lawrence Körfezi, Kanada'nın doğu kıyısında, St. Lawrence Irmağı ağzında yaklaşık 155.000 km²'lik bir alanı kaplayan körfez. Kuzey Amerika'nın iç kesimlerine girişi sağlayan bir geçit niteliğindedir. Sınırları batıda Anticosti Adasına yakın St. Lawrence Irmağı ağzındaki kıyı haliç, kuzeyde Newfoundland ile anakara arasındaki Belle Adası Boğazı, güneyde de Newfoundland'ı Nova Scotia Yarımadasından ayıran Cabot Boğazı olarak kabul edilebilir.

Apalaş Dağlarının kuzey bölümü ile Kanada Kalkanının güney bölümünün sular altında kalmış kesimlerinden oluşan körfez tabanında bir dizi yüzey şekli yer alır. Güneydoğu yönünde uzanan Mingan Geçidi ve St. Lawrence Kanalı ile güneybatı yönünde uzanan Eskimo Kanalı tabanın üçte birini kaplar. Acadia Platformu Gaspé Yarımadası ile Breton Burnu arasında geniş bir yarımadaire çizer. Bu kesimde Chaleurs Oluğu gibi çöküntüler, Bradele Sığılığı ve Northumberland Boğazı gibi sığıklar ve Prens Edward Adası gibi süstü yüzey şekilleri vardır. St. Lawrence Oluğu ekسينinin uzak kenarında kuzeye doğru uzanan üç platform bulunur. Bu platformlar üstündeki resifler, buz ve sisin de etkisiyle sık sık deniz kazalarına yol açar.

Körfez yağmurların yanı sıra üç büyük "giriş"ten beslenir. St. Lawrence Irmağının kıyı haliç, körfeze saniyede yaklaşık 14.000 m³ tatlı su, suların çekilme zamanında daha büyük miktarda deniz suyu, kış aylarında da

buz kütleleri taşır. Belle Adası Boğazından sıcaklıkları -1,6°C-11°C arasında, tuzluluk oranları ise binde 27,2-34,5 arasında değişen yediden fazla farklı su türü gelir. Cabot Boğazından ise Atlas Okyanusu ve Kuzey Buz Denizi suları geçer. Su ve buzların büyük bölümü körfezi gene bu yolla terk eder.

Körfezdeki ana akıntı, platformları kuzeybatıdan kucaklayarak halice giren, saatın tersi yönündeki çevresel akıntıdır. Monts Burnuna kadar içeriye sokulan bu akıntı; Québec kentinin 160 km yukarısında, Saguenay Irmağının St. Lawrence'a döküldüğü noktaya kadar ulaşır. Körfezde ise Gaspé Akıntısı adını alarak Honguedo ve Cabot boğazları arasında üç kol biçiminde devam eder.

Akıntı ve zayıf gelgit nedeniyle körfezin suları karışır ve belirgin bir katmanlaşma görülür. Körfezin ortasında üç katman bulunur: Sıcaklığı 3,5°C, tuzluluk oranı binde 33,5 olan dip katmanı, sıcaklığı 0,5°C, tuzluluk oranı binde 32,5 olan 50 m derinlikteki ara katman, daha az tuzlu olan ve sıcaklığı mevsimlere göre büyük farklılıklar gösteren yüzey katmanı. Yüzen buz parçaları körfezin en önemli özelliklerinden biridir.

Saint Lawrence Suyolu, Atlas Okyanusundan Büyük Göllerin batı ucuna kadar uzanan su yolu. ABD ve Kanada hükümetlerince ortaklaşa yapılan kanalın inşaat çalışmaları Ağustos 1954'te başladı ve Nisan 1959'da tamamlandı. Saint Lawrence Suyolu, doğal su yollarından, kanal-havuzlardan ve 3.769 km boyunca uzanan kanallardan oluşan bir bütündür. St. Lawrence sistemi, Büyük Göllerle birlikte 15.200 km uzunluğunda bir su yolu oluşturur.

Saint Lawrence Suyolunun kıyısında 12'si Kanada'da, 66'sı da ABD'de olmak üzere toplam 78 liman vardır. Bu yoldan taşınan malların başında tahıl, demir cevheri ve kömür gelir. Saint Lawrence Suyolu nisan başlarından aralık ortalarına değin, yaklaşık 250 gün ulaşma elverişlidir.

Saint-Léon, Arthur, tam adı CHARLES-VICTOR-ARTHUR MICHEL SAINT-LÉON (d. 17 Eylül 1821, Paris - ö. 2 Eylül 1870, Paris, Fransa), Fransız dansçı, koreograf ve kemancı. Bale klasiklerinden *Coppélia*'nin koreografisiyle tanınır.

On dört yaşındayken dans ediyor ve keman çalıyordu. 1838-59 arasında Avrupa'yı dolaşarak Marie Taglioni, Carlotta Grisi,

Saint-Léon La Esmeralda'da, J. Brandard'ın bir taş baskısı, 1844
Victoria and Albert Museum, Londra

Lucile Grahn ve Fanny Cerrito gibi balerinlerle dans etti. 1845'te evlendiği Cerrito'nun Paris Operası'ndaki ilk gösterisi için *La Fille de Marbre* (1847; Mermer Kız) balesinin koreografisini hazırladı. Bu ilk balesindeki başarısının ardından, Paris Operası'nda birçok çalışmasını daha sundu; bunlar-

dan *Le Violon du diable*'da (Şeytan'ın Kemani) dans etti ve keman çaldı. 1859-69 arasında Rusya'da, önce Petersburg Çarlık Tiyatrosu'nda, ardından da Moskova'da bale yönetmenliği yaptı; ayrıca birçok bale yapıtına dansçı ve kemancı olarak katıldı. Rus folkloruna dayalı ilk bale olan ve günümüzde de Rus bale repertuarındaki yerini koruyan *Konyok-gorbutok*'un (1864; gözden geçirilmiş biçimi 1960; Kambur At) danslarını hazırladı. Bütün Avrupa ülkelerinde baleler sahneledikten sonra Paris'e dönerek Paris Operası bale topluluğunun yönetmenliğini üstlendi. Orada en ünlü balesi olan *Coppélia*'yı (1870) sahneledi.

Saint-Léon bir dansyazım sistemi geliştirerek bunu *La Sténochoreographie ou Art d'écrire promptement la danse* (1852; Stenokoreografi ya da Çabuk Dansyazım Sanatı) adlı kitabında yayımladı. Bu sistemden kodları 1970'lerde, hem Paris Opera Balesi'nden Pierre Lacotte, hem de dünyaca ünlü dansyazım otoritesi Ann Hutchinson tarafından çözüldü. Böylece başta *La Vivandière*'den danslar olmak üzere Saint-Léon ile Cerrito'nun ilk baleleri aynı biçimde yeniden sahnelebildi.

Saint Louis, ABD'de, Missouri eyaletinin ortadoğusundaki St. Louis iline (county) bitişik özerk kent. Illinois eyaletindeki East St. Louis'in karşısında, Mississippi Irmağı'nın kıyısında, bu ırmağın Missouri'yle birleştiği noktanın 16 km aşağısında yer alır. Eyaletin en büyük kenti olan Saint Louis, 1876'da yönetsel özerkliğe kavuşmuş ve bu tarihten sonra sınırları değişmemiştir. Yüzölçümü 13.830 km² olan Saint Louis metropoliten alanı 200'den fazla belediyeyi kapsar.

1764'te New Orleanslı Pierre Laclède Liquest tarafından bir kürk ticareti merkezi olarak kuruldu. Sonradan Auguste Chouteau tarafından köy biçiminde örgütlenerek Fransa kralı IX. Louis'in (Aziz) adını aldı. 1770'te İspanya'ya bağlanan kent bir süre sonra Fransa'ya geri verildi. 1803'te ABD'ye geçti. 1805'te Louisiana Toprakları'nın, 1812'de ise Missouri Toprakları'nın yönetim merkezi oldu ve Missouri'nin eyalet statüsü kazandığı 1821'e değin bu konumunu korudu. Batı'ya göç hareketi sırasında önemli bir karayolu kavşağı ve ikmal merkezi durumuna geldi.

Saint Louis buharlı gemi ulaşımının geliştiği ve demiryolunun kente ulaştığı 1850'lerden bu yana önemli bir taşımacılık merkezi ve limandır. Kapsamı büyük ölçüde çeşitlenmiş olan kent ekonomisinde çevreden çıkarılan magnezyum, alüminyum, bakır, kurşun, çinko, demir gibi madenler önem taşır. Başlıca sanayi ürünleri bira, işlenmiş gıda, uçak, otomobil, ayakkabı, kimyasal maddeler, vagon, dokuma ve elektronik parçalarıdır.

Metropoliten alanda çeşitli üniversiteler ve yüksekokullar bulunur. Vatikan Kütüphanesi'ndeki kitap ve belgelerin mikrofilmlerini korumak üzere kurulan XII. Pius Kütüphanesi St. Louis Üniversitesi'ndedir (1818). Washington Üniversitesi 1853'te, St. Louis Eczacılık Okulu 1864'te, Missouri Üniversitesi'nin St. Louis kampusu ise 1963'te kurulmuştur.

St. Louis Senfoni Orkestrası (1880) ABD'deki en eski orkestralardan biridir. Forest Park, kente uluslararası ün kazandıran 1904 St. Louis Dünya Fuarı'nın kurulduğu yerdir. Kentin ilginç yapılarının başında Bizans üslubundaki St. Louis Katedrali (1831-34) ve dünyanın ilk çelik makaslı köprüsü olan Eads Köprüsü (1874) gelir. Jefferson Kışlası Tarihsel Parkı 19 km güneydedir. Cardinals beyzbol ve futbol takımlarının merkezi St.

Louis'dedir. Nüfus (1990) kent. 396.685; metropoliten alan, 2.444.099.

Saint-Louis, Volof dilinde NDAR. Senegal'de, Sénégal Irmağının ağzının yakınlarında ada, kent ve liman; Dakar'ın kuzeydoğusunda bir demiryolu durağıdır. Anakaraya bir kıstakla bağlıdır. Avrupalıların Batı Afrika kıyılarında kurdukları (1659) en eski kent olan Saint-Louis, uzun yıllar Fransız Batı Afrikası'na bağlı Moritanya ve Senegal'in yönetim merkezi olarak kullanıldı. Ama daha iyi bir limana sahip olan Dakar'ın kurulması, iki kenti birleştiren bir demiryolunun yapımı, Fransız Batı Afrikası'nın yönetim merkezinin Dakar'a taşınması ve Dakar-Nijer demiryolunun tamamlanması kentin önemini yitirmesine yol açtı. Günümüzde Sene-gal Vadisinde yapılan ticaret için bir aktarma noktası ve balıkçılık merkezidir. Nüfus (1992 tah.) 125.717.

Saint Louis Hayvanat Bahçesi, ABD'nin St. Louis kentinde, gelecekteki bilimsel araştırmalar için ölü hayvan dokularını saklayan bir doku bankasını da içeren hayvanat bahçesi. 1904 St. Louis Dünya Fuarı'nın kurulduğu yerde 1913'te açılan ve 33 hektarlık bir alanı kaplayan Saint Louis Hayvanat Bahçesi, yerel bir zooloji derneğinin de katkısıyla belediye tarafından işletilmektedir. Benzerlerinin en büyüklerinden biri olan kuşhanesinde serbestçe uçabilen 125 dolayında iri kuş vardır. Ayrıca içindeki göllerde 90 türden yaklaşık 450 su kuşu bannır. Sürüngenlere ve amfibyumlara ayrılmış bölüm, hayvanların coğrafi dağılımlarını gözetilerek düzenlenmiştir. Memeliler doğal koyalara benzetilmiş beton bölmelerle çevrili alanlarda sergilenir.

Saint Louis Post-Dispatch, ABD'nin Missouri eyaletindeki St. Louis'de yayımlanan günlük gazete. Ülkenin en saygın gazetelerinden biridir.

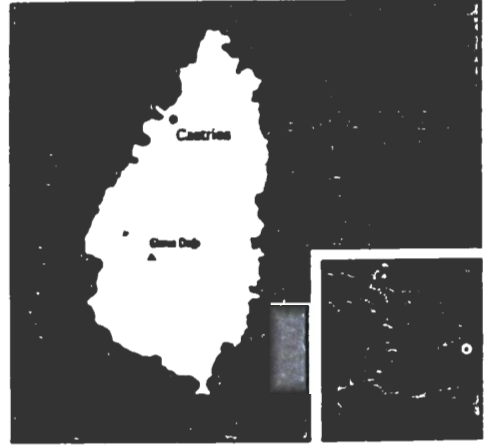
Gazete 1878'de iflas halindeki *St. Louis Dispatch*'i satın alarak A. Dillon'un yayımladığı *St. Louis Post*'la birleşen Joseph Pulitzer tarafından kuruldu. Pulitzer ilk günden başlayarak liberal ve bağımsız bir politika izledi ve devlet dairelerindeki yozlaşmaya karşı kesin tavır aldı. Kısaca *P-D* adıyla anılan gazete, yurttaşlık haklarıyla ilgili kampanyalar ve çarpıcı haberleriyle geniş bir okur kitlesi kazandı. 1881'e gelindiğinde tirajı 22 bini bulmuş ve kentin en büyük akşam gazetesi olmuştu.

1906'da gazetede çalışmaya başlayan Joseph Pulitzer II, 1911'de babasının ölümü üzerine yönetimi üstlendi. 1955'te ise onun yerine Joseph Pulitzer III geçti. Gazete özellikle Pulitzer II döneminde dış habercilikte önemli bir atılım gerçekleştirdi. Bunu öbür gazetelerin çoğu gibi yabancı başkentlerde sürekli bürolar açarak değil, haber kaynaklarına muhabirler ya da ekipler göndererek başardı. İç haberlerde doğruluğa ve açık seçik yorumlara ağırlık verdi. Makale ve başyazılarında azınlık haklarını destekledi ve toplumsal sorunları düzeltmeye yönelik kampanyalar yürüttü. Kuruluş ilkesi olan bağımsızlığa her zaman sadık kalan gazete, liberal bir yaklaşımla bazen Demokratları, bazen de Cumhuriyetçileri destekledi.

Saint Lucia, Antil Denizinin doğu kesiminde, Küçük Antiller'de ada ülkesi. Martinik'in yaklaşık 39 km güneyinde ve St. Vincent'in 34 km kuzeydoğusunda yer alır. 616 km²'lik yüzölçümüyle Rüzgârlı Adalarının ikinci büyük adasıdır. Başkenti ve başlıca limanı kuzeybatı kıyısındaki Castries'tir. 1992 tahmini nüfusu 135.000'dir.

Doğal yapı. Komşu adalar gibi volkanik kökenli bir ada olan St. Lucia'nın güneybatı kesiminde Qualibou Yanardağı yer alır. En son 1766'da püskürmesine karşın buhar ve gaz çıkarmayı sürdüren Qualibou adanın başlıca turistik yerlerinden biridir. Kuzey-güney doğrultusunda uzanan ormanlık dağlar, Gimie Dağında 959 m'ye ulaşır. Bu dağlardan birçok ırmak doğar. Adanın güneybatısında olağanüstü güzellikte bir koyun çevresinde Gros (798 m) ve Petit Piton (750 m) adlı volkanik koniler yükselir. Tropik bir iklimin hüküm sürdüğü St. Lucia'da sıcaklık yüksekliğe göre değişiklik gösterir. Kıyılarda 1.300 mm dolaylarında olan yıllık ortalama yağış miktarı iç kesimlerde 3.000 mm'ye ulaşır. Ortalama sıcaklık 26°C'dir. St. Lucia Batı Hint Adalarına göre kasırgalardan daha az etkilenir. Eskiden bütün adayı kaplayan yağmur ormanlarına bugün yalnızca yüksek kesimlerde rastlanmaktadır. Ada topraklarının yaklaşık yarısından tarımsal amaçlarla yararlanır.

Nüfus. Ada nüfusunun büyük bölümünü (1985'te yüzde 87) şeker plantasyonlarında çalıştırılmak üzere St. Lucia'ya getirilen Afrikalı kölelerin soyundan gelenler oluşturur. Nüfusun yüzde 9,1'i Mulatto (Avrupalı-Afrikalı karışımı), küçük bir bölümü de Asya ve Avrupa kökenlidir. Halkın çoğunluğu Katoliktir, adada az sayıda Protestan da yaşar. Yaygın ve resmi dil İngilizcedir. Adada ayrıca Fransızca kökenli

Saint Lucia

bir kreol konuşulur. Nüfus, başkent Castries'te toplanmıştır. Öteki Batı Hint Adaları gibi oldukça yoğun bir nüfusa sahip olan St. Lucia'da 1992 verilerine göre kilometrekareye 218,8 kişi düşer. 1990'da doğum oranı binde 23,2, ölüm oranı ise binde 5,6 olmuştur. Çocuk ölüm oranı (1990) binde 17,7'dir.

Ekonomi. St. Lucia'da gelişmekte olan bir serbest piyasa ekonomisi yürürlüktedir. Ekonomi tarım ve turizme dayanır. 1990 verilerine göre ülkenin gayri safi milli hasılası (GSMH) 286 milyon ABD Doları, kişi başına düşen milli gelir ise 1.900 ABD Doları'dır.

Ekili alanların yaklaşık beşte dördü küçük çiftliklerle kaplıdır. Yetiştirilen başlıca tarımsal ürün, ülkenin ihracat gelirlerinin yüzde 5,8'ini (1990) oluşturan muzdur.

İmalat sanayisi tarımsal ürünlerin işlenmesine dayanır. Adada üretilen hindistancevizi yağı, bira, meyve suyu, kâğıt, karton ve tekstilin büyük bölümü ihraç edilir. 1980'lerin başında elektrik donanımı, plastik eşya, hayvan yemi, akü ve sanayi gazları da üretilmeye başlamıştır. Hükümet Vieux

Fort'ta bir serbest bölge, Castries'de de bir sanayi bölgesi kurmuştur. 1975'lerde petrol fiyatlarının artması üzerine Soufrière'de jeotermik enerji elde etmek üzere çalışmalar başlatılmıştır. 1970'lerin sonunda, Cul-de-Sac Koyunda bir petrol arıtma kompleksi kurulmuştur. Toplam 126 milyon kW-sa olan yıllık elektrik üretiminin (1990) tümü termik santrallerden sağlanır. Adanın altıyapı tesisleri 1980'deki "Allen" harikanından büyük zarar görmüştür. Ülkenin başlıca ithal ürünleri gıda maddesi, yakacak, kimyasal madde, çeşitli makineler ve öteki imalat ürünleridir.

Yönetiş ve toplumsal koşullar. St. Lucia, parlamenter demokrasiyle yönetilen, Uluslar Topluluğu'na üye bağımsız bir ülkedir. Devlet başkanı genel valinin temsil ettiği İngiltere hükümdarıdır. Parlamento, 17 üyeli Temsilciler Meclisi ile 11 üyeli Senato'dan oluşur. Temsilciler Meclisi üyeleri beş yılda bir yapılan seçimlerle belirlenir. Senato üyeleri ise genel vali tarafından atanır. Çoğunluk partisnin başı olan başbakan hükümeti yönetir.

Castries'de ve Vieux Fort'ta birer hastane vardır. İlköğretim parasız ve zorunludur. Adada bir teknik yüksekokul ile Batı Hint Adaları Üniversitesi'ne bağlı bir yüksek- okul vardır.

Tarih. St. Lucia'da başlangıçta Karipler tarafından adadan sürülen Aravaklar yaşıyordu. Avrupalılar tarafından 1500'lerde keşfedildiği sanılan adanın adı 1520 tarihli bir Vatikan küresinde Santa Lucia olarak geçer. İngilizler 1605 ve 1638'de adada koloni kurmak için girişimde bulundularsa da başarılı olamadılar. Fransızlar 1650'de adada bir yerleşme kurdular ve 1660'ta Kariblerle bir antlaşma imzaladılar. 1664'ten sonra Fransa ile İngiltere arasındaki savaşlarda birçok kez el değiştiren St. Lucia, 1814'te İngiltere'ye bırakıldı. 1958-62 arasında Batı Hint Adaları Federasyonu'nun bir parçasını oluşturan St. Lucia, 1967'de çıkarılan Batı Hint Adaları Yasası'yla içişlerinde özerklik kazandı. Tam bağımsızlığını ise ancak 29 Şubat 1979'da elde etti. O tarihte iktidarda olan Birleşmiş İşçi Partisi (UWP) bağımsızlığın ardından seçim kararı aldı ve seçimleri St. Lucia İşçi Partisi (SLP) kazandı. 1982'de yeniden UWP başa geçti. 1980'deki "Allen" harikası 6 bin kişiyi evsiz bıraktı ve muz ürününün neredeyse tümünü yok ederek ülke ekonomisine büyük bir darbe indirdi. UWP 1987 ve 1992'deki seçimleri de kazanarak iktidarı sürdürdü.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için bak. ANAYILLIK.

Saint-Malo, Fransa'nın kuzeybatısında, Bretonya planlama bölgesinde (*région de programme*), Ille-et-Vilaine ilinde (*département*) kent ve liman. Kentin adı 6. yüzyılda Bretonya'ya kaçarak adayı kendisine üs edinen Galli keşiş Maclou ya da Malo'dan gelir. Saint-Malo 17-18. yüzyıllar arasında denizcilik, ticaret ve korsanlık yoluyla zenginleşti.

Ağırlıklı olarak İngiltere ve İskandinav-ya'yla ticaret yapan Saint-Malo-Saint-Servan limanının 4 km uzunluğunda bir rıhtımı vardır. Morina avcılığı eski önemini yitirmiş olmakla birlikte, kent hâlâ küçük, ama etkin bir filoya sahiptir. Saint-Malo doğumlu Fransız yazar ve diplomat Chateaubriand'ın gömülü bulunduğu küçük Le Grand Bey Adası yakınındadır.

14-17. yüzyıllar arasında inşa edilmiş kale- nin dört kulesinden biri, aralarında 16.

yüzyıl Fransız denizcisi Jacques Cartier'nin de bulunduğu Saint-Malo'lu ünlü denizciler- re ayrılmış bir müzedir. 12-17. yüzyıllar arasında yapılmış Saint-Vincent Kilisesi II. Dünya Savaşı'nda hasar görmüş, ama daha sonra onarılmıştır.

Saint-Malo 1967'de güneydeki Saint-Servan ve doğudaki kıyı sayıfesi Paramé'la birleştirilmiştir. Nüfus (1982) 46.347.

Saint-Martin, Louis-Claude de (d. 18 Ocak 1743, Amboise - ö. 13 Ekim 1803, Aulnay, Fransa), döneminin usçu felsefesi- ne karşı çıkan Fransız mistiği.

Tours'da altı ay avukatlık yaptıktan sonra 1765'te orduya yazıldı. Bordeaux'ya gönderildi ve burada Yahudi mistiği Martinez Pasqualis'in etkisinde kaldı. 1771'de ordu- dan ayrıldı ve mistik görüşlerini yaymaya başladı. İngiltere ve İtalya'ya yaptığı yolcu- luklardan sonra 1788'de Fransa'ya döndü. Alman mistiği Jakob Böhme'nin yazılarının etkisiyle zamanla Martinez Pasqualis'ten uzaklaştı. Daha sonra İsveçli düşünür Emanuel Swedenborg'un etkisinde kaldı.

Yapıtları arasında *Des erreurs et de la vérité* (1775; Yanlışlar ve Doğru Üzerine), *L'Homme de désir* (1790; Arzu İnsanı), *Le Nouvel Homme* (1792; Yeni İnsan), *Considérations sur la Révolution Française* (1795; Fransız Devrimi Üzerine Düşünceler), alegorik bir şiir olan *Le Crocodile* (1798; Timsah), *L'Esprit des choses* (1800; Nesne- lerin Ruhı) ve *Le Ministère de l'homme- esprit* (1802; Ruh-İnsanın Yönetimi) sayılabilir. Yapıtlarına "Le Philosophe Inconnu" (Tanınmayan Filozof) imzasını atardı.

Saint-Maur-des-Fossés, Fransa'da, Île- de-France planlama bölgesindeki (*région de programme*) Val-de-Marne ilinde (*département*) kent. Marne Irmağının bir kıvrımında yer alır ve Paris'in güneydoğu banliyösünü oluşturur. Kent adını Norman istilacıların- dan kaçmış olan Saint-Maur-sur-le-Loire'lı Benedikten keşişlerin 7. yüzyılda yörede kurdukları manastırdan alır. Ortaçağda ol- dukça güçlenen manastır 16. yüzyılda dindi- şî bir kuruma dönüştü; daha sonra 1793'te, Fransız Devrimi'nde baş gösteren ayaklan- malar sırasında yıkıldı. Saint-Maur Paris'ten Vincennes Ormanı'yla ayrılır. Kentin Paris' le metro bağlantısı vardır. Marne Yarım- adası içindeki alanlar 1830'larda bir bahçe banliyösü olarak gelişmiş, çevredeki kentsel yerleşime karşın bu özelliğini korumuştur. Nüfus (1982) 80.811.

Saint Michael and Saint George, The Most Distinguished Order of, 1818'de Kral IV. George tarafından oluşturulan İngiliz şövalyelik tarikatı ve nişanı. 1814'te İon Adaları ve Malta'nın İngiltere'nin koru- ması altına girmesinin anısına oluşturul- muştur.

Tarikata üye olma hakkı önceleri yalnızca İon Adaları ve Malta halkı ile Akdeniz bölgesinde önemli yönetim görevlerinde bulunmuş İngiliz yurttaşlarına tanınmıştı. 1879'dan sonra bütün Birleşik Krallık yurt- taşları tarikatı kabul edilmeye başladı. Bununla birlikte günümüzde bu nişan daha çok dışişleri görevlileriyle, diplomatlara ve Uluslar Topluluğu ülkelerinde önemli gö- revlerde bulunmuş kişilere verilmektedir. Yabancılar ise tarikata "onur üyesi" olarak kabul edilirler.

IV. William döneminde üç şövalyelik sınıfı oluşturuldu. En üstteki G.C.M.G. (Knight Grand Cross Or Dame Grand Cross) sınıfı- nın 120, K.C.M.G. ya da D.C.M.G. (Knight Commander Or Dame Comman- der) sınıfının 390, C.M.G. (Companion) sınıfının ise 1.775 üyesi vardır. Bir üyenin

tarikatin en yüksek iki sınıfından birine kabul edilmesi, o kişinin şövalye unvanını almış olmasını gerektirir.

Saint Michel Lisesi, tam adı ÖZEL SAINT MICHEL FRANZIS LİSESİ, İstanbul'da Fransızca öğretim yapan ve karma eğitim veren özel ortaöğretim kurumu.

1886'da kuruldu. Başlangıçta Beyoğlu Ağahamamı sokağında öğretim yapan okul, 1936'da Ste. Jeanne d'Arc Lisesi ile birleş- rek bu okulun Feriköy'deki binasına taşın- dı. 1970-71 öğretim yılına kadar yalnızca erkeklerin öğrenim gördüğü okula bu tarihten sonra kız öğrenciler de kabul edilmeye başladı. İlk yılı hazırlık olmak üzere öğre- tim süresi 7 yıl olan okulda Türkçe okutul- ması zorunlu olan derslerin dışında eğitim Fransızcadır.

Saint-Nazaire, Fransa'nın batısında, Pays de Loire planlama bölgesinde (*région de programme*), Loire-Atlantique ilinde (*département*) kent ve liman. Loire Halicinin sağ yakasında, Nantes'in 61 km kuzeybatı- sında yer alır. II. Dünya Savaşı'nda nere- deyse bütünüyle yıkılan kent, konut bølge- leniyle sanayi merkezini birbirinden ayıran bir plana göre yeniden inşa edilmiştir. Nantes'in dış limanı olan Saint-Nazaire'in transatlantikler, dev tankerler ve savaş gemileri yapımında uzmanlaşmış tersanesi Avrupa'nın en önemli gemi inşa merkezle- rinden biridir. Öteki sanayi tesisleri arasın- da kimyasal madde ve uçak fabrikaları sayılabilir.

Saint-Nazaire 19. yüzyıl ortalarına değin küçük bir balıkçı limanıydı. Bu tarihte Loire Irmağını izleyerek Nantes'a kadar ilerleyen büyük tekneleri barındıracak bir limanın yapılmasıyla büyümeye başladı. Kent limanı II. Dünya Savaşı sırasında Almanlar tarafından denizaltı üssü olarak kullanıldı. Nüfus (1982) 68.040.

Saint-Ouen, Fransa'da, Paris planlama bölgesinde (*région de programme*), Seine-Saint-Denis ilinde (*département*) sanayi kenti. Paris'in kuzey banliyösüdür. Yüzölçü- mü 4,3 km²'dir. Güneydoğu kesiminde, Porte de Clignancourt metro istasyonunun kuzeyinde, turistlerin büyük ilgisini çeken Paris Bitpazarı (*Marché aux Puces*) bulu- nur. Saint-Ouen'da içki, otomobil, elektrikli aletler ve makine tezgâhları üretilir. Nüfus (1982) 43.589.

Saint Paul, ABD'de, Minnesota eyaletinin ve Ramsey ilinin (*county*) merkezi kent. Mississippi ve Minnesota ırmaklarının birleşme noktası yakınında, Mississippi üzerin- deki ulaşımın başlangıç noktasında yer alır. Bitişik olduğu Minneapolis'le birlikte Twin Cities (İkiz Kentler) metropoliten alanını oluşturur.

Dakota Yerlilerinden 1805'te satın alınan yörede kurulan Snelling Kalesi'nin çevre- sinde gelişti. Bugünkü adını 1841'de aldı ve 1849'da yeni oluşturulan Minnesota Top- rakları'nın merkezi oldu. Minnesota'nın Birlik içine alındığı 1858'de eyalet merkezi yapıldı. Stratejik konumundan dolayı kısa sürede önemli bir kürk ticareti ve ikmal merkezi durumuna geldi. St. Paul ve Pasifik (1862), Kuzey Pasifik (1883) ve Büyük Kuzey (1894) demiryollarının tamamlanma- sıyla gelişmesi daha da hızlandı. Ekonomi- sinin başlıca dayanakları 1870'lerde gelişen bot ve ayakkabı yapımıyla 1882'de açılan canlı hayvan pazarı oldu.

St. Paul günümüzde önemli bir ulaşım, finans ve sanayi merkezidir. Sanayi ürünleri otomobil, elektronik iletişim donanımı, manyetik bant, buzdolabı, inşaat malzeme- si, bira ve gıda maddeleridir. Kentte ayrıca

petrol rafinerileri, dökümhaneler, basımevleri, kimya tesisleri vardır. Yükseköğretim kurumları arasında St. Thomas College (1885), St. Catherine College (1905), Hamilton Üniversitesi (1854) ve Macalester College (1874) sayılabilir. On dokuz katlı belediye binası ve adliye binası (1931) arasındaki alanda İsveçli heykeltıraş Carl Milles'in beyaz Meksika oniksinden oyduğu 13 m boyundaki "Yerli Barış Tanrısı" yer alır. Yörede Snelling Kalesi Eyalet Parkı ve çeşitli kayak alanları vardır. St. Paul Kış Karnavali gözde bir şenliktir. Nüfus (1990) kent, 272.235; Minneapolis - St. Paul metropoliten alanı, 2.464.124.

Saint Paul Katedrali, Londra'da, İngiltere Kilisesi'ne bağlı katedral. 1666'daki Londra Yangını'nda bütünüyle tahrip olan Eski Saint Paul Katedrali'nin yerine yapılmıştır. Sir Christopher Wren'in abartısız, barok üsluptaki tasarımına dayanan bugünkü yapıda Portland taşı kullanılmış, inşaat 1675'ten 1710'a değin sürmüştür. Katedralin yapımında Wren'in yardım gördüğü seçkin adlar arasında mimar Nicholas Hawksmoor, org yuvasıyla koroyeri sıralarını yapan ağaç oyma ustası Grinling Gibbons ve koroyerinin demir kapılarını gerçekleştiren Fransız demirci ustası Jean Tijou sayılabilir.

Uzunluğu 156 m olan katedralin genişliği batı cephesinde 54,9 m, transeptinde ise 69,3 m'dir. Dünyanın en büyük kubbe-lerinden biri olan kubbesi 34 m çapında ve katedral zemininden kubbe tavanındaki haça kadar 111,3 m yüksekliğindedir. Batı cephesindeki kuleler 64,8 m yüksekliğindedir. Westminster Abbey gibi burada da katedralde ve kriptasında birçok ünlü kişi gömülmüştür. Lord Nelson, Sir Joshua Reynolds, J. M. W. Turner, Benjamin West, Sir Thomas Lawrence, John Flaxman, John Donne, Sir Arthur Sullivan, Sir Alexander Fleming, Sir Christopher Wren ve Wellington dükü bunların başıdır.

Saint Peter Port, Fransızca SAINT-PIERRE-PORT, Manş Denizindeki Channel Adaların-dan Guernsey'nin başlıca kenti ve merkezi. Adanın doğu kıyısında, dar bir vadide yer alır. 13. yüzyıl başlarında kıyı açıklarındaki bir gelgit adasında kurulan Cornet Şatosu, daha sonra liman girişini korumak üzere kıyıda inşa edilen Beauregard Kulesi'yle

Saint Peter Port, Guernsey
T. F. Holland-De Wye Inc.

tahkim edildi. Korunaklı demirleme yeri ve adanın denizyollarına yakınlığı, çok geçmeden Saint Peter Port'u bir uğrak limanı ve sığınak durumuna getirdi. Adanın ana pazarı 1309'da Saint Peter Port'a taşındı. Bugünkü liman 1853-74 arasında inşa edildi. Kentin başlıca yapıları 13. yüzyıldan kalma St. Peter Kilisesi, Kraliyet Adliye Binası

(1799), Pazarlar (1822), Elizabeth College (1826; 1563'te kuruldu) ve Priaulx Kütüphanesi'dir. Victor Hugo'nun eski konutu (1856-70) Hauteville Evi Paris kentine aittir. Nüfus (1986) 16.085.

Saint Petersburg bak. Petersburg

Saint Petersburg, ABD'de, Florida eyaletinin ortabatı kesimindeki Pinellas ilinde (county) kent. Pinellas Yarımadasının güney ucunun yakınında, Tampa Körfezi'nin kıyısında yer alır. Tampa kentine, anakaraya ve Meksika Körfeziyle Boca Ciega Körfezi arasındaki, Holiday Isles olarak bilinen bir dizi adaya köprülerle bağlanır. 1888'de bölgeye ulaşan demiryolunu yapan Peter A. Demens'in Rusya'daki doğum yerinin adını aldı. Bir sayfiye merkezi olan kentte bazı sanayi dalları da gelişmiştir. Kentteki başlıca yükseköğretim kurumları Eckerd College (1958), St. Petersburg Junior College (1927) ve Stetson Hukuk Okulu'dur (1901). Kentte bir de güzel sanatlar müzesi vardır. Nüfus (1990) kent, 238.629; Tampa-St. Petersburg-Clearwater metropoliten alanı, 2.067.959.

Saint-Pierre, Charles-Irénée Castel, abbé de, asıl adı CHARLES-IRÉNÉE CASTEL (d. 13 Şubat 1658, Saint-Pierre-Église - ö. 29 Nisan 1743, Paris, Fransa), Fransız yayımcı ve reformcu. Barış korumak için uluslararası bir örgüt kurulmasını savunan ilk Avrupalı yazarlardandır.

1693'te Orléans düşesinin hayır işleri görevlisi oldu. Düşesin yardımıyla Tiron Manastırı'na girdikten sonra, 1695'te Académie Française üyeliğine kabul edildi. 1712-14 arasında, Utrecht Kongresi'nde nin tam yetkili elçisi olarak görev alan Melchior de Polignac'ın sekreterliğini yaptı. *Discours sur la polysynodie* (Yönetim Konseyleri Sistemi Üzerine Düşünceler) adlı yapıtında XIV. Louis'e "Büyük" denilmesi gerektiğini öne sürmesi üzerine Académie Française'den çıkarıldı.

Yapıtlarının hemen hepsinde siyaset, hukuk ve toplumsal kurumlara ilişkin keskin eleştiriler yönelterek çeşitli reform önerilerinde bulunan Saint Pierre'in en önemli yapıtı olan *Le Projet de paix perpétuelle* (1713; Ebedi Barış Projesi) evrensel bir barış projesi olarak 20. yüzyıla değin önemini korudu. Saint-Pierre bu yapıtında, Utrecht antlaşmalarıyla sağlanmış olan barışın korunması için sürekli olarak görev yapacak bir hakemler konseyi oluşturulmasını öngörüyordu.

Saint-Pierre ve Miquelon, Kanada'nın Newfoundland Adasının güney kıyılarındaki yaklaşık 25 km açığında Fransa'ya bağlı takımadada. Ana adaların yüzölçümü 242 km²'dir. Bu alanın 215 km²'si ince uzun Langlade Kıstağıyla birbirine bağlanan ve bazen Büyük ve Küçük Miquelon olarak anılan Miquelon ve Langlade adalarından oluşur. Nüfusun çoğunluğunun yaşadığı 26 km²'lik Saint-Pierre Adası takımadaların yönetsel ve ticari merkezidir. 1990 sayım sonuçlarına göre nüfusu 6.277'dir.

Miquelon Adasının kuzeydoğuya doğru uzanan, yaklaşık 1,6 km genişliğinde 6,5 km uzunluğunda kayalık bir burnu vardır. Burnun güneyindeki Miquelon Ovası aralarında birçok küçük göl bulunan turbalıklar ve bataklıklarla kaplıdır. Adanın güneyinde takımadaların en yüksek noktası olan Grande Montagne Tepesinin de (240 m) bulunduğu engebeli ve çıplak tepeler (*Mornes*) uzanır.

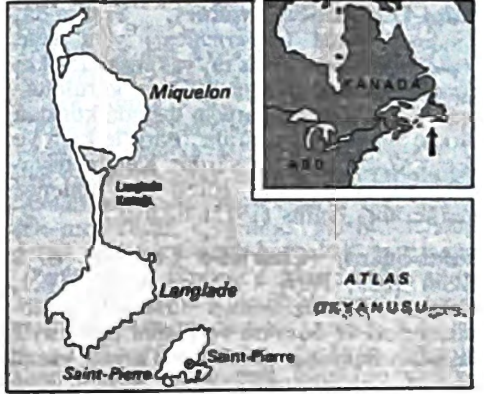
Langlade Adası sularını birçok küçük akarsuyun topladığı bir pençelenden oluşur. Bu akarsuların en büyüğü kuzeybatıya doğru akan Belle Rivière'dir. Saint-Pierre

Adası kuzeydoğusundaki Langlade'dan 4,8 km genişliğindeki La Baie Kanalıyla ayrılır. Takımadalar birkaç kayalık adacığ da kapsar. Bunlardan yalnızca Saint-Pierre'in doğu kıyısı açığındaki Île aux Marins'de (50 ha) insan yaşar.

Yumuşak ve nemli bir iklime sahip olmasına karşın takımadaların doğal bitki örtüsü zengin değildir. Sıcaklık kışın -10°C'ye düşerken yazın 20°C'ye kadar yükselir. Adalara yılda ortalama 1.500 mm yağış düşer. En yaygın hayvan türü deniz kuşlarıdır.

Takımadalara ilk yerleşenler 17. yüzyılın başında Fransa'nın batısından göç eden Basklar, Normanlar ve Bretonlar oldu. Günümüzde Basklar genellikle Saint-Pierre'de, Normanlar ise Île aux Marins'de yaşar. Toplam nüfusun yaklaşık yüzde 90'ı Saint-Pierre'de oturur ve Fransa'ya konuşur. Nüfusun çoğunluğu Katoliktir. 1902'de 6.500 olan nüfus, 20. yüzyılda artış göstermemiştir.

Kuzey Amerika'da Fransa'nın elinde kalan son toprak parçası olan Saint-Pierre ve

Saint Pierre ve Miquelon

Miquelon, doğal kaynaklarının kısıtlılığı nedeniyle Fransa'dan yoğun destek görür. Morina avcılığı hâlâ başlıca ekonomik uğraştır. Dondurulmuş ya da kurutulmuş balık ve balık unu başlıca ihraç ürünleridir. Gıda maddeleri ve petrol ürünleri başlıca ithal mallardır. Nova Scotia'daki Sydney ve Halifax'tan adalara düzenli feribot ve uçak seferleri yapılır.

Adalar özel bir meclisin ve seçimle işbaşına gelen bir genel konseyin yardımıyla Fransa tarafından atanmış bir vali tarafından yönetilir. Güvenlik hizmetlerini Fransa'dan gönderilen jandarmalar yürütür. Adalar Fransız yurttaşlarıdır ve oy kullanma hakkına sahiptir.

Takımadalar 1520'de Portekizli José Alvares Faguendez tarafından keşfedildi. Adalarda kurulan ilk Fransız yerleşmesi (1604) küçük bir balıkçı köyüydü. Fransızlarla İngilizler arasında sürekli el değiştiren adalar Paris Antlaşması (1814) gereğince 1816'da kesin olarak Fransa'ya verildi. Saint-Pierre ve Miquelon 1946'da Fransa'nın denizasıırı toprağı (*territoire d'outre mer*) oldu. 1976'da ise Fransa'daki illerle (*département*) eşit statü kazanarak denizasıırı il (*département d'outre mer*) yapıldı. Ama bu statü Fransa'nın üyesi olduğu Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) gümrük yapısına uymadığından adalara Mayıs 1985'te toprak topluluğu (*collectivité territoriale*) adlı yeni bir statü verildi.

Saint-Quentin, Fransa'nın kuzeydoğu kesimindeki Picardie planlama bölgesine (*région de programme*) bağlı Aisne ilinde (*département*) kent. Somme Irmağının Saint-Quentin Kanalıyla birleştiği noktada,

ırmağın sağ kıyısında bulunan bir tepenin eteklerinde kurulmuştur.

Kentteki başlıca tarihsel yapı I. Dünya Savaşı'ndan sonra onarılan gotik üsluptaki Saint-Quentin Kilisesi'dir (13-15. yy). Antoine Lécuyer Müzesi'nde, 18. yüzyılda kasabada doğan ressam Maurice-Quentin de La Tour'un resimleri yer alır. Kentteki entomoloji müzesinde Avrupa'daki en zengin böcek koleksiyonlarından biri bulunur.

Ortaçağ'dan beri bir yün dokumacılığı merkezi olan Saint-Quentin'de günümüzde sentetik kumaş üretilir. Saint-Quentin Kanalı 1965'te Kuzey Kanalı'nın açılmasıyla eski önemini yitirdiyse de, Paris bölgesine taşıyan kömür ve tahl gibi ürünler için önemli bir ulaşım yolu olma özelliğini korumaktadır.

Ortaçağ'da önemli bir hac merkezi olan Saint-Quentin 1557'de İspanyolların, 1871'de de Almanların eline geçmiş, I. Dünya Savaşı'nda ise neredeyse tamamen yıkılmıştır. Nüfus (1990) 60.644.

Saint-Quentin-en-Yvelines, Fransa'da, Yvelines ilinde (*département*) yeni kent (*ville nouvelle*). Paris'in yaklaşık 25 km güneybatısında yer alır. 1972'de kurulmuştur. 1965'ten sonra Paris'in dışında kurulan birkaç yeni kentten biridir. Paris'le kara ve demir yolu bağlantısı vardır. Kentin dışındaki yapay göl ilgi gören bir dinlenme merkezidir. Nüfus (1975) 62.016.

Saint-Saëns, (Charles-) Camille (d. 9 Ekim 1835, Paris - ö. 16 Aralık 1921, Cezayir), Fransız besteci. Özellikle senfonik şiirleri ve *Samson* ve *Dalila* operasıyla ünlüdür. Senfonik şiir türünde müzik yazar

Saint-Saëns
Musée de Dieppe, Fransa. fotoğraf, Bernard Delacroix

ilk Fransız bestecidir. Aynı zamanda yetenekli bir piyanist ve orgcu, ayrıca eleştiri, şiir, deneme ve oyun yazarı olarak tanınır. Franz Liszt'in virtüözlük üslubunu Fransız armoni ve form geleneklerine uyarladığı konçerto ve senfonileri arasında yer alan ve günümüzde en sık çalınan yapıtı, *Üçüncü Senfoni*'dir (1886).

Saint-Saëns daha çocukken piyanodaki üstün yeteneğini gösterdi ve on bir yaşındayken ilk resitalini verdi (1846). Paris Konservatuarı'nda org ve kompozisyon öğrenimi gördü. *Birinci Senfoni*'si 1855'te çalındı. 1857'de Paris'teki ünlü Madeleine Kilisesi'nin orgcusu oldu ve bu görevi 20 yıl sürdürdü. Bu dönemde tanıştığı Liszt'le kalıcı bir dostluk kurdu. 1861-65 arasında Niedermeyer Okulu'nda piyano profesörlüğü yaptı. Öğrencileri arasında Gabriel Faure ve André Messager de bulunuyordu.

1871'de Fransız-Alman Savaşı bitince, Ulusal Müzik Derneği'nin kurulması için çaba gösterdi. Bu dernek bir sonraki Fransız besteciler kuşağının orkestra yapıtlarının

tanıtılması ve seslendirilmesi için yaptığı çalışmalarla tanındı. Saint-Saëns aynı yıl ilk senfonik şiiri olan *Le Rouet d'Omphale*'i (Omphale'in Çıkışı) besteledi. Bu yapıt *Danse Macabre* (Ölümler Dansı) ile birlikte onun aynı türdeki dört yapıtının en çok çalınanındır. Kitabı Mukaddes'teki kişilerin sahnede canlandırılması konusundaki önyargılar nedeniyle Paris'te oynanmasına izin verilmeyen *Samson* ve *Dalila* operası, Liszt'in önerisiyle 1877'de Almanya'da Weimar'da sahnelendi. Daha sonra Paris'te Théâtre Eden'de de sahnelenen (1890) bu yapıt zamanla Saint-Saëns'in en tanınan operası oldu.

1878'de iki oğlunu kaybeden Saint-Saëns, üç yıl sonra karısından ayrıldı. İzleyen yıllarda Avrupa, ABD, Güney Amerika, Ortadoğu ve Doğu Asya'da turnelere çıkarak beş piyano konçertosuyla öbür klavyeli çalgı yapıtlarını çaldı ve senfonik bestelerini yönetti. Piyanist olarak parlak tekniğiyle Wagner'in hayranlığı kazandı. Marcel Proust onun üzerine bir inceleme hazırladı. 1880'den sonra çalgı müziği alanında çok sayıda yapıt besteledi. Liszt'in anısına adanmış *Üçüncü Senfoni*'sinde org ve iki piyanodan ustalıkla yararlandı. Aynı yıl küçük orkestra için *Carnaval des Animaux*'yu (Hayvanlar Karnavalı) yazdı. Ölümünden önce hiç çalınmayan ve mizahi bir fantezi olan bu yapıt, daha sonra özellikle küçüklerin gittiği konserlerin en sevilen parçalarından biri oldu. Sonraki yapıtlarının en iyileri arasında *Beşinci Piyano Konçertosu* (1895) ve *İkinci Viyolonsel Konçertosu* (1902) sayılabilir.

Wagner'in etkisinin yaygın olduğu bir dönemde yaşamasına karşın Saint-Saëns ondan etkilenmedi ve klasik örneklerle bağlı kaldı. İncelikli bir ustalığın ve biçim duygusunun ağırlıkta olduğu Fransız müzik tarzını sürdürmeye çalıştı. Deneme ve anılarında çağdaş müzik ortamını ince ve çoğu zaman hicivli bir üslupla anlattı.

Saint-Simon, Henri de, tam adı SAINT-SIMON KONTU CLAUDE-HENRI DE ROUVROY (d. 17 Ekim 1760, Paris - ö. 19 Mayıs 1825, Paris), Fransız toplumsal kuramcı. Hristiyan sosyalizminin(*) kurucularındandır.

Yaşamı ve yapıtları. Yoksul düşmüş soylu bir aileden geliyordu. Özel öğretmenlerden ders aldıktan sonra 17 yaşındayken orduya girdi. Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında Fransa'nın kolonicilere yardım için gönderdiği birliklerde görev aldı.

Fransız Devrimi sırasında Fransa'da kaldı ve bir arkadaşından ödünç aldığı parayla devletin el koyduğu arazilerden birini satın aldı. Terör Döneminde Lüksemburg Sarayı'nda hapsedildi. Serbest bırakıldıktan son-

Henri de Saint-Simon, L. Deymar'ın bir taş baskısı, 19. yy
Hulton Picture Library

ra ülkedeki enflasyon ortamından yararlanarak büyük bir servet elde etti. Bu dönemde bir yandan Politeknik Okul'a devam ederken, bir yandan da dönemin önde gelen bilim adamlarını ağırladığı evinde gösterişli bir yaşam sürmeye başladı.

1803'te yayımlanan ilk yapıtı *Lettres d'un habitant de Genève à ses contemporains*'de (Bir Cenevrelinin Çağdaşlarına Mektupları) rahiplerin yerini bilim adamlarının alması gerektiğini savundu ve siyasal iktidarı elinde tutan mülk sahiplerinin, kendilerini mülksüzlere karşı yalnızca bilginin ilerlemesini destekleyerek koruyabileceklerini ileri sürdü.

1808'de bütün servetini tüketen Saint-Simon, yaşamının sonraki yıllarında geçimini arkadaşlarının yardımıyla sağladı. Bu dönemdeki yapıtları arasında *De la réorganisation de la société européenne* (1814; Avrupa Toplumunun Yeniden Örgütlenmesi Üzerine) ve *L'industrie* (1816-18, Auguste Comte ile birlikte; Sanayi) bulunuyordu. 1823'te, umutsuzluğa kapılarak intihar girişiminde bulundu ve bu girişim sırasında bir gözünü yitirdi.

Saint-Simon yaşamını toplumsal konular üzerinde araştırmalar yaparak ve görüşlerine destek sağlamak için yazılar yazarak geçirdi. Bir düşünür olarak sistem, açıklık ve tutarlılıktan uzak olan Saint-Simon'un görüşleri temelde Fransız Devrimi'nin ve Napoléon militarizminin kan dökücülüğüne karşı bir tepkiyi temsil ediyordu. Saint-Simon son yazılarında görüşlerine bütünlük kazandırarak yeni bir din biçiminde somutlaştırmaya çalıştı. Öldüğü yıl yayımlanan *Nouveau Christianisme* (1825; Yeni Hristiyanlık) adlı yapıtında dinin "toplumu, yoksul sınıfların yaşam koşullarını düzeltmeye yöneltmesi" gerektiğini öne sürdü. Ayrıca Avrupalı krallara militarizmden ve iktidardan vazgeçerek Hristiyanlığa dönmeleri ve yoksulların sorunlarıyla ilgilenmeleri için çağrıda bulundu.

Saint-Simonculuk. Uzun yıllar birlikte çalıştığı Auguste Comte'u derinden etkileyen Saint-Simon'un öğrencilerinin en ünlüleri Benjamin-Olinde Rodrigues ve Barthélemy-Prospere Enfantin(*) adlı iki bankerdirdi. Saint-Simoncu hareketin öncülüğü yapan Rodrigues ve Enfantin'in 1825'te kurduğu *Le Producteur* gazetesi 1826'da yayıma son verdi. Bununla birlikte hareket büyümeye devam etti ve Saint-Simoncular 1828'in sonuna doğru, yalnızca Paris'te değil, taşrada da toplantılar düzenlemeye başladılar. 1830'daki Temmuz Devrimi sırasında ortak mülkiyeti, miras hakkının kaldırılmasını ve kadınlara oy hakkı tanınmasını savunan bir bildiri yayımlayan Saint-Simoncular, ertesi yıl Fransa'nın önde gelen gazetelerinden biri olan *Le Globe*'un denetimini ele geçirdiler ve bir dernek kurdular. Böylece hareket çok sayıda aydın tarafından desteklenen bir akım haline geldi. Ama bir süre sonra Amand Bazard ve Enfantin arasındaki anlaşmazlıklar yüzünden ikiye bölündü. Enfantin ve yandaşları 1832'de Enfantin'in Ménilmontant'daki çiftliğine taşınarak mavi tünik ve kırmızı bereleriyle örnek bir topluluk oluşturdular. Çok geçmeden Enfantin kamu düzenine ve ahlakına aykırı davranmak suçundan hapis cezasına çarptırıldı ve hareket dağıldı.

Saint-Simonculuk, 19. yüzyılda Avrupa'da düşünsel yaşamı derinden etkilemiştir. John Stuart Mill, Thomas Carlyle, Heinrich Heine gibi düşünürlerle Aleksandr Herzen, Vissarion Belinski gibi Rus yazarları ve ABD'li sosyalist Albert Brisbane, Saint-Simonculuktan etkilenen ünlü kişilerdir.

Saint Thomas, Antil Denizinin doğusunda, ABD'ye bağlı Virgin Adalarının başlıca adası. Porto Riko'nun 64 km doğusunda yer alır. Yüzölçümü 83 km² olan adanın deniz düzeyinden en yüksek noktası 474 m'dir. İklim yarı kuraktır. Yıllık sıcaklık ortalaması 26°C, yağış miktarı ise 1.150 mm'dir. Volkanik kökenli olan adada seyrek bir bitki örtüsüyle kaplı engebeli tepeler zinciri doğu-batı doğrultusunda uzanır. Yönetim merkezi Charlotte Amalie'dir(*).

1493'te Kristof Kolomb'un gördüğü Saint Thomas'ı önce Felemenkiler (1657), ardından da Danimarkalılar (1666) sömürgeleştirdi. 1672'de kısa bir süre önce berat almış olan Danimarka Batı Hindistan Kumpanyası'nın, 1685'te de Hollanda Brandenburg Kumpanyası'nın eline geçti. Köle emeğinin kullanılmaya başladığı 1673'ten sonra Antiller'deki başlıca şeker üreticilerinden biri durumuna geldi ve büyük ölçüde zenginleşti. Saint Thomas 1754/55'te Danimarka kralına geçti ve Charlotte Amalie, uluslararası ticarete açık serbest bir liman ilan edildi. Napoléon Savaşları sırasında koruduğu tarafsızlık sonucu Batı Yarıküresi'ndeki en büyük köle alım satımı ve önemli bir ticari dağıtım merkezi oldu. 1801'de ve 1807-15 arasında İngilizlerin elinde kalan ada sonradan Danimarka'ya geri verildi. 1820'den sonra düşmeye başlayan şeker fiyatları ve 1848'de köleliğin kaldırılması şeker kamışı üretiminden elde edilen kârların düşmesine ve ticaret hacminin daralmasına yol açtı. ABD 1917'de donanma üssü olarak kullanmak üzere Danimarka Batı Hint Adalarının öteki iki adasıyla birlikte Saint Thomas'ı 25 milyon dolara satın aldı.

Saint Thomas ABD'ye bağlı Virgin Adaları valisinin başkanlık ettiği bir belediye meclisince yönetilen bir belediyedir. Adada yaşayanların yüzde 80'i Siyah olmakla birlikte bunlar İspanyol, Portekizli, İskoç, Danimarkalı, İngiliz, Fransız ve Porto Rikolularla karışmışlardır. Başlıca dil İngilizcedir. Adada Fransızca ve İspanyolca konuşulan kesimler de vardır.

Başlıca ekonomik etkinlik olan turizm Saint Thomas'ı Antiller'de kişi başına en yüksek gelire sahip ada durumuna getirmiştir. En önemli ihracat ürünleri rom ve saattir. Nüfus (1986 tah.) 52.260.

Saint Valentine Katliamı, ABD'de içki yasağı döneminde, yasadışı içki ticaretinin denetimine yönelik çetelerarası rekabeti en üst düzeye çıkaran katliam (14 Şubat 1929). Chicago'da meydana gelen olayda polis kıyafetine giren Al Capone çetesinin üyeleri, rakip "Bugs" Moran çetesinden yedi silahsız içki kaçakçısını yakaladıktan sonra bir garaj duvarının önüne dizerek soğukkanlılıkla vurdu. Saint Valentine Katliamı ve öbür çete cinayetleri Chicago'da içki yasağı döneminde hüküm süren şiddetin simgesi oldu.

Saint Vincent ve Grenadinler, Antil Denizinin doğusunda ada ülkesi. Küçük Antiller'deki Rüzgârlı Adaların bir bölümünü oluşturur. Saint Vincent Adası, Saint Lucia'nın yaklaşık 34 km güneybatısında ve Barbados'un 161 km batısındadır. Ülkenin geri kalan bölümü, Grenadine Adalarının Saint Vincent'dan Grenada'ya kadar güney doğrultusunda uzanan kuzey kesiminden oluşur. Saint Vincent'in uzunluğu 29 km, en geniş yeri 18 km, yüzölçümü 333 km²'dir. Toplam yüzölçümü 388 km² olan ülkenin başkenti ve başlıca limanı, güneybatı kıyısındaki Kingstown'dır. Grenadinler'i oluşturan başlıca adalar Bequia, Balliceau, Canouan, Mayreau, Mustique, Quatre Adası, Küçük St. Vincent ve Union Adası-

Saint Vincent ve Grenadinler

dır. Ülkenin 1992 tahmini nüfusu 109.000'dir.

Yüzey şekilleri. Komşu adalar gibi Saint Vincent da volkanik kayalardan oluşmuştur. Egemen yüzey şekilleri kuzeyden güneye doğru uzanan, sık ormanlarla kaplı yanardağlardır. Adanın en yüksek noktası 1812, 1902 ve 1979'daki şiddetli patlamalarıyla önemli hasara yol açan kuzeydeki Soufrière Yanardağıdır (1.234 m). Öteki önemli doruklar arasında Grand Bonhomme, Richmond ve St. Andrew Dağı sayılabilir. Grenadinler'in tipik yüzey şekilleri beyaz kumsallar ve mercan adalarıdır.

Kuzeydoğu alizelerine açık olan Saint Vincent ve Grenadinler tropik bir iklime sahiptir. Kingstown'da yıllık ortalama sıcaklık yaklaşık 27°C'dir. En çok yağış yılda ortalama 3.810 mm'yle günlük kesimlere düşer. Ada zaman zaman kasırgalardan da etkilenir. Saint Vincent toprakları pamuk ve ararot tarımına elverişlidir. Adada çeşitli palmiye ve meyve türleri de yetişir.

Nüfus. Saint Vincent ve Grenadinler'de yaşayanların büyük bölümü şeker plantasyonlarında köle olarak çalıştırılmak üzere adalara getirilmiş Afrikalı Siyahların soyundan gelir. Nüfusun yüzde 19'u (1986) Mulatto'dur (Afrikalı-Avrupalı karışımı). Adalarda az sayıda Doğu Asyalı ve Avru-

St. Vincent'da Soufrière Yanardağı
Bradley Smith, New York

pallı da yaşar. Adada yaşayan Kariplerin sayısı son derece azalmıştır. 1675'te bir deniz kazası sonucu adaya çıkan Siyah kölelerle Kariplerin karışımından doğan Siyah Karipler de çok küçük bir grup oluşturur. Başlıca din Katolikliktir. Protestanlar da önemli bir gruptur. Resmi dil İngilizce olmakla birlikte adada Fransızca'nın bir şivesi de kullanılır. Nüfusun çoğunluğu kıyı ovalarında yaşar. Saint Vincent'in en önemli kentleri Kingstown, Chateaubelair, Barroualle ve Georgetown'dır. Grenadinler'de nüfus yoğunluğu düşüktür. Komşu ada ülkeleri gibi Saint Vincent'da doğal nüfus artış hızı yüksektir (1990'da binde 17,5). 1990 verilerine göre doğum oranı binde 23,9, ölüm oranı binde 6,4, bebek ölüm oranı ise binde 21,9'dur.

Ekonomi. 1986 verilerine göre ülke gayri safi milli hasılası (GSMH) 184 milyon ABD

Doları, kişi başına düşen milli gelir ise 1.610 ABD Doları'dır. Tarım sektörü ekonomide önemli yere sahiptir. Başlıca tarımsal ürün ve en değerli ihracatı muzdur. Bunu gene bir ihracat ürünü olan ve adaya Karipler tarafından getirilen ararot izler. Saint Vincent dünyadaki başlıca ararot üreticisidir. Öteki önemli tarım ürünleri arasında kopra, hindistancevizi, yam, tatlıpatates ve havuç sayılabilir. Yerel tüketim amacıyla balıkçılık da yapılır. Önemsiz olan imalat sanayisi tarımsal ürünlerin işlenmesiyle sınırlıdır. Turizm komşu adalardaki kadar önemli olmamakla birlikte gelişmektedir. Grenadinler genellikle yatçıların ve amatör balıkçıların ilgisini çeker. Ülkenin başlıca ithal malları yiyecek ve içecek, tekstil ve giyim eşyası, çimento, kerestim amacıyla balıkçılık da yapılır. Dış ticaret yapılan ülkelerin başında İngiltere, ABD, Trinidad, Tobago ve Kanada gelir.

Yönetişel ve toplumsal koşullar. Saint Vincent ve Grenadinler parlamenter sistemle yönetilen anayasal bir monarşidir. Uluslar Topluluğu'nun üyesi olan ülkenin devlet başkanı Birleşik Krallık hükümdarıdır. İngiltere tahtını temsil eden genel vali Saint Vincent başbakanının önerisiyle atanır. Beş yılda bir yapılan seçimlerle belirlenen 13 üye ve bir başsavcıyla genel vali tarafından atanan altı senatörden oluşan parlamento tek meclislidir. Çoğunluk partisinin lideri genel vali tarafından başbakanlığa atanır.

Tarih. Saint Vincent'a adımı 1498'de adayı keşfeden Kristof Kolomb'un verdiği sanılmaktadır. Adanın dört bir yanında Karipler'e ait kalıntılar vardır. Bunların başında altar olarak kullanılmış oldukları sanılan oyulmuş büyük taşlar gelir. Avrupalılar adaya ancak 18. yüzyılda Kariplerle anlaşmalar yaparak yerleştiler. İngilizlerle Fransızlar arasında adanın denetimini ele geçirmek için süren mücadele, 1763'te imzalanan Paris Antlaşması'yla Saint Vincent'in İngiltere'ye bırakılmasıyla sona erdi. Karipler 1773'te yapılan bir antlaşmayla İngiliz egemenliğini tanıdılar ve ada topraklarını İngilizlerle paylaşmayı kabul ettiler. Kariplerin 1795'te Fransızların da yardımıyla İngilizlere karşı başlattıkları ayaklanma ertesi yıl bastırıldı. Ayaklanmadan sonra Kariplerin çoğu Honduras Körfezindeki adalara sürüldü, hayatta kalanlar ise Soufrière Dağının 1812 ve 1902'deki patlamaları sırasında öldü.

İngilizlerin Afrika'dan köle getirip şeker plantasyonlarını açmalarına değin adanın başlıca ürünü pamuktur. Köleliğin 1834'te kaldırılmasından sonra adada baş gösteren işgücü sıkıntısı yüzyılın sonlarına doğru Portekiz'den ve Doğu Hint Adalarından getirilen işçilerle giderilmeye çalışıldı. 19. yüzyılın ikinci yarısında şeker fiyatlarının düşmesi, yüzyılın sonlarına değin sürece ciddi bir ekonomik bunalıma yol açtı. Bunalımdan sonra pamuk, ararot ve sonradan adanın başlıca ürünü durumuna gelecek olan muz gibi değişik ürünlerin üretimine geçildi. İngilizlerin 1871'de yönetsel açıdan Rüzgârlı Adalarına bağladıkları Saint Vincent'da 1956'da sömürge yönetimi son buldu. Adanın 1958'de girdiği Batı Hint Adaları Federasyonu 1962'de dağıldı. 1969'da İngiltere'ye bağlı özerk devlet statüsü kazanan Saint Vincent, 1979'da Uluslar Topluluğu'nun bağımsız bir üyesi oldu. 1980'deki "Allen" barikanı adada büyük yıkıma yol açtı.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için bak. ANAYILLIK.

Sainte-Beuve, Charles-Augustin (d. 23 Aralık 1804, Boulogne - ö. 13 Ekim 1869, Paris, Fransa), Fransız eleştirmen ve edebiyat tarihçisi. Tarihsel bakış açısını çağdaş düzyazıya uygulamaya başlandı.

Bir vergi memurunun tek çocuğu olan Sainte-Beuve doğduğunda babası ölmüştü. Rahat bir çocukluk geçirdi. Paris'te klasik edebiyat öğrenimi gördükten sonra tıp okumaya karar verdi, ama bir yıl sonra

Sainte-Beuve, Berthelamy-Eugene Demarquay'nin bir yağlıboya çalışması; Güzel Sanatlar ve Arkeoloji Müzesi, Boulogne-sur-Mer, Fransa
Musée des Beaux-Arts et d'Archéologie, de Boulogne-sur-Mer, France

vazgeçti. Parlak değilse de yetenekli bir öğrenciydi. Paris Üniversitesi'nde ve üniversiteye bağlı çeşitli enstitülerde öğrenimini sürdürdü. *Le Globe* dergisinin yayın yönetmeni olan eski öğretmen Paul Dubois'nun etkisiyle 1825'te gazeteciliğe başladı. Victor Hugo'nun şiirleriyle ilgili ilk denemelerini burada yayımladı ve kısa süre sonra Hugo çevresindeki romantik yazar ve şairler grubuna katıldı. İlk kitabı *Tableau historique et critique de la poésie française et du théâtre français au XVIe siècle*'de (1828; Tarihsel ve Eleştirel Açından 16. Yüzyıl Fransız Şiiri ve Tiyatrosu) Hugo ve öbür arkadaşlarının kaynağının Rönesans'a dayandığını ortaya koydu. 1828'de İngiltere'ye yaptığı kısa yolculuk o sırada Avrupa'da çok az tanınan Wordsworth ve Coleridge'in şiirlerine duyduğu hayranlığı güçlendirdi. William Cowper ve George Crabbe'in üslubu bu geziden sonra büyük olasılıkla kendi şiirlerini de etkiledi. *Vie, poésies et pensées de Joseph Delorme* (1829; Joseph Delorme'un Yaşamı, Şiirleri ve Düşünceleri) ve *Les Consolations* (1830; Avuntular) adlı yapıtları yayımlandığında, bilinçli olarak benimsediği yalın ve incelikli üslubu, yeni arkadaşları Hugo ve şair Alfred de Vigny'nin gösterişli üsluplarından uzak olmakla birlikte ilgi uyandırdı.

Sainte-Beuve bu sırada toplumsal sorunlar üzerine düşünmeye ve dinsel yaşantının sorunlarına ilgi duymaya başlamıştı. Kont Claude-Henri de Saint-Simon'un öğretisini izleyen reformcu gruba katıldı. Saint-Simon'un öğrencileri, feodal ve askeri düzen yerine, sanayi yöneticilerinin denetiminde bir toplum kurulmasını ve toplumun tinsel yaşamına kilisenin değil, bilim adamlarının yön vermesini istiyorlardı. Bu grup 1830'da *Le Globe*'un yönetimini ele geçince, Sainte-Beuve iki bildirme kaleme almakla görevlendirildi. Ama grubun aşırı duygusallığı ve yöneticilerin taşkınlığı kısa süre sonra Sainte-Beuve'e itici gelmeye başladı. Bununla birlikte insanların kardeşliğini temel alan, teknokratların yönettiği bir toplum özlemini 30 yıl boyunca büyük ölçüde korudu. Yaklaşık aynı dönemde dinsel reformcu Félicité Robert de Lamennais'nin

etkisi altına giren Sainte-Beuve, bir süre dinsel yaşamında onun kılavuzluğuna sığındı. Lamennais bu sırada Victor Hugo'nun eşine de danışmanlık ediyordu. Sainte-Beuve 1831'de Adèle Hugo'ya âşık oldu ve uzun süreli, yoğun bir platonik ilişki yaşadı. *Livre d'amour* (Âşk Kitabı) adlı yapıtındaki şiirlerde bu aşkı işledi; kitap ikisinin de ölümünden sonra yayımlandı. Sainte-Beuve 1830'larda çağdaşlarını konu aldığı "portreler"de yeni bir eleştiri yöntemi geliştirdi. Ünlü yazarları, düşünce yapısını da ortaya çıkararak ayrıntılı bir incelemeyle ele alan bu yöntem çok tutuldu.

1832'ye gelindiğinde Sainte-Beuve Paris'te yayımlanan önemli dergilerde sürekli yazmaya başlamıştı. 1832'deki ayaklanmaları acımasızca bastıran Kral Louis-Philippe yönetimine duyduğu öfke ve nefret çalışmalarına engel oldu. Kendisini yoksulluktan biraz olsun kurtarabilecek bir eğitim görevi önerildiğinde, düşünce özgürlüğünü yitireceğinden kaygı duyarak bunu kabul etmedi.

Sainte-Beuve 1834'te bir roman yazmayı denedi. *Volupté* (Şehvet) adlı bu yapıtı düş kırıklığı, suçluluk, dinsel arayış, bedeni ve şeytani "yoksayma" konularında yoğun ve derinlemesine bir inceleme idi. Şiirleri, düzyazıları ve eleştirilerinin çoğu gibi geçerli beğeninini gösterişli üslubundan ayrılan bu roman, Sainte-Beuve'un dostları olan Lamennais, romancı George Sand, şair ve oyun yazarı Alfred de Musset gibi küçük bir azınlık tarafından beğenildi. "Portre"lerini *Critiques et portraits littéraires*'de (1836-39; Edebiyat Eleştirileri ve Portreleri) sürdüren Sainte-Beuve, evini sanatçılara açan ünlü Madame de Récamier ile yazar ve politikacı François-René de Chateaubriand'ın çevresine girdi. Chateaubriand'ın anılarının yayımlanmasını büyük coşkuyla karşıladı. On beş yıl sonra yazdığı *Chateaubriand et son groupe littéraire sous l'Empire*'de (Chateaubriand ve İmparatorluk Dönemindeki Edebiyatçılar Grubu) bu yazarı daha kapsamlı bir biçimde inceledi.

Eğitim bakanı François Guizot 1836'da Sainte-Beuve'e Fransız edebiyat mirasını incelemek üzere kurulan bir komisyonda sekreterlik önerdi. Sainte-Beuve bir yıl sürecek bu görevi kabul etti. Bu sırada Guizot, Sainte-Beuve'e seçkin bir araştırmacı olduğunu kanıtlayacak büyük bir kitap yazmasını önerdi; en ünlü yapıtı *Port-Royal* böyle doğdu. 1837'de Lozan'da bir yıl süreyle verdiği derslerde, 17. yüzyılda Tanrı kayrası konusunda yerleşik öğretiye karşı Jansenciliği savunan Port-Royal Manastırı'nı işledi ve Port-Royal tarihini yazdı. Sonraki 20 yıl içinde metri yeniden gözden geçirdi ve kitap olarak yayımladı. 1840'ta Fransız Enstitüsü'nün Mazarine Kütüphanesi müdürlüğüne atandı ve 1848'e değin bu görevde kaldı. Lozan'daki dostlarının yardımıyla bir dedikodu sütununda imzasız yazılar yayımladı, ayrıca denemelerini de sürdürdü. 1844'te Académie Française'e seçildiğinde, *Port-Royal*'in ilk iki cildi yayımlanmıştı. Romantiklerle yakın ilişkisi artık sona eren Sainte-Beuve, bu akımın ölçsüz aşkınlıklarını da eleştirmeye başlamıştı.

1848'de Louis-Philippe yönetimi devrildikten sonra Sainte-Beuve, yeni yönetimden de hoşnut olmadı. Cumhuriyetçi basının haksız suçlamalarıyla karşılaşınca kütüphanesi müdürlüğünden ayrıldı. Londra'ya yerleşmeyi düşündüyse de bir yıl Belçika'nın Liège kentinde ders verdi. Burada Chateaubriand ve edebiyatla romantizm akımının doğuşu üzerine incelemeler kaleme aldı, ayrıca ortaçağ Fransız edebiyatı üstüne araştırmalar yaptı. 1849'da Paris'e döndükten sonra *Le Constitutionnel* adlı dergiye

haftalık denemeler yazdı. *Causeries du lundi* (Pazartesi Konuşmaları, 1952, 1961) başlıklı ünlü derleme, pazartesi günleri yayımlanan bu yazılardan oluşuyordu. Ömrünün son 20 yılında kesintisiz sayılabilecek bir süreklilikle edebiyat alanında şaşılacak kadar çok yapıt verdi. *Pazartesi Konuşmaları* üçüncü ve son basımında 15 cilde ulaştı. Bunu, 13 ciltlik *Nouveaux lundis* (Yeni Pazartesi Konuşmaları) izledi.

Sainte-Beuve III. Napoléon'un baskıcı yönetimini destekledi. Bu tutumunun karşılığında Collège de France'ta Latince Kürsüsü'nün başına getirildi. Ama ilk dersleri radikal öğrencilerin protestolarıyla engellenince bu görevden ve aldığı ücretten vazgeçti, yalnızca kürsü başkanlığını kâğıt üzerinde sürdürdü. Vermeyi planladığı dersleri, Vergilius üzerine kapsamlı bir çalışma olarak yayımladı. 1858'de Yüksek Öğretmen Okulu'nda (École Normale Supérieure) geçici bir süre için öğretmenlik yaptı. Ortaçağ Fransız edebiyatı konusunda 1848'de yaptığı araştırmalar bu derslerin temelini oluşturdu.

İkinci İmparatorluk döneminde Sainte-Beuve'un eski dostları ve tanıdıkları ölmüş ya da köşesine çekilmiş, onların yerine Gustave Flaubert, Ernest Renan, Goncourt kardeşler, Prosper Mérimée, İvan Turgenev, Alexandre Dumas, Matthew Arnold gibi yazarlar ve çok sayıda tarihçi ve bilim adamı ün kazanmıştı.

Her pazartesi yayımlanan ve 3 bin sözcükten oluşan denemelerine vakit ayırma zorunluluğu, genç yazarların geliştirdiği yeni akımları gençlik döneminde olduğu gibi incelemesine artık olanak vermiyordu. Genç dostu ve hayranı Renan gibi dinsel konulara ilgi duymakla birlikte derin bir bağlılık geliştirmede. Sanayinin gelişmesi ya da imparatorluğun içinde bulunduğu ekonomik sorunlar da pek ilgisini çekmiyordu. Ama eski Saint-Simoncu dostlarının yeni imparatorluk yönetimi üzerindeki etkisini olumlu karşıladı. 1865'te senatör olduktan sonra senato çalışmalarına çok az katıldı. Yalnızca bir kez, ahlaka ve dine aykırı olduğu gerekçesiyle Renan'ın yapıtlarının devlet kütüphanelerinde bulundurulmasını kilisenin baskısıyla yasaklayan hükümet kararına karşı çıkmak amacıyla, düşünce özgürlüğüyle bağdaşmadığına inandığı bu tutumu suçlayan bir konuşma hazırladı. Bu yüzden Prenses Mathilde'i ve çeşitli dostlarıyla devlet görevlilerini kızdırdı. Haftalık denemelerini bundan sonra bağımsız bir dergide yayımlattı.

Sainte-Beuve'un Fransız edebiyatı üzerinde büyük etkisi olan çok sayıda yapıtı, Rönesanstan 19. yüzyıl ortalarına değin Fransız edebiyatı konusunda bugün de eşsiz bir bilgi kaynağıdır. Araştırmalarının bir bölümü zamanla bir ölçüde eskimiş olmakla birlikte, belgeleme konusundaki titizliği belli sınırlar içinde kusursuz denebilecek düzeydedir.

Sainte-Beuve'un eleştirel yargılarını olumlu bulmayanların görüşü de bu tutumdan kaynaklanır. Hugo üzerine yazdığı ilk makalelerden başlayarak en yürekten övdüğü yazarları bile yer yer eleştirmekten kaçınmayan Sainte-Beuve'un bu özgür tutumu, bağımsızlığına uzlaşmaz biçimde sahip çıkmasını da açıklar.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. Şiir. *Pensées d'août* (1837; Ağustos Düşünceleri). Eleştiri. *Portraits de femmes* (1844; Kadın Portreleri), *Portraits contemporains* (1846; Çağdaş Portreler), *Étude sur Virgile* (1857; Virgilius Üstüne Çalışmalar), *Premiers lundis* (1874-75, 3 cilt; İlk Pazartesi Konuşmaları).

Sainte-Claire Deville, Henri-Étienne (d. 11 Mart 1818, St. Thomas, Danimarka

Virgin Adaları - ö. 1 Temmuz 1881, Boulogne, Fransa), ilk ekonomik alüminyum üretim işlemini geliştiren Fransız kimyacı ve araştırmacı.

Paris'te 1843'te tıp öğrenimini tamamladıktan sonra kimya alanına yöneldi. Kendi laboratuvarını kurdu ve terebentin üzerine hazırladığı çalışmasıyla kimya doktoru unvanı aldı. Besançon Üniversitesi'nde kimya profesörlüğü ve dekanlık görevlerinde bulunan Sainte-Claire Deville, eğitimin ve araştırmaların birlikte uygulanmasına yönelik değerli çalışmalarda bulundu ve kısa süre sonra Paris'teki Yüksek Öğretmen Okulu'na kimya profesörü olarak atandı. Bu okulda 1850'lerde ve 1860'larda, daha sonraları ünlü kimyacılar olan pek çok öğrenci yetiştirdi.

1849'da gerçekleştirdiği araştırmalarıyla azot pentaoksitini birleşimlenmesine önemli katkıda bulundu. Bundan sonra inorganik kimya dalında araştırmalara yöneldi ve birkaç yıl içinde alüminyum bileşiklerinin pahalı olan potasyum yerine sodyumla tepkimeye girmesiyle katıksız alüminyum elde etmeyi başardı. Sainte-Claire Deville ayrıca platin ve başka mineraller üzerinde metalurji çalışmaları yaptı.

Saintes, Fransa'nın batı kesimindeki Poitou-Charentes planlama bölgesine (*région de programme*) bağlı Charente-Maritime ilinde (*département*) kent. Charente Irmağı kıyısında yer alır. Eskiden Saintonge bölgesinin merkezi olan Saintes 1791-1810 arasında Charente Inférieure (günümüzde Charente-Maritime) ilinin yönetim merkeziydi. Başlangıçta zengin bir Galya yerleşimi olan Saintes Roma döneminde Mediolanum Santonum adıyla anıldı. Roma dönemine ilişkin başlıca kalıntıları, 1. yüzyılda yapılmış bir amfiteatro ile bir köprü kemeridir. Kentteki öteki önemli yapılar arasında Saint-Pierre Katedrali (15. yy), romanesk Sainte-Marie Kilisesi ve bitişindeki Abbatye-aux-Dames Manastırı (11. yy) sayılabilir. Nüfus (1982) 23.580.

Saintpaulia bak. afrikamenekşesi

Saintsbury, George (Edward Bateman) (d. 23 Ekim 1845, Southampton, Hampshire - ö. 28 Ocak 1933, Bath, Somerset, İngiltere), 20. yüzyılın başında yetişmiş en etkili İngiliz edebiyat tarihçisi ve eleştirmeni. Canlı üslubu ve geniş bilgisi sayesinde hem geniş bir okur kitlesine ulaşmış, hem de yazdığı alanlarda otorite olarak kabul edilmiştir.

Baudelaire üzerine yazdığı bir denemenin *Fortnightly Review*'de yayımlanmasıyla (1875) edebiyat dünyasının ilgisini çekti. *Encyclopædia Britannica* (1875-89, 9. bas.) için 35 yaşamöyküsü ve Fransız edebiyatı maddesi yazdı. Fransız edebiyatını alışılmış yorumlardan farklı bir yaklaşımla ele aldığı *Primer of French Literature* (1880; Fransız Edebiyatına Giriş), *A Short History of French Literature* (1882; Fransız Edebiyatının Kısa Tarihi) ve *Specimens of French Literature from Villon to Hugo* (1883; Villon'dan Hugo'ya Fransız Edebiyatından Örnekler) adlı kitapları büyük ilgi topladı. Bunları, Dryden üzerine bir inceleme (1881), *Specimens of English Prose Style from Malory to Macaulay* (1885, Malory'den Macaulay'a İngiliz Düzyazı Üslubundan Örnekler) ve *A History of Elizabethan Literature* (1887; Elizabeth Dönemi Edebiyatı Tarihi) izledi.

Saintsbury 1895'te kraliyet profesörü olarak Edinburgh Üniversitesi'nin retorik ve İngiliz edebiyatı kürsüsüne atandı. Bir yandan da yazmayı sürdürdü. *A Short History*

of English Literature (1898; İngiliz Edebiyatının Kısa Tarihi), Eski Yunan'dan günümüze eleştiri kuramları ve uygulamaları üzerine yazılmış ilk incelemelerden biri olan üç ciltlik *A History of Criticism and Literary Taste in Europe from the Earliest Texts to the Present Day* (1900-04; İlk Metinlerden Günümüze Avrupa'da Eleştiri ve Edebi Beğenin Tarihi), üç ciltlik *A History of English Prosody from the Twelfth Century to the Present Day* (1906-10; 12. Yüzyıldan Günümüze İngiliz Prosodisi Tarihi), bu kitabın eki niteliğindeki *Historical Manual of English Prosody* (1910; İngiliz Prosodisinin Tarihsel Elkitabı) ve gene bu kitabı tamamlayıcı nitelikteki *History of English Prose Rhythm*'i (1912; İngiliz Düzyazı Ritmi Tarihi) yayımladı. 1915'te üniversitedeki görevinden emekliye ayrıldı. Sonraki yıllarda da *The Peace of the Augustans: A Survey of Eighteenth Century Literature as a Place of Rest and Refreshment* (1916; Augustus Dönemi Yazarlarının Huzuru: Bir Dinlenme ve Rahatlama Olarak 18. Yüzyıl Edebiyatı Üzerine Bir İnceleme) ve şarapla ilgili *Notes on a Cellar-Book* (1920; Bir Mahzen Kitabı İçin Notlar) gibi kitaplar yazmayı sürdürdü.

Saintsbury günlük konuşma diliyle ve kolay anlaşılabilir, canlı bir üslupla yazdığı yapıtlarıyla, belirli bir felsefeye dayanmayan, ama bilgilendirmenin yanı sıra eğlendirmeyi de amaçlayan, okurla sohbet havasında yeni bir eleştiri anlayışı geliştirmiş ve Batı edebiyatının daha geniş bir bakış açısıyla değerlendirilmesine öncülük etmiştir.

Saionci Kimmoçi, KOŞAKU (d. 7 Aralık 1849, Kyoto - ö. 24 Kasım 1940, Okitsu, Japonya), Meici Restorasyonu'ndan (1868) sonra Japonya'yı yöneten oligarşinin en uzun yaşayan üyesi. Başbakan ve *genro* (yaşlı devlet adamı) olarak militarizmin yükselişini sınırlamaya çalışmıştır.

Saray soylusu köklü bir ailedendi. Fransa'da öğrenim gördükten sonra 1881'de Japonya'ya döndü ve demokratik düşünceleri yaygınlaştırmayı amaçlayan *Toyo ciyu şimbun* adlı gazeteyi kurdu. Gazeteciliği bir soylu için küçültücü bir meslek olarak gören yakın çevresinin baskısıyla devlet hizmetine girdi ve kısa sürede yükseldi. Dönemin önde gelen siyasal partisi Meşrutiyetçi Yönetim Dostları'nın kurucuları arasında yer aldı ve 1903'te başkanı oldu. Başbakanlığı (1901-02, 1906-08 ve 1911-12) sırasında askeri harcamaların kısıtlanması ve hükümetin parti tarafından denetlenmesi için çaba gösterdi. 1912'de partiden ve hükümetteki görevlerinden ayrıldı. I. Dünya Savaşı'nın ardından Paris Barış Konferansı'nda (1919) Japon delegasyonunun başkanlığını yaptı. Daha sonra bir *genro* olarak imparatorun yakın ve güvenilir danışmanları arasında yer aldı. II. Dünya Savaşı öncesinde Japonya'daki aşırı milliyetçi ve militarist eğilimlere karşı tutumu nedeniyle birkaç kez sağcı fanatiklerin suikast girişimlerine hedef oldu.

Saipan, Büyük Okyanusun batısında, ABD'ye bağlı Kuzey Mariana Adaları Topluluğu'nda ada. 1963-86 arasında, Birleşmiş Milletler'in ABD yönetimine bıraktığı Pasifik Adaları Vesayet Bölgesi'nin merkeziydi. Dağlık bir yapıya olan adada yükseklik Tagpochan Dağında 466 m'ye ulaşır. Uzunluğu 23 km, eni en geniş yerinde 8,8 km olan adanın yüzölçümü 122 km²'dir. Saipan'ın iki yanından uzanan geniş koylar Magicienzo (Laulau) Koyu ve Tanapag limanıdır. Daha küçük olan Tinian Adası, Saipan Boğazının hemen karşısında, Saipan'ın güneybatısındadır. 1565-

1899 arasında İspanya egemenliğinde kalan ada 1899-1914 arasında Almanya'ya bağlandı. 1920'de Japon mandasına bırakıldı. II. Dünya Savaşı sırasında ABD adayı işgal etti (1944). Savaşın daha sonraki bölümünde ABD ordusu için çok yararlı bir hava üssü olarak kullanıldı. 1953'ten 1962'ye değin ABD Deniz Kuvvetleri'nin yönetiminde kaldı. Kuzey Mariana Topluluğu'nun merkezi, Saipan'ın en kalabalık yerleşim merkezi olan Chalan Kanoa'dır.

Başlıca tarımsal ürün kopradır. Geçimlik düzeyde taro, yam, ekmek ağacı ve muz da yetiştirilir. Saipan'da ticaret limanıyla uluslararası havalimanı vardır. Nüfusu (1985 tah.) 17.840.

Sais, Arapça SAİL-HAGAR, Nil Deltasında Eski Mısır kenti. Nil Irmağının Kanopos (Reşid) kolu üzerinde el-Garbiya ilinde (*muhafaza*) yer alır. Tarihöncesinde Sais kenti, Savaş ve Dokuma Tanrıçası Neith'in ana tapınağının bulunduğu yeri. Daha sonraki dönemlerde siyasal bakımdan önemli bir yer haline geldi. İÖ 8. yüzyıl sonlarında Sais'in Libyalı prensi Tefnahte, Aşağı Mısır'ın egemenliğini ele geçirmek için Kuşilerle savaştıysa da, 25. sülalenin kurucusu Şabaka'ya yenildi. Asurlular İÖ 671'de Kuşileri yenince, Asur vasalı olan Sais yöneticileri de Nil Deltasının egemenliğini yeniden ele geçirdiler. Sais yöneticisi I. Psammetikhos (İÖ 664-609) Asurluların kovarak bütün Mısır'ı ele geçirdi (İÖ y. 656). Sais, I. Psammetikhos ve onu izleyen 26. sülalenin öbür firavunları zamanında Mısır'ın başkenti oldu. Akdeniz ve Afrika'da yaptıkları ticaretle zenginleşen Saisli firavunlar varlıklarını kentteki tapınak ve saraylara harcadılar. Mezarlarını da bunların yanına yaptırıldılar. Herodotos'un gittiği sırada Sais hâlâ Mısır'ın en güzel kentlerinden biriydi.

Sais höyüğünün bugün ancak bir bölümü kazılmıştır. Buradan ilk kez 1818'de J. F. Champollion söz etmiştir. O tarihten sonra bölge soyguncuların yağmasına uğramıştır. Bir zamanların büyük kentinden arta kalanlar yalnızca çevrede bulunan üstü yazılı taşlardır. Bugünkü Sais kentinde öncelikle pamuk üretilir. Nüfus (1966) 12.581.

Sais SÜLALESİ, Eski Mısır'ın 26. sülalesi (İÖ 664-525). Başlangıçta Sais ve Memphis'i elinde tutan sülale, I. Psammetikhos'un bağımsızlığını ilan etmesinin ardından bütün Nil Deltasını egemenlik altına aldı. Yunanlı tüccarlarla ilişkileri geliştirerek Sais yakınındaki Naukratis'te yerleşmelerini sağlayan ve kısa sürede Mısır'ı eski refah düzeyine ulaştıran Psammetikhos, bölgelelerini üç güçlü garnizonla korurken, Medlerin ve Babililerin saldırılarına hedef olan Asurlulara yardım gönderdi. Yerine geçen oğlu II. Neko (hd İÖ 610-595), Asurluların yıkılmasıyla (İÖ 612) ortaya çıkan boşluğu doldurmak üzere bir sefere girişti. Başlangıçta başarılı olmasına karşın Karkamış'ta tamamen bozguna uğradı (İÖ 605) ve Suriye'den vazgeçmek zorunda kaldı. Herodotos'a göre, Neko döneminde Mısır'dan gönderilen Fenikeli denizciler Afrika'nın çevresini dolaştı ve Akdeniz'i Kızıldeniz'e bağlayacak bir kanal yapımına girişildi. Daha sonraki firavun II. Psammetikhos (hd İÖ 595-589) Suriye ve Fenike'yi ziyaret etti. Ayrıca Kuşilere karşı savaşmak üzere güne-ye bir ordu gönderdi. Apries (hd İÖ 589-570) Yahuda'da Babil egemenliğine karşı bir ayaklanmayı kıskırttıysa da pek başarılı olamadı. Herodotos, Apries döne-

minin Mısır'ın çok parlak dönemlerinden biri olduğunu yazar. Askerler arasındaki hoşnutsuzluktan yararlanarak firavunluğu ele geçiren II. Ahmose (hd İÖ 570-526). Yunan etkisinin kırılması amacıyla başa getirilmesine karşın, çok sayıda Yunanlıya görev verdi ve Yunanlı tiranlarla dostluğu geliştirdi. Perslerin tehdidine karşı Babil hükümdarı II. Nabukadnezar'la (hd İÖ 605-562) işbirliğine yöneldi. Ama ölümünden hemen sonra II. Kambyzes yönetimindeki Pers ordusu Mısır'a ulaştı ve Ahmose'nin oğlu III. Psammetikhos'u (hd İÖ 526-525) tahttan indirerek Sais sülalesine son verdi (İÖ 525).

Saitama, Japonya'da, Honşu Adasında il (ken). Güneyde Tokyo metropolüyle (to) çevrilidir. Yüzölçümü 3.799 km² olan ilin geniş ve düz arazi şeritlerinde Tokyo pazarı için meyve, sebze ve çiçek yetiştirilir, yeşil

Çiçbu yakınlarında boyanmış kumaşları yıkayanlar, Saitama
Imperial Press-FPG/EB Inc

çay üretilir. Eski döküm ve ipek sanayilerinin yerini bugün makine ve tekstil sanayileri almıştır.

Güneydeki Urava, Omiya ve Kavagoe gibi kentler Keihin Sanayi Bölgesi'nin kuzey ucunu oluşturur. Saitama Üniversitesi (1949) il merkezi Urava'dadır. Güneybatıda Çiçbu-Tama Ulusal Parkı'nda bulunan Çiçbu kenti, her yıl aralık ayında düzenlenen şenliğiyle tanınır. Nüfus (1991 geç.) 6.483.000.

saivo, Lap inancında öteki dünya. Ölülerin (saivoolmak) burada aileleri ve atalarıyla mutlu bir yaşam sürdürdüğüne, tıpkı bu dünyadaki gibi çadır kurup avcılık ve balıkçılık yaptıklarına inanılırdı. Saivo Norveç inancına göre dağlarda, Finlandiya'da ise iki dipli özel göllerin altındaydı. Çevresi kutsal sayılır ve şamanların (nojade) güçlerinin kaynağı olarak biliniyordu. Vecd haline girmek isteyen şamanlar yardımcı olmaları için saivo-sarva, saivo-guolle ve saivo-loddle (saivo geyiği, saivo balığı ve saivo kuşu) gibi koruyucu ruhları çağırırlardı. Saivo, yer yüzeyine yakınlığı ve aydınlık oluşuyla Lap inancındaki öbür öteki dünya olan yabme-aimo'dan farklıydı.

saka bak. sakakuşu

saka, akar su donanımı bulunmayan evlere çeşme ve sarnıç gibi yerlerden su alıp taşıyan kimse. Sakalık, Osmanlı döneminin belli başlı mesleklerindendi. Bütün mesleklerde olduğu gibi sakaların da her kentte bir kethüdası olurdu. Osmanlı Devleti'nin son

dönemlerinde kurulan meslek gediklerinden biri de saka gediği idi. Çeşmelerden, su kaynaklarından ve sarnıçlardan satmak üzere suyu ancak, bu gediğe kayıtlı meslek üyeleri alabilirdi. Senede bağlı olan gedik üyeliği alınıp satılır, mirasçılara da geçerdi. Her türlü esnaf gediklerinin 19. yüzyıl sonlarından itibaren yavaş yavaş kaldırılması üzerine sakalar mesleklerini bağımsız olarak sürdürdüler. Sakaların içine su koyduğu tulum, kırba gibi kaplara "saka meşki" denirdi. Saka meşkinin teklileri sırta, çiftlileri hayvanlara yüklenerek taşınırdı.

Yeniçeri Ocağı'nda her odanın suyunu sağlayan görevliler bulunurdu. Sarayın su gereksinmesini karşılayan sakaların başı, derece bakımından sekbanbaşından sonra gelirdi; divan toplantılarının dinlenme aralarında kazaskerle defterdara ibrik verir, havlu tutardı. Divan-ı Hümayun sakalarının ve sim sakalarının başında bulunan görevliye "saka-başı" denirdi. Sim sakaları suyu gümüş kaplar içinde taşırlardı. Görevleri Hürka-i Saadet Dairesi'nin önünü ykamaktı.

Bektaş ve Mevlevi tekkelerinde sakaların oturduğu yere "saka postu" adı verilirdi. Bu yer mutfak kapısının yanında olurdu.

Saka, Hasan (Hüsni) (d. 1886, Trabzon - ö. 29 Temmuz 1960, İstanbul), siyaset ve devlet adamı. 1947-49 arasında başbakanlık yapmıştır.

Ortaöğrenimini Trabzon Rüstiyesi'nde ve İstanbul'da Mercan İdadisi'nde tamamladı. 1908'de Mekteb-i Mülkiye'yi (bugün Ankara Üniversitesi'ne bağlı Siyasal Bilgiler Fakültesi) bitirerek Divan-ı Muhasebat'a kâtip olarak girdi. Ertesi yıl gittiği Paris'te Siyasal

Hasan Saka
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

Bilgiler Yüksekokulu'nu bitirdi (1912). İstanbul'da döndüğünde eski görevini sürdürdü. Nisan 1915'te Maliye Nezareti'ne geçti. Hukuk Mektebi'nde iktisat dersleri verdi. Maliye Nezareti'nde çeşitli görevlerde bulunduktan sonra 1918'de Mekteb-i Mülkiye'de ders vermeye başladı. Ocak 1920'de toplanan son Meclis-i Mebusan'da Trabzon mebusu olarak yer aldı.

Şubat 1921'de Anadolu'ya geçti ve Trabzon mebusu olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne katıldı. 1921-26 arasında Fevzi Paşa (Çakmak), Fethi Bey (Okyar) ve İsmet Paşa'nın (İnönü) kurduğu hükümetlerde maliye ve iktisat (1924-28 arasında ticaret) vekilliklerini üstlendi. Kasım 1926'da TBMM başkan vekili seçildi. 1936'dan sonra da Siyasal Bilgiler Okulu'nda (sonradan Siyasal Bilgiler Fakültesi) iktisat profesörü olarak görev aldıysa da, öğretim üyeliğinin siyasetle bağdaşmaması kararı üzerine 1941'de istifa etti. 1944-47 arasında Şükrü Saracoğlu ve Recep Peker hükümetlerinde dışişleri bakanı oldu.

İktidardaki Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ile muhalif Demokrat Parti (DP) arasındaki ilişkilerin iyice gerginleştiği bir ortamda, 10 Eylül 1947'de Cumhurbaşkanı İsmet İnönü yeni hükümeti kurma görevini Hasan Saka'ya verdi. Başbakanlığı sırasında partizanlıktan uzak bir çizgi izlemeye çalışan Hasan Saka, partisi CHP tarafından muhalefete gereğinden fazla ödün vermekle suçlanınca 8 Haziran 1948'de görevinden istifa etti. 10 Haziran 1948'de yeniden hükümeti kurmakla görevlendirilen ve gerek ekonomide gerekse politikada liberal bir çizgi izleyen Hasan Saka, bu yeni dönemde hem iktidar, hem de muhalefet partilerince sert eleştirilere uğradı ve 14 Ocak 1949'da başbakanlık görevinden ayrıldı. Daha sonra CHP meclis grup başkan vekilliğine getirildi; 1950 milletvekili genel seçimlerinde yeniden Trabzon milletvekili seçildi. 1954'ten sonra siyasal yaşamdan çekilen Hasan Saka'nın *İlm-i İktisat* (1918) ve *Dış Ticaret ve Gümrük Politikası* (1945) adlı kitapları vardır.

Saka dili, HOTAN DILI olarak da bilinir, Çin Türkistanı'nda Saka kabilelerince konuşulan Orta İran dili. İki farklı lehçesi vardır. Bunlardan, adını Hotan Krallığı'ndan alan Hotan lehçesiyle ilgili bilgiler 7-10. yüzyıllardan kalma Budacı ve başka metinlerden edinilmiştir. Budacı bir metne ait bir parçayla günümüze ulaşan öteki lehçe ise Tımsuk diliyle benzerlik gösterir. Saka dilindeki metinler Brahmi yazısıyla yazılmıştır ve Hindistan'da konuşulan Prakrit dillerinden çok sayıda sözcük içerir.

Sakai, Japonya'da, Honşu Adasındaki Osaka kentsel ilinde (fu) kent. Osaka Körfezi (van) kıyısında yer alır. Çevredeki tümülüsler kentin çok eskiden yerleşime açıldığını göstermektedir. İmparator Nintoku'nun anıtmezarı, türünün Japonya'daki en büyük örneğidir. 16. yüzyılda bir iç liman olarak ünlene Sakai, Yamato Irmağının (gava) yatak değiştirmesiyle liman mille dolunca eski önemini yitirdi. Sakai-Osaka demiryolunun tamamlanmasından sonra Hanşin Sanayi Bölgesi'nde Osaka'ya bağlı bir uydu kent ve sanayi merkezi olarak gelişti. Başlıca ürünleri demir, çelik, gemi, makine, bisiklet ve otomobil parçaları ve kimyasal maddelerdir. Sanayi bölgesi denizden kazanılmış topraklarda, konut alanları ise iç kesimlerde yer alır. Nüfus (1991 tah.) 808.072.

Sakai Hoitsu, asıl adı SAKAI TADANAO (d. 1 Ağustos 1761, Edo [bugün Tokyo] - ö. 3 Ocak 1829, Edo, Japonya), Tokugawa döneminin (1603-1867) sonlarına doğru yaşamış Japon ressam ve şair.

"Yaz Çimenleri", Sakai Hoitsu'nun gümüş varaklı kâğıt üstüne renkli bir çalışması
19. yy; Tokyo Ulusal Müzesi
Tokyo National Museum

Bir feodal beyin kardeşi idi. 1797'de sağlığını gerekçe göstererek Nişihongan Tapınağı'nda (ci) keşiş oldu ve üst dereceye kadar yükseldi. 1809'da Edo'daki Negiş'i'ye çekildikten sonra yaşamını yetenekli bir sanatçı olarak sürdürdü. Çeşitli okulların ustalarından resim dersleri aldı. Özellikle Ogata Korin'in bezemeci üslubundan etkilendi ve bunu yeniden canlandırmayı başardı. Korin'in ölümünün 100. yılı anısına yayımladığı *Korin hyakuzu* (Korin'in Yüz Deseni) ve *Ogata-ryu ryakuin-fu* (Ogata Üslubunda Yalınlaştırılmış Baskılar Albümü), Korin'in sanatının etkisinin güçlenmesini sağladı. Sakai aynı zamanda bir *haiku* (kısık şiir) ustasıydı. En önemli yapıtı "Yaz ve Sonbahar Çiçekleri" adlı paravana resmidir.

Sakai Tosihiko, takma adı KOSEN (d. 25 Kasım 1871, Fukuoka ili - ö. 23 Ocak 1933, Tokyo, Japonya), Japon siyaset adamı. Japonya Komünist Partisi'nin kurucularındandır.

Bir süre öğretmenlik yaptıktan sonra bir gazeteye girdi. 1903'te Kotoku Şusui'yle birlikte *Heimin Şimbun* (Halkın Gazetesi) adlı haftalık bir gazete çıkarmaya başladı. Rus-Japon Savaşı'ndan (1904-05) kısa bir süre önce, savaş karşıtı görüşleri nedeniyle tutuklandı. Anlaşmazlığın bitmesinden sonra serbest bırakıldı. 1906'da Japonya Sosyalist Partisi'nin kuruluş çalışmalarına katıldı. 1917 Sovyet Devrimi'nin etkisiyle Marksizmi benimsedi. 1923'te Japonya Komünist Partisi'nin kurucuları arasında yer aldığı için yeniden tutuklandı. Daha sonra Fukuoka'da bir tarım okulu açtı.

sakaki (*Cleyera japonica* ya da *ochracea*), Şinto dininde kutsal yerleri süslemek amacıyla kullanılan alçak boylu ağaç. Başlıca Japonya, Kore, Tayvan ve Çin'de yetişir. Kışın yapraklarını dökmeyen bu ağaç 10 m'ye kadar boy atabilir. Baharla birlikte beyaz sarkık çiçekler açar. Şinto tapınaklarında, dallarından süsleme malzemesi olarak yararlanılır.

Sakakura Cunzo (d. 29 Mayıs 1904, Gifu ili - ö. 1 Eylül 1969, Tokyo, Japonya), Japon mimar. 20. yüzyıl Avrupa mimarlığını

Sakakura Cunzo'nun tasarladığı Şincuku İstasyon Meydanı, 1964-67; Tokyo
Nabuyuki Masaki

geleneksel Japon üslubu öğeleriyle kaynaştıran ilk tasarımcılardan biridir.

Doğu ve Batı karışımı ilk önemli çalışması 1937 Paris Dünya Fuarı'ndaki Japon pavilyonu. O sırada sekiz yıldır mimar Le Corbusier ile birlikte çalışmakta olan Sakakura, Japonya'da Le Corbusier'in görüşlerinin önde gelen savunucusu olarak tanındı. 1937'de ülkesine döndü ve II. Dünya Savaşı nedeniyle 1950'lere değin hiçbir yapı tasar-

ımı yapamadı. Kamakura İli Modern Sanat Müzesi (1951), Gifu'daki Hacima Belediye Binası (1959), Hiraoka Belediye Binası (1964), Yokohama'daki Kanagava İli Yönetim Merkezi Binası (1966) ve Tokyo'daki Şincuku İstasyon Meydanı ile Odakyu adlı büyük mağaza (1967) önemli yapılarının bazılarıdır.

sakakuşu (*Carduelis carduelis*), SAKA olarak da bilinir, *Passeriformes* (ötücükuşlar) takımının *Fringillidae* familyasından, gagasını çevreleyen kırmızı renkle dikkat çeken, küçük gagalı kuş türü. Erişkinlerde gaga dibinden gözün arka ucuna kadar yayılan bu kırmızılığı yalnız gaga ile göz arasındaki koyu esmer bir bant keser. Başın gerdan ve gözün gerisindeki yanları beyaz, tepe ve boyun yanları siyahtır. Kanatların ortası boyunca, gövdeye doğru sarı renkli geniş bir bant uzanır. Kanatların beyaz lekeli arka kenarları dışında kalan öbür bölümleri siyah, sırt kahverengi, kuyruksokumu beyazımsıdır. Siyah kuyruk tüylerinin uçlarında da beyaz lekeler bulunur. Gençlerde kanat ve kuyruk tüyleri erişkinlerinki gibidir.

Sakakuşu (*Carduelis carduelis*)
DHKD; fotoğraf, Paul Lodewijckx

Ama öbür bölümler grimsi kahverengi ve koyu çizgilidir. Erişkinlerin uzunluğu 14 cm'yi bulur. Güzel ötüşleriyle tanınan bu kuşlar özellikle devedikenini tohumlarıyla beslenir. Orman kenarlarında ve ağaçlık yerlerde ürer, üreme mevsimleri dışında küçük sürüler halinde dolaşırlar. Meyve bahçeleri ve parklarda sık görülen kuşlardır. Coğrafi dağılımları Avrupa, Asya'nın batısı ve Kuzey Afrika'yı kapsar. Türkiye'nin hemen her yerinde yaz kış görülebilir.

sakal likeni, *Usnea* cinsinden, karışık iplik demetleri halinde ağaçların dallarından sar-

Sakal likeni (*Usnea barbata*)
Louise K. Broman-Root Resources

kan, bu haliyle de sakalı andıran uzun gövdeli çalımı likenlerin ortak adı. Sarımsı ya da mavimsi yeşil renkli bu likenler özellikle Kuzey kutup bölgelerinde ve tropik bölgelerde yaygındır. Yabancı hayvanlara besin kaynağı oluşturan, bazen de toplanarak çiftlik hayvanlarına yedirilen sakal likenleri boğmaca, nezle, sara ve gut hastalıklarının tedavisinde halk ilacı olarak da kullanılmıştır. Ayrıca tıpta idrar söktürücü ve iştah açıcı olarak yararlanılmıştır. 10 300'de, bilinen ilk liken türü *Usnea barbata* saç büyümesini uyandırıcı olarak değerlendirilirdi. Özellikle nemli ormanlarda sıkça rastlanan *U. longissima* 1,5 metreye varan uzunluğuyla ağaç dallarından aşağıya doğru sarkarak ilginç bir görünüm yaratır. Bazı *Usnea* türlerinden ise turuncu bir boya elde edilir.

Sakalar bak. İskitler

Sakalavalar, Madagaskar'ın batı kesiminde yaşayan halk. Ülkedeki ilk büyük krallığı kuran Sakalavalar, 18. yüzyılda adanın yarısını denetimleri altına alarak güçlerinin doruğuna ulaştılar. Ama, aynı yüzyılın sonlarına doğru gitgide güçlenen Merinalar karşısında zayıflamaya başladılar. 1890'larda Fransızlar adayı ele geçirince Fransız sömürge yönetimine bağlandılar.

Hayvancılıkla geçinen Sakalavalar, yan göçebe bir yaşam sürer, hayvanlarını Majunga ve Tulear'da otlatırlar. Ayrıca oldukça ilkel yöntemlerle ırmak kıyılarında pirinç yetiştirirler.

Sakalibe, tekil SIKLAB, ortaçağda Müslümanların egemenliği altındaki İspanya'da Slavlara verilen ad. Sonradan ordudaki bütün köleler için kullanılmaya başlanmıştır.

10. yüzyılda Germenler Avrupa'nın doğusuna düzenledikleri seferlerde tutsak aldıkları Slavları İspanya'da köle olarak satıyorlardı. Bu tutsaklarla birlikte Galicia, Lombardia, Calabria ve Frank topraklarından getirilen, çoğunluğunu genç erkeklerin oluşturduğu kölelere önce İslam dini benimsetiliyor ve Arapça öğretiliyordu. Daha sonra da bunlar orduda hizmet etmek ya da sarayda çalıştırılmak üzere eğitiliyordu.

Emevi hükümdarlar İber Yarımadası ve Kuzey Afrika'daki topraklarını genişletmeye yönelik politikaları doğrultusunda zamanla daha fazla Sakalibe edindiler. III. Abdurrahman'ın yönetimi (912-961) sırasında köle sayısının 4 binden 14 bine çıktığı söylenir. Sakalibe sayısının artması, Müslüman toplumu içindeki konumlarını güçlendirdi. Servet, toprak ve köle sahibi olmaya başladılar; içlerinden bilim adamı ve şairler yetişti; orduda ve devlet görevlerinde yükselerek başkentte önemli bir siyasal güç durumuna geldiler. Aynı dönemde Emeviler Sakalibeyi, yönetimde etkili olan Arap soylulara karşı bir denge ögesi olarak kullanmaya başladılar. Slav Nacda, 939'da Leon kralı II. Ramiro'ya karşı düzenlenen seferde Emevi ordularına komuta etti.

Sakalibe 1009'da Halife II. Hişam'ın devrilmesinden sonraki 23 yıl boyunca halifeliliği denetim altında tutan Kurtuba'daki üç büyük hizipten biri oldu. 1091'e değin süren iç savaş ve karışıklık döneminde Denia, Tortosa, Valencia ve Almeria'da kralıklar kurmalarına karşın öteki hizipleri oluşturan Araplar ve Berberler gibi hanedan oluşturmazdılar. Bu küçük kralıklar 1090-91 yıllarında, İspanya'yı ele geçiren Murabıtların egemenliği altına girdi.

sakallı akbaba bak. karakuş

sakallı fok (*Erignathus barbatus*), *Phocidae* familyasından fok türü. Adını yanaklarından çıkan sık ve sert kıllardan alır. Eskimolar için derisi, eti ve yağı çok değerlidir. Grimsi ya da sarımsı kahverengi olan bu foklar Kuzey Kutup Bölgesi'nin kıyı sularında yalnız ya da küçük gruplar halinde yaşar. Yaklaşık uzunluğu 2,4-3,7 m, ağırlığı 225-454 kg'dır. Dişiler erkeklerden daha küçüktür. Sakallı foklar usta birer dalcıdır. Başlıca besinlerini midyeler ve öbür dip hayvanları oluşturur. Dişiler 11 ay süren gebelik döneminin ardından iki yılda tek bir yavru doğurur.

sakallıbalık, *Polymixia* cinsinden üç deniz balığı türünün ortak adı. *Polymixiiformes* takımını ve *Polymixiidae* familyasını da oluşturan bu balıklar Atlas Okyanusu ve Büyük Okyanusun tropik bölgelerindeki derin sularda yaşar, genellikle 200-600 m derinliklerde bulunurlar. Sakallıbalıklar adlarını başın altında ve solungaç kemerlerinin önündeki kemiklere asılı bir çift etli uzantıdan almıştır. Oldukça küçük yapılı balıklardır. Geniş bir dağılım gösteren *P. nobilis* türünün uzunluğu 20 cm'yi geçmez.

sakallıkuş, *Piciformes* takımının *Capitonidae* familyasını oluşturan, tropik bölgelere dağılmış 75 dolayında kuş türünün ortak adı. Adlarını kalın ve sivri uçlu gagalarının dibindeki kıllardan alırlar. Başları büyük, kuyrukları kısa, uzunlukları 9-30 cm'dir. Yeşilimsi ya da kahverengimsi tüyleri beyaz ya da canlı renkli lekelerle bezenmiştir. Coğrafi dağılımı Orta Amerika'dan Güney Amerika'nın kuzey kesimlerine kadar uzanan bölgeyi, Afrika'da Sahra'nın güneyinde kalan bölümü, Güneydoğu Asya'da doğuya doğru Borneo ve Bali adalarına kadar uzanan bölgeyi içerir. Yaşadıkları yörelerin göç etmeyen yerli kuşları arasındadırlar.

Sakallıkuşlar böcekleri, kertenkeleleri, kuş yumurtalarını, meyveleri yer, beslenmedikleri zaman genellikle ağaç tepelerindeki dallara tüneler. Bazılarının tırmanışı ağaçkakanlara benzer. Yuvalarını gagalarıyla oydukları çürüyen bir ağacın üst bölümlerine ya da bir termit yuvasına yaparlar. Tümü de iyi uçamayan kuşlardır. Sakallıkuşlar başlarını ya da kuyruklarını sallayarak yüksek bir sesle öterler. Asya'da yaşayan *Megalaima haemacephala* türü ve Afrika'da yaşayan *Pogoniulus* cinsinin üyeleri gibi bazıları, metalik ve bitmek tükenmek bilmez ötüşleriyle ünlüdür. Bu nedenle özellikle *Pogoniulus* üyeleri tenekeci kuşu adıyla da tanınır.

sakallısolucanlar bak. Pogonophora

sakalotu, buğdaygiller (*Poaceae*) familyasının *Andropogon* cinsini oluşturan 200 kadar çokyıllık otsu bitki türünün ortak adı. Ilıman ve tropik kuşağın hemen her yerine dağılmış olan bu bitkiler yetiştikleri yerlerde öbekler oluşturarak büyür. Sakalotları genellikle kaba bitkiler olup, köksaplarıyla (toprakaltı gövdesi) yayılır. Buğdaygillerin çoğunun tersine, gövdelerinin içi boş değil süngersi bir özle doludur. Yapraklarının ayası yassı ya da kırışiktır; çiçek başakçıkları ise gövdelerin ucunda ya da yaprakların koltuğunda salkımlar oluşturur. Gövde genellikle tüylü, bazen de kırmızımsı ya da yeşilimsi renktedir.

Anayurdu Türkistan olan, Anadolu'da da kendiliğinden yetişen Türkistan sakalotu (*Andropogon ischaemum*) 70-100 cm arasında boy atar. Başlıca, yem bitkisi olarak değerlendirilir. Kuzey Amerika'da yaygın

bir tür olan *A. gerardii* çoğu kez 2 m'yi aşan boyuyla ve çatalı çiçek salkımlarıyla dikkati çeker. *A. scoparius* ise ortalama 0,5-1,5 m arasında boy atar. Her ikisi de kuru ot olarak hayvanlara yedirilir.

Sakaltutan Düdeni ve Deliği, Akdeniz Bölgesi'nde, Antalya ilinin Akseki ilçesindeki Cevizli bucağına bağlı Değirmenlik köyü yakınında iki mağara. Mezozoyik (İkinci) Zamana (y. 225-65 milyon yıl önce) ait kalkerli yapıda, aynı kırık (fay) sistemi içinde oluşan mağaralar, Katranbaşı Tepesinin güneyi ile Kartaltaşı Tepesinin kuzeyinde yer alır.

Hem yatay, hem de dikey bölümleri olan Sakaltutan Düdeninin uzunluğu 1.425 m, derinliği 303 m'dir. Yakınındaki Sakaltutan Deliği ise tümüyle dikey bir mağaradır. Birbirini izleyen 120'şer metrelik iki inişten sonra varılan eğimli bir galeriyle en derin bölümüne ulaşılan bu mağaranın toplam derinliği 302 m'dir. Değirmenlik köyünden yöredeki boksit işletmesine giden bir yolla ulaşılan mağaralardaki ilk araştırmalar, Paris Mağara Araştırma Kulübü (SCP) tarafından 1979'da yapılmıştır.

Sakamoto Ryoma, asıl adı SAKAMOTO NAONARI (d. 3 Ocak 1836, Koçi, Tosa - ö. 10 Aralık 1867, Kyoto, Japonya), Meici Restorasyonu (1868) için ortamın hazırlanmasında önemli rol oynayan imparator yanlısı *samurai* (savaşçı).

Kılıç kullanmadaki ustalığıyla genç yaşta ün kazandı. İktidarın yeniden imparatora geçmesi için Tokugawa şogunluğuna karşı yürütülen mücadeleye katıldı. Tosa bölgesinden ayrılmak zorunda kalınca, bir denizcilik eğitim okulunda Katsu Kaişu'nun hizmetine girdi. Ardından şogunluğa karşı muhalefetin güçlü olduğu Satsuma bölgesine sığındı. Satsuma yöneticilerini Çoşu bölgesiyle tarihsel düşmanlıktan vazgeçerek şogunluğa karşı birlikte hareket etmeye ikna etti. Çoşu'ya Satsuma'nın yardımıyla İngiliz silahlarının girmesini sağladı. Ayrıca küçük bir filo oluşturdu. Tosa'ya dönüşünde şogunun görevden çekilmesini sağlayacak bir uzlaşma için çalıştı. Restorasyondan hemen önce şogunluk yanlısı bir *samurai* tarafından öldürüldü.

sakangur, GEKO olarak da bilinir, *Sauria* (kelerler) alttakımının *Gekkonidae* familyasını oluşturan küçük yapılı sürüngenlerin ortak adı. Yaşayan yaklaşık 80 cinsi ve 750 dolayında türü vardır. Sakangurlar genellikle geceleri dolaşır. Derileri yumuşak, gövdeleri kalınca, başları iri, bacakları iki çift ve ayakları beşer parmaklıdır. Parmakları sert yüzeylere yapışmaya yarayacak biçimde

Phelsuma cinsinden bir sakangur
Anthony Bannister-EB Inc.

genişlemiştir. Çoğu türün uzunluğu kuyruğuyla birlikte 5-15 cm'dir. Çöllerden cangıllar ve ev içlerine kadar çok değişik yaşama ortamlarında bulunurlar. Büyük bölümü böcek ve örümcek gibi küçük omurgasızlarla beslenir.

Sakangurların çoğunda ayaklar tırmanmaya uyarlanmıştır. Uzun ve yassı parmaklarının altında bulunan ince levhalar, uçları kancalı son derece ince, kıl benzeri yapılarla örtülüdür. Bu mikroskopik kancalar düz yüzeylerdeki en küçük pürüzleri bile kavrayarak büyük bir tırmanma kolaylığı sağlar. Bu nedenle sakangurlar dik yüzeylerde ve düz tavanlarda bile koşmakta güçlük çekmez. Bazı türlerin içeri çekildiği tırnakları vardır. Çoğu sakangurun gözlerini yılanlardaki gibi saydam bir koruyucu katman örter. Gözler genellikle iri, gözbebekleri dikeydir ve az ışıktan açılıp yuvarlaklaşır. Kuyrukları uzun ve sivri uçlu, kısa ve küt ya da şişkin ve yuvarlaktır. Aş kaldıklarında kullanılmak üzere kuyruklarında besin depoladıkları sanılmaktadır. Kuyruk kolay kopar ve çabuk yenilenir. Ama yeniden oluşan kuyruk eskisinden oldukça farklıdır.

Sakangurların çoğu soluk renklidir. Gri, kahverengi ve kirli beyaz renkte olanlara sık rastlanır. Madagaskar'da yaşayan *Phelsuma* cinsi ise gündüzleri etkinlik gösteren, parlak yeşil renkli türlerden oluşur. Öbür sürüngenlerde pek az rastlanan ses çıkarma özelliği sakangurlar arasında yaygındır. Sesleri çırtırtı ve cıvıltıdan tiz bağırtilara kadar değişir. Türlerin çoğu yumurtlayarak ürer ve yumurtaları genellikle ağaç kabuklarının altına bırakılır ya da yaprakların alt yüzüne tutturulur. Yeni Zelanda'da yaşayan birkaç tür ise doğurarak ürer.

Sakangurlar özellikle yeryüzünün sıcak bölgelerine yayılmıştır. Türkiye'de üç cinsi bulunur. Akdeniz sakanguru (*Hemidactylus nureicus*), Akdeniz adaları ve Akdeniz çevresindeki ülkelerin yanı sıra doğuya doğru Kızdiken kıyılarındaki ülkelere ve Hindistan'a kadar uzanan bölgede görülür. Bu türün sırtı kabarcıklı ve kahverengi, karnı kirli beyaz, uzunluğu en çok 13 cm dolayındadır. Güneydoğu Asya'ya özgü tokay sakanguru (*Gekko gecko*) 25-35 cm'ye ulaşan uzunluğuyla bu grubun en iri türüdür. Şeritli sakangur (*Coleonyx variegatus*) Kuzey Amerika'da en geniş yayılımı gösterir. Pembemsiden sarımsı esmere kadar değişen gövdesinde daha koyu renk şeritler ve benekler bulunur.

sakarca kaz (*Anser albifrons*), *Anseriformes* (kazılar) takımının *Anatidae* familyasından kuş türü. Üst bölümleri grimsi kahverengi, karnı daha açık renk ve siyah lekeli, alnı beyaz, gagası sarımsı turuncu ya da pembe, uzunluğu 65-78 cm'dir. Kuzey Kutup Bölgesi'nde ürer; kışın ise çok geniş bir coğrafi alanda görülür. Uzmanlara göre sayıları dört ya da beş olan alttürlerin güneye doğru göçleri Meksika'ya, Akdeniz çevresine, Hindistan'a ve Japonya'ya kadar uzanır. Grönland'da üreyen *A. a. flavirostris* alttürü büyük ölçüde Britanya Adalarında kışlar. Avrupa'dan Anadolu'ya ve daha doğuya doğru eğik bir hat boyunca kışlayan *A. a. albifrons* alttürü, önceki alttürden biraz daha küçük yapılı, daha soluk renklidir. Ayrıca daha küçük olan gagası sarımsı değil turuncudur.

Sakarca kazın yakın akrabası olan küçük sakarca (*Anser erythropus*) son yıllarda çok azalmıştır. Uzunluğu 53-66 cm olan bu tür, sakarca kazın küçük bir benzeridir. Türkiye'de yazın seyrek olarak Marmara Bölgesi'nin sulak yerlerinde görülür. Gagası önceki türe göre çok daha küçük, alnı çikık, alnı beyazlığı daha geniştir.

sakarin, ORTO-SÜLFONBENZOİK ASİT İMIT olarak da bilinir, tatlandırıcı olarak kullanılan organik bileşik. Sakarinin kendisi suda çözünmemesine karşın sodyum dihidrat tuzu kolayca çözünür. Bu yüzden de sodyum tuzu halinde kullanılır. En çok şeker yerine çay, kahve gibi içeceklerle katılır. Sakarinin tatlandırıcı gücü çay şekerinin 500 katıdır. Ortalama 16,25 miligramlık minik tabletler halinde satılan sakarinin her bir tabletinin sağladığı tat bir çay kaşığı dolusu şekerinkine eşdeğerdir.

Sakarin ilk olarak 1879'da, Ira Remsen ve Constantin Fahlberg tarafından, orto-toluensülfonamitin yükseltgenmesi üzerine yaptıkları bir çalışma sırasında bulundu. Sakarinin üretiminde bugün de temel olarak aynı yöntemden yararlanılmaktadır. Sakarinin kendisi kristal yapısında beyaz bir tozdur, 228,8°C-229,7°C arasında erir; sodyum tuzu suda beyaz kristaller halinde bulunur.

Hiçbir gıda değeri taşımayan sakarin vücutta metabolizma süreçlerine katılmaz ve değişikliğe uğramaksızın dışarı atılır. Sakarin şeker hastaları ve şeker kullanması sakıncalı kişilerce yaygın biçimde tüketilir. Ayrıca, çeşitli diyet yiyeceklerine ve şekerle bozunmaya uğrayan bazı ilaçlara katılır.

Son yıllarda, birçok ülkede gıdalara katılan katkı maddelerinin sağlık üzerindeki zararlı etkileri yoğun olarak irdelendi ve sakarin bunlar içinde en çok tartışılan madde oldu. Ancak kanserojen etkili olup olmadığına ilişkin olarak yapılan deneylerden kesin bir sonuç alınamadı. Bu yüzden uzmanlar sakarinin diyet yapanlara vereceği yarar kadar zararının da dikkate alınması gerektiğini vurguladılar.

Sakarya, topraklarının büyük bölümü Marmara Bölgesi'nde, daha küçük bölümü Karadeniz Bölgesi'nde kalan il. İl merkezi Adapazarı'dır. Yüzölçümü 4.817 km² olan Sakarya ili doğuda Bolu, güneyde Bilecik, güneybatıda Bursa, batıda Kocaeli illeri, kuzeyde de Karadeniz ile çevrilidir.

Doğal yapı. Güneydeki Göynük Suyu vadisinden Karadeniz kıyısına kadar uzanan il topraklarının doğu ve güney kesimleri, öteki kesimlerden daha yüksek ve engebeldir. Doğu kesimini Çam Dağı (990 m) ve doruğu Bolu ili sınırları içinde olan Elmacık Dağı; güney kesimini ise Kapiorman Dağı (1.467 m) ve Samanlı Dağları engemelendirir. En yüksek noktası Keremali Dağının 1.543 m'ye ulaşan doruğudur. Daha çok gürgen, meşe ve kayın ormanlarıyla kaplı olan dağlık alanların yüksek kesimlerinde göknar, kızıl çam ve kara çam topluluklarına da rastlanır.

İl sınırları içindeki başlıca düzlükler, Akova olarak da bilinen Adapazarı Ovası(*) ile eskiden Akhisar Ovası adıyla anılan Pamukova'dır(*). Bu ovalar, tektonik kökenli birer çöküntü alanıdır. Geyve Boğazı(*) bu iki ovayı birbirine bağlar. Akarsuların taşı-

Adapazarı'ndan bir görünüm
Şenel Güner

dığı alüvyonların birikmesiyle oluşan bu verimli ovalar, ilin başlıca tarım alanlarıdır. Kocaeli Yarımadasının tepelik bir alan görünümündeki dalgalı düzlükleri Adapazarı Ovasının batı kenarına kadar sokulur. Karadeniz kıyısında doğal kumsallar vardır.

İl topraklarından kaynaklanan suların büyük bölümünü Sakarya Irmağı(*) ile kolları toplar. Karasu kentinin batısında Karadeniz'e dökülen Sakarya Irmağının başlıca kolları Göynük Suyu, Mudurnu Çayı ve Çark Suyudur. Doğuda Büyük Melen Çayı, batıda da Değirmendere kısmen doğal sınır oluşturduktan sonra Karadeniz'e dökülür. İl sınırları içinde birçok doğal göl vardır. Bunların başlıcaları Taşkısık (Çaltıcak), Küçük Akgöl, Akgöl, Küçükboğaz ve Acarlar gölleridir. Suları tatlı olan bu göllerin bazı kesimleri sazlık ve bataklıktır. Sapanca Gölünün(*) doğudaki büyük kesimi il sınırları içinde kalır. Kırık (fay) çizgileriyle sınırlanan Adapazarı Ovası, tarih boyunca yıkıcı yer sarsıntılarına sahne olan etkin bir deprem kuşağında yer alır.

Ekonomi. İl halkı geçimini tarım ve sanayiden sağlar. Halkın büyük bölümü kırsal kesimde yaşar. Bitkisel üretimde önemli bir yeri olan Sakarya ilinin 1989'da Türkiye mısır üretimindeki payı yaklaşık yüzde 22, fındık üretimindeki payı ise yüzde 14'tü. Aynı yıl yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler ve miktarları şöyleydi: Mısır (449.347 ton), şeker pancarı (299.695 ton), üzüm (93.628 ton), fındık (75.974 ton), patates (74.643 ton), buğday (65.592 ton), elma (37.753 ton), soğan (34.107 ton), domates (23.505 ton), ayçiçeği (20.200 ton) ve lahana (19.390 ton). Bunlardan başka daha az miktarda armut, karpuz, kavun, kiraz, dolmalık biber, lahana, hıyar, ayva, sakız kabağı, taze fasulye, erik, şeftali, ceviz ve arpa da yetiştirilir. İl tarımında kullanılan traktör sayısı 1989'da 16.451'di. Hayvancılığın en önemli dalı et ve süt üretimine yönelik olan sığircilik. Ayrıca koyunculuk, tavukçuluk ve ipekböcekçiliği de yapılır. Akarsu ve göllerde tatlı su ürünleri avlanır. Balıkçı barınağı olmayan Karadeniz kıyısında balıkçılık önemli bir yer tutmaz. Ormancılık da geçim kaynakları arasında yer alır. İl tarımının gelişmesine katkıda bulunan başlıca kurum Karasu ilçesindeki Sakarya Tarım İşletmesi'dir.

Demir ve kara yolu ulaşımı açısından elverişli konumda olan ilde sanayi oldukça

gelişmiştir. Kamu kesimine ait başlıca sanayi kuruluşları Devlet Demiryolları İşletmesi'ne (TCDD) bağlı Türkiye Vagon Sanayii AŞ (TUVASAŞ) ve Türkiye Ziraat Donatım Kurumu'na (TZDK) bağlı Ziraat Aletleri ve Makinaları Fabrikaları Müessesesi, Tarım Makinaları ve Ekipman İşletmesi, Traktör İşletmesi'dir. Ayrıca hem özel, hem de kamu kesimine ait un ve unlu ürünler, süt ve süt ürünleri, patates işleme, şeker, yem, bitkisel yağ, kemik unu, asit, lastik, metalurji, ceraskal, bakır tel, yükleyici, orman ürünleri, kireç, tuğla ve kiremit fabrikaları vardır. Küçük sanayi işyerlerinin bir bölümü yan sanayi niteliğindedir.

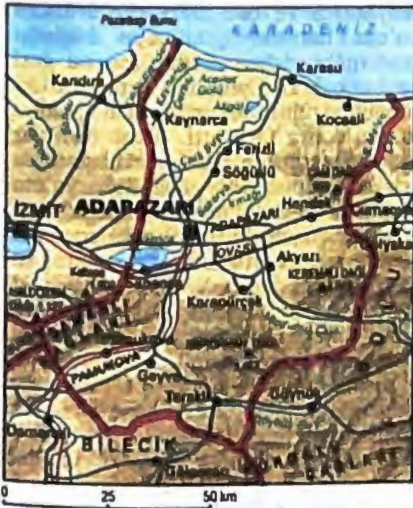
Yeraltı kaynakları kısıtlı olan ilin Merkez ilçe yöresinde mermer, Karasu yöresinde demir ve tuğla-kiremit hammaddesi, Sapanca yöresinde de talk içeren cevher yatakları vardır.

Sakarya ilindeki başlıca mesire alanları Karasu ve Kocaeli plajları, Sapanca Gölü kıyısı ile Hasan Dağı ve Poyrazlar Gölü orman içi dinlenme yerleridir. İlin doğal değerleri arasında yer alan geyikler için Kapiorman Dağında, sülünler içinde de Acarlar Gölü kıyısında av koruma ve üretme alanları kurulmuştur.

Tarih. Deniz Halklarının(*) Anadolu'ya gelişinden önceki tarihine ilişkin yeterli bilgi bulunmayan yöre, İÖ 13. yüzyılda Bebrika adıyla anılıyordu. İÖ 9. yüzyılda Bitinlerin istilasına uğradıktan sonra Bitin'ya'nın bir parçası durumuna geldi. İÖ 6. yüzyılda Lidya egemenliğine girdi, aynı yüzyılın ortalarında Perslere bağlandı. İÖ 4. yüzyılın ikinci yarısında Makedonyalılarca ele geçirildi. Daha sonra Selevkosların denetiminde kaldı. İÖ 3. yüzyılda başlayan Bitinya Krallığı yönetimi İÖ 1. yüzyılda Roma işgaliyle sona erdi. Optimaton Theması'nın sınırları içinde yer aldığı Bizans döneminde, güney kesimi birkaç kez Arapların eline geçti.

Türkmenlerin yöreye gelişleri, 11. yüzyıl sonlarına rastlar. Artuk Bey'in Bizans kuvvetlerini yenerek 1072'de ele geçirdiği yöre, kısa bir süre sonra yeniden Bizans'a bağlandıysa da 1097'de Haçlıların eline geçti. Ardından Danişmendilerin, Anadolu Selçuklularının ve Nikaia İmparatorluğu'nun yönetiminde girdi. 1324'te de Konur Alp ve Akçakoca Bey tarafından Osmanlı topraklarına katıldı. 16. yüzyılda başlayan suhte ayaklanması uzun süre yöreyi olumsuz yönde etkiledi. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin yitirdiği Kırım, Kafkasya ve Rumeli'den göç eden Müslüman halkın bir bölümü yöreye yerleştirildi. Aynı yüzyılın sonlarında Müstakil İzmit Mutasarrıflığı'nın yönetsel sınırları içinde kalan yöre, Kurtuluş Savaşı sırasında ulusal direnişe katılma amacıyla İstanbul'dan Ankara'ya gidenlerin kullandığı Geyve Boğazı nedeniyle büyük önem kazandı. 10 Mayıs 1920'de Ahmed Anzavur ve Kuva-yı İnzibatiye kuvvetlerinin eline geçti. 23 Mayıs 1920'de Çerkez Ethem önderliğindeki Kuva-yı Seyyare tarafından geri alındı. Ama 27 Mart 1921'de Yunan ordusunun işgaline uğradı. Kuva-yı Milliye birlikleri 21 Haziran 1921'de Yunan işgaline son verdi. Cumhuriyet'ten sonra uzun süre Kocaeli iline bağlı olarak yönetilen yöre, 1 Aralık 1954'te Sakarya adıyla il yapıldı.

Adapazarı. İlin orta kesiminde yer alan kent, 14. yüzyılda yöreyi ele geçiren Konur Alp tarafından Tıgıclar adıyla kuruldu. Günümüzde kentin mahallelerinden biri

Sakarya ili

olan bu köy, kurulduğu alan bakımından Sakarya Irmağı ile Sapanca Gölünün gide-
geni Çark Suyu arasında bir adayı andır-
dığından, giderek Ada adıyla anılmaya başla-
dı. Yöredeki pazarlardan birinin burada
kurulmasıyla yerel bir ticaret merkezi niteli-
ği kazandı. Böylece adı önce Adakaryesi'ne,
daha sonra da Adapazarı'na dönüştü. 18.
yüzyılda nahiye merkezi, 1852'de de ka-
za merkezi olan Adapazarı, çevresindeki
ovaya yerleştirilen göçmenlerin yetiştirdiği
çeşitli tarımsal ürünlerin alınıp satıldığı bir
ticaret ve hizmet merkezi olarak gelişti.
Demiryolunun 1899'da yöreye ulaşmasına
karşın, kasaba görünümünden ancak
1950'lerde sıyrıldı. Bu dönemde yoğunlaşan
kamu yatırımlarıyla tarım alet ve makinele-
ri, vagon ve şeker üreten fabrikalar açıldı.
Yeni kurulan Sakarya ilinin merkezi olarak
seçilen Adapazarı, yatırımlardan İzmit ka-
dar pay alamamakla birlikte dengeli bir
büyüme gösterdi. 1950'de 35.581 olan nüfu-
su, 1955'te 55.622'ye, 1970'te 101.283'e
1980'de 130.977'ye ulaştı ve 1990'da 171
bini aştı.

Adapazarı Ovasının batı kesimindeki
düzlükte kurulu olan kent, İstanbul'a 148
km, Ankara'ya ise 306 km uzaklıktadır.
Arifiye'den ayrılan bir şube hattı, kenti
Haydarpaşa-Eskişehir demiryoluna bağ-
lar. Eskiden daha güneyden geçen D-100
Karayolu'nun kenarına kadar gelişmiş olan
kentin çevresinde birçok sanayi tesisi var-
dır. Yapımı son yıllarda tamamlanan bir
paralı otoyol da kentin güneyinden geçer.

Kentteki yükseköğretim kurumları Sa-
karya Üniversitesi'nin çeşitli fakülte, ensti-
tü ve yüksekokullardır. Kent ile çevresine
hizmet veren başlıca sağlık kurumları Sa-
karya Devlet Hastanesi, SSK Hastanesi,
Doğumevi ve Çocuk Bakımevi ile özel
hastanelerdir.

Kentteki başlıca tarihsel yapı, Orhan Bey
(Gazi) döneminde yapıldığı sanılan ve 19.
yüzyılda yenilenen Orhan Gazi Camisi'dir.
Kentin doğusunda yer alan Küçüksence
köyünün Tepecik yöresindeki bir tarlada
ortaya çıkarılan Tersiyer Tümülsü'nde ele
geçirilen buluntuların İS 1. yüzyıla ait
olduğu sanılmaktadır.

Adapazarı Belediyesi 1869'da kurulmuş-
tur. Nüfus (1990) il, 683.061; Adapazarı
kenti, 171.225.

Sakarya Irmağı, Anadolu'nun kuzeybatı
kesiminde akarsu. Uzunluğu 824 km'dir.
Kızılırmak ve ülke sınırları içindeki bölü-
müyle Fırat Irmağından sonra Türkiye'nin
üçüncü uzun akarsuyudur. İlkçağda San-
garios adıyla anılırdı.

Eskişehir'e bağlı Çifteler ilçe merkezinin
güneydoğusunda yer alan ve Sakarbaşı ola-
rak da adlandırılan Sakaryabaşı kaynağı,
genellikle ırmağın başlangıcı olarak kabul
edilir. Bazı araştırmacıların asıl kaynak
olarak gösterdiği, İçbatı Anadolu Eşiği
üstündeki Toklu Sivrisinden çıkan Bayatçık
Deresi ile Bayat Yaylasından çıkan Bayat
Suyu yazın kuruyan sel yatakları durumun-
dadır.

Yukarı çıkışında önce doğuya yönelen
Sakarya, Seyit Suyu olarak da bilinen Seydi
Çayıyla birleştikten sonra güneydoğuya,
doğuya, kuzeydoğuya, kuzeye ve son olarak
da batıya dönerek ünlü yayını çizer. Irma-
ğın çizdiği bu büküm içinde kalan arazi
parçası bazı coğrafyacılarca "Sakarya Ya-
nımadası" olarak adlandırılır. Porsuk Çayı,
bu yanımadayı batı-doğu doğrultusunda
boydan boy keserek Gordion kenti kalıntı-
larının bulunduğu Yassıhüyük köyü yakı-

nında Sakarya'ya ulaşır. Sakarya'nın Porsuk
kavşağına kadar olan yukarı çıkışı, araziye
fazla gömülmemiş olan az eğimli bir ova
ırmağı özelliği gösterir. Porsuk kavşağından
sonra Sakarya'nın orta çıkışı başlar. Orta
çıkışta yatak eğiminin birden bire artmasıyla
vadi tabanının yüksekliği hızla azalır. Bey-
likköprü'de 690 m olan yatak yüksekliği,
Kirmir Çayı kavşağında 497 m'ye, daha
aşağıdaki İnhisar bucak merkezinden sonra
da 200 m'ye kadar düşer. Orta çıkıştaki
vadi boyunca dar boğazlar ile düz tabanlı
ovalar birbirini izler. Porsuk Çayı kavşağı-
ndan sonra doğudan Ankara Çayını (Engürü
Suyu) ve kuzeydoğudan Kirmir Çayını alan
Sakarya, doğu-batı doğrultusunda Sündiken
Dağlarının kuzey eteklerinden geçerken
kuzeyden gelen Aladağ Çayını alır. Birbiri-
ni izleyen boğazların yer aldığı bu kesimde
Sarıyar ve Gökçekaya barajları kurulmuş-
tur. İnhisar bucak merkezi yakınında ku-
zeybatıya yönelen ırmağa Vezirhan istasyo-
nu yakınında Bilecik çevresinden gelen
Karasu, daha sonra da doğudan gelen
Göynük Suyu katılır. Osmaneli'ni geçince,
İnegöl ve Yenişehir ovalarını sulayan
Göksu kolunu alan ve önce kuzeydoğuya,
sonra da kuzeye yönelen Sakarya, Canbaz
Boğazından geçerek Pamukova'ya(*) çıkar.
Ardından Geyve Boğazına(*) girerek bu
ovayı terk eder. Karasu kavşağından Arifi-
ye istasyonuna kadar Ankara-Haydarpaşa
demiryolu Sakarya'yı izler. Irmağın Geyve
Boğazından Adapazarı Ovasına çıktığı ve
vadi tabanı yüksekliğinin yaklaşık 35 m'yi
bulduğu kesimde aşağı çıkış başlar. Ovanın
kuzey kesiminde güneyden gelen Mudurnu
Çayı ile güneybatıdan gelen ve Sapanca
Gölünün(*) sularını boşaltan Çark Suyu
Sakarya'ya ulaşır.

Günümüzde Adapazarı kentinin birkaç
kilometre batısından geçen ırmak yatağının
tarih boyunca önemli değişikliklere uğradığı
sanılmaktadır. Adapazarı yakınında İ. İus-
tinianos tarafından İS 561'de yaptırılan
Beşköprü'nün günümüzdeki ırmak yatağı-
nın 3 km batısında kalmış olması, bu olguyu
yanıtan bir göstergedir. Öte yandan Sakar-
ya'nın daha eskiden Sapanca Gölü üzerin-
den İzmit Körfezine akduğu da ileri sürül-
mektedir. Göl ile körfez arasındaki doğal
oluğun eğim koşulları göz önüne alındığında
bunun pek olanaksız olmadığı anlaşılır.
Bu iddiayı ileri sürenler, güneydeki dağların
dik yamaçlarından inen sellerin yığıldığı bü-
yük kum ve çakıl kütleleriyle doğal oluğun
tıkantması üzerine kuzeye dönmek zorunda
kalan ırmağın o sırada sığ bir gölle kaplı
olan Adapazarı Ovasını alüvyonla doldur-
duğunu ve daha sonra da kuzeydeki tepeler
arasındaki boğazlara girerek Karadeniz'e
yöneldiğini savunmaktadır. Alüvyonların
bu sığ göle dolması nedeniyle pek belirgin
olmayan ırmak deltasında kıyı boyunca
uzanan bir plaj şeridi, gerisinde yeni kumul
dizileri, daha geride de eski kumul sıraları
yer alır. Deltanın doğu kesiminde Küçük-
boğaz Gölü, batı kesiminde de ormanla
çevrili Acarlar Gölü gibi sulak ve bataklık
alanlar vardır. Sakarya Irmağı, kıyıdaki plaj
şeridinin ortasından geçerek Karasu ilçe
merkezinin batısında Sakaryaazğı olarak da
adlandırılan yerde Karadeniz'e ulaşır. Sa-
karyaağzı'nın doğusunda 100 m'yi bulan
plajın genişliği batıda 30-40 m'yi geçmez.

Sakarya Irmağı yağmur ve kar suları
beslenir. Geyve Boğazından çıktığı kesimde
134 m³/sn olan ortalama debisi büyük oynam-
alar gösterir. En çok 1.162 m³/sn'ye çıkan
debinin 6 m³/sn'ye düştüğü de saptanmıştır.
Nisanda kaban ırmak suları ekimden en
düşük düzeye iner.

19. yüzyıl sonlarına değin Sakarya'nın
aşağı çıkışı, yörede "ağaç denizi" olarak

anılan sık ormanlardan kesilen tomrukların
Karadeniz'e indirilmesinde kullanılırdı. Ke-
reste taşımacılığı için Sakarya'yı Sapanca
Gölü üzerinden İzmit Körfezine bağlama
girişimlerinin geçmişi ilkçağa değin iner.

Sakarya Savaşı, Kurtuluş Savaşı sırasın-
da, Ankara Hükümeti'ne bağlı düzenli bir-
liklerle Yunan kuvvetleri arasında Sakarya
Ovasında yapılan ve Yunan ilerlemesini
kesin olarak durduran meydan muhare-
besi (23 Ağustos - 13 Eylül 1921). I. İnönü
(6- 11 Ocak 1921) ve II. İnönü (23 Mart-4
Nisan 1921) savaşlarından Türk direnişinin
kırlanamaması, Yunan tarafında Anadolu
harekâtının geleceği konusunda umutsuzluk
yaratmıştı. İtilaf Devletleri'nin Yunanlılara
olan desteği de bu gelişme nedeniyle azal-
mıştı. Askeri başarısızlığın bir başka sonucu
ise Yunan silahlı kuvvetlerinde siyasal kamp-
laşmanın derinleşmesiydi. Bütün bu olum-
suz koşulları ortadan kaldırmak isteyen
Yunan ordusu, Temmuz 1921'de yeni ve
çok kapsamlı bir saldırı başlattı. Bursa'dan
saldırıya geçen Yunan tümenleri çok geç-
meden Kütahya ve Eskişehir'i işgal etti.
Bunun üzerine Batı Cephesi Komutanlığı,
birliklerini Sakarya Irmağı'nın doğu kıyısına
çekti. Batı Cephesi Komutanlığı karargâhı-
nın da Ankara'nın çok yakınına taşınması,
Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM)
büyük çalkantı yarattı. Bu ortamda 5 Ağus-
tos'ta yapılan uzun görüşmeler sonunda,
Mustafa Kemal üç aylık olağanüstü yetkiler-
le başkomutanlığı üstlendi. Hükümet mer-
kezinin gerektiğinde Kayseri'ye taşınması
konusunda hükümetin aldığı karar kabul
edildi. "Tekalif-i Milliye Emirleri"yle hal-
ka olağanüstü yeni savaş yükümlülükleri
getirildi.

Başkomutan olarak TBMM'nin yetkileriyle
donatılan Mustafa Kemal, Batı Cephesi
Komutanlığı karargâhına giderek savaşın
yönetimini fiilen eline alırken, Eskişehir'de
bulunan Kral I. Konstantinos 13 Ağustos'ta
Ankara'ya topyekûn saldırını kararlaştırdı.
Önemli bir güçlük karşılansadan Sakarya
Irmağı'nın doğu kıyısına geçen Yunan bir-
likleri, 23 Ağustos'ta Mangal Dağı yöresin-
deki mevzilere saldırdılar, Türk birliklerinin
boşalttığı mevziler 24 Ağustos'ta Yunanlı-
larca ele geçirildi. Ama 25 Ağustos, 27
Ağustos ve 5 Eylül'deki Yunan toplu saldı-
rıları etkisiz kaldı. Ayrıca çok geniş bir
alana yayılan Yunan kuvvetleri zayıflaya-
rak ileri harekâtı sürdüremeyecek duruma
geldi.

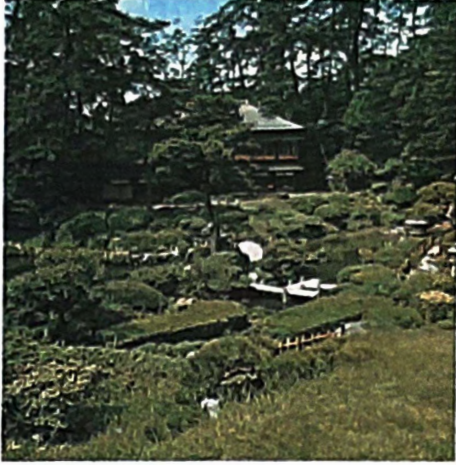
Bu durumu saptayan Mustafa Kemal ko-
mutasındaki Türk karargâhı, 10 Eylül'de
Karapınar'dan karşı saldırıya geçme emrini
verdi. Yunan birlikleri bu saldırıya fazla
karşı koyamadı ve çatışmayı sürdürürken
Sakarya'nın batısına çekilmeye başladı.
Türk karargâhı gizlice sürdürülen bu geri
çekilmeyi ancak 13 Eylül'de, Yunan bir-
liklerinin hemen tümü Sakarya'nın doğusunu
boşalttıktan sonra fark etti. Öncü birlikler
Yunanlıları bu tarihte izlemeye başladıysa
da Türk ordusunun ana gücü Sakarya'nın
batısına ancak 20 Eylül'de geçebildi. Yunan
birliklerini Eskişehir'e çekilmek zorunda
bırakan Türk kuvvetlerinin ileri harekâtı
Eylül 1921 sonunda sona erdi.

Sakarya zaferiyle birlikte savaşta inisiyatif
Türk ordusuna geçti. Böylece Ankara Hükü-
meti Yunan kuvvetlerinin bütününü te-
mizlenmesine yönelik toplu bir saldırının
hazırlıklarına başladı. Öte yandan Mustafa
Kemal'e Sakarya Savaşı'ndaki yararlıkların-
dan ötürü mareşal rütbesi ve "gazi" unvanı
verildi.

Sakarya Savaşı Yunanlılar açısından ağır
sonuçlara yol açtı. Gerek halk arasında,
gerekse ordu içinde barış isteyenlerin sayısı

hızla arttı, ülkedeki siyasal iktidar savaşımı şiddetlendi ve İtilaf Devletleri Yunanistan'ı Ankara Hükümeti'yle barışa zorlamaya başladı. 20 Ekim 1921'de Güney ve Güneydoğu Anadolu'daki Fransız işgalini sona erdiren Ankara Antlaşması, 23 Ekim 1921'de de İngiltere ile Ankara Hükümeti arasında tut-sak değişimi anlaşması imzalandı.

Sakata, Japonya'da, Honşu Adasındaki Yamagata ilinde (*ken*) kent. Mogami Irmağı (*gava*) kıyısında yer alır. Muromaçi döneminde (1338-1573) zengin bir ticaret ve balıkçılık limanıydı. Daha sonraları Japon

Sakata'da Homma Sanat Müzesi, Japonya
World Photo-Shostal/EB Inc.

Denizi kıyılarına piring sevkıyatında kullanılan bir liman olarak gelişti. 1940'ta kurulan kimyasal madde fabrikalarında mangan cevheri, fosfatlı gübreler ve demir alaşımları üretilir. 1970'lerde kentin kuzeyinde inşa edilen limanı bir sanayi kompleksi çevreler. Yörede piring, patates, tatlıpatates ve meyve gibi tarım ürünleri yetiştirilir. Kentte bir belediye kütüphanesi ve sanat müzesi vardır. Nüfus (1991 tah.) 100.857.

sakatat, sığır, dana, koyun, kuzu ya da domuzdan çıkarılan çeşitli kassız bölümlere verilen ortak ad. Pişirme yoluyla doğrudan yiyecek olarak tüketildiği gibi başka yiyeceklerin hazırlanmasında da kullanılır. Birçok sakatat türü belirli vitamin, mineral ve proteinler bakımından kas dokusundan daha zengindir. Örneğin dana karaciğeri besinle alınan demire önemli bir kaynaktır; dana uykulugundan suda çözünen albumin sığır etindekinden çok daha fazladır.

Sığır sakatatı mide, iškembe, beyin, yürek karaciğer, dil ve böbrekten oluşur. Danada bunlara omurilik, paça, bağırsak askısı ve uykuluk eklenir. Koyun ve kuzu sakatatı baş, böbrek, dil, beyin, paça, mide, yürek, karaciğer ve akciğeri içerir. Domuzda ise sakatatı karaciğer, böbrek, beyin, paça ve baş oluşur.

Sakatat Batı mutfaklarında da yaygın olarak kullanılır. ABD'de özellikle beyin, karaciğer, iškembe, akciğer ve paça kırsal kesim mutfağında önemli yer tutar; domuz bağırsağı yoksulların tipik yiyeceklerinden biri olarak kabul edilir. Haşlanarak ya da kızartılarak hazırlanan sakatat, bol baharat eklendikten sonra yenir.

Sakçagöz, COBA HÖYÜK olarak da bilinir, Gaziantep'in 45 km kadar kuzeybatısında, eski adı Keferdiz olan Sakçagöze kasabasından 3 km uzakta höyük tipi yerleşme. 140 m uzunluğunda, 90 m genişliğinde ve 9 m yüksekliğindedir. 1907'de yüzeydeki kabartmalı Hitit ortostatları dikkati çekince 1908 ve 1911 de John Garstang tarafından

ilk kazılar gerçekleştirildi. 1939'da yüzeydeki kalıntılar Ankara Arkeoloji Müzesi'ne taşındı. Son kazılar 1949'da Ankara İngiliz Arkeoloji Okulu adına J. Waechter tarafından yürütüldü. Bu kazılarda elde edilen bulgular, kültür katlarının daha önce yapılmış olan tarihlenmesinin değiştirilmesini gerektirdi. Buna göre I-III. katların Erken Kalkolitik (Tel-Halaf), IV. katın Geç Kalkolitik (Tel el-Obeyd), V. katın İlk Tunç (Uruk, Cemdet Nasr), VI-VIII. katların Orta Tunç, IX-XI. katların Demir (geç Hitit ve Asur imparatorluk dönemleri) çağlarına, XII. katın da ortaçağa ait olduğu saptandı.

Sakçagözü'nde ortaya çıkarılan en önemli kalıntılar IX. kattakilerdir. Geç Hitit dönemine ait bu kattaki yerleşme, taş temel üstüne yapılmış 3,5 m kalınlığında kerpiç bir surla korunmaktadır. Üzerinde belirli aralıklarla burçların yer aldığı bu surun çevrelediği alanın merkezinde hilani(*) planlı bir saray yer alır. Sarayın tek sütunlu girişinin iki yanında iki tane yarım aslan heykeli vardır ve cephesiyle giriş duvarlarının alt kesimleri geleneksel Hitit ve Asur İmparatorluk dönemi tarzında kabartmalı ortostatlarla kaplanmıştır. Asur etkisi göz önünde tutularak bu saray İÖ 850'lere tarihlenmiştir. Zaten yazılı belgelerden de Sakçagözü'nün, Kral II. Sargon döneminde Asur İmparatorluğu'nun sınırları içine bulunan bir geç Hitit kent devleti olduğu bilinmektedir.

Sakdal Ayaklanması, SAKDALISTA AYAKLANMASI olarak da bilinir, Filipinler'de 2-3 Mayıs 1935 gecesi Luzon'un orta kesimindeki tarım bölgesinde başlayan köylü ayaklanması. Hızla bastırılmış olmasına karşın, Filipin köylüsünün baskıcı kiracılık sistemine duyduğu tepkiyi göstermesi açısından önem taşır.

Sakdal (Tagalog dilinde "suçlama") hareketi 1930'da eski bir hükümet görevlisi olan Benigno Ramos tarafından başlatıldı. Okuryazar olmayan topraksız köylülerin desteklediği bu hareket, yoksulların vergi yükünün azaltılmasını ve radikal bir toprak reformu yapılmasını savunuyordu. Hareketin üyeleri ayrıca, yönetimdeki Milliyetçi Parti'nin aşamalı olarak bağımsızlığa geçme politikasına karşı çıkıyor ve Filipinler'le ABD arasındaki bağların derhal koparılmasını istiyorlardı.

Sakdallar 1930'ların başında Gandhi'nin pasif direniş eyleminden esinlenerek halkı yönetime katılmama, seçimleri boykot etme ve vergileri ödememeye çağırıyorlardı. 1933'te de hareketi yeniden örgütleyerek siyasal bir partiye dönüştürdüler ve 1934'teki seçimlerde beklenmeyen bir başarı kazandılar.

2 Mayıs gecesi, kısmen silahlı grupların 14 kasabada belediye binalarını işgal etmesiyle başlayan ayaklanma ertesi gün bastırıldı. Yaklaşık 100 kişinin öldüğü bu ayaklanmanın sonunda Ramos, Tokyo'ya kaçtı ve Sakdallar dağıldı.

Sakel, Manfred J(oshua) (d. 6 Haziran 1900, Nadvorna, Avusturya-Macaristan - ö. 2 Aralık 1957, New York kent, ABD), şizofrenide insülin şoku tedavisini geliştiren nörofizyolog ve psikiyatr.

Tıp öğrenimini Viyana Üniversitesi'nde 1925'te tamamladıktan sonra Viyana ve Berlin'de hekimlik yaptı. 1933'te Viyana'daki Üniversite Nöropsikiyatri Kliniği'nde araştırmacı yardımcısı olarak çalışmaya başladı. 1936'da Nazilerden kaçmak zorunda kaldı; çalışmalarını ABD'de Harlem Valley Eyalet Hastanesi'nde tamamladı. Araştırmalarının sonuçlarını *The Pharmacological Shock Treatment of Schizophrenia*'da (1938;

Şizofrenide Farmakolojik Şok Tedavisi) yayımladı.

Morfin bağımlılarını yatıştırmak amacıyla insülin kullanırken, 1927'de aşırı dozda insülin alarak komaya giren bir hastasını iyileştikten sonra zihinsel bakımdan düzenlediğini gördü. Bunun üzerine şizofrenlere insülin vererek çırpınma nöbetleri (konvülsiyon) başlatmanın benzer etkilere yol açacağını ileri sürdü. İlk çalışmalarında hastalarının yüzde 88'inde etkili olan bu tedavi yöntemi kısa bir süre yaygın olarak uygulandı. Ama izleyen araştırmalar uzun vadeli sonuçların ilk sonuçlar kadar tatmin edici olmadığını gösterdi, insülin şoku tedavisinin yerini başka tedavi yöntemleri aldı.

Sakib Mustafa Dede (d. İzmir - ö. 1735, Kütahya), Mevlevi şeyhi, şair ve yazar.

Medrese öğrenimini İzmir'de tamamladıktan sonra İstanbul'a giderek Köprülü Fazıl Mustafa Paşa'nın hizmetine girdi. Bir süre sonra Edirne'ye gitti ve Mevlevi şeyhi Mehmed Dede'ye bağlandı. 1689-90'da Kütahya Mevlevihanesi şeyhliğine getirildi; ölünceye değin bu makamda kaldı.

Şiirleri bir *Divan*'da toplanan Sakib Mustafa Dede'nin en önemli yapıtı, *Sefine-i Nefise fi'l-Menakibi'l-Mevleviyye* (1867, 3 cilt) adlı menakıbnamedir. Yapıtta Mevlânâ soyundan gelen çelebilerin, Mevlevi şeyhlerinin ve dervişlerinin yaşamöyküleri verilmiştir.

sakinma davranışı, rahatsız edici ya da tehlikeli bir durum karşısında saldırmak yerine kaçma ya da korunma eğiliminin ağır basması.

Sakinma davranışı genellikle tehlike içeren bir görüntü karşısında ortaya çıkar. Örneğin birçok küçük kuş, bir baykuş, özellikle de baykuşun yuvrak ve iri gözleri karşısında tepki gösterir. Bu doğuştan gelen bir tepkidir. Laboratuvar koşullarında yetiştirilen kuşlar da, gözleri çok belirgin yapay bir baykuş karşısında sakinma tepkisi verir. Birçok insanın yılan gördüğünde verdiği tepkinin, çaba harcayarak yok edilebilmesine karşın, içgüdüsel bir sakinma davranışı olduğu anlaşılmaktadır.

Ses de görüntü kadar etkili bir uyarıcı olabilir. Düşmanını sezen bir hayvan arkadaşlarını çığlık atarak uyarabilir. Bu çığlık hayvanlarda düşmanlarını gördüğünde içgüdüsel olarak sakinma tepkisine yol açar. Bir tür için içgüdüsel olan davranış başka türler de öğrenebilir. Çeşitli türlerden oluşan bir karma kuş kolonisinde uyarı çığlığı hangi türden çıkarsa çıksın tüm kuşlar tepki gösterir. Bazı hayvanlarda uyarı işaretleri kimyasal maddelerle verilir. Örneğin, karnıcaların havaya yaydığı feromon denen kimyasal maddeler koloninin öbür bireylerinin savunma durumuna geçmelerini ya da kaçmalarını sağlar.

Uyarı yerine ulaştığında ortaya çıkan yanıtlar, hızla kaçmaktan avcının yalnız canlı yem peşinde olduğunu varsayarak ölü taklidi yapmaya kadar büyük bir çeşitlilik gösterir. Kedi kaçarken ağaçların en yüksek ve ince dallarına tırmandığı için tehlike geçtikten sonra bile yere inmekte güçlük çeker. Toprak içinde yuvalanan hayvanlar yuva girişlerinden uzaklaşmama eğilimi gösterir. Bazı örümcek türleri geçtikleri yolu tuzak ağlarıyla kapatır. Murekkepbalığı ve öbür kafadanayaklılar kaçarken kendilerini kovalayanlardan gizlenebilmek amacıyla suya koyu renkli bir mürekkep salgısı bırakır. Topluluk üyeleri arasında iletişimi sağlayan sesler ve görsel işaretler kaçış sırasında

azalır. Örneğin, kaçan bir antilop kuyruğunu aşağı doğru kıvrarak normal durumda arkasından görülen beyaz tüylü lekeyi gizler.

Hayvan tehlikeden kaçamıyorsa, düşmanına dönerek yüzüne ürkütücü bir görünüm verir. Örneğin, maymun suratını kınıştırır ve dişlerini ortaya çıkaracak biçimde ağzını açar. Tüylerin dikleşmesi hayvanın olduğundan büyük görünmesini sağlar. Kediler sırtlarını kamburlaştırarak bu etkiyi artırmaya çalışır. Korkarcanın arkasında bıraktığı keskin koku düşmanını uzaklaştırmaya yarar.

Hayvanlar etkin bir sakınma ya da korkutma olanağından yoksunsa edilgin yöntemler kullanmak zorunda kalabilir. Örneğin çift-çenetliler kabuğuna, kaplumbağa bağasına, armodillo zırhına sığınır; kirpiller yumuşak kanlıları üstüne kıvrılarak dikenli bir topa dönüşür.

sakız, bazı ağaçların gövde ve dallarında açılan yarıklardan sızan aromatik reçinelere verilen adı. Bunlardan en yaygını ve en değerlisi sakızağacından (*Pistacia lentiscus*) elde edilen damla sakızıdır.

Sakızağacıgiller (*Anacardiaceae*) familyasında yer alan sakızağacı, Suriye'den İspanya'ya kadar uzanan tüm Akdeniz kıyılarında, özellikle de Yunan adalarında kendiliğinden yetişir; ayrıca Portekiz, Fas ve Kanarya Adalarında da rastlanır. İS y. 50'den beri Sakız Adası, bu ağaçtan sakız elde edilmesinde ön plana çıkmıştır. Türkiye'de de eskiden Çeşme yakınlarında sakız üretimi yapıldığı bilinmektedir. Nitekim o yörelerde hâlâ sakızağaçlarına rastlanır.

Sakızağacı kendi haline bırakıldığında 10 metreye kadar boy atabilir. Yaz kış yeşil kalabilen bu ağacın ikilitüysü yaprakları ve yeşilimsi kırmızı çiçekleri vardır. Ağacın kabuğunda toplanan reçineyi çıkarmak için gövde ve ana dallarda haziran, temmuz ve ağustos aylarında eğik yarıklar açılır. Bu çizilen yerlerden kısa süre içinde akmaya başlayan reçinenin bir bölümü yere düşer bir bölümü ise ağaç üstünde damlalar halinde katılır. Toplanan ürün açık sarı renkli, saydam, sert, küremsi ya da damla biçimindedir. Çok güzel bir kokusu ve lezzeti olan bu sakız, eskiden beri ağız kokularını gidermek için çiğnenir. Günümüzde en çok parfümeri sanayisinde ve cila üretiminde kullanılır, çeşitli içki ve tatlılara koku verici olarak katılır. Ayrıca, yerel olarak bir çeşit reçel de yapılır.

Pistacia cinsinde sakız veren başka ağaç türleri de vardır. Örneğin *P. atlantica*'dan beyaz sakız elde edilir. En çok İran ve Irak'ta üretilen bu ürün beyaz renkli ve katıdır; sıcakta kolayca yumuşayabilir. En çok mideyi olarak ve ağız kuruluklarını gidermek için kullanılır. Menengiçten (*P. terebinthus*) çıkarılan menengiç sakızı ise terebentine benzeyen bal kıvamında koyu renkli bir üründür. Başlıca idrar ve solunum yolları antiseptiği olarak kullanılır.

Sakız Adası, Yunanca Κηφος, Ege Denizinde, Türkiye'nin batı kıyılarının 8 km açığında ada. Psarà ve çevredeki öteki adalarla birlikte Yunanistan'ın Khfos ilini (*nomós*) oluşturur. Kireçtaşı oluşumlu ve volkanik kökenli bir ada olan Sakız'ın yüzölçümü 831 km², uzunluğu 50 km'dir; genişliği ise 13-25 km arasında değişir. Kuzey-güney doğrultusunda uzanan dağlar, Pelinafon Doruğunda (1.297 m) en yüksek noktasına ulaşır.

İl merkezi, adanın doğu kıyısında yer alan ve küçük bir limana sahip olan Khfos kentidir. Güneydoğu kıyısındaki dağlık bu-

runda yer alan küçük Emboriós limanında yapılan kazılarda Tunç Çağına ait kalıntılar ortaya çıkarılmıştır.

Homeros'un ve Homerosoğullarının(*) Sakız Adasında yaşamış olduğu söylenir. İÖ 8. yüzyılda İon Birliği'ne katılan adada İÖ 6. ve 5. yüzyıllarda ünlü bir heykelticilik okulu bulunuyordu. İÖ 546'da Pers kralı I. Kyros'un egemenliği altına giren Sakız, Perslerin yenilgisinden sonra Delos Birliği'ne katıldı. İÖ 412'de uzun yıllar müttefiki olarak kaldığı Atina'ya başkaldırıysa da ayaklanma kısa sürede bastırıldı ve ada yakılıp yıkıldı. İÖ 378'de İkinci Atina Birliği'ne katılan ada İÖ 354'te yeniden başkaldırarak bağımsızlığını kazandı. Yunanistan'ın en iyi yönetilen kent devletlerinden biri olarak tanınan ada, İÖ 4. yüzyılda iç savaş yüzünden yıkıma uğradı. Roma ve Bizans dönemlerinde adada şarap ticareti gelişti. Daha sonra Selçukluların (1089-92) ve Venediklilerin (1124-25, 1172, 1204-25) yönetimi altında kalan ada, 1261'de Cenevizli Zaccaria ailesinin *fiefi* oldu. 1415'te Osmanlıların yönetimi altına girdi. Balkan Savaşları'nın (1912-13) ardından da Yunanistan'a bağlandı.

Adanın geleneksel ürünleri olan şarap ve sakız, ada ekonomisinde önemli yere sahiptir. Sakız adanın güney kesiminde yetişen sakızağacından elde edilir. Adada sürekli akarsu bulunmamasına karşın sulamıyla turuncugiller, zeytin ve incir yetiştirilir, limon, portakal ve mandalina ihraç edilir. Antimon, kalamın ve mermer ocaklarının işlendiği adada dericilik gelişmiştir. Nüfus (1981) merkez, 24.070; ada ve il, 49.865.

sakızağacıgiller bak. Anacardiaceae

saki, *Cebidae* familyasından Güney Amerika'ya özgü *Pithecia* ve *Chiropotes* cinslerinden maymunların ortak adı.

Pithecia cinsinden sakiler 25-55 cm'lik kabanak tüylü ve sivri uçlu kuyrukları dışında yaklaşık 30-50 cm uzunluğundadır. Vücutlarını kaba ve uzun tüyler örter. Küçük gruplar ya da çiftler halinde ağaçlarda yaşar, gündüzleri dolaşarak meyveyle beslenirler. Dişi bir batında tek bir yavru doğurur. Yavru tek başına dolaşabilecek ölçüde büyüene değin önce annesinin kar-

Ak başlı saki (*Pithecia pithecia*)
Root-Okapia

nına asılarak, sonra sırtına çıkarak yaşamını sürdürür. İki türünden ak başlı saki (*P. pithecia*) siyah postludur. Ama erkeklerin koyu renk burnunu beyazımsı tüyler çevreler.

Chiropotes cinsi sakallı saki adıyla tanınan iki türden oluşur. Uzunlukları 35-40 cm'lik yuvarlak kuyrukları dışında yaklaşık 40-45 cm'dir. Renkleri siyah olmakla birlikte, öbür cins üyelerinden farklı olarak başlarındaki tüyler, tepede ikiye ayrılarak yüzlerinin yanından aşağı sarkar. Sakallı sakiler hakkında bilgiler oldukça yetersizdir. Göz-

lendiği kadarıyla küçük gruplar halinde yaşadıkları, gündüzleri dolaştıkları ve meyveyle beslendikleri anlaşılmaktadır.

saki, pirinçten yapılan alkollü Japon içkisi. Açık renkli, karbonatsız, sert bir içkidir. İlk içimde tatlı olmakla birlikte ağızda acı bir tat bırakır. Alkol oranı yüzde 18'e kadar çıkar. Görünüşü ve alkol oranı nedeniyle çoğu kez yanlışlıkla şarap olarak nitelendirilir. Yapımında *koci* denen buharda pişirilmiş pirinç ve pirinç nişastasını mayalanabilir şekerlere dönüştüren bir küf mantarı olan *Aspergillus oryzae* kullanılır. Su ve buharda pişirilmiş taze pirinçle karıştırılan *koci* elle yoğrulurak düzgün bir hamur haline getirilir; biraz daha pirinç ve su eklenerek büyük fiçılara konur. Dört hafta süreyle mayalanmaya bırakılan bu karışım, alkol oranı yüzde 11 olan *moto* haline gelir. Fiçiye yeniden *koci* ve su eklenerek, yaklaşık yedi gün süren ikinci bir mayalanma başlatılır. Daha sonra bir hafta dinlendirilen *saki*, süzülür ve şişelenir. Sunulmadan önce ısıtılır ve genellikle küçük bir porselen kaptan yudumlanarak içilir. Bu kapların bazılarında, *saki*'yi yudumlarken içe çekilen havayla ışıga benzer bir ses çıkaran bir düzenek bulunur.

sakiname, Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında gerçek ya da mecaz anlamıyla içki ve içki âleminin övülerek anlatıldığı manzum yapıtların genel adı.

Sakinameler sakiden, içkiden, içkinin çeşitlerinden, meclisten, kadehten, sürahiden vb toplu olarak söz ederler. Mesnevilerin bölüm sonlarında bazen sakiname başlığı altında sakiname havasında iki beyitlik küçük parçalar da görülür. Tasavvuf özellikli sakinamelerde saki mürşit, şarap tanrısal aşk, âşık Tanrı'nın güzelliğine vurgun kişi, mâşuk Tanrı, kadeh ve sürahi ise âşıkın kalbidir. Kaynağını Arap edebiyatındaki şarap ve sarhoşluktan çekiciliklerinin anlatıldığı hamriyelerden alan sakiname türünün ilk örnekleri Cahiliye döneminde ortaya çıkmıştır. Bu türün bu dönemdeki şairleri arasında Tarafa Adi bin Zeyd (ö. 604), A'su el-Ekber (ö. 629), Cebid bin Rabia (ö. 661), Antere bin Şeddad sayılabilir. Hamriyat şiirleri İslamın ilk dönemlerinde unutulmaya yüz tutmuş, Emeviler döneminde yeniden kendini göstermeye başlamış, Abbasiler dönemindeyse büyük ölçüde yaygınlaşmıştır. Arap edebiyatında gerçek anlamdaki ilk sakiname örneğini veren, *Hilbetü'l-Kümei* adlı yapıtıyla Şemseddin Muhammed en-Naveci'dir (ö. 1455). Daha sonra Arap ve Fars şairlerinin çoğu onu örnek almışlardır.

İran edebiyatında daha Sasaniler döneminde şarap şiirleri yazılmaya başlamış, ama gerçek anlamda sakinameler çok daha sonraları ortaya çıkmıştır. Nizami'nin *İskendername*'sinin son bölümündeki bazı beyitler ve Hüsrev-i Dehlevi'nin 102 beyitlik bir mesnevisi İran edebiyatının ilk sakinameleri kabul edilir. Daha sonraki en ünlü sakinameler Hacu-yi Kirmani ve Şirazlı Hafız'a aittir. Bu dönemin ardından gelen başlıca sakiname şairleri arasında Câmi, Hatifi (ö. 1521), Urfi ve Feyzi-i Hindi sayılabilir. Klasik İran edebiyatında en ünlü sakinameyi Zuhuri (ö. 1615) yazmıştır. 804 beyitlik bir mesnevi olan bu yapıt dışında Mirza Ebu Türeb'in 15 bendlik terci-i bendi, Muhammed Sofi Mazenderani'nin, Rükneddin Mesud Kâşani'nin ve Hakimi Şifayi'nin sakinamelerinden söz edilebilir.

Türk edebiyatında 17. yüzyılda büyük bir gelişme gösteren sakinamenin ilk örneğini *İşreiname* adlı yapıtıyla Revanî vermiştir. Öbür Türk sakiname şairleri arasında mes-

nevi biçimiyle yazan Fuzulî, Taşlıcalı Yahya, Cinani, Azmizade Haleti, Riyazi, Sabuhi Dede (ö. 1647), Bahai, Tayyibi (ö. 1680), Naziki (ö. 1688), Ruşdi (ö. 1703), Benlizada İzzet (ö. 1809), Süleyman Celaleddin Molla (ö. 1891), Nev'izade Atai (1.583 beyitlik sakinamesi Türk edebiyatında türünün en başarılı örneği kabul edilir), terakibi bend biçimiyle yazan Ali (ö. 1599), Nefî, Kelim (ö. 1699), Nuri (ö. 1815), Hâmî (ö. 1842), Bayburtlu Zihni, Ziver Paşa, Turabi, Memduh Paşa (ö. 1925), terci-i bend biçimiyle yazan İşreti (ö. 1566), Beliğ İsmail, Hoca Neşet, Şeyh Galib, Daniş (ö. 1829), Hemdem Çelebi (ö. 1859), Kâzım Paşa, kaside biçimiyle yazan Fehim-i Kadim, İzzet Molla ve Namık Kemal sayılabilir.

sakinleştirici, SEDATİF olarak da bilinir, düşük dozda kullanıldığında gerginlik ve bunalıntı (anksiyete) gideren, duyu ve davranışlarda yatıştırıcı etki sağlayan, yüksek dozda ise bilinç bulanıklığı ve uyku veren ilaçların ortak adı.

Sakinleştirmeden uyutmaya uzanan etkinlik alanının genişliği, bu grupta kimyasal yapıları çok farklı ilaçların yer almasını zorunlu kılar. Tümünün ortak özelliği zihinsel etkinliği azaltmalarıdır. Bilinen en eski sakınleştirici, afyonun alkoldeki çözeltisi olan afyon ruhudur. 1869'da, yapay biresimle elde edilen ilk sakınleştirici olan kloral hidrat bulundu. Daha sonra bromürler, sedormit, bromüral, glütetimit, metiprilon ve talidomit gibi maddeler elde edildi. 1900'lerde barbitüratların(*) bulunmasıyla tedavi alanında yeni bir ufuk açıldı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra, önceleri kas gevşetici olarak kullanılan meprobamatın sakınleştirici etkisinin görülmesiyle yatıştırıcılar (trankilizan) olarak bilinen büyük bir ilaç grubu geliştirildi. Ayrıca bak. yatıştırıcı.

sakiye bak. bostan dolabı

Sakkara, Eski Krallık döneminde Mısır'ın başkenti olan Memphis'in nekropolünün bir bölümü. Kahire'nin 24 km güneybatısında bugünkü Arap köyü Sakkara'nın batısındadır. Kuzeyde Abu Şir'den başlar, çöl platosunun kıyısını izleyerek güneyde Dehsur'a kadar yaklaşık 8 km boyunca uzanır. Nekropolün kuzeyindeki eski mezarlıkta yer alan kerpiçten yapılmış büyük *mastaba*'lar Mısır tarihinin başlarından kalmıştır ve buradaki buluntuların en eskisidir. *Mastaba*'lardaki erzak küplerinde 1. sülale firavunlarının adları yazılı olmakla birlikte, eski firavunların Yukarı Mısır'daki Abydos'a gömüldükleri bilindiğinden, bunların, yüksek devlet görevlilerinin mezarları olduğu sanılmaktadır.

Eski mezarlığın güneyinde İmhotep'in 3. sülalenin (İÖ y. 2686-y. 2613) ikinci firavunu Coser(*) için yaptırdı basamaklı piramit bulunmaktadır. Piramidin çevresindeki büyük ayin salonları ve avlulardan oluşan yapı

topluluğunda, kerpiç, ahşap ve saz gibi daha önceki yapı malzemelerinin yerini kireçtaşı almıştır. Dördüncü sülalenin son firavunu Şepseskaf'ın lahit biçimindeki *mastaba*'sı ile 5. sülaleden çeşitli firavunların piramitleri de Sakkara'dadır. Beşinci sülalenin son firavunu Unas'ın, ölüsünü korumak ve öbür dünyadaki yerini sağlama almak amacıyla kendi piramidindeki odaların duvarlarına yazdırdığı metinler, bu tür piramit metinlerinin ilkidir. Onu izleyen 6. sülale firavunları da yer altındaki odaların duvarlarına bu metinleri yazdırmayı sürdürmüşlerdir. Teti dışında, 6. sülalenin bütün firavunları piramitlerini Unas'ınkinin güneyine yaptırmışlardır. En güneydeki piramit 13. sülaleden (İÖ y. 1786-y. 1633) bir firavuna aittir.

Eski Krallık (İÖ y. 2686 - y. 2160) döneminin soyluları firavun piramitlerinin çevresindeki *mastaba*'larda gömülmüştür. Bunların duvarlarında günlük yaşamdan sahnelerin canlandırıldığı kabartmalar vardır.

Orta Krallık döneminde (İÖ y. 2040-1786) uzaktaki mezarlıkların kullanılması yaygınlaşmış, bu nedenle Sakkara nekropolünde daha az mezar yapılmıştır. Ama Yeni Krallık döneminde (İÖ 1567-1085) Memphis önemli bir yönetsel ve askeri merkez olmuştur. Komutan (sonradan firavun) Horremheb'in 1975'te bulunan bezemeli mezarı gibi bu dönemden kalma daha birçok mezar vardır. Gene aynı dönemde ve daha sonraları Sakkara'daki geniş yeraltı galerilerine kutsal Apis boğaları da gömülmüştür. Bunların en ünlüsü Serapeion'dur. Sakkara'daki son büyük mezarlar, Sais ve Pers dönemlerindeki yöneticilere aittir. Nekropolün kuzeybatısında, 3. ve 4. sülalelerden kalma *mastaba* alanındaki yeraltı geçitlerinde Ptolemaios döneminden kalma binlerce kutsal aynak kuşu mumyası bulunmuştur.

sakkos, Doğu Ortodoks Kilisesi piskoposlarının ayin sırasında giydiği üstlük. Kısa, dar kesimli, yarım kollu, yandan düğmelemlenmiş ya da şeritlerle bağlanan, zengin işlemlerle bezeli bir tuniktir. Kol uçlarındaki ya da yarılarındaki küçük çarlar Yahudi yüksek rahiplerinin giysilerinden alınmıştır. Bizans imparatorlarının tuniklerinden esinlendiği sanılan bu giysi 1433'te bütün Rum metropolitlerine benimsenmiş, 17. yüzyılda da Rus piskoposlarca kullanılmaya başlanmıştır.

saklambaç, bir ebenin saklanan oyuncuları bulmasına dayanan çocuk oyunu. Ebe seçilen oyuncu, kale denen bir ağaç ya da duvara alnını dayayıp bir süre gözlerini kapatır (buna yummak denir); bu sırada öteki oyuncular saklanır. Ebe gözlerini açınca saklananları bulmaya çalışır. İlk bulunan, bir sonraki oyunda ebe olur. Son bulunan oyunu kazanır. Çok çeşitli biçimlere olan saklambaçta kimi zaman ebe, gözlerini yumduğu yerden uzaklaşınca öteki oyuncular ondan önce kaleye ulaşarak so-belemeye çalışırlar. Bütün saklananlar bunu başarırsa, gene aynı çocuk ebe olur.

Oyunun başka çeşitlerinde, bulduğu oyuncuları ebeye yardım edebilir ya da bir kişi saklanırken, herkes onu arayabilir. Balık istifi denen saklambaç türünde bir kişi saklanır; arayanlar saklanana buldukça onunla birlikte saklanırlar. Saklananın yerin kalabalıklaşmasından dolayı oyuna bu ad verilmiştir. Yunan yazarı Polluks'un (2. yy) söz ettiği *apodidraskinda* adlı oyun, saklambaça benzer.

Sakmann, Bert (d. 12 Haziran 1942, Stuttgart, Almanya), Alman hekim ve araştırmacı. *Patch-clamp* tekniği denen ve hücre zarından geçen bir amperin trilyon-

da biri kadar zayıf elektrik akımlarını saptayabilen bir laboratuvar tekniği kullanarak temel hücre işlevleri konusunda yaptığı araştırmaları nedeniyle 1991 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü Alman fizikçi Erwin Neher'le paylaşmıştır.

1969-70'te Max Planck Psikiyatri Enstitüsü'nün nörofizyoloji bölümünde araştırma asistanlığı yaptı. Doktora sonrası çalışmalarını İngiliz Kültür Heyeti bursuyla Londra'da University College'da sürdürdü. 1974'te Göttingen Üniversitesi'nden tıp doktoru unvanını aldıktan sonra Max Planck Biyofiziksel Kimya Enstitüsü'nün nörobiyoloji bölümüne girdi.

Neher'le çalışmaları sonunda hücre zarlarında tipik iyon kanalları dizileri bulunduğunu saptadı. Bunların bir bölümü yalnızca artı yüklü iyonları geçirirken bazıları yalnızca eksi yüklü iyonları geçiriyordu. Bu buluş sayısız hücre işlevi üzerinde araştırmalar yapmalarını sağladı. Bu araştırmalar şeker hastalığı, kistik fibrozis, sara, çeşitli kalp ve damar hastalıklarıyla bazı sinir-kas hastalıklarında iyon kanallarının önemli etkisi olduğunu ortaya koydu. Böylece bu hastalıklara karşı yeni ve daha etkili ilaç tedavilerinin geliştirilmesinin yolu açılmış oldu.

Sakmann 1979'da Max Planck Enstitüsü'nün hücre zarı biyolojisi grubunda araştırmacı oldu. 1983'te hücre zarı fizyolojisi biriminin başına atandı; iki yıl sonra da enstitünün hücre fizyolojisi bölümünün başkanı oldu.

Sakmariyen Kat, Rusya'da, Erken Permian Dönemde oluşmuş kayaç katmanları ve bu kayaçların çökelediği zaman dilimi (Permian Dönem y. 280-225 milyon yıl önce). Deniz çökeltilerinden oluşan Sakmariyen Kat, Asseliyen Katın üzerinde ve Artinskiyen Katın altında yer alır. Dünya ölçeğinde rastlanan standart bir deniz kayaçları katıdır. Sakmariyen ve onu izleyen Artinskiyen karmaşık ve değişken fasiyes ilişkilerine sahiptir. Ural Dağlarının doğu eteklerinde görülen Sakmariyen konglomeralar ve kumtaşları 1.000 m kalınlığa ulaşır. Batıya doğru daha da kalın, mavimsi gri renkli, kaba taneli kumtaşlarına ve marnlara rastlanır. İyice batıda da, kalın siyah şeyller ile karbonatlar görülür.

sakrum bak. sağn kemliği

saksagan, *Passeriformes* (ötücükuşlar) takımının *Corvidae* (kargagiller) familyasından uzun kuyruklu, parlak renkli kuşların ortak adı. Palearktık bölgede ve Kuzey Amerika'nın batısında yaşayan bayağı saksagan (*Pica pica*) en iyi bilinen türüdür.

Bayağı saksagan (*Pica pica*)
The Hamlyn Group

Sakkara'da Kral Coser'in basamaklı piramidi
A. F. Kersting

Uzunluğu 45 cm olan bu türün gövdesi siyah beyaz renkli, uzun kuyruğu menevişli yeşil renkte ve mavi uçludur. Ağaçlık ya da çalılık yerlerde tarlalarda, kırsal yerleşimlerin çevresinde yaşar. Böcekleri, öbür küçük omurgasızları, yumurtaları, tohumları ve yeni ölmüş hayvanları yiyerek beslenir. Türkiye'nin yerli kuşları arasındadır. Geniş yuvasını çamurla sıvıdığı dal parçalarından yapar. Asya'da *Cyanopica*, *Cissa* ve *Urocissa* cinslerinden, parlak mavi ya da yeşil renklerle alacalanmış birçok saksağan türü vardır. Mavi kanatlı saksağan (*Cyanopica cyana*) Avrasya karasının en batısı ve en doğusu ile Japonya'da yaşar.

sakshorn, Adolphe Sax adıyla tanınan Belçikalı çalgı yapımcısı Antoine-Joseph Sax'ın 1845'te Paris'te patentini aldığı nefesli çalgıların genel adı. Birçok 19. yüzyıl çalgısı gibi pistonlu bğlğüden gelen sakshorn, askeri bandolarda 1825'ten beri kullanılan *flügelhorn*, kornet, *euphonium* gibi çeşitli pistonlu çalgıların yerini aldı. Sakshorn bğlğüye benzer; onun gibi konik bir boru boşluğu ve orta büyüklükte bir

Amerikan sakshornları, 19. yy; Metropolitan Sanat Müzesi, New York kenti
Metropolitan Museum of Art, New York kenti

kalağı vardır. Buna karşılık ağızlığı huni biçimindedir (bğlğününki daha çok fincana benzer) ve bir dizi pistonu bulunur. Bu pistonlar temel ses ile armonik seslerden başka seslerin çıkmasını da sağlar. Sakshorn, sopranodan basa kadar *Si* bemol ya da *Mi* bemol sesli olarak çok çeşitli boylarda yapılmıştır. Sax'ın resmi çevrelerle yakınlığı sonucunda sakshorn Fransız ordu bandolarına resmen kabul edilmiştir.

Bugün özellikle yürüyüş bandolarında kullanılan sakshornlar Sax'ın yaptıklarından oldukça farklıdır ve daha çok *flügelhorn*'a benzer. Bu çok yakın akraba çalgıların adları konusunda da bir karışıklık vardır. Alman yapımcılar çeşitli boylardaki sakshornlar için *flügelhorn* adını kullanırlar. İngilizler ise *Do* ya da *Si* bemol sesli soprano çalgıya *flügelhorn* derler. Tenor sakshorn için tenor korno, bariton sakshorn için *euphonium*, bas sakshorn için bas tuba ve kontrbas sakshorn için *Si* *Si* bemol bas adları da kullanılır.

saksofon, Antoine-Joseph Sax'ın 1846'da Paris'te patentini aldığı tek kamışlı nefesli çalgıların genel adı. Saksofonun metalden yapılmış konik bir gövdesi vardır. Bunun üstündeki 24 kadar ses deliği keçeli anahtarlarla denetlenir. Ağızlığı klarinetinkine benzer. İki başparmak anahtarıyla denetlenen ve iki oktav ses çıkaran delik düzeni, kuvvetle üflendiğinde bir oktav tiz bir ses alanı elde edilmesine yarar. Sopranino ve *Si* bemol soprano saksofonlar klarinet gibi

düzdür; öbür saksofonların alt ucu kavis yaparak yukarıya döner; üst ucunda ise boyun adı verilen sökülüp takılabilir bir kanga vardır.

Alto saksofon
Henri Selmer & Cie., Paris

Saksofonun normal ses alanı başlangıçta orta *Do*'nun altındaki *Si*'den, orta *Do*'nun üstündeki üçüncü *Fa*'nın yani *Fa*'''ün arasındaydı. Bir süre sonra *Si* bemolü içine alacak biçimde yarım ses aşağı indi. Saksofon ailesi içinde çok kullanılan çalgıların ses alanları daha da büyütüldü. Böylece alto ve tenor saksofon *Fa*'''ün yarım ses üstüne çıkabilmekte, bariton saksofon ise *Si* bemolün yarım ses altına inebilmektedir. Ailenin her üyesi için ses alanı ayrı düzenlenmiştir; *Si* bemol tonundaki soprano saksofon yazılandan bir ses pes, *Mi* bemol tonundaki alto saksofon bir altı pes, (ondüle kangalla yapılmış olan) *Si* bemol tonlu tenor saksofon bir dokuzlu pestir. Halka kangallı *Mi* bemol tonundaki bariton saksofon altonun bir oktav altında, *Si* bemol bas saksofon ise tenorun bir oktav altındadır. Sax, saksofonu çok kısa bir süre içinde Fransız ordusuna resmen kabul ettirdi ve çalgı hızla öbür ülkelere de yayıldı. I. Dünya Savaşı sırasında ABD'de popüler bir solo çalgısı oldu. Sonra dans müziği topluluklarıncı da benimsendi, *swing* ve öbür caz formlarının gelişmesinde en önemli rolü oynayan solo çalgılardan biri oldu. Büyük caz topluluklarında kullanılması, daha parlak ve etkileyici bir ses elde etmek amacıyla ağızlığın biçiminde değişiklikler yapılmasına yol açtı. Borusu da ilk modellere göre daha geniş çaplı hale getirildi.

Saksofon hem bakır, hem de tahta nefesli çalgılarla kaynaşabilen, çok uyumlu bir çalgıdır. 20. yüzyılda ABD'li Sigurd Rascher ile Paris Saksofon Dörtlüsü'nün kurucusu Marcel Mule gibi virtüözlerin katkılarıyla saksofon bir konser çalgısı durumuna gelmiştir. Claude Debussy, Aleksandr Glazunov ve Jacques Ibert alto saksofon için solo yapıtlar besteleyen ilk müzikiçiler arasındadır.

Sakson HANEDANI, LIUDOLFING HANEDANI olarak da bilinir, 919-1024 arasında hüküm süren Alman hanedanı.

Hanedanın egemenliği Saksonya Liudolfing dükünün 919'da I. Heinrich adıyla Alman kralı seçilmesiyle başladı. I. Heinrich'in oğlu ve ardılı I. Otto (Büyük; hd 936-973) Lechfeld Çarpışması'nda (955) Macarları kesin bir yenilgiye uğrattı. I. Heinrich'in doğuda Slav bölgesine doğru

başlattığı yayımlacı politikayı sürdürdü. İtalya'ya da müdahale etti ve papalık üzerinde denetim kurdu. Almanya'da din adamlarına toprak dağıtarak ruhban olmayan soylular karşısında krallığa önemli bir destek sağladı. Papa XII. Johannes'in elinden 962'de Roma'da imparatorluk tacı giydi ve imparatorlukla papa arasındaki ilişkileri düzenleyerek Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun kurulmasını sağlayan *Privilegium Ottonianum* (Otto'nun Ayrıcılığı) adlı antlaşmayı yaptı. Oğlu II. Otto (hd 973-983) imparatorluğu daha da pekiştirdi. Ama torunu III. Otto (983-1002) Almanya'yı ihmal ederek ilgisini İtalya üzerinde yoğunlaştırdı. II. Heinrich (1002-24) yeniden Almanya'yı temel alan politikaya döndü. Geride bir vâris bırakmadığı için, yerine I. Heinrich'in soyundan gelen II. Konrad kral seçildi. Böylece Sal hanedanının egemenliği başladı.

Sakson düklikleri, ERNST DÜKLÜKLERİ olarak da bilinir, Almanca SÄCHSISCHE HERZOGTÖMER ya da ERNESTINISCHE HERZOGTÖMER, Almanya'nın ortadoğu kesimindeki Thüringen bölgesinde, 1485-1918 arasında Wettin hanedanına bağlı Ernestine kolunun hüküm sürdüğü devletler.

Bölgede 1826'dan sonra dört düklik bulunuyordu: Saksonya-Weimar-Eisenach Grandüklüğü, Saksonya-Meiningen-Hildburghausen Düklüğü, Saksonya-Altenburg Düklüğü ve Saksonya-Coburg-Gotha Düklüğü. Dükliklerin dağınık olan toprakları arasında başka Alman devletlerine ait topraklar da yer alıyordu. Saksonya - Coburg - Gotha kolu 19. ve 20. yüzyıllarda Avrupa hanedanlarıyla bağları en güçlü ailelerdendi. Ailenin üyelerinden biri I. Leopold adıyla 1831'de Belçika'nın ilk kralı oldu. Albert 1840'ta İngiltere kraliçesi Victoria, Ferdinand ise 1836'da Portekiz kraliçesi II. Maria ile evlendi. Her iki evlilik de yeni hanedanların temelini attı. Ailenin bir başka üyesi 1887'de Bulgaristan prensi seçildi ve 1946'ya değin hüküm süren bir hanedanı başlattı.

Wettin hanedanının Thüringen'deki yayılması 13. yüzyıl ortalarında başladı. Kutsal Roma-Germen imparatoru II. Friedrich'in 1243'te Pleissnerland'ı verdiği aile, 1264'te Eisenach ve Gotha bölgelerinin denetimiyle birlikte Thüringen Kontluğu'nu elde etti. Daha sonra 1300'de evlilik yoluyla Neustadt'ı topraklarına kattı, 1347-74 arasında da Henneberg hanedanından Coburg ve Hildburghausen'i, Orlamünde hanedanından Weimar'ı aldı. Bu topraklara 1389'da Schwarzburg'dan satın alınan Saalfeld, 1410-27'de de *Vögte* (imparatorluk savunucuları) hanedanından satın alınan Weida eklendi. Wettinler 1423'te Saksonya elektörü olduktan sonra, Thüringen'deki hanedan kollarının adlarında Saksonya öneki kullanılmaya başladı.

Ernst düklikleri, Elektör II. Friedrich'in 1485'te topraklarını oğulları Ernst ve Albrecht arasında paylaştırmasıyla ortaya çıktı. Ernst'te kalan elektörlük unvanı, Martin Luther'in koruyucusu olan oğlu III. Friedrich'e (Akıllı; hd 1486-1525) geçti. Ernestine kolu 1547'de elektörlük unvanını ve topraklarının büyük bölümünü kaybettiyse de Weimar (Jena'yla birlikte), Gotha, Eisenach, Saalfeld ve Coburg'u elinde tuttu. Daha sonra 1554'te Altenburg ve Eisenberg'i, 1583'te de Meiningen ve geri kalan topraklarını yeniden ele geçirdi. Ernestine toprakları 1583'ten 19. yüzyıl başlarına değin bir dizi bölünme ve düzenlemelerden geçti. Saksonya-Weimar-Eisenach'ın en ünlü dükü olan Karl August (hd 1775-1828), Goethe, Herder ve Schiller gibi büyük Alman yazarların koruyucusuydu;

döneminde Weimar Almanya'nın kültür merkezi durumuna geldi. 1807'de Napoléon'un oluşturduğu Ren Konfederasyonu'na katılan Ernst dükükleri 1815'te Alman Konfederasyonu içinde yer aldı. Yedi Hafta Savaşı'nda (1866) Saksonya-Meiningen-Hildburghausen Avusturya'nın tarafını tutarken, öteki dükükleri savaşta galip çıkan Prusya'nın yanında yer aldı. Ertesi yıl hepsi Kuzey Alman Konfederasyonu'na, 1871'de de Alman İmparatorluğu'na bağlandı. 1918 Alman Devrimi'nde bütün Ernestine dükleri tahttan çekildi; toprakları 1920'de Bavyera'ya katılan Co-burg'un dışında, yeni oluşturulan Thüringen eyaleti içine alındı.

Saksonlar, eski çağlarda, bugünkü Schleswig bölgesiyle Baltık kıyılarında yaşayan Germen halkı. Batı Roma İmparatorluğu'nun gerileme döneminde Kuzey Denizinde korsanlık yapan Saksonlar, İS 5. yüzyıl başlarında Kuzey Almanya üzerinden Galya ve Britanya kıyıları boyunca hızla yayıldılar. Elbe ve Schelde ırmakları arasındaki kıyı bölgesini ellerinde tutan Frizleri etkileri altına alırken, Franklarla da karşı karşıya geldiler. Charlemagne'in Saksonları Hristiyanlaştırmak amacıyla 772'de başlatığı fetih seferleri aralıksız 32 yıl sürdü ve Saksonların Frank Krallığı'na katılmalarıyla sonuçlandı.

Aziz Bede *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*'da (İngiliz Halkının Kilise Tarihi) Britanya'yı istila eden Germen halklarını Angıllar, Saksonlar ve Jütler olarak sayar. Ayrıca Essex, Wessex ve Sussex'teki halkların Saksonların soyundan geldiğini belirtir. Ama Angıllar ile Saksonlar arasında her zaman özenli bir ayrım yapmaz. Britanya'yı istila eden halklar birbirleriyle yakın ilişki içinde oldukları gibi, Friz diline benzeyen lehçeleri arasında çok az fark vardı. Buna karşılık Avrupa'daki Saksonların lehçeleri zamanla Yüksek Almanca'ya (*Hochdeutsch*) oldukça yaklaştı. Bu lehçelerin dönemin İngiltere ve Frizya lehçelerine yakınlıkları, yalnızca günümüze ulaşmış olan 9. yüzyıl sonrasına ait metinlerdeki tek tük sözcüklerin yazımında görülür. Gotlar Savaşı (y. 550, 3 cilt) adlı yapıtında Britanya'daki halklardan Britonlar, Angıllar ve Frizler olarak söz eden Prokopios'u yanılgıya sürükleyen de Frizler ve Saksonlar arasındaki sıkı yakınlık ile Frizler arasında birçok Sakson topluluğunun bulunmasıdır.

Saksonya, Almanca SACHSEN, Alman tarihinde sınırları zaman zaman değişiklik gösteren topraklara verilen ad.

1180'den önce Saksonya adı, bir Germen kabilesi olan Saksonların 200-700 arasında fethile ya da başka yollardan ele geçirdikleri topraklar için kullanılırdı. Bu topraklar Holstein'i ve Elbe Irmağının aşağı çıkışının batısında kalan bugünkü Aşağı Saksonya'yı kapsıyordu. Saksonlar buradan batıya doğru genişleyerek 5. yüzyılda Britanya'ya geçtiler. 8. yüzyılın sonlarında Frank hükümdarı Charlemagne'in egemenliği altına girerek Hristiyanlığı kabul ettiler. Saksonya 843'te Doğu Frank ya da Alman Krallığı'na katıldı. 10. yüzyılın başlarında da Liudolfing hanedanının yönetiminde bir dükük döndü. 919'da Saksonya dükü Heinrich, Alman kralı seçildi. Onun kurduğu Sakson ya da Otto hanedanı Alman tahtını 1024'e değin elinde tuttu (*bak. Sakson hanedanı*). Bu arada, doğudaki bazı Slav topraklarını denetimi altına alarak Kuzey ve Doğu Sakson sınır kontluklarını kurdu.

Saksonya Düküğü, 961'de Billung ailesine geçti. 1106'ya değin bu ailede kalan düküğü 1142'de Welf hanedanından Heinrich

(Aslan) devraldı. Kutsal Roma imparatoru I. Friedrich (Barbarossa) 1180'de Heinrich'in yasal olmadığını ileri sürerek düküğü parçaladı. Bunun sonucunda Saksonya adı yalnızca, birbirinden uzak iki küçük toprak parçası için kullanılmaya başladı: Holstein'in güneydoğusundaki Saksonya-Lauenburg ve Orta Elbe kıyısındaki Saksonya-Wittenberg (bugün Leipzig'in kuzeyi). İki ayrı Aschersleben hanedanının ortaya çıktığı 1260'ta bu iki toprak parçası birleştirildi. 13. yüzyılın ortalarında Saksonya düküne elektörlük verildi. İki hanedan kolu arasında elektörlük konusunda çıkan anlaşmazlık 1356'da Wittenberg kolunun lehine çözüldü. 1689'a değin varlığını sürdüren Lauenburg kolunun toprakları daha sonra Hannover'e katıldı.

1422'de Wittenberg soyundan kimse kalmayınca, Saksonya dükü ve elektörü unvanı, Wettin hanedanından Meissen kontu I. Friedrich'e verildi. Bundan sonra, Osterland'la (Leipzig'in çevresindeki bölge) Lausitz ve Thüringen'in büyük bölümünü içine alan bütün Wettin topraklarını Saksonya dendi. Friedrich'in ölümünden (1428) sonra, Wettinler arasında toprakların bölüşülmesi konusunda anlaşmazlık çıktı. II. Friedrich'in (ö. 1464) oğulları Albrecht ve Ernst, 1485'teki Leipzig Antlaşması'yla Sakson topraklarını kalıcı biçimde ikiye böldüler. Böylece doğudaki topraklar Albrecht Saksonyası, batıdakiler de Ernst Saksonyası adıyla anıldı (Batı toprakları için *bak. Sakson dükükleri*).

16. yüzyılda Albrecht soyu elektör unvanını aldı, ayrıca Ernestine'lerin Thüringen ve Meissen'deki topraklarını ele geçirdi. Heinrich (ö. 1541) ve Moritz (ö. 1553) adlı elektörler Lutherçiliği benimsediler. August (1553-86) yasaları bir sistem içinde topladı ve başkent Leipzig'i bir sanat merkezi durumuna getirdi. I. Georg, Otuz Yıl Savaşları (1618-48) sırasında Protestan Alman prenslerine önderlik etti. Ama bu dönemden sonra Albrecht Saksonyası önderliği Prusya'ya kapırdı. 1697'de Elektör I. Friedrich August (1694-1733) Polonya kralı oldu.

Napoléon'un 1806'da fethederek bir krallık haline getirdiği Saksonya, sonraki yıllarda onun en sadık müttefiklerinden biri durumuna geldi. Ama Napoléon'un devriminden sonra galip devletler Viyana Kongresi'nde (1814-15) Saksonya topraklarını önemli ölçüde daralttılar. Wittenberg, Torgau ve Thüringen'in kuzey kesimi ile Lausitz'in büyük bölümü Prusya'ya bağlı Saksonya ili haline getirildi. Krallığın geri kalan bölümü Alman Konfederasyonu'na katıldı. Bu krallıkta 1830 devrimci ayaklanmalarının ardından 1831'de bir anayasa kabul edildi. Kral II. Friedrich August 1848 devrimi sonucunda devrildiyse de, bir hafta sonra Prusya birliklerince yeniden tahta çıkarıldı. Daha sonra başbakanlığı üstlenen Friedrich von Beust, Saksonya'yı Avusturya yönüne soktu, ama Avusturya'nın 1866'da Prusya'ya yenilmesi üzerine görevinden uzaklaştırıldı.

Krallık 1871'de yeni Alman İmparatorluğu'na katıldı. Sonraki yıllarda sanayinin gelişmesiyle birlikte Sosyal Demokrat Parti önemli bir siyasal güç durumuna geldi. Almanya'nın I. Dünya Savaşı'nda yenilmesinden sonra krallık kaldırıldı ve Weimar Anayasası döneminde (1919-33) Saksonya'ya Alman Cumhuriyeti'ne bağlı özerk bir eyalet statüsü verildi. Saksonya Hitler'in Üçüncü Reich döneminde, ardından da ADC'de 1952'ye değin bir eyalet (*Land*) olarak varlığını sürdürdü. 1952'de ise eyalet statüsüne son verildi. Doğu ve Batı Al-

manya'nın birleşmesiyle, 1990'da yeniden eyalet yapıldı.

Saksonya, Almanca SACHSEN, Almanya'nın doğu kesiminde eyalet (*Land*). Saksonya eyaleti 1990'da, Doğu ve Batı Almanya'nın yeniden birleşmesiyle, eski Doğu Almanya'daki Dresden, Chemnitz (eskiden Karl-Marx-Stadt) illeriyle (*Bezirke*) Leipzig ilinin büyük, Kottbus ilinin ise küçük bir bölümü bir araya getirilerek kuruldu. Doğu Almanya'daki iller de 1952'de tarihsel Saksonya toprakları üzerinde oluşturulmuştu. Bugün Saksonya toprakları, eski Doğu Almanya'nın güneydoğu bölümünü kapsayan, 18.337 km²'lik bir eyalettir. Merkezi Dresden'dir.

Günümüzde Saksonya eyaleti Almanya'nın ortadoğusundaki dağlık bölgenin hemen tümünü kapsar; yalnızca Leipzig'i de kapsayan en kuzey bölümü büyük Kuzey Avrupa Ovasında yer alır. Erzgebirge (Cevher Dağları), eyaletin güney sınırında 160 km boyunca uzanır ve yer yer 1.200 m'yi aşar. Batı ve güneybatıda bu sıradağların uzantıları vardır. Eyaletin güneydoğu köşesinde Yukarı Lausitz Dağları yer alır. Bu grubun kuzeybatısında ve Elbe Irmağı'nın iki kıyısında Sakson İsviçresi denen, tepe ve boğazlarıyla çok güzel görüntüler sergileyen bir bölge uzanır. Elbe Irmağı'nın yukarı bölümü eyaletin kuzeybatısından güneydoğusuna akar. Elbe'nin kollarından biri olan Mulde Saksonya'nın ikinci büyük akarsuyudur.

Doğu Almanya'nın en verimli topraklarında yer alan Saksonya'da tarım çok gelişmiştir; güneydeki Erzgebirge'ye doğru toprağın verimi azalır. Bugday ve öteki tahıl ürünleri tarımsal üretimin büyük bölümünü oluşturur. Erzgebirge'nin geniş otlaklarında sığır yetiştirilir. Ormançılık da önemli bir gelir kaynağıdır. Eyalette çıkarılan başlıca mineraller kurşun, kalay ve kömürdür.

Saksonya'nın ana sanayisi Chemnitz, Zwickau ve birçok küçük kentte sürdürülen tekstil üretimidir. Eyaletin en büyük kenti Leipzig bir basım ve yayımcılık merkezi olmasının yanı sıra, makine üretiminde de önde gelir. Saksonya'da sanayinin temelini madencilik makineleri, dokuma, kâğıt üretimi ve basım oluşturur. Eyaletin ikinci büyük kenti Dresden'de ağır sanayi tesisleri azdır; duyarlı optik araçlar ve elektrik araçları üretilir. Meissen ve Chemnitz'in porselen ve öteki seramik çeşitleri ünlüdür. Saksonya'da nüfus yoğunluğu fazladır. Önemli kentler arasında Leipzig, Dresden, Chemnitz, Plauen, Zwickau ve Meissen sayılabilir. Nüfus (1989 tah.) 5.014.435.

Saksonya-Anhalt, Almanca SACHSEN-ANHALT, Almanya'nın ortadoğusunda eyalet (*Land*). Anhalt Prensliği'nin (*bak. Anhalt*) devamı olan Saksonya-Anhalt 1863-1918 arasında dükük, 1918'den 1945'e değin de eyaletti. 1945'te Alman Demokratik Cumhuriyeti topraklarında kurulan eyaletin bir parçası oldu. 1952'de Magdeburg ve Halle illerine (*Bezirke*) ayrıldı. 1990'da Doğu ve Batı Almanya yeniden birleşince, II. Dünya Savaşı sonrasında kurulan Saksonya-Anhalt eyaleti, Magdeburg ve Halle illeriyle Kottbus ilinin bir bölümünü kapsayacak biçimde birleştirilerek yeniden oluşturuldu. Eyaletin yüzölçümü 20.445 km²; merkezi Magdeburg'dur.

Saksonya-Anhalt'ın doğu ve kuzey kesimlerinden Elbe Irmağı geçer. Eyaletin

kuzey bölgesinin sularını Elbe'nin kolları Saale ve Mulde ırmakları toplar. Elbe vadisindeki kumlu topraklarda çiftlik alanları, çayırılar, çam ormanları ve bataklıklar yer alır. Eyalet güneybatıda Harz Dağlarına kadar uzanır. Saksonya-Anhalt'ın orta kesiminde Fläming Fundalığı, güneyde de Harz'ın eteklerinden Magdeburg'da Elbe Irmağına kadar verimli Börde bölgesi yer alır. Kuzeye akan Elbe'nin vadisi dışında eyaletin en kuzey bölgesinin hemen tümünü fundalık bir bölge olan Altmark kaplar.

Börde bölgesinde, Saale ve Mulde ırmakları vadilerinde buğday, yonca, şeker pancarı yetiştirilir. Tarımsal üretimin verimli oluşu yörede özellikle şeker ve un fabrikaları gibi gıda sanayisinin gelişmesine yol açmıştır. Yörede sığır da beslenir. Fundalık bölgede nüfus fazla değildir. Burada biraz çavdar, patates ve sığır yetiştirilir. Eyalette bol miktarda linyit, kayatuzu, demir cevheri ve potas çıkarılır.

Nüfusun yoğun olduğu Börde bölgesinde çok gelişmiş bir kara ve demir yolu ağı bulunur. Eyaletin ulaşım yapılabilen ırmaklarında taşımacılık ve ticaret gelişmiştir. Elbe üzerindeki Magdeburg önemli bir ırmak limanıdır. Magdeburg'da Elbe, Mittelland Kanallı, Almanya'nın batı kesimindeki ulaşım açık iç sulara bağlanır. Magdeburg'da gıda ve madeni eşya sanayileri gelişmiştir. Önemli bir demiryolu kavşağı olan güneydeki Halle'de gıda sanayisi, kimya ve metalurji fabrikaları yer alır. Saksonya-Anhalt'ın öteki kentleri arasında Dessau, Halberstadt, Wittenberg, Stendal ve Merseburg sayılabilir. Nüfus (1989 tah.) 3.004.456.

Saksonya-Meiningen dükü bak. Georg II

Sakuma Zozan, SAKUMA ŞOZAN olarak da bilinir, asıl adı SAKUMA KUNITADA (d. 10 Mart 1811, Matsudai, Şinano - ö. 2 Ağustos 1864, Kyoto, Japonya), Japonya'da Batılılaşma politikasını savunan öncülerden. Ortaya attığı "Doğu ahlakı ve Batı bilimi" sloganı 19. yüzyıl sonlarında Japonya'daki modernleşme girişiminin temelini oluşturmuştur. Öğrencisi Yoşida Şoin'in yaygınlaştırdığı düşünceleri, Meiji Restorasyon döneminin başlıca esin kaynakları arasında sayılır.

Geleneksel Konfüçyüsçü bir eğitim gördü. Şogunun danışmanlar meclisi üyelerinden Sanada Yukitsura'nın en güvendiği yöneticilerden biri durumuna yükseldi. Ama Japonya'nın Batı teknolojisini benimsemesi gerektiğini savunduğundan, Sanada'yla birlikte görevden çekilmek zorunda bırakıldı. Kendini Batı araştırmalarına verdi; Felemenkçeyi, silah ve cam yapımını öğrendi. Matsuhito bölgesinin askeri gücünü ve tarımsal düzeyini geliştirmeye çalıştı. Başarıyla birçok izleyici edindi ve bunlardan bazıları daha sonra yeni yönetimde önemli görevlere geldi.

Sakuma, Batı'ya ilişkin daha fazla bilgi edinmek amacıyla, 1854'te öğrencisi Yoşida Şoin'i, ABD'li Tuğamiral Matthew C. Perry'nin gemilerinden birine kaçak olarak binmeye özendirdi. Yoşida'nın yakalanması üzerine onunla birlikte hapse atıldı, ama ölüm cezaları bağışlandı. Ertesi yıl klanının gözetimi altında kalma koşulluyla serbest bırakıldı. ABD ile Japonya'nın 1858'de imzaladığı ticaret antlaşmasının ardından "dış açılma" politikasının önde gelen savunucularından biri oldu. Antlaşmaya karşı çıkan milliyetçi çevreler şogunu devirmek ve iktidarı imparatora geri vermek için bir hareket başlatıldılar. Bu çatışmanın bir bölün-

me getireceğini düşünen Sakuma, şogunla imparator arasındaki ilişkilerin düzelmesi için çaba gösterdiği bir sırada, milliyetçi bir *samurai* grubu tarafından öldürüldü.

Sakurada Cisuke I, takma adı SATO (d. 1734, Edo [Tokyo] - ö. 1806, Edo, Japonya), *Kabuki* oyunları yazarı. Yüz yirmiyi aşkın oyun ve yüzü aşkın danslı oyun yazmıştır. Horikoşi Nisoci'nin yanında yetişti. 1762'de bir tiyatro için oyunlar yazmak üzere Kyoto'ya gitti. Üç yıl sonra Edo'ya döndü ve Morita Tiyatrosu'nun (*Morita-za*) baş oyun yazarı oldu. 1769'da İçimura Tiyatrosu'nda sahnelenen *Edo no hana vakayagi* *soga* adlı oyunuyla ününü pekiştirdi. Sonraki 40 yıl boyunca Edo'nun en önde gelen oyun yazarlarından biri olmayı sürdürdü. III. ve V. İçikava Dancuro ile V. Matsumoto Koşiro gibi oyuncular için oyunlar yazdı.

Yapılarında güçlü mizah duygusunu ve yergi yeteneğini ortaya koyan Sakurada özellikle orta sınıf oyunu (*sewamono*) alanında büyük başarı göstermişti. Ayrıca kendi geliştirdiği ve Sakurada tarzı diye bilinen incelikli şiir üslubuyla da ün yapmıştır. Aralarında II. Sakurada Cisuke (1768-1829) ve III. Sakurada Cisuke'nin (1802-77) de bulunduğu bazı öğrencileri onun adını benimsemişlerse de, aynı ölçüde başarılı olamamışlardır.

Sakyapa, SA-SKYA-PA olarak da yazılır Tibet'e özgü Budacı mezhep. Adını 1073'te Everest Dağının 80 km kuzeyinde kurulmuş olan Sakya Manastırı'ndan alan mezhebin üyeleri ünlü gezgin ve bilgin 'Brog-mi' nin(*) öğretisine bağlıdır. 'Brog-mi'nin Tibet diline çevirdiği önemli bir Tantra metni olan *Hevacra Tantra*, mezhebin temel metinlerinden biridir. Moğol hanları 1270-1340 arasında Sakya Manastırı rahiplerine Tibet'in yönetiminde söz sahibi olma hakkı tanıdılar. Ama Moğol hanedanının çökmesiyle rahipler de güçlerini yitirdiler.

Mezhebin koruyucu tanrısı korkunç görünümülü Hevaca'dır. Rahiplerin evlenmelerine izin verilir. Rahiplik babadan oğula ya da amcadan yeğene geçer.

Sal HANEDANI, Sakso'n hanedanının sona ermesi üzerine, Sal Franklarından Schwabenli Konrad'ın (II. Konrad) Alman kralı seçilmesiyle (1024) hüküm sürmeye başlayan kral ve imparator soyu. Kutsal Roma-Germen imparatoru olarak taç giydikten (1027) sonra Burgonya Krallığı üzerinde egemenlik kuran ve İtalya'da Alman üstünlüğünü yeniden sağlayan Konrad, tahta bağlı yeni bir memur sınıfına (*ministeriales*) dayanma politikasını başlattı. Oğlu ve ardılı III. Heinrich (hd 1039-56), bu sınıfı kullanarak, Alman din görevlileriyle yakın işbirliğine girerek ve papalığı fiilen denetim altına alarak güçlü bir merkezi yönetim oluşturdu. Altı yaşında yerine geçen oğlu IV. Heinrich (hd 1056-1106), kilise ileri gelenleri ve soylu toprak sahiplerinin arasındaki çatışmalarla geçen çocukluk döneminin ardından, Almanya'daki kiliseleri bağımsızlaştırmaya çalışan Papa VII. Gregorius'la mücadeleye girişti. Kilise görevlilerinin atanması konusundaki anlaşmazlık, papalık ve imparatorluk arasında yaklaşık iki yüzyıl süren yoğun bir çatışmayı başlattı. Gregorius tarafından aforoz edilerek 1076'da tahttan indirilen Heinrich, Ocak 1077'de Canossa'da papayla uzlaştı. Bu arada Alman prenslerinin çıkardığı birçok ayaklanmayla uğraşmak zorunda kaldı. Yerine tahta çıkan ve papalıkla barış yapan oğlu V. Heinrich'in (hd 1106-25) varis bırakmadan ölmesiyle Sal hanedanı ortadan kalktı.

sal, ağaç gövdelerinin ya da kalas parçalarının bir araya getirilmesiyle hazırlanan yüzer platform biçimindeki basit su taşıtı. En eski sallar kamış demetlerinden yapılıyordu. Salların büyük bölümü akıntı yardımıyla hareket eder; ama kürek ya da yelkenle ya da bunların her ikisi ile birlikte donatılmış olanları da vardır Sallardan çoğunlukla ırmakların aşılmasında ya da göl gibi durgun sularla kısa yolculuklarda yararlanılır. Norveçli bilim adamı Thor Heyerdahl 1947'de balsa ağacından yapılmış "Kon-tiki" adlı sahyla Peru'dan denize açılmış ve 3,5 ayda Tahiti yakınlarındaki adalara ulaşmayı başarmıştı. Hintlilerin kullandığı çift tekneli katamaranlar da deniz yolculuğunda kullanılabilen sal türleridir.

Günümüzde gemilerde de, cankurtaran aracı olarak sabit ya da şişme sallar bulunur. Şişme sallar, denize zorunlu iniş yapan uçaklarda yolcuların su üstünde kalmasını sağlamak amacıyla ya da deniz kazasına uğrayanlara çeşitli yardım malzemelerinin ulaştırılmasında da kullanılır.

sala, Hz. Muhammed'e karşı duyulan sevgi ve saygıya dile getirmek üzere belli zamanlarda minarelerden makamlı okunan yüceltici sözler. "*Es-salatu ve's-selamu aleyke ya Resulullah*" (Salat ve selam üzerine olsun ey Tanrı'nın elçisi), "*Es-salatu ve's-selamu aleyke ya Habibullah*" (Salat ve selam üzerine olsun ey Tanrı'nın sevgilisi), "*Es-Salatu ve's-selamu aleyke ya eyyühel sefiu'l-müznibin*" (Salat ve selam üzerine olsun ey günahkârların şafaactısı) gibi sözlerden oluşur.

İlk kez 1300'de Mısır'da cuma namazından önce okunan sala zamanla öteki İslam ülkelerinde de benimsendi. Başlangıçta cuma namazları öncesinde okunurken, daha sonra sabah namazları öncesinde, ramazanda teravih namazları öncesinde ve cenaze namazlarına çağırarak ya da cenazeyi haber vermek için de okunmaya başladı. Salalar vaktine ya da okunuş amacına göre cuma salası, sabah salası, cenaze salası gibi adlarla anılır.

Salado Irmağı, İspanyolca RÍO SALADO. Arjantin'de, Buenos Aires eyaletinin kuzeydoğu kesiminde ırmak. Toplam uzunluğu 640 km'dir. Santa Fe eyaleti sınırında yer alan El Chañar Gölünden doğar. Genellikle güneydoğuya doğru akarak, Pampa olarak bilinen geniş düzlükleri geçtikten sonra Buenos Aires kentinin 169 km güneydoğusunda Samborombón Koyuna dökülür. Menderesler çizerek akan ırmak sık sık küçük göller ve bataklıklarla kaplı alanlardan geçer. Irmağın aşağı çıkışında sulama amacıyla kanallar inşa edilmiştir. Irmak, 1800'e değin kuzeydoğudaki İspanyol kolonileriyle güneybatıdaki Yerli toprakları arasında sınır oluşturmuştur.

Salaheddin, Irak'ın ortakuzey kesiminde il (*muhafaza*). Yüzölçümü 29.004 km²'dir. Kuzey-güney doğrultusunda akan Dicle Irmağı ıllın orta kesimini boydan boya geçer. Irmağın yakınlarında, meyve ve hurma plantasyonları ile bağlar vardır. İl merkezi Tikrit, başkent Bağdat'ın 150 km kuzeyinde yer alır.

Irak Hava Kuvvetleri'ne bağlı yüksekokullar ve uçuş okulları 1971'de Raşit Hava Üssü'nden Tikrit'e taşınmış, 1977'de de ilde Körfez Deniz Akademisi açılmıştır. Nüfus (1991 tah.) 772.200.

Salaheddin Eyyubi, tam adı SALAHİDDİN YUSUF BIN EYYUB (d. 1137/38, Tikrit [bugün Irak'ta] - ö. 4 Mart 1193, Şam), Mısır, Suriye, Yemen ve Filistin sultanı ve Eyyubi hanedanının ilk hükümdarı. Kudüs'ü Haçlılardan alarak (2 Ekim 1187) kentte 88 yıl

süren Frank işgaline son vermiş, Hristiyanların misilleme olarak düzenledikleri III. Haçlı Seferi'ni etkisiz hale getirmiştir.

Ünlü bir Kürt ailesinden gelen babası Necmeddin Eyyub, Selçuklu emiri İmadeddin Zengi'nin hizmetinde görevliydi. Baalbek ve Şam'da büyüyen Salâheddin iyi bir din eğitimi aldı. Askeri yaşamı Zengi'nin oğlu ve ardılı Emir Nureddin'in komutanlarından, amcası Asadeddin Şirkuh'un hizmetine girmesiyle başladı. Şirkuh'un, Mısır'ın I. Haçlı Seferi sonucunda kurulan Latin-Hristiyan devletlerinin eline geçmesini önlemek amacıyla düzenlediği üç sefer sırasında, Kudüs'ün Latin kralı I. Amalricus, Mısır'ın Fatimi halifesinin güçlü veziri Şavar ve Şirkuh arasında karşılıklı bir mücadele gelişmişti. Salâheddin Şirkuh'un ölümünden ve Şavar'ın öldürülmesinden sonra, henüz 31 yaşındayken hem Suriye birliklerinin komutanlığına, hem de melik unvanıyla Mısır vezirliğine atandı (1169).

1171'de Mısır'da Şii Fatimi halifeliğine son vererek Sünniliğe döndüğünü ilan eden Salâheddin Eyyubi böylece Mısır'ın tek yöneticisi durumuna geldi. Bir süre için kâğıt üzerinde Emir Nureddin'in vasalı olarak kaldıysa da bu ilişki Suriye emirinin 1174'te ölmesiyle sona erdi. Mısır'daki zengin tarım topraklarını mali dayanak olarak kullanan Salâheddin, Nureddin'in çocuk yaştaki oğlu adına naiplik talebinde bulunmak üzere küçük, ama çok disiplinli bir orduyla Suriye'ye hareket etti. Ama çok geçmeden bu talebinden vazgeçerek, 1174'ten 1186'ya değin Suriye, Kuzey Mezopotamya, Filistin ve Mısır'daki tüm Müslüman topraklarını kendi bayrağı altında birleştirmeye girişti. Zamanla sahtekârlık, ahlaksızlık ve gaddarlıktan uzak, cömert, erdemli, ama kararlı bir hükümdar olarak yükseldi. O zamana değin iç çekişmeler ve yoğun rekabet yüzünden Haçlılara direnmede güçlük çeken Müslümanların maddi ve manevi açıdan güçlenmelerini sağladı.

Salâheddin, yeni ya da gelişmiş askeri teknikler kullanmak yerine, çok sayıdaki düzensiz kuvvetleri birleştirip disiplin altına alarak askeri güç dengesini de kendi lehine çevirmeyi başardı. 1187'de bütün gücüyle, Latin Haçlı krallıklarına yöneldi. Düşmanlarının tümüyle yoksun olduğu komuta yeteneğiyle 4 Temmuz 1187'de tükenmiş ve susuzluktan bitkin düşmüş bir Haçlı ordusunu, Kuzey Filistin'de Taberiye yakınındaki Hattin'de sıkıştırdı ve bir hamlede yok etti. Haçlıların verdiği kayıpların büyüklüğü Müslümanların Kudüs Krallığı'nın neredeyse tümünü ele geçirmelerini sağladı. Akkâ, Betrun, Beyrut, Sayda, Nasıra, Caesarea, Nablus, Yafa ve Aşkelon üç ay içinde düştü. Salâheddin Haçlılara en büyük darbesini ise 88 yıl Frankların elinde kalan Kudüs'ü 2 Ekim 1187'de teslim alarak indirdi.

Salâheddin'in bu başarısına düşen tek gölge Sur'un ele geçirilememesiydi. 1189'da Haçlı işgali altında yalnızca üç kent kalmış, ama sağ kalan dağınık Hristiyanlar zorlu bir kıyı kalesi olan Sur'da toplanarak Latin karşı saldırısının çıkış noktasını oluşturmuşlardı. Kudüs'ün düşmesiyle derinden sarsılan Batılılar yeni bir Haçlı seferi çağrısında bulundu. III. Haçlı Seferi çok sayıda büyük soylu ve ünlü şövalyenin yanı sıra, üç ülkenin krallarını da savaşa alanına çekti.

III. Haçlı Seferi uzun ve tüketici oldu. I. Richard (Aslan Yürekli) tartışmasız askeri dehasına karşın hiçbir sonuca ulaşamadı. Haçlılar Doğu Akdeniz'de ancak güvensiz bir toprak parçasında tutunabildiler. Kral Richard Ekim 1192'de dönüş için yelken açtığı anda savaş sona ermişti. Salâheddin başkent Şam'a çekildi. Uzun seferler ve at

üstünde geçen günlerden sonra çok yaşadı. Akrabaları imparatorluğu paylaşırken, arkadaşları Müslüman dünyasının en güçlü ve en eli açık hükümdarının, mezarını yaptırmaya yetecek para bırakmadığını gördüler.

Salâheddin Uşşaki, tam adı ABDULLAH SALAHEDDİN BIN MUHAMMED (d. 1717, Balıkesir - ö. 4 Ocak 1783, İstanbul), Halvetiye tarikatının Salahiye kolunun kurucusu Osmanlı mutasavvıf.

Balıkesir'de medrese öğrenimi gördü. Daha sonra öğrenimini İstanbul'da sürdürdü. Çeşitli devlet dairelerinde kâtiplik yaptı. Yanında görev aldığı Hekimoğlu Ali Paşa'yla birlikte Mısır'a gitti. Burada Şabaniye şeyhlerinden Şemseddin Muhammed Hafni'yle görüştü. Şeyh Cemaleddin Uşşaki'yle tanıştıktan sonra devlet görevinden ayrılarak Uşşakiye tarikatına bağlandı. Tasavvuf eğitimi tamamlayarak halifelik aldı, aynı zamanda kayınpederi olan şeyhi ölünce onun yerine geçti. On dokuz yıl boyunca Tahir Ağa Dergâhı'nda kendi tarikatını yaymaya çalıştı.

Salâheddin Uşşaki'nin 200'ü aşkın yapıtı arasında *Risale-i Vahdet-i Vücud*, *Şerh-i Kelimat-ı İmam Ali*, *Şerh-i Usul-i Hadis*, *Sunhat-ı Salahi*, *Divan-ı Arabi*, *Tuhfetü'l-Uşşak*, *Risale-i Menazil-i Kamer*, *Şerh-i Nuk-ı Hoca Nasreddin*, *Şerh-i Ebyat-ı Mısri* ve *Şerh-i Ebyat-ı İsmail Hakkı* sayılabilir.

Salâheddin Zerkub, SALAHEDDİN KONEVİ olarak da bilinir, asıl adı SALAHEDDİN FERİDUN (ö. 1258, Konya), Türk mutasavvıf.

Mevlânâ'nın da şeyhlerinden olan Seyyid Burhaneddin'in müritlerindendi. Şeyhinin ölümünden sonra yaşamını kuyumculukla sürdürdüğü için "altın döven" anlamında Zerkub adıyla anıldı. Bir inanışa göre, dükkânındaki her şeyin Mevlânâ'nın bir bakışıyla altına dönüşmesi üzerine, bütün varlığını yanında çalışanlara ve yoksullara dağıtarak Mevlânâ'ya bağlandı. Ama onun müridi değil, çok yakın dostlarından biri oldu. Mevlânâ'nın halefi olabilecek en güçlü adaylardan biriydi, ama ondan önce öldü. Bu nedenle Mevlânâ'nın velilik makamına ulaşmış, keramet sahibi büyük müritleri arasında sayılır.

Sălaj, Romanya'nın kuzeybatı kesiminde il (județ). Yüzölçümü 3.850 km²'dir. Aralarında Şes Dağlarının da bulunduğu Batı Karpatlar, vadilerdeki yerleşim alanlarını çevreler. Someş Irmağı ve kolları ili kuzeybatıya doğru akaçlar. İl merkezi olan Zalău ve Şimleu Silvaniei'de metal eşya, yapı malzemesi, kereste ve gıda maddesi üretilir. Sarmışaş, Bobota ve Ip'te linyit madenleri işletilir. Jibou, Cehu Silvaniei ve Gilgäu ildeki öteki kentlerdir. Hayvancılık, bağcılık ve tahıl yetiştirme ilin tarımsal etkinlikleridir.

Zalău'daki arkeoloji müzesinde, Tarihöncesi çağlardan ve Romalılar döneminden günümüze ulaşan yapıtlar bulunur. Büyük kentler arasındaki otoyol bağlantısının yanı sıra, ili doğudan batıya geçen bir demiryolu vardır. Nüfus (1992 geç.) 266.300.

Salamá, Guatemala'nın orta kesiminde kent. Chixoy Irmağının kollarından Salamá'nın kıyısında, Las Minas ve Chuacús dağları arasında yer alır. Deniz düzeyinden 940 m yüksekliktedir. Çevresindeki tarım bölgesinin ticaret ve imalat merkezidir. 1976'daki depremden büyük hasar gören kent, San Cristóbal Verapaz ve Guatemala kentlerine karayoluyla bağlanır. Hemen yakınındaki San Jerónimo'da bir havaalanı vardır. Nüfus (1981 geç.) belediye, 115.206.

Salamanca, İspanya'nın batısında Castilla-León özerk bölgesinde (comunidad autónoma) il ve il merkezi kent. Tormes Irmağının kuzey kıyısında, deniz düzeyinden yaklaşık 778 m yükseklikte yer alan Salamanca, tarihsel ve sanatsal bakımdan İspanya'nın en önemli kentlerinden biridir. İberlerin önde gelen yerleşmeleri arasında yer alan kent, İÖ 217'de Kartacalı general Hannibal

Salamanca'da yeni (18. yüzyılda tamamlandı) ve romanesk üsluptaki eski (1140'ta başlandı) katedraller, İspanya

Paul Almeyda

tarafından yağmalandı. 8-11. yüzyıllar arasında Hristiyanlarla Emeviler arasındaki çeşitli çarpışmalara sahne oldu. León kralı II. Fernando, 1178'de meclisini (Cortes) burada topladı ve kente bir ayrıcalık belgesi (fuero) verdi. General Francisco Franco, 1936-39 arasındaki İspanya İç Savaşı sırasında Salamanca'daki piskoposluk sarayında yaşadı.

Kentteki önemli yapılar arasında yapımına yaklaşık 1140'ta başlanmış olan romanesk üsluptaki eski katedral ile yapımına 1513'te başlanarak 18. yüzyılda tamamlanan yeni katedral bulunur. Salamanca Üniversitesi'nin yeni katedralin karşısında yer alan ana binasının (1415-33) plateresk üslupta bir batı cephesi (1494) vardır. Ana binanın hemen yanında, üniversitenin en ünlü rektörü, bilim adamı ve yazar Miguel de Unamuno'nun eski konutu bulunur. Yeni katedralin güneyinde, tasarımı José Marmerto Hermosilla'nın yaptığı Colegio de Anaya (1760-68) ile Colegio de Fonseca (1527-78) yer alır. Kentteki öteki önemli yapılar arasında Augustinusçu manastırın (1636-87) İtalyan tarzı kilisesi, Dominiken San Esteban Kilisesi ve Manastırı (1524-1610), 15. yüzyılda yeniden yapılan romanesk üsluptaki St. Thomas Kilisesi ve 12. yüzyıldan kalma San Martín Kilisesi sayılabilir.

Kentin merkezinde tasarımı Alberto de Churriguera'nın yaptığı ve yapımı Andrés García de Quiñones'in tamamladığı kemerli Büyük Meydan (1729-33) yer alır. Meydanda Alberto de Churriguera'nın tasarladığı Kent Meclisi (Ayuntamiento) bulunur. Kentteki öteki önemli yapılar kemerlerinden 151'i Roma döneminde yapılmış olan köprü, kent surlarının günümüze ulaşan tek bölümü olan Clavero Kulesi (y. 1480), St. Cyprianus Kilisesi'nin yıkılmış kriptasındaki efsanevi Salamanca Mağarası ve 16. yüzyıldan kalma bir yapıdır. Az sayıda sanayi kuruluşunun bulunduğu kente ekonominin temelini turizm oluşturur. Kentin 19 km doğusundaki Matagorda'da askeri bir havaalanı vardır.

Yüzölçümü 12.336 km² olan Salamanca ilinin büyük bölümü, ülkenin orta kesiminde yer alan Meseta Central adlı platoda yer

alır. İldeki en önemli yükselti Peña de Francia Dağlarıdır. İlin Cáceres'le olan sınır boyunca Gata Dağları uzanır. İklimin oldukça kurak olmasına karşın, bölgede çeşitli tahıl ve sebze yetiştirilir. İlde sanayi gelişmemiştir. Salamanca dışındaki başlıca kentler Ciudad-Rodrigo ile dokumalarıyla ünlü Béjar'dır. Nüfus (1991) belediye, 162.544; (1986 tah.) il, 366.929.

Salamanca, Meksika'nın orta kesimindeki Guanajuato eyaletinin ortagününde kent. Lerma Irmağı kıyısında, deniz düzeyinden 1.721 m yükseklikte yer alır.

Bajío bölgesinin ortasında önemli bir tarım ve ticaret merkezi olan kent, Meksika'nın tahıl ambarı olarak adlandırılır. Çevresinde buğday, mısır, fasulye, nohut, meyve ve fasulye yetiştirilir. Aynı zamanda bir sanayi merkezi olan kentte bir petrol rafinerisi ile un, dokuma ve kimyasal madde fabrikaları, tabakhaneler ve çömlek atölyeleri vardır. Salamanca, México kenti ile Ciudad Juárez arasındaki anayollara bir yan demiryolu hattı ve bir otoyol ile bağlanır. Nüfus (1978) 160.040.

Salamanca Üniversitesi, İspanyolca UNIVERSIDAD DE SALAMANCA, İspanya'nın Salamanca kentinde resmi yükseköğretim kurumu. IX. Alfonso döneminde 1218'de kuruldu; onun torunu X. Alfonso döneminde 1254'te açılan kilise hukuku, gramer, beşeri sanatlar ve fizik kürsüleriyle gerçek bir kurum niteliğini kazandı. 16. yüzyıl sonlarına değin Avrupa'nın önde gelen öğretim merkezleri arasında yer aldı. Paris, Bologna ve Oxford'la aynı düzeyde görüldü. Francisco de Vitoria burada verdiği derslerle (1526-46) uluslararası hukukun bazı temel ilkelerini ortaya koydu. Bilim adamı ve şair Luis de León Enkizisyon tarafından hapsedildiği kısa bir dönem (1572-76) dışında, 1561'den 1591'e değin ders verdi; üniversitedeki odalardan biri günümüzde de onun adını taşır.

Üniversitenin 1584'te 7 bin dolayında olan öğrenci sayısı zamanla düşerek 1875'te 391'e kadar indi. 19. yüzyıl başlarında İspanya'dan çekilen Napoléon kuvvetleri Salamanca'da birçok üniversite binasının da bulunduğu bir semti yıktılar. 1835'e değin dinsel niteliğini koruyan üniversite, bu tarihte laikleştirildi. Günümüzde felsefe ve edebiyat, hukuk, fen, tıp ve eczacılık fakülteleri vardır.

Salamis, Kıbrıs'ta antik kent. Adanın doğu kıyısında, bugünkü Gazimağusa'nın kuzeyinde yer alır. Homeros destanlarına göre, Troya Savaşı'ndan sonra Attika açıklarındaki Salamis Adasından gelen okçu Teukros tarafından kuruldu. Bu anlatımın Deniz Halklarının Kıbrıs'ı işgal etmesiyle (İÖ y. 1193) bağlantılı olduğu ve Teukros'un Eski Mısır kayıtlarında geçen bir halk adından geldiği sanılır. Kusursuz limanlarıyla, Kıbrıs ile Fenike, Mısır ve Kilikya arasındaki ticaretin başlıca odağı durumuna gelen Salamis, İÖ 525'te Perslerin denetimine girdi. Makedonya kralı I. Demetrios Poliorketes İÖ 306'da burada Mısır firavunu I. Ptolemai-os'a karşı büyük bir deniz zaferi kazandı. İS 115-117 arasındaki Yahudi ayaklanması sırasında yağmalanan ve birçok depremde zarar gören kent, Hristiyan Roma imparatoru II. Constantius (hd İS 337-361) tarafından yeni baştan inşa edildi ve Constantia olarak adlandırıldı. Hristiyanların yönetimi altında Kıbrıs metropolitliğinin merkezi oldu.

Muaviye döneminde Araplarca yıkıldıktan (y. 648) sonra bütünüyle terk edildi.

Salamis, Yunanistan'da, Attiki ilinde (*no-mós*) ada (*nísos*) ve kent. Salamis Adası, Ege Denizindeki Saron Körfezinde Pire kentinin batısında yer alır. Günümüzde Salamis ve Naústathmos belediyelerinin birleşmesinden oluşan Salamis kenti adanın batı kıyısında bir limandır. Ada ile anakara arasındaki boğaz, İÖ 480'de Yunanlıların Perslere karşı zafer kazandığı bir deniz çarpışmasına sahne olmuştur. Nüfus (1981) kent, 20.437; ada, 28.574.

salamura, adi tuzun (sodyum klorür) sudaki çok derişik çözeltisinden oluşan tuzlu su. Doğal salamuralar yeraltında, tuz göllerinde ya da deniz suyu olarak bulunur. Sanayide, sofratuzunun yanı sıra magnezyum ve potasyum klorürler ve sülfatlar bu kaynaklardan üretilir.

Salamura etlerin saklanması ve turşu yapımında koruyucu katkı maddesi olarak kullanılır. Donma noktasının düşük olması nedeniyle soğutma sistemlerinde ısı aktarma ortamı, buhar basıncının düşük olması nedeniyle de buhar soğurma maddesi olarak uygulanır. Salamuradan çeliğin soğutulmasında da yararlanılır.

Salan, Raoul (-Albin-Louis) (d. 10 Haziran 1899, Roquecourbe - ö. 3 Temmuz 1984, Paris, Fransa), Fransız subay. Cezayir'in bağımsızlığını önlemek amacıyla 1961-62'de Maurice Challe (1905-77), André Zeller (1898-1979) ve Edmond Jouhaud (1905) adlı generallerle birlikte Gizli Ordu Örgütü'nü kurarak hem Fransa'da, hem de Cezayir'de terör kampanyasına girişmiş, daha sonra yakalanarak hapsedilmiştir.

Bir hekimin oğluydu. Saint-Cyr Askeri Akademisi'nde öğrenim gördü (1917-18). Kısa süre görev yaptığı I. Dünya Savaşı'nda Croix de Guerre Nişanı'nı aldı. Iki dünya savaşı arasındaki dönemde Sömürgeler Bakanlığı'nın çeşitli kademelerinde çalıştı. 1941-43 arasında Fransız Batı Afrikası'nda görevlendirildi. 1945'te Çinhindi'ne gitti; 1952'de oradaki Fransız kuvvetlerinin komutanlığına getirildi.

1956'da Cezayir'de görev aldı. 1958'de sağcı subay ve siyasetçilerin yürüttüğü, Charles de Gaulle'un iktidara gelmesi ve Beşinci Cumhuriyet'in kurulmasıyla sonuçlanan eylemlere katıldı. Ama De Gaulle'un Cezayir'e bağımsızlığını vermekten yana olduğunu görünce 22 Nisan 1961'de başarısız bir darbe girişiminde bulundu. Aynı yıl gıyabında ölüme mahkûm edildi. Teslim olmayarak gizlenmeye çalıştıysa da 20 Nisan 1962'de yakalandı. Mayıs'ta askeri mahkemeye vatana ihanet suçlamasıyla yargılandı ve ömür boyu hapis cezasına çarptırıldı. 1968'de çıkarılan bir af yasasıyla, Jouhaud, Challe ve Zeller ile birlikte serbest bırakıldı. 1982'de Cumhurbaşkanı François Mitterrand'ın kararıyla bütün rütbe ve emeklilik hakları geri verildi.

Salan'ın *Mémoires* (1970-74, 4 cilt; Anılar) ve *Indochine Rouge: le message d'Ho Chi Minh* (1975; Kızıl Çinhindi: Ho Şi Minh'in Mesajı) adlı kitapları vardır.

Salandra, Antonio (d. 13 Ağustos 1853, Troia, Puglia, İki Sicilya Krallığı - ö. 9 Aralık 1931, Roma, İtalya), İtalyan devlet adamı. I. Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında (1914-16) başbakanlık yapmıştır.

Varlıklı bir ailenin oğluydu. Hukuk eğitimi gördükten sonra Roma Üniversitesi'nde kamu yönetimi dersleri verdi. Muhafazakâr bir politikacı olarak tarım (1899) ve maliye (1906; 1909-10) bakanlığı yaptı.

Mart 1914'te başbakan oldu. Temmuz 1914'te I. Dünya Savaşı patlak verince zor bir kararlar karşılaştı. Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya arasında yıllardır süregelen Üçlü İttifak'a karşın, Avusturya'nın Sırbistan'a saldırmadan önce İtalya'ya dayanmamış olmasını gerçekçe göstererek önce ülkesinin tarafsızlığını ilan etti. Bundan sonra, İtalya'nın görece güçlü konumunu her iki tarafla da pazarlık yapmakta kullandı. Sonunda, İtalyan birliğinin tamamlanması için, İtalya'nın Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'ndan toprak kazanması yolunda aldığı kesin güvenceler üzerine, ülkesini İtülaf Devletleri'nin yanında savaşa soktu.

Salandra, 1916'da askeri güçlüklerin artması üzerine istifa etmek zorunda kaldı. Savaşın sonra Mussolini'yi ve faşizmi destekledi. Ama yeni rejimin aşırı çizgisi belirginleştikçe desteğini azalttı. Bununla birlikte 1928'de Mussolini tarafından senatör yapıldı.

salapurya, çoğunlukla yük taşımacılığında kullanılan ve eskiden genellikle flok ve latin yelkenleriyle donatılmış 10-15 tonluk deniz taşıtı. Günümüzde salapuryaların büyük bölümü römorkör eşliğinde çekilir; bazıları ise kürek ya da motorla donatılmıştır. Genellikle sığ sularda ya da kıyılarda kullanılan salapuryalar savaş sırasında silahla donatılarak savaş gemilerinin çevresine yerleştirilir.

salariye (Farsçada "komutan payı"), YEM-LİK ya da YEM HAKKI olarak da bilinir, Osmanlı Devleti'nde miri(*) toprakları ekip biçen köylülerin dirlik sahibine öşür ve öbür vergilerden ayrı olarak, ürünün 40'ta biri oranında ödedikleri vergi. Osmanlı reayası, üretildikleri hukuk kaynağına göre şer'i ve örfi vergiler diye adlandırılan tekalfi ya da rüsumu ödemekle yükümlüydü. Başlıca şer'i vergi öşürdü(*).

Birçok bölgede öşüre ek olarak ödenmesi öngörülen salariye sipahinin beslediği atın yem hakkı sayılırdı. Salariyenin şer'i yorumu, zekât kurumuyla ilgiliydi. Çiftçi, ürününün zekât payını (40'ta biri) cihada giden gazilerin atlarına yem ya da yem bedeli olarak ödeyerek dinsel bir yükümlülüğü de yerine getirirdi. Bölgesel özelliklere ve yerleşmiş kurallara göre üründen ödenen teklâf-i şer'iyi beşte biri (hums) bulursa, salariye alınmazdı. Yaygın uygulama ise köylünün ürünün sekizde birini dirlik sahibine vererek hem öşürü, hem de salariyeyi ödemesiydi. Dolayısıyla uygulamada salariye ya da yemlik, öşürle aynı zamanda ürün ya da akçe olarak sipahiye teslim edilirdi. Aynı ödemelerde, öşürde olduğu gibi "demet" ya da "tane" temel alınırdı. Örneğin Rumeli'de her 100 demette 10 demet öşür, 3 demet de salariye ödenirdi. Bazı bölgelerde bağlardan da öşürün yanında salariye alınırdı. Örneğin Semendire'de, köylü ekip biçtiği topraklarda bağ yetiştirirse, öşüründen ayrı 30 müdrede (litre) bir müdre salariye öderdi. Kendi çiftinin bulunduğu tumardan başka bir tumara bağ dikerse, ürünün öşürünü o yerin sahib-i arzına, salariyesini ise kendi sipahisine ödemek durumundaydı. Tahıl türlerinden buğday, arpa, kara darı için salariye ödenmesi yasa gereği idi. Buna karşılık Sultan Süleyman Kanunnamesi'ne göre "nohut, mercimek, bakla, pamuk ve ketenden öşür alınır, salariye alınmaz"dı. Başka kanunnamelerde de günlük, safran, susam, darı ve kendirden salariye alınmayacağı belirtilmişti.

Salariye, tımar sisteminin bozulmasından sonra, mukataa ve malikâne mutasarrıflarınca ve mültezimlerce kamu adına gene

öşürle birlikte toplanmış, Cumhuriyet döneminde öşürle birlikte kaldırılmıştır.

Salarlar, Çin'in Gansu yönetim bölgesi ve Sinkiang Uygur Özerk Bölgesi'nde yaşayan Müslüman Türk topluluğu. Oğuzların Salur boyundan oldukları ileri sürülür. 14. yüzyıl da Türkistan'daki karışıklıklar üzerine Semerkand'dan Huang Irmağının güney yakasına göç ederek Lanzhou kentinin batısına yerleştiler. Daha sonraları siyasal nitelikli birkaç ayaklanmaya katıldılar. Salarlara ilişkin ilk araştırmayı 1883-86 arasında Salar dilini inceleyen Rus bilgin G. N. Potanin yaptı. Salarların nüfusunun 35 bin dolayında olduğu tahmin edilmektedir.

salat (Arapça da "dua", "namaz", "bağışlama" ve "bağış dileme"), Hz. Muhammed için okunan dua. Salavat, salat ve selam, salavat-ı şerife deyimleri de aynı anlamı dile getirir. Genellikle "salat okumak" ya da "salavat getirmek" biçiminde kullanılır.

Kuran, Tanrı'nın ve melekerin Hz. Muhammed'e çok salat ettiklerini, müminlerin de salat ve selam okumaları gerektiğini bildirir (Ahzâb 56). Kuran yorumcularına göre Tanrı'nın salatu övme ve yüceltme, melekerin salatu dua ve bağış dileğidir. İslam bilginleri Hz. Muhammed'e salat okumanın farz olduğunda görüş birliği içindedir. Ama bu farzın yerine getirilmesi konusunda üç farklı görüş vardır. Bilginlerin bir bölümüne göre, Hz. Muhammed'in adının her anılışında salat ve selam okumak farzdır. Bir bölümüne göre belli bir mecliste, adı kaç kez anılırsa anılsın, bir kez salat ve selam okumak zorunludur. Bazı bilginler ise ömür boyunca yalnız bir kez salat ve selam okumanın farz olduğunu savunurlar. Namazda oturuş (teşehhüd) sırasında salat okumak konusunda da iki görüş vardır. İmami, Şafii ve Hanbeli bilginlere göre namaz kılarken salat okumak farzdır; dolayısıyla salatin okunmadığı namaz geçerli değildir. Hanefi ve Maliki bilginlere göre ise salat okumak müekked sünnettir, okunmaması kerahet ifade etse de namaz geçerlidir.

Salat-ı Ümmiye, İtri'nin, Arapça bir dua üzerine bestelediği dinsel müzik yapıtı. Sözleri şöyledir: *Allahümme salli ala seyyidina Muhammedin nebiyyin ümmiyyin ve ala alihi ve sahbihi ve sellim* (Tanrım, efendimiz ümmi peygamber Muhammed'e, onun ailesine ve arkadaşlarına salat ve selam olsun). Gene İtri'nin "Bayram Tekbiri" ("") ile birlikte, İtri dinsel müziğinin en parlak iki yapıtından biridir. Özellikle ramazanda teravih namazının bölümleri arasında, cemaat tarafından bir ağızdan söylenir. 18. yüzyıldan sonra bütün İslam dünyasına yayılan ve segâh makamında olan yapının, hangi usulle ölçüldüğü konusunda uzmanlar arasında görüş birliği yoktur.

salata, genellikle çiğ bitki ve sebzelerle hazırlanan, içine tuz, sirke, limon, soğan, biber, yağ gibi tat verici maddeler katılan iştah açıcı yemek. Birçok ülkede giriş yemeği olarak asıl yemekten önce yenir. Türkiye'de daha çok asıl yemeğin yanında yenmesi âdetidir. Çoğu kez soğuk servis yapılırsa da, Almanların patates salatası gibi sıcak yenen salatalar da vardır.

Bilinen ilk salatalar tuzlanmış yaban otları ve yeşil sebzelerle yapılanlardır. Yeşil salata, eski çağlardan bu yana sağlık üzerindeki olumlu etkisiyle tanınır. Tüm marul türleri, adi tere, su teresi, hindiba, lahana, ispanak, taze otlar ve çiğ yenebilen yapraklı sebzelerin çoğu salata yapmakta kullanılır. Domates, soğan, hıyar, biber ve pancar gibi çiğ ya da pişmiş yenen sebzeler yeşil salataya çeşni katar. Fransa'da sarmısakla ovulmuş bir

kuru ekmek parçası (*chapon*) bazen salatayla birlikte yenir. 1920'lerde Meksika'da Tijuana'da geliştirilen "sezar salatası" bir tür marulla yapılan bir yeşil salata türüdür; sosu baharlıdır, ançuez ezmesi, zeytinyağı, yumurta, limon suyu ve Parmesan peyniriyle hazırlanır ve yağda kavrulmuş ekmek parçalarıyla çeşnilendirilir. Genellikle içinde domates, yeşil fasulye, hıyar, pancar ve mantar bulunan sebze salatası, yağ ve sirke bekletilerek ya da sosla hazırlanır. Lahana salatası, ince kıyılmış ve sirke ya da tuzla ovulmuş lahanaya yağ ve limon katılarak yapılır; içine mayonez konduğu da olur. Ortadoğu'ya özgü bazı salatalar, ezilmiş ya da ince doğranmış hıyar, patlıcan ya da nohut, tahin ya da yoğurt ile karıştırılarak hazırlanır. Rus salatası, haşlandıktan sonra küçük küçük doğranan patates ve havuçla bezelyenin mayonezle karıştırılmasıyla yapılır. Çiğ sebze salataları bazen ordövr yerine verilirse de, genellikle ana yemekle birlikte soğuk ya da sıcak olarak sunulur. Piring, makarna, patates, kuru fasulye, bulgur ve başka nişastalı yiyeceklerle hazırlanan salataların da benzer bir işlevi vardır. Et, kümes hayvanı eti, deniz ürünleri, yumurta ya da peynir eklenmesiyle salata hafif bir giriş yemeğine dönüştürülebilir. ABD'de çok sevilen "julienne salatası" ince peynir, tavuk, jambon ve siğir eti dilimleri ve sebzeyle çeşnilendirilmiş bir yeşil salata-dır. Fransa'ya özgü bir salata olan "Nis salatası" (*salade Niçoise*) marul salatasına haşlanmış patates, yeşil fasulye, zeytin, tonbalığı, domates, haşlanmış yumurta ve ançuez eklenerek, zeytinyağı ve sirke ile hazırlanır. İskandinavların ringa salatasında ince kıyılmış salamura ringa, patates, pancar, soğan, elma ve dil ya da dana rostosu gibi soğuk etler kullanılır.

Meyve salataları genellikle tatlı olarak yenir. Yeşil salataya avokado, portakal ve greyfurt gibi meyveler de eklenebilir; greyfurt, ördek ya da domuz gibi yağlı etlerin yanında yer alabilir. Adını New York kentindeki Waldorf Otel'i'nden alan "Waldorf salatası" elma, ceviz içi, kereviz ve mayonezle yapılır. Meyve ve sebze salatalarında jöle de kullanılır.

Türkiye'de en yaygın salatalar çeşitli çiğ bitki ve sebzelerden yapılanlardır. En çok görülen salata çeşiti domates ve hıyarla yapılır. Domates ve hıyar küçük küçük doğrandıktan sonra içine taze soğan, maydanoz, zeytinyağı, sirke, limon suyu ve tuz katılarak yapılına çoban salatası denir. Hindiba, pazı, labada, tere, roka gibi bitki ve sebzelerden de çiğ olarak değişik salatalar hazırlanır. Havuç, turp, kereviz gibi sebzeler rendelenerek tek ya da karışık salataları yapılır. Bunlara yoğurt ya da mayonez de katılabilir. Çiğ sebzeden yapılan salatalarda kullanılan tat vericiler genellikle kuru ya da taze soğan, yeşil ya da kurutulmuş biber, maydanoz, dereotu ile zeytinyağı gibi sıvı yağlar, sirke, limon suyu, tuzdur.

Haşlanan ya da közlenen sebzelerle hazırlanan salata çeşitleri de vardır. Bunlar patates, havuç, patlıcan, hindiba, kuşkonmaz, taze fasulye, karnabahar, enginar vb salatalardır. Türkçede ilk matbu yemek kitabı olan Mehmed Kâmil Efendi'nin *Melce'ü't-Tabbâhîn*'inde de (1844; Açıkların Sığnağı) dövme havyar salatası, Çerkez salatası, sardalye salatası, ıstakoz salatası, rosbi salatası, bakla filizi salatası, teke salatası, çiroz salatası, frenk teresi salatası gibi değişik salatalara yer verilmiştir.

En basit salata sosu zeytinyağı ve sirkeyle yapılır. Bu karışıma tuz, biber, baharat ve Fransız hardalı eklenir. Fransa'da, salata sosuna bazen bir çorba kaşığı rosto suyu da katılır. Kremalı soslar, yumurta, un ve

sütün pişirilmesiyle hazırlanır ya da mayonezle, tatlı ya da ekşi kremayla yapılır. Bu tür sosların içine ufalanmış küflü peynir ya da yeşil soğan, sarmısak, ançuez ezmesi, tarhun otu ve maydanoz (yeşil tarıncı sosu) ya da ketçap, rendelenmiş soğan, zeytin, maydanoz ve yumurta (bin ada sosu) eklenir. ABD'de çok kullanılan "Fransız sosu" domates ve sirke eklenmiş tatlımsı ve keskin bir karışımdır.

salatalık bak. hıyar

Salatiga, Endonezya'nın Cava Adasındaki Orta Cava ilinde (*propinsi*) belediye (*kotamadya*). Yogyakarta'nın 56 km kuzey-kuzeydoğusunda, Merbabu Dağının (*gunung*) eteklerinde yer alır. Kuzeyde Semarang, doğuda Surakarta ve batıda Magelang'la karayolu bağlantıları vardır. Kent yakınlarındaki tepelerinde kauçuk ve kahve plantasyonları bulunur. Yöredeki sönmüş yanardağlara doğru çeltik tarlaları uzanır. Nüfusun büyük bölümü Cavalıdır. Kentte ayrıca çoğunluğu tüccar ve satıcılardan oluşan Çinli ve Hintli karışımı bir topluluk da yaşar. Tarımsal ürünler için bir ticaret ve taşımacılık merkezi olan kentte, dokuma ve un fabrikaları, kahve, kauçuk ve kereste tesisleri ile tarım aletleri ve takım tezgâhları üreten fabrikalar vardır. Ahşap oymacılığı, örgü, batık baskı, bambu eşya yapımı ve sepetçilik gibi el sanatları gelişmiştir. Kentteki başlıca öğretim kuruluşu 1956'da özel bir öğretmen yüksekokulu olarak kurulan Satya Wacana Hristiyan Üniversitesi'dir. Nüfus (1980) 85.849.

Salavat, Rusya Federasyonu'nun batı kesimindeki Başkurt Özerk Cumhuriyeti'nde kent. Belaya (Beyaz) Irmağı kıyısında yer alır. 1948'de, Volga-Ural petrol bölgesinde bir petrol işleme merkezi olarak kurulan kentte büyük bir rafineri ile petrokimya tesisi vardır.

Kentte ayrıca petrol sanayisi için gerekli makineler üretilir. Bir boru hattı kentti petrol çıkarılan alanlara bağlar. Nüfus (1991 tah.) 151.400.

Salazar, António de Oliveira (d. 28 Nisan 1889, Vimeiro - ö. 27 Temmuz 1970, Lizbon, Portekiz), Portekizli siyaset adamı. Aralıksız 36 yıl (1932-68) Portekiz'i yönetmiştir.

Santa Comba Dão'da bir malikâne yöneticisinin oğluydu. Viseu'daki ruhban okulunda ve Coimbra Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1914'te hukuk fakültesini bitirdi ve üniversitede iktisat dersleri vermeye başladı. 1921'de bir Katolik partisinin kurulmasında görev alarak Cortes'e (Parlamento) seçildiyse de bir dönem sonra üniversiteye döndü. Mayıs 1926'daki askeri darbeden sonra Salazar'a maliye bakanlığı önerildiyse de kendi koşullarını kabul ettiremedi.

Salazar
EB inc.

1928'de devlet başkanı General Ant6nio 6scar de Fragozo Carmona'nın b6t6n harcamalar 6zerinde tam yetki vermesi 6zerine bu g6revi kabul etti. Neredeyse y6z yıllık b6t6n a6ı g6leneğini tersine çevirdi. Rejimin en b6y6k başarısı olan b6t6n fazlasını bir dizi kalkınma projesinde değerlendirdi.

5 Temmuz 1932'de Carmona tarafından başkanlığa getirilen Salazar, Portekiz'in en g66l6 adamı oldu ve yeni bir anayasayla "Yeni Devlet"i (Estado Novo) oluşturdu. Yeni d6zene g6re Ulusal Meclis 6yeleri sadece y6netime yakın olanlardan oluşuyor, Salazar kendi se6tiği bakanlarını yakından denetliyordu. B6ylece siyasal yaşama kısıtlamalar getirilerek, dikkatler ekonomik kalkınma 6zerinde yoğunlaştırıldı.

İspanya İ6 Savaşı (1936-39) ile II. D6nya Savaşı'nın yol a6tığı bunalım sırasında başkanlığının yanı sıra savaş bakanı (1936-44) ve dışışleri bakanı (1936-47) olan Salazar 1938'de İspanya'da kurulan milliyet6i y6netimi tanımamasına karşın, II. D6nya Savaşı'nda kesin bir politika izledi. 1949'da Portekiz'in Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı'na (NATO) girmesine destek oldu. Savaştan sonra demiryolları, karayolu ulaşımı ve ticaret filosu yenilenirken, bir ulusal havayolu da kuruldu. Her yere elektrik g6t6r6ld6, kırsal kesimdeki okullar geliştirildi. 1933 Anayasası ile S6m6rge Yasası'nda 6ng6r6ld6ę6 6zere Afrika eyaletleri birleştirilmiye de, 6b6r Afrika imparatorluklarının par6alandığı bir d6nemde bu ilişki s6rd6r6lemedi. 1961'de, ABD ile SSCB'nin birlikte s6m6rgecilik karşıtı bir politika izledikleri d6nemde Salazar, Portekiz'in Afrika'daki topraklarını savunacağını ilan ederek savaş bakanlığını da 6stlendi.

Eyl6l 1968'de fel6 ge6iren Salazar g6revini s6rd6remez duruma gelince, başkanlığa Marcelo Caetano getirildi, ama bu değişiklik kendisinden gizlendi. İki yıl sonra 6ld6. 6ok yalın bir yaşam s6ren ve halkın 6n6ne ender 6ıkan Salazar Portekiz'den hi6 ayrılmadı.

Salcedo, Dominik Cumhuriyeti'nin kuzey kesiminde kent. Orta Cordillera ile Kuzey Cordillera arasındaki verimli Cibao Vadisinde (valle) yer alır. Kent kakao, kahve ve mısır 6reten tarımsal hinterlanda y6nelik bir ticaret merkezidir.

Kente San Francisco de Macoris ve Moca'dan ikincil bir karayoluyla ulaşılır. N6fus (1981) 10.651.

Salchow, (Karl Emil Julius) Ulrich (d. 7 Ağustos 1877 - 6. 19 Nisan 1949, Stockholm), erkekler d6nya şampiyonluğunu 10 kez (1901-05, 1907-11) kazanarak rekor kıran İşve6li artistik patenci. İlk kez 1908 Londra Kış Olimpiyat Oyunları'nda yer alan artistik paten dalında erkeklerde ilk altın madalyayı kazanmıştır.

Salchow, artistik paten yaşamlaşmasında serbest hareketler b6l6m6nde sık6a kullanılan Salchow sıçrayışının yaratıcısıdır. 1925-37 arasında Uluslararası Artistik Patinaj Birliği'nin (ISU) başkanlığını yaptı. 1919'dan 1932'ye değin İşve6 amat6r boks komitesi 6yesi idi.

Temel Salchow sıçrayışında patenci bir patenin arka i6 kenarından y6kselerek sıçrar ve havada bir tam d6n6ř yaptıktan sonra 6teki patenin arka dış kenarında buzun 6st6ne iner.

Salcı, Vahit L6tfi, asıl adı ABD6LVAHİT 6OşKUNLU (d. 1883, İstanbul - 6. 3 şubat 1950, Kırklareli), folklor ve halk edebiyatı

araştırmacısı. Alevi ve Bektaşı m6ziği, edebiyatı ve dinsel oyunlarına ilişkin 6alışmalarıyla tanınır.

Dar6şsafa'dan sonra Sanayi İdadisi'nde ve Kuleli Askeri İdadisi'nde okudu. Daha sonra girdiği Mekteb-i Harbiye'den, ikinci sınıftayken siyasal nedenlerle 6ıkarılıp Derdim'e (Tunceli) s6rg6n edildi. Bir s6re Elazığ ve Sivas'ta kaldıktan sonra Rusya'ya ka6tı. 1908'de, ikinci Meşrutiyet'in ilanı 6zerine İstanbul'a d6nd6. 66eşitli yerlerde m6zik 6ęretmenliği ve memurluk yaptı. Cumhuriyet'in ilanından sonra Kırklareli'ne yerleşti. 1948'de bu ilin Yoğunlaş bucağı n6fus memurluğundan emekliye ayrıldı.

Salcı, Trakya k6ylerini dolaşmış ve bu y6redeki Alevi-Bektaşı şairlerinden derlemeler yapmıştır. Daha 6nce yalnızca tarikat mensuplarıncı bilinen gizli m6zik ve oyunları derleyip yayımlamış, bir6ok yeni şairi tanıtılmıştır. Ağızdan derlediği nefesleri notaya da alarak bunların kaybolmalarını 6nlemiştir. S6rg6n anılarını *Feryad-ı İstibdat* (1910), şişlerini *Saz şairleri Gibi* (1940) ve *Benim Gibi* (1945) adlı yapıtlarında toplayan Salcı'nın *Gizli T6rk Halk Musikisi ve T6rk Musikisinde Armoni Meseleleri* (1940, 1988) ve *Gizli T6rk Dini Oyunları* (1941, 1984'te *Folklor ve Etnografya Araştırmaları*'nda) adlı yapıtları folklorcuların bug6n de yararlandığı 6alışmalardır.

Salcuta k6lt6r6, Doğu ve G6ney Balkanların b6y6k bir b6l6m6 ile kısmen Trakya'da İ6 4. bin yıl i6inde g6r6len Tarih6ncesi k6lt6r6. Adını Romanya'nın g6neybatısında ki bir h6y6kten almıştır. Salcuta H6y6ę6 1916'da saptanmış, 1947'de H. Dumitrescu, 1951'de de D. Berciu tarafından kazılmıştır. H6y6ęin en altunda I. Evre olarak adlandırılan Star6evo-Criş k6lt6r6ne ait Neolitik kat vardır. Asıl Salcuta k6lt6r6ne ait II. Evre ise kendi i6inde yedi yapı katına ayrılmaktadır. H6y6kte yerleşim Tun6 6ağı ile sona ermiştir. Ama k6lt6r evreleri arasında kesintiler olduğu da g6r6lmektedir.

Salcuta k6lt6r6 Balkanlar'daki Ge6 Neolitik (Anadolu terminolojisi ile Ge6 Kalkolitik) 6ağa aittir ve Vadastra k6lt6r6nden geliştiği anlaşılmaktadır. Balkanlar ve Doğu Avrupa'daki Vin6a-Plo6nik, Gumelnita ve Cucuteni-Tripolye k6lt6rleri ile de eşzamanlıdır. Bu k6lt6rlerle arasında yakın bir ilişki olduğu ve bu d6nemde Balkan Yarımadasının t6m6nde canlı ve hızlı bir gelişim s6reci yaşandığı bellidir; yerleşim yerlerinin sayısı 6nemli 6l6de artmış ve b6lgede ilk kez b6y6k merkezler ortaya 6ıkmıştır. Yerleşmelerin 6evresinde bir koruma duvarı vardır. Başka el sanatlarının yanı sıra 6anak 66mlek yapımında da uzmanlaşma izlenir. Balta yapımında bakır kullanımı artmıştır. 6b6r eşzamanlı k6lt6rlerde olduğu gibi Salcuta k6lt6r6nde de Akdeniz k6kenli deniz kabukları, Orta Avrupa k6kenli 6akmaktaşları gibi ticaretin varlığını g6steren ipu6ları ele ge6miştir. Tarım ve 6zellikle sığra dayalı hayvancılığın da geliştiği anlaşılmaktadır. Salcuta k6lt6r6 yerini, step b6lgesi etkileri taşıyan 6ernavoda k6lt6r6ne bırakmıştır.

Salcuta k6lt6r6n6n Marmara B6lgesi ve Ege ile olan ilişkileri tam olarak belirgin değildir. Ege'de Dimini k6lt6r6n6n sonu ve Rahmani k6lt6r6 ile eşzamanlı olduğu sanılmaktadır. Kuzeybatı Anadolu'da Ge6 Kalkolitik 6ağda g6r6len bazı k6lt6rlerle Salcuta 6anak 66mleği arasındaki benzerlikler Anadolu ile bu k6lt6r arasında bir ilişki bulunduğunu g6stermekteyse de, konu tam olarak incelenmiş değildir.

sal6a, yemeklere tat ve renk vermek i6in kullanılan, domates ya da kırmızı biberden yapılan sos.

Olgun domatesler kabukları soyulduktan sonra iyice ezilir ya da rendeden ge6irilir. Ateşte pişirilir ya da g6neş altında bekletilerek suyu u6urulur. Evde yapılan sal6aya dayanıklı olması i6in pişirilken tuz da katılır. Sal6a T6rk mutfağında daha 6ok yemek pişirilken i6ine katılarak kullanılır. Eterin, mantı ve makarnanın 6st6ne kızdırılmış yağ i6inde sal6a ve kırmızı biberle hazırlanan sos ge6dirilir.

Salda G6l6, Akdeniz B6lgesi'nde, G6ller Y6resi'nin batı kesiminde g6l. Kuzeydeki S6ę6t Dağı ile g6neydeki Eşler Dağı arasında bulunan tektonik k6kenli bir 66k6nt6 alanında yer alır. Fazla girintili 6ıkıntılı olmayan kıyıları arasındaki uzunluk doğu-batı doğrultusunda 7 km kadar, kuzeybatı-g6neydoğu doğrultusunda yaklaşık 9 km'dir. K66k dere ve kaynaklarla beslenen g6l6n dışa akışı yoktur.

Y6z6l6m6 45 km² olan g6l y6zeyinin deniz d6zeyinden y6ksekligi 1.139 m'dir. Sığ olan g6l6n suları tuzludur. G66l6 kaynakların ulaştığı g6ney kesimin suları yer yer az tuzlu ve tatlıdır. 6ok sıcak ve kurak ge6en yazların sonunda g6l alanı daralır.

Burdur ili sınırları i6inde kalan Salda G6l6n6n g6neydoğu kıyısına 4 km uzaklıkta Yeşilova kasabası yer alır. G6l6n doğal bitki 6rt6s6 a6ısından olduk6a zengin olan bu kıyısında plaj tesisleri de bulunan bir orman i6i dinlenme yeri kurulmuştur. Burdur'u Yeşilova 6zerinden Denizli'ye bağlayan karayolu g6l6n g6ney kıyısını izler.

Saldanha (D6k6), Jo6o Carlos de Saldanha, tam adı SALDANHA D6K6 JO6O CARLOS GREG6RIO DOMINGUES VICENTE FRANCISCO DE SALDANHA OLIVEIRA E DAUM (d. 17 Kasım 1790, Azinhaga, Portekiz - 6. 21 Kasım 1876, Londra, İngiltere), 6lkenin siyasal yaşamında 6nemli rol oynayan Portekizli subay ve devlet adamı.

K66k yaşta orduya girdi. Yarımada Savaşı'na (1808-14) katıldı, Portekiz ve Brezilya'da 6arpıştı. 1821'de Rio Grande do Sul genel valiliğine atandı. Brezilya'nın bağımsızlığını kazanmasının ardından 1823'te Portekiz'e d6nd6. 1825'te Oporto'nun askeri valisi oldu. 1826'da Brezilya imparatoru I. Pedro'nun IV. Pedro adıyla Portekiz tahtına 6ıkmasından sonra Pedro'nun anayasa bildirgesini Portekiz'de ilan etmekle g6revlendirildi. 1827'de Saldanha kontu unvanı aldı. Pedro'nun kardeşi Dom Miguel'in 1828'de I. Miguel adıyla kral ilan edilmesinden sonra Portekiz (1828) ve Asor Adalarında (1829) krala karşı başlatılan iki başarısız ayaklanmaya 6nderlik etti.

Bir s6re Fransa'da yaşadıktan sonra 1833'te Portekiz'e d6nerek Pedro'nun g66leriyle birlikte Miguel'e karşı savaştı. Mayıs 1834'te Miguel'in tahttan indirilmesinden sonra marki unvanı aldı. II. Maria'nın tahta 6ıkmasından (Eyl6l 1834) sonra Mayıs-Kasım 1835'te h6k6mete başkanlık etti. 1837'de Maria'ya karşı başlatılan ayaklanmaya katıldı ve ayaklanma bastırılınca s6rg6ne g6nderildi. 1846'da Portekiz'e d6nd6. 1847'de Saldanha d6k6 unvanı aldı. 1847-49 ve 1851-56 arasında h6k6met başkanlığı g6revini y6r6tt6. Y6netimi sırasında Ulaştırma Bakanlığı kuruldu ve bazı ekonomik reformlar yapıldı. 1862-69 arasında 6eşitli el6ilik g6revlerinde bulunan Saldanha, 1870'te 6nderliğini yaptığı bir h6k6met darbesi ile kısa bir s6re i6in iktidarı ele ge6irdi. Daha sonra Londra b6y6kel6liçi yaptı.

saldırған benzeşme, yırtıcı ile avı ya da asalak ile konak arasında, yırtıcıya ya da asalağa 6st6nl6k sağlayan benzerlik. Bunun dışında, başka bir t6r6n taklidi edilmesi

üçüncü bir türe karşı saldırı amacıyla kullanılabilir. Örneğin fenerbalığının ince bir uzantısının ucunda bulunan solucana benzer şişkinlik küçük balıkları çekmeye yarar. Küçük balık, doğal avı sandığı bu şişkinliğe doğru gelince fenerbalığına yem olur.

Kuluçka asalağı olan bayağı gugugun (*Cuculus canorus*) yumurtaları saldırgan benzeşmeye iyi bir örnektir. Bu türün yumurtalarını bırakmak için seçtiği yuvalardaki küçük kuşların yumurtaları da kendisinininkine çok benzer. Aradaki benzerlik konak kuşun guguk yumurtalarını benimsemesi için büyük önem taşır. Böylece konak bu yumurtalar üstünde kuluçkaya yatar ve yumurtadan çıkan guguk yavrularını besler.

saldırgan davranış, düşmanını ve rakibini yıldırma ya da avını yok etmeye yönelik eylem biçimi.

Hayvanlarda saldırganlık eğilimi zamanla gelişir. Örneğin fareden savunma konumunu alma 12 günlükken ortaya çıkar ve bir aylık oluncaya değin saldırgan görülmez. Yavru hayvanlar sık sık birbirleriyle oynarken dövüşür. Dövüş sırasında birbirlerine zarar verecekleri son aşama dışında erişkinleri taklit ederler. Cansız nesnelerle oynayan kedi yavruları gelecekteki yaşamsal etkinlikleri için hazırlık yapmaktadır. Bazı memelilerde özel kıl renkleriyle erişkinlerden ayırt edilebilen en gençlerin, erişkinlerin yapmasına izin verilmeyecek davranışları hoşgörülle karşılanır.

Eşeyssel olgunluğa erişildiğinde salgılanmaya başlayan eşey hormonlarından bazılarının saldırgan davranışlarla da ilgisi vardır. Dişilerin çoğu yavrularını korumak ve avlanmak amacıyla saldırgan davranış sergileyebilirse de, erkek eşey hormonları (androjenler) saldırganlıkla çok daha yakından ilişkilidir. Örneğin üreme mevsimi dışında androjen verilen erkek geyik, her zamanki çiftleşme bölgesine döner ve çevrede dişiler olmasa bile boynuzlarını kaplayan kadifemsi deriyi atarak öbür erkeklerle kavgaya hazırlanır.

Saldırma eylemini doğuran çok çeşitli uyarılar vardır. Hayvanlar, grupları içindeki konumlarını koruyabilmek için saldırgan bir tavır içine girebilir. Tüylerin kabartılması ya da dişilerin gösterilmesi gibi en küçük bir tehdit, genellikle daha önceden belirlenmiş toplumsal düzenin sürdürülmesi için yeterlidir. Tavuklardaki gagalama, çok sayıda hayvanın aynı bölgeyi paylaştığı durumlarda hiyerarşiyi aynı biçimde koruma eyleminin tipik örneğidir. Aile grupları daha küçükse, komşu bölgelerin sınırları koku işaretleriyle ya da kuşlarda olduğu gibi sesle belirlenebilir. Ama bölgeye girenı caydırmanın yolu çoğu kez dövüşmekten geçer.

Çiftleşme mevsiminden hemen önce, erkekler seçtikleri dişileri kazanmak ve bölgelerini kabul ettirmek için türdeşleriyle dövüşürler. Gençlerin oynarken dövüşmeleri gibi erişkinler de bu amaçlarına ulaşmak için genellikle gerçek bir kavgaya girişmezler; bu nedenle hayvanların çoğu, boyun eğdiğini simgeleyen özel duruşlar ve tavırlar geliştirmiştir. Örneğin rakiplerden birinin yatarak boğaz ve karın gibi duyarlı bölgelerini açığa çıkarması dövüşün hemen durması için yeterlidir. Bazı babuınlar arasında erkeğin kızışmış dişinin çiftleşme konumunu alması, boyun eğdiğinin göstergesidir.

İnsanlar da, boyun eğişlerini rakibin karşısında aklamaktan bağrını açmaya kadar değişen biçimlerde belirtir. Ama bunların hiçbirini, hayvanlar arasında görülen tersine, saldırıyı durduracak içgüdüsel bir tepki yaratmaz.

saldırı, uluslararası ilişkilerde, bir devletin, herhangi bir kışkırtma olmaksızın, bir başka

devletin toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını çiğnemesi. Bir çatışma sona erdikten sonra cezalandırılacak ya da tazminata mahkûm edilecek tarafın belirlenememesi açısından uluslararası hukukta saldırı terimi, savunma zorunluluğu, uluslararası bir yetki ya da topraklarına girilen ülkenin onayı olmaksızın herhangi biçimde askeri güç kullanma biçiminde tanımlanmıştır.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası ilişkilerde toplu güvenliği sağlamak için Milletler Cemiyeti Sözleşmesi (m. 10), Birleşmiş Milletler Antlaşması (m. 39) ve daha birçok antlaşma ve resmi bildirgeyle saldırı hareketlerini yasaklama yoluna gidildi. Böylece birçok ülkenin güç kullanmaktan kaçınma yükümlülüğünü kabul etmesi, çeşitli çatışmalarda uluslararası kuruluşların öncelikle kimin saldırgan olduğunu belirlemesini zorunlu kıldı. Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler böyle durumlarda genellikle önce ateşkes çağrısı yapma ve çağrıya uymayan ülkeyi saldırgan olarak niteleme yolunu izledi. Türkiye ile İngiltere arasında Musul Sorunu ile ilgili anlaşmazlığın (1925) ve Peru ile Kolombiya (1925), Yunanistan ile komşuları (1947), Hollanda ile Endonezya (1947), Hindistan ile Pakistan (1948), İsrail ile komşuları (1949), Mısır ile İsrail, İngiltere ve Fransa (1956), İsrail ile Ürdün ve Mısır (1970) arasındaki çatışmaların ateşkes çağrısının ardından sona ermesi nedeniyle bu devletlerin hiçbirisi saldırgan olarak nitelenmedi. Buna karşılık 1933'te Mançurya'ya giren Japonya, 1935'te Chaco bölgesine giren Paraguay, 1950'de Güney Kore'ye giren Kuzey Kore, 1951'de aynı gerekçeyle Çin, 1956'da Macaristan'a giren SSCB ateşkesine uymadıkları için saldırgan sayıldılar. Uluslararası kuruluşların saldırı olarak nitelemediği birçok çatışmada da taraflar birbirlerini saldırganlıkla suçladılar. ABD'nin 1961'de Küba'daki Domuzlar Körfezi Çıkarması'nı desteklemesi, 1965'te Dominik Cumhuriyeti'ne müdahale etmesi ve Vietnam'da girdiği savaş, Kuzey Vietnam'ın Güney Vietnam'da ve Çinhindi'ndeki çeşitli ülkelerde girdiği savaşlar, SSCB'nin Doğu Avrupalı müttefikleriyle birlikte 1968'de Çekoslovakya'yı işgali bu duruma örnek gösterilebilir.

saldırı uçağı, HÜCUM UÇAĞI, YAKIN DESTEK UÇAĞI ya da YER SALDIRI UÇAĞI olarak da bilinir, savaş alanı içinde ya da yakınındaki düşman tesis, araç ve yer kuvvetlerini alçaktan bombalayarak kara birliklerine destek sağlamakta kullanılan savaş uçağı. Günümüzde kullanılan saldırı uçaklarının ilk örneği 29 Ekim 1917'de hizmete giren İngiliz-ABD ortak yapımı "DH-4 Flaming Coffin" idi. Saatte yaklaşık 200 km hız yapabilen ve ancak 100 kg kadar bomba taşıyabilen "DH-4", I. Dünya Savaşı'nda düşman hedeflerinin bombalanması ve makineli tüfekle taranmasında başarıyla kullanıldı. I. Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda "DH-4" ile yaklaşık aynı hız ve kapasiteye sahip "GA-1" (1921), "GA-2" (1922), "A-3 Falcon" (1927) ve "A-12 Shrike" (1933) gibi saldırı uçakları yapıldı. 1941'de geliştirilen "A-20 Havoc"la birlikte saldırı uçaklarının bomba taşıma kapasitesi 1.300 kg'ye, hızları da saatte yaklaşık 400 km'ye ulaştı. II. Dünya Savaşı'nda başarıyla kullanılan ve 3 ton bomba, 16 roket ve 22 makineli tüfek taşıyabilen "A-26 Invader" (1943), saatte yaklaşık 600 km'lik hızıyla pervaneli motorlu en hızlı saldırı uçağı oldu.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra daha gelişmiş, jet motorlu saldırı uçakları yapılmaya başladı. İlk uçuşunu 1954'te yapan "A-4 Skyhawk" ve ilk kez 1960'ta hizmete giren "A-6 Intruder" ilk jet motorlu saldırı uçağı

örneklerindendir. 1960'lı yıllarda ortaya çıkan ve bazı ülke hava kuvvetlerinde günümüzde de kullanılmakta olan ABD yapımı "A-7 Corsair II" (1965), İngiliz yapımı "Hawker Siddeley Harrier" (1967), İsveç yapımı "SAAB-37 Viggen" (1967), Fransız yapımı "Dassault-Breueut Mirage 5" (1968) ve Sovyet yapımı "Suhoy SU-7BM" (1969) gibi saldırı uçakları geliştirildi. ABD tarafından 1972'de geliştirilen "A-10A" ve bundan esinlenerek 1975'te hizmete sokulan "A-10 Thunderbolt" saldırı uçakları günümüzde de stratejik önemini korumaktadır. İngiliz-Fransız ortak yapımı iki motorlu "Sepecat Jaguar" (1972) da günümüzde kullanılan önemli saldırı uçaklarındandır. 1970'lerin sonlarından itibaren yalnızca saldırı değil, başka taktik amaçlarla da kullanılabilen uçaklar geliştirilmeye başlandı. Böylece Sovyet yapımı "MiG 25", ABD yapımı "F-18", Fransız yapımı "Mirage 2000" ve İngiliz, İtalyan, Alman ortak yapımı "Panavia Tornado" gibi hem saldırı, hem bombardıman, hem de avcı uçağı olarak kullanılabilen ve "çok amaçlı savaş uçağı" (MRCA) olarak adlandırılan yeni bir uçak türü ortaya çıktı. Bu uçaklar 2 Mach (ses hızının iki katı) hız yapabilmekte ve 9-10 tona kadar silah taşıyabilmektedir.

Salé, Arapça SLA, Fas'ın Atlas Okyanusu kıyısında kent. Bu Regreg ırmak vadisinin girişinde, Rabat'ın karşısında yer alır. Surlarla çevrili eski bir kent olan Salé, 10. yüzyılda kuruldu. Ortaçağda bir liman kenti olarak önem kazandı. 17. yüzyılda Berberi korsanların üssü durumuna geldi ve bu ne-

Salé, Fas
De Wya Inc.

denle sık sık Batılı ülkelerin savaş gemileri tarafından bombalandı. Kentte çok sayıda cami ve türbe vardır. Nüfus (1982) 289.391.

Salem (Kuzey Carolina, ABD) bak. Winston-Salem

Salem, ABD'de, Massachusetts eyaletinin kuzeydoğu kesimindeki, Essex ilinin üç yönetim merkezinden biri (öbürleri Lawrence ve Newburyport). Salem Körfezi kıyısında, Boston'un 26 km kuzeydoğusunda yer alır. Roger Conant tarafından 1626'da kuruldu. Amerika'nın ilk Kongre-gasyonel Kilisesi 1629'da burada örgütlendi. Bu dönemdeki dinsel hoşgörüsüzlük, 1692'de cadı yargılamalarına kadar vardı. 18. ve 19. yüzyıllarda New England'ın önde gelen bir deniz taşımacılığı ve gemi yapım merkezi olarak gelişen Salem, Amerikan

Bağımsızlık Savaşı ve 1812 Savaşı sırasında düşman gemilerine saldırma izni olan özel ticaret gemilerince üst olarak kullanıldı. Limanının sığılığı nedeniyle dış ticaretin gerilemesinden sonra, kent halkı dokumacılıkla deri ve ayakkabı yapımına yöneldi. Günümüzde özellikle elektronik donanımı ve makine üretimine dayanan sanayisi çok çeşitlenmiştir. Turizm de önemli bir gelir kaynağıdır.

Bazı romanlarının konusu kentte geçen Nathaniel Hawthorne'un doğduğu ev (y. 1740) ile Hathaway ve Retire Beckett evleri koruma altına alınmıştır. Kentin koloni döneminden ve ABD'nin ilk yıllarından kalma ilginç yapıları arasında Essex Enstitüsü'nce müze olarak kullanılan John Ward Evi (1684), 19 kişinin asılmasıyla sonuçlanan yargılamaların yapıldığı Cadı Evi (1642), Salem'in en eski binası Pickering Evi (1651) ve "Salem'in mimarı" olarak bilinen Samuel McIntire'in tasarımlarını yaptığı Pierce-Nichols (1783) ve Gardner-White-Pingree (1804) evleri sayılabilir. Peabody ve Salem Eyalet Yüksekokulu'nda (1854) bir sanat galerisi, bir gözlemevi ve "Salem'in Tarihi" adlı 50 parçalık bir duvar resmi vardır. Salem'in ilk hali Öncü Köyü adıyla yeniden inşa edilmiştir. Nüfus (1990) 38.091; Salem-Gloucester metropoliten alanı, 264.356.

Salem, ABD'de, Oregon eyaletinin ve Marion ilinin merkezi kent. Willamette Irmağı kıyısında yer alır. Marion ve Polk illerini içine alan bir kentsel kompleksin odağını oluşturur. Metodist misyonerlerin 1840'ta yöreye yerleşmesinin ardından 1848'de kuruldu. Oregon göç yolu üzerindeki göçlerin artmasıyla gelişti ve 1851'de Oregon'un merkezi oldu. Bu merkez daha sonra Corvallis'e taşındıysa da 1864'te halkın oylarıyla Salem'in eyalet merkezi olması kararlaştırıldı. 1870'lerde yöreye demiryolunun ulaşmasıyla gelişmesi daha da hızlanan Salem, mandıraçlıkla meyve ve sebze üretimine dayanan geniş bir bölgenin gıda işleme merkezi durumuna geldi. Ayrıca kereste, metal ve giyim sanayileri kuruldu.

Wilson Parkı'na bitişik Yeni-Klasik Eyalet Medis Binası (1937), Capitol Mall'a ege-men bir konumdadır. Kentte bazı eyalet sağlık ve ceza kurumları ile kökeni Oregon Enstitüsü'ne dayanan Willamette Üniversitesi ve Chemeketa Community College (1969) bulunmaktadır. Nüfus (1990) kent, 107.886; metropoliten alan, 278.024.

Salem, Hindistan'ın güneydoğusundaki Tamil Nadu eyaletinin ortakuzey kesiminde kent. Salem kenti Kalrayan ve Paçaimalai tepelerinin arasında, Tirumanimuttar Irmağının kıyısında, Madras'ın 332 km güneybatısında yer alır. Pamuklu ve ipeklili kumaş dokumacılığıyla tanınan Salem günümüzde bir sanayi merkezidir. Kentte elektrikli araç ve kimyasal madde üreten fabrikalar ve haddehaneler bulunur. Salem'de Madras Üniversitesi'ne bağlı bazı yüksekokullar vardır.

Kenti çevreleyen bölge doğuda Shevaroy, Kalrayan, Kollaimai ve Paçaimalai gibi tepeleri, batıda da Kaveri Irmağı vadisinin bir bölümünü içine alır. Meyve, kahve, pamuk ve yerfıstığı gibi ürünlerin yetiştirildiği bir tarım bölgesi olan yörede, demir cevheri, boksit ve manganez çıkarılır. 1937'de Mettur Barajı'nın tamamlanmasından sonra Salem'de sanayi gelişmiştir. Arkeolojik kalıntılar, Neolitik Çağda bölgede yerleşmelerin bulunduğunu göstermektedir.

dir. Eskiden bağımsız Kongu Nad'in bir parçasını oluşturan Salem, daha sonra sırasıyla Çola ve Vicayanagar hanedanları ile Müslüman hanedanların yönetimi altına girdi. 1797'de İngilizlere bırakıldı. Nüfus (1991) kent, 363.934; (1981 tah.) metropoliten alan, 518.615.

Salem Cadılık Davası (Mayıs-Ekim 1692), Amerika'da Massachusetts'teki Salem kentinde cadılık suçlanan 19 kişinin asılmasına, birçoklarının da baskı görmesine neden olan bir dizi davaya verilen ad. Soruşturma Batı Hint Adalarından Tituba adlı bir kölenin anlattığı Vudu öykülerinden etkilenen bir grup küçük kızın, şeytanın ruhlarını ele geçirdiğini öne sürerek Tituba'yla birlikte üç Salemlili kadını cadılıkla suçlaması üzerine başlatıldı. Din adamlarından cesaret alan bölge yöneticilerince özel bir mahkeme kuruldu. Samuel Sewall, John Hathorne ve William Stoughton yargıç olarak görevlendirildiler. Yoğun bir baskı ortamında yürütülen soruşturma sırasında çok sayıda kişiye, bu arada Vali William Phips'in karısına bile cadılık suçlaması yöneltildi. Yürütülen davalar birkaç ay sonra kamuoyunun artan tepkisi üzerine durduruldu. Yasama Meclisi 17 Aralık 1696'da davaları kınayan bir karar onayladı. Sewall 14 Ocak 1697'de yargılamaların adil olmadığını açıkça kabul etti.

salep, salepgiller (*Orchidaceae*) familyasından bazı orkide türlerinin nişastalı yumruları ve bunlardan hazırlanan sıcak içecek. Salep en çok *Orchis*(*), *Ophrys*(*) ve *Dactylorhiza*(*) cinsindeki bazı türlerden elde edilir. Hepsisi de çok yıllık otsu bitkiler olan bu türler toprağın altında bir ana, bir de yavru (ya da yan) yumru geliştirir. Salep elde etmek için yumru toplamaya bitkiler çiçeklendiğinde başlanır. Toplama sırasında yalnızca yavru yumrular alınır, gövdeyi taşıyan ana yumru bırakılır. Toplanan yumrular yıkanıp temizlendikten sonra kaynar suda haşlanır ve kurutulur. Kurduğunda yan saydam ve kirli beyaz renkli bir görünüm alan değişik biçimli bu yumrular öğütülüp toz edilerek kullanılır.

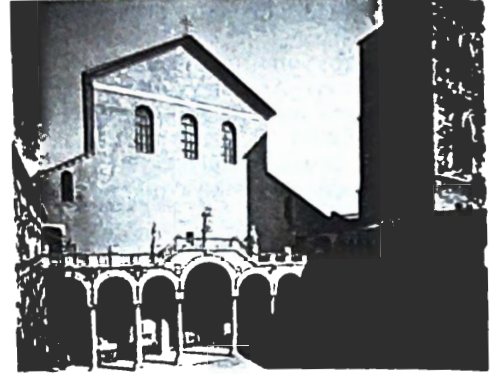
Bileşiminde başlıca nişasta ve müshilajımsı (kıvam düzenleyici) maddeler bulunan bu besin değeri yüksek ürün eskiden cinsel gücü artırıcı olarak kullanılmıştır. Günümüzde en çok süte karıştırılarak geleneksel bir sıcak içecek hazırlamakta ve kıvam verici olarak dondurma yapımında kullanılır. Salep özellikle kışın çok sevilen bir içecektir. "Salep güğümü" adı verilen ve altında sürekli ateş yanan özel kaplarda hazırlanır. Genellikle üzerine tarçın ya da zencefil gibi baharatlar serpilerek içilir. Özellikle soğuk algınlığında göğüs yumuşatıcı ve öksürük kesici bir etkiye sahiptir. Çocuklarda ishal kesici olarak da kullanılır.

Türkiye İran'la birlikte salep elde edilen ülkelerin başında geliyordu. Yalnız yabancı bitkilerden elde edilen ve en çok Muğla, Isparta, Kastamonu illerinden sağlanan bu ürün aşırı sökülme sonucu önemli ölçüde azalınca Türkiye'den salep ihracatı 1974'te yasaklandı. Salep Yunanistan ve Fransa gibi bazı Avrupa ülkelerinde de elde edilmektedir.

salepgiller bak. *Orchidaceae*

Salerno, Latince SALERNUM, İtalya'nın güney kesiminde, Campania yönetim bölgesine bağlı Salerno ilinin merkezi kent. Napoli'nin güneydoğusunda, Salerno Körfezi (*golfo*) kıyısında ve Irno Irmağı ağzının batısında yer alır. Bir Roma kolonisi olarak

İÖ 197'de kuruldu. İS 646'da Benevento Düklüğü'nün bir parçası, 839'da da bağımsız bir Lombard prensliğinin başkenti oldu. Roberto Guiscardo'nun fethiyle Normanların yönetimine girdikten sonra 1194'te Hohenstaufen kuvvetlerince yağmalandı. Fransızlara karşı girilen Sicilya Vesperum

Salerno'da San Matteo Katedrali, İtalya
SCALA-Art Resource/EB Inc

Ayakanması'nın (1282) kahramanı Salernolu Giovanni da Procida, limanını genişleterek yeniden canlanmasını sağladı. 1419'da Colonna ailesinin eline geçti; bir süre Orsini ve Sanseverino ailelerinin elinde kaldıktan sonra Napoli Krallığı'na bağlandı.

Salerno'nun tarihsel önemi, Avrupa'nın ilk tıp okulunun merkezi olmasından gelir. Ün kazandığı 11. ve 12. yüzyıllarda Avrupa, Asya ve Kuzey Afrika'dan öğrencilerin akın ettiği okul, günümüzde de öğretimini sürdürmektedir.

Salerno kıyılarında II. Dünya Savaşı sırasında Müttefik çıkarma kuvvetleri ile Almanlar arasında zorlu bir çarpışmaya (8-18 Eylül 1943) sahne olduğundan, eski piskoposluk kentinin bazı kesimleri büyük zarar görmüştür. Lombard döneminden kalma yapılar arasında bir şatonun yıkıntıları, bir kale kapısı ve bir sarayın kalıntıları sayılabilir. Kentin başlıca anıtı 1076-85 arasında Roberto Guiscardo tarafından yeniden inşa edilen San Matteo Katedrali'dir (845). Efsaneye göre cesedi 10. yüzyılda Salerno'ya getirilen Aziz Matta'nın mezarı, katedralin altındadır. İşlek bir liman ve demiryolu kavşağı olan kentte gıda maddeleri, yapı malzemeleri, dokuma, makine aksamı, seramik ve işlenmiş demir üretilir. Nüfus (1991 tah.) belediye, 151.374.

Salerno Üniversitesi, İtalyanca ISTITUTO UNIVERSITARIO DI SALERNO, İtalya'nın Salerno kentinde yükseköğretim kurumu. Ortaya çıkan ilk ve en büyük tıp okullarından biri olarak kuruldu. 11. yüzyıla doğru Salerno'ya Asya ve Afrika'nın yanı sıra, Avrupa'nın her tarafından çok sayıda öğrenci gelmeye başladı. Kutsal Roma-Germen imparatoru II. Friedrich, 1231'de çıkardığı bir yasayla bu okuldan diploma almayanların hekimlik yapmasını yasakladı. Bu diplomayı almaya hak kazanabilmek içinse sekiz yıllık bir eğitimden geçmek ve cerrahlıkta deneyim kazanmak gerekiyordu.

Bugünkü Salerno Üniversitesi 1970'te kurulmuştur. Üniversitenin edebiyat ve felsefe, eğitim, matematik, fen, hukuk ve iktisat fakülteleri vardır.

Salford, İngiltere'de, Manchester metropoliten alanının güneybatı kesiminde ilçe (*district*) ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 97 km²'dir. Eski bir dokumacılık merkezi olan Salford kenti, 18. yüzyıl sonlarında ev sanayilerinin yerini fabrika üretimine bırakmasıyla hızla gelişti. Ayrıca kömür madenciliği ve ağır makine sanayisi de kentin ekonomisinde önemli bir yer tutma-

ya başladı. İlçenin önceki yerleşmelerinden, bugün kent sınırları içinde yer alan Eccles, aynı zamanda takım tezgâhları ve lokomotif üreten bir başka dokumacılık merkeziydi. Irlam'ın büyük bölümü, akaçlanarak zengin bir tarım alanına dönüştürülen Chat Turbalığının bir parçasıydı. Worsley ise önemli bir kömür madenciliği yerleşmesiydi. Buradan Manchester'a kömür taşımak için inşa edilen Bridgewater Kanalı (1761) İngiltere'nin ilk gerçek kanalıdır. Daha sonra Manchester Gemi Kanalı (1894) bütün ilçenin ekonomisine katkıda bulundu. Günümüzde ilçenin sanayisi kimyasal maddeler, plastik eşya, elektronik donanımı ve çeşitli hafif sanayi ürünlerine dayanır. 1896'da Kraliyet Teknik Enstitüsü olarak kurulan Salford Üniversitesi'nde (1967) mühendislik ve teknoloji bölümleri vardır. Nüfus (1981) kent, 98.343; (1987 tah.) ilçe, 237.700.

salgıbezi, hayvanlarda kandaki belirli maddeleri içine alıp bunları değiştirdikten ya da yoğunlaştırdıktan sonra ortaya çıkan yeni maddeyi kan damarlarına, çeşitli organların içine ya da deri yüzeyine salgılayan dokuların ortak adı. Salgıbezi tek sıralı bir zar katmanının üstünde yer alan küp ya da silindirik biçimli epitel hücrelerinden oluşur ve bir kan damarı ağıyla çevrilidir. İç salgıbezleri (örn. hipofiz, tiroit, böbreküstü) hormon olarak bilinen kimyasal maddeleri doğrudan kana salgılar. Öte yandan dış salgıbezleri (örn. tükürük, ter, sindirim bezleri) yaptıkları maddeyi kanallara yardımıyla vücut yüzeyine ya da başka organların içine salgılar. Pankreas hem iç hem dış salgı işlevi olan özel bir salgıbezidir.

salgılama, biyolojide, özel bir bez ya da hücrenin içinde yapılan belirli bir kimyasal maddenin dışarı salınması. Salgılanan maddeler arasında karmaşık biyokimyasal süreçleri düzenleyen enzimler ve hormonlara ek olarak, vücut dokularında kaynaşma ve nemlenmeyi sağlayan çeşitli maddeler de bulunur. Hücrenin organellerinden Golgi aygıtı ve onunla ilişkili salgı taneciklerinin, salgılanan maddelerin yapımı ve dış ortama bırakılmasından sorumlu olduğu düşünülür. Salgıların çoğu vücutun içinde kan damarlarına ya da başka organların içine salınırken, gözyaşı ve ter gibileri vücut yüzeyine çıkar ve gözle görülür.

salgın, EPIDEMİ olarak da bilinir, veterinerlikte ve tıpta, belirli bir zaman diliminde sıklığı çok yükselen bulaşıcı hastalık. Geniş bir coğrafi alanda ortaya çıkan salgın pandemi olarak adlandırılır. Bulaşıcı hastalığın salgın biçiminde ortaya çıkma sıklığındaki artma ve azalma, hastalık yapacak dozda enfeksiyon etkeninin hastadan enfeksiyona yakın kişilere taşınmasına bağlıdır. Salgın hafifledikten sonra hastalıktan etkilenen topluluk, enfeksiyon yeniden ortaya çıksa bile yeni bir salgının başlamasına yetmeyecek kadar az sayıda enfeksiyona yakın birey içerir. Hastalık etkeni topluluğun bireyleri arasında üreyip çoğalamayacağından, topluluk hastalığa karşı bağışıklık kazanmış olur; bu durum kitle bağışıklığı olarak bilinir.

Salgını izleyen dönemde, konak toplulukta yeniden hastalığa yakınlık eğilimi görülür. Bunun nedenleri bireysel bağışıklığın azalması, bağışıklık kazanan bireylerin zamanla ölmesi ve yeni doğan bireylerin hastalığa duyarlı olmasıdır. Zamanla topluluk yeniden salgın hastalığa duyarlı hale gelir. Art arda iki salgın arasında geçen süre her hastalıkta farklıdır.

Salgurlular, SALGURLER, FARS ATABEGLERİ olarak da bilinir, İran'ın güneybatısındaki

Fars bölgesinde hüküm süren hanedan (1148-1286). Büyük Selçuklu hükümdarları adına İran eyaletlerini yönetmek üzere vekil tayin edilen atabeglerin(*) özerkleşmesiyle ortaya çıkan çeşitli hanedanlardan biriydi.

Köken olarak Oğuzların Salur(*) boyundan gelen Salgurlular, Fars'a 12. yüzyıl başlarında yerleştiler. Hanedanı başlatan Muzaffereddin Sungur (hd 1148-61) Fars'taki karışıklıktan yararlanarak amcası ünlü atabeg Boz-Ab'a'yı yöreden sürdü. Muzaffereddin'den sonra oğlu Zengi'nin (hd 1161-78) Fars'taki egemenliği Büyük Selçuklu hükümdarı Aslan bin Tuğrul tarafından resmen tanındı. Büyük Selçukluların gerilemesiyle birlikte tam bir özerklik elde eden Salgurlular, İzzeddin Sa'd döneminde (1198-1226) Harezmşahlara egemenliğini kabul etmek zorunda kaldılar. Ardından Harezmşahlara güçten düşmesi üzerine İlhanlılara bağlandılar. Son Salgurlu hükümdarı Abiş Hatun (hd 1263-86) İlhanlı hükümdarı Hulagu'nun oğlu Mengü Timur ile evlendi. Abiş Hatun'un ölümünden sonra bütün Fars İlhanlıların eline geçti.

salım tayfı, bir ışık kaynağından çıkan ışığın oluşturduğu tayf. Salım tayfı ışık kaynağındaki atom ya da moleküllerin saldırdığı bütün ışımları içerir. Işın söğürücü bir maddeden geçen bir bölümünün söğürülmesiyle oluşan söğürüm tayfında ise sürekli tayfin bazı bölümleri eksiktir; bu eksik dalgalı tayfta karanlık çizgiler ya da bantlar biçiminde görülür. Ayrıca bak. spektroskopi; tayf.

Salıpazarı, Karadeniz Bölgesi'nde, Sam-sun iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Eskiden Çarşamba'ya bağlı 14 köy ile Terme'ye bağlı 17 köy, 19 Haziran 1987 tarih ve 3392 sayılı yasa uyarınca bir araya getirilerek merkezi Salıpazarı kasabası olmak üzere aynı adla ilçe yapıldı.

Salıpazarı Belediyesi 1973'te kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 29.561; kasaba, 3.644.

Sali (Latince "Dansçı"), çoğul SALI, eski İtalya'da genellikle savaş tanrısı Mars'a tapınan rahip. Salilerin Roma'da ve İtalya'nın orta kesimindeki öbür İtalyan kentlerinde kurulları vardı. Hepsisi doğuştan soylu olan Saliler çoğunlukla anne ve babaları sağ olan genç erkeklerin arasından seçilirdi. Devlet yönetiminde yüksek kademe görev üstlenen bir Sali, genellikle rahiplikten istifa ederdi. Boş üyelikler gene Salilerin seçtiği yeni rahiplerle dolduruldu. Koni biçiminde miğferler ile bronz göğüs zırhlarını örten kırmızı renkli, kısa asker pelerinleri giyen Saliler kutsal kalkan (*ancile*) ve uzun kargılar taşırlardı. En önemli şölenleri sefer mevsiminin başında (mart) ve sonunda (ekim) düzenlenirdi.

Saliagos, Ege Denizinde Kyklad Adalarından Andıparos ile Páros adaları arasında yer alan 100 m uzunluğunda ve 40 m genişliğindeki küçük Saliagos Adasında Tarihöncesi yerleşmesi. 1964 ve 1965'te Atina İngiliz Arkeoloji Okulu adına J. D. Evans ile C. Renfrew tarafından kazılmış, üç mimarlık katı ortaya çıkarılmıştır. Her üç katta da basit taşlardan inşa edilmiş dikdörtgen planlı yapılar vardır. Ele geçen pişmiş toprak kapların çoğu siyah renkli astarlı ve çanak tipindedir; üstleri beyaz boya ya da ender olarak oyuk çizgilerle bezenmiştir. Küçük buluntular arasında en dikkati çekenler obsidiyenden yapılmış, kendinden saplı kesici ve delicilerdir. Saliagos'ta bulunmayan obsidiyen Melos (Milos) Adasından

getirilip işlenmiştir. Kazılar sırasında Saliagos halkının yaşamlarını tarım, hayvancılık ve balıkçılıkla sürdürdüğünü gösteren tahıl kalıntıları, hayvan kemikleri ve balık kılçıkları da bulunmuştur. Gerek çanak çömleğin ve küçük buluntuların değerlendirmesinden, gerekse karbon-14'le tarihlleme yöntemiyle Saliagos'taki kültürün İÖ 4300-3700 arasında; Anadolu terminolojisi ile Geç Kalkolitik, Ege terminolojisi ile Orta-Geç Neolitik çağlara ait olduğu saptanmıştır.

Salicales, ikiçenekliler(*) sınıfından, soğutgiller (*Salicaceae*) familyasına ait iki cins (*Salix*, 320 tür; *Populus*, 30 tür) kapsayan takım. Üyelerinin çoğu Kuzey Yarıküre'nin serin iklimli bölgelerinde yayılmış ağaç ve çalı yapısında bitkilerdir. Önemli bir odun kaynağı olan bu türlerden yalnızca biri (*Salix tetrasperma*), öbürlerinden farklı olarak Asya'nın tropik ve astropik bölgelerine özgüdür.

Söğüt (*Salix*) ve kavak (*Populus*) türlerinin her ikisi de ticari açıdan değerli ağaçlardır. İn yapılı bazı türleri dışında söğütlerin çoğu akarsu kenarlarında yetişen uzunca boylu çalımsı bitkilerdir. Söğüt ağaçlarının odunu başlıca mobilya, kutu ve tabut yapımında kullanılır. İnce esnek dallarından ise yaygın olarak sepet yapılır. Bazı türlerinin dal kabukları, bileşimindeki salisilik asit (aspirinin ana bileşeni) nedeniyle ateş düşürücü ve romatizma ağrılarını kesici bir etkiye sahiptir; bu yüzden de halk arasında ilaç olarak kullanılır. Yaygın biçimde süs ve gölge ağacı, bazen de rüzgâr çın olarak dikilen kavak ağaçlarının beyaz renkli yumuşak odunu ise en çok kontrplak, kâğıt, kutu ve kibrit yapımında kullanılır.

Salicales takımının üyeleri kısa sürede büyüeyebilen bitkilerdir. Hemen hepsi için ortak sayılabilecek bu özelliğe basit yapılı yapraklar ile yaprak sapının tabanında yer alan iki kulakçık da eklenebilir. Aynı bitkiler üzerinde bulunan erkek ve dişi çiçekler ayrı ayrı denilen kümelerde toplanmıştır. Genellikle kapsül tipindeki meyveleri içinde bir ucu tüylü tohumlar barındırır. Bu tüyler tohumların rüzgârla dağılmasını kolaylaştırır.

Söğüt türleri kavaklardan önce uzun yaprakları, tek bir pulla kaplı kış tomurcukları, yapraklardan önce ya da birlikte açan tırtılları ve sayıca az olan erkekorganlarıyla ayırt edilir. Kavakların ise geniş üçgen biçimli ve sivri uçlu yaprakları vardır; yassı yaprak sapları yaprakların titremesine yol açar. Tomurcuklar yapışkan bir reçine ile kaplıdır. Tırtılları yapraklardan önce gelişir ve çok sayıda erkekorgani vardır.

Söğüt ve kavak türlerinin çoğunun kökleri oldukça gelişkindir. Bazı kavak türleri kütük sürgünü geliştirme yetkindir. Bu eşeysiz çoğalma eğilimine ek olarak çok sayıda tohum da üretirler. Örneğin tek bir titrete kavak (*Populus tremula*) ağacı her yıl en az 54 milyon tohum oluşturur.

Salicales takımındaki bitkilerin çiçekleri çanaklıyaprak ve taçyapraklardan yoksundur. Aynı ayrı tırtılları oluşturan erkekorgan ve dişiorganlar kavakta disk biçimli bir yapıdan çıkar. Her iki cinsde de iki ya da dört meyveyaprağının birleşmesiyle oluşan dişiorganın tek gözlü bir yumurtalığı, boyuncuğu ve çiçektozu yakalayıcı tepelikleri vardır. Her çiçeğin sapında saçaklı bir bürge (yapraksız yapı) bulunur.

Salicales takımının üyeleri genellikle böceklerle tozlaşır. Bazı kavak türlerinde rüzgârla tozlaşmaya da rastlanır. Çiçeklerin

döllenmesiyle kapsül tipinde meyveler oluşur.

Salieri, Antonio (d. 18 Ağustos 1750, Legnano, Milano Düküğü - ö. 7 Mayıs 1825, Viyana, Avusturya), İtalyan asıllı Avusturyalı besteci. 18. yüzyıl sonlarında operaları bütün Avrupa'da övgüyle karşılanmıştır.

On altı yaşındayken imparatorluk sarayı bestecisi ve müzik yönetmeni F. L. Gassmann tarafından Viyana'ya götürüldü ve

Salieri, F. Rehburg'un bir çizimi, 1821
J. P. Zito

İmparator II. Joseph'e tanıtıldı. *Le donne letterate* (Okumuş Kadınlar) adlı ilk operası 1770'te Viyana'daki Burgtheater'de sahnelendi. 1774'te saray besteciliğine atandı. 1788'de getirildiği saray müzik yönetmenliği görevini 36 yıl sürdürdü. Resmî sanat yaşamı boyunca yalnız Avusturya sahneleri için değil, Fransız ve İtalyan toplulukları için de operalar besteledi. En tanınmış yapıtı olan *Tarare* (1787) adlı Fransızca operası, *Axur, re d'Ormus* (Ormus Kralı Axur) adıyla İtalyancaya çevrildi ve Viyanalılar tarafından Wolfgang Amadeus Mozart'ın *Don Giovanni* operasından çok beğenildi. Son operasının sahnelendiği 1804'ten sonra Salieri bütün zamanını dinsel müzik bestelemeye ayırdı.

Salieri yaşamı boyunca Joseph Haydn ve Opus 12 *Üç Keman Sonatı*'ni ona adayan öğrencisi Ludwig van Beethoven ile dost kaldı. Buna karşılık Mozart hiçbir zaman Salieri'ye güvenmedi; hatta Salieri'nin kendisini zehirlemeye çalıştığına inandı. Mozart'ın herhangi bir dayanağı bulunmayan bu inancı Nikolay Rimski-Korsakov'un *Mosart i Salieri* (1898; Mozart ve Salieri) operasına temel oluşturdu. İki besteci arasındaki ilişki Peter Shaffer'in 1984'te aynı adla filme çekilen *Amadeus* (1979) adlı oyununda da tahminlere ağırlık veren serbest bir yorumla ele alındı.

Salih, Hz. Kuran'da Semud halkına gönderildiği bildirilen peygamber.

Hz. Salih, Hicaz ve Şam arasında yaşayan Ashab-ı Hicr olarak da bilinen Semud halkının putlara tapınmaktan vazgeçerek Tanrı'ya kulluk etmeye çağırır. Ama halk geleneksel inançlarını bırakmak istemez ve Hz. Salih'ten peygamberliğini kanıtlayacak bir mucize göstermesini ister. Tanrı bir kayadan çıkardığı dişi deveyi Hz. Salih'e mucize olarak verir. Hz. Salih halkına Tanrı'nın gönderdiği bu dişi devenin bir kanıt olduğunu, ona kötülük etmemelerini, yoksa azaba uğrayacaklarını söyler (Araf 73). Ama Semud halkı otlakları silip süpüren, bütün hayvanların içtiği kadar çok su içen deveyi, Hz. Salih'i ve ona inananları öldürmeye karar verir. Tanrı, Hz. Salih'i ve

inanılan az sayıda insanı kurtarır. İnanmayanlar ise deveyi keser, sonra da Hz. Salih'e "Ey Salih, eğer sen peygambersen bizi tehdit ettiğin azaba uğrat bakalım" (Araf 76-77) derler. Hz. Salih onlara üç gün süre verir. Üç günün sonunda azaba yakalanırlar. Hz. Salih ve ona inananlar azabın dışında kalır.

Salih, Tayeb (d. 1929, eş-Şimaliye ili, Sudan), Arapça yapıtlar veren romancı ve öykü yazarı.

Küçük çiftçiliğin ve dinsel tutuculuğun ağır bastığı kırsal bir çevrede yetişti. Hartum ve Londra'da öğrenim gördü. Meslek yaşamının büyük bölümünde radyo yayıncılığıyla uğraştı ve yıllarca BBC Arapça Yayınlar Bölümü'nün tiyatro kısmını yönetti. Yapıtlarında, geçmişin gelenekleriyle, yurtdışında öğrenim gördükten sonra Afrika'ya dönen "gezip görmüş adamın" dünyevi yaklaşımını bağdaştırmayı denedi. Düzyazı şiir olan *Season of Migration to the North* (1969; *Göç Mevsimi*, 1982) adlı romanında, çağdaş Afrika'daki gelenekler ile eğitim, kırsal kesim ile kent, kadın ile erkek, özgül ile evrensel arasındaki karşıtlıkları yansıttı.

The Wedding of Zein and Other Stories (1969; *Zeyn'in Düğünü*, 1985) adlı yapıtındaki öykülerde ustaca yapılandırılmış anlatım ritimlerinden yararlanarak yazılı olmayan yasaları ve yetki kaynaklarını inceledi; Sudanlı Arapların geleneksel yaşamını tüm duygu yüküyle aktardı.

Salih Dede Efendi (NEYZENBAŞI) (d. y. 1818, İstanbul - ö. 1888, İstanbul), 19. yüzyılın en büyük Mevlevi bestecilerinden.

Beşiktaş Mevlevihanesi şeyhlerinden Mahmud Dede'nin oğlu, Neyzen Şeyh Said Dede'nin kardeşi ve Neyzen Yusuf Paşa'nın amcasıydı. Beşiktaş Mevlevihanesi'nde çile çıkarak dede oldu. Gençliğinde neyzen olarak Muzıka-yı Hümayun'a girdi. Kaymakam rütbesine değin yükseldikten sonra emekliye ayrıldı. Beşiktaş Mevlevihanesi'nde neyzenbaşılık yaptı. Bu dergâh daha sonra Maçka ve Eyüp'e (Bahariye) taşındı, Salih Dede oralarda da neyzenbaşılığı sürdürdü. Son yıllarında Kasımpaşa Mevlevihanesi'nin de neyzenbaşısıydı.

Döneminin en iyi neyzenlerinden olan Salih Dede, Hüseyin Fahreddin Dede'nin ilk ney öğretmenidir. Güldeste makamını düzenlemiş, şedaraban makamında bir Mevlevi ayını bestelemiştir. Günümlüze 30 kadar bestesi kalmıştır; en önemli yapıtları peşrevleridir. Çoğu devrikebir usulüyle ölçülen bu yapıtlar, ağırbaşlı bir tarzdadır ve sağlam müzik cümleleriyle örülmüştür. Hüseyin Fahreddin Dede'nin başyapıtı *Acemaşiran Ayın* için bestelediği *Acemaşiran Peşrev* başta olmak üzere, *Şehnaz Peşrev* ve *Pengşâh Peşrev*, geleneksel Türk çalgı müziğinin en seçkin yapıtlarındandır.

Salih Efendi (HEKİMBAŞI) (d. 1816, İstanbul - ö. 1895, İstanbul), Osmanlı hekim. Tıp öğretim dilinin Türkçeleştirilmesine katkılarıyla tanınır.

Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'yi (Askeri Tıbbiye) birincilikle bitirdikten (1843) sonra aynı okula nebatat (botanik) hocası olarak atandı. 1848'de hekimbaşı ve Askeri Tıbbiye nazırı oldu. 1865'te tip yapıtlarını çevirtmek amacıyla Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmanî'nin kurulmasına ön ayak oldu ve başkanlığını üstlendi. Askeri Tıbbiye'de Fransızca okutulan derslerde her yabancı hocaların yanına bir muallim muavini atayarak tıp derslerini Türkçe okutabilecek hocaların yetişmesini sağladı. Ayrıca Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'de (Sivil Tıbbiye) botanik hocalığı yaptı, maarif müsteşarlığı ve Maarif

Meclisi başkanlığı gibi görevlerde de bulundu. Anadoluhisarı'nda bugün koruma altındaki olan yalısının bahçesinde ender bitki, çiçek ve meyve ağaçları yetiştirdi. *İlm-i*

Salih Efendi
Ana Yayıncılık Arşivi

Hayvanat ve Nebatat (1865) adlı bir kitap çevirisi vardır.

Salih Eyyubi, tam adı EL-MELİKÜ'S-SALİH NECMEDDİN EYÜB (ö. 1249), Mısır'daki Eyyubi hanedanının son etkili hükümdarı (hd 1239, 1245-49). Harezmşahlarla birlikte Kudüs Haçlı kralına karşı savaş açtı. Bunun üzerine VII. Haçlı Seferi'ni düzenleyen Fransa kralı IX. Louis'nin Mısır'ı istilası sırasında öldü. Geniş yetkiler tanımış olduğu Memlük komutanlar bir yıl geçmeden Eyyubi egemenliğine son verdi.

Salih Paşa, tam adı SALİH HULUSİ KEZRÂK (d. 1864, İstanbul - ö. 20 Ekim 1939, İstanbul), Osmanlı devlet adamı. Bahriye feriklerinden Dilaver Paşa'nın oğluydu. Mekteb-i Harbiye'nin erkânı harbiye sınıfını 1888'de kurmay yüzbaşı olarak bitirdi. Bir süre Almanya'da eğitim gördü. Türkiye'ye döndükten sonra Mekteb-i Harbiye'de öğretmen olarak görevlendirildi. 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'na katıldı. Kayınpederi Müşir Deli Fuad Paşa bir jurnalle Şam'a sürülünce, Salih Paşa da Diyarbakır'a sürgün edildi. 1908'de İstanbul'a döndükten sonra ferik rütbesiyle Edirne'deki 2. Ordu komutanlığına atandı. 1909'da harbiye nazırlığına, 1911'de Meclis-i Ayan üyeliğine getirildi. Daha sonra bahriye ve nafia nazırlıklarında bulundu. Mondros Mütarekesi'nden sonra Damat Ferid Paşa ve Ali Rıza Paşa kabinelerinde bahriye nazırlığı yaptı (1919-20). Bu görevi sırasında, İstanbul Hükümeti ile Heyet-i Temsiliye arasında yapılan ve Amasya Mülakatı (20-23 Ekim 1919) olarak bilinen görüşmelerde İstanbul hükümetini temsil etti. Görüşmeler sonunda Heyet-i Temsiliye ile İstanbul Hükümeti'nin çeşitli konularda anlaşmaya vardıklarını gösteren, açık ve gizli maddeler içeren bir protokol imzalandı.

Salih Paşa 8 Mart 1920'de İtilaf Devletleri'nin baskısı sonucunda istifa eden Ali Rıza Paşa'nın yerine sadrazamlığa getirildi. İstanbul Hükümeti ile Kuva-yı Milliye arasındaki ilişkilerin düzelmesinden tedirgin olan İtilaf Devletleri bir hafta sonra İstanbul'u işgal ettiler (16 Mart). Salih Paşa İtilaf Devletleri'nin temsilcilerinin Bâbülfâ'ye verdikleri notayı reddederek Kuva-yı Milliye'yi desteklediğini açıkladı. Ardından İtilaf kuvvetleri Meclis-i Mebusan binasına girdiler; meclis toplanamaz duruma geldi. Salih Paşa İtilaf Devletleri'nin baskısı sonunda istifa etmek zorunda kaldı (2 Nisan). 21 Ekim 1920'de Tevfik Paşa kabinesinde yeniden bahriye nazırı oldu. Bu görevi sırasında

İstanbul Hükümeti ile Ankara arasındaki anlaşmazlıkları görüşmek üzere Aralık 1920'de Dahiliye Nazırı Ahmed İzzet Paşa'yla birlikte Bilecik'e giderek Mustafa Kemal'le (Atatürk) buluştu. Mustafa Kemal tarafından Ankara'ya götürülen iki nazır, üç ay kadar orada tutuldu; görevlerinden ayrılmalari koşuluyla İstanbul'a dönmelerine izin verildi. Salih Paşa, TBMM'ce saltanatın kaldırılmasına değin bahriye nazırlığı görevini sürdürdü.

Salih Zeki (d. 1864, İstanbul - ö. 1921, İstanbul), Osmanlı matematik bilgini.

Darüşşafaka'yı bitirdiği yıl (1882) Posta ve Telgraf Nezareti Telgraf Kalem'i'ne memur olarak atandı. Nezaretin Avrupa'da uzman telgraf mühendisi ve fizikçi yetiştirme kararı üzerine birkaç arkadaşıyla birlikte Paris'e gönderildi ve burada Politeknik Yüksek-okulu'nda elektrik mühendisliği öğrenimi gördü. 1887'de İstanbul'a döndükten sonra Posta ve Telgraf Nezareti'nde müfettiş olarak görevlendirildi. Ek görev olarak Mekteb-i Mülkiye'de (bugün Ankara Üniversitesi'ne bağlı Siyasal Bilgiler Fakültesi) fizik ve kimya dersleri verdi (1889-1900). Bu arada Rasathane-i Amire müdürlüğünde ve II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra Maarif Nezareti Meclis-i Maarif üyeliğinde bulundu. 1910'da Mekteb-i Sultani (bugün Galatasaray Lisesi) müdürlüğüne atandı. 1912'de Maarif Nezareti müsteşarı, 1913'te Darülfünun-ı Osmani (bugün İstanbul Üniversitesi) rektörü oldu. 1917'de rektörlükten ayrıldıysa da üniversitedeki görevini Fen Şubesi (Fakültesi) müderrisi (profesör) olarak sürdürdü. Üç kez evlenmiş olan Salih Zeki, bu evliliklerden birini Halide Edip'le (Adivar) yapmıştı.

Salih Zeki, önde gelen son dönem Osmanlı matematik bilginlerindendi. Dönemin ünlü bilginleriyle matematik ve fen bilimleri konusunda yazılı tartışmalara giren ve bu konularda bir kısmı ders kitabı olmak üzere çok sayıda yapıt veren Salih Zeki'nin en önemli yapıtları, matematik alanındaki *Asar-i Bakiye* (1913, 2 cilt) ve basımı yarım kalmış olan *Kamus-ı Riyaziyat*'tır (1897, 1924; 1. cilt).

Salihli, Ege Bölgesi'nde, Manisa iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 1.302 km²'dir. Doğuda Kula ve Alaşehir ilçeleri, güneyde İzmir ili, batıda Ahmetli ve Göl-marmara, kuzeyde Gördes ve Köprübaşı, kuzeydoğuda da Demirci ilçeleriyle çevrilidir.

İlin güney kesiminde yer alan ve kuzey, kuzeydoğu ve güneyde yüksek alanlarla sınırlanan ilçe topraklarının ortası ovalıktır. Kuzey ve kuzeydoğu kesimlerine Dibe-

Dağı ile Gördes-Uşak Platosunun sokulduğu ilçenin güney kesimini Bozdağlar(*) engebeleridir. Güneyde doğal sınır oluşturan Bozdağlar'ın 2.070 m'ye ulaşan Kumpınar Tepesi, ilçenin ve ilin en yüksek noktasıdır. İlçenin orta kesimi Gediz Ovası'nın(*) üzerindedir. İlçe topraklarından kaynaklanan suları Gediz Irmağı(*) toplar. Güneydoğudan gelen Alaşehir Çayı, Salihli kenti yakınında Gediz Irmağına katılır. Marmara Gölü(*) ile Demirköprü Baraj Gölünün bazı bölümleri ilçe sınırları içindedir. Bir çöküntü alanı olan Gediz Ovasının güneyi, kırık (fay) çizgileriyle sınırlandırıldığından ilçe topraklarının bir bölümü oldukça etkin bir deprem kuşağının üzerinde yer alır.

İlçe ekonomisinde tarım ile tarıma dayalı ticaret ve sanayi ağırlıktadır. Başlıca bitkisel ürünler üzüm, buğday, arpa, çığır, pamuk, tütün ve mısırdır. Ayrıca çeşitli sebze ve meyveler yetiştirilir; hayvancılık da önemli gelir kaynağıdır. Bağların geniş alanları kapladığı Salihli, ilin en çok çekirdeksiz kuru üzüm üreten ilçelerindendir. Bu değerli ticari ürünün bir bölümü yurtdışına satılır. İlçedeki başlıca sanayi kuruluşları Sümerbank'a bağlı Salihli Palamut ve Veleks İşletmesi ile pamuk ipliği, dokumacılık, tarım alet ve makineleri, salça, çırçır ve bitkisel yağ alanlarında etkinlik gösteren işyerleridir.

İlçe topraklarında altın ve uranyum içeren cevher yatakları vardır. Yeraltı zenginliklerinden sıcak madensuyu kaynakları, kaplıca turizmi açısından yöresel önem taşır. Sart ve Kuşunlu kaplıcalarında su sıcaklığı 39°C-71°C arasındadır.

Çok eski bir yerleşme alanı olduğu sanılan Salihli yöresi Hititler döneminde Assuva Krallığı'nın sınırları içindeydi. Daha sonra Lidya Krallığı'nın yönetimine girdi. İÖ 7. yüzyılda Kimmerlerin saldırısına uğradı. Yöredeki başlıca yerleşme, Lidya Krallığı'nın merkezi olan Sardes'ti(*). İÖ 6. yüzyılda Perslerin, İÖ 334'te Makedonyalıların eline geçen yöre, Selevkosların yönetiminden sonra İÖ 2. yüzyıl başlarında Pergamon (Bergama) Krallığı'na, bu yüzyıl sonlarında da Roma'ya bağlandı. Roma döneminde Asya Eyaleti'nin, Bizans döneminde Thrakesion Teması'nın sınırları içinde yer aldı. 14. yüzyıl başlarında Saruhan Beyliği'nin yönetimine girdi ve 15. yüzyıl başlarında Osmanlı topraklarına katıldı. 19. yüzyıl sonlarında Aydın vilayetinin Saruhan (Manisa) sancağına bağlı Salihli kazasının sınırları içinde yer alıyordu. Kurtuluş Savaşı sırasında 23 Haziran 1920'den 5 Eylül 1922'ye değin Yunanlıların işgali altında kaldı.

Eskiden halkının bir bölümü Rumlardan oluşan Salihli kenti, işgalden kurtulduğunda yanmış ve yıkılmış bir kasaba görünümündeydi. Demiryolu bağlantısı 1875'te kurulan ve Cumhuriyet döneminde yeniden kurulup gelişen kent, 1985'te Manisa, Akhisar ve Turgutlu'dan sonra ilin dördüncü büyük kentiydi. Uşak-İzmir karayolu ile İzmir'i Afyonkarahisar'a bağlayan demiryolu kentten geçer. Salihli kenti il merkezi Manisa'ya 70 km uzaklıktadır. Kent ile çevresine Salihli Devlet Hastanesi hizmet verir. İlçedeki başlıca tarihsel yapılar, Salihli kentinin batısındaki Sardes kenti kalıntıları ile Marmara Gölünün güneyinde yer alan Bintepe tümülüsleridir(*).

Salihli Belediyesi 1899'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 132.735; kent, 70.861.

sâlik, tasavvufi eğitim sürecine girerek, manevi yolculuğa çıkan kişi.

Tasavvufia ilgili insanlar genellikle tâlib, mürit, sâlik ve vâsıl olarak dört sınıfa

ayrılır. Sâlik, ahlakını, davranışlarını, bilgisini yetkinleştirmek amacıyla yola çıkan kişidir. Bir şeyhin, müridin yol göstericiliğinde zikir, çile, düşünme, niyazet ve benzeri yöntemlerle kendisini arındırmaya çalışan sâlik, uzun yolculuğunun belli durakları olan makamlardan geçer; bu makamlara ulaşmasını sağlayan hallerin(*) etkisi altına girer.

Sâlik, yolculuğunu başarı ile tamamlarsa vâsıl (gerçekliğe ulaşmış) sıfatını kazanır. Sâlikin kalbi tannsal yardımlarla gerçekliğe açılınca görülen dünyanın ötesini, gayb(*) evrenini görmeye başlar, bilgi ve inancı kesinlik kazanır. Bildiği, tanıdığı tek varlık Tanrı, amacı da yalnız Tanrı olur. Ancak vâsıl olduktan sonra hallerin değişkenliği sona erer, hallerden etkilenmez. Gerçekliğe ulaşınca, değişkenlik kararlılığa dönüşür.

Salim, asıl adı MEHMET EMİN (d. 1688, İstanbul - ö. 1743, Müfrik, Şam), Osmanlı tezkire yazarı.

Yenibahçeli Çelebi Efendi'nin yanında başladığı öğrenimini özel derslerle sürdürdü. Genç yaşta müderris oldu. 1713'te Süleymaniye müderrisliğine yükseldi. Selânik kadılığına atandı. Bir süre sonra görevden alınarak Serez'de oturmaya zorunlu tutuldu. 1715'te Galata kadılığına getirildiyse de, aynı yıl babasıyla birlikte Trabzon'a sürüldü. Bağışlanarak İstanbul'a döndükten sonra tezkiresini tamamlayıp Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'ya sundu (1722). İstanbul kadılığına atandı. Aynı Tarih'i Türkçeye çevirmekle görevli kurulda görev aldı. Anadolu (1730) ve Rumeli (1736) kazaskerliklerine getirildi. Şam'a giderken yolda öldü. Bazı kaynaklar İstanbul'da öldüğünü belirtirler.

Aynı zamanda yetenekli bir hattat ve usta bir şair de olan Salim'in en önemli yapıtı 1687-1722 arasında yetişmiş çok sayıda şairin yaşamöyküsünü içeren *Tezkire-i Salim*'dir (1897). *Divan*'ı mesnevi tarzı manzumelerle dikkati çeker. *Neylû'r-Reşad fi'l-Emr-i'l-Cihad* (1877) adlı kitabı asker ve devlet adamlarının cihad konusunda daha önceki dönemlere göre gevşekliğinden söz eden bir yapıttır.

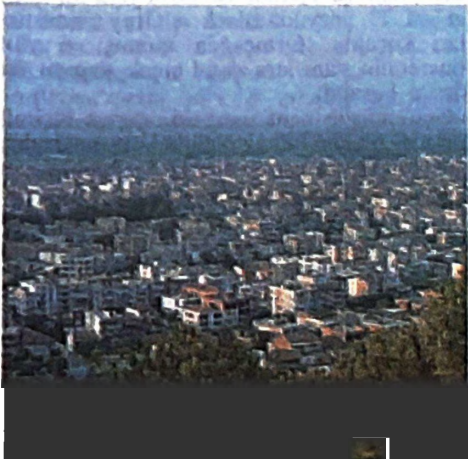
Salim Bey (NEYZEN) (d. y. 1829, İstanbul - ö. 5 Temmuz 1885, İstanbul), 19. yüzyılın ünlü neyzen ve bestecilerinden. Besteci Hacı Faik Bey'in ağabeyidir.

Gençliğinde Şeyh Said Dede'den ney öğrendi. Sadiye tarikatına bağlı olmakla birlikte Üsküdar Mevlevihanesi'nde neyzenbaşılık yaptı. Bir yandan Ticaret Nezaretinde memur olarak çalıştı. Bir gece Üsküdar'daki Sandıkçı Rifai Tekkesi'nde taksim yaparken öldü.

Aynı zamanda şair de olan Salim Bey'in günümüze ulaşabilen 12 yapıtından dokuzunu peşrevler ve sazsemaları oluşturur. Özellikle *Hicaz Peşrev*'i bütün İslam dünyasında tanınır. *Muhayyer Peşrev*'i ile *Saz-semâisi* de çok değerli yapıtlardır.

Salimbene DI ADAM (d. 9 Ekim 1221, Parma, İtalya Krallığı - ö. y. 1290), İtalyan Fransisken keşiş ve tarihçi. 13. yüzyıl tarihinin önemli kaynaklarından olan *Cronica* (Vakayiname) adlı yapıtıyla tanınmıştır.

Parmalı zengin bir ailedendi. 1238'de Fransisken tarikatına girdi. Keşiş adaylığı dönemini Adriyatik kıyısındaki Fano Manastır'ında geçirdikten sonra tarikat içinde herhangi bir yerleşik görev üstlenmedi. Sürekli gezerek manastırdan manastıra dolaştı ve birçok ünlüyle tanıştı, çeşitli olayla-

Salihli'nin genel görünümü, Manisa Armağan Tekdöner

ra tanık oldu. 1247'de öğrenim için gönderildiği Fransa'da, Tatarlar arasındaki misyonerlik görevinden dönen Fransisken Giovanni da Piano del Carpini'yle ve yeni bir Haçlı seferine (1248) katılmaya hazırlanan Fransa kralı IX. Louis ile tanıştı. Gezimci yaşam tarzı tarikat içinde onaylanmadığından 1248'de İtalya'ya döndü ama yedi yıl Ferrara'da kaldıktan sonra yeniden dolaşmaya başladı.

1282'de, Reggio Emilia'da yazmaya başladığı sanılan *Cronica* üzerinde ölümüne değin çalıştı. Yıllık kayıtlar biçiminde 1168-1288 dönemini kapsayan yapıt, Lombard Birliği tarafından Milano'nun güneyindeki Alessandria kentinin kuruluşuyla başlıyordu. *Cronica*, Salimbene'nin yaptığı gezileri, deneyimlerini ve tanıştığı ünlü kişileri anlatıyordu. Gene sık başvurulan bir kaynak olan *XII sceler Friderici imperatoris* (İmparator II. Friedrich'in On İki Felaketi) 1248'de yazdığı sanılan Salimbene'nin birçok tarihsel ve dinsel yapıtı kaybolmuştur.

Salimiye, Schlüt-Tüsteri'nin(*) müritlelerinden Muhammed bin Salim'in (ö. 909) kurduğu tarikat ve kelam okulu.

Salimiye'ye göre Tanrı, yarattığı bütün varlıkların kendisini görebilmesi için kıyamet gününde insan biçiminde tecelli edecektir. Böylece Tanrı'nın ışığı her yeri kaplayacak, herkes ve her şey kurtuluşa erecektir. Tanrıyla birleşme (ittihad) kişinin kendi kişiliğini eksiksiz kavrayıncaya değin tefekküre dalmasıyla gerçekleşir. Bu görüş, Tanrı'nın insanı kendi suretinde yarattığı inancına dayanır. Sonuç olarak Salimiye, her insanda tanrısal bir öge olduğunu ve kişinin bu ögeyi tefekkür yoluyla gerçeğe dönüştürmesi gerektiğini savunur.

Salina Adası, İtalyanca ISOLA SALINA, Latince DIDYME INSULA, Sicilya'nın kuzeydoğu kıyısı açıklarında, Tiren Denizindeki Eolie Adaları'nın ikinci büyük adası. Yüzölçümü 26 km²'dir. Yönetmel açıdan Sicilya'nın Mesina iline bağlıdır.

962 m'ye ulaşan yüksekliği ile adalar topluluğunun en yüksek adası olan Salina iki sönmüş yanardağdan oluşur. Adada üretilen Malmsey şarabı, üzüm, incir ve zeytin ihraç edilir. Ayrıca balıkçılık yapılır. Eolie Adaları'nın Lipari'den sonra nüfus yoğunluğu en yüksek kasabaları Salina'daki Santa Marina Salina, Malfa ve Leni'dir. Nüfus (1988 tah.) 2.346. Ayrıca bak. Eolie Adaları.

Salinas, ABD'de, California eyaletinin batı kesiminde Monterey ilinin merkezi (1872) kent. Monterey Körfezinin hemen doğusunda, Salinas Vadisinde yer alır. 1856'da kurulduktan sonra bir sığırçılık merkezi durumuna geldi. Yöreyle 1868'de ulaşan Güney Pasifik Demiryolu tarımsal gelişmeyi hızlandırdı. 1930'larda Meksika'dan getirilen guava ağacından kauçuk üretilmeye başladı. Ünlü yazar John Steinbeck'in doğduğu ve gömüldüğü kent olan Salinas, yapıtlarında da sık sık geçer. Kentin başlıca öğretim kurumu Hartnell Community College'dır (1920). Kentte her yıl California Rodeosu düzenlenir. Nüfus (1990) kent, 108.777; Salinas-Seaside-Monterey metropoliten alanı, 355.660.

Salinas de Gortari, Carlos (d. 3 Nisan 1948, Mexico kenti), 1988'den bu yana Meksika başkanı.

Bir senatörün oğluydu. On sekiz yaşında Kurumsal Devrimci Parti'ye (PRI) katıldı.

Meksika Özerk Ulusal Üniversitesi'nde ve Harvard Üniversitesi'nde ekonomi öğrenimi gördü. Doktora çalışmasını 1978'de tamamladı. 1971'den sonra ekonomiyle ilgili önemli yönetim görevlerinde bulundu. Meksika Özerk Ulusal Üniversitesi'ndeki profesörlerinden Miguel de la Madrid 1982'de Meksika başkanı olunca planlama ve bütçe bakanlığına getirildi. Bu görevi 1988'de gene Madrid'in desteğiyle PRI'nin başkan adaylığına seçilinceye değin sürdürdü.

Temmuz 1988'deki seçimlerde resmi rakamlara göre oyların yüzde 50,36'sını alarak devlet başkanı seçildi. Muhalefet Salinas'ın gerçek oy oranının çok daha düşük olduğunu ve PRI'nin seçime hile karıştırdığını ileri sürerken, gözlemciler PRI'nin oy oranındaki bu düşüşü Meksikalıların ekonomik durgunluktan duydukları hoşnutsuzluğun bir göstergesi olarak nitelendirdiler. Salinas da Madrid'in ekonomide tasarruf, verimsiz devlet işletmelerini satışa çıkarma ve yabancı yatırımları özendirme politikasını sürdürdü.

Salinas y Serrano, Pedro (d. 27 Kasım 1891, Madrid, İspanya - ö. 4 Aralık 1951, Boston, ABD), İspanyol şair, araştırmacı, oyun ve deneme yazarı. Jorge Guillén ve Federico García Lorca'nın da aralarında bulunduğu, 1927 Kuşağı olarak bilinen bir grup İspanyol şairin en önemlilerinden biridir.

Sorbonne'da öğrenim gördü. 1914-17 arasında orada ders verdikten sonra İspanya'ya dönerek Sevilla Üniversitesi'nde İspanyol dili ve edebiyatı dersleri vermeye başladı (1918). Daha sonra Cambridge Üniversitesi'ne geçti. İspanya İç Savaşı çıkınca (1936) ABD'ye giderek Massachusetts'teki Wellesley College ve Baltimore'daki Johns Hopkins Üniversitesi'nde ders verdi.

İlk şiirleri, *Prometeo* adlı edebiyat dergisinde yayımlanmıştı. Şiir kitapları arasında *Presagios* (1923; Kehanetler), *Seguro azar* (1929; Kaçınılmaz Felaket), *La voz a ti debida* (1934; Sana Bağlı Bu Ses), *Todo más claro y otros poemas* (1949; Her Şey Artık Daha Açık ve Başka Şiirler) sayılabilir. Salinas ayrıca 15. yüzyıl İspanyol şairi Jorge Manrique ve Nikaragualı şair Rubén Darío üzerine incelemeleri ve 12. yüzyılda yazılmış kâhramanlık destanı *El Cantar de Mio Cid*'in (Cid'in Şarkısı) manzum çevirisiyle de tanınmış ve 17. yüzyıl İspanyol şairi Luis de Góngora'nın yeniden ilgiyle okunmasında etkili olmuştur.

Salinger, J(erome) D(avid) (d. 1 Ocak 1919, New York kenti, ABD), ABD'li yazar. *The Catcher in the Rye* (1951; *Gönülçelen*, 1967, 1990) adlı romanıyla eleştirmenlerin övgüsünü toplamış ve II. Dünya Savaşı sonrasında özellikle üniversite öğrencileri arasında birçok hayran kazanmıştır. Bu romanla 13 öyküden oluşan yapıtlarının tümünü 1948-59 arasında kaleme almıştır.

1940'ta öyküleri dergilerde yayımlanmaya başladı. Askerlik hizmetini (1942-46) tamamladıktan sonraki yıllarda adı ve üslubu, bu dönemde yazdığı hemen bütün öyküleri yayımlayan *The New Yorker* dergisiyle bütünleşti. Bu öykülerin en iyilerinden bazıları savaş sırasındaki deneyimlerini konu alır: "For Esmé-With Love and Squalor" (1950; "Esme'ye Sevgiyle, Sefillikle", 1989) bir Amerikalı askerini iki İngiliz çocukla acı karşılaşmasını, "A Perfect Day for Bananafish" (1948; "Muz Balığı İçin Bulunmaz Bir Gün", *Amerikan Hikâyeleri Antolojisi*, 1983) bütün umutlarını yitirmiş emekli asker Seymour Glass'ın intiharını anlatır.

Salinger asıl ününü *Gönülçelen*'in yayımlanmasıyla kazandı. Yapıtta, romanın ergenlik çağındaki duyarlı ve isyankâr başkışısı kendine özgü diliyle, yetişkinlerin "dümece" dünyasından kaçışını ve bir psikyatrinin koltuğunda sonuçlanan gerçek ve masumluk arayışını anlatır. Nükteli ve renkli diliyle yapıt Mark Twain'in *The Adventures of Huckleberry Finn*'i (*Hakilberi Fin'in Maceraları*) ve Ring Lardner'in öyküleriyile aynı gelenek içinde yer alır; ama romanın kahramanı, Salinger'in öteki çocuk karakterlerinin çoğu gibi, yaşamını neredeyse bir yetişkinin bilinciyle gözden geçirir. En iyi öykülerini bir araya getiren *Nine Stories* (1953; Dokuz Öykü) ile Salinger'in ünü daha da artmıştır.

Salinger'in sonraki yıllarda dünyadan elini eteğini çekmesi, hayranlarının kişisel yaşamını merak etmesine yol açarken, az sayıda ürün vermiş olması da eleştirmenler arasında tartışma konusu oldu. Daha önce *The New Yorker*'da yayımlanmış iki öyküsünü bir araya getiren *Franny and Zooey*'nin (1961) yanı sıra *Raise High the Roof Beam, Carpenters and Seymour: An Introduction* (1963; Çatıyı Yüksek Tutun Dölgerler, ve Seymour: Bir Giriş) iki öyküsü de Glas ailesini konu alır.

Salinger'in *Nine Stories* adlı kitabından derlenen beş öyküsü Türkçede *Tirek Bacanak* (1989) adıyla yayımlanmıştır.

Salis, Johann Gaudenz, SALIS-SEEWIS KONTU (d. 26 Aralık 1762, Malans - ö. 29 Ocak 1834, Malans, İsviçre), dostluğu, insanlığı ve doğanın verdiği huzuru anlatan duygulu, yer yer hüznünlü ürünler vermiş İsviçreli şair.

"Lied eines Landmanns in der Fremde" (Ülkesinden Uzaktaki Bir Yurttaşın Şarkısı) gibi bazı şiirleri antolojilerde yer aldı. 1779'da Paris'teki İsviçreli muhafızlara katıldı, ama Fransız Devrimi'nin ideallerini benimseyerek 1793'e değin gönüllü olarak Paris'te kaldı. 1799'da İsviçre milis kuvvetleri komutanlığına getirildi, Züriç Çarpışması'na katıldı, daha sonra da çeşitli kamu görevlerinde bulundu.

Salisbury, eskiden NEW SARUM. İngiltere'de, Wiltshire iline (county) bağlı Salisbury ilçesinde (district) kent. Avon ve Wiley ırmaklarının kesiştiği noktada yer alır. Bir Anglikan piskoposluğunun merkezidir. Yerleşim tarihi Romalıların ele geçirdiği İlk Demir Çağından kalma Old Sarum (2,5 km kuzeyde) adlı kaleye değin iner. Saksonların yönetiminde önemli bir kasaba durumuna geldi. 11. yüzyıla doğru kasabada bir darphane açıldı. Normanlar tepede bir şato kurdu. 1220'de yakındaki vadide inşa edilen katedralın çevresinde ise hızla yeni bir kent gelişti. 13. yüzyılda Black ve Grey manastırları kuruldu. Ortaçağda kumaş ve yün ticaretinin yanı sıra çatal bıçak yapımı da önem kazandı.

Günümüzde kent merkezi, ızgara biçimli ortaçağ planını büyük ölçüde korumaktadır. Bir turizm ve pazar merkezi olan kentin başlıca gelir kaynakları arasında sığır ve kütmes hayvanları pazarlamacılığı, makine yapımı, biracılık, deri işleri ve basımcılık sayılabilir. Nüfus (1981 geç.) 35.355.

Salisbury, Harrison E(vans) (d. 14 Kasım 1908, Minneapolis, Minnesota, ABD), ABD'li yazar ve gazeteci. Muhabir olarak bulunduğu SSCB'nin uluslararası alanda tanıtılmasında önemli rol oynamış, uluslararası habercilik dalındaki röportajlarıyla Pulitzer Ödülü'nü (1955) kazanmıştır.

Minnesota Üniversitesi'nde öğrenciyken gazeteciliğe başladı ve iki yıl Minneapolis

Journal'ın muhabirliğini yürüttü. 1930'da mezun olunca United Press (UP) haber ajansının St. Paul bürosunda çalışmaya başladı. 1930-48 arasında UP'nin Chicago, Washington, D.C., New York kenti, Londra ve Moskova (1944) bürolarında görev aldı.

1949'da *The New York Times*'in dış haberler bölümünde çalışmaya başladı. Beş yıl gazetenin Moskova muhabirliği ve büro şefliğini yürüttükten sonra New York'a döndü. 1964'te gazetenin yazı işleri müdür yardımcılığına getirildi, 1971-75 arasında da yayın yönetmenleri arasında yer aldı. Ulusal Sanat ve Edebiyat Akademisi üyesi olan Salisbury, 1975-76 yıllarında bu örgütün başkanlığını üstlendi. 1958 ve 1967'de iki kez George Polk Gazetecilik Ödülü'nü kazandı; ayrıca birçok başka ödüller de aldı. Yapıtları arasında *Russia on the Way* (1946; Hareket Halinde Rusya), *The Shock-up Generation* (1958; Sarsılmış Kuşak), *Moscow Journal* (1961; Moskova Günlüğü), *Behind the Lines-Hanoi* (1967; Sınırların Ardında-Hanoi), *The Siege of Leningrad* (1969; Leningrad Kuşatması), *The Gates of Hell* (1975; Cehennem Kapıları), *Black Night, White Snow-Russia's Revolutions (1905-1917)* (1978; Siyah Gece, Beyaz Kar-Rus Devrimleri [1905-1917]), *Without Fear or Favor: The New York Times in Its Time* (1980; Korkmadan ve Kayırmadan: Zamanında *The New York Times*), *Journey for Our Times* (1983; Zamanımıza Bir Yolculuk) ve *China: 100 Years of Revolution* (1983; Çin: Devrimin 100 Yılı) sayılabilir.

Salisbury (4. Markisi), James Edward Hubert Gascoyne-Cecil, SALISBURY KONTU, CRANBORNE VİKONTU, ESSENDON BARONU CECIL (d. 23 Ekim 1861, Londra - ö. 4 Nisan 1947, Londra, İngiltere), İngiliz muhafazakâr devlet ve siyaset adamı. Savunma konusundaki yaklaşımları ile İngiliz askeri örgütlenmesini II. Dünya Savaşı sonrasına değin önemli ölçüde etkilemiştir.

Salisbury 3. markisinin büyük oğluydu. Eton'da ve Oxford'daki University College'da öğrenim gördü. Avam Kamarası üyesi olarak görev yaptığı yıllarda (1885-92 ve 1893-1903) resmi kiliseyi etkin biçimde savundu.

Ağustos 1903'te Salisbury 4. markisi oldu; ekimde, A. J. Balfour'un hükümetinde başmühürdar olarak yer aldı. I. Dünya Savaşı sırasında yönetimde görev üstlenmedi. Ama 1918'den sonra giderek muhafazakâr muhalefetin resmi olmayan önderi durumuna yükseldi.

Salisbury 1922-23'te Bonar Law ile Stanley Baldwin'in hükümetinde Özel Danışma Kurulu başkanı, Baldwin'in ikinci hükümetinde (1924-29) ise başmühürdar olarak görev aldı. 1925-29 arasında Lordlar Kamarası'nda Muhafazakârların önderliğini üstlendi. Ama zamanla Baldwin'in "liberal" çizgisinden uzaklaştı ve Haziran 1931'de Lordlar Kamarası'ndaki önderlik görevinden ayrıldı. Ağustosta kurulan ulusal koalisyon hükümetine de katılmayarak, Lordlar Kamarası'nı güçlendirmeye ve Hindistan'a özerk yönetim hakkının tanınmasını engellemeye yönelik etkinliklerde bulundu. Ayrıca Winston Churchill'le birlikte Nazi Almanyası'na karşı İngiliz savunmasını düzenlemeye yönelik çalışmalar yürüttü. 1942-45 arasında Muhafazakâr ve Birlikçi Dernekler Ulusal Birliği'nin başkanlığını yaptı.

Salisbury (3. Markisi), Robert Arthur Talbot Gascoyne-Cecil, SALISBURY KONTU, CRANBORNE VİKONTU, ESSENDON BARONU (d. 3 Şubat 1830, Hatfield - ö. 22 Ağustos 1903, Hatfield, Hertfordshire, İngiltere), Büyük Britanya İmparatorluğu'nun genişleme dö-

neminde üç kez başbakanlık (1885-86, 1886-92, 1895-1902), dört kez dışişleri bakanlığı (1878, 1885-86, 1886-92, 1895-1900) yapan Muhafazakâr siyaset adamı.

Varlıklı bir ailenin ikinci oğluydu. Mutsuz ve yalnız bir çocukluk geçirdi. Annesini

Salisbury 3. markisi Robert Cecil
Hulton Picture Library-Globe

10 yaşında yitirdikten sonra Eton College'a gönderildi; 15 yaşına gelince okuldan alınarak özel öğretmenlerce eğitildi. 1853'te Stamford'u temsil etmek üzere Avam Kamarası'na seçildi.

Temmuz 1866'da Hindistan'dan sorumlu devlet bakanı oldu. Muhafazakâr hükümet içinde parlamento reformu konusunda çıkan anlaşmazlıktan dolayı Mart 1867'de bu görevinden istifa etti. Muhafazakârların yeni lideri Benjamin Disraeli'ye karşı muhalif bir tutum takındığı bu dönemde *Saturday Review* ve *Quarterly Review*'da sık sık siyasal yazıları çıktı. Ayrıca bilimle, özellikle botanik, elektrik ve magnetizmayla ilgilendi. Şubat 1874'te Disraeli hükümetinde Hindistan'dan sorumlu devlet bakanı olarak yer aldı ve Disraeli'ye yakınlık duymaya başladı. Nisan 1878'de Lord Derby'nin yerine dışişleri bakanlığına getirildi. Bu sırada Balkanlar ve Osmanlı Devleti'nin denetimi konusunda İngiltere ile Rusya savaşını eşliğine kadar gelmiş bulunuyordu. İnce bir diplomasiyle Rusların Berlin Kongresi'nde (Haziran-Temmuz 1878) görüşme masasına oturmasını sağladı. Dikkatli ve sabırlı politikalarla önemli ödünler elde etti. Bu başarısından dolayı Disraeli ile birlikte Kraliçe Victoria'dan "Order of the Garter" nişanını aldı.

Disraeli'nin ölümünden (1881) sonra tartışmasız ardılı olarak yerine geçti ve Lordlar Kamarası'ndaki Muhafazakâr muhalefetin liderliğini üstlendi. Haziran 1885-Ocak 1886 arasındaki kısa süreli Muhafazakâr hükümette başbakanlık yaptı. İrlanda'ya yönetsel özerklik verilmesi konusunda karşı çıktığı Liberal W. E. Gladstone'u üç seçimde yenilgiye uğratmayı başardı. Bu dönemde genellikle başbakanlık ve dışişleri bakanlığı görevlerini birlikte yürüttü. Büyük bunalımlara ve çekişmelere karşın, Avrupa'nın büyük devletleriyle çatışmadan kaçınan bir politika izledi. Ama bakanlarına geniş hareket serbestliği tanıdığından zaman zaman denetimi elinden kaçırdı. Joseph Chamberlain'in sömürgeler bakanlığı sırasında patlak veren Güney Afrika Savaşı'nın (1899-1902) bir nedeni de bu denetim zayıflığıydı.

Salisbury'nin ikinci başbakanlığında (1886-92) öne çıkan Afrika'nın paylaşımı konusu, İngiltere ile Fransa arasında 1898'e değin süren ciddi bir çatışmaya temel oluşturdu. Bu çatışma Fransa'nın Faşoda Olayı'ndan sonra Nil üzerinde İngiliz egemenliğini kabul etmesiyle son buldu. İngiltere'nin

sömürgeci çıkarlarını savunmada son derece kararlı olan Salisbury, "geri" ırkların gelişmesi için bir Avrupa yönetimi dönemini zorunlu gören emperyalist bir yaklaşımı temel aldı. Bu doğrultuda Sudan'da (1896-99) ve başka yerlerde zora başvurmadan kaçınmadı. Öte yandan Osmanlı Devleti'ne karşı müdahaleci bir tutum takındı. Büyük devletlerin ittifaklar içinde gruplaştığı bu dönemde İngiltere'yi bu grupların dışında tutarak bir denge unsuru olarak kalmasını sağladı. Demokratik kamuoyunun herhangi bir savaşa girmeyi kabul etmeyeceğini düşünerek ittifak bağlantılarını gereksiz ve tehlikeli gördü. Dolayısıyla Chamberlain'in Almanya ile yakınlaşma politikasına (1898-1901) destek vermedi. Son başbakanlığı döneminde, yaşlılığı ve sağlığının bozulması nedeniyle 1900'de dışişleri bakanlığını bırakmak zorunda kaldı. Bu görevi üstlenen Lord Lansdowne'un Ocak 1902'de Japonya'yla bir ittifak antlaşması yapması, dış politikada belirgin bir değişimi başlattı.

Aristokrat başbakanlar geleneğinin son temsilcisi olan Salisbury, usta diplomatik manevralarla İngiltere'nin dış politika çıkarlarını koruyan gerçekçi ve açık görüşlü bir devlet adamı olarak kabul edilir.

Salisbury (1. Kontu), Robert Cecil, SİR ROBERT CECIL (1591-1603), ESSENDON BARONU CECIL (1603'ten sonra) ya da CRANBORNE VİKONTU (1604'ten sonra) olarak da bilinir (d. 1 Haziran 1563, Londra - ö. 24 Mayıs 1612, Marlborough, Wiltshire, İngiltere). İngiliz devlet adamı. 1598'de babası Burghley lordu William Cecil'in yerine Kraliçe I. Elizabeth'in başbakanı olmuş ve Kral I. James'in saltanatının ilk dokuz yılında hükümeti başarıyla yönetmiştir. İngiltere'de Tudor hanedanının yerini alan Stuart hanedanının sürekliliğini sağlamıştır.

Cecil 1584'te Avam Kamarası'na girdi. 1588'de ilk kez diplomatik bir görevle yurtdışına gönderildi. Kraliçe Elizabeth'in dışişleri bakanı Francis Walsingham'ın 1590'da ölmesinden sonra zamanla dışişleri bakanının görevlerini üstlendiyse de, bu görevi ancak Temmuz 1596'da resmen atandı.

Bu dönemde başlıca rakibi Kraliçenin gözdesi Essex 2. kontu Robert Devereux'ydü. Essex'in kraliçeye karşı ayaklandığı için 1601'de idam edilmesinden sonra Cecil, İskoçya kralı VI. James'le gizlice yazışmaya başlayarak kraliçenin gözüne girebilmek için nasıl davranması gerektiği konusunda öğütler verdi. Bu çabalar sonucunda kraliçe ölünce tahta çıkan James hiçbir direnişle karşılaşmadı. Cecil dışişleri bakanı olarak kaldı.

Babasının ve Kraliçe Elizabeth'in politikalarını sürdürerek Katoliklere, İspanyollara ve Püritenlere karşı ılımlı bir çizgi izledi. İspanya ile İngiltere arasında 19 yıldır süren savaş 1604'te yaptığı barış antlaşmasıyla sona erdirdiyse de, İspanyollara karşı ayaklanan Felemenkileri destekledi. 1609'da İspanya ile Felemenkiler arasında 12 yıl süreli bir ateşkes antlaşması yapılmış, İspanya'nın antlaşmayı çiğnemeyeceği yolunda Fransa'yla birlikte güvence verdi.

Cecil'in ülke içindeki nüfuzu daha sınırlıydı. Bununla birlikte 1608'de maliye bakanlığını da üstlenince maliyenin denetimini eline geçirdi. Bundan sonra krallığın sürekli artan borçlarını azaltmaya çalıştıysa da James'in aşırı harcamalarını önleyemedi ve 1610 Büyük Sözleşmesi'ni krala kabul ettiremedi. Önerdiği bu sözleşmeye göre, bazı feodal yükümlülüklerin kaldırılması karşılığında Avam Kamarası krala sabit bir yıllık

gelir sağlayacaktı. 1611'in başlarında Cecil'in yerine Robert Carr getirildi.

Salisbury Katedrali, İngiltere'de Salisbury kentinde 1120-58 arasında yapılmış gotik katedral. Oldukça kısa sürede tamamlandığı için İngiliz erken gotiğinin tam bir üslup bütünlüğü gösteren en katiksiz örneğidir. Ortadaki daha geniş üç nefiyle

Salisbury Katedrali, güneybatıdan görünüş, Wiltshire
Kenneth Scowen

bazilika planlıdır. Birinin kolları daha uzun olmak üzere iki transepti vardır. Yapının güneyindeki kare planlı arkadlı avlu bir köşesindeki koridorla katedralin yan nefinin başlangıcına, bir köşesiyle de büyük transeptin güney ucuna bağlanır. Arkadlı avlunun doğu kanadına bir koridorla birleşen papazlar meclisi toplantı odası (*bak.* manastır) 1263-84 arasında yapılmıştır; birçok benzeri gibi sekizgen planlıdır ve üzerini örten yelpaze tonoz, ortasındaki tek bir ayağa oturur. Katedralin orta nefi ile büyük transeptinin keşişme noktasının üzerinde kare planlı bir kule yükselir. Neflerin ucu koroyerinden sonra düz olarak biter. Yalnız orta nefin ucunda kare planlı apsis yer alır.

sâlise, Osmanlı mülkiye ve ilmiye sınıflarında rütbe. Üçüncü aşama anlamına gelen bu rütbe mülkiye sınıfının oluşturulmasıyla birlikte kondu. "Sınıf-ı saniye" ve "sınıf-ı mütemayiz" denen iki aşaması vardı. Bu aşamalar 1843'te kaldırıldı. Sâlise, 19. yüzyıl sonlarında ilmiyedeki "musıla-ı Süleymaniye" ve askeriyedeki "binbaşı" rütbelerine eşit sayıldı. İlmiye sınıfında sâlise, kaza kadılarının rütbelerinden biriydi.

salisilik asit, ORTO-HIDROKSIBENZOİK ASİT olarak da bilinir, başta aspirin olmak üzere çeşitli ilaçların üretiminde kullanılan kimyasal madde. Doğada pek çok bitkide, özellikle de çeşitli ispir (*Spiraea*) türlerinde serbest olarak bulunan bu asidin metil esterlerine de sıkça rastlanır. Salisilik asidi ilk olarak 1838'de İtalyan kimyacı R. Piria, salisilaldehitten hazırladı; daha sonra da Alman kimyacılar H. Kolbe ve E. Lautemann fenol ve karbon dioksiti tepkimeye sokarak bu asidi birleşimlemeyi başardılar (1860). Salisilik asit bugün kuru sodyum fenolat ve karbon dioksitten üretilmektedir. Üretilen asidin büyük bir bölümü aspirin hazırlamakta kullanılır. Gene yüksek miktarlarda salisilik asit metil alkol ile esterleştirilerek ilaç ve tat verici olarak kullanılan metil salisilata dönüştürülür. Salisilik asit ayrıca, fenil salisilat halinde güneş yanığı kremlerinin ve bağırsakta çözünen hapların, salisilanilid halinde mantar ve küf önleyici-

lerin, sodyum salisilat halinde ateş düşürücü ve ağrı gidericilerin ve ayrıca sigil, nasir gibi çeşitli deri hastalıklarının tedavisinde kullanılan ilaçların bileşimine girer. İşlenmemiş, ham salisilik asitten de bazı boyaların üretiminde yararlanılır.

Salisilik asit sıcak suda çözülüp soğutulurak beyaz iğnemsî kristaller halinde saf olarak elde edilir. Saf salisilik asit 155°C'ye kadar olan sıcaklıklarda bozunmaksızın süblimleşir, yani katı halden gaz hale geçer, 159°C'de ise erir. 200°C'nin üstündeki sıcaklıklarda fenol ve karbon dioksit bozunur.

salit, kimyasal bileşimi diyopsit ile hedenberjit arasında olan bir silikat minerali. Ayrıca bak. diyopsit.

Salitis, SALATIS olarak da yazılır, Mısır'ın ilk Hyksos firavunu ve 15. sülalenin kurucusu. Efsanelerde bütün Mısır'ı istila ettiği belirtilirse de fiili egemenliğinin Orta Mısır'ın ötesine geçmediği ve geri kalan toprakları vasallar aracılığıyla yönettiği sanılır. Bazı bulgular nüfuzunun ticaret yoluyla Nübye'ye kadar ulaştığını gösterir. Efsanelerde Nil Deltasının kuzeydoğusundaki Avaris'i (bugün Tel ed-Debaa) tahkim ettiği ve en önemli Hyksos garnizonu durumuna getirdiği belirtilir.

Salix bak. söğüt

Salk, Jonas Edward (d. 28 Ekim 1914, New York kenti), çocuk felci aşısını geliştiren ABD'li hekim.

1939'da New York Üniversitesi'nde tıp öğrenimini tamamladıktan sonra, aynı üniversitede ölü virüslerle immünoloji araştırmaları yapan Thomas Francis, Jr.'ın yanında çalışmaya başladı. Ulusal Araştırma Konseyi'ne bağlı olarak 1942'de Michigan Üniversitesi Halk Sağlığı Okulu'nda gribe karşı bir aşı geliştirmeye çalışan gruba katıldı.

1947'de bakteriyoloji profesörü oldu ve Pittsburgh Üniversitesi Tıp Okulu'nda Virüs Araştırma Laboratuvarı'nda çocuk felci üzerinde çalışmaya başladı. Çocuk felci virüsünün farklı suşlarını sınıflandırmaya yönelik araştırmalar sonucunda üç farklı suş saptadı. Bu üç suştan ölü virüslerin, maymunda hastalığa neden olmadan antikor yapımını uyandırdığını kanıtladı. 1952'de çocuk felci geçirip iyileşen çocuklar ve hastalığı hiç geçirmeyenler üzerinde çalışmalar yaptı. Elde ettiği sonuçlar bir yıl sonra *The Journal of the American Medical Association*'da yayımlandı. 1954'te Francis'in yürüttüğü geniş kapsamlı bir araştırma sonucunda vücuda şırıngayla verilen aşının hastalığın ortaya çıkma sıklığını azalttığı saptandı. ABD'de aşının kullanılması 1955'te izin verildi. Salk aşısı günümüzde, bağışıklık sistemi zayıf ya da zayıflamış olan kişilerde ve erişkinlerde öncelikli olarak kullanılmakta, çocuklarda ise ağızdan alınan Sabin aşısı yeğlenmektedir.

1957'de Pittsburgh'da deneysel tıp profesörü, 1963'te ise sonradan Salk Enstitüsü adını alacak olan San Diego Biyolojik Araştırmalar Enstitüsü'nün üyesi ve yöneticisi olan Salk'a, 1977'de Başkanlık Özgürlük Madalyası verildi.

Salkey, (Felix) Andrew (Alexander) (d. 30 Ocak 1928, Colón, Panama), Jamaikalı yazar.

İlk ve orta öğrenimini Jamaika'da gördükten sonra 1952'de Londra Üniversitesi'ne girdi ve Batı Hint Adalarından Londra'ya yerleşmiş göçmen yazarlar çevresine katıldı. Sonradan *Jamaica* (1973) adıyla yayımlanan "*Jamaica Symphony*" (Jamaika Senfonisi) adlı şiiriyle 1955'te Thomas Helmore Şiir Ödülü'ne layık görüldü. Sonraki yıllarda bağımsız

sız yazar ve gazeteci olarak çalıştı; British Broadcasting Corporation (BBC) için röportajlar hazırladı, oyunlar ve film senaryoları yazdı, ayrıca aynı kurumda eleştirmenlik yaptı.

İlk romanı *A Quality of Violence* (1959; Şiddetin Bir Niteliği), 1900'lerde Jamaika'nın uzak bir bölgesinde yaşayan Hristiyanların uzun süren bir kuraklığın sonunda eski "karanlık" güçlere ve büyücülüğe yönelişini konu alır. Roman konuşma dilinin ritimlerine yer veren İngilizcenin Jamaika'ya özgü bir şivesiyle yazılmıştır. Salkey'nin çocuklar için yazdığı *Hurricane* (1964; Kasırga) ve *Riot* (1967; Ayaklanma) gibi kitapları da, Jamaika'da geçen olayları kurgusal bir anlatımla ele alır. Salkey ayrıca *West Indian Stories* (1960; Batı Hint Adaları Öyküleri), *Caribbean Prose* (1967; Karayip Düzyazısı), *Caribbean Folk Tales and Legends* (1975; Karayip Halk Masalları ve Efsaneleri) ve *Writing in Cuba since the Revolution* (1975; Devrim Sonrası Küba Edebiyatı) gibi kitapları yayıma hazırlamıştır.

salkımotu, buğdaygiller (*Poaceae*) familyasının, *Poa* cinsini oluşturan 250 kadar

Çayır salkımotu (*Poa pratensis*)
J. W. Wilbur

otsu bitki türünün ortak adı. Dünyanın ılıman ve serin iklimli yerlerine dağılmış olan bu türlerden mera, çim ve yem bitkisi olarak yararlanılır. Salkımotları bir yıllık ya da çok yıllık bitkilerdir. Başakçıkları genellikle tüysüz olup, dağınık salkımlar halinde toplanmıştır. Yaprakları ince uzun biçimli ve ucu köttür.

Bunlardan en yaygın Avrasya kökenli bir tür olan çayır salkımotudur (*Poa pratensis*). Ortalama 30-100 cm arasında boylanabilen bitkinin mavimsi yeşil renkli yumuşak yaprakları vardır. Sürünücü toprakaltı gövdesi kolayca yayılarak bitkisinin geniş çimlenler oluşturmalarını sağlar. Çiçek salkımları, pembemsi yeşil ya da grimsi yeşil renklidir. Türkiye meralarında çok sık rastlanan yumrulu salkımotu (*Poa bulbosa*) adını köklerindeki soğancıklardan alır. Bitki bu soğancıklar yardımıyla çoğalır. Ormanların açıklık kesimlerinde sıkça rastlanan yassı salkımotu (*Poa compressa*) öbürleri gibi silindirdi değil, yassı saplara sahiptir.

sallanan koltuk, kavisli ayaklarıyla doğrudan döşemenin üstünde sallanan salıncaklı

koltuğun tersine, döşemeye basan hareket-siz bir kaidesi olan ve buna bağlı yaylı bir düzencekle ileri geri sallanabilen koltuk. 1870'te ABD'de ortaya çıktı, sallanan oturma yerinin istenen eğimde kalabilecek gibi sabitleştirilebilmesi nedeniyle çok tutularak kısa sürede yaygınlaştı. Kaidesi oldukça karmaşık bir yapıdaydı. Ama oturma bölümünün bambu gibi daha hafif bir malzemeden yapıldığı da oluyordu. Sırtı hep dikdörtgen biçimindeydi, genel görünümü ise 17. yüzyıl mobilyalarına benzetiliyordu.

sallantı, astronomide, bir uydunun (örn. Ay), çevresinde dolandığı cisim (örn. Yer) üzerindeki bir noktadan, yüzeyinin değişik zamanlarda değişik açılardan görülmesine neden olan gerçek ya da görünür sallanma. Kendi dönme eksenine Yer çevresindeki yörünge düzlemine göre biraz eğik olduğundan Ay'da enlemsel sallantı görülür. Bu da, Ay'ın kendi yörüngesi üzerinde hareket ederken kuzey ve güney kutuplarının sırayla Yer'e doğru hafifçe yatıp kalkıyor gibi görünmesine neden olur. Ay'ın boylamsal sallantısı (başın sağa sola çevrilmesi gibi) ise, (Kepler'in ikinci yasası uyarınca) yörüngesi üzerindeki farklı noktalarda farklı hızlara sahip olmasından kaynaklanır.

Bu ve diğer küçük sallantılar, Ay'ın Yer'e hep aynı yüzünü göstermekle birlikte yüzeyinin yaklaşık yüzde 59'unun görülebilmesi-ni olanaklı kılar.

Sallariler bak. Müsafiriler

Sallustius, tam adı GAIUS SALLUSTIUS CRISPUS (d. İÖ y. 86, Amiternum, Samnium - ö. İÖ 35/34), Romalı tarihçi ve yazar. Kendine özgü bir üslupla döneminin tarihsel olaylarını ve politik kişiliklerini anlattığı yapıtlarıyla tanınır.

İÖ 52'de pleb haklarını savunmakla görevli *tribunus*(*) oldu. İÖ 50'de ahlaksızca yaşadığı iddiasıyla Senato'dan uzaklaştırıldı. Ertesi yıl Julius Caesar'dan sığınma istedi. Caesar ile Pompeius arasındaki iç savaş sırasında Caesar'ın birliklerinden birinin komutanlığına getirildi. İÖ 46'da Caesar'ın Afrika seferine katıldı. Aynı yıl Numidya topraklarında (bugün Cezayir) oluşturulan Yeni Afrika'nın (Africa Nova) genel valiliğine getirildi ve bu görevi İÖ 45 ya da 44 yılı başlarına değin sürdürdü.

Valiliği sırasında büyük bir servet edinen Sallustius Roma'ya dönünce görevini kötüye kullanmak ve yağmacılık yapmakla suçlandı. Caesar'ın müdahalesiyle yargılanmaktan kurtulduysa da bu dönemde yaptırdığı Horti Sallustiani (Sallustius'un Bahçeleri) diye anılan görkemli ev, hakkındaki suçlamaların sürmesine neden oldu. Sallustius Roma'ya döndükten sonra siyasal yaşamdan çekilerek bütün zamanını tarih çalışmalarına ayırdı.

De Catilinae coniuratione (İÖ 43-42; *Catilina Tertibi*, 1973) adlı yapıtında Catilina'nın İÖ 63'te cumhuriyet yönetimini yıkmak için düzenlediği komplo-dan yola çıkarak, Roma siyasal yaşamındaki yozlaşmayı anlatan Sallustius *Bellum Iugurthinum*'da (İÖ 41-40; Iugurtha Savaşı), İÖ 2. yüzyılın sonunda Roma'ya başkaldıran Numidya kralı Iugurtha'ya savaş açılmasından sonra Roma'da ortaya çıkan hizip çatışmalarının kökenlerini inceledi. Yazarın Üçler Meclisi'ne duyduğu düşmanlık *Bellum Iugurthinum* ve *Historiae* (Tarihler) adlı yapıtlarından anlaşılabilir. Roma'nın İÖ 78-67 arasındaki tarihini anlatan ve beş kitap-tan oluşan *Historiae*'nin günümüze yalnızca bazı parçaları ulaşmıştır.

"Caesar'a Mektuplar" ve "Cicero'ya Sövgü" adlı yapıtlar, üsluplarındaki benzerlik-

ler nedeniyle Sallustius'a mal edilmekle birlikte gerçek yazarlarının o olmadığı sanılmaktadır. Roma tarih yazıcılığını derinden etkileyen Sallustius, yapıtlarını söylevler, karakter betimlemeleri ve konu dışı anlatılarla zenginleştirmiş, artık kullanılmayan söz ve terimleri yenileriyle karıştırarak kendine özgü bir üslup yaratmıştır. Bununla birlikte Sallustius'un her bakımdan yetkin bir tarihçi olduğu söylenemez. Yapıtlarında önyargılı bir yaklaşımın yanı sıra pek çok tarih hatasına rastlanır. Ayrıca, *Bellum Iugurthinum*'daki bazı bölümler coğrafyaya ilişkin bilgisi olmadığını gösterir.

salma, ortak köy giderlerini karşılamak için toplanan para. Ailelerin gelir durumuna göre köy ihtiyar heyetinin kararıyla yılda bir kez alınır. Genellikle harman sonunda para ya da ürün olarak ödenir. Köyde oturmamakla birlikte köyle maddi bağlantısı olanlar da köyden yararlanma ölçülerine göre salma yükümlüsü sayılırlar. Köy sandığında toplanan salma, yalnız belirlenen amaç için kullanılabilir.

salmalı bulutsu, astronomide, kimi zaman süpernova kalıntılarından ya da 20.000 K'den daha sıcak yıldızlardan kaynaklanan, parlak, yayınlı ışık. Bu tür gaz bölgelerinden gözlemlenebilir optik ve radyo enerjilerinin yayılmasına yol açan süreçlerin ne olduğu uzun süre yanıtlanamayan bir astronomi problemi olarak kaldı. 1950'lerde gerçekleştirilen tayf ve polarizma çalışmaları buralardaki parlaklığın senkrotron ışımasından, yani elektronların (tıpkı parçacık hızlandırıcılarında olduğu gibi) bir magnetik alan içinde hızlanmaları sonucunda enerji salmalarından kaynaklandığı belirlendi.

Salmasius, Claudius (Latince), Fransızca CLAUDE DE SAUMAISE (d. 15 Nisan 1588, Semur-en-Auxois, Fransa - ö. 3 Eylül 1653, Spa, İspanyol Felemenki), Fransız klasik dönem araştırmacısı. Yapıtları ve görüşleriyle yaşadığı dönemi büyük ölçüde etkilemiştir.

Paris'te öğrenim gördüğü yıllarda (1604-06) Kalvenciliği benimsedi. Heidelberg'de okurken (1606-09) Yunan Antolojisi'nin palatin kontlardan kalma elyazmasını buldu. 1610'da Dijon *Parlement*'inin (Yüksek Mahkeme) avukatlığına (*avocat*) getirildi, ama 1629'da, Protestan olduğu gerekçesiyle üye olarak babasının yerini almasına izin verilmedi. Aynı yıl Solinus'un *Polyhistor*'u ile ilgili ünlü incelemesini yayımladı. Yunanca ile Latince'nin yanı sıra İbranice, Arapça, Süryanice, Farsça ve Kopt dilini biliyordu. Özellikle filoloji alanındaki bilgisi nedeniyle çeşitli üniversitelerden çağrılar aldı.

1631'de Leiden'de profesör olan Salmasius bu görevini, İsveç sarayında geçirdiği bir yıl dışında (1650-51) uzun bir dönem sürdürdü. İngiliz İç Savaşları (1642-51) sırasında Presbiteryenler ve Parlamento yanlılarıncı bir müttefik olarak görüldü. Kasım 1649'da *Defensio regia pro Carolo* Fin (I. Charles Döneminin Savunması) adlı kitabını yayımladı. Baskı giderlerini II. Charles'in karşıladığı bu yapıtta Bağışsızlara saldırdı ve önceki görüşlerinin tersine mutlak monarşiyi ve piskoposluğu savundu. Bu yapıtı eleştirmek amacıyla o sırada Cromwell'in Devlet Konseyi'nde dış yazışmalar sekreterliğini yürüten John Milton, *Pro Populo Anglicano Defensio*'yu (1651; İngiltere Halkının Savunusu) kaleme aldı.

Salmon Irmağı, ABD'de, Idaho eyaletinde ırmak. Toplam uzunluğu 676 km'dir. Custer ilinin (*county*) güneydeki Sawtooth ve Salmon River dağlarından doğar. Genel-

likle kuzeydoğuya doğru akan ırmak, Salmon kentinde Lemhi Irmağı ile birleşir. Daha sonra kuzeybatıya döner ve Idaho-Oregon-Washington sınırının birkaç kilometre güneyinde Snake Irmağına katılır. Snake Irmağının en büyük kolu olan Salmon, ulusal ormanların yer aldığı bir bölgeden geçer. Eski den ırmağın Salmon kentiyile Snake Irmağı arasındaki bölümünün orta kesiminde ulaşım olanaksız olduğundan buraya "Dönüşü Olmayan Irmak" adı verildi; bu ad ırmağın orta kesimi için bugün de kullanılmaktadır. Irmak aşağı çıkışında 48 km uzunluğunda ve 1.600 m derinliğinde bir kanyon oluşturur.

Salmonella, *Enterobacteriaceae* familyasından çomak biçimli bakteri cinsi. İnsan ve hayvanların sindirim kanalı bu cins üyelerinin başlıca yaşama ortamıdır. Bazı türleri hastalık belirtilerine yol açmadan hayvanlarda bulunurken bazı türleri insanlar için hastalık etkenidir. Mikrobiyolojik açıdan gram negatif olarak sınıflandırılan bu cins üyeleri genellikle hareketlidir ve oksijensiz ortamda da yaşayabilir.

Salmonella typhi insanda tifoya(*) yol açar. Paratifo(*) etkenlerinden *S. paratyphi*, *S. schottmuelleri* ve *S. hirschfeldii* bazen *S. enteritidis*'in değişimine (mutasyon) uğramış tipleri sayılır.

Salmonella üyelerinin insanda ve hayvanda yol açtığı öbür hastalıkların tümü salmonelloz(*) adı altında toplanmaktadır. Soğutma mikroorganizmalarının üremesini engellemekle birlikte ölmesini sağlamadığından, *Salmonella* cinsinin birçok türü besinlerde gelişme olanağını bulabilir. Bu besinlerin yenmesi bağırsak iltihabına neden olan bir çeşit besin zehirlenmesine yol açar.

salmonelloz, insanda besin zehirlenmesinin, evcil hayvanlardaysa çeşitli hastalıkların etkeni olan bazı *Salmonella* türlerinin neden olduğu enfeksiyonların ortak adı. Salmonelloz terimi insanda tifo ve paratifo-yu içine alan ateşli bağırsak hastalıkları ve gastroenteritleri belirtmek için kullanılır. Etkeni *S. typhimurium* ve *S. enteritidis* olan gastroenteritler, bakteriyle bulaşmış yiyecek ve içeceklerin sindirim sistemine girmesiyle oluşur. Başlıca bulaşma kaynakları hasta hayvanların eti ve saklanma ya da hazırlanma sırasında mikrop içeren maddelerin karıştığı gıdalardır. Hastalığın başlangıcı ani olabilir; başlıca belirtiler bulantı, kusma, ishal, halsizlik ve hafif ateştir. Olguların çoğu birkaç günde iyileşir, farklı düzeyde bağışıklık yaratır.

Evcil hayvanlarda salmonelloz farkına varılmayacak kadar hafif olabileceği gibi özellikle yavrularda ölüme de neden olabilir. Halsizlik, bitkinlik, ateş ve ishal sık görülen belirtilerdendir. Gebe hayvan düşük yapabilir. *S. typhimurium* at, sığır ve koyunda, *S. choleraesuis* domuzda hastalığa neden olur. Görünürde sağlıklı olan köpek, kedi, kaplumbağa gibi ev hayvanları yakın ilişkide oldukları insanlara salmonelloz bulaştırabilir.

Salmonellozlarda bulaşma zinciri sıklıkla karmaşık ve izlenmesi güçtür. Çevre koşullarının düzeltilmesi ve bağışıklama, ağır salmonelloz salgınlarının sayısını önemli ölçüde azaltmıştır.

Salmoniformes, tatlı ve tuzlu sularda yaşayan yaklaşık bin türü içeren kemiklibalıklar takımı. Ekonomik bakımdan büyük önem taşıyan ve geniş kapsamlı araştırmalara konu olmuş *Salmonidae* familyası, sombalığı ve alabalık gibi en tanınmış *Salmoni-*

formes üyelerini kapsar. Öte yandan bu takımın derin deniz sularında yaşayan bazı familyalarını pek az balık bilimci, genellikle birkaç örneğinden tanıma fırsatı bulmuştur.

Salmoniformes üyelerinin büyük bölümü açık denizlerin orta sularında yaşar. Derin deniz türlerinde ışık organları, saplı gözler, karmaşık dokunak sistemleri, çok irileşmiş çeneler, uzun dişler gibi alışılmadık yapılar ve vücut biçimleri gelişmiştir. Derin suların karanlık dünyasına uyarlanabilmek için geliştirilen bu özellikler hayvanların evrimiyle ilgilenen biyologlar için de son derece ilgi çekicidir.

Salmoniformes üyelerinin en irileri *Salmonidae* familyasında yer alır. Bunlardan Pasifik kral somu (*Onchorhynchus tshawytscha*) ve Tuna alabalığı (*Hucho tshawytscha*) 50 kg ağırlığa ulaşabilir. Kuzey Amerika tatlı sularında yaşayan turnabalıklarından maskinonge (*Esox maquiongy*) de bu türlere yaklaşıp ağırlıktadır. Ama öbür türlerin çoğu küçüktür. Derin sularda yaşayanların büyük bölümü 15 cm uzunluğu aşmazken birçoğu ancak 2,5-5 cm uzunluğundadır. Denizde yaşayan türlerin en irileri olan neşterbalıklarında (*Alepisauridae* familyası) ise uzunluk bazen 2 m'yi aşar. Neşterbalıklarının ve bu takımdan öbür derin deniz balıklarının vücutları öylesine büyük bir başkalaşıma uğramıştır ki, alabalıklar ve sombalıklarıyla ilişkileri ancak iç yapılarında belirginlik kazanır. Öte yandan çoğunun kuyruk ve sırt yüzgeci arasında bulunan küçük yağ yüzgeci, bu balıkların uzak geçmişte aynı atadan türediklerinin bir göstergesidir.

Salmoniformes üyeleri tüm kıtaların tatlı sularında ve hemen hemen tüm denizlerde yaşar. *Salmonidae* familyasının Kuzey Yarımküre'deki dağılımı son derece geniştir. Erişkinlerin yumurtalarını tatlı sulara girerek dökmeleri, yumurtadan çıkan yavruların beslenmesi ve gelişmek için denizlere göç etmesi, alabalık ve sombalığı türlerine büyük bir yaygınlık kazandırmıştır.

Turnabalıkları (*Esocidae* familyası) da Kuzey Yarımküre'ye dağılmıştır. Ama hem kuzeye hem de güneye doğru daha az yayılım gösterirler. Yaşam çevrimleri tümüyle tatlı sulara geçmesine karşın, bayağı turnabalığı (*Esox lucius*) Avrasya'nın yanı sıra Kuzey Amerika'da da görülür. Bir tatlı su balığı için az rastlanan bu geniş dağılım olasılıkla Asya ve Kuzey Amerika arasında kara bağlantısının bulunduğu jeolojik dönemlerde ortaya çıkmıştır.

Osmeridae familyasının üyeleri de Avrupa, Asya ve Kuzey Amerika'da yaşar. Bu küçük yapı balıkların bazıları sürekli tatlı sulara kalır. Ama tatlı sulardaki dağılımları görece yakın jeolojik olaylarla ilişkilidir. Çoğu ya yumurta dökmek için tatlı sulara girer ya da tümüyle denizde yaşar. *Osmeridae* üyelerinin *Salmonidae* üyeleri ölçüsünde kara içlerine doğru ilerleyerek geniş bir dağılım gösteren hiçbir türü yoktur. *Plecoglossidae* ve *Salangidae* familyaları ise Uzakdoğu tatlı sularında yaşayan ya da yumurta döken türleri içerir.

Galaxiidae alttakımının üyeleri genellikle 30-35 cm uzunluğu aşmayan Güney Yarımküre balıklarıdır. Tatlı sulara yaşar ya da tatlı sular ile denizler arasında göç ederler. Büyük bölümünün (yaklaşık 35 tür) yer aldığı *Galaxiidae* familyası Afrika, Güney Amerika, Avustralya, Yeni Zelanda ve Tasmanya'ya yayılmıştır. Özellikle bayağı alabalık (*Salmo trutta*) ve Kuzey Amerika kökenli gökkuşağı alası (*S. gairdneri*), Gü-

ney Yarımküre ülkelerine götürülerek buradaki uygun tatlı sulara geniş ölçüde yetiştirilmeye başlamıştır.

Salmoniformes takımının geriye kalan 25'i aşkın familyası ve yaklaşık 800 türü tümüyle denizde, genellikle orta ya da derin sulara yaşar.

Salmoniformes üyelerinin yaşam çevrimi küçük bir akarsu ya da gölcükte başlayıp bitebileceği gibi bir akarsudan okyanusa ve yeniden akarsuya doğru binlerce kilometrelik göçleri de içerebilir. Bazı türler yumurtadan erişkinlerin küçük bir benzeri olarak çıkar. Derin deniz türlerinin çoğu ise erişkinlere hemen hiç benzemedikleri larva evrelerinden geçer. Bu takım üyelerinin büyük bölümü aynı eşeylidir. Ama birçok derin deniz grubu erdışıdır. Aynı bireyde işlevsel erkek ve dişi organlarının bulunması, okyanusun karanlık derinliklerinde yaşayan balıkların üremesi için önemli bir üstünlük sağlar. Bazı derin deniz türlerinin ışık organlarıyla donanmış olması da olasılıkla erkek ve dişilerin birbirlerini tanımasına yarayan bir işarettir.

Salmoniformes üyelerinin yüzme yetenekleri arasında da büyük bir çeşitlilik görülür. Alabalık ve sombalığı gibi yırtıcı balıklar birden fırlayabilir ve çok hızlı yüzerler. Gövdeleri mekik biçiminde ve ince uzun, dümen işlevi gören ve aynı zamanda itici güç sağlayan kuyrukları iridir. Buna karşın derin deniz türlerinin çoğu yerleşik balıklardır ve ender olarak yüzerler. Bazıları ışık organlarını avlarını çekmek için yem gibi kullanır. Derin sulara geniş bir yayılım gösteren *Paralepididae* familyasının üyeleri hemen her zaman başları aşağı doğru yönelik biçimde durur ve dikey doğrultuda kısa hamleler yaparak aşağı ya da yukarı doğru hareket eder.

Alabalık ve sombalığının en şaşırtıcı davranış özelliklerinden biri de yön bulma yetenekleridir. Akarsularda yumurtlayan bu balıkların yavruları sürüler halinde açık denizlere göç etmekte, yumurtadan çıktıkları yerlerden binlerce kilometre uzakta 1-3 yıl geçirmektedirler. Daha sonra, tam olarak anlaşılamayan bir sezgiyle geri dönerek yola çıktıkları yeri bulur ve yumurtalarını dökerler. Dirençleri ve hedeflerine ulaşma dürtüleri olağanüstüdür. Bazen yüksekliği 3 m'yi aşan çağlayanları sıçrayıp aşmak zorunda kalabilir, ama yeni kuşağı oluşturmak için şaşmaz bir doğrulukla yumurtadan çıktıkları yerlere ulaşırlar.

salname, Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılda yayımlanmaya başlayan yıllıklar.

Osmanlı salnameleri üç ana grupta toplanırdı: "salname-i Devlet-i Âliyye-i Osmaniye" denen devlet yıllıkları, "salname-i vilayet" denen vilayet yıllıkları ve nezaretlerce yayımlanan "salname-i nezaret" adlı yıllıklar. Nezaret salnameleri yayımlayan nezarete ya da içeriklerine bağlı olarak salname-i askeri, salname-i maarif, salname-i bahriye, salname-i rüşumat gibi adlar alırdı. Vilayet salnameleri ise ilgili vilayetin adıyla anılırdı.

Osmanlı devlet salnamelerinin ilki 1847'de Sadrazam Mustafa Reşid Paşa'nın isteğiyle Hayrullah Efendi, Ahmed Vefik Paşa ve Ahmed Cevdet Paşa tarafından hazırlandı. Sonraki yıllarda salnameleri Meclis-i Maarif ve Meclis-i Vâlâ'nın görevlendirdiği komisyonlar yayımladı. 1888'den sonraki salnameleri ise Memurin-i Mülkiye Encümeni ve Sicil-i Ahval-i Memurin İdaresi çıkardı. Devlet salnameleri 1847-1908 arasında kesintisiz olarak yayımlandı. 1909, 1910, 1911 ve 1912 salnameleri mali takvime göre hazırlandı. Beş yıllık aradan sonra 1918'de sonuncu Osmanlı devlet salnamesi yayımlandı.

Devlet salnamelerinde devletin yönetsel yapısına ilişkin bilgi verilir, ayrıca sivil, asker ve ilmiye kadrolar, rütbe ve nişan sahipleri, kıdem ve rütbe sıralamasına göre tanıtılırdı. 1876'dan sonraki salnamelerde Kanun-ı Esasi ile önemli yasalar da yer almıştır.

Vilayet salnamelerinin ilki 1866 tarihli *Bosna Vilayeti Salnamesi*'dir. Bosna bugün Türkiye sınırları dışında kaldığı için birçok kaynaktaki 1869 tarihli *Trabzon Vilayeti Salnamesi* ilk vilayet salnamesi olarak kabul edilir. Öteki vilayetler de yerel bütçeden ayrılan ödeneklerle salname yayımladılar. Bazıları üst üste 37 yıl olmak üzere en çok salname yayımlayan vilayetler Konya, Sivas, Edirne, Selanik ve Bağdat'tı. Sisam vilayetinin salnameleri Rumca yayımlanırdı. Son vilayet salnamesi 1920'de Beyrut'ta yayımlandı. Vilayet salnamelerinde resmi ve özel kurumların yanı sıra kasaba, nahiy ve köylerle ilgili bilgilere yer verilir, bayındırlık, eğitim, sağlık vb alanlardaki çalışmalar aktarılır, ayrıca nüfus alanındaki gelişmeler kaydedilirdi.

Nezaret salnamelerinin başlıcalarından olan salname-i hariciye 1884, 1888, 1899 ve 1902 yıllarında çıkarıldı. Bu yayınlar nezaret kadroları, eski elçiler ve reisülküttablara ilişkin bilgilerle önemli antlaşma metinlerini içeriyordu. Maarif salnameleri ise 1898-1903 arasında altı kez yayımlandı. Bunlarda da Osmanlı eğitim tarihi ve kurumlarına ilişkin bilgilere, okul, öğretmen, öğrenci sayılarına, yönetmelik, yasa ve tüzüklere yer verilirdi.

Ayrıca 1865-1908 arasında 15 salname-i askeri çıkarıldı. 1889'da yayımına başlanan salname-i bahriyeleri ise 1911'e değin aralıklı olarak çıktı. Evkaf ve Ticaret nezaretleriyle Rasadhane-i Âmire ve Rüşumat Emaneti birer kez salname yayımladılar. 1916'da bir de ilmiye salnamesi çıkarıldı. *Ayrıca bak. nevsal.*

Salome (ü. İS 1. yy), Celile *tetrarkhes*'i (eyaletin dörtte birinin yöneticisi) Herodes Antipas'ın üvey kızı.

Kitabı Mukaddes'e göre Herodes Antipas, üvey kardeşinin eski karısı Herodias'la evlenmesinin kinayan Vaftizci Yahya'yı hapse attırsa da öldürtmekten kaçınır. Daha sonra bir şenlikte konuklarının önünde dans eden Herodias'ın kızı Salome'ye bütün isteklerini yerine getireceğine söz verir. Yahya'ya çok kuzgün olan Herodias'ın kişikirttığı Salome, bir tabak içinde Yahya'nın başını ister. Sözünden dönmeyen Herodes Antipas, istemeyerek Yahya'nın başını vurdurur. Salome, Yahya'nın başını annesine verir.

Hristiyan sanatında eski tarihlerden başlayarak işlenen bu öykü, özellikle Rönesans döneminde Masolino da Panicale gibi ressamların yapıtlarıyla popüler hale geldi. 19. yüzyıl ressamı Gustave Moreau ve Aubrey Beardsley de çarpıcı Salome portreleri yaptı. Oscar Wilde'in ilk kez 1896'da sahnelenen tek perdelik oyunu *Salomé* (1893), daha sonra Hedwig Lachmann tarafından operaya uyarlandı. Richard Strauss'un bestesiyle ilk kez 1905'te seslendirilen bu tek perdelik *Salome* operasında, Herodes Antipas Salome'yi, Salome'ye Yahya'yı arzular. Sonunda Salome, kendisini reddeden Yahya'nın kesik başını dudaklarından öperek arzularını tatmin eder.

Salomon, Alice (d. 19 Nisan 1872, Berlin, Almanya - ö. 30 Ağustos 1948, New York kenti, ABD), Almanya'daki ilk sosyal hizmet okullarından birinin kurucusu ve uluslararası düzeyde ünlü feminist.

Berlin Üniversitesi'nde doktorasını tamamlayan ilk kadın öğrencilerden biriydi (1906). Doktora tezinde aynı işi yapan kadın ve erkekler arasındaki ücret eşitsizliğini ele aldı. Daha 1899'da sosyal hizmet görevlileri için düzenli kurslar düzenlemiş olan Salomon, zamanla bu kurs programını geliştirerek ilk Alman sosyal hizmet okulunu kurdu. 1928'e değin yöneticiliğini yaptığı okula 1932'de onun adı verildi. Ayrıca, Alman sosyal hizmet okulları federasyonunun başkanlığını üstlendi.

Salomon 1904'te, Uluslararası Kadınlar Kongresi'nin kuruluşuna katkıda bulundu ve 1920'de bu örgütün başkan yardımcılığına seçildi. Halk sağlığı alanında da etkin çalışmalar yürüttü. 1932'de Berlin Üniversitesi'nce onursal tıp doktorluğu unvanı verildi. Beş yıl sonra Nazi Almanyası'ndan sürülmesi üzerine ABD'ye döndü ve sosyal hizmet çalışmalarının yönetimi konusunda konferanslar verdi.

Salomon, Erich (d. 28 Nisan 1886, Berlin - ö. 7 Temmuz 1944, Auschwitz, Polonya), basın fotoğrafçılığının kurucularından Alman fotoğrafçı. Devlet adamlarını ve ünlü kişileri doğal hallerinde görüntüleyen, habersiz çektiği fotoğraflarla ün yapmıştır.

Önceleri marangozluk ve zoolojiye ilgi duyuyordu. Sonra hukuk öğrenimi gördü ve Münih Üniversitesi'nde doktora yaptı. Ama hukukçuluğu çok kısa sürdü. 1928'de, az ışıkta fotoğraf çekmeyi sağlayan çok aydınlık objektifli ilk küçük fotoğraf makinelerinden birini satın alarak serbest fotoğrafçılığa başladı. Bir evrak çantasına gizlediği bu makineyle, olay yaratan bir cinayet davasında resim çekti. Bu resimler çok ilgi görürnce basın fotoğrafçılığını meslek edindi. Uluslararası konferanslarda ve devlet başkanlarının bir araya geldiği toplantılarda çektiği fotoğraflarla adını duyurdu. O güne değin ruhsuz, resmi, basmakalıp portrelerle yansıtılan dünya önderlerini insanca nitelikleriyle vermeyi amaçlıyordu. Kendisini göstermeden çalışarak, onların yorgun, hoşnut ya da hoşnutsuz anlarını yakalamaktan zevk alıyordu.

Salomon 1929'da İngiltere'ye, ertesi yıl da ABD'ye giderek, ünlülerin fotoğraflarını çekti. 1931'de yayımladığı *Berühmte Zeitgenossen in unbewachten Augenblicken*'de (Boş Bulundukları Anlarda Çağdaş Ünlüler) 170'ten fazla kişinin fotoğrafı yer alıyordu.

II. Dünya Savaşı sırasında Hollanda'ya kaçarak gizlenen Salomon, Hollandalı bir Nazi tarafından ele verildi ve Mayıs 1944'te Auschwitz toplama kampına gönderildi.

salomónica bak. burma sütun

Salon, Fransa hükümetinin koruması altındaki resmi sanat sergisi. 1667'de XIV. Louis'nin Kraliyet Resim ve Heykel Akademisi'nin üyelerinin yapıtlarını içeren bir sergiyi desteklemesiyle başladı ve adını bu ilk serginin düzenlendiği Louvre Sarayı'ndaki (Paris) Apollon Salonu'ndan aldı. 1737'den sonra Salon zaman zaman düzenlenen bir sergi olmaktan çıkarak yıllık bir hale geldi. 1748'de yapıtların seçiminde jüri sistemi kullanılmaya başladı. Fransız Devrimi sonrasında Salon ilk kez halka açıldı; bununla birlikte 19. yüzyılda düzenlenen sergilerin pek çoğunda akademisyenler egemen olmaya devam ettiler. 1881'de Salon'u düzenleme sorumluluğunu üstlenmek üzere Fransız Sanatçılar Derneği'nin oluşturulması ve *avant-garde* sanatçıların yapıtlarının yer aldığı bağımsız sergilerin giderek önem kazanması sonucunda Salon etkisini ve saygınlığını yitirdi.

salon arokaryası bak. salonçami

salon bitkileri, kapalı ortamlarda yetişmeye uyarlanmış süs bitkileri. Salon bitkileri arasında başlıca sıcak iklimli bölgelere özgü ekzotik türler yer alır. Bunlar kendi doğal ortamlarından alınıp, bazı özel işlemler sonucu belli koşullara uyarlanarak dünyanın oldukça soğuk bölgelerinde bile kapalı yerlerde yetişebilir hale getirilmiştir. Salon bitkileri evlerde olduğu kadar işyerlerinde ve topluma açık binalarda da iç mekân düzenlemesinin önemli bir ögesidir.

Kapalı ortamlarda süs bitkisi yetiştirme çabaları çok eski çağlara dayanır. Bitkileri seralarda yetiştirmeyi ilk kez Romalılar

Salon bitkilerinden birkaç örnek
ABC Ajansı

tasarlamışlardır. Japonların süs amacıyla ağaçları cüceleştirme sanatı "bonsai" yüzyıllar öncesine uzanır. Buna karşılık, Avrupa'da evlerde süs bitkisi yetiştirme geleneği 17. yüzyıldan sonra yaygınlaşmıştır. İlk kez 1652'de İngiliz tarım uzmanı Sir Hugh Platt iç mekânlarda bitki yetiştirmeye dayanan *The Garden of Eden* (Cennet Bahçesi) adlı bir kitap yayımladı. Bundan kısa bir süre sonra Avrupa seralarında, tropik bölgelere yaptıkları keşif yolculuklarından dönen gezginlerin getirdiği, o zamana değin bilinmeyen yeni ve ilginç bitkiler boy göstermeye başladı.

Başlıca alımlı çiçekleri ya da dekoratif yaprakları için yetiştirilen bu bitkilerin günümüzde sayılamayacak kadar çok çeşidi geliştirilmiştir. Bir süs bitkisi seçilirken biçiminin ya da görünümünün yanı sıra, kolay bakılabilmesi, iç mekânlardaki düşük ışık ve nem koşullarına uyum sağlayabilmesi gibi bazı temel koşulların da göz önünde bulundurulması gerekir.

Yaprakları için yetiştirilen bitkilerin başında yürek biçimli parçalı ve iri yapraklarıyla filodendronlar ve yapraklarının rengi ile biçimi türden türe değişen begonyalar gelir. *Aloe* (sansabır) ve *Crassula* (damkoruğu) gibi bazı türler su depolayarak kalınlaşmış etli yapraklarıyla dikkati çeker. Yaprakları yerine gövdeleri etlenmiş olan kaktüsler ise biçimlerinin yanı sıra gözalıcı çiçekleri ve dikenli yapısı nedeniyle ilginç süs bitkileridir.

Salon bitkileri arasında küçük ağaççık görünümünde olanlar da vardır. Örneğin, *Dracaena*, salonçami (salon arokaryası) ve palmiyeler bunlardan birkaçıdır. Yapraklarının hoş renkleri ve değişik biçimlerinden ötürü eğreltiotları ile dikildikleri saksı ya da çiçekliklerden uzanarak çevreyi yeşillendiren sarmaşık türleri de beğenilen süs bitkileri arasındadır.

Çok daha önemli bir bakım ve bazı özel koşullar gerektiren çiçekli bitkilerin kapalı yerlerde yetiştirilmesi yaprakları için yetiştirilenlere göre çok daha zordur. Ama afrika menekşesi gibi kolay yetişen bazı ayrıksı örneklerle de rastlanır. Bu grupta yer alan süs bitkileri arasında güneşli pencere önleri-

ni seven camgüzeli ve sardunyalı en sevilen türlerdir. Bazı orkideler ise sera yerine evlerde yetiştirilebilecek tiptedir. Hatta bu grupta limon ve portakal gibi meyve veren bazı süs bitkileri de yer alır.

Türlere göre değişen bazı özel bakım koşulları dışında genel olarak bitkiler kendi doğal ortamlarına olabildiğince yakın koşullar sağlanarak başarıya ulaşılabilir. Çevre koşulları açısından bir bitkinin bakımında dikkat edilmesi gereken beş ana öge vardır.

Işık. Bütün bitkiler doğrudan değilse bile, az ya da çok parlak ışığa gereksinim duyar. Doğal yetiştirme ortamı orman içi gibi gölgelik yerler olan bitkilerin, kır çiçekleri gibi açık alanlarda yetişen bitkiler kadar güneşe gereksinim duymayacağı açıktır. Güneş ışığının yeterli olmadığı ortamlarda çoğu zaman yapay ışıktan da yararlanılır.

Sıcaklık ve nem. Günümüzde yapılanın çoğu kalorifer sistemiyle ısıtıldığından ortamdaki nem miktarı çoğu bitki için yeterlidir. Bu nedenle nem oranını belli düzeyde tutabilmek için ortamın sıcaklığının gündüz 15°C-20°C dolaylarında, geceleri ise bundan 3°C-6°C daha düşük olması gerekir.

Toprak. Bazı bitkiler için doğal ortamındaki toprağa yakın bir bileşim elde etmek için değişik maddeler katmak gerekebilir. Ancak, gene de pek çok süs bitkisi için killi toprak, turba yosunu ve kum karışımı yeterli ve uygun bir bileşimdir. Saksı ya da çiçekliklerin toprağının fazla su tutmasına ve bol hava almasına dikkat edilmelidir. Dibi delikli, sırsız toprak saksılar en uygunudur.

Su. Bitkilere verilmesi gereken su miktarı çok değişken olduğundan, o bitkinin gereksinim duyduğu su gözlem yoluyla saptanmalıdır. Bunun için de miktar belirlenirken kabın büyüklüğü, toprağın bileşimi, odanın sıcaklık ve nemli de göz önünde bulundurulmalıdır.

Besin. Bitkiler sağlıklı bir gelişim gösterebilmeleri için gereken besini topraktan alır. Ama, saksı toprağındaki besinler zamanla tükendiği için toprağı gübre ile güçlendirmek gerekir. Yapraklara çözelti halinde gübre püskürtülerek de büyüme hızlandırılabilir.

Bu temel koşullara dikkat edilmesi genellikle bitkilerin sağlıklı büyümesi için yeterlidir. Yapraklarda kahverengiyeye doğru bir renk değişiminin baş göstermesi bakımın iyi yapılmadığının belirtisidir. Bu durum başlıca fazla ya da az ışıktan, aşırı ya da yetersiz sulamadan, uygunsuz sıcaklık ya da nem koşullarından ya da zararlı gazlardan kaynaklanabilir. Bunların dışında süs bitkilerinin önemli sorunlarından biri de zararlı böceklerdir. Örneğin, unlubiti, kökbiti, yaprakbiti ve kırmızıörümcek en tipik zararlılardır. Bunlar alkol ya da sabunlu suyla bitkiyi yıkayarak ya da hazır böcek ilaçları ile yok edilebilir.

salon dansı, Batı Avrupa'da ve Amerika'da çiftler tarafından yapılan her türlü dans. Fokstrot, vals, polka ve tango gibi standart danslardan başka çarliston'dan jitterburg'a, hustle, frug ve disko danslarına kadar bütün eğlence danslarını da içine alır. Özellikle Avrupa'da hem amatörler hem de profesyoneller arasında ulusal ve uluslararası salon dansı yarışmaları düzenlenmektedir.

Salon d'Automne (Fransızcadaki "Güz Salonu"), 1903'ten bu yana Paris'te her sonbahar sezonunda genç sanatçıların yapıtlarının sergilendiği salon. Tutucu resmi Ulusal Güzel Sanatlar Derneği'ne alınmayan modern sanatçıların, kendi başlarına bir sergi

düzenlemeye karar vermesiyle açıldı. Dileyen her sanatçı onlara katılabiliyordu. Sergi jürisi grubun üyeleri arasından, kura ile seçilebiliyor, dekoratif sanatlara da güzel sanatlara gösterilen saygının aynısı gösteriliyordu. İlk Salon d'Automne 31 Ekim 1903'te Küçük Saray'da (Petit Palais) açıldı. İlk yıllarda salonda Henri Matisse, Dunoyer de Segonzac, George Rouault, Jacques Villon ve birkaç izlenimci ressamın yapıtları sergilendi. 1970'lerde Salon d'Automne sergileri hâlâ açılmaktaydı.

Salon-de-Provence, Fransa'nın güneydoğu kesiminde, Provence-Alpes-Côte d'Azur planlama bölgesine (*région de programme*) bağlı Bouches-du-Rhône ilinde (*département*) kent. Marsilya'nın kuzeybatısında yer alır. Roma dönemi öncesinde la Salounet adlı bir *oppidum* (müstahkem kent) olarak kuruldu. Ortaçağda zeytinyağı ticareti merkezi olarak önem kazandı. Burada doğan 16. yüzyıl astrologu Nostradamus'un evi korunmuştur; mezarı da 14. yüzyılda yapılmış Collégiale Saint-Laurent'dadır. Öteki tarihsel yapılar arasında Arles piskoposlarının eski konutu olan tahkim edilmiş Empéri Şatosu (12. ve 13. yy), 12. yüzyıldan kalma romanesk Saint-Michel Kilisesi ve 1630'da yapılmış bir saat kulesi sayılabilir. 1936'da Fransız Hava Kuvvetleri Akademisi'nin taşındığı kentte, çok önemli bir hava üssü vardır. Nüfus (1990) 34.054.

Salon des Indépendants (Fransızcada "Bağımsızlar Salonu"), Bağımsız Sanatçılar Derneği'nin 1884'ten başlayarak Paris'te düzenlediği sergiler. Fransız resminde 1661'den beri gerek eğitimde, gerekse sergilerde tek söz sahibi kurum akademiydi. Akademinin 1667-1737 arasında zaman zaman, bu tarihten sonra da yıllık olarak düzenlediği resmî Salon sergilerinin katı ve kendine özgü sanat politikası devrimci gelişmelerin görüldüğü 19. yüzyılın ikinci yarısında hem sanatçıları, hem de halkı gittikçe daha çok rahatsız etmeye başlamıştı. 1863'te yapıtları resmî Salon tarafından reddedilen yenilikçi ressamı için Salon des Refusés (Reddedilenler Salonu) açıldı. 1880'de izlenimcilerle aralanan izlenimcilerin yapıtları resmî Salon'da reddedilince, 1883'te Salon des Refusés'de bir izlenimci sergi düzenlendi. 1884'te katılmak isteyen her sanatçının yapıtının kabul edildiği jürisiz sergiler açmak üzere Bağımsız Sanatçılar Derneği kuruldu. Grubun ilk sergisinde Odilon Redon, Henri-Edmond Cross, Paul Signac, Paul Cézanne, Paul Gauguin, Henri de Toulouse-Lautrec, Vincent van Gogh'tan başka "Asnieres'te Banyo" (1883-84, Ulusal Galeri, Londra) adlı yapıtı aynı yıl resmî Salon tarafından reddedilen Georges Seurat'nın yapıtları da yer alıyordu. 1905'ten sonra Henri Rousseau, Pierre Bonnard, Henri Matisse ve fovistler de bu yıllık sergilere katıldılar. 1950'de Paris'teki Büyük Saray'da (Grand Palais) düzenlenmeye başlayan Salon des Indépendants'ın 3 bin kadar üyesi vardır. Bunların pek çoğu, *avant-garde* sanat hareketlerindeki rollerinden ötürü dünyaca ün kazanmış kişilerdir. Bugün Paris'te Salon des Indépendants'ın yanı sıra Salon d'Automne (Güz Salonu), Salon de Mai (Mayıs Salonu), Salon de la Jeune Peinture (Genç Ressamlar Salonu), Salon des Réalités Nouvelles (Yeni Gerçekçilik Salonu) gibi kapılarını yeni sanata açan daha pek çok yer vardır.

Salon des Refusés (Fransızcada "Reddedilenler Salonu"), yapıtları resmî Salon'un

jürisi tarafından reddedilen ressamı için III. Napoléon'un emriyle 1863'te açılan sergi. Katılan ressamı arasında Paul Cézanne, Camille Pissarro, Armand Guillaumin, Johan Jongkind, Henri Fantin-Latour, James Whistler ile resmî yetkililer tarafından keskin bir dille eleştirilen "Kırda Yemek" (Louvre Müzesi, Paris) adlı resmiyle Édouard Manet yer alıyordu.

salonçamı (*Araucaria excelsa* ya da *A. heterophylla*), SALON AROKARYASI olarak da bilinir. *Araucariaceae* familyasından kışın yapraklarını dökmeyen kereste ve süs ağacı. Anayurdu Norfolk Adası olan bu ağaç

Salonçamı (*Araucaria excelsa*)
Robert C. Hermes-The National Audubon Society Collection/Photo Researchers

kendi doğal ortamında 60 m'ye kadar boyanabilen ve gövde çapı 3 m'ye varabilen görkemli bir orman ağacıdır. Oysa süs amacıyla yetiştirildiğinde boyutları genellikle birkaç metrelik iri bir saksı bitkisinin boyutlarını aşmaz.

Salonçamı dünyanın hemen her yerinde salon bitkisi, Akdeniz ikliminin egemen olduğu yerlerde ise park ve bahçe bitkisi olarak yetiştirilir. Anayurdunda kerestesi inşaat, mobilya ve gemi yapımında kullanılır.

Alfabetik sıralama sözcük esasına göre yapılmıştır.

Salor halısı, Türkmenistan'da Salor Türkmenlerinin yaptıkları el dokuması döşeme yaygısı. Çoğunlukla torba olarak kullanılmak üzere yapılır. Bu halılarda çok görülen gül örgesi küçük üçgen çıkıntılarla çevrili bir sekizgendir ve Holbein halılarıyla Timur dönemi İran minyatürlerindeki halılarda görülen benzer örgenin devamı olduğu düşünülebilir. Güllerin arasında genellikle her birinin içinde bir yıldız bulunan, çaprazlama sıralanmış kareler vardır. En çok rastlanan renk kök boyalarla sağlanan çeşitli tonlardaki kırmızıdır; güllerde kırmızı ya da pembe renkli ipek kullanılmıştır. Bazen daha büyük boyutlu Salor halılarına da rastlanır. Daha geç tarihli bu halıların kırmızılarını daha çok mora çalar, aralarında beyaz zeminli olanlar da vardır. Salor halıları yün ya da keçi kılından, Sine

Salor halısı, 19. yy; Louise W. Mackie koleksiyonu
Louise W. Mackie fotoğraf. Otto E. Nelson-EB Inc.

düğümüyle dokunur. Özellikle torba olarak yapılanlar Teke halıları gibi çok iyi bir işçilikle kısa ve havlı olarak dokunmuştur.

Salpausselkä sırtları, Finlandiya'nın güney kesimini boydan boya geçen üç paralel sırt. Batıda Finlandiya Körfezinin ağzındaki Hanko'dan (Hangö) doğuda Rusya sınırı yakınlarındaki Pyhäselkä Gölünün kıyısında yer alan Joensuu'ya kadar uzanır. Genişliği 2 km'yi aşan sırtların yüksekliği 100 m kadardır.

Salpausselkä sırtları Salpausselkä I ve II olarak adlandırılan iki ayrı yay oluşturur. Bazı bölgelerde Salpausselkä III adlı üçüncü bir yay ayırt edilirse de bu sırtlar daha sınırlı bir alana dağılmıştır.

Bazı uzmanlara göre Salpausselkä sırtları buzulların yayılmasının duraksadığı bir sırada, buzlanma sınırının ötesinde oluşmuştur. Bu oluşumların biçim ve yapısı dalgaların etkisiyle değişmiş, sırtların tepeleri bu yüzden düzleşmiştir. Bu nedenle Salpausselkä sırtları, buzulların çözülmesiyle eşanlı olarak deniz düzeyinde meydana gelen karmaşık değişimlere ilişkin bilgi sağlar. Sırtlar ayrıca buzulların etkilediği havzalarda biriken yıllık ince mil ve kil katmanlarının ölçümünü ve sayımını da olanaklı kılmaktadır.

SALT bak. Stratejik Silahların Sınırlanması Görüşmeleri

Salt, es-, Ürdün'ün ortabatı kesimindeki el-Belka ilinin (*muhafaza*) merkezi kent. Amman'dan Kudüs'e giden eski ana karayolunun üzerinde, Belka Platosunda, deniz düzeyinden 790-840 m yükseklikte iki tepe üzerinde yer alır; bu tepelerden birinde 13. yüzyıldan kalma bir kalenin yıkıntıları bulunur.

Bizans döneminde Saltus adıyla anılan ve bir piskoposluk merkezi olan kent Moğol saldırıları sonucunda yıkıldı. Daha sonra Memlük sultanı I. Baybars (hd 1260-77) tarafından yeniden yapıldı. Mısır valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa Filistin seferi sırasında kenti topa tuttu.

Günümüzde tarımsal ürünler için bir pazar merkezi olan kentin çevresinde tahıl ve üzüm yetiştirilir. 1966'da kentte hem Ürdün pazarına hem de önceki Arap ülkelerine yönelik üretim yapan bir ilaç fabrikası kurulmuştur. Nüfus (1979 geç.) 33.037.

Salt Lake City, ABD'de Utah eyaletinin ve eyaletin ortakuzey kesimindeki Salt Lake ilinin (county) merkezi (1852) kent. Büyük Tuz Gölünün güneydoğu ucunun yakınlarında, Jordan Irmağı kıyısında, Wasatch Sıra Dağlarının eteklerinde yer alır. Mormonların(*) dinsel merkezidir. 1847'de dinsel baskılardan kaçarak bölgeye gelen Brigham Young önderliğindeki bir grup Mormon tarafından kuruldu. 1868'e değin Great Salt Lake adıyla anıldı. Tasarımı Sion kent planı temel alınarak Young tarafından yapıldı. Mormonlar ve Mormon olmayanlar arasındaki sosyal ve dinsel çatışmalar yaklaşık yüzyıl boyunca kent yaşamını etkiledi. Mormonlar ve ABD hükümeti arasındaki anlaşmazlıklar 1857-58'de "Utah Savaşı" olarak anılan çatışmaya yol açtı.

Yöredeki madenlerin işletilmeye başlaması (1862) ve Salt Lake City'yi Birleşik Pasifik Demiryolu ve başka hatlara bağlayan Utah Merkez Demiryolu'nun tamamlanması (1870) kenti bir ticaret merkezi durumuna getirdi. Günümüzde yörede çıkarılan madenler için bir ticaret merkezi olan kentte bilgisayar, madencilik donanımı, çelik levha ve tekstil üretilir, petrol işlenir. Kent aynı zamanda çevrede yetiştirilen tarım ürünleri için ticaret, işleme ve toplama merkezidir.

Kentteki başlıca yükseköğretim kuruluşları Utah Üniversitesi (1850), Westminster College (1875) ve Utah Teknik Yüksekokulu'nun Salt Lake kampüsü (1947). Kentteki önemli yapıların hemen hepsi Tapınak Meydanı'nda yer alır. Bunlar arasında Mormonların toplantı binası (1867), Tapınak (1893) ve Martı Anıtı (1913) sayılabilir. Korent düzenindeki Eyalet Meclis Binası'nda bir sergi salonu bulunur. Kentin eteklerinde yer alan Douglas Kalesi 1862'de kurulmuştur. Nüfus (1990) kent, 159.936; Salt Lake City-Ogden metropoliten alanı, 1.072.227.

Salta, Arjantin'in kuzeybatı kesiminde eyalet. Yüzölçümü 154.775 km²'dir. Batıda Şili, kuzeyde Bolivya ve kuzeydoğuda Paraguay ile çevrilidir. Eyaletin batı kesiminde, 3.500 m yükseklikteki geniş tuz düzlükleriyle (Atacama Platosu) bölünen yüksek And Dağları, *quebrada*'lardan (derin ve geniş koyaklar) geçerek, doğuda Alt-And Dağları ve Gran Chaco alçak ovalarıyla sınırlanan vadilere iner. En önemli Bermejo olmak üzere bölgedeki pek çok küçük ırmak Gran Chaco'ya doğru akar. Altiplano'da az sayıda Kolla Yerlisi yaşar. Kuzeyde ve orta kesimde astropikal yağmur ormanlarıyla kaplı, genellikle geçit vermeyen Baritü ve El Rey ulusal parkları yer alır.

Salta 16. yüzyılda Peru ve Bolivya'dan Arjantin'e gelen göçmenlerin giriş yeri idi. Atacama Platosundaki Los Andes ulusal topraklarının 1943'te parçalanmasıyla, eski San Antonio de los Cobres ve Pastos Grandes illeri Salta eyaletine katıldı.

Eyaletin ülkenin her yeriyile demir, kara ve hava yolu, ayrıca Bolivya ve Şili'nin Antofagasta limanı ile demiryolu bağlantısı vardır. Salta(*) kenti eyalet merkezidir. Petrol yataklarının bulunduğu Bolivya sınırı yakınındaki Bermejo Vadisinin yukarı kesiminde bir petrol rafinerisi etkinlik gösterir. Eyaletin batı kesiminde önemli boraks ve tuz yataklarının yanı sıra az miktarda altın, gümüş ve demir cevheri yatakları işletilir.

Temel tarımsal ürünler arasında, özellikle Salta kentinin güneyindeki Lerma Vadisinde yetiştirilen tütün, üzüm ve mısır sayılabilir. Lerma Vadisindeki Juramento Irmağı (río) üzerinde büyük bir hidroelektrik santrali vardır. Nüfus (1991 geç.) 863.688.

Salta, Arjantin'in kuzeybatı kesimindeki Salta eyaletinin merkezi kent. Lerma Vadisinde, Salado Irmağını (río) besleyen akarsulardan birinin kıyısında yer alır. 1582'de Tucumán valisi Hernando de Lerma tarafından San Felipe de Lerma adıyla kuruldu. Arjantin Bağımsızlık Savaşı sırasında İspanyol kuvvetleri Salta'da bozguna uğratıldı (1813). Depremlerin yol açtığı zarara karşın, sömürge döneminden kalma yapıların çoğu bugün de ayakta. Sömürge döneminden beri ticari açıdan büyük önem taşıyan kentin ekonomisi tarım, kerestecilik, besicilik ve madencilğe dayanır. Kent aynı zamanda yakınlarındaki kaplıcalar sayesinde bir turizm merkezi durumuna gelmiştir. Yörede yapılan kazılarda İnka ve önceki Kolomb öncesi Yerli kültürlerine ait pek çok kalıntı ortaya çıkarılmıştır. Kentteki Katolik Üniversitesi 1967'de kurulmuştur. Nüfus (1991) belediye, 373.857.

saltanat kayığı, Osmanlı Devleti'nde padişahların Boğaziçi ve Haliç gezintilerinde bindikleri tekne.

Özel olarak biçimlendirilmiş ve süslenmiş saltanat kayıkları, yapı ve ölçü bakımından birer kancabaş(*) idi. Kıç tarafı kırmızı çuhadan, sırma saçaklı bir sayeban (gölgelek) ya da tak ile örtülü olur, padişah burada otururdu. Ortadaki banklarda da hasodabaşı, silahdarağa ve çuhadarağa yer alır, bostancıbaşı dümen tutar, baş tarafta bostancı haseki ağası dururdu. Bu teknelerin özel eğitilmiş kürekçilerine hamla denirdi. Saltanat kayığına kırlangıç türü kayıklar eşlik ederdi.

saltanatın kaldırılması, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) kararıyla Osmanlı Devleti'nin siyasal varlığına son verilmesi (1 Kasım 1922).

Kurtuluş Savaşı'nın Ankara Hükümeti'nin üstünlüğüyle sonuçlanıp Mudanya Mütarekesi (11 Ekim 1922) imzalandıktan sonra, Yunanlıların Trakya'yı boşaltmasını denemesi için Refet Bey (Bele) İstanbul'a gönderildi. İtilaf Devletleri 27 Ekim'de hem Ankara, hem de İstanbul hükümetlerini Lozan'da bir barış antlaşmasına çağırıldılar. Bu gelişme, saltanatın geleceği konusunda tartışmaları hızlandırdı. Ankara Hükümeti siyasal otoriteyi İstanbul Hükümeti'yle paylaşmak niyetinde değildi. Mustafa Kemal (Atatürk) ve 80'i aşkın milletvekili TBMM'ye bir önerge vererek "Osmanlı Devleti'nin artık yıkıldığına ve yerine yeni bir Türk devletinin doğduğuna" ilişkin bir karar alınmasını istedikler. 30 Ekim'de kurulan bir komisyon konuyu tartıştıktan sonra 1 Kasım'da hilafetin saltanattan ayrılmasını ve saltanatın kaldırılmasını öngören bir tasarı hazırladı. Ancak bazı milletvekilleri saltanatın hilafetten ayrılmayacağını ileri sürerek ve sonuçta hilafetin de kaldırılacağını sezerek tasarıya tepki gösterdiler.

Sorun, Mustafa Kemal'in saltanatın kaldırılmasının gerekliliğini ortaya koyduğu konuşmasından sonra komisyonda çözüme bağlandı. Meclise iki maddelik bir tasarı sunuldu. Birinci maddede, tek kişinin egemenliğine dayanan İstanbul'daki hükümet biçiminin, İstanbul'un İtilaf Kuvvetleri'nin fiili işgaline girdiği tarih olan 16 Mart 1920'de sona erdiği belirtiliyordu. İkinci maddede ise hilafetin saltanattan ayrılmasını öngörüyordu.

Meclis bu iki maddelik tasarıyı oybirliğiyle benimsedi. Ardından Refet Bey İtilaf Devletleri Yüksek Komiserliği'ne başvurarak İstanbul Hükümeti'nin Ankara'daki TBMM tarafından devralındığını duyurdu. İstanbul, "Saltanat-ı Milliye" olarak adlandırılan Ankara yönetiminin sınırlarına katıldı. 17 Kasım'da VI. Mehmed (Vahideddin) bir İngiliz savaş gemisiyle İstanbul'u terk edince, halifelğe ertesi gün gene Osmanlı hanedanından Abdülmecid Efendi getirildi.

saltarello, ortaçağ ve Rönesans'ta yapılan bir saray dansı ve günümüzde Roma'da yapılan bir halk dansı. 14. yüzyılda *estampie*'den sonra yapıldı. 15. yüzyılda

"Saltarello romano". B. Pinelli'nin bir çalışması, 1815 Victoria and Albert Museum, Londra

ise *basse danse*'in(*) üstüne yapılır ve bazen *paso de brabante* olarak adlandırılır. Ölçüsü 14. yüzyıl dansı gibi üç vuruşlu, neşeli ve hafif bir dans (örn. 1 ya da 2) 16. yüzyılda saltarello'nun yerini *galliard* aldı. Halk dansı biçimindeki saltarello ise 1 ya da 2 ölçülü müzikle, çiftler tarafından yapılır.

Salten, Felix, asıl adı SIEGMUND SALZMANN (d. 6 Eylül 1869, Budapeşte. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu - ö. 8 Ekim 1945, Zürich, İsviçre), Avusturyalı romancı ve gazeteci. Bir yaban geyiğinin öyküsünü duyarlı bir üslupla anlatan ve Walt Disney tarafından filmleştirilen *Bambi* (1923; *Orman Prensi Ceylan Bambi*, 1945/*Bambi Karaca*, 1979/*Bambi*, 1983, 1991) adlı çocuk klasiğinin yazarıdır.

Yahudi bir ailenin oğluydu. Yaşamının büyük bölümünü Viyana'da geçirdi, ama 1939'da Nazilerden kaçarak İsviçre'ye yerleşti. Kendi kendini yetiştirmiş, 18 yaşında gazeteciliğe başlamış ve üyatro eleştirileriyle adını duyurarak Hugo von Hofmannsthal, Arthur Schnitzler ve Hermann Bahr gibi yazarların dostluğunu kazanmıştı.

Salten'e uluslararası ün kazandıran *Orman Prensi Ceylan Bambi*, insan özellikleri taşıyan bir geyiğin doğumundan yaşlılığına uzanan öyküsünü, zamanla bilgeleşmesini ve hayatta kalabilmek için baş düşmanı avcılara karşı verdiği soylu mücadeleyi gerçekçi bir bakışla anlatır. Yavru geyiğin büyümesiyle insan yavrusunun yetişkinliğe geçişi arasındaki koşutluk, kitabın ahlaki özünü oluşturur. Salten'in 1934'te yayımladığı *İmparatorun Kısağı Florian* adlı çocuk kitabı ise I. Dünya Savaşı'ndan sonra at arabasına koşulan gururlu bir Lipizzaner atının öyküsüdür.

Salten'in Türkçede yayımlanmış önceki yapıtları *Bambi's Kinder* (1940; *Bambi'nin Çocukları*, 1964, 1970) ve *Freunde aus aller Welt*'dir (*Dünyanın Dört Bucağından Dostlar. Bir Hayvanat Bahçesinin Romanı*, 1959, 1968).

Saltıkov, Mihail Yevgrafoviç, Kont, takma adı N. ŞCEDRİN (d. 27 Ocak 1826,

Spas-Ugol - ö. 10 Mayıs 1889, Petersburg, Rus Çarlığı), Rus edebiyatının en büyük yergi ustalarından sayılan radikal eğilimli romancı.

Çocukluğunda annesinin köylülere karşı acımasız tutumuna tanık oldu. Bunu sonradan en önemli yapıtlarından *Poshehonskaya starina*'da (1887-89; Poşehona'daki Eski Günlük) anlatacağı. 1838'de Tsarskoye Selo'ya, yüksek devlet görevlileri yetiştiren Çarlık Lisesi'ne gönderildi. Şiir yazmaya da orada başladı. Rusya'nın bürokratik yönetimine karşı çıkarak Petersburg'daki devrimci çevreye katıldı ve eleştirmen Vissarion Belinski'yle tanıştı.

1847'de radikal eğilimli *Sovremennik* ve *Oteçestvennyye zapiski* dergilerinde eleştiriler yazmaya başladı. *Zaputannoye delo* (1848; Karmaşık Bir İş) adlı öyküsünde, Fransız ütopyacı sosyalistlere duyduğu yakınlığı dile getirdiği için Vyatka'ya (bugün Kirov) sürüldü; orada valinin bürosunda çalıştı. 1855'te Petersburg'a döndükten sonra yayımladığı, Vyatka'daki bürokratları yeren *Gubernskiye oçerki* (1856-57; Taşra Yaşamından Kesitler) büyük başarı kazandı. 1857'de Rus tüccarlarını konu alan tek komedisi *Smert Pazuhina*'yı (Pazuhin'in Ölümü) yazdı; oyun ancak ölümünden sonra 1893'te sahnelenebildi.

Saltukov 1858'den sonra Ryazan ve Tver' de vali yardımcılığı ve Penza, Tula ve Ryazan'da vergi dairesi müdürlüğü yaptı. 1862'de devlet görevinden ayrılarak kendini tümüyle edebiyat çalışmalarına verdi. *Sovremennik*'in yayın yönetmenliğine getirildi ve radikal şair Nikolay Nekrasov'la birlikte *Oteçestvennyye zapiski* dergisini çıkardı. Nekrasov'un ölümünden (1878) sonra bu görevi tek başına üstlendi. En önemli yapıtlarından *Istoriya odnogo goroda* (1869-70; Bir Kasabanın Tarihi) ve *Pompaduri i pompadursi* (1863-74; Bay ve Bayan Pompadurlar), Rusya'daki yüksek devlet görevlilerini hedef alan keskin birer yergiydi. Son yapıtları arasında, toprak sahibi köklü bir ailenin çöküşünü ele alan *Gospoda Golovlyovi* (1876; *Golovlev Ailesi*, 1957, 1984) adlı romanıyla keskin toplumsal eleştiriler içeren *Skazki dlya vzroslih* (1880-85; *Büyükler İçin Masallar*, 1946-47/ *Büyüklere Masallar*, 1984) sayılabilir.

Saltillo, Meksika'nın kuzeydoğu kesiminde, Coahuila eyaletinin merkezi kent. Büyük merkez platosunun kuzey ucunda, 1.599 m'lik bir yükseklikte yer alır. Serin, kuru ve sağlıklı iklimi nedeniyle bir yazlık dinlenme merkezine dönüşmüştür. Kent bölgedeki ilk İspanyol Yerleşmesi (1575) olmasına karşın, sömürge dönemine ait çok az yapı barındırır. Bunlardan biri olan 18. yüzyıla ait katedral, türünün Meksika'nın kuzey kesimindeki en iyi örneğidir. Bir ticaret, iletişim ve imalat merkezi olan kentte yünlü dokumacılık, ayrıca örgü giysi ve un üretimi gelişmiştir. Kent geleneksel, ince yünlü *serape*'leriyle ünlüdür. Yakınlarında altın, gümüş, kurşun, çinko, bakır, demir ve kömür çıkarılır. Coahuila Özerk Üniversitesi 1957'de kentte kurulmuştur. Kent Piedras Negras ile México kenti arasındaki Monterrey üzerinden geçen ana demir ve kara yolu üzerindedir. Nüfus (1980 tah.) 284.937.

Salto, Uruguay'ın kuzeybatı kesiminde kent. Uruguay Irmağının sol kıyısında, Concordia (Arjantin) kentinin karşısında yer alır. Günümüzde Montevideo'dan sonra Uruguay'ın ikinci büyük kenti ve ir-

mak üzerinde sığ su tekneleriyle yapılan taşımacılığın son durağıdır. Kentte şarap ve meşrubat üreten fabrikalarla et işleme tesisleri vardır. Kentin kuzeyindeki Pueblo Nuevo banliyösünde büyük tersaneler yer alır. Salto'da Ulusal Üniversite'ye bağlı bir tarım yüksekokulu ile bir televizyon istasyonu vardır.

Geniş otlakların bulunduğu yörede sığır ve koyun yetiştiriciliği yaygındır. Ayrıca portakal ve mandalina üretimi önemli yer tutar. Turuncgil bahçeleri Salto'nun çevresinde yaklaşık 32 km boyunca uzanır. Yöredeki bağlarda Uruguay'ın en iyi üzümleri yetiştirilir. Mısır, buğday, ayçiçeği, keten, hayvan yemi, domates ve çilek üretilir. Demir ve kara yolları ırmak kıyısında ki Tacuarembó ve Montevideo'yla bağlantıyı sağlar. Nüfus (1985) 80.823.

Salton Gölü, ABD'de, California eyaletinin güney kesimindeki California Çölünde tuz gölü. 1905-06'da Colorado Irmağının akışını denetleyen kanalların California-Meksika sınırının birkaç kilometre aşağısında çatlaması sonucunda, ırmağın sularının deniz düzeyinden yaklaşık 85 m aşağıdaki tuzla kaplı bir çukuru doldurmasıyla oluştu. 1907'de 60 km uzunluğunda ve 21 km genişliğinde olan göl yaklaşık 1.000 km²'lik bir alanı kaplıyordu. Günümüzde 890 km²'lik bir alanı kaplayan göl, 48 km uzunluğunda, 16 km genişliğinde ve 20 m derinliğindedir. Yüzeyi deniz düzeyinden yaklaşık 72 m aşağıdadır; tuzluluğu ise deniz suyununkine yakındır. Salton Gölü günümüzde önemli bir dinlenme merkezidir.

Saltoposuchus, dinazorlar, uçan sürüngenler ve kuşların türediği soyu tükenmiş *Thecodontia* takımından sürüngen cinsi. Triyas Döneminin (y. 225-190 milyon yıl önce) sonlarında yaşamış olan bu cins

Saltoposuchus

A. S. Romer, *Vertebrate Paleontology*, University of Chicago, 1966

üyeleri oldukça ince yapılı ve yaklaşık 1,1 m uzunluğundaydı. Bulunan iskelet kalıntıları iki ayakları üstünde yürüyebildiklerini, arka bacaklarının ön bacaklarından çok daha iyi gelişmiş olduğunu göstermektedir. Uzun kuyruğunun, gövdesini dengeleyici bir işlevi vardı. Kafatası görece iri ve çok sayıda delikliydi. Ağzında keskin ve sivri uçlu birçok diş vardı.

Saltuklular, yaklaşık 1072-1202 arasında Kuzeydoğu Anadolu'da hüküm süren Türk beyliği.

Hanedanın atası Emir Saltuk, Büyük Selçuklu komutanlarındandı. Malazgirt Savaşı'ndan (1071) sonra, başka komutanlarla birlikte Doğu Anadolu'nun fethiyle görevlendirilerek Erzurum ve çevresini ele geçirdi (1072). Oğlu Ebu'l-Kasım (ö. y. 1102) Anadolu Selçuklularının kurucusu I. Süleymanşah'ın Orta Anadolu'daki fetihlerine katıldı; ayrıca Gürcülere karşı seferler düzenledi. Büyük Selçuklu sultanı Melikşah'ın ölümünden (1092) sonra oğulları arasında başlayan taht mücadelesi sırasında Saltuklu beyi Ali (hd 1102-24) Muhammed Tapar'ın yanında Berkıyruk'a karşı savaştı. Muhammed Tapar'ın Doğu Anadolu'yu denetimi altına almasının ardından ona bağlandı. II.

İzzeddin Saltuk (hd 1132-68) Gürcülerle yaptığı savaşlardan birinde tutsak düştüyse de (1153), işbirliği yaptığı Türkmen beylerinin yardımıyla serbest bırakıldı. Ardından da, kızını II. Kılıç Arslan'la evlendirerek Anadolu Selçukluları ile iyi ilişkiler kurdu. Irak Selçuklularının egemenliğini tanıyan oğlu III. Nasıreddin Muhammed Saltuk (hd 1168-91) Erzurum'a kadar ilerleyen Gürcüler karşısında varlık gösteremedi. Gürcülerin Erzurum'u sürekli tehdit etmeleri nedeniyle Anadolu Selçuklu sultanı II. Süleymanşah 1202'de doğu seferine çıktı ve Erzurum'u alarak Saltuklu egemenliğine son verdi.

Mengüceklerle birlikte Anadolu'nun ilk Türk beyliklerinden sayılan Saltuklular döneminde Erzurum, ekonomik bakımdan Anadolu'nun en gelişmiş kentlerinden biri durumuna geldi. Erzurum, Tercan ve Bayburt kaleleri bu dönemden kalmıştır.

Saltukname, 13. yüzyılda yaşadığı kabul edilen savaşçı Türk dervisi Sarı Saltuk Dede'nin yaşamını ve savaşlarını anlatan, halk ağzından derleme yapıtı. II. Mehmed'in (Fatih) oğlu Cem Sultan'ın isteği üzerine yaklaşık 1474-80 arasında Ebu'l-Hayr-ı Rumî tarafından derlenmiştir.

Yapıtın elde bulunan nüshalarının en ayrıntılı Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan 1591 tarihli yazmadır. Bu yazmaya göre, asıl adı Şerif Hızır olan Sarı Saltuk, gördüğü bir düş üzerine Seyid Battal Gazi'nin ve Hz. Hamza'nın silahlarına ve Hz. Ali'nin Ankabil adlı kanatlı atına sahip olur. Rumeli'ye, Anadolu'da Sivas'a, Türkistan'a gider. Kafdağı'na çıkarak birçok zorlu canavar ve devle çarpışır. Mısır, Habeşistan, Hindistan'a seferler yapar. Rumeli'de müslümanlara eziyet eden Hristiyanlara engel olmak için Küfe'de asker toplar, gemilerle Karadeniz'e açılır. Karaya çıkarak Edirne, Üsküp, Dobruca gibi kentleri fetheder ve oralandaki Hristiyan beyleri cezalandırır. Anadolu'ya geçer, Şahmaran ülkesine gider, Frengistan'a sefere çıkar, Magrip'te cin ülkesine ve Avrupa içlerine akınlar yapar. Sonunda içtici zehirli bir su ve bir fedainin hançerlemesiyle ölür.

Saltukname'de Sarı Saltuk'un ölümünden sonraki olaylara da yer verilmiştir. Oğulları İbrahim ve Muhammed babalarının yolunda savaşlara devam etmiş ve Osmanlı padişahlarının emrine girmişlerdir.

Saltukname, önceki dinsel destanlarda olduğu gibi zaman içinde sürekli zenginleştirilmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin son zamanları ile Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükselme dönemlerindeki birçok olay da metne girmiştir. II. Gıyaseddin Keyhusrev, II. İzzeddin Keykavus, Alaeddin Keykubad gibi Anadolu Selçuklu sultanları, Osman Bey (Gazi), I. Bayezid (Yıldırım), II. Mehmed (Fatih), I. Selim (Yavuz) gibi Osmanlı padişahları ve Şehzade Cem Sultan da *Saltukname*'de yer alır. Tarihle söylence, dinsel olaylarla destansı öykülerin iç içe girdiği bir yapıt olan *Saltukname* halk edebiyatı, folklor, dil, tarih, ilahiyat, antropoloji ve toponomi araştırmaları için çok önemli bir kaynaktır.

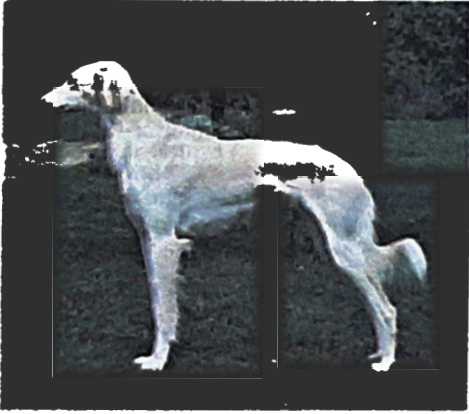
Saltukname'nin Topkapı Sarayı'nda bulunan yazması tıpkıbasım olarak Amerika'da yayımlanmıştır (*Saltuk-Nâme*, 1974-84, 7 cüz). Latin harfli Türk alfabesiyle yazımı ise Şükrü Halûk Akalın tarafından gerçekleştirilmiştir (*Saltuk-Nâme*, 1988, 2 cilt).

Saluen Irmağı, Çince NU JIANG, Myanmar'ın en uzun akarsuyu. Tibet'in doğusundaki Tanggula Dağlarından doğar. Genelde güney yönünde akarak Çin'in Yunnan yönetim bölgesiyle Myanmar'ın doğu kesimi

minden geçer ve yaklaşık 2.400 km'lik çıkışının sonunda Martaban Körfezi kıyısındaki Moulmein'de Andaman Denizine dökülür. Gyaing ve Ataran ırmaklarıyla birlikte küçük bir alüvyonlu delta oluşturur. Aşağı çıkışı Myanmar-Tayland sınırının yaklaşık 130 km'sini çizer.

Yukarı çıkışında yüksek tepeleri (900-1.800 m) dar ve derin boğazlarla yarıktan sonra Shan Platosunu aşar. Birmanya Karayolu, üzerindeki Huiting Köprüsü'nden geçer. Bazı bölümleri hafif teknelerle ulaşım elverişliyse de tehlikeli iventileri, önemli bir su yolu olarak kullanılmasını engeller. Myanmar'ın güneydoğu kesimindeki ormanlardan elde edilen tikağacı kerestelerinin taşınmasında ırmaktan yararlanılır. Irmağın sağ kolunu oluşturan Pulu Irmağında (nam) bir hidroelektrik santrali kurulmuştur. Saluen Çavlanlarının da enerji ve sulama potansiyeli vardır. Irmağın aşağı çıkışının 160 km'ye yakın bir bölümü ulaşım elverişlidir.

Saluki, kökeninin İÖ 6000-7000'lere dayandığı ve Eski Mısırlıların kutsal saydığı köpekle ilişkili olduğu sanılan tazi soyu. Saluki eskiden özellikle Kuzey Afrika ve Arabistan Yarımadasında ceylan avında

Saluki
Sally Anne Thompson-EB Inc.

kullanılmıştı. İnce ve alımlı bir yapısı, keskin gözleri olan bu soy İngiliz tazısına benzer. Kulakları uzun, postu yumuşaktır. Kulaklarında, bacaklarında ve kuyruğunda daha uzun tüylerin bulunduğu bir üpi de vardır. Rengi beyaz, soluk taba, kızıl kah-verengi, siyah taba ya da siyah olabildiği gibi bazen taba ve beyaz alacalıdır. Omuz yüksekliği 45-70 cm, ağırlığı 20-27 kg'dır.

Salur, SALOUR olarak da bilinir, Oğuzların 24 boyundan biri. Uçokların Dağ Han Oğulları koluna bağlıdır. Eymür, Alayundlu ve Yüregir boyları gibi Salurların da ongunu "uc kuş"tur. Oğuzların Avşar, Kayı ve Kinik gibi devletler kurmuş, hükümdarlar, önemli kişiler yetiştirmiş boylarından biridir.

Kaşgarlı Mahmud Divanü Lügati't-Türk Reşideddin Tabib Camii't-Tevarih ve Yazıcıoğlu Ali Selçukname (Tarih-i Âl-i Selçuk) adlı yapıtlarında Oğuzlar üzerine sözlü geleneklere dayalı bilgiler verirler. Reşideddin'e göre, Oğuz hükümdarlarından Dib-Yavku'nun büyük beylerinden Ulaş, ayrıca İnal-Han'ın veziri ile naibi Salur boyundandı. Dede Korkut Kitabı'nda ise Bayındır Han dışında Oğuz elinin en yüce kişisi olarak Salur Kazan Beg'in adı geçer.

Selçuklularla Batı İran'a gelen Türkmen boyları içinde Salurların önemli bir yeri vardı. Büyük Selçuklular döneminde İran'a giden ve güneydeki Fars bölgesine yerleşen Oğuz topluluğu içindeki Salurlar zamanla

yörede siyasal bakımdan etkili oldular ve Salgurlular(*) hanedanını kurdular.

Salurların Anadolu'ya gelen Oğuz toplulukları içinde de önemli bir yeri vardı. Anadolu'da Mengüceklerin, Anadolu Selçuklularının ve Eretna Beyliği'nin hizmetine girdiler. Eratna Beyliği'ni yıkarak Kayseri ve Sivas yörelerinde kendi adıyla devlet kuran ve şairliği ile de tanınan Kadı Burhaneddin ile fakih ve şair Divriği'li Fahreddin Muhammed, Salur boyundandı. 16. yüzyıldan kalma Osmanlı vergi defterlerinden çıkarılan bilgilere göre Salurlar Trabluşşam, Tarsus, Kars, Koçhisar, Konya, Niğde, Hamid sancağı, Sivas, Tokat ve Amasya'da obalar halinde yaşıyorlardı. Özellikle Sivas, Tokat ve Amasya yöresinde yaşayan Uluörük adlı büyük Türkmen topluluğu içinde Salur boyu obalarının önemli bir yeri vardı. Bu obalar daha önce toprağa yerleşmiş, çiftçilik ve hayvancılık yapmaya başlamışlardı.

İran'a ve Anadolu'ya Selçuklularla (11. yy) ya da Moğol istilası ile (13. yy) gelmiş olan Salurlar dışında, Hazar-ötesi Türkmenleri arasında da bu boydan kalabalık topluluklar vardı. Eskiden beri Mangışlak'ta oturan Salurlar Eymür, Çavuldur, İğdir ve Karkın boylarıyla bir arada yaşıyorlardı.

16. yüzyılda buradaki Salur obaları İç Salur ve Dış Salur diye ikiye ayrılmıştı. Bu yüzyılın sonlarında Nogaylar (Mangıtlar) tarafından Mangışlak'tan çıkarıldılar. Salurların bu olaydan sonra küçük bir bölümü Etre ve Gürgen çayları bölgesinde, önemli bir bölümü ise Horasan'da yurt tuttular. 1599'da Esterâbâd seferine çıkan İran hükümdarı Şah Abbas öteki Türkmenlerle birlikte Salurları da egemenliği altına aldı. Macar Türkolog A. Vambery'nin verdiği bilgiye göre, 19. yüzyılda Merv ile Herat arasındaki bölgede Salurlar 8 bin çadırdan yaşıyor, Yalavaç, Karaman ve Anaböleği adında üç büyük obaya ayrılmıştı.

Anadolu'nun Türkleşmesinde önemli hizmetler gören Salur boyunun adını taşıyan yerleşim yerlerinin sayısı 16. yüzyılda 51 iken, 20. yüzyıl ortalarında çeşitli nedenlerle 22'ye inmiştir.

Salus, Eski Roma dininde, daha sonraları Yunan tanrıçası Hygieia ile özdeşleştirilen güvenlik ve refah tanrıçası. Roma'da, İÖ 302'de onuruna inşa edilen Quirinus Tapınağı'nda her yıl 5 Ağustos'ta kurbanlar kesilirdi.

Salus'un tanınlaştırılmasından önce kurumlaştığı sanılan *augurium salutis*, halkın refahı ve güvenliği için tanrılara yapılan yakarışların kabul edilip edilmediği konusunda her yıl yapılan bir soruşturma niteliğini taşıyordu. Banş döneminde yapılması gerektiği için, cumhuriyetin son yıllarındaki sürekli savaşlar yüzünden uzun süre kesintiye uğrayan bu soruşturmalar, İmparator Augustus tarafından yeniden başlatıldı. İmparatorluk döneminde Salus paraların üstünde Yunan sağlık tanrıçası Hygieia olarak, kutsal yılan ve *patera*'yla (kurban törenlerinde kullanılan bir çanak), bazen de refahın simgesi olan buğday başaklarıyla birlikte temsil edildi.

Salut Adaları, Güney Amerika'nın kuzeydoğu kesiminde, Fransız Guyanası'na bağlı ada grubu. Atlas Okyanusunda, Kourou'nun yaklaşık 13 km kuzeydoğusundaki üç büyük adadan oluşur: Royale, Saint-Joseph ve Şeytan (Diable) Adası. Şeytan Adası 1852'den 1953'e değin ceza kolonisi olarak kullanılmıştır. Kourou yöresindeki düzlüklerin sağlıksız olması nedeniyle 1760'larda buraya çekilen ilk Fransız göçmenler başlangıçta üç adaya da Diable adını vermişlerdi. Salut

Adaları uzun süre, başkent Cayenne'e yavaşlamayan büyük gemiler için bir dış liman işlevi gördü. Günümüzde adaların gelişmesinde turizme ağırlık verilmiştir.

Salutati, (Lino) Coluccio (di Piero) (d. 16 Şubat 1331, Stignano, Toscana - ö. 4 Mayıs 1406, Floransa), 31 yıl süreyle Floransa Cumhuriyeti'nin şansölyeliğini yapan İtalyan hümanist.

Bologna'da başladığı hukuk öğrenimini yarıda bıraktı. Babasının ölümü üzerine bir noterin yanında çalışmaya başladı. Popolilerin Bologna'da iktidardan düşmesinin (1351) ardından doğum yeri olan Stignano'ya döndü. Roma'nın kuzeyindeki Todi kömününün, Lucca'nın ve Viterbo'daki papalık meclisinin şansölyeliğini yaptıktan sonra 1375'te Floransa Cumhuriyeti'nin şansölyesi oldu ve ölümüne değin bu görevde kaldı.

Salutati siyasal ve yönetsel sorumluluklarından arta kalan zamanlarında Hümanizmle de yoğun biçimde ilgilendi. Felsefi sorunlar ve edebiyat konularında incelemeler ve eleştiriler yazdı, aralarında Poggio ve Leonardo Bruni'nin de bulunduğu birçok hümanist araştırmacıyı yetiştirdi ve korudu. Floransa'ya davet ettiği Bizanslı bilgin Manuel Khrysoloras'ın 1396'da kente gelmesinden sonra Yunanca'yı duyulana ilgi arttı. Salutati bile ileri yaşına karşın Yunanca öğrenmeye başladı. Aynı zamanda bir kitapsever olan Salutati'nin bir "yitik" yazmalar koleksiyonu vardı. Latin ve ortaçağ yazarlarının yapıtlarından oluşan kütüphanesinin bir bölümü Floransa'ya taşınmıştır.

Salvador, SÃO SALVADOR ya da BAHIA olarak da bilinir, Brezilya'nın kuzeydoğusundaki Bahia eyaletinin merkezi (1889'dan sonra) kent. Doğal bir liman olan Todos os Santos Körfezini Atlas Okyanusundan ayı-

Salvador'un Todos os Santos Körfezinden bir görünümü, Brezilya
Relife-EB Inc

ran yarımadasının güney ucunda yer alır. Brezilya'nın en eski kentlerinden biri olan Salvador 1549'da ülkenin ilk genel valisi Tomé de Sousa tarafından Brezilya'daki Portekiz kolonisinin merkezi olarak kuruldu. 1624'te Felemenkililer tarafından ele geçirildiyse de ertesi yıl geri alındı. Portekiz birliklerinin ülkeden sürüldüğü 1823'e değin bu ülkenin denetimini altında kaldı. 1763'te sömürge yönetiminin merkezinin Rio de Janeiro'ya taşınmasından sonra siyasal önemini yitirdi ve ekonomik bir gerileme dönemine girdi.

Sömürge döneminde bir köle ticareti merkezi olan Salvador, günümüzde ülkenin en kalabalık Yerli ve Mulatto (Afrikalı-Avrupalı karışımı) nüfusuna sahip kentlerinden biridir.

Kentte, 1940'tan sonra ekonomik gelişmenin eşlik ettiği hızlı bir nüfus artışı yaşandı.

1970'lerin başında kent yakınlarında Aratu Sanayi Merkezi ve Camacari petrokimya kompleksi inşa edildi. Ülkenin en iyi limanlarından birine sahip olan kentin ithal ürünleri mamul mallardan oluşur. İhraç ürünleri arasında ise kakao, tütün, şeker, sisal, hayvan postu, hintyağı bitkisi tohumu, elmas, alüminyum, demir cevheri, sert kereste ve kent yakınlarındaki Candeias petrol bölgesinden çıkarılan petrol yer alır. Kentte gıda, tütün, dokuma, seramik, otomobil, metalurji, ağaç ve deri sanayileri gelişmiştir; gemi yapımı ve onarımı da kent ekonomisinde önemli yere sahiptir.

Güzel plajları ve tarihsel yapılarıyla aynı zamanda bir turizm merkezi olan kent sömürge döneminden kalma barok üsluptaki kiliseleri, özellikle de Aziz Francesco'nun kurduğu üçüncü tarıkata ait manastır kilisesiyle (1701) ünlüdür. Kentte ayrıca, Barra Feneri ve 17. yüzyıldan kalma kaleler gibi sömürge dönemi mimarisinin en güzel örnekleri yer alır. Kentteki başlıca yüksek-öğretim kurumları Bahia Federal Üniversitesi (1946) ve Salvador Katolik Üniversitesi'dir (1961). Santa Tereza Manastırı'nda kutsal sanat eserlerinin sergilendiği bir müze bulunur. Nüfus (1991) 2.056.013.

Salvation Army (İngilizcede "Selamet Ordusu"), askeri örgütlenme biçimini temel alan uluslararası Hristiyan hareketi. Sekseni aşkın ülkeye dağılmış 16 bin misyoner merkezinde, yaklaşık 112 dilde Hristiyanlığı yaymaya çalışmaktadır. Üç bini aşkın sosyal yardım kurumu, hastane, okul ve temsilciliği vardır. Uluslararası merkezi Londra'dadır.

Salvation Army 1865'te Londra'nın East End bölgesinde çalışan Metodist rahip William Booth tarafından kuruldu. Booth yok-sulları doyurup barındıran misyoner ocaklarını açtı ve 1878'de örgüte Salvation Army adını verdi. Oğlu William Bramwell Booth'la birlikte örgütü askeri temeller üzerinde örgütledi ve ordunun ömür boyu generalliğini üstlendi. Hareket İngiltere, İskoçya ve Galler'de hızla yayıldıktan sonra uluslararası boyutta genişledi. 1882'de Londra'da Wilson Carlile tarafından Salvation Army'yi örnek alan Church Army (İngilizcede "Kilise Ordusu") kuruldu. Başka ülkelere de misyoner gönderen bu örgüt çevresinde ABD, Kanada, Yeni Zelanda ve Avustralya'da özerk demekler ortaya çıktı.

ABD örgütü 1884'te General Booth'tan bağımsızlığını elde etmeye çalıştı. Hareketten uzaklaşmış ABD'li liderlerin kurduğu American Salvation Army kısa sürede dağıldı.

Booth'un öteki oğlu ve örgütün ABD'deki ulusal komutanı Ballington Booth bir anlaşmazlık üzerine 1896'da görevden ayrıldı ve Amerika Gönüllüleri'ni kurdu. Sekiz yüzü aşkın hizmet merkeziyle bugün de varlığını sürdüren Amerika Gönüllüleri'nin merkezi New York kentindedir. Örgüte bağlı misyoner kiliselerinde ve pazar okullarında Hristiyanlığın tutucu bir yorumu aktarılır.

Orduya katılmak isteyenlerin Savaş Mad-deleri'ni imzalaması ve gönüllü çalışma sözü vermesi gerekir, "Subay" rütbesini taşıyan rahipler bu göreve atanmadan önce, ordunun okullarından birinde iki yıl kaldıktan sonra beş yıllık bir yüksek eğitimden geçerler. Kadınlar erkeklerle eşittir.

Ordunun öğretileri, Protestan Evanjelik mezheplerin çoğuyla ortak, William Booth'a göre ruhun kurtuluşu için kutsama ayinleri gerekli değildir. Coşkulu ilahiler, enstrümantal müzik, el çırpma, kişisel şaha-

det, serbest dua ve tövbe çağrısı, Salvation Army'nin ibadet uygulamalarının belirgin yönleridir.

Salvelinus, *Salmoniformes* takımının *Salmonidae* familyasından balık cinsi. Aynı familyada yer alan alabalıklardan daha açık renk benekleri, ağız tavanındaki sapan kemiğinin yalnız önünde dişler bulunması ve genellikle daha küçük pullu olmasıyla ayırt edilirler.

Kuzey Kutup Denizi, ayrıca Atlas Okyanusu ve Büyük Okyanusun en kuzey kesim-

Salvelinus namaycush

Tom Dolan, Encyclopaedia Britannica, Loren P. Woods, Chicago Natural History Museum

lerinde yaşayan *S. alpinus* türü, alabalıklar gibi üremek için akarsulara ve göllere girer. Ağırlığı en irilerinde 7 kg'yi aşabilir. Bu türün Buzul Çağında yerleştikleri tatlı su göllerinde göç etmeden yaşamını sürdüren toplulukları vardır. ABD'nin kuzey kesimlerinde ve Kanada'daki tatlı sularlarda yaşayan *S. fontinalis* ve *S. namaycush* türleri birçok ülkeye götürülerek yetiştirilmeye başlanmıştır. *S. namaycush* türünün en irilerinde ağırlık 50 kg'ye yaklaşır.

Salvi, Niccolò, NICOLA olarak da yazılır (d. 6 Ağustos 1697. Roma - ö. 8 Şubat 1751,

Niccolò Salvi'nin tasarladığı Trevi Çeşmesi, 1762, Roma
Shostal-EB Inc.

Roma), Roma'daki Trevi Çeşmesi'nin yaratıcısı olan İtalyan barok heykeltarı.

Resim ve mimarlık öğrenimi gördü. 1732'de S. Giovanni in Laterano Kilisesi'nin ön cephesi için düzenlenen proje yarışmasına katıldı. Bu yarışmayı kazanamadıysa da aynı yıl Trevi Çeşmesi için hazırladığı proje pek çok tasarı arasında birinci seçildi. Salvi çeşmenin yalnızca tasarımı değil, en küçük ayrıntısına kadar bütün bezeme işinden ve heykellerden de sorumluydu. Neredeyse yaşamı boyunca uğraştığı bu çeşme, ölümünden sonra bazı değişikliklerle Giuseppe Pannini tarafından tamamlandı. Sarayın ön cephesini çeşmeyle birleştiren düşüncesi Pietro da Cortona'nın bir projesinden alınmıştı. Ama mitolojik ve alegorik figürleriyle merkezdeki zafer takı, doğal kaya oluşumları ve fıskıran sular Salvi'nin buluşlarıydı. Salvi ayrıca çeşitli kiliselerde küçük işler yaptı ve Luigi Vanvitelli'yle birlikte Gian Lorenzo Ber-

nini'nin Chigi-Odescalchi Sarayı'nı genişletti.

Salviati, Antonio (d. 18 Mart 1816, Vicenza, Venezia, Avusturya İmparatorluğu [bugün İtalya] - ö. 25 Ocak 1890, Venedik, İtalya), Murano kentinin yeniden İtalyan cam işleme merkezlerinden biri olmasında ve Avrupa'da parlak renkli ve süslü İtalyan cam ürünlerine karşı ilgi uyanmasında önemli rol oynayan İtalyan cam üreticisi.

Murano ortaçağdan beri bir cam üretim merkeziydi. 19. yüzyılda geleneksel teknikleri modern üretim süreçlerine uyarlayan Salviati ve daha başka sanatçılar bu sanayiye yeniden canlandırdılar.

Salviati aslında avukatı ve Venedik'teki San Marco Katedrali'nin mozaiklerinin onarım işine hukukçu olarak katılmıştı. Mozağe duyduğu merak camla ilgilenmesine ve dolayısıyla cam üretimine yönelmesine yol açtı. İlk işini 1859'da kurdu ve birkaç yıl içinde yurtdışından önemli siparişler almaya başladı. Westminster Abbey'nin ana altlarında bulunan paravanın mozaik camlarını Salviati'nin firması gerçekleştirdi. Yaklaşık 1876'da iş ortaklarından ayrılan Salviati kendine yeni bir şirket kurdu.

Salviati İtalya'da çok sayıda cam üretmek için birçok usta işçi çalıştıran ve daha çok ihraç amacıyla üretim yapan ilk modern fabrika sahibiydi. Fabrikasının ürünleri Avrupa'nın her yanındaki sergilerde yer alıyordu. Ondan önce yalnızca varlıklı kesimin elde edebileceği tek ve pahalı parçalarla sınırlı cam sanatı ürünlerini Salviati'nin

şirketi halkın da satın alabileceği bir nesne haline getirdi.

Salviati, Francesco, asıl adı FRANCESCO DE'ROSSI, CECCHINO olarak da bilinir (d. 1510, Floransa - ö. 11 Kasım 1563, Roma). Roma-Floransa okulunun önde gelen mani-yerist fresk ressamlarından biri.

Andrea del Sarto'nun yanında yetişti. Yaklaşık 1531'de Kardinal Giovanni Salviati'nin koruması altına girdi ve onun soyadını aldı. Sonradan Floransa, Venedik, Bologna ve Roma'da çeşitli din adamları ve soylular için çalıştı. Önemli freskleri arasında Floransa'daki Vecchio Sarayı'nın Kabul Salonu'yla (1544-48) Roma'daki Farnese Sarayı (1555) için yaptığı çalışmalar sayılabilir. Salviati iri yapı, kaslı figürlerini Michelangelo'nun yapıtlarından almıştır. Tarihsel ve alegorik sahneleri, zengin kıvrımları ve antik süslemeleriyle dikkati çeker. Salviati canlı ama yapay pozlarda betimlediği sıkışık zandeki figürleriyle tipik bir mani-yeristtir.

Salviniales, suda yaşayan küçük eğreltiotlarının oluşturduğu takım. Bu takım her biri tek bir cins içeren iki familyayı (*Salviniaceae* ve *Azollaceae*) kapsar. *Salvinia* cinsinin 10, *Azolla* cinsinin ise 6 kadar türü vardır. *Azolla* türleri köklü bitkiler olmasına karşın *Salvinia*'da kök bulunmaz. Bu iki cinsin üyeleri yaprak yapılarındaki farklılıklara göre birbirinden ayırt edilir. *Azolla* cinsi iki sıra halinde dizilmiş iki loplu yapraklarıyla dikkati çeker. *Salvinia*'nın ise çevrel olarak dizilmiş üç yaprağı vardır; yapraklardan suyun yüzeyine çıkan ikisi yuvarlak biçimlidir, buna karşılık ince parçalı üçüncü yaprak su içinde bulunur ve kök görevi yapar. *Azolla* türleri bir mavi-yeşil alg türü olan *Anabaena azollae* ile ortakyaşam ilişkisi sürdürür; bu ortaklıkta alg eğreltiotuna azot, eğreltiotu ise alge yaşam ortamı sağlar. Bu takımın üyeleri özellikle ılıman bölgelerde yaygındır. Güzel biçimleri nedeniyle akvaryum ve havuzlarda süs olarak yetiştirilir.

salyalıbit bak. şeytantükürüğü

salyane (Farsçada "yıllık"), Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'a değin tımar(*) sisteminin uygulanmadığı eyaletlerin hazineye gönderdikleri yıllık vergiler ve dirliği ya da mansib aylığı olmayan kamu görevlilerine hazineden verilen yıllık ödenek için kullanılan terim.

Osmanlı Devleti'nin "klasik" olarak adlandırılan döneminde toprakta tımar sistemi, iltizamla göre öne çıktı. Bununla birlikte, tımar sistemi 17. yüzyılda çözülmeye başlamadan da bazı eyaletlerde, eski Arap kat'ia (bak. mukataa) usulünü andıran bir çeşit iltizam usulü yürürlükte kaldı. Bu daha gevşek ve özerk usul, salyane sistemi-dir.

Salyane, halkı Müslüman olan eyaletler için öngörülmüştü. Bağdat, Habeşistan, Mısır, Basra, Lahsa, Yemen, Trablusgarb, Cezayir ve Tunus salyaneli eyaletlerdi. Bunlarda tımar sistemi ve örfi vergiler uygulanmamış, eskiden beri geçerli olan vergi düzenlemeleri korunmuştu. Müstesna eyaletler de denen bu yanı özerk eyaletlere atanan beylerbeyleri, aynı zamanda eyaletin mültezimiydi. Halktan vergileri toplar, kendi belirli ödeneklerini ayırdıktan ve eyaletteki kamu görevlilerinin salyanelerini ödedikten sonra, kalanını Hazine-i Amire'ye gönderirlerdi. Böylece, ilke olarak tamamı hazineye ait sayılan salyanenin yıllık ve ulufelere ayrılması gereken bölümü, hazineye giriş-çıkış yapılmadan, kaynağında ödenirdi. Geriye kalan ve İstanbul'a gönderilen bölümüne ise "ırsaliye" ya da "hazine" denirdi. Salyaneli eyaletlerin toprakları, merkeze doğrudan bağlı ve tımar sisteminin uygulandığı eyaletlerden farklı olarak tımar biçiminde sipahilere verilmezdi. Ayrıca bu eyaletlerin beylerbeyleri, bölgeyi padişah adına saltanat naibi gibi geniş yetkilerle yönetirlerdi. Sistemin asıl amacı, eyaletlerdeki yerel hanedanların ve beylerin hem hoşnut, hem de denetim altında tutulmasıydı.

Salyaneli eyaletlerin hesapları, Divan-ı Hümayun'un Tahvil Kalemi'ne bağlı Salyane Mukataası Kalemi'nde tutulurdu. Salyaneli eyaletlerin iltizam işleri de ilgili kaleme yürütülürdü. Salyane Mukataası Kalemi, merkezdeki bazı devlet memurlarının yıllık ödenek hesaplarını da tuttuğu için Maaş Kalemi diye de anılırdı. Fatih Kanunnamesi'nde, vezirlere, divan ve saray görevlilerine ödenecek salyaneler belirlenmişti.

Salyane sisteminin uygulanmasındaki aksaklıklar nedeniyle 18. yüzyılda beylerbeylerine barışta imdadiye-i hazieriye, savaş za-

manlarında da imdadiye-i seferiye denen vergi gelirleri bağlandı. Merkezde ise kamu görevlilerine hazineden salyane ödenmesi Tanzimat'a değin sürdü. Tanzimat dönemindeki özlük ve maliye düzenlemeleriyle aylıklı kamu görevlisi istihdamına geçilince, salyane sistemi tümüyle kaldırıldı.

salyangoz, geniş anlamıyla *Gastropoda* (karıncadanayaklılar) sınıfından yumuşakçaların ortak adı. Dar anlamda, karıncadanayaklıların karada yaşayan, kabukları iyi gelişmiş türleri, özellikle de en bol bulunan *Helicidae* familyasının üyeleri salyangoz adıyla

Helix cinsinden bir akciğerli salyangoz
Jacques Six

tanınır. *Pulmonata* (akciğerli salyangozlar) alt sınıfını oluşturan öbür türlerde de görüldüğü gibi *Helicidae* üyelerinin bol damarlı manto boşluğu akciğer işlevi gören bir hava kesesine dönüşmüştür. Kabuk açıklığını örten bir kapak (*operculum*) yoktur. Özellikle kış aylarında bu kabuk açıklığı kalınlaşmış bir mukus katmanıyla kapatılır. Türkiye'de de bol bulunan bağ salyangozunda (*Helix pomatia*) kabuk yüksekliği ve genişliği bazen 5 cm'yi aşar. Bu türün yanı sıra *H. vermiculata* ve *H. aspersa* gibi türler Fransa başta olmak üzere birçok ülkede beğenilen bir yiyecektir. Ayrıca bak. akciğerli salyangoz; karıncadanayaklılar.

salyangoz yılanı, *Colubridae* familyasının Eskidünya'ya özgü *Pareinae*, Yenidünya'ya özgü *Dipsadinae* altfamilyalarından yılanların ortak adı. Bazı uzmanlar bu yılanların tümünü *Dipsadinae* altfamilyasına yerleştirirler. Salyangoz yılanlarının ince ve uzun dişleri vardır. Üstçenenin önündeki dişler salyangozun yumuşak gövdesini yakalarken altçenesindeki dişler bu çenenin geri çekilme hareketi sayesinde salgangozu kabuğundan çıkarmaya yarar.

Salyangoz yılanları genel olarak küçük, ince yapılı ve büyük başlıdır. Geceleri

etkinlik gösterir ve avlarını ağaçlarda ararlar. Güneydoğu Asya ormanlarında yaygın olan *Pareinae* üyelerinin bir türü dışında kalanlar *Pareas* cinsini oluşturur. Meksika'dan Brezilya'ya kadar uzanan bölgede yaşayan *Dipsadinae* üyelerinin çoğu ise *Dipsas* cinsi altında toplanır.

Salyut, Soyuz uzay araçlarıyla uzaya çıkan Sovyet kozmonotların, çeşitli bilimsel araştırmalar yapmak amacıyla laboratuvar ve üs olarak kullandıkları uzay istasyonları dizisinin ortak adı. İki 19 Nisan 1971'de fırlatılan "Salyut 1", sonuncusu ise Mayıs 1982'de fırlatılan "Salyut 7"dir. Uzay kozmonotları Salyut uzay istasyonlarında uzayda kalma rekorunu kırma denemeleri gerçekleştirmişlerdir.

Salzburg, Avusturya'nın ortabatı kesiminde federal eyalet (*Bundesland*). Batıda ve kuzeyde Almanya'nın Bavyera eyaleti, kuzeyde ve doğuda Yukarı Avusturya, doğuda Steiermark, güneyde Kärnten, güneyde ve batıda da Tirol eyaletleriyle çevrilidir. Yüzölçümü 7.154 km²'dir. Topraklarının yaklaşık yüzde 90'ı Alpler'de yer alır. Sularını Salzach, Enns ve Mur ırmakları toplar. Salzach ve Enns ırmaklarının yukarı kesimlerinin oluşturduğu tekne vadisi, güneydeki Hohe Tauern'i orta yükseklikteki Avusturya Kalker Alpleri'nden ve daha kuzeydeki Salzburg Kalker Alpleri'nden ayırır. Salzburg kentinin kuzey ve doğusunda yer alan Flysch Alpleri, Salzkammergut Alpleri'nin bir parçasını oluşturur.

Mineral kaynaklarından dolayı Tarihöncesinde yerleşime açılan bölgeye Son Demir Çağında Keltler, İS 15'ten sonra da Romalılar yerleşti. Romalılar tarafından Iuvavum adıyla anılan Salzburg kenti İS y. 50'de bir Roma *municipium*'u(*) oldu. 5. yüzyılda German halkları tarafından istila edilen bölgenin büyük bölümüne daha sonra Bavyeralılar yerleşti. 1816'da Avusturya'ya geçen Salzburg, 1850'ye değin Yukarı Avusturya'ya bağlı bir birim olarak yönetildi. Daha sonra düklük ve Habsburg kraliyet toprağı oldu. 1918'de eyalet (*Bundesland*) statüsü kazandı. Almanya'yla birleşme (*Anschluss*) döneminde (1938-45) *Reichsgau* olarak adlandırılan yönetim birimlerinden biri oldu. 1945'te yeniden eyalet statüsü kazandı.

Salzburg II. Dünya Savaşı'ndan sonra görülen nüfus artışına karşın hâlâ, Avusturya'nın nüfus yoğunluğu en düşük eya-

Salzburg'un kaleden görünümü, ortada Salzach Irmağı, Avusturya
Celal Kolay

letlerinden biridir. Halkın yaklaşık yüzde 90'ı Katoliktir. Başlıca kentler eyalet merkezi Salzburg ile Hallein, Badgastein, Saalfelden, Zell am See ve Sankt Johann'dır.

Eyalet topraklarının yaklaşık yarısı tarım alanı, üçte biri de ormanlarla kaplıdır. Pinzgau'da at yetiştiriciliği ve çiftçilik, Öt Alpler'de ise meyvecilik, sığırcılık ve mandıracılık yaygındır. Salzburg'un ihracat ürünlerinin büyük bölümünü kerestelik ağaç, ahşap ürünleri ve kâğıt oluşturmaktadır.

Dürnberg'den elde edilen tuz ve Bischofshofen yakınındaki madenlerden gelen bakır, en önemli maden kaynaklarıdır. Lend'de büyük bir alüminyum fabrikası vardır. Leogang'da magnezit çıkarılır. Tauern Irmağı vadilerindeki baraj göllerinden elektrik elde edilir. Daha çok Salzburg Havzasında yer alan sanayi tesislerinde bira, tekstil, giysi, deri ve örgü üretilir. Salzburg kenti, Badgastein ve Zell am See önemli turizm merkezleridir. Nüfus (1991) 483.880.

Salzburg, Avusturya'nın orta kesimindeki Salzburg federal eyaletinin (*Bundesland*) merkezi kent. Alp Dağlarının kuzey eteklerinde, Bavyera (Almanya) sınırı yakınında, Salzach Irmağının her iki kıyısındaki alçak havzada yer alır. Bir Kelt yerleşmesi olarak kurulan kent, Roma döneminde Iuvavum adıyla anıldı. Aziz Bonifatius tarafından 739'da piskoposluk yapıldı. 798'de başpiskoposluk oldu. Başpiskoposlar 1278'de Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun prensleri olarak kabul edildi. Salzburg'u uzun yıllar yöneten bu prens-piskoposların en ünlüleri, kente Rönesans mimarisini getiren Wolf Dietrich von Raitenau (hd 1587-1612), üniversiteyi kuran Lodron kontu Paris (hd 1619-53) ve Leopold Anton von Firmian'dır (hd 1727-44).

Salzburg güzel manzarası ve mimari açıdan önem taşıyan yapılarıyla dünyanın en güzel kentlerinden biri olarak ünlenmiştir. Salzach Irmağının sol yakasındaki eski kentin merkezinde Saray Meydanı yer alır. Meydandaki en önemli yapılar başpiskoposluk sarayı (1595-1619) ile Neugebäude'dir (1592-1602). Alman topraklarında İtalyan üslubunda yapılan ilk kilise olan katedral, 1614-28 arasında eski bir bazilikanın bulunduğu yerde inşa edilmiştir. Ağaçlıklı bir sırt olan Mönch Dağı yakınında, Benedikten St. Peter Manastırı bulunur; manastırın 17. ve 18. yüzyıllardan kalma yapılarının çoğu ve kilisesi (1130-43), rokok üslubunda yeniden düzenlenmiştir. Manastırın kuzeyinde bir Fransisken kilisesi yer alır. Mönch Dağının tepesinde Hohensalzburg Kalesi, St. Georg Kilisesi (1501) ve Nonnberg Manastırı bulunur.

Salzach Irmağının sağ yakasındaki yeni kentte, besteci Mozart'ın eşinin ve babasının mezarlarının bulunduğu St. Sebastian Kilisesi (1505-12; 1749-53'te yeniden düzenlendi), Kutsal Üçleme Kilisesi (1694-1702), Mozarteum (1910-14) ve Mirabell Sarayı (1606; 1721-27'de yeniden düzenlendi) yer alır. Kentin dış kesimlerinde Kapucın Manastırı (1599-1602) ile Leopoldskron (1736) ve Hellbrunn (1613-19) şatoları bulunur. Üniversite (1623-1810) 1964'te yeniden kurulmuştur. Kollegien olarak da bilinen Barok üslupdaki Üniversite Kilisesi (1694-1707) Johann Bernhard Fischer von Erlach'ın başyapılarından biridir.

Yüzyıllar boyunca bir müzik merkezi olan Salzburg, evi müze olarak korunan Mozart'ın doğum yeri olarak ve her yıl düzenlenen Salzburg Festivali ile tanınır. Festival Tiyatro Komitesi 1917'de oluşturulmuştur.

Mönchsberg'teki saray ahırları bugün Festival Tiyatrosu (Festspielhaus) olarak kullanılmaktadır. Tiyatroda açık hava gösterileri için kullanılan Felsenreitschule (1693), iki büyük salon (1926, 1960) ve kabul salonu olarak kullanılan Winterreitschule yer alır.

Önemli kara ve demir yollarının kavşak noktasında yer alan Salzburg Avusturya'nın başlıca turizm ve konferans merkezlerindendir. Kentte bira, tekstil, müzik araçları, madeni eşya üretilir, deri işlenir. Salzburg 1945'ten 1956'ya değin Avusturya'daki ABD kuvvetlerinin karargâhı olmuştur. Kentin yakınındaki Maxglan'da uluslararası bir havalimanı vardır. Nüfus (1991) 143.971.

Salzgitter, Almanya'nın kuzeydoğu kesiminde, Aşağı Saksonya eyaletinde (*Land*) kent. Harz Dağlarının eteklerinde, ülkenin en büyük demir cevheri yataklarının bulunduğu bir bölgede yer alır. Bu yatakların 1937'de bir kamu şirketine işletmeye açılmasından sonra, 1942'de çevredeki 27 köyle birleştirilerek belediyeye dönüştürüldü. 1951'e değin Watenstedt-Salzgitter adını taşıdı. Watenstedt, demir cevherinin işlenmesi ve metalurji fabrikaları için merkez olarak seçildi. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra Lebenstedt, Salzgitter-Bad, Thiede, Gebhardshagen ve Hallendorf, çağdaş konut alanları olarak gelişti. Günümüzde kentte kok fabrikaları, yüksek fırınlar, çelik fabrikaları ve haddehanelerin yanı sıra lokomotif, vagon, kamyon, makine aksamı, radyo, televizyon, dokuma ve ilaç üreten tesisler vardır. Belediye topraklarının büyük bölümü tarıma ayrılmıştır. Salzgitter-Bad yaklaşık 800'den beri tuz elde edilen yer kaplıcadır. Lebenstedt en kalabalık yerleşme ve belediye merkezidir. Nüfus (1991 tah.) 114.355.

Salzkammergut, Avusturya'nın ortakuzey kesiminde, Yukarı Avusturya, Steiermark ve Salzburg federal eyaletlerinin (*Bundesland*) bazı kesimlerini içine alan, göl ve dağ manzaralarıyla ünlü bölge. Atter, Traun, Mond, Wolfgang (Aber) ve Hallstatt gibi 30'dan fazla gölü barındırır. Kireçtaşı oluşumlu dağları güneydeki Dachstein dağ kütlelerinde 2.995 m'ye ulaşır. Bölgenin "tuz odası servetleri" anlamına gelen adı, çevredeki tuz yataklarından gelir. Hallstatt, Bad Ischl ve Bad Aussee'deki bu yataklar Demir Çağ'dan beri işletilmektedir. Bu üç eski merkez ile Ebensee ve Gmunden'de buharlaştırma tesisleri vardır. Bölgedeki ormanlar kereste olarak, ayrıca kâğıt ve elyaf yapımında kullanılır. Sığır besiciliği, mandıracılık ve hidroelektrik enerji üretimi ile çimento ve seramik yapımı da önem taşır. Bölgenin en büyük gelir kaynağı ise Gmunden, Bad Ischl, Bad Aussee ve Sankt Wolfgang sayfiyelerinde odaklaşan turizm etkinlikleridir.

sam (Arapça *semum*: "zehirli şey"), Arabistan ve Sahra Çölünde esen aşırı sıcak ve kurak, hafif rüzgâr. Sıcaklığı çoğu kez 55°C'ye çıkar, nemliliği de bazen yüzde 10'un altına düşer. Sam yeline gökyüzü bulutsuzken zeminin aşırı ısınması neden olur. Arapça adı, sıcak çarpmasına yol açmasından gelir.

Sam Amca, ABD'nin simgesi. Genellikle uzun beyaz saçlı, keçi sakallı, fraklı, yelekli ve çizgili pantolonlu, uzun şapkalı bir karikatürle betimlenir. Bu betimleme Amerikan folklorundaki Jonathan Birader ve Yankee Doodle kişiliklerinin bir karışımıdır.

Sam Amca (İngilizce *Uncle Sam*) teriminin nereden kaynaklandığı kesin olarak bilin-

memekle birlikte, New York eyaletinin Troy kentinde yaşamış Samuel Wilson adlı bir işadamları ilişkilendirilir. Bu varsayım göre "Sam Amca" lakabıyla anılan Wilson'ın 1812 Savaşı'nda askerlere gönderdiği et varillerinin üzerine devlet malı olduğunu belirtmek amacıyla vurulan ABD kısaltmasının İngilizcesi "US" damgası, iki adın özdeşleşmesine yol açmıştır. 1961'de bir Kongre kararıyla Wilson, bu ulusal simgenin isim babası olarak kabul edilmiştir.

ABD'li çizimler 1830'ların başlarından 1861'e değin ülkenin simgesi olarak ya Sam Amca'yı ya da Jonathan Birader'i kullandılar. İngiliz mizah dergisi *Punch*'in çizimleri, ince, uzun boylu, favorili, çizgili pantolon ve uzun şapka giyen modern Jonathan Birader

Sam Amca, James Montgomery Flagg'ın ilk kez I. Dünya Savaşı'na asker toplamak için hazırlanan afişlerde kullanılan tasarımı Library of Congress, Washington, D.C

ve Sam Amca figürlerinin gelişmesine katkıda bulundular. 1870'lerden sonra Sam Amca figürüne son biçimini veren ABD'li ilk çizerin Thomas Nast olduğu sanılır. James Montgomery Flagg'ın I. Dünya Savaşı'na asker toplamak amacıyla hazırladığı, altında "I Want You" (İngilizcede "Sizi İstiyorum") yazılı Sam Amca afişleri II. Dünya Savaşı'nda da kullanıldı ve 20. yüzyılın en ünlü Sam Amca çizimlerinden biri oldu.

Sam Saen Thai, SAM SENE THAI olarak da yazılır, asıl adı UN HEUAN (d. 1356 - ö. 1417). Laos'taki Lan Xang (Bir Milyon Fil) Krallığı'nın büyük hükümdarı. Ülke, yönetimi altında barış, refah ve istikrara kavuşmuştur.

Lan Xang'ın kurucusu Fa Ngum'un en büyük oğluydu. 1373'te kral oldu. Bir fatih olan babasından farklı olarak, yönetim alanında kendini gösterdi. Asıl ününü 1376'da hazırlattığı nüfus kayıtlarına borçludur. Bu kayıtlarda askerlik görevine uygun 300 bin erkeğin adı yer alıyordu. Ölümünden sonra kendisine verilen Sam Saen unvanı da 300 bin anlamına gelir. Hükümdarlık dönemi barış içinde geçen Sam Saen Thai, geniş çaplı bayındırlık işlerine girişti ve merkezi bir yönetim kurdu. Oğullarını krallık içindeki çeşitli kentleri yönetmekle görevlendirdi. Çevredeki bağlı küçük devletlerle ilişkileri güçlendirmek için hükümdarlarının kızlarını eş olarak aldı.

samadhl (Sanskrit dilinde "kendine bütünüyle hakim olma"), Hindu ve Budacı

felsefelerde, bedenle sınırlı olduğu koşullarda kişinin ulaşabileceği en yüksek zihinsel yoğunlaşma durumu. Yaşamın, deneyimin ve düşüncenin tüm etkilerinden arınmış saf bilinçliliğin vecd benzeri durumunu belirtir. O anda kişi en yüksek gerçeklikle birleşir. Yeniden doğuşların çevriminden (*samsara*) kurtulabilmenin ön koşulu *samadhi*'ye ulaşmaktır. Dolayısıyla, buna ulaşma gücüne sahip olan kişinin ölümü *samadhi* olarak görülür. Öte yandan, bu güçle donanmış birinin cesedinin yakıldığı yere de yakın dönemlerde *samadhi* denmeye başlamıştır. Örneğin, Mohandas Gandhi'nin Delhi'de yakıldığı yer resmi olarak Gandhi'nin *samadhi*'si adını taşır.

samah, SEMAH olarak da bilinir, müzik eşliğinde ve kadın erkek birlikte gerçekleştirilen, temelinde dinsel duyguların egemen olduğu çokkulu oyunlara Alevilerce verilen ad. Samahlar kapalı yerlerde yapılan âyin-i cemlerde oynanır. Alevi inancına göre Kırklar Meclisi'ni temsil eden âyin-i ceme ancak çağrılı olanlar katılabilir. Ayrıca Alevi olmak, evli olmak, karı koca birlikte katılmak ve düşünün (işlediği bir suçtan dolayı dede tarafından cezalandırılmış kişi) olmamak da gerekir. Cemler, düzenleniş amacına göre küçük muhabbet ve büyük muhabbet diye ikiye ayrılır. Küçük muhabbetlerde samah toplantının sonuna doğru, büyük muhabbetlerde ise toplantı süresince zaman zaman oynanır. Büyük muhabbetlerde ayrıca orada bulunan herkesin katıldığı büyük samah da oynanır.

Samahlar genel olarak üç bölümden oluşur: "Ağırlama" bölümünde kadın ve erkekler müziğin ahengine uyarak hareket ederler ve adımlarını iki ileri bir geri atarlar. (Bazı yörelerde bu bölümlerden önce, nefes ya da deyiş denen parçalar okunur, sonra da en yaşlı kadınla erkeğin, ayakları ve başları açık, belleri bir kuşakla bağlı olarak oynadığı "miraçlama" denen samaha geçilir.) İkinci bölüm "yürütme"dir. Bu bölümde oyuncular halka halinde peş peşe yürürler, hareketleri gittikçe hızlanır. "Dönme" bölümünde ise tempo daha da yükselir. Kadınlar sola, erkekler sağa doğru döner. Erkekler bazen tek ayakla, bazen iki ayakla "tartım" vururlar. Kadınlar ise kollarını havada döndürürler. Bu bölümler yörelere göre değişiklik gösterebilir.

Samah sırasında aşıkların saz eşliğinde söylediği nefesler genellikle Hatayi, Virani, Nesimi, Pir Sultan, Kul Himmet gibi Alevi-Bektaşî topluluklarında çok sevilen şairlerin deyişlerinden seçilir. Her samahın ayrı bir melodisi vardır. Bu melodi değiştirmek koşuluyla aşık değişik nefesler okuyabilir. Örneğin bir samahta Hatayi'nin melodisini söylerse, başka bir cemde aynı melodi ile Kul Himmet'in melodisini söyleyebilir.

Samaha müşridin izniyle başlanır; en az iki kişi olmak üzere eşit sayıda kadın ve erkeklerle oynanır. Samaha kalkanlar karşı karşıya dururlar, ama el ele tutuşmazlar. El, kol, ayak ve gövde melodinin ahengine uyur. İlerlerken her adım atışta o ayığın başparmağı, öbür ayığın başparmağı üstüne basar. Önünden geçenken şemaya (mum) sırt çevrilmez. El göğüs üstünde bağlanır, baş hafifçe eğilir. Aşık, nefesin mahlas dizesini iki kez okurken oyuncular oldukları yerde durup beklerler. Bu hareket, nefesi söyleyen şaire duyulan saygının ifadesidir. Sonra ani bir hareketle oyuna devam edilir.

Samah süresince oyuncular dışında kimse ayakta durmaz. Herkes konuşmadan, saygıyla izlemek zorundadır. Oyuna devam edemeyecek kadar yorulan oyuncu, oturanlardan birinin önünde eğilip dizini öperek kendi yerine onun oyunu sürdürmesini istediğini

belirtir. Ama erkekler ancak erkeklerle, kadınlar da kadınlara yerlerini verebilirler.

Samako, Raşit Rıza (d. 1890, İstanbul - ö. 25 Şubat 1961, İstanbul), uzun sahne yaşamı boyunca Türk tiyatrosunun en başarılı sanatçılarından biri olmuş oyuncu ve yönetmen.

Hukuk öğrenimi gördüğü sırada *Vatan yahut Silistre* (1908) oyunuyla sahneye çıktı. Ahmed Fehim'le çalışmaya başladı. Birlikte çeşitli turnelere çıktılar ve Samsun'da Meşrutiyet Tiyatrosu topluluğunu kurdular. Raşit Rıza daha sonra İstanbul, Kavalalı ve Edirne'de sahneye çıktı. Edirne'de dönemin ünlü oyuncularından Othello Kâmil'le bir topluluk kurdu. Hastalanarak tedavi için Konya'ya, oradan da İstanbul'a gitti. Balkan Savaşları sırasında Edirne'de kaldı. İstanbul'a dönünce kurduğu bir toplulukla Samsun'a gitti. Ama topluluk kısa bir süre sonra dağıldı ve Raşit Rıza bir sezon boyunca, çağrılı olarak gittiği Giresun'da sahneye çıktı. I. Dünya Savaşı patlak verince İstanbul'a döndü. 1915'te girdiği Darülbeydi'de (1933'ten sonra Şehir Tiyatrosu) kısa sürede adını duyurdu ve özellikle Eliza Binemeciyân'la çok başarılı bir ikili oluşturdu. Türk sinemasının ilk konulu filmlerinden olan Ahmed Fehim'in *Mürebbiye*'sinde (1919) rol aldı. 1920'lerin ikinci yarısında Darülbeydi'den ayrıldı ve kurduğu topluluklarla İstanbul'da ve Anadolu'da oyunlar sahneledi. Daha sonra Şehir Tiyatrosu'na döndü ve yaşamının sonuna değin burada çalıştı. Raşit Rıza 50 yılı aşkın bir süre sahneye çıkmış ve döneminin en başarılı ve en sevilen sanatçıları arasında yer almıştı.

Samallar, Filipinler'de yaşayan ve aynı kültür ve dili paylaşan Müslüman topluluk. Sayıları 1990'larda 360 bin olarak tahmin edilen Samallar, Mindanao Adasının güneybatısında, Sulu Takımadalarının güneyinde, özellikle de Tawitawi Adasında toplanmıştır.

Öteki Filipinli Müslümanlar gibi Samallar da ülke nüfusunun büyük bölümünü oluşturan Hristiyanlardan belirgin biçimde ayrılırlar. Akrabalık bağları çok güçlüdür. Evli çiftler çoğu kez kadının anne ve babasıyla birlikte ya da onların yakınında yaşar. Toprak klana aittir ve *datu* olarak bilinen yerel önderlerin denetimindedir.

Samallar ülkedeki öteki Müslüman toplulukları gibi Filipinler'in orta kesiminde konuşulan Malezya-Polinezya dilleriyle yakın akraba bir dil konuşurlar. Sulu'da yaşayanların piriñ, hindistancevizi, meyve ve manyok tanımıyla uğraşır. Ahşap ve metal işlemeyle dokumacılık gibi el sanatları önem taşır. Samallar tekne de yaparlar.

saman nezlesi, ALERJİK RINIT ya da BAHAİR NEZLESİ olarak da bilinir, belirli mevsimlerde yinelenen ve aksırma, burun tıkanıklığı, göz yaşarması ve kaşıntıyla ortaya çıkan alerjik hastalık. Nedeni, başta rüzgârla döllenlenler olmak üzere belirli bitkilerin çiçektozlarına olan aşırı duyarlılıktır. Alerjiye eğilimi olanlarda vücuda giren çiçektozu dokulardan histamin salgılanmasına neden olur; histamin küçük kan damarlarını ve mukus salgılayan bezleri örseler. Öbür alerjik hastalıklarda olduğu gibi saman nezlesinde coşkusal etkenler belirtilerin şiddetlenmesine yol açabilir. Antihistaminikler bir süre için iyileşmeyi sağlarsa da, etkili tedavi, hastalığı neden olan çiçektozundan elde edilen özütlerin vücuda şırınga edilmesiyle duyarsızlaştırmadır. Öbür alerjik hastalıklarda olduğu gibi saman nezlesi de aynı ailenin bireylerinde daha sık görülme eğilimindedir. Egzama ve astım gibi başka

alerjik hastalıklarla birlikte görülebilir. Uzun tedavi edilmeyen olguların yaklaşık üçte birinde bronş astımı gelişir.

Samana Keyi, АГВАНД КЕЯИ olarak da bilinir, Doğu Bahamalar'da, Acklins Adası'nın 35 km kuzeydoğusunda adadır. 16 km uzunluğu, 3 km genişliği olan, resiflerle çevrili yemyeşil adada uzun süredir kimse yaşamamaktadır. 1980'lerin ortalarında adada bulunan heykelticiler, çanak çömlek parçaları ve insan yapısı başka buluntuların, Kristof Kolomb döneminde adada yaşayan Lucayan Yerlilerine ait olduğu ileri sürülmüştür. Ekim 1986'da National Geographic Society (ABD), Kolomb'un 12 Ekim 1492'de Yenedünya'da ayak bastığı ilk kara parçasının Samana Keyi olduğunu ileri sürdü. Beş yıllık bir araştırma sonucunda ortaya atılan bu sav Kolomb'un San Salvador'a, Watling Adasına ya da başka adalara çıktığını savunan geleneksel görüşlerle bağdaşmaz. Dernek Kolomb'un Atlas Okyanusunu geçiş rotasını, Bahama Adaları arasındaki yolculuğuyla ilgili bilgileri ve Kolomb'un günlüğünde tasvir ettiği manzaraları ve başka verileri bilgisayarda çözümleyerek bu sonuca ulaşmıştır.

Samandağı, Akdeniz Bölgesi'nin doğu kesiminde, Hatay iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 382 km² olan Samandağı ilçesi kuzeyde İskenderun ilçesi, doğuda Merkez ilçe, güneyde Yayladağı ilçesi, batıda da Akdeniz ile çevrilidir.

İlçe topraklarının kuzey bölümü engebeli ve dağlıktır. Amanos (Nur) Dağlarının güney uzantısı Musa Dağında bulunan Koçyağz Tepesi (1.281 m), ilçenin en yüksek noktasıdır. Dağlık alanlarda kızıl çam ve kara çamlardan oluşan ormanlara rastlanır. Başlıca düzlükler Asi Irmağının Akdeniz'e ulaştığı kesimde yer alan kıyı ovası ile ırmağın aşağı çığırındaki dar vadidir. Amanoslar ile ilçe sınırları dışındaki Ziyaret Dağı arasında yer alan bu dar vadi, Kahramanmaraş-Hatay Çöküntü Oluğunun bir parçasıdır. İlçenin sularını toplayan Asi Irmağı güney ve güneydoğuda doğal sınır oluşturur. Amanos Dağları Asi Deltasının kuzeybatısındaki düz Akdeniz kıyısına oldukça dik biçimde iner.

İlçe halkı geçimini genellikle tarımdan sağlar. Başlıca bitkisel ürünler portakal, mandalina, buğday, yerfıstığı, yulaf ve zeytindir. Az miktarda arpa ile sebze ve meyve de yetiştirilir. İpekböcekçiliği eski önemini yitirmiştir. İlçede orman ürünlerini işleyen atölyeler vardır. Küçük çapta balıkçılık yapılan kıyı kesiminde plajlar ve bazı dinlenme tesisleri de bulunur.

Mağaracık köyünün kuzeybatısında yer alan Çevlik yöresindeki mağaralarda yapılan kazı ve araştırmalarda Orta Paleolitik Çağdan (y. 100-45 bin yıl önce) kalma bazı buluntular ile Üst Paleolitik Çağda (y. 45-15 bin yıl önce) yaşadığı sanılan *Homo sapiens çelikiyensis* fosil kemiklerine rastlanmıştır. Çok eski bir yerleşim alanı olduğu anlaşılan yörede, İÖ 9. yüzyılda Asi (Orontes) Irmağının Akdeniz'e döküldüğü yerde Posideion adıyla anıldığı sanılan bir ticaret kolonisi vardı. Daha sonra el-Mina olarak adlandırılan bu koloni, I. Selevkos Nikator'un İÖ 4. yüzyıl sonlarında Antiokeia'nın (bugün Antakya) limanı olarak yeni bir kent kurmasıyla önemini yitirdi. Bugünkü ilçe merkezinin kuzeybatısında düşen ve Seleukeia Pieria adıyla anılan kent, Roma döneminde askeri açıdan da önem taşıyan bir limandı. Zamanla Asi Irmağının taşıdığı

alüvyonlarla dolması, ulaşımın karayolu-nun denizyoluyla yeğlenmeye başlaması ve Antiokheia'nın önemini yitirmesi, Bizans döneminde Seleukeia Pieria'nın terk edilmesine yol açtı. 1517'de Osmanlı topraklarına katılan yöre, 20. yüzyıl başlarında Halep vilayetinin Merkez sancığına bağlı Süveydiye kazasının yönetsel sınırları içindeydi. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Fransız işgaline girdi. Hatay'ın(*) 1939'da Türkiye'ye katılmasının ardından Antakya'ya bağlı bir bucak olarak yönetildi. 1948'de ilçe yapıldı. Osmanlı döneminden başlayarak Süveydiye olarak anılan yerleşme, 1948'de ilçe merkezi yapılırken yakınındaki dağdan dolayı Samandağı olarak adlandırıldı. İlçenin güney kesiminde yer alan Samandağı kenti, il merkezi Antakya'ya 25 km uzaklıktadır.

İlçedeki başlıca tarihsel yapılar el-Mina ve Seleukeia Pieria kentleri ile Hagios Simon Stylos Manastırı kalıntılarıdır. Tunç Çağı'ndan İÖ 4. yüzyıla değin bir ticaret kolonisi olarak işlev gören el-Mina kentinin bir taşkın sırasında yıkıldığı sanılmaktadır. Seleukeia Pieria kentinde sur, tapınak ve mezar kalıntılarına rastlanır. Limanın alüvyonlarla dolmasını önlemeye yönelik kanal da günümüze ulaşmıştır. Yapımına Vespasianus döneminde başlanan, Titus döneminde tamamlanan ve bir bölümü tünellerden oluşan bu kanal, Titus Tüneli adıyla anılır. Samandağı Belediyesi 1939'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 89.202; kent, 29.857.

Samaniler, Horasan ve Maverâünnehir'de hüküm süren İran kökenli Müslüman hanedan (819-999).

Hanedana adını veren Saman Hudat'ın dört torununa, Abbasi halifesi Memun'a sadakatle hizmet ettikleri için birer eyalet bağışlanmış, Nuh Semerkand'ı, Ahmed Fergana'yı, Yahya Şaşı, İlyas ise Herat'ı almıştı. Ahmed'in oğlu Nasr 875'te Maverâünnehir valisi oldu, Nasr'ın kardeşi ve ardılı İsmail (hd 892-907) Horasan'da Saffari (900) ve Taberistan'da Zeydi hanedanına son verdikten sonra Maverâünnehir'le Horasan'da yarı özerk bir yönetim kurarak Buhara'yı başkent yaptı.

Maverâünnehir ve Horasan Samanilerin merkeziyetçi olmayan yönetimi altında hızla zenginleşti. Üretim ve ticaretteki gelişme sonucunda gümüş Samani sikkeleri bütün kuzey Asya'da kullanılmaya başladı. Başlıca kentler olan Semerkand ve Buhara bilim ve sanat merkezleri durumuna geldi. Rudeki ve Firdevsi gibi ünlü İran şairleri bu dönemde yetişti. Felsefe ve tarih çalışmaları özendirildi ve İran İslam kültürünün temelleri atıldı. Samani döneminin İslam sanatına en önemli katkısı Nişabur ve Semerkand'da slip tekniğiyle(*) üretilen, süvari, kuş, aslan ve boğa başı gibi stilize Sasani motifleri ve İslam yazısından örneklerle bezeli renkli çanak çömleklerdir. Aynı dönemde Nişabur'da tunç döküm ve başka metal işleri de büyük gelişme göstermiştir. Samani döneminden günümüze pek az yapı ulaşmış olmakla birlikte Samani hükümdarı İsmail'in (ö. 907) hâlâ ayakta olan Buhara'daki tuğladan yapılmış türbesi bu uygarlığın mimarlığının özgünlüğünü belgelemektedir.

Samaniler kuzeyle yapılan ticaretin kesintiye uğraması ve yönetime muhalif soylularla yürütülen mücadele sonucu 10. yüzyılın ortasında güçlerini yitirmeye başladılar ve Orta Asya ile Afganistan'da güçlenen Türklerin baskılarına direnemez duruma geldiler. II. Nuh (hd 976-997) denetimi elinde tutabilmek için eski bir kölemen olan Se-

büktigin'i Gazne'nin yarı bağımsız hükümdarı olarak tanıdı ve oğlu Mahmud'u Horasan valiliğine atadı. Ama o sırada Maverâünnehir'in büyük bölümünü işgal etmiş olan Karahanlılar Mahmud'la ittifak kurarak Samani hükümdarı II. Mansur'u tahttan indirdiler ve Horasan'ı ele geçirdiler. Bunu 999'da Buhara'nın düşmesi izledi ve son Samani hükümdarı II. İsmail, Gazneli Mahmud ve Karahanlılara karşı beş yıl savaştıktan sonra 1005'te öldürüldü.

Samanlı Dağları, Marmara Bölgesi'nin doğu kesiminde dağ sırası. Kuzeyde İzmit Körfezi - Sapanca Gölü - Adapazarı Ovası, güneyde ise Gemlik Körfezi - İznik Gölü - Pamukova çöküntü alanı dizileriyle sınırlanır. Sakarya Irmağının yarıdığı Geyve Boğazından batıya doğru 130 km boyunca uzanır ve Armutlu Yarımadasının batı ucundaki Bozburun'da sona erer. İlkçağda Arganthonios olarak anılırdı. Bugünkü adını Samanlı Dağından (868 m) alır. En yüksek noktası, Sapanca Gölünün güneybatısındaki Keltepe'dir (1.602 m). Ayrıca Armutlu Yarımadasındaki Daz Dağında 925 m'ye, Orhangazi'nin batısındaki Karaincir Tepesinde 966 m'ye ulaşır. Daz Dağının adı, eski yazının farklı ya da yanlış okunması nedeniyle bazı kaynak ve haritalarda Taz ya da Tan olarak geçer.

Samanlı Dağları farklı jeolojik evrelerde çeşitli oluşukların bir araya gelmesiyle oluştuğundan karmaşık bir yapı gösterir. Genelde Permiyen Döneme (y. 280-225 milyon yıl önce) ait oluşuklarla kristal yapılı şistler ve magma kökenli püskürük kayalar oldukça geniş yer tutar.

Samanlı Dağlarından kaynaklanan kısa akışlı akarsuların büyük bölümü kuzeye doğru akarlar İzmit Körfezi ile Marmara Denizeine dökülür. Bunlardan en önemlileri Beyoğlu Deresi, Kazıklı Deresi, Yalakdere ve Sellimandıra Deresidir. Bu dağlardan çıkıp güneye doğru akan başlıca akarsu, İznik Gölüne dökülen Karadere'dir.

Samanlı Dağlarının kuzeye bakan yamaçları doğal bitki örtüsü açısından güney yamaçlara göre daha zengindir. Kuzey yamaçta yer alan nemcil nitelikli doğal bitki örtüsü kayın ve kestane ormanlarından oluşur. Bu yamaçın eteklerinde ormanların tahrip edildiği kesimlerde yalancı maki topluluklarına rastlanır. Güney yamaçlarda makiler geniş alanlar kaplar. Gemlik Körfezi ile İznik Gölü kıyılarında yaygın olarak zeytinliklere rastlanır.

Bahçe tarımına elverişli olan kuzey ve güney etekleri nüfus açısından oldukça canlıdır. Ormanlarla kaplı olan ve bazı göçmen köylerinin yer aldığı iç kesimler ise ıssızdır.

Kuzey ve güney yamaçları arasında kolay geçit vermeyen Samanlı Dağları iki alçalma alanında karayolu ulaşımına olanak verir. Bu alçalma alanlarından Karamürsel-İznik ve Yalova-Orhangazi-Gemlik yolları geçer.

samanlık, köylerde evlerin özel bir bölümü halinde ya da yakınında taş ya da kerpiçten yapılan, içine ot, kesmik ve saman türünden hayvan yiyceklerinin konduğu dam. Kapısından başka, harman yerinden getirilen samanın atılması için yan duvarlarından birinde ya da damında kapaklı bir deliği vardır. İçeri atılan saman yaba ile ayrılarak saman, kesmik ve otlar ayrı köşelere yığılır.

Bazı yörelerde ahırda samanlık birbirine bitişik, bazılarında iç içedir; ikisini birbirinden tahta perdeler ayırır.

Samanyolu Gökadası, Güneş sisteminin de içinde yer aldığı, yıldızlardan ve yıldızlararası maddeden oluşan büyük, disk biçimli sistem. İçerdiği çok sayıdaki yıldız sistemi

tüm gökküreyi çevreleyen, oldukça düzensiz, aydınlık bir kuşak görünümü kazandırır. Samanyolu sistemi evreni oluşturan milyarlarca gökadanın biridir. Bir milyanın üzerinde yıldız ve çok miktarda yıldızlararası gaz ve toz içerir. Samanyolu Gökadası, tipik bir sarmal gökada örneğidir. Merkezde bir çekirdek bölgesi ile onu çevreleyen spiral biçiminde kolların oluşur. Dev bir çarkifeleği andıran kollar gökada diskinin ana gövdesinden dışarı doğru uzanır; diskin çapı kabaca 70.000 ışık yılıdır.

Gökadanın çekirdek bölümü, yıldızlararası toz parçacıklarıyla örtülmüş durumdadır; bu toz parçacıkları küresel çekirdeğin bileşenlerine salınan görünür ve morötesi ışığı soğurarak, çevreye yayılmasını engeller. Ama araştırmacılar gene de bu bölgeden salınan radyo, kızılötesi, X ışını ve gamma ışını dalgaboylarındaki ışımları kaydetmeyi başarmışlar ve bunları incelemişlerdir. Güçlü kızılötesi ışınlar ve özellikle X ışınları, çekirdek bölgesinde hızla hareket etmekte olan iyonlaşmış gaz bulutlarının bulunduğu işaret etmektedir. Bu gaz bulutlarının aşırı derecede büyük kütleli bir cisim çevrelediği sanılmaktadır; bu cisim, kütlesi Güneş'inin yaklaşık 4 milyon katı kadar olan bir kara delik olabilir. Sistemin merkezdeki kütesinin büyük bölümünü, Çalgı RR değişen yıldızları ve küresel yıldız kümeleri gibi Öbek II cisimleri (yaşlı yıldızlar ve yıldız kümeleri) oluşturur. Sarmal kollar ise temel olarak Öbek I (çok genç, parlak yıldızlar ve açık kümeler) tipindeki gökcisimlerinden oluşur. Ayrıca kolları çok miktarda yoğun yıldızlararası gaz ve toz parçacıkları bulunur; bu nedenle sistemin bu bölgeleri yeni yıldız oluşumuna çok elverişlidir. Güneş, bu kolların birinin (Orion kolu) iç kenarında, sistemin merkezinden kol uzunluğunun üçte ikisi kadar bir uzaklıkta yer alır. Gökada çekirdeği, Yay takımyıldızı yönünde, Güneş'ten yaklaşık 23.000 ışık yılı uzaklıktadır.

Gökada diskinin üstünde ve altında küresel kümeler ve en yaşlı Öbek II üyelerinden (örn. ağır elementlerden yoksun cüce yıldızlar) oluşan küresel bir bölge (kısaca küresel bileşen denir) yer alır. Sistemin bütün görünür bölümünün dışında da dev kütleli ayla bulunur. Aylanın bileşenleri, biçimi ve boyutu henüz bilinmemektedir.

Tüm Samanyolu sistemi gökada merkezinin çevresinde dönmektedir, ama bileşen cisimlerin bazıları farklı hızlarda yol almaktadır. Merkezden daha uzak yıldızlar merkeze daha yakın olanlara oranla daha yavaş hareket etmektedir. Merkezden görece uzakta bulunan Güneş, hemen hemen dairesel bir yörüngede, olasılıkla saniyede 225 km hızla dolanmaktadır. Bu oldukça düşük bir hızdır ve Güneş'in gökada merkezi çevresindeki dolanımını yaklaşık 200 milyon yılda tamamladığı tahmin edilmektedir.

Samar, Filipinler'de, Luzon ve Mindanao'dan sonra üçüncü büyük ada. Yüzölçümü 13.080 km²'dir. Samar ve Filipin denizleri arasında, Visaya grubunda yer alır. Luzon'dan San Bernardino Geçidiyle ayrılır. San Juanico Boğazı üzerindeki bir köprüyle güneydoğudaki Leyte Adasına bağlanır. Yüksekliği genelde 150-300 m arasında değişir; en yüksek noktası Capotoan Dağıdır (850 m) kıyılardaki düzlükler küçük taşkın ovaları ve deltalarından oluşur. Yaz sonu ve sonbaharda sık görülen tayfunlar önemli hasara yol açar.

Adanın iç kesimlerindeki seyrek nüfusun geçimi dönüşümlü tarıma dayanır. Sürekli yerleşmeler genellikle kıyılardadır. Filipinler'in altıncı büyük etnik ve dil topluluğu olan ve Leyte'nin doğu kesimine de yayılan Samarlar çoğunlukla Katoliktir. Piring, tatlı-

patates ve manyok gibi yumrulu bitkiler yetiştirirler. Hindistancevizi ve abaka başlıca ticari ürünlerdir.

Samar adalararası ulaşım yollarına uzak düşer. İç ticaret genellikle kıyı tekneleriyle yapılır. Güneydoğudan çıkarılan demir cevheri General MacArthur (Pambuhan Sur) limanından yüklenir. Adada kömür, fosfat ve krom yatakları da bulunur. Doğu kıyısındaki Dolores, Taft, Borongan ve Oras kentlerinde kerestecilik yapılır. Catarman kuzey kıyısındaki başlıca kenttir. Adanın en önemli ticaret merkezi Catbalogan ile Calbayog, batı kıyıların önemli limanları ve balıkçı yerleşmeleridir. Nüfus (1980) 1.200.592.

Samara, eskiden (1935-91) KUYBIŞEV, Rusya Federasyonu'nun batı kesiminde yönetim birimi (*oblast*). Yüzölçümü 53.600 km²'dir. Volga Irmağının orta çıkışında, akarsuyun, yüksekliği 370 m'ye ulaşan Jiguli Tepelerinin çevresinde büyük bir kıvrım çizdiği bölgede yer alır. Büyük bölümünü Volga'nın sol kıyısındaki düzlükler kaplar. Eskiden sık meşe ormanları ve bozkırlarla kaplı olan bu topraklar 18. yüzyılda Rusların bölgeye yerleşmesinden sonra hızla tarıma açıldı. Günümüzde bölgede yaz buğdayı, mısır, akdarı ve ayçiçeği yetiştirmekle birlikte zaman zaman görülen kuraklıklar ve sulama yetersizliği tarımı olumsuz yönde etkilemektedir. Yönetim biriminin merkezi olan Samara kentinde bostancılık, Volga'nın sağ kıyısında meyvecilik gelişmiştir. II. Dünya Savaşı sırasında savaş hattının gerisinde kalması ve topraklarında petrol ve doğal gaz bulunması Samara'nın bir sanayi bölgesi olarak gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Volga boyunca uzanan kentlerde petrol rafinerileri, petrokimya tesisleri ve çeşitli makineler üreten sanayi kuruluşları vardır. Rusya'nın en büyük otomobil fabrikası 1970'te Tolyatti'de (bugün Tolyattigrad) üretime başlamıştır. Volga üzerindeki Jigulyovsk'ta 1950-57 arasında çok büyük bir hidroelektrik santral kurulmuştur. Nüfus (1991 tah.) 3.289.600.

Samara, eskiden (1935-91) KUYBIŞEV, Rusya Federasyonu'nun batı kesimindeki Samara (eskiden Kuybişev) yönetim biriminin (*oblast*) merkezi kent. Volga ve Samara ırmaklarının birleştiği noktada yer alır. 1586'da Samara adıyla, Volga ticaret yolu üzerinde bir kale olarak kuruldu ve çok geçmeden bir ticaret merkezi durumuna geldi. II. Dünya Savaşı sırasında savaş hattının oldukça gerisinde kalması ve pek çok resmi dairenin Alman tehdidi altındaki Moskova'dan buraya taşınması sonucu hızla büyüdü. Savaşın sonuna Volga-Ural Petrol ve Doğal Gaz Bölgesi'nde görülen üretim artışı da kentin gelişimine katkıda bulundu. Günümüzde özellikle uydu kent Novokuybişevsk'te yoğunlaşmış petrol rafinerileri ve petrokimya tesisleriyle Rusya'daki en büyük sanayi kentlerinden biridir. Kentte ayrıca petrol sanayisi donanımı, çeşitli makineler, bilyeli rulman, kablo, duyarlı torna tezgâhı, yapı malzemesi ve çeşitli tüketim malları üretilir. Kentin enerji gereksinimi Volga Irmağının birkaç kilometre yukarısındaki Jigulyovsk'ta 1957'de tamamlanan hidroelektrik santraldan sağlanır. Samara'nın çevresinde bir dizi sanayi ve konut banliyösü ile uydu kent yer alır. Kentte kültür ve araştırma kuruluşları ile birkaç yükseköğretim kurumu vardır. Nüfus (1991 tah.) 1.257.300.

Samara Irmağı, SAMARKA IRMAĞI olarak da bilinir. Rusya Federasyonu'nun batı-

sındaki Orenburg ve Samara yönetim bölgelerinde (*oblast*) ırmak. Volga Irmağının kollarından biridir. Ural Dağlarının güneyindeki Pavlovka'nın kuzeyinden doğar ve genellikle kuzeybatı doğrultusunda, 594 km boyunca aktıktan sonra Samara'da soldan Volga Irmağına karışır. Su toplam havzasının genişliği 46.500 km² olan ırmak, aşağı çıkışında ulaşım elverişlidir.

Samaria, SEBASTE olarak da bilinir, bugün SEBASTIYA. Filistin'in orta kesiminde eski kent. Gerizim ve Ebal dağları arasındaki geçidin kuzeybatısında, bir tepede yer alır. Yörede 1908-10, 1931-33 ve 1935'te yapılan kazılar yerleşim tarihinin İÖ 4. binyıl sonlarına değin indiğini gösterirse de, kentin kuruluşu İÖ 880/879'a rastlar. Omri'nin Samaria adıyla İsrail Krallığı'nın başkenti yaptığı kent, 722'de Asurlarca yıkılncaya değin bu konumunu korudu. Daha sonra Roma imparatoru Augustus'un (Yunanca Sebastos) anısına adını Sebaste olarak değiştiren I. Herodes (hd İÖ 37-4) tarafından yeniden inşa edildi ve genişletildi. Kent bu dönemde gösterişli bir Augustus tapınağı, sağlam tahkimatlar ve birçok Helenistik yapı barındırıyordu. İsrail döneminin önemli kalıntıları arasında Kral Ahab'ın (hd İÖ y. 876-853) sarayından kaldığı sanılan değerli bir fildişi oyma koleksiyonu ve Kral II. Yeroboam döneminden (İÖ y. 786-746) kalma bir dizi *ostraka* (seramik ve kireçtaşı yazıt parçaları) sayılabilir.

Samarinda, Endonezya'da, Borneo Adası'nın güneydoğusundaki Doğu Borneo ilinin (*propinsi*) merkezi belediye (*kotamadya*). Mahakam Irmağının (*sungai*) kıyısında, ırmağın Makassar Boğazına geniş bir deltayla açılan ağzının 48 km yukarısında yer alır. İlin kereste ve tomruk sanayisinin merkezi ve önemli bir bölgesel ticaret merkezi olan kent, güneydeki Balikpapan limanına karayoluyla bağlıdır. Doğu Borneo Üniversitesi 1962'de kurulmuştur. Nüfus (1980) 264.718.

Samarlılar, SAMARENOLAR ya da VARAY-VARAYLAR olarak da bilinir, Filipinler'de, Leyte Adasının doğusuyla Samar ve Biliran adalarında yaşayan ve Malezya-Polinezya ailesinin Visaya koluna bağlı Samar-Leyte dilini konuşan halk. 1990'larda sayıları 2.840.000 dolayında tahmin edilmektedir.

Samarlıların çoğu küçük köylerde yaşayan çiftçilerdir. Akrabalık sistemleri ve aile yapıları öteki Hristiyan Filipinli gruplarla hemen hemen aynı olmakla birlikte, Hristiyanlık öncesi dönemin inanç ve geleneklerini daha fazla korumuşlardır.

Samarra, Irak'ın orta kesiminde kent. Dicle Irmağının kıyısında yer alır. İÖ 5.

Samarra Ulu Camisi, beden duvarının kuzeybatı köşesi (sağda) ve minare (solda), Irak
Per Giorgio Sclerandis Black Star/ES Inc

binyıldan kalma bir yerleşmenin bulunduğu yerde İS 3-7. yüzyıl arasında kurulmuştur. Abbasi halifesi Mutasım, kendine bağlı kölemen birlikleriyle Bağdatlılar arasında başlayan çarpışmalar nedeniyle 836'da Bağdat'ı terk etmek zorunda kalınca, Samarra'yı yeni başkenti ilan etti.

Mutasım'ın bir saray ve bahçelerle bezediği kent sonraki halifeler döneminde genişletilerek Dicle boyunca uzanan 32 km'lik bir alana yayıldı. Halife Mutemid'in 892'de başkenti yeniden Bağdat'a taşıması Samarra'nın önemini yitirmesine neden oldu. 1300'lerde büyük bölümü yıkıntı haline gelen kent, daha sonra yeniden gelişmeye başladı.

Samarra, kentteki kubbesi bakır kaplı 17. yüzyıldan kalma camiyi kutsal sayan Şiilerin hac merkezlerindendir. Binlerce askerin bir arada ibadet edebilmesi için yapılan Samarra Ulu Camisi'yle (9. yy) yakınındaki Ebu Dulef Camisi (9. yy) bugün yıkıntı halindedir. Nüfus (1985 tah.) 20.002.

Samarra Ulu Camisi, Irak'ta Bağdat'ın 130 km kadar kuzeyindeki Samarra kentinde cami. Abbasi halifesi Mutevekkil tarafından 846-852 arasında yaptırılmıştır. Günümüze yıkıntı halinde ulaşabilen cami, bir kapalı bölümle bir avludan oluşan, tuğladan bir yapıydı. Planı 156 m x 240 m ölçülerinde bir dikdörtgen biçimindeydi. Yaklaşık 37.500 m² büyüklüğündeki bu alanda 70 bin kişi namaz kılabilirdi. Bu boyutlarıyla Samarra Ulu Camisi, San Pietro Bazilikası (15.000 m²), Ayasofya (7.000 m²) ve Köln Katedrali (6.000 m²) gibi kendinden önce ya da sonra yapılmış dünyanın en büyük tapınaklarının hepsinin önünde yer alıyordu.

Caminin kapalı bölümünün çatısını 198 ayak taşıyordu. Bunlar tuğladan örülmüş sekizgen prizmalar ya da mermerden yuvarlak sütunlardı ve çan biçiminde çok basit başlıkları vardı; birbirine kemerlerle bağlı değillerdi, teras biçimindeki çatı doğrudan bunların üstüne oturuyordu. Ayaklar kible yönünde 22 sıra halinde dizilmişti ve her sırada dokuz ayak bulunuyordu.

Ayak sıraları avlunun iki yanında (kible yönünde dörder sıra) ve gerisinde de (kibleye paralel üç sıra) yer alıyordu. Bugün yalnız bütün yapıyı çevreleyen, yuvarlak kulelerle desteklenmiş beden duvarı ayakta kalmıştır.

Avlunun kuzey kapısının hemen dışında ve kible eksenini üzerinde yer alan minare de günümüze ulaşmıştır. Malviye adıyla tanınan bu minare, kare bir tabana oturan 60 m yüksekliğinde bir kesik koni biçimindedir. İç doludur; tepesine, çevresine dolanan sarmal bir rampayla çıkılır.

samaryum (Sm), periyodik tablonun IIIB grubunda yer alan, azrak toprak metalleri (lantanitler) dizisinden kimyasal element. Gümüş beyazı renginde ve havada oldukça kararlı bir element olan samaryumu ilk olarak 1879'da P.-É. Lecoq de Boisbaudran katışkılı oksit halinde ayırdı ve spektroskopik yöntemle yeni bir element olduğunu belirledi. Samaryum pek çok azrak toprak mineralinde de bulunmakla birlikte en çok monazit mineralinden elde edilir. Ayrıca çekirdek bölünmesi ürünleri arasında da bulunur. Öbür azrak toprak elementlerinden iyon değişimi yöntemiyle ayrılır ve antılır. Oksitinin (Sm₂O₃) lantan metaliyle indirgenip damıtılması yoluyla samaryum metali kolaylıkla elde edilir. Samaryum uçuculuğu çok yüksek olan azrak toprak elementlerinden biridir. Birkaç ayrı biçimi

(alotrop) vardır, oda sıcaklığında romboed-
ral yapıdadır.

Samaryum, ısıl nötronları kolayca soğur-
duğundan nükleer reaktörlerdeki denetim
çubuklarında ve nötron kalkanlarında kul-
lanılabilir. Ayrıca parlak ışığı ve kızılötesi
ışınları soğuran özel camlarda, inorganik
ve organik kataliz tepkimelerinde, seramik
ve elektronik sanayilerinde de kullanılır.
Demir ve demir dışı alaşımlarda kullanılan
ve seryum ile öbür azrak toprak metallerin-
nin bir kısmı olan mişmetale az miktarda
samaryum katılır.

Doğal samaryum, samaryum-144 (yüzde
3.1), samaryum-147 (yüzde 15.0), samar-
yum-148 (yüzde 11.3), samaryum-149
(yüzde 13.8), samaryum-150 (yüzde 7.4),
samaryum-152 (yüzde 26.7) ve samaryum-
154 (yüzde 22.7) gibi yedi izotopun karışı-
mı halinde bulunur. Alfa parçacıkları salan
samaryum-147 dışında bütün izotopları ka-
rarlıdır.

Samaryum, bileşiklerinde en çok +3 yük-
seltgeme durumunda bulunur, ama öbür
azrak toprak metallerinden farklı olarak +2
değerlikli olduğu bileşikler de vardır. Sm²⁺
iyonu çok güçlü bir indirgeyicidir ve oksijenle,
suyla, hidrojen iyonlarıyla kolayca tepkimeye
girer; hemen hemen hiç çözün-
meyen sülfat tuzu olan SmSO₄ halinde
çöktürülerek kararlı hale getirilir. SmCO₃,
SmCl₂, SmBr₂ ve Sm(OH)₂ de kırmızımsı
kahverengi renkli öbür samaryum II tuzlarıdır.
Üç değerlikli samaryum tipik bir azrak toprak
elementinin özelliklerini gösterir ve
oluşturduğu tuzlar ve çözeltileri sarı renk-
lidir.

atom numarası	62
atom ağırlığı	150.36
erime noktası	1.074°C
kaynama noktası	1.794°C
özgül ağırlığı	7.520 (25°C'de)
değerliği	2, 3
elektronların yerleşimi	2-8-18-24-8-2 ya da (Xe)4f ⁵ d ¹ 6s ²

Samastipur, Hindistan'ın kuzeydoğusun-
daki Bihar eyaletinin kuzey kesiminde
kent. Burhi Gandak Irmağının hemen gü-
neyinde yer alır. Samastipur önemli bir de-
miryolu kavşağı ve tarımsal ticaret merke-
zidir. Başlıca sanayi kolu şeker üretimidir.
Bir hastane ve verem kliniği bulunan kent-
te her yıl üç dinsel şenlik yapılır. Samasti-
pur 1897'de belediye olmuştur. Nüfus
(1991 geç.) 47.296.

Samaveda, Hindistan'da kutsal Veda me-
tinlerinin bir bölümünü oluşturan şarkı
derlemesi. Ayrıca bak. Veda.

samba, Brezilya kökenli dans. 1940'ların
başlarında ABD'de ve Batı Avrupa'da da
yayıldı. 1870-1914 arasında moda olan
maxixe adlı danstan türemiştir. Müziği 2
ölçülü, senkoplu ritimlidir. Çiftler yerlerin-
de ya da pistin çevresinde dans ederler, ama
değişik figürler yapmak üzere eşler birbiri-
lerinden ayrılabilirler.

Brezilya'da halk arasında yapılan daha
eski ve tam Afrika türü bir samba da vardır.
Bazen *batuque* diye de anılan bu dans, toplu
olarak yapılır.

sambal, Endonezya ve Malezya mutfakla-
rında yemegin yanında sunulan baharatlı
çesni. Asıl *sambal* taze kırmızı biber, kari-
des ezmesi (*trassi*), limon suyu, şeker ve
tuzla yapılır. Çoğu *sambal* çeşitleri çiğ
olarak yenir, *sambal goreng* ise kızartılır.
Sebze, meyve, et ve çeşitli sosların katılma-

siyla değişik *sambal*'lar yapılabilir. Bu sos-
lardan özellikle tatlı ve baharatlı soya
sosuyla yapılan *ketjap manis* ünlüdür.

Sambalpur, Hindistan'ın doğusunda, Oris-
sa eyaletinin kuzeybatı kesiminde kent.
Mahanadi Irmağının kıyısında yer alan
Sambalpur kenti bir ticaret merkezi ve
demiryolu duragüdür. Az sayıdaki sanayi
kolu arasında un, dokuma ve metal eşya
üretimi sayılabilir. Kentte dört yüksekokul,
bir Vişnu tapınağı ve yıkık bir kale vardır.

Sambalpur'da Hirakud Barajı, Orissa, Hindistan
H. Maher Shostak EB Inc

Mahanadi Irmağı üzerinde, Sambal-
pur'dan 13 km yukarıda Hirakud'da yapı-
lan barajdan (1957) taşkınların denetimi
ve sulamada yararlanılmakta ve elektrik
enerjisi sağlanmaktadır. Nüfus (1991)
kent, 130.766; (1981) metropoliten alan,
162.214.

sambar (*Cervus unicolor*), *Artiodactyla*
(çifttoynaklılar) takımının *Cervidae* familya-
sından geyik türü. Hindistan ve Nepal'den
doğuya doğru Asya'nın güney kesimlerinde-
ki ormanlarda yalnız ya da küçük gruplar
halinde yaşar. İri ve görece uzun kuyruklu
bir geyik türüdür. Beneksiz ve koyu kahve-
rengi postu omuz çevresinde bir yaka oluş-
turacak biçimde uzun tüylü, omuz yüksekli-
ği 1.2-1.4 m'dir. Erkeklerde uzun, üç uçlu
boynuzlar bulunur. Sambar geniş coğrafi
dağılımı içinde birçok alttüre ayrılır. Bun-
lardan Hindistan sambarı (*C. u. niger*) en
iri, Malaya sambarı (*C. u. equinus*) daha
küçük yapılı olanıdır.

Sambatyon, Asur kralı Şalmanezar'ın İs-
rail'in On Kayıp Kabilesi'ni(*) ötesine sür-
düğü efsanevi "Sebt Irmağı". Efsanelerde
çoğu kez sudan değil, taştan oluşmuş azgın
bir sel olarak betimlenir; yalnızca Yahudile-
rin ırmığı geçmesinin yasak olduğu Sebt(*)
gününde durulduğu söylenir.

Sambatyon'un varlığına kesin olarak inan-
nan birçok eski Yahudi tarihçiyle bilim ve
din adamı, yapıtlarında ırmaktan ve kutsal
topraklardaki yerinden söz etmiştir. İsrail'in
On Kayıp Kabilesi'nin başına gelenleri öğ-
renmeyi amaçlayanlar ortaçağdan 19. yüzyı-
la değin Hindistan, Afrika, Çin, Japonya ve
İspanya'da ırmığı aramıştır. İrmakla ilgili
efsaneler zamanla Müslüman ve Hristiyan
edebiyatlarına da girmiştir.

Sambhal, Hindistan'ın kuzey kesiminde,
Uttar Pradesh eyaletinin kuzeybatısın-
da kent. Muradabad kentinin güneybatısın-
da yer alır. Müslüman egemenliği altında
önem kazandı. 15. yüzyıl sonları ile 16.
yüzyıl başları arasında Sikender Ludi'nin
taşra merkezlerinden biriydi. Günümüzde
bir demiryolu son durak ve tarım ürünleri-
nin pazarlandığı bir merkezdir. Sanayi dal-
ları arasında şeker işleme, el dokumaları ve
patiska basmacılığı sayılabilir. Her yıl Müs-
luman ve Hindu bayramları yapılan kentte,
bir kale ve çeşitli anıtlar vardır. Nüfus
(1991) 150.012.

Sambhar Tuz Gölü, Hindistan'daki en
büyük tuz gölü. Ülkenin kuzeybatı kesimin-
de, Racasthan eyaletinin ortadoğu kesiminde
yer alır. Aravalli Dağlarındaki bir
çöküntüde, yaklaşık 230 km²'lik bir alanı
kaplar. Taşan akarsuların getirdiği suların
buharlaşmasıyla biriken milde, suda eri-
yen sodyum bileşikleri depolanır. Gölü
uzaktan karı andıran tuz katmanları örter.
Sıcak aylarda göl yatağı genellikle kurur.

Gölün Hinduizmin üç yüce tanrısından
Şiva'nın eşi Şakambari tarafından yaratıldı-
ğına inanılır. Hint-Türk İmparatorluğu dö-
neminde (1526-1858) işletmeye açılan tuz
yatakları daha sonra Caipur ve Coddhpur
hükümdarlıklarının ortak mülkiyetine geçti.
Buharlaştırma tavaları ve anıtma işletmeleri
gölün doğu kıyısında yer alır.

sambo, 1930'larda SSCB'de çeşitli bölgesel
güreş stillerinden geliştirilen güreş türü.
Japonya ve Bulgaristan'a da geçmiş, 1964'te
Uluslararası Amatör Güreş Federasyo-
nu'na resmen tanınmıştır. Judo ve serbest
güreşle benzerlikler taşır. Rakibin boğazını
sıkamak, tekmelemek ve tırmalamak, *sam-
bo*'da yasak olan az sayıdaki hareketten
birişadır.

Sambucuccio D'ALANDO (ö. y. 1370), Ceno-
va ile işbirliği yaparak Aragon kralı Jaime'e
(IV) bağlı feodal Cinarca ailesine yönelik
ayaklanmayı yöneten Korsikalı devrimci.

Sıradan bir köylü ailesindendi. Meslek ola-
rak askerliği seçti. 1356'da Aragon yanlısı
soylulara karşı başlayan ayaklanmanın ön-
derliğini üstlendi ve valiliğe getirildi. Feodal
beylerin şatolarını yıktıktan sonra, o sırada
bir "halk yönetimi"nin bulunduğu Cenova'dan
bir vali atanmasını istedi. 1360'ta Ceno-
va *doge*'sinin (dük) kardeşi Giovanni Boc-
canegra, Korsika'nın Terra di Comune
(Komün Toprağı) olarak anılan kuzey ve
orta bölgelerinin valisi oldu. İki yıllık bir
valilik döneminin ardından Boccanegra'nın
ülkesine dönmesiyle çıkan ayaklanma,
Sambucuccio'nun bir kez daha Cenova'dan
yardım istemesine neden oldu. Bunun üze-
rine gönderilen yeni Cenovalı vali bir süre
sonra öldürüldü. 1370'te ortadan kaybolan
Sambucuccio'nun aynı yıl çıkan bir veba
salgınında öldüğü sanılır.

Sambucus bak. mürver

Samhret Oseti bak. Güney Osetya

Sâmi (ARPAEMİNİZADE), tam adı ARPAEMİNİZADE MUSTAFA SÂMİ (d. İstanbul - ö. 1783, İstanbul), Osmanlı şair ve tarihçi.

Arpaemini Osman Efendi'nin oğluydu.
Ruznamçe-i sâni, şehremini, piyade muka-
belecesi olarak görev yaptı. 1730'da Küçük-
çelebizade Asım Efendi'nin yerine vakanü-
visliğe getirildi. *Tarih-i Vekai* adıyla 1730-33
arasındaki olayları kapsayan bir Osmanlı tarih
yazdı. Yayıp Hüseyin Şakir ve Mehmed Subhi
tarihleriyle birlikte *Tarih-i Sâmi* ve *Şakir ve Subhi*
(1784) adıyla basıldı. Şiirleri bir *Divan*'da
(1837) toplanan Sâmi ayrıca sülüs, nesih ve
talik yazılarda usta bir hattatı.

Sami dilleri, Hami-Sami dil ailesinin beş
kolundan biri (ötekiler Mısır, Berberi, Kuşi
ve Çad). Afrika'nın kuzeyinde ve Yakındö-
ğü'da konuşulan dillerden oluşur ve dört
öbeğe ayrılır: 1) Akad, Babil ve Asur
dillerini içeren Kuzey Çevre ya da Kuzey-
doğu öbeği, 2) eski Kenan, Amori (Amur-
ru), Ugarit, Fenike ve Pön dilleriyle Aram-
cayı, eski ve çağdaş Süryanice ve İbraniceyi
içeren Kuzey Merkez ya da Kuzeybatı
öbeği, 3) Arapça ve Malta dilini içeren
Güney Merkez öbeği, 4) Güney Arapçası-

nı ve Etiyopya'nın kuzeyinde konuşulan dilleri içeren Güney Çevre öbeği.

Sami dillerindeki ses sisteminin temel özelliği, ağzın arka bölümünde ve gırtlakta oluşturulan ünsüzlerin çokluğu. Bu dillerde sözcükler, ünsüzlerden oluşan ve sözcüğün temel anlamını sağlayan bir kökle, ünsüzler arasındaki sıralanışlarına göre temel anlamda değişiklikler yaratan bir ünlüler dizisinden türetilir. Başlangıçta Sami dillerinde belgeli tanımlık yoktu. Ama sonradan, eskiden Mezopotamya'da konuşulan Akad diliyle Etiyopya'da konuşulan Geez dili dışında bütün Sami dillerinde belgeli tanımlık kullanılmaya başlandı. Gene başlangıçta Sami dillerinde üç durum (yalın, belirtme ve iyelik ya da tamlayan durumları) vardı. Ama bu durumları gösteren ve sözcük sonlarına eklenen takılar Akad dili ve Klasik Arapça dışındaki dillerde zamanla ortadan kalktı. Eski Sami dillerinde zaman değil, görünüş kategorisi vardı; yani eylemin ne zaman gerçekleştiği değil, gerçekleşme biçimi belirtiliyordu. Çağdaş Sami dillerinde ise zaman kategorisi gelişmiştir. Ayrıca bütün Sami dillerindeki sözcüklerde dişil ve eril ayrımı vardır.

Sami Efendi (HAFIZ) (d. Ağustos 1874, Filibe - ö. 26 Nisan 1943, İstanbul), hafız ve hanende. On iki yaşındayken hafız oldu. Bir yandan din bilgilerini ilerletirken, bir yandan da Şeyh Edhem Efendi, Bolahenk Nuri Bey ve Hacı Kirami Efendi'den müzik dersleri aldı. 1909'da önerilen saray baş imamlığını kabul etmedi. 1912'de geçirdiği ruhsal sarsıntıdan sonra dinleyici önünde çok ender olarak okudu. Soyadı yasaının çıkmasından sonra Ünokur soyadını aldı. 1936'da Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nde tedavi gördü, ama krizleri son bulmadı.

Yaklaşık 20 yıl boyunca hafız, mevlithan, gazelhan ve hanende olarak büyük bir kitlenin hayranlığını kazanan Sami Efendi'nin üzü, plakları aracılığıyla bütün İslam dünyasına yayılmıştı. Özellikle Kuran ve mevlit okuyuşu beğenilirdi. Doğaçlamalarında, klasik Türk müziğinin pek az yapıtında kullanılmış tiz acem, hatta tiz gerdaniye perdelerine değin ulaşan olağanüstü geniş ses alanıyla dinleyenleri şaşırtırdı.

Sami Efendi (YORGANCI) (d. 13 Mart 1838, İstanbul - ö. 1 Temmuz 1912), her çeşit yazıda usta Osmanlı hattat. 20. yüzyılda yetişen hattatlara önder olmuştur. Yorgancılar Kâhyası Hacı Mahmud Efendi'nin oğluydu. Maliye, Divân-ı Hümayun ve Nişan Kalemî kâtipliklerinde bulundu.

Sülûs ve nesih yazıya mahalle okulunda başladı. Daha sonra Recai Efendi'den celi sülûs, Nâsih Efendi'den divani, celi divani ve tuğra, Kıbrısızade İsmail Hakkı Bey'den nestalik, Ali Haydar Bey'den celi nestalik, Mümtaz Efendi'den de rik'a yazılarını meşk etti. Bunların hepsinde usta olduysa da, daha çok celi yazılar üzerinde durdu. Celi sülûste ve tuğra çekmekte Mustafa Rakım'ın, nestalikte de Yesarizade Mustafa İzzet'in üsluplarını, eksiklerini de tamamlayarak sürdürdü.

1878'de Divan-ı Hümayun'da İslam yazısı hocalığına getirilen Sami Efendi'nin, sonradan çok ünlü birer hattat olan öğrencilerinin bazıları Nazif Bey, Tuğrakeş İsmail Hakkı Altunbezer, Hulusi Yazgan, Kâmil Akdik, Necmeddin Okyay'dır. Sami Efendi'nin yapıtları arasında İstanbul'da Bahçe-kapı'daki Yeni Cami Sebili'nin, Kapalıçarşı kapılarının, Erenköy'deki Zihni Paşa ve Galip Paşa camilerinin yazıtları, ayrıca Cihangir ve Altunizade camilerinin yazıtları vardır.

Samil Bağımsızlık Hareketi (Kore) huk. I Mart Hareketi

Samipaşazade Sezal (d. 1860, İstanbul - ö. 26 Nisan 1936, İstanbul), özellikle *Sergüzeşt* adlı romanıyla tanınan yazar. Babası Abdurrahman Sami Paşa'nın konağında özel eğitim gördü. Ağabeyi Suphi Paşa'nın yanında bulunduğu Evkaf Nezareti Mektubı

Samipaşazade Sezal
Anadolu Yayıncılık Arşivi

Kalemî'ne memur olarak girdi (1880). Ertesi yıl elçilik ikinci kâtibi olarak Londra'ya gitti. 1885'te İstanbul'a döndüğünde İstisare Odası'nda memur oldu. İlk romanı *Sergüzeşt* nedeniyle gözaltına alınınca 1901'de Paris'e kaçarak Jön Türkler'e katıldı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Paris merkezinde görev aldı. Bu örgütün yayın organı olan *Şura-yı Umme*t gazetesinde II. Abdülhamid'in baskı rejimine karşı yazılar yazdı. II. Meşrutiyet ilan edilince (1908) İstanbul'a döndü. 1909'da Madrid büyükelçiliğine atandı. I. Dünya Savaşı yıllarını İsviçre'de geçirdi. 1921'de emekliye ayrılarak Türkiye'ye döndü. Kendisine TBMM'ce "hıdemat-ı vataniyye tertibinden" aylık bağlandı.

Samipaşazade, divan edebiyatına karşı çıkan Namık Kemal ve Abdülhak Hamit (Tarhan) gibi yenilikçi yazarların etkisiyle Batı dünyasını izlemiş, Londra'da kaldığı dört yıl içinde İngiliz, Fransız dilleri ve edebiyatlarıyla ilgilenmiştir. Alphonse Daudet'den esinlenerek yazdığı kısa öyküleriyle Batılı anlamda ilk gerçekçi ürünleri vermiş ve Tanzimat dönemi yenilikçi edebiyatının öncülerinden biri olmuştur.

1874'te *Kamer* gazetesinde çıkan söyleşi türündeki ilk yazılarıyla adını duyurmaya başlayan Samipaşazade Sezal'nın ilk kitabı *Şir* (1879) adlı üç perdelik bir oyundur. Ona asıl ününü sağlayan ve bir paşazade ile bir cariye'nin aşk öyküsünü işleyen *Sergüzeşt* (1888, 1982) Türk edebiyatında romantizmden gerçekçiliğe geçişin başarılı örneklerinden sayılır. Samipaşazade *Küçük Seyler*'de (1891) öykülerini, *Rûmûzu'l-Edeb*'de (1898) anı, söyleşi, gezi ve eleştiri yazılarını, *İclal*'de (1923) mektuplarını toplamıştır.

Samiriye, İbranice שומרון, Filistin'in orta kesiminde tarihsel bölge. Kuzeyde Celile, güneyde Yahuda, batıda Akdeniz, doğuda Şeria Irmağı ile çevriliydi. Şehem (Nablus) bir yol kavşağı ve bölgenin siyasal merkeziydi.

Yahudilerin Filistin'i fethi sırasında Samiriye'nin stratejik noktaları Kenanlıların elindeydi. Yahudiler bazı tepelerde tutunmakla birlikte, komşu ova ve vadilerdeki Kenanlı direnişini ancak Kral Davud döneminde (İÖ 10. yy) kırabildiler. Daha sonra bölge Efraimoğullarıyla Manasseoğullarının bir bölümünü kapsayan Yusuf soyuna verildi. Hz. Süleyman'ın ölümünden (10. yy) sonra Samiriye'dekileri de kapsayan kuzey

kabileleri güney kabilelerinden ayrılarak İsrail Krallığı'nı kurdular. Önceleri Tirza'da (bir olasılıkla bugün Tell el-Fria) olan krallık başkenti. Omri döneminde (İÖ 876-869 ya da İÖ 884-İÖ y. 872) Şehem'in 11 km kuzeydoğusundaki Samaria'ya (') taşındı. Güneydeki Yahuda'dan daha güçlü ve daha gelişmiş olan İsrail Krallığı, 722'de Asurlarca yıkıldı ve halkı tutsak edildi.

Samiriye, Yeni Ahit'in sözünü ettiği dönemlerde, Roma denetiminde ve bir ölçüde Hellenistik kültürün merkezi konumundaydı. Havariler döneminde Yunanca konuşan Hristiyanlar yöre halkını yeni dine kazanmaya çalıştılar. Bu çalışmalar Hristiyanlığın Yahudiler dışında da yayılmasına basamak oluşturdu. Kökleri Yahudiliğin Kuzey İsrail koluna kadar uzanan Samiriyeliler tarikatı, sınırlı yandaş sayısına karşın bugün de Nablus'ta varlığını sürdürmekte ve Tora'yı Kutsal Metin olarak kabul etmektedir.

Samiriyeliler, İbranice שומרון İÖ 722'de İsrail Krallığı'nı fetheden Asurlarca yurtlarından çıkarılmayan eski Samiriye Yahudilerinin soyundan geldiğini öne süren Yahudi topluluğu. Yalnızca Tora'ya (Tevrat'ın ilk beş kitabı) bağlı oldukları için Beni-İsrail (İsrailoğulları) ya da Şamerim (İtaatkârlar) adını benimserler. Samiriyeliler için Talmud'da kullanılan Kutim adı, Asur istilasından sonra Samiriye'ye yerleşen Mezopotamyalı Kutsalın soyundan geldikleri inancını yansıtır.

Babil Sürgünü'nden sonra yurtlarına dönen Yahudiler, İkinci Kudüs Tapınağı'nın yapımı sırasında sonradan Samiriyeliler adıyla anılan yöre sakinlerinin yardımını kabul etmediler. Samiriyeliler de İÖ 4. yüzyılda Kudüs'ün 40 km kuzeyinde, Gerizim Dağının eteginde Şehem'de (Nablus) kendi tapınaklarını kurdular. 1970'lerin ortalarında 250 kadar Samiriyeli *kohen gadol*'un da (yüksek rahip) oturduğu yer olan Nablus'ta, gene 250 kadar ise Tel-Aviv yakınında bir sinagogun bulunduğu Holon'da yaşıyordu. Çevrelerinden neredeyse bütününüyle yalıtılmış durumda yaşayan Samiriyeliler yalnızca kendi aralarından evlenirler. İbranice ibadet etmekle birlikte 636'daki Müslüman istilasından sonra Arapçayı benimsemişlerdir.

samisen, ŞAMİSEN olarak da yazılır, üç telli, perdesiz Japon lavtası. Uzun bir sapı, önu

Samisen
Kokusai Bunko Shencu Tokyo

ve arkası güderili dört köşe bir gövdesi vardır. Burguluğu arkaya doğru yatık, burgulanıya çıkıktır. Enli bir mızrapla çalınır. Özel müzik türlerinin farklı ses renkleri (tını) farklı mızrap tipleriyle sağlanır. Benzeri olan Çin *saxian*'inin Ryukyu Adalarına özgü bir tipi 16. yüzyılda Japonya'ya gelmiş, *samisen* de ondan türemiştir. *Samisen* halk ve sanat müziğinde şarkı sözlerine ve öyküsel şarkılara eşlik etmekte kullanılır. Ayrıca *Kabuki* oyunlarının orkestralarında da çalınır.

Samisen'in normal akort düzenleri *do-fa-si b*, *do-fa-do* ya da *do-sol-do* biçimindedir.

samizdat (Rusça *sam*: "kendi" ve *izdatels-vo*: "yayımcılık"), eski SSCB'de gizlice çoğaltılıp dağıtılan ve genellikle Sovyet hükümetinin uygulamalarını eleştiren yayınlar.

Samizdat, 1953'te Stalin'in ölümünden sonra Sovyet yönetiminin belli başlı muhalif Sovyet yazarlarının anlatım özgürlüklerine getirdiği kısıtlamalara bir karşı çıkış biçiminde doğdu. Kruşçev'in 1964'te görevden alınmasından sonra bu yayınlar anlatım özgürlüğünü savunmanın ötesine geçti; ideoloji, kültür, hukuk, ekonomi, siyaset, tarih, etnik azınlıklar ve din gibi çok çeşitli alanlarda Sovyet politika ve uygulamalarını eleştirmeye başladı. *Samizdat* türleri arasında, muhalif etkinliklere ilişkin ve resmi basında yer almayan haberler, rejime yönelik protestolar, siyasal duruşmaların tutanakları, sosyoekonomik ve kültürel analizler, başka *samizdat* yazıların özet ve eleştirileri, hatta pornografi bile vardı.

Başlangıçta *samizdat* daha çok Moskovalı ve Leningradlı aydınların elinden çıkıyordu. Ama kısa sürede bütün Sovyet cumhuriyetlerinde ve etnik azınlıklar arasında benzeri yayınlar dolaşmaya başladı. Başlangıcından beri *samizdat* hareketi ve yazarları KGB'nin çeşitli baskılarıyla karşılaştı. Baskılar *samizdat* etkinliklerinin iyice yoğunlaştığı 1970'lerin ortalarına doğru şiddetlendi. Ağustos 1973'te Pyotr Yakir ve Viktor Krasin'in gözdağı niteliğindeki göstermelik duruşmalarıyla doruğa çıkan baskılar hareketi zayıflattı. Ama *samizdat* birçok yazarını ve önderlerini yitirmesine karşın varlığını sürdürdü.

Son Sovyet lideri Mihail Gorbacov'un *glasnost* (açıklık) politikası sonucunda 1980'lerin ortalarında *samizdat* gene canlandı. KGB baskısı hemen bütünüyle ortadan kalktı ve okurlarının azlığına karşın bu türde çok çeşitli yayın ortaya çıktı. Sovyet hükümeti basımevleri ve öteki bütün iletişim olanaklarını üzerinde tekelini korumakla birlikte, gayri resmi olarak *samizdat*'a karşı bir hoşgörü politikası benimsedi. 1990'ların başlarında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla *samizdat* dönemi de kapandı.

Samkhya (Sanskrit dilinde "Doğru Bilgi ya da Sayı"), Hint felsefesinin altı geleneksel sisteminden biri. *Prakriti*(*) (*maddi doğa*) ve *purusha*(*) (*ruh ya da ben*) arasında kesin bir ikilik varsayar. Evrim sürecinde *purusha*'nın *prakriti*'nin çeşitli yönleriyle özdeşleşmesinin bir yanısıra olduğunu öne sürer. Samkhya'ya göre doğru bilgi, *purusha*'nın kendisini *prakriti*'den ayırabilme yeteneğidir.

Samkhya okulu, birbirinden ayrı ve hiçbirisi öbürlerine üstün olmayan sonsuz sayıda *purusha*'nın varlığına inanır. *Purusha* ve *prakriti* evreni açıklamak için yeterli olduklarına göre Tanrı varsayımına gerek yoktur.

Her yerde bulunan *purusha* her şeyin bilincindedir, devinimsizdir, değişmez ve hiçbir arzusu yoktur. *Prakriti* ise evrensel ve gizil maddedir.

Evrim zinciri, bir miktarının demir parçacıklarını çekmesi gibi, *purusha*'nın *prakriti*'yle buluşmasıyla başlar. Daha önce nesnesiz saf bilincin olan *purusha* böylece *prakriti* üzerinde odaklaşır ve bundan *mahat* (yüce olan) ya da *buddhi* (bilinç) çıkar.

Evrim süreci içinde ikinci olarak benlik bilinci (*ahamkara*) oluşur ve *purusha*'ya ruhun "benlik" olduğu yanlışlığını aşılır; oysa yanlışlığın asıl nedeni *prakriti*'nin *purusha*'yı kuşatmasıdır.

Ahamkara daha sonra beş büyük (uzam, hava, ateş, su, yer) ve beş ince öğeye (ses, dokunma, görüş, tat, koku), beş duyu organına, beş etkinlik (konuşma, tutma, hareket etme, üreme ve boşalma) organına ve düşünceye (*manas*) ayrılır. Evren, *purusha*'nın eklenmesiyle sayısı 25'e çıkan bu 24 ilkenin değişik bileşimlerinin ürünüdür. Büyük ölçüde bu sistemin dışında, *guna* (nitelikler) adı verilen üç bileşenli bir sistem bulunur. Bunlar *prakriti*'yi oluşturmakla birlikte temelde fizyolojik ve psikolojik etkenler olarak önem taşır.

Sammartini, Giovanni Battista, Sammartini SAN MARTINI olarak da yazılır, lakabı IL MILANESE (d. 1700/01, Milano - ö. 15 Ocak 1775, Milano, İtalya), İtalyan besteci. Klasik dönem öncesi senfoni biçiminin gelişmesini, dolayısıyla sonradan Haydn ve Mozart'ın geliştirecekleri Klasik üslubu önemli ölçüde etkilemiştir.

Fransız obuacı Alexis San Martin'in oğluydu. Yaşamının büyük bölümünü Milano'da geçirdi. Orada birçok kilisenin yanı sıra 1730-70 arasında Santa Maria Maddalena Manastırı'nın orgçuluğunu yaptı. Önceleri din müziği bestecisi olarak tanındı. Ama daha 1734'te dört bölümlü bir senfoni besteleyerek, konserde çalınmak üzere bestelenmiş senfonilerin ilk örneklerinden birini verdi. Yazdığı orkestra ve oda müziği İtalya dışında tanındıkça, birçok kişi ondan ders almak üzere Milano'ya gelmeye başladı. Bunlar arasında 1737-41 arasında öğrencisi olan Gluck da vardı.

Sammartini'nin yaklaşık 2 bin yapıt bestelediği sanılmaktadır. Bu yapıtlardan bazılarının ona mı yoksa kardeşi Giuseppe'ye mi, Giovanni Battista Martini'ye mi (1706-84) ya da ününden yararlanmak isteyen bir başkasına mı ait olduğu bilinmemektedir. Sammartini'nin kardeşi Giuseppe de (y. 1693 - y. 1750/51) tanınmış bir obua sanatçısı olmasının yanı sıra, son yıllarını geçirdiği İngiltere'nin önde gelen bestecilerindendi.

Sammatiya Hindistan'da *pudgala* (kişi) konusunda özgün bir kuram geliştiren eski Budacı okul. Bireyin, kişiliğini oluşturan beş *skandha*'dan bağımsız bir varlığı olamayacağına inanmakla birlikte, parçalarının toplamından daha büyük olduğunu öne sürer. Budacılığın reddettiği *atman* ruh kuramına yakın olduğu gerekçesiyle öteki Budacılar tarafından sert bir biçimde eleştirilir.

Çinli hacı Xuanzang'ın 7. yüzyılda Sammatiya'dan dönemin dört ana Budacı mezhebinden biri olarak söz etmesi, okulun geniş bir halk topluluğunca desteklendiğini gösterir. Sammatiya'ya bağlı birkaç alt okul olduğu anlaşılmaktadır. Bazı kayıtlarda ise Sammatiyaların, adlarını öğretmenleri Vatsiputra'dan aldıkları sanılan Vatsiputriyalarından geldiğinden söz edilir.

Sammu-ramat, Yunanca SEMIRAMIS (ü. 9. yy sonları), Asur kraliçesi. Çağının önemli

tarihsel kişiliklerinden biri olan kraliçe sonraları efsanevi bir kahramana dönüşmüştür.

Asur kralı III. Adad-nirari'nin (hd İÖ 810-783) annesiydi. Anısına dikilen stel Asur'da bulunmuştur. Kalah'ta (Nimrud) bulunan bir yazıt Sammu-ramat'ın, kocası V. Şamşi-Adad'ın (İÖ 823-811) ölümünden sonra burada hüküm sürmüş olduğunu göstermektedir. Sammu-ramat'ın adı Herodotos tarihinde geçer. Daha sonraki tarihçilerden Diodorus Siculus'a göre, Sammu-ramat bir tanrıçanın kızıdır ve Asurlu bir subayla evlendikten sonra güzelliği ve cesareti ile Kral Ninos'u kendisine hayran etmiş ve kansı olmuştur. Ninos kısa süre sonra ölünce başa geçmiş ve uzun yıllar tahtta kalmıştır. O dönemde Babil'i kurmuş ve uzak ülkeleri fethetmiştir.

Samnitler, İtalya'nın güneyindeki dağlık bölgede yaşamış savaşçı kabileler. Büyük olasılıkla Sabinlerle aynı soydan gelen Samnitler Osk dilini konuşurlardı. Kendilerini "Samnit" olarak değil, bu sözcüğün Latince Sabin olarak yazılan Osk dilindeki karşılığıyla adlandırdıkları.

Hirpini, Kavdini, Karakeni ve Pentri kabilelerinin birleşmesiyle oluşan Samnit konfederasyonunun federal meclisi yoktu. Bunun yerine savaş zamanlarında bir lider seçilirdi. İÖ 354'te Galyalılara karşı Roma ile birleşen Samnitler, kısa bir süre sonra Romalılara karşı savaşta giriştiler. Zaman zaman bazı başarılar kazandıysa da sonunda bozguna uğradılar ve çevreleri Latin kolonileriyle sanıldı.

Sayılarının azalmasına karşın sonradan, Pyrrhos ve Hannibal'a Roma'ya karşı verdikleri savaşta yardım ettiler. İtalyan Savaşı'na (İÖ 90-89) ve daha sonra başlayan iç savaşta katıldılar. Collina Kapısı Çarpışması'nda (İÖ 83) Lucius Cornelius Sulla'ya yenildiler.

Samnit lehçesinin en uzun ve en önemli yazıtı, Osk alfabesi ile yazılmış küçük bronz Agnonensis Tableti'dir.

Samoa, Büyük Okyanusun ortagüneyinde, Yeni Zelanda'nın yaklaşık 2.600 km kuzey-doğusunda ada grubu. ABD'ye bağlı olan Amerikan Samoası(*) 171° batı boylamının doğusundaki altı adadan oluşur. Tutuila bunlardan biridir. 1962'den beri bağımsız bir devlet olan Batı Samoa(*) 171° batı boylamının batısında kalan dokuz adayı kapsar. Bu adaların başında Savai'i ve Upolu gelir.

Samory, tam adı SAMORY TOURÉ (d. y. 1830, Sarranko yakınları, Yukarı Gine - ö. 2 Haziran 1900, Gabon, Fransız Kongo-su), Batı Afrika'da güçlü bir krallık kuran ve Fransızların 19. yüzyılın sonlarındaki sömürgeci yayılma politikasına karşı direnen Müslüman reformcu ve askeri önder. Malinke kabilesindendi. 1868'de kendisini dinsel önder ilan ederek bir grup savaşçıyla Gine'nin Kankan yöresinde güçlü bir reislik kurdu. 1880'lerin başına değin egemenlik alanını batıda Yukarı Volta'dan doğuda Fouta Djallon'a kadar uzanan bölgeyi kapsayacak biçimde genişletti.

Fransızların Batı Afrika'daki yayılmacı uygulamalarına karşı direnen Samory, Fransızlarla ilk kez 1883'te, Nijer Irmağı kıyısındaki Bamako'yu işgal ettikleri sırada çarpıştı. 1886'daki başarılı Fransız saldırısının ardından, Nijer Irmağını sınır olarak kabul edip onların himayesine girmeye razı oldu. 1880'lerin sonunda batıdaki Kéné Dougou Krallığı'nın topraklarını (bugün Fildişi Kıyısı'nda) ele geçirme girişimi başarısızlıkla sonuçlandıktan sonra, 1891'de Fransızlara yeniden savaş açtı. Birlikleri Sudan'dan püskürtülünce, Fildişi Kıyısı'nın yukarı ke-

simlerine çekildi. Kong (1895) ve Bondoukou'yı (1898) yağmaladıktan sonra peşine düşen Fransızlar tarafından Eylül 1898'de Cavalla Irmağının yukarı kesiminde yakalandı. Sürgündeyken öldü.

Samos bak. Sisam

Samothráki bak. Semendirek

Samoyed dilleri, Sibirya'da ve Kuzey Kutup Bölgesi'nin Rusya sınırları içindeki bölümünde yaygın dil öbeği. Fin-Ugor dilleriyle birlikte Ural dil ailesini oluşturur. Kuzey Samoyed ve Güney Samoyed olmak üzere iki alt öbekte toplanan beş Samoyed dili vardır. Bunlardan Nenets (Yurak), Enets (Yenisey) ve Nganasan (Tavgi) dilleri Kuzey Samoyed, Selkup dili ve artık konuşulmayan Kamas diliyse Güney Samoyed öbeği içinde yer alır. Bu dillerden hiçbirisi 1930'dan önce yazıya geçmemiştir. Günümüzde yaygın olarak değilse de ilkokullarda eğitim amacıyla kullanılmaktadırlar.

Samoyed köpeği, Sibirya'da geliştirilen kızak köpeği soyu. Rusya'nın kuzeyinde yaşayan ve eskiden Samoyedler olarak bilinen Nenetsler tarafından kızığa koşulmasının yanı sıra ren geyiklerini gütmek için de

Samoyed köpeği
Sally Anne Thompson-EB Inc

kullanılır. Samoyed köpeği, sağlam gövdeli, dik kulaklı, koyu badem gözlü, Eskimo köpeğine benzer bir soydur. Uzun ve sık tüylü postunun rengi beyaz, krem ve grimsi sarı olabilir. Omuz yüksekliği 50-60 cm, ağırlığı 16-30 kg'dır. Yumuşak huylu, sadık ve zeki bir köpek olarak tanınır.

Samoyedler bak. Nenetsler

sampo, Fin mitolojik şarkılarının çoğunda sözü edilen gizemli nesne. Gök kubbeyi taşıyan kozmolojik bir sütun ya da benzeri bir payanda gibi düşünülür. Matti Kuusi gibi araştırmacıların *sampo* destanı olarak adlandırdıkları bir dizi şarkıda, yaratıcı demirci Ilmarinen'in yeraltının çirkin tanrıçası Louhi için *sampo*'yu demirden dövdüğü, daha sonra Ilmarinen ve şaman-kahraman Väinämöinen'in onu çalarak geri aldığı anlatılır. Louhi onları kovalar ve çıkan savaşta *sampo* küçük parçalar halinde dağılır. Ama bu parçalar da "ekip biçmek" ve zenginlik getirmek için gerekli gücü hâlâ korur.

Şarkılara ilişkin eski kaynaklarda, tahılların boy atması için ilkbaharda düzenlenen ekin törenlerinde söylenen bir dizi ayin şarkısının parçası olduğundan söz edilir. E. N. Setälä, Uno Harva ve son zamanlarda Martti Haavio gibi araştırmacılar, *sampo*'nun birçok eski kozmolojide rastlanan gök-kubbenin payandası olduğu üzerinde anlaşılır. *Sampo* terimi Sanskrit dilindeki

skambha (sütun) ve Altay dilindeki *sumbur* (yeryüzü dağı) sözcükleriyle aynı kökten geliyor olabilir. Göklerin dönme eksenini oluşturan mitolojik *axis mundi* gibi, Fin şarkılarında tüm yaşam, bütün iyiliklerin kaynağı olarak tanımlanan *sampo*'ya bağlıdır.

sampradaya, Hinduizmde, öğretisi öğretmenden öğretmene aktarılan geleneksel din okulu. Vişnucu öğretisi yaklaşık 11. yüzyıldan sonra birkaç mezhep biçiminde gelişti. Nimbarka'nın müritlerinin oluşturduğu Sanaka-sampradaya, Ramanuja'nın öğretisini izleyen Şri-sampradaya (Şrivaishnavalar), Madhva'nın yolundan giden Brahma-sampradaya (Madhvalar) ve Vişnuşvamin'in müritlerinden oluşan Rudra-sampradaya bunlar arasındadır. Her okulun mitolojik bir kurucusu (örn. Lakshmi tanrıçası Şri) vardır.

Sampson, Deborah (d. 17 Aralık 1760, Plympton, Massachusetts - ö. 29 Nisan 1827, Sharon, Massachusetts, ABD), ABD'li kadın asker.

Kıta Ordusu'na girerek Amerikan Bağımsızlık Savaşı'na katılmaya karar verdi. Bir erkek kimliği edinerek 1782'de orduya kaydoldu. Birçok hafif çarpışmaya katıldı ve yaralandı. Bir ateşli hastalık sırasında gerçek kimliği ortaya çıkınca 1783'te ordudan uzaklaştırıldı. 1784'te evlendi, hemen ardından küçük bir emekli aylığı bağlandı. 1802'de deneyimleriyle ilgili konferanslar vermeye başladı. ABD'de profesyonel olarak konferans veren belki de ilk kadın olan Sampson'ın vârisliğine 1838'de Kongre kararıyla emekli asker aylığı bağlandı.

samsara (Sanskrit dilinde "dolaşım durmak"), Hint felsefesinde, ruhgöçü öğretisinin temel kavramı. Hinduizm ve Caynacılıkta bu kavram, öz bilincini ve mutluluğunu bir kez yitirdikten sonra geçmiş eylemlerinin etkisinden (*karman*) kurtuluncaya (*moksha*) değin değişik canlılar biçiminde hep yeniden doğan ruhun serüvenini anlatır. Budacılık ise sürekliliği olan bir ruhun varlığını kabul etmemekle birlikte, kişiliğin az çok sürekli bir çekirdeğinin *samsara* sürecinden geçtiğini onaylar.

Ruhgöçü sürecini ayrıntılarıyla ele alan Hindu felsefesinin Samkhya okulu biri maddi, öbürü maddesiz iki beden varsayar. Maddi beden yok olunca öteki yaşamayı sürdürür ve bir başka bedene geçer. Maddesiz beden, *buddhi* (bilinç), *ahamkara* (benlik bilinci), *manas* (duyu izlenimlerinin eşgüdümçüsü olarak zihin) ve canlılığın ilkesi olan *prana* (soluk) gibi işlevlerden oluşur.

Samsara, en ilkel böcek türünden, hatta bazen sebze ve madenlerden tanrıların en yükseği olan Brahma'ya kadar uzanır; çünkü bunların tümü ruhgöçü sürecine bağlıdır. Yeniden doğan kişinin yaşam hiyerarşisindeki yeri bir önceki yaşamının niteliğine bağlıdır. Ölümünden sonra ruh, önce iyi ya da kötü *karman*'larından arınıncaya değin bir cennet ya da cehennemde gider. Bunun ardından, kalan *karman*'ının sonraki yaşam koşullarını belirlemesiyle, yeni bir rahime döner. Bu döngü kuramsal olarak kişinin önceki yaşamlarını (*catismara*) anımsamasını olanaklı kılar; ama bu ancak büyük ermişlerin taşıdığı ya da geliştirdiği bir yetenektir. Bu inancı yansıtan en iyi örnek Buda'nın eski yaşamlarına ilişkin bilgiler verdiği *Cataka* öyküleridir.

Samsat, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, Adıyaman iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 339 km² olan Samsat

ilçesi batı ve kuzeybatıda Merkez ilçe, kuzey ve kuzeydoğuda Kâhta ilçesi, doğu ve güneyde de Şanlıurfa iliyile çevrilidir.

Samsat ilçesi Adıyaman'ın güney kesiminde yer alır. Yüzölçümü ve nüfus açısından ilin en küçük ilçesidir (1990). 1.000 m'den daha yüksek alanlara rastlanmayan topraklarından kaynaklanan suları Fırat Irmağı toplar. Atatürk Barajı'nda su tutulmaya başlamanın ardından sonra Fırat Vadisi ile Fırat'a katılan Ziyaret Çayının ve onun kolu olan Kalburcu Çayının vadileri, oluşan baraj gölünün suları altında kalmıştır. Bu nedenle ilçe halkının bir bölümü başka yerlere göç etmiştir. Baraj yapımı öncesinde yöredeki tarihsel yapıları belgelemek, kurtarmak ve korumak amacıyla Aşağı Fırat Projesi olarak bilinen çalışma yürütülmüştür.

Göç ve tarım alanlarının sular altında kalması, zaten gelişmemiş olan ilçe ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir. 1984'te ilçede yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler buğday, arpa ve mercimektir.

Çok eski bir yerleşme alanı olduğu anlaşılan yöre, İÖ 17. yüzyılda Hititlerin egemenliğindeydi. Hurri ve Mitanni yönetiminden

Samsat'tan bir görünüm, 1980; Adıyaman Anadolu Yayıncılık Arşivi

sonra Kummuh Krallığı'na bağlandı; İÖ 8. yüzyılda Asur, İÖ 6. yüzyılda Pers, İÖ 4. yüzyılda da Makedonya ve Selevkosların egemenliğine girdi. İÖ 1. yüzyılda kurulan Kommagene Krallığı'nın(*) sınırları içinde yer alan yöre, İS 1. yüzyılda Roma'ya bağlandı. Bizans döneminde Fırat Kentleri Theması'nın sınırları içinde olan yöre, Arap, Selçuklu, Ermeni, Urfa Haçlı Kontluğu, Artuklu, Anadolu Selçuklu, Moğol, Memlük ve Dulkadıroğlu yönetiminde kaldıktan sonra 1516'da Osmanlı topraklarına katıldı. Anadolu Selçukluları döneminde Baba İshak'ın önderliğinde çıkan bir halk ayaklanmasının başladığı yerlerden biri de Samsat yöresiydi. Cumhuriyet'ten sonra Adıyaman'a bağlı bir bucak olarak yönetilen yöre, 1960'ta ilçe yapıldı.

Çok eski bir yerleşim merkezi olan Samsat kasabasının adı Antik Çağda Samosata idi (*bak. Aşağı Fırat Projesi* [Adıyaman, Samsat Höyüğü]); 7. yüzyılda Araplar burasını Sümeysat adıyla andılar. Atatürk Baraj Gölünün suları altında kalmadan önce 1988'de 7 km kuzeydeki bugünkü yeni yerine taşınan kasaba, Adıyaman ilinin en küçük ilçe merkezidir (1990). Eski Yunanlı hatip ve yergi yazarı Lukianos(*) Samosata'da doğmuştur.

Samsat Belediyesi 1960'ta kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 11.451; kasaba, 2.458.

Samsat Höyüğü, Adıyaman'ın Samsat ilçesinde Geç Kalkolitik Çağdan ortaçağa ka-

dar yerleşmelerin bulunduğu höyük. Ayrıca bak. Aşağı Fırat Projesi (Adıyaman).

samskara, ana rahmine düşmesinden cenaze töreninde küllerinin savurulmasına değin, bir Hindunun yaşamının her aşamasında düzenlenen bireysel ayinler. Bölgelere, kastyara ve ailelere göre önemli değişiklik gösteren *samskara*'ların kuralları *Grhyasutra*'da, bazı destanlarda ve *Puranalar*'da yer alır.

Evde genellikle baba tarafından düzenlenen ayinler, erkek çocuklar için daha büyük bir özenle hazırlanır. En yaygın 16 *samskara*'dan birincisi doğum öncesinde düzenlenen *garbhadhana*'dır; bunu doğacak çocuğun erkek olmasının dilendiği *pumsavana*, doğumun güvenlik içinde geçmesinin istendiği *simantonmayana* izler. Çocukluk evreleriyle ilgili *samskara*'lar şunlardır: Göbeğin kesilmesinden önce *catakarman*, ad verme dolayısıyla *namakarana*, bebeğin ilk kez güneşe çıkarıldığı *nishkramana*, ilk kez katı yiyecek yediği *annaprasana*, saçının kesildiği *cudakarana* ve takı için kulaklarının delindiği *karnavedha*. Eğitimle ilgili *samskara*'lar beş yaşında alfabeyi öğrenme dolayısıyla düzenlenen *vidyarambha* ayiniyle başlar. *Upanayana* ayininde, en üst üç toplumsal sınıfta yer alan çocuklara kutsal iplik bağlanır. Öğrencinin kutsal Veda metinlerini okumaya başlaması dolayısıyla *vedarambha*, ilk sakal tıraşı için *keşanta* (ya da *godana*), gurunun yanından eve döndüğü zaman *samavartana* (ya da *snana*) ayinleri düzenlenir. Evlilik ayini *vivaha* adını taşır. *Samskara*'ların sonuncusu cenaze töreni için düzenlenen *antyeshti*'dir.

Samson bak. Şimşon

Samsun, Karadeniz Bölgesi'nin orta kesiminde il ve il merkezi kent. Yüzölçümü 9.579 km² olan Samsun ili doğuda Ordu, güneydoğuda Tokat, güneyde Amasya, güneybatıda Çorum, batıda Sinop illeri, kuzeyde de Karadeniz ile çevrilidir.

Doğal yapı. İl toprakları, güney kesimde yer alan orta yükseklikteki dağlık alandan alçak düzlüklerin uzandığı Karadeniz kıyısına doğru alçalır. İlin büyük bölümünü Kuzey Anadolu Dağları(*) engebeleridir. Kızılırmak vadisinin doğusunda Canik Dağları(*), batısında ise Küre (İsfendiyar) Dağlarının doğu kesimi yer alır. İl topraklarının en yüksek noktası güneybatıda, Amasya-Çorum il sınırı yakınında 1.791 m'ye ulaşan Kunduz Dağıdır. Bu dağların özellikle Karadeniz'e bakan kuzey yamaçlarında geniş ormanlar vardır.

Samsun'daki düzlükler, Karadeniz'e kıyısı olan öteki illere göre daha geniştir. Bunların en önemlileri Çarşamba Ovası(*) ile Bafra Ovasıdır(*). Yeşilirmak(*) ve Kızılırmak'ın(*) taşıdığı alüvyonların yığılıp birikmesiyle oluşan bu düzlükler birer delta ovasıdır. İl merkezi çevresindeki düzlükler, aralarında Mert Çayı ve Kürtün Çayının da bulunduğu çeşitli akarsuların getirdiği alüvyonlarla oluşmuştur. Bu ovaların büyük bölümleri, ilin başlıca tarım alanlarıdır.

İl topraklarından kaynaklanan suları Terme Çayı, Yeşilirmak, Abdal Çayı, Mert Çayı, Kürtün Çayı ve Kızılırmak toplar. Yeşilirmak güneydoğuda, Kızılırmak da batıda belli bir kesimde doğal sınır oluşturur.

İl sınırları içinde birçok doğal ve yapay göl vardır. Doğal göller, gidegeniyle Yeşilirmak'ın kollarından Tersakan Çayını besleyen Lâdik Gölü(*) ve delta ovalarındaki irili ufaklı lagünlerdir. Kızılırmak deltasın-

daki başlıca lagünler Karaboğaz, Liman, Cernek (Gemek) ve Balık gölleri ile Uzun-göl'dür. Yeşilirmak deltasındaki önemli lagünler ise Dumanlıgöl ve Akgöl ile Simenlik (Semenlik ya da Simenit) Gölüdür. Yeşilirmak üzerinde kurulan enerji amaçlı Hasan Uğurlu Barajı, sulama ve enerji amaçlı Suat Uğurlu Barajı'yla Abdal Çayı üzerinde kurulan içme, kullanma ve sanayi suyu sağlama amaçlı Çakmak Barajı ve Kızılırmak üzerindeki enerji amaçlı Altınkaya Barajı ardında suların birikmesiyle oluşan yapay göller vardır.

Fazla girinti çıkıntıya rastlanmayan Karadeniz kıyısında, Kızılırmak ve Yeşilirmak'ın deltalarından oluşan iki büyük çıkıntı vardır. Bu deltaların alüvyal oluşumuna uygun olarak kıyı kesiminde doğal plajlara, yer yer de kumullara rastlanır. Kıynın ardındaki lagünlerin çevresi sazlık, bataklık ve ormanlıktır. Kızılırmak deltasının kuzeyinde Bafra Burnu, doğusunda İncir Burnu, Yeşilirmak deltasının kuzeybatısında Cıva (Cıva) Burnu, doğusunda Çaltı Burnu yer alır. İlin Karadeniz kıyısı açığında ada yoktur.

Samsun ilinin güney kesiminden Kuzey Anadolu Kırık Kuşağı(*) geçer. Bu kesimde tarih boyunca birçok deprem olmuştur.

Ekonomi. Samsun, nüfus açısından Karadeniz Bölgesi'nin en büyük ilidir. Yaklaşık yüzde 58'i kırsal kesimde yaşayan il halkı geçimini tarım ve tarıma dayalı sanayi ile ticaretten sağlar. 1989'da yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler ve miktarları şöyledi: 23.456 ton domates, 29.566 ton şeker pancarı, 199.061 ton buğday, 176.669 ton mısır, 105.180 ton dolmalık biber, 76.988 ton sivri biber, 72.541 ton hıyar, 59.868 ton kara lahana, 56.000 ton lahana, 54.844 ton patlıcan, 54.026 ton patates, 52.986 ton taze fasulye, 49.025 ton fındık, 44.350 ton arpa, 42.745 ton ayçiçeği, 29.328 ton pirasa, 28.139 ton pirinç, 27.415 ton karpuz, 22.625 ton tütün ve 18.155 ton kuru fasulye. Verimli tarım alanlarının bir bölümünde de yulaf, çavdar, sarmısak, armut, şeftali, kızılcık, kiraz, ceviz, incir ve çeşitli sebzeler yetiştirilir. Aynı yıl, Türkiye'de üretilen kara lahananın yüzde 46'sı, sivri biberin yüzde 23'ü, dolmalık biberin yüzde 20'si, tane barbunya fasulyenin yüzde 18'i, pirinç ve taze fasulyenin yüzde 14'ü, lahananın yüzde 11'i, fındığın yüzde 9'u ve tütünün de yüzde 8'i Samsun ilinden elde edilmiştir.

İlde hayvancılık ve balıkçılık da önem taşır. Genellikle dağlık alanlardaki yaylalarda koyun, alçak düzlüklerde sığır ve manda besiciliği ile tavukçuluk yapılır. Açık deniz balıkçılığı bir başka etkinliktir. Ayrıca ilde-

ki akarsu ve göllerde tatlı su ürünleri avlanarak pazarlanır. İl tarımına katkıda bulunan kurumlardan Gelemen ve Karaköy tarım işletmelerinde sığırcılık, koyunculuk, tavukçuluk, tarla tarımı ve bahçe kültürleri alanlarında etkinlik gösteren birimler vardır. 1989'da il tarımında kullanılan traktör sayısı 17.460'tu.

Ulaşım olanakları gelişmiş sayılabilecek ilde, sanayi fazla gelişmemiştir. Başlıca sanayi tesisleri un, salça, süt ürünleri, çeltik, bitkisel yağ, şeker, su ürünleri işleme, sigara, yaprak tütün işleme, yem, orman ürünleri, gübre, çimento, metalurji, plastik, profil boru ve tel alanlarında etkinlik gösteren fabrika ve işletmelerdir. Küçük sanayinin önemli dallarını ise metal eşya ve makine, orman ürünleri ve gıda üretimi ile dokumacılık oluşturur. Samsun ilindeki en önemli sanayi tesisleri Etibank'a bağlı Karadeniz Bakır İşletmeleri AŞ'ye (KBI) ait kuruluşlardır.

Yeraltı kaynakları açısından yoksul olan ilin çeşitli kesimlerinde sıcak madensuyu kaynakları ile tuğla-kiremit hammaddesi, Havza yöresinde linyit ve Vezirköprü yöresinde mermer içeren cevher yatakları vardır.

Karadeniz kıyısı ve göl kıyıları dışındaki önemli mesire alanları Çakırlar Korusu, Çamgöl ve Vezirköprü orman içi dinlenme yerleridir. Havza ve Lâdik kaplıcaları da yöre halkının ilgisini çeker. İlin doğal değerlerinden olan geyikler için Vezirköprü'de bir üretme istasyonu, sülünler için Terme'de, su kuşları için de Bafra ve Terme'de av koruma ve üretme alanları kurulmuştur.

Tarih. İlin çeşitli kesimlerinde yapılan kazı ve araştırmalar yörenin çok eski bir yerleşim alanı olduğunu göstermektedir. Tekkeköy kenti olduğunu bulunan araç gereçler, Paleolitik Çağda (y. 2 milyon-15 bin yıl önce) yörede toplayıcılık ve avcılıkla geçinen insanların yaşadığını ortaya koymuştur. Başta İkiztepe(*) olmak üzere birçok höyükte yapılan araştırmalar, yerleşmenin Kalkolitik Çağ (İÖ 5500-3500) ve sonrasında da sürdüğünü göstermiştir. Yöre İÖ 17. yüzyıldan İÖ 8. yüzyıla değin Kaşkaların(*) yurduydur. Bu yan göçebe halk, Hititler için yüzyıllar boyunca tehlikeli bir komşu oldu. İÖ 7. yüzyılda Phokaiialılar ile Miletoslular Karadeniz kıyılarında birçok ticaret kolonisi kurdular. İÖ 6. yüzyılda Perslerin denetimine giren yöre, Makedonyalılar ile Selevkoslardan fazla etkilenmedi. İÖ 3. yüzyıl başlarında kurulan Pontus Krallığı'nın egemenliğine girdiğinde yörede, Mossynoikialılar yaşıyordu. İÖ 1. yüzyıl ortalarında Roma ya-

Samsun ili
Ana Yayıncılık Arşivi

bağlanan yöre, Pontus Polemoniacus bölgesinin sınırları içindeydi. Bizans döneminde Armeniakon Theması'na bağlandı; 8. ve 9. yüzyıllarda birkaç kez Arapların saldırısına uğrayan yöreye Türkmenler 11. yüzyıl sonlarında geldi. Danişmendliler, Bizanslılar ve Anadolu Selçukluları arasında el değiştiren yöre, daha sonra 13. yüzyıl başlarında kurulan Trabzon İmparatorluğu'na yönetildi. Pontoslularla Anadolu Selçukluları arasında çekişme konusu olduktan sonra 13. yüzyıl ortalarında Moğolların denetimine girdi. Bir süre Pervaneoğulları'nın, 14. yüzyıl ortalarında Eretna Beyliği'nin, daha sonra da Kadı Burhaneddin Devleti'nin egemenliğinde kaldı. 1398'de kısa süre için Osmanlılara geçti. Timur yönetimi sırasında Taceddinoğulları, Kubadoğulları ve Candaroğulları arasında paylaşıldı. 1428'de kesin olarak Osmanlı topraklarına katıldı. 19. yüzyılda büyük bölümü Trabzon vilayetinin Canik sancağına bağlı olan yörenin güney kesimi Sivas vilayetinin sınırları içindeydi. 20. yüzyıl başlarında halkın bir bölümü Rumlar ve Ermenilerden oluşuyordu. Bölgenin doğu kesiminde bağımsız bir devlet kurma amacıyla örgütlenen Rum Pontos çetelerinin etkinlikleri Kurtuluş Savaşı'nın sonuna değin sürdü. Kurtuluş Savaşı sırasında işgale uğramayan Samsun yöresi Cumhuriyet'ten sonra il yapıldı.

Kentin yapısı ve tarihsel yapılar. Miletosluların İÖ 7. yüzyılda Karadeniz kıyılarında kurduğu ticaret kolonilerinden biri de Amisos'tu. İÖ 5. yüzyılda Atinalıların ele geçirdiği yerleşme kısa süre Peiraieus adıyla anıldı. Antik Çağda önemli bir ticaret limanı olarak gelişen Amisos'u saldırılardan korumak üzere çok sağlam surlar inşa edilmişti. Bizans döneminde Amisos bir piskoposluk merkeziydi. Danişmendliler Amisos'u alamayınca çok yakında yeni bir kale inşa ettiler. Yüzyıllarca zengin bir ticaret merkezi olarak kalan eski yerleşme (Eski Amisos), daha sonra Hristiyan Samsun ya da Gâvur Samsun adıyla anıldı. 11. yüzyılda Cenevizlerin eline geçen Eski Amisos ile Yeni Amisos (daha sonra Müslüman Samsun) arasında canlı bir ticaret ilişkisi vardı. Sonradan Simisso ve Samisun olarak adlandırılan bu yerleşmelerin adı zamanla

gördü. 1915'te Rus donanması kenti dört kez bombaladı. Pontos çetelerinin etkinliğinin sürdüğü bir sırada, Mondros Mütarekesi'nden (30 Ekim 1918) sonra İngilizler kente bir askeri birlik çıkardılar. İtilaf Devletleri'nin Anadolu'nun doğusu ile kuzeyindeki kanışıklıkların sona ermemesi durumunda bu yörelerin işgal edileceğini bildirmesi üzerine, 9. Ordu müfettişliğine atanan Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919'da denizyoluyla kente gelişi her yıl törenlerle anılır.

Cumhuriyet'ten sonra il merkezi yapılan kente, Yunanistan'dan gelen göçmenler yerleştirildi. Samsun-Çarşamba demiryolu 1926'da, Samsun-Sivas demiryolu ise 1932'de açıldı. Karadeniz kıyı yolunun geçtiği kent, nitelikli karayollarıyla ülkenin öteki merkezlerine bağlanır. Ankara'ya 417 km uzaklıktadır. 1957'de açılan Samsun Havalanı'ndan tarifieli uçak seferleri yapılır. Liman tesisleri 1960'ta hizmete girmiştir.

Nüfusu 1950'de 44.019 olan, 1955'te 62.629'a, 1965'te 107.510'a, 1975'te 168.478'e ulaşan, 1985'te 240 bini, 1990'da da 303 bini aşan Samsun, Karadeniz Bölgesi'nin en büyük kenti, bölgenin en önemli ticaret ve hizmet merkezidir. Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nin rektörlüğünde başlıca birimleri kenttedir. Sağlık hizmetleri Devlet, SSK, Deri ve Tenasül Hastalıkları hastaneleri, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Hastanesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Göğüs Hastalıkları Hastanesi ile özel hastaneler ve bir askeri hastane aracılığıyla sağlanır.

Samsun kenti ile çevresi tarihsel yapı açısından zengin sayılmaz. Kentin hemen güneydoğusundaki Düdartepe höyüğünde yapılan kazılarda Kalkolitik Çağa, İlk Tunç Çağına (İÖ 3500-2000) ve Hititlere ait buluntulara rastlanmıştır. Antik Amisos kentinden günümüze ancak birkaç kalıntı ulaşmıştır. Kentteki başlıca tarihsel yapılar Kale Camisi (1314), Pazar Camisi (14. yy), Şeyh Seyyid Kudbeddin Camisi ve Türbesi, İsa Baba Camisi ve Türbesi (15. yy), Hacı Hatun Camisi (1694), Büyükcami (1884), Yalı Camisi (1894) ile Atatürk Anıtı'dır (1932).

Amisos ile il sınırları içindeki höyüklerde ele geçirilen buluntular ve yöreden derlenen etnografik yapıtlar Samsun Arkeoloji ve Etnografya Müzesi'nde sergilenir. Kentte ayrıca Samsun Atatürk Müzesi vardır.

Samsun Belediyesi Cumhuriyet'ten önce kurulmuştur. Nüfus (1990) il, 1.158.400; kent, 303.979.

Samudra Gupta (ö. İS y. 380), Hindistan'ın kuzeydoğusunda hüküm süren Gupta hanedanının(*) en ünlü hükümdarı (330-380). Ülkesinin sınırlarını genişleterek güçlü bir imparatorluk kurmuştur.

Kral I. Çandra Gupta ile Liçhavi prensesi Kumaradevi'nin oğluydu. Hükümdarlığının ilk yıllarında sınırları bugünkü Allahâbad'dan Bengal sınırlarına kadar uzandığı sanılan krallığında barışı sağladıktan sonra bir dizi fetih seferine çıktı. Güneyde, Kançipuram'ı merkez alarak güçlü bir krallık kurmuş olan Pallava hanedanından Kral Vishnugopa'yı yenilgiye uğrattıktan sonra onu ve güneydeki öteki kralları vergiye bağladı. Kuzeyde ise, yenilgiye uğrattığı kralları tahtından indirerek, krallıklarını kendi topraklarına kattı. Sonraki yıllarda Ganj Vadisinin büyük bölümünü denetimi altına aldı ve Doğu Bengal, Assam, Nepal ve Pencap'ın doğu kesimindeki hükümdarların ve Rasthan'daki çeşitli aşiretlerin reislerinin kendisine bağlılık yemini etmelerini sağladı.

Altın sikkelerden ve Allahâbad yakınlarındaki kalesinde bulunan Asoka Sütunu üzerindeki yazılardan, Samudra Gupta'nın Hindu Tanrısı Vişnu'ya büyük inanç ve bağlılığı olduğu anlaşılmaktadır. Vedalar döneminin at kurban etme töresini canlandırarak özellikle savaş dönemlerinde uygulatan Samudra Gupta, bu törenler sırasında hayır işleri için büyük paralar bağlıyordu. Ayrıca, bu törenlerin anısına özel bir sikke bastırmıştı. Hükümdarlığı sırasında bastırılmış olan sikkelerin başlıca özelliği yüksek ayarlı altından ve kusursuz bir işçilikle yapılmış olmalarıydı.

Nüfuzlu Brahman sınıfından olduğu için, Samudra Gupta'nın kast ayrımlarını desteklediği sanılır. Brahma inancının bir ilahiyat sistemi ve bugünkü Hindu toplumuna aktarılan bir toplumsal davranış kuralları bütünü olarak ortaya çıkmasını sağlayanlar da büyük olasılıkla Gupta'lar olmuştur.

Samuel (ö. 6 Ekim 1014, Prilep, Makedonya), Batı Bulgaristan ya da Makedonya'da yeni bir Bulgar İmparatorluğu kuran Bulgar çarı (980-1014).

Başlangıçta Makedonya'da hüküm süren Samuel, sonradan bağımsız Sırbistan'ı ele geçirdi ve sınırlarını Bulgaristan ve Yunanistan'ın kuzeyi ile Arnavutluk'a doğru genişletti. Okhrida'yı (bugün Ohrid, Makedonya) başkent yaparak Bulgar Patrikliği'ni yeniden kurdu. 980'lerde Bizans imparatoru II. Basileios'u Sofya yakınlarında yendiyse de 997'den sonra Bizanslılara karşı sürdürdüğü mücadele aleyhine döndü. Sonunda 29 Temmuz 1014'teki Belasitsa Çarpışması'nda II. Basileios'a yenildi. Sayılarının 15 bin olduğu söylenen Bulgar tutsaklar Basileios'un emriyle kör edilerek Samuel'e geri gönderildi. Samuel olayın şokuyla bilincini yitirdi, kısa süre sonra da öldü. Yerine geçen oğlu Gavril'in 1015'te, Gavril'in yerine çar olan İvan'ın da 1018'de ölmeleriyle Samuel'in başlattığı hanedan sona erdi. Bulgar toprakları bir Bizans eyaleti oldu.

Samuel, İbranice שְׁמֹוֶל (ü. y. İÖ 11. yy, Filistin), İsrailoğullarının tarihinde önemli yeri olan dinsel kahraman. Tevrat'ta "kahin", "rahip" (*kohen*), "hakim", "peygamber" ve "komutan" gibi en üstün unvanlarla anılır. Samuel'in efsanevi kişiliği büyük ölçüde sonraki tarih yazarlarının ve geleneğin yorumlarıyla oluşmuştur. Samuel'in yaşamına ilişkin bilgiler Eski Ahit'in I. Samuel kitabında yer alır. Ama onun adıyla anılan iki kitabın ne yazan ne de baş kişisi Samuel'dir. I. Samuel'in 25. bölümünde ölümü anlatılır.

Birinci kitaptaki öyküye göre Samuel, İsrailoğullarının Filistilere karşı Ebenezer'de büyük bir zafer kazanmasını sağlar. Krallığın kurulmasına başlangıçta karşı çıkmakla birlikte, daha sonra Tanrı'nın vahyi-ne uyarak Saul'u bütün İsrail'in kralı olarak mesheder. Saul'un krallığının benimsenmesinin ardından İsrailoğullarının önderliğinden çekilen Samuel, bir süre sonra Saul'a krallığının Tanrı tarafından reddedildiğini bildirir. Gene Tanrı'nın buyruğu üzerine, Hz. Davud'u gizlice kral olarak mesheder, onu Nayot Tapınağı'nda gizler. Samuel'in ölümünden sonra Saul, Filistiler karşısında düştüğü zor durumda nasıl kurtulacağını sormak için bir büyücü kadın aracılığıyla onun ruhunu çağırır. Samuel'in ruhu bir kez daha Saul'a krallığının Tanrı tarafından reddedildiğini bildirir.

Bu öykü hem savaşlarda hem de devlet işlerinde Samuel'in bütün İsrailoğullarının önderi sayıldığını gösterir, ama ağırlık dinsel önderlik konumundadır. Bununla birlik-

Samsun'un genel görünümü
Bekir B. Aksu/Anı Yayınları Arşivi

Samsun'a dönüştü. Eski Amisos'un yer aldığı kesimi kenti halkı günümüzde Karasamsun adıyla anar. 18. yüzyılda Anadolu ile Kırım arasındaki ticarete önemli yeri olan kent, çevresinde bütün ekiminin yaygınlaşmasından sonra 19. yüzyılda ticaret merkezi olarak gelişmeye başladı. Halkın bir bölümünü Rumların oluşturduğu kent, bu yüzyıl boyunca kıyıda batıdan doğuya doğru çizgisel olarak büyüdü. 1869'da çıkan bir yangında yok olduktan sonra, aynı yerde yeniden inşa edildi. 20. yüzyıl başlarında iskeleleriyle önemli bir ticaret merkeziydi. I. Dünya Savaşı sırasında Karadeniz'de denizyolu ulaşımının durmasından zarar

te öyküde farklı geleneklerden kaynaklanan bağdaşmaz öğeler yan yana bulunur. Samuel'in Saul'u mesmetmesi, büyük olasılıkla, askeri yararlıklar sonucunda seçilen kralı güçlendirmek amacıyla öyküye sonradan eklenmiştir. Öykünün krallık kurumuna karşı çıkan boyutunda ise, Samuel'in ömür boyu yetkili kılınmış hem dinsel hem de askeri bir önder olarak sunulması inandırıcı değildir. Filistilere karşı kazandığı anlatılan zafer de tarihsel olgularla bağdaşmaz. Samuel'in peygamberliğini vurgulayan öğeler, o kadar erken bir dönemde belirgin bir "peygamberlik" kavramının ortaya çıkıp çıkmayacağı bakımından tartışmalıdır. Daha sonra kaleme alınan I. Tarihler kitabında Samuel'e "rahip" konumunun yakıştırılması da bu öğelere dayanır. Samuel ile Saul arasındaki çatışma tarihsel bir geçerlilik taşısa da olayların ayrıntılarının metinlere oldukça değişik biçimde yansdığı anlaşılmaktadır.

Samuel'e hem krallığın kuruluşu dolayısıyla, hem de peygamber, kâhin ve hakim olarak olağanüstü nitelikler yakıştırılması büyük olasılıkla, vecde dalarak ibadet etmek üzere bir araya gelmiş tutucu ve ateşli gençlerden oluşan bir gruba önderlik etmesinden kaynaklanır. Filistilerden gelen tehdit ile ona karşı tek güvence olan krallık düzeninin geleneklere aykırılığı arasındaki ikilem Samuel'in efsanevi kişiliğinde anlatımını bulmuştur.

Samuel (NEHARDEALI), SAMUEL YARHINAA (Gökbilimci) ya da MAR SAMUEL olarak da bilinir (d. y. 177, Nehardea, Babil - ö. y. 257), Nehardea'daki büyük Yahudi akademisinin başkanı. Samuel'in öğretisi, Sura'daki akademinin başkanı Abba Arika'nın öğretileriyle birlikte Babil Talmud'unda önemli yer tutar.

Yaşamıyla ilgili bilgiler çeşitli efsanelerle karışmıştır. Mişna'nın derleyicilerinden Filistinli bilgin Yeuda ha-Nasi'nin müridi olduğu rivayet edilir. Yazılı kayıtlarda gökbilimci, hekim ve hukuk bilgini olduğu bildirilir. Samuel'e göre, uyruğu oldukları devletin yurttaşlık yasaları dinsel açıdan Yahudiler için bağlayıcıdır. Bu ilke, Yahudilerin dünyanın çeşitli bölgelerinde sürgün yaşamı sürmelerinin (Diaspora) kuramsal temelini oluşturmuştur.

Samuel (Mount Carmel ve Texteth), Herbert Louis Samuel, 1. Vikont (d. 6 Kasım 1870, Liverpool - ö. 5 Şubat 1963, Londra, İngiltere), İngiliz devlet adamı ve filozof. Hükümete giren ilk Yahudilerdendir.

1902'de Liberal Parti'den Avam Kamarası'na seçildi. İçişleri Bakanlığı müsteşarı (1905-09) olarak çocuk mahkemelerinin kuruluşunda ve çocuk suçluların hapis ve eğitime ilişkin yasaların çıkarılmasında önemli rol oynadı. Posta ve habercilik bakanlığı (1910-14, 1915-16) sırasında postacılara sendikalaşma hakkı tanıdı ve telefon hizmetlerini devletleştirdi. Ocak 1916'da Herbert H. Asquith'in koalisyon hükümetinde içişleri bakanı olarak görev aldı. Aralıkta David Lloyd George'un başbakanlığa getirilmesi üzerine istifa etti. 1920'de Filistin yüksek komiserliğine atandı. Yahudi ve Arap milliyetçilerin çatışmalarını bütünüyle önleyememekle birlikte belirli bir düzen sağladı ve hızlı bir ekonomik gelişmeyi başlattı. İngiltere'ye dönüşünde kömür sanayisinden sorumlu kraliyet komisyonunun başkanlığına (1925-26) getirildi ve Mayıs 1926'daki genel grevin sona erdirilmesine katkıda bulundu. 1929'da ye-

niden Avam Kamarası'na seçildi. 1931'de Ramsay MacDonald'ın ulusal koalisyon hükümetinde içişleri bakanı olarak görev aldı. Eylül 1932'de ithalatı konan gümrük vergilerini protesto ederek görevinden çekildi. 1931-35 arasında Liberal Parti'nin başkanlığını yürüttü. Ama girişimleri Liberal Parti içindeki ayrışıklarla daha da derinleşti. Bu da partinin oy oranının büyük ölçüde düşmesine neden oldu. 1937'de vikont unvanı aldı. 1944-55 arasında Lordlar Kamarası'nda Liberallerin önderliğini yaptı.

Aynı zamanda İngiliz (sonradan Kraliyet) Felsefe Enstitüsü'nün başkanı (1931-59) olarak *Practical Ethics* (1935; Uygulamaya Yönelik Ahlak) ve *Belief and Action* (1937; İnanç ve Eylem) gibi yapıtlarıyla felsefeyi halk için kolay anlaşılır hale getirmeye çalıştı.

Samuel ha'Nagid, Arapça İSMAIL BIN NAG-DILA (d. 993, Kurtuba [Córdoba] - ö. 1055/56, Gırnata [Granada], İspanya), Talmud bilgini, dilbilgisi uzmanı, filolog, şair ve Gırnata Emirliği'ni 20 yıl boyunca yöneten güçlü devlet adamı.

Gençliğinde Yahudi ve İslam ilahiyatının bütün dallarında iyi bir eğitim aldı ve Arapça kaligrafisi uzmanı oldu. Kurtuba 1013'te Berberilerin saldırısına uğrayınca, o sırada Müslüman Gırnata Emirliği'nin parçası olan Málaga'ya kaçtı.

Dilbilgisi ve kaligrafisi alanındaki yeteneğinin Gırnata vezirinin dikkatini çekmesi üzerine vezirin özel sekreterliğine getirildi ve kısa sürede vezirin en önemli siyasi danışmanlarından biri oldu. Onun ölümünden sonra da Ziri emiri Bâdis bin Habbus tarafından vezirliğe getirildi ve böylece Gırnata'nın diplomatik ve askeri ilişkilerine yön veren kişi oldu.

Habbus 1037'de ölünce tahta zevk düşkünü büyük oğlu geçti, ama halifeliği fiilen Samuel yürüttü. Sürekli savaş içinde olunan bu dönem boyunca Gırnata'yı yönetti, bütün önemli seferlere bizzat katıldı ve kendisinden sonra oğlu Yasef'in vezir olmasını sağladı.

Samuel aynı zamanda Gırnata Yahudilerinin *nagid*'iydi (İbranicede "şef"). Bu sıfatıyla bütün yargıçıları atıyor ve Talmud akademisinin başkanlığını yürütüyordu. *Mevo ha-Talmud* (Talmud'a Giriş) adlı kitabın yazarı olduğu sanılan Samuel ayrıca Tevrat için bir konkordans yazmış, her alanda eğitimi özendirilmiş ve hem Yahudiler hem de Araplar arasında saygınlık kazanmıştır.

Samuel kitapları, Eski Ahit'in dokuzuncu ve onuncu kitapları. Tevrat'ın Neviim bölümünde, "İlk Peygamberler" başlığı altında toplanan metinler arasında tek bir kitap olarak yer alır.

Tesniye, Yeşu, Hakimler ve Krallar (I ve II) kitaplarıyla birlikte, İÖ 550'de Babil Sürgünü sırasında yazıya aktarılmaya başlanan tarih metinlerinden biridir. Eski İsrail Krallığı'nın doğuşunu ve erken dönem tarihini konu alır. Kitaplara adını veren Samuel peygamber, birinci kitapta ve krallık öncesinde İsrailoğullarının önderi olarak sunulur. Birinci kitapta Saul, ikinci kitapta ise Davud İsrail kralıdır.

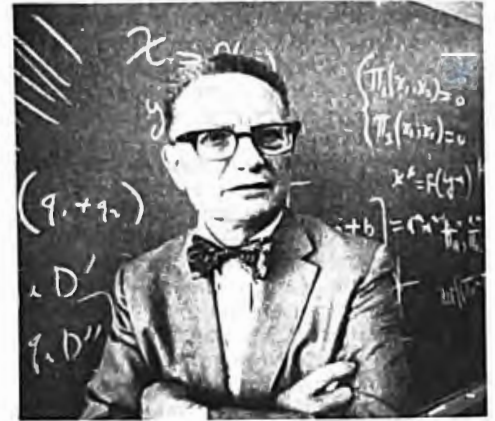
Kitaplarda hem koşutluklar ve yinelemeler, hem de çelişkiler vardır. Örneğin birinci kitapta Golyat'ı öldüren Davud (I. Samuel 17), ikincide ise Elhanan'dır (II. Samuel 21:19). Bazı araştırmacılar Samuel kitaplarının iki ya da üç kesintisiz kaynaktan derlendiğini, bazıları ise farklı uzunluktaki bağımsız öykülerin derlemesi olduğunu ileri sürer. İkinci görüş daha çok benimsenmiştir. Kitaplardaki en uzun bağımsız öykü, tarih yazarlığının kusursuz bir örneği olan

Davud'un saray tarihidir (II. Samuel 9-20; I. Krallar 1-2).

Samuelson, Paul (Anthony) (d. 15 Mayıs 1915, Gary, Indiana, ABD), ABD'li iktisatçı. 1970'te Nobel Ekonomi Ödülü'nü kazanmıştır.

Chicago ve Harvard üniversitelerinde öğrenim gördü. 1941'de Harvard'da doktora-sını tamamladı. 1940'tan sonra Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde (MIT) ekonomi profesörlüğü, çeşitli dönemlerde de hükümete ekonomi konularında danışmanlık yaptı.

Samuelson matematiksel teknikleri, özellikle çok yönlü sorunların çözümünde kullanarak iktisat kuramına birçok açıdan katkıda bulundu. *Foundations of Economic Analysis* (1947; İktisadi Analizin Temelleri) adlı geniş kapsamlı incelemesinde, iktisat kuramının temeli olarak optimuma yol açan davranışların evrensel doğasına ilişkin görüşlerini ortaya koydu. Bu görüşler temelinde, sonraki çalışmalarında Léon Walras'ın

Samuelson
Ara Güler

genel denge kuramından kaynaklanan iktisat kuramının ana bölümlerini geliştirmeye çalıştı. İktisadi sistemlerin dinamikleri ve istikrarı, uluslararası ticaret kuramının genel denge kuramı ile birleştirilmesini, kamu mallarının analizi ve sermaye kuramı gibi oldukça farklı konularda incelemeler yürüttü. Özellikle çarpan ile hızlandıran ilkesinin karşılıklı etkileşimini ortaya koyan matematiksel formülasyonu ve tüketim analizi çerçevesinde geliştirdiği açıklanan tercihler kuramı iktisat bilimine yaptığı önemli katkılardır.

Samuelson çalışmalarını akıcı bir dille kaleme aldı. İktisada giriş niteliğindeki *Economics* (İktisat, 1973) adlı yapıtı en çok kullanılan ders kitaplarından biri olarak kendi türünde bir klasik durumuna geldi.

Samuelsson, Bengt Ingemar (d. 21 Mayıs 1934, Halmstad, İsveç), İsveçli biyokimya bilgini. Çok sayıda prostaglandin elde ederek tanımlaması ve çözümlemesi nedeniyle 1982 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü İsveçli Sune K. Bergström ve İngiliz John Robert Vane ile paylaştı, prostaglandinlerin oluşum sürecini ilk kez tanımlamıştır.

Bergström'ün de dersler verdiği Lund Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Çalışmalarını Stockholm'deki Karolinska Enstitüsü'nde sürdürdü; 1960'ta biyokimya, 1961'de tıp alanında doktora çalışmalarını tamamladı. Bergström'ün ardından enstitünün tıp fakültesi dekanlığına getirildi.

Samugarh Çarpışması, Hint-Türk hükümdarı Şah Cihan'ın ağır hastalığı üzerine oğulları arasında çıkan taht çekişmesinde dönüm noktasını oluşturan çarpışma (29

Mayıs 1658). Tahtın vârisi en büyük oğul Dârâ Şukuh'a karşı kardeşi Murad Bahş'la birlikte harekete geçen Evrengzib'in az bilinen korumasız bir geçit bularak Çambal Irmağı mevzilerini aşmasından sonra Dârâ'ya bağlı kuvvetler Şah Cihan'ın oturduğu Agra'nın 16 km doğusunda ve Yamuna Irmağının güneyinde bulunan Samugarh'a çekilmişti. Dârâ'nın 60 bin kişilik ordusu daha büyük olmakla birlikte, Evrengzib'in iki daha tecrübeliydi. Kuzey Hindistan'ın en sıcak dönemine rastlayan çarpışmada, Dârâ'nın kritik bir anda filinden inmesi, birliklerince vurulduğu biçiminde yorumlandı. Bunun yarattığı panik bozgununda önemli rol oynadı. Evrengzib çarpışmadan sonra Murad'ı ve Şah Cihan'ı tutuklattı. Dârâ ise uzun bir takibin ve ikinci bir bozgunun ardından 1659'da yakalanarak idam edildi.

samur (*Martes zibellina*), *Mustelidae* (sarsagiller) familyasından etçil memeli türü. Asya'nın kuzeyindeki ormanlarda yaşayan bu türün postu kürk ticaretinde büyük değer taşır. Samurun uzunluğu 13-18 cm'lik kuyruğu dışında yaklaşık 30-50 cm, ağırlığı

Samur (*Martes zibellina*)
Richard Ellis'in çizimi

0,9-1,8 kg'dir. Postu kahverengi ya da siyaha yakın koyu renkte, boynunun altı bazen koyu esmer ya da sarımsı tüylüdür. Samur yalnız yaşar, genellikle ağaçlar üstünde dolaşır, küçük hayvanları ve yumurtaları yiyerek beslenir. Çiftleşmeden sonra döllenmiş yumurtanın dölyatağı duvarına yuvalanması geciktirildiğinden gebelik dönemi yaklaşık 250-300 gün kadar sürer. Bir batında doğan yavru sayısı 1-4 arasında değişir.

samur antilopu (*Hippotragus niger*), *Artiodactyla* (çifttoynaklılar) takımının *Bovidae* familyasından, Afrika'nın güneyindeki ormanlarda sürüler halinde yaşayan antilop türü. Omuz yüksekliği yaklaşık 135 cm'dir. Akrabası olan demirkır antilop (*H. equinus*) gibi dik yelesi, uzun kulaklı, uzun

Samur antilopu (*Hippotragus niger*)
Leonard Lee Rue III

ve birbirine paralel uzanan orak biçiminde boynuzlu, gerdanından uzun tüyler sarkan gösterişli bir hayvandır. Erkeklerin üst bölümleri parlak siyah, yüzü siyah beyaz, alt bölümleri beyazdır. Dişiler erkeklerle benzerlikle birlikte renkleri kızıl kahve renginden siyaha kadar değişir.

samurai, Japon savaşçı kastının üyelerine verilen ad. Önceleri soylu savaşçıları (*buşi*) belirtmek için kullanılan bu terim, daha sonra bütün savaşçıları kapsamaya başladı. *Samurai*'lerin 12. yüzyılda yönetim düzeyinde kazandığı ağırlık Meici Restorasyonu'na (1868) değin sürdü.

Yerel savaşçı çeteler arasından çıkan Kamakura dönemi (1192-1333) *samurai*'leri, askeri becerileri ve güç koşullara dayanıklılıklarıyla, daha önceki incelikli saray kuralarından farklı ve disiplinli bir kültür geliştirdiler. Muromaçi döneminde (1338-1573) Zen Budacılığın giderek artan etkisi altında *samurai* kültürü, çay töreni ve çiçek düzenleme gibi bugün de sürdürülen pek çok benzersiz Japon sanatına kaynaklık etti. İdeal bir *samurai*'nin, daha sonra Buşido (Savaşçının Yolu) olarak kurumlaştırılan ve yazılı olmayan bir dizi kurala uygun davranması beklenirdi. Bu kurallar cesaret, onur ve kişisel bağlılığı yaşamdan üstün tutardı; bir *samurai* onursuzluk ya da yenilgi karşısında *hara-kiri* (*) yolunu seçerdi.

Tokugava döneminin (1603-1867) başlarında nüfusun yüzde 10'una yaklaşan *samurai*'ler, toplumsal düzeni kalıcı kılmayı amaçlayan politikalar çerçevesinde kapalı bir kast durumuna getirildi. Tokugava yönetiminin sağladığı 250 yıllık barış döneminde, toplumsal konumlarının simgesi olan çift kılıcı taşımalarına izin verilmekle birlikte, *samurai*'lerin çoğu sivil bürokrat olmaya ya da ticaretle uğraşmaya zorlandı. 18. yüzyıl başlarında kentlerin ve ticarete dayalı ekonominin gelişmesiyle ortaya çıkan hareketli kent kültürü, sade ve katı *samurai* yaşam tarzının yerini aldı. Öte yanda sabit gelirlerle yaşayan *samurai*'lerin ekonomik durumu da sarsılmaya başladı. Tokugava döneminin sonuna doğru yüksek toplumsal unvanlarına karşın çok sayıda *samurai* ailesi yoksulluğa sürüklendi.

19. yüzyıl ortalarında Batılı devletlerin kuşatmasına karşı ulusal kimlik arayışına öncülük eden ve yükselmeye çalışan alt statüdeki *samurai*'ler, Tokugava yönetimini hedef alan hareket içinde yer aldılar. Böylece 1868'de şogunluğa son verilerek iktidarın yeniden imparatorun eline verilmesinde önemli rol oynadılar. 1871'de feodalizme resmen son verilince *samurai* sınıfı da ayrıcalıklı konumunu yitirdi. Eski *samurai*'lerin 1870'lerde düzenlediği eşitli ayaklanmalar yeni kurulan ulusal ordu tarafından kolayca bastırıldı.

Samut Prakan, SAMUTPRAKEN olarak da yazılır, Tayland'ın ortagüney kesiminde kent. Tayland Körfezi kıyısında, Chao Phraya Irmağının (*mae nam*) ağzında kurulmuştur. Paknam olarak da bilinen kent, 19 km kuzeydeki Bangkok'a liman hizmetleri verir. Yöredeki kıyılar bataklık olduğundan nüfus iç bölgelerde toplanmıştır. Başlıca ekonomik etkinlikler çiftçilik ve balıkçılıktır. Nüfus (1986 tah.) 69.218.

Samut Sakhon, SAMUT SAKORN ya da SAMUT SAKHORN olarak da bilinir, Tayland'ın ortagüney kesiminde kent. Bir balıkçı limanı olan Samut Sakhon, Tayland Körfezinin kıyısında, Tha Chin Irmağının ağzında yer alır. Bir çeltik işleme merkezi olan kent Tha Chin ya da Tachin olarak da bilinir. Bölgede balıkçılık yapılır, yöredeki

kent pazarları için bostan ve pirinç yetiştirilir, tuz elde edilir. Nüfus (1986 tah.) 53.274.

Samut Songkhram, Tayland'ın ortagüney kesiminde kent. Tayland Körfezinin kuzeybatı kıyısında, Mae Klong Irmağı (*mae nam*) ağzında bulunan kent, bir balıkçı limanı olmanın yanı sıra hindistancevizi ve pirinç toplama merkezidir. Mae Klong olarak da bilinen kent, demiryoluyla Bangkok'a bağlanır. Nüfus (1986 tah.) 35.477.

San, Saya, HSAYA olarak da yazılır, asıl adı YA GYAW (d. 24 Ekim 1876, Doğu Tayetkan, Shwebo - ö. 16 Kasım 1931, Tharrawaddy, Birmanya [Myanmar]). Aşağı Birmanya'da İngiliz yönetimine karşı başlatılan köylü ayaklanmasının (1930-32) önderi.

Budacı bir keşiş, hekim ve astrolog olan San, aynı zamanda U Soe Thein önderliğindeki Birman Dernekleri Genel Konseyi'nin aşırı milliyetçi kanadının üyelerindendi. 1930'da, Birmanya'nın İngiliz yönetimi altına girmesinden önce ülkeyi yöneten son hanedan olan Alaungpaya gibi ülkede birliği sağlayacağı ve işgalcileri ülke topraklarından kovacağı iddiasıyla köylüleri örgütlemeye başladı. Yandaşlarının oluşturduğu orduya Hindu mitolojisinde efsanevi bir kuş olan Galon'un (ya da Garuda) adını veren San, 28 Ekim 1930'da, Rangoon yakınlarındaki Insein'de "kral" ilan edildi.

Ayaklanma 22/23 Aralık gecesi Tharrawaddy'de başladı ve çok geçmeden Irrawaddy Deltasındaki öbür yerleşmelere yayıldı. Galon Ordusu savaşçıları tıpkı Çin'deki Boxer'ler gibi vücutlarına yaptırılan dövmelerle ve taktıkları muskalarla İngiliz kurşunlarından korunacaklarına inanıyorlar ve İngilizlerin makineli tüfeklerine karşı kılıç ve mızraklarla savaşıyorlardı.

Ayaklanmanın bastırılmasından sonra Saya San ülkenin doğusundaki Shan Platosuna kaçtı. Ama 2 Ağustos 1931'de yakalanarak özel bir mahkemede yargılanmak üzere Tharrawaddy'ye geri getirildi. Avukatı Ba Maw'un bütün çabalarına karşın Mart 1931'de ölüme mahkûm oldu ve cezası Tharrawaddy Cezaevi'nde infaz edildi. Ayaklanmanın bastırılması sırasında 10 binden fazla köylü öldürüldü.

Saya San'ın önderlik ettiği ayaklanmanın krallığı yeniden kurmaya yönelik siyasal ve dinsel özellikleri olmasına karşın, nedenleri temelinde ekonomiktir. Aşağı Birmanya'da yemeden köylüler müktefleri Hintli tefecilere kaptırmış, ağır vergiler ödemek zorunda bırakılmış ve ekonomik bunalım döneminde dünya pirinç fiyatlarının düşmesiyle parasız kalmışlardı. Öte yandan Saya San'ın çok sayıda yandaş edinmesi, ülkedeki İngiliz yönetiminin halk desteğinden yoksun olduğunu gösteriyordu.

San Andreas Kırığı, ABD'de, California'nın güneyinden kuzeydoğu yönünde uzanarak San Francisco'nun yakınlarından denize doğru ilerleyen büyük yerkabuğu kırık hattı. Uzunluğu yaklaşık 1.050 km'dir. Kırık boyunca gerçekleşen hareketler doğrultu atımlı tiptendir ve toplam yatay yer değiştirme miktarı birkaç yüz kilometreyi bulur. Hareketlilik günümüzde de yılda birkaç santimetre hızında sürmektedir; bu nedenle kırık hattı boyunca deprem tehlikesi büyüktür. 1906 ve 1989'daki depremler kırık boyunca oluşan hareketin bir sonucuydu. Levha tektoniği kuramına göre San

Andreas Kırığı, yerkabuğunu oluşturan büyük levhalardan Pasifik ve Kuzey Amerika levhalarının çarpışması sonucunda ortaya çıkmıştır.

San Andres Dağları, ABD'de Kayalık Dağların güney kesimini oluşturan dağ sırası. New Mexico eyaletinin güney kesiminde, Rio Grande'ye koşut olarak 241 km boyunca güneye doğru uzanan dağlar Socorro, Sierra ve Dona Ana illerinden geçer. En yüksek noktası Salinas Doruğudur (2.755 m). İlk atom bombası 16 Temmuz 1945'te bölgedeki Trinity Site'ta bulunan White Sands Füze Üssü'nde patlatılmıştır. White Sands Ulusal Parkı üssün hemen doğusundadır.

San Andrés y Providencia, Kolombiya'da yönetim birimi (*intendencia*). San Andrés Adası ve Providencia Adası ile Antil Denizindeki birkaç küçük adacığ kapsar. *Intendencia*'nin yüzölçümü 44 km²'dir. Cartagena'nın 710 km kuzeybatısında, Nikaragua kıyılarının 180 km açığında yer alır. Adacıkların üçü üzerinde ABD de hak iddia etmektedir. 1629'da İngiliz Püritenlerin yerleştiği adalara daha sonra çiftçiler, oduncular ve Jamaika'dan gelen Siyah köleler yerleşti. 1786'da İspanya'ya bırakılan adalar 1822'de Kolombiya'nın bir parçası oldu. Adalarda yaşayanların büyük bölümü İngilizce konuşur ve Protestandır. 1938'den sonra göçler nedeniyle nüfus azalmaya başlamıştır. Adaların başlıca gelir kaynağı turizmdir. San Andrés'de hindistancevizi, kopa ve turuncgiller yetiştir. *Providencia* Adasında ekonomi geçimlik düzeyde yapılan tarıma dayanır. Adalara hizmet veren birkaç uluslararası havalimanı vardır. Nüfus (1992 tah.) 41.581.

San Angelo, ABD'de, Texas eyaletinin ortagüneyinde, Tom Green ilinin (*county*) merkezi (1875) kent. Abilene'nin 146 km güneybatısında yer alır. Kuzey, Güney ve Orta Concho ırmaklarının birleştiği noktadaki Concho Kalesi'nin yakınında kurulan (1869) kentin ilk adı olan Over-the-River önce Santa Angela, sonra bu adın erili olan San Angelo biçiminde değiştirildi. Sulama ve taşkın denetim amacıyla inşa edilen barajların ardında oluşan Twin Buttes Baraj Gölü ve öteki göller kentin yakınlarındadır. Büyük bir yün ve tiftik pazarı olan San Angelo'da hayvancılık önemlidir. Kentte her yıl yün şenlikleri ve rodeo yarışları düzenlenir. Angelo Eyalet Üniversitesi 1928'de yükseköğül olarak kurulmuştur. Goodfellow Hava Kuvvetleri Üssü ve hafif sanayinin gelişmesi kent ekonomisinin çeşitlenmesinde etkili olmuştur. Kentin 50 km kadar doğusundaki Paint Rock (Resimli Kaya) kentinin adı Yerlilerin yakınındaki bir ırmak vadisinin yamaçlarında kazdıkları Tarihöncesi'den kalma 1.500'e yakın resim yazıdan gelir. Nüfus (1990) kent, 84.474; metropoliten alan, 98.458.

San Antonio, ABD'de, Texas eyaletinin ortagüney kesimindeki Bexar ilinin (*county*) merkezi (1837) kent. San Antonio Irmağı'nın doğduğu Balcones Kayalıklarında yer alır. Houston ve Dallas'tan sonra Texas'ın üçüncü büyük kenti ve Universal City, Castle Hills, Alamo Heights, Leon Valley, Schertz ve Windcrest'i içine alan metropoliten alanın merkezidir. Meksika'dan gelen İspanyol askerlerinin 1718'de kurdukları kalenin ve misyonerlik merkezinin çevresinde gelişti. Ağustos 1821'de, o dönemde Texas'taki İspanyol yönetiminin merkezi

olan San Antonio'ya gelen Stephen F. Austin, 300 ABD'li ailenin bölgeye yerleştirilmesi için gereken izni aldı. Texas Ayaklanması (1836) sırasında yöredeki Alamo, General Santa Anna komutasındaki Meksika birliklerince kuşatıldı ve içindekiler öldürüldü. O dönemde 2.500 kişilik nüfusuyla Texas'ın en önemli kenti olan San Antonio 19. yüzyılın sonlarında Chisholm Yolu üzerinde bir sığır toplama merkezi durumuna geldi.

San Antonio'nun 1940'tan sonraki hızlı büyümesinde, kentteki askeri kuruluşlar önemli rol oynadı. Bunların en önemlileri Sam Houston Kalesi, kara ordusuna tıp elemanı yetiştiren Sağlık Bilimleri Akademisi, Hava Kuvvetleri Uzun Uçuş Sağlık Merkezi ile Kelly, Lackland, Randolph ve Brooks hava üsleridir. Kentteki başlıca yüksek-öğretim kurumları St. Mary Üniversitesi (1852), Trinity Üniversitesi (1869), Incarnate Word College (1881), Meryem Ana Üniversitesi (1896), San Antonio College (1925) ve Texas Üniversitesi'nin San Antonio kampusudur (1973). Kentin turizm açısından önem taşıyan yerleri arasında Alamo ve öteki Fransisken misyonerlik merkezleri, sömürge döneminden kalma Valilik Sarayı, İspanyol yerleşiminin yeniden yapılan bir bölümü olan La Villita ve güzel manzaralı San Antonio Irmağıdır. 1968 Dünya Fuarı için açılan HemisFair, günümüzde sergi, toplantı, kültürel etkinlikler ve spor gösterileri için kullanılmaktadır. Yapımı 1873'te tamamlanmış olan San Fernando Katedrali bir baskiskoposluk bölgesinin merkezidir. Nüfus (1990) kent, 935.933; metropoliten alan, 1.302.099.

San Antonio Hayvanat Bahçesi ve Akvaryumu, ABD'nin Texas eyaletindeki San Antonio kentinde 1914'te kurulmuş, geniş bir akvaryumu da içeren hayvanat bahçesi. Doğal kaynaklar ve dik kayalıklarla kaplı 20 hektarlık alan içinde yaklaşık 700 türden üç bini aşkın kara ve su hayvanı barınmaktadır. Kuş varlığı bakımından Kuzey Amerika'nın sayılı hayvanat bahçelerinden biridir. Bunlar arasında insan eliyle üretilen ilk flamingo kolonisi, soyu tükenmek üzere olan bir çift bağır-gan turna ve ender rastlanan 30 antilop türü sayılabilir. Ayrıca burası Afrika hayvanlarının doğal yaşama ortamlarına benzetilerek oluşturulmuş sergileme yerleriyle ünlüdür.

San Bernardino, ABD'de, California eyaletinin güneyindeki San Bernardino ilinin (*county*) merkezi (1853) kent. San Bernardino-Riverside-Ontario metropoliten alanının başlıca kentidir. San Bernardino Dağlarının eteklerinde yer alır. İspanyol misyonerlerin Sienalı Aziz Bernardino'nun adını verdiği topraklar Mormonlara satıldı. Mormonların 1852'de burada kurdukları yerleşme yörede üretilen narenciye ve üzümün pazarlandığı bir ticaret merkezi olarak gelişti. Bugün kentin ekonomisi uzay, elektronik ve çelik sanayileriyle demiryolu gereçleri üretimine dayalıdır. Norton Hava Kuvvetleri Üssü de ekonomide önemli yer tutar. San Bernardino Vadisi Yükseköğülü 1926'da, California Eyalet Yükseköğülü'nün San Bernardino'daki kampusu 1960'ta kurulmuştur. Nüfus (1990) kent, 164.164; Riverside-San Bernardino metropoliten alanı, 2.588.793.

San Bernardino Dağları, ABD'de, California eyaletinin güneyinde dağ sırası. Pasifik Kıyı Sıradaglarının parçası olan dağlar Cajon Geçidinden San Gorgonio Geçidine kadar güneydoğu doğrultusunda, 90 km

boyunca uzanır. En yüksek iki doruk olan San Bernardino (3.240 m) ve San Gorgonio (3.505 m) San Bernardino kentinin doğusunda yer alır. Bir turizm ve tatil beldesi olan San Bernardino Ulusal Ormanı dağların büyük bölümünü kaplar.

San Bernardino Geçidi, Almanca SANKT BERNHARDINPASS, İtalyanca PASSO DI SAN BERNARDINO, İsviçre'nin güneydoğusundaki Graubünden kantonunda, Lepontine Alpleri'nde geçit (2.065 m). 941'den önceki kayıtlarda sözü edilmemekle birlikte Tarih-öncesinden beri kullanıldığına inanılan geçidi aşan karayolu, kuzeydeki Hinterrhein Irmağı vadisindeki Splügen ve Hinterrhein köyleriyle güneydeki Moesa Irmağı vadisindeki Mesocco ve Bellinzona kasabalarını birbirine bağlar. Geçidin hemen güneyindeki San Bernardino köyü yıl

San Bernardino Geçidi, İsviçre
Photo Research International

boyunca turist çeken bir tatil merkezidir. 1967'de geçidin altından açılan 6 km uzunluğundaki tünel, karayolu ulaşımını büyük ölçüde kolaylaştırmıştır. Geçidin adı 15. yüzyılın başında bölgede vaaz veren Sienalı Aziz Bernardino'dan gelir.

San Carlo alle Quattro Fontane, SAN CARLINO olarak da bilinir, Roma'da barok kilise. Francesco Borromini tarafından 1638-41 arasında yapılmıştır. Planı, köşeleri yuvarlatılıp kenarları içeriye doğru şişirilmiş bir paralelkenar biçimindedir. Borromini böylece Antik Çağ'dan beri kullanılagelen uzun akslı planla Rönesans'ın merkezi şemasını birleştirmiştir. Biçimi bozulmuş bir elipsi andıran bu mekân, tepede gene elips planlı, ortası fenerli bir kubbeye örtülüdür. Kubbenin içi kaset sıralarıyla kaplıdır. Her sıradaki kasetler bir alt sıradakilere daha küçük yapılarak görsel bir yanlısma yaratılmış, kubbenin olduğundan daha derin görünmesi sağlanmıştır.

Borromini'nin 1667'de yaptığı dış cephe de, aynı iç mekân gibi dalgalı bir çizgi izler ve taştan bir duvardan çok, kumastan bir perdeyi anımsatır. Bu hareketli cephe anlayışı barok üslubun daha sonraki mimarlarında da benimsenmiştir.

San Carlos, Filipinler'de, Luzon Adasının ortabatısında kent. Manila-Kuzey Demiryolu üzerinde, Lingayen'in 16 km güneydoğusunda yer alır. 1587'de Dominikenlerin kurduğu kente 1718'de Aziz Carlo Borromeo'nun anısına San Carlos adı verildi. 1966'da kent olarak tüzel kimlik kazanan San Carlos, bir çanak çömlek üretim merkezidir. Kentte bambu eşya da üretilir. Çevrede piring ve mısır yetiştirilir. Nüfus (1990) 124.000.

San Carlos, Filipinler'de, Negros Adasının kuzeydoğusunda, Negros Occidental ilinde kent. Şeker kamışı üretim bölgesinde yer

alan kentte 1912'de kurulmuş büyük bir şeker fabrikası vardır. Cebu Adasındaki Toledo'yla kent arasında sefer yapan feribotlar çevredeki plantasyonlarda çalışan çok sayıda göçmen işçiyi taşır. 1960'ta kent olarak tüzel kimlik kazanan San Carlos'ta bir açık deniz limanı ve havaalanı vardır. Nüfus (1990) 106.000.

San Carlos, Venezuela'nın kuzeybatısındaki Cojedes eyaletinin (*estado*) merkezi kent. Llanos'un(*) yakınında, merkez yaylaların eteğinde, Tigua Irmağının (*rio*) kıyısında yer alır. 1678'de Kapuçin misyonierler tarafından kurulan kent, Cojedes ve Portuguesa eyaletlerinin ayrılmasından önce Falcón eyaletinin merkeziydi. Günümüzde bir tarım ve hayvancılık bölgesinin ticaret ve pazarlama merkezidir. Çevrede mısır, şeker kamışı ve pirinç üretilir ve sığır beslenir. Nüfus (1990 tah.) 56.730.

San Carlos de Bariloche, BARILOCHE olarak da bilinir, Arjantin'in batısında, Río Negro eyaletinde sayfiye kenti. Andlar'ın göller bölgesinde, Nahuel Huapi Gölünün

San Carlos de Bariloche'de Nahuel Huapi Gölü kıyısı, Arjantin
Jerry Cooke-Photo Researchers

güneydoğu kıyısında yer alır. Yakınlardaki V. López ve Otto doruklarında kayak yapılır; göller ve akarsularda balık avlanır. 1934'te ulusal park olarak düzenlenen bölgede başlıca ekonomik etkinlik turizmdir. Nüfus (1980) 48.980.

San Cristóbal, tam adı BENEMÉRITA DE SAN CRISTÓBAL, Dominik Cumhuriyeti'nin ortagüneyinde kent. Antil Denizinin yakınındaki kıyı düzlüklerinde yer alır. 1575'te, İspanyollar tarafından bölgede altın bulunması üzerine kuruldu. Dominik Cumhuriyeti'nin ilk anayasası 1844'te kentte kabul edildi. Günümüzde San Cristóbal pirinç, kahve, şeker kamışı, meyve, patates, yerelması yetiştirilen ve çiftlik hayvanları beslenen bir tarımsal hinterlandin ticaret merkezidir. Nüfus (1990 tah.) belediye, 137.494.

San Cristóbal Adası, CHATHAM ADASI olarak da bilinir, Büyük Okyanusun doğusundaki Galápagos Adalarının en doğusundaki adalardan biri. Ekvador'un 965 km batısında yer alır. İngiliz korsanların Chatham kontu William Pitt'in onuruna Chatham adını verdikleri San Cristóbal Adası, 505 km²'lik yüzölçümüyle Galápagoslar'ın en kalabalık, en verimli ve düzenli su kaynağına sahip tek adasıdır. Volkanik kökenli olan adanın en yüksek noktası 1.369 m'dir. Galápagos Adalarının yönetim merkezi olan San Cristóbal ile Puerto Baquerizo kasabası, Naufragio Koyunda yer alır. 1835'te San Cristóbal'a gelen İngiliz doğa bilimci Charles Darwin *Türlerin Kökeni* adlı kitabına temel olan verileri burada toplamıştır. 1935'te adaya Darwin'in anısına bir anıt dikilmiştir. Nüfus (1980 tah.) 2.781.

San Diego, ABD'de, California eyaletinin güneyindeki San Diego ilinin (*county*) merkezi (1850) kent ve liman. Aynı zamanda önemli bir kara ve deniz üssüdür. Büyük Okyanus kıyısında, San Diego Körfezinde yer alır. Juan Rodríguez Cabrillo'nun 1542'de San Miguel adını verdiği bölgenin adı, 1602'de Sebastián Vizcaíno tarafından San Diego de Alcalá de Henares olarak değiştirildi. Gaspar de Portolá 1769'da burada küçük bir kale (*presidio*) kurdu. Meksika'nın bölgede denetim sağladığı 1834'te aynı yerde kurulan yerleşme 1846'da ABD'ye geçti ve 1850'de Old Town adıyla tüzel kimlik kazandı. 1867'de küçük kalenin 5 km güneyinde kurulan bugünkü San Diego kenti, Santa Fe Demiryolu'na bağlandığı 1884'ten sonra hızla gelişti.

Loma Burnu ve Coronado Yarımadasıyla çevrili olan San Diego Körfezi son derece korunaklı bir derin su limanıdır. Dünyanın en büyük doğal limanlarından biri olarak yerli ve yabancı teknelerin uğrak yeridir. Imperial Vadisinde yetiştirilen büyük miktarlarda pamuk buradan gemilerle yüklenir. Ekonomisi uzay, elektronik ve gemi yapım sanayilerine dayanan San Diego kenti, California'nın güney kesiminde yetişen çiftlik ürünlerinin pazarlandığı başlıca ticaret merkezidir. Kentte yetiştirilen ürünlerin başında turuncgiller, avokado ve sebze gelir. Ayrıca çiftlik hayvanları beslenir. Yakınındaki kıyı sayfiyeleriyle Mission Bay Su Bitkileri Parkı ve Cleveland Ulusal Ormanı

San Diego de Alcalá misyonierlik merkezi, San Diego, California
Ray Atkeson-EB Inc

çok sayıda turist çeker. Dünyanın en büyük hayvanat bahçelerinden olan San Diego Hayvanat Bahçesi(*), Balboa Parkı'ndadır. Kentteki başlıca yükseköğretim kurumları San Diego Eyalet Üniversitesi (1897), San Diego Üniversitesi (1949) ve 1903'te kurulan Scripps Okyanusbilim Enstitüsü'nü de içeren California Üniversitesi San Diego Kampusu'dur (1958). Nüfus (1990) kent, 1.110.549; metropoliten alan, 2.498.016.

San Diego Hayvanat Bahçesi, ABD'nin California eyaletindeki San Diego kentinde 1916'da kurulan ve barındırdığı hayvan varlığı bakımından dünyada en ön sırada yer alan hayvanat bahçesi. Yerel bir zooloji derneği tarafından yönetilmektedir. Balboa Parkı'nda derin kanyonlarla yarılmış yüksek düzlüklerle kaplı 40,5 hektarlık bir alana yayılmıştır. Kanyonların dibindeki oyuklar ve mağaralar yarıktı hayvanlara, masadağı tipindeki yüksek düzlükler toynaklı memelilere uygun birer yaşama ortamı sağlar. Çevre düzeniyle de ünlü San Diego Hayvanat Bahçesi'nde 700'ü aşkın türde 3.500 örnek sergilenmektedir. Özel olarak yetiştirilen 2.500 türü aşkın egzotik bitki çevreye verdiği değişik görünümün yanı sıra hayvanların doğal olarak beslenmesini de sağlar. Burası Avustralya dışında koalaların koloni halin-

de üretilbildiği tek yerdir. Koalalar yalnız okaliptüs yaprağı yediğinden yaşadıkları bölüme çok sayıda okaliptüs ağacı dikilmiştir. San Diego Hayvanat Bahçesi'nde cüce şempanzeler, Galápagos kaplumbağaları, okapiler ve bongo antilopları başlarıyla üretilmektedir. Ziyaretçilerin ilgi gösterdiği bölümler arasında dazlak kartalların uçuşına elverişli genişlikte bir kuşhane, içinde yaya dolaşılabilen bir tropik yağmur ormanı sayılabilir. Ayrıca burada orangutan ve Arabistan oriksini soy kayıtları tutulmaktadır.

San Diego Zooloji Derneği 1972'de, San Diego Hayvanat Bahçesine ek olarak San Diego Yabanıl Hayvan Parkı'nı açtı. Kentin kuzey kesimindeki San Pasqual Vadisinde yer alan bu 728 hektarlık alana 8 km uzunluğunda bir monoray (tek raylı demiryolu) hattı da döşenmiştir. Bu sayede ziyaretçiler, hazırlanmış çeşitli doğal yaşam ortamlarını (Asya, Doğu ve Güney Afrika) yol boyunca izleyebilirler. Aynı yerde yaşamaları olanaksız hayvanlar birbirlerinden hendeklerle ayrılmıştır. Sergilenen birçok tür arasında soyu tükenme tehlikesi gösteren Arabistan oriyi, addaks, Eld geyiği ve Güney Afrika dışında insan eliyle bakılan en geniş beyaz gergedan sürüsü sayılabilir.

San dilleri, BUŞMAN DİLLERİ olarak da bilinir, Afrika'nın güneyinde yaşayan San kabilelerinin konuştuğu Koisan dilleri. Genellikle üç öbeğe ayrılır: ! Khung ve // Kh'au - //en (//Aü//é ya da Auen) dillerini kapsayan Kuzey San öbeği; //Auni, //Ng-! Ke ve * Komani dillerini kapsayan Güney San öbeği ve Naro, //Guikho ve //Ganakhoe dillerini kapsayan Orta San öbeği. Dilbilimciler önceleri San dillerinin Koikoi dillerinden ayrı bir dil ailesine ait olduğu görüşündeydi. Ama bu dillerle ilgili gittikçe daha çok bilgi edinilmesi üzerine, çoğu dilbilimci San dillerini Koisan ailesi içinde ele almaya başladı. Orta San dilleri daha çok Koikoi dilleriyle yakın akrabadır ve genellikle onlarla birlikte Orta Koisan (ya da Koi) öbeği içinde sınıflandırılır. Bazı dilbilimciler Kuzey San ve Güney San dillerini Koisan dil ailesinin ayrı kolları olarak sınıflandırır ve bunları Kuzey Koisan ve Güney Koisan dilleri olarak adlandırır. Başka dilbilimciler ise bu dilleri Koisan ailesinin San kolu olarak tek bir öbekte toplar.

Bütün Koisan dilleri gibi San dillerinin de en belirgin özelliği, şaklamalı seslerin yaygın olarak kullanılmasıdır. Bazı San dillerinde, Koikoi dillerinden daha fazla şaklamalı ses vardır; Koikoi dillerindeki şaklamalı dişil (c ya da / olarak yazılır), damaksıl ya da üstdamaksıl (q ya da ! olarak yazılır) ve dişyuvasil (v ya da * olarak yazılır) sesler ile şaklamalı yanünsüze (x ya da // olarak yazılır) ek olarak, San dillerinde birer şaklamalı boğazsıl (O olarak yazılır), öpüş sesini andıran dudaksıl (Z olarak yazılır) ve yarıdudaksıl (X olarak yazılır) sesler bulunur.

Koikoi dillerinde olduğu gibi Orta San dillerinde de cins ayrımı vardır. Kuzey ve Güney San dillerindeyse, bazen adılar dışında cins belirten bir bükün sistemi yoktur. Güney San dillerinde sayı da genellikle belirtilmez.

San Felipe, Şili'nin orta kesiminde, Valparaíso yönetim bölgesindeki San Felipe ilinin merkezi kent. Şili Ovasında, Aconcagua Irmağının (*rio*) kıyısında, deniz düzeyinden 636 m yükseklikte yer alır. 1740'ta

San Felipe el Real adıyla kurulan kent Şili'yle Arjantin arasındaki başlıca ticaret merkezlerinden biri ve bir tarım ve madencilik merkezidir. Çevrede sebze, meyve ve tahıl yetiştirilir, altın ve bakır çıkarılır. Nüfus (1989 tah.) belediye, 50.198.

San Felipe, Venezuela'nın kuzeybatısında, Yaracuy eyaletinin (*estado*) merkezi kent. Segovia Yükseltilerinin doğu kesiminin yamaçlarında, deniz düzeyinden 550 m yükseklikte yer alır. Yaracuy Irmağı vadisinde bir ticaret ve sanayi merkezidir. Yörede üretilen şeker kamışı, pamuk, kakao, mısır, meyve ve pirinçle, işlenmiş derinin büyük bölümü Barquisimeto'ya yollar ya da Puerto Cabello üzerinden ihraç edilir. Kentte şeker ve içki fabrikaları, yakınlarında ise bakır yatakları vardır. Pan-Amerikan Karayolu üzerindeki kent Barquisimeto'nun 80 km kuzeydoğusunda, Puerto Cabello'nun 80 km güneybatısındadır. Nüfus (1990 tah.) 67.042.

San Fernando, Arjantin'de, Buenos Aires eyaletinde, Buenos Aires metropoliten alanında başlıca yerleşme alanı (*cabecera*) ve yönetim birimi (*partido*). Buenos Aires kentinin kuzeyinde, Río de la Plata halicinin kıyısında yer alır. İspanyolların Costa de Monte Grande olarak adlandırdığı bölgeye yerleşme, Buenos Aires'in ikinci ve son kez kurulduğu 1580'den sonra başladı. 1806'da San Fernando de Buena Vista adıyla kurulan yerleşme sonradan 1821'de oluşturulan yönetim biriminin parçası durumuna geldi.

Yüzölçümü 924 km² olan San Fernando yönetim birimi, Buenos Aires metropoliten alanındaki yönetim birimlerinin en büyüğüdür ve biri Büyük Buenos Aires kentsel alanının içinde, öteki ise bütünüyle dışında kalan iki bölgeye ayrılır. San Fernando'dan sonraki başlıca yerleşim alanları Victoria ve Virreyes'tir.

1909'da kent statüsü kazanan San Fernando, bir ırmak limanı ve sığır yetiştirme merkezidir. Yönetim biriminde mandıra ürünleri, balık ve meyve işlenir, kâğıt, kereste ve mobilya üretilir. Taşocakları da önemlidir.

San Fernando'nun güney bölgesi Buenos Aires metropoliten alanının kuzeybatı banliyösünün parçası durumuna gelmiştir. San Fernando bütün yönetim birimlerinin nüfus yoğunluğu en düşük olanıdır. Nüfus (1980) yönetim birimi, 133.624.

San Fernando, Filipinler'de, Luzon Adasının ortabatasında kent. Güney Çin Denizindeki bir körfezin kıyısında yer alır. Filipinler Ulusal Demiryolu'nun kuzeydeki son durağı olduğu 1955'e değin tütün ve pirinç yetiştirilen çevre bölgesinin ulaşım merkeziydi. Kentin dış limanı Poro, Luzon Adasının kuzeyindeki tek gümrük limanıdır. Bu limanda ithalatın yanı sıra tütün ihracatı yapılır. Kentte modern bir katedral (1976) ve bir Çin pagodası, yakınlarda ise 1674'te yapılmış bir kilisenin kalıntıları vardır. Nüfus (1989 tah.) 84.179.

San Fernando, İspanya'nın güneybatısında, Andalucía özerk bölgesindeki (*comunidad autónoma*) Cádiz ilinde (*provincia*) kent. Cádiz kentinin güneyinde, Cádiz Koyunun (*bahía*) güney kıyısını kaplayan tuzlu batukluklarla çevrili kayalık bir adada yer alır. 1776'da kurulan kent, Yarımada Savaşı (1808-14) sırasında VII. Fernando'nun adını alıncaya değin (1813) Isla de León adıyla anıldı.

Günümüzde İspanyol donanmasının üslerinden olan San Fernando'nun kuzeydoğusunda La Carraca cephaneliği ve tersanesi (1790) ile 18. yüzyıldan kalma bir gözlemevi vardır. Önemli yapılar arasında belediye binası (18. yy), Denizciler Panteonu (1850) ve 15. yüzyılda yeniden yapılan bir Roma köprüsü sayılabilir. Tuz üretilen ve taş çıkarılan kentte bazı hafif sanayi tesisleri de vardır. Nüfus (1981) 78.845.

San Fernando, Şili'nin orta kesiminde, O'Higgins yönetim bölgesinde (*región*) Colchagua ilinin (*provincia*) merkezi kent. Rapel Irmağının (*rio*) kıyısında deniz düzeyinden 339 m yükseklikte, uzun ve verimli bir vadide yer alır. 1742'de kurulan ve 1840'ta eyalet merkezi olan San Fernando rodeolarıyla ünlüdür. Hayvancılığın yanı sıra bölgede buğday, hayvan yemi, pirinç, baklagiller ve üzüm tarımı yapılır. Kent, Pan-Amerikan Karayolu ile ülkenin ana demiryolu üzerindedir. Nüfus (1987 tah.) belediye, 49.810.

San Fernando de Apure, Venezuela'nın ortabati kesimindeki Apure eyaletinin (*estado*) merkezi kent. Apure Irmağı (*rio*) kıyısında Llanos(*) olarak adlandırılan bölgede yer alır. Deniz düzeyinden yüksekliği yalnızca 60 m olduğu için, yağmur mevsiminde sık sık taşkınlarla uğrar. Başlıca ürünleri kesimlik hayvan, sığır eti ve derisi olan kent, Orinoco ve Apure ırmaklarında sefer yapan küçük tekneler için bir uğrak limanıdır. Demiryolu bağlantısı bulunmayan kent önemli bir hava ulaşım merkezidir. Özellikle taşkınların olduğu aylarda sığır etinin önemli bir bölümü, ülkenin öteki kesimlerine havayoluyla taşınır. Nüfus (1989 tah.) 84.179.

San Francisco, Arjantin'in ortakuzeyinde, Córdoba eyaletinin (*provincia*) kuzeydoğusunda kent. Santa Fé eyaleti sınırında, Pampa'nın kuzey kenarında yer alır. 1886'da kurulan ve 1915'te kent statüsü kazanan San Francisco 19. yüzyıldan beri bir demiryolu kavşağıdır. Aynı zamanda çevredeki tarım ve hayvancılık bölgesinin ticaret ve sanayi merkezlerindendir. Kentte üretilen başlıca ürünler beziryağı, pil, deri eşya, ayakkabı, mandıra ürünleri, tarım aletleri ve dondurulmuş ettir. Nüfus (1980) San Francisco metropoliten alanı, 58.616.

San Francisco, FRISCO olarak da bilinir, ABD'de California eyaletinin kuzeyinde kent ve liman. San Francisco iliyle aynı

alanı kaplar. Büyük Okyanus ile San Francisco Körfezi arasındaki yarımada'nın kuzey ucunda yer alır. ABD'nin batı kesiminin başlıca kültür ve mali hizmetler merkezi olan San Francisco, aynı zamanda ülkenin en kozmopolit kentlerinden biridir. San Francisco kentinin yüzölçümü 120 km², metropoliten alanı ise 6.428 km²'dir.

16. yüzyılda Juan Rodríguez Cabrillo ve Sir Francis Drake gibi kâşiflerin San Francisco Körfezinin çevresinde dolaşmalarına karşın, körfeze ilk kez 1775'te Juan Manuel de Ayala komutasındaki bir İspanyol gemisi girdi. Körfez kıyılarına yerleşen ilk Avrupalılar, 1776'da Jose Joaquin Moraga ve Francisco Palóu'nun önderliğinde Monterey'den gelerek bölgeye yerleşen bir grup göçmen oldu. Aynı yıl bölgede askeri bir üs ile San Francisco de Asis Misyonerliği kuruldu. Yaklaşık yarım yüzyıl sonra, misyonerlik merkezinin yaklaşık 4 km doğusundaki Yerba Buena'da bir köy ortaya çıktı. ABD 1835'te San Francisco Körfezini Meksika'dan satın almak için bir girişimde bulunduysa da sonuç alamadı. ABD'li göçmenlerle Meksika birlikleri arasındaki çarpışmaların sonunda, bölge Haziran 1846'da ABD'nin denetimi altına girdi ve Haziran 1847'de Yerba Buena'nın adı San Francisco olarak değiştirildi. 1848'de bölgede altın bulunmasından sonra nüfusu hızla artmaya başlayan kent, 1860'larda ve 1870'lerde modern bir kent durumuna geldi. 1906'daki deprem ve yangın kente büyük zarar verdi ve San Francisco 1906-10 arasında yeniden inşa edildi. 1989'daki deprem Marina Bölgesi'nde hasara neden oldu.

San Francisco, bir dizi tepenin üzerinde kurulmuştur. Bu tepelerin en yüksekleri, Davidson ve Sutro tepeleri ile İkiz Doruklar, en ünlüleri ise 1870'lerde kent seçkin kişilerinin görkemli malikâneler yaptırdığı Nob Tepesi ile Telegraph Tepesidir. Altına hücum döneminde kurulan eski kentin yerinde bugün iş merkezi ile Çin mahallesi ve Kuzey Kumsalı bulunur. İş merkezi, 52 katlı Bank of America ve 48 katlı Transamerica Corporation binaları gibi gökdelenleriyle dikkati çeker. Batıda, Golden Gate Köprüsü'nün yakınlığında, ABD ordusuna ait bir yerleşme olan Presidio yer alır. Presidio'nun güneyinde bir çöl alanının ağaçlandırılmasıyla oluşturulan Golden Gate Parkı bulunur. San Francisco'nun nüfusunun heterojen yapısı kentin görünümüne de yansımıştır. Asyalılar, İtalyanlar, Siyahlar ve İspanyol kökenliler gibi farklı etnik toplulukların yaşadığı mahallelerin her birinin kendine özgü bir atmosferi vardır. Asya dışındaki en kalabalık Çinli topluluğunun

San Francisco'da Telegraph Tepesi ve solda Alcatraz Adası
Colour Library International

yaşadığı Çin mahallesi renkli dükkânları ve lokantalarıyla dikkati çeker. Nüfusun çoğunluğunu belirli bir etnik topluluğun oluşturduğu öteki mahalleler arasında, Japon mahallesi, Rus Tepesi, Siyahların çoğunlukla olduğu Fillmore Caddesi ve Orta Amerika ve Meksika'dan gelen göçmenlerin yaşadığı Mission sayılabilir.

San Francisco'da kışlar yağışlı ve ılık, bahar ayları güneşli, yazlar ise sisli ve serin geçer. Ortalama sıcaklık 17°C, ortalama yıllık yağış miktarı ise 533 mm'dir; bu miktarın yaklaşık tamamı kasım ve nisan ayları arasında düşer.

Kent ekonomisi hizmet sektörüne dayanır. Bankacılık hizmetleri açısından, New York'tan sonra ikinci sırada yer alan kentte, Bank of America, Wells Fargo & Company ve Crocker National Bank gibi bankaların merkezleri vardır. Pacific Stock Exchange'in de merkezi San Francisco'dadır. Sanayi-nin ikincil bir uğraş olduğu kentteki başlıca sanayi dalları kumaş ve giyim eşyası üretimi ile gıda işleme ve gemi yapımıdır. San Francisco Gümrük Bölgesi yoluyla yapılan ithalat ve ihracat işlemleri San Francisco Körfezi kıyısındaki San Francisco, Oakland, Alameda, Sacramento ve Stockton birleşik limanlarından yürütülür.

Kentteki başlıca yükseköğretim kurumları San Francisco Üniversitesi, San Francisco Eyalet Üniversitesi, Golden Gate Üniversitesi, City College of San Francisco ve San Francisco Sanat Enstitüsü'dür.

San Francisco metropoliten alanına gelişmiş bir karayolu ağı hizmet verir. Yapımı 1972'de tamamlanan 120 km uzunluğundaki Körfez Bölgesi Hızlı Ulaşımı (BART) sistemi San Francisco'dan körfezin doğu kıyısındaki Oakland ve Berkeley'e uzanır. San Francisco-Oakland Körfezi Köprüsü kenti körfezin doğu kıyısına, Golden Gate Köprüsü ise Marin iline bağlar. Kentin yaklaşık 11 km güneyinde uluslararası bir havalimanı vardır. Nüfus (1990) kent, 723.959; San Francisco metropoliten alanı, 1.603.678; San Francisco-Oakland-San Jose metropoliten alanı, 6.253.311.

San Francisco de Macoris, Dominik Cumhuriyeti'nin ortakuzeyinde kent. Camú Irmağının (*río*) kollarından birinin kıyısında verimli La Vega Real bölgesinde yer alır. 1777'de kurulan kent, kakao, kahve, meyve, pirinç ve balmumuyla hinterlanddan gelen hayvan derilerinin işlendiği bir sanayi ve ticaret merkezidir. Nüfus (1983 tah.) 67.000.

San Francisco Dorukları, ABD'de, Arizona eyaletinin ortakuzeyinde, Colorado Platosunda, Flagstaff'ın 16 km kuzeyindeki sönmüş ve aşınmış bir yanardağın çevresinde yer alan üç doruk. Humphreys, Agassiz ve Fremont adını taşıyan doruklardan Humphreys Doruğu (3.851 m) eyaletin en yüksek noktasıdır. 17. yüzyılda Oraibi'deki misyonerlerin tarikatlarının kurucusu olan Assisili Aziz Francesco'nun adını verdikleri tepesi karla kaplı doruklar Coconino Ulusal Ormanı'nda yer alır. Yörede turizm ve kerestecilik gelişmiştir.

San Francisco Konferansı, resmi adı BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ULUSLARARASI ÖRGÜTLENME KONFERANSI, Birleşmiş Milletler'in kurulmasıyla sonuçlanan uluslararası konferans (25 Nisan-26 Haziran 1945).

Müttefiklerin siyasi amaçları doğrultusunda oluşturulacak uluslararası örgütün temel ilkeleri, 1944'te toplanan Dumbarton Oaks Konferansı'nda(*) ortaya atılmış ve 1945 başlarındaki Yalta Konferansı'nda bir kez daha ele alınmıştı. San Francisco Konferansı'na II. Dünya Savaşı'nda Müttefik-

ler'in amaçlarını ortaya koyan Birleşmiş Milletler Bildirisi'ni (1942) imzalamış 46 ülke Mart 1945'e değin Mihver Devletleri-ne(*) savaş açmış olan 20 ülkenin temsilcileri katıldı. Konferansın önderliğini Dört Büyükler diye anılan ABD, İngiltere, SSCB ve Çin'in dışişleri bakanları yürüttü. Konferansa Arjantin ve Danimarka'nın yanı sıra, bazı Batılı ülkelerin bağımsız ülke olmadıkları gerekçesiyle üyeliklerine karşı çıkılan Ukrayna ve Beyaz Rusya SSCB'nin desteklediği Polonya'daki Lublin hükümeti, öbür Müttefikler tarafından tanınmadığı için üyeliğe kabul edilmedi. Polonya'nın daha sonra kurucu üye sayılarak örgüte alınmasıyla toplam kurucu üye sayısı 51'e yükseldi.

SSCB dışişleri bakanı Molotov'un Güvenlik Konseyi'nin daimi üyelerinin (Dört Büyükler ve Fransa) veto yetkisinin Güvenlik Konseyi'ne getirilen konuların tartışılmasını da içerecek biçimde genişletilmesinde diretmesi, konferansta yeni bir anlaşmazlığa yol açtı. ABD başkanı Harry S. Truman'ın özel danışmanı Harry Hopkins'i konuyu görüşmek üzere Moskova'ya göndermesinin ardından, SSCB lideri İosif Stalin söz konusu öneriyi geri çekti.

Konferans 26 Haziran'da, 50 ülkenin Birleşmiş Milletler Antlaşması'nı imzalamasıyla sona erdi.

San Francisco Körfezi, ABD'de California eyaletinin batı kesiminde, neredeyse tümüyle karayla çevrili körfez. Su altında kalmış bir ırmak vadisi. Büyük Okyanusa üzerinden Golden Gate Köprüsü geçen Golden Gate Boğazıyla bağlanır. Uzunluğu 97 km'dir; genişliği ise 5-19 km arasında değişir. Treasure, Yerba Buena, Angel ve Alcatraz adalarının yer aldığı körfezin doğu ve batı kıyılarını birbirine bağlayan pek çok köprü vardır. Körfezin çevresinde metropoliten bir alan oluşturan ve birbirlerine Körfez Bölgesi Hızlı Ulaşımı (BART) ile bağlanan bir dizi küçük yerleşme bulunur. Bunların en büyükleri Oakland ve San Francisco'dur.

San Gabriel Dağları, ABD'de Pasifik Kıyı Sıradaglarının parçasını oluşturan dağ sırası. San Fernando'nun kuzeyindeki Newhall Geçidinden California eyaletinin güneyindeki Cajon Geçidine kadar, doğuya doğru yaklaşık 100 km boyunca uzanır. Başta Los Angeles'in yaklaşık 105 km kuzeydoğusundaki Kuzey Baldy (2.783 m) ve Baden-Powell Dağı (2.861 m) olmak üzere, doruklarından çoğunun yüksekliği 2.700 m'yi geçer. En yüksek noktası San Antonio Dağı ya da Eski Baldy'dir (3.072 m). Pasadena'nın hemen kuzeydoğusundaki Wilson Dağı'nda (1.740 m) uygun hava koşulları sayesinde yılda yaklaşık 300 gün kullanılabilen ünlü bir gözlemevi vardır. Büyük bölümü Angeles Ulusal Ormanı'nın içinde kalan dağların Los Angeles ve San Bernardino illerinin konut ve tarım bölgelerine sokulmuş güney eteklerinde turuncgiller yetişir.

San Giorgio Maggiore, Venedik'te, San Giorgio Maggiore Adası'nda anıtsal San Marco Bazilikası'nın karşısında yer alan kilise. 1566'da Andrea Palladio tarafından başlanıp 1610'da Vincenzo Scamozzi tarafından tamamlanmıştır. Venedik'e deniz yoluyla gelirken ilk görülen yapılardan biridir.

Üç nefli bazilika planındaki yapının ön cephesi de bu düzeni yansıtır. Orta bölümdeki dört büyük pilastır Eski Yunan tapınaklarınınkini andırarak üçgen bir alınlığı taşır. Daha alçak iki yan bölümün üstünde ise yarım üçgen biçiminde birer alınlık vardır. Cephenin tümü beşik kemerli ya da üçgen alınlıklı nişler ve bunların içine yerleştirilmiş heykellerle hareketlendirilmiştir.

San Giovanni in Laterano, Roma'da İmparator I. Constantinus'un (Büyük) yaklaşık 313-319 arasında Laterano Sarayı'nın yanında yaptırdığı bazilika(*) Kiliseye daha sonra çevrilmiştir. 130 m uzunluğundaki yapının, ortadaki geniş olmak üzere beş nefi vardır. Birbirine kemerlerle bağlı sütun sıralarının ayırdığı bu nefler bir transeptle sona erer. Transeptin iki ucu ana yapı kütesinden çok az dışarı taşar. Yapının ana aksının transeptin doğu duvarını kestigi noktada, yarım daire planlı apsis yer alır.

San Giovanni Vaftizhanesi bak. Floransa Vaftizhanesi

San Guan, Çin mitolojisinde, mutluluk dağıtan gökyüzü görevlisi Tian Guan, günahlardan kurtulmayı sağlayan yeryüzü görevlisi Di Guan ve felaketleri önleyen su görevlisi Shui Guan'ın oluşturduğu Üç Görevli. Çin tiyatrosunda geleneksel olarak her oyuna "Gökyüzü Görevlisi Mutluluk Getiriyor" sözleriyle başlanırdı. Zhang Heng (İS 2. yy), gökyüzü, yeryüzü ve suyu üç aşkın güç sayan Taocu ilke temelinde, günah itiraflarının üç kopya yazılarak birinin gökyüzü için yakılmasını, öbürünün toprağa gömülmesini, üçüncüsünün de suya batırılmasını önermişti.

San Ildefonso, İspanya'nın orta kesiminde, Castilla-León özerk bölgesindeki (*comunidad autónoma*) Segovia ilinde (*provincia*) kasaba. Peñalara Dağları eteklerinde, Segovia kentinin hemen güneydoğusunda yer alır. 1450'de IV. Enrique tarafından yazlık malikâne olarak kuruldu. 1477'de Fernando ve Isabella tarafından Hieronymus'lu keşişlere bırakıldı. 1720'de keşişler malikâneyi İspanya'nın ilk Bourbon kralı V. Felipe'ye sattılar. Felipe de buraya Fransa'daki Versailles ya da İtalya'daki Parma saraylarıyla boy ölçüşebilecek bir yazlık saray yaptırdı.

Sarayın ilk tasarımını İspanyol sanatçı Teodoro Ardemans yapmıştı. Bu tasarımı sonraki mimarlar, özellikle de Filippo Juvarra ve Giovan Battista Sacchetti büyük ölçüde değiştirdiler. Zarif bir kubbesi ve iki kulesi olan sarayın şapeli Francisco Bayeu y Subias'ın freskleriyle bezelidir. V. Felipe ve karısı Isabella Farnese'nin mezarları da buradadır. Tasarımını Fransız peyzaj mimarı Étienne Bouelou'nun yaptığı bahçeler çeşmeleyle ünlüdür. 1918'de geçirdiği bir yangında oldukça zarar gören saray, hâlâ büyük ilgi toplamaktadır. 1728'de La Granja'da bir kraliyet cam fabrikası kurulmuştur. La Granja İspanyol tarihindeki birçok önemli olaya sahne olmuştur. Nüfus (1981) 4.588.

San Isidro, Arjantin'de, Buenos Aires eyaletinde, Buenos Aires metropoliten alanının başlıca yerleşme alanı (*cabecera*) ve yönetim birimi (*partido*). Buenos Aires kentinin kuzeyinde, Río de la Plata halicinin kıyısında yer alır. İspanyollar tarafından Costa de Monte Grande olarak adlandırılan bölgeye yerleşme, Buenos Aires'in ikinci ve son kez kurulduğu 1580'den sonra başladı. 1706'da inşa edilen San Isidro Labrador Şapeli çevresinde bir yerleşme gelişmeye başladı. 1784'te sınırları kilise bölgesiyle örtüşen bir yönetim birimi kuruldu. 1816'da yönetim birimine ve yerleşmeye Aziz Isidro Labrador'un adı verildi.

Yüzölçümü 48 km² olan yönetim biriminin San Isidro yerleşme alanı dışındaki başlıca yerleşim merkezleri Boulogne, Beccar, Martinez ve Acaassu'dur. Yönetim biriminde dondurulmuş et, mandıra ürünleri.

oto lastiği, kâğıt ve seramik üretilir. Su sporları, golf ve balıkçılık merkezi olan San Isidro'da sömürge döneminden kalma birçok yapı vardır.

San Isidro başkentin büyümesiyle Buenos Aires metropoliten alanının kuzeybatı banliyö bölgesinin içine girmiştir. Bütünyle Buenos Aires metropoliten alanının sınırları içinde kalan yönetim biriminin nüfus yoğunluğu öteki yönetim birimlerinin çoğundan yüksektir. Nüfus (1980) yönetim birimi, 289.170.

San Isidro, Peru'da, Lima-Callao metropoliten alanının güney kesiminde semt ve ilçe (*distrito*). Geniş bahçeli evleriyle Lima'nın en güzel banliyölerinden biridir. Bölgede, en büyüğü Bosque El Olivar (Zeytinlik) olan çok sayıda park vardır. Yakınlarda, özel Inca Garcilaso de la Vega Üniversitesi (1964) yer alır. Kız öğrencilerin öğrenim gördüğü Kutsal Yürek Üniversitesi'nin (1962) kampusu da buradadır. San Isidro'nun batı kesiminde Lima Golf Kulübü, İnka dönemine ait Huallamarca kalıntılar ve yüksek apartmanlar yer alır. Doğu kesiminde, eski Limatambo Havaalanı'nın bulunduğu yerde konutlar yapılmıştır. San Isidro'yu güneydeki Miraflores'e ve Lima'nın orta kesimine bağlayan güzel manzaralı Arequipa Yolu'nun yerini günümüzde bir otoyol almıştır. Nüfus (1981 geç.) ilçe, 73.016.

San Jacinto Çarpışması, ABD'li göçmenlerin Texas'ta Meksika'ya karşı giriştikleri bağımsızlık mücadelesini başarıya ulaştıran çarpışma (21 Nisan 1836). General Antonio López de Santa Anna komutasındaki 1.500 kişilik Meksika ordusu karşısında geri çekilmekte olan General Sam Houston'un 800 kişilik kuvveti, San Jacinto Irmağı kıyısında, bugünkü Houston kenti yakınlarında beklenmedik bir karşı saldırıya geçti. Yarım saatten kısa bir süre içinde 600 Meksikalı öldürüldü, 200'ü de yaralandı. Yirmi dört saat geçmeden öteki askerleriyle birlikte tutsak düşen Santa Anna, savaşı bitirme konusunda Houston'la anlaşmaya vardıktan sonra serbest bırakıldı. Çarpışmada Houston'ın altı adamı öldürüldü, 30 kadını da yaralandı.

San Jacinto Dağları, Pasifik Kıyı Sıradağlarının kolu. ABD'de, San Gorgonio Geçidinden güneydoğuya doğru 50 km kadar uzanarak California'nın güney kesimindeki Santa Rosa Dağlarının kuzey ucuna ulaşır. En yüksek noktası San Jacinto Doruğudur (3.293 m). Palm Springs kenti bu dağın doğu eteğinde yer alır, San Jacinto Eyalet Parkı ve San Bernardino Ulusal Ormanının bir bölümü de içinde olmak üzere büyük bir kesimi koruma altında bulunan San Jacinto Dağları turistlere açık hava etkinliği olanakları sunar ve çevre bölgenin suyunu sağlar.

San Jose, ABD'de, California eyaletinin ortabatisında, Santa Clara ilinin (*county*) merkezi (1850) kent. Santa Clara Vadisinde, Coyote Çayının kıyısında yer alır. California'daki ilk İspanyol yerleşmesi olan San Jose, 1777'de San José de Guadalupe adıyla bir askerî ikmal merkezi olarak kuruldu. Santa Clara (1777) ve San Jose (1797) misyonlarına yakınlığı nedeniyle dinsel bir merkez durumuna geldi. 1846'daki ABD işgalinin ardından eyalet merkezi olarak seçildi. 1850'de tüzel kimlik kazandıktan sonra yakınlardan çıkanları civayla çeşitli meyvelerin depolandığı bir merkez oldu. 1940'larda başlayan sanayileşmenin ardından 1960-80 arasında nüfusu üç katından daha çok arttı. Günümüzde başlıca ekonomik etkinlik meyve

ve şarap üretimidir. San Francisco Körfezi bölgesindeki kentsel gelişmeyle birlikte elektronik ve uzay araçları donanımı üreten sanayi tesisleri de kurulmuştur.

Kentteki California Eyalet Üniversitesi 1857'de, San Jose City College 1921'de kurulmuştur. Nüfus (1990) kent, 782.248; metropoliten alan, 1.497.577.

San José, Kosta Rika'nın başkenti. Deniz düzeyinden 1.160 m yükseklikteki büyük ve verimli bir vadide yer alır. 1736'da yerleşime açıldı. Başlangıçta Villa Nueva adını taşıyan kent, İspanyol sömürge döneminde bir tütüncülük merkezi olarak gelişti. 1823'te yakınlardaki Cartago'nun yerine başkent oldu. 19. yüzyıl boyunca Kosta Rika'nın başlıca gelir kaynağı olan kahvenin üretim merkezi olarak tanındı.

Ülkenin siyasal, toplumsal ve ekonomik merkezi olan kent, 20. yüzyılda gerek nüfus, gerekse alan bakımından hızla büyüdü. 1950'den sonra kentteki sanayi kuruluşlarının sayısı hızla arttı. Bir ulaşım merkezi olan San José, Pan-Amerikan Karayolu üzerinde ve Limón'dan gelen Kuzey Demiryolu ile Puntarenas'tan gelen Pasifik Demiryolu'nun kesiştiği noktada yer alır. Kentte birinden dış, ötekinden ise iç hat seferleri yapılan iki havaalanı vardır.

Kentteki başlıca yükseköğretim kurumları Kosta Rika Üniversitesi (1940) ve Ulusal Üniversite'dir (1973). Önemli yapılar arasında 19. yüzyıl katedrali ile Paris Operası örnek alınarak yapılmış olan tiyatro binası yer alır. Kentte ayrıca Kolomb öncesi dönemden kalma altın eşyaların sergilendiği müzeler, bir kültür merkezi ve kütüphane bulunur. Nüfus (1991 tah.) 299.456.

San Juan, Arjantin'in ortabatı kesiminde eyalet (*provincia*). Batıdaki Şili'den, yüksekliği 4.500-5.000 m arasında değişen And Dağlarıyla ayrılır. Yüzölçümü 89.651 km²'dir. Batıdaki dağlık arazi, eriyen kar suları ile beslenen ırmaklarla parçalanmıştır. Sulama amacıyla kullanılan Bermejo, Jáchal ve San Juan adlı üç büyük ırmak, güneydoğudaki bataklıklara dökülür.

San Juan'a ilk olarak, 16. yüzyıl sonlarında ve 17. yüzyıl başlarında bölgeye gelen İspanyol çiftçiler, Dominikenler ve Şilili Cizvitler yerleşti. Tarihsele Cuyo bölgesinin bir parçası olan San Juan, şarap ve kuru meyve ihraç eden, seyrekle nüfuslu bir bölge olarak kaldı. 1776'da Şili'den ayrılarak, Río de la Plata Genel Valiliği'ne bağlandı. 1825'te kendini eyalet ilan eden San Juan 1776, 1944 ve 1977'deki depremlerden büyük zarar gördü.

Ekili alanların yarısı, üzüm tarımına ayrılmıştır. Eyalette ayrıca zeytin, elma, arpa ve soğan yetiştirilir, koyun ve sığır beslenir. San Juan'da zengin bakır rezervleri bulunmakla birlikte, bunlar yeterince değerlendirilememektedir. Eyaletin yönetim merkezi olan San Juan kenti ile öteki yerleşmelerdeki başlıca ekonomik etkinlik gıda işlemedir. Eyalet, arasında yoğun ticari ilişkilerin bulunduğu Şili'ye Andlar'dan geçen bir yolla bağlanır. Nüfus (1991 geç.) 526.263.

San Juan, Arjantin'in ortabatı kesimindeki San Juan eyaletinin (*provincia*) merkezi kent. Uç yandan And Dağlarının etekleriyle kuşatılmış olan kent, San Juan Irmağının (*rio*) kıyısında yer alır. 1562'de, Cuyo genel valisi Juan Jufre y Montesa tarafından kuruldu. 1593'te, taşkınlar nedeniyle 3 km güneyde yer alan bugünkü yerine taşındı. Günümüzde taşkınlardan ırmak kıyısındaki sivil yerleşim korunur. Kentte Cizvitlerin kurduğu katedral ve manastır 1944'teki depremde yıkıldı. Bu deprem sı-

rasında büyük hasar gören kent, sonradan yeniden inşa edildi.

Kentteki başlıca ekonomik etkinlikler et, şarap, meyve ve tahıl işlemedir. Arjantin başkanlarından Domingo Sarmiento San Juan'da doğmuş ve ulusal anıt ilinen edinen evi müzeye dönüştürülmüştür. Nüfus (1991) belediye, 119.399.

San Juan, tam adı SAN JUAN DE LA MAGUANA, Dominik Cumhuriyeti'nin güneybatı kesiminde, San Juan ilinin merkezi kent. Güney Yaque Irmağının kollarından biri olan San Juan Irmağı (*rio*) kıyısında, Santo Domingo kentinin kuzeybatısında yer alır. 1508'de İspanyol kâşif Diego Velázquez tarafından, Tayno Yerlilerinin topraklarında kuruldu. 1764'e değin ayakta kalma mücadelesi veren kent, bölgeye akın eden çiftçiler sayesinde canlandı. 19. yüzyılın başında Dominik ve Haiti kuvvetleri arasındaki çarpışmalara sahne oldu. Dominik'in bağımsız olmasını sağlayan Santomé Çarpışması (1844) kentin yakınlarda yapıldı. İlde sığır besiciliği yapılır, pirinç, kahve, mısır, meyve ve patates yetiştirilir. Nüfus (1981) 49.764.

San Juan, Porto Riko'nun başkenti ve en büyük yerleşmesi. Adanın kuzey kesiminde, Atlas Okyanusu kıyısında yer alır. Batı Hint Adalarının en önemli limanı ve turizm merkezidir.

1508'de, Juan Ponce de León tarafından, bugünkü kentin hemen batısında Caparra adıyla kuruldu. 1521'de sağlıksız çevre koşulları yüzünden liman girişindeki iki kayalık adacığa taşındı. 1533'te İspanyollar adacıklardan birinde El Morro Şatosu'nu, doğuda da San Cristóbal Kalesi'ni inşa ettiler. Başlangıçta, bugünkünün tersine yerleşme Porto Riko, ada ise San Juan adıyla anılıyordu.

İspanyollar, 16. yüzyılın başlarında, Yeni-dünya'da yaptıkları keşif seferlerini San Juan'dan başlatırlardı. San Juan, güçlü tahkimatları sayesinde 1595'te İngiliz denizci Sir Francis Drake'in saldırısını püskürttüse de, 1598'de Cumberland kontunun saldırısına karşı koyamadı. 1885'te İspanyol yönetimine karşı başlatılan bir ayaklanmaya sahne oldu ve 1898'de ABD'nin eline geçti.

San Juan, 20. yüzyılda hızla büyüyen surların dışına taştı. 1980'e gelindiğinde San Juan metropoliten alanı, doğu ve batıdaki çevre belediyeleri de içine alarak Porto Riko nüfusunun yaklaşık üçte birinin yaşadığı bir alana yayılmıştı. Günümüzde kentteki devlet dairelerinin büyük bölümü körfezin karşı kıyısına taşınmış olmakla birlikte La Fortaleza (1533; 1639-40 arasında yeniden inşa edildi) hâlâ hükümet konağı olarak kullanılmaktadır.

Adanın başlıca sanayi merkezi olan metropoliten alanda bir petrol rafinerisi ile bira, içki, şeker, çimento ve ilaç fabrikaları vardır. Kentte ayrıca tütün işlenir, giyim eşyası ve metal eşya üretilir. San Juan limanı Antiller'deki en işlek limanlardan biridir. Aynı zamanda ülkenin mali işler merkezi olan kent, birçok ABD banka ve şirketinin şubeleri vardır.

Porto Riko Üniversitesi'nin ana kampusu San Juan'dadır. Üniversite 1956'dan bu yana İspanyol viyolonselci Pablo Casals'ın anısına düzenlenen Casals Şenliği'nin merkezi olmuştur. Tıp Fakültesi ile üniversitenin öteki tesisleri de San Juan'dadır. Kentin öteki öğretim kurumları arasında Kutsal Yürek Üniversitesi (1935) ve Porto Riko Amerika Kıtası Üniversitesi sayılabilir.

San Juan ABD'ye bağlı kentlerin en eskisidir. Bir bölümü surlarla çevrili olan Eski Kentin büyük bölümü onarılmıştır. Juan Ponce de León'un mezarı, yapımına 1521'de başlanan ve sonradan yeniden inşa

edilen San Juan Katedrali'ndedir. Kentteki öteki önemli yapılar arasında, yapımına 1532'de başlanan ve Batı Yanküre'nin sürekli kullanılan en eski kilisesi olma özelliğini taşıyan San José Kilisesi, 18. yüzyıl sonuna değin Ponce de León ailesine ait olan Beyaz Ev (La Casa Blanca) (16. yy), kütüphane (La Casa del Libro) ve çeşitli müzeleri barındıran Callejón Evi (La Casa de Callejón) sayılabilir. San Juan Ulusal Tarihî Sit Alanı, El Morro Şatosu ile San Cristóbal Kalesi'nin kalıntılarını kapsar. Nüfus (1980) kent, 424.600; (1990) belediye, 437.745; (1984 tah.) metropoliten alan, 1.086.376.

San Juan Adaları, ABD'de, Washington eyaletinin kuzeybatı kesiminde, San Juan ilini (county) oluşturan takımada. En büyükleri Orcas, San Juan ve Lopez olan 172 adadan oluşur. Puget Boğazının yukarı

San Juan Adalarından bir görünüm, Washington Bob ve Ira Spring-EB Inc.

kesiminde, Kanada sınırında, Georgia Boğazının güneyinde ve Juan de Fuca Boğazının doğusunda yer alır. Sualtında kalmış bir dağ zincirinin parçası olan adalar, 1790'da İspanyol Francisco Eliza tarafından keşfedildi. 1860-72 arasında İngiliz ve ABD kuvvetlerinin işgalinde kalan adalar, bu tarihte ABD'ye bırakıldı. Orcas Adasında, Moran Eyalet Parkı ve adaların en yüksek noktası olan Constitution Dağı (730 m) yer alır. En büyük kasaba ve il merkezi olan Friday Harbor'da bir balıkçı limanı ile Washington Üniversitesi Okyanusbilim Laboratuvarı bulunur. Nüfus (1990) 10.035.

San Juan Dağları, Kayalık Dağların güney kesiminin kolu. ABD'nin Colorado

San Juan Dağları ve Uncompahgre Irmağının vadisi, Batı Colorado Ben Walker-EB Inc.

eyaletinin güneybatı kesimindeki Ouray'den başlar. Yaklaşık 240 km boyunca güneydoğu yönünde Rio Grande'yi izleyerek New Mexico eyaletinin kuzey kesimindeki Chama Irmağında sona erer. Çoğu 4.300 m'yi geçen kuzeydeki dorukları arasında Eolus, Sneffels, Handies, Sunshine, Wetterhorn, Redcloud, San Luis ve Windom sayılabilir. En yüksek noktası, Uncompahgre Doruğudur (4.361 m). Yapısını oluşturan volkanik kayalar kuzeyde yoğun mineral içerir. Rio Grande'nin ve San Juan Irmağının kaynakları buradan doğar. Böl-

gede Uncompahgre, San Juan, Rio Grande ve Carson ulusal ormanları yer alır. İlk İspanyol kâşiflerin kullandığı New Mexico sınırı yakınındaki Cumbres Geçidi (3.056 m) ile Wolf Creek Geçidinden (3.309 m) günümüzde karayolları geçmektedir.

San Juan de los Morros, Venezuela'nın orta kesiminde, Guárico eyaletinin merkezi kent. Orta platonun güney yamacında yer alır. Calabozo'nun yerine 1934'te eyalet merkezi yapıldı. Doğal sıcak su kaynakları ve her yıl düzenlenen horoz dövüşü turnuvasıyla ünlüdür. Aynı zamanda sığır ve çiftlik hayvanları ürünleri ile pamuk, mısır, kahve ve tütün dayalı bir ticaret ve imalat merkezidir. Yörede helyum, argon, neon ve kripton yatakları bulunur. Nüfus (1981 tah.) 53.000.

San Juan del Monte, Filipinler'de, Luzon Adasının orta kesiminde Rizal ilinde kent. Manila'nın doğudaki konut ve sanayi banliyösüdür. San Juan ve Pasig ırmaklarının birleşme noktasının hemen yukarısında yer alır. İspanyol sömürgecilğine karşı silahlı devrimci hareketin başlangıcı sayılan Pinaglabanan Çarpışması (1896) yakınlarında yapılmıştır. Nüfus (1990) 127.000.

San Juan Irmağı, ABD'nin güneybatısında ırmak. Colorado eyaletinin güneyinden, Kıta Bölünümünün batı kesimindeki San Juan Dağlarından doğar. Önce güneybatıya yönelerek New Mexico eyaletine girer. Farmington'ı geçtikten sonra kuzeybatıya dönerek Utah eyaletine doğru akar. Daha sonra batıya yönelir ve Utah eyaletinin güneydoğusunda, Rainbow Köprüsü Ulusal Anıtı yakınlarında Colorado Irmağıyla birleşir. Uzunluğu 580 km olan ırmak ulaşım elverişli değildir. Başlıca kolları, hepsi de New Mexico eyaletinin güneybatısından geçen Animas, Los Pinós, Piedra, La Plata ve Mancos ırmaklarıdır. Irmak Colorado platosunda derinliği 300 m'yi aşan S biçimli birçok kanyon oluşturur. New Mexico eyaletinin kuzeybatısındaki Navajo Barajı Yukarı Colorado Irmağı Depolama Projesi'nin parçasıdır.

San Lorenzo, Arjantin'in kuzeybatı kesiminde, Santa Fe eyaletinin güneydoğusunda liman kenti. Arjantin'in kurtarıcısı José de San Martín'in San Lorenzo Çarpışması'nda (1813) karargâh olarak kullandığı bir manastırın çevresinde gelişti. 1944'te kent statüsü kazandı. Mısır, keten, buğday, şeker kamışı ve ayçiçeği yetiştirilen tarımsal bir hinterlandın ticaret ve imalat merkezidir. Ülkenin en büyük petrokimya tesislerinden birini barındırır. Sanayi ürünlerinin başında benzin, gıda maddeleri, cam, kâğıt, seramik ve inşaat malzemesi gelir. Rosario kentinin 23 km kuzeyinde yer alan San Lorenzo, Rosario metropoliten alanının bir parçasıdır. Nüfus (1980) 78.983.

San Lorenzo Kilisesi, Floransa'da Erken Rönesans üslubunda kilise. Yapımına 1421'de Brunelleschi(*) tarafından başlanmış, onun ölümünden sonra y. 1460'ta tamamlanmıştır. Cephesi bitmemiş olarak kalmıştır. Yapı Latin haçı planlıdır; haçın uzun kolu üç neflidir. Bu nefleri, birbirlerine beşik kemerlerle bağlı, Korant başlıklı narin sütunlar ayırır. Orta nefin tavanı düzdür, yan nefler ise yelken tonozlarla örtülmüştür. Haçın kısa kolunu oluşturan transept, yapı kütesinden dışarıya taşmadığı için çok belirgin değildir ve orta nefle kesişme noktasının üzerinde bir kubbe yükselir.

Tören giysilerinin ve kutsal eşyanın saklandığı Eski Sacristia da Brunelleschi'nin tasma-

rıdır ve 1428'de tamamlanmıştır. Kare planlı mekânı, yarım küre biçimli bir kaburgalı kubbe örter. Kaburgalar tepede bir aydınlık fenerine birleşir. Hem kilisede, hem de sacristia'da duvarların beyaz, sütun, kemer vb. taşıyıcı öğelerine gri renkle belirlenmesiyle etkileyici bir bezeme düzeni oluşturulmuştur.

Kilisenin Yeni Sacristia'sındaki Medici Şapeli(*), içindeki ünlü Medici ailesinin mezarlarını da tasarlamış olan Michelangelo'nun yapıtıdır. Manastırın dışındaki Medici-Lorenzo Kütüphanesi'ni(*) de Michelangelo yapmıştır. Toscana büyük duklerinin mezarları, I. Ferdinando'nun (Ferdinando de' Medici) planlarına göre yapımına 1604'te başlanan, barok üsluptaki Prensler Şapeli'nin.(Cappella dei Principi) duvarları boyunca sıralanır.

San Luis, Arjantin'in ortabatı kesimindeki San Luis ilinin (provincia) merkezi kent. Chorrillos Irmağı (río) kıyısında, San Luis Dağlarının eteklerinin güney ucuna yakınlarında yer alır. 1594'te Şili valisinin emriyle kuruldu. Arokan Yerlileriyle yapılan savaşlar sırasında terk edildi. 1596'da yeniden kurulan kent, 19. yüzyılın ortalarına değin bir sınır yerleşmesi olarak kaldı. Ekonomisi temelde sulu tarıma dayanan kentte et paketleme ve gıda işleme de önem taşır. Sıradağların eteklerindeki baraj gölleri, birer dinlenme merkezidir. Kent yakınlarında yeşil oniks çıkarılır. Nüfus (1991) belediye, 121.146.

San Luis Potosi, Meksika'nın kuzeydoğusunda eyalet ve eyalet merkezi kent. San Luis Potosi kenti merkez platoda, deniz düzeyinden 1.877 m yüksekte yer alır. 1583'te bir Fransiskan misyonu olarak kuruldu. 1658'de kent yapıldı. Bölgedeki sömürge yönetiminin merkezi olan kent, Meksika'nın bağımsızlığını kazanmasını izleyen siyasal karışıklıklarda önemli rol oynadı. 1863'te kısa süreyle Benito Juárez'in hükümet merkezi oldu. Francisco I. Madero, Meksika Devrimi'nin siyasal ve toplumsal amaçlarını ortaya koyan San Luis Potosi Planı'nı (1910) burada hazırladı. Günümüzde zengin bir gümüş madenciliği ve tarım bölgesinin merkezi olan kent, aynı zamanda önemli bir imalat ve ulaşım merkezidir. Başlıca tarihsel yapılar İspanyol barok üslubundaki katedral, eyalet yönetim binası ve kiliselerdir. San Luis Potosi Özerk Üniversitesi 1923'te kurulmuştur.

Yüzölçümü 63.068 km² olan San Luis Potosi eyaletinin toprakları, ortalama yük-

San Luis Potosi'de katedral ve Armas Meydanı, Meksika Art Resource-EB Inc

sekliği 1.800 m kadar olan düz arazilerden oluşur. Yağışların az ve düzensiz, akaçlamanın ise yetersiz olmasına karşın toprak verimlidir ve bazı mevsimlerde yüksek bölgelerden ve daha aşağıdaki tropik vadilerden iyi ürün alınır. Hayvancılığın önemli olduğu eyaletten deri, donyağı, yün ve az miktarda kereste ihraç edilir. 1620'de açılan Guadalcazar madeninden gümüşün yanı sıra altın, bakır, çinko ve bismut çıkarılır. Catorce, Peñón Blanco ve Ramos gümüş çıkarılan öbür bölgelerdir. Nüfus (1980) kent, 362.371; (1990) eyalet, 2.003.187.

San Marco Bazilikası, Venedik'te, Aziz Markos'u anmak ve onun İskenderiye'den getirilen kalıntılarını saklamak amacıyla yapılan kilise. Yapımına 829'da başlanmış, 832'de kutsanmıştır. Aziz Markos daha sonra Venedik'in koruyucu azizi olarak Aziz Theodoros'un yerini almış ve işaretli olan kanatlı aslan da daha sonra Venedik Cumhuriyeti'nin resmi simgesi olmuştur. Dükük Saray'ının(*) yanına yapılan San Marco Bazilikası aynı zamanda dükük şapel işlevini de görüyordu. 1807'de, Venedik'in katedral kilisesi olarak San Pietro di Castello Kilisesi'nin yerini aldı.

Bazilika 976'da Dük IV. Pietro Candiano'ya karşı çıkan bir halk ayaklanması sırasında yandıysa da, ondan sonraki Dük Domenico Contarini döneminde onarıldı; 1071'de de tamamlanarak bugünkü durumuna geldi. Planı Yunan haçı biçimindeki yapı, dördü haçın kollarının, biri de bunların kesime noktasının üzerindeki beş kubbeyle örtülüdür. Belirgin biçimde Bizans özellikleri gösterir. Yapımında ve bezenmesinde hem Bizanslı, hem İtalyan mimar ve ustaların çalıştığı sanılır. Yüzyıllar boyunca eklenen heykeller, mozaikler ve çeşitli eşyayla zenginliği artan kilise bir müzeye dönüşmüştür. Örneğin batı cephesindeki galeride yer alan dört tunç at heykeli IV. Haçlı Seferi (1204) sırasında Konstantinopolis'ten (İstanbul) getirilmiştir. Napoléon'un 19. yüzyıl başında Paris'e götürdüğü bu heykeller 1815'te geri getirilmiştir.

Bazilikanın içi tümüyle, altın yaldız zemin üstüne yapılmış mozaikler ve çeşitli türden mermerlerle bezenmiştir; döşeme ise mermer kakmalarla kaplıdır. Koroyerinin önündeki *ikonostasis*'in üstünde Venedik gotik heykelticiliğinin başyapıtları olan mermer Meryem, Vaftizci Yahya ve havari heykelleri bulunur. Jacobello ve Pier Paolo dalle Masegne'nun elinden çıkmış olan bu yapıtlar 1394 tarihli. Ana altın mine işi ve mücevherlerle bezeli panosu (Pala d'Oro) Dük I. Pietro Orseolo (976/978) tarafından 1394 tarihli. Ana altın mine işi ve mücevherlerle bezeli panosu (Pala d'Oro) Dük I. Pietro Orseolo (976/978) tarafından 1394 tarihli.

Kiliseden ayrı duran çan kulesinin yapımına Dük Pietro Tribuno (ö. 912) döneminde başlanmıştır. Bugünkü biçimini 16. yüzyıl başında alan kule 1902'de yıkılmış, 1912'de aynı yerde yeniden yapılmıştır.

San Marino, resmî adı SAN MARINO CUMHURİYETİ, İtalyanca tam adı SERENISSIMA REPUBBLICA DI SAN MARINO, İtalya'nın orta kesiminin Adriyatik tarafında, Romagna ve Marche bölgeleri arasında, Titano Dağının yamaçlarında küçük cumhuriyet. Dört bir yandan İtalya'yla çevrilidir. Nauru'nun bağımsızlığını kazandığı 1968'e değin dünyanın en küçük cumhuriyeti olan San Marino, 61 km²'lik yüzölçümüyle Vatikan ve Monako'dan sonra Avrupa'nın en küçük

bağımsız devletidir. 1992 tahmini nüfusu 23.600'dür.

Kuzeydoğudan güneydoğuya 13 km boyunca uzanan San Marino kabaca bir dik-dörtgeni andırır. Adria Denizine dökülen Marano ve Ausa'yla (Aussa) Marecchia Irmağına karışan San Marino ülke toprak-

San Marino

larından geçer. Kireçtaşı oluşumlu büyük bir kütle olan Titano Dağı (739 m) güneybatıda tepelerle devam ederken, kuzeydoğuda yumuşak bir eğimle Romagna Ovası ve Adriyatik kıyılarına doğru alçalır. Üç sıra surlarla çevrili üç doruğuyla Titano Dağının silüeti kilometrelerce uzaktan seçilir.

Yumuşak ve ılıman bir iklime sahip olan San Marino'da yazın sıcaklık 26°C'ye kadar yükselirken kışın -7°C kadar düşer. Yıllık yağış miktarı 560-815 mm arasında değişir.

San Marino'nun geçmişi Aziz Marinus önderliğindeki bir grup Hristiyanın bölgeye sığındığı 4. yüzyıla değin uzanır. 12. yüzyıla gelindiğinde bağımsız bir komün olan San Marino, yakınlardaki Rimini limanına egemen olan Malatesta ailesinin saldırılarına karşısında Urbino'yu yöneten rakip Montefeltro ailesinden yardım gördü. 15. yüzyıl ortalarında 60 kişiden oluşan Büyük Konsey tarafından yönetilen bir cumhuriyetti. 16. yüzyılda uğradığı çeşitli saldırılara karşın bağımsız İtalyan kent devletlerinin son temsilcilerinden biri olarak Rönesans'ta da ayakta kaldı. 18. yüzyıldaki oligarşi yönetimi cumhuriyetin gerilemesine neden oldu.

Napoléon İtalya'yı işgal ettiğinde cumhuriyetin bağımsızlığına saygı gösterdi, hatta sınırlarını genişletmeyi önerdi (1797). Napoléon Savaşları'nın sonunda toplanan Viyana Kongresi de (1814-15) ülkenin bağımsızlığını tanıdı. San Marino 19. yüzyılda İtalya'nın birliği için yürütülen mücadele sırasında aralarında Giuseppe Garibaldi'nin de bulunduğu devrimcilere sığınma hakkı tanıdı. İtalyan birliğinin tamamlanmasının ardından, ilki 1862'de imzalanan bir dizi antlaşmayla bağımsızlığını korudu.

1600 Yasaları'na dayanan San Marino Anayasası'na göre ülke parlamenter sistemle yönetilir. Büyük ve Genel Konsey adını taşıyan parlamentoya aynı zamanda devlet ve hükümet başkanı olan iki yönetici (*capitani reggenti*) başkanlık eder. Yürütme erki Büyük ve Genel Konsey üyeleri arasından seçilen 10 bakandan oluşan Devlet Kongresi'nin elindedir. San Marino'nun ordusu yoktur. Çeşitli muhafız ve milis birlikleri ulusal bayramlarda yapılan geçit törenlerine katılır. Kamu düzeni jandarmalar tarafından sağlanır.

Günümüzde başlıca ekonomik etkinlikler önem sırasına göre sanayi, turizm, ticaret, tarım ve el sanatlarıdır.

San Marino'nun geleneksel el sanatı ürünlerinin başında seramik ve dövme demir eşyayla modern ve klasik mobilyalar gelir. Başta posta pulu olmak üzere ince matbaa işleri önemli bir gelir kaynağı oluşturmaktadır.

En hızlı büyüyen sektör olan turizm önemli bir gelir kaynağıdır. Modern otellerin kurulmasıyla kongre turizmi gelişmeye başlamış ve ülkede konaklayan turist sayısı artmıştır.

San Marino'da önemli sayıda İtalyan yazar. Buna karşılık neredeyse ülke nüfusuna eşit sayıda San Marinalı (*Sammarinese*) başta İtalya, ABD, Fransa ve Arjantin olmak üzere yabancı ülkelere göç etmiştir. Nüfusun tamamına yakın bölümü Katoliktir. Resmî dil İtalyancadır. Romagna ve Piemonte ve Lombardiya lehçelerine yakın olan Kelt-Galya lehçesi yaygın olarak kullanılır.

San Marino'da kapsamlı bir sosyal sigorta sistemi yürürlüktedir. Devlet işsizlere iş bulur. Belli bir sosyal güvenlik primi karşılığında bütün yurttaşlar hastalık, kaza, yaşlılık ve aile yardımına hak kazanır. On dört yaşına değin eğitim parasızdır.

Titano Dağının batı yamacında doruklardan birinin tepesindeki kalenin aşağısında yer alan başkent San Marino, üç sıra surla çevrilidir. Yamacın aşağılarındaki Borgo Maggiore, yüzyıllardır ülkenin ticaret merkezi, Malatesta ailesine ait şatonun aşağısındaki Serravalle ise tarım ve sanayi merkezidir. Dokuz yönetim biriminin (*castelli*) çoğu hâlâ tarım bölgesidir.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için bak. ANAYILLIK.

San Martín, José de (d. 25 Şubat 1778, Yapeyú, La Plata Genel Valiliği - ö. 17 Ağustos 1850, Boulogne-sur-Mer, Fransa), Arjantinli ulusal kahraman., Arjantin (1812), Şili (1818) ve Peru'da (1821) İspanyol egemenliğine karşı gerçekleştirilen devrimlerin başarısına büyük katkıda bulunmuştur. Simón Bolívar'la birlikte Güney Amerika'nın bağımsızlığının başlıca mimarındır.

Arjantin'in kuzey sınırında Guarani Yerlilerine ait topraklarda eskiden Cizvit misyo-

José de San Martín, F. Bouchot'un bir portre çalışmasından ayrıntı; West Point Müzesi, New York
West Point Museum Collections, United States Military Academy

nerlerin merkezi olan Yapeyú'nun yöneticisi Juan de San Martín'in oğluydu. Altı yaşında ailesiyle birlikte İspanya'ya gitti. 1785-89 arasında Madrid'de öğrenim gördükten sonra askeri öğrenci olarak Murica Piyade Alayı'na katıldı. Sonraki 20 yıl boyunca saraya sadık bir subay olarak görev yaptı. Oran'da Magriplilere karşı savaştı

(1791). 1798'de İngilizlere tutsak düştü ve bir yıldan fazla tutuklu kaldı. 1801'de Portakallar Savaşı'nda Portekizlilere karşı çarpıştı. 1804'te yüzbaşı oldu.

Napoléon'un İspanya'yı işgal etmesi üzerine Fransızlara karşı başlatılan ayaklanmanın (1808) ardından iki yıl süreyle hapisteki İspanyol kralı VII. Fernando adına savaş yürüten yerel Sevilla cuntasında (*junta provincial*) görev yaptı. Bailén Çarpışması'ndaki (1808) başarısından ötürü yarbaylığa yükseltildi. Albuera Çarpışması'ndan (1811) sonra Sagunto Dragon Birliği'nin komutanlığına getirildi. Güney Amerika'da Sevilla cuntasına karşı muhalefetin merkezi olan Buenos Aires'e gitti. Burada, Arjantin'deki devrimci hükümeti tehdit eden ve Peru'da üslenmiş olan kralcı İspanyollara karşı bir müfreze örgütlemekle görevlendirildi (1812). İspanya'ya sadakat yemini etmiş bulunan bir aşkerin tutumunda bu şaşırtıcı değişiklik, İspanyol Amerikası'ndaki bağımsızlık hareketini destekleyen İngilizlerin ve İspanya'da savaşmış olan (ve San Martín'ın İskoçya'daki Banff kentinin fahri hemşehrisi olmasını sağlayan) Fife 4. kontu James Duff'ın etkisinden kaynaklanıyordu.

Buenos Aires hükümetinin emrinde bir askeri eğitmen ve komutan olarak sivriilen San Martín, San Lorenzo'da Paraná'nın sağ yakasındaki bir çatışmada kralcı kuvvetleri yendikten (3 Şubat 1813) sonra Peru genel valisinin kuvvetleri karşısında zor durumda kalan General Belgrano'yu desteklemek ve onun yerini almak üzere Tucumán'a gönderildi. Önce Tucumán çevresindeki orduyu eğitmeden geçirdi. Daha sonra uydurma bir hastalık gerekçesiyle, Cuyo eyaletine vali olarak atanmasını sağladı; Cuyo'nun başkenti Mendoza And Dağlarını aşan yolların merkezindeydi. Burada, Şili'deki yurtsever hükümetin kuvvetleriyle buluşacak bir ordu kurarak Peru'ya saldırmak üzere denize açıldı.

Planının ilk aşaması tamamlanmak üzereyken kralcı kuvvetler Şili'yi yeniden ele geçirdi. Bu nedenle San Martín artık And Dağlarını aşmak zorundaydı. 1817'nin ilk günlerinde, 18 Ocak'tan 8 Şubat'a değin süren ünlü seferinin sonunda dağları aştı. Bu büyük başarısı dolayısıyla Hannibal ya da Napoléon çapında bir asker olarak ün kazandı. 12 Şubat'ta Chacabuco'da kral yanlısı birlikleri yenerek Santiago'yu aldı. Burada Şili'nin yönetimini üstlenmesi yönündeki teklifi Bernardo O'Higgins lehine geri çevirdi; çünkü Lima'yı ele geçirme hedefinden alıkonulmak istemiyordu. Ülkeyi kralcı birliklerden temizlemesi bir yıldan uzun sürdü. Kral yanlısı son 5.300 askeri de Nisan 1818'de Maipú Çarpışması'nda bozguna uğrattı.

San Martín'in planının ikinci aşaması Şili donanmasının kurulması ve asker taşıyacak gemilerin bulunmasıydı. Bölgenin ana limanı Callao çok iyi korunuyordu. San Martín'in birlikleri Pisco yakınlarında güneyden karaya çıktılar; bu noktadan Lima'yı karadan tehdit edebilirlerdi. San Martín ihtiyatlı kişiliğiyle, çok iyi korunan başkente hemen saldırmadı, VII. Fernando'dan yardım alma umudunu yitiren kralcılar dağlara çekilene değin neredeyse bir yıl bekledi. Sonunda ordusuyla birlikte Lima'ya girdi. 28 Temmuz 1821'de Peru'nun bağımsızlığı ilan edildi.

San Martín'in konumu gene de güvenli değildi. Buenos Aires'teyken Lima'yı zorlamakta ısrar ettiği için yandaşlarıyla arası açılmıştı. Peru halkının bağlılığından kuşkuluydu; kendisinin diktatörlük ya da monarşi hirsına kapıldığına inanan subaylarının da desteğine güvenemezdi. Ayrıca ülkedeki kralcılık kalıntılarını bastırarak gücü yoktu.

Üstelik Güney Amerika'nın kuzeyindeki eyaletleri bağımsızlığa kavuşturmuş olan Simón Bolívar, San Martín'in, Peru'ya katılmaya karar vereceğini umduğu Guayaquil'i ilhak etmişti.

San Martín ile Simón Bolívar görüşte eşit koşullar altında 26 Temmuz 1822'de Guayaquil'de buluştular. Konuşmanın içeriği hep gizli kaldı. Ama bu görüşmeden sonra San Martín düş kırıklığı içinde hemen Lima'ya döndü. Burada ağır hasta yatarken çeşitli suçlamalarla ve açıkça dile getirilen bir hoşnutsuzlukla karşılaştı. Sonunda 20 Eylül'de Peru'nun koruyuculuğunu bıraktığını açıkladı. Ömrünün sonuna değin Brüksel, Paris ve Boulogne-sur-Mer'de sürgünde yaşadı. Guayaquil'de, Bolívar'ın ve bağımsızlık davasının zafere ulaşabilmesi için büyük bir kişisel özveride mi bulunduğu, yoksa Bolívar'ın kendisine iktidarda kaldığı sürece Peru'ya yardım etmeyeceğini açıkladığı için mi gönüllü sürgüne gittiği sorusu yanıtız kaldı. Bağımsızlığına yeni kavuşmuş ülkelerin yaşadığı kargaşaya müdahale etmekten kaçındı.

San Miguel, El Salvador'un ortadoğu kesiminde il (1875) ve il merkezi kent. San Miguel ve Chinameca yanardağlarının eteklerinde yer alan kent, 1530'da Grande de San Miguel Irmağının (río) batı kıyısında İspanyol göçmenlerce kuruldu. 1917'deki şiddetli depremde büyük yıkıma uğradıktan sonra yeniden inşa edildi ve zamanla üçüncü büyük kent durumuna geldi. Bir kara ve demir yolu kavşağı olduğundan ülkenin doğu kesiminin başlıca ticaret merkezidir. Sanayisi dokuma, halat ve deri eşya üretimine dayanır. Çevresindeki tarım alanlarında kenevir, tahıl, kahve, pamuk ve şeker kamışı yetiştirilir. Kentte modern belediye binaları ile bir 18. yüzyıl katedrali ve El Salvador Üniversitesi'nin bir bölümü vardır. Yakınlarda eski bir Yerli kasabasının kalıntıları bulunur.

Büyük Okyanus ile Honduras sınırı arasında 2.077 km²'lik bir alanı kaplayan San Miguel ili, Grande de San Miguel Irmağı kıyısındaki düzlükler dışında dağlık bir yapı gösterir. Başlıca tarım ürünleri pamuk ve tahıldır. Mısır, kocağan ve kenevir de yetiştirilir. Bir başka gelir kaynağı hayvancılık ve mandıracılıktır. Nüfus (1987 tah.) il, 502.113; belediye, 183.449.

San Miguel de Tucumán, Arjantin'in kuzeybatısında, Tucumán eyaletinin merkezi kent. Salí Irmağının (río) kıyısında, Aconquija Dağlarının (sierra) eteklerinde yer alır. İspanyol sömürge valisi Diego de

San Miguel de Tucumán'daki Katedral, Arjantin
Art Resource-EB Inc.

Villarroel tarafından 1565'te İbatín'de (bugün Pueblo Viejo) kuruldu. En büyüğü 1850'de olmak üzere birçok kez sel felaketine uğradıktan sonra 96 km kuzeydoğudaki bugünkü yerine taşındı. Córdoba'dan İspanyolların Bolivya'daki gümüş madenlerine giden yol üzerinde stratejik bir konumda bulunan kent, canlı bir at arabası ve koşum takımı üretim merkeziydi. Kentte ayrıca Peru'daki madenlerde çalıştırılmak üzere koşum hayvanları da yetiştirilirdi. 1776'da La Plata Genel Valiliği'nin kurulmasıyla, Tucumán'ın denetimi Peru'dan Buenos Aires'e geçti. 9 Temmuz 1816'da San Miguel de Tucumán'da toplanan delegeler Río de Plata Birleşik Eyaletleri adıyla Arjantin'in İspanya'dan bağımsızlığını ilan ettiler.

1876'da demiryolunun ulaşımına açılması ve 19. yüzyıl başlarında şeker kamışı üretimine geçilmesi kentün ticari yaşamını canlandırdı. Başkan Juan Carlos Onganía'nın (1966-70) ekonomiyi çeşitlendirmek amacıyla bazı şeker fabrikalarını kapatmasına ve yeni sanayiler kurmasına karşın şeker üretimi ekonomideki önemini korumaktadır. Ilıman iklimi ve zengin bitki örtüsü nedeniyle "ülkenin bahçesi" olarak adlandırılan kentte turizm önemli bir gelir kaynağıdır. Tucumán Ulusal Üniversitesi 1914'te kurulmuştur. Nüfus (1991) belediye, 473.014.

San Miguel del Padrón, Küba'nın ortabatı kesiminde, Ciudad de la Habana ilinde kent. Şeker kamışı yetiştirilen ve mandıracılık yapılan bir bölgede uzun yıllar küçük bir üretim ve ticaret birimi olarak kaldı. 20. yüzyılın ikinci yarısında Havana kentinin genişlemesiyle, Havana metropoliten alanının işlevsel bir parçası durumuna geldi. Anayollar ve bir demiryoluyla 16 km kuzeybatıdaki Havana kent merkezine bağlıdır. Nüfus (1981 geç.) 134.730.

San Miniato al Monte Kilisesi, Floransa'da 1018-62 arasında yapılmış üç nefli bazilika. Cephesi 12. yüzyılda tamamlanan yapı, romanesk mimarlık üslubunun en güzel örneklerinden biridir. Nefleri birbirinden sütun ve ayaklar ayırır. Yarım daire biçimli apsisin öndeki koroyerin tabanı yükseltilmiştir, altında bir kriptadır. Çatıyı taşıyan ahşap makaslar açıkta bırakılmış, ama çok renkli zengin bezemelerle kaplanmıştır.

Hem iç, hem dış duvarların bezenmesinde kullanılmış siyah ve beyaz mermer panolar dikkati çeker. Döşemedeki 1207'den kalma mozaik de ilginçtir.

San Nicolás de los Arroyos, Arjantin'de, Buenos Aires eyaletinin kuzey kesiminde kent ve liman. Paraná Irmağının (río) batı kıyısında yer alır ve okyanusta sefer yapan büyük gemilere hizmet verir. 1748'de Don Rafael Aguiar tarafından San Nicolás de Bari y de los Arroyos adıyla kuruldu. 1819'da kent statüsü kazandı. 1852'de kentte Río de la Plata Birleşik Eyaletleri temsilcilerinin katıldığı bir toplantı düzenlendi. Bu toplantının sonunda imzalanan San Nicolás Paketi'yle (Mayıs 1852) Santa Fe'de bir kurucu meclis toplanması karara bağlandı ve General Justo José de Urquiza, Arjantin Konfederasyonu'nun geçici yöneticisi ilan edildi.

Kentin ekonomisi, ırmak üzerinden yapılan tahıl, demir cevheri, kömür ve mamul madde ticaretine dayanır. Arjantin'in çelik gereksiniminin büyük bölümü kentteki, devlete ait yüksek fırınlardan karşılanır. Kentte ayrıca, Buenos Aires kentine ve

Santa Fe eyaletine elektrik sağlayan büyük bir termik santral vardır. Nüfus (1980) 96.313.

San Pablo, Filipinler'de, Luzon Adasının güneybatı kesimindeki Laguna ilinde kent. Eski bir İspanyol askeri karakolu ve misyonerlik merkezinin bulunduğu yerde kuruldu. 1940'ta tüzel kimlik kazandı. Yüzölçümü 130 km² olan kent 43 köyü de içine alır. Çevresi sönmüş volkan konileriyle çevrili olan kentin içinde yedi küçük krater gölü vardır. Kentte ayakkabı, giysi ve ulaşım araçları donanımı üretilir. Kopra ve kurutulmuş hindistancevizi işlenir. Manila Demiryolu ve birkaç ana karayoluyla ülkenin öteki kesimlerine bağlanan kent, bölgenin pazar merkezidir. Nüfus (1990) 161.000.

San Paolo Fuori le Mura (İtalyancada "Duvarın Dışındaki Aziz Paulus"), Roma'da İmparator I. Constantinus'un (Büyük) 314'te havarilerden Paulus'un mezarının üstüne yaptırdığı kilise. Kent surunun dışında olduğu için bu adla anılmıştır. 1823 yangınından büyük hasar görmüş, Papa IX. Pius'un çabalarıyla ve bütün dünyadan toplanan yardımlarla 1854'te onarılmıştır. Planı beş nefli bir bazilikadır. Bu nefleri birbirinden 20'şer Korent sütunu ayırır. Orta nefte, sütunları birbirine bağlayan kemerlerle en üstteki pencere sırası arasında kalan duvar yüzeyi mozaiklerle bezelidir. Nefler doğuda, uçları çok az dışarıya taşan bir çapraz nefle biter. Bu çapraz nef de kemerli ayaklarla uzunlamasına iki nefe ayrılmıştır. Doğu duvarının ortasında, yapının ana aksı üzerinde yarım daire planlı bir apsis yer alır. Çatı ahşap makaslara oturur. 19. yüzyıldaki onarımda özgün durumundan çok kaybetmiş olmakla birlikte San Paolo Fuori le Mura, Constantinus dönemi bazilikaları üzerine bilgi sağlaması bakımından çok önemli bir yapıdır.

San Pedro de Macoris, Dominik Cumhuriyeti'nin güneydoğusunda il ve il merkezi kent. Macoris Irmağının (rio) geniş halicinin ağzında yer alan San Pedro de Macoris kenti, ülkenin güneydoğu kesiminin başlıca yerleşmesidir. Ekonomisi şeker sanayisine dayanır. Ülkenin ihraç ürünlerinin büyük bölümü (şeker, melas, sığır ve kereste) kentin modern limanından ihraç edilir. Mısır unu, giyim eşyası, sabun ve ispirto üretilen kentteki Doğu Merkez Üniversitesi 1970'te kurulmuştur.

Yüzölçümü 1.166 km² olan San Pedro de Macoris ili, 1908'de oluşturulmuştur. Güneyinde Antil Denizine bakan geniş bir kıyı ovası, iç kesimlerinde ise ülkenin orta kesimlerinden güneye doğru gittikçe alçalan hafif engebeli arazi uzanır. Ülkenin şeker üretiminin dörtte biri ilden karşılanır. Daha kuru kesimlerde sığır yetiştirilir. Sert odunlu tropik ağaçların kerestesi de önemli bir gelir kaynağıdır. Nüfus (1989) kent, 137.000; il, (1990 tah.) 197.862.

San Pedro Sula, Honduras'ın kuzeybatısında, Cortés ilinin merkezi kent. Ulúa Irmağının vadisinde, Honduras Körfezindeki Puerto Cortés'e kara ve demir yoluyla 60 km uzaklıkta yer alır. 1536'da İspanyollar tarafından kurulan kent sonradan neredeyse bütünüyle yeniden inşa edilmiştir. Günümüzde muz, şeker kamışı, pirinç, mısır, tatlı patates, manyok ve çiftlik hayvanları yetiştirilen önemli bir tarım bölgesinin ve Honduras'ın kuzey ve batı kesiminin başlıca ticaret, finans ve dağıtım merkezi-

dir. Aynı zamanda ülkenin en önemli sanayi kenti olan San Pedro Sula'nın çeşitlenmiş bir sanayisi vardır. 1976'da kentte bir ser-

San Pedro Sula'da Belediye Sarayı (önde), Honduras
Plessner International

best ticaret bölgesi açılmıştır. Nüfus (1989 tah.) 300.400.

San Pietro Bazilikası, YENİ SAN PIETRO BAZİLİKASI olarak da bilinir, Roma'da, Hristiyan dünyasının en büyük ve önemli kilisesi. Yapımına 1506'da Papa II. Julius'un emriyle başlanmış, 1615'te Papa V. Paulus döneminde tamamlanmıştır. Planı, uzun kolu üç nefli bir Latin haçı biçimindedir. Haçın kollarının kesişme noktasındaki Havari Aziz Petrus'un mezarının bulunduğu ana altarnın üzerine büyük bir kubbe örter. Papaların kilisesi de olan bu büyük yapı, aynı zamanda önemli bir hac yeridir.

Burada yeni bir kilise inşa etme düşüncesi ilk kez, duvarları eğrilmiş ve freskleri toz tutmuş olan Eski San Pietro Bazilikası'nın(*) durumundan etkilenen Papa V. Nicolaus'un (hd 1447-55) aklına gelmişti. Nicholaus 1452'de Bernardo Rossellino'dan eskisinin batısında yeni bir apsis yapmasını istedi, ama ölümü üzerine bu çalışma durdu. Papa II. Paulus 1470'te bu projenin sorumluluğunu Giuliano da Sangallo'ya verdi.

18 Nisan 1506'da Papa II. Julius yeni kilisenin temeline ilk taşı yerleştirdi. Yapı, Donato Bramante'nin hazırladığı plana göre, bir karenin içine yerleştirilmiş bir Yunan haçı biçiminde inşa edilecekti. Haçın kolları ile karenin köşeleri arasında da kubbeli mekânlar vardı. 1514'te Bramante ölünce X. Leo onun görevini Raffaello, Fra Giocondo ve Giuliano da Sangallo'ya verdi. Başlangıçtaki Yunan haçı planı da uzun kolu ayaklarla üç nefe ayrılan bir Latin haçına dönüştürüldü. Raffaello 1520'de ölünce yerini Antonio da Sangallo (Yaşlı), Baldassarre Peruzzi ve Andrea Sansovino aldılar. 1527'de V. Karl'ın (Şarlken) ordularının Roma'yı yağmalamasından sonra Papa III. Paulus (hd 1534-49) inşaatın tamamlanması için Antonio da Sangallo'yu (Genç) görevlendirdi. Sangallo yeniden Bramante'nin planına döndü ve yeni bazilika için ayrılan alan ile halen kullanılmakta olan eski bazilikanın doğu kesimi arasına ayırıcı bir duvar inşa etti. 1546'da Sangallo

ölünce Papa III. Paulus Michelangelo'yu başmimarlığa getirdi. Kubbeyi bugünkü biçimiyle tasarlayan Michelangelo görevini III. Julius ve IV. Pius dönemlerinde de sürdürdü. 1564'te Michelangelo öldüğü sırada, dev kubbenin kasnağı neredeyse bitmişti. Michelangelo'nun yerini Pirro Ligorio ve Giacomo da Vignola aldı. XIII. Gregorius (hd 1572-85) inşaatın sorumluluğunu Giacomo della Porta'ya verdi. Michelangelo'nun tasarımından biraz değişik bir biçimde yapılan kubbe, sonunda V. Sixtus'un (hd 1585-90) gayreti ile tamamlandı. XIV. Gregorius (hd 1590-91) kubbenin üstüne bir aydınlık feneri yapılmasını istedi. VIII. Clemens (hd 1592-1605) Eski San Pietro Bazilikası'nın apsisini yıktırarak, II. Calixtus'un altarnın üstüne yeni bir ana altar inşa ettirdi. V. Paulus (hd 1605-21) Carlo Maderno'nun, bazilikaya yeniden Latin haçı biçimini kazandırmak için nef bölümünü doğuya doğru uzatan planını benimsedi. Böylece 187 m uzunluğundaki ana yapı tamamlandı. Maderno bazilikanın cephesine de son biçimini verdi; cephenin iki yanındaki çan kulelerini desteklemek amacıyla yan neflerin başlangıcına birer bölme ekledi. Maderno çan kulelerinin planlarını da hazırlamıştı. Gian Lorenzo Bernini bunları uygulamadı ve 1637'de değişik bir tasarımla bir kuleyi inşa etti. Ama 1646'da çatlakların belirmesi üzerine bu kule yıkıldığı gibi, ikincisi de yapılmadı. Bernini ayrıca Papa VII. Alexander'in (hd 1655-67) isteği üzerine yapının önündeki alanı çevreleyen ünlü kolonadları (1656-67) yaptı.

San Pietro Bazilikası'nın içi Rönesans'a ve barok döneme ait birçok başyapıya doludur. Bunların en ünlüleri, Michelangelo'nun "Pietà'sı, ana altarnın üstündeki her ikisi de Bernini'nin yapıtı olan baldaken ile "Aziz Longinus" heykeli, VIII. Urbanus'un mezarı ve apsisin içinde bulunan San Pietro'nun tunçtan katedrasidir.

San Pietro Bazilikası, 1989'da Yamoussoukro'daki (Fildişi Kıyısı) yeni bazilika inşa edilene değin Hristiyan dünyasının en büyük kilisesiydi.

San Rafael, Arjantin'in batısında, Mendoza eyaletinin orta kesiminde kent. And Dağlarının doğu eteklerinde, Diamante Irmağının (rio) kıyısında yer alır. 1805'te kurulan San Rafael Kalesi'nin (fuerte) çevresinde gelişen kent, çeşitli meyveler ve tahıl üreten bir bölgenin merkezi durumuna geldi. Bugün başlıca sanayi ürünleri şarap, paketlenmiş et ve konservedir. Mandıraçılık da önem taşır. Güneybatıdaki petrol ve uranyum yatakları işletilir. Batıdaki Diamante ve Atuel ırmaklarının üzerindeki barajlar tarımda kullanılan su gereksinimini ve Mendoza kentinin elektrik gereksinimini karşılar. Nüfus (1980 geç.) 70.477.

San Remo, İtalya'nın kuzeybatı kesiminde, Liguria yönetim bölgesindeki Imperia ilinde kent. Fransa'nın Nice kentinin doğusunda yer alır. Riviera dei Fiori olarak bilinen İtalyan Rivierası'nın başlıca turizm merkezidir. 1861'den bu yana bir sağlık merkezi olarak da tanınan San Remo, Alman kralı III. Friedrich'in 1887-88'de kenti ziyaretinden sonra daha da ünlendi. Tepedeki dik ve dar sokaklı eski kentte 13. yüzyıldan kalma evlerle S. Siro Katedrali (12. yy) bulunur. Kıyıda yeni kentte, zarif villalar, oteller, bahçeler ve güzel manzaralı gezinti yerleri ve bir kumarhane yer alır. Yaklaşık 1.200 km uzunluğundaki bir dalga kıranla korunan küçük limana Cenovalılardan kalma Santa Tecla Kalesi egemendir. İtalya'daki en önemli çiçek pazarına

sahip bulunan San Remo, kara Avrupa'sının hemen her yerine çiçek ihraç eder. Kentte zeytin ve limon da yetiştirilir. Nüfus (1981 geç.) belediye, 62.711.

San Remo Konferansı, I. Dünya Savaşı'ndan sonra, Osmanlı Devleti'nin eski topraklarının geleceğini kararlaştırmak üzere İtalyan Rivierası'ndaki San Remo'da toplanan uluslararası konferans (19-26 Nisan 1920).

İngiltere, Fransa ve İtalya başbakanları ile Japonya, Yunanistan ve Belçika temsilcilerinin katıldığı konferansta, öncelikle Sèvres Antlaşması'nın son biçimi belirlendi. Konferansın ardından 10 Ağustos 1920'de imzalanan bu antlaşma, Osmanlı Devleti'nin Asya ve Kuzey Afrika'da bulunan Arap toprakları üzerindeki bütün haklarından vazgeçmesini, bağımsız bir Ermenistan ile özerk bir Kürdistan'ın kurulmasını öngörüyordu. Ayrıca Doğu Trakya ile Batı Anadolu'da Yunan askeri varlığının yolunu açıyor, Çanakkale Boğazına yakın adalar üzerinde de Yunanistan'a denetim hakkı veriyordu. Anadolu'daki Yunan işgaline son veren Ankara Hükümeti'nin 1923'te imzaladığı Lozan Antlaşması'nda Kürtlerin özerkliği ve bağımsız bir Ermenistan talepleri bir yana bırakılırken, Türkiye'nin daha önceki antlaşmalarla belirlenmiş sınırları kabul edildi.

Konferansın aldığı bir başka kararla Osmanlı Devleti'nin eski Suriye topraklarında iki "A" tipi manda oluşturularak, kuzey yarı (Suriye ve Lübnan) Fransa'nın, güney yarı (Filistin) İngiltere'nin yönetimine bırakıldı. Irak toprakları da İngiltere'nin mandası altına girdi. "A" tipi manda yönetimi, söz konusu ülkelerin bağımsız sayılmasını, ama kendini yönetecek siyasal olgunluğa erişinceye değin manda otoritesi altında kalmasını öngörüyordu. Şam'da egemenliğini ilan etmiş olan Kral Faysal, Fransa mandasına karşı çıkınca Suriye'den sürüldü.

Konferansta ayrıca İngiltere ve Fransa arasında bir petrol anlaşması imzalandı (24-25 Nisan). Bu anlaşmayla Musul'un İngiltere'nin Irak mandasına dahil edilmesini kabul eden Fransa, Irak petrollerinde yüzde 25 hisse ve petrol taşıma kolaylıkları elde etti.

Versailles Antlaşması'nın hükümleriyle ilgili olarak Ruhr Vadisinde Fransa ile Almanya arasında ortaya çıkan sorunları da ele alan konferans, Almanya'nın ordusunu büyütmesine izin vermeyi reddetti.

San Salvador, El Salvador'un başkenti ve San Salvador ilinin merkezi. Las Hamacas Vadisindeki (valle) Ace Chaute Irmağı (río) kıyısında, deniz düzeyinden 682 m yüksekte yer alır. Yaklaşık 11 km kuzeybatısında San Salvador Yanardağı bulunur. 1525'te İspanyol fatih Pedro de Alvarado tarafından Suchitoto yakınlarında kuruldu. 1528'den 32 km güneybatıdaki bugünkü yerine taşındı. 1546'da kent statüsü kazandı. İspanyol sömürge döneminde Cuscatlán ilinin merkezi olan kent, 1834-39 arasında da Orta Amerika Birleşik Eyaletleri'nin merkezi olarak hizmet verdi. 1839'da El Salvador'un başkenti oldu. 1854, 1873 ve 1917'deki depremlerle 1934'teki taşkından büyük hasar gören kentte sömürge döneminden kalma bina yoktur.

San Salvador, ülkenin en önemli maliye, ticaret, sanayi ve ulaşım merkezidir. Demiryolları ve karayolları kenti Büyük Okyanus kıyısındaki Acajutla, La Unión (Cutuco) ve La Libertad limanlarına bağlar. Başlıca sanayi dalları, tekstil, giysi, deri eşya, içki, ilaç, sigara ve sigar üretimi ile et paketlenmedir. Yakınlardaki San Bartolo'da bir serbest ticaret bölgesi vardır.

Küçük bir katedral ile birkaç kütüphanenin bulunduğu kentte Ulusal Bilim ve Sanayi Müzesi (1883) ve Mayalara ait yapıtların sergilendiği El Salvador Ulusal Müzesi (1940) yer alır. Kentteki başlıca yükseköğretim kurumu 1841'de Colegio de la Asunción adıyla kurulan El Salvador Ulusal Üniversitesi'dir. Orta Amerika "José Simeón Cañas" Üniversitesi'nin (1965) merkezi de San Salvador'dadır. Kent, 1970'lerin sonlarında hükümetle solcu gruplar arasındaki silahlı çatışmaların odağı olmuştur.

Kentin hızla gelişen banliyöleri arasında, Mejicanos, Villa Delgado ve Soyapango sayılabilir. 1970'lerin sonlarında, yakınlardaki Comalpa'da yeni bir uluslararası havaalanı inşa edilmiştir. Kentin 19 km doğusunda ilgi gören bir dinlenme merkezi olan Ilopango Gölü yer alır. Nüfus (1987) belediye, 481.397.

San Salvador Adası, WATLING ADASI olarak da bilinir, Bahamalar'ı oluşturan adalardan biri. Bir sava göre Kolomb'un Yeni Dünya'da ilk kez karaya çıktığı (12 Ekim 1492) Guanahani, San Salvador'dur. Bir başka sav ise Guanahani'nin 105 km güneydoğudaki Samana Keyi olduğudur. Ada yaklaşık 21 km uzunluğunda, 8 km genişliğindedir. Watling adı ünlü bir korsandan gelir. Nüfus (1980 geç.) 804.

San Salvador Adası, JAMES ADASI olarak da bilinir, Büyük Okyanusun doğusunda, Ekvador'un 965 km açığındaki Galápagos Adalarından biri. Adaya egemen ve yükseklikleri 520 m'yi aşan iki yanardağ 526 km² yüzölçümündeki adanın temel kitlesini oluşturur. Adını daha önce York dükü olan İngiltere kralı II. James'den alan ada önceleri York ya da Santiago Adası olarak biliniyordu. Korsanların yiyeceklerini gizledikleri adaya 19. yüzyılda Charles Darwin ve ABD'li romancı Herman Melville de uğramıştır. Kalıcı bir yerleşmenin bulunmadığı ada flamingo sürüleriyle ünlüdür.

San Salvador de Jujuy, Arjantin'in kuzeybatı kesiminde, Jujuy eyaletinin merkezi kent. Xibi-xibi ve Grande ırmakları arasında, 1.259 m yükseklikte yer alır. Yöredeki Omaguaca Yerlilerinin denetim altına alınmasından sonra, 1593'te kuruldu. Cizvit ve Fransisken misyonerlerin kurduğu kiliseler ve Yerlilerin çalıştığı yerleşmelerle (reduccion), bölgesel bir kültür merkezi durumuna geldi. Ekonomisi tarımsal ürünlere ve turizme dayanır. Kolomb öncesi uygarlıklardan ve sömürge döneminden kalma sanat yapıtları ve mimari oldukça zengindir. Tarihîsel yapılar arasında, yapımına 1606'da başlanan ve 18. yüzyıldan kalma sanat hazinelerini barındıran katedral ile ülkenin orijinal bayrağının saklandığı Hükümet Binası sayılabilir. Nüfus (1980) 124.950.

San Sebastián, İspanya'nın ortakuzeyinde, Bask Ülkesi'ndeki Guipúzcoa ilinin merkezi kent. Fransa sınırı yakınında, Bilbao'nun doğusunda, Biskay Körfezinde, Urumea Irmağının (río) ağzında yer alır. Gözde bir sayfiye merkezidir.

Kayıtlara adı ilk kez 1014'te geçen San Sebastián'a, yaklaşık 1160-90'da Navarra kralı VI. Sancho tarafından berat verildi ve çeşitli ayrıcalıklar tanındı. Bask dilindeki eski adı Donostia olan kent bir süre İspanyol krallığının yazlık ikametgâhı olarak kullanıldı. Eski kent ve liman, anakarayı Urgull Dağına (monte) bağlayan kıstakta yer alır. Urgull Dağının tepesinde 16. yüzyılda yapılmış Mota Kulesi yükselir. Yeni kent Urumea Irmağının her iki yaka-

sına, La Concha Körfezinin geniş kumsallarına kadar yayılmıştır. Eski kentteki başlıca tarihîsel yapılar gotik San Vicente Kilisesi (1507), barok Santa Maria Kilisesi (1743-64) ve bugün muze olarak kullanılan eski

San Sebastián'da Urumea Irmağı üstündeki Mana Cristina Köprüsü, İspanya
J. Allan Cash/Özmen Agency

San Telmo Manastırı'dır (1531-51). Ünlü yeni-gotik İly Çoban (El Buen Pastor) Katedrali yeni kenttedir.

Kentin turizm dışındaki başlıca gelir kaynakları çimento, kimyasal madde, metalurji ürünleri, bira ve çikolata üretimiyle balıkçılıktır. La Concha'daki kumsallar ve Avrupa'nın en saygın sanat olayları arasında yer alan uluslararası caz ve film festivalleri, kente her yıl binlerce turist çeker. Nüfus (1986 tah.) 175.507.

San Severo, İtalya'nın ortadoğu kesiminde Puglia (Apulia) bölgesinin (regione) Foggia ilinde (provincia) kent ve piskoposluk. Foggia kentinin hemen kuzeyindeki Puglia Platosunun kuzeyinde yer alır. 12. yüzyılda yörenin pazar merkezi olarak gelişti. Napoli Krallığı'na katılana değin feodal beyler tarafından yönetilen kent 1860'ta İtalya Krallığı'na bağlandı. 1627'de bir depremde kentin büyük bölümü yıkıldı; ortaçağ yapılarından pek azı ayakta kalabildi. Kentte birkaç barok kilise bulunur. San Severo yöresinin ticaret, sanayi ve iletişim merkezidir. Nüfus (1987 tah.) belediye, 55.239.

San Vicente, El Salvador'un ortagüney kesiminde kent. San Vicente Yanardağı'nın (2.181 m) kuzeydoğu eteklerinde ve Accihuapa Irmağı (río) kıyısında yer alan kent, eski Yerli yerleşmesi Tehuacán'ın bulunduğu yerde 1635'te kuruldu. 1834-39 arasında başkent, 1854-59 arasında da ulusal üniversitenin merkeziydi. 1936'daki depremde kısmen yıkıldıktan sonra yeniden inşa edildi. Günümüzde tahıl, şeker, kamış ve kahve yetiştirilen bir tarım bölgesinin hizmet merkezidir. Sanayisi şeker, dokuma ve giysi üretimine dayanır. Önemli yerleri arasında sömürge döneminden kalma El Pilar Kilisesi ve yakınlardaki Amapulapa Parkı sayılabilir. Nüfus (1985 tah.) 27.205.

San Vitale Bazilikası, İtalya'da Ravenna kentinde 522-547 arasında yapılmış kilise. Planı, köşegeni 40 m'yi bulan bir sekizgen biçimindedir. Bu sekizgenin içine, daha küçük bir sekizgenin köşelerine gelmek üzere sekiz büyük ayak yerleştirilmiştir. Böylece ortada kubbeyle örtülü yüksek bir mekân ile ayakların arkasında bir çevre koridoru oluşmuştur. Çevre koridoru çap-

raz tonozlarla örtüldü. Her iki katta da ayakların arasına ikiye sütun getirilmiş, ama bunlar çevre koridoruna doğru geri çekilerek yarım daire biçimli nişler oluşturulmuştur. Yalnız apsisin hizasındaki iki ayak arasına sütun konmayarak burada bir tür koroyeri oluşturulmuştur. Çevre koridoru da bu noktada kesildiği için koroyeri her iki kat boyunca yükselir.

Merkezi plan şemasının en net uygulamalarından biri olan San Vitale'nin, plan bakımından Konstantinopolis'te (İstanbul) hemen hemen aynı tarihlerde yapılan SS. Sergios ve Bakkhos Kilisesi (Küçük Ayasofya Camisi) ile benzerliği ilginçtir. Aralarındaki en büyük fark, ikincisinde ortadaki sekizgenin kare bir mekânın içine oturtulmuş olmasıdır. San Vitale Bazilikası 8. yüzyılda yapılan Aachen'daki Palatine Şapelinde de örnek alınmıştır.

San Vitale mozaikleriyle de ünlüdür. I. İustinianos'un yaptırdığı bu mozaiklerde imparator ve imparatoriçe maiyetleri arasında canlandırılmıştır.

San'a, Yemen Cumhuriyeti'nin başkenti. Nukum Dağının (2350 m) batı eteğinde yer alır. Yüzyıllar boyunca Yemen Platosunun en önemli ekonomik, siyasal ve dinsel merkezi olmuştur. Efsanelerde geçmişi İS 1. yüzyıla değin indirilen Ghumdan adlı eski bir kale üzerinde kuruldu. Hz. Ali tarafından 632'de Müslümanlaştırıldı. Zeydi İmamlarıyla rakip hanedanlar arasında zaman zaman çatışmalara sahne oldu. Başkenti başlangıçta kuzeydeki Şadah'ta olan Zeydi İmam-bı, sık sık kesintiye uğramakla birlikte 860'tan 1962'ye değin ayakta kaldı. Birbirini izleyen istilacıların başkenti başka yerlere taşımaları nedeniyle, San'a 12-15. yüzyıllar arasında büyük bir gerileme gösterdi. Tahiri hanedanından Abdülvahap ibn Tahir (hd 1478-88) kentte birçok zarif cami ve medrese yaptırdı. 1516'da Osmanlı egemenliğine giren kent 17. yüzyıl başlarında yeniden imamların fiili denetimi başladı. Kenti ancak 1872'de ele geçirebilen Osmanlılarla imamlar arasındaki çatışma 1913'e değin sürdü. Bu tarihte yapılan antlaşmayla imamlar tam bir özerklik elde etti. Osmanlıların I. Dünya Savaşı'nda yenilgiye uğramasının ardından San'a başkent olmak üzere bağımsızlık ilan edildi. İmam Ahmed döneminde (1948-62) güneydeki Taiz'e taşınan başkent, cumhuriyetin kurulduğu 1962'de bir kez daha San'a'ya getirildi. 1990'da Yemen Arap Cumhuriyeti'yle Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti'nin birleşmesinden sonra yeni devletin de başkenti oldu.

Eski kent, çok sayıda kapısı bulunan 6-9 m yüksekliğinde sağlam surlarla çevrilidir. Mi-

mari açıdan en ilginç kapı, 1962'deki devrimden sonra Özgürlük Kapısı adı verilen Yemen Kapısı'dır. Eski kentin merkezinde, eskiden imam sarayı olan yedi katlı Cumhuriyet Sarayı yer alır. Eski pazaryerleri (*suk*) ve sayıları 40'ı geçen camilerin çoğu kentin doğu bölümündedir. En ünlü camii, Zeydilerin eskiden Mekke'deki Kâbe kadar değer verdiği bir kâbesi bulunan Camii'l-Kebir'dir. Birü'l-Azab, Birü'l-Beheyemi ve Birü'l-Şems adlı yeni mahalleler kentin batı bölümündedir. Geçmişte burada yer alan Kaül-Yahud (Yahudi Düzluğu) adlı sur dışı getto altın ve gümüş işleme, nakış gibi geleneksel el sanatlarının merkeziydi. Yahudilerin 1949-50 yıllarında toplu olarak İsrail'e göç etmesi, el sanatlarını gerileterek kentin ekonomisine ağır bir darbe indirdi.

San'a bölgesel ticaret merkezi olma özelliğinin yanı sıra dış yardımlarla bir sanayileşme sürecine de girmiştir. Modern tesislerin başında Çinlilerin kurduğu pamuklu dokuma fabrikası (1966) gelir. Yirmi km batıdaki Rahabah'ta uluslararası bir havalimanı vardır. San'a Üniversitesi 1970'te açılmıştır. Nüfus (1986) 427.185.

Sanaga Irmağı, Afrika'nın ortabatisında, Kamerun'un orta kesiminde akarsu. Kaynak sularının en önemlisi olan Lom ve Djerem'in, Bertoua'nın yaklaşık 90 km kuzeybatısında birleşmeleriyle oluşur. Daha sonra güneybatı doğrultusunda 525 km boyunca akarak merkez platodaki Nanga-Eboko, Manatélé ve Edéa'yı geçer. Geniş bir haliç oluşturduktan sonra Atlas Okyanusuna dökülür.

Irmağın yukarı çağrının büyük bölümünde çavlanlar ve ivinti yerleri bulunur. Irmağın ulaşma elverişli kesiminin başladığı noktada yer alan Edéa'da 18 m yüksekliğindeki çavlanlardan elektrik enerjisi elde edilir. Mbakaou'daki baraj ırmağın akışını düzenlemek için inşa edilmiştir.

sanal sayı, İMAJINER SAYI olarak da bilinir, *a* gerçek bir sayı, *i* ise $\sqrt{-1}$ olarak tanımlanan sanal birim olmak üzere, *ai* çarpımı. Ayrıca bak. sayı sistemleri.

sanat, bazı düşüncelerin, amaçların, durumların ya da olayların, beceri ve düş gücü kullanılarak ifade edilmesine ya da başkalarına iletilmesine yönelik yaratıcı insan etkinliği. Sanat ve sanat ürünleri çağdan çağa ve toplumdaki topluma çok farklı biçimlerde değerlendirilmiştir, ama buna karşın bütün insanlık tarihi boyunca var olmuştur.

Sanat ürünlerinin doğal nesnelerden farkı, sanatın niteliğini de ortaya koyar. Doğal süreçler sonucunda ortaya çıkan nesneler (örn. kristaller, sarkıt ve diktler, anı peteği ya da örümcek ağı gibi oluşumlar) bir anlamda güzel sayılsa da, sanat yapıtı kabul edilmez; çünkü sanatın asıl özelliği, belirli bir nesne üretmeyi amaçlayan bir etkinlik olmasıdır.

Öte yandan, olağan ve sıradan nesneler genellikle sanat yapıtının karşısı sayılır; çünkü sanat yapıtını belirleyen belli başlı özelliklerden biri özgünlük, öbürü ise onun tek olmasıdır. Buna göre, örneğin seri olarak üretilen çok sayıda yapıtın sanatsal değeri, tek bir örneği olan bir yapıtın daha düşüktür.

Sanatın bu özelliği, sanatçının kişiliği ile yakın ilişkisi olan üslup kavramıyla önemli bir bağlantı gösterir. Genel anlamda, sanatçının özgünlüğünü oluşturan, onun kendisine özgü üslubudur. Üslup bu anlamda, sanatçının bütün ürünlerinde görülen bir özellik olarak, aynı zamanda o sanatçının kendi dalına getirdiği yeniliklerdir. Örneğin, Rembrandt'ın gölge-ışık teknikleri ya da van

Gogh'un fırça vuruşları hem bu sanatçıların üsluplarını belirleyen öğeler, hem de onların resim sanatına getirdikleri yeniliklerdir.

Bütün bu öğeler göz önünde tutulduğunda sanatın ayırt edici özelliklerinden en önemlisi yaratıcılıktır. Özgünlük ve üslup kavramlarının birleştiği bu özellik aynı zamanda, doğal süreçlerin oluşum biçimlerinin hep aynı olmasına karşılık, sanatsal yaratının tek olma niteliğini de içerir. Bu niteliği ortaya çıkaran da sanatçının yaratıcı kişiliğidir.

Sanatla ilgili öteki önemli öğe, üretilen nesnenin temelini oluşturan malzemedir. Sanat yapıtları çok çeşitli malzemelerin çok farklı biçimlerde işlenmesiyle üretilir. Ayrıca, her sanat dalında, kullanılan malzemenin farklı türleriyle ilgili tarihsel bir bilgi birikimi ve geleneklerin oluşması da söz konusudur. Bunlar o sanat dalının teknik yanlarıyla ilgili, sanatçının etkinliğini bir meslek olarak belirleyen öğelerdir. Örneğin resim sanatında kullanılan boya türleri, heykelticilikte farklı taşların yontulma özellikleri, seramikte fırınlama gibi öğeler, belirli ve düzenli bilgiler içeren teknolojileri gerektirir. Sanatın bu yanları en eski çağlardan bu yana üsta-çırak ilişkisi içinde aktarılmış, çeşitli dönemlerde de sanat okullarında ve akademilerde öğretilmiştir. Bu özellik, sanatın zanaat ile akrabalığını gösterir.

Başlangıçta, bir hammaddenın elle işlenmesi ve ona biçim verilmesi anlamında, sanat ile zanaat çok benzer etkinlikler olmuştur. Birçok dilde görülen bu özdeşlik, sonradan güzel sanatlar (*beaux-arts*) kavramının ortaya çıkmasıyla, yani bir yarar amacı taşıyan nesnelerin üretilmesi ile kullanılmak için değil, yalnızca seyredilmek için nesneler üretilmesinin ayrılmasıyla ortadan kalkmıştır. Belirli hammaddelerin işlenip biçimlendirilmesiyle nesneler üretilen sanat dallarını (heykel, seramik vb) nitelemek üzere "görsel sanatlar" deyimi kullanılır. Farklı sanat dalları, genel sanat kavramının altında genellikle ikiye ayrılır: Etkinliğin sonunda ortaya çıkan nesnenin (yani sanat yapıtının) fiziksel anlamda bir cisim olması ile dilsel (anlamsal) bir nesne (yani bir metin) olması hali. Batı geleneğinde birinci türe güzel sanatlar denirken, ikincilere *ars liberalis* (özgür sanatlar) adı verilmiştir. Bu terim el işi ve bedensel uğraş gerektiren etkinliklere karşılık, "özgür"lerin uğraştığı ve daha çok zihinsel bir etkinlik gerektiren sanat türlerini anlatır.

Bu ikili ayrım içinde müzik ve şiir sınırdaki durumlardır. Buna göre, belirli fiziksel özellikleri olan müzik aletleriyle çalınan bir sanat nesnesi haline gelen bir beste, temelde, kompozisyon aşamasında yazılmış bir yapıttır. Öbür yandan, dilsel ve edebî özellik gösteren bir şiir, içindeki ses ilişkileriyle ve belirli bir okunuş biçimine sahip olmasıyla, fiziksel bir yapıt olmaya yaklaşıp. Bu açıdan, tarihteki ilk müzik yazımı sayılan bazı besteler, doğrudan bir şiirin sözcükleri üzerine yazılan ve okunuş biçimini belirten notalardır.

Sanat dallarını, bir ucunda yalnızca bir yararın sağlanmasına yönelik ürünler, öteki ucunda da yalnızca estetik haz ya da güzellik uyandırmaya yönelik ürünler bulunan bir süreklilik çizgisi içinde ele almak uygun olur. Hemen bütün sanat dalları bu iki uç arasında, bu iki özellikten aldıkları paya göre bir yere oturur. Böylece bu iki yöneliş, aynı sanat ürününde görülebilir. Örneğin içinden yemek yenmesi için yapılmış bir çömlek ya da yere serilmek üzere dokunmuş bir halı, bir güzel sanat yapıtı olma özelliğini de içerebilir. Bu iki yönelimin iç içe olmasının belki de en iyi örneği mimarlıktır. Mimarlıkta amaç olarak nere-

San'a kentinin batı bölümünden bir görünüm, arkada Nukum Dağı, Yemen

deyse tümüyle bazı gereksinimleri karşılamak için ortaya konan ürün aynı zamanda, bazı biçimler, oranlar, üsluplar yoluyla bir sanat yapıtı haline gelebilir.

Bir başka sınıflandırma biçimi, sanat nesnelerini içinde bulundukları ortamlara göre (mekânsal, zamansal ve hem mekânsal, hem zamansal olarak) ayırmaktır. Buna göre temelde seyirlik ya da göz için olan sanatlar resim, heykel, mimarlık vb'dir. Zamansal ya da kulak için olan sanatlar şiiri, müziği ve söz sanatlarını kapsar. Ürünleri hem mekân, hem de zaman içinde yer alan sanatlar da tiyatro, dans ya da operadır.

Sanatları sınıflandırmanın geleneksel bir biçimi de, gene bir süreklilik içinde edebiyat (şiir, öykü, roman vb), görsel sanatlar (resim, heykel vb), sahne sanatları (tiyatro, dans), müzik ve mimarlık gibi bir sıralamadır. Ama böyle bir sıralamaya da tam ve eksiksiz gözüyle bakılmamalıdır. Birçok sanat biçimi, bu sınıfların birden fazlasındaki öğeleri içerebilir ya da bunların dışında kalan bir özellik taşıyabilir. Örneğin opera, hem edebiyat, hem müzik, hem tiyatro gibi farklı dallara ait öğeler içerebilir ya da örneğin ciltçilik, bebekçilik ya da camcılık gibi uğraşlar çok özel sanat biçimleri olabilir. Öte yandan, çağımızda gelişen sinema, önceki sanat dallarından birçok öğe içerdiği halde, başlı başına bir sanat dalı sayılmaktadır.

sanat akademileri, görsel sanatlar alanında sanatçı yetiştirmek amacıyla oluşturulan kurumlara verilen ad. Akademiler bundan başka, öğrencilerine ve üyelerine sergi açma olanağı sağlamak gibi görevler de üstlenir. 15. yüzyılın sonuyla 16. yüzyılın başlarında, İtalya'nın çeşitli bölgelerinde sanatçı eğitimine pek az ağırlık veren bir dizi akademi kurulmuştu. Aralarında en ünlüsü, yalnızca sanat kuramı ve uygulamalarını tartışmak için bir araya gelen bir amatör sanatçılar topluluğu olduğu anlaşılan Leonardo da Vinci Akademisi'yi (kuruluşu 1498). Eğitim amaçlı ilk gerçek akademi, ressam ve sanat tarihçisi Giorgio Vasari'nin özendirilmesiyle Dük I. Cosimo de' Medici tarafından 1562'de Floransa'da kurulan Tasarım Akademisi (Accademia del Disegno) oldu. Bu kurumu Cosimo'nun kendisi ve Michelangelo yönetiyordu. Loncaların tersine akademi üyeliği, yalnızca kendini kabul ettirmiş bağımsız sanatçılara tanınan bir onurdu. Vasari'nin ön ayak olduğu akademi dağılınca, onun düşüncelerini, 1593'te ressam Federico Zuccari ile Kardinal Aziz Carlo Borromeo'nun Roma'da kurdukları San Luca Akademisi sürdürdü. San Luca Akademisi eğitime ve sergi açmaya verdiği ağırlıkla modern akademilerin ilk örneği oldu. Daha sonraki akademilerin çok taklit ettiği etkinlikleri arasında, akademi üyelerine konferanslar verdirmek ve bunları yayımlayarak kamuoyuna sunmak da vardı. 1635'e gelindiğinde, Papa VIII. Urbanus'un da desteğiyle kazanmış olan San Luca Akademisi iyice kurumsallaşmıştı. Bütün önemli İtalyan sanatçılarından başka birçok yabancı üyesi de vardı.

Bundan sonraki iki yüzyıl boyunca akademizm İtalyan sanat yaşamına egemen oldu. Daha önceleri bir kerede bütün bir salonun resimlendirilmesi gibi siparişler verebilen kilise ve soylular güçlerini yitirince sanatçılar, bir kerede ancak tek bir portre ya da başka bir tuval resmi ısmarlayabilen müşterilerle yetinmek zorunda kaldılar. Bu da onların başarılı olabilmek için sergi açmalarını zorunlu kıldı. Büyük bir mali yük getiren bu hizmeti ancak akademiler sağlayabiliyordu. Böylece devlet destekli akade-

miler sergilemek üzere seçtikleri yapıtlar için belirli ölçütler koyarak hem halkın beğenisini, hem de sanatçıların maddi kazançlarını ve giderek sanatlarının niteliğini denetler oldular.

Fransa'da, Kraliyet Resim ve Heykel Akademisi (Académie Royale Peinture et de Sculpture) 1648'de, sayıları sınırlı tutulmayan ve hepsi de aynı haklara sahip üyelerden oluşan bağımsız bir kurum biçiminde kuruldu. XIV. Louis'nin güçlü bakanlarından Jean Baptiste Colbert 1661'de, kral adına akademiye koruması altına aldı. Böylece burası baskıcı bir devlet kuruluşu haline geldi ve bu niteliğiyle Fransız sanatını hemen tümüyle denetimi altına aldığı gibi, Avrupa sanatı üzerinde de etkili olmaya başladı. Akademi 1667'de, uzun süre uygulanacak olan yıllık Salon Sergileri geleniği başlatarak eğitim ve sergileme konusunda gerçek anlamda bir tekel oluşturdu. Böylece Aydınlanma hareketinin doğurduğu, estetik konuların her zaman ve her yerde mantıkla yönlendirilebileceği düşüncesi, akademinin etkisi altındaki bütün sanat dallarında kısıtlı bir estetik kurallar dizisinin katı biçimde uygulanmasına yol açtı. Bu yaklaşım özellikle, 18. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan ve akademi tarafından coşkuyla benimsenen yeni-klasik üslup içinde gelişme olanağı buldu.

Aynı dönemde başka Avrupa ülkeleri ve Amerika'da da genellikle devletin desteklediği, yapı ve yaklaşım açısından Fransız Akademisi'ne benzeyen akademiler kuruldu. 1790'a gelindiğinde bunların sayısı 100'ü geçmişti. 1768'de III. George tarafından kurulan ve ilk başkanlığını Sir Joshua Reynolds'ın yaptığı Londra'daki Kraliyet Sanat Akademisi (Royal Academy of Arts) bunların sonuncuları arasındaydı. Reynolds'ın burada, resim sanatında uyumun ve yüceleştirici kavramların önemi üzerine zorunlu dersler vermesine karşın, Kraliyet Akademisi hiçbir zaman öbür Avrupa ülkelerinin akademileri gibi sanata bütünüyle egemen olmadı.

Akademilerin gücüne karşı ilk önemli karşı çıkış, romantizm akımının gelişmesiyle oluştu. Çünkü romantizm sanatçıyı, yaratıcı gücü doğuştan gelen ve dışarıdan denetlenemeyen özgün bir deha olarak görüyordu. Romantik sanatçıların çoğu 19. yüzyılın ilk yarısında akademi sistemine ayak uydurdukları da, sonunda önemli sanatçıların hemen hepsi kendilerini devlet korumasının dışına atılmış buldular. Bunun nedeni, onların yaptıklarıyla akademilerin yönlendirdiği burjuva beğenisini arasındaki uzlaşmazlığın gittikçe artmasıydı. En sonunda, akademilerin gücünü yıkıcı darbe Fransa'da gerçekleştirdi. Akademinin dışladığı ressamlar için III. Napoléon'un 1863'te oluşturduğu Salon des Refusés (Reddedilenler Salonu) gibi bağımsız uzlaşma arayışlarından sonra, 1874-86 arasında kendi bağımsız sergilerini açan izlenimciler, eleştirmenler tarafından kabul görmeyi başardılar. 20. yüzyılda ise sanat akademileri modern sanat okullarıyla eşanlamlı, önemli eğitim kurumları oldular.

Sanat Dünyası, Rusça MİR İSKUSSTVA, 1890'larda Petersburg'da bir grup *avantgarde* sanatçısının oluşturduğu örgüt. Çalışmalarıyla Rus sanatının Batı dünyasında dikkati çekmesini sağlamıştır. Alexandre Benois, Léon Bakst ve Sergey Diaghilev ile Valentin Serov ve Mihail Vrubel'in öncülüğünü yaptığı örgütün amacı Rus sanatını yeniden canlandırarak Avrupa sanatı düzeyine çıkartmak ve Rusya'yı çağdaş sanat akımlarını yönlendiren bir merkez yapmaktır. Sanat Dünyası üyeleri 1898-1905 arasında yayımladıkları

Mir Iskustva adlı dergide Rus sanatını taşra havasından kurtarıp Batı'da oluşan yeni eğilimler çerçevesinde biçimlendirmek istediklerini dile getirdiler. Derginin ilk sayılarında *art nouveau* ve simgeciğin ilkelerini savunurken, son sayılarda Fransız yenizlenimcilik akımı ile Cézanne'ye öne çıktılar. 1899-1906 arasında bir dizi sergi düzenlediler. İlk sergilerde uluslararası bir nitelik gözetildi; sonraları yalnızca Petersburg ve Moskova sanatçılarının yapıtlarına yer verildi. 1910'da başlayan ikinci dönem sergilerde Diaghilev'in yokluğu göze çarpıyordu. Natan Altman, El Lissitzki ve Vladimir Tatlin gibi genç kuşak sanatçıların katıldığı bu sergiler 1924'e değin sürdüyse de, 1903'te Rus Sanatçılar Birliği'nin kuruluşuyla örgütün etkinliği azalmaya başladı.

sanat eleştirisi, sanat yapıtlarının tanımlanması, yorumlanması ve değerlendirilmesi. Yapıtların önceden benimsenmiş estetik değer ölçütlerine göre değerlendirilmesini içerdiğinden estetik kuramının bir uygulama alanı olarak görülebilir.

Sanat eleştirisi etkinlikleri daha çok gazete ve dergi yazıları ile kitap yayınları biçiminde ortaya çıkar, ama bunlardan daha örtük biçimleri de vardır. Örneğin korunacak sanatçıların seçilmesi, yapıtlarının özel ve kamuya ait koleksiyonlarda toplanması, hatta çalışmalarının onarım ve korunması (bazen de yok edilmesi) dolaylı yoldan sanat eleştirisi kapsamına girer. Sanat eleştirisi, felsefi temelli estetik ölçütlere dayanan katı mantıki değerlendirmelerden, sanat yapıtlarının eleştirmende uyandırdığı duyguları okura iletmeyi amaçlayan öznel yorumlara kadar çeşitli yaklaşımları dile getirebilir.

19. yüzyıl öncesinde Batı'da sanat eleştirisi çoğu kez sanatın ahlaksal amaçları ve yüce idealleri (örn. gerçeklik, güzellik vb) üzerine kaba genellemelerle yetinmiyor, her yapıtın titizlikle yakından incelenmesini öngörüyordu. 19. yüzyılda ise büyüyen orta sınıfa seslenen ve onunla birlikte gelişen sanat pazarını besleyecek ticari sanat galerileri ortaya çıktı. Buna paralel bir gelişme olan yüksek tirajlı gazeteler de sanat eleştirisinin bu kitlelere ulaşabilmesini sağladı. Böylece türeyen alıcılar için beğeni oluşturma görevini yüklenen sanat eleştirmenleri dikkatlerini belirli sanatçılar ve yapıtlar üzerinde yoğunlaştırarak bunların göreceli üstünlük ve değerlerini belirleme çabasına girdiler.

20. yüzyılda, görsel sanatların anlamına ilişkin yerleşik kavramların çözülmesi ve çok çeşitli üslupların hızla yayılması bazı yetenekli eleştirmenlerin yeni sanat akımlarının sözcülüğünü üstlenmesine yol açtı. İngiliz eleştirmen Roger Fry adını kendi koyduğu ard izlenimciliğe halkın duyduğu yabancılığı giderirken, Clement Greenberg ve Harold Rosenberg gibi Amerikalı meslektaşları da aynı şeyi soyut dışavurumculuk için yaptılar. 20. yüzyılın sonlarında sanat eleştirisi, halkın görsel sanatlara karşı gittikçe artan ilgisini yönlendiren (bir ölçüde de belirleyen) alabildiğine geniş, ama o ölçüde de kurumsallaşmış bir alan oldu.

sanat felsefesi, sanatın yapısını, farklı kültür alanları içindeki yerini, insan açısından işlevini ve anlamını araştıran felsefe dalı. Bir bilgi dalı olarak tarihsel gelişimi içinde zaman zaman estetik ile eşanlamlı tutulmuştur.

Güzelin ve güzel sanatların doğasını inceleyen estetikten ayrılan sanat felsefesi, belirli sanat yapıtlarını çözümleyen ve tarihsel

koşulları içinde değerlendiren sanat eleştirisi-nden de farklıdır. Sanat yapıtının anlamının her türlü psikolojik, sosyolojik ya da tarihsel ögeden bağımsız olarak ele alınması, sanat felsefesinin sınırlarını belirler.

Sanat-gerçeklik ilişkisi ve bu ilişki içinde sanat yapıtının gerçekliği ne ölçüde temsil ettiği ve yansıttığı, sanat yapıtının içeriği gibi sorunlar sanat felsefesinin temel konularını oluşturur.

Sanat felsefesinin kapsamına giren sorunların bir bölümü etigin sorunlarıyla koşutluk gösterebilir. Sanat ile ahlak arasındaki ilişkiler daha çok edebiyat yapıtlarında ortaya çıkar. Bir edebiyat yapıtında ahlaksal sorunlar ve durumlar ele alınabilir ve öteki sanat dallarında olduğu gibi bu yapıtların ahlaksal ya da psikolojik etkileri olabilir. Bu tür bir sanat yapıtı üretmenin ahlaksal olarak temellendirilmesi, etigin kapsamına girer. Oysa, sanat felsefesi açısından bir sanat yapıtının ahlaksal ya da psikolojik içeriğinin sanatsal değerine uygun olup olmadığı tartışılabilir. Ayrıca bak. estetik; sanat; sanat eleştirisi.

Sanat Olayı, İstanbul'da yayımlanan aylık sanat dergisi (Ocak 1981-Temmuz 1982/ Aralık 1983-1987).

Karacan Yayınları AŞ adına Ülkü Tamer ve Alpay Kabacalı yönetiminde yayımına başladı. İlk sayısında "yerli" sanata ağırlık vereceğini açıklayan dergide şiir ve öykülerle sanatın çeşitli dalları üzerine yazılar, incelemeler yer aldı. Sanat haberleri, eleştirisi ve tanıtma yazıları da yayımlayan *Sanat Olayı*, Ken Baynes'in *Art in Society* (1975; *Toplumda Sanat*, 1981) adlı kitabının çevirisini forma halinde ek olarak verdi. On yedinci ve 18. sayıları Kemal Özer yönetiminde çıktıktan sonra yayımına ara verildi. 19. sayıyla Attilâ İlhan yönetiminde yeniden yayımlanmaya başladı. Bu yeni dönemde bazı konularda tartışma açmaya yönelik tutumuyla dikkati çekti.

sanat tarihi, görsel sanatların tarihsel evrimini inceleyen bilim dalı. Resim, heykel, mimarlık, bezeme sanatları, özgün baskı, fotoğraf, iç mekân tasarımı ve daha başka alanlara ait sanat yapıtlarının ve bunların tarihsel gelişiminin saptanması, sınıflandırılması, tanımlanması, yorumlanması ve anlaşılması ile uğraşır.

Sanat tarihi araştırmalarının başlıca iki ilgi alanı vardır. Bunlardan birincisi şunları kapsar: 1) Belli bir sanat yapıtını kimin yaptığını bulmak, 2) bir sanat yapıtının gerçekten, öteden beri yapıldığını inanılan sanatçı tarafından yapıp yapılmadığını belirleyerek özgünlüğünü saptamak, 3) söz konusu yapıtın belirli bir kültürün gelişim çizgisi ya da bir sanatçının meslek yaşamı içinde hangi aşamada gerçekleştirildiğini belirlemek, 4) geçmişte bir sanatçının kendisinden sonrakiler üzerinde yarattığı etkiyi değerlendirmek ve 5) sanatçıların yaşamlarına ilişkin bilgi toplamak, belirli sanat yapıtlarının önceki sahip ve yerlerini (kökenini) belgelemek. Sanat tarihi araştırmalarının ikinci önemli ilgi alanı, sanat geleneklerinin üslupsal ve biçimsel gelişimlerinin büyük ölçekte ve geniş bir tarihsel perspektif içinde kavranmasıdır. Bu da temelde çeşitli sanat üsluplarının, dönemlerin, akımların ve tarihsel okulların sayımı ve çözümlemesini içerir. Sanat tarihi ayrıca görsel sanatlardan dinsel simge, tema ve konuların çözümlemesiyle uğraşan ikonografiyi(*) kapsar.

Sanat tarihçiliği büyük ölçüde uzmanların geniş deneyimlerine, içgüdüsel yargılarına

ve eleştirel duyarlılıklarına dayanır. Ayrıca, sanatçının içinde yaşadığı ve çalıştığı tarihsel ortamın ayrıntılarıyla bilinmesi ve sanatçının düşünce, yaşantı ve kavrayışlarının duygudaşlık temelinde anlaşılması gereklidir. Sanat tarihi araştırmalarında çıkarımın kilit bir işlevi vardır; bir yapıtın sanatçısı, bir imza, o döneme ait yazılı belgeler ya da köken belirleyici başka yollarla kesin biçimde saptanabilirse, benzer ya da yakın özellikteki yapıtlar bunun çevresinde gruplandırılabilir, o sanatçıya ya da döneme bağlanabilir. Modern sanat tarihçilerinin çok eski zamanlardan bu yana üretilmiş sanat yapıtlarını kapsayan bilgi birikimi bu tür yöntemlerle sağlanmıştır.

Sanat Tarihi Müzesi (Viyana), Almanca KUNSTHISTORISCHES MUSEUM. Viyana'da sanat müzesi. Çok sayıda ünlü resmin yanı sıra önemli heykel, Doğu sanatı ve bezeme sanatı koleksiyonlarını da barındırır.

Müzede ki yapıtların büyük bölümü, 16. yüzyıldan başlayarak Habsburg hükümdarlarının, özellikle de 17. yüzyıl ortalarında Arşidük Leopold Wilhelm'in topladığı zengin koleksiyonlardan oluşur. Resim koleksiyonu, İtalyan, Alman, Felemenk ve İspanyol sanatçıların Rönesans ve barok dönem resimlerini içermesi bakımından özel bir önem taşır.

sanat yapıtı koleksiyonculuğu, sanat yapıtlarının özel bir kişi ya da bir kamu kuruluşu tarafından biriktirilmesi. Sanat yapıtı koleksiyonculuğunun uzun bir geçmişi vardır; dünyanın önde gelen sanat müzelerinin çoğu kraliyet ailelerinin, soyluların ve zenginlerin topladığı büyük özel koleksiyonlardan doğmuştur.

Mısır, Babil, Çin ve Hindistan gibi en eski uygarlıklarda da bir tür sanat yapıtı koleksiyonculuğu vardı; birçok değerli nesne ve sanat yapıtı hem tapınaklarda ve mezarlarda, hem de kralların saraylarında ve hazinelerinde toplanırdı. Ama bu tür koleksiyonlar sanat nesnelerinin kendi önemini ve değerini sergilemekten çok, başka halklardan ele geçirilen savaş ganimetlerini gözler önüne serer, bir kralın ya da din adamları sınıfının gücünü ve görkemi ortaya koyardı. Batı'da sanat yapıtları toplama anlayışı ilk kez Helenistik dönemde (İÖ 4.-1. yy) Yunanlılar arasında gelişti. Yunanlılar Helenistik dönemde, daha önceki dönemlerin çeşitli üsluplardan sanat yapıtlarını din ya da uygarlık açısından değil, sanat ölçütleriyle değerlendirmeye başladılar. Ama sanat yapıtları koleksiyonculuğu asıl anlamına ancak Roma İmparatorluğu'nun yükselişiyle kavuştu. Roma İmparatorluğu'nun İÖ 3. yüzyılın sonlarında hem doğuya, hem de güneye doğru genişlemeye başladığı dönemde, Romalılar Yunan kentlerindeki sanat yapıtlarını yağmaladılar ve bu ganimetleri Roma kentine gönderdiler; bunun sonucunda da Yunan sanatı konusunda bir bilinç ve beğeni gelişti. Zengin Romalılar, Yunan heykel ve resimlerinden koleksiyonlar oluşturdular, elde edemedikleri özgün yapıtların da kopyalarını sipariş ettirler. Yunan sanatı konusundaki dinmek bilmeyen istekleri karşılamak amacıyla bereketli bir kopyacılık ve sahteçilik ticareti boy gösterdi. Neron ve Hadrianus gibi imparatorların yanı sıra Gaius Verres, Lucullus, Pompeius ve Julius Caesar da en önemli Romalı koleksiyoncular arasındaydı.

Avrupa'da sanata duyulan ilgi ortaçağda gerileme gösterince, kültür nesneleri daha çok manastırlarda toplanmaya başladı. Ama Rönesans döneminde İtalyan hümanistlerin klasik Yunan-Roma kültür mirası

sinı yeniden keşfetmeleri sonucunda, eski sanata ve eski sanat yapıtlarını toplamaya duyulan ilgi de yeniden gündeme geldi. Floransalı Medici ailesi, Mantovalı Gonzagalar, Urbino'lu Montefeltrolar ve Ferraralı Esteler, çağın büyük ressamlarının yapıtlarının yanı sıra, eski heykelleri de içeren koleksiyonlar oluşturdular. Bu soylu İtalyan koleksiyoncuları 17. yüzyılda Fransa'dan Richelieu, Colbert ve Mazarin gibi kardinaller, Arşidük Leopold Wilhelm, İspanya kralları III. Felipe ve IV. Felipe, İngiltere'de Buckingham dükü, Arundel kontu ve Kral I. Charles, İsveç'te Kraliçe Kristina izlediler. Tarihteki en önemli sanat yapıtları satışlarında biri 1627'de gerçekleşti; İngiltere kralı I. Charles, Mantova düklerinin topladığı sanat yapıtlarını 80 bin sterline satın aldı, ama bu koleksiyon İngiliz İç Savaşları sırasında dağılıp gitti. Kardinal Colbert de, 1681'de açılan Louvre'un kraliyet sanat koleksiyonunu oluşturmak için büyük paralar harcadı.

18. yüzyılda Pierre Crozat, Horace Walpole ve bankacı Fugger ailesi gibi soylu olmayan koleksiyoncular önemli koleksiyonlar oluşturdular. Bu arada Avrupa'daki kraliyet ailelerinin büyük özel koleksiyonları halkın ziyaretine açılmaya başladı ve en sonunda krallar ve soylular ellerindeki sanat yapıtlarını kamuya bağışlamanın ilk adımlarını attılar. Bunun ilk dikkate değer örneği, Toscana grandüşesi ve Medici ailesinin son üyesi Maria Ludovica'ydı. Ludovica 1737'de Medici ailesinin sanat hazinelerinin tümünü Toscana Grandüküğü'ne bağışladı. Bu sanat yapıtları bugün Floransa'daki Uffizi Galerisi'nde, Pitti Sarayı'nda ve Medici-Lorenzo Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Birçok kral ve soylu koleksiyoncu Maria Ludovica'yı örnek aldı. 18. yüzyıl sonlarında ve 19. yüzyılda Avrupa'nın dört bir yanında açılan büyük sanat müzeleri büyük ölçüde sahiplerinin devlete bağışladıkları koleksiyonlara dayanmaktaydı. Sanat yapıtlarının özel koleksiyonlardan müzelere aktarılması o dönemden bu yana sanat yapıtı koleksiyonculuğunun ağır basan özelliklerinden biri oldu.

19. yüzyılda zengin sanayiciler koleksiyonculukta soyluları geride bıraktılar; büyük bir servet ile sanat bilincini kaynaştırmayı bilen J. P. Morgan, Henry Clay Frick ve Andrew Mellon gibi ABD'liler bu alanda çok önemli bir rol oynadılar. 19. yüzyılda ve 20. yüzyıl başlarında Avrupa'dan ABD'ye giden çok sayıda sanat başyapıtı sonuçta bu ülkenin büyük sanat müzelerinde yerini aldı. 19. ve 20. yüzyılların bazı önemli koleksiyoncuları da büyük mali kaynaklardan çok, sanat yapıtları konusundaki bilgi ve sevgilerine dayandılar. Bu tür öngörü sahipleri arasında, 19. yüzyıl sonlarında Fransa'da izlenimcilerin önemli koruyucularından biri ve küçük bir devlet memuru olan Victor Chocquet, 20. yüzyıl başlarında ise Paul Durand-Ruel, Ambroise Vollard ve Daniel-Kenry Kahnweiler gibi tüccar-koleksiyoncular vardı. Sanat yapıtı koleksiyonculuğunun çapı ve boyutları sonraki yıllarda da büyümesini sürdürdü; bunun sonucunda sanat yapıtlarının fiyatları eşi görülmemiş düzeylere erişti.

Sanat yapıtı koleksiyonculuğu Batılı olmayan ülkelerde öncelikle kralları, soyluların ve dinsel kurumların tekelindeydi. Bazı Çin imparatorları dev sanat yapıtı koleksiyonları oluşturdular. Gerçi bu koleksiyonlar çeşitli hanedanların birbiri ardı sıra devrilmesi süreci içinde bir ölçüde dağıldı, hatta yok oldu. Ama Qian-long'un (hd 1735-96) ve Qing hanedanından gelen

daha sonraki imparatorların derledikleri koleksiyon iki büyük sanat müzesinin, Tayvan'daki Ulusal Saray Müzesi ile Pekin'deki Saray Müzesi'nin çekirdeğini oluşturdu. Japonya'da feodal dönem ve sonrasında sanat yapıtları öncelikle Budacı manastırlarda toplandı; bu manastırların koleksiyonları sonuçta Tokyo Ulusal Müzesi'nin ve öteki modern Japon kurumlarının koleksiyonlarının temelini oluşturdu. Bangkok'taki Tayland Ulusal Müzesi'nde yer alan sanat yapıtları ise büyük ölçüde Siyam (bugün Tayland) kralı Mongkut'un (hd 1851-68) özel koleksiyonundan gelmektedir. Ortadoğulu hükümdarlar da sanat yapıtları topladılar, ama hükümdarın ölümünden ya da hanedanın devrilmesinden sonra dağıldıkları için bu koleksiyonlara ilişkin pek az bilgi bulunmaktadır.

sanat yapıtı sahtekârlığı, resim ya da heykel gibi bir sanat yapıtının, asıl yaratıcısından başka biri tarafından yapılmış benzerinin gerçek gibi sunulması. Aldatma amacı güdülmeyen yapılmış kopyaların bu kavram dışında tutulması gerekir.

Sanat yapıtları alınıp satıldığından beri sanat yapıtı sahtekârlığı da var olmuştur. Bu sahtekârlığın da çeşitli biçimleri vardır. Örneğin önemsiz bir sanatçının bir yapıtı bir ustanın yapıtı gibi gösterilebilir. Başka bir yol da yeni bir yapıtı, çok eskimiş sanılacak gibi düzenlemektir. Özgün yapıtı aynı dönemde gerçekleştirilmiş sahte ürünler ve kopyalar ise çok daha yanlıcıdır. Çünkü onlar da gerçek yapıtı gibi zaman içinde bir eskime süreci geçirmiştir. Özgün yapıttan uzun zaman sonra gerçekleştirilmiş sahte ürünler ise, çoğu zaman kompozisyonda, giysilerde, ikonografide ve kullanılan teknik ya da malzemelerdeki gelişmelerle saptanabilir. Sahte bir yapıtın belirlenmesi için, teknik ve malzeme açısından yapılan incelemelerde kimyasal çözümleme, mikroskopla inceleme, radyografi gibi yöntemlerin yanı sıra, X ışınları, kızılötesi ve morötesi ışınlarla çekilen fotoğraflardan yararlanılır. Bu tür yöntemler görece çok sayıda değişik malzemeyle yapılmış resimlerin incelenmesinde etkili olmakla birlikte, taş heykellerin incelenmesinde pek yararlı değildir. Çünkü taş kolayca kimyasal tepkimeye girmeyen, türdeş bir malzemedir.

Sahte sanat yapıtı üreticileri bazen ürünlerinin (varlığı belgelerden bilinen ama o zamana değin ortaya çıkmamış bir resim gibi), çok ender bir yapıt olduğunu ileri sürerek, karşılaştırma olanğından yoksun olan uzmanları bile aldatabilirler. Ama taklit edilenler dahu çok üslupları kolaylıkla tanınan, El Greco, Vincent van Gogh ya da Amedeo Modigliani gibi popüler sanatçıların yapıtlarıdır. Bu tür taklitlerin başarılı olması nedeniyle, örneğin bugün Fransız ressam Corot'un olduğu ileri sürülen sahte resimlerin sayısı, özgün olanlardan çoktur.

Bir sanat yapıtı satın almayı düşünenler, üstündeki imzanın yapıtın özgünlüğünü kanıtlamaya yeterli olmadığını dikkate almalıdır. Gerçekten de sahte yapıtlar hemen her zaman imzalı iken, özgün yapıtlar bazen imzasız olabilir. Bir imzanın özgünlüğü de yeterli bir kanıt değildir, çünkü özgün sanat başyapıtlarının çoğunda gerçek imzalar daha geç bir tarihte taklit edilerek atılmıştır. Sahte yapıtların yanında çoğu zaman sahte belgeler de bulunur; bu nedenle bir yapıtın kaynağının araştırılmasında çok önemli davranmak gerekir. Kuşku bir yapıt, ancak incelemeler özgünlüğünü ortaya çıkardıktan sonra gerçek bir sanat ürünü olarak benimsenmelidir.

sanat yapıtlarının korunması ve onarılması, resim, heykel, mimarlık ve bezeme

gibi sanat dallarında ortaya konmuş yapıtlardaki yıpranmaların zarar verici etkisini yok etmek için girişilen her türlü çalışma. Bu yıpranmaların, ihmal sonucu oluşmuş ya da bilinçle yapılmış zararlardan, yapıtın tasarlanmış olduğu koşulların değişmesi ve yapıldığı malzemelerin eskimesi sonucu ortaya çıkanlara kadar çok çeşitli nedenleri vardır. Seramik, cam ve altın son derece dayanıklı malzemelerdir. Ama başka malzemelerden yapılmış sanat ürünleri, çarpılma ve çatlamaya yol açan nem, aşınma, hava koşullarının değişmesi, böcek ve mantarlar, don, yırtılma ve lekelenme ya da yalnızca yaşlanma gibi aşındırıcı etkilere çok daha açıktır.

Koruma temelde, yıpranmayı saptama ve daha kötüye gitmeden durdurma etkinliğini kapsar. Bu da el becerisi, sanat tarihi bilgisi ile malzemeleri ve onların kimyasal özelliklerini tanımayı gerektirir. Yıpranma ancak düzenli denetimle saptanır. Korumaya geçmeden önce ayrıntılı bir tanı yapılması gerekir; bunun için mikroskop, X ışını ya da başka ışınlama araçları kullanılır. Koruma için yapıtın özelliğine göre çeşitli yöntemler uygulanır. Örneğin bir yüzey balmuyla kaplanabilir; sağlamlığını yitirmeye başlayan cisimler pekiştirici bir malzemeyle doldurulabilir. Bunlara mantar ya da böcek öldürücü uygulanabilir. Resim tuvaleri, halılar astarlanabilir; ahşap ya da başka sert malzemelerden yapıtlar da arkalarından taşıyıcılarla desteklenebilir.

Temizlemeden yeniden inşa etmeye kadar her türlü işlemi içeren onarım, hâlâ tartışmalı bir konudur. Hangi onarım derecesinin doğru olduğu konusunda düşünceler değişiktir; çok fazlası müdahale sayılmakta, çok azı yapıtı tamir edilmemiş bir durumda bırakılmaktadır. Bir onarımın ne derece belirgin olacağı konusunda da uzlaşmaya varılamamıştır.

Yapıtı bütünüyle özgün durumuna getirecek biçimde onarmak, bu işlemin izleri görülemeyeceği için aldanmaya ya da en azından yanlış bilgileneceği yol açacaktır. Örneğin resimlerde, belki de eskimenin başka etkilerini gizleyen, kararmış eski vernik katının kazınıp kazınmaması sorun olmaktadır. Renklerin solması ya da boyanın saydamlığının artması nedeniyle altını göstermeye başlaması gibi eskime belirtileri, ancak resmin bütünüyle yeniden boyanmasıyla giderilebilir. Eski metal eşya üstünde oluşan yeşil patina da başka bir sorundur. Sonuçta bu patina, bir aşınma olmasına karşın, eskilik etkisini artırdığı için değerli bulunarak yerinde bırakılır.

Onarımdan beklenenler zamana göre değişik olmuştur. Önceleri bir yapıt, neresinin özgün, neresinin onarılmış olduğu ancak ayrıntılı bir incelemeyle anlaşılabileceği biçimde ele alınmış, daha sonraki dönemlerde onarılmış parçaların çarpıcı biçimde belirgin kılındığı uygulamalar yapılmıştır. Ama zamanla orta bir yola gelinmiştir. Bugün örneğin kırık bir kabın onarımında yenilenmiş yerleri, çevresiyle çok göze batmayacak bir karşılık yaratacak gibi hafifçe renklendirmek ve yüzeysel bir incelemede belirgin kılmak yaygın bir uygulamadır. Ayrıca bak. onarım ve koruma.

Sanat Yaşamı, Rusça MAKOVETS, 1921'in sonunda Moskova'da kurulan sanatçı derneği. Rusça adını Radonejli Aziz Sergi'nin 14. yüzyılda Svitoy Sergi Kutsal Üçleme Manastırı'nı (bugün Zagorsk Manastır ve Müzesi) kurduğu Makovets adlı tepeden alır. Çernişevs, Çekrigin, Aleksandr Şevçenko ve Jegin gibi sanatçıların üye olduğu dernek 1922'de bir sergi düzenlemiş, ayrıca aynı adla bir de dergi yayımlamıştır. Sanatın

manevi ve dinsel niteliklerini vurgulayan bu sanatçılar Sovyet sanatında yeni-romantik eğilimi desteklemiş, genellikle brık, yer yer de dışavurumcu manzara ve portreler yapmışlardır.

Sănătescu, Constantin (d. 1885 - ö. 8 Kasım 1947, Bükreş, Romanya). Rumen subay ve devlet adamı. Romanya'da 23 Ağustos 1944'te faşist yönetime karşı gerçekleştirilen darbeden sonra kurulan ilk hükümette başbakanlık yapmıştır.

1925-28 arasında Paris ve Londra'da askerî ateseli görevinde bulundu. 1935'te generalliğe yükseldi. İki yıl sonra genelkurmay başkanı yardımcılığına getirildi. II. Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra Moskova'ya gönderilen Romanya heyetinin başkanlığını üstlendi (1940).

23 Ağustos 1944'te Alman yanlısı General Ion Antonescu'nun askerî diktatörlüğünün yıkılmasından sonra Kral Mihai tarafından geçici hükümeti kurmakla görevlendirildi. Ülkede komünistlerin etkisini azaltacak bir rejim oluşturmak amacıyla ABD'den destek istedi. Ama SSCB'nin ve Rumen komünistlerinin baskısıyla 4 Kasım 1944'te kabinesinde değişiklik yapmak zorunda kaldı. 2 Aralık 1944'te de istifa ederek siyasetten çekildi.

Sanatrukes, ARŞAKAN olarak da bilinir, İÖ 76/75'ten 70/69'a değin Part kralı. Ülkesinde yeniden birliği sağlamıştır.

Babası olduğu sanılan I. Mithradates (hd İÖ 171-138) krallığı güçlendirmiş, Kral II. Mithradates'in ölümünden sonravsa (İÖ 88) hanedan kavgaları yönetimi sarsmıştı. Ermeniler bu durumdaki yararlanarak krallığı işgal edince Sanatrukes, Sakaraukase adlı bir İskit kabilesine sığındı. O sırada 80 yaşında olmasına karşın veraset sorununa çözüm getirecek en uygun prens olarak görüldü ve ülkeyi yeniden birleştirmek üzere Part krallığına getirildi. Ölüncü yerine oğlu geçti.

sanayi, ENDÜSTRİ olarak da bilinir, çağdaş ve özellikle klasik ya da neo-klasik iktisatta mal, hizmet ya da gelir kaynağı üreten ya da sağlayan üreten girişimler ya da örgütlenmeler grubu. Bu en genel tanımıyla, çoğu zaman sanayi dışı olarak düşünülen, resmi istatistiklerde de böyle sınıflandırılan tarım ve hizmet sektörlerini de içinde alır. Oysa tarihsel bakımdan sanayi, tarımdan ayrışma yoluyla doğmuş bir kavramdır.

On binlerce yıl insanlığın hemen tek ekonomik faaliyeti, basit biyolojik varoluşa ancak yetebilen bir yiyecek üretimi oldu. Toplayıcılık ve avcılıktan tarım ve hayvancılığa geçilmesi zamanla yiyecek depolamayı olanaklı kıldı. Tarım ve hayvancılığın gerektirdiği bütün araç gereçler uzun süre, doğrudan tüketime yönelik ana faaliyetlerle uğraşan kişilerce yapıldı ve onarıldı. Bir noktadan sonra ise biriktirilebilen yiyecek fazlası yalnız araç gereç yapımla uğraşan (artık tarımla uğraşmayan) uzman zanaatçıların ortaya çıkmasını sağladı. Tüketim araçlarının üretimi ile üretim araçlarının üretimi arasındaki bu büyük işbölümü, önemli verimlilik artışlarına yol açtı. Başlangıçta tüketim araçları kategorisi yalnızca yiyecek maddelerini (tarım ürünlerini) kapsarken zanaatların da (sanayi ürünleri) kendi içinde ayrışmasıyla, bazı kollarında üretim araçları, bazı kollarında yiyecek dışı tüketim araçları üretilmeye başladı. Böylece ağır sanayi-hafif sanayi ayrımının çekirdeği ortaya çıktı. Bütün bu uzmanlaşma alanları arasındaki bağlantılar alışveriş, tica-

ret, para ve meta(*) dolaşımı aracılığıyla kurulur oldu. 18-19. yüzyılın Sanayi Devrimi(*), el zanaatlarından makineli üretime geçişle sanayinin tüm maddi temelini değiştirdiği gibi, piyasa ilişkilerinin kapsamını da alabildiğine genişletti. Modern sanayinin ürettiği her çeşit aracın tarıma girmesiyle tarım kapitalistleşti ve sanayileşti. Bu gelişme, en azından ileri ülkelerde, meta ve para gibi piyasa kategorilerinden yola çıkan iktisat biliminde her türlü üretim sürecinin, emek, sermaye ve toprak gibi temel üretim faktörlerinin bir araya gelmesi olarak düşünülmeye yol açtı. Bu soyutlama düzleminde, tarım işletmeleri ile sanayi işletmeleri arasında kuramsal fark görülmemeye başladı. Birincil üretim olarak tarımın ve karmaşık pazar ekonomisinin gerekli kıldığı bütün hizmetlerin birer sanayi olarak irdelenmesi eğilimi gelişti. Sanayiler birincil, ikincil ve üçüncül diye sınıflandırılırken ikincil sanayi, yani eski anlamıyla asıl sanayi sektörü de kendi içinde ağır ve hafif sanayi diye ikiye ayrıldı.

Birincil sanayi. Günümüzde bir ülke ekonomisinin birincil sanayi sektörü tarım, ormancılık ve balıkçılığın yanı sıra ikincil sanayilere hammadde sağlayan madencilik, taşocağı işletmeciliğini, petrol ve doğal gaz çıkarımını da kapsar. Bunlardan birinci gruptakiler üretim sürecine insan müdahalesi yoluyla arıtılabilen hammaddelerin üretimini, genel olarak madencilik kapsamına giren ikinciler ise, insan eliyle çoğaltılmayan tükenenir hammadde üretimini içerir. Örneğin tarımda, dönüşümlü bitkisel üretim, gübreleme, zararlılarla mücadele, sulama, seracılık, çapraz dökleme, melezleme yoluyla ıslah ve benzeri işlemlerle verimlilik ve ürün artırılabilir. Ormancılıkta düzenli ve seçici ağaç kesimi, orman çiftlikleri kurma, zararlılarla mücadele ve ıslah edilmiş türlerle ağaçlandırma yoluyla verimlilik yükseltilebilir. Hayvancılık ve balıkçılıkta da bilimsel yöntemlerle verimlilik artışı sağlanabilir.

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde birincil sanayiler ağır basar, ama ikincil ve üçüncül sanayiler gelişükçe birincil sanayilerin ekonominin bütünündeki payı azalma eğilimi gösterir.

İkincil sanayi. İktisatta imalat sanayisi de denen ikincil sanayi, ülke ekonomisinde birincil sanayilerin sağladığı hammaddelerin işlenerek tüketim mallarına ve üretim mallarına (ara mallara) dönüştürülmesini içerir; bu üretim malları ya da ara mallar daha sonra başka ikincil sanayiler tarafından son ürünlere, ürün parçalarına ya da tüketim mallarının ve tüketim dışı malların imalatında kullanılacak sermaye mallarına (üretim araçlarına) dönüştürülür. Hidroelektrik ve jeotermik santrallerle güneş, rüzgâr ve her türlü ham enerjiyi elektrığe çevirmek için çeşitli özel araçlardan yararlanan elektrik enerjisi üretimi sanayileri gibi inşaat sanayisi de, ikincil sanayinin kapsamına girer.

İkincil sanayi, ağır ya da büyük ve hafif ya da küçük sanayi olarak ikiye ayrılabilir. Büyük sanayi, genellikle fabrika ve makinelere yoğun sermaye yatırımını gerektirir; büyük miktarda çıktı üretir; öbür imalat sanayilerini de içeren geniş ve çeşitli bir piyasaya hizmet verir; karmaşık bir örgütlenmeye ve genellikle uzmanlaşmış nitelikli işgücüne dayanır. Petrol arıtımı, demir-çelik, motorlu araç ve ağır makine, çimento, demirdışı metal ve hidroelektrik enerji üretimine et paketleme, büyük sanayi örnekleri arasında sayılabilir.

Hafif ya da küçük sanayi, dayanıksız tüketim mallarının üretimine yöneliktir; daha küçük sermaye yatırımı gerektirir; ismarlama ya da zanaat türü üretim gibi standart olmayan süreçleri ve malları kapsayabilir. İşgücünün niteliği dokumacılık, konfeksiyon, gıda işleme ve plastik imalatında görüldüğü gibi düşük ya da elektronik, bilgisayar, ölçü aletleri imalatıyla değerli taş kesme vb ustalık gerektiren işlerde görüldüğü gibi çok yüksek olabilir.

İkincil sanayiler, gelişmekte olan ileri ekonomilerde ağır basar; gelişmiş ekonomilerde de önemli yer tutar. Hafif ve küçük sanayiler ise daha az gelişmiş ekonomilerde, işgücünün bol ve görece niteliksiz, dolayısıyla da emek yoğun sanayinin avantajlı olduğu yerlerde, düşük nitelikli emek kullanıp düşük kâr marjlarıyla çalışırken daha sanayileşmiş ülkelere göre düşük emek maliyetlerinden yararlanılabilen ülkelerde egemendir.

Üçüncül sanayi. Hizmet sanayisi olarak da bilinen bu sektör, ülke ekonomisinin hizmetler ya da elle tutulmaz yararlar sağlayan, zenginlik yaratan, ama somut mal üretmeyen sanayilerini içine alır. Serbest piyasa ekonomilerinde ve karma ekonomilerde genellikle özel girişimle devlet girişiminin karşısından oluşur.

Bankacılık, maliye, sigortacılık, yatırım ve emlak hizmetleri, toptan ve perakende ticaret, ulaşım, haberleşme ve iletişim hizmetleri, mesleki, hukuki ve kişisel hizmetler, turizm, otel, lokanta ve ağırlama hizmetleri, bakım ve onarım hizmetleri, eğitim ve öğretim, sağlık, sosyal güvenlik, yönetim, polis, güvenlik ve savunma hizmetleri üçüncül sanayi kapsamına girer.

Yönetim, sağlık, sosyal güvenlik ve eğitim hizmetleri, hükümetin bu sanayileri merkezileştirdiği ve sosyalist bir kalkınma planını izlediği ekonomilerde, milli gelirden görece büyük pay tutar. Daha zengin ve daha fazla sanayileşmiş ülkelere ABD, Almanya, Fransa ve Japonya gibi bazıları ise, sanayileşme sonrası denen aşamaya girmiştir. Bu ülkelerde en hızlı büyüme haberleşme ve bilişim, bankacılık, maliye, sigortacılık, emlakçılık, mesleki ve hukuki hizmetler ile danışmanlık gibi dallardadır. Bu dalların hepsinde, yüksek teknoloji ikincil sanayilerin ürettiği bilgisayarlar ve başka elektronik araçlar, devrim denebilecek köklü değişimlere yol açmıştır. Bu ülkelerin daha eski, ağır sanayiye dayanan ikincil sanayilerinde ise, ya büyüme durmuş ya da gerileme baş göstermiştir. Yüksek emek maliyetleri, eskimiş teknoloji ve aynı ağır sanayi ürünlerini daha düşük maliyetle üretebilen ülkelerin şiddetli rekabeti bu gelişmenin nedenleri arasındadır. Son yıllara değin Soğuk Savaş'ın beraberinde getirdiği yüksek silahlanma harcamaları da, özellikle ABD'de, üretim araçlarının ya da teknolojinin yenilenmesine yönelik sivil yatırımların düşük tutulmasında etkili olmuştur.

Panama, Bahamalar, Hong Kong, Singapur ve Bahreyn gibi birkaç küçük ülke, stratejik konumlarından yararlanmak ya da doğal kaynaklarının zayıflığını dengelemek amacıyla, kusursuz ulaşım, iletişim ve haberleşme hizmetleri geliştirerek ekonomilerini temelde üçüncül sanayilere, özellikle kıyı bankacılığına ve ilgili mali hizmetlere dayandırmışlardır. Liberal bankacılık ve yatırım politikaları izleyerek işadamlarını çeken bu ülkelerde refahın sürekliliği, bölgesel güvenliğe ve yatırımcıya güven veren istikrarlı hükümlere bağlıdır.

Sanayiyle ilgili uluslararası gelişmeler ve istatistikler için bak. ANAYILLIK.

sanayi arabası, fabrika alanı içinde çeşitli malzemelerin iş akışına uygun biçimde taşınması amacıyla geliştirilmiş motorlu ya da motorsuz araçların ortak adı. Sanayi arabaları malzemeleri taşımanın yanı sıra, kaldırma, çekme, istifleme gibi işlemlerde de kol gücü gereksinimini ortadan kaldırarak önemli ölçüde işgücü tasarrufu sağlarlar.

Genellikle iki ya da dört tekerlekli olan motorsuz sanayi arabalarında yükün büyük bir bölümü tekerlekler üzerinde, kalan bölümü de, hareket sırasında arabanın dengeğini sağlamak amacıyla, arabayı süren kişi tarafından taşınır. Motorsuz sanayi arabaları, kullanım amaçlı ve yerine göre çeşitli biçimlerde yapılır. Bazı motorsuz arabaların üzerinde yükün kaldırıp indirilmesine yarayan mekanik düzenekler bulunur.

Motorlu sanayi arabaları, akümülatörle çalışan elektrik motorları ya da mekanik tahrikli içten yanmalı motorlar yardımıyla hareket ettirilir. Motorlu sanayi arabaları iterek ya da çekerek taşımada ya da çeşitli yükleme ve boşaltma işlemlerinde kullanılır. En yaygın kullanılan motorlu sanayi arabası türlerinden biri olan forkliftin ön bölümünde, özel sehpaların üzerine yerleştirilmiş yükleri kaldırıp, taşıyan ve indiren çatal biçiminde bir düzenek bulunur. Bobin ya da kangal biçiminde sarılmış malzemeleri taşıyan tek çatalı forkliftler de vardır. Benzer biçimdeki malzemelerin kaldırılmasında ve taşınmasında, ön bölümünde kanca ve makara takımı bulunan vinçli arabalardan da yararlanılır. Ayaklı vince benzeyen ve dört lastik tekerlek üzerinde hareket eden arabalarda ise sürücü ters U biçimindeki şasinin üzerinde oturur ve yük, ayakların arasından özel bir vinç sistemiyle kaldırılır ve taşınır. Çeşitli özel kullanım amaçlarıyla geliştirilmiş pek çok başka sanayi arabası türü vardır.

sanayi casusluğu, rakip işletmelerin ticari sırlarının elde edilmesi. Teknoloji devriminin yan ürünü olan sanayi casusluğu, birçok işadamlarının piyasadaki paylarını korumak ya da artırmak için tasarımlarını, formüllerini, üretim süreçlerini, araştırmalarını ve geleceğe ilişkin planlarını gizli tutma çabalarına karşı bir tepki olarak doğmuştur.

Rakip etkinliklere ilişkin önemli miktarda veri, sıradan ve alışılmış kaynaklardan gelir. Örneğin bazı büyük mağaza zincirleri, rakiplerinin ürünlerini ve fiyatlarını öğrenmek amacıyla alışveriş yapmak üzere personel çalıştırır. Satış uzmanlarının raporları, ticaret dergileri, bültenler, iş toplantıları, ticari fuar ve sergiler, üretici firmalarla temas gibi düzenli iletişim yolları da aynı ölçüde yararlıdır. Rakip firmaların ürünlerinin tahlili de bir başka önemli ticari istihbarat kaynağıdır.

Ticari sırlar çeşitli yollardan açık piyasaya sızar. Çalıştığı şirkete bağlılık duymayan biri rakiplerle gizlice temas kurarak gizli verileri, en yüksek fiyatı verene aktarabilir. Daha yaygın bir yol ise toplu komplolardır: Bir grup çalışan, genellikle teknisyenler ve üst düzeydeki yöneticiler, firmalarından ayrılarak orada edindikleri bilgilerle rakip bir firma kurarlar. Bunun bir başka biçimi de şirketin değerli bir elemanının daha yüksek ücret karşılığında rakip bir şirket tarafından transfer edilmesidir.

Ticari sırlarının rakipleri tarafından öğrenildiğini fark eden bir işveren genellikle ticari gizliliğine yönelebilecek yeni saldırıların önlemek için gerekli yasal önlemlere başvurur. Ticari sırları çalmaktan suçlu bulunan firmalara karşı uygulanan cezalar, bu bilginin tekrar kullanılmasının yasaklan-

ması, çalınan bilginin kullanılmasıyla sağlanan tüm kârların geri ödenmesi; şirket haklarının ihlali aşırı boyutlarda ise, ek cezalar biçiminde olabilir.

Sanayi Devrimi, tarıma ve zanaatlara dayalı bir ekonomiden, sanayinin ve makine üretiminin egemen olduğu bir ekonomiye geçiş süreci. 18. yüzyılda İngiltere'de başlamış, buradan öbür ülkelere yayılmıştır. Daha önce bazı Fransız yazarlarca kullanılmış olmakla birlikte Sanayi Devrimi terimi Arnold Toynbee'nin (1852-83) 1760-1840 arasında İngiltere'de yaşanan ekonomik dönüşümü bu sözcüklerle anlatmasından sonra günlük dile girmiş ve zamanla anlamı genişlemiştir.

Sanayi Devrimi hem teknolojik, hem de sosyoekonomik ve kültürel boyutlar taşıyordu. Başlıca teknolojik değişimler şunlardı: 1) Yeni temel maddeler, özellikle demir ve çelik öne çıktı. 2) Yakıt ve mekanik güç kullanımında kömür, buhar makinesi, elektrik, petrol, içten yanmalı motor gibi yeni enerji kaynakları devreye girdi. 3) İplik eğirme makinesi ve su ya da buhar gücüyle çalışan dokuma tezgâhı gibi insan gücü gereksinimini düşürerek büyük üretim artışları sağlayan yeni makineler icat edildi. 4) Fabrika sistemi olarak bilinen ve işlevlerin uzmanlaşması ile işbölümünün derinleşmesini gerektiren yeni bir iş örgütlenmesi gerçekleştirildi. 5) Ulaşım ve iletişim araçlarında buhar lokomotif, buharlı gemi, otomobil, uçak, telgraf ve radyoyu kapsayan önemli gelişmeler görüldü. 6) Bilim, gitgide daha fazla sanayiye uygulanır oldu. Bu teknolojik değişimler, doğal kaynaklardan yararlanmanın çok büyük ölçüde artmasına ve seri üretime geçilmesine olanak verdi.

Sanayi dışındaki alanlarda da birçok yeni gelişme görüldü: 1) Tarımdaki ilerlemeler, daha büyük bir tarım dışı nüfusun beslenmesini sağladı. 2) Ekonomik değişiklikler servet dağılımından daha geniş kesimlerin pay almasına, artan sanayi üretimi karşısında servet kaynağı olarak toprağın öneminin azalmasına ve uluslararası ticaret hacminin büyümesine yol açtı. 3) Toprak mülkiyetinden sanayi sermayesine doğru kayan ekonomik iktidar, siyasal değişimlere ve sanayi toplumunun gereksinimlerine uygun yeni devlet politikalarına yansıdı. 4) Kentlerin büyümesi, işçi sınıfı hareketinin gelişmesi ve otorite kullanımında yeni biçimlenmelerin oluşması gibi çok kapsamlı toplumsal değişimler yaşandı. 5) Gene çok geniş kapsamlı bir kültürel dönüşüm gerçekleşti. İşçiler yeni ve birbirlerinden farklı beceriler kazandılar; işleriyle ilişkileri değişti. El aletleriyle çalışan zanaatçı olmaktan çıkarak, fabrika disiplinine bağlandı. Bütün bunlar psikolojik bir değişime de yol açtı; insan, kaynaklardan yararlanma ve doğaya egemen olma konularında kendine çok daha fazla güvenmeye başladı.

Birinci Sanayi Devrimi. 1760-1830 döneminde Sanayi Devrimi büyük ölçüde İngiltere'yle sınırlı kaldı. Bir önceki yüzyılın "tarım devrimi", kentsel büyümeyi ve ucuz işgücü depolarının oluşmasını sağlamış, 1640-48 yıllarının ilk "burjuva devrimi"nin de etkisiyle, esnek bir kamu maliyesi ve borçlanma sistemi ortaya çıkmıştı. Bu koşullar, kapitalist gelişmede İngiltere'nin başa geçmesini ve Sanayi Devrimi'nde öncül bir konum almasını sağladı.

İngiliz Sanayi Devrimi'nde makineleşme ve fabrika sistemine geçiş, daha az kuruluş sermayesi gerektiren, daha geniş bir tüketim pazarı olan ve ilk yatırımını daha çabuk amorti edebilen hafif sanayide, özellikle de tekstilde başladı. Daha sonra teknolojik

buluşlar bu sektörde üretimin tümüyle yenilenmesine, üretim ve örgütlenme bilgisinin artmasına, sermaye ve nitelikli işgücü birikimine yol açtı. Bu temeller üzerinde Sanayi Devrimi ağır sanayiye (demir üretimi, makine yapımı, demiryolları vb) sıçradı. Öncü olduklarını bilen İngilizler, "dünyanın atölyesi" olarak anıldıkları bu dönemde, eski merkantilist politikaların da etkisiyle makine, nitelikli işçi ve imalat teknikleri ihracatını yasaklamayı denediler. Ama İngiliz tekelisi sonsuza değin süremezdi. Bazı İngilizler yurtdışında kârlı sanayi yatırımları yapabileceklerini görüyor, Avrupalı işadamları ise İngiliz üretim bilgisini kendi ülkelerine çekmeye çalışıyorlardı. Çok geçmeden William ve John Cockerill adlı iki İngiliz Liège'de atölyeler kurarak (y. 1807), Sanayi Devrimi'ni önce Belçika'ya taşıdılar. Böylece Avrupa kıtasında aynı ekonomik dönüşümün yaşandığı ilk ülke olan Belçika'da da Sanayi Devrimi demir, kömür ve tekstil üzerinde yükseldi.

Fransa ise İngiltere ve Belçika'ya göre daha yavaş ve daha eksik bir sanayileşme geçirdi. Fransız Devrimi'nin ve izleyen Napoléon Savaşları'nın yol açtığı siyasal belirsizlik ortamı, yeni buluşlara büyük yatırım yapmanın önünde engeldi. Gene de 1848'e gelindiğinde Fransa artık bir sanayi ülkesiydi, ama İkinci İmparatorluk döneminde gösterdiği büyük gelişmeye karşın hâlâ İngiltere'nin arkasından geliyordu.

Öbür Avrupa ülkeleri daha da geride kalmışlardı. Bu ülkelerin burjuvazileri İngiltere, Fransa ve Belçika'dakilerden sahip olduğu servet, iktidar ve fırsatlardan yoksundu. Siyasal koşullar da sanayinin boy atmasını engelliyordu. Örneğin Almanya, büyük kömür ve demir yataklarına sahip olduğu halde, ancak 1870'te ulusal birliği sağladıktan sonra sanayiye geliştirme yoluna girebildi. Ama geç başlamasına karşın Almanya'nın sanayi üretimi büyük bir hızla arttı. Yüzyılın sonunda Almanya, çelik üretiminde İngiltere'yi geride bırakmış ve kimya sanayilerinde dünyada ilk sıraya yükselmışti. Benzer biçimde 19. ve 20. yüzyıllarda güçlenen ABD sanayisi Avrupa'daki girişimleri çok geride bıraktı. Japonya da Meici Restorasyonu'nun sağladığı siyasal önkoşullar temelinde çarpıcı bir başarıyla Sanayi Devrimi'ne katılarak, gelişmiş kapitalist ülkeler arasında yer alan ilk Asya ülkesi oldu.

Doğu Avrupa ülkeleri 20. yüzyılın başlarında henüz gerilerdeydiler. Ama 1917 Devrimi'nin ardından Sovyetler Birliği, 1920'lerde ve 1930'lardaki beş yıllık planlarıyla sanayide büyük bir güç haline geldi ve İngiltere'nin yaklaşık 150 yılda gerçekleştirdiği sanayileşmeyi birkaç on yıla sığdırdı. 20. yüzyıl ortalarında Sanayi Devrimi Çin ve Hindistan gibi henüz sanayileşmemiş ülkelere de yayıldı.

İkinci ya da "Yeni" Sanayi Devrimi. Önemli ölçüde "eski"siyle örtüşmesine karşın, 20. yüzyılda "yeni" bir Sanayi Devrimi'nin belirtileri çoğaldı. Temel maddeler açısından, daha önce kullanılmayan birçok doğal ve sentetik kaynaktan yararlanılmaya başlandı; daha hafif metaller, yeni alaşımlar, plastik gibi yeni sentetik ürünler ve yeni enerji kaynakları devreye girdi. Bunların yanı sıra makine, araç ve bilgisayarlardaki gelişmeler de tam otomatik fabrikaların ortaya çıkmasına yol açtı. Sanayinin bazı kesimleri 19. yüzyılda hemen tümüyle makineleşmişti, ama bant sisteminden niteliksel fark gösteren otomasyon ancak 20. yüzyılın ikinci yarısında büyük önem kazandı.

Üretim araçlarının mülkiyetinde de değişimler görüldü. 19. yüzyıldaki Sanayi Devrimi'nde üretim araçları bir oligarşinin mülki-

yetindeydi. 20. yüzyılın ikinci yarısında ise, bireylerin ve sigorta şirketleri gibi kurumlara hisse senetlerini satın almalarıyla mülkiyet görece yaygınlaştı. Birçok Avrupa ülkesinde ekonominin temel bazı sektörleri kamulaştırıldı. Bu arada kuramsal düzeyde de değişiklikler oldu. Klasik Sanayi Devrimi'nin ekonomik ve toplumsal düşüncesine egemen olan *laissez-faire* (bırakınız yapınlar) yaklaşımından uzaklaşan hükümetler, karmaşık sanayi toplumlarının gereksinimlerini karşılamak için sosyoekonomik alana daha fazla müdahaleye, sosyal refah ve sosyal devlet kavramlarına yöneldiler.

sanayi elması, kusurlu, biçimsiz, bozuk renkli ya da küçük olması nedeniyle değerli taş olarak kabul edilmeyen, ama sanayide çeşitli malzemelerin işlenmesinde ince talaş kaldırma takımı olarak kullanılan elmasların ortak adı. Sanayi elmasının modern metal işleme sanayisindeki önemi o kadar büyüktür ki, bu malzemenin temininde ortaya çıkabilecek herhangi bir yetersizlik, kitle üretiminde ciddi çöktürme yol açabilir. Ballas, bort ve karbonado olmak üzere başlıca üç tür doğal sanayi elması vardır.

Ballas, eşmerkezi biçimde iç içe yerleşmiş, çok küçük küresel elmas kristallerinden oluşur. Son derece sert ve tok bir malzemedir, çok güç dilinir. Elde edildiği başlıca yerler Brezilya ve Güney Afrika'dır. Brezilya ballası diğerine oranla daha serttir.

Bort ise, içerdiği katışkıları nedeniyle rengi gri ile siyah arasında değişen, küdesel bir elmas türüdür. Değerli taş olarak kullanılamayacak derecede bozuk renkli, kusurlu ya da biçimsiz elmas kristallerine de bort denir. Ortalama ağırlığı 20 kırıta kadar olan küçük, yuvarlak taşlardan oluşan bortlar, elmas matkap takımlarında kullanılır. Özellikle Zaire'den elde edilen düşük kaliteli bort ise, çelik havanlarda toz haline getirilerek, sinterlenmiş karbürden yapılmış sert metal takımların bilenesinde kullanılan taşlama disklerinin üzerine uygulanır. Ayrıca, yağ ya da su içinde asılı haline getirilerek, çeşitli parlatma işlemlerinde de kullanılır.

Siyah renkli, saydamsız bir elmas türü olan karbonado ise, kristalleşmiş elmas kadar sert, ama ondan daha az gevrekli. Yapısı hafifçe gözenekli olduğundan özgül ağırlığı da daha düşüktür (3,51-3,29 arasında). Karbonado dilinmez, bu nedenle elmas takımlarda yaygın olarak kullanılır. Elde edildiği başlıca yerler Brezilya'daki Bahia ve Borneo'dur; karbonado, buralardaki elmaslı çakıl yataklarında küçük kütleler halinde bulunur. Yeni cevher yataklarının araştırılmasında kullanılan sondaj matkapları, içi boş bir metal matkap ucunu çevreleyen çemberin üzerine karbonado yerleştirilerek yapılır. Kayaçların ve öteki sert malzemelerin kesilmesinde kullanılan testere-lerde, torna ve diğer talaş kaldırma tezgâhlarının takımlarında, cam kesme aletlerinde, pikap iğnelerinde, sertlik ölçme aygıtlarında ve tel çekme kalıplarında da karbonadodan yararlanılır.

Sanayi elmasları yapay olarak da üretilir (bak. yapay elmas).

sanayi hekimliği, upta, çalışanların sağlığını korumasını, hastalıkların önlenmesini ya da tedavi edilmesini ve iş kazalarının önüne geçilmesini amaçlayan uzmanlık dalı. Önceleri yalnız üretim sırasında geçirilen kazalar ve hastalıkların tedavisini konu alırken kapsamı yıllar boyunca giderek genişlemiştir.

Eski Mısırlı ve Romalı hekimler bazı hastalıkların mesleklerle doğrudan ilişkili olduğunu farkındaydı. Modern sanayi hekimliğinin öncüsü 17. yüzyılda yaşayan İtalyan hekim Bernardino Ramazzini'dir; Ramazzini, hastanın rahatsızlığının kaynağının belirlenebilmesi için mesleğine ilişkin bilgi elde edilmesi gerektiğini ileri sürüyordu. Sanayi Devrimi'yle birlikte tehlikeli iş koşullarında çalışanların sayısı hızla arttı, kaza travmaları sıklıkla; tozlar, zehirli gazlar ve buharların solunmasıyla ortaya çıkan hastalıklar yaygınlaştı.

Sanayi hekimliği hizmetleri önceleri işten kaynaklanan ya da iş sürecinde ortaya çıkan kaza ve hastalıkların yalnızca tedavisine yönelikti. Kısa zamanda önlemenin tedaviden çok daha ekonomik olduğu anlaşıldı. Zararlı toz ve buharların iş ortamından uzaklaştırılması için havalandırma aygıtları tasarımı, daha az zehirli maddeler kullanılmaya başladı. Ortam koşullarının denetlenemediği durumlarda, işçilerin zararlı etkiye maruz kalınmalarına ya da mümkün olduğunca az karşılaşmaları için maske ve özel giyecekler gibi koruyucuların yaygınlaşması sağlandı.

Koruyucu önlemlerin gelişmesiyle meslek hastalıklarının görülme sıklığı azaldı. Ne var ki, sanayide yeni süreçler ve yeni maddelerin geliştirilmesi, önceden bilinmeyen tehlikelerin giderek artan oranda ortaya çıkmasına neden oldu. Ayrıca, önceden zehirli olmadığı düşünülen bir maddenin bu tür etkilerinin bulunabileceği görüldü. Bunun nedeni maddenin fiziksel ya da kimyasal özelliklerinin ya da kullanılış biçiminin zamanla değişmesi, bireylerin maruz kaldığı madde miktarının artması ya da çeşitli maddelerin bir araya geldiğinde farklı etki göstermesi olabilir.

Meslek hastalıklarına gösterilen ilginin işçi sağlığına ilgiye dönüşmesinin başlıca nedenlerinden biri, bu yaklaşımın ekonomik açıdan daha kârlı olmasıdır. İyi bir sanayi hekimliği programı işçi-yönetim ilişkilerini düzeltip iş günü kaybını ve iş değiştirme oranını azaltır, verimliliği artırır. İşçiye sağlık yardımı olarak ödenenlerin azaltılmasıyla yapılan tasarruf, sanayi hekimliği hizmetine mali kaynak sağlamaya yeterli olmuştur. Hizmet programları çok farklı olabilir; büyük sanayi kollarından bazılarında program her türlü tıp hizmetini kapsarken, küçük işyerlerinde belirli bir program yoktur. Kapsamlı programlar hastalık ve kazalarda tedaviyi sağlamanın yanı sıra, işe alınmadan önce ve iş süresince belirli aralıklarla yapılan düzenli muayeneleri de kapsar.

Sanayi hastalıkları üzerine bilgi, bildirimler ve veriler son derece yetersizdir. Örneğin işe bağlı bir hastalığın ortaya çıkması, bir madende çok sayıda işçinin ölümüne neden olan patlama kadar çarpıcı ve dikkat çekici olmadığında meslek hastalıkları için yayımlanan rakamlar kaza rakamlarından daha düşüktür. Belirli bir toz, kimyasal madde ya da fiziksel enerjinin zararlı olduğunun saptanabilmesi için yıllar süren gözlemler ve araştırmalar gerekir.

Bunlara ek olarak, hekim belirli bir hastalığın bir meslek koluyla doğrudan ilişkili olduğuna karar vermekte güçlük çekebilir. Sanayi hastalıklarının çoğu başka nedenlerle ortaya çıkan hastalıklara benzer; zehirli kimyasal maddelere küçük dozlarda uzun süre maruz kalmayla ortaya çıkan belirti ve etkiler üzerine pek az şey bilinmektedir. Sonuçta, tanı konan her meslek hastalığı

olgusuna karşılık aynı nedenlere bağlı, tanınamamış başka bir hastalık olabilir. Zehirli olup olmadığı bilinmeyen maddelerin kullanılmaya başlaması ve sanayi işlemlerindeki yenilik ve değişiklikler, zararlı sonuçların ilk maruz kalıştan çok sonra ortaya çıkmasına yol açabilir.

Sanayi-i Nefise Mekteb-i Âlisi, İstanbul da resim, yazı, süsleme ve mimarlık gibi güzel sanatlar dallarında öğretim yapmak üzere açılan eğitim kurumu.

Müzecilik ve resim alanlarında Fransa'da öğrenim görmüş olan Osman Hamdi Bey'in çabalarıyla 1882'de başlayan hazırlıklar sonunda, 3 Mart 1883'te Sanayi-i Nefise Mektebi adı altında 20 erkek öğrenciyle öğrenime açıldı. 1914'te kız öğrenciler için ayrılan İnas Sanayi-i Nefise Mektebi uzun ömürlü olmadı. Sanayi-i Nefise Mektebi, 1921'de Sanayi-i Nefise Mekteb-i Âlisi adıyla bir yükseköğretim kurumuna dönüştürüldü. Okulun müdürlüğüne 1910'da Halil Edhem (Eldem) Bey, 1917'de Halil Paşa, 1918'de Nazmi Ziya (Güran), 1921'de Ali Sami (Boyar), 1925'te de Mehmet Cemil (Cem) getirildi. Türkiye'de çağdaş sanat eğitiminin temellerini atan kurumun gelişmesi Cumhuriyet'ten sonra hız kazandı. 1928'de Güzel Sanatlar Akademisi adını alan okulun müdürlüğüne ünlü ressam Namık İsmail atandı. Daha sonra yeniden düzenlenen resim, mimarlık, hat, tezyini sanatlar ve heykel bölümlerine yönetici ve öğretmen olarak Avrupa ülkelerinden birçok eleman getirildi. Kurum 1964'te Devlet Güzel Sanatlar Akademisi (DGSA) adıyla yeniden düzenlendi. 1983'te kurulan Mimar Sinan Üniversitesi'nin(*) çekirdeğini de bu akademi oluşturdu.

Sanayi Kenti, Fransızca CITE INDUSTRIELLE. Tony Garnier'nin(*) tasarladığı ve 1917'de *Une Cité Industrielle* (Bir Sanayi Kenti) adıyla yayımlanan kent planı. 19. yüzyıl Avrupa'sında Sanayi Devrimi'nin ürünü olan çeşitli kentleşme felsefelerinin en önemlisini simgeler.

Sanayi Kenti Güneydoğu Fransa'da kuzeyden tepeler ve bir göl, güneyden de bir

Tony Garnier'nin Sanayi Kenti planı, üstte evler, altta istasyon, 1917
The Royal Institute of British Architects, Londra

ırmak ve vadiyle çevrili platoda yer alacaktı. Planlamada, sosyalist düzenle yönetilecek bir kentin bütün gereksinimleri göz önünde tutulmuştu. Farklı işlevler için ayrı alanlar ayrılmıştı; bu tutum daha sonra, Illinois'daki Park Forest ve Virginia'daki Reston gibi yeni kentlerde de uygulandı (bak. yeni kent). Konut, sanayi, kamu hizmetleri ve tarım için ayrılan bu alanlar hem taşıt, hem de yaya yollarıyla birbirlerine bağlanmıştı. Helenistik dönem akropolisleri gibi bir platonun üstüne yerleştirilen kamu hizmetleri alanında yönetim yapıları, müzeler, sergi salonları, spor ve tiyatro yapılan yer alıyordu. Konut alanları güneş ve rüzgârdan en iyi yararlanacak biçimde yönlendirilmiş, sanayi alanı da doğal güç kaynaklarına ve ulaşım ağına kolay ulaşılabilir bir noktaya getirilmişti. Gezin ve turistlere hizmet verecek "eski kent" tren istasyonu yanında yer alıyordu. Kuzeydeki yüksek tepelerde bir sağlık merkeziyle bir park düşünülmüş, mezarlık ise güneybatıda planlanmıştı. Kenti çevreleyen alanlar tarıma ayrılmıştı. Planda Paris Güzel Sanatlar Yüksekokulu geleneğinin izleri açıktı; ama Avusturyalı kent plancısı Camillo Sitte'nin düşüncelerinden kaynaklandığı düşünülecek daha doğal bir hava da vardı. Garnier tasarımında, sosyalist düzende gereği olmayacağına inandığı hapisane, mahkeme salonu ve hastane yapılarına yer vermemişti. Mimari ayrıntılarda teknik yenilikler uygulanmıştı. Bunlar arasında Anatole de Baudot'nun betonarmeyi kullanarak önerdiği çözümler başta geliyordu. Yapı tasarımlarında bir ölçüde Frank Lloyd Wright'ın üslubu seziliyordu. Ayrıca bak. bahçe kent.

sanayi mektebi, Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'ın ilanını (1839) izleyen dönemde açılan sivil teknik okullara verilen ad.

Bu okulların ilki 1848'de açılan ve ancak kısa bir süre öğretim yapan Zeytinburnu Sanayi Mektebi'yd. Daha sonra 1863'te Niş'te (Niş), ertesi yıl Rusçuk (Ruse) ve Sofya'da aynı amaçla ıslahhaneler(*) açıldı. 1868-70 arasında İskodra (Shkodër), Edirne, İzmir, Bursa, Kastamonu, Trabzon, Erzurum, Diyarbakır'da açılan benzeri okullara ise sanayi mektebi adı verildi. 1868'de Sultanahmet'teki Kılıçhane'de İstanbul Sanayi Mektebi öğretime başladı. Beş sınıflı olan bu okulda yatılı öğrenciler "dahili", gündüzlü öğrenciler ile esnaf çıkarları ise "harici" sınıfları oluşturuyordu. Yatılı bölüme, din ve ırk farkı gözetilmeksizin, ıslahhane rüzgârındaki koşulları taşıyan 13 yaşını doldurmamış kimsesiz iptidai mezunları alınıyordu. Okulda öğleye değin kuramsal, öğleden sonra da atölyelerde uygulamalı dersler yapılır, yapı ustalığı, marangozluk, makinecilik, mücellitlik, kunduracılık, terzilik, demircilik ve dökümcülük öğretiliyordu. Gündüzlü öğrencilerden birinci sınıfı bitirenler çıkarak, dördüncü sınıfı bitirenler kalfa, mezun olanlar da usta oluyorlardı. İstanbul Sanayi Mektebi, sonraki yıllarda Sultanahmet Sanat Mektebi adını alarak idadi düzeyinde bir teknik okula dönüştü.

1870'lerde, 1859'da İstanbul'da açılmış olan İnas Rüştiyesi bünyesinde "kadınlara mahsus sanayi" dersleri verilmeye başladı. Ayrıca, Rusçuk Kız ıslahhanesi örnek alınarak İstanbul'da Yedikule Dikimhanesi'ne bağlı Kız Sanayi Mektebi öğretime açıldı (1869). Bu okul, sonraki yıllarda açılan kız sanat okullarına örnek oluşturd.

II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) büyük vilayet merkezlerinde de erkek ve kız sanayi mektepleri açıldı. Bunlara "Humidiye Mekteb-i Sanayi-i Âlisi" adı verildi.

II. Meşrutiyet döneminde hazırlanan bir nizamnameyle her vilayette en çok gereksinim duyulan sanayi kolunda teknik eleman yetiştirmek amacıyla bir sanayi mektebi açılması kararlaştırıldı (1911). Erkek sanayi mekteplerindeki öğretim süresinin idadilerden bir yıl fazla olması öngörüldü. Cumhuriyet döneminde bu okulların adı sanat okulu olarak değiştirildi.

sanayi mühendisliği bak. endüstri mühendisliği

sanayi odaları, il sınırları içindeki belirli sayıda sanayicinin, meslek dayanışmasını sağlamak ve belirli meslek hizmetlerini yerine getirmek üzere kurduğu tüzel kişiliğe sahip kamu kurumu. Türkiye'de sanayi odaları, başlangıçta "ticaret ve sanayi odası" adıyla tek bir örgütte bir araya gelen girişimciler arasında, sanayinin daha hızlı geliştiği illerde sanayicilerin ayrılarak kendi meslek kuruluşlarını oluşturmalarıyla gelişmiştir. 5590 sayılı yasanın hükümlerine göre bir ilde sanayi odası kurulabilmesi için, il sınırları içinde etkinlikte bulunan sanayicilerin yüzde 51'inden az olmamak üzere en az 30 girişimcinin yazılı istemde bulunması gerekir. 1993'te Adana, Ankara, Balıkesir, Denizli, Eskişehir, Gaziantep, İstanbul, İzmir (Ege Bölgesi), Kayseri, Kocaeli ve Konya dışındaki il ve ilçelerde sanayiciler ticaret odaları içinde örgütlenmiştir.

Sanayi ve Maden Bankası, Cumhuriyet'in ilk yıllarında benimsenen liberal ekonomi politikası doğrultusunda 1925-32 arasında etkinlikte bulunan devlet bankası.

Sanayi ve Maden Bankası'nın kuruluşunu düzenleyen 633 sayılı yasa göre bankanın görevleri, kendisine devredilen devlet fabrikalarını (Hereke, Feshane, Bakırköy Bez, Beykoz Deri ve Kundura fabrikaları) özel sektöre devredilinceye değin işletmek, özel sektörle ortaklıklar kurmak, tek başına ya da ortaklıkları aracılığıyla maden ayrıcalığı almak ve bunları özel sektörle ortaklık yoluyla işletmek, sanayi ve madencilik alanlarında etkinlikte bulunan özel girişimcilere kredi açmak ve bankacılık işlemleri yapmaktır. Yasa, bankanın özel sektöre ortak olmaksızın tek başına girişimde bulunmasını özellikle önleyecek biçimde kaleme alınmıştır. Bankanın sermayesi, Ticaret Vekâleti'nin daha önce kurduğu ya da ortak olduğu fabrika ve şirketlerdeki hisseleri ile bankanın kuruluşundan başlayarak her yıl Ticaret Vekâleti'nin bütçesine konacak "sınai teşvik tahsisatı"ndan ve savaş sanayisi dışında devlet fabrikaları ile bunların döner sermayelerinden oluşuyordu.

Sanayi ve Maden Bankası'nın kuruluşundan 1932'ye değin ortak olduğu 17 kuruluşun büyük çoğunluğu devletin daha önce kredi verdiği şirketler ya da iştiraklerdi. Bu 17 kuruluşa toplam 1.173.963 lira tutarında iştirake bulunan, ayrıca 4.838.427 liralık kredi veren bankanın başarısız kalmasında, işletmelerin özel ortaklarının sermaye taahhütlerini yerine getirmemesinin önemli payı vardı. Başlangıçta bankaya devredilen dört işletme de yüksek giderlerle çalışıyordu. Dönemin sonuna doğru Uşak Şeker Fabrikası'nın da devlet eline geçmesi söz konusuydu.

sancak, LİVA olarak da bilinir, Osmanlı Devleti'nde eyalet ile kaza arasındaki yönetim birimi. 17. yüzyıla değin askeri, yönetsel ve mali konularda taşra örgütlenmesinin temelini oluşturmuştur.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde sancak, taşrada sivil ve askeri yönetimin en önemli halkasıydı. 14. yüzyılda önce Rumeli ve Anadolu eyaletleri, sınırlar genişledik-

çe de yeni eyaletler kuruldu ve her eyalet, sancaklara ayrıldı. Tahrir denen nüfus ve arazi sayımlarından sonra, sancak kanunnameleri çıkarılır, reaya yükümlülükleri daha çok sancak ölçeğinde belirlenirdi. Ekonominin türdeşlikten uzak yapısı nedeniyle, aynı kuralların sancaktan geniş alanlarda uygulanması zordu. Sancagin en büyük askeri ve mülki amiri olan sancakbeyi, egemenliğin temsilcisi olduğunu belirten bir sancagin koruyucusuydu. Tımarlı sipahiler savaşta beylerinin sancagi çevresinde toplanırdı. (Yönetim birimi olarak sancak için kullanılan liva sözcüğü de [çoğul elviye] Arapçada "bayrak" demektir.) Bir eyaletin çeşitli sancakları içinde beylerbeyinin oturduğu merkez, paşa sancagi(*) diye anılırdı.

Eyalet yönetim ve tımar sistemleriyle bütünlenmiş olanlar dışında, Doğu Anadolu'da bir dizi bağımsız sancak vardı. 16. yüzyıl başlarında Safevilerle mücadele sırasında destek sağlamak için, bunların yönetimleri ocaklık ve yurtluk biçiminde yerel hanedanlara bırakılmıştı. Bazı sancakları da "bervech-i malikâne" ya da "muhassıllık" olarak müzessesimler yönetirdi. 18. yüzyılda taşra yönetimlerinin ve mirmiranların sayıları artınca, bunlardan bir bölümü mutasarrıf sanıyla sancak yöneticiliğine atandı.

II. Mahmud (hd 1808-39) bölge yönetiminin askeri ağırlıklı kalmasını öngörerek, sancaklara mansure ferikleri atadı. Tanzimat'ın ilk yıllarında yeni bir mülki düzenlemeye gidilerek sancakların eyaletlere bağlılığı artırıldı ve sancakbeylerine, valinin vekili anlamında "kaymakam" (kaim-i makam) dendi. 1837'deki düzenlemede ise sancaklar, "müstakil" ve "kaymakamlık" olarak sınıflandırıldı. Sancak meclisleri kuruldu; müstakil sancaklar doğrudan merkeze bağlandı. 1867'de kaymakamlıkların büyük olanları mutasarrıflığa, küçükleri ise kaza müdürlüğüne dönüştürüldü.

sancak, Türk devletlerinde bağımsızlığı belirten ve ordunun simgesi olan bayrak. Türkçede saplama, batırma anlamına gelen "sanç" kökünden türemiştir.

Eski Türk boylarında savaş sırasında taşınan, ucunda at kuyruğu bağlı mızraklara sancak denirdi. Mızrağın ucundaki kuyruğa ya da ipek kumaşına ise yak, perçem, muncuk, tuğ gibi adlar veriliirdi. Savaş sırasında askerleri toparlayıcı, coşturucu bir rol oynadığı da kabul edilen sancak, aynı zamanda komuta işareti olarak kullanılırdı. Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarındaki ilk sancaklar, eski Türk boylarının tuğlarını andırıyordu. Sınırların genişlemesi ve devlet örgütünün oluşmaya başlamasıyla ülke eyalet, sancak vb yönetim birimlerine ayrılınca, yöneticilere atanmalarının simgesi olarak sancak verilmesi yasa gereği oldu. Osmanlı padişahını simgeleyen sancaklar, zamanla yeni biçim ve renkler aldı. 18. yüzyılın sonlarına doğru sancaklara hilal ve yıldız motifleri işlendi. Tanzimat döneminde bir ara koyu renk (kırmızı/kahverengi) padişah sancagi kullanıldı. Bu sancagin ortasında Abdülmecid'in tuğrası vardı. Hilafet sancaklarında ise yeşil zemin üstüne beyaz ay ve yıldız motifleri bulunuyordu.

Bütün Müslümanlar için aynı bir değeri olan Sancak-ı Şerif, Hz. Muhammed'e ait olduğu kabul edilen özel bir sancaktı. Topkapı Sarayı'ndaki emanat-ı mukaddese (kutsal emanetler) arasında saklanan bu sancak, olağanüstü durumlarda ve sefere gidilirken kılıfından çıkarılarak açılırdı. Liya-yı Saadet adıyla da bilinen ve I. Selim'in (Yavuz) Mısır'dan getirdiği sanılan siyah renkli bu sancak zamanla eskiyip parçalandığı için, aynı büyüklükte üç yeni sancak yapılmış ve bunların her birinin üstüne eski

sancagin parçaları dikilmişti. Bu nedenle emanat-ı mukaddese arasında üç adet Sancak-ı Şerif vardır. Geleneklere göre, padişah sefere çıkmadığı zaman, Sancak-ı Şerif'i serdar-ı ekrem (başkomutan) olan sadrazama törenle teslim ederdi. Savaş dönüşü de sadrazam sancagi gene törenle padişaha geri verirdi. İstanbul'daki ayaklanmalarda da son önlem olarak saraydan Sancak-ı Şerif çıkarılır, halk ve esnafın ayaklanmacılara karşı padişahın yanında yer alması sağlanmaya çalışılırdı.

Günümüzde çeşitli renk ve biçimlerdeki gönderli ya da göndersiz sancaklar denizcilik ve askerlikte değişik amaçlarla kullanılmaktadır. Türk Silahlı Kuvvetleri'nde her tugay ve alayın bir sancagi bulunur. 100 cm x 150 cm boyutlarında bir Türk bayrağı olan ve atlastan yapılan bu sancagin sol üst köşesindeki çeyrek daireden, ay yıldızla doğru sarmayla işlenmiş ışınlar uzanır; ay yıldızın hemen altında da alay ya da tugayın gene sarmayla işlenmiş numarası yer alır. Sancak birliğin komutanı tarafından korunur ve komutan değiştiğinde törenle yeni komutana teslim edilir. Barış sırasında yalnızca bazı törenlerde çıkarılır; savaşta ise birlik çarpıştığı sürece, sancaktar tarafından taşınır.

Denizcilikte ise çeşitli renk ve biçimlerdeki sancak ve flamalar haberleşme amacıyla kullanılır.

sancak bağı, İSKOTA BAĞI olarak da bilinir, denizcilikte değişik kalınlıklardaki iki halatın birbirine bağlanmasında kullanılan bağ

İkili sancak bağı

türü. Bir geminin başka bir gemiyi çekmesi sırasında iki geminin halatları birbirine sancak bağıyla bağlanır. Bağı daha da sağlam olması istenirse çifte sancak bağı uygulanır. Sancak ve flamalar da gönder ipine sancak bağıyla tutturulur.

sancak sistemi, Çince OIBING, Wade-Giles yazımında CH'İ-PING, 17. yüzyılda Mançurya'daki (Kuzeydoğu Eyaletleri) Mançu kabilelerinin Çin'i fethetmek ve denetim altına almak amacıyla oluşturdukları askeri örgüt. Sistemi geliştiren Mançu önderi Nurhaçi(*) 1601'de savaşçılarını her biri 300 kişiden oluşan dört bölük halinde örgütledi. Bölükler birbirinden sarı, kırmızı, beyaz ve mavi renkteki sancaklarıyla ayrılıyordu. 1615'te bunlara dört sancak daha eklendi. Eskileriyle aynı renkte olan yeni sancaklardan kırmızısı beyazla, ötekilerse kırmızıyla çevrelendi. Mançuların fethettiği toprakların genişlemesiyle bölüklerin asker sayısı 7.500'e kadar yükseldi. Sonunda bunlar beş alaya, her alay da dört bölüğe bölündü.

Birkaç hanedan prensi dışında Nurhaçi'nin bütün izleyicileri aynı zamanda yönetsel işlevleri olan sancak sistemini benimsedi. Vergi toplama, askere alma ve nüfus kayıtlarının tutulması gibi işler bu örgütlenmeyle gerçekleştiriliyordu. Sancak askerleri barış dönemlerinde aileleriyle yaşayıp çiftçilik yaparken, savaş zamanı her sancagin orduya belirli sayıda savaşçı vermesi gerekiyordu.

Çinli ve Moğol komşularının topraklarını fethetmeye başlayan Mançular, tutsaklarını sancak sistemi örnek alınarak oluşturulmuş bölükler halinde örgütlediler. Mançu sancak sistemine 1634'te sekiz Moğol sancak, 1642'de de sekiz Çin sancak eklendi. Yeni katılanlarla birlikte sancak sayısı 24'e yükseldi. Mançular bu birliklerle Çin'i fethetmeyi başararak Qing hanedanı (1644-1911/12) yönetimini başlattılar. Ardından, temelde Ming ordusunun eski askerlerinden ve yerel kuvvetlerden oluşan kolluk kuvveti niteliğindeki Yeşil Sancak Ordusu oluşturuldu. Başkent Pekin ve ülkenin çeşitli stratejik noktalarına yerleştirilen 24 sancak ise Mançuların asıl ordusu olarak kaldı.

Qing döneminin başlarında sekiz Mançu sancagından yalnızca üçü imparatorun, ötekiler ise hanedan prenslerinin denetimindeydi. Ama 1722'de tahta çıkan Yongzheng'in, kardeşlerinin tahtı ele geçirmeye kalkışmalarını önlemek amacıyla sekiz sancak da denetimi altına almasından sonra, sancaklar bütünüyle Qing imparatoruna bağlandı ve bu tarihten sonra imparatorların en büyük güç kaynağını oluşturdu.

Bir tür soylu olarak kabul edilen sancak askerleri, yıllık gelir, toprak, pirinç ve kumaş verilmesi gibi ayrıcalıklı uygulamalardan yararlanıyordu. Sancaklarda görevli Mançuların Moğol ve Çinlilerden daha fazla ayrıcalığı vardı. Ama sancaktan ayrılmadıkları sürece ticaret ya da zanaatla uğraşmalarını tümü için yasaktı. Öte yandan yasaların çiğnediklerinde sıradan sivil mahkemelerde değil, yargıç olarak görevlendirilen bir Mançu komutan tarafından yargılanıyorlardı.

Qing hanedanının başlangıçtaki yaklaşık 150 yıllık barış döneminde sancak birliklerinin savaşçı nitelikleri zayıfladı ve eğitimlerine yeterince önem verilmedi. Sancaklar Beyaz Lotus (1796-1804) ve Taiping (1850-64) ayaklanmaları sırasında hanedanın güvenliğini sağlayamayınca yeni kuvvetlerin örgütlenmesi zorunlu oldu. 19. yüzyılın sonuna gelindiğinde, modern yöntemlerle eğitilen birkaç bin sancak askeri dışında sistem bütünüyle dağılmıştı.

sancakbeyi, Osmanlı Devleti'nde bir yönetim birimi olan sancagin askeri ve mülki amiri. 'Sancagin yargı dışında kalan bütün işlerinde en yetkili kişiydi. Yasalarla belirlenen başlıca görevleri, yönetsel ve özellikle askeri konularda karar verip uygulamak, barış döneminde sancak sınırları içinde güvenliği sağlamak, halkın şikâyetlerini dinleyerek gerekli önlemleri almak, boşalan tımar ve zeametlerin uygun kişilere verilmesi için Divan-ı Hümayun'a öneride bulunmak, sefer görevi çıktığında seferli tımarlıları cebelülerıyla birlikte ve alaybeylerinin komutasında ordu-yı hümayuna götürmekti. Savaşırken sancakta kendisine mütesellim vekâlet ederdi.

Sancakbeylerinin rütbesi bir tuğ, mirmiran olan ve sancakları "paşalık" olarak anılanları, iki tuğdu. Kaptanpaşa Eyaleti'ndeki sancakbeylerine deryabeyi denirdi. Sancakbeylerinin yıllık gelirleri haslarının büyüklüğüne göre en az 200-300 bin akçeden en çok bin akçeye kadar değişirdi. Kuruluş ve yükselme dönemlerinde bazı sancakbeyliklerine deneyim kazanmaları için şehzadeler de atanırdı. Daha sonra ise bu uygulama sultanları denetim altında tutmak isteyen saray hiziplerince sürdürüldü. 16. yüzyıl boyunca savaşlarda büyük başarılar gösteren sancakbeyleri, 17. ve 18. yüzyıllarda tımar sisteminin çözülüşünün etkisinde kaldı. Eyalet süvarisi örgütlenmesi yürümez

oldu; devletin tımarlı sipahi gereksinimi azaldı ve nakit gelir gereksinimi öne çıktı. Böylece sancakbeyliklerine yerel atamalar yaygınlaştı, hatta taşra vezirlerine sancakbeyliği verilmeye başladı ve askeri deneyimden yoksun sancakbeyleri görevlerini yapamaz duruma geldiler. Öte yandan, 1699 Karlofça Antlaşması'ndan sonra sancakbeylerine has yerine miri mukataalar verilmesi, bu kişileri yönetim bölgelerinde zorbalığa, halktan ağır vergiler toplamaya, boşalan zeamet ve tımarları rüşvet karşılığı dağıtmaya, zenginlerin mallarını müsadereye yöneltti. Artık tımarlı sipahilerden oluşan güçlü birlikleri de bulunmadığından, kapılarına levend ve sekban denen milisler topladılar. 19. yüzyılın başında merkezden sancakbeyi atanmadığından bölgeler yerli derebeylerinin elinde bulunuyordu. II. Mahmud 1837'de sancakbeyliğini kaldırdı. Sancakların başına mutasarrıf ve kaymakam denen aylıklı görevliler atandı.

Sanches, Francisco, SANCHEZ olarak da yazılır (d. y. 1550, olasılıkla Braga, Portekiz [ya da Túy, İspanya] - ö. y. 26 Kasım 1623, Toulouse, Fransa), hekim ve filozof. Gerçek olmadıkları gerekçesiyle matematiksel doğruları ve yanlış olduğu gerekçesiyle Aristoteles'in bilgi kuramını reddeden "yapıcı şüphecilik" anlayışını savunmuş-tur.

1574'te Montpellier'de tıp öğrenimini tamamladı. Toulouse Üniversitesi'nde felsefe dersleri verdikten sonra 1612'de tıp profesörü oldu. Şüpheli görüşlerini ortaya koyduğu *Quod Nihil Sciur* (1581; Neden Hiçbir Şey Bilinmez) adlı incelemesinde, duyu yetilerinin güvenilirmez oluşu ve duylar temelinde şeylerin gerçek doğasına ulaşamayacağı gerekçesiyle gerçek bilginin olanaksızlığını savundu. Ona göre, dünya sürekli bir akış halindeydi ve her şey birbiriyle ilişkili olduğundan bir şeyin anlaşılması için, bütün öbür şeylerin, onların nedenlerinin, onların nedenlerinin nedenlerinin vb. bilinmesi gerekiyordu. Bu nedenle güvenilir bilgi ancak Tanrı'ya ait olabilirdi.

Sanchez, Sonia (Benita), asıl adı WILSONIA DRIVER (d. 9 Eylül 1934; Birmingham, Alabama, ABD), Siyahların mücadelesine katkılarıyla tanınan ABD'li şair, oyun yazarı ve eğitimci.

Çok küçük yaşta annesini kaybetti. Dokuz yaşındayken ailesiyle New York kentindeki Harlem'e taşındı. 1955'te Hunter College'da siyaset bilimi öğrenimini tamamladı ve kısa bir süre New York Üniversitesi'nde şiir yazma eğitimi gördü.

Siyasal etkinliklerine başladığı 1960'larda *Liberator*, *Journal of Black Poetry*, *Black Dialogue* ve *Negro Digest* gibi dergilerde şiirleri yayımlandı. "Beyaz Amerika" ve "beyaz şiddet"i sert biçimde yediği ilk kitabı *Homecoming*'den (1969; Eve Dönüş) sonra da özgürlüklerinden yoksun bırakılmış Siyahların "yeni kölelik" olarak adlandırdığı konumu üzerine yazmayı sürdürdü. Şiirlerinin çoğunu İngilizce dilbilgisi ve telaffuz kurallarını gözmetmeden Amerikan Siyahlarının konuşma kalıplarıyla yazdı. Sonraki yıllarda okullarda "Siyah araştırmaları"nın yaygınlaştırılması, Afrika ülkelerinin haklarının korunması ve Nikaragua'da Sandinistaların desteklenmesi gibi konularda yürütülen etkinliklere katıldı. 1972'de Siyah Müslümanlar olarak bilinen Amerikan İslam Misyonu'na üye oldu. 1966'dan 1975'e değin art arda beş üniversitede ders verdi. Bu tarihte Philadelphia'daki Temple Üniversitesi'nde İngiliz edebiyatı öğretim üyesi ve üniversite şairi olarak sürekli bir akademik görev üstlendi.

Sánchez Coello, Alonso (d. 1531/32, Benifayó, Valencia yakınları - ö. 8 Ağustos 1588, Madrid, İspanya), İspanyol portre resmi geleneginin öncülerinden biri. Kral II. Felipe'nin en beğendiği portre ressamıydı. 1620'lerde Velázquez'in saraya girmesi-

"İspanya Kraliçesi Isabel", Alonso Sánchez Coello'nun bir yağlıboya çalışması, y. 1560; Sanat Tarihi Müzesi, Viyana
Kunsthistorisches Museum, Viyana

sine değin İspanyol portre resmi üzerinde etkili oldu.

Çocukluğu Portekiz'de geçti. Portekiz kralı III. João onu ressam Anthonis Mor'un yanında öğrenim görmesi için Felemenk'e yolladı. Sánchez 1550'de Portekiz'e döndükten sonra saray ressamı olarak krala hizmet etti. 1555'te kralın dul karısı Juana, Sánchez'i erkek kardeşi olan İspanya kralı II. Felipe'nin sarayına gönderdi.

Sánchez hem portreler, hem de dinsel resimler yaptı. Pek çoğunu El Escorial için hazırladığı dinsel yapıtlarının sıradan ve değersiz olmasına karşılık portreleri ruhata pozları, sıcak renkleri ve ağırbaşlı havalarıyla dikkati çeker.

Sánchez Cotán, Juan (d. 1561, Orgaz - ö. 8 Eylül 1627, Granada, İspanya), barok

"Ayva, Lahana, Kavun, Hıyar", Juan Sánchez Cotán'ın bir yağlıboya çalışması, 1602; San Diego Güzel Sanatlar Galerisi, California
Fine Arts Gallery of San Diego, California

gerçekçiliğin İspanya'daki öncülerinden sayılan ressam. Ölümöğalarında yarattığı görsel uyum ve derinlik yanılması gizemli bir dinsel ve kibirli arınmışlık duygusunu ortaya koyar.

Ünlü ölümöğası ressamı Blas del Prado'nun yanında yetişen Sánchez Cotán son derece dindar biriydi. Önceleri o dönemde Toledo'daki aydın çevrelerde yaygın olan Katolik mistisizminden etkilendi. 1603'te Segovia'daki bir manastıra keşiş adayı olarak girdi. 1612'de Granada'ya gönderildi ve ölene değin orada kaldı.

Sánchez'in ölümöğalarında ayrıntılı bir gerçekçilik, hacim ve derinlik duygusu dikkati çeker. Nesneler arasındaki ilişkiler ve ışık ile gölgeyi kullanarak gerçeklik yanılması yaratma çabaları, Francisco de Zurbarán ve başka İspanyol ressamıların üzerinde derin etkiler bırakmıştır.

Sancho RAMÍREZ (d. 1045'ten önce - ö. 6 Temmuz 1094, Huesca, Aragon), 1063-94 arasında Aragon ve 1076-94 arasında V. Sancho Ramfrez adıyla Pamplona (Navarra) kralı.

Aragon kralı I. Ramiro'nun oğluydu. Navarra kralı IV. Sancho'nun öldürülmesinden sonra Navarralıların onayıyla Navarra tahtına çıkarak Kastilya kralı VI. Alfonso'nun krallığı ilhak etme girişimini engelledi. Babasının Graus'da Magriplilerle savaşırken ölmesinden (1063) sonra, papalık İspanya'daki Müslümanlara karşı hepsi de başarısızlıkla sonuçlanan üç Haçlı seferi düzenledi (1063, 1073 ve 1087). Ama Sancho kendi olanaklarıyla başta Huesca ve Monzón'da olmak üzere birçok bölgeyi Müslümanlardan geri almayı başardı. Hükümdarlığının sonlarında Aragon Krallığı'nın sınırları Akdeniz'e ulaşmak üzereydi. 1089'da Navarra ve Aragon kralı olarak Vatikan'ın vasalı olmayı kabul eden Sancho Ramfrez, Huesca Kuşatması (1094) sırasında aldığı yaralardan öldü.

Sancho I, lakabı ŞİŞMAN SANCHO, İspanyolca SANCHO EL CRASO (ö. 966/967), 956'dan sonra León kralı.

Kral II. Ramiro'nun oğluydu. Erkek kardeşi II. Ordoño'nun yerine geçti. Daha sonra soyluların başlattığı bir ayaklanmayla tahttan indirildi ve yerine kuzeni IV. Ordoño geçti. Bunun üzerine Emevi halifesi III. Abdurrahman'dan yardım isteyen Sancho halifenin desteğiyle 960'ta tahtını geri aldı.

Sancho II, lakabı GÜÇLÜ SANCHO, İspanyolca SANCHO EL FUERTE (d. y. 1037 - ö. 6/7 Ekim 1072, Zamora, León), 1065-72 arasında Kastilya kralı.

I. Fernando'nun büyük oğluydu. 1065'te ölen Fernando, Kastilya'yı Sancho'ya, León'u ikinci oğlu Alfonso'ya, Galicia'yı da küçük oğlu García'ya bıraktı. Bu bölünmeyi reddeden Sancho zora başvurarak, 1071'de Galicia'yı García'nın elinden aldı. Ardında León kralı VI. Alfonso'yu Carrión Irmağı üzerindeki Golpejera'da yenilgiye uğrattı (Ocak 1072). Aynı yıl kendisine karşı Alfonso'yu destekleyen kız kardeşi Urraca'nın yönetimindeki Zamora kentini kuşattı ve kuşatma sırasında öldü.

Sancho III (d. y. 1134 - ö. 31 Ağustos 1158, Toledo, Kastilya), 1157-58 arasında Kastilya kralı.

León ve Kastilya kralı VII. Alfonso'nun büyük oğluydu. Babası ülkeyi iki oğlu arasında paylaştığında III. Sancho'ya Kastilya, II. Fernando'ya da León düştü. Sancho, bir askeri güç gösterisinden sonra, babasının vasalları olan Aragon ve Navarra'nın bu konumlarını sürdürmelerini öngö-

ren bir antlaşma yapmayı başardı. Ama tahta çıktıktan 1 yıl 11 gün sonra öldü.

Sancho IV, lakabı YIGIT SANCHO, İspanyolca SANCHO EL BRAVO (d. 1257 - ö. 25 Nisan 1295, Toledo, Kastilya), 1284-95 arasında Kastilya ve León kralı.

X. Alfonso'nun oğluydu. Ağabeyi Fernando de la Cerda'nın ölümü (1275) üzerine yeğeni Alfonso de la Cerda'nın tahtın varisi ilan edilmesine karşı çıkarak, krala karşı bir ayaklanma başlattı. Birkaç yıllık bir mücadeleden sonra, babasının ölümü üzerine tahtı ele geçirdi (Nisan 1284). Alfonso de la Cerda'ya karşı Aragon'un desteğini kazanmak için büyük kızı Isabel'i Aragon kralı II. Jaime ile evlendirdi (1291). Bu siyasal sorunlara karşın, 1290'da Fez kralının Andalucia'yı işgal girişimini durdurmayı başardı. Ölümünden sonra yerine geçen oğlu IV. Fernando, henüz reşit olmadığından annesi María de Molina'nın naipliği altında hüküm sürdü.

Sancho I Garcés (ö. 925), 905'ten sonra Pamplona (Navarra) kralı. Krallığın sınırlarını Ebro Irmağının güneyine doğru genişletti. Başkentinin 924'te Emevi halifesi III. Abdurrahman tarafından yağmalanmasına karşın, ülkesinin bağımsızlığını korumayı başardı.

Sancho II Garcés, SANCHO ABARCA olarak da bilinir (ö. y. 994) 970'ten sonra Pamplona (Navarra) kralı ve Aragon kontu. I. (ya da II.) García Sanchez'in oğluydu. Kastilya ve León ile ittifak içindeyken 973 ve 981'de Magriplilere yenildi ve daha sonra, Emevi halifeliğine boyun eğdi. Kızlarından birini Kurtuba (Córdoba) başveziri Ebu Amir el-Mansur ile evlendirdi ve Müslüman oldu. 992'de Kurtuba'ya giderek El-Mansur'a bağlılık yemini etti.

Sancho III Garcés, lakabı BÜYÜK SANCHO, İspanyolca SANCHO EL MAYOR ya da EL GRANDE (d. y. 992 - ö. 18 Ekim 1035), 1005-35 arasında Pamplona (Navarra) kralı.

II. (ya da III.) García'nın oğluydu. Kurtuba (Córdoba) Halifeliği'nin kargaşa içinde olduğu bir dönemde İspanya'daki Hristiyan devletlerini egemenliği altına aldı. 1016-19 arasında Sobrarbe ve Ribagorça'yı (bugün Huesca) ele geçirdi. İzlediği ustaca siyasetle zora başvurmadan Barselona kontu I. Berenguer Ramón'a süzerenliğini kabul ettirdi ve Gaskonya'nın Labourd'u kendisine bırakmasını sağladı. 1010'da Kastilya kontu Sancho García'nın (ö. 1017) kızı Munia ile evlendi. Bu evlilik sayesinde kayınbiraderi Kont García'nın ölümü (1029) üzerine onun yerine kont oldu. Daha sonra León'un başkentini işgal ederek, burada taç giydi ve imparator unvanı aldı (1034). Yeni ele geçirdiği topraklarda bazı feodal uygulamaları yürürlüğe koyan Sancho ayrıca Cluny tarikatına bağlı reformcuları destekledi ve İspanya ile öteki Avrupa ülkeleri arasında sıcak ilişkilerin kurulmasını sağladı. Bıraktığı vasiyetle topraklarını dört oğlu arasında paylaştırmayı, ölümünden sonra kardeşler arasında savaşlara yol açtı. Sancho, Aragon Krallığı'nın kurucusu olduğu gibi, Kastilya'nın kontluktan krallığa yükselmesini sağladı. Ama bu arada Kastilya topraklarının bir bölümünü en büyük oğlu III. (ya da IV.) García'ya bıraktığı Pamplona'ya kattı.

Sancho IV (d. y. 1038 - ö. 1076, Peñalén, Navarra), 1054-76 arasında Pamplona (Navarra) kralı.

III. (ya da IV.) García'nın oğluydu. Zaragoza'nın Magripli hükümdarını kendi vasalı olmaya ikna etmesi Kastilya kralı VI. Alfonso'yla ilişkilerinin gerginleşmesine ne-

den oldu. Navarra'yı işgal eden (1074) Alfonso, Sancho'nun kardeşleri ve soylularla bir komplo kurarak, Sancho'yu Peñalén'de öldürttü. Bunun üzerine, krallık Navarralıların onayıyla Aragon kralı Sancho Ramfrez tarafından işgal edildi.

Sancho VI, lakabı BİLGE SANCHO, İspanyolca SANCHO EL SABIO (ö. 27 Haziran 1194), 1150'den sonra Navarra (Pamplona) kralı.

IV. (ya da V.) García'nın oğluydu. Navarra kralı olarak anılan ilk Pamplona hükümdarı oldu. Kastilya ve Aragon 1151'de Tudillén'de, Navarra'nın aralarında paylaşılmaması öngören bir antlaşma imzaladılar. Başarılı bir diplomasi izleyen Sancho, Kastilya kralı VII. Alfonso'nun süzerenliğini kabul ederek ve kızıyla evlenerek krallığının yıkılmasına engel oldu. VII. Alfonso'nun yerine üç yaşındaki oğlu VIII. Alfonso'nun geçmesi üzerine Kastilya'nın işçilerine müdahale etmeye başladı. Kastilya ve Navarra, aralarında yıllardır süren toprak anlaşmazlıklarının çözümünü için 1176'da İngiltere kralı II. Henry'ye başvurdular. Henry'nin Rioja'yı Kastilya'ya verme kararını kabul eden Sancho, hükümdarlığı sırasında pek çok yasa çıkardı ve Yahudilerle kuzeyden gelen göçmenleri (*francos*) himaye etti.

Sancho VII, lakabı GÜÇLÜ SANCHO, İspanyolca SANCHO EL FUERTE (d. 1154 - ö. 7 Nisan 1234, Tudela, Navarra), 1194-1234 arasında Navarra (Pamplona) kralı.

VI. Sancho'nun oğluydu. Müslümanlarla kurduğu yakın ilişkiler nedeniyle papalığın tepkisini çeken Sancho, 1198 - y. 1200 arasında Muvahhidlere yardımcı olmak amacıyla Afrika'ya gitti. Kastilya bu dönemde Sancho'nun yokluğundan yararlanarak Navarra'nın yönetimindeki Alava ve Guipúzcoa'yı ele geçirdi (1200). Bir süre sonra Kastilya, León ve Aragon ile ittifak kuran Sancho, 1212'de Muvahhidleri Las Navas de Tolosa'da yenilgiye uğratan birleşik Hristiyan ordusunda savaştı. 1196'da Tartas (Gaskonya) vikontunun bağlılığını kazandı, 1204'te Bayonne halkını koruması altına aldı, 1228'de de Mauléon yakınlarındaki Ostabat'ın senyörü oldu. Öldükten sonra Roncesvalles'da kendi yaptırmış olduğu kiliseye gömüldü. Vârisi olmadığından yerine Champagne kontu Thibaud (Trubadur) geçti ve sonraki 200 yıl boyunca Navarra'yı çeşitli Fransız hanedanlar yönetti.

Sancho I, lakabı KURUCU SANCHO, Portekizce SANCHO O FUNADOR (d. 1154, Coimbra - ö. 26 Mart 1211, Portekiz), Portekiz'in ikinci kralı (1185-1211). I. Afonso'nun oğludur.

Hükümdarlığı sırasında terk edilmiş yöreler yeniden yerleşime açıldı, yeni kentler kuruldu ve sınır boylarındaki kaleler yeniden inşa edildi. Sancho, planlarını gerçekleştirebilmek için, yabancıların bölgeye yerleşmesini özendirdi ve yeni kurulacak yerleşmeler için rahiplerin, dinsel tarikatların ve soyluların desteğini sağladı. Ayrıca askeri tarikatlara geniş topraklar bağışladı. Muvahhid prensi Ebu Yusuf Yakub el-Mansur'un topraklarını işgalinden sonra, bölgeden geçmekte olan Haçlıların yardımıyla Silves'i Magriplilerden aldı (1189). Ama el-Mansur yeniden saldırınca hem Silves'i (1191), hem de Tejo'nun güneyindeki topraklarını kaybetti. Ayrıca vergi sorunu nedeniyle piskoposlarıyla ve Roma ile anlaşmazlığa düştü.

Sancho II, lakabı BAŞLIKLILYI ya da KUKULETALIL SANCHO, İspanyolca SANCHO O CAPELO ya

da O ENCAPUCHADO (d. 1207, Coimbra - ö. 4 Ocak 1248, Toledo, Kastilya [İspanya]), Portekiz'in dördüncü kralı (1223-45).

Kral II. Alfonso'nun oğluydu. Hızır çatışmalarının şiddetlendiği bir dönemde tahta çıktı. Ülkede siyasal istikrar sağlamaya çalıştıysa da başarılı olamadı. Magriplilere yeniden savaş açtı ve Tavira ile Cacela'yı ele geçirerek (1238-39) Algarve'in büyük bölümünü Portekiz egemenliği altına aldı. Ama 1240'tan sonra iç karışıklıkların artması üzerine Papa IV. Innocentius'un emriyle tahttan indirildi (1245) ve yerine III. Afonso adıyla kardeşi geçti. Toledo'ya çekildi ve orada öldü.

Sancho Panza, Cervantes'in *Don Quijote* (*Don Kişot*, 1933, 1991) adlı romanında, Don Quijote'nin uşağı. Yapıtta bu kısa boylu, göbekli köylü kahramanın oburluğu, sağduyusu ve kaba zekâsı, efendisinin aşırı idealizmini yansıtmaya yarayan karşıt özellikler olarak işlenir. Sancho Panza tam yerinde kullandığı atasözleriyle ünlüdür. Cervantes ideal ile gerçek arasındaki çatışmayı, bu iki kahramanın psikolojik farklılıkları aracılığıyla incelemeye çalışmış, olayları önemli ölçüde onların kişisel ilişkisine dayandırmıştır.

Sanchung, Tayvan'nun kuzey kesimindeki Taipei ilinde (*hsien*) belediye (*shih*). Taipei kentinin batısında, batıdaki kıyı düzlüklerinin kuzeyinde, Tanshui (Tamsui) Irmağının (*ho*) batı yakasında yer alır. Piring, şeker kamışı ve çay üretilen verimli bir tarım bölgesinin ticaret merkezidir. Konserve, kimyasal madde ve tekstil fabrikalarının bulunduğu kentte, ayrıca çeşitli makineler üretilir ve ahşap işlemciliği yapılır. Kentin yakınlarında kil ve kömür çıkarılır. Tayvan'ın başkenti Taipei'nin konut banliyösü olan kent, başkente Tansui Irmağı üzerindeki Taipei Köprüsü ile bağlanır. Ayrıca, kuzeydoğudaki Chi-lung'a (Keelung) ve güneydeki Panch'iao ile kara ve demir yolu bağlantısı vardır. Kentin 13 km kuzeyindeki park ilgi gören bir turizm merkezidir. Nüfus (1991 tah.) 375.996.

Sanco, Go-, tam adı GO-SANCO TENNO, asıl adı TAKAHITO (d. 3 Eylül 1034, Kyoto - ö. 15 Haziran 1073, Kyoto, Japonya), Japon imparatoru.

Tahta 1068'de çıktı. Dönemin birçok imparatorunun tersine anne tarafından Fucivara ailesine akraba değildi. Kızlarını imparatorlarla evlendirerek 857'den beri iktidarda egemen olan bu ailenin gücünü kırmaya ve yönetimi eline almaya çalıştı. Büyük mülklerin tapu belgelerinin incelenmesi ve gerçek imparatorluk onayı bulunmayanlara el konması amacıyla bir evrak dairesi (*kiroku-co*) kurdurdu. Adli ve mali özerklik kazanmaya çalışarak imparatorluk yönetimini sarsan bu mülklerin bir bölümü Fucivara ailesinin elinde bulunuyordu. Fucivara ailesi, iç çekişmeler yüzünden bölünmüş olmasına karşın, imparatorluk emirlerinin çoğunu yerine getirmeyerek reformları büyük ölçüde başarısızlığa uğrattı. Bunun üzerine tahttan çekilerek yerini küçük yaşta oğlu Şirakava'ya bırakan Go-Sanco, perde arkasından ülkeyi yönetme yoluna gitti. Bu naip imparatorluk sistemi, Japonya'da yaklaşık 100 yıl sürdü.

Sanco Sanetomi, KOŞAKU (Prens) (d. 3 Ocak 1838, Kyoto - ö. 18 Şubat 1891, Tokyo, Japonya), Meici Restorasyonu'nda (1868) ve sonrasında önemli rol oynayan soylu.

İmparatorun çevresinde toplanan saraylı soyluların siyasal önderlerindendi. İmparatorun Tokugawa ailesinin elindeki şogunluk makamını denetim altına almaya çalıştığı 1862'de, imparatorun habercisi olarak şoguna bütün yabancıları ülkeden çıkarma emrini ilettili. Ertesi yıl Satsuma feodal beylerinin saray darbesiyle imparatorun radikal politikalarından vazgeçmeye zorlanması üzerine, imparatora daha yakın olan Çosu'ya sığındı. Restorasyonun ardından 1871-85 arasındaki dönemin büyük bölümünde Devlet Konseyi başkanı olarak görev yaptı. Bu görevi sırasında iktidarı elinde tutan bürokrasinin sözcüsü oldu. Kore ile savaşta girmeyi savunan kanadın baskılarına karşı koyamayınca, 1873'te görevini bir süre için İwakura Tomomi'ye bırakarak savaş yanlılarının girişimlerini boşa çıkarmasını sağladı. Mevzuatı yönetime hazırlık bölümünde modern kabine sisteminin kurulduğu 1885'te imparator adına konuşma yetkisine sahip ve kabinenin üstünde bir makam olan imparatorluk mühürdarlığına (*naidaicin*) getirildi.

Sancti Spiritus, Küba'nın orta kesiminde il ve il merkezi kent. 1516'da Tuinicü Irmağı (*rio*) kıyısında kurulan kent, 1524'te Yaya-bo Irmağı kıyılarına taşındı. Sancti Spiritus, dar ve dolambaçlı sokakları, eski kiliseleri ve meydanlarıyla sömürge dönemine özgü görünümünü korumaktadır. Şeker kamışı ve tütün yetiştirilen bir tarım bölgesinin ticaret merkezi olan kent ana karayolu üzerinde, liman kenti Trinidad'a 50 km uzaklıkta yer alır.

Sancti Spiritus ili, kuzeyde Nicholas Kanalı, güneyde Antil Denizi, batıda Villa Clara ve Cienfuegos, doğuda da Ciego de Ávila ile çevrilidir. 1976'ya değin eski Las Villas ilinin bir parçasını oluşturan Sancti Spiritus'un yüzölçümü 6.704 km²'dir. İlin kuzey kıyılarındaki düzlükler iç kesimlere doğru yükselir. Güneybatısında Sancti Spiritus Dağları (*sierra*) ve Trinidad Dağlarının doğu uzantıları yer alır. Başlıca tarım ürünleri şeker kamışı, tütün, piring ve meyvedir; sığır besiciliği de önemli bir gelir kaynağıdır. 1954'te Jatibonico'da açılan kuyular hâlâ Küba'nın en büyük petrol üretim alanı olma özelliğini korumaktadır. Fomento yakınında serpantin ve manğanez çıkarılır. İlin sanayi merkezi olan Trinidad'da şeker, puro ve sigara üretilir, mandıracılık ve kerestecilik yapılır. Nüfus (1981 geç.) kent, 79.542; (1989 tah.) il, 424.243.

Sancy elması, Hindistan'dan gelme, seftali çekirdeği biçiminde, 55 kıratlık, ateş rengi değerli taş. Uzun geçmişi boyunca birçok krallık ailesinin malı olmuştur. 1570 dolaylarında Fransa'nın Osmanlı elçisi Nicolas Harlay de Sancy'nin İstanbul'da satın aldığı taş, Fransız krallarından III. Henri ve IV. Henri'nin eline geçti. Daha sonra İngiltere kraliçesi I. Elizabeth tarafından satın alındı, ardından Stuartlara geçti. II. James'in 1688'de İngiltere'den Fransa'ya kaçmasından sonra, XIV. Louis'nin Fransız kraliyet mücevherleri arasında ortaya çıktı ve 1792'de bunlarla birlikte çalışıldı. 1828'de Rus prensi Demidov'un satın aldığı taş 1900'e değin prensin ailesinde kaldı. Daha sonra Vikontes Nancy Astor'un malı oldu.

Sançi, Hindistan'ın orta kesiminde, Madhya Pradesh eyaletine bağlı Raisen ilinde tarihsel alan. Betva Irmağının hemen batısında, çevre araziden 90 m yükseklikte, düzleşmiş bir kumtaşı tepeden oluşur. Hindistan'ın en iyi korunmuş Budacı anıtlarını barındırır. Bu anıtların en ünlüsü 1818'de ortaya çıkarılan Büyük Stupa'dır. İÖ 3. yüzyıl ortalarında İmparator Aşoka tarafından

yaptırıldığı ve daha sonra genişletildiği sanılan bu sağlam yapıyı çeviren taş duvardaki dört kapı üstünde Buda'nın yaşamını konu edinen zarif oymalar bulunur. Yapının kendisi gökkubeyi simgeleyen yarıküre biçimli bir kubbeyi (*anda*) taşıyan bir kaideden oluşur. Kubbenin tepesinde bulunan dört kenarlı parmaklık (*harmika*) dünyanın dağlarını, buradan yükselen direk (*yasthi*) ise

Sançi'deki Büyük Stupa'nın güney girişi, Madhya Pradesh, Hindistan
Milli ve Joan Mann-CAMERAMANN INTERNATIONAL

evrenin eksenini simgeler. Direkteki şemsiyeler (*çatra*) değişik semaları (*devaloka*) temsil eder. Yöredeki öteki kalıntılar arasında birkaç küçük stupa, bir tapınma yeri (*çaitya*), yazılı bir Aşoka sütunu ve birkaç manastır (IS 4-11. yy) sayılabilir. Ayrıca birkaç kutsal armağan sepeti ve 400'ün üzerinde yazıt bulunmuştur.

Sançi heykelleri, Sançi'de (Madhya Pradesh) Büyük Stupa'nın (1 No'lu stupa) İÖ 1. yüzyıla ait tören kapılarını (*torana*) bezemek için yapılmış heykeller. Sarnath ve Mathura'da olduğu gibi Sançi'de de İÖ 3. yüzyıldan İS 11. yüzyıla değin süren bir sanat geleneği vardı.

İlk kez Aşoka döneminde yapılan ve sonradan eklerle genişletilen 1 No'lu

Sançi'de Büyük Stupa'nın tören kapısı, Madhya Pradesh, Hindistan
Art Resource-EB Inc

stupadan başka Şunga döneminde (İÖ y. 1. yy) yapılan 2 No'lu stupanın parmaklık bezemeleri, İÖ 1-İS 1. yüzyıl arasına tarihlenen 3 No'lu stupanın tek tören kapısı ve İmparator Aşoka tarafından İÖ y. 265-238 arasında dikilen anı sütunu, 5. yüzyıl başlarına tarihlenen düz çatılı, sütunlu portikli bir Gupta tapınağı (17 No'lu tapınak) ve çeşitli manastır yapılarındaki bezemeler de Sançi heykelleri arasında sayılır.

Sançi heykelticiliğinin en yetkin örnekleri Büyük Stupa'nın tören kapılarındadır. Her kapı, iki yanda yer alan kare kesitli iki dikme, hayvan ya da cüce figürlü başlıklar ve üç yatay parçaya ayrılan arşitravdan oluşur. Yatay öğelerin uçları kıvrımlarla son bulur. En tepede üç dişli mızrağı anımsatan *tri-ratna* (üç mücevher) simgesi ve adalet tekerleği yer alır. Yatay bantların üstünde Buda'nın yaşamından sahneler, *cataka'yı* (doğum) simgeleyen kabartmalar, Budacılığın ilk evresini betimleyen olaylar ve uğurlu simgeler vardır. Başlık üstünde yükselen iki düşey öğeyle yatay öğelerin kesiştiği yerler de aynı konulardaki kabartmalarla bezenmiştir. Yazıtlarda genellikle bağışçıların adlarına rastlanır. Aralarında Vidişalı fildişi ustalarının adının da geçmesi, bu bezeme türünün fildişi bezemelerden kaynaklandığını düşündürür. Her iki yandaki başlıklar ilk yatay öğenin ucu arasında kalan boşluk genellikle kolları bir ağaç dalı ile bütünleşen *yakshi* (doğa tanrıçası) figürleriyle bezelidir. Taşıyıcı bir işlevi olmayan bu heykelticiler estetik açıdan iki öğeyi ustaca birbirine bağlar. Bu figürlerden biri bugün Boston Güzel Sanatlar Müzesi'ndedir. *Yakshi* figürleri dolgun vücutları, saydam giysileri ve bütünleştikleri ağaç imgesiyle bereketi simgelerler. Hareketlerin uyumu ve boşluk-doluluk oranları açısından bu figürler Bharhut heykelticiliğinden(*) daha gelişmiş bir üsluptadır.

Sand, George, asıl adı AMANDINE-AUORE-LUCILE (LUCIE) DUDEVANT, eö DUPIN (d. 1 Temmuz 1804, Paris - ö. 8 Haziran 1876, Nohant, Fransa), romantizm akımına bağlı Fransız yazar. Köy romanı türündeki yapıtları ve sayısız aşkılarıyla ünlüdür.

Çocukluğunu babaannesinin kır evinde geçirdi ve orada sonradan yapıtlarında işleyeceği kır sevgisini edindi. 1817'de Paris'te

daha geniş toplumsal ve sınıfsal ilişkiler bağlamında ele aldı. Köylü ve işçi kahramanları içeren ilk romanı *Valentine*'di.

George Sand bu dönemde, aralarında Prosper Mérimée, Alfred de Musset ve Frédéric Chopin'in de bulunduğu birçok ünlü kişiyle beraberlik sürdürdü. Bu aşk ilişkilerinin üzerinde bıraktığı etkileri *Lélia*, *Mauprat* (1837), *Spiridion* (1839) ve *Les sept Cordes de la lyre* (1840; Lirin Yedi Teli) gibi yapıtlarında ortaya koydu. Zamanla, kır sevgisini ve yoksullara duyduğu yakınlığı yansıtan köy romanlarına yöneldi. Kır ortamında geçen *La Mare au diable* (1846; Şeytanlı Göl, 1946, 1991), *François le Champi* (1848) ve *La Petite Fadette* (1849; Küçük Fadet, 1981) adlı romanlarında toplumsal kural ve geleneklerin yarattığı engellerin aşılmasıyla ulaşılan aşk temasını işledi. Sonraki yıllarda kusursuz bir ahlak anlayışını işleyen bir dizi roman yazdı. Otobiyografisini *Histoire de ma vie* (1854-55; *Hayatım*, 1971/*Hayatım: Erkek Çölünde Bir Kamelya*, 1991) adıyla yayımladı. Torunları için yazdığı öyküleri *Contes d'une grand'mère* (1873; Bir Büyükbannenin Masalları) adlı yapıtında topladı.

Ölümünden sonra yapıtları birkaçı dışında kısa sürede unutuldu. Genelde çok sayıda kitap yazarak gerekli titizliği göstermemekle ve gerçekliğin tatsız yönlerini görmezden gelmekle eleştirilmiştir. Romanlarında çizdiği kahramanlar olağanüstü bir masumluk ve sevecenlik taşırlar. Yapıtlarında çocuksu iyimserliğini ve yaşama duyduğu içten inancı bir masal kurgusu içinde yansıtmıştır. Türkçeye çevrilen öbür yapıtları arasında *Thérèse le Laurent* (1952), *Consuelo* (1964) ve *Köyün İki Zikri* (1971, 1987) sayılabilir.

Sand Creek Katliamı, CHIVINGTON KATLIAMI olarak da bilinir, Albay John M. Chivington komutasında, çoğu Coloradolü gönüllülerden oluşan 1.200 kişilik ABD birliğinin, Colorado Toprakları'nın güneydoğusundaki Şayen Yerli kampına yaptığı baskın (29 Kasım 1864). Kampta birkaç yüz Şayen ile birkaç Arapaho bulunuyordu. Barış için görüşmelerde bulunan Şayen reisi Siyah İbrik, Binbaşı Scott Anthony'nin izniyle Lyon Kalesi yakınlarında kamp kurmuştu. Saldırı başladığında Siyah İbrik'in beyaz bayrakla birlikte ABD bayrağını da kaldırmasına karşın, kadın ve çocuklar dahil 400'den fazla Yerli katledildi. Arapaho-Şayen savaşının başlıca nedenlerinden biri olan katliam, sonraki on yılda görülen Ovalar Bölgesi Yerlileri savaşlarını da etkiledi.

Sand Irmağı ve Bloemfontein sözleşmeleri, 1835-43 arasındaki Büyük Göç'le Kap Kolonisi'nden ayrılarak Güney Afrika'nın görece boş yüksek kesimlerine yerleşen Boerlerle(*) İngiltere arasında, 1852'de ve 1854'te yapılan iki sözleşme. Sözleşmelerle Boerlerin İngiltere'nin müdahalesi olmaksızın kendi kendilerini yönetme hakları güvence altına alınmıştır.

Sözleşmeler kölelik karşıtı hükümler içermekle birlikte, Afrikalı kabile şefleriyle İngilizlerin daha önce yapmış oldukları anlaşmaları iptal ediyor ve Boerler için serbestken Siyahlara silah ve cephaneye sağlanmasını yasaklayarak, güçler dengesini fiilen beyazlar lehine çeviriyordu. İngilizler 1870'lere değin Güney Afrika'nın iç kesimlerinden geri çekilmeyi sürdürdülerse de, kıyı şeridi üzerindeki egemenlikleri sayesinde Boer cumhuriyetlerini belli bir denetim altında tutmayı başardılar.

Sandage, Allan Rex (d. 18 Temmuz 1926, Iowa kenti, Iowa, ABD), ABD'li radyoas-

tronom Thomas A. Matthews ile birlikte sürdürdüğü çalışmalar sonucunda güçlü radyo dalgaları salan yıldız benzeri gök cisimleri olan kuvazarların ilkini keşfeden ABD'li astronom.

1952'de California'daki Hale Gözlemevleri'nde (bugün Wilson Dağı ve Palomar Gözlemevleri) çalışmaya başlayan Sandage, çalışmalarının büyük bölümünü burada gerçekleştirdi. 1950'lerin başlarında Harold L. Johnson ile birlikte, çeşitli küresel yıldız kümelerinde yer alan parlak yıldızların gözlenen renk ve ışık özelliklerini inceleyerek, yıldız kümelerinin yaşlarına göre sınıflandırılmasında bu özelliklerden yararlanılabileceğini belirledi. Böylece yıldızların evrimi ve gökadalının yapısının daha iyi anlaşılması olanaklı duruma geldi.

Sandage daha sonra çalışmalarını radyo kaynaklarının araştırılması üzerinde yoğunlaştırdı; bu kaynakların konumuna ilişkin olarak elde ettiği bulguları fotoğraf yoluyla hazırlanmış gök haritalarındaki konumlarla karşılaştırdı ve güçlü radyo dalgası salan cisimlerin yıldız benzeri ışık kaynakları olarak da görülebileceğini sağlamaya yönelik büyük bir optik teleskop gerçekleştirdi. Matthews ile birlikte 1961'de, bu tür pek çok cismin varlığını ortaya çıkardılar. Sandage daha sonra çok uzaklarda bulunan ve aynı özelliklere sahip bazı yıldızsı cisimlerin gerçekte radyo kaynakları olmadıklarını buldu. Ayrıca pek çok kaynaktan gelen ışığın şiddetinin, çok kısa sürede ve düzensiz bir biçimde değiştiğini de buldu.

Sandakan, Malezya'da Doğu Malezya bölgesinde, Sabah eyaletinin en büyük kenti ve başlıca limanı. Adanın girintili çıkıntılı doğu kıyılarında, Sulu Denizindeki bir koyda, Kinabatangan Irmağının (*sungai*) ağzının yakınlarında yer alır. 1947'ye değin İngiliz sömürgesi olan Kuzey Borneo'nun (bugün Sabah) merkezi olan kent, eyaletin en önemli ticaret merkezidir.

1874'te Elopura adıyla kurulan liman, yağmur ormanlarından elde edilen çeşitli ürünlerin ticareti sayesinde hızla gelişti. Yüksek bölgelerle çevrili olan Sandakan'ın orta kesimlerinin büyük bölümü, 1920'lerden başlayarak denizden kazanılan topraklar üzerine kurulmuştur.

Kinabatangan Irmağının liman girişi yakınlarına yığıldığı mil ve kum setleri büyük gemilerin limana girmesini engeller. Bununla birlikte kentin geniş limanı Sabah'ın II. Dünya Savaşı sonrasında büyük artış gösteren kereste, kopra ve kenevir ihracatının merkezi durumuna gelmiştir. Bölgede büyük palmiye ve kakao plantasyonları da vardır. Öteki ekonomik etkinlikler arasında gemi yapımı ve karides paketleme sayılabilir. Kent nüfusunun önemli bölümünü Çinliler oluşturur.

Sapulut'ta, bir orangutan koruma alanı vardır. Büyük Gomantong Mağaralarında Çin mutfağının ünlü yemeklerinden kuşuvası çorbasının yapımında kullanılan yelyutanlar ve büyük bir yarasa kolonisi yaşar. Nüfus (1980) 70.420.

sandal, bantlarla ayağın üst kısmına, parmaklara ya da bileğe tutturulan bir tabandan oluşan ayakkabı türü. İÖ y. 2000'e tarihlenen bilinen en eski sandal örneği Mısır'da papirüs saplarından örülmüştü. Eski Mısır'da yalnızca önemli kişilerin giydiği sandallar papirüsün dışında deri ya da tahtadan yapıldı. İç mekânlarda genellikle yalınayak dolaşan Eski Yunanlılar, dışarıda

George Sand
Musée Carnavalet, Paris

bir manastıra gönderildi. Manastır deneyiminin bıraktığı mistik izleri ise yaşamı boyunca taşıdı.

Aurora 1822'de Casimir Dudevant'la evlendi. Evliliğinin mutlu geçen ilk yıllarından sonra, başkalarıyla platonik ve tutkulu ilişkiler kurmaya başladı. 1831'de Nohant'dan ayrılarak Paris'e gitti. Orada *Le Figaro*'nun yöneticisi olan Henri de Latouche'la dostluk kurdu. Jules Sandeau ile birlikte yazdığı makaleleri Jules Sand adıyla gazetede yayımladı. George Sand adını ilk kez 1832'de yayımladığı *Indiana* (Indiana, 1946) adlı romanında kullandı. Kadını isteği dışında kocasına bağlayan toplumsal kurallara tutkulu biçimde karşı çıktığı ve mutsuz evliliğine son vermesinin ardından sevgiyi bulan kadın kahramanın haklılığını savunduğu bu romanıyla kısa sürede ünlendi. *Valentine* (1832) ve *Lélia* (1833; *Lelia*, 1962) adlı romanlarında özgürlük sorununu yalnızca kadınlarla ilgili olarak değil, aynı zamanda

deri, hasır ya da keçe tabanlı, sırtımlarla çeşitli biçimlerde bağlanan sandallar giyerlerdi. Yüksek tabakaya ait kişilerin giydikleri bazen yaldızlı olur, kadın sandallarının üst kısmı ise kimi zaman bezendirirdi. Sandal giymeleri yasak olan köleler dışında, Eski

Sandal, tarihi belirlenemeyen bir Roma heykeli; Metropolitan Sanat Müzesi, New York kentü
Metropolitan Museum of Art, New York kentü

Romalılar genellikle kapalı yerlerde sandalla dolaşırlardı. Büyük ayakkabıcı loncalarının kurulduğu Roma'da bu alanda çeşitli bezeme biçimleri ve tasarımlar geliştirilmişti. Örneğin, *patrici*'lerin kırmızı renkte olan sandallarının arkalarında ay biçiminde bir bezemeleri olurdu.

Günümüzde özellikle sıcak iklimlerde sandallar büyük yaygınlık kazanmıştır. Ayakkabıda seri üretimin gelişmesiyle birlikte çeşitli biçim ve malzemeden sandallar yapılmaya başlanmış, 20. yüzyılın ortalarından sonra, birçoğu da elde üretilmiştir. Sandal terimi aynı zamanda, alçak kesimli kadın ayakkabıları ve hafif terlikler için de kullanılmaktadır.

Sandal, Celal (d. Kayseri, 1942), Balkan ve Akdeniz şampiyonu olmuş boksör. Boks 12 yaşında, Kayseri'deki Altın Eldiven Boks Kulübü'nde başladı. 1962'de Türkiye ikincisi oldu. Aralıksız 18 yıl süren spor yaşamında yaptığı 300 maçtan 260'ını, milli formayı giydiği 54 maçın 38'ini kazandı. Türkiye'ye en fazla madalya kazandıran boksörlerden biri oldu. İlk kez 1966'da milli oldu ve Balkan Şampiyonası'nda ikincilik elde etti. 1967'de İstanbul'da, 1968'de Atina'da, 1969'da Glaston'da, 1970'te Varna'da, 1971'de Titograd'da, 1972'de Ankara'da olmak üzere altı kez art arda Balkan şampiyonu oldu. Tunus'taki 1967 Akdeniz Oyunları'nda gümüş, İzmir'deki 1971 Akdeniz Oyunları'ndaysa altın madalya kazandı. 1971 Avrupa Şampiyonası'nda Danimarkalı Streen'i 55 sn'de nakavtla yenerek yarı finale çıktı. Yarı finalde Mucar Kajdi'ye sayı ile yenilerek 67 kg'de bronz madalya kazandı. 1972'de boksu bıraktı.

sandalağacı bak. santal

sandalos sakızı bak. sandarak

sandalye, tek kişinin oturması için düşünülmüş, arkalıklı, genellikle kolsuz mobilya. Geçmiş Eski Mısır'da 3. sülale dönemine (İÖ y. 2686-2613) değin uzanır. Eski Mısır sandalyelerinin ayakları genellikle hayvan bacağı biçiminde olurdu. Oturma yerleri ya ağaçtan oyulur ya da bantlarla oluşturulur,

bunun üstüne bir minder ya da yastık konurdu. Eski Yunanlıların kullandıkları hafif ve ince yapılı *klismos* da zarif bir sandalyeydi. Örne şeritlerden yapılan oturma yeri, keskin bir kavisle aşağıya doğru incelen, kama biçimli ayaklar üstüne yerleştirilmişti. Sırtta uyacak gibi bir eğri çizen yatay arkılığı, üç dikme taşırdı. Çapraz ayaklar üstüne yerleştirilmiş bir oturma yeri bulunan "X" biçimli sandalyenin geçmişi de en az Roma dönemine değin uzanıyordu.

Bunların katlanır türlerinin ayakları altına yere yakın bir yerde yatay kayıtlarla birleştirilmiş, üstte de genellikle deri ya da kumaştan bir oturma yeri yapılmıştır. Katlanır sandalye Eski Mısır, Yunanistan ve Roma'da bilinirdi. Roma topraklarını ele geçiren barbarların önderleri, Romalı komutanların katlanır sandalyelerini taht ya da yeni elde ettikleri gücün bir simgesi olarak kullandılar.

Ortaçağ kiliselerinde, sabit sıralardan önce katlanır sandalyeler kullanılıyordu. Bunların piskopos koltuğu olarak da işlev gördüğü bilinmektedir. Katlanır sandalyeye bu kadar önem verilmesi, yapımlarında kullanılan malzemelerle de açıklanabilir. Örneğin Charlemagne'in altından bir katlanır sandalyesi olduğu söylenmektedir.

Sandalye Rönesans döneminde İtalya'da çok zarif bir mobilya haline geldi. Röne-

"X" biçimli sandalye, 16. yy. İtalya; Victoria ve Albert Müzesi, Londra
Victoria and Albert Museum, Londra

sans'ta başlıca iki tür sandalye vardı: Kolayca taşınabilecek kadar hafif olanlar ve aile reislerinin ya da başka önemli kişilerin kullandığı taht benzeri ağır koltuklar.

Tudor dönemi İngiltere'sinde aile reislerinin sandığa benzeyen ağır sandalyeleri, büyük salonun ucundaki yükseltilmiş platformda dururdu. Çok eskiden beri kullanılan torna işi sandalyelerin en incelikli işlenmiş örnekleri bu dönemde üretildi. Bunların bacakları tornada çekilmiş çubuklarla döşemecilik de girdi. Arkalık dikmelerinin arasına, kenarları püsküllerle ya da işlemeli deri bir şeritle çevrelenmiş bir kadife ya da broker parçası geriliyordu. Kumaşı tutturmak için büyük başlı pirinç çiviler kullanılıyordu. 17. yüzyılda zengin oymalı sandalyeler yapıldı. İtalya'da mobilyaları çoğunlukla heykelticiler yapıyordu. Andrea Brustolon'un, kol ve bacakları boğumlu ağaç gövdeleri ve dalları biçiminde oyulmuş sandalye takımı (bugün Venedik'teki Rezzonico Evi'nde) bunların en ünlü örneklerindenidir.

Fransa'da, 16. yüzyıla özgü dik açılı çizgilerin egemen olduğu iskemleler yerlerini giderek daha rahat döşemeli, rulo kıvrımlarla ya da hayvan başı figürleriyle biten oymalı kollu sandalyelere bıraktı. XIV. Louis döneminde (1643-1715) mobilyalar

daha görkemli bir hale geldi. Arkalıklar yükseldi ve tepeleri yuvarlak bir biçim aldı; kollar bazen kutuk, yün ya da pamukla doldurulup kumaşla kaplanıyordu. Oturma yerleri de genişledi ve ahşap yerler ince oymalarla bezenerek yaldızla ya da başka renklerle boyandı.

Benzer biçimde İngiltere'de de Restorasyon'la birlikte daha rahat bir yaşam tarzına yöneldi. Öbür Avrupa ülkelerinden gelen birçok zanaatçıyla birlikte ithal edilen gösterişli üslupların İngiliz beğenisine uyarlanması gerekti. Örneğin sandalyelerin ön ayakları arasına oymalarla bezeli kayıtlar yapılmıyordu. Ama 17. yüzyılın sonunda "S" biçimindeki bacaklar ortaya çıkınca bu tür kayıtlar ortadan kalktı.

İngiltere'de ilk kez Kraliçe Anne döneminde (1702-14) kullanılan zarif kıvrımlı arkalıklar ve "S" biçimindeki bacaklar yarım yüzyıl varlıklarını sürdürdü. Thomas Chippendale'in *The Gentleman and Cabinet-maker's Director* (1754; Beyefendiler ve Mobilyacılar İçin Rehber) adlı kitabında görülen fiyong arkalıklı sandalyelerle "Fransız sandalyeleri" rokoko beğenisinin sonuçlarıydı. Bu kitaptan o dönemde gotik ve Çin tarzı tasarımların da çok gözde olduğu anlaşıyor.

17. yüzyılda İngiltere'de yaygınlaşan ve Amerika kolonilerinde de benimsenen bir sandalye de oturma yeri kamaş ya da saz örgü, yüksek arkalıklı bir türdü. Arkalık iki düşey kayıtlı bunların arasındaki yatay çubuklardan oluşuyordu.

Amerika mobilyacıları genelde, 17. yüzyıl sonlarına ait İngiliz üsluplarının yalınlaştırılmış uyarlamalarını benimsediler. 18. yüzyılda en çok Windsor sandalyeleri tutuldu ve İngiltere'dekinden daha büyük bir gelişme gösterdi.

1760'lardaki klasik biçimlere dönme modası Avrupa'da iskemle tasarımında da düz, ama daha ince çizgilere yönelmesine yol açtı. Aşağı doğru incelen düz bacaklarla kare, elips ya da kalkan biçimli arkalıklar moda oldu. Regency döneminin zarif İngiliz sandalyeleriyle, ampir dönemine özgü Fransız sandalyelerinde, Eski Yunan *klismos*'larının kama biçimli bacakları kullanılıyordu. 1789 Devrimi'nden sonra Fransız sandalyeleri çok daha basit ve yalın bir görünüm aldı.

19. yüzyılda İngiltere ve Fransa, sandalye modasını yönlendirmeyi sürdürdü; ama daha çok geçmiş dönemlerdeki modeller uyarlanıyordu. Bu yüzyılın en ilginç sandalyesini Avusturyalı Thonet(*) yaptı. Adıyla tanınan ve günümüzde bile kullanılan bu sandalyenin bacakları ve arkalığı ağaç dallarının kınılmasıyla oluşturuluyor, oturma yeri de hasır ile örülüyordu.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Mucar asıllı ABD'li mimar ve tasarımcı Marcel Breuer(*) tek bir çelik boruyu bükerek, dört ayrı bacak üstüne oturmak yerine sürekli bir çerçeveden oluşan ilk "metal boru sandalye"yi yarattı. Alman asıllı mimar Mies van der Rohe'nin(*) tasarımı Barcelona koltuğu (1929) zarif kıvrımlı çelik iskeleti ve düğmeli deri döşemesiyle çağdaş bir klasik oldu. İsviçre asıllı mimar Le Corbusier(*) ve Finli mimar Alvar Aalto(*) бүкүлмүш kontrplak sandalyelerle denemeler yaptılar. Amerikalı tasarımcı Charles Eames(*) ve Fin asıllı mimar Eero Saarinen(*) kalıpla elde edilen biçimleri hem kontrplaktan, hem plastikten yapılmış bütün sandalyelere uyguladılar. Son yıllardaki gelişmelerden biri de şişme plastik sandalye oldu.

sandarak, SANDALOS SAKIZI, bazı ağaçların gövde ve dallarından sızan yarı saydam,

aromatik reçine. Genellikle açık sarı renkli, tozlu taneler halinde elde edilen bu reçine cila yapımında ve tıtsu olarak da kullanılır. Ayrıca romatizma ağrılarına karşı ilaç olarak yararlanır. Sandarak başlıca Afrika'nın kuzey kesimlerinde bolca yetişen *Tetraclis articulata*'dan ve Avustralya, Kuzey Afrika ve Kuzey Amerika'da bulunan bazı *Callitris* türlerinden elde edilir.

Sandaveller, Tanzanya'nın Kondoa kasabası yakınlarında, Babu ve Mponde ırmakları arasındaki bölgede yaşayan ve Koisan dillerinin üç kolundan birini konuşan halk. Antropolog ve dilbilimciler Sandavellerle ilk kez 1894'te karşılaşmışlardır.

Sandavellerin kültürü birçok yönden Bantu toplumlarının etkisinde kalmıştır. Rüzgâr almayan yerlerde kurdukları kil çatılı ahşap evlerde otururlar. Başlıca gıdaları dandır; ayrıca hayvan yağı, süt ve tereyağla beslenirler. Çok az et yerler. Geleneksel giysilerinde *hika* otu, post ve tüy kullanırlar. Başlarını tıraş eder, kulak memelerini deler ve yüzlerine dövme yaparlar. Sığır, koyun ve keçi yetiştirir, kazma ile ekim yapar ve doğal gübre kullanırlar. Erkekler tarla açma, hayvan gütmeye ve avcılık, kadınlar ise toprak ekme ve toplayıcılıkla uğraşır. Sandavellerin özerk yerel toplumlarının temelini babayanlılığın, dıştan evlenmenin ve tek eşliliğin egemen olduğu çekirdek aileler oluşturur. Baba tarafından kuzenler arasında evlilik yasaktır; buna karşılık dayı kızlarıyla evlilik yeğlenir. Evlenirken erkek gelinin ailesine başlık parası verir. Evlenen çiftler gelinin ailesinin yakınlarında kısa bir süre kaldıktan sonra erkeğin ailesine yakın bir yere yerleşirler.

Sandburg, Carl (d. 6 Ocak 1878, Galesburg, Illinois - ö. 22 Temmuz 1967, Flat Rock, Kuzey Carolina, ABD), ABD'li şair, tarihçi, romancı ve folklor araştırmacısı.

On bir yaşından sonra çeşitli işlerde çalıştı. İspanyol-Amerikan Savaşı sırasında 6. Illinois Piyade Alayı'na katıldı. Bu dönemdeki deneyimlerini sonradan *Always the Young Strangers* (1953; Her Zaman Genç Yabancılar) adlı otobiyografisinde betimledi. 1910-12 arasında Sosyalist Parti'de (eskiden Sosyal Demokrat Parti) çalıştı. Ayrıca Milwaukee belediye başkanının sekreterliğini yaptı. 1913'te Chicago'ya taşınarak orada *System* dergisinin yayın yönetmeni oldu. Daha sonra *Chicago Daily News* gazetesine girdi.

1914'te *Poetry* dergisinde yayımlamaya başladığı şiirlerini *Chicago Poems* (1916; Chicago Şiirleri) adlı kitabında topladı. Yapıtta yer alan en ünlü şiiri "Chicago"da kent yaşamının canlı, güçlü yanlarını işledi. Kısa sürede geniş bir okur kitlesi kazanan Sandburg, *Smoke and Steel*'de (1920; Duman ve Çelik), Whitman'ın etkisiyle serbest nazım tarzında kaleme aldığı şiirlerinde işçileri öven temalara yer verdi. *Good Morning, America*'da (1928; Günaydın Amerika) demokrasinin gerçekleştirilmesi konusundaki bazı kaygılarını dile getirdi. Büyük Bunalım'ın ardından yayımladığı *The People, Yes*'de (1936; Evet, Halk) ise halkın ilerlemesine olan inancını ortaya koydu.

Sandburg coşkulu izleyiciler önünde söylediği halk türkülerini *The American Songbag* (1927; Amerikan Türkü Dağarcığı) ve *New American Songbag* (1950; Yeni Amerikan Türkü Dağarcığı) adlı yapıtlarında topladı. Popüler bir üslupla yazdığı *Abraham Lincoln: The Prairie Years* (1926, 2 cilt; Abraham Lincoln: Kır Yılları) ve *Abraham Lincoln: The War Years* (1939, 4 cilt; Abraham Lincoln: Savaş Yılları) adlı yaşam-öyküsü ile 1940'ta tarih dalında Pulitzer Ödülü'nü kazandı. Ayrıca, ünlü bir fotoğraf-

çı olan kayınbiraderi Edward Steichen'in yaşamöyküsünü *Steichen the Photographer* (1929; Fotoğrafçı Steichen) adıyla yayımladı. *Remembrance Rock* (1948; Anı Kayası) adlı uzun romanında ilk koloninin kurulmasından II. Dünya Savaşı'na değin geçen dönemde Amerikan halkının deneyimlerini işledi. 1950'de *Complete Poems* (Bütün Şiirler) adlı yapıtı yayımlandı. Çocuklar için de *Rootabaga Stories* (1922; Rootabaga Öyküleri), *Rootabaga Pigeons* (1923; Rootabaga Güvercinleri), *Rootabaga Country* (1929; Rootabaga Ülkesi) ve *Potato Face* (1930; Patates Surat) adlı dört kitap yazdı.

Sandau, Léonard-Sylvain-Jullen, JULES SANDEAU olarak da bilinir (d. 19 Şubat 1811, Aubusson - ö. 24 Nisan 1883, Paris, Fransa), daha çok kendisinden ünlü yazarlarla birlikte kaleme aldığı yapıtlarla tanınan Fransız romancı.

Gençliğinde Amandine-Aurore-Lucie Du-devant'ın (sonradan George Sand) sevgili-siydi. Birlikte yazdıkları *Rose et Blanche* (1831; Pembe ve Beyaz) adlı roman, Jules Sand takma adıyla yayımlandı. Sandeau'nun en başarılı romanı, aşkla sınıf bilinci arasındaki çatışmayı yapmacık bir üslupla anlattığı, günümüzde daha çok Louis-Philippe dönemi Fransız toplumundan sunduğu kesitlerle önem taşıyan *Mademoiselle de la Seiglière*'di (1848). Sandeau ayrıca birçok oyun yazdı ve bazı romanlarını sahneye uyarladı. Yeni gelişen zengin orta sınıfla yoksullaşan soyluların birleşmesini savunan ünlü *Genre de Monsieur Poirier* (1854; Mösyü Poirier'in Damadı, 1955) gibi bazı oyunlarını ise Émile Augier ile birlikte kaleme aldı.

Sandeman, Robert (d. 29 Nisan 1718, Perth, Perthshire, İskoçya - ö. 2 Nisan 1771, Danbury, Connecticut, ABD), resmi Presbiteren Kilisesi'nden ayrılanları bir araya getiren mezhebe önderlik eden İngiliz rahip.

Mezhebin kurucusu John Glas'ın kızı Catherine'le evlendikten (1737) sonra vaizliğe atandı (1744). Perth, Dundee, Edinburgh ve Londra'daki Glas'a bağlı cemaatlerde görev yaptı. 1757'de Edinburgh'da yayımladığı *Letters on Theron and Aspasio. Addressed to the Author* (Theron ile Aspasio Üzerine Yazara Hitaben Mektuplar) adlı yapıtı tartışmalara yol açtı. 1764'te Amerika'ya, New England'a giderek arkadaşlarıyla birlikte bölgedeki birkaç yerleşmede kiliselerin kuruluşuna katıldı. 1767'de yerleştiği Danbury'yı (Connecticut) mezhebin merkezi haline getirdi. New England'lı vaizlerin muhalefeti yüzünden 1770'te Danbury yöneticilerinin verdiği kenti terk etme kararına uymadı. Glas'ın öğretilerine yaptığı katkılar nedeniyle Antinomozculukla(*) suçlandı.

Glas'ın ve Sandeman'ın adıyla anılan mezhep, üyelerinin yorumladığı biçimiyle ilkel Hristiyanlığa bağlı kalmaya özen gösterdi. Gene kendi yorumlarıyla Aziz Paulus'un kurallarına bağlı kalan her cemaat kendi içinde, eğitim düzeyine ve mesleğine bakmaksızın kilise görevlilerini seçiyordu. Komünyon ayini haftada bir kez düzenleniyor ve her pazar öğleyin, bütün üyelerin katıldığı bir şölen yapıyor. *Pedilavium*(*) (ayak yıkama) gelenegini de sürdüren mezhep üyelerine göre, servet birikimi kutsal metinlere aykırıydı. İskoçya, İngiltere ve ABD'de birkaç kilise kurulmasına karşın mezhep giderek dağıldı. Bazı araştırmacılar, bu akımın ABD'de İsa'nın İzleyicileri mezhebinin kuran Thomas ve Alexander Campbell'i de etkilediğini ileri sürer.

Sandemose, Aksel (19 Mart 1899, Nykøbing - ö. 6 Ağustos 1965, Kopenhag,

Danimarka). Danimarka asıllı Norveçli deneyisel roman yazarı. Yapıtlarında toplumdaki baskıların şiddete yol açtığı temasını işlemiştir.

Gençliğinde ülke dışına çıkarak gemilerde tayfa olarak çalıştı, ayrıca kereste işçiliği yaptı. Danimarka'ya döndüğünde Jack London ve Joseph Conrad'dan esinlenerek öykü yazmaya başladı. 1929'da Norveç'e yerleşti. 1930'larda yarı otobiyografik bir dizi roman yazdı. Yapıtlarında, Danimarka'daki çocukluk yıllarının gözlemlerine dayanarak, geleneksel kuralların egemen olduğu kasaba yaşamını sert biçimde eleştirdi ve sonraki serüven dolu yolculuklarında karşılaştığı şiddet olaylarını betimledi. Bunlar arasında, *En sjømann går iland* (1931; Karaya Çıkan Denizci), *En flyktning krysser sitt spor* (1933; Yolunu Bulan Kaçak), *Der stod en benk i haven* (1937; Bahçede Duran Bir Sıra) sayılabilir. Sonraki romanları arasında *Der svundne er en drøm* (1946; Geçmiş Bir Rüya), *Varulven* (1958; Kurt Adam) ve onun devamı olan *Felicias Bryllup* (1961; Felicia'nın Düğünü) vardır. Yapıtlarında işlediği en yaygın tema, iyi ile kötü arasındaki ikilemdir.

Sander, August (d. 17 Kasım 1876, Herdorf an der Sieg - ö. 20 Nisan 1964), toplumsal belge ve portre fotoğrafının önde gelen adlarından fotoğraf sanatçısı. Fotoğrafı ilgisi 16 yaşında, çalıştığı madene gelen bir fotoğrafçıyla tanışmasıyla başladı. 1898'de askerlik görevini bitirdikten sonra yaşamını fotoğrafçılıkla kazanmaya karar verdi. 1901'e değin çeşitli kentlerde çalıştıktan sonra bir yıl Dresden'deki Sanat Akademisi'ne devam etti. Linz'deki bir stüdyoda asistanlık etti. Sonra bir arkadaşıyla ortak bir stüdyo açtı. 1903'teki Linz Sergisi'nde bir altın madalya kazandıktan sonra 1904'te kendi adına bir stüdyo kurdu. Burada fotoğrafçılığın yanında başka sanat çalışmalarına da yer verdi. Çektiği üç renkli fotoğraf nedeniyle kendisine Saksonya Kral Nişanı verildi. Paris'teki Güzel Sanatlar Sarayı'nda açılan sergisi de ona altın madalya kazandı. I. Dünya Savaşı'na fotoğrafçı olarak katıldı. Savaşın sona gelince fotoğrafçılık yapıp, günlük yaşamdan çeşitli görüntüler saptadı. Kardeşi ve 1920'lerin öncü ressamı ona 20. yüzyıl insanlarını konu alan bir çalışmada yapmakta esin kaynağı oldular. Bu yapıtlarını Köln Güzel Sanatlar Derneği'nde sergiledi ve büyük bir başarı elde etti. Bir yayımcının isteğiyle her cildinde 5.000 fotoğrafın yer alacağı bir dizi hazırlamaya koyuldu. Dizinin ilk kitabı *Anlitz der Zeit* (Zamanın Yüzü) adıyla çıktı. Ama Gestapo bu çalışmanın sayısı 50 bine varan negatiflerine el koyduğu gibi Sander'i de sürekli izlemeye başladı. Sander 1945'te Kuchhausen'e çekildi.

1951'de Fritz Gruber onu yeniden keşfetti ve Photokina'da adına bir sergi düzenlenmesini sağladı. Sander 1958'de Alman Fotoğrafçılar Birliği'nin Onur Ödülü'nü, 1961'de de Kültür Ödülü'nü kazandı. Önemli yapıtları arasında "20. Yüzyılın İnsanları" konulu çalışmasının bir başka bölümü olan *Deutschenspiegel* (1929; Alman Aynası) ve metnini kardeşi Günther Sander'in yazdığı *Menschen ohne Maske* (1971; Maskesiz İnsanlar) sayılabilir.

Sanders, Nicholas, SANDER olarak da yazılır (d. y. 1530, Surrey, İngiltere - ö. 1581, İrlanda), İngiliz Katolik bilim adamı.

Winchester College'da ve Oxford'daki New College'da öğrenim gördü. Oxford

Üniversitesi'nde kilise hukuku dersleri verdi. I. Elizabeth'in tahta çıkışından kısa bir süre sonra, Katolik inancının gereklerini özgürce yerine getirebilmek amacıyla İngiltere'yi terk etti. 1561'de Roma'da papazlığa atandı. Louvain'de ilahiyat profesörü oldu.

Sanders'ın çok sayıdaki çalışması arasında en ünlüsü, İngiliz Reform hareketinin tarihine ilişkin Latince yazdığı ve ölümünden sonra arkadaşı Edward Rishton'ın yaptığı eklerle 1585'te, Köln'de yayımlanan yapıtıydı. Yapılan çeşitli baskı ve çevirilerin ardından, David Lewis yapıtın İngilizce çevirisini *The Rise and Growth of the Anglican Schism* (1877; Anglikan Bölünmesinin Doğuşu ve Gelişimi) adıyla yayımladı. Önceki İngiliz Protestanlarınca kötü niyetli olduğu ve yanlış yaklaşımlar içerdiği gerekçesiyle suçlanan yapıt, zamanla dönemle ilgili yetkin bir tarih çalışması sayılmaya başladı.

Sanders ömrünün kalan bölümünü Katolikliği yerleştirmek üzere İngiltere'nin işgaline yönelik girişimlerle geçirdi. Roma ve Madrid'de sürdürdüğü uzun ve sonuçsuz görüşmelerin ardından 1579'da Papalık görevlisi olarak İrlanda'ya giderek bir ayaklanma girişiminde bulundu. Ama başarısızlığa uğrayarak orada öldü.

Sandhurst, İngiltere'de, Berkshire ilinde (county), Bracknell ilçesinde (district) kent ve bucak (parish). Londra'nın 48 km kadar güneybatısında yer alır. Halk arasında Sandhurst olarak anılan Kraliyet Askeri Akademisi yakınındadır.

Birleşik Krallık Kara Kuvvetleri'nin muvazzaf subay adaylarının çoğu Kraliyet Askeri Akademisi'nde genel ve askeri eğitimden geçer. 1939'a değin bu işlevler Londra'da Woolwich'te bulunan Kraliyet Askeri Akademisi (1799) ve 1812'de Great Marlow'dan Sandhurst'e taşınan Kraliyet Askeri Okulu (1802) tarafından yerine getiriliyordu. Kraliyet Askeri Okulu'nun kurmay subayların eğitim gördüğü yüksek bölümü 1838'de bütünüyle ayrı bir birim durumuna getirilmiş, dört yıl sonra da Sandhurst'teki bugünkü kurmay okulu binalarına taşınmıştı.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra topçu, istihkâm ve işaret birliklerinde görevlendirilmek üzere Woolwich'te yetiştirilen subay adayları dışında, İngiliz ve Hindistan ordularında görev alacak bütün subay adayları Sandhurst'teki Kraliyet Askeri Okulu'nda 18 aylık bir eğitimden geçirilmeye başladı. Bütün muvazzaf subay adaylarının ortak bir eğitim görmesi için 1940'ta Kraliyet Askeri Akademisi'yle Kraliyet Askeri Okulu'nun birleştirilmesine karar verildi. Ama araya II. Dünya Savaşı girdi ve bugünkü akademinin kurulduğu 1947'ye değin Sandhurst bir Subay Adayı Eğitim Birimi'nin merkezi olarak kullanıldı.

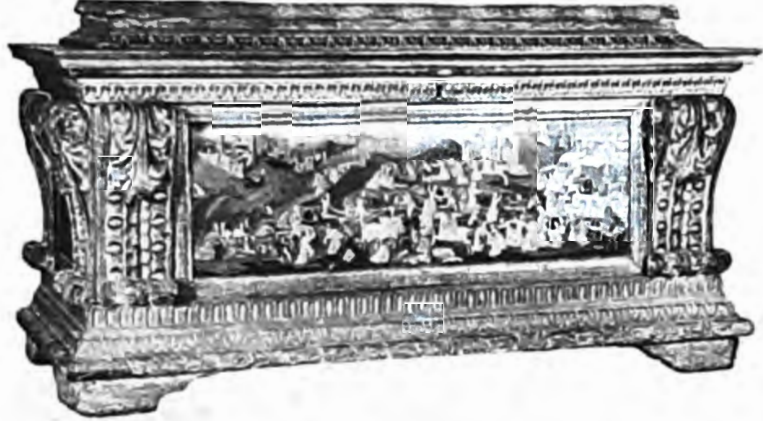
Günümüzde subay adaylarının çoğunluğu akademiye Kara Kuvvetleri giriş sınavından geçtikten ve orduda kısa süreyle kıta hizmeti yaptıktan sonra girerler. Öğrencilerin bir bölümü de Nottinghamshire'daki Worksop'ta bulunan Welbeck College'dan gelir. Her biri 12-13 hafta süren altı dönemden oluşan eğitimin sonunda kadro durumuna göre atama yapılır. Başarılı öğrencilere birlik seçiminde öncelik tanınır. 1940-45 ve 1951-55 arasında İngiltere başbakanı olan Winston Churchill ve II. Dünya Savaşı'nın önde gelen Müttefik komutanlarından General Bernard Law Montgomery Sandhurst'te öğrenim görmüştür. Nüfus (1981) 14.080.

sandık, içinde giysi, değerli eşya, yazılı belge ya da daha başka şeyler saklamak için kullanılan, kutu biçiminde, üstü kapaklı mobilya. Düz kapaklı olanlar üstünde oturmak ya da yatmak için de kullanılırdı.

Eski Mısır'da 18. sülale döneminde (İÖ 1570-1320) kısa ayaklı sandıkların kullanıldığı bilinmektedir. Ortaçağ'da bir ağaç kü-tüğünün içinin kabaca oyulup üstünün bir kapakla örtülmesi ve demir kuşaklarla sağlamlaştırılmasıyla mahfazalar yapılmıyordu. Bu mahfazaların yerini giderek işlenmiş tahtadan yapılan ağır sandıklar aldı. Menteşeli kapaklı bu sandıkların çoğu demir kuşaklar ve kilitleme donatılmıştı. 13. yüzyılda Fransızlar sandıkların üstünü incelik

Osmanlılarda sandık kullanılmaz, giyecekler bohçalar içinde odalardaki gömme dolaplarda korunurdu. 19. yüzyılda Batı yaşam tarzı taklit edilmeye başlayınca, dolapların yerini de sandıklar aldı. Sandık gittikçe daha çok kullanılan bir eşya oldu, hatta büyük evlerde ayrı sandık odaları yapıldı.

İçinde genç kızların çeyizlerinin saklandığı çeyiz sandıkları çeyiz ya da servi ağacından yapılırdı. Bu sandıkların dışı sedef kakmalı ve oymalı olur, bazen de tenekeyle kaplanırdı. İçi ise değerli kumaşlarla kaplandı gibi, kapağına da açılınca karşıya gelecek biçimde ayna konurdu. Günümüzde çeyiz sandığı yalnız köylerde kullanılmaktadır.

Rönesans dönemi çeyiz sandığı (cassone), Floransa, y. 1475; Metropolitan Sanat Müzesi, New York kenti
Metropolitan Museum of Art, New York kenti

işlenmiş dövme demir kıvrımlarla zenginleştirdiler. Barcelona'da Virreina Sarayı'ndaki Bezeme Sanatları Müzesi'nde böyle dövme demir işiyle bezeli çok güzel bir sandık sergilenmektedir. Aynı döneme ait başka sandıklarda romanesk ve gotik mimarlığa özgü biçimler kopya edildi. Orneğin İsviçre'de Valère'deki müzede romanesk kemerlerle donatılmış bir sandık vardır. Sandıkların yan yüzlerine de, çeşitli kahramanlık söylencelerini canlandıran sahneler oyuluyordu.

Rönesans'ta sandıkların mimarlık öğeleriyle bezenmesi sürdü. Genellikle çeyiz koymak için kullanılan Rönesans sandıklarına *cassone* denirdi. Bunların çift yapılması âdetti. Bazen üstlerinde gelinle damadın ailelerinin armaları bulunurdu. Floransa'nın varlıklı aileleri arasında uygun evlilik bağları kurulmasına çok önem verildiği 15. yüzyılda, yüksek sanat değeri olan *cassone*'ler üretildi. Botticelli, Uccello, Donatello gibi Floransalı sanatçılar bu sandıkların resimlerle bezemek için sipariş alıyorlardı. Sandık bezemesinde özellikle savaş sahneleri ve edebi konular gözdeydi. 16. yüzyılın sonlarında bile sandık hâlâ önemli bir mobilyaydı. Fransa'da sandıkların ön yüzü genellikle daha rahat bezeme olanağı sağlayacak biçimde tek bir panodan oluşuyordu. İngiltere'de erken Tudor döneminde sandıklar gotik üslupta ve düşey kumaş kıvrımlarını andıran oymalarla bezeniyordu.

Amerika'da da sandık en eski mobilya türlerinden biridir. 17. yüzyıl sonlarında, Connecticut Irmağı vadisinde yaparak, çiçek ve sarmaşık örgeli alçak kabartmalarla bezenmiş sandıkların yapıldığı bilinmektedir. Massachusetts kıyıları boyunca ise geometrik oymalı, bazısı boyalı, daha yalın sandıklar üretiliyordu. 18. yüzyılda Almanya'dan gelen göçmenlerin Pennsylvania'da Güney Almanya'dakileri örnek alarak yaptıkları kakmalı çeyiz sandıklarının üstünde bazen sahibinin adı yazılı olurdu.

Sandıklı, Ege Bölgesi'nin içbatı Anadolu Bölümü'nde, Afyonkarahisar iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 1.969 km² (1989) olan Sandıklı ilçesi kuzey ve kuzeydoğuda Sincanlı, doğuda Şuhut, güneydoğuda Dinar, güneyde Kızılören ilçeleri, batıda Denizli ili, kuzeybatıda da Hocalar ilçesiyle çevrilidir.

Orta yükseklikteki düzlüklerden oluşan ilçe toprakları dağlarla kuşatılmış durumdadır. İlçenin kuzey kesimini Ahır Dağı, doğu kesimini Kumalar Dağı (2.247 m), güneybatı kesimini Akdağ engemelendirir. Bu dağlardan çoğunun doruğu ilçe sınırları dışında kalır. İlçenin orta kesiminde yer alan Sandıklı Ovasının ortalama yüksekliği 1.000 m kadardır. İlçe topraklarından kaynaklanan suları Büyük Menderes Irmağının başlangıç kollarından Kûfi Çayı toplar. Sandıklı Ovasını sulayan bu akarsuyun başlıca kolu Hamam Çayıdır.

Büyük bölümü kırsal kesimde yaşayan ilçe halkı geçimini tarımdan sağlar. Başlıca bitkisel ürünler şeker pancarı, buğday, arpa, patates, nohut, elma, vişne ve haşhaştır. 1984'te ilin en çok şeker pancarı, buğday, nohut ve haşhaş üretimi yapılan ilçesi Sandıklı'ydı. Başka sebze ve meyvelerin de yetiştirildiği ilçede hayvancılık önemli gelir

Sandıklı'dan bir görünüm, Afyonkarahisar Anadolu Yayıncılık Arşivi

kaynakları arasında yer alır. Gelişmiş ulaşım olanaklarından yararlanan ilçede sanayi fazla gelişmemiştir.

Akdağ'da yaşayan geyikler için bir koruma ve üretim alanı oluşturulmuştur. İlçe topraklarında tuğla-kiremit hammaddesi ve mermer yatakları vardır. Sandıklı Kaplıcaları(*) yörede bazı hastalıklara şifa arayanların yararlandığı tesisleriyle tanınır.

Kusura(*) ve öteki höyüklerde yapılan kazı ve araştırmalar, yörede yerleşimin Kalkolitik Çağda (İÖ 5500-3500) başladığını gösterir. İÖ 14. yüzyıl sonlarında Arzava Krallığı'na bağlı Mira Krallığı'nın sınırları içinde olan yöre, daha sonra Frigya, Lidya, Pers, Makedonya, Selevkos, Pergamon (Bergama), Roma ve Bizans egemenliğinde kaldı. İS 7. yüzyıldan başlayarak zaman zaman Arapların saldırısına uğradı. 11. yüzyıl sonlarında da Türkmen akınlarına sahne oldu. Sahibatoğulları, Eşrefoğulları, Germiyanogulları, Karamanlı, Osmanlı ve Timurlu dönemlerinden sonra 1429'da kesin olarak Osmanlı topraklarına katıldı. 19. yüzyıl sonlarında Hüdavendigâr (Bursa) vilayetinin Karahisar-ı Sahip (Afonkarahisar) sancağına bağlı Sandıklı kazasının sınırları içindeydi. Kurtuluş Savaşı sırasında uğradığı Yunan işgalinden 12 Eylül 1921'de kurtuldu.

Sandıklı Ovasındaki yerleşmelerden Brouzos'un adı, kurucusu olan Frig prensi Brouzis'ten gelir. Bizans döneminde Brazos olarak adlandırılan bu yerleşme, daha sonra Karasandıklı adıyla anıldı. İlçenin doğu kesiminde yer alan Sandıklı kentinin hemen batısından İstanbul-Antalya karayolu geçer. Demiryoluyla da ulaşılan kent, il merkezi Afyonkarahisar'a 62 km uzaklıktadır.

İlçedeki başlıca tarihsel yapılar Sandıklı Kalesi ile Sandıklı Ulucamisi (1378) ve Muradım Türbesi'dir (18. yy).

Sandıklı Belediyesi 1869'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 57.250; kent, 22.359.

Sandıklı Kaplıcaları, Ege Bölgesi'nde, Afyonkarahisar ilinin Sandıklı ilçesinde sıcak madensuyu kaynakları. Sandıklı kentinin güneybatısında, küçük bir akarsu vadisinin iki yamacında yer alır. Neojen Bölümünde (y. 26-2,5 milyon yıl önce) oluşmuş ve daha sonra alüvyonlarla örtülmüş kıvrımlı arazideki kuzey-güney doğrultulu bir kırık (fay) çizgisi boyunca yeryüzüne çıkar. Bazıları karbon dioksit içeren bu radyoaktif suların tümü alkali, toprak alkali, bikarbonatlı ve acı madensulurındandır. Toplam debisi 60 l/sn'yi geçen madensuyu kaynaklarının başlıcaları Buğu Kaynağı (66°C), Kükürtlü Kaynağı (68°C), Kadın Çamur Suyu (64°C), Erkek Çamur Suyu (70°C) ve Tek Banyoludur (59,5°C). Kaplıca sularının özellikle romatizma ve eklem hastalıkları üzerinde olumlu etkisi olduğuna inanılır. Sandıklı kentinden 10 km'lik bir yolla ulaşılan kaplıcalarda konaklama ve hizmet tesisleri vardır.

Sandia Dağları, ABD'de, New Mexico eyaletinin orta kesiminde dağ sırası. Albuquerque'nin kuzeydoğusunda, Rio Grande'nin doğusunda yer alır. Büyük bölümü Cibola Ulusal Ormanı'nın içinde bulunan dağlar güneye doğru 48 km boyunca uzanır. Manzano Dağları, Sandia Dağlarının güney uzantısını oluşturur. Ülkenin en yüksek televizyon kulelerinin bulunduğu Sandia Tepesinde yükseklik 3.255 m'yi bulur. Telefonla ulaşılan Sandia Doruğu (3.115 m) Kayak Merkezi yıl boyu açık bir kayak alanıdır. Dağlardaki bir mağarada "Sandia İnsanı"na (İÖ 25000) ait aletler bulunmuştur. Pueblolar, Tiva dili konuşan Yerlilerin topraklarının güney sınırını oluşturan dağları kutsal kabul ederlerdi.

Sandinista Ulusal Kurtuluş Cephesi, İspanyolca FRENTE SANDINISTA DE LIBERACIÓN NACIONAL (FSLN), Nikaragua'da 1979'da Başkan Anastasio Somoza Debayle yönetimini devirecek Somoza ailesinin 46 yıllık iktidarına son veren örgüt. Adını, ABD askeri işgaline karşı direnişin (1927-33) önde gelen kahramanı César Augusto Sandino'dan alır.

1962'de kuruldudan sonra giriştiği gerilla eylemlerini, köylü ve işçilerden aldığı destekle giderek geniş boyutlu bir iç savaşa dönüştürdü. Edén Pastora Gómez önderliğindeki 24 Sandinista gerillasının 22 Ağustos 1978'de Managua'daki ulusal saraya yaptığı baskın, savaşı yeni bir aşamaya çıkardı. Saldırı konumuna geçen örgütün yeni zaferleri, Somoza'nın 17 Temmuz 1979'da yurtdışına kaçmasına yol açtı. Ardından Sergio Ramírez Mercado, Alfonso Robelo Callejas, Violeta Barrios de Chamorro, Moisés Hassan Morales ve Daniel Ortega Saavedra'dan oluşan ve dokuz kişilik bir konseye karşı sorumlu olan Sandinista cuntası yönetimi ele aldı.

Marksistlerin ağırlıkta olduğu Sandinista yönetimi başlangıçta ılımlı bir yol izledi ve katı Somoza yanlıları dışında bir sindirime hareketine girişmedi. Bu arada yasalar önünde eşitliği sağlayan, düşünce ve ifade özgürlüğünü güvence altına alan ve işkenceyi yasaklayan bir anayasayı yürürlüğe koydu. Ama iktidarı pekiştirme ve iç savaşı yıkımlı ekonomiyi düzeltme çabaları Sandinista yönetiminin zamanla sola kayarak sertleşmesi sonucunu doğurdu. Sağcı grupların geniş çapta boykot ettiği 1984 genel seçimleri sonunda Sandinista örgütü Ulusal Meclis'te kesin bir çoğunluk kazandı. Yeni dönemin ilk başkanı olan Daniel Ortega geniş yetkilerle donatılmış bir konum elde etti. Gazetelerin sansür edilmesi, Somoza rejimine muhalefetiyle ün kazanmış *La Prensa*'nin geçici olarak kapatılması (1986), Miskito Yerlilerinin yeni bir yerleşme alanına göçe zorlanması yaygın eleştirilere hedef oldu. Marksist olmayan birçok üye örgütten ve yönetimden kopmaya başladı. Bununla birlikte Sandinista yönetimi toprak reformunu, tarım kooperatiflerinin devlet denetimine alınmasını ve bazı sınırlı devletleştirme kapsayan bir ekonomi programı uygulamaya devam etti.

Küba ve SSCB'yle kurulan yakın ilişkiler Sandinista yönetiminin ABD'yle ilişkilerinin de bozulmasına yol açtı. Bunun üzerine ABD Nikaragua'ya ekonomik yardımı askıya alarak karşıdevrimci etkinliklerde bulunan *contra*'ları desteklemeye başladı. ABD baskısının yanı sıra artan ekonomik sorunlar ve giderek yoğunlaşan muhalefet Sandinista yönetimini güç duruma soktu. Bu durum Ortega'yı ABD ile uzlaşarak seçimlere gitme kararı almak zorunda bıraktı.

Şubat 1990'da yapılan seçimler Sandinistaların yenilgisiyle sonuçlandı. Başkan seçilen Ulusal Muhalefet Birliği'nin (UNO) adayı ve *La Prensa*'nin eski sahibinin karısı Violeta Chamorro'nun görevi devralmasıyla, yaklaşık 11 yıl süren Sandinista iktidarı sona erdi. FSLN muhalefete geçmekle birlikte, ordu ile polis içinde hâlâ güçlü desteğe sahipti.

Sandino, César Augusto, AUGUSTO CÉSAR SANDINO olarak da bilinir (d. 1893 - ö. 23 Şubat 1934), Nikaragualı gerilla önderi. 1979'da iktidarı ele geçiren devrimci Sandinista Ulusal Kurtuluş Cephesi (FSLN) örgütü adını ondan almıştır. Nikaragua'da bir halk kahramanı olarak kabul edilir.

Sandino 1926'da, başkan yardımcısı Juan Bautista Sacasa'nın başkanlığa getirilmesi için silahlı olarak adını duyurdu. ABD Deniz Piyadeleri'nin 1927'deki müdahalesi

üzerine, yüzlerce yandayısıyla birlikte Nikaragua'nın kuzeyindeki dağlara çekildi. ABD kuvvetlerine ve Nikaragua Ulusal Muhafızları'na karşı başarıyla direnerek halkın geniş desteğini kazandı. Eylemlerine halkta ABD karşıtı duyguların gelişmesine katkıda bulundu. Ocak 1933'te ABD kuvvetlerinin ülkeden ayrılması ve Sacasa'nın başkan olmasından sonra ordusunu önemli ölçüde dağıtarak barış görüşmelerine başladı. Ama görüşmeler sürerken Ulusal Muhafızlar'ın komutanı Anastasio Somoza'nın adamları tarafından kaçınılarak öldürüldü.

Sandomierz Havzası, Lehçe KOTŁINA SANDOMIERSKA Polonya'nın güneydoğu kesiminde ovalık bölge. Lublin Yükseltilerinin güneyinde, Batı Karpatlar'ın da kuzeyinde yer alır. Sularını Vistul Irmağı ve kolü San Irmağı toplar. Tersiyer (Üçüncü) Dönem tortullarıyla dolmuş yapısal bir çöküntüden oluşur. Doğuda Ukrayna'daki Dinyester Vadisine, batıda ise Kraków yakınlarındaki Vistul Irmağının yukarı kesiminde bulunan Oświęcim Havzasına bağlanır. Bu geçitler, kuzeye doğru akışları tıkanan erimiş buzulların yön değiştirmesiyle meydana gelmiştir. Bölgenin özellikle kuzey kesiminde kumlu alanlar yaygındır. Vistul-San ırmaklarının birleşme noktasında bataklıklar bulunur. Havzayı çevreleyen yamaçları ise verimli lök katmanları orter. Bölgede zengin komur, doğal gaz ve petrol yatakları vardır. Bu enerji kaynakları, Polonya'nın en önemli sanayi bölgesi olan Yukarı Silezya sanayi kompleksinin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Kraków, Rzeszów ve Tarnów havza'nın başlıca sanayi ve ticaret merkezleridir.

Sandoz, Mari Susette (d. 1901, Sheridan, Nebraska - ö. 10 Mart 1966, New York kenti, ABD), Amerika'da Batı'nın ilk dönemlerini anlattığı, titiz araştırmaya dayalı kitaplarıyla tanınmış ABD'li roman ve yazarı.

Nebraska'nın kırsal yörelerinde çetin koşullarda okudu (13 yaşında bir kar fırtınası sırasında bir gözünü yitirdi) ve daha sonra aynı bölgede öğretmenlik yaptı. Oradaki yaşantısı, Batı'ya ilk yerleşen göçmenlerin ve Yerlilerin yaşamlarını gerçekçi bir dille anlatabilmesini sağladı. Öğrencilik yıllarında 80'e yakın öykü yazmıştı. Ama ilk başarısını 34 yaşında *Old Jules* (1935; Yaşlı Jules) ile kazandı. Babasının zorlukları içinde geçen çiftlik yaşamını anlattığı bu yapıtı 1935 Atlantik Ödülü'nü kazandı.

Sandoz'un öteki yapıtları arasında, Dakota Yerlilerinin reisimin yaşamöyküsü olan *Crazy Horse: The Strange Man of the Oglalas* (1942; Çılgın At: Oglalaların Garip Adamı), ABD ordusu tarafından verleştirildikleri kamplardan ayrılıp yurtlarına dönmeye çalışan Yerlileri anlattığı *Cheyenne Autumn* (1953; Şayen Sonbaharı), Batı'daki bizon katliamının toplumsal sonuçlarını dile getirdiği *The Buffalo Hunters* (1954; Bizon Avcıları) ve *The Battle of the Little Bighorn* (1966; Küçük Bighorn Savaşı) sayılabilir. Bu yapıtların hepsi de, karakterleri ve tarihsel olayları gerçekçi bir dille yansıtmalarıyla övgü toplamıştır.

Sandras Dağı, Akdeniz Bölgesi'nin batı kesiminde dağ. Ege Bölgesi sınırının yakınında, Köyceğiz Gölünün kuzeydoğusunda yer alır. En yüksek noktası, Çiçekbaba Tepesidir (2.295 m). Bazı kaynaklarda bu tepenin adı, dağın tümü için kullanılır. Altınısırı ve Deveçukuru tepeleri, öteki yüksek noktalar. Dağın yapısına ofiyolitler egemendir.

Doruk kesiminde Kuvaterner (Dördüncü) Dönemde (y. 2,5 milyon yıl öncesinden günümüze) dağı kaplayan buzulların bıraktığı izlere yaygın olarak rastlanır.

Sandras Dağının doğu ve güney yamaçlarından inen bazı akarsular Dalaman Çayına katılır. Güney ve batı yamaçlarından inen sular ise Köyceğiz Gölüne dökülen Kargıcak Deresi ve Namnam Çayının başlangıç kollarını oluşturur. Dağın kuzeyinden çıkan bazı sular da Büyük Menderes Irmağının önemli kollarından Akçay'a katılır.

Sands, Diana (d. 22 Ağustos 1934, New York kenti - ö. 21 Eylül 1973, New York kenti), ABD'li tiyatro ve sinema oyuncusu. Lorraine Hansberry'nin *A Raisin in the Sun* (1959; Güneşteki Üzüm) oyunundaki rolüyle bir anda üne kavuşmuştur.

Profesyonel sahne yaşamına New York Gösteri Sanatları Lisesi'nde öğrenciyken başladı ve ilk kez Greenwich Mews Tiyatrosu'nda *Major Barbara*'da (1954) sahneye çıktı. Aynı yıl bu tiyatrodaki sahnelenen *The World of Sholem Alaichem* oyununda da rol aldı. Daha sonra *A Land Beyond the River* (1957), *The Egg and I* (1958), *Tiger Tiger Burning Bright* (1962), *The Owl and the Pussycat* (1964) ve *Two for the Seesaw*'da (1967; *Salıncakta İki Kişi*) oynadı. 1955'te Pantomim Sanat Tiyatrosu Repertuvar Topluluğu'na, 1962'de de Compass Players adlı topluluğa katıldı.

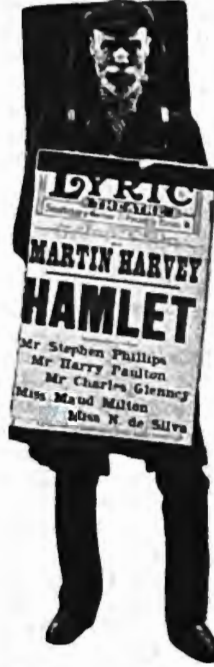
Film uyarlaması *A Raisin in the Sun*'la (1960) sinema oyunculuğuna başlayan Sands, bu rolüyle özdeşleşmesine karşın aynı tip rollerle sınırlı kalmadı ve *An Affair of the Skin* (1963), *Georgia, Georgia* (1972), ve *Honeybaby, Honeybaby* (1972) gibi çok çeşitli filmlerde oynadı. *A Raisin in the Sun*'daki rolüyle en iyi yardımcı oyuncu olarak Dış Eleştirmenler Çevresi Ödülü'nü ve umut veren oyuncu olarak *Variety* dergisinin Tiyatro Eleştirmenleri Ödülü'nü kazandı. 1961'de Uluslararası Sanatçı Ödülü, 1963'te Tiyatro Dünyası Ödülü, ertesi yıl Obie Ödülü ve 1966'da da İngiltere'de Whitbread Ödülü'nün sahibi oldu. Tony ve Emmy ödülleri de aday gösterilerek Amerikan tiyatro ve sinemasının önde gelen Siyah oyuncularından olan Sands, genç yaşta kansere yakalanarak öldü.

sandviç, iki ekmek dilimi arasına yerleştirilen et, peynir ya da başka gıda maddeleriyle hazırlanan yiyecek. Kendisi büyük bir olasılıkla et ve ekmek kadar eski olmakla birlikte, adı ancak XVIII. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Sandwich 4. kontu John Montagu kumar oynarken yemek için ara vermek istemediğinden masasına dilimlenmiş et ve ekmek getirtiyordu. Bu biçimde yenen yemek kısa sürede moda oldu ve kontun adıyla tanımlanarak başka Avrupa dillerine de girdi.

Her tür ekmek dilimi ya da özel yapılmış sandviç ekmeği sıcak ya da soğuk sandviç hazırlamakta kullanılabilir. İngiltere'de çayla birlikte ince ekmek dilimlerinin içine balık ezmesi, salatalık, su teresi ya da domates konarak yapılan sandviçler sunulur. İskandinavya'ya özgü *smørrebrød*, üstüne balık, et dilimleri ve salata konmuş açık bir sandviçtir. Fransa'da sandviç için içi çıkarılmış küçük ekmekler yeğlenir. ABD'de çok çeşitli sandviçler yapılır. Bunların en güzelleri dilimlenmiş tavuk ya da hindi eti, beykin, marul ve domatesle yapılan "külüp sandviç" ile konserve sığır eti, İsviçre peyniri, lahana turşusu, Rus sosunun siyah ekmek üstüne sürülüp sonra ısıtılmasıyla

hazırlanan "Reuben"dir. Sıcak sandviçler, özellikle her yerde bulunan hamburgerler Amerikan mutfakının başlıca ürünlerindendir. Amerikalı okul çocuklarının başlıca yiyeceği ise fıstık ezmesi ve reçelli sandviçtir.

sandviç adam, biri önüne, öbürü arkasına gelecek gibi omuzlarından kayışlarla asılmış iki reklam panosunu sokakta gezdirmek için parayla tutulmuş adam. 19. yüzyılda çok

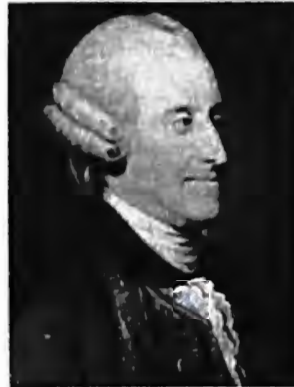

Sandviç adam, 19. yy sonları, Londra
Culver Pictures

gözde olan bu ucuz yöntemle yoldan geçenlere reklam yapıldı. 20. yüzyıl başlarında kullanılmaz olduysa da, büyük reklam kampanyalarının düzenlenemediği Büyük Bunalm yıllarında bir süre için yeniden önem kazandı.

Sandwich (4. Kontu), John Montagu (d. 3 Kasım 1718 - ö. 30 Nisan 1792, Londra, İngiltere), Amerikan Bağımsızlık Savaşı (1776-81) sırasında denizcilik bakanı olan İngiliz devlet adamı.

Eton'da ve Cambridge'deki Trinity College'da öğrenim gördü. 1739'da Lordlar Ka-

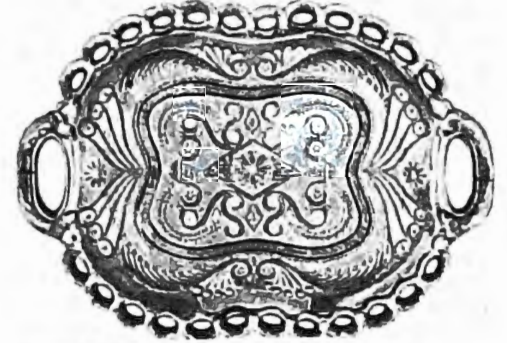

Sandwich 4. kontu John Montagu, John Zoffany'nin bir portresinden yapılmış yağlıboya çalışma; Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery, Londra

marası'na girdi. 1768-70 arasında posta bakanı, 1763-65 ve 1770-71 arasında ise kuzeyden sorumlu devlet bakanı olarak görev yaptı. 1748-51 ve 1771-82 arasında iki kez donanma bakanlığı görevini yürüttü. İngiliz kâşif James Cook denizcilğe ilgisi ve keşif seferlerine sağladığı destek nedeniyle

le bugünkü Hawaii Adalarına Sandwich'in adını verdi. Sandviç(*) denen yiyeceğe de adını veren Sandwich'in *Voyage Round the Mediterranean* (1799; Akdeniz Kıyılarında Yolculuk) adlı bir kitabı vardır.

Sandwich cam işi, 1825-88 arasında, Massachusetts'teki Sandwich kasabasında bulunan Boston and Sandwich Glass Company'nin ürettiği cam eşya. Deming Jarves'in kurduğu fabrika üfleme, dökme, kesme ve oyma gibi değişik yöntemlerle cam eşya

Sandwich cam işi bir tabak, y. 1830-35; Boston and Sandwich Glass Co., Sandwich, Massachusetts, Corning Cam Müzesi, Corning, New York
Corning Museum of Glass, Corning, New York

yaptıysa da, daha çok preslenmiş cam ürünleriyle ünlüdür. Jarves bu amaçla 1827'de ABD'deki ilk presleme makinesini geliştirmişti. Jarves preslenmiş ürünleri, yaklaşık 1830'dan başlayarak koştur bir gelişim çizgisi izleyen Fransız Bakara camıyla benzer. Ama Sandwich cam işlerinin bezemelerinde Fransa'dakilere göre daha modern bir tarz uygulanmıştır. Günümüze ulaşmış koleksiyon parçalarının yanı sıra, 1930'larda fabrika alanında yapılan kazılarla bulunan kırıklardan da Sandwich camlarının çok değişik biçimlerde bezendiği anlaşılmaktadır.

Sandys, George (d. 2 Mart 1578, York yakınları, Yorkshire - ö. Mart 1664, Boxley Manastırı, Kent, İngiltere), İngiliz gezgin ve şair. İngiliz şiirinin, özellikle de Dryden ve Pope'un yetkinleştireceği kahramanlık beyitlerinin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Ortadoğu'ya yaptığı gezinin günlüğü *Relation of a Journey* (1615; Bir Yolculuk Öyküsü), 17. yüzyılda dokuz kez basılmıştır.

1621-25 arasında Virginia kolonisinde hazinecilik, sanayi ve tarım yöneticiliği yaptı. Ovidius'un *Metamorphoses*'ini (*Değişiklikler*) İngilizceye çevirdi (1621-26). Ününü borçlu olduğu yapıt, *Değişiklikler* çevirisinin, Antik Çağ yazarlarının felsefi yorumlarıyla Vergilius'un *Aeneis* destanının birinci kitabının çevirilerine de yer veren ikinci basımıdır (1632).

Sanedrin, Roma yönetimindeki Filistin'de siyasal, dinsel ve yargısal çeşitli işlevler üstlenen resmî Yahudi kurulu. Kurul sözcüğünün Yunanca karşılığı *synedron*'dan gelen terim önce çok çeşitli organlar için kullanılmış, ama zamanla Kudüs'teki yüksek yasama ve yargı kuruluyla özdeşleşmiştir. Pers ve Suriye yönetiminde (İÖ 333-165) yaşlılar kurulu olarak görev yapan *gerousia*nın(*) Büyük Sanedrin'in öncüsü olduğu kabul edilir.

Yahudi tarihçi İosephos'un metinleri ile Yeni Ahit'te ve Talmud'da Sanedrin'den söz edilmekle birlikte bu bilgiler dağınık, çelişkili ve çoğu zaman da belirsizdir. İosephos'un metinlerinde ve İncil'lerde Sanedrin'den *kohen gadol*'un sivil yönetici kimliğiyle başkanlık ettiği siyasal ve adli bir kurul

olarak söz edilir. 'Talmud'da ise siyasal ve adli işlevleri olmakla birlikte bilgelerin başkanlık ettiği dinsel bir yasama organı olarak betimlenir. Üçüncü bir sava göreyse biri bütünüyle siyasal işlevli, öteki dinsel bir mahkeme ve yasama organı niteliğinde iki Sanedrin vardır. Ayrıca bazı araştırmacılar Sanedrin'in siyasal, dinsel ve adli işlevlerin ayrılmaz bir bütün olduğu bir cemaat içinde ortaya çıkan tek bir birim olduğunu ileri sürerler.

Talmud kaynaklarına göre Büyük Sanedrin Kudüs Tapınağı içindeki Lişkut La-Gazit'te (Yontulmuş Taşlar Odası) belirli günlerde *nasi* ve *av bet din* adı verilen iki görevlinin yönetiminde toplanan, 71 bilgenin olduğu bir mahkemeydi. Ayrıca dinsel yasa ve hükümleri (Halaha) bütün İsrail'e ulaştırarak bir yasama organıydı. Siyasal olarak, kralı ve *kohen gadol*'u atamak, savaş ilan etmek, Kudüs'n ve Tapınak'ın sınırlarını genişletmek gibi yetkileri vardı. Ayrıca baş *kohen*'leri, sahte peygamberleri, kurulun itaatı  uyerlerini ve sapkın kabileleri yargılayabilirdi. Dinsel işlevleri arasında Yom Kippur ayinini ve bazı dinsel törenleri denetlemek de vardı. Büyük Sanedrin daha kşk yerel Sanedrin'leri denetlerdi ve aynı zamanda bir tür temiz mahkemesiydi. Ama Sanedrin'e yakıştırılan bu özelliklerin bir ideali mi, yoksa gerçek işleyişi mi belirttiği tartışma konusudur. Bir yoruma göre de Talmud kaynakları, Tapınak'ın yıkılmasından (İS 70) sonraki durumu eski tarihlere dayandırmaktadır.

Sanedrin'in bileşimi konusunda, dönemin iki ana dinsel grubu Sadukiler ile Ferisiler arasında da anlaşmazlık vardır. İsa'nın yargılanmasına ilişkin olarak Markos ve Luka İncilleri'nde, "bütün kurulun" (*synedrion*) ya da "onların kurulunun" *kohen gadol* başkanlığında baş *kohen*'ler, yaşlılar ve yazıcılarından olduğu bildirilir. Yuhanna İncili'nde ise kurulu baş *kohen*'lerle Ferisilerin topladığından söz edilir. Sanedrin'in, rneğin Hz. İsa gibi sanıklara ölüm cezası verme yetkisini taşıyıp taşımadığı da hl belirsizdir. Resullerin işleri'nde Petrus ve Yuhanna'nın yargılanmasıyla ilgili ifadeler Sanedrin'in Ferisi ve Saduki uyerleri arasında bir bölünmenin ipuçlarını verir.

66-70'te Roma'ya karşı girişilen ayaklanmanın kanla bastırılmasından sonra Büyük Sanedrin'in Kudüs'teki varlığı sona erdi. Ama Yavne'de ve ardından Filistin'in başka bölgelerinde, bazı araştırmacıların Kudüs'teki kurul-mahkemenin (*yeşiva*) devamı olarak değerlendirdikleri bir Sanedrin toplandı. Önde gelen bilginlerden olan bu kurul Filistin Yahudilerinin en yüksek dinsel ve eğitsel yasama organı olarak işlev gördü. Başkanı *nasi*'nin Romalılarınca Yahudilerin siyasal önderi olarak tanınması kurula siyasal bir nitelik de kazandırdı. Bu Sanedrin'in 425'te dağılmasından sonra Sanedrin'i yeniden kurmaya yönelik başarısız ya da kısa ömürlü girişimler oldu.

Sanfilippo sendromu, ağır zek geriliğine neden olan ve ender görülen kalıtsal metabolizma hastalığı. Bağdoku yapısında yer alan mukopolisakariterin yıkımında rol oynayan enzimlerin kimyasal yapısındaki bir bozukluktan kaynaklanır; tümü de çocukluk döneminde ortaya çıkan  tipidir. Hastalar genellikle 20 yaşına varmadan ölür. Kollar ve bacaklarda giderek ilerleyen felçler görülür. Büyüme geriliği cüceliğe yol aabilirse de öbür mukopolisakaridozlarda olduğu kadar ağır değildir.

sang-de-boeuf (Fransızca: "kz kanı"), Avrupa'da 18. yüzyılda kullanılmaya başlayan kan kırmızı renkli parlak sır. Çoğu

zaman turkuvaz renkli damarları vardır. Çin'de Qing hanedanı döneminde, özellikle de Kangxi (1661-1722) ve Qian-long'un (1735-96) hükümdarlıkları sırasında üretilmiş *lang* porselenlerinde kullanılmıştır. Çinlilerin *chui hong* (fleme kırmızı) olarak adlandırdığı srın rengi, içerdiği bakırdan kaynaklanır; bakır, indirgeyici (yani oksijenin yerini karbon monoksitin aldığı) bir fırında kırmızı rene dönüşür.

Sangallo AİLESİ. Rönesans döneminde önemli mimarlar yetiştirmiş Floransalı aile. En nl uyerleri Antonio da Sangallo (Yaşlı), ağabeyi Giuliano da Sangallo, Giuliano ile Antonio'nun yeğenleri Antonio (Giamberti) da Sangallo (Genç) ve Giuliano'nun oğlu Francesco da Sangallo'dur.

Giuliano da Sangallo (1445?-1516) Floransa'nın gcl Medici ailesi için çalıştı ve 1485'te onların Poggio a Caiano'daki villalarını inşa etti. 1478'de, Floransa'nın Napoli ordusuna karşı savunulmasında yaptığı istihkmlarla önemli rol oynadı. Roma'da San Pietro Bazilikası'nın yapımında da çalıştı, ama Bramante'nin yanında gölgede kaldı. 1515-16'da gene Floransa'da San Lorenzo Kilisesi için cephe tasarımları yaptı. Ama başyapıtı, Prato'daki Yunan haçı planlı Sta. Maria delle Carceri Kilisesi'dir (1485-91). Filippo Brunelleschi'nin etkisini taşıyan yapı, 15. yüzyıl mimarlığının en saf örneklerinden biri sayılır.

Antonio da Sangallo (Yaşlı) (1455-1535) başlıca yapıtı olan Madonna di San Biago adlı hac kilisesi ile n yaptı. Toscana'nın kşk, ama önemli bir kültür merkezi olan Montepulciano'daki bu yapı Yunan haçı planlıdır ve travertenden yapılmıştır. Batı kulesi tamamlanmamıştır, ama doğu kulesi

Giuliano da Sangallo'nun yaptığı Sta. Maria delle Carceri Kilisesi, Prato, 1485-91
Anderson-Alinari, Art Resource/EB Inc.

hl ayaktaadır. Ovaya bakan bir tepe üstündeki kilisenin görkemli bir görünümü vardır.

Antonio da Sangallo (Genç) (1483-1546), döneminin etkilemiş bir mimardı. Yirmi yaşlarında gittiği Roma'da Kardinal Alessandro Farnese için bir ev (1513) inşa etti. Kardinal, III. Paulus adıyla papa olunca Antonio'ya bu evi büyüterek bir saray haline dönüştürme görevini verdi. Böylece ortaya çıkan kale benzeri Farnese Sarayı (1534-46), Rönesans'ın bütün akademik kurallarına uygun bir yapı olarak 19. yüzyıl ortalarına değin mimarlık alanında etkisini sürdürdü. Sarayın i avluya geçit veren kemerli büyük kapısı, iki yanındaki granitten antik Dor stnlarıyla çok görkemli bir

tasarımdı. Antonio'nun bundan başka Colosseum ve Marcellus Tiyatrosu gibi Eski Roma yapılarından esinlenerek sarayın cephesinde kullanmayı tasarladığı öğeleri, onun ölümünden sonra yapıyı tamamlayan Michelangelo değiştirdi.

Antonio San Pietro Bazilikası'nın yapımında da çalıştı. nce Bramante'nin yardımcısydı; onun yerini alan Raffaello'nun ölümü üzerine 1520'de başmimarlığa getirildi. Bazilikanın, Papa III. Paulus'un siparişi üzerine yaptığı aħřap maketi (1539-46) bugün Vatikan Müzeleri'ndedir.

Giuliano'nun oğlu olan ve Il Margotta adıyla bilinen Francesco da Sangallo (1494-1576) ince ayrıntılara dayanan üslubuyla ünlü bir heykeltciydi. En tanınmış yapıtları Piskopos Marzi-Medici'nin Floransa'da Santissima Annunziata Kilisesi'ndeki mezarıyla (1546) Piskopos Bonofede'nin Floransa yakınlarında, Certosa di Val d'Ema'daki mezarıdır (1550).

Sangamon Buzularası Katı, Kuzey Amerika'da Pleyistosen Bölümde (y. 2,5 milyon-10 bin yıl önce) oluşan kayaç katmanlarının başlıca bölümü ve bu kayaçların okeldiği zaman dilimi. İllinoisiyen Buzul Katın üzerinde ve Wisconsin Buzul Katının altında yer alır; bu iki dönemde de kara parçaları yaygın biçimde buzullarla kaplanmış, Sangamon'da ise ılıman iklim koşulları egemen olmuştur. Sangamon Buzularası Katı adını, ABD'de Illinois'daki Sangamon County'de saptanan yüzey oluşumlarından alır.

Sangamon okelleri genellikle eski topraklardan oluşur. İllinoisiyen Buzul Kat, soğuk ve nemli iklim koşullarıyla sonuçlanmış, iklim bir süre sonra daha ılıman ve kuru bir özellik kazanmıştır. Meşe ve *Carya* karışık ormanları, değişen iklimin egemen bitki örtüsünü oluşturmuştur. Bu dönem sonlarına doğru havanın yeniden soğuması ve nemin artmasıyla birlikte Winconsin Buzul Katını yaratan koşullar gelişmeye başlamıştır. Büyük Ovalar bölgesinin batısında bulunan Sangamon omurgalıları arasında çok iri ve soyu tükenmiş bir kurt türü olan *Canis dirus*, ayı, boynuzları son derece gelişmiş dev bizon, mamut, *Smilodon* cinsinden dev yapıllı kedigil örnekleri, yer tembelhayvanları, develer, jaguarlar ve atlar sayılabilir. Bu hayvanların çoğu ya Kuzey Amerika'da yok olmuş ya da tümüyle ortadan kalkmıştır. Aynı durum Sangamon okellerinde rastlanan iyice irilemiş çeşitli kemirici böcekçil ve keler türleri için de geçerlidir.

Sünger, Eugen (d. 22 Eylül 1905, Pressnitz, Komotau yakınları, Avusturya-Macaristan - . 10 şubat 1964, Berlin, Batı Almanya), roket tepkisi üzerindeki çalışmalarıyla tanınan Alman mühendisi. Yalnızca yakıt kapasitesiyle ulaşabilecekinden daha uzun erimli bir "antipodal bombardıman uçağı" tasarlamıştır. Bu tasarımı II. Dünya Savaşı'nın sonlarında SSCB'nin ve bazı Batılı devletlerin ilgisini çekmiş ama uzun erimli füzelerin geliştirilmesiyle proje yürürlüğe girmemiştir.

Sünger, hafif yağyakıt yakan kşk roket motorları üzerinde çeşitli deneyler yaptıktan sonra, 1933'te stratosferde yol alabilen bir roket uçak tasarladı. Alman Havacılık Araştırma Enstitüsü'nün Trauen roket programını yönetti (1936-45), Fransız Savaş Bakanlığı'nda çalıştı (1946-54), Stuttgart'taki Jet Tepkisi Fiziki Enstitüsü'nün müdürlüğünde bulundu ve Berlin Teknoloji Üniversitesi'nde ders verdi.

Sanger, Frederick (d. 13 Ağustos 1918, Rendcombe, Gloucestershire, İngiltere), İngiliz biyokimya bilgini. İnsülin molekülünün kimyasal yapısını belirlemesi nedeniyle 1958 Nobel Kimya Ödülü'nü kazanmış, 1980'de, bu ödülü ikinci kez alan dördüncü kişi olmuştur.

Doktora çalışmalarını 1943'te Cambridge'de tamamladıktan sonra 1951'e değin burada biyokimya araştırmalarını sürdürdü. Daha sonra Tıbbi Araştırma Konseyi'nde çalışırken şeker insülininin yapısını saptadı; bu çalışma, insülinin laboratuvarı da bireşimlenmesine öncülük etti.

DNA ve RNA moleküllerindeki nükleotitlerin sırasını belirlemeye ilişkin yöntemler geliştirmesi nedeniyle 1980 Nobel Kimya Ödülü'nü Paul Berg ve Walter Gilbert ile paylaştı. 1981'de "Champion of Honour" unvanını aldı.

Sanger, Margaret, eö HIGGINS (d. 14 Eylül 1883, Corning, New York - ö. 6 Eylül 1966, Tucson, Arizona, ABD), ABD'de doğum kontrolü hareketinin kurucusu.

Kısa süreli öğretmenlik deneyiminden sonra New York kentinin Aşağı Doğu Yakası'nda hemşirelik yapmaya başladı. Burada yoksulluk, denetlenmeyen doğurganlık ve yüksek oranda ana ve çocuk ölümü gibi sorunların birbiriyle yakından ilişkili olduğunu gözlemledi. Her kadının ailesini planlama hakkı olduğunu savunarak, doğum kontrolü yöntemlerini yaygınlaştırmayı engelleyen yasal düzenlemelerle mücadele etti.

1914'te *The Woman Rebel* (sonradan *Birth Control Review*) adlı bir dergi çıkarmaya başladı ve *Family Planning* (Aile Planlaması) adlı bir broşür dağıttı. Postayla doğum kontrolü yanlısı yazı dağıtmak suçundan yargılandığı da bu dava 1916'da düştü. Aynı yıl Brooklyn'de ABD'deki ilk doğum kontrolü kliniğini açan Sanger, kamu huzurunu bozmakla suçlanarak 1917'de 30 gün işahevinde kaldı.

1936'da federal mahkeme doğum kontrolü üzerine yazılanları ve doğum kontrolü araçlarını müstehcen olarak tanımlayan 1873 tarihli Comstock Yasası'nı yeniden yorumlayarak, hekimlerin "yaşamı kurtarmak ve hastaların sağlığını korumak amacıyla" doğum kontrolü uygulamasına izin verdi.

Sanger 1921'de Amerikan Doğum Kontrolü Birliği'ni kurdu ve 1928'e değin bu kurumun başkanlığını yaptı. 1927'de Cenevre'de ilk Dünya Nüfus Konferansı'nın toplanmasına öncülük etti. 1953'te kurulan Uluslararası Aile Planlaması Federasyonu'nun ilk başkanı oldu. Hindistan ve Uzakdoğu ülkelerinde doğum kontrolü konusunda çalışmalar yaptı.

Sanggan Irmağı, Çince SANGGAN HE, Wade-Giles yazımında SANG-KAN HO, Çin'in Shanxi ve Hebei yönetim bölgelerinde akar. Shanxi'nin kuzeyindeki Guancen Dağlarının (*shan*) doğu yamacından doğar. Hang Dağlarına koşut bir yatakta kuzeydoğu yönünde aktıktan sonra Xuanhua (Hebei) yakınlarında güneydoğuya dönerek Kuzey Çin Ovasına girer. Pekin'in güneyinde Tianjin'e doğru ilerler ve bu noktada, daha sonra San Denize dökülen Hai Irmağına karışır. Toplam uzunluğu 300 km, su toplam havzası yaklaşık 48.000 km²'dir.

sangha, Budacı tarikat. Keşişler, rahibeler ve halktan kadın ile erkekler olmak üzere dört gruptan oluşur. Buda ve *dharma*'yla (öğreti) birlikte Budacılığın üç mücevher

(*tri-ratna*) olarak bilinen temel inancını oluşturur.

Sangha, dünyevi yaşamdan uzaklaşarak Buda ile birlikte dolaşan müritlerince oluşturuldu. Buda'nın ölümünden sonra onun öğretisi çevresinde birleşen müritleri, bir yerden başkasına giderek ve verilen sadakalarla geçinerek topluluk halinde yaşamayı sürdürdüler. Tarikatın üyeleri dolunay ve yeniay dönemlerinde (*uposatha* günleri) bir araya gelirler, topluluk duygusunu ve öğretiyi bağlılıklarını pekiştirmek amacıyla üç mücevhere ve çeşitli davranış kurallarına ilişkin temel inançlarını yinelerlerdi. Yağmur mevsimini bir inziva yerinde (*bak. vassa*) geçirme alışkanlığı, topluluğun zamanla belli bir yerde yerleşmesine yol açtı. Günümüzde *sangha* kutsal ilkelerin bir bölümünü oluşturan disiplin kuralları (*vina-ya*) uyarınca yönetilir ve genelde keşişlerin (örn. Güneydoğu Asya'daki Theravada keşişleri) ekonomik etkinlikte uğraşmamaları nedeniyle halkın sadaka ve bağışlarıyla varlığını sürdürür.

Sanghar, Pakistan'ın güneyindeki Sind eyaletinde kent. Sanghar kenti karayoluyla Haydarabad, Karaçi ve Sukkur'a bağlıdır. Bir pazar merkezi olan kentte birkaç pamuklu tekstil fabrikası vardır. Yöre Büyük Hint (Thar) Çölünün bir parçasını oluşturan yarı kurak topraklardan ve Indus Irmağına bağlanan Mithrao Kanalı'nın suladığı ekili alanlardan oluşur. Pirinç, buğday ve pamuk başlıca ürünlerdir. Nüfus (1981 geç.) 29.000.

Sangihe Adaları, SANGI olarak da yazılır, Endonezya'da, Selebes Adasının kuzeydoğu ucu açıklarında, Sangihe Talaud ilçesini (*kabupaten*) oluşturan adalar. Kuzey Selebes ilindeki (*propinsi*) Manado'dan yönetilir. Toplam yüzölçümü 1.056 km²'yi bulur. Sangihe, Siau, Tahulandang, Biaro ve birkaç küçük adayı kapsar. Merkezi Sangihe'nin batı kıyısındaki Tahuna'dır (Taruna). Sangihe'deki Awu Dağı (*gunung*) (1.850 m) etkin bir yanardağdır. Adalarda Manila keneviri yetiştirilir ve dokunur. Balıkçılık ve gemicilik de önem taşır. Nüfus (1980) 238.433.

sangin, kan kırmızısı, kırmızı ya da ten rengi tebeşir ya da pastel boya ile yapılan çizim. Genellikle boyar madde olarak bir çeşit demir oksit içeren tebeşir ya da kil

Michelangelo'nun bir sangin çalışması, y. 1522; Ashmolean Müzesi, Oxford
Ashmolean Museum, Oxford, İngiltere

kullanılır. Leonardo da Vinci "Son Akşam Yemeği" için sangin taslaklar yapmıştır. Michelangelo ve Andrea del Sarto gibi 15. ve 16. yüzyıl sanatçılarından da pek çok sangin çizimi vardır.

Özellikle kütle ve atmosfer etkilerini yansıtmaya uygun olan sangini hem Venedikli sanatçılar, hem de Peter Paul Rubens ve Antoine Watteau gibi onlardan etkilenmiş ressamlar kullanmıştır. Siyah ve beyazla birlikte kullanıldığında sangin, *à trois crayons* (üçlü tebeşir) adı verilen tekniği oluşturur.

Sangli, Hindistan'ın batısındaki Maharashtra eyaletinin güney kesiminde kent. Uzun yıllar aynı adlı yerel hükümdarlığa başkentlik eden (1761-1947) Sangli kenti, Puna-Bangalore demiryolu üzerindeki Kolhapur'un doğusunda ve Krişna Irmağı kıyısında yer alır. Ekonomisi pamuklu dokumacılık, yağ çıkarımı, bakır ve pirinç eşya yapımı ile sigara üretimine dayanır. Ülke çapında ünlü bir yağlı tohumlar ve zerdeçal pazarı, çok sayıda hacıyı çeken bir Ganeşa tapınağı ve Şivaci Üniversitesi'ne bağlı 10 yüksekokulu vardır.

Kenti çevreleyen Krişna Irmağı vadisinin başlıca tarım ürünleri mısır, şeker kamışı ve mandıra ürünleridir. Güneydoğuda hızla gelişen Sangli-Mirac sanayi bölgesi yer alır. Mirac müzik aletleri yapımıyla ünlüdür; Sangli kuyumcuların geleneksel merkezidir. Mirac Tıp Merkezi sağlık hizmetlerinin yetkin düzeyiyle ün kazanmıştır. Nüfus (1991) kent, 193.181; (1981) metropoliten alan, 268.988.

Sangnam, Güney Kore'nin kuzeybatı kesiminde, Kyanggi ilinde kent. Seul'un 19 km güneydoğusunda yer alır; konut ve hafif sanayi alanlarını kapsayan bir uyu kent niteliğini taşır. 1973'te belediye statüsü kazandı. Yalnızca 1970-75 arasında beş kata ulaşan rekor bir nüfus artışı gösterdi. Sanayi kuruluşlarını Seul'den Sangnam'a kaydırma çalışmaları devam etmektedir. Nüfus (1990) 540.764.

Sangoan kültür, Üst Pleyistosen Bölümünde başlayarak Afrika'da Sahra'nın güne-

Sangoan kültüre ait aletler
F. Bordes, *The Old Stone Age*, 1968; M. Graw-Hill Book Co. ve Weidenfeld and Nicolson Ltd.

yinde görülen Acheuleen kültürden(*) türemiş taş alet kültürü (Pleyistosen Bölüm 2,5 milyon-10 bin yıl önce). Aşağı yukarı Güney Afrika'daki Fauresmith kültürü(*) ile eşzamanlıdır. 1920'de Uganda'daki Sango Körfezinde keşfedilen Sangoan kül-

türe ilişkin buluntular Angola, Kongo, Kenya ve Zambia'da da ele geçmiştir. Zimbabve ve Güney Afrika'da değişik biçimleri vardır. En tipik aletleri bir çeşit sivri delici, ağaç işlemek için büyük rendeler, el baltaları, kazıyıcılar ve yonga bıçaklardır.

Sangre de Cristo Dağları, ABD'de, Kayalık Dağların güney kesiminin parçası. Colorado eyaletinin ortagüney kesimindeki Poncha Geçidinden New Mexico eyaletinin ortakuzey kesimindeki su bölümü çizgisine kadar güney ve güneydoğu yönünde yaklaşık 400 km boyunca uzanır. Genellikle Front Sıradağlarının(*) bir uzantısı olarak kabul edilir. Colorado eyaletinde Culebra ve Sangre de Cristo olarak ikiye ayrılır. Başta Blanca (4.372 m), Kit Carson, Crestone ve Humboldt olmak üzere buzullarla kaplı birçok doruğu 4.300 m'yi geçer. Güney kesimi New Mexico eyaletinin en yüksek noktası olan Wheeler Doruğunda 4.011 m'ye ulaşır. Büyük Kumullar (Colorado) ve Pecos (New Mexico) ulusal anıtlarını kapsayan dağlardan Pecos ve Kanada ırmaklarının başlıca kaynakları doğar.

Sangre de Cristo Dağları, Colorado
David Muench-EB Inc

Bölgenin başlıca gelir kaynakları turizm ve madenciliktir.

Sangrur, Hindistan'ın kuzeybatısındaki Pencap eyaletinin güneydoğu kesiminde kent. 17. yüzyılda kurulan Sangrur, Cind adlı yerel bir hükümdarlığın başkentiydi. Günümüzde el dokumacılığının yanı sıra hafif sanayilerin de geliştiği bir tarım pazarı, ayrıca önemli bir kara ve demir yolu kavşağıdır.

Sangrur düz ve kurak bir alanda yer alır. Sulu tarımı yapılan bölgenin başlıca ürünleri buğday, pamuk, *gram* (nohut) ve mısırdır. Nüfus (1981) 45.220.

Sanguo bak. Üç Krallık

Sanherib bak. Sinahheriba

sanık, suç işlediği iddiasıyla aleyhine ceza davası açılmış kişi. Ancak hayatta olan gerçek kişiler sanık olabilir. Hakkında soruşturma yapılan herkesin sanık durumunda olması zorunlu değildir; şüpheli kişinin sanık olması için ona bu sıfatı veren işlemlerden birinin yapılmış olması gerekir. Sanık nihai kararın kesinleşmesine değin suçlu (hükümlü) sayılmadığından, yalnız ceza yargılaması hukukunun öngördüğü önlem niteliğindeki kayıtlamalara tabi tutulur.

Bir ceza davası açılabilmesi için sanığın belli olması zorunludur. Fransız ceza yargılaması hukukunda bilinmeyen kişi hakkında da ilk soruşturma açılabilir. Sanığın gaip olup olmaması sanık sıfatını etkilemez.

Sanık gaipken, belli istisnalar dışında son soruşturma açılmaz ve duruşma yapılamaz. Akıl hastalığı hastaya sanık sıfatının verilmesine engel olmazsa da bu durumda son soruşturma açılmaz.

Sanık kural olarak duruşmada hazır bulunmak zorundadır. Gelmemesinin kabul edilebilir nedenleri kanıtlanamazsa sanığın zorla getirilmesi ya da tutuklanması yoluna başvurulabilir. Sanığın yabancı ülkede bulunması, onun yokluğunda duruşma yapılmasını haklı göstermez. Bu durumda suçluların geri verilmesi ya da kovuşturmanın aktarılması yoluna gidilmelidir.

Türkiye'de Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'na (CMUK) göre, sanığa yüklenen suçun yaptırımının yalnız mali nitelikte (para cezası ve zoralım) olması, sanık ya da avukatının (vekâletnamede öngörülmüş olması koşuluyla) duruşmadan verasete tutulmayı istemesi, sanığın yüzüne karşı suç ortaklarından birinin ya da tanığın gerçeği söylemekten kaçınacağından korkulması, sanığın duruşmanın disiplinini bozması, kanıtlara göre sanık hakkındaki mahkûmiyetten başka bir nihai karar verilmesi gerektiği kanısının belirmesi, şahsi dava ya da ceza karamamesine itiraz üzerine yapılacak bir duruşmanın söz konusu olması durumlarında sanığın yokluğunda duruşma yapılabilir. Ayrıca kanun yolu davalarının duruşmasında sanık için hazır bulunma zorunluğu yoktur. Çocuk mahkemelerinde de küçük sanık, çıkarları gerektirdiğinde duruşma salonundan çıkarılır.

Sanık hakları bütün hukuk düzenlerinde yer alır. Bunlar avukata danışmadan ifade vermeme (en azından ağır suçlarda), suçsuzluğunu belirlemek amacıyla tanık ve kanıt gösterme, kendisini suçlayanlarla yüzleşme, itiraz ya da temyiz yoluna başvurma ve aynı suçtan iki kez yargılanmaktan korunma haklarıdır. Sanık hakları, genel hakları da içerir. Suçlanan kişinin cezaevinde uzun süre yatarak haksızlığa uğramaması için, davanın hızlı görülmesi gerekir. Bu nedenle sanık belli bir kefaletle serbest bırakılabilir ya da kefaletsiz olarak belli bir süreden fazla tutuklu kalmasını önleyecek kuralar getirilir.

Sanığın ifade vermeden önce avukata danışma hakkı en başta gelen savunma hakkı açısından büyük önem taşır. Bu alanda en ileri değişiklikleri ABD yapmış ve öteki ülkelerin de ulaşmaya çalıştıkları bir örnek oluşturmuştur. ABD hukukunda sanık, gözaltına alındığı andan başlayarak avukatına danışmadan konuşmama hakkına sahiptir. Ayrıca ABD Yüksek Mahkemesi'nin kararı uyarınca, hapis cezasına çaptırılacak yoksul sanıklara mahkemece atanmış bir avukat sağlama zorunluluğu vardır. Türkiye'de 1989'da yapılan düzenlemeyle gözaltında bulunan kişilere avukatla görüşme olanağı tanınmış, ama bu hakkın kullanılabilmesi savcılık iznine bağlanmıştır.

Avukat tutma ve konuşmama hakları polisin sanığa baskı yaparak zorla ifade almasını önleme amacına da dönüktür. Fransa ve Almanya gibi Avrupa ülkelerinde sanık itirafı önemli bir kanıt değeri taşımadığından, avukata danışmadan konuşmama hakkı açık olarak düzenlenmiştir. Türkiye'de de Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nda 3842 sayılı ve 18 Kasım 1992 tarihli yasayla yapılan değişikliklerle polis makamlarınca yapılacak sorgulamada sanığa müdafî tayin etme hakkının bulunduğu, müdafî tayin edebilecek durumda değilse baro tarafından tayin edilecek bir müdafî talep edileceği ve onun hukuki yardımından yararlanabileceği, isterse müdafînin ifade ve sorguda hazır bulunabileceği kabul edilmiştir (m. 135). Elektronik aygıtlarla

dinleme gibi yasaya aykırı yöntemlerle elde edilen kanıtların geçersiz sayılması da sanık haklarının bir parçasıdır.

Sanığın yalan söylemesi durumunda nasıl hareket edileceği çeşitli hukuk sistemlerinde farklı çözümlere bağlanmıştır. Türk Ceza Kanunu'na göre sanık kimlik (sabıka, evlilik vb) konusundaki sorulara doğru cevap vermek zorundadır. Tersi durumda hafif para cezasıyla cezalandırılır. Öğretti de sanığın kendisine yüklenen suçla ilişkin sorulara yalan cevap vermesinin, üçüncü kişilerin haklarını zedeledikçe, suç sayılmaması gerektiği kabul edilir.

"Yorumda şüphe kuralı"na göre sanığın suç işlediği konusundaki şüphenin giderilmemesi durumunda, sanığın lehine karar verilmesi gerekir.

Sani, Şeyh Halife bin Hamed es- (d. 1932, Doha, Katar). Katar emiri. Tahta çıkmasıyla ülkede İslam hukukuna dayalı meşrutî monarşi düzeni kurulmuştur.

1950'lerde ve 1960'larda güvenlik kuvvetleri başkanlığı, eğitim müdürlüğü, maliye ve petrol bakanlığı gibi birçok hükümet görevinde bulundu. Şubat 1972'de kuzeni Şeyh Ahmed'i tahttan indirerek emir oldu. Bakanlıkların çoğuna oğullarını ve kardeşlerini getirerek hükümeti fiilen denetim altına aldı. Petrol üretimindeki patlamadan elde edilen gelirlerle ekonomiyi çeşitlendirmeye yönelik bir politika izleyen es-Sani, tarım sektörünü geliştirmek için çeşitli önlemler aldı. 1976'da siyasal partilerin ve işçi sendikalarının yasaklanması ardından 1980'lerde başbakanlık yetkilerini de üstlendi.

sanidin, potasyum alüminosilikatın ($KAlSi_3O_8$) yüksek sıcaklıklarda oluşan ve bazı yüzey kayaçlarında rastlanan bir türü olan alkali feldispat minerali. Asidik volkanik kayaçlarda, renksiz ya da beyaz renkli, camsı, saydam kristaller oluşturur.

Yerkabuğundaki sanidin çok çabuk soğumuş olduğundan (yapısı ancak 700°C'nin üzerinde kararlıdır), alüminosilikat kristal çatkısı içindeki alüminyum ve silisyum atomları düzensiz bir dağılım gösterir. Potasyum alüminosilikatın çeşitli biçimleri arasında, kristal yapısının yerleşim düzeni bakımından tümüyle düzensiz çok yüksek sıcaklıklarda oluşmuş sanidinden, tümüyle düzenli mikrokline kadar bir dizi yer alır.

Yüzde 40'tan daha az $KAlSi_3O_8$ içeren albit-sanidin dizisinin ara üyeleri, anortoklaz olarak adlandırılır. Anortoklaz yalnızca sodyum bakımından zengin volkanik kayaçlarda, çoğunlukla kristaller halinde bulunur. Elde edildiği başlıca yerler Sicilya, Tanzanya, Kenya, Almanya ve ABD'de Wyoming'dir.

sanidinit fasiyesi, şiddetli değme başkalaşımına (kontak metamorfizma) uğramış kayaçlardaki mineral fasiyesi sınıflandırmasının ana bölümlerinden biri. Değme başkalaşımı, magma sokulmalarının çevredeki kayaçlarla temas etmesi ya da başka kayaçların magmanın içine girmesi biçiminde gerçekleşebilir. Olay sırasında sıcaklık kayacın erime noktasına kadar yükselebilir; basınç ise görece düşüktür ve sokulmanın derinliğine bağlıdır. Daha şiddetli koşullar erimeye yol açabilir; daha az şiddetli başkalaşım koşullarında ise, boynuztaş fasiyesi(*) kayaçları ortaya çıkar. Bu tür kayaçlara özgü başlıca mineraller sanidin, korindon, kordierit ve silimanittir; sıcaklığın daha düşük olduğu yerlerde, kısmi erime ürünü olan cama da rastlanır. Kayacın mineral yapısı büyük ölçüde magma sokulmasını çevrele-

yen ana kayacın bileşimine bağlıdır. Mineral oluşum tepkimeleri sırasında karbon dioksit ve su gibi uçucu maddeler dışarı atılır.

saniye, Osmanlı mülkiye ve ilmiye sınıflarında rütbe. İkinci aşama anlamına gelen bu rütbe, mülkiye sınıfının oluşturulmasıyla kondu. "Sınıf-ı saniye" ve "sınıf-ı mütemayyiz" denen iki aşamaya vardı. Saniye rütbesi önceleri mirmiran rütbesine denkti. Bu rütbenin ilk aşaması olan "sınıf-ı saniye" askeriyede kaymakamlığa, ilmiyede "kibar-ı müderrisin"e; ikinci aşama olan "sınıf-ı mütemayyiz" ise askeriyede miralaya, ilmiyede "mahreç mevleviyeti"ne denkti.

saniye, temel zaman birimi. Günümüzde sezyum elementinin belirli koşullar altında saldıgı ışıma dayalı olarak tanımlanır. Saniye önceleri ortalama güneş gününün, yani Yer'in Güneş'e göre kendi çevresinde ortalama dönüş süresinin 1/86.400'ü olarak tanımlanıyordu. 20. yüzyılın ortalarında zaman ölçümünün daha duyarlı kılınması zorunluluğu ortaya çıkınca bu tanım yeterli kalmadı. 1956'da Uluslararası Ağırlıklar ve Ölçüler Komitesi (CGPM), saniyeyi bu kez 1900 tropik yılı (Güneş'in merkezinin bir ilim noktasından, aynı ilim noktasına gelene değin geçen süreden oluşan gerçek güneş yılı) uzunluğunun 1/31.556.925.974'ü olarak yeniden tanımladı. Bu tanım 1960'ta toplanan Ağırlıklar ve Ölçüler Genel Konferansı'na da onaylandı. Ne var ki, 1900 geçmişte kalan bir yıl olduğundan bu tanım pek kullanışlı değildi. 1964'te ise CGPM saniyeyi günümüzde kullanıldığı biçimde, sezyum-133 atomunun taban durumunun iki aşırıncı düzeyi arasındaki elektron geçişine karşılık gelen ışımanın 9.192.631.770 çevrimlik süresi olarak belirledi (*ayrıca bak.* atom zamanı). 1967'de bu SI birimler sisteminde kullanılan tek tanım olarak kabul edildi.

Belirli bir sayıdaki ışıma çevriminin temel alınmasının nedeni, daha önceden astronomik olarak belirlenen Gökgünüğü Zamanı saniyesine olanaklı olduğunca yakın bir tanım geliştirmektir.

Sankalar (Japonca *sanka*: "dağ mağarası"), Japonya'nın geleneksel toplum yapısında kast dışı topluluk. Bazen Japon Çingene-leri olarak anılan Sankalar, Honşu'nun dağlık bölgelerinde küçük gruplar halinde dolaşırlar. Görünüm ya da dil bakımından öteki Japonlarla aralarında fark yoktur. 11. yüzyıl Japon vakayinamelerinde adları geçerse de, haklarında verilen bilgilerin doğruluğu kuşkuludur. Öteki aşağı kastlar gibi, feodal ilişkileri yürüten şefleri vardı. Mağaralarda yaşayan vahşi bir halk oldukları iddiasını destekleyen hiçbir kanıt yoktur. Japon yasalarında toplumsal ayrımcılığın yasaklanmış olmasına karşın, Sanka soyundan gelenler hâlâ, Burakuminler(*) gibi aşağılanmaktadır.

Sankaran Nair, Sir Çettur (d. 11 Temmuz 1857, Malabar Kıyısı - ö. 24 Nisan 1934, Madras, Hindistan), Hintli hukukçu ve devlet adamı.

Hindistan Ulusal Kongresi'nin Amraoti toplantısına (1897) başkanlık etti. *Madras Review* ve *Madras Law Journal* dergilerini kurdu ve yönetti. Sırasıyla Madras savcılığına (1899), başsavcılığına (1907) ve Madras Yüksek Mahkemesi yargıcılığına (1908) atandı. 1915'te eğitimden sorumlu üye olarak Genel Valilik Konseyi'ne girdi. Hindis-

tan'ın kademeli olarak özerkliğe geçmesini öngören Montagu-Chelmsford Raporu'nu (Nisan 1918) destekledi. Pencap'taki karışıklıkları bastırmak için sıkıyönetimin uzatılması üzerine, 1919'da istifa etti. Daha sonra Londra'da bir yıl kadar Hindistan'dan sorumlu devlet bakanının danışmanlığını yaptı. *Gandhi and Anarchy* (1922; Gandhi ve Anarşi) adlı kitabında Gandhi'nin öncülük ettiği Pasif Direniş Eylemi'ne karşı çıkmakla birlikte, hareketin şiddetle bastırılmasını da eleştirdi. 1925'te Hindistan Devlet Konseyi üyesi oldu. Hindistan'ın yönetimi konusunda Simon Komisyonu'yla görüşmeler yapan Hindistan Komitesi'nin başkanlığını üstlendi (1928-29). Bu görüşmeler hiçbir sonuç vermedi.

Sankhuniathon (ü. İÖ 14/13. yy?) Antik Çağda yaşamış Fenikeli yazar. Hakkındaki tek bilgi kaynağı, *Phoinikika* adlı yapıtını özgün metninden çevirdiğini iddia eden Bybloslu Philon'un (ü. İS 100) yapıtıdır. Philon'un iddiasının doğruluğu tartışma konusu olmuşsa da, 1929'da Suriye'deki Ras Şamra'da (eskiden Ugarit) ortaya çıkarılan Fenike dilindeki belgeler, Sankhuniathon'un Fenike mitolojisi ve dinsel inançları üzerine yazdıklarını destekler niteliktedir. Philon'a göre Sankhuniathon bu dinsel bilgileri, Fenike tapınaklarında bulunan heykel biçimindeki Baal Amon sütunları üstünde yer alan yazıtlardan edinmiştir.

sankin kotai, Japonya'da, Tokugava şogunu İemitsu'nun büyük feodal beylerin (*daimyo*) yılın bir bölümünde Edo'da (bugün Tokyo) kalmalarını sağlamak amacıyla 1635'te uygulamaya başladığı sistem. *Daimyo*'ların topraklarına dönerken eşlerini ve ailelerini Edo'da bırakmalarını öngören ve böylece şogunluğa sürekli bağlılığı güvence altına alan bu sistem, zamanla birçok *daimyo* tarafından yerel düzeyde de uygulanmaya başladı. Feodal toprak sahiplerinin kentlerle sıkı ilişkisi ulaşım yollarının ve ticaretin gelişmesinde önemli rol oynadı. Ama aşırı harcamalar ve topraklardan kopukluğun getirdiği aksaklıklar yüzünden bu toprak sahipleri büyük bir borç yükü altına girdi. Şogunların izlediği politikalara karşı hoşnutsuzluğun artması üzerine, *sankin kotai*, 1862'de fiilen kaldırıldı. Sistemi yeniden yerleştirmek için 1865'te gösterilen çabalar sonuçsuz kaldı; kısa bir süre sonra da şogunluk devrildi.

Sankt Gallen (Almanca), Fransızca SAINT-GALL, İsviçre'nin kuzeydoğu kesiminde kanton. Kuzeyde Konstanz Gölü (Bodensee), güneyde Graubünden, Glarus ve Schwyz, kuzeybatıda da Thurgau kantonlarıyla çevrilidir. Doğusunda, kantonu Avusturya'nın Vorarlberg federal eyaletinden (*Bundesland*) ve Lichtenstein'dan ayrıran Ren Vadisi yer alır. Yüzölçümü 2.014 km²'dir. Kantonun içinden Ren, Linth ve Seer ırmakları geçer. Yüzey şekilleri geniş Ren Ovasından kuzeybatıdaki engebeli Fürstenland topraklarına ve Yukarı Toggenburg (Thur Vadisi) ile güneydeki Alp tepelerine kadar değişen bir çeşitlilik gösterir.

Kanton toprakları başlangıçta Sankt Gallen Manastırı'nın başkeşiş-prenslerine aitti. 1798'de manastırın dinsel statüsünün kaldırılmasından sonra bölge Helvetia Cumhuriyeti'ne bağlı Sântis kantonunun bir parçası oldu. 1803'te de bugünkü adını alarak İsviçre Konfederasyonu'na katıldı. Kanton anayasası 1890'da hazırlandı.

Kantondaki başlıca tarımsal etkinlik mandıracılıktır. Nakışçılık ve dokumacılığın önemli bir ekonomik etkinlik olduğu kantonunda dokuma makineleri de üretilir. Kan-

tonda ayrıca kimyasal madde, ilaç, çikolata, fişek, kibrit, optik araçlar, keçe ve kâğıt üretilir. Sargans yakınında demir ve manganez çıkarılır. Toggenburg'da, Ren Irmağı kıyısında ve Bad Ragaz'da çok sayıda tatil, sağlık ve kış sporları merkezi vardır. Kanton merkezi Sankt Gallen kentidir. Yaygın dil Almancadır. Halkın yaklaşık dörtte üçü Katolik, kalanı ise Protestandır. Nüfus (1991 tah.) 420.268.

Sankt Gallen (Almanca), Fransızca SAINT-GALL, İsviçre'nin kuzeydoğu kesimindeki Sankt Gallen kantonunun merkezi kent. Konstanz Gölünün (Bodensee) hemen güneyinde, Steinach Vadisinde yer alır. Kelt misyoneri Aziz Gailus'un 612'de bugünkü kentin yerinde kurduğu inziva yeri yaklaşık 720'de bir Benedikten manastırına dönüştürüldü. Manastırın okulu 11. yüzyıla değin Alpler'in kuzeyindeki en önemli eğitim kurumu olarak kaldı ve yazı odası dünyaca ünlü bir kütüphaneye temel oluşturdu. Manastır çevresinde gelişen kent 1206'dan sonra Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun prensleri olan başkeşişlerce yönetildi. Manastır 1453'te, kent ise 1454'te İsviçre Konfederasyonu'na katıldı. Kent 1846'dan bu yana bir piskoposluk bölgesidir.

Kentteki başlıca yapılar manastır kilisesi ile eski manastır yapılarıdır. Barok üslubun İsviçre'deki en güzel örneklerinden olan kilisenin yapımı 1755-72 arasında tamamlanmıştır. Rokoko üslubunda benzersiz bir salonu bulunan kütüphanede (1758-67) yaklaşık 2 bin el yazmasının yanı sıra, Karolenj ve Otto dönemlerinden kalma çok sayıda kitap bulunur.

Keten ve pamuklu dokumalarıyla tanınan Sankt Gallen, 20. yüzyılın başında önemli bir nakışçılık merkeziydi. Kentte Çocuk Yaz Festivali, Uluslararası Atıcılık Gösterisi ve İsviçre Ulusal Fuarı düzenlenir. Almanca konuşulan kentte, halkın yaklaşık yarısı Protestan, yarısı da Katoliktir. Nüfus (1990 tah.) 73.191.

Sankt Georg Avusturya liseleri, tam adı ÖZEL SANKT GEORG AVUSTURYA LİSELERİ, İstanbul'da Almanca öğretim yapan özel ortaöğretim kurumları. İçinde Sankt Georg Kilisesi'nin de bulunduğu kompleksin 1882'de bir rahibe cemiyetine satın alınmasıyla kuruldu. Öğretim kız ve erkekler için ayrı eğitim veren bir ilköğretim kurumu olarak başladı. 1900'de erkekler için, bugün adı Özel Sankt Georg Avusturya Lisesi ve Ticaret Okulu olan lise ve ticaret okulu, 1958'de de kızlar için bugün adı Özel Sankt Georg Avusturya Kız Lisesi olan okul açıldı. Okul 1919-23 ve 1944-47 arasında savaş nedeniyle kapalı kaldı. Avusturya Yüksek Okullar ve Üniversiteler Yasası'nın 7. maddesine göre okulu bitiren öğrenciler istedikleri Avusturya üniversitelerinde okumaya hak kazanmış olurlar. İlk yılı hazırlık olmak üzere öğrenim süresi sekiz yıl olan Sankt Georg Avusturya liselerinde Türkçe okutulması zorunlu derslerin dışında öğretim dili Almancadır.

Sankt Gotthard Geçidi, İtalyanca PASSO DEL SAN GOTTARDO, İsviçre'nin güney kesimindeki Lepontine Alpleri'nde dağ geçidi. Avrupa'nın orta kesimi ile İtalya arasında önemli bir kara ve demir yoludur. Yüksekliği 2.108 m, uzunluğu 26 km'dir. Romalılarca bilinmesine karşın, ancak 13. yüzyıl başlarında yaygın olarak kullanılmaya başladı. Adı, Bavyera düklerinin Hildesheim (bugün Almanya'da) piskoposu Aziz Gotthard onuruna dorukta yaptırdığı misafirhane-den gelir. Günümüzde dorukta bir otel bulunmaktadır.

Sankt Gotthard Geçidinden uzun, virajlı bir karayolu geçer. Geçidin altında ise uzunluğu 14 km olan ve deniz düzeyinden 1.150 m yüksekliğe ulaşan Sankt Gotthard Tüneli (1872-80) uzanır. Tünelden geçen ve 1882'de hizmete açılan demiryolu, İsviçre'de Luzern ile İtalya'da Milano'yu

Sankt Gotthard Geçidi, Lepontine Alpleri, İsviçre Keystone

birleştirir. Bu hat üzerinde Reuss ve Ticino ırmak vadilerinde birkaç tane sarmal biçimli tünel vardır. Göschenen ile Airolo arasında saatte 1.500'den fazla aracın geçmesine olanak veren 16 km uzunluğundaki Sankt Gotthard Karayolu Tüneli 1980'de açılmıştır.

Sankt Michael, MICHAELSKIRCHE olarak da bilinir, Almanya'da, Hildesheim'da üç nefli bazilika planlı kilise. İmparator III. Otto'nun ünlü öğretmeni Piskopos Bernward'ın denetiminde 1010-33 arasında inşa edilmiştir. Otto dönemi mimarlığının en önemli örneklerindendir. 1046'da yıkılan katedral 1054-79 arasında yeniden yapılmış, ama II. Dünya Savaşı'nda hasar görmüştür. Daha sonra restore edilerek özgün görünümünü kazandırılmıştır.

1046'da yıkılan katedral 1054-79 arasında yeniden yapılmış, ama II. Dünya Savaşı'nda hasar görmüştür. Daha sonra restore edilerek özgün görünümünü kazandırılmıştır.

Sankt Moritz, Fransızca SAINT-MORITZ, Romanş dilinde SAN MUREZZAN, İsviçre'nin güneydoğu kesiminde, Graubünden kantonunda bucak (*Gemeinde*) ya da kent. Görkemli Alp doruklarıyla çevrili Yukarı Engadin'de yer alır. Eski çağlarda şifalı madensuları ile ünlüydü. 17. yüzyılda gözde

bir kaplıca ve sayfiye yeri durumuna geldi. 19. yüzyıldan sonra dünyanın en ünlü kış sporları merkezlerinden biri oldu. 1928 ve 1948 Kış Olimpiyat Oyunları burada düzenlendi. Demiryoluyla uluslararası hatlara bağlanan ve uluslararası bir karayolu üzerinde yer alan Sankt Moritz'in, hemen kuzeydoğudaki Samedan'da bir uluslararası havalimanı vardır. Ekonomisi turizm ve otelcilik üzerine dayanır. Genelde Protestan olan nüfusu Almanca ve Romanş dili konuşur. Nüfus (1980) 5.900.

Sankt Pölten, Avusturya'nın kuzeydoğu kesiminde, Aşağı Avusturya federal eyaletinde (*Bundesland*) kent. Viyana'nın batısında, Alp Dağlarının etekleri ile Tuna Irmağı arasında, Traisen Irmağı kıyısında yer alır. Aelium Cetium adlı Roma yerleşmesi üzerinde 8. yüzyılda Aziz Hippolytus'un anısına inşa edilen manastırın çevresinde gelişti. 1159'da berat aldı ve 1490'a değin Passau piskoposlarının denetiminde kaldı. 1785'te piskoposluk merkezi oldu. Tarihsel yapıları arasında eskiden manastır kilisesi olan katedral, Rönesans üslubundaki belediye sarayı, Jakob Prandtauer'in (1660-1726) tasarımını yaptığı rahibe manastırın Institut der Englischen Fräulein ve Prandtauer Kilisesi, piskoposluk sarayı (1636-53) ve Fransiskan kilisesi (1757-68) sayılabilir. Augustinus tarikatı manastır, yakınlardaki Herzogenburg'dadır. Önemli bir demiryolu kavşağı olan Sankt Pölten'de büro mobilyası, çorap, kimyasal maddeler, kâğıt, makine ve dokuma üretilir. Nüfus (1981) 51.102.

Sanlar, BUŞMANLAR olarak da bilinir, Afrika'nın güneyinde yaşayan halk. Hotantolar olarak da anılan Koikoilerle akrabadırlar. Botswana, Namibia ve Güney Afrika Cumhuriyeti'nin kuzeybatısında yaşarlar. Buşman adı, Felemenkilerin eskiden bu halka verdiği adın bozulmuş biçimidir. Günümüzde ise antropologlar, bu halkın Koi dilindeki adı olan San'ı kullanmaktadırlar.

Eskiden Sanların fiziksel özellikleri, dilleri ve kültürleriyle kolaylıkla ayırt edilebileceği düşünülmüştü. Ama sonradan fiziksel özelliklerinin hem Koikoiler hem de Bantu dilleri konuşan halklarla benzerlik gösterdiği, göçler sonucu kültürlerinin değişime uğradığı anlaşıldı. Öte yandan dilbilimciler son yıllarda San dilini Koisan ailesi içinde ele almaya başladılar.

Sanların geleneksel örgütlenme biçimleri birkaç aileyi kapsayan takımlara dayanır. Takım üyeleri genelde akrabadır. Her takım kendi içinde özerktir. Takım üyeleri, bir reis seçmek yerine gerektiği zaman yaşlı bir erkeğin ya da yeteneğiyle ünlü bir avcının önderliği altında toplanırlar.

Sanlar, tepesi otla örtülü, yarım daire biçimindeki evlerde yaşarlar. Eşyaları taşınabilir, az ve hafiftir. Giysilerini, çantalarını, su kaplarını ve av silahlarını tahta, kâğıt, deri ve kemikten yapar, avlanmak için yay ve zehirli oklar, tuzaklar, tahta çubuklar, bazen de muzrak kullanırlar. Başlangıçta av eti, yabanıl sebze ve meyveyle beslenen Sanlar, av hayvanlarının sayısı azaldıkça toplayıcılığa geçmişler, daha sonra onu da terk ederek geçimleri için yepyeni araçlar bulmuşlardır. Sanlar yaratıcı bir tanı ile ölüm ve hastalığın temsilci olarak gördükleri doğaüstü bir güce inanırlar. Ölülerin ruhlarına inanmalarına karşın, Sanlar arasında ataya tapınma yaygın değildir.

1990'larda Botswana'nın Batı Kalahari illerinde 42 bin, Namibia'da 35 bin, Angola'nın güneydoğusunda da 9 bin kadar San yaşadığı, bunların küçük bir bölümünün göçebe olduğu bilinmektedir.

Sanlúcar de Barrameda, İspanya'nın güneybatısında, Andalucía özerk bölgesindeki (*comunidad autónoma*) Cádiz ilinde (*provincia*) liman kenti. Cádiz kentinin kuzeyinde, Guadalquivir Irmağı halicinin güney yakasında yer alır. Bir Roma yerleşmesi olan Lucifera-Fani'nin bulunduğu yerde kurulan kent. 1256'da Magripillerin eline geçti ve bir İspanyol askerine verildi. Sonradan Medina-Sidonia düklerinin merkezi oldu. Kristof Kolomb 1498'de Yeni Dünya'ya düzenlediği üçüncü yolculuğa kentin limanından başladı. Fernão de Magalhães de (Macellan) dünyanın çevresini dolaşmak için 1519'da kentten yola çıktı. 14. yüzyıldan kalma kilise ve Medina-Sidonia düklerinin sarayında birçok sanat yapıtı vardır. San Francisco Yüksekokulu 1517'de İngiltere kralı VII. Henry tarafından kurulan Saint George Hastanesi'nin binalarında eğitim verir. Manzanilla olarak bilinen kokulu beyaz şarabıyla ünlü olan kent, aynı zamanda Costa de la Luz'un (Işık Kıyısı) gözde sayfiyelerindendir.

Irmağın öteki yakasında Alman arkeolog Adolf Schulten'in İberler döneminde kurulmuş Tartessos olduğunu ileri sürdüğü Coto Doñana ve Venüs'e adanmış bir tapınak vardır. Nüfus (1981) 33.740.

Sanlun, Çin Budacı okulu. Hint Madhyamika okulunun Çin'e ulaşan biçimidir. *Bak. Madhyamika*.

Sanmenxia, Wade-Giles yazımında SAN-MEN-HSIA, Çin'de, Henan yönetim bölgesinin (*sheng*) batısında kent. Luoyang yöresinde (*diqu*) il düzeyinde bir belediyedir (*shi*). 1957'de kurulan kent, adını yapımına 1955'te başlanan büyük bir baraj ve hidro elektrik santralının bulunduğu, Huang Irmağı (Sarı Irmak) üzerindeki Sanmen Boğazından alır. Kentin yaklaşık 30 km doğusundaki boğaz dik uçurumlarla çevrilidir. Huang Irmağı üzerindeki ulaşımı engelleyen Sanmen Boğazını ulaşma elverişli duruma getirmek için eski çağlardan beri sürdürülen yoğun çabaların hiçbiri sonuç vermemiştir.

Xi'an, Taiyuan, Luoyang ve Zhengzhou gibi hızla büyüyen sanayi merkezlerinin elektrik enerjisi gereksinimini karşılamak ve taşkınları denetlemek amacıyla yapımına başlanan 90 m yüksekliğindeki Sanmen Barajı'nın arkasında 3.500 km²'lik bir baraj gölü oluşmuştur. Huang Irmağının taşıdığı büyük miktarlardaki alüvyon 50-70 yıl içinde dolması beklenen bu baraj gölünde

Sankt Moritz'den bir görünüm, İsviçre Photo Research International

birirmektedir. SSCB'nin mali ve teknik yardımıyla yapımına başlanan baraj, 1960'ta bu yardımın kesilmesi nedeniyle ancak 20 yılda tamamlanabilmiştir. Nüfus (1990) 120.523.

Sanmicheli, Michele (d. 1484, San Michele, Verona, Venedik - ö. 1559, Venedik), savunma yapılarıyla tanınmış maniyerist İtalyan mimar.

Verona'da, ikisi de mimar olan babası Giovanni ve amcası Bartolommeo'nun yanında yetişti. Genç yaşta Roma'ya gitti; Bramante ve Giuliano da Sangallo'nun yanında yetişmiş mimarlarla birlikte çalıştı. Daha sonra işbirliği yapacağı Antonio da Sangallo (Genç) ile de burada tanıştı.

1509'dan 1528'e değin Orvieto Katedrali'nin inşaatında *capomaestro* (başmimar) olarak çalıştı. 1535'te Venedik kenti ona askeri mimar olarak iş verdi. Sanmicheli Venedik, Kıbrıs ve Girit'te gösterişli kaleler yaptı. 1527'de Verona tahkimatlarını köşe burçları ekleyerek yenileştirdi. Savunma yapılarında yeni bir uygulama olan köşe burcunu geliştirmek için Sanmicheli de birçok çalışma yapmıştı. Verona'daki Yeni Kapı (Porta Nuova, 1533-40) ve S. Zeno Kapısı (Porta S. Zeno, 1541) en önemli yapıtlarındandır. Sanmicheli ayrıca, Bramante, Raffaello Sangallo ailesi ve Michelangelo'nun tasarımlarından yararlanarak pek çok kilise ve saray da yapmıştır. Venedik'te Büyük Kanal kıyısındaki Palazzo Grimani (Grimani Sarayı) ve Verona'daki Pellegrini Şapeli en tanınmış yapıtlardır.

Sanmiguelia, ilk olarak Colorado'daki Orta ve Üst Triyas kayalarından bulunan, palmiye benzeri yapıtlara sahip fosil bitki cinsi (Triyas Dönem y. 225-190 milyon yıl önce). Kapalıtohumluların ilk üyelerinden olduğu düşünülen bu bitkilerin yaprakları yukarı doğru daralan gövdelerin tepesinde yer alıyordu. Plili bir özelliğe sahip yaprakların boyu 40 cm'ye eni 25 cm'ye ulaşırıyordu.

Sannazzaro, Jacopo (d. 28 Temmuz 1456, Napoli - ö. 24 Nisan 1530, Napoli, İtalya), İtalyan şair. Pastoral romans türünün ilk örneği olan *Arcadia* (1504) adlı yapıtı, romantizmin doğuşuna değin İtalyan edebiyatının en etkili, en sevilen yapıtlarından biri olmuştur.

Sannazzaro, 20 yaşında Aragon hanedanının saray şairi oldu. Bu hanedanın son kralı Federico tahttan indirilince (1501), o da onunla birlikte Fransa'ya sürgüne gitti. Bu dönemde, Ovidius'un *Halieutica* ve Nemesianus'un *Cynegetica*'sı gibi Latin edebiyatının birkaç kayıp yapıtını gün ışığına çıkardı. Federico ölünce (1504) Napoli'ye döndü ve ölünceye değin orada yaşadı.

Sannazzaro hem İtalyanca, hem Latince ürünler verdi. *Arcadia* dışında, Petrarca tarzındaki lirik şiirleri de İtalyancaydı. Otobiyografik ve alegorik öğeler içeren *Arcadia*, düzyazıyla birbirine bağlanmış, diyalog ve monolog biçimindeki kısa şiirlerden oluşur.

Sanno İçicitsu Şinto (Japoncada "Sanno Şinto'nun Tek Gerçeği"), İÇİCITSU ŞİNTO ya da TENDAI ŞİNTO olarak da bilinen, Japon dininde, Şinto ile Budacılığın Tendai mezhebi öğretilerini birleştiren okul. Bu düşüncenin temelinde, Şinto tanrılarının (*kami*) Budacılığın kutsal varlıklarının görünümü olduğu biçimindeki Japon anlayışı yatar. Bu okulların ilki olan Ryobu Şinto, en büyük

Şinto tanrısı Amaterasu Omikami'nin, Buda Mahavairocana'nın (Japonca Dainiçi) karşılığı olduğu inancına dayanır.

Okul, Heian döneminde (794-1185) Tendai mezhebinin merkezi Kyoto dışında Hiei Dağında kuruldu. Dağ Tanrısı Sanno (Japoncada "Dağların Kralı"), Tendai Budacılığının en önemli kutsal varlığı Buda Şakyamuni'yle (Japonca Şaka) özdeşleştirildi. Sanno Şinto okulu, Tendai Budacılığının birlik inancını temel aldı. Böylece Şaka Dainiçi'yle, Sanno da Amaterasu'yla özdeşleşti. Tendai'nin *Saddharmapundarika-sutra*'ya dayanan, evrende "tek gerçek" (*icicitsu*) olduğu yolundaki öğretisi, daha sonra Amaterasu'yu Budacılık-Şinto birliğinin gerçek kaynağı olarak gören Sanno İçicitsu Şinto'nun gelişmesiyle sonuçlandı. Tokugawa döneminde (1603-1867) bu okul en parlak çağını yaşadı.

sannyasin, Hinduizmde, yaşamın dördüncü aşamasına (*ashrama*) ulaşmak amacıyla dünyayı yadsıyan çileci. "Büyük çileci" olarak da adlandırılan Tanrı Şiva'ya bağlılık gösteren çileciler de bu adla anılır. Şivacı çileciler, 8. yüzyılda Hindu filozofu Şankara tarafından on tarikat (*daşnami*: "on ad") içinde örgütlülmüştür.

En az 12 yıllık başarılı bir çile yaşamını tamamlayarak en yüksek başarı düzeyine ulaşan ve kendisi hakkında kesin bilgi sahibi olan *sannyasin*'lere *paramahansa* (büyük kuğu) unvanı verilir. *Paramahansa* tüm dünyevi kurallardan ve kastla ilgili olanlarla birlikte her türlü yükümlülüğün bağıştıdır; tasvirlerle tapınmak ya da kurban ayinlerine katılmak zorunda değildir. Yakın geçmişin en ünlü *paramahansa*'sı 19. yüzyılda Bengal'de bir tarikat kuran Ramakrişna'dır.

Öteki *sadhu*'lar gibi *sannyasin*'ler de öldükten sonra yakılmaz, genellikle meditasyon yapar gibi oturmuş durumda gömülürler.

sanrı, HEZEYAN ya da DELÜZYON olarak da bilinen, geçerli mantığa uymamasına ya da tersini gösteren kanıtlara karşın değişmeyen inanç ya da düşünceler ve bunlarla tanımlanan zihinsel bozukluk. Bir anlamda, olağan ussallaştırma sürecinin hastalık ölçüsünde aşırı bir dışavurumu olan sanrı, yoğunluk, kapsam ve tutarlılık açısından çeşitlilik gösterir. Kültürel, siyasal ya da ahlaki ortam, dinsel ve ideolojik inançlar da bu surece rol oynar. Örneğin siyasal baskı dönemlerinde, polis tarafından izlenme ya da komploya uğrama biçiminde sanrılar gelişebilir.

Peygamberlik, hükümdarlık gibi büyüklük sanrıları, yarırsızlık ya da değersizlik gibi küçüklük sanrıları, kişinin öldürüleceğine inanması gibi kötülüğe uğrama sanrıları ya da başkalarının aleyhinde konuştuğu, kendisini izlediği yolundaki alınganlık sanrıları, iş göremez hale geldiği, bedeninin çürüdüğü biçiminde hiçlik sanrıları, en sık rastlanan türleridir. Paranoya ve hastalık hastalığının belirleyici özelliği olan sanrı, kişinin tüm yaşamını yönlendirir hale gelebilir. Zihinsel otomatizm denen bu durumda kişi, düşünce ve eylemleri bir başka güç tarafından belirleniyormuş gibi davranır.

Sanrının oluşumu konusunda farklı görüşler öne sürülmüştür. Bir görüşe göre sanrı, temelde beynin organik ve işlevsel bozukluklarından kaynaklanırken, bir başka akım da bu süreci psikanaliz kuramı ve bireyin var olma sorunu ile açıklamaktadır. Görünürde organik bir bozukluğa bağlı olmayan sanrıların, ilkel güdüler ile dış dünyanın değerleri arasındaki çatışmalardan kaynaklandığı genellikle kabul edilir.

Sanron, Japon Budacı okulu. Hint Madhyamika okulunun Çin üzerinden Japonya'ya ulaşan biçimidir. *Bak.* Madhyamika.

sans-culotte (Fransızca "culotte'suz", *culotte*: kısa pantolon), Fransız Devrimi'nin başlarında Devrim Ordusu'nda görev yapan, giysi ve silah bakımından yetersiz biçimde donatılmış gönüllülere verilen ad. Terim sonradan Devrim sürecinde aşın demokrat bir çizgiyi benimseyen herkes için kullanılmaya başlanmıştır. *Sans-culotte*'lar çoğunlukla yoksul sınıflardan gelen kişiler ya da halk önderlerinden oluşuyordu. Ama Terör Dönemi'nde kamu görevlileri ve iyi eğitim görmüş bazı kişiler de kendilerini *citoyens sans-culottes* (*sans-culotte* yurttaşlar) olarak adlandırdılar. Tipik bir *sansculotte*'un giysisi üst sınıfların giydiği *culotte*'tan (kısa pantolon) farklı olarak *pantalon* (uzun pantolon), *carmagnole* (kısa ceket), özgürlüğü simgeleyen kırmızı keş ve *sabot*'dan (tahta ayakkabı) oluşuyordu. Robespierre'in düşmesinin (Temmuz 1794) ardından başlayan gericilik döneminde *sansculotte*'lar etkisiz hale geldi; ayrıca terimin kullanılması da yasaklandı.

sansar, *Mustelidae* familyasının *Vormela* cinsini oluşturan tek, *Martes* cinsinden yedi yırtıcı memeli türünün ortak adı. Eskidünya'da Avrupa'dan Güneydoğu Asya'ya kadar uzanan bölgede, Yenidünya'da ise Kuzey Amerika'da yaşayan bu hayvanlar türlere göre değişen boyut ve renklerde. Sansar genel olarak çevik yapısı, ince uzun gövdesi, kısa bacakları, yuvarlak kulakları, sık ve kabarık tüylerle kaplı kuyruğuyla tanınır. Postları kürk ticaretinde büyük değer taşır. Genellikle ormanda yaşar ve ağaçlara kolayca tırmanır. Ayrım gözetmeden çok çeşitli hayvanları avlar, leşler ve meyvelerle de beslenirler. Kuzey Amerika'da yaşayan balıkcı sansar(*) (*Martes Pennanti*), oklukirpiyi öldürüp yiyebilme becerisiyle ünlüdür. Özellikle kuzeyde yaşayan dişilerde, çiftleştikten sonra döllenmiş yumurtanın dölyatağı duvarına yuvalanması çok geciktirdiğinden gebelik dönemleri en azından 290 gün sürer. Bir batında doğan yavru sayısı 1-5 arasında değişir.

Tanınmış türlerinden ağaç sansarı (*M. martes*) Avrupa'dan Asya'nın orta kesimlerine kadar yayılmıştır. Postu koyu kahverengidir. Boynunun altında sarımsı bir leke bulunur. Uzunluğu 22-27 cm'lik kuyruğu dışında 42-52 cm, omuz yüksekliği 15 cm, ağırlığı 1-2 kg dir. Türkiye'nin Karadeniz, Marmara ve Ege bölgelerindeki ormanlar ile Güneydoğu Toroslar'da görülür.

Kır sansarı (*M. foina*) Avrasya'nın az ağaçlı, kayalık ve kırsal kesimlerinde yaşar. Türkiye'nin alçak ovaları dışında geniş bir yayılım gösterir. Grimsi kahverengi postunun boyun altı ve göğüs bölümlerinde parçalı beyaz lekeler bulunur. Uzunluğu 42-48 cm, omuz yüksekliği 12 cm'dir.

Asya'nın güney kesimlerinde yaşayan sanı boyunlu sansarın (*M. flavigula*) kahverengi

Kır sansar (*Martes foina*)
Reinhard/Rosor-Davaria Verlag

postu, kuyruğunda ve gövdesinin ön bölümüne doğru koyulaşır. Boyun altı ve çenesi sarımsı turuncu rengiyle dikkat çeker. Uzunluğu 38-43 cm'lik kuyruğu dışında 56-60 cm'dir.

Amerika sansarı (*M. americana*) Kuzey Amerika'nın kuzey kesimindeki ormanlarda yaşar. Uzunluğu 18-23 cm'lik kuyruğu dışında 35-43 cm, ağırlığı 1-2 kg'dır. Sarımsı kahverengi postu kuyruğunda ve bacaklarında koyulaşarak kahverengiye döner. Boyun altında kirli beyaz ya da sarımsı bir leke bulunur.

Alaca sansar (*Vormela peregusna*) Orta Asya'dan Bulgaristan'a kadar uzanan bozkırlara yayılmıştır. Türkiye'de Akdeniz ve Ege kıyıları dışındaki ağaçsız alanlarda görülür. Postunun üst bölümleri benekli kızıl kahverengi ve sarımsı, alt bölümleri siyahımsıdır.

sansargiller bak. Mustelidae

Sansin (Kore dilinde "Dağ Tanrısı"), Kore dininde, dağlarda yaşayan koruyucu ruh. Dağ kaplanlarıyla ilişkilendirilen Sansin kültü, günümüzde de Kore'de Budacıların tapınaklarında yaşatılır.

Kore'nin en eski yerli dininde kutsal dağlara tapınmanın yerini zamanla dağlarda yaşayan yaban aynalarına, kurtlara ve özellikle kaplanlara tapınma aldı. Sonunda dağ tanrısı, her biri bir kaplanı simgeleyen sayısız adla anılır oldu. Dağ tanrısına gereken saygı gösterilmezse kaplanların köylere inerek insanlarla hayvanlara saldırdığına inanılırdı. Geleneksel *sansindo* tarzındaki resimlerde genellikle kaplan ve yaşlı adam (ya da Budacı çüppesiyle keşiş) figürleri yer alırsa da kaplan dışında öbür dağ ruhlarının çoğunun dişi olduğuna inanılır.

Sansin kültü, yüzyıllardır bütün Kore'de kutlanmakta olan dinsel şenliklerde ön plana çıkar. Silla hanedanı döneminde (İÖ y. 57-İS 935) bu şenlikler devlet gözetiminde 42 ayrı yerde yapıyordu. 10-14. yüzyıllar arasında ilkbaharda ve güz aylarında yapılan şenlikleri şamanlarla kadın müzikçiler yönetiyordu. Konfüçyüsçü dünya görüşünün egemen olduğu Yi hanedanı döneminde de (1392-1910) yılda iki kez şenlik yapılması özendirildi. Ayrıca köylüler de sunak yapımı için kutsal dağları seçerler ve yılbaşında ayrı bir şenlik düzenlerlerdi.

Günümüzde Sansin şenlikleri, hasatın iyi olması, kötü ruhların kovulması, hastalık ve kuraklık olmaması umuduyla kutlanır. Sunaklardan birinde sert kabuklu yemişler, birinde sebzeler, bir başkasında ise et, şarap, pasta, çorba ve meyve adakları yer alır. Kutlamalar gece yarısı, ağaçlarla çevrili taştan bir sunakta yapılır. Çocuklarca yerli, herhangi bir sıkıntısı ya da evde hastası bulunmayan, 40 yaşlarında saygın bir köylü erkeği tarafından belirlenir.

Sanskrit, Hindistan'da yaşayan Hinduların klasik edebiyat dili olan Eski Hint-Ari dili (Sanskrit *samskrita*: "hazırlıklı, eğitilmiş, arınmış, incelmış"). Rigveda(*) adlı ilahilerde kullanılan Sanskrit dilinin geçmişi İÖ 1800'lere uzanır ve bu dil Hindistan'ın kuzeybatısında konuşulan bir lehçeye dayanır. Sanskrit İÖ y. 5 yüzyılda Panini'nin dilbilgisi kitabıyla standart bir yapıya kavuşturulmuştur. Panini'nin incelediği dile yakın olmakla birlikte bazı farklılıklar gösteren Klasik Sanskrit dilindeki edebiyat ise İÖ y. 500 - İS y. 1000 arasında gelişmiş ve modern çağlara değin sürmüştür. Sanskrit dilinin bir biçimi bugün hem Hindu araştırmacılarca bir bilim dili olarak, hem de bazı yazarlarca edebiyat dili olarak kullanılmaktadır. Devanagari yazısıyla ya-

zılan Sanskrit bugün yaygın bir anadil olmamakla birlikte, yeniden canlandırılmaya çalışılmaktadır.

Sanskrit dilbilgisi Latince ve Yunanca gibi daha eski Hint-Avrupa dillerinininkine benzer; oldukça gelişmiş bir bükün sistemi ve karmaşık bir yapısı vardır. Üç cins (eril, dişi ve yansız), üç sayı (tekil, ikil ve çoğul) ve sekiz durum (yalın, belirtme, araç, yönelme, çıkma, tamlayan, kalma ve seslenme) bulunur; ama adlar yalnızca tekil kişi için her durumda ayrı biçimler alır. Sıfatlar adlara uyacak biçimde, eylemler de zaman, kip, çatı, sayı ve kişiye göre çekilir.

Sanskrit edebiyatı, İÖ y. 2. binyılda kuzeybatıdan Hindistan Yarımadasına gelen Ari halkların ortaya koyduğu yazılı yapıtların tümü. Sanskrit edebiyatı, İslamın yayılmasından önceki dönemde Hindistan'ın en önemli kültürel gücü duruma gelen Brahmanların ifade aracı olarak gelişti. İlk örnekleri İÖ y. 1500'e ait Veda(*) ilahileriydi. Klasik dönem ise İS y. 1000'de sona erdi. 2.500 yıllık bu dönemde yazılan çoğu yapıtın tarihi kesin olarak belirlenememiştir. Bu yazıtları ünlü ya da efsanevi kişilere mal etme eğilimi, belirsizliği daha da artırmaktadır. Bununla birlikte Sanskrit edebiyatında iki dönem ayırt edilebilir. İÖ y. 1500-200 arasındaki Vedalar dönemi ve İÖ 500-İS 1000 arasında yer alan ve bir ölçüde ilk dönemle örtüşen klasik dönem.

Sansovino, Andrea, asıl adı ANDREA CONTUCCI (d. y. 1467, Monte San Savino - ö. 1529, Monte San Savino, Floransa Cumhuriyeti), yapıtları erken Rönesans'tan yüksek Rönesans'a geçişi yansıtan İtalyan mimar ve heykeltarihi.

İlk önemli yapıtı, Floransa'daki San Spirito Kilisesi'nde Corbinelli ailesi için gerçekleştirdiği mermer Kutsama Altarı'dır (1485-90). Altarın özenli ayrıntıları ve yarattığı duygusal etki, Sansovino'nun erken dönem üslubunun özellikleridir. 16. yüzyılda İtalyan sanatçıların yaşamöykülerini yazan Vasari'ye göre, Sansovino birkaç yıl Portekiz'de kaldıktan sonra 1502'de yeniden Floransa'ya dönmüş ve bugün vaftizhanenin ana kapısı üstünde duran "İsa'nın Vaftiz Edilmesi" konulu mermer figür grubunu yapmaya başlamıştır. Figürlerdeki sakıncı ve ağırbaşlı duruş, güçlü ama abartısız duygusalı, yapıta yüksek Rönesans'ın ilk örneklerinden biri olma niteliğini kazandırır.

Sansovino 1505'te Roma'ya gitti. Papa II. Julius ona Santa Maria del Popolo Kilisesi'nde iki kardinalin mezarlarını yapma işini verdi. 1509'da tamamlanan zafer takı biçimindeki bu mezarlar kardinalleri uyurken betimleyen heykelleriyle, Sansovino'nun yapıtlarının en etkileyicilerindendir. Sansovino'nun son büyük görevi Loreto'daki Santa Casa'nın dekorasyonu oldu. Bu amaçla gerçekleştirdiği "Meryem'e Müjde" konulu mermer kabartma, ilk yapıtlarındaki öyküsel çekiciliğin hâlâ bir ölçüde varlığını koruduğunu gösteren, zengin bir düzenlemedir.

Sansovino'nun zarif üslubu, 16. yüzyıl boyunca, Michelangelo'nun büyük boyutlu, kaslı vücutlu heykellerinin etkisini dengeleyici bir rol oynamıştır.

Sansovino, Jacopo, asıl adı JACOPO TATTI (d. 2 Temmuz 1486, Floransa - ö. 27 Kasım 1570, Venedik), yüksek Rönesans üslubunu Venedik'e getiren heykeltarihi ve mimar. 1502'de, heykeltarihi Andrea Sansovino'nun Floransa'daki atölyesine girmiş ve ustasına beslediği saygı nedeniyle onun adını almıştır.

1505'te. Antik Çağ mimarlık ve heykeltarihinin incelemek üzere Roma'ya giden Floransalı mimar Giuliano da Sangallo'ya eşlik etti. Orada Papa II. Julius tarafından eski heykellerin onarımıyla görevlendirildi. Floransa'ya döndükten sonra "Yaşlı Aziz Jakobus" (1511-18; Santa Maria del Fiore Kilisesi) adlı heykellerini yaptı. 1518'de

"Bakkhos", Jacopo Sansovino'nun mermer heykeli, y. 1514; Bargello, Floransa
Alinari-Art Resource/EB Inc.

Roma'da çalışmaya başladı. "Madonna del Parto" (y. 1519; San Agostino Kilisesi, Roma) adlı heykeli Andrea Sansovino'nun etkisi hâlâ sürüyordu. Bunu "Aziz Jakobus" (1520; Santa Maria di Monserrato Kilisesi, Roma) adlı heykeli izledi.

1527'de Roma'nın V. Karl'ın (Şarlken) ordusu tarafından yağmalanmasından sonra Sansovino, Venedik'e kaçtı. Orada katedralin yapımında görevlendirildi. Ressam Titiano ve yazar Pietro Aretino ile dostluk kurdu; ölümüne değin Venedik kentinin başmimarlığını yürüttü. Venedik'teki ilk yapıtı Corner della Ca' Grande Sarayı'ydı (1533). Sansovino 1536'da rustik duvarlarıyla işlevine uygun sağlam bir görünümü olan Darphane Binası'nı (Zecca) yaptı. 16. yüzyılın en önemli mimarlık yapıtlarından biri sayılan San Marco Kitaplığı'na da aynı yıl başladı.

Sansovino'nun 1540'larda yaptığı İncil yazarlarının heykelleri ve San Marco Bazilikası'ndaki *sacristia*'nın kapıları gibi ilk dönem Venedik tunç işleri, Roma ve Floransa'daki çalışmalarının yumuşak zarıflığını anımsatmakla birlikte, yeni bir bağımsızlık ve kavram olgunluğu gösterir. Santa Maria dei Frari Kilisesi'nde bulunan genç görünüm, mermer "Vaftizci Yahya" (1554) heykeli, olgunluk döneminden yaşlılık dönemi üslubuna geçiş simgeler.

Geç dönemine özgü katı üslubu, tasarımı da kendisine ait olan San Giuliano Kilisesi'nin (1554) giriş kapısı üstündeki Tommaso Rangone'nin tunçtan portresi, büyük boyutlu "Mars ve Neptün" heykelleri (1554-56; Dükük Saray, Venedik) ve San Salvatore Kilisesi'nde bulunan Dük Francesco Venier Anıtı (1556-61) gibi yapıtlarında görülür.

Sansovino belki de, mimarlık ve heykeltarihinin kaynaştırmakta bütün öteki Rönesans mimarlarından daha başarılı olmuştur. İtalya'da maniyerizmin egemen olmaya başladığı dönemde bile yüksek Rönesans'ın dengeli ve ağırbaşlı üslubunun savunuculuğunu sürdürmüştür.

sansür, kamu yararını koruma gerekçesiyle söz, yazı, resim ve filmlere uygulanan ön denetim, basım ve yayım yasağı. Değişen ölçülerde her otoritenin kullandığı sansür, çağımızda yönetim ile hukukun üstünlüğü ilkesi arasındaki ilişki açısından özel bir önem kazanmıştır. Antik dünyada, siyasal yaşamın ve ahlaki kalıpların devletçe düzenlenmesi olağan karşılanırdı. Oysa çağdaş Batı toplumlarında sansür, karanlık ve baskıcı bir çağın kalıntısı olarak görülür. Bu değişimin temel nedenlerinden biri, birey kavramında ve birey-toplum ilişkilerinde ortaya çıkan gelişmelerdir. Hristiyanlık öğretisi ile toplumsal örgütlenmeye ilişkin doğal durum kuramlarından kaynaklanan ve bireyin saygınlığını önde tutan çağdaş görüş, meşru sansür uygulamasının sınırlarını çok daraltmıştır.

Eski Yunan ve Roma'da halkın devletçe yönlendirilmesi gerektiğine inanılırdı. Sokrates'in gençliği yolaştırdığı ve resmi öğretinin benimsediği tanrıları tanıdığı gerekçesiyle İÖ 399'da yargılanarak mahkûm edilmesi, açık bir toplum olan Atina'nın bile düşünce ve davranışlara bazı sınırlar koyduğunu gösterir. Platon *Politeia* (*Devlet* 1942, 1946, 1988) adlı yapıtında, kurulabilecek en iyi rejimin gerekleri arasında saydığı ve özellikle de sanata uygulanmasını istediği kapsamlı bir sansürün ana çizgilerini verir.

Düşünce ve eylemlerin cemaat tarafından yönlendirildiği eski İsrail'de, sansür yaşamın ayrılmaz parçasıydı. Bununla birlikte bilgi konumunda olanların iktidarın kötüye kullanılmasına karşı çıkmaları beklenirdi. Cemaatin karşılıklı saygıya dayalı bir dizi ahlak ilkesine uymak üzere eğitilmiş olması bu tür karşı çıkışları olanaklı kılıyordu.

Eski Çin'de kişinin toplumsal yapı içindeki yerini belirleyen eğitim ve denetim sistemi, Konfüçyüs'ün otoriteye başeğme ve dine saygı ilkeleriyle yakından ilişkililiydi. Çin sisteminde bilgi akımını denetleyen yetkililer metinlerin içeriğini de saptarlardı.

Hristiyanlıkta belki de en dramatik sansür biçimi, Katolik kilisesinin yüzyıllar boyunca okunabilecek edebiyat yapıtlarını belirlemede kullandığı *Index Librorum Prohibitorum* (Yasak Kitaplar Listesi) aracılığıyla uygulandı. İnsanların inançlarını ve düşüncelerini denetlemek amacıyla din yetkililerinin başvurduğu öteki yöntemler arasında Nikia Amentüsü gibi uyulması zorunlu kuralların yayımlanması ile Jeanne D'arc (1431) ve Thomas More'un (1535) yargılanması sayılabilir.

Angloamerikan dünyasında sansüre karşı çalışmalar 17. ve 18. yüzyıllarda çağdaş biçimini almaya başladı. Bu alanda John Milton'ın devletin yayınlar üzerindeki denetleme hakkını tartıştığı *Areopagitica*'sı (1644) özel bir önem taşır. Ama Milton'ın basın özgürlüğü tanımı, yazıların yayımlandıktan sonra yargılanmalarına karşı çıkmıyordu. Bu alan sonradan konuşma ve basın özgürlüğünü güvence altına alan ABD Anayasası'nın 1. Ek Maddesi ile düzenlendi. ABD ve İngiltere'de sansürün tarihi bu özgürlüklerin daha da genişlemesi yönünde bir çizgi izledi. Çağdaş demokrasilerin çoğunda benzer bir gelişmeyle uygulama alanı daraltılan sansür, gene de totaliter rejimlerde toplum denetim altında tutmanın önemli bir aracı olarak varlığını korudu. Sosyalist ülkelerde 1989'da meydana gelen liberalleşme, sansür uygulamalarına da son verirdi.

Osmanlı döneminde sansüre temel oluşturulan kurumların başında fetva gelivordu.

Plastik sanatların ve insan anatomisini incelemenin yasaklanması, şeyhülislamın bu doğrultuda verdiği fetvaların bir sonucuydu. İlk Osmanlı matbaasının kurulmasıyla (1728) birlikte gündeme gelen "yasak yayın"ların temelinde de bir fetva vardı.

Tanzimat'ın ilanını (1839) izleyen dönemde kitap, broşür ve süreli yayınların basılması padişahın iznine bağlı kılındı. 1845'te kitap basım ve yayımı Zaptiye Müşiriyeti'nin denetimine verildi. 1857 Matbaa Nizamnamesi ve 1864 Matbuat Nizamnamesi'nde her türlü kitap basımı ve ülke dışından getirilecek yayınlar izne bağlanarak cezai yaptırımlar getirildi.

Ali Paşa'nın 1867'de çıkardığı ve "Âli Karamamesi" diye anılan metin yönetimin basın üzerindeki denetimini iyice kurumsallaştırdı. Bunu 1876'da Mahmud Nedim Paşa döneminde Meclis-i Vükela kararıyla sansür kurullarının oluşturulması izledi. 1881'de kurulan Encümen-i Teftiş ve Muayene Heyeti, taşrada ve merkezde yayın öncesi denetim yetkisiyle donatıldı. Bazı gazete ve dergiler bu denetimler sonucunda kapatıldı. Bazıları ise denetimi protesto için yayınlarına ara verdi.

II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) sansür baskısı mantık sınırlarını zorlayacak boyutlara ulaştı. Gazete ve dergiler sık sık kapatıldığı gibi, yayınlarda kullanılması yasak sözcük listeleri de oluşturuldu. Ayrıca bazı oyunların sahnelenmesi de engellendi.

II. Meşrutiyet'le (1908) birlikte sansür kaldırıldı. Dolayısıyla meşrutiyetin ilan tarihi olan 23 Temmuz, Cumhuriyet döneminde de basın bayramı olarak benimsendi. Ama II. Meşrutiyet'in ilanına öncülük eden İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne muhalif basının canlanması, yeni bir sansür dönemine yol açtı. Mütareke döneminde de işgal altındaki İstanbul'da yayımlanan gazeteler İttihat yetkililerinin sıkı sansürü altında kaldı.

Cumhuriyet'in ilanından sonra Doğu'daki Şeyh Said Ayaklanması nedeniyle çıkarılan Tahrir-i Sükûn Kanunu (1925), yönetimin bütün basın ve yayın organlarını öndenetim altına almasını sağladı. Tek parti döneminin başlarında basın üzerindeki açık ve gizli sansürün dayanağını oluşturan 1909 tarihli düzenleme, daha sonra yerini 25 Temmuz 1931'de çıkarılan Matbuat Kanunu'na bıraktı. II. Dünya Savaşı sırasında sıkıyönetimin de ilan edilmesiyle (1940) basın üzerindeki sansür ve denetim iyice yoğunlaştı. Daha sonra 28 Nisan 1960 olayları üzerine ilan edilen sıkıyönetim döneminde sansür nedeniyle bazı gazeteler boş sütunlarla yayımlandı. 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 askerî müdahaleleri ve sıkıyönetim dönemlerinde de sıkıyönetim komutanlıklarının yazılı olmayan "uyarı"larıyla geniş bir sansür uygulamasına başvuruldu.

DP iktidarının devrilmesinin ardından 1961 Anayasası'na basının sansür edilemeyeceğine ilişkin bir hüküm konmuştu. Bu kural 1982 Anayasası'nda da yer aldı. Bununla birlikte kamu düzeninin bozulması tehlikesini yaratan yayınların dağıtımının yargıç kararı ve gecikmesinde sakınca görülür durumlarda da yasanın yetkili kıldığı idari mercilerin emriyle önlenileceği kabul edildi (m. 28). Böylece fiilen sansür sonucunu doğuran bir önlem getirildi. Bu hükme dayanarak bazı gazete ve dergiler daha dağıtılmadan toplatıldı. Öte yandan radyo, televizyon, sinema vb iletişim araçlarıyla yapılan yayınların izin sistemine bağlanabileceğini öngören 26. maddeyle, bu alanlarda uygulanagelen sansüre anayasal bir destek sağlandı. Böylece düşünce ve sanatı açıklama ve yayma özgürlüğü ciddi

bir sınırlamaya tabi tutuldu. Bu maddeye dayanarak çıkarılan 23 Ocak 1986 tarihli ve 3257 sayılı Sinema, Video ve Müzik Eserleri Kanunu'yla Kültür ve Turizm Bakanlığı'na (bugün Kültür Bakanlığı) bağlı Denetleme Kurulu'na ve mülki idare amirlerine oldukça geniş yetkiler tanındı. Yasanın 29 Ocak 1987'de değiştirilen 6. maddesine göre isteyen yapımcılar çekime konu olacak senaryolarının bakanlıkça incelenmesini isteyebilirler. Yapıtların denetim sonuçlarıyla bakanlıkça yapılan incelemenin sonuçları en geç 15 gün içinde ilgiliye bildirilir. Denetimi zorunlu görülmeyenin işletme belgesine bu husus yazılır. Gene bu dönemin düzenlemelerinden olan 11 Kasım 1983 tarihli ve 2954 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu'nda, milli güvenliğin açıkça gerekli kıldığı durumlarda bir haber ya da yayının başbakan ya da onun görevlendireceği bir bakan tarafından yasaklanabilmesi kabul edildi (m. 23).

Santa Ana, ABD'de, California eyaletinin güney kesimindeki Orange ilinin (*county*) merkezi (1889) kent. Santa Ana Irmağı kıyısında, Santa Ana Dağlarının eteklerinde yer alır. Rancho Santiago de Santa Ana'nın bir parçası olan kentin tasarımını 1869'da William H. Spurgeon yaptı. Santa Ana 1878'de Los Angeles'e uzanan Güney Pasifik Demiryolu'nun tamamlanmasından sonra bir çiftlik ürünleri merkezi olarak gelişti. Yakındaki askerî tesislerin ve çevre yolunun yapımı II. Dünya Savaşı'ndan sonra kentteki konut ve sanayi alanlarının gelişimine hız kazandırdı. Kentteki başlıca öğretim kurumu 1915'te kurulmuş olan Santa Ana College'dir. Charles W. Bowers Müzesi'nde Büyük Okyanus kıyılarında üretilmiş el sanatları sergilenir. Nüfus (1990) kent, 293.742; Anaheim-Santa Ana metropoliten alanı, 2.410.556.

Santa Ana, El Salvador'un batı kesiminde kent. Dağlar arasındaki bir havzada, deniz düzeyinden 665 m yükseklikte bulunan Santa Ana, Pan-Amerikan Karayolu'nun bir parçasını oluşturan Amerika Kitası Karayolu üzerinde, San Salvador'un kuzeybatısında, Santa Ana Yanardağının (2.362 m) 16 km kuzeydoğusunda yer alır. Ülkenin ikinci büyük kenti ve El Salvador'un batı kesiminin ticaret merkezi-dir. Dünyanın en büyük kahve fabrikalarından birinin bulunduğu kentte ayrıca alkollü içki, pamuklu kumaş, mobilya ve deri eşya üretilir. Kentin önemli yapıları arasında gotik üsluptaki İspanyol katedrali ile sömürge döneminden kalma El Calvario Kilisesi sayılabilir. Kentte El Salvador Üniversitesi'ne bağlı bir yüksekokul vardır. Yakınlardaki Coatepeque Gölü kıyısında sayfiye tesisleri yer alır. Bir Yerli yerleşmesi olan Chalchuapa'nın kalıntıları kentin 14,4 km batısındadır. Nüfus (1989 tah.) 232.210.

Santa Anna, Antonio López de (d. 21 Şubat 1794, Jalapa - ö. 21 Haziran 1876, México, Meksika), Texas Ayaklanması (1835-36) ve Meksika Savaşı (1846-48) sırasında önemli rol oynayan Meksikalı subay ve devlet adamı. İki kez başkanlık yapmıştır.

İspanyol ordusunda yüzbaşılığa kadar yükseldi. Dönemin önemli siyasal olaylarında sık sık saf değiştirerek Meksika Bağımsızlık Savaşı sırasında desteklediği Agustín de Iturbide'nin devrilmesinde etkili oldu (1823). Aynı biçimde 1828'de başkanlığını desteklediği Vicente Guerrero'nun yönetimden uzaklaştırılmasında önemli rol oynadı.

1829'da Meksika'yı yeniden ele geçirmeye çalışan İspanyollara karşı yürüttüğü mücadeleye büyük saygınlık kazandı ve 1833'te Federalistlerin desteğiyle başkanlığa seçildi. ABD'li göçmenlerin Texas'ta başlattığı ayaklanmayı bastırmak üzere bölgeye

Santa Anna, F. W. Seiders'in bir *daguerreotype*'i
San Jacinto Museum of History Association,
San Jacinto Monument, Texas

1836'da düzenlediği sefer, Texas'ın Meksika'dan bağımsızlığını ilan etmesiyle sonuçlandı (2 Mart). Texaslılara yenilerek (21 Nisan) tutsak alınan Santa Anna, ABD başkanı Andrew Jackson tarafından Meksika'ya geri gönderildi. Ülkeye dönüşünde başkanlıktan çekilmeye zorlandı.

1838'de Veracruz'u ele geçirerek Meksika'daki Fransız yurttaşlarının uğradıkları zararların tazmin edilmesini isteyen Fransız donanmasıyla girdiği çarpışmada bir bacağı'nı yitirdi. 1841'de bir ayaklanmayla yönetimi ele geçiren Santa Anna 1845'e değin iktidarda kaldı. ABD'yle savaşın başlamasının ardından ABD başkanı James Polk'la görüşmek üzere ülkeden ayrıldı. Polk'a barış sözü vermesine karşın Meksika'ya dönüşünde ordunun başına geçerek ABD birlikleriyle çarpışmaya girdi. General Winfield Scott tarafından bozguna uğratıldıktan sonra başkanlıktan ayrılarak sürgüne gitti. 1847'de Jamaika'ya, 1853'te de Kolombiya'ya yerleşti. Ölümünden iki yıl önce ülkeye dönmesine izin verildi.

Santa Barbara, ABD'de, California eyaletinin güneybatı kesimindeki Santa Barbara ilinin (*county*) merkezi kent. Büyük Okyanus kıyısında, Santa Ynez Dağlarının eteklerinde, Santa Barbara Kanalı'nın karşısında yer alır. Kapalı konumu nedeniyle ılıman bir iklimi vardır. Bugünkü kentin bulunduğu yerde 1782'de bir kale, 1786'da da Santa Barbara misyonerlik merkezi kuruldu. Fransisken tarikatına ait olan misyonerlik merkezi etkinliklerini hâlâ sürdürmektedir. 1850'de tüzel kimlik kazanan kent, Güney Pasifik Demiryolu hattının bölgeye ulaşmasından (1887) sonra bir kıyı sayfiyesi olarak gelişti. 1925'teki depremde sonra kentteki yapıların çoğu, sömürge dönemindeki görünümlerini koruyacak biçimde onarıldı. Kentteki kerpiç yapılar bir yasayla koruma altına alınmıştır.

Kent ekonomisi turizme, petrole ve turuncgiller tarımına dayanır. Kentteki başlıca yükseköğretim kurumları Westmont College (1940) ve Santa Barbara Kent Yüksek-Okulu (1946) ile California Üniversitesi'nin 1891'de bir özel okul olarak açılan ve 1944'te yeniden düzenlenen Santa Barbara kampusudur. Demokratik Kurumlar İnceleme Merkezi ile Los Padres Ulusal Ormanı'nın yönetim merkezi kenttedir. Nüfus

(1990) kent, 85.571; Santa Barbara-Santa Maria-Lompoc metropoliten alanı, 369.608.

Santa Bárbara, Honduras'ın kuzeybatı kesiminde kent. Yojoa Gölünün batısında, Ulúa Irmağı yakınındaki sıcak alçak düzlüklerde yer alır. 1761'de Gracias'tan gelen göçmenlerce kurulmuştur. Hem yönetim, hem ticaret merkezidir. Yöredeki en önemli ekonomik etkinlikler hayvancılıkla şeker kamışı üretimidir. Kentte palmye şapkalar, giyim eşyası ve mobilya üretilir. Yakınlarda sömürge döneminden kalma Tenco kentinin kalıntıları bulunmuştur. Bir ara yolla Okyanuslararası Karayolu'na bağlıdır. Ayrıca bir havaalanı vardır. Nüfus (1988 geç.) belediye, 22.902.

Santa Barbara Adaları, KANAL ADALARI olarak da bilinir, California'nın güneyinde, Büyük Okyanus kıyısının 40-145 km açıklığında, 240 km boyunca uzanan adalar zinciri. Anakaradan Santa Catalina Körfezi ve Santa Barbara ile San Pedro kanallarıyla ayrılır. Kuzeyden güneye doğru San Miguel, Santa Rosa, Santa Cruz, Anacapa, Santa Barbara, San Nicolas, Santa Catalina ve San Clemente adalarını kapsar. Soyları tükenmiş olan Canaliño Yerlilerinin yaşadığı adalara, 1542'de Portekizli denizci Juan Rodríguez Cabrillo çıkmıştır. Engeli ve dağlık bir araziye sahip olan adalar zinciri, büyüklük bakımından, Santa Cruz'dan (254 km²) küçük Anacapa adacıklarına kadar sıralanır ve Santa Barbara (kuzey) ve Santa Catalina (güney) grupları olarak ikiye ayrılır. Büyük adalarda koyun çiftlikleri vardır. Santa Catalina Adası ünlü bir tatil merkezidir. 1938'de kurulan Channel (Kanal) Adaları Ulusal Anıtı 1980'de ulusal park yapıldı.

Deniz mağaralarının yaygın olduğu yöre, deniz aslanı ve ayıbalığının yanı sıra çeşitli kuş türlerini barındırır. Yaklaşık 830 türü kapsayan zengin bitki varlığıyla da ünlü olan adalarda deniz omurgasızlarının ve Pleyistosen Dönem fillerinin fosilleri bulunmuştur. Yalnızca Santa Cruz ile Santa Catalina ormanlarla kaplıdır. Jeolojik yapı kıyı sıradağlarıyla ilintilidir ve fay bloklarının yükselmesiyle oluşmuştur. Adalar arasındaki okyanus havzaları ve çukurlarının derinliği yer yer 1.829 m'yi geçer.

Santa Barbara Kanalındaki bir sualtı kuyusundan sızan petrol 1969'da kuzey adalarının çoğunda yaygın ekolojik zarara yol açmıştır.

Santa Catalina Adası, ABD'nin, California eyaletindeki Santa Barbara Adalarından biri. Büyük Okyanusta, California kıyılarının 35 km açığında yer alır. Uzunluğu 35 km, en geniş yeri 13 km, yüzölçümü ise 192 km²'dir. En yüksek noktası Orizaba Dağıdır (648 m). Yönetmel bakımından Los Angeles ilinin (*county*) bir parçasını oluşturan Santa Catalina Adası 1542'de Juan Rodríguez Cabrillo tarafından keşfedildi. 1602'de adaya sığınan Sebastián Vizcaíno buraya İskenderiyeli Azizce Caterina'nın (Santa Catalina) adını verdi. Guadalupe Hidalgo Antlaşmasıyla (1848) ABD'ye bırakılan ada 1919'da William Wrigley tarafından satın alındıktan sonra bir sayfiye merkezi olarak gelişti. 1913'te tüzel kimlik kazanan ve adadaki tek kent olan Avalon'dan anakaradaki San Petro ve Long Beach'e gemi ve uçak seferleri düzenlenir.

Santa Catarina, Brezilya'nın güneyinde, Atlas Okyanusu kıyısında eyalet (*estado*). 95.985 km²'lik yüzölçümüyle ülkenin en küçük eyaletlerinden biridir. Yönetim merkezi Florianópolis kıyısının yakınındaki Santa Catarina Adasında yer alır.

Santa Catarina 1532'de Portekiz tahtuna oluşturulan ve başında bir askeri valinin bulunduğu bir yönetim bölgesine bağlıydı. Ama bölgedeki ilk Portekiz yerleşmesi 1648'de, bugün São Francisco do Sul limanının bulunduğu yerde kuruldu. Çok geçmeden yörede sığır besiciliği ve ticareti önem kazandı. 1738'de ileri karakol olarak kurulan Santa Catarina yönetim bölgesi Brezilya'nın Portekiz'den bağımsız bir imparatorluk olduğu 1822'ye değin Rio de Janeiro'dan yönetildi.

19. yüzyılda bölge yoğun göçlere sahne oldu. Santa Catarina'ya ilk kez 1829'da gelen Almanlar İtalyanlar, Polonyalılar, Ukraynalılar ve Ruslar izledi. 1870'lerde nüfusun yaklaşık yüzde 10'unu oluşturan Afrikalı kölelere 1889'da özgürlükleri tanındı. 1889'da Brezilya'da cumhuriyetin ilanı'nın ardından, Santa Catarina eyaleti yapıldı.

Eyaletteki en yüksek nokta güneydoğudaki Campo do Padres'tir (1.800 m). İrmakların bazıları okyanusa, bazıları da eyaletin güney sınırının bir bölümünü çizen Uruguay Irmağına karışır. Yıllık yağış miktarı yüksektir (1.200-2.500 mm). Sıcaklık ortalaması yazları 21°C, kışları ise 9°C'dir. Eski tropik ve astropik bitki örtüsünün büyük bölümü yok edilmiştir.

Nüfusun büyük çoğunluğunu beyazlar, kalanını da Siyahlarla Yerliler oluşturur. Çoğunluğun konuştuğu Portekizce, değişik göçmen topluluklarının soyundan gelenlerin dillerini de etkilemiştir. Nüfusun çoğunluğu Katoliktir.

Santa Catarina'da sanayi büyük ölçüde işlenmiş ağaç, mobilya ve mangal kömürü üretimine dayalıdır. Ülkenin en kaliteli kömürleri güney kıyısındaki Tubarão'nun kuzeybatısından ve güneybatısından çıkarılır. Sığır yetiştiriciliğinin yanı sıra, dokumacılık, balıkçılık ve başta balık olmak üzere gıda işleme sanayisi de önemlidir. Ülkenin buğday üretiminin yaklaşık üçte biri eyaletten çıkarılır.

Başlıca limanlar Itajaí, São Francisco do Sul, Florianópolis, Imbituba ve Laguna'dır. Eyaletin en ünlü yükseköğretim kurumu Florianópolis'teki Santa Catarina Federal Üniversitesi'dir (1960). Eyalet Tarih ve Coğrafya Enstitüsü 1896'da, Edebiyat Akademisi 1920'de kurulmuştur. Nüfus (1991 geç.) 4.536.433.

Santa Clara, ABD'de, California eyaletinin batı kesimindeki Santa Clara ilinde (*county*) kent. Guadalupe Irmağı kıyısında, Santa Clara Vadisinde, doğudaki San Jose'nin bitişiginde yer alır. 1777'de kurulan Santa Clara de Asis Misyonerliği'nin çevresinde gelişti. 1852'de tüzel kimlik kazandı ve sonraki yıllarda bir meyve işleme merkezi durumuna geldi. 1940'larda imalat sanayisi kurulunca dengeli bir ekonomiye kavuşan kentin nüfusu 1950'lerde arttı. Büyük Amerika (81 ha) adlı eğlence parkı kentin gelir kaynaklarından biridir. California'daki en eski yükseköğretim kurumu olan Santa Clara Üniversitesi 1851'de Cizvitler tarafından kurulmuştur. Nüfus (1990) 93.613.

Santa Clara, Küba'nın orta kesiminde, Villa Clara ilinin (*provincia*) merkezi kent. Deniz düzeyinden 112 m yükseklikte yer alır. 1689'da korsanların sürekli saldırılarından kaçan Remedioslu aileler tarafından, Yerlilere ait eski Cubanacán kentinin yerine kuruldu. Başlangıçta hayvancılık ve buna bağlı sanayilere dayalı olan kent ekonomisi, 20. yüzyılda şeker ve tütün üretimine geçilmesiyle

le gelişti. Bugün kentte büyük bir çelik fabrikası vardır. Las Villas Üniversitesi 1948'de kurulmuştur. Nüfus (1989 tah.) 190.735.

Santa Claus bak. Nikolaos (AZİZ)

Santa Coloma de Gramanet, İspanya'nın kuzeydoğusunda, Katalonya özerk bölgesinde (*comunidad autónoma*), Barselona ilinde (*provincia*) kent. Barselona'nın kuzey banliyölerinden olan kentte metalurji, tekstil ve kimya ürünleriyle bisiklet ve sigara kağıdı üretilir. 16. yüzyıldan kalma geç gotik Pallaresa Kulesi kent yakınlarındadır. Arkeolojik bulgular kentin tarihinin Roma döneminin öncesine uzandığını göstermektedir. Nüfus (1991) belediye, 132.173.

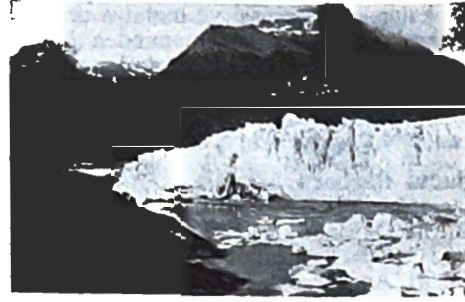
Santa Croce Kilisesi, Floransa'da, İtalyan gotik mimarlığının en güzel örneklerinden biri olan Fransisken kilisesi. Arnolfo di Cambio'nun tasarımı olduğu sanılan yapının inşaatına 1294'te başlandı ve 1442'de bitirildi. 19. yüzyılda eklenen cephe ve çan kulesi gotik canlandırmacılık üslubundadır. İç duvarların büyük bölümü Toscana gotiği ya da İlk-Rönesans üslubunda boyalıdır. Bardi ve Peruzzi şapellerindeki freskler Giotto'nun yapıtıdır. Baroncelli Şapeli'nde Taddeo Gaddi'nin freskleriyle, Castellani Şapeli'ndeki freskleri de yapmış olan Agnolo Gaddi'nin bir poliptiği (çok kanatlı altar panosu) vardır. Yapıda Rossellino, Donatello, Mino da Fiesole, Andrea della Robbia ve Benedetto da Maiano gibi erken Rönesans ustalarının heykellerinden örnekler de yer almaktadır.

Kilisede birçok ünlü kişi gömülmüştür. Bunlar arasında, Leon Battista Alberti, Michelangelo, Vittorio Alfieri, Leonardo Bruni, Gioacchino Rossini ve Galileo sayılabilir. Erken Rönesans mimarlığının en güzel örneklerinden biri olan, Brunelleschi'nin tasarladığı Pazzi Şapeli de kilisenin arkadlı avlusunda bulunmaktadır.

Santa Cruz, ABD'de, California eyaletinin ortabati kesiminde, Santa Cruz ilinin (*county*) merkezi (1850) kent. Monterey Körfezinin kuzey kıyısında, Santa Cruz Dağlarının eteğinde yer alır. 1791'de kurulan ve 1931'de yeniden yapılan Santa Cruz Misyonu kenttedir. ABD denetimine girdikten (1846) sonra kerestecilik, balıkçılık ve tarım merkezi olarak hızla gelişen kent, 1950'den başlayarak bölgenin sanayileşmesine koşut olarak büyüdü. Kıyıya yakınlığı ve güzel manzaralı dağlarıyla ormanları turizmin gelişmesini sağladı. California Üniversitesi Santa Cruz Kampusu 1965'te kurulmuştur. Kent 1989'daki depremde ciddi hasar gördü. Nüfus (1990) kent, 49.044; metropoliten alan, 229.734.

Santa Cruz, Arjantin'in güneyinde, Patagonya olarak bilinen bölgede eyalet (*provincia*). Atlas Okyanusundan Şili sınırındaki And Dağlarına kadar uzanır. Yüzölçümü 243.943 km² olan eyaletin nüfus yoğunluğu düşüktür. Batı sınırı boyunca Andlar'ın ormanlarla kaplı etekleri ve başta Argentino Gölü olmak üzere birçok buzlu gölü yer alır. Bulunduğu enleme göre ılıman bir iklime sahip olan eyaletin üç ulusal parkından Perito Francisco P. Moreno Ulusal Parkı (1.150 km²) Andlar'ın güney kesiminde, buzlu göllerle tanınan Los Glaciares Ulusal Parkı (4.459 km²) daha da güneyde, Taşlaşmış Orman Ulusal Parkı ise (100 km²) Patagonya'dadır.

1878-84 arasında Patagonya Ulusal Toprakları'nın parçası olan Santa Cruz 1955'te eyalet statüsü kazanmıştır. Orta kesimlerdeki çöllerin arasında uzanan korunaklı kanyonlarda koyun çiftlikleri vardır. İç kesimlerden getirilen koyun postları ve yün Buenos Aires'e gönderilmek üzere Atlas Okyanusunun kıyılarındaki limanlarda toplanır. Arjantin'in anakaradaki topraklarının en güneydeki limanı ve eyalet merkezi olan

Santa Cruz'da Julio A. Roca Gölünde Moreno Buzulu, Arjantin
Ernesto Aistadt

Río Gallegos'ta(*) koyun ticareti gelişmiştir. Öteki limanlar arasında San Julián, Santa Cruz ve Puerto Deseado sayılabilir. Nüfus (1991 geç.) 159.726.

Santa Cruz, Bolivya'nın ortadoğusunda, Santa Cruz yönetim bölgesinin merkezi kent. Deniz düzeyinden 416 m yükseklikte, tropik iklimli düzlüklerde yer alır. Paraguay'dan gelen İspanyollar tarafından 1561'de, bugün San José de Chiquitos'un bulunduğu yerde kuruldu. Piray Irmağı (*rio*) kıyısındaki bugünkü yerine taşındığı ve Santa Cruz de la Sierra adını aldığı 1595'e değin sürekli olarak Yerlilerin saldırısına uğradı. 1950'de karayoluyla Cochabamba'ya, daha sonra da demiryoluyla Atlas Okyanusu kıyısındaki limanlara bağlandı.

Bugün Bolivya'nın ikinci büyük kenti olan Santa Cruz, şeker kamışı, pirinç, kahve ve tütün gibi astropik ve tropik tarım ürünlerinin pazarlandığı bir ticaret merkezidir. Kuzeyinde ve güneyinde geniş doğal gaz yatakları bulunmuştur. Kentte deri eşya ve alkol üreten tesislerle bir şeker fabrikası ve petrol rafinerisi vardır. Bolivya Gabriel René Moreno Üniversitesi (1880) kenttedir. Nüfus (1989 tah.) 529.200.

Santa Cruz (Markisi), Alvaro de Bazán (d. 12 Aralık 1526, Granada, İspanya - ö. 9 Şubat 1588, Lizbon, Portekiz), Armada'nın(*) kurucusu olan İspanyol donanma komutanı. İspanya'nın gücünün doruğunda olduğu sırada denizlerde kazandığı zaferlerle tanınır.

Genç yaşta donanmaya girdi ve Akdeniz'de Fransızlara, Osmanlılara ve Magriplilere karşı savaştı. Hızla yükseldi ve 1569'da Santa Cruz markisi yapıldı. Osmanlılarla yapılan İnebahtı Deniz Savaşı'nın (1571) kazanılmasında önemli rol oynadı. 1580'de Alba dükünün Portekiz'i fethine yardımcı olan filo komuta etti. 1583'teki II. Terceira Çarpışması'nda Asor Adalarında İspanya kralı II. Felipe'ye karşı başlayan ayaklanmayı desteklemek üzere gönderilen Fransız filosunu bozguna uğrattı. Çarpışmadan sonra bütün Fransız tutsaklarını idam ettirerek başarısını lekelemediyse de, bu olay II. Felipe tarafından donanma başkomutanlığına atanmasını engellemiştir.

Savaşın sonra, İngiltere'yi istila etmek üzere harekete geçilmesi için II. Felipe'yi zorlamaya başlayan Santa Cruz, çok geçmeden istila kuvvetlerinin donanma komutanlığına atandı. Ardından Lizbon'da donan-

mayı kurma hazırlıklarına başladı. Asker ve donanım sağlamadaki güçlükler, İngilizlerin saldırıları ve II. Felipe'nin müdahalelerine karşın, ölümünün hemen öncesinde Armada'yı kurmayı başardı. Ama ölümünden sonra denizcilik konusunda dencyimsiz bir kişi olan Medina-Sidonia düküne teslim edilen Armada, İngiliz donanması tarafından bozguna uğratıldı.

Santa Cruz Adaları, Büyük Okyanusun güneybatısında Solomon Adalarında, volkanik kökenli ada grubu. Guadalcanal'ın 555 km doğusunda yer alır. Gruptaki başlıca adalar Ndeni ya da Santa Cruz Adası olarak da bilinen Nendo'yla Utupua, Vanikolo ve Tinakula'dır. Bunların en büyüğü olan Nendo'nun genişliği 22 km, uzunluğu 40 km'dir. Yüksekliği 550 m'yi bulan yamaçlar sık ormanlarla kaplıdır. İspanyol denizci Alvaro de Mendaña de Neira 1595'te adalarda bir koloni kurma girişiminde bulunmuş, 1942'de adaların yakınında Japonya ile ABD arasında bir deniz çarpışması olmuştur. Adaların başlıca ihracat ürünü kopradır. Nüfusun çoğunluğu Melanezyyalılardan oluşur. Nüfus (1986) 8.308.

Santa Cruz de Tenerife, İspanya'da, Kanarya Adaları özerk bölgesinde (*comunidad autónoma*) il (*provincia*) ve il merkezi kent. Aynı zamanda Tenerife Adasının merkezi olan Santa Cruz de Tenerife kenti, 1494'te kuruldu. 1877'de başlayan muz ve domates ticareti, limanın geliştirilmesi ve turizm, kentin hızla büyümesine yol açtı. Önemli yapıların başında Concepción bölge kilisesi, askeri ve arkeolojik müzeler ve tiyatro gelir. Kente su, iç kesimlerdeki dağlardan sukemerleriyle taşınır. Kentte bir petrol rafinerisi vardır. General Francisco Franco İspanya İç Savaşı'nın başlamasına yol açan ayaklanmayı Santa Cruz'da örgütlemiştir. Nüfus (1991) belediye, 189.317; (1982 tah.) il, 762.503.

Santa Fe, ABD'de, New Mexico eyaletinin ve Santa Fe ilinin (*county*) merkezi (1852) kent. Eyaletin ortakuzey kesiminde, Santa Fe Irmağı kıyısında, deniz düzeyinden 2.132 m yüksek, Sangre de Cristo Dağlarının eteklerinde, Rio Grande Vadisinin kuzey

Santa Fe Eyalet Meclisi Binası, New Mexico
Dick Kent

kesiminde yer alır. Kuru iklimi sayesinde bir sayfiye merkezi durumuna gelen kent, çevresindeki dağlarda bulunan kayak merkezleri nedeniyle kış aylarında da çok sayıda turist çeker.

1610'da Vali Don Pedro de Peralta tarafından kuruldu. Pueblo Ayaklanması (1680-92) sırasında boşaltılan kent, 1692'de Don Diego de Vargas tarafından banşıl yolla geri alındı. Bu olayın anısına kentte her yıl bir şenlik düzenlenir.

Santa Fe, 18. yüzyılda seyrek nüfuslu bir İspanyol sömürgesi sınır bölgesinin yönetsel ve askeri merkeziydi. 1821'de Meksika'nın bağımsızlığını kazanmasından sonra Santa Fe Yolu'yla canlı bir ticaret merkezi olarak gelişen kent, Meksika Savaşı sırasında ABD birliklerince işgal edildi (1846). 1848'de New Mexico'nun öteki kesimleriyle ABD'ye bırakıldı. 1851'de New Mexico Toprakları'nın, 1912'de de New Mexico eyaletinin merkezi oldu. 1940'ların başında 56 km kuzeybatıda, atom araştırmaları için Los Alamos Bilim Laboratuvarı'nın (sonradan Los Alamos Ulusal Laboratuvarı) yapılması, bölgeye ekonomik bir canlılık kazandırdı.

1610'da Peralta tarafından yaptırılan Valilik Sarayı 1914'te onarılarak müzeye dönüştürülmüştür. Eski Kilise olarak da bilinen 17. yüzyıldan kalma San Miguel Şapeli ve St. Francis Katedrali (1869) kentin mimari açıdan önem taşıyan yapılarındandır.

Kent nüfusunun büyük bölümünü İspanyol kökenliler oluşturur. Tarihöncesinde Tiva Yerlilerinin yaşadığı bölgede kurulan kentin çevresindeki Yerli topraklarında arkeolojik çalışmalar yapılmaktadır. Kentteki başlıca yükseköğretim kurumları 1859'da kurulmuş olan Santa Fe College (eskiden St. Michael's College) ile St. John's College'dır (1964). Nüfus (1990) kent, 55.859; metropoliten alan, 117.043.

Santa Fe, Arjantin'in kuzeydoğu kesiminde eyalet (*provincia*). Doğuda Paraná Irmağıyla (*rio*) çevrilidir. Bataklıklar ve yüksek savanalarla kaplı kuzeydoğu kesimi ile dikenli çalılıklar ve bodur ağaçların bulunduğu kuzeybatı kesimi dışında Pampa olarak bilinen düzlüklerin kuzey uzantılarında yer alır. Yüzölçümü 133.007 km²'dir.

16. yüzyılda Paraguay'ın Asunción bölgesinden gelen İspanyollar tarafından yerleşime açılan Santa Fe 19. yüzyılın başlarında Yerli saldırılarından ve salgın hastalıklardan büyük zarar gördü. 1850'lerin ortalarında Rosario'nun Arjantin Konfederasyonu'nun resmi limanı durumuna gelmesinden sonra, bir tahıl üretim merkezi olarak gelişti.

Eyalette buğday, soya, mısır, kocaadını, pamuk ve şeker kamışı yetiştirilir. Çok sayıda tarım kooperatifinin bulunduğu eyalet, bu kooperatiflerde üretilen mandıra ürünleriyle tanınır. Villa Constitución, Rosario, San Lorenzo ve eyalet merkezi Santa Fe büyük gemilerin yanaşmasına elverişli ırmak limanlarıdır. Santa Fe ile Paraná arasındaki 2.393 m'lik tünel karayolu ulaşımını büyük ölçüde kolaylaştırmıştır. Nüfus (1991 geç.) 2.782.809.

Santa Fe, Arjantin'in kuzeydoğu kesimindeki Santa Fe eyaletinin (*provincia*) merkezi kent. Paraná Irmağının (*rio*) kollarından birinin kıyısında, Salado Irmağının ağzında, Paraná kentinin karşısında yer alır. 1573'te Paraguay'daki Asunción'un vali yardımcısı Juan de Garay tarafından, yakınlarındaki Cayastá'da Santa Fe de Vera Cruz adıyla kuruldu. Bugünkü yerine 1651'de taşındı ve bir ırmak limanı olarak gelişti. 19. yüzyılın ortalarına değin eyaletin kuzey sınırını oluşturan Santa Fe, Gran Chaco bölgesi Yerlilerine karşı bir ileri karakol olarak kullanıldı. Arjantin Cumhuriyeti'nin anayasasını hazırlayan kurucu meclis, 1853'te Santa Fe'de toplandı.

Kentte in ve otomobil fabrikaları ile maden ergitme fırınları, mandıralar ve orman ürünlerini işleyen tesisler vardır. Geliştirilerek okyanusta sefer yapan gemilerin demirlemesine elverişli hale getirilen Santa Fe limanı, Río de la Plata'dan 403 km içerideki konumuyla dünyanın karaya en

derin sokulmuş deniz limanıdır. Kentteki başlıca tarihsel yapılar San Francisco Kilisesi ve Manastırı (1680), La Merced Kilisesi (1660-1754) ve Santa Fe Katedrali'dir (1685). Litoral Ulusal Üniversitesi 1919'da kurulmuştur. Nüfus (1991) belediye, 442.214.

Santa Fe Railway bak. Atchison. Topeka and Santa Fe Railway Company

Santa Fe Yolu, ABD tarihinde, Independence'tan (Missouri) Santa Fe'ye (New Mexico) kadar uzanan ünlü atlı araba yolu. Missouri Irmağından sonra bugünkü Great Bend'in (Kansas) bulunduğu yere kadar Arkansas ve Kansas ırmaklarının kolları arasındaki su bölümü çizgisini izleyen yol, daha sonra Arkansas Irmağı boyunca ilerleyerek batı ucta güneye dönen üç ayrı yoldan Santa Fe'ye doğru iniyordu. Bu üç yolun en kısısı, Cimarron Irmağı vadisinden geçen "Cimarron Kestirmesi"ydi. Santa Fe Yolu'nu kullanan ticaret kervanları, özellikle Yerli saldırılarından kaçabak daire biçimli bir savunma hattı oluşturmak için paralel kollar halinde yol alırlardı. ABD'nin Meksika Savaşı'nda New Mexico'yu ele geçirmesinin nedenlerinden biri de, doğuya giden gümüş ve kükre batıya giden mamul malların taşındığı Santa Fe Yolu'nu denetim altına almaktı. Posta hizmetinin atlı arabalarla yapılmasına başlamasından (1849) sonra önemli daha da artan Santa Fe Yolu, 1880'de demiryolunun tamamlanmasından sonra terk edildi.

Santa Gertrudis, ABD'nin Teksas eyaletindeki King Çiftliği'nde geliştirilen, et verimiyle ünlü sığır soyu. Zebu boğaları ile Shorthorn ineklerinin çaprazlanmasıyla elde edilen bu soy için ilk çalışmalar 1910'da başlamış, istenen yapı özelliklerini ve kırmızı rengi sağlayacak seçmeye dayalı ıslah yöntemi uzun yıllar sürdürülmüştür. Santa Gertrudis sığırının rengi genellikle düz kırmızıdır; ama bazen alın ya da yan bölümlerinde küçük beyaz lekeler bulunabilir. En iri sığırlar arasında yer alan bu sığa dayanıklı soy, birçok Latin Amerika ve Akdeniz çevresi ülkelerinin yanı sıra Afrika'nın öbür kesimlerine ve Avustralya'ya da götürülmüştür.

Santa Hermandad, İspanya'da yasaların uygulamak ve düzeni sağlamak amacıyla Katolik Hükümdarlar (*Reyes Católicos*) II. Fernando ve I. Isabel tarafından 15. yüzyıl sonlarında oluşturulan polis örgütü. Ayrıca bak. hermandad.

Santa Irmağı, Peru'nun ortabatı kesiminde, Ancash yönetim bölgesinde akarsu. And sistemine bağlı Cordillera Blanca'nın karla kaplı Tuco Doruğundan doğar. Aguash ve Conococha göllerinden geçtikten sonra kuzeybatı yönünde Cordillera Blanca ve Cordillera Negra arasında akarak 4.300 m'den 2.100 m'ye iner ve yoğun nüfuslu bir tarım bölgesi olan Callejón de Huaylas'a girer. Daha aşağıda batıya dönerek eşsiz güzellikteki Pato Kanyonundan geçer ve her 10 km'de 420 m alçalarak 300 km'lik çığırının sonunda Büyük Okyanusa dökülür. Su hacmi bakımından Chira Irmağından sonra ikinci gelir. Pato Kanyonunda kurulu dört hidroelektrik santral Chimbote kentine, özellikle de buradaki çelik fabrikalarına enerji sağlar.

Santa Luzia Adası, Atlas Okyanusunda, Batı Afrika kıyıları açığında Cabo Verde'yi oluşturan adalardan biri. São Nicolau ve São Vicente adaları arasında yer alır. Yüzölçümü 35 km², en yüksek noktası 395 m'dir. Adada yerleşme yoktur.

Santa María, asıl adı MARIGALANTE. Kristof Kolomb'un Amerika'ya yaptığı ilk yolculukta kullandığı sancak gemisi. Uzunluğu 36 m olan "Santa María"nın bir güvertesi, üç direği, baş ve kıç kasarısı ile granit güllerle atan topları vardı. 25 Aralık 1492'de Haiti açıklarında karaya oturduktan sonra terk edildi. "Santa María"nın yansıdan daha küçük olan öteki iki gemi "Niña" ve "Pinta", fırtınalarda batma tehlikeleri atlatacakla birlikte İspanya'ya dönmeyi başardı.

Santa Maria, Brezilya'nın güneyinde, Rio Grande do Sul eyaletinin orta kesiminde kent. Jacuí Irmağının (*rio*) vadisinde, deniz düzeyinden 153 m yüksekte yer alır. 1797'de kuruldu ve 1876'da kent statüsü kazandı. Günümüzde önemli bir demiryolu kavşağı ve gelişen bir ticaret merkezidir. Sanayi kuruluşları arasında, demiryolu atölyeleri ve el işleme tesisleri sayılabilir. Santa Maria Federal Üniversitesi 1960'ta kurulmuştur. Nüfus (1980 geç.) 151.202.

Santa Maria dei Frari, Venedik'te bulunan bir Fransisken kilisesi. 13. yüzyılın ortalarında yapılmış, 15. yüzyılda gotik üslupta yeniden inşa edilmiştir. Venedik gotik kilise mimarlığının en önemli örneklerinden biridir. İçinde Venedik Rönesans sanatının birçok başyapıtı yer alır. Bunların en önemlileri, Giovanni Bellini'nin "Meryem, Çocuk İsa ve Azizler" adlı triptiği (1488), "Meryem'in Göğe Çıkışı" (1516-18) konulu altar panosu ve sonradan bu kiliseye gömülen Tiziano'nun "Pesaro Meryemi" (1519-26) adlı yapıtıdır.

Santa Maria Novella Kilisesi, Floransa'da İtalyan gotiği üslubunda Dominiken kilisesi. Üç nefli, transeptli bir bazilika. Koroyerinin ucu dik kenarlı bir apsis nişi olarak dışarıya taşar. Tasarımını Sisto ve Ristoro adlı iki Dominiken keşişin yaptığı kilisenin yapımına yaklaşık 1278'de başlanmıştır. 1350'de tamamlanmıştır. İlk Rönesans üslubundaki cepheyi ise daha sonra Leon Battista Alberti eklemiştir (1456-70).

Kilisenin, arkadlı avlunun ve papazlar meclisi toplantı odasının iç duvarlarında, Nardo di Cione, Andrea da Firenze, Masaccio ("Kutsal Üçleme" freski), Ghirlandajo, Filippino Lippi ve Paolo Uccello gibi gotik ve erken Rönesans ustalarının elinden çıkmış freskler vardır. Santa Maria Novella Kilisesi'nde ayrıca, Brunelleschi ve Benedetto da Maiano'nun yapmış olduğu önemli erken Rönesans heykelleri bulunur.

Santa Marta, Kolombiya'nın kuzey kesimindeki Magdalena ilinin merkezi kent. Antil Denizindeki küçük bir koyun kıyısında, Magdalena Irmağının (*rio*) ağzının 64 km kuzeydoğusunda yer alır. 1525'te kurulan Santa Marta Kolombiya'nın en eski kentidir. İspanyol sömürge döneminde bataklık kanallar ve göllerle Magdalena'ya bağlanarak, Nueva Granada'nın başlıca limanlarından biri oldu. Bağımsızlık mücadelesi kahramanı Simón Bolívar 1830'da kentin yakınlarında öldü.

Santa Marta 19. yüzyılın ortalarında önem bakımından Cartagena limanını geride bıraktıysa da Magdalena'ya uzanan kanalların buharlı gemilerin ulaşımına elverişsiz olması nedeniyle daha sonra önemini yitirdi. 1961'de kenti Bogotá'ya bağlayan Atlantik Demiryolu'nun yapımı tamamlandı. Kentteki Magdalena Teknik Üniversitesi 1966'da açılmıştır. Nüfus (1985) 177.922.

Santa Marta Dağları, İspanyolca SIERRA NEVADA DE SANTA MARTA, Kolombiya'nın kuzey kesiminde, Andlar'ın bir parçasını oluşturan dağ sırası. Kuzeyde Antil Deniziyle, doğu, batı ve güneyde de kıyı düzlükleriyle çevrilidir. Volkanik kökenli olan dağların en yüksek noktası, aynı zamanda ülkenin en yüksek tepesi olan Cristóbal Colón Dorugudur (5.775 m). Dağların aşağı yamaçlarında tarım ve hayvancılık yapılır. Yörede Aravak Yerlileri yaşar.

Santa Monica, ABD'de, California eyaletinin güney kesimindeki Los Angeles ilinde (county) kent. Santa Monica Körfezi kıyısında yer alır. 1875'te Senatör John P. Jones tarafından tasarlandı ve yöredeki, Las Lágrimas de Santa Monica adlı kaynağın adını aldı. Los Angeles-Independence demiryolunun başlangıç noktasında yer alan bir liman kenti ve sayfiye merkezi olarak gelişti. Sonraki yıllarda San Pedro karşısında liman olarak önemini yitirdiye de, bir sayfiye merkezi olarak gelişmeyi sürdürdü. I. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Douglas Aircraft Company, kentin bir uzay haberleşme sanayisi merkezi olarak gelişmesini sağladı. Santa Monica Kent Yüksekokulu 1929'da kuruldu. Will Rogers Eyalet Plajı ile Eyalet Parkı, Pasifik Palisades'tedir. Nüfus (1990) 86.905.

Santa Rosa, ABD'de, California eyaletinin batısında, Sonoma ilinin (county) merkezi (1854) kent. Santa Rosa Çayının kıyısında, Sonoma Dağlarının eteğinde, San Francisco'nun 80 km kuzeybatısında yer alır. 1833'te Mariano Guadalupe Vallejo tarafından kurulan kent, Sonoma Vadisinin tarım ürünlerinin işlenip çevreye yollandığı bir merkez olarak gelişti. Santa Rosa Junior College, 1918'de kuruldu. Jack London'un orijinal metinlerinin sergilendiği Jack London'a ait Kurt Evi yakınlardaki Moon Vadisindedir. Tarım ve keresteciliğin eski önemini yitirdiği kentin ekonomisi, günümüzde perakende ticarete dayalıdır. Nüfus (1990) kent, 113.313; Santa Rosa-Petaluma metropoliten alanı, 388.222.

Santa Rosa de Copán, Honduras'ın kuzeybatısında, Copán ilinin merkezi kent. Deniz düzeyinden 1.160 m yüksekteki yaylalarda, Mejocote Irmağının kollarından Alash Higuito Irmağının yakınında yer alır. 18. yüzyılda kurulan kent 1812'ye değin Los Llanos, daha sonra da Los Llanos de Santa Rosa adıyla anıldı. Bugünkü adını il merkezi yapıldığı 1869'da aldı. Günümüzde Honduras'ın batı kesiminin başlıca ticaret merkezidir. Sanayi ürünleri arasında işlenmiş tütün, puro, şeker, kereste, mobilya, deri eşya, giyim eşyası ve meşrubat sayılabilir. Çevreden antimon çıkarılır. Nüfus (1989 tah.) 20.300.

santal, SANDALAGACI olarak da bilinir, Güneydoğu Asya'da yaygın bazı ağaçların ticari açıdan değerli odunlarına verilen ad. Bunlardan en önemlisi, yarı asalak bir bitki olan *Santalum album*'den (*Santalaceae*) elde edilen hoş kokulu beyaz santal odunudur. Baklagiller (*Fabaceae*) familyasına özgü bir ağaç olan *Pterocarpus santalinus*'tan (*Fabaceae*) ise kırmızı santal odunu elde edilir. Beyaz santal ağacı 10 m'ye boyanabilen, derimsi yapraklı bir ağaçtır. Başka ağaçların köklerinde yarı asalak olarak yaşar. Ağacın gövdelerinde ve köklerinde "santal yağı" denen sarı renkli, hoş kokulu bir yağ bulunur. Bu yüzden, beyaz santal odunun-

dan yapılan mobilya ve yelpaze gibi süs eşyaları çevreye hoş bir koku yayar. Odundan damıtılarak çıkarılan bu yağ eskiden belsoğukluğu tedavisinde kullanılmıştır. Bugün başlıca parfüm, sabun, mum ve tütsülere katılmaktadır. Odunundan hazırlanan çözeltiler ise idrar yolları antiseptiği olarak değerlendirilmektedir.

Üstü kırmızısı siyah, içi kan kırmızı renkli olan kırmızı santal odunu sanayide boyarmadde olarak, halk arasında ise ishal kesici ve kuvvet verici ilaç olarak kullanılır. Santal ağaçları çok eski çağlardan beri, özellikle Doğu'da cenaze törenleri ve dinsel ayinlerde önemli bir yer tutan odunları için yetiştirilmektedir. Yavaş büyüyen bu ağaçlar yaklaşık 30 yaşına doğru uygun bir büyüklüğe ulaşır.

Bu ağaçlarla hiçbir yakınlığı ya da benzerliği olmayan başka bir ağaca da yaygın olarak sandalagacı denmektedir. Fundagiller (*Ericaceae*) familyasının bir üyesi olan bu ağaç (*Arbutus andrachne*) adını sandala benzetilen gövdelerinden alır. Anadolu'nun kıyı kesimlerinde yaygındır. Odunu yakacak olarak kullanılır.

Santalaceae, *Santalales* takımından, yaklaşık 30 cins ile 400'ü aşkın yarı asalak çalı, ağaç ve otsu bitki türü içeren familya. Tropik ve ılıman bölgelerde yaygındır. Genellikle lopsuz ve almaşık dizilişli yapraklara rastlanırsa da, bazı cinslerde yapraklar pulsu yapıya indirgenmiştir. Klorofil içermelerine karşın üyeleri tümü asalak olarak yaşar; besinlerini geliştirdikleri emeçler yardımıyla konak bitkiden sağlarlar. *Santalaceae* familyasındaki bitkilerin çoğu kök asalağı, bir bölümü ise gövde asalağıdır. Alışılmadık dışında, pek göze çarpmayan, küçük erdişi ya da tek eşeyli çiçekleri vardır. Çiçekler, yaprakların koltuğunda kümeler ya da dalların ucunda kısa başaklar halinde bulundukları birkaç tür dışında çoğunlukla dallara tek tek dizilir. Meyveler tek tohumludur ve genellikle parlak renkli bir kabukla örtülüdür.

Familiyanın en önemli üyelerinden biri olan beyaz sandalagacı (*Santalum album*) değerli odunuyla tanınır. Ağacın hoş kokulu odunu mobilyacılıkta ve parfüm yapımında kullanılır. Kuzey Amerika'da yetişen *Pyrularia pubera*'nın içi yağ dolu, armut biçimli meyveleri vardır.

Santalales, üyelerinin yarısından çoğu başka bitkiler üzerinde kısmen ya da tümüyle asalak yaşayan bitki takımı. Sınıflandırılması oldukça tartışmalı bir grup olan bu takımda, çeşitli uzmanlara göre 5 ile 21 arasında değişen sayıda familya bulunur. Tropik ve astropik bölgelerde yaygın olan bu takımın üyelerinin neredeyse hepsi yazkış yeşil kalabilen bitkilerdendir.

Çalı ya da ağaç yapısındaki üyelerinin boyutları 18 m'den birkaç milimetreye kadar değişir. Örneğin, cüceökseotu (*Arceuthobium minutissimum*) damarlı bitkilerin en küçüklerinden olup, gövdesinin uzunluğu en çok 3 mm'ye ulaşır.

Santalales'in kimi üyeleri çok eski çağlardan beri kullanılan özellikle de dinsel törenlerde ve halk geleneklerinde yer alan bitkilerdir. İsa'dan önceki yüzyıllardan beri bilinen ökseotu (*Viscum album*) bitkisi bugün hâlâ Avrupa ve Kuzey Amerika'da Noel boyunca Hristiyanların evlerini süsler. Santal odunu ise İÖ y. 1700'de Mısır'da dinsel ayinlerde kullanılmıştır. Bugün de Uzakdoğu'da özellikle Hindular, Budistler, Farsiler ve Güneydoğu Asya Müslümanlarınınca değerlidir. Dinsel amaçlı kullanımı dışında santal odunundan mobilyacılıkta, oymacılıkta ve parfüm yapımında yararlanır.

Hindistan'a özgü *Dendrophloe* ve Amerika'nın tropiklerinde yetişen *Struthanthus* cinsleri kakao, kauçuk, turuncgil ve öbür bazı meyve ağaçlarında çok büyük zararlılara yol açan asalak bitkilerdir. *Arceuthobium* türleri genellikle iğneyapraklılara, *Phoradendron* türleri ise iğneyapraklıların yanı sıra ceviz ve meşe ağaçlarına asalaktır. Bu takımda yer alan bitkiler geliştirdikleri emeçler yardımıyla konak bitkinin canlı dokularına sızarak ondan su ve besin alırlar. Ökseotugiller (*Viscaceae*) familyasının üyelerinin çoğunda emeçler, dallanarak konanın yumuşak dokularının tümüne girmiştir. Bazı *Arceuthobium* türlerinde ise ipliksi bir özellik gösteren emeçler konanın büyüme noktasına bile ulaşabilir.

Santalales takımında yer alan bitkilerin hemen hepsi kulakçığı bulunmayan basit yapraklardır. Birkaç türün gövde ve yapraklarının yüzeyi tüylerle kaplıdır. *Balanophoraceae* familyasındaki bazı asalakların yaprakları pulsu yapıya indirgenmiştir.

Bu takımda çeşitli çiçek tiplerine rastlanır. Kiminde ya çanak yaprak ya da taç yaprak, kiminde ise her ikisi birden yoktur; birkaç üyede ise çiçeğin tüm örtüyaprakları tamdır. Erkekorganlar genellikle taç yapraklara eşit sayıdadır. Üyelerin çoğunda yumurtalık çiçeğin öbür bölümlerinin altında (yani altıdurumlu) yer alır ve birkaç tane tohumtaslağı içerir.

Oleaceae familyasında iri fındıksı meyvelere, *Balanophoraceae*'de ise minik meyvelere rastlanır. Tohumlar genellikle kuşlarla dağılır.

Santallar, MANÇİLER olarak da bilinir, Hindistan'ın doğusunda, çoğu Bihar, Batı Bengal ve Orissa eyaletlerinde yaşayan ve Munda dillerinden Santali dilini konuşan halk. 1990'ların başlarında nüfusu 5.380.000 dolayındadır. Bangladeş'te 65 bin, Nepal'deyse 10 bin dolayında Santal yaşamaktadır.

Santalların çoğu Asansol yakınlarındaki kömür madenlerinde ya da Cemşidpur'daki çelik fabrikalarında çalışır, bazıları ise mevsimlik tarım işçiliği yapar. Kabile yaşamının sürdüğü köylerde temel ekonomik etkinlik piriç tarımıdır. Her köye, bazı dinsel ve törensel işlevleri de olan bir başkan önderlik eder. Başkanlık babadan oğula geçer. Köyler *pergene* olarak adlandırılan daha büyük bir toprak birimi temelinde gruplanır. Her *pergene*'nin ayrı bir başkanı vardır.

On iki Santal klanının her biri, soy çizgisinin babayanlı olduğu alt birimlere ayrılır. Aynı klanının üyelerinin birbirleriyle evlenmesi yasaktır. Çokeşlilik yasak olmamakla birlikte, ender görülür. Santallar ruhlara taparlar.

Sant'Ambrogio Bazilikası, Milano'da, Lombardiya romanesk üslubunun en iyi örneklerinden biri olan bazilika. 379-386 arasında yapılmış ilk kiliseden hiçbir şey kalmamıştır. Bugünkü yapının en eski bölümleri 9. ve 10. yüzyıllarda yapılmıştır. Çapraz tonozlarla örtülü nefler 1128'de, batıdaki ince uzun atrium yaklaşık 1050'de, narteks ise 1095-96'da inşa edilmiştir.

1492-97 arasında Donato Bramante de yapıya bazı eklerin yapılması için bir proje çizmiştir. O zaman bitmeden kalan bölümler, bu çizimlere göre 1955'te uygulanmıştır.

Santana do Livramento, Brezilya'nın güneyinde, Rio Grande do Sul eyaletinin güneybatısında kent. Uruguay sınırındaki Santana Tepelerinde, deniz düzeyinden 210 m yükseklikte yer alır. 1833'te kurulmuş, 1876'da kent statüsü kazanmıştır. Bölge

ekonomisi sığır ve koyun yetiştiriciliğine dayanır. Kentte et paketlenme tesisleri, deri fabrikaları ve hayvansal ürünlerin işlendiği kuruluşlar vardır. Ticaret ürünleri arasında yün, kereste ve *maté* (Brezilya ya da Paraguay çayı) sayılabilir. Kent, ana demiryolu hattı üzerinde bir gümrük istasyonudur. Nüfus (1980) 58.072.

Santander (İspanya) bak. Cantabria

Santander, İspanya'nın kuzeyinde, Cantabria özerk bölgesindeki (*comunidad autónoma*) Santander ilinin merkezi kent. Biskay Körfezindeki Santander Koyunu barındıran ve doğuya doğru uzanan kayalık bir yarımada olan Mayor Burnunun güney kıyısında yer alır. Kent kusursuz bir doğal liman konumundadır. Roma kolonisi Portus Victoria'nın burada kurulduğu sanılır. Aşağı kentin merkezi, 1941'deki bir yangında büyük zarar görmüş, sonradan yeniden inşa edilmiştir. Günümüze ulaşan önemli yapılar arasında kent halkınca XIII. Alfonso'ya sunulan Magdalena Sarayı, gotik bir katedral, yazar ve tarihçi Marcelino Menéndez y Pelayo'nun kütüphanesi ve yöreye ait Tarih-öncesi sanat ürünlerinden büyük bir koleksiyon barındıran il müzesi sayılabilir. Piskoposluk merkezi olan kentte bir yaz üniversitesi ile 1972'de kurulmuş olan Santander Üniversitesi etkinlik gösterir.

Kent ekonomisi balıkçılık, demir antımı, gemi yapımı ve ticarete dayanır. Ayrıca çeşitli sanayi malları üretilir. Nüfus (1991) belediye, 189.069.

Santander, Francisco de Paula (d. 2 Nisan 1792, Rosario de Cúcuta, Nueva Granada Genel Valiliği - ö. 6 Mayıs 1840, Bogotá, Yeni Granada Devleti [bugün Kolombiya]), Kolombiyalı asker ve devlet adamı. Bağımsızlık savaşında Simón Bolívar'ın yanında yer almış ve 1833-37 arasında Yeni Granada Devleti'nin başkanı olmuştur.

1810'da hukuk öğrenimini yarıda bırakarak İspanyollara karşı savaşan yurtsever orduya katıldı ve hızla yükseldi. 1814-16 arasında Nueva (Yeni) Granada'yı yeniden denetim altına alan İspanyollardan kaçarak ülkenin doğusuna çekildi. 1819'da Nueva Granada'yı işgal eden Bolívar'ın ordusunda tuğgeneral rütbesiyle Kolombiya'ya geri döndü. 1821'de Büyük Kolombiya (Gran Colombia) olarak adlandırılan Kolombiya Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından Nueva Granada'dan sorumlu başkan yardımcısı oldu. Bolívar'ın yokluğunda birçok kez başkanlık görevini yürüttü. Demokratik cumhuriyetçi ilkelere bağlı, yetenekli bir devlet adamı olarak tanınan Santander'le Bolívar arasında çok geçmeden baş gösteren siyasal görüş ayrılıkları, Santander'in Bolívar'ın Venezuela'yı Kolombiya sınırları içinde tutma kararına karşı çıkmasıyla iyice keskinleşti (1826).

Santander 1828'de San Carlos'ta Bolívar'a karşı düzenlenen suikast girişimiyle ilişkisi olduğu gerekçesiyle yakalanarak ölüm cezasına çarptırıldı. Ama yeterli kanıt olmadığından cezası sürgüne çevrildi.

1830'da Büyük Kolombiya'nın dağılmasının ardından 1832'de yeni bir anayasa yürürlüğe girdi ve sürgünden geri çağrılan Santander, 1 Nisan 1833'te Kolombiya topraklarını kapsayan Yeni Granada Devleti'nin başkanı oldu. Bu görevi sırasında ülkede istikrarlı bir yönetim kuruldu ve kalkınma yolunda bazı adımlar atıldı. Santander 1837'de başkanlık süresinin sona ermesinden sonra senatör olarak görev yaptı.

Sant'Andrea al Quirinale, Roma'da, Bernini'nin 1658-70 arasında yaptığı barok

kilise. İçbükey bir ön cephesi vardır. Bunun ortasında yer alan sütunlu kapı portiği ve giriş merdiveni, yarım daire biçiminde dışarıya doğru taşarak cepheyi hareketlendirir. Kilisenin planı enine bir elips biçimindedir. Bu elipsi çepeçevre saran 10 tane niş, iç mekâna da büyük bir hareketlilik kazandırır. Elipsin kısa aksının bir ucundaki niş girişe, diğer ucundaki ise apsise ayrılmıştır. Apsisteki Aziz Andrea heykeli de Bernini'nin yapıtıdır.

Sant'Angelo Kalesi, HADRIANEUM ya da SEPULCRUM ANTONINORUM olarak da bilinir, Roma kentinde, Hadrianus'un anıtmezarı olarak yapıldıktan sonra, Caracalla'ya kadar Antoninus'ların (*) gömüldüğü yapı. İS 135-139 arasında inşa edildi ve 5. yüzyılda bir kaleye dönüştürüldü. Tiber Irmağının sağ yakasında yer alan yapı, başlıca Roma köprülerinden biri olan Sant'Angelo Köprüsü'nü korumaktadır. Planı, kare içine yerleştirilmiş bir daireden oluşur. Dış köşelerinde, ayrı biçimlerde birer burç yer alır. Ortadaki yuvarlak bölüm salonlar, şapeller, odalar, hapisane hücreleri ve bir avluyu içerir.

590'da Papa I. Gregorius (Büyük), veba salgınının sona ermesi için düzenlenen bir toplu dua törenini yönetirken, kale-

Sant'Angelo Kalesi ve Köprüsü, Roma
Trans World Airlines

nin üstünde Başmelek Cebrail'in kılıcını kınına sokarak salgının bittiğini belirttiğini görmüştü. Yapının bugünkü adı ve üstüne dikilmiş mermer bir başmelek heykeli bu olaydan kaynaklanır. Kale ortaçağ boyunca kargaşa dönemlerinde, (özellikle Laterano Sarayı'ndan gizli bir geçitle buraya ulaşabilen papalar için) bir sığınak işlevi görmüştür. Buraya hapsedilen çok sayıda ünlü mahkûmdan biri de ressam Benvenuto Cellini'dir. Cellini anılarında 1527'de, V. Karl'ın (Şarlken) ordusunun Roma'yı kuşattığı sırada düşman komutanını öldüren oku kendisinin attığını anlatır.

Sant'Angelo Köprüsü, İmparator Hadrianus'un (hd 117-138) Campus Martius ile kendi anıtmezarını (sonradan Sant'Angelo Kalesi) bağlamak için Tiber Irmağı üzerinde yaptırdığı köprü. Başlangıçta Aelius Köprüsü diye anılan yapı, İS y. 135'te tamamlandı. Roma'da kentin günümüze ulaşan en güzel köprüsüdür.

13. yüzyılda Papa IV. Clemens köprüye demir bir parmaklık yaptırdı; 16. yüzyılda da Papa VII. Clemens köprü'nün ucuna Aziz Pietro ve Aziz Paulus'un heykellerini koydurttu. 1688'de korkuluk babaları üstüne Bernini'nin yaptığı 10 melek heykeli yerleştirildi.

Sant'Antioco Adası, İtalya'da, Akdeniz'deki Sardinya'nın güneybatı kıyısının hemen açığında volkanik ada. Yüzölçümü 108 km²'dir. Büyük bölümü kayalık ve engebeli olan arazinin en yüksek noktası 271 m'dir. Cagliari iline bağlı olarak yönetilen ada bir demiryolu köprüsü ile Sardinya'ya bağlanır.

Adadaki en önemli kent ve liman, kuzeydoğu kıyısında eski bir Fenike ve Roma yerleşimi olan Sant'Antioco'dur. Antik adı Sulcis (Sulci) olan kent, ortaçağda Fatimilerce yıkılmıştır. Yörede bir Kartaca ve Roma nekropolünün kalıntıları, Fenikelilerden kalma bir kutsal yapı ve bölge kilisesinin altında, Aziz Antiokhos'un kalıntılarını barındırdığına inanılan ilk Hristiyanlara ait katakomplar vardır. Nekropolün yakınında bir müze yer alır. Ada ekonomisinde üzüm bağları, tuz işletmeleri ve balıkçılık önem taşır. Kuzey kıyıda yer alan ve plajlarıyla tanınan Calasetta'dan komşu San Pietro Adasına feribot seferleri düzenlenir. Nüfus (1990 tah.) belediye, 12.575.

Sant'Apollinare in Classe, İtalya'da Ravenna kentinin 6 km kadar güneyinde kilise. 534-549 arasında yapılmıştır ve günümüze en iyi durumda kalmış erken Hristiyan dönemi bazilikasıdır. Uç neflidir, transepti yoktur. Orta nefi içeriden yarım daire, dışardan çokgen planlı bir apsisle son bulur. Apsisin tabanı yükseltilmiştir, altında bir kriptaya vardır. Yan neflerin ucunda, apsisin iki yanındaki kare planlı odacıklar (*pastophori*) yapıya daha sonra eklenmiştir.

Orta nefle yan nefler arasındaki sütunların kemerleriyle yukarıdaki pencere sırası arasında kalan duvar yüzeyindeki madalyonların içinde zengin mozaikler bulunur. Çatısı ahşap makaslarla oluşturulan yapının sütunları ve sütun başlıkları Konstantinapolis'teki (İstanbul) taşçı atölyelerinde hazırlanmıştır. Kuzeydoğu köşesindeki silindirik çan kulesi 10. yüzyıldan kalmadır.

Sant'Apollinare Nuovo, İtalya'nın Ravenna kentinde, erken Hristiyan dönemi bazilikası. Yapımını 493'te Ostrogot kralı Theoderich başlatmış, 525'te Bizans imparatoru I. İustinianos tamamlamıştır. Transepti yoktur. İki yan nefi göre çok geniş ve yüksek olan orta nefi doğu ucundaki büyük bir kemerle apsise bağlanır. Apsis içeriden yarım daire, dışardan çokgen planlıdır. Orta nefte, sütun kemerleri ile yukarıdaki pencere sırası arasında kalan duvar yüzeyinde karşılıklı iki uzun bant halinde mozaikler yer alır. Bunlarda başta Hz. İsa'nın yaşamı olmak üzere çeşitli dinsel sahneler canlandırılmıştır. Çatı ahşap makaslarla oluşturulmuştur. Bu makaslar açıkta bırakılmamış, altları kasetli ahşap bir tavanla kapatılmıştır.

Santarém, Brezilya'nın kuzeyinde, Pará eyaletinin ortabatı kesiminde kent. Tapajós Irmağının sağ kıyısında, ırmağın Amazon'la birleştiği noktanın yakınında yer alır. 1661'de Tapaholara ait bir yerleşmede bir Cizvit misyonerlik merkezi olarak kuruldu. Pedro Teixeira'nın yaptırdığı kalenin çevresinde gelişerek 1758'de Tapajós adıyla kasa, 1848'de de kent statüsü kazandı.

Bugün Amazon üzerinde Belém ile Manaus arasındaki en önemli liman durumundadır. Tapajós Irmağı, kentin yaklaşık 270 km yukarısında iktin yerine kadar gemi, Mato Grosso eyaletindeki Diamantino yakınlarına kadar da sandal ulaşımına elverişlidir. En önemli ihracat malları gıdağacıdan elde edilen yağ, kauçuk, kereste ve jütütür.

Sanayi etkinlikleri arasında otomobil, makine ve elektrik donanımı üretimi sayılabilir. Ayrıca boksitten alüminyum elde edilir, petrol ve alkolden yakıt üretilir. Kentin birkaç kilometre güneyindeki Santarém Platosu 120 m'ye kadar yükselir. Belterra'ya giden karayolunun geçtiği plato Amazon Vadisinin en verimli tarım alanlarından. Piring, fasulye, manyok ve ebegümecigiller başlıca tarım ürünleridir. Kent karayoluyla Cuiabá, Pôrto Velho ve Belém'e bağlanır. Nüfus (1980) 101.534.

Santarém, Portekiz'in orta kesiminde, Santarém ilinin merkezi kent ve belediye (*concelho*). Lizbon'un 76 km kuzeydoğusunda, Tejo Irmağı üzerinde yer alır. Romalıların Scalabis adıyla kurduğu kentin adı sonradan Julius Caesar tarafından Praesidium Julium olarak değiştirildi. Kent Müslümanlarla Hristiyanlar arasındaki savaşlarda önemli bir kale idi. 1147'de kesin olarak Hristiyan egemenliğine girdi. Ortaçağda kraliyet konutu olarak kullanılan Alcáçova Şatosu'nun kalıntıları günümüze ulaşmıştır. Öbür tarihsel yapılar arasında Cizvit ilahiyat okulu (1676), Brezilya kâşifi Pedro Álvares Cabral'ın mezarının da bulunduğu, geç gotik üsluptaki Kayra Manastırı (Convento da Graça) ve günümüzde belediye heykel müzesi olarak kullanılan, erken gotik üsluptaki São João de Alparão Bazilikası sayılabilir. Her yıl mayısta düzenlenen Ribatejo tarım fuarı kente binlerce ziyaretçi çeker. Gıda maddeleri üretimi başlıca sanayi etkinliğidir. Ayrıca turizm de gittikçe gelişmektedir. Yörede çıkarılan kaolin, porselen ve seramik yapımında kullanılır. Nüfus (1981) kent, 20.034; (1987 tah.) belediye, 63.800.

Santareno, Bernardo, asıl adı ANTONIO MARTINHO DO ROSÁRIO (d. 19 Kasım 1924, Santarém - ö. 30 Ağustos 1980, Lizbon, Portekiz), şair ve 20. yüzyıl Portekiz edebiyatının önde gelen oyun yazarlarından.

Coimbra Üniversitesi'nde tıp öğrenimi gördükten sonra Lizbon'da psikiyatr olarak çalıştı. Bir yandan da yazarlığı sürdürdü. Çok sayıda ünlü oyunu arasında *O luge* (1959), *O crime de Aldeia Velha* (1959; Eski Kasaba Cinayeti), *António Marinheiro* (1960), *O pecado de João Agonia* (1961; João Agonia'nın Günahı), *Irmã Natividade* (1961) ve *O inferno* (1967; Cehennem) sayılabilir.

Santareno oyunlarında, ünlü İspanyol yazar Federico García Lorca'ninkini andıran bir dünya yarattı. Genellikle Portekizli balıkçıların yaşamlarını ele aldı ve popüler temalarla boşanmaları ve varoluşsal sorunları kaynaştırdı. Portekizlilerin ulusal "ruhunu" yansıtmaya çalıştığı bu oyunlarda kişiler maddi dünya ile metafizik dünya, kutsal ile dünyevi olan arasında gidip gelir. Oyunların trajik ve kasvetli havası genellikle erotizmle iç içe verilir.

Santayana, George, asıl adı JORGE AUGUSTIN NICOLÁS RUIZ DE SANTAYANA (d. 16 Aralık 1863, Madrid, İspanya - ö. 26 Eylül 1952, Roma, İtalya), İspanyol-ABD'li filozof ve yazar. Estetik, kurgusal felsefe ve edebiyat eleştirisine önemli katkıları olmuştur.

Dokuz yaşında annesinin yanına Boston'a gönderilen Santayana 40 yıl boyunca New England'da yaşadı. Boston Latin Okulu ile Harvard College'ı bitirdi (1886). Berlin Üniversitesi'nde iki yıl felsefe eğitimi gördükten sonra Harvard'a dönerek William James'in yanında doktora tezini tamamladı.

1889'da felsefe fakültesine girdi; James ve Josiah Royce ile birlikte bir felsefe grubu oluşturdular.

Harvard'da yazdığı *The Sense of Beauty* (1896; Güzellik Duyusu) estetiğe önemli bir

Santayana

katkıydı. İnsanın estetik duygularının doğasını ve unsurlarını ele alan denemede, herhangi bir şeyi güzel bulmanın "gerçekte bir ideal saptamak" olduğunu ve bir şeyin neden güzel sayıldığını anlamının, geçici idealleri, daha temel duygulardan kaynaklanan "görece sürekli ve evrensel" ideallerden ayırmaya olanak verdiğini savundu. Bu tür estetik yetiler ile insanın ahlaki yetileri arasındaki ilişkiyi *Interpretations of Poetry and Religion*'da (1900; Şiir ve Din Yorumları) örnekledi.

The Life of Reason or the Phases of Human Progress (1905-06; Usun Yaşamı ya da İnsanın İlerlemesinin Evreleri) adlı beş ciltlik yapıtı, öğrencilik yıllarında okuduğu Hegel'in *Phänomenologie des Geistes*'inden (1807; *Tinin Görünüşbilimi*, 1987) esinlenmişti. "İnsan zihninin bir tür biyografisi" olarak nitelediği bu yapıtta Hegel'in anlayışını sürdürerek, usun yaşamının yalnızca entelektüel etkinliklerle sınırlı olmadığını, bütün davranışlarında usün itki ile kavramanın birliği olduğunu savundu. Buna göre us, kendi üzerine dönmüş ve aydınlanmış içgüdüydü. İki ciltte topladığı denemelerinde kuramının pratik örneklerini verdi: *Three Philosophical Poets: Lucretius, Dante and Goethe* (1910; Üç Felsefe Şairi: Lucretius, Dante ve Goethe) ve *Winds of Doctrine* (1913; Öğreti Rüzgârları). İkinci ciltte Percy Bysshe Shelley'in şiiri ile Henri Bergson ve Bertrand Russell'in felsefelerini kapsamlı biçimde tartıştı.

Santayana 1907'de Harvard'da profesörlüğe atandı. 1912'de Avrupa'da bulunduğu sırada annesi öldü. İstifasını Avrupa'dan gönderen Santayana Harvard'dan gelen çekici öneriler karşın bir daha Amerika'ya dönmedi. Akademik yaşamın "deli gömleğinden" hoşlanmıyordu ve ABD'de çok huzursuzdu. Latin mirasına bağlılığı, düşüncesine çarpıcı bir genişlik ve derinlik kazandırmıştı; ama bunun sonucu, Anglo-sakson anlayışına aykırı, olabildiğince çok şeyi Anglosakson dilinde inandırıcı biçimde söyleme çabası olmuştu. Bu gerilimi daha çok sürdürmek istemiyordu.

I. Dünya Savaşı başladığında Oxford'da olan Santayana savaş boyunca burada kaldı ve köşesine çekildi. 1916'da *Egoism in German Philosophy*'yi (Alman Felsefesinde Benlikçilik) yayımladı. İngiliz karakterini ve kırsal yaşam biçimini konu alan bir dizi deneme yazdı. 1924'te temelli Roma'ya yerleşti. Tin dünyasını bütünüyle bir düşün-

ceden ibaret sayan bir felsefi maddeciliğe yönelmekle birlikte, Katolik ve klasik geleneklere her zaman hayranlık beslemişti. Üç yeni kitabıyla, hümanist bir eleştirmen ve edebiyat adamı olarak ününü pekiştirdi; edebiyatçı yönünü *The Last Puritan* (1935; Son Püriten) adlı romanıyla kusursuz biçimde ortaya koydu.

Santayana II. Dünya Savaşı'na değin büyük ölçüde kurgusal felsefeyle ilgilendi. *Scepticism and Animal Faith*'le (1923; Şüphecilik ve İlgüdüsel İnanç) daha önceki felsefi görüşlerinden uzaklaştı; dolaysız kavranan özler kuramını açıkladı ve içgüdüsel inancın değişik bilgi biçimlerindeki işlevini betimledi. Yeni felsefe sistemini ise dört ciltlik ontoloji yapıtı *Realms of Being*'de (1928, 1930, 1937, 1940; Varlık Alanları) ortaya koydu. Bundan sonraki yapıtlarıyla felsefesine daha büyük bir kuramsal kesinlik, derinlik ve tutarlılık kazandırdı. Santayana'ya göre "öz alanı" zihnin kesin ve kuşkuksız bilginin dünyasıydı. Özler, bir varlığı ya da gerçekliği olan, ama kendi başına var olmayan tümellerdi. Renkler, tatlar ve kokuların yanı sıra düşünce ve imgelemin düşünsel nesneleri de bunlar arasındaydı. "Madde alanı" ise doğal nesneler dünyasıydı; bu dünyanın var olduğu savı, varoluşla ilgili bütün savlar gibi içgüdüsel inanca dayanıyordu. Santayana'nın tüm felsefesinin ağırlığını oluşturan Doğalcılık, maddenin öteki alanlardan önce geldiğini vurgulamasında kendini gösteriyordu.

Santayana II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesini şoklanmışlıkla karşıladı. Bir Katolik bakımevine yerleşti ve üç ciltlik otobiyografisi *Persons and Places*'i (1944, 1945, 1945; Kişiler ve Yerler) yazmaya başladı. Savaşın sonra insanın toplum içindeki konumunu incelediği *Dominations and Powers*'i (1951; Egemenlikler ve İktidarlar) yazdı. Ardından da yarı sağır ve yarı kör durumda olduğu halde Lorenzo de' Medici'nin aşk şiiri "Ambra"yı çevirmeye girişti. Bu çalışması sırasında son hastalığına yakalandı. İspanyol uyruklüğundan hiçbir zaman ayrılmayan Santayana, ölümünden sonra kendi isteği uyarınca Roma Katolik mezarlığının İspanyollar için ayrılan bölümüne gömüldü.

Santee-Wateree-Catawba ırmak sistemi, ABD'nin güneydoğusunda, 866 km uzunluğunda iç su yolu. Kuzey Carolina eyaletinin batısındaki Blue Ridge Dağlarından doğan Catawba Irmağıyla başlar. Güney Carolina eyaletine doğru önce doğuya, sonra güneye akan Catawba Irmağı, kaynağından 352 km uzaktaki Great Falls'da Wateree adını alır. Wateree Irmağı en büyüğü 24 km uzunluğundaki Wateree Göleti olan bir dizi göl ve göletten geçerek güneye doğru aktıktan sonra Congaree Irmağıyla birleşir. Bu noktadan sonra Santee adını alan ırmak, güneybatıya döner ve 228 km sonra Güney Carolina'daki Georgetown'ın güneyinden Atlas Okyanusuna dökülür. Santee Irmağı üzerindeki bir barajın oluşturduğu 64 km uzunluğundaki Marion Göleti, ulaşım elverişli bir su yoluyla Moultrie Göletine ve Cooper Irmağıyla Güney Carolina eyaletindeki Charleston'a bağlanır.

Ağzından Güney Carolina'daki Camden'a kadar ulaşım elverişli olan ırmak sistemi, Güney Carolina'daki en önemli su yolu ve elektrik enerjisi kaynağıdır. Eyaletin en önemli iki kenti Charleston ve Columbia, sistemin havzasında yer alır.

Sant'Elia, Antonio (d. 30 Nisan 1888, Como - ö. 10 Ekim 1916, Monfalcone yakınları, İtalya), geleceğin kentine ilişkin

düşsel çizimleriyle tanınan İtalyan mimar. Önceleri Milano'da, sonraları Bologna Üniversitesi'nde sürdürdüğü araştırmaları, Villorresi Kanal Şirketi ile Milano Belediyesi başkanlık işlerinde çalıştığı dönemlerde kesintiye uğradı.

Sant'Elia 1912'de Milano'da mimarlığa başladı ve gelecekçilik akımıyla ilgilendi. 1912-14 arasında, geleceğin kentlerini belirleyen birçok plan çizdi. Bu çizimlerin *Città Nuova* (Yeni Kent) adlı bir bölümü Mayıs 1914'te, üyesi bulunduğu Nuove Tendenze (Yeni Eğilimler) grubunun sergisinde halka sunuldu. Sergi katalogunda da Sant'Elia'nın modern mimarlığın sorunları üzerine görüşleri yer alıyordu. Bu denemenin bir başka uyarlaması Temmuz 1914'te gelecekçi mimarlığın bildirgesi olarak yayımlandı. Düşüncelerinin gelecekçilik doğrultusunda olmasına karşın, Sant'Elia'nın gerçekten bu grubun bir üyesi olup olmadığı tartışmalıdır. O aslında, geçmişin mimarlık üsluplarından ve kentsel tasarımda tarihselci çözümlere başvurulmasından kesinlikle kopmanın gerekli olduğuna inanan bir sosyalistti.

Sant'Elia'nın günümüze ulaşan yüzlerce çizimi gökdelenleri ve çok katlı ulaşım ağıyla, sanayileşmiş bir kentin çeşitli görünümünü betimler. Bu çizimlerden oluşan bir koleksiyon Como yakınlarındaki Olmo Villası'nda sergilenmektedir.

Santería, Küba'da doğan ve komşu adalarla ABD'de özellikle Siyahlar arasında yayılan dinsel kült. 16-19. yüzyıllar arasında şeker plantasyonlarında köle olarak çalıştırılmak üzere Küba'ya getirilen Yorubaların (bugünkü Nijerya ve Benin'in halkı) geleneklerinden doğmuştur.

Yenidünya'ya Afrikalıların getirdiği öteki kültürler (örn. Haiti'de Vudu, Brezilya'da Macumba) gibi Santería da Hristiyanlıkla Batı Afrika inançlarının bir karışımıdır. Santeriacılar, bir Yüce Varlık dışında azizlere ya da *orisha* denen ruhlarla inanırlar; her *orisha* bir doğa gücünü ve insana özgü bir dizi davranış biçimini temsil eder. *Santero* denen rahiplerin, *orisha*'ların *ache* adı verilen sihirli gücünü taşıdıkları kabul edilir. Ayinlerde müzikal ritimler kullanılır; genellikle davul çalınır ve dans edilir. Ayrıca yiyecek sunulur, hayvan kurban edilir; kemik ya da kabuklardan yapılmış fetişlerle gaipten haber almaya çalışılır; aine katılanlar trans halinde nöbetler geçirirler. Bu ayinlerde, her gün karşılaşılan sorunların nedenlerinin ve çözüm yollarının açığa çıktığına inanılır. Bu inanca göre *orisha*'lar olaylara insanlar adına müdahale edebilir, hatta kişinin vücuduna girerek onun kimliğinin bir parçasına dönüşebilir.

Santería kültüründe Katolikliğin bazı öğeleriyle Afrika gelenekleri birbirine karışmıştır. Santeriacılara göre Aziz Petrus, Yorubaların madencilere ve çalışanların koruyucusu saydıkları Ogun'dur. Hristiyanlıkta topçuların koruyucusu olan Aziz Barbara da savaşçı *orisha* Chano'dur. Bu tür karma inançlar, görüntüde Katolikliği benimsemiş Afrikalıları kendi geleneksel dinlerini sürdürme olanağı vermiştir.

Sant'Ivo della Sapienza, Roma'da bir Cizvit ilahiyat okulu olan Sapienza'nın avlusunda yer alan barok kilise. Borromini tarafından 1642-60 arasında yapılmıştır. Kilisenin içe doğru kavisli giriş cephesi, ince uzun Rönesans avlusunun iki yanındaki iki katlı arkadlarla büyük bir uyum içindedir. Yapının planı kabaca, uçları yuvarlatılmış altı köşeli bir yıldız biçimindedir. Böylece ortaya çıkan yarım daire nişler, yuvarlak orta mekânı çevreler. Altı dilimli kubbe,

doğrudan üstüne oturduğu dalgalı duvarların hareketini yukarıya doğru devam ettirir. Tepedeki aydınlık feneri dışarıdan kiliseye ilginç bir görünüm kazandıran sarmal bir bantla çevrilidir.

Santiago, Şili'nin başkenti ve Santiago yönetim bölgesinin merkezi. Mapocho Irmağının kıyısında yer alır. 1541'de İspanyol fatih (*conquistador*) Pedro de Valdivia tarafından Santiago del Nuevo Extremo adıyla kuruldu. İspanyol yönetimi sırasında oldukça yavaş bir gelişme gösteren kent, 1800'lerin başlarında kuzeye, güneye ve batıya doğru genişlemeye başladı. Bu dönemde Mapocho Irmağının güney kıyılarını kurularak gezinti yerine dönüştürüldü. Bağımsızlık Savaşı'nın (1810-18) sonucunu belirleyen Maipú Çarpışması (Nisan 1818) kent sınırları dışında yapıldı. 1818'de başkent ilan edilen Santiago, bu tarihten sonra hızla büyüdü.

Kentin sömürge döneminden kalma yapıları arasında Valilik Sarayı, Metropolitan Katedrali, Darphane ve Mahkeme Binası ile San Francisco, Santo Domingo, Fransisken Recoleta kiliseleri yer alır. Cousiño Sarayı 19. yüzyılda, Güzel Sanatlar Sarayı, Ulusal Kütüphane ve Birlik Kulübü ise 20. yüzyıl başlarında yapılmıştır. Vitacura, San Luis Hill ve Lo Curro semtlerinde modern yapılar yükselir.

Santiago metropoliten alanı ülkenin sanayi merkezidir. Kentte gıda maddeleri, dokuma, ayakkabı ve giyim eşyası üretilir. Metalurji sanayisi ve bakır madenciliği de önemlidir. Aynı zamanda bir finans merkezi olan kentte bir borsa ile büyük bankaların ve sigorta şirketlerinin merkezleri vardır.

Önemli demiryollarının kavşak noktasında yer alan Santiago, otoyollar ve karayollarıyla Büyük Okyanus kıyısındaki San Antonio ve Valparaíso limanlarına bağlanır. Kentteki metro sisteminin bir bölümü 1980'lerin başında tamamlanmıştır. Pudahuel'de uluslararası bir havalimanı vardır. Los Cerrillos'taki havalimanı ise iç hat seferleri için kullanılır. Kentte ayrıca bir askeri havalimanı ile iki küçük özel havalimanı vardır.

Kentin kozmopolit yapısı kültürel yaşama da yansımıştır. Mestizo sanatı özellikle müzik, tiyatro, resim ve edebiyat alanında yeniden canlanmıştır. Kentte 'Ulusal Arşiv'in yanı sıra çok sayıda kütüphane ve müze bulunur. Başlıca yükseköğretim kurumları Şili Üniversitesi (1738), Şili Katolik Üniversitesi (1888) ve Devlet Teknik Üniversitesi'dir (1947).

Kentin başlıca dinlence alanları San Cristóbal Tepesi ve Santa Lucía Tepesi parklarıdır. Farellones'te kayak alanları, Algarrobo ile Santo Domingo arasındaki kıyı boyunca da tatil merkezleri bulunur. Nüfus (1991) metropoliten alan, 5.342.900.

Santiago Çarpışması, İspanyol-Amerikan Savaşı'nı(*) sona erdiren çarpışma (Hazaran-Temmuz 1898). Santiago de Cuba yakınlarında yapılan çarpışmada ABD birlikleri hem karada hem de denizde İspanyolları kesin bir yenilgiye uğratmıştır. Taraflar arasındaki çatışmaların başlamasından bir ay sonra Amiral Pascual Cervera komutasındaki bir İspanyol filosu Küba'nın güney kıyısındaki Santiago limanına ulaştı (19 Mayıs 1898). Bunun üzerine o sırada Atlas Okyanusunda seyretmekte olan ABD filosu limanın girişini tuttu.

ABD birlikleri harekâtı karadan desteklemek üzere kentin doğusundan karaya çıkarak dış savunma hatlarını yarıldı. Kısa sürede San Juan Sıraadalarının en yüksek noktası olan San Juan Tepesini ele geçirerek saldırıyı tamamladılar. Amiral Cervera

3 Temmuz'da filosunu limandan çıkarmak için harekete geçti. İzleyen çarpışmada İspanyol gemilerinin çoğu ABD filosunun açtığı ağır ateş altında yandı ya da battı. İki hafta sonra İspanyollar Santiago de Cuba'yı ABD'ye teslim etti. ABD aynı zamanda savaşa son-veren çarpışmada kazandığı zaferle denizde İspanya karşısında üstünlüğü ele geçirdi.

Santiago de Compostela, İspanya'nın kuzeybatısında, Galicia özerk bölgesindeki (*comunidad autónoma*) La Coruña yönetim bölgesinde kent. Sar ve Sarela ırmaklarının birleştiği noktanın yakınında, La Coruña kentinin yaklaşık 50 km güneybatısında yer alır. Santiago sözcüğü, Aziz Yakub'un adının İspanyolcasıdır. 813'te yakınlardaki Padrón'da Aziz Yakub'a ait olduğuna inanılan bir mezar bulundu. Asturias krallığının bu mezarın üzerine inşa ettikleri kilise ve çevresinde gelişen yerleşme, ortaçağda Hristiyanların Kudüs ve Roma'dan sonraki en önemli hac merkezi durumuna geldi. 997'de mezar dışında bütün kent Magripliler tarafından yerle bir edildi. 1078'de León ve Kastilya kralı VI. Alfonso'nun emriyle bugünkü katedralin yapımına başlandı. 1211'de tamamlanan romanesk üsluptaki bu yapı, Büyük Meydan'ın (Plaza Mayor) doğu ucunda yer alır. Hacıları ağırlamak amacıyla yapılan (1501-11) ve daha sonra otel olarak kullanılmaya başlayan yoksullar evi (Hospicio de los Reyes Católicos) meydanın kuzeyindedir. Öbür önemli yapılar San Jerónimo (1501), Fonseca (1530) ve San Clemente (1601) yükseköğrenim kurumu (1750). Günümüzde ilahiyat okulu olarak kullanılan San Martín Pinario

Santiago de Compostela, İspanya
J. Alan Cash-Rapho/Photo Researchers

Manastırı 10. yüzyılda kurulmuş ve 17. yüzyılda yeniden inşa edilmiştir. San Francisco Manastırı'nın, Assisili Aziz Francesco'nun 1214'te kente yaptığı hac ziyareti sırasında kurulduğu sanılır.

Kentteki başlıca ekonomik etkinlikler tarım, gümüş işçiliği ve oymacılıktır. Santiago de Compostela'da içki, döküm eşya, keten, kâğıt, mobilya, sabun ve kibrit de üretilir. Nüfus (1981) 93.695.

Santiago de Cuba, Kuba'nın güney kesiminde il. Batıda Granma, doğuda Guantánamo, kuzeyde Holguín illeri, güneyde de Antil Deniziyle çevrilidir. 1976'ya değin eski Oriente ilinin bir parçasını oluşturan Santiago de Cuba'nın yüzölçümü 6.346 km²'dir. Doğu-batı doğrultusunda uzanan Merkez Vadisi dışında kuzey kesimi genellikle dağlıktır. Güney kıyıları boyunca uzanan Maestra Dağlarının üzerinde ülkenin en yüksek noktası olan Turquino Doruğu (1.974 m) yer alır. Maestra Dağları 1959'da Fulgencio Batista'nın devrilmesiyle sonuçlanan çarpışmalar sırasında Fidel Castro'ya bağlı kuvvetlerce üs olarak kullanılmıştır. Maestra Dağlarında ve Merkez Vadisinde kahve ve kakao yetiştirilir. İlde ayrıca şeker kamışı, mısır, muz, kekeste, turuncgiller ve mango yetiştirilir, bal üretilir, kümes hayvancılığı, sığır besiciliği ve mandıracılık yapılır. İlin merkezi ve ülkenin başlıca limanlarından olan Santiago de Cuba kentini çevreleyen dağlarda demir, manganez ve bakır çıkarılır. İlde kahve, şeker, mobilya ve tekstil fabrikaları vardır. Santiago de Cuba kenti, ana kara ve demir yolu hatlarının güneydeki son durağıdır. Nüfus (1989 tah.) 980.002.

Santiago de Cuba, Kuba'nın doğu kesimindeki Santiago de Cuba ilinin merkezi kent. Maestra Dağlarının içine doğru soku-lan bir koyun kıyısında yer alır. 1514'te Kuba'nın ilk valisi Diego Velázquez tarafından kuruldu. 1522'de bugünkü yerine taşındı. O dönemde stratejik açıdan büyük önem taşıyan yerleşme 1589'a değin Kuba'nın başkenti olarak hizmet verdi. Ama nüfusun adanın batı ucuna doğru kaymasıyla birlikte önemini yitirdi ve başkent Havana'ya taşındı. Kentin ilk belediye başkanı olan kâşif Hernán Cortés, Meksika'nın fethiyle sonuçlanan seferine 1518'de buradan başladı.

İspanyol-Amerikan Savaşı sırasında kent yakınındaki El Viso ve San Juan tepelerinde önemli çarpışmalar oldu. Savaşın en önemli deniz çarpışması 3 Temmuz 1898'de kıyıda, limanın yakınında yapıldı. Fidel Castro 26 Temmuz 1953'te kentteki Moncada Kışlası'na bir saldırı düzenledi. Bu saldırı hükümet kuvvetlerince püskürtüldüyse de saldırının düzenlendiği gün, Castro'nun sonradan kurduğu bir örgütün adı oldu. Santiago de Cuba, Castro önderliğindeki devrimcilerin 1959'da kesin bir zafer kazanmalarına değin hükümet kuvvetlerinin elinde kaldı.

Bir kültür ve turizm merkezi olan kentte, Oriente Üniversitesi (1947) ile bir tıp okulu, spor stadyumu ve müzeler vardır. Nüfus (1989) 397.024.

Santiago de los Caballeros, Dominik Cumhuriyeti'nin kuzeyindeki Santiago ilinin merkezi kent. Kuzey Yaque Irmağı'nın kıyısında, verimli Cibao Vadisinin (valle) ortasında yer alır. Bazı tarihçilere göre 1494'te Kristof Kolomb, bazılarına göre ise 1495'te Kolomb'un kardeşi Bartolomeo tarafından kurulmuştur. Avrupalıların Amerika'da kurdukları ilk yerleşmelerden biridir. Aziz Yakub (Santiago) tarikatına bağlı 30 şövalyenin (caballero) 1504'te yakınlarındaki La Isabela'dan buraya göç etmesinden sonra Santiago de los Caballeros olarak anılmaya başladı. 1562'deki depremde yıkılınca birkaç kilometre öteye, bugünkü yerine taşındı ve uzun yıllar ülkenin başkenti olarak kullanıldı.

Kentteki önemli yapılar arasında San Luis Kalesi, Katolik Başrahibe (Mother) ve Öğretmen Üniversitesi (1962), çeşitli saraylar ve Santiago el Mayor Katedrali sayılabilir. Kentin ekonomisi sigara, alkollü içki (rom), mobilya, ilaç, sabun ve deri eşya üretimiyle gıda işlemedir (kakao, pirinç unu ve mandıra ürünleri) dayalıdır. Nüfus (1989) 467.000.

Santiago de Surco, SURCO olarak da bilinir, Peru'da Lima-Callao metropoliten alanının güneydoğusunda yerleşme ve ilçe. Yaklaşık 1824'te oluşturulan ilçe, 1893'te ve 1929'da yönetsel olarak yeniden düzenlendi. Sınırları Surco Irmağından doğuya, Andlar'ın eteklerine kadar uzanır. Eskiden bir tarım alanı olan ilçe, günümüzde bir konut bölgesi durumuna gelmiştir. Lima Üniversitesi (1963) Santiago de Surco'dadır. Nüfus (1981 geç.) ilçe, 148.118.

Santiago del Estero, Arjantin'in ortakuzeyinde eyalet (provincia). Büyük bölümü Gran Chaco olarak bilinen alçak ovalardan oluşur. 1820'de Tucumán eyaletinden ayrılan topraklar üzerinde kurulmuştur. Yüzölçümü 135.254 km²'dir. Kuru ve astropik bir iklimi olan eyalette yağışlar yaz aylarında görülür. Güneyde ve güneybatıda çok sayıda tuzlu bataklık ve göl yer alır. Eyalet topraklarının sularını yıl boyunca akan Dulce ve bazı mevsimlerde kuruyan Salado ırmakları toplar.

Yağışların mevsimlik olması ve sulama sistemlerinin yetersizliği yüzünden, toprak-tan ancak Dulce ve Salado ırmaklarıyla sulandığı ölçüde verim alınabilmektedir. Sulamayla yetiştirilen başlıca ürünler pamuk, üzüm, kabak, tatlıpatates ve çeşitli kavun türleridir. Dulce Irmağının yukarı çıkışındaki büyük sulama projesi 1950'lerde tamamlanmıştır. Nüfus (1992 geç.) 670.388.

Santiago del Estero, Arjantin'in ortakuzeyinde, Santiago del Estero eyaletinin merkezi kent. Ülkedeki en eski sürekli yerleşmedir. 1553'te Francisco de Aguirre önderliğinde Peru'dan gelen İspanyollar tarafından kuruldu ve 1556'da Dulce Irmağı (río) kıyısında bugünkü yerine taşındı.

İklimin çok sıcak ve kurak olmasına karşın, çevredeki sulu tarım yapılan ovalarda önemli miktarda buğday, pamuk, keten ve mısır yetiştirilir. En önemli sanayi etkinliği gıda işlemedir. Önemli yapılar gotik San Francisco Solano Kilisesi (1590) ve arkeolojik buluntuların sergilendiği Wagner Müzesi'dir. Nüfus (1991) 201.709.

Santiago Şövalyeleri, İspanyolca ORDEN DE SANTIAGO, askeri ve dinsel nitelikli Hristiyan şövalyelik tarikatı. İspanya'daki Müslümanlarla mücadele etmek ve Santiago de Compostela'ya hacca giden hacıları yolculukları sırasında korumak amacıyla yaklaşık 1160'ta İspanya'da kuruldu. Başlangıçta kurulduğu Cáceres kentinin adıyla anılan tarikat, Santiago adını 1171'de aldı.

Kastilya kralı VII. Alfonso'nun 1174'te Santiago Şövalyeleri'ne verdiği Uclés kentinde tarikatın merkez manastırı kuruldu. 1493'te üye sayısı 700 bini ve yıllık geliri 60 bin duka altınını bulan tarikat aynı yıl iktidarlarını güçlendirmek isteyen Katolik Hükümdarlar (Reyes Católicos) II. Fernando ve I. Isabel'e bağlandı.

santigrat sıcaklık ölçeği bak. Celsius sıcaklık ölçeği

Santiler, Kuzey Amerika Yerli topluluklarının oluşturduğu Dakotalar(*) konfederasyonunun önemli kollarından biri.

Santillana (Markisi), Iñigo López de Mendoza (d. 19 Ağustos 1398, Carrión de los Condes, Kastilya ve León - ö. 25 Mart 1458, Guadalajara, Kastilya), döneminin önde gelen edebi ve siyasi kişiliklerinden İspanyol şair ve hümanist. Geniş Mendoza topraklarının sahibi olarak Kastilya kralı II. Juan'a ve Müslümanlara karşı girişilen savaşlarda soylulara önderlik etmiştir. Ayrıca edebiyatçıları korumuş, kendisi de şiirler yazmış ve bugün Madrid'deki Ulusal Kütüphane'de bulunan zengin bir kütüphane oluşturmuştur.

Fransızca, İtalyanca, Galicia lehçesi, Katalanca ve Latince biliyordu. Homeros, Vergilius ve Seneca'nın İspanyolcaya çevrilmesini sağladı. İspanyolca yazdığı ilk soneleri çok beğenilmekle birlikte, büyük ölçüde Petrarca'nın şiirlerinin taklidiydi. Santillana ayrıca atasözlerini derledi, öğretici ve alegorik nitelikte geleneksel şiirler yazdı. Ama günümüzde daha çok on adet *serranilla*'sı (pastoral şarkı) ve toplu yapıtlarına yazdığı önsözle tanınır. Bir şövalyeyle bir çoban kızının karşılaşmalarını konu alan *serranilla*'ları lirik halk şiirine daha incelikli bir anlatım kazandırmıştır. Toplu yapıtlarının ünlü önsözü *Proemio e carta al condestable de Portugal* ise (1449; Portekiz Valisine Mektup ve Önsöz) İspanyolcadaki ilk biçimsel edebiyat eleştirisi örneğidir. Yapıta edebi üsluplar üçe ayrılır (klasik Yunan ve Latin edebiyatı için yüksek üslup, yerel dilde ve biçimsel kurallara göre yazılmış yapıtlar için orta üslup ve belirli bir biçimsel düzeni olmayan balad ve şarkılar için düşük üslup).

santimetre, metre sisteminde, metrenin 1/100'üne eşit olan uzunluk birimi. cm kısaltmasıyla gösterilir. Ayrıca bak. metre.

santimetre-gram-saniye sistemi (CGS sistemi), uzunluk birimi olarak santimetre, kütle birimi olarak gram ve zaman birimi olarak saniyeyi temel alan birim sistemi. Uluslararası Birimler Sistemi'nin (SI) 1960'ta kabul edilmesine değin özellikle mekanik, elektrik ve magnetizma alanlarında yaygın olarak kullanılmıştır. Bu sistemdeki kuvvet birimi olan din(*) ve iş ya da enerji birimi olan erg(*), günümüzde de kimi zaman kullanılmaktadır. Ayrıca bak. metre sistemi.

Santipur, Hindistan'ın kuzeydoğusunda, Batı Bengal eyaletinde, Nadia ilinde kent. Hugli Irmağının tam kuzeyinde yer alır. İlin en önemli pamuklu dokumacılık merkezidir, tarım ürünleri ticareti ve çömlekçilik de yapılır.

Bir hac merkezi olan kentte her yıl Krişna onuruna bir şenlik düzenlenir. Santipur'da Kalküta Üniversitesi'ne bağlı bir yüksek- okul vardır. Nüfus (1991) 109.911.

Santo André, Brezilya'da, São Paulo eyaletinin güneydoğusunda kent. Tamanduatei Irmağının kıyısında, deniz düzeyinden 743 m yükseklikte yer alır. São Paulo metropoliten alanının güneydoğu bölümünü oluşturur. 1553'te kent, 1889'da belediye yapılan Santo André'nin ekonomisi 1930'larda hızla gelişmeye başladı. Günümüzde kentte tekstil, metal, porselen ve mobilya üreten birçok uluslararası şirketin temsilcilikleri vardır. Başlıca tarım ürünleri tahıl, tatlıpatates, domates ve çeşitli sebzelerdir. Nüfus (1991) 613.672.

Santo Ângelo, Brezilya'nın güneyinde, Rio Grande do Sul eyaletinin kuzeybatı kesiminde kent. Deniz düzeyinden 306 m yükseklikte, Ijuí Irmağı (rio) yakınında yer

alır. 1707'de kuruldu. Bir tarım bölgesinin taşımacılık ve ticaret merkezidir. Kent ve çevresinde mısır, *feijão* (fasulye), sığır ve domuz yetiştirilir. Kara ve demir yoluyla güneydoğudaki Cruz Alta ve kuzeydeki Santa Rosa'ya bağlanan kentte bir de havalimanı vardır. Nüfus (1980) 50.173.

Santo Antão Adası, Portekizce *Ilha de Santo Antão*, Atlas Okyanusundaki Cabo Verde'nin en güneybatısındaki ada. Batı Afrika kıyılarının yaklaşık 640 km açığında yer alır. Yüzölçümü 779 km² olan adanın en yüksek noktası Tope de Coroa'dır (1.979 m).

Kahve, muz, portakal, şeker kamışı ve tütün üretilen adada at, koyun ve sığır da yetiştirilir. Adanın başlıca kenti kuzeydoğu kıyısındaki Ribeira Grande'dir. Nüfus (1990 geç.) 43.272.

Santo Domingo, Dominik Cumhuriyeti'nin başkenti. Avrupalıların Batı Yarıküre'de kurdukları en eski sürekli yerleşmedir. Hispaniola Adasının güneydoğu kıyısında yer alır.

1496'da Kristof Kolomb'un kardeşi Bartolomeo tarafından Yenedünya'daki ilk İspanyol kolonisinin yönetim merkezi olarak kuruldu. Başlangıçta Ozama Irmağının doğu yakasında yer alan kente, Kastilya ve Aragon kraliçesi I. Isabel'in onuruna Nueva Isabela adı verildi. Bir kasırgada yıkılınca, ırmağın sağ yakasındaki bugünkü yerinde yeniden kuruldu (1502). Öteki Batı Hint Adalarıyla Amerika kıtasına yönelik birçok keşif ve fetih seferi buradan başlatıldı. Zamanla Amerika'daki İspanyol topraklarının yönetim merkezi durumuna gelen kent, bugün Meksika ve Peru sınırları içinde bulunan toprakların fethedilmesinden sonra önemini yitirdi.

1795-1809 arasında Fransızların egemenliğinde kalan Santo Domingo, kısa bir süre İspanyollar tarafından yönetildikten sonra komşu Haiti'ye bağlandı. 1844'te bağımsızlığına kavuştu ve yeni Dominik Cumhuriyeti'nin başkenti oldu. 1936'da diktatör Rafael Trujillo tarafından adı Ciudad Trujillo olarak değiştirildiyse de, Trujillo'nun 1961'de öldürülmesinden sonra yeniden eski adını aldı.

Santo Domingo günümüzde ülkenin sanayi, ticaret ve finans merkezidir. Hidroelektrik santrallerinin yapımı sanayinin hızla gelişmesini sağlamıştır. Ülkenin metalurji, petrokimya, tekstil, gıda işleme, plastik ve çimento gibi en önemli sanayileri burada

toplanmıştır. Limandaki yolcu ve yük trafiği çok yoğunur.

Kentteki yükseköğretim kurumları, Batı Yarıküre'nin en eski yükseköğretim kurumu olan Özerk Santo Domingo Üniversitesi (1538), Pedro Henriquez Ureña Ulusal Üniversitesi (1966) ve teknoloji üniversitesidir. Kültürel kuruluşlar arasında Ulusal Tiyatro-Güzel Sanatlar Okulu, müzik konservatuarı ve Ulusal Senfoni Orkestrası, Kolomb öncesi dönemden kalma yapıtların sergilendiği Dominik İnsanı Müzesi ve Ulusal Kütüphane sayılabilir. Kristof Kolomb'un mezarının bulunduğu Santo Domingo Katedrali'yle Hint Adaları genel valisi Diego Colombo'nun sarayı sömürge döneminden kalma başlıca yapılarıdır. Nüfus (1989) 2.200.000.

Santoniye Kat, Üst Kretase (Tebeşir) kayalarının dünya çapında rastlanan bölümü ve bu kayaların çökeldiği zaman dilimi (Kretase Dönemi y. 136-65 milyon yıl önce). Kampaniyen Katın altında ve Konyasiyen Katın üzerinde yer alır. Avrupa'nın kuzeyindeki Granulaten Tebeşiri ile İngiltere'deki Üst Kretase bölümleri, Santoniye Kat örnekleridir. Santoniye Kat içindeki daha kısa zaman dilimlerini simgeleyen birkaç kuşak, çeşitli cinslerden ammonitlerle tanımlanır ve ayırt edilir.

Santorio Santorio, Latince SANCTORIUS ya da SANTORIUS (d. 29 Mart 1561, Capodistria - ö. 22 Şubat 1636, Venedik), İtalyan hekim. Tıpta hassas ölçü araçlarını ilk kez kullanmış, bazal metabolizma alanındaki çalışmalarını niceliksel deneye dayalı araştırmalara öncülük etmiştir.

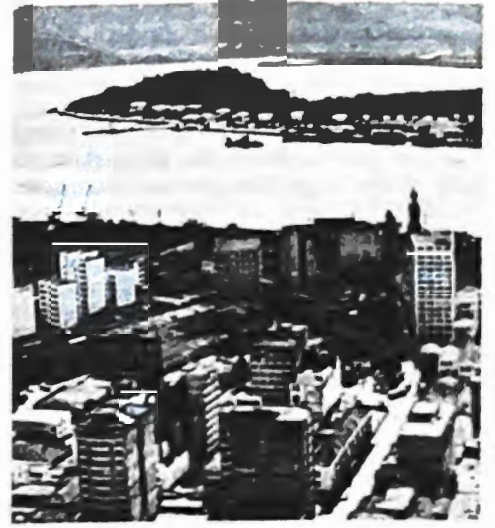
1582'de Padova Üniversitesi'ni bitirerek hekim oldu. Bir süre Kraków'da Polonya kralı Maximilian'ın özel hekimliğini yaptı. 1611-24 arasında Padova Üniversitesi'nde tıp kuramı dersleri verdi. Hayvan vücudunun işleyişini bütünüyle mekanik etkenlere dayanarak açıklamaya çalışan tıp okulunun ilk temsilcilerinden biri olarak, Galileo Galilei'nin birçok buluşunu tıba uyarladı. Bu çalışmalarını sonucunda nazız ölçen bir aletle (1602) bir termometre (1612) geliştirdi.

Eski Yunanlı hekim Galenos'un solunumun deri yoluyla da gerçekleştiği görüşünün doğruluğunu araştırırken, vücut ağırlığındaki değişimlerle vücuttan çıkan katı ve sıvı atıkların ilişkisini ortaya çıkaracak bir deney yürüttü. Otuz yıl süren bu deney sonucunda gözle görülebilen atıkların toplam ağırlığının yenen besinlerin ağırlığından daha az olduğunu buldu. *De statica medicina* (1614; Tıbbi Ölçüm Üzerine) adlı yapıtı, bazal metabolizmaya ilişkin ilk sistemli çalışmadır.

Santos, Brezilya'da, São Paulo eyaletinin güneydoğusunda liman kenti. São Vicente Adasının iç kesimindeki alüvyonlu ovada, deniz düzeyinden birkaç metre yükseklikte yer alır. Adayı karadan ayıran dar boğaz, kentin önünde büyük teknelerin barınması-na elverişli bir koya açılır.

1543'te kurulan kentin adı Lizbon'daki Santos Hastanesi'nden gelir. Ülkenin en büyük limanı, dünyanın ise başlıca kahve ihracat limanı olan Santos'tan çeşitli tarım ürünleriyle kentte üretilen sanayi ürünleri ihraç edilir. İç tüketime yönelik sanayi ürünleri arasında kereste, sabun, meşrubat, şeker, konserve ve çimento sayılabilir.

Kent dışındaki bir kıyı sayfiyesi olan Guarujá, Brezilya'nın iç kesimlerinden çok sayıda turist çeker. 80 km kuzeybatıdaki eyalet merkezi São Paulo'dan gelen demir ve kara yolları, kıyı boyunca uzanan dik

Santos Körfezi ve nhtımdan bir görünüm, Brezilya Reflejo-EB Inc.

Serra do Mar'dan aşağı iner. Nüfus (1991) belediye, 428.526.

Santos, Lucia dos (d. 1907, Aljustrel, Portekiz), Portekizli Karmelit rahibe. 1917'de çobanlık yaparken Fátima adlı köyde birkaç kez Meryem Ana'yı gördüğünü öne sürmüştür. Köy bu olaydan sonra Meryem Ana'ya adanmış en önemli hac ve ibadet yerlerinden biri olmuştur. Ayrıca bak. Fátima.

Santos-Dumont, Alberto (d. 20 Temmuz 1873, Cabangu, Palmyra [bugün Santos-Dumont] yakınları, Minas Gerais - ö. 23 Temmuz 1932, Guarujá, São Paulo, Brezilya), modern hafif uçakların ilk örneklerinden olan "Demoiselle" ya da "Grasshopper" adlı tek kanatlı uçakları geliştiren (1909) Brezilyalı havacı.

Fransa'da öğrenim gören Santos-Dumont, yaşamının büyük bölümünü bu ülkede geçirdi. 1898'de içten yanmalı gaz motoruyla hareket eden bir hava gemisi geliştirdi. 1901'de de Paris'te düzenlenen bir yarışmada 12 BG'lik bir motorla çalışan 624 m³ hacimli hava gemisiyle Eiffel Kulesi çevresinde yarım saat süreyle uçmayı başardı.

Wright Kardeşlerin 1903'teki uçuşundan kısa bir süre sonra uçaklar üzerinde çalışmaya girişen Santos-Dumont, dikey pervaneli araçlarla çeşitli deneyler gerçekleştirdi. 1906'da da, arkadan pervaneli, kutu uçurtma benzeri ilginç bir uçak geliştirdi. 50 BG'lik V tipi 8 silindirli bir motorla çalışan bu "14-bis" modeli uçakla, aynı yılın ekim ayında resmi gözlemcilerin denetiminde Avrupa'da gerçekleştirilen ilk motorlu uçuşu gerçekleştirdi. Kasımda da 220 metreyi 21 saniyede alarak hız rekorunun sahibi oldu.

1928'de Brezilya'ya dönen Santos-Dumont, uçakların savaşlarda kullanılmaya başlaması nedeniyle bunalıma girerek intihar etti.

Santos Montejo, Eduardo (d. 28 Ağustos 1888, Bogotá - ö. 27 Mart 1974, Bogotá, Kolombiya), 1938-42 arasında Kolombiya başkanı.

1908'de Kolombiya Ulusal Üniversitesi'nde hukuk doktorasını tamamladıktan sonra çalışmalarını Paris'te sürdürdü. 1917'de Liberal Parti'ye katıldı. 1930'da dışişleri bakanlığı, 1931'de Santander valiliği, 1931-33 arasında Milletler Cemiyeti'nde Kolombiya heyeti başkanlığı, 1935-37 arasında da senatörlük görevlerinde bulundu. 1938'de

Santo Domingo'da Silahlı Kuvvetler Binası, Dominik Cumhuriyeti Photo

devlet başkanı oldu. Bu görevi sırasında toplu konut yapımına hız kazandırdı, kredi dağılımı konusunda reformlar yaptı, yeni otoyollar yaptırdı ve Venezuela'yla aralarındaki sınırı yeniden belirleyen bir antlaşma imzaladı. Pearl Harbor Baskını'ndan sonra ülkesinin Mihver Devletleri'yle ilişkilerini kesti. Başkanlık dönemi sona erdikten sonra Liberal Parti'de çalışmalarını sürdüren Santos 1946'da başkan yardımcısı seçildiyse de, sonraki yıllarda siyasetten çok gazetecilikle uğraştı. 1913'te satın aldığı *El Tiempo* gazetesinde Gustavo Rojas Pinilla'nın basıncı yönetimini eleştirdi ve gazetecilikteki başarıları nedeniyle 1960'ta New York kentindeki Columbia Üniversitesi'nin verdiği Maria Moors Cabot Ödülü'nü aldı.

santrifüj, kesintisiz merkezkaç kuvvet(*) üreten aygıtların ortak adı. Santrifüjler, yerçekimi kuvvetinin yerini alan, ondan daha büyük benzer bir kuvvet üretir. Kullanım amacına göre tasarlanmıştır değişik santrifüj tipleri bulunmakla birlikte, hepsinde döner bir çanak vardır. Örneğin, suyu dışarı atmak için üzerine delikler açılmış döner bir kazandan oluşan çamaşır kurutma makineleri de bir tür santrifüjdür. Sanayide, öğütme sonrasında katı malzemenin akışkanlardan ayrılması için de benzer türden santrifüjler kullanılır.

Santrifüjlerin çanak, kazan ya da rotor denen döner kabı, elektrik motoru ya da yüksek hızlı tiplerde olduğu gibi hava türbini yardımıyla, çoğunlukla sabit bir eksen çevresinde döndürülür. Mil ve yataklardaki titreşimi ve gerilimleri en aza indirmek için, yüklü rotorun iyi dengelenmiş olması gerekir; yani, toplam kütle dönme eksenine göre dengelidir. Yataklar büyük hızlara dayanacak yapıdaysa ve yatakların sürtünme direncini yenmeye yeterli düzeyde güç sağlanıyorsa, iyi dengelenmiş bir rotorun hızını sınırlayan tek etmen, rotorun yapıldığı malzemenin kopma dayanımıdır.

Örneğin, çeşitli biyoloji araştırmalarında kullanılan ve büyük hızlar için özel olarak tasarlanmış 15 cm çapındaki bir rotorun olağan çalışma koşullarındaki sınır hızı dakikada 60 bin devirdir. Belirli bir rotorun kopmadan ulaşabileceği maksimum açısal hız, rotorun çapıyla ters orantılıdır. Bu nedenle, birinin çapı diğerinin yarısı kadar olan iki rotordan daha küçük çaplı olanı, diğerine göre iki kat daha büyük bir açısal hızla döndürülebilir ve bu rotorun çevresinde iki kat daha fazla merkezkaç kuvvet üretilebilir. (Merkezkaç kuvvet, $F = m \cdot v^2 / R = 4 \pi^2 m n^2 R$ bağıntısıyla ifade edilebilir; burada F merkezkaç kuvvet, m kütle, v hız, n saniyede devir sayısı ve R yarıçapıdır.)

Santrifüjlerin en yaygın kullanıldığı alanlar, akışkanlar içinde çözünmüş durumda ya da asıltı halinde bulunan malzemelerin yoğunlaştırılması ve arıtılması işlemleridir. Asıltı halindeki parçacıklardan, asıltı sıvısından daha yoğun olanlar kabın çevresine doğru, daha az yoğun olanlar ise kabın merkezine doğru hareket etme eğilimindedir. Bu göçün hızı, merkezkaç alanının şiddetine, asıltı parçacıkları ile asıltı sıvısı arasındaki yoğunluk farkına, sıvının ağırlığına, parçacıkların büyüklüğüne ve biçimine ve bir ölçüde de parçacıkların derişikliğine ve elektriksel olarak yüklenme derecelerine bağlıdır. Parçacığa gerçek devrimini kazandıran net kuvvet, parçacığın üzerinde

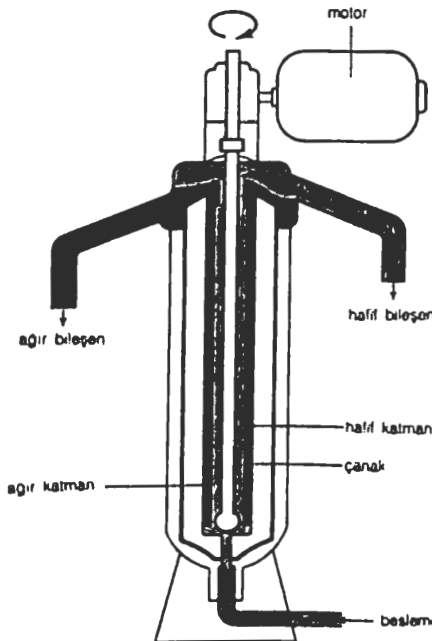
etkiyen merkezkaç alanı ile sıvının buna karşı koyan taşıma kuvveti arasındaki farka eşittir. Tüm diğer koşullar aynı olmak kaydıyla, birinin çapı diğerinin 10 katı olan iki parçacıktan küçük olanının, büyük parçacığa aynı uzaklığı aynı sürede alabilmesi için, ortalama merkezkaç alanının 100 katı daha büyük bir etki altında bulunması gerekir.

Bir asıltının içindeki tüm parçacıkların asıltı ortamından ayrılabilmesi için, santrifüj işleminin, bütün parçacıklar döner çanağın dış çevresinde toplanana kadar sürmesi gerekir. Ayrıca, işlemin süresi dikkatli biçimde ayarlanarak, farklı boyutlarda parçacık içeren asıltılardan, sırayla boyutlarına göre parçacıklar ayrılabilir.

Santrifüjler, ayrıştırılacak malzemenin içine konduğu döner çanağın delikli, deliksiz ya da bu ikisinin bir karışımı biçiminde olmasına göre genel grupta toplanabilir. Ayrıca, işlemin kesikli, sürekli ya da bu ikisinin bir karışımı biçiminde olmasına göre de sınıflandırılabilir.

Şişeli santrifüjler. Çoğunlukla araştırma, deney ve denetim amacıyla kullanılan şişeli santrifüjler, kesikli işlemler için uygundur. Ayırma işlemi, dikey bir mil üzerine bakişimli biçimde yerleştirilen "şişe tipi" deney tüplerinde gerçekleştirilir. Aygıtın mili, elektrik motoru, gaz türbini ya da rotorun üstüne ya da altına yerleştirilmiş ve elle çevrilen bir dişli dizisi yardımıyla döndürülür. Şişeler ya da tüpler, eksenlerinin dönme eksenine dik kalmasını sağlamak amacıyla çoğunlukla metal kapların içine yerleştirilir. Çökeltme radyal doğrultuda (merkezden dışarı doğru) gerçekleşir. Bazı şişeli santrifüjlerde ise deney tüpleri, çökeltmesi istenen maddenin daha az yol almasını sağlamak amacıyla, dönme eksenine göre yaklaşık 37° eğik yerleştirilir.

Şişeli santrifüjler biyoloji, kimya ve tıp laboratuvarlarının standart aygıtlarıdır. Bu aygıtlar asıltılardaki katı malzemelerin ayrılması ya da çökeltmenin salt yerçekimi alanının (G) etkisiyle makul bir sürede gerçekleşemeyeceği durumlarda sıvıların durulaştırılması işlemlerinde kullanılır. Şişeli santrifüjlerin etki gücü, birkaç G 'den, on binlerce G 'ye kadar değişir. Sanayide, süttten yağ eldesinde, ham mineral ve bitkisel yağlar içindeki tortulların belirlenmesinde ve çeşitli klinik deneylerinde bu tip santrifüjlerden yararlanılır.

Çizim 1: Boru santrifüj

Boru santrifüjler. Boru santrifüjler çoğunlukla, sıvıların sıvılardan ya da çok ince parçacıkların sıvılardan kesintisiz biçimde ayrılması işlemlerinde kullanılır; ayrıca kesikli işlemler de vardır. Boru santrifüjler genellikle, ayırma işlemi için büyük merkezkaç alanlarının gerekli olduğu uygulamalarda kullanılır. Bu aygıtların döner çanağı, çizim 1'de görüldüğü gibi uzun (çapının birkaç katı) ve içi boş bir borudan oluşur. Sürekli işlemden, ayrıştırılacak malzeme eksenine yakın bir uçtan içeri beslenir ve ayrılan bölümler iki ayrı çıkış ağzından dışarı alınır. Çoğu kez ayırma işlemi bir kerede tamamlanmaz ve bu nedenle ayrılan bölümler tekrar santrifüjden geçirilir; işlem istenen oranda bir ayırma elde edilene değin yinelenir. Döner boru çok değişik biçimlerde olabilir; ama, beslemenin hızlandırılabilmesi ve ayrıştırılmış malzemelerin dışarı alınmadan önce yavaşlatılabilmesi için çoğunlukla radyal kanatçıklar kullanılır. Santrifüjde hareket, yüksek devirli bir motor ya da hava ya da buhar türbini tarafından sağlanır. Çökeltme, akışkan tüpün bir ucundan diğerine doğru akarken gerçekleşir. Ağır malzeme çok ince parçacıklardan ya da moleküllerden oluşuyorsa ve derişiklik çok düşükse, katı malzeme çeper üzerinde biriktirilir. Bu durumda makine kesikli işlem santrifüjü olarak çalıştırılır.

Tüp biçimli santrifüjlerle oldukça yüksek (dış çeperlerde yaklaşık $10^5 G$) merkezkaç alanları elde edilebilmektedir; bu nedenle bu aygıtlar giderek daha yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır. Özellikle asıltıların arıtılması (santrifüjlenmemiş) asıltılarda önemli miktarda yabancı ve zararlı madde bulunur; sanayi ve yağlama yağlarının arıtılması; uçucu yağlar, özütler ve meyve suları gibi gıda maddelerinin arıtılması ve durulaştırılması; yerçekimiyle ayrıştırılamayan sıvıların ayrıştırılması gibi işlemlerde boru santrifüjlerden yararlanılır.

Disk tipi santrifüjler. Disk tipi santrifüjler, üst üste yerleştirilmiş, ince, konik disklerden oluşur. Çökeltme, bitişik koniler arasındaki boşlukta radyal doğrultuda gerçekleşir. Bu tasarım, çökeltme uzaklığını önemli ölçüde azaltır ve malzemenin ayırma hızını artırır. Konilerin açısı, koninin iç yüzeyine ulaşan daha ağır malzemelerin yüzey boyunca, şişe santrifüjün 37° eğimli yüzeyinde olduğu gibi aşağı kaymasını olanaklı kılacak biçimde tasarlanmıştır.

Disk tipi santrifüjler çoğunlukla sürekli olarak çalıştırılır. İşlenecek malzeme tek bir ağızdan beslenir ve arıtılmış sıvı akıntılar biçiminde iki ağızdan dışarı alınır. Bu tür santrifüjler temel olarak, katı ya da karışmaz bileşenlerinin derişikliği oldukça düşük olan sıvıların ayrıştırılmasında kullanılır. Örneğin kaymağı süttten ayırmakta kullanılan kaymak makineleri(*) disk tipi santrifüjlerdir. Yağyağın arıtılmasında, kullanılmış motor yağlarının yeniden kazanılmasında ve bitkisel yağların arıtılması sırasında oluşan sabun birikintilerinin atılmasında da bu tip santrifüjlerden yararlanılır.

Sepet santrifüjler. Sepet santrifüjlere santrifüj filtreleri ya da temizleyicileri de denir. Bunların silindirik boru biçimindeki rotorlarının çeperleri deliklidir. Çanak çevresinin iç yüzeyine genellikle tel ya da bez bir süzgeç ya da kalından ince aralıklıya doğru bir dizi süzgeç yerleştirilir. Sıvı bu süzgecin arasından geçer ve süzgecin gözeneklerinden geçmeyen parçacıklar çöker. Sepet santrifüjler, şeker üretiminde, evlerde ve çamaşırhanelerde çamaşırların hızlı kurutulmasında ve çeşitli kristallerin ve lifli malzemelerin yıkama kurutulmasında kullanılır.

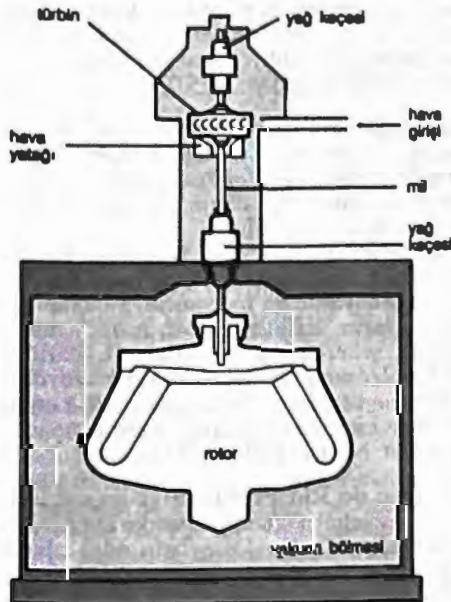
Vakumlu santrifüjler. Yukarıda anlatılan santrifüjlerde rotor, havanın ya da atmosfer

basıncındaki diğer bazı gazların içinde döner. Dönme hızı arttıkça rotorun üzerindeki gaz sürtünmesi arttığından, rotoru döndürmek için gerekli güç gereksinimi de artar. Sonuçta rotor hızla ısınır, bazı durumlarda sıcaklık suyun kaynama noktasını bile aşar. Rotorun dış çeperine yakın noktaları, eksenine yakın noktalara oranla daha hızlı hareket eder, bu yüzden de daha çok ısınır ve bu da, rotor duvarında yarıçap boyunca bir sıcaklık gradyanı oluşur. Bu küçük radyal sıcaklık gradyanları santrifüj içinde konveksiyona (ısı taşınımı) yol açarak çökelmeyi bozabilir ve aynışan bileşenlerin yeniden karışmasına neden olabilir.

Rotorun, havası boşaltılmış bir bölmede döndürülmesiyle, hava direncinin santrifüj içinde neden olduğu ısı artışı ve konveksiyon sorunları engellenebilir. Hava direncinin ortadan kaldırılmasıyla daha az enerji harcayarak daha yüksek dönme hızlarına ulaşılabilir. Vakumlu santrifüjlerin en çok kullanılan türü, dakikada yaklaşık 20.000 devirden daha büyük dönme hızlarına ulaşabilen, ultrasantrifüjdür. Çizim 2'de görülen ultrasantrifüjde rotor, vakum bir ortama yerleştirilmiş ve dikey, ince, esnek bir çelik mil aracılığıyla bir hava türbinine bağlanmıştır.

Tipik bir vakumlu ultrasantrifüjün rotoru 18 cm çapındadır ve 300.000 G'den daha büyük bir merkezkaç alanında 300 ml sıvı taşıyabilir. Molekül ağırlığı 50 dalton (bir dalton=1,66 X 10⁻²⁴ g) ya da daha büyük olan tüm malzemeler şişeli ultrasantrifüjlerde kolayca artırılabilir. Çökelme sürecinin optik olarak ölçülebilmesi ve fotoğraflanabilmesi amacıyla, vakumlu ultrasantrifüjlerde üzerinde küçük pencereler bulunan rotorlar kullanılabilir. İlk kez 1923'te T. Svedberg ve J. B. Nichols tarafından uygulanan bu yöntem daha sonraları özellikle protein molekülleri ve virüsler gibi çok küçük parçacıkların çökelme hızının ve büyüklüklerinin saptanmasında kullanılmaya başlamıştır.

Çözünmüş haldeki hemen hemen tüm maddelerin molekül ağırlığının belirlenmesinde de vakumlu santrifüjlerden yararlanılabilir. Modern vakumlu santrifüjlerde hava tahrikli motorun yerini, daha verimli elektrik motoru almıştır; ayrıca aygıtın yapısı yeniden tasarlanarak ayrıştırma işlemi tümüyle otomatikleştirilmiştir. Son yıllarda biyokimya, biyofizik, biyoloji, tıp ve ilaç sanayisi alanlarında, önemli maddelerin arıtılması işlemlerinde hep vakumlu ultrasantrifüjler kullanılmaya başlamıştır.

Çizim 2: Hava tahrikli, vakumlu ultrasantrifüj

Ultrasantrifüjlerde çeşitli proteinlerin molekül ağırlıkları başlıca iki biçimde saptanır. Bunlardan birincisinde, merkezkaç alanı içindeki çökelme işlemi, çökelen moleküller ile katıksız çözücü arasında belirgin bir çökelme sınırı ortaya çıkana değin sürdürülür. Bu sınırın yarıçap boyunca dış çepere doğru ilerleme hızı ölçülür ve buradan da molekül ağırlığının değeri hesaplanabilir. Buna çökelme hızı yöntemi denir. İkinci yöntemde ise işlem, santrifüj gözesinde denge oluşana değin, yani malzemenin çökelme hızı ile geri yayılımı eşitlenene kadar sürdürülür. Daha sonra göze içinde çeşitli radyal uzaklıklardaki derişiklikler saptanarak molekül ağırlığı hesaplanır.

Vakumlu santrifüjlerin kullanıldığı diğer bir alan da gazların ayrıştırılması işlemidir. Herhangi bir gaz bir merkezkaç alanının etkisi altına sokulduğunda, derhal bir radyal basınç gradyanı oluşur. Böylece, farklı molekül ağırlıklarındaki iki gazdan oluşan bir karışım santrifüj yardımıyla birbirinden ayrılabilir; gazlardan daha hafif olanı ekseninde, daha ağır olanı ise dış çeperde toplanır. 1919'da bir elementin santrifüjleme yoluyla izotoplarına ayrılabilmesi görüşü ortaya atılmış, ardından da buna yönelik pek çok girişimde bulunulmuştur. Ama, olasılıkla santrifüj içindeki konveksiyon ve yeniden karışma olayları nedeniyle bu girişimler uzun bir süre sonuçsuz kaldı. Sonuçta 1937'de klorür, vakumlu bir ultrasantrifüj içinde izotoplarına ayrıldı. Uygulanan buharlaştırıcı santrifüj yönteminde, önce ayrıştırılacak madde hareketsiz haldeyken rotora beslenerek çeper üzerinde yoğunlaştırıldı. Ardından rotor normal çalışma hızında döndürülerek görece hafif bileşen delikli milin içinden dışarı pompalandı, görece ağır bileşen ise santrifüjün içinde toplandı ve sonra buradan dışarı alındı. Gaz ayrıştırılması işleminde kullanılan santrifüjlerin olabildiğince uzun ve yüksek devirli olması gerekir. Santrifüj işlemi, maddelerin mutlak değerlerinden çok kütleleri arasındaki farka dayalı olduğundan, hem ağır hem de hafif izotopların ayrıştırılmasına uygundur.

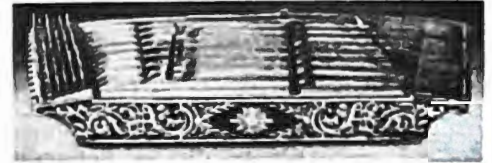
Gazları santrifüjleme yöntemleri 1940'ların ortalarında başlayarak daha da geliştirildi ve kapsamı genişletildi. AFC ve Hollanda'da bu konuyla ilgili çalışmalar yapan araştırmacılar başarılı bir yöntem geliştirerek, özel olarak uranyum izotoplarının ayrıştırılmasında kullanılan basit bir vakumlu gaz santrifüjü yapmışlardır. 1970'lerde Avrupa'da, nükleer tesislerde kullanılan uranyum-235 izotopunun üretimine yönelik bir santrifüj tesisi kurulmuştur.

santur, tellerine bir çift tokmak ya da çubukla vurularak çalınan, ahşap gövdeli çalgıya İran ve Türkiye'de verilen ad. Yunanistan'da *santuri* olarak adlandırılır. Birçok Doğu ve Batı ülkesinde az çok farklı tipleri kullanılır. Batı Avrupa'ya 15. yüzyılda Anadolu (bazı uzmanlara göre Bizans) üzerinden geçtiği sanılır. İngiltere'de *dulcimer*, Fransa'da *tympanon*, Macaristan'da *simbalom*, Romanya'da *țambal*, Alpler'de *Hackbrett* adlarını almış ve biçimsel olarak az ya da çok farklılaşmıştır. Çin'de de *yangqin*(*) adıyla kullanılır.

Santurun geçmişi çok eskidir; İbrani kökenli olduğunu belirten müzikbilimcilerin yanı sıra, İran kökenli olduğunu ileri sürenler de vardır. Doğu ve Orta Asya Türklerinin yatak ya da yatagan adıyla çok eskiden beri ilkel tiplerini kullandıkları santurun, Osmanlılarda ne zaman kullanılmaya başladığı kesin olarak bilinmez. 19. yüzyılın ilk yarısında Muzıka-yı Hümayun'dan Hilmi Bey, İstanbul'a gelen Rumen müzikçilerde

gördüğü santur benzeri çalgıyı, akordunda yaptığı bazı değişikliklerle kısmen Türk müziğine uyarlamıştır. Aslında Macar *simbalom*'u olan bu çalgıyla o zamana değin kullanılmakta olan santuru birbirinden ayırt etmek için eskisine "alaturka santur", yenisine "alafranga santur" denmiştir.

Simbalom ya da *alafranga santur* gibi alaturka santur da ikizkenar yamuk biçiminde ahşap bir kasaya gerilen ve iki eşik üstünden geçen metal tellerden oluşurdu. Ses alanı yaklaşık iki buçuk oktavdı. Beşerli 32 takım teli vardı ve toplam tel sayısı 160'tı. Ana sesler arasında tek bir ara ses olurdu. Ama bu ara sesler, icra edilecek yapıtların makamlarına göre akortlanabiliyordu. Çünkü her ses tek bir takımdan elde ediliyordu. Alafranga santurun en önemli farkı, tel takımlarından çoğunun (biri eşikğin sağından, öbürü solundan olmak üzere) iki ayrı ses vermesiydi. Bu yapısal özellik alafranga santurun Türk makamlarındaki perdelere göre akortlanmasına olanak vermediğinden, çalgı yaklaşık 50-60 yıl kullanıldıktan sonra terk edildi. Alaturka santur ise, 20. yüzyılın ortalarına değin kullanıldı.

Sedef kakmalı bir santur, 19. yy.
Cincinnati Sanat Müzesi, Ohio
Cincinnati Art Museum, Ohio

Bugün Türkiye'de birkaç amatör dışında santur çalan yoktur. İran'da ise, geleneksel müziğin en önemli çalgılarından biri hâlâ santurdur.

Sert ağaçlardan yapılan kıvrık uçlu tokmakların ucuna meşin ya da keçe saran santurcular olduğu gibi, çıplak tokmak kullanılanlar da vardı. Çalgı çoğu kez özel sehпасına yerleştirilerek çalınırdı. Ama oturan icracının iki dizi üstüne koyduğu da olurdu.

Santurda piyanodaki gibi bir surdin (kısmak) düzenegi bulunmadığından tellerin titreşimi uzun bir süre devam eder ve peş peşe çalınan sesler, birbirinden yeterince ayrılmaz. Ayrıca bak. simbalom; zither.

Sanudo, Marino (d. 22 Haziran 1466, Venedik - ö. 4 Nisan 1536, Venedik), Venedikli tarihçi. *I Diarii* (Günlükler) adlı yapıtıyla yaşadığı dönemin anlaşılmasına büyük katkıda bulunmuş, el yazmaları, eski kitap, harita ve etnografik çizimleri toplayarak önemli bir kütüphane oluşturmuştur.

Yaklaşık 1490'da yazmaya başladığı *Vite dei dogi* (Düklerin Yaşamları) başlangıcından Eylül 1494'e değin Venedik tarihini ele aldı. *La spedizione di Carlo VIII* (VIII. Charles'in Seferi) adlı yayımlanmamış yapıtında 1495'in olaylarına yer verdi. 1 Ocak 1496'da bir Venediklinin bakış açısını yansıtan genel tarih niteliğindeki günlüklerini yazmaya başladı. En önemli yapıtı olan bu günlüklerde pek çok mektup, özgün belge ve tanık olduğu olayların yanı sıra kültür, ticaret, bayındırlık ve görenekler konusunda da ayrıntılı bilgilere yer verdi. 1498'de senatör olduktan sonra günlüklerini, doğrudan kendi yaşadığı olayları betimleyerek sürdürdü. 1531'de bu iş için kendisine gelir bağlanmasıyla yanı resmî bir nitelik kazanan 40 bin sayfalık *I Diarii* 1879-1902 arasında 58 cilt halinde yayımlanmıştır.

Sanva Ginko, Japonya'da yurtiçi genel bankacılık hizmetleri veren ve kambiyo işlemleri yapan büyük ticari banka. Merkezi Osaka'dadır. Konoike (1877), Yamaguchi (1879) ve Sencuşi (1878) adlı bankaların birleştirilmesiyle 1933'te kuruldu. Herhangi bir şubede mevduat yatırma ve para çekmeye olanak tanıyan ve çok amaçlı tüketici kredisi veren ilk Japon bankasıdır. Kambiyo işlemlerini ise merkezinde ve yurtdışındaki çok sayıda şubesinde yürütür.

Sanvara (Sanskrit dilinde "Birlik"), Çince SAN BALO, Kuzey Budacılığında ülkütücü bir koruyucu tanrı. Heruka ve Hevaca gibi Buda Akshobhya'nın bir görüntüsüdür ve başlığında onun bir figürünü taşır. Tibet ve Çin'de *yi-dam* (koruyucu tanrı) olarak yaygın biçimde tapınılan Sanvara'nın Pekin büyük lamalarının her birinde yeniden beden bulduğuna inanılır. Sanat yapıtlarında mavi renkli, kızgın ifadelili ve her biri üçer gözlü olmak üzere 4 başlı olarak betimlenir. On iki kolundan ikisini göğsünün üstünde kavuşturmuştur; bir eliyle ayırt edici simgesi o an dört yüzlü Brahma başını tutar; öteki elleriyle de *şakti'si* (dişi eşi) Vacravara'hi'yi kucaklar.

sanvrti-satya (Sanskrit dilinde "deneysel doğruluk"), Budacı felsefede, sıradan insanların ortak anlayışına dayanan doğruluk. Genellikle günlük yaşamda kabul gören deneysel gerçekliği belirtir ve iletişimin sağlanması için doğru olduğu kabul edilebilir. Deneysel olguların altında yatan ve sözel anlatımın sınırlarını aşan sonul doğruluktan (*paramartha-satya*) farklıdır. Bu sonul doğruluk, bağımsız tözü bulunmayan olgusal dünyanın gerçek doğası sayılan evrensel boşluktur (*şunyata*).

2-3. yüzyılda Budacı Madhyamika okulunun kurucusu olan Nagarcuna, *sunyata*'nın doğruluğunu kanıtlamak amacıyla doğruluğun deneysel ve sonul olmak üzere iki yönü olduğunu ileri sürdü. Ona göre, sonul doğruluk sözün ve düşüncenin ötesindeydi ve ancak sezgi yoluyla kavranabilirdi. Buna karşılık, deneysel doğruluk, dış dünyanın sözel belirtim aracılığıyla edinilen bilgisine dayanırdı. Ama son çözümlemede, olgusal varlığın onu betimlemek için kullanılan sözcüklere denk düşen bağımsız tözü bulunmuyordu. Gerçekçilerce savunulan böyle bir varlık anlayışı bütünüyle kurgusaldı.

Madhyamika öğretisi, aralarında Budacı olmayan geleneklerin de bulunduğu başka birçok felsefe okulunu önemli ölçüde etkiledi. Advaita Vedanta okulunun 8. yüzyıl Hindu düşünürlerinden Şankara'nın öğretiyi kendi sistemine uyarlaması, karşıtlarınca gizli Budacı olarak adlandırılmasına yol açtı.

sanxian, Wade-Giles yazımında SAN-HSIEN, uzun saplı perdesiz Çin lavalılarına verilen ad. Üç tellidir, kare biçimli gövdesinin hem ön, hem arka yüzüne yılan derisi gerilidir. Arkaya doğru kıvrık burguluğunda üç burgusu vardır. Kordofon ailesinden olan *sanxian* genellikle geniş bir mızrapla çalınır. Tiyatrolarda baladlara eşlik çalgısı ve orkestra çalgısı olarak kullanılır. En büyük boyu yaklaşık 120 cm uzunluğundadır ve üç oktavlık bir ses alanı vardır; sağ elin turnaklarıyla çalınır.

Sanxian'da akor basıldığı gibi, sap üstünde uzun glissandolar da (kaydırmalar) yapılabilir. 20. yüzyılda Bai Fengyan (1899-1975) ve Li Yi (d. 1932) gibi sanatçılar *sanxian*'i önemli bir solo çalgısı durumuna getirmişlerdir.

São Bernardo do Campo, Brezilya'da São Paulo eyaletinin güneydoğusunda kent. Deniz düzeyinden 764 m yükseklikte, Tietê Irmağının kollarından birinin kıyısında yer alır. São Paulo metropoliten alanının güney bölümünün parçası olan kent, eskiden Borda do Campo ve São Bernardo olarak bilinirdi. 1553'te kent statüsü kazandı; 1889'da da belediye merkezi oldu. Kentte etkinlik gösteren çok sayıda büyük yerli ve yabancı şirket vardır. Mobilyacılık, otomobil montajı, yünlülük dokumacılık ve sepicilik en önemli imalat etkinlikleridir. Nüfus (1991) belediye, 565.171.

São Caetano do Sul, Brezilya'da, São Paulo eyaletinin güneydoğusunda kent. Deniz düzeyinden 737 m yükseklikte, Tamanduete Irmağının yakınında yer alır. 1631'de Benedikten keşişler tarafından kurulan kent 1948'de belediye merkezi oldu. Bugün São Paulo metropoliten alanının güneydoğu bölümünün parçasıdır. Kentte demirdışı minerallerin çıkarımı ve arıtımıyla uğraşan ve otomobil, kamyon ve dokuma üreten çok sayıda yerli ve yabancı şirket vardır. Öteki ürünler arasında kimyasal maddeler ve ilaç sayılabilir. Nüfus (1980) 163.082.

São Carlos, Brezilya'da, São Paulo eyaletinin orta kesiminde kent. São Paulo'nun 267 km kuzeybatısında, deniz düzeyinden 885 m yükseklikte, Jacaré Guaçu Irmağının (*rio*) bir kolu olan Monjolinho Çayının (*corrego*) kıyısında yer alır. Eskiden São Carlos do Pinhal olarak bilinen yerleşme 1865'te kent statüsü kazandı ve 1880'de belediye merkezi oldu.

Kent ekonomisi tarım, sığır besiciliği ve sanayiye dayanır. Başlıca tarım ürünleri kahve, şeker kamışı, tahıl, tütün, pamuk ve patatestir. Kentte bira, içki ve dokuma fabrikaları da vardır. São Carlos Federal Üniversitesi kenttedir. Nüfus (1980) 109.167.

São Francisco Irmağı, Güney Amerika'da, bütünüyle Brezilya sınırları içinde kalan ırmakların en büyüğü. Minas Gerais eyaletinin (*estado*) güneybatısındaki Canastra Dağlarından doğar. Brezilya Platosunda kuzey ve doğu doğrultusunda 2.914 km boyunca akarak Aracaju'nun yaklaşık 100 km kuzeyinde Atlas Okyanusuna dökülür. Kuzey yönünde 1.600 km'lik bir çığır izlediği Bahia eyaletinde her iki yakadan çeşitli kollar alır. Petrolina'nın yaklaşık 160 km yukarısından başlayarak kuzeydoğu yönünde büyük bir yay çizer ve ivintilerle çavlanların yer aldığı 490 km'lik bir bölgeye girer. Çavlanların aşağısında 240 km boyunca düz bir alanda akar ve ağızında genişliği 1,5 km'yi bulur.

İrmağın yukarı vadisinde dikenli ağaçların oluşturduğu ormanlar egemendir; ayrıca liflerinden yararlanılan *caroá*, *mamona* (hintyağı bitkisi), palmiye, kaju ve kauçuk ağacı bulunur. Çavlanlar bölgesine kadar uzanan, daha nemli orta vadi çayır ve ormanlarla kaplıdır. Yaklaşık 2.900 m' olan yıllık ortalama debi, mevsimlere bağlı olarak değişir. Tarım alanları ırmağın yukarı kesiminde yer alır; kurak olan aşağı kesimi ise hayvancılığa elverişlidir. İrmak ağzına yakın kıyı boyunca piring yetiştirilir. Su düzeyi farklılıkları 10 m'ye ulaşır; ırmağın bütün kolları kış aylarında kurur. Su toplamı havzası 631.133 km² olan São Francisco, Petrolina'nın 1.600 km yukarısına kadar ulaşımaya elverişlidir. İrmak üzerinde kurulmuş başlıca barajlar, Brezilya'nın kuzeydoğusuna elektrik sağlayan Três Marias (Paulo Alfonso), Itaparica, Sobradinho ve Moxoto'dur.

São Gonçalo, Brezilya'nın doğusunda, Rio de Janeiro eyaletinin güneybatısında kent. Imbuau Irmağının kıyısında, Neves'in hemen kuzeydoğusunda yer alır. Eski eyalet merkezi Niterói'nin kuzeydoğu banliyösüdür. Çeşitlilik gösteren sanayi kollarının başında kimya sanayisi gelir. Hemen doğudaki Guaxindiba'da büyük bir çimento fabrikası vardır. Bölgede turuncgöl yetiştirilir. Nüfus (1991) belediye, 747.891.

São João da Boa Vista, Brezilya'da, São Paulo eyaletinin ortadoğusunda kent. Deniz düzeyinden 729 m yükseklikte, Jaguari-Mirim Irmağının kıyısında Poços de Caldas'la Minas Gerais eyalet sınırının yakınında yer alır. Başlangıçta Santo Antônio do Jaguari adını taşıyan yerleşme 1859'da kent statüsü kazandı, 1880'de de belediye merkezi oldu.

São João da Boa Vista'dan bir görünüm, Brezilya
Plesner International

Günümüzde kahve, piring, pamuk, *feijão* (fasulye), şeker kamışı ve meyve üretilen bir tarım bölgesinin ticaret merkezidir. Ayrıca dokuma, seramik, ayakkabı, mobilya ve tarım makineleri üretilir. Mallar kara, demir ve hava yoluyla 261 km güneydeki eyalet merkezi São Paulo'ya taşınır. Nüfus (1980 geç.) 45.712.

São João de Meriti, eskiden MERITI. Brezilya'nın doğusunda, Rio de Janeiro eyaletinin merkezi Rio de Janeiro'nun kuzeybatı banliyösü kent. Rio de Janeiro'nun 23 km kuzeybatısında, deniz düzeyinden 71 m yükseklikte, São João de Meriti Irmağı kaynağının yakınında yer alır. 1647'de kurulan Rio São João de Meriti, 1931'de kent statüsü kazandı.

Çevrede şeker kamışı üretilir ve hayvancılık yapılır. Ayrıca mandıralar, sepicilik ve metalurji tesisleriyle plastik ve kauçuk fabrikaları vardır. Rio de Janeiro'nun merkezine elektrikli banliyö treniyle ulaşılabilir. Nüfus (1991) belediye, 425.038.

São João del Rei, Brezilya'da, Minas Gerais eyaletinin ortadoğusunda kent. Grande Irmağının (*rio*) kollarından Mortes Irmağının kıyısında, deniz düzeyinden 860 m yükseklikte yer alır.

Ekonomisi madencilik (tantalit, kalay, manganez, titan dioksit, elmas ve monazit), imalat sanayisine ve hayvancılığa dayalıdır. Başlıca tarım ürünleri kahve, piring, mısır, fasulye, şeker kamışı, sarmısak ve dandır. Bu ürünler demiryoluyla 304 km kuzeydeki eyalet merkezi Belo Horizonte'ye ve komşu yerleşim birimlerine taşınır. Kentte üç müze vardır. Nüfus (1980) 53.341.

São José do Rio Preto, Brezilya'da, São Paulo eyaletinin kuzeybatısında kent. São Paulo'nun 400 km kuzeybatısında, deniz düzeyinden 475 m yükseklikte, Preto Irmağının (*rio*) kaynağının yakınında yer alır. Rio Preto adıyla kurulan kent, 1894'te

belediye merkezi oldu. Kahve, pamuk, pirinç ve *feijão* (fasulye) yetiştirilen bir tarım bölgesinin hizmet merkezi olarak gelişti. Kentte ayrıca et, süt ürünleri, bitkisel yağlar, dokuma ve kimyasal maddeler üretilir. Nüfus (1980) 172.027.

São José dos Campos, Brezilya'da, São Paulo eyaletinin güneydoğusunda kent. São Paulo'nun 80 km kuzeydoğusunda, Paraíba do Sul Irmağının (*rio*) kıyısında, deniz düzeyinden 643 m yükseklikte yer alır. Sömürge döneminde bir Cizvit misyonerlik merkezinin çevresinde gelişen yerleşmeye sırasıyla Vila Nova de São José, Vila de São José do Sul ve Vila de São José do Paraíba adı verildi. 1767'de kent statüsü kazandı; 1854'te belediye merkezi oldu.

Günümüzde pirinç, şeker kamışı, *feijão* (fasulye), mısır, süt ve meyve üretilen bir tarım bölgesinin hizmet merkezidir. Başlıca sanayi ürünleri seramik, dizel motoru, otomobil lastiği, mukavva, sabun ve şarapır. Nüfus (1991) belediye, 442.728.

São Leopoldo, Brezilya'da, Rio Grande do Sul eyaletinin doğu kesiminde kent. Eyalet merkezi Porto Alegre'nin hemen kuzeyinde, deniz düzeyinden 26 m yükseklikte yer alır. Güney Brezilya'daki ilk Alman yerleşmesi (1824) olan kent, adını Brezilya imparatoru I. Pedro'nun eşi Maria Leopoldina'dan aldı. 1864'te kent statüsü kazandı.

Günümüzde patates, fasulye, mısır ve pirinç yetiştirilen, domuz ve sığır besiciliği yapılan bir tarım bölgesinin hizmet merkezidir. Kentte deri ürünleri, silah, savaş gereçleri ve alüminyum eşya üretilir. Vale do Rio dos Sinos Üniversitesi (1969) kenttedir. São Paulo-Porto Alegre Karayolu üzerinde yer alan kent, ırmak tekneleri ve demiryolu ile de ülkenin öteki kesimlerine bağlanır. Nüfus (1980) 94.868.

São Luís, Brezilya'da, Maranhão eyaletinin merkezi kent. São Luís Adasının batı kesiminde yer alır. 1612'de, Fransız deniz subayı Daniel de la Touche de la Ravardière tarafından kuruldu ve Fransa kralı XIII. Louis'nin onuruna bugünkü adını aldı. 1615'te Portekizlilerin eline geçti. 1641-44 arasında Felemenkilerin denetimi altında kaldı.

Eyaletin başlıca deniz limanı olan kentte metal işleme ve kimya tesisleri ile şeker, rom, çirçir ve kakao fabrikaları ve hamak imalathaneleri vardır. Başlıca ihracat ürünleri babassu yağı, hintyağı tohumu, balsem, post ve deri, kereste, pamuk, şeker, pirinç, manyok ve mısırdır.

Kentte Brezilya'nın en eski kuruluşlarından olan Tarih ve Coğrafya Enstitüsü ile Maranhão Federal Üniversitesi (1966) yer alır. 1679'dan bu yana bir piskoposluk bölgesinin merkezi olan kentte Adalet Sarayı gibi koloni döneminden kalma pek çok yapı vardır. Eyalet yönetimi 1980'lerin başlarında kentte kapsamlı bir restorasyon çalışması başlatmıştır. Kent karayoluyla Belém, Teresina ve Brasília'ya, demiryoluyla Fortaleza'ya, havayoluyla da Belém ve Fortaleza'ya bağlanır. Nüfus (1991) belediye, 695.780.

São Miguel Adası, Portekizce ILHA DE SÃO MIGUEL, Atlas Okyanusunun kuzeyinde yer alan Asor Adalarının en büyüğü. Portekiz'deki Roca Burnunun 1.190 km batısındadır. Uzunluğu 64 km, genişliği 14,5 km, yüzölçümü ise 746 km²'dir. Volkanik bir ada olan São Miguel'in en yüksek noktası Vara Dorugudur (1.088 m). Ada 15. yüzyıldan bu yana çeşitli depremlerden ve yanardağ püskürmelerinden büyük zarar görmüştür.

Günümüzde bir kışlık dinlenme merkezi olan São Miguel'de meyve, çay, şarap, tütün, tahıl, et ve süt ürünleri üretilir. Yakınındaki Santa Maria Adası (*ilha*) ile birlikte Ponta Delgada ilini oluşturan adanın en büyük kenti, aynı zamanda il merkezi olan Ponta Delgada'dır. Adadaki öteki önemli yerleşmeler, her ikisi de birer dinlenme merkezi olan Furnas ve Sete Cidades'tir. Nüfus (1981) 132.326.

São Paulo, Brezilya'nın güneydoğu kesiminde eyalet (*estado*). Ülkenin en zengin ve en kalabalık bölgesidir. Yüzölçümü 247.898 km²'dir. Ülkenin toplam imalatının yarıdan fazlası ve en önemli tarımsal ürünü kahvenin üretiminin üçte birinden fazlası eyalette gerçekleştirilir. Nüfusunun büyük bölümü kentlerde ve banliyölerde yaşar. Eyalet merkezi São Paulo, Brezilya'nın en büyük kentidir.

Bölgeye ilk yerleşenler, Santos yakınlarındaki gözde sayfiye kenti São Vicente'ye gelen kâşif Martim Afonso de Souza önder-

Paulista Müzesi, São Paulo
Colour Library International

liğindeki Portekizlilerdi (1532). Brezilya yönetim bölgelerine (*capitanias*) ayrıldığında, Rio de Janeiro'nun güneyinde kalan tüm Brezilya topraklarını içine alan São Vicente'nin valiliği Souza'ya verildi (1534). 1681'de yönetim bölgesinin adı São Paulo olarak değiştirildi ve São Paulo kenti (kuruluşu 1554) merkez oldu. Bölgedeki Paulista (ilk göçmenler) ya da Paulistano adıyla anılan Portekizli nüfus 18. yüzyılda batıya, kuzeye ve güneye doğru yayıldı. São Paulo'nun ticarete ve şeker ile başka tarım ürünlerine dayanan ekonomisinde, 19. yüzyılda kahve üretiminin başlamasıyla yeni bir döneme geçildi.

Brezilya'nın bağımsızlığı 1822'de São Paulo'da ilan edildi. Bu tarihte yönetim bölgesi, yeni Brezilya İmparatorluğu'nun bir ili oldu. 1889'da cumhuriyetin kurulmasından sonra São Paulo eyalet yapıldı, ekonomisi güçlendikçe siyasal önemi de arttı. İmparatorluğun yıkılmasından (1889) sonra göreve gelen üç sivil başkan da Paulistalardan. 20. yüzyılda Paulistalar düzenli denebilecek biçimde önemli siyasal görevleri ellerinde tuttular.

Paraná ile kolları Paranapanema, Tietê, Pardo, Canoas, Inferno, Anhanguera, Turvo ve Dourados, Rio de la Plata halicine doğru batı yönünde akar. Platonun doğu ucu doğuya doğru alçalar. Paraíba do Sul Irmağı, São Paulo ilinin biraz doğusundan kuzeydoğuya yönelir ve pirinç yetiştirilen

bir taşkın ovasında menderesler çizerek kıyıya paralel akar.

Kıyıda ortalama sıcaklık yaklaşık 20°C, yıllık yağış miktarı yaklaşık 2.007 mm'dir. Platoda ortalama sıcaklık 18°-20°C arasında değişir. Günlük kesimlerde yıllık yağış miktarı 1.498 mm'ye ulaşır. Eyaletin güney kesiminden Oglak Dönencesi geçer, bu nedenle iklim yumuşaktır. Kıyıda iklim sıcak ve çok yağışlıdır.

Bölgenin eski yaprakdökme ormanlarının büyük bölümü tükenmiştir. Bitki örtüsü çok çeşitlidir. Portekizlilerin gelişinden önce bölgedeki iki önemli Yerli grubu, kıyıda ve platoda yaşayan Tupi-Guaraniler ile daha içeride yaşayan Tapualardı. Portekizliler 17. yüzyılda bölgeye Afrika'dan Siyah köleler getirdiler. Yerlilerin bölge halkıyla karışması ve 19. yüzyıl sonlarından başlayarak Avrupa'dan gelen göçmenlerin (özellikle İtalyanlar, Portekizliler ve İspanyollar) sayısının artmasıyla eyaletin etnik bileşimi beyazlar, Siyahlar ve Mulatto (Avrupalı-Afrikalı karışımı) olmak üzere üç gruba indirildi. Sonradan onlara az sayıda Japon göçmen de eklendi.

Brezilya'ya uyarlanmış Portekizce en yaygın dildir, İngilizce de görece yaygın olarak kullanılır. Halkın büyük çoğunluğu Katoliktir. Yükseköğretim kurumları arasında São Paulo'daki São Paulo Üniversitesi, Mackenzie Üniversitesi, Papalık Katolik Üniversitesi ve Mühendislik Politeknik Okulu ile Piracicaba'daki Luis de Queiroz Yüksek Tarım Okulu sayılabilir. Luis de Queiroz Okulu ile Campinas Bilimsel Tarım Enstitüsü'nün tarımda modernleşmeye katkıları olmuştur.

São Paulo ve çevresinde yoğunlaşmış olan sanayi önem bakımından kahveyi geride bırakmıştır. Kahve dışında başlıca ürünler şeker kamışı, pamuk, mısır, pirinç, fasulye, maté (Paraguay çayı), patates, muz ve portakaldır. Büyük çiftliklerin kurulmasıyla, daha önce kahve üretilen bölgeler hayvancılığa ve otlaklara ayrılmaya başlamıştır. Sığırın yanı sıra domuz, koyun, at ve keçi de yetiştirilir.

Eyalette gelişmiş bir karayolu ağı vardır. Ülkenin en işlek limanı olan Santos, dünyanın kahve sevk edilen en büyük limanıdır. Daha küçük olan São Sebastião, Iguape, Ubatuba ve Cananéia limanları kıyı ticaretine yöneliktir. Uluslararası bir havalimanının bulunduğu São Paulo kenti, eyaletin en önemli kültür kuruluşlarının merkezi-dir. Nüfus (1991 geç.) 31.192.918.

São Paulo, Brezilya'nın güneydoğusunda, São Paulo eyaletinin (*estado*) merkezi kent. Latin Amerika'nın en önemli sanayi merkezi olan São Paulo, Brezilya'nın en büyük kenti, Batı Yarıküre'nin de en kalabalık kentlerinden biridir. 1554'te Portekizli Cizvit papazlar tarafından küçük bir Yerli yerleşmesi olarak kurulmuştur.

São Paulo, Büyük Kayahklar'ın ucundaki Serra do Mar'ın tepelerinde, Atlas Okyanusuna açılan Santos limanına 48 km uzaklıkta yer alır. Rio de Janeiro'nun 354 km güneybatısındadır. Başlıca vadileri, Tietê, Pinheiros ve Tamandua'tof ırmaklarının kıyılarındaki alüvyonlu topraklardan oluşur. Yüksek konumu (820 m) nedeniyle, tropikal kuşaktaki öteki bölgelerin çoğundan daha yumuşak bir iklimi vardır. Cantareira Dağlarından esen yumuşak rüzgârlar da iklimin ılımanlaşmasına katkıda bulunur.

São Paulo'da başlıca sanayi kolları dokumacılık, elektrikli ve elektriksiz ev eşyaları, mobilya, kimyasal madde ve ilaç üretimi ile

gıda işlemezdir. Cubatão ve Capuava'da petrol arıtım tesisleri, Taubaté'de büyük metalurji tesisleri vardır. Toptan ve perakende ticaret de oldukça gelişmiştir. Kent aynı zamanda ulusal ve uluslararası bir bankacılık merkezidir.

São Paulo, 19. yüzyılda çok uzun süre dar toprak sokaklarında bakımsız binaların yer aldığı, Cizvit ve Fransisken tarikatlarının etkisini yansıtan kilise ve manastırların bulunduğu bir kentti. Hızlı ve denetimsiz bir büyümenin ardından 1889'da bir kent planı benimsendi, bundan sonra görece düzenli bir gelişme gerçekleşti, ırmakların akışı düzenlendi. São Paulo'nun kültürel bir merkez olarak gelişmesi 1827'de Hukuk Yüksekokulu'nun kuruluşuyla başladı. Okul 1934'te, bugün kentteki en saygın yükseköğretim kurumu olan São Paulo Üniversitesi'ne bağlandı. Üniversiteye bağlı kuruluşlar arasında yılanlar ve antitoksinler konusunda dünyaca ünlü bir araştırma merkezi olan Butanta Enstitüsü de bulunur. São Paulo, kütüphaneleri ve başta kent tiyatrosu olmak üzere tiyatrolarıyla da ünlüdür.

Brezilya'nın en önemli üç demiryolunun kavşak noktasında yer alan São Paulo, kıyıdaکی Santos kentine elektrikli tren hattı ve bir otoyolla bağlanır. Kent otoyollarla Brezilya'nın iç kesimlerindeki büyük kentlere ve birçok eyalete de bağlanmıştır. Kentteki Congonhas ve Viracopos havaalanları dünyanın en işlek havaalanları arasındadır. Kentin yüzölçümü 1.493 km², metropoliten alanın yüzölçümü 7.951 km²'dir. Nüfus (1991) belediye, 9.480.427; metropoliten alan, 15.199.423.

São Tiago Adası, Portekizce ILHA DE SÃO TIAGO, Atlas Okyanusunda, Cabo Verde'ye bağlı ada. Cabo Verde'yi oluşturan adaların en büyüğü ve en kalabalığıdır. Batı Afrika kıyısının 640 km açığında yer alır. Yüzölçümü 991 km², en yüksek noktası Antónia Doruğudur (1.392 m).

São Tiago, tarımsal açıdan Cabo Verde'nin en verimli adasıdır. Başlıca tarımsal ürün mısırdır. Ayrıca muz, portakal, şeker kamışı, kahve ve hintyağı tohumu yetiştirilir. Balıkçılık da önemlidir. Kuzeybatı kıyısındaki Tarragal kentinde yeni bir ticaret limanının yapılması planlanmıştır. Adanın güney kıyısındaki Praia, Cabo Verde'nin başkentidir. Nüfus (1980) 141.751.

São Tomé ve Príncipe, resmi adı SÁO TOMÉ VE PRÍNCIPE DEMOKRATİK CUMHURİYETİ, Portekizce REPÚBLICA DEMOCRÁTICA SÁO TOMÉ E PRÍNCIPE, Batı Afrika'da küçük ada ülkesi. Gine Körfezinin Biafra Körfezi olarak bilinen bölümünde, Ekvator çizgisi üzerinde yer alır. İki büyük ada (São Tomé ve Príncipe) ve birkaç adacıktan oluşur. Yüzölçümü 1.001 km² (São Tomé Adası 859 km²), başkenti São Tomé, 1992 tahmini nüfusu 126.000'dir.

Doğal yapı. Kuzeydoğu ve güneybatı kesimleri alçak düzlüklerden, orta kesimleri ise volkanik yükseltilerden oluşan her iki adada da hızlı akışlı akarsular bulunur. Oval biçimli São Tomé Adası 48 km uzunluğunda, 32 km genişliğindedir. Dağlık batı kesiminin yüksekliği São Tomé Doruğunda 2.024 m'ye ulaşır. Príncipe Adası 16 km uzunluğunda, 8 km genişliğindedir. Kuzey yarısı ovalık, Príncipe Doruğunun (1.101 m) yer aldığı güney yarısı dağlıktır. İki ada arasındaki uzaklık yaklaşık 145 km'dir.

Adalarda tropik bir iklim hüküm sürer. Yıllık ortalama sıcaklık alçak kesimlerde 27°C, 600 m'nin yukarısında ise 20°C'dir. Yağış mevsimi ekimden mayısa, kurak mevsim ise temmuzdan ağustosa değin sürer. Yıllık yağış miktarı São Tomé kenti yakınındaki düzlük alanlarda 1.000 mm'yi, dağlık alanlarda 3.750-5.000 mm'yi bulur. Adaların büyük bölümünü tropik yağmur orman-

São Tomé ve Príncipe

ları kaplar. São Tomé ile Príncipe'in kuzey ve kuzeydoğu düzlüklerinde çayırlar ve ağaçlıklar bulunur.

Nüfus. Belirli bir etnik karışımına karşın genelde Siyah Afrikalı olan nüfus, Batı Afrika kıyısından getirilen kölelerin, Güney Avrupalı göçmenlerin (özellikle Portekizliler), Angola, Cabo Verde ve Mozambikli sözleşmeli işçilerin soyundan gelir. 1970'lerde adalarda oturan 4 bin Portekizlinin büyük bölümü göç etmiş, Angola'daki birkaç yüz São Toméli mülteci ise geri dönmüştür. Resmi dil Portekizcedir, ama bazı Kreol lehçeleri de yaygın olarak konuşulur. Halkın çoğunluğu Katoliktir. Nüfusun yaklaşık yüzde 80'i São Tomé'de, kalanı da Príncipe'de yaşar. Príncipe Adasındaki Santo Antonio ikinci büyük kenttir. Kentlerde oturanların oranı (1988) ancak yüzde 40,5'tir. Nüfus yoğunluğu (1992) kilometrekare başına 125,4 kişiyi bulur. Doğum ve ölüm oranları (1989) sırasıyla binde 35 ve binde 10,2'dir.

Ekonomi. São Tomé ve Príncipe'in merkezî planlamayla yönlendirilen ekonomisi temelde tarım ve balıkçılığa dayanır. 1990 verilerine göre ülke gayri safı milli hasılası (GSMH) 47 milyon ABD Doları, kişi başına düşen milli gelir 380 ABD Doları'dır.

Daha çok kıyılardaki düzlüklerde toplanmış olan ekili alanlar, ülke topraklarının yaklaşık yüzde 38,6'sını oluşturur. Bu alanların yüzde 90'ı kamulaştırılmış büyük arazileri kapsar; kalan kesimde küçük özel çiftlikler bulunur. Ekili alanların yüzde 55'inde, başlıca ticari ürün olan kakao yetiştirilir; bunu hindistan cevizi, yağ palmiyesi, muz ve kahve izler. Gölevez, manyok, ekmek ağacı ve mısır, geçimlik ürünlerdir. Özellikle tonbalığı ve köpekbalığına dayanan balıkçılık da önemlidir; 1980'lerin başında yıllık balık üretimi 10 yıl öncesine göre yaklaşık iki kat artmıştır. Gıda maddelerinin büyük bölümü hâlâ ithal edilmekte ve yetersiz beslenme sorunu sürmektedir. Geniş orman varlığına karşın yerel gereksinimler dışında kesim yapılmaz. Kınakına ağacının kabukları toplanarak kinin elde edilir. İmalat sektörü tarımsal ürünlerin işlenmesiyle sınırlıdır.

1980'lerin başında Doğu Almanya tarafından kurulan seramik fabrikası, mamul malların dağıtımı için pazar bulunamadığından kapatılmıştır.

Bağımsızlık öncesinde Portekizli memur, tüccar ve plantasyon sahipleriyle Cabo Verde işçilerin ülkeden ayrılması ve Angola'dan birçok kişinin adalara sürgün gönderilmesiyle altüst olan kakao üretimi ve ihracatı, 1970'lerin sonunda başlatılan projelerle yeniden canlanmıştır.

Uluslararası kakao fiyatlarının yüksek olduğu yıllar dışında ödemeler dengesi açık verir. Kakao ihracatı toplam ihracatın yüzde 90'ını oluşturur. Öbür ihraç ürünleri kopra, palmiye tohumu, kahve ve kınakına kabuğudur. Gıda maddeleri dışında makine, elektrik donanımı ve mineral yakıtlar ithal edilir. Dış ticarete en önemli yeri Portekiz, Almanya, İngiltere ve Hollanda tutar.

São Tomé kenti Príncipe, Angola ve Kamerun'a havayoluyla bağlanır. Büyük bölümünü São Tomé kıyı yolunun oluşturduğu karayollarının toplam uzunluğu (1988) 380 km'yi bulur.

Yönetiş ve toplumsal koşullar. São Tomé ve Príncipe 1990'a değin tek partili bir cumhuriyetti. O dönemde ülkenin tek siyasal partisi São Tomé ve Príncipe Kurtuluş Hareketi'dir (MLSTP). Eylül 1990'da yürürlüğe giren yeni anayasa ile çok partili sisteme geçildi. 1990 Anayasası'na göre ülkenin yasama organı 55 üyeli Ulusal Halk Meclisi'dir. Hem Ulusal Halk Meclisi üyeleri, hem de cumhurbaşkanı beş yıllık bir dönem için seçilir.

Sağlık hizmetleri bütün yurttaşlar için parasızdır; adalarda yeterli sağlık kuruluşları vardır. En önemli hastalık sıtmadır. Ortalama ömür (1990) kadınlarda 64 yıl, erkeklerde 67 yıldır. Bebek ölüm oranı (1990) ise binde 72'dir. Temel eğitim altı yaştan sonra zorunlu ve parasızdır. Adalarda orta dereceli okullar ve bir teknik okul bulunur.

Tarih. İlk Avrupalı denizcilerin uğradığı 1470'lerde São Tomé Adasında büyük olasılıkla yerleşme yoktu. Sonraları Portekizliler adaya mahkûmları ve Yahudi sürgünleri yerleştirmeye başladılar. Ayrıca Afrika anakarasından getirilen kölelerin çalıştırıldığı plantasyonları kurdular. Bir dönem transi taşımacılıkta ve köle ticaretinde önemli yer edinen ada, 17. yüzyılda kısa bir süre Hollandalıların elinde kaldı. Uzun bir gerileme döneminin ardından kakao üretiminin başlamasıyla 19. yüzyıl sonlarında yeniden zenginleşti. Ama sözleşmeli işçilerin plantasyonlarda kölelik koşullarında çalıştırılması nedeniyle Alman ve İngiliz çikolata üreticileri 1909'da São Tomé kakaosunu boykot ettiler. Portekiz sömürgecilğine karşı Afrika'da gelişen milliyetçi harekette başlangıçta çok az rol oynayan adalar, 1951'de öbür Portekiz sömürgeleriyle birlikte deniz aşırı il statüsü kazandı. Plantasyonlardaki olumsuz çalışma koşulları 1952-73 arasında birçok greve neden oldu. Adalar 12 Temmuz 1975'te bağımsız bir cumhuriyete dönüştü. MLSTP genel sekreteri ve devlet başkanı olarak uzun yıllar yönetimi elinde tutan Manuel Pinto da Costa, 1988'den sonra demokratikleşme yönünde bazı adımlar atarken, Doğu Bloku'yla kurmuş olduğu sıkı ilişkileri de gevşetme yoluna gitti.

1990'da yeni anayasanın kabul edilmesi ardından Ocak 1991'de parlamento seçimleri yapıldı. İktidardaki MLSTP'nin yenilgiye uğradığı seçimlerde en çok oyu Demokratik Birlik Partisi-Düşünce Grubu (PCD-GR) topladı. Aynı yıl martta yapı-

lan başkanlık seçimlerini ise Miguel Trovada kazandı. Başkan Trovada Nisan 1992'de Başbakan Daniel Lima dos Santos Daio'yu görevden alarak, Norberto José d'Alva Costa Alegre'yi yeni hükümeti kurmakla görevlendirdi.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için bak. ANAYILLIK.

São Vicente, Brezilya'da, São Paulo eyaletinin güneydoğusunda kent. São Vicente Adasında, Santos Koyundaki Santos kentinin bitişğinde yer alır. Kuruluş tarihi kesin olarak saptanamamış olmakla birlikte, Porte-

São Vicente'den bir görünüm, Brezilya
Olson Martins-EB Inc

kizlilerin bölgede kurduğu en eski yerleşmelerden biri olduğu bilinmektedir. 1532'de kent statüsü kazanan São Vicente, 1700'de belediye merkezi oldu. Santos ve São Paulo kentlerinin gelişmesiyle önemi azalmaya başladı. Günümüzde Praia Grande olarak bilinen geniş kumsalıyla ilgi gören bir dinlenme merkezidir. Nüfus (1980) 192.858.

São Vicente Adası, Portekizce ILHA DE SÃO VICENTE. Atlas Okyanusunda, Cabo Verde'ye bağlı ada. Batı Afrika kıyıının 640 km açığında, Santo Antão ve Santa Luzia adalarının arasında yer alır. Yüzölçümü 227 km², en yüksek noktası Verde Dağıdır (774 m). Adadaki başlıca ekonomik etkinlik geçimlik tarım ve balıkçılıktır. Yetiştirilen ürünlerin başında mısır, fasulye ve patates gelir. 1975'te adada bir petrol arıtma tesisi kurulmuştur. En büyük kent, aynı zamanda Cabo Verde'nin de en önemli limanı olan kuzeybatı kıyısındaki Mindelo'dur. Nüfus (1990 geç.) 51.257.

São Vicente Burnu, Portekiz'in güneybatı ucunda, Sagres Burnuyla (ponta) birlikte Atlas Okyanusuna uzanan burun. Bölgede yer alan bir tapınak nedeniyle Yunanlılar ve Romalılar tarafından "Kutsal Burun" olarak anılırdı. Oldukça boş olan bölgenin ekonomisi hayvancılık ve balıkçılığa dayanır. Başlıca yerleşme Sagres'tir. Henrique o Navegador'un yaklaşık 1420'de bir gözlemevi ve denizcilik okulu kurduğu Vila do Infante, Sagres'in yakınlarında yer alır.

Burnun açıklarında pek çok deniz savaşı yapılmıştır. Bunların en ünlüsü Amiral John Jervis ve Amiral Nelson komutasındaki İngiliz donanmasının, sayıca üstün İspanyol donanması karşısında zafer kazandığı çarpışmadır (1797).

Saône-et-Loire, Fransa'nın doğusunda, Burgonya planlama bölgesinde (*région de programme*) il (*département*). Tarihî Burgonya ilinin bir bölümünden oluşturulmuştur. 8.565 km²'lik yüzölçümüyle Fransa'nın en büyük illerinden biridir. Kuzeydoğuda Doubs Irmağıyla birleşen Saône Irmağı

güneye doğru akarak Chalon-sur-Saône'u geride bıraktıktan sonra ilin doğu sınırını izlemeye başlar. Daha sonra, önce romanesk üsluptaki kilisesiyle ünlü eski Tournus kentinden, ardından da il merkezi Mâcon'dan geçer. İlin güneybatı sınırı boyunca akan Loire Irmağı ise küçük sanayi kenti Digoin'dan geçtikten sonra güneybatı ucundan il topraklarından çıkar. Kuzeybatıdan gelen Aroux Irmağı, katedraliyle ünlü Autun'dan geçerek Digoin'ın yukarısında Loire'la birleşir. Merkez Kanalı, Fransa'nın metalurji sanayisinin merkezi olan Le Creusot'un da yer aldığı Montceau-les-Mines ve Blanzay sanayi bölgesini kuzey-güneydoğu doğrultusunda boydan boya geçer. Kanalin kıyısındaki Paray-le-Monial bir hac merkezidir. Romanesk üsluptaki kilisesi güneydoğudaki ünlü Cluny Manastırı örnek alınarak yapılmıştır. Paris'ten Akdeniz'e inen Güney Karayolu, Saône Irmağına koşut olarak uzanır.

Kara ikliminin egemen olduğu ilde yazlar sıcak, kışlar soğuk geçer. Arazinin büyük bölümü yüksek tepelerden oluşur. Kuzeybatıda ormanlarla kaplı, granit oluşumlu Morvan Dağları yer alır. Doğudaki Saône Vadisinin ve Bresse Ovasının verimli topraklarında tahıl, şeker pancarı ve sebze yetiştirilir, mandıracılık ve kümes hayvancılığı yapılır. Saône üzerindeki Mâconnais Tepeleriyle Chalon çevresindeki bağların üzümlerinden Brouilly, Moulin-à-Vent, Pouilly-Fuissé ve Mercurey gibi ünlü şaraplar üretilir. Blanzay'de kömür çıkarılır. Le Creusot'da metalurji tesisleri vardır. Öteki kesimlerde kumaş, kimyasal maddeler ve elektronik araçlar üretilir. Mâcon yakınlarındaki Solutré-Pouilly'de Paleolitik Çağ buluntuları ele geçmiştir. Saône-et-Loire ili Mâcon, Autun, Chalon-sur-Saône, Charolles ve Louhans ilçelerine (*arrondissement*) bölünmüştür. Nüfus (1991 tah.) 558.500.

Saône Irmağı, Fransa'nın doğu kesiminde akarsu. Lorraine planlama bölgesine (*région de programme*) bağlı Vosges ilinde (*département*), Vioménil yakınlarında doğar. Daha sonra güneybatı yönünde akarak Corre yakınlarında Haute-Saône iline girer ve Doğu Kanalı ile birleşir. Côte d'Or ilini aşarak Saône-et-Loire iline girer ve Doubs Irmağını alır. Ardından güneye dönerek Chalon-sur-Saône, Tournus, Mâcon ve Villefranche'tan geçer ve 480 km'lik çıkışının sonunda Lyon'da Rhône Irmağına karışır. Su toplama havzası 30.000 km²'yi bulur. Corre'dan sonra 375 km boyunca ulaşma elverişli olan ve 30 kanal havuzu bulunan Saône, kanallarla Ren ve Sen ırmaklarına da bağlanır.

Saoşyans, Zerdüşt dininde, dünyayı kurtarıp kötülüklerden arındırmakla görevli üç kurtarıncıdan sonuncusu. Üç kurtarıncının her biri, dünyanın sonundan önceki biner yıllık dönemlerin sonunda ortaya çıkacaktır. Öteki iki kurtarıncı Oşetar ve Oşetarmah gibi Saoşyans da Zerdüşt'ün ersuyunun korunduğu gölde yüzen bir bakireden doğacaktır. Saoşyans, 57 yıllık bir dönemden sonra, ölümler âleminde bedenleri bozulmamış 30 büyük insanın yardımıyla kötülüğün egemenliğine son verecek ve ölüleri diriltecektir. Ardından Saoşyans ve 6 yardımcısı birbirleriyle mucizevi bir biçimde haberleşerek dünyayı yedi ayrı bölgede yöneteceklerdir.

Günahkârlarla birlikte tüm ruhların annma işlemi bittiğinde Saoşyans, Zerdüşt dininde kutsal olan beyaz haoma'dan içirerek onları ölümsüzleştirecektir.

sap sineği, EKİN SİNEĞİ olarak da bilinir, *Diptera* (çiftkanatlılar) takımının *Chloropi-*

dae familyasını oluşturan böceklerin ortak adı. Yulaf, çavdar, arpa, buğday ve diğer tahıl bitkilerine zarar veren bu çok küçük yapılı sinekler genellikle parlak sarı ve siyah renklidir. Larvaları henüz olgunlaşmamış başaklarda ve ekin saplarında yaşayarak bitkinin gelişmesini engeller.

Bazı sap sinekleri insanda konjonktivit ve frambezi hastalıklarına yol açan mikroorganizmaları taşır. Bu sinekler çürümekte olan bitkilere ve dışkıya yumurtlar, irin, kan, gözyaşı ve diğer vücut sıvılarıyla beslenir. Göz tatarcığı (*Hippelates pusio*), konjonktivit enfeksiyonlarında taşıyıcı rol oynayan en tanınmış sap sineği türüdür.

sap toplayıcı bak. vindrover

sapan, eskiden savaşlarda düşmana taş vb sert cisimler fırlatmada kullanılan ve ilk savaş silahlarından biri olan alet. İlk sapanlar iki ucuna ip bağlanmış küçük bir deri şeritten oluşuyordu. Fırlatılacak cisim deri parça içine yerleştiriliyor, iplerin uçları bir elle tutularak sapan başın üzerinde hızla çevriliyor ve iplerden biri serbest bırakılarak cisim fırlatılıyordu. Özellikle ortaçağdaki kuşatmalarda, daha ağır cisimlerin fırlatılmasında kullanılan bir başka sapan türünde de ipler, iki elle tutulan kısa bir çubukla bağlanıyordu.

Kitabı Mukaddes'te sapan ve sapanlılardan söz edilmesi, sapanın geçmişinin İsa'dan önceye değin uzandığını göstermektedir. Ayrıca Asurluların, Eski Mısırlıların, Eski Yunanlıların, Romalıların ve ortaçağda da Fransa başta olmak üzere bazı Avrupa ülkeleri ile Osmanlıların çeşitli savaşlarda sapanı yararlandıkları bilinmektedir. 14. yüzyıla değin bazı patlayıcı maddelerin fırlatılmasında da sapanlardan yararlanılmıştır.

Sapanca, Marmara Bölgesi'nin doğu kesiminde, Sakarya iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 140 km² olan Sapanca ilçesi kuzey ve doğuda Merkez ilçe, güneydoğu ve güneyde Geyve, güneybatıda Pamukova ilçeleri, batıda da Kocaeli iliyle çevrilidir.

İlin batı kesiminde yer alan ilçe topraklarının büyük bölümünü Samanlı Dağları engelenir. Güneyden kuzeye doğru alçalan bu dağlardan kaynaklanan suları birleşmesiyle oluşan Kurtköy Deresi gibi sel nitelikli küçük akarsular Sapanca Gölüne (*) dökülür. Tektonik kökenli bir çöküntü alanını doldurmuş olan Sapanca Gölünün güney kesiminden geçen kırık (fay) çizgisi, ilçe topraklarını oldukça etkin bir deprem kuşağına bağlar.

İlçe halkı geçimini tarım ve turizmden sağlar. Başlıca bitkisel ürünler mısır ve elmadır. Az miktarda buğday ve fındık da yetiştirilir. Ayrıca sığır beslenir. Tatlı su balıkçılığı eski önemini yitirmektedir. Doğal güzellikler açısından zengin olan göl kıyısında bazı turistik tesisler vardır. Son yıllarda göl kıyısı yakınlarına birçok sayfiye konutu yapılmıştır.

Hasan Dağı orman içi dinlenme yeri ile Sapanca Gölü kıyısı ilçenin başlıca mesire alanlarıdır. Kurtköy kıyısında bir alabalık üretme istasyonu açılmıştır. İlçe topraklarında talk yatakları bulunur.

İÖ 13. yüzyıldan beri yerleşim alanı olduğu bilinen ve Sakarya(*) ili tarihinin bir parçasını oluşturan yöre, 19. yüzyıl sonlarında Müstakil İzmit Mutasarrıflığı'nın Adapazarı kazasına bağlı Sapanca nahiyesinin yönetsel sınırları içindeydi. Kurtuluş

Savaş'ında 25 Mart 1921'den 21 Haziran 1921'e değin Yunan işgalinde kaldı. Cumhuriyet döneminde uzun süre eski yönetsel konumunu koruduktan sonra 1957'de ilçe yapıldı.

İlçenin kuzey kesiminde, Sapanca Gölü yakınındaki bir düzlükte kurulu olan Sapanca kenti kıyıya kadar uzanır. İl merkezi Adapazarı'na 14 km uzaklıktadır. Demiryoluyla ulaşım olanağına 1890'da kavuşan kentten eski İstanbul-Ankara karayolu, kentin güneyinden de Kınalı-Sakarya Otayolu geçer.

Kentteki başlıca tarihsel yapılar Rüstem Paşa Camisi (16. yy) ile Rüstem Paşa Hamamı'dır. Sakarya Irmağı yatağının eskiden daha batıda yer aldığına ilişkin en önemli kanıtlardan biri olan ve İstinianos Köprüsü olarak da bilinen Beşköprü ilçe sınırları içindedir.

Sapanca Belediyesi 1873'te kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 25.167; kent, 14.124.

Sapanca Gölü, Marmara Bölgesi'nin doğusunda tektonik kökenli göl. İzmit Körfezinin doğusunda, Adapazarı Ovası ile Düzce ve Bolu ovaları gibi çukurlar dizisiyle izlenen batı-doğu doğrultulu kırık çizgisinin batı kesiminde yer alır. Su toplama alanı 252 km², yüzölçümü 47 km², deniz düzeyinden yüksekliği 32 m'dir. Kuzeyde yaklaşık 300 m yüksekliğinde bir plato, güneyde ise Samanlı Dağlarıyla çevrilidir. Doğu-batı doğrultusunda 17 km kadar uzanır; kuzey-güney doğrultusunda genişliği Sapanca kentinin hemen doğusunda 5,5 km'yi bulur. Batıya doğru gittikçe daralır. Bilinen en derin yeri Sapanca kentinin kuzeyindeki kesimde 61 m'dir.

İzmit Körfezinden Büyükderebent adlı alçak bir eşikle ayrılan göl çukuru, doğu ve batı ucundaki alüvyon birikimleri sonucunda küçülmüştür. Güneydeki Samanlı Dağlarından inen ve gölü besleyen sel karakterli küçük derelerin yığıldığı birikinti konileri, kıyıya uzanan bir şerit oluşturur. Bu birikinti konilerinin düzenli olarak ilerleyişi, gölün batı kesimini daraltmıştır. Sapanca Gölü, Samanlı Dağlarından inen akarsulardan başka yağmur ve kar suları ile dipteki bazı kaynaklardan beslenir. Fazla sularını, kuzeydoğu ucundan çıkan ve Beşköprü altından geçen Çark Suyu aracılığıyla Sakarya'ya boşaltır. Bu doğal gideğenden başka batı kesiminden de İzmit'teki bazı sanayi kuruluşları su çekmektedir.

İlkbaharda yükselen göl suları sonbahar başlarında en alçak düzeye iner. Düzey farkı bazı yıllar 120-130 cm'yi bulursa da genellikle 70-90 cm kadardır. Göl sularının sıcaklığı yüzeyden derine doğru azalır. Göl yüzeyiyle 45 m derinlik arasında 10,5°C sıcaklık farkı olduğu saptanmıştır. Sıcaklık 14 m derinliğe kadar hızla düşer; bu düşüş

Sapanca Gölü
Ara Güler

35 m derinlikten sonra oldukça yavaşlar. Yüzey suları ve derinlik suları arasındaki sıcaklık farkı yazın fazla, ilkbaharda ise azdır.

İlkçağda Samunensis ya da Sumonensis, daha sonra Ayan adlarıyla anılan Sapanca Gölünün büyük bölümü Sakarya ili, batı kesimi de Kocaeli ili sınırları içinde kalır.

Sapanca Gölü ve İzmit Körfezi arasında bir kanal açma düşüncesinin geçmişi, İÖ 2. yüzyıl başlarında Bitinya'da görevlendirilen Plinius'un (Genç) İmparator Traianus'a bu yönde bir öneride bulunmasına değin iner. Bu doğrultuda yapılan en önemli girişimler ise Osmanlı dönemine rastlar. I. Süleyman (Kanuni) döneminde Mimar Sinan ve bir Rum kalfanın kanal açılacak kesimde yaptıkları tesviye çalışması yanda kaldı. Daha sonra III. Murad, IV. Mehmed, I. Mahmud, III. Selim dönemlerindeki girişimler de sonuçlanmadı. Son olarak 1813'te İzmit mutasarrıfı Aziz Paşa, Sakarya-Sapanca Gölü-İzmit Körfezi bağlantısının kurulması için bir çalışma başlattı. Bunun üzerine Sakarya Irmağı kaynağından başlayarak yürütülen araştırma sonunda bir rapor hazırlandı. Ama Aziz Paşa'nın ölümüyle bu girişim de başarısızlığa uğradı.

saparna, zambakgiller (*Liliaceae*) familyasının *Smilax*(*) cinsinden çeşitli türlerin ilaç olarak kullanılan köklerine verilen ad. Meksika ile Peru arasında kalan toprakların batı ve güney kıyılarında yetişen bu türler çok yıllık, dikenli ve tırmanıcı bitkilerdir. Kısa ve kalın toprakaltı gövdelerinden (rizom) çıkan üçgen biçimli gövdeleri, almasıık olarak dizilmiş uzunca saplı iri yapraklar ve tırmanmaya yardım eden sülük denen uzantılar taşır.

Ticari değeri olan türler arasında başlıca *Smilax aristolochiaefolia*, *S. regelii* ve *S. febrifuga* sayılabilir. Bunlardan ilki Meksika, öbürleri Honduras ve Ekvator saparnası adıyla tanınır. Çin saparnası ise Uzakdoğu'ya

Saparna (*Smilax*)
A. J. Huxley-EB Inc.

özgü bir tür olan *S. china*'dan elde edilir. Kökler toplandıktan sonra güneşte ya da hafif ateş üzerinde kurutulur. Grimsi esmer ya da kırmızımsı renkli çubuklar ya da parçalar halindeki bu ürün eskiden özellikle frengi tedavisinde, romatizmada ve kuvvet verici ilaç olarak kullanılmıştır. Bugün daha çok ilaçların hoş olmayan lezzetini düzeltmek ve tat vermek amacıyla kullanılır. Ayrıca gene aynı amaçla bazı gazoz tipi içeceklerle ve biralara da katılır.

Saparna köklerinde çeşitli steroller ile kristal yapılu bir glikozit olan sarsaponin bulunur. Sarsaponin hidroliz edildiğinde sarsapogenin aglikonu açığa çıkar. Bu, progesteron gibi bazı steroidlerin birleşimlerinden kullanılan değerli bir bileşiktir.

Sapele, Nijerya'nın güneyinde, Rivers eyaletinde liman kenti. Benin Irmağı kıyısında,

Ethiophe ve Jamieson ırmaklarının birleştiği noktanın hemen altında yer alır. Escravos Setinden ve Benin Körfezinin girişinden 158 km içeride, Warri, Ughelli ve Asaba'ya birleştiren yol üzerindedir.

Urhoboların ve Isokoların toprakları üzerinde kurulan kent 1925'ten sonra bir kerestecilik merkezi durumuna geldi. Batı Afrika'nın en büyük kontrplak ve kaplama imalathanesi Sapele'dedir. Kent, yöredeki kauçuk plantasyonlarıyla da ünlüdür. 1960'larda ayakkabı, kiremit, plastik ve kimyasal madde üreten tesislerin açılmasıyla sanayisi çeşitlenmeye başlayan kent aynı zamanda manyok, balık, palmye yağı ve tohumu, yam ve muz gibi ürünler için bir ticaret merkezidir. Kentte orta dereceli birçok okulun yanı sıra, bir ticaret okulu, devlet hastanesi ve doğumevleri vardır. Nüfus (1992 tah.) 126.000.

sapınc, ABERASYON olarak da bilinir, mercek ve eğri ayna gibi optik sistemlerde ışık ışınlarının, görüntü netliğinde bozulmaya yol açacak biçimde sapmaya uğraması. İdeal bir sistemde, cismin her noktası, görüntüde sıfır boyutlu bir nokta oluşturmalıdır; gerçekte ise görüntü noktaları belli bir büyüklükte ve bakışsız (asimetrik) bir biçimde oluşur, bu da görüntünün netliğini kaybetmesi sonucunu doğurur. Düz aynalarda sapınc söz konusu değildir. Mercekler ise yalnızca optik eksen (merceğin merkezinden geçen ve yüzlerine dik olan doğru) boyunca yol alan ışınlar için ideal davranış gösterir, bu nedenle mercekler kusurlu görüntü oluşturmaz.

Yalnızca tek bir dalgalı boyuna sahip (tekrenkli) ışık için beş tür sapınc vardır; bunlar, küresel sapınc, koma, astigmatlık, alan eğriliği ve distorsiyon olarak adlandırılır. Işık tekrenkli (monokromatik) değilse, renkser (kromatik) sapınc olarak adlandırılan bir sapınc türü daha ortaya çıkar; renkser sapınc yalnızca mercekler için söz konusudur, aynalarda bu tür sapınc görülmez.

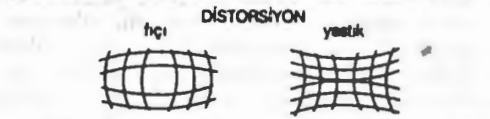
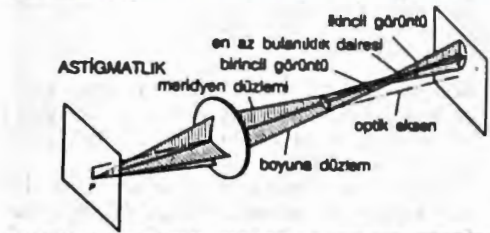
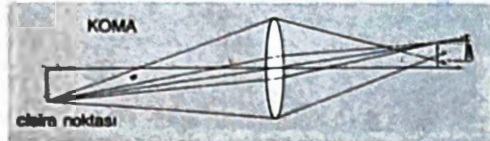
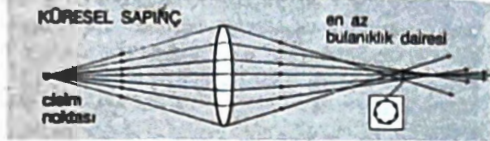
Küresel sapıncıta, yüzleri küresel olan bir merceğin optik eksenindeki bir noktadan gelen ışınlar aynı görüntü noktasında kesişmezler; merceğin merkezine yakın geçen ışınlar, çevresine yakın geçen ışınlarla oranla daha uzak bir noktada odaklanır. Eksen üzerindeki bir noktadan çıkarak merceğe ulaşan ışınlar mercekten geçtikten sonra birbirlerine yakınsalar; bu ışınların oluşturduğu konilerin boyu, koninin mercek üzerindeki tabanının genişliğine bağlı olarak değişir (*bak. çizim*). Koninin optik eksene dik bir düzlemle arakesiti bir dairedir, düzlem eksen boyunca kaydırılırsa bu dairenin çapı değişir; bu dairelerden çapı en küçük olanı, en az bulanıklık daireisi olarak adlandırılır. Küresel sapıncın en küçük olduğu görüntü bu noktada elde edilir.

Bir noktanın görüntüsünün kuyruklu yıldıza biçiminde oluşmasına neden olduğu için koma olarak adlandırılan sapınc türü, eksen üzerinde olmayan bir noktadan gelen ışınların görüntüsünün, merceğin farklı bölgelelerinden oluşturulması sonucunda ortaya çıkar. Küresel sapıncıta, eksen üzerindeki bir noktanın eksene dik bir düzlemdeki görüntüleri eşmerkezlî, çapları farklı daireler biçimindedir; komada ise, eksen üzerinde olmayan bir noktanın görüntüleri gene çapları farklı daireler biçimindedir, ama bu daireler birbirlerine göre kaymış durumdadır. Çizimde, biri merkeze yakın bir ışın konisinin, öbürü merceğin kenarlarından geçen bir ışın konisinin oluşturduğu görüntüler, biraz abartılı olarak gösterilmiştir. Komayı azaltmak amacıyla diyafram kullanılır, böylece mer-

çeğin kenarından geçen ışınlar engellenmiş olur.

Astigmatlık ise, küresel sapıncı ve koma-dan farklı olarak, merceğin tek bir bölümünün bile eksen üzerinde olmayan bir nokta-nın görüntüsünü tek bir noktada oluşturma-mamasından kaynaklanır.

Alan eğriligi ve distorsiyon, görüntü nok-talarının birbirlerine göre konumlarından kaynaklanan sapıncı türleridir. Merceğin tasarımında küresel sapıncı, koma ve astig-matlık giderilmiş olsa bile bu iki sapıncı

Sapıncı türleri
F W Sears, Optics 1949, Addison-Wesley,
Reading, Massachusetts

varlığını sürdürebilir. Alan eğrilğinde optik eksene dik konumdaki dülemsel bir cismin görüntüsü parabolit biçimli bir yüzey oluş-turur; bu yüzey petzval yüzeyi olarak adlan-ır (Macar matematikçi József Petzval'ın adından). Fotoğrafçılıkta görüntünün film düzlemiyle çakışması için görüntünün düz-lemsel olması gerekir; aynı özellik, agrandi-sörlerde görüntünün fotoğraf kâğıdı ile çakışması açısından da önem taşır. Distorsiy-on, görüntüde biçim bozulması (çarpılma) olarak ortaya çıkar. Distorsiyonun iki türü vardır: Fıçı biçimli distorsiyon, büyütmenin eksenenden uzaklaştıkça azalmasından; yastık biçimli distorsiyon ise büyütmenin eksen-den uzaklaştıkça artmasından kaynaklanır.

Renkser sapıncı merceğin değişik renkteki ışınları aynı düzlem üzerinde odaklayama-masından kaynaklanır. Tayfın kırmızı ucu için kırılma indisi en küçüktür; bu nedenle hava içindeki bir merceğin kırmızı ve yeşil ışık için odak uzaklığı mavi ve mor için odak uzaklığından daha büyüktür. Merceğin bü-yütmesi, renkser sapıncı etkisiyle, hem optik eksen boyunca hem de optik eksene dik doğrultuda farklı değerler alır; bunlardan birincisi boyuna renkser sapıncı, ikincisi ise enine renkser sapıncı olarak adlandırılır.

sapıncı sabiti, astronomide, yıldızların ve öteki gök cisimlerinin, Yer'in Güneş çevre-sindeki dolanımından kaynaklanan görü-nürdeki yıllık yer değiştirmesinin en büyük değeri. Değeri yaklaşık 20,49 yay saniyesine eşittir; bu değer, Yer'in yörüngedeki hızı ile ışık hızı arasındaki orana bağlıdır. Yıldız ışığının sapıncını 1728'de keşfeden İngiliz astronom James Bradley, sapıncı sabitinin 20 yay saniyesi dolayında olduğunu belirle-yerek, buradan ışık hızının değerini 295.000 km/sn olarak hesapladı; bu değer günümü-zde kabul edilen değerden yalnızca birkaç bin km/sn farklıdır. Bir yıldızın gökyüzün-deki görüntüsünün bir yılda çizdiği sapıncı elipsinin büyük ekseninin açısal uzunluğu, sapıncı sabitinin iki katına eşittir.

Sapleha ATLESİ, Litvanya'nın vasalı olan Ukraynalı boyarların soyundan gelen ve Polonya tarihinde önemli rol oynayan soylu nile. Asıl adları Sopiha'ydı.

Gençliğinde Kalvenci olan Lew (1557-1633) sonradan Katolikliği benimsedi ve Polonya kralını destekledi. 1589-1623 ara-sında Litvanya'da mühürdarlık görevini yü-rüttü. Karışıklık Dönemi'nde (1598-1613) Polonya'nın Rusya'ya müdahalede bulun-ması için çaba harcadı. Pawet Jan (y. 1610-65) Ruslar, Kazaklar ve İsveçlilerle yapılan savaşlarda önemli rol oynadı. Polon-ya kralı II. Jan Kazimierz Waza'nın merke-ziyetçi politikalarına karşı muhalefetiyle ün yaptı. Leon (1803-78) Ruslara karşı başlatı-lan 1830 Kasım Ayaklanması'na katıldı. 1861-75 arasında Galicya-Avusturya sejm'i-nin (Ulusal Meclis) başkanlığını yürüttü. Eustachy (1881-1963) Polonya'nın Londra temsilcisi (1919-20) ve Polonya dışişleri bakanı (1920-21) olarak görev yaptı. Sonra-ları monarşi yanlısı hareketin önderleri arasına girdi.

Sapindales, aralarında akça ağacının da bu-lunduğu pek çok ağaç türünün yanı sıra çalı ve odunsu tırmanıcı bitki türlerini de kapsa-yan takım. Bu takımda yer alan dokuz familyadan en büyüğü sabun ağacıgiller (*Sap-indaceae*) familyasıdır. Takımda bulunan 168 cins ile 2.300 türün çoğu *Sapindaceae*'nin üyesidir.

Başlıca tropik ve astropik bölgelerde yay-gın olan bu takımın türlerinin büyük bir bölümüne 2.000 m'nin altında kalan yağmur ormanlarında rastlanır. *Ungnadia speciosa*, ABD'nin güneybatısında yetişen *Dodonaea viscosa* ve anayurdu Çin olan tespihağacı (*Koelreuteria paniculata*) ılıman iklim bitki-leleridir. Akça ağaç (*Acer*), *Aesculus* ve *Staphylea* gibi bazı cinsler farklı kıtalarda, ama aynı iklim kuşağında bulunurlar. Bazı cinsler ise bir kıtanın belli bir bölgesine, bir takımdaya hatta bir adaya özgü olabilir. Örneğin, *Melanthus* türleri Güney Afrika'da, *Akania* ise Avustralya'nın doğusunda yaygındır.

Sapindales takımının ekonomik açıdan en önemli üyeleri kereste kaynağı ağaçlardır. Bunların başında gelen şeker akça ağacının (*Acer saccharum*) odunu mobilya, inşaat, döşeme malzemesi ve yakacak olarak kulla-nılır. Süs ve gölge ağacı olarak da dikilen bu ağacın besisuyundan ise akça ağaç şurubu ve şekeri yapılır. Gene gölge ve süs ağacı olarak dikilen, odunundan da kâğıt üretimin-de yararlanılan *Aesculus* türleri içinde en yaygını ve en tanınmış atkestanesidir (*Aesculus hippocastanum*). Batı Afrika'ya özgü akee (*Blighia sapida*) ve *Pometia pinnata* gibi bazı tropik ağaçlardan da değerli keres-teler elde edilir.

Tropik bölgelerde yetişen liçi (*Litchi chi-nensis*), rambutan (*Nephelium lappaceum*), *Euphorbia longana*, akee, *Melicoccus biju-*

gus ve *Aphanis senegalensis*'in meyvelerinden besin olarak yararlanılır. Sabun ağacı (*Sapindus*), *Aphanis* ve *Paullinia* cinsi bitki-lerin meyveleri ise büşşimindeki saponin-lerden ötürü, sabun gibi temizlik malzemesi olarak kullanılır.

Sapindales takımının üyeleri genellikle bö-cek ve kuşlarla, bazı akça ağaç türlerinde olduğu gibi kimileri de rüzgârla tozlaşır. Türlerin çoğu erdşi çiçeklerin yanı sıra aynı ağaç üzerinde tek eşeyli yani erkek ve dişi çiçekler de taşır. Aslında erdşi çiçekler çoğunlukla tek eşeyli işlevi görür. Dışbudak yapraklı akça ağaç (*Acer negundo*) gibi bir-kaç türde ise erkek ve dişi çiçekler ayrı bitkiler üzerinde yer alır.

Bu takımda oldukça çeşitli meyve tiplerine rastlanır: kapsül (örn. *Aesculus*), eriksi mey-ve ya da drupa (örn. *Exothea*), üzüm-sü mey-ve ya da bakka (örn. *Allophylus*) ve kanatlı şizokarp (kanatlı bölmelere ayrılan meyveler; örn. *Acer*). Bunlardan ilk üçünün tohumları kuşlar ve küçük memeliler, sonuncusunun tohumları ise rüzgârla çevreye saçılır.

Sapindus bak. sabun ağacı

Sapir, Edward (d. 26 Ocak 1884, Lauen-burg, Pomeranya, Almanya - ö. 4 Şubat 1939, New Haven, Connecticut, ABD), döneminin önde gelen ABD'li dilbilimci ve antropologlarından. Daha çok Kuzey Ame-rika Yerli dilleri araştırmalarına yaptığı katkılarla tanınır. Kültür ile dil arasındaki ilişkileri inceleyen etnik dilbilimin kurucula-rından, Amerikan yapısalcılığının bir kolu olan betimsel dilbilimin önde gelen kuram-cılarından.

Bir bahamın oğluydu. Beş yaşında ailesiyle birlikte ABD'ye gitti. Columbia Üniver-sitesi'nde lisansüstü öğrenim gördüğü sra-da, tanınmış antropolog Franz Boas'ın etki-sinde kalarak dilbilimsel antropolojiyle ilgi-lenmeye başladı ve yaklaşık altı yıl boyun-ca, ABD'nin batısında konuşulan Yana ve Payut gibi Yerli dilleri üzerine araştırmalar yaptı.

1910'dan 1925'e değin Ottawa'daki Kana-da Ulusal Müzesi'nin antropoloji bölümü yöneticiliğini yaptı ve bu süre içinde etnolo-jî alanına da çeşitli katkılarda bulundu. Önemli incelemelerinden biri (1916) Ame-rika Yerlileri arasındaki kültürel değişimi konu alıyordu. Sapir ayrıca Kıta Bölünüm-nün batısında konuşulan Yerli dilleri üzeri-ne de araştırmalar yaptı. 1925'te Chicago Üniversitesi'nde ders vermeye başladı ve 1929'da ABD ve Kanada'da konuşulan Yerli dillerinin çoğu ile Meksika ve Orta Amerika'da konuşulanların bazılarının altı ana öbekte toplanabileceğini ileri sürdü. 1931'de Yale Üniversitesi'ne geçerek antro-poloji bölümünü kurdu ve ölümünden iki yıl öncesine değin çalışmaları orada sürdürdü.

Sapir, insanların dünyayı temel olarak dil aracılığıyla kavradıklarını düşünüyordu ve dil ile kültür arasındaki ilişkiyi inceleyen çok sayıda makale kaleme aldı. 1931'de, bir dilin yapısının ve konuşmadaki işlevinin tanımlanmasının, insanın algısal ve bilişsel yeteneklerinin anlaşılmasına ışık tutacağını ve farklı kültürlerden gelen kişiler arasında-ki davranış farklılıklarını açıklamaya yar-dımcı olabileceğini ileri sürdü. Ayrıca karşı-laştırmalı ve tarihsel dilbilim alanında da önemli çalışmalar yaptı. Aynı zamanda şair, denemeci ve besteci olan Sapir canlı ve kolay anlaşılır üslubuyla da dikkat çekmiş-tir. Öteki önemli yapıtları arasında, yaygın bir etki uyandıran *Language* (1921; Dil) ile

denemelerini bir araya getiren *Selected Writings of Edward Sapir in Language, Culture and Personality* (ös 1949; Edward Sapir'den Dil, Kültür ve Kişilik Üzerine Seçme Yazılar) sayılabilir.

sapkıntaş, üzerinde bulunduğu yerel ana kayaktan farklı yapıya sahip, buzullarca taşınmış kayac kırıntısı. Sapkıntaşlar, buzul sürüntülerinin (til) içine gömülmüş halde ya da yüzeyde bulunabilir. Boyutları, çakıl büyüklüğünden, binlerce ton ağırlığındaki dev kocataşlara kadar değişir. Taşınma uzaklıkları 800 km'ye kadar çıkabilir; uzaklara taşınan sapkıntaşlar, sürüklenme sırasında oluşan aşındırıcı etkilere karşı çok dayanıklı olanlardır. Sapkıntaşların bileşimine bakılarak koştukları yer ve buzul taşınımının doğrultusu saptanabilir. Bu yöntemle dayalı araştırmalarla, büyük buz örtülerinin akış yolları ve önemli mineral yataklarının yeri belirlenir. Son buzul çağı'nın ortaya çıkartılmasında da sapkıntaşlar üzerindeki incelemelerden yararlanılmıştır.

saplantılı zorlanma nevrozu, OBSESSİF-KOMPÜLSİF NEVROZ olarak da bilinir, saplantı biçiminde ve/ya da zorlayıcı, irade dışı ve yinelenen davranışlarla tanımlanan nevroz. Yadsıma, bastırma ve denetleme çabalarına karşın irade dışında bilince yerleşen ve yinelenen düşünceler, saplantı olarak adlandırılır. Bunlar genellikle hastalıklı, tuhaf, utanç ve iğrenme duygularına yol açan düşüncelerdir; kişi de bunları genellikle anlamsız bulur, bu yüzden, değişik ölçülerde bir bunalı (anksiyete) yaşar. Bir şiddet eylemine başvurmaktan, el sıkışmak gibi eylemler yüzünden hastalık kapmaktan ya da evden çıkarken ocağı açık bırakmış olmaktan korkma gibi durumlar en sık rastlanan saplantılar arasındadır.

Kişinin anlamsız ya da gereksiz görünen bir eylemi törensel ve kalıplaşmış biçimde sürekli yinelemesi ise zorlanma ya da zorlantı olarak adlandırılır. Kişi bu eylemi, belli bir sonuca varmak için değil, istemediği bir sonuçtan kaçınmak için yapabilir; ama eylem ile sonuç arasında mantıksal bir nedensellik ilişkisi olmadığının da farkındadır. Bunlar genellikle basit eylemlerdir: Sık sık el yıkama, sayı sayma, ocak vb'nin kapalı olup olmadığına bakma, bir şeye dokunma, kalıp halindeki sözleri yineleme gibi. Ama bazen son derece biçimsel ve zaman alan törensel eylemler de görülebilir. Kişi, anlamsız ve gereksiz olduğunu bilmesine karşın, bu eylemi yapmadığında bunalıya kapılır. Eylem, dış bir engel tarafından ya da zorla engellendiğinde de aynı duyguyu yaşar; eylemi gerçekleştirdiğinde bunalıdan kurtulur.

Esneklikten uzak olma, sürekli kuşku, ahlaki değerlere aşırı ve sorgusuz bağlılık, saplantılı zorlanma nevrozunda görülen başlıca kişilik özellikleridir. Kişi aşırı bir sorumluluk duygusu taşır, zevk duygusu ona suçluluk verir. Dikkatini önemsiz ayrıntılar ve gereksiz işler üzerinde yoğunlaştırdığı için düşük verim gösterir.

Saplantılı zorlanma nevrozuna ilişkin çeşitli açıklamalar vardır. Davranışçı okula göre bu nevroz, öğrenme süreci ile edinilir; bazı düşünce ve davranışların bunalıyı giderdiğini gören kişi, sürekli bunları yineleme eğilimi gösterir. Bu görüşten yola çıkan saplantılı zorlanma nevrozu tedavisinde duyarısızlaştırma tekniklerinden yararlanılır. Psikoterapi ve bazı depresyon giderici ilaçlar da bu tedavide etkili olmaktadır.

sapodilla (*Achras zapota*), *Sapotaceae* familyasından, kışın yapraklarını dökmeyen tropik ağaç. Dünyanın başka hiçbir yerinde ticari bir önem taşımaya da tropik ve astropik bölgelerde taze olarak yenilen meyveleri için değerlidir. Paslı görünümü kahverengi bir kabukla örtülü olan meyveleri 5-10 cm çapında, yuvarlak ya da oval biçimli ve tatlımsı kokuludur. Meyvelerin sarımsı kahverengi, saydam ve sulu etinin içinde sayıları 2 - 5 arasında değişen, parlak siyah renkli yassı tohum bulunur. Ağacın gövdesinde açılan yarıklardan sütümsü bir özsu (lateks) akar. *Chicle* adı verilen bu özsu eskiden çiklet yapımında kullanılmıştır.

Sapodilla ağaçları Meksika'nın güneyinde ve Orta Amerika'nın kuzey ormanlarında yabani olarak yetişir. Kırmızımsı renkli odunu son derece sert ve dayanıklıdır. Öyle ki, bugün bile Maya kalıntılarında sapodilla ağacından yapılmış 1.000 yıllık oymalı lentolara rastlanmaktadır. Ağacın 50-125 mm

Sapodilla (*Achras zapota*)
Walter Dawin

uzunluğundaki parlak yaprakları açık yeşil renkli, ovalimsi ya da elips biçimlidir. Çiçekleri ise oldukça küçük ve belirsizdir. Bu ağaç genellikle tohumdan üretilir, bazen aşılama yöntemiyle de çoğaltılır.

saponin, bitkilerde yaygın olarak bulunan, suda köpürebilme özelliğine sahip bazı glikozitlerin ortak adı. Saponinler yüksek molekül ağırlıklı maddelerdir. Yapıları aynı öbür glikozitler gibi büyük bir aglikon (sapogenin) molekülü ile şeker ve uronik asit moleküllerinden oluşur. Sapogeninin yapısına bağlı olarak saponinler iki ana grupta toplanır: Steroit ve triterpen saponinler.

Steroid saponinler doğada triterpen yapındakilere oranla daha az bulunur. Örneğin *Strophanthus* ve *Digitalis* (yüksükotu) türlerinde kalp uyarıcı glikozitlerin yanı sıra steroid saponinlere de rastlanır. Bazı yam (*Dioscorea*) türlerinde bulunan diosgenin, steroid hormonlarının üretiminde başlangıç maddesi olarak kullanılan değerli bir steroid saponin bileşiğidir. Aslında steroid saponinler genel olarak eşey hormonları, kortizon ve D vitamini gibi bazı maddelerin bileşiminde başlangıç maddesi olarak kullanılırlar; bu yüzden de sanayide değerli bileşiklerdir. Doğada pek çok bitkide (örn. çövenotu) bolca bulunan triterpen saponinlerin bazıları temizleme malzemesi olarak kullanılır.

saponit, montmorilonit grubundan kil minerali. Ayrıca bak. montmorilonit.

Sappho (ü. İÖ y. 610-580, Lesbos [Midilli]), lirik şiirleriyle ünlü Eski Yunanlı şair. Eski Yunan edebiyatının Arkhilokhos ve

Alkaios'tan sonra okurla en yakın ilişki kurabilen şairi olduğu söylenir. Edebiyat diliyle değil yerel lehçeyle yazmış ve daha çok yöreye özgü sözcükler kullanmıştır. Dili

Sappho, bir vazo resminden ayrıntı, İÖ y. 440-420; Ulusal Arkeoloji Müzesi, Atina
National Archaeological Museum, Atina

özül, dolaysız ve şiirseldir. Acı ve coşkularını kendini bunlara kaptırmadan, eleştirel bir gözle ele almasına karşın, duyguları gücünden hiçbir şey yitirmez.

Sappho'nun, Andros Adasından Kerkolas adlı zengin bir adamla evlendiği söylenir. Başka soylularla birlikte oradan sürülerek bir süre Sicilya'da kalmış olabilir. Yaşamının büyük bölümünü ise Lesbos Adasındaki Mytilene'de geçirmiştir.

Sappho şiirlerinde hep kişisel temalar seçmiştir. Daha çok kadınlarla dostluk ve düşmanlıklarını işlemiş, birkaç şiirinde de erkek kardeşi Kharaksos'u ele almıştır. Çağdaşı Alkaios'un çoğu şiirine konu olan güncel siyasal kargaşalar, Sappho'nun yapıtlarında birkaç anıştırmadan öteye gitmez.

Sappho'nun yaşadığı çağda, varlıklı ailelerden kadınlar bir araya gelip hoşça vakit geçirir, özellikle de şiir yazıp birbirlerine okurlardı. Bu çevrelerden birinin önderi olan Sappho, uzak yörelerden de birçok hayran toplamıştı. Bu atmosfer içinde gelişen sevgi, kıskançlık ve nefret, şiirlerinin ana temalarını oluşturur. Bu şiirlerde rakip gruplardan genellikle ağır ya da küçümseyici bir dille söz eder ve çoğu zaman adını vermediği başka kadınlara beslediği, şefkatten tutkulu aşka kadar değişebilen duyguları dile getirir. Şiirlerinde başka kadınlarla karşı dostluktan öte duygular beslediği açıktır; bu yüzden Sappho sonraki çağlarda lezbiyen olarak değerlendirilmiştir.

Sappho'nun şiirlerinin, yaşadığı dönemde ve sonraki 3 - 4 yüzyıl içinde nasıl çoğaltıldığı ve dağıtıldığı bilinmemektedir. Daha sonra, özellikle de İÖ 3. ve 2. yüzyıllarda İskenderiyeli bilginler, o güne ulaşan bütün yapıtlarını bir araya getirerek dokuz lirik şiir ve bir ağıt kitabı halinde yeniden yayımladılar. Ama bu standart basım ortaçağ başlarında kayboldu. İS 8. ve 9. yüzyıllarda gelindiğinde Sappho ancak başka yazarların ondan yaptıkları alıntılarla tanınıyordu. Yalnızca 28 dizelik bir şiiri tam olarak biliniyordu. En uzun ikinci şiiriyse 16 dizelikti. 1898'den sonra papirus yazmalarının bulunmasıyla eldeki parçaların sayısı büyük ölçüde arttı, ama hiçbir şiiri tamamlanamadı. Alıntılar yoluyla günümüze ulaşan iki uzun parça, Sappho'nun bilinen en nitelikli şiirleridir.

Sappho'nun şiirlerinden yapılmış bir derleme, Türkçede *Şiirler* (1966, 1984) adıyla yayımlanmıştır.

Sapporo, Japonya'da, Hokkaido ilinin merkezi kent. Hokkaido Adasında, İşikari Irmağının kıyısında yer alır. Tasarımı 1871'de yapılan kent, 1886'da il merkezi oldu. Günümüzde, Japon Denizi kıyısındaki dış limanı Otaru ile önemli bir ticaret merkezidir. Başlıca ekonomik etkinlikler gıda maddeleri üretimi, bıçkıcılık, basımcılık ve yayımcılıktır. Kentteki Çitose Havalimanı iç hat seferleri için kullanılır. 1980'

Sapporo kent merkezi, Japonya
Orion Press-FPG/EB Inc.

lerde Tsugaru Boğazının altından geçen bir tünelin yapımına başlanmıştır.

İlgi gören bir kayak ve kış sporları merkezi olan Sapporo'da 1972 Kış Olimpiyat Oyunları yapılmıştır. Her yıl düzenlenen Kar Festivali'nde sıkıştırılmış kar bloklarından yapılan dev heykeller büyük ilgi toplar. Hokkaido Üniversitesi'nin ana kampusunun bulunduğu kentte çok güzel botanik bahçeleri vardır. Nüfus (1991 tah.) 1.696.056.

sapropel, bitümlü maddeler bakımından zengin, pekişmemiş tortul çökel. Sapropeli turbadan ayıran başlıca özellik, yağsı ve mumsu malzemeler bakımından zengin, selüloz yapılı malzemeler bakımından yoksul olmasıdır. Sapropel pekişerek kayaca dönüştüğünde, petrol şeyli, bitümlü şeyl ya da yosunkömürü ortaya çıkar. Başlıca bileşenleri, yağ ve mum bakımından zengin çeşitli alglerdir. Ayrıca mineral taneleri ile ayrılmış spor, bakteriler, mantar ve damarsız bitki kırıntıları içerir. Organik malzemeler su içinde, indirgeyici koşullar altında birikir.

Sapru, Sır Tec Bahadır (d. 8 Aralık 1875-ö. 20 Ocak 1949, Allahâbad, Hindistan), ülkesinin bağımsızlık mücadelesinde önemli rol oynayan Hintli devlet adamı ve hukukçu.

Allahâbad'daki Agra Yüksekokulu'nda öğrenim gördü. 1896'da Allahâbad Yüksek Mahkemesi'nde görevlendirildi. 1913-16 arasında Birleşik Eyaletler (bugün Uttar Pradesh) Yasama Konseyi, 1913-16 arasında İmparatorluk Yasama Konseyi, 1920-23 arasında da Genel Valilik Konseyi üyeliğinde bulundu. 1922'de "sir" unvanı aldı. Londra'da Hindistan'ın statüsünü görüşmek üzere toplanan Yuvarlak Masa konferanslarına (1930-32) delege olarak katıldı. 1931'de Gandhi ve Genel Vali Irwin (sonradan Halifax 1. kontu) arasında arabuluculuk yaparak uzlaşmaya varmalarını sağladı. Bu uzlaşma sonucu Gandhi pasif direniş eylemine son verdi ve II. Yuvarlak Masa Konferansı'na katıldı. Sapru ayrıca "doku-

nulmazlar" için ayrı seçim oluşturulmasını öngören İngiliz planının değiştirilmesinde önemli rol oynadı.

1934'te kraliyet danışma meclisine seçilen Sapru, II. Dünya Savaşı sırasında ülkedeki pek çok mesleğinin tersine, bağımsızlık tarihinin öne alınmasını şart koşmaksızın İngiltere'yi destekledi.

Saptamatrika (Sanskrit dilinde "Yedi Kutsal Ana"), Hinduizmde, her biri bir tanrının dişi eşi (*yaktri*) olan yedi ana tanrıça. Brahmani, Mahesvari, Kaumari, Vaishnavi, Varahi, İndrani ve Çamunda (ya da Yami) adlı bu yedi ana tanrıçaya *Varaha-Purana* metninde bir sekizincisi eklenir; sekizinci ana tanrıça Tanrı Şiva'nın ağzından çıkan alevlerden yaratılan Yogeşvari'dir.

Bu ana tanrıçaların betimlemelerine Hindistan'daki bütün tapınaklarda rastlanır. Genellikle ana tanrıçaların solunda Virabhadra (Tanrı Şiva'nın ürkütücü hali), sağında ise fil başlı Ganeşa yer alır. Betimlemelerde her ana tanrıça, erkek eşlerinininkiyle aynı silah, takı, *vahana* (binek) ve armalarla birlikte görünür. 11. yüzyıl öncesinde Saptamatrika'ya tapınılmış olabilirse de bu tarihten sonra yedi ana tanrıça kültürünün ortadan kalktığı anlaşılmakta, bazı uzmanlar bu gelişmeyi, dişi olarak kişileştirilen yüce varlık Şakti'nin kültürünün yaygınlaşmasına bağlamaktadır.

Şar Dağları, Sırp-Hırvat dilinde **SAR PLANINA**. Makedonya'nın batısında, kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda yaklaşık 75 km uzanan dağ sırası. Balkanlar'daki en engebeli ve geçit vermez dağlardır. Korab, Bistra, Jablanica ve Galičica kütlelerini de kapsayan Arnautluk sınır boyundaki güney uzantısıyla birlikte toplam uzunluğu 160 km'dir. Yunanistan'daki Pindos Dağları Makedonya ve Arnautluk'taki bu dorukların güney uzantısını oluşturur. Dağlarda çok sayıda sarp yar, göl ve çoğu kez yüksekliği 1.800 m'yi geçen aşınmış doruklar vardır.

Titov (2.747 m) ve Turčin (2.702 m) dorukları, Morova-Drim ve Vardar ırmak sistemleri arasındaki su bölümü çizgisini oluşturan asıl Şar Dağlarındadır. Dağcılık ve kış sporlarına açılan dağlardaki Popova Şapka, ünlü bir kış sporları merkezidir. Tetovo ve Gostivar başlıca yerleşim merkezleridir. Vrutok ve Raven hidroelektrik santrallerinin su gereksinimi Mavrovo Barajı'ndan ve gölünden sağlanır. Şar Dağları'nın eteklerindeki zengin krom cevheri yatakları işletilmektedir.

Sara, SARAY olarak da bilinir, Eski Ahit'te Hz. İbrahim'in karısı, Hz. İshak'ın annesi. Tekvin Kitabı'ndaki öyküye göre Sara'nın 90 yaşına değin çocuğu olmaz. Ama Tanrı İbrahim'e, Sara'nın "kavimlerin anası" olacağı (Tekvin 17:16) ve bir oğul doğuracağı sözünü verir. Sara buna inanmazsa da Tanrı sözünü yerine getirerek Sara ile İbrahim'e İshak'ı bağışlar. Sara'nın kısraklığı (Tekvin 1:30), Tanrı'nın İbrahim'i güçlü bir kavmin atası yapma sözüyle bir gerilim oluşturur. Tanrı sözünün yerine getirilmesi bakımından Sara korku ve kuşkuyu, İbrahim ise inanç ve umudu kişileştirir. Sara, Tanrı sözünden duyduğu kuşku nedeniyle İbrahim'e bir çocuk doğurabilmesi için kendi kölesi Hacer'i sunar. Tanrı sözü yineleniğinde de Sara kuşkusunu içinden gülerlek dile getirir (Tekvin 18:12). İshak'ı doğurduktan sonra bile, duyduğu kuşkunun hak-sız olmadığını ima eder (Tekvin 21:6-7).

sara, EPILEPSİ olarak da bilinir, beyindeki sinir hücrelerinin ani ve geçici işlev bozuklu-

ğundan kaynaklanan ve bilinç yitimiyle nöbetler halinde ortaya çıkan zihinsel işlev, hareket ve duyu bozukluğu. Özgün bir hastalık olmaktan çok, sinir hücrelerinin anormal ve güçlü elektriksel deşarjının neden olduğu karmaşık belirtilerin bir bileşkesidir. Oldukça sık görülür; erkeklerde kadınlara oranla biraz daha fazla rastlanır. Hastaların yüzde 70'inde ilk nöbet 20 yaşından önce ortaya çıkar.

Nöbet tipleri. Nöbetler gözlemlenen bulgulara ve beynin elektriksel etkinliğindeki bozulmaya göre sınıflandırılır. Bölgesel nöbetlerde, beyindeki bozukluğun kaynaklandığı bölgenin işleviyle ilgili belirtiler görülür. Örneğin Jackson sarası olarak bilinen türünde bozukluk, alın lobunun hareketle ilgili bölümündedir; vücudun bir bölümünde ani ve geçici istenç dışı hareketler görülür. Konuşma merkezinden doğan bozukluklarda afazi ya da konuşurken takılma olabilir. Ayrıca beyinde beş duyuyla ilgili merkezlerden kaynaklanan nöbetlerde kötü kokular ve tatlar duyma, baş dönmeleri gibi bozukluklara rastlanır. Bunun gibi, otonom sinir sistemiyle ilgili merkezlerden çıkan nöbetlerde iç organlara ilişkin duyum bozuklukları görülür. Şakak lobu sarası ya da psikomotor nöbet(*) olarak bilinen tür de bölgesel nöbetlerdendir; varsanı ve yanıl-samalar, bellek bozukluklarıyla ortaya çıkar. Bölgesel nöbetlerdeki belirtiler kimi zaman yaygınlaşan bir nöbetin habercisi olabilir; bu durum aura adını alır. Birkaç saniyelik bir aura döneminin ardından bilinç yitimiyle birlikte yaygınlaşan nöbet başlayabilir.

Yaygınlaşan nöbetlerde beynin elektriksel etkinliğindeki bozukluk her iki yarımküreyi de içine alır. Başlıca iki türü vardır: *Petit mal*'de (Fransızca "küçük hastalık") dalgalı nöbetleri 5-20 saniye sürer; nöbet sırasında çekilen elektroensefalogramda her iki yarımküreden kaynaklanan, diken biçimli anormal dalgalar görülür. Sıklıkla çocuklarda ortaya çıkan *petit mal*'de bilinç yitiminin yanı sıra göz kırpması, kol ve bacaklarda kasılıp gevşeme, otomatik hareketler yaygındır. Nöbetler genellikle ileri yaşlarda kaybolur. *Grand mal* (Fransızca "büyük hastalık") olarak bilinen yaygınlaşan nöbette, hasta bilinç yitimiyle birlikte düşer. Bacaklar ve kollar da gerilme ve bükülme görülür. Göğüs kafesindeki kasların kasılması nedeniyle çığlığa benzer ses çıkar. 20 saniye kadar süren bu dönemin ardından bütün vücutta kısa süreli kasılma ve gevşemeler görülür. Bu sırada hasta düzenli soluk alamadığından yüzü moranır, altına idrar kaçırabilir; yutkunmadığından ağzında biriken tükürük köpük halinde dışarı taşar. Nöbetin ardından yarım saat kadar uyku, bunu izleyen dönemde şaşkınlık duygusu, baş ağrısı, yorgunluk ortaya çıkar. Birbiri ardına çok sık yinelenen *grand mal* nöbetleri ölüme neden olabilir.

Sara türleri beyindeki bozukluğun özelliğine göre de iki grupta toplanabilir. *Petit mal* ve *grand mal*'de beyinde organik bir bozukluğa rastlanmaz, sıklıkla kalıtsal geçiş söz konusudur. Öte yandan fiziksel bir nedene bağlı olanlarda, beyinde doğumdan önceki dönemden kaynaklanan ya da doğum travmasına bağlı bir lezyon etkin olabileceği gibi, ensefalit, kafa travması, beyin ırları, beyin damarlarındaki bozukluklar da rol oynayabilir.

Yinelenen bilinç yitimi ve kasılma nöbetlerinin tümü sara değildir. Örneğin, ruhsal çatışmalardan kaynaklanan bir nöbet türünde (histeroepilepsi) gerçek bilinç yitimi

olmaksızın *grand mal*'e benzer belirtiler görülür. Sara tanısı koymak için uygulanacak en iyi yöntem gözlemdir; bunun yanı sıra nöbet sırasında çekilen elektroensefalogram da çok yararlıdır. Ayrıca organik bir nedene bağlı sara türlerinin tanınması için kafatasının radyolojik incelenmesi, bilgisayarlı beyin tomografisi, magnetik rezonans görüntüleme tekniği ve beyin anjiyografisi kullanılabilir.

Tedavide ilk aşama, var olan nedenin ortadan kaldırılmasıdır. Nedeni bulunamayan ya da ortadan kaldırıldığı halde nöbetlerin engellenemediği durumlarda ilaç tedavisi uygulanır. Günümüzde sara tedavisinde kullanılan yaklaşık 20 ilahtan başlıcaları *petit mal*'de verilen sodyum valproat, süksinimide ve benzodiazepin türevleriyle, öbür sara türlerinde yararlı olan barbitüratlar, difenilhidantoin ve karbamazepindir. Sık sık yinelenen ve ölüm tehlikesi oluşturan *grand mal* nöbetlerinde diazepam ve klonazepam gibi sakinleştiriciler yaşamı kurtarabilir.

Sara Buri, SARABURI olarak da yazılır, Tayland'ın orta kesiminde kent. Bangkok'un 100 km kuzeydoğusunda, Pa Sak Irmağının güney yakasında yer alır. Yerel olarak Pak Phricco adıyla anılan Sara Buri'nin ekonomisi dokuma, metal, gıda ve ahşap işleme sanayilerine dayanır. Piriç üretile ve siğir yetiştirilen yoğun nüfuslu bir bölgedir. Buda'nın ayak izinin bulunduğu Phra Buddha Bat Tapınağı'nda her yıl bir şenlik düzenlenir. Nüfus (1985 tah.) 53.467.

Sara Lee Corporation, dondurulmuş unlu gıda, taze et ve işlenmiş et ürünleri, kahve, çorap ve triko ile ev eşyaları ve ayakkabı boyası üreten ABD şirketi. Genel merkezi Chicago'dadır.

1941'de South Street Company adıyla tescil edildi. Birkaç değişiklikten sonra 1945'te Consolidated Grocers Corporation, 1954'te de Consolidated Foods Corporation adını aldı. 1956'da Kitchens of Sara Lee adlı fırıncılık şirketini satın aldı. Bütün şirkete 1985'te bugünkü adı verildi. ABD'nin en büyük donmuş unlu gıda üreticisi olan şirketin yan kuruluşlarından Douwe Egberts Avrupa'daki en önemli kahve pazarlayıcısı, Hanes ise ABD'de çorap ve iç çamaşırı üreten başlıca kuruluşlardandır. Ayakkabı boyası ve benzeri ürünleri Kiwi markasıyla üretmektedir. Yirmiden fazla ülkede fabrikaları vardır.

saraband, 16. yüzyılda İspanya'da ortaya çıktığında saygın bulunmayarak tepkilere yol açan dans. Meksika kökenli olduğu ya da Arap etkisinde bir İspanyol dansının Yenidünya'daki değişmiş biçiminden türediği sanılır. İki sıra çiftler halinde kastanyet ve canlı bir müzik eşliğinde yapılır. 1583'te İspanya'da yasaklandıysa da 17. yüzyıl başlarında yaygınlaştığı İtalya üzerinden Fransız sarayına ulaştı. Burada 3 ölçüde ağır, ciddi bir dansa dönüştü. 17. yüzyıl boyunca Fransa'da yaygınlığını korudu. Müzik biçimi olarak Fransa'daki dans müziğinin stilize edilmesine dayanır. Bir süit bölümü olarak kullanıldığında (örn. Buxtehude'nin lavta ya da klavikord için dört süitinde) genellikle süit üçüncü bölümüdür.

Saracoğlu, (Mehmet) Şükrü (d. 1887, Ödemiş - ö. 27 Aralık 1953, İstanbul), siyaset ve devlet adamı. 1942-46 arasında başbakanlık yapmıştır.

Ödemiş Rüstiyesi'nde başladığı ortaöğrenimini İzmir İdadisi'nde tamamladı. Mektebi Mülkiye'yi bitirdikten (1909) sonra İzmir vilayeti maiyet memurluğuna atandı.

Saracoğlu
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

Ayrıca İzmir Sultanisi'nde öğretmenliğe başladı. 1911'de İzmir İttihat ve Terakki Ticaret Mektebi müdürlüğüne getirildi. Burslu olarak gittiği İsviçre'de Cenevre Siyasal Bilimler Fakültesi'ni bitirdi (1918). Öğrenim görürken, Mahmud Esat (Bozkurt) ile birlikte Cenevre Türk Talebe Cemiyeti'ni kurdu, bir yıl süreyle derneğin başkanlığını yürüttü. İzmir'in Yunanlılarca işgali ve Milli Mücadele'nin başlaması üzerine gizlice İzmir'e dönüp Kuva-yı Milliye'ye katıldı (1919). Aydın cephesi karargahında görev aldı, Kuşadası'nda çeteci olarak çarpıştı.

Ocak 1920'de toplanan son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'na İzmir mebusu olarak seçildi, ama İstanbul'un İtilaf Devletleri'nce işgal edilmesi nedeniyle meclise katılmadan Kuşadası'na geri döndü. 1923'te ikinci dönem İzmir mebusu olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne (TBMM) katıldı. 1924-25 yıllarında Fethi Bey (Okyar) hükümetinde maarif vekilliğinde bulundu. 1926'da Türk-Yunan Mübadele Komisyonu'nda Türk delegasyonuna başkanlık etti. 1927-30 arasındaki İsmet Paşa (İnönü) hükümetlerinde maliye vekilliğini üstlendi. Lozan Antlaşması'nın getirdiği sınırlamaların bitmesinden sonra yeni gümrük tarifelerini uygulamaya koydu. Dış ticarete "kota sistemi"ni getirdi. Dünyadaki Büyük Bunalmış'ın etkilerini azaltmak ve ulusal ekonominin altyapısını oluşturmak amacıyla yürütülen bir dizi millileştirmede önemli rol oynadı. Vekillikten ayrıldıktan sonra hazırladığı bir rapor, Türk pamuk sanayisinin yeniden düzenlenmesine temel oluşturdu.

1933-38 arasında İsmet İnönü ve Celal Bayar hükümetlerinde de adliye vekili olarak görev aldı. Hâkimlerin görev ve yetkileri, suçluluğu, icra-iflas ve cezaevlerinin kuruluşu gibi alanlarda yeni yasaların çıkarılmasını sağladı. Siyasal yaşamının en önemli görevlerinden biri 1938-42 arasında, Celal Bayar ve Refik Saydam hükümetlerinde üstlendiği dışişleri bakanlığı oldu. Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'nın (1939-45) dışında tutulması politikasında önemli rol oynadı. Ama Refik Saydam'ın ölümü üzerine başbakanlığa getirildikten (9 Temmuz 1942) sonra izlediği dış politika bazı çevrelerce Alman yanlısı olarak nitelendirildi.

Başbakanlığı sırasında çıkarılan Varlık Vergisi Kanunu'nun gayrimüslim azınlıklara yönelik bir baskı aracı gibi uygulandığı ileri sürülerek eleştirildi. Topraksız köylülere bazı arazileri dağıtmaya yönelik Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu da başbakanın yürürlüğe kondu. 15 Mart 1943'te kurduğu ikinci hükümet döneminde ekono-

mide liberalleşmeye yöneldi. Başbakanlıktan 5 Ağustos 1946'da ayrıldı. 1 Kasım 1948'de TBMM başkanlığına seçildi. Bu görevi iki dönem sürdürdü. 14 Mayıs 1950 seçimleriyle birlikte milletvekilliği ve siyasal yaşamı sona erdi.

Saraç, Tahsin (d. 1 Ocak 1930, Muş - ö. 29 Haziran 1989, İzmit), şair, dilci, yazar ve çevirmen. Özenli bir dil ve titiz bir kurguyla oluşturduğu toplumsal içerikli şiirleriyle tanınmıştır.

Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü (bugün Gazi Üniversitesi) Fransızca Bölümü'nü bitirdi (1952). Hakkâri'de bir yıl ortaokul Fransızca öğretmenliği yaptı. 1953-54 ve 1957-59 arasında iki kez Paris'e giderek Sorbonne Üniversitesi'nde Fransız dili ve edebiyatı ile sesbilim konusunda öğrenim gördü. Dönüşünde bir süre Trabzon Lisesi'nde çalıştı. Askerliğini tamamladıktan sonra Gazi Eğitim Enstitüsü'nde asistan, daha sonra da Fransız dili ve edebiyatı öğretim görevlisi oldu. 1963-65 arasında Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu üyeliğinde bulundu. Tercüme Bürosu'nda görev yaptı. Türkiye Öğretmenler Federasyonu ikinci başkanı oldu. *Tercüme, Türk Dili ve Çeviri* dergilerinin yazı kurullarında çalıştı. 12 Mart Müdahalesi'nde siyasal düşünceleri nedeniyle iki kez gözaltına alındıysa da aklanarak salverildi. 1971'de sağlık nedeniyle emekli oldu ve yaşamını serbest yazarlıkla sürdürdü. Çeşitli edebiyat ve sanat ödülleri seçici kurullarında görev yaptı.

İlk şiiri "Boğuntu" 1957'de *Varlık* dergisinde yayımlandı. Tahsin Saraç daha sonra *Türk Dili, Dost, Papirüs* dergilerinde yazdı. Önceleri özgün ikili üçlü tamlamalarıyla dikkati çeken şiirini, daha sonra toplumsal sorunlardan kaynaklanan duyarlılıkları işleyerek geliştirdi. Özgürlük, kardeşlik, sevgi, yaşam sevinci, kavga, ölüm, çağın acıları gibi temaları işledi. Türkçeyi kullanmadaki özeni, imge zenginliği ve titiz kurgusuyla sürde sağlam bir yer edindi. Yunus Emre, Fazıl Hüsnü Dağlarca, Orhan Asena, Sermet Çagan gibi Türk şair ve oyun yazarlarının yapıtlarını Fransızcaya, Fransız yazarlarının yapıtlarını da Türkçeye çevirdi. *Ezgiler Ezgi* adlı çevirisiyle 1963'te Milli Eğitim Bakanlığı Üstün Başarı Ödülü'nü, *Günümüz Fransız Şiiri* (1963; 1976'da *Çağdaş Fransız Şiiri* adıyla genişletilerek basıldı) adlı kitabıyla da 1964'te TDK Çeviri Ödülü'nü kazandı. *Direnmeler*'le (1973) 1970'te TRT Şiir Büyük Ödülü'nü aldı. Ülkeler arasındaki kültürel etkinliklere katkısı nedeniyle 1968'de Fransız hükümeti tarafından Légion d'honneur, 1976'da da Macar hükümeti tarafından Endre Ady nişanlarıyla ödüllendirildi. *Beşinci Frank* çevirisine 1978'de Ankara Sanatseverler Derneği'nce En İyi Çeviri Ödülü ve 1988'de Afrika-Asya Yazarlar Birliği'nce Lotus Ödülü verildi.

Öbür şiirlerini *Bir Ölümsüz Yalnızlık* (1964), *Güneş Kavgası* (1968), *Güvercin Kasapları* (1978), *Bir Sevgiyi Görüntüleme* (1980) gibi kitaplarda toplayan, 1989'da *Toplu Şiirler*i yayımlanan Saraç'ın *Etude sur le subjonctif en Français* (1962), *Fransızca-Türkçe Argo Sözlüğü* (1966), *Fransızca-Türkçe Büyük Sözlük* (1976, 2 cilt; yb 1985, 1989) adlı sözlük çalışmaları da vardır.

saraçlık, binek ya da çeki hayvanlarının koşum takımlarını yapma, süsleme ve onarma işi. Saraçlar ayrıca muşamba ve deriden bavul, oyuncak, çanta ve her türlü binek arabasının deriden iç döşemelerini de yaparlar.

Saraçlıkta kromlanmış ve yağlı deriler kullanılır. Bunlar debbag bıçağı ile kesilir,

tırışlanır sonra ya mumlu iplik ve ucu küt iki iğneyle ya da sırim ve sırim iğnesiyle dikilir. Boyunduruk, eyer gibi büyük parçalar kütikle doldurulur. Deriden başka küçük sanayi dalında kösele, tahta, demir, sac, bez, kıl ve kütik, saraçlıkta kullanılan başlıca malzemelerdir.

Sarada yazısı, Keşmir ve çevresindeki vadilerde yaşayan Hindu azınlığının Keşmir dilini yazmak için kullandığı yazı sistemi. Bölgedeki Hindu okullarında öğretilmekle birlikte, kitap basımında kullanılmaz. Devanagari(*) gibi, İS 8. yüzyılda ortaya çıkan Sarada yazısı da Kuzey Hindistan'da kullanılan Gupta yazısından türemiştir. Keşmir'de ve Pencap'ın kuzeydoğusunda bulunan ilk yazmalar İS 804 tarihine aittir. Bütün harfleri Devanagari'yle aynı olmasına karşın, Sarada yazısı sert ve kalın vuruşlarıyla bu yazıdan ayrılır. Keşmir'deki Müslümanlar bir İran-Arap yazısı kullanırlar. Keşmir edebiyatının birçok yapıtı ise Devanagari yazısıyla Sanskrit dilinde yazılır.

Saragat, Giuseppe (d. 12 Eylül 1898, Torino - ö. 11 Haziran 1988, Roma, İtalya), İtalyan devlet adamı ve İtalyan Sosyalist İşçi Partisi'nin (PSLI) kurucusu. 1944-64 arasında çeşitli bakanlık görevlerinde bulunmuş, 1964-71 arasında da cumhurbaşkanlığı yapmıştır.

Torino Üniversitesi'nde iktisat ve ticaret öğrenimi gördü. 1922'de Sosyalist Proleter Birlik Partisi'ne (PSIUP) girdi. Faşist yönetime muhalefeti nedeniyle 1926'da sürgüne gönderildi. 1943'te Roma'ya döndüğünde bu kez Nazi işgal güçleri tarafından tutuklandıysa da kaçmayı başardı.

İşgalden sonra kurulan ilk hükümette devlet bakanı oldu (1944). 1945-46 arasında Paris büyükelçiliği görevinde bulundu. Ardından Kurucu Meclis'e girdi ve 1946'da meclis başkanı oldu.

Sosyalist Parti'nin 1947'deki kongresinde Komünist Parti ile birleşme düşüncesine karşı çıktı ve partiden ayrılarak PSLI'yi kurdu. Aralık 1947-Mayıs 1948 arasında Alcide De Gasperi hükümetinde başbakan yardımcısı olarak görev yaptı. Nisan 1948'de Temsilciler Meclisi'ne seçilerek yeniden başbakan yardımcılığına ve deniz ticaret bakanlığına getirildiyse de parti işleriyle ilgilenmek üzere Ekim 1949'da bu görevlerinden istifa etti. Başkanı olduğu parti, 1951'de adını İtalyan Demokratik Sosyalist Partisi (PSDI) olarak değiştirdi.

1954'te yeniden başbakan yardımcılığına getirilen Saragat 1957'de hükümetin Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı (NATO) karşısında aldığı tavrı eleştirerek istifa etti. 1954-57 arasında, Antonio Segni kabinesinde dışişleri bakanı olarak görev yaptı. Bakanlıktan istifası hükümetin de düşmesine yol açtı. 1963'te, İtalya'da nükleer santrallara karşı bir kampanya başlattı. Aynı yıl sola açılma politikasını gerçekleştiren Aldo Moro hükümetinde dışişleri bakanı oldu ve bu görevi 1964'te Antonio Segni'nin yerine cumhurbaşkanlığına seçilene değin sürdürdü. 1971'de cumhurbaşkanlığından istifa etti. 1976'da PSDI'nin genel sekreterliğine getirildi ve 1983'e değin bu görevde kaldı.

Sarajevo, SARAYBOSNA olarak da bilinir, Bosna-Hersek'in başkenti ve kültürel merkezi. Trebević Dağının eteklerindeki Miljacka Irmağının dar vadisinde yer alır. Nüfusunun yarısı Müslüman olan kentteki çok sayıda cami, içleri süslemeli ahşap evler ve eski pazaryeri (Baščaršija) İslami karakteri yansıtır. Belli başlı camileri Gazi Hüsrev Bey (Begova) Camisi (1530) ile

Ali Paşa Camisi'dir. Hüsrev Bey bir medrese, imaret ve hamam da yaptırmıştır. Begova Camisi'nin yanında 16. yüzyıldan kalma bir de saat kulesi vardır. Müzeler arasında, kent müzesinin bir parçası olan Mlada Bosna (Genç Bosna), Bosna Hersek'in 1878'den sonraki tarihini sergileyen Devrim Müzesi ve bir de Yahudi Müzesi bulunur. Sarajevo'da madencilik ve teknoloji fakülteleri olan bir üniversite, bilimler akademisi ve bir sanat okulu vardır. Eskiden ticareti yapılan 37 tür malın adı sokaklara verilmiş, bakırcılar çarşısı (Kazandževluk) özgün biçimiyle korunmuştur.

Sarajevo yakınlarındaki Neolitik Çağ'dan kalma Butmir kültürü kalıntıları bulunmuştur. Romalıların Ilidža (Ilıca) yakınlarında kurdukları dinlenme yeri bugün de bir kükürtlü kaplıcadır. Gotlar ve onları izleyen Slavlar 7. yüzyıl dolayında yöreye yerleşmeye başladılar. 1415'te kentin adı kayıtlarda Vrhbosna olarak geçer. 15. yüzyıl sonlarında Osmanlıların eline geçen kent bir ticaret merkezi ve İslam kültürünün kalesi oldu. Dubrovnikli tacirler Latin mahallesini (Latinluk), Bosna-Hersek'e göç eden Sefardi Yahudiler Cifuthani (Çiftthane) denen mahallelerini kurdular. 1697'de Eugène de Savoie-Carignan kenti yaktı. Yangınlar ve veba salgınları nedeniyle 17. ve 18. yüzyıllarda kentin nüfusu azaldı.

Gerileme dönemine giren Osmanlı Devleti'nin 1850'de Sarajevo'yu Bosna Eyaleti'nin yönetim merkezi yapması, 1851'de kanlı bir ayaklanmaya neden oldu. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu 1878'de Osmanlılardan aldığı Bosna-Hersek'i 1908'de resmen topraklarına kattı. Avusturya-Macaristan'a karşı gelişen Mlada Bosna (Genç Bosna) hareketi, Bosnalı bir Sırp olan Gavrilo Princip'in 28 Haziran 1914'te Avusturya-Macaristan veliahtı Arşidük Franz Ferdinand ve karısını öldürmesiyle doruk noktasına ulaştı. Sırbistan'a gözdağı vermek isteyen Avusturya-Macaristan'ın seferberlik ilan etmesi ve Sırbistan'a saldırmasıyla I. Dünya Savaşı başladı. Kasım 1918'de Saraybosna Meclisi Yugoslavya birliğine katılma kararı verdi. II. Dünya Savaşı'nda Alman işgali sırasında Saraybosnalı direnişçiler Almanlarla çarpıştı. Savaşın yol açtığı büyük yıkım hızla giderildi. Bosna-Hersek 1992'de bağımsızlığını ilan edince kent kanlı bir iç savaşa sahne oldu. Saraybosna'yı kuşatan Sırpların kenti bombalaması 1993 ortalarında hâlâ sürüyordu.

Demiryoluyla Adriyatik'e bağlanan kent bir karayolları ağıнын merkezidir. Madeni eşya yapımı ve halı dokuma gibi eski zanaatlar günümüzde de yaşamaktadır. İç savaş öncesinde kentte şeker, içki, tütün, çorap fabrikaları, mobilya imalathaneleri, bir tarım kombinasi ve gelişen bir otomobil sanayisi bulunuyordu. İliyas yakınlarında, kok kömürüne dönüştürülen linyit çıkarılır. Saraybosna'da pik demir üreten bir yüksek fırın bulunur. 1984 Kış Olimpiyat Oyunları Sarajevo'da yapılmıştır. Nüfus (1981) kent, 319.017; (1991) belediye, 525.980.

Sarakollar, SONINKELER ya da SERAHULİLER olarak da bilinir, Senegal'de, Seneğal Irmağının kıyısındaki Bakel yakınlarında ve Batı Afrika'nın komşu bölgelerinde yaşayan halk. Nijer-Kongo dil ailesinden bir Mande dilini konuşurlar. Senegalli Sarakolların bir bölümü Dakar'a göç etmiştir. Bakel yöresinde kalan Sarakolların büyük bölümü çiftçilikle uğraşır ve darı yetiştirir. Sarakollar, 10. yüzyılda Müslüman fetihçilerin istilasından sonra yıkılan Gana İmparatorlu-

ğu'nun kurucusudur. Toplumsal yapılan ve örgütlenmeleri öteki Mandelerle(*) büyük benzerlik gösterir.

Saralar, Sudan'ın güney ucunda, Orta Afrika Cumhuriyeti'nin kuzeybatı bölgelerinde ve Çad'daki Sarh kentinin çevresinde yaşayan halk grubu. Gulalar, Karalar, Kreysler, Ndukalar, Ngamalar ve asıl Saralar kapsayan Saralar, Nil-Sahra dil ailesinin Çari-Nil kolundan Orta Sudan dillerini konuşurlar. Kültürlerinde Sudan etkisi görülür.

Geçimlerini tarımla sağlayan Saralar göleve, yam ve tatlıpatates yetiştirilir; sığır, koyun, keçi ve tavuk beslerler.

Her biri dıştan evlenen ayrı bir klandan oluşan bağımsız köy toplulukları, yaşlılar kurulunun yardımcı olduğu bir başkan tarafından yönetilir. Çokeşli olan Saralarda gençler her yedi yılda bir yapılan ve iki ay süren bir törenle klan üyeliğine kabul edilirler.

Saran, Kazakistan'ın ortadoğusunda, Karaganda yönetim biriminde (oblast) kent. Saran kömür yataklarının yakınında yer alır. Karaganda kömür havzasındaki başlıca madencilik merkezlerindendir. 1946'da kurulmuş ve 1954'te kent statüsü kazanmıştır. Başlıca sanayi ürünleri kimyasal maddeler ve kauçuk ürünleridir. Nüfus (1991 tah.) 62.600.

sarangi, yayla çalınan Hindustan çalgısı. Arap *rebab*'i gibi tek parça ahşaptan oyulur. Sapı çok geniş ve perdesizdir. Bağrsaktan yapılmış üç melodi teli vardır (bazı

Sarangi ve yayı
Victoria and Albert Museum, Londra

çalgılarda metalden dördüncü bir melodi teli daha bulunur). Ayrıca, sempatik olarak titreşip melodi tellerinin sesini destekleyen bir düzine kadar da metal teli bulunur. Sarangi dik olarak tutulur ve ses çıkarırken tellere basılmaz, tırnaklarla dokunulur. Sesi Batı çalgılarından viyolanunkini andırır.

Saransk, Rusya Federasyonu'nun batısındaki Mordovya Özerk Cumhuriyeti'nin merkezi kent. İnsar Irmağının yukarı çıkışında ve Volga Irmağının geçtiği yüksek ovaların batı kesiminde yer alır. 1641'de Saransk savunma hattı üzerinde bir kale olarak kurulmuştur. Ryazan, Nijni Novgorod (eskiden Gorki), Kazan, Samara (eskiden Kuybişev) ve Penza'ya giden demiryolu hatlarının kavşak noktasındadır. Sanayisi II. Dünya Savaşı'nda hızla gelişmiştir. Önemli sanayi etkinlikleri arasında makine, elektrik donanımı, penasilin ve tüketim malları üretimi sayılabilir. Kentte bir üniversite (1957) ve Mordovya kültürü araştırmaları için kurulmuş bir enstitü vardır. Nüfus (1991 tah.) 319.600.

Sarapion (AZİZ), SERAPION olarak da yazılır (ü. 4. yy ortaları; yortu günü 21 Mart, Kopt Kilisesi'nde 7 Mart), ilk dönem manastırcı-

lğının temsilcilerinden Mısırlı keşiş, ilahiyatçı ve Thmuis piskoposu. Kutsal Üçleme, özellikle de Kutsal Ruh konusunda yazdığı Aziz Athanasios ile birlikte Ariuşçuluğa karşı resmi öğretinin savunuculuğunu yapmış, Komünyon için özel bir ayin kitabı derlemiştir.

Eukhologion (Toplu Dualar) adlı yapıtı, çeşitli kutsalılara ilişkin ayin metinleri ile Komünyon ayinleri için öneriler içerir; ilk dönem Hristiyan toplu duaları hakkında güvenilir bilgiler verir. Sarapion'un, ekmek ve şarabı kutsaması için tansıl *logos'u*(*) çağırın dizeleri de vardır.

339'da Aşağı Mısır'da Thmuis piskoposu olan Sarapion, Ariuşçu muhalefet karşısında 359'da görevinden ayrılmak zorunda kalmıştır.

Sarapul, Rusya Federasyonu'nun batı kesiminde, Udmurt Özerk Cumhuriyeti'ndeki Sarpul ilçesinin (*rayon*) merkezi kent. Kama Irmağı kıyısında bir limandır. 16. yüzyılda Sibirya ticaret yolu üzerinde bir Rus kalesi olarak kuruldu; 1774'te Pugacov önderliğindeki ayaklanmacıların saldırısına uğradı. 1780'de kent berati aldı. Sanayi ürünlerinin başında takım tezgâhları, radyo, ayakkabı ve gıda maddeleri gelir. Kentte birkaç teknik okulla bir tarım okulu vardır. Nüfus (1991 tah.) 110.600.

Sarasate (y Navascués), Pablo (Martin Melitón) de (10 Mart 1844, Pamplona, İspanya - ö. 20 Eylül 1908, Biarritz, Fransa), İspanyol keman virtüözü ve besteci.

Keman çalmaya beş yaşında başladı; ilk konserini sekiz yaşında verdi. Daha sonra Paris Konservatuvan'a devam etti. 1859'da adını bütün dünyaya duyuran konser turlerine başladı. Saint-Saëns, Bruch, Lalo ve Dvořák gibi birçok seçkin besteci onun için keman parçaları yazdı. Sarasate keman için parçalar da besteledi. En tanınmış yapıtı keman ve orkestra için Çigan üslubunda bir fantezi olan *Zigeunerweisen*'dir (1878; Çigan Tarzı).

Sarasin, Jean-François (d. 1614, Caen - ö. 3 Aralık 1654, Pézenas, Fransa), Fransız şair ve yazar. *Dulot vaincu* (Yenik Dulot) adlı alaylı destanı, *Rollon conquérant* (Rollon Fethediyor) ve *La Guerre espagnole* (İspanyol Savaşı) adlı epik şiirleri ile *La Pompe funèbre de Voiture* (Voiture'nün Gösterişli Cenaze Töreni) adlı şiiriyle tanınır.

1648'de Conti prensinin maiyetine girdi ve ölümüne değin onun hizmetinde kaldı. Bu sayede Paris'in yüksek sosyetesine ve dönemin seçkin kişilerinin oluşturduğu çevrelere katılarak nükteli ve yergili şiirleriyle hayranlık uyandırdı. 1640'lara gelindiğinde artık aranan bir şair olmuştu. Sarasin ayrıca *Historie du siège de Dunkerque* (1649; Dunkerque Kuşatması Tarihi) ve kusursuz bir tarihsel anlatı örneği olan, tamamlanmadığı *La Conspiration de Wallenstein* (Wallenstein Suikastı) gibi tarihsel yapıtlar da verdi. Bürlesk türünü İtalya'dan Fransa'ya getiren de Sarasin'di.

Sarasota, ABD'de Florida eyaletinin ortabatusında, Sarasota ilinin (*county*) merkezi (1921) sayfiye kenti. Sarasota Körfezinin kıyısında, Tampa'nın 84 km güneyinde yer alır. 1885'te yöreye İskoçyalı göçmenler yerleşti. 1910'dan sonra tatil yeri olarak ünlenen kentin ekonomisi günümüzde turizm, sığır besiciliği ve sebze üretimine dayanır. ABD'li ünlü sirk yöneticisi John Ringling'in sirklerinin merkezi olan kent, aralarında Peter Paul Rubens'in tabloları-

nın da yer aldığı zengin bir barok resim koleksiyonuna sahip galerisi, Venedik'ten taşınan parçaların bir araya getirilmesiyle yeniden kurulan Asolo Tiyatrosu (1790) ve Sirk Müzesi'yle ünlüdür. Sarasota Cangil Bahçeleri ve Mayakka Irmağı Eyalet Parkı kentlin yakınında yer alır. New College (1960) Güney Florida Üniversitesi'nin Sarasota kampusundadır (1975). Ringling Sanat Okulu 1931'de kurulmuştur. Nüfus (1990) kent, 50.961; metropoliten alan, 277.776.

Sarasvati, Hindu mitolojisinde bilgi ve sanat tanrıçası. Edebiyat metinlerinde önceleri kutsal ırmak Sarasvati'nin kişileştirilmiş biçimi olarak sözlü edilmiş, ayrıca Konuşma Tanrıçası Vaç ile özdeşleştirilmiştir. Hinduizmin sonraki dönemlerinde Tanrı Brahma'nun eşi olarak anılır, ama gene de sanatın,

Sarasvati, Racasthan üslubunda bir minyatür, 18. yy başları
Pranod Chandra

müziğin ve edebiyatın koruyucusu olarak bağımsız bir konumu vardır. Sanskrit dilinin ve bu dilin yazımında kullanılan Devanagari yazısının efsanevi yaratıcısı olduğu kabul edilir. Resim ve heykellerde genellikle zarif, açık renk tenli (genellikle bembeyaz), beyaz giysiler içinde, bir kuğu ya da ördeğe binmiş, elinde lavta, bir metin ya da kitap tutan bir tanrıça olarak betimlenir. Öğrenciler ve öğretmenler tarafından her yıl büyük törenlerle anılır. Genellikle törenler ilkbaharın başında, Hindu yılının başlangıcı olan ocak-şubat aylarında düzenlenir; resim ya da heykeli törenle dolaştırılır. Sarasvati Caynacı ve Budacı mitolojilerde de önemli bir tanrıdır.

Saratoga Çarpışmaları, Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında, 1777 sonbaharında yapılan iki çarpışma. Savaşın gidişini Amerikalıların lehine çeviren bir dönüm noktası olarak kabul edilir.

Amerikalıların 1775-76'da Kanada'yı işgal girişiminde başarısızlığa uğramaları, St. Lawrence Irmağı kıyısındaki İngiliz askerlerinin sayısının artmasına neden olmuştu. Bu birlikler 1777'de güneye doğru ilerleyerek Hudson Irmağı kıyısında General Sir William Howe'nin kuvvetleriyle birleştiler. Yaklaşık 8 bin İngiliz askerine komuta eden General John Burgoyne 19 Eylül'de güneye doğru ilerlemeye başladıysa da Albany'ye ulaşmadan, I. Saratoga Çarpışması ya da I.

Freeman Çiftliği Çarpışması olarak bilinen çarpışmada Horatio Gates komutasındaki Kıta Ordusu karşısında yenilgiye uğradı. Ekim ayında, II. Saratoga Çarpışması ya da II. Freeman Çiftliği Çarpışması olarak anılan bir çarpışmada ikinci kez yenilgiye uğrayınca 17 Ekim'de Saratoga Sözleşmesi'ni imzalayarak askerleriyle birlikte teslim oldu. Bu sözleşmeyle İngiliz askerlerinin bir daha Kuzey Amerika'daki savaşa katılmama koşuluyla ülkelerine dönmelerine izin verildi.

Saratoga Çarpışmaları Fransa'nın ABD'nin bağımsızlığını tanımada ve açık askeri destek vermesinde önemli rol oynadı.

Saratov, Rusya Federasyonu'nun batısında yönetim birimi (*oblast*). Topraklarını kuzey-güney doğrultusunda ikiye bölen Volga Irmağının orta çıkışının çevresinde 100.200 km²'lik bir alanı kaplar. Yönetim merkezi Saratov kentidir. Irmağın sağ yakasında ırmak vadileri tarafından ve aşınma sonucu derin biçimde parçalanmış Volga Platosu, sol yakasında ise 1941'de güvenlik nedeniyle dağıtılan Volga Alman ÖSSC'nin yer aldığı alçak ve hafif engebeli bir düzlük uzanır. Kara ikliminin hüküm sürdüğü Saratov'da sık sık kuraklık olur. Verimli çermozem topraklarını tarıma açmak amacıyla doğal bitki örtüsünün yok edilmesi toprak aşınmasını hızlandırmıştır. Gene de tahıl üretimiyle sığır ve koyun besiciliği önemlidir. 1940'tan sonra, özellikle Volga boyunca sanayi gelişmiştir. Başlıca ürünler buğday, mısır ve çavdardır. Darı, ayçiçeği, hardal, kavun, patates ve başka sebzeler de yetiştirilir. Doğuda hayvancılık önem taşır.

Yelşanka ve Stepnoye yakınlarında doğal gaz ve petrol bulunması Saratov, Engels, Balakovo ve Balasov kentlerinde özellikle kimya sanayisinin gelişmesini hızlandırmıştır. Öbür küçük kentlerde başlıca etkinlikler değirmencilik ve bitkisel yağ üretimi gibi, tarımsal ürünlerin işlenmesine dayanır. Nüfus (1991 tah.) 2.707.700.

Saratov, Rusya Federasyonu'nun batısındaki Saratov yönetim biriminin (*oblast*) merkezi kent. Volga Irmağının orta kesiminde yer alır. Volga Ticaret Yolu'nun korunmasına yönelik bir kale olarak 1590'da kurulmuştur. Yeri önce 1616'da değiştirilmiş, 1674'teki ayaklanmada yıkılmasının ardından bugünkü yerine taşınmıştır. Önemli bir ticaret merkezi olan kent, özellikle 1870'lerde Moskova'yla bağlantı sağlayan demiryolunun yapılmasından sonra daha da gelişmiş, günümüzde büyük bir sanayi kompleksine dönüşmüştür. Volga Irmağının üzerinde 1965'te açılan karayolu köprüsü, Avrupa'daki en büyük köprülerden biridir.

Saratov'da çok çeşitli, geniş ölçekli sanayi dallarının başında mühendislik, elektrikli ve petrokimyasal gereçler, takım tezgâhları, dizel motoru, jeneratör, bilyeli rulman ve soğutucu gelir. Eski sanayi dallarından değirmencilik hâlâ önemini korumaktadır. Cam, tuğla ve başka inşaat malzemeleriyle, ayakkabı, giyim eşyası ve gıda üretimi de yapılır. Volga yoluyla taşınan kereste Saratov'da işlenerek mobilyacılıkta kullanılır. Yörede bulunan petrol ve doğal gazın sentetik alkol, yapay elyaf, aseton ve amonyum sülfat üretimi yapan kimya sanayisinin gelişmesine katkısı olmuştur. Volga Irmağı üzerinde Saratov'un hemen yukarısındaki Volsk'ta büyük bir baraj ve hidroelektrik santralin yapımı 1960'larda tamamlandı. Kentte 1919'da kurulan bir üniversite ve bir konservatuvan yanı sıra çeşitli yükseköğretim kurumları etkinlik gösterir. Saratov'un Moskova,

Volgograd, Kazan ve başka kentlerle demiryolu bağlantısı vardır. Nüfus (1991 tah.) 911.100.

Sarawak, bugün Malezya sınırları içinde kalan tarihsel bölge. Borneo Adasının kuzeybatısında yer alır. Kuzeyde Sabah eyaleti ve Brunei Sultanlığı, doğuda ve güneyde Kalimantan'la çevrilidir. Güney Çin Denizine bakan kıyı şeridi alçak ve son derece girintili çıkıntılıdır. Topraklarının büyük bölümü balta girmemiş ormanlarla kaplıdır. Alüvyonlu ve bataklık kıyı şeridinin ardında dağlarla ve ulaşım elverişli sayısız ırmakla parçalanmış engebeli bir arazi uzanır.

Sarawak, Cava'daki Macapahit İmparatorluğu'nun zayıflamaya başladığı 15. yüzyılda Brunei Sultanlığı'nın güney eyaleti oldu. İngiliz maceracı James Brooke 1839'da bölgede baş gösteren bir ayaklanmayı bastırması için sultana yardım etti. Hizmetleri karşılığında Tanjung Datu'dan Samarahan İrmağına (*batang*) kadar uzanan bölgeyi yönetmek üzere Sarawak ricalığına getirildi (1841).

Sarawak 1850'de ABD, 1864'te ise İngiltere tarafından ayrı bir devlet olarak tanındı. Toprak satın alma ve ilhak yoluyla 1905'e değin sınırları genişleyen eyalet, II. Dünya Savaşı'na değin Brooke ailesinin yönetiminde kaldı. II. Dünya Savaşı sırasında Japon işgali altında kalan (1942-45) bölge 1946'da İngiliz tahtına bağlandı. 1963'te özerk bir statü kazanarak Malezya'yla birleşti.

Sarawak'ın ekonomisi günümüzde hemen hemen bütünüyle tarıma dayalıdır. Başlıca ürünler kauçuk, biber, sagu ve pirinçtir. İhracat ürünlerinin başında petrol ürünleri, kereste ve kauçuk gelir. Sanayi etkinlikleri arasında kerestecilik ve gıda işleme sayılabilir.

Nüfusun çoğunluğunu İbanlar (Deniz Dayakları) ve Çinliler oluşturur. Malaylar, Kara Dayakları ve Melanular da önemli gruplardır. Başlıca ulaşım yolu akarsulardır.

Saray, Marmara Bölgesi'nin Trakya kesiminde, Tekirdağ iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 610 km² olan Saray ilçesi doğuda İstanbul ili, güneyde Çerkezköy, güneybatı ve batıda Çorlu ilçeleri, kuzeyde Kırklareli ili, kuzeydoğuda da Karadeniz ile çevrilidir.

İlin kuzeydoğusunda yer alan ilçe topraklarını İstranca (Yıldız) Dağları engebelendirir. Bu dağların güneydoğu uzantıları üstünde 473 m'ye ulaşan Karatepe, ilçenin en yüksek noktasıdır. Büyük bölümü Ergene Havzasında(*) yer alan ilçe topraklarından kaynaklanan suları Karatepe'den doğan Ergene İrmağı(*) toplar. İstrancalar'dan doğup bu topraklardan geçen Paşaköy Deresi, ilçe sınırları dışında Ergene İrmağına katılır. Saray ilçesinin kuzeydoğuda Karadeniz'e yaklaşık 8 km'lik bir kıyısı vardır. Tekirdağ ilinin Karadeniz'e tek çıkışı olan bu kesim Kırklareli ve İstanbul illerini birbirinden ayırır. İlçenin dağlık kesimleri ormanlarla kaplıdır.

Yarınsından çoğu kırsal kesimde yaşayan ilçe halkı geçimini tarım ve ormancılıktan sağlar. İlçede yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler buğday, şeker pancarı, ayçiçeği, arpa ve yulaftır. Ayrıca az miktarda baklagiller, üzüm, erik ve elma yetiştirilir. Hayvancılık da yapılan ilçe ormancılık önemli bir gelir kaynağıdır. İlçede un ve bitkisel yağ fabrikaları vardır. İlçenin başlıca dinlence yeri Karadeniz kıyısındaki Kastros (Kasatura) plajlarıdır. Çevresi ormanlarla kaplı olan bu dinlence alanında bazı konaklama ve hizmet tesisleri vardır. Günümüzde

Çamköy olarak da adlandırılan Kastros yöresinin bir özelliği de, Trakya'daki tek kara çam meşceresinin burada bulunmasıdır. Bu nedenle Kastros yöresindeki 329 hektarlık alan 18 Nisan 1988'de doğayı koruma alanı olarak ayrılmıştır. İlçe topraklarındaki düşük nitelikli linyit yataklarının görünür rezervi 140 milyon tondan çoktur. İlçede üretilen odun kömürü özellikle İstanbul'a satılır.

Tarihine ilişkin yeterli bilgiye rastlanmayan yöre, 19. yüzyıl sonlarında Edirne vilayeti Kırkkilise (Kırklareli) sancığının Vize kazasına bağlı bir nahiye olarak yönetiliyordu 1916'da Kırkkilise sancığına bağlı bir kaza oldu. Kurtuluş Savaşı sırasında uğradığı Yunan işgalinden 30 Ekim 1922'de kurtuldu. Cumhuriyet'ten sonra ilçe olarak Tekirdağ iline bağlandı.

Bizans döneminde küçük bir köy olan yerleşme, Osmanlı döneminde İstrancalar'ın güney eteklerini izleyerek Edirne'yi İstanbul'a bağlayan yol üzerinde yer aldığından, önem kazandı. İlçenin orta kesiminde yer alan Saray kenti, il merkezi Tekirdağ'a 71 km uzaklıktadır.

Kentteki başlıca tarihsel yapı 1539'da yaptırılan Ayaz Paşa Camisi'dir.

Saray Belediyesi Cumhuriyet'ten önce kurulmuştur. Nüfus (1990) kent, 13.038; ilçe, 33.716.

Saray, Doğu Anadolu Bölgesi'nde, Van iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Eskiden Özalp'e bağlı bir bucak olan Saray, 9 Mayıs 1990 tarihli ve 3644 sayılı yasayla ilçe yapılmıştır.

Saray Belediyesi 1987'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 17.784; kasaba, 2.863.

saray, bir hükümdarın içinde yaşadığı ve devleti yönettiği yapı ya da yapılar topluluğu. Saray eski çağda aynı zamanda dinsel merkez işlevi de görürdü.

Bilinen ilk saraylar Teb'de Firavun III. Tutmosis (hd İÖ 1504-1450) ve III. Amenofis'in (hd İÖ 1417-1379) yaptırdıklarıdır. Amenofis'in sarayında yürütülen kazılarda dikdörtgen planlı bir çevre duvarının içinde labirente benzeyen küçük, karanlık odalar ve avlular ortaya çıkarılmıştır. Bu düzenleme, daha sonraki çağlarda Doğu saraylarında da yaygın biçimde yinelenmiştir. Örneğin Mezopotamya'da Kalah(*) (bugün Nimrud), Ninive(*) ve Dur Şarrukin'deki(*) (bugün Hirsabad) Asur sarayları böyledir. Dur Şarrukin'de II. Şarrukin'in (Sargon) (hd İÖ 721-705) yüksek bir düzlük üstünde yaptırdığı iki sıra surla çevrili saray 2,5 km'lik bir alanı kaplıyor ve dev ölçülerde iki avlu çevresinde düzensiz biçimde sıralanmış çeşitli odalarla daha küçük avlulardan oluşuyordu.

Babilî mimarlar da uzun geçitler ve tekrarlanan oda gruplarıyla daha simetrik saraylar planladılar. İÖ 6., 5. ve 4. yüzyıllarda Susa ve Persepolis'te(*) çok büyük Ahemeniş sarayları inşa edildi. Persepolis'teki I. Darius, I. Kserkses ve III. Artakserkses sarayları, yüksek dayanak duvarlarının sardığı bir teras üstüne yerleştirilmiştir. Girit'teki Phaistos'ta, Knossos'ta (bak. Knossos Sarayı) ve daha başka yerlerdeki Minos sarayları da çok görkemliydi. Eski Roma'da Palatium Tepesi'nin büyük bir bölümünü imparatorların İS 3-212 arasında inşa ettirdiği saraylar kaplıyordu. Bizans imparatorlarının Konstantinopolis'teki (İstanbul) büyük sarayı da yaklaşık 330 bin m²'lik bir alana (bugün Sultan Ahmed Camisi'nden Marmara kıyısına kadar uzanan yamaç) yapılan bir pavyonlar, köşkler, kiliseler ve okullar topluluğuydu.

Çin'deki Yasuk Kent ve Japonya'daki İmparatorluk Sarayı gibi daha geç tarihli

Uzakdoğu sarayları yüksek duvarlarla çevrili bahçeler içinde yer alan yapı topluluklarından (çoğu aşırı bezemeli, alçak, ahşap pavyonlar) oluşuyordu.

Yenidünya'daki saraylar ise bu kadar karmaşık değildi. Örneğin Maya yöneticilerinin Uxmal'daki sarayıyla (İS 900) Mitla'daki Zapotek sarayı (İS 1000) tek katlı, çok odalı, kabartma ve oymalarla bezeli taş yapılarıdır. Doğu'da olduğu gibi bu saraylar hem hükümdarların konutu, hem de yönetim merkeziydi.

Batı Avrupa'da saraylar ortaçağdan sonra zengin biçimde bezenmiş, çoğu zaman görkemli bahçeler içinde yer alan, tek yapılar haline geldi. Rönesans'ta İtalya'da her prensin bir sarayı (*palazzo*) vardı (örn. Floransa'daki Pitti Sarayı ya da Venedik'te Büyük Kanal boyunca sıralanan saraylar). Fransa'da ülkenin her tarafında kraliyet sarayları (*palais*) yapıldı (bak. Louvre Müzesi; Versailles). İspanya'daki saraylar (*palacio*) arasında da Madrid dışındaki El Escorial(*), Granada'daki Elhamra Sarayı(*) sayılabilir. İngiltere'de de üç tane kraliyet sarayı vardır: Buckingham Sarayı(*), St. James Sarayı ve Whitehall Sarayı(*). Bunların üçü de bugün gerçek yönetim merkezlerinden çok, simgesel birer yapı ve konut niteliğindedir.

İslam dünyasındaki en eski saray Emeviler döneminde Amman'ın güneyinde yapılmış ve günümüze kalıntıları ulaşmış Msatta Sarayı'dır(*). Abbasilerin Samarra'daki (Cevsaku'l-Hakani), Fatimilerin Kahire'deki, Anadolu Selçuklu sultanlarının Konya ve Beyşehir'deki (Kubadabad Sarayı[*]) saraylarının da bugün ancak pek az kalıntısı görülebilir. İran'da, Safeviler döneminde yapılan Çihil Sütun(*) iç süslemeleri ile ilgi uyandırır. Hindistan'daki Türk-Hint İmparatorluğu sarayları da mimarlık ve süsleme sanatları açısından özgün yapılarıdır.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşu döneminde hükümdarların nerelerde oturduğu konusunda yeterli bilgi yoktur. Ama bilinen bütün Osmanlı sarayları Doğu geleneğini sürdüren, geniş avlular çevresinde toplanmış, her biri ayrı işlevlere ayrılmış, bir ya da iki katlı pavyonlardan oluşuyordu. Bunların en eskisi Orhan Bey'in Bursa Kalesi'ndeki Bey Sarayı'ydı. I. Murad da Edirne'de Kavak Sarayı'nı yaptırdı. Gene bu kentte Sarayıcı denen yerde II. Murad daha büyük bir saray yaptırdı. Burası yüzyıllar boyunca kullanıldı ve Edirne Sarayı Hümayunu olarak anıldı (bak. Yeni Saray). II. Mehmed (Fatih) İstanbul'u aldıktan sonra Bayezid semtinde şimdiki İstanbul Üniversitesi Merkez Binası'nın olduğu yerde Sarayı Amire'yi yaptırdı. İkinci sarayı da 1471'de tamamlattı (bak. Topkapı Sarayı).

İstanbul'da vezirlerin, zengin din bilginlerinin de kendi adları ile anılan sarayları vardı. Sadrazam konaklarına sarayı asafı denirdi. 17. yüzyıldan sonra saray tanımı yalnız padişahlara ait yapılar için kullanıldı. Lale Devrinde Osmanlı geleneği terk edilip az ya da çok Avrupa'dakiler örnek alınarak Haliç ve Boğaziçi'nde Aynalıkavak, Tersane, Sadabad, Çırağan, Beylerbeyi, Beşiktaş sarayları gibi yeni saraylar yapıldı. 19. yüzyılda bunlardan bazıları daha modern yapılar biçiminde yenilendi. Dolmabahçe Sarayı(*), Çırağan Sarayı(*), Beylerbeyi Sarayı(*) bunlardandır. Mekânsal ve işlevsel özellikleriyle klasik Osmanlı saraylarından ayrılan yeni sarayların sonuncusu II. Abdülhamid'in yaptırdığı Yıldız Sarayı(*) oldu. Boğaziçi'nde de ferie sarayları adı altında, Osmanlı şehzadeleri ve sultan kızla-

n için bir dizi yapı inşa edildi (örn. Çırağan Feriyesi, Adile Sultan Sarayı).

Anadolu'da ve Rumeli'de eyalet valilerinin, sancak beylerinin konutlarına da saray denirdi. 18. yüzyıla doğru birçok yöresel bey de korunmalı saraylar yaptırmıştı. Doğu Bayezit'teki İshak Paşa Sarayı(*) bunlardan ayakta kalan tek örnektir.

saray halısı, 16. yüzyılın ikinci yarısından sonra teknik ve bezeme bakımından Anadolu halılarından farklı olarak üretilen bir grup döşeme yaygısına verilen ortak ad. Saray halıları Osmanlıların Kahire'yi almasından (1517) sonra ortaya çıkmıştır ve Memlûk halılarının etkisini taşır. Hatta bunların Kahire'de yapıldığını öne sürenler de olmuştur. 16. yüzyılın sonlarına doğru Kahire'den İstanbul'a ustalar çağrıldığına gösteren kayıtlar da vardır. Büyük olasılıkla saray halılarının ilk örnekleri Kahire'de üretildikten sonra bu gelenek Anadolu ve İstanbul'da sürdürülmüştür. 17. yüzyıl sonlarının Gördes seccadeleri de bu grupta büyük yakınlık gösterir.

Saray halıları Sine düğümüyle dokunmuştur. Atkı ve çözgüleri ipekten, düğüm ipikleri çok nitelikli yündendir. Böylece çok sık dokulu ve kadife yumuşaklığında bir yüzey elde edilmiştir. Bezemede madalyona fazla yer verilmemiş, daha çok sonsuz sıralar halinde yinelenen küçük çiçek örgeleri kullanılmıştır.

Saray Müzesi, İMPARATORLUK SARAY MÜZESİ olarak da bilinir, Çince GUGONG BOWUYUAN (Eski Saray Müzesi), Wade-Giles yazımında KU-KUNG PO-WU YÜAN, Pekin'de, eski İmparatorluk Sarayı'nın ana binalarında açılan müze. Eski Çin hanedanlarına ait çok değerli eşyayı barındırır. İmparatorluk ailesinin 1924'e değin saraydaki özel dairelerinde yaşamasına karşın, dış binalar 1914'te müzeye dönüştürülmüştür. Saray birçok bina ve avludan oluşur. Baohe di-an'de (Uyumu Koruma Binası) çoğu imparatorluk döneminden kalmı sanat yapıtları sergilenmektedir. Bunlardan, beş tane oturan Buda'nın işlendiği, 14 m boyundaki büyük Yuan freski Xinghua Tapınağı'ndan getirilmiştir. Kunming gong'un (Yeryüzü Sükûneti Sarayı) arkasındaki galeride çok sayıda saat ve saat parçalarından oluşan bir sergi vardır. Eski imparatorluk hazinesinin bir bölümü sarayda kuzeydoğu ucunda, Banş ve Uzun Ömür Sarayı olarak bilinen binada sergilenmektedir. Bunlar arasında, imparatorluğun 3 bin parçalık sofra takımının bir bölümüyle değer biçilmez taşlar ve mücevherler bulunmaktadır.

Saraybosna bak. Sarajevo

Sarayburnu, Marmara Bölgesi'nde, İstanbul kentinin güney kıyısında çıkıntı. Tarihsel açıdan da önem taşıyan Sarayburnu, İstanbul Boğazının(*) Marmara Denizine açıldığı Haliçi(*) kavşağında yer alır. Kentin çekirdeğini oluşturan tarihsel yarımada'nın doğu ucundaki Sarayburnu çevresinde eski yerleşme kalıntılarına rastlanmıştır. Traklar burada Lygos kentini, Megaralılar da Byzantion kentini kurmuşlardır. Burnun hemen batısında Byzantion'un en önemli limanı olan Neorion bulunurdu. Günümüzde yakınından demiryolu ve kıyı yolu geçen Sarayburnu ile Topkapı Sarayı arasındaki alanda Gülhane Parkı vardır.

Saraydüzü, Karadeniz Bölgesi'nde, Sinop iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Es-

kiden Boyabat'a bağlı bir bucak olan Saraydüzü, 9 Mayıs 1990 tarihli ve 3644 sayılı yasayla ilçe yapılmıştır.

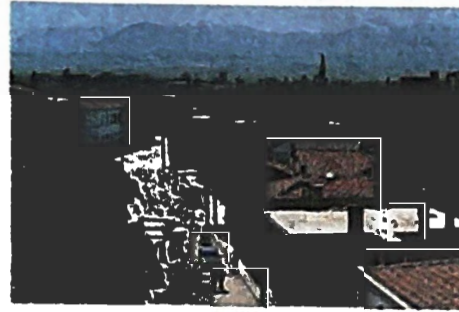
Nüfus (1990) ilçe, 9.065; kasaba, 1.591.

Saraykent, İç Anadolu Bölgesi'nde, Yozgat iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Eskiden Akdağmadeni'nin Karamağara bucığına bağlı sekiz köy, 9 Mayıs 1990 tarihli ve 3644 sayılı yasa uyarınca bir araya getirilerek merkezi Saraykent kasabası olmak üzere ilçe yapılmıştır.

Saraykent Belediyesi 1972'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 9.842; kasaba, 6.059.

Sarayköy, Ege Bölgesi'nde, Denizli iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 619 km² olan Sarayköy ilçesi doğuda Merkez ilçe, güneyde Babadağ ilçesi, batı ve kuzeybatıda Aydın ili, kuzeyde de Buldan ilçesiyle çevrilidir.

İlin batısında yer alan ilçe topraklarının büyük bölümü Büyük Menderes Ovası'nın(*) doğu kesimindedir. İlçenin güney ve güneybatısını Akdağ'ın kuzeybatı uzantıları

Sarayköy'den bir görünüm, Denizli
Anadolu Yayıncılık Arşivi

engebelendirir. İlçe topraklarından çıkan suları Büyük Menderes Irmağı(*) toplar. Güneydoğudan gelen Çürüksu ile güneyden gelen Babadağ Deresi ırmağı ilçe sınırları içinde katılır.

İlçe ekonomisi tarım ve dokumacılığa dayalıdır. Yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler buğday, pamuk, arpa, soğan, üzüm ve seftalidir. Ayrıca az miktarda mısır, patates, incir ve elma da yetiştirilir, sığırçılık yapılır. Dokumacılık ve dokuma ürünleri ticareti ilçe halkının en önemli gelir kaynakları arasında yer alır.

İlçe topraklarında jips ve kükürt içeren cevher yataklarıyla sıcak madensuyu kaynakları vardır. Sularının sıcaklığı 55°C olan Tekkeköy Ilıcısı'nda Roma dönemine ait iki havuz vardır.

Geçmişine ilişkin yeterli bilgiye rastlanmayan yörenin Denizli(*) ve çevresiyle aynı tarihte yerleşime açıldığı sanılmaktadır. Bu topraklar 19. yüzyıl sonlarına Aydın vilayetinin Denizli sancağına bağlı Sarayköy kazasının yönetsel sınırları içindeydi.

Sarayköy kenti, ilçenin ortadoğu kesiminde yer alır. 1882'de demiryoluyla ulaşım olanağına kavuşan Sarayköy kentinden Denizli-Aydın karayolu geçer. Kent, bu yolla il merkezi Denizli'ye 20 km uzaklıktadır.

İlçe sınırları içinde bulunan başlıca tarihsel yapı, Ahmetli köyü yakınında yer alan ve Akköprü olarak da bilinen Ahmetli Köprüsü'dür.

Sarayköy Belediyesi 1883'te kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 32.890; kent, 15.481.

Saraylar, Marmara Adasının (Prokonnesos) kuzey yamaçlarında antik mermer ocakları ve nekropol alanı. 1971-81 arasında İstanbul Arkeoloji Müzeleri adına Nuşin Asgari tarafından araştırılmıştır.

Mermer ihracatı için bugünkü Saraylar köyünde bir liman ve mendireğin yapılışı sırasında bazı lahitlere rastlanması üzerine kazıya başlandı. 200 m'lik bir alanda yan yana ve art arda dizilmiş 25 tane lahit bulundu. Hemen hepsinde bir işçilik özürü ya da onarım yeri bulunan bu lahitlerin, ihraca uygun görülmediği için adada bırakılmış fire mallar olduğu anlaşıyordu. Gerek üstlerindeki yazıtlardan, gerekse içlerinde çok sayıda iskelet çıkmasından bunların aile mezarı olduğu, ufak lahitlerin ise kolektif çocuk mezarı olarak kullanıldığı sanılır. Ölülerin yanında pişmiş topraktan koku şişeleri, kandiller, cam şişe ve kâseler gibi mezar armağanları ele geçmiştir.

Asıl yerleşme yeri olan ve yönetim bakımından 2. ve 3. yüzyıllarda Kyzikos'a bağlı bulunan Prokonnesos, bugünkü Saraylar köyünün altında kaldığı için incelenememiş, çalışmalar köyün dışındaki antik mermer ocakları ve nekropol alanıyla sınırlı kalmıştır. Kazılarda çıkarılan büyük taş yapıtlar nekropolün yanında oluşturulan bir açık hava müzesinde sergilenmektedir.

Sarayönü, İç Anadolu Bölgesi'nde, Konya iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 1.088 km² olan Sarayönü ilçesi kuzey ve kuzeydoğuda Cihanbeyli, doğuda Altınekin, güneydoğu ve güneyde Selçuklu, batıda Kadınhanı, kuzeybatıda da Yunak ilçeleriyle çevrilidir.

Büyük bölümü Cihanbeyli Platosunda(*) yer alan ilçe topraklarının güney kesimini Bozdağ'ın kuzey uzantıları engemelendirir. Çok az yağış alan bu toprakların suları yazın kuruyan sel nitelikli küçük akarsular toplar. Orta yükseklikteki düzlüklerde kaybolan bu akarsulardan başlıcası Kökezer Deresidir.

İlçe halkı geçimini daha çok tarımdan sağlar. Başlıca bitkisel ürünler buğday, arpa, şeker pancarı ve yulaftır. Az miktarda soğan, patates, elma, baklagiller, armut ve üzüm de yetiştirilir. Hayvancılık da önemli bir gelir kaynağıdır. Gözlü Tarım İşletmesi'nde tarla tarımı, koyunculuk, sığırçılık ve tavukçuluk yapılır. Su gereksinmesini güney kesimindeki Beşoğuz kaynaklarından sağlayan Konuklar Tarım İşletmesi'ndeki başlıca üretim etkinlikleri ise tarla tarımı, bahçecilik, hayvancılık ve su ürünleri yetiştiriciliğidir. Bu işletmede tarımsal eğitim kurumları ile araştırma istasyonları da vardır. Dokumacılık, ilçe halkının geleneksel el sanatlarındandır. İlçenin güney kesimindeki Halıcı (eskiden Lâdik) kasabası Lâdik halısıyla(*) ünlüdür.

İlçe topraklarında linyit ve civa içeren cevher yatakları vardır. Halıcı kasabası yakınında civa işletme tesisleri kurulmuştur.

Tarihine ilişkin yeterli bilgi bulunmayan Sarayönü yöresi, Cumhuriyet döneminde Kadınhanı ilçesine bağlı bir bucak olarak yönetilirken 1959'da ilçe yapıldı.

İlçenin güney kesiminde, il merkezi Konya'ya 45 km uzaklıkta yer alan kent fazla gelişmemiş bir yerleşmedir. Afyonkarahisar'ı Konya'ya bağlayan demiryolu kentten, karayolu ise kentin 7 km güneyinden geçer. Kentteki başlıca sanayi tesisi un fabrikasıdır.

Sarayönü Belediyesi 1941'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 34.850; kent, 10.721.

Sarazen, Fransızca SARRASIN, ortaçağda Batıların Müslüman halklar için kullandığı ad. İS 1-3. yüzyıllar arasında son dönem klasik Romalı yazarların yapıtlarında, Sina Yarımadasında yaşayan bir Arap kabilesi Latince Sarracenus (Yunanca Sarakenos) adıyla anılıyordu. Sonraki yüzyıllarda Hristiyanlar bütün Arap kabileleri için bu adı

kullanmaya başladılar. İslam halifeliğinin kurulmasından sonra Bizanslılar bütün Müslüman uyruklarına bu adı uyguladılar. Bu kullanım Bizanslılar ve Haçlılar aracılığıyla Batı Avrupa'nın tümüne yayıldı ve yakın geçmişe değin sürdü.

Sarcodina, genellikle üstsınıf olarak kabul edilen ve yaklaşık 12 bin tür içeren tekhücreliler grubu. Bu grup üyeleri akışkan sitoplazmalarının yalancıyaak denen uzantılarını kullanarak yer değiştirir ve beslenir. *Sarcodina* üyeleri arasında dizanteri etkeni *Entamoeba histolytica* gibi hastalığa yol açan amip(*) türleri de bulunur. Hücreleri saran dış zar genellikle ince ve esnek. Bazen bir dış kabuk (*bak.* delikliler) ya da iskelet (*bak.* ışınlar) bulunabilir. Ekto-plazma ve endoplazmadan oluşan sitoplazma da bazen birden çok çekirdek vardır. Vücut yüzeyine yapışan ya da yalancıyaaklarla yakalanan besin, kofullar içinde sindirilir. *Sarcodina* üyeleri özelleşmiş eşey çekirdeklerinin birleşmesiyle eşeysel, tomurcuklanma ya da ikiye bölünme yoluyla da eşeysiz olarak ürer. Çok çekirdekli türlerde yalnız sitoplazma bölünürken, çekirdekler ayrılan bölümlerde kalır. Bazı grup üyeleri yaşam çevrimlerinde kamçıları bir evreden geçer. Bazılarında ise kamçılı ve kamçısız kuşaklar birbirini izler. *Sarcodina* üyeleri yalnız ya da koloni halinde bulunur. Bazıları bitki ya da hayvan asalığıdır. Ama çoğu serbest yaşar ve bakteriler, algler, öbür tekhücreliler ya da organik artıklarla beslenir. Yalancıyaaklarının yapısı grup içi sınıflandırmada önem taşır. Ayrıca *bak.* yalancıyaak.

Sarç, Ömer Celal (d. 10 Nisan 1901, İstanbul - ö. 30 Nisan 1988, İstanbul), iktisatçı ve istatistikçi. Avrupa Konseyi Ekonomik ve Sosyal İlişkiler Dairesi başkanlığı yapmıştır.

Türkiye'de başladığı ortaöğrenimini Almanya'da tamamladı. Berlin Yüksek Ticaret Okulu'nu bitirdi. 1925'te Berlin Üniversitesi'nde doktora yaptı. 1926'da İstanbul Darülfünunu (bugün İstanbul Üniversitesi) Hukuk Fakültesi müderris muavinliğine atandı. 1928'de bu görevinden ayrılarak Türk-Alman Ticaret Odası genel sekreteri olarak Berlin'e gitti. 1932'de Türkiye'ye döndü ve 1933 Üniversite Reformu sırasında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde istatistik ve tatbiki iktisat profesörlüğüne getirildi. 1936-48 arasında İktisat Fakültesi dekanlığını yürüttü. 1953'te İktisat Fakültesi İstatistik ve Tatbiki İktisat Kürsüsü başkanı oldu. 1949-51 ve 1963-65 arasında İstanbul Üniversitesi rektörlüğünde bulundu. 1954-55 ve 1967-68'de Columbia Üniversitesi'nde konuk profesör olarak ders verdi. 1959-61'de Strasbourg'da Avrupa Konseyi Ekonomik ve Sosyal İlişkiler Dairesi başkanlığı yaptı. 1972'de İstatistik ve Tatbiki İktisat Kürsüsü başkanlığına emekli oldu. İstatistik ve iktisat alanındaki başlıca yapıtları *Ziraat ve Sanayi Siyaseti* (1933), *İstatistik Teorisi ve Tekniği* (1935), *Türkiye Ekonomisinin Genel Esasları*'dır (1947).

sardalye, SARDALYA olarak da bilinir, *Clupeidae* familyasının *Sardina*, *Sardinella* ve *Sardinops* cinslerinden deniz balıklarının ortak adı. *Sardinops* cinsinin tanımlanmış beş türü de birbirine çok benzer ve bazen tek bir tür (*S. sagax*) altında toplanır.

Sardalyeler geniş sürüler halinde yaşar, kıyılar boyunca göç eder ve planktonla beslenirler. Yumurta dökme mevsimi türden türe değişmekle birlikte Kuzey Yarımküre'de bahar ve yaz aylarıdır. Yumurtalar açık sularda dökülür ve döllenir. Yumurtalar

ve bu yumurtalardan birkaç gün içinde çıkan larvalar, yüze yakın sularda akıntılarla sürüklenir. Daha sonra larvalar başkalaşmaya uğrayarak serbest yüzen küçük sardalye yavrularına dönüşür.

Sardalyeler çeşitli biçimlerde değerlendirilen ticari değeri yüksek balıklardır. Taze olarak tüketildiği gibi, kurutulularak, tuzlanarak, tütsülenerek ya da önemli ölçüde konserve edilerek saklanmakta, balık yağı

Pasifik sardalyesi (*Sardinops sagax*)
Tom Dolan, Chicago Natural History Museum

ve unu elde etmek için işlenmektedir. Sardalyeden yapılan balık unu genellikle hayvan yemi olarak değerlendirilir. Ama sardalye yağının boya, vernik, linolyum ve margarin yapımı gibi geniş bir kullanım alanı vardır. Küçük ringaların ve benzeri balıkların konserveleri için de genellikle sardalye adı kullanılmaktadır.

Sardalyeler yaklaşık 25-30 cm uzunluğa erişebilir. Akdeniz'de ortalama uzunlukları 15-20 cm dolayındadır. Türkiye'yi çevreleyen bütün denizlerde yaşayan bayağı sardalye (*Sardina pilchardus*) Atlas Okyanusunun doğu kıyılarındaki da geniş bir dağılım gösterir. Solungaç kapağında ışınal çizgiler vardır. Karadeniz'de daha az, Ege ve Akdeniz'de çok daha bol olan kulaklı sardalyenin (*Sardinella aurita*) solungaç kapağı kenarında siyah bir leke, solungaç boşluğu arka kenarı boyunca da bir deri kıvrımı bulunur. Akdeniz dışında Atlas Okyanusunun Amerika ve Afrika kıyıları boyunca yayılmıştır. Bu iki türün kuyruk sapından kuyruk yüzgeçleri tabanına, ala denen ikişer geniş pul uzanır. Akdeniz'in güney ve doğu kesimlerinde yaşayan benekli sardalye (*Sardinella maderensis*) Türkiye'nin yalnız İskenderun ve Mersin körfezlerinde rastlanmaktadır. Daha geniş gövdeli olan bu türün solungaç kapağı gerisinde koyu bir benek bulunur.

sardana, Katalan ulusal bilincinin parçası olan topluluk dansı. Kapalı bir çember oluşturan ve birbirleriyle dönüşümlü olarak el ele tutuşan kadın ve erkeklerce oynanır. *Tenores* ile *tabales*'in (zurna benzeri çalgılar ve davullar) müziğine uyarak dans eden kişiler, yüzlerine ciddi ve ağırbaşlı bir ifade verirler. Sardananın temel hareketleri bir dizi uzun (*llarg*) ve kısa (*curt*) adımlardan oluşur. Dansın başını çeken kişi hangi hareketin yapılacağını el sıkma yoluyla belirler. Onun işareti aynı yolla çemberdeki herkese iletilir. Yavaş bir tempo ile başlayan müzik sonradan hızlanır. Sardana 19. yüzyılda, kesik çemberli benzer bir dans olan *contrapàs*'dan gelişmiştir.

Sardanapalus, efsanevi Asur kralı. Bazı yönleriyle Asurbanipal (hd İÖ 668-627), kardeşi Sumaş-şum-ukin ve son Asur kralı Sin-şar-işkun'un kişiliklerini ve trajik sonlarını temsil eder.

Yunanlı tarihçi Diodoros Sikeliotes'e göre 30 Asur kralının sonuncusu olan Sardanapalus, lükse ve zevke aşırı düşkündü. Giyinişi, davranışları ve ses tonuyla kadınlara özenir, günlerini ip eğirerek ve kumaş dokuyarak geçirirdi. Asur'un Med kabile reisi Arbakes komutasındaki Med, Pers ve Babil ordusu karşısında çökmesi de efsanelerde Sardanapalus'a bağlanır. Buna göre asi orduyu üç kez bozguna uğratan Sardanapalus, kuşatma altındaki krallık başkenti Ninive'nin bir

kehaneti doğrularcasına taşan Fırat Irmağının suları altında kalması üzerine savaştan çekilme yoluna gider. Daha sonra saray hazinelerinden görkemli bir olu yakma yığını yaptırarak, hizmetkârları ve cariyeleleriyle birlikte yakılmasını emreder.

Sardes, SART olarak da bilinir. Batı Anadolu'da Lidya(*) bölgesinde antik kent. Bugün Salihli ilçesinin Sartmahmut köyü yakınında, İzmir-Ankara karayolu kenarında, İzmir'e 78 km uzaklıktadır.

Sardes'te ilk kazıyı 1854'te Spiegelthal, Bintepe mevkiindeki Alyattes'e(*) ait olduğu sanılan tümülüste yaptı. 1882'de G. Dennis bir kazı yürüttü. 1910-14 arasında ABD'li C. Butler daha geniş kapsamlı

Sardes'te gymnasion (3. yy başları), Salihli, Manisa İsa Çelik

bir kazı gerçekleştirerek Artemis Tapınağı ve nekropol alanında çalıştı. 1958'de George M.A. Hanfmann'ın başlattığı yeni çalışmalar günümüzde Crawford H. Greenewalt yürütmektedir.

Lidya Devleti'nin başkenti olan Sardes, Paktolos (Sart) Çayının kıyısında ve Tmolos Dağının (Bozdağ) kuzey yamaçlarında yer alır. Buradaki ilk yerleşmeye ilişkin yeterli bilgi yoktur. Ele geçen seramiklerden, Sardeslilerin 2. binyılın sonlarında Yunanistan kültürleriyle bağlantıları olduğu görülmektedir. Doğu Akdeniz'in birçok kenti gibi Sardes de Tunç Çağının sonlarında bir düşman saldırısı sonunda yıkıldı. İÖ 1200'lerdeki Trak göçlerinin bir sonucu olan bu olaydan sonra Lidya bölgesinde egemenlik Atys banedanından Atyadlardan Heraklidlere, İÖ 687'de de Mermnad hanedanına geçti ve Sardes gittikçe büyüyüp ününü bütün eskiçağ dünyasına duyurdu. İÖ 7. yüzyılda üç kez Kimmerler tarafından yakılıp yıkıldı; ama yalnız bir kayalığın üstünde yükselen akropolis hiçbir zaman düşman eline geçmedi. Kimmer saldırılarının atlatılmasından sonra ve özellikle Mermnad sülalesi kralılarından Alyattes ve oğlu Kroisos(*) dönemlerinde Sardes zenginliğinin doruğuna ulaştı, Onasya'nın en önde gelen metropollerinden biri oldu.

İÖ 547/46'da Pers kralı Kyros (Büyük) Lidya kralı Kroisos'u yenerek kenti ele geçirdi ve bir satraplık merkezi yaptı; böylece Lidya Devleti sona ermiş oldu. İÖ 334'e değin süren Pers egemenliği döneminde Sardes, Susa'dan başlayarak bütün Anadolu'ya geçen ünlü Kral Yolu'nun(*) Batı Anadolu'da sona erdiği nokta idi.

Sardes İÖ 334'te Büyük İskender'in, o ölünce de (İÖ 323) Selevkoslara eline geçti. İÖ 180'de Pergamon (Bergama) Krallığı'na, İÖ 133'te Roma topraklarına kauldi.

İS 17'deki büyük depremden oldukça zarar gördü. İmparator Tiberius (hd 14-37) ve Claudius (hd 41-54) kentin bayındırlaştırılması için yardımda bulundular.

İS 4. yüzyılda kent en geniş durumuna ulaştı. Bizans döneminde bir piskoposluk bölgesi oldu. 14. yüzyılda Türklerin eline geçti. Timurlenk döneminde (1402) bir süre kalesi kullanıldı. Bundan sonra önemini yitirerek zamanla bir köy durumuna düştü.

Sardes harabeleri, karayolu üzerinde, Paktolos Vadisinde, akropoliste ve Bintepele'de olmak üzere dört bölüm halindedir. İzmir-Ankara karayolunun hemen kuzeyinde kentin mermer sütunlu geniş ana caddesi (4. yüzyıl) ortaya çıkarılmıştır. Ama caddenin arkasında sinagog ve *gymnasion* vardır. Sinagog 3. yüzyılın ilk yarısından kalmıştır. Mermerli bir avlusu ve büyük bir *palaistra*'sı bulunan *gymnasion*'un bir cephesi tümüyle restore edilmiştir. Daha doğuda, karayoluyla akropolis arasında kentin tiyatrosuyla *stadion*'unun kalıntıları yer alır. Yaklaşık 20 bin kişi alabilecek büyüklükteki tiyatro İÖ 3. yüzyılda yapılmıştır. Biraz daha ileride Roma ve Bizans hamamları vardır.

Karayolunun güneyinde Paktolos Çayının doğu kıyısında son Lidya kralı Kroisos döneminde, İÖ 6. yüzyıl ortalarında yapılmış altın işleme atölyeleri bulunur. Taştan bir duvarla çevrilmiş 20 m x 25 m boyutlarında bir alan kaplayan bu atölyelerde Paktolos Çayından çıkarılan altın işlenir, sikke basılır. Kazılar, bu atölyelerin yakınında kuyumcu dükkânlarının da bulunduğunu ortaya koymuştur.

Daha güneyde, çayın doğu yakasında Amerikalıların kazı evinin hemen yanında İÖ 300'lerde yapılmış Artemis Tapınağı'nın kalıntıları bulunur. Batı yanındaki, kırmızı kum taşından büyük bloklarla yapılmış sunak İÖ 6. yüzyıla tarihlenir. İÖ 2. yüzyılda yeniden elden geçirilen tapınak hiçbir zaman tamamlanamamıştır. Roma İmparatoru Constantinus (Büyük) döneminde güneydoğu köşesine çift apsisli bir kilise yapılmıştır.

Artemis Tapınağı *pseudodipteros* planlıdır. Kısa yüzlerindeki 8'er, uzun yüzlerdeki 20'şer sütundan bugün iki tanesi ayakta. Tapınak oldukça yüksek 7 basamaklı bir kaide üstündedir. Naosu, ortasından geçen bir duvarla ikiye ayrılır; bunun batısında Tanrıça Artemis'e, doğusunda da imparator ailesine tapınıldığı sanılmaktadır.

Akropolisin tarihinin İÖ 8. yüzyıla değin gittiği bilindiği halde, bugün görünen kalıntılar Bizans döneminden kalmadır. Genç kuzeydeki iki terasın, Lidya krallarının sarayının yeri olduğu düşünülmektedir.

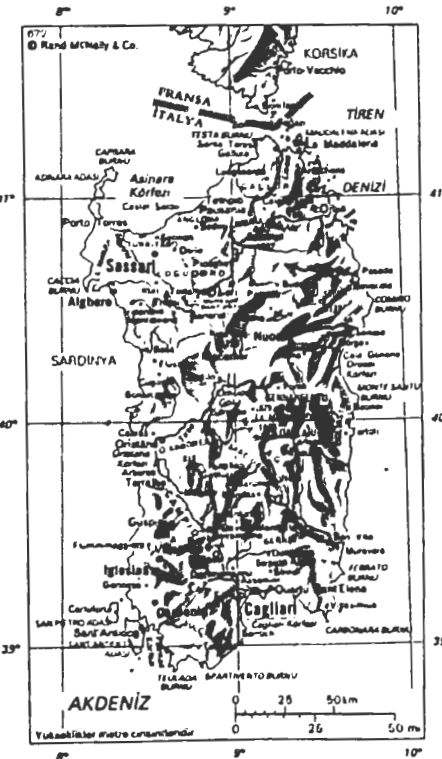
Ovanın batı ucundaki Marmara Gölünün güneyinde 100 kadar tümülüsün bulunduğu ve Bintepele diye bilinen Lidya kraliyet nekropolü uzanır. Bu mezarlar içinde olağanüstü boyutlarıyla dikkati çeken iki tane sinin Alyattes ve Gyges'e(*) ait olduğu sanılır; antik kaynaklar da bu görüşü desteklemektedir. Gyges'in mezarı (Kamıyaniktepe Tümülüsü) 210 m çapında ve 40-45 m yüksekliğindedir. Bütün çabalara karşın mezar odasının yeri bulunamamıştır. Alyattes'in mezarı ise (Kocamustafatepe Tümülüsü) Anadolu'daki benzerlerinin en büyüğüdür. 355 m çapında ve yaklaşık 61.5 m yüksekliğindeki bu yığma tepenin altındaki mezar odası daha önce definçiler tarafından soyulmuştur.

Sardica Konsili, 342 ya da 343'te Sardica'da (bugün Sofya, Bulgaristan) toplanan

kilise konsili. Ariusçulukla ilgili tartışmaları çözüme bağlamak amacıyla, iktidarı paylaşan Roma imparatorları II. Constantius (Doğu) ile I. Constans'ın (Batı) çağrısıyla toplandı. II. Constantius Ariusçuluğu yakınlık duyarken, I. Constans Nikaia grubunu destekliyordu. Ama konsil iki grup arasındaki ilişkileri daha da bozarak Roma İmparatorluğu'nun Doğu ve Batı bölümleri arasındaki ayrılığı derinleştirdi. Doğu imparatorunca piskoposluk görevinden alınan Athanasios'u Batılı piskoposların konsile kabul etmeleri üzerine Doğu piskoposlar konsile katılmayarak çeşitli yabancı piskoposluklara protesto mektupları gönderdiler. Córdoba (Kurtuba) Hosius'un başkanlığında toplanan konsilde Batılı piskoposlar Athanasios'un görevine dönmelerini ve Ankyralı (Ankara) Markellos'a yönelik heretiklik suçlamasının kaldırılmasını onayladılar.

Sardica Konsili'nin büyük tarihsel önem taşıyan 3., 4. ve 5. kararları Roma piskoposu için öbür piskoposlukların üzerinde ayrıcalıklı bir konum öngörerek, papalık kurumunun temelini oluşturmıştır.

Sardinya, İtalyanca SARDEGNA. Akdeniz'in batısında İtalya'ya bağlı ada ve yönetim bölgesi. Sicilya'dan sonra Akdeniz'in batısındaki ikinci büyük adadır (23.813 km²). İtalya Yarımadasının 200 km batısında, Fransa'ya bağlı komşu Korsika Adasının 12,5 km güneyinde, Afrika kıyılarından 200 km kuzeyinde yer alır. Merkezi Cagliari'dir. Sırasıyla Romalıların, Vandalların, Bizanslıların ve Arapların egemenliği altında kalan Sardinya 11. yüzyılda Piza ve Ceno-va'nın, 1326'da da Aragon hanedanının eline geçti. 1708'de Avusturya'ya bağlandı.

SARDİNYA

1720'de Savoia hanedanına bırakılan Sardinya Krallığı Piemonte'yle birleştirildi. 18. yüzyılın sonunda Fransa'yla yapılan savaşlar sırasında Piemonte Fransa tarafından ilhak edildi. Napoléon'un devrilmesinden sonra Sardinya Krallığı anaradaki topraklarını geri aldı. 19. yüzyılda sınırları İtalya'nın hemen tümünü kapsayacak kadar genişleyen krallığın hükümdarı II. Vittorio Emanuele 1861'de İtalya kralı ilan edildi ve ada

birleşik İtalya Krallığı'nın parçası oldu. 1948'de Sardinya'ya yönetsel özerklik verildi.

Dağlık bir ada olan Sardinya'nın en yüksek noktası Gennargentu Dağlarındaki La Marmora Doruğudur (1.834 m). Adada astropik ve Akdeniz iklimleri görülür. Yağış ortalaması ovalarda 600 mm, dağlarda 990 mm'dir. Tiro ve Flumendosa kısa ve akışı hızlı akarsulardır. Bitki örtüsüne kuzeyde makiler, güneyde ise çalılıklar egemendir.

Kökleri bilinmeyen Sardlar ve dilleri adayı ele geçiren kültürlerin kaçınılmaz olarak etkisinde kalmıştır. İspanyollarla ilişki İber Yarımadası üzerinden daha İÖ 2. bin yılda başlamıştır. Adada Sardinya, Ceno-va, Toskana dilleri ile Katalanca ve Arapça konuşulur. Ortak dil İtalyancadır.

Başlıca ekonomik etkinlikler tarım ve madenciliktir. Koyun ve keçi besiciliği yaygındır. En önemli tarım ürünleri buğday, arpa, üzüm, zeytin ve tütündür. Orkinos, istakoz ve sardalye avcılığı da önem taşır. Zengin madenlere sahip olan adadan çinko, kurşun (İtalya üretiminin beşte dördü), linyit, flüorit, boksit, bakır ve demir çıkarılır. İmalat sanayileri arasında kurşun ve çinko ergitmeyle alüminyum ve alümina üretimi sayılabilir. Adada petrol rafinerileri ve petrokimya kompleksleri de vardır. Öteki sanayi ürünleri arasında işlenmiş gıda, dokuma, deri eşya ve elektrik makineleri sayılabilir. Turizm daha çok kıyılarda yoğunlaşmıştır. Sardinya'nın anakaraya uzaklığı geleneklerin korunmasını sağlamıştır. Nüfus (1991) 1.645.192.

Sardinya dili, Sardinya dilinde SARDO. Sardinya Adasında konuşulan Roman dili. Çağdaş Roman dilleri arasında Halk Latincesine en yakın olanıdır. En önemli lehçeleri, Sardinya'nın iç kesimlerinde konuşulan Logudori, güneyde konuşulan Campidano, kuzeybatıda konuşulan Sassari ve kuzeydoğuda konuşulan Galluri lehçeleridir. Logudori lehçesine dayanan ve genellikle halk şirinde kullanılan edebi dil dışında standart bir dil yoktur. Adanın resmi dili İtalyancadır ve Sardinya dilinde edebiyat hemen hiç gelişmemiştir. En eski yazılı metinler, yaklaşık 1080'den kalma yasal sözleşmelerdir.

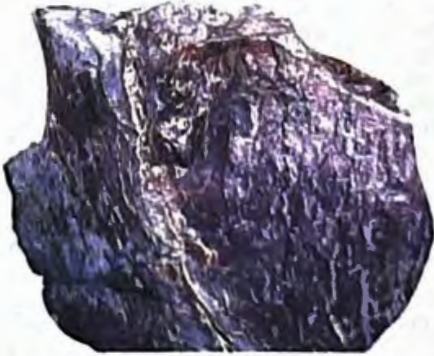
Sardinya Krallığı, PIEMONTE-SARDİNYA KRALLIĞI ya da SARDİNYA-PIEMONTE KRALLIĞI olarak da bilinir, İtalya'nın kuzeybatısında-ki Piemonte ile Sardinya Adasını içine alan, Savoia hanedanına bağlı krallık. Piemonte'yi elinde tutan Savoia dükü II. Vittorio Amedeo, 1718'de büyük devletlerin imzaladığı Londra Antlaşması uyarınca Sicilya'yı Avusturya Habsburglarına vermek zorunda kaldı; karşılığında da o zamana değin İspanya'ya bağlı olan Sardinya'yı aldı. Ada 24 Ağustos 1720'de resmen II. Vittorio Amedeo'nun yönetimine girdi. O tarihten 1861'e değin Amedeo ve ardılları Sardinya kralları olarak anıldı. Bununla birlikte Piemonte, hanedanın yönetim merkezi ve başlıca güç dayanağı olarak kaldı. Kral Carlo Alberto Mart 1848'de Piemonte-Sardinya için Statuto Albertino(*) olarak bilinen yeni bir anayasa çıkardı. Bu belge 17 Mart 1861'de ilk İtalyan parlamentosunca ilan edilen yeni İtalya Krallığı'nın anayasasının temelini oluşturdu. Carlo Alberto'nun oğlu II. Vittorio Emanuele de birleşik İtalya'nın ilk kralı oldu.

Sardou, Victorien (d. 5 Eylül 1831, Paris - ö. 8 Kasım 1908, Paris, Fransa), 19. yüzyıl sonunda Émile Augier ve Alexandre Dumas'yla (Oğul) birlikte Fransız tiyatrosuna ağırlığını koymuş oyun yazarı. George Ber-

nard Shaw'un Sardou'nun adına *doodle* (gelişigüzel yazı, karalama) sözcüğünü ekleyerek "Sardoodledom" olarak nitelendirdiği, gerçekdışı öğelerle dolu, aşırı teatral ve melodramatik burjuva oyunlarının ustasıdır. *Les Pattes de mouche* (1860; *Kargacık Burgacık*) adlı yapıtı, biçimi ön planda tutan iyi kurulu oyun anlayışının tipik bir örneğidir. Yapıtlarında gerçeklik yanılsaması yaratabilmek için tiyatro tekniklerine aşırı yüklenmesi, hızla gözden düşmesine yol açmıştır. Oyunlarından yalnızca son başarılı yapıtı *Madame Sans-Gêne* (1893; *Madam San-Jen*) günümüzde de sık sık sahnelenmektedir. Sardou toplam 70 oyunundan bazılarını, ilk başarılarını borçlu olduğu kadın oyuncu Virginie Déjazet için, birçoğunu da Sarah Bernhardt için yazmış, 1877'de Académie Française'e üye seçilmiştir.

Sardou'nun Türkiye'de sahnelenen öteki oyunları arasında *Fédora* (1882; *Fédora*), *Théodora impératrice de Bizance* (1884; *Théodora*), sonradan Puccini'nin operasıyla ünlü *La Tosca* (1887; *Toska*), *La Sorcière* (1903; *Büyücü Kadın*) ve *La Piste* (*Yalancılar*) yer alır.

sarduan ve sardoniks, silis minerallerinden kalsedonun (kadıköy taşı), açık kahverengi ile koyu kahverengi arasında değişen renklerde, yarı saydam türleri. Her ikisi de çok eskilerden beri değerli taş olarak kullanılmıştır. Sarduan, kristal sözcüğünden sonra, bir silis minerali için kullanılan en eski addır. En ünlü sarduan kaynağı,

Texas'tan sardoniks örneği
John H. Gerard EB Inc

Sri Lanka'daki Ratnapura'dadır. Sarduan ve beyaz kalsedon şeritlerinden oluşan sardoniks ise, bir zamanlar altın, gümüş ya da safirden daha değerli kabul edilirdi. Yemen akiki de denen sardoniks, kamayö ve çukur baskılarda yaygın olarak kullanılır. Özellikleri, kuvarsınkilerle aynıdır (*bak. silikat mineralleri [tablo]*).

sardunya, turnagagasigiller (*Geraniaceae*) familyasının *Pelargonium* cinsinden çeşitli süs bitkilerinin ortak adı. Büyük bölümü Afrika'nın güney kesimindeki astropik bölgelerde yabancı olarak yetişen bu bitkilerin, yapılan melezleme çalışmalarıyla değişik biçim ve renkli yüzlerce çeşidi geliştirilmiştir.

Özellikle bahçe ve balkonların vazgeçilmez çiçekleri olan sardunyalar otsu ya da odunsu yapılı, dayanıklı bitkilerdir. Yaprakları yuvarlak ya da loplu, kalın ve etli yapıdadır. Sapların ucunda gösterişli demetler oluşturan çiçeklerinin renkleri pembe, koyu kırmızı ya da mor arasında değişir. Süs amacıyla yetiştirilen bitkilerin çoğunluğu ana türlerden uzaklaşmış melez türlerdir. Yapılan çaprazlama çalışmalarıyla katmerli ve alacalı çeşitlerin yanı sıra, taçyaprakları fırfırlı ya da püsküllü çeşitler de

üretilmiştir. Genellikle gövdeden kesilen dal parçalarıyla, yani çelikleme yöntemiyle üretilen bu bitkiler, ayrıca tohumlarla da çoğaltılabilir. Tohumlu üretimlerde, yapılan ıslah ve seçme işlemleriyle bitkilerin istenen bazı özellikleri korunarak öbür kuşaklara iletilmiştir.

Sardunyalar çeşitli özelliklerine göre gruplara ayrılabilir. Kırmızı renkli, çoğunlukla da lekeli çiçekler taşıyan büyük çiçekli

Melez bir sardunya (*Pelargonium x hortorum*)
John H. Gerard

sardunya (*Pelargonium grandiflorum*), aynı gruptaki *P. cucullatum* ve *P. angulosum* ile pek çok melez tür verir. Bunların en yaygınlarından biri olan *P. x domesticum*, hercainenekşeyi andıran ve birkaçı bir arada kümelenen iri çiçekleriyle ayırt edilir. Sarkıcı özelliğiyle öbür türlerden ayrılan sakız sardunyalar (*P. peltatum*) genellikle balkonlardaki çiçekliklere dikilir. *P. zonale* türünün en tanıtıcı özelliği yapraklarında, çok belirgin olmasa da kenara paralel uzanan bir çizgi ya da kuşak bulunmasıdır. Bazı *Pelargonium* türleri hoş kokulu yapraklara sahiptir. Yaygın olarak ıtır(*) adıyla anılan bu türlerden özellikle parfüm sanayisinde kullanılan değerli bir uçucu yağ (ıtır yağı) çıkarılır.

Sarek Ulusal Parkı, İsveç'in kuzeybatısında, Norrbotten ilinde (*län*) park. Sarek Sıradağlarının büyük bölümünü kapsar. 1909'da oluşturulan parkın yüzölçümü 1.940 km²'dir. Kuzeyinde Stora Sjö Çağlayanı, batısında ise Padjelanta ulusal parkları yer alır. Yüksek doruklar, derin vadiler, geniş

Sarek Ulusal Parkı'nda kayakçılar, İsveç
Bert Persson-Ostman Agency

platolar ve buzulların yer aldığı ulaşımı güç bölgenin sularını toplayan Rapa Irmağı (*älven*) Laitaure Gölüne dökülür. Parktaki dorukların en yüksek olan Sarek Dağı (*tjåkko*) (2.089 m), Kebnekaise'den sonra

İsveç'in en yüksek ikinci noktasıdır. Sarek Dağına ilk kez 1879'da tırmanılmıştır. Zengin bir bitki örtüsüne sahip olan Sarek Ulusal Parkı'nda ayı, kurt, volverin ve vaşak gibi hayvanlar yaşar.

Sarekat İslam (İslam Birliği), Endonezya'da geniş bir kitle desteği kazanan ilk milliyetçi siyasal parti. 1912'de. Cava'daki Çinli tüccarlar karşısında Müslüman tüccarların ekonomik çıkarlarını korumak amacıyla kurulan örgüt kısa sürede büyüyerek Hollanda Doğu Hint Adalarında özerk bir yönetim için mücadeleye girişmiştir. En tanınmış önderi Ömer Said Tjokroaminto'dur.

Dinsel temalar kullanarak hızla gelişen Sarekat İslam'ın 1916'da Endonezya'nın her yanında 80 şubesi ve toplam 350 bin üyesi bulunuyordu. Hollandalı yetkililer baskı uygulamak yerine, giderek radikal bir tutuma yönelen hareketi anayasal bir çizgiye çekmeye çalıştılar. Buna karşılık, Sarekat İslam devrimci çalışmalarını daha da artırdı. 1920'de Endonezya Komünist Partisi'ne (PKI) dönüşmüş olan Doğu Hint Adaları Sosyal Demokrat Birliği (ISDV), Sarekat İslam'ı uluslararası komünist hareketin yönlümesine çekmeye çalıştı. Bu çalışmaların farkında olan Agus Salim ve Abdul Muis adlı dinsel önderler, 1921'deki parti kongresinde Sarekat İslam üyelerinin başka bir partiye üye olmayacakları yolunda bir karar alınmasını sağladılar. Bu karar, sol kanadın partiden ayrılmasına ve Sarekat İslam Merah (Kızıl İslam Birliği) örgütünü kurmasına yol açtı. PKI'nın kitle örgütü niteliğindeki bu kuruluş sonradan adını Sarekat Rakjat (Halkın Birliği) olarak değiştirdi. Bu bölünme Sarekat İslam'ı önemli ölçüde zayıflatarak ikincil bir parti durumuna düşürdü.

Sargasso Denizi, Atlas Okyanusunun kuzey kesiminde, *Sargassum* türü yüzer alglerle kaplı, elips biçimli ve görece durgun su kütesi. Saat yönünde hareket eden bir akıntı sistemi içinde, 20°-35° kuzey enlemleri ile 30°-70° batı boylamları arasında yer alır. Derinliği 1.500-7.000 m arasında değişir. Güçsüz akıntılar, düşük yağış miktarı, yüksek oranda buharlaşma, hafif rüzgârlar, sıcak ve tuzlu sularla belirlenir. Bu özelliklerin yanı sıra ısı karışımının yetersizliği balıkların temel gıda kaynağı planktondan büyük ölçüde yoksun, biyolojik bir çöl ortamı yaratır. Denizin yüzeyini çıkıntılı küçük keseleri olan kahverengi algler kaplar. Güneybatıdan sürüklenen kıyı bitkilerini de alarak rüzgâr ve akıntının etkisiyle gezinen bu algler, kıyılara özgü bir deniz yaşamını besler.

Bermuda Adalarını çevreleyen Sargasso Denizinden ilk kez eden Kristof Kolomb'dur. 1492'deki birinci yolculuğunda denize ulaşan Kolomb, algleri görünce karanın yakın olduğu kanısına vararak yoluna devam etti. Ama bu yüzen bitki kütesi içinde kaybolmaktan çekinen eski denizcilerin çoğu Sargasso Denizinden gereksiz bir korku duydu.

Sargassum, tropik denizlerde serbest olarak yüzen 150 kadar esmer alg türünün oluşturduğu cins. Aslında bu türlerin çoğu kıyılardaki kayalıklara tutunarak büyür, ama deniz hareketlerinin etkisiyle kayalardan koparak uzaklara sürüklenirler. Özellikle Atlas Okyanusunda aşırı ölçüde çoğalıp yayılarak denizin yüzeyinde geniş topluluklar oluştururlar; nitekim, bu alanlara

Sargasso Denizi adı verilmiştir. Ulaşımında ciddi sorunlara yol açtığı için *Sargassum*'larla kaplı denizlerin yerleri haritalarda özellikle işaretlenir.

Sargassum türleri dallı bir yapıya sahiptir. Dalları, kenarları testere gibi dişli, yaprağı

Sargassum
George Lower-The National Audubon Society Collection/Photo Researchers

andıran şeritsi uzantılar ve küre biçimli hava kesecikleriyle donanmıştır. Kesecikler suda batmaksızın yüzmeyi sağlar. Bu esmer algler genellikle eşeyssel yolla çoğalır; *S. natans* gibi parçalanarak çoğalan ayrıksı örneklerle de rastlanır. *Sargassum*'lar Yeni Zelanda'da gübre olarak kullanılır; Japonya'da ise çorba ve soya soslarının bileşimine girer. Türkiye'nin denizlerinde de *S. vulgare* ve *S. linifolium* gibi bazı türlere rastlanır.

Sargent, John Singer (d. 12 Ocak 1856, Floransa, İtalya - ö. 15 Nisan 1925, Londra, İngiltere), zarif portreleriyle Edward dönemi toplumunu yansıtan ressam.

Sargent ABD'ye 20 yaşındayken gitti ve aynı yıl yurttaşlığa kabul edildi. Resme karşı yeteneği genç yaşta ortaya çıkmış

tere'de, hem de ABD'de hızla ün kazanmaya başladı.

1910'dan sonra portre resmini bırakarak yalnızca duvar resimleri ve suluboya manzarlara yapmaya başladı. 1890-1910 arasında Boston Halk Kütüphanesi için Yahudilik ve Hristiyanlık tarihini konu alan duvar resimleri yaptı.

Sargent, Sir (Harold) Malcolm (Watts) (d. 29 Nisan 1895, Ashford, Kent - ö. 3 Ekim 1967, Londra, İngiltere), İngiliz orkestra şefi.

On altı yaşında Kraliyet Orgculuk Yüksekokulu'nu bitirdi. Yirmi yaşından az sonra İngiltere'nin en genç müzik doktoru oldu. 1921'de Henry Woods'un Queen's Hall Orkestrası'na kendi bestesini çaldırdı. 1923'te de Kraliyet Müzik Yüksekokulu'nun öğretim kadrosuna katıldı. Ertesi yıl Robert Mayer çocuk konserlerinin birinci orkestra şefliğini yaptı. 1929'da Courtauld-Sargent konserlerini başlattı. 1932'de Londra Filarmoni Orkestrası'nın kuruluşunda Sir Thomas Beecham'a yardımcı oldu. 1942'ye değin Hallé Orkestrası'nda, 1949'a değin Liverpool Filarmoni Orkestrası'nda ve 1957'ye değin BBC Senfoni Orkestrası'nda görev yaptı. 1848'den ölümüne değin de Londra Promenade Konserleri'ni yönetti. Çok iyi bir koro şefiydi. Sanat yaşamının en az yansını Kraliyet Korosu ile Huddersfield Korosu'nun konserlerine ayırdı. Birkaç İngiliz operasını da ilk kez sahneye Sargent'a 1947'de "sir" unvanı verildi.

Sargeson, Frank, asıl adı NORRIS FRANK DAVEY (d. 23 Mart 1903, Hamilton, Waikato - ö. 1 Mart 1982, Auckland, Yeni Zelanda), Yeni Zelandalı romancı ve öykücü. Çeşitli üsluplarda yazdığı ironik yapıtlarıyla ülkesinde döneminin en tanınmış edebiyatçısı olmuştur.

Hukuk öğrenimi görüp bir süre avukatlık yaptıktan sonra 1920'lerin sonunda yazarlığa yöneldi. İlk yapıtları, daha çok öykülerden oluşuyordu. Bunların bir bölümü ilk kez ABD'de yayımlandı. Önemli öykü kitapları arasında *Conversations with My Uncle* (1936; Amcamla Konuşmalar), *A Man and His Wife* (1940; Adam ve Karısı) ve *That Summer* (1946; O Yaz) sayılabilir.

Sargeson I Saw in My Dream (1949; Rüyamda Gördüm), *Joy of the Worm* (1969; Solucanın Sevinci) ve *Sunset Village* (1976) gibi romanlarında toplumsal yozlaşma ve kişisel özgürlük konularını çok çeşitli üsluplarla dile getirmiş, *The Collected Stories* (1964; Toplu Öyküler) ve *The Stories of Frank Sargeson* (1973; Frank Sargeson'un Öyküleri) adlı kitaplarıyla ününü uluslararası alanda pekiştirmiştir.

Sargoda, Pakistan'da, Pencap eyaletinde kent. Mianvali'yle karayolu, Faysalâbad'la demiryolu, Lahor'la ise hem kara hem demir yolu bağlantısı olan kent ticari tarım ürünleri ve tahıl pazarlanan bir ticaret merkezidir. Başlıca sanayi ürünleri kumaş, un, bitkisel yağlar, pamuk, kimyasal ürünler ve sabunudur. 1903'te kurulan kent, Şahpur ilçesinin yönetim merkezi olduğu 1914'te belediye yapıldı. Kentte bir hastane, stadyum ve kütüphaneyle Pencap Üniversitesi'ne bağlı yüksekokullar vardır. Nüfus (1981) 291.362.

Sargon bak. Şarrukin

Sarh, eskiden FORT-ARCHAMBAULT, Çad'ın güneyinde, Moyen-Chari ilinin (*préfecture*) merkezi kent. Chari Irmağı kıyısında yer alır. Adını bölgede yaşayan Saralardan alan Sarh ülkenin ikinci büyük kentidir. Belirli mevsimlerde bol yağış alan sıcak iklimi

pamuk tarımına elverişlidir. 1967'de kentte pamuk ipliği ve kumaş üretilen büyük bir tekstil kompleksi kurulmuştur. Aynı zamanda bir balıkçılık ve pazar merkezi olan kentte, bir et kombinasi da vardır. Kentte bir havaalanı ile bir hastane, bir ortaöğretim kurumu ve Ulusal Haberleşme Okulu bulunur. Nüfus (1992 tah.) 129.600.

Sarı Âşık, 17. yüzyılda yaşamış Azerbaycanlı âşık. Doğum, ölüm tarihi ve nerede doğduğu bilinmemektedir. Mezarı Karabağ'ın Zengezür köyünde bulunduğu için orada öldüğü sanılmaktadır.

Azerbaycan âşık edebiyatında (aslında anonim bir tür olduğu halde) bayatı(*) söyleme geleneğini başlatan Sarı Âşık'tır. Şiirlerinde Âşık mahlasını kullanmıştır. Yahşi adlı sevgilisiyle başına gelenler *Yahşi ve Âşık* adlı bir halk öyküsüne konu olmuştur.

sarı cisim, yumurtalıklarda olgunlaşıp dışarı salınan yumurtanın kesesinin yerinde gelişen hormon salgılayan yapı. Döllenen yumurtanın dölyatağında yuvalanabilmesi ve embriyonun beslenmesi için dölyatağında gerekli değişiklikleri sağlayan progesteron adlı hormonu salgılar. Yumurta döllenmezse sarı cisim 10-14 gün içinde etkinliğini yitirir ve adet kanaması başlar. Ayrıca bak. yumurtalık; yumurtlama.

Sarı Deniz, Çince HUANG HAI, Büyük Okyanusun batısında, kuzeyde ve batıda Çin Halk Cumhuriyeti, doğuda Kore Yarımadası arasında yer alan deniz.

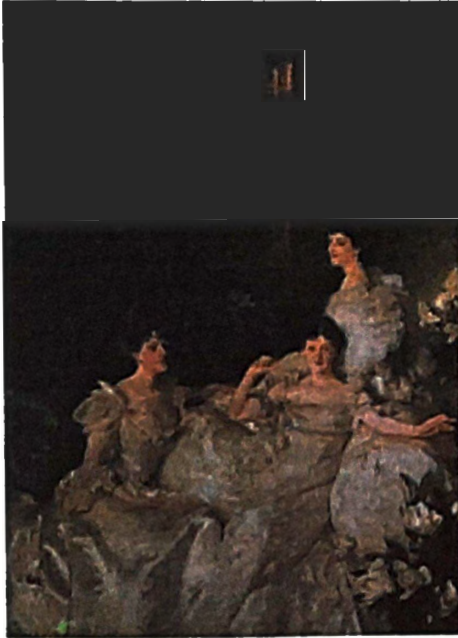
Güneyde Kore Cumhuriyeti açıklarındaki Çecu Adasını Çin anakarasına bağlayan, doğu-batı doğrultusunda uzanan bir hatla Doğu Çin Denizinden ayrılır. Başlıca körfezleri kuzeydeki Kore Körfeziyle kuzeybatıdaki Bo Hai Körfezidir. Kuzeydeki Liaodong Yarımadasıyla güneydeki Shandong Yarımadası arasındaki Botlai Boğazı, Sarı Denizi Bo Hai Körfezine bağlar.

Bo Hai Körfezi dışında 404.000 km²'lik bir yüzölçümüne sahip olan Sarı Denizin ortalama derinliği 44 m, en derin yeri ise 103 m'dir. Denizin adı Sarı Irmakla (Huang He) aralarında Huai, Liao ve Yalu'nun da bulunduğu öteki büyük Çin ırmaklarının denize boşalttığı çamurlu suyun renginden gelir. Bölgede genellikle kışlar çok soğuk ve kurak, yazlar ise ılık ve yağışlı geçer.

Sarı Deniz balıkçılık alanlarıyla ünlüdür. Japon, Çinli ve Koreli trol gemileri deniz dibindeki zengin balık kaynaklarından her yıl yüz binlerce ton balık avlarlar. Sarı Deniz kıyısındaki başlıca liman kentleri Çin'deki Qingdao, Yantai, Tianjin, Huludao, Lüshun ve Lüda (Dairen), Japonya'daki Nagasaki, Kobe ve Kore Cumhuriyeti'ndeki İnçan'dır.

sarı gazetecilik, okuyucuları etkilemek ve tiraj artırmak amacıyla, dehşet ve sansasyon yaratacak haberler kullanma. Terim 1890'larda *World* ve *Journal* (sonradan *Journal-American*) adlı New York gazeteleri arasındaki şiddetli rekabet sırasında kullanılan taktikleri tanımlamak için ortaya atılmıştır.

1883'te *World*'ü satın alan Joseph Pulitzer, renkli ve sansasyonel haberciliğin yanı sıra halkın ilgisini çeken konularda açtığı kampanyalarla ülke çapında en yüksek tiraja ulaşmıştı. William Randolph Hearst'ün 1895'te rakip *Journal* gazetesini satın alarak aynı yöntemleri daha pervasızca kullanması, iki gazete arasında bir rekabet başlattı. Hearst bu rekabet sırasında *Sunday World*'den ünlü karikatür dizisi "Yellow Kid" in çizeri Richard F. Outcault'u koparmayı başardı. Outcault'un ayrılmasından

"Windham Kardeşler; Lady Elcho, Mrs. Tennant ve Mrs. Adeane", John Singer Sargent'in bir yağlıboya çalışması, 1900; Metropolitan Sanat Müzesi, New York kentli
Metropolitan Museum of Art, New York kentli

ve Sargent 1874'te portre ressamı Carolus-Duran'ın yanında yetişmek üzere Paris'e gitmişti. 1879'da Velázquez'in yapıtlarını incelemek için Madrid'e, Frans Hals'ın yapıtlarını görmek için de Haarlem'e gitti.

1884 Salon Sergisi'ne verdiği "Madame X" adlı yapıtı eleştirmenler tarafından garip ve erotik bulununca umutsuzluğa kapılarak yerleşmek üzere Londra'ya geçti. Bir bocalama döneminden sonra resimleri hem İngiliz

sonra diziyi *World* için George B. Luks çizmeye başladı. İki rakip dizi o kadar ilgi çekti ki gazeteler arasındaki rekabet "sarı gazetecilik" (*yellow journalism*) olarak tanımlanmaya başladı. Her yolun denendiği bu rekabet, iki gazetenin de tirajını artırdı ve ülkenin birçok kentindeki gazetecilik geleneğini etkiledi.

Sarı gazetecilik çağının, 20. yüzyıl başında *World*'ün sansasyon yarışından yavaş yavaş çekilmesiyle sona erdiği söylenebilir. Ama dev manşet, renkli karikatür ve bol resim gibi sarı gazetecilik teknikleri az çok yaygın biçimde kullanılmaya devam etti.

Sarı Irmak bak. Huang Irmağı

sarı leke, Latince *MACULA LUTEA*, gözde ağtabakada (retina) yer alan, sarı pigmentli dokudan oluşan yuvarlak alan. Sarı lekenin merkezindeki çukur bölge fovea adını alır. Bir nesneden yansıyan ışık ışınları ağtabakada odaklandığında fovea, göz merceğinin merkezi ve nesne düz bir çizgi üzerinde yer alır.

Işık ışınlarına duyarlı sinir hücrelerinin sayısı sarı lekede oldukça fazladır; foveada ise renkli görmeyi ve ince ayrıntıları algılamayı sağlayan koni hücreleri yoğunlaşmıştır. Hiç kan damarı içermeyen bu bölgede aydınlıkta görme ve renk algılaması, ağtabakanın öbür bölgelerine oranla daha gelişmiştir.

Damartabakadaki (koroit) kan damarlarının sertleşmesi ileri yaşlarda sarı lekede yapı ve işlev bozukluğuna neden olabilir.

sarı metal bak. Muntz metali

Sarı Ova bak. Kuzey Çin Ovası

Sarı Saltuk, asıl adı ŞERİF HIZIR ya da MUHAMMED BURARİ, 13. yüzyılda yaşayan savaşı Türk dervishi. İslamın Rumeli'de yayılmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu nedenle asıl adı, nereli olduğu ve kişiliği çevresinde sayısız söylenceler oluşmuştur. Bu söylencelerin derlendiği *Saltukname*'ye ve Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'sine göre Türkistanlı Ahmed Yesevi'nin halifesidir. Yesevi, Hacı Bektaş'tan sonra onu da Anadolu'ya göndermiş, özellikle Rumeli'de çalışması için görevlendirmiştir. Sarı Saltuk, söylencelerde sık sık sözü edilen ünlü tahta kılıcını kuşanarak Anadolu'ya, oradan da Rumeli'ye, Dobruca'ya gitmiştir. *Vilayetname-i Hacı Bektaş Veli*'ye göre ise Hacı Bektaş Veli'nin müritlerindendir. Hacı Bektaş, basit bir çoban olan Sarı Saltuk'un temiz yürekliliğini beğenmiş, himmetiyle onu velilik derecesine yükseltmiş, halifelik vermiş sonra da Rumeli'de İslam dinini yaymakla görevlendirmiştir. Ayrıca bak. *Saltukname*

Sarı Selim bak. Selim II

sarı yakut bak. topaz

sarı-yeşil algler (*Xanthophyta*), 6 bin kadar alg türünü içeren bölüm. Eskiden bazı ortak özelliklerine ya da benzerliklerine dayanılarak yeşil alglerle birlikte sınıflandırılmıştır. Oysa bu alg türleri, birbirine eşit olmayan iki kamçılı, hareketli zoosporların, depo maddesi olarak yağ biriktirmeleri ve plastitlerinde B-karoten bulunmasıyla öbürlerinden ayırt edilir. Sarı-yeşil alglerin hücre çeperleri genellikle üst üste binişen iki parçadan oluşur. Bu gruptaki canlılarda, başlıca hareketli zoosporlarla gerçekleşen eşeysiz üremeye rastlanır; eşeyli üreme ise *Vaucheria*(*) cinsi dışında çok ender olarak görülür.

sarı zırnık bak. orpiment

sarıağzı (*Argyrosomus regius* ya da *Sciaena aquila*), *Perciformes* takımının *Scianidae*

familiyasından balık türü. Atlas Okyanusu'nun Avrupa ve Batı Afrika kıyılarında, Akdeniz, Ege ve Marmara denizlerinde, ayrıca Karadeniz'in İstanbul Boğazı'na yakın kıyılarında yaşar. Akrabası minakop(*) ve eşkinadan(*) daha ince uzun yapılıdır. Öbür familya üyelerinde olduğu gibi uzun sırt yüzgecinin öndeki diken ışınli bölümü derin bir girintiyle yumuşak yelpaze biçimindedir. Solungaç kapaklarında kısa ve çok yassı ikişer dikensi oluşum bulunur. Yan çizgisi kuyruk sapını da aşarak kuyruk yüzgecinin sonuna kadar devam eder. Adını sarımsı turuncu ağzından alan bu türün sırtı mavimsi kahverengi, karnı gümüşsü beyazdır. Ortalama uzunluğu 30-100 cm olmakla birlikte 2 m uzunluğa ve 60-70 kg ağırlığa ulaşan örneklerine de rastlanır.

Sarıağzılar genellikle ringa ve sardalye gibi balık sürülerini kovalayarak avlanırlar. Yumurta kadar için Akdeniz'in güneyinde ve Batı Afrika sularında sürüler halinde toplanarak kıyıya yaklaşır, haliçlere ve lagünlere de girerler.

Sarıalp, Ruhi (d. Manisa, 1924). Olimpiyat Oyunları'nda atletizm dalında madalya kazanan ilk Türk atlet.

Konya Askeri Lisesi'ndeyken atletizme başlayarak hız koşusu, üç adım ve uzun atlama dallarında yarıştı. Uzun atlamada 6,23 m ile Konya rekorunu kırdı. 1944'te Haydarpaşa Lisesi'ne girdikten sonra üç adımda 14,77 m ile Türkiye rekorunu kırdı. 22 Mayıs 1948'de üç adımda 15,075 m ile dünyanın en iyi yedinci derecesine ulaştı. 1948 Londra Olimpiyat Oyunları'nda 15,025 m ile bronz madalya kazanarak Olimpiyat Oyunları'nda güreş dışında Türkiye'ye madalya kazandıran ilk sporcu oldu. 1950'de Brüksel'deki Avrupa Şampiyonası'nda 14,54 m ile üçüncülük elde etti. 1951 ve 1952 Dünya Ordulararası Atletizm şampiyonalarında sırasıyla 14,79 ve 14,87 m ile altın madalya kazandı. 1952'de atletizmi bıraktı. Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü'nü (bugün Gazi Üniversitesi) bitiren ve çeşitli okullarda spor öğretmenliği yapan Sarıalp, 1963-67 arasında ABD'de Texas Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Atletizm Federasyonu, Türk Spor Vakfı ve Milli Olimpiyat Komitesi'nde görev aldı. Ayrıca, *Son Havadis* ve *Hürün* gazetelerinde spor yazarı olarak çıktı. Sarıalp'ın *Suda Can Kurtarma* ve *Sumi Teneffüs* (1984) başlıklı bir yapıtı vardır.

sarıasma, *Oriolidae* familyasının *Oriolus* cinsini oluşturan, Eskidünya'ya özgü 24 kuş türünün ortak adı. Gene *Passeriformes* (ötücükuşlar) takımında yer alan *Icteridae* familyasının *Icterus* cinsinden Yenidünya kuşları, amerikasarıasma(*) adıyla tanınır.

Sarıasmaların erkekleri genel olarak siyah ve sarı ya da siyah ve turuncu renklidir. Bu temel renklere çizgiler, benekler ya da lekeler biçiminde beyaz da karışır. Dişiler ise daha soluk ve düz renklidir. Çok ürkek olan bu kuşları görmek oldukça zordur. Ama alçala yüksele süren güçlü ötüşleri yerlerini belli eder. Birçoğu meyveyle de beslenmesine karşın temel besinleri böceklerdir. Büyük bölümü tropik ve astropik bölgelerdeki ormanlarda ya da meyve bahçelerinde bulunur.

Bayağı sarıasma (*O. oriolus*) *Oriolidae* familyasının Avrupa'da yaşayan tek türüdür. Üreme bölgesi doğuya doğru Asya içlerine ve Hindistan'a kadar uzanan bu tür, Türkiye'nin geniş yapraklı ormanlarında, parklarında, meyve bahçelerinde yaygın biçimde görülür. Yıkanmayı sever. Ağaçların tepesinden su birikintilerine atlar ve

yeniden tüneğine uçar. Uzunluğu 24 cm'dir. Erkeklerin kanatları, büyük ölçüde kuyruğu ve gaga ile göz arası siyah, öbür bölümleri sarıdır. Dişilerin ve bir yaşına değin erkeklerin üst bölümleri yeşilimsi, alt bölümleri sarımsı beyaz ve çizgilidir.

sarıbacak, *Charadriiformes* takımının *Scolopacidae* familyasından iki dudukçün(*) türünün ortak adı. Kahverengimsi boz nakışlı ve beyaz çizgili vücutları, uzunca gagaları, uzun ve parlak sarı renkli bacakları vardır. Yaklaşık 25 cm uzunluğundaki küçük sarıbacak (*Tringa flavipes*), üredigi

Küçük sarıbacak (*Tringa flavipes*)
Mary M. Tremaine-Pool Resources

Kanada ve Alaska ile kışladığı Meksika Körfezinden Şili'nin güneyine ve Arjantin'e kadar uzanan bölge arasındaki sulak alanlarda oldukça geniş sürüler halinde görülebilir. Büyük sarıbacak (*T. melanoleuca*) yaklaşık 35 cm uzunluğundadır. Gagası görece daha uzundur ve yukarı doğru hafifçe kıvrılır. Üreme ve kışlama bölgeleri önceki türe benzer. Ama küçük sarıbacak kadar bol değildir. Büyük sarıbacakın üç notalı ötüşüne karşılık küçük sarıbacak bir ya da iki notalı ve daha alçak perdeden öter. Başlıca besinleri küçük balıklar, yengeç, salyangoz ve iribaş gibi öbür küçük su canlılarıdır.

Her iki türden az sayıda birey sonbahar göçü sırasında alışılmış yollarının dışına çıkarak Avrupa'nın batı kesimlerine gelebilir ve bazen gözlemcileri yanıltarak, buralarda yaşayan yeşilbacak, kızbacak gibi öbür dudukçün türleriyle karıştırılırlar.

Sarıca, Ayşegül (d. 28 Mayıs 1935, İstanbul), uluslararası alanda ün kazanmış piyanovirtüözü. Titiz bir yorumcu olarak kendini kabul ettirmiştir.

Altı yaşında piyano dersleri almaya başladı. Ferdi Statzer'in öğrencisi olarak İstanbul

Sarıca
Ara Güler

Belediye Konservatuarı'nı (bugün İstanbul Üniversitesi Devlet Konservatuarı) bitirdi. 1951'de devlet bursuyla Fransa'ya gönderildi. Sınavda birincilik kazanarak Paris Konservatuarı'na girdi. Bu okulda Lucette Descaves'in piyano, Pierre Pasquier'nin oda müziği derslerine katıldı. Ayrıca armoni ve kontrapuan çalıştı. Konservatuarı piyano da birincilik ödülünü kazanarak bitirdikten sonra bir süre de Marguerite Long'dan ders aldı. Yurt dışındaki ilk konserini Yugoslavya'da verdi. Ardından Almanya, Fransa, Belçika ve Bulgaristan'da dinleyici önüne çıktı. 1959'da Marguerite Long-Jacques Thibaud Uluslararası Piyano Yarışması'nda Paris Kenti Ödülü'nü kazandı.

1968'de Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası'nın solist sanatçıları arasına giren Sarıca'ya 1971'de "devlet sanatçısı" unvanı verildi. 1970'lerde ve 1980'lerde dünyanın birçok ülkesinde konser ve resitaller verdi.

Sarıcakaya, Karadeniz Bölgesi'nin Batı Karadeniz Bölümü'nde, Eskişehir iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 537 km² (1989) olan Sarıcakaya ilçesi kuzeyde Bilecik ve Bolu, doğuda Ankara illeri, güneyde Merkez ilçe ve Mihalgazi ilçesi, batıda da gene Mihalgazi ilçesi ve Bilecik iliyle çevrilidir.

İç Anadolu, Karadeniz ve Marmara bölgeleri arasında bir geçiş alanında yer alan ilçe topraklarının büyük bölümü Sakarya Irmağı tarafından yarılmış orta yükseklikteki dağlardan oluşur. İlin kuzeybatı kesimindeki bu toprakların kuzeyini Koroğlu Dağlarının güneybatı uzantıları, güneyini ise Sündiken Dağlarının batı uzantıları engemelendirir. İlçe topraklarından kaynaklanan sular Sakarya Irmağı aracılığıyla Karadeniz'e ulaşır. İlçe sınırları içinde Sakarya'ya katılan başlıca akarsu, kuzeyden gelen Çatak Çaydır.

İlçe halkı geçimini genelde tarımdan sağlar. En önemli bitkisel ürünler üzüm ve buğdaydır. Ayrıca, az miktarda arpa, soğan, şeker pancarı, pamuk, elma ve armut yetiştirilir. Tabanı deniz düzeyinden 250-300 m yüksek olan Sakarya Vadisinde yapılan ipekböcekçiliği, eski önemini yitirmektedir. Konumu nedeniyle mikroklima oluşturan bu kesimde bağlar ve bahçeler geniş yer tutar. 1984'te ilin en çok üzüm yetiştirilen ilçesi Sarıcakaya'ydı.

İlçe topraklarında mika içeren cevher yatakları vardır. İlçedeki başlıca mesire alanı Madensuyu orman içi dinlenme yeridir.

Tarihine ilişkin yeterli bilgiye rastlanmayan Sarıcakaya yöresi, 1957'de ilçe yapıldı.

İlçenin orta kesiminde yer alan Sarıcakaya kasabası küçük bir yerleşmedir. Sakarya Vadisinin kuzey kesiminde kurulmuş olan kasaba, 1985'te ilin en küçük ilçe merkeziydi. Sarıcakaya kasabasının il merkezi Eskişehir'e uzaklığı 47 km'dir.

Sarıcakaya Belediyesi 1958'de kurulmuş. Nüfus (1990) ilçe, 7.996; kasaba, 3.672.

Sarıgöl, Ege Bölgesi'nde, Manisa iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 423 km² olan Sarıgöl ilçesi kuzeydoğu ve doğuda Uşak, güneydoğu ve güneyde Denizli, güneybatıda Aydın illeri, batı ve kuzeyde de Alaşehir ilçesiyle çevrilidir.

İlin güneydoğu köşesinde yer alan ilçe topraklarının orta ve batı kesimini, Gediz Ovasının(*) en doğu bölümünü oluşturan ve Alaşehir Ovası adıyla da anılan düzlükler kaplar. Kuzey ve doğu kesimini Uysal Dağı, güney kesimini ise Bozdağlar'ın doğu uzantıları engemelendirir. İlçe topraklarından kaynaklanan suları Alaşehir Çayının başlan-

gıç kollarından Kocaçay ve Derbent Deresi toplar. Alaşehir Çayı üzerinde kurulmuş olan sulama ve taşkın önleme amaçlı Afşar Barajının ardında oluşan yapay göl ilçe sınırları içinde kalır.

İlçe halkı geçimini daha çok tarımdan sağlar. Başlıca bitkisel ürünler üzüm, arpa, buğday, mısır ve pamuktur. İlin en çok üzüm yetiştirilen ilçeleri arasında yer alan Sarıgöl'de az miktarda susam, zeytin ve kiraz üretimi de yapılır.

Yerleşim tarihine ilişkin yeterli bilgi bulunmayan Sarıgöl yöresi, Cumhuriyet döneminde Alaşehir'e bağlı bir bucak olarak yönetilirken 1957'de ilçe yapıldı.

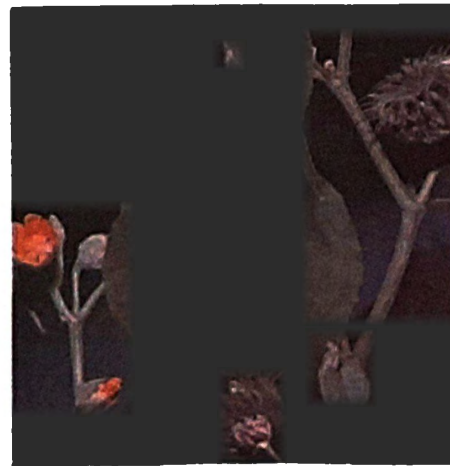
Eski adı İnegöl olan Sarıgöl kenti, ilçenin orta kesimindeki düzlükte kuruludur. Salihi'yi Denizli'ye bağlayan karayolu kentten geçer. Kentin il merkezi Manisa'ya uzaklığı yaklaşık 140 km'dir. Sarıgöl Devlet Hastanesi kentle çevresine sağlık hizmeti verir.

Sarıgöl Belediyesi 1942'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 34.682; kent, 10.667.

sarıgöz (Spondyllosoma centharus), Perciformes takımının Sparidae familyasından balık türü. Atlas Okyanusunun doğu kıyılarında, Akdeniz, Ege ve Marmara denizleri ile daha az olarak Karadeniz'de yaşar. Karagözbalkınlarna(*) benzeyen bu türün ağzı sivri uçlu ve yarıcı dişlerle donatılmıştır. Uzunluğu en çok 60 cm, ortalama 20-30 cm'dir. Gümüşsü beyaz gövdesi mavimsi, yeşilimsi ve pembemsi renklerle alacalanır. Yanlarında uzunlamasına sarı çizgiler bulunur. Ayrıca tehlike karşısında bu çizgileri kesen gri bantlar belirgin biçimde ortaya çıkar.

Sarıgözler genellikle kıyılardaki deniz bitkileri arasında, kumlu ve taşlı diplerde bulunur. Erişkinler 150 m'ye, gençler 50 m'ye kadar ulaşan derinliklere inebilirler. Bu balıklar bazen oldukça geniş sürüler halinde dolaşır. Şubatın mayısa değin süren üreme mevsimlerinde yumurtalarını kumlu diplere dökerler. Sarıgözler önce dişi üreme organları gelişen, sonra erkek üreme organlarının gelişmesiyle eşey değişimine uğrayan erdişi balıklardır. Kendi kendilerini dölemesini engelleyen bu özellik benzer ya da tam tersi bir gelişim süreci içinde Sparidae familyasının öbür erdişi türlerinde de görülür. Sarıgözler alglerin yanı sıra küçük omurgasızları, özellikle kabukluları yiyerek beslenirler.

sarıhatmi (Abutilon theophrasti ya da A. avicennae), ebegümecigiller (Malvaceae) familyasından, bir yıllık otsu bitki. Anayurdu Güney Asya olan bu bitkinin kadife gibi yumuşak tüylü, kalp biçimli yaprakları ve

Sarıhatmi (*Abutilon theophrasti*)
Walter Dawn

sarı çiçekleri vardır. Meyveleri aynı bir gagayı andırır. Ortalama 50-250 cm arasında boy atar. Avrupa ve Anadolu'da da yabancı olarak yetişen bitkinin yaprakları ebegümeci gibi solunum ve sindirim sistemi iltihaplanlara koruyucu ve yumuşatıcı olarak kullanılır. Çin'in kuzey kesimlerinde ise lif elde etmek amacıyla tarımı yapılır.

sarıhumma, özellikle tropik ve astropik bölgelerde, kimi zaman ılıman iklimlerde, insanda, bütün maymun türlerinde ve bazı küçük memeli hayvanlarda görülen akut bulaşıcı hastalık. Etkeni Togaviridae familyasından Flavivirus cinsi bir virüstür; insana Aedes ve Haemagogus cinsi sivrisineklerle bulaşır. Sanhumma 18. yüzyıldan bu yana özellikle Amerika kıtasının tropik ve astropik bölgelerinde çok sayıda ölüme neden olan salgınlarla ortaya çıkmış, ABD'den Akdeniz ülkelerine uzanan bölgede sanayi ve ticareti felce uğratabacak kadar etkili olmuştur.

Virüsün taşınmasında birbirinden farklı iki yol vardır. Şehirlerde görülen sarıhummada Aedes aegypti türü sivrisinek hastalığı insandan insana bulaştırırken, tropikal ormanlarda görülen türde maymun ya da başka bir memelinin vücudundaki virüs farklı bir sivrisinek türüyle insana geçer.

Virüsü taşıyan sivrisineğin ısırmasının ardından 3-6 günlük kuluçka devresinde virüs insan vücudunda çoğalır. Baş ve sırt ağrısı, bulantı ve kusma gibi belirtiler ani başlar, ateş hızla yükselir. Ağır olgularda mukozalarda kanama nedeniyle hasta kusarken kan gelir. Virüs karaciğer hücrelerini örselediğinden sıklıkla sarılık görülmesi nedeniyle hastalığa sarıhumma adı verilmiştir. Hızla ilerleyen sarıhummada nekahet uzun sürerse de hasta, iyileştikten sonra hastalığa karşı yaşam boyu bağışıklık kazanır. Hastalıktan ölüm oranı büyük ölçüde virüsün türüne, bir ölçüye kadar da hastanın ırkına bağlıdır.

Sanhummanın özgün bir tedavisi yoktur. Hastaya iyi bakılması ve destekleyici tedavi, özellikle ateşin düşürülmesi önem taşır.

Sarıhumma, tümüyle önüne geçilebilen bulaşıcı hastalıklara çok iyi bir örnektir. Aedes aegypti türü sivrisineğin kökünü kazınması kentlerde yaşayan nüfusun korunması için en etkili önlemdir. Hastalıkla savaşta ikinci önemli yöntem olan canlı virüs aşılari klinik belirtilere yol açmadan etkin bağışıklık kazandırır. Virüsün yaygın olduğu bölgelerde oturanlar ya da bu bölgelere yolculuk yapacaklar için bireysel aşılamaya gereklidir. Öte yandan orman sarıhummasının görüldüğü bölgelerde, örneğin Güney Amerika ve Afrika'daki tropik ormanlarda virüsü yok etmek için etkin bir yöntem bulunamadığından hastalığa rastlanmaktadır.

sarık, AMMAME ya da DESTAR olarak da bilinir, eskiden İslam ülkelerinde kavuk, bürk, fes, külah, sikke gibi çeşitli başlıkların üstüne sarılan tülbent, ince bez ya da şal. Osmanlılarda insanın mesleğini, memuriyetini ve mevkisini göstermek üzere çeşitli biçimlerde sarılırdı. Çeşitli dönemlerde silme, dardağın, burma üsküf, yusufi, selimi, kallavi gibi çeşitli sarıklar olmuştur. Ulema beyaz, tarikat mensupları beyaz, kırmızı, siyah, yeşil, halktan kişiler ise âbani sarık sarardı. Ulemadan rütbesi olanlar resmî günlerde, Halveti şeyhleri ise her gün sarıklarının ucunu omuzlarına bırakırlardı (taylasan).

Başlığa usulüne uygun olarak sarık sarmak büyük bir beceri gerektirdiği için bu iş sarıkçılar yapardı. Bunlar İstanbul'da Ayasofya çevresinde çalışırdı. Tanzimat'tan sonra yalnız din bilginlerinin, şeyhülislam-

ların ve tarikat mensuplarının kullandığı sarık, Cumhuriyet döneminde çıkarılan Şapka Kanunu ile kaldırıldı. Bugün yalnız Diyanet İşleri başkanı resmi giysisinin parçası olarak, bir de imamlar camide namaz kıldırırken sarık kullanabilirler.

Osmanlı sarayında sultanların resmi hükümdarlık tacı olarak kullandıkları kavuklarına sardırıldıkları sarıklar ipekten ya da çok değerli şallardan olurdu. Bu sarıkların üstüne, hükümdarlık simgesi olan mücevherli sorguçlar takılırdı. Padişahın sarığını sarmak sarıkçıların göreviydi. Bunların başına sarıkbaşı denirdi. Padişahın sarıkları gümüş ve altın kaplamalı şimsir sandıklar içinde Revan Köşkü'nde saklanırdı. Sarayda sarıkla ilgili görevler II. Mahmud tarafından kaldırılmış ve bundan sonra padişahlar sarığın yerine fes giymişlerdir.

Sarıkamış, Doğu Anadolu Bölgesi'nde, Kars iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 1.915 km² olan Sarıkamış ilçesi kuzeyde Erzurum ili ve Selim ilçesi, doğuda gene Selim ve Kağızman ilçeleri, güneyde Ağrı, güneybatı ve batıda gene Erzurum iliyle çevrilidir.

İlçe topraklarının büyük bölümü Erzurum-Kars Platosu(*) üzerinde yer alır. Bu

çekilmesinden sonra da Ermeniler tarafından işgal edildi. I. Dünya Savaşı sırasında Rus ordularını Kafkasya'dan püskürtmek amacıyla yörede yapılan ve Osmanlı ordusunun büyük kayıplar vererek yenildiği savaşlar Sarıkamış Harekâtı(*) olarak adlandırılır. Sarıkamış, Kâzım Karabekir komutasındaki kuvvetler tarafından 29 Eylül 1920'de Ermeni işgalinden kurtarıldı.

Kars Çayı vadisinde ve deniz düzeyinden 2.125 m yükseklikte kurulmuş olan kent, ilçenin kuzey kesiminde yer alır. 1990'da Kars'tan sonra ilin ikinci büyük kentiydi. Türkiye'de 2.000 m'in üzerinde yer alan yerleşme merkezleri arasında nüfusu en yüksek olanı da Sarıkamış'tır. Ekonomik olanaklarının yetersizliğine karşın yüksek bir nüfusu barındırabilmesinin nedeni kentteki askeri birliklerdir. Erzurum'u Kars'a bağlayan kara ve demir yolları kentten geçer. Sarıkamış kenti il merkezi Kars'a 51 km uzaklıktadır. Kent ile çevresine hizmet veren başlıca sağlık kurumu Sarıkamış Devlet Hastanesi'dir.

Sarıkamış Belediyesi 1923'te kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe. 61.818; kent. 21.743.

Sarıkamış Harekâtı, I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı ordusunun Rus işgali altındaki toprakları kurtarmak ve Rusya içlerine ilerlemek amacıyla başlattığı, on binlerce askerin ölümüyle sonuçlanan büyük yenilgi (22 Aralık 1914 - 5 Ocak 1915).

I. Dünya Savaşı'nın başlarında Osmanlı donanmasına bağlı Yavuz ve Midilli zırhlıları Rusya'nın Karadeniz limanlarını bombardıman edince Rusya Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. Bir Rus kolordusu işgal altındaki Sarıkamış'tan Erzurum yönünde ilerlemeye başladı. Osmanlı birlikleri sayıca az olmalarına karşın, Köprüköy'de (Eleşkirt) beklenmedik bir başarı kazandılar ve Rus birliklerini gerilettiler. Ardından Erzurum'daki 3. Ordu genel bir saldırı başlatarak Rus birliklerine ağır kayıplar verdi. Kırk yıldır işgal altında olan Artvin de kurtarıldı. Bu gelişmenin ardından Harbiye Nazırı ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Enver Paşa, Elviye-i Selase'yi (Kars, Batum, Ardahan) ve Rusya'daki Türkleri kurtarmak amacıyla Sarıkamış'a yapılıcak büyük bir saldırının hazırlıklarına başladı. Harekâtı Alman genelkurmayı da destekliyordu. Çünkü Kafkasya'da böyle bir harekâtın başlaması üzerine Doğu Avrupa'da Alman ordusuna karşı savaşan Rus kuvvetlerinin bir bölümünün Asya'ya çekileceğini umuyordu.

Doğu Cephesi komutanlığını üzerine alan Enver Paşa ve yardımcısı Alman generali Bronzart, Aralık 1914'te Erzurum'a gittiler. Hazırlanan plana göre saldırı çok geniş bir cepheye yönelilecekti. Ana güçler Sarıkamış'a, bir kolordu Batum'a, başka bir birlik de İran üzerinden geçerek cephenin güney kanadına saldıracaktı. 22 Aralık'ta harekete geçen 9. ve 10. kolordular Oltu ve Bardız yönünde ilerleyerek Ruslara büyük kayıplar verdirdiler. Bunun ardından Enver Paşa, 9. Kolordu'nun kendisine yetişmesini beklemeden, bu kolordunun 29. tümeniyle birlikte hızla Sarıkamış'a yöneldi. Ama dört gün sonra Sarıkamış önlerine geldiğinde (26 Aralık), gücünün yetersiz kalacağını düşünenek 9. ve 10. kolorduları beklemeye başladı. Bu bekleyiş savaşın gidişini değiştirdi. Ruslar Sarıkamış'a büyük bir yığınak yaptıkları gibi, 9. ve 10. kolordular da Sarıkamış ve Allahüekber dağlarını aşarken ağır kış koşullarına uygun donanımları olmadığı için çok büyük kayıplar verdi. 28 Aralık'ta Sarıkamış önlerine geldiklerinde toplam asker sayısı 60 binden 10 bine inmişti. Bu askerlerin ise saldırıya katılacak gücü kalmamıştı.

Gene de 29 Aralık'ta saldırı başlatıldı, hatta küçük bir güç Sarıkamış'a girdi. Ama bu üstünlük bir iki saat sürdü. Rus Türkistan Kolordusu komutanı Yudenic'in karşı saldırısı sonunda 9. Kolordu çekilmeye bile olanak bulamadan teslim oldu. Enver Paşa ise 10. ve 11. kolordulardan arta kalan güçlerle Bardız'a çekildi (5 Ocak 1915).

Sarıkamış yenilgisi, Osmanlılar için bir dönüm noktası oldu. Rus orduları 1915 başlarından sonra Doğu Anadolu'yu sürekli baskı altında tuttular ve Erzurum'u, ardından da Erzincan'ı işgal ettiler. Rusların cephe gerisindeki Türklere de uyguladığı büyük baskı yüzünden binlerce kişi batıya göç etti.

sarıkantaron bak. binbirdelikotu

sarıkantarongiller bak. Hypericaceae

Sarıkaya, İç Anadolu Bölgesi'nde, Yozgat iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 976 km² olan Sarıkaya ilçesi doğu ve güneydoğuda Çayıralan, güney ve batıda Boğazlıyan ilçeleri, kuzeybatıda Merkez ilçe, kuzeyde Sorgun ve Akdağmadeni, kuzeydoğuda da gene Akdağmadeni ilçeleriyle çevrilidir.

İlin orta kesiminde yer alan ilçe toprakları, akarsu vadileriyle parçalanmış Bozkır Platosunun(*) güney kesiminde yer alır. Bu dalgalı düzlüklerin yüksekliği hiçbir yerde 2.000 m'yi aşmaz. İlçe topraklarından kaynaklanan suları Delice Irmağının(*) kolları toplar.

Büyük bölümü kırsal kesimde yaşayan ilçe halkı geçimini genelde tarımdan sağlar. Yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler buğday, şeker pancarı, arpa, mercimek, patates, çavdar ve üzumdür. Akarsu vadileri, bağlar ve bahçelerle kaplı olan Sarıkaya, ilin en çok üzüm yetiştirilen ilçelerinden biridir. Az miktarda soğan, fasulye, elma ve armut da yetiştirilen ilçede hayvancılık önemli bir gelir kaynağıdır.

İlçe topraklarında demir içeren cevher yatakları ile sıcak madensuyu kaynakları vardır. Yöredeki Terzili Kaplıcası'nın şifalı suları, sakinleştirici ve ağrı kesici özelliğiyle tanınır. Sularının sıcaklığı 47°C ve debisi 35 lt/sn olan Terzili Kaplıcası'nda, gelenlere hizmet veren tesisler vardır. Kaplıcada bu şifalı sulardan çok eski dönemlerde de yararlanıldığını gösteren bazı tarihsel yapı kalıntılarına rastlanır.

Yerleşim tarihi Hititlere değin inen yöre daha sonra Pers, Makedonya, Selevkos, Galat ve Roma egemenliklerinde kaldı. Bizans döneminde Kharsianon Themasi'nin sınırları içinde olan yöre, 11. yüzyılın sonlarında Danişmendilere bağlandı. Anadolu Selçukluları, İlhanlılar, Eretna Beyliği, Kadi Burhaneddin Devleti, Osmanlı ve Timur yönetiminden sonra 1408'de kesin olarak Osmanlı topraklarına katıldı. Cumhuriyet döneminde Boğazlıyan ilçesine bağlı bir bucak olarak yönetilen Sarıkaya yöresi 1957'de ilçe yapıldı.

Güllerözü Vadisinde kurulmuş olan kent, ilçenin orta kesiminde yer alır. Eskiden bucak merkezi Aşağısarıkaya'daydı. Daha sonra Hamam adlı şimdiki yerine taşınan bucak merkezi zamanla Sarıkaya adıyla anılmaya başladı. 1957'de Sarıkaya'nın ilçe merkezi yapılması üzerine, halkın isteğiyle düzenlenen halkoylaması sonucunda Aşağısarıkaya köyü, Boğazlıyan ilçesine bağlandı. Yozgat'ı Kayseri'ye bağlayan karayolu kentten geçer. Sarıkaya kenti il merkezi Yozgat'a 77 km uzaklıktadır.

Sarıkaya Belediyesi 1957'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe. 44.857; kent. 11.586.

Sarıkamış'tan bir görünüm, Kars Anadolu Yayıncılık Arşivi

toprakların güney kesimini ise Karasu-Aras Dağları(*) engebelendirir. Soğanlıdağ, batıdaki Erzurum il sınırında 2.808 m'ye erişir. Genellikle yüksek dalgalı düzlüklerden oluşan ilçe topraklarından kaynaklanan suları Aras Irmağı ile Kars Çayı toprakları. Dağlık alanlarda sarıçam ormanlarına rastlanır. İlin en büyük ilçesi olan Sarıkamış'ın yüksek yaylaları hayvancılık açısından büyük önem taşır.

Büyük bölümü kırsal kesimde yaşayan ilçe halkı geçimini genelde tarım ve ticaretten sağlar. Yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler buğday, patates ve arpadır. Hayvancılık önemli gelir kaynakları arasındadır. Hayvancılık daha çok canlı hayvan ticaretine yönelik olduğundan et ve süt ürünleri üretimi düşük düzeydedir. Askeri birliklerin varlığı ilçedeki ticari etkinliği canlı tutar. Başlıca sanayi kuruluşu asker postası üretmek amacıyla kurulan Sümerbank'a bağlı Sarıkamış Ayakkabı Fabrikası'dır. Ayrıca tuğla ve kiremit, orman ürünleri, metal eşya ve çeşitli gıda maddeleri üreten tesislerin yanı sıra oto onarım ve bakım atölyeleri etkinlik gösterir.

İlçedeki başlıca dinlence alanları, Soğuksu orman içi dinlenme yeri ile kış sporları ve kayak tesisleridir. Bu tesislerin geliştirilerek uluslararası bir düzeye getirilmesi düşünülmektedir. İlçe topraklarında perlit yatakları vardır.

Uratular döneminde yerleşildiği bilinen Sarıkamış yöresinin tarihi Kars(*) ilinin tarihine koşutluk gösterir. Yöre 19. yüzyıl ile 20. yüzyılın başlarında Ruslar, onların

Sarıkol Sıradağları, Rusça SARIKOLSKI HREBET. Tacikistan'da Gorno-Bedeşan özerk yönetim birimiyle (oblast) Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki sınırda dağ sırası. Doğu Pamirler'de yer alan dağlar kuzeydeki Markansu Irmağı vadisinden güneydeki Beik Geçidine kadar 350 km boyunca Kaşgar Dağlarına koşut olarak uzanır. Ortalama yüksekliği 5.000 m'dir; en yüksek noktasına Lyavirdir Dağında (6.351 m) ulaşır. Ceyhun ve Tarım ırmak havzaları arasında su bölümü çizgisi oluşturan dağlar seyrek bir bitki örtüsüyle kaplıdır.

sarılık, İKTER olarak da bilinir, safra pigmentlerinden bilirubinin kanda ve dokularda birikmesi nedeniyle deri, gözakı (sklera) ve mukozaların sararması. Kandaki bilirubin miktarı normal olarak 100 ml'de 1 mg'ın altındadır; bu miktar 2-2,5 mg'ın üstüne çıkarsa sarılık oluşur.

Renk değişikliğinin düzeyi kandaki bilirubinin yoğunluğuna, dokulara yayılma hızına ve dokular tarafından tutulmasına bağlıdır. Doku sıvılarına geçen bilirubin ilihtaplı ve ödemli dokularda ve esnek doku liflerinin bulunduğu bölgelerde daha fazla emilir.

En sık rastlanan sarılık nedenleri karaciğerde yapılp salgılanan safraanın vücuttan normal yollarla atılamayacak kadar fazla olması, bilirubinin vücuttan atılmasını azaltan doğuştan kusurlar, alyuvarların yıkılmasına (Hemoliz) ve bilirubinin kanda açığa çıkmasına neden olan bozukluklar, karaciğerin bilirubini kandan ayırmakta yetersiz kalmasına neden olan karaciğer hastalıkları, kandan ayrılan bilirubinin yeniden kana dönmesi ve safra yollarının tıkanmasıdır. Yeni doğan bebeklerde kan uyuşmazlığı ve belirli ilaçların kullanılması gibi nedenlerle bilirubin metabolizmasının bozulması ve bilirubinin beyinde bazal gangliyonlarda ve beyin sapında birikmesi de sarılığa yol açar. Karaciğer normal olarak çok yüksek miktarda bilirubini kandan ayırabilme yeteneğine sahip olduğundan, bu açıdan yetersiz kalması ağır bir işlev bozukluğu olduğunu gösterir.

Kendi başına bir hastalıktan çok bazı hastalıklarda rastlanan bir belirti olan sarılığa eşlik eden öbür belirti ve bulgular, bozukluğun nedenine göre değişir. Örneğin hepatite idrar ve dışkıların renginde değişme görülürken alyuvar yıkımına bağlı sarılığa idrarda safra bulunmaz. Öte yandan, yeni doğan bebekte görülen sarılık (kernikterus) beyin dokusunu ileri derecede zedeleyerek beyin felcine, çırpınma nöbetlerine, hatta ölüme yol açabilir. Sarılık terimi kimi zaman yanlış olarak hepatit yerine kullanılır; oysa, sarılık bütün hepatit tiplerinde görülen bir bulgudur. Hepatitin yanı sıra sarılığa yol açan hastalıklardan bazıları siroz, karaciğer, safra yolları ve pankreas bezindeki yer kaplayıcı lezyonlar ve bazı kansızlık türleridir. Sarılığın tedavisi de neden olan bozukluğun türüne göre değişir. Yenidoğan sarılığında morötesi ışın tedavisi beyin dokusunun zedelenmesini büyük ölçüde engeller.

sarılık, KLOROZ olarak da bilinir, normal haliyle yeşil renkli olan dokuların soluk sarı ya da beyazımsı bir renge dönüşmesi biçiminde ortaya çıkan bitki hastalığı belirtisi. Bu durum, bitkinin bir virüs etkisiyle klorofil üretememesi; bitki için yaşamsal önemi olan temel minerallerin ya da oksijenin bulunmaması; topraktaki yüksek alkali, gübre, hava kirliliği ya da soğuk nedeniyle bitkinin örselenmesi; böcek, kene ya da ipliksolucanlarından zarar görmesi; toprak

düzeyinde değişme ya da sıkışma olması; bitkinin sap ya da kökünün çürümesi gibi nedenler sonucu ortaya çıkabilir. Sarılığın oldukça ağır düzeyde seyrettiği bitkilerde bodurlaşma ve tepeden köke doğru kuruma görülür. Hastalığa yol açan etkenlerin ortadan kaldırılmasıyla sarılık denetim altına alınabilir.

Sarıoğlan, İç Anadolu Bölgesi'nde, Kayseri iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 660 km² (1989) olan Sarıoğlan ilçesi doğuda Akkışla, güneyde Bünyan, güneybatıda Kocasinan, batıda Özvatan ilçeleri, kuzeyde de Sivas ilıyla çevrilidir.

Sarıoğlan ilçesi ilin kuzey kesiminde yer alır. Topraklarını kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu Kızılırmak Vadisi yarar. Kuzey kesimini, doruğu ilçe sınırları dışında kalan Akdağ engebeleridir. İlçe topraklarından kaynaklanan suları Kızılırmak toplar. İlçenin başlıca düzlüğü Palas Ovasıdır. Bu ovanın batısında gevresi sazlık ve bataklıklarla kaplı olan Tuzla Gölü yer alır. Gideğeni olmadığından suları tuzlu olan bu göl, doğusundaki Gölova kasabasının eski adı nedeniyle Palas Gölü olarak da adlandırılır.

İlçe ekonomisi tarıma dayanır. Başlıca bitkisel ürünler şeker pancarı, buğday ve arpadır. Az miktarda sebze ve meyve de yetiştirilir. Hayvancılık önemli gelir kaynaklarındandır. İlçede un, makarna ve oto yedek parçası üreten işyerleri vardır. Tuzla Gölünün doğusundaki Palas Tuzlası zaman zaman işletilmiştir.

Tarihine ilişkin yeterli bilgi bulunmayan Sarıoğlan yöresi, eskiden Bünyan'a bağlı bir bucak olarak yönetilirken 1960'ta ilçe yapıldı.

İlçenin doğu kesiminde yer alan ve 1985'te ilin en küçük ilçe merkezi olan Sarıoğlan kasabası, Kızılırmak'a katılan Sarıoğlan Suyu vadisinde kuruludur. Kayseri'yi Sivas'a bağlayan demiryolu kasabadan, karayolu ise kasabanın güneyinden geçer. Kasaba, il merkezi Kayseri'ye 54 km uzaklıktadır.

Sarıoğlan Belediyesi 1954'te kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 23.215; kasaba, 4.869.

sarısabır, ODAGACI olarak da bilinir, zambakgiller (*Liliaceae*) familyasının *Aloe* cinsini oluşturan Afrika kökenli 200 kadar çokyıllık, etli bitki türünün ortak adı. Türkiye'de de Anadolu'nun güneybatı bölgesinde Romalılar döneminden kalmış ve gideerek yabanileşmiş bir türüne (*A. vera*) rastlanır. Türlerin çoğunun gövdesi çok kısıdır. Toprağın hemen üstünden çıkan dişli kenarlı

Sarısabır (*Aloe saponaria*)
Gerald Cubitt

ve sivri uçlu, etli yaprakları bir arada demetler (rozetler) oluşturur. Çiçekleri sarı ya da kırmızı renkli, dik ve sık salkımlar halindedir. Bazı türleri süs bitkisi olarak yetiştirilir.

Başta *A. vera* olmak üzere, *A. ferox*, *A. africana* ve *A. spicata* gibi çeşitli sarısabır türlerinin yapraklarından kozmetiklerin ve bazı ilaçların bileşimine giren bir özsu çıkarılır. Yaprakların ezilmesiyle elde edilen bu özsu güneşte ya da ateşte ısıtılarak yoğunlaştırılır ve geriye siyaha yakın koyu renkli, acımsı lezzetli katı parçalar kalır. Elde edildiği türe göre çeşitli ticari adlarla anılan bu ürün en çok müşhil olarak kullanılır. Bu etki bileşimindeki antrasen türevi bileşiklerden kaynaklanır.

sarısalkım, ALTINYAGMURU olarak da bilinir, baklagiller (*Fabaceae*) familyasının *Laburnum* cinsinden bazı küçük ağaç türlerine, özellikle de *L. anagyroides*'e verilen ad. *L. anagyroides*, Avrupa'nın güney kesimlerinde kendiliğinden yetişen 6 m yükseklikte

Sarısalkım (*Laburnum vossii*)
Grant Heitman-EB Inc.

bir ağaççıktır. Başka pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilir. Altın sarısı çiçek salkımlarıyla son derece alımlı bir görünümü olan bu bitkinin almasıık dizilişli bileşik yaprakları vardır; her bir yaprak üç yaprakçıktan oluşur. Kelebek biçimli çiçekleri 10-30 cm uzunlukta sarkık salkımlar oluşturur. Çok sayıda tohum içeren meyveleri bakla biçiminde ve üzeri tüylüdür.

Sarısalkım zehirli bir bitkidir. Bütün bölümleri, ama en çok da tohumları zehirleyicidir. Özellikle sığır ve koyun gibi süt veren hayvanlarda ölümlere neden olur.

Sarısözen, Muzaffer (d. 1898/99, Sivas - ö. 4 Ocak 1963, Ankara), Türk halk müziği alanındaki çalışmalarıyla tanınan folklorcu.

I. Dünya Savaşı'nda askere alındığından öğrenimi yarım kaldı. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra terhis oldu (1922) ve bir süre Sivas'ta Türkçe ve müzik öğretmenliği yaptıktan sonra 1925'te Darülmelhan'ın (sonradan İstanbul Belediye Konservatuarı, bugün İstanbul Üniversitesi Devlet Konservatuarı) keman bölümüne girdi. Öğrenimini tamamlayınca gene Sivas'ta lise müzik öğretmeni olarak çalışmaya başladı. 1931'de, o sırada Sivas milli eğitim müdürü olan Ahmet Kutsi (Tecer) ile birlikte Halk Şairleri Derneği'ni kurdu. 1937'de Maarif Vekâleti'nin başlattığı folklor derleme gezilerine katıldı. Ertesi yıl Ankara Devlet Konservatuarı Folklor Arşivi'nin başına getirildi. Bu okulda folklor dersleri de verdi. 1937-53 arasındaki derleme gezilerinin hepsine katıldı, yaklaşık 10 bin halk ezgisinin saptanıp arşivlenmesinde önemli rol oynadı.

1940'ta Ankara Radyosu'nda "Yurttan Sesler" korosunu kurdu ve yönetti. Konser-vatuvar arşivindeki pek çok melodiyi bu koroyla seslendirdi. 1953'te İzmir ve 1954'te İstanbul radyolarında da aynı adlı koroları kurdu.

Keman dışında, başta bağlama olmak üzere birçok halk çalgısını ve ut, tambur gibi sanat müziği çalgılarını çalan Sarısözen, halk müziğinin yanında, halk oyunları konusunda da geniş bilgi sahibiydi. *Radyo ve Güzel Sanatlar* gibi dergi ve gazetelerde halk müziği ve folklor konusunda yazılar yayımladı. *Seçme Köy Türküleri* (1941), *Yurttan Sesler* (1958), *Türk Halk Musikisi Usulleri* (1962) başlıca kitaplarıdır.

Sarıveliler, Akdeniz Bölgesi'nde, Karaman iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Eskiden Ermenek'in Göktepe bucağına bağlı 13 köy ve Tepebaşı bucağına bağlı bir köy, 9 Mayıs 1990 tarihli ve 3644 sayılı yasayla bir araya getirilerek, merkezi Sarıveliler kasabası olmak üzere ilçe yapılmıştır.

Sarıveliler Belediyesi 1967'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 17.241; kasaba, 5.228.

Sarıyahşi, İç Anadolu Bölgesi'nde, Aksaray iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Eskiden Şereflikoçhisar'a bağlı olan yedi köy, 15 Haziran 1989 tarihli ve 3578 sayılı yasayla bir araya getirilerek, merkezi Sarıyahşi kasabası olmak üzere ilçe yapılmıştır.

Sarıyahşi Belediyesi 1957'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 11.573; kasaba, 5.996.

Sarıyar Barajı, Ankara'nın yaklaşık 120 km batısında, Sakarya Irmağı üzerinde kurulu beton ağırlık barajı. 1956'da hizmete giren baraj su akış denetimini sağlamak, sulama ve yılda 400 milyon kilovat saat elektrik üretimi amacıyla kurulmuştur. Baraj gövdesinin temelden yüksekliği 108 m, kret uzunluğu 257 m, dolgu hacmi ise 568.000 m³'tür. Altı kapaklı dolu savağı bulunan barajın su toplama alanı 41.778 km², göl alanı 83,8 km², toplayabildiği en fazla su miktarı 1,9 milyar m³'tür. Barajın hidroelektrik santralında düşey eksenli Francis tipi dört türbin ve düşey eksenli şemsiye tipi dört üreteç bulunmaktadır.

Baraj alanı ve çevresindeki jeolojik yapı temel olarak şistlerden oluşur. Dik yamaçlardaki kayalar çok az toprak örtüsüne rastlanır ya da hiç yoktur. Irmak yatağında yaklaşık 20 m'lik bir kazi yapılarak alüvyon örtüsü altındaki ayrılmış kayalar kısımlar açığa çıkarılmıştır.

Sarıyer, İstanbul kentini oluşturan ilçelerden biri. Yüzölçümü 146 km² olan Sarıyer ilçesi kuzeyde Karadeniz, doğuda İstanbul Boğazı, güneyde Beşiktaş, batıda da Kâğıthane ve Eyüp ilçeleriyle çevrilidir.

İlçe toprakları doğuda İstanbul Boğazına kadar uzanan, Trakya'nın orta yükseklikteki dalgalı düzlüklerinden oluşur. Bir bölümü Karadeniz ile İstanbul Boğazına dökülen, bir bölümü Kâğıthane Deresine katılan küçük derelerin parçaladığı bu dalgalı düzlükler, Batılı coğrafyacılar tarafından Peru Penepleni olarak da adlandırılır. Bu platonun üstünde yer alan ve Büyükdere Caddesi'nin geçtiği Levent'le Derbent arasındaki sırt, akarsular arasındaki su bölümü çizgisini oluşturur. Bu sırtın batısından çıkan akarsular Kâğıthane Deresine, doğusundan kaynaklanan sular da İstanbul Boğazına doğru akar. İlçedeki başlıca akarsular İstinye ve Sarıyer dereleri ile Büyükdere'dir.

Batı kesimi oldukça düz olan Karadeniz kıyısında doğal kumsallar uzanır. İlçenin

Boğaziçi kıyısı kuzeyde Rumelifeneri'nden başlayarak güneyde Rumelihisarı semtinde sona erer. Büyükdere'de dirsek biçimli geniş bir girinti, Yeniköy'de de bir çıkıntı oluşturan İstanbul Boğazının en geniş kesimi Rumelifeneri ile Anadolu feneri arasındadır. İstanbul Boğazı ağzında yer alan Öreke Adaları ilçe sınırları içindedir.

Bizans döneminde yöredeki başlıca yerleşmeler Sosthenion ya da Stenos (İstinye), Therapeia (Tarabya) ve Kleithra tou Pontou'yu (Kireçburnu). Konstantinopolis'in (İstanbul) Osmanlı topraklarına katılmasından sonra Türklerin yerleşmeye başladığı kesimlerden ilki Baltalimanı'ydı. Bu semt adını buradaki haliç biçimli dere ağzında, Dolmabahçe'den Haliç'e indirilen tekneleri yaptıran Kaptanıderya Baltaoğlu Süleyman Bey'den alır. Rumelihisarı, Yeniköy ve Sarıyer birer köy olarak 16. yüzyılda kuruldu. 17. yüzyıl sonlarında Osmanlı sarayına yakın olan bazı kişiler kıyılarda köşk ve yalıları yaptırmaya başladı. 19. yüzyılda ilçenin Boğaziçi kıyısına yabancı elçiliklere ait bazı yazlıklar yapıldı. Kırklar-eli'de aba, şayak ve çul boyamada uzmanlaşmış 40 ailenin 19. yüzyıl başlarında Emirgân ile Baltalimanı arasına yerleştirilmesinden sonra bu kesimde oluşan yeni yerleşmeye Boyacıköy adı verildi.

Günümüzde Rumelihisarı ile Rumelikavağı arasındaki Boğaziçi kıyı yolu çevresinde yalılar, lokantalar, korular içinde yüksek gelir gruplarına ait köşkler ve konutlar ile bazı konsoloslukların yazlıkları, çeşitli mahalleler ve sanayi kuruluşları yer alır. İlçenin kuzey kesiminde kırsal yerleşmeler, batı kesiminde de Belgrad ve Fatih ormanları yer alır.

Boğaziçi kıyısında sanayi kuruluşlarının başlıcaları kibrit, kablo ve vinç fabrikalarıdır. İlçe sınırları içinde birçok küçük sanayi kuruluşu da vardır. İlçe kıyılarındaki otel, motel, eğlence yeri ve lokantalar turizm açısından büyük önem taşır. Tarabya ve öteki kıyı yerleşmeleri yazın özellikle Arap ülkelerinden gelen turistleri çeker. Karadeniz kıyısındaki Kilyos (Kumköy), Demirci, Gümüşdere ve Kısırkaya köyleri İstanbulluların yazın denize girdikleri ve dinlendikleri yörelerdir. İlçe sınırları içindeki yeşil alanlar İstanbul'un soluk alınabilen başlıca kesimini oluşturur. Bu alanlarda Belgrad Ormanı, Binbaşı Çeşmesi, Kurtkemer ve Fatih Ormanı orman içi dinlenme yerleri kurulmuştur. Bahçeköy'de yıllık kapasitesi 50 bin adet olan bir alabalık üretme istasyonu vardır. İlçenin ormanlık alanlarında yaşayan bazı yabanıl hayvanlar için koruma alanları kurulmuştur. İlçe topraklarında kaolin ile sanayide kullanılan kil ve kum yatakları vardır. Eskiden işletilmiş olan bakır yataklarının bulunduğu alan günümüzde Maden Mahallesi adıyla anılır. İstanbul'un ünlü içme sularından Hünkâr ve Kanlıkavak suları Sarıyer ilçesinden kaynaklanır.

İstanbul Teknik Üniversitesi'nin Ayazağa Kampusu ve İstanbul Üniversitesi'ne bağlı Orman Fakültesi ilçe sınırları içindedir. Başlıca sağlık kurumları da Baltalimanı Kemik Hastahıkları Hastanesi ile İstinye Devlet Hastanesi'dir.

İlçedeki başlıca tarihsel yapılar İstanbul kentinin su gereksinmesini karşılamak amacıyla Osmanlı döneminde yapılan bentler ile sukemerleridir. Bunlar Topuzlu Bendi (1750), Valide Bendi (1796) ve Sultan Mahmud Bendi (1839) ile Bahçeköy ve Sultan Mahmud sukemerleridir.

Cumhuriyet'ten önce kurulup birçok aşamadan geçen Sarıyer Belediyesi, 1984'teki düzenlemeyle İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı bir ilçe belediyesi durumuna

getirilmiştir. Nüfus (1990) ilçe, 171.872; kent, 160.075. Ayrıca bak. İstanbul.

Sarız, topraklarının bir bölümü Akdeniz Bölgesi'nde, daha büyük bölümü Doğu Anadolu Bölgesi'nde kalan, Kayseri iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 1.239 km² olan Sarız ilçesi kuzeydoğuda Sivas, doğu ve güneyde Kahramanmaraş illeri, batıda Tomarza, kuzeyde de Pınarbaşı ilçeleriyle çevrilidir.

İlin güneydoğu köşesinde yer alan ilçe topraklarını Tahtalı Dağları ile en yüksek kesimleri ilçe sınırları içinde kalan Binboğa Dağları engemelendirir. Güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda uzanarak doğu ve kuzeyde doğal sınır oluşturan Tahtalı Dağları ilçe sınırları içindeki başlıca yükseltileri Soğanlı Dağı (2.925 m) ve Gövdeli Dağının Sandıklıdere Tepesidir (2.601 m). Binboğa Dağları da güney ve doğuda doğal sınır oluşturur. İlçe topraklarının iç kesimi orta yükseklikteki dalgalı düzlüklerden oluşur. Bu topraklardan çıkan sular Seyhan ve Ceyhan ırmakları aracılığıyla Akdeniz'e ulaşır. Doğu ve güneydoğu kesiminden kaynaklanan suları Ceyhan Irmağının kollarından Hurman Çayı, öteki kesimlerinden çıkan suları da Seyhan Irmağının kollarından Göksu Irmağının başlangıcı olan Sarız Çayı ve ayrıca Zamantı Irmağına katılan küçük dereler toplanır.

Büyük bölümü kırsal kesimde yaşayan ilçe halkı geçimini tarımdan sağlar. İlçede çok miktarda koyun ve kıl keçisi beslenir, ayrıca kilim dokumacılığı ve arıcılık yapılır. Başlıca bitkisel ürünler buğday, arpa, çavdar ve elmadır. Az miktarda baklagiller, ayçiçeği ve vişne de yetiştirilir. İlçe topraklarında tuğla-kiremit hammaddesi, diyasporit, jips ve krom içeren cevher yatakları vardır.

Tarihine ilişkin yeterli bilgi bulunmayan Sarız yöresi, eskiden Pınarbaşı ilçesine bağlı bir bucak olarak yönetilirken 1946'da ilçe yapılır.

İlçenin orta kesiminde yer alan Sarız kasabası, Sarız Çayı vadisinde kuruludur. Köyü olan eski adı akarsuyun adından esinlenerek değiştirilmiştir. Gelişmemiş ve küçük bir yerleşme olan Sarız kasabası Kayseri'yi Pınarbaşı üzerinden Kahramanmaraş'a bağlayan karayolunun doğusunda yer alır. Bu yolla il merkezi Kayseri'ye 135 km uzaklıktadır.

Sarız Belediyesi 1946'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 19.255; kasaba, 3.935.

Sari, İran'ın kuzeyindeki Mazenderan ilinin (*ostan*) merkezi kent. Sasani döneminde (İS 224-651) kurulan kent, bölgenin 7. yüzyılda Araplar tarafından fethinden sonra Taberistan'ın başkenti oldu. 12. yüzyılda Moğol saldırıları sırasında yıkılan kenti, 14. yüzyılda tarihçi Hamdullah Müstevfi ziyaret etti. Kaçar hanedanının kurucusu ve ilk hükümdarı Ağa Muhammed Han (hd 1779-97) Sari'yi kendine başkent seçti.

Talar Irmağının batı yakasında yer alan Sari kentinin nüfusu İranlılar, Türkler, Kürtler, Bangaşiler, Afganlar ve Türkmenlerden oluşur. Kentte briket, mozaik, dokuma kumaş, jüt, çırçır, halı, çeltik, alkollü içkiler, konserve et ve gıda işleme fabrikaları vardır. Kentte Ağa Muhammed Han'ın sarayının yıkıntıları ile İmam Yahya ve Zeynel Abidin'in mezarları vardır. Nüfus (1976) 70.036.

sarı, Hindistan'da, kadınların başlıca dış giysi olarak kullandığı 5-7 m uzunluğunda kumaş. Genellikle parlak renkli ve işlemeli

bir ipek, pamuklu ya da son zamanlarda olduğu gibi sentetik kumaş parçasından oluşur. Bedene sarılan bu kumaşın ucu omuzdan aşağı sarkıtılır ya da başa örtülür.

İÖ 2. yüzyıldan kalma kabartmalarda, belden üstleri çıplak kadın ve erkeklerin sarıya kalçalarına sarıp önde bir dizi kıvrım oluşturacak biçimde bacaklarının arasından geçirmiş oldukları görülür. 12. yüzyılda, Hindistan'ın kuzey ve orta bölgelerini ele geçiren Müslümanlar bedenini örtülmesini zorunlu kılincaya değin, bu giysi büyük bir değişikliğe uğramamıştır. Hindu kadınlar sarıya kısa bir bluz ile bir iç etek üstüne giyer ve kumaşı katlayıp belden bu iç eteğin içine sokarak uzun bir etek oluştururlar.

sarında, Hindistan'da aşağı kast üyeleri arasında çalınan halk kemani. Orta Asya kökenlidir ve birçok değişik biçimi vardır. Gövdesi tahtadır, sapı kısa ve perdesizdir. Burguları burguluğa yanlamasına sokulmuştur, at kuyruğu ya da bağışaktan üç teli vardır. **Sarında'nın** Kuzey Hindistan'da çok çalınan bir türü olan **sarangi**'de metalden dördüncü bir tel daha bulunur.

Sarit Thanarat (d. 16 Haziran 1908, Bangkok - ö. 8 Aralık 1963, Bangkok, Tayland), 1958-63 arasında Tayland'da askeri hükümete başkanlık eden mareşal.

1929'da Bangkok'taki Chula Chom Klao Askeri Akademisi'ni bitirdikten sonra subay olarak orduya katıldı. 1947'de Phibunsongkhram önderliğindeki askeri darbeyi destekledi ve 1957'ye değin savunma bakanlığı ve başkomutanlık görevlerini yürüttü. 1957'de Phibunsongkhram'ı iktidardan uzaklaştırarak "geçici" bir sivil hükümet kurulmasına olanak sağladı. Ama Ekim 1958'de askeri bir darbeyle iktidarı ele geçirdi ve yürürlüğe koyduğu "geçici anayasa"ya dayanarak kendisini başbakan ilan etti.

Sarit Thanarat eski rejim sırasında özellikle polis örgütüne egemen olan yolsuzluklara ve örgütlü suç çetelerine karşı savaş açtı; afyon kullanımını yasakladı ve afyon kaçakçılığını önlemeye çalıştı. Başta kuzeydoğudaki geri kalmış iller olmak üzere kırsal kesimde ekonomik kalkınma programları başlattı.

İzlediği baskıcı politikalar çerçevesinde, siyasal partileri ve muhalif gazeteleri kapatı, yıkıcılıkla suçlanan muhaliflerin yargılanmadan hapse atılabilmeleri için anayasal hakları askıya aldı. Dış politikada ABD yanlısı ve antikomünist bir çizgi izledi. Tayland'ı Güneydoğu Asya Aitlaşması Teşkilatı'nda (SEATO) tutarak ABD'den artan ölçüde askeri yardım aldı. Ölümünden sonra yerine General Thanom Kittikachorn başbakan oldu.

Sark Adası, Manş Denizindeki Channel Adalarından(*) biri. Guernsey Adasının 11 km doğusunda yer alır. Birbirlerine yaklaşık 90 km uzunluğunda bir kıstakla bağlanan iki kesimden oluşur; bu iki kesimden kuzeydeki Büyük Sark, güneydeki ise Küçük Sark olarak adlandırılır. Çevredeki Brechou Adacığı ile birlikte toplam yüzölçümü 5,5 km²'dir.

Sarp kayalıklarla çevrili 114 m yüksekliğinde bir platon oluşur. Doğudaki Creux limanı 1588 ve 1868'de yapılan iki tünelle adanın iç kesimine bağlanmış, 1949'da La Maselina'da ikinci bir liman açılmıştır. Yaklaşık 1040'ta I. William'ın (Fatih) Le Mont-Saint-Michel'e hediye ettiği ada yaklaşık bir yüzyıl sonra Vernon ailesinin eline geçti.

1204'te Richard de Vernon'un mülklerine el konması üzerine yeniden hükümdarlık topraklarına bağlandı. 1549'da Fransızların eline geçen ada 1558'de yeniden İngiltere'ye bağlandı. Jersey'deki St. Quen senyörü Héliier de Carteret adanın bir korsan üssü olmasını engellemek için Kraliçe I. Elizabeth'in izniyle burada bir yerleşme kurdu (1565).

Günümüzde Guernsey(*) yargı bölgesinin bir parçasını oluşturan adada yerleşmeler dağınıktır. Ada topraklarının yaklaşık üçte biri tarıma ayrılmıştır. Mandracılık da önemli bir gelir kaynağıdır. Nüfus (1986 tah.) 500.

sarkaç, yerçekimi etkisiyle ileri-geri salınacak biçimde sabit bir noktaya asılı olan ağırlık. Sarkaçların her tam salınımı sırasında geçen süre sabittir ve bu süreye periyot denir. Sarkacın periyodunun sabit olduğunu ilk gözlemleyen, İtalyan bilim adamı Galileo oldu; Galileo bunu, Pisa'daki katedrallerden birinde sallanmakta olan bir lambanın salınım hızını, nabız atışlarıyla karşılaştırarak gerçekleştirdi. Hollandalı bilim adamı ve matematikçi Christiaan Huygens 1656'da sarkaç hareketiyle denetlenen bir duvar saati yaptı. Huygens ayrıca, asılı cismin bir daire yayı yerine bir sikloit (bir doğru üzerinde yuvarlanan bir çemberin üzerindeki bir noktanın çizdiği eğri) yayı boyunca salınmasını sağlayan bir niyulu geliştirerek, sarkaç periyodunun tam olarak sabit olmasını sağladı.

Basit bir sarkaç, bir ipin ucuna asılmış ve kütesi ihmal edilebilecek kadar hafif bir noktasal ağırlıktan oluşur. Asılma noktası ile ağırlığın merkezi arasındaki uzaklık büyütülerek, bu tip bir sarkacın periyodu uzatılabilir. Ağırlığın kütesindeki herhangi bir değişime sarkacın periyodunu etkilemez. Ama öte yandan periyot, sarkacın Yer üzerindeki konumuna bağlıdır. Yer'in kütlemesi alanının şiddeti her yerde aynı olmadığından sarkaç kutuplara yaklaştıkça daha hızlı salınır (periyodu kısalmır), Ekvator'a yaklaştıkça da daha yavaş salınır (periyodu uzar).

Çeşitli türden sarkaçlar vardır. Örneğin, salınan bir çubuk biçiminde bir ağırlığı olan bileşik sarkaç, yatay bir eksen çevresinde salınır. Özel bir tersinir bileşik sarkaç türü olan Kater sarkacı ise, yerçekimi ivmesi değerinin ölçülmesinde kullanılır. Diğer bir sarkaç türü olan Schuler sarkacı, düşey olarak asıldığında, asılı bulunduğu nokta Yer yüzeyine paralel olarak hızlandırılrsa bile yerel düzleme göre düşeyliğini korur. Schuler sarkacının bu ilkesi, eylemsizliğe dayalı bazı güdüm sistemlerinin, çok hızlı ivmelenme sırasında bile, iç düşey referansını doğru bir biçimde korumasını sağlamak amacıyla kullanılır. Küresel sarkaç ise, sarkacın, asılma noktasından geçen sonsuz sayıdaki düşey düzlemlerden herhangi birinde salınmasına olanak sağlayan bir niyula asılıdır. Aslında sarkacın salınım düzlemi serbest bir biçimde döner. Basit bir küresel sarkaç türü olan Foucault sarkacından(*), Yer'in kendi çevresinde döndüğünün kanıtlanmasında yararlanır. Ayrıca balistik sarkaç.

Sarkar, Sir Cadunath (d. 10 Aralık 1870, Karaçmaria, Bengal - ö. 15 Mayıs 1958, Kalküta, Hindistan), Hint-Türk İmparatorluğu'na (1526-1858) ilişkin araştırmalarıyla tanınan ünlü Hintli tarihçi.

Kalküta'daki Presidency College'da İngiliz edebiyatı öğrenimi gördü. Bir süre İngilizce dersleri verdiği Patna Yüksekokulu'nda (1902-17) tarihle ilgilenmeye başladı. Konu olarak son büyük Hint-Türk imparatoru

Evrengzib'i seçti. İlk kitabı *India of Aurangzib'i* (Evrengzib'in Hindistanı) 1901'de, 25 yılda tamamladığı beş ciltlik *History of Aurangzib'i* (Evrengzib'in Tarihi) ise 1924'te yayımlandı. Üzerinde 25 yıl çalıştığı *Fall of the Mughal Empire'i* (4 cilt; Hint-Türk İmparatorluğu'nun Çöküşü) 1950'de tamamladı. *Chaitanya: His Pilgrimages and Teachings* (1913; Çaitanya: Hac Ziyaretleri ve Öğretisi) ve *Shivaji and His Times* (1919; Şivaci ve Dönemi) adlı iki kitabı daha olan Sarkar'ın yapıtları Farsça kaynaklar konusundaki derin bilgisini ortaya koyar.

Kalküta Üniversitesi rektör yardımcılığı (1926-28) ve Bengal Yasama Konseyi üyeliğinde (1929-32) de bulunan Sarkar'a 1929'da "sir" unvanı verildi.

sarkıt ve dikit, STALAKTİT VE STALAGMİT olarak da bilinir, damla damla akan suyun biriktirdiği çeşitli minerallerden oluşan tortul kayaç. Bu kayaçların mağaraların tavanlarından ya da yanlarından buz saçakları gibi aşağı doğru sarkan tiplerine sarkıt denir. Ters çevrilmiş sarkita benzeyen dikit ise mağaranın tabanından yukarı doğru yükselir.

Mağaranın tavanından aşağı doğru sarkan sarkıtların ortasında genellikle, çapı yüzey gerilimiyle asılı duran bir su damlacığının çapına eşit olan boru biçiminde bir boşluk bulunur. Bunun nedeni, büyüyen bir sarkıtın ucundaki su damlasının yalnız bulunduğu yerin çevresine bir tortu bırakmasıdır. Bu kenar birikintilerinin aşağı doğru büyümesiyle ortada ince bir boşluk oluşur. Bu nedenle basit bir sarkıt, ince duvarlı taş parçalarından oluşmuş kırılgan bir yapıdadır. Bu kırılgan yapıların uzunlukları yarım metreyi bulabileceği gibi, hava akımının fazla etkili olmadığı mağaralarda daha da uzun olabilir. Daha çok rastlanan bir başka sarkıt türü de, aşağı doğru incelen koni biçimindedir. Bu biçim, asılı duran yapının dış kenarlarından akan ince su katmanının içerdiği küçük taneciklerin yapının dışında birikmesinden ileri gelir.

Dikitlerin boyutları daha kalındır. Aynı su kaynağıyla beslenen dikitler, kayadaki boşluktan aşağı düşen damlacık içindeki minerallerin yığılmasıyla, mağaranın tabanından yukarı doğru yükselir. Her sarkita karşılık gelen bir dikit olmadığı gibi çoğu dikitin üstünde de sarkıt bulunmayabilir. Ama karşılıklı ilişki içinde olduklarında, birinin ya da her ikisinin büyümesi sonucunda birleşerek tek bir sütun (dikme) oluşturabilirler.

Bu tür tortul kayaçlarda egemen olan mineral kalsitir (kalsiyum karbonat). En yoğun sarkıt ve dikit örneklerine kireçtaşı ve dolomit mağaralarında rastlanır. Sarkıt ve dikit içinde bulunma olasılığı olan öteki mineraller, kalsitten başka diğer karbonatlar, opal, kalsidon, limonit ve bazı sülfür mineralleridir.

Sarkıt ve dikit türü bir tortullaşmaya uygun koşullar şunlardır: 1) Mağaranın üzerinde kaynak niteliğinde bir kayacın bulunması; 2) yağmur sularının aşağı doğru süzülmesi; 3) suyun damla damla akmasına neden olacak kadar dar ama sürekli açık olan bir geçidin bulunması; 4) mağaranın içinde, buharlaşmaya ya da karbon dioksit kaçışına olanak sağlayacak ölçüde yeterli hava akımının bulunması. Bu koşullarda ortaya çıkabilecek bazı değişiklikler sonucunda tortullaşma durabilir ya da sarkıt ve dikit çözülmeye başlayabilir.

Sarkıs, tam adı SARKIS ZABUNYAN (d. 1938, İstanbul), kavramsal sanat doğrultusunda ki yapıtlarıyla tanınan sanatçı. 1959'da Güzel Sanatlar Akademisi'ni (bugün Mimar

Sinan Universitesi) bitirdikten sonra bir süre Ankara'da çalıştı. 1964'te Paris'e yerleşti. 1967'de katıldığı Paris Bienali'nde büyük ödülü kazandı. 1960'ın başlarında kâğıt üstüne guvaşla çalıştı, 1963'te ilk kolajlarını yaptı. 1967'den sonra farklı malzemelerden ve gerçek nesnelerden yararlanarak çalıştı. Örneğin teyp bantlarıyla oluşturduğu bir heykeli için kaide olarak eski bir radyoyu kullandı.

Sarkis'in yararlandığı gerçek nesnelerin çoğu geçmişte kullanılmış ve sanatçının belleğinde belli anılarla özdeşleşmiş nesnelerdir. Yaptığı düzenlemelerde, bu nesnelerin geçmişi ile bugünü bağlama amacını taşır. Yapıtlarının sergilenmesinde, özellikle mekânla ilişkiyi ön planda tutar. Örneğin 2. İstanbul Bienali'nde floresan tüplerle oluşturduğu Ayasofya Hazine Binası biçimindeki fenerini, gene bu mekânın içinde sergilemiştir. Çalışmalarını Paris'te sürdürmektedir.

sarkofag bak. lahit

sarkoidoz, BESNIER-BOECK SCHAUMANN HASTALIĞI olarak da bilinir, nedbeye benzer doku oluşumuyla ortaya çıkan ve nedeni bilinmeyen hastalık. Sıklıkla 2-3 yıl içinde kendiliğinden kaybolur ya da ilerleyerek akciğer, lenf düğümleri, göz, tükürük bezleri, kas, karaciğer, dalak ve sinir sistemindeki bağdoku gibi birden fazla organı etkiler. Kronikleşirse deride lezyonlar ve kemikte kistler oluşur. Bazı olgularda hiç belirti görülmez; kimi zaman da bacakların ön yüzünde ortaya çıkan ağrılı kırmızı yumrular ve eklem ağrısıyla başlayabilir. Yüksek ateş üç ay kadar sürebilir. Kronik sarkoidoz akciğer ve böbreklerde ağır bozukluklara, bunun sonucunda da kalp hastalığına yol açabilir.

sarkom, embriyondaki mezenkim dokusundan kaynaklanan kemik, kıkırdak, kas, bağdoku gibi dokularda oluşan kötü huylur. Sıklıkla kemik ve yumuşak doku sarkomları olmak üzere ikiye ayrılır. Sarkom türü, urun içerdiği dokulardan en baskın olanına göre (örn. osteosarkom, kondrosarkom) adlandırılır. Karş. karsinom.

sarmal, SPIRAL olarak da bilinir, genel olarak, bir nokta çevresinde dolandıkça o noktadan uzaklaşan bir noktanın izlediği düzlemsel eğri. Eski Yunanlılardan bu yana

sarmalı çizen noktanın merkeze uzaklığı, θ bu noktayı merkeze birleştiren doğrunun açılal konumudur (dönme miktarı), a ise bir sabittir

Eşaçılı (logaritmik) sarmal, Fransız matematikçi Rene Descartes tarafından 1638'de bulundu, bu eğrinin özelliklerini İsveçli matematikçi Jacob Bernoulli 1698'de inceledi. Bu sarmalın kutupsal koordinatlardaki denklemi $r = acot \theta$ biçimindedir, burada a bir sabittir. Eşaçılı sarmalın daire ile şöyle bir ilişkisi vardır. Dairede bütün yarıçaplar daireyi 90°'lik açıyla keser, eşaçılı sarmalda ise bütün ışınlar sarmalı sabit, ama 90°'den farklı bir açıyla keser, bu açının değeri yukarıda verilen denklemden θ 'ye eşittir. Bu tür sarmal doğada örümcek ağlarında, notilus yumuşakçısında ve bazı çiçeklerde gözlenir.

Başka sarmal türleri arasında Cornu sarmalı ya da klohoit olarak da bilinen Euler sarmalı (Euler, 1744), parabolik sarmal olarak da adlandırılan Fermat sarmalı (Fermat, 1636), boru eğrisi (R. Cotes, 1722), Poincot sarmalı, hiperbolik sarmal olarak da bilinen ters sarmal (P. Varignon, 1704; Johann Bernoulli, 1710-13; R. Cotes, 1722) ve sinüzoidal sarmal sayılabilir.

sarmal sütun bak. burma sütun

sarmaşık, duvar ya da ağaçlara sarılarak büyüyen, tırmanıcı bitkilerin genel adı. Bu grup bitkilerin en yaygın olanları sarmaşık-giller (*Araliaceae*) familyasının *Hedera* cinsinde yer alır. Duvarsarmaşığı ya da orman-sarmaşığı gibi adlarla da anılan bu sarmaşık türleri Avrupa, Kuzey Afrika ve Asya'da yabani olarak yetişir. Türkiye'de de kendiliğinden yetişen iki türü (*H. helix* ve *H. colchica*) vardır.

Anayurdu Avrupa ve Asya olmasına karşın, dünyanın pek çok yerine yayılmış olan

Duvarsarmaşığı ya da adi sarmaşık (*Hedera helix*)
Vesile Buket

adi sarmaşık (*H. helix*) yaygın biçimde süs bitkisi olarak yetiştirilir. Özellikle de görünümü hoş olmayan duvarları ya da cepheleleri örtmek ve toprağın yüzeyinde örtü oluşturmak amacıyla dikilir. Gövde üzerinde geliştirdiği ek kökler yardımıyla tırmanan bu bitki 20-30 m'ye kadar boylanabilir. Odunsu gövdeleri tırmandığı destegin tepesine ulaştığında yatay olarak uzamaya başlar ya da aşağıya sarkar. Yaz-kış yeşil kalabilen bu bitkinin çoğunlukla 3-5 loplul, bazıları da tam kenarlı olan derimsi yaprakları vardır. Pek belirgin olmayan küçük çiçekleri semsiyemsi kümeler oluşturur. Çok sayıda coğrafi ve süs çeşidi vardır. Bunlardan, yaprakları beyaz ya da sarı alacalı olanlar ile küçük tiptekiler en çok yetiştirilen süs çeşitleridir. Besince yoksul topraklarda ve güneş ışığının hemen hemen hiç sızmadığı aşırı gölgelik yerlerde bile gelişebildiği için yetiştirilmeleri son derece kolaydır. Nitekim, bu özellikleri sayesinde, park ve bahçelerde çimlerin iyi gelişemediği gölgelik ağaç diplerini yeşillendirmede kul-

lanılır. Bu sarmaşık türünün pek çok çeşidi evlerde süsü bitkisi olarak da yetiştirilir.

Sarmaşık yetiştirmede en önemli sorun bitkinin destek olarak kullandığı nesne ile arasındaki ilişkidir. Sarmaşığın bir ağaca sarılarak tırmanması aslında ağacın gelişimi için tehlikeli olmakla beraber, pek fazla büyümemiş bir sarmaşık ağaca önemli bir zarar vermez. Ancak, büyümenin belirli bir aşamasından sonra ağaç için ciddi bir tehlike yaratır, hatta tehlike olumsuz boyutlara varabilir. Binaların yüzeylerini kaplayan sarmaşıklar konusunda ise, vurgunlar aralık ve çatlaklardan duvarın yapısına girmedeği sürece kavgılanmaya neden yoktur. Ancak, sarmaşık kendine bir yol bulup duvarın içine işlediğinde sürekli gelişen ve kalınlaşan dallar yapının eskikip yıpranmasını hızlandırabilir.

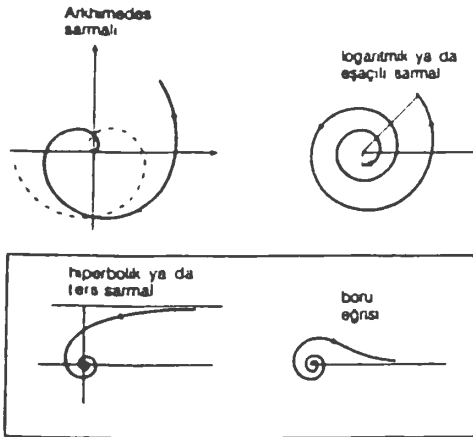
Hedera türleriyle aynı familyadan olmasına da, gene "sarmaşık" adıyla anılan başka bitki türleri de vardır. Örneğin, Avrasya'nın çoğu yerinde ve Anadolu'da, yaygın olarak tarlalarda, yol kenarlarında ve taşlı sirtlarda yetişen kuzusarmaşığı ya da tarla-sarmaşığı (*Convolvulus arvensis*) bunlardan biridir. Beyaz ya da pembe renkli çiçekler açan bu bitkinin sargunları ve kökleri safrı sokturucu, müşil ve kurt duyurucu olarak kullanılmaktadır. Çitsarmaşığı (*C. sepium*) ve kumsarmaşığı (*C. soldanella*) da benzer türlerdendir. Ayrıca bak. amerikansarmaşığı; japonsarmaşığı.

sarmaşık-giller bak. Araliaceae

Sarmatien Kat, Miyosen Bölümde (y 26-7 milyon yıl önce) oluşan kayalık katmanların başlıca bölümü ve bu kayaların geliştiği zaman dilimi. Pontiyen Katın altında ve Tortoniyen Katın üzerinde yer alan Sarmatien Kat, adını, hugun Rusya'nın Avrupa bölümünün güney kesiminde yer alan, eski Sarmat kabilelerinin ülkesi Sarmatia'da saptanan yüzey oluşumlarından alır. Miyosen Bölümde, Avrupa'nın batısındaki pek çok alan okyanusun altında yavaş yavaş yükselerek ortaya çıkmaya başlamıştı; yüzeve çıkan kara parçalarının arasındaki birbirinden kopuk iç denizler, buralara akan ırmakların etkisiyle giderek tatlı su özelliği kazanmaya başladı, bu da tanıtıcı bir lagün tipi fosil faunasının oluşumuna yol açtı. Sarmatien fosiller temel olarak, çiftçenetliler, karındanayaklılar ve yosunhayvanlarından oluşur.

Sarmatlar, İÖ 6-4. yüzyıllar arasında Orta Asya'dan Ural Dağlarına göç eden, daha sonra güneye inerek Balkanlar'ın doğusuna kadar ulaşan İran kökenli halk.

Yakın akrabalı İskitler gibi binicilikte ve savaşta usta olan Sarmatlar, yönetim alanındaki yetenekleriyle etki alanlarını hızla genişlettiler. İÖ 5. yüzyıla gelindiğinde Urallar'la Don Irmağı arasındaki toprakların denetimini ele geçirmişlerdi. İÖ 4. yüzyılda Don Irmağını geçerek İskit topraklarını fethettiler ve iki yüzyıl içinde İskitlerin yerini aldılar. Neron döneminde (İS 54-68) Roma'nın Aşağı Moesia eyaletine sızdılar ve German kabileleriyle kurdukları ittifakla İS 1. yüzyılın başına değin Romalılar için büyük bir tehdit oluşturdular. Son dönemlerinde bugün Romanya sınırları içinde kalan Daçya'yla Aşağı Tuna vadisini işgal ettiler de bu bölgeler 3. yüzyılda Gotların istilasına uğradı. Avrupa'ya yönelik akınlarda buradaki Sarmatların çoğu Gotların yanında yer aldı. Hunların 370'ten sonraki göçleri Sarmatları büyük ölçüde ortadan kaldırdı. Hayatta kalanların bir

Sarmal türleri

çeşitli sarmal türleri bulunmuş ve incelenmiştir. Sarmallar doğal oluşumlarda gözlenmiş ve makinelerde ya da özellikle mimarlıkta, süsleme biçimleri olarak (örn. İon düzenindeki sütun başlıklarındaki volütler) kullanılmıştır.

Arkhimedes'in bulduğu ve onun adıyla anılan sarmalın kutupsal koordinatlardaki denklemi $r = a \theta$ biçimindedir; burada r

bölümü başka halklarla karıştı, bir bölümü de Hunlarla ve son Gotlarla savaşmak üzere batıya kaçtı. 6. yüzyıla gelindiğinde Sarmatlar tarihten silinmişlerdi.

Sarmatların göçebe geleneklerine dayalı toplumsal yapısı İskitlere benzemekle birlikte birçok farklılık da taşıyordu. İskit tanrıları doğa tanrılarıydı; oysa Sarmatlar atlarını kurban ettikleri bir ateş tanrısına tapıyordu. Yalnız ev işlerine bakan İskit kadınlarının tersine, evlenmemiş Sarmat kadınları, erkeklerin yanında savaşa katılırlardı. Sarmat kadın savaşçıları, Amazonlara ilişkin Yunan öykülerinin esin kaynağı olabilir.

Sarmatların anaerkil yaşam biçimi zamanla yerini erkek kabile reisleri sistemine, ardından bir erkek monarşisine bıraktı. Bu geçişte metal üzüngi ve mahluzun bulunmasına bağlı olarak, biniciliğin hızla gelişmesi ve erkek süvari birliklerinin kurulması büyük rol oynadı. Bu buluşlar askeri seferlerdeki başarıları büyük katkıda bulundu ve Roma savaş tarzını bile etkiledi.

Sarmatların toplumsal yapılarındaki ilerleme, ölümlerini gömmeye geleneklerindeki gelişimde açıkça görülür. İlk mezarı -da yalnız ölen kimsenin cesedinden kalıntılar bulunurken, daha sonraki mezarlarda cesetle birlikte bazı kişisel eşyalara rastlanması sınıf farklılıklarının ortaya çıkışını yansıtır. Toplumun zenginleşmesine ve daha karmaşık bir yapı kazanmasına bağlı olarak ölümlerle birlikte daha değerli eşyalar gömülmeye başladı. Son dönemde bunlara özel mezar giysileri ve takılar eklendi. Kuban bölgesinde bulunan en özenli Sarmat mezarları, biçim ve süsleme bakımından daha yalın olmakla birlikte genelde İskitlerinkine benzer. Gene İskitlerden daha yalın olan süslü at takımları ve silahlar da belli bir işçilik becerisini sergiler. Sarmatların mızrakları daha uzundu. Bıçak ve hançerleri ise değişik biçimler taşıyordu. Sarmatların belirgin bir özelliği de uzun kılıçlarıydı. Bu kılıçların altın bağcıklarla kaplı ahşap kabzalarının tepesinde bir akik ya da damarlı akik topuz bulunuyordu. Sarmat sanatı son derece geometrik, çiçekli ve çok renkliydi. Yüzük, bilezik, taç, broş, altın tabak, toka ve düğme gibi ziynet eşyalarının yapımı önde gelen bir el sanatıydı.

sarmisak (*Allium sativum*), SARMSAK olarak da bilinir, zambakgiller (*Liliaceae*) familyasından, soğanla çok yakın akraba olan tarım bitkisi. Sarmisağın soğansı toprakaltı organları çok eski çağlardan beri, keskin kokusu ve yakıcı tadıyla yemeklere çeşni ve lezzet verici olarak katılır. Ayrıca, bazı hastalıkları tedavi etmek amacıyla da kullanılır. Örneğin, İÖ 2. ve 1. yüzyıllarda Çin'de sarmisağın ilaç olarak kullanıldığı kayıtlıdır. Ortaçağda ise değişik bir kullanımla karşımıza çıkan bu ürün boşınançların yoğun olarak yaşandığı o dönemlerde vampir ve şeytanları kovucu olarak üstte taşınır ya da evlerin çeşitli yerlerine asılırdı. Aslında son derece yararlı bir bitki olan sarmisak antiseptik, öksürük kesici, idrar artırıcı, solucan düşürücü etkilere sahiptir. Protein, karbonhidrat, A, B ve C vitaminlerinin yanı sıra yüzde 0,1 oranında bir uçucu yağ da içerir. Başlıca bileşenleri diallil disülfid, diallil trisülfid ve allil propil sülfid olan bu yağ, sarmisağa özgün kokusunu ve tadını veren keskin kokulu bir maddedir. Anayurdundan Asya olduğu düşünülen sarmisak Akdeniz bölgesinin Türkiye, İtalya ve Güney Fransa'yı da içine alan bazı kesimlerinde de yabancı olarak yetişir. Orta-

lama 100-125 cm'ye kadar boyulanabilen çokyillık otsu bir bitkidir. Pırasa yaprağını andıran ince ve uzun yaprakları birbiri içinden çıkarak kın gövde oluşturur. Toprağın altında gelişen soğanları, 5 - 30 arasında değişen sayıda küçük soğancıktan oluşur. Bu soğanlara baş, soğancıklara ise diş denir. Dişlerin bir eksen çevresinde yan yana ve üst üste yığılmasıyla oluşan başlar beyaz, açık pembe ya da sarı renkli, zarsı bir kabukla örtülüdür. İlk yıl oluşturduğu bu başlar hasat edilmeyip bırakılacak olursa, ertesi yıl çiçek açar. Uzunca bir sapın ucunda oluşan çiçekler tohum bağlamaz, bunun yerine küçük dişler oluşturur. İşte bu yüzden sarmisak, benzerleri gibi tohumdan değil çiçek ya da kök dişlerinden üretilir.

İlman iklimli yerleri seven bu bitki en iyi fazla nem tutmayan, humusla karışık kumlu topraklarda yetişir. Soğan gibi taze ya da kuru olarak tüketilir. Bu nedenle taze olarak tüketilecekse yeşilken, kuru olarak tüketilecekse başlar iyice olgunlaştıktan sonra hasat edilir. Toplanan başlar demetler haline getirilerek kurutulur.

Dünyada başta gelen sarmisak üreticileri arasında İspanya, İtalya, Mısır, Fransa sayılabilir. Türkiye'de ise hemen hemen bütün coğrafi bölgelerde üretilen bu ürün Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) verilerine göre 1989'da 24 bin ton taze, 64 bin ton kuru olarak tüketime sunulmuştur.

Sarmısaklı Barajı, Kayseri'nin 30 km kuzeydoğusunda, Kızılırmak'ın kolu Sarmısaklı Çayı üzerinde kurulu toprak dolgu baraj. 1968'de hizmete giren baraj, Kayseri'de 6.400 ha'lık bir alana sulama suyu sağlamak amacıyla kurulmuştur. Baraj gövdesinin temelden yüksekliği 42 m, kret uzunluğu 578 m, dolgu hacmi ise 1.582.400 m³'tür. Kapaksız, serbest düşüşlü bir dolu savağı bulunan barajın su toplama alanı 420 km², göl alanı 2,44 km², toplayabildiği en fazla su miktarı ise 35,5 milyon m³'tür.

Barajın dairesel kesitli, 2,5 m çapındaki derivasyon tünelinin uzunluğu 183,50 m'dir. Baraj ve çevresinde alüvyon, volkanik tüf, andezit, konglomera-kumtaşı-kireçtaşı dizileri, kireçtaşı ve serpantinleşmiş karasal oluşum gibi litolojik birimler bulunmaktadır.

Sarmiento, Domingo Faustino (d. 14 Şubat 1811, San Juan, Arjantin - ö. 11 Eylül 1888, Asunción, Paraguay), Arjantinli eğitimci, yazar ve devlet adamı. Arjantin Pampasının goşo kültürüne karşı sanayileşmeyi ve kentleşmeyi savunan *Civilización y barbarie: vida de Juan Facundo Quiroga, y aspecto físico, costumbres, y hábitos de la República Argentina* (1845; Uygarlık ve Barbarlık: Juan Facundo Quiroga'nın Yaşamı ve Arjantin Cumhuriyeti'nin Fiziksel Özellikleri, Gelenekleri ve Görenekləri) adlı sosyolojik-biyografik incelemesiyle tanınır.

Büyük ölçüde kendi kendini yetiştirdi. On beş yaşında bir köy okulunda öğretmenliğe başladı. Kısa bir süre sonra siyasete atılarak eyalet yasama meclisine girdi. 1840'ta Şili'ye sürgün edildi. Orada *El Mercurio*'ya yazdığı makalelerle gazetecilikte adını duyurdu. 1842'de Güney Amerika'daki ilk öğretmen okulunu kurmakla görevlendirildi ve okulun müdürlüğüne getirildi. Bu arada Arjantin diktatörü Juan Manuel de Rosas'ın yardımcısı Juan Facundo Quiroga'nın kişiliğinde diktatörlük rejimini ateşli bir dille eleştiren ünlü yapıtını yazdı.

1845'te eğitim yöntemlerini incelemek üzere Şili hükûmetince Avrupa ve ABD'ye gönderildi. Uç yıl sonra, Latin Amerika'nın kalkınması için ABD modelinin izlenmesi

gerektiği inancıyla geri döndü. Ardından Arjantin'e geçti ve Rosas'ın 1852'de devrilmesinde önemli rol oynadı. Yazarlık ve eğitim çalışmalarını sürdürürken siyasete de yeniden atıldı. 1868'de başkanlığa seçildikten sonra liberal düşüncelerini uygulamaya girişti. Paraguay Savaşı'nı (1864-70) sona erdirerek dikkatini iç sorunlar üzerinde topladı. Ticaret ve tarımın gelişmesini hızlandırmaya, ulaşım ve iletişim ağını yaygınlaştırmaya önem verdi. İlk ve orta dereceli okullar, öğretmen okulları, mesleki ve teknik okullar, kütüphane ve müzeler açtı. Görev süresinin sona erdiği 1874'ten sonra da kamu yaşamında ağırlığını korudu. Toplam 52 cildi bulan yapıtlarının çoğunda eğitim konusunu işledi.

Sarnath, Hindistan'ın kuzeyinde, Uttar Pradesh eyaletinde, Varanasi'nin kuzeyinde arkeolojik alan. Buda'nın, yandaşlarını burada eğitmeye başladığına inanılır. Sarnath'ta bir *stupa* (kutsal eşyaların saklandığı yer) ve İÖ 3. yüzyılda Maurya imparatoru Aşoka'nın diktiği ve bugün Hindistan'ın amblemi olan ünlü aslan başlıklı anı sütunu vardır.

Sarnen, İsviçre'nin orta kesiminde, Obwalden yarı-kantonunun merkezi. Luzern'in güneybatısındaki Sarnen Gölünün kuzey ucunda, Sarner Irmağının çıktığı noktada yer alır. Kasabanın belediye sarayında (1729-31) saklanan *Weisses Buch* (Beyaz Kitap), İsviçre'nin kurtuluş tarihine ilişkin günümüze ulaşan en eski vakayinameyi (y. 1470) içerir. Kitap aynı zamanda, oğlunun başına yerleştirilen elmayı okla vurmaya mahkûm edilen İsviçreli yurtsever Wilhelm Tell'le ilgili efsanenin temel kaynağıdır. Eskiden bir Habsburg şatosunun bulunduğu Landenberg'de her yıl, açık havada el kaldırma yoluyla gerçekleştirilen yarı-kanton seçimleri düzenlenir. Önemli tarihsel yapılar arasında bölge kilisesi (1739-42), Schützenhaus (1752), Benedikten ve Kapuçin manastırları sayılabilir; ayrıca bir yüksek okul vardır. Kasaba, Luzern-Brünig Elektrikli Tren Demiryolu üzerinde yer alan bir turizm merkezidir. Başlıca sanayi dalları hassas alet üretimi, ahşap işleme ve dokumacılıktır. Kasaba halkı Almanca konuşur ve Katoliktir. Nüfus (1980) 7.372.

sarnıç, içinde su biriktirmek için toprak altında yapılan depo. Eskiden evlerin bodrum katlarındaki küçük sarnıçlarda, damdan alınan yağmur suyu biriktirilirdi. Daha eski dönemlerde de suyu bir mahalle ya da kent halkı tarafından kullanılmak üzere, çok daha büyük boyutlarda sarnıçlar yapıldı. Bunların en ünlülerinin yer aldığı Konstantinopolis'te (İstanbul) üzeri tümüyle kapalı sarnıçlar bulunduğu gibi, büyük bir havuz görünümünde açık sarnıçlar da vardı. Bu sarnıçlara su kent dışındaki kaynak ve göllerden sukemerleriyle getirilirdi. İstanbul'da günümüze değin kalmış sarnıçların en büyük ve ünlüleri her ikisi de Sultanahmet semtinde bulunan Binbirdirek (Philoksenos) Sarnıcı(*) ve Yerebatan Sarayı'dır(*).

Ayrıca Fındıkzade, Çarşamba ve Karagümrük semtlerinde de açık sarnıçlar vardır. Osmanlı döneminde bu açık sarnıçlar bostan olarak kullanıldığı için "çukurbostan" adıyla anılmıştır. Karagümrük'teki açık sarnıç ise bugün futbol sahası olarak kullanılmaktadır.

Sarnia, Kanada'da, Ontario eyaletinin güneydoğu kesimindeki Lambton ilinin merkezi kent. London'ın 90 km batısında, Huron Gölünün güney ucundaki St. Clair Irmağı üzerinde yer alır.

Fransız kâşiflerin 1627'de ulaştığı yöre 1807'de yerleşime açıldı. 1833'te Malcolm Cameron tarafından kurulan kente, 1836'da Manş Denizindeki Guernsey Adası için Romalıların kullandıkları Sarnia adı verildi. 1858'de petrol bulunan il zamanla önemli bir petrol merkezine dönüştü. Kentte gelişmiş liman tesisleri, rafineriler, çeşitli petrokimya işletmeleri, tuz fabrikası, tahıl depoları, ayrıca birçok küçük sanayi kuruluşu vardır. 1942'de kurulan devlete ait Polymer Corporation, Kanada'da sentetik kauçuk üretimine öncülük etmiştir. Kent bir köprü, demiryolu tüneli ve feribotla ırmağın batı kıyısındaki Port Huron'a (Michigan) bağlanır. Nüfus (1981) 50.892.

Sarnoff, David (d. 27 Şubat 1891, Minsk, Rus Çarlığı - ö. 12 Aralık 1971, New York kenti, ABD), ABD'de radyo ve televizyon yayıncılığının gelişmesine öncülük eden girişimci.

1900'de ailesiyle birlikte ABD'ye göç eden Sarnoff, 1906'da bir telgraf şirketinde kurye olarak çalışmaya başladı. Bir süre sonra telsiz operatörü oldu, ardından da Marconi Wireless Telegraph Company adlı şirkete girdi. Birkaç yıl sonra, John Wanamaker'ın, Manhattan'daki bir binanın tepesinde kurduğu, dünyanın en güçlü radyo istasyonunun operatörü oldu. 14 Nisan 1912'de, batmakta olan "Titanic" gemisinin gönderdiği tehlike sinyallerini aldı ve 72 saat boyunca konuyla ilgili haber alışverişini sağladı. Sarnoff, Marconi şirketinde kısa sürede yükselerek, şirketin önemli görevlilerinden biri oldu. 1916'da şirkete radyo alıcısı üretmeyi önerdi. Bu önerinin benimsenmesi yıllar aldı ve 1921'de, yeni kurulmuş olan Radio Corporation of America'nın (RCA) genel müdürü iken, bir boks maçını yayınlayarak teklifinin pazar gücünün de olduğunu kanıtladı. RCA üç yıl içinde, toplam değeri 80 milyon doların üzerinde radyo alıcısı sattı. Sarnoff 1926'da National Broadcasting Co., Inc.'i (NBC) kurdu.

Sarnoff, bu arada televizyonun da önemini kavradı. O yıllarda çeşitli mucitlerin buluşları televizyon yapımının teknik olarak da olanaklı olduğunu göstermişti. 1928'de araştırma amacıyla, deneysel bir NBC televizyon istasyonu kurdu. 1939'daki New York Dünya Fuarı'nda bir televizyon yayını başarıyla gerçekleştirdi. Sarnoff II. Dünya Savaşı sırasında General Eisenhower'ın muhabere danışmanlığı görevinde bulundu ve tuğgeneralliğe kadar yükseldi. 1930'da RCA'nın yöneticisi, 1947'de de yönetim kurulu başkanı oldu. 1970'te emekliye ayrıldı.

sarod, **RABOB** olarak da bilinir, Hindistan'ın kuzeyinde kullanılan lavta ailesinden çalgı. Klasik dans orkestralarında ve *tabla* (bir çift küçük davul) ve *tambura* ile birlikte bir solo çalgısı olarak 950'lerden bu yana

Ali Ekber Han sarod çalarken
American Society for Eastern Arts

kullanılmaktadır. Mızrap ya da yayla çalınır.

Göğsüne deri gerilmiş derin bir teknesi, metalden yapılmış geniş bir sapı, dört melodi teli, birkaç tane de ahenk teli vardır. Melodi telleri Orta Do'dan başlayarak *do-fa-sol-do* biçiminde akort edilir.

Saron Körfezi, Yunanca SARONİKÓS KÓLPOS, AİGİNA KÖRFEZİ olarak da bilinir, Ege Denizinde körfez. Attika Yarımadasının Sunion Burnu (*ákra*) ile Peloponnesos'taki Argolis Yarımadasının Skillaion Burnu arasında yer alır. Uzunluğu kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda 80 km'ye, genişliği ise yaklaşık 48 km'ye ulaşır. Batıda Korinθος Kanalı ile Korinθος Körfezine bağlanır. En geniş noktasında, Saron Adalarından üçü (Salamis, Aigina ve Póros) tarafından bölünür. Yunanistan'ın en büyük limanı olan Pire, Salamis'in hemen doğusundadır. Salamis'in kuzeyinde Eleusis, kuzeybatısında ise Mégara limanları yer alır. Salamis'in oldukça girintili çıkıntılı olan kıyısının açıklarında, İÖ 480'de Atina'nın deniz ve kara kuvvetleri, Perslerin büyük bir deniz kuvvetini ağır bir yenilgiye uğratmıştı.

sarong, Malay Takımadaları ve Pasifik Adaları halklarının temel giysisini oluşturan, üstünde canlı renklerle basılmış büyük desenler bulunan ipek, keten ya da sentetik kumaş parçası. Yaklaşık 4,5 m uzunluğunda olur; beden alt kısmını örtecek biçimde sarılıp belde ya da göğüs üstünde bağlanır, dize ya da bileğe kadar iner.

Saronglu kadınlar, Paul Gauguin'in "Maryem, Seni Selamlıyorum" adlı yağlıboya resminden ayrıntı, 1891; Metropolitan Sanat Müzesi, New York kenti
Metropolitan Museum of Art, New York kenti

En değerli *sarong*'lar, Batu Bara ve Sumatra'da altın ipliklerle dokunanlardır. *Sarong*'u hem erkekler, hem de kadınlar kullanır.

saros, astronomide, Yer, Güneş ve Ay'ın birbirlerine göre yeniden aynı konuma geldiği ve Güneş ve Ay tutulmalarının yeniden aynı sırayla oluşmaya başladığı, yaklaşık 18 yıl 11 1/2 günlük (bu süre içinde beş artıkyıl varsa 18 yıl 10 1/2 gün) zaman aralığı. Örneğin 11 Temmuz 1991'de oluşacak Güneş tutulmasının enlem ve süresi, yaklaşık olarak 30 Haziran 1973'teki tutulma ile aynı olacaktır. Bu gök cisimlerinin birbirlerine göre konumu her sarostan sonra bir miktar

değiştirdiğinden, belli sayıda sarostan sonra (71 Güneş, 48 Ay tutulması) tutulma periyodu sona erer. Her sarosta yaklaşık 43 Güneş, 28 de Ay tutulması gerçekleşir.

Saros Körfezi, Marmara Bölgesi'nde, Trakya'nın güneybatı kıyısında girinti. Edirne ilinin Enez ve Keşan ilçeleri kıyıları ile Çanakkale ilinin Eceabat ve Gelibolu ilçeleri kıyıları arasında 60 km kadar içeriye sokulur. Ege Denizine açılan ağız bölümünde 35 km'yi geçen genişliği, orta kesimindeki Tuzla Gölü önlerinde 18 km'ye, Bakla Burnu önlerinde 10 km'ye indikten sonra daha doğuda 12 km'ye çıkar.

Tektonik kökenli bir çöküntü alanı olan Saros Körfezi, Marmara Denizi ortasındaki çukurluklardan sonra İzmit Körfezi-Sapanca Gölü-Adapazarı Ovası çukur alanlar dizisiyle Kuzey Anadolu Kırık Kuşağına bağlanır. Bu nedenle Saros Körfezi kıyıları ile körfezi Marmara Denizinden ayıran Bolayır Kistağı, deprem açısından etkin alanlardır.

Körfezin kuzey kıyısı önünde derinliği 90 m'yi geçmeyen ve genişliği yaklaşık 10 km olan bir kıta sahanlığı vardır. Bu kesimde Saros Adaları adıyla anılan ve ikisi çok küçük olan üç ada yer alır. Kıta sahanlığı çok dar olan güney kıyısının hemen açığında uzanan oluğun derinliği 695 m'ye ulaşır.

İlkçağda Melas ve Xeros adlarıyla anılan Saros Körfezinin doğusunda Evreşe (Kadıköy) Ovası uzanır. İlkçağda Kavak Deresinin taşıdığı alüvyonlarla oluşan ova da jeomorfolojik açıdan ilginç dokuz yuvarlak tepe yer alır. Saros Adaları aynı doğrultuyu izleyen bu tepelerin volkanik kayalardan oluşması, Saros Körfezi ile Evreşe Ovası arasındaki jeolojik köken birliğini ortaya koyar.

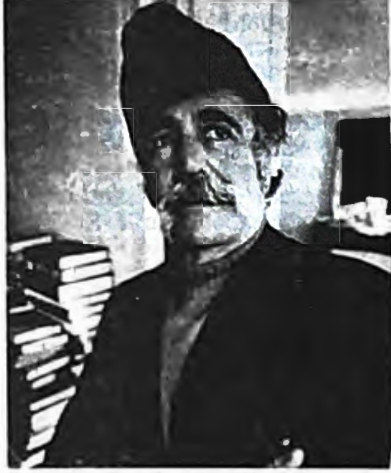
Körfezin alçak olan kuzey kıyısında iki lagün bulunur. Bunlar Tuzla Gölü ile 15 km kadar batıdaki Tuz Gölüdür. Son yıllarda bu kıyıda yazlık yerleşmeler kurulmaya başlamıştır. Başta Bakla Burnu olmak üzere güneydeki Gelibolu Yarımadasının yüksek kıyılarında yer yer deniz sekilerine rastlanır. Son yıllarda bu kıyılarda da yoğun şekilde yazlık yerleşmeler kurulmuştur.

Karmaşık akıntıların görüldüğü Saros Körfezi, Ege Denizinde tuzluluğun çok fazla olduğu kesimlerdendir. Sularındaki yüksek oksijen oranı ve küçük akarsuların taşıdığı besin tuzları zengin bir balık varlığına olanak verir.

Saroyan, William (d. 31 Ağustos 1908, Fresno - ö. 18 Mayıs 1981, Fresno, California, ABD), ABD'li yazar. Büyük Bunalım yıllarında, açlık, yoksulluk ve güvensizlik içinde bile yaşama sevincini dile getiren, kendine özgü atak ve iğneleyici bir üslupla yazdığı öyküleriyle tanınmıştır.

Ermeni bir göçmenin oğluydu. On beş yaşında okulu bırakarak kendi kendini yetiştirdi. İlk iki öykü kitabı *The Daring Young Man on the Flying Trapeze* (1934; *Cesur Delikanlı*, 1952) ve *Inhale and Exhale*'di (1936; *Nefes Al, Nefes Ver*). İlk oyunu *My Heart's in the Highlands* (Gönlüm Yaylalardadır) 1939'da Group Theatre tarafından başarıyla sahnelendi. 1939'da sergilenen *The Time of Your Life* (Hayatının Günü) adlı oyunuyla 1940'ta Pulitzer Ödülü'ne değer görüldü, ama bu yapıtın o güne değin yazdıklarından "daha iyi ya da daha üstün olmadığının" gerekçesiyle ödülü reddetti. Bunu 1942'de *Hello Out There* (1942; *Hey Merhaba*) adlı oyunu izledi.

Saroyan yapıtlarında bütün insanların, özellikle de sade ve saf insanların iyiliği ve yaşamın değeri üzerinde durdu. Konuşma dilini ustalıkla kullanarak çok canlı kişilikler yarattı. *My Name Is Aram*'da (1940; *Aram Derler Adına*, 1953, 1991) olduğu gibi çoğu öyküsü ve *The Human Comedy* (1943; *İnsanlık Komedisi*, 1944, 1964) adlı romanı, çocukluk ve aile anılarına dayanır.

Saroyan
Ara Güler

Rock Wagram (1951) ve *The Laughing Matter* (1953; *Gülünecek Şey*) gibi romanlarında ise evlilik, babalık ve boşanma deneyimlerinden esinlendi.

Saroyan, doğup büyüdüğü Fresno'da bir evi olmasına karşın 1958'den sonra çoğunlukla Paris'te yaşadı. Yapıtlarının tümü kendi yaşamından yoğun izler taşır. Ama sonraki yıllarda çoğunu Paris ve Fresno'da yazdığı anı niteliğindeki öykü ve kısa denemeleri, otobiyografik niteliklerinin dışında da kalıcı bir değere sahiptir. Bunlar arasında *Here Comes, There Goes You Know Who* (1961; *Geldi Gidiyor, Adı Lazım Değil*), *Not Dying* (1963; *Ölmüyor*), *Days of Life and Death and Escape to the Moon* (1971; *Yaşam, Ölüm ve Aya Kaçış Günleri*), *Places Where I've Done Time* (1975; *Kodeste Yattığım Yerler*) sayılabilir.

Saroyan'ın *The Beautiful People* (1941; *Yoksul İnsanlar*, 1961, 1990), *Mama I Love You* (1953; *Ben Annemi Seviyorum*, 1972, 1984) ve *One Day in the Afternoon of the World* (1964; *Dünyanın Bir Öğle Sonrası*, 1969, 1983) gibi birçok başka yapıtı da Türkçeye çevrilmiştir.

sarpa bak. çitari

Sarpedon, Eski Yunan efsanesinde, Zeus ile Bellerophon'tes'in kızı olan Laodameia'nın oğlu. Bir Likya prensi olan Sarpedon Troya Savaşı'nda Yunanlı savaşçı Patroklos tarafından öldürülür. Ardından cesedi ele geçirmek üzere bir mücadele başlar. Sonuçta cesedi Yunanlıların elinden kurtaran Apollon onu yıkar, üzerini tanrıların baldan yapılan ölümsüzlük yiyeceğiyle sivar ve Hypnos (Uyku) ile Thanatos'a (Ölüm) teslim eder. Onlar da gömmek üzere Likya'ya götürürler. Orada Sarpedon'un onuruna bir tapınak (Sarpedoneion) yapılır.

Bir başka efsaneye göre Sarpedon, Zeus ile Europe'nin oğlu ve Girit kralı Minos'un kardeşidir. Minos tarafından Girit'ten sürülünce, arkadaşlarıyla birlikte denize atılarak Anadolu k:ylarına gelir ve Likya kralı olur.

Sarper, Selim (d. 1899, İstanbul - ö. 11 Ekim 1968, İstanbul), diplomat ve siyaset adamı. 1960-62 arasında dışişleri bakanlığını üstlenmiştir.

Ortaöğrenimini Almanya'da tamamladı, Berlin Üniversitesi'nde hukuk okudu. Cumhuriyet'in ilanından (1923) sonra Hacıye Vekâleti'nde (Dışişleri Bakanlığı), 1940'ta Bükreş büyükelçiliğinde görevlendirildi. 1946-59 arasında Moskova ve Roma büyükelçiliği, Birleşmiş Milletler'de Türkiye daimi delegeliği, NATO Konseyi Türkiye daimi temsilciliği, 1959'da Dışişleri Bakanlığı genel sekreterliği görevlerine getirildi. 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinden sonra Cemal Gürsel hükümetlerinde dışişleri bakanlığını üstlendi. Ayrıca Kurucu Meclis üyeliğinde bulundu. 1961'de Cumhuriyet Halk Partisi'ne girdi ve aynı yılın 15 Ekim'inde yapılan genel seçimlerde bu partiden İstanbul milletvekili seçildi. Kasım 1961'de İsmet İnönü başkanlığında kurulan koalisyon hükümetinde yeniden dışişleri bakanı oldu. Mart 1962'de gerekçe göstermesizin bakanlıktan istifa etti. 1965'te yapılan genel seçimlerde yeniden İstanbul milletvekili seçildi ve bu görevi ölünceye değin sürdürdü.

Sarpi, Paolo, takma adı PIETRO SOAVE POLANO (d. 14 Ağustos 1552, Venedik - ö. 14 Ocak 1623, Venedik), İtalyan yurttsever ve kilise tarihçisi. İtalya'da kilise ile devletin ayrılmasının ilk savunucuları arasındadır.

Babası küçük yaşta ölen Sarpi dindar annesinin ve papaz olan dayısının yanında oldukça zor koşullarda büyüdü. On dört yaşında Servitler tarikatına girdi. Yirmi yaşında Mantova dükünün saray ilahiyatçısı oldu. Bu görevi sırasında Yunanca, İbrani, matematik, anatomi ve botanik çalışma olanağı buldu. İyi ahlakı ve alçakgönüllülüğü nedeniyle La Sposa (Gelin) lakabıyla anılır oldu. Yirmi yedi yaşında tarikatın bölge sorumluluğuna getirildi. Birkaç kez Roma'ya gitti, Papa V. Sixtus ve ilahiyatçı Aziz Roberto Bellarmine'yle dostluk kurdu. Bir yandan anatomi çalışmalarını da sürdüren Sarpi, yakın arkadaşı Galileo'ya göre aynı zamanda Avrupa'nın en iyi matematikçisiydi.

Venedik o dönemde kozmopolit nüfusuyla Roma'dan bağımsız, oldukça liberal bir din politikası izliyordu. V. Paulus 1606'da kilise yapımını kısıtlayan bir yasanın kaldırılmasını ve Venedik hükümetinin devlet mahkemesinde yargılamak istediği biri katil sanığı iki papazın papalık mahkemesine gönderilmesini istedi. Venedik bu istekleri kabul etmeyince Paulus Senato'yu aforoz etti ve Venedik'teki bütün papazları görevden almayan bir yasak getirdi. Bu sırada hükümet danışmanlığına tayin edilen Sarpi papalığa karşı Venedik'i savundu. Papanın yalnızca iman konularında yanılmaz olduğunu ve köydüğü yasağın geçersizliğini ileri sürdü. Hükümdarların yetkilerini Tanrı'dan aldıklarını ve halklarının yönetiminde yalnızca Tanrı'ya karşı sorumlu olduklarını savundu. Ona göre Venedik gibi küçük bir kentte kilise yapımının sınırlandırılması kamu çıkarlarının gereği idi, çünkü zaten çok fazla olan kilise mallarından devlete herhangi bir vergi ödenmiyordu. Ayrıca papazların görevleriyle ilgili suçlarından ötürü kilisenin yargılamaya yetkisi olduğunu, ama cinayet ve zina gibi suçlarda devlet mahkemesinin yetkili olduğunu ileri sürdü. Venedikliler onun önerilerini kabul ederek papanın yasağına uymadılar.

Sarpi'nin savları resmî hukuk kitaplarına değil tarihsel kanıtlara dayanıyordu. Örneğin papanın gücünün Aziz Petrus'un gücünün

aşmaması gerektiğini ısrarla savundu. V. Paulus ile İspanya arasındaki ittifaka karşı Venedik de Fransa'nın desteğini sağladı, hatta Protestan ülkelerden yardım alma tehdidinde bulundu. Venedik'in Protestan olabileceğinden korkan papa sonunda anlaşmaya yanaştı. Ayin yasağı kaldırıldı; Venedik din adamlarını devlet mahkemesinde yargılamaya yetkisini elinde tutmakla birlikte iki papazı papaya teslim etti. Roma Enkizisyonu'nun sorgu çağrısına yanıt vermeyen Sarpi 5 Ekim 1607'de bıçakla saldırıya uğradı. Bu olay nedeniyle Vatikan'ı suçladyısa da bu iddia hiçbir zaman kanıtlanmadı.

Sarpi'nin sağlığında basılan tek yapıtı *Istoria del Consiglio Tridentino* (Trento Konsili Tarihi) 1619'da Londra'da Pietro Soave Polano takma adıyla yayımlandı. Kitap *Index Librorum Prohibitorum*'a (Yasak Kitaplar Listesi) alındıysa da 10 yıl içinde birkaç kez daha basıldı ve beş dile çevrildi. Sarpi *Istoria*'yı yazarken Venedik arşivlerinden ve konsile Fransız elçisi olarak katılan Arnauld du Ferrier'in özel notlarından yararlanmıştı. Konsili piskoposlara da fazla özerklik tanımadığı, Protestanlarla ayrılığı derinleştirdiği ve Vatikan'ın mutlak yönetimini güçlendirdiği için eleştiriyordu.

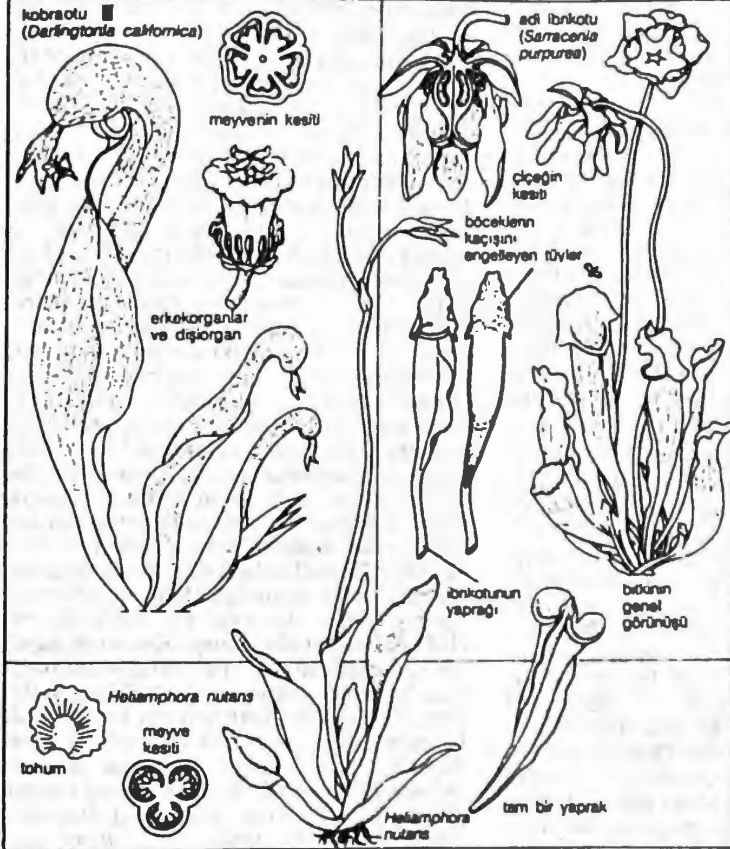
Sarpi'nin mektuplarında da Roma'ya karşı bağımsız bir politika izleyen herkesin dostluğunu aradığı görülür; Fransız Huguenot'ları ve Alman Protestanları da bunlar arasındadır. Ama koyu bir Katolik olduğu konusunda kuşkuya düşürecek hiçbir kanıt yoktur. Aforoz edilmesine karşın Sarpi'nin mücadelesi hiçbir zaman Katolik Kilisesi'ni değil, yalnızca Vatikan'ı hedef almıştır.

Sarraceniaceae, ikiçenekliler(*) sınıfından Yenidünya'ya özgü, böcekçil bitkilerin oluşturduğu familya. Üç cinsi ve 15 kadar türü vardır. Hepsi de çokyıllık otsu bitkiler olan bu türlerin çoğu esas olarak ılıman bölgelerde yetişir. Buna karşın adı ibrikotu (*Sarracenia purpurea*) gibi, Kuzey Amerika'nın Kutup Dairesi'ne yakın soğuk kesimlerinden Florida'nın astropik bölgelerine varan geniş bir alanda yetişen ayrık örneklerle de rastlanır. Bazı türleri ise yalnızca nemli çayırılık ya da asitli bataklıklarda yetişir.

Sarraceniaceae'nin üyeleri genel olarak kısa bir toprakaltı gövdesine (rizom) sahiptir. Buna karşın toprağın üstünde yükselen bir gövdeleri yoktur. Doğrudan rizomlardan yani toprağın yüzeyinden çıkan yaprakları vazo, huni ya da ibrik biçiminde, içi boş ve borumsu yapıdadır. Aslında, bu gruptaki bitkilerde genellikle değişik mevsimlerde ortaya çıkan iki tip yaprağa rastlanır. Bunlardan ilki, baharda oluşan ibriksi, böcek yakalamaya uyarlanmış yapraklardır. Öbürü ise sonbaharla birlikte ya da bazen yazın serin ve gölgelik yerlerde görülen, genellikle kılıç biçimli yapraklardır. İbriksi yapraklar iç yüzeylerinde yer alan parlak balözü bezleriyle böcekler için tehlikeli bir tuzak oluşturur. Nitekim, balözü almak üzere ibriğin ağzından içeri giren bir böcek yaprağın dudak bölümünü kaplayan, aşağı dönük sık ve sert tüyler yüzünden geri çıkamayarak dibe düşer. İşte bu andan sonra böceğin, ibriğin dibinde toplanmış olan sıvı tarafından sindirilme süreci başlar. Çeşitli enzimler ve bakterilerce zengin olan bu sıvı böceği parçalayarak, proteinlerini bitki için yararlı bileşikler haline dönüştürür. Böylece bitki yetiştiği topraktan alamadığı besinleri böceklerden sağlamış olur. Böceklerden geriye kalan iskeletler ise bitki ölene değin ibriğin dibinde toplanır.

Bu familyadaki bitkiler genel olarak "ibrikotu" adıyla anılırsa da, aslında bu ad *Sarracenia* cinsinin üyelerine özgüdür. Bunlar en çok Florida'nın kuzey, Georgia ve Alabama'nın güney kesimlerinde bulunur. Oldukça farklı boyutlardaki yapraklarıyla dikkati çeken bu cinsin *S. rubra* türü 10 cm, *S. leucophylla* türü ise 120 cm'ye varan uzunlukta yapraklar taşır. Yetiştirme ortamları açısından da oldukça çeşitlilik gösteren bu bitkiler kumlu ve çakıllı alanlardan, çayırılık ve savanlara kadar uzanan

uzayarak şemsiye biçimini almış beş kollu boyuncuğu ve bu kolların ucunda yer alan tepcikleri vardır. İşte bu eşsiz düzenleme nedeniyle dişiorganlar da en az çanak yapraklar ve taçyapraklar kadar gösterişli ve dikkat çekicidir. Bu bitkiler alımlı yaprakları, renkli iri çiçekleri ve hoş kokulu balözlu bezleriyle böcekleri, özellikle de arıları kendilerine çekerek tozlaştırır. Döllenen sonra, kurduğunda tohumlarını çevreye saçan kapsül tipinde meyveler oluşur.

Sarraceniales takımında yer alan üç cinsten tipik örnekler
M. Pahl, Gebrüder Borntraeger

değişik yerlerde yaşarlar. Ama gölgede büyüyeblen tek bir ayrık örnek (*S. rubra*) dışında hemen hepsi güneşli alanları severler.

Darlingtonia cinsinin tek üyesi olan kobraotu (*D. californica*) Oregon'dan California'nın kuzey kesimlerine kadar uzanan, deniz düzeyinden 2.000 m yükseklikte ve sıcaklığın 18°C'nin altında olduğu ormanlık alanlarda yetişir. Bu bitki tepede kıvrılarak dışarıya doğru dilsini bir çıkıntı uzatan borumsu yapraklarıyla bir kobra yılanını andırır. Bitkiden balözlu almaya gelen böcekler genellikle bu dilsini uzatır aracılığıyla bitkinin tepe kıvrımından içeri girerler. Ama kıvrımın kenarındaki saydam çeperleri aşmaya çalışırken dipteki sıvının içine düşerler.

Familyanın üçüncü cinsi olan *Heliamphora*'ya ise Guyana ve Venezuela'nın yağmur ormanlarıyla kaplı dağlık kesimlerinde rastlanır. *Heliamphora* cinsinin bazı türleri uzunluğu 120 cm'ye varan gövdeleriyle dallanmış ve hafif çalimsi bir özellik gösterir. Tuzak yapraklarının uzunluğu 50 cm'ye ulaşır.

Sarraceniaceae familyasındaki bitkiler genellikle yapraksız bir sapın ucunda tek bir çiçek açar. Çiçekler genellikle beş çanak yaprak ve beş taçyaprak ile çok sayıda erkekorgan taşır. Beş meyveyapragının kaynaşmasıyla oluşan dişiorganın beş gözlü yumurtalığı (*Heliamphora*'da üç gözlü),

sarraflar, değerli taş ve metaller ile bunlardan kesilen sikkelerin ve banknot ya da tahvil gibi değerli kâğıtların alım satımıyla uğraşan tüccar. Değerli metallerin alınıp satılarak dolaşım aracı niteliği kazanmasından sonra ortaya çıkan sarraflık zamanla tefeciliğe ve bankeriğe dönüşmüş, günümüzdeki bankacılığın temelini oluşturmuştur. Başlangıçta sarrafların yürüttüğü değerli taş ve metal ticareti ise günümüzde kuyumculuk(*) biçiminde sürmektedir. Osmanlı Devleti'nde İstanbul'un fethinden sonra çoğunlukla Levantenlerin oluşturduğu sarraflar 19. yüzyılda devlet maliyesinde ve kredi işlemlerinde büyük ağırlık kazanmıştır (bak. Galata bankerleri).

Sarraut, Albert (-Pierre) (d. 28 Temmuz 1872, Bordeaux - ö. 26 Kasım 1962, Paris, Fransa), Fransız Radikal Sosyalist Partili devlet adamı. Sömürgeler politikasındaki tutumu ve Çinhindi genel valiliği sırasındaki liberal uygulamalarıyla tanınır.

1902-24 arasında Temsilciler Meclisi üyesiydi. Ayrıca dışişleri bakanlığı müsteşarlığı (1906-09), savaş bakanlığı müsteşarlığı (1909-10) ve eğitim bakanlığı (1914-15) görevlerinde bulundu. İki kez yürüttüğü Çinhindi genel valiliği (1911-14, 1916-19) sırasında yerli halkın kamu hizmetine daha geniş biçimde katılmasına, ayrıca yerel yasalara ve dillerin gelişmesine çalıştı. Sö-

mürgeler bakanı (1920-24, 1932-33) olarak Fransa'nın sömürgeler politikasını düzenlemeye ve denizaşırı toprakları geliştirmeye yönelik çalışmalar yürüttü. Bu arada *La Mise en valeur des colonies françaises* (1923; Fransız Sömürgelerinin Değerlendirilmesi) ve *Grandeur et servitude coloniales* (1931; Sömürgelere Özgü Görkem ve Kölelik) adlı kitaplarını yayımladı.

1926-40 arasında senatörlük yapan Sarraut, bu dönemde içişleri bakanlığı (1926-28, 1934, 1937-40), deniz bakanlığı (1930-31), iki kez de başbakanlık (1933; 1936) görevlerini üstlendi. Ocak 1936'da başbakanlığı sırasında Almanların Ren bölgesini yeniden silahlandırmasına tepki gösterdiyse de, etkili bir girişimde bulunmadı. Haziranda başbakanlıktan istifa etti.

II. Dünya Savaşı sırasında siyasal etkinliklerden çekilerek 1943'te ailesine ait olan *Dépêche de Toulouse* gazetesinin yayın yönetmenliğini üstlendi. 1944'te Almanlar tarafından tutuklandı, ama ertesi yıl serbest bırakıldı. 1947'de Fransız Birliği'nin danışma meclisi üyesi oldu. 1949-1958 arasında da bu kuruluşun başkanlığını yürüttü.

Sarraute, Nathalie, cö NATHALIE ILYANOVA TCHERNIAK (d. 18 Temmuz 1900, İvanova, Rus Çarlığı), Fransız roman ve deneme yazarı. Fransa'da II. Dünya Savaşı'ndan sonra gelişen Yeni Roman(*) akımının ilk uygulayıcılarından ve önde gelen kuramcılarındandır. Aynı akımı nitelendiren "anti-roman" terimi, ilk kez Jean-Paul Sartre tarafından Sarraute'un *Portrait d'un inconnu* (1947; Bilinmeyen Birinin Portresi) adlı yapıtı için kullanılmıştır. Akımın en çok yabancı dile çevrilen ve en çok tartışılan yazarlarından biri olan Sarraute, gerçeğe yakın karakterler yaratmak amacıyla kişinin yaşamını öykülemeye karşı çıkmış ve Balzac gibi gerçekçi yazarların geliştirdiği "harika teknikler"e ters düşen yapıtlar vermiştir.

Annesiyle babası ayrıldığında iki yaşındaydı. Annesiyle birlikte Cenevre'ye, ardından

Nathalie Sarraute
Marc Garanger

Paris'e gitti. Rusya'ya yaptığı kısa ziyaretler ve bir süre Petersburg'da kalması (1908-10) dışında, sonraki yıllarını Paris'te geçirdi; anadili de Fransızcadı. Bir süre Oxford Üniversitesi'ne devam ettikten sonra Paris'te Sorbonne'u bitirdi (1925). Fransız barosuna girdi (1926-41), 1941'den sonra yalnızca yazarlık yaptı.

Sarraute *L'Ère du soupçon* (1956; Kuşku Çağı, 1985) adlı kuramsal denemesinde, geleneksel roman konusundaki inanç ve anlayışlara karşı çıkar. Kısa anlatılarını

içeren ilk kitabı *Tropismes* de (1938; *Yönelimler*, 1967) yeni bir teknik arayışının ürünüdür. Kitabı adını veren "tropizm" ya da "yönelim" kavramı, botanikte birbirini karşılıklı olarak çeken ya da iten temel dürtüler anlamına gelir. Sarraute'a göre bu dürtüler davranış ve eylemlerimizin kökeninde yatan ve kıskançlık, sevgi, nefret ya da umut gibi duygularımıza yön veren görünmez hareketlerdir. Sarraute bu küçük kumullar bütünü içinde, *Portrait d'un inconnu*'da yaşı geçen kızını evlenmeye zorlayan baskıcı bir babayın, *Le Planétarium*'da (1959) mobilyalara tutkun bir yaşlı kadını, *Les Fruits d'or*'da ise (1963; Altın Meyveler) yeni yayımlanmış bir romana tepki gösteren bir yazar çevresini anlatır. Sonraki yapıtları arasında *Elle est là* (1978; Kadın Orada), *L'Usage de la parole* (1980; Sözü Kullanımı), otobiyografisi *Enfance* (1983; Çocukluk) ve *Tu ne l'aimes pas* (1989; Kendini Sevmiyorsun) yer alır.

Sarraute'un Türkçede yayımlanan bir başka yapıtı da *Martereau*'dur (1954; *Martereau*, 1974).

Sarre, Friedrich (d. 22 Haziran 1865, Berlin - ö. 31 Mayıs 1945, Neubabelsberg, Almanya), Alman sanat tarihçisi. İslam sanatı konusundaki araştırmalarıyla tanınmıştır.

Doktorasını Leipzig Üniversitesi'nde yaptı (1890). 1895'te Anadolu'da Konya, Aksaray, Beyşehir, Eğirdir ve Dinar'ı da içine alan bir geziye çıktı. Ertesi yıl çeşitli Selçuklu mimarlık yapıtlarının 75 tane fotoğrafını içeren *Reise in Kleinasien* (Küçük Asya'da Yolculuk) adlı kitabını yayımladı. 1897-98'de İran'da araştırmalarda bulundu. Almanların Baalbek'te yürüttüğü kazılarda (1898-1905) çalıştı. Alman mimar ve sanat tarihçi Herzfeld'in (1879-1948) Samarra'da 1910-13 arasında sürdürdüğü kazılara katılarak özellikle çanak çömlek buluntuları üzerinde çalıştı ve *Die Keramik von Samarra* (1925; Samarra Seramik Sanatı) adlı kitabını yayımladı.

Gene Herzfeld'le birlikte 1911-14 arasında Mezopotamya'da yaptığı araştırmaların sonuçlarını, birlikte yazdıkları *Archäologische Reise im Euphrat und Tigris Gebiet* (1911-20; Fırat ve Dicle Bölgesinde Arkeolojik Gezi) adlı dört ciltlik yapıtta topladı. Ayrıca 1897-1902 arasında İran konusunda sürdürdüğü araştırmalarla, bu ülkede iki kültür evresinin varlığını ortaya koydu. İran'daki Büyük Selçuklu sanatının Türkistan yöresi ve Anadolu Selçuklu sanatlarındaki etkisini belirledi.

Berlin Üniversitesi'nde İslam sanatı dersleri de veren ve Berlin Müzesi'nin İslam Sanatları Bölümü'nün yöneticiliğinde (1921-31) bulunan Sarre'nin öbür yapıtları arasında *Erzeugnisse islamischer Kunst* (1906-09, 2 cilt; İslam Sanatı Ürünleri), *Denkmäler persischer Baukunst* (1910; İran Mimarlık Anıtları), *Der Kiosk von Konia* (1936; Konya Köşkü, 1967) vardır.

Sarsiler, 18. ve 19. yüzyıllarda, Saskatchewan ve Athabasca ırmaklarının yukarı vadileri yakınlarında yaşayan, Atabask dil öbeğine bağlı Kuzey Amerika Yerli halkı. 17. yüzyıl sonlarında kuzeyden gelerek bölgeye yerleştikleri sanılır. "İyi olmayan" anlamındaki adları, bir ölçüde korumasına girdikleri Karaayakların Siksika dilindeki *sa arsi* sözcüklerinden gelir. Temelde Karaayak kültürünü benimseyen Sarsilerin benzer askeri toplulukları ve güneş dansı törenleri vardı. Tek ürünleri tütündü ve törenle diki-

lirdi. Kriterin ve öbür kabilelerin sürekli saldırılarından 19. yüzyıldaki kızıl ve çiçek hastalığı salgınları Sarsilerin nüfusu büyük ölçüde azalttı. Sarsiler 1877'de Karaayaklar ve Asinibolarla birlikte av topraklarını antlaşmayla dominyon hükümetine verdiler ve 1880'de kendileri için ayrılan araziye yerleştirildiler.

Sart bak. Sardes

Sart Kaplıcası, Ege Bölgesi'nde, Manisa ilinin Salihli ilçesinde sıcak madensuyu kaynağı. Merkez bucağa bağlı Çamurhamamı köyünün yakınında, Bozdağlar'ın kuzey eteklerinde yer alır. Adı kuzeyindeki ilk çağ kenti Sardes'ten gelir.

Sıcak su kaynağı Neojen Bölümü (y. 26-2,5 milyon yıl önce) ait araziyle başkalaşım kayaçlarını birbirinden ayıran, doğu-batı doğrultulu bir kırık (fay) çizgisine bağlı geniş çatlaklardan yeryüzüne çıkar. Yaklaşık 2 gr/lt mineral taşıyan kaplıca suyu, karbon dioksitli, alkali, toprak alkali ve bikarbonatlı madensulandır. 1,5 mg/lt kadar hidrojen sülfür (H₂S) içeren madensuyunun sıcaklığı 51,5°C'dir. Kaynarcası tek olan bu şifalı suların debisi 3,1 lt/sn'dir.

Kaplıcada, hastalıklarına çare bulma umuduyla gelenlere hizmet veren konaklama tesisleri vardır.

Sarthe, Fransa'nın kuzeybatı kesiminde, Loire planlama bölgesine (*région de programmation*) bağlı il (*département*). Tarihsel Maine ilinin doğu kesimiyle Anjou'nun küçük kesimlerinden oluşan 6.210 km²'lik bir alanı kaplar. Sularını il merkezi Le Mans'dan geçerek kuzey-güney doğrultusunda akan Sarthe Irmağı ile doğu-batı doğrultusunda ilin güney sınırının yukarısından geçen kolu Loire Irmağı toplar. Genelde dalgalı yüzeyler ve ağaçlıklarla kaplıdır. Kuzeydeki iki eski dağ kütlesi güzel manzaralı Perseigne Ormanı'nda 340 m'ye, kayın, meşe ve çayırarla kaplı olan kuzeydeki Perche Tepeleri'nde 250 m'ye ulaşır. İde yazlar sıcak geçer ve her mevsimde bol yağış düşer.

Elektronik, elektrik, motor ve dokuma fabrikalarının bulunduğu, Le Mans yöresi dışında, ilin ekonomisi tarım (tahıl ve patates) ve sığırçılığa dayanır. Le Mans kenti yakınındaki ünlü otomobil yarış pisti her yıl çok sayıda turist çeker. La Flèche, 1607'de kurulmuş eski bir Cizvit okulu binasında bulunan ünlü bir subay okulunun merkezidir. Solesmes'de ünlü bir Benedikten manastırı vardır. Le Mans, La Flèche ve Mamers ilçelerini (*arrondissement*) kapsayan Sarthe ili, Caen eğitim bölgesi (*académie*) içinde yer alır. Nüfus (1991 tah.) 514.600.

Sarti, Giuseppe, lakabı IL DOMENICHINO (v. 1 Aralık 1729, Faenza, Papalık Devletleri - ö. 28 Temmuz 1802, Berlin), İtalyan orkestra şefi ve besteci.

Küçük yaşta Giovanni Battista Martini'den org ve kompozisyon dersleri aldı. 1748'de, Faenza Katedrali'nin orgcusu ve kentteki tiyatroyun yöneticisi oldu. İlk operası *Pompeo in Armenia* ile (1752; Pompeius Ermenistan'da) yeteneğini kabul ettirdi. *Il re pastore*'nin (Çoban Kral) 1753'te Venedik'te kazandığı başarıdan sonra Danimarka kralı V. Frederik onu İtalya operası yöneticiliğine, daha sonra da saray müzik yöneticiliğine atadı. Sarti bu görevde 1765'e değin kaldı.

İtalya'dan dönünce Venedik'teki Conservatorio dell'Ospedaleto'nun yöneticiliğine (1775-79), sonra da Milano Katedrali'nin koro şefliğine getirildi (1779-84). Bu görevini sürdürürken Rusya'da saray orkestrası

şefi olması için II. Yekaterina'dan gelen daveti kabul etti. Rusya'da bulunduğu sırada (1784-1802) akustik üzerinde araştırmalar yaptı ve sesin standardını belirlemek amacıyla titreşimleri hesaplayacak bir aygıt geliştirdi. Petersburg Bilim ve Sanat Akademisi buluşlarından ötürü onu onur üyeliğine kabul etti.

Sarton, George Alfred Leon (d. 31 Ağustos 1884, Gent, Belçika - ö. 22 Mart 1956, Cambridge, Massachusetts, ABD), Belçika asıllı ABD'li bilim adamı ve yazar. Bilim tarihi konusundaki kapsamlı araştırma ve yayınlarıyla bu alanın ayrı bir bilim dalı haline gelmesine katkıda bulunmuştur.

Gent Üniversitesi'nde kimya, gök mekaniği ve matematik öğrenimi gördü; 1911'de doktora çalışmasını tamamladı. I. Dünya Savaşı'nın başlarında İngiltere'ye, 1915'te de ABD'ye göç etti. 1912'de kurmuş olduğu *Isis* adlı üç aylık uluslararası bilim dergisinin yayını ABD'de sürdürdü. İlk kez bu dergide, bütün bilim dallarındaki tarihsel araştırma sonuçlarını bir araya getirmeye çalıştı. 1936'da çıkarmaya başladığı *Osiris* adlı dergide ise bilim tarihi ve felsefesine geniş yer ayırdı. Her iki derginin de yayın yönetmenliğini ölüncüye değin yürüttü.

Sarton 1918'de Washington, D.C.'deki Carnegie Enstitüsü'nün araştırma kadrosuna katıldı. İki yıl sonra Harvard Üniversitesi'nde ders vermeye başladı; 1940-51 arasında bu üniversitede bilim tarihi profesörü olarak çalıştı. Alanının klasik yapıtı sayılan *Introduction to the History of Science* (1927-47, 3 cilt; Bilim Tarihine Giriş) adlı çalışmasının ilk cildini yayımladıktan sonra Suriye, Mısır, Tunus, Cezayir ve Fas'ı dolaştı (1931-32). Bu arada Arapça öğrenerek ikinci cilt için gereken özgün elyazmalarını inceledi. Sarton öldüğünde, bütün bilim dallarının 1900'e değin olan tarihini kapsayacak biçimde dokuz cilt olarak öngördüğü çalışmasının ilk iki cildini oluşturan *Ancient Science Through The Golden Age of Greece* (1952; Yunanistan'ın Altın Çağı Boyunca Antik Bilim) ile *Hellenistic Science and Culture in the Last Three Centuries BC*'yi (1959; İÖ Son Üç Yüzyılda Helenistik Bilim ve Kültür) tamamlamıştı.

sartorius kası bak. terzi kası

Sartre, Jean-Paul (d. 21 Haziran 1905, Paris - ö. 15 Nisan 1980, Paris, Fransa), 20. yüzyılın en etkili düşünürlerinden olan Fransız filozof ve edebiyatçı. Bireyin kökten özgürlüğünü vurgulayan varoluşçuluğun sözcülüğünü yapmış, romanları ve

Sartre, Gisèle Freund'un bir fotoğrafı
Gisèle Freund

oyunlarıyla da dünya görüşünü çok geniş bir kitleye aktarmayı başarmıştır. 1960' lardan sonra olgunlaştırdığı özgün Marksist anlayışıyla Fransa'nın güncel siyasal olayları içinde etkin rol almış, 1964'te değer görüldüğü Nobel Edebiyat Ödülü'nü kabul etmemiştir.

Gençlik yılları ve yapıları. Babası küçük yaşta ölen Sartre, Sorbonne'da Almanca profesörü ve Albert Schweitzer'in amcası olan dedesi Carl Schweitzer tarafından yetiştirildi. Şaşı ve ufak tefekti. Yaşıtlarınca dışlanınca, gençlik anılarını içeren kitabı *Les mois*'da (1964; *Sözcükler*, 1965, 1989) dile getirdiği gibi "sözcükler"e sığındı ve kendisini reddeden dünyayı düşlerinde yeniden yaratmaya çalıştı.

Paris'te başladığı lise öğrenimini Rochelle'de tamamladı. 1929'da Yüksek Öğretmen Okulu'ndan mezun oldu. "Burjuva evliliği" ne karşıydı, ama öğrencilik yıllarında Simone de Beauvoir ile başlayan birlikteliğini yaşamı boyunca sürdürdü. Beauvoir'ın anıları *Mémoires d'une jeune fille rangée* (1958; *Bir Genç Kızın Anıları*, 1971, 1976) ve *La Force de l'âge* (1960; *Yaşlılık*, 1970), Sartre'ın öğrencilik yıllarından 50'lerine kadarki dönem üzerine bilgiler içerir.

Sartre Yüksek Öğretmen Okulu'nda Raymond Aron, Maurice Merleau-Ponty, Simone Weil, Emmanuel Mounier, Jean Hippolyte ve Claude Lévi-Strauss gibi geleceğin ünlü yazar ve düşünürleriyle tanıştı. 1931-45 arasında Le Havre, Laon ve Paris'teki liselerde öğretmenlik yaptı; bu arada Berlin'e giderek bir yıl Alman felsefeciler üzerine incelemelerde bulundu. 1939'da askere alınarak II. Dünya Savaşı'na katıldı; 1940'ta esir düştü ve bir yıl sonra serbest bırakıldı.

Le Havre'da öğretmenlik yaptığı sırada, adını duyurmasını sağlayan romanı *La Nausée*'yi (1938; *Bulanık*, 1961, 1988) yayımladı. Günlük biçiminde yazdığı bu kitabında, romanın kahramanı Roquentin'in dünya karşısında duyduğu tiksintiyi anlatıyordu; bu tiksinti yalnızca dış dünyaya değil, Roquentin'in kendi bedenine de yönelikti. Bazı eleştirmenler romanı hastalıklı bir durumun, bir tür nevroitik kaçışın ifadesi olarak değerlendirdilerse de, *Bulanık* yansıttığı güçlü bireyci ve toplum karşıtı düşüncelerle, Sartre'ın sonradan geliştireceği birçok felsefi konuya yer veren son derece özgün bir yapıtı.

Sartre, Edmund Husserl'in, çıkarımlar yerine titiz ve önyargısız betimlemeye ağırlık veren fenomenolojik yöntemi benimsemişti. Algı ve zihin konusundaki *L'Imagination* (1936; *İmgelem*), *Esquisse d'une théorie des émotions* (1939; *Bir Duygu Kuramının Ana Hatları*), *L'Imaginaire: Psychologie phénoménologique de l'imagination*'da (1940; *İmgesel: İmgelemin Fenomenolojik Psikolojisi*) adlı yapıtlarında bu yöntemi büyük bir başarıyla kullandı. Ama felsefe alanındaki asıl yeteneğini, ünlü kitabı *L'Être et le néant*'da (1943; *Varlık ve Hiçlik*) ortaya koydu. Sartre bu yapıtında insan bilincini, varlık (*être*) ya da "şeylik" karşısında bir "hiçlik" (*néant*) olarak yorumlar. Buna göre bilinç belirlenebilirlik sınırlarının dışında kalır; bu da içsel özgürlüğü olanaklı, hatta zorunlu kılar. Kitap bu yönüyle insana iyimser bir bakışı içeriyorsa da, insanın girişimlerinin sürekli boşa çıktığı vurgusu Sartre'ın bu yapıtına trajik bir ton kazandırır.

II. Dünya Savaşı sonrası yapıları. Sartre bireyin özgürlüğünün ve insan onurunun felsefi savunusundan sonra, bu kez toplumsal sorumluluk konusuna yöneldi. Uzun yıllar, yoksullara ve toplumun alt sınıflarına yakınlık duymuştu. Öğretmenliği sırasında

burjuva değerlerine karşı çıkmış, kravat takmayı reddederek işçilere yakın olmaya çalışmıştı. Önceki yapıtlarında amaçsız bir etkinlik gibi gözükten özgürlük, *L'Existentialisme est un humanisme* (1946; *Varoluşçuluk*, 1960, 1989/*Ekzistansiyalizm Bir Hümanizma mıdır?*, 1964) adlı broşüründe insanlık mücadelesinin bir aracı haline geldi. Özgürlük kavramı artık toplumsal sorumluluğu da içeriyordu. Sartre sonraki roman ve oyunlarında, bütün insanlara yönelik ahlaksal öneriler geliştirmeye başladı. 1945'te dört ciltlik büyük bir romana başladı. *Les Chemins de la liberté* (Özgürlük Yolları) adlı bu yapıtın ilk üç cildi *L'Âge de raison* (1945; *Akil Çağı*, 1964, 1985/*Uyanış*, 1964, 1983), *Le Sursis* (1945; *Yaşamayan Zaman*, 1965/*Bekleyiş*, 1965, 1983) ve *La Mort dans l'âme*'yi (1949; *Yıkılış*, 1965/*Tükeniş*, 1965, 1983) yazdıktan sonra, oyunun romandan daha güçlü bir iletişim aracı olduğuna karar vererek yeniden oyun türüne yöneldi.

Sartre'a göre yazarın amacı insanı olduğu gibi göstermek olmalıydı. İnsanı eylem içinde en iyi gösterecek tür ise tiyatroydu. Bu amaçla art arda yeni oyunlar yazdı: 1943'te sahnelenen *Les Mouches* (*Sinekler*, 1963, 1965), *Huis-clos* (1944; *Gizli Oturum*, 1950, 1965), *Les Mains sales* (1948; *Kirli Eller*, 1962, 1975), *Le Diable et le bon dieu* (1951; *Şeytan ve Yüce Tanrı*, 1964), *Nekrasov* (1955; *Nekrasov*, 1955), *Les Séquestrés d'Altona* (1959; *Altona Mahpusları*, 1964) bunlar arasındaydı. Bu oyunların hemen hepsi, insanın insana beslediği, derinde yatan düşmanlığı ortaya koymaları açısından karamsar sayılabilir. Ama Sartre bu oyunlarda eylem yoluyla elde edilebilecek bir ahlaksal kurtuluşun yolunu kapamadığını savunur. Aynı dönemde yayımladığı öteki yapıtları arasında, *Baudelaire*'le (1947; *Baudelaire*, 1964, 1982) yazar ve şair Jean Genet üzerine bir inceleme olan *Saint Genet, comédien et martyr* (1952; *Aziz Genet, Komedyen ve Şehit*) vardı. Bu arada, Simone de Beauvoir ile birlikte kurup yönettikleri aylık *Les Temps Modernes* dergisinde de birçok yazısı yayımlandı. Bu yazılar sonradan *Situations* (1947-1976) başlığı altında birkaç ciltte toplandı. Bunlardan bir bölümü Türkçeye *Denemeler* (1961) ve *Çağımızın Gerçekleri* (1982) adıyla çevrilmiştir.

Siyasal etkinlikleri. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Sartre Fransa'nın siyasal yaşamında dikkatleri üzerine çekmeye başladı; sol eğilimleri gitgide daha belirgin bir biçim aldı. Fransız Komünist Partisi'ne (FKP) üye olmadığı halde, Sovyetler Birliği'ne yakınlık duydu. 1954'te SSCB, İskandinav ülkeleri, Afrika, ABD ve Küba'yı kapsayan bir geziye çıktı. 1956'da Sovyet birliklerinin Macaristan'ı işgali komünizm umutlarının sarsılmasına yol açtı. *Les Temps Modernes*'de (Kasım 1956-Ocak 1957) yayımladığı "Le Fantôme de Staline" (Stalin'in Hayaleti) adlı uzun yazıda hem Sovyet müdahalesini, hem de FKP'nin Moskova'ya boyun eğmesini sert bir dille eleştirdi. Bu eleştirel tutumu zamanla kendine özgü bir Marksizm anlayışına dönüştü. Bu anlayışı dile getirdiği en önemli yapıtı, giriş bölümü Türkçeye *Yöntem Araştırmaları* (1981, 1988) adıyla çevrilen *Critique de la raison dialectique*'ti (1960; *Diyalektik Aklın Eleştirisi*). Sartre Marksist diyalektik eleştirel bir biçimde incele-yerek bu diyalektikğin Sovyetler'de bü-rün-düğü kalıp içinde canlılığını koruyamayacağı sonucuna vardı. Çağdaş dünya için geçerli tek felsefe olduğu görüşünü korumakla birlikte, Marksizmin var olan biçimi-

nın giderek kemikleştiğini ve yeni durumlara uyum yeteneğini kaybettiğini ileri sürüyordu. Ona göre Marksizm, temel ve genel ilkeleri ne olursa olsun, toplumdan topluma farklılık gösteren somut durumları göz ardı etmemeli ve bireyin özgürlüğüne saygılı olmalıydı. Sartre *Critique*'yi iki cilt olarak tasarlamıştı, ama ikinci cildi kaleme almadı.

Son yılları. Sartre 1960'tan 1971'e değin Gustave Flaubert'le ilgili 4 ciltlik incelemesi *Flaubert* üzerinde çalıştı. 1971'de 2 bin sayfayı aşan ilk iki cilt yayımlandı. Sartre bu incelemede bir yandan Marx'ın tarih ve sınıf kavramı, bir yandan da Freud'un insan ruhunun bilinmeyen yanlarını irdeleyen psikanalitik çözümlemeleri aracılığıyla okura Flaubert'in "bütünsel bir yaşamöyküsü"nü sunmayı amaçlamıştı. Sartre'ın dehasını ve inanılmaz üretkenliğini ortaya koyan yapıt, hem çok hacimli olması, hem de son derece ince ayrıntılara, Flaubert'in her bir deyiminin gizli anlamlarına girmesi yüzünden kolay okunabilir değildi. Sartre aşırı üretkenliğinden sanki kendisi de bıkarak, 1971'den sonra çok az yazdı. Bu arada "bir davaya bağlanmak bir söz değil, bir eylemdir," ilkesine uyarak sık sık sokak gösterilerine ve devrimci eylemlere katıldı; solu yayımlar üzerindeki baskıyı protesto etmek için kendisi de bu yayımları satma işini üstlendi. 1972'de Flaubert üzerine çalışmasının üçüncü cildi *L'Idiot de la famille* (Ailenin Budalası) yayımlandı. Yapıt öylesine yoğun ki, garip bir çelişkiyle, radikal sosyalist Sartre'ın bu kitabını yalnızca burjuva aydınları okuyabilirdi.

Sartre'ın olağanüstü üretkenliği, bu yapıtıyla birlikte sona erdi. Gene de bu yıllarda bazı söyleşilere katıldı ve film senaryoları yazdı. Etik üzerine yeni bir kitaba başladıysa da, son yıllarında görme yetisini bütünüyle yitirdi. Bir akciğer urundan ölen Sartre'ın cenaze törenine 25 bini aşkın kişi katıldı.

Sartre kuram ve eylem adamı niteliklerini birleştiren yazar-aydın kimliğiyle hem Fransa'da, hem de ülkesi dışında yaygın bir etki uyandırmıştır. Alexandre Astruc'un *Sartre par lui-même* (1976; *Kendi Ağzından Sartre*) adlı filmi, Sartre'ı konu alan üç saatlik bir belgeseldir.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. Oyun. *La putain respectueuse* (1946; *Saygılı Yasma*, 1961), *Morts sans sépultures* (1946; *Mezarın Ölümleri*, 1962, 1964), *Öykü. Le mur* (1939; *Duvar*, 1959, 1984), *Deneme. Quest-ce que la littérature* (1947; *Edebiyat Nedir?*, 1967, 1982), *Reflexions sur la question juive* (1947; *Yahudi Sorunu*, 1965), *Senaryo. Les yeux sans faces* (1947; *İş İylen Geçti*, 1955, 1986), *L'engrenage* (1949; *Çark*, 1964).

Sarudahiko, SARUTAHİKO olarak da yazılır. Japon mitolojisinde, yüce tanrının torunu Ninigi yeryüzünü yönetmek üzere gökten indiğinde ona kılavuzluk öneren yeryüzü tanrısı. Kavşakta beklerken yaydığı ışığın parlaklığı göklere ulaşır. Işığı kimin sağdığını ve neden orada beklediğini öğrenmek üzere tanrıca Amenouzume yeryüzüne gönderilir. Halk sanatında genellikle ikisi birlikte betimlenir.

Şinto dininde Sarudahiko'ya kavşak tanrısı, imparatora bağlılık örneği ve erkek cinselliğinin simgesi olarak tapınılır. Kırmızı yüzü, iri burunlu (fallus simgesi) ve iri yuvarlak gözlü olarak betimlenir.

sarugaku, Japon tiyatrosunda, kökleri en az 11. yüzyıla değin uzanan ve 14. yüzyılda doruk noktasına ulaşan popüler gösteri türü. Başlangıçta daha çok akrobasi, hokkabazlık ve pantomimden oluşan *sarugaku*

gösterileri, Heian döneminde (794-1185) davul dansıyla birleşmişti. *Sarugaku*, *No* tiyatrosu(*) ve *kyogen*'lerin(*) gelişiminde önemli rol oynamıştır.

Saruhan Bey (ö. 1345, Manisa), Saruhanogullarının kurucusu Türkmen beyi.

Harezmsahlının komutanıyken Anadolu Selçuklularının hizmetine giren Saruhan'ın torunu ve Alpargın'ın oğluydu. Aşiret başkanı ve uç beyiyken 1300'lerin başında Manisa yöresinde fetihlere girişti. 1313'te fethettiği Manisa'yı beyliğin merkezi yaptı. Fetihlerini batıya doğru yayarak İzmir Körfezine kadar uzanan topraklara (yaklaşık eski Lidya) egemen oldu. Beyliğin batı sınırı Ege Denizine ulaşınca denizcilğe önem verdi. Cenovalıların elindeki Foça, Naksos ve Sakız ile Midilli'yi vergiye bağladı. 1330'larda Aydınogullarıyla birlikte Gelibolu ve Yunanistan kıyılarına akınlar yaptı. 1336'da Foça ve Midilli seferinde Bizans imparatoru III. Andronikos'a yardım etti. 1341'de Bizans'taki iktidar çekişmelerinden yararlanarak Gelibolu kıyılarına saldırı düzenlemek istediysede başarılı olamadı.

Saruhan Bey 1344'te Aydınogullarının elindeki İzmir'in Haçlıların eline geçmesinden sonra, denizlerdeki ticari ve askeri üstünlüğünü yitirmeye başladı. 1345'te oğlu Süleyman Bey komutasındaki bir kuvveti VI. İoannes Kantakuzenos'a yardıma gönderdi. Oğlunun Konstantinopolis (İstanbul) yakınlarında ölmesinden bir süre sonra da öldü.

Şahabeddin Ömeri'nin *Mesalikü'l-Ebsar*'da (1929) verdiği bilgiye göre, Saruhan Bey döneminde beyliğin yaklaşık on beş kenti, yirmi dolayında kalesi, on bin süvari askeri ve güçlü bir donanması vardı.

Saruhan-Menteşe Masifi, LIDYA-KARYA MASIFI olarak da bilinir, Ege Bölgesi'nde arazinin temelini oluşturan eski kütle. Jeologlar arasında Menderes Kütleli ya da Menderes Masifi olarak anılır. Yapısında granit gibi kristalli kayalar ile gnays mika, şist ve mermer gibi başkalaşım kayalar egemendir. Paleozoyik (Birinci) Zaman'ın (y. 570-225 milyon yıl önce) ötesine uzanan çok eski yer hareketleriyle kıvrılmış, dağların sonradan aşınmasıyla oluşmuştur. Biçim olarak elipsi andırır; büyük çapı Simav Çayının yukarı çıkışı ile Büyük Menderes Irmağının ağız arasında uzanan çizgidir. Bu çekirdek birimin yaşı, radyometrik bulgulara göre 490-530 milyon yıl olarak saptanmıştır. Zamanla kıvrılarak iyice sertleşen kütle Mezozoyik (İkinci) Zaman (y. 225-65 milyon yıl önce) sonları ile Tersiyer (Üçüncü) Dönemin (y. 65-2,5 milyon yıl önce) ilk yarısında oluşan yer hareketleri sırasında bir daha kıvrılmamış, ama çevresindeki denizlerin dibine çöken tortul katmanlar kıvrılırken onlara kalıp görevi yapmıştır. Bu yeni kıvrımlar, eski çekirdeğin çevresinde onun kenar doğrultusuna uyan kıvrımlar oluşturmıştır. Eski kütlelerin kuzeybatısında "Doğu Ege kıvrımları" adı verilen kıvrımlar (Biga Yarımadasındaki egemen doğrultu) genellikle kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanır. Güneyde doğu-batı doğrultulu kıvrımlar (Güney Menteşe Dağları doğrultusu) yer alır. Doğuda ise İçbatı Anadolu boyunca güneydoğudan kuzeybatıya doğru uzanan dizilere rastlanır.

Kendine eklenen yeni kıvrımlarla birlikte aşınarak düzleşen kütle, Neojen Bölümünde (y. 26-2,5 milyon yıl önce) yüksekliğini iyice yitirerek tatlı su gölleriyle kap-

lanmıştır. Fazla derin olmayan bu göllere ait tortul katmanlar, eski kütle ile ona eklenmiş kenar kıvrımların düzleşmiş sırtlarını örter. "Neojen göl tortulları" adı verilen bu katmanlar arasında yer yer volkanik kökenli lav ve tüflere rastlanır. Sonunda Tersiyer (Üçüncü) Dönem sonu ile Kuaterner (Dördüncü) Dönem (y. 2,5 milyon yıl öncesinden günümüze) başlarında görülen yeni yer hareketleri sert temelin bazı kesimlerde esneyerek boydan boya kırılmasına neden olmuştur. Bu kırıklar boyunca yer yer çöküntüler oluşmuş ve böylece oluk biçimli çukur alanlar ortaya çıkmıştır. Bu çukur alanların en önemlileri kuzeyden güneye doğru Bakırçay, Gediz, Küçük Menderes ve Büyük Menderes çukur alanlarıdır. Doğu-batı doğrultulu çukur alanlar arasında yüksekte kalan kristal yapıli kütlelerin kenar kıvrımları da yüksekte kalmıştır. Başlıcaları kuzeyden güneye doğru Yunt Dağı, Bozdağlar ve Aydın Dağlarıdır.

Saruhanlı, Ege Bölgesi'nde, Manisa iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 898 km² olan Saruhanlı ilçesi kuzeyde Akhisar, doğuda gene Aksihir ve Gölmarara, güneydoğuda Ahmetli ilçeleri, güneyde Turgutlu ilçesi ve Merkez ilçe, batıda gene Merkez ilçe, kuzeybatıda da İzmir iliyle çevrilidir.

İlin batı kesiminde yer alan ilçe topraklarının güneydoğusunu Aysekizi Tepesinde 1.034 m'ye ulaşan Çal Dağı, kuzeybatısını ise doğu İzmir il sınırında yer alan Yunt Dağı (1.075 m) engemelendirir. İlçenin doğu, güney ve batı kesimleri Gediz Ovasının(*) bir bölümünü oluşturur. Bu topraklardan kaynaklanan suları Gediz Irmağının(*) kollarından olan ve Akhisar Çayı olarak da bilinen Kum Çayı toplar.

İlçe ekonomisi tarıma dayanır. Başlıca bitkisel ürünler buğday, üzüm, pamuk, zeytin, tütün, arpa, mısır ve susamdır. Çeşitli sebze ve meyve de yetiştirilir. Hayvancılık önemli gelir kaynaklarındandır. Başlıca sanayi kuruluşları çırçır, bitkisel yağ, pamuk ipliği ve dokuma fabrikaları ile atölyeleridir. İlçe topraklarında magnezit ve traverten yatakları vardır.

İlçenin Halitpaşa bucağına bağlı Alibeyli köyü yakınlarındaki Mitrilyöztepe, Bekçitepe ve Mangaltepe tümülüslerinde yapılan kurtarma kazılarında ele geçirilen buluntular, yörenin eski bir yerleşme alanı olduğunu gösterir. Eskiden Manisa ilinin Merkez ilçesi sınırları içinde yer alan yöre 1945'te bucak, 1959'da da ilçe yapıldı.

Eski bir köy olan Saruhanlı kenti, Manisa'yı Balıkesir'e bağlayan kara ve demir yollarının kenarında yer alır. İl merkezi Manisa'ya 18 km uzaklıktadır. Yöredeki bitkisel üretimin artmasıyla tarımsal bir merkeze dönüşmekle birlikte, Manisa kentine yakınlığından dolayı gelişmesi sınırlı kalmıştır.

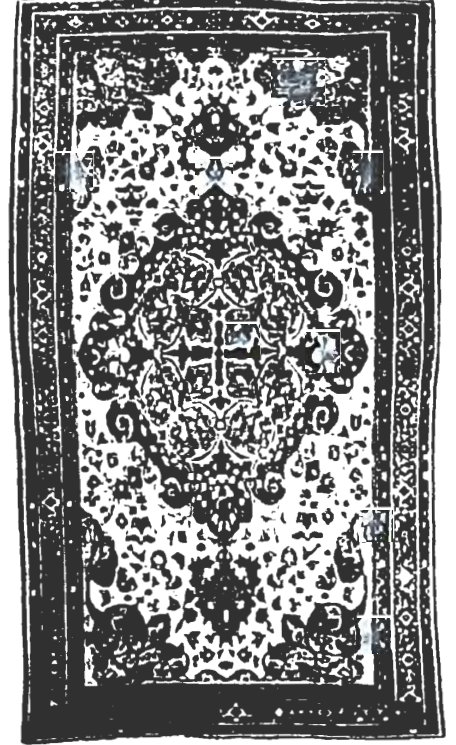
Saruhanlı Belediyesi 1953'te kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 73.888; kent, 12.977.

Saruhanogulları, Anadolu'nun batısında Manisa yöresinde hüküm süren Türkmen beyliği (y. 1300-1410).

Aşiret başkanı ve uç beyi Saruhan Bey(*) tarafından kuruldu. 1313'te Manisa'nın ele geçirilmesinden sonra toprakları Ege Denizine kadar genişledi. Çevresinde Aydınogulları, Germiyanogulları ve Karesiogullarının yer aldığı Saruhanogulları Beyliği, büyük bir filoya sahip olan denizci bir devlet haline geldi. Akdeniz'de ticarete girişti ve Bizans'ın kıyı bölgelerine akınlar düzenleyen gazilerle Aydınogullarıyla birlikte önderlik etti. İzmir'in Aydınogullarından Haçlıların eline geçmesi (1344) ve Bizans sınır

bölgelerindeki başlıca güç olarak Osmanlıların ortaya çıkması, Saruhanogullarının ticaret yollarını ve kıyı akınlarını engelledi. 1390'da I. Bayezid'in (Yıldırım) Osmanlı topraklarına kattığı beylik, 1402'de Timur sayesinde yeniden bağımsızlığına kavuştu. Yaklaşık 1410'da son Saruhanogulları beyi Hızır, Çelebi Mehmed (sonradan I. Mehmed) tarafından öldürüldü ve Saruhanogulları Beyliği yeniden Osmanlı topraklarına katıldı.

Saruk halısı, Batı İran'da Arak'ın (Sultanabad) kuzeyindeki Saruk köyünde üretilen el dokuması döşeme yaygısı. Daha sonraları ABD'ye satılmak üzere Arak ve çevresin-

Saruk halısı, İran, 20. yy

Neshan G. Hintlian, Washington, D.C.; fotoğraf, Otto E. Nelson-EB Inc.

deki köylerde de ticari amaçla üretim yapılmıştır. Kısa havlı ve çeşitli desenli ilk halıların niteliği çok yüksekti. 20. yüzyılın ilk yıllarında madalyon desenli halılar yapılmaya başladı. Bundan sonraki örnekler, halıcıların yeni örgelere yabancı olmasından ötürü, zarıflıktan yoksundur.

Ticari amaçla çok sayıda üretilen Saruk halıları daha uzun havlıdır ve gül kurusu zemin üstüne çiçek dalları ve bitki örgeleriyle bezelidir. Çözüğü ve atkılar pamuk ipliğindendir. Sine düğümüyle dokunur. Arak çevresinde çeşitli nitelikte Muhal ve Muskabad halıları da dokunur.

Sarum dinsel ezgisi, ortaçağda İngiltere'de Salisbury piskoposluk bölgesini kapsayan Sarum Kilisesi ayin usulünün dinsel ezgisi. Adı Salisbury'nin Latince ismi olan Sarisberia'dan gelir.

Gregorius dinsel ezgisi(*) İngiltere'ye ulaştıktan (596) sonra Wearmouth Manastır'ında bir merkez oluşturularak ülkenin her yanından gelenlere öğretilmeye başladı. Salisbury'nin ilk piskoposu olarak 1078'de atanan Aziz Osmund hazırladığı missa kitabı (*missalis*) ve dua saatleri kitabında (*breviarium*) Roma uygulamalarına büyük ölçüde bağlı kaldı. Ama kendisi Norman olduğundan Sarum uygulamasında Norman gelenekleri ile Gallikanizmin(*) etkilerine de yer verdi. Sarum uygulaması İngiltere'nin güneyinden başlayarak İskoçya ve İrlanda'da

nın pek çok yerinde benimsendi ve komşu piskoposluk bölgelerindeki uygulamaları etkiledi.

Serbest ritimleri, modları, mezmur tonları, müziksel biçimi, missa ve dualara yapılan söz ve müzik eklemeleriyle Gregorius ezgisine benzeyen Sarum dinsel ezgisi daha dar bir ses alanı kullanır, yapısı daha biçimseldir ve daha fazla ses basamağı değişikliğine yer verir. İngiltere'de ve Avrupa kıtasında birçok 15. ve 16. yüzyıl bestecisinin, örneğin Walter Frye (ü. y. 1450), Johannes Regis (ö. 1485) ve Josquin des Prez'in (ö. 1521) çoksesli parçalarında kullanılmıştır. Reform hareketi sonucunda 1547'de İngiltere'de kaldırılmış, 1833'te Oxford Hareketi'nin önderleri tarafından yeniden canlandırılmıştır.

Saruwaged Sıradağları, Papua Yeni Gine'de dağ sırası. Yeni Gine Adasının kuzeydoğusundaki Huon Yarımadasında, Büyük Merkezi Çöküntünün kuzey ucunda yer alır. Morobe ve Madang illeri arasındaki sınır boyunca uzanan dağların en yüksek noktası Bangeta Dağıdır (4.121 m). Dağların güney eteklerinden gelen ırmaklar güneye doğru akarak Markham Irmağına katılır.

Sarvastivada (Sanskrit dilinde: "Her Şey Gerçektir Öğretisi"), ilk dönem Budacılığın önemli okullarından biri. Budacı metafiziğin temel kavramlarından biri olan *dharma*'ların(*) ontolojik gerçekliği konusunda eski Budacı okullar arasında belirgin farklılıklardan doğmuştur. Bütün Budacılar gibi idealist olmalarına ve deneysel dünyayı tümüyle bir yanılsama olarak görmelerine karşın Sarvastivada Budacıları *dharma*'ların her zaman gerçekliğini koruduğunu savunur. Bu görüşe göre, *dharma*'lar belli bir anda dünyanın deneysel (ve yanılsama niteliğindeki) olgularının yaratıcısı olarak işlev görürler, ama deneysel dünyanın dışında varlıklarını korurlar. Sautrantika Budacıları ise *dharma*'ların sonsuz değil, anlık bir nitelik taşıdığını ve yalnızca belli bir anda işlevsel olan *dharma*'ların gerçekte var olduğunu öne sürerler.

Sarvastivada okulu, 2. yüzyılda yazılan *Mahavibhasha* (Büyük Açıklama) yorumundan dolayı Vaibhashika okulu olarak da bilinir. 4. ya da 5. yüzyılın önemli Budacı düşünürlerinden Vasubandhu, Budacılığın Mahayana geleneğini benimsemeden önce bu metin üzerine *Abhidharmakoşa* adlı bir yorum yazmış, böylece Sarvastivada okulunun bazı öğeleri Mahayana Budacılığını etkilemiştir.

Sarzec, (Gustave-Charles-) Ernest (Chocquin) de (d. 1832, Rennes, Fransa - ö. 1901, Viyana, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu), Fransız arkeolog. Bugünkü Irak'ın güneyinde Tel Luh'ta (Telloh; eski-den Girsu) yaptığı kazılarda Sümerlerin başkenti Lagaş'ı bulmuştur. Sümer sanatı, dili ve tarihi konusunda bugünkü bilgilerin büyük çoğunluğu bu kazılarla sağlanmıştır.

Sarzec 1874'te Basra'da Fransız konsolos yardımcısı olarak görev yaparken, Tel Luh'ta eski heykelticiler bulunduğunu öğrendi. Bölgede yalnızca kendisinin kazı yapmasını sağlayan bir izin alarak 1877'de başladığı kazıların aralıksız 1901'e değin sürdüğü ve Sümer kültürünü dünyaya tanıttı.

1880'de Lagaş'ın yedinci valisi Gudea'nın (İÖ y. 2150-2050) diyoritten bir büstünü ve daha başka sanat yapıtları bularak 19. yüzyılın en büyük arkeolojik başarılarından birini kazandı. Yapı kalıntıları, sanat yapıtları, silahlar ve çeşitli günlük eşyanın yanı sıra, Sümerlerin Babil'e bırakmaları en büyük miras olan yazının da izlerini buldu.

Tapınak arşivlerinden çıkardığı 30 bini aşkın çivi yazılı kil tablet, tapınak yönetiminin ticarete, çiftçilikten hayvancılığa kadar birçok konuda önemli bilgiler içeriyordu. *Découvertes en Chaldée* (1884-1912, L. Heuzey ile birlikte; Kalde Buluntuları) adlı bir kitabı bulunan Sarzec, Louvre Müzesi'ndeki geniş Sümer sanatı koleksiyonunun oluşturulmasında da en önemli rolü oynamıştır.

SAS bak. Scandinavian Airlines System

Sasaklar, Endonezya'nın Küçük Sunda Adalarından Lombok'ta yaşayan en büyük etnik topluluk. Sasak (Sasak-Bali) dilini konuşurlar. Genellikle adanın orta kesiminde toplanmışlardır. Geçimlik düzeyde pirinç, kahve, sebze, hindistancevizi ve şeker kamışı yetiştirirler. Küçük köylerin (5-20 ailelik) yanı sıra nüfusa birkaç bini bulan büyük köylerde de otururlar. Evleri, törenlerin yapıldığı bir *kampu*'yu çevreler. Toplumsal yapıyı belirleyen kast sistemleri hâlâ ayaktadır. Küçük köylerde oturanlar İslam etkisiyle değişikliğe uğramış geleneksel tapınma biçimlerine dayalı Waktu Telu dinine, daha büyük yerleşmelerde oturanlar ise katı İslam kurallarının belirlediği Waktu Lima dinine inanırlar. Köy yöneticileri hem Müslümanlar, hem de geleneksel din liderleri arasından seçilir. İslam aile yapısı, miras ve ekonomideki erkek egemenliğini daha da güçlendirmiştir.

Sasan (ü. İS 1. yy?), Sasani hanedanının atası. Yaşamının ayrıntılarına ilişkin çelişkili bilgiler vardır. Birçok araştırmacıya göre başlangıçta Persis eyaletinde hüküm süren beylerden biriydi ve Persis küçük kralı Gochihr'e vasallık ediyordu. Oğlu ya da torunu Babek, Sasani İmparatorluğu'nun kurucusu I. Ardeşir'in babasıydı. Bir söylenceye göre Sasan, Gochihr'in kızıyla evlenmiş ve oğulları Babek ayaklanarak Gochihr'i öldürmüştü. Ama bir başka söylenceye göre de Sasan ile Babek akraba değildi. Bu söylenceye göre Sasan, Persis'teki Kral Babek'in çobanıydı. Sasan'ın oğlunun bir gün dünyaya hükmedeceğini rüyasında gören Babek, Sasan'ı kızıyla evlendirmiş ve bu evlilikten Ardeşir doğmuştu.

Sasaniler, İS 224-651 arasında İran topraklarında hüküm süren hanedan. Adını, hanedanın kurucusu I. Ardeşir'in atalarından Sasan'dan(*) alır.

Sasaniler, I. Ardeşir'in (hd 224-241) önderliğinde Partları yendikten sonra batıda Roma ve Bizans'la, doğuda ise Kushanlar ve Akhunlarla (Eftalitler) savaştıkça sınırları sürekli değişen bir imparatorluk kurdular. I. Şapur (hd İS 241-272) döneminde imparatorluk kuzeyde Sogdiana ve Iberia'dan (Gürcistan), güneyde Arabistan'ın Mazun bölgesine, doğuda İndus Irmağına ve batıda Dicle ile Fırat ırmakları ovalarına kadar genişledi.

Sasaniler döneminde Zerdüşt dini devletçe benimsendi ve öbür dinlere bağlı olanlar bazen devlet baskısına uğradı. Yönetim merkezileştirilerek eyalet görevlileri doğrudan hükümdara karşı sorumlu tutuldu. Karayolu ve kent yapımı, hatta tarım doğrudan devlet tarafından finanse edildi. Güzel sanatlar ise genel bir yeniden doğuş yaşadı. Mimarlık alanında Ktesiphon (Medain), Firuzabad ve Sarvestan'daki sarayların örneklediği görkemli boyutlar ortaya çıktı. Sasani sanatının en karakteristik ve çarpıcı kalıntıları Şapur (Bişapur), Nakş-i Rüstem ve Nakş-i Receb'deki sarp kireçtaşı kayalıklarda oyulmuş heykellerdir. Metal işçiliği ve değerli taş oymacılığı yüksek düzeyde incelmişti. Bu dönemde hem Doğu hem de Batı

kaynaklı yapıtlar, Sasanilerin dılı olan Pehlevi diline çevrildi.

Sasaram, Hindistan'ın kuzeydoğusunda, Bihar eyaletine bağlı Rohtas ilinin merkezi kent. Önemli bir kara ve demir yolu kavşağında yer alan Sasaram bir tarımsal ticaret merkezidir. Halıcılık ve çanak çömlek imalatı da önemlidir. Kentteki en önemli yapı Sultan Şir Şah Sur'un (hd 1540-45) Peştu mimarisinin en önemli örneklerinden olan kırmızı kumtaşından yapılmış türbesidir. Şir Şah'ın babasının türbesiyle oğlunun tamamlanmamış mezarı da Sasaram'dadır. Kentin yakınında Hint imparatoru Aşoka'nın bir yazıtı vardır. Nüfus (1991 geç.) 98.220.

Sasebo, Japonya'da, Küşü Adasındaki Nagasaki ilinde (*ken*) kent. Omura Körfezinin (*van*) ağzının yakınında yer alır. 19. yüzyılın sonlarında bir deniz üssü olarak hızla gelişen kent, II. Dünya Savaşı sırasında büyük hasar gördüyse de Deniz Öz Savunma Kuvvetleri'ne bağlı bir üs olduktan sonra yeniden canlandı. Sasebo aynı zamanda bir ticaret ve balıkçılık limanıdır. Nüfus (1991 tah.) 243.960.

Saskatchewan, Kanada'nın batı kesiminde eyalet. Batıda Alberta, doğuda Manitoba, kuzeyde Kuzeybatı Toprakları, güneyde de ABD'nin Montana ve Kuzey Dakota eyaletleriyle çevrilidir. Yüzölçümü 625.300 km²'dir. Yönetim merkezi ortagüney kesimdeki Regina'dır.

Eyaletin güney yarısı büyük ölçüde Büyük Ovaların bir uzantısı görünümündedir. Lavrensiyen Kalkanın bir parçası olan kuzey yarısı ise çok sayıda göl ve tundralarla kaplıdır.

Eyaletin adı, bölgede en az beş bin yıldan beri oturan Kri Yerlilerinin ırmaklardan birine verdikleri *Kis-is-ska-iches-wan* (Hızlı İrmak) adından gelir. Önceleri buffalo avcısı olan Kriiler, Hudson Körfezi Kumpanyası'nın 1691'de bölgeye girmesinden sonra kürk ticaretine yöneldiler. Kumpanyanın 1868'de İngiliz tahtına devrettiği topraklar 1870'te yeni oluşturulan Kanada Dominyonu'nun bir parçası haline getirildi. Kanada Pasifik Demiryolu'nun bölgeye ulaşmasıyla 1882'de Avrupalı göçmenlerin akınları başladı. Yerli-Avrupalı karşıması bir kökenden gelen Métilerin Louis Riel önderliğinde giriştiği ayaklanma 1885'te Kuzeybatı Atlı Polisi tarafından bastırıldı. Saskatchewan Yasası'yla (1905) oluşturulan eyalet, 1930'da kendi doğal kaynakları üzerinde denetim hakkını elde etti. Eyalet yönetimi, Kuzey Amerika'nın ilk sosyalist hükümetini kuran Kooperatif Eyalet Federasyonu'nun başta bulunduğu 1944-64 dönemi dışında, Liberal Parti'nin elinde kaldı.

İngiliz kökenlilerin oranı yüzde 40'a yakındır. Eyalette Ukraynalı, Fransız asıllı Kanadalı, Alman ve başka milliyetlerden toplulukların damgasını taşıyan çok sayıda yerleşme vardır. Eyalet nüfusunun üçte biri Kanada Birleşik Kilisesi'ne bağlıdır. Öteki dinsel topluluklar arasında Katolikler, Lutheriler, Anglikanlar, Ukrayna Katolikleri ve Mennonitler sayılabilir.

Saskatchewan ekonomisi geleneksel olarak petrol, doğal gaz ve potas çıkarımına dayanır. Potas, eyaleti batudan doğuya diyağonal geçen dar bir şeritte, petrol ve gaz ise eyaletin en kuzey kesiminde çıkar. En kuzeyde zengin uranyum yatakları vardır. Kürk ticareti ve tarım öteki önemli gelir kaynaklarını oluşturur. Eyaletin güneydeki

beşte ikilik bölümünde tahıl kuşağı yer alır. İmalat sektörü önemsizdir.

Saskatchewan'ın en üst yönetim organı, beş yılda bir seçilen Yasama Meclisi'dir. Eyalet hükümetini oluşturan Yürütme Konseyi üyelerini, çoğunluk partisinin lideri olan başbakan belirler. İngiltere hükümetini temsil eden eyalet valisini Kanada genel valisi atar. Saskatchewan senatörleri Kanada genel valisine atanır, Avam Kamarası'nda eyaleti temsil eden milletvekilleri ise halk tarafından seçilir.

İlk ve orta öğrenim resmi okullar ile eyalet yönetiminden yardım alan dinsel okullarda zorunlu ve parasızdır. Mesleki ve teknik eğitim ortaöğretim düzeyinde başlar. Saskatchewan Üniversitesi'nin (1907) Regina ve Saskatoon'da büyük kampusalrı vardır; Kuzey Araştırmaları Enstitüsü ve Saskatoon'daki Uzun ve Atmosfer Araştırmaları Enstitüsü de bu üniversiteye bağlıdır. Saskatchewan Sanat Kurumu (1959) tiyatro, sanat, müzik, edebiyat ve el sanatları programlarını destekler. Saskatoon ve Regina bir dizi sanat galerisi, müze, senfoni orkestrası ve profesyonel tiyatro topluluğunu barındırır. Alman, Ukrayna, Polonya, Rus ve İskandinav kökenlilerin oturduğu kasaba ve köylerin çoğunda etnik kostüm, müzik, dans ve yemeklerin süslediği yıllık şenlikler düzenlenir. Nüfus (1991) 988.928.

Saskatchewan Irmağı, Kanada'da, Alberta ve Saskatchewan eyaletlerinin en büyük ırmak sistemi. Alberta'nın batı kesimi

Saskatchewan Irmağı, Alberta
George Hunter

mindeki Kanada Kayalık Dağlarından doğar. Kuzey ve Güney Saskatchewan ırmaklarının (1.287 km ve 1.392 km) Saskatchewan eyalet sınırını geçerek Prince Albert kentinin doğusunda birleşmesiyle oluşan ana ırmak, doğu yönünde 550 km kadar akarak Cedar Gölü üzerinden Winnipeg (Manitoba) Gölüne kanır. İki ana kaynağın birleşme noktasında Grand Çavlanlarını oluşturan 4,8 km'lik çalkantılı sular üzerinde bir hidroelektrik santral kurulmuştur. Sistemin toplam uzunluğu, Güney Saskatchewan Irmağının en önemli kolu Bow Irmağının kaynağından başlamak üzere 1.939 km'yi bulur. Saskatchewan Irmağı 383.000 km²'lik bir alanın sularını toplar.

Adı Kri Yerli dilinde "hızlı ırmak" anlamına gelen akarsu, 1690'da Henry Kelsey tarafından keşfedildikten sonra önemli bir kürk ticareti yolu olarak kullanıldı. Günümüzde ırmak taşımacılığının çok hidroelektrik potansiyeli ve sulama olanaklarıyla önem taşıyan ırmak üzerindeki önemli barajların en büyüğü, Saskatoon'un güneyinde Diefenbaker Gölünü kapatan Gardiner Barajı'dır. Yaklaşık 400 bin hektarı bulan

sulama bölgesi, Güney Saskatchewan Irmağı boyunca uzanır. Edmonton, Calgary, Lethbridge, Red Deer, Medicine Hat, Saskatoon ve Prince Albert gibi önemli kentler, Saskatchewan ile kolları Battle, Bow, Oldman ve Red Deer'in kıyısında kurulmuşlardır.

Saskatoon, Kanada'da Saskatchewan eyaletinin ortagüney kesiminde kent. Güney Saskatchewan Irmağının üzerinde yer alır. 1883'te içkinin yasak olduğu bir merkez olarak kurulan kentin adı, yörede yetişen bir çileğin Kri Yerlileri dilindeki adından gelir. Kent 1890'da 259 km güneydoğusundaki Regina'ya demiryoluyla bağlandı. 1906'da da yakınındaki iki başka yerleşmeye birleşti. Bundan sonra hızla gelişerek Saskatchewan'ın ikinci büyük kenti durumuna geldi. Bugün potas çıkarılan ve buğday yetiştirilen yörenin ticaret merkezi konumundadır. Sanayi etkinlikleri arasında çeşitli gıda maddeleri, kimyasal maddeler, gubre, elektronik donanım, giysi ve yol makineleri üretimi sayılabilir. Petrol rafinerilerinin de bulunduğu kent eyalet karayollarının kavgasında önemli bir ulaşım merkezidir ve oldukça işlek bir havalimanı vardır. Aynı zamanda bir kültür ve eğitim merkezi olan Saskatoon'da bir senfoni orkestrası etkinlik gösterir. Saskatchewan Üniversitesi'nin (1907) merkezi de Saskatoon'dadır. Bu üniversiteye bağlı yüksekokullar arasında St. Thomas More College (1936), St. Andrew's College (1912), College of Emmanuel and St. Chad (1964'te birleşen iki İngiliz okulu) ve Lutherici İlahiyat Okulu (1913) sayılabilir. 105 km güneyde, Güney Saskatchewan Irmağı üzerinde büyük Gardiner Barajı inşa edilmiştir. Saskatoon 1901'de köy, 1903'te kasaba, 1906'da kent tüzel kimliği kazanmıştır. Nüfus (1991) kent, 186.058; metropoliten alan, 210.023.

Sason, Doğu Anadolu Bölgesi'nde, Batman iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 754 km² olan Sason ilçesi batıda Diyarbakır, kuzeyde Muş, kuzeydoğuda Bitlis illeri, güneyde de Kozluk ilçesiyle çevrilidir.

İlin kuzey köşesinde yer alan ilçe topraklarını, akarsu vadilerinin derin biçimde parçaladığı Güneydoğu Toroslar'a bağlı dağlar engemelendirir. İlçe sınırları içindeki başlıca yükseltiler, Sason Dağlarının 2.973 m'ye ulaşan Malato Tepesi ile Zupser (Subaşı) Dağıdır (2.721 m). Orman açısından yoksul olan bu dağlarda yer yer meşe kalıntılarına rastlanır. İlçe topraklarından kaynaklanan sular Dicle Irmağı aracılığıyla Basra Körfezine akar. Zupser Dağının doğu ve güney yamaçları ile Sason Dağlarının kuzey kesiminden doğan suları toplayan Sason Çayı, ilçe sınırları dışında Batman Çayına katılır. Batman Çayının bir başka kolu olan Sorkan Çayı batıda doğal sınırlı oluşturur. Batman Çayı gibi Dicle Irmağının başlıca kollarından olan Garzan Çayının başlangıç kolları da Sason Dağlarının doğu ve güney yamaçlarından çıkar. Bu dağların yüksek kesimlerinde hayvancılık açısından önem taşıyan yaylalar vardır.

Büyük bölümü kırsal kesimde yaşayan ilçe halkı geçimini tarımdan sağlar. Başlıca tarımsal etkinlik hayvancılıktır. Yayılacılık yöntemiyle çok sayıda koyun, kıl keçisi ve yörreye özgü siyah tiftiklik Ankara keçisi yetiştirilir. Yaylalarda tereyağı ve peynir üretimi yapılır. Ankara keçilerinden elde edilen tiftik ünlü Siirt battaniyelerinin, öteki hayvanlardan elde edilen yün ve kıl ise çadır ve keçe yapımında kullanılır. İlçenin önemli ürünlerinden biri de baldır. Ekime elverişli alanları çok kısıtlı olan ilçede az

miktarda tütün, buğday, arpa, üzüm, nar ve badem yetiştirilir.

Çok eski bir yerleşim alanı olan yöre, 10 3000'lerde Hurrilerin yurduydü. 10 13. yüzyılda Asur egemenliğine girdikten sonra 10 7. yüzyılda Medlere, 10 6. yüzyılda Perslere, 10 129'da da Partlara bağlandı. 15 77'de Roma yönetimine geçti ve ardından uzun yıllar Bizanslıların elinde kaldı. 13. yüzyılda Moğol istilasına uğradı. Akkoyunlu ve Safevi yönetimlerinin ardından 1514'te Osmanlı topraklarına katıldı. 1800'lerin sonlarında Bitlis vilayetinin Muş sancağına bağlı bir kaza olarak yönetiliyordu. Ermeni milliyetçiliğinin yayılması sonucu 1894'te Sason'da kanlı olaylar çıktı. Konuyu incelemek için kurulan araştırma komisyonunun önerileri, olayların 1903-04'te yeniden alevlenmesini engelleyemedi. Gerginlik, Ermenilerin 1915'te bölgeden çıkarılmasıyla sonuçlandı.

İlçenin güney kesiminde, Sason Çayı vadisinin güneyinde kurulu olan kasaba, eskiden Kâbilceva ve Sasun adlarıyla anılan, gelişmemiş ve kırsal nitelikli bir yerleşmedir. İl merkezi Batman'a 72 km uzaklıktadır.

Sason Belediyesi 1937'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 32.413; kasaba, 6.041.

Sason Dağları, AYDINLIK DAĞLARI olarak da bilinir, Doğu Anadolu Bölgesi'nde dağ sırası. Batman ilinin kuzey kesiminde, kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan dağların yüksekliği 2.700-2.900 m arasında değişir. Paleozoyik (Birinci) Zaman (y. 570-225 milyon yıl önce) kristal yapıllı sist ve kalkerlerinden oluşan bir temel üzerinde, Mezozoyik (İkinci) Zaman (y. 225-65 milyon yıl önce) ve Üçüncü (Tersiyer) Dönem (y. 65-2,5 milyon yıl önce) katmanları yer alır. Dağların en yüksek noktası, 2.973 m'ye erişen Malato Tepesidir. Kuzeyde Sason'a doğru uzanan yamaçları daha sarp ve Sason Çayının kollarının oluştuğu derin vadilerle yarıp parçalanmıştır. Dağın her iki yamacı boyunca, üzerinde kaynakların bulunduğu iki etkin kırık çizgisi yer alır.

Sason Dağlarının aşağı yamaçlarında genellikle ağaçlı steplerden oluşan bir bitki örtüsü egemendir. Daha üst kesimlerde ise seyrekleşen meşeler yer alır. Bölgedeki ormanlar yıllarca büyük tahribata uğrayarak yok olmuştur. Dağın yüksek kesimleri ise çıplaktır. Burada şiddetli kış koşulları, bitki örtüsünü zayıflatır.

Sasquatch (Saliş dilinde "yabani insan"), ABD'nin kuzeybatı ve Kanada'nın batı kesimlerinde yaşadığına inanılan, iri, kılı, insan benzeri yaratık. Bir bakıma, Tibet'te yaşadığı ileri sürülen Yeti'nin Kuzey Amerika'daki karşılığıdır.

Sasquatch ayak izlerini ilk gören Avrupalının 1811'de İngiliz kâşif David Thompson olduğu söylenir. O zamandan bu yana yüzlerce kişi ayak izleri gördüğünü ileri sürmüştür. Görgü tanıkları, hatta fotoğraf ve filmler, özellikle de 1967'de Roger Patterson'ın California'da Bluff Creek'de çektiği film, bu iddiaları yeterince kanıtlamayamamakla birlikte, efsanenin yayılmasına katkıda bulunmuştur.

Sasquatch 2-4,5 m boyunda, iki ayağı üstünde yürüyebilen, kötü kokan, sessiz hareket eden ya da tiz çığlıklar atan, maymunla insan arası bir canlı olarak tanımlanır. Ayak izlerinin en büyüğü 60 cm uzunluğunda, 20 cm genişliğindedir. Sovyet bilim adamı Boris Porşnev, Sasquatch ve Si-birya'daki karşılığı Almas'ın, Neanderthal insanının günümüze kalan örnekleri olduğunu ileri sürdü. Ama bilim adamlarının

çoğu böyle bir yaratığın varlığına ilişkin kanıtları yetersiz ve inandırıcılıktan uzak bulmaktadır.

sassafras (*Sassafras albidum*), defnegiller (*Lauraceae*) familyasından Kuzey Amerika'ya özgü ağaç. Genellikle kumlu topraklarda yetişen bu alçak boylu ağaç bazen 20 m'ye değin boylanabilir. Gövdesi çatlaklı bir kabukla örtülüdür. Açık yeşil renkli genç dalları demetler halinde sapsarı çiçekler taşır. Çiçeklerin ardından siyah renkli, etli meyveler oluşur. Sassafras ağaçlarında aynı dal üzerinde üç ayrı tip yaprağa rastlanır. Bunlardan ikisi üçlü ve iki loplu, biri ise tümüyle lopsuz yani düz kenarlıdır. Sassafras ağacının hoş kokulu yaprak, kabuk ve köklerinden çay hazırlanır ya da koku verici ve halk ilacı olarak kullanılır.

Sassafras (*Sassafras albidum*)
Walter Chandra

Yaklaşık yüzde 2 oranında uçucu bir yağ içeren kökleri geçmişte özel bir tür biranın yapımında kullanılmıştır.

Sassandra Irmağı, Batı Afrika'da ırmak. Fildişi Kıyısı'nın kuzeybatı kesiminde, Odienné ile Boundiali arasındaki yüksek düzlüklerde Tienba adıyla doğar ve Touba'nın 58 km kuzeydoğusunda, Gine'nin doğusundan gelen Férédougouba (Bagbé) Irmağıyla birleştikten sonra Sassandra adını alır. Daha sonra Fildişi Kıyısı'nda 650 km kadar güneydoğu doğrultusunda akarak Atlas Okyanusundaki Sassandra limanından Gine Körfezine dökülür. Bir savan bölgesinden geçen yukarı çıkırında elmas bulunmuştur. Aşağı çığır, çüce suaygırlarıyla ünlü Tai Ulusal Parkı'nın (4.250 km²) doğu sınırını oluşturur ve kereste (sipo ve maun), kahve ve muzuyla ünlü bir yöreden geçer. Sık sık oluşan ivintiler taşımacılığa olanak vermezse de, küçük teknelerle ırmağın 80 km kadar içerisine ulaşılabilir.

Sassari, İtalya'da, Sardinya Adasında, Sassari ilinin merkezi kent. Adanın kuzey kıyısı yakınlarında, Cagliari'nin kuzey-kuzeybatısındaki Riu Mannu Ovasının yukarısında yer alan kireçtaşı tepelerinin ucundadır. Eskiden Tathari adıyla anılan kent 12. yüzyılda, kıyı halklarının Müslüman akınlarından korunmak amacıyla iç kesimlere çekilmeleri sürecinde gelişmiştir.

Kent Torres bağımsız yargı bölgesinin (*giudicato*) yönetim merkezi olarak önem kazandı. Piza egemenliği sırasında özgür kent statüsünü korudu, ama 1284'ten sonra Cenova'ya, 1323'te de Aragon'a bağlandı. 1441'de Porto Torres bapiskoposluğu kente taşındı. 1562'de Sassari Üniversitesi kuruldu. Kent 1718'de Sardinya Adasının geri kalan kesimiyle birlikte Savoia hanedanının

denetimine girdi. II. Dünya Savaşı sırasında Müttefiklerin yoğun bombardımanına uğrayan kentteki önemli tarihsel yapılar arasında, barok cephele katedral, romanesk üsluptaki Sta. Maria di Betlem ve Sta. Donata kiliseleri ve G. A. Sanna Ulusal Müzesi sayılabilir. Kent Porto Torres limanının yanı sıra Olbia ve Cagliari'ye demir ve kara yollarıyla bağlanır. Daha çok tarımsal ürünlere dayalı sanayi dalları gelişmiştir. Nüfus (1991 tah.) belediye, 120.011: (1991) il, 452.324.

Sassetta, asıl adı STEFANO DI GIOVANNI (ö. y. 1450, Siena, Siena Cumhuriyeti), uluslararası gotik üslupta ürünler vermiş ressam. 15. yüzyıl başlarının en büyük Sienali ressamı kabul edilir.

Doğum tarihi ve yeri kesin olarak bilinmeyen Sassetta'nın Siena'da eğitim gördüğü sanılır. Siena geleneğinin zarif çizgileri ve parlak renkleri, Siena'daki Lana Loncası için yaptığı altar panosunda (1423-26) açıkça görülür. İlk kuşak Floransalı Rönesans ressamlarının yapıtlarına duyduğu ilgi de, 1430-32 arasında Siena Katedrali için yaptığı "Karların Madonnası" (Contini Bonacossi Koleksiyonu, Floransa) adlı anıtsal altar panosundaki uyumlu mekân ilişkilerinde ortaya çıkar. Bu tarihten sonra Sassetta'nın üslubu gotik sanatın etkisiyle gitgide daha bezemeci bir nitelik kazanmıştır. Uluslararası gotik olarak anılan bu üslup, ilk kez Cortona'da S. Domenico Kilisesi altarı için

"Aziz Francesco'nun Cenaze Töreni",
Sassetta'nın bir pano resmi, 1437-44;
Ulusal Galerisi, Londra

National Gallery, Londra, Fotoğraf, J.R. Freeman & Co Ltd

yaptığı üç kanatlı panoda (1437?) ortaya çıkar ve Keşiş Aziz Antonio efsanesinden bir dizi sahneyle (Yale Üniversitesi Sanat Galerisi, Ulusal Sanat Galerisi, Washington, D.C.) doruk noktasına ulaşır. Sassetta'nın en ünlü ve iddialı yapıtı, Sansepolcro'daki S. Francesco Kilisesi için yaptığı çift yüzölü altar panosudur (1437-44). Panonun ön yüzünde Meryem Ana ve Çocuk İsa ile dört aziz, arka yüzünde de Aziz Francesco'nun yaşamından sahneler betimlenmiştir. Aziz Francesco sahneleri, Sassetta'nın öyküsel resimdeki ustalığıyla son dönem üslubunun gelişmiş renk anlayışı ve ritmik kompozisyon düzenini örnekleyen en önemli çalışmasıdır. Floransa resmine olan ilgisini hiçbir zaman yitirmeyen Sassetta'nın geleneksel ve içinde yaşadığı çağa özgü

öğeleri kaynaştıran yapıtlarıyla, Siena resmini gotik üsluptan Rönesans üslubuna yönelttiği sanılmaktadır.

Sassoon, Siegfried (Lorraine) (d. 8 Eylül 1886, Brenchley, Kent - ö. 1 Eylül 1967, Heytesbury, Wiltshire, İngiltere), İngiliz şair ve romancı. Savaş karşıtı şiirleriyle ünlenmiş, romanlaştırdığı otobiyografilerinde İngiltere'deki kırsal yaşamı betimlemiştir.

I. Dünya Savaşı sırasında Fransa'da subay olarak çarpışırken iki kez ağır yaralandı. Orduda görevliken *The Old Huntsman* (1917; Yaşlı Avcı) ve *Counterattack* (1918; Karşı Saldırı) gibi savaş karşıtı temalar içeren şiir kitaplarını yayımlayarak ve barış yanlısı tutumunu açıkça ortaya koyarak ünlendi. Önceleri, savaş karşıtı tutumuna ruhsal bir bunalımın yol açtığı gerekçesiyle bir sanatoryuma yatırıldı. Orada, kendisi gibi barış yanlısı bir asker ve şair olan Wilfred Owen'ı da etkiledi ve cephede ölmesinden sonra onun yapıtlarını yayımladı. Sassoon'un otobiyografik yapıtları arasında *The Memoirs of George Sherston* (1928-36, 3 cilt; George Sherston'ın Anıları) ve *Siegfried's Journey* (1945, 3 cilt; Siegfried'in Yolculuğu) sayılabilir. Sonraki şiirlerini *Collected Poems* (1947; Toplu Şiirler) ve *The Path to Peace* (1960; Barış Yolu) adlı yapıtlarda toplamıştır. Şiirlerinde zamanla dinsel temalar ağırlık kazanmıştır.

Sastri, Srinivasa, tam adı VALANGIMAN SANKARANA-RAYANA SRINIVASA SASTRI (d. 22 Eylül 1869, Madras - ö. 17 Nisan 1946, Madras), Hintli devlet adamı ve Hindistan Liberal Federasyonu'nun kurucusu.

Bir süre öğretmenlik yaptıktan sonra 1907'de Hindistan'ın Hizmetkârları Derneği adlı reformcu siyasal örgüte katıldı. 1915'te örgütün başkanı oldu. Madras Yasama Meclisi üyeliğinde de bulunan Sastri 1916'da merkezi yasama organına seçildi. 1919'daki Hindistan Yönetimi Yasası'na coşkuyla karşıladı. Bu yasayla ilk kez, yerel yönetimin bazı alanları Hintli seçmenlere karşı sorumlu Hintli bakanların denetimine bırakılıyordu. Reformlar çerçevesinde kurulan yeni devlet konseyine seçilen Sastri, milliyetçi Kongre Partisi'nde başı çeken pasif direniş yanlısı grup tarafından dışlandı. Sastri bu nedenle Kongre Partisi'nden ayrıldı ve 1922'de Hindistan Liberal Federasyonu'nu kurdu.

Aynı yıl hükümet Avustralya, Yeni Zelanda ve Kanada'da yaşayan Hintlilerin durumlarını düzeltme programı çerçevesinde Sastri'yi bu ülkelere gönderdi. 1926'da benzer bir amaçla Güney Afrika'ya gönderildi, 1927'de de Hindistan'ın Güney Afrika genel temsilcisi olarak görevlendirildi. İki yıl sonra Hindistan'daki Kraliyet Çalışma Komisyonu üyeliğine getirildi. Hindistan hükümeti onu ayrıca Malaya'daki Hintli işçilerin durumu hakkında bir rapor hazırlamakla görevlendirdi. 1930-31 yıllarında Londra'daki Yuvarlak Masa Konferansı'na katılarak, Hindistan'da anayasa reformuna ilişkin önerilerin tartışılmasına aktif katkıda bulundu. 1935-40 arasında Madras eyaletindeki Annamalai Üniversitesi'nde rektör yardımcılığı yaptı.

Sasuntzi Davit, Ermeni halk destanı. Değişik uzunluktaki uyaklı dizelerden oluşur ve Sasunlu (Sasonlu) Davit'in zulmü temsil eden Mısır melikine karşı gösterdiği kahramanlıklar anlatır. Sözlü geleneğe dayanan destan bir görüşe göre 8-10. yüzyıllarda ortaya çıkmıştır. 16-19. yüzyıllarda da yaygınlıkla bilinen yapıtın yazıya geçirilmesi ise 1873'te

gerçekleşmiştir. Davit daha önceki destan kahramanlarının soyluluk ve kahramanlık düzeyine erişememekle birlikte, hayat dolu ve enerjik oluşuyla dikkat çeker ve insana özgü kusurları onu daha da çekici kılar. Davit ve oğlu Genç Mher'in başından geçen çeşitli olaylar sırasında işe karışan cin ve periler de destana özel bir hava verir.

Sasuntzi Davit'in 60 farklı biçiminin bir araya getirilmesiyle oluşan toplu metin, destanın ortaya çıkışının 1000. yılı kabul edilen 1939'da Erivan'da yayımlanmıştır.

Sat Dağı, İKIYAKA DAĞI olarak da bilinir, Doğu Anadolu Bölgesi'nde yüksek dağlık kütle. Yüksekliği 3.711 m'dir. Hakkâri ilinin Irak sınırına çok yakın bir kesiminde yer alır. Adını, Yüksekova ilçesinin Dağlıca (eskiden Oramar) bucağına bağlı Sat köyünden alır. Sonradan köyün adı İkiyaka olarak Jeğştirilince dağın adı da bazı kaynak ve haritalarda İkiyaka Dağı olarak geçmeye başlamıştır.

Dicle'nin önemli kollarından olan Büyük Zap Suyuna kavuşan bir derenin doğu-batı doğrultulu vadisi, Sat Dağı kütlesini kuzey-batısındaki Cilo (Buzul) Dağından ayırır. Samdi Dağı (3.794 m) ile Gevarruki (Dört-yaka) Dağı (3.360 m) Sat Dağının doğu uzantılarını oluşturur. Sat Dağının kuzeye bakan yamaçlarında küçük buzullar vardır. Ayrıca dağın çeşitli kesimlerinde rastlanan derin buzul vadileri, buzlaşa (moren) settle-ri, buzyalakları (sirk) ve buzyalağı gölleri (sirk gölleri) Kuvaterner (Dördüncü) Dönemde (y. 2,5 milyon yıl öncesinden günümüze) geniş alanlara yayılan eski buzulların günümüzdeki izleridir. Bu buzyalağı gölleri arasında en tanınmış olanı Bay Gölüdür.

Satara, Hindistan'ın batısında, Maharashtra eyaletinin güneybatı kesiminde kent. Krişna ve Venna ırmaklarının birleştiği noktanın batısında, Puna'nın güneydoğusunda yer alır. Adını Şilaharaların yaptırdığı, sonradan Marathalarca sağlamlaştırılan kalenin 17 (Marathi dilinde *satara*) duvarından alır. İli 1848'de işgal eden İngilizler kaleyi onarmışlar, 1857'deki Hint ayaklanmasının ardından da askeri garnizon olarak kullanmışlardır. Kalenin çevresine yayılan kentteki en önemli sanayi etkinlikleri makine tezgâhları ve şeker üretimidir. Kentte Şivaci Üniversitesi'ne bağlı dokuz yüksek-öğretim, eski silah ve el yazmalarını barındıran bir müze ile eski racanın sarayı, yakınlarda da Saccangad ve Çandan Vandan kaleleri vardır.

Verimli topraklar üzerinde yer alan kentin çevresinde şeker kamışı, buğday, tütün, yerfıstığı, baklagiller ve darı yetiştirilir. Ayrıca hayvancılık gelişmiştir. Nüfus (1981) 83.336.

Satavahana HANEDANI, eski öykü, efsane ve soy kütüklerini konu alan *Purana*'lara(*) dayanarak yapılan yorumlara göre, Andhra kabilesinden (*cali*) gelen ve Hindistan'ın güneyinde güçlü bir krallık kuran ilk Dekkanlı hanedan. Hindistan'ın batı ve orta kesimlerinin büyük bölümünü egemenliği altına almıştır.

Bazı tarihçilerin ailenin İÖ 3. yüzyılda ortaya çıktığını ileri sürmelerine karşın, *Purana*'larda ailenin İÖ 1. yüzyıl sonlarında güçlenmeye başladığı belirtilmiştir. Nanaghat, Nasik, Kırli ve Kanheri'deki mağaralarda, hanedanın ilk hükümdarları olan Simuka, Krişna ve I. Şatakarni'ye adanmış yazıtlar bulunmuştur.

Satavahanalar krallıklarının ilk yılından başlayarak, komşu Kshatrapa Krallığı ile mücadeleye girdiler. Bu mücadelenin ilk yıllarında Kshatrapalar, Nahapana ve Nasik ile Dekkan'ın batı kesimini denetimleri altına aldılar. Satavahanalar, Gautamiputra Şatakarni'nin hükümdarlığı sırasında (İS 106-130) kuzeybatıdaki Racasthan'dan güneydoğudaki Andhra'ya ve batıdaki Guccerat'tan doğudaki Kalinga'ya kadar uzanan geniş bir alanı fethederek üstünlüğü ele geçirdiler de İS y. 150'de bu toprakların büyük bölümünü Kshatrapalara bırakmak zorunda kaldılar.

Gautamiputra'nın oğlu Vaşishthiputra Pulumavi'nin (hd 130-159) ülke topraklarını doğuya ve kuzeydoğuya doğru genişletmeye çalıştığı sanılır. Andhra'da Vaşishthiputra Pulumavi'nin yazıtları bulunmuştur. Şivashi Şatakarni (hd 159-166) ise Krişna ve Godavari yörelerinde bulunan madeni paralarla tanınır. Onun yerine geçen Şri Yacna Şatakarni (hd 174-203) Satavahana hanedanının son önemli hükümdarı oldu. Krişna, Godavari, Chandrapur (Madhya Pradesh), Berar, Kuzey Konkan ve Sautrashtra'da madeni paralarına rastlanan Şri Yacna Şatakarni'den sonraki hükümdarlar çok daha sınırlı bir alanda hüküm sürdüler.

Daha sonraki tarihlere ait madeni paraların dağılım alanı Satavahana Krallığı'nın zamanla parçalandığını, 4. yüzyılın başlarına doğru da yıkıldığını göstermektedir.

saten dokuma, üç temel dokuma türünden biri (öbürleri tafta ve dimi dokuma) ve bu yöntemle üretilen kumaş. Satenin ön yüzü çoğunlukla parlak, arka yüzü mat olur. Giysi (özellikle gece giysisi), astar, yatak takımı ve döşeme kaplaması gibi çeşitli biçimlerde kullanılmak üzere farklı ağırlıklarda dokunur.

Aslında ipekli bir kumaş olmasına karşın, saten günümüzde başka tür ipliklerle de üretilmektedir. Saf pamuktan saten dokuma yöntemiyle yapılan bir tür saten de vardır.

sater (*Satureia hortensis*), ballıbabagiller (*Lamiaceae*) familyasından, kekik kokulu bir yıllık otsu bitki. Avrupa'nın güney kesimlerinde kendiliğinden yetişen bir keskin kokulu bitki yaygın biçimde baharat olarak kullanılır; bu yüzden bazı ülkelerde, özellikle de Fransa ve İspanya'da tarımı yapılır. Türkiye'de de Akdeniz Bölgesi'nde yabani olarak yetişir. Saterin, Eski Yunan ve Roma'da kekikle karıştırılarak kullanıldığı bilinmektedir. Bitkinin özgül kokusu, bileşiminde karvakrol bulunan uçucu bir yağdan kaynaklanır. Bu yağ sayesinde bitki gaz söktürücü, terletici, iştah açıcı, idrar artırıcı ve uyarıcı etkilere de sahiptir.

Yüksekliği 10-30 cm arasında değişen sater bitkisinin dalları minik, sapsız ve tüylü yapraklarla donanmıştır. Beyaz ya da pembe renkli minik çiçekleri iki dudaklıdır.

Anadolu'da 14 kadar *Satureia* türü bulunmaktadır. Bunlar kekigi andıran kokularından ötürü çoğu kez kekik yerine kullanılmaktadır. Örneğin, Batı ve Güney Anadolu dağlarında yetişen dağkekigi (*S. cuneifolia*), Doğu Karadeniz'de yaygın olan Trabzon kekigi (*S. spicigera*), Güneybatı ve Güney Anadolu'da bolca bulunan Giri sateri (*S. thymbra*) bunlardan birkaçıdır.

Sātu Bey, tam adı MUSTAFA SATI EL-HUSRI (d. 1880, San'a, Yemen - ö. 23 Aralık 1968, Bağdat), Arap eğitimci ve düşünür. Osmanlı Devleti'nde eğitim sisteminin çağdaşlaştırılması için çalışmış, daha sonra Arap milliyetçiliğini benimseyerek, etkinliklerini bu doğrultuda sürdürmüştür.

Özel öğrenim gördü ve küçük yaşta Fransızca öğrendi. İstanbul'da Mekteb-i Mülkiye'yi bitirdikten (1900) sonra öğretmen olarak Yanya'ya gitti. 1905'te Kosova, daha sonra Manastır'a bağlı Florina kasabası kaymakamlığına atandı. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'a gitti ve bir süre *Envar-ı Ulûm* adlı bir dergi çıkardı. 1909'da İstanbul'da Darülmuallimin müdürlüğüne getirildi. Batı ölçülerinde bir eğitim sistemi oluşturmaya çalıştığı bu dönemde, bir yandan da *Tedrisat-ı İptidaiye Mecmuası*'nı (sonradan *Tedrisat Mecmuası*) çıkardı. 1912'de görevinden ayrılmak zorunda kaldı. Bir süre Darüşşafaka müdürlüğü yaptı. Pedagoji konularını ele alan *Terbiye* dergisini yayımladı.

Mondros Mütarekesi'nden (1918) sonra Şam'a giden Sātu Bey orada kurulan geçici Suriye hükümetinde eğitimle ilgili görevler üstlendi. Bu hükümet yıkılınca önce İtalya'ya kaçtı, daha sonra yeniden İstanbul'a döndü. Temmuz 1921'de Irak'a gitti, orada eğitim genel müdürlüğü görevine getirildi (1923). Genel eğitim müfettişliği ve hukuk fakültesi dekanlığında bulundu. Daha sonra eski eserler genel müdürlüğüne getirildi. Raşid Ali'nin 1941'deki darbesini desteklediği için Halep'e sürüldü. Beyrut'a geçip üç yıl orada kaldı. Kahire'de el-Ezher Üniversitesi'nde ders verdi. 1953'te Arap İncelemeleri Yüksek Enstitüsü'nün başına getirildi. Arap birliği düşüncesini kökleştirmek için çalıştı. 1957'de görevinden ayrıldı ve ölümünden kısa bir süre önce Bağdat'a yerleşti.

Renkli ve hareketli kişiliğiyle usta bir polemikçi olan Sātu Bey, Osmanlı birliğini ancak federatif bir yapıyla korunabileceğini savunmuş, bireylerdeki kişisel yeteneklerin ortaya çıkarılmasını temel alacak bir eğitim sistemi yerleştirmeye çalışmıştır. Arap milliyetçiliğine döndükten sonra ise "önce Araplık" görüşü doğrultusunda öz kültür kaynaklarına çağdaş bir yorum kazandırmak istemiştir.

Başlıca yapıtları arasında *Fenn-i Terbiye* (1909, 2 cilt), *Ümid ve Azm* (1913), *Vatan için* (1913), *Ârâ ve Ahâdis fi'l-Vataniye ve'l-Kavmiye* (1944), *Ârâ ve Ahâdis fi'l-Kavmiyeti'l-Arabiye* (1951), *el-Urubetu Evvelin* (1954), *el-Biladü'l-Arabiye ve'd Devleti'l-Osmaniye* (1957) sayılabilir.

satır, et ve kemiği parçalamak için çok eski çağlardan beri kullanılan baltaya benzeyen ağır kesici alet. Günümüzde genellikle demirden ya da karbon çeliğinden yapılır ve hem kasap dükkânlarında, hem de evlerde yaygın olarak kullanılır. Özellikle Çin mutfağında vazgeçilmez bir alet haline gelmiştir. Çinliler, odun kesmekten et kıymaya, sebze doğramaya, hatta yemek yerken kullanılan çubukları yontmaya kadar yemek hazırlama işinin her evresinde satır kullanırlar. Yassı tarafından da eti döverek yumuşatmada yararlanırlar.

Satur, (İsmail) Kemal (d. 21 Nisan 1911, Adana - ö. 23 Mayıs 1991, İstanbul), siyaset adamı, hekim. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) genel sekreterliği, başbakan yardımcılığı ve Cumhuriyetçi Parti (CP) genel başkanlığı yapmıştır.

İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni bitirdikten sonra 1937-43 arasında Adana'da serbest hekim ve röntgen uzmanı olarak çalıştı. Bu sırada CHP il örgütünde görev aldı. 1943 ve 1946'da bu partiden Seyhan (Adana) milletvekili seçildi. 1947'de CHP'nin yönetim kurulu üyeliğine getirildi. Ocak 1949-Mayıs 1950 arasında Şemsettin Günaltay kabinesinde ulaştırma bakanlığı görevini üstlendi. CHP'nin kaybettiği 1950 genel seçimlerinde milletvekili olamadı. 1957 genel seçimlerinde yeniden Adana milletvekili

seçildi. 27 Eylül 1959'da CHP'nin genel sekreter yardımcılığına getirildi. 27 Mayıs 1960 müdahalesinden sonra oluşturulan Kurucu Meclis üyeliğinde bulundu. 1961 ve 1965'te Elazığ'dan milletvekili seçildi. 1962'de getirildiği CHP genel sekreterliği görevini 1966'ya değin sürdürdü. 1963-65 arasında İsmet İnönü kabinesinde devlet bakanlığı ve başbakan yardımcılığı yaptı. 1969'da yeniden Adana milletvekili seçildi. CHP'de "ortanın solu" hareketine karşı tutucu kanadın (Satırcılar) önderliğini yaptı. Temmuz 1970'te toplanan XX. Kurultay'da "Satırcılar" başarısızlığa uğradı ve "Ecevitçiler" parti meclisinde çoğunluğu ele geçirdiler. 1972'de, İsmet İnönü'nün genel

Kemal Satır
Ara Güler

başkanlıktan ayrılmasına yol açan V. Olağanüstü Kurultay sonrasında CHP'den istifa eden Satır, Eylül 1972'de CP'yi kurdu ve partinin genel başkanlığına getirildi. CP Mart 1973'te Milli Güven Partisi ile birleşerek Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) adını aldı. Turan Feyzioğlu CGP'nin genel başkanlığına, Kemal Satır da genel başkan yardımcılığına getirildi. Satır, 1973-74 arasında da Naim Talu kabinesinde devlet bakanlığı ve başbakan yardımcılığı yaptı. 1974'te siyasal yaşamdan çekildikten sonra Yapı ve Kredi Bankası yönetim kurulu başkanı oldu. Siyasal konularda çok sayıda makalesi bulunan Satır'ın *CHP'de Bunalım* (1972) adlı bir de kitabı yayımlanmıştır.

satış makinesi, çeşitli malların perakende satışında kullanılan ve ancak para atılarak çalıştırılabilen makine.

Bilinen ilk satış makineleri 18. yüzyılın başlarında İngiltere'de tütün ve enfiye satmak amacıyla kullanılan kutulardı. Daha sonra 1888'de ABD'de günümüzdeki örneklerine benzeyen ilk satış makineleri yapılmaya başladı. İlk sigara satış makineleri 1926'da, ilk alkolüzsü içecek satış makineleri de 1937'de ortaya çıktı. 1950'lerden sonra yalnızca halka açık istasyon, havaalanı vb yerlerde değil, fabrika, işyeri ve okullarda da özellikle kahve, çay ve paketlenmiş yiyeceklerin satışında kullanılan satış makineleri görülmeye başladı.

Günümüzde ise satış makineleri gazete, dergi, kâğıt mendil, çorap, telefon jetonu ve otobüs, tren ya da metro bileti gibi çeşitli maddelerin satışında, özellikle ABD, Batı Avrupa ülkeleri ve Japonya'da yaygın olarak kullanılmaktadır. 1980'lerin sonlarında Türkiye'de de kullanılmaya başlanmıştır.

satış vergisi, GİDER VERGİSİ olarak da bilinir, mal ve hizmet satışı üzerinden alınan bir vergi türü. Belirli bir malın üretimi, alım satımı ya da tüketimi üzerine konan satış ya da gider vergileri genellikle tüketim vergisi olarak adlandırılır.

Tüketim vergilerinin tarihi eski çağlara uzanmakla birlikte, bütün malları kapsayan

türde genel satış vergileri oldukça yeni bir uygulamadır. Satış vergileri alındıkları aşamaya (üretim, toptan satış ya da perakende satış) göre sınıflandırılır. Tüketim vergisi oranları genellikle söz konusu malın temel gereksinim malı olup olmamasına göre değişir. Verginin amacı tütün, alkollü içki ya da otomobil gibi belirli bir malın tüketimini azaltmak olabilir; bu durumda alınan vergiye lüks tüketim vergisi denir.

Bir malın üretimi ve dağıtımı sırasında birden çok aşamada uygulanan satış vergileri, muamele vergisi olarak da adlandırılır. Bu tür vergiler genellikle brüt gelirler üzerinden hesaplanır. Bu nedenle her aşamada vergilendirilecek matrah önceki aşamalarda ödenmiş vergileri de içerir. Birden çok vergilemeyi önlemek için, her aşamada oluşan katma değer üzerinden alınmak üzere katma değer vergisi (*) (KDV) uygulanabilir.

ABD'de tek aşamalı satış vergileri birçok eyalette kamu gelirlerinin büyük bölümünü oluşturur. Federal hükümet çok sayıda tüketim vergisi toplamakla birlikte genel satış vergisi uygulamaz. Birçok eyalette ise satış vergileri perakende satış aşamasında uygulanır. Kanada'da federal düzeyde üretim aşamasında imalat vergisi uygulanırken, hemen tüm eyaletlerde perakende satış vergileri konmuştur. Birçok Latin Amerika ülkesinde tüketim vergisinin yanı sıra muamele vergisi ya da genel satış vergisi toplanır. Batı Avrupa'da ise KDV yaygındır.

Genel olarak satış ve tüketim vergilerinin yükünün tüketiciye bindiği kabul edilir. Muamele vergileri bile fiyatların yükseltilmesi yoluyla genellikle son alıcıya yansır. Vergi yükünün kısmen ya da bütünüyle tüketiciye aktarılması, vergilendirilen mala olan talebin fiyat esnekliğine bağlıdır. Birçok durumda, üretici ve tüketici, kârların azalması ve fiyatların yükselmesi biçiminde vergi yükünü paylaşırlar.

Perakende satış vergileri, düşük gelir gruplarının toplam bütçelerinde yüksek gelir gruplarınınkinden oranda daha büyük bir yer tutar. Bu nedenle yiyecek, giyecek ve ilaç gibi bazı temel mallar vergi dışı bırakılır. Tüketim vergilerinin de benzer bir etkisi vardır, ama tüketicinin vergilendirilen malı almama seçeneği bulunduğu için bu etki daha azdır. Ayrıca bazı tüketim vergileri, akaryakıt vergisinin karayolu yapımı ya da onarımında kullanılması örneğinde olduğu gibi, vergi yükünü vergi gelirlerinin kullanıldığı alanlardan yarar sağlayanların üstlenmesini sağlayacak biçimde düzenlenebilir.

Türkiye'de "gider vergileri" tanımı altında toplanan satış vergileri, vasıtalı vergilerin büyük bölümünü (örn. banka ve sigorta muameleleri vergisi, posta, telefon ve telgraf hizmetleri vergisi) içine alır. Bu vergilerin en önemli kalemini istihsal vergisi oluşturur. İthal edilen mamul maddelerden alınan istihsal vergisi oranları değer temeline dayanmakla birlikte, miktar ve hacim ölçeklerine bağlı özel tarifeler de uygulanır. Buna karşılık bina inşaat vergisi, taşıt alım vergisi ve işletme vergisi gibi yükümlülükler de, bina satış vergisi niteliği taşımakla birlikte gider vergisi tanımının dışında tutulur. 1927'de yürürlüğe giren muamele vergisi uygulaması 1954'ten sonra yerini istihsal vergisine bırakmıştır. Ocak 1985'te yürürlüğe giren KDV uygulamasıyla daha önceki tüketim vergileri yürürlükten kalkmıştır.

satı, kocanın cenaze ateşinde ya da ölümünden az sonra dul kadının da kendini yakmasına dayanan eski Hint geleneği. Bazı

durumlarda kocanın savaşta ölmesi beklen-
diğinden, kadın önceden kurban edilirdi; bu uygulamaya *cauhar* denirdi. Sanskrit dilinde "ifletli eş" anlamına gelen ve aynı zamanda bir Hint tanrıçasının adı olan *satı* *satı* taşları dul eşin kendini kurban etmesi arasında kurulan etimolojik bağ, bazı uzmanlarca yanlış bulunmaktadır. *Sati* geleneği büyük olasılıkla, erkeğin öteki dünyada da eşine gereksinme duyacağına ilişkin eski inançlarla ilişkilidir. Ortaçağda dul kadınların karşılaştığı güçlükler de bu geleneğin yayılmasında rol oynamış olabilir. Geleneği yerine getiren dul kadınlar için dikilmiş *satı* taşları Hindistan'ın her yanında rastlanır; bunların en eskisi İS 510 tarihini taşır.

Sanskrit dilinde *sati* uygulamasına ilişkin ilk kayda *Mahabharata*'da rastlanır. İÖ 1. yüzyılda yaşamış Yunanlı yazar Diodoros Sikeliotes de İÖ 4. yüzyılda Pencap'ı anlatırken *satı*'den söz eder. İslam döneminde özellikle Çhittorgarh'taki Raptutlar, kadınların onurunu düşmanlardan korumak için *cauhar* uygulamasına başvururlardı. Bengalli Brahmanlar arasında *sati* uygulamasının özellikle 1680-1880 arasında yaygın olmasının dolaylı nedeni, Bengal'de geçerli olan ve kadınlara miras hakkı tanıyan *Dayabhaga* hukuk sisteminin (y. 1100) gereklerinden kurtulma düşüncesi idi. *Sati* geleneğinin gönüllülük ilkesine dayanmasına karşın, zaman zaman zorlama, kaçırma ve kurtarma olaylarına da rastlanırdı. İlk kez Hint-Türk hükümdarları Hümayun ile oğlu Ekber'in yasaklamaya çalıştığı *sati* geleneği, ancak 1829'da İngiliz baskınlıktan ortadan kaldırıldı. Bununla birlikte Hindistan'ın çeşitli eyaletlerinde 30 yıl daha bazı *satı* olayları yaşandı.

Satie, Erik (-Alfred-Leslie) (d. 17 Mayıs 1866, Honfleur, Calvados - ö. 1 Temmuz 1925, Paris, Fransa), Fransız besteci. Fazlalıklara yer vermeyen, geleneksel olaktan uzak, çoğu zaman nükteli olan üslubuyla özellikle Fransa'da 20. yüzyıl müziğini önemli ölçüde etkilemiştir.

1878'de girdiği Paris Konservatuarı'nı bir süre sonra bıraktı. *Café*'lerde piyanist olarak çalıştı. 1890 sıralarında Gül-Haç Biraderleri (*) hareketine ilgi duydu. *Messe des pauvres* (1895; Yoksullar Missası) gibi birkaç yapıtını bu akımın etkisi altında besteledi. 1893'te ressam Suzanne Valadon'la fırtınalı bir aşk serüveni yaşadı. 1898'de Paris'in banliyösü Arcueil'de bir eve çekilerek tek başına yaşamaya başladı. Kırk yaşına yaklaştığı bir sırada, ünlü müzik okulu Schola Cantorum'a giderek üç yıl Vincent d'Indy ve Albert Roussel'in öğrencisi oldu. Yaklaşık 1917'de Fransız Altıları (Les Six) olarak tanınan genç besteciler Satie'yi önderleri olarak benimsediler. Daha sonraları Darius Milhaud, Henri Sauguet ve Roger Désormière'in de içinde yer aldığı Arcueil Okulu adlı grup onun onuruna kuruldu.

Satie müziğiyle, 19. yüzyıl Fransız romantizminden ilk kesin kopuşu temsil eder. Ayrıca izlenimciliğin de karşısındadır. Sattaki dadacı ve gerçeküstücü akımlara yakındır, yüce duygulara ve aşkın anlamlara karşı çıkmış, geleneksel formlara ve tonal yapılarla önem vermemiştir. Yapıtlarına *Trois morceaux en forme de poire* (Armut Biçimli Üç Parça) ya da *Embryons Desséchés* (Suyu Çekilmiş Embriyonlar) gibi sivri adlar koymuş, partiyonlarında "hasta mı hasta" ya da "yumurta kadar hafif" gibi, izlenimcileri alaya alan notlara yer vermiştir.

Satie müzikten gösterişi ve duygusallığı uzaklaştırarak süsüz ve yalın bir öz ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Bu çabası ölçü çiz-gisi ve anahtar işaretleri kullanmadığı *Üç Gnossienne* (1890) gibi piyano parçalarında belli olur. *Üç Saraband* (1887) ve *Üç Gymnopédie* (1888) gibi öbür ilk dönem yapıtlarında kullandığı akorlarla armoni alanında öncü bir kişi olarak belirmiştir. Metmini Jean Cocteau'nun yazdığı, koreo-grafisini Léonide Massine'in yaptığı, dekor ve kostümlerini Picasso'nun hazırladığı *Pa-rade* (1917; Geçit Töreni) adlı balesinde daktilo makineleri, canavar düdükları, uçak pervaneleri, tıktı makineleri ve bir piyan-go çarkı kullanmış, Stravinsky gibi caz müzğinden yararlanan bestecilere öncülük etmiştir. Başyapıtı *Socrate*'i (1918; Sokra-tes) Platon'un diyalogları üzerine bestelemiştir. Picabia ile birlikte hazırladığı *Relâche* (1924; Kapalı) balesinin perde arasında gösterilmek üzere René Clair, *Entr'acte* (Perde Arası) adında gerçeküstücü bir kısa film çekmiştir.

Satie'nin küstah davranışlarını ve alaycılığını yanlış değerlendiren başka müzikçiler onu şarlatan yerine koymuşlar, yaşamına yön veren müzik dışı etkileri de yadırgamışlardır (ömrünün son 10 yılındaki en iyi arkadaşları, *café*lerde piyano çaldığı sırada tanıştığı ressamılar olmuştur). Ama gene de Darius Milhaud, Maurice Ravel, özellikle de Debussy gibi müzikçiler ona hayranlık beslemiş, uzun süre arkadaşlık etmişlerdir. Satie izlenimciliği ciddiye almamışsa da gerek bu akımı, gerekse onu izleyen yeni-klasik akımı derinden etkilemiştir.

Satlec Irmağı, Eski Yunanca ZARADROS, Vedalarda şUTUDRI ya da şATADRU. Pencap'a ("Beş İrmak") adını veren beş ırmaktan en uzun. Tibet'in güneybatı kesiminde, yaklaşık 4.600 m yükseklikteki Langa Gölünden (*cuo*) doğar. Kuzeybatı ve batı-güneybatı doğrultusunda Himalaya geçitlerinden aşarak Himaçal Pradesh eyaletini (Hindistan) geçer ve Hoşiarpur ilindeki (Pencap eyaleti) Pencap Ovasına girer. Daha sonra güneybatıya doğru geniş bir yatakta akararak Beas Irmağını alır ve 105 km boyunca Hindistan-Pakistan sınırını oluşturur. Ardından Pakistan'a girer ve Bahawalpur'un batısında Çhenab Irmağı ile birleşir. Birleşen bu ırmaklar daha sonra Panchnad adını alarak Indus Irmağına katılır.

1.450 km uzunluğundaki Satlec'den sulamada yoğun biçimde yararlanır. Hindistan ile Pakistan arasında ırmaktan yararlanma konusundaki anlaşmazlıklar 1960'ta çözülmüştür. İrmak boyunca inşa edilen önemli sulama tesisleri arasında Bhakra-Nangal Projesi, Sirhind Kanalı ve her iki ülkedeki Satlec Vadisi Projesi sayılabilir.

Satna, Hindistan'ın orta kesiminde, Madhya Pradesh eyaletindeki Satna ilinin merkezi kent. Ganj'in kolu olan Tons Irmağı üzerinde yer alır. Bir kara ve demir yolu kavşağında bulunan kent, tarım ürünleri ve giyim eşyaları için önemli bir dağıtım merkezidir. Önemli sanayi dalları arasında çimento, un ve yağlı tohum üretimiyle el dokumacılığı sayılabilir. Ayrıca bir termik enerji santrali vardır. Kentte Avadesh Pratap Singh Üniversitesi'ne bağlı üç yüksek-okulla bir lisansüstü okulu etkinlik gösterir. 1873'te, yakınındaki Bharhut köyünde İÖ 2. yüzyıla ait bir Budacı *stupa*'nın kalıntıları ortaya çıkarılmıştır.

Eski Reva ile başka birçok prensliğin topraklarının bölünmesiyle oluşturulan Satna ili (7.495 km²), Vindhya Sıradağlarının

çeşitli tepe dizileriyle kesilen plato bölgesini içine alır. Başlıca ırmaklar Son, Tons, Satna ve Paisuni'dir. Kumdari, mısır, baklagiller, yağlı tohumlar ve hayvan yemi en önemli tarımsal ürünlerdir. İlde kireçtaşı çıkarılır. Nüfus (1991) kent, 156.321; (1981) metro-politen alan, 96.667; il, 1.153.387.

Satnami, Hindistan'da Hindu ve İslam geleneklerini birleştiren gruplara verilen ad. Bu tür ilk grup 16. yüzyılda Birbhan tarafından kuruldu. Bu grup, yüce Tanrı'ya *Satnam* (Sanskrit dilinde *satyanaman*: "adı Hak olan") adıyla ibadet ediyordu. Satnamiler ayrıca tasvirle tapınmayı ve sınıf ya da kast ayrımlarını reddediyorlar, Allah ile Hinduizmin yüce Tanrı'sı arasında hiçbir fark olmadığını savunuyorlardı. Ama Védanta felsefesinin geleneksel görüşlerini koruyarak ve Tanrı Vişnu'nun bedenleşmesi olan Rama ve Krişna'ya da tapınarak belirgin Hindu özelliklerini sürdürürler. 17. yüzyıl sonlarında Raptutların dinsel önderi Cagcivan Das da aynı adla bir başka mezhep kurdu.

Çamar kastının ermişlerinden Rai Das'ın 19. yüzyıl başlarında eski akımları yeniden canlandırarak kurduğu modern Satnami mezhebi, yalnızca Çamar kastyıla sınırlı bir hareket olarak kaldı. Bu kast içinde Satnami mezhebi Şiva Narayana adlı ermişle yakından ilişkilidir. Satnami mezhebinin Çamar kasti içindeki yaygınlığı, bir mezhep grubu olarak kimlik kazanma ve böylece kastın saygınlığını artırma çabasına bağlanabilir.

Sato Eisaku (d. 27 Mart 1901, Tabuse, Yamaguchi ili - ö. 3 Haziran 1975, Tokyo, Japonya), 1964-72 arasında Japonya başbakanı. Ülkesinin yeniden büyük devletler arasına girmesine önderlik etmiş, Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'nı imzalaması nedeniyle, Sean MacBride'la birlikte, 1974'te Nobel Barış Ödülü'nü kazanmıştır.

Tokyo İmparatorluk Üniversitesi'ndeki hukuk öğrenimini 1924'te tamamladıktan sonra Demiryolları Bakanlığı'nın çeşitli kademelerinde çalıştı. 1948'de Liberal Parti'ye girdi ve 1949'da *Kokkai*'nin (Parlamento) alt meclisine seçildi. 1952'de imar bakanı oldu, ama ertesi yıl bu görevinden istifa ederek Liberal Parti'nin genel sekreterliğini üstlendi. Liberal ve Demokrat partilerin birleşmesiyle oluşturulan Liberal-Demokrat Parti'nin önde gelen yöneticileri arasında yer aldı. 1950'lerin sonlarında, ağabeyi Kişi Nobusuke'nin hükümetinde maliye bakanlığı yaptı. 1960'ta Kişi'nin yerine geçen İkeda Hayato'nun hükümetinde de yer aldı.

Sato Kasım 1964'te İkeda'nın hastalık nedeniyle istifa etmesi üzerine başbakanlığa getirildi. Bu görevi sırasında Japonya'nın ekonomik yönden güçlenmesini ve öbür Asya ülkeleri ile ilişkilerini iyileştirmesini sağladı. Çin Halk Cumhuriyeti ile olan ticareti belli ölçüde artırmakla birlikte, Tayvan'la iyi ilişkiler kurması ve Vietnam (II. Çinhindi) Savaşı'nda (1965-75) ABD'yi desteklemesi Çin'de kuşkuyla karşılandı. 1969'da ABD başkanı Richard M. Nixon'la, Ryukyu Adalarının gelecekte Japonya'ya geri verilmesini, bölgedeki tüm nükleer silahların kaldırılmasını ve 1951 tarihli ABD-Japonya Güvenlik Antlaşması'nın yürürlükte kalmasını öngören bir anlaşma imzaladı. Ama Okinawa Adasındaki ABD birliklerinin adanın Japonya'ya geri verilmesinden sonra da kalmasını kabul etmesi yüzünden şiddetli eleştiriyi uğradı.

Sato 1970'lerin başında, ABD ile ticarete ortaya çıkan önemli ticaret fazlasının yol açtığı sorunlar nedeniyle Avrupa ve

SSCB'ye yönelik yeni pazar arayışlarına girişti. Ama giderek azalan kamuoyu desteğini, özellikle Nixon'ın Şubat 1972'de Çin'i ziyaret etmesinin ardından önemli ölçüde kaybetti. Haziran 1972'de Ryukyu Adaları'nın resmen Japonya'ya iadesinden kısa süre sonra istifa etti. Kendi belirlediği kişinin başbakan seçilmesini sağlayamayan Sato, 1945'ten sonra Japonya'nın siyasal yaşamına egemen olan devlet adamları grubunun son temsilcisi sayılır.

Sato Haruo (d. 9 Nisan 1892, Singu, Vakayama - ö. 6 Mayıs 1964, Tokyo, Japonya), Japon şair, yazar ve eleştirmen. Öykü ve romanlarında şiirsel bir bakışa ve romantik bir imgeleme yer vermiştir.

Bilime ve edebiyata yakınlık duyan, birçok hekim yetiştirmiş bir ailenin oğluydu. 1910'da romancı Nagai Kafu'dan ders almak üzere Tokyo'daki Keio Üniversitesi'ne girdi. Aynı yıllarda Yosano Akiko ve kocası Tekkan'ın çevresinde toplanan Myoco şairler grubuna katılarak üniversiteden ayrıldı.

Adını ilk kez, düşsel bir hava taşıyan fantastik öyküsü "Supeinu ken-no-ie" (1916; Bir İspanyol Köpeğin Evi) ile duyurdu. *Den'en no yuutsu* (1919; Kırın Hüzünü) ve *Tokai no yuutsu* (1922; Kentin Hüzünü) adlı düzyazı şiirlerinde, dünyadan bezginliğini ve içe dönük düşüncelerini yansıtan lirik bir üslup geliştirdi. 1916'da tanıştığı romancı Tanizaki Cun'ičiro ile dostluğu, birkaç yıl sonra Tanizaki'nin karısıyla olan ilişkisi yüzünden sona erdi. İlk şiir kitabı *Cunco şiir*'yu (1921; Yas Şiirleri) sonradan evleneceği bu kadından ayrılmasından duyduğu acıyla yazdı. Sonraki yıllarda eleştiriyeye yönelen Sato Haruo'nun bu alandaki en önemli yapıtı, Yosano Akiko anısına yazdığı *Akiko mandara*'dır (1955; Akiko İçin Bir Mandala).

Sato Nobuhiro (d. 18 Temmuz 1769, Nişimonai, Deva - ö. 17 Şubat 1850, Edo [bugün Tokyo], Japonya), Japonya'da Batılılaşmanın ilk savunucularından olan bilim adamı. Batı bilimine ve siyasal kuruluşlarına dayalı otoriter bir yönetimin oluşturulmasını desteklemiştir.

Tarım ve madencilik uzmanları yetiştirmiş bir ailedendi. Genç yaşta Felemenkçe öğrenerek ve Batılı yazarların bilim, tarih ve askeri taktikler üzerine incelemelerini okuyarak bilgisini geliştirdi. Batı üzerine kitaplar yazdı. Bütün Japonya'yı dolaşarak halkın gerçek durumunu yakından gördü. 19. yüzyıl başında Japonya'nın kuzey kıyıları açıklarında görülmeye başlayan Rus gemileri karşı kıyı savunmasının sağlanması konusunda yöneticilere önerilerde bulundu. Bu arada Japonya'yı dünyanın başlıca güçleri arasına yükseltecek bir programın hazırlığına girişti. Sato'nun emperyalist yayımları programı, halkı sıkı denetim altına alarak milliyetçi anlayışın yerleşmesini sağlayacak yeni bir Japon devlet sisteminin kurulmasını öngörüyordu.

Satori, Çince wu, Zen Budacılığta, aydınlanmanın içsel ve sezgisel deneyimi. Satori'nin açıklanamaz, tanımlanamaz ve us ya da mantık tarafından kavranamaz olduğu kabul edilir. Gautama Buda'nın Bo ağacı altında otururken geçirdiği deneyime benzetilir ve bu nedenle Zen Budacılığın ana amacıdır. Satori'nin, bireyin evrenle ilişkisini bütünüyle yeniden düzenlediğine inanılır. Genellikle yoğun bir meditasyon döneminden sonra ve örneğin ani bir gürültü gibi rastlantısal bir olayın ardından kendiliğinden gerçekleşir. Yoğun meditasyon dönemi-ne ve ani dönüşüme başlıca iki önemli Zen kolunun verdiği göreceli ağırlık farklıdır. Soto sessizce oturmayı (*zazen*) vurgularken, Rin-

zai ani bir uyanışa yol açan yöntemlere ağırlık verir. Ayrıca bak. koan.

Satpura Sıradağları, Hindistan'ın batı kesiminde dağ sırası. Dekkan Platosunun bir parçasını oluşturan dağlar, Madhya Pradesh ve Maharashtra eyaletlerinde 320 km boyunca uzanır. Narmada ve Tapti ırmakları arasında su bölümü çizgisi oluşur. Mahadeo Tepelerini, Maikala Dağlarını ve Chota Nagpur Platosunu içine alan dağların güneydoğu uzantılarında manganez ve kömür çıkarılır. Büyük bölümü ormanlarla kaplı olan bölgenin batı kesiminden değerli tik kerestesi elde edilir. Mahadeo Tepelerindeki Vainganga ve Penç vadilerinin yukarı kesimlerinde sınırlı olarak tarımla uğraşılır.

satranç, karelere bölünmüş bir tahta üstünde özel taşlarla oynanan oyun. Oyunda amaç, rakibin en önemli taşı olan şahı kısırmak ve kaçamayacak bir duruma düşürmektir. Satrancın 6. yüzyılda ya da daha öncesinde Hindistan ya da Çin'de oynanan ve değişik türleri Çin, Kore, Japon, Malezya ve Birmanya satrançları gibi adlarla günümüze de ulaşan benzer oyunlardan ortaya çıktığı sanılır.

Sir William Jones, *Asiatic Researches* dergisinde yayımlanan "On the Indian Game of Chess" (1790; Hint Oyunu Satranç Üzerine) adlı makalesinde, satrancın fil, at, savaş arabası ve piyadeyi ifade eden *çaturanga* (*çatur*: "dört" ve *anga*: "ordu birimi")

Satrançta oyuna başlamadan önce taşların durumu: Birinci sırada Kale (K), At (A), Fil (F), Vezir (V), Şah (S), Fil (F), At (A), Kale (K), ikinci sırada piyonlar

adıla Hindistan'da doğduğunu savunur. Jones'a göre *çaturanga* 6. yüzyılda İran'a, oradan da *şatranç* (şitranc) adıyla Arap topraklarına geçmiştir. H. J. R. Murray ise *History of Chess* (1913, yb 1962; Satrancın Tarihi) adlı yapıtında satrancın eski bir Hint oyunundan türediğini ve 7. yüzyılda aldığı biçimle Batı'ya geçtiğini belirtir.

Kökeni ne olursa olsun, satrancın Müslümanlardan İspanyollara, Bizanslılardan da İtalyanlara geçerek bütün Avrupa'ya yayıldığı söylenebilir. Avrupa'daki gelişme çizgisinde satranç kuralları ve hareket biçimleri, taşların erimini artıran ve oyunun genel akışını hızlandıran önemli değişikliklere uğradı. Daha önce çapraz olarak birer kare ilerleyebilen vezir, bugünkü büyük gücüne 15. yüzyıl ortalarında kavuştu. Şahın hareket biçiminde önemli bir değişiklik olan rok, 17. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıktı.

Satranç tahtası ve taşları. Satranç tahtası art arda gelen, açık ve koyu renkli, eşit büyüklükte 64 kareden oluşur. Kareler, sekiz sütun ve sekiz sıra oluşturur. Satranç tahtasının

çaprazlamasına geçen aynı renkteki karelere çapraz denir. Oyuncular tahtayı aralarına alıp karşılıklı oturduklarında, kendilerine göre tahtanın sağ alt köşesindeki karenin açık renk olması gerekir.

Beyaz ve siyah olarak nitelendirilen oyuncuların açık ve koyu renkte olmak üzere 16'şar taşı vardır. Bunlar tahtanın karşılıklı iki tarafına, belirli bir düzen içinde dizilirler. Birinci sırada beş değişik türde güçlü taşlar yer alır; bunlar şah, vezir, kale, fil ve atur. Geleneksel satranç notasyonunda bu taşlar, sırasıyla, Ş, V, K, F ve A harfleriyle gösterilir. Güçlü taşların önündeki ikinci sıraya da, P harfiyle gösterilen piyonlar yerleştirilir.

Taşların hareketi. Şah bir kerede bir kare olmak üzere bütün yönlerde ilerleyebilir. Vezir, kale ve fil, önlerine bir engel çıkmadığı sürece tahtayı herhangi bir yönde boydan boyya geçebilen "uzun erimli" taşlardır. Kale yalnızca sütunlar ve sıralar üzerinde, fil ise çaprazlar üzerinde hareket eder. Kale ve filin güçlerini birleştiren vezir, açık bulduğu herhangi bir hat üzerinde ilerleyebilir. Atın hareketi "L" biçiminde özel bir harekettir; bulunduğu kareye bitişik olmayan ve bu karenin karşıtı renkteki ilk karelerden herhangi birine ilerler. Böylece bitişik karede bulunabilecek siyah ya da beyaz taşların üstlerinden "atlayarak" geçer. Bu taşlar, gidebildikleri bir karede rakip bir taş varsa, onu alabilirler. Rakip taşı alan bir taş onun bulunduğu kareye geçer; alınan taş ise oyun tahtasından çıkarılır. Satrançta taş alma zorunluluğu yoktur; böyle bir pozisyonda başka bir hamle de yapılabilir.

Piyonun birkaç değişik özelliği vardır. Bu taş, bir düşman taşını yemediği sürece yalnız sütunlar üzerinde ileriye doğru hareket edebilir. İkinci sıradaki başlangıç noktasından ilk çıkışında isteğe bağlı olarak bir ya da iki kare ilerleyebilirse de, daha sonra her seferinde ancak bir kare ilerleyebilir. Piyonlardan birinin rakip alandaki son (sekizinci) sıraya ulaşması durumunda, bu taş, oyuncunun seçimine göre aynı rengin vezir, kale, fil ya da atı yerine geçebilir. Bu değişimde piyon genellikle vezir yapılır. Oyuncunun veziri olsa bile, ikinci bir vezir kazanılabilir. Böylece iki ya da daha çok vezir, kale, fil ya da at edinilebilir. Son sıraya ulaşan piyon şah yapılabilir.

Piyonun rakip taşları alma biçimi normal kurallardan farklıdır. Bir piyon, yalnızca bulunduğu karenin ön çaprazındaki komşu karelerdeki taşları alabilir. Bir piyon başlangıç yerinden iki kare ilerletilerek çıkış yaptığındaki rakip bir piyonun taş alma alanından geçiyorsa, rakip piyon atlanan kareye hareket ederek bu piyonu alabilir. Buna "geçerken alma" denir; yalnızca ilk hamle için geçerli olan bu hak kullanılmadığında yitirilir.

Rok, şahla kalelerden biri arasında gerçekleştirilebilen bileşik bir harekettir; yapılabilmemesi isteğe bağlıdır ve oyun süresince yalnızca bir kere yapılabilir. Rok, şahın kaleye doğru iki kare ilerletilmesi, kalenin de şahın öbür yanındaki kareye geçirilmesiyle yapılır. Bunun için kalelerden herhangi biri kullanılabilir. Ama hareketin kurallara uygun olabilmesi için şahın ve kalenin daha önce yerlerinden oynatılmamış olmaları, ikisinin arasındaki karelerde başka hiçbir taş bulunmaması, şahın rok yapılacak tarafındaki karelerin hiçbir düşman taşının tehdidi altında bulunmaması ve şahın tehdit altında (rakip tarafından alınabilecek durumda) olmaması gerekir.

Mat ve beraberlik. Satrançta amaç rakibin şahını mat etmektir. Şaha yönelik bir tehdit, "şah" ya da "kış" terimleriyle belirtilir.

Bir şah tehdidini karşılamanın yolu şahı kaçırmak, tehdit eden taşı almak ya da tehdit hattını başka bir taşla kesmektir. Şaha yönelen tehdit önlenemezse, şah mat olur ve oyun sona erer. Bir oyuncu yenilginin kaçınılmazlığını gördüğünde oyunu bırakarak yenilgiyi kabul edebilir.

Bir oyun şu durumlarda berabere sonuçlanır: 1) Oyuncuların birbirlerini mat edememeleri, 2) sürekli şah çekilmesi, 3) bir oyuncunun aynı hamleyi art arda üç kez yinelenmesi, 4) oyundan önce tersi belirtilmemişse, 50 hamle içinde taş alınmaması ya da piyon oynanmaması, 5) şahın tehdit altında olmamasına karşın, oyuncunun hiçbir kuralı hareket yapamaz durumda kalması (pat), 6) bazı durumlarda hakemin onayıyla oyuncuların karşılıklı olarak anlaşması.

Uluslararası karşılaşmalar. Uluslararası Satranç Federasyonu (FIDE), hemen bütün ülkelerin üye olduğu bir kuruluştur. Her yıl bir kongre yapan ve dünyadaki bütün satranç turnuvalarını düzenleyen bu kuruluş, oyun kurallarının yenilenmesinden ve yorumlanmasından da sorumludur. FIDE'nin iki yılda bir düzenlediği Uluslararası Takım Turnuvası'na her ülke dört asıl ve iki yedek oyuncudan oluşan birer takımla katılır.

Satranç Olimpiyatları ya da Dünya Takım Şampiyonası olarak da bilinen Uluslararası Takım Turnuvası, gayri resmi olarak 1924'te başladı. Başlangıçta yalnızca amatörler için açık olan turnuvaların birincisine verilen ödül, (Lord ve Lady) Hamilton-Russel Kupası'ydı. 1927'de Londra'da düzenlenen ilk resmi turnuvada birinciliği Macaristan, ikinciliği Danimarka, üçüncülüğü İngiltere kazandı.

Erkekler bireysel dünya şampiyonaları 1800'lerin ortalarından bu yana düzenlenmektedir. Aleksandr Alehin'in 1946'da resmen yenilmeden ölmesi üzerine, FIDE dünya satranç şampiyonunun belirlenmesine ilişkin kuralları düzenlemeyi üstlendi. 1948'de FIDE'nin dönemin önde gelen beş satranç ustası arasında düzenlediği turnuvayı, belirgin bir üstünlükle Mihail Botvinnik kazandı. Şampiyonla karşılaşacak rakibi belirlemek amacıyla, 1965'ten bu yana her üç yılda bir turnuvalar düzenlenmektedir. Dünya bayanlar şampiyonalarının ilki 1927'de düzenlendi ve bu şampiyonada Rus asıllı İngiliz Vera Menchik-Stevenson birincisi oldu.

Öteki önemli uluslararası satranç karşılaşmaları arasında Dünya Yazışmalı Satranç Şampiyonası, Dünya Gençler Şampiyonası, Dünya Öğrenciler Takım Şampiyonası, Avrupa Takım Şampiyonası ve Uluslararası Satranç Tümleme ve Çözümleme Turnuvaları sayılabilir. Dünya şampiyonaları için bak. spor ve oyunlar: sonuçlar (satranç).

Modern satranç türleri. Satranç oyununun standart kurallarına uymayan ve bir bölümü FIDE tarafından da benimsenen bu satranç türlerinde, oyun tahtasının biçimi, boyutları, taşların sayısı ve gücü değişiktir.

Üç boyutlu satranç, genellikle plastik gibi saydam bir maddeden yapılmış birkaç satranç tahtasının, standart bir oyun tahtası üzerine monte edilmesiyle oluşturulan bir satranç türüdür. Böylece taşlar normal satrançtaki yatay hareketlerinin yanı sıra, eklenen tahtalar üzerinde dikey hareketler de yapabilirler. Üç boyutlu satrancın birkaç uyarlaması geliştirilmiş ve bunlar 20. yüzyılda piyasaya sürülmüştür.

Silindir satranç, normal oyun tahtasının sol ve sağ kenarlarının bir silindirdeki gibi

birleştiği varsayımına dayanan bir çeşitlemedir. Böylece taşları çaprazlar ve sıralar boyunca tahtanın bir kenarından öbür kenarına taşıma olanağı sağlanır.

Türkiye satranç şampiyonları. 1966: Seracettin Bilyap; 1967: İsmet İbrahimioğlu-Cavit Uzman; 1968: Nevzat Süer; 1969: Nevzat Süer-Akdoğan Erözbe; 1970: İsmet İbrahimioğlu-Nevzat Süer; 1971: İsmet İbrahimioğlu; 1972: Ferit Boysan; 1973: Nevzat Süer; 1974: İlhan Onat; 1975: İlhan Onat; 1976: Feridun Öney-Ali İpek; 1977: Ergun Gümrükçüoğlu; 1978: Turhan Yılmaz; 1979: Turhan Yılmaz; 1980: Ergun Gümrükçüoğlu-Ali İpek-Ateş Ülker; 1981: Suat Soylu; 1982: İlhan Onat; 1983: Adnan Şendur; 1984: Can Yurtseven; 1985: Ateş Ülker; 1986: Turhan Yılmaz; 1987: Suat Atalık; 1988: Suat Atalık; 1989: Turhan Yılmaz; 1990: Cem Karadağ; 1991: Hakan Erdoğan; 1992: Hakan Han.

satranç, ŞATRANÇ olarak da bilinir, Türk hall: edebiyatında, aruz ölçüsünün "müfteilün müfteilün müfteilün müfteilün" kalıbı ile musammat gazel biçiminde yazılan şiir. Aşık şiirinin doğaçlamaya dayanmayan biçimlerinden biridir. Aşıkların divan edebiyatı ile tanışmalarından sonra aruz ölçüsüyle şiirler yazmaya başlamalarıyla 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Örneklerine az rastlanır.

Satrançta her beyit dize ortalarındaki uyaıklardan dolayı iki eşit parçaya bölünerek dört dizeli bentlere (dörtlük) dönüşebilir. Bu durumda 4+4 duraklı ya da duraksız sekizli hece ölçüsüne de uyum gösterir. Bu nedenle bazı yazarlar satrancın 8+8 duraklı ve 16 heceli hece kalıbıyla yazıldıkları görüşündedirler. Beyit olarak okunduğunda uyağı a a, x a, x a, x a, dörtlük olarak okunduğunda a b a q b, c c c b, ç ç ç b, d d d b biçimindedir. Aşık Dertli ile Erzurumlu Emrah'ın satrançları ünlüdür.

satrap, Pers (Ahameniş) İmparatorluğu'nda eyalet valisi. Sözcük Pers dilinde "krallığın koruyucusu" anlamına gelir. İlk satraplıkları İÖ 6. yüzyılın ortalarında Kyros kurmuş, yüzyılın sonlarına doğru da I. Darios yeni bir düzene sokmuş ve yıllık vergiyi ödeyen 20 satraplık oluşturmuştur.

Hükümdarın süresiz olarak bu göreve atadığı satraplar, kraliyet ailesi üyeleri ya da Pers soyluları arasından seçilirdi. Satrap eyalet yönetiminin başı sıfatıyla vergileri toplar ve en yüksek yargı makamını oluştururdu. İç güvenlikle sorumluydu; kendi ordusunu yetiştirmek ve beslemek zorundaydı. Güçlerini kötüye kullanmalarına olanak vermemek için Darios satrapları denetleyen bir sistem oluşturmuştu. Her satraplıktaki üst düzey yetkililer ve yerel birliklerin komutanları doğrudan hükümdara karşı sorumluydular ve her yıl imparatorluk müfettişleri tarafından denetlenirdi. Bunlara "kralın gözü" ya da "kralın kulağı" adı verilirdi.

Pers İmparatorluğu batıya doğru yayılarak egemenliği altına aldığı yeni topraklarda Yauna (İon), Sparde (Sardes), Daskyleion (Karacabey), Kilikya, Doğu Karadeniz, Paktyke-Armenia, Suriye, Mısır ve Babil-Aşur gibi satraplıklar kurmuştu. Ayrıca doğuda da Hindistan'a kadar uzanan birçok satraplık vardı. Bütün bu satraplıkların sınırları zaman zaman değişirdi. İÖ 5. yüzyılın ortalarında merkezi gücün zayıflamasıyla satraplar çoğu yerde fiilen bağımsız kaldılar.

Pers İmparatorluğu'na son veren Büyük İskender ele geçirdiği topraklarda satraplık

sistemini değiştirmede. Bazı Pers satraplarını yerinde bırakırken, bazı yerlere de yeni satraplar atadı. Onun ardından Selevkoslar da aynı sistemi uygulamayı sürdürdüler.

Satu Mare, Romanya'nın kuzeybatı kesiminde il (*județ*). Yüzölçümü 4.405 km²'dir. Kuzeyde Ukrayna, batıda da Macaristan ile çevrilidir. Büyük bölümü tepelerle kaplı olan il topraklarının sularını kuzeybatıya doğru akan Someş Irmağı ve kolları toplar. İl merkezi Satu Mare kentinde metal ürünleri, kereste, yapı malzemeleri ve tekstil üreten fabrikalar vardır. Carei, Bixad ve Ardu kentleri birer kerestecilik merkezidir. Carei'de 15. yüzyıldan kalma Karolyi Şatosu ile barok üslupta bir Katolik kilisesi yer alır. Bixad, ahşap kiliseleriyle tanınır. Ardu'da bir 16. yüzyıl kalesinin kalıntıları, Negrești-Oaș'ta da bir halk sanatı müzesi vardır. Vama kentinde çok renkli çiçek motifli çömlekler üretilir. Tâşnad, Livada, Pomi ve Tarna Mare ilin öteki kentleridir. İlde çeşitli meyve ve sebzeler yetiştirilir. Satu Mare kenti yakınlarında bir havalimanı bulunur. Nüfus (1992 geç.) 400.100.

Satu Mare, Macarca SZATMÁR NEMETI, Romanya'nın kuzeybatı kesimindeki Satu Mare ilinin (*județ*) merkezi kent. Büyük Macaristan Ovasının kuzeydoğu ucunda, Someş Irmağının sağ kıyısında Macaristan sınırına 13 km, Ukrayna sınırına ise 27 km uzaklıkta yer alır. Someş Irmağında tuz taşıyan gemiciler tarafından kuruldu ve bir pazar merkezi olarak gelişti. Adı kayıtlara ilk kez 1214'te, Moğolların kentin kalesini yıkmaları üzerine geçti. Macarların Habsburg yönetimine başkaldırmalarından sonra kentte Macarlara dinsel serbestlik ve özgürlük sağlayan Szatmár Antlaşması (1711) imzalandı. Satu Mare günümüzde Macaristan ve Ukrayna ile bağlantı sağlayan önemli bir demiryolu kavşağıdır. Sanayi ürünleri arasında kumaş, makine ve tüketim maddeleri sayılabilir. Nüfus (1992) 131.859.

Satuk Buğra Han, tam adı ABDÜLKERİM SATUK BUĞRA HAN (ö. 955), Karahanlı hükümdarı (926-955). İslamı resmen kabul eden ilk Türk hükümdarıdır.

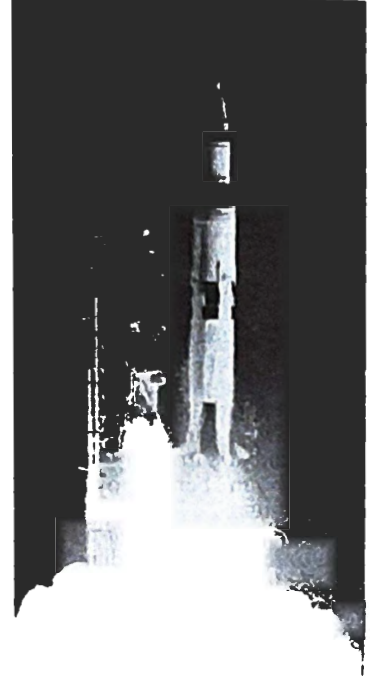
Bilge Kül Kadir Han'ın torunu, Bazır Arslan Han'ın oğludur. Babasının ölümü üzerine 926'da tahta çıktı. Karahanlılara sığınmış olan Samanilerden Ebu Nasr'ın etkisiyle 940'da doğru İslami benimsedi ve Abdülkerim adını aldı. Yönetimindeki topraklarda yaşayan Türklerin İslamı kabul etmesi için çaba gösterdi. Kendisine direnen Türklerin 942'de ele geçirdiği Balasagun'u kısa bir süre sonra geri aldı. Taht mücadelesinde amcası Oğulcak'ı Müslüman gönüllülerin desteğiyle kesin olarak yendikten (944) sonra İslamı Karahanlı Devleti'nin resmî dini ilan etti. Şiilere karşı savaşan Samani hükümdarı II. Nasr Ahmed'e yardım etti. Ölümünden sonra yerine oğlu Baytaş Musa Han geçti.

Satuk Buğra Han'ın yaşamı Türkistan folklorunu derinden etkilemiş, öykülere ve kendi adıyla anılan bir destana konu olmuştur.

Saturn, ABD'nin Apollo programı çerçevesinde 1958'den başlayarak geliştirdiği, iki ya da üç kademeli uzay aracı fırlatıcıları dizisinin ortak adı. Dizinin ilk aracı olan iki kademeli "Saturn I", ilk deneysel uzay aracı modellerinin yörüngeye oturtulmasında ve bazı insansız uzay araçlarının fırlatılmasında kullanıldı. 27 Ekim 1961'de yapılan ilk fırlatmanın ardından dokuz başarılı fırlatma daha gerçekleştirildi.

Üç kademeli bir araç olan "Saturn V", insanlı ay uçuşlarında kullanıldı. İlk "Saturn

V" Kasım 1967'de uzaya fırlatıldı. Fırlatmadan sonra ağırlığı yaklaşık 2.250 ton olan birinci kademe, öbür iki kademeyi (ikinci ve üçüncü) ve uzay aracını yaklaşık 8.640 km/saat hıza ve 65,6 km yüksekliğe ulaştırdı. Daha sonra yaklaşık 450 ton ağırlığında ki ikinci kademe devreye girerek, araç ve

"Saturn V" in fırlatılışı, Kasım 1967
National Aeronautics and Space Administration

birinci kademenin hızı yaklaşık 12.400 km/saat'e çıktı. Yer'den yaklaşık 19.200 km yüksekliğe ise ikinci kademe atıldı ve üçüncü kademe ateşlenerek aracın hızı 27.200 km/saat'e ulaştırıldı, böylece de aracın Ay yörüngesine girmesi sağlandı. Daha sonra üçüncü kademenin tek motoru yeniden ateşlenerek 5,5 dakika süreyle çalıştırıldı ve araç 304 km yükseklik ve 38.880 km/saat hıza ulaştığında bu kademe de atıldı. Bu andan itibaren Ay yörüngesine ulaşana değin roket uzayda tek başına yol aldı. Ayrıca bak. Apollo programı.

Saturniidae bak. tavus keleş

Saturninus, Lucius Appuleius (ö. İÖ 100), Romalı siyaset adamı. *Quaestor*luk görevinin ardından İÖ 103'te *tribunus* oldu. Tahıl fiyatını önemli ölçüde düşürerek alt sınıfların desteğini kazanmaya çalıştı. İşbirliği yaptığı Gaius Marius'un terhis edilmiş askerlerine Afrika'da toprak verilmesini sağladı ve vatana ihanet suçlarını yargılayacak ilk daimi mahkemeyi kurdu. Gaius Servilius Glaucia'yla birlikte Senato'ya yönelik muhalefete öncülük etti ve Senato'dan çıkarılması için yürütülen girişimleri *equus* lerin desteğiyle boşa çıkardı. İÖ 100'de yeniden *tribunus* seçildi. Bu arada Marius altıncı kez konsüllüğe, Glaucia da *praetor* luğa getirildi. Bu dönemde Marius'un askerlerine Gallia Transalpina'da toprak verilmesi ve öteki eski askerler için Sicilya, Makedonya ve Akhaia'da Latin kolonileri kurulması yönünde Saturninus'un hazırladığı yasa önerileri, Senato'dan geçemedi. Saturninus İÖ 99 yılı için yeniden *tribunus* seçildi. Ama aşırı politikalarının yol açacağı tehlikeyi gören Marius ile arası açıldı. Glaucia'ya adaylık hakkının tanınmadığı konsüllük seçimlerinde ise karışıklıklar çıktı ve adaylardan biri öldürüldü. Saturninus ve

Glaucia'nın Capitolium (Capitolino) Tepesini ele geçirmesi üzerine Senato, düzenin sağlanması için Marius'u göreve çağırdı. Marius'un Senato'ya hapsediği Saturninus ve Glaucia, çatıya çıkan bir grup tarafından taşalanarak öldürüldü. Saturninus'un radikal yashalarından çoğu daha sonra Senato tarafından iptal edildi.

Satürn, SEKENDİZ olarak da bilinir, Güneş sisteminde, Güneş'e uzaklığı bakımından altıncı sırada yer alan gezegen. Adını, Eski Roma tanrısından alır.

Satürn, Jüpiter'den sonra Güneş sisteminin en büyük gezegenidir. Kütlesi, Yer'inin yaklaşık 95 katı, hacmi ise yaklaşık 750 katıdır. Bilinen en az 18 uydusu vardır; hepsi de buz yapıları olan bu uydulardan dokuzu, 1900'den önce keşfedilmiştir. Gezegenin çevresinde, yedi ayrı halkadan oluşan bir dış halka sistemi yer alır.

Satürn'ün elektromagnetik tayfı üzerinde yapılan çalışmalar, gezegenin dış katmanlarının gaz yapısında olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu yapının temel olarak hidrojen gazından oluştuğu, hidrojenin ise, helyumun Güneş'tekinin iki katı bir hızla hidrojene dönüşmesiyle ortaya çıktığı belirlenmiştir. Satürn, elektromagnetik tayfın ısı kızıltötesi bölgesinde, Güneş'ten aldığından yaklaşık yüzde 80 daha fazla ısıyı yitirir. Laboratuvar ve bilgisayar modelleme deneyleri, birkaç milyon atmosferlik basınç altında hidrojenin, son derece iletken sıvı bir metal haline geldiğini göstermiştir. Bu bilgi ışığında Satürn'ün iç yapısına ilişkin hazırlanan modele göre, gezegenin merkezinde, gezegenin toplam kütlesinin 1/4'ünü oluşturan bir kayaç çekirdeği yer almakta; çekirdeğin çevresinde görece ince bir sıvı metal hidrojen katmanı bulunmaktadır; bunu da hidrojen moleküllerinden oluşan bir katman sarmaktadır. Gezegenin sıvı metal çekirdeğinin hızla dönmesi (10 saat 39 dakika 24 saniye), bu bölgedeki elektrik akımı şiddetinde bir değişime neden olur, bu da magnetosferde uzamaya yol açar; bu uzama, Güneş'e bakan magnetopoz bölgesinde 24 R_s (=Satürn'ün ekvatorial yarıçapı [60.268 km]). Güneş'ten öte taraftaki kuyruk bölgesinde ise 80 R_s kadardır. Gezegenin magnetik alanını, bir bölümünü en büyük uydusu Titan'ın(*) atmosferinden kaplığı ağır iyonlardan, elektronlardan ve protonlardan oluşan elektrik yüklü parçacıklar; gezegenin 13 uydusu ve halka sistemini çevreleyen Van Allen ısıtım kuşakları oluşturur. Gezegendeki belirli bir periyotta salınan alçak frekanslı radyo dalgalarından, gezegenin kendi eksen çevresindeki dönme hızının belirlenmesinde ve genellikle B halkasında beliren ince radyal çizgilerin oluşumuyla birlikte ortaya çıkan elektrostatik boşalmaların incelenmesinde yararlanılır.

Satürn'ün dönme eksenini, tutulum daireesine (Yer ve Güneş'ten geçen düzlem) yaklaşık 27° yatıktır; bu, Jüpiter'inin dokuz katı kadardır. Bu nedenle, büyük olasılıkla gezegenin üzerinde mevsimsel iklim değişiklikleri oluşmaktadır. Öte yandan, gezegen atmosferi üzerinde oluşan bulutların üst bölümüne yönelik olarak gerçekleştirilen spektroskopik incelemeler, atmosferin buradaki fotokimyasal bakımdan kararsız bulunduğunu ortaya çıkarmıştır; bu da, atmosferde düşey doğrultuda şiddetli çalkantıların, karışmaların gerçekleştiğine işaret eder. Gezegenin stratosfer katmanındaki smog oluşumları ve kutup bölgelerinin dışında büyük ölçekli bulutların bulunmamasına yol açan etmenin bu olduğu sanılmaktadır.

Satürn'ün atmosferindeki rüzgâr dolanımları, bulut kuşaklarıyla fazlaca bağlantılı

değildir. Orta enlemlerde, Jüpiter'deki Büyük Kızıl Benek benzeri, kahverengi ve kırmızı renkli, oval biçimli oluşumlar gözlemlenmiştir; ayrıca "Voyager" gezegen sondalarının çektiği fotoğraflardan, morfolojik bakımdan klasik bir burçaklı sıvı akıntısına benzeyen bulut oluşumları belirlenmiştir.

Satürn'ün halkalarını ilk olarak 1610'da Galileo, çok ilkel bir teleskopla gözlemlemiştir. 1659'da Christiaan Huygens, daha gelişkin bir teleskopun yardımıyla bu oluşumların gerçek yapısını ortaya çıkardı ve bunların ince, yassı ve birbirinden ayrı halkalar olduğunu belirledi. Halkalar ancak birkaç yüz metre kalınlığındadır ve gezegenin ekvator düzleminde sabit bir konumda yer alır. Satürn'ün ekvator düzlemi yörünge düzlemine 27° yatık olduğundan, gezegen Güneş çevresinde yol aldıkça, halkalar da Yer'den değişik açılardan görülebilmektedir. Halkalar, birbirinden ayrı, değişik boyutlardaki sayısız cisimden oluşur; bu cisimlerin büyüklüğü ince toz tanesinden, onlarca kilometre çapındaki kütlelere kadar değişir. Ay iriliğinde cisimler de bulunmakla birlikte, bunların sayısı fazla değildir. Halkaları oluşturan cisimler ayrı ayrı gözlemlenmemiştir; bunların varlığı, Güneş ışığını ve radar dalgalarını yansıtma tarzlarına bağlı olarak belirlenmiştir. Bunların yüzeyinde su buzuna rastlanmıştır; aslında halka malzemesinin asıl hacmini de su buzı oluşturur. Halkaları oluşturan parçacıklar Satürn'ün çevresinde ayrı yörüngelerde dolunur; gezegene yaklaştıkça dolanım hızları da artar.

Satürn'ün ana halkaları, merkezdeki B halkası (1.5-2 R_s arasında), B halkasından Cassini Bölümü denen görece boş bir kuşakla ayrılan, dışındaki A halkası; ve içerideki C halkasıdır (1.2-1.5 R_s arasında). Daha dışarıda yer alan ve daha soluk olan çok dar F ve G halkaları ile çok geniş E halkası son yıllarda keşfedilmiştir.

Satürn'ün halkaları, gezegenin oluşumuna yol açan gaz ve toz bulutlarının soğuması sırasında ortaya çıkan buzu malzemelerin, yerinde doğrudan yoğunlaşması sonucunda oluşmuş olabilir. Gelgit etkileri nedeniyle bu malzeme, bir uydudan toplanarak pekişmemiş olabilir. Ama halkalar, gelgit etkisinin alanı içine giren bir uydunun ya da uyduların parçalanması sonucunda da oluşmuş olabilir. Göktası çarpmaları da uyduların parçalanmasına yol açmış olabilir.

Satürn, Latince SATURNUS, Eski Roma dininde, ekin ya da tohum tanrısı. Romalılar Satürn'ü Yunanlıların tarımsal tanrısı Kronos'la özdeşleştirmişlerdir. Satürn'ün Roma'daki tapınağının kalan sekiz sütun, Clivus Capitolium'un eteklerindeki Forum'un batı ucunda yer alır. Tapınak Roma Devleti'nin hazinesi (*aerarium Saturni*) olarak kullanılırdı. Satürn'ün kültüresi, kimliği belirsiz bir tanrıça olan Luos'ya (veba ya da yıkım anlamına gelen *lues* sözcüğü Lua adıyla ilişkiliydi). Ama Satürn, tahıl ambarlarının tanrısı olduğu sanılan Consus'un eşi ve bereket tanrıçası olduğu sanılan tanrıça Ops'la da ilişkilendirilirdi.

Satürn Şenliği Saturnalia, en ünlü Roma şenliklerinden biriydi. Bugünkü Noel ve Yeni Yıl kutlamaları bu şenliklerden izler taşır. Önceleri 17 Aralık'ta kutlanan Saturnalia, daha sonra yedi günlük bir şenliğe dönüştü. Bu şenlik süresince çalışılmaz, köleler diledikleri gibi davranıp dilediklerini söyleyebilir, bazı ahlak kısıtlamaları kaldırılır ve karşılıklı armağanlar verilir. İngilizcede cumartesi gününün karşılığı olan *Saturday* Satürn'den gelir.

satyagraha (Hintçede "hakikat gücü" ya da "hakikate adanma"), 20. yüzyılda Hindistan'da Mahatma Gandhi'nin ortaya attığı felsefi akım. Uygulamada, belirli bir kötülüğe karşı kararlılıkla ama şiddete başvurmaksızın direnmeyi öngörür. *Satyagraha* Hint halkının İngiliz emperyalizmine karşı savaşımının kılavuz felsefesi olmuş, ayrıca başka ülkelerdeki protestocu gruplar tarafından benimsenmiştir.

Satyagraha uygulayan kişi (*satyagrahi*), hakikati barış ve sevgi dolu bir ruhla arayıp zihnini de şiddetten arındırarak olumsuz bir durumun gerçek yapısını kavramasını sağlayacak doğru bir sezgiye ulaşır. Bu yolla mutlaka hakikatla karşılaşır; yanlış boyunu eğmeyi ya da onunla uzlaşmayı reddederek bu hakikati olumlar. Kötüyle karşı karşıya geldiğinde şiddete başvurmamalıdır, çünkü şiddete başvurduğunda doğru sezgiden de uzaklaşır. *Satyagrahi*, karşıtlarını niyetlerinin ne olduğu konusunda her zaman uyarır; gizlilikten yararlanmayı öngören taktiklere hiçbir zaman başvurmaz. *Satyagraha* yalnızca pasif direniş eylemleriyle de sınırlı değildir; uygulama alanı günlük yaşama ilişkin doğru davranış biçimlerinden, alması siyasi ve ekonomik kurumlar oluşturmaya kadar uzanır. *Satyagraha*, düşmanını değiştirerek başariye ulaşmayı amaçlar. Sonuçta yenilgi ya da yengi yoktur, yeni bir uyum vardır.

Gandhi *satyagraha* kavramını geliştirirken, Lev Tolstoy ile Henry David Thoreau'nun yazılarından, Kitabı Mukaddes'ten ve Bhagavadgita ile öteki Hindu metinlerinden yararlandı. *Satyagraha* aynı zamanda Hinduizmin *ahimsa*(*) kavramına da dayanıyordu. Gandhi *satyagraha* kavramını ilk kez 1906'da Güney Afrika'daki Transvaal koloni hükümeti tarafından Asyalı azınlıklara karşı uygulanan yasaya karşı ortaya attı. Hindistan'daki ilk *satyagraha* eylemi 1917'de Çamparan'da çivit üretilen bölgede başladı. Sonraki yıllarda oruç tutma ve ekonomik boykotlar *satyagraha* yöntemleri olarak yaygınlaştı. Gandhi *satyagraha* nun herkesi dönüştürebilecek güce olduğunu, bu nedenle her yerde uygulanabileceğini ileri sürmüştür. Ayrıca bak. pasif direnme.

Satyasiddhi-şāstra (Sanskrit dilinde "Gerçek Erişme İncelemesi"), Budacılıkta boşluk (*śūnyata*) öğretisi üzerine 202 bölümden oluşan inceleme. Sri Lanka ve Güneydoğu Asya'da yaygın olan Hinayana (Theravada) Budacılığı ile Doğu Asya'da yaygın olan Mahayana Budacılığı arasında felsefi bir köprü oluşturur. Orta Hindistan'dan bir Brahman olan yazarı Harivarman hem Hinayana, hem de Mahayana Budacılığı uzmanıdır. Çince çevirisinin başlığı *Chengshi Lun*, Japonca çevirisinin başlığı *Cocitsuron*'dur.

4. yüzyılın başlarında yazıldığı sanılan *Satyasiddhi-şāstra* hiçbir olgunun mutlak bir varoluşu ya da sonul bir ontolojik gerçekliği olmayacağını öne sürer. 5. yüzyıl başlarında Çinceye çevrilmiştir. Çin'de Hinayana geleneğine bağlı Satyasiddhi okulunun doğmasına yol açmış, buna karşılık *Satyasiddhi-şāstra* Çin'de bir Mahayana metni olarak kabul edilmiştir. Metnin Sanskrit dilindeki özgün kopyası ve üzerine yazılan bütün yorumlar kaybolmuştur.

Satyr oyunu, Eski Yunan'da, klasik tragedya üçlemesinin ardından izleyiciyi eğlendirip rahatlatmak amacıyla sunulan bürlesk komedi. Tragedya ile birlikte, *dithyram-*

bos'tan(*) türediği sanılır. İÖ 6. yüzyılda, Atina'daki Büyük Dionysos şenliklerinde ortaya çıktığı bilinmektedir. Tragedyalarıyla yarı insan yarı hayvan yaratıkların yazdığı bu oyunlarda, genellikle tragedyaya da konu olan bir efsane kahramanı yer alırdı. Korkak, şehvet ve şarap düşkünü 11 Satyrden oluşan koro bu kahramana eşlik eder, başlarında, Dionysos'u büyütmüş olan Silenos bulunurdu. Satyr oyunu bir mitolojik öykünün parodisi ya da fars biçiminde gelişirdi. Euripides'in *Kyklops'u*, eksiksiz olarak günümüze ulaşmış tek Satyr oyunudur.

Satyrler ve Silenoslar, Eski Yunan mitolojisinde, Tanrı Dionysos'la ilişkilendirilen yarı insan, yarı hayvan yaratıklar. Satyrler ve Silenoslar önceleri çıplak, at kuyruklu, at kulaklı, dik falluslu çirkin yaratıklar olarak betimlenirdi. Daha sonra teke bacaklı ve kuyruklu biçimde tasvir edildi. İki ayrı adları, un olmasını açıklamak üzere iki kuram öne sürüldü. Bir kurama göre tek bir efsanevi yaratık Anadolu Yunancasında Silenos, Yunanistan'da Satyr adıyla anılır.

Satyr Başı, Pompei'de Faun Ev'i'nde bulunmuş bir tunç heykel, İÖ 2. yy; Ulusal Arkeoloji Müzesi, Napoli
Bruckmann München

İkinci kuram ise Silenos'un yarı bedeninin at, Satyr'in yarı bedeninin ise keçi biçiminde olduğunu öne sürer. Ama iki kuram da ilkçağ sanat ve edebiyat yapıtlarındaki bütün örneklerle uymaz. İÖ 5. yüzyıldan sonra Silenos adının Dionysos'u büyüten kişi için kullanılması, Satyrler ile Silenosların Dionysos kültü içinde erimesine katkıda bulunmuştur. Atina'daki Büyük Dionysos Şenliği'nde üç tragedyanın ardından bir Satyr oyunu oynanır (örn: Euripides'in *Kyklops'u* gibi), koro üyeleri Satyrler gibi giyinirdi. Bu oyunlardaki Satyrler gibi ayaş olan Silenos, söylencelerde bilgece öğütleriyle de anılır.

Sanat yapıtlarında Satyrler ve Silenoslar, ardından kostümleri nymphalar ya da Maidenlar ile birlikte gösterilir. Satyrleri, bedenindeki hayvan özellikleri en aza indirilmiş genç ve yakışıklı bir erkek olarak gösteren Yunan heykel ustası Praksiteles, yeni bir Satyr tipi yaratmıştır. Helenistik dönem sanatçıları, insan figürlerinden uzaklaşabilmek için, bu kavramı geliştirerek gülünç ya da güçlü yarı hayvan figürleri geliştirmişlerdir.

Saukel, Fritz (d. 27 Ekim 1894, Hassfurt - ö. 16 Ekim 1946, Nürnberg, Almanya), II. Dünya Savaşı sırasında Almanya'daki fabrikalarda zorla ve ücretsiz olarak yabancı işçi çalıştırma sistemini geliştiren ve uygulayan Nazi siyaset adamı.

1920'lerde henüz kuruluş aşamasındayken Nazi Partisi'ne katıldı ve partinin Aşağı Franken'deki önde gelen propagandacıları arasında yer aldı. Ardından Thüringen'deki bir Nazi grubunun önderi oldu ve eyalet meclisine seçildi. Daha sonra içişleri bakanı olarak görev yaptı.

II. Dünya Savaşı sırasında işgücünün istihdamından sorumlu olan Saukel, Hitler'in üretimi artırma isteği üzerine, Avrupa'nın Nazi işgali altındaki bölgelerini dolaşarak Alman fabrikalarında ücretsiz çalıştırmak için 5 milyon kişi topladı. Savaşın sonra, öteki Nazi önderleriyle birlikte Nürnberg'deki Uluslararası Askeri Mahkeme'de yargılandı. 1 Ekim 1946'da savaş suçlusu bulundu ve insanlığa karşı işlediği suçlar nedeniyle idam cezasına çarptırıldı.

saudade (Portekizcede "özlem"), Portekiz ve Brezilya lirik şiirinde yaygınlıkla görülen, derin hüznün ve yalnızlık duygusuyla mistik doğa sevgisi. Eski Portekiz halk şiirinin bir özelliği olan *saudade*, sonraki dönemlerde usta şairler tarafından korunarak geliştirilmiştir. 19. yüzyıl sonunda António Nobre ve Teixeira de Pascoais, giderek gelişen *saudosismo* anlayışının en ünlü temsilcileridir. Nobre, özellikle de *Só* (1892) adlı kitabındaki şiirlerinin tema, hava ve ritimleri açısından tam bir Portekiz şairidir. Teixeira de Pascoais ise Portekiz şiirindeki panteist eğilime tipik bir örnektir. Yaklaşık 1910'da Porto'yu merkez alan Portekiz Rönesansı bu şairlerden esinlenmiş, Mário Beirão, Augusto Casimiro ve João de Barros gibi birçok şair *saudosismo*'yu ulusal ruhu dile getirmenin temel aracı olarak benimsemişlerdir.

Sauer, Carl O (rtwin) (d. 24 Aralık 1889, Warrenton, Missouri - ö. 18 Temmuz 1975, Berkeley, California, ABD), çöl araştırmaları, tropik bölgeler, Amerikan Yerlilerinin beşeri coğrafyası ve Yenedünya'da tarımcılık gibi çeşitli alanlarda otorite kabul edilen ABD'li coğrafyacı.

Doktorasını Chicago Üniversitesi'nde tamamladıktan (1915) sonra, bir süre Michigan Üniversitesi'nde ders verdi (1915-23). Ardından Berkeley'deki California Üniversitesi'nin coğrafya bölümü başkanı oldu (1923). Sauer'e göre Yer, doğal çevre ve kaynaklar insanlardan önemli ölçüde etkilendiğinden, coğrafyayı insanlık tarihinden ayırmak olanaksızdır. Sauer bu görüşten yola çıkarak coğrafya çalışmalarının kapsamını antropoloji, arkeoloji ve sosyolojiyi de içine alacak biçimde genişletmiştir. Yapıtlarında, İrlandalı keşişlerin Amerika'ya Leif Eriksson'dan çok önce gittikleri ve Yenedünya'da 40 bin yıl önce de birçok yerleşmenin bulunduğu gibi çeşitli görüşler ileri sürmüştür.

Sauerland, Almanya'nın kuzeybatı kesiminde, Kuzey Ren-Vestfalya eyaletinde (*Land*) bölge. Kuzeyde Ruhr Irmağı ve onun kolu olan Möhne, güneyde ise Sieg Irmağı ve Westerwald ile çevrilidir. Bölge Bergisches Land'ın doğusunda uzanır, tarihsel merkezi Arnsberg kentidir. Bölge toprakları görece verimsiz, dağlık ve engebelidir (*Almanca Sauerland*: "acı toprak"). Eskiden daha çok ormancılık ve hayvancılığa dayanan bölge ekonomisinde zamanla Ruhr sanayi bölgesine yönelik demir cevheri madenciliği ağırlık kazanmıştır. Derin ırmağ vadilerinde kurulmuş olan çok sayıda baraj ve bentlerde biriken sular Ruhr bölgesine aktılır. Turizm önemli ölçüde gelişmiştir. Bölgedeki Rothaar, Ebbe ve Lenne dağlarında tedavi amaçlı dinlenme merkezleri vardır.

Sauganash, SAGAUNASHI olarak da yazılır (d. 1780, Kanada - ö. 28 Eylül 1841, Council Bluffs yakınları, Iowa, ABD), Potawatomi Yerlilerinin reisi. Chicago kentindeki beyazlarla dostça ilişkiler kurmuş ve bu bölgede yaşayan beyazlarla Yerliler arasında bir uzlaşma sağlamaya çalışmıştır.

Ataları arasında İngiliz kökenli kişiler bulunuyordu. Detroit'te Katolik rahiplerin yanında öğrenim gördü, İngilizce ve Fransızca öğrendi. Şavni lideri Tecumseh'in çevirmenliğini yaptı ve uzun yıllar Kanada'daki İngiliz hükümetinin Yerli Dairesi'nde çalıştı. 1820'de Dearborn Kalesi'ne (bugün Chicago) yerleştikten sonra ABD hükümetine bağlılığını bildirdi ve 1826'dan sonra sulh yargıcı olarak görev yaptı.

1827'de Vinnebago Yerlilerini yatıştırarak bir ayaklanma başlatmalarına engel oldu. 1832'de de Chicago çevresindeki Yerlilerin Illinois'un kuzeybatı kesiminde Kara Atmaca tarafından yönlendirilen Sauklara ve Meskuakilere katılmalarını engelledi. Adı, 1829'da Mark Beaubien tarafından açılan Sauganash Oteli'ne verildi.

Saugeen Yarımadası bak. Bruce Yarımadası

Sauklar, Algonkin dili konuşan Kuzey Amerika Yerlileri. Meskuaki ve Kikapoo Yerlileriyle akrabadırlar. Yazları, dan ve benzeri ürünler yetiştirdikleri tarlaların yakınında ağaçtan yapılmış evlerden oluşan köylerde yaşarlar, hasattan sonra da aile gruplarına ayrılır ve kışık evlerini kurarlardı. Belirli dinsel törenler babayanlı klanların denetimindeydi. Öteki törenler, hastalıkları iyileştirebileceğine inanılan Midewin gibi gizli topluluklar tarafından yapıldı. Sauklar bir kabile konseyi ile reisler tarafından yönetilirdi. Reislik babadan oğula geçerdi. Savaş zamanlarında reisin yerini bu görevi geçici olarak getirilen savaş reisleri alırdı.

Sauklar 19. yüzyılda Mississippi Irmağının Illinois'daki Rock Island ile Missouri'deki St. Louis arasında kalan kıyılarına yerleştiler. 1804'te bazı Sauk reisleri ABD yönetimiyle topraklarının beyazlara bırakılmasını öngören bir anlaşma imzaladılar. Sauklar bu olayı protesto ederek anlaşmanın yasadışı olduğunu ileri sürdülerse de uygulanmasını önleyemediler. Saukların, hükümetin topraklarını boşaltmaları için verdiği emre uymayı reddetmeleri, binlerce Yerlinin ölümlü sonuçlanan Kara Atmaca Savaşı'na yol açtı. Bu savaştan sonra topraklarını terk ederek önce Iowa'ya, ardından da Kansas'a giden Sauklar, 19. yüzyıl sonunda Oklahomaya yerleştiler. Günümüzde sayıları 1.000 dolayındadır.

Saul, İbranice ŞAUL (ü. İÖ 11. yy, İsrail), İsrailoğullarının ilk kralı (İÖ y. 1021-1000). Eski Ahit'in I. Samuel Kitabı'na göre, hem hâkim Samuel hem de halk tarafından kral seçilmiş, başta Filistiler olmak üzere düşman halkların saldırılarına karşı ülkesini başarıyla savunmuştur.

Yaşamına ilişkin bilgiler Eski Ahit'in I. Samuel Kitabı'na dayanır. Benyaminoğulları kabilesinin varlıklı üyelerinden Kış'ın oğluydu. Filistilerin gitgide artan tehdidi karşısında güçlü bir öndere gereksinim duyan 12 İsrail aşiretinin kurduğu birlik tarafından kral seçildi. Hükümdarlığı sırasında oğlu Yonatan'ın yardımıyla Filistilere karşı önemli zaferler kazandı ve onları ülkenin orta kesimlerindeki tepelerden uzaklaştırmayı başardı. Ayrıca güneydeki Amalekilere karşı başarılı bir sefer düzenledi (I. Samuel: 15). Saul'un ülkenin yönetim sisteminde önemli bir değişiklik yaptığı

nı gösteren herhangi bir bilgi yoktur. Saul'un hükümdarlığında Doğu monarşilerine özgü saray bürokrasisi ve görkemli bir saray yaşamının bulunmadığı bilinmektedir. Arkeolojik kazılar Gibea'daki(*) başkentin son derece sade olduğunu göstermiştir.

Samuel'in onayıyla kral seçilen Saul'un çöküşünde de en büyük etken, güçlü ve nüfuzlu Samuel'den uzaklaşması oldu. I. Samuel Kitabı'nın çeşitli bölümlerinde Saul'un dinsel görevlerini yerine getirmeyince Samuel tarafından reddedildiği ve böylece krallığı için çok gerekli olan dinsel desteği yitirdiği anlatılır. Saul'un yaşamında önemli rol oynayan bir başka kişi de askeri becerileri ya da arp çalma yeteneği sayesinde saraya girmiş olan Davud'du. I. Samuel Kitabı'nın bazı bölümlerinde Davud'un müziği ile kralı yatıştırdığı anlatılırken başka bölümlerinde savaşta başarıları ile kralda şiddetli bir kıskançlık uyandırdığı ileri sürülür. Saul, oğlu Yonatan ile Davud'un eşi olan kızı Mihal'ı Davud'dan soğutmayı başaramadığı gibi, onu öldürtme girişimlerinden de sonuç alamadı. Davud'u öldürmeyi amaçladığını açıkça ortaya koyunca Davud Filistiy'e kaçtı.

Filistiler yeniden saldırıya başlayınca, Saul Filistilerin Emek Yizreel'e (Yizreel Vadisi) girmelerini engellemek için birliklerini Gilboa Dağında topladı. Ama savaşta yenildi ve oğullarıyla birlikte öldürüldü. Yerine Davud kral seçildi.

Saule, Baltık dininde ve mitolojisinde, yeryüzünde yaşamın yenilenmesini sağlayan Güneş tanrısı.

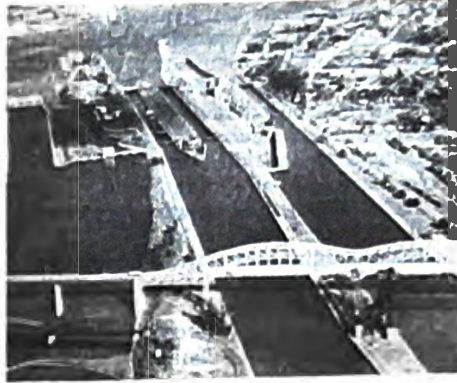
Baltık mitolojisine göre Saule, yorulmak bilmeyen atların çektiği bakır tekerlekli bir arabayla gökyüzünde dolaşır. Akşama doğru bir tepeye oturur, altın dizginleri elinde tutarak atları denizde yıkar ve sonra denizin ötesindeki şatosunun gümüş kapısından girerek gözden kaybolur. Saule'nin görünüşlerinden biri olan batan kırmızı Güneş, Baltık güzel sanatlarında bir halka, düşen bir kırmızı elma ya da bir taç biçiminde betimlenir. Güneş'in en parlak konumunu belirtmek için ise papatya, tekerlek ya da küçük bir gül figürü kullanılır.

Bir söylenceye göre Ay Tanrısı Meness, Saule'nin kızlarına talip olur. Hem Litvanya hem de Letonya geleneğinde yaygın olan efsaneye göre Meness Güneş tanrısıyla evlenir, ama Ay gibi değişken olduğundan, bir süre sonra şafak tanrısı olan sabah yıldızına aşık olur. Saule'ye yaptığı bu saygısızlık nedeniyle, Şimşek Tanrısı Perkons (Litvanya'da Perkunas) tarafından parçalara ayrılarak cezalandırılır.

Büyüme ve bereketle ilişkili olan Saule çiftçiler tarafından sabah ve akşam dualarında anılırdı. Onuruna 23 Haziran'da Ligo Şenliği düzenlenirdi. Kırmızı çiçeklerden bir çelenk takan güneşin, o gün gümüş bir tepede gümüş pabuçlarla dans ederek yaz dönümünü kutladığına inanılırdı. Sağlık ve berekete zararlı olabilecek kötü ruhları uzaklaştırmak için, tepelerde büyük ateşler yakılırdı. Çiçek çelenkleri takan gençler, dans edip Ligo şarkıları söyler ve ateşlerin üstünden atarlardı. *Zaliys* adlı zararsız yeşil bir yılan Saule'nin gözdesi sayılırdı. Evde bir *Zaliys* bulundurmanın şans, hayvanı öldürmenin ise uğursuzluk getireceğine inanılırdı.

Sault Sainte Marie, Kanada'da, Ontario eyaletinin ortagüney kesimindeki Algoma ilinin merkezi kent. St. Mary Irmağının kuzey yakasında, Superior ve Huron gölleri arasında, Michigan'daki Sault Sainte Marie kentinin karşı kıyısında yer alır. 1669'da Fransız Cizvitlerin kurduğu bir misyonerlik

merkezinin çevresinde gelişti. 1763'te Nouvelle France'ın öteki kesimleriyle birlikte İngiltere'ye bırakıldı. Kuzeybatı Kumpanyası 1783'te kentte bir ticaret merkezi kurdu ve küçük teknelerin geçmesini sağlayan küçük bir kanal-havuz inşa etti (1797-98). Sonraki yıllarda ırmak üzerinde yeni kanal-havuzların ve kanallarnın inşa edilmesi kentin gelişiminde önemli rol oynadı. 1887'de kasaba, 1912'de de kent olarak tüzel kimlik

Sault Sainte Marie'de kanal-havuzlardan bir görünüm, Ontario
Horizons Photographs

kazanan Sault Sainte Marie ucuz ulaştırma olanakları ve hidroelektrik enerjisi sayesinde bir ağır sanayi merkezi olarak gelişti. Başlıca sanayi ürünleri demir-çelik, kâğıt, kereste, katran, kimyasal maddeler ve biradır. Aynı zamanda bir avcılık ve balıkçılık merkezi olan kent, Michigan'daki Sault Sainte Marie kentine kara ve demir yolu köprüleriyle, öteki Kanada kentlerine ise Trans-Kanada Karayolu ve demiryolu hatlarıyla bağlanır. Nüfus (1991) 81.476.

Saumur, Fransa'nın batı kesiminde, Loire Bölgesi'ne (Pays de la Loire) bağlı Maine-et-Loire ilinde (*département*) kent. Loire Irmağı kıyısında yer alan kent binicilik okulu ve şaraplarıyla tanınır. Loire Irmağı ile onun kollarından biri olan Thouet'nin kesiştiği noktadan 3 km yukarıda, bu iki ırmağın arasında yer alır. Anjou düklerinin şatosu kente egemen bir konumdadır. 14. yüzyıldan kalma şatoda günümüzde atlar ve binicilikle ilgili bir müze vardır. Kentin batısındaki Saumur Binicilik Okulu günümüzde mekanize zırhlı birliklerin eğitim alanı olmakla birlikte, okula asıl ününü kazandıran Sivah Eğitim Grubu adlı askeri

Saumur'da Anjou düklerinin şatosu, Fransa
Art Resource-EB Inc

binicilik eğitimcileri etkinliklerini sürdürmektedir. Kentteki en önemli yapı 15-17. yüzyıldan kalma duvar halıyla tanınan romanesk Notre-Dame de Nantilly Kilisesi'dir.

Saumur, 10. yüzyılda Blois kontları tarafından yaptırılan manastır ile kentin çevresinde gelişti. 12. yüzyılda Fransız tahuna bağlı Reform hareketinin yaygınlaşmasından sonra Huguenot'ların (Fransız Protestanları) kalesi haline geldi. Kentte kurulan Protestan akademisi, Fransız Protestanlarına dinsel hoşgörü tanıyan Nantes Fermanı'nın 1685'te yürürlükten kaldırılmasından sonra kapatıldı. Kenî II. Dünya Savaşı sırasında büyük hasar gördü. Kentte son yıllarda şarap fabrikaları ile yörede yetişen mantar ve sebze gibi ürünleri işleyen fabrikalar ve alüminyum tesisleri kurulmuş, turizm gelişmeye başlamıştır. Nüfus (1982) 30.037.

sauna, FİN HAMAMI olarak da bilinir, kızgın taşların üstüne dökülen suyun buharıyla yapılan banyo ve bu banyonun yapıldığı yer. Saunalar daha çok herkese açık banyolar biçiminde düzenlenmekle birlikte, evler için üretilmiş sauna türleri de vardır. Herodotos Avrasya'nın iç kesimlerinde yaşayan İskitlerin kızgın taşlar üstüne su ve kendir tohumu dökerek uyuşturucu bir buhar oluşturduklarını yazar. Sauna bu banyolardan kaynaklanmış olabilir.

Sauna, Finlandiya'da ulusal bir gelenek haline gelmiştir. Finler göl kenarlarında ve fiyortların yakınlarında inşa ettikleri tahta kulübelere sıra sıra düz taşlar yerleştirirler, bunları alttan odunla ısıtır. Taşlar ısınca üstüne soğuk su dökerek buhar elde ederler, buhar banyosu yaparken bir yandan da kendilerini ağaç dalları ya da özel sopalarla kamçılar, sonra da soğuk suya girerler. Vücut sıcaklığındaki bu aşırı değişikliklerin dolaşım sistemine yararlı bir etki yaptığı düşünülmekteydi.

Saura, Hindistan'da Gupta hanedanı döneminde Güneş Tanrısı Surya'ya tapınanların oluşturduğu yaygın Hindu mezhebi. Günahları silen ve mutluluk bağışlayan tanrı olarak Hindistan'da Saura'ya Veda döneminden beri tapınılırdı. Hint destanı *Mahabharata*'da da Güneş'e tapan bir Hint mezhebinden söz ediliyordu. Saura mezhebinde de öteki mezheplerde olduğu gibi bazı metinler Surya'nın üstünlüğünü kanıtlayacak biçimde yorumlandı.

Eski İran'daki Mitra kültü daha 1. yüzyılda Hindistan'da etkinlik kazanmıştı. Bu kültür etkisiyle o tarihten bu yana Kuzey Hindistan'daki tapınaklarda Surya tasvirlerinde ayağında çizme ve belinde *avyanga* (Avesta dilinde *avyonhana*) adlı kuşakla betimlendi. İran'dan gelen *magus*'lar güneş tanrılarının özel rahipleriydi; bunlar daha sonra Hindu Brahmanlar olarak kast sistemiyle bütünleştiriler. Çandra Bhaga (bugün Chenab) Irmağının kenarındaki Multan'da kurulan tapınak 7. yüzyılda önemli bir kült merkeziydi.

Saura bugün Hindistan'da önemli bir mezhep değilse de bir güneş duası olan "Gayatri" mantrasının okunması, gelenekçi Hindular arasında günlük dua dizisinin bir parçasını oluşturur. Surya aynı zamanda Smarta mezhebinin beş tanrısından (öbürleri Vişnu, Şiva, Şakti ve Ganeşa) biridir.

Saura, Carlos (d. 4 Ocak 1932, Huesca, İspanya), İspanyol sinema yönetmeni. Kahramanlarını derinlemesine ele aldığı filmleyle uluslararası alanda ün kazanmıştır.

On sekiz yaşında profesyonel fotoğrafçılık yapmaya başladı. 1953'te Madrid'deki Sinema Araştırmaları ve Deneyleri Enstitüsü'ne girdi. Mezun olduktan sonra aynı okulda

1963'e değin ders verdi. Bu arada 1960'ta uzun ve konulu ilk filmi *Los golfos'u* (Kabadayılar) çekti. 1966'da yönettiği ve dönemin burjuvazisini keskin bir gözle irdelediği *La caza* (Av), Berlin Film Şenliği'nde Gümüş Ayı ödülünü kazandı. İspanya İç Savaşı'nda kaybolan insanları konu alan *La prima Angélica*'ya (Kuzin Angélica) 1974 Cannes Film Şenliği'nde Jüri Büyük Özel Ödülü verildi. Dokuz yaşında bir çocuğun bakış açısından çektiği *Crta Cuervos* da (Besle Kargayı) 1976 Cannes Film Şenliği'nde Jüri Büyük Özel Ödülü'nü başka bir filmle paylaştı. Saura, sonraki filmleri *Elisa vida mla* (1977; *Elisa Hayatım*), *Los ojos vendados* (1978; *Bağlı Gözler*) ve *Mamá cumple cien años*'da (1979; *Annem Yüz Yaşına Bastıyor*) İç Savaş ve Franco dönemini arka plan olarak kahramanlarını derinlemesine inceledi. Toplumsal ve siyasal göndermeler içeren bu yapımları, suça itilmiş gençleri anlattığı *Deprisa Deprisa* (1981; *Çabuk Çabuk*) izledi. García Lorca'dan aktardığı *Bodas de Sangre* (1981; *Kanlı Düğün*), Mérimée'den aktardığı *Carmen* (1983) ve Falla'nın bale müziğinden esinlendiği *El amor brujo* (1986; *Büyülü Aşk*) üçlemesinde, İspanyol müziği, dansı ve duyurlılığı ile sinemayı birleştirdi. Öteki filmleri arasında *El jardín de las delicias* (1970; *Zevkler Bahçesi*), *El Dorado* (1987; *El Dorado*) ve *La noche oscura* (1988; *Karanlık Gece*) sayılabilir

Sauria bak. kelerler

Sauroptrygia, soyu tükenmiş sürüngenler takımı. *Nothosaurus*(*) ve *Plesiosaurus*(*) gibi tümü Mezozoyik (İkinci) Zamanda (y. 225-65 milyon yıl önce) görülen bu takım üyeleri su yaşamına iyi uyarlanmış olmalarıyla dikkat çeker. Bulunan fosillerden bazı türlerin 13 m uzunluğa ulaştıkları anlaşılmaktadır.

Bazen aynı bir takım sayılan *Placodontia* üyeleri genellikle alttakım düzeyinde *Sauroptrygia* takımına alınır. *Nothosaurus* üyelerine oldukça benzeyen bu grubun *Placodus* cinsi gibi tipik üyeleri, yassı ve geniş diş levhaları sayesinde yumuşakçaların kabuklarını parçalayarak besleniyordu. *Henodus* gibi bazı cinslerinde ise kaplumbağalannkine benzer bir zırh gelişmişti.

Saussure, Ferdinand de (d. 26 Kasım 1857, Cenevre - ö. 22 Şubat 1913, Cenevre, İsviçre), İsviçreli dilbilimci. Dilin yapısına ilişkin düşünceleriyle çağdaş dilbilimin, özellikle de yapısalci dilbilimin temellerini atmıştır.

Henüz öğrenciyken karşılaştırmalı dilbilim alanındaki *Mémoire sur le système primitif des voyelles dans les langues indo-européennes*

Ferdinand de Saussure
Anadolu Yayıncılık Arşivi

(1879; *Hint-Avrupa Dillerinde Ünlülerin İlk Sistemi Üzerine İnceleme*) adlı yapıtıyla adını duyurdu. Kitap, Hint-Avrupa dillerindeki en karmaşık ünlü alması-nın (a sesinin geçirdiği değişimin) nasıl ortaya çıktığını inceliyordu. Saussure başka kitap yazmamakla birlikte, üniversitede verdiği derslerle çok etkili oldu. 1881-91 arasında Paris'teki Yüksek Araştırmalar Okulu'nun öğretim kadrosunda yer aldı. 1901-13 arasında Cenevre Üniversitesi'nde Hint-Avrupa dilleri ve Sanskrit, 1907-13 arasında da aynı üniversitede genel dilbilim dersleri verdi. Ama Saussure'e asıl ününü sağlayan, öğrencileri Charles Bally ve Albert Séchehaye'nin derlediği ders notları ve bazı başka yazılarından oluşan *Cours de linguistique générale*'dir (1916; *Genel Dilbilim Dersleri*, 1976-78, 1985). Yapıtı birçokla-rınca 20. yüzyıl dilbiliminin çıkış noktası kabul edilir.

Saussure, dilin hem eşsüremlî (belli bir andaki durumuylla) hem de artsüremlî (zaman içindeki değişimiyle) olarak incelenebi-lecek bir toplumsal olgu ve belli bir yapıya sahip bir sistem olarak ele alınması gerektiğini ileri sürmüştür. Böylece dilbilimin temel yaklaşımlarını ayırtmış, her yaklaşımın ilke ve yöntemlerinin ayrı olması gerektiğini savunmuştur. Çağdaş dilbilimde yaygın olarak kullanılan *parole* (söz) ve *langue* (dil) kavramlarını da ilk kez o ortaya atmıştır. Bunlardan söz kavramı tek tek kişilerin konuşmasını, dil ise belli bir zaman ve toplumda var olan, belli bir sistemi ve yapısı olan dili belirtir. Saussure ayrıca dilsel göstergeyi gösteren ve gösterilen olarak iki işleve ayırtmıştır. Yaptığı bu ayrımlarla çeşitli dilbilim ve göstergebilim(*) araştırmalarına kaynak olmuş, sözün değil dilin ve gösterenlerin incelenmesini ve eşsüremlî yöntemi dilbilimin merkezine alan, dilbilimde sistem ya da yapı çözümle-melerini öne çıkardığı için de sonradan yapısalci dilbilim başlığı altında toplanan yaklaşımların çıkış noktasını oluşturmuştur.

Saussure, Horace Bénédict de (d. 17 Şubat 1740, Cenevre - ö. 22 Ocak 1799, Cenevre, İsviçre), atmosfer nemini ölçmek amacıyla gelişkin bir higrometre yapan İsviçreli fizikçi, jeolog ve Alp kâşifi.

1762'de Cenevre Akademisi'nde fizik ve felsefe profesörü olan Saussure, dört yıl sonra elektrik geriliminin ölçümünde kulla-nılan, ilk elektrometreyi yaptı. Jeoloji teriminin bilimsel bir nitelik kazanması, Saussure'un 30 yıllık jeoloji araştırmalarını topladı-ğı *Voyages dans les Alpes* (1779-96; *Alp-ler'de Yolculuk*) adlı yapıtının ilk cildini yayımlamasıyla gerçekleşti. Saussure 1783'te, duyu elemanları insan saçın-dan yararlanılan ilk higrometreyi geliştirdi.

Saussure, Nicolas-Théodore de (d. 14 Ekim 1767, Cenevre - ö. 18 Nisan 1845, Cenevre, İsviçre), İsviçreli kimyacı ve bitki fizyolojisi uzmanı. Su, hava ve besinlerin bitkiler üzerindeki etkilerini araştırdığı de-neysel çalışmalarıyla bitki kimyasının (fito-kimya) temellerini atmıştır.

Jeolog Horace-Bénédict de Saussure'un oğluydu; babasının birçok deneysel çalış-masına ve keşif gezisine katıldı. Kendi çalışma-larında Joseph Priestley, öğretmeni Jean Senebier ve Jan Ingenhousz gibi bilim adamlarının araştırmalarını temel aldı. 1797'de *Annales de chimie*'de karbonik aside ve bu asidin bitki dokularını şekli oluşumuna ilişkin üç makale yayımladı. 1804'te yayımladığı *Recherches chimiques sur la végétation* (Bitkiler Üzerine Kimyasal Araştırmalar) adlı yapı-tında, Steven Hales'in bitkilerin Güneş işi-

şında su ve karbon dioksit soğurarak ağır-lıklarının arttığına ilişkin kuramının doğru-luğunu ortaya koydu. Ayrıca bitkilerin geli-şiminin topraktan aldıkları azota bağlı oldu-ğunu gösterdi. 1808'den sonra özellikle bitki hücrelerindeki biyokimyasal tepkime-leri inceleyen birçok makale yayımladı. Yaşamı boyunca pek çok ödül alan Saussure, 1825'te Avrupa'daki hemen her akade-miye üye kabul edilmişti.

Sautrantika, İÖ 2. yüzyılda Hindistan'da ortaya çıkan Budacı okul. Sarvastivada (Her Şey Gerçektir Öğretisi) akımının bir kolu olan okul *sutra*'lara dayandığı ve *Abhidharma* adlı kutsal metinleri reddettiği için bu adla anılır.

Sautrantika okulu olayların (*dharma*) yal-nızca anlık var olmasına karşın, her insan-da, iyilik tohumları barındıran ve bir olay-dan ötekine geçebilen bir bilinç temeli olduğunu savunur. Sautrantika okulunun Mahayana okulunun gelişmesine yol açtığı öne sürülür. Bu okulda ortaya çıkan birçok düşünce daha sonra idealist Mahayana oku-lu Yogaçara'yı etkilemiştir.

Sautuola, Marcellino de (ö. 1888, Santan-der, İspanya), İspanyol amatör jeolog ve arkeolog. Kuzey İspanya'da Santander'in 30 km batısındaki Altamira(*) Mağarasın-da kazı yaparak bugüne değin bilinen en eski mağara resimlerini ortaya çıkarmıştır. 1868'de bir avcının keşfettiği mağara 1875'te Sautuola'nın ilgisini çekti. Burada bulunan kemik kalıntılarının soyu tükenmiş dev geyik, vahşi at ve bizon gibi hayvanlara ait olduğu saptandı. 1879 yaz aylarında mağaraya yeniden giren Sautuola, araların-da dev bir mağara ayısı iskeletinin de olduğu fosil kalıntılarında başka Paleolitik Çağın sonlarına ait aletler ve siyah, koyu kırmızı gibi boya izleri buldu. Yanında getirdiği 12 yaşındaki kızı Maria bir gün yan duvardaki bir oyğun tavanında renkli resimleri rastladı. Bu resimler sonradan "Tarihöncesinin Sistina Şapeli" diye adlan-dırıldı. Sautuola resimlerin kopyalarını yap-tı ve 1880'de bu büyük keşfini anlatan bir kitap yayımladı. Önce ona kimse inanmadı; Fransız Tarihöncesi uzmanı E. Cartailhac, bulgularının düzmece olduğunu ileri sürdü. Sautuola'nın keşfinin gerçek olduğu ancak 1895'te Fransa'nın güneybatısında benzer mağara resimlerinin bulunmasından sonra kabul edildi.

Sauveur, Albert (d. 21 Haziran 1863, Louvain, Belçika - ö. 26 Ocak 1939, Boston, ABD), metal yapılar üzerindeki mik-rooskopik ve fotomikroskopik çalışmalarıyla fiziksel metalurjinin gelişmesine katkıda bulunan Belçika asıllı ABD'li metalurjist.

ABD'ye göç ederek, metalurji konusunda araştırmalar yapmaya başlayan Sauveur, 1924'te Harvard Üniversitesi'nde madencilik ve metalurji profesörü oldu. Sauveur'un metallere uygulanan ısı işlemler konusun-daki çalışmaları metalurjide önemli gelişme-lere temel oluşturdu. *The Metallography and Heat Treatment of Iron and Steel* (1912; *Demir ve Çelik Metalografisi ve Isıl İşlem-leri*) adlı yapıtı bu alandaki çalışmaların önemli ölçüde etkilemiştir.

sav, eski Türklerde atasözü(*) yerine kulla-nılan sözcük. Türkçenin ilk ve en önemli kaynaklarından biri olan, Kaşgarlı Mah-mud'un *Divanü Lügati't-Türk* (11. yy) adlı sözlüğünde Arapça mesel sözcüğüyle karşı-lanmıştır. Tam anlamı "atasözü" olan mes-el, Türklerin İslam dinini kabul etmelerin-den sonra sav sözcüğünün yerini almış, daha sonra da "örnek getirme", "örnek verme" anlamına gelen darb-ı mesel ve

bunun çoğulu olan durûb-ı emsâl sözcükleri, atasözünü ya da atasözleri anlamında kullanılmaya başlamıştır.

Divanü Lügati't-Türk'te bazı sözcüklerin açıklamaları için örnek cümle olarak kullanılan, çoğu manzum 300'e yakın sav bulunur. Bu savların bir bölümü, günümüzde de kullanılan birçok atasözünün ilk biçimleri ya da asılları sayılabilir. *Divanü Lügati't-Türk'te* yer alan savlar ilk kez Necip Asım (Yazıkısız) tarafından derlenmiş ve 1922'de açıklamalarla birlikte *Eski Savlar (En Eski Türk Darb-ı Meselleri)* adıyla yayımlanmıştır. Ferit Birtek de aynı kaynaktaki savları *En Eski Türk Savları* (1944) adı altında toplamıştır. Daha sonra da birçok araştırmacı bu savları incelemiş ve günümüz atasözleriyle karşılaştırmalar yapmıştır.

Sava (AZLZ). Latince SABAS (d. 1174 - ö. 14 Ocak 1237, Tırnovo, Sofya yakınları, Bulgaristan; yortu günü 14 Ocak), Sırp Kilisesi'nin kurucusu. Sırp Hristiyanlığının Ortodoks Kilisesi'ne bağlanması sağlanmıştır.

Nemanja hanedanının üyesi bir Sırp soylusuydu. Keşişliği seçerek Yunanistan'da Aynaroz Dağındaki bir manastıra yerleşti. Bir süre sonra babası Stefan Nemanja da ona katıldı ve Khilandros Manastırı'nı kurmasına yardımcı oldu. Bu manastır, ortaçağda Sırp kültürünün ve kilise yönetiminin merkezi durumuna geldi. Sava babasının ölümünden sonra Sırbistan'a döndü (y. 1208) ve Sırp Kilisesi'nin dinsel ve siyasal merkezi olan Studenitsa Manastırı'nın başına geçti.

Sava'nın kardeşi, papalığın desteğiyle yaklaşık 1216'da II. Stefan Nemanja adıyla Sırp kralı olarak tahta çıktı. Sava, kralın Katolik Kilisesi'ne yakınlığını göstermek amacıyla 1219'da, sürgüne gönderilen Konstantinopolis (İstanbul) patriğinin sığındığı Nikaia'ya (İznik) gitti. Burada Sırbistan'ın özerk başpiskoposu unvanını aldı. Ülkesine dönüştürme kardeşine yeniden taç giydirdi. Manastırdaki meslektaşlarını ve öğrencilerini piskoposlukların başına getirdi. Sava'nın önderliğindeki kültürel ve dinsel canlanma ortaçağ Sırp edebiyatının doğmasını sağladı. Kendisi de babasının hükümdarlığının bir tarihçesini yazdı. Yeni kurulan Bulgar Ortodoks Kilisesi'nin tanınmasını sağlamak amacıyla çıktığı Filistin gezisinden dönerken öldü.

Sava Irmağı, SAVA olarak da yazılır, Almanca SAU, Macarca SZAVA. Tuna Irmağı'nın başlıca kollarından biri. Su toplama alanı 95.720 km²'dir. Slovenya'da Julia Alpleri'ndeki Triglav Doruğundan doğan Sava Bohinjka ve Sava Dolinka ırmaklarının Radovljica'da birleşmesiyle oluşur. Doğu-güneydoğu doğrultusunda 940 km boyunca ağıttıktan ve Hırvatistan-Bosna-Hersek sınırının önemli bir bölümünü çizdikten sonra Yugoslavya'nın başkenti Belgrad'da Tuna Irmağına karışır. Irmağın taşkın ovası Posavina, Sava ile Tuna arasındaki bölge Srem, Sava ile Drina Irmağı arasındaki bölge de Mačva adıyla anılır. Tarımsal açıdan son derece verimli olan bu bölgelerde tahıl yetiştirilir ve hayvancılık yapılır. Sava'nın taşkın ovası Dinar Alpleri'nin doğu sınırını oluşturur. Irmak, Yugoslavya'daki Sremska Mitrovica'ya kadar yolcu taşımacılığına, Hırvatistan'daki Sisak'a kadar da küçük yük teknelerinin ulaşımına elverişlidir. Başlıca kolları, Soča, Savinja, Krka, Kupa, Lonja, Una, Vrbas, Bosna, Drina ve Kolubara'dır. Irmak kıyısındaki başlıca kentler Slovenya'da Kranj, Hırvatistan'da Zagreb, Sisak ve Slavonski Brod ve Yugoslavya'da Sremska Mitrovica ve Sabac'tır.

Savage, Michael Joseph (d. 23 Mart 1872, Rotheray, Victoria [Avustralya] - ö. 27 Mart 1940, Wellington, Yeni Zelanda). Yeni Zelanda'nın ilk İşçi Partili başbakanı (1935-40).

Avustralya'da altın madenlerinde işçi olarak çalıştıktan sonra, 1907'de Yeni Zelanda'ya göç etti. Kısa sürede Auckland'daki sendika hareketi içinde etkin bir konuma geldi. 1916'da İşçi Partisi'nin kuruluşuna katıldı. 1923'te partinin, 1933'te de partinin parlamento grubunun lideri oldu. 1935'te İşçi Partisi'nin kazandığı seçim zaferinde önemli rol oynadı. Seçimlerden sonra başbakanlığın yanı sıra, dışişleri, Yerli işleri ve haberleşme bakanlıklarını üstlendi.

Başbakan olarak ekonomik bunalıma karşı alınan önlemlerle eğitim reformu ve sosyal güvenlik yasalarının parlamentodan geçmesinde önemli rol oynadı. 1938'de İşçi Partisi'nin tarihindeki en büyük seçim zaferlerinden birini kazanmasını sağladı. 1939'da Savage'in sağlığının bozulması üzerine başbakanlığa vekâlet etmeye başlayan Sağlık Bakanı Peter Fraser, Savage'in ölümünden sonra başbakan oldu (1940).

Savai Madhopur, Hindistan'ın kuzeybatı kesimindeki Racaşthan eyaletinin doğu kesiminde kent. Çevresi surlarla çevrili olan kentin planı, Caipur mihracesi (1751-68) Madho Singh tarafından, Caipur kenti örnek alınarak yapıldı. Önemli bir kara ve demir yolu kavşağında yer alan kentte, metal eşya ve tarımsal ürün ticareti yapılır, bakır ve pirinç kaplar, lake ve *papiermâché* (zamlı kâğıt hamuru) eşya ile esans üretilir. Kentte gıda işleme ve çimento fabrikaları da vardır.

Yörede yetiştirilen başlıca ürünler buğday, mısır, pirinç, arpa, nohut, şeker kamışı ve yağlı tohumlardır. Ayrıca kurşun, çinko, gümüş ve bentonit çıkarılır. Nüfus (1981) kent, 28.139; metropoliten alan, 59.083.

Savai'i, Büyük Okyanusun güneyindeki Batı Samoa'yı oluşturan adaların en büyüğü (1.708 km²). Ada grubunun batı ucunda yer alır. Apolima Boğazıyla Upolu Adasından ayrılır. Son derece dağlık olan adanın en yüksek noktası Silisili Dağıdır (1.858 m). 1900'lerin başındaki yanardağ patlamaları plantasyonlara büyük hasar vermiştir. Yanardağlar 1911'den bu yana lav püskürtmemiştir. En önemli ürünler kopra, göleve, muz ve kakaodur. Bir miktar hayvancılık da yapılan adadaki başlıca yerleşme, doğu kıyısındaki Tuasivi'dir. Nüfus (1981 geç.) 43.150.

savak, açık bir kanalın önüne inşa edilen ve kanaldan su boşalma sığasının ölçülmesinde yararlanan set. Savağın üzerinden akan suyun debisi, savağın kret uzunluğuna, üzerinden akış derinliğine, geometrisine ve başka etmenlere bağlı olarak hesap edilebilir. En yaygın olarak kullanılan savaklar sivri tepeli ve yamuk biçimli olanlardır. Ama bazı uygulamalarda üçgen kesitli, geniş ve dar savaklar da kullanılır. Debi ölçüm amacıyla yapılan taşma önleyici savaklar, bent ve setler geniş savak türleridir.

Savan, Kore'de Yi hanedanı döneminde (1392-1910) oluşturulan Konfüçyüsçü özel eğitim kurumları. Yönetici sınıfın resmi görevlerde bulunmayan üyeleri tarafından genç soyluların (*yangban*) eğitilmesi amacıyla ve genellikle ünlü Konfüçyüsçü bilginlerin yaşadığı yerlerde kurulurdu. İlk örneği, Kyangsang ilinde Çu Sebung'un Koreli Konfüçyüsçü An Yu onuruna 1543'te yaptırıldığı Pekundong Savan'dı.

Önceleri Kore'de Konfüçyüsçü öğretinin yeniden canlanmasını sağlayan *savan*'lar çok geçmeden yönetici sınıf içindeki bölünmeleri şiddetlendiren güç merkezlerine dönüştü. En yaygın olduğu dönemde 600 kadar *savan* bulunmasına karşın, bunların çoğu modern eğitim kurumlarının oluşturulmasından önce kapanmıştı.

savan, yer yer dağınık ağaç ve çalı grupları da içeren tropik ya da astropik çayır türü; bu çayırarda her yıl görülen kurak mevsim, zaman zaman yangınlara neden olur. Bu tip bitki örtüsüne öncelikle Afrika ve Güney Amerika'da rastlanmakla birlikte, Madagaskar ile Avustralya'da da küçük savanlar bulunur. Güney Afrika'daki savanlara bazen *bushveld* ya da *veld* denir. Güney Amerika'nın kuzeyinde yer alan sulak savanlar *llanos* olarak adlandırılır. Afrika savanları uzun (1,5-4,5 m) ve kısa (y. 30 cm) otlarla kaplıdır. Ağaçlar ise genellikle dikenli ve küçük yapraklıdır; buralarda en çok akasya türlerine rastlanır. Ayrıca kakrüs benzeri sütleğen (*Euphorbia*) türleri ya da palmiyelerden oluşmuş ağaç kümeleri ile baobab gibi tek tek bulunan ağaçlar da vardır.

Bir zamanlar tüm savanlarda görülen büyük otçul hayvan sürüleri, artık yalnızca Afrika savanlarında kalmıştır. Buralarda, ayrıca aslan, pars, çita gibi kedigillerin üyelerine, Afrika yaban köpeğine; kartal ve doğan gibi yırtıcı kuşlara rastlanır. Devekuşu ve akbaba türleri de Afrika savanlarının tipik hayvan örnekleridir.

Savanes, Batı Afrika'da, Togo'nun kuzey kesiminde ekonomik planlama bölgesi (*région*). Kuzeyde Burkina Faso, batıda Gana, doğuda Benin, güneyde de La Kara ekonomik planlama bölgesiyle çevrilidir. Yüzölçümü 8.602 km² olan bölge Töné ve Otü illerini (*préfecture*) içine alır. Doğudaki Otü Vadisinde 200 m olan yükseklik kuzeybatıdaki Dapango Platosundaki Bikoro Dağında 515 m'ye ulaşır. Bölgede biri kurak, öteki yağışlı olmak üzere iki mevsim hüküm sürer. Ortalama yıllık yağış miktarı 400 mm dolayındadır. Bölge topraklarında darı, kocaarı ve fasulye yetiştirilir. Bölgedeki en önemli yerleşme, Togo'nun başkenti Lomé ve Burkina Faso ile karayolu bağlantıları bulunan Dapango'dur. Kéran Ulusal Parkı'nın kuzeybatı kesimi bölgenin güneyinde yer alır. Bölgenin kuzeyinde Moba, Gurma ve Bassar halkları, güneyinde ise Anoufo, Ngam Ngam ve Lamba (Namba) halkları yaşar. Nüfus (1981) 326.826.

Savannah, ABD'de, Georgia eyaletinin güneydoğu kesimindeki, Chatham ilinin (*county*) merkezi (1777) kent. Savannah Irmağının ağzında yer alır. James Oglethorpe tarafından 1733'te kuruldu ve ırmak adını aldı. 1744'te kentte liman tesisleri kuruldu. Çevredeki tütün ve pamuk plantasyonlarının büyümesi ve ulaşımın kolaylaşmasıyla bir liman olarak kentin önemi artmaya başladı. Atlas Okyanusunu geçen ilk buharlı gemi olan "Savannah" 1819'da Liverpool'a gitmek üzere buradan yola çıktı. Amerikan İç Savaşı sırasında Konfederasyon kuvvetlerinin ıkmal noktalarından biri olan kent ancak 25 Aralık 1864'te ele geçirilebildi. 1876'daki sarı humma salgınına karşın İç Savaştan sonra hızla eski gücüne kavuşan kent, 20. yüzyılda bir sanayi ve denizcilik merkezi olarak gelişti. Günümüzde mamul maddeler bakımından

ABD'nin güneydoğu kesiminin başlıca limanıdır. Sanayi dalları arasında gemi yapımı ile kâğıt, gıda, kimyasal maddeler ve ulaşım donanımı üretimi sayılabilir. Kentteki başlıca yükseköğretim kurumları Savannah Eyalet Yüksekokulu (1891) ve Armstrong Eyalet Yüksekokulu'dur (1935). Savannah Ulusal Yabanıl Yaşamı Koruma Alanı ırmağın 16 km yukarısındadır. Nüfus (1990) kent, 137.560; metropoliten alan, 242.622.

Savannah, denizcilik tarihinde önem taşıyan iki ABD gemisinin ortak adı. 1819'da New York'ta suya indirilen ilk "Savannah", Atlas Okyanusunu aşan ilk buharlı gemi oldu. Geminin makinesi oldukça küçüktü ve yakıt olarak yüklenebilen çam odunu, 24 günlük okyanus aşım yolculuğun ancak bir bölümüne yetiyordu; bu nedenle yolculu-

"Savannah". 1819'da yapılmış bir çizim
The Bettmann Archive

ğun büyük bölümü yelken açarak gerçekleştirildi. Gene de bu sefer, okyanus yolculuklarında buhar gücünden yararlanılabileceğini göstermesi açısından önemlidir.

Askeri amaçlı olmayan gemilerde nükleer güç kullanımının verimliliğini kanıtlamak amacıyla ABD hükümeti tarafından yaptırılan ve 1959'da New Jersey'deki Cambridge'de denize indirilen ikinci "Savannah" ise, dünyadaki ilk nükleer yük gemisi oldu. Su taşıma ağırlığı 22.000 ton ve uzunluğu 195 m olan gemi, 60 yolcu ile birlikte 9.400 ton yük taşıyabiliyor ve 20 deniz mili (knot) hız yapabiliyordu. İkinci "Savannah", 1960'larda Atlas Okyanusunda ve öteki denizlerde pek çok gösteri yolculuğu gerçekleştirdi. Başarılı yolculuklar yapmasına karşın, yapım ve işletim giderlerinin yüksekliği "Savannah"ın benzerlerinin yapılmasını engelledi.

Savannah Irmağı, ABD'de Georgia eyaletinde ırmak. Tugaloo ve Seneca ırmaklarının Hartwell Barajı'nda birleşmesiyle oluşur. Toplam uzunluğu 505 km'dir. Güneydoğuya doğru akarak Georgia ile Güney Carolina eyaletleri arasındaki sınırı oluşturur ve Atlas Okyanusuna dökülür. Başlıca kolları Broad ve Little ırmakları ile Brier Cayıdır. Ağzından Savannah'ın 9 km yukarısına kadar büyük gemilerin ulaşımına elverişli olan ırmak, enerji üretimi, taşkın denetimi ve ulaşım amacıyla kullanılır. Üzerindeki başlıca barajlar Augusta yakınındaki Hartwell ve Clark Hill'dir. Irmağın aşağı kesiminde ABD Nükleer Denetim Komisyonu'na bağlı Savannah Irmağı Santrali yer alır. Kıyı Suyolu'nun Savannah limanını kestiği noktada, Georgia Limanlar İdaresi tarafından işletilen büyük ambarlar ve doklar yer alır.

Savannah, Laos'ta, ülkenin güneye doğru uzanan topraklarının orta kesimin-

de kent. Mekong Irmağının sol yakasında yer alan kentte komünistlerin iktidara geldiği 1975'ten önce meşrubat, buz ve kereste üretiliyordu.

Kentten başlayan bir karayolu, Muang Phalan ve Muang Xépôn'u (Sépone) Vietnam'ın güneyindeki Quang Tri'ye bağlar. Savannah'te ayrıca bir havalimanı da vardır. Düzlük olan yöreyi çevreleyen yüksek kesimlerde Lao-Theng (Lao Theunglar; Dağlı Mon-Khmerler) grubundan Alaklar, Solar ve Sueler, vadilerde ise pirinç yetiştiren Lao-Lular (Vadi Laoları) ve Phu Daylar yaşar. Nüfus (1985) 96.652.

Savaralar, SAORALAR, SORALAR ya da SAURALAR olarak da bilinir, Hindistan'ın doğusunda, daha çok Orissa, Madhya Pradesh, Andhra Pradesh ve Bihar eyaletlerinde yaşayan kabile. Sayıları yaklaşık 400 bin olan Savaraların 325 binden fazlası Orissa'dadır.

Çoğu Hinduizmi benimsemiştir ve Oriya dilini konuşur. Dağlık kesimlerde yaşayanları geleneksel Munda lehçesini korumuşlardır. Bu gruplar yaptıkları işe göre birbirinden ayrılan alt kabilelere bölünmüştür. Cati Savaralar geçimlerini çiftçilikle, Arsiler dokumacılıkla, Muliler demir işçiliğiyle, Kindallar sepet örücülüğüyle, Kumbiler de çanak çömlek üretimiyle sağlarlar. Geleneksel toplumsal birim, ortak erkek atanın soyundan gelen erkek ve kadınlardan oluşan geniş ailedir.

Savarkar, **Vinayak Damodar**, lakabı VİR (d. 28 Mayıs 1883, Bhagur - ö. 26 Şubat 1966, Bombay, Hindistan), milliyetçi Hindu örgütü Hindu Mahasabha'nın (Büyük Hindu Birliği) önderlerinden Hintli eylemci. Londra'da hukuk öğrenimi gördüğü sırada (1906-10) bir grup Hintli devrimçi silahlı mücadele konusunda eğitti. Bu dönemde yazdığı *The Indian War of Independence of 1857* (1909; 1857'deki Hindistan Bağımsızlık Savaşı) İngiliz sömürge yönetimine karşı ilk kitlesel ayaklanma olarak gördüğü 1857'deki Hint Ayaklanması'nı değerlendirir. Mart 1910'da yıkıcılık ve halkı savaşa kışkırtma suçlarından tutuklandı. Yargılanmak üzere gönderildiği Hindistan'da mahkûm edildi. Çok geçmeden Hindistan'da görevli bir İngiliz yargıca karşı düzenlenen suikasta katıldığı gerekçesiyle ikinci kez mankeme onune çıkarıldı. Suçlu bulunarak ömür boyu hapis kalmak üzere Andaman Adalarına gönderildi. Ama 1921'de Hindistan'a geri getirildi ve 1924'te serbest bırakıldı. 1937'de Hinduların kültürel ve dinsel olarak Hintli Müslümanlardan üstün olduklarını savunan Hindu Mahasabha'ya katıldı ve yedi yıl süreyle bu örgütün başkanlığını yürüttü.

Gandhi'nin 1948'de eski bir Hindu Mahasabha üyesi tarafından öldürülmesi üzerine, suikastla ilgisi olduğu kuşkusuyla tutuklandıysa da sonunda aklandı.

Savarona, devlet tarafından satın alınarak Atatürk'e armağan edilen yat. Döneminde dünyanın en büyük yatıydı.

Amerikalı zengin bir kadın tarafından Almanya'da Blohm und Woss adlı tersane- de yapıldı. 1931'de denize indirildi. Ama ABD hükümeti teknenin tescil edilmesi için maliyeti kadar gümrük vergisi isteyince satışa çıkarıldı. 1 Mart 1938'de Türkiye Cumhuriyeti tarafından satın alınarak Atatürk'e armağan edildi. Onun ölümünden sonra bir süre cumhurbaşkanlığı yatağı olarak kullanıldı. Temmuz 1951'de Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na devredildi ve eğitim gemisi olarak kullanılmaya başladı. İçindeki Atatürk'e ait eşyalar İstanbul Deniz Müze-

si'nde Savarona Odası adlı bölümde korumaya alındı. 1979'da bilinmeyen bir nedenle çıkan yangın sonunda ağır hasar gördü ve

"Savarona"
Ara Güler

hizmet dışı kaldı. Daha sonra bir Türk armatör tarafından 49 yıllığına kiralanarak onartılan "Savarona" gezi teknesi olarak kullanılmaya başladı.

Savary, **Anne-Jean-Marie-René**, ROVIGO DÖKÜ (d. 26 Nisan 1774, Marçq - ö. 2 Haziran 1833, Paris, Fransa), Fransız general.

Mısır Seferi sırasında General Louis Desaix de Veygoux'nun (1798), Desaix'nin 1800'de ölmesinden sonra da Napoléon Bonaparte'ın yaverliğini yaptı. Napoléon'un özel koruma birliklerinin (*gendarmes d'élite*) komutanlığından tümgeneralliğe yükseldi (1805). Prusyalıların Jena'da bozguna uğratılmasında (1806) ve Rusların Polonya'daki Ostrołęka'da yenilmesinde (1807) önemli rol oynadı.

Fransa'yla Rusya arasında barışı sağlayan Tilsit Antlaşması'ndan (1807) sonra, Napoléon tarafından önce Petersburg'a, ardından da İspanya'ya elçi olarak gönderildi. İspanya'da görevliyken IV. Carlos'la oğlu VII. Fernando'yu, aralarındaki taht kavgasını Napoléon'un hakemliğinde çözmeye ikna etti. 1808'de Rovigo dükü, iki yıl sonra da polis bakanı yapıldı. Napoléon'un imparatorluğu yeniden kurmaya çalıştığı Yüz Gün sırasında (1815) Soylular Meclisi üyeliğine ve jandarma genel müfettişliğine getirildi. Napoléon'un Waterloo'daki yenilgisinin ardından hapsedilerek ölüm cezasına çarptırıldıysa da hapisten kaçmayı başardı. Cezasının kaldırılması üzerine 1819'da Fransa'ya dönerek yeniden orduya girdi. 1832'de Cezayir'deki Fransız ordusuna komuta eden Savary'nin *Mémoires* (8 cilt; Anılar) adlı kitabı 1828'de yayımlandı.

savaş, devlet ya da ulus gibi siyasal birimler arasında ya da aynı devlet ya da ulus içindeki rakip siyasal güçler arasında genellikle açık ve ilan edilmiş olarak yürütülen silahlı çatışma, İnsanlık tarihinin karmaşık ve değişken bir olgusu olan savaşın nedenleri, niteliği ve kapsamı konusunda tam bir görüş birliği yoktur. Bu alandaki çeşitli yaklaşımlar ideoloji ve bakış açılarındaki farklılıklar kadar konunun felsefi, siyasal, ekonomik, sosyolojik, psikolojik, hukuksal vb boyutlarıyla ilgilidir. Savaşın tarihteki işlevi ile sıklığı, yoğunluğu, yaygınlığı ve uzun süreliliği dönemlere göre bazı farklılıklar gösterir. Tarih boyunca uygarlıkların ve devletlerin inişli çıkışlı gelişme çizgisinde belirleyici bir rol oynayan savaşın siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel alanda insan varlığı üzerinde yarattığı yıkıcı etki, bilim, teknoloji ve askerlikteki ilerlemelere bağlı olarak sürekli artmıştır.

Savaşın gelişim çizgisi. Tarihöncesi dönemde topluluklar arasındaki savaşlar maddi gereksinimleri karşılamaya ve dayanışmayı

artırmaya yönelikti. Uygarıkların gelişmesiyle birlikte ilk profesyonel ordular kuruldu ve savaş teknikleri daha karmaşık bir nitelik kazandı. Daha geniş bir alana yayılmakla birlikte belirli bir süreyle sınırlanmaya başlayan savaşlarda toprak kazanma, egemenlik kurma ya da boyunduruktan kurtulma hedefleri öne çıktı.

15. ve 16. yüzyılların teknolojik buluşları, özellikle patlayıcıların geliştirilmesi ve metal işçiliğindeki ilerlemeler silah tekniklerini büyük ölçüde ilerletti. Bu arada ordular da sürekli büyümeye başladı. 16. yüzyılın paralı orduları ender olarak 20-30 bin askeri geçerken, 17. yüzyılın ulusal orduları sayıca bugün iki katına ulaştı. Fransız Devrimi'nin ardından zorunlu askerlikle birlikte savaşların hedefleri genişlerken ordular da kitlesel bir nitelik kazandı. Bazı çarpışmalara 200 bin kişilik ordularla sürebilen Napoléon, bir dönem yaklaşık 1 milyon askeri seferber etti. 19. yüzyılda orduların asker sayısı artık genel nüfusun binde 5'ini, askeri harcamaların genel bütçe içindeki payı ise ortalama üçte biri buluyordu.

Savaşlar sırasında uğranan can ve mal kaybının yoğunluğu tarih boyunca sürekli artarak 16. yüzyıldaki Din Savaşları'nda doruğuna çıktı. Sonraki yüzyıllarda görülen görece azalma, 20. yüzyılda gelişen teknolojiye bağlı olarak yerini yeni ve tehlikeli bir yükselme eğilimine bıraktı.

Savaş ilişkisi kuramlar. Başlangıçta hedef ve kapsamı sınırlı olan savaşlar, birbiriyle çatışan hükümdarların çıkarları açısından değerlendirilir ve bunun gerektirdiği stratejiler çerçevesinde ele alınırdı. Fransız Devrimi geniş kitleleri ve yeni hedefleri sahneye çıkararak bu durumu temelden değiştirdi. Napoléon sonrası'nın görece istikrarlı ortamında, savaş ulusal politikaların sınırlı bir aracı olarak ele alan bir anlayış geliştirdi. Bu yaklaşımın önde gelen temsilcisi Prusyalı Carl von Clausewitz'e ait "savaş siyasetin başka araçlarla sürdürülmesidir" belirlemesi, uzun yıllar savaş kuramlarına temel oluşturdu.

Bütün toplumun ve ekonominin harekete geçirilmesini gerektirdiğinden "topyekün" bir nitelik taşıyan I. Dünya Savaşı'yla birlikte, savaş kuramları yeniden gözden geçirildi. Bu durum savaşların uluslararası düzen ve toplumsal yapıyla ilişkisini gündeme getirirken, savaşları önleme arayışlarına da hız kazandı. II. Dünya Savaşı ve sonrasında kitlesel tahrip silahlarının ortaya çıkışı, savaşın doğasını kavrama sorununu daha gerekli kıldı.

Çağdaş savaş kuramları kabaca iki büyük okula ayrılır. Bunlardan ilki savaş insan yaradılışına, ikincisi ise toplumsal ilişkiler ve kurumlara bağlıdır.

İnsanın biyolojik yapısıyla ilgili dürtü ve etkenleri temel alan etolojik yaklaşımlar, benzetme yoluyla hayvan davranışlarından insan davranışını çözümlemeye yönelik sonuçlar çıkarır. Ama bu çerçevede ortaya atılan saldırganlık, aşırı kalabalıklık, topraklarını savunma güdüsü gibi kavramlar büyük ölçüde tartışmaya açıktır.

İnsan doğasından yola çıkan psikolojik yaklaşımlar, insan doğasına ilişkin sezgisel değerlendirmeler biçimindeki çok genel çözümlemelerden modern psikolojinin kavram ve tekniklerinden yararlanan karmaşık çözümlemelere değin uzanan bir alana yayılır. Bu yaklaşım çizgisinde yer alan çağdaş yazarların bir bölümü kişisel uyumsuzluklar üzerinde dururken, bir bölümü de kamuoyunun etkisine ve kilit noktalardaki kişilerin davranışlarına ağırlık verir.

Savaşın çözülmesinde çıkış noktası olarak devlet yapısından ve uluslararası sistemden hareket eden kuramlar genellikle

iki ana akım altında toplanır. Devleti birey-toplum ilişkilerinin bir ürünü olarak gören klasik liberal akım, askeri savunmanın gerekliliğini kabul etmekle birlikte, devletler arasında çıkarların uyumuna dayalı bir esas bulunduğunu varsayar. Liberallere göre savaşlara yol açan etkenlerin başında otokratik yönetimler gelir. Savaşları önlemenin yolu ise asgari düzeyde bir uluslararası örgütlenme, amacı saldırıları boşa çıkarmayla sınırlandırılmış bir kuvvet kullanımı, kamuoyunun ve demokratik olarak seçilmiş yönetimlerin ağırlığı, çatışmaların ve uyuşmazlıkların akılcı yollarla çözümü gibi etkenlerin harekete geçirilmesine bağlıdır.

Devletlerin rolünü belirlemede sosyoekonomik sistemleri temel alan sosyalist akım, savaş devletlerin davranışına değil, toplumdaki sınıf yapısına bağlıdır. Karl Marx'a göre, burjuvazi devlet mekanizmasını kendi çıkarları doğrultusunda kullanır. Kapitalist devletleri savaşa sürükleyen, dayandığı sistemin dinamizmi, başka bir deyişle sürekli artan hammadde, pazar ve ucuz işgücü gereksinimidir. Dolayısıyla savaşın kurtulmanın tek yolu kapitalizmi, sınıfları ve devleti ortadan kaldırmaktır. Buna karşılık günümüz Batı Avrupa sosyalistleri, kendi ülkelerindeki sosyoekonomik yapının reformlarla değişmesini, savaşı önleyebilecek bir yol olarak görmektedir. Geleneksel Marksist yaklaşımda başlıca üç savaş türü birbirinden ayırt edilir. Kapitalist rekabet ve emperyalist çekişmeden kaynaklanan savaşlar haksız savaşlar olarak nitelendirilir ve sistemi zayıflatıcı bir öge olarak görülür. Kapitalist ve sosyalist devletler arasındaki savaşlar sınıf mücadelesinin bir ifadesi sayılır. Sömürgelerin kurtuluş savaşları ise, sömürgeci devletlere karşı haklı bir savaş olarak değerlendirilir.

Birçok savaş kuramcısı savaşları ulus ve devlet arasındaki yakın bağla açıklar. Bu bağ daha da pekiştiren ulusların kendi kaderlerini belirleme hakkı, bazı durumlarda bir çatışma nedeni olarak ortaya çıkar. Milliyetçiliğe dayalı devlet anlayışının getirdiği "ulusal çıkar" kavramı, zaman zaman başka devletlerin "ulusal çıkar"larıyla çatışmaya yol açar. Öte yandan ulus ve devlet sınırlarının her zaman çakışmaması, azınlık milliyetler sorunundan ve toprak anlaşmazlıklarından kaynaklanan gerginlikler yaratır. Aşırı milliyetçilik yalnız savaşlara yol açmakla kalmaz, uzlaşma ve yenilgiyi kabullenmeyi güçleştirerek savaşların sürmesine ve yoğunluğunu artırmasına yol açar. Günümüzde bu durum özellikle genç devletlerin ağırlıkta olduğu Üçüncü Dünya'da yaygın olarak görülmektedir.

Sosyolojik bir yaklaşımda önde tutan savaş kuramcıları, daha çok özel çıkar gruplarının devlet üzerindeki etkisini ele alır. Bu grupların başında savaş kendi konumunu sağlamlaştıran yolu olarak gören askerler, özellikle savaş sanayisiyle ilgili iş çevreleri, gerekli deneyleri ancak savaş sırasında yapabilmeyen bilim adamları ve teknoloji uzmanları gelir.

Savaş denetleme çabaları. Uluslararası ortam savaşların ortaya çıkışını ve gelişimini belirleyen önemli bir etkidir. Kendi çıkarlarını temel alan devletlerin ilişkilerinde zora ve savaşa başvurma eğiliminin sınırlandırılması, uluslararası düzeydeki çekişmeleri yumuşatacak önlem ve düzenlemelerin geliştirilmesine bağlıdır.

Bu alanda en etkili yollardan biri çatışmaları diplomasi yoluyla çözmedir. Diplomasi'nin temelini savaştan kaçınarak istenen sonuçlara ulaşma çabası oluşturur. Bu bakımdan diplomasiye güç dengesi ve oyun kuramı önemli bir yer tutar. Devletlerin dış politikada güç dengesini gözetmesi, kendi

çıkarlarını belli ölçülerde dizginlemesini de gerektirir. Stratejik beklentilerin hesaplanmasına dayanan oyun kuramı, devletlerin etkileşim halindeki davranışlarını çözümleyen pazarlık mekanizmalarına kaynaklık eder. Her iki yaklaşımda da diplomasi savaş olasılığını önemli ölçüde zayıflatır.

Komşu devletler arasında çatışma eğilimi genellikle daha yüksek olduğundan, savaşları önlemede bölgesel örgütlenmelerin yaranı büyüktür. Ama bu tür yakınlaşmalar sorunları daha farklı düzeylere taşıdığı gibi, bölgeler arası daha ciddi sorunlar da ortaya çıkarır.

Devletlerin çatışmalarını savaş düzeyine çıkarmasını önleme açısından bir başka önemli kurum uluslararası hukuktur. Bütün devletler için bağlayıcı sayılan uluslararası hukuk, savaşın iki yönüyle ilgilidir: Meşruluk ve savaş kuralları. Kendini savunma gibi haklı gerekçeler dışında silaha başvurma gayri meşru kabul edilmesi, 20. yüzyılda devletlerin görüş birliğine vardıkları bir konudur. Uluslararası antlaşma ve sözleşmelerde yer alan buna ilişkin hükümlere uyulmaması durumunda, ilgili devlete karşı zorlayıcı nitelikte askeri ve ekonomik önlemlerin uygulanması gerekir. Ama büyük devletler arasındaki çatışmanın bugüne değin bunu başarıyla uygulamaya olanak vermediği söylenebilir.

Uluslararası barış ve güvenliğin korunmasıyla görevli en önemli kuruluş olan Birleşmiş Milletler, Milletler Cemiyeti deneyimini de göz önünde bulundurarak savaşa karşı birbiriyle ilgili üç yaklaşım tarzı geliştirmiştir: Uyuşmazlıkların barışçı çözümü, ortaklaşa güvenlik ve silahsızlanma. Uyuşmazlıkların barışçı çözümü, savaş nedeni olan konuları çözecek mekanizma ve kurumların oluşturulmasına dayanır. Ortaklaşa güvenlik, saldırgan olarak nitelenen herhangi bir devlete karşı ortak hareket etme doğrultusunda anlaşmaya varılmasıyla sağlanır. Silahsızlanmanın temel hedefi ise silahlanma yarışını önlemektir. Ama savaşların gerçek nedeni silahlanma yarışını zorlayan siyasal gerginlikler olduğundan, silahlanma düzeyinin düşürülmesi her zaman gerginliğin de azalması sonucunu doğurmaz. Savaşa yol açan, stratejik dengelerin düzeyinden çok, dengenin istikrarsızlığıdır.

Birleşmiş Milletler, bu temel yaklaşımların yanı sıra savaş sınırlandırmaya yönelik iki yeni yöntem geliştirmiştir. Bunlardan ilki olan "önleyici diplomasi", geniş ölçüde, genel sekreterin diplomatik girişimlerini ve gerekli bölgelere barış gücünün yerleştirilmesini içerir. İkincisiyse, Genel Kurul'un tavsiye kararlarıdır. Bunlar, hukuken bağlayıcı olmamakla birlikte, giderek etki kazanmışlardır. Çünkü, ortak bir kınama karşısında, bir devletin savaşa başlaması oldukça pahalıya mal olabilir.

Savaşla ilgili teknik konular için *bak.* lojistik; silahlı kuvvetler; strateji; taktik.

savaş ağası, Çince DUJUN, Wade-Giles yazımında TU-CHÜN. Çin tarihinde bağımsız komutanlara verilen ad. 1912'de Çin Cumhuriyeti'nin ilk başkanı olan Yuan Shikai'nin 1916'da ölmesinin ardından ülkenin çeşitli kesimlerini savaş ağaları yönetmiştir.

Yuan'ın gücü, o dönemde Çin'in tek büyük modern birliği olan Beiyang Ordusu'nun komutanı olmasından kaynaklanıyordu. Yuan parlamenter yöntemlerden çok askeri güce dayalı yönetim biçimiyle savaş ağalarının iktidarını hazırladı. 1920'lerde büyük savaş ağalarının en az 10'u Yuan'ın Beiyang Ordusu'nda subaylıktan geliyordu. Öbür savaş ağalarıysa çeşitli eyaletlerdeki

askeri güçlerin ya da Japonya'nın yanı sıra İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin de desteğiyle iktidar olanağı elde ettiler.

Birbirini izleyen hizipleşme ve ittifaklar sonucu hiçbir savaş aşası ötekileri ortadan kaldırmaya yetecek kadar güçlenemedi. Ancak birkaç savaş aşası iktidar alanını birkaç eyaleti kapsayacak kadar genişletebildi. Bununla birlikte Kuzey ve Güney Çin'deki savaş ağaları arasında büyük bir ayrılık başgösterdi.

Güney Çin, cumhuriyetçi ve milliyetçi eğilimlerin merkeziydi. Milliyetçi önder Sun Yat-sen'in 1921'de Güney Çin'deki Guangzhou'da (Kanton) Kuomintang'ın denetiminde kurduğu bağımsız devrimci yönetim, kısa sürede birbirine düşen güneyli savaş ağaları arasında ağırlıklı bir konum elde etti. Kuzeyde ise koşullar çok farklıydı. 1920'lerin başlarında burada üç önemli siyasal önder ortaya çıktı: Eski haydut Zhang Zuolin Manchurya'da üslenerek Japonya'nın desteğiyle üç kuzey eyaletini denetim altına aldı. Eski Beiyang subayı Wu Peifu Çin'in orta kesiminde düzeni sağlamaya çalıştı. Birliklerini su hortumlarıyla vaftiz ettiği için "Hristiyan General" olarak tanınan Feng Yuxiang 1924'te Pekin'i ele geçirerek parlamenter yönetimli birleşik Çin görüntüsüne son verdi.

Bu sırada Sun Yat-sen'in, Çin Komünist Partisi ve Sovyetler Birliği'nin yardımlarıyla kurduğu Cumhuriyetçi Ordu, Kuomintang'ın Güney Çin'de durumunu sağlamlaştırmasını sağladı. Sun Yat-sen 1925'te öldü, ama ertesi yıl Çan Kay-şek önderliğindeki Kuomintang kuvvetleri kuzeye ilerleyerek savaş ağalarının iktidarına son verdi. Savaş ağalarının çoğu ittifaklar yoluyla Çan Kay-şek'in ordusuna katıldı. Yerel savaş ağaları kendi bölgelerinde fiili iktidarlarını korudular ve 1949'da sosyalist yönetimin kurulmasına değin Çin politikasında etkin oldular.

savaş finansmanı, savaş giderlerini karşılamak için başvurulan vergilendirme, zorunlu borçlanma, gönüllü iç borçlanma, dış kredi sağlama, para basma gibi mali ve parasal yöntemler.

Büyük savaşlar sırasında, hükümetlerin savaş finansmanı çerçevesinde uyguladığı çeşitli yöntemler birçok ülkenin vergi sisteminde önemli değişikliklere yol açtı. Örneğin ABD'de kişisel gelir vergisinin önemi, özellikle II. Dünya Savaşı sırasında vergi oranlarının yükseltilmesi, muafiyetlerin daraltılması ve stopaj sistemine geçilmesi sonucunda büyük ölçüde arttı. Aynı dönemde İngiltere'de ve başka birçok ülkede genel satış vergileri kondu.

Zorunlu borçlanma yöntemi, kamuoyunda genellikle verginin değişik bir biçimi olarak değerlendirilir. Devlet tahvillerinin satılması yoluyla sağlanan gönüllü borçlanma ise ya halkın tasarruflarıyla ya da para arzının genişletilmesi sonucunda yaratılan krediyle finanse edilir. Birinci türdeki borçlanma, satınalma gücü fazlasını ortadan kaldırdığı için genellikle enflasyonu dizginler. İkinci tür borçlanma ise, piyasadaki para miktarının artırılması durumunda olduğu gibi, enflasyonu körükler.

Savaş finansmanı konusunda oldukça yaygın olan bir yanlış, hükümetin bu yolla savaşın yükünü gelecek kuşaklara aktardığı görüşüdür. Oysa parasal kaynaklarla ifade edilen gerçek mal ve hizmetleri, başka alanlar yerine savaş amacıyla kullanan bir hükümet savaşın maliyetini o savaşı yaşayan kuşaklara ödetmiş olur.

Savaş finansmanının en tehlikeli biçimi yeni kâğıt para basmaktır. Bu yöntemle genellikle, vergileri artıramayan ve yeni kredi bulamayan hükümetler başvururlar. Para çoğunlukla merkez bankasınca basılır ve devlet tahvil karşılığında hükümete verilir.

Büyük savaşların finansmanı belli ölçüde enflasyonist yöntemlerle sağlanır. Enflasyon sabit gelirliyle daha ağır bir yük bindirerek savaş yükünün dağılımında adaletsizliğe yol açar. Ayrıca hammaddeler ve dayanıklı tüketim mallarında stokçuluğun doğmasına, gayrimenkul ve benzeri sabit değerleri elinde tutanların haksız kazançlar sağlamasına yol açarak üretimin düşmesine ve kaynakların üretken alanlardan üretken olmayan alanlara kaymasına neden olur.

savaş gemisi, deniz kuvvetleri tarafından savaşılar kullanılan ya da bu amaçla geliştirilmiş olan gemilerin ortak adı. Destroyer(*), kruvazör(*), fırkateyn(*), zırhlı(*), ağır zırhlı(*), uçak gemisi(*) vb gibi türleri vardır. Ayrıca bak. denizcilik.

savaş hali, fiilen savaş içinde olma durumu. Saldırıya karşı koyma ya da saldırganı cezalandırma amacıyla silaha başvuran ülke de savaş halinde sayılır. Savaş halinde sayılmak için savaş ilan etmiş olmak gerekmez. Örneğin Kore anlaşmazlığı sırasında ABD ve Çin Halk Cumhuriyeti, aralarında ki çatışmayı savaş olarak nitelemekten kaçınmakla birlikte, savaş halindeydiler. Savaş Tutsaklarına Karşı Davranışa İlişkin Cenevre Sözleşmesi (1949) hükümleri yalnızca açıkça savaş ilan edilen durumlarda değil, Cenevre sözleşmelerine taraf ülkeler arasındaki silahlı çatışmalarda ve direniş görmese bile, taraflardan birinin topraklarının işgal edilmesi durumunda da geçerli sayılır. Bu sözleşmeye göre, silahlı kuvvetlerin yanı sıra milis güçleri, gönüllü birlikler ile kendisine bağlı kişilerin eylemlerinden sorumlu bir kişi önderliğinde, özel arması ya da bayrağı olan, açıkça silah taşıyan ve yasal bir biçimde askeri hareket düzenleyen direniş örgütleri savaş halinde sayılan yasal taraflardır. Savaşan taraflardan birine yardımcı olarak tam tarafsızlıktan ayrılan bir devlet, belli koşullar altında savaş halinde sayılabilebilir. Ayrıca bak. tarafsızlık.

savaş hukuku, uluslararası hukukun, savaşın başlatılması, yürütülmesi ve sona erdirilmesiyle ilgili konuları ele alan bölümü. İlan edilmiş ya da ilan edilmemiş bütün savaşlar için geçerli olan savaş hukuku, savaşan ülkelerin birbirleriyle ve savaşa katılmayan ülkelerle olan ilişkilerini düzenler, ayrıca bireylerin savaştaki hak ve sorumluluklarını belirler. Uluslararası ilişkileri etkileyen iç savaşlar da savaş hukuku kapsamında sayılır.

Eski çağlarda savaşlarda pek az kısıtlama söz konusuydu; yenilenler öldürülür ya da tutsak alınırdı. Ortaçağ sonlarına doğru dinsel inançların ve şövalyelik ülkülerinin yanı sıra aklı ve insancıl tutumların da etkisiyle, bu alanda belirli bir yasalar bütünü ortaya çıkmaya başladı. Daha çok soylu askerler için geçerli olan ortaçağ savaş hukuku, sivil halkın ve sıradan askerlerin büyük acılar çekmesine engel değildi.

Avrupa'da ulusal devletlerin biçimlenmesinden çok önce, Hugo Grotius *De Iure Belli ac Pacis* (1625); *Savaş ve Barış Hukuku*, (1967) adlı yapıtında devletlerin bazı yükümlülük ve yasaklara uyması gerektiği görüşünü savundu. Silahların daha yıkıcı bir nitelik kazanmasıyla, savaşa ilişkin düzenlemeler getirme çabaları da arttı. Paris Bildirgesi'yle (1856) ticaret gemilerinin düş-

man gemilerine saldıramayacağı karara bağlandı. Amerikan İç Savaşı (1861-65) sırasında Başkan Abraham Lincoln'ın 1863'te yayımladığı "Savaş Alanındaki Orduların Yönetimine İlişkin Yönerge", daha sonraki gelişmeler üzerinde önemli rol oynadı. 1864'te İsviçre'de savaşta yaralıların korunmasına ilişkin Cenevre Sözleşmesi kabul edildi.

Savaş hukuku kuralları 1899 ve 1907'deki Lahey konferanslarıyla derlenerek düzenli hale getirildi. 1906, 1929 ve 1949'daki Cenevre sözleşmeleri, sivillere, savaş tutsaklarına, yaralı ve hasta askerlere uygulanacak yasaları genişletti ve olgunlaştırdı. Öte yandan çeşitli antlaşmalarla belli silahların kullanımına yasaklar kondu. Gazlı Silahların Kullanımı Üzerine Cenevre Protokolü (1925) öldürücü gazları ve bakteriyolojik savaşı yasakladı. Nükleer silahların kullanımını denetlemeye yönelik antlaşmalardan biriyle (1967), uzaya nükleer silahlar yerleştirilmesi yasaklandı ve uzaydan yalnızca barışçı amaçlarla yararlanılabileceği belirtildi.

Eski çağlarda bir savaşın haklılığı dine uygunluk açısından ele alınırdı. Ortaçağda egemen ve bağımsız bir hükümdarca girişilen her savaş, amacı ne olursa olsun "haklı" savaş sayılırdı. 18. yüzyıldan I. Dünya Savaşı'na değin, herhangi bir savaşa giren her ülke kendi başına karar veriyordu. Savaşın sona Milletler Cemiyeti Sözleşmesi'yle başka bir ülkeye karşı saldırganlık uluslararası hukuku ciddi biçimde zedeleyen bir davranış sayılmaya başladı. Savaşın başlamayı mahkûm eden Kellogg-Briand Paktı (1928), II. Dünya Savaşı'ndan sonra Alman savaş suçlularının yargılanmasına temel oluşturdu. Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda da (1945) savaşın başlamasını kendini savunma ve uluslararası güvenliği koruma gerekçeleriyle sınırlandırıldı.

Savaş, ayrım gözetmeden başkalarına karşı şiddet kullanma yerine, belli siyasal amaçlara ulaşmak için yürütülen disiplinli bir siyasal eylem olarak ele alan savaş hukuku düşmanlıklar sona erdikten sonra savaşın barıştırılmasını ve toplumdaki eski düzenin kurulmasını amaçlar. Saldırıyla karşılaştığını ve zarar gördüğünü ileri süren taraf da savaş hukukuna uymak zorundadır. Savaş hukuku hükümlerine uyulmasını sağlamak amacıyla, savaş suçlularının cezalandırılması, kamuoyu yaratılması ve karşılık verme gibi yaptırımlar getirilmiştir.

Saldırı savaşını planlama ve yürütme yoluyla barışa karşı işlenen suçlardan yalnızca hükümet politikasında etkili olanlar cezalandırılır. İnsanlığa karşı işlenen suçlarda ya da soykırım gibi durumlarda subayları ve askerleri de cezalandırma yoluna gidilir. Subaylar komuta ettikleri birliklerin savaş hukukunu çiğnemelerine engel olmakla yükümlüdür; yapılanlardan habersiz olsalar bile sorumluluk taşırlar. Komutanının "emirlerine uyan" bir asker de savaş suçlu işlemiş sayılabilir. Her devlet, kendi savaş suçlularını yargılamada ve cezalandırmada öncelikle sorumluluk taşır.

Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın kendini savunmaya ilgili hükmünde, bu savunmanın ne zaman başlayacağı konusunda bir boşluk vardır. Saldırgan bir devlet, silahlı bir saldırıdan önce içten yıkıcılığı başvurabileceği gibi saldırıyı planladığı devletin sınırına doğru ilerleyebilir. Nükleer füzele- rin kullanımı da savunmaya pek az zaman bırakır. Bu nedenle savunma durumunda olan tarafın önleyici eylemlere başvurabileceği kabul edilmiştir.

Savaş düşman topraklarında, açık denizlerde ya da bu bölgelerin üzerindeki havada

olabilir. Düşman güçlerin kendi sınırları içindeki faaliyetlerine engel olmayan tarafsız bir ülke de hedef durumuna gelebilir. Askeri amaçlarla kullanılmadığı sürece hastaneler, eğitim, kültür ve din kurumlarına saldırılmaz. Savaşta yağmacılık yasaktır.

Savaş hukuku, savaşa katılanlarla katılmayanları birbirinden ayırır. Ama bu durum, II. Dünya Savaşı'nda ayırım gözetmeksizin bütün halkın bombalanmasını engelleyememiştir. Askeri personel tanımı bir komutanın emrinde olan, açıkça silah taşıyan ve üniforma giyen kişileri kapsar. 1949 tarihli Cenevre sözleşmeleri, gerillaların da bu ayrıma uyması gerektiği, tersi durumda yasadışı savaşçı olarak cezalandırılacağı hükmünü getirmiştir. Birleşmiş Milletler barış gücü birlikleri de savaş hukukuna uymak zorundadır.

Uluslararası hukuka göre beyaz bayrak ya da Kızılhaç bayrağı taşıyarak karşı tarafı kandırmak yasaktır. Casusluk serbesttir, ama yakalanan casuslar cezalandırılabilir. Savaş tutsaklarına insanca davranmak ve savaş sona erince onları ülkelerine göndermek zorunludur.

Savaş, iki taraf da düşmanlığa son verince ya da bir taraf ötekinin isteklerine uymayı kabul edince biter. Genellikle bir ateşkesten sonra imzalanan barış antlaşması, savaşı sona erdirmenin en iyi yoludur. Antlaşmayla savaş hukukunu çiğneyen taraf tazminat ödemek zorunda bırakılabilir. Saldırgan bir devletin antlaşmayla da olsa girişeceği bir toprak ilhaki, başka ülkelerce tanınmayabilir.

savaş nevrozu, savaş, kaza, doğal afetler ya da işkence gibi yaşamı tehdit eden durumlar sırasında ortaya çıkan nevrotik bozukluk. Bunalıya (anksiyete) benzeyen savaş nevrozunun başlıca özellikleri gürültü, hareket ve ışık gibi (özellikle yaşanan kötü etkili olayı anımsatan) uyarılara aşırı duyarlılıkla birlikte titreme, çarpıntı, taşikardi ya da istenç dışı sızırma gibi hareketlerle yanıt verilmesi, kolayca sinirlenme sonucunda şiddete yol açan tavırlar ve olaya ilişkin düşler, kabuslar ve uykuya dalma güçlüğü gibi uyku bozukluklarıdır. Bireylerde kalıtsal etkenler ve kültürel durumları nedeniyle büyük farklılıklar görülürse de, olguların çoğu fiziksel koşulların güçlüğüne, uzun süreli ve aşırı zorlanmaya ve duygusal çelişkilere bağlanabilir. Duygusal çelişkiler genellikle arkadaş, önder ya da grup desteğinin kaybolması ve stres ortamındaki öbür hızlandırıcı olaylara bağlıdır. Savaşla ilgili durumlarda hastaların çoğu cepheye yakın merkezlerde dinlenerek, yeterli yiyecek ve yatıştırıcı verilmesiyle tedavi edilir.

İşkence ve kötü davranış nedeniyle ortaya çıkan bozukluklar özellikle II. Dünya Savaşı sırasında Nazi toplama kamplarında kalanların incelenmesiyle tanınmıştır. Günümüzde bazı ülkelerde sistemli işkence uygulamaları sonucunda oluşan ruhsal bozukluklar oldukça yaygın bir sorun haline gelmiş, bu uygulamalara maruz kalanlara yönelik ilk tedavi ve rehabilitasyon merkezi 1974'te Danimarka'da kurulmuştur. 1982'den bu yana bağımsız bir birim olarak çalışan İşkence Kurbanları Rehabilitasyon Merkezi, bütün dünyada işkenceye uğrayanlar ile ailelerine yardımcı olmayı, işkencenin etkilerini bilimsel olarak incelemeyi ve bu alanda uluslararası düzeyde hizmet verecek bir bilgi işlem merkezi kurmayı amaçlar.

savaş suçları, uluslararası örf ve âdet hukuku ve antlaşmalarla saptanmış savaş hukukunun çiğnenmesi. Tanımlanması oldukça güç olan bu terim, II. Dünya Savaşı'n-

dan sonra genel olarak üç kategori altında toplanmıştır. "Barışa karşı işlenen suçlar" bir saldırı savaşı hazırlamayı ya da başlatmayı, geleneksel savaş suçları olarak da bilinen "savaş suçları" ele geçirilen topraklarda sivil halkı öldürme, sürme ya da işkenceden geçirme gibi eylemleri, "insanlık suçları" ise savaş öncesinde ya da savaş sırasında girilen siyasal, ırksal ya da dinsel baskılarla soykırımı kapsar.

Savaşa ilişkin kuralları çiğnemekle suçlanan kişilerin yargılanması, tarih boyunca görülen bir olgudur. ABD başkanı Abraham Lincoln'ın 1863'te yayımladığı "Savaş Alanındaki Orduların Yönetimiyle İlgili Yönerge"de savaş tutsaklarının orduya ya da halka karşı işledikleri suçlardan dolayı yargılanması emri de yer alıyordu. I. Dünya Savaşı'ndan sonra toplanan ön barış konferansı, "savaşa ilgili sorumlulukları" araştırmakla görevli bir komisyon kurdu. Komisyon hazırladığı raporda savaş suçlarının, galip ülkelerin mahkemelerinde ve koşulların elverdiği durumlarda bu ülkelerin oluşturacağı ortak bir yüksek mahkemede yargılanmalarını önerdi. Bu mahkemeler, uluslararası kural ve yasalara çiğneyenleri ve insanlık suçu işleyenleri yargılayacaktı. Bu kural ve yasaların çiğnenmesine engel olamamak ya da son verememek de savaş suçu sayılacaktı. Komisyonun önerilerinden biri de savaşı başlatanlara ilgili olarak "özel önlemler" alınmasıydı.

Versailles Antlaşması'yla eski Alman imparatoru II. Wilhelm'in uluslararası bir mahkemede yargılanmasına karar verildi. Ama Hollanda'nın imparatoru ülkeden çıkarmayı reddetmesi nedeniyle, bu yargılama gerçekleşmedi. Antlaşmanın savaş yasa ve kurallarını çiğnemekle suçlananların askeri mahkemelerde yargılanması yönündeki hükmü de Almanya'nın bu kişileri teslim etmemesi nedeniyle uygulanamadı. İtilaf Devletleri sonunda savaş suçlarının Leipzig'deki yüksek mahkemede yargılanmasını kabul ettiler. Ama güçlü kanıtlara karşın bunların çoğu beraat etti.

Müttefikler, II. Dünya Savaşı boyunca Nazi zulmünü işleyerek savaş suçlarını cezalandıracaklarını ilan ettiler. ABD, İngiltere ve SSCB'nin yayımladığı Moskova Bildirgesi (1943) ile ABD, İngiltere, Çin ve daha sonra SSCB'nin imzaladığı Potsdam Bildirgesi'nde (1945) Almanya ve Japonya'ya verilecek cezalar da ele alındı. Bu arada SSCB dışındaki 17 Müttefik ülke, savaş suçlarının cezalandırılmasına ilişkin hükümleri belirlemek üzere 1943'te Birleşmiş Milletler Savaş Suçları Komisyonu'nu oluşturdu. Daha sonra Çin'de aynı doğrultuda çalışacak bir Uzakdoğu Alt Komisyonu kuruldu. Savaşın bitiminde ABD, İngiltere, SSCB ve Fransa Londra Antlaşması'yla, suçları özel bir konuyla sınırlı olmayan Mihver Devletleri suçlarının bir uluslararası askeri mahkemede yargılanmasını kararlaştırdılar. Suçları üç kategoriye ayıran antlaşmada, sanıkların devlet ya da hükümet başkanı olmalarının sorumluluklarını ortadan kaldırmayacağı ya da cezalarını hafifletmeyeceği, hükümet emirlerini yerine getirmiş sanıkların sorumluluktan kurtulmayacağı, ama cezalarının hafifletilebileceği, mahkemece suçlu bulunanların imzacı devletlerin mahkemelerinde yargılanabileceği hükümleri benimsendi. Ayrıca mahkemelerin adalete uygun biçimde çalışmasını sağlayacak hükümlere yer verildi.

Antlaşma doğrultusunda oluşturulan Uluslararası Askeri Mahkeme, 24 Nazi önderini 18 Ekim 1945'te Berlin'de yargılamaya başladı. Bunu izleyen Nürnberg'deki duruşmalar 1 Ekim 1946'da sona erdi ve sanıklar-

dan üçü aklanırken, 12'si idam, üçü ömür boyu hapis, dördü de 10-20 yıl arası hapisle cezalandırıldı. Uzakdoğu Uluslararası Askeri Mahkemesi'nin yargılamaları ise 3 Mayıs 1946'da Tokyo'da başladı ve iki yıldan fazla sürdü. Toplam 25 sanıktan 7'si ölüm, 16'sı ömür boyu hapis, 2'si daha hafif hapis cezalarına çarptırıldı.

Daha sonra 1949'da imzalanan dört Cenevre sözleşmesiyle savaş suçlarına kesin tanımlar getirilerek, savaş suçlarının yargılanması tek tek ülkelerin sorumluluğuna bırakıldı. İç savaş, gerilla savaşı ve bağımsızlık savaşı gibi çatışmalarda Cenevre hükümlerinin uygulanıp uygulanamayacağı hâlâ tartışma konusudur.

savaş tutsağı, savaş sırasında karşı tarafca yakalanan ya da hapsedilen kişi. Dar anlamda düzenli ordu mensupları için kullanılan savaş tutsağı terimi, daha geniş bir tanımla gerillaları, düşmana karşı açıkça silaha sarılan sivilleri ve bir askeri güçle bağlantılı silahsız kişileri de kapsar.

Savaş tarihinin ilk dönemlerinde, yenilen taraf savaş alanında hemen öldürülürdü. Yenilen kabile ya da halkın kadınları, çocukları ve yaşlıları genellikle benzer biçimde ortadan kaldırılır, bazen de köleleştirilirdi. Savaş kuralları değiştikçe, tutsaklara karşı davranışlar da değişti. Düşman askerlerini köleleştirme uygulaması Avrupa'da daha ortaçağda gerilemeye yüz tuttu. Ama tutsakları fide karşılığında serbest bırakma yöntemi yaygın olarak 17. yüzyıla değin sürdü. Sivilleri tutsak alma gereksiz bir yük ve haksız bir uygulama olarak görülmeye başladı. Paralı asker kullanımının yaygınlaşması da tutsaklar için daha hoşgörülü bir ortam yarattı; çünkü her savaşın galibi bir sonraki savaşta yenilebileceğini biliyordu.

16. yüzyılda ve 17. yüzyıl başlarında bazı Avrupalı siyaset ve hukuk felsefecileri genel olarak savaş kuralları ve tutsaklık üzerine daha insancıl yaklaşımları öne sürdüler. Hugo Grotius *De Iure Belli ac Pacis*'te (1625; *Savaş ve Barış Hukuku*, 1967), savaşı kazanan tarafın düşmanlarını köleleştirme hakkını tanımakla birlikte tutsak değişimini ve fide yöntemini savundu. Savaşa antlaşmazlığı çözmek için gerekenin ötesinde can ya da mal kaybindan kaçınma düşüncesi giderek daha çok yandaş buldu. Tutsakları fidesiz olarak serbest bırakmayı öngören Vestfalya Antlaşması (1648), savaş tutsaklarını köleleştirme uygulamasını sona erdiren bir dönüm noktası oldu.

18. yüzyılda uluslararası hukukta savaş tutsaklarının konumunu büyük ölçüde etkileyen yeni bir ahlaki yaklaşım ortaya çıktı. Fransız siyaset felsefecisi Montesquieu *De l'esprit des lois*'da (1748; *Kanunların Ruhu Üzerine*, 1963-65; 2 cilt), tutsakların yalnızca etkisiz hale getirilmesi gerektiğini öne sürdü. Jean Jacques Rousseau ve Emerich de Vattel gibi yazarlar da tutsakların savaştan saf dışı edilmesi için karantina kuramını geliştirdiler. Böylece tutsaklara karşı davranış genelde iyileşmeye başladı.

Batı dünyasında 19. yüzyıl ortalarında savaş tutsaklarına ilişkin belirli ilkeler benimsendi. Ama Amerikan İç Savaşı (1861-65) ve Fransız-Alman Savaşı'nda (1870-71) bu ilkelere pek uyulmadı. 1899'da ve 1907'de Lahey'de toplanan uluslararası konferanslar, uluslararası hukukta kısmen tanınan bir dizi düzenleme getirdi. Savaş tutsaklarının milyonlara vardığı I. Dünya Savaşı'nda iki taraf da birçok kez birbirini kurallara uymamakta suçladı. Savaştan hemen sonra Cenevre'de yürütülen görüşme-

ler 1929'da savaş tutsaklarına ilişkin bir sözleşmenin hazırlanmasıyla noktalandı. Fransa, Almanya, İngiltere, ABD ve daha birçok ülkenin imzaladığı sözleşme, Japonya ve SSCB tarafından kabul edilmedi.

II. Dünya Savaşı'nda milyonlarca kişi tutsak düştü. Avrupa ve Kuzey Afrika'da, tutsaklara davranışta genellikle Cenevre Sözleşmesi'ne uyulurken, özellikle Nazi kamplarında ve Uzakdoğu'da barbarlığa varan uygulamalar görüldü. Bütün cephe-lerde Kızılhaç'ın oluşturduğu uluslararası bir komite aracılığıyla tutsaklara giyecek ve yiyecek yardımı ile tıbbi malzeme ulaştır- mak için çaba harcandı. Savaşın sonra Almanya ve Japonya'da kurulan uluslararası mahkemelerde, savaş tutsaklarına karşı kötü davranışlar da savaş suçları kapsamın- da ele alındı.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra gene Cenevre'de imzalanan 1949 tarihli sözleşmeyle, tutsakların savaş alanının dışına çıkarılması ve kimliklerini koruyacak biçimde insanca davranış görmesi ilkeleri bir kez daha vurgulandı. Savaş tutsağı terimi milis kuv- vetleri, gönüllüler, düzensiz gruplar ve dire- niş hareketi üyeleri ile savaş muhabirleri, sivil malzeme müteahhitleri ve işçi birimleri gibi silahlı kuvvetlere eşlik eden kişileri de kapsayacak biçimde genişletildi.

Cenevre Sözleşmesi'yle savaş tutsaklarına sağlanan haklar, tutsak oldukları sürece uygulanır. Tutsaklar ülkelerine iade edilebi- lirler ya da koruma için tarafsız bir ülkeye gönderilebilirler. Savaşın sonunda, hakkın- da dava açılan ya da aldıkları cezayı çek- mekte olanlar dışında, bütün tutsaklar bira- kılır ve gecikmeksizin ülkelerine iade edi- lirler.

savaş uçakları, askeri birliklerce savaş sırasında kullanılan ya da bu amaçla gelişt- rilmiş uçakların genel adı. Avcı uçağı(*), bombardıman uçağı(*), saldırı uçağı(*), keşif uçağı, nakliye uçağı gibi türleri vardır. Ayrıca bak. havacılık.

Savaşın Devletler dönemi, Çince ZHAN- GUO, Wade-Giles yazımında CHAN-KUO, Çin tarihinde, altı ya da yedi küçük devletin ülkenin denetimini ele geçirmek için birbir- leriyle kanlı bir mücadeleye girdikleri dö- nem (İÖ 475-221). Ülke tarihinin en parlak dönemlerinden biri olarak kabul edilen bu yıllarda Mengzi ve Xunzi gibi Konfüçyüsçü düşünürler yetişmiş ve merkezî bir yöneti- min temelleri atılmıştır.

İÖ 8. yüzyılda merkezî yönetimin zayıfla- masıyla pek çok küçük devlet ortaya çıkmış- tı. Chun Qiu (İlkbahar ve Sonbahar) dönemi (İÖ 770-476) olarak bilinen bu dönemde başlayan savaşlar sonucunda yal- nızca altı ya da yedi devlet ayakta kaldı. Bu devletlerin birbirleriyle mücadeleye giriş- meleriyle Savaşın Devletler dönemine geçildi. Adı Zhan Guo ce (Savaşın Devlet- lerin Entrikaları) olarak bilinen eski bir yapıttan alınan Savaşın Devletler dönemi sona erdiğinde yalnızca Qin ve Chu devlet- leri ayakta kalmıştı. Qin Devleti İÖ 223'te Chu Devleti'ni yenip bütün ülkeyi yönetimi altında birleştirerek güçlü bir imparatorluk kurdu.

Savaştepe, Marmara Bölgesi'nde, Balıke- sir iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 425 km² olan Savaştepe ilçesi kuzeydoğu ve doğuda Merkez ilçe, güney- de Manisa ili, batı ve kuzeybatıda da İvrin- di ilçesiyle çevrilidir.

Akarsu vadileriyle parçalanmış ve oldukça engebeli alanlardan oluşan ilçe toprakları ilin güney kesiminde yer alır. Uzuncayayla adıyla anılan tepelik bir plato görünümün- deki bu toprakların yüksekliği hiçbir yerde 1.000 m'yi aşmaz. İlçe topraklarından kay- naklanan sular hem Marmara Denizine hem de Ege Denizine doğru akar. İl topraklarının büyük bölümünün sularını ilçe sınırları dışında Bakırçay'a katılan Yağcılı (Yarçılı) Deresi toplar. Bu toprakların doğu ve kuzeydoğu kesiminden çıkan suların oluşturduğu dereler de ilçe sınırları dışında Simav Çayına ulaşır.

İlçe ekonomisi tarıma dayanır. Yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler buğday, arpa ve baklagillerdir. Ayrıca az miktarda şeker pancarı, elma, üzüm, tütün, çığit, pamuk, ayçiçeği ve susam da yetiştirilir, hayvancılık yapılır. İlçe topraklarında cıva ve perlit içeren cevher yatakları vardır.

Tarihine ilişkin yeterli bilgi bulunmayan yörede Bizans dönemine ait olduğu sanılan bazı kalıntılara rastlanmıştır. Kurtuluş Sava- şı sırasında Ege Bölgesi'nde topluca saldı- rıya geçen Yunan ordusuyla Kuva-yı Milliye güçleri arasındaki şiddetli çarpışmalardan biri 29-30 Haziran 1920'de bu yörede yapıldı. Savaştepe yöresi 1954'te ilçe oldu.

Eski adı Giresun olan kent, ilçenin güney kesiminde yer alır. Kurtuluş Savaşı' nın önemli direnişlerinin geçtiği bir yörede yer alması nedeniyle adı 1934'te Savaştepe olarak değiştirildi. Balıkesir'i Soma'ya bağ- layan karayolunun doğusunda bulunan kentten İzmir-Bandırma demiryolu geçer. Savaştepe kenti il merkezi Balıkesir'e 46 km uzaklıktadır.

Savaştepe Belediyesi 1953'te kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 24.337; kent, 10.053.

savat, NIELLO olarak da bilinir, bezeme sanatında metal eşya (çoğunlukla gümüş) üstüne oyulmuş desenleri doldurmakta kul- lanılan siyah renkli, kükürtlü metal alaşımı. Belli oranda kükürtle gümüş ve bakır ya da kükürtle kurşun ve bakır karıştırılarak ha- zırlanır. Potada eritilen karışım, soğuduk- tan sonra havanda dövülerek toz haline getirilir. Bu toz, işlenecek esyanın üstünde- ki yuvalara doldurularak alçak ısıda fırınlanır.

"Meryem'in Taç Giymesi", bir savat işi, İtalya, y. 1459-64, British Museum, Londra British Museum, Londra, fotoğraf. J. R. Freeman & Co Ltd

Toz halindeki alaşım ısı ile sıvılaşır ve yu- vanın içine yayılarak zemine sıkıca yapışır. Eşya soğuduktan sonra cilalanarak parlatılır. Savat tekniğinin Eski Roma'da uygulandı- ğı bilinmektedir. British Museum'da bulu- nan Kral Aethelwulf'un (hd 839-856) yüzü- ğü bu tekniğin oldukça erken bir tarihte İngiltere'de de gelişmiş bir düzeyde oldu- ğu gösterir. 15. yüzyılda Floransalı kuyum- cu Maso Finiguerra İtalya'da bu sanat doruğuna ulaştırdı. 18. yüzyıl sonlarında Tula'da çalışan Rus kuyumcular savat tekni- ğini yeniden canlandırdılar ve Rusya'da bu ürünlerin Tula işi olarak tanınmasına yol açtılar.

Türklerde ve İranlılarda savatın İslamdan önce de bilindiği sanılmaktadır. İslam döne- minde bu işin en önemli merkezleri Azer- baycan, Kafkasya, Anadolu'da da Van, Erzurum gibi doğu kentleridir.

savate (Orta Fransızca'da "eski ayakkabı"), tekmeyle mücadelede dayanan ve Paris'in alt tabakaları arasında yaygın olan Fransız sporu. 19. yüzyılın ilk yarısından sonra ortadan kalkmaya başladı. Beceri gerekti- ren bazı öğelerinin eldivensiz İngiliz

Savate
Black Star-EB Inc

boksuyla birleştirilmesiyle *la boxe Française* (Fransız boksı) ortaya çıktı. Daha sonraları *savate* ayakların kullanımına izin verilen her türlü dövüş sporunu tanımlayan bir terime dönüştü. *Savate*'in iki klasik vuruş tipi mideyi hedefleyen topuk vuruşu ile ellenn üstünde durarak iki ayakla birden rakibin yüzüne indirilen tekmeyle (katır tekmesi).

savcı, suçlular hakkında kamu davası açma yetkisi olan yargı görevlisi. Savcıların so- rumluluğu ülkelere göre değişiklikler gös- termekle birlikte, çoğu ülkede polis soruş- turmasından temyiz aşamasına kadar olan yargılama sürecini kapsar. Ayrıca birçok ülkede hukuk davalarında devleti savcılar temsil eder. Savcılığın tarihteki ilk örnekle- rine Roma hukukunda rastlanmaktadır. Birlik- te, çağdaş savcılık kurumunun biçimlenmesi yargısal suçlama ve karar verme işlevlerinin birbirinden ayrıldığı 18. yüzyıla rastlar. Günümüzde Fransa ve Rusya gibi bazı ülkelerde savcılık işleri ülkedeki bütün mahkemelerde temsilcileri olan tek bir ku- rum aracılığıyla yürütülür. Buna karşılık ABD'de eyalet ve illerin ayrı savcılık ma- kamları vardır. Fransa, Japonya ve Al- manya gibi ülkelerde devlet memuru ko- numunda olan savcılar, atanma, görevden alma ve denetim bakımından adalet ba- kanlıklarına bağlıdır. Rusya ve ABD eya- letlerinin çoğunda yerel savcılar seçimle iş- başına gelir. ABD'de federal düzeydeki savcılar bir yürütme üyesi olarak yönetim- ce atanır.

İslam hukukunda yer almayan savcılık kurumu, Osmanlı Devleti'nde ilk kez 1879'da Mehakimi Nizamiye Teşkilâtı Ka-

nunu'yla oluşturuldu. Cumhuriyet dönemindeki yasal düzenlemelerle savcıların yetki ve görevleri yeniden belirlendi. Türk adli sisteminde sulh ceza mahkemelerinde savcılık makamı yoktur; bu mahkemelerin göreceği ceza davalarını asliye mahkemesi yakınındaki savcılık açar ve yürütür. Asliye ceza ve ağır ceza mahkemelerinde bir savcı ile yeterli kadar savcı yardımcısı bulunur. Savcının hazırlık soruşturmasındaki görevi, suç konusu olayla ilgili soruşturmayı yöneterek kamu davası açılıp açılmayacağına karar vermektir. Savcı kamu davası açtıktan sonra da işi takip etmek zorundadır; yargılama sırasında davayı geri alamaz, ama sanığın aklanmasını isteyebilir. Kesinleşen hükmün yerine getirilmesi ve infaz işlemleri de savcılığın görev ve yetkisine girer. Savcılar kamu düzeninin gerektirdiği durumlarda hukuk davalarında da hazır bulunurlar. Ayrıca yasaların kendilerine verdiği görevleri yerine getirirler.

Yargıtay bünyesinde yardımcılarıyla birlikte görev yapan Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı, Yargıtay'a gelen dosyaların tebliğnamelerini, karar düzeltme ve itiraz yoluna başvurma işlemlerini hazırlar. Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nda görülen davaların duruşmalarına katılır. Anayasa Mahkemesi'nin Yüce Divan sıfatıyla ceza yargılaması yapması sırasında iddia makamında bulunur. Ayrıca siyasal partilerin tüzük ve programlarıyla kurucularının durumlarını anayasa ve yasa hükümlerine uygunluk açısından denetler, çalışmalarını izler ve yasalara aykırılık görürse kapatılmaları talebiyle dava açar. Cumhuriyet Başsavcısı'nın esas mahkemelerinin verdikleri kararlara karşı doğrudan temyiz yoluna gitme yetkisi yoktur. Ama temyiz edilen işlerde tarafların istekleriyle bağlı kalmadan dosyayı inceleyerek hukuka aykırılıklardan dolayı temyiz yargılaması yapılmasını isteyebilir. Cumhuriyet Başsavcısı'na "olağanüstü" olarak nitelendirilen bazı kanun yolu davaların açma yetkisi verilmiştir. Bunlardan karar düzeltmeye, temyiz dilekçesinde ileri sürülen bir hususun ya da hükmeye etkili bir noktanın temyiz incelemesi sırasında göz önünde tutulmaması durumunda; itiraza, bir dairenin kararında hata görülerek konuyu Ceza Genel Kurulu'na getirme gereksinimi doğduğunda; yazılı emre ise Yargıtay denetiminden geçmeden kesinleşen kararlardaki hukuka aykırılığı ortadan kaldırmak için başvurulur.

Danıştay, Askeri Yargıtay ve Askeri Yüksek İdare Mahkemesi'nde de birer başsavcı bulunur.

Savcı, (Mehmet) Bahri (d. 13 Temmuz 1914, Sındırgı), hukukçu ve siyaset bilimci. Demokrasi, laiklik ve insan hakları konularındaki yazılarıyla tanınmıştır.

İstanbul Erkek Lisesi'ni (bugün İstanbul Lisesi) (1933), Siyasal Bilgiler Okulu'nu (bugün Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, AÜSBF) (1936) bitirdikten sonra çeşitli memuriyetlerde bulundu. 1942'de Siyasal Bilgiler Okulu'na asistan olarak girdi, burada doçent (1947) ve profesör (1954) oldu. 1961 Anayasası'nı hazırlamakla görevli Kurucu Meclis'in Temsilciler Meclisi'ne üye seçildi ve Anayasa Komisyonu'nda görev aldı. Türkiye Öğretmen Dernekleri Milli Federasyonu'na başkanlık yaptı. AÜSBF'de bir İnsan Hakları Merkezi'nin kurulmasına öncülük etti. Yaş sınırı nedeniyle emekli olmasına dört ay kala, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı'nın 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu'na dayanarak verdiği emir üzerine öğretim üyeliği görevine son verildi (1983). Mesleki dergilerle günlük ve haftalık basın organlarında insan

hakları, hukuk devleti, demokrasi, laiklik ve çağdaşlaşma konularına ağırlık veren çok sayıda yazısı yayımlandı. Başlıca yapıtları arasında *İnsan Hakları* (1953), *Demokrasi-miz Üzerine Düşünceler* (1963), *Yaşam Hakkı ve Boyutları* (1980), *Atatürk ve Çağdaş Türkiye* (1981) sayılabilir.

Mülkiyeliler Birliği Vakfı *Bahri Savcı'ya Armağan* (1986) adıyla çeşitli konulardaki incelemelerden oluşan ve Savcı'nın Türk siyasal ve anayasal yaşamı hakkındaki görüşlerine yer veren kapsamlı bir kitap yayımlanmıştır.

Savelli, Luca (ö. 1266), orta sınıfın ticari çıkarlarını korumak için 1234'te, Papa IX. Gregorius'a karşı bir ayaklanma başlatan Roma senatörü.

Papa III. Honorius'un yeğeni idi. 1234'te Roma senatörü oldu. Toscana ile Napoli çevresinin (Campania) ve kiliseye ait topraklarda yer alan pek çok kent Roma komününün yargı alanına girdiğini ilan ederek papanın her yıl Roma'ya vergi vermesini istedi. Papa ve kardinaller Roma yakınlarında Rieti'ye kaçarken isyancılar papalık sarayını ve kardinallerin evlerini yağmaladılar. Gregorius bunun üzerine Avrupalı hükümdarlardan yardım istedi. Kut-sal Roma imparatoru II. Friedrich Gregorius'un eski düşmanı olmasına karşın yardım için bölgeye bir ordu gönderdi. Papalık ve imparatorluk birlikleri Roma'nın kuzeyindeki Sabina ve Toscana bölgelerini geri aldılar. Romalılar ayaklanmayı sürdürdüler-se de 1235 baharında Savelli görevden alındı ve yerine atanan senatör papanın egemenliğini tanıdı. Oğlu sonradan IV. Honorius adıyla papa olan Savelli'ye karşı herhangi bir misillemede bulunulmadı.

Savery, Thomas (d. y. 1650, Shilstone, Devonshire - ö. 1715, Londra, İngiltere), ilk buhar makinesini geliştiren İngiliz mucit ve mühendis.

Askeri mühendis olan Savery, 1690'larda kömür ocaklarında toplanan suyun dışarı pompalanması sorunu üzerinde çalıştı. Fransız fizikçi Denis Papin ve diğer bilim adamlarınca kanıtlanmış ilkelerden yararlanarak, 1698'de suyla dolu kapalı bir kap biçimindeki bir makinenin patentini aldı. Bu kapalı kabın içine basınçlı buhar gönderilerek suyun düzeyi yükseltiliyor, su dışarı atılırken de buhar bir püskürme borusunda yoğunlaştırılıyor, bu da bir vakumun oluşmasına ve alttaki bir supaptan kabın içine yeni su çekilmesini sağlıyordu. Savery, işlemi sürekli kılabilme amacıyla, ağıta bir kap daha ekleyerek iki kapalı kabı aynı anda kullanmayı denedi. Etkin bir reklam kampanyası sonucu pek çok müşteri bulundu ve yalnızca maden ocaklarındaki suyun boşaltılması için değil, aynı zamanda büyük binalara su sağlanması amacıyla da kullanı-lan bu makinelerden çok sayıda üretti. Ama Savery'nin makinesi belli bir buhar basıncı değerin (8-10 atmosfer) üzerinde çalışmıyordu; birkaç yıl sonra ise Thomas New-comen, Papin'in diğer düşüncelerinden de yararlanarak, atmosfer basıncında çalışan bir pistonlu motor geliştirdi. Savery, New-comen ile birlikte bu motorun geliştirilmesi çalışmalarına katıldı.

Savery, William (d. 1721 - ö. Mayıs 1787, Philadelphia), 18. yüzyılda, Chippendale(*) üslubunda çalışan Philadelphialı ustalar grubunun önemli üyelerinden biri olan mobilya yapımcısı.

Basit sandalyelerden oymalı dolaplara kadar çeşitli mobilyalar üretti. Bunların süslemelerini oymacı ustalarla yaptırdığı sanılmaktadır.

1900'lerin başlarında New York'ta Van Cortlandt Parkı'ndaki malikâne "Savery" etiketini taşıyan oyma bir konsol bulununca, uzmanlar benzer mobilyaların da Savery tarafından yapılmış olabileceği kanısına vardılar. "Savery" etiketini taşıyan 20 kadar mobilya daha bulundu ve Savery bir süre Philadelphia grubunun en önemli üyesi olarak kabul edildi. Ama daha sonraları Philadelphia başka mobilya ustalarının da aynı nitelikte yapıtları olduğu ve Savery'nin yaptığı sanılan bazı parçaların aslında bu ustaların elinden çıktığı anlaşıldı.

Savigny, Friedrich Karl von (d. 21 Şubat 1779, Frankfurt am Main - ö. 25 Ekim 1861, Berlin), tarihçi hukuk okulunun kurucusu Alman hukuk bilgini. Modern Alman medeni hukukunun temellerini atmış, uluslararası özel hukuk dalının gelişmesine katkıda bulunmuştur. Yürürlükteki yasaların içeriğini tarihsel araştırmalar temelinde açıklamaya çalışan tarihçi hukuk okulunun öncüsüdür.

Lorraine'den Almanya'ya göç etmiş soylu bir ailenin oğluydu. Göttingen ve Marburg üniversitelerinde öğrenimini tamamladıktan (1800) sonra öğretim üyesi oldu. Bu arada

Savigny, Louise Claude Henry'nin bir çiziminden E. Winterhalder'in yaptığı taş baskı
Deutsche Fotothek, Dresden, Almanya

bilimsel araştırmalara yönelerek *Das Recht des Besitzes* (1803; Mülkiyet Hakkı) adlı kitabıyla hukukçular arasında adını duyurdu. 1804'te Kunigunde Brentano ile evlendi ve karısının edebiyatçı kardeşleri aracılığıyla Heidelbergli romantik yazarlar çevresine girdi. 1808'de Bavyera'da, Landshut'taki Münih Üniversitesi'nde Roma hukuku profesörlüğüne getirildi. 1810'da çalışmaya başladığı, yeni kurulmuş olan Berlin Üniversitesi'nde kısa sürede ünlenerek okulun en etkili öğretim üyelerinden biri oldu ve emekliliğine değin orada ders verdi.

19. yüzyılın başlarındaki Alman romantizm akımı, Savigny'nin geliştirdiği hukuk felsefesini önemli ölçüde etkiledi. Napoléon'a karşı yürütülen kurtuluş savaşının yoğun bir milliyetçilik dalgasına yol açtığı yıllarda, hukuk profesörü A. F. J. Thibaut, bütün Alman devletlerini kapsayacak bütünleştirilmiş bir medeni hukukun oluşturulmasını öne sürdü. Savigny bu görüşü yanıt niteliğindeki "Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft" (Çağımızda Yasamanın ve Hukuk Biliminin Görevleri Üzerine) adlı ünlü broşüründe yeni bir hukuk düşüncesinin temelini attı. Ona göre, tarih aceleyle çıkarılmış yasaların hiçbir işe yaramadığını gösteren örneklerle doludur. Bir toplumda hukuk, o toplumun tarihinden gelen özelliklerine ve toplumsal-kültürel gelişmesine dayandırılmalıdır. Hu-

kuk kurallarının içeriği halkın ruhu (*volksgeist*) ile uyum içinde olmalıdır; yoksa yasaların başarısızlığı uğraması kaçınılmazdır. Hukukun asıl kaynağı toplumdaki örf ve âdetlerdir. Hukuk ve yasalar daha karmaşık biçimler aldıkça, işlevleri teknik konularda halkın ruhunu yansıtmak olan ve yargıç olarak bilinen uzmanlar grubu ortaya çıkar. Döneminde çok az kişinin Alman hukukunu düzenleyebilecek yetenek ve mesleki bilgiye sahip olduğunu öne süren Savigny, hukuk reformunu ve yasaların düzenlenmesini desteklemekle birlikte, var olan yasaların içeriğinin tarihsel araştırma yöntemiyle ortaya çıkarılmasının önemini vurguladı.

1815'te, tarihçi hukuk okulunun görüşlerini yaymak üzere K. F. Eichorn ve J. F. L. Göschen ile birlikte *Zeitschrift für geschichtliche Rechtswissenschaft* dergisini çıkardı. Aynı yıl *Geschichte des römischen Rechts im Mittelalter* (1815-31, 6 cilt; Ortaçağda Roma Hukuku Tarihi) adlı çalışmasını yayımlamaya başladı. Bu yapıt, ortaçağ hukuku konusundaki modern araştırmaların temelini oluşturdu. Ayrıca bir Alman medeni hukuk bilimi kurmaya girişen Savigny, hukuk metodolojisine ilişkin yaklaşımını ilk kez 1802-03'te Marburg Üniversitesi'nde verdiği bir konferansta ortaya koydu. Bu konferansın metni sonradan *Juristische Methodenlehre, nach der Ausarbeitung des Jakob Grimm* (1951; Jakob Grimm'in Geliştirdiği Biçimle Hukuk Metodolojisi) adıyla yayımlandı. Savigny hukuk biliminin, Roma hukukunun tarihsel kaynaklarını oluşturan malzemenin iç tutarlılığını göstermeye çalışarak, hem tarihsel hem de sistematik bir temele dayandırılması gereğini savundu. Doğal hukuk kuramına karşı çıkarak, hukuk ve ahlakın özdeş olmadığını savunan filozof Immanuel Kant'ın yaklaşımını benimsedi.

Uluslararası özel hukuk alanındaki sistemli yaklaşımını *System des heutigen römischen Rechts* (1840-49, 8 cilt; Modern Roma Hukukunun Sistemi) adlı incelemesinde ortaya koyan Savigny, 1817'de Prusya Özel Danışma Kurulu üyeliğine getirildi. 1819'da Berlin Temyiz Mahkemesi ile Ren Eyaleti İstinaf Mahkemesi'ne atandı. 1826'da Prusya yasalarını gözden geçirmek üzere oluşturulan komisyonun üyesi oldu. 1842'de üniversiteden ayrılarak yasaların gözden geçirilmesi amacıyla kurulan bakanlığın başına geçti. 1848 Devrimi'nin ardından hükümetteki görevinden ayrıldı. Daha sonra monografilerinden oluşan *Vermischte Schriften* (1850; Çeşitli Yazılar) adlı derlemesini ve Roma hukukuyla ilgili çalışmasına ek niteliğindeki *Das Obligationenrecht* (1851-53, 2 cilt; Borçlar Hukuku) adlı çalışmasını yayımladı.

Savimbi, Jonas Malheiro (d. 3 Ağustos 1934, Angola), bağımsızlıktan sonra yönetime karşı uzun süreli bir gerilla savaşına girişen Angola'nın Tam Bağımsızlığı İçin Ulusal Birlik (UNITA) adlı örgütün lideri.

Bir istasyon şefinin oğluydu. Lizbon Üniversitesi'nde (Portekiz) tıp öğrenimi gördükten sonra Lozan Üniversitesi'nde (İsviçre) siyasal bilimler dalında doktora çalışması yaptı. 1961'de başkanlığını Holden Roberto'nun yürüttüğü Angola Halk Birliği'ne (UPA) katıldı. Roberto ile anlaşmazlığa düşüncü 1966'da UPA'dan ayrılarak UNITA'yı kurdu.

Angola'nın güneydoğusunda üslenen ve ülkenin en büyük etnik grubu olan Umbunduların desteğini sağlayan UNITA, ülkenin

bağımsızlığını kazandığı 1975'e gelindiğinde binlerce kişiden oluşan bir gerilla ordusu durumuna gelmişti. UNITA bağımsızlıktan sonra Çin Halk Cumhuriyeti, Güney Afrika ve ABD'den sağladığı yardımlarla Sovyet destekli Angola Halk Kurtuluş Hareketi'nin (MPLA) denetimindeki Angola hükümetine karşı silahlı mücadeleye girişti ve eylemlerini 1980'ler boyunca sürdürdü. 1991'de iç savaşa son veren bir anlaşmayı imzaladıysa da Eylül 1992'deki başkanlık ve parlamento seçimlerinde başarılı olamayınca savaşı yeniden başlattı; böylece barış süreci belirsizliğe girdi.

Savinkov, Boris Viktoroviç, takma adı V. ROPŞIN (d. 31 Ocak 1879, Harkov, Rus Çarlığı - ö. Mayıs 1925, Moskova, SSCB), Rusya'da önce çarlık yönetimine, ardından da Sovyet rejimine karşı mücadele eden devrimci.

1903'te Sosyalist Devrimci Parti'ye katılarak silahlı mücadele biriminin önderleri arasına girdi. Çarın bakanlarından Vyaçeslav Konstantinoviç Plehve'yle (1904) çarın amcası ve Moskova valisi Büyük Prens Sergey Aleksandroviç'in (1905) ölümüyle sonuçlanan suikastları gerçekleştirdi.

1. Dünya Savaşı'nda Fransız ordusunda savaştı. 1917 Şubat Devrimi'nden sonra Rusya'ya döndü. Askeri komiser ve savaş bakanı yardımcısı olarak görev yaptı. Başbakan A. F. Kerenski ve General L. G. Kornilov'la birlikte Geçici Hükümet'te denetimi ele geçirdiyse de, Ağustos 1917'deki başarısız bir ayaklanma girişiminde Kerenski'ye karşı Kornilov'u destekleyince hükümetten istifa etmeye zorlandı.

Ekim Devrimi'nden sonra Anavatani ve Özgürlüğü Savunma Birliği adlı gizli bir askeri örgüt kurdu. Örgütün Bolşeviklere karşı ülke çapında bir ayaklanma başlatmak amacıyla Yaroslavl'da düzenlediği ayaklanma (6-21 Temmuz 1918) başarısızlıkla sonuçlandı. Savinkov bunun üzerine İtilaf Devletleri'nin Sovyet yönetimine son vermek için Rusya'ya müdahalesini sağlamak amacıyla Paris'e gitti. Ocak 1920'de Polonya devlet başkanı Józef Piłsudski tarafından Varşova'ya davet edildi ve Polonya ordusu içinde savaşacak Rus gönüllülerden oluşan bir birlik kurdu. Ama 18 Mart 1921'de Riga'da Polonya'yla SSCB arasında barış antlaşması imzalanınca düş kırıklığına uğrayarak Paris'e döndü.

Bir oyuna getirilerek SSCB'ye dönmesi sağlanan Savinkov, 18 Ağustos 1924'te Minsk'te tutuklandı ve ölüm cezasına çarptırıldı. Cezası daha sonra hapse çevrildiyse de, ertesi yıl tutuklu bulunduğu Moskova'daki Lubyanka Cezaevi'nde intihar ettiği açıklandı. Savinkov'un yaşamına ve eylemlerine dayanarak yazdığı, takma adlarla yayımlanmış romanları vardır.

Savoia HANEDANI, Fransızca SAVOIE, 1861-1946 arasında İtalya'yı yöneten hanedan.

Savoia hanedanı 11. yüzyılın ortalarında, Savoia Kontluğu'nun yanı sıra Rhône Irmağının doğusuyla Cenevre Gölünün güneyinde kalan topraklara da egemen olan I. Umberto ile başladı. Burgonya kökenli olduğu sanılan Umberto'nun ardılları, bugün Fransa, İtalya ve İsviçre sınırlarının birleştiği bölgede geniş topraklar ele geçirdi. Önde gelen Savoia kontlarından VII. Amedeo (hd 1383-91) Nice limanını aldı; VIII. Amedeo da (hd 1391-1440) yaklaşık iki yüzyıldır hanedanın bir kolunca yönetilen Piemonte'yi ilhak etti. Savoia kontları VIII. Amedeo'dan sonra dük unvanı taşımaya başladılar.

15. yüzyıl sonu ve 16. yüzyıl başında bir dizi güçsüz dükün yönetiminde hanedan zayıfladı ve sonunda toprakları Fransızlarca işgal edildi (1536-59). 17. yüzyıl boyunca sürekli bir genişleme politikası izleyen Savoia dükleri Fransa'yla Habsburglar arasında sık sık taraf değiştirerek dışişlerinde bağımsızlıklarını korumayı ve bütün Avrupa'yı saran uzun savaş döneminden önemli kazanımlarla çıkmayı başardılar. Utrecht Antlaşması'yla (1713) Sicilya kralı olan Dük II. Vittorio Amedeo (hd 1675-1730), 1720'de Sicilya tahtından vazgeçerek karşılığında Sardinya'yı aldı. Ardılları ise İtalya'nın kuzeydoğusunda önemli topraklar ele geçirdi. Fransız Devrim ve Napoléon Savaşları (1792-1815) sırasında Sardinya dışındaki bütün Savoia toprakları Fransızların denetimi altına girdi. I. Vittorio Emanuele (hd 1802-21) Cenova'yı Savoia topraklarına kattı (1815).

Merkezi Piemonte olan Savoia toprakları Risorgimento hareketinin(*) başlangıcında bağımsızlık ve göreceli askeri güç bakımından

1815'te Savoia hanedanına ait topraklar

İtalyan devletleri arasında ilk sırada yer alıyordu. I. Vittorio Emanuele 1821'deki liberal devrim sonucu kardeşi Carlo Felice lehine tahttan çekilmek zorunda kaldı. Felice 1831'de ölünce ailenin Carignano kolundan Carlo Alberto tahta çıktı. 1848'de anayasal monarşi yönetimini benimseyen Carlo Alberto 1848-49 yıllarında Avusturya'ya karşı verilen bağımsızlık mücadelesine katılarak, İtalyan birliğinin Piemonte önderliğinde gerçekleşmesine önemli katkıda bulundu. Oğlu II. Vittorio Emanuele'nin hükümdarlığı sırasında (1849-78) Savoia hanedanının yönetiminde İtalya Krallığı kuruldu (1861) ve Vittorio Emanuele ilk İtalya kralı oldu.

İtalya'da parlamenter yönetim sistemi yerleştikçe kralın yönetimdeki etkisi azalmaya başladı. Faşist rejim sırasında kukla bir hükümdar olarak kalan III. Vittorio Emanuele (hd 1900-46) II. Dünya Savaşı'nın sonunda oğlu II. Umberto lehine tahttan çekildi (1946). Monarşi yönetiminin sürmesini sağlamaya yönelik bu girişim, 2 Haziran

1946'da yapılan halkoylamasında cumhuriyet yönetimini destekleyenlerin çoğunluğu kazanmasıyla sonuçsuz kaldı ve Savoia hanedanı sona erdi.

Savoie, İtalyanca SAVOIA, Fransa'nın güneydoğusunda, bugünkü Haute-Savoie ve Savoie illerini (*département*) içine alan ve sınırları Savoia hanedanının(*) topraklarıyla örtüşen tarihsel ve kültürel bölge.

Bölgeye ilk yerleşenler, bir Kelt kabilesi olan Alobrojar (Allobrox) oldu. Alobrojar zorlu bir direnişin sonunda Roma'ya yenildiler (İÖ 121) ve toprakları çok geçmeden Gallia Narbonensis eyaletine bağlandı. Barbar istilaları döneminde bölge önce Burgonyalıların (437), daha sonra da Frankların denetimindeki Burgonya Krallığı

17. yüzyılda Savoie

ğr'nın eline geçti (534). Bu dönemde ortaya çıkan Savoie adı, zamanla Cenevre Gölüyle Isère Irmağı arasında kalan topraklar için kullanılmaya başladı. Savoie, Karolenj hanedanının yıkılmasından sonra (9. yy) Avrupa'nın orta kesiminde kurulan bir dizi krallığın, 11. yüzyıl ortalarında da Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun parçası oldu. Bu dönemde Savoia hanedanını başlatan Umberto, bölgenin büyük bölümünü denetimi altına aldı. Umberto ve ardılları ortaçağda, merkezinde Savoie'nin yer aldığı ve doğuda Piemonte'ye kadar uzanan bir devlet kurdular.

Savoie, İtalya'ya giden yollar üzerindeki stratejik konumu nedeniyle 16. ve 17. yüzyıllarda birçok kez Fransız işgaline uğramasına karşın, Savoie (Savoia) dukleri topraklarını geri almayı başardılar. Ama aynı dönemde duklerin İtalya'daki topraklarına daha fazla önem vermeleri, Fransızcanın egemen dil olduğu Savoie'nin hanedana bağlı öteki topraklar üzerindeki üstünlüğünü yitirmesi ve yönetim merkezinin Chambéry'den Piemonte'deki Torino'ya taşınmasıyla sonuçlandı (1563). Fransız Devrim ve Napoléon Savaşları sırasında 1792'de Fransa'ya bağlanan Savoie, 1815'te gene Savoia hanedanına geçti.

Fransa imparatoru III. Napoléon, 1860'ta İtalya'nın ortakuzeyinde Savoia hanedanına bağlı bir devlet kurulmasına izin verdi. Bunun karşılığında Savoie, Nice'le birlikte Fransa'ya bağlandı.

İsviçre'deki Cenevre Gölünün hemen güneyinde yer alan Savoie'nün yüzey şekilleri, Alpler'e özgü bütün özellikleri taşır. Nüfusun büyük çoğunluğu Katoliktir. Saint-Jean-de-Port ve Montmélian kırmızı şaraplarıyla ünlüdür. Savoie ağı Provans dilinin etkisini taşır.

Savoie, Fransa'nın güneydoğusunda, Rhone-Alpes planlama bölgesinde (*région de programme*) il (*département*). Alpler'in kuzey kesiminde, İtalya sınırında yer alır. Yüzölçümü 6.036 km² olan il, Savoia Duklüğü'nün (1860'ta Fransa'ya bağlanmasından önce) güney kesimini oluşturuyordu.

Rhône Irmağı ve Guiers adlı kolu, ilin ormanlarla kaplı Les Bauges ve La Grande Chartreuse sıradağlarının yer aldığı batı kesiminin doğal sınırını çizer. İl topraklarının üçte ikisini oluşturan doğu kesiminde, aralarında Avrupa'nın en yüksek doruklarının da bulunduğu ormanlık dağlar uzanır. Isère ve Arc ırmaklarının arasında kalan bölge, Vanoise Masifini ve yüksekliği 3.700 m'yi aşan çok sayıda doruğu olan Pourri Sıradağlarını kapsar. Vanoise Ulusal Parkı içindeki en yüksek doruk Grande Casse'dır (3.852 m). Grande Sassière'de yüksekliği 3.747 m'ye ulaşan Alpler'deki doruklar İtalya sınırı boyunca uzanır. Mont Blanc Masifindeki Aiguille des Glaciers Doruğu, Savoie, Haute-Savoie ve İtalya'yı birbirinden ayırır. Yüksek vadilerde son derece sert olan iklim, Isère Vadisinin aşağı kesimleri ve il merkezi Chambéry'nin(*) çevresinde yumuşar.

Yüksek vadilerde sığır, daha alçak kesimlerde tahıl, hayvan yemi, meyve ve üzüm yetiştirilir. Aix-les-Bains gibi sağlık merkezlerinde kaplıcalar vardır. Alüminyum, çelik, kâğıt, çimento ve makine üreten fabrikaların enerji gereksiniminin büyük bölümü hidroelektrik santrallerinin karşılanır. Courchevel, Pralognan-la-Vanoise, Val d'Isère gibi kış sporu merkezlerinde yoğunlaşan turizmin il ekonomisine katkısı önemlidir. Savoie ili Chambéry, Albertville ve Saint-Jean-de-Maurienne adlı üç ilçeye (*arrondissement*) ayrılmıştır. Nüfus (1991 tah.) 351.400.

Savoie Alpleri, Fransızca ALPES DE SAVOIE. Fransa'nın güneydoğusunda, Graie Alpleri'nin(*) batı uzantısını oluşturan dağ sırası. Kuzeyde Cenevre Gölü, batıda Rhône Irmağının orta kesimi, güneyde ise Arc ve Isère ırmaklarının vadileriyle çevrili olan Savoie Alpleri'nin en yüksek noktası, Vanoise Ulusal Parkı'ndaki Grande Casse Doruğudur (3.852 m). Savoie Alpleri'nin öteki alt bölümleri arasında Beaufortin, Bauges, Bormes ve Chablais sayılabilir. Mont Blanc grubu zaman zaman Savoie Alpleri'nin parçası olarak kabul edilir. Bölgedeki başlıca ekonomik etkinlik turizmdir.

Savoldo, Giovanni Girolamo, GIROLAMO DA BRESCIA olarak da bilinir (d. y. 1480, Brescia, Venedik Cumhuriyeti - ö. y. 1548, Venedik?), Brescia okuluna bağlı ressam. Üslubu yumuşak lirizmle dikkati çeker. Işık altında net çizgilerle tanımladığı figürler nedeniyle Cima da Conegliano ya da Flaman ressamının etkisinde kaldığı düşünülür. 1508'de Fransa'daki ressamlar loncasına kayıtlı olduğu, yaşamının büyük bir bölümünün geçirdiği Venedik'ten birkaç yıllığına ayrıldığı ve bu süreyi Milano'da geçirdiği, karısının Hollandalı olduğu dışında, özel yaşamına ilişkin bilgi yoktur.

Kullandığı koyu ve zengin renkler Savoldo'nun resimlerine dramatik bir hava kazandırır. "Bir Süvarinin Portresi" (Ulusal Sanat Galerisi, Washington, D.C.) gibi yapıtlarının düşsel ve şiirsel anlatımı, Giorgione'nin etkilerini yansıtır. Ayrıntılı ve aydınlık figürleri yarı karanlık bir gökyüzü önünde betimlediği resimlerinin en güçlü örnekleri "Aziz Matta" (Metropolitan Sanat Müzesi, New York) ve "Mecdelli Meryem"dir (Ulusal Galerisi, Londra). Savoldo ışığın alışılmadık etkilerini yansıtmayı sevmiş, özellikle de yarı karanlık sahnelere ilgi duymuştur. Az sayıda ürün vermiştir. Venedik resmine fazla yakınlık duymamış, bu nedenle de bu okulun gelişmesi üzerinde fazla bir etkisi olmamıştır.

Savona, Latince SAVO ya da VADA SABBATA, İtalya'nın kuzeybatısında, Liguria yönetim

bölgesindeki Savona ilinin merkezi kent ve liman. Cenova'nın güneybatısında, Batı Rivierası'nda (Riviera di Ponente) yer alır. Adı kayıtlara ilk kez, İÖ 205'te Roma'ya karşı Kartaca'yı destekleyen Savo adlı bir kent olarak geçti. 639'da Lombardlar tarafından yıkılan kent 950-1191 arasında Aleramik kabilesinin sınır bölgesi olan Marca Aleramica'nın merkeziydi. Cenova'yla arasındaki rekabet Cenovalıların kentin limanını yıkarak burada bir kale yaptırmasına (1542-43) değin sürdü. Kent 1805'te Fransız İmparatorluğu'na bağlandı. Papa VII. Pius, 1809-12 arasında Napoléon'un emriyle burada göz hapsinde tutuldu. 1815'te Sardinya Krallığı'na, 1861'de de İtalya Krallığı'na katılan Savona, II. Dünya Savaşı sırasında büyük hasar gördü. Kentin büyük bölümü yeniden inşa edilmiş olmakla birlikte, ortaçağ, Rönesans ve barok mimari örneklerinin yer aldığı bir bölümü hâlâ ayakta. Önemli yapılar arasında Rönesans üslubundaki katedral (1589-1602), Papa IV. Sixtus tarafından inşa ettirilen Sistine Şapeli, Kardinal Giuliano della Rovere'nin (sonradan Papa II. Julius) yaptırdığı Rovere Sarayı ve Gabriello Chiabrera onuruna yaptırılmış olan Gabriello Chiabrera Kent Tiyatrosu sayılabilir.

Ülkenin önde gelen limanlarından biri olan Savona'nın başlıca ithal malları Bormida Vadisine dağıtılan kömür ile Trecate ve Novara yakınındaki rafinerilerle gönderilen petroldür. İtalyan demir sanayisinin başlıca merkezlerinden olan kentte ayrıca makine, kükürt, cam ve gıda işleme fabrikaları vardır; sepicilik ve gemi yapımı da önemlidir. Demiryoluyla Torino'ya bağlanan Savona, Cenova'dan Fransa sınırına uzanan ana demir ve kara yolunun üzerinde yer alır. Nüfus (1981 geç.) belediye, 75.069.

Savona fayansı, 17. ve 18. yüzyıllarda İtalya'nın Liguria bölgesindeki Savona, Cenova ve Albissola'da üretilmiş kalay sırlı seramik. Kendine özgü ve kaba bir üslupta yapılmış bezemeleri vardır.

17. yüzyıldan kalan örneklerin çoğu beyaz zemin üstüne mavi renkte bezenmiştir. Manzaralar, gemi, hayvan ve kuş resimleri, bazen de insan figürleri, belirli fırça vuruşlarıyla taslağı andıran bir üslupla betimlenmiştir. Turkuvaz zemin üstüne kahverengimsi mor, bazen de başka renklerle de yapılmış kompozisyonlar birbirine benzer. Tipik örnekleri kafes biçiminde işlenmiştir. 18. yüzyılda abartısız renklerle taslak gibi işlenmiş sahnelerin canlandırıldığı benzer bir üslup yaygınlaştı. Bu üslupta boyalar bazen isteyerek akıltılıyordu.

Pek çok Savona fayansı ustasının adı bilinmektedir. Bunlar arasında, 17. yüzyılda ve 18. yüzyılın ilk yarısında ürünler veren Guidobono ailesi, 18. yüzyılda yaşamış olan Folco, Levantino ve Boselli aileleri ve 1700-20 arasında ün yapan Girolamo Salomone sayılabilir.

Savonarola, Girolamo (d. 21 Eylül 1452, Ferrara, Ferrara Dukluğu - ö. 23 Mayıs 1498, Floransa), baskıcı yöneticilere ve yozlaşmış din adamlarına karşı mücadelesiy-le animasanan reformcu İtalyan din adamı.

Savonarola'nın eğitimini üstlenen büyük-babası ünlü hekim Michele, onun ortaçağ düşüncesiyle tanışmasında etkili oldu. Ama daha ilk şürlüğünde ve gençlik yazılarında reformcu eğilimlerini ortaya koydu. Hümanizmin insan davranışlarını, sanatı, şiiri ve dini yozlaştıran putperestliğine karşıydı. Ona göre bu yozlaşmanın temelinde, en

yüksek kilise yöneticilerini de içine alan bir ruhban zümresi vardı.

24 Nisan 1475'te evinden ayrılan Savonarola, beşeri bilimler eğitimi tamamladıktan sonra başladığı tıp öğrenimini yarıda bıraktı ve Dominiken tarikatına girmek üzere Bologna'ya gitti. Dört yıl sonra Ferrara'ya dönerek Angeli Manastırı'nda kutsal metin dersleri verdi. 1482'de San Marco Manastırı'nda ders vermek üzere Floransa'ya gönderildi, orada derin bilgisi ve çileci yaşamıyla büyük ün kazandı. 1485 ve 1486 Büyük Perhiz döneminde San Gimignano'da verdiği vaazlarda kilisede reform gerekliliğini vurguladı. 1487'de Bologna'daki okulda yöneticilik yapmak üzere Floransa'dan ayrıldı. Bir yıllık görev süresi bitince çeşitli kentlerde vaazlar verdi. Lorenzo de' Medici, nüfuzunu kullanarak Savonarola'nın Floransa'ya geri gönderilmesini sağladı.

1490'da Floransa'ya dönen Savonarola, hükümetin baskıcı yönetimine karşı vaazlar verdi. Lorenzo bu tehlikeli konuşmaları çeşitli tehdit ya da ödülleri engellemeye çalıştı. Ama Savonarola'nın vaazları gittikçe artan bir coşkuyla karşılanıyordu. Lorenzo 1492'de öldü; kısa bir süre sonra da Fransa kralı VIII. Charles'ın istilasıyla (1494) Medici yönetimi yıkıldı. Savonarola'nın iki yıl önce bu sonucu önceden görmüş olmasının yanı sıra kralla yapılan görüşmelerdeki başarısı ve yönetim değişikliğinden sonra düşman gruplar arasındaki ilişkilerin yumuşamasını sağlaması da, nüfuzunu büyük ölçüde artırdı. Floransa tarihindeki en demokratik hükümetin kurulmasını sağlayan Savonarola siyasete karışmak gibi haksız bir suçlamayla da karşılaştı. Oysa tek amacı iyi

zağı önceden sezerek hastalığını ileri sürdü ve daveti kabul etmedi. Bunun üzerine papa, siyasal dostlarının ve Savonarola'nın düşmanlarının baskısıyla 8 Eylül'de bu kez hakaretlerle dolu bir mektup gönderdi ve Bologna'ya gitmezse aforoz edileceğini bildirdi. Bu mektuba saygılı ama kararlı bir yanıt gönderen Savonarola, papanın belgesinde en az 18 yanlış olduğunu bildirdi. 16 Ekim'de gönderilen bir yazıyla Savonarola'nın vaaz vermesi yasaklandı.

Papanın da içtenlikle belirttiği gibi bu kararlar Kutsal İttifak'ın baskısıyla alınmıştı. Birkaç ay sonra Büyük Perhiz yaklaşırken Papa VI. Alexander, yasağın resmen kaldırılmasını isteyen Floransa elçilerini kabul etmediyse de sözlü olarak kararı geri aldığını bildirdi. Bunun üzerine vaazlarına başlayan Savonarola Roma'ya yeniden saldırdı. Alexander'ın özel yaşamındaki rezaletlere de değinen konuşmalarıyla papayı öfkeliendirdi. Bir ilahiyatçılar kurulunun, Savonarola'nın sözlerinde eleştirilecek bir yan bulamaması üzerine Büyük Perhiz'den sonra yeniden vaaz hakkını kazandı.

Gittikçe güçlenen Savonarola'yı kardinallik vererek kazanmaya çalışan papa, bunda da başarılı olamayınca Kutsal İttifak'ın ve Arrabbiati grubunun baskısıyla yeni bir saldırıya girişti. 7 Kasım 1496'da, Savonarola'nın piskopos vekili olduğu San Marco Kongregasyonu'nu bir başka kongregasyonla birleştirerek onu yetkisiz kilmaya çalıştı. Savonarola, karara sert biçimde karşı çıktığı halde başkaldırı durumuna da düşmedi, çünkü kararı uygulamaya kimse gelmedi. Ama bir süre sonra İtalya ve Floransa'daki olumsuz ekonomik ve siyasal gelişmeler Savonarola'nın da aleyhine işlemeye başladı. Arrabbiati grubunun denetimindeki hükümet vaaz vermesini yasakladı ve İsa'nın Göğe Çıkışı Yortusu'nda Savonarola'yı hedef alan dinsel bir ayaklanma başlattı. Arrabbiati yandaşları, para karşılığında Roma'dan Savonarola'nın aforoz kararını çıkardılar. Biçim ve içerik yönünden yanlışlarla dolu olan bu karara papa da sahip çıkmadı. Floransa hükümetinin kararı resmen geri aldırma çabaları ise sonuçsuz kaldı. Kendini çalışmalara ve duaya veren Savonarola, Roma'nın, Floransa'nın Kutsal İttifak'a girmesi koşuluyla kararı geri alacağını bildirmesi üzerine 1498'in Büyük Perhiz döneminde yeniden vaaz vermeye başladı. Roma, Floransa'yı tehdit eden yeni bir yasak çıkarmakta gecikmedi. Bu durumda bir kilise konsilinde hakkını aramaktan başka çaresi kalmayan Savonarola, kilisede bölünmeye yol açmamak için bundan da vazgeçti. Sonunda gene Arrabbiati grubunun kıskırttığı bir kalabalığın ayaklanması sonucunda yakalanarak, papanın temsilcilerinin katliğı göstermelik bir yargılama sonucunda asılıp yakılarak idam edildi.

En önemli yapıtı sayılan *Triumphus crucis* (Çarmıhın Zaferi) açık dille yazılmış bir Hristiyanlık savunusudur. *Compendium revelationum* (Vahiyler Özeti), Savonarola'nın gerçekleşen vahiy ve kehanetlerinin bir derlemesidir ve bazı ülkelerde pek çok kez yayımlanmıştır. Vaazlarından bir bölümü, konuşurken not edildiği biçimiyle günümüze ulaşmıştır.

Savonnerie halısı, Fransa'da, Savonnerie'de ya da başka atölyelerde üretilen, çoğunlukla büyük boyutlu, kalın havlı döşeme yaygısı. Savonnerie atölyesi 17. yüzyılda, sarayda kullanılacak ve armağan olarak verilecek havlı halılar üretmek üzere Chailot'daki Savonnerie Düşkündüreri'nde kuruldu. Üretimi zaman zaman kesintiye uğramışsa da bugüne değin sürmüş, önceleri

yalnızca sarayda, daha sonra devlet dairelerinde kullanılmak üzere halı ve döşemelik kumaş dokunmuştur. Bezemelerdeki Rönesans tarzı çiçek ve yapı desenleri, Gobelin fabrikası için de tasarımlar yapan sanatçılarla

Savonnerie halısı, 17. yy; Fransa; Metropolitan Sanat Müzesi, New York kentü
Metropolitan Museum of Art, New York kentü

nın elinden çıkmıştır. 1826'da iki işyen birleştirilerek, Savonnerie atölyeleri Gobelin fabrikasına taşındı.

savara (Aramcada "düşünen"), çoğul SAVORAIM, 6. yüzyılda Babil Talmudu'na (*Talmud Bavlî*) son biçimini veren Yahudi bilginler grubunun üyesi. Yahudi sözlü yasalarının ve geleneklerinin yorum ve açıklamalarının derlendiği Talmud'da yer alan bazı temel noktaların savara'ların katkısı olduğu kabul edilir. Ama bu görüşü kanıtlayacak eski yazmalar ele geçmemiştir.

Savara lar Mişna olarak bilenen Yahudi sözlü yasalarını yorumlayan *amora* ların(*) ardıllarıydı. Onlardan sonra ortaya çıkan bir başka Talmud bilgin grubu olan *gaon* lar(*) sözlü yasaları daha da geliştirdi ve yasal çelişkileri ortadan kaldırmaya çalıştı.

Savoy bak. Savoie

savı, tasavvuf ya da tekke müziğindeki formlardan biri. Cami müziğine özgü tesbih formunun tekke müziğindeki karşılığıdır. Birkaç dize ya da cümleden oluşan güfte, hep aynı melodiyle birçok kez yinelenir. Bu sırada dervişler, tarikatın geleneklerine uygun olarak zikrederler. Bektaşî tarikatında bu yapıdaki parçalara savt değil, gülbak(*) adı verilir. Günümüze çok az sayıda savtın güfte ve notası ulaşabilmektedir.

savunma, yazarın kişisel inanç ve görüşlerini savunduğu, otobiyografi biçiminde yazılmış yapıt. İlk örneklerden biri, İÖ 4.

Savonarola, Fra Bartolomeo'nun bir yağlıboya çalışması; S. Marco Müzesi, Floransa
Ainm-Art Resource/EB Inc.

örgütlenmiş bir Hristiyan cumhuriyeti olarak tasarladığı Tanrı kentini Floransa'da kurarak, İtalya'da ve kilisede reform sürecini başlatmaktı.

Bu amacına kısa sürede ulaşan Savonarola'nın karşısında bir süre sonra Arrabbiati adlı bir muhalefet grubu oluştu. Bu grup, Fransa kralına karşı Kutsal İttifak'a katılan ve Savonarola'yı Floransa'nın da bu ittifaka katılmasının önündeki başlıca engel sayan Milano dükü ile Papa VI. Alexander başta olmak üzere, güçlü dış merkezlerle işbirliği yaptı. Floransa bu ittifaka katılmayı kesin olarak reddedince, papa 21 Temmuz 1495'te Savonarola'ya gönderdiği yazıda onun olağanüstü başarılarını övdü ve kehanetlerini kendi ağzından duymak istediğini belirterek Roma'ya çağırıldı. Savonarola tu-

yüzyılda Platon'un yazdığı *Apologia Sokrates*'tir (*Sokrates'in Savunması*, 1973). Sokrates'in yargılanmasını konu alan bu felsefi diyalogda, Sokrates kendisine yöneltilen suçlamaları, yaşamının ve ahlaki görüşlerinin kısa bir tarihçesini vererek yanıtlar. Batı edebiyatının en ünlü savunmalarından biri de, Montaigne'nin *Apologie de Raimond Sebond* (1580; Raimond Sebond'un Savunması) adlı denemesidir. Montaigne bu denemesinde, 15. yüzyılda yaşamış bir İspanyolun inançlarının savunusu aracılığıyla, aklın yararsızlığına ilişkin kendi şüpheli görüşlerini dile getirir. *An Apology for the Life of Mr. Colley Cibber* (1740; Bay Colley Cibber'in Yaşamının Bir Savunusu) adlı savunmada ise İngiliz tiyatro oyuncusu ve yönetmeni Colley Cibber, kendisini eleştiren Alexander Pope'u uzun tiyatro yaşamındaki başarılarını özetleyerek yanıtlar. Yapıt aynı zamanda 18. yüzyılın en iyi tiyatro tarihlerinden biridir. Tütün bir başka ünlü örneği de Kardinal Newman'ın, sonradan *History of My Religious Opinions* (Dinsel Görüşlerimin Tarihi) başlığıyla yayımlanan *Apologia pro Vita Sua*'sıdır (1864; Kendi Yaşamını Savunma). Newman bu otobiyografik yapıtında, Katolik Kilisesi'ne girmesinde etkin olan dinsel ilkeleri inceler.

savunma mekanizması, psikanaliz kuramında, zihinde çözölemeyen sorunları belirli bir uzlaşmaya vararak çözmeyi sağlayan ve genellikle bilinç dışında gerçekleşen süreçlerin ortak adı; bu terimi ilk kez Sigmund Freud 1894'te yayımlanan bir yazısında kullanmıştır. Savunma mekanizması kavramı psikanalizde birbirine karşıt ve birbirleriyle çatışan zihinsel güçler varsayımına dayanır. Birbirine bağdaşmayan birden fazla dürtünün aynı anda ortaya çıkması çatışma doğurur. Bu çatışma bazen benliği tehdit eder ve bunaltı (anksiyete) olarak dışa vurulur. Benlik bu çatışmadan kurtulmak için savunma mekanizmaları geliştirir. Psikanalizcilerce betimlenen başlıca savunma mekanizmaları şunlardır:

1) İstenmeyen bir düşünce, duygulanım ya da arzusun bilinç dışında itilerek bilinç düzeyinden çıkarılması bastırma olarak bilinir. Buna örnek olarak kişinin kendini rahatsız eden bir olayı ve olayın koşullarını daha sonra tümüyle unutması gösterilebilir.

2) Tepki oluşturma, korku veren bilinç dışı bir dürtünün karşıtı olan düşünce, duygulanım ya da istegün bilinç düzeyine yerleşmesidir. Örneğin, istenmeyen bir gebelikte kadının çocuğu istemediği için duyduğu suçluluk sonucunda kendini, çocuğunu ve çevreyi son derece iyi bir anne olacağına inandırmak amacıyla, aşırı derecede korumacı ve sevecen davranabilir.

3) Yansıtmada istenmeyen duygular başkalarında ortaya çıkar ve dış dünyadan bir tehdit olarak görünür. Yansıtmanın oldukça sık rastlanan bir biçiminde kişi kendi kızgınlık duygularından korkarak başkalarını kendisine karşı düşmanlık beslemekle suçlar.

4) Gerileme, gelişimin önceki evrelerinden birine ve bunlara özgü haz duyma yollarına dönmektir. Sonraki gelişim evrelerinde ortaya çıkan ve kişinin baş edemediği tehlikeler ya da çelişkiler karşısında gerilemeye başvurulur. Örneğin, kocasıyla ilk kavgasını eden genç bir kadın anne babasının güvenlik dolu evine geri dönebilir, zorluklarla karşı karşıya kalan kişi gündüzleri sık sık uyumaya ya da düş görmeye başlayabilir. Gelişmeyi etkileyen bu tür davranışların ardından, sıklıkla nevroz belirtileri ortaya çıkar.

5) Yüceleştirme, anormal bir yanı olmayan tek savunma mekanizmasıdır. Çocukluk çağındaki dürtülerin amaçlarını değiştirerek

bunların yapıcı ve yaratıcı bir nitelik kazanmasını sağlar. Örneğin, cinsel dürtüler ve bu alandaki öğrenme isteği cinsellikten arınarak, dış dünyayı öğrenme ve araştırma isteğine dönüşür.

6) Yadsıma, acı verici gerçeklerin varlığını bilinç düzeyinde reddetmedir. Gizil eşcinsellik ya da öfke eğilimlerinin yadsınması, kişinin dayanamayacağı düşünceler, duygular ya da olaylardan kaçmasını sağlar.

7) Ussallaştırma, benlik için acı ve bunaltı veren bir açıklama yerine güvenli ve akılcı, mantıklı olanın konmasıdır. Örneğin, işe geç gelmeyi alışkanlık haline getiren kişi, bunu kendi tembelliğiyle açıklamak yerine sabah saatlerinin verimsiz olduğunu savunur.

8) Yer değiştirmede bir dürtü asıl nesnesinden farklı bir nesneye yönelir. Örneğin anne ya da babasına öfke duyan genç bu öfkesini her türlü otoriteye yoneltir.

9) Anlaksallaştırmada kişi huzursuzluk verici dürtü, anı ve yaşantılarla karşılaşmak için huzursuzluğunu düşüncelerle açıklamaya çalışır. Sorunlarını bir dizi tip terimiyle açıklarsa da, kendi çatışmalarının farkında değildir.

Psikanalizciler savunma mekanizmalarını bütün nevroitik bozuklukların bir parçası olarak görürse de, korunma davranışları kendi başına bir hastalık belirtisi olarak kabul edilmez. Ayrıca bak. psikanaliz.

Savur, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, Mardin iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 1.049 km² olan Savur ilçesi kuzeyde Diyarbakır, doğuda Batman illeri, güneyde Ömerli ilçesi ve Merkez ilçe, batıda da Mazıdağı ilçesiyle komşudur.

Mardin-Midyat Eşiğinin(*) Diyarbakır Havzasını(*) doğru alçalan kuzey yamacında yer alan ilçe toprakları, oldukça engebelidir. Bu toprakların en yüksek noktası, ilçe merkezinin güneydoğusunda 1.160 m'ye ulaşan Ziyarettepe'dir. İlçe alanından kaynaklanan sular Dicle Irmağı aracılığıyla Basra Körfezine ulaşır. İlçe topraklarının sularını toplayarak Dicle'ye katılan başlıca akarsular Savur ve Bağlıca çaylarıdır.

Büyük bölümü kırsal kesimde yaşayan ilçe halkı geçimini tarımdan sağlar. Yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler üzüm, buğday, arpa ve mercimektir. Savur, 1984'te 23.926 tonla ilin en çok üzüm üretilen ilçesi olmuştur. Az miktarda nohut, incir ve ceviz de yetiştirilen ilçede daha çok sığır besiciliği yapılır. Savur Çayı kıyısında yaygınlaşan kavak yetiştiriciliği de önemli gelir kaynakları arasında yer alır. İlçedeki başlıca sanayi kuruluşları, şarap üretim tesisleri ile marangozhaneler ve kereste atölyeleridir.

Bizanslılar ile Sasaneler arasında sınır oluşturan bir kesimde yer alan yöre, daha sonra Arapların, Artukluların ve Karakoyunluların yönetiminde kaldı. Bir süre Safeviler tarafından yönetildikten sonra 1516'da Osmanlı topraklarına katıldı. 20. yüzyıl başlarında Diyarbakır (Diyarbakır) vilayetinin Mardin sancağına bağlı bir kaza olarak yönetiliyordu.

Savur Çayı vadisinde kurulmuş olan kasaba, ilçenin orta kesiminde yer alır. Eskiden Süryaniler tarafından Suara, sonra da Savor adlarıyla anılan kasaba, il merkezi Mardin'e 45 km uzaklıkta, gelişmemiş, küçük bir yerleşmedir.

Savur Belediyesi Cumhuriyet'ten önce kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 35.832; kasaba, 6.244.

Saw, U, GALON U SAW olarak da bilinir (d. 1900, Tharrawaddy - ö. 8 Mayıs 1948, Rangoon, Birmanya), Birmanya'nın (bugün Myanmar) İngiltere'den bağımsızlığı

için mücadele eden milliyetçi lider Aung San'ın öldürülmesinde rolü olan Birmanyalı siyaset adamı.

1930-32 arasındaki köylü ayaklanmasının önderi Saya San'ın dava vekilliğini yaptı. Saya San'ın ayaklanmacı ordusunun adından esinlenerek "Galon" (Hindu mitolojisinde bir kuş) unvanını benimsedi. Birkaç dönem Birmanya Yasama Konseyi üyeliğinde bulundu. Sahibi olduğu *Thuriya* adlı milliyetçi gazetesinin yayın yönetmenliğini yaptı.

1935'te ziyaret ettiği Japonya'nın siyasal sisteminden etkilenerek ülkesinde buna benzer, totaliter bir rejim kurulması için mücadeleye başladı. 1938'de Yurtsever Parti'yi kurdu ve Nazi SS (*Schutzstaffel*) birliklerini örnek alarak Galon Ordusu adlı özel bir askeri güç oluşturdu. 1939'da Başbakan Ba Maw'ın devrilmesinde önemli rol oynadı. Hükümette ormancılık bakanı olarak görev yaptıktan sonra, 1940'ta başbakanlığa getirildi ve 1942'ye değin bu görevi sürdürdü. 1941'de Birmanya'ya dominyon statüsü tanınması için Londra'ya gitti. Bu girişimden sonuç alamayınca Japonlarla gizli bir görüşme yapmak üzere Lizbon'a geçti. Ocak 1942'de Hayfa'da İngilizler tarafından yakalandı ve II. Dünya Savaşı'nın sonuna değin Uganda'da gözaltında tutuldu. 1945'te Birmanya'ya dönerek Yurtsever Parti'yi yeniden kurdu ve Aung San önderliğindeki Antifasist Halkın Özgürlüğü Birliği'ne (AFPFL) karşı etkin bir mücadele başlattı. İngiltere başbakanı Clement Attlee'yle görüşmek üzere birlikte Londra'ya gittiği Aung San'ın İngilizlere gereğinden fazla ödün verdiğini öne sürerek, Birmanya'nın bağımsızlığını öngören 27 Ocak 1947 tarihli anlaşmayı imzalamayı reddetti. Ülkeye dönüşünde Kurucu Meclis seçimlerinin boykot edilmesi için çalıştıysa da, 9 Nisan'da yapılan seçimlerden AFPFL zaferle çıktı.

19 Temmuz 1947'de Aung San'la yeni hükümetin üyelerinin ölümüyle sonuçlanan bir suikast düzenleyen U Saw, çok geçmeden yakalanarak idam edildi.

Sawatch Sıradağları, ABD'de, Colorado eyaletinin orta kesiminde, Kayalık Dağların güney bölümünü oluşturan dağ sırası. Eagle Irmağından Saguache'ye kadar güneydoğu doğrultusunda 160 km boyunca uzanır. Doğuda Arkansas Irmağı, banda Elk Dağlarıyla çevrilidir. Sıradağların Yale, Harvard ve Princeton dağlarının yer aldığı orta bölümüne genellikle Collegiate Sıradağları adı verilir. Çoğu 4.300 m'yi aşan dorukları arasında Shavano ve La Plata dorukları, Antero ve Massive dağları, Colorado eyaletinin ve Amerikan Kayalık Dağlarının en yüksek noktası olan Elbert Dağı (4.399 m) ve Grizzly Dağı sayılabilir. Independence (3.686 m) ve Monarch geçitlerinden (3.448 m) karayolları geçer. Busk-Ivanhoe kara ve demir yolu tüneliyle Twin Lakes Kanalı da Sawatch Sıradağlarındadır.

1860'ta altın, 1877'de yüksek oranda gümüş içeren kurşun yataklarının keşfi, bölgeye göçü hızlandırmıştır. Bugün yörede başlıca ekonomik etkinlikler hayvancılık, mandıracılık ve yıl boyunca yapılabilen açık hava sporlarına dayalı turizmdir. Arkansas Irmağı, San Isabel ve White Irmağı ulusal ormanları ile çevrili olan sıradağlardan doğar. Sawatch adı Uteilerin dilinde "mavi toprak pınarı" anlamına gelen bir sözcükten türemiştir.

Sawu Adası, Endonezya dilinde PULAU SAWU, Endonezya'da, Doğu Nusa Tenggara

iline bağlı (*propinsi*) ada ve ada grubu. Ada grubu Sawu (414 km²) ve Raijua (37 km²) adaları ile Timor'un güney ucunun açıklarındaki adacıkları içine alır. Sawu ve Raijua adaları genelde alçak ve düzdür; yükseklik 1 m ile 100 m arasında değişir. Sıcak ve yağışlı bir iklimin hüküm sürdüğü adalar verimli volkanik topraklarla kaplıdır.

Adaların nüfus yoğunluğu oldukça yüksektir. Nüfusun büyük bölümü tarımla uğraşır. Başlıca ürünler mısır ve pamuktur. Kıyı boyunca hindistancevizi plantasyonları uzanır. Bazı meyve ve sebzelerin de yetiştirildiği adalarda sığır ve midilli beslenir. Başlıca ihracat ürünleri kopra ve balıktır. Halkın büyük bölümü Müslümandır. Sawu Adası'ndaki başlıca yerleşmeler Seba ve Baah'tır.

Sawu Denizi, Endonezya dilinde LAUT SAWU, Hollanda dilinde SAVOE-ZEE, Büyük Okyanusun, Endonezya'daki Küçük Sunda Adalarıyla çevrili bölümü. Kuzeyde volkanik Küçük Sunda Adaları (Flores, Solor, Lomblen, Pantar ve Alor), güneyde de Sumba, Roti, Sawu ve Timor adalarıyla çevrilidir.

Yaklaşık 650 km genişliğinde olan Sawu Denizi, 105.000 km²'lik alanı kaplar. Kuzeybatıda Sumba Boğazı (*selat*) yoluyla Flores Denizine bağlanır. Ayrıca kuzeydoğuda Banda Denizi, güneydoğuda Timor Denizi, güneybatıda da Hint Okyanusu ile bağlantısı vardır. Havzası, üzerinde çarpıcı yükseltiler bulunmayan ve kuzeye doğru alçalan bir düzlükten oluşur. En derin noktası (3.470 m) Pantar'ın güneyinde yer alır.

Sax, Antoine-Joseph, ADOLPHE SAX olarak da bilinir (d. 6 Kasım 1814, Dinant - ö. 7 Şubat 1894, Paris, Fransa), Fransız çalgı yapımcısı ve saksofonun mucidi.

Babası Charles Joseph de (1791-1865) çalgı yapımcısıydı; hem tahta ve bakır

Sax, Charles Baugniet'in bir portresinden Auguste Bry'nin yaptığı taş baskı, 1844
J. P. Zola

nefesli çalgılar, hem de piyano, arp ve gitar yapardı. Sax, Brüksel Konservatuvarı'nda flüt ve klarnet çalmasını öğrendi. 1842'de Paris'e gitti; orada, bas klarnetin sesini daha iyi hale getirmek için yaptığı çalışmalar sonunda ortaya çıkan yeni bir çalgıyı sergiledi. 1846'da da saksofon adını verdiği bu yeni çalgının patentini aldı. Ayrıca babasıyla birlikte çalışarak büğlü kornonun gelişmiş bir biçimi olan sakshornu, büğlü ile trompet arasında bir ses çıkaran sakstombayı ve sakstubayı yaptı. Sax tınıyı belirleyen tek etkenin, içinde hava sütununun titreştiği borunun boyutları olduğunu saptamıştı.

1857'de, Paris Konservatuvarı'na saksofon öğretmeni olarak atandı. Daha sonraları başka çalgılar da yaptı. Ama bunlardan bir kazanç sağlamayı düşünmemişti. Çalgıları-

nın çoğu Fransız ordu bandolarına kabul edildi. Rakip çalgı yapımcıları onun aldığı patentlerin iptal edilmesi için davalar açtılar. Sax 10 yıl boyunca bu davalarla uğraştı. 80 yaşında büyük bir yoksulluk içindeydi. Emmanuel Chabrier, Jules Massenet ve Camille Saint-Saëns gibi müzikçiler, güzel sanatlar bakanına başvurarak ona bir yardım sağlanmasına çalıştılar. Ayrıca bak. sakshorn; saksofon.

Saxifraga bak. taşkıran

Saxifragaceae (taşkırangiller), *Saxifraga*les takımından, çoğunluğunu çokyıllık otsu bitkilerin oluşturduğu 30 kadar cins içeren familya. Başlıca Kuzey Yarıküre'nin serin ve ılıman bölgelerinde yaygındır. Familya üyelerinin gövde boyunca alması olarak

Saxifraga stellaris
John Markham-Photo Researchers

dizilen yaprakları bazı türlerde derin lopludur ya da rozetsi kümeler oluşturan ayrıklıklarla dikkati çeker. Erdişi özellikteki yani hem erkek hem de dişi üreme organları bir arada bulunan çiçeklerin dörder ya da beşer tane çanak yaprağı ve taç yaprağı vardır. Tek tek değil kümeler halinde bulunan çiçeklerin renkleri yazıldan beyazımsı sarıya, pembe ya da kırmızıdan mora kadar değişir.

Familyanın en tipik üyelerinden biri olan taşkıran (*Saxifraga*) cinsinin çoğu türü süs bitkisi olarak yetiştirilir. *Heuchera*, *Astilbe*, *Mitella*, *Lithophragma* ve *Tiarella* cinsleri de kaya bahçelerinde yetiştirilen süs türlerini kapsar.

Saxifragales, ikiçenekliler(*) sınıfından, 28 familyada toplanmış 165 cins ile 3 bini aşkın ağaç, çalı, odunsu tırmanıcı bitki ya da bir yıllık ve çokyıllık otsu bitki türü içeren geniş takım. Dünyanın hemen her yerine dağılmış çok çeşitli bitki tiplerini kapsayan bu takımda süs bitkileri (örn. havlupüşkülü, ortanca), frenküzümü ve bektaziüzümü gibi meyve veren çalılar, hatta böcekçil bitkiler bile yer alır.

Dünyanın hemen her yerinde bulunan bu takımın üyelerinden bazıları deniz düzeyinde, bazıları ise dağlık bölgelerin ağaç sınırının üstünde kalan kesimlerinde yetişirken, çöllere, tropik yağmur ormanlarına ve bataklıklara uyarllanmış türleri de vardır.

Saxifragales takımının iki önemli familyası taşkırangiller (*Saxifragaceae*) ve damkorugiller (*Crassulaceae*) süs bitkisi olarak

yetiştirilen çeşitli bitkileri kapsar. Bunlardan taşkıran (*Saxifraga*) ve damkoruğu (*Sedum*), özellikle kaya bahçeleri için değerli süs cinsleridir.

Takımın kimi üyelerinden kereste ve tanen (sepicilikte kullanılan bir madde) elde edilir. Bazı türlerin genç sürgünleri ve yaprakları yenir (örn. *Saxifraga erosa*) ya da çay hazırlanır. *Ribes* türleri (*Grossulariaceae*) ticari açıdan değerli meyveler verir. Bunların arasında başlıca siyah frenküzümü (*R. nigrum*) ve bektaziüzümü (*R. uva-crispa*) sayılabilir.

Üyelerin hemen hepsinde çiçekler ışınsal bakışlımlı, birleşikten çok ayrı yani serbest taçyapraklı ve genellikle erdişidir (erkek ve dişi üreme organlarının her ikisini birden içerir); tohumları besidokuca zengindir. Bazı familyalar ise ayrıkçı özellikler sergiler. Örneğin, *Phyllonomaceae*'de çiçekler ve meyveler doğrudan yaprak ayasının üst yüzeyinden çıkar.

Crassulaceae familyasının üyeleri kurak bölgelere özgü bitkiler oldukları için su deposu işlevi gören oldukça kalın, etli yaprak ve gövdeleriyle dikkati çeker. Bazı türleri gereksinim duyduğu suyu hava kökleri ve yüzey hücreleri yardımıyla doğrudan havadan emer. *Bryophyllum* cinsinin üyeleri yaprak kümelerinin (rozetlerin) tabanından küçük bitkicikler üretir.

Bu takımda böcekçil bitkileri kapsayan iki familya da yer alır. Bunlardan *Cephalotaceae* familyasında bulunan *Cephalotus follicularis* iki tip yaprak üretir. Yapraklardan biri balözü bezleriyle kaplıdır, öbürü ise vazoyu andıran biçimiyle böcek yakalamaya uyarlantmıştır. Başta karıncalar olmak üzere bu yaprakların içine düşen böcekler, bezlerden salgılanan bir sıvıyla parçalanarak bitki tarafından sindirilir. Gene Avustralya'ya özgü, *Byblis* (*Byblidaceae*) cinsinin üyeleri de salgıladıkları yapışkan bir madde ile böcekleri yakalar. Fakat böceği sindirme mekanizması henüz tam anlaşılamamıştır. Üyelerine Afrika'nın güneybatı kesimlerinde rastlanan *Roridulaceae* familyasında da böcek yakalayıcı bitkiler vardır; ama bunların böceklerden besin olarak yararlandığına ilişkin kesin bir kanıt bulunamamıştır. Bu gruptaki bitkiler, bir örümcek çeşidiyle oldukça ilginç bir ortak yaşam sürdürür. Bitkinin yaprakları arasında saklanan örümcek, bitki tarafından salgılanan yapışkan sıvıyla yakalanan böcekleri yer.

Saxifragales takımında bazı ayrıkçı örnekler dışında genellikle böceklerle tozlaşmaya rastlanır. *Bryophyllum* cinsinin parlak renkli, tüpsü çiçekleri ise kuşlarla tozlaşır.

Saxo Grammaticus (ü. 12. yy ortası - 13. yy başı), Danimarkalı tarihçi. *Gesta Danorum* (Danların Tarihi) adlı yapıtı, Danimarka tarihiyle ilgili ilk önemli çalışma ve Danimarka'nın dünya edebiyatına yaptığı ilk katkıdır.

Başpiskopos Absalon'un önerisiyle yazılan 16 ciltlik *Gesta Danorum*, efsanevi Kral Dan'dan Pomeranya'nın 1185'te IV. Knud tarafından fethedilmesine değin uzanan dönemi kapsar. Yapıt güzel ve süslü bir Latinceyle kaleme alınmış ve Saxo, Latinceyi kullanmadaki ustalığı nedeniyle 14. yüzyıl başlarında "Grammaticus" (dil uzmanı) olarak tanınmıştır. *Gesta Danorum*'un ilk dokuz cildi, 60 kadar efsanevi Danimarka kralını anlatır. Saxo bu bölümü yazarken eski şarkılar, romantik sagalar ve İzlanda öykülerinden yararlanmıştır. *Amleth* adlı efsanesinin Shakespeare'in *Hamlet*'ine, yapıtta yer verdiği kahramanlardan okçu Toke'un da Wilhelm Tell'e esin kaynağı olduğu sanılmaktadır. Saxo aynı zamanda, geleceğe göre Danimarka kralları sayılan ulusal

tanrılar ve yabancı kahramanlarla ilgili mitolojik öykülere de yer vermiştir. Latin şiirinin altılı ölçüsüyle çevirdiği üç kahramanlık şiiri özellikle dikkat çekicidir. Bilinen en eski Danca şiirler olan bu yapıtlar, savaşçıları yürekletirmek için yazılmış *Bjarkemaaleit*, lüksün eski Viking ruhu üzerindeki olumsuz etkilerini anlatan *Ingjaldskvadet* ile aşk ve kan davasını konu alan bir trajedi olan *Hagbard and Signe*'dir. *Gesta Danorum*'un son yedi cildi tarihe ayrılmıştır; ama Saxo yalnızca yaşadığı çağa yakın dönemleri anlatırken güvenilir ve özgün bilgiler verir. *Gesta Danorum*, Saxo'nun monarşinin birleştirici etkisine olan inancını yansıtmaları açısından da önemlidir. Saxo Danimarka tarihinin 2 bin yıllık panoramasını çizerken ülkesinin köklü geçmişini ve geleneklerini sergilemeyi amaçlamış ve bu yapıtıyla 19. yüzyılda yetişmiş birçok Danimarkalı romantik şaire esin kaynağı olmuştur.

Say, J(ean-) B(aptiste) (d. 5 Ocak 1767, Lyon - ö. 15 Kasım 1832, Paris, Fransa), Fransız iktisatçı. Her arzın kendi talebini yaratacağını öne süren piyasa yasasını formüle etmiştir. Bu yasa temelinde, iktisadi gerilemeye genel bir talep yetersizliğinin değil, tersine arzdaki oransal dengesizliğin, yani bazı piyasalarda aşırı üretim, bazılarında ise eksik üretim biçiminde geçici olarak

J. B. Say, Achille-Jacques-Jean-Marie Devéria'nın bir portresinden Gottfried Englemann'ın yaptığı taş baskı
H. Roger-Viollet

ortaya çıkan dengesizliğin yol açtığını ileri sürmüştür. Ona göre, aşırı üretimde bulunanlar üretimlerini tüketicilerin tercihleri doğrultusunda başka alanlara kaydırmak ya da işlerini terk etmek zorunda kalacaklarından, bu dengesizlik kendiliğinden ortadan kalkacaktır. Yasanın mantıksal bir uzantısı, kapitalizmin kendi kendine işleyen bir sistem olduğu, dolayısıyla devletin ekonomiye müdahale etmesinin gereksizliği görülmüştür. Say'ın geliştirdiği bu yasa 1930'lardaki Büyük Bunalım'a değin iktisat kuramı alanındaki tartışmalarda önemli bir yer tutmuştur.

Say öğrenimini tamamladıktan sonra, kısa süre bir sigorta şirketinde, ardından da gazeteci olarak çalıştı. 1794'te Fransız Devrimi'nin ana görüşlerini desteklemek üzere çıkarılan bir derginin yayın yönetmenliğini yürüttü. 1799'da Konsüllük döneminde yönetimde görev aldı, ama daha sonra Napoléon tarafından görevinden uzaklaştırıldı. 1807'de kurduğu pamuk ipliği fabrikasını 1813'te sattı. 1817-30 arasında Ulusal Sanat ve Meslek Konservatuarı'nda (CNAM) sanayi iktisadı kürsüsünün başkanı, 1830'dan ölümüne değin de Collège de France'da siyasal iktisat profesörü olarak çalıştı. En önemli yapıtı *Traité d'économie politique*'tir (1803; Siyasal İktisat Üzerine Bir İnceleme).

Say, Thomas (d. 27 Haziran 1787, Philadelphia - ö. 10 Ekim 1834, New Harmony,

Indiana, ABD), ABD'de böcek taksonomisinin öncüsü doğa bilgini. Çalışmaları Avrupalı zooloji bilginlerini etkilemiştir.

Kuzey Amerika'da çeşitli bilimsel geziler yaptı. 1820'de Stephen Long yönetiminde Kayalık Dağlara yapılan araştırma gezisine katıldı. Philadelphia'daki Amerikan Felsefe Derneği yöneticiliğinde (1821-27) ve Pennsylvania Üniversitesi'nde doğa tarihi profesörlüğünde (1822-28) bulundu. 1826'da, ütopyacı sosyalist Robert Owen'in öncülüğünde New Harmony'de (Indiana) kurulan deneme komününe katıldı. Komün ertesi yıl dağıldıysa da, başka bilim adamlarıyla birlikte orada kalarak kent in bir kültür merkezine dönüşmesine katkıda bulundu.

Başlıca yapıtları *American Entomology* (1824-28, 3 cilt; Amerikan Entomolojisi) ile *American Conchology*'dir (1830-34, 6 cilt; Amerikan Konkolojisi). Entomoloji, konkoloji (deniz kabuklarıyla ilgili bilim dalı) ve paleontoloji konularındaki kapsamlı çalışmalarından yapılan derlemeler ölümünden sonra yayımlanmıştır.

saya bayramı bak. koyunun yüzü

Sayar, Abbas (d. 1923, Yozgat), kırsal kesim insanının doğa ile yaşam kavgasını etkileyici biçimde işlediği yapıtlarıyla tanınan roman yazarı.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ndeki öğrenimini parasızlık nedeniyle yarıda bırakmak zorunda kaldı. Yozgat'a dönerek gazete dağıtıcılığı, kitapçılık, matbaacılık, çiftçilik yaptı. Daha sonra yazarlığı sürekli uğraş edindi. Yozgat'ta *Bozok* adında günlük bir gazete çıkarmaktadır.

Edebiyat yaşamına 1946'larda şiirle giren Sayar, ilk romanı olan ve 1970'te TRT Roman Başarı Ödülü'nü kazanan *Yılkı Atı*'yla (1970, 1984) tanındı. Yayımlandığında geniş ilgi toplayan bu yapıtında, yaşlandığı için iş göremez duruma düşen bir atın açlığa bırakılışının öyküsünü anlattı. Hayvan-doğa mücadelesinin yanında yoksul kırsal kesim insanının gerçeklerini de duyarlı ve yalın bir anlatımla dile getirdiği bu uzun öyküsünde başarılı çevre betimlemeleriyle de dikkati çekti. İkinci romanı *Çelo*'da (1972), gene aynı yöre insanının gerçeklerinden yola çıkarak umutsuz sevgi ve zorla evlendirme temalarını işledi. Bu romanıyla 1973'te Türk Dil Kurumu Roman Ödülü'nü, televizyon filmi de yapılan (1990) *Can Şenliği*'yle (1974, 1984) 1975'te Madaralı Roman Ödülü'nü kazandı. Gerek bu yapıtında, gerekse *Dik Bayır*'da (1977, 1984) toplumsal değişimin kırsal kesim insanının yaşamına getirdiği farklılaşmayı, köyden kente göç olgusunu ve Almanya'ya işçi göçünü işledi. Öykülerini topladığı *Yorganımı Sıkı Sarı* (1977), *Tarlabası Salkımı Saçak* (1987) ve *Anılarda Yumak Yumak* (1990) adlı romanlarıyla *Noktalar* (1991) adlı deneme kitabı izledi.

Sayar, Ahmet Malik (d. 1893 - ö. 11 Mart 1965, İstanbul), Türkiye'de jeolojinin bilim dalı olarak benimsenmesinde önemli rol oynayan jeolog. Özellikle uygulamalı mühendislik jeolojisi konusundaki çalışmalarıyla tanınır.

Galatasaray Lisesi'ni bitirdikten sonra Fransa'daki Lyon Üniversitesi'nde jeoloji öğrenimi görmeye başladı. I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine öğrenimini yarıda bırakarak yurda döndü ve Güney Cephesi'nde askerlik yaptı. Savaşın sona İstanbul'da jeoloji öğrenimini tamamladı ve 1918'de Darülfünun-ı Osmani Fen Fakültesi'nde jeoloji asistanı olarak, mühendislik jeolojisi konularında dersler vermeye başladı.

1933'te bu görevinden ayrıldı. 1944'te İstanbul Teknik Üniversitesi'nde jeoloji profesörü olarak görev yapmaya başladı. 1953'te, aynı yıl kurulan İTÜ Maden Fakültesi'nin dekanlığına atandı. 1954'te ordinaryüs profesör olan Sayar'ın başlıca yapıtları şunlardır: *Madeniyat ve Arziyat* (1927), *Mineraloji ve Jeoloji* (1932, 1960), *İstanbul ve Civarının Jeolojik Haritası* (1949, 1:100.000 ölçeğinde), *Türkiye Mermerleri ve İnşaat Taşları* (1955, 1962), *Paleontoloji Dersleri* (1958), *Küçükçekmece Fossil Fikralı Hayvanlar Mecmuası* (1933, Hamat Nafiz Tamir ile birlikte). Ayrıca, eşi Cazibe Sayar ile birlikte hazırladığı ve İstanbul metro projesi konusundaki ilk bilimsel çalışma olan *İstanbul'un Surlar İçindeki Kısmının Jeolojisi* (1962) adlı bir araştırması da bulunmak-tadır.

Sayar, Zeki Selah (d. 1905, İstanbul), ilk Türk mimarlık dergisi *Arkitekt*'i yayımlayanlardan biri olan Türk mimar. Aynı zamanda Cumhuriyet döneminde çıkan ilk sanat dergisi olma özelliğini de taşıyan bu dergiyi 50 yıl süreyle yaşatarak çağdaş Türk kültür ortamına önemli katkılarda bulunmuştur. 1923'te Sanayi-i Nefise Mektebi'ne (sonradan Güzel Sanatlar Akademisi, bugün Mimar Sinan Üniversitesi) girdi. Mimar Vedat Tek ile Giulio Mongeri'nin öğrencisi oldu. Eğitimini 1928'de tamamladı ve İstanbul İli Özel İdaresi'nde mimar olarak çalışmaya başladı. 1942-50 arasında T.C. Merkez Bankası İstanbul Şubesi'nin ve Mensucat Santral Fabrikaları'nın danışman mimarlığında bulundu. 1944'te İstanbul Şehir Meclisi üyeliğine seçildi ve 1950'ye değin iki dönem imar ve bütçe komisyonlarında çalıştı.

Sayar, 1930'larda Güzel Sanatlar Birliği adlı dernekte çalıştı ve bu derneğin mimarlık kolu başkanlığını yaptı. 1946-49 arasında seçildiği Türk Yüksek Mimarlar Birliği'nin İstanbul şubesi başkanlığını yürüttü, 1950'ye değin de aynı derneğin yönetim kurulu üyeliğini yaptı. 1972'de Türk mimarlığını ve güzel sanatlarını tanıtmaya çalışmalarını nedeniyle Güzel Sanatlar Akademisi tarafından kendisine onursal doktorluk unvanı verildi. TMMOB Mimarlar Odası da mimarlığa katkılarını nedeniyle 1981'de ona bir onur plaketi, 1988'de de Mesleğe Katkı Başarı Ödülü'nü verdi.

Sayar mimarlığa başladığı yıllardan beri süregelen hızlı değişimler ve çeşitli yaklaşımlar içinde, akılcı tasarım yöntemlerinden, ekonomik bir işlevselliğe yana oldu. Bu tutumunu hem yayınladığı *Arkitekt* dergisinde, hem de tasarımı yaptığı yapılarda uyguladı. 1931'de mimar Abidin Mortaş (1904-63) ve Aptullah Ziya Kozanoğlu (1906-66) ile birlikte *Mimar* dergisini çıkarmaya başladı. Dergi 1935'te *Arkitekt* adını aldı. A. Z. Kozanoğlu'nun başka bir yerde görev alması, A. Mortaş'ın da 1942'de Ankara'ya taşınması üzerine derginin yönetimi tümüyle Zeki Sayar'a kaldı. *Arkitekt* mimarlık, kent tasarımı, yapı mühendisliği konularının yanı sıra, mimarlık ve sanat tarihi, arkeoloji, belediyeçilik, turizm gibi konulara da yer verdi. 1980'de yayımına son verinceye değin 50 yıl aralıksız çıkmış, böylece bu alanda yaşamı en uzun dergilerden biri olmuştu. Mimarların ve sanatçıların sayıca az ve görece etkisiz oldukları bir dönemde çıkmaya başlayan dergi, yabancı mimar ve sanatçılara karşı Türk mimar ve sanatçıları savundu, onların çalışmak için Türkiye'ye çağrılan Avrupalı meslektaşlarından geri kalmadığını an-

latmaya çalıştı. *Arkitekt* özellikle 1930'ların başında yeni kurulmuş olan D Grubu sanatçıların çalışmalarını tanıtan yazılara yer vererek onlara destek sağladı. Dergi özel olarak mimarların, genel olarak da bütün sanatçıların örgütlenmeleri gereği üzerinde de önemle durdu. Zeki Sayar dergide, güncel sorunları konu alan başyazılar, mimarlık ya da kent tasarımı çalışmalarına ilişkin eleştiriler olmak üzere 200'ün üstünde yazı yazdı.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. Zonguldak Halkevi (A. Mortaş ile birlikte, 1933), İzmir Çocuk Hastanesi (1935-36), Çınay Villası (1937, Suadiye, İstanbul), Ege Bölgesi Tarım Ürünleri Müzesi (1938, İzmir) Demirağ Apartmanı (1940, Maçka, İstanbul), Merbank Kooperatif Evleri Mahallesi (1949-55, İstanbul), Fındıklı İşhanı (1956, Fındıklı, İstanbul), Köprübaşı İşhanı (1970, Eskişehir), Kılıçoğlu İşhanı (1974, Eskişehir).

Sayat-Nova, asıl adı HARUTYUN ya da ARUTİN (d. 1712, Tiflis - ö. 22 Eylül 1795, Tiflis, Gürcistan), Ermeni asıllı şair.

Bir süre dokumacılık yaptı. Şiir söylemeye 1742'de başladı. Yaklaşık 1750'de Gürcü kralı II. Erekle'nin sarayında şair ve sazende oldu ve 1759'a değin bu görevde kaldı. 1795'te Gürcistan'ı işgal eden Ağa Muhammed Han Kaçar'ın saldırısı sırasında Surp Kevork Kilisesi'nde öldürüldü.

Üç dilde şiir söyleyen Sayat Nova'nın günümüze 125 Azerice, 66 Ermenice ve 36 Gürcüce şiiri ulaşmıştır. Ermenice ve Gürcüce şiirlerinin tümü, Azerice olanların ise yaklaşık yarısı yayımlanmıştır. Gürcüce şiirleri *Kartuli Leksebi* (1963, Gürcüce Şiirler) adıyla yayımlanmış; Azerice, Ermenice ve Gürcüce şiirlerinden bir antoloji (1963) hazırlanmıştır.

Sayce, Archibald H(enry) (d. 25 Eylül 1845, Gloucester, Gloucestershire - ö. 4 Şubat 1933, Bath, Somerset, İngiltere), İngiliz dilbilimci ve arkeolog. Yakındoğu'yla ilgili dilbilim ve arkeoloji araştırmalarına birçok katkıda bulunmuş, İngilizcedeki ilk Asurca dilbilgi kitabını hazırlamıştır.

Genç yaşta Latin, Yunan ve İngiliz edebiyatlarına ilgi duydu. Ardından İbranice, Mısır hiyeroglif yazısı ve karşılaştırmalı dilbilim üzerine çalıştı ve genç yaşta Arapça ve Farsça'yla Asur ve Sanskrit dillerinde uzmanlaştı. Yaklaşık 20 eski ve çağdaş dilde yazmayı öğrendi. 1869'da Oxford'daki Queens College'da ders vermeye başladı. Çok geniş bir alana yayılan araştırmalarının birçoğunu da Oxford'dayken yaptı. *Assyrian Grammar, for Comparative Purposes* (1872; Karşılaştırmalı Asurca Dilbilgisi) ve *Elementary Grammar with Full Syllabary and Progressive Reading Book, of the Assyrian Language* (1875; Asurca'nın Temel Dilbilgisi, Hecelgesinin Tamamı ve Okuma Kitabı) ile bir Asurca hecelge kitabı (1877) yayımladı. Ayrıca Asur dilinden birçok çeviri yaptı; bunlar arasında eski Asur başkenti Ninive'de ortaya çıkarılmış ve o zamana değin çözülememiş, astronomi ve astrolojiyle ilgili tabletlerin çevirileri de yer alıyordu. Gene bu dönemde Kitabı Mukaddes ile ilgili incelemelerde bulundu ve bazı eski İbranice yazıtları yayıma hazırladı. Ayrıca genel dilbilim üzerine *Introduction to the Science of Language* (1879, 2 cilt; Dilbilime Giriş) gibi yapıtlar yazdı. Türkiye'de, Van'da ortaya çıkarılmış bazı Ermenice metinleri gözdü ve çevirdi (1882). Ayrıca *The Hittites, the Story of a Forgotten Empire* (1888; Hititler, Unutulmuş Bir İmparatorluğun Öyküsü) adlı yapıtıyla Hitit araştırmalarının hızlanmasında etkili oldu.

1890'da Mısır'a gitti ve orada bulunan iki önemli Yunanca yazmanın British Museum'a götürülmesini sağladı; bunlardan biri Aristoteles'in uzun zamandır kaybolduğu düşünülen "Atina Anayasası" adlı metniydi. 1891'den 1919'a değin Oxford'da Asuroloji dersleri veren Sayce'in sonraki yapıtları arasında *The Early History of the Hebrews* (1897; Erken Dönem İbrani Tarihi), *Early Israel and the Surrounding Nations* (1898; Erken Dönemde İsrail ve Komşu Uluslar) ve *The Archaeology of the Cuneiform Inscriptions* (1907; Çiviyazılı Tabletlerin Arkeolojisi) yer alır. Sayce ayrıca Sudan'da da araştırmalar yapmış (1908-10) ve Eski Etiyopya'nın başkenti Meroe'de İngiliz arkeolog John Garstang'ın yönettiği kazıları başlatmıştır. *Reminiscences* (Anılar) adlı yapıtı 1923'te yayımlanmıştır.

Sayda, Cezayir'in kuzeybatısında kent. Tel Atlasları'nın güney yamaçlarında, Yüksek Platoların kuzey kenarında yer alır. Romalıların burada bir kale kurmasıyla askeri açıdan önem kazanan kent, uzun yıllar bu konumunu korudu. Sayda'da üslenen Cezayir ulusal kurtuluş önderi Abdülkadir Cezayiri, Fransız kuvvetlerinin yaklaşması üzerine 1844'te kenti yaktı. Bugünkü Sayda 1854'te bir Fransız askeri karakolu olarak kuruldu. Fransız Yabancı Lejyonu'na bağlı bir alay bir süre kentte üslendi. Oran-Beşar demiryolunun kente ulaşması Sayda'nın gelişmesini hızlandırdı.

Kent Sayda Irmağının sağ yakası boyunca uzanır. Irmağın öteki yakasında vadi tabanından dimdik yükselen, ormanlarla kaplı Abdülkerim Dağı (1.209 m) yer alır. Çevredeki topraklar verimli ve sulaktır. Kuzeyde başta buğday olmak üzere çeşitli tahıllar, zeytin ve üzüm yetiştirilir. Kurak Yüksek Platolarda ve Sahra Atlasları'nda koyun ve keçi besiciliği yapılır. Günümüzde bir koyun, yün ve tahl ticareti merkezi olan kent zarif deri işleri, özellikle de şişelenerek ülkenin her yerine gönderilen madensularıyla ünlüdür. Nüfus (1977 geç.) belediye, 61.698.

Sayda, SIDON olarak da bilinir, Lübnan'da, Akdeniz kıyısında antik kent ve el-Cenub valiliğinin (*muhafaza*) yönetim merkezi. Beyrut'un 40 km güneyinde yer alır. Günümüzde tarımsal bir bölgenin balıkçılık, ticaret ve pazar merkezidir. Suudi Arabistan'dan başlayan 1.720 km'lik Trans-Arabistan boru hattı Sayda'da son bulur. Kentte büyük petrol depolama tesisleri vardır.

En eski Fenike kentlerinden biri olan Sayda, İÖ 3000'lerde kuruldu ve İÖ 2000'lerde zengin bir kent durumuna geldi. Homeros'un yapıtlarında ve Eski Ahit'te sık sık adı geçen kent, sırasıyla Asurlar, Babililer, Persler, Büyük İskender, Selevkoslar, Ptolemaios hanedanı ve Romalılar tarafından yönetildi. Bu dönemde Sayda mor boyaları ve cam işleriyle ünlüydü. I. Herodes'in (Büyük) güzel yapılarla bezediği kenti Hz. İsa da ziyaret etti. Sayda, Haçlı seferleri sırasında birçok kez el değiştirdi, yıkıldı ve yeniden inşa edildi. 1517'de Osmanlıların eline geçtikten sonra, özellikle de Lübnan emiri II. Fahreddin döneminde (17. yy) sürekli olarak gelişti. 1798'den sonra Napoléon Bonaparte önderliğinde Mısır'ı ve Filistin'i ele geçiren Fransızlar Sayda'yı Şam'ın dış limanı olarak kullandılar. Şam valisi Cezzar Ahmed Paşa'nın Fransız tüccarları kentten çıkarmasından sonra Sayda'da ticaret gerilemeye başladı. 1837'deki depremde yıkılan kent sonradan yeniden inşa edildi.

Sayda'da 1887'de Osman Hamdi Bey bir kral nekropolü ortaya çıkardı. Yeraltındaki

mezar odalarından oluşan bu nekropolde, bugün İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin en değerli yapıtları arasında yer alan çeşitli mermer lahitler ele geçirildi. Satrap Lahti, Likya Lahti, Ağlayan Kadınlar Lahti(*) ve İskender Lahti(*) bunların en ünlüleridir. Kentte ayrıca iki haçlı kalesi ile Eşmun adlı Fenike tapınağının örenleri de bulunur.

Sayda'da kalabalık bir Maruni topluluğu yaşar. Kent nüfusunun önemli bölümü Filistinli mültecilerden oluşur. Nüfus (1990) 38.000.

Saydam, (İbrahim) Refik (d. 8 Eylül 1881, İstanbul - ö. 7/8 Temmuz 1942, İstanbul), hekim ve devlet adamı. Türkiye'de koruyucu hekimliğin gelişmesine katkılarıyla tanınmıştır. 1939-42 arasında başbakanlık yapmıştır.

Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'yi (Askeri Tıbbiye) bitirdi (1905). Almanya'da Berlin Askeri Tıp Akademisi'nde, Brandenburg, Danzig ve Spandau'daki tıp merkezlerinde

Saydam
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

eğitim gördü. Balkan Savaşı'nın başlaması (1912) üzerine geri döndü. Çatalca cephesinde kolera salgını önleyici çalışmalar yaptı. I. Dünya Savaşı (1914-18) sırasında Sahra genel sağlık müfettişi yardımcılığına atandı. Bu görevi sırasında kurduğu Bakterioloji Enstitüsü'nde tifo, dizanteri, veba ve kolera aşılıyla tetanos ve dizanteri serumlarının üretilmesini gerçekleştirdi. Tifüse karşı hazırladığı aşı tıp literatürüne geçti; I. Dünya Savaşı'nda Almanların kullandığı bu aşidan Kurtuluş Savaşı'nda da yararlanıldı.

Refik Saydam, Kurtuluş Savaşı başlarken, 9. Kolordu sağlık müfettişi yardımcısı olarak Mustafa Kemal'e (Atatürk) birlikte Anadolu'ya geçti (1919). Binbaşı rütbesindeyken orduyan ayrıldı. Erzurum ve Sivas kongrelerinin toplanmasında görev aldıktan sonra Ankara'ya gitti. 1920'de Bayezid (bugün Doğubeyazıt) mebusu olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne (TBMM) girdi ve Milli Müdafaa Vekâleti Sıhhiye Dairesi başkanlığına getirildi. Sıhhiye ve muavenet-i içtimaiye vekili (sağlık bakanı) Adnan Bey'in (Adıvar) görevden ayrılması üzerine bu görevi üstlendi (1921). 1921-37 arasında kurulan Fevzi Paşa (Çakmak) ve İsmet Paşa (İnönü) hükümetlerinde de birkaç kez bakanlığa getirildi. 1923-39 arasında beş kez İstanbul mebusu seçilen Saydam, bakanlığı sırasında 1924'te Ankara'da, daha sonra da Erzurum, Diyarbakır ve Sivas'ta hastaneler, doğumevleri ve çocuk bakımevleri kurdurdu. Ankara'da bugünkü Refik Saydam Merkez Hıfızısıha Enstitüsü'nün kurulmasını ve bu alanda eğitim vermek üzere Hıfızısıha Mektebi'nin açılmasını sağladı (1928). Sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması, bu alanı düzenleyen yasaların çıkarılması için çaba gösterdi. İstanbul ve Ankara'da verem savaşı dispanserleri açtırdı.

1931-38 arasında çeşitli dönemlerde maarif ve maliye vekilliklerini de vekâleten üstlenen Saydam, Atatürk'ün ölümünden sonra kurulan ikinci Bayar kabinesinde (11 Kasım 1938-25 Ocak 1939) dahiliye vekilliğine getirildi. 1938-39'da Cumhuriyet Halk Partisi genel sekreterliği yaptı. 25 Ocak 1939'da başbakanlığa getirildi ve 1942'ye değin süren bu görevi sırasında da sağlık alanındaki düzenleme çalışmalarını sürdürdü. Ayrıca uzun süre Kızılay başkanlığı yaptı.

Saydam Havzası bak. Qaidam Havzası

saydam sıvı, gözde, iris ve merceğin önünde yer alan ve merceği çevreleyen ön ve arka odacıkları dolduran alkali sıvı. Bileşimi kan plazmasına benzer de, çok daha az protein ve glikoz, daha fazla laktik asit ve askorbik asit içerir. Saydam sıvı, kanın irisin ve kirpiksi cismin arka yüzünden süzülmesiyle oluşur, gözenekli bir dokudan geçerek gözden çıkar ve ön odacığın dış yan tarafındaki halka biçimli geçit olan Schlemm kanalına, buradan da toplardamarlara girer.

Saydam sıvı gözden dışarı akamayıp birikirse gözün içindeki basınç artar, glokom oluşabilir.

Sayers, Dorothy L(eigh) (d. 13 Haziran 1893, Oxford - ö. 17 Aralık 1957, Witham, Essex, İngiltere), İngiliz yazar. Zeki ve kibar dedektif Lord Peter Wimsey'nin başından geçenleri anlatan polisiye öyküleri, geniş bir bilgi birikimini yansıtmaları açısından da ilginçtir.

Oxford Üniversitesi'nde ortaçağ edebiyatı öğrenimi gördü. Oxford'u bitiren (1915) ilk kadın öğrencilerden biriydi. İlk önemli yapıtı, "beyefendi" ve araştırmacı kimliklerini birleştiren dedektif Lord Peter'in ilk kez görüldüğü *Whose Body?* (1923; *Banyo-daki Ceset*, 1967) adlı polisiye romanıdır. Bunu izleyen 15 yıl içinde Sayers, her yıl bir ya da iki roman yayımladı. Bunlardan *Strong Poison* (1930; *Şüpheli Kadın*, 1952) büyük ilgi topladı. Sayers ayrıca Lord Peter'in yanı sıra Montague Egg adlı bir başka dedektif daha yarattı. 1929'da da *The Omnibus of Crime* (Cinayet Antolojisi) adlı bir polisiye öykü antolojisi yayımladı.

Sayers sonraki yıllarda polisiye türünü bırakarak *Creed or Chaos?* (1947; İnanç mı, Kargaşa mı?) gibi kitap ve oyunlar yazdı. Dante'nin *İlahi Komedya*'sının "Inferno" (1949; Cehennem) ve "Purgatorio" (1955; Araf) bölümlerini İngilizceye çevirdi; "Paradiso" (Cennet) çevirisini ise tamamlamamıştı.

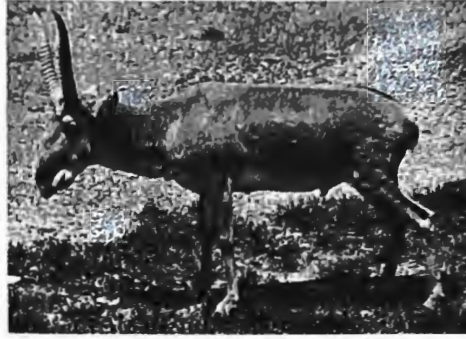
Sayers, Tom (d. 25 Mayıs 1826, Brighton, Sussex - ö. 8 Kasım 1865, Londra?, İngiltere), ilk dünya ağır siklet şampiyonluk maçında dövuşen İngiliz boksör. İngiltere'nin 19. yüzyıldaki en ünlü boksörlerinden biridir. Boyu 1.74 m, ağırlığı 70 kg olduğu için "London Prize Ring'in Napoleon'u" olarak anılırdı. Çoğunlukla kendinden daha ağır rakiplerle dövüştü. Spor yaşamında yalnız bir kez, 18 Ekim 1853'te, 61 raunt süren karşılaşmada Nat Langham'a yenildi. En büyük başarısını 16 Haziran 1857'de, 10. rauntta Bill Perry'i yenerek kazandı.

Sayers 17 Nisan 1860'ta, Hampshire'daki Farnborough'da, kendinden yedi yaş küçük ve yaklaşık 18 kg daha ağır olan ABD şampiyonu John C. Heenan'la dünya şampiyonluğu için karşılaştı. İki saatten çok süren 42 raunttan sonra sağ elinden sakatlandı. Karşılaşmayı Heenan'ın kazanması beklenirken seyirciler ringe girerek oyunu durdurdular. Sonuç berabere ilan edilerek her iki oyuncuya da şampiyonluk kemeri veril-

di. Daha sonra boksı bırakan Sayers için İngiltere'de 3 bin sterlin yardım toplandı.

sayga (*Saiga tatarica*), BOZKIR ANTILOPU olarak da bilinir, *Artiodactyla* (çifttoynaklılar) takımının *Bovidae* familyasından, bozkırlarda sürüler halinde yaşayan toynaklı memeli türü. Eskiden Polonya'dan Moğolistan'ın batısına kadar uzanan ağaçsız bölgelerde yaygın biçimde bulunuyordu. Ama aşırı avlanma sonucu sayıları çok azaldı ve Doğu Avrupa'da uzun yıllar önce soyu tükendi. 1919'da Rusya'da avlanması yasaklandı ve Sibiry'a da sayıları giderek artmaya başladı.

Şişkin burnu ve aşağı doğru yönelmiş burun delikleri, sayganın en dikkat çeken

Sayga (*Saiga tatarica*)
Cy LaTour / Dallas Zoo

özelligidir. Burnun bu yapısı ciğerlere çekilen havanın ısıtılmasına ve nemlendirilmesine yarayabildiği gibi keskin koku alma duyusunun bir göstergesi de olabilir. Postu yazın kısa tüylü ve soluk kahverengi, kışın kalın ve beyazımsıdır. Erkeklerin lir biçiminde hafifçe kıvrılarak yükselen 'kehribar' sarısı boynuzları vardır, Çin hekimliğinde büyük değer taşıyan bu boynuzların sayganın aşırı avlanmasında önemli bir etkisi olmuştur.

Saygon Antlaşması, Fransa'nın Çinhindi Yarımadasında ilk kez toprak elde etmesini sağlayan antlaşma (Haziran 1862). Vietnam'ın sömürgeleşmesinden önceki son imparator Tu Duc tarafından imzalanmış ve Nisan 1863'te yürürlüğe girmiştir.

Antlaşma koşullarına göre Saygon ve ülkenin güneyindeki Nam Ky bölgesinin üç ili Fransa'ya verildi, üç Vietnam limanı ticarete açıldı ve misyonerlerin etkinlikleri serbest bırakıldı. Vietnam'ın dış ilişkilerini denetleme hakkını elde eden ve önemli miktarda nakit tazminat alan Fransa, beş yıl sonra Nam Ky'nin kalan bölümünü de ilhak etti.

Saygon bak. Ho Şi Minh

Saygon Irmağı, Vietnam dilinde SONG SAI GON, Vietnam'ın güneyinde ırmak. Kamboçya'nın güneydoğusundaki Phum Daung yakınlarından doğar, Tay Ninh ve Song Be illerinden geçerek güney ve güneydoğu doğrultusunda yaklaşık 225 km akar. Ho Şi Minh kentini (eskiden Saygon) doğudan çevreleyen ırmak, Ganh Rai Körfezinin (*vung*) başında Mekong Deltasının parçası olan bir haliç oluşturur. Ho Şi Minh kentinin 29 km kuzeydoğusunda Dong Nai Irmağı (*song*), kentin hemen yukarısında ise Ben Cat Irmağı Saygon Irmağına karışır. Kentin güney kesimini oluşturan 'Cho Lon' da Kinh Tau Hu ve Kinh Te adlı iki gemi kanalı ırmağa bağlanır. Ho Şi Minh kentinin limanı ırmağın ağzından 73 km içeride olmakla birlikte, Güneydoğu Asya'nın en önemli limanıdır ve büyük gemilere hizmet verir.

Saygun, (Ahmet) Adnan (d. 7 Eylül 1907, İzmir - ö. 6 Ocak 1991, İstanbul), çoksesli Türk müziğinin yaratılması yolunda önemli rol oynayan besteci.

İzmir Milli Kütüphanesi'nin kurucularından matematik öğretmeni Celâl Bey'in özendirmesiyle küçük yaşta müziğe başladı. İzmir İttihat ve Terakki İdadisi'ndeyken, okulun müzik öğretmeni İsmail Zühtü Bey'in kurduğu dört sesli koroya katıldı. Onun önerisiyle Rossati adında bir öğretmenden piyano dersi aldı. 1922'de Macar Tevfik Bey'in öğrencisi oldu. Okulu bitirince, üniversiteye girmeyerek kendini tümüyle müziğe verdi. 1923 sonlarında, o yıl İzmir'e yerleşen Hüseyin Saadetdin Bey'den (Arel) iki ay kadar armoni dersi aldı. Daha sonra kendi kendine armoni bilgisini ilerletti ve kontrpuan çalıştı. 1926'da Ankara Musiki Muallim Mektebi'nde verdiği bir sınavdan sonra İzmir Lisesi'nde müzik öğretmenliği yaptı. 1928'de açılan sınavı kazanarak müzik öğrenimi görmek üzere, devlet bursuyla Paris'e gönderildi. Ünlü müzik okulu Schola Cantorum'da Vincent d'Indy, Eugène Borrel, Souberbielle, Amédée Gastoué gibi öğretmenlerin derslerini izledi. 1931'de Türkiye'ye dönünce Ankara Musiki Muallim Mektebi'nde kontrpuan öğretmenliğine atandı. 1934'te kısa bir süre Riyaseticumhur

Saygun
Ara Güler

Filarmoni Orkestrası'nı yönetti. 1936'da İstanbul Belediye Konservatuarı'na (bugün İstanbul Üniversitesi Devlet Konservatuarı) öğretmen atandı. Aynı yıl Türkiye'ye gelen Béla Bartók'un Anadolu gezisine katıldı. 1939'da Cumhuriyet Halk Partisi'nin müzik danışmanlığına ve Halk evleri'nin müzik müfettişliğine getirildi. 1940'ta birkaç arkadaşıyla birlikte Ses ve Tel Birliği adlı bir dernek kurdu. Bu dernek Batı müziğinin çeşitli dönemlerine ait koro yapıtlarının seslendirildiği birçok konser düzenledi, müzik konusunda kitaplar ve broşürler yayımladı.

1946'da Ankara Devlet Konservatuarı'nda öğretmenliğe dönen Saygun bir süre sonra kompozisyon bölümünün başına getirildi. 1972-78 arasında TRT Yönetim Kurulu üyeliği yaptı. 1973'ten sonra İstanbul Devlet Konservatuarı'nda (bugün Mimar Sinan Üniversitesi Devlet Konservatuarı) kompozisyon ve etnomüzikoloji öğretmenliği yaptı. Uluslararası Halk Müziği Konseyi'nin yönetim kurulu üyeliğinde bulunan Saygun'a 1971'de "devlet sanatçısı", 1985'te "sanatçı profesör" unvanları, 1981'de de Atatürk Sanat Armağanı verilmiştir.

Türk Beşleri arasında yer alan Adnan Saygun, ritim ve melodi bakımından Türk

halk ve sanat müziklerinin etkilerini taşıyan yapıtlarında zaman zaman izlenimci, zaman zaman da romantik estetiğe bağlı kaldı. Çok sayıda beste yaptı. Özsoy (Feridun, 1934) adlı tek perdelik operası Cumhuriyet döneminin ilk operasıdır. Taşbebek (1934), Kerem (1947-52), Koroğlu (1973) ve Gılgamış (1962-83) öbür operalarıdır. Yunus Emre (1946) adlı bir oratoryo, Bir Orman Masalı (1939-43) adlı bir bale müziği bestelemiştir.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. Orkestra yapıtı. Birinci Piyano Konçertosu (1952-58), Birinci Senfoni (1953), İkinci Senfoni (1958), Üçüncü Senfoni (1960), Keman Konçertosu (1967), Dördüncü Senfoni (1976), Viyola Konçertosu (1977), Beşinci Senfoni (1984), İkinci Piyano Konçertosu (1985), Viyolonsel Konçertosu (1987). Oda müziği. Opus 12 Sonat (1935), Opus 20 Sonat (1941), Birinci Yaylılar Kuarteti (1947), İkinci Yaylılar Kuarteti (1957), Opus 37 Trio (1960), Üçüncü Yaylılar Kuarteti (1966), Nefesli Sazlar İçin Kentet (1968), Opus 55 Trio (1975), Concerto da Camera (1978), Uç Türkü (1983). Kitap. Türk Halk Musikisinde Pentatonizm (1935), Rize, Arvin ve Karı Havalisi Türkü, Saz ve Oyunları Hakkında Bazı Malumat (1937), Musiki Nazariyanı (1958-62, 4 cilt); Toplu Solfej (1967-68, 2 cilt), Modal Solfej (1968), Béla Bartók's Folk Music Research in Turkey (1976; Béla Bartók'un Türkiye'deki Halk Müziği Araştırmaları), Atatürk ve Musiki (ty).

sayı, pozitif tamsayı kümelerinin ya da bu kümeden matematiksel tümevarım yoluyla elde edilen başka kümelerin ortak adı. Pozitif tamsayılar kümesine sıfır ögesi eklenerek toplama işlemi aracılığıyla negatif tamsayılar tanımlanır. İki tamsayının oranı biçiminde tanımlanan sayılar, rasyonel sayılar olarak adlandırılır. İki tamsayının oranı biçiminde ifade edilemeyen sayılara ise irrasyonel sayılar denir. Rasyonel ve irrasyonel sayılar bir arada gerçek sayılar kümesini oluştururlar. İrrasyonel sayılar, cebirsel irrasyonel sayılar ve aşkın (transandantal) sayılar olmak üzere ikiye ayrılır. Katsayıları tamsayı olan çokterimli bir denklemin kökü olan sayılara cebirsel sayı denir; örneğin $5/3 = 1,666...$ sayısı rasyonel bir cebirsel sayıdır, $\sqrt{2} = 1,41421...$ sayısı ise irrasyonel cebirsel bir sayıdır. Buna karşılık doğal logaritma tabanı olan $e = 2,71828...$ sayısı ile $\pi = 3,14159...$ sayısı aşkın sayılardır. a ve b gerçek sayılar, $i = \sqrt{-1}$ olmak üzere, $a+bi$ biçimindeki sayılar ise karmaşık sayılar olarak adlandırılır. Bir karmaşık sayı, $b=0$ özel durumunda gerçek sayı olur; $a=0$ özel durumunda ise sanal sayı olarak adlandırılır.

Sayı sözcüğünün önüne kimi niteleme sözcükleri eklenerek başka özel sayı türleri tanımlanır. Örneğin kare sayılar tamsayıların karelerinden oluşan kümenin öğeleridir (örn. 4, 9, 625). Rasgele sayılar bir kümeden rasgele seçim yoluyla elde edilmiş sayılar anlamında kullanılır. Asal sayılar ise yalnızca 1'e ve kendisine bölünebilen, 1'den büyük pozitif tamsayılardır (örn. 2, 3, 5, 7, 11, 13). Ayrıca bak. aritmetik; sayı sistemleri.

sayı oyunu, ABD'de piyango oyunlarının yasallaşmasından önce oynanan en yaygın yasadışı piyango. Sayı oyununun asıl müşterileri kitlesini düşük gelirli ve daha çok da Siyahlar oluştururdu. Bahisçileri piyangoya katılmaya özendirilen etken, düşük bir risk karşılığında çok daha yüksek bir para olasılığıydı. Piyangoyu düzenleyenler tutuklanmamak için büyük miktarda rüşvet vermeyi göze alırlardı. 1960'larda ve 1970'lerde geliştirilen yasal alternatif piyangolara karşın hâlâ çok tutulan sayı oyununda, 10 cent ya da daha az bir parayla bahise katılanlar 000 ile 999 arasında üç basamaklı bir sayı

seger. Kazanan numara, banka bilançoları ya da at yarışlarındaki müşterek bahis toplamı gibi, oyunu düzenleyenlerin denetleyemeyecekleri bir kaynağa göre belirlenir. Kazanma şansı 999'da birdir. Kazanan numarayı seçene 1'e 540 oranında ödeme yapılır. Bahse girmesine aracılık yapan 60 birim alır. Oyunu düzenleyenlerin brüt kârı ise toplam bahis miktarının yüzde 40'ını bulur.

sayı sistemleri, niceliklerin ifade edilmesinde kullanılan simgeler ile bunların kullanımına ilişkin kurallardan oluşan sistemler. Sayıların ifade edilmesinde kullanılan en ilkel sistem, "çentik atma" olarak da bilinen birli sistemdir; bu sistemde, sayıların cisimlerin her birine karşılık bir çentik ya da çizgi atılır. Sonraki dönemlerde bu çizgilerin beşer beşer (ya da daha çoklu gruplar halinde) kümelenerek kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır.

Günümüzde kullanılan onlu (10 tabanlı) sistemin kökleri eski Mısır, Babil (Sümer) ve Çin'e uzanır. Onlu sistemi geliştirilenler İS 8-11. yüzyıllar arasında yaşamış Hintli ve Arap matematikçilerdir. Onlu sisteme ilişkin modern gösterilimin başlangıcını ise Pizalı Leonardo'nun (Fibonacci) İS 1202'de yayımladığı *Liber Abaci* (Abaküs Kitabı) adlı kitabı oluşturmıştır.

Eski Mısırlılar 10 tabanlı bir sistem kullanıyorlardı, bu sistemde 10'un 10⁶'ya kadarki kuvvetleri için farklı simgeler vardı, ama basamaklar belirlenmiyordu, sıfır simgesi de yoktu. Eski Çinliler, Giritliler, Yunanlılar, İbraniler ve Romalılarda da benzer sistemler kullanılmıştır. Babilliler ise eksik bir 60 tabanlı sistem kullanıyorlardı; bu sistemde 60 farklı simge yerine yalnızca iki simge kullanılıyor, bu nedenle de bir sayının değeri, çoğu kez, ancak bağlamı göz önüne alınarak doğru biçimde anlaşılabilirdi.

Mayalar 20 tabanlı sayı sistemi kullanıyorlardı, ama 360 günlük takvimle uyum sağlayabilmek için basamak değerleri olarak 20⁰=1, 20¹=20, 20²=400, 20³=8.000, 20⁴=160.000, ... yerine, 20⁰=1, 20¹=20, 18×20¹=360, 18×20²=7.200, 18×20³=144.000, ... değerlerini almışlardı.

Mısır sayı sistemlerinde sıfır simgesi zaman zaman kullanılıyordu, ama bu simge yalnızca sayılar arasındaki boş bir basamağı belirtmeye yarıyor, hiçbir zaman sayıların sonuna getirilmiyordu. Eski Çinlilerde önceleri sıfır simgesi yoktu, ama Çinlilerin buluşu olan abaküsün incelenmesi, basamaklı gösterim ve sıfır kavramlarının Çinlilerce, dolaylı olarak da olsa, bilinmekte olduğunu göstermektedir. Mayalar sıfır simgesini kullanıyorlardı, ama Maya sayı sisteminin basamak değerlerine ilişkin tutarsızlığı bu simgenin hesaplamalarda yararlı bir işlev görmesini olanaksızlaştırıyordu. Sıfır simgesini basamak belirleyici olarak ilk kullanılan bilgin, büyük olasılıkla, Muhammed bin Musa el-Harizmi'dir (y. 780 - y. 850). Sıfır simgesinin ve Arap (gubarı) rakamlarının Avrupa'da yaygınlaşması 10. yüzyılda Gerbert'in (sonradan Papa II. Sylvester) çabalarıyla gerçekleşmiştir.

Giderek daha ayrıntılı ölçümlerin ve daha karmaşık hesapların gerekli duruma gelmesi modern sayı sistemlerinin oluşmasında önemli rol oynamış, böylece basamaklı sistem, sıfır simgesi ve sayının 1'den büyük ve 1'den küçük kesimlerini birbirinden ayırmaya yarayan virgöl (ya da nokta) kullanımı yaygınlaşmıştır.

Basamaklı sayı sistemi, sıfır simgesi ve virgöl kullanımı yaygınlaşmadan önce, çarpma, bölme, kök alma gibi işlemlerin

yapılması ancak çok az sayıda uzmanın içinden çıkabildiği konulardı. 1100'lü yıllara gelindiğinde algoristler (Harizmi'nin adından gelen bu sözcük 10 tabanlı sayıları kullanarak hesap yapanlar anlamında kullanılıyordu), hesaplama hızı ve doğruluğu açısından, abaküsçülere üstünlük sağlamaya başlamışlardı; bu yöntem, ayrıca, hesaplar ve sonuçların kâğıt üzerinde kalıcı bir biçimde saklanmasını da sağlıyordu. Bu öğeleri içeren bir sayı sisteminin gelişmesi ve yaygınlaşması, özellikle astronomi, denizcilik ve imalat gibi alanlarda gerekli hesapların kolaylıkla ve doğru biçimde yapılmasını olanaklı kılıyordu. Sonraları geliştirilecek olan daha etkin veri işleme yöntemleri de (örn. logaritma, sürgülü hesap cetveli, mekanik ve elektrikli hesap makineleri, bilgisayarlar) sayı sistemlerindeki gelişmelerin bir sonucudur.

Herhangi bir b tabanındaki bir sayı $c_nb^n + c_{n-1}b^{n-1} + \dots + c_2b^2 + c_1b^1 + c_0b^0, d_1b^{-1} + d_2b^{-2} + \dots + d_nb^{-n}$ biçiminde ifade edilir, burada c_i ve d_i 'ler basamak katsayılarıdır. Bu toplamla ifade edilen sayı, genellikle, artı işaretleri ve tabanın kuvvetleri belirtilmeksin yazılır: $c_nc_{n-1}...c_2c_1c_0.d_1d_2...d_n$. Bu gösterimde şu özellikler vardır: 1) Virgülden sola doğru sıralanan basamaklar, $b^0=1$ 'den başlamak üzere, b 'nin artan kuvvetlerinin katsayılarıdır, 2) virgülden sağa doğru sıralanan basamaklar, b^{-1} 'den başlamak üzere, b 'nin azalan kuvvetlerinin katsayılarıdır, 3) sayılar, virgülleri hizalı gelecek biçimde alt alta yazılarak toplama ve çıkarma işlemleri uygulanabilir, 4) sayıların göstermek için gerekli simgelerin sayısı b 'ye eşittir (örn. 6 tabanlı sistemde altı simgeye gereksinim vardır: 0,1,2,3,4,5 ve 6), 5) bu simgeler 0 ile başlar ve tabandan bir eksik değeri gösteren simge ile biter: 0,1,2,..., $b-1$, 6) taban için ayrı bir simge yoktur; "10" sayısı, her taban için tabanın değerini gösterir (örn. "10" sayısı iki tabanlı sistemde 2'ye, 12 tabanlı sistemde 12'ye eşittir), 7) sayının değeri, her katsayı bulunduğu basamağı ilişkin üslu taban değeri ile çarpılıp bu çarpımlar toplanarak bulunur.

10 tabanlı sayı sisteminde 983,75 sayısı, $900+80+3+\frac{7}{10}+\frac{5}{100}$ ya da $9 \times 10^2 + 8 \times 10^1 + 3 \times 10^0 + 7 \times 10^{-1} + 5 \times 10^{-2}$ ifadelerinin kısa yazılış biçimidir. 983,75 sayısı ikili (2 tabanlı) sistemde 111101011,11 biçiminde yazılır, bu da $1 \times 2^9 + 1 \times 2^8 + 1 \times 2^7 + 1 \times 2^6 + 1 \times 2^5 + 1 \times 2^4 + 1 \times 2^3 + 1 \times 2^2 + 1 \times 2^1 + 1 \times 2^0 + 1 \times 2^{-1} + 1 \times 2^{-2}$ ifadesine eşdeğerdir; benzer biçimde, 983,75 sayısının sekizli sistemdeki yazılış biçimi olan 1727,6 sayısı, $1 \times 8^3 + 7 \times 8^2 + 2 \times 8^1 + 7 \times 8^0 + 6 \times 8^{-1}$ ifadesine eşdeğerdir. Bu ve benzer örneklerden şu iki özelliği de görmek olanaklıdır: 1) Rasyonel (iki tamsayının oranları olarak ifade edilebilen) sayılar hangi tabanda (taban, tamsayı olmak koşuluyla) yazılırsa yazılırsın rasyonel kalırlar, 2) rasyonel bir sayı, ya sonlu sayıda kesir basamağı içerir ya da kesir bölümünde sürekli yinelenen bir basamak grubu vardır.

Basamaklı sayı sistemlerine ilişkin ilk genel incelemeyi Thomas Harriot (1560-1621) gerçekleştirdi; ama Harriot bu çalışmasını yayımlamamış olduğundan, bu konuda önceliğin Gottfried Leibniz'de (1646-1716) olduğu kabul edilir. Leibniz 2 tabanlı sistemin ateşli bir savunucusu idi; ona göre 1 Tanrı'yı, 0 ise yokluğu temsil ediyordu.

2 tabanlı (ikili) sayı sistemi sayısal bilgisayarlarda kullanılır. Sayıların gösterilmesinde kullanılabilecek en küçük taban değeri 2'dir; 2 tabanlı sistem, örneğin 10 tabanlı sistemde kullanılan 10 değişik simge yerine, yalnızca iki simge (0 ve 1) kullanıldığı için daha yalın bir sistemdir; ama bu sistemde yazılan sayılar daha çok basamak içerir;

örneğin 10 sayısını ikili sistemde 1010 olarak, 1.866 sayısını ise 11101001010 olarak yazılır. Bilgisayarlar hızlı çalıştığı ve büyük bellek- lere sahip olduğu için bu özellik önemli bir sakınca oluşturmaz.

Onikili (12 tabanlı) sayı sisteminde 10 ve 11 için birer yeni simge gereklidir; günlük yaşamdaki düzine (12) ve grosa (12²) terim- leri ile saat kadrantlarının 12 saate bölünme- si, bir zamanlar bu sistemin kullanılmış olmasının kaynaklarıdır. 12'nin bölenleri- nin (2,3,4,6,12) 10'un bölenlerine (2, 5, 10) göre daha çok sayıda olması nedeniyle günlük yaşamda onikili sistemin kullanılma- sı önerilmiş, ama onlu sistemden vazgeçil- memiştir.

Sayılar çeşitli özelliklerine göre sınıflandı- rılabilirler. En yalın sayı kümesi, sayma sayıları olarak adlandırılan 1,2,3,... sayıları- nı içerir; bu sayılara 0 sayısı eklenerek doğal sayılar elde edilir. Negatif sayılar ancak 17. yüzyıldan sonra yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır. En eski çağlardan beri bilinen rasyonel sayılar, iki tamsayının oranı olarak ifade edilebilen sayılardır. Rasyonel sayılar, onlu gösterilimde ya sonlu sayıda kesir basamağı içerir ya da kesir bölümlerinde sürekli yinelenen bir basamak grubu yer alır (örn. $4 = \frac{4}{1}$; $3\frac{1}{2} = \frac{22}{7} = 3,142857142857...$; $2\frac{1}{2} = 2,5$; $\frac{1}{3} = 0,333...$).

İrrasyonel sayılar iki tamsayının oranı olarak ifade edilemeyen sayılardır; bu tür sayılar sonlu sayıda basamaklı ya da sürekli yinelenen basamak grublu biçimde yazıla- maz (örn. $\sqrt{2} = 1,41421...$; $\pi = 3,14159...$; $e = 2,71828...$). Rasyonel ve irrasyonel sayı- lar, birlikte, gerçek sayılar kümesini oluşturu- rlar.

Negatif sayıların çift dereceden kökleri (örn. $\sqrt{-3}$, $\sqrt{-16}$, $\sqrt{-3}$) gerçek sayı değildir; böyle sayılara sanal sayı denir. Sanal sayılar ilk olarak Heron tarafından ortaya konmuş, ama 19. yüzyılın ortalarına değin bu tür sayılar önemsenmemiş ya da anlamsız olarak kabul edilmiştir. Sanal sayı sisteminin temel birimini i simgesi ile göste- rilen $\sqrt{-1}$ sayısı oluşturur. Gerçek ve sanal bileşenler içeren sayılar karmaşık sayı olarak adlandırılır. Karmaşık sayılar $a+bi$ biçiminde gösterilir; burada a karmaşık sayının gerçek kısmı, bi ise sanal kısmıdır. Bu nedenle, $b=0$ durumunda ortaya çıkan gerçek sayılar ve $a=0$ durumunda ortaya çıkan sanal sayılar, karmaşık sayılar küme- sinin altkümeleri olarak düşünülebilir. Salt gerçek ya da salt sanal bir sayının büyüklü- ğü ve işareti, bu sayıyı bir doğru üzerinde alınan bir noktayla temsil ederek ve bu noktanın doğru üzerindeki bir başlangıç noktasına (artı ya da eksi yönde) uzaklığı belirlenerek gösterilebilir. Karmaşık sayıla- rın gösterimi ise iki boyut gerektirir; bir karmaşık sayı düzlemde bir noktayla ya da düzlemde başlangıç noktası olarak alınan bir noktayı bu noktaya birleştiren doğru parçasıyla (vektör) gösterilir. Karmaşık sayı- ların iki boyutlu düzlemde gösterilimini Norveçli matematikçi Caspar Wessel ve Fransız matematikçi Jean Argand, birbirle- rinden bağımsız olarak 1800 dolaylarında ortaya koymuşlardır.

Sayılar Kitabı, İbranice BEMIDBAR (Çöl- de), Kitabı Mukaddes'in dördüncü kitabı. "Sayılar" adı, 1-4. bölümlerinde İsrail kabi- lelerinin sayılması dolayısıyla Septuagint'te kullanılan *Arithmoi*'den gelir.

Kitap, Sina'dan ayrılan İsrailoğullarının Kenan ülkesine yerleşmeden önce çöllerde geçirdiği dönemin tarihidir. Halkın iman- sızlığı ve isyankarlığı, Tanrı'nın ise halkını şefkatle desteklemesi vurgulanır. Kitap, Tanrı'nın İsrailoğullarına Kenan ülkesini vaat edişinin öyküsünü sürdürür. Eski

Ahit'teki metinlerin bugünkü düzenlemesi- ne göre bu öykü, altıncı metin olan Yeşu Kitabı'nda sona erer. Bu nedenle bazı bilim adamları Eski Ahit'in ilk altı kitabının yazınsal bir bütün oluşturduğu ve Sayılar Kitabı'nın da bunun parçası olduğu kanısın- dadır. Bir varsayım göre, Sayılar Kitabı'n- da eskiden Kenan'ın işgalini anlatan bö- lümler de bulunduğu halde, ilk dört kitabın öteki tarih metinleriyle birleştirilmesi sıra- sında bu bölümler çıkarılmıştır.

sayılar kuramı, tamsayıları ve bunlara ilişkin kavramları konu alan matematik dalı.

Sayılar kuramı eski uygarlıklarda nümero- loji ile yakından ilişkiliydi. Örneğin Kitabı Mukaddes'te dünyanın altı günde yaratıldı- ğının belirtilmesi ve 6 sayısının en küçük yetkin sayı olması çok önemli bir rastlaşım olarak kabul edilmekteydi (yetkin sayı, kendisi dışındaki tamsayı çarpanlarının toplamına eşit olan sayıdır, örn. $6 = 1 \times 2 \times 3 = 1 + 2 + 3$). Rönesans boyunca astro- nominin astrolojiden, kimyanın simya- dan ayrılmasına benzer bir süreç içinde, sayılar kuramının da nümeroloji ile ilişkisi ortadan kalktı.

Modern sayılar kuramına ilişkin problemler- in çözümünde matematiğin hemen her dalına ilişkin bilgilerden yararlanılır; bu- nunla birlikte, sayılar kuramı, amatör mate- matikçilerin ve öğrencilerin ilgi duydukları konuların başında gelir. Bu olgu, sayılar kuramında pek çok problemin kolay anlaşı- lır ve yalın bir biçimde ortaya konabilmesiyle açıklanabilir. Sayılar kuramında güzel bir problemin ortaya konması pek zor değildir, ama problemin çözümüne sıra gelince iş değişir. "Bir yüzyılı aşkın süredir çözöleme- miş ve ilginçliğini koruyan bir matematik problemi varsa, bu problem sayılar kuramı- na ilişkindir" görüşü büyük ölçüde doğru- dur.

Sayılar kuramının en ünlü problemlerin- den biri, adını Fransız matematikçi Pierre de Fermat'dan (1601-65) alır. Fermat, $x^n + y^n = z^n$ biçimindeki Diophantos denkle- mini çözmeye çalışıyordu (Diophantos denkle- mi, yalnızca tamsayı çözümleri ara- nan bir cebirsel denklemdir). Bu denklemin birçok tamsayı çözümü vardır, örneğin: $2^{-1} + 2^{-1} = 1^{-1}$, $6^4 + 7^4 = 13^4$, $3^4 + 4^4 = 5^4$, $0^4 + 2^4 = 2^4$. Ama bu denklemin, $n > 2$ için ve x ile y pozitif tamsayılar olmak üzere hiçbir çözümü bulunamamıştır. Diophantos denklemleri adını İskenderiyeli Diophantos'tan (İS y. 250) alır. Fermat, Diophantos'un *Arithmetika* adlı kitabının kendindeki kop- yasında sayfa kenarlarına notlar ve kimi teoremlerin kanıtlarını yazmıştı. Bunlar ara- sında, $x^n + y^n = z^n$ denkleminin $n > 2$ için pozitif tamsayı hiçbir çözümü olamayaca- ğının son derece güzel bir kanıtını bulduğu- nu, ama bu kanıtın sayfanın kenar boşluğu- na sığmayacak kadar uzun olduğunu belir- ten bir nota rastlandı. O dönemden günü- müze değin geçen 300 yılı aşkın süre içinde hiçbir matematikçi bu kanıtı ortaya koymayı başaramadı. Günümüzde bu problem Fer- mat'ın büyük teoremi(*) olarak adlandı- rılır.

Fermat'ın büyük teoremini kanıtlamaya yönelik çabalar, sayılar kuramının bir başka dalının, cebirsel sayılar kuramının gelişme- sine büyük katkıda bulundu. Cebirsel sayı- lar, katsayıları tamsayı olan çokterimli denklemlerinin kökü olan sayılardır. Cebir- sel sayılar bütün rasyonel sayıları ve bazı irrasyonel sayıları içerir; örneğin $\frac{1}{2}$ rasyo- nel sayısı bir cebirsel sayıdır; çünkü bu sayı $7x-3 = 0$ denkleminin köküdür; irrasyonel olan $(1 + \sqrt{5})/2$ sayısı da cebirsel, çünkü bu sayı $x^2 - x - 1 = 0$ denkleminin kö- küdür; benzer biçimde $i = \sqrt{-1}$ karmaşık

sayısı da cebirsel, bu sayı da $x^2 + 1 = 0$ denkleminin köküdür. Cebirsel sayıların Fermat'ın büyük teoremi ile ilişkisi şöyle açıklanabilir: Eğer u sayısı, $x^n + 1 = 0$ denkleminin bir kökü ise, ama $m < n$ olmak üzere, $x^m + 1 = 0$ denkleminin kökü değilse, Fermat denkleminin sol yanı $x^n + y^n = (x-uy)(x-u^2y) \dots (x-u^{n-1}y)$ biçiminde çar- panlara ayrılabilir; denklemin sağ yanı da $z^n = zz \dots z$ (n tane z 'nin çarpımı) olarak yazılabileceğinden, aynı sayının cebirsel sayı- ların çarpımı biçimindeki bu iki ifadesinin karşılaştırılması yoluyla Fermat teoreminin kanıtına yönelik bilgiler elde edilmesi umu- labilir. Gerçekten de n 'nin birçok değeri için bu yaklaşım sonuç vermiştir, ama bu yolla teoremin genel kanıtına ulaşmak ola- naksız olmamıştır. 1977'ye değin Fermat teoremi n 'nin 125.000'e kadarki bütün de- ğerleri için doğrulanmış durumdaydı.

Cebirsel olmayan sayılar aşkın (transan- dantal) sayı olarak adlandırılır. Alman ma- tematikçi Georg Cantor, 1874'te hemen hemen bütün sayıların bir anlamda aşkın sayı olarak kabul edilmesi gerektiğini gös- termiştir. Verilen bir sayının aşkın olup olmadığını belirlemek matematiğin en zor problemleri arasında yer alır. Doğal logarit- ma tabanı olan e sayısının aşkın sayı olduğu Fransız matematikçi Charles Hermite tara- fından 1873'te kanıtlandı, π sayısının aşkın olduğunu ise Ferdinand von Lindemann 1882'de belirledi. Lindemann, böylece, Es- ki Yunanlılardan bu yana çözölememiş bir problemin, yani alanı verilen bir dairenin alanına eşit bir karenin yalnızca cetvel ve pergel kullanılarak çizilmesi probleminin çözölmemesinin olanaksız olduğunu kanıtlamış oluyordu.

Sayılar kuramına giren problemlerin bü- yük bölümü asal sayılara ilişkindir. Asal sayılar, kendisinden ve 1'den başka bölene olmayan 1'den büyük tamsayılardır. 1'den büyük ve asal olmayan sayılar bileşik sayı olarak adlandırılır. Her bileşik sayı, asal sayıların çarpımı biçiminde ifade edilebilir ve bu ifade tektir (örn. $1176 = 2 \times 2 \times 2 \times 3 \times 7 \times 7$). Aritmetiğin temel teore- mi olarak adlandırılan bu teoremi ilk kez Carl Friedrich Gauss, *Disquisitiones Arith- meticae* (1801; Aritmetik Tartışmaları) adlı yapıtında ortaya koydu.

Asal sayıların sayısının sonsuz olduğuna ilişkin çok güzel bir kanıt Eukleides gelişt- irmiştir. Bu kanıt şöyle özetlenebilir: Asal sayıların sayısının sonlu olduğunu varsaya- lım ve bütün asal sayıların çarpımını N ile gösterelim. Şimdi, $N+1$ sayısını göz önüne alalım. Asal sayıların her biri N 'yi tam olarak bölceğinden, $N+1$ sayısı bir asal sayıya bölündüğünde kalan olarak 1 vere- cektir. Buradan $N+1$ sayısının hem asal olmadığı, hem de asal sayıların çarpımına eşit olmadığı sonucu çıkar, bu ise ola- naksızdır. Oyle ise asal sayıların sayısı sonlu olamaz; sonsuz sayıda asal sayı vardır.

Bir asal sayılar çizelgesi dikkatle incelenir- se, asal sayıların büyüdüğü giderek seyrek- leştikleri gözlenir. Örneğin 100'den küçük 25 asal sayı vardır, ama 1.000 ile 1.100 arasında 16 tane, 10.000 ile 10.100 arasında 11 tane, 100.000 ile 100.100 arasında ise 6 tane asal sayı bulunur. Bu seyrekleşme tümüyle düzenli de değildir, örneğin 9.500 ile 9.600 arasında yalnızca 7 tane asal sayı vardır, ama 99.800 ile 99.900 arasında 10 tane asal sayı bulunur. Asal sayıların dağılımı ve bu dağılımdaki düzen ve düze- nsizliklerin incelenmesi sayılar kuramının en önemli konuları arasındadır.

Ünlü "ikiz asallar" sanıtı (kanıtlanmış olmamasına karşın doğru olduğu sanılan teorem), aralarındaki fark 2 olan sonsuz sayıda asal sayı çiftinin var olduğunu ifade eder (örn. 11 ile 13, 17 ile 19). Bu sanıtın kanıtlanmasına yönelik çabalar ancak kısmen başarılı olabilmıştır: Chen Jing-run, kendisinin 2 büyüğü ($p+2$) asal sayı ya da iki asal sayının çarpımı olan sonsuz sayıda asal sayı (p) olduğunu kanıtlamayı başarmıştır (1966).

Sayılar kuramının dalları arasında belirli genel niteliklere sahip tamsayı kümelerine ilişkin problemleri ele alan kombinatuvar sayılar kuramı, hesaplama problemlerinin çözümü ve aritmetik işlemler için etkin algoritmalar bulunmasını konu edinen hesaplama sayılar kuramı ve olasılık kuramı kavramlarının sayılar kuramına uygulamalarını içeren olasılıksal sayılar kuramı da yer alır.

Sayılı, Aydın (d. 1913, İstanbul), bilim tarihçisi. Türk ve İslam bilim tarihi alanındaki araştırmalarıyla tanınmıştır.

Ankara Erkek Lisesi'ni (sonradan Ankara Atatürk Lisesi) bitirdi. ABD'de Harvard Üniversitesi'nde bilim tarihi öğrenimi gördü; 1942'de doktorasını tamamladı. Ertesi yıl Türkiye'ye dönerek Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne katıldı; 1946'da doçentliğe, 1952'de profesörlüğe ve 1959'da ordinarius profesörlüğe yükseldi. 1947'de Türk Tarih Kurumu üyesi oldu. 1952'de Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde kurulan ve Türkiye'de alanındaki ilk kürsü olan Bilim Tarihi Kürsüsü başkanlığına getirildi. 1957'de Uluslararası Bilim Tarihi Akademisi'nin muhabir, 1961'de de aslı üyeliğine seçildi. 1962'de üç yıllık bir süre için bu akademinin başkan yardımcısı oldu. 1974'te Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde kurulan Felsefe Bölümü başkanlığına getirildi ve bu görevi 1982'ye değin sürdürdü. 1983'te Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'nun Atatürk Kültür Merkezi başkanlığına getirildi.

Sayılar birçok uluslararası bilim tarihi sempozyumunda bildiriler sunmuş, çeşitli konularda çok sayıda makale yayımlamıştır. Farabi'den *Ebu Nasr il-Fârâbi'nin Halâ Üzerine Makalesi* (1951, 1985, Necati Lugal ile birlikte) adlı yapıtı yayıma hazırlamıştır. Başlıca yapıtları arasında *The Observatory in Islam and its Place in the General History of the Observatory* (1960, 1988; İslamda Gözlemevi ve Gözlemevleri Genel Tarihindeki Yeri), *Ulug Bey ve Semerkand'daki İlim Faaliyeti Hakkında Gıyasüddin-i Kâst'ın Mektubu* (1960), *Abdülhamid İbn Türk'ün Denklemde Manni Zarureller Adlı Yazısı ve Zamanı Cebri* (1962, 1985), *Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp* (1966), *Copernicus and His Monumental Work* (1973, Koper-nik ve Anısal Çalışması), *Türkler ve Bilim* (1976), *Atatürk, Bilim ve Üniversite* (1981) sayılabilir.

Sayın, Abdurrahman Vefik (d. 9 Mart 1856, Gözleve, Kırım - ö. 1956, İstanbul), Osmanlı maliyeci. Dönemin önde gelen maliyecilerindendi.

Ailesiyle birlikte Kırım'dan Türkiye'ye göç etti. Özel eğitim gördükten sonra çeşitli okullarda maliye ve muhasebe dersleri okuttu. Hızla yükselerek Maliye Nezareti müsteşarı oldu. Maliye Memurları Mektebi'nde tekâlif kavaidi (vergi kuralları) ve tarih-i mali (maliye tarihi) dersleri verdi. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Gazi Ahmed Muhtar Paşa ve Mehmed Kâmil

Paşa kabinelerinde maliye nazırı olarak yer aldı. Mütarekeden sonra kurulan Tefvik Paşa kabinelerinde de aynı görevde bulundu.

Abdurrahman Vefik'in *Tekâlif Kavaidi* (1912-14, 2 cilt) adlı yapıtı, Osmanlı maliye sistemi üzerine ders notlarından oluşur. *Tarih-i Mali* (1914) adlı bir kitabı daha vardır.

Sayın, Hidayet (d. 1929, Aydın), köy sorunlarını işleyen toplumsal içerikli yapıtlarıyla tanınan oyun yazarı.

1954'te Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni bitirdi. 1960'ta çocuk hastalıkları uzmanı oldu. 1972'de Aydın'a yerleşerek hekimlik yaptı.

Köy sorunlarını işleyen ilk oyunu *Topuzlu (Uzak Dünyalarla birlikte 1965, 1972)* 1963'te Ankara, İzmir, Bursa Devlet Tiyatroları ile İstanbul Şehir Tiyatroları'nda oynandı. İstanbul'da Kent Oyuncuları'nda sahnelenen ve büyük ilgi toplayan ikinci oyunu *Pembe Kadın*'da (1965) bir köyde yaşayan yoksul ana-kızın yaşamını ele aldı; oyunda annesi yüzünden evlenemeyen, evde kalmaktan korkarak başkaldıran bir kızla, yalnız kalmak istemeyen, erkeklerle düşman annenin dramını ustalıkla işledi.

Köy yaşamını gerçekçi gözlemlerle yansıtan, ağız baskısını, muhtarların çıkarıcı davranışlarını, törelerin katılgınlı dramatik bir biçimde inceleyen Sayın, oyunlarında toplumsal temaların yanı sıra, kahramanlarının iç dünyalarını da başarılı biçimde sergilemiştir. Öbür yapıtları arasında *Kördüğüm* (1965), *Küçük Devler* (1967), *Yabancılar* (1975), *Köşe Kapmaca* (1982) sayılabilir.

Sayın, Niyazi (d. 12 Şubat 1927, İstanbul), ney virtüözü, besteci, ebru sanatçısı. Tamburi Cemil Bey'in icra üslubunu izleyerek titiz ve usta bir yorumcu olarak kendini kabul ettirmiştir.

İstanbul Belediye Konservatuarı'nın (bugün İstanbul Üniversitesi Devlet Konservatuarı) Türk Musikisi Bölümü'nde öğrenim gördü. Bir süre Üsküdar Musiki Cemiyeti'ne devam etti. Neyzen ve ressam Halil Dikmen'den ney dersleri aldı. Tekke müziği alanında da önemli bir ad olan ebru sanatçısı Mustafa Düğünman'dan çok sayıda ilahi meşk etti. Ondan ebru yapmayı da öğrendi. Ayrıca Muzıkalı Muhiddin Efendi ve Hamid Hüsnü Bey'le dinsel ve dindışı müzik çalıştı. 1952'de İstanbul Radyosu'na girdi. Bu kurumda 1980'e değin solist ses sanatçılarına eşlik etti, saz eserleri programlarında çaldı. 1950'lerde ve 1960'larda, İstanbul Belediye Konservatuarı Türk Musikisi İcra Heyeti'nde yer aldı. 1980-81'de ABD'de Washington Üniversitesi'nde Türk müziği ve ney öğretmenliği yaptı. Seattle'dayken bir de ebru sergisi açtı. İstanbul Türk Musikisi Devlet Konservatuarı'nda 1976'da başladığı ney öğretmenliğini sürdürmektedir.

Niyazi Sayın'ın ney çalmadaki ustalığı, Türk müziği perdeleri konusundaki titizliğine eklediği perde hakimiyetine (yalnız parmaklarıyla değil, dudak ve baş hareketleriyle de), nefes tekniğine ve legato çalmakta gösterdiği olağanüstü başarısına dayanır. Neyin çalış tekniğine birçok yenilikler getirmiş ve genç kuşağın tüm neyzenlerini etkilemiştir. Son derece geniş bir repertuarı olan ve makamları çok iyi tanıyan Niyazi Sayın, Cemil Bey'in kemençe taksimlerinin etkisi sezilen doğaçlamalarının bazılarıyla, taksim formunun dönemindeki en parlak örneklerini verdi. Özellikle Necdet Yaşar'a yaptığı karşılıklı taksimler, bu türü adeta yeniden canlandırdı. Özellikle şevkefza ("Güllerin karşında her an solmadan durmaktadır") ve şehnaz şarkılarıyla bestecilik yeteneğini kanıtlamıştır. *Bektaşî Nefesleri* ve *Saz*

Eserleri başlıklı, nitelikli birkaç plak da doldurmuştur.

sayısal bilgisayar, DİJİTAL BİLGİSAYAR olarak da bilinir, kesikli türden verileri işleyerek problem çözen aygıtların ortak adı. Bu tür aygıtlar, ikili sayı sisteminin 0 ve 1 rakamları kullanılarak ifade edilmiş olan sayılar, harfler ve simgeler üzerinde işlem yapar. Belleklerinde saklanan program komutları uyarınca 0 ve 1'lerden oluşan verileri sayarak, karşılaştırarak ve işleyerek çalışan sayısal bilgisayarlar üretim süreçlerini denetleyebilir, takım tezgahlarının ve başka makinelerin çalışmasını kumanda edebilir, çok büyük miktarda veriyi çözümlenebilir ya da yeniden düzenleyebilir, dinamik sistemlerin (örn. genel hava koşulları ya da karmaşık kimyasal tepkimeler) benzetimini (simülasyon) gerçekleştirebilir, otomobil ve uçakların tasarımında yardımcı görevler üstlenebilir, kimi hastalıkların tanısında ve tedavisinde hekime yardımcı olabilirler. Ayrıca bak. bilgisayar programı; örneksel bilgisayar.

İşlevsel bölümler. Bir sayısal bilgisayarda dört temel işlevsel bölüm bulunur: 1) Girdi-çıkı aygıtları; 2) ana bellek; 3) denetim birimi; 4) aritmetik-mantık birimi. Bilgisayara verilerin ya da komutların işlenmek ya da bellekte saklanmak üzere girilmesi ve işlenmiş verilerin kullanıcıya iletilmesi, girdi-çıkı aygıtları(*) aracılığıyla sağlanır. En çok kullanılan girdi-çıkı aygıtı bir elektronik 'klayve' ile bir katot ışınlı lambadan oluşan video terminalidir. Bilgisayara giren veriler ana bellekte saklanır, hemen kullanılmayacak veriler ise yardımcı bellek birimlerinde depolanır (bak. bilgisayar belleği). Denetim birimi program komutlarını bellekten birer birer ve sırayla alır, bunları yorumlar ve aritmetik-mantık biriminin bu komutlar uyarınca gereken işlemleri yapmasını; girdi-çıkı aygıtlarının çalışma hızı ile aritmetik-mantık biriminin çalışma hızı arasında uyum oluşturarak verilerin bilgisayarda uygun biçimde dolaşımını sağlar. Aritmetik-mantık birimi, veri üzerinde aritmetik ve mantıksal işlemleri gerçekleştirir; günümüz bilgisayarlarında bir işlem için gereken süre, nanosaniye (10⁻⁹ sn) kertesindedir. Bilgisayarın ana bellek, denetim birimi ve aritmetik-mantık biriminden oluşan bölümü, ana işlem birimi(*) olarak adlandırılır; girdi-çıkı aygıtları ile yardımcı bellek birimleri ise çevre donanımını oluşturur.

Sayısal bilgisayarın gelişimi. Mekanik sayısal hesap makinesi 17. yüzyılda Blaise Pascal ve Gottfried Wilhelm Leibniz tarafından icat edildi. İlk gerçek sayısal bilgisayar tasarımı yapan kişi ise İngiliz matematikçi ve mucit Charles Babbage'dir. Babbage, çözümleyici makine adını verdiği aygıtı 1830'larda tasarladı; bu aygıt temel aritmetik işlemleri yapabilen ve hesap sonuçlarına göre karar alabilen mekanik bir donanımdı. Çözümleyici makine, günümüz sayısal bilgisayarında geçerli olan temel çalışma ilkelerinin birçoğunu içeriyordu. Örneğin işlemlerin yapılma sırasını programa uygun olarak belirleyen ve dallanma, döngü gibi öğeleri de içeren ardışık denetim ile otomatik yazıcı aritmetik işlem birimi ve bellek birimi öngörülmüştü. Çözümleyici makine hiçbir zaman tamamlanamadı, Babbage'ın bu makineye ilişkin tasarımı da, 1937'de not defterleri bulununcaya değin unutuldu.

İngiliz matematikçi ve mantıkçı George Boole'un 1850 dolaylarında geliştirdiği ve günümüzde Boole cebiri(*) olarak adlandırılan mantık cebirinin, sayısal bilgisayarların evriminde çok önemli bir yeri vardır. Boole cebiri, bilgisayar anahtarlama dev-

relerinin çözülmesi ve tasarımı da temel önemde bir araç niteliğindedir.

ABD'li matematikçi ve fizikçi John V. Atanasoff 1939'da ilk elektromekanik sayısal bilgisayarı gerçekleştirdi. 1944'te Howard Aiken ve International Business Machines Corporation'dan (IBM) bir grup mühendis, temel öge olarak elektrik röleleri kullanan bir bilgisayarı gerçekleştirdiler; bu aygıt Harvard Mark I olarak adlandırıldı. Bundan sonra bilgisayarlar hızlı bir gelişme çizgisi izledi. Bilgisayarları, bu gelişme çizgisi içinde ve özellikle mantık devrelerinde kullanılan teknoloji göz önünde tutularak, kuşaklara ayırmak gelenekselleşmiştir.

Pennsylvania Üniversitesi'nden iki mühendis, J. Presper Eckert ve John W. Mauchly ilk genel amaçlı, tümüyle elektronik bilgisayarı 1946'da geliştirerek birinci kuşaktan modern bilgisayarlar dönemini başlattılar. ENIAC (Electronic Numerical Integrator And Calculator [Elektronik Sayısal Integral ve Hesap Makinesi]) adı verilen bu aygıtın mantık devrelerinde röleler değil elektron lambaları kullanılıyordu, bu nedenle ilk bilgisayarlara oranla çok daha yüksek bir işlem hızına erişilmişti. Macar asıllı ABD'li matematikçi John von Neumann 1947'de bellekte saklanan program kavramını ortaya koydu. Verilerle birlikte program komutlarının da içeriği elektriksel olarak değiştirilebilen bir bellekte saklanması ilkesi ilk kez EDVAC'ta (Electronic Discrete Variable Automatic Computer [Kesikli Değişkenli Elektronik Otomatik Bilgisayar]) uygulandı.

İkinci bilgisayar kuşağını transistörli bilgisayarlara oluşturur. Transistör 1948'de bulunmuş, ama elektronik aygıtlarda elektron lambalarının yerini alabilmesi için on yıllık bir araştırma-geliştirme dönemi gerekmişti. Transistör, boyutlarının küçüklüğü, güvenilirliği ve harcadığı enerjinin düşük oluşuyla, elektron lambalarına göre önemli bir gelişmeyi simgeliyordu. 1950'lerin sonlarında yapımına başlanan ikinci kuşak bilgisayarlar çok daha küçük boyutlu, işlem hızı ve yeteneği açısından birinci kuşağa oranla çok üstün makinelerdi.

1960'ların sonları ve 1970'ler bilgisayar donanımında büyük atılımların gerçekleştiği yıllar oldu. En büyük gelişmeyi yüzlerce transistör, diyot ve direncin küçüğü bir silisyum yonga (çip) üzerine sığdırıldığı tümleşik devrelerin gerçekleştirilmesi oluşturdu. Devreyi oluşturan ögeler mikroskopik boyutlarda olduğundan ötürü mikrodevre olarak da adlandırılan bu tür devrelerin kullanılmasıyla, hızı, bellek sığası ve güvenilirliği çok yüksek, maliyeti çok düşük üçüncü kuşak bilgisayarlar ortaya çıktı. Tümüleşik devrelerden yararlanılarak gerçekleştirilen bir bilgisayar türü de büyük bilgisayarlara oranla çok daha küçük boyutlarda olmamakla birlikte, örneğin büyük bir araştırma laboratuvarındaki bütün aygıtları denetleyebilecek kadar güçlü olan minibilgisayarlardır.

1970'lerin sonlarında ortaya çıkan geniş ölçekli tümleşim (LSI) teknolojiyle binlerce transistör ve devre ögesinin çok küçük bir alana sığdırılmasına olanak sağlandı. Bu tür mikrodevrelerin kullanılmaya başlamasıyla bilgisayar teknolojisinde devrim niteliğinde iki önemli gelişme sağlandı. Bunlardan birincisi mikroişlemcilerdir (*). Mikroişlemci, ana işlem birimini oluşturan bütün aritmetik ve mantıksal işlem devreleriyle denetim devrelerinin tek bir yonga üzerine sığdırılmasıyla gerçekleştirilen tümleşik devredir. Mikroişlemci kullanılarak yapılan mikrobilgisayarlar (*), taşınabilir bir televizyon alıcısı boyutlarında olmalarına karşın önemli hesaplama yeteneğine sahip makine-

lerdir. Geniş ölçekli tümleşim teknolojinin sağladığı ikinci büyük gelişme, yani letken belleklerin kullanıma girmesidir. Birkaç yongadan oluşan yani letken bellekler çok büyük bellek sığalarının çok kısa boyutlara sığdırılmasına olanak sağladı. Boyutlarının küçüklüğü ve sığalarının büyüklüğü yanında erişim sürelerinin de küçük olması bu tür belleklerin yalnızca minibilgisayar ve mikrobilgisayarlarda değil, ana bilgisayarlarda da yaygın olarak kullanılması sonucunu doğurdu.

1980'lerin bilgisayarları genellikle dördüncü kuşak bilgisayarlar olarak adlandırılır, ama üçüncü kuşakla dördüncü kuşak arasındaki farklar kesin ve belirgin değildir. Bu iki kuşak arasındaki temel ayrım, çok geniş ölçekli tümleşimden (VLSI) kaynaklanır. Bu teknoloji, mikroişlemci, bellek ve mikroişlemci ile girdi-çıkı aygıtları arasında iletişimi sağlayan arabirimlerde çok yüksek devre yoğunlukları elde edilmesine olanak tanımıştır. Çok geniş ölçekli tümleşim, örneğin 5mm²'lik bir silisyum yonga üzerine yüz binlerce transistör ve devre ögesi sığdırma olanaklıdır. 1980'lerin ilk yıllarında yapımına geçilen mikrobilgisayarların çoğunda ana işlem birimi, bellek ve arabirim devrelerinin tümünün tek bir yonga üzerinde yer aldığı tümleşik devreler kullanılıyordu. Bu tür bilgisayarların daha da gelişkin türleri, cebe sığacak boyutlarda olmakla birlikte, sanayide kullanılan takım tezgahlarına ya da bir jet uçağına kumanda edebilecek yetenektedirler.

sayısal çözümleme, NÜMERİK ANALİZ olarak da bilinir, karmaşık problemlerin temel aritmetik işlemler (toplama, çıkarma, çarpma, bölme) kullanılarak çözülmesi yöntemlerini konu edinen matematik dalı.

Sayısal (dijital) bilgisayarlarda gözlenen büyük gelişmeler, bilgisayarlar yalnızca temel aritmetik işlemleri yapabildiklerinden, sayısal çözümlemeyi uygulamalı matematiğin en önemli dallarından bir durumuna getirmiştir. Bilimde ve mühendislikte karşılaşılan problemlerin bilgisayarla çözülebilmeleri için çözüm sürecinin belirli bir aşamada sayısal çözümleme yöntemlerine başvurulması gereklidir. Sayısal çözümleme, alışılmış matematiksel çözümleme (diferansiyel ve integral hesabı) süreçleriyle bulunacak sonuçların aritmetik işlemler kullanılarak belirli bir yaklaşıklıkla elde edilmesi yöntemlerini de içerir. Belirli bir sınıfa giren problemleri çözmek amacıyla uygulanması gereken aritmetik işlemlerin düzenini belirleyen plana algoritma denir. Bilgisayarın bir algoritmayı gerçekleştirmek üzere izlemesi gereken komutların sıralı listesi ise bilgisayar programını oluşturur. Bilgisayar programları makine dilinde ya da FORTRAN, COBOL, BASIC gibi yüksek düzeyli bir dilde yazılmış olabilir.

Sayısal çözümleme yöntemlerine örnek olarak fonksiyonların yaklaşık değerlerinin hesaplanması (interpolasyon ve ekstrapolasyon), diferansiyel ve kısmi diferansiyel denklemlerin, doğrusal ve doğrusal olmayan denklem takımlarının yaklaşık çözümlerinin bulunması, sayısal optimizasyon ve doğrusal programlama sayılabilir.

Sayısal çözümlemenin tarihsel kökenleri matematik özeştir. Eski Yunanlılar sonsuzküçükler hesabına ilişkin karmaşık bazı problemleri günümüz sayısal çözümleme yöntemlerine benzer yöntemlerle çözmeyi biliyorlardı. Örneğin yarıçapı r olan bir çemberin çevresinin $C=2\pi r$ olduğu bilinir; burada π simgesi 3,1415926...'ya eşit irrasyonel sayıyı gösterir. Yarıçapı belirli bir çemberin içine ve dışına çizilen N kenarlı düzgün çokgenler (bu çokgenler kirisler ve teğetler çokgenleri olarak adlandırılır) ara-

cılığıyla C için alt ve üst sınırların kolaylıkla belirlenmesi olanaklıdır. Kirisler çokgeninin kenar uzunluğu h_N , teğetler çokgeninin kenar uzunluğu da H_N ise, bu çokgenlerin çevre uzunlukları sırasıyla $L_N = Nh_N$ ve $L_N = NH_N$ olur; bu durumda $L_N < 2\pi r < L_N$ eşitsizlikleri geçerlidir. Çokgenlerin kenar sayıları iki katına çıkarıldığında L_N büyür, L_N ise küçülür; yani, $L_N < L_{2N} < L_N$ ve $L_N < L_{2N} < L_N$ eşitsizlikleri geçerlidir. L_N ve L_{2N} değerleri biliniyorken L_{2N} ve L_{2N} değerleri, temel aritmetik işlemleri ve karekök alma işlemi aracılığıyla hesaplanabilir. Örneğin $2N$ ve N kenarlı kirisler çokgenlerinin kenar uzunlukları arasında $h_{2N} = \sqrt{2} r \sqrt{1 - \sqrt{1 - (h_N/2r)^2}}$ bağıntısı vardır. Eski Yunanlılar bu formüller elde etmek için gerekli geometrik çizim yöntemlerinin tümünü biliyorlardı.

Bu süreçte (L_N, L_N) , (L_{2N}, L_{2N}) , ... sayı çiftleri dizisinden yararlanarak çember çevresinin $2\pi r$ değerini istenen yaklaşıklıkla hesaplamak kolaylıkla mümkün olur. M inci adımdaki hatayı, $e_M = L_M - L_M$ olarak kestirmek olanaklıdır. Demek ki $2\pi r$ değerini, örneğin, 1/1.000.000 doğrulukla bulmak için, yukarıdaki sayı çiftleri dizisini e_M 'nin değeri bu hata değerinden daha küçük olana kadar hesaplamak yeterlidir. Sayısal çözümlemenin en önemli ve en zor konularından birini, hesaplanan değerdeki hatanın kesin bir biçimde kestirilmesi oluşturmaktadır.

sayısal ses kaydı, ses sinyallerini sayısal (dijital) sinyale dönüştürerek magnetik şerit (teyp) ya da optik disk üzerine kaydetme yöntemi. Bu yöntemde ses sinyali, 0 ve 1'lerden oluşan ikili sayılara karşılık gelecek biçimde bir elektriksel darbeler dizisine dönüştürülür; bu amaçla ses sinyali sanayide binlerce kez örneklenir, bir başka deyişle sinyalin genliği çok kısa zaman aralıklarında ölçülür ve genlik değerleri ikili sayılara dönüştürülür. Bir sayısal ses kayıt sisteminde iki kanaldaki (sağ ve sol stereofonik kanallar) sürekli ses sinyallerini sayısal bilgiye dönüştüren bir örnekselden sayısal çevirici devresi bulunur. Çeviricinin çıkışındaki bu sayısal bilgi yüksek hızlı magnetik şerit ya da disk üzerine kaydedilir. Okuma sırasında, şerit ya da diskten okunan kodlanmış sayısal bilgi bu kez bir sayısal örneksel çevirici devresi aracılığıyla örneksel (sürekli) ses sinyaline dönüştürülür; bu sinyal bir stereofonik yükselteç ve hoparlörler aracılığıyla sese çevrilir.

Sayısal ses kaydı, okumada elde edilen sesin kaydedilen özgün sese uygunluğu açısından, alışılmış ses kaydı yöntemlerine oranla büyük üstünlük sağlar. Bunun temel nedeni, ses sinyalinin elektriksel darbeler dizisine dönüştürüldükten sonra iletişim kanallarından ya da ses kayıt ortamından kaynaklanan gürültü ve karışım etkilerine (örn. hışırtı, parazit, distorsiyon) karşı bağımsızlık kazanmasıdır. Kimi sayısal ses kayıt sistemleri bu türden karışım etkilerini sezen ve ortadan kaldıran özel düzenekler de içerir. 1980'lerde üzerine sesin sayısal olarak kaydedilmiş olduğu optik diskler kullanıma girdi, bu disklerdeki sayısal bilgi disk yüzünü optik olarak tarayan bir laser ışınıyla okunur. Bu tür disklerin dinamik alanları geleneksel (örneksel) kayıt yöntemleri kullanan sistemlere (örn. gramofon plağı) oranla çok daha geniş, distorsiyon düzeyleri de çok daha düşüktür.

sayısmaca, çocukların bir oyuna başlamadan önce ebe çıkarmak için söyledikleri, baştan ya da sondan uyuklı tekerleme.

Oyuna katılacak çocuklar halka ya da yarı halka biçiminde sıralanır. İçlerinden biri bir sayışmacı okumaya başlar, her hecede oyunculardan birine eliyle dokunur. Son hece kime rastlarsa o ebe olur. Bir oyunun biçimine göre de son heceye kalan çocuk ebelikten kurtulur; kalanlar arasında sayışmacı aynı biçimde tekrarlanır ve en sona kalan çocuk ebe olur.

Sayıştay, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) adına mali denetim yapan, kesin hükme yetkili anayasal kuruluş. 1982 Anayasası'nda yüksek mahkemeler arasında yer alan Sayıştay, bir yüksek idari yargı organı, kamusal hesap işlerinde son yargılama yeridir.

Sayıştay'ın temelini, Tanzimat döneminde devlet harcamalarını denetlemek amacıyla 1865'te kurulan Divan-ı Muhasebat adlı kurul oluşturur. Divan-ı Muhasebat, Muhakeme ve Maliye dairelerinden oluşuyordu ve Maliye Nezareti'ne bağlıydı. 1876 Kanun-ı Esasisi'nde, Heyet-i Mebusan'da çoğunlukça görevden alınmadıkça Divan-ı Muhasebat üyelerinin ömür boyu görevde kalacağı, bu kurulun 12 kişiden oluşacağı belirtilmişti. Askeri ve sivil bütün devlet dairelerinin mali denetiminden sorumlu olan Divan-ı Muhasebat, Heyet-i Mebusan ve padişaha karşı sorumluydu. 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından sonra görev ve yetkileri yeniden belirlendi. 1918'de de üç daireye ayrıldı. 1922'de Osmanlı Devleti ile birlikte Divan-ı Muhasebat'ın çalışmaları da son buldu.

Divan-ı Muhasebat'ın yetki ve görevleri 1922'de vekâletlerde oluşturulan kurullara bırakıldı. 1923'te de iki daireden oluşan yeni bir Divan-ı Muhasebat kuruldu. Aynı yılın sonlarında çıkarılan bir yasayla Divan-ı Muhasebat TBMM'ye bağlı ve onun adına mali denetim yapan bir kurum haline getirildi. 26 Mayıs 1927'de kabul edilen Muhasebat-ı Umumiye Kanunu ile Divan-ı Muhasebat'a yeni yetkiler verildi ve daire sayısı dörde çıkarıldı. 1934'te Divan-ı Muhasebat'ın adı Sayıştay olarak değiştirildi.

1982 Anayasası'na göre Sayıştay, TBMM adına genel ve katma bütçeli dairelerin bütün gelir ve giderleriyle mallarını denetlemek, sorumluların hesap ve işlemlerini kesin hükme bağlamak ve yasalarla verilmiş inceleme, denetleme ve hükme bağlama işlerini yapmakla görevlidir. Sayıştay'ın kesin hükümleri hakkında ilgililer yazılı bildirim tarihinden başlayarak 15 gün içinde ve bir kereye mahsus olmak üzere kararın düzeltilmesi isteminde bulunabilirler. Bu kararlar için idari yargı yoluna başvurulamaz. Vergi benzeri mali yükümlülükler ve ödevler konusunda Danıştay ile Sayıştay kararları arasında ortaya çıkan uyumsuzluklarda, Danıştay kararları temel alınır. Silahlı kuvvetlerin elinde bulunan devlet mallarının TBMM adına Sayıştay'ca denetlenmesi, milli savunma hizmetlerinin gerektirdiği gizlilik esaslarına uygun olarak yapılır.

Sayıştay'ın kuruluşu, işleyişi, denetim yöntemleri, üyelerin nitelikleri, atanmaları, ödev ve yetkileri, hak ve yükümlülükleri ile öteki özlük işleri, başkan ve üyelerinin güvenceleri 21. 2. 1967 tarih ve 832 sayılı Sayıştay Kanunu'yla düzenlenmiştir.

Sayıştay birinci başkanı ve üyeleri, Sayıştay Kanunu'nda belirtilen nitelikleri taşıyan istekliler arasından TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu'nca gizli oyla seçilir. Seçim sonucu TBMM Genel Kurulu'nca da onaylanır. Sayıştay daire başkanları Sayıştay Genel Kurulu'nca kendi üyeleri arasından,

üye tam sayısının salt çoğunluğuyla dört yıl için gizli oyla seçilirler. Sayıştay başkanı ve üyeleri görevlerinden alınamaz ve kendileri istemedikçe 65 yaşından önce emekli edilemezler.

Sayıştay'ın yargı ve karar organları Genel Kurul, Temyiz Kurulu, Daireler Kurulu, Yüksek Disiplin Kurulu, Memurlar Seçim ve Disiplin Kurulu ile Sayıştay daireleridir. Genel Kurul, Sayıştay birinci başkanının başkanlığı altında daire başkanları ile üyelerden oluşur. Birinci başkanın incelenmesini istediği konu ve işlemleri görüşerek karara bağlar. Temyiz Kurulu, Sayıştay Genel Kurulu'nun dört yıl için seçtiği dört daire başkanı ile ikişer daire üyesinden oluşur. Sayıştay dairelerince verilen ilamların son karar mercii olarak çalışır. Daireler Kurulu, Temyiz Kurulu'na seçilen başkan ve üyelerin dışında kalan başkan ve üyelerden oluşur. Ödenek ve kadro dağıtım işleri ile sözleşme tescil işlerinden doğan tereddütleri karara bağlar, mali konularda düzenlenen yönetmelikler hakkında Sayıştay görüşünü saptar. Bir başkan ile altı üyeden kurulu birer hesap mahkemesi olan Sayıştay daireleri, başkan ve en az dört üyeye toplanır. Hüküm ve kararlarını oy çokluğuyla verir. Sorumluların hesap ve işlemlerini yargılayarak hükme bağlar, gerektiğinde genel uygunluk bildirimleri ve TBMM'ye sunulacak öbür raporlar hakkında görüş bildirir, birinci başkan tarafından görüşülmesi istenen konular hakkında karar verir.

Sayıştay'ın meslek görevlileri olan denetçiler ve raportörler, denetçi yardımcılığından yetişirler. Denetçi yardımcılığı ise Sayıştay Kanunu'nda gösterilen nitelikleri taşıyan adaylar arasından sınavla seçilirler. Denetçiler kendilerine verilen idare hesapları ile kesin hesap ve işlemleri inceler, Hazine çıkarlarını zarara uğratan nitelikte mevzuat hükümlerini ve Genel Kurul'da görüşülecek uygunluk bildirimlerini düzenlerler. Raportörler bağlı bulundukları daire ve kurulların görevleriyle ilgili kararları yazmak ve verilen hükümler çerçevesinde tutanak ve ilamları düzenlemekle görevlidir. Sayıştay savcısı Hazine temsilcisi sıfatıyla sayman hesaplarının incelenmesi ve yargılanması aşamalarında düşüncelerini bildirir; TBMM'ye sunulacak raporlara ilişkin görüşlerini açıklar, kovuşturmayı gerektiren durumları ilgili yerlere duyurur. Savcının yardımcılığı da vardır. Savcı ve yardımcılığı Sayıştay birinci başkanının görüşü alındıktan sonra Maliye ve Gümrük Bakanlığı'nın teklifi üzerine ortak kararname ile atanır.

Sayıştay denetimine bağlı kurum ve kuruluşlar genel ve katma bütçeli daireler, sermayesinin yarısı ya da yarıdan fazlası bu dairelerin katılımıyla sağlanan döner sermayeli ya da fon biçiminde kurulmuş teşebbüs ve kurumlar, il özel idareleri, belediyeler ve yasada belirtilen öteki kuruluşlardır.

Sayıştay'ın başlıca görevleri genel ve katma bütçelere ilişkin genel uygunluk bildirimlerini TBMM'ye sunmak, gerektiğinde mali işler ve hesap usulleriyle gelir tahakkuk sistemleri hakkında TBMM'ye rapor vermek, hesap ve işlemlerle ilgili gerekli hususları TBMM'ye bildirmek, harcamaya ilişkin sözleşme ve bağışları tescil ya da kayıt etmek, genel ve katma bütçeli dairelerin kadro ve ödenek dağıtım işlemlerini önceden vize etmek, mali mevzuata ilişkin olarak uygulamada beliren sorunlar ve mali konularda düzenlenecek yönetmelikler hakkında önceden görüş bildirmektir. Sayıştay, görevlerini yerine getirirken, denetimine giren işlemlerle ilgili her türlü belge ve bilgiyi isteyebilir. Denetçilerin incelemesi sonunda düzenlenen raporlar, yargılanmak

üzere dairelere gönderilir. Hesap ve işlemlerin dairelerde yargılanması sonunda aklanma ya da sorumluluk hükmü verilir. Mevzuata aykırı işlemlerle ilgili olan sorumlular, durumun kendilerine bildirilmesinden başlayarak üç ay içinde zararı Hazine'ye ödemekle yükümlüdür. İnceleme sırasında suç oluşturan bir eyleme rastlanırsa, bir dairece düzenlenen evrak gereği yerine getirilmek üzere sorumluların bağlı olduğu daireye ya da cumhuriyet savcılığına gönderilir.

Sayornis, *Passeriformes* (ötücükuşlar) takımının *Tyrannidae* familyasından kuş cinsi. Yenedünya'ya özgü bu cins üyelerinin Kuzey Amerika'da en iyi bilinen türü olan *S. phoebe*, 18 cm uzunluğunda, üst bölümleri kahverengimsi boz, alt bölümleri soluk renkli bir kuştur. Art arda "fii bii" sesi

Sayornis phoebe

John Hennessy-The National Audubon Society Collection/Photo Researchers

çıkarak öter. Köprü altları gibi çıkıntılı yerlere yosundan yaptığı yuvasını çamurla sağlamlaştırır. Kuzey Amerika'nın batısındaki açık alanlarda yaşayan *S. saya* türünün gövdesi biraz daha iri, alt bölümleri kahverengimsi sarı tüylüdür. ABD'nin güneybatısından Arjantin'e kadar uzanan bölgede görülen *S. nigricans* türünün koyu renk üst bölümleri beyaz karnıyla belirgin bir zıtlık oluşturur. Tünediklerinde sürekli oynayan kuyrukları, her üç türün de dikkat çeken bir özelliğidir.

sayvan, (Farsça *sayeban*: "gölgelik"), marlıkta, bir altar, heykel ya da nişin

Sayvan, Burgh Kilisesi'nde vaaz kürsüsü, Lincolnshire, İngiltere, 1623

Maurice H. Ridgway, the Courtauld Institute of Art, Londra

üstünü örtecek biçimde yapılan saçak ya da sundurma. Başlangıçta tanrısal bir niteliği olduğuna inanılan mutlak hükümdarın varlığını simgeliyordu ve büyük olasılıkla Ahameniş krallarının çadırlarından kaynaklanıyordu. Sayvan ortaçağ kiliselerinde tanrının varlığının simgesine dönüştü. 14. ve 15. yüzyıllarda mezar, heykel ve nişlerin üzerine zengin taş işçiliğiyle bezeli sayvanlar yapılıyordu.

Rönesans'ta birlikte, altıların üzerine sayvan yerine, sütunların taşıdığı baldakenler(*) yapılmaya başladı. Sayvan 18. yüzyıla değin Avrupa'nın her yerinde çeşitli amaçlarla kullanıldı. Protestan Batı Avrupa ülkelerinde kiliselerdeki vaiz kürsülerinin üzerine ahşaptan düz sayvanlar yapılıyor, önemli dinsel heykellerin üzeri de klasik tarzda büyük sayvanlarla örtülüyordu. Geleneksel Yahudi evlenme töreni de *huppa* adı verilen bir tür sayvanın altında yapılır.

saz, göl ve ırmak kıyıları ile bataklık yerlerde yetişen, silindirik gövdeli otsu su bitkilerinin ortak adı. Saz terimi sulak ortamlardaki başka bazı bitkiler için kullanılan kamış terimiyle karışmıştır. Oysa sazlar kamışlardan daha ince, otsu gövdeli ve daha kısa boylu bitkilerdir. Adı bu grupta anılan bitkilerin başında *Juncus* türleri gelir. Hasırsazgiller (*Juncaceae*) familyasında yer alan, çoğunlukla hasırsazı ya da kova gibi adlarla anılan bu türlerin silindirik biçimli gövdeleri ve ilk bakışta gövdeyi andıran içi boş yaprakları vardır. Papirüsçiller (*Cyperaceae*) familyasından, sandalyesazı ya da sazotu (*Scirpus lacustris*) 1-3 m'ye boylanabilen bir bitkidir; silindirik gövdelerinin içi süngersi bir öze doludur. Semercisazı ya da aksaz gibi adlarla da anılan *Typha* türleri ise daha çok hasırotu (*bak. sukamışı*) adıyla tanınır.

Sazların yaprakları ve gövdeleri yaygın olarak sandalye altlığı, çanta, şapka, yer yagısı gibi hasır eşyaların yapımında kullanılır.

Saz, Leyla, LEYLA HANIM olarak da bilinir (d. 1850, İstanbul - ö. 6 Aralık 1936, İstanbul), besteci ve şair.

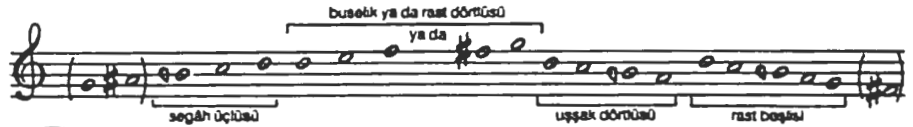
I. Abdülmecid döneminde saray doktorluğu yapan Rum asıllı Hekimbaşı İsmail Paşa'nın kızı ve mimar Vedat Tek'in annesidir. İlk müzik derslerini sarayda bulunduğu yıllarda aldı. 1861'de Girit valiliğine atanan babasıyla birlikte Hanya'ya gitti. Orada Fransızca ve Yunanca dersleri aldı ve Batı kültürünü tanıdı. Babası Aydın valisi olduktan sonra İzmir'e yerleşti ve vilayet mektupçusu Sırrı Efendi (Paşa) ile evlendi. Kocasının görevi gereği çeşitli kentlerde bulundu. 1895'te İstanbul'a yerleşti. Nikoğos Ağa ve Medeni Aziz Efendi'den usul ve makam dersleri aldı, pek çok yapıt meketti.

Anıları, 1920-22 arasında, "Harem ve Saray Adat-ı Kadimesi" başlığıyla *Vakit ve İleri* gazetelerinde tefrika edildi. Tefrikanın "Harem-i Hümayun ve Sultan Sarayları" başlığını taşıyan bölümü, oğlu Yusuf Razi tarafından Fransızcaya çevrildi. 1974'te Sadi Borak tarafından dili sadeleştirilerek *Harem-i İç Yüzü* adıyla Türkiye'de ikinci kez yayımlandı. Leyla Hanım'ın son dönem Osmanlı saray yaşamı üzerine son derece değerli bilgiler içeren anıları Almanca ve Çekçeye de çevrildi.

On altı yaşında Türkçe şiirler yazmaya başlayan Leyla Hanım, Girit'teyken çok başarılı Yunanca şiirler de kaleme almıştı. Türkçe şiirleri *Solmuş Çiçekler* (1928) adıyla yayımlanmıştır. Dilhayat Kalfa'dan sonrakı en başarılı kadın besteci olan Leyla Hanım, şarkı ve marş formlarında 200'e

yakın yapıt bestelemişse de, bunların çoğunun notası Bostancı'daki köşküyle birlikte yandığından, günümüze ancak 50 kadar yapıtı ulaşabilmiştir. Bunların beşi marştır. "Yaslı gittim sen geldim" dizesiyle başlayan ünlü marş da bunlar arasındadır. Geri kalan yapıtların (bir türkü dışında) hepsi şarkı formundadır. Leyla Hanım'ın en ünlü şarkıları arasında "Seni sevdâ çiçeğim, tac-ı serim" (hicaz), "Nerdesin, nerde acep, gamla bıraktın da beni" (hicazkâr), "Mani oluyor halimi takrire hicabım" (hicazkâr), "Ey sabah-ı hüsn-i anın âftâb-ı enveri" (hüzzam), "Harab-ı intizar oldum, aman gel" (hüzzam), "Etmedin asla terahhum pek çok üzdün" (mahur), "Dilberim terk-i sebata her zaman âmâdedir" (sultaniyegâh) sayılabilir.

sazan, (*Cyprinus carpio*), *Cypriniformes* takımının *Cyprinidae* familyasından tatlısu balığı. Asya'dan Avrupa'nın orta ve güney kesimlerine kadar uzanan bölgede yaşayan bu tür yeryüzünün hemen her yerine götürmüştür. Sazanın gövdesi kalın, pulları iri, dudakları kalın, üstçenesinin her iki yanı ikiye ayrılmıştır. Yalnız ya da küçük gruplar halinde dibi çamurlu, bitkice zengin göller, gölcükler ve durgun akarsularda yaşar. Hepçil olan bu balıklar beslenirken genellikle dip çamurunu eşeler ve suyu bulandırırlar.

Sazkâr makamının bileşimi
Ana Yayıncılık Arşivi

Sazanlar kış aylarında derin sulara ya da dipteki korunaklı yerlere çekilir, etkinliklerini iyice azaltır ve beslenmezler. Yumurtla dökme dönemleri genellikle bahar aylarına rastlar. Su bitkileri üstüne bırakılan bu yumurtalar 4-8 günde açılır. Yavru sazanlar hızla büyüyerek yaklaşık üç yılda eşeyse olgunluğa erişirler. Bazıları 40 yılı aşkın bir süre yaşayabilir. Ortalama uzunlukları yaklaşık 30 cm'dir. Ama uzunlukları 1 m'yi aşabildiği gibi ağırlıkları da 40 kg dolayına ulaşabilir.

Sazan hızlı büyümesi, yapay dölleme yoluyla görece kolay üretilebilmesi nedeniyle

Sazan (*Cyprinus carpio*)
Jacques Sa

yaygın biçimde yetiştirilmektedir. Rengi genel olarak yeşilimsi kahverengidir. Ama doğada bulunan ve önemli bir değişikliğe uğratılmadan yetiştirilen pullu sazanların yanı sıra, geliştirilen aynalı sazan ve pulsuz sazan soyları büyük bir önem kazanmıştır. Başu daha küçük, eti daha lezzetli ve az kılçıklı olan bu soylar pullu sazanlardan daha çabuk büyümektedir. Aynalı sazanın pulları çok azalmış ve yalnızca yanlarında ya da sırt çizgisi boyunca kalmıştır. Bu pullar iri ve çok parlaktır. Ayrıca sazan-

lerin bir türü olan *Tinca tinca*, yeşilsazan adıyla da tanınır.

sazangiller (*Cyprinidae*), *Ostariophysi* üst takımının *Cypriniformes* takımından balık familyası. Yaklaşık 200 cinsten 2 bini aşkın türü kapsayan bu familya, Eskidünya'da ve Kuzey Amerika'da geniş bir coğrafi dağılım gösterir. Sazangillerin çoğu tatlı, bazıları acı sulara yaşar. Gövdeleri genellikle pullu, sırt yüzgeçleri tek, bazıları bir ya da iki çift bıyıklı, çeneleri dişsiz, besinleri öğütmeye yarayan yutak dişleri 1-3 sıralıdır. Yutak dişleri türlerin ayırt edilmesinde büyük önem taşır. Genellikle, üreme mevsiminde erkeklerin başında kabarcıklar oluşur. Birçok türünün ekonomik değeri yüksektir. Türkiye tatlı sularında yaklaşık 90 türü bulunur. Bu familyanın üyeleri hakkında ayrıntılı bilgi için *bak. acıbalık; bıyıklıbalık; çamçak; çapakbalığı; golyan; gördek; havuzbalığı; incibalığı; karabalık; kefal; kızkıkanat; sazan*.

sazkâr, klasik Türk müziğinde bir makam. Rast makamı içinde segâh geçkisinin sıkça yapılmasıyla ayırt edilir. Segâh perdesi yerine uşşak perdesi kullanılarak düğâh perdesinde yapılan asma kalışlar da geleneksel-

leşmiştir. Sazkâr çok seyrek kullanılan makamlardandır. Rast makamından türeyen öbür makamlar gibi, rast (*sof*) perdesinde sona erer.

Sazonov, Sergey Dmitriyevich (d. 10 Ağustos 1860, Ryazan, Rus Çarlığı - ö. 25 Aralık 1927, Nice, Fransa), I. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde ve savaş sırasında dışişleri bakanı olarak görev yapan (1910-16) Rus devlet adamı.

1906-11 arasında Rus başbakanı olan Pyotr Stolipin'in kayınbiraderiydi. 1883'te Dışişleri Bakanlığı'nda çalışmaya başladı. Londra, Washington, D. C. ve Vatikan'daki Rus elçiliklerinde görev aldıktan sonra Mayıs 1909'da dışişleri bakanı yardımcısı oldu. 11 Ekim 1910'da dışişleri bakanlığına getirildi. Bu görevi sırasında Fransa ve İngiltere ile kurulmuş olan yakın ilişkileri korudu ve ülkesinin Almanya ile olan ilişkilerini güçlendirmek için çaba gösterdi. Başlangıçta Balkanlar'daki statükoyu korumaya çalıştıysa da, Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan'ın Osmanlılara karşı Balkan İttifakı'nı (1912-13) oluşturmalarından sonra İttifak'ı destekledi.

Avusturya arşidükü Franz Ferdinand'ın öldürülmesi (28 Haziran 1914) ve Avusturya'nın Sırbistan'a bir ultimatom vermesi (23 Temmuz) üzerine ülkesinin Avusturya'nın Sırbistan'ı ilhakına izin vermeyeceğini açıkladı. Fransa'nın Rusya'ya yardımının kesinlik kazanmasından sonra Çar II. Nikolay'ı seferberlik ilan etmeye (30 Temmuz) ikna etti. I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı savaşta girmesinden (Kasım 1914) sonra, Rusya'nın İstanbul ve Boğazlar'ı ilhakı konusunda İngiltere ve Fransa'nın onayını aldı. II. Nikolay'dan Polonya'ya özerklik vaat etmesini isteyince, 5 Ağustos 1916'da görevden uzaklaştırıldı. Şubat Devrimi'nden (1917) kısa bir süre önce Londra elçiliğine atandı. Mayıs

1917'de geçici hükümet tarafından görevden alınca Paris'e gitti. Sovyet Devrimi'nden sonra Amiral Aleksandr Kolçak'ın karşıdevrimci hükümetinde dışişleri bakanı olarak yer aldı.

sazsemalsi, klasik Türk müziğinde, peşrevden sonraki en önemli çalgı müziği formu. Peşrevler gibi, çoğunlukla dört haneli (bölümlü) olan sazsemailerinin ilk üç hanesi ile her haneden sonra seslendirilen teslim ya da mülazime denen nakarat bölümü hemen her zaman aksaksemi usulüyle ölçülmüştür. Son hanede usul geçkisi yapılır. Sazsemailerinin son hanelerinde en çok yürüksemai, senginsemai, semai gibi usuller kullanılır. Curcuna, devrituran, devrihindi, yürük aksak usullerinin kullanıldığı sazsemaileri de vardır. Yapıta adını veren makam, birinci hanede ve teslimde işlenir. Öbür hanelerde, yakın ya da uzak makam geçkileri yapılır. Sazsemailerinin pek çoğunda hane sonları birbirine benzer. Bu, teslim hazırlık niteliğindedir. Fasılda en sonda çalınan sazsemaileri, özellikle 20. yüzyılın ilk yarısında bağımsız konser parçaları gibi ele alınmıştır.

Özellikle sazsemalsi türünde başarı göstermiş besteciler arasında Neyzen Aziz Dede, Tamburi Cemil Bey, Refik Fersan, Sedat Öztoprak, Münir Mazhar Kamsoy ve Reşat Aysu anılabilir.

saztavuğu, *Gruiformes* takımının *Rallidae* familyasından birçok kuş türünün ortak adı. Yeryüzünün ılıman, astropik ve tropik bölgelerine dağılmış olan bu kuşların uzunlukları yaklaşık 30-45 cm, uzun ve ince parmakları su bitkileri üstünde yürümelerine uygun, alınlarındaki etli tüysüz bölge belir-

Amerika mor saztavuğu (*Porphyryla martinica*)
Ruth Corder, Root Resources-EB Inc.

gindir. Birçok tür parlak renkli tüyleri, gagaları, bacakları ya da derileriyle dikkat çeker. Yaşama ortamları bataklıklar ve sazlıklardır.

Saztavukları gürültücü kuşlardır. Mekeler gibi ürkek olmadıklarından kolayca gözlemlenirler. Birçoğu göçmendir. Geniş yuvalarını su kıyılarında ya da suyun üstünde, bitki saplarıyla yaparlar.

Bayağı saztavuğunun (*Gallinula chloropus*) tüyleri grimsi siyah, alnı ve gagası kırmızıdır. Avustralya'yı dışta bırakan coğrafı dağılımı çok geniştir. Mor saztavuğu (*Porphyrio porphyrio*) 45 cm uzunluğa ulaşan tavuk iriliğindeki gövdesi, kırmızı bacakları, kalın ve kırmızı gagasıyla kolayca ayırt edilebilir. Aın derisi de kırmızı olan bu türün üst bölümleri mavimsi mor, alt bölümleri daha açık renktir. Akdeniz ülkelerinde az sayıda, Afrika, Asya'nın güneyi ve Avustralya'da bulunur. Türkiye'de Akdeniz Bölgesi'nin doğu kesimleri ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde her mevsim görülen yerli kuşlar arasındadır.

Afrika'daki üreme bölgelerinden Akdeniz ülkelerine, bazen daha da kuzeye gelen

ender konuklardan küçük mor (ya da gök) saztavuğu (*Porphyryla alleni*), 25 cm uzunluğunda bir türdür. Küçük yapısı ve yeşilimsi üst bölümleri sayesinde kolayca tanınabilir. Bu ışıltılı renklerinden ötürü sazhoroza adıyla da tanınır. Bu türün akrabası olan Amerika mor saztavuğu (*P. martinica*) ABD'nin güney kesimlerinden Arjantin'in kuzeyine kadar uzanan bölgede yaşar. Önceki türden biraz daha iri, sarı bacaklı, kırmızı ve sarı gagalıdır.

Saztavuklarına akraba, okyanus adalarına dağılmış birçok uçamayan kuş türü vardır. Bunlardan takahe(*) gibi bazıların sayıları iyice azalmış, öbürlerinin ise yakın tarihlerde soyları tükenmiştir.

Scabiosa bak. uyuzotu

Scaevola, Gaius Mucius, efsanevi Romalı kahraman. Roma'yı Etrüsk kralı Lars Porsena'nın istilasından kurtardı (y. İÖ 509) söylenir. Efsaneye göre Roma'yı kuşatan Porsena'yı öldürmek için onun ordusuna gönüllü yazılmış ama yanlışlıkla Porsena'nın uşağını öldürmüştür. Etrüsk kraliyet mahkemesine çıkarıldığında kralı öldürmeye yemin etmiş 300 genç soyludan biri olduğunu söylemiş ve cesaretini göstermek için sağ elini ateşe sokmuştur. Bu olaydan çok etkilenen ve yeni bir suikast girişiminden korkan Porsena, Mucius'un serbest bırakılmasını emretmiş, Romalılarla barış yapmış ve kuvvetlerini geri çekmiştir.

Tiber'in ötesinde toprak verileri ödüllendirilen ve "sol elli" anlamına gelen Scaevola adı verilen Mucius'a ilişkin öykünün, Roma'nın ünlü Scaevola ailesinin kökenini açıklamak amacıyla uydurulduğu sanılmaktadır.

Scaevola, Publius Mucius (ö. İÖ y. 115), Romalı hukukçu ve devlet adamı. Konsül olarak görev yaptığı dönemde Tiberius Gracchus'a karşı şiddet kullanılmasını engellemeye çalışmışsa da başarılı olamamıştır.

Bir süre konsül olarak görev yapan Publius Mucius Scaevola'nın oğluydu. İÖ 141'de *tribunus*(*), İÖ 136'da da *praetor*(*) oldu. Tiberius Gracchus'un tarım reformu yasalarını yaparken Mucius'a danıştığı söylenir.

Mucius, İÖ 133'te Lucius Calpurnius Piso ile birlikte konsül oldu. Tiberius Sempronius Gracchus İÖ 132'de gelenekleri hiçe sayarak ikinci kez *tribunus*'luğa aday olunca, Scipio Nasica, başrahip (*pontifex maximus*) sıfatıyla Scaevola'dan Tiberius'u tiran olarak mahkûm etmesini ve seçimleri zor kullanarak durdurmasını istedi. Ama Scaevola şiddete başvurmayacağını ve yargılanmaksızın Tiberius'un haklarını çiğnemeyeceğini belirterek bu isteği reddetti.

Tiberius'un öldürülmesinden sonra sorumluları açıkça suçlamaktan kaçındı ve böylelikle olayı izleyen kanlı hesaplaşmadan kurtuldu. Bununla birlikte, Tiberius'un öldürülmesinden sonra Nasica ve yandaşlarına karşı sürdürülen muhalefetin önderliğini üstlendi. *Jus civile*'nin (Medeni hukuk) yazarlarından biri olan Scaevola, hukuk dalında başka kitaplar da yazmış, ama yapıtlarının hiçbirisi günümüze ulaşmamıştır.

Scaevola, Quintus Mucius, AUGUR olarak da bilinir (ö. İÖ 88), ünlü Romalı hukukçu. Babasından hukuk, Rodoslu stoacı Panaitios'tan felsefe dersleri aldı. İÖ y. 120'de Asya Eyaleti valisi oldu. Roma'ya dönüşünde yiyecek suçlamasıyla hakkında açılan davada kendisini başlarıyla savundu. İÖ 117'de konsül seçildi. Sulla'nın Gaius Marius'u halk düşmanı ilan etmesine karşı oy kullandı (İÖ 88). Son yıllarında Cicero'ya hukuk dersleri verdi. Cicero'nun *De oratore*

(Hitabet Üzerine), *De amicitia* (Dostluk, 1947, 1963) ve *De republica* (Cumhuriyet Üzerine) adlı yapıtlarındaki muhataplardan biri de Scaevola'dır.

Scaevola, Quintus Mucius, PONTIFEX olarak da bilinir (ö. İÖ 82), Roma hukukunun bilimsel olarak incelenmesine öncülük eden Romalı yönetici ve araştırmacı.

Konsüllüğü sırasında bir arkadaşıyla birlikte, Roma Cumhuriyeti'nin yönetim sistemine bağlanmayan Latin ve İtalya halklarının yurttaşlık statülerini kaldırmayı öngören "Lex Licinia Mucia" adlı yasanın çıkarılmasını sağladı (İÖ 95). Bu düzenlemenin doğurduğu tepkiler İtali Savaşı'na (İÖ 90-88) yol açtı. Konsüllükten sonra Asya Eyaleti valiliğine atanan Scaevola, vergilerini ödemeyen çiftçilere ağır cezalar uyguladı ve sonraki valiler için örnek oluşturan bir eyalet yönetim sistemi kurdu. İÖ y. 89'da *pontifex maximus*'luğa (başrahip) getirildi. Dindar biri olmamakla birlikte bu görevi sırasında geleneksel ayinlerin sürdürülmesine önem verdi ve dinsel kurumların denetim altına aldı.

Scaevola 80 ciltlik sistemli incelemesinde medeni hukuk alanındaki yasa düzenlemelerine, adli kararlara ve eski derlemelerin bazı bölümlerine yer verdi. Ayrıca, kısa yasa kurallarıyla hukuksal terimlerin açıklamalarını içeren Tanımlar adlı bir elkitabı yazdı. Bu çalışma, Bizans imparatoru I. İustinianos'un *Digesta*'sında alıntı yapılan en eski yapıttır.

Scaevola, imparatorluk yönetimini ele geçirmek için Gaius Marius'a karşı mücadele eden Lucius Cornelius Sulla'nın düzenlediği kıyım sırasında öldürüldü.

Scaliger, Joseph Justus (d. 5 Ağustos 1540, Agen, Fransa - ö. 21 Ocak 1609, Leiden, Holland), Felemenk filolog ve tarihçi. Kronoloji alanındaki çalışmaları, Rönesans döneminde klasik dil ve tarih araştırmalarına yapılmış en önemli katkılardandır.

1525'te Agen'e göç eden İtalyan hekim ve düşünür Julius Caesar Scaliger'in oğluydu.

Joseph Justus Scaliger, kimliği bilinmeyen bir sanatçının portre çalışmasından ayrıntı; 17. yy, Versailles ve Trianon Müzesi
Cliche Musée National

1559'da Paris'e giderek Yunanca ve Latince öğrenimi gördü. Kendi kendine İbranice, Arapça, Süryanice ve Farsça gibi çeşitli diller öğrendi. 1562'de Protestan oldu. Fransız ve Alman üniversitelerinde ve İtalya'da bulunarak bu ülkelerin Antik Çağ kültürünü inceledi. Aziz Bartolomeus Yortusu Kıyımı (Ağustos 1572) ve Fransız Protestanlarına uygulanan baskılar üzerine Cenevre'ye geçerek bir akademide ders verdi. 1574'te Fransa'ya döndü. 1593'te Leiden Üniversitesi'ne girdi ve orada verdiği derslerle dönemin en bilgili araştırmacıla-

rından biri olarak tanındı. Ölüncüye değin bu üniversitede ders vermeyi sürdürdü.

En önemli yapıtı, eski takvimler üzerine bir araştırma niteliğindeki *Opus de emendatione temporis*'dir (1583). Bu yapıtında, Antik Çağda çeşitli uygarlıklarca yapılmış takvimleri karşılaştırıp yanlışlarını düzelterek kronolojiyi ilk kez sağlam bir bilimsel temele oturttu. Öbür önemli yapıtı *Thesaurus temporum, complectens Eusebi Pamphili Chronicon*'da ise (1609) ilk Hristiyan tarihçilerden Caesareali Eusebios'un vakayinamesi *Kronikoi kanones*'i yeniden düzenledi, ayrıca bazı Yunanca ve Latince metinleri kronolojik sıraya göre derledi. Ayrıca 1604 ve 1616'da yayımlanan iki incelemesiyle tarih araştırmalarına yeni ve güvenilir bir araç sağlayan nümizmatik bilimini kurdu. Çok sayıda yapıt veren Scaliger'in toplu yapıtları ölümünden sonra 1610'da, mektupları da 1624 ve 1627'de iki derleme halinde yayımlandı.

Scaliger, Julius Caesar, SCALIGERİ olarak da yazılır (d. 23 Nisan 1484, Riva, Venedik Cumhuriyeti - ö. 21 Ekim 1558, Agen, Fransa), İtalyan asıllı Fransız bilgin. Botanik, zooloji, dilbilgisi ve edebiyat eleştirisi alanlarında yapıtlar vermiştir.

İki yüzyıl Verona'yı yöneten Della Scala (Latince Scaligerus) ailesinden geldiğini iddia eden Scaliger'in yaşamının ilk dönemlerine ilişkin fazla bilgi yoktur. 1525'te İtalya'dan ayrılarak Quienne'deki Agen piskoposunun hekimi oldu ve Fransız yurttaşlığına geçerek yaşamının geri kalan bölümünü burada geçirdi. Bilim çevrelerinde adını Erasmus'un *Dialogus, cui titulus Ciceronianus, sive de optimo dicendi genere*'sine (1528; Cicero'ya: Diyalog ve Söylevlerin İyi Kökeni Üzerine) karşı kıvrak ve açık bir Latinceyle yazdığı iki söylevle (1531, 1536) duyurdu. Bu söylevlerinde Erasmus'a yönelttiği Ciceroculuk suçlaması, Erasmus'un döneminin Cicerocuları tarafından kullanılan abartılı üslupla alay ettiğini kavrayamamasından kaynaklanır.

Hippokrates'in *Peri oneiron* (1539; Rüyalar Üzerine) adlı yapıtı üzerine bir inceleme dışındaki bilimsel çalışmaları ileri yaşlarında yayımlandı. Bunlardan *De plantis* (1556; Bitkiler Üzerine) adlı diyalogda Aristoteles'e atfedilen sahte bir bitkiler kitabını ele alır. *Exercitationes exotericae de subtilitate* (1557; İncelikler Üzerine Kamuya Açık Denemeler), dönemin tanınmış doğa bilimcisi Geronimo Cardano'nun *De subtilitate rerum*'da (Nesnelerin İncelikleri Üzerine) ortaya attığı bilimsel ve metafizik sorunlar üzerinde durur. *De causis linguae latinae* (1540; Latincein Kuralları Üzerine) adlı yapıtı Latince üzerine ilk ilginç incelemelerdendir. En çok okunan yapıtı *Poetica*'de (1561; Şiir Sanatı) Yunan-Roma retorisi ve şiir sanatından çıkardığı ilkeleri edebiyat eleştirisi için bir temel olarak kullanır. Bu yapıtta yer alan Aristoteles'in trajedi ölçütlerine ilişkin açıklamaları, çağdaşlarının Klasikçiliğe yönelmesinde önemli rol oynamıştır. Scaliger'in bir başka önemli yanı da Antik Çağ yazarlarına ilişkin eleştirel değerlendirmeleriyle Fransız klasik dönemindeki düşünürleri etkilemesidir.

Scamozzi, Vincenzo (d. 1552, Vicenza - ö. 1616, Venedik), Venedikli geç Rönesans mimarı ve mimarlık kuramcısı. Andrea Palladio'nun en sadık öğrencisi ve izleyicisidir; çoğunlukla klasikçilik düşüncesinin kurucusu olarak kabul edilir. Babası Bertotti Scamozzi tarafından Olimpico Akademisi ortamında yetişildi. Salzburg Katedrali için tasarımlar hazırladı, ama daha çok Venedik ve Padova'da çalıştı. Birçok saray, villa, kilise ve tiyatro yaptı. İtalyan sınır

kasabası Palmanova'nın planlarını da o hazırladı.

Kuramları bazı bakımlardan Palladio'nunkilerden farklıysa da, *L'idea dell'architettura universale* (1615; Evrensel Mimarlık Düşüncesi) adlı kitabındaki yazılarıyla Palladio üslubunun Inigo Jones ve daha sonraki klasikçi İngiliz mimarları etkilemesine yol açtı (*bak.* Palladio üslubu). 1585'te, Palladio'nun başlamış olduğu Olimpico Tiyatrosu'nu tamamladı. Sahnenin gerisindeki dekorda yer alan beş kapının arkasına perspektif kurallarına uygun birer sokak görünümü ekledi. Kapı boşluklarından görünen tabandan hafif eğimli bu sokaklar, her izleyicinin görüş açısına en az bir tanesi girecek biçimde düzenlenmişti. Ama perspektif çok abartılı olduğu için sokaklardaki yapıların cepheleri geriye doğru çok küçülüyor, dolayısıyla bu sokaklarda oyun oynamıyordu.

Scamozzi, Sabbioneta'da da bir saray tiyatrosu (1588-90) yaptı. Bu yapıda izleyici sıralarını "U" biçiminde düzenleyerek iki yandan sahneye doğru yaklaştırdı. "U"nun kolları arasında kalan ve Eski Yunan tiyatrolarının orkestrasına benzeyen boşlukta da oyuncular oynayabiliyordu. Scamozzi sahnedeki değişiklik yaptı. Olimpico Tiyatrosu'nun sahnesindeki orta kapıyı bu kez bütün sahne eni kadar genişletti, öbür dört kapıyı da attı. Böylece dekor, sahnenin iki yanındaki ev sıralarıyla tek bir geniş sokağa dönüştü. Bu sokağın tabanı da arkaya doğru eğilmeydi. Ama evlerin perspektifi ölçülü yapıldığı için oyun sahnenin bütün derinliğince oynanabiliyordu. Scamozzi'nin Sabbioneta Tiyatrosu'nda yarattığı bu sahne düzeni, genel ilkeleriyle 20. yüzyıla değin kullanıldı.

Scandinavian Airlines System (SAS), Uluslararası İskandinav havayolu şirketi. Üç İskandinav ülkesinin ulusal havayolu şirketlerinin birleşmesiyle kurulmuştur. Merkezi Stockholm'dedir.

1951'de Danimarka havayolu Det Danske Luftfartselskab A/S (DDL), Norveç havayolu Den Norske Luftfartsselskap A/S (DNL) ve İsveç havayolu AB Aerotransport'un (ABA) birleşmesiyle oluşturuldu. Her üç şirketin de hisselerinin yüzde 50'si devletin, yüzde 50'si özel yatırımcıların elinde bulunuyordu.

SAS yaklaşık 50 ülkedeki 100 kent arasında tarifeli uçak seferleri düzenler, hazır yemek hizmetleri sunar, turistik geziler düzenler, İskandinavya ve Grönland'da oteller işletir.

Scapa Flow, İskoçya'nın kuzey ucunun açıklarında, Orkney Adalarında, dört bir yanı adalarla çevrili, korunaklı doğal liman. Kuzey-güney doğrultusunda yaklaşık 24 km uzunluğunda, 13 km genişliğindedir. Kuzeyinde Mainland (Pomona), doğusunda Güney Ronaldsay, batısında Hoy Adaları yer alır. Ana giriş güneyde, Orkney Adalarını İskoçya'dan ayıran Pentland Boğazıdır. Batıdaki Hoy Boğazından Atlas Okyanusuna, doğudaki üç boğazdan da Kuzey Denize çıkılır. İngiliz donanması için üs olarak seçilen Scapa Flow, güçlü gelgit hareketleri ve seyir tehlikeleri nedeniyle yeterince korunaklı sayıldığından, I. Dünya Savaşı'nda özel olarak tahkim edilmedi. Büyük Donanma 1914'ten sonra savaşın büyük bölümünde burada üslendi. 1918'de teslim alınan ve Scapa Flow'a sokulan Alman donanması, Alman denizciler tarafından batırıldı.

II. Dünya Savaşı'nda gene Scapa Flow'da üslenen İngiliz donanması savaşın başında yoğun denizaltı ve hava saldırılarına hedef oldu. 1939'da bir Alman denizaltısının ba-

tırdığı "Royal Oak" adlı savaş gemisinde görevli 833 kişi öldü. Bu saldırıyı hava akınları izleyince donanma denize açılmak zorunda kaldı. Çok geçmeden yeni savunma önlemleri alındı; havaalanları inşa edildi ve doğudaki adalar Churchill Engelleri olarak bilinen beton platformlarla anakaraya bağlandı. Alman hava akınları Nisan 1940'a değin sürdü. Üs 1956'da kapatıldı.

Scaphites, soyu tükenmiş kafadanayaklılar cinsi. Günümüz notilus, ahtapot ve kalamarına akraba olan bu cins üyelerinin kalıntıları Kretase (Tebeşir) Döneminde (y. 136-65 milyon yıl önce) oluşmuş deniz çökelle-

Scaphites

Buffalo Museum of Science, Buffalo, New York

niyle sınırlı kaldığından, kılavuz fosil olarak yararlıdır. Kabuklarının gelişimi ve aldığı biçim kolayca tanınmalarını sağlar. Kabuk önce sıkıca kıvrılır, sonra düz gelişir ve ucunda yeniden kıvrılır. Büyüme tamamlandığında düz bir parçayla bağlanmış halka çifti ortaya çıkar.

scapigliatura (İtalyanca *scapigliato*: "dağınık, serseri, serbest, bohem"), 19. yüzyılın ortasında Milano ve Torino'da gelişen öncü sanat akımı. Baudelaire, Fransız simgeci şairleri, Edgar Allan Poe ve Alman romantik yazarlarının etkisiyle gelişen akıma bağlı yazarlar, garip ve hastalıklı ögelere, dolaysız bir anlatıma ve gerçekçi betimlemelere yer veren yapıtlarıyla İtalyan edebiyatındaki klasik, pastoral ve ahlaki gelenekleri yıkmaya çalışmışlardır. Adını, grubun kurucu üyelerinden Cletto Arrighi'nin (asıl adı Carlo Righetti) *Scapigliatura e il 6 febbraio* (1862; Scapigliatura ve 6 Şubat) adlı romanından alan akımın en önemli temsilcileri, romancı Giuseppe Rovani ile Emilio Praga'dır. Öteki üyeler arasında, günümüzde daha çok Verdi'nin operalarına yazdığı librettolarla tanınan şair ve müzikçi Arrigo Boito, şair ve edebiyat profesörü Arturo Graf ve Iginio Ugo Tarchetti yer alır.

Bazı üyeleri nitelikli yapıtlar vermekle birlikte, grup daha çok sonraki akımların yolunu açması bakımından önem taşır. *Verismo* (gerçekçilik) akımının en önemli yazarları Luigi Capuana ve Giovanni Verga bir ölçüde bu akımdan esinlenmiştir. *Scapigliatura* ayrıca, yerleşik görüşlere karşı çıkışıyla 20. yüzyılda gelişen gelecekçilik ve hermetizm gibi akımlara da örnek olmuştur.

Scapino (İtalyancada *sacappare*: "sıvışmak"), Fransızca SCAPIN, İtalyan *commedia dell'arte*'sinde komik uşak tipi. Korkaklığıyla ve bir çatışma belirtisi çıkınca ortadan kayboluvermesiyle tanınır. Çoğunlukla güvencilmez bir uşaktır. Maskesi büyük kanca burunlu ve sakallıdır. Yeşil-beyaz çizgili bol

ve uzun bir gömlek, başına da iki uzun tüyüyle çarpık duran bir şapka giyer, ayrıca bir de tahta kılıç taşır. Scapino karakteri Molière'in *Les Fourberies de Scapin*'iyle (1671; *Dekbazlık*, 1933 / *Scapin'in Dolapları*, 1944) Fransız tiyatrosuna girmiş ve Scapin adıyla Fransız komedisinin bir parçası olmuştur.

Scaramuccia, Fransızca SCARAMOUCHE, *commedia dell'arte*'nin başlıca tiplerinden. Vicdansız, güvenilmez bir uşaktır. Entrika merakı yüzünden sık sık güç durumlara düşer, ama her seferinde sorumluluğu genellikle ilgisiz ve masum birinin üstüne yarakarak olaydan sıyrılır. Kostümü siyah külot pantolon, ceket, pelerin ve bereden oluşur. Başlangıçta palavracı asker Capitano(*) tipinin bir çeşitlemesi olan Scar-

Scaramuccia, kimliği bilinmeyen bir sanatçının "Fransız ve İtalyan Farsçıları" adlı yapıtından ayrıntı, 1670; Comédie-Française koleksiyonu, Paris LAUROS-Giraudon-Art Resource/EB Inc.

muccia'nın yaratıcısı, İtalyan *commedia dell'arte* oyunucusu Tiberio Fiorillo'ydü(*). Fiorillo asker tipini, yoksul düşmüş bir soylunun yanındaki komik uşak tipine dönüştürdü.

Scarborough, Kanada'da, Ontario eyaletinin güneydoğusunda, North York ve Toronto kentleriyle birlikte Toronto Metropolitan Belediyesi'ni oluşturan dört *borough*'dan biri. Yüzölçümü 181 km²'dir. 1850'de tüzel kimlik kazanan Scarborough ilçesi (*township*) 1967'de *borough* yapıldı. Kıyıda ki uçurumlar İngiltere'deki Scarborough'yu andığından Glasgow olan adı 1793'te Scarborough olarak değiştirildi. II. Dünya Savaşı'ndan sonra hızla gelişerek iyi planlanmış bir sanayi ve konut bölgesine dönüştü. 1964'te kurulan Scarborough College Toronto Üniversitesi'ne bağlıdır. Centennial College (1967) uygulamalı sanatlar ve teknoloji konularında eğitim verir. St. Augustine İlahiyat Okulu da Scarborough'dadır. Nüfus (1986) 484.676.

Scarfe, Gerald (d. 1 Haziran 1936, Londra, İngiltere), İngiliz karikatürcü. Özellikle politikacıların ve başka tanınmış kişilerin son derece grotesk portrelerini yapmasıyla tanınmıştır. Çocukluk ve gençlik yıllarının çoğunu kronik astım nedeniyle yatakta geçirdi. Çizgi çizmeye evde kapalı olduğu bu uzun dönemde başladı. Kısa süre bir reklam şirketinde çalıştıktan sonra serbest çiziciliğe geçti. İlk çalışmaları *Evening Post*, *Punch*, özellikle de *Private Eye*'de yayımlandı.

Scarfe 1966'da Londra'da çıkan *Daily Mail* için düzenli çizmeye başladı. Değişik konulardaki çok çeşitli tekniklerle çizilmiş karikatürlerini içeren *Gerald Scarfe's People* (Gerald Scarfe'in İnsanları) adlı kitabı aynı yıl çıktı. Portrelerinden bazıları çok gerçekçi, bazıları da (örn. yazar Somerset Maugham ile Windsor dükü ve düşesi) iyice çarpıtılmıştı. Bazısında ışık-gölge tekniği kullanmış, bazısında yalnızca çizgisel anlatımla yetinmişti. Scarfe 1967'de British Broadcasting Corporation için canlandırma sineması ve film yönetmenliği yapmaya başladı.

Scarlatti, (Pietro) Alessandro (Gaspere) (d. 2 Mayıs 1660, Palermo - ö. 24 Ekim 1725, Napoli), İtalyan besteci. Klasik armoninin gelişmesinde rol oynamış en önemli müzikçilerden biridir.

On iki yaşındayken gönderildiği Roma'da Bernardo Pasquini ile tanıştı ve ondan çok etkilendi. Roma'daki dinsel bir kardeşlik örgütü için yazdığı ilk operası *Gli equivoci nel sembianze*'nin (1679) kazandığı başarı üzerine İsveç kraliçesi Kristina onu korumasına aldı. 1683'e değin kraliçenin hizmetinde kalan ve bu arada onun için *L'honestà negli amori*'yi (1680; Sevgililer Arasında Dürüstlük) yazan Scarlatti, İtalya'ya döndükten sonra 1684'te Napoli kralının müzik yöneticiliğine getirildi. 1702'ye değin süren bu görevinde 40'ı aşkın opera ve saray için müzikal eğlence müziği besteledi. *Gli equivoci in amore* (1690) operası bu çalışmalarının tipik bir örneğidir.

Scarlatti 1702'de Floransa'ya gitti ve III. Ferdinando de' Medici'nin tiyatrosu için dört opera yazdı. 1707'de Roma'da Kardinal Pietro Ottoboni'nin müzik yöneticisi oldu, aynı zamanda Roma'daki Arkadia Akademisi'ne seçildi. Ertesi yıl Roma'daki Santa Maria Maggiore Kilisesi'nin müzik yöneticiliğine getirildi ve Venedik karnavalı sırasında sahnelenmek üzere *Il trionfo della libertà* (Özgürlüğün Zaferi) ve en güzel yapıtlarından biri olarak kabul edilen *Il Mitridate Eupatore* (Mithradates Eupator) operalarını besteledi. 1709'dan sonra çalışmalarını daha da artırdı. *La principessa fedele* (1710; Sadık Prenses), *Scipione nelle Spagne* (1714; Scipione İspanya'da) ve *Il Tigrane* (1715; Tiran) gibi önemli operalarının yanı sıra serenatalar(*) ve missalar da yazdı. 1716'da Papa XI. Clemens için bir missa ve gene aynı yıl ilk *opera buffa*'sı olan *Il trionfo dell'onore*'yi (Onurun Zaferi) besteledi. Yazdığı daha başka operalar ve dinsel yapıtlarla bu yoğun çalışma temposunu 1723'e değin sürdürdü. Bazılarının partitürlerini günümüze ulaşmamakla birlikte 115 operası vardır.

Scarlatti'nin en büyük başarıları temalarda gösterdiği gelişme ve kromatik armoniyi ustalıklı kullanmasıdır. Operalarında, klasik senfoninin öncüsü sayılan İtalyan tarzı uvertürü (*allegro-adagio-allegro* formunda üç bölümlü opera uvertürü) geliştirmiştir. Oda müziği parçaları da onun disiplinli form anlayışını gösterir. Günümüze 600'den fazla oda kantatı ulaşan Scarlatti orkestra için az sayıda beste yapmış, buna karşılık opera orkestrasının gelişimine büyük katkısı olmuştur. Nefesli çalgıları kullanışı da yenilikçidir; özel efektler için trompet, flüt, obua ve fagottan yararlanmış, orkestraya kornoyu sokmuştur.

Scarlatti, (Giuseppe) Domenico (d. 26 Ekim 1685, Napoli - ö. 23 Temmuz 1757, Madrid), İtalyan besteci. Klavsenin teknik ve müzikal olanaklarını büyük ölçüde genişleten 555 klavye sonatı yazmıştır.

İtalya dönemi ve vokal yapıları. Alessandro Scarlatti'nin oğluydu. Librettoları ve müziklerinin bir bölümü günümüze ulaşan

Octavia restituita al trono (Octavianus'un Yeniden Tahta Çıkışı) ve *Il Giustino* adlı ilk operaları, 1703'te Napoli'de sahnelendi. 1705'te babası tarafından Venedik'e gönderilen Scarlatti, Antonio Vivaldi'nin de öğretmenlik yaptığı Ospedale della Pietà'nın

Domenico Scarlatti, bir oymabaskı Bibliothèque Nationale, Paris, fotoğraf, J. P. Ziolo

müzik yöneticisi Francesco Gasparini'den ders aldı. Handel'le kurduğu dostluk da, 1709'dan sonra bir daha karşılaşmamaları-na karşın yaşamları boyunca sürdü.

1709'da Roma'ya yerleşen Scarlatti, sürgündeki Polonya kraliçesi Maria Kazimiera'nın müzik yöneticiliği ve besteciliğini üstlendi. Kraliçenin 1714'te İtalya'dan ayrılmasına değin bir dizi opera ve kutlama müziği besteledi. Bu dönemde Vatikan'la ilişkiler kuranak 1714-19 arasında San Pietro Basilikası'nın müzik yöneticiliğini yaptı. Bu yıllarda yazdığı kilise müziği içinde yalnızca 10 ses partili *Stabat Mater*, gecikmeli olarak klavsen sonatlarında ifadesini bulan büyük dehasından izler taşıyordu. Gene bu dönemde rastlayan *Amleto*'dan (1715) sonra opera yazmayı bırakan Scarlatti, Portekiz elçiliğiyle olumlu ilişkileri sonucunda 1714'te, Portekiz veliaht prensinin doğumunu kutlayan bir kantat besteledi. Eylül 1719'da Vatikan'daki görevinden ayrıldı. 1720 sonlarında Lizbon'daydı; müziğinin yarısı günümüze ulaşan *Contesa delle Stagioni* (Mevsimlik Kontes) serenatası da 6 Eylül'de Lizbon'da kraliyet sarayında sahnelendi. Bu arada Portekiz kralı V. João'nun müzik yöneticiliğine atanmış, ayrıca kralın küçük kardeşi Don Antonio ile Bragança Prenses Maria Bárbara'nın müzik öğretmeni olmuştu. Sonraki klavsen sonatlarının çoğunu da yaşamı boyunca koruyucusu olarak kalan Prenses Maria Bárbara için yazdı. 1728'de son kez İtalya'ya gittikten sonra 1729'da, Maria Bárbara'nın İspanyol veliahtı (sonradan İspanya kralı VI. Fernando) ile evlenmesi üzerine onları izleyerek İspanya'ya gitti.

İspanya dönemi ve klavye yapıtları. Kalan yıllarını İspanya'da geçiren Scarlatti önce Sevilla'da, 1733'ten sonra da Madrid'deki kraliyet konutlarında ve yakınlardaki La Granja, El Escorial ve Aranjuez saraylarında yaşadı. Geçmişle bağlarının birçoğunu kopararak klavsen sonatlarındaki olağanüstü üslup gelişmesine olanak veren bir özgürlüğe kavuştu. Vokal müzik bestecisi kimliğinden tümüyle uzaklaştığı bu dönemde arkadaşı kastrato şarkıcı Farinelli'nin yönetiminde sarayda sahnelenen gösterişli operalara da herhangi bir katkıda bulunmadı ve etkinlikleri resmi kayıtlara yansımada.

Scarlatti'nin, yaşamı ve kişiliği üzerine en eksiksiz belgeyi oluşturan klavsen sonatları dizisinin ilk yapıtı, 1738'de *Essercizi per gravicembalo* (Klavsen Alıştırmaları) başlığıyla yayımlandı. Yapıt aynı yıl Scarlatti'yi Santiago Nişani'yle ödüllendiren Portekiz kralı V. João'ya adanmıştı. Aynı diziden

çıkan ve Maria Bárbara için elyazması kopyaları hazırlanan 1742 ve 1749 tarihli klavsen sonatları olağanüstü başarılı yapıtlardı. Maria Bárbara 1746'da İspanya kraliçesi olunca sarayda Farinelli'nin yönetimindeki müzik etkinlikleri çok daha gösterişli hale geldi. Ama Scarlatti'nin etkinliği gene yalnızca klavsen sonatları dizisine yansdı. Son büyük klavsen sonatları dizisi 1752'den Scarlatti'nin öldüğü 1757'ye değin kraliçe için kopya edildi.

Scarlatti bu sonatlarında İspanyol yaşamının, müziğinin ve dansının bütün yanlarını özümseyerek saf bir müzik diliyle izleyiciye aktardı. Sürekli bir gelişmenin gözlendiği klavsen müziğinin en belirgin özelliği basit, iki bölmeli dans formunun kapsamlılaştırılmasıydı. Bu ise tematik düzenin geliştirilmesi ve ton aralığının genişletilmesi aracılığıyla sağlanmıştı. Ayrıca klavye virtüözlüğü açısından çarpıcı yenilikler getirilmiş, alışılmamış disonanslara, kılavuz seslere ve modülasyonlara yer verilmişti. İlk dönem sonatlarında daha çok hızlı bölümlere yer verilmişken orta dönem sonatlarında ağır bölümlerin sayısı ve lirizm artmış, son dönem sonatlarında ise daha saf ve yoğun bir üslup ortaya çıkmıştı.

Scarlatti kraliçe için hazırlanan 1749 cildinden başlayarak genellikle, iki sonatı bir bütün oluşturacak biçimde düzenledi. Yavaş bölümlerin karşısına hızlı bölümleri getirerek, bütünüyle hızlı bölümleri birbirine bağlayarak ve ortak tonal alanı genişleterek, her ikilinin bir birim oluşturmasını sağladı. Yaklaşık 400 sonatını ikililer, 10-15 tanesini de üçlüler halinde düzenleyerek bu yapıtlarını genellikle göz ardı edilen geniş bir çerçeve içine yerleştirdi. Ölümünden biraz önce ise yeniden vokal müziğe dönerek bu türdeki yapıtlarının en güzeli olan, soprano ve yaylı çalgılar için *Salve Regina*'yı yazdı.

Scarlatti'nin sanatı hem erken gelişmişliğin, hem de gecikmiş bir olgunluğun özelliklerini taşır. Yaşamının ilk yarısında yazdığı vokal müzik hemen tümüyle babasının etkisindedir. Babasının ölümünden ve İtalya'dan ayrılmasından sonra ise özgün üslubunu geliştirdiği ve klavye yapıtlarına yöneldiği görülür. Hatta klavsen sonatlarının çoğu yaşamının son yıllarına rastlar.

Scarron, Paul (v. 4 Temmuz 1610, Paris - ö. 7 Ekim 1660, Paris, Fransa), oyun, bürlesk ve roman türlerinin gelişimine önemli katkılarda bulunmuş Fransız yazar. Bugün yalnızca *Le Roman comique* (1651-59, 3 cilt; Komik Roman) adlı yapıtıyla tanınır.

İlk yapıtlarını bürlesk türünde verdi. Klasik yapıtların parodilerini yazma modası, daha önce şair Saint-Amant'la başlamıştı. Bürleski 17. yüzyıl ortalarında temel edebiyat türlerinden biri haline getiren ise Scarron oldu. Vergilius'un *Aeneis* destanının parodisi olan yedi ciltlik *Virgile travesty* (1648-53) adlı yapıtı, o dönemde büyük başarı kazandı.

Scarron, Molière'in Paris'e gelmesinden hemen önceki yıllarda, kentti tiyatro dünyasının önemli adlarından biriydi. Oyunlarını genellikle belli oyuncular için yazıyordu. Örneğin, 1645'te sahnelenen *Le Jodelet*'yi aynı adlı ünlü komedyen için yazmıştı. Oyunlarının olay örgülerinde ise genellikle İspanyol yazarlardan yararlanıyordu. 1647'de sahnelenen en başarılı komedisi *Dom Japhet d'Arménie*'nin (Ermenistanlı Dom Japhet) birçok ögesi, Castillo Solórzano'nun bir oyunundan alınmıştı. Scarron'un oyunları, günümüzde pek sahnelenmemelerine karşın tarihsel açıdan büyük önem taşır ve Molière'e esin kaynağı olmuştur. Scar-

ron'un tiyatro alanındaki deneyimi, *Le Roman comique* adlı romanında da kendini gösterir. İspanyol pikaresk roman üslubunda kaleme alınmış bu roman, bir gezgin tiyatro topluluğunun gülünç serüvenlerini anlatır. Edebi açıdan daha iddiasız, ama daha insancıl olduğu için yazarın parodilerinden daha kalıcı bir etki yapan bu yapıt, ayrıca gerçekçi üslubuyla da 17. yüzyıl Fransası üzerine önemli bir kaynak oluşturur.

Scarron 1652'de, sonradan Madame de Maintenon adıyla Kral XIV. Louis'nin metresi ve gizlice karısı olan Françoise d'Aubigné ile evlenmiştir.

scat, cazda bir melodi üzerinde solo doğaçlama yapılırken, söz yerine doğadaki sesleri taklit eden anlamsız heceler kullanarak şarkı söyleme. Batı Afrika'da vurmali çalgılar çalınırken ritim kalıplarına belirli heceler katılması *scat*'i anımsatır. *Scat*'i ilk kez söylediği şarkının sözlerini unutan bir vokalistin uydurduğu yolundaki yaygın kanı gerçek olabilir. Ama bu tarzı yaygınlaştıran, 1927'den sonra trompetçi ve şarkıcı Louis Armstrong olmuştur. Armstrong önceleri şarkıcılara, özellikle de seçkin *blues* şarkıcısı Bessie Smith'e eşlik ederken, vokalizasyon niteliğine varan *riff*'ler (cazda bir ya da iki ölçü uzunluğunda, değişik akorlarla sürekli tekrarlanan kısa melodi cümleleri) uyguluyordu. Sonraki *scat* şarkıcılarının hepsi kendi özel üsluplarını zamanın müziğine uydurdular. Ella Fitzgerald *scat*'i bir saksofon acıklılığıyla söylüyordu. Ondan önce de Cab Calloway söz kullanmadığı şarkıları nedeniyle "hi-de-ho man" olarak tanınmıştı. Sarah Vaughan da doğaçlamalarında 1940'ların *bebop* süslerine yer veriyordu. 1960'ların ortalarında Betty Carter, saksofoncu John Coltrane'inkine benzer aşırı ses uzatmaları ve tempo esneklikleri kullanıyordu. Lamber, Hendricks ve Ross üçlüsü de korno sololarını sesle taklit ediyorlardı. 1960'larda ünlü vokal grubu Swingle Singers *scat* heceleri kullanarak, ama doğaçlamaya yer vermeden klasik müzik düzenlemeleriyle plak yaptılar.

Scatophagidae, Perciformes takımından balık familyası. *Prenes* ve *Scatophagus* cinslerinden genellikle dört tür altında toplanan bu familya üyeleri Afrika'dan Güneydoğu Asya ve Avustralya'ya kadar uzanan bölgedeki kıyılarda yaşadığı gibi haliçlere ve tatlı sulara da girer. Çürüyen bitkiler, leşler ve atıklar başlıca besinlerini oluşturur.

Küçükken akvaryumlarda beslenen *S. argus*, *Scatophagidae* familyasının en iyi bilinen türüdür. Bu tür 30 cm uzunluğa erişebilmekle birlikte küçük bir akvaryumda aylarca barınabilir. Renkleri göz alıcı, gövdesi siyah benekli, yüzgeçleri turuncudur. Anüs yüzgecinin önündeki dört sert diken öbür familya üyelerinde de bulunur.

Scaurus, Marcus Aemilius (d. İÖ y. 162 - ö. İÖ y. 89), *Optimates* (bak. *Optimates* ve *Populares*) olarak adlandırılan siyasal grubun önderleri arasında yer alan Romalı devlet adamı.

Yoksul bir patrici ailesinin oğluydu. Siyasete atılmadan önce ticaretle uğraşarak büyük bir servet edindi. Metelli ailesinin desteğiyle İÖ 115'te konsül oldu. Birkaç yıl sonra *princeps senatus* (birinci senatör) seçildi ve bu görevi yaşamının sonuna değin sürdürdü. İÖ 112'de Numidia kralı Iugurtha'ya yollanan heyete başkanlık etti. Sonradan, Iugurtha'dan rüşvet aldığı ve bu tür olayları incelemekle görevlendirilen komisyona bu olayı örtbas etmek için atanmasını sağladığı yolunda söylentiler ortaya atıldı. İÖ 109'da, *censor*(*) olarak Piza üzerinden

Dertona'ya (bugün Tortona) ulaşan Aemilia Yolu'nun (Via Aemilia) yapımını yönetti. İÖ 104'e doğru L. Appuleius Saturninus'un yerine Ostia'da tahıl alım işiyle görevlendirildi. İÖ 91'de Marcus Livius Drusus'un Roma'nın İtalyan mütteliklerine oy hakkı tanınmasını öngören onersini destekledi. İtalyk Savaşı başlayınca Roma'ya karşı çarpışan mütteliklerle işbirliği yaptığı gerekçesiyle hakkında dava açıldıysa da (İÖ 90), suçsuz bulunarak beraat etti. Scaurus'un Caecilia Metella ile yaptığı evlilikten doğan kızı Aemilia, Gnaeus Pompeius ile evlendi. Karısı Caecilia Metella ise ikinci evliliğini L. Cornelius Sulla ile yaptı.

Scaurus, Marcus Aemilius (ö. İÖ 52'den sonra), Roma ile Kuzeydoğu Anadolu'daki Pontus Krallığı'nın hükümdarı VI. Mithradates arasındaki üçüncü savaş (İÖ 74-63) sırasında Gnaeus Pompeius'un *quaestor*(*) ve *proquaestor*'u.

Kendisiyle aynı adı taşıyan güçlü bir politikacının oğluydu. İÖ 55'te, Sardinya eyalet valiliğine getirildi. Ama bir yıl sonra görevini kötüye kullanmakla suçlandı ve hakkında soruşturma açıldı. Mahkemede Cicero ve Quintus Hortensius tarafından savunuldu ve sonunda beraat etti. Daha sonra seçimlere hile karıştırmakla suçlandı ve İÖ 52'de sürgüne gönderildi.

Sceaux seramik ve porseleni, Fransa'da, 1748'den 1794'e değin Sceaux'daki bir fabrikada üretilen kalay sızdı seramik ve porselen. Çeşitli renklerde mine bovalarıyla yapılmış manzaralarla ve incelikle işlenmiş çiçek ve kuş figürleriyle bezemirdi. XV. Louis dönemindeki tipik bezemeler ise, François Boucher'nin resimlerinden alınmış, pembe dış çizgilerle belirtilmiş Aşk Tanrısı Cupido figürleriydi. Doğalca bir tarzda kabartma çiçek, meyve ve benzeri bezemeleri 1772'de fabrikayı satın alan Richard Giot'nun yaptığı sanılmaktadır.

scél (Eski İrlanda dilinde "öykü"; çoğulu *scéla*), İrlanda Gael edebiyatında, çoğu 11. yüzyılda ya da daha önce yazılmış, tanrılar ve halk kahramanlarıyla ilgili manzum ya da düzyazı efsaneler. Başlangıçta ele aldıkları olaylara (yakıp yıkma, sürü çalma, kuz kaçırma, öldürme, deniz seferleri ve yangınlar) göre sınıflandırılırlardı. Daha sonraları ise kahramanlarına ve olayların geçtiği döneme göre belli çevrimler içinde gruplandırıldılar: 1) Ölümsüzlerin başından geçenleri anlatan mitolojik efsaneler, 2) İÖ 1. yüzyılda Kral Conor (Conchobar mac Nessa) döneminde Ulster kahramanlarının başından geçenleri konu alan Ulster efsaneleri(*), 3) 3. yüzyılda Cormac mac Art döneminde Finn MacCumhail ve savaşçıların kahramanlıklarını anlatan Fenian efsaneleri(*).

Scelba, Mario (d. 5 Eylül 1901, Caltagiorno, Sicilya - ö. 29 Ekim 1991, Roma, İtalya), 1954-55'te başbakanlık yapan Hristiyan Demokrat İtalyan hukukçu.

Roma Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Siyasal yaşama İtalyan Halkçı Partisi'nde (PPI) başladı. 1923'te partisinin Faşistler tarafından kapatılması üzerine bir süre için siyasal yaşamdan çekildi. PPI 1943'te Hristiyan Demokrat Parti (DC) adıyla yeniden doğdu. 1944'ten sonra partinin başkanlığımanlığını üstlenen Scelba, 1946'da Kurucu Meclis'e seçildi. Sonraki yıllarda çeşitli bakanlık görevlerinde bulundu. Başbakanlığı sırasında ılımlı bir politika izlemeye çalıştı. Amintore Fanfani'nin başbakanlığı

sırasında (Temmuz 1960-Nisan 1963) yeniden bakanlık görevi aldıysa da, sola açılma politikasına karşı çıktığından 1962'de hükümetten uzaklaştırıldı.

İtalya'da faşizmi yasaklayan temel bir yasa, Scelba Yasası adıyla anılır.

Scenedesmus, dörtlü, sekizli ya da on altılı hücre dizileri halinde bulunan yeşil alg cinsi. Tatlısu planktonlarının başlıca üyelerinden biri olan *Scenedesmus*'lar fotosentezle ilgili deneysel çalışmalarda kullanılır.

Scenedesmus (çok büyütülmüş)
Robert W. Hoshaw-EB Inc

Ayrıca, atık su arıtma tesislerinde ortama oksijen sağlayarak organik maddelerin bakterilerce parçalanmasını kolaylaştırır ve zararlı maddeleri yok eder. Üremeleri otospor denen hareketsiz sporlarla gerçekleşir.

Schacht, (Horace Greely) Hjalmar (d. 22 Ocak 1877, Tinglev, Almanya - ö. 4 Haziran 1970, Münih, Batı Almanya), Alman maliyeci ve devlet adamı. 1922-23'te Weimar Cumhuriyeti'ni sarsan enflasyonu durdurarak uluslararası ün kazanmış, Adolf Hitler'in Nasyonal Sosyalist hükümetinde ekonomi bakanı (1934-37) olarak görev almıştır.

1908'de Dresdner Bank'ın genel müdür yardımcılığına atandı. I. Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında Brüksel'deki Alman işgal hükümetinin (1914-15) mali danışmanlığında bulundu. 1916'da Alman Ulusal Bankası'nın genel müdürlüğüne getirildi. 1923'te Maliye Bakanlığı'nda piyasadaki para miktarından sorumlu özel görevli olarak çalışmaya başladı. Bu görevi sırasında enflasyonu denetim altına almak amacıyla sıkı bir para politikası geliştirdi. Aynı yılın aralığında Alman Merkez Bankası'nın (*Reichsbank*) başkanlığına getirildi. 1929'da, Almanya'nın tazminat ödemelerini yeni bir plana bağlamak üzere Paris'te toplanan konferansta Alman heyetine başkanlık etti. Ülkesine döndükten sonra görüşmelerde kabul edilmiş olan Young Plan'ı tanımadığını açıkladı.

1930'da Almanya Merkez Bankası başkanlığından ayrıldıktan sonra sağcı çevrelerle ilişki kurdu. Ocak 1933'te Hitler'in iktidara gelmesinden sonra yeniden Almanya Merkez Bankası başkanlığına getirildi ve bu görevi, ekonomi bakanı olarak görev yaparken de sürdürdü. Bakanlık sırasında işsizlik ve silahlanma programlarının da sorumluluğunu üstlenen Schacht, 1936'da Dört Yıllık Plan'ı uygulamakla görevlendirilen Hermann Göring'le arasındaki anlaşmazlık nedeniyle görevinden ayrılmak zorunda kaldı. 1939'da da Hitler'in silahlanma harcamalarına karşı çıktığı için Almanya Merkez Bankası başkanlığından uzaklaştırıldı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Nürnberg'deki Uluslararası Askeri Mahkeme'de yargılandıysa da suçsuz bulunarak beraat etti.

Daha sonra Düsseldorf'ta bir banka kurdü ve bazı ülkelerin mali danışmanlığını yürüttü. Schacht'ın Türkçede *Daha Çok Para; Daha Çok Sermaye; Daha Çok İş* (1950) ve *Paranın Sihri* (1968) adlı yapıtları vardır.

Schaefer, Vincent Joseph (d. 4 Temmuz 1906, Schenectady, New York, ABD), 1946'da çökelme sürecinin fizikini incelemek amacıyla ilk sistemli deneyleri gerçekleştiren ABD'li kimya araştırmacısı ve meteorolog. Massachusetts üzerindeki bir uçaktan bulutlara kuru buz (katı karbon dioksit) serpererek kar yağdırmayı başarmış ve bu çalışmalarıyla deneysel meteoroloji ve hava denetimi biliminin kurucusu olmuştur.

New York'taki Union College'da öğrenim gören Schaefer, 1928'de hastalıklı ağaçların budanmasıyla ilgilenen Davey Enstitüsü'nden mezun oldu. 1933-54 arasında General Electric Laboratuvarları'nda araştırmacı olarak çalıştı; burada savaş sırasında askeri uçaklar için çok büyük sorun olan uçakların buzlanması olayını inceledi. Çalışmalarıyla bulutlarda yeterli miktarda buz tanecikçi bulunduğunda, suyun aşırısoğumasına neden olan hava koşullarında tehlike olmayacağını ve uçakların üzerinde buz oluşmayacağını gösterdi. Bu iş için kuru buz kullanarak bu koşulu yapay yollarla nasıl yaratılacağını buldu.

Schaefer, 1959'da Albany'deki New York Eyalet Üniversitesi'nde öğretim üyesi oldu ve 1964-76 arasında atmosfer bilimi dalında ders verdi. Amerikan Sanat ve Bilim Akademisi'nin üyeliğine de seçilen Schaefer 1957'de ve 1976'da Amerikan Meteoroloji Derneği'nce ödüllendirildi.

Schaeffer, Claude-Frédéric-Armand (d. 6 Mart 1898, Strassburg [bugün Strasbourg, Fransa], Almanya - ö. 5 Ekim 1982), Fransız arkeolog. Suriye'nin kuzeyinde Ras Şamra Höyüğü'nde yaptığı kazılarla antik Ugarit(*) kentini ortaya çıkarmış, böylece İÖ y. 7000 - 1195 arasındaki kültür çizgisini aydınlığa kavuşturmuştur.

1924-33 arasında Strasbourg'daki Tarihöncesi ve Gal-Roma Müzesi'nin, 1933-56 arasında da Saint-Germain-en-Laye'deki Eski Yapıtlar Ulusal Müzesi'nin yöneticiliğini yaptı. 1929-39 arasında Ugarit kazılarını yönetti. Burada Mısır, Mezopotamya, Hitit ve Akdeniz uygarlıklarının izlerini barındıran, iyice kozmopolit yapıdaki bir liman kenti ortaya çıkardı. Birçok mimarlık yapıtının ve kentin tarihine ışık tutan günlük küçük eşyanın yanı sıra yüzlerce çivi yazılı kil tablet de bulundu. Sonradan Kitabı Mukaddes'teki İbraniceye yakın bir Sami diliyle yazıldığı anlaşılan bu tabletler, Kitabı Mukaddes'teki önemli bazı öykülerin Kenan kaynaklı olduğunun saptanmasını sağladı. Schaeffer araştırmaları *The Cuneiform Texts of Ras Shamra-Ugarit* (1939; *Ras Şamra-Ugarit'teki Çivi yazılı Metinler*) ve *Ugaritica I-VI* (1939-69) adlı kitaplarında anlatılır.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra kazı ve araştırmalarını Türkiye, Kıbrıs ve Suriye'de sürdürdü. 1948'de yayımladığı *Stratigraphie comparée et chronologie de l'Asie occidentale* (Yakındoğu'nun Karşılaştırmalı Stratigrafisi ve Kronolojisi) adlı yapıtıyla arkeoloji bilimine değerli bir katkıda daha bulundu.

Schaeffer, Pierre (d. 14 Ağustos 1910, Nancy, Fransa), Fransız besteci, akustik araştırmacısı ve elektronik mühendisi. 1948'de Radio-diffusion et Télévision Française'deki çalışma ekibiyle birlikte somut müziği(*) başlattı. 1950'de Pierre Henry ile birlikte, ilk önemli somut müzik parçası

olan 10 bölümlü *Symphonie pour un homme seul*'ü (1950; Bir Kişi İçin Senfoni) hazırladı. Bu ve daha başka somut müzik yapıtları raslamsal müzik(*) bestecilerini önemli ölçüde etkiledi.

Schaeffer çalışmalarını *À la recherche d'une*

Pierre Schaeffer
O.R.F.

musique concrète (1952; Bir Somut Müzik Araştırması) adlı kitabında anlatmıştır.

Schaeppman, Hermanus Johannes Aloysius Maria (d. 2 Mart 1844, Tubbergen, Hollanda - ö. 21 Ocak 1903, Roma, İtalya), Hollandalı devlet adamı, rahip ve yazar. Sonradan Katolik Devlet Partisi'ne dönüşen Katolik siyaset kulüplerini kurmuş ve Katoliklerle Kalvencilerin bir koalisyon oluşturmalarını sağlamıştır.

1867'de rahip oldu. Kilise tarihi konusundaki doktora çalışmasını 1869'da tamamladı. Uzun yıllar bir ilahiyat okulunda ders verdi, dinsel ve siyasal konularda şiirler ve makaleler yayımladı. 1872'de *De Tijd*, 1895'te de *De Katholiek* adlı gazetelerin yayın yönetmeni oldu. Aynı dönemde sonradan siyasal bir parti durumuna gelen Katolik siyaset kulüplerini kurdu.

1880'de Hollanda İkinci Meclisi'ne (*Tweede Kamer*) seçildi ve meclisteki Katolik üyelerin liderliğini üstlendi. Katolik ve Kalvenci okullara devlet okullarıyla aynı devlet yardımının verilmesini sağlamak amacıyla, 1888'de Karşıdevrimci Parti'nin Kalvenci üyeleriyle koalisyonu kurdu. 1905'e değin iktidarda kalan bu koalisyonun çabalarıyla 1889'da Katolik ve Kalvenci okullar için bir miktar devlet yardımı sağlandıysa da, bu yardımın devlet okullarıyla aynı düzeye gelmesi ancak 1917'de gerçekleşti. 1901'den sonra Abraham Kuyper başkanlığındaki koalisyon hükümetinde görev alan Schaeppman'ın şiirleri arasında "De Paus" (1866; Papa) ve "Aya Sofia" (1886) sayılabilir. Makalelerini topladığı *Menschen en Boeken* (İnsanlar ve Kitaplar), 1893-1902 arasında yayımlanmıştır.

Schaerbeek, Flamanca SCHAARBEEK, Belçika'nın orta kesiminde, Brabant ilinde belediye. Brüksel'in kuzeybatısında bir sanayi banliyösü ve Brüksel metropoliten alanını oluşturan 19 bucaktan (*commune*) biridir. Demiryolu kavşağı olan Schaerbeek'te bir elektrik santralıyla dokuma, kimya ve makine fabrikaları vardır. Sainte-Marie Kilisesi (1845-53) romanesk-Bizans üslubunda, belediye binası (1885-87) ise Flaman tarzında inşa edilmiştir. Nüfus (1987) belediye, 104.919.

Schaffhausen (Almanca), Fransızca SCHAFFHOUSE, İsviçre'nin kuzeyinde kanton ve kanton merkezi kent. Ren Irmağının batı kıyısında, Konstanz Gölünün (Bodensee) batısında yer alan kent, yaklaşık 1049'da

Nellenburg kontu III. Eberhard tarafından kurulan Tüm Azizler Benedikten Manastırının çevresinde gelişti. 1190-1218 arasında özgür imparatorluk kenti oldu. 1330'da Habsburgların yönetimi altına girdi. 1415'te para karşılığında bağımsızlığını kazandıktan sonra 1454'te Habsburglara karşı İsviçre Konfederasyonu'yla ittifak kurdu. 1501'de de konfederasyona üye oldu. Kentteki en önemli yapı, eskiden manastırın kilisesi olan katedraldir. Öteki önemli yapılar arasında Munot Kalesi (1564-85), bölge kilisesi (1460-1517) ve Tobias Stimmer'in freskleriyle süslü Şövalye Evi sayılabilir. Günümüzde bir turizm merkezi olan kentte metal eşya, dokuma ve saat üretilir.

Yüzölçümü 248 km² olan Schaffhausen kantonu kuzeyde, doğuda ve batıda Almanya ile çevrilidir. Verimli topraklarla kaplı olan kantona Randen Platosu egemendir. Yüksekliği Hoher Randen'de 912 m'ye ulaşan ve güneyde Ren Irmağına doğru alçalan plato, Klettgau gibi dar ve kısa vadilerle parçalanmıştır. Ren Irmağının üzerinde, Schaffhausen kentinin hemen güneyinde ünlü Ren Çağlayanı yer alır. Verimli topraklarla kaplı olan kantonda başlıca tarımsal ürün üzumdür. Ormanlık da önemlidir. Sanayi dalları arasında makine, saat, mücevher, dokuma, çimento, metal eşya, cam, kimyasal madde, kâğıt ve deri eşya üretimi sayılabilir. Rheinau'daki hidroelektrik santrali, Rheinfelden'deki kimya, Neuhäusen am Rheinfall'daki alüminyum ve Schaffhausen'deki makine sanayilerine enerji sağlar. Nüfusun büyük bölümü Protestandır ve Almanca konuşur. Nüfus (1983 tah.) kent, 34.396; (1991 tah.) kanton, 71.697.

Schäffle, Albert (d. 24 Şubat 1831, Nürtingen, Württemberg - ö. 25 Aralık 1903, Stuttgart, Almanya), 1871'de kısa bir süre Avusturya ticaret ve tarım bakanı olarak görev yapan iktisatçı ve sosyolog. 1860'ta Tübingen'de, 1868'de de Viyana'da siyasal iktisat dersleri verdi. 1862-65 arasında Württemberg Eyalet Meclisi (*Landtag*) üyeliğinde bulundu. 1868'de Alman Gümrük Birliği Meclisi'nde (*Zollparlament*) delege olarak görev yaptı. Radikal olarak tanınmasına karşın, Şubat 1871'de Karl von Hohenwart başkanlığındaki hükümette ticaret ve tarım bakanlığına getirildi. Bu görevi sırasında Bohemya'nın imparatorluk içindeki konumunun yeniden belirlenmesini öngören Temel Maddeler adlı bir plan hazırladı. Almanlar ve Macarlar şiddetle karşı çıktığı için plan uygulanmadı ve hükümet Ekim 1871'de istifa etmek zorunda kaldı.

İktisat ve sosyoloji alanında pek çok kitabı bulunan Schäffle'nin önemli yapıtları arasında *Die Nationalökonomie oder allgemeine Wirtschaftslehre* (1861; Siyasal İktisat ya da Genel İktisat Öğretisi) ve *Die Quintessenz des Sozialismus* (1875; Sosyalizmin Özütü) sayılabilir. Anıları ölümünden sonra *Aus meinem Leben* (1905, 2 cilt; Yaşamımdan) başlığıyla yayımlanmıştır.

Schaffner, Jakob (d. 14 Kasım 1875, Basel, İsviçre - ö. 23 Eylül 1944, Strasbourg, Fransa), 1913'ten sonra Almanya'da yaşamış İsviçreli yazar. Sıradanlığı aşma çabası ve yaşamın sınırsız bir serüven olduğuna inancıyla, geleneksel orta sınıf değerlerinden kopmayı hedefleyen yeni bir İsviçreli yazarlar kuşağının üyesidir.

Küçük yaşta annesini ve babasını kaybetti. *Johannes* (1922), *Die Jünglingszeit des Johannes Schattenhold* (1930; Johannes Schattenhold'un Gençliği), *Eine deutsche Wanderschaft* (1931; Almanya'da Bir Yolculuk) ve *Kampf und Reife* (1939; Mücadele ve Olgunluk) adlı otobiyografik romanla-

nda, çocukluğunda, yardımseverlerce okutulduğu öğrencilik yıllarında, ayakkabıcılık yaptığı sırada ve kendi kendini yetiştirmiş gezgin bir yazar olarak, edindiği deneyimleri anlatır. Zengin bir düş gücüyle beslenen renkli ve canlı bir üslubu vardır. Nietzsche'den ve bir ölçüde Dostoyevski'den etkilenmiş, ama sonunda Nazizme yakınlık duymuştur. Sonraki yapıtları arasında *Konrad Pilater* (1910), *Der Dechant von Gottesbüren* (1917; Gottesbüren Başrahibi) ve *Die Glücksfischer* (1925; Mutluluk Balıkçısı) adlı romanlar ve *Bekenntnis* (1940; İtiraf) adlı şiir kitabıyla *Die Predigt der Marienburg* (1931; Marienburg Vaazı) ve *Berge, Ströme und Städte, eine schweizerische Heimatschau* (1938; Dağlar, Irmaklar ve Kentler, İsviçre'den Bir Yurt Manzarası) adlı deneme kitapları sayılabilir.

Schall von Bell, Adam, Çince adı TANG ROWANG (d. 1 Mayıs 1591, Köln, Almanya - ö. 15 Ağustos 1666, Pekin, Çin), Cizvit misyoner ve astronom. Qing (Mançu) hanedanının (1644-1911/12) ilk imparatoru Shunzhi'nin önemli danışmanları arasına girmiştir.

Roma'da Galileo Galilei'nin astronomi sistemini öğrendikten sonra 1622'de Çin'e gitti. Astronomi bilgisiyle Çinlileri kısa sürede etkiledi ve Batı'da yazılmış astronomi kitaplarını Çinceye çevirmek ve eski Çin takvimini düzeltmek üzere önemli bir devlet görevine atandı.

Qing hanedanının yönetime gelmesinin ardından İmparatorluk Astronomi Kurulu'nun başına getirildi. Nedeni belli olmayan bir hastalığa yakalanan dul imparatoriçeyi iyileştirdikten sonra çocuk yaştaki İmparator Shunzhi'nin (hd 1644-61) gözde danışmanı oldu. Schall'ın 1650'de Pekin'de bir kilise kurmasına izin veren imparator, birçok kez ayinlere de katıldı.

İmparator Shunzhi 1661'de genç yaşta ölünce, hoşnutsuzluk içindeki Çinli astronomların da desteklediği Hristiyan düşmanı bir devlet görevlisi, Çinlilerin İbranilerin soyundan geldiğini açıklayan Cizvit yazılarını öne sürerek, Schall'ı devlete karşı komplo düzenlemekle suçladı (1664). İmparator Shunzhi'nin zamansız ölümüne yol açan bir büyü yapmakla da suçlanan Schall, çıkarıldığı mahkemede Çinli Hristiyan astronomlarla birlikte ölüme mahkûm edildi. Ama ertesi gün meydana gelen depremin uğursuzluk işareti olarak yorumlanması üzerine cezası hafifletildi. Ölümünden iki yıl sonra Schall'a yöneltilen bütün suçlamalar geri alındı.

Schally, Andrew Victor (d. 30 Kasım 1926, Wilno [bugün Vilnius, Litvanya], Polonya), Polonya asıllı ABD'li endokrinoloji bilgini. Hipotalamusta yapılan ve bazı iç salgı bezlerinin işlevini denetleyen hormonları ayırıp elde etme ve bireşimleme alanındaki çalışmasıyla 1977 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü Roger Guillemin ve Rosalyn Yalow'la paylaşmıştır.

1939'da ailesiyle birlikte Polonya'dan ayrıldı. Londra Üniversitesi'nde öğrenim gördükten sonra üç yıl kadar Londra'daki Ulusal Tıp Araştırmaları Enstitüsü'nde çalıştı. Ardından Montreal'deki McGill Üniversitesi'ne giderek biyokimya alanında doktora çalışmasını tamamladı. 1957-62 arasında Houston'daki Baylor Üniversitesi'nde dersler verdi. 1962'de New Orleans'daki Eski Askerler İdaresi Tıp Merkezi'nin iç salgı ve polipeptid laboratuvarlarının başına getirildi. Aynı tarihte Tulane Üniversitesi Tıp Okulu'nda ders vermeye başladı. 1962'de ABD yurttaşı oldu.

Schally'nin başlıca çalışmaları tirotropin salgılatıcı hormonun yapay yollarla bireşim-

lenmesi, lutein yapıcı hormon salgılatıcı hormonun ayrılıp bireşimlenmesi ve somatostatinin etkinliğinin araştırılması alanlarındadır.

Schapera, Isaac (d. 23 Haziran 1905, Garies, Güney Afrika), Güney Afrika ve Botsvana'nın kabile halkları üzerine yaptığı ayrıntılı etnografya ve tipoloji çalışmalarıyla tanınan Güney Afrikalı sosyal antropolog.

Cape Town Üniversitesi'nde lisansüstü öğrenimini, London School of Economics and Political Science'ta da doktora çalışmasını tamamladı. Derslerini izlediği A. R. Radcliffe-Brown ve Bronisław Malinowski'den etkilendi. 1950'ye değin Cape Town Üniversitesi'nde, 1950-69 arasında da Londra Üniversitesi'nde ders verdi.

Bechuanaland'da (bugün Botsvana) 20 yıl sürdürdüğü alan araştırmaları sırasında Yerlilerin sözlü tarihlerini kayda geçirdi ve kültürel etkileşim konusunda ayrıntılı gözlemlerde bulundu. Güney Afrika'da Boerler ve Koikoiler (Hotantolar), Bechuanaland'da Batsvanalar, Sanlar ve beyazlar arasındaki karşılıklı ırksal etkileşimleri inceleyerek Güney Afrika'daki öteki ırksal çözümlemelerde "uygulamalı antropoloji"nin kullanılabileceği sonucuna vardı. Toprak mülkiyeti ve göç konularındaki araştırmaları sırasında İngilizlerin sömürgeleştirme politikasının Yerliler üzerindeki etkilerini çözümleme olanağı buldu.

Schapera'nın yayımlanan kitapları arasında *A Handbook of Tswana Law and Custom* (1938; Batsvana Hukuku ve Gelenekleri Elkitabı), *Praise Poems of Tswana Chiefs* (1965; Batsvana Şeflerinin Övgü Şiirleri), *Rainmaking Rites of Tswana Tribes* (1971; Batsvana Kabilelerinin Yağmur Ayinleri) ve *Kinship Terminology in Jane Austen's Novels* (1977; Jane Austen'in Romanlarında Akralılık Terimleri) sayılabilir.

Scharnhorst, Gerhard Johann David von (d. 12 Kasım 1755, Bordenau, Hannover - ö. 28 Haziran 1813, Prag), Prusya ordusunu yeniden düzenleyen ve çağdaş genelkurmay örgütlenmesinin temellerini atan Prusyalı general.

1778'de Hannover ordusuna katıldı. 1790'larda Belçika'da Fransız devrimci kuvvetleriyle yapılan çarpışmalarda kendini gösterdi. 1801'de Prusya kralına bir mektup yazarak Prusya ordusuna kabul edilmesini istedi. Başvurusu kabul edildi ve Berlin'deki harp akademisinde görevlendirildi. 1804'te soyluluk unvanı aldı.

Jena Çarpışması'ndan (Ekim 1806) sonra Gebhard von Blücher ile birlikte Fransızlara tutsak düşüyse de, kısa bir süre sonra bir tutsak değişimi sırasında serbest bırakıldı. Scharnhorst, paralı profesyonel askerlerden oluşan küçük bir ordunun yerine, yurttaşların zorunlu olarak askere alınıp eğitilmesiy-le oluşan ordular kurulması gerektiğini düşünüyordu. Tilsit Antlaşması'ndan (1807) sonra Ordu Reform Komisyonu'nun başkanlığına atanınca bu görüşleri doğrultusunda reformlar yapmaya girişti. Bu dönemde August von Gneisenau ile birlikte yurttaşların askere alınıp hızla eğitildikten sonra ihtiyata ayrılmasını ve yerlerine yeni askerlerin alınmasını öngören bir sistem geliştirdi. Eğitilmiş asker sayısını artıran bu sistemle, Napoléon'un Tilsit Antlaşması ile Prusya'ya kabul ettirdiği 42 bin kişilik ordu sınırı aşılmadan, güçlü bir ordu kurulması sağlandı. Scharnhorst 1811'de, Prusya'nın Napoléon'un baskıları sonucu Rusya'ya karşı Fransa'yla ittifak kurması üzerine

süresiz olarak görevden ayrıldı. Bununla birlikte birkaç yıl sonra görevine döndü ve 1813'te Blücher'in kurmay başkanlığına atandı. Mayıs 1813'te Lützen Çarpışması'nda yaralandı. Bir ay sonra Avusturya'nın Fransa'ya karşı savaşa girmesini sağlamak için gittiği Prag'da sağlığı daha da kötüleşti ve öldü.

Scharoun, Hans (Bernhard) (d. 20 Eylül 1893, Bremen, Almanya - ö. 25 Kasım 1972, Batı Berlin, AFC), 1920'lerdeki modern mimarlık hareketlerine katılmış Alman mimar. 1963'te yaptığı Berlin Filarmoni Orkestrası Konser Salonu, organimsi mimarlığın(*) en ünlü yapıtlarından biri olmuştur.

Scharoun 1912-14 arasında Berlin Teknik Üniversitesi'nde öğrenim gördü. I. Dünya

Scharoun, 1972
Archiv für Kunst und Geschichte, Berlin

Savaşı'ndan sonra Berlinli mimar Bruno Taut'un izinden gitti. 1925'te mimarlıkta modern davranışları savunmak üzere oluşturulan *Der Ring* (Halka) adlı gruba katıldı. 1927'de Alman Werkbundu Stuttgart'ta bir sergi düzenlemişti. Bu nedenle dönemin önde gelen mimarlarının katılımıyla kurulan Weissenhof Konut Yerleşmesi'nde Scharoun da bir konut yaptı. II. Dünya Savaşı'ndan önceki önemli projeleri arasında Breslau'daki (bugün Wrocław, Polonya) yaşlılar evi (1929), Berlin'de Siemensstadt Toplu Konutları (1930) ve Saksonya'da Löbau'daki Schminke Evi (1932) sayılabilir.

Nazilerin yönetime geçmesi üzerine Scharoun'un çalışmaları aksadı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra kent planlaması alanında devlet işlerinde çalıştı, üniversitelerde öğretim üyeliğinde bulundu. Savaş sonrasında inşa edilen en ünlü yapıtları Vestfalya'da Lünen'deki Scholl Kız Kardeşler Okulu (1955-62), hareketli cepheleriyle Stuttgart'taki Romeo ve Juliet Apartmanları (1963) ve Berlin Ulusal Kütüphanesi'dir. Scharoun'un Türkiye'de *Philharmonie Berlin'in Yeni Konser Salonu* (1966) adlı bir yapıtı yayımlanmıştır.

Schary, Dore, asıl adı ISADORE SCHARY (d. 31 Ağustos 1905, Newark, New Jersey - ö. 7 Temmuz 1980, New York kenti, ABD), 300'den fazla filmde imzası olan ABD'li sinema yapımcısı, senaryo yazarı, oyun yazarı ve yönetmen.

1926-32 arasında New York kentindeki amatör tiyatrolarda yönetmenlik, basın temsilciliği ve gazetecilik yaptı. Yazları tatil yerlerinde oyun yazarı Moss Hart'la birlikte çalıştı. 1930'da tiyatro oyunculuğuna, iki yıl sonra da Hollywood'da senaryo yazarlığına başladı. 1948'de Metro-Goldwyn-Mayer stüdyolarında yapımdan sorumlu başkan yardımcısı oldu ve bu görevi işten çıkarıldığı 1956'ya değin sürdürdü. Daha sonra bağımsız yapımcı olarak çalıştı.

Schary, yapımcılarından biri olduğu ve 1960'ta sahneye koyduğu *The Unsinkable*

Molly Brown müzikaliyle büyük başarı kazandı. Ayrıca başta ünlü *Sunrise at Campobello* (1957; Campobello'da Gün Doğuşu) olmak üzere yazdığı çeşitli oyunları, yapımcılığını da üstlenerek sahnelledi. *Boy's Town* (1938; *Yarının Çocukları*) filminin senaryosuyla Oscar kazandı. 1970'te New York kentinin kültür işlerinden sorumlu kurulun başına getirildi.

Schattschneider, Elmer Eric (d. 11 Ağustos 1892, Bethany, Minnesota - ö. 4 Mart 1971, Old Saybrook, Connecticut, ABD), ABD'li siyaset bilimci ve eğitimci. Siyasal partilere dayalı yönetim sistemini incelemesi ve savunmasıyla tanınmıştır.

1915'te Wisconsin Üniversitesi'ni bitirdikten sonra lisansüstü öğrenimini Pittsburgh Üniversitesi'nde (1927), doktora öğrenimini Columbia Üniversitesi'nde tamamladı. 1927-30 arasında Columbia Üniversitesi'nde, 1929-30'da New Jersey'de New Brunswick'teki Rutgers Üniversitesi'nde ve 1930-60 arasında Connecticut'ta Middletown'daki Wesley Üniversitesi'nde dersler verdi. Çalışmalarında, siyasal partiler arasındaki yarışmayla oluşan yönetim biçiminin önemini savundu. Siyasal partiler arasındaki karışıklığın, siyasal yaşam için gerekli enerjiyi sağladığını ve demokrasinin işleyişinde toplumsallaştığını öne sürdü. Ayrıca kamu çıkarları ile özel çıkarlar arasındaki ayrımın inceledi, siyasal parti iktidarlarının kamu çıkarlarına katkıda bulunacağını savundu.

Önemli yapıtları arasında *Politics, Pressures and the Tariff* (1953; Siyaset, Baskılar ve Gümrükler), *Party Government* (1942; Parti Hükümeti), *The Semi-Sovereign People* (1960; Yarı Hükümler Halk) ve *Two Hundred Million Americans in Search of a Government* (1969; Bir Hükümet Arayan 200 Milyon Amerikalı) sayılabilir.

Schaudinn, Fritz (d. 19 Eylül 1871, Röseningen, Doğu Prusya - ö. 22 Haziran 1906, Hamburg, Almanya), Alman zooloji bilgini. 1905'te dermatolog Erich Hoffmann'la birlikte, frengi etkeni olan *Spirochaeta pallida* (sonradan *Treponema pallidum*) adlı bakteriyi bulmuş, protozoolojinin deneysel bir bilim olarak gelişmesine katkılarıyla ünlenmiştir.

Berlin Üniversitesi'nde zooloji doktorasını tamamladıktan sonra, 1898'de aynı üniversitede ders vermeye başladı. 1904'te Berlin'deki Almanya Sağlık Dairesi'nin protozooloji laboratuvarının başına getirildi.

Schaudinn amipli dizanteri etkeni *Entamoeba histolytica*'yla normal olarak hastalığa neden olmayan *Entamoeba coli*'nin ayrımını yapan ilk kişi oldu. 1904'te kancalı kurt enfeksiyonlarının deri yoluyla bulaştığını doğruladı. İnsan ve kuş sıtması üzerine çalışmaları, sıtma etkeni üzerine sonraki yıllarda yapılan çalışmaların temelini oluşturdu.

Schaumburg-Lippe, Üçüncü Reich (1933-45) döneminde Almanya'daki eyaletlerin en küçüklerinden biri. Weser Irmağı'nın orta kesiminin doğusunda yer alan eyaletin merkezi Bückeburg'du.

Rinteln'in kuzeydoğusundaki Schaumburg ya da Schauenburg, tarihi 12. yüzyıla değin uzanan bir kontluğun merkeziydi. 1559'da Lutherci olan Schaumburg kontlarının soyu 1640'ta sona erdi ve toprakları parçalandı. Bu toprakların bir bölümü Schaumburg-Lippe Prenslığı adıyla 1807'de Ren Konfederasyonu'na, 1815'te Alman Konfederasyonu'na, 1866'da Kuzey Alman Konfederasyonu'na, 1871'de ise Alman İmparatorluğu'na katıldı. 1918 Devrimi'yle "bağımsız eyalet" statüsü kazanan Schaumburg-Lippe'de 1922'de cumhuriyetçi ve demokratik

bir anayasa kabul edildi. Eyalet 1946'da Aşağı Saksonya eyaletiyle birleştirildi.

Schawlow, Arthur Leonard (d. 5 Mayıs 1921, Mount Vernon, New York, ABD), spektroskopi alanındaki çığır açıcı çalışmaları ve özellikle elektromagnetik ışınının madde ile etkileşiminin spektroskopik çözümlemesine ilişkin başarılarından ötürü 1981 Nobel Fizik Ödülü'nü ABD'li Nicolaas Bloembergen ve İsveçli Kai Manne Börje Siegbahn ile birlikte kazanan ABD'li fizikçi. Schawlow ve Bloembergen, ancak laser yardımıyla algılanabilen olguları inceleyerek, bu çalışmaya katkıda bulundular.

Küçük yaşlarda ailesi ile birlikte Kanada'ya yerleşen Schawlow, Toronto Üniversitesi'nde öğrenim gördü ve doktora çalışmasını 1949'da tamamladı. Aynı yıl Columbia Üniversitesi'nde Charles Townes ile birlikte maser-laser projesinde çalışmaya başladı ve Townes bu projeyle 1964 Nobel Fizik Ödülü'nü kazandı. Schawlow, Townes ile birlikte 1955'te *Microwave Spectroscopy* (Mikrodalga Spektroskopisi) adlı yapıtı yayımladı. 1951'de Bell Telefon Laboratuvarları'nda çalışmaya başlayan Schawlow, 1960'ta Columbia Üniversitesi'nde fizik profesörü oldu.

Schechter, Solomon (d. 7 Aralık 1847, Focşani, Romanya - ö. 19 Kasım 1915, New York kenti, ABD), Talmud bilgini ve ABD'deki Tutucu Yahudilik akımının önderi.

Viyana, Berlin ve Londra'da Talmud öğrenimi gördü. 1890'da Cambridge Üniversitesi'nde Talmud araştırmaları dersi vermeye başladı. Ferisilerin öğretilerinin yeniden ele alınıp değerlendirilmesini sağlayan *Some Aspects of Rabbinic Theology* (1909; Haham İlahiyatının Bazı Yönleri) adlı yapıtını Cambridge'de verdiği dersleri temel olarak yazdı.

Bazı gezginlerin Mısır'a getirdikleri yazmaların kaynağını araştırmak üzere 1896'da Kahire'ye gitti. Kahire'deki eski Ezra Sinagogu'nda bir *geniza*'da(*) yaptığı araştırmalar sonucunda yaklaşık 90 h'in yazma ortaya çıkarıldı. Bunlar arasında, Yahudilerce sahih sayılmadığı için Tevrat metinleri arasında da yer almayan Sırak Kitabı'nın (bak. Ekklesiastikos) özgün İbranice metni ile Hristiyanlık öncesi Yahudi mezhebi Essencilere ait bir belge bulunmaktaydı.

1902'de New York kentine giden Schechter, burada Amerika Yahudi İlahiyat Okulu müdürlüğü görevine getirildi. Okulu Yahudilik araştırmaları ve Tutucu Yahudilik akımı için baham yetiştiren bir merkez durumuna dönüştürdü. Araştırmalarında, Yahudiliğin geçmişi ve bugünü arasındaki sürekliliği vurguladı. 1913'te kurduğu Amerika Birleşik Sinagogu'na bağlı tutucu cemaatlerin sayısı başlangıçta 23 iken bir süre sonra 800'ü aştı.

Schede, Martin (d. 20 Ekim 1883, Magdeburg - ö. Şubat 1947, Berlin, Almanya) Alman arkeolog. İstanbul'daki Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün kurucusu ve ilk müdürüdür.

Münih, Heidelberg ve Berlin üniversitelerinde arkeoloji ve sanat tarihi öğrenimi gördü. 1909'da Leipzig Üniversitesi'nde doktorasını tamamladı; ertesi yıl Berlin Müzesi'nde çalışmaya başladı. 1910-13 arasında Anadolu'da Theodor Wiegand'ın sürdürdüğü Miletos ve Didyma kazılarında katıldı; Güney Anadolu'da araştırmalar yaptı. Aynı yıllarda Sisam Adası'nda Hera Tapınağı kazılarında da çalıştı. I. Dünya Savaşı'nda subay olarak Doğu Anadolu ve Suriye'de bulundu. Savaştan sonra Berlin Müzesi'ndeki görevine döndü, bir yandan da Berlin Üniversitesi'nde ders verdi.

Alman hükümeti Türkiye'de cumhuriyetin kurulmasından sonra İstanbul'daki Arkeoloji İstasyonu'nun yerine bir enstitü açma kararı alınca bu işle Schede'yi görevlendirdi. Schede, İstanbul'a giderek bir arkeoloji kitaplığı oluşturmaya başladı. 1926-28 arasında Ankara'daki Augustus ve Aizanoi'deki (Çavdarhisar) Zeus tapınaklarında kazılar yaptı. Priene'deki kapsamlı araştırmaları başlattı. 1929'da açılan İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü ertesi yıl Türk hükümeti tarafından resmen tanındı. Enstitünün ilk müdürü olan Schede *Istanbul Mitteilungen* ve *Istanbul Forschungen* adlı iki dizinin yayımını başlattı. 1931'de Boğazköy kazılarının K. Bittel yönetiminde yeniden başlamasını sağladı. 1938'de müdürlüğü K. Bittel'e bırakarak Berlin'e gitti ve T. Wiegand'ın yerine oradaki Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün müdürlüğünü üstlendi. Başlıca yapıtları arasında *Die Ruinen von Priene* (1934, Priene Harabeleri), İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin yayımladığı "İstanbul Asarınatika Müzelerinde Yunan ve Roma Devirlerine ait Heykeltıraş Eserler" (1928), *Ayzani Kılavuzu* (1933), *Iznik Kılavuzu* (1933), *Der Tempel in Ankara* (1936; Ankara'daki Tapınak) ve *Ankara und Augustus* (1937; Ankara ve Augustus) sayılabilir.

Scheele, Carl Wilhelm (d. 9 Aralık 1742, Stralsund, Pomeranya - ö. 21 Mayıs 1786, Köping, İsveç), Joseph Priestley'den iki yıl önce oksijeni (1772) ve pek çok başka elementi bulan İsveçli kimyacı.

Göteborg'da bir eczanede sekiz yıl çıraklık yapan Scheele, 1765'te Malmö'ye, 1768'de de Stockholm'e geçerek benzer işlerde çalıştı. 1770'te Uppsala'ya yerleşti. 1775'te Stockholm Kraliyet Bilimler Akademisi üyeliğine seçildi ve Köping'de kendi eczanesini kurdu.

1777'de yayımladığı *Abhandlung von der Luft und dem Feuer* (Hava ve Ateş İlişkin Kimyasal Gözlemler ve Deneyler) adlı tek yapıtında havanın yanmaya neden olan bir gaz (ateş havası) ile yanmayı önleyen başka bir gazdan oluştuğunu açıkladı. Scheele "ateş havası" olarak adlandırdığı oksijeni nitrik asitten, güherçileden (potasyum nitrat), manganiz dioksitten, cıva II oksitten ve başka maddelerden ayırmayı başardı.

Scheele ayrıca kloru, bariti (baryum oksit), hidrojen sülfürü, arsini (hidrojen arseniyür), Scheele yeşili olarak adlandırılan pigmenti ve sitrik, gallik, laktik, malik, molibdik, oksalik, prusik (hidrosiyamik asit) ve tartarik asitleri de buldu.

Scheer, Reinhard (d. 30 Eylül 1863, Obernkirchen, Hannover - ö. 26 Kasım 1928, Marktredwitz, Almanya), Alman amiral. Jutland Çarpışması'nda (1916) Alman Açık Deniz Donanması'na komuta etmiştir.

1910'da Henning von Holtzendorff'un komutasındaki Açık Deniz Donanması'nın kurmay başkanı, 1913'te de bir savaş filusunun komutanı oldu. I. Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra denizaltıların kullanılmasını savundu ve denizaltı stratejisi konusundaki uzmanlığıyla adını duyurdu. Ocak 1916'da Açık Deniz Donanması'nın komutanı oldu. I. Dünya Savaşı'nın tek önemli deniz savaşı olan Jutland Çarpışması'nda (31 Mayıs-1 Haziran 1916) başarılı manevralarıyla Açık Deniz Donanması'nı İngiliz Büyük Donanması karşısında yenilgiye uğramaktan kurtardı. Çarpışmadan kesin bir sonuç alınmadı.

8 Ağustos 1918'de, Holtzendorff'un yerine Deniz Kuvvetleri komutanı olan Scheer, beş ay sonra istifa etti. *Deutschlands Hoch-*

seeflotte im Weltkrieg (1919; Dünya Savaşında Almanya'nın Açık Deniz Donanması) adlı kitabında Jutland Çarpışması anlatılır.

Scheffel, Joseph Victor von (d. 16 Şubat 1826, Karlsruhe - ö. 9 Nisan 1886, Karlsruhe, Baden, Almanya), Alman şair ve romancı. Mizahi bir üslupla yazdığı *Der Trompeter von Säckingen* (1854; Säckingen Trompetçisi) adlı manzum romanı ve *Ekkehard* (1855; *Ekkehard*, 1949) adlı tarihsel romanıyla geniş yığınların beğenisine seslenmiş ve en çok okunan Alman yazarlarından biri olmuştur.

Babası Baden ordusunda mühendis, annesi şairdi. Babasının ısrarı üzerine Münih, Heidelberg ve Berlin üniversitelerinde hukuk öğrenimi görerek 1848'de Baden devletinde hizmete başladı. Ama bir süre sonra görevinden ayrılarak edebiyata yöneldi. 1857-59 arasında kütüphaneci olarak Donaueschingen'de Prens Fürstenberg'e hizmet etti. 1865'te Saksonya-Weimar müstesarı, 1876'da soyluluk unvanları aldı.

Scheffel yaygın ününü şairlik yeteneğinin yanı sıra romantik ve milliyetçi tutumuna, dönemin gerçekçi üslubunu ve tarihsel olgulara sıkı sıkıya bağlanmayı reddedip Almanya'nın geçmişi yüceltmesine borçluydu. Alman edebiyatının belki de tarihsel özellikleri en ağır basan romanı olan *Ekkehard*, 10. yüzyılda Sankt Gallen Manastırı'nda geçer. *Hugideo* (1884) adlı yapıtı ise, öyküsünü 5. yüzyıldan alır. Scheffel'in, adını ortaçağ öykülü şiirinin esin perisinden alan *Frau Aventiure* (1863; Bayan Serüven) adlı şiir kitabı ve okul şarkılarını içeren *Gaudeamus!* (1868) adlı derlemesi de yayımlandıkları dönemde büyük ilgi görmüştür.

Schefflera, sarmaşıkgiller (*Araliaceae*) familyasından, tropik bölgelere özgü yaz-kış yeşil ağaç ve çalıları kapsayan cins. Işığın az ve yetersiz olduğu koşullara dayanıklı oldu-

Schefflera
Phil Clark

ğundan evlerde süs bitkisi olarak yetiştirilir. Yeni Zelanda'da bulunan *S. digitata* ve Asya'ya özgü *S. octophylla* 7,5 m'ye boyanabilen türlerdir. Avustralya kökenli bir tür olan *S. actinophylla* (ya da *Brassia actinophylla*) ise 12 m'ye ulaşan boyuyla başta Hawaii olmak üzere dünyanın pek çok ılıman ve sıcak kesimindeki park ve bahçelerde yetiştirilir.

Scheidemann, Philipp (d. 26 Temmuz 1865, Kassel, Hessen-Kassel, Almanya - ö. 29 Kasım 1939, Kopenhag, Danimarka), Alman siyaset adamı. Üyesi olduğu Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nin (SPD) ya da hükümetin izni olmaksızın *Reichstag* (Parlamento) balkonundan Weimar Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etmiş ve cumhuriyetin ilk şansölyesi olmuştur.

Gazeteci olan Scheidemann 1903'te SPD'den *Reichstag*'a seçildi. Parti çoğunluğunun yanında yer alarak Almanya'nın I. Dünya Savaşı'na katılmasını destekledi. Savaşın sonlarına doğru son imparatorluk

hükümetinde devlet bakanlığına atandı (Ekim 1918). Kasım 1918 - Şubat 1919 arasında geçici cumhuriyet hükümetinin altı üyeli yürütme kurulunda görev aldı. Şubat 1919'da Weimar Cumhuriyeti'nin ilk şansölyesi oldu. Versailles Antlaşması'nı onaylamayı reddederek Haziran 1919'da bu görevinden ayrıldı. 1920-25 arasında Kassel belediye başkanlığı yaptı. Hükümetin orduyla ve gerici partilerle uzlaşmaya yönelik bütün girişimlerine sürekli muhalefet etti. 1922'de kendisine karşı düzenlenen suikast girişimi başarısızlıkla sonuçlandı. Nazilerin iktidara gelmesinden hemen sonra Almanya'dan göç etti (1933).

Scheidt, Samuel (d. 1587, Halle - ö. 30 Mart 1654, Halle, Saksonya), orgcu ve besteci. Jan Pieterszoon Sweelinck ile birlikte Kuzey Almanya'da barok org üslubunu etkilemiştir.

Amsterdam'da Sweelinck'in öğrencisi, 1609'da Halle'deki Moritzkirche'nin (St. Moritz Kilisesi) orgcusu oldu. Yaklaşık 1619'da Brandenburg Marklığı'nın orgculuğuna, ardından da müzik yönetmenliğine (*kappellmeister*) getirildi. Öğretmen olarak büyük ilgi gören Scheidt'in öğrencileri arasında Adam Krieger de vardı.

Yayımlanan ilk yapıtları arasında dinsel vokal müzik, özellikle de sekiz ses için *Cantiones sacrae* (1620; Dinsel Şarkılar) ile iki-dört ses ve sürekli bas (*basso continuo*) için *Geistliche Concerten* (1631-40; Tinsel Konserler) sayılabilir. Üç bölümlük *Tablatura nova* (1624; Yeni Tablatura) adlı derlemesi org müziğinin tarihinde önemli yer tutar. Yapıtın başlığı, müzik yazım sisteminde, daha önceleri Alman org müziğinde kullanılan alfabetik *tablatura* yerine İtalyan tarzı klavye *tablatura*, yani porteli nota yazım sisteminin kullanılması anlatır. Derlemede fanteziler, tokatalar, "yankı parçaları", dinsel törenlerde kullanılan org yanıtlamaları ve en önemlisi de koral ezgiler üzerine çeşitlemeler yer alır.

Scheidt koral ezgiyi müzikal çeşitlemelere bağlı kılarak ve farklı kıtalarda farklı seslerle çalgı bileşimlerini kullanarak, korallere dayalı sonraki Lutherici kantatların öncüsü olmuştur. Sweelinck'ten etkilennmiş olmasına karşın, çalışmalarında kontrpuan konusundaki kendi ustalığını da ortaya koymuştur. *Tablatur-Buch* (1650; Tablatura Kitabı) adlı yapıtı 100 dinsel şarkı ve mezmur için, armonize edilmiş eşlik müziğini içerir ve Lutherici kiliselerde cemaatin bir ağızdan ilahi söyleme uygulamasının gelişmekte olduğunu gösterir.

Schele sendromu, korneada matlaşma, kalpteki aort kapakçığında yetmezlik ve el bileğindeki sinirlere baskı olması sonucu ağrıyla ortaya çıkan ve ender rastlanan kalıtsal metabolizma hastalığı. Bağdokunun gelişmesinde önemli rolü olan alfa-L-idüronidaz enzimindeki bir kusurdan kaynaklanan hastalıkta dokularda mukopolisakarit depolanır.

Schein, Johann Hermann (d. 20 Ocak 1586, Grünhain, Saksonya - ö. 19 Kasım 1630, Leipzig, Almanya), Alman besteci. Hem dinsel, hem dindışı müzik bestelemiş, Michael Praetorius ve Heinrich Schütz ile birlikte Alman müziğinde İtalyan barok üslubunun kullanılmasına öncülük etmiştir. Öğretmen ve papaz olan babası ölünce (1593) ailesiyle Dresden'e yerleşti. Orada 13 yaşında, saray şapelinin korosuna soprano olarak girdi ve müzik yöneticisinden ders aldı. 1603'te kısa bir süre Leipzig Üniver-

site'sine gittikten sonra Naumburg yakınındaki Schulpforta manastır okuluna kabul edildi. Oradaki dört yıllık müzik ve beşeri bilimler eğitiminin ardından Leipzig Üniversitesi'ne dönerek dört yıl hukuk ve beşeri bilimler okudu. 1615'te Weimar'da müzik yöneticiliğine getirildi. Ertesi yıl Leipzig'de önemli bir görev sayılan Thomaskirche (St. Thomas Kilisesi) kantoruğunu üstlendi. Bu arada hem dinsel, hem dindışı vokal müzik bestecisi olarak ünlendi.

Schein arkadaşları olan Samuel Scheidt ve Heinrich Schütz ile birlikte döneminin en iyi üç Alman bestecisinden biri sayılır. *Cantional oder Gesangbuch Augsburgerischer Confession* (1627; Augsburg İttikatnamesi Kantionali ya da Şarkı Kitabı) adlı çalışması yaklaşık 80'inin melodisini kendi yazdığı 200 kadar armonize edilmiş koral içerir. *Cymbalum Sionumium sive Cantiones Sacrae* (1615) adlı yapıtında zengin Venedik üslubunda yazılmış 30 enstrümantal motet yer alır. İtalyan etkisi *Opella nova ander Theil, geistliche Concerten* (1618) ve dindışı Alman müziğinde kromatizmin ilk örneklerini içeren *Dileni pastoralı* (1624) adlı yapıtlarında da kendini gösterir. Az sayıdaki enstrümantal bestelerinden biri olan *Banchetto musicale* (1617), çeşitleme süiti terimi ortaya atılmadan çok önce bu tür kompozisyonun görüldüğü başarılı bir yapıttır.

Schelde Irmağı, Fransızca ESCAUT. Fransa'nın kuzeyinden doğan ve Belçika'dan geçerek Hollanda topraklarında Kuzey Denize'ne dökülen ırmak. Uzunluğu 435 km'dir. Aşağı Ren ve Meuse (Maas) ırmaklarıyla birlikte dünyanın en yoğun nüfuslu bölgelerinden birinin sularını toplar. Çok sayıda kanalı ve ulaşım elverişli kollarıyla, tarımsal açıdan önem taşıyan Flandre Ovasını, Belçika'nın dokumacılık merkezlerini, Fransa'nın kuzeyindeki kömür havzalarını ve Lille-Roubaix-Tourcoing sanayi kompleksini de kapsayan geniş bir bölgeye yarar sağlar. Başlıca kolları soldan aldığı Scarpe ve Leie'yle sağdan aldığı Rupel ve Dender'dir (Dendre). Eskiden ırmağın halici Noord, Zuidbeveland ve Walcheren adalarıyla birbirinden ayrılan Doğu Schelde (Oosterschelde) ve Batı Schelde (Westerschelde) adlı iki kanaldan oluşuyordu. Doğu Schelde, demiryolu hattını Hollanda'daki Vlissingen'e geçirmek için yapılan set nedeniyle 1866'da kapandı. Zuidbeveland ve Walcheren arasındaki çıkış da bir sette kapandığından ırmak bugün denize yalnızca Zuidbeveland Kanalıyla bağlanmaktadır. En sığ yeri 7 m olan Batı Schelde'deki bir kanal, gelgit sırasında sular yükseldiğinde büyük teknelerin Anvers'e ulaşmasını sağlamaktadır. Yukarı çıkışında akışı kanallarla düzenlenmiş olan ırmağın Belçika'daki 200 km'lik, Fransa'da ise 63 km'lik bölümü ulaşım elverişlidir. Kıyılarındaki başlıca kentler Fransa'daki Cambrai ve Valenciennes'le Belçika'daki Tournai, Oudenaarde, Gent ve Anvers'tir.

Irmağın Anvers'le Gent arasındaki en işlek kesiminde birçok sanayi merkezi bulunur. Cambrai'nin yukarısında ulaşım elverişli olmayan ırmak, bu noktada Saint-Quentin Kanalıyla Somme-Seine sistemine bağlanır. Ayrıca Mons-Condé Kanalıyla Sambre-Meuse ırmak sistemine bağlanmıştır. Gent-Terneuzen Kanalı, Gent'ten Batı Schelde'ye doğrudan geçiş sağlar. Gent-Ostende Kanalı ise ırmağı Kuzey Denizine bağlar.

Scheler, Max (d. 22 Ağustos 1874, Münih - ö. 19 Mayıs 1928, Frankfurt am Main, Almanya), Alman düşünür. Felsefi antropolojinin bağımsız bir disipline dönüşmesi için çalışmış, toplumsal ve etik konularla ilgili araştırmalarında Edmund Husserl'in etkisiyle fenomenolojik yöntemi kullanmıştır.

1901'de Jena Üniversitesi'nde ders vermeye başladı. Münih Üniversitesi'nde ders verirken (1907-10) Husserl'in bazı öğrencileriyle tanıştı. Önemli yapıtlarını 1910'da yerleştiği Berlin'de yazdı. 1917'de diplomat olarak Cenevre ve Lahey'e gitti. 1919'da Köln'de felsefe profesörü oldu. Savaş karşıtı bir tutum savunduğu ve Katolikliği benimsediği bu dönemde 1924'ten başlayarak daha panteist bir insan ve dünya görüşüne yöneldi.

Zihinsel edimlerin özünü ve nesneleriyle ilişkilerini ortaya çıkarmaya çalışan Scheler, Husserl'den nesnelere bağımsız ve gerçek bir statü yükleme eğilimiyle ayrılır. Temel etik yapıtı *Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik*'te (1921; Etik ve Biçimcilik ve Maddi Değer Etiği) Kant'ın biçimci etiğini sert biçimde eleştirir ve insani amaç ve yönelim üzerine kurulu bir etiği savunur. Bütün değerler insan duyguları aracılığıyla *a priori* bir hiyerarşi içinde düzenlerken, büyük ölçüde Pascal'ın "duygu mantığı" görüşüne dayanır. Saf zihinsel edimlerin karşısına koyduğu duygu, en önemli psikolojik yapıtı *Wesen und Formen der Sympathie*'nin de (1923; Duygudaşlığın Öz ve Biçimi) ana temasını oluşturur. *Vom Ewigen im Menschen*'de (1921; İnsandaki Sonsuzluk Üzerine) insanın din kavrayışını ve bu kavrayışın yöneldiği nesneyi çözümler; söz konusu nesneye kutsal olan, kendine yeterli olan, her şeye muktedir olan gibi tanımlar getirir. Bu yapıttaki tanrıci eğilim, *Die Stellung des Menschen im Kosmos*'da (1928; İnsan ve Kainattaki Yeri, 1947/İnsanın Kosmosdaki Yeri, 1968, 1988) yerini daha panteist bir yaklaşıma bırakır. Scheler'in felsefi sosyolojiye başlıca katkısı *Die Wissensformen und die Gesellschaft*'tır (1926; Bilme Biçimleri ve Toplum). Bu yapıtı, düşünce ve inançları toplumsal yapı ve gelişmelere bağlayan Marksist yaklaşımın bir eleştirisidir.

Schelling, Friedrich Wilhelm Joseph von (d. 27 Ocak 1775, Leonberg, Stuttgart yakınları, Württemberg, Almanya - ö. 20 Ağustos 1854, Bad Ragaz, İsviçre), Alman filozof ve eğitimci. Kant sonrası Alman idealizminin önde gelen temsilcilerinden. 1806'da von unvanı verilerek soylu yapılmıştır.

Doğu dilleri profesörü olan Lutherci bir papazın oğluydu. Eğitimine Tübingen ya-

Schelling, Joseph Karl Stieler'in bir yağlıboya çalışmasından ayrıntı; Bavaria Devlet Resim Koleksiyonu, Münih
Bayerisches Nationalmuseum, Münih

kınlarında Bebenhausen'de başladı. Sekiz yaşına geldiğinde klasik dilleri öğrenmiş bulunuyordu. On beş yaşında Tübingen'deki ilahiyat okuluna kabul edildi. O dönemde Tübingen'de öğrenim gören gençler Fransız Devrimi'nin etkisiyle ilahiyat öğretisi yerine felsefeye yöneliyorlardı. Bu yıllarda Immanuel Kant'ın, Johann Fichte'nin ve Benedict de Spinoza'nın düşüncelerinden etkilenen Schelling, *Über die Möglichkeit einer Form der Philosophie überhaupt* (1795; Genel Bir Felsefenin Biçimi ve Olanığı Üzerine) adlı ilk felsefi yapıtını yayımladı. Fichte'ye yolladığı yapıt onun büyük övgüsünü kazandı. Bunu, *Vom Ich als Prinzip der Philosophie* (Felsefenin İlkesi Olarak Ben Üzerine) adlı çalışması izledi. Her iki yapıtta da ele aldığı temel kavram Mutlak idi. Ama bu Mutlak, Tanrı olarak tanımlanamazdı; her kişinin kendisi, Mutlak "ben" olarak Mutlak'tı. Ebedi ve zamandışı olan bu "ben", duysal sezginin tersine, zihinsel bir edim olarak nitelenebilecek dolaysız sezgi ile kavranabilirdi.

Schelling, 1795-97 arasında Leipzig'de soylu bir ailenin oğullarına özel ders verdi. Ayrıca fizik, kimya ve tıp alanlarındaki konferansları izledi. Bu dönem onun felsefi yaklaşımlarının biçimlenişinde bir dönüm noktası oldu. Fichte'nin doğaya felsefi sisteminde yeterince önem vermediğini ve onu insana bağımlı bir nesne olarak ele aldığını ileri süren Schelling, bu yaklaşımın tersine, doğanın, kendi içinde, tıne doğru etkin bir yönelim içinde olduğunu göstermeye çalıştı. Schelling'in ilk özgün katkısı niteliğindeki bu doğa felsefesi, onun romantizm akımını benimseyenler arasında ünlenmesine yol açtı.

1798'de Jena Üniversitesi'nde profesörlüğe getirilen Schelling, sonraki yıllarda doğa felsefesi üzerine birçok yapıt yayımladı. Ünlü yapıtı *System des transzendentalen Idealismus*'ta (1800; Transandantal İdealizm Sistemi) geliştirdiği doğa kavramını, "ben"i hareket noktası alan Fichte'nin felsefesiyle birleştirmeye çalıştı. Sanatsal yaratıcılıkta doğal (ya da bilinçsiz) ve tinsel (ya da bilinçli) ürünlerin birleşmesi nedeniyle sanatın doğal ve fiziksel alanlar arasında aracılık yaptığını ileri sürdü. Ona göre doğallık ve tinsellik, henüz gelişmemiş Mutlak'ın içinde gizli, özgün bir kayıtsızlık durumundan doğar ve giderek daha yüksek düzeye ulaşan bir dizi adımlar aracılığıyla gelişirlerdi. Bu kavram onunla Fichte arasında yoğun tartışmalara yol açtı. Schelling 1803'te Alman romantik akımının en yetenekli kişilerinden Caroline Schlegel ile evlendi. Daha sonra Jena'dan ayrılarak Würzburg Üniversitesi'nde çalışmaya başladı. Oradaki ilk derslerinde, Jena'dan ayrılmadan önce geliştirdiği özdeşlik felsefesi üzerinde durdu. Bu yaklaşımla Mutlak'ın bütün varlıklarda kendini dolaysız biçimde, öznel ve nesnel olanın birliği olarak ortaya koyduğunu göstermeye çalıştı. Hegel Schelling'e zamanla şiddetli daha da artan eleştirilerini ilk kez bu sorunla ilgili olarak yöneltti. Schelling ile Fichte arasındaki anlaşmazlıkta önceleri Schelling'in yanında yer almış olan Hegel 1802'de onunla birlikte *Kritisches Journal der Philosophie* dergisini yayımlamıştı. Ama sonraki yıllarda, Schelling'in felsefi yaklaşımından belirgin biçimde uzaklaştı ve *Phänomenologie des Geistes* (1807; Tinin Görünüşü, 1987) adlı yapıtında Schelling'in sistemine karşı ağır eleştiriler yöneltti. Schelling'in Mutlak'ı öznel ile nesnelin ayrışmaması bir birliği olarak tanımlamasını, "bütün sığırın siyah olduğu" gece önermesiyle karşılaştırılabilecek bir yaklaşım olduğunu öne sürdü. Ayrıca ona göre Schelling Mutlak'a nasıl ulaşıla-

bileceğini hiçbir zaman açıkça göstermemişti; Mutlak'ı sanki "bir tabancadan atılmış" gibi ele alarak işe başlamıştı.

Bu eleştirisi Schelling'in Hegel'le Tübingen'deki okuldan beri süren dostluğuna ağır bir darbe indirdi. Hegel'in *Phänomenologie*'si yayımlanana değin dönemin önde gelen filozofu sayılan Schelling, daha sonra ikinci plana düştü. Böylece felsefi tartışmalardan genelde uzaklaşmış olarak 1806-41 arasında Münih'te yaşadı. Orada 1806'da Plastik Sanatlar Akademisi'nin başkanlığını üstlendi. 1820-27 arasında Erlangen Üniversitesi'nde ders verdi. Bu arada 7 Eylül 1809'da Caroline'in ölümü onu ölümsüzlük üzerine felsefi bir yapıt yazmaya yöneltti. 1812'de Pauline Gotter ile evlendi. Münih'teki döneminde felsefi yaklaşımlarını Hegel'in eleştirileri ışığında gözden geçiren Schelling, dünyanın kendini akılcı bir evren olarak ortaya koyduğu varsayımına dayalı bütün idealist kurguları sorgulamaya yöneldi. Dünyada akılcı olmayan şeyler de yok muydu, kötülük dünyadaki egemen güç değil miydi?

Philosophische Untersuchungen über das Wesen der menschlichen Freiheit (1809; İnsan Özgürlüğünün Özü Üzerine Felsefi Araştırmalar) adlı yapıtında insanın özgürlüğünün, bu ancak iyi ve kötü için özgürlükse gerçek bir özgürlük olabileceğini öne sürdü. Schelling'in 1810'dan ölümüne değin geçen dönemdeki felsefesinin temelini, özgürlük üzerine bu yapıtta geliştirdiği görüşler oluşturur. Bu dönemine ilişkin felsefi yaklaşımları, yayımlanmamış *Die Weltalter* (yazılışı 1811; Dünya Bilgeleri) adlı çalışmasının müsveddesi ile ders notları sayesinde bilinmektedir.

1841'de Berlin Üniversitesi'ne atanan Schelling, felsefi görüşlerini yeniden kamuoyu önünde ortaya koymaya yöneldi. Prusya kralı IV. Friedrich Wilhelm onun Berlin'de Hegelcilik kalıntıları ile mücadele edeceğini umuyordu. Schelling'in burada verdiği derslere katılanlar arasında Friedrich Engels, Søren Kierkegaard, Jacob Burckhardt ve Mihail Bakunin de vardı. Ama Schelling önemli bir etkinlik sağlayamayarak sonuçta üniversiteden ayrıldı. Son derslerinde ele aldığı sorunları ise *Philosophie der Mythologie und der Offenbarung* (1841; Mitoloji ve Vahiy Felsefesi) adlı yapıtında ortaya koydu.

Schelling Alman idealizminin gelişmesi sürecinde, "ben"den hareket eden Fichte'nin idealizmi ile Hegel'in Mutlak'ını temel alan felsefi sistemi arasında yer alır. Schelling'in felsefi görüşlerinin özgünlüğü, yakın dönemlerde, mutlak akla dayalı felsefi sistemlerin karşısında yer alan varoluşçuluk ve felsefi antropoloji gibi yaklaşımların gelişmesiyle bağlantılı olarak yeniden önem kazanmıştır.

Schendel, Arthur (-François-Émile) van (d. 5 Mart 1874, Batavia [bugün Cakarta], Cava - ö. 11 Eylül 1946, Amsterdam, Hollanda). Hollandalı romancı ve öykücü. Romantik bir bakışla yoğun, ölçülü ve neredeyse klasik denebilecek bir üslubu kaynaştırarak döneminin en güzel romanlarından bazılarını yazmıştır.

İlk önemli romanları *Een zwerper verliefd* (1904; Serseri Aşık) ve *Een zwerper verdwald* (1907; Yitik Serseri) ortaçağda İtalya'da geçer. Ama bu yapıtlarda tarihsel ortamdan çok, romanların kahramanı Tamalone'nin iç dünyası ve düşleri ön plandadır; kaderin güçlü özellikle vurgulanmıştır. Schendel'in sakin ve ölçülü dili de romanların trajik havasını güçlendirir.

İnsanın kader karşısındaki güçsüzlüğü teması, Schendel'in daha gerçekçi bir üsluba yöneldiği sonraki yapıtlarında da görülür.

Bu yapıtlar arasında en ünlüleri, kaybolan bir yelkenli gemi ile yelkencisinin öyküsünü anlatan *Het fregatschip Johanna Maria* (1930; Johanna Maria Firkateyni) ve büyük ilgi toplayan *Een hollandsch drama*'dır (1935; Bir Hollanda Dramı). Schendel'in *De wereld een dansfeest* (1938; Dünya Bir Dans Şenliği) ve *De grauwe vogels* (1937; Gri Kuşlar) gibi son yapıtlarında, yeniden romantik bir bakışın belirginleştiği görülür.

Schenectady, ABD'de, New York eyaletinin ortadoğusunda, Schenectady ilçesinin (county) merkezi (1809) kent. Mohawk Irmağıyla Mavna Kanalının kıyısında yer alır. Albany ve Troy kentleriyle birlikte bir kentsel sanayi merkezi oluşturur. 1661'de Felemenkililer tarafından kuruldu. Yakınlardaki bir Mohawk köyü olan Shaunactada'dan aldığı adının "çamlıkların öteki ya-

Schenectady'deki Union College'in oyun alanı ve kütüphanesi, New York
Alt ve Joan Mann CameraMann

ni" anlamına geldiği sanılır. 1700'lerin başlarında İngiliz göçmenlerin yöreye gelmelerinden sonra tahkim edilen kent, Mohawk Irmağıyla Hudson Irmağı kıyısında yer alan Albany arasındaki taşımacılığın son durağı olarak gelişti. İrmak taşımacılığı Erie Kanalının açıldığı 1825'ten sonra önemini yitirmeye başladı. 1831'de Mohawk ve Hudson Demiryolu'nun kente ulaşması ve 1848'de lokomotif fabrikalarının kurulmasıyla Schenectady'nin ekonomisi yeniden canlandı.

1886'da Edison Makine Fabrikaları New York'tan Schenectady'ye taşındı. Kent 1892'de bir dizi şirketin birleşmesi sonucunda kurulan General Electric Company'nin merkezi olarak seçildi. Bunu çeşitli elektrik donanımları üreten fabrikaların ve aralarında nükleer araştırma merkezlerinin de bulunduğu laboratuvarların kuruluşu izledi. 1755'te kurulan Union College ve Union Üniversitesi'nin kampusunda Jackson Botanik Bahçeleri bulunur. Schenectady County Community College 1968'de açılmıştır. Nüfus (1990) 65.566; Albany-Schenectady-Troy metropoliten alanı, 874.304.

Schenk, Ard (d. 16 Eylül 1944, Anna Pavlowna, Hollanda). Hollandalı sürat patencisi. Uluslararası yarışmalara 1964'te katılmaya başladı. İlk kez 1966'da Avrupa şampiyonluğu kazandı. Daha sonra 1.500 m (1967, 1970-72), 5.000 m (1971-72) ve 10.000 m'de (1971-72) Dünya şampiyonu oldu. 1972 Kış Olimpiyat Oyunları'nda üç altın madalya (1.500 m, 5.000 m ve 10.000 m) birden aldı. 1973'te profesyonelliğe geçtikten sonra birçok Avrupa ve Dünya şampiyonasında birincilikler elde etti.

Schenker, Heinrich (d. 19 Haziran 1868, Wisniowczyk, Galiciya - ö. 14 Ocak 1935, Viyana). Avusturyalı müzik kuramcısı. Müziğin yapısal düzen ve aşamalarına ilişkin görüşleri 18. ve 19. yüzyıl müziğinin büyük bölümüne temel oluşturmuştur.

Yaşadığı dönemde çok tanınan bir müzikçi değildi. Anton Bruckner'den kompozisyon dersleri aldı. Bir süre başka müzikçilere eşlik ederek piyano çaldı. Daha sonra

müzikal düzenleme ve tutarlılığın temel ilkelerini araştırmaya yöneldi.

En yetkin müzik örnekleri olarak 18. ve 19. yüzyılın yapıtlarını alan Schenker, çözümlerinde yaklaşık 1650-1900 arasındaki tonal armoni ustalarının bestelerini temel kabul etti. Bu dönem bestecilerinden Bach ve Handel'in yapıtlarıyla Beethoven'ın piyano sonatlarını yayıma hazırladı. Belirli yapıtlar üzerine denemeler yazdı. "Beethovens Neunte Sinfonie"si (1912; Beethoven'ın Dokuzuncu Senfonisi) ve üç bölümlük *Neue musikalische Theorien und Phantasien*'i (1906-35; Yeni Müzikal Kuramlar ve Fanteziler) bunların bazısıdır. Schenker'in *Das Meisterwerk in der Musik*'inde (Müzikte Başyapıt) öne sürdüğü en önemli kuram, büyük müzik yapıtlarının tek bir düşünceden doğduğu ve müzik içindeki karşıt temaların, yalnızca bu tek temel düşüncenin farklı bir yanını temsil ettiği'dir. Schenker'in varsayımları 20. yüzyıl kuramlarını büyük ölçüde etkilemiştir.

Scherchen, Hermann (d. 21 Haziran 1891, Berlin, Almanya - ö. 12 Haziran 1966, Floransa, İtalya), Alman orkestra şefi ve 20. yüzyıl müziğinin savunucusu. Birçok bestecinin sanat yaşamında etkili bir rol oynamıştır.

Kendi kendini yetiştirdi. Bir süre viyolacı olarak Avusturyalı besteci Arnold Schoenberg'in turnelerine katıldı. I. Dünya Savaşı sırasında Rusya'da gözetim altına alındı. Savaşın sona Berlin'e döndü. 1918'de Yeni Müzik Derneği'ni kurdu. 1920-21'de *Melos* adlı müzik dergisini yönetti. 1933'te Almanya'dan kaçarak Brüksel'e gitti; orada 1936'ya değin *Musica viva* dergisini yönetti. II. Dünya Savaşı sırasında ve savaştan sonra çeşitli Avrupa ülkelerinde orkestra konserleri yönetti. Bu arada gittiği Türkiye'de Beethoven'ın bütün senfonilerini çaldırdı. Amerika'da ilk kez 1964'te, Philadelphia Orkestrası ile konser verdi.

Scherchen *avant-garde* bestecilerle işbirliği yaptı. Viyana, Londra ve Paris'teki orkestralarla barok ustaların ve Beethoven'ın yapıtlarından plaklar doldurdu. Schoenberg ile genç besteciler arasında önemli bir bağ oluşturdu ve özellikle Luigi Nono ve 20. yüzyıl ortasında yetişmiş öbür bestecilerin sanatı üzerinde etkili oldu.

Scherchen'in *Lehrbuch des Dirigierens* (1929; Orkestra Şefinin Ders Kitabı), *Vom Wesen der Musik* (1946; Müzik Doğası Üzerine) ve *Musik für Jedermann* (1950; Herkes İçin Müzik) gibi kitapları da vardır.

Scherrer, Paul (d. 3 Şubat 1890, Sankt Gallen - ö. 25 Eylül 1969, Zürich, İsviçre), Peter Debye ile birlikte X ışınları kırınımı çözümlene yöntemini geliştiren İsviçreli fizikçi. Debye-Scherrer yöntemi, kolayca iri, kusursuz kristaller oluşturmayan malzemelerin tanımlanmasında yaygın olarak kullanılır.

Yaşamının büyük bir bölümünü Zürich'te geçiren Scherrer, 1916-60 arasında fizik profesörü olarak ders verdi, ayrıca 1920-60 arasında Zürich Üniversitesi Fizik Enstitüsü'nün yöneticiliğini yürüttü. Katı hal, kuvantum ve çekirdek fiziğine yaptığı katkılar nedeniyle 1946'da İsviçre Atom Enerjisi Komisyonu'nun başkanlığına getirildi.

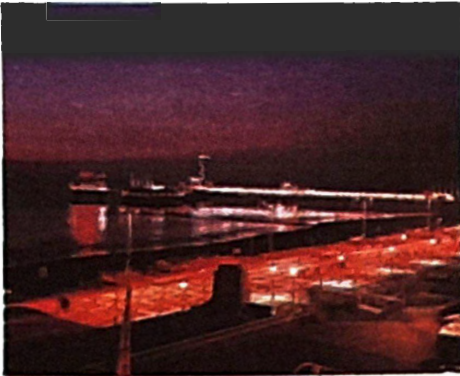
scherzo, müzikte bir senfoni, sonat ya da yaylı çalgılar dördülsünün üçüncü bölümü. Ayrıca barok müzikte hafif vokal ya da eustrumantal parçalara (örn. Claudio Monteverdi'nin *Scherzi musicali*'si [Müzik Şakaları]), 19. yüzyılda da bağımsız orkestra

bestelerine bu ad verildi. 19. yüzyılın senfoni, sonat ve yaylı çalgılar dördlülerinde *scherzo*, 18. yüzyıl menuetinin yerini aldı. Soylular arasında yapılan bir dans olarak doğan oldukça gösterişli menuetin tersine 3/4'lük hızlı tempodaki *scherzo*, ani ses yükselmeleri ve orkestrasyonda alışılmamış uygulamalar içeriyordu.

Gerek menuet, gerekse *scherzo*'da dans bölümünü karşıt bir bölüm olan trio izliyor, ardından da yeniden ilk dansa dönülüyordu. Bazen, Beethoven'ın *Yedinci Senfoni*'sinde olduğu gibi, bunu gene bir trio ile bir *scherzo* izliyordu. Joseph Haydn'ın bazı menuetlerindeki, yinelenen ya da birden ortaya çıkan ritimler, ileride Beethoven'ın geliştireceği *scherzo*'nun habercisidir. Haydn Opus 33 *Rusya Dörtlüler*'nin partisyonunda da *scherzo* terimini ilk kez kullanmıştır.

19. yüzyılda *scherzo* büyük yapıtların dışında da kullanıldı. Felix Mendelssohn'un *Ein Sommernachtstraum*'undaki (*Bir Yaz Gecesi Rüyası*) *scherzo*'da hızlı tempolu ve şen ritimler, Frédéric Chopin'in piyano için dört *scherzo*'sunda ise zaman zaman lirik triolarla yer değiştiren oldukça puslu ve dramatik bir hava vardır. Daha geç tarihli romantik bir örnek ise, Paul Dukas'ın, Goethe'nin "Der Zauberlehrling" adlı bala-dı üzerine bestelediği bir *scherzo* olan *L'Apprenti sorcier*'dir (*Büyücü Çırağı*).

Scheveningen, Hollanda'nın batısında, Kuzey Denizi kıyısında, Zuidholland ilinde (*provincie*) sayfiye merkezi ve balıkçılık limanı. 14. yüzyıldan beri balıkçılığın temel ekonomik etkinlik olduğu Scheveningen, II. Charles'ın 1660'ta yeniden İngiltere tahtuna

Scheveningen'den gece görünümü, Hollanda
J. Alan Cash-EB Inc

çıkma üzere denize açıldığı yerdir. 1818'de ilk plaj tesislerinin açılmasından sonra geniş kumsallarıyla Hollanda'nın önde gelen tatil merkezlerinden biri olmuştur. Hollanda ringa filosofunun büyük bölümü Scheveningen limanında bannır. Limanda balık dondurma ve konserveleme tesisleri de vardır. Önemli yapılar arasında kubbeli bir bina olan Kumarhane (1887) ve Avrupa'nın en önemli Balık Pazarı sayılabilir. Scheveningen yönetsel olarak Lahey'in parçasıdır.

Schiaparelli, Elsa (d. 10 Eylül 1890, Roma - ö. 13 Kasım 1973, Paris, Fransa). İtalyan asıllı Fransız moda tasarımcısı. Aksesuar ve çarpıcı renk kullanımıyla 40 yıl boyunca moda dünyasına canlılık katmıştır. Fransız, İsviçre ve İngiliz okullarına devam etti. ABD'de senaryo yazarlığı ve çevirmenlik yaptı. 1920'lerin sonunda Paris'e yerleşti. Kısa bir süre serbest yazarlığı ve heykeltiriciliği denedikten sonra ilk küçük terzi dükkanını açtı. 1932'de vatkalı omuzları yarattı. 1935'e gelindiğinde seçkin giyim

alanında önde gelen adlardan biri olmuştur. Çok geçmeden mücevher, parfüm, kozmetik, iç çamaşırı ve mayo tasarımı alanına da girdi. Sıra dışı çizgilerle yalınlığı, sık ve zariflikle göz alıcı renkleri bir araya getiren tasarımlarıyla dikkat çekti. 1947'de ürünlerinde kullandığı "çarpıcı pembe" renk moda dünyasında olay yarattı. "Buz mavisi" adını verdiği renkle alışılmadık tonlara boyanmış kürkleri de hemen hemen aynı başarıyı kazandı.

1949'da tasarımını kendisinin yaptığı mayo, giysi ve mantoları toplu olarak üretmek üzere New York'ta bir şube açan Schiaparelli, modacı Christian Dior'la birlikte Paris modasının dünya çapında ticari başarı kazanmasında etkili oldu.

Schiaparelli, Giovanni Virginio (d. 14 Mart 1835, Savigliano - ö. 4 Temmuz 1910, Milano, İtalya), Mars üzerinde doğrusal izler gözlemleyerek, bu gezegende canlı yaşamın bulunabileceği yolunda uzun süreli bir tartışmaya yol açan İtalyan astronom. 1854'te Berlin'e geçerek Johann F. Encke'nin yanında astronomi öğrenimi gördü. İki yıl sonra Rusya'daki Pulkovo Gözlemevi'nde gözlemci yardımcılığına atandı. 1860'ta Milano'daki Brera Gözlemevi'ne geçti, iki yıl sonra da bu gözlemevinin yöneticiliğine getirildi.

Schiaparelli 1861'de Hesperia küçük gezegenini (asteroit) keşfetti. Beş yıl sonra, meteor kümelerinin bazı kuyrukluyıldızlarla aynı yörüngeye sahip olduğunu ortaya çıkardı ve bu bulgudan kalkarak meteorların kuyrukluyıldız kalıntıları olduğu sonucuna ulaştı. Bu arada meteor kümelerinden Perseidlerin Kuyrukluyıldız 1862 III'ün, Leonidlerin ise Kuyrukluyıldız 1866 I'in kalıntıları olduğunu hesapladı. Ayrıca çiftyıldızları gözlemledi, Merkür, Venüs ve Mars'a yönelik çalışmalar yaptı.

Schiaparelli, 1877'de Mars üzerinde gözlemlediği ilginç izleri *canalı* olarak adlandırdı. Sözcüğün İngilizceye "yarık" yerine yanlış biçimde "kanal" olarak çevrilmesi, bir anda bu "kanallar"ın uygar yaratıklarca açılmış olabileceği yolunda spekülasyonlara yol açtı. Schiaparelli, Merkür ve Venüs'e yönelik gözlemleri sonucunda da, bu gezegenlerin kendi eksenleri çevresinde, Güneş çevresindeki yörünge dolanımlarıyla aynı hızda döndüklerini ve bu nedenle de Güneş'e hep aynı yüzlerini gösterdiklerini ileri sürdü. Bu görüş 1960'ların sonlarına değin genel kabul gördü; ama bu tarihten sonra gelişkin radar teknikleri ve uzay sondalarıyla gerçekleştirilen incelemeler daha farklı değerler verdi.

1900'de emekliye ayrılan Schiaparelli, eski İbrani ve Babilili astronomisi üzerinde çalışmalar yaptı ve *L'astronomia nell'antico testamento* (1903; Eski Ahit'te Astronomi) adlı bir kitap yazdı.

Schickele, René (d. 4 Ağustos 1883, Oberehnheim, Alsace - ö. 31 Ocak 1940, Vence, Fransa), Alman gazeteci, şair, roman ve oyun yazarı. Yapıtlarında uluslararası çatışmalara ilişkin kişisel deneyiminin ışığında barış ve karşılıklı anlayış temalarına geniş yer vermiştir.

Weissen Blätter gazetesinin dış muhabiri ve yayın yönetmeni olarak çalıştı. 1915-19 arasında gazetesinin yayımcılığını üstlendi. Berlin'den Zürich'e taşıdığı gazeteyi I. Dünya Savaşı sırasında Avrupa'daki savaş karşıtı görüşlerin en etkili sözcülerinden biri haline getirdi.

Yaşamı boyunca barışın savunucusu olan Schickele, Fransa ile Almanya arasındaki anlaşmazlıkların çözülmesi için uğraştı. Barış konusundaki görüşlerine ve bir Alsace'li olarak duyduğu ikileme ilk şiir kitabı *Der*

Ritt ins Leben (1905; Yaşamın İçine Sürüş) ile ilk romanı *Der Fremde*'den (1907; Yabancı) başlayarak sonraki çalışmalarının hemen hepsinde yer verdi. Bu ikilemi güçlü biçimde yansıttığı *Hans im Schnakenloch* (1916; Hans Sivrisinek Deliğinde) adlı oyununda, oyunun kahramanı Hans'ın savaşta Almanya ile Fransa arasında bir seçim yapmak zorunda kalışını ve kişisel parçalanmışlık duygusu içinde, yenilmesini beklediği Fransız ordusuna girerek ölüme koşmasını anlattı. Önemli bir başarı kazanan oyun Almanya'da yasaklandı; Fransa'da ise yoğun eleştirilere uğradı.

Schickele'nin en ünlü yapıtı *Maria Capponi* (1925), *Blick auf die Vogesen* (1927; Vosges Dağlarına Bakış) ve *Der Wolf in der Hürde* (1931; Ağıldaki Kurt) adlı kitaplarından oluşan *Das Erbe am Rhein* (Ren'deki Miras) adlı roman üçlemesidir. Yapıtında uluslarüstü bir Avrupalı kişiliğinin yaratılması için en uygun yerin, Fransız ve Alman kültürlerinin kaynaştığı Kara Ormanlar ile Vosges Dağları arasındaki topraklar olduğunu belirtir. 1933'te Almanya'dan kaçan Schickele Fransız yurttaşlığına geçmiştir.

Schiedam, Hollanda'nın batı kesimindeki Zuidholland ilinde (*provincie*) belediye (*gemeente*) ve ırmak limanı. Schie ve Yeni (Nieuwe) Maas (Meuse) ırmaklarının birleştiği noktada yer alır. Adını Schie Irmağı üzerindeki eski bir barajdan (Hollanda dilinde *dam*) alan yerleşme 1273'te kent beratu aldı ve Rotterdam'ın gelişmesine değin balık ve tahıl ticaretinin merkezi olarak kaldı. Kentteki tarihsel yapılar arasında 15. yüzyıldan kalma Sint Jan Kilisesi, belediye binası (17. yy), borsa binası (1792) ve Mathenesse Şatosu (1260) sayılabilir. Kentte cin ve likör ile kimyasal madde, makine ve cam üretilir; dökümcülük, kerestecilik ve gemi yapımı da kent ekonomisinin önemli yere sahiptir. Kentte, De Jongh Likör Müzesi ile bir belediye müzesi vardır. Nüfus (1983 tah.) 71.280.

Schiele, Egon (d. 12 Haziran 1890, Tulln, Viyana yakınları - ö. 31 Ekim 1918, Viyana, Avusturya), Avusturyalı dışavurumcu ressam ve özgün baskıcı. Figüratif yapıtlarındaki erotizmle tanınmıştır.

Viyana Güzel Sanatlar Akademisi'nde öğrenciyken (1907-09) *art nouveau*'nun Almanya'daki uzantısı olan Jugendstil'den derin biçimde etkilendi. Viyana Sezession grubunun önderi Gustav Klimt'le tanıştı ve onun bezemeci üslubundan güçlü etkiler taşıyan çizgisel ve zarif bir anlatım geliştirdi. Çizgisinin duygusal gücünü yoğun bir gerilimle artırarak, yapıtlarında bezemeden çok anlatımı öne çıkardı. İlk yapıtlarından başlayarak daha çok insan figürü üzerinde durdu; erotik temaları açık ve kışkırtıcı bir yalınlıkla işlemesiyle olay yarattı.

1909'da Viyana'da Yeni Sanat Grubu'nun kurulmasına yardımcı oldu. 1911'den sonra yapıtlarını Avrupa'nın dört bir yanında sergilemeye başladı. Viyana'daki 1918 Sezession sergisinde yapıtları için özel bir oda ayrıldı. Bundan kısa bir süre sonra İspanyol gribinden öldü. Önemli yapıtları arasında "Kardinal ve Rahibe" (1912) ve "Kucaklaşma" (1917) sayılabilir.

Schiff, Moritz (d. 28 Ocak 1823, Frankfurt am Main, Almanya - ö. 6 Ekim 1896, Cenevre, İsviçre), Alman fizyoloji bilgini. Tirot bezinin vücuttan çıkarılmasında görülen fizyolojik değişiklikler üzerine araştırmalar yapmıştır.

Göttingen Üniversitesi'nden tıp doktoru olarak 1844'te mezun oldu. Paris'te Fransız fizyoloji bilgini François Magendie'den ders aldı. 1846'da Frankfurt Zooloji Müzesi'nde

ornitoloji bölümünün başına getirildi. 1848 Devrimi sırasında devrimcilere tıbbi yardım yaptığı için, elde edebileceği önemli bir görevden oldu. Altı yıl sonra Bern Üniversitesi'nde ilk karşılaştırmalı anatomi profesörü olarak göreve başladı.

1856'da Bern'de köpek ve kobaylarda tiroit bezinin cerrahi girişimle çıkarılması-nın ölümüne neden olduğunu gösterdi. 1884'te bu ameliyatın neden olduğu zararın hayvana tiroit nakli yapılmasıyla ya da tiroit özütlüğünün şırınga edilmesiyle önlenilebileceğini buldu. Bu uygulamanın egzoftalmi ve miksödem tedavisinde de etkili olduğu anlaşıldı.

Floransa'da Yüksek Araştırmalar Enstitüsü'nde ve Cenevre Üniversitesi'nde fizyoloji dersleri verirken, beyin kabuğunun kan dolaşımı üzerinde uyarıcı etkisi olduğunu fark etti; beyincik ve omuriliğin bir bölümünün çıkarılmasının neden olduğu fizyolojik değişiklikler üzerinde öncü araştırmalar yürüttü. Vagus sinirinin kalbin işlevlerinin düzenlenmesinde rol oynadığını, bu rolün baskılayıcı olmaktan çok harekete geçirici olduğunu belirledi. Bağışaklardan geçen safra tuzlarının karaciğerde depolandığını gösterdi. En önemli yapıtı *Gesammelte Beiträge zur Physiologie*'dir (1894-96; Fizyolojiye Toplu Katkılar).

Schikaneder, Emanuel, asıl adı JOHANN JOSEPH SCHIKANEDER (d. 1 Eylül 1751, Straubing, Bavyera - ö. 21 Eylül 1812, Viyana), Alman oyuncu, şarkıcı, oyun yazarı ve tiyatro yöneticisi. Mozart'ın *Die Zauberflöte* (Sihirli Flüt) operasının librettosunu yazmıştır.

Sahne yaşamına doğaçlama farslar oynadığı ve şarkı söylediği küçük bir gezici toplulukta başladı. Yirmi iki yaşındayken kendisinin yazdığı ilk operetin sahnelenmesinde başrolü üstlendi. Beş yıl sonra kendi tiyatro topluluğunu kurdu. Repertuarında, aralarında Lessing, Goethe ve Calderón de la Barca da olmak üzere önemli yazarların oyunları vardı. Topluluğu ile ayrıca farslar ve operetler sahnelledi. Kendisi Shakespeare yapıtlarındaki rolleriyle, özellikle de Hamlet'le büyük övgü topladı. Ayrıca müzikli tiyatroya giderek artan bir ilgi göstererek 1780'de Mozart ailesiyle tanıştı.

Schikaneder'in topluluğu 1784'te İmparator II. Joseph'in desteğiyle Viyana'ya yerleşti. Orada operaya yönelik Schikaneder dönemin bestecilerinden, librettoları için müzik yazmalarını istedi. *Sihirli Flüt* librettosunu arkadaşları Wolfgang Amadeus Mozart besteledi. Bu operanın 1791'deki ilk sahnelenmesinde Papageno rolündeki olağanüstü başarıyla ününün doruğuna ulaştı. Sahne çalışmaları zamanla daha gösterişli bir nitelik kazandı ve onun için 1801'de Viyana Tiyatrosu açıldı. Dört yıla yakın bir süre tiyatronun yöneticiliğini yürüttükten sonra Viyana'dan ayrılarak Brno ve Peşte'de çeşitli tiyatroların yöneticiliğini üstlendi. Daha sonra döndüğü Viyana'da, ruhsal dengesini yitirmiş olarak, yoksulluk içinde öldü.

Schiller, (Johann Christoph) Friedrich von (d. 10 Kasım 1759, Marbach, Württemberg - ö. 9 Mayıs 1805, Weimar, Saksonya-Weimar Düküğü), Alman oyun yazarı, şair ve edebiyat kuramcısı. *Die Räuber* (1781; *Haydutlar*, 1958), bir üçleme olan *Wallenstein* (1800-01; *Wallenstein Trilogy*), 1946-52) ve *Wilhelm Tell* (1804; *Wilhelm Tell*, 1934, 1984/*Giyom Tell*, 1959) adlı oyunlarıyla ünlüdür.

Gençlik yılları ve ilk oyunları. Schiller, babasının hizmetinde çalıştığı Württemberg dükü Karl Eugen'in ısrarı üzerine, dükün kurduğu askeri akademiye gönderildi. Aka-

demide sekiz yıl tıp öğrenimi gördükten sonra Stuttgart'taki bir alayda yardımcı hekim olarak göreve başladı.

Dükün baskısı altında geçen ilk gençliği Schiller'i, sonradan birçok oyununda işlediği, gücün iyiye ve kötüye kullanılması üzerine düşünmeye yöneltti. İlk şiirlerinin bazılarında ve toplumsal kuralları baskısını konu alan ilk oyunu *Haydutlar*'da Schiller'in baskıya karşı duyduğu tepkinin izleri görülebilir. *Haydutlar*'ın kahramanı Karl Moor, üniversitedeyken başıboş bir yaşam sürmüş ateşli bir gençtir. Kötü niyetli kardeşi Franz yaşlı babalarının aklını çelerek onu büyük oğluna karşı kıskırtır ve Karl'ı evlatlıktan reddetmesini sağlar. Bunun üzerine Karl bir haydut çetesine katılarak

Friedrich Schiller, F. G. Weitsch'in bir tebeşir çizimi, 1804; Berlin Devlet Müzeleri Staatliche Museen, Berlin

yerleşik bütün kurallara meydan okur. Ama çok geçmeden, kurulu düzen ne kadar bozuk olursa olsun, yasalara başkaldırı ve şiddetin düzene alternatif oluşturmadığını ve toplumun bu yolla düzeltilemeyeceğini kavrar. Adaletle teslim olmaya ve karşı koyduğu yasalara boyun eğmeye karar verir. Oyunun sonu *Haydutlar*'ın yasalari ve ahlaki değerleri savunmak için yazıldığı izlenimini vermekle birlikte, oyun temelde soylu bir insanı suça iten topluma yöneltmiş sert bir suçlamadır.

Schiller oyununu tiyatrolara kabul ettirebilmek için, başkaldırı ögesine daha az yer veren yeni bir metin hazırlamak durumunda kaldı. Gene de, oyunun Mannheim'daki Ulusal Tiyatro'da ilk sahnelenmesi (1782) büyük olay yarattı ve yapıt Alman tiyatro tarihinde bir dönüm noktası oldu. Schiller, oyunun ilk gecesinde bulunmak üzere dükün izni olmadan gizlice Mannheim'a gitti. Ama dük bunu öğrenince Schiller'in bir daha oyun yazmasını yasakladı. Bunun üzerine Schiller Stuttgart'tan kaçtı ve ilk oyununu sahnelemeyi kabul eden tiyatronun müdürü Heribert Baron von Dalberg'den yardım alabileceği umuduyla Mannheim'a gitti. Yeni oyunu *Die Verschwörung des Fiesko zu Genua*'nın (1783; Cenovalı Fiesko'nun Komplosu) yazmalarını da yanında götürmüştü. "Cumhuriyetçi bir oyun" altbaşlığını taşıyan yapıt, 16. yüzyılda Cenova'da geçiyor ve bir zorbanın yükselişi ve çöküşünü ya da Schiller'in kendi sözleriyle "sonunda yenilgiye uğratılan hırsı" konu alıyordu. Ama oyun, Ulusal Tiyatro tarafından geri çevrildi.

Schiller 1784'te üçüncü trajedisi *Kabale und Liebe*'yi (*Hile ve Sevgi*, 1951) yazdı. Genç bir aristokratın soylu olmayan bir kıza olan aşkını konu alan yapıt, çekici konusu (duygunun toplumsal kurallara karşı başkaldırısı) ve içerdigi güçlü toplumsal eleştirinin yanı sıra canlı diyalogları ve karakterleriyle de Schiller'in tiyatro alanındaki üstün yeteneğini ortaya koyuyordu.

Dalberg bir süre sonra Schiller'e, Mannheim'daki tiyatronun maaşlı oyun yazarı ol-

masını önerdi. Schiller öneriyi kabul etti ve *Hile ve Sevgi* Mannheim'da başarıyla sahnelendi. Ama yıl sonunda anlaşılması yenilenmeyince Schiller parasal açıdan kötü duruma düştü. Buna bir de Charlotte von Kalb adlı evli bir kadınla ilişkisinin yol açtığı duygusal bunalım eklenince, bir kez daha arkadaşlarının bakım ve yardımına muhtaç kaldı. Leipzig'e gitti ve varlıklı bir kişi olan Christian Gottfried Körner'in desteğiyle Saksonya'da iki yıl kalarak ilk büyük manzum oyunu *Don Carlos, Infant von Spanien*'i (1787; *Don Carlos*, 1945) yayımladı.

Don Carlos, Schiller'in oyun yazarlığında bir dönüm noktasıdır. Oyun bir bakıma, yaşanan İspanya kralı II. Felipe ve üçüncü eşi Valois'li Elisabeth ile kralın ilk evliliğinden doğan ve üvey annesine aşık olan oğlu Don Carlos arasındaki ilişkileri konu alan bir orta sınıf trajedisidir. Ama babayla oğul arasındaki ayrılık, kişisel yaşamla sınırlı kalmayıp ciddi siyasal karışıklıklara da yol açar. Konunun aile yaşamından siyasal plana kayması oyunun aşırı uzamasına ve olay örgüsünün aşırı karmaşıklığına yol açmışsa da, heyecanlı ve etkileyici sahneler ve Kral Felipe başta olmak üzere bireysel karakterleriyle çizilmiş karakterler, bu kusurları dengeler. Schiller'in açık ölçü tekniği de ilk kez bu oyunda özgün bir ifade kazanır. Açık ölçü Alman oyun yazarları tarafından daha önce de kullanılmıştır, ama bunu Alman manzum tiyatrosunun yaygın ölçüsü durumuna gelmesi Goethe'nin *Iphigenie auf Tauris*'i (1787; *Iphigenie Tauris'te*, 1943) ve Schiller'in *Don Carlos*'uyla olmuştur.

Klasik tiyatro ve tarih çalışmaları. Schiller, Körner'in konukseverliği ve parasal desteği sayesinde yeni ürünler vermeyi sürdürdü. Yeni ruh halini coşkulu bir dille ifade ettiği "An die Freude" (Neşeye) adlı ilahiyi yazdı; bu ilahi sonradan Beethoven tarafından *Dokuzuncu Senfoni*'nin koro bölümünde kullanıldı. Schiller 1787'de, Weimar'ı Almanyana'nın edebiyat merkezi durumuna getiren yazarlarla tanışma umuduyla oraya gitti. 1794'te Goethe'yle tanıştı. Başlangıçta birbirine ters düşen bu iki şairin dostlukları, Alman edebiyatı tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Goethe, *Geschichte des Abfalls der vereinigten Niederlande von der spanischen Regierung* (1788; Birleşik Hollanda'nın İspanyol Yönetiminden Ayrılmasının Tarihi) adlı yapıtıyla bu alandaki yeteneğini ortaya koyan Schiller'in Jena Üniversitesi'nde tarih profesörlüğüne getirilmesini sağladı. *Geschichte des dreissig-jährigen Krieges* de (1791-93; *Onuz Yıl Savaşı Tarihi*, 1947-48, 2 cilt) Schiller'in bir tarihçi olarak saygınlığını artırdı. Yapıtı ayrıca, 1800'de yayımlayacağı başyapıtı *Wallenstein*'a malzeme sağladı.

Schiller 1790'da, iyi bir aileden gelen Charlotte von Lengefeld ile evlendi. İki oğlu ve iki kızı oldu. Ama kısa bir süre sonra sağlığı aşırı çalışmaktan bozuldu ve yaşamının sonuna değin hastalıkla boğuştu.

Felsefe çalışmaları ve tarihsel tiyatro. Schiller sağlığının bozulmasına karşın yeniden parasal destek bularak Kant felsefesi üzerinde çalışmaya, bir yandan da kendi felsefi görüşlerini geliştirmeye başladı. 1793-1801 arasında yazdığı bir dizi denemede estetik etkinliğin niteliğini, toplumsal işlevini ve ahlaki değerlerle ilişkisini tanımlamaya çalıştı. Bu denemelerden bazılarını ilk kez, yayın yönetmenliğini kendisinin üstlendiği kısa ömürlü edebiyat dergisi *Die Horen*'de yayımladı.

Schiller bu dönemde şiir de yazdı. Felsefi ve eleştirel düşüncesinin özünü yansıtan "Das Ideal und das Leben" (Yaşam ve İdeal), "Der Spaziergang" (Yürüyüş) ve "Die Macht des Gesanges" (Şarkının Gücü) adlı şiirleri, bir entelektüel deneyimin ürünü olmaları bakımından gerçek anlamda felsefi sayılabilecek şiirlerdi. Ama bu yapıtlar, Schiller'in en iyi şiirleri arasında yer almakla birlikte çok az kişi tarafından anlaşılabilirdi. Buna karşılık Schiller 1797'de yazdığı ve yayınlıkla okunan "Der Handschuh" (Eldiven), "Der Taucher" (Dalgıç) ve "Die Kraniche des Ibykus" (Ibykos'un Turları) gibi baladları ve ünlü şiiri "Lied von der Glocke" (Çanın Şarkısı) ile sanat düzeyini düşürmeden şürrin sokaktaki insana nasıl ulaşınlabileceğini gösterdi.

Schiller oyun yazarlığının doruk noktasına Wallenstein üçlemesiyle ulaştı. Manzum bir önsöz, bir dramatik öndeyiş ve beş perdelik iki oyundan oluşan yapıt, Otuz Yıl Savaşları sırasında Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu ordularının başkomutanı olan Albrecht Wenzel Eusebius von Wallenstein'i konu alır. Kendisini iyyin ve kötünün ötesinde, bir üstün insan olarak gören Wallenstein, düşman kuvvetleriyle işbirliği yaparak imparatorlukta tek söz sahibi olmaya çalışır. Bu yönüyle olumsuz bir kahraman olarak çizilirse de, kargaşa anındaki güçlü davranışlarıyla hayranlık uyandırır. Schiller'in çizdiği Wallenstein portresi, aynı zamanda gücün çekiciliği ve tehlikeleri üzerine derin bir incelemedir.

Schiller bu oyunun ardından dört oyun daha yazdı. Bunlardan 1800'de sahnelenen *Maria Stuart*, İskoçya kraliçesi Mary'yi konu alan psikolojik bir oyundur. *Die Jungfrau von Orleans* (1801; *Orlean Kızı*, 1928) Jean d'Arc'i konu alan bir "romantik trajedi"dir; ama oyunda Jean d'Arc gerçekte olduğu gibi yakılarak değil, kazanılan bir savaşın ardından, bir zafer ateşi içinde can verir. Önsözü aynı zamanda Schiller'in son eleştiri yazısı olan *Die Braut von Messina* (1803; *Messinalı Gelin*, 1946), Yunan tiyatrosu örnek alınarak yazılmıştır. İsviçre orman kantonlarının Habsburg yönetimine karşı başkaldırısını ve Avusturyalı zorba yöneticinin öldürülüşünü anlatan *Wilhelm Tell*'de siyasal eylemlerde şiddet kullanmanın haklı olup olmadığı sorusu tartışılır.

Schiller'in klasik döneminin ürünü olan bu oyunların her biri kendine özgü bir değer taşır. Ama dramatik ustalık açısından *Maria Stuart* hepsinden üstündür. Oyun Mary'nin Fotheringhay'de idam edilmeden önceki son üç gününde geçer. Schiller konuyu işlerken gerçeklerden zaman zaman uzaklaşırsa da, tarihsel durumu derin bir kavrayışla ele alır ve siyasal adalet maskesi altında yapılmasının, adalet adamlarının güç politikalarının ve ideolojik çatışmaların baskısına boyun eğdirilmesinin yol açtığı sorunları irdeler. Oyunda Mary İngiliz mahkemesinin idam kararını, haksız bulmakla birlikte önceki günahlarının kefareti olarak kabul eder ve böylece dışsal bir felaketi içsel bir zafere dönüştürür. Bu da Schiller'in trajedi anlayışıyla, trajedi kahramanının ancak kendinden vazgeçerek ahlaki olarak yeniden doğabileceği görüşüyle uyum içindedir.

Schiller 1805'te, konusunu Rus tarihinden alan *Demetrius* adlı oyununu bitirmeden öldü.

Değerlendirme. Schiller'in yapıtlarında özgürlük düşüncesi merkezli bir yer tutar. Ama Schiller'in özgürlük anlayışının zamanla değiştiği görülür. Siyasal baskıya ve toplumsal kurallara karşı çıkan ilk trajedile-

rinde, daha çok maddi bir özgürlük kavramı ön plandadır. Sonraki oyunlarında ise insanın bedensel zayıflıklarını aşmasına ve maddi koşulların baskısını yenmesine olanak veren daha manevi, daha tinsel bir özgürlük anlayışı önem kazanır. Schiller bu oyunlarda kahramanlarının maddi dünyanın talepleriyle evrensel bir ahlak düzeninin gerekleri arasında bocalayışını ve her şeye karşın bütünlüklerini koruma çabalarını sergiler. Felsefi şiirlerinde ve incelemelerinde ise, sanatın insanın iç uyumuna ulaşmasındaki rolünü ve daha mutlu, daha insancıl bir toplumsal düzenin ancak bireyin "estetik eğitimi"yle gerçekleştirilebileceğini göstermeye çalışır.

Schiller'in bazı şiirleri Türkçede *Friedrich Schiller'den Seçme Şiirler ve Tefsirleri* (1959) ve *Baladlar* (1956, 1959) adlı kitaplar içinde, estetik yazıları da *İnsanın Estetik Terbiyesi Üzerine Mektuplar* (1943, 1965) içinde yayımlanmıştır. Türkçedeki öteki yapıtları arasında *Amca Rolünde Yeğen* (1947), *Parazit* (1949) ve *Çin Prensesi Turankız* (1967) sayılabilir.

Schiltberger, Johann, HANS SCHILTBERGER olarak da biliniir (d. 1380, Lohhof yakınları, Bavyera - ö. y. 1440), Alman soylu. Günümüzde büyük bölümü eski SSCB sınırları içinde kalan bölgelerdeki yolculuklarını anlattığı *Reisebuch* (Seyahatname) adlı kitabı, ortaçağ tarihi ve coğrafyası üzerine önemli bir kaynaktır.

Macar kralı Sigismund'un Osmanlılara karşı düzenlediği Haçlı seferine katıldı. Haçlıların yenilgisiyle sonuçlanan Niğbolu Savaşı'nın (25 Eylül 1396) ardından Osmanlılara tutsak düştü ve köle yapıldı. Bu sırada Anadolu ve Mısır'ı görme olanagını buldu. Osmanlıların 20 Temmuz 1402'deki Ankara Savaşı'nda yenilgiye uğramasından sonra Moğol hükümdarı Timur'un eline geçti. Çok geçmeden Timur'un gözüne girerek Marco Polo'nun Çin'deki konumuna benzer bir yere geldi. Bu sırada Semerkand'ı tanıdı, Ermenistan, Gürcistan, Sibirya ve Volga'nın orta kesimiyle Rusya'nın güneydoğusunu gördü. Daha sonra kaçarak Konstantinopolis (İstanbul) üzerinden Bavyera'ya döndü. Coğrafya konusunda yazılmış ilk Almanca yapıtlardan biri olan *Reisebuch* yaklaşık 1460'ta yayımlandı ve 1879'da İngilizceye çevrildi.

Schimmelpenninck, Rutger Jan (d. 31 Ekim 1761, Deventer - ö. 15 Şubat 1825, Amsterdam, Hollanda Krallığı), Hollandalı devlet adamı ve Yurtsever Parti'nin önderi. 1805-06 arasında danışman yönetici (*raadpensionaris*) olarak, fiilen I. Napoléon'un denetimindeki Batav Uluslar Topluluğu'nu yönetmiştir.

1784'te Amsterdam'da avukat olarak çalışmaya başladı. 1794'te Yurtsever Parti'nin devrim komitesinde yer aldı. Felemenk Cumhuriyeti'nin yönetimini miras yoluyla devralmış olan Oranje prensi V. Willem'i Ocak 1795'te tahttan indirildiğinde, komitenin başkanıydı. 1796'da kent hükümetinin başkanı oldu. Batav Cumhuriyeti'nin(*) birinci ve ikinci meclislerine (1796-98) delegeler seçildi. Bu görevi sırasında merkezli bir yönetimden ve federasyondan yana olan delegeler arasında uzlaşma sağlayacak bir anayasa tasarısı hazırlayan ilımlı delegelerin önderliğini üstlendi.

Anayasa taslağının reddedilmesinden sonra Haziran 1798'de gerçekleştirilen bir darbeyle merkezli bir hükümet kuruldu. 1798'de Fransa'ya büyükelçi olarak atanan Schimmelpenninck 1802'ye değin süren bu görevi sırasında Napoléon'un güvenini kazandı. 1802-03 arasında büyükelçi olarak İngiltere'de görev yaptıktan sonra, aynı yıl

büyükelçi olarak yeniden Fransa'ya gönderildi. 1805'te Napoléon'un Batav Cumhuriyeti'nin adını Batav Uluslar Topluluğu olarak değiştirip bazı yönetsel düzenlemeler yapmasından sonra, danışman yönetici sıfatıyla hükümet başkanlığına atandı. Bir yıl süren bu görevi sırasında vergi ve eğitim sistemlerinde köklü değişiklikler yaptı. Napoléon 1806'da Schimmelpenninck'i görevden uzaklaştırıp Batav Uluslar Topluluğu'nun yerine Hollanda Krallığı'nı kurdu ve tahta kardeşi Louis Bonaparte'i geçirdi. 1811'de Napoléon'dan baron unvanı alan Schimmelpenninck aynı yıl Fransız Senatosu'na atandı. 1813'te ülkesine döndü. 1815-21 arasında Hollanda Birinci Meclisi (*Erste Kamer*) üyeliğinde bulundu.

Schimper, Andreas Franz Wilhelm (d. 12 Mayıs 1856, Strasbourg, Fransa - ö. 9 Eylül 1901, Basel, İsviçre), Alman botanikçi. Kıtaları bitki örtüsüne göre coğrafi bölgelere ayıran ilk bilim adamlarındandır.

1878'de Strasbourg Üniversitesi'nde doktoraasını tamamladı. Bir yıl kadar ABD'de Baltimore'daki Johns Hopkins Üniversitesi'nde çalıştıktan (1880-81) sonra Avrupa'ya dönerek Bonn Üniversitesi'nin öğretim kadrosuna katıldı. 1898-1901 arasında Basel Üniversitesi'nde profesörlük yaptı. Brezilya, Cava, Doğu Afrika ve Kanarya Adalarına araştırma gezileri düzenleyerek tropik bitkileri inceledi. Çalışmalarına ve çağdaşı botanikçilerin bulgularına dayanan *Pflanzen-Geographie auf Physiologischer Grundlage* (Fizyolojik Bir Temele Dayandırılan Bitki Coğrafyası) adlı geniş kapsamlı yapıtını 1898'de yayımladı. Dünyanın bitki örtüsünü iklimbilim ve fizyoloji açısından ele alan bu yapıtın birinci bölümünde bitki yaşamını etkileyen etkenler, ikinci bölümünde dünya bitki örtüsünün sınıflandırılması, üçüncü bölümünde ise bu bitki örtüsünü oluşturan bitkilerin taksonomisi yer alır. Ayrıca bitkilerin anayurtlarından başka yörelere yayılmaları ve yeni yörelerde sağladıkları ilginç kararlı denge anlatılır.

Başka alanlarda da çalışan Schimper bir fotosentez ürünü olan nişastanın bitkilerin depolanmaz enerji kaynağı olduğunu (1880) ve her bir nişasta tanesinin, sonradan "kloroplast" olarak adlandırıldığı, hücre içindeki bazı cisimciklerde oluşturulduğunu ortaya koydu (1881). Aynı yıl yeni kloroplastların yalnızca mevcut kloroplastların bölünmesiyle oluştuğunu açıkladı.

Schindewolf, Otto Heinrich (d. 7 Haziran 1896, Hannover, Almanya - ö. 10 Haziran 1971, Tübingen, Batı Almanya), mercanlar ve kafadanayaklılar üzerine çalışmalarıyla tanınan Alman paleontolog.

1919'dan 1927'ye değin Marburg Üniversitesi'nde ders verdi; 1927'de Berlin'deki Jeolojik Araştırma Kurumu'nun başına getirildi. 1948'de Tübingen Üniversitesi'nde ders vermeye başladı ve emekli olduktan (1964) sonra da derslerini sürdürdü.

Omurgasız fosilleri üzerine yaptığı araştırmalar sonucunda, modern evrim kuramının bazı ilkelerini sorgulamaya başladı. Belli bir türdeki kalıtsal değişimleri türdeş topluluk düzeyinde ele alan bu kuramın, tür içindeki değişik tiplerin kökenini açıklama konusunda yetersiz kaldığını düşünüyordu. Özel olarak da aile, takım ve sınıf gibi daha geniş taksonomik kategorilerin ortaya çıkışına ilişkin açıklamalar konusunda kuşkuluydu. Art arda olmuş jeolojik katmanlardaki farklı mercan ve ammonit türlerinin fosillerini incelerken, en yeni taksonomik kategorilerin, evrimin özelliği olarak kabul edilen yavaş ve aşamalı adımlarla değil, büyük sıçramalarla ortaya çıktığı sonucuna vardı. Araştırmalarını ammonitler üzerinde

yoğunlaştırdı; bu canlıların iç yapılarındaki bölmeler, hem bireysel gelişimlerinin, hem de tür olarak evrimlerinin izlenebilmesine olanak veriyordu. Schindewolf, bu yapı özelliklerine yol açan kalıtsal değişimin tek bir kuşakta ve embriyon evresinin ilk dönemlerinde ortaya çıktığını ileri sürdü. Sonraki kuşaklarda aynı özellik, bireyin yaşamındaki daha ileri evrelerde de yinelenerek erişkinlik döneminde kalıcı hale gelmişti. Büyük tartışmalara yol açan bu görüşler genellikle reddedildiyse de, evrim kuramına ilişkin temel sorunların gündeme gelmesini sağladı.

Schindewolf'un başlıca yapıtları *Grundfragen der Paläontologie* (1950; Paleontolojide Temel Sorunlar), *Grundlagen und Methoden der paläontologischen Chronologie* (1950; Paleontolojik Zamandizinin Temeli ve Yöntemleri) ile *Studien zur Stammesgeschichte der Ammoniten*'dir (1961-68; Ammonitlerde Soyoluş Üzerine Araştırmalar).

Schinkel, Karl Friedrich (d. 13 Mart 1781, Neuruppin, Brandenburg - ö. 9 Ekim 1841, Berlin, Almanya), Alman mimar ve ressam. Mesleğiyle ilişkili başka sanat dallarında romantik-klasikçi üsluptaki yapıtlarıyla, döneminde ülkesinin en önde gelen estetik uzmanı olarak kabul edilmiştir.

Bir din adamının oğluydu. Friedrich Gilly'nin yanında ve Berlin Mimarlık Akademisi'nde (1800-02) mimarlık öğrenimi gördükten sonra, birkaç yıl İtalya'da bulundu. 1805'te Paris üzerinden Berlin'e döndükten sonra ressamlığa başladı. 1809'da Kraliçe Louise için tasarladığı mobilyalar Biedermeier üslubunun(*) habercisi gibiydi.

1815'te Prusya devlet mimarı olan Schinkel, Kral III. Friedrich Wilhelm ve kraliyet ailesinin öteki üyeleri için pek çok iş yaptı. Tasarımları çeşitli tarihsel mimarlık üsluplarının yeniden canlandırılmasına dayanıyordu. Örneğin Berlin'deki Kraliyet Tiyatrosu'yla (1818) Eski Müze'de (1822-30), Yunan canlandırmacılığı üslubunu uygulamıştı. Louise için yaptığı anıtmaz (1810) tasarımı ile tuğla ve pişmiş topraktan inşa edilen Berlin'deki Werder Kilisesi (1821-30) gotik canlandırmacılığın Avrupa'daki ilk örnekleri arasında yer alıyordu.

Schinkel 1824'te yeniden İtalya'ya gitti, 1826'da İskoçya ile İngiltere'yi gezdi. 1830'da Prusya Devlet Bayındırlık Dairesi yöneticiliğine atandı. Veliht Prens Friedrich Wilhelm ve Prens August'un saraydaki dairelerini dekore etti. Kent planlaması alanında da çalışarak Berlin'de yeni bulvar ve meydanlar oluşturdu. Goethe'nin oyunları için sahne düzenlemeleri yaptı.

Schirach, Baldur von (d. 9 Mayıs 1907, Berlin, Almanya - ö. 8 Ağustos 1974, Kröv, Batı Almanya), Nazi gençlik hareketinin başkanı.

Annesi ABD'li, babası ise Almandı. Münih Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1925'te Nazi Partisi'ne girdi. 1932'de *Reichstag*'a (Parlamento) seçildi. Haziran 1933'te *Reichsleiter* (devlet önderi) oldu ve Hitler'in yakın çevresine girdi. 18 Haziran 1933'te gençlik önderi (*Jugendführer*) oldu. 1945'e değin yürüttüğü bu görevi sırasında aralarında Hitler Gençliği'nin de (Hitler Jugend) bulunduğu bütün Nazi gençlik örgütlerini yönetti. Ayrıca 1940'ta *Gauleiter* (bölge önderi) olarak Viyana'ya atandı.

1945'te yakalandı ve 29 Ağustos 1945'te Uluslararası Askeri Mahkeme'de Nazi savaş suçlusu olarak yargılandı. Mahkeme sırasında Yahudileri ve Çekleri Viyana'dan çıkarmak amacıyla Hitler tarafından bölge önderliğine atıldığını ve Viyanalı Yahudilerin doğuya sürülmesi planlarının hazırlan-

masına katıldığını kabul etti. 1 Ekim 1946'da 20 yıl hapse mahkûm edildi. Cezasını Spandau'da çektikten sonra serbest bırakıldı.

Schistosoma, Platyhelminthes (yassısolucanlar) filumunun *Trematoda* (yapraksolucanlar) sınıfından omurgasızlar cinsi. Bu cins üyelerinin üçü şistozomiyaz(*) hastalığına neden olur. Ayrıca bak. yapraksolucanlar.

Schizaeaceae, Schizaeales takımının tek üyesi olan eğreltiotu familyası. Bazı uzmanlarca *Polypodiales* takımında sınıflandırılan bu familyanın dört cinsi ve 160 türü vardır. Jura Dönemi'nde (y. 190-136 milyon yıl önce) yaşamış bazı familyalara oldukça yakın özellikler taşır. *Schizaeaceae* familyasının üyeleri özel yaprakçıklar üzerinde oluşan ve kılıflı örtülü olmayan iri sporangiyumlarıyla (spor keseleri) ayırt edilir.

Bu familyada yer alan cinsler birbirinden değişik özellikleriyle dikkati çeker. *Schizaea* cinsinin 30 türünden biri olan *Schizaea pusilla*, biri ince uzun öbürü loplu iki tip yaprağa sahip, küçük bir bitkidir. Tırmanıcı bir eğreltiotu olan *Lygodium* (40 tür) cinsinin sürünücü gövdelerinin üst yüzeyi sıralar halinde dizilmiş yapraklarla kaplıdır. Başlıca Amerika'nın tropik ve astropik bölgelerinde bulunan *Anemia*'nın 30 türü vardır. Afrika'nın tropik ve güney kesimlerinde yetişen *Mohria* türlerinin sporangiyumları ise sıradan yaprakların alt yüzünde bulunur; yaprakların kenarı içe doğru kıvrılarak sporangiyumların üstünü örter ve koruyucu bir görev yapar.

Schizodus, fosillerine Devoniyen Dönemden (y. 395-345 milyon yıl önce) Permiyen Döneme (y. 280-225 milyon yıl önce) değin oluşmuş kayalarda rastlanan küçük yapılı, soyu tükenmiş yumuşakçalar cinsi. *Schizodus*, kabuklarının ya da çenetlerinin birbirine eklenme biçimiyle ayırt edilen bir grup çiftçenetlinin tipik temsilcisidir. Bu cins üyelerinin kabukları görece parlak ve büyüme çizgileri dışında düzdür.

Schlegel, August Wilhelm von (d. 8 Eylül 1767, Hannover - ö. 12 Mayıs 1845, Bonn, Almanya), Alman romantizminin en etkili savunucularından şair, araştırmacı ve edebiyat eleştirmeni. Ayrıca Doğu dilleri üzerine araştırmaları ve Shakespeare çevirileriyle de tanınmıştır.

Bir Protestan rahibin oğluydu. Göttingen Üniversitesi'nde klasik filoloji ve estetik öğrenimi gördü. 1796'da Jena'da, Schiller'in çıkardığı kısa ömürlü *Die Horen* dergisinde yazdı. Daha sonra filozof ve eleştirmen olan kardeşi Friedrich'le birlikte, Alman romantizminin yayın ortamına dönüşen *Athenäum* (1798-1800) dergisini çıkardı. 1798'de Jena Üniversitesi'nde ders vermeye başladı. Uzun süredir yapmayı tasarladığı Shakespeare çevirilerine de (1797-1810) bu sırada başladı: On yedi oyun çevirdi, geri kalan yapıtların çevirileri ise Ludwig Tieck ve başkaları tarafından tamamlandı (1825-33). *Spanisches Theater* (1803-09, 2 cilt; İspanyol Tiyatrosu) adlı kitapta toplanan yarılmış Calderón çevirileriyle *Blumensträuse italienischer, spanischer und portugiesischer Poesie*'de (1804; İtalyan, İspanyol ve Portekiz Şiirinden Seçmeler) toplanan çevirileri de, Schlegel'in yabancı dillerde yazılmış yapıtların ruhunu Almancaya yansıtmaya yeteneğini gösterir.

Schlegel 1796'da Caroline Michaelis ile evlendi. Ama karısı filozof W. J. Schelling'e aşık olarak 1803'te onu terk etti. Boşandıktan sonra Schlegel Madame de Staël'le birlikte Almanya, İtalya, Fransa ve İsveç'i

dolaştı. İsveç'te Veliht Prens Bernadotte'nin basın sekreterliğini üstlendi (1813-14). 1818'de Bonn Üniversitesi'nde edebiyat dersleri vermeye başladı ve yaşamının sonuna değin bu görevi sürdürdü. *Indische Bibliothek* (1820-30, 3 cilt; Hint Kitaplığı) adlı yapıtını da orada yayımladı. Ayrıca Sanskrit dilindeki yapıtları basmak için bir matbaa kurdu ve Almanya'da Sanskrit araştırmalarını başlattı.

Eleştirmenler, Schlegel'in *Gedichte* (1800; Şiirler) ve *Poetische Werke*'de (1811; Şiirsel Yapıtlar) topladığı şiirlerle Euripides'ten esinlenerek yazdığı manzum trajedisi *Ion*'u (1803) şiir tekniği açısından oldukça yetkin, buna karşılık fazla işlenmiş bulmuşlardır. Şiir eleştirmeni olarak ise, kardeşi Friedrich'e göre genellikle daha sistemli, soyut kuramdan çok somut deneyimlere ağırlık veren bir eleştirmen olarak değerlendirilir. Schlegel, dünya edebiyatının organik bir bütün olduğu görüşüyle Coleridge'i etkilemiştir. E. Böcking'in yayıma hazırladığı toplu yapıtları 1846-47 arasında 12 cilt olarak, J. Körner'in derlediği mektupları ise 1930'da yayımlanmıştır.

Schlegel, Friedrich von (d. 10 Mart 1772, Hannover - ö. 12 Ocak 1829, Dresden, Saksonya), Alman romantizminin ilk dönemine esin kaynağı olan çoğu felsefi düşüncenin yaratıcısı Alman filozof, yazar ve eleştirmen. Evrensel, tarihsel ve karşılaştırmalı bir edebiyat araştırmacılığının gelişme-

Friedrich von Schlegel, Philipp Veit'in bir çizimi, 1811, Goethe Müzesi, Frankfurt am Main
Goethemuseum, Frankfurt am Main

sinde önemli rol oynamıştır. *Athenäum*'da ve dönemin başka dergilerinde yayımladığı *Aperçus* (Gözlemler) ve *Fragmente* (Parçalar) adlı yazıları, içerdikleri yeni düşünceler ve kuramsal zenginlikleriyle yeni tartışmalara yol açmıştır.

Göttingen ve Leipzig üniversitelerinde öğrenim gördükten sonra, ağabeyi August Wilhelm'le birlikte Jena'da üç aylık *Athenäum* dergisini çıkardı. Yunan felsefesi ve kültürünün eksiksiz bir öğrenim için gerekli olduğunu düşünüyordu. Yunan felsefesinin yanı sıra J. G. Fichte'nin aşkın felsefesinden etkilenerek, kendine özgü romantik bir şiir anlayışı geliştirdi. Buna göre şiir hem felsefi ve mitolojik, hem de ironik ve dinsel olmalıydı. Ama yarı otobiyografik roman denemesi *Lucinde* (1799) ile *Alarcos* (1802) adlı trajedisi eleştiri yazıları kadar başarılı olmadı.

Schlegel 1801'de Jena Üniversitesi'nde ders vermeye başladı, ama ertesi yıl filozof Moses Mendelssohn'un kızı yazar Dorothea Veit'le birlikte Paris'e gitti ve 1804'te onunla evlendi. Paris'te Sanskrit öğrenimi gördü ve *Über die Sprache und Weisheit der Indier* (1808; Hint Dili ve Bilgeliği Üzerine) adlı yapıtını yayımladı. Yapıt, karşılaştırmalı Hint-Avrupa dilbilimi alanındaki ilk çalışması, Hint dilleri ve karşılaştırmalı filoloji çalışmalarının da çıkış noktası oldu. 1808'de

Katolik olan Schlegel, sonraki yıllarda romantizm anlayışıyla ortaçağ Hristiyanlık düşüncesini kaynaştırmaya çalıştı. Fransız işgaline karşı Almanya'nın bağımsızlığının sözcüsü oldu. Viyana şansölyeliğinde görev aldı (1809), Arşidük Karl'ın Alman halkına çağrısını kaleme alanlardan biriydi. Daha önce *Europa* ve *Deutsches Museum* adlı sanat dergilerini çıkarmıştı. 1820'de de sağ görüşlü ve Katolik yanlısı *Concordia* gazetesinin yayın yönetmenliğini üstlendi; burada, daha önce kendisinin de savunduğu düşüncelere yönelttiği saldırılar, ağabeyiyle yollarının ayrılmasına neden oldu.

Schlegel 1810-12 arasında Viyana'da verdiği, "yeni ortaçağ" kavramını ortaya atıp geliştirdiği dersleri *Über die neuere Geschichte* (1811; Çağdaş Tarih Üzerine) ve *Geschichte der alten und neueren Literatur* (1815; Eski ve Çağdaş Edebiyatın Tarihi) adlı kitaplarda topladı. Bunları *Philosophie des Lebens* (1818; Yaşam Felsefesi), *Philosophie der Geschichte* (1829; Tarih Felsefesi) ve *Philosophie der Sprache und der Wortes* (ös 1830; Dil ve Sözcük Felsefesi) gibi yapıtları izledi. Toplu yapıtları ilk kez 1822-25 arasında 10 cilt, 1846'da genişletilerek 15 cilt olarak yayımlandı. August Schlegel'le yazışmaları 1890'da, Schlegel kardeşler üzerine incelemeleriyle de tanınan J. Körner'in derlediği, Dorothea ile yazışmaları ise 1926'da yayımlandı.

Schleicher, August (d. 19 Şubat 1821, Meiningen, Saksonya Meiningen Düklüğü - ö. 6 Aralık 1868, Jena, Prusya), Alman dilbilimci. Karşılaştırmalı dilbilim alanındaki yapıtlarıyla kendinden önceki çalışmaları sonuçlandırmış ve sonraki araştırmalara yön verecek yeni bir yöntem geliştirmiştir. Tübingen Üniversitesi'nde okurken Hegel felsefesinden, sonraki yıllarda da Darwin'in görüşlerinden etkilenmiş ve Hegelci tarih kuramıyla Darwinci doğal seçme kuramını kaynaştıran akılcı ve bilimsel bir dil kuramı geliştirmeyi amaçlamıştır.

1850'den 1857'ye değin Prag Üniversitesi'ndeki klasik filoloji, karşılaştırmalı Yunanca ve Latince dersleri verdi. Aynı dönemde Slav dilleri üzerine çalışmaya başladı. Prusya'da Litvanyalı köylüler arasında yaşarken Litvanca üzerine araştırmalar yaptı (1852). Bu çalışması, bir Hint-Avrupa dili üzerine yazılı kaynaklara değil, doğrudan konuşma diline dayalı ilk araştırmaydı. Bu araştırmanın sonuçlarını *Handbuch der litauischen Sprache*'de (1856-57; Litvancanın Elkitabı) yayımladı. Dilbilgisi ve okuma kitaplarıyla bir de sözlük içeren yapıt, Litvanca üzerine yapılmış ilk bilimsel çalışmaydı.

Schleicher Jena Üniversitesi'nde ders verdiği dönemde de (1857-68) birçok yapıt yayımladı. Bunlardan, ününü borçlu olduğu *Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen*'de (1861-62; Hint-Avrupa Dillerinin Karşılaştırmalı Dilbilgisinin Özeti), Hint-Avrupa dillerinin ortak özelliklerini araştırıyor ve bu dillerin atası olan İlk-Hint-Avrupa dilini yeniden kurmaya çalışıyordu. Schleicher'e göre dil, gelişme, olgunluk ve gerileme dönemleri olan bir organizmaya benziyordu; bu yüzden de doğa bilimlerinin yöntemleriyle incelenmeliydi. Schleicher bu görüşten yola çıkarak botanik bilimine kullanılan taksonomileri andıran bir dil sınıflandırma sistemi geliştirdi; akraba dillerin oluşturduğu öbekleri saptayarak bunların soyağacını çıkardı. *Stammbaumtheorie* (soyağacı kuramı) olarak bilinen bu araştırma modeli, Hint-Avrupa araştırmalarının ve genel ola-

rak tarihsel dilbilim kuramının gelişiminde büyük bir aşama oluşturmaktadır.

Schleicher, Kurt von (d. 7 Nisan 1882, Brandenburg - ö. 30 Haziran 1934, Berlin, Almanya), Weimar Cumhuriyeti'nin son şansölyesi (1932-33) olan Alman asker.

1900'de Alman ordusuna girdi. 1929'da tümgeneralliğe yükseltildi. Sonraki üç yıl

Kurt von Schleicher, 1932
Archiv für Kunst und Geschichte, Berlin

içinde Savunma Bakanı Wilhelm Groener, Şansölye Heinrich Brüning ve Cumhurbaşkanı Paul von Hindenburg'la birlikte Weimar Cumhuriyeti'nin en etkili kişilerinden biri durumuna geldi. Bir süre sonra Brüning ve Hindenburg'la anlaşmazlığa düştü ve Brüning'in görevden alınarak (Mayıs 1932) yerine Franz von Papen'in getirilmesinde (Haziran 1932) önemli rol oynadı. Aynı dönemde savunma bakanlığına getirildi. Papen'in 1 Aralık 1932'de istifa etmesi üzerine, onun yerine şansölye oldu. Bu görevi sırasında Nazilerin yasaları çiğnemelerini engellemeye çalıştı ve bu amaçla Hitler'e ordunun denetiminin kendisinde kalması koşuluyla bir hükümet kurmayı önerdi. Bu öneriyi reddeden Hitler, bu tarihten sonra Schleicher'i baş düşmanı olarak görmeye başladı. 1933'te Hindenburg Schleicher'i görevden alarak yerine Hitler'i atadı. Schleicher bir buçuk yıl sonra, Uzun Bıçaklar Gecesi'nde (*Nacht der langen Messer*) Hitler'in SS'leri (*Schutzstaffel*) tarafından öldürüldü.

Schleiden, Matthias Jakob (d. 5 Nisan 1804, Hamburg - ö. 23 Haziran 1881, Frankfurt am Main), Alman botanik bilgini. Fizyoloji bilgini Theodor Schwann ile birlikte hücre kuramının yaratıcılarından.

Heidelberg Üniversitesi'nde hukuk öğrencisi gördü (1824-27). Hamburg'da kısa bir süre avukatlık yaptıktan sonra asil ilgi alanı olan botaniğe yöneldi. Bitkilerin mikroskopik özelliklerine ilişkin çalışmalar yaptı. Jena Üniversitesi'nde botanik profesörü olarak ders verdiği yıllarda yazdığı "Bitki Oluşum Bilgisine Katkılar" (1838) adlı makalesinde bitkilerin hücrelerden oluştuğunu ortaya koydu. O dönemde henüz bir varsayımdan öteye gitmeyen bu yaklaşımı, biyolojinin temel ilkelerinden biri olarak formüle etti. İlk kez 1831'de İskoçyalı botanikçi Robert Brown tarafından gözlemlenen hücre çekirdeğinin önemini vurgulayarak hücre bölünmesiyle ilişkisine dikkati çekti. Darwin'in evrim kuramını benimseyen ilk Alman biyologlarından olan Schleiden, 1863'te Rusya'ya giderek Dorpat Üniversitesi'nde ders verdi.

Schleiermacher, Friedrich (Ernst Daniel) (d. 21 Kasım 1768, Breslau [bugün Wrocław, Polonya], Silezya - ö. 12 Şubat 1834, Berlin, Prusya), Alman ilahiyatçı, filozof ve klasik filoloji uzmanı. Modern Protestan ilahiyatının temellerini atmış, *Der christliche Glaube* (1821-22, 1831; Hristi-

yan İnancı) adlı yapıtında Hristiyan dogmalarının sistematik bir yorumunu yapmıştır.

Din adamları yetiştirmiş bir ailenin oğluydu. 1783-85 arasında Niesky'de Pietist Moravya Kilisesi'ne bağlı bir okula gitti. Yunan ve Latin klasiklerine yaşamı boyunca duyduğu ilgi burada başladı. Eleştirel tutumu yüzünden 1785-87 arasında öğrenim gördüğü Barby'deki Moravya ilahiyat okulunun dogmatik havasından rahatsız olarak 1787 Paskalya döneminde Halle Üniversitesi'ne girdi. İlahiyat çalışmalarının yanında Immanuel Kant'ın felsefesini de incelemeye başladı. Özellikle bilgi kuramında Kant'tan etkilendi. İlahiyattan çok etik üzerinde çalışmasına karşın 1790'da girdiği ilk Reform ilahiyatı sınavlarında başarılı oldu.

Bu arada özellikle etik üzerine düzenli vaazlar verdi; özgürlük konusuna ağırlık verdiği felsefe araştırmalarını sürdürdü. Berlin'de bir süre aynı evde kaldığı, romantizmin öncülerinden Friedrich von Schlegel aracılığıyla Alman romantik yazarların çevresine girdi; Platon'un yapıtlarını çevirmeye başladı.

1799'da yazdığı *Über die Religion. Reden an die Gebildeten unter ihren Verächtern* (Din Üzerine. Dini Aşağılayan Aydınlarla Konuşmalar) adlı yapıtında romantiklerin dinden düşündükleri kadar uzak olmadıklarını, çünkü dinin "evrenin duygusu ve sezgisi" olduğunu, "sonluluk içindeki sonsuzluk düşüncesini" oluşturduğunu öne sürdü. Hristiyanlığın da bu duygunun bir biçimleniş olduğunu belirtti. Dinle kültürü birleştirdiği bu yapıtla dönemin genç ilahiyatçıları derinden etkilendi. *Monologen*'deyse (1800; Monologlar) etikle din arasında koşutluk kurarak her kişinin bireyselliğini Sonsuz Olan'ın bir simgesi olarak ele aldı.

Schleiermacher, F. Lehmann'ın bir oymabaskısından ayrıntı, 19. yy ortaları
Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz BPK, Berlin

Schleiermacher, 1804'te Halle Üniversitesi'nden gelen kadrosuz ilahiyat profesörlüğü ve üniversite vaizliği önerisini kabul etti; ertesi yıl da kadrolu profesör oldu. Platon diyalogları üslubunda yazdığı *Die Weihnachtsfeier*'de (1805; Noel Kutlaması) geliştirdiği, Tanrı'nın insanlarda bir duygu olarak yaşadığı biçimindeki din tanımına daha sonra *Der christliche Glaube*'de de yer verdi.

Napoléon'un Prusya'yı işgali üzerine Halle'den ayrılarak Berlin'e yerleşen (1807) Schleiermacher, bir yandan ders vermeyi sürdürürken bir yandan da ulusal direnişe çağrıda bulunduğu gezilere çıktı; Berlin'de kurulacak yeni üniversite ile ilgili çalışmalarda da Wilhelm von Humboldt'a yardımcı oldu. 1809'da Berlin'de Kutsal Üçleme Kilisesi papazlığına atandı; ertesi yıl yeni kurulan üniversitede üstlendiği ilahiyat profesörlüğünü ölünceye değin sürdürdü. Bu tarihten sonra çeşitli etkinlikleri bir arada yürüterek ilahiyat ve felsefe dersleri

ve pazar vaazları verdi; 1800'de üyesi olduğu Berlin Bilimler Akademisi'nin daimi sekreterliğini yaptı; geniş bir çevreyle yazıştı; Lutherci ve Kalvenci kiliseleri bir çatı altında toplayacak Prusya birliğinin kurulması için çalıştı. Bu arada ilahiyat eğitiminin işlevini kiliseyi dinsel bir topluluk olarak biçimlendirmek ve yönlendirmek olarak belirlediği *Kurze Darstellung des theologischen Studiums* (1811; İlahiyat Çalışmalarının Ana Çizgileri) ve *Der christliche Glaube* gibi önemli yapıtlarını yazdı.

Schleiermacher'ın 19. yüzyıl boyunca etkili olan ilahiyat görüşleri mutlak doğrudan ayrılmış insanı kültüre dayalı bir din yarattığı gerekçesiyle yaklaşık 1925-55 arasında, Karl Barth ve Emil Brunner'in önderlik ettiği "Tanrı Sözü" grubunun şiddetli eleştirisine uğradı. Yakın zamanlarda ise katkılarının önemi daha iyi anlaşılmaya başladı.

Schlemmer, Oskar (d. 4 Eylül 1888, Stuttgart - ö. 13 Nisan 1943, Baden-Baden, Almanya), Alman ressam, heykeltıraş ve sahne tasarımcısı.

Stuttgart Akademisi'nde Adolf Hoelzer'in (1853-1934) yanında sanat öğrenimi gördü. Öğrencilik yıllarında Willi Baumeister'le (1889-1955) dostluk kurdu ve İsviçreli ressam Otto Meyer-Amden'in (1885-1933) çevresine katıldı. 1914'te Werkbund Sergisi için duvar panoları yaptı. Asker olarak katıldığı I. Dünya Savaşı'nda yaralandıktan sonra 1917-18'de haritacı olarak çalıştı. 1919'da insan figürünü geometrik ve organik biçimlere dönüştürdüğü ilk soyut kabartmalarını yaptı. İçbükey ve dışbükey biçimlerin ritmik ilişkileri üzerinde durdu ve 1921'de ilk soyut serbest heykellerini gerçekleştirdi. 1920-29 arasında Bauhaus'ta ders veren Schlemmer ayrıca bu okulda sahne tasarımı bölümünün başkanlığında bulundu; çeşitli bale ve oyunların dekorlarını hazırladı. 1929'da Breslau (bugün Wrocław) Akademisi'nde profesör oldu. 1930'larda tellerle deneylere girişti ve yapımcı nitelikte kabartmalar yaptı. 1937'de Naziler birçok modern sanatçının gibi onun yapıtlarını da "yoz" (*entartet*) ilan edince Schlemmer Wuppertal'e gitti ve son yıllarını bir boyalı laboratuvarında çalışarak geçirdi. Bu dönemde daha çok küçük boyutlu suluboyalar yaptı.

Schlemmer genellikle silüet biçimindeki yalın formları boş mekânlarda ve derin bir perspektif içinde vermiş, döneminin dışavurumcu eğilimlerin tersine, pürizme ve yapımcılığa ilgi duymuştur.

Schlesinger, Arthur M(eier) (d. 27 Şubat 1888, Xenia, Ohio - ö. 30 Ekim 1965, Boston, ABD), ABD'li tarihçi.

Columbia Üniversitesi'nde tarih dalında lisansüstü öğrenimini sürdürürken James H. Robinson, James Thomson Shotwell ve Charles A. Beard gibi ilerici bilim adamlarının etkisinde kaldı.

1912'de Columbus'ta Ohio Eyalet Üniversitesi'nde ders vermeye başladı. 1919'da Iowa kentindeki Iowa Üniversitesi'ne geçti. Burada yeni bir anlayışla verdiği dersler *New Viewpoints in American History* (1922; Amerikan Tarihine Yeni Bakışlar) adıyla kitaplaştırıldı. 1922'de Amerikan toplumsal ve kültürel tarihine ilişkin ilk örgün programı başlattı. İki yıl sonra Harvard Üniversitesi'nde 30 yıl sürecek görevine başladı. Amerikan uygarlık tarihine ilişkin yeni bir doktora programı oluşturdu. Massachusetts eyaletinin Cambridge kentindeki Radcliff College'da Amerika'da Kadınların Tarihi Schlesinger Kitaplığı'nı kurdu.

İlk kitabı *The Colonial Merchants and the American Revolution 1763-1776* (1917; Koloni Tüccarları ve Amerikan Bağımsızlık

Savaşı 1763-1776), dönemin iktisadi yorumuna ilişkin en önemli ve yaratıcı yapıtlar arasındadır. *The Rise of the City 1878-1898* (1933; Kentin Yükselişi 1878-1898), ABD'de kentsel gelişmenin ulusal kalkınmadaki rolünü konu alan ilk yapıtlardan biridir. Yazarın en önemli ürünü Dixon Ryan Fox'la birlikte yayıma hazırladığı 13 ciltlik *A History of American Life*'tir (1928-43; Amerikan Yaşamının Tarihi).

Schlesinger'in tarih anlayışı insan deneyiminin bütünsel incelemesine dayanır. Tarih, günümüz olaylarıyla ilgisini önemsemesine karşın, geçmiş kendi başına ve eşsiz bir olgu olarak inceler. Tarihçi, çevresinden kaynaklanan dürtü ve geleneklerce üretilen değer yargılarının üzerine çıkmaya çabala-yan nesnel bir bilim adamı olarak görür. İdeolojik güçlerin incelenmesini ve toplumsal tarihin karmaşıklığını kavrayan bir yaklaşımın gerekliliğini vurgular.

Schlesinger, Frank (d. 11 Mayıs 1871, New York kentü - ö. 10 Temmuz 1943, Lyme, Connecticut, ABD), yıldız haritalarının hazırlanmasında ve yıldızların ıraklık açılarının ölçülmesinde fotoğraf tekniğinden yararlanılmasına öncülük eden ve böylece doğrudan uzaklık ölçümü yapılabilmesini olanaklı kılan ABD'li astronom.

1899-1903 arasında California'da Ukiah'taki Uluslararası Enlem Gözlemevi'nin yöneticiliğini yürüten Schlesinger, daha sonra Wisconsin'deki Yerkes Gözlemevi'ne atandı. Burada, ıraklık açısı ölçümlerinde fotoğraf tekniğinden yararlanılması çalışmalarını başlattı. Pittsburgh'daki Allegheny Gözlemevi'nin yöneticiliğini yaptığı dönemde de (1905-20), ıraklık açısı ölçümlerinde kullanılmak üzere özel olarak tasarlanmış, uzun odaklı bir kırıcı teleskopu çalıştı. 7.534 yıldız ıraklık açılarını, *General Catalogue of Parallaxes* (2. basım 1935; Iraklık Açılarını Genel Katalogu) adlı yapıtında verdi.

Schlesinger, Allegheny'de ayrıca yıldızların konumlarını ve özdevinimlerini (Yer'deki bir gözlemcinin görüş doğrultusuna dik olarak gökkürede yaptıkları görünür hareket) belirlemeye, geniş açılı fotoğraf kameralarından yararlanma yöntemini geliştirdi; daha önceden yıldızların bu özellikleri yorucu görsel tekniklerle saptanıyordu. Schlesinger'in yönetimi altında hazırlanan 15 ciltlik *Yale Zone Catalogues* (Yale Bölgesi Katalogları), 150 bin yıldızla ilişkin çalışmalarını içerir.

Schlesinger 1920-41 arasında Yale Üniversitesi Gözlemevi'nin yöneticiliğinde bulundu ve ıraklık açıları üzerindeki çalışmasını sürdürdü. Uluslararası Astronomi Birliği'nin kurulmasında (1919) rol oynadı, ayrıca 1925-32 arasında bu birliğin başkan yardımcılığını, 1932-35 arasında da başkanlığını yaptı.

Schlesinger, John (Richard) (d. 16 Şubat 1926, Londra, İngiltere), İngiliz sinema ve tiyatro yönetmeni.

Oxford'daki Balliol College'dan mezun olduktan sonra televizyon ve sinema oyunculuğu yaptı. İlk yönetmenlik denemelerinden biri olan belgesel filmi *Terminus*'la (1960) Venedik Film Şenliği'nde ödül kazandı. Uzun metrajlı ve konulu ilk filmleri *A Kind of Loving* (1962), *Billy Liar* (1963; Yalancı Billy) ve *Darling* (1965; Sevgili) çağdaş İngiliz kent yaşamını iğneleyici bir tavırla anlatan yapıtlardır. Bunları izleyen Thomas Hardy uyarlaması *Far from the Madding Crowd* (1967; Bir Aşk Yetmez), Victoria döneminde geçen romantik bir öyküydü. Schlesinger *Midnight Cowboy*'la (1969; Gece Yarısı Kovboyu) en iyi yönet-

men Oscar'ını kazandı. New York kentinde yaşayan toplumla uyumsuz iki insan arasındaki ilişkiyi ele alan bu yapıtı aynı zamanda en iyi film Oscar'ını da aldı. Daha sonraki filmleri arasında *Sunday Bloody Sunday* (1971), *The Day of the Locust* (1975; Çekirgenin Günü), *Marathon Man* (1976; Vahşi Koşu/Maratoncu), *Yanks* (1979) ve *Honky Tonk Freeway* (1981) sayılabilir.

Schlesinger, Kraliyet Shakespeare Topluluğu'yla *Timon of Athens*'i (1964; Atinalı Timon) ve West End'de de *I and Albert* (1972) müzikalini sahneye koydu. 1973'te İngiliz Ulusal Tiyatrosu'nun (bugün Kraliyet Ulusal Tiyatrosu) yönetmenleri arasında seçildi.

Schleswig, Avrupa'nın kuzeyindeki Jutland Yarımadasının güney kesimini kaplayan tarihsel ve kültürel bölge. Günümüzde Almanya'nın kuzeyindeki Schleswig-Holstein eyaletinin (*Land*) kuzey yarısı ile Danimarka'nın güney kesimindeki Sønderjylland ilini (*amtskommune*) kapsar. 12. yüzyılda Danimarka'ya bağlı düklik olan Schleswig, Prusya tarafından zorla ele geçirilip Prag Antlaşması'yla (1866) Holstein'la birleştirilinceye değin Danimarka'ya bağlı kaldı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Kuzey Schleswig'de (Flensburg'un kuzeyi) yaşayan Danimarkalı çoğunluk, 1920'de Versailles Antlaşması uyarınca yapılan halkoylamasıyla Danimarka'ya katılma kararı aldı.

9-12. yüzyıllar arasında Schleswig kentinin batısında Danimarkalılarla Almanlar arasında çeşitli çarpışmalar yapıldı. Sonradan Danimarka kralları yörede Danewerk adı ile tanınan bir savunma duvarı inşa ettirdiler. Bir Viking yerleşmesi olan Hedeby'nin kalıntıları da kentin yakınındadır. Bölgenin bazı kesimleri Alman, bazı kesimleri ise Danimarka kültürünün etkisi altındadır. Eider Irmağının kuzeyinde hem Danca hem de Almanca yer adlarına rastlanır. Angeln Yarımadasında Sakson ve Danimarka kökenlilere ait çiftlik evleri vardır. Flensburg'un kuzeyinde Jutland'a özgü çitle çevrili dikdörtgen planlı çiftlik binaları (*Vierkanterhof*) görülür. Nüfusun büyük bölümü Aşağı Almanca'nın bir lehçesini konuşur. Kuzeyde Danca konuşan küçük bir topluluk yaşar. Halkın yüzde 85'ten fazlası Protestan'dır.

Schleswig, Almanya'nın kuzeyindeki Schleswig-Holstein eyaletinde (*Land*) kent. Baltık Denizinin dar bir girintisi olan Schlei'nin ağzının çevresinde bir yarım daire oluşur. Adı 804-808 arasındaki kayıtlara Sliethorp (sonradan Sliaswich) olarak geçen kent, 9-11. yüzyıllar arasında Haddeby bölgesinde önemli bir ticaret merkeziydi. 947'de piskoposluk merkezi yapıldı. 1721-1848 arasında Schleswig-Holstein'in Danimarkalı valilerinin merkezi oldu. Schleswig-Holstein'in Prusya'ya bağlı bir eyalet olmasından sonra da eyalet merkezi oldu (1867-1918). 1863'te Nydam bataklığında bulunan 4. yüzyıldan kalma Viking gemisi Nydamboot (Nydam gemisi) kentte sergilenir. 13. yüzyıldan kalma St. Peter Katedrali altıyıyla ünlüdür. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Kiel eyalet merkezi oluncaya kadar mahkemeleri, müzeleri ve arşivler Schleswig'e taşındı. Kent halkının büyük bölümü hizmet sektöründe çalışır. İmalat sanayisi, tarım ve ormancılık da kent ekonomisinde önemli yere sahiptir. Nüfus (1989 tah.) 26.648.

Schleswig-Holstein, Almanya'nın en kuzey eyaleti (*Land*). Güneyde Hamburg eyaletinden, kuzeyde Danimarka'ya kadar uzanır

ve Jutland Yarımadasının güney yarısını kaplar. Yüzölçümü 15.729 km²'dir. Doğuda Baltık Denizi, batıda Kuzey Denizi, güneydoğuda da Mecklenburg-Batı Pomeranya eyaleti ile çevrilidir. Yönetim merkezi Kiel'dir.

Schleswig ve Holstein tarih boyunca Danimarka, İsveç, Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu, Prusya ve Avusturya arasında anlaşmazlık konusu oldu ve bölgede zaman zaman iç çatışmalar yaşandı. 12. yüzyılda düklik olan Schleswig(*), 1864'e değin Danimarka'ya bağlı kaldı. Daha bağımsız bir gelişme gösteren Holstein(*) ise önce kontluk, 1474'ten sonra da düklik olarak Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'na bağlandı ve 1815'ten sonra yeni kurulan Alman Konfederasyonu'na katıldı.

1840'larda bölgedeki ulusal azınlıkların hakları, Danimarka krallık ailesinin veraset hakları ve Danimarka'nın iki düklikteki çıkarları gibi sorunlar nedeniyle bu iki bölge, Almanya'da önderliği ele geçirmek isteyen Prusya'yla Avusturya arasında çekişme konusu oldu. Prag Antlaşması'yla (1866) tek bir eyalet olarak Prusya'ya bağlandı. Ama bölgede yaşayan Almanlar aynı bir Alman devleti kurmak istediğinden, birleşme çeşitli sorunlara yol açtı. Versailles Antlaşması uyarınca 1920'de yapılan halk oylamasıyla, farklı ulusların yaşadığı bölgelere uygun düşen sınırlar çizildi. Schleswig-Holstein II. Dünya Savaşı'ndan sonra eyalet statüsü kazandı ve ilk eyalet meclisi 1947'de göreve başladı.

Eyalet yüzey şekilleri bakımından doğu, orta ve batı olmak üzere üç bölgeye ayrılabilir. Genç buzulaşlarından oluşan doğudaki tepelerde, çok sayıda göl vardır. Bu yöre, kil, mil ve kum karışımı toprağıyla Almanya'nın en verimli bölgesidir. Eyaletin ortasındaki eski buzulaşlarından oluşan dağlık bölge ise ancak iki yüzyıldan beri işlenebilen verimsiz topraklarla kaplıdır.

Schleswig-Holstein, Gulf Stream'in etkisinde olduğundan kışlar ve yazlar ılık geçer. Ortalama yıllık sıcaklık 8°C'dir. Nem ve yağış oranının (yılda ortalama 76 mm) yüksekliği, bitkilerin gelişmesine elverişli bir ortam yaratmıştır. Buna karşılık sert rüzgârlar, toprağın üst tabakasının aşınmasına ve kurumasına neden olmaktadır.

Halkın çoğu kentlerde yaşar. En kalabalık kentler, eyaletin yönetim ve sanayi merkezi olan Kiel ile Lübeck, Neumünster ve Flensburg'dur. II. Dünya Savaşı'nın sonunda ordu birliklerinin bölgeden çekilmesi, 1 milyon üzerinde insanın buraya yerleştirilmesi ve çoğu doğudan gelen göçmenler toplumsal sorunlara ve nüfusun savaş öncesine göre yaklaşık iki kat artmasına neden olmuştur.

Aşağı Almanca'nın Holstein lehçesi bölgede hâlâ konuşulmaktadır. Eyaletin kuzeyindeki Danca konuşan azınlığın kendi okulları vardır. Eyalette çok sayıda Protestan yaşar.

Başlıca tarımsal ürünler buğday, şeker kamışı ve patatestir. Hayvancılık ve mandıracılık eyalete bitkisel ürünlerden daha fazla gelir sağlar. Eyaletteki orman varlığı çok zengin olmamakla birlikte, başka bölgelerdeki ormanları oluşturan fidanların çoğu burada yetiştirildiğinden, Schleswig-Holstein "Alman ormanlarının beşiği" olarak anılır.

Sanayinin eyalet ekonomisindeki payı gitgide artmaktadır. Başlıca sanayi dalları makine, elektrikli eşya, kâğıt, dokuma ve giyim eşyası üretimi ile gemi yapımıdır. Turizm gelişme yolundadır.

Uzun kıyı şeridi ve stratejik konumu nedeniyle eyalet yüzyıllar boyunca deniz

trafiği açısından önem taşımıştır. Baltık kıyısındaki fiyortlarda eyaletin büyük liman kentleri olan Lübeck, Kiel ve Flensburg yer alır. Eyaleti boydan boya geçen Kiel Kanalı(*) Kuzey Deniziyle Baltık Denizini birleştirir. Hamburg yakınlarındaki Kaltenkirchen'de sesüstü uçakların inebileceği büyük bir havaalanı yapılmaktadır.

Eğitim düzeyinin çok yüksek olduğu eyaletteki başlıca yükseköğretim kurumu Kiel Üniversitesi'dir (1665). 1964'te Lübeck'te bir tıp fakültesi açılmıştır. Eyalette ayrıca iki öğretmen okulu ile çeşitli yükseköğretim kurumları vardır. Yetişkinlerin eğitime ve kütüphanelere eskiden beri büyük önem verilmektedir. Eyalette yaklaşık 50 müze bulunur. Avrupa'nın en eski ekonomik araştırma merkezlerinden biri olan Kiel'deki Dünya Ekonomi Enstitüsü'nün siyasal iktisat alanında çok büyük bir kütüphanesi vardır. Nüfus (1991 tah.) 2.626.100.

Schleswig-Holstein sorunu, 19. yüzyılda Schleswig ve Holstein'in statüsü konusunda çıkan anlaşmazlık.

13. yüzyılda Danimarka'ya bağlanan Schleswig (Slesvig) Düklüğü 1386-1460 arasında Holstein'la birleştirilmiş, 1474'te de bu iki bölge ayrı ayrı düklikler olarak Danimarka kralları tarafından yönetilmeye başlanmıştı. Holstein, Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun bir *fiefi* olmasına ve 1815'te Alman Konfederasyonu'na bağlanmasına karşın Danimarka krallarının mülkü olarak kabul ediliyordu. 19. yüzyılda bölgede yaşayan Almanlar gitgide yaygınlaşan milliyetçi hareketlerin etkisiyle bu iki bölgenin birleşmiş Almanya'nın içinde tek bir bölge oluşturmalarını savunmaya başladılar. Bu milliyetçi akıma karşı önce Kuzey Schleswig'de, 1838'den sonra da bütün Danimarka'da bir karşı hareket gelişti. Danimarka'daki Ulusal Liberal hükümet, Schleswig'in yüzyıllardır Danimarka'ya ait olduğunu ve Almanya-Danimarka sınırının geçmişte olduğu gibi gelecekte de Schleswig'in güney sınırını çizen Eider Irmağı ile belirlenmesini öngören Eider Programı'na (*) ortaya atınca Schleswig-Holstein'da Mart 1848'de Prusya'nın desteklediği bir ayaklanma başladı. 1850'ye değin süren bir savaşa yol açan bu ayaklanma, Prusya'nın Fransa ve İngiltere'nin baskısı karşısında geri çekilmesiyle sona erdi. Bu savaşın sonunda İngiltere, Fransa, Rusya, Norveç-İsveç ve Danimarka, Schleswig-Holstein'in Danimarka tacı altında birliğini kabul eden, ama Schleswig'in anayasal ayrıcalığını korumasını öngören bir anlaşma imzaladılar. Bu ülkeler daha sonra 1852'de Avusturya ve Prusya'nın da katılımıyla Londra'da düzenlenen toplantıda Danimarka'nın çouksuz kralı VII. Frederik'in ölümünden sonra yerine yeğeni Prens Christian von Glücksburg'un geçmesini karara bağladılar. Ama 1857'de yeniden iktidara gelen Ulusal Liberaller, 1863'te Kral IX. Christian'ı, Schleswig'i Holstein'dan ayırarak doğrudan Danimarka'ya bağlayan bir anayasayı kabul etmeye zorladılar. Avusturya ve Prusya daha önceki anlaşmayı hiçe sayan bu duruma müdahale edince 1864'te Danimarka-Prusya Savaşı başladı. Çok kısa süren ve Danimarka'nın yenilgisiyle biten bu savaşın sonunda imzalanan Viyana Antlaşması'yla IX. Christian, Schleswig, Holstein, Lauenburg ve Kuzey Schleswig üzerindeki haklarını Avusturya imparatoru ve Prusya kralına bırakmak zorunda kaldı. Bu topraklar 1866'daki Yedi Hafta Savaşı'nın (Avusturya-Prusya Savaşı) sonunda Prusya'ya geçti. Prag Antlaşması'na (1866) halkın çoğunluğu isterse Kuzey Schleswig'in yeniden Danimarka ile birleşmesini öngören bir madde konduysa da Prusya ve Avusturya

1878'de anlaşmanın bu maddesini iptal ettiler. Almanya'nın I. Dünya Savaşı'ndaki yenilgisinden sonra yapılan halk oylamasıyla Kuzey Schleswig Danimarka'ya bırakıldı (1920).

Schlick, Moritz (d. 14 Nisan 1882, Berlin, Almanya - ö. 22 Haziran 1936, Viyana, Avusturya), Viyana Çevresi'nin kurucusu mantıksal olgucu Alman düşünür.

Lozan, Heidelberg ve Berlin'de fizik öğrencisi gördü. Berlin'de Alman fizikçi Max Planck'ın yanında doktorasını tamamladı. 1911'de Rostock Üniversitesi'nde öğretim üyesi oldu. Kiel'de bir yıl kadar ders verdikten sonra, 1922'de Viyana Üniversitesi'nde bilim felsefesi profesörlüğüne atandı. Daha önceki bilgi felsefelerinden uzaklaşmaya başladığı bu dönemde "insan bildiğini nasıl bilir" sorusunu bilimsel yöntemlere dayanan yeni bir yaklaşımla yanıtlamaya çalıştı. Rudolf Carnap, Otto Neurath gibi düşünürleri, Kurt Gödel, Philipp Frank, Hans Hahn gibi matematikçi ve bilim adamlarını çevresinde topladı. Schlick'ten önce Viyana Üniversitesi felsefe kürsüsünde ders veren Ernst Mach ve Ludwig Boltzmann'ın etkisiyle Bertrand Russell ve Ludwig Wittgenstein'in yapıtlarını da ele alan Viyana Çevresi'ni birleştiren öğelerin başında metafizik soyutlamalara karşı çıkma, felsefe önermelerini deneysel kanıtlamalara dayandırma, modern simgesel mantığın tekniklerine güvenme, felsefenin geleceğini bilime hizmet etmesine bağlama gibi görüşler geliyordu.

Viyana Çevresi kitap, dergi ve bildirilerle ününü yaygınlaştırırken, aynı eğilimleri taşıyan başka ülkelerdeki düşünürler de bu yolla birbirlerinin çalışmalarını yakından izleme fırsatı buldular. Bu dönemde mantıksal olguculuk akımının etki alanı daha da genişledi. Stanford Üniversitesi'nde kısa bir süre ders vermek üzere 1929'da California'ya giden Schlick, Avrupa'ya dönüşünde, aklı dengesi yerinde olmayan bir öğrencisi tarafından öldürülene değin Viyana Çevresi'ni yönlendirmeye ve çevrenin yeni dergisi *Erkenntnis*'e yazmaya devam etti.

Çok sayıda deneme yazan Schlick'in başlıca yapıtları arasında *Lebensweisheit* (1908; Bilgelik), *Raum und Zeit in der gegenwärtigen Physik* (1917; Çağdaş Fizikte Uzak ve Zaman), *Allgemeine Erkenntnislehre* (1918; Genel Bilgi Kuramı), *Fragen der Ethik* (1930; Etiğin Sorunları), *Grundzüge der Naturphilosophie* (1948; Doğa Felsefesinin Temelleri) ile *Natur und Kultur* (1952; Doğa ve Kültür) sayılabilir. Schlick'in Türkçede *İlim ve Felsefe* (1934) adlı bir yapıtı basılmıştır.

Schlieffen (Kontu), Alfred (d. 28 Şubat 1833, Berlin - ö. 4 Ocak 1913, Berlin, Almanya), Alman ordusunun I. Dünya Savaşı'nın başlangıcında önemli değişikliklerle uyguladığı saldırı planını (Schlieffen Planı) geliştiren Alman subay ve genelkurmay başkanı.

Prusyalı bir generalin oğluydu. 1854'te orduya girdi. Kısa süre sonra genelkurmayla geçti ve Avusturya'yla yapılan Yedi Hafta Savaşı'yla (1866) Fransız-Alman Savaşı'na (1870-71) katıldı. 1884'te genelkurmayın askerlik tarihi bölümünün başına getirildi. 1891'de Waldersee kontu Alfred'in yerine genelkurmay başkanı oldu.

Bu sırada Almanya batıda Fransa, doğuda Rusya'ya karşı iki cephede savaş tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Schlieffen ilk saldırının Rusya'ya düzenlenmesini savunan önceki genelkurmay başkanları Waldersee kontuyla Mareşal Helmuth von Moltke'den farklı görüşteydi. Rusya'nın topraklarının büyüklüğünü ve savunma gücündeki artışı göz

önünde bulundurarak Fransa'ya karşı hızlı ve kesin bir başlangıç saldırısı önerdi. Ayrıca, kalabalık ordulara karşı cepheden saldırının her zaman kesin sonuç vermediğini ve bedelinin yüksek olduğunu görerek, düşmana yandan saldırmaya karar verdi. 1890'larda ve 1900'lerin ilk yıllarında biçimlenen saldırı planı doğuda yavaş yavaş hareketlenmeye başlayan Rus kuvvetlerinin tehdidine karşı az sayıda asker bırakılmasını ve Alman ordularının büyük bölümünün batıya yerleştirilmesini öngörüyordu. Kuzeyde Belçika, bir olasılıkla da Hollanda üzerinden düzenlenecek kuşatma hareketinin başarı şansı yüksekti. Güney ise çok sayıda birliğin hızla hareket etmesine olanak vermeyecek kadar dağınıktı. Schlieffen bu nedenle Batı Cephesi'nin güney kesimini görece az askerle tutarken kuzeye büyük kuvvet yığmayı öneriyordu. Bu kuvvetler Belçika ve Fransa'nın kuzeyine yayılarak Fransız ordularını kuşatacak ve sonunda Alman ordularının güney kanadı tarafından ezilecekti.

Schlieffen'in emekli olduğu 1905'te son biçimi bu olan Schlieffen Planı, I. Dünya Savaşı'nın başlangıcında değiştirilerek uygulandı. Schlieffen'in ardılı Helmuth Johannes Ludwig von Moltke, saldırı kuvvetlerini önemli ölçüde azalttığı için Almanya'nın hızlı ve kesin bir zafer kazanmasına engel olmakla suçlandı.

Schliemann, Heinrich (d. 6 Ocak 1822, Neubukow, Mecklenburg-Schwerin, Almanya - ö. 26 Aralık 1890, Napoli, İtalya), Troya, Mykenai ve Tiryns kazılarını yapan Alman arkeolog. Modern çağda Eski Yunan kültürünü yeniden keşfeden araştırmacı olarak kabul edilir.

Çocukluğu ve gençliği. Fakir bir papazın oğluydu. Yedi yaşındayken babasının verdiği bir tarih kitabındaki alevler içinde yanan

Schliemann, A. Weger'in bir fotoğraftan yaptığı oymabaskıdan ayrıntı
Deutsche Staatsbibliothek, Berlin

Troya resmi, yaşamı boyunca belleğinde kaldı ve Homeros şiirlerinin tarihsel bir temele dayandığına olan coşkulu inancını besledi. On dört yaşındayken bir bakkalın yanına çırak girdi. Yedi yıl sonra sağlığı bozulunca bu işi bırakarak Hamburg'dan Venezuela'ya gitmekte olan bir gemide kamarot oldu. Ama gemi Hollanda açıklarında battı. Amsterdam'a giden Schliemann bir ticarethanede ayak işleri yapmaya başladı; sonra muhasebeci oldu. Çok iyi bir belleği, dil öğrenmeye karşı da doğuştan gelen bir yeteneği ve tutkusu vardı. Bunlara tükenmez enerjisi ve kararlılığı da eklenince Schliemann sekiz (bazı kaynaklara göre de 13) dili okuyup yazacak kadar öğrendi. Bu diller arasında Türkçe, Rusça ve hem eski, hem de çağdaş Yunanca vardı.

Çalıştığı firma 1846'da onu Petersburg'a temsilci olarak yolladı. Schliemann orada kendine ait bir iş kurdu.

1852'de Yekaterina Lisçin'le evlendi. Kırım Savaşı (1853-56) sırasında orduya müteahhitlik yaparak büyük bir servet kazandı.

Sonra Amerika'ya gitti, orada ABD yurttaşlığına geçti. 1858'de 36 yaşındayken Rusya'ya geri döndü, iş yaşamını bırakarak bütün zamanını ve parasını Tarihöncesi arkeolojisi çalışmalarına, özellikle de Homeros'un anlattığı Troya'nın yerini belirlemeye adanmıştı.

1868'de Yunanistan ve Anadolu'da bir gezi yaparak Homeros'ta adı geçen yerleri dolaştı; ertesi yıl *Ithaka, der Peloponnes und Troja* (Ithake, Peloponnesos ve Troya) adlı kitabını yayımladı. Kitapta Troya'nın yerinin Anadolu'da Pınarbaşı'nda değil, onun biraz kuzeyindeki Hisarlık'ta bulunduğunu, Yunanlıların (Akhaler) komutanı Kral Agamemnon'la karısı Klytimestra'nın Mykenai'deki mezarlarının da sur dışındaki *tholos*'larda olmadığını, surun içinde kaldığını ileri sürdü. Bu savların her ikisinin de doğruluğunu daha sonraki yıllarda yapacağı kazılarla kanıtlayacaktı. O arada karısından boşandı ve 1869'da genç bir Yunanlı öğrenci olan Sophia Engastromenos ile evlendi.

Troya'nın keşfi. Hisarlık'ta Schliemann'dan önce Amerikan konsoloslu Frederick Calvert kazılar yapmıştı. 1871'de de Schliemann bu büyük höyükte çalışmaya başladı. Homeros'ta geçen Troya kentinin, höyüğü oluşturan katların en alttakinde olması gerektiğini inanıyordu ve bu nedenle üstteki katları hiçbir özen göstermeden kazdı. 1873'te bazı sur parçalarına rastladı. Surların arasında altın eşyalardan bir de hazine buldu. Bu hazinenin Kral Priamos'a ait olduğuna (bak. Priamos'un Hazinesi) ve Homeros'un Troya'sını ortaya çıkardığına inandı ve hazineyi karısının da yardımıyla gizlice Türkiye dışına kaçırıldı. Keşiflerini ve bu konudaki düşüncelerini *Trojanische Altertümer* (1874; Troya'daki Eski Yapıtlar) adıyla yayımladı. Ama bunlar pek çok uzman tarafından kuşkuyla karşılandı.

Şubat 1874'te Hisarlık'ta yeniden işe başlamak isteyen Schliemann'a Osmanlı makamlarınca izin verilmediği gibi, kazılarda çıkardıklarını, devletin payını vermeden yurtdışına çıkarmaktan da hakkında dava açıldı. O da çalışmalarını Yunanistan'a kaydırды. 1874-76 arasında Boiotia'da Orkhomenos'u kazdı, ama pek fazla bir şey bulamadı. 1875'te *Troja und seine Ruinen*'i (Troya ve Kalıntıları) yayımladı. 1876'da Mykenai'de(*) kazıya başladı. Ünlü Aslanlı Kapı'nın arkasında beş tane mezarı rastladı. Mezarların içinde altın, gümüş, bronz ve fildişi eşyadan oluşan büyük bir hazine vardı. Schliemann, Agamemnon ve Klytimestra'nın mezarlarını bulduğuna inandı ve bu konudaki düşüncelerini *Mykenä* (1878; Mykenai) adlı kitabında açıkladı. Ama daha sonraki araştırmalarla bunun doğru olmadığı anlaşılabilecekti. (Bak. Kuyu Mezarlar).

1878'de Ithake'de giriştiği ve bir sonuç alamadığı kazıdan sonra Schliemann aynı yıl Hisarlık'ta yeniden çalışmaya başladı. 1882-83'te üçüncü, 1888'den ölümüne değin de bir dördüncü kazı yaptı. Troya'daki ilk kazısını karısı Sophia ile yalnız yürütmüştü. 1879'da klasik arkeolog Émile Burnouf'tan ve Alman Antropoloji, Etnoloji ve Prehistorya Kurumu'nun kurucusu ünlü patolog Rudolf Virchow'dan yardım aldı. Son iki kazı döneminde ise, Almanların Olympia'daki kazılarında da çalışmış olan mimar Wilhelm Dörpfeld'le birlikte çalıştı. Dörpfeld, Troya kazılarına yeni bir sistem getirdi. Stratigrafiyi öncekinden daha açık olarak çözdü. Schliemann 1884'de Dörpfeld'le birlikte Mykenai yakınındaki Tiryns'te de kazı yaptı.

Yaşamının sonuna doğru kulaklarındaki rahatsızlık yüzünden büyük acılar çeken Schliemann tedavi umuduyla Avrupa'daki

uzmanları dolaştı, ama hiçbir sonuç alınamadı. Birgün Napoli'de yalnız başına yolda yürürken düştü, ertesi gün de öldü.

Değerlendirme. Schliemann'ın arkeoloji çalışmaları değerli bulunduğu kadar eleştirilir de. O hem Homeros'un Troya'sını, hem de Homeros'tan çok önce de var olan bir Bronz Çağı yerleşmesini keşfetmiş, Mykenai'de de aynı türden bir kenti ortaya çıkarmıştır. O güne değin tarihçiler dört eskiçağ imparatorluğu olduğunu düşünürlerdi: Yunan, Roma, Mısır ve Babil-Asur. İki yeni uygarlığı daha ortaya çıkaran Schliemann tarihin ufkunu önemli ölçüde genişletti. Aslında bir üçüncüyü, tarihöncesi Girit uygarlığını da keşfetmek üzereydi. Mykenai ve Bronz Çağı Troya'sını bulduktan sonra Akdeniz'de onlardan daha eski bir uygarlık olduğunu, yerinin de Girit'te bulunduğunu düşünmeye başlamıştı. Orada da bir kazı yapmayı tasarladı. Ama kazı alanının bulunduğu araziye satın almak istediğinde çok yüksek bir fiyatla karşılaştı ve girişiminden vazgeçti. Böylece Mykenai öncesi Girit'te var olan Minos uygarlığını onun ölümünden 10 yıl sonra Sir Arthur Evans keşfedecekti.

Schliemann arkeolojinin geniş kitlelerin ilgi alanı haline gelmesinde de önemli bir rol oynamıştır. Kitapları, *The Times* ve *The Daily Telegraph*'taki yazıları ve başka makaleleriyle keşiflerini bütün dünyaya duyurmuş, kamuoyunda daha önce kimsenin yapamadığı ölçüde heyecan uyandırmıştır. Arkeoloji alanında kabul edilmiş hiçbir kazı tekniğinin olmadığı bir dönemde kazıya başlamış, her şeyi kendi deneyerek bulmuştur. O da Sir Flinders Petrie ve Augustus Pitt-Rivers gibi bir öncü sayılır. Ama modern arkeologlar onun uyguladığı kazı yöntemini ve bunun sonucunda çeşitli kazı katlarının birbirine karışmasına neden olmasını eleştirirler.

Schlosser, Friedrich (d. 17 Kasım 1776, Jever, Prusya - ö. 23 Eylül 1861, Heidelberg, Baden), Alman tarihçi ve öğretmen. Geçmiş ahlaki ve yargılayıcı bir yaklaşımla ele alan tarih kitapları, Leopold von Ranke'nin tarih yazımını bilimsel temellere oturtmasından önce Almanya'nın en popüler tarih çalışmalarıydı.

Göttingen Üniversitesi'nde ilahiyat öğrencisi gördü (1794-97). Jever'de bir yüksek-okulda öğretmenlik ve müdür yardımcılığı yaptı. Daha sonra Frankfurt Üniversitesi'nde tarih profesörlüğüne getirildi; 1814'te üniversitenin kütüphane müdürü oldu. Üç yıl sonra Heidelberg Üniversitesi'nde tarih dersleri vermeye başladı ve yaşamının sonuna değin bu kurumda çalıştı.

Schlosser'in en önemli yapıtı *Weltgeschichte für das deutsche Volk*'tur (1854-56, 18 cilt; Alman Halkı İçin Dünya Tarihi). *Geschichte des 18. Jahrhunderts und des 19. bis zum Sturz des französischen Kaiser Reichs* (1836-48, 6 cilt; Fransız İmparatorluğu'nun Yıkılışına Değün 18. ve 19. Yüzyılların Tarihi) adlı yapıtı Fransız Devrimi'nin siyasal ideallerinin damgasını taşıyor. İkonoklazmı (tasvir kırıcılığı) destekleyen imparatorlar üzerine çalışması (1812) en iyi monografilerinden ve Bizans tarihi üzerine yapılmış ilk çalışmalardan biridir.

Schlöndorff, Volker (d. 31 Mart 1939, Wiesbaden, Almanya), Genç Alman Sineması'nın(*) başlıca adlarından olan ve edebiyat uyarlamalarıyla tanınan Alman sinema yönetmeni.

Paris'te Yüksek Sinema Araştırmaları Enstitüsü'nde (IDHEC) okudu. Louis Malle,

Alain Resnais ve Jean-Pierre Melville'in asistanlığını yaptı. 1960'ların başlarında Fransız televizyonu adına ülke dışında birkaç proje yönettikten sonra Batı Almanya'ya dönerek Genç Alman Sineması hareketi

Schlöndorff
ABC Ajansı

içinde yer aldı. Avusturyalı yazar Robert Musil'in aynı adlı romanından uyarladığı, ilk uzun metrajlı filmi *Der Junge Törless*'le (1966; Genç Törless) bir anda üne kavuştu. Katı disiplinli bir askeri akademide okuyan duyarlı bir genç ele alan film, Schlöndorff'u kendilerine özgü üslupları olan Werner Herzog ve Rainer Werner Fassbinder gibi yönetmenlerden farklılaştıran ölçülü, açık bir üslup ortaya koyuyordu.

Schlöndorff görece başarısız geçen kısa bir dönemin ardından kendi yapım şirketini kurdu ve ilk olarak başrolünde Fassbinder'in oynadığı, Bertolt Brecht'in *Baal* adlı oyununun uyarlamasını çekti (1970). Ertesi yıl filmin oyuncularından Margarethe von Trotta'yla evlendi. 1970'lerin ortalarına değin birlikte çalıştığı von Trotta sonradan kendi filmlerini yönetmeye başladı. Ortak çalışmalarından en önemlisi, Heinrich Böll'ün romanından uyarladıkları *Die verlorene Ehre der Katharina Blum*'du (1973; *Katharina Blum'un Çiğnenen Onuru*).

Schlöndorff Marguerite Yourcenar'dan uyarladığı *Der Fangschuss*'un (1976; *İlahi Lâutf / Son Darbe*) ardından çektiği Günter Grass uyarlaması *Die Blechtrommel*'le (*Teneke Trampet*) dünya çapında büyük bir başarı elde etti ve hem Cannes Film Şenliği'nde Altın Palmiye, hem de en iyi yabancı film Oscar'ını kazandı. Filmin episodlardan oluşan yapısı ve dışavurumcu üslubu, Schlöndorff'un ilk yapıtlarından farklı bir çizgiyi vurguluyordu. Sonraki filmleri arasında, savaşta yıkıma uğramış Beyrut'ta gerçek mekânlarda çektiği *Die Fälschung* (1981; *Kalpazan*), Marcel Proust'tan uyarladığı *Un amour de Swann* (1984; *Swann'ın Aşkı*), ABD'de çektiği *Death of a Salesman* (1985; *Satıcının Ölümü*), dinci eğilimlerin toplumda egemen olmasının yarattığı tehlikelere dikkat çeken ve tartışmalara yol açan *The Handmaid's Tale* (1990; *Hizmetçinin Öyküsü*) sayılabilir.

Schlumberger, Conrad ve Marcel (sırasıyla d. 2 Ekim 1878, Guebwiller, Almanya - d. 9 Mayıs 1936, Stockholm, İsveç; d. 21 Haziran 1884, Guebwiller - d. 19 Ağustos 1953, Normandiya, Fransa), sondaj kuyusu loglarının hazırlanmasında elektriksel tekniklerden yararlanılması yöntemini geliştiren Alman fizikçi ve petrol mühendisi kardeşler.

1907-23 arasında Paris'teki Madencilik Yüksekokulu'nda fizik profesörlüğü yapan

Conrad, daha sonra bu görevini bırakarak, kardeşi Marcel'in madencilik ve petrol jeolojisi alanındaki fizik çalışmalarına katıldı. 1913'te Conrad, magnetik olmayan cevher çökellerinin saptanmasında ilk jeofiziksel tekniği geliştirdi. 1923'te iki kardeş Roman-ya'da geniş ölçekli bir petrol arama çalışması gerçekleştirdiler. Bu arada, petrol kuyularındaki sıcaklığı kaydeden bir termometre geliştirdiler. 1929'da Conrad ve Marcel, sondaj kuyularındaki elektrik gerilimi artışı ile petrol kumlarının konumu arasında bir bağıntının bulunduğunu belirlediler; bu tespitlerinden kalkarak geliştirdikleri kuyu logu hazırlama tekniğini çeşitli petrol şirketlerine sattılar. Yöntem özellikle petrol arama çalışmalarını büyük ölçüde etkiledi ve geliştirdi.

Schlüter, Andreas (v. 22 Mayıs 1664?, Hamburg? - ö. 1714, Petersburg, Rus Çarlığı), Almanya'da geç barok üslubun ilk büyük ustası sayılan heykeltarihi ve mimar. Yapıtlarında barok heykel sanatının göstelişli üslubunu gerilimli bir kişisel içedönüklükle birleştirmiştir.

Gençliğine ilişkin fazla bilgi olmamakla birlikte, Danzig'de (bugün Gdańsk) eğitim gördüğü ve 1689-93 arasında Varşova'da etkinlik gösterdiği kesindir. 1694'te Elektör III. Friedrich tarafından saray heykeltarihi olarak Berlin'e çağırıldı. Bugün Kalinin-grad'da (eskiden Königsberg) bulunan III. Friedrich'in tunç heykeliyle (1696-97) Berlin'deki Charlottenburg Sarayı'nın ön bahçesinde yer alan Büyük Elektör Friedrich Wilhelm'in atlı heykeli (1703'te tamamlandı) günümüze ulaşan en önemli yapıtları arasındadır. Her iki heykel de onun, hem Bernini'nin Roma'daki çalışmalarını, hem de F. Girardon'un Fransız sarayındaki yapıtlarını tanıdığını kanıtlar.

1698-1706 arasında Berlin'deki inşaat çalışmalarını denetlemekle görevlendirilen Schlüter, ayrıca silah deposu, Kraliyet Sarayı ve 1889'da yıkılan eski postane binası için gerekli heykel ve kabartmaların yapımını sağladı. En önemli yapıtı sayılan Kraliyet Sarayı II. Dünya Savaşı sırasında yıkıldıysa da, silah deposundaki kemerlerin kilit taşları üzerinde yer alan ölen savaşçılar dizisi gibi önemli çalışmaları günümüze ulaştı. Kraliyet Sarayı'nın bitişiğinde kumlu bir zeminde inşa edilen Darphane Kulesi'nin yıkılması, Schlüter'in görevden alınmasına yol açtı. Rus çarı I. Petro tarafından 1713'te Petersburg'a çağırılan Schlüter, bir yıl sonra Rusya'da öldü.

Schmalkalden Birliği, Almanca SCHMALKALDISCHER BUND, Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'ndaki Protestan prensliklerin, Reform hareketi sırasında kurulan Lutherci kiliseleri Katolik İmparator V. Karl'ın (Şarlken) saldırılarına karşı korumak amacıyla kurdukları savunma ittifakı. 1531'de Schmalkalden'de (Almanya) kurulan birliğin önderleri Hessen kontu Philipp (Alice-nap) ile Saksonya elektörü Johann Friedrich'ti. Braunschweig, Anhalt, Mansfeld, Magdeburg, Bremen, Strassburg (Strasbourg) ve Ulm da kurucu kentler arasındaydı. Schmalkalden Birliği'nin Fransa kralı I. François'yla ittifaka girmesinden korkan V. Karl, François ile barış yaptığı 1544'e değin birliği fiilen tanımak zorunda kaldıysa da bu tarihten sonra birliğe karşı saldırıya geçti. Schmalkalden Birliği, Karl'ın saldırıları sonunda 1547'de yıkıldı.

Schmalkalden Hükümleri, Martin Luther'in, Papa III. Paulus'un Reform hareketini ele almak üzere bir genel konsil toplanmasını öngören bildirisi üzerine 1536'da kaleme aldığı itikatname.

Papanın çağırdığı konsil birkaç kez ertelendikten sonra 1545'te Trento'da toplandı. Saksonya'nın Lutherci elektörü I. Johann Friedrich, konsilde Katoliklerle hangi konularda işbirliği yapılabileceğini, hangi konularda ödün verilmeyeceğini saptanması için Luther'den, temel ilkeleri belirlemek amacıyla Reformcular tarafından daha önce hazırlanan itikatnameleri gözden geçirmesini istedi. Luther metni hazırladıktan sonra tartışmak üzere Reformcu birkaç din adamını Wittenberg'e çağırdı. Bazı küçük değişikliklerden sonra sekiz ilahiyatçı tarafından imzalanarak kesin biçimini alan metin, Ocak 1537'de elektöre sunuldu.

Schmalkalden Birliği'ne bağlı Protestan prensler, konsilde izleyecekleri tutumu karara bağlamak üzere Şubat 1537'de bazı ilahiyatçılarla Schmalkalden'de bir araya geldiler. Luther hastalandığı için toplantıya katılamadı; metni onun yerine Johann Friedrich toplantıya sundu. Burada Melancthon, Luther'in Komünyon'la ilgili tartışmalı görüşlerinden ödünü, daha önce İmparator V. Karl'a (Şarlken) sunulan Augsburg İtikatnamesi'nin ve gene kendi yazdığı Augsburg İtikatnamesi'nin Savunması'nın Reformcu görüşleri yeterince dile getirdiğini savunarak, yeni önermelerin gereksizliğini öne sürdü. Bu itiraz toplantıya katılanlarca benimsendi ve maddeler resmi biçimde onaylanmadı. Ama 44 ilahiyatçının kişisel inançlarının anlatımı olarak imzalandı ve yayımlanarak dağıtıldı. Daha sonra da Uyum Kitabı'na alındı (1580).

Schmalkalden Hükümleri üç bölüme ayrılır. İlk bölümde ele alınan Tanrı'nın birliği, Üçleme, Bedenleşme ve Mesih konularında Luther, Katoliklerle Protestanlar arasında ciddi bir anlaşmazlık olmadığını inanıyor-du. Mesih ve iman yoluyla aklanma konularının ele alındığı ikinci bölümü ise, Protestanların "papaya, şeytana ve dünyaya karşı çıkan öğretiy ve uygulamalarının" temeli sayıyordu. Üçüncü bölümde Katolikleri ve Protestanları ortaklaşa ilgilendiren günah, dinsel yasalar, nedamet, kutsama ayinleri, günah çıkarma, ruhbanlık ve kilise tanımı konularıyla ilgili 15 madde vardı.

Schmeling, Max, asıl adı MAXIMILIAN SCHMELING (d. 28 Eylül 1905, Klein Luckow, Brandenburg, Almanya), dünya ağır siklet şampiyonu Alman boksör. 12 Haziran 1930'da, boksı bırakan Gene Tunney'nin yerine yeni şampiyonu belirlemek için New York kentinde yapılan karşılaşmada Jack Sharkey'yi dördüncü rauntta yenerek kazandı bu unvanı, 21 Haziran 1932'de New York'taki Long Island kentinde Sharkey'ye 15 raunt sonunda sayıyla yenilerek yitirmişti. Schmeling 20. yüzyılda, dünya ağır siklet şampiyonu olan ilk Avrupalı boksördür.

1919-1922 arasında iş idaresi öğrenimi görmüştü. 1928'de ABD'ye gittiğinde Avrupa yarı ağır siklet ve Almanya ağır siklet şampiyonluğu unvanlarını elinde bulunduyordu. ABD'de, yüzünün eski şampiyonlardan Jack Dempsey'ye benzerliğiyle dikkatleri üzerine çekti. Schmeling'in boks yaşamındaki en önemli başarısı, 19 Haziran 1936'da New York kentinde yapılan bir karşılaşmada, Joe Louis'i 12. rauntta nakavt etmesiydi. Louis, 1937'de ağır siklet boks şampiyonu unvanını kazandıktan sonra, 22 Haziran 1938'de New York kentinde karşılaş-tığı Schmeling'i ilk rauntta nakavt etti.

Schmeling, 1930'ların sonuna doğru Nazilerin "Ari ırk üstünlüğü" öğretisini savun-nunca ABD'de ve öteki ülkelerde iyice göz-den düştü. Daha sonra, Nazilerin aleyhine dönünce 1941'de Nazi hükümeti tarafından ceza olarak paraşütçü birliğinde görevlendirildi. Aynı yıl Girit'in Almanlarca hava-

dan işgal edilmesi sırasında yaralandı. 1947-48'de yeniden boks döner, 43 yaşında boksu bırakmadan önce yaptığı beş karşılaşmanın üçünü kazandı. Boks yaşamı boyunca yaptığı 70 maçtan, 38'i nakavtla olmak üzere 55'ini kazandı. Boksu bıraktıktan sonra bir alkolsüz içecek şirketinin yöneticisi oldu. Schmeling'in yaşamıyla ve boksörülüğüyle ilgili kitaplarından biri *Erlinnerungen*'dir (1977; Anılar).

Schmidt, Arno (Otto) (d. 18 Ocak 1914, Hamburg, Almanya - ö. 3 Haziran 1979, Celle, AFC), Alman yazar. Deneyisel bir üslupla yazdığı roman ve öykülerinde karmaşık bir kurgu, kendine özgü yazım kuralları ve pornografik sayılabilecek bir dil kullanmıştır.

Breslau (bugün Wrocław) Üniversitesi'nde öğrenim gördükten sonra bir tekstil işinde çalıştı (1934-39). II. Dünya Savaşı sırasında İngilizlerin eline düştü ve 1945'e değin savaş tutsağı olarak kaldı. 1949'da Tanrı'yı zalim, toplumu kötü olarak gösterdiği *Leviathan* adlı öykü kitabını yayımladı. Bu yapıtı, gene onun gibi kötümser iki yeni kitabıyla birlikte *Nobodaddys Kinder* (1963; Nobodaddy'nin Çocukları) adlı üçlemeyi oluşturur. İlk döneminin öbür yapıtları arasında *Das steinerne Herz* (1956; Taştan Kalp) ve *Die Gelehrtenrepublik* (1957; Bilginler Cumhuriyeti) sayılabilir.

Schmidt'in en kapsamlı yapıtı *Zettels Traum*'dur (1970; Zettel'in Düşü). Karmaşık yapısı ve diliyle James Joyce'un romanlarını andıran yapıt, üç sütun halinde dizilmiş 1.330 sayfadır; her sütunda 24 saat içinde ortaya çıkan düşünce süreçlerinin farklı bir anlatımı yer alır. Schmidt *Schule der Atheisten* (1972; Tanrıtanımazlar Okulu) ve *Abend mit Goldrand* (1975; Altın Kenarlı Gece) gibi yapıtlarında da deneyisel tekniğini sürdürür. Schmidt ayrıca eleştirel denemeler yazmış, James Joyce ve William Faulkner gibi yazarlardan çeviriler yapmıştır.

Schmidt, Bernhard Voldemar (d. 30 Mart 1879, Naissaar, Estonya - ö. 1 Aralık 1935, Hamburg, Almanya), kendi adıyla anılan teleskopu geliştirerek, gökkürenin geniş kesimlerinin fotoğrafının çekilebilmesini olanaklı kılan optik alet yapımcısı.

1898'e değin telsiz operatörü, fotoğrafçı ve tasarımcı olarak çalışan Schmidt, 1901'de Almanya'daki Mittweida'ya giderek burada mühendislik öğrenimi gördü, daha sonra da küçük bir atölye ve gözlemevi kurdu. Burada yaptığı parabolik aynalar ve 40 cm'lik teleskoplarla optik teknisyeni olarak ünlendi.

1926'da Bergedorf'taki Hamburg Gözlemevi'nde çalışmaya başlayan Schmidt, üç yıl sonra teleskoplar için yeni bir ayna sistemi geliştirdi. O döneme değin, geniş alanların gözlemlenmesi amacıyla tasarımı yapılan bütün yansıtıcı teleskoplarda görüntü bozuklukları oluşuyordu; özellikle küresel aynalar kullanıldığında küresel sapınç ve koma denen kusurlar ortaya çıkıyordu. Schmidt, özel biçimli bir mercekle bunun arkasına yerleştirilmiş bir parabolik aynadan oluşan bir sistemle, bu tür görüntü bozulmalarını yok eden bir teleskop geliştirmeyi başardı.

Schmidt, Helmut (d. 23 Aralık 1918, Hamburg), 1974-82 arasında Batı Almanya'nın başbakanlığını yürüten sosyal demokrat siyaset adamı.

II. Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesi'ndeki bir zırhlı birlikte görev yaptı. Ardennes saldırısında gösterdiği yararlık nedeniyle Demir Haç Nişanı'yla ödüllendirildi. Savaştan sonra Almanya Sosyal Demokrat Partisi'ne (SPD) katıldı; Hamburg Üniversitesi'nde iktisat öğrenimi gördü ve 1949-53 arasında Hamburg belediyesinde çalıştı. 1953-61 arasındaki Federal Meclis (*Bundestag*) üyeliğinden sonra Hamburg'daki görevine döndü (1961-65). 1965'te ikinci kez

Federal Meclis'e seçilen Schmidt, savunma (1969-72) ve maliye bakanlığı (1972-74) görevlerinde bulundu. Hür Demokrat Parti'yle (FDP) kurduğu koalisyon hükümetleriyle iktidarda kalmayı başaran SPD'nin önde gelen adları arasına girdi. 16 Mayıs 1974'te Willy Brandt'in istifası üzerine başbakan oldu. 1976 ve 1980'de aynı göreve yeniden seçildi.

Helmut Schmidt
ABC Ajansı

Schmidt başbakanlığı sırasında halk arasında büyük saygınlık kazandı ve Batı Avrupa'nın en etkili önderleri arasına girdi. 1980'de parlamentoda yaptığı bir konuşmada uluslararası alandaki temel görevin bunalımların turmanmasını önlemek ve bunalımları aşmak olduğunu belirterek AFC'nin bu alandaki sorumluluklarına dikkati çekti. Sovyetler Birliği'ne "yumuşak" yaklaşımı nedeniyle ABD'nin ve muhalefetin sert eleştirilerine hedef oldu. Kişisel dostu Fransa cumhurbaşkanı Valéry Giscard d'Estaing'le birlikte, Doğu'yla Batı arasında diyalogun yeniden kurulmasına çalıştı.

Dış politika alanındaki başarılı çıkışlarına karşın, Schmidt hükümeti ağırlaşan iç sorunlar karşısında gücünü büyük ölçüde yitirdi. Schmidt, Hür Demokratların koalisyonundan ayrılmalarından sonra hükümetin güvensizlik oyu alması üzerine 1 Ekim 1982'de başbakanlıktan istifa etti. Yerine Hristiyan Demokratik Birlik'ten (CDU) Helmut Kohl başbakan oldu. Schmidt 1987'de siyasetten çekildi.

Schmidt, Maarten (d. 28 Aralık 1929, Groningen, Hollanda), kuvazarlardan salınan ışınının dalgaboylarını belirleyerek bunların insanlarca gözlemlenen en uzak ve en yaşlı gök cisimleri oldukları yolundaki kuramın geliştirilmesinde önemli rol oynayan Hollanda asıllı ABD'li astronom. Groningen ve Leiden üniversitelerinde öğrenim gören Schmidt, doktora çalışmasını 1956'da Leiden'de tamamladı ve 1959'a değin Leiden gözlemevinde çalıştı. 1959'da ABD'ye geçerek California'daki Wilson Dağı ve Palomar Dağı gözlemevlerinde (bugün Hale Gözlemevleri) görev aldı, ayrıca California Teknoloji Enstitüsü'nde astronomi dersleri verdi. Önceleri, Samanyolu Gökadası'ndaki yıldızlar ile gaz ve toz bulutlarının dağılımına ilişkin verilerden yararlanarak gökadanın matematiksel bir modelini geliştirme yolunda çalışmalar yaptı. Schmidt'in ortaya koyduğu bu model, Samanyolu'nun yapısı ve dinamik özelliklerinin anlaşılmasına yönelik daha sonraki çalışmaların önemli ölçüde etkilemiştir.

Ama Schmidt'in en önemli çalışması, gök adaötesi cisimler olan kuvazarlara üzerine oldu. Bu çalışmalar sonucunda kuvazarlardan Yer'den son derece uzak yarı yıldızmı gök cisimleri olduğu ve bilinen herhangi bir başka gök cisiminden çok daha büyük bir hızla Yer'den uzaklaşmakta oldukları ortaya çıktı.

Schmidt ve arkadaşlarına göre kuvazarlara o denli uzakta ve o denli büyük bir hızla uzaklaşmaktaydılar ki, bunların ışığı Yer'e ulaşana değin 15 milyar yıl boyunca uzayda yol alıyordu. Schmidt'in de içinde bulunduğu bazı astronomlar kuvazarlardan başlangıçtaki oluşum aşamasında aslında birer gökada oldukları kuramını geliştirdiler. Schmidt'in kuvazarlara ilişkin buluşları ve yorumları, evrenin kökenine ve yaşına ilişkin önceki kuramlarda önemli değişikliklere yol açmıştır.

Schmidt, Wilhelm (d. 16 Şubat 1868, Hörde, Almanya - ö. 10 Şubat 1954, Fribourg, İsviçre), kültürel-tarihsel okulun öncüsü Alman antropolog.

Kutsal Söz tarikatına bağlı bir papazdı. Franz Boas, Edward Westermarck, özellikle de Fritz Graebner gibi antropologlardan etkilendi. 1906'da kurduğu *Anthropos* adlı dergide, kendi tarikatından misyonerlerin, başta Yeni Gine ve Togo olmak üzere dünyanın pek çok bölgesinde yaptığı alan araştırmalarına yer verdi.

Ailenin evrimi üzerine çalışmalar yürüten Schmidt, farklı aile türleri ile ekonomik etkinlik örüntüleri arasında bağlantı bulunduğunu öne sürdü. Ayrıca ilkel toplumlar da bile bireyin toplumsal kurumları etkilediğini savundu. I. Dünya Savaşı'ndan sonra, Graebner'in geliştirdiği kültürel yayılma ilkesini dünya çapında uygulamaya yönelik çalışmalar yaptı. Aile ve toplumsal etik konularında genel okur kütlesine yönelik birçok kitap yayımladı. En önemli çalışması olan *Der Ursprung der Gottesidee* (1912-55, 12 cilt; Tanrı Düşüncesinin Doğuşu) ile *Ursprung und Werden der Religion*'da (1930; Dinin Doğuşu ve Gelişimi), ilkel toplumların çoğunda tek bir yüce varlığa inanıldığından, bu toplumlardaki dinlerin tektannlı olarak nitelenebileceğini savundu.

Schmidt-Rottluff, Karl, KARL SCHMIDT-ROTTLUFF olarak da bilinir (d. 1 Aralık 1884, Rottluff, Chemnitz yakınları, Almanya - ö. 9 Ağustos 1976, Berlin, Batı Almanya), Alman ressam ve özgün baskı ustası. Dışavurumcu

"Tek Gözlüklü Kendi Portresi", Schmidt-Rottluff'un bir yağlıboya çalışması, 1910; Ulusal Galerî, Berlin Nationalgalerie, Berlin

manzara resimleri ve çıplakları ile ünlüdür.

1905'te Dresden'de mimarlık eğitimi görmeye başladı. Ernst Ludwig Kirchner ve Erich Heckel sınıf arkadaşlarıydı. Üçü birlikte Die Brücke adlı dışavurumcu sanatçıların birliğini kurdular. Kirchner birliğin düşünsel ve tinsel önderliğini yapıyordu. Schmidt-Rottluff aralarına yeni katılan Emil Nolde'nin coşkulu "renk fırtınası"na yakınlık duymaya başladı. Bir yandan da derinliksiz, düz desenlerin anlatımcı gücünü kavradığını gösteren ağaç baskılar üretiyordu ("Şapkalı Kadın", 1905). "Rüzgârlı Gün" (1907, Dr. Rauert Koleksiyonu, Hamburg) adlı resmi, erken dönemine özgü izlenimci üsluptan, "Tek Gözlüklü Kendi Portresi" (1910, Ulusal Galerî, Berlin) gibi yapıtlarında görülen, uyumsuz renkleri cesurca kullandığı olgun üslubuna geçiş gösterir.

Schmidt-Rottluff 1911'de Berlin'e taşındı. Burada keskin renkler ve köşeli biçimlerle güçlü bir ilkellik etkisi yaratan yapıtlar üretti. Bu döneme ait öteki resimlerinde köşeli, geometrik biçimlerle parçaladığı mekânlar, kübizme duyduğu ilgiyi açığa vurur. "Hz. İsa'nın Başı" ve "İki Baş" (ikisi de 1918) gibi daha geç ağaç baskılarında kübizm etkisi sürer.

1920'ler boyunca Schmidt-Rottluff'un yapıtları daha önceki biçimci gücünü ve bütünlüğünü büyük ölçüde yitirerek daha sevimli bir nitelik kazandı. Ama Naziler Almanya'da iktidara gelince resim yapması yasaklandı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra resme yeniden döndüyse de, eski yapıtlarındaki çarpıcılığı bir daha yakalayamadı.

Schnabel, Artur (d. 17 Nisan 1882, Lipnik, Avusturya - ö. 15 Ağustos 1951, Axenstein, İsviçre), Avusturyalı piyanist ve öğretmen. Yorumları, plakları ve yapıtlarıyla yaşadığı dönemde efsaneleşmiş, araştırmacı yaklaşımıyla sonraki piyanistler için örnek oluşturmıştır.

Çocukluğunda müziğe olan yeteneğiyle dikkati çekti. Viyana'da ünlü piyanist ve öğretmen Theodor Leschetizky'den ders aldı. Nazilerce İsviçre'ye sürgün edilinceye değin Berlin'de öğretmenlik yaptı. ABD'de ilk kez 1921'de dinleyici önüne çıktı. Bir süre New York kentinde kaldıktan sonra Avrupa'ya döndü.

Ludwig van Beethoven, Johannes Brahms ve Franz Schubert'in müziğinde uzmanlaşan ve teknik ustalığa önem vermeyen Schnabel, derslerinde de teknik üzerinde hemen hiç durmadı. Eski plak kayıtlarından anlaşıldığına göre düşünsel derinlik taşıyan, etkileyici bir çalgı tarzı vardı. Besteci olarak pek tanınmamakla birlikte, yaşamı boyunca aralıklı olarak beste yapmış, Arnold Schoenberg'den etkilendi. Müzikle ilgili görüşlerini Beethoven'ın piyano sonatlarını içeren yapıtıyla *Reflections on Music* (1933; *Müzik Üzerine Düşünceler*) ve *Music and the Line of Most Resistance* (1942; *Müzik ve En Çok Direniş Çizgisi*) adlı kitaplarda ortaya koymuştur.

Schnelder, (Joseph) Eugène (d. 29 Mart 1805, Bidestroff - ö. 27 Kasım 1875, Paris, Fransa), 19. yüzyılın en büyük sanayicilerinden biri olan Fransız işadamı ve politikacı.

Çocukluğu ve gençliği yoksulluk içinde geçti. Baron Seillière'in bankasında çalışmaya başladıktan sonra yeteneği ve çalışkanlığıyla kendisini kanıtladı. 1830'da Bazzeilles demir işletmelerinin başına getirildi. 1836'da ağabeyi Adolphe'la birlikte XVI.

Louis döneminde Le Creusot'da kurulan dökümhaneyi satın aldı. İş hızla büyüdü ve 1845'te Adolphe'un ölmesi üzerine şirketin tek sahibi oldu. Schneider et Cie (bugün Schneider SA) çok geçmeden dünyanın en büyük sanayi kuruluşlarından biri durumuna geldi. Gemi ve silah yapımına da el atan şirket, Fransa'nın ilk buharlı lokomotifleriyle (1838) buharlı nehir gemisini (1840) üretti; Çekoslovakya, Macaristan, Romanya, Polonya ve başka ülkelerdeki çeşitli kuruluşları satın aldı.

Bu arada siyasete atılan Schneider, 1845 ve 1846'da milletvekili seçildi. 1851'de kısa süreyle tarım ve ticaret bakanlığı yaptı. Yeniden milletvekili seçildiği 1852'den sonra III. Napoléon'un sadık bir destekçisi oldu. Sonraki yıllarda meclis başkanlığı ve başkan yardımcılığı görevlerinde bulundu. Ölümünden sonra şirketin başına geçen iki oğlu da siyasete atılarak milletvekilliği yaptı. I. Dünya Savaşı sırasında torunu Charles-Prosper-Eugène Schneider'in başkanlık ettiği şirket zırh levhası, uçak ve başka savaş malzemeleri üretimine geçti. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Lüksemburg, Belçika, İsviçre, Brezilya, Kanada ve ABD'de yan şirketler kuruldu.

Schneider, Romy, asıl adı ROSEMARIE ALBACH-RETTY (d. 23 Eylül 1938, Viyana, Avusturya - ö. 29 Mayıs 1982, Paris, Fransa), Avusturyalı sinema oyuncusu. Genç yaşta ünlü olarak Avrupa sinemasının en güçlü oyuncularına arasına girmiştir. Sinema ve tiyatro oyuncusu Wolf Albach-Retty'yle 1930'ların ünlü sinema yıldızı

Romy Schneider, 1977
ABC Ajansı

Magda Schneider'in kızıydı. 1950'lerde başrolde oynadığı *Sissi* filmleriyle büyük üne kavuştu. Ticari açıdan başarılı olan hafif filmlerin ardından, 1961'de *Boccaccio '70* adlı filmin Luchino Visconti'nin yönettiği bölümünde rol alması, ertesi yıl da Orson Welles'in *Le Procès* (*Dava*) filminde oyunculuk yeteneğini ortaya koyması sanat yaşamını değiştirdi. *The Victors* (1963; *Zaferin Bedeli*), *What's New Pussycat?* (1965; *Evlenmekten Korkmuyorum*) gibi uluslararası yapımlarda ve *Les Choses de la vie* (1970; *Hayat Bağları/Hayatın Cilveleri*), *César et Rosalie* (1972; *Sen ve Ben*) gibi Fransız filmlerinde güzelliği ve çekiciliği kadar oyun gücüyle de izleyicileri etkiledi. Sonraki önemli filmleri arasında *The Assassination of Trotsky* (1972; *Meksika'da Cinayet*), *L'Important c'est d'aimer* (1975; *Önemli Olan Sevmek*), *Le Vieux fusil* (1975; *Savaş Kurbanları*), *Une Femme à sa fenêtre* (1976; *Camdaki Kadın*), *Une Histoire simple* (1978; *Basit Bir Öykü*), *La Mort en direct*

(1979; *Ölümü Beklerken*), *Garde à vue* (1981; *Korkunç Şüpheler*) sayılabilir. Schneider en verimli döneminde Paris'teki daire-sinde ölü bulundu ve ölüm nedeni kalp krizi olarak açıklandı.

Schneirla, Theodore Christian (d. 23 Temmuz 1902, Bay City, Michigan - ö. 20 Ağustos 1968, New York kenti, ABD), ABD'li hayvan psikolojisi bilgini. Göçmen karınca topluluklarının davranış kalıplarını inceleyen ilk bilim adamlarındandır.

1928'de Ann Arbor'daki Michigan Üniversitesi'nde öğrenimini tamamlayarak New York Üniversitesi'nde ders vermeye başladı. 1932'de Ulusal Araştırma Kurulu'nun bursuyla Panama Kanal Bölgesi'ndeki Barro Colorado Adasına giderek göçmen karıncaların davranışlarını inceledi. Sonradan adaya yedi gezi daha yaptı. 1933'te yayımladığı "Studies on Army Ants in Panama" (Panama'daki Göçmen Karıncalar Üzerine İncelemeler) adlı makalesinde, bu karıncaların 16 gün göçebelik, 20 gün yerleşiklik evrelerinden oluşan 36 günlük çevrimler temelinde yaşadığını ortaya koydu. 1934'te, yeni bir bölgeye yönelen karınca topluluklarının belirli bir düzen izlediklerini ve akın halindeki hareketlerinin biri sabah, öbürü öğleden sonra olmak üzere günde iki kez doruğa çıktığını belirtti. Hava koşullarındaki ani değişimlerin de karıncaların etkinlik düzeyinin birden artmasına neden olduğunu öne sürdü. 1944'te, karınca akınlarına besin yetersizliğinin değil, uyarılma düzeyinin yol açtığını gösterdi.

1942'de New York Üniversitesi'nde hayvan psikolojisi dalında yardımcı profesör olan Schneirla, ertesi yıl New York kentindeki Amerika Doğa Tarihi Müzesi'ndeki Hayvan Davranış Bölümü'nün müdürü yardımcılığına getirildi. Güney Meksika'da, gene göçmen karıncalar üzerine yaptığı bir araştırmanın ardından müzenin müdürlüğüne atandı (1947). Kısa süre sonra ABD'ye ilk göçmen karınca topluluğunu getirdi.

Çok sayıda bilimsel inceleme yayımlayan Schneirla'nın yapıtları arasında *Principles of Animal Psychology* (1935, N. R. F. Maier ile birlikte; Hayvan Psikolojisinin İlkeleri) ve *Recent Experiments in Psychology* (1938, L. W. Crafts ile birlikte; Psikolojide Yeni Deneyler) sayılabilir.

Schnitger, Arp (d. 9 Temmuz 1648, Schmalenfleth, Oldenbur - ö. 24 ya da 25 Temmuz 1719, Neuenfelde, Hamburg), barok dönemin önde gelen org yapımcılarından. Orgları Johann Sebastian Bach gibi bestecilere esin kaynağı olmuştur.

Babası ahşap oyma ustasıydı. Schnitger 18 yaşında bir kuzeninin yanına çırak verildi. 1676'da Neuenfelde'ye yerleşerek sonradan gömüldüğü kiliseye bir org bağışladı. İlk kansından doğan altı çocuğundan ikisi de ünlü org yapımcıları oldu.

Schnitger 150'ye yakın org yaptı. Bach'ın Hamburg'daki St. Jakobi Kilisesi'nde kaldığı org bunların en iyilerindendi. En son yaptığı orgların boru takımlarında İtalyan etkisi görülürse de, Schnitger kuzeyin Lutherci tarzında org yaptı. Günümüze ulaşan orgları duru sesli ve zamanının Kuzey Alman müziğinin kontrapuntal tarzı için ideal çalgılardı. Boruları genellikle ahşap değil, kalay-kurşun alaşımındandı. Bunlar geleneksel olduğu üzere geniş (dişil) ve dar (eril) çaplı olmak üzere iki sınıfa ayrılıyordu. Birlikte kullanılması öngörülmemeyen her iki sınıfta da Schnitger güçlü gürlük karşıt-lıklarından sakınmış, yeterli ton ve boru takımı çeşitliliğini sağlamıştı.

Schnitzer, Eduard bak. Emin Paşa, Mehmed

Schnitzler, Arthur (d. 15 Mayıs 1862, Viyana - ö. 21 Ekim 1931, Viyana, Avusturya), Avusturyalı oyun yazarı ve romancı. 20. yüzyılın başında Viyana'daki burjuva yaşamını anlatan psikolojik oyunlarıyla tanınmıştır.

Ünlü bir Yahudi hekimin oğluydu. Tıp öğrenimi gördü ve yaşamının büyük bölümünü hekimlik yaparak geçirdi. Boş zamanlarında psikiyatriyle yakından ilgilendi. Yazar olarak adını *Anatol* (1893) adlı oyunla duyurdu. Her biri tek perdelik yedi oyundan oluşan bu yapıtında genç ve zengin bir Viyanalının aşk serüvenlerini yarı ciddi bir üslupla anlattı. Bu oyunlar Schnitzler'in sonraki yapıtlarına göre daha az araştırıcı olmakla birlikte, yazarın karakterleri çizme ve ruhsal durumları yansıtmadaki ustalığını ortaya koyar.

Schnitzler 10 dramatik diyalogdan oluşan dinsel oyunu *Reigen*'de (1897; Rondo), şehvetin pençesindeki erkek ve kadınların kalpsizliğini anlattı. Sahnelendiği 1920'de skandal yaratan oyun, 1950'de Max Ophüls tarafından *La Ronde* adıyla sinemaya aktarıldı. Genellikle tek perdelik oyunlar ve kısa öyküler yazan Schnitzler yapıtlarında çoğunlukla Habsburg İmparatorluğu'nun son yıllarında gördüğü yozlaşmayı dile getirdi. Aşkta bencillik, ölüm korkusu, cinsel yaşamın karmaşıklıkları ve bezgin bir içebakışın yol açtığı ruh hastalıklarını ele alarak insan psikolojisini irdeledi.

Liebelei (1896; *Gönül Eglencesi*, 1944) ve *Freiwild* (1896; *Av Hayvanı*) adlı oyunlarında Avusturya ordusunda geçerli davranış kurallarının aldattığını göstermeye çalıştı. Benzer bir konuyu ele alan en başarılı romanı *Leutnant Gustl* (1901; *Teğmen Gustl*), Avrupa'da iç monolog biçiminde yazılan ilk başyapıt oldu. *Flucht in die Finsternis*'te (1931; *Karanlığa Kaçış*) deliliğin başlamasını aşamalarıyla gösterdi. *Professor Bernhardt* (1912; *Yahudi Düşmanları yahut Profesör Bernhardt*, 1939) adlı oyunuyla *Der Weg ins Freie* (1908; *Açıklığa Giden Yol*) adlı romanında Avusturya'daki Yahudilerin durumunu ele aldı.

Schnitzler'in Türkçede yayımlanan öbür yapıtları *Der grüne Kakadu* (1899; *Yeşil Papagay*, 1963) adlı oyunuyla öykülerinden oluşan *Arthur Schnitzler'in Hikâyelerinden Seçmeler*'dir (1983).

Schnorr von Carolsfeld, Julius (d. 26 Mart 1794, Leipzig - ö. 24 Mayıs 1872, Dresden, Saksonya), Alman ressam ve tasarımcı. Nazarenler(*) olarak bilinen ressamlar grubu içinde önemli rol oynamıştır.

İlk eğitimini oymabaskı ustası ve ressam olan babası Hans Veit Schnorr'dan aldı. 1818'de Roma'ya giderek Nazarenlere katıldı. Erken Rönesans sanatından ve Dürer'in yapıtlarından esinlenen Schnorr, yağlıboya resimlerdeki duyarlı çizgisellik, berrak canlı renkler ve simgesel ayrıntı bolluğuyla dikkat çekti. Öbür Nazarenler gibi fresk resminin yeniden canlandırılması ve "anıtsal bir sanat"ın yaratılması konularıyla ilgilendi. Johann Overbeck, Peter von Cornelius ve Philipp Veit ile birlikte Massimo Kirevi'nin giriş bölümünü Ariosto'nun şiirlerinden esinlenerek bezedi.

1827'de Roma'dan ayrılarak Münih'e yerleşen Schnorr, Kral I. Ludwig'in hizmetine girdikten sonra İtalya'da öğrendiği duvar ressamlığını uygulamaya başladı. 1851'deki Londra gezisi sırasında aldığı bir siparişin ürünü olan *Picture Bible* (1852-60; *Resimli Kitabı Mukaddes*) adlı yapıtı için 200'ü aşkın ağaç baskı gerçekleştirdi. Ayrıca, Londra'daki St. Paul Katedrali'nin Münih'teki Kraliyet fabrikasında üretilen pencerelerini de tasarladı.

Schober, Johann (d. 14 Kasım 1874, Perg - ö. 19 Ağustos 1932, Baden, Viyana yakınları, Avusturya), iki kez başbakanlık (1921-22, 1929-30) görevinde bulunan Avusturyalı muhafazakâr siyaset adamı.

Uzun yıllar polislik görevinde bulunduktan sonra 1918'de Avusturya emniyet müdürü oldu. Aynı yıl monarşi yönetiminin yıkılmasıyla sonuçlanan olaylar sırasında kan dökülmesini engellemeye çalıştı. Haziran 1921'de başbakan oldu. Bu görevi sırasında Hristiyan Sosyal Parti'nin ve Pangermenistlerin desteğini alarak, Çekoslovakya ile Lány Antlaşması'nı (Aralık 1921) imzaladı. Eski Habsburg İmparatorluğu'nun varisi olan devletlerle yeniden iyi ilişkiler kurmaya çalıştı. Mayıs 1922'de Pangermenistlerle arasında çıkan bir anlaşmazlık üzerine istifa ederek polislik görevine döndü. 1929-30 yıllarında yeniden başbakanlık, Aralık 1930-Ocak 1932 arasında da başbakan yardımcılığı ve dışişleri bakanlığı görevlerinde bulundu. Mart 1931'de Almanya ile Avusturya arasında gümrük birliğine yol açabilecek bir anlaşma imzalandıysa da, Fransa ve Çekoslovakya'nın engellemeleri nedeniyle Schoeber bu isteğini gerçekleştiremedi.

Schoelcher, Victor (d. 22 Temmuz 1804, Paris - ö. 26 Aralık 1893, Houilles, Fransa), Fransız gazeteci ve siyaset adamı. Fransız sömürgelerinde köleliğin kaldırılması için mücadele etmiştir.

Porselen üreticisi varlıklı bir aileden gelmesine karşın iş yaşamına ilgi göstermedi. 1829'da ABD'ye yaptığı yolculuk sırasında kölelerin yaşam koşullarından dehşete kapılarak köleliğin kaldırılması mücadelesinin ateşli bir savunucusu oldu. Gazetecilik yaptığı 1829-48 arasında köleliğe karşı çok sayıda makale yazdı. 1848'de Deniz Kuvvetleri Bakanlığı müsteşarı olarak Fransız sömürgelerinde köleliği kaldıran ünlü kararnameyi hazırladı. Martinik'ten (1848) ve Guadeloupe'tan (1849) Fransız Ulusal Meclisi'ne seçildi. Milletvekilliği süresince sömürgelerdeki koşulların düzeltilmesi yolunda mücadele verdi ve mecliste Siyahların haklarını savundu.

III. Napoléon'un 1851'deki darbeyle sürgüne gönderilmesinin ardından İngiltere'ye giden Schoelcher, Fransa'ya dönüşüne izin verilene değin (1870) orada yaşadı. 1871'de milletvekilliğine, 1875'te ise yaşam boyu senatörlüğe seçildi. Yaşamının kalan bölümünde, toplumsal reformlar, ölüm cezasının kaldırılması ve sömürgelere yönetimde daha fazla söz hakkı tanınması için mücadele etti. Toplumsal ve siyasal sorunlar üzerine birçok kitap yazdı.

Schoenberg, Arnold (Franz Walter), SCHÖNBERG olarak da yazılır (d. 13 Eylül 1874, Viyana, Avusturya - ö. 13 Temmuz 1951, Los Angeles, ABD), Avusturya asıllı ABD'li besteci. Oniki ton müziğinin(*) yaratıcısı, 20. yüzyılın en etkili öğretmenlerinden biridir.

Viyana'da bir Yahudi ailenin oğluydu. Dokuz yaşına gelmeden iki keman için küçük parçalar bestelemeye ve bunları kuzeni ya da öğretmenleriyle birlikte seslendirmeye başladı. Bir süre sonra viyola çalan bir arkadaş edinince, bu kez iki keman ve viyola için üçlülere yazdı. Geleceğin astrologu Oskar Adler'le tanıştıktan sonra ise onun özendirilmesiyle viyolonsel çalmaya ve arkadaş grubu içinde çalabilecekleri yaylı çalgılar dörtlülere bestelemeye yöneldi. 1890'da babası ölünce ailenin geçimine katkıda bulunmak için beş yıl bir bankada çalıştı. Bu arada viyolonsel çaldığı amatör Polyhymnia orkestrasının şefi Alexander von Zemlinsky ile yakın arkadaş olarak ondan armoni, kontrpuan ve kompozisyon dersleri aldı. Bu

çalışmanın sonucunda izleyici önünde seslendirilen ilk yapıtı olan *Re Majör Yaylı Çalgılar Dörtlüsü*'nü (1897) yazdı. Büyük ölçüde Brahms'ın üslubundan etkilendiği bu dörtlü, 1897-98 ve 1898-99 konser sezonlarında Viyana'da çok olumlu karşılandı.

1899'da yazdığı *Verklärte Nacht* (Aydınlık Gece) adlı yaylı çalgılar altılısı Schoenberg'in sanat yaşamında önemli bir adımdır. Richard Dehmelt'in aynı

Schoenberg
Pictorial Parade

adlı şiirinden esinlenen bu romantik yapıt, yaylı çalgılar altılısı için yazılmış ilk programlı müziktir. Bütünlüğü müzik dışı bir öykü ya da imgeye dayanan yapısı ve armonileri yüzünden Viyana'daki tutucu program komitelerinin şimşeklerini çeken yapıt ancak 1903'te seslendirildi ve bu kez dinleyicilerin tepkisiyle karşılaştı. Sonraları ise hem ilk biçimiyle, hem de Schoenberg'in yaylı çalgılar orkestrası için yaptığı düzenlemeyle bestecinin en sevilen yapıtlarından biri oldu.

Schoenberg 1901'de Berlin'e yerleşerek Mathilde von Zemlinsky ile evlendi ve küçük bir sanatçı çevresinin oluşturduğu Überbrettl adlı kabare topluluğunun müzik yönetmenliğini üstlendi. Bu grup için başta *Nachtwandler* (1909; *Uyurgezer*) olmak üzere pek çok şarkı yazdı. Daha sonra Richard Strauss'un yardımıyla Stern Konservatuarı'nda kompozisyon dersleri vermeye ve Alman Müzik Derneği'nin bağlılığı Liszt ödeneğini almaya başladı. Maurice Maeterlinck'in oyunundan *Pelleas und Melisande* (1902-03) adlı senfonik şiirini Strauss'un önerisi üzerine besteledi. 1903'te Viyana'ya dönüşünde tanıştığı Gustav Mahler'den de büyük destek gördü.

Schoenberg bundan sonraki önemli yapıtı Opus 7 *Re Minör Birinci Yaylı Çalgılar Dörtlüsü*'nde (1904) "klasik" yaylı çalgılar dörtlüsünün dört bölümünü tek bir yapıt içinde bütünlüklererek yaklaşık 50 dakika aralıksız çalınan müzik dokusu çok sıkı bir kompozisyon ortaya koydu. Benzer bir müzik biçimini kullandığı *Mi Minör Oda Senfonisi*'nde (1906) son-romantik müziğin "azman" orkestrası yerine oda topluluğunu andıran bir orkestrayı yeğleyerek yalnızca 15 çalgıya yer verdi.

Bu yıllarda öğretmen olarak önemi de hızla arttı. 1904'te Alban Berg ve Anton Webern'e ders vermeye başladı. *Harmonielehre* (1911; *Armoni Kuramı*) adlı kitabının başında, "Bu kitap öğrencilerimden öğrendiklerimdir," diyen Schoenberg olağanüstü öğretme yeteneğini bu yapıtının yanı sıra sonradan yazdığı *Models for Beginners in Composition* (1942; *Kompozisyona Yeni Başlayanlar İçin Modeller*), *Structural Functions of Harmony* (1954; *Armoninin Yapısal İşlevleri*), *Preliminary Exercises in*

Counterpoint (1963; Kontrpuan Üzerine Ön Alıştırmalar) ve *Fundamentals of Musical Composition* (1967; Müzik Kompozisyonunun Temelleri) gibi ders kitaplarında da ortaya koydu.

Bu döneme değin Schoenberg'in bütün yapıtları tonaldi; hepsinin belli bir tonalitesi, eksen olarak alınmış bir sesi vardı. Ama armoni ve melodileri karmaşıktıkça tonalite önemini yitirmeye başladı. Schoenberg'in tonaliteyi "aşma" sürecinin ilk belirtisi *İkinci Yaylı Çalgılar Dörtlüsü'nün* (1907-08) son bölümünün başında ortaya çıktı. Vokal bir parti içeren ilk yaylı çalgılar dörtlüsü olan yapıttaki Stefan George'un şürinden alınmış "Ich fühle Luft von anderen Planeten" (Bir başka gezegenin havasını duyuyorum) sözleri, Schoenberg'in yeni bir ses dünyasına geçişini anlatır gibiydi.

Schoenberg 19 Şubat 1909'da tonal kompozisyon düzeninden tümüyle yoksun ilk yapıt olan Opus 11, No. 1 piyano parçasını bitirdi. Atonal (Schoenberg'in deyişiyle "pantonal") kompozisyonlar yalnız çalgılar için yazıldığına genellikle kısa olur; daha uzun vokal yapıtlarda ise sözler birleştirici bir işlev görür. Schoenberg'in en önemli atonal kompozisyonları arasında, Opus 16 *Orkestra İçin Beş Parça* (1909), soprano ve orkestra için tek kişilik oyun Opus 17 *Erwartung* (1924; Beklenti), oda topluluğu eşliğinde 21 "melodrama"dan oluşan Opus 21 *Pierrot Lunaire* (1912); müzikli oyun Opus 18 *Die glückliche Hand* (Uğurlu El) ve bitmemiş *Die Jakobsleiter* (baş. 1917; Yakub'un Merdiveni) oratoryosu vardır.

Schoenberg'in ilk dönem yapıtları da bu sıralarda ilgi görmeye başladı. 1900'de yazmaya başladığı *Gurrelieder* 23 Şubat 1913'te Viyana'da ilk kez seslendirildi. Mahler'in *Sekizinci Senfoni'si*yle birlikte son-romantik müziğin anıtsal üslubunun doruğunu oluşturan bu dev kantat büyük coşkuyla karşılandı, ama bu tepki Schoenberg'in dinleyiciye küskünlüğünü gidermedi.

1911'de Viyana'da geçimini sağlayamadığı için Berlin'e giden Schoenberg 1915'te Viyana'ya dönerek askere alındı. 1917'de sağlık nedenleriyle hizmet dışı bırakıldı. Savaş yıllarında pek az beste yaptı. Zengin armoni ve melodi olanaklarını değerlendirmesine yardımcı olacak yeni bir bütünleştirici ilke aradığı bu dönemin sonunda yalnızca birbiriyle bağlantılı oniki ton kompozisyon yöntemini buldu. Temmuz 1921'de oniki ton müziğinin ilk örneği olan Opus 12 *Piyano Süiti*'ne başladı. Omrünün sonuna değin kullandığı bu yöntemle 1930'da başladığı ve genellikle başyapıtı sayılan *Moses und Aron* (Musa ve Harun) operasını yazdı. Ama zaman zaman geleneksel tonaliteye dönerek *Yaylı Çalgılar Orkestrası İçin Süiti* (1934); Opus 40 *Org İçin Bir Resitatif Üzerine Çeşitmeler* (1940); Opus 43 *Bando İçin Tema ve Çeşitmeler* (1943) gibi tonal kompozisyonlar da yazdı.

Oniki ton müziğinin karşılaştığı bütün muhalefete karşın 1. Dünya Savaşı'ndan sonra Schoenberg'in müziği artan ölçüde övgü topladı. Öğretmenlikteki başarısı da 1925'te Berlin'de Prusya Sanat Akademisi kompozisyon üst sınıfı yöneticiliğine getirilmesine yol açtı. Ama tam sanat yaşamının doruğuna ulaşmışken Nazizmin yükselişiyle akademideki görevinden uzaklaştırıldı. 1933'te Paris üzerinden ABD'ye göç etti ve gençliğinde vazgeçtiği Yahudi inancına yeniden geri döndü. 1934'te California'ya yerleşerek Güney California Üniversitesi'nde (1935-36) ve Los Angeles'taki California Üniversitesi'nde (1936-44) ders verdi.

1941'de ABD yurttaşı oldu. Opus 36 *Keman Konçertosu* (1934-36), Opus 37 *Dördüncü Yaylı Çalgılar Dörtlüsü* (1936), Opus 42 *Piyano Konçertosu* (1942) ve piyano eşliğinde keman için Opus 47 *Fantasia*'yı (1949) ABD'de besteledi.

2 Temmuz 1951'de Hermann Scherchen'in yönetiminde Yeni Müzik Yaz Okulu programı çerçevesinde Darmstadt'ta seslendirilen *Moses und Aron*'dan "Altın Buzanın Çevresinde Dans"ın büyük başansını telgrafla öğrenen Schoenberg, yaratıcı çalışmalarının olanak verdiği elektronik müzik devrimini görece kadar yaşamadı.

Schoenheimer, Rudolf (d. 10 Mayıs 1898, Berlin, Almanya - ö. 11 Eylül 1941, New York kent, ABD), Alman asıllı ABD'li biyokimya bilgini. Radyoaktif izotoplarla molekülleri işaretleme tekniğiyle organik maddelerin hayvan ve bitkilerin gövdesindeki hareketinin izlenmesini sağlamış, metabolizma araştırmaları alanında yeni bir dönem açmıştır.

Berlin Üniversitesi'nden 1923'te tıp doktoru olarak mezun oldu. Leipzig ve Freiburg'da biyokimya dersleri verdi. 1933'te ABD'ye gitti ve Columbia Üniversitesi'nde doçentliği (ağır hidrojen) bulan Harold C. Urey ile birlikte çalışmaya başladı. David Rittenberg ile birlikte besin maddelerini izotoplarla işaretledi. Bu izotoplar, besinlerle birlikte girdiği hayvanın vücudunda dokularda tanınabiliyor, böylece metabolizma sırasında besinlerin hangi süreçlerden geçtiği izlenebiliyordu. Aynı zamanda kolesterol ve kolesterolün damar sertliğiyle ilgisi üzerine yaptığı araştırmalarla da tanındı. Mesleğinin doruğundayken intihar etti.

Schola Cantorum, ortaçağ papalık şarkı okulu ve korusu. Çağdaş Sistina Korusu'nun öncelidir. Papa I. Silvester (ö. 335) tarafından kurulduğu, Papa I. Gregorius (ö. 604) tarafından yeniden örgütlendiği kabul edilir. Ama okula ilişkin ilk yazılı belge 8. yüzyıldan kalmadır. Okulun amacı hem şarkı söyleme tekniklerini, hem de o dönemde kulaktan öğrenilen dinsel düz şarkı repertuarını öğretmektir. Söylendiğine göre Papa Gregorius döneminde öğrenim süresi 9 yıldır. Okulun müzikçileri Batı kilise dinsel ezgilerinin standartlaştırılmasında belirleyici oldu. Daha sonra başka yerlerde de aynı adlı okullar açıldı ve bazıları (örn. Charlemagne döneminde Aix-la-Chapelle [bugün Aachen, Almanya]) önemli müzik merkezleri durumuna geldi.

1894'te Paris'te besteci Vincent d'Indy, koro şefi Charles Bordes ve orgcu Alexandre Guilmant'ın kurdukları Schola Cantorum adlı okul kilise müziği merkezi olarak düşünülmüştü, ama düz şarkıya ağırlık vermekle birlikte, zamanla konservatuvara dönüştü.

Schollander, Don, asıl adı DONALD ARTHUR SCHOLLANDER (d. 30 Nisan 1946, Charlotte, Kuzey Carolina, ABD), bir olimpiyatta (Tokyo, 1964) dört altın madalya birden kazanan ilk yüzücü. Schollander bu olimpiyatta ayrıca, 400 m serbestte bir dünya rekoru (4:12,2) ve 100 m serbestte bir olimpiyat rekoru (53,4 sn) kırmıştır. Schollander'in yer aldığı ABD takımı da aynı olimpiyatta 400 m ve 800 m bayrak yarışlarında dünya rekoru kıracak birinci olmuştur.

ABD yaş grubu yüzme programının ve California'daki Santa Clara Yüzme Kulübü'nün yetistirdiği Schollander'in sürati, kusursuz vuruşları ve rahat kulaçları ünlüydü. 1960'ların başında serbest stilde birkaç ABD ve dünya rekoru kıran Schollander, 1963'te 200 m'yi 2 dakikanın altında yüzen

ilk sporcu oldu. Temmuz 1963-Ağustos 1968 arasında bu mesafedeki dereceyi azaltarak dokuz rekor kırdı. 1964 Olimpiyat Oyunları öncesinde dünya 200 m serbest standardını 1:57,6'ya indirdi; 400 m serbestte kırdığı dünya rekorunu 1968 Mexico Olimpiyat Oyunları'nda bir kez daha kırdı. 1968 Olimpiyat Oyunları öncesindeki ABD takım seçmelerinde 200 m serbestte 1:54,3 ile yeni bir dünya rekoru daha kırdıysa da, Olimpiyat Oyunları sırasında bu mesafede ikinci olarak ancak gümüş madalya alabildi.

Schomburgk, Sir Robert Hermann (d. 5 Haziran 1804, Freyburg am der Unstrut, Albrecht Saksonyası - ö. 11 Mart 1865, Schöneberg, Berlin yakınları), Alman asıllı İngiliz kâşif ve haritacı. Onun çizdiği "Schomburgk Hattı" 1841'den 1895'e değin İngiliz Guyanası'nın sınırını oluşturmuştur.

Schomburgk, bir oymabaskı
Hulton Picture Library

Almanya'da eğitim gördükten sonra 1829'da ABD'ye, 1831'de de İngiltere'ye bağlı Virgin Adalarından Anegada'ya gitti. Adanın haritasını çıkararak özellikle ABD gemilerinin yaptığı kazaların sıklığını araştırdı. 1835'te Kraliyet Coğrafya Derneği tarafından keşif için gönderildiği İngiliz Guyanası'nda nilüfergillerden dev bir su bitkisi olan *Victoria regia*'yı keşfetti. 1840'ta *Description of British Guiana*'yı (İngiliz Guyanası'nın Betimlenmesi) yayımladı. 1841'de koloninin haritasını çıkartarak sınırlarını belirledi, İngiltere'ye dönüşünde (1844) "sir" unvanı aldı. Coğrafya araştırmalarını 1848'de konsolos olarak Santo Domingo'da (bugün Dominik Cumhuriyeti) ve 1857'de Siyam'daki (bugün Tayland) Bangkok'ta sürdürdü. Sağlığının giderek bozulması üzerine Aralık 1864'te emekliye ayrıldı.

Schongauer, Martin, lakabı GÜZEL MARTIN, Almanca SCHÖN MARTIN ya da HIPSCH (HÖBSCH) MARTIN (d. 1445/50, Colmar, Alsace - ö. 2 Şubat 1491, Breisach, Baden), Alman ressam. 15. yüzyılın en başarılı oymabaskı sanatçılarından biridir.

Augsburglu bir kuyumcunun oğluydu. 1465'te kısa bir süre Leipzig Üniversitesi'nde bulundu. Adı ilk kez 1469 tarihli kayıtlarda geçer. İlk çizimlerinden üçünde de aynı tarih vardır. Ama bunlara tarih ve imzayı, Schongauer'in ölümünden bir yıl sonra Colmar'a geldiği ve kardeşlerinden onun çizimlerini satın aldığı bilinen Dürer'in eklediği sanılır. Schongauer 1488'de Colmar'dan ayrılarak Breisach'a (Baden) taşınmış ve orada ölmüştür.

Kaynaklara göre Schongauer, resimleri çeşitli ülkelerde aranan, verimli bir ressamdı. Kendi elinden çıkma çok az resmi günümüze ulaşmıştır. Colmar'daki Saint-Martin Kilisesi'nin "Gül Bahçesindeki Madonna" (1473) adlı altar panosu bunların en önemlisidir. Schongauer'in çok etkilendiği büyük Flaman ressamı Rogier van der

Weyden'in üslubunu anımsatan bu yapıt, yumuşaklıkla anıtsallığın bir bileşimidir. Schongauer'in öteki resimleri arasında, Orliac Altarı'nın iki kanadı (Colmar Müzesi), aralarında "İsa'nın Doğumu" (Berlin) ile "Kutsal Aile"nin de (Viyana) bulunduğu altı küçük pano ve bir olasılıkla en son yapıtı olan, Brejsach'ta St. Stephan Katedrali'ndeki "Son Yargı" adlı panosu (1932'de bulundu) sayılabilir.

Döneminde oymabaskı alanında Kuzey Avrupa'da rakipsiz olan Schongauer, E.S. Usta'dan da(*) etkilenmiş ve büyük olasılıkla onun yanında çalışmıştır. Schongauer'in yaklaşık 115 levhadan oluşan ve hepsinde adının baş harfleri bulunan oymabaskıları geç gotik sanatın son atılımlarını yansıtır. Schongauer teknik açıdan, açık ve koyu alanlar arasındaki karşıtlığı ve doku farklılıklarını artırarak oymabaskı sanatını yetkin bir düzeye ulaştırmış, ayrıca önceden çoğunlukla kuyumcuların egemen olduğu bu sanata bir ressamın bakışını getirmiştir. "Aziz Antonios'un Baştan Çıkarılışı" ya da "Meryem'in Ölümü" gibi daha büyük boyutlu ve daha inceliklerle işlenmiş oymabaskıları erken dönem çalışmalarıdır. Geç dönem yapıtlarında ise, 12 oymabaskıdan oluşan "İsa'nın Çektikleri" dizisi gibi konularda bile daha küçük boyutları yeğlemiştir. "Avludaki Madonna" ve "Aziz Sebastianus" gibi tek figürlü levhaları da vardır. Dinsel konulara ağırlık veren ve bazı çağdaşlarının açık saçık gerçekçiliğinden uzak duran Schongauer, döneminin Alman sanatındaki çeşitli eğilimler içinde en idealist ve soylu olanının temsilcisidir.

Schopenhauer, Arthur (d. 22 Şubat 1788, Danzig [bugün Gdańsk] - ö. 21 Eylül 1860, Frankfurt am Main), Alman filozof. Hegelci idealizme tepki olarak metafizik biristem öğretisini savunmuş, yapıtlarıyla daha sonra varoluşçuluğu ve Freudcu psikolojiyi etkilemiştir.

Gençliği ve eğitimi. Varlıklı bir tüccar olan babası ile sonradan roman, deneme ve

Schopenhauer, 1855
Archiv für Kunst und Geschichte, Berlin

gezi yazılarıyla ünlenen annesi, 1793'te Danzig Prusya egemenliğine girince özgür Hamburg kentine taşındı. Orada iyi bir eğitim alan Schopenhauer 1798-1800 arasında Le Havre'da babasının bir iş arkadaşının evinde kalarak Fransızca öğrendi. Hamburg'a dönünce özel bir ticaret okuluna gitti. 1805'te ticaretle uğraşmaya başladı.

1809 sonbaharında Göttingen Üniversitesi'ne tıp öğrencisi olarak girdiyse de ikinci dönemde beşeri bilimlere geçerek Platon ve Kant'ın görüşlerini incelemeye başladı. 1811 sonbaharında gittiği Berlin Üniversitesi'nde J. G. Fichte'nin ve Fried-

rich Schleiermacher'in derslerini izlediyse de aradığı aydınlatıcı ve inandırıcı sonuçları felsefe derslerinde değil, Friedrich August Wolf ve August Böckh gibi klasik filolojinin temsilcilerinde ve doğa bilimleri üzerine seminerlerde buldu. Fransız Devrim ve Napoléon Savaşları'nın etkisiyle Berlin'den ayrılmak zorunda kalan Schopenhauer'in 1813 yazında Rudolstadt'ta tamamladığı *Über die Vierfache Wurzel des Satzes vom zureichenden Grunde* (Yeter Sebep Önermesinin Dört Kökü) adlı tezi Jena Üniversitesi'nce doktora çalışması olarak kabul edildi.

Olgunluk dönemi. 1813-14 kışını Weimar'da Goethe'yle yakın ilişki içinde geçiren Schopenhauer onun *Farbenlehre* (Renkler Kuramı) çalışmalarına yardımcı oldu ve çok çeşitli konulardaki felsefe konuşmalarından büyük ölçüde yararlandı. Aynı kış, Johann Gottfried Herder'in öğrencisi Doğubilimci Friedrich Majer'den eski Hint öğretilerini ve Veda felsefesini öğrendi. Sonraları kendi felsefe sisteminin temelini *Upanishad*'larla Platon ve Kant'ın görüşlerinin oluşturduğunu belirtti.

Mayıs 1814'te annesinin uçuş davranışları yüzünden çok sevdiği Weimar'dan ayrılarak 1818'e değin Dresden'de yaşadı. Ara sıra *Dresdener Abendzeitung*'ün yazarlarıyla görüştüğü bu dönemde Newton'a karşı Goethe'yi destekleyen *Über das Sehn und die Farben* (1816; Görme ve Renkler Üzerine) adlı kitabını bitirdi. İzleyen üç yılını tümüyle *Die Welt als Wille und Vorstellung* (1819; İstem ve Tasarım Olarak Dünya) adlı temel yapıtına ayırdı. Bu çalışmasında başlıkta özetlediği ana düşünceyi bilgi kuramı, doğa felsefesi, estetik ve etik konularına ayırdığı dört kitapta ele aldı. Kant'ın düşüncesine getirdiği yeni yorumu ek bir bölüm olarak verdiği bu çalışması felsefesinin en olgun ifadesi oldu.

Mart 1820'de ilk İtalya yolculuğunu yapan Schopenhauer Hegel'e karşı girdiği bir tartışmayı kazandıktan sonra Berlin Üniversitesi'nde ders vermeye başladı. Üniversitede 24 dönem kaldıysa da, derslerini ısrarla Hegel'inkilerle aynı saate koyduğundan yalnızca ilk dersine öğrenci bulabildi. Kitabı da az ilgi gördü. İtalya'ya bir yıllık ikinci yolculuğundan sonra hastalandı ve bir yıl Münih'te kaldı. Mayıs 1825'te Berlin'e dönmeyi denediyse de bir sonuç alamayınca çeviri yapmaya ağırlık verdi.

Frankfurt yılları. Geri kalan ömrünü ancak kısa sürelerle uzaklaştığı Frankfurt'ta geçiren Schopenhauer üniversite profesörlüğünden ayrıldı; kendini araştırma ve yazılarına vererek münzevi bir yaşam sürdü. Kentin doğa bilimleri koleksiyonlarından yararlanarak deneysel bilimlerdeki ilerlemeleri izledi. Zamanını Platon, Aristoteles, Horatius ve Seneca gibi klasik yazarlara, Shakespeare ve Calderón de la Barca gibi daha yakın dönemin yazarlarına, Fransız ahlak bilimcileri ile psikologlarına ve Aydınlanmanın etkili savunucularına vererek eski ilişkilerini ve dostlarını kaybetti.

1836'da, 19 yıllık bir sessizlikten sonra *Über den Willen in der Natur*'u (Doğadaki İstem Üzerine) yayımladı. Bu kısa incelemeinde, doğa bilimlerinin kendi görüşünü destekleyen bulgularını ele aldı. İlk kez bu çalışmanın önsözünde "şarlatan" Hegel ve kligi hakkındaki yargısını açıkça dile getirdi. 1837-39 arasında Norveç ve Danimarka bilim kuruluşlarının desteklediği iki akademik yarışmaya katıldı. 1839'da sunduğu *Über die Freiheit des menschlichen Willens* (İnsan İsteminin Özgürlüğü Üzerine) ile birincilik ödülünü kazandı. *Über das Fundament der Moral* (Ahlakın Temeli Üzerine) ise öteki kadar başarılı olamadı.

Schopenhauer daha sonra bu iki denemeyi *Die Beiden Grundprobleme der Ethik* (1841; Ahlakın İki Ana Sorunu) başlığı altında birlikte yayımladı ve kitabın başında ikinci denemenin başarısızlığından söz etti. *Die Welt als Wille und Vorstellung* 1844'te ikinci kez basıldı. Ama üç yayıncının yeni bir yapıtını geri çevirmeleri Schopenhauer'in adının hâlâ önemsiz sayıldığını kanıtladı. Sonunda pek tanınmamış Berlinli bir kitapçının herhangi bir bedel ödemeksizin yayımlamayı kabul ettiği bu kitap Schopenhauer'in dünya çapında tanınmasına yol açtı. Daha önce tek tek ele almadığı önemli konulara yöneldiği altı yıllık çalışmasının ürünü olan bu kitap *Parerga und Paralipomena* (1851; Yarım Bırakılanlar ve Geride Kalanlar) başlığıyla iki cilt halinde yayımlandı. *Parerga* felsefe tarihine ilişkin "Über die Universitäts-Philosophie" (Üniversite Felsefesi Üzerine), "Transzendente Spekulation über die anscheinende Absichtlichkeit im Schicksale des Einzelnen" (Bireyin Yazgısında Görünür Bir Amaç Olması Üzerine Aşkın Düşünce), parapsikoloji konusunda ilk sorgulama, sınıflandırma ve eleştirel düşünme örneği olan "Versuch über das Geistersehn und was damit Zusammenhängt" (Hayalet Görme ve İlişkili Yönleri Üzerine Deneme) ve uzun yaşamından yola çıkarak yazdığı "Aphorismen zur Lebensweisheit" (Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar) gibi parçaları içeriyordu. *Paralipomena*'da ise yazı ve üslup, kadınlar, eğitim, gürültü ve ses ile başka konulardaki denemeler yer alıyordu.

Nisan 1853'te İngiliz eleştirmen John Oxenford *The Westminster Review*'da yazdığı "Alman Felsefesinde Put Kırıcılık" başlıklı yazısıyla Hegelci felsefeye etkili bir saldırı başlattı. Ardından Schopenhauer ve kuramı üzerine değerlendirme, deneme ve daha geniş incelemeler birbirini izledi. 1857'de Bonn ve Breslau'da (Wrocław), Schopenhauer'in felsefesi üzerine ilk dersler verildi. Leipzig Üniversitesi görüşleri üzerine ilk bilimsel yarışmayı düzenledi. Yapıtlarının Fransızca çevirileri ve övgüler yayımlandı; İtalya'nın önde gelen eleştirmeni Francesco de Sanctis, bir diyalogunda Schopenhauer'le İtalya'nın karamsar şairi Kont Giacomo Leopardi arasında gördüğü benzerlikleri dile getirdi. Frankfurt münzevisi birdenbire ziyaretçi akınına uğradı. Richard Wagner 1854'te *Der Ring des Nibelungen*'i (Nibelungen Halkası) ona ithaf ederek yolladı. Ünlü sanatçılar resimlerini yaptılar.

Schopenhauer son yıllarında yapıtlarının birçoğunu gözden geçirdi. Ölümünden sonra da Julius Frauenstädt tarafından çeşitli yapıtlarının genişletilmiş yeni baskıları yapıldı. 1873 sonlarında Frauenstädt, yapıtlarının ilk eksiksiz baskısını altı cilt halinde yayımladı.

Bu süre içinde Schopenhauer'in gerçek etkisi duyulmaya başladı. Tin ve ustan uzaklaşp sezgi, yaratıcılık ve usdışına yönelen düşüncesi Nietzsche'nin de aracılığıyla vitalizm, yaşam felsefesi, varoluşçuluk ve antropolojinin düşüncesi ve yöntemlerini etkiledi. Öğrencisi Julius Bahnsen ve Eduard von Hartmann'ın savunduğu bilinçdışının felsefesi aracılığıyla görüşleri modern psikoloji ve Sigmund Freud'a bağlanabilir duruma geldi. İsviçreli kültür tarihçisi Jacob Burckhardt'ın tarih felsefesini, Alman kültürünün Richard Wagner, Hans Pfitzner, Wilhelm Busch, Gerhart Hauptmann, Frank Wedekind ve Thomas Mann gibi çok değişik sanatçıların etkiledi.

Frankfurt am Main'daki Schopenhauer Derneği 1911'den bu yana Schopenhauer'in felsefesinin araştırılması, açıklanması ve yayımlanmasına yönelik çalışmalarını sürdürmektedir.

Türkçeye çevrilen yapıtları arasında *Die Welt als Wille und Vorstellung*'un bazı bölümlerinden oluşan *İrade Felsefesi Âlem, İrade ve Tasavvur* (1962) ve *Parerga und Paralipomena'dan Aşkın Metafizigi* (1935, 1983) ve *Yaşam Bilgeligi Üstüne Aforizmalar* (Seçmeler, 1990) yer alır.

Schottky etkisi, elektronların yüzeyden dışarı çıkabilmeleri için sahip olmaları gereken enerji düzeyinin alçaltılmasını sağlayan bir elektrik alanı uygulayarak, sıcak bir yüzeyden elektron boşalımının artırılması. Elektronun yüzeyden çıkabilmesi için gereken minimum enerji düzeyine iş fonksiyonu denir; elektronlara bu enerji, maddenin ısıtılmasıyla sağlanır. Uygulanan zayıf bir elektrik alanı, salınmış olan elektronları maddenin yüzeyinden uzaklaştırıcı etkide bulunur. Alan şiddeti yükseltirirse, iş fonksiyonunun değeri azalır; böylece elektron salımı artar. Uygulanan elektrik alanının şiddeti çok yükseltirirse başka bir elektron salımı mekanizması ortaya çıkar; yüksek alan etkisiyle salım ya da alan etkisiyle salım(*) olarak adlandırılan bu olay sonucunda, yüzeyden elektron salımı çok büyük ölçüde artar.

Schouten Adaları, Endonezya dilinde KEPULAUAN SCHOUTEN, eskiden MISORE ADALARI, Büyük Okyanusta takımadadır. Endonezya'da, Batı İrian ilinin (*propinsi*) kuzey kıyısı açıklarında, Cenderawasih Körfezinin (*teluk*) girişinde yer alır. Adaları gören ilk Avrupalı Felemenk gemici Willem Corneliszoon Schouten oldu. Takımadanın başlıca adaları Biak, Supiori ve Numfoor'dur. Biak'ın güney kıyısındaki yönetim merkezi Biak, adalardaki başlıca yerleşmedir. Adalar, özellikle de Numfoor ve Biak, Batı İrian'ın en yoğun nüfuslu bölgelerindendir. Yeni Gine'nin kuzey kıyısı açıklarında yer alan Papua Yeni Gine'ye bağlı bir ada grubu da Schouten adını taşır.

Schouwburg, Amsterdam'da açılan ilk sürekli tiyatro. 1637'de Felemenkli mimar Jacob van Campen tarafından Keizer Kanallı kıyısında inşa edildi. 3 Ocak 1638'de, Joost van den Vondel'in tarihsel trajedisi *Gysbrecht van Aemstel*'le perdeleri açtı. Bu oyun günümüzde de Hollanda'da her yıl sahnelenir.

Sahne tabanı salondan 2 m kadar yüksekti, çerçevesi ve perdesi yoktu. Sahnenin iki yanındaki ve arkasındaki sütunların arasına yerleştirilen resimli panolarla çeşitli dekorlar yaratılıyordu. Yandaki sütunların üstünde sağda ve solda iki tane balkon yer alıyordu. Salon elips biçimindeydi, iki loca katı ve eğimli bir üst galerisi vardı. Ahşap tavanın iki yanı düz, ortası boydan bir beşik tonoz biçimindeydi.

Eski tiyatro 1664-65'te yıkıldı ve Jan Vos tarafından İtalyan baroğu üslubunda, ön sahnesi ve zengin sahne aygıtları olan yeni bir tiyatro yapıldı. 1747-49 arasında bu tiyatro Püritenler tarafından kapatıldı, 1772'de de yandı. 1774'te V. E. Witte, kent surları yakınında Leidseplein'da yeni Schouwburg'u inşa etti. 1890'a değin kullanılan bu tiyatro da bir yangında yok oldu.

Schöffe, Almanya'da, mahkemelerde meslekten hukukçularla birlikte görev yapan sivil üye.

Meslekten olmayan hukukçular, yargıçlarınkine eşit bir karar yetkisiyle ilk kez 8. yüzyıl sonunda Charlemagne tarafından göreve getirildi. Başlangıçta *Schöffe*'lerin hukuk öğrenimi görmüş olması gerekmiyordu. Ama 15. yüzyıl sonlarında meslekten hukukçu durumuna gelerek 17. yüzyılda ceza davalarında giderek artan bir ağırlık kazandılar. 19. yüzyılda yeniden eski uygulamaya döndü ve önemsiz ceza davalarında uygulamaya konan jüri sistemini dengelemek amacıyla meslekten hukukçu olmayan *Schöffe*'ler görevlendirilmeye başladı. Jüri sistemi 1924'te, *Schöffe* sistemi ise Nazilerce yürürlükten kaldırıldı. 1950'de her iki sistem yeniden uygulamaya kondu. 1976'da çıkarılan bir yasayla *Schöffe*'nin sayısı azaltıldı. Bu düzenlemeye göre üst ceza mahkemesinde iki *Schöffe* ve üç yargıç yer alır. Alt ceza mahkemesinde ise davalara iki *Schöffe* ve bir yargıç bakar. *Schöffe*'ler yöre yurttaşları arasından seçilir. Hükümet görevlileri, doktorlar ile 30 yaşın altında ve 65 yaşın üzerinde olanlar *Schöffe* seçilemez.

Schöffers, Nicolas (d. 6 Eylül 1912, Kalocsa, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu), Macar asıllı Fransız heykeltarihi. Özellikle mekanik hareketi, ses ve ışık öğelerini kullandığı kinetik heykelleriyle(*) tanınmıştır.

1922-24 arasında Budapeşte Güzel Sanatlar Okulu'nda, 1930'larda da Paris Güzel Sanatlar Yüksekokulu'nda resim öğrenimi gördü. 1948'de Fransız uyruğuna geçti. 1941-51 arasında, dökümhane işçiliğinden otel kapıcılığına kadar çeşitli işlerde çalıştı.

1940'ların ortalarında yaptığı ilk metal heykellerinde yapımcılık ve yeni plastisizm gibi akımların sert-kenarlı ve tutuk "modern" etkileri yansır. İzleyiciye değişen mekân, ışık ve zaman izlenimleri sunan daha sonraki kinetik yapıtlarını "mekânsal-dinamik" (*spatio-dynamic*), "ışıkaldinamik" (*lumino-dynamic*) ve "zamansaldinamik" (*chrono-dynamic*) kurgular olarak adlandırdı. Liège'de yaptığı "mekânsaldinamik" kurgulu kulede (1961) döndürme düzenekleri, ses aygıtları ve sürekli değişen renk ve gölge düzenlemelerinin yansıtıldığı perdeler kullandı. Yapıtları deneysel tiyatro çalışmalarında çok sık kullanılmıştır.

Schöffers, Peter (d. 1425?, Gernsheim, Hessen - ö. 1502, Mainz), Alman matbaacı. Johannes Gutenberg'in yardımcılığını yapmış, sonradan kendi basım atölyesini açmıştır.

Paris'te öğrenim gördüğü sırada yaşamını yazmaları çoğaltarak kazanan Schöffers, daha sonra Mainz'da Gutenberg'in yanında çıracılık yapmaya başladı. Matbaacılığın işine, Gutenberg'in mali destekçisi olan Johann Fust'un ortağı olarak girdi. Sonradan Fust'un kızıyla evlendi. Günümüze ulaşan en güzel baskıları 1457 tarihli *Mainzer Psalterium* (Mainz Mezmurlar Kitabı) ve 1462'de basılan 48 satırlı Kitabı Mukaddes'tir. Mezmurlar Kitabı Avrupa'da üzerinde basımcının adı, basıldığı yer ve tarih bulunan ilk kitap oldu. Aynı zamanda metal karakterleri kalıba döken ilk matbaacı olan Schöffers, *Vulgata*'nın ikinci basımında bu tekniği kullandı. Öldüğünde 300'den çok kitap basmıştı.

Schönbein, Christian Friedrich (d. 18 Ekim 1799, Metzingen, Schwaben - ö. 29 Ağustos 1868, Sautersberg, Baden - Baden yakınları), 1840'ta ozonu bularak adlandırılan ve pamuk barutunu (nitroselülöz) ilk olarak keşfeden Alman kimyacı. İngiltere'de Epsom'da dersler verdikten sonra 1828'de İsviçre'deki Basel Üniversitesi'nde

öğretim üyesi oldu ve 1835'te kimya ve fizik profesörlüğüne atandı.

Bir kaza sonucu mutfakta çevreye sıçrayan nitrik ve sülfürik asiti pamuklu bir bezle silerken pamuğun ayrıştığını görerek, nitro-selülöz üzerine çalışmaya başladı. Schönbein ayrıca demirin edilginliği, hidrojen peroksitin özellikleri ve kataliz üzerine araştırmalar yaptı ve yaşamı boyunca 360'tan çok bilimsel makale yayımladı.

Schönbrunn Antlaşması, Avusturya'nın Napoléon'a karşı hazırlıksız giriştiği kurtuluş savaşında Wagram'da yenilmesinden sonra Prusya'dan beklediği yardımı alamaması üzerine Viyana'da Schönbrunn Sarayı'nda imzalanan antlaşma (14 Ekim 1809). Avusturya bu antlaşmayla 83.000 km²'lik toprakla birlikte 3,5 milyon nüfusunu da yitirmiştir.

Antlaşmanın koşullarına göre Fransa Hırvatistan'ın bir bölümü ile Rijeka (Fiume), Istria ve Trieste'nin yanı sıra Kärnten (Carinthia) ve Kranjska'nın (Carniola) büyük bölümünü, Napoléon'u destekleyen Rusya Doğu Galiciya'nın Tarnopol bölgesini, Varşova Düklüğü Batı Galiciya ile Kraków ve Lublin'i, Bavyera ise Salzburg, Berchtesgaden, Innviertel ve Hausruckviertel'in yarısını alıyordu. Avusturya büyük savaş tazminatı ödemeyi, ordusunu 150 bin kişiye indirmeyi, İngiltere ile diplomatik ve ticari ilişkilerini kesmeyi kabul ediyordu. Antlaşmadan sonra kısa bir süre için Fransa ile Avusturya arasında yakın ilişkiler kuruldu.

Schöneberg, Almanya'da, Berlin'de ilçe. 13. yüzyılda kurulan Alt-Schöneberg adlı köyle Prusya kralı II. Friedrich'in 1750'de Bohemya'dan (bugün Çek Cumhuriyeti'nde) gelen dokumacıları yerleştirmek üzere kurduğu Neu-Schöneberg 1874'te birleştirildi. Bugünkü ilçe 1920'de Schöneberg'le Friedenau'nun birleştirilmesiyle oluşturuldu. Potsdam Caddesi'ndeki Yüksek Mahkeme Binası 1945'te Müttefik Yönetim Konseyi'nin merkezi yapıldı. Belediye binası ise 1948'de Batı Berlin'in yönetim merkezi oldu. Schöneberg'deki çan kulesinde 1951'de Batı Berlin'e armağan edilen ABD'deki Özgürlük Çanı'nın bir kopyası (*Freiheitsglocke*) asılıdır. İlçede hassas ölçüm aletleri, optik araçlar ve telekomünikasyon donanımı üreten tesislerle matbaalar vardır. Nüfus (1986 tah.) 134.610.

Schönemann, Johann Friedrich (d. 21 Ekim 1704, Crossen, Prusya - ö. 16 Mart 1782, Schwerin, Mecklenburg), Almanya'da halk tiyatrosunun gelişiminde etkili olmuş tiyatro oyuncusu ve yöneticisi.

Profesyonel sahne yaşamına 1725'te gezgin bir toplulukta başladı. 1730'da katıldığı Caroline Neuber'in tiyatro topluluğunda komedi yeteneğiyle övgü topladı. Bu topluluktan ayrıldıktan sonra kendisi gibi oyuncu olan karısı Anna Rachel Weigler'le birlikte bir topluluk kurdu (1740). Önceleri turnelere çıkan topluluk 1751'den sonra daha çok Schwerin ve Hamburg'da oyunlar sahneledi. Schönemann ağırlıklı olarak Corneille, Voltaire ve Molière gibi Fransız yazarların oyunlarını sahneye koyduysa da, tiyatrosu özellikle sahneleme ve oyunculuk teknikleriyle son derece etkili oldu. Geleneksel Alman tiyatrosunun katı oyunculuk tarzını değiştirememekle birlikte, Konrad Ekhof, Sophie Schröder ve Konrad Ackermann gibi ünlü oyunculara tiyatrosunda yer verdi ve onların doğal oyunculuk tekniklerini destekledi. Daha sonra tiyatrodan uzaklaşarak giriştiği at ticaretinde başarısız oldu. 1757'de tiyatrodan bütünüyle koptu.

Yaşamının son yıllarını yoksulluk içinde geçirdi.

Schönerer (Şövalyesi), Georg (d. 17 Temmuz 1842, Viyana - ö. 14 Ağustos 1921, Rosenau bei Zwettl, Avusturya), Avusturyalı aşırı sağcı siyaset adamı. Pangermen Parti'nin kurucusu, koyu bir Yahudi düşmanı ve imparatorluk döneminde antidemokratik akımın en ünlü sözcüsü olarak tanınmıştır.

1873'te ilk kez Devlet Konseyi'nei (*Reichsrat*), seçildiğinde sol liberaller arasında yer alan Schönerer zamanla Prusya hayranı ve Yahudi düşmanı bir tutum benimsedi. Özellikle Viyanalı alt-orta sınıf ve öğrenci örgütleri (*Burschenschaft*) arasında zamanla önemli bir taraftar kitlesi edindi. Kurduğu Pangermen Parti, Schönerer'in 1888'de bir gazete bürosuna düzenlediği saldırı nedeniyle tutuklanmasından sonra zayıfladıysa da 1897'de yeniden parlamentoya girmesi üzerine hızla eski canlılığına kavuştu. O yıl Schönerer Çekçeyi koruyan yasa hükümlerine yönelik saldırılara önderlik etti. Başbakan Kont Kasimir Badeni'nin görevden uzaklaştırılmasını sağladığına inanan halkın desteğini kazandı. 1898'den sonra Katolik aleyhtarı *Los von Rom* (Roma'yı terk edin) hareketiyle yakın ilişkisi, dinsel değil milliyetçi temellere dayanıyordu. 1901'de Pangermen Parti'nin 21 üyesi parlamentoya yeniden girmeyi başardı, ama Schönerer'in şiddet eğiliminin uyandırdığı tepki nedeniyle, 1907'ye gelindiğinde parti Avusturya siyasetinden neredeyse silinmişti. Bununla birlikte Schönerer'in ideolojik etkinliği sürdü.

Schönherr, Karl (d. 24 Şubat 1867, Axams - ö. 15 Mart 1943, Viyana, Avusturya), Avusturyalı oyun yazarı. Köylülerin siyasal ve dinsel sorunlarını konu alan yalın, güçlü oyunlarırla tanınır.

Bir taşra öğretmeninin oğluydu. Viyana'da hekim olarak çalışmaya başladı. 1895'te şiir ve öykülerden oluşan ilk çalışmalarını yayımladı. *Der Judas von Tirol* (1897; Tirollu Yahuda) adlı oyununda ihanet eden bir köylü kahramanını betimledi. Genellikle en iyi oyunu sayılan *Glaube und Heimat*'ta (1910; İnanç ve Yurt), kilisenin Karşı-Reform hareketine karşı köylülerin direnişini ele aldı.

Norveçli oyun yazarı Henrik Ibsen'den etkilenen Schönherr, sanat anlayışı bakımından gerçekçilikle simgecilğin ortasında yer alır. Az sayıda karakterin bulunduğu oyunlarında, çoğunlukla yazgının kaçınılmazlığı temasını işler. Köy yaşamını konu alan öbür önemli yapıtları arasında *Die Bildschnitzer* (1900; Tahta Oymacılar), *Erde* (1907; Yeryüzü) ve *Volk in Not* (1915; Darlık İçindeki Halk) sayılabilir. Ayrıca *Vivat academia* (1922), *Es* (1923; O) ve *Die Hungerblockade* (1925; Açlık Kuşatması) gibi tip mesleğinin ve orta sınıfın sorunlarını konu alan oyunları vardır. Öykü ve kısa anlatılarında da benzer temaları işleyen Schönherr'in yapıtları *Gesammelte Werke* (1927; Toplu Yapıtlar) başlığıyla yayımlanmıştır.

Schönlein, Johann Lukas (d. 30 Kasım 1793, Bamberg - ö. 23 Ocak 1864, Bamberg, Almanya), Alman hekim. Tıbbın bir doğa bilimi olarak yerleşmesi yönündeki çabaları, klinik tıp uygulamaları ve eğitiminde modern yöntemlerin gelişmesine yardımcı olmuştur.

Würzburg, Zürich ve Berlin üniversitelerinde tıp dersleri verirken, hastalıklara tanı koymak amacıyla idrar ve kan tahlillerinde ilk kez mikroskop kullandı. Saç dökülmesine neden olan *Achorion schonleinii* (sonra-

dan *Trychophyton schonleinii*) adlı mantarı bulup tanımladı ve hemofili terimini ilk kez kullandı. Henoch-Schönlein purpurası olarak da adlandırılan anafilaktik (alerjik) purpurada deride görülen küçük kanama odaklarını ilk kez tanımladı.

Schreiner, Olive (Emilie Albertina), lakabı DEMİR RALPH (d. 24 Mart 1855, Wittebergen, Kap Kolonisi [bugün Kaaprovinsie] - ö. 11 Aralık 1920, Cape Town, Güney Afrika), Güney Afrikalı yazar. 1899-1902 arasında Kap Kolonisi başbakanı olarak görev yapan William Philip Schreiner'in kız kardeşi. Eğitimini annesinden aldı. 1874-81 arasında tıp öğrenimi görmek umuduyula gittiği İngiltere'de, yaşamını mürebbiyelik yaparak kazandı. Bu dönemde, *Undine* (1928'de yayımlandı) ve *The Story of an African Farm* (1883; Bir Afrika Çiftliğinin Öyküsü) adlı, otobiyografik özellikler taşıyan iki roman yazdı. Ayrıca, tamamlamadan öldüğü *From Man to Man* (1926; İnsandan İnsana) adlı yapıtına başladı.

Takma bir adla yayımladığı *The Story of an African Farm* Avrupa ve ABD'de büyük başarı kazandı ve yazara, aralarında W. E. Gladstone'un da bulunduğu çok sayıda hayran ve Havelock Ellis gibi dostlar kazandı. Evlilik ve din konularında o dönemde alışılmamış görüşlere yer veren bu yapıt, özgünlüğü, anlatımı, tasvirleri ve egzotik arka planıyla büyük ilgi topladı.

Schreiner'in öteki önemli yapıtları arasında Cecil Rhodes ve arkadaşlarının etkinliklerini hedef alan *Trooper Peter Halkett of Mashonaland* (1897) ile kadın hareketi içinde büyük ilgi toplayan *Woman and Labour* (1911; Kadın ve Çalışma) sayılabilir.

Schreiner, William Philip (d. 30 Ağustos 1857, Wittebergen, Kap Kolonisi - ö. 28 Haziran 1919, Landrindod Wells, Radnor, Galler), Güney Afrika Savaşı'nın (1899-1902) başlangıcında Kap Kolonisi'nin başbakanı.

Yazar ve siyasal eylemci Olive Schreiner'in kardeşi. 1893'te Kap Kolonisi'nin parlamentosuna girdi. 1893'te ve 1894-96 döneminde Cecil Rhodes hükümetinde bakanlık yaptı. 1898'de başbakan seçildiğinde ilk adımda İngilizlerle Boerler arasındaki anlaşmazlıklara barışçı bir çözüm getirmeye, daha sonra da savaşta Kap Kolonisi'nin tarafsızlığını sağlamaya çalıştı. Ama Schreiner hükümeti 1900'de düştü. 1909'da Güney Afrika Kurucu Meclisi'ne delege seçildiyse de meclise katılmak yerine, haksız yere ayaklanmayla suçlanan bir Afrikalı şefi mahkeme önünde savunmayı yeğledi. Afrikalılara oy hakkı tanınacağı güvencesi içermeyi gerektiriyse anayasa taslağına karşı çıktı. Daha sonra, yeni kurulan Güney Afrika Birliği Senatosu'nda Siyahların temsilcisi olarak görevlendirildi. 1914'te birliğin Londra'daki yüksek komiseri olarak Senato'dan ayrıldı.

Schrieffer, John Robert (d. 31 Mayıs 1931, Oak Park, Illinois, ABD), John Bardeen ve Leon N. Cooper ile birlikte geliştirdiği, üstüniletkenliğe ilişkin BCS (üç kuramcının adlarının baş harflerinden gelir) kuramıyla 1972 Nobel Fizik Ödülü'nü onlarla birlikte kazanan ABD'li fizikçi.

Cambridge'deki Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde (MIT) öğrenim gördü, doktora çalışmasını ise 1957'de Urbana'daki Illinois Üniversitesi'nde tamamladı. Ertesi yıl metallerin çok düşük sıcaklıklarda neden elektriksel dirençlerini yitirdiklerini açıklamayı başardı.

1957-59 arasında Chicago Üniversitesi'nde, 1959-62 arasında da Illinois Üniversite-

si'nde ders veren Schrieffer, daha sonra Philadelphia'daki Pennsylvania Üniversitesi'ne geçti. 1964'te aynı üniversitede Mary Amanda Wood Kürsüsü Fizik profesörü oldu. 1969-75 arasında Cornell Üniversitesi'nde Andrew D. White Kürsüsü profesörü olarak görev yaptı. 1980'de de Santa Barbara'daki California Üniversitesi'nde fizik profesörlüğüne getirildi. 1964'te *Theory of Superconductivity* (Üstüniletkenlik Kuramı) adlı yapıtını yayımladı. 1968'de Ulusal Bilimler Akademisi'nin Comstock Ödülü'nü kazandı.

Schrödinger, Erwin (d. 12 Ağustos 1887, Viyana - ö. 4 Ocak 1961, Viyana), kurduğu ve geliştirdiği dalga mekaniğiyle kuantum mekaniğine yeni ve yalın bir biçim kazandıran ve bu katkısı nedeniyle 1933 Nobel Fizik Ödülü'nü İngiliz fizikçi P. A. M. Dirac ile birlikte kazanan Avusturyalı kuramsal fizikçi.

1906'da Viyana Üniversitesi'ne girdi, 1910'da doktora çalışmasını tamamladı, ertesi yıl aynı üniversitede asistan olarak çalışmaya başladı. I. Dünya Savaşı'na katıldı. Jena ve Stuttgart üniversitelerinde kısa süreli görevlerin ardından 1921'de Zürich Üniversitesi'nde Fizik Enstitüsü başkanlığına getirildi. Bu görevi sürdürdüğü altı yıl onun meslek yaşamının en verimli dönemi oldu.

1926'da *Annalen der Physik*'te yayımladığı makalelerle dalga mekaniğini kuran Schrödinger, Einstein ve Louis de Broglie'nin ortaya koyduğu dalga-parçacık ikiliğinden(*) yola çıktı. Elektronun kimi zaman parçacık, kimi zaman dalga gibi davrandığını göz önüne alarak, atomda çekirdeğin elektrostatik etkisi altında bulunan elektronun madde dalgasını betimleyen dalga denklemini oluşturdu. İkinci basamaktan bir kısmi diferansiyel denklem olan bu dalga denklemi günümüzde Schrödinger denklemi(*) olarak bilinir. Schrödinger'in geliştirdiği dalga mekaniğinin, Werner Heisenberg, Max Born ve Pascual Jordan'ın bir süre önce ortaya koymuş oldukları matris mekaniğiyle özdeş sonuçlar verdiği ve bunların aynı temel kuramın farklı matematiksel gösterimleri olduğu kısa süre içinde kanıtlandı.

1927'de Berlin Üniversitesi'nde kuantum kuramının kurucusu Max Planck'tan boşalan Kuramsal Fizik Kürsüsü başkanlığına gelmesi için yapılan çağrıyı kabul eden Schrödinger, Berlin'de Einstein, Max von Laue gibi büyük fizikçilerle birlikte çalıştı. 1933'te iktidara gelen Nazilerin Einstein, Max Born, James Franck ve daha birçok değerli bilim adamının görevlerine son vermesi ya da Almanya'dan ayrılmak zorunda bırakması üzerine, bu ülkeyi kendi isteğiyle terk etti. 1933-36 arasında İngiltere'de Oxford Üniversitesi'nde çalıştıktan sonra Avusturya'ya dönerek Graz Üniversitesi'ne

Schrödinger
Foto: Iwan

girdi. Hitler'in Avusturya'yı ilhak etmesi üzerine 1938'de görevine son verilince Roma'ya gitti. İrlanda Başbakanı Eamon de Valera'nın çağrısı üzerine Dublin'e giderek yeni kurulan Yüksek Araştırma Enstitüsü'ndeki Kuramsal Fizik Okulu'nun yöneticisi oldu (1940). Bu görevi 1956'ya değin sürdürdükten sonra ülkesine döndü ve Viyana Üniversitesi'nde kendisi için oluşturulan Kuramsal Fizik Kürsüsü'nün başına getirildi. Ertesi yıl emekli oldu ve ders vermeyi sürdürdü.

Schrödinger denkleminin betimlediği dalga fonksiyonunun yorumlanması, dönemin büyük fizikçileri arasında tartışmalara yol açan bir konu oldu. Max Born, Niels Bohr ve Heisenberg dalga fonksiyonunun elektronun bir nokta dolayında bulunması olasılığını gösterdiği kanısında idiler. Schrödinger, Planck ve Einstein bu görüşe karşı çıkarak dalga mekaniğinin belirlenimci (determinist) bir kuram olması gerektiğini savunuyorlardı. Bu görüş ayrılığı ve yol açtığı tartışmalar yıllarca sürmüş, sonraki yıllarda gerçekleştirilen bulgular olasılık yorumunun doğru olduğunu ortaya koymuştur. Schrödinger Dublin yıllarında, dalga mekaniğinin olasılık yorumuna karşı felsefi görüşler geliştirmeye çalıştı. Ayrıca dalga mekaniğinin uygulamaları, istatistiksel termodinamik gibi konularda pek çok araştırma yayımladı; temel parçacıklar arasındaki bilinen bütün etkileşimleri hesaba katan bir birleşik alan kuramı(*) oluşturma yolunda da büyük çaba harcadı. Bilim felsefesi ve bilim tarihiyle de yakından ilgilendi. Bu konulardaki birçok yapıtı arasında *Abhandlungen zur Wellenmechanik* (1927; Dalga Mekaniği Hakkında Makaleler), *What is Life?* (1944; Yaşam Nedir?), *Science and Humanism* (1951; Bilim ve Hımanizm), *Nature and the Greeks* (1954; Doğa ve Eski Yunanlılar) ve *Meine Weltansicht* (1961; Dünya Görüşüm) sayılabilir.

Schrödinger denklemi, kuantum mekaniğinin temel denklemi. Avusturyalı fizikçi Erwin Schrödinger tarafından 1926'da ortaya konan bu denklem, kuantum mekaniğinde(*). Newton hareket yasalarının klasik mekanik için taşıdığı temel öneme eşdeğer bir önem taşır.

Temelde bir dalga denklemi olan Schrödinger denklemi, temel parçacıkların hareketlerini yönlendiren olasılık dalgalarını (bir başka deyişle dalga fonksiyonlarını [bak. de Broglie dalgası]) ve bu dalgaların dış etkiler altındaki değişim biçimlerini betimler. Schrödinger, oluşturduğu denklemi hidrojen atomuna uygulayarak bu atoma ilişkin birçok özelliği olağanüstü bir kesinlikle belirlediğini göstermiştir. Schrödinger denkleminde atom fizikinde, nükleer fizikte ve katılar fizikinde yaygın olarak yararlanılır.

Schubart, Christian Friedrich Daniel (d. 24 Mart 1739, Obersontheim, Schwaben-ö. 10 Ekim 1791, Stuttgart, Württemberg), coşkunluk akımı(*) döneminde dindar ve milliyetçi eğilimleriyle tanınan Alman şair. 1758'de Erlangen Üniversitesi'ne girdiyse de iki yıl sonra ayrıldı. Özel ders vererek ve yardımcı vaziflik ederek yaşamını kazandı. Müzik yeteneği Geislingen ve daha sonra da Ludwigsburg'a orgcu olarak atanmasını sağladı. Ama ayin dualarını gülünçleştiren bir parodisine de yansın selih yaşamı yüzünden, bölgeden sürüldü. Daha sonra Heilbronn, Mannheim, Münih ve Augsburg'a gitti. Augsburg'da uzun bir süre kalarak *Deutsche Chronik* (1774-78; Alman Vakayisi)

namesi) adlı yapıtına başladı ve seçkin şairlerin yeni yapıtlarından şiirler okuyarak yaşamını kazanmaya çalıştı. Cizvitlere şiddetle saldırması yüzünden Augsburg'dan kovuldu ve Ulm'a kaçtı. Orada bilinmeyen nedenlerle (belki de Württemberg hükünü verdiği için) 1777'de tutuklanarak yargılanmadan 10 yıl süreyle Hohenasperg Kalesi'ne kapatıldı. Burada mistik yapıtları inceledi ve şiir yazdı. *Sämtliche Gedichte* (1785-86; Toplu Şiirler) adlı yapıtında coşkunluk akımının tumturaklı dili, dindarlığından kaynaklanan yoğun duygular ve yurtseverce tutumu belirgindi. 1787'de Prusya kralı II. Friedrich'in isteğiyle serbest bırakıldı ve gönül borcunu *Hymnus auf Friedrich den Grossen*'le (Büyük Friedrich'e İlahi) dile getirdi. Bu kez Stuttgart'taki bir tiyatronun müzik yönetmenliğine atandı. Burada *Deutsche Chronik*'e devam etti. *Schubarts Leben und Gesinnungen* (1791-93; Schubart'ın Yaşamı ve Düşüncesi) adlı otobiyografisini tamamlayamadan öldü.

Schubert, Franz (Peter) (d. 31 Ocak 1797, Himmelpfortgrund, Viyana yakınları - ö. 19 Kasım 1828, Viyana), Avusturyalı besteci. Gerek melodi, gerekse armoniyle hayranlık uyandıran *Lied*'leriyle tanınmıştır.

Gençliği ve ilk yapıtları. Babası kendi açtığı özel okulu yöneten bir öğretmendi.

Schubert, W. A. Rieder'in bir suluboya çalışmasından ayrıntı, 1825; Devlet Tarih Müzesi, Viyana
Historisches Museum der Stadt Wien

Aile müzikle yakından ilgiliydi. Evde, Franz'ın da viyola çaldığı bir yaylı çalgılar dördlüsü kurmuşlardı. Franz, ilk müzik bilgilerini babasıyla ağabeyinden öğrendi. Daha sonra yöre kilisesinin orgcusundan org ve müzik kuramı dersleri aldı. 1808'de bir burs kazandı ve hem imparatorluk şapeli korosuna, hem de Viyana'da yatılı bir müzik okuluna girdi. Burada saray orgcusu Wenzel Ruzicka ve o sıralarda ününün doruğunda-bulunan besteci Antonio Salieri gibi öğretmenleri oldu. Öğrenci orkestrasında keman çalan Schubert, çok kısa sürede birinci kemanlar şefliğine (*Konzertmeister*) yükseldi. Ruzicka'nın olmadığı zamanlarda orkestrayı o yönetiyor, ayrıca koro çalışmalarına katılıyor, öğrenci arkadaşlarıyla oda müziği yapıyor ve piyano çalışıyordu.

İlk yapıtları arasında iki piyano için *Fantazy*, birkaç tane orkestra uvertürü, çeşitli oda müziği parçaları ve üç tane yaylı çalgılar dördlüsü vardı. 1812'de Schubert'in sesi kalınlaşmaya başlayınca okuldan ayrıldı, ama Salieri ile çalışmalarını üç yıl daha özel olarak sürdürdü. Bu arada Viyana'daki bir öğretmen okuluna girdi ve 1814'te babasının okulunda yardımcı öğretmen olarak işe başladı. Boyunun kısıklığı nedeniyle askere alınmayınca 1818'e değin bu işi sürdürdü.

Schubert 1813-15 arasında olağanüstü pek çok beste yaptı. Henüz olgunluğa ermemiş,

buna karşılık üslup sahibi, özgün ve duygü dolu genç bir dehanın ürünleri olan bu yapıtların arasında beş tane yaylı çalgılar dördlüsünden başka, üç tane misa ve üç tane senfoni vardı. İlk gerçek operası *Des Teufels Lustschloss*'u (Şeytan'ın Sefahat Sarayı) daha öğretmen okulundayken tamamlamıştı. Ama bu dönemde asıl ilgisi *Lied* bestelemeye yönelikti. 1814'te Goethe'nin *Faust*'undan "Gretchen am Spinnrade" (Gretchen Çıkrık Başında) şiirini besteledi. Bu onun 30. *Lied*'iydi ve aynı zamanda gerçek Alman *Lied*'inin de doğumunu müjdeliyordu. Schubert ertesi yıl da 140'ı aşkın *Lied* yazdı. *Lied* bestelerken melodiden yola çıkıyordu. Bir şiirin sözleri aklında bir melodinin doğmasına yol açıyor, armoni ile modülasyonu bu melodinin ana çizgileri yaratıyordu.

Schubert 1815'te *Der vierjährige Posten* (Dört Yıllık Nöbetçi), *Fernando, Claudine von Villa Bella* (Villa Bellalı Claudine) ve *Die Freunde von Salamanka* (Salamankalı Arkadaşlar) gibi operalar yazdıysa da pek başarılı olamadı. Bunu izleyen yıllarda "Ganymed", "Der Wanderer", "An die Musik" (Müziğe), "Der Tod und das Mädchen" (Ölüm ve Genç Kız) ve "Die Forelle" (Alabalık) vb ile *Lied* çalışmalarını sürdürürken, bir yandan da *Do Minör Dördüncü Senfoni*'sini (1816), çok sevilen *Si Bemol Majör Beşinci Senfoni*'sini (1816) ve *Do Majör Misa*'sını (1816) yarattı; en güzelini 7. ve 11.'si olan piyano sonatları dizisine başladı.

1817 başlarında Schubert bariton Johann Michael Vogl ile tanıştı. Vogl onun *Lied*'lerini Viyana salonlarında söyleyerek moda haline getirdi. Schubert 1818 ilkbaharında *Do Majör Altıncı (Trajik) Senfoni*'sini besteledi. Aynı yıl 1818'de Kont Esterházy Johann'ın iki kızına müzik dersi vermek üzere Macaristan'a gitti.

Olgunluk dönemi. Viyana'ya dönüşünde *Die Zwillingsbrüder* (İkiz Kardeşler) operetini besteledi. Ama Vogl'un da desteklemesine karşın yapıt bir türlü sahnelenemedi. Bunun üzerine Schubert ile Vogl Yukarı Avusturya'da bir tatil gezisine çıktılar. Schubert bu gezi sırasında çok tanıdığı bestelerinden ilki olan *La Majör Piyano Sonatı* ile piyano ve yaylı çalgılar için ünlü *La Majör Alabalık Beşlisi*'ni yazdı.

Die Zwillingsbrüder ertesi yıl (1820) Viyana'da sahnelendi. İkiz kardeş rollerini Vogl canlandırmıştı. Bunu, *Die Zauberharfe* (Si-hirli Arpa) adlı oyuna yazdığı müziğin seslendirilmesi izledi. Bu oyunun sevimli melodik uvertürü daha sonra *Rosamunde* uvertürü olarak ün yaptı. Schubert artık geniş çevrelerde tanınmaya başlamıştı. Zengin ve etkili Sonnleithner ailesi de onunla ilgileniyordu.

Schubert'in kendi yapıtlarını yayımlatma yolundaki bütün çabaları başarısız kalmıştı. Bununla birlikte birkaç arkadaşı 1821 başlarında "Erlkönig" (Cinler Kralı) şarkısını bastırmak için abone kampanyası açtılar. Bu kampanya o kadar başarılı oldu ki "Gretchen am Spinnrade"nin basılmasına yetecek para da toplandı.

Viyana'da Schubert'in *Lied*'leri ve dans müziği iyice yaygınlaşmıştı. Sırf bu parçaların çalındığı konser partileri veriliyordu. Ama Schubert kendini hâlâ opera ve konser çevresine tam anlamıyla kabul ettirilebilmiş değildi.

1822 sonbaharında *Si Minör (Bitmemiş) Senfoni*'sine başladı. İki bölümüyle taslak halindeki *scherzo*'sunu Kasım 1822'de tamamladı. O yılın sonunda zührevi bir hastalığa yakalandı. Bugün frengi olduğu sanılan bu hastalık nedeniyle kendini çevresinden geri çekti, ama durmadan beste

yapmayı sürdürüyordu. *La Minör Piyano Sonatı*'nı tek perdelik *Die Verschworenen* (Komplocular) operası izledi. Gene bu yıl içinde *Die schöne Müllerin* (Değirmenci Güzeli) adlı *Lied* dizisini yazan ve en iddialı operası *Fierrabras* üzerinde çalışan Schubert bütün yazı hastanede geçirdi. Ama Viyana'daki Kärnthnerthor Tiyatrosu yöneticileri bu operayı geri çevirdiler.

Schubert'in mutsuz yaşantısı 1824'te de sürdü. Hasta ve parasız durumdaydı; başarsız olduğunu düşünüyordu. Gene de bu günlerde üç önemli yapıt besteledi: *La Minör Yaylı Çalgılar Dörtlüsü*, "Der Tod und das Mädchen" adlı *Lied*'i üzerine çeşitlemelerin yer aldığı *Re Minör Yaylı Çalgılar Dörtlüsü* ve *Fa Majör Yaylı ve Nefesli Çalgılar Sekizlisi*. Operalarının sahnelenmemesine karşılık *Lied*'leri Viyana'da sık sık seslendiriliyordu. Bunların yayımlanmasıyla Schubert'in mali durumu biraz düzeldi.

Son yılları. 1824'te Salieri saray müzik yönetmenliğinden çekilince, yardımcısı Joseph Eybler onun yerine getirilmişti. Schubert 1826'da boş olan yönetmen yardımcılığı için başvurduysa da kabul edilmedi.

O da kendini hemen tümüyle beste yapmaya adanmıştı; geçimini yayımcılardan aldığı paralarla ve ara sıra verdiği derslerle sağlıyordu.

1827'de *Winterreise* (Kış Yolculuğu) dizisinin ilk 12 *Lied*'ini yazdı. O yıl Beethoven'ın ölmesi Schubert'i çok üzmüş olmalıdır. Son çalgı yapıtlarında Beethoven'ın müziğine yakın niteliklerin bulunmasından Schubert'in onu beğendiği anlaşılmaktadır. Özellikle *Mi Bemol Majör Piyano Üçlüsü* (1827) ve *Do Minör Piyano Sonatı* (1828) bu tür yapıtlarının başıdır.

Schubert yaşamının son yılında art arda başyapıtlar yarattı. 1828 başlarında piyano ikililerinin en büyüğü olan *Mi Minör Fantezi*'yi besteledi. Bunu *Do Majör Dokuzlucu* (Büyük) *Senfoni* ve *Miriam's Siegesgesang* (Miriam'ın Zafer Şarkısı) izledi. Sonra *Mi Bemol Majör Missa*'sı üzerinde çalıştı. Ağustosta gene *Lied*'lere dönerek *Schwanengesang* (Kuğu Şarkısı) adıyla yayımlanan diziyi yazdı. Bu yaratıcı dönem, piyano için *Do Minör*, *La Majör* ve *Mi Bemol Majör* sonatlar ve *Do Majör Yaylı Çalgılar Beşlisi*yle sonbaharda kapandı.

Schubert tek konserini de bu yıl verdi. Hem sanatçı, hem de maddi yönden başarılı geçen bu konser sonunda kendisine bir piyano alabildi. Ama sağlığı hep kötüye gitmiş, sürekli çalışma yüzünden birkin düşmüştü. Sonunda yakalandığı tifodan kurtulamadı.

Klasik ve romantik dönemler arasında bir noktada olması nedeniyle Schubert'in müzik tarihindeki yerinin kesinlikle belirlenemeyeceğini ileri sürenler varsa da, onu büyük klasik bestecilerin sonuncusu saymak yanlış olmaz. Müziği romantik bir heyecanla dolu, şiirsel ve yepyeni bir dille örülmüş olsa da, Schubert klasik okulun biçimleri içinde kalmıştır. O, günümüzde Schumann, Chopin ve Wagner'den çok, Haydn, Beethoven ve Mozart'a yakın sayılmaktadır.

Schuchert, Charles (d. 3 Temmuz 1858, Cincinnati, Ohio - ö. 20 Kasım 1942, New Haven, Connecticut, ABD), ABD'li paleontolog. Karalarla denizlerin eski jeolojik dönemlerdeki dağılımını inceleyen paleocoğrafyanın gelişmesine öncülük etmiştir. Gençliğinde fosillere yoğun ilgi duydu. 1880'lerde eyalet jeoloji araştırmaları çerçevesinde, fosilleşmiş yosun hayvanlarıyla *Brachiopoda* filumu üyelerinin resmini çizerek geçimini sağladı. Bu arada, çeşitli türleri içeren zengin bir koleksiyon oluşturdu. ABD Ulusal Müzesi'nde yöneticilik

yaptığı dönemde (1894-1904) taksonomi çalışmalarına yöneldi. Ardından Yale Üniversitesi'nde paleontoloji profesörlüğüne getirildi. 1923'te emekli olduktan sonra da aynı okulda ders vermeyi sürdürdü. *A Text-Book of Geology* (1915, L. V. Pirsson ile birlikte; Jeoloji Ders Kitabı) adlı yapıtı, 20. yüzyılın ortalarına değin tarihsel jeoloji alanında temel ders kitabı olarak kaldı. Kuzey Amerika'nın paleocoğrafyası konusunda en yetkili uzman sayılan Schuchert, 1935'te bu alandaki bilgileri bir araya getiren *Historical Geology of North America* (Kuzey Amerika'nın Tarihsel Jeolojisi) adlı yapıtının birinci cildini yayımladı. Öbür yapıtları arasında *Textbook of Historical Geological Paleogeography of North America* (1927; Kuzey Amerika'nın Tarihsel Jeolojik Paleocoğrafyasının Ders Kitabı) ve *The Earth and Its Rhythms* (1927; Yeryüzü ve Ritimleri) sayılabilir.

Schuller, Gunther (d. 22 Kasım 1925, New York kenti), ABD'li besteci ve yorumcu. Hem cazı, hem de klasik müziği ve oniki ton müziğinin öğelerini içine alan çalışmalarıyla tanınmıştır.

Dedesı Almanya'da orkestra şefiydi; babası New York Filarmoni Orkestrası'nda 41 yıl keman çaldı. Virtuöz bir Fransız kornocu olan Schuller ise Cincinnati Senfoni ve Metropolitan Operası orkestralarıyla çaldı. Duke Ellington'a duyduğu hayranlık sonucunda cazla ilgilenmeye başladı. Ellington'ın birçok parçasının senfonik uyarlamalarını yaptı ve 1955'te *Symphonic Tribute to Duke Ellington*'ı (Duke Ellington'a Senfonik Saygı) besteledi. Caz solocularından sayılmakla birlikte, Modern Caz Dörtlüsü gibi topluluklarla birlikte çaldı ve yazılarında popüler müziğin çeşitli yanlarını ele aldı. 1959'da Massachusetts'te Lenox'taki Caz Okulu'nda ders verdi. 1962'de Washington'daki 1. Uluslararası Caz Festivali'nin müzik yönetmenliğini yaptı. 1964'ten 1967'ye değin de Yale Müzik Okulu'nda ders verdi.

Besteci olarak önceleri, kısa oniki ton besteleriyle tanınan Anton von Webern'in yolunu izledi. 1945'te oldukça geleneksel sayılan *Viyolonsel Konçertosu*'nu tamamladı. Daha sonraki oda müziği alışılmamış çalgı bileşimiyle dikkati çekti. Üç obua ya da üç trombon ve piyano için *Fantasia Concertante* (1947) ve *Double Bass Quartet*'i (1947; Kontrbas Dörtlüsü) bunlara örnekti. Schuller, 1955'te *Atık 12 by 11* gibi yapıtlarında oda orkestrası ve caz doğaçlaması için bütünüyle farklı müzik üsluplarından öğeleri başarıyla birleştiriyordu. İlk kez 1960'ta seslendirilen *Spectra*'da (Tayflar), George Balanchine'in koreografisini yaptığı bir bale olan *Variants*'ta (1961; Varyantlar), bir piyano konçertosu ve senfonisinde de bu eğilimi sürdürdü.

Schuller'in daha sonraki yapıtları arasında *Fisherman and His Wife* (1970; John Updike'in librettosu ile çocuk operası; Balıkçıyla Karısı), *Capriccio Stravagante* (1972), seriyalizmi klasik yapıtında romantizm ile birleştiren *Triplum II* (1975), iki orkestra için yazılmış ve Doğu ile Batı'nın kaynaşmasını simgeleyen *Deaf* (1978) ve bu çalgı için yazılmış ilk konçerto olan *Contrabassoon Concerto* (1979; Kontrfagot Konçertosu) vardır. Schuller'in kurduğu New England Müzik Konservatuarı Ragtime Topluluğu Scot Joplin'in yapıtlarından oluşan *Red-Back Book* (Kırmızı Sırtlı Kitap) plağıyla 1973 Grammy Ödülü'nü almıştır.

Schuller, 1967'den 1977'ye değin New England Müzik Konservatuarı'nın başkanlığını yaptı. Her ikisi de Massachusetts'te bulunan Tanglewood'daki Boston Senfoni

Orkestrası ile Berkshire Müzik Merkezi'nde yaz müzik etkinliklerini yönetti. *Horn Technique* (1962; Korno Tekniği) ile *Early Jazz: Its Roots and Musical Development* (1968; Erken Caz: Kökleri ve Müziksel Gelişimi) gibi kitaplar yazdı. 1960'ta Ulusal Sanat ve Edebiyat Enstitüsü'nün ödülünü, 1971'de de Rogers ve Hammerstein ödülünü aldı.

Schulmeister, Karl (d. 5 Ağustos 1770, Neu-Freisteit, Alsace - ö. 8 Mayıs 1853, Strasbourg, Fransa), I. Napoléon'un casusluk örgütünün şefi.

Yoksul bir köy papazının oğluydu. Gençliğinde küçük çapta ticaret ve kaçakçılıkla uğraştı. 1799'da tanıştığı Anne-Jean-Marie-René Savary'nin generalliğe ve haberalma şefliğine yükselmesinden sonra ona bağlı gizli bir ajan oldu. 1805'te casusluk gereğiyle Fransa'dan sürülmüş bir Macar soyuslu kimliğinde Viyana'ya gitti. Avusturya ordusu komutanı Baron Mack von Leiberich'in güvenini kazanarak haberalma şefi oldu. Fransa'da Napoléon'a karşı muhalefetin arttığına ilişkin yanıltıcı haberlerle Leiberich'in bütün ordusuyla cepheye hareket etmesini sağladı. Üstün Fransız kuvvetlerince kuşatılan Avusturya ordusu Ulm'da teslim olmak zorunda kaldı.

İzleyen yıllarda da savaş alanlarında ve casus olarak başarılar gösteren Schulmeister, İrlanda ve İngiltere'ye kadar uzanan operasyonlara girişti. 1809'da ordu müfettişliğine atandı ve bu görevde büyük bir servet edindi. Aynı yıl Napoléon'un Viyana'yı ikinci kez işgal etmesi üzerine, kenttin polis müdürü oldu ve acımasızlığıyla ün yaptı. Sonunda, Savary'nin nüfuzunu kullanarak Fransız gizli servisinin başına geçti. İmparatorice Marie-Louise'in isteğiyle bu görevden alındıktan sonra malikânesine çekildi. 1814'te bir Avusturya topçu birliğince malikânesi yıkıldı. Yüz Gün sonrasında yoksul düştü ve Strasbourg'da bir tütüncü dükkânı işletti.

Schultz, Dutch, asıl adı ARTHUR FLEGENHEIMER (d. 2 Ağustos 1902, Bronx, New York - ö. 23 Ekim 1935, Newark, New Jersey, ABD), 1920'lerde ve 1930'larda New York kentinde içki kaçakçılığı ve başka yasadışı işlerle uğraşan ABD'li gangster.

Bronxlu eski bir gangsterin adından esinlenerek Schultz takma adını aldı. İşe ev soymakla başladı. Sonradan içki kaçakçılığı ve üretimiyle kaçak meyhane işletme gibi işlere girdi. Bronx'ta ve Manhattan'ın bazı kesimlerinde yasadışı siyasi işlere de katıldı. Schultz 1933'te vergi kaçırma suçundan mahkemeye çıkarıldıysa da aklandı. Duruşma öncesinde aylarca saklandığından işlerinin büyük bölümünü New Yorklu rakiplerine kaptırdı. New Jersey'deki Newark'ta üslenerek New York'taki işini yeniden toparlamaya çalışırken, savcı Thomas E. Dewey'in hedefi haline geldi. Ekim 1935'te Albert Anastasia ve başka gangsterlere Dewey'i öldürmeye yönelik bir plan sundu. Ama New Yorklu çete reisleri bu planın yol açabileceği olayları göze almak istemediler. Schultz 23 Ekim 1935'te üç koruma görevlisiyle birlikte New Yorklu kiralık katiller tarafından öldürüldü.

Schultz, Henry (d. 4 Eylül 1893, Szarkowszczyzna, Polonya, Rus Çarlığı - ö. 26 Kasım 1938, San Diego, California, ABD), Polonya asıllı ABD'li ekonometri uzmanı. New York kentinde öğrenim gördü. Columbia Üniversitesi'nde lisansüstü çalışmalar yaptı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra,

Londra'da Karl Pearson'dan iktisat ve istatistik dersleri aldı. Daha sonra ABD'ye dönerek istatistikçi olarak çalışmaya başladı. H. L. Moore'un etkisiyle ekonometriye yönelerek talebin ekonometrik yöntemlerle incelenmesine öncülük etti. 1926'dan ölümüne değin Chicago Üniversitesi'nde kaldı.

Schultz iktisat alanındaki kuramsal çalışmalarını verileri dayandırmak amacıyla, çok sayıda malla ilgili veri topladı ve bu verilerin incelenmesine büyük önem verdi. Sonraki çalışmalarında çeşitli ekonometrik yöntemler, özellikle regresyon tekniklerini geliştirerek bunları *The Theory and Measurement of Demand* (1938; Talep Kuramı ve Ölçümü) adlı yapıtında ortaya koydu. Yapıtında matematiksel iktisat kuramı alanında geliştirilen yaklaşımlara, özellikle Vilfredo Pareto'nun çalışmalarına geniş yer verdi. Ayrıca istatistiksel yöntemler kullanarak çok sayıda malın talep eğrileriyle talep esnekliklerini belirlemeye çalıştı.

Schultz, Theodore William (d. 30 Nisan 1902, Arlington yakınları, Güney Dakota, ABD), ABD'li iktisatçı. İktisadi kalkınmada "insan sermayesinin" (eğitim, yetenek, çalışkanlık, istek vb) rolüne ilişkin çalışmaları nedeniyle 1979'da W. Arthur Lewis ile birlikte Nobel Ekonomi Ödülü'nü kazanmıştır.

1927'de Güney Dakota Eyalet Yüksek Okulu'nu bitirdi. 1930'da Wisconsin Üniversitesi'nde doktorasını tamamladı. 1930-43 arasında Iowa Eyalet Yüksek Okulu'nda, 1943-72 arasında da Chicago Üniversitesi'nde ders verdi; ayrıca 1946-61 arasında okulun iktisat bölümünün başkanlığını yürüttü.

Schultz iktisadi kalkınmaya ilişkin görüşlerini, sanayileşmenin ön koşulunu tarımsal gelişiminin oluşturduğu yaklaşımına dayandırdı. Klasik iktisadi çözümlemeyi yoksul ülkelerin tarımına uygularken, insan sermayesinin genel olarak sermaye ile aynı çerçevede ele alınması gerektiğini ileri sürdü. Bu önermeden yola çıkarak, insan sermayesine dayalı bir yatırım kuramı geliştirdi ve iktisadi kalkınmanın ancak insana yapılan yatırımların artırılmasıyla sağlanabileceğini savundu.

Önemli yapıtları arasında *Agriculture in an Unstable Economy* (1945; İstikrarsız Bir Ekonomide Tarım), *The Economic Value of Education* (1963; Eğitimin İktisadi Değeri), *Economic Growth and Agriculture* (1968; İktisadi Büyüme ve Tarım), *Investment in Human Capital* (1971; İnsan Sermayesine Yatırım) ve *Investing in People: The Economics of Population Quality* (1981, İnsana Yatırım: İktisadi Açından Nüfusun Niteliği) sayılabilir.

Schultze, Max (Johann Sigismund) (d. 25 Mart 1825, Freiburg - ö. 16 Ocak 1874, Bonn, Almanya), Alman zooloji ve sitoloji bilgini. Hücreyi çekirdeği olan bir protoplazma kütesi olarak tanımlamış, protoplazmayı, çekirdeğiyle birlikte, bitki ve hayvanda bulunan temel yapı olarak belirlemiştir.

Halle Üniversitesi'nde anatomi dersleri verdi. 1859'da Bonn Üniversitesi'ne geçti; 1872'de burada Anatomi Enstitüsü'nün başına getirildi. Hücrelerin ince ayrıntılarının belirlenmesi için osmik asit kullanılması gibi pek çok yeni teknik geliştirdi. Bilimsel yazılarında içkulak gibi duyu organlarındaki sinir sonlanmaları, burun ve ağtabakayı inceledi. 1865'te yayımlanmaya başladığı *Archiv für mikroskopische Anatomie* adlı dergiyi yaşamının sonuna değin yönetti.

Schulz, Charles (d. 26 Kasım 1922, Minneapolis, Minnesota, ABD), ABD'de en sevilen çizgi romanlardan biri olan "Peanuts"ın ("Yer Fıstıkları, Snoopy") yaratıcısı. Bir berberin oğluydu. Mektupla karikatür dersleri aldı. Askerlikten sonra (1945) bir süre bir güzel sanatlar okulunda ders verdi; ardından St. Paul Pioneer Press ve Saturday Evening Post'ta (1948-49) serbest karika-

Schulz
CBS

türcü olarak çalıştı. Başlangıçta adı "Li'l Folks" (Küçük Ahbablar) olan "Peanuts"ı 1950'de çizmeye başladı. Bir ölçüde kendi yaşamından yola çıkarak yarattığı bu dizinin kahramanları, yaşları 3-5 arasında değişen bir grup çocuktur. Duyarlı, ama yumuşak huylu ve silik bir tip olan başkahraman Charlie Brown bir anlamda "ortalama" insanı temsil eder. Schulz, askerdeki yalnızlığını ve günlük yaşamdaki küçük düş kırıklıklarını, hep acımasız şakalara hedef olan Charlie Brown aracılığıyla aktarır. Onun en çok kullandığı ilk temalardan biri, çocuklar arasındaki gaddarlıktır. Ulaşamadığı hedeflerin hayalini gören küçük av köpeği Snoopy çoğu zaman çocuklardan daha akıllıdır. Charlie Brown'ın kardeşi Sally, zalim, aksi ve yaygaracı Lucy, onun tedirgin kardeşi Linus, oyuncak piyanoyla Beethoven çalmayı saplantı haline getirmiş Schroeder, Peppermint (Nane Şekeri) Patty, Marcie, Pigpen ve Woodstock adlı kuş, dizinin öbür tipleridir.

"Peanuts" televizyona ve sahneye de uyarlanmış, senaryosunu Schulz'un yazdığı iki çizgi filmi yapılmıştır. Schulz, başka bir yazarla birlikte *Charlie Brown, Snoopy and Me* (1980; Charlie Brown, Snoopy ve Ben) adlı bir de kitap yayımlamıştır.

Schumacher, Kurt (d. 13 Ekim 1895, Kulm, Batı Prusya - ö. 20 Ağustos 1953, Bonn, Batı Almanya), Alman siyaset adamı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra yeniden örgütlenen Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nin (SPD) ilk başkanıdır.

Bir tüccarın oğluydu. Halle, Berlin ve Münster üniversitelerinde öğrenim gördü. I. Dünya Savaşı'nda sağ kolunu yitirdi. 1920'de sosyal demokrat *Schwäbische Tagwacht* gazetesinin yayın yönetmeni oldu. 1924-31 arasında Württemberg Meclisi'nde (*Diet*), 1930-33 arasında Reichstag'da (Parlamento) görev yaptı. 1933'te Naziler iktidara gelince tutuklandı ve 10 yıl toplama kamplarında kaldı. Şubat 1944'te serbest bırakıldıysa da, 20 Temmuz 1944'te Hitler'e düzenlenen suikasttan sonra yeniden tutuklandı.

II. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın yenilgisinden sonra SPD'yi yeniden örgütlemek üzere harekete geçen Schumacher, partinin Ekim 1945'te Hannover'de 12 yıllık bir aradan sonra yapılan ilk yasal toplantısına başkanlık etti. Mayıs 1946'da ABD, İngiltere ve Fransa'nın işgali altındaki üç bölgede SPD örgütünün başkanı oldu. Partinin tabanını genişletmek amacıyla orta sınıflara ve dindar kesimlere seslenen bir kampanya yürüttü. 1947'de Berlin'de yapılan seçimlerde SPD tarihinin en yüksek oyunu aldı. Uzun süren bir hastalığın sonucunda 1948'de sol bacağına kesilmesiyle sağlığı daha da bozulan Schumacher, 1949'da Federal Meclis'te (*Bundestag*) muhalefet grubunun lideri oldu. Bu tarihten sonra Schuman Planı'na (*) ve Almanya'nın yeniden silahlanmasına sürekli olarak karşı çıktı ve ısrarla Almanya'nın yeniden birleşmesini savundu.

Schuman, Robert (d. 29 Haziran 1886, Lüksemburg - ö. 4 Eylül 1963, Metz, Fransa), Fransız devlet adamı. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu (ECSC) kurmuş, Avrupa'nın ekonomik ve siyasi birliğinin sağlanması için çalışmıştır.

1919'da Fransız Ulusal Meclisi'ne seçildi. Fransa'nın Almanlar tarafından işgal edilmesinden sonra Gestapo tarafından tutuklandı (Eylül 1940). İki yıl sonra hapisten kaçtı ve 1944'e değin Direniş Hareketi'nde çalıştı. Savaştan sonra Hristiyan Demokrat bir çizgiyi benimseyen Cumhuriyetçi Halk Hareketi'nin (MRP) kuruluşuna katıldı. Maliye bakanlığı (Temmuz-Kasım 1946), başbakanlık (Kasım 1947-Temmuz 1948 ve Ağustos-Eylül 1948), dışişleri bakanlığı (Temmuz 1948-Aralık 1952) ve adalet bakanlığı (1955-56) görevlerinde bulundu.

Dışişleri bakanlığı sırasında Avrupa'nın ekonomik ve askeri birliğini ve Fransa'yla Almanya arasında yakınlaşmayı sağlamaya yönelik Schuman Planı'nı geliştirdi (1950). Planın ekonomik alandaki hedefleri 1952'de altı Batı Avrupa ülkesinin oluşturduğu ECSC'nin kurulmasıyla hayata geçti. Böylece Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) kurulması yolunda ilk adım da atılmış oldu. 1958-60 arasında AET'nin danışma organı olan meclise başkanlık eden Schuman, Şubat 1963'e değin meclis üyesi olarak görev yaptı.

Schuman, William (Howard) (d. 4 Ağustos 1910, New York kenti - ö. 15 Şubat 1992, New York kenti), ABD'li besteci ve eğitimci. Avrupa modellerini Amerikan temalarına uyguladığı senfoni, bale ve oda müziği parçalarıyla tanınmıştır.

Bir yandan okula giderken, bir yandan da keman dersi aldı. Daha sonra beste yapmaya başladı. *Amerikan Festival Uvertürü* (1939), *Üçüncü Yaylı Çalgılar Dörtlüsü* (1939), *Üçüncü Senfoni* (1941) ve Walt Whitman'ın şiirleri üzerine bestelediği *A Free Song* (1942; Özgür Bir Şarkı) adlı kantata ünü yayıldığı gibi, birçok da ödül kazandı.

1935-45 arasında New York'ta Bronxville'deki Sarah Lawrence College'da ders verdi. Daha sonra başına getirildiği (1945-62) Juilliard Müzik Okulu'nda öğretim yöntem ve programlarında reform ve yenilikler gerçekleştirdi. 1962-69 arasında New York kentindeki Lincoln Sahne Sanatları Merkezi'nin başkanlığını yaptı.

Schuman *Üçüncü ve Dördüncü Senfoni* sinde *passacaglia*, füg, koral gibi eski formların çoksesli dokularını kullanmıştır. *Sekizinci Senfoni*'si en başarılı yapıtları arasındadır. Schuman'ın *Undertow* (1945; Dipten Gelen Akıntı), *Night Journey* (1948; Gece Gezisi) ve *Judith* (1950) gibi baleleri de

vardır. Ayrıca dört yaylı çalgılar dördlüsü, *The Mighty Casey* (1953; Güçlü Casey) adlı bir opera ve çeşitli koro yapıtları da yazmıştır. Archibald MacLeish'in sözleri üzerine bestelediği *The Young Dead Soldiers* (1976; Ölü Genç Askerler) ve *Concerto on Old English Rounds* (1976; Eski İngiliz Round'ları Üzerine Konçerto) daha sonraki yapıtları arasındadır.

Schuman Planı, Fransa dışişleri bakanı Robert Schuman'ın Fransa ve Batı Almanya'da demir ve çelik üretimini denetleyecek tek bir organ oluşturulması ve bu ortaklığın öbür Avrupa ülkelerinin üyeliğine de açık tutulması yolundaki önerisi (9 Mayıs 1950). Öneri Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun (ESCS) kurulmasıyla yaşama geçmiştir.

Schumann, Clara, eö CLARA JOSEPHINE WIECK (d. 13 Eylül 1819, Leipzig - ö. 20 Mayıs 1896, Frankfurt am Main, Almanya), besteci Robert Schumann'ın eşi olan Alman piyanist ve besteci.

Babasının özendirmesiyle beş yaşında piyanoya başladı. 1835'e gelindiğinde üstün yetenekli çocuk olarak Avrupa'nın dört bir yanında adını duyurmuştu. 1838'de Viyana'daki Müzik Dostları Derneği'ne seçildi.

Babasının ısrarla karşı çıkmasına karşın, 1840'ta Schumann'la evlendi ve 1841-54 arasında ondan sekiz çocuğu oldu. Aile sorumluluklarının sanat yaşamına getirdiği bütün engellere karşın, bu dönemde Leipzig Konservatuarı'nda (bugün Devlet Müzik Yüksekokulu) ders verdi, çeşitli besteler yaptı ve sık sık turneye çıktı. Kocasının 1856'da ölmesinden sonra besteci Johannes Brahms'la yakın bir mesleki ve kişisel dostluk kurdu. Aynı dönemde kocasının toplu yapıtlarını yayımlattı (1881-93).

Clara Schumann'ın yapıtlarının başında, aralarında bir piyano konçertosunun da yer aldığı orkestra yapıtları, oda müziği yapıtları, şarkılar ve solo piyano için birçok karakter parçası gelir.

Schumann, Elisabeth (d. 13 Haziran 1885, Merseburg, Almanya - ö. 23 Nisan 1952, New York kenti, ABD), Alman asıllı ABD'li soprano. Mozart ve Richard Strauss'un operalarındaki yorumlarıyla tanınmıştır.

Sahneye ilk kez 1910'da Hamburg Devlet Operası'nda çıktı. 1914'te New York kentindeki Metropolitan Operası'nda Strauss'un *Der Rosenkavalier*'indeki (Güllü Sövalye) Sophie rolünü canlandırdı. 1919'da Viyana Operası'nda söyledi. 1921'de Richard Strauss'la birlikte ABD turnesine çıktı. 1938'de ABD'ye yerleşti; Philadelphia'daki Curtis Müzik Enstitüsü'nde ders verdi ve 1944'te ABD yurttaşlığı oldu. Bir süre orkestra şefi Karl Alwin'le evli kalan Schumann'ın 1948'de *German Song* (Alman Şarkısı) adlı bir de kitabı yayımlandı.

Schumann, Robert (Alexander) (d. 8 Haziran 1810, Zwickau, Saksonya - ö. 29 Temmuz 1856, Endenich, Bonn yakınları), Alman romantik besteci. Şarkıları (*Lied*), piyano ve orkestra müziğiyle ünlenmiş, piyano parçalarının birçoğunu 1840'ta evlendiği Clara Schumann için yazmıştır.

Bir kitapçı ve yayıncının oğluydu. Dört yıl özel bir okulda okuduktan sonra 1820'de girdiği Zwickau'daki *Gymnasium*'da (üniversite hazırlık okulu) sekiz yıl öğrenim gördü. Müzik eğitimine altı yaşında başladı. 1822'de, bir 150. Mezmur müziği olan, bilinen ilk bestesini yaptı. Ayrıca edebiyatla da ilgilenerek oyun ve şiirler yazdı; Horatius'un bazı odalarını çevirdi. Müzikte Avusturyalı besteci Franz Schubert'ten, edebiyatta ise Alman şair Jean Paul Rich-

ter'den derinden etkilendiği 1827'de bazı şarkılar besteledi. 1828'de okuldan ayrılarak Leipzig Üniversitesi'nde hukuk öğrenimine başladıysa da bütün zamanını şarkı yazmaya, piyano doğaçlamalarına ve Richter tarzında otobiyografik roman denemelerine ayırdı. Birkaç ay ünlü öğretmen Friedrich Wieck'ten piyano dersleri aldı ve Wieck'in piyanist olarak geleceği parlak dokuz yaşındaki kızı Clara'yı tanıdı.

1829 yazında Leipzig'ten ayrılarak Heidelberg'e gitti. Oradaki hukuk profesörlerin-

Robert ve Clara Schumann, J. Hofelich'in bir taş baskısı
The Botmann Archive

den, müzik estetiği yazılarıyla tanınmış Anton Friedrich Justus Thibaut'nun etkisiyle Rönesans ve barok dönem koro müziğini inceledi. Franz Schubert üslubunda, sonraları *Kelebekler* (1832) adlı piyano dizisinde kullanacağı valsler yazdı. Sürekli piyanoda çalışarak sonunda annesinden hukuku bir dönem bırakma konusunda izin aldı ve Wieck'ten ders almak üzere Ekim 1830'da Leipzig'e döndü. 1831'de Opus 1, çeşitlenmeler dizisini yayımladıktan sonra sağ elinin bir parmağının kazaya uğraması virtüözlük umutlarına son verdiyse de, bu olay üzerine tümüyle kompozisyona yöneldi. Bu dönemde yazdığı çok sayıda piyano parçasının bazısını hemen, bazısını da gözden geçirerek sonradan yayımladı.

Schumann Wieck'in öğrencilerinden Ernestine von Fricken ile bir yıllık aşk ilişkisi sonucunda iki örnekli piyano yapıtı yazdı. Bunlardan biri *Karnaval* (1835) dizisi, öbürü, kızın babasının bir teması üzerine çeşitlenmelerden oluşan *Études symphoniques*'ti (1834; Senfonik Etütler). Nişanın resmen bozulmasından (1 Ocak 1836) önce Clara Wieck'e aşık olan Schumann, Wieck'in bu ilişkiye izin vermemesi üzerine 16 ay büyük yalnızlık çekti. Bu dönemde piyano için yazdığı *Do Majör Fantezi*'sinde umutsuzluğunu dile getirdi. Kurucularından olduğu *Neu Zeitschrift für Musik* adlı dergide Clara'ya karşı örtük bir yergi bile yayımladı. Clara'nın barışma girişiminden sonra 13 Eylül 1837'de kızıyla evlenmek için Friedrich Wieck'in iznini istedi, ama reddedilmekle birlikte Wieck'in onayını da alamadı.

Artık en yaratıcı dönemlerinden birinde bulunan Schumann zengin düş gücü ürünü bir dizi piyano yapıtı besteledi. Clara'yla evlenmek içinse maddi güvence koşulunu yerine getirmesi ve başta içkiye düşkünlüğü olmak üzere Wieck'in çeşitli itirazlarını, yargı yoluyla aşması gerekti. 12 Eylül

1840'ta Clara'yla evlenen Schumann, o yılın başlarında yaklaşık 12 yıldır ihmal ettiği solo şarkıya geri dönerek ünlü şarkılarının hemen hepsini Şubat-Aralık 1840 arasında besteledi. *Myrthen* (Mersin Ağaçları), sözleri Heinrich Heine ve Joseph Eichendorff'un olan iki *Liederkreise* (Şarkı Dizisi), *Dichterliebe* (Şairin Aşkı), *Frauenliebe und Leben* (Kadın Aşkı ve Yaşam) ve birçok tek şarkısını bu dönemde yazdı.

Schumann daha önce en az beş kez piyano ve orkestra için yazmayı denemiş, ama başarılı olamamış. *Sol Minör Senfoni*'sini bile bitirememişti. Bu kez Clara'nın baskısıyla başka sanat formlarına ve özellikle orkestraya yönelerek Ocak-Şubat 1841'de *Si Bemol Majör Birinci Senfoni*'yi yazdı. 31 Mart'ta Leipzig'de Felix Mendelssohn'un yönetiminde seslendirilen bu yapıtı bir *Uvertür*, *Scherzo* ve *Final* (Nisan-Mayıs). 1845'te iki bölüm daha ekleyerek ünlü *La Minör Konçertosu* olarak genişlettiği piyano ve orkestra için bir *Fantezi* (Mayıs) ve *Re Minör Senfoni* (Haziran-Eylül) izledi. Gene bu dönemde taslağını hazırladığı bir senfoninin yalnızca bir bölümü, Opus 99, No. 13 *Bunte-Blätter* adlı piyano parçası olarak günümüze ulaştı.

Schumann Haziran 1842-Ocak 1843 arasında yazdığı oda müziği parçalarıyla yeni bir alana yöneldi. 1843'te o güne kadarki en iddialı yapıtı olan *Das Paradies und die Peri*'yi (Cennet ve Peri) yazdı. Thomas Moore'un *Lalla Rookh*'undan alınan ve başlangıçta opera olarak tasarlanan bu "dindışı oratoryo"nun ilk seslendirilişinde (4 Aralık) ilk kez orkestrayı yönetti. *Peri* üzerinde çalıştığı sırada Mendelssohn'un yönetiminde açılan Leipzig Konservatuarı'nda (bugün Devlet Müzik Yüksekokulu) "piyano, kompozisyon ve notadan çalma" dersleri vermeye başladı. Ama orkestra şefliği gibi profesörlük de ona uygun değildi. 1844'ün ilk aylarında Clara'yla çıktığı Rusya turnesinde konserlerdeki ikincil konumunun bilincine vararak bunalıma girdi. Dönüşünde *Neue Zeitschrift*'in yayın yönetmenliğinden çekildi. Ağustos'ta Goethe'nin *Faust*'u üzerine bir operanın bazı parçalarını besteledi, ama bu çalışması karısıyla Leipzig'den ayrılmasına yol açan ciddi bir ruhsal bunalımla kesildi. Aralık 1844'ten Eylül 1850'ye değin Clara'yla birlikte Dresden'de kaldı ve zamanla sağlığına kavuştu. Aralık 1845'te *Do Majör İkinci Senfoni*'ye başladı, ama işitme sinirinde beliren bir sorun nedeniyle ancak 10 ayda bitirebildi. Leipzig ve Viyana'da uygun bir görev bulamayan Schumann sonunda Düsseldorf kenti müzik yöneticiliğini kabul etti. 1850-51'de *La Minör Viyolonsel Konçertosu* ile *Mi Bemol Majör Üçüncü (Ren) Senfoni*'sini yazdı; ayrıca 10 yıllık *Re Minör Senfoni*'sini (*Dördüncü Senfoni*) de yeni baştan ele aldı. Ayrıca sekiz abonman konserinin şefliğini yaptı. Ama çok geçmeden orkestra şefi olarak yetersizliği ortaya çıktı ve Aralık 1852'de istifa etmesi istendi. İstifaya yanaşmadıysa da Ekim 1853'te koronun Mendelssohn'un *Die erste Walpurgisnacht*'ını (İlk Walpurgis Gecesi) onun yönetiminde söylemeyi reddetmesi üzerine ayrılmak zorunda kaldı.

Şubat 1854'te daha önce çektiği kulak hastalığı "çok şiddetli ve sancılı" bir biçimde tekrarlayan Schumann bazı sesler duymaya başladı. 26 Şubat'ta bir akıl hastanesine yatırılmayı istedi. İntihar girişiminden sonra 4 Mart'ta nakledildiği Bonn yakınlarındaki Endenich özel akıl hastanesinde yaklaşık iki buçuk yıl kaldı. Bir süre Clara

ve dostları ile yazışabildi; bir iki kez Brahms ve genç kemancı Joseph Joachim tarafından ziyaret edildi. Clara'yı ise artık sonunun yaklaştığının anlaşıldığı 27 Temmuz 1856'da görebildi.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. Orkestra yapıtları. Byron'un yapıtı için Opus 115 *Manfred* uvertürü (1848-49). Oda müziği. Üç yaylı çalgılar dördlüsü, üç piyano üçlüsü, üç keman sonatı, Opus 44 *Mi Bemol Majör Piyano Başlısı*, Opus 47 *Mi Bemol Majör Piyano Dördlüsü* (1842). Opera. Opus 81 *Genoveva* (1847-50). Piyano müziği. Opus 1 *ABEGG Adı Üzerine Tema ve Çeşitlemeler* (1830), Opus 9 *Karnaval* (1834-35), Opus 6 *Davidsbündlerli* (1837), Opus 12 *Fantastische* (1837), Opus 15 *Kinderszenen* (1838; Çocuk Sahneleri), Opus 16 *Kreisleriana* (1838), üç piyano sonatı.

Schumpeter, Joseph A(lois) (d. 8 Şubat 1883, Triesch, Moravya - ö. 8 Ocak 1950, Taconic, Connecticut, ABD), Moravya asıllı ABD'li iktisatçı ve sosyolog. Kapitalist gelişmeye ve iktisadi dalgalanmalara ilişkin kuramlarıyla tanınır.

Çernovitsi, Graz ve Bonn üniversitelerinde ders verdi. 1919'da kısa bir süre Avusturya hükümetinde maliye bakanı olarak görev yaptı. ABD'ye gittikten sonra Harvard'da öğretim üyesi olarak çalıştı (1932-50). *Capitalism, Socialism and Democracy* (1942; *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi*, 1966, 1981) adlı yapıtında, kapitalizmin kendi dinamiklerinden kaynaklanan sorunlar yüzünden yok olacağını ve yerini bir tür kamu denetimine ya da sosyalizme bırakacağını savundu. *History of Economic Analysis* (1954, yb 1966; *İktisadi Analizin Tarihi*) adlı yapıtı iktisatta analitik yöntemlerin gelişimine ilişkin kapsamlı bir çalışmadır. Öbür yapıtları arasında *Theorie der Wirtschaftlichen Entwicklung* (1912; *İktisadi Gelişme Kuramı*) ve *Business Cycles: A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process* (1939, 2 cilt, yb 1964; *İktisadi Dalgalanmalar: Kapitalist Sürecin Kuramsal, Tarihsel ve İstatistiksel Bir Analizi*) sayılabilir.

Schuschnigg, Kurt von (d. 14 Aralık 1897, Riva del Garda, Trento, Avusturya-Macaristan - ö. 18 Kasım 1977, Mutters, Innsbruck yakınları, Avusturya), ülkesinin Nazi Almanyası tarafından ilhakını önlemeye çalışan Avusturya şansölyesi.

Kral yanlısı bir hukukçu olan Schuschnigg 1927'de Hristiyan Sosyal Parti'den *Nationalrat*'a (Ulusal Konsey) seçildi. Engelbert Dollfuss başkanlığındaki hükümette 1932'de adalet, 1933'te de eğitim bakanı olarak görev aldı. Dollfuss'un öldürülmesi (1934) üzerine şansölye oldu. Faşist eğilimli *Heimwehr*'in(*) hükümet üzerindeki tehditlerine son vermek için Mayıs 1936'da bu örgütün önderi olan şansölye yardımcısı Starhemberg kontu Ernst Rüdiger'i görevden uzaklaştırdı. Aynı yılın ekim ayında da *Heimwehr*'i dağıttı. Bu girişimlerine karşın Şubat 1938'de Brechtesgaden'de Hitler'le yaptığı bir görüşmede onur kırıcı bir anlaşma yapmak zorunda kaldı. Daha sonra bu anlaşmaya uymayarak Avusturya'nın bağımsızlığı için 13 Mart'ta bir plebisit yapılacağını ilan etti. Ama Alman ordularının Avusturya'yı işgal etmesi ve *Anschluss*'un (Almanya ile birleşme) ilanı (11-13 Mart) bu planı boşa çıkardı.

11 Mart'ta istifa etmeye zorlanan Schuschnigg, kısa süre sonra Naziler tarafından hapsedildi ve ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra serbest bırakıldı (Mayıs 1945). 1948-67 arasında ABD'de yaşadı. Avusturya'ya döndükten sonra *Im Kampf Gegen Hitler*

(1969; Hitler'e Karşı Savaş) adlı yapıtını yazdı.

Schutzbund, Almanca tam adı REPUBLIKANISCHER SCHUTZBUND (Cumhuriyetçi Savunma Birliği), Avusturya'da I. ve II. Dünya savaşları arasında etkinlik gösteren yarı askeri sosyalist örgüt. Tutucu burjuva partilerinin tehdidi altındaki sosyal reform programını korumak amacıyla 1932'de kurulmuş ve Avusturya Sosyal Demokrat Partisi'ne bağlı olarak çalışmıştır. Kökeni, Sosyal Demokratların işçi muhafızlarına ve 1918'de komünistlere karşı oluşturdukları Halk Muhafızları'na dayanır.

1920'ler boyunca düzenli olarak kitle gösterileri yapan *Schutzbund*, zaman zaman faşist eğilimli yarı askeri bir örgüt olan *Heimwehr*'le(*) çatışmaya girdi. 1927'de iki örgüt arasında çıkan çatışmada, *Heimwehr* yaşlı bir adamla bir çocuğun ölümüne neden oldu. Mahkemenin katilleri suçsuz bulması üzerine başlayan kitle gösterilerinde mahkeme binası yakıldı ve çok sayıda kişi yaralandı. Sonuçta parlamento geçici olarak kapatıldı (1933). Şubat 1934'teki dört günlük çatışma, *Schutzbund*'un hükümet birlikleri ve *Heimwehr* tarafından dağıtılmasıyla sonuçlandı. Avusturya'nın 1938'de Almanya tarafından ilhakından sonra Naziler işçilerin desteğini kazanmak amacıyla *Schutzbund* önderlerinin kamu yaşamına dönmesine izin verdilerse de, örgüt 1934'te fiilen ortadan kalkmıştı.

Schutzstaffel bak. SS

Schütz, Heinrich, Latince HEINRICUS SAGITTARIUS (d. 8 Ekim 1585, Köstritz - ö. 6 Kasım 1672, Dresden, Saksonya), Alman besteci. J. S. Bach'tan önceki en büyük Alman besteci olarak kabul edilir.

1599'da Kassel'de koroda söylemeye başladı ve Hessen-Kassel kontunun desteğiyle

Schütz, kimliği bilinmeyen bir sanatçının portre çalışmasından ayrıntı; Leipzig Üniversitesi, Leipzig, Almanya
Universitätsbibliothek, Leipzig Universität, Leipzig, Almanya

kapsamlı bir öğrenim gördü. 1608'de hukuk okumak üzere Marburg Üniversitesi'ne girdi, ama 1609'da Venedik'e giderek üç yıl kontun yardımıyla müzik eğitimi gördü. Giovanni Gabrieli'den ders aldığı Venedik'te beş ses için bir dizi İtalyanca madrigal yazdı (1611). 1613'te hukuk öğrenimini tamamlamak üzere Leipzig'e gittiye de çok geçmeden kontun Kassel'deki sarayında ikinci orgculuk önerisini aldı. 1614'te Saksonya elektörünün oğlunun vaftiz töreni müziğini yönetmek üzere Dresden'e gitti. 1617'de de kont tarafından elektörlük şapeli görevlendirildi. 1628'de gittiği Venedik'te bir olasılıkla Claudio Monteverdi'nin öğrencisi oldu. Dresden'e dönüşünden üç yıl sonra veba salgınından ve Otuz Yıl Savaşları'ndan büyük ölçüde etkilenen elektörlük sarayından ayrıldı. 1633'ten 1635'e değin Kopenhag kraliyet sarayının müzik yöneticiliğini yaptı. Bu tarihten sonra Dresden'de elektörün hizmetinde kaldı.

Schütz'ün madrigaller dizisinden sonraki yapıtlarının hemen hepsi kutsal metinlerin çalgılı ya da çalgısız vokal besteleridir. Bilinen dindışı yapıtlarından, ilk Almanca operâ *Dafne* (sahnelenışı 1627) ile Saksonyalı II. Johann Georg'un 1638'deki evlenme töreni için yazdığı müziğin partiyonları kayıptır. Schütz'ün asıl başarısı İtalyan monodi bestecilerinin yeni üslubunu (örn. Monteverdi'nin yapıtlarında görülen) tatsız bir melez müzik yaratmadan Alman müziğine sokmasıdır. Müziği son derece kişisel ve duygu olarak Almandır. Latince sözlü *Symphonae sacrae I* (1629; Kutsal Senfoni I) adlı kompozisyonunu Almanca yapıtlar izlemiştir. İlk Almanca *requiem*'i, solo sesler ve koro için *Musikalische Exequien*'dir (1636; Müzikli Cenaze Töreni). Orta yaşlarının öbür önemli yapıtları, solo ses ve sürekli bas için iki *Kleine geistliche Konzerte* (1636, 1639; Küçük Dinsel Konçertolar), *Geistliche Chormusik* (1648; Dinsel Koro Müziği) ve çeşitli ses ve çalgı bileşimleri için *Symphonae sacrae II* ve *III*'tür (yay. 1647, 1650; Kutsal Senfoni II ve III).

1664 tarihli bir baskıdan bilinen solo sesler, koro ve çalgılar için *Historia der freudenreichen Geburt Jesu Christi* (İsa'nın Sevinç Dolu Doğuşunun Öyküsü) ya da *Welchnachthistorie* (Noel Oratoryosu), Schütz'ün süssüz ve yalın son dönem yapıtlarının habercisidir. Bu yapıtlar *a cappella* (çalgısız koro) Pasyonlar ile Matta, Luka ve Yuhanna İncil'lerinin metinlerinin besteleridir.

Schwabach Hükümleri, 1529'da Martin Luther ile öteki Wittenbergli ilahiyatçıların kaleme aldığı itikatname. Değişik Reformcu grupların görüşlerini dile getiren tek bir belge hazırlanmasını isteyen Saksonya elektörü Johann'ın talebi üzerine hazırlandı. Saksonya ve Brandenburg'daki sivil yöneticiler tarafından kabul edildi. Luther bu metni Marburg Sözleşmesi'nin (Ekim 1529) temeli olarak kullandı. Augsburg Meclisi'nin (*Diet*) toplanmasından önce Johann, Schwabach Hükümleri'ni Mayıs 1530'da Saksonya'nın resmî itikatnamesi olarak İmparator V. Karl'a sundu. Bu metin, 1530'da Philipp Melancthon tarafından Augsburg İtikatnamesi'ne katıldı.

Schwabe, Samuel Heinrich (d. 25 Ekim 1789, Dessau, Anhalt - ö. 11 Nisan 1875, Dessau, Almany), Güneş lekelerinin sayısının her 10 yılda bir değiştiğini bulan Alman amatör astronom. Bu buluşunu 17 yıl boyunca hemen her gün gerçekleştirdiği gözlemleri sonucunda, 1843'te ilan etti. Schwabe ayrıca 1831'de Jüpiter'deki Büyük Kızıl Benek'in ayrıntılı bir çizimini yaptı. 1857'de Kraliyet Astronomi Derneği'nin Altın Madalyası'yla ödüllendirildi ve 1868'de Londra'daki Royal Society'nin yabancı üyeliğine seçildi (Schwabe bu derneğin üyeliğine kabul edilen ilk amatör bilim adamı oldu).

Schwaben, Almanya'nın güneybatısında, bugünkü Baden-Württemberg eyaletinin (*Land*) güneyini, Bavyera eyaletinin güneybatısını, İsviçre'nin doğusunu ve Fransa'nın Alsace bölgesini oluşturan toprakları kapsayan tarihsel bölge.

Schwaben adı İS 3. yüzyılda Alamanlar-la(*) birlikte Ren ve Tuna ırmaklarının yukarı kesimlerinde yaşayan, sonradan güneyde Konstanz Gölüyle doğuda Lech Irmağına kadar yayılan bir Germen kabilesi olan Suevlerden gelir. Başlangıçta Aleman-nia olarak bilinen bölge 11. yüzyıldan sonra Schwaben adıyla anılmaya başladı. I. Clovis döneminde İS y. 500'de Alamanları egemenlikleri altına alan Franklar, onları geleneksel

Alman hukukuna dayalı bir yasa olan Lex Alemannorum'la yönettiler. İrlandalı misyonerlerin 7. yüzyılda bölgede Hristiyanlığı yaymaya başlamalarından sonra yörede Sankt Gallen ve Reichenau manastırlarıyla Basel, Konstanz ve Augsburg piskoposlukları gibi dinsel merkezler ortaya çıktı.

Schwaben ortaçağın başlarında Franken, Saksonya, Bavyera ve Lothringen'le (Lorraine) birlikte Almanya'daki beş büyük kabile (*Stamm*) düklüğünden biriydi. 1057'de Schwaben dükü olan Rheinfeldenli Rudolf 1077'de Alman kralı IV. Heinrich'e karşı kral ilan edildi. Schwaben dükü Hohenstaufenli I. Friedrich'in torunu Friedrich, 1152'de I. Friedrich (Barbarossa) adıyla Alman kralı seçildi. Schwaben, Hohenstaufen hanedanının erkek soyunun tükendiği 1268'e değin bu ailenin yönetiminde kaldı. Bu tarihten sonra yerel soylular, özellikle de Württemberg kontları düklüğe ve krallığa ait toprakları ellerine geçirdiler. Habsburg hanedanından gelen ilk Alman kralı olan I. Rudolf, düklük topraklarının bir bölümünü alarak oğlu Avusturyalı II. Rudolf'a verdi. Ama II. Rudolf'un öldüğü 1313'ten sonra düklük unvanı kullanılmaz oldu.

Schwaben birlikleri olarak bilinen ittifaklar, ortaçağın sonlarında imparator ve küçük soylular tarafından desteklenen kentler arasındaki karmaşık mücadelelerde önemli rol oynadılar. Aralarında Ulm ve Augsburg'un da bulunduğu 22 özgür imparatorluk kenti (*Reichsstadt*) 1321'de birleşerek, *fief* yapılıyacıkları konusunda güvence vermesi koşuluyla İmparator IV. Ludwig'i desteklediler. Württemberg kontu III. Ulrich 1340'ta birliğe katılmaya ikna edildi. Buna karşılık, Schwabenli şövalyeler 1366'da Schleglerbund adlı kendi birliklerini kurdular. Bunu izleyen iç savaş Schleglerbund'un desteğini alan III. Ulrich'in oğlu ve ardılı II. Eberhard'ın 1372'de kentleri yenilgiye uğratmasıyla sonuçlandı.

Ulm'un 1376'da kurduğu 14 kentten oluşan yeni birlik, II. Eberhard'ın oğlu Ulrich'i 1377'de Reutlingen'de bozguna uğrattı ve II. Eberhard'ın 1388'de yenilmesine değin Almanya'nın güneyinde etkin bir güç olarak kaldı. Württemberg prensi III. Eberhard 1395'te birliğin Heimsheim'daki kalesini ele geçirerek Schleglerbund'a son verdi.

1488'de Esslingen'de daha büyük bir Schwaben birliği kuruldu. Bu birliğe 22 özgür imparatorluk kentinin yanı sıra Schwabenli şövalyelerin oluşturduğu Aziz Georg Kalkani Birliği, piskoposlar ve Tirol, Württemberg, Pfalz, Mainz, Trier, Baden, Hessen, Bavyera, Ansbach ve Bayreuth prensleri de katıldı. Prensler, kent temsilcileri ve şövalyelerden oluşan federal bir konsey tarafından yönetilen birliğin 13 bin kişilik bir ordusu vardı. Yeni Schwaben birliği III. Friedrich'in Felmenk'te tutuklu bulunan oğlu Maximilian'ın (sonradan İmparator I. Maximilian) kurtarılmasına yardımcı oldu ve daha sonra Maximilian'ın Almanya'nın güneyindeki başlıca destekçisi durumuna geldi. 1524-25 yıllarındaki Köylü Ayaklanması'nın bastırılmasında da rolü olan birlik, Reform hareketi sırasında dağıldı (1534).

Schwaben toprakları 1500-1806 arasında imparatorluğa bağlı bir yönetim birimi (*Kreis*) statüsü taşıdı ve *Reichstag*'da Schwaben Kentler Kurulu'yla temsil edildi.

Schwaben, Almanya'nın güneyinde, Bavyera eyaletinin (*Land*) güneybatı ucunda il (*Regierungsbezirk*). Yüzölçümü 9.994 km²'dir. 1934'te oluşturulan ilin toprakları, daha büyük olan Schwaben(*) tarihsel bölgesinin

doğu kesimiyle örtüşür. Schwaben'in doğusundaki özgür imparatorluk kentleri ve küçük prenslikler, Napoléon'un 1806'da Almanya'da yaptığı düzenleme sırasında Bavyera Krallığı'na bırakılmıştır.

Schwaben, Almanya'nın güney kesimindeki Alpenvorland'da, güney-kuzey doğrultusunda çok sayıda ırmak vadisinin uzandığı Iller-Lech Platosunda yer alır. Plato kuzeyde Tuna, doğuda Lech, batıda ise Iller ırmaklarıyla çevrilidir. Platonun güneyinde yer alan Allgäu Almanya'nın başlıca tereyağı ve peynir üretim bölgesidir. Gelişkin bir mandracılık bölgesinin pazarlama merkezi olan Kempton'da dokuma, kâğıt ve makine sanayileri vardır. Daha güneydeki spor merkezleriyle kaplıca ve ılcaların en tanınmış Oberstdorf'tur. Bavyera kralı II. Ludwig için yaptırılan (1869-86). Füssen yakınlarındaki Neuschwanstein Sarayı çok sayıda turist çeker. Merkezinde Nördlingen kentinin yer aldığı, Tuna Irmağının kuzeyindeki verimli Ries Ovası, Schwaben ve Franken Juraları arasında doğal bir sınır oluşturur. Ries'te yetiştirilen başlıca ürünler şeker pancarı, patates ve çeşitli tahıllardır.

Sanayi il merkezi Augsburg'la Neu Ulm'da yoğunlaşmıştır. Tuna, Iller, Lech ve Wertach ırmakları boyunca şeritler halinde uzanan sanayi bölgeleri de vardır. Bavyera'nın üçüncü büyük sanayi merkezi ve önemli bir kavşak noktası olan Augsburg'da çeşitli makineler, elektrikli araçlar, dokuma ürünleri ve giysi, Neu Ulm'da ise motorlu araçlar ve makineler üretilir.

İlde Bavyera'daki üç ana Alman lehçesinden biri olan Schwaben lehçesi konuşulur. Nüfusun dörtte üçünden fazlası Katoliktir. İldeki yükseköğretim kurumları Augsburg'da toplanmıştır. Bunların arasında Augsburg Üniversitesi, Rudolph Diesel Politeknik Okulu ve üç müzik yüksekokulu sayılabilir. Nüfus (1991 tah.) 1.627.500.

Schwaben Jurası, Almanca SWÄBISCHE ALB. Almanya'nın güneybatısında, Baden-Württemberg eyaletinde (*Land*) Jura Dağlarının uzantısını oluşturan dağ sırası. Kara Ormanlar'dan (Schwarzwald) Wörmitz Irmağına kadar yaklaşık 160 km boyunca uzanan dağların ortalama yüksekliği 700 m, en yüksek noktası ise Lemberg'dir (1.015 m). Kireçtaşı oluşumlu Schwaben Jurası, düdenler, mağaralar, kuru vadiler ve yeraltı suyuolları gibi karst özellikleri gösterir. İklimi sert, toprakları ise verimsiz olan bölgede nüfus yoğunluğu düşüktür.

Schwäbisch Gmünd, Almanya'nın güneybatısındaki Baden-Württemberg eyaletinde (*Land*) kent. Schwaben Jurası'nın hemen kuzeyinde, Stuttgart'ın doğusunda, Rems Irmağı kıyısında yer alır. 1162'de berat alan Schwäbisch Gmünd, 1268'de imparatorluk kenti (*Reichsstadt*) oldu ve bu konumunu 1802'ye değin korudu. 14. yüzyıldan sonra altın ve gümüş işlemciliği ile ünlendi. Kentteki önemli yapılar arasında geç romanesk üsluptaki Johannes Kilisesi (y. 1230), 14. yüzyıldan kalma gotik Kutsal Haç Katedrali ve eski kalelerin kalıntıları sayılabilir. Bir kuyumculuk merkezi olan kentte II. Dünya Savaşı'ndan sonra Çekoslovakya'nın Gablonz (Jablonec) kentinden gelen ustalar cam eşya üretmeye başladılar. Kentte altın ve gümüş işlemciliği eğitimi veren bir teknik okul vardır. Nüfus (1989 tah.) 57.861.

Schwagerina, *Foraminiferida* (delikliler) takımının soyu tükenmiş *Fusilinidae* familyasından tekhücreliler cinsi. Amipe akraba olmakla birlikte bu cins üyelerinin sert kabukları günümüze değin korunabilmelerini sağlamıştır. *Schwagerina*, Erken Permi-

yen kavaçlarının tanımlanmasında kılavuz fosil olarak kullanılır (Permiyen Donem y. 280-225 milyon yıl önce). Bu cins üyeleri birçok zengin petrol yatağında da bulunmuştur.

Schwann, Theodor (d. 7 Aralık 1810, Neuss, Prusya - ö. 11 Ocak 1882, Köln, Almanya). Alman fizyoloji bilgini. Hücresinin hayvan yapısının başlıca birimi olduğunu belirleyerek modern histolojinin temelini atmıştır.

Berlin'de tıp öğrenimi gördükten sonra fizyoloji bilgini Johannes Peter Müller'in yanında çalıştı. 1836'da, sindirim süreçleri üzerine araştırmalar yaparken, midede sindirimi sağlayan bir maddeyi ayırıp elde etti. Hayvan dokularından elde edilen ilk enzim olan bu maddeye pepsin adını verdi. Belçika'da Louvain Üniversitesi'nde ders verirken (1839-48) maya sporlarının oluşumunu gözledi, şeker ve nişastanın mayalanmasının yaşamsal süreçler sonucunda ortaya çıktığına karar verdi. Jena Üniversitesi'nde çalışırken, Matthias Schleiden'dan bir yıl sonra bitkilerdeki hücre kuramının bir uzantısı olarak bu kuramı hayvanlara da uyarladı.

Belçika'da Louvain ve Liège üniversitelerinde çalışırken kas kasılması ve sinir yapısının da araştırdı, yemek borusunun üst bölümünün çizgili kas yapısında olduğunu ve çevrel sinir liflerini örten ve kendi adıyla anılan miyelin kılıfını buldu. Yaşayan dokularda ortaya çıkan kimyasal değişiklikler için ilk kez metabolizma terimini kullandı; kokuşma sürecinde mikroorganizmaların oynadığı rolü tanımladı, yumurtanın zamanla eksiksiz bir canlıya dönüşen tek bir hücre olduğunu gözlemleyerek embriyolojinin temel ilkelerini belirledi.

Schwartz, Delmore (d. 8 Aralık 1913, Brooklyn - ö. 11 Temmuz 1966, New York kenti, ABD), ABD'li şair, öykücü ve edebiyat eleştirmeni.

Wisconsin, New York ve Harvard üniversitelerinde öğrenim gördükten sonra Harvard'da ve başka okullarda ders verdi. Bir öykü, bir oyun, uzun bir felsefi şiir ve lirik şiirlerden oluşan ilk kitabı *In Dreams Begin Responsibilities* (1939; *Düşlerde Başlar Sorumluluklar*) kısa sürede ünlenmesini sağladı. Öbür yapıtları arasında, manzum oyunu *Shenandoah* (1941), içedönük uzun bir şiirden oluşan *Genesis, Book 1* (1943; *Tekvin, 1. Kitap*), orta sınıf Yahudi yaşamını yansıtan öykülerden oluşan *The World Is a Wedding* (1948; *Dünya Bir Düğündür*) ve *Successful Love and Other Stories* (1961; *Başarılı Aşk ve Başka Öyküler*) ile çeşitli dergilerde yayımladığı eleştiri yazıları sayılabilir. *New and Selected Poems, 1938-1958* (Yeni Seçme Şiirler, 1938-1958) adlı kitabı 1959'da yayımlanan Schwartz ayrıca *The Partisan Review* (1943-55) ve *The New Republic* (1955-57) dergilerinin yayın yönetmenliğini yapmıştır.

Schwartz, Melvin (d. 2 Kasım 1932, New York kenti, ABD), elektrikli yükü ve hemen hemen hiç kütlesi bulunmayan temel parçacık türü olan nötrinolar üzerindeki araştırmalarıyla 1988 Nobel Fizik Ödülü'nü Leon M. Lederman ve Jack Steinberger ile paylaşan ABD'li fizikçi.

New York kentindeki Columbia Üniversitesi'nde fizik öğrenimi gördü ve 1958'de doktora çalışmasını tamamladı. 1958-66 arasında Columbia'da ders verdi. 1966'da Stanford Üniversitesi'nde profesörlüğe geç-

tirildi ve 1983'e değin burada görev yaptı. Ayrıca 1970'te kendi kurduğu bilgisayarlı güvenlik sistemleri tasarımı şirketi olan Digital Pathways, Inc.'in başkanlığını üstlendi.

Schwartz Nobel Ödülü'nü, 1960-62 arasında Brookhaven Ulusal Laboratuvarı'nda meslektaşları Lederman ve Steinberger ile birlikte yürüttüğü araştırmalarla kazandı. Nötrinolar maddeyle hemen hiç etkileşime girmez ve bu nedenle bu parçacıkları laboratuvar araştırmalarıyla saptamak son derece zordur. (Yer'in içinden geçen 10 milyar nötrinodan ancak bir tanesinin tüm yolu boyunca bir madde parçacığıyla etkileşime girdiği tahmin edilmektedir.) Schwartz'ın önerisiyle üç bilim adamı, yüz milyarlarca nötrinodan oluşan bir demet üreterek ve bu demeti bir katı madde detektörünün içinden göndererek, nötrino etkileşimlerinin istatistiksel olasılığını artırmaya yönelik bir yöntem geliştirdiler. Bunun için bir parçacık hızlandırıcısıyla yüksek enerjili protonlardan oluşan bir akıntı yarattılar ve bunu berilyum metalinden oluşan bir hedefe çarptırdılar. Bombardıman, pionları da (pi mezonlar) içeren çeşitli parçacıkların oluşmasına neden oldu ve bu parçacıklar da yol alırken bozunarak müonlara (mü mezonlar) ve nötrinolara dönüştü. Berilyum hedefinden çıkan parçacıklar daha sonra 13,4 m kalınlığındaki bir çelik duvardan geçirilerek, geriye yalnızca nötrinolar kalacak biçimde filtre edildi. Bu an nötrino demeti daha sonra bir alüminyum detektöre alındı ve burada birkaç nötrininonun alüminyum atomlarıyla etkileşime girmesi sağlandı. Bu etkileşimleri incelerken üç bilim adamı, daha sonra müon nötrinusu olarak adlandırılan yeni bir nötrino türü keşfettiler.

Schwartz, Philipp (d. 19 Temmuz 1894, Werschetz [bugün Vrşac, Sırbistan] - ö. Aralık 1977), Türkiye'de patoloji öğretim ve eğitimi dünyası standartlarına uygun biçimde geliştiren Macar patolog.

Budapeşte Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni bitirdi (1919). Frankfurt am Main Üniversitesi'nde patoloji doçenti (1923), genel patoloji ve patolojik anatomi profesörü (1927) oldu. Kısa süre Belgrad Üniversitesi'nde çalıştı. Nazi baskısı nedeniyle 1933'te İsviçre'ye kaçtı. Aynı yıl Türk hükümetince İstanbul'a davet edildi. Kasım 1933'te patolojik anatomi ordinaryüs profesörü olarak İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde göreve başladı. Patolojik Anatomi Enstitüsü ile Genel ve Deney Patoloji Enstitüsü'nü 1952'ye değin yönetti. Daha sonra ABD'ye giderek Pennsylvania'daki Warren Eyalet Hastanesi'nde patoloji uzmanı olarak çalıştı. İstanbul Üniversitesi'nde bulunduğu dönemde patoloji öğreniminde uygulamalı çalışmalara ortam hazırlayan ve otopsi çalışmalarına ağırlık kazandıran Schwartz, ayrıca Patolojik Anatomi Enstitüsü'ne zengin bir arşiv kazandırdı. Türkçe yayımlanan başlıca yapıtları arasında *Patolojik Anatomi* (1939), *İnsan Akciğer Verem Bilgisine Giriş* (1940), *Otopsia Tekniği* (1944; R. Rössler ve M. Yenerman ile birlikte), *Tüberkülozun Başlangıç Devrinde Reenfeksiyon* (1949) sayılabilir.

Schwarz-Bart, André (d. 1928, Metz, Fransa), Fransız romancı. II. Dünya Savaşı sonrasının en büyük edebiyat yapıtlarından biri sayılan *Le Dernier des justes* (1959; Doğru İnsanların Sonuncusu) adlı romanıyla tanınır.

1924'te Fransa'ya göç eden Polonyalı Yahudi bir aileden geliyordu. 1941'de anne ve babasının Nazilerce öldürülmesinin ardından genç yaşta Direniş Hareketi'ne katıldı. Savaşın sonra işçilik yaptı, aynı zamanda kendi kendine çalışarak Fransızcasını geliştirdi. Geleneksel Yahudi efsanesi Otuz Altı Sıddık'taki doğru insandan biri olan Ernie Lévy'nin Nazilerce işkenceyle şehit edilmesini

Schwarz-Bart, 1959
Keystone

konu alan *Le Dernier des justes* adlı yapıtında, Yahudilerin Avrupa'da yüzyıllarca uğradığı baskı ve soykırım bağlamında Avrupa'nın vicdanını çeşitli yönlerden irdeledi.

Schwarz-Bart yedi yıllık bir aradan sonra Batı Hint Adaları asıllı karısı Simone ile birlikte *Un plat de porc aux bananes vertes* (1966; Bir Tabak Ham Muzlu Domuz Eti) adlı romanını yayımladı. Daha sonra gene karısıyla birlikte yayımladığı bir dizi roman da Siyahların karşılaştığı güçlükleri ve ırk sorununu işledi. Ayrıca kendisinin *La Mûlâresse Solitude* (1972; Melez Yalnızlık), karısının da *Pluie et vent sur Télumée* *Miracle* (1972; Télumée Mucizesi Üzerine Yağmur ve Rüzgâr) ve *Ti Jean L'horizon* (1979) adlı romanları vardır.

Schwarzburg, 1918'den önce Almanya'da egemenliğe sahip olan ve kökenleri ortaçağda Schwarzburg kontlarının elindeki Thüringen topraklarına dayanan iki devletten her birine verilen ad. Yüzyıllar boyunca birçok kez bölünen Schwarzburg toprakları sonuçta 1584'te Schwarzburg-Sondershausen ve Schwarzburg-Rudolstadt kontlukları biçiminde ikiye ayrıldı. Birincisi 1697'de, öbürü 1710'da Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'na bağlandı. Her iki prenslik de özerkliğini koruyarak 1807'de Ren Konfederasyonu'na, 1815'te de Alman Konfederasyonu'na katıldı. Yedi Hafta Savaşı'nda Prusya'yı destekleyen her iki devlet 1866'da Kuzey Almanya Konfederasyonu'na, 1871'de de Alman İmparatorluğu'na girdi. Çocuğu olmayan Sondershausen prensi Karl Günther'in 1909'da ölmesi üzerine, iki devletin yönetimini de Rudolstadt prensi Günther Victor üstlendi. 1918 Alman Devrimi'nin ardından Victor devrildi ve önce cumhuriyetin ilan edildiği her iki devlet, 1920'de yeni oluşturulan Thüringen eyaletine (*Land*) katıldı.

Schwarzenberg (Prensi), Felix (d. 2 Ekim 1800, Krummau, Bohemya - ö. 5 Nisan 1852, Viyana), 1848 Devrimleri sırasında Habsburg İmparatorluğu'nu yeniden Avrupa'nın büyük gücü durumuna getiren Avusturyalı devlet adamı.

1818'de Avusturya ordusuna katıldı. 1824'te Dışişleri Bakanlığı'nda görevlendirildi. Portekiz, Rusya, Fransa, İngiltere, Sardinya ve İki Sicilya'daki Avusturya elçiliklerinde görev yaptı.

İtalya'da 1848 Devrimleri patlak verince Radetzky kontu Mareşal Joseph'in Kuzey İtalya'daki ordusuna katıldı ve Goito'da

yaralandı. 6 Ekim 1848'de Viyana'da ayaklanma başlayınca ordu komutanının direnmesini sağlamaya çalıştı. 9 Ekim'de, o sırada Olmütz'e (Olomouc) kaçmakta olan imparatorun maiyetine katılması istendi. Dört gün sonra Viyana'dan ayrıldı. 19 Ekim'de hükümeti kurmakla görevlendirildi. 21 Ekim'de başbakan ve dışişleri bakanı oldu. Akli dengesi yerinde olmayan İmparator I. Ferdinand'ın yerine 18 yaşındaki Franz Joseph'in geçirilmesinde (2 Aralık 1848) önemli rol oynadı. Göreve başladıktan sonraki ilk işi Kremsier'de (bugün Kroměříž, Çek Cumhuriyeti) toplanarak Avusturya İmparatorluğu'nun yönetimi altındaki uluslar özerklik tanınmasını öngören bir anayasa taslağı hazırlamış olan kurucu meclisi dağıtmak oldu. Ardından, 4 Mart 1849'da yürürlüğe giren ve Habsburg İmparatorluğu'nu merkezi ve mutlakiyetçi bir devlete dönüştürerek imparatora geniş yetkiler tanıyan yeni bir anayasanın hazırlanmasını sağladı. Bu dönemde Macar ayaklanması Rus Çarlığı'nın askeri yardımıyla bastırıldı (1849) ve Radetzky Avusturya'nın Kuzey İtalya'daki üstünlüğünü yeniden kurdu.

Schwarzenberg prensi Felix, L. Müller'in bir oymabaskısından ayrıntı
Bild-Archiv Österreichische Nationalbibliothek, Viyana

Bir yandan Avusturya'da düzeni yeniden kurarken bir yandan da kararlı bir dış politika izleyen Schwarzenberg, Frankfurt Parlamentosu'nda (1848-49) Alman olmayan Habsburg topraklarının yeni Alman devletinin dışında bırakılmasını isteyen Alman milliyetçilerine karşı çıktı. 1850'de imzalanan Olmütz Anlaşması'yla Prusya'yı Avusturya'nın Almanya'daki üstünlüğünü tanımak zorunda bıraktı. Avusturya'yı Alman Gümrük Birliği'ne (*Zollverein*) sokmak ve Habsburg İmparatorluğu'nun tümünü Alman Konfederasyonu'na katmak istediye de, bu isteği 1851'de Alman prenslerce reddedildi. İmparatorluğun gücünün pekiştirilmesinden sonra 31 Aralık 1851'de Franz Joseph'i 1849 Anayasası'nı kaldırma-ya ikna eden Schwarzenberg, gücünün doruğundayken öldü.

Schwarzkopf, Elisabeth, tam adı OLOA MARIA ELISABETH FRIEDERIKE SCHWARZKOPF (d. 9 Aralık 1915, Jarotschin, Poznań yakınları, Polonya), Polonya asıllı Alman soprano. Batı dünyasının belli başlı operalarında sahneye çıkmış, Alman şarkılarını yorumlamadaki ustalığıyla tanınmıştır.

1934'te Berlin Müzik Okulu'ndaki öğrenimine başladı ve çeşitli ödüller kazandı. Milletler Cemiyeti'nden aldığı bir bursla İngiltere'de Leicester'da öğrenim gördü. 1938'de Berlin'deki Alman Operası'nda, *Parsifal*'deki çiçek kızlardan biri olarak sahneye çıktı. Çok geçmeden burada çeşitli rollerde söylemeye başladı. Macar soprano Maria Ivogün'ün dikkatini çekerek ondan *Lied* söyleme tekniğini öğrendi. 1942'de Berlin'de ilk resitalini verdi.

1944-50 arasında Viyana Devlet Operası'nda söyledi. Birçok rolü İngilizce söylediği Londra Covent Garden'daki Kraliyet Operası'nda (1948-64) Mimi (*La Bohème*), Pamina (*Sihirli Flüt*), Sophie (*Der Rosenkavalier*) ve Butterfly gibi rolleri canlandırdı. Ayrıca sık sık Milano'da, La Scala'da sahneye çıktı. Bayreuth Festivali'nin savaş sonrası açılışına, 1947'den 1964'e değin Salzburg Festivali'ne ve daha başka birçok uluslararası festivale katıldı. Stravinski'nin *The Rake's Progress*'indeki (1951; Ahlaksızın İlerlemesi) Anne Trulove rolünü canlandıran, ilk kez 1941'de seslendirdiği Richard Strauss'un *Ariadne auf Naxos*'undaki (Ariadne Naksos'ta) Zarbinetta rolü ile özdeşleştirilen Schwarzkopf, Ekim 1953'te New York kentinde ilk kez ABD'li dinleyicilere Alman şarkılarını söyledi. Ekim 1955'te San Francisco Opera Topluluğu'nda söylemeye başladı. Sekiz yıl sonra da New York kentindeki Metropolitan Operası'nda *Der Rosenkavalier*'de (Güllü Şövalye) Marschallin rolünde sahneye çıktı.

1971'de sahneyi bıraktığını açıklayan Schwarzkopf 1975'te ABD'de bir veda resitali verdi. 1953'te evlendiği Walter Legge (ö. 1979) ile birlikte 1976'da New York kentindeki Juilliard Okulu'nda ders verdi. 1981'de Brüksel'de *Der Rosenkavalier*'i sahneye koydu. *Der Rosenkavalier* (1961) filmi de oynadı.

Schwarzschild, Karl (d. 9 Ekim 1873, Frankfurt am Main - ö. 11 Mayıs 1916, Potsdam, Almanya), deneysel ve kuramsal çalışmalarıyla 20. yüzyıl astronomisinin gelişmesine önemli katkılarda bulunan Alman astronom.

1901'de astronomi profesörü oldu ve Göttingen Üniversitesi'nin gözlemevinin yöneticiliğine getirildi. Sekiz yıl sonra, Potsdam Astrofizik Gözlemevi'nin başına atandı.

Schwarzschild
Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz, BPK, Berlin

Göttingen'deki görevi sırasında fotografik fotometri (ışıkölçüm) alanında yöntemler geliştirdi. Bu alandaki çalışmaları sonucunda, yıldızların rengi ile tayf tipi arasındaki ilişkiyi açığa çıkardı. Çiftiyıldızların bileşenleri arasındaki uzaklığın ölçülmesinde, bileşenleri birbirinden ayırmak amacıyla, kaba ızgaraların (üzerinde sık, paralel çizgiler bulunan levha) kullanılmasını başlattı. Bu teknik, yıldızların kadir ve renklerinin belirlenmesinde de yaygın olarak kullanıldı. Schwarzschild ayrıca, tutulum sırasında Güneş tayfının çözülmesine ilişkin bazı yeni yöntemler geliştirdi.

İşinimsal denge ilkesini ortaya atan Schwarzschild, yıldız atmosferlerinde ısıyın taşınmasında ısıyın süreçlerinin rolünü açığa çıkardı. Modern istatistik yöntemlerini astronomiye uygulayarak, yıldız devrimini varsayımını geliştirdi. Ayrıca, ısıyının küçük, katı parçacıklar üzerine uyguladığı basınca ilişkin kuramsal çalışmalar yaptı.

Schwarzschild kuramsal fizik ve görelilik alanlarında da önemli katkılarda bulundu. Niels Bohr'un önerdiği atom tayfı kuramının geliştirilmesine öncülük etti, Arnold Sommerfeld'den bağımsız olarak kuvantalaştırmanın genel kurallarını geliştirdi, elektrik alanının ışık üzerindeki etkisine ilişkin Stark etkisini kuramsal olarak ortaya koydu ve molekül tayfının kuvantum kuramını geliştirdi. Schwarzschild, Einstein'ın genel kütleçekimi denklemlerinin ilk tam çözümünü verdi ve böylece kütsel bir noktanın çevresindeki uzay geometrisinin tanımlanmasını olanaklı kıldı. Yeterli kütleyle sahip cisimlerin ışık hızına yaklaşan bir kaçış hızına sahip olabileceklerini ve bu nedenle doğrudan gözlemlenemeyeceklerini kanıtlamak amacıyla, genel denklemlerden yararlanarak kara delikler kuramının temellerini attı.

Schwarzschild yarıçapı bak. kütleçekimi yarıçapı

Schwarzwald bak. Kara Ormanlar

Schwassmann-Wachmann 1, Alman astronomlar Friedrich Carl Arnold Schwassmann ile Arthur Arno Wachmann'ın 1927'de fotoğraf tekniğiyle keşfettikleri kuyrukluyıldız. Bilinen kuyrukluyıldızlar arasında yörüngesi dairesele en yakın olanıdır (dışmerkezliği 0,131) ve hemen her zaman Jüpiter ile Satürn'ün yörüngelerinin arasında dolanır. Parlaklığı kimi zaman patlamayı andırır biçimde artar ve birkaç saat içinde birkaç kadir birden büyür.

Schweigaard, A(nton) M(artin) (d. 11 Nisan 1808, Kragerø - ö. 1 Şubat 1870, Christiania [bugün Oslo], Norveç), Norveçli hukukçu, siyaset adamı ve reformcu.

Hukuk ve iktisat profesörlüğü yaptığı 1830'larda ve 1840'larda liberal görüşlerin yayılmasında önemli rol oynadı. 1842'de *Storting*'e (Parlamento) seçildi ve 1869'a değin görev yaptı. Çeşitli parlamento ve hükümet komitelerinin üyesi olarak tarıma dayalı merkantilist bir ekonomiden serbest girişimci bir ekonomiye geçişe önderlik etti. Hükümet üyelerinden Frederik Stang ile işbirliği yaparak serbest ticaret, meslek seçme özgürlüğü, kara ve demir yollarının geliştirilmesi gibi köklü reformlara katkıda bulundu. Ayrıca klasik öğretim programlarının modernleştirilmesini savundu ve alkolü içkilerle mücadelede ön saflarda yer aldı.

Schweinfurt, Almanya'nın orta kesiminde, Bavyera eyaletinde (*Land*) kent. Würzburg'un kuzeydoğusunda, Main Irmağı kıyısında yer alır. Adı kayıtlara ilk kez 791'de geçen kent, 1254'te özgür imparatorluk kenti oldu. Otuz Yıl Savaşları (1618-48) sırasında kenti işgal eden II. Gustaf Adolf yıkıntıları günümüze kadar ulaşan tahkimatları yaptırdı. 1803'te Bavyera'ya bağlanan kentin önemli yapıları arasında geç gotik üsluptaki belediye binası (1570-72), St. Johannes Kilisesi (1554-62) ve belediye müzesini barındıran Eski Gymnasium (1581-83) sayılabilir.

Aşağı Franken bölgesinin sanayi merkezi olan kentte çelik, motorlu araç ve elektronik eşya üretilir. Kentte önemli bir hayvan pazarı, çevresinde de bağlar vardır. Nüfus (1989 tah.) 52.818.

Schweinfurth, Georg August (d. 29 Aralık 1836, Riga, Rusya - ö. 19 Eylül 1925, Berlin, Almanya), Alman botanikçi ve gezgin. Bahrü'l-Gazal olarak bilinen Yukarı Nil Havzasını ve Kongo Irmağının bir kolu olan Uele Irmağını keşfetmiştir.

Afrika'da yetişen bitkileri araştırmak amacıyla 1863'te Kızıldeniz üzerinden Hartum'a (bugün Sudan'da) gitti. 1866'da Berlin'e döndükten sonra Bahrü'l-Gazal bölgesinde botanik araştırmaları yapmak üzere izin aldı. Ocak 1869'da Suakin üzerinden Hartum'a gitti ve Beyaz Nil boyunca kuzeye doğru ilerlemeye başladı. Daha sonra bir grup fildişi tüccarıyla birlikte Sudan'ın güneybatı bölgesine girdi. Orada Bongo ve Monbutu halklarıyla ve Azandelerle yaşadı. O dönemde Bambutilere ilişkin bilimsel nitelikteki ilk yazıyı kaleme aldı. Daha sonra yoluna devam ederek Nil-Kongo su bölümü çizgisini geçti ve Mart 1870'te gerçekte Kongo'nun bir kolu olan, kendisinin ise Nijer Irmağının bir bölümünü oluşturduğunu sandığı Uele Irmağına ulaştı. Uele'yi keşfetmesi, Nil ırmak sisteminin kapladığı alanın belirlenmesine yardımcı oldu. 1874'te *Im Herzen von Afrika* (2 cilt; Afrika'nın Göbeğinde) adlı kitabını yayımlayan Schweinfurth, 1875-88 arasında Kahire'de Mısır ve Yakındoğu bölgelerine ilişkin botanik, jeoloji, paleontoloji ve arkeoloji araştırmaları yaptı.

Schweitzer, Albert (d. 14 Ocak 1875, Kaysersberg, Yukarı Alsace, Almanya - ö. 4 Eylül 1965, Lambaréné, Gabon), Alman hekim, ilahiyatçı, filozof ve orgcu. "Ulusların Kardeşliği" uğrunda çalışmaları nedeniyle 1952 Nobel Barış Ödülü'nü almıştır.

Schweitzer, Yousuf Karsh'in bir fotoğrafı
Karsh-Woodfin Camp and Associates

Lutherci bir vaizin büyük oğluydu. Strasbourg'da felsefe ve ilahiyat öğrenimi gördü. Orada felsefe (1899) ve ilahiyat (1900) dallarında doktorasını tamamladıktan sonra *Von Reimarus zu Wrede* (1906; Reimarus'dan Wrede'ye) adlı kitabıyla ilahiyat alanında uluslararası düzeyde ünlendi. Ayrıca 1893'te Strasbourg'da orgculuğa başlamış olan Schweitzer, bu yıllarda başarılı bir müzikçi olarak da adını duyurdu. Paris'teki org öğretmenisi Charles-Marie Widor onu eşsiz duyarlıkta bir Bach yorumcusu olarak görüyordu. Widor'un teşvikiyle Bach'ın yaşamı ve sanatını konu alan *J.S. Bach: le musicien-poète* (1905; J.S. Bach: Müzikçi-Şair) adlı çalışmasını yayımladı.

1905'te hekimlik yoluyla kendini insancıl amaçlara adamaya yönelen Schweitzer, 1913'te tıp öğrenimini tamamladı. Hemşire olan karısı Hélène Bresslau ile birlikte Fransız Ekvator Afrikası'nın Gabon ilindeki Lambaréné'ye gitti. Orada Ogove Irmağı kıyılarında yerel halkın katkısıyla bir hasta-

ne kurdu. Önce kendi olanaklarıyla donattığı hastaneye sonraki yıllarda çeşitli ülkelerdeki kişi ve kuruluşlardan bağış sağladı. Orada I. Dünya Savaşı sırasında Alman olduğundan düşman sayılarak kısa süre gözaltında tutuldu, ardından savaş tutsağı olarak Fransa'ya götürüldü. Serbest bırakıldıktan sonra bu deneyimin de etkisiyle yayımladığı *Kulturphilosophie* (1923; *Kültür Felsefesi*) adlı kitabında, uygarlığın varlığını sürdürebilmesinin "yaşama saygı" adını verdiği, bütün canlıları içeren etik ilkeye bağlı olduğunu öne sürdü.

Schweitzer 1924'te Afrika'ya dönerek yıkılan hastanenin yerine Ogove Irmağının yaklaşık 3 km kuzeyinde yenisini kurdu. Sonradan cüzamlı hastalar için özel bir bölüm de eklediği hastanede 1963'te 150'si cüzamlı olmak üzere 500'e yakın hasta tedavi görüyor, 36 beyaz hekim ve hemşire'nin yanı sıra yerel halktan birçok işçi çalışıyordu.

Schweitzer müziğe ilgisini ve bilimsel araştırmalarını yaşamı boyunca sürdürdü. Avrupa'nın birçok yerinde konferans ve resitaler verdi, ayrıca plaklar yaptı. 1911'de Widor'la birlikte başladığı Bach derlemesini *Bachs Orgelwerke* (1912-14; Bach'ın Org Yapıtları) adıyla yayımladı. *Die Mystik des Apostels Paulus* (1930; Havarî Paulus'un Mistisizmi) adlı bir incelemesi de bulunan Schweitzer'ın Nobel Barış Ödülü'nü aldığı sırasında yaptığı konuşma *Das Problem des Friedens in der heutigen Welt* (1954; *Uygarlık ve Barış*, 1965) adıyla yayımlandı ve uluslararası düzeyde geniş bir okur kitlesinin ilgisini çekti.

Schwerin, Almanya'nın kuzey kesiminde. Mecklenburg-Batı Pomeranya eyaletinin (*Land*) merkezi kent. Rostock'un güneybatısında, Schwerin Gölünün güneybatı kıyısında yer alır. 1160'ta, Sakson dükü Heinrich (Aslan) tarafından bir Vend yerleşmesinin (1018) bulunduğu yerde kuruldu. Yaklaşık 1170'te bir piskoposluğun, daha sonra da bir kontluğun merkezi oldu. Schwerin kenti ve kontluğu 1358'de Mecklenburg'a bağlandı. Otuz Yıl Savaşları'nda Albrecht von Wallenstein komutasındaki imparatorluk kuvvetleri tarafından işgal edildi (1624-31). 1352-1471, 1621-1695 ve 1701-1934 arasında Mecklenburg-Schwerin'in yönetim merkezi olarak hizmet veren kent, 1934'te Mecklenburg eyaleti oluşturulunca eyalet merkezi oldu. Kentteki tarihsel yapılar arasında düklük sarayı (1843-57 arasında yeniden inşa edildi), saray kilisesi (1560-63) ve gotik katedral (1270-1416) sayılabilir. Kentteki tarihsel yapıların bir bölümü günümüzde müze, kütüphane, arşiv ve konservatuvar olarak kullanılmaktadır. Schwerin, günümüzde mandiracılık ve tarım bölgesinin ticaret merkezidir. 1945'ten sonra sanayisi hızla gelişmeye başlayan kentte, tarım makineleri, vinç, plastik maddeler, kablo, ahşap ürünleri ve sigara üretilir. Nüfus (1991 tah.) 127.447.

Schwingen (Almanca "sallanma"), İsviçre ve Tirol vadilerine özgü bir güreş türü. Güreşçiler kısa güreş pantolonlarını (*Schwinghosen*) tutan sağlam kemerlerden tutarak kaldırma ve çelmeleme gibi oyunlarla birbirlerini yere düşürmeye çalışırlar. Yere düşen ilk güreşçi karşılaşmayı kaybeder. *Schwingen* turnuvaları 1805'ten bu yana düzenlenmektedir.

Schwinger, Julian Seymour (d. 12 Şubat 1918, New York kenti, ABD), kuantum

elektrodinamiği alanındaki çalışmalarıyla kuantum mekaniği ile Einstein'ın özel görelilik kuramını birleştiren ve bu başarısı nedeniyle 1965 Nobel Fizik Ödülü'nü ABD'li Richard P. Feynman ve Japon Tomonaga Şiniçiro ile birlikte kazanan ABD'li fizikçi.

Doktora çalışmasını henüz 21 yaşındayken Columbia Üniversitesi'nde tamamlayan Schwinger, 1939-41 arasında Berkeley'deki California Üniversitesi'nde J. Robert Oppenheimer'in yanında çalıştı.

1945'te Harvard Üniversitesi'ne geçti ve burada kuantum elektrodinamiği konusundaki kuramını geliştirdi. Schwinger'in o sırada Feynman ve Tomonaga'nın da aynı kuram üzerinde çalıştıklarından haberi yoktu. Schwinger 1972'de Los Angeles'taki California Üniversitesi'nde fizik profesörü oldu.

Schwitters, Kurt (d. 20 Haziran 1887, Hannover, Almanya - ö. 8 Ocak 1948, Little Langdale, Westmorland, İngiltere), Alman dadacı sanatçı ve şair. Kolajları ve kabartma konstrüksiyonlarıyla ünlüdür.

I. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra gelişmekte olan dadacılık(*) hareketinden etkilendi. Dadacıların Berlin grubuna kabul

"Işık Merkezli Resim", Kurt Schwitters'in bir çalışması, 1919, Modern Sanat Müzesi, New York kenti

Museum of Modern Art, New York kenti

edilmeyince, Hannover'de kendi grubunu kurdu. Tren bileti, tahta makara, gazete, sicim, sigara ve posta pulu gibi çeşitli sıradan nesnelerden oluşan düzenlemeler yaptı. Şiirlerini de benzer biçimde gazete başlıkları, reklam sloganları ve başka basılı malzemeleri yan yana getirerek oluşturdu. Sanatsal etkinliklerine *Kommerz* (Almanca "ticaret") sözcüğünün ikinci hecesinden türettiği anlamsız bir sözcük olan *Merz* adını veriyor. kolajlarını da *Merzbilder* (*Merz* resimleri) olarak adlandırıyordu. Sonraları, gündelik etkinliklerini, hatta kendisini bile böyle adlandırmaya başladı. Schwitters yaklaşık 1920'de sıradan nesnelerden bir katedral inşa etme düşüncesini geliştirdi. *Merzbau* (*Merz* yapısı) adını verdiği bu üç boyutlu kurguyu Hannover'deki evinin içinde inşa etti ve 16 yıl boyunca evde yer kalmayınca kadar üstüne eklemeler yaptı. Bu yapı II. Dünya Savaşı sırasında yıkıldı. Alman hükümetinin 1937'de sanatını "yoz" (*entartet*) ilan etmesi üzerine Norveç'e gitti ve burada ikinci bir *Merzbau* (1951'de yandı) inşa etmeye başladı. Al-

manlar 1940'ta Norveç'i istila edince İngiltere'ye kaçmak zorunda kaldı. Burada New York kentindeki Modern Sanat Müzesi'nin yardımıyla üçüncü *Merzbau* üzerinde çalışmaya başladı. Yapıtını tamamlayamadan öldü. III. *Merzbau* Newcastle upon Tyne'daki Newcastle Üniversitesi'nde korunmaktadır.

Schwyz, İsviçre'nin orta kesiminde kanton. Yüzölçümü 908 km²'dir. Muota ve Sihl vadilerinin geçtiği kanton topraklarının yaklaşık dörtte üçü tarım arazisi, dörtte biri ise ormanlıktır. Lauerz ve Sihl göllerinin tamamıyla Zürich, Luzern (Vierwaldstätter) ve

Schwyz Belediye Binası ve arkada Büyük Mythen doruğu, İsviçre
Beninger and Pampaluch

Zug göllerinin bazı bölümleri ve Rigi külesinin en yüksek doruklarından ikisi (Kulm, 1.798 m; Scheidegg, 1.665 m) kanton sınırları içinde kalır. Kantonun en yüksek noktası Ortstock'tur (2.716 m).

Schwyz Vadisinin adı kayıtlara ilk kez 972'de Suittes olarak geçti. Bu tarihten sonra Büyük Mythen'in (1.870 m) eteklerine, Alman kralını temsil eden Zürichgau kontuna bağlı özgür köylüler yerleşti. Schwyz köyü ve Muota Vadisi çevresinde yaşayanlar 1240'ta doğrudan imparatora bağlanma ayrıcalığını elde ettiler. Habsburg hanedanından IV. Rudolf'un (sonradan Almanya kralı I. Rudolf) bu ayrıcalığı tanımayı reddetmesi üzerine Schwyz, Uri ve Unterwalden'le birlikte 1291'de Ölümsüz Birlik'in (*Ewige Bund*) kuruluşuna öncülük etti. Schwyz'in birliğin ilk dönemlerinde oynadığı öncü rol, Schwyz lehçesinde Schweiz (İsviçre) olan adının 1320'de üç kurucu kantona, 1352'de de bütün konfederasyona verilmesiyle sonuçlandı. Avusturyalıların 1386'da Sempach'ta yenilmesinden sonra sınırlarını büyük ölçüde genişleten Schwyz, Reform hareketi sırasında Luthercilere karşı savaştı (1531). 1798'de Fransızların kurduğu Helvetia Cumhuriyeti'nin parçası olan Schwyz 1803'te yeniden bağımsız kanton statüsü elde etti. 1845'te öteki Katolik kantonlarla birlikte Sonderbund adıyla bilinen ayrılıkçı federasyona katıldı. 1848'de kabul edilen kanton anayasasında 1876 ve 1898'de değişiklikler yapıldı.

Kırsal özellikler gösteren bir kanton olan Schwyz yöreye özgü kahverengi sığırlarla tanınır. Kumaş ve mobilya üretimi gibi sanayi etkinlikleri yönetim merkezi Schwyz ve Zürich Gölü yakınlarında yoğunlaşmıştır. Wägital Gölünün çevresinde hidroelektrik santralleri vardır. Başlıca kentler Schwyz ve bir hac merkezi olan Einsiedeln'dir. Nüfusun büyük bölümü Almanca konuşur ve Katoliktir. Nüfus (1991 tah.) 110.526.

Schygulla, Hanna (d. 1943, Katowice, Polonya), güçlü oyunculuğuyla 1970'lerin sonlarında uluslararası alanda ün kazanan Alman sinema oyuncusu.

Schygulla
ABC Ajansı

Münih'te büyüdü. Birlikte tiyatro çalışmaları yaptığı Rainer Werner Fassbinder'in filmlerinde oynayarak sinemaya başladı. *Katzelmacher* (1969), *Der Händler der vier Jahreszeiten* (1971; *Dört Mevsim Satıcısı*), *Die Bitteren Tränen der Petra von Kant* (1972; *Petra von Kant'ın Acı Gözyaşları*) gibi filmlerin ardından, gene Fassbinder'in çektiği *Die Ehe der Maria Braun*'la (1979; *Maria Braun'un Evliliği*) uluslararası alanda üne kavuştu. Fassbinder'in *Lili Marleen*'inde (1980; *Lili Marlen*) ünlü oyuncu Marlene Dietrich'i canlatan, birçok yönden de onu aşan bir oyun verdi.

1980'e değin daha çok Fassbinder'le çalışan Schygulla, onun ölümünden sonra Avrupa'nın önde gelen yönetmenlerinin filmlerinde rol aldı. Başarısının Fassbinder'e bağlı olmadığını kanıtladığı bu filmleri arasında Volker Schlöndorff'un *Die Falschung*'u (1981; *Kalpazan*), Ettore Scola'nın *La Nuit de Varennes*'i (1982; *Varennes Gecesi*), Jean-Luc Godard'ın *Passion*'u (1981; *Çile*), Andrzej Wajda'nın *Eine Liebe in Deutschland*'i (1983; *Almanya'da Bir Aşk*) ve Marco Ferreri'nin *Il Futuro e donna*'sı (1983; *Gelecek Kadındır*) sayılabilir.

Sciascia, Leonardo (d. 8 Ocak 1921, Racalmuto, Agrigento yakınları - ö. 20 Kasım 1989, Palermo, İtalya), siyasal yolsuzluklar ve iktidarın keyfi kullanımı gibi konuları metafizik sorgulamalarla işleyen İtalyan yazar.

Sciascia Caltanissetta'daki Magistrale Institute'de öğrenim gördü. Memurluk, öğretmenlik gibi görevlerde bulunduktan sonra 1968'de emekli oldu ve sürekli yazmaya başladı. 1976'da siyasete atılarak Komünist Parti'den Palermo belediye meclisi üyeliğine seçildi. Daha sonra parlamentoda Radikal Parti milletvekili olarak yer aldı.

Sciascia'nın ilk basılan yapıtı faşizm üzerine bir yergi olan *Favole della dittatura*'ydı (1950; *Diktatörlük Masalları*). Ayrıca ilk şiirlerini iki kitapta topladı. İlk önemli romanı *Le parrocchie di Regalpetra*'da (1956; *Regalpetra Kilise Bölgesi*) küçük bir Sicilya kasabasının tarihini, siyasetin kasaba halkı üzerindeki etkilerini işledi. *Gli zii di Sicilia*'yı (1958; *Sicilyalı Amcalar*) oluşturan dört öyküde, *scilitudine* (Sicilyalılık) kavramından ne anladığını ortaya koydu. Kitaplarında Sicilyalıların yaşam biçimi ve davranışları üzerine yoğunlaşmasını karşın, asıl başarılı olduğu gizem romanı türünü ancak 1961'de keşfetti. O yıl yazdığı *Il giorno della civetta*

("Baykuşun Günü") Mafia'yı konu alıyordu. Bunu başka gizem romanları izledi. Bunlardan bazıları *A ciascuno il suo* (1966; *Herkese Ne Münasipse*), *Il contesto* (1971; *Sözelimi*) ve *Todo Modo*'ydu (1974; *Şu ya da Bu Yol*). Sciascia ayrıca, gene Sicilya'yı ve başka konuları işlediği öyküler, tarihsel çözümlemeler, denemeler ve oyunlar yazdı. Sicilyalı yazarların az bulunan ve yayımlanmamış yapıtlarını Sellario yayınevi için, yayıma hazırladı. Sciascia'nın Türkçede *Mısır Konseyi* (1983) ve *Oyunun Kuralı* (1986) adlı kitapları yayımlandı.

Scientific American, ABD'de yayımlanan ve genel okur kitlesini bilim alanındaki gelişmeler konusunda bilgilendirmeyi amaçlayan aylık dergi.

1845'te New York kentinde, mucit Rufus Porter tarafından yeni buluşları açıklamaya yönelik haftalık bir dergi olarak kuruldu. Dergiyi ertesi yıl, gene bir mucit olan ve *New York Sun*'da çalışan Alfred Ely Beach ile arkadaşları Orson Munn satın aldılar. Derginin buluşların yaygınlaşmaya başladığı bir dönemde, patent hakları ve mucitlerin karşılaştığı sorunlarla ilgili yayınları bir patent acenteliğinin kurulmasına yol açtı. Bu kuruluş Edison, Howe, Morse gibi mucitlere patent işlemleri konusunda önemli katkılarda bulundu. Böylece giderek güçlenen dergi 1850'lerde tirajını 30 bine yükseltti. Ayrıca, buluşların yanı sıra astronomi, tıp gibi değişik bilim dallarıyla ilgili yazılara da yer vermeye başladı. Metro taşımacılığını ilk savunulardan biri olan derginin öncülüğüyle 1870'te Broadway'in bir bölümünde inşa edilen ve hava basıncı tekniğiyle çalışan metro bir yıl deneme amacıyla işletildi.

Dergi 19. yüzyılda ağaç baskı resimleri, 20. yüzyılda da tramlama tekniğini ilk kullanan yayınlar arasında yer aldı. 1921'den beri aylık olarak yayımlanan dergi, makalelerini özenle hazırlamaya, sağlam bilimsel araştırmalara dayandırmaya ve bilimsel terimlerin tanımlarıyla resimlerin eşliğinde genel okur kitlesinin anlayabileceği biçimde sunmaya önem verdi. 20. yüzyılın ikinci yarısında bilimsel bilginin hızla büyümesi ve yeni bilimsel gelişmeler sonucunda daha çok tutulmaya başladı.

Scilla, zambakgiller (*Liliaceae*) familyasından, 100 kadar soğanlı bitki türünü içeren cins. Avrasya'nın ılıman kesimlerinde yetişen bu bitkilerin tabandan çıkan ince uzun, otsu yaprakları vardır. Yaprakların ortasından yukarı doğru uzanan düz bir sapın ucunda beyaz, mavi ya da mor renkli çiçekler açar. Çiçekler tek tek değil, dik bir salkım halindedir. Bazı türleri süs bitkisi olarak yetiştirilir. Adasogani (*Scilla maritima*) denen türün soğanından kalbi kuvvetlendirici glikozitler çıkarılır; bazı çeşitleri ise fare zehiri olarak kullanılır.

Scilly Adaları, İngiltere'de, Cornwall ilinin (county) güneybatısında, Land's End'in 40-58 km açığında yer alan 50 küçük ada ve çok sayıda adacıktan oluşan ada grubu. 16 km²'lik bir alana yayılan granit oluşumlu adaların en büyüğü olan St. Mary's'de yükseklik 50 m'ye ulaşır.

Yunanlıların Kasiterit adını verdikleri adalarla Arthur efsanesinde adı geçen Lyonesse'in Scilly Adaları olduğuna inanılır. Adalarda Tarihöncesinden kalma höyükler ve kaba sütunlar bulunmuştur. I. Henry'nin (hd 1100-35) Devon'daki Tavistock Manastırının başkeşişine verdiği adalar 16. yüzyılda krallık mülkü oldu, 1571'de ise Francis Godolphin'e kiralandı. Godolphin 1593'te Hugh Town'in tepesine Star (Yıldız) Şato-

su'nu yaptırdı. Prens Charles İç Savaş sırasında, Jersey'ye kaçtığı 1646'ya değin burada saklandı. Kralcıların 1651'de, Amiral Blake'e teslim olmasından sonra Tresco Adasında Cromwell Şatosu yapıldı. Eskiden korsanların uğrak yeri olan adalar sonradan bir kaçakçılık merkezi oldu.

Scilly Adalarından yalnızca St. Mary's, Tresco, St. Martin's, Bryher ve St. Agnes'ta insan yaşar. Nüfusun çoğunluğunun yaşadığı St. Mary's Adasındaki Hugh Town'da bir liman ve bir tarih müzesi vardır. Başlıca ekonomik etkinlikler turizm, çiçekçilik ve balıkçılıktır. Adaların yönetim organları hem il (county), hem de ilçe (district) yönetiminin işlevlerini yerine getirir. Nüfus (1991 geç.) 2.900.

Scipio Africanus MAIOR (Yaşlı), tam adı PUBLIUS CORNELIUS SCIPIO AFRICANUS (d. İÖ 236 - ö. İÖ 184/183, Liternum, Campania), Kartacalı komutan Hannibal'i Zama Çarpışması'nda (İÖ 202) yenerek II. Pön (Kartaca) Savaşı'na son veren Romalı komutan. Bu zaferi nedeniyle Africanus soyadını almıştır (İÖ 201).

Yenilgiyle sonuçlanan Cannae Çarpışması'nda (İÖ 216) Scipio *tribunus militum*'du (piyade komutanı). Kurtulabilen yaklaşık 4 bin kişiyle birlikte Canusium'a kaçtı ve orada bazı kararsızların Roma'yı terk etme planlarını boşa çıkardı. Ardından İÖ 213'te *curule aedile* (yüksek belediye görevlisi) seçilerek sivil yaşama döndü. Kısa bir süre sonra babası ve amcası İspanya'da yenilerek öldürüldü, Kartacalılar da Ebro hattına değin ilerledi (İÖ 211).

İÖ 210'da Romalılar İspanya'ya destek birliği göndermeye karar verdiler. Kıdemli komutanlardan hiçbirinin bu görevi üstlenmek istememesi üzerine genç Scipio görevi aday olduğunu açıkladı. *Praetor*'luk ya da konsüllük yapmamış birinin İtalya dışındaki bir orduya komuta etmekle görevlendirilmesi, anayasal açıdan önemli bir ilk örnek oldu.

İspanya'daki düşman ordularının üçünün de Carthago Nova'ya (Yeni Kartaca/bugün Cartagena) en az 10 gün uzaklıkta olduğunu bilen Scipio, İÖ 209'da Tarraco'daki (Tarragona) karargâhından bu kente karadan ve denizden beklenmedik bir saldırı başlattı. Carthago Nova'daki ikmal depolarını, ambarları, gümüş madenlerini ve limanı ele geçirdi, İspanyolları rehin aldı ve güneye ilerleyişinde kullanabileceği bir üs elde etmiş oldu.

Ordusunun yeni taktiklerle eğiten Scipio, Kartacalı komutan Hasdrubal Barca'yı Baetica'daki Baecula'da (Bailen) yenilgiye uğrattı (İÖ 208). İÖ 206'da Ilipa'da (Alcalá del Río, Sevilla yakınları) yapılan savaşta düşman ordusunun merkezine Scipio, yanlara da kanatlar saldırdı ve düşman yenilgiye uğratıldı. Daha sonra Gades (Cadiz) de ele geçirilerek İspanya'nın fethi tamamlandı.

İÖ 205'te konsül seçilen Scipio, İtalya'daki Hannibal'i bırakarak Afrika'ya yöneldi. İÖ 204'te yaklaşık 35 bin kişilik bir orduyla Afrika'ya geçti ve Utica'yı kuşattı. İÖ 203 başlarında, Gisco'nun oğlu Hasdrubal ile Numidyalı müttetik Syphax'ın karargâhlarını yaktı. Daha sonra yukarı Bagraadas'taki (bugün Tunus'ta Mecerde kıyısındaki Suk el Hami) Büyük Ovada toparlanmaya çalışan orduyu kanatlardan ikili saldırıyla yok etti.

Scipio Tunus'u alınca barış yapmaya çalışan Kartacalılar, Hannibal'in Afrika'ya gelişyle İÖ 202'de savaşı yeniden başlattılar.

Scipio, Numidya kralı Masinissa'nın küçük süvari birliğiyle birleşmek üzere güneybatıya ilerledi. Daha sonra doğuya yönelerek Zama'da Hannibal'in ordusuyla karşılaştı. Hannibal'den öğrendiği kanatlardan kuşatma taktiği bu kez işe yaramadı. Ama Kartaca atlılarını kovalayan Numidya ve Roma süvarilerinin geri dönüp düşman ordusunun arka saflarına saldırmasıyla Scipio büyük bir zafer kazanarak uzun süren savaşı sona erdirdi. Barış antlaşmasında ağır koşullar ileri sürmedi.

Scipio İÖ 199'da *censor* oldu ve senato onursal başkanlığına (*princeps Senatus*) getirildi. Yunan yanlısı bir politika benimsemekle birlikte, ikinci konsüllüğü (İÖ 194) sırasında Makedonya kralı V. Philippos'un yenilmesinden sonra, Suriye kralı III. Antiokhos'un Yunanistan'a saldırabileceğini düşünerek, buradaki Romalı askerlerin tümüyle çekilmesine karşı çıktı. İÖ 193'te elçi olarak Afrika'ya gitti.

İÖ 190'da Scipiolara ve dostlarına karşı Cato (Yaşlı) önderliğinde siyasal bir saldırı başlatıldı; ardından "Scipio duruşmaları" başladı. İÖ 184'te büyük olasılıkla Africanus için de bir dava açıldı, ama suçlu bulunmadı. Gene de konumu sarsıldı ve Roma'dan ayrılarak Campania'daki Liternum'a yerleşti. Ömrünün son yıllarında orada mütevazı bir çiftlikte (*villa*) toprakla uğraşarak yaşadı.

Rönesans'ın ilk döneminde Scipio'nun yaşamı büyük bir ilgiyle incelendi; bu da ilk hümanistleri klasik dünya ile Hristiyanlık arasında bir köprü kurmaya yöneltti. Petrarca *Africa* adlı Latince epik şiiriyle Scipio'yu yücelterek, 1.500 yıl önce Scipio'nun tanrı Jüpiter'e dua ettiği yer olan Capitoliyum'da başsair unvanını aldı.

Scipio'ya ilişkin başlıca ilköğretim kaynakları Polybios ile Livius'tur. Plutarkhos'un yazdığı yaşamöyküsü kaybolmuştur.

Scipio Africanus, MINOR (Genç) SCIPIO AEMILIANUS olarak da bilinir, tam adı PUBLIUS CORNELIUS SCIPIO AEMILIANUS AFRICANUS NUMANTINUS (d. İÖ 185/184 - ö. İÖ 129, Roma), Kartaca'yı yıkarak III. Pön (Kartaca) Savaşı'na (İÖ 149-146) son veren ve İspanya'yı Roma'ya bağlayan (İÖ 134-133) Romalı komutan. Africanus soyadı babasından, Numantinus soyadı ise İspanya'da Numantia'yı fethetmesinden (İÖ 133) gelir.

İki kez konsül seçilen babası Lucius Aemilius Paullus, Scipio'nun doğumundan kısa süre sonra eşi Papiria'dan ayrıldı. Babalarının yeniden evlenmesi üzerine Scipio'yu Scipio Africanus'un (Yaşlı) oğlu Publius Scipio, ağabeyi Quintus Fabius Maximus Aemilianus'u ise II. Pön Savaşı'nın (İÖ 218-201) ünlü generali Quintus Fabius Maximus Cunctator'un oğlu (ya da torunu) evlat edindi. Böylece Scipio, biri Hannibal'i öbürü de Makedonyalı Perseus'u yenmiş iki büyük Romalı generalin aile geleneğini devraldı. Yunan ve Roma kültürünün bileşimine dayalı bir eğitim gördü. İÖ 168'de orduya katıldı, ağabeyiyle birlikte III. Makedonya Savaşı'nda (İÖ 171-168) babasının komutasında çalıştı. Savaşın sonucunu belirleyen Pydna Çarpışması'nda (İÖ 168) bozguna uğrayan düşmanın peşinden gittiği için adı kayıplar arasında yer aldı ve bir ara öldüğü sanıldı. Scipio'nun kişiliğini etkileyen en önemli olay, İtalya'ya sürülerek orada yargılanmaksızın gözaltında tutulan "Akhali bin önder" arasında yer alan tarihçi Polybios'la tanışmasıydı. Scipio ile ağabeyi, Romalı yetkililerden, Polybios'un Roma'da

kalmaması için izin aldılar. Polybios iki gencin yakın dostu ve öğretmeni oldu. Ahlakın genel olarak zayıfladığı ve gençliğin yozlaştığı bir ortamda Scipio, çağdaşları arasında aşırlıktan uzak tutumuyla ve cömertliğiyle ün kazandı. Ama çeşitli olaylarda acımasızlığını da ortaya koydu. Zaferlerini, savaşta kaçanları vahşi hayvanlara atarak kutladığından söz edilirdi.

Scipio başlangıçta siyasetten uzak durdu. Ama bir olasılıkla İÖ 152'de *quaestor* seçildi, ardından da Senato'ya girdi. Bu arada kültürel uğraşlarını da sürdürdü. Roma ordularının İspanya'da uğradığı büyük yenilgilerden sonra kimsenin yarınmada görev almak istemediği bir dönemde, Makedonya'ya atanmış olan Scipio gönüllü olarak İspanya'ya gitmesiyle halkın güvenini kazandı. Lucius Lucullus'a bağlı *tribunus militum* (piyade komutanı) olarak İspanya seferlerinde büyük bir kişisel cesaret örneği verdi. Intercatia'da, bir düşman kentinin surlarına ilk tırmanan kişiye verilen *corona muralis*'i (sur tacı) kazandı. İÖ 150'de büyükbabası Africanus'un dostu Numidya kralı Masinissa'dan fil almak üzere Afrika'ya gönderildi.

İÖ 150'de Roma ile Kartaca savaşın eşiğine geldiler. Savaş ertesi yıl patlak verdi. Scipio gene *tribunus militum* olarak, ordusuyla büyük yararlık gösterdi. Bu arada ölüm döşegindeki yaşlı Masinissa, krallığının geleceğini dostu Africanus'un torunu Scipio'nun belirlemesini isteyince yeniden ön plana çıktı. Birleşik bir Numidya'nın Roma için tehlikeli olabileceğini düşünen Scipio, krallığı Masinissa'nın üç oğlu arasında böldü.

Pön Savaşı sonuçsuz sürerken, Scipio İÖ 148'de *curule aedilis* görevine aday olmak üzere Roma'ya dönmeye karar verdi. Ama savaşın kötüye gittiğini gören ve Scipio'nun askeri başarılarını duyan Roma halkı, Kartaca'da komutayı onun almasını istedi. Konsül seçilebilmek için gerekli yasal yaş sınırının beş yaş altında olmasına ve *praetor* olmamasına karşın İÖ 147'de konsül seçilmesi önemli bir başarıydı. Senato'nun, *tribunus*'ların önerdiği, Scipio'yu yasal sınırlamanın dışında bırakan bir yasayı kabul etmesiyle konsül seçilen Scipio, Afrika'daki Roma ordusunun başına getirildi. Kartaca'yı karadan ve denizden kuşatarak açığa mahkûm etti. Kent çevresindeki kordonu gitgide daraltarak İÖ 146 baharında son darbeyi indirdi. Altı gün süren sokak çarpışmalarından sonra kale ele geçirildi ve kent yağmalandı. Scipio, Kartaca'nın yeni Afrika Eyaleti olarak Roma'ya bağlanmasını düzenledikten sonra Roma'ya döndü. Orada ikinci Africanus olarak karşılandı ve zafer töreni yapıldı. Kısa bir süre sonra İÖ 142'de *censor* seçilerek en yüksek soyluluk unvanını elde etti. Afrika komutanlığını onayladığını belirttikten çok kısa bir süre sonra ölen Cato'nunki gibi katı bir *censor*'luk politikası izledi.

Scipio'nun bundan sonraki başarıları, Roma'nın Keltiberler karşısında yıllardır yenilgiye uğradığı İspanya'da gerçekleşti. Komutan Gaius Hostilius Mancinus ile bir savaşta Roma ordusunu yok oluşturan kurtaran genç *quaestor* Tiberius Gracchus'un imzalandıkları barış anlaşması Senato tarafından reddedilmişti. Bu olaydaki tutumu yüzünden Mancinus mahkûm edilirken, tuzağa düşürülen orduyu kurtardığı için Roma'da çok sevilen oğlu Gracchus'a dokunulmamıştı. Scipio, büyük olasılıkla aile yakınlıkları nedeniyle Gracchus'un kaçmasına yardım etti. İspanya'da daha etkili bir politika izlenmesini savunan Scipio, İÖ 134'te yeniden konsül seçilerek Keltiberya'daki savaşa

komuta etmekle görevlendirildi. İkinci kez konsül seçilmek Roma anayasasına aykırı olduğundan, Scipio için özel bir yasa çıkarılması gerekti.

Scipio'nun başlıca hedefi, Keltiberya'nın tepe üzerinde kurulu başkenti Numantia'yı ele geçirmektir. Burayı saldırı yoluyla düşüremeyeceği için kenti ablukaya almak zorundaydı. Kentin çevresine yedi ayrı kamp kurdu, bunları sağlam bir duvarla birbirine bağladı (duvarların kalıntıları günümüzde de ayakta). Sekiz aylık bir kuşatmadan sonra kaledeki 4 bin kişi teslim oldu (İÖ 133), kent yakılıp yıkıldı. Böylece Roma'nın İspanya üzerindeki egemenliği kesinleşti. Scipio da İÖ 132'de Roma'ya dönerek onuruna düzenlenen ikinci zafer törenine katıldı.

Bu sırada Roma'da bir anayasa bunalımı yaşıyordu. *Tribunus* Tiberius Gracchus, kamuya ait toprakların kentteki yoksullara dağıtılmasını öngören bir yasa tasarısı sundu. Ama anayasal usul ve gelenekleri hiçe sayarak tasarıyı zorla benimsetmeye çalışması Senato'yu kızdırdı. Gracchus ile destekçilerini ezmek için şiddete başvuruldu ve böylece siyasal bir kargaşa ve ayaklanma dönemi başladı (İÖ 133). O sırada İspanya'da bulunan Scipio fiilen bir tarafı tutmak zorunda kalmadı. Ama sonradan Tiberius'un "adalet gereğince öldürüldüğünü" kabul etti.

Scipio'nun, toprak reformu girişimi nedeniyle öldürülen Gracchus'a karşı çıkması, halkın gözünden düşmesine yol açtı. Daha sonra Gracchus'un yasa tasarısından hoşnut olmayan İtalyan müttefiklerin taleplerine sahip çıktı, yasanın müttefikleri ilgilendiren yönlerinin değiştirilmesine çalıştı. Bir sabah, İtalyan sorunuyla ilgili bir konuşma yapması beklenirken, yatağında ölü bulundu (İÖ 129). Ölüm nedeni hiçbir zaman anlaşılmadı. O sırada ya da daha sonra Gaius Gracchus'tan, eşi Sempronia'dan, hatta Cornelia'dan bile kuşku kullanıldı.

Bir komutan olarak Roma'nın gücünün korunup geliştirilmesine büyük katkıda bulunan Scipio, aralarında Laelius ve Polybios gibi dost ve danışmanlarının da bulunduğu bir grup (Scipio çevresi) oluşturdu. Şair Terentius, yergici Lucilius, stoacı filozof Panaitios gibi dönemin önde gelen aydınlarını destekleyerek Latin edebiyatının gelişmesi, Yunan ve Latin düşüncesinin kaynaştırılması, stoacı görüşlerin Roma'ya uyarlanmasında etkili oldu.

Sciuridae, Rodentia (kemiriciler) takımından memeliler familyası. Bu familyanın gelengi(*), marmot(*) ve sincap(*) adlarıyla tanınan yaklaşık 45 türü vardır.

Scofield, (David) Paul (d. 21 Ocak 1922, Hurstpierpoint, Sussex, İngiltere), çok çeşitli rollerdeki başarısıyla tanınan İngiliz tiyatro ve sinema oyuncusu.

Londra'da Croydon Repertuar Tiyatro Okulu'nda (1939) ve Mask Tiyatro Okulu'nda (1940) oyunculuk eğitimi gördü. II. Dünya Savaşı sırasında askerlere moral vermek için gösteriler düzenleyen topluluklarda yer aldıktan sonra Birmingham Repertuar Tiyatrosu'na girdi. 1946'da gittiği Stratford-upon-Avon'da Hamlet, V. Henry, *Cymbeline*'de Cloten, *Love's Labour's Lost*'ta (Aşkın Boşa Giden Emeli) Don Adriano de Armado, *Measure for Measure*'de (Kıyas Kıyas) Lucio gibi rolleri canlandıran ilk büyük başarılarını kazandı. Özel tiyatrodaki ilk başrolü Terence Rattigan'ın başarısız oyunu *Adventure Story*'deki (1949; Serüven Öyküsü) Büyük İskender oldu.

pa sanatının doğalcılığını başarıyla birleştirmiş ve üslubu kendisinden sonraki Felemenkli ressamlarca sürdürülmüştür.

Scoresby, William (d. 5 Ekim 1789, Cropton, Whitby yakınları, Yorkshire - ö. 21 Mart 1857, Torquay, Devon, İngiltere), İngiliz kâşif, bilgin ve din adamı. Kuzey Kutup Bölgesi'nde yapılan bilimsel araştırmalara öncülük etmiş, Yer'in magnetizmasına ilişkin bilgilere katkıda bulunmuştur.

Kuzey Kutup Bölgesi'ne ilk kez 10 yaşındayken, balina avcısı olan babasının "Resoluton" adlı gemisiyle gitti, 1811'de bu geminin kaptanı oldu. 1813'te kutup bölgesinde, yüzey sularının derinlerdekenden daha soğuk olduğunu saptadı. *Account of the Arctic Regions with a History and Description of the Northern Whale-Fishery* (1820; Kuzeyde Balina Avcılığının Tarihi ve Teknikleriyle Birlikte Kutup Bölgelerine İlişkin Bilgiler) adlı kitabında kendi bulgularına olduğu kadar önceki denizcilerin keşiflerine de yer verdi. 1822'de çıktığı Kuzey Kutup Bölgesi'ndeki son yolculuğu sırasında Grönland'ın doğu kıyısının 650 km'lik bölümünün haritasını çıkardı. Seferden dönüşünde Cambridge'de ilahiyat öğrenimine başladı. Papazlığa atandıktan sonra da bilimsel çalışmalarını sürdürdü. 1848'de Atlas Okyanusunu geçenken dalga yüksekliklerine ilişkin önemli gözlemlerde bulundu. 1856'da Yer'in magnetizmasıyla ilgili bilgi toplamak üzere Avustralya'ya gitti.

Scorpaeniformes, denizlerde çok geniş bir coğrafi dağılım gösteren kemiklibalık takımı. İskorpitler ve kırlangıçbalıklar bu takımın en tanınmış üyeleridir. Göz yuvalarının altındaki kemiklerden biri uzamış ve çoğunda genişleyip öbür kafatası kemikleriyle kaynaşarak sağlam bir zırh oluşturmuştur. Başları genellikle büyük ve dikenlidir. Bu balıkların sıcak denizlerde ortaya çıktıkları ama zamanla ılıman bölge denizlerine, kutup yakınlarına ve Kuzey Yarımküre'nin tatlı sularına yayıldıkları sanılmaktadır. Denizde yaşayan türler kıyı sularından 4 bin metreye ulaşan derinliklere kadar görülebilir. Tatlı sularda yaşayanlar ise daha çok serin ve soğuk akarsularda bulunur.

Scorpaeniformes takımı çoğu sınıflandırılmada altı alttakıma ayrılır. Bunlardan yalnız **Scorpaenoidei** alttakımı üç, **Cottoidei** alttakımı yedi familyayı, öbürleri ise birer familyayı kapsar. En iyi bilinen familyalar deniz iskorpitlerini ve zebrabalıklarını içeren **Scorpaenidae**, kırlangıçbalıklarını içeren **Triglidae**, yassibaşbalıklarını içeren **Platycephalidae**, dere iskorpitini de içeren **Cottidae** ve uçankırlangıçları içeren **Dactylopteridae**'dir. Son familya bazı uzmanlar tarafından takım düzeyinde (**Dactylopteriformes**) sınıflandırılmaktadır.

Ticari balıkçılıkta ancak yerel düzeyde önem taşıyan bu balıklardan bazı kırlangıçbalıkları 80 cm'ye, iskorpitler 100 cm'ye, Avustralya'da değerli bir sofra balığı olan büyük yassibaşbalık (**Platycephalus fuscus**) 130 cm'ye ulaşsa bile, çoğu en çok 30 cm uzunluğa erişen küçük balıklardır. Birçoğu pullu gövdeleri, diken ışınlı yüzgeçleriyle tipik balık görünüşündedir. Ama aralarında alışılmadık biçimleri ve yapılarıyla dikkat çeken gruplar vardır. Örneğin **Cyclopteriidae** familyasının üyeleri genellikle pulsuz, yağlı ve yumuşak gövdelidir. Yüzgeçlerinde keskin dikenler yoktur. Buna karşılık kırlangıçbalıklarının başları iri ve konik, gözleri fırlak, göğüs ve sırt yüzgeçleri iyi gelişmiştir. Taşbalıklarının (**Synancejidae** famil-

yası) basık gövdeleri, girintili çıkıntılı dış çizgileri ve renkleri sayesinde dipteki bir mercan parçasından ayırt etmek çok zordur. Taşbalıklarının sırt yüzgecindeki diken ışınlarının tümü zehirlidir. Öbür takım üyelerinden birçoğunun ise, yüzgeçlerindeki birkaç diken ışının yanı sıra başlarındaki ve solungaç kapaklarındaki bazı dikenler zehir bezleriyle donanmıştır. Ama zehirsiz olsa bile dikenler ve diken ışınları deriye battığında ağrı verici yaralara yol açabilir.

Yassibaşbalıklar yalnız gözleri dışarda kalacak biçimde kendilerini dibe gömer, balıkları, kabukluları, yumuşakçaları ve solucanları yerler. Yassibaşbalıklar gibi dipte yaşayan kırlangıçbalıklarının göğüs yüzgeçleri ilginç yapısıyla dikkat çeker. Bu yüzgeçlerin altında kalan parmak biçimindeki uzun ve kalın ışınları hem balığın dibe tutunarak ilerlemesini sağlar hem de besinleri araştırıp bulmasına yarayan tat ve dokunma organı olarak işlev görür. İskorpitler, yassibaşbalıkları ve kırlangıçbalıkları iyi yüzücü değildir. Ama geniş göğüs yüzgeçlerinin sağladığı ilk hızla avlarının üstüne atlar ve çok daha hızlı yüzen küçük balıkları yakalayabilirler.

Scorpaeniformes üyelerinin tatlı suda yaşamaya uyarlanmış birçok türü vardır. Dere iskorpiti (**Cottus gobio**) ve akrabaları, Kuzey Yarımküre'nin ırmak ve göllerinde geniş bir dağılım gösterirler. Ama **C. kneri** ve **C. kessleri** yalnız Baykal Gölünde ve bu gölle bağlantılı akarsularda, **Cottidae** familyasına akraba **Cottocomephoridae** ve **Comephoridae** familyalarının üyeleri yalnız Baykal Gölünde yaşar. Bazı türler yıl boyunca derin sularda kalırken öbürleri yalnız yumurtada dökmek için dibe iner. **Comephoridae** familyalarının üyeleri canlı yavru doğurarak üremelerinin yanı sıra erkek ve dişi sayıları arasındaki dengesizlik bakımından da dikkat çeker. Erkeklerin topluluk içindeki oranı yüzde 3-4 dolayındadır ve bu dengesizliğin biyolojik temeli anlaşılamamıştır.

Kırlangıçbalıklarının çok eskiden beri ses çıkardığı bilinmektedir. Bu balıklar uçankırlangıçlar gibi, vücut boşluklarının sırt duvarına gevşek biçiminde bağlanmış, geniş yüzme keselerini titreştiren kaslar sayesinde ses çıkarır. Bazı **Cottidae** üyelerinin ise göğüs yüzgeçlerini destekleyen kemiklerin hareketiyle ses çıkardığı sanılmaktadır.

Scorpius bak. Akrep

Scorsese, Martin (d. 17 Kasım 1942, Flushing, Long Island, New York, ABD), ABD'li sinema yönetmeni, yapımcısı ve

Scorsese
ABC Ajansı

senaryo yazarı. Amerikan kültürünün kaba, şiddet öğeleriyle yüklü yönlerini anlatan filmleriyle tanınmıştır.

New York Üniversitesi'nde sinema öğrenimi gördü. Lisansüstü diplomasını aldıktan sonra 1963'te aynı okulda ders vermeye başladı. *Who's That Knocking at My Door?*

(1968; Kapımı Vuran Kim?) ve *Boxcar Bertha* (1972; Aşk ve Ölüm) adlı ilk uzun filmlerinin ardından *Mean Streets*'le (1973; Kötü Sokaklar) eleştirmenlerin dikkatini çekti. *Mean Streets* gerçekçi ayrıntılara yer vermesi ve oyuncularının kısmen doğaçlamaya dayalı doğaçlama oyunlarıyla ilgi topladı. Ertesi yıl benzer bir üslupla çok değişik bir konuyu ele aldı. *Alice Doesn't Live Here Anymore* (Alice Artık Burada Oturmuyor) adlı bu filmde kocası yeni ölmüş bir kadınla oğlunun Batı'ya yaptıkları başıboş yolculuk çerçevesinde kimliklerini buluşları anlatılıyordu.

Scorsese *Taxi Driver* (1976; Taksi Şoförü) filminde New York'ta yaşayan psikopatik eğilimli bir taksi şoförünün yalnızlığını ve kurtuluş yolunu anlatırken şiddet öğesine yer vermesiyle yoğun tartışmalara neden oldu. *New York, New York* (1977; New York, New York) filmindeki müzik bölümleri ve zengin dekorlar, filmin konusunun geçtiği II. Dünya Savaşı sonrası dönemin filmlerini anımsatıyordu. *Last Waltz* (1978; Son Vals) bir rock topluluğunun dağılışı ve verdikleri son konseri ele alan belgesel bir film. Scorsese'in sonraki yapıtları arasında *Raging Bull* (1980; Öfkeli Boğa), *The King of Comedy* (1983; Kahkahalar Kralı), *The Color of Money* (1986; Paranın Rengi), olaylar yaratan *The Last Temptation of Christ* (1988; Günaha Son Çağrı), *Good Fellas* (1990; Sıkıdoslar) ve *Cape Fear* (1991; Korku Burnu) sayılabilir.

Scorza, Manuel (d. 1928, Lima, Peru - ö. 27 Kasım 1983, Madrid, İspanya), Perulu şair, romancı ve siyasal yazar. Yerlilerin baskı ve sömürüye karşı mücadelelerini anlattığı yapıtlarında toplumsal gerçekçi bir üslupla fantastik öğeleri kaynaştırmıştır.

1949'da General Manuel Odría'nın diktatörlüğüyle mücadele eden bir örgüte katıldı. Aynı yıl yayımladığı ilk şiir kitabı *Actas de la remota lejania* (Çok Uzaklarda Olanlar) toplandı. Ülkesinden sürülünce çeşitli ülkelere yaşadı, yaşamını güçle sürdü. *Las imprecaciones* (1955; Lanetler) adlı şiir kitabı ile 1956'da Peru Ulusal Büyük Şiir Ödülü'nü kazandı. Aynı yıl Halk Hareketi'ne katıldı ve Cerro de Pasco'daki köylü ayaklanmasını destekledi. Hareketin sekreterliğini üstlenerek siyasal bildirilerini kaleme aldı.

Scorza'nın öbür şiir kitaplarından *Los adioses* (1959; Elvedalar), hüznü ve nostaljik bir aşk şiirleri kitabıdır. Sonraki şiir kitapları arasında *Desengaños del mago* (1961; Sihirbazdan İbret Dersleri) ve *El vals de los réptiles* (1970; Sürüngeçler Valsi) sayılabilir.

Scorza Yerli ayaklanmalarını konu alan romanlarıyla ün kazandı. *Redoble por Rancas* (1970; Dikenli Tel, 1975, 1984) 1955-62 arasında Peru'daki olayları, Yerlilerin kötü durumunu ve Yerli kültürüyle egemen İspanyol kültürünün çarpışmasının yarattığı şoku anlatan beş ciltlik bir yapıtın ilk romanıydı. Scorza hem bu romanda hem de dizinin *Historia de Garabombo, el invisible* (1972; Görünmez Garabombo'nun Öyküsü), *El Jinete insomne* (1978; Uykusuz Atlı), *Cantar de Agapito Robles* (1978; Agapito Robles'ten Şarkılar Söylemek) ve *La tumba del relámpago* (1979; Şimşegin Mezarı) adlı sonraki romanlarında Yerlilerle paylaştığı animist dünya görüşünü işledi.

Paris'e yerleşen ve oradaki Yüksek Öğretmen Okulu'nda (École Normale Supérieure) ders veren Scorza bir uçak kazasında öldü. Türkçede *Toprak Acısı* (1978, 1986) adlı bir yapıtı daha vardır.

Scot, Michael (d. y. 1175 - ö. y. 1235), Aristoteles'in yapıtlarını Arapça ve İbranice metinlerinden çevirerek Batı'da tanınması-na öncülük etmiş olan İskoç bilgin.

Scot, astrolog ve büyücü olarak büyük ün yapmıştı. Bitruci'nin küreye ilişkin yapıtını 1217'de Toledo'da Latinceye çevirdi. 1220'de Bologna'da ve papalık yazışmalarından anlaşıldığına göre, 1224-27 arasında papalık hizmetinde bulundu. Mayıs 1224'te İrlanda'da Cashel başpiskoposluğuna atandı ama bir ay sonra bu görevden ayrıldı. Daha sonraları İtalya'da ara sıra papalık yapmış, 1227'den sonra İmparator II. Friedrich'in Sicilya'daki sarayında bulunmuş olduğu bilinmektedir. 1236 başlarında yazılmış olan bir şiirde kısa süre önce öldüğü belirtilmektedir.

Doğa felsefesi üzerindeki yapıtlarını İspanya'dayken, astrolojiye ilişkin yapıtlarını ise daha sonra, Sicilya'dayken kaleme aldığı sanılan Scot, Toledo'da Bitruci'nin yapıtının yanı sıra Aristoteles'in *Historia animalium* (Hayvanların Tarihi) ve *Peri ouranou* (Gök Üzerine) adlı yapıtlarını da çevirmişti. *Peri psykhe* (Ruh Üzerine) ile İbn Rüşd'ün aynı el yazmalarında yer alan şerhini de Scot'un çevirmiş olduğu sanılmaktadır. Aristoteles'in *Physika* (Fizik), *Ta meta physika* (Metafizik, 1985) ve *Ethika Nikomakhia* (Nikomakhos'a Etik, 1988) adlı yapıtlarını çevirenin Scot olduğuna ilişkin kesin bilgi yoktur.

Üç astroloji kitabı kaleme almış olan Scot'un yazdığı sanılan birkaç simya kitabı vardır. Scot'un adı Dante'nin *La Divina Commedia* (y. 1320-21; *İlahi Komedya*, 1956-64, 3 cilt) yapıtının "Inferno" (Cehennem) bölümünün 20. kantosunda ve Boccaccio'nun yapıtlarında büyücü ve kahinler arasında geçmektedir.

Scotland Yard, resmî adı YENİ SCOTLAND YARD. Londra Metropolitan Polisi adlı örgütün yönetim merkezi. Polis örgütünün kendisi de genellikle bu adla anılır.

Londra polis örgütü, 1829'da işleriyle ilgili devlet bakanı olan Sir Robert Peel'in parlamentoya sunduğu bir yasa ile kuruldu. Örgütün ilk merkezinin bulunduğu Whitehall Alanı'na Büyük Scotland Yard adlı bir avludan girilirdi. 1890'da Thames Rıhtımında kurulan yeni merkez binasına Yeni Scotland Yard adı verildi. 1967'de Victoria Sokağı'nın yakınındaki yeni yönetim merkezi gene aynı adla anıldı.

Scotland Yard'ın başında, işleriyle ilgili devlet bakanının önerisi üzerine kral ya da kraliçenin atadığı bir müdür bulunur. Örgütün görev alanı Londra metropolitan alanı ile sınırlı olmakla birlikte, birçok durumda ülkenin başka kesimlerinde, ayrıca Uluslar Topluluğu ülkelerindeki polislerin eğitiminde görev üstlenir.

Scotsman, The, Edinburgh'da yayımlanan günlük sabah gazetesi. İskoçya'nın en etkili gazetelerindendir.

1817'de haftalık bir dergi olarak yayıma başlayan *The Scotsman*, 1855'te her gün yayımlanmaya başladı. Tutucu bir yayın politikası izleyen gazete basım ve dağıtım teknikleri bakımından son derece yenilikçidir. İlmî değerlendirmeleri, iç ve dış haberlerde olduğu kadar sanat sayfalarında da sağlam bilgilere önem vermesiyle tanınan gazete, sorumlu gazetecilik anlayışının en iyi örneklerinden biri olarak kabul edilir.

Scott, Charles Prestwich (d. 26 Ekim 1846, Bath, Somerset - ö. 1 Ocak 1932, Manchester, İngiltere), uzun yıllar *Manchester Guardian* (1959'dan sonra *The Guardian*) gazetesinin yayın yönetmenliğini yapan İngiliz gazeteci. 1869'da Oxford'daki

Corpus Christi College'ı bitirdi. Bir süre Edinburgh'daki *The Scotsman* gazetesinde stajyer muhabir olarak çalıştıktan sonra 1871'de *The Guardian*'a girdi. Ertesi yıl henüz 26 yaşındayken gazetenin yayın yönetmeni oldu. Bu görevi sırasında *The Guardian*'ı dünyanın en saygın gazetelerinden biri durumuna getirdi. 1905'te *The Guardian*'ın sahibi olan kuzeni J. E. Taylor ölünce gazeteyi satın aldı.

Elli yedi yıl süren yayın yönetmenliği sırasında tarafsız bir çizgi izlemeye özen gösteren Scott, 1929'da görevini küçük oğluna devrederek emekliye ayrıldı.

Scott, Dunkinfield Henry (d. 28 Kasım 1854, Londra - ö. 29 Ocak 1934, Basingstoke, Hampshire, İngiltere), İngiliz paleobotanikçi. Fossil bitkiler üzerine yaptığı çalışmalarla paleobotaniğe önemli katkılarda bulunmuştur.

Çocuk yaşta botaniğe ilgi duymaya başladı. 1876'da Oxford'daki Christ Church College'ı bitirdikten sonra Almanya'ya giderek Würzburg Üniversitesi'nde Alman botanikçi Julius von Sachs'ın yanında öğrenim gördü (1880). Londra'ya döndükten sonra University College'da ve Fen Öğretmen Okulu'nda ders verdi. 1892'de Kew'daki Jodrell Laboratuvarı'nın sorumlusu oldu.

Scott'un yayımladığı ilk kitap olan *Introduction to Structural Botany* (1894, 1896; Yapısal Botaniğe Giriş) çiçekli ve çiçeksiz bitkilerin yapısına ilişkin bilgiler içerir. İngiliz paleobotanikçi William Crawford Williamson'la birlikte yazdığı fossil bitkilerin morfolojisi konulu üç makale, "Further Observations on the Organization of the Fossil Plants of The Coal Measures" (1894, 1895; Kömür Damarlarındaki Fossil Bitkilerin Düzenlenmesi Üzerine Yeni Gözlemler) başlığı altında yayımlanmıştır. Scott 1895'te Williamson'ın anısına *Philosophical Transactions, Annals of Botany* gibi dergilerde yayımladığı bir dizi makalede o güne değin bilinmeyen fossil bitkileri tanımladı. 1904'te F. W. Oliver'la birlikte, kendi sınıfındaki bitkilerden farklı olarak tohum taşıyan eğreltiotu benzeri bir grup bitki için *Pteridospermeae* adını önerdi. 1900'de yayımladığı *Studies in Fossil Botany* (Fossil Botaniği Üzerine Araştırmalar) adlı yapıtı paleobotaniğe duyulan ilginin artmasını sağladı.

Scott, Francis Reginald, lakabı FRANK ya da F. R. SCOTT (d. 1 Ağustos 1899, Québec - ö. 31 Ocak 1985, Montreal, Kanada), 1920'lerde etkili olmuş Montreal grubundan(*) Kanadalı şair.

Çeşitli edebiyat dergilerinin kurulmasına katkıda bulundu, ayrıca birçok şiir antolojisi yayımladı. Şair olarak en çok yergi ve toplumsal eleştiri türünde başarılı oldu. *Overture* (1945; Uvertür), *Events and Signals* (1954; Olaylar ve İşaretler), *The Eye of the Needle* (1957; İğnenin Deliği) gibi şiirlerini gündelik dilde, karşılıklı konuşma üslubunda yazdı. Sonraki yıllarda *Selected Poems* (1966; Seçme Şiirler) ve *The Dance Is One* (1973; Tek Dans) adlı yapıtlarını yayımladı.

Scott ayrıca bir hukukçu olarak ünlendi. 1920-23 arasında Rhodes Bursu'yla Oxford'da öğrenim gördükten sonra Kanada'ya dönerek McGill Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördü. Aynı üniversitede uzun yıllar öğretim üyeliğinde (1928-69) ve Hukuk Okulu'nun dekanlığında (1961-64) bulundu. Anayasa hukuku dalındaki uzmanlığının yanı sıra sosyalist görüşleriyle de tanınan Scott, *Social Planning for Canada* (1935; Kanada İçin Toplumsal Planlama), *Evolving Canadian Federation* (1958; Gelişen Kanada Federasyonu) ve *Essays on the Constitution* (1977; Anayasa Üzerine Mak-

leler) adlı kitapları yayımladı. Ayrıca, Birleşmiş Milletler temsilcisi olarak Birmanya'da (bugün Myanmar) görev yaptı.

Scott, Sir George Gilbert (d. 13 Temmuz 1811, Gawcott, Buckinghamshire - ö. 27 Mart 1878, Londra, İngiltere), İngiliz mimar. Geç Victoria dönemi gotik canlandırmacılık üslubunun İngiltere'deki en verimli ve en başarılı uygulayıcılarından.

Londralı bir mimarın yanında yetişti. A. W. N. Pugin'in ortaçağ mimarlığı üzerine yaptığı çalışmaları inceledi. Hamburg'da St. Nikolaus Kilisesi (1845-63) için açılan proje yarışmasında 14. yüzyıl Alman gotiği üslubundaki tasarımıyla birinciliği kazandı. Bu olay ününün yayılmasını sağladı. En çok bilinen yapıtları Londra'daki Albert Anıtı

Sir George Gilbert Scott'ın yaptığı Albert Anıtı, Kensington Bahçeleri, Londra, 1863-72
C. M. Dixon

(1863-72) ve St. Pancras İstasyonu bitişigindeki Midland Oteli'dir (tasarlanması 1865; sonradan St. Pancras Oteli).

Scott, Robert Falcon (d. 6 Haziran 1868, Devonport, Devon, İngiltere - ö. y. 29 Mart 1912, Antarktika), İngiliz deniz subayı ve kâşif. Güney Kutbu'na 1910-13 arasında düzenlenen ama felaketle sonuçlanan ünlü ikinci keşif gezisine önderlik etmiştir.

1880'de İngiliz Kraliyet Deniz Kuvvetleri'ne girdi. 1897'de üsteğmen oldu. 1901-04 arasında "Discovery" adlı geminin komutanı olarak Antarktika'ya bir keşif seferi düzenledi. İngiltere'ye dönüşünde albaylığa yükseltildi.

Haziran 1910'da, Ross Denizinde incelemeler yaparak Güney Kutbu'na ulaşmak amacıyla Antarktika'ya ikinci bir keşif seferi düzenledi. 24 Ekim 1911'de 11 arkadaşıyla birlikte Evans Burnunda gemiden ayrılarak ülkenin içlerine doğru ilerlemeye başladı. 83° 30' Güney enlemine ulaştığında motorlu kızaklar bozulmuş, midillileri ölmüş ve köpekleri ilerleyemez hale gelmişti. Ekip 10 Aralık'ta Beardmore Buzluna tırmanmaya başladı. Yedi kişi aralık ayının sonuna doğru üsse döndü. Scott ise 81 gün süren zorlu bir yolculuktan sonra 18 Ocak 1912'de dört arkadaşıyla birlikte kutba ulaştı. Ama, Roald Amundsen'in kendisinden bir ay kadar önce ulaştığını anlayınca büyük bir düş kırıklığına uğradı.

Ekipten iki kişi kötü hava koşullarına dayanamayarak dönüş yolculuğunun başında öldü. Kampa 18 km kala büyük bir kar fırtınasına yakalanan Scott ve iki arkadaşı ise donarak yaşamlarını yitirdiler. 12 Kasım 1912'de Scott ve arkadaşlarının çadırını bulan arama ekibi çadırda, donmuş cesetler ve Beardmore'dan alınmış jeolojik örneklerle, Scott'un yolculuk hakkında ayrıntılı bilgi içeren günlüğünü ve kayıtlarını buldular.

Scott, Sir Walter, I. BARONET (d. 15 Ağustos 1771, Edinburgh - ö. 21 Eylül 1832, Abbotsford, Roxburgh, İskoçya). İskoç romancı, şair ve yaşamöyküsü yazarı. Tarihî romanın(*) kurucusu ve bu türde ürün veren en önemli yazardır.

Edinburgh ve Kelso'da öğrenim gördükten sonra, avukat olan babasının yanında çalışmaya başladı (1786). Ama ne hukuk eğitiminde, ne de avukatlıkta fazla başarılı

Sir Walter Scott, Sir Edwin Henry Landseer'in bir yağlıboya çalışmasından ayrıntı, 1824; Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery Londra

olabildi. İtalyan, İspanyol, Fransız, Alman ve Latin edebiyatları daha çok ilgisini çekiyordu. 1790'ların ortalarında Alman romantizmine, gotik romanlara ve İskoç sınır baladlarına ilgi duymaya başladı. Yayımlanan ilk yapıtı, Alman romantik balad yazarı G. A. Bürger'den çevirdiği *The Chase*, and *William and Helen*'di (1796; Av ve William ile Helen). Bunu, Goethe'nin *Götz von Berlichingen*'inin (*Demir Elli Şövalye von Berlichingen*) çevirisiyle (1799) İskoç sınır baladlarını derlediği, adını geniş bir okur kesimine duyuran *Minstrelsy of the Scottish Border* (1802-03, 3 cilt; İskoç Sınırının Minstrel Gelenegi) izledi. 1805'te uzun öykülü şiiri *The Lay of the Last Minstrel*'i (1805; Son Minstrel'in Şarkısı) yayımladı. Birçok basımı yapılan bu yapıtın İskoç halk kültüründen öğelere yer veren duru ve canlı anlatımını, uyandırdığı derin acıma duygusunu ve canlı doğa betimlemelerini *Marmion* (1808), *The Lady of the Lake* (1810; Göldeki Kadın), *Rokeby* (1813) ve *The Lord of the Isles* (1815; Adaların Efendisi) gibi sonraki manzum romanslarında da sürdürdü.

O dönemde Scott'ın edebi ve sosyal yaşamı oldukça hareketliydi. 1808'de John Dryden'in (18 cilt), 1814'te de Jonathan Swift'in (19 cilt) toplu yapıtlarını yayımladı. Bu arada, 1799'da Selkirk ilinde şerif (*shire-reeve*) yardımcılığına (bu görevi yaşamının sonuna değin sürdürdü), 1806'da da Edinburgh'da hukuk davalarına bakan yüksek mahkemenin (*Court of Session*) kâtipliğine getirildi.

Scott 1813'te, 1805'te başlayıp yarım bıraktığı bir romanı yeniden ele alarak büyük bir hızla bitirdi. *Waverley* adıyla yayımlanan yapıt, edebiyat tarihinin yayımlanır yayımlanmaz geniş bir okur kütlesince beğenilen ender özgün yapıtlarından biriydi. II. James yanlılarının 1745'teki ayaklanmasını konu alan yapıt, İskoçya'nın Highlands bölgesinin yok olmakta olan örf ve âdetlerini yansıtıyor ve yeni bir bakışla yorumluyordu. 1827'ye değin yazdığı bütün öteki romanlar gibi, Scott'ın bu romanı da imzasız yayımlanmıştı.

Scott *Waverley*'de ve bunu izleyen romanlarında edebi yeteneklerini bütün boyutlarıyla ortaya koydu. Her şeyden önce, çok sayıda canlı ve değişik tipi çalkantılı ve heyecan verici bir tarihî bağlama oturtabiliyor, çok iyi öykü kurabiliyor, yöresel İskoç dilini olduğu kadar, şövalyeler ve soyluların kibar dilini de büyük bir ustalıkla kullanabiliyordu. İskoç tarihini ve toplumunu yakından tanıması ve İskoç örf ve âdetleri üzerine keskin gözlemleri sayesinde, dilencilerden köylülere, orta sınıflardan serbest meslek sahiplerine ve toprak sahibi soylulara kadar İskoç toplumunun bütün katmanlarını derin bir kavrayışla, bir toplum tarihçisinin gözüyle betimleyebiliyordu. Ayrıca sıradan insanları öne çıkararak, kral ve ailesini ele alan önceki tarihî romanlardan farklı bir çizgi yaratabiliyordu. Çarpıcı olaylara düşkünlüğü de hem Highlands'e özgü ilginç kişilikleri, hem de 17. ve 18. yüzyıllarda İskoçya'yı sarsan siyasal ve dinsel çatışmaları aynı canlılıkla betimlemesini sağlıyordu. Bütün bunlara ek olarak, çocuklu bir üslupla biçimsel kuralları, lirizmle yalınlığı, zengin, süslü, ama akıcı bir üslupla ustaca kaynaştırabiliyordu.

Scott *Waverley*'den sonra, günümüzde "Waverley" romanları olarak bilinen ve tümü İskoçya'da geçen bir dizi tarihî roman daha yazdı. *Guy Mannering* (1815) ve *The Antiquary* (1816; Antikacı) adlı romanları, *Waverley* ile birlikte, 1740'lardan 1800'ün hemen sonrasına değin uzanan dönemi kapsayan bir üçlemenin parçalarıydı. *Tales of My Landlord* (Toprak Sahibimin Öyküleri) genel başlığı altında yayımlanan dört roman dizisinin ilki, *The Black Dwarf* (Kara Cüce) ile başlayıp *Old Mortality*'den (1816) oluşuyordu. Bunu, öteki yapıtlarıyla *Rob Roy* (1818) ve *The Heart of Midlothian* (1818; Midlothian'ın Kalbi), ardından da *The Bride of Lammermoor* (1819; Lammermoor'lu Gelin) ve *A Legend of Montrose* (1819; Bir Montrose Efsanesi) izledi. Scott, İskoç tarihini konu alan bu romanlardan sonra, mali durumunu düzeltmek ve kendi yarattığı tarihî roman talebini karşılayabilmek için İngiltere'nin ve başka ülkelerin tarihine yöneldi. 1819'da, 12. yüzyılda İngiltere'de geçen ve günümüzde de en sevilen yapıtı olan *Ivanhoe*'yu (*Ivanhoe*, 1946-49, 2 cilt/Korkusuz Kahraman *Ivanhoe*, 1974/*Ivanhoe*, Kara Şövalye, 1986) yazdı. Bunu 1820'de *The Monastery* (Manastır) ve *The Abbot* (Başkeşiş), 1822'de *The Pirate* (Korsan) ve *The Fortunes of Nigel* (Nigel'in Serveti) izledi. Elizabeth döneminde İngiltere'de geçen *Kenilworth* (1821) ve 15. yüzyılda Fransa'da geçen *Quentin Durward* (1823) öteki yapıtları arasındaydı. Sonraki romanları içinde en iyileri *Redgauntlet* (1824) ve Haçlı seferleri sırasında Filistin'de geçen *The Talisman*'di (1825; Tilsim).

Scott, İskoçya'nın yakın tarihini konu alan yapıtlarıyla, ülkesine ilişkin çelişkili düşüncelerini dile getirebilecek yeni bir roman biçimi geliştirmişti. Bir yandan İskoçya'nın İngiltere'yle birleşmesini ve bunun getire-

ceği modernleşme ve ilerlemeyi desteklerken, bir yandan da İskoçya'nın bağımsızlığını yitirmesine, ulusal bilincinden ve geleneklerinden kopmasına üzülyordu. "Waverley" dizisi, sürgündeki Kral II. James'i destekleyen İskoçların kahramanlığa dayalı eski geleneklerinin modern dünyada çözülmeye mahkûm olduğunu bütün açıklığıyla ortaya koymuştu. Bu açıdan, Scott'ın romanlarının gerçek kahramanları savaşan şövalyeler değil, kahramanlıklarla dolu bir geçmişin taleplerinden ve duygusal bağlarından habersiz kendi işlerine dalmış avukatlar, çiftçiler, tüccarlar ya da sıradan insanlardı. Scott bu romanlarda, ülke çıkarlarının İngiltere'yle birleşmekte yattığı, İskoçya'nın ancak bu yolla ticari açıdan gelişebileceği düşüncesini, İskoçya'nın geçmişine yönelik romantik duygularıyla birleştirmişti. En iyi romanlarına güç, gerilim ve karmaşıklık kazandıran da, duyguy ve düşünceleri arasındaki bu çatışmaydı.

Scott, o dönemde yazdıklarından yüksek kazanç sağladı. Ama hem kendisi, hem de yayımcısı Archibald Constable ve birlikte yayıncılık işine girdiği Ballantyne kardeşler, harcamalarını Scott'ın henüz basılmamış kitaplarının geliri karşılığı hazırlanmış senetlerle yaptılar. 1825'teki büyük mali bunalım sırasında alacaklılar paralarını isteyince önce Constable, ardından Ballantyne kardeşler ve Scott da iflâsa sürüklendi. Scott kendisinininkilerin yanı sıra Ballantyne kardeşlerin borçlarını da üstlenerek yaşamının geri kalan bölümünü borç ödemekle geçirdi. Sonuç olarak kitaplarını çok kısa süreler içinde yazmak zorunda kaldı ve James döneminin sonlarını ustalıkla anlattığı *Redgauntlet*'ten sonra, ilk dönem yapıtların ayarında bir roman yazamadı. Gene de, yapıtları yaygınlıkla okunmaya devam etti. 1827'de, imzasız çıkan "Waverley" romanlarının onun yazdığı açıklandı. Bozulan sağlığının düzelmesi için çıktığı Avrupa gezisinin ardından, 1832'de İskoçya'da öldü.

Scott yapıtlarında çağının çeşitli roman tekniklerini kendi potasında eritmiş, her şeyi bilen anlatıcı tekniği, yerel dil ve tarihî arka plan kullanımı, ayrıntılı karakter betimlemeleri ve romantik temaların gerçekçi anlatımı gibi çeşitli teknikleri İskoçya tarihi ve kültürü üzerine derin bilgisıyla yoğunlaştırarak tümüyle yeni bir tür olan tarihî romanı yaratmıştır. Bu türdeki yapıtlarıyla hem Avrupa'da, hem de Amerika'da birçok romancı üzerinde derin etki bırakmıştır.

Scott'ın Türkçedeki öteki çevirileri arasında *Saldhaddini Eyyubî ve Aslan Yürekli Rişar* (1942, 1964) ile *12. Asırda Salıp Muharebeleri* (1965) sayılabilir.

Scottsboro Davası, ABD'nin Alabama eyaletinde, 1930'larda, iki beyaz kadına tecavüz ettikleri gerekçesiyle dokuz Siyah gencin yargılanması sırasında ortaya çıkan medeni haklar tartışması. Linç edilmekten zor kurtulan dokuz genç, tutuklandıktan üç hafta sonra Nisan 1931'de Scottsboro'da mahkeme önüne çıkarıldı. Sanıklara davanın ilk gününe değin avukat tutulmadı. Kadınları muayene eden doktorların her hangi bir tecavüzün söz konusu olmadığını belirtmesine karşın, beyazlardan oluşan jüri gençleri suçlu buldu ve 12 yaşındaki en küçük sanık dışında hepsi ölüme mahkûm edildi. Kararın ve cezaların açıklanması üzerine, Güney bölgesi dışındaki eyaletlerde liberal ve radikal grupların öncülük ettiği bir protesto kampanyası başladı. ABD Yüksek Mahkemesi 1932'de sanıkların avukata danışma hakkını tam kullanmadığı gerekçesiyle kararı bozdu. Bunun üzerine eyalet mahkemesi sanıklardan birini yeniden yargıladı ve mahkûm etti. Yüksek

Mahkeme 1935'te Siyahların jüriye bilinçli olarak alınmadığı gerekçesiyle bu kararı da bozdu. Ardından eyalet mahkemesi Haywood Patterson adlı sanığı yeniden yargılayarak 75 yıl hapisle cezalandırdı. Öteki sanıklar da birkaç kez yargılandı ve bütün bu kararlar bozuldu. Sonunda kamuoyunun da baskısıyla Alabama eyaleti, 1936'da yaşça en küçük dört sanığı serbest bıraktı. Daha sonra da Patterson dışındakileri, kaçmayacaklarına ilişkin söz verme koşuluyla salıverdi. Patterson 1948'de cezaevinden kaçarak Michigan'a gitti. Üç yıl sonra bir başka Siyahı bıçaklayarak öldürmekten hüküm giydi ve hapisanede öldü. 1946'da salıverildikten sonra Kuzey'e kaçan Clarence Norris adlı sanık 1976'da Alabama valisi tarafından bağışlandı.

Scottsdale, ABD'de, Arizona eyaletinin ortagüneyindeki Maricopa ilinde (county) kent. İl merkezi Phoenix'in konut banliyösü ve bir sayıye kentidir. Bir el sanatları merkezi olan kentten Salt Irmığı Projesi uyarınca inşa edilen çok sayıda kanal geçer. Çevrede marul, tahıl ve pamuk üretilir. Frank Lloyd Wright'ın mimarlık okulu Batı Taliesin kentin kuzeyindedir. McDowell Kampı ile Phoenix arasında bir posta arabası istasyonu olarak kurulan Scottsdale, adını 1895'te bölgeye yerleşen Winfield Scott'tan almıştır. Kentin yakınında, mimar Paolo Soleri tarafından tasarlanan Cosanti Vakfı adlı mimarlık ve el sanatları kompleksini yer alır. Nüfus (1990) 130.069.

Scranton, ABD'de Pennsylvania eyaletinin kuzeydoğu kesimindeki Lackawanna ilinin (county) merkezi (1878) kent. Lackawanna Irmığı vadisinde, Pocono Dağlarının batı eteklerinde yer alır. Carbondale ve Wilkes-Barre'de içine alan bir sanayi kompleksinin merkezidir. 1788'de Deep Hollow adıyla kuruldu. George W. ve Selden Scranton, yöredeki demir cevherini ergetmek için yüksek fırınlar kurdular. Girişim başarılı olunca 1850'de bir haddehane, bir çivi fabrikası ve bir de çelik ray tesisi işletmeye açıldı. Sonraki yıllarda antrasit ve maden kömürü sanayisi demir sanayisini geride bıraktı ve kente çok sayıda madenci yerleşti. Aynı dönemde bölgede giyim eşyası ve dantel üretilmeye başladı. Scranton, günümüzde de Nottingham dantelleriyle ünlüdür. Kentin sanayisi dokuma, giyim eşyası, elektronik donanım ve maden ürünleri üretimine dayanır. Kent aynı zamanda bir yayıncılık ve basımcılık merkezidir.

Kente Scranton Üniversitesi (1888), Marywood College (1915), Lackawanna College (1894) ve Pennsylvania Eyalet Üniversitesi'ne bağlı bir yüksekokul (1921) ile işletme özlülükleri için bir okul vardır. Kentteki Nay Aug Parkı'nda bir hayvanat bahçesi ile minyatür bir kömür madeni bulunur. Everhart Doğa Tarihi, Bilim ve Sanat Müzesi'nde değerli kuşlardan oluşan bir koleksiyon sergilenir. Nüfus (1990) kent, 81.805; Scranton-Wilkes Barre metropoliten alanı, 734.175.

Scribner AİLESİ, başlangıçtaki yazım biçimi SCRIVENER. ABD'li yayımcı aile. 1846'da kurulan ve 1878'de Charles Scribner's Sons adını alan şirketleri, çeşitli yazarların kitaplarını basmış ve birçok dergi yayımlamıştır. Charles Scribner'in (d. 12 Şubat 1821, New York kenti, ABD - ö. 26 Ağustos 1871, Luzern, İsviçre) Isaac D. Baker'la (ö. 1850) birlikte New York kentinde kurduğu şirket, başlangıçta felsefe ve genellikle Presbiteryenlikle ilgili ilahiyat kitapları bastırıyordu. Scribner'in yaşamının son yıllarında şirket İngiltere ve Kara Avrupa'sı kaynaklı edebiyat yapıtlarının yeni basımlarını ve

çevirilerini yayımlamaya başladı. Scribner'dan sonra şirketin başına sırayla oğulları John Blair (1850-79), Charles (1854-1930) ve Arthur Hawley Scribner (1859-1932) geçti. Charles Scribner'in başkanlığı (1879-1928) sırasında şirket Henry James, George Washington Cable, Theodore Roosevelt, George Santayana, Edith Wharton, Ring Lardner ve Ernest Hemingway gibi ABD'li yazarların yanı sıra George Meredith, Robert Louis Stevenson, Rudyard Kipling, J.M. Barrie ve John Galsworthy gibi İngiliz yazarların yapıtlarını yayımladı. Charles Scribner'dan sonra şirketin başına önce oğlu Charles Scribner (1890-1952), ardından da torunu Charles, Jr. (1921) geçti. Charles, Jr., dedesinin kurduğu Princeton University Press'in (1905) başkanlığını ve müteveli heyeti üyeliğini de yaptı.

Şirketin yayımladığı dergilerden *Scribner's Monthly* (1870-81) ve *St. Nicolas* (1873-81) sonradan Century Company'ye satıldı. *Scribner's Monthly* 1881-1930 arasında *Century* adıyla yeniden yayımlandı. 1939'a değin çocuk dergisi olarak çıkan *St. Nicholas*'ta (1873-81) birçok ünlü yazarın ilk yapıtları yayımlandı. 1887'de kurulan *Scribner's Magazine* yayımını 1939'a değin sürdürdü.

Scripps, Edward Wyllis (d. 18 Haziran 1854, Rushville yakınları, Illinois, ABD - ö. 12 Mart 1926, Monrovia açıklarında denizde, Liberya), ABD'li gazete yayımcısı. 1878'de ilk gazetesini kurduktan sonra ABD'deki ilk büyük gazete grubunu oluşturmuş, 1907'de United Press (UP) haber ajansını kurmuştur.

1872'de üvey kardeşi James Edmund Scripps'in (1835-1906) Detroit'teki gazetesinde çalışmaya başladı. Kasım 1878'de kendi gazetesi *Cleveland Penny Press*'i (sonradan *Press*) yayımlamaya başladı. On yıldan kısa sürede St. Louis, Detroit ve Cincinnati'de yayımlanan başka gazeteleri de denetimi altına aldı. 1894'te üvey kardeşi George H. Scripps ve Milton Alexander McRae ile birlikte Scripps-McRae Gazeteler Birliği'ni, 1909'da ise ülkenin batı kıyı bölgelerinde yayımlanan birçok gazeteyi kapsayan Scripps Kıyı Birliği'ni oluşturdu. Sonunda 15 eyalette yayımlanan 34 gazetenin sahibi oldu. Kendi deyişiyle halkın "yüzde 95'i için çıkan gazeteleri düşük fiyatlı, siyasal olarak bağımsız, liberal ve çalışanlardan yanaydı. 1922'de hisselerini devrettiği oğlu Robert Paine Scripps, Roy W. Howard'la birlikte Scripps-Howard gazete zincirini oluşturdu.

Scripps 1902'de gazetelere yazı, resim ve karikatür sağlayan Gazete İşletmeleri Birliği'ni (NEA), beş yıl sonra da Scripps-McRae Press Association'ı (1897) başka bir haber ajansı ile birleştirerek United Press'i kurdu. Bu ajans 1958'de Hearst'ün haber ajansı International News Service ile birleşerek United Press International (UPI) adını aldı.

Scripps sonradan Scripps Okyanusbilim Enstitüsü adını alan San Diego'daki Deniz Biyolojisi Merkezi'nin de (1903) kurucularındandır.

scriptorium, manastırlarda yazmaları kopya eden kâtiplerin çalıştığı yazı odası. Aziz Benedictus yazınsal çalışmalarına önem verdiği için, başta Benedikten kuruluşları olmak üzere birçok ortaçağ manastırında *scriptorium*'lar manastırın önemli bir bölümüydü. Buralarda keşişlerin yanında, manastır dışından yazıcılar da çalışırdı.

Scrope, George Julius Poulett (d. 10 Mart 1797, Londra - ö. 19 Ocak 1876, Fairlawn, Surrey, İngiltere), yanardağlar üzerindeki çalışmalarına, kayaçların okyanuslarda tortullaşma yoluyla oluştuğunu

ileri süren Neptüncü kuramı geçersiz kılan İngiliz jeolog ve siyasal iktisatçı.

1816-17 arasında Napoli'deyken Vezüv Yanardağının püskürmesini gözlemledi. 1821'de, Fransa'nın orta kesimlerinde Auvergne'deki sönmüş yanardağları inceledi ve çalışmalarını *On the Geology and Extinct Volcanoes of Central France* (1827; Orta Fransa'nın Sönmüş Yanardağları ve Jeolojisi Üzerine) adlı yapıtında topladı.

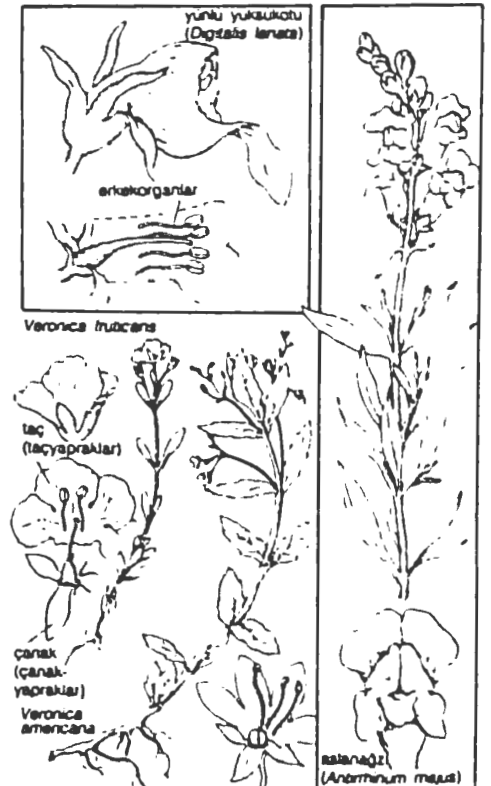
Scrope, çalışmalarını, Alman jeolog Abraham G. Werner'in Neptüncü görüşlerinin egemen olduğu bir dönemde başlattı, ama kısa bir süre sonra bu görüşlerin yanlışlığını kanıtladı. İlk yapıtı olan *Considerations on Volcanoes* (1825; Yanardağlar Üzerine Düşünceler), yanardağlara ilişkin ilk sistematik çalışma olarak kabul edilir. Scrope bu kitabında yanardağ etkinliğine ilişkin tutarlı bir kuram geliştirdi ve yanardağların Yer'in geçmişinde oynadığı rolü sergiledi. Ayrıca, yanardağ etkinliği sırasında suyun etkisini belirledi ve kraterlerin, yerkabuğunun ısı ve basınç etkisiyle bükülmesi sonucunda ortaya çıktığı yolundaki kuramı geçersiz kıldı.

1820'lerde Wiltshire'daki Combe Şatosu'na yerleşen Scrope, bu dönemden sonra toplumsal ve siyasal sorunlarla ilgilenmeye başladı. 1833-68 arasında milletvekilliği yaptı, özgür sendikacılığı ve toplumsal reformları savunan makaleler ve broşürler yayımladı.

Scrophularia bak. sıracaoğlu

Scrophulariaceae (yüksükotugiller), *Scrophulariales* takımından, 200 kadar cins ile 3 bin tür içeren familya. Üyelerini dünyanın hemen her yerine dağılmış otsu bitki, ağaç ve çalılar oluşturur. Süs bitkisi ya da ilaç olarak kullanılan değerli ekonomik bitkileri kapsar. Bunların başında, yapraklarından eczacılıkta çok önemli bileşikleri elde edildiği yüksükotu (*Digitalis purpurea*) gelir. Ayrıca bak. Scrophulariales; yüksükotu.

Scrophulariales, 18 familyada sınıflandırılmış 870 cins ile yaklaşık 11.800 türü

Scrophulariales takımının en büyük familyası olan Scrophulariaceae'den bitki örnekleri M. Pahr'in çizimi

kapsayan geniş takım. Antarktika dışında dünyanın hemen her yerine dağılmış olan bu takımın üyelerinin üçte ikisi otsu bitki, geri kalanların çoğu çalı, çok azı da odunsu tırmanıcı bitki ya da ağaçtır. Bu takımda domates ve patlıcan gibi tarım ürünlerinden aslanagözü gibi süs bitkilerine, yüksükotu gibi tıbbi bitkilerden tütüne kadar pek çok ekonomik bitki yer alır.

Scrophulariales takımının üçte ikisi tropik bölgelerde, üçte biri dünyanın ılıman kesimlerinde, 50 kadar türü ise kutuplarda bulunur. Üyelerinin çoğu çokyıllık olmakla birlikte kısa ömürlü tropik otlara da rastlanır. Boyutları açısından da çok büyük çeşitliliklerin göze çarptığı bu takımda kimi üyeler 10 cm'ye kadar boylanırken (örn. *Utricularia olivacea*; sumiğferi), bazıları 50 m'ye kadar uzar (örn. *Tabebuia guayacan*). *Micranthemum* cinsinin en çok 0,2 cm uzunlukta kapsül tipi meyvelerine karşılık, Hindistan'a özgü *Oroxylum indicum*'un 60-120 cm, hiyağacının (*Kigelia pinnata*) ise ağırlığı bazen 7 kg'yi aşan, 90 cm uzunlukta meyveleri vardır.

Scrophulariales takımında sayıca az olmakla birlikte sucul ve asalak üyeler de yer alır. Sucul bitkileri kapsayan *Lentibulariaceae* familyasındaki *Utricularia* (sumiğferi) türleri böcekçi bitkiler arasında su altında avlanan tek gruptur. Avlarını protozoalar, kabuklular, solucanlar ve yavru balıklar oluşturur. Canavarotugiller (*Orobanchaceae*) ve yüksükotugiller (*Scrophulariaceae*) familyaları ise tarım bitkilerine zarar veren çeşitli asalak bitkileri kapsar. Bu bitkiler arasında başlıca şeker kamışı asalağı olan *Aeginetia* ve *Christosonia* türleri (*Orobanchaceae*) ile mısır, şeker kamışı, pirinç, yerfıstığı, soya ve tütüne zarar veren *Striga* ve *Alectra* türleri sayılabilir.

Bu takımda yer alan en önemli tarım ürünlerinin başında patates (*Solanum tuberosum*) gelir. Anayurdu Yenidünya olan bu bitki nişastaca zengin toprakaltı yumruları için dünyanın hemen her yerinde yetiştirilir. Aynı patates gibi, patlıcangiller (*Solanaceae*) familyasının üyesi olan domates (*Lycopersicon esculentum*), patlıcan (*Solanum melongena*) ve biber de (*Capsicum*) önemli tarım bitkileridir. Eskidünya kökenli olan susam (*Sesamum indicum*) ise yağ çıkarılan tohumları için yetiştirilir.

Solanaceae familyası ilaç olarak değerli pek çok bitkiyi de kapsar. Bunlardan, güzelavratotu (*Atropa belladonna*) atropin, banotu (*Hyoscyamus niger*) hiyosiyamin ve skopolamin, tatula (*Datura stramonium*) hiyosiyamin alkaloidlerini üretir. Yüksükotu (*Digitalis purpurea*) ise yapraklarından kalp kuvvetlendirici glikozitler elde edilen çok önemli bir bitkidir. Gene dünyada çok yetiştirilen bitkilerden biri olan tütün de (*Nicotiana tabacum*) bu familyada yer alır.

Scrophulariales takımının bazı üyeleri de parklarda, bahçelerde ve seralarda süs bitkisi olarak yetiştirilir. Otsu türlerin en yaygın ve tanınanları arasında petunya (*Petunia*), aslanagözü (*Antirrhinum*), afrikame-nekşesi (*Saintpaulia*), aypençesi (*Acanthus*) ve gloksinya (*Sinningia*) sayılabilir. Karidesçiçeği (*Beleperone*) ve tekedikenini ya da şeytanipliği (*Lycium*) ise çalimsı süs bitkileridir. Gözalı çiçekleriyle süs ağaçları arasında yer alan türlerden başlıcaları jakaranda (*Jacaranda mimosifolia*), katalpa (*Catalpa*), *Millingtonia hortensis* ve *Spathodea campanulata* türleridir. *Doxantha unguis-cati* ve *Pyrostegia venusta* türleri ise tırmanıcı süs bitkileridir.

Scrophulariales takımında, kendi kendine tozlaşan birkaç ayrıntı örnek dışında üyeler-

rin çoğu rüzgârlar, böcekler, kolibriler ve yarasalar yardımıyla çapraz tozlaşmaya uğrar. Döllenme sonucunda oluşan tohumlar rüzgâr, su ya da hayvanların yardımıyla çevreye saçılır. Genellikle kapsül tipi meyvelere rastlanan bu takımda domates ve patlıcan gibi etli meyveler de bulunur. Bu takımdaki bitkilerde tohum sayısı çok değişkendir. Bazı üyelerde (örn. *Globularia* ve *Littorella*) tek bir tohum bulunurken, *Boschniakia rossica* adlı bir tür yüz binlerce tohum üretir.

Scullin, James Henry (d. 18 Eylül 1876, Trawalla, Victoria - ö. 28 Ocak 1953, Melbourne, Avustralya), uzun yıllar Avustralya İşçi Partisi'ne (ALP) önderlik eden ve 1929-31 arasında başbakanlık yapan Avustralyalı siyaset adamı.

1903'te ALP'ye girdi. 1910-13 arasında parlamentoda görev yaptı. I. Dünya Savaşı sırasında partinin yayın organı *Echo*'nun yayın yönetmenliğini üstlendi. 1922'de yeniden parlamentoya seçildi. 1928'de ALP'nin lideri olduktan sonra 1916'da bölünmüş olan partinin eski gücüne kavuşmasında önemli rol oynadı.

Başbakanlığı sırasında Büyük Bunalım'a karşı aldığı ücretleri düşürme, karne uygulaması, ithalatı sınırlama ve bütçeyi denkleştirme gibi önlemler önceleri başarılı sonuç verdi. Ama hazine bakanı Edward Granville Theodore'un 1930'da Queensland'da patlak veren bir madencilik skandalının ardından istifa etmek zorunda kalması üzerine, hükümette mali politikalar konusunda görüş ayrılığı çıktı. Scullin'in 1931'de Theodore'un hükümete dönmelerini ve kredilerin artırılmasını öngören bir tasarıya destek vermesi partinin bölünmesine yol açtı. 1931 seçiminde yenilgiye uğrayan Scullin, 1932-35 arasında parlamentoda muhalefete önderlik etti. 1949'da siyasetten çekildi.

Scytodidae, *Araneida* (örümcekler) takımından yaklaşık 200 türü içeren omurgasızlar familyası. Bu familya üyeleri yapışkan tükürüklerini püskürterek avlarını yakalamalarıyla dikkat çeker. Örümceklerde ge-

Scytodidae familyasından *Scytodes thoracica*
Ann Moreton

nellikle sekiz olan göz sayısı *Scytodidae* familyasının çoğu türünde altıya inmiştir. Tropik ve astropik bölgelerde yaygın biçimde bulunurlar. Holarktik bölgede yaşayan *Scytodes thoracica* türü yaklaşık 4-5 mm uzunluğunda ve sarı üstüne siyah beneklidir.

SDECE bak. DGSE

Sea Adaları, ABD'de, Güney Carolina, Georgia ve Florida eyaletlerinin açığında yer alan bir dizi alçak ve kumluk ada. Atlas Okyanusu Kıyı Suyolunun Santee ve St. Johns ırmaklarının ağızları arasında kalan kesiminde yer alır. İspanyollar üzerinde hak iddia ettikleri adaların bir bölümünü 1568'de işgal ettiler. 17. yüzyılın sonlarında İngilizler adaları Carolina kolonisine kattılar. 1717'de Sir Robert Montgomery'ye verilen adalar, anakarada bulunan Azilia Markiligi'ne bağlandı ve 1720'de Altın Adalar (Golden Islands) adını aldı. Grubu oluşturan adaların en önemlisi Port Royal'dır. Öteki adalar arasında St. Simons, St. Catherines, Jekyll, Cumberland, Amelia ve St. Helena sayılabilir.

Eskiden St. Helena ve Royal'da pirinç ve pamuk yetiştirilirdi; ekonomik açıdan önemli bir pamuk türü olan *G. barbadense* burada geliştirilmiştir. 1920'lerde, pamuk tarlaları pamuk hortumluböceği istilasından büyük zarar görürken pamuktan başka ürünlere yönelindi. Iş Savaşı sonrasında terk edilen plantasyonlara el kondu ve bu topraklar özgürlüklerini kazanan kölelere verildi. Adalarda yabanıl hayvan sığınakları ile parklar vardır; bunların bazıları köprülerle anakaraya bağlanır.

Seaborg, Glenn T (heodore) (d. 19 Nisan 1912, Ishpeming, Michigan, ABD). uran-

Seaborg, 1968
U S Atomic Energy Commission fotograf Westcott

yumdan ağır pek çok elementi ayırmayı ve tanımlamayı başaran ve bu çalışmaları nedeniyle 1951 Nobel Kimya Ödülü'nü Edwin Mattison McMillan ile paylaşan ABD'li nükleer kimyacı.

Los Angeles'taki California Üniversitesi'nde kimya öğrenimi gören Seaborg, doktora çalışmasını 1937'de Berkeley'deki California Üniversitesi'nde tamamladı. 1937-45 arasında Berkeley'de araştırma yardımcısı ve asistan olarak çalıştı, 1946'da da kimya profesörü oldu.

Seaborg, 1940-55 arasında, 94'ten 102'ye kadar atom numaralı dokuz yeni element ayırmayı başardı. Bunların içinde en önemli olanı, nükleer silahlarda ve santrallarda kullanıma giren plütonyumdur. II. Dünya Savaşı sırasında Chicago Üniversitesi Metalurji Laboratuvarı'nda bölüm başkanlığı yapan Seaborg burada, plütonyumun tepkime ürünlerinden ayrılarak elde edilmesi tekniğine dayalı üretim sürecini kurdu. Seaborg ve çalışma grubunun bulduğu öteki uranyumötesi elementler, amerikyum (95), kuryum (96), berkelyum (97), kaliforniyum (98), aynştaynyum (99), fermiyum (100), mendelevyum (101) ve nobelyumdur (102). Seaborg 1944'te geliştirdiği aktinit kavramıyla, ağır elementlerin özelliklerinin ve periyodik tabloda yerlerinin belirlenmesi ve öngörülmesini büyük ölçüde kolaylaştırdı. Bu kavrama göre, aktinyumdan daha ağır 14 element, periyodik tabloda ayrı bir grup oluşturur.

1961-71 arasında Atom Enerjisi Komisyonu'nun başkanlığını yapan Seaborg, daha sonra Berkeley'e döndü. *Man and Atom* (1971, W.R. Corliss ile birlikte; İnsan ve Atom). Seaborg'un pek çok yapıtından biridir. Türkçede *Süper Ağır Elementler Var mı?* (1971) adlı bir çalışması yayımlanmıştır.

Seade, Antun (d. 1904, Brezilya - ö. 9 Temmuz 1949, Beyrut, Lübnan). Suriye'yi doğal parçası saydığı komşu bölgelerle birleştirmeye çalışan siyaset adamı.

20. yüzyıl başlarında ailesiyle birlikte Latin Amerika'ya göç etmişti. Babasının kurduğu bir dergide gazetecilik deneyimi kazandı. 1920'lerde Şam'a giderek *el-Eyyam* gazetesinde çalışmaya başladı. Bir süre sonra Beyrut'a gitti. Beyrut Amerikan Üniversitesi'nde öğrenci çevrelerinde etkili oldu. Kasım 1932'de, ilk yerli Arap gençlik örgütü olarak kabul edilen gizli bir örgüt kurdu. Hızla büyüyen bu milliyetçi örgüt, 1935'e değin birkaç yüz üye toplamış. Suriye'de de etkinlik göstermeye başlamıştı. Aralık 1935'te örgütün yasallaşmış Suriye Milliyetçi Partisi adıyla ilk genel kongresini yapması üzerine, Seade Fransız yetkililerince tutuklandı.

Çıkarıldığı mahkemeyi bir foruma dönüştürerek görüşlerini etkili biçimde savunan Seade kısa sürede serbest bırakıldı. 1938 sonlarına doğru kısasürelerle İtalya ve Almanya'yı ziyaret etti. II. Dünya Savaşı'ndan hemen önce Güney Amerika'ya dölaştı. 1947'de Beyrut'a dönerek birleşik Suriye ülküsünü gerçekleştirmek amacıyla çalışmalara başladı. Partinin adını da Suriye Toplumsal Milliyetçi Partisi olarak değiştirdi. Haziran 1949'da, yandaşları ile karşıt yan askeri bir örgüt arasında çatışmalar çıkınca Suriye'ye sığındı. Ama Suriye yetkililerince Lübnan'a geri verildi ve 24 saat içinde vatana ihanetten yargılanarak idam edildi.

Seagram Company Ltd., The, dünyada damıtılmış içki üreten ve pazarlayan en büyük şirket. Merkezi Kanada'nın Montreal kentindedir. Geçmiş Distillers Corp., Ltd.'nin sahibi Samuel Bronfman'ın 1928'de Joseph E. Seagram & Sons'ı satın almasına değin iner. Distillers Corporation-Seagrams Ltd. adını alan yeni şirket İçki Yasası döneminin son yıllarında ve 1930'larda hızla büyüdü. 1940'larda Kanada ve ABD'nin en büyük damıtılmış içki üreticisi oldu. Edgar M. Bronfman'ın yönetimi altında 1950'lerde ve 1960'larda ürün çeşitlemesine giderek Amerikan viskisinin yanı sıra İskoç viskisi, Bourbon viski, rom, votka, cin ve çeşitli şaraplar da üretilmeye başlandı. Ayrıca Avrupa, Latin Amerika, Doğu Asya ve Afrika pazarlarına girdi. Bugünkü adını 1975'te aldı. Günümüzde, değişik adlar altında 400'den fazla damıtılmış içki ve şarap türü üretmektedir.

Sealibi, asıl adı ABDÜLMELİK BİN MUHAMMED BİN İSMAIL. (d. 961, Nişabur - ö. 1038, Nişabur), Arap yazar.

Yaşamına ilişkin pek bilgi yoktur. Gazneliler döneminde Horasan'da iyi bir öğrenim gördüğü, sık sık yolculuklara çıktığı, Nişabur'da müderrislik yaptığı ve devlet büyüklerinin çocuklarına ders verdiği söylenir. Ağırlıklı olarak şiir ve belagatten söz eden kitaplarında kendisinden önceki yazarlardan gelen bilgileri kaynak belirtmeden toplamış, bunlardan yaptığı seçmeleri sık sık yinelenmiştir. Kendisinden sonra gelen yazarlarca İmamü'l-Musannifin (Yazarların Önderi) unvanıyla onurlandırılan Sealibi'nin en önemli yapıtı Arap edebiyat ve kültür tarihine ilişkin bir kitap olan *Yetime*.

tu'd-Dehr fi Mehasin ehle'l-Asr'dir (1887, 1934) Çağdaşı ya da yakın dönem şair ve yazarların yaşamöyküleriyle, yapıtlarından örnekleri içeren bu antoloji, turünün önemli kaynaklarından kabul edilir. Yapıtta Türkistan, İran, Suriye, Irak, Mısır ve Magrib ülkelerinden çok sayıda yazar, ülkelerine göre sıralanmıştır. Yapıtın eki olan *Tetimetü'l-Yetime* de (1974) aynı biçimde düzenlenmiştir. Öbür yapıtları arasında *Letafü's-Sahabe ve't-Tabi'in* (1835), bir vecizeler ve darbimeseller derlemesi olan *Ahasin Kelim en-Nehi* (1844) ile hikâyeler ve kıssalar mecmuası niteliğindeki *Letafu'l-Maarif* (1867) sayılabilir.

Sealyham teriyesi, 19. yüzyılın ikinci yarısında, John Edwardes'in Galler'deki malikânesinde (Sealyham) tilki, porsuk ve susamuru avı için geliştirdiği teriye soyu. Kısa bacaklı, küçük ve sağlam yapılı bir köpek olan Sealyham teriyesi atılganlığı, dayanıklılığı ve avlanma yeteneği gözetilerle üretilmiştir. Postunun iç örtü tüyleri yumuşak, dış örtü tüyleri sert ve dalgalıdır. Omuz yüksekliği 30 cm'yi bulmaz. Ağırlığı ise 9-9,5 kg dolayındadır.

Seamans, Robert C(hanning), Jr. (d. 30 Ekim 1918, Salem, Massachusetts, ABD). modern uçaklardaki gelişkin atış denetim, uçuş denetim ve güdüm sistemlerinin öncüsü olan ABD'li uçak mühendisi.

Yüksek lisans çalışmasını sürdürürken 1941'de Cambridge'deki Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde (MIT) uçak donanımı konusunda ders vermeye başlayan Seamans, bir yandan da ABD'li mühendis C. Stark Draper'ın gözetiminde, gemi uçak-savar silahlarının ateşleme denetim sistemleri üzerinde çalıştı. Yüksek hızlı uçakların güdüm ve denetim sorunları konusundaki doktora çalışması, otomatik uçuş denetimi ve güdümlü füze sistemleri ile kıtalararası balistik füze denetim sistemlerinin gerçekleştirilmesini sağlayan otomatik rota izleme aygıtlarının geliştirilmesinde önemli bir rol oynadı.

Seamans, MIT'de 1945'te yardımcı doçent, 1949'da da doçent oldu. 1950-55 arasında Meteor Projesi'nde başmühendis olarak çalıştıktan sonra, Radio Corporation of America'nın (RCA) Boston'daki Hava Sistemleri Laboratuvarı'nın başkanı oldu. Uç yıl sonra RCA'nın Füze Elektronik ve Denetim Bölümü başmühendisliğine atandı. 1960-68 arasında Amerikan Uzay ve Havacılık Dairesi'nde (NASA) yönetici yardımcılığı, 1957-67 arasında Hava Kuvvetlerinde bilim danışmanlığı ve 1969-73 arasında müsteşarlık, 1973-74 arasında Ulusal Mühendislik Akademisi başkanlığı ve 1974-76 arasında Enerji Araştırma ve Geliştirme İdaresi (ERDA) yöneticiliği görevlerinde bulundu. 1977'de kamu politikası ve çevre profesörü olarak MIT'e geri döndü. Ertesi yıl mühendislik fakültesi dekanı oldu ve 1981'e değin bu görevini sürdürdü. 1965 ve 1969'da NASA'nın Üstün Hizmet Madalyası'nı ve 1980'de de Thomas D. White Ulusal Savunma Ödülü'nü kazandı.

Sears, Roebuck and Company, dünyanın en büyük perakende satış şirketi olan ABD kuruluşu. 1893-1989 arasında Chicago'daki Sears Binası'nda bulunan yönetim merkezi, bugün yine Chicago yakınındaki Hoffman Estates'tedir. ABD'nin yanı sıra birçok Latin Amerika ülkesinde ve İspanya'da perakende satış mağazaları ile postayla sipariş şirketleri bulunur. Kanada'da Simpson-Sears Limited adlı bir yan kuruluşu, çeşitli imalat şirketlerinde hissesi vardır. Allstate Insurance Company aracılığıyla sigortacılık, Homart Development Com-

pany aracılığıyla da alışveriş merkezleri kurup işletme alanlarında etkinlik gösterir. Avrupa, Japonya ve Avustralya'ya mal satan şirket, 1981'de Dean Witter Reynolds ve Coldwell Banker adlı kuruluşları satın alarak komisyonculuk işine de el attı. 1983'te mağazalarında finans merkezleri açarak müşterilerine bankacılık hizmeti vermeye başladıktan sonra 1986'da bir de kredi kartını kullanıma sundu.

Şirketin temellerini, toptan saat satışı yapan Richard W. Sears attı. Sears 1893'te, Alvah C. Roebuck'la birlikte şirketi kurarak postayla sipariş katalogları aracılığıyla toptan satış yapmaya başladı. Varlıklı bir tekstilci olan Julius Rosenwald, 1895'te Roebuck'ın hisselerini satın aldı ve 1909'da şirketin başına geçti.

1924'te Sears'a giren General Robert E. Wood, 30 yıl boyunca şirketin beyni oldu. 1925'te Chicago'da ilk perakende satış mağazasını açtı. 1931'e gelindiğinde, perakende satışlar postayla satış düzeyini aşmıştı. 1990'lara değin 850 perakende satış mağazası ve çok sayıda katalog dağıtım merkezi açılmıştı.

1920'de *Encyclopædia Britannica*'yı satın alan şirket, 1943'te ansiklopediyi Chicago Üniversitesi'ne devretti.

Sears Binası, ABD'nin Chicago kentinde büro binası olarak yapılmış gökdelen. Fazlur Rahman Khan(*) tarafından tasarlanmıştır. 1973'te bittiğinde dünyanın en yüksek yapısı olmuş, bu özelliğini uzun bir süre korumuştur. Sears, Roebuck and Company için inşa edilmiş olan yapı 110 katlıdır ve yüksekliği, üstündeki antenler dışında 443 m'dir.

Rüzgânın yol açtığı yatay yüklere karşı yapıya sağlamlık kazandırmak için çelik çerçevelerin birbirine kaynaklanmasıyla düşey kutu profiller oluşturulmuştur. Böylece, bu kadar yüksek bir yapının gerektirdiği taşıyıcı çelik miktarı da azalmıştır. Prefabrik çelik öğelerdeki kaynak işlerinin hemen tümü şantiye dışında gerçekleştirilmiş, yalnız bulonlama işlemleri yerinde yapılmıştır.

Yapının planı, kenar boyu yaklaşık 68 m olan bir kare biçimindedir. Bu kare her iki yönde üçer aksla bölünmüş, böylece 9 tane 22,75 m kenarlı kare birim ortaya çıkmıştır. Ellinci katta bu kare birimlerden iki çapraz köşedekiler kesilir, böylece cephe o noktalarda geri çekilmiş olur. Altmış altıncı katta öbür iki çapraz köşedeki birimlerin kesilmesiyle cephe bir kez daha geri çekilir. Doksanıncı katta üç birim daha kesilir ve son 20 kat yalnızca 2 birim büyüklüğünde yükselir. Dış cephe siyah alüminyum bantlar ve tunç rengi camdan oluşan bir perde duvarla giydirilmiştir. 30-31., 48-49., 64-65. ve 106-108. katlarda yer alan servis birimlerini gizleyen pancurlar da cephede siyah bantlar halinde görünür. Giriş holünde ABD'li heykeltari Alexander Calder'ın "Evren" adlı, motorla hareket eden bir mobili bulunmaktadır.

SEATO bak. Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı

Seattle, SEATHL olarak da yazılır (d. y. 1790, Seattle, Washington - ö. 7 Haziran 1866, Port Madison Yerleştirme Kampı, Washington, ABD), Duvarmış, Sukuamış ve Puget Boğazı bölgesinde yaşayan öteki Yerli kabilelerinin reisi. Bölgeye yerleşen beyazlara dostça davranmış ve Fransız misyonerlerinin etkisiyle Katolikliği benimsemiştir.

1855'te, Yerli topraklarının beyazlara verilmesini ve Yerliler için bölgede bir yerleş-

tirme kampı kurulmasını karara bağlayan Port Elliot Antlaşması'nı imzaladı. 1855-58'deki Yerli ayaklanması sırasında beyazlara sadık kaldı. Bölgede kurulan yerleşmeye adı verildi ve 1890'da mezarının üzerine bir anıt dikildi.

Seattle, ABD'nin Washington eyaletindeki King ilinin (county) merkezi (1853) kent. Elliott Koyu (Puget Boğazı) ile Washington Gölü arasındaki kara parçasında yer alır. Eyaletteki ve ABD'nin kuzeybatı kıyılarındaki en büyük yerleşmedir. Batıdaki Olympic Dağları kenti kış yağmurlarından, doğudaki Cascade Sıradağları ise kara ikliminin aşırı soğuk ve sıcaklarından korur. Seattle, Cascade Sıradağlarının yamaçları boyunca uzanan Baker Dağı-Snoqualmie Ulusal Ormanı'nın merkezidir.

1851'de kurulan ve yöreye yerleşen beyazlara dostça davranan bir Yerli reisnin adını alan yerleşme kerestecilik merkezi olarak gelişti. Büyük Kuzey Demiryolu'nun bölgeye ulaşmasından sonra gelişimi hız kazandı. 1890'larda Yukon ve Alaska'ya altın arayıcıları akın edince bir ikmal merkezi durumuna geldi. Doğuya giden yolun yakınlarında yer alması ve Alaska'ya giden Deniz Yolu'nun kıyısında bulunması sayesinde çok geçmeden dünyanın önde gelen deniz limanlarından biri oldu. 1905-10 arasında çevredeki kent ve kasabaları içine alarak büyüyen kentte Panama Kanalı'nın açılması (1914) ve Washington Gölü Gemi Kanalı'nın tamamlanmasıyla ticaret gelişmeye başladı. Tersaneleri ve uçak sanayisi sayesinde Seattle II. Dünya Savaşı sırasında bir ekonomik patlama yaşadı.

Günümüzde kentteki başlıca ekonomik etkinlikler imalat sanayisi, gıda işleme, bankacılık, sigortacılık ve taşımacılıktır. Kentte uzay ve makine sanayileri gelişmiştir. Biyomedikal, okyanus bilimi ve elektroniğe dayalı sanayiler de aynı ölçüde önemlidir. Boeing Airline Company'nin merkezinin bulunduğu kentte Lawton Kalesi (1897) ve Sand Point Deniz Hava Üssü de yer alır. 1962 Dünya Fuarı'nın düzenlendiği 30 hektarlık Seattle Center'da Uzay İğnesi, Opera Binası ve çeşitli kamu binaları bulunur. Kentteki parklar arasında Woodland Parkı

Seattle'da Uzay İğnesi ve arkada Rainier Dağı
David Muench

ve Hayvanat Bahçesi, Pioneer Meydanı ve 1867'de Alaska'nın satın alınmasının anısına dikilen bir anıtın bulunduğu Volunteer Parkı sayılabilir. Kentin doğu sınırını oluşturan Washington Gölünde motorlu tekne

ve yat yarışları yapılır. Beyzbol, futbol ve basketbol takımlarıyla tanınan kentte Washington Üniversitesi (1861), Seattle Üniversitesi (1892), Seattle Pasifik Üniversitesi (1891) ve dört yüksekokul vardır. Nüfus (1990) kent, 516.259; metropoliten alan, 1.972.961; Seattle-Tacoma metropoliten alanı, 2.559.164.

Seba, Tevrat ve İncil'de ŞEBA. İslam öncesinde Arabistan'ın güneybatısında krallık. Tevrat'ta, özellikle Hz. Süleyman ile Seba kraliçesinin öyküsünden sık sık söz edilir. İÖ y. 8. yüzyıldan, İS y. 5. yüzyıla değin yaşamış eski Asur, Yunan ve Roma yazarları da Seba'dan söz eder. Başkenti en azından ilk dönemde, bugünkü Yemen'in San'a kentinin 120 km doğusunda kalan Marib, ikinci büyük kenti ise Sirvah'tı.

Sami soyundan gelen Sebalılar bilinmeyen bir tarihte kuzeyden Güney Arabistan'a girerek kendi kültürlerini yerli halklara kabul ettirdiler. İlk dönemlerde, "Seba kralları"nın yanı sıra, kendilerine "mukarrib" adını veren yüksek rahipler de krala benzer görevler üstlenmişti. Bu dönemde, özellikle Marib ve Sirvah'ta çok sayıda yapı inşa edildi. Seba'nın tarımsal zenginliğinin kaynağı olan Marib Barajı gibi birçok büyük tapınak ve anıt bu dönemde yapıldı. Güneybatı Arabistan'daki Kataban ve Hadramut krallıkları ile birkaç küçük bağımsız krallık ve kent devletiyle ittifaklar ve savaşlar birbirini izledi.

Seba baharat ve tarım ürünleri bakımından zengindi. Kervanlar ve denizyoluyla yapılan ticaret de yüksek gelir getiriyordu. Krallık, Kızıldeniz'e açılan Babü'l-Mendeb boğazlarına yüzyıllarca egemen oldu ve Afrika kıyılarında birkaç koloni kurdu. Etiyopya halkının Güney Arabistan'dan geldiği dilbilimcilerce ortaya çıkarıldıysa da, Seba ve Etiyopya dilleri arasındaki farklılık, ilk yerleşmenin çok eski çağlarda gerçekleştiğini ve Etiyopyalıların yüzyıllarca yabancı etkilere maruz kaldığını gösterir. Bu arada zaman zaman yeni koloniler oluşmuştur. Afrika kıyıların bazı kesimleri de İÖ 1. yüzyıla değin Seba kralları'nın egemenliğinde kalmıştır.

İS 3. yüzyılın sonlarına doğru, ünlü İslam geleneklerinde de süren ilk tarihsel kişilik olan Kral Şamir Yuhariş "Seba ve Zhu Reydan ülkeleri ve Hadramut ve Yemen kralı" unvanını aldığına göre bu tarihte Hadramut siyasal bağımsızlığını yitirmiş ve Seba tüm güneybatı Arabistan'a egemen olmuştur. İS 4. yüzyılın ortalarında, Seba Krallığı bir süre ortadan kalktı. "Seba ve Reydan kralı" unvanı sonradan, Afrika'nın doğu kıyısındaki Aksum kralları'na geçti. 4. yüzyılın sonunda Güney Arabistan "Seba ve Reydan Ülkeleri ve Hadramut ve Yemen kralı" egemenliğinde yeniden bağımsızlığına kavuştuysa da, iki yüzyıl içinde art arda İranlılar ve Müslüman Araplar tarafından istila edildi.

Kuran'da Hz. Süleyman ile Seba halkının ve Seba melikesi Belkis'in(*) öyküsü Neml (20-24) ve Sebe' (12-20) surelerinde yer alır. Bu anlatıda Seba halkının "güneşe secde ettiğinden" söz edilir (Neml 24). İslamın doğduğu dönemde (7. yy) Ortadoğu'da yıldızlara tapınanların dini için kullanılan Şabiilik(*) abiliğinin Seba halkından geldiği de öne sürülür.

Sebasteia bak. Sivas

Sebastiano DEL PIOMBO, asıl adı SEBASTIANO LUCIANI (d. y. 1485, Venedik - ö. 21 Temmuz 1547, Roma). Venedik okulundan İtalyan ressam. Michelangelo ile birlikte

çalışmış. Raffaello'nun rakiplerinden biri olmuştur.

Venedik'te Giorgione'nin öğrencisi oldu ve ondan etkilendi. Gerçekten de yapıtları (örn. "Salome", 1510, Ulusal Galerisi, Londra) sık sık Giorgione'ninkilerle karıştırılmıştır. 1511'de, Sienalı banker Agostino Chigi'nin yeni inşa ettirdiği Farnesina Villa-sı'nı dekore etmek için Roma'ya gitti. Daha sonra Roma'ya yerleşti ve Michelangelo'yla birlikte çalışmaya başladı. Michelangelo'nun desenleri üzerine "Pietà" (y. 1517, Belediye Müzesi, Viterbo) ve "İsa'nın Kamçılanması" (1516-24, S. Pietro in Montorio Kilisesi, Borgherini Şapeli, Roma) adlı resimleri gerçekleştirdi. Sebastiano'yu çok beğenen Michelangelo, çizim tekniğini ge-

"Pietà", Sebastiano del Piombo'nun bir pano çalışması, 1517; Belediye Müzesi, Viterbo, İtalya
SCALA-Art Resource/EB Inc

liştirdiğinde onun Roma'nın en iyi ressamı olacağına inanıyordu.

1519-30 arasında Sebastiano Roma'da özellikle portre alanında büyük bir ün yaptı. 1531'de Papa VII. Clemens ona ağır çalışma gerektirmeyen bir memurluk sağladı.

Sebastiano, yağlıboya ile taş ve siva üstüne resim yapma teknikleri geliştirdi ("İsa'nın Kamçılanması"). Papayı ikna ederek, onun Michelangelo'yu Sistina Şapeli'nde fresk yerine yağlıboya kullanmaya zorlamasını sağlamaya çalıştı. Bu olay iki sanatçı arasında, hemen hemen Sebastiano'nun ölümüne değin süren bir soğukluk doğmasına yol açtı.

Sebastião (d. 20 Ocak 1554, Lizbon - ö. 4 Ağustos 1578, Alcazarquivir yakınları, Fas), Fas'ta Müslümanlara karşı giriştiği Haçlı seferi sırasında ölen Portekiz kralı (hd 1557-78). Ölümünden sonra dirilerek Portekiz'i İspanyol egemenliğinden kurtaracağı inancı yayılmış, böylece Sebastião ocukları olarak bilinen mesihçi bir inanç doğmuştur. 1584-98 arasında dört kişi Sebastião olduğu-nu öne sürmüştür.

Portekiz tahtının vârisi olan babası João'nun ölümünden sonra doğdu. Üç yaşındayken büyükbabası III. João'nun yerine tahta çıktı. Cizvitler tarafından yetiştirilen Sebastião zamanla, kendisini Müslümanlara karşı zaferler kazanmak için yaratılmış bir komutan gibi görmeye başladı. Ne büyükannesi Kraliçe Katharina, ne de büyük amcası Kardinal Henrique ona söz geçirebildiler. 1568'de yönetimi kendi başına üstlendikten sonra III. João'nun masraflı fetihlerden kaçınma politikasını terk ederek kendisini

tümüyle amacına adadı. 1578'de Portekizlilerin ve çeşitli uluslardan paralı askerlerin oluşturduğu büyük bir birlikle Larache (El-Arais) yakınlarında karaya çıktı, ama bu ordu çok daha üstün durumdaki Fas ordusu tarafından yok edildi.

Sebek, SOBK olarak da bilinir. Yunanca SUKHOS. Eski Mısır dininde timsah tanrı.

Sebek başlangıçta, bir olasılıkla bereketi simgeleyen ya da ölüm ve gömülmeyle bağlantılı bir tanrıydı. Daha sonra sürüngen hayvanların ve firavunların koruyucusu sayılmaya başladı. 13. sülale döneminde firavunun unvanlarından biri de Sebekhotep'ti (Sebek'in Dileği Oldu). Bu dönemde büyük önem kazanan Sebek, yaratıcı Güneş Tanrısı Ra'yla karışarak timsah biçiminde bir güneşe (Sebek-Ra) dönüştü. Sebek kültü Feyyum'da, Yukarı Mısır'daki Kavm Umbu'yla (Kom Ombo) başka yerlerde Ptolemaios ve Roma dönemlerine değin varlığını sürdürdü. Kültün en yaygın olduğu Feyyum'daki baş tapınakta, Sebek'in bedenleşmesi olduğuna inanılan Petsukhos (Yunanca "Sukhos'un Olan") adlı kutsal bir timsah bulunuyordu.

Sebeknefru, SOBEKNEFERU olarak da yazılır. İÖ 1789-86 arasında tek başına hüküm süren Mısır kraliçesi. 12. sülalenin son hükümdarıdır.

III. Amenemhet'in kızıydı. Üvey kardeşinin ölümüyle tahtın erkek vârisi kalmayınca tahta çıktı. Firavun yetkileriyle donatılan Sebeknefru, Nil Deltasının kuzeydoğu kesiminde bulunan heykellerinde firavunlara özgü giysi ve simgelerle betimlenmiştir. Bununla birlikte 18. sülaleden gelen Kraliçe Hatşepsut'un yaptığı gibi kendisini erkek gibi göstermeye çalışmamış, 12. sülalenin olağan politikalarını sürdürmüştür.

Seben, Karadeniz Bölgesi'nin Batı Karadeniz Bölümü'nde, Bolu iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 665 km² olan Seben ilçesi doğuda Kırıbrısık ilçesi, güneyde Ankara ili, batıda Mudurnu ilçesi, kuzeyde Merkez ilçesiyle çevrilidir.

İlin güney kesiminde yer alan ilçe toprakları oldukça yüksek ve engebelidir. Bu toprakları Koroğlu Dağları(*) engebelendirir. Doğal bitki örtüsü açısından zengin olan dağlarda göknar, kara çam ve sarı çamlardan oluşan ormanlar vardır. Dağların yüksek kesimlerinde yer alan düzlüklerden başlıcaları Kızık ve Gerenözü yaylalardır. İlçe topraklarından kaynaklanan suları Sakarya Irmağının bu yöredeki başlıca kollarından olan Aladağ Çayı toplar. Bu akarsu ilçe sınırları dışında Sarıyar Baraj Gölüne dökülür.

İlçe ekonomisi tarım ve ormancılığa dayanır. Aladağ Çayı vadisinin alçak kesimlerinde yaygın olarak meyve üretimi yapılır. Yetiştirilen öteki bitkisel ürünler elma, buğday, arpa, patates ve şeker pancarıdır. Ayrıca az miktarda armut ve fındık da yetiştirilir. Hayvancılığın önemli bir gelir kaynağı olduğu ilçede çok sayıda koyun yetiştirilir. Kızık Yaylasında merinos üretme çalışmaları yapılır. Ormanların yoğun olduğu kesimde yaşayanların bir bölümü ormancılık işlerinde çalışır.

İÖ 13-8. yüzyıllar arasında Friglerin yaşadığı sanılan yöre daha sonra Roma ve Bizans egemenliğinde kaldı. 1324'te Osmanlı topraklarına katıldı. 1911'de Müstakil Bolu Mutasarrıflığı'nın Mudurnu kazasına bağlı bir nahiye olarak yönetilen yöre, 1946'da ilçe yapıldı.

Aladağ Çayı vadisinde kurulmuş olan kasaba, ilçenin orta kesiminde yer alır. 20. yüzyıl başlarında nahiye merkezi Çarşamba adıyla anılan yerleşme yerindeyken Seben

kasabası daha kurulmamıştı. Yörenin yönetsel merkezi daha sonra Seben kasabasına taşındı. Bolu'yu Nallıhan ve Beypazarı üzerinden Ankara'ya bağlayan karayolu kasabadan geçer. Gelişmemiş ve küçük bir yerleşme olan Seben kasabası il merkezi Bolu'ya 54 km uzaklıktadır.

İlçedeki başlıca tarihsel yapılar, Solaklar köyü yakınındaki Friglere ait mağara konutları ile Çeltikderesi köyü yakınında yer alan Bizans dönemine ait kalıntılardır. Çeltikderesi köyündeki başlıca Bizans yapıları, bir kilise ve kaplıca kalıntıları ile mağara yerleşmeleri ve bu mağaralar içindeki şapelldir.

Seben Belediyesi 1946'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe. 11.020; kasaba. 4.165.

sebepsiz zenginleşme, bir kimsenin mal varlığında haklı bir nedene dayanmaksızın, başkasının zararına meydana gelen zenginleşme. Geçerli bir hukuksal neden bulunmadan, hukuksal bir neden gerçekleşmeden ya da hukuksal neden sona erdikten sonra bir işlem yapılması ve borç olmayan bir edimin ödenmesi gibi durumlarda ortaya çıkar. Eksik borçların ödenmesi, hukuka ya da ahlaka aykırı bir sonuç elde etmek amacıyla bir edimin yerine getirilmesi, bir malın kazandırıca zamanaşımı yoluyla ya da iyi niyetle edinilmesi, kesin hüküm gereğince bir edimin yerine getirilmesi ve hakkın süresi içinde kullanılmaması sonucunda bir malın başkasına geçmesi, sebepsiz zenginleşme kapsamına girmez. Sebepsiz zenginleşme bir borç ilişkisi doğurduğundan, söz konusu değer bir davayla geri istenebilir. Davanın açılabilmesi için zenginleşmenin kusurlu olması gerekmez. Sebepsiz zenginleşme davası için zamanaşımı süresi, zenginleşenin (borçlunun) öğrenildiği tarihten başlayarak 1 yıl ya da zenginleşmeden sonra 10 yıldır.

Sebetwane, SEBITWANE ya da SIBITUANE olarak da yazılır (ö. 1851, Barotseland [bugün Batı ili, Zambia]), yaklaşık 1820-51 arasında hüküm sürmüş Güney Afrikalı kral. Güney Afrika'nın orta kesimindeki anayurdundan zor koşullarda göç ederek bugün Zambia'nın batı kesiminde kalan bölgede büyük ve güçlü bir ulus kurmuştur. Kendi halkı Kololoların sayısal bakımından azınlıkta olmasına karşın, kabile şeflerine yönetime katılma hakkı vererek ve kendi halkının bir soylular zümresine dönüşmesini engelleyerek Barotseland'da barışı korumuştur.

Zulu savaşlarının ve büyük kabile göçünün olduğu Difeke döneminde Oranj Bağımsız Devleti'nden göçe zorlanan (y. 1820) Sebetwane, kendi halkına önderlik ederek kuzeybatıda güvenli bir yer aramaya başladı. Zikzaklı bir yol izleyerek Kalahari'yi geçip Zambezi Irmağına ulaştı. Önce Victoria Çavları yakınına yerleşti, ardından 1838'de batıya ilerleyerek Barotseland'da Lozileri egemenliği altına aldı. Adil yönetimi sayesinde Lozilerin bağlılığını kazanan Sebetwane, büyük savaşçı Mzilikazi önderliğindeki iki Bandedebe (Matabele) saldırısını püskürtmeyi başardı. 1851'de kâşif David Livingstone ile tanışarak ona anılarını anlattı. Kraldan ve ülkesinden çok etkilenen Livingstone'un tuttuğu notlar Kololo tarihine ilişkin en önemli kaynaktır.

Sebha, Libya'nın güneybatısında kent. Sahra'daki bir vahada yer alır. 11. yüzyıldan beri kervan yollarının geçtiği işlek bir nokta olan kent, 1943-63 arasında Fizan ilinin merkeziydi. Beyaz yapılar ve geniş caddeleriyle modern kentin çevresinde, kerpiç evler ve üstü kapalı dar sokakların yer aldığı

eski mahalleler bulunur. Yakınlardaki bir tepede yer alan, İtalyanlar tarafından yapılmış eski Elena Kalesi bugün iş ve alışveriş merkezi olarak kullanılmaktadır. Kent günümüzde de Tunus ve Çad'dan gelen motorlu yük taşıtlarına hizmet veren bir ticaret ve taşımacılık merkezidir. Devlete ait bir matbaa, bir hurma paketleme fabrikası, öğretmen okulları, bir ulusal müze ve tarım okulu bulunur. El sanatları ekonomide önemli yere sahiptir. Kentin su ve gıda gereksiniminin büyük bölümü öteki vahalardan karşılanır. Hükümetçe başlatılan bir tarım projesi kapsamında yörede çiftlikler kurulmuş ve komşu vahalardaki sulama sistemleri geliştirilmiştir. Nüfus (1979 tah.) 35.000.

sebil, sokaktan geçenlere parasız su dağıtmak için hayrat olarak yapılan küçük yapı. Tek başına olduğu gibi, daha çok bir külliye içinde yer alır. Türklerde Anadolu Selçukluları döneminde Konya'daki Sahip Ata Külliyesi(*) taçkapısının iki yanındaki gibi çok güzel örnekleri bulunmakla birlikte, özellikle 18. yüzyılda Osmanlı mirarlığında yaygınlaşmıştır. Genellikle daire ya da çokgen planlı olur, üzeri kubbeyle örtülür, kubbe eteği geniş bir saçak halinde dışarıya taşınır. Kubbeyi taşıyan sütun ya da ayakların arası yaklaşık bir metre yukarıdan başlayarak madeni şebekelerle kapa-

Mehmed Emin Ağa Sebili, 1740; Dolmabahçe, İstanbul
ABC Ajansı

tılır. İstanbul'da barok üslupta yapılmış pek çok sebil vardır.

Sebilü'r-Reşad İstanbul ve Anadolu'da yayımlanan haftalık İslamcı düşün ve siyaset dergisi (14 Ağustos 1908-Şubat 1966).

Yayın hayatına *Sırat-ı Müstakim* adıyla başladı. Sahip ve kurucuları Ebülula Zeynelabidin (Mardin) ile Eşref Edib (Fergan), başyazar ve yayın yönetmeni Mehmed Akif (Ersoy) idi. Dönemin bütün İslamcı aydınlarını çevresinde topladı ve ilk sayıdan başlayarak meşrutiyet yanlısı bir çizgi izledi. "Sureten dini, hakikatte ise siyasi ve irticai olan bir hadise-i haile (trajik olay)" olarak tanımladığı 31 Mart Olayı (13 Nisan 1909) sırasında yayımına 25 gün ara vermek zorunda kaldı. 8 Mart 1912'deki 183. sayıdan başlayarak *Sebilü'r-Reşad* adını aldı. Sahipliğini de tek başına Eşref Edib üstlendi. İttihat ve Terakki Cemiyeti ile uzlaşmadığı için üç kez kapatıldı. Bu nedenle iki sayısı (300 ve 301) *Sebilü'n-Necat* adı altında yayımlandı. 1916'daki son kapatılmada yayımına iki yıl ara verdi. Kurtuluş Savaşı sırasında Mehmed Akif'in 13 Nisan 1920'de Anadolu'ya geçmesi üzerine, 463. sayıdan yayımını durdurarak Anadolu'ya taşındı. Üç sayısı Kastamonu'da yayımlandı. Bundan sonra, Kayseri'de çıkarılan 490. sayı (24

Eylül 1921) dışında, 527. sayıya değin Ankara'da yayımlandı.

Mehmed Akif, yakın dostu Trabzon milletvekili Ali Şükrü Bey'in öldürülmesi üzerine Mayıs 1923'te İstanbul'a döndü. Dergi 16 Mayıs 1923'teki 527. sayısından sonra yayımını yeniden İstanbul'da sürdürdü. Ama Şeyh Said Ayaklanması nedeniyle çıkarılan Tahrir-i Sükun Kanunu'na dayanılarak 6 Mart 1925'te, 641. sayıya yayımına son verildi. Eşref Edib tarafından 1948'de yeniden çıkarıldıysa da yeni biçimiyle eski etki ve ağırlığına ulaşamadı. Bu yeni dönemde derginin yayını 362 sayı sürdü.

Sebilü'r-Reşad İslamcı bir yayını çizgisi izlemekle birlikte farklı görüşteki aydınlarla da sayfalarında yer verdi. Manastırlı İsmail Hakkı, Bereketzade İsmail Hakkı, Babanzade Ahmed Naim, M. Şemseddin Günaltay, Musa Kâzım Efendi, Ferid Kam, Halim Sabit Şivay, Abdurresid İbrahim, Tahir Olgun (Tahirü'l-Mevlevi), Bursalı Mehmed Tahir Bey, Ahmed Ağaoglu, Yusuf Akçura, Mithat Cemal Kuntay, İbrahim Alâaddin Gövsa derginin başlıca yazarlarıydı.

Sebiye, YEDİ İMAMCILIK olarak da bilinir, Şüliğin, imamların sayısını yediyle (seb') sınırlayan kolu.

Altıncı imam Cafer Sadık, büyük oğlu İsmail'i kendisinden sonraki imam olarak belirlemişti. Ama İsmail kendisinden önce ölünce, öteki oğlu Musa Kâzım'ın imam olduğunu açıkladı. Bu durum izleyicilerinin ikiye ayrılmasına yol açtı. İmamîye(*) adını alan bir bölümü, yedinci imam olarak Musa Kâzım'ı tanıırken, bir bölümü ilk atamanın geri alınamayacağını söyleyerek İsmail'in imamlığında ısrar etti. Ama bunların da bir bölümü İsmail'in yedinci ve son imam olduğunu ve ölmediğini savunurken, bir bölümü de İsmail'in oğlu Muhammed et-Tamm'in gizli imam olduğunu öne sürdü.

Sebiye izleyicileri zamanla yedi sayısı üzerine kurulu bir öğreti geliştirdiler. Buna göre yeryüzünde her zaman Tanrı'nın kanıtları (hüccet) vardır. Kanıtlar, konuşan (natık) ve susan (samit) olmak üzere ikiye ayrılır. Yedi konuşan kanıt Hz. Âdem, Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa, Hz. Muhammed ve Muhammed et-Tamm'dir. Her iki konuşan kanıt arasında da yedişer susan kanıt vardır. Hz. Muhammed ile Muhammed et-Tamm arasındaki susan kanıtlar, Hz. Ali ile başlayıp Hz. İsmail ile biten yedi imamdır. Daha sonraki imamlar ise gizlidir. Bu durum, sonsuza değin böyle yedili devirler biçiminde sürecektir.

Sebiye, hareketi temsil eden kişilere ya da hareketin belirgin özelliğine göre Karmatilik, Sabbahiye, Mustaliye gibi çeşitli adlar altında varlığını sürdürmüştür.

Sebt, İbranice ŞABAT (*şhaval*: "ara vermek"), Yahudilikte, her cuma günbatımından cumartesi akşamüstü saatlerine değin süren kutsal tatil günü.

Kutsallığıyla Sebt günü, tarih boyunca Yahudiler arasında birleştirici rol oynadı. Makabi döneminde (İÖ 2. yy) Sebt kuralları son derece katı bir biçimde uygulanırdı. Savaş sırasında bile Yahudiler, Sebt günü silaha sarılmaktansa ölmeyi tercih ederlerdi. Ama sonunda, Sebt günü saldırıya uğramaları durumunda savaşa karar almak zorunda kaldılar. Talmud'da da bu karar onaylandı ve insan yaşamının tehlikeye girdiği durumlarda Sebt'e ilişkin 39 hükümün askıya alınabileceği ilan edildi.

Sinagogda Sebt ayını, sabah Tora'dan bir bölüm okunmasıyla başlar; bunu *Haftara*

nın (Tevrat'ın peygamber kitaplarından seçmeler) okunması izler. Mezmurlarda bu gün boyunca okunan dualar arasındadır. Sabah ayininde, o hafta içinde 13 yaşına basmış olan erkek çocukların dinsel ergenliğini simgeleyen Bar Mitzva töreni de yapılır ve gene *Haftara* okunur.

Evlerde cuma günbatımından önce kadınlar Sebt şamdanlarını yakarak şükran duası okurlar. Bunu izleyen Sebt yemeğinden önce Kidduş (bereket duası) okunur. Ertesi gün sabah ayininden sonra yapılan kahvaltı da kısa bir Kidduş'la başlar. Sebt ile haftanın öteki günleri, yani kutsal olan ile olmayan, ışık ile karanlık arasındaki ayrılığı belirten Havdala töreniyle, Sebt günü sona erer. Bazen de cuma akşamları sinagogda ya da evlerde *Oneg Şabat* (Sebt Sevinci) adı verilen eğlenceli toplantılar düzenlenir. Çalgılar çalınır, oyunlar oynanır, dinsel şarkılar söylenir; bu arada cemaatle ilgili tartışmalar yapılır, söylevler verilir. Talmud'un "o gün üç öğün yemekle karnını iyice doyur" öğüdü doğrultusunda sofraya yemekler getirilir. Bu toplantılar günümüzde dinsel olmaktan çok, toplumsal bir nitelik taşımaktadır.

Günümüzde Gelenekçi Yahudiler, Sebt kurallarından ödün verilmemesi gerektiğini savunmaktadır. Tutucu Yahudilerin uygulamaları ise farklılık gösterir. Bazıları uygulamada esneklikten, örneğin Sebt günü yolculuğa izin verilmesinden yanadır. Reformcu Yahudiler bazı durumlarda sinagog ayinlerini pazar günü yaparlar.

Yahudi dinsel takviminde yıl boyunca bazı Sebt günleri özel anlam taşır. Dindışı takvimde yılın beşinci ayı olan *Şevat*'ın sonu ile yedinci ay olan *Nisan*'ın ilk günü arasında dört özel Sebt vardır. Bu özel günlerde Maftir (Tora'dan okunacak bölümün son parçası) yerine başka Tora bölümleri okunur. Her biri o gün okunan Tora bölümünün adıyla anılan bu dört Sebt günü için ayrı birer *Haftara* vardır: Şekalim, Zahor, Para ve ha-Hodeş. Ayrıca her biri, o gün okunan *Haftara*'yla anılan üç Sebt günü daha vardır: Şabat Hazon, Şabat Nahamu ve Şabat Şuva. Şabat Bereşit'te, yıllık Tora okumaları döngüsü Tekvin'in 1. bölümüyle yeniden başlar. Şabat Şira, Çıkış 15'ten Musa'nın zafer şarkısının okunduğu gündür. *Hol ha-moed* adlı iki Sebt günü, Pesah (Hamursuz) ve Sukkot bayramlarının ilk ve son günleri arasında yer alır.

Hristiyanlıktaki bazı akımlar da, On Emir'den dördüncüsü (bazı sistemlerde üçüncüsü) gereğince, Sebt günü saydıkları pazar günü her türlü çalışmanın yasaklandığını savunurlar. Ama bir başka görüşe göre dördüncü emir, İbrani ayın geleneğinin bir parçasıdır, Hristiyanlığın ahlak yasalarıyla ilişkili değildir. Hz. İsa bu yasayı geçersiz kılmış, iş yapmama yerine ibadetle geçirilmesi gereken yeni bir günü kurmuştur. Roma imparatoru Constantinus 321'de çıkardığı bir yasayla Pazar günü çalışmasını yasaklamıştır. Sebt gününe ilişkin en katı kurallar ise başta John Knox olmak üzere İskoç ve İngiliz Reformculara aittir. Yedinci Gün Adventistleri gibi bazı gruplar da pazar değil, cumartesiye dinlenme ve ibadet günü olarak kabul ederler.

Sebu dili, SEBUANO olarak da bilinir, Malezya-Polinezya dil ailesinin Batı ya da Endonezya koluna bağlı dil. 1980'de Filipinler'de (Negros'un doğu kesiminde, Cebu ve Bohol'da, Leyte'nin batı kesiminde, Camotes Adaları ile Mindanao'nun kuzey ve batı kıyılarında) yaklaşık 11 milyon kişi tarafından konuşuluyordu. Bazı dilbilimciler Sebu diliyle yakın akrabası olduğu Hiligaynon (Ilongo) ve Samar dillerini bir Visaya dilinin lehçeleri olarak sınıflandırır.

Sebu dilini konuşanlar Filipinler nüfusunun yaklaşık dörtte birini ve ülkenin en büyük dil ve kültür grubunu oluşturur. Öte yanda, gazete ve filmlerde de kullanılmasına karşın, bu dilde yazılmış edebiyat yapıtlarının sayısı çok azdır.

Sebu Irmağı, Fas'ın kuzey kesiminde, Atlas Dağlarının bir bölümü ile Garb Ovasının sularını Atlas Okyanusuna boşaltan önemli ırmak. Orta Atlaslarda Gigu adıyla doğar, kuzeye akarak Fez'den (Fas) geçer, sonra doğuya yönelerek Mehdiye'de Atlas Okyanusuna dökülür. Uzunluğu yaklaşık 450 km'dir. Irmak havzasında önemli miktarda zeytin, pirinç, buğday ve şeker pancarı yetiştirilir, ayrıca bağcılık yapılır. Mehdiye'nin 16 km kuzeyindeki Kenitra, okyanus ulaşım yolunun başlangıcında işlek bir limandır. Sebu Irmağının kollarından Rdom Irmağı üzerinde (Sidi Kasem'de) bir termik santral, Belt Irmağı üzerinde de el-Kanse-rah'da bir hidroelektrik santral bulunur. Öteki kolları Verga ile İnaven'dir.

Sebuano dili *bak.* Sebu dili

Sebulular, Filipinler'deki en büyük kültür ve dil topluluğu. Malezya-Polinezya (Avustronezya) dil ailesine bağlı bir dil konuşurlar; bazen Hiligaynonlar ve Samarlarla birlikte Visayalar grubuna katılırlar. Cebu, Siquijor ve Bohol adalarının yanı sıra Negros, Leyte, Masbate ve Mindanao adalarının da sırasıyla doğu, batı, güney ve kuzey kesimlerinde yaşarlar.

Sebuluların çoğu toprağı işleyerek ve balıkçılık yaparak geleneksel yaşam biçimini sürdürür. Tipik bir Sebu köyü, kazık temel üzerinde palmye yapraklarıyla örtülü bambu ya da ağaçtan yapılmış, iki ya da üç odalı evlerden oluşur. Başlıca besin kaynakları pirinç, balık ile bazı sebze ve meyvelerdir. Ama Cebu'da ve Negros'un doğu kesiminde başlıca tahıl ürünü olarak pirincin yerini mısır kırmısı alır. Toplumsal yaşamda vaftiz, evlenme ve cenaze törenleri, okul programları, yılda bir düzenlenen fiestalar ve Katolik ayinleri önemli yer tutar.

Sebu seçkinleri, Batı yönelimli yüksek kültürlü bir azınlık oluşturur. Sebuluların en kalabalık oldukları kent, Filipinler'in en yoğun nüfuslu adalarından Cebu'daki Cebu kentidir. 1990'ların başlarında Sebuluların nüfusu 14.600.000 dolayındaydı.

Sebüktigin, tam adı EBU MANSUR SEBUKTİĞİN (d. y. 942, Barsgan - ö. Ağustos 997, Belh), Gazneli hükümdarı. Samanilerin gelişmesinden yararlanarak Gazneli sınırlarını Hindistan'a kadar genişletmiştir.

Barsgan Türklerindendi. Bir baskında tutuk edildi ve köle olarak Samanilerin komutanlarından Alptigin'e satıldı. Müslümanlığı kabul edip özgür bırakıldıktan sonra Alptigin'in kızıyla evlendi. Alptigin'in Gazne'yi ele geçirerek Gazneli Devleti'ni kurmasında önemli rol oynadı. 977'de rakiplerini yenerek Gazneli tahtına çıktı. Büst ve Kusdar'ı alarak batıda durumunu sağlamlaştırdıktan sonra Hindistan'a yöneldi. Bugünkü Afganistan ve Belucistan'ın büyük bölümünü ele geçirdi. Afganları egemenliği altına aldı. 994'te Samanilerin Horasan valisi Ebu Ali Simcur ve Herat valisi Faik'i yenerek daha da güçlendi. Bu başarılarından dolayı kendisine Nasrüd-Devle sanı verildi. Daha sonra Karahanlılara karşı Samanilere yardım ederek II. Nuh'la bir antlaşma yaptı. Öldüğünde oğlu Gazneli Mahmud'a güçlü bir devlet bıraktı.

sebze, otsu bitkilerin çiğ halde ya da pişirilerek yenilen kök, gövde, yaprak,

çiçek ve meyve gibi çeşitli bölümleri. Sebze terimi, Farsça "yeşil" anlamına gelen *sebz* sözcüğünden türemiştir.

Günümüzde sebze olarak kullanılan önemli tarım bitkilerinin büyük bölümünün hem Eski dünya'da, hem de Yeni dünya'da çok eskiden beri yetiştirildiği ve yapılan uzun melezleme ve seçme çalışmalarıyla pek çok değişik tipinin geliştirildiği bilinmektedir. Bunlardan hıyar, patates, domates, soğan gibi bazıları tarımsal çalışmalar sonucu o denli değiştirilmişlerdir ki, bunların yabancılarını, yani atalarını kesin olarak saptamak güçleşmiştir. Yüzyıllar boyunca insanlara yapılan bu seçme çalışmaları sonucunda sebzelerin, Kuzey Kutup Bölgesi'nin çok kısa yazlarından tropik yörelerin uzun üretim mevsimine kadar her türlü iklimle uyum sağlayabilen pek çok kültür çeşidi geliştirilmiştir.

Sebzeler genellikle, bitkilerin besin olarak yararlanılan bölümüne göre sınıflandırılır. Örneğin pancar, havuç, turp ve şalgam kök, kuşkonmaz ve alabaş lahanaya gövde, patates ve yerelması ise yumru sebzeler arasında yer alır. Ispanak, lahanaya, pazı ve marul gibi sebzeler yaprak sebzeleri grubundandır. Soğan ve sarımsak ise bitkilerin toprak altında geliştirdikleri soğanlardır. Enginar, brokoli ve karnabaharın çiçekleri ya da çiçek başları yenir. Domates, biber, patlıcan, kabak, hıyar, bamyaya ve bakla gibi bazı sebzeler ise aslında botanik açıdan birer meyvedir.

Taze sebzeler genellikle yüzde 70'ten çok su, yüzde 3,5 dolayında protein ve yüzde 1'den az yağ içerir. Buna karşılık sebzeler mineraller (özellikle kalsiyum ve demir) ve vitaminlerce (başlıca A ve C vitaminleri) zengin, önemli besin kaynaklarıdır.

Toprağın tipi ve niteliği sebze tarımında önemli öğelerdendir. Yaygın olarak yararlanılan tarımsal uygulamalardan biri dönüşümlü ekimdir; bu işlem hem toprağın daha yüksek verimle kullanılmasına, hem de bitki hastalıklarının ve zararlıların denetlenmesine yarar.

Ekim zamanı, toprak ve hava koşullarına olduğu kadar istenen hasat zamanına göre de belirlenir. Sebzelerin büyük bir bölümü tohumların doğrudan tarlaya ekilmesi yoluyla üretilirse de bazen tohumlar önce fideliklerde fideye dönüştürülür, sonra tarladaki asıl yerlerine aktarılır.

Sebzelerden yalnızca gıda olarak değil, işlenerek hayvan yemi, yağ, nişasta, şeker, besin boyaları vb katkı maddeleri gibi yan ürünlerin elde edilmesinde de yararlanılır.

Sebzevari, Hacı Hadi (d. 1797/98, Sebzevar - ö. 1878, Sebzevar, İran). İslam felsefesinde hikmet öğretisini geliştiren İranlı bilgin ve düşünür. Batıni bilgi, felsefe ve vahiy gibi unsurları bir araya getiren öğretisi Sadreddin Şirazi'nin (Molla Sadra) kavramlarının açıklanması ve serimlenmesinden oluşur. Ama bilgiyi insan ruhunun dışsal bir niteliği olarak değil, bir öz olarak tanımlamasıyla ondan ayrılır.

Çocukluğunu Şiilerin ve mutasavvıfların merkezi olan Sebzevar'da geçirdi. Meşhed ve İsfahan'da öğrenim gördü. Eğitimi sırasında hikmet öğretilerinden etkilendi. Öğrenimini tamamladıktan sonra, doğduğu kente döndü ve orada bir medrese kurdu. Arabistan'dan ve Hindistan'dan çok sayıda öğrenci topladı. Sebzevari'nin yaşamı boyunca bini aşkın öğrenci bu medreseden mezun oldu.

Büyük ün kazanan Sebzevari'yi Kaçar hanedanından İran şahı Nasireddin de ziyaret etti. Sebzevari şahın isteği üzerine *Esrarü'l-Hikmet*'i yazdı. Arapça yazdığı *Şerhü Manzume*'yle birlikte bu yapıtı İran'da hikmet öğretisinin temel metinleri sayılır.

Sebzevari ayrıca Esrar imzasıyla şiirler ve Mevlânâ'nın *Mesnevi*'si üzerine bir şerh yazmıştır. Çileci bir yaşam süren Sebzevari'nin hastalara şifa verdiği rivayet edilirdi.

secavend, Kuran'ın anlamına uygun ve doğru olarak okunması için âyetlerin neresinde durulacağını, neresinde durulmadan okumaya devam edileceğini gösteren işaretlere verilen ad. Örneğin *kaf* harfi durmayı, *cim* harfi durma ya da geçmenin caiz olduğunu bildirir. Bu işaretleri Secavend kentinde doğan ve bu yüzden Secavendi diye anılan Ebu'l-Fazl Muhammed bin Tayfur (ö. 1164) adlı Arap bilgini bulmuştur.

Secavendi, asıl adı EBU'LFAZL MUHAMMED BİN TAYFUR EL-GAZNEVİ (ö. y. 1164), nahiv ve tefsir alanlarında çalışmaları olan Arap kıraat bilgini.

Yaşamına ilişkin hiçbir bilgi yoktur. *Kitabü'l-İzah fi'l-Vakf ve'l-İbtida* adlı yapıtında Kuran okunurken durulması gereken yerlere ilişkin kuralları belirlenmesini sağladı. Buna göre Kuran'daki vakflar (olası durak) beş bölüme ayrılıyor ve bunlar birer harfle simgeleniyordu. Günümüzde de geçerliliğini koruyan ve kendi adıyla anılan bu yöntemle ünlü Secavendi'nin öbür yapıtları arasında *Aynü't-Tefsir* ve *İlel'l-Kıraat* sayılabilir.

seccade, üstünde namaz kılınan her türlü yaygı. Kilim, halı gibi yaygı türü dokumalardan, şal, kutnu, kemha, atlas gibi kumaşlara ve hayvan postlarına kadar çok çeşitli biçimlerde olur. Ama en çok halı seccadeler kullanılır. Bu seccadelerin deseni de belirli bir biçimde düzenlenir. Ortasında bir mihrap yer alır. Bazen mihrabın tepesinden sarkan bir kandil, iki yanında da birer sütunçe bulunur. Seccadenin en altında ayakların konması için ayrılmış tabanlık, mihrabın üstünde de âyetlik bölümü vardır. Bütün bu deseni bir bordür çevreler. Üstünde birden çok kişinin namaz kılması için yapılmış ince uzun seccadelere yan yana birçok mihrap deseni bulunur. Bu tür seccadelere saf seccade denir.

Secchi, Pietro Angelo (d. 29 Haziran 1818, Reggio nell'Emilia - ö. 26 Şubat 1878, Roma, İtalya), yıldız tayflarına ilişkin ilk gözlemleri yapan ve yıldızların tayf tiplerine göre sınıflandırılabilirliğini ileri süren İtalyan Cizvit rahip ve astrofizikçi. 1833'te Cizvitlere katılan Secchi, 1839'da Loreto'daki Cizvit Okulu'nda fizik ve matematik dersleri vermeye başladı. 1844'te Roma'ya dönerek ilahiyat çalışmalarını tamamladı ve Roma İlahiyat Okulu'nda öğretim görevlisi oldu.

1848'de Cizvitlerin Roma'dan sürülmesi üzerine Secchi, İngiltere'ye geçerek Lancashire'daki Stonyhurst College'da ders verdi, daha sonra da ABD'ye geçti ve Washington, D.C.'deki Georgetown Üniversitesi'nde görev aldı. Ünlü bir astronom olması nedeniyle 1849'da Roma'ya geri dönmesine izin verilen Secchi, burada astronomi profesörü oldu ve Roma İlahiyat Okulu'ndaki gözlemevinin yöneticiliğine atandı. Burada yeni bir gözlemevi kurarak yıldız spektroskopisi, Yer magnetizması ve meteoroloji alanlarında araştırmalar yaptı.

Secchi yıldız tayflarına ilişkin araştırmaları sırasında yıldızların tayf tipine göre dört sınıfa ayrılabilirliği sonucuna vardı. Bu sınıflandırma, yıldızların modern sistemler uyarınca basit bir biçimde sıcaklık ve parlaklıklarına göre sınıflandırıldığı Harvard sınıflandırmasına temel oluşturmıştır.

Secchi, Güneş tutulması sırasında gözlemlenen ışıkışınların Güneş'in bir özelliği olduğunu kanıtladı ve iğnecik (spikül) denen daha küçük ışıkışınları inceledi.

secde, sükud olarak da bilinir, Tanrı'ya yüceltmek amacıyla yüzün bir bölümünü yere koyma. İslamda namazın farzlarından biridir.

Kuran'da secde sözcüğü yer yer namaz anlamında geçer. Namazda secde, rükûdan sonra, alın ve burun, iki el, dizler ve ayak parmakları yere konarak yapılır. Namazın her rekâtı için iki kez secde edilir. Birinci secde, Tanrı'ya duyulan saygıyı, ikinci secde ise ona olan övgü ve teslimiyeti simgeler. Namazın farzlarından birisinin geciktirilmesi, vaciblerinden birisinin unutulması ya da geciktirilmesi durumunda fazladan iki secde yapılması gerekir. Secdenin öncelikle toprak üzerine yapılması gerekir. Ama yere serilmiş yer yaygı üzerinde de secde edilebilir; bu yaygı yerin sertliğini duyurmuyacak kadar yüksek ve yumuşak olmamalıdır. Şiiğin İmamiye mezhebine göre secde ancak toprak ya da hasır ve pamuk gibi bitkisel yaygılar üzerine yapılabilir. Bu nedenle Şiiler özellikle yün halı ya da kilim üzerinde namaz kılarken, kutsal sayılan Kербela toprağından yapılmış "mühür" adlı plakalar üzerine secde ederler. Kuran'da secdeden söz eden âyetlerin okunması ya da dinlenmesi durumunda vacib olan secde, tilavet secdesi olarak anılır. Bir nimete ulaşılması ya da bir musibetin kalkması gibi nedenlerle yapılan secdeye de şükür secdesi denir.

seci, **sec** olarak da yazılır, divan edebiyatında düzyazı içindeki uyak. Tümcede bulunduğu yere göre üçe ayrılır: 1) Seci-i mukayyad ya da seci-i rabî, bir sözcük ile birbirine bağlı olan iki tümcenin sonundaki secidir. Tümceler bağlaçla birleşir (örn. "Mektubunuz vâsil ü meâline itıla hâsil oldu"), 2) seci-i mutlak, tümce sonlarında değil tümce içinde geçer (örn. "Sevki rûzgâr ecza-yı vücudumu tarmar ettiğinden..."), 3) seci-i mefrûk, iki ayrı tümcenin sonunda bulunan secidir (örn. "Bir adam ki bihişt fırakından nâân idi. Biri Yakub ki Yusuf hicrinden giryân idi. Biri Yusuf ki Yakup derdinden perişân idi").

Seci, ses ve ölçüsüne göre de üçe ayrılır: 1) Seci-i mütevazî, secili sözcüklerin aynı zamanda ölçülü olduğu secidir (örn. "Hamd-i na-ma'dût ve senâ-yı na-mahdût..."). 2) seci-i mutarraf, yalın uyaklı secidir (örn. "Derünen bir, şeklen müteğayir..."). 3) seci-i murassa, bir tümcedeki bütün sözcüklerin hem ölçü, hem de uyak yönünden uygun olmasıdır (örn. "Sözlerim evsâfınıza münhasır, gözlerim eltafınıza muntazır'dır").

Türk edebiyatına Fars edebiyatından geçen seci, divan edebiyatında yaygın olarak kullanılırdı. Eski edebiyatta düzyazıda ustalık göstermek seci kullanmakla ölçülmüş, güzel düzyazı, secili yazmakla eşanlamlı tutulmuştur. Türk edebiyatında seciyi ilk kullanan Sinan Paşa'dır. Onun, dinsel ve felsefi düşüncelerini anıtladığı *Tazarru-name*'sinden sonra seci Nergisi ve Veysi'nin yapıtlarıyla doruk noktasına ulaşmış, Tanzimattan sonra yavaş yavaş kullanılmaz olmuş ve bugün tümüyle ortadan kalkmıştır.

Secong (d. 1397 - ö. 1450), Yi hanedanından gelen Kore kralı (1419-50). Hükümdarlığı sırasında ülkede büyük bir kültürel canlanma yaşanmıştır. Bugün dünyada kullanılan en yetkin alfabelerden biri olarak kabul edilen yerel Kore alfabesi Secong döneminde kullanılmaya başladı. Budacı keşişleri Seul'den çıkaran Secong, böylece Budacıların Kore'deki gücünü büyük ölçüde zayıflattı.

Section d'Or bak. Altın Kesit

Seçilmiş Hikâyeler Dergisi, Salim Şengil'in 1947-57 arasında Ankara'da yayımladığı ve daha sonra yerine *Dost* dergisini çıkarmaya başladığı edebiyat dergisi. *Ayrıca bak. Dost.*

seçim, küçük ya da büyük bir topluluğun (bir işyerinde çalışanlar, bir belediye bölgesinde oturanlar, seçme hakkına sahip yurttaşlar vb) temsilci ve yöneticilerini oylarıyla belirlemeleri. Seçim, mesleki (işyeri temsilcilerinin seçimi), idari (üniversite yöneticilerinin seçimi) ya da siyasal nitelikte olabilir. Siyasal nitelikli seçimler de, yerel (belediye, kanton, bölge yönetimi) ya da genel (milletvekili, senatör, cumhurbaşkanı ya da başkan) olmak üzere başlıca iki gruptan oluşur. Yasama meclisi üyeliklerinde meydana gelen boşalmalar (ölüm, istifa, üyeliğin düşmesi) ara seçimlerle doldurulur. İkinci meclis durumundaki senatoların üçte birinin dönüşümü olarak yenilenmesine kısmi seçim denir.

Yerel meclislerin ve parlamentoların doğduğu tarihlerden bu yana seçim, temsili demokrasinin en temel kurumlarından biri olmuştur. Birey ve yurttaşların kamu işlerinin yönetimine katılması ve iktidarların da halkın onayına dayanarak meşruluk kazanması esas olarak bu yolla sağlanır. Ama demokratik bir toplumun varlığı yalnız seçim mekanizmasının işlemesine değil, bütün temel hak ve özgürlüklerin ve özgürlükçü bir yaşama ortamının da gerçekleşmesine bağlıdır. Bu açıdan, bazı otoriter rejimlerde görülen tek adaylı ya da tek partili seçimler çoğulcu demokrasilerin benimsediği seçim anlayışının dışında kalır. Birden çok seçeneğin sunulmadığı durumlarda yapılan oylamalar, demokratik bir katılım sayılmaz; var olan otoriter iktidarın kendini biçimsel olarak onaylatması anlamına gelir. Çoğulcu demokrasilerde siyasal partilerin ortaya çıkmasından bu yana seçim işlemi, yönetici ve temsilcilerin belirlenmesinden öteye, birbirinden farklı vaatler ve faaliyet programları arasında tercih yapma anlamı da kazanmıştır.

Seçimlerle ilgili düzenlemelerin çözmek zorunda oldukları ilk sorun, kimlerin seçmen ve aday olabilecekleridir. Oy hakkına sahip kişilerin tümünü ifade eden "seçmenler topluluğu", mutlak monarşilerin çözülmesi ve temsili demokrasilere geçiş sürecinin bir ögesi olarak ortaya çıktı. Birey artık bir teba değil, bir siyasal özne ya da yurttaştı. Yönetme yetkisi de kaynağını artık Tanrı'dan değil, yönetilenlerin onayından almalıydı. Bununla birlikte burjuva demokratik devrimlerinin etkisiyle yükselen temsili demokrasilerin 19. yüzyıl sonlarına değin, "seçmenler topluluğu"nu olabildiğince dar tutmayı yeğlediler. "Sınırlı oy sistemi" denen bu düzen emekçi sınıfları siyasal sahneye sokmama işlevini gördü. Seçmen olabilmek için belli bir oranda vergi ödeme ya da taşınmaz sahibi olma (servet ölçüsü) ya da belli bir düzeyde eğitim görmüş ya da okuryazar olma (yetenek ölçüsü) koşulları aranıyordu. Bunlar ancak 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra kaldırılmaya başladı. Kadınları ve bazı ırklardan olan kişileri siyasal haklarından yoksun tutan uygulamalar ise 20. yüzyılın ortalarına değin süregeldi. Yurttaşların seçmen olabilmelerini servet, eğitim, cinsiyet ya da ırk gibi koşullara bağlı saymayan "genel oy sistemi" bu gibi engellerin kaldırılmasından sonra gerçekleşebildi. Genel oy hakkının kullanılabilmesi gü-

nümüzde de yurttaşlık, yaş, kısıtlı olmama, kamu hizmetinden yasaklı olmama gibi birtakım düzenlemelere bağlanmıştır. *Ayrıca bak. seçme ve seçilme hakkı.*

Sınırlı oydan genel oya yönelim çizgisi içinde bazı siyaset kuramları da farklı hizmetler gördü. Egemenliği ulusun bütününe ait bir yetki sayan klasik ulusal egemenlik kuramına göre bireyin yaptığı "seçme" işlemi bir kamu göreviydi ("görev seçim" anlayışı). Böyle olunca da bu görev en yetenekli olanlara verilebileceği gibi, zorunlu da kılınabilirdi (mecburi oy usulü). Bu yaklaşım, sınırlı oy sistemine kuramsal destek sağlamaktaydı. Her yurttaşın egemenlik hakkının bir bölümüne sahip olduğunu savunan halk egemenliği kuramı ise, seçim yetkisinin herkes için bir hak olduğunu ("hak seçim" anlayışı), kimsenin bundan yoksun kılınamayacağını ve kullanmaya da zorlanamayacağını (ihtiyari oy usulü) kabul etmekteydi. Asıl kuramsal temellerini J. J. Rousseau'da bulan bu yaklaşım, genel oy ilkesinin de kuramsal dayanaklarından birini oluşturdu.

Seçim mekanizması tek ya da iki dereceli olabilir. Tek dereceli seçim usulünde seçmenler, yönetici ve temsilcilerini doğrudan doğruya kendileri seçerler. İki dereceli seçimde ise seçmenler önce "ikinci seçmen" denen az sayıda delegeyi seçerler, sonra da bunlar asıl temsilciler için oy kullanırlar. Birinci yöntem kuşkusuz daha demokratiktir; günümüzde uygulanan daha çok budur. Ama bazı ülkelerde iki dereceli yöntemin kısmen de olsa benimsendiği görülmektedir. Fransa'da senatörlerin il ve belediye meclisleri üyelerince, ABD'de de başkanın her federe devletten seçilen delegelerce seçilmesi buna örnektir.

Seçim kurumu çerçevesindeki bir başka sorun da, seçen ile seçilen arasındaki hukuki ilişkinin niteliğidir. Bu vekâlet ilişkisi konusunda farklı iki anlayış ve uygulama vardır. Halk egemenliği kuramından kaynaklanan emredici vekâlet(*) anlayışı ve uygulaması çerçevesinde, seçilen kişiler kendilerini seçenleri ve seçildikleri bölgeyi temsil ederler; kendilerine oy verenlerin dilek ve istekleriyle bağlıdırlar ve belli koşullar altında bunlar tarafından azledilebilirler. Ulus egemenliği kuramından beslenen temsili vekâlet anlayış ve uygulamasında ise, seçilen kişiler vekâlet yetkilerini ulusun bütününden almış sayılırlar; bu yetkiyi anayasa ve yasalar sınırları içinde tam bir serbestlikle kullanırlar, seçmenlerinden herhangi bir buyruk ve talimat almazlar, bunlar tarafından azledilemezler.

Siyasal vekâlet ilişkisinde temsil edilen taraf ya da varlık istisnai olarak bir meslek grubu, genelde ise birey olmuştur. Mesleki (korporatif) temsil adı verilen birinci modelde yasama meclisleri ya da bunlardan biri, meslek grupları tarafından seçilen meslek üyelerinden oluşmuştur (İtalya 1928, Romanya 1923, Yunanistan 1927, İrlanda 1937). Bu yöntem tutucu ve otoriter nitelikli rejimlerin daha çok benimsedikleri bir seçenektir. Çağdaş ve demokratik temsil anlayışında ise, temel birim mesleki grup değil, yurttaşlık bağı dolayısıyla bireydir.

Seçimlerde ülke birtakım seçim bölgelerine ayrılır. Bunlar çoğunlukla il ya da ilçe gibi yönetsel bölümlere denk düşer. Bazı ülkelerde ise (örn. İngiltere) seçim bölgeleri birer temsilci çıkaracak biçimde küçültülmüş ve sayıca çoğaltılmıştır. Buralarda seçimler "tek isimli usul"e göre yapılır. Birden fazla temsilcinin çıkacağı daha genişçe seçim çevrelerinde ya da bölgelerinde ise "liste usulü" uygulanır. Bazı ülkelerde bir aday listesindeki adaylardan birini ya da

birkaçını öne çıkarma hakkı ("tercihli oy") seçmene tanınmıştır. Seçim çevrelerinin, aynı miktar oya aynı sayıda temsilci düşecek biçimde düzenlenmesi adalet ve eşitlik ilkelere gereğidir. Ama ABD'deki *gerrymander*(*) uygulamasında olduğu gibi, bazı iktidarların yapay seçim bölgeleri yaratarak kendilerine seçim avantajları sağlama yoluna gittikleri de görülmemiştir.

Seçim hukukunun demokratik esasları serbestlik, yarışmacılık, genel ve eşit oy gibi ilkelerden oluşur. Oy verme işleminin serbestlik ve dürüstlük kuralları içinde yürütülmesi bu bağlamda özel bir önem kazanır. Oy vermenin ihtiyarlığı (isteğe bağlılığı) ve gizliliği, oyların döküm ve sayımının ise açıklığı (aleniyeti) gibi temel ilkeler bu alanın başlıca koruyucularıdır. Türkiye'de olduğu gibi seçimlerin yargı organının gözetimi ve denetimi altında yapılması bu koruyucu ilkelerin yaşama geçirilmesinde önemli bir yarar sağlar. *Ayrıca bak. oy.*

Verilen oyların temsilci organa (meclisler) nasıl yansıtacağı sorusu, seçim sistemleri konusunu ilgilendirir. "Çoğunluk sistemleri"(*) ve "nispi temsil"(*) olmak üzere başlıca iki gruba ayrılan seçim sistemleri, oyların meclise yansımaları, yani temsil olayını yakından etkiler, belirler, bazen de saptırır. Nispi temsil sistemi, aynı bölgeden farklı görüş ve çıkarların temsilci çıkarabilmesini mümkün kılarak, ülkedeki siyasal dağılımın meclise oldukça doğru bir biçimde yansımaları sağlar. Çoğunluk sistemlerinde ise, çok küçük farklarla bile olsa azınlığa düşmüş siyasal parti ve adaylar temsil olanağını yitirirler. Bu durum, ülkenin siyasal eğilimler haritası ile meclisteki sandalye dağılımı arasında önemli sapmalara yol açar ve adalet duygularını zedeler. Öte yandan nispi temsil usulü partiler arasında çok merkezli dengeleri ve ortak yönetime sorumluluğunu geliştirirken, çoğunluk sistemlerinde siyasal hayat daha çok iki partili sistem tarzı bir kutuplaşmaya yönelme eğilimi gösterir. Bununla birlikte, nispi temsilin hükümet istikrarsızlıklarına ve zayıf karma hükümetlere (koalisyon hükümeti) yol açma gibi bir sakıncası, çoğunluk usulünün ise istikrarlı yönetimler yaratma gibi bir yararı vardır. Bu sonuncu noktanın, özellikle kalkınma yolundaki ülkeler için kolayca vazgeçilemeyecek bir avantaj olduğuna sıkça işaret edilmiştir.

Seçim sistemlerinin ülkenin siyasal yaşama ve partileri üzerindeki etkileri, Fransız siyaset bilimcilerinden Maurice Duverger tarafından incelenmiş ve "üç sosyolojik eğilim" adı altında toplanmıştır. Bu gözlemlere göre nispi temsil ikiden çok partili bir sisteme yol açar ve burada partiler, en azından seçim kampanyası sırasında birbirleriyle uzlaşmak zorunda kalmadıklarından, bağımsız ve iç yapılarında da disiplinlidirler. İki türlü tek isimli çoğunluk usulünde de aynı sonuçlar doğar. İlk turda seçilebilmek için mutlak çoğunluk koşulunun aranması ve bunu elde etmenin zorluğu, her partinin şansını denemesine yol açar ve parti sayısını artıran etki yapar. Ama ikinci tur, birbirine yakın partilerin birbirlerini kollayıp desteklemeleri gereğini doğurduğundan, partiler birinci modeldeki kadar serbest ve bağımsız değil, birbirlerine oldukça yakın ve hatta bir kereden sonra bağımlıdırlar. Tek türlü çoğunluk usulünde ise parti sayısını ikiye indirici bir özellik vardır. İki büyük partiden birinin iktidar şansına sahip olması, yandaş tarafları birbirlerinden gene oldukça bağımsız kılar; bu yüzden partilerin iç yapıları da disiplinli bir nitelik kazanır.

Seçim uyumsuzlukları seçim olayının son önemli sorunudur. Bu konudaki uyumsuz-

liklar seçme ve seçilme haklarına ilişkin olarak doğabilir. Özellikle seçim tutanakları (mazbataları) açısından, yani kimlerin seçilmiş sayılıp sayılamayacakları noktasından doğan uyuşmazlıklarda başlıca iki çözüm yolu vardır. Ulus egemenliği ilkesinin ve parlamentonun üstünlüğü anlayışının da etkisiyle bazı ülkeler bu incelemelerin gene yasama meclisinin kendisi tarafından yapılmasını uygun bulmuşlardır (Belçika, İtalya, Hollanda, İsviçre, 1958'e değin Fransa, 1954'e değin Türkiye). Buna karşılık, daha güvenceli bir denetimin yargıdan gelebileceği düşüncesiyle bu inceleme yetkisinin yargı organlarına bırakıldığı ülkeler de vardır (Fransa 1958, Avusturya, Türkiye).

Türkiye'de seçimler. Batı ülkelerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de ilk seçimler yerel yönetim organları için yapıldı. Kanun-ı Esasi'nin kabulünden (1876) sonra yapılan iki seçimin (1877-78) ardından ülke II. Abdülhamid yönetimi altında yaşadı ve II. Meşrutiyet'in ilanına (1908) değin parlamentolu yaşam askıya alındı. II. Meşrutiyet'le birlikte siyasal partiler de seçimlere katılmaya başladı. Ama bu seçimler özellikle 1913'ten sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin baskısı altında geçti. Osmanlı seçim düzeni iki dereceliydi. Oy hakkı yalnız emlak sahibi (1877) ya da belli bir miktardan üzerinde vergi veren (1908) erkeklerle tanınmıştı.

23 Nisan 1920'de açılan TBMM için yapılan seçimler, yeni bir devletin doğumuna da kaynaklık etti; oluşturulan meclis olağanüstü yetkilerle işbaşına gelmiş oldu. Ulusal devlet döneminde seçim hukuku alanında meydana gelen ilk iki önemli değişiklik, seçmen olabilmek için aranan "servet koşulu"nun kaldırılması (1923) ve kadınlara da seçme ve seçilme hakkının tanınması (1934) oldu. Bu yıllarda Batılı ülkelerin çoğunda kadınlar bu hakka tam olarak sahip olmuş değillerdi. Bununla birlikte, kurulan yeni rejimin tek partili ve otoriter karakteri nedeniyle 1924-45 arasındaki seçimler (1927, 1931, 1935, 1939, 1943) yarışmalı, serbest ve demokratik değildi. Tek partinin adayları da merkez organları ve liderlerce saptanıyordu. İki dereceli seçim usulü de yürürlükteydi.

Çok partili yaşama geçilmesinden sonra yapılan ilk genel seçimler (1946) tek dereceli olması ve muhalefetin de (Demokrat Parti [DP]) katılması nedeniyle olumlu bir yeniliğe sahne olduysa da, başta açık oy-gizli sayım uygulamasının yarattığı sakıncalar olmak üzere, serbest ve dürüst olarak nitelendirilebilmekten uzaktı. Gizli oy-açık sayımla yapılan seçim, 1950'deki yeni seçim yasasıyla gerçekleştirildi. O yıl yapılan seçimler, tek parti döneminin iktidar partisinin (Cumhuriyet Halk Partisi [CHP]) muhalefete düşmesi, dolayısıyla iktidardan demokratik yoldan el değiştirmesi açısından siyasal tarihte önemli bir örnek oluşturdu. Ne var ki, DP iktidarı döneminde (1950-60) hak ve özgürlüklerin genel olarak kısılması, muhalefetin bastırılması, muhalefete oy veren bazı il ve ilçelerin cezalandırılması, radyonun iktidar partisince kullanılması gibi olumsuzluklar nedeniyle, seçim hukuku ve uygulamasındaki çalkalanmalar gene durulmadı. Yüksek Seçim Kurulu'nun oluşturulması (1954) ve seçim tutanaklarını inceleyip kesin karara bağlama yetkisinin bu kurula verilmesi güvence arayışları yolunda bir ileri adımdı. Ama 1957 seçimlerinin ertesinden başlayarak muhalefeti sindirmeye yönelik baskıların yoğunlaşması ve serbest bir seçim ortamının yaratılamayışı, 27 Mayıs 1960 müdahalesine yol açan gerginlikleri daha da tırmandırdı.

Türkiye'de seçim hukukunun ve uygulamasının nispeten demokratik ve eşitçi koşullara bağlanması 1961 Anayasası'yla gerçekleşti. O tarihten bu yana bu alanda geçerlilik kazanan temel ilkeler seçimlerin serbestliği, eşit ve gizli oy hakkı, açık sayım ve döküm ilkesi, seçimlerin yargı organının denetim ve gözetimi altında yapılması, yargısal itiraz yollarının açıklığı gibi noktalar. 1961 sonrası siyasal hayatında bir başka yenilik de, milletvekili seçiminde nispî sistemin uygulanmaya başlamasıdır. Bu durum, ülkedeki siyasal eğilimlerin parlamentoya da yansımaları sağlamak gibi bir yarar ve seçim adaleti sağladiysa da, 1961-77 arasında yapılan beş genel seçimin (1961, 1965, 1969, 1973 ve 1977) içinde (1961, 1973, 1977) hiçbir partinin tek başına mecliste çoğunluğu sağlayamaması nedeniyle doğan karma hükümetler birer istikrarsızlık göstergesi sayıldılar.

12 Eylül 1980'deki askeri harekât sonucunda TBMM ve daha sonra da siyasal partiler feshedildi. Üç yıl süren askeri rejimden sivil rejime geçmek için yapılan seçimlerde, Milli Güvenlik Konseyi'nin gerek partiler, gerekse adaylar için kullandığı "veto"lar nedeniyle serbestlik ve demokratiklik ilkelere tam olarak uyulmadı. Bu durum 1987 genel seçimlerinde kısmen giderildiyse de, 1983-87 arasında çoğunluğu elinde tutan partinin seçim yasaları ve özellikle seçim sistemiyle ilgili olarak yaptığı değişiklikler yeni tartışmalarla yol açtı, seçim düzeninde belli bir istikrar gereksinimi kendini duyurmaya devam etti.

Türk seçim mevzuatıyla ilgili temel hükümler 298 sayılı ve 1961 tarihli Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun'da yer alır. Daha ayrıntılı düzenlemeler 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu (1983) ile yerel yönetim seçimlerini düzenleyen 2972 sayılı yasada (1983) öngörülmüştür. Bunların üstünde de anayasanın genel hükümlerine ve ilkelerine yer verilmiştir. Bunlar, seçimlerin genelliği, eşitliği, demokratikliği, oy vermenin gizliliği, sayımın açıklığı, yargı organlarının görev ve yetkileri, oy hakkı ve aday olabilmek koşulları ile ilgilidir.

Türkiye'de seçim sistemi anayasayla değil, yasayla saptanmış olup çifte barajlıdır. Ülke çapında geçerli oyların yüzde 10'unu alamayan partiler hiçbir yerde milletvekili çıkaramaz. Ayrıca bu barajı aşanların bir seçim çevresinden milletvekili çıkarabilmeleri için buradaki yerel oy barajını da aşmış olmaları gerekir. Bu yerel baraj sayısı, seçim çevresinde verilen geçerli oyların seçilecek milletvekili sayısına bölünmesiyle elde edilir.

Seçim çevreleri 2839 sayılı yasada il, ilçe ve daha küçük birimler olarak belirlenmiştir. Yasaya göre seçim çevrelerinin ve burarlardan çıkarılacak milletvekili sayısının saptanmasında şu yol izlenir: Önce her il bir milletvekili verilir. Arkasından, son genel nüfus sayımı ile belli olan Türkiye nüfusu, geri kalan milletvekili sayısına bölünerek bir rakam elde edilir. İl nüfusunun bu rakama bölünmesiyle her ilin ayrıca çıkaracağı milletvekili sayısı saptanır. Böylece hesaplanan milletvekillerinin sayısı 450'yi bulmadığı takdirde, nüfusu milletvekili çıkarmaya yetmeyen illerin nüfuslarıyla artık nüfus bırakan illerin artık nüfusları büyükölüklerine göre sıraya konur ve ilk hesapta iller arasında bölüştürülmemiş bulunan milletvekilleri bu sıraya göre dağıtılır. Son kalan milletvekilliğinin verilmesinde iki ya da daha fazla ilin eşit nüfus ya da nüfus artışı göstermesi durumunda, bunlar arasında ad çekilir. Yapılan bu saptama sonunda çıkaracağı milletvekili sayısı 6'ya kadar olan iller bir seçim çevresi sayılır.

Çıkaracağı milletvekili sayısı 6'dan fazla olan iller, birden fazla seçim çevresine bölünür. Bu seçim çevreleri numara sırasına göre adlandırılır. Örneğin, Ankara Birinci Seçim Çevresi, Ankara İkinci Seçim Çevresi gibi. Milletvekili sayısı 6'dan fazla olan illerde seçim çevrelerine düşen milletvekili sayısının hesabında gene benzer bir yol izlenir. Bu hesaplamada bir seçim çevresine en az 3 milletvekili düşecek biçimde işlem yapılır. Bir il kendi içinde birden fazla seçim çevresine bölünürken, ilçelerin mülki bütünlüğü korunmakla birlikte, bir ilçenin nüfusuna göre çıkaracağı milletvekili sayısı 6'dan fazlaysa ilçe de birden fazla seçim çevresine bölünür.

Seçim çevrelerinden çıkacak milletvekillerinin partilere ve bağımsızlara göre nasıl dağılacığı, oyların nasıl değerlendirileceği d'Hondt sistemine göre hesaplanır. İkkin, barajı aşmış partilerle bağımsız adayların adları alt alta yazılır, hizalarına da aldıkları oylar işlenir. Parti oyları sırasıyla bire, ikiye, üçe...bölünür. O çevreden çıkacak milletvekili sayısına ulaşılan değin bölme işlemi sürdürülür. Elde edilen paylar ile bağımsızların aldığı oylar büyüktün küçüğe doğru yeniden sıralanır. Seçilecek milletvekili sayısına ulaşılan değin bu payların sahipleri kimlerse, onlar seçilmiş sayılır.

Siyasal partilerce kontenjan adayı gösterilen seçim çevrelerinde, yasanın 34. maddesine göre, yapılacak bölme işlemi ve milletvekili dağılımı, o seçim çevrelerinin çıkaracağı milletvekili sayısının bir eksiği ile yapılır. Son kalan milletvekilliği için birbirine eşit rakamlar bulunduğu takdirde, bunlar arasında ad çekilerek tahsis yapılır. Kontenjan adayı gösterilen seçim çevrelerinde, geçerli oyların en çoğunu almış olan siyasal partinin kontenjan adayı seçim çevresi barajını aşmış olmadığına bakılmaksızın milletvekilliğini kazanmış olur.

Milletvekili Seçimi Kanunu ayrıca "tercihli oy" sistemini de kabul etmiştir. 1983 sonrası seçim mevzuatının bir özelliği de, oy kullanılmayı para cezasıyla yaptırma bağlamış olmasıdır.

seçimlik borç, birden çok edimi içermekle birlikte, bunlardan birinin seçilerek yerine getirildiği borç. Sözleşme yapılırken edimi kesin bir biçimde belirlemekte görülen güçlük ya da kararsızlık durumlarında pratik önem kazanır. Seçim hakkının kim tarafından kullanılacağı sözleşmede belirtilmemişse, bunu işin niteliğinden çıkartma yoluna gidilir. Bunun da anlaşılmadığı durumlarda, yasa uyarınca bu hakkı borçlu kullanır. Değiştirici yenilik doğuran seçim, ilgilinin tek tarafı, muhabata ulaşması zorunlu ve kural olarak koşula bağlı olmayan irade beyanıyla meydana gelir.

seçimlik hareketli suç, yasada belirtilen birden çok hareketten birinin ya da birkaçının işlenmesiyle oluşan suç. Genellikle bir suç, yasanın yasakladığı bir hareketin yapılmasıyla oluşursa da, bazı durumlarda suç düzenleyen hükümde birden çok hareket gösterilir. Örneğin emniyeti suiistimal suçunda böyle bir durum söz konusudur. Buna göre başkasından geri vermek ya da belli bir biçimde kullanmak üzere alınan bir malı satan, rehmeden, tüketen, harcayan, bozan, başkalaştıran, saklayan ya da inkâr eden bir kimse, emniyeti suiistimal suçunu işlemiş olur. Maddede sayılan bu hareketlerden birinin yapılması suçun oluşması için yeterlidir.

seçme, AYIKLANMA olarak da bilinir, biyolojide, belirli genetik yapıya sahip bireylerin doğal ya da yapay yollarla, tercihi olarak çoğaltılması ve canlı kalması ya da elenmesi.

Charles Darwin ve Alfred Russel Wallace'in ortaya koyduğu doğal seçme yoluyla evrim kuramına göre, belirli bir türden canlıların üremesiyle çok sayıda birey oluşabilirse de, topluluğun nüfusu zaman içinde sabit kalır. Yiyecek, yaşam bölgesi ve eş gibi alanlardaki rekabette zayıf bireyler ölür; varlıklarını sürdürenler değişen koşullara uyum sağlayabilenlerdir. Günümüzde doğal seçme, uyum gösteremeyenlerin rekabeti ya da elenmesi yerine, daha iyi uyum gösteren canlıların daha etkin biçimde üremesini vurgular. Doğal seçme, belirli bir süre boyunca, görece değişmeyen koşullara en iyi uyum sağlayan canlıların lehine işliyorsa dengeleyici seçme, çevre koşullarındaki normal dışı değişimler sonucunda seçici bir baskı oluşuyorsa dinamik seçme olarak adlandırılır.

Seçmeye dayalı ıslah olarak da adlandırılan yapay seçmenin doğal seçmeden farkı, ekonomik ya da estetik açıdan tercih edilen kalıtsal değişikliklerin insan tarafından, denetim altında çiftleştirme yoluyla düzenlenmesidir. Olumsuz anlamdaki yapay seçme, zararlı otlar ve yırtıcı hayvanlar gibi istenmeyen canlı türlerin elenmesinde görülür. Külesel seçmede, görünüşlerine göre seçilmiş belirli sayıda birey çiftleştirilerek bunların soyları tercih edilen özelliklere göre yeniden seçilir; bu işlem istenen sayıda kuşaklar boyunca sürdürülür. Çiftleştirilen soylar, atalarının üreyebilirliklerine ve çoğalma niteliklerine göre ya da kendilerinden sonraki kuşakların ya da yavrularının niteliklerine göre seçilir. Ailesel seçme, aynı soydan geldiği halde yakın akrabalığı bulunmayan bireylerin çiftleştirilmesidir. Safkan seçme ise, üstün nitelikli canlılardan oluşan kuşakların seçilip yalnız istenen özelliklere sahip saf bir ırk elde edilinceye değin çiftleştirilmesidir.

Bunlara ek olarak Darwin, dişilerin en çekici erkek bireyleri eş olarak seçtiği eşysel seçmenin varlığını ileri sürdü; buna göre üstün özellikleri olan erkeklerin, sıradan olanlara göre daha fazla sayıda yavrusu olacaktır. Türlerin birbirini tanımamasına yardımcı olan koku, ses ve kur yapma davranışları gibi işaretler, eşysel seçme sürecinde gelişmiş olabilir.

seçme katsayısı, genetikte, benzer canlılardan oluşan bir grup içindeki özel bir genotipin seçilme derecesinin ölçüsü. Canlı kalma ve çoğalma açısından belirli özelliklerin taşıdığı görece olumlu ve olumsuz yanları ifade eder. Belirli bir genotipin seçme katsayısı (s), o genotipin uyum sağlama değerine (W) göre, $s = 1 - W$ formülüyle gösterilir. Canlıların ölümüne neden olan bir genotipin seçme katsayısı 1'dir. Belirli bir genotip yalnız yüzde 65 oranında canlı birey üretebiliyorsa, seçme katsayısı $s = 1 - 0,65 = 0,35$ 'tir. Seçme katsayısı, belirli bir canlı topluluğu içinde kuşaklar arası gen sıklıklarının değişim hızını hesaplamada kullanılır.

seçme kuralı, kuantum mekanikğinde, fiziksel bir sistemin bir durumdan bir başka duruma geçebilme olasılığını ya da böyle bir geçişin olanaksızlığını belirleyen kısıtlamalar. Seçme kuralları, izinli geçişleri (ortaya çıkma olasılığı yüksek geçişler) ya da izinsiz geçişleri (ortaya çıkma olasılığı olmayan ya da düşük olan geçişler) belirler. Bu kuralları, genellikle, söz konusu geçiş sırasında

değişen özelliklere karşılık gelen kuantum sayısı değişimleri cinsinden ifade edilir.

Örneğin, atomlar bir enerji düzeyinden daha düşük bir enerji düzeyine geçtiklerinde ışık ya da başka türden bir elektromagnetik enerji ışımasını salarlar. Bu durumda izinli geçişler, bir elektronun yörüngesel kuantum sayısının bir değiştiği ve magnetik kuantum sayısının ise değişmeden kaldığı ya da bir değiştiği geçişlerdir. Bu seçme kurallarına uymayan geçişler (ve bu geçişlere karşılık gelen ışımlar) çok seyrek ortaya çıkar.

Parçacık fizikinde, kararsız parçacıklar bozunum denen çeşitli süreçler aracılığıyla kendiliklerinden başka parçacıklara dönüşürler. Örneğin nötronlar bozunarak proton ve elektrona, müonlar ise elektron ve nötrino'ya dönüşürler. Ne var ki seçme kuralları bazı bozunumlara izin vermez. Örneğin elektronlar hiç bozunmaz. İzinsiz geçişlere ilişkin her seçme kuralı, bir korunum yasasının (örn. elektrik yükünün korunum yasası) özel bir biçimidir; aslında her seçme kuralının temel bir fizik yapısının bir ifade biçimi olduğu söylenebilir.

seçme ve seçilme hakkı, bireylerin yerel ve merkezi karar ve yönetim organlarına (yerel ve ulusal meclisler, belediye başkanlığı, kent yöneticiliği, devlet başkanlığı vb) seçilecek kişileri oylarıyla belirleyebilme ve buralara seçilmek için aday olabilmek hakları. Siyasal haklar demetinin en önemli bölümünü oluşturan bu haklar tarih içinde "sınırlı oy"dan "genel oy"a geçişle birlikte yaygınlaşmıştır. Sınırlı oy sisteminde siyasal haklardan yararlanma servet ve yetenek koşulu gibi birtakım kayıtlara bağlanmış, ayrıca cinsiyet ve ırk ayırımına dayalı daraltımlar getirilmişti. Genel oy sisteminin 20. yüzyıl ortalarında gerçekleşmesiyle bu kısıtlamalar ortadan kalktı. Bununla birlikte her ülkede seçmen olabilmenin ve seçilebilmenin bağlı olduğu birtakım yasal ve anlaşılabilir koşullar vardır.

Seçme hakkı konusundaki ilk koşul yurttaşlıktır. Seçim, ulusal egemenliğin bir ifadesi olduğundan, oy hakkının yalnız yurttaşlara tanınması doğaldır. Bununla birlikte, Avrupa hukuklarındaki son gelişmeler, yerel yönetimlerle ilgili olarak ülkede çalışan ve oturan yabancılara da seçme ve seçilme haklarının tanınması yolundadır.

Seçme hakkının bir koşulu da yaşla ilgilidir. Bunun nedeni seçmenlerin belli bir siyasal olgunluğa ulaşmış olmalarının kamu açısından yararlı oluşudur. Siyasal rüşt yaşı çeşitli ülkelerde farklı düzenlemelere bağlanmıştır. Genellikle kabul edilen yaş 18'dir. Türkiye'de ise 20 yaşından gün alan her yurttaş seçme hakkına sahiptir.

Seçmen olabilmenin diğer koşulları kısıtlı ve kamu hizmetinden yasaklı olmamak, seçmen kütüğüne yazılı olmaktır. Türkiye'de seçme hakkına sahip olmakla birlikte seçim günü oy kullanamayacak kişiler de vardır (silah altında bulunan erler, askeri öğrenciler, tutuklu ve hükümlüler).

Seçilebilme hakkı da çeşitli ülkelerde özellikle meclislerin niteliğine göre farklı düzenlemelere konu olmuştur. Genellikle ikinci meclis durumundaki senatolara seçilebilmek için özel koşullar (daha yüksek bir yaş, eğitim düzeyi) aranır. Aday olabilmenin genel koşulları gene yurttaşlık, belli bir yaşı aşmış olmak, kamu hizmetinden kısıtlı olmamak şeklinde belirlenmektedir. Türkiye'de milletvekili seçilebilme yaşı 30'dur. Ayrıca aday olabilmek için en az ilkökul bitirmiş olmak, askerlik hizmetini yapmış olmak, belli suçlardan hüküm giymemiş olmak gibi koşullar da aranır.

seçmeclilik bak. eklektisizm

Sedan Çarpışması, Fransız-Alman Savaşı'nda (1870-71) Fransız ordusunun kesin yenilgisiyle sonuçlanan ve Fransa'da İkinci İmparatorluk yönetiminin yıkılmasına yol açan çarpışma (1 Eylül 1870). Mareşal Mac-Mahon komutasındaki 120 bin kişilik Fransız ordusuyla General Helmuth von Moltke komutasındaki 200 bin kişilik Alman ordusu arasında, Fransa'nın Meuse Irmağı kıyısındaki Sedan Kalesi önünde yapıldı. Mac-Mahon, Metz'de tuzağa düşürülen Ren Ordusu'nu kurtarmak amacıyla III. Napoléon'la birlikte Châlons-sur-Marne'dan Metz'e doğru yürüyüşe geçmeyi tasarlıyordu. Gazetelerden gelişmeleri öğrenen Moltke, Mac-Mahon'un yolunu kesmek için Veliaht Prens Albrecht (Saksonya) komutasındaki yeni Meuse Ordusu'nu kuzeye doğru hızla harekete geçirdi. Meuse Irmağı kıyısında üç küçük çarpışmanın (29-31 Ağustos) sonunda Mac-Mahon Sedan Kalesi'ne doğru çekilmek zorunda kaldı. Mac-Mahon doğudan Metz'e saldırmakla Paris'e çekilmek arasında karar verme aşamasındayken, Moltke kuşatmayı tamamlamak için Veliaht Prens Friedrich Wilhelm komutasındaki 3. Prusya Ordusu'nu saldırıya geçirdi.

Mac-Mahon'un 1 Eylül'de yaralanması Fransız ordusunda büyük bir karışıklığa neden oldu. Almanlar bundan yararlanarak ciddi bir direnişle karşılaşmaksızın kuşatmayı daralttılar. Fransızlar süvari hücumlarıyla kuşatmayı yarmayı denedilerse de ağır kayıplar verdiler. Almanlar gün boyunca Fransız mevzilerini top ateşine tuttuktan sonra saldırıya geçtiler. İmparator III. Napoléon durumun umutsuz olduğunu anlayınca teslim oldu, 83 bin Fransız askeriyle birlikte tutsak alındı. Çarpışmada Fransızlar 3 bin ölü, 14 bin yaralı, 21 bin kayıp ve tutsak, Almanlar ise 9 bin ölü ve yaralı verdi. Alman orduları Paris'e doğru ilerlerken, 4 Eylül'de Paris'te patlak veren bir halk ayaklanması sonucunda İkinci İmparatorluk yönetimi yıkıldı ve geçici bir cumhuriyet hükümeti kuruldu.

Sedang dili, HADANG DİLİ olarak da bilinir, Vietnam'ın Kontum ilinde yaşayan yaklaşık 45 bin kişi tarafından konuşulur. Güneydoğu Asya dil ailesinin Mon-Khmer alt öbeğine bağlı Bahnar dillerinin Kuzey kolunun ikinci yaygın dilidir (en yaygını Bahnar dili). Kontum ilinde, Sedang dilinin konuşulduğu bölgenin güneyinde konuşulan Todrah dili, genellikle ayrı bir dil sayılmakla birlikte, Sedang dilinin bir lehçesi olabilir.

Sedat, (Muhammed) Enver, (d. 25 Aralık 1918, Mit Ebu'l-Kum, el-Minufiye ili - ö. 6 Ekim 1981, Kahire, Mısır), Mısırlı subay ve siyaset adamı. 1970'ten öldürülmesine değin cumhurbaşkanı olarak görev yapmıştır.

1938'de Kahire Askeri Akademisi'ni bitirdi. II. Dünya Savaşı sırasında Mısır'da

Enver Sedat
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

İngiliz egemenliğine son vermek için Alimanların desteğiyle düzenlenen çeşitli komp-lolara katıldı. 1942'de İngilizler tarafından tutuklandıysa da çok geçmeden haptisten kaçtı. 1950'de Cemal Nâsır'ın İngiliz ege-menliğine ve krallık yönetimine son vermek için kurduğu gizli Hür Subaylar örgütüne girdi. Örgütün 1952'de yönetime el koyma-sıyla sonuçlanan kansız darbeye katıldı ve 1956'da Nâsır'ın cumhurbaşkanlığına seçil-mesini destekledi. Birçok önemli devlet görevinde bulunduktan sonra cumhurbaşka-nı yardımcısı oldu (1964-66 ve 1969-70). Nâsır'ın 28 Eylül 1970'te ölümü üzerine cumhurbaşkanlığına vekâlet etmeye başladı ve 15 Ekim'de yapılan bir plebisitle cumhur-başkanı seçildi.

Sedat iç politikada siyasal yapının liberal-leştirilmesine, ekonominin çeşitlendirilme-sine ve merkezîyetçi uygulamaların gevşetil-mesine yönelik politikalar izledi. Cumhur-başkanlığı döneminin başlıca gündem mad-desini dış ilişkiler oluşturdu. Ortadoğu'da yeni bir çatışma istemeyen SSCB'yle ilişki-lerin bozulması üzerine 1972'de, ülkedeki bütün Sovyet teknisyen ve danışmanların çekilmesini istedi. Ertesi yıl Suriye'yle bir-likte İsrail'e savaş açtı (6 Ekim 1973). Mısır-Suriye ordularının sürpriz saldırısına İsrail başarılı bir karşı saldırıyla karşılık verdiyse de, Sedat savaştan saygınlığını büyük ölçüde artırmış olarak çıktı. Bundan yararlanarak barışı sağlamak üzere diplo-matik ataklara girişti. 19-20 Kasım 1977'de İsrail'e yaptığı tarihsel ziyaret sırasında barış önerisini İsrail parlamentosuna (*Kneset*) sunmak için Kudüs'e gitti. Bunu Arap dünyasının büyük bölümünün ve SSCB'nin sert tepkilerine hedef olan bir dizi yeni diplomatik girişimi izledi. 1978'de İsrail başbakanı Menahem Begin'le birlikte No-bel Barış Ödülü'nü alan Sedat'ın Begin'le yürüttüğü görüşmeler, 26 Mart 1979'da İsrail'le Mısır arasında bir barış antlaşması-nın imzalanmasıyla sonuçlandı.

Mısır'da barış antlaşmasına karşı yükselen iç muhalefet, ağırlaşan ekonomik sorunlar ve yönetimin muhaliflere karşı aldığı baskıcı önlemler, Sedat'ın ülke içindeki konumunu ciddi biçimde sarstı. Ekim 1973'teki Arap-İsrail Savaşı'nın yıldönümünü kutlamak üzere düzenlenen askeri bir tören sırasında radikal İslamcı Cihad örgütü militanlarınca öldürülen Sedat'ın *el-Bashu anû'z-Zat* (Kimlik Arayışı) adlı otobiyografisi 1978'de yayımlanmıştır.

sedatif bak. sakinleştirici

sedde, LEVE olarak da bilinir, taşkınları önlemek amacıyla ırmak ya da kanal yatakları boyunca kurulan toprak set. Özellikle mendereslerin kıyıları boyunca, kıvrımlar arasında kalan düzlükleri taşkınlardan koru-mak amacıyla kurulan seddeler, kolayca aşınmayan ya da göçmeyen malzemelerden yapılır. Kimi zaman seddenin sırt bölümüne çeşitli bitkiler ekilerek aşınma en aza indirilir.

Yavaş akan bazı ırmaklarda, taşınan tor-tullar seddenin iki yakası arasında birikerek yatak düzeyinin yükselmesine neden olur. Bu da kimi zaman suların seddenin üzerin-den aşmasına ve yaygın taşkınlarla yol açar.

Seddon, Richard John, lakabı KING DICK (d. 22 Haziran 1845, Eccleston, Lancashire, İngiltere - 6. 10 Haziran 1906, Avustralya'ya-la Yeni Zelanda arasında denizde), 1893-1906 arasında başkanlık yapan Yeni Ze-landalı devlet adamı.

İngiltere'de demir dökümhanelerinde ça-lıştıktan sonra, altın madenciliği yapmak üzere önce Avustralya'ya (1863), ardından da Yeni Zelanda'ya gitti (1866). Çok geç-

meden madenlerde çıkan anlaşmazlıklarda madencilerin savunucusu olarak adını du-yurdu. 1879'da parlamentoya seçildi. John Ballance'ın Liberal hükümetinde (1891-93) bayındırlık ve madencilik bakanı olarak görev aldı. 1893'te Ballance'ın yerine baş-bakan oldu.

Üst üste beş dönem yürüttüğü başbakanlı-ğı sırasında Sinai Arabuluculuk ve Hakem-lik Yasası, küçük çiftçilere yardım öngören bir toprak yasası (1894) ve yaşlılara emekli aylığı bağlayan bir yasa (1898) yürürlüğe girdi. Dış politikada yayılmacı bir çizgi

Seddon
Hulton Picture Library

izleyen Seddon'un Fiji'yi ilhak çabası sonuç vermediyse de, Cook Adaları 1901'de Yeni Zelanda'ya bağlandı. Ülkenin yerli halkı Maorilerden büyük miktarda toprak da satın alan Seddon hükümeti, Güney Afrika Savaşı'nda (1899-1902) İngiltere'ye destek olmak için Afrika'ya birlik gönderdi ve İngiltere'yle ticarete tercihli gümrük tari-fesi uygulamasını benimsedi.

sedef hastalığı, PSORIYAZ olarak da bilinir, deride kırmızımsı, hafif kabartılı, üstü gü-müşsü beyaz pullarla kaplı lezyonların orta-ya çıkmasıyla beliren kronik hastalık. Vaka-ların çoğunda lezyonlar dirsek, diz, kafa derisi, göğüs ve kalçalarda bakişimli (simet-rik) olarak belirir. Küçük ve tek kalabilece-ği gibi birleşerek ortasında sağlam bir alan bulunan iri, geometrik biçimli lezyonlar haline gelebilir. Tırnaklar sıklıkla kalınlaşır, pulsu katmanlara ayrılır, kolayca kırılır.

Sedef hastalığının nedeni henüz anlaşılma-mıştır; lezyonların derinin en dış boynuzsu katmanıyla daha derindeki damarlı katma-nındaki yapı ve oluşum bozukluklarından kaynaklandığı düşünülmektedir. En sık 10-30 yaşlar arasında, her iki cinsite aynı sıklıkta görülür. Hastalığa eğilim kalıtımla geçer. Sıklıkla kuzey ülkelerinde, beyaz nüfusun yüzde 1-2'sinde görülür.

Yavaş ve aşamalar halinde başlayan hasta-lık bir süre sonra şiddetlenir. Hastalığı hızlandıran etkenlerin arasında derinin sık sık örşelenip yaralanması, akut enfeksiyonlar ve psikolojik bozukluklar sayılabilir. Lezyonlar normal olarak yaz aylarında ha-fifler ve kimi zaman kaybolur; bu durumun güneş ışığının etkisine bağlı olduğu düşünül-mektedir. Sedef hastalığının ağır komplikas-yonlarının bazıları, derinin en dış katmanı-nın soyularak dökülmesi, buna bağlı gelişen iltihaplanma ve artritir. Bununla birlikte, genel olarak hastalığa yakalananların genel sağlık durumu bozulmaz.

Sedef hastalığının kalıcı bir tedavisi yok-tur. Ama derideki belirtiler kortikosteroidler, metotreksat, kömür-katranlı merhemler ya da morötesi ışınım ile bir ölçüde azal-tılabilir.

Sedefadası bak. Adalar

sedefkâri, SEDEFİŞİ olarak da bilinir, genel-lik ahşap bir yüzey üstünde bir desen oluşturacak gibi açılmış yuvalara aynı bi-çimde kesilmiş sedef parçaların yapıştırıl-masıyla yapılan bezeme. Sedefkâri, kapı kanadı, kepenk, kapak, kürsü, minber gibi yapı öğelerinde, çekmece, rahle, Kuran mah-fazası, sehpa, masa, iskemle, dolap gibi mobilyalarda, tabaka, ağızlık, nalın, ayna gibi günlük eşyada, tüfek, tabanca, kılıç gibi silahların kabzalarında, çeşitli çalgıların göv-de ve saplarında uygulanmıştır. Bazen sedef parçaların yuvanın içinde gümüş bir telle çevrildiği de olur. En çok kullanılan ağaçlar ceviz, sandal, pelesenk, maun, şimşir vb'dir.

Sedefkâri İslam ülkelerinde çok uygulan-mış bir sanattır. Uzakdoğu'da Çin'de Ming (1368-1644) ve Qing (Mançu) (1644-1911/12) hanedanları dönemlerinde, Japonya'da da Edo (Tokyo) döneminde (1603-1867) bu sanat çok tutulmuştur. Avrupa'da 15. yüz-yılda İtalya'da görülmeye başlanmıştır. Ama sedefkâriyi çok üstün bir düzeye ulaştıran-lar, Osmanlılar olmuştur. İstanbul'da saray atölyelerinden başka Kapalıçarşı çevresinde de sedefçilerin bulunduğu ve bu işkolunda yaklaşık 500 kişinin çalıştığı, Evliya Çele-bi'nin *Seyahatname*'sinde belirtilmiştir.

sedefotu, turuncgiller (*Rutaceae*) familyası-nın *Ruta* cinsini oluşturan 40 kadar çalı ve çokyıllık otsu bitki türünün ortak adı. Avrasya'da ve Kanarya Adalarında yabani olarak yetişen bu bitkilerin en yaygını adı sedefotudur (*Ruta graveolens*). Özellikle Avrupa'da bahçelerde yetiştirilen bu bitki,

Adi sedefotu (*Ruta graveolens*)
Shunji Watan-EB inc

yaz-kış yeşil kalabilen çalimsı bir türdür. Sarı çiçekleri vardır. Salgıbezleri taşıyan yaprakları çiçekli dallarıyla birlikte çok eski çağlardan beri baharat ve ilaç olarak kullanılmaktadır. Dışarıdan romatizmaya karşı etkili olan bu bitki, ağızdan terletici, iştah açıcı ve yatıştırıcı etkilere sahiptir. Ancak, yüksek miktarda alındığında zehir-lenmelere yol açar.

Türkiye'de bu tür yabani olarak bulun-maz, buna karşılık yaprakları adı sedefotu gibi kullanılan büyük sedefotu (*R. chale-pensis*) ve dağ sedefotu (*R. montana*). Anadolu'nun kuzey, güney ve batı kesim-lerinde kendiliğinden yetişir. Her ikisi de sarı çiçekli olan bu türlerden büyük se-defotu, püskül gibi parçalı taçyapraklarıyla kolayca ayırt edilir.

Seden, Osman F(ahir) (d. 22 Mart 1924, İstanbul), Türk sinemasının biçimlenmesine katkıda bulunmuş yönetmen, yapımcı ve senaryo yazarı.

Türkiye'deki ilk özel yapım evi olan Kemal Film'in(*) kurucularından Kemal Seden'in oğludur. Ortaöğrenimini Alman Lisesi'nde tamamladıktan sonra İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Yabancı filmle- rin dublajında çalışarak sinema dünyasına girdi. 1951'de yapımcılığa ve senaryo yazar- lığına başladı. İlk filmi *Kanlarıyla Ödediler*'i 1955'te yönetti. 1959'da çektiği *Düşman Yolları Kesir*'de akıcı ve şiddet dozu yüksek anlatımını ilk kez ortaya koydu. 1960 tarihli *Namus Uğruna* filmi, Türk sinemasının önemli yapıtlarından biri sayılır.

Kendi filmlerinin senaryoları dışında başka yönetmenlere de senaryo yazan Seden, *İki Aşk Arasında* (1961) ve *Aşkta da Üstün*'de (1962) üslubunu geliştirdi. Bu arada *Mahalle Gelin* (1961) vodvil tarzı bir komediye yöneldi. Sonraki filmlerinde daha çok piyasanın gereklerine ve güncel temala- ra ağırlık vererek ticarî bakımdan başarılı, ama anlatım yönünden pek özgün olmayan ürünler verdi. Böylece sürekli çalışma ola- nağı bularak 200'ü aşkın filmiyle Türk sinemasının en çok yapıt veren yönetmenle- rinden biri oldu.

seder (İbranicede "sıra"), Yahudi evlerin- de, Yahudi takviminin yedinci ayı Nisan'ın 15. ve 16. günlerinde Pesah(*) bayramını başlatmak üzere yenen dinsel yemek. Bütün ayrıntılarıyla belirlenmiş tören düzeni ile sederin dinsel özelliği, yemeği resmi bay- ramlarda verilen aile yemeklerinden olduk- ça farklı kılar. Reformcu Yahudiler ile İsrail'deki Yahudiler, Pesah'ı yedi gün kut- ladıkları için ikinci sederi yapmazlar.

Genellikle beyaz bir tören çüppesi (*kittel*) giyen aile reisi, bir kadeh şarap ile bir bereket duası (*Kidduş*) okuyarak töreni başlatır. Herkes ellerini yıkadıktan sonra, sederi yöneten kişi bütün katılanlara sirke ya da tuzlu suya batırılmış kereviz ya da başka bir çiğ sebze (*karpas*) dağıtır. Ardın- dan, eski çağlarda yenen Pesah bayram kuzusunu simgeleyen bir incik kemiği ve genellikle Tanrı'nın sevgi dolu şefkatini simgeleyen (bazılarına göre de Kudüs Tapı- nağı'nın yıkılışının anımsanmasını sağlayan) katı pişmiş bir yumurta, bir yandan toplu olarak dua okunurken, seder tabağından alınır.

İkinci kadeh şarap dağıtıldıktan sonra, çocukların en küçüğü bu alışılmadık uygu- lamalara ilişkin, kalıplaşmış dört soru sorar. Herkesin hep bir ağızdan tekrarladığı, ön- cedan hazırlanmış yanıtlar bu âdetlere ruha- ni bir yorum getirir. Sederin bazı yönleri Yunan-Roma şölenlerinden alınmadır. Ye- meğin başında anlatılan öykü (Haggada) özünde Çıkış'ın yinelenmesidir. Böylece seder yeni gelen kuşaklara her yemekte tekrarlanan kutsal Yahudi geleneklerinin canlı tutulmasını sağlar.

Bütün katılanlar yeniden ellerini yıkarlar, sonra da mayasız ekmekle (*matza*) ezilmiş meyve ve şaraptan bir karışma batırılan acı sebze (*maror*) yenir. Herkes yemeğini ye- dikten ve şükran duası okunduktan sonra, Tanrı'ya minnettarlığı belirtmek için üçüncü bir kadeh şarap dağıtılır. Törenin sonlarına doğru, Hallel adı verilen övgü ilahileri hep bir ağızdan okunur ve Tanrı'nın sevgi dolu kayrasına teşekkür için dördüncü bir kadeh şarap dağıtılır. Yemekten sonra genellikle halk şarkıları söylenir.

Sederholm, Jakob Johannes (d. 20 Tem- muz 1863, Helsinki - ö. 26 Haziran 1934, Helsinki, Finlandiya), Finlandiya'daki Pre- kambrîyen Zaman (y. 4 milyar-570 milyon yıl önce) kayaçlarının incelenmesi çalışma- larına öncülük eden Finlandiyalı jeolog. 1888'de Finlandiya Jeoloji Komisyonu üye- liğine atanmış, 1893-1933 arasında da ko- misyonun yöneticiliğini yapmıştır.

Sederholm, komisyonca son derece ayrıntı- lı haritaların, raporların ve bilimsel çalış- maların hazırlanmasını sağladı. Granitlerin kökeni ve kayaçların stratigrafisi, yaşı ve birbirleriyle bağıntısı üzerine çalışmalar yaptı. Granitler ve gnayslar üzerindeki ince- lemelerini *Om granit och gneis* (1907; Granit ve Gnays Üzerine) adlı yapıtında topladı.

Sedgwick, Adam (d. 22 Mart 1785, Dent, Yorkshire - ö. 27 Ocak 1873, Cambridge, Cambridgeshire, İngiltere), 570-500 milyon yıl öncesini kapsayan jeolojik çağı Kambrîyen Dönem olarak adlandıran İngiliz jeolog.

Aslında matematikçi olan ve başlangıçta jeolojiden fazlaca anlamayan Sedgwick, 1818'de Cambridge Üniversitesi'ne bağlı Trinity College'a jeoloji profesörü olarak atandı. Bunun üzerine çalışmalarını bu alanda yoğunlaştırdı ve pek çok araştırma gezisine çıktı. 1827'de Roderick I. Murchi- son ile birlikte İskoçya'nın kuzey ve batı kesimlerini inceledi.

1829'da Londra Jeoloji Derneği'nin baş- kanlığına seçilen Sedgwick, iki yıl sonra da Galler bölgesinin kuzey kesimlerinde bir araştırma gezisi yaptı. Buradaki yerel ka- yaçların katmanlaşma düzenini belirledi ve enerji fosilleri içeren bu kayaçları, Gallerin eski adı olan Cambria'dan esinlenerek Kambrîyen olarak adlandırdı. Murchison ve Sedgwick Devonshire'daki şeyilleri ve kum- taşlarını da inceleyerek, bu kayaçları ve oluştukları dönemi Devonîyen Dönem (y. 395-345 milyon yıl önce) olarak adlandırdı- lar. Bulgularını "On the Physical Structure of Devonshire" (1839; Devonshire'in Fizik- sel Yapısı Üzerine) adlı makalede topladı- lar. Sedgwick'in bir başka önemli yapıtı da *A Synopsis of the Classification of the British Paleozoic Rocks*'tır (1855; İngiltere'de Paleozoyik Kayaçların Kısa Bir Sınıflan- dırması). Anısına, 1903'te Cambridge'de Sedgwick Müzesi kurulmuştur.

Sedgwick, Adam (d. 28 Eylül 1854, Norwich, Norfolk - ö. 27 Şubat 1913, Londra, İngiltere), İngiliz zoolog. Halkalı- solucanlar ile eklembacıklar arasında önemli bir bağ olarak gördüğü *Peripatus* cinsi üzerine araştırmalarıyla tanınmıştır.

Jeolog Adam Sedgwick'in yeğeniydi. Lon- dra'daki King's College ile Cambridge'deki Trinity College'da öğrenim gördü. 1878'de, karşılaştırmalı anatomi ve embriyoloji bilgi- ni Francis Maitland Balfour'un yönetiminde bir zoolojik araştırma okulunda ders vermeye başladı. Balfour'un ölümü (1882) üzerine okulun başına geçti. 1897'de Trinity College'dan burs aldı ve burada özel ders vermeye başladı. İki yıl sonra Alfred Newton'ın yerine Cambridge'de zooloji profesörü oldu. 1909'da da South Kensington'daki İmparatorluk Bilim ve Teknoloji Yüksekokulu'nda zooloji dersleri vermeye başladı. Başlıca yapıtı *A Student's Text- Book of Zoology*'dir (1898, 1905, 1909, 3 cilt; Öğrenciler İçin Zooloji Ders Kitabı).

sedilla, gotik kiliselerde din adamlarına ayrılmış taştan oturma yeri. Genellikle üç parçadan (papaz, diyakoz ve ikinci diyakoz için) oluşan *sedilla*, haç planlı kiliselerde koroyerinin güney tarafında yapılırdı. İlk

örnekleri, sabit olmayan taş sıralar biçimin- deydi. Ama 12. yüzyıl kilise mimarları bunları koroyerinin duvarına yerleştirmeye başladılar. Duvara gömülü nişler halindeki bu oturma yerleri çoğunlukla doğudan batı-

Cherry Hinton'daki bir kilisenin *sedilla*'sı, Cambridgeshire, 13. yy sonları

A. F. Kerling

ya doğru bir merdiven gibi alçalan üç ayrı yükseklikte yapılıyor, çevreleri zengin bi- çimde bezeniyordu.

sedimentasyon hızı, ÇÖKELME HIZI olarak da bilinir, tıpta, sitrat içeren kanda alyuvar- ların dibe çökme hızı. Özellikle kronik enfeksiyonların durumunu saptamak ama- cıyla laboratuvarında ölçülür. Toplardamar- dan alınan kana pıhtılaşmasını önlemek amacıyla sitrat katılır ve saydam bir tüpe alınır. Bu tüpteki kan sütununda alyuvarların kendiliğinden çökmesi belirli zaman aralıklarıyla ölçülerek, tanıya yar- dımcı olacak değerler elde edilir.

sedimentoloji, TORTULBİLİM olarak da bili- nir, tortul kayaçların fiziksel ve kimyasal özellikleri ile oluşum süreçlerini (taşınma, birikme, taşlaşma, katmanlaşma) konu edi- nen bilim dalı. Sedimentoloji çalışmalarının bir amacı da, tortul kayaçların oluşumu sırasındaki çevre koşullarının belirlenmesi- dir. Tortul petrolojisi (sedimenter petrolo- ji), kayaçların mineral içeriği, bileşen par- çacıkların dağılımı ve kayaç dokusu gibi özelliklerini inceleyen bir alt disiplindir. *Karş. petroloji*.

sedir, çamgiller (*Pinaceae*) familyasının *Cedrus* cinsini oluşturan dört iğneyapraklı ağaç türünün genel adı. Türlerden üçünün: Lübnan sediri (*C. libani*), Atlas sediri (*C. atlantica*) ve Kıbrıs sedirinin (*C. brevifolia*), anayurdu Akdeniz bölgesi, Himalaya sediri- ninki (*C. deodara*) ise Himalayalar'ın batı kesimidir. Değerli bir kereste kaynağı olan bu türler, dünyanın pek çok yerinde park ve bahçelerde süs bitkisi olarak da yetiştirilir. Bu nedenle de pek çok kültür çeşidi gelişt- irilmiştir.

Uzun ömürlü ve oldukça iri gövdeli ağaç- lar olan sedirler gençken piramitsi bir yapıda olmalarına karşılık yaşlandıkça yay- vanlaşarak daha düzensiz bir görünüm alır- lar. Genç ağaçların koyu gri renkli, ince ve pürüzsüz kabuğu yaşlandıkça kalınlaşarak çatlaklı ve pulsu bir hale gelir, rengi koyulaşır. Uzun ve kısa sürgünleri son derece belirgindir. Çünkü yaprakları uzun sürgünlere tek tek, seyrek ve dağınık ola- rak, kısa sürgünlere ise sık demetler halinde dizilmiştir. Yapraklar iğne biçiminde, sert ve üç köşelidir. İki reçine kanalı taşıyan her bir yaprak, ağaç üzerinde dökülmeden üç ya da altı yıl kalır. Kısa saplı ve fıçı biçimli, iri dişi kozalakları vardır. Yeşilimsi ya da

morumsu bir renge sahip olan bu kozalaklar yelpaze biçiminde, geniş pulların üst üste binmesiyle oluşmuştur. Kozalak pulları olgunlaştığında, özellikle yağmur sularının etkisiyle ıslanarak dağılır ve sürgünlerin üzerinde yalnızca kozalakların eksenini kalır.

Sedir ağaçlarının hoş kokulu, hafif, yumuşak ve dayanıklı odunları vardır. Toprakta ya da su içinde de dayanıklılığını koruyan bu odunlardan en çok inşaat kerestesi olarak yararlanılır. Binaların dış yüzeylerinde, su üstü ve su altı inşaatlarında, demiryolu traverslerinin yapımında, gemi inşaatında ve ayrıca mobilyacılıkta kullanılır.

(Üstte) Lübnan sedirinin (*Cedrus libani*) genel görünümü; (altta) yapraklı ve kozalaklı dalı G. E. Hyde, Natural History Photographic Agency-EB Inc.

lır. Odunlardan damıtılarak hoş kokulu, uçucu bir yağ çıkarılır.

Sedir türleri içinde Türkiye'nin tek doğal türü olan Lübnan sediri Güney Anadolu'da, özellikle de Toroslar'da 1200-2000 m arasında, saf ya da kara çam, dişbudak, hatta meşe gibi bazı ağaçlarla karışık ormanlar oluşturur. Son derece görkemli bir orman ağacı olan Lübnan sedirine Anadolu'nun dışında bir de Lübnan'da rastlanır. "Toros sediri" ya da "katranagacı" gibi adlar da verilen bu ağacın parkçılıkta değerli pek çok çeşidi vardır.

Bu dört sedir türünü birbirinden kesin olarak ayırt etmek pek kolay değildir. İşte bu nedenle bazı uzmanlar, Lübnan sedirini ana tür olarak kabul ederek öbür üç türün bunun coğrafi çeşitleri olabileceğini ileri sürerler.

sedir, geleneksel Türk evinde, sofalarda pencere önünde boydan boya yapılan yüksekçe oturma yeri. Sedir tahtadan yapılır, üstüne kuru ot ya da bez ve kumaş parçalarıyla doldurulmuş minderler konur. Minderlerin örtüsü halı ya da patiskadan olur. Sedirin arkası bulunmaz, yaslanmak için duvar boyunca yastıklar dizilir, ya da gene ot minderler kullanılır. Sedirlerin altındaki boşluğa soğan, patates gibi kuru yiyecekler, kullanılmayan kapacak da konur.

Sedirin Anadolu'da çok eskiden beri kullanıldığı anlaşılmaktadır. Çatalhöyük'teki(*) kazılarda İÖ 7. yüzyıla tarihlenen evlerin odalarında da duvar boyunca, sedir gibi kullanılan topraktan sekiler bulunmuştur. Çatalhöyük'lülerin ölülerini de bu sekilerin altına gömdükleri saptanmıştır.

Sedom, İsrail'in güneydoğu kesiminde, Lût Gölünün güney ucu yakınında sanayi kompleksi. 1961'de Knesset'in (İsrail Parlamentosu) onayıyla kurulan kamu şirketi Dead Sea Works Ltd. buradadır. Tevrat ve İncil'de adı geçen Sodom ve Gomorra(*) kentlerinin Sedom yakınlarında olduğu sanılır.

Sedom potas üretim tesisleri, Lût Gölünün kuzey ucunda Kaliya'daki Palestine Potash Company'nin kolu olarak 1937'de kuruldu. Bölgeye karayolu bağlantısı olmadığından ulaşım Lût Gölü üzerinden küçük teknelerle yapılmaktaydı. Beer-Şeba ile Sedom arasındaki, her mevsimde ulaşım elverişli yol 1952 başında tamamlanmıştır.

Lût Gölünün sığ güneybatı köşesinin büyük bölümü bir setle kapatılmıştır. Buradan buharlaştırmaya kaplarına alınan suyun güneşte buharlaşmasıyla elde edilen karnalit minerali arıtılarak önce yüzde 97 saflıkta potasyum klorür (potas tuzu), daha sonraki aşamalarda ise brom ve etilen bromür üretilir. Sedom, Asya ve Afrika'da potas gübresi üreten az sayıda tesisten biridir.

Sedom bak. damkoruğu

Seebeck, Thomas Johann (d. 9 Nisan 1770, Tallinn, Estonya - ö. 10 Aralık 1831, Berlin, Almanya), 1821'de, farklı sıcaklıklarda tutulan malzemeler arasında bir elektrik akımı oluştuğunu (Seebeck etkisi) bulan Alman fizikçi.

Berlin ve Göttingen'de tıp öğrenimi gördü ve 1802'de tıp doktoru oldu. Ama bir süre sonra hekimlikten ayrılarak bilimsel araştırmalara yöneldi. 1814'te Berlin Bilimler Akademisi'nin üyeliğine seçildi ve gerilim altındaki camlarda oluşan kutuplanmaya ilişkin araştırmaları nedeniyle 1816'da akademice ödüllendirildi.

Çeşitli metallerin miktatsızlanabilirliği üzerine pek çok deney gerçekleştirdi ve miktatsızlanmış demirin akkor sıcaklıkta olağandışı bir tepkimeye girdiğini belirledi; bu buluşu, histerezis(*) olgusunun ortaya çıkmasını olanaklı kıldı. Deneylerini farklı metal çiftleri ve çok sayıda iletkenle sürdüren Seebeck, pek çok iletken malzemenin termoelektrik bir diziye yerleştirilebileceğini belirledi.

Seebeck'in en önemli katkısı, kendi adıyla anılan etkiyi bulmasıdır. Seebeck, bir bakır şerit ile bir bizmut şerit kapalı bir devre halinde birleştirilerek bağlantılardan biri ısıtıldığında devrede elektrik akımının oluştuğunu ve bağlantılar arasında sıcaklık farkı olduğu sürece bu akımın akmaya devam ettiğini belirledi. Seebeck etkisinin, her türden farklı metal çiftleri için geçerli olduğu ve bağlantılardan birinin elle tutulması durumunda, bağlantılar arasında ortaya çıkan küçük sıcaklık farkının bile, ölçülebilir bir elektrik akımı oluşturmaya yeterli olduğu saptanmıştır.

Seebeck etkisi, iki farklı iletken malzemenin oluşan bir devrede iletkenlerin bağlantı noktaları farklı sıcaklıkta tutulduğunda bir elektromotor kuvvetin (emk) ve bunun sonucu olarak devrede bir elektrik akımının oluşması. İletkenler genellikle metallerden seçilir. Alman fizikçi Thomas Johann Seebeck, bakır ve bizmuttan oluşan bir kapalı devrede bağlantılardan biri ısıtılınca devrenin yakınında bulunan bir miktatsız iğnesi-

nin saptığını gözleyerek, kendi adıyla anılacak olan etkiyi bulmuştur (1821). Seebeck etkisinden, ısıçifti(*) aracılığıyla duyarlı sıcaklık ölçümünde ve elektrik enerjisi üretiminde yararlanılır. Ayrıca bak. termoelektrik etki.

Seeberg, Peter (d. 22 Haziran 1925, Skrydstrup, Danimarka), Fransız varoluşçuluğunun etkisinde kalmış Danimarkalı romancı.

İlk romanı *Bipersonerne* (1956; İkincil Kişiler) yabancı işçilerin II Dünya Savaşı'nın sonuna doğru Berlin'de kurduğu bir kolektifi konu alır. Gerçekdışı bir zamanda ve gerçekdışı bir dünyada, bir film stüdyosunda yaşayan bu işçilerin yabancılaşması giderek bütün insanlığın içinde bulunduğu durumun simgesine dönüşür. Seeberg romanda son derece nesnel bir üslup kullanır ve her türlü yorumdan kaçınır. *Fugls Føde* (1957) adlı yapıtta da benzer bir tema görülür, ama bu romanda gerçeklik, yazdıklarıyla boşuna bir "gerçek" yaratmaya çalışan nihilist bir yazar olan başkahramanın gözünden verilir. Yapıt, Batı kültüründeki yabancılaşmanın acımasız bir tasviridir. Aynı kimlik kaybı, Seeberg'in *Eftersøgningen* (1962; Arayış) adlı öykü kitabındaki kişiselliklerini yitirmiş tiplerde de görülür. Bunlar, eylemde bulunan ama davranışlarına yol açan nedenlerden tümüyle habersiz kişilerdir.

Seeckt, Hans von (d. 22 Nisan 1866, Schleswig, Prusya - ö. 27 Aralık 1936, Berlin). Alman general. 1920-26 arasında Alman cumhuriyet ordusu *Reichswehr*'i yönetmiş. Weimar Cumhuriyeti döneminde ordunun yeniden düzenlenmesini sağlamıştır.

Alman ordusuna 1885'te girdi. 1889'da genelkurmayda görevlendirildi. I. Dünya Savaşı sırasında 11. Ordu kurmay başkanı oldu (Şubat 1915). 1917'de Osmanlı ordusunun kurmay başkanlığını yürüttü.

Kasım 1919'da Versaille Antlaşması'yla dağılan Alman imparatorluk genelkurmayının devamı niteliğindeki *Truppenamt*'in (Birlikler Şubesi) başına getirilen Seeckt gizlice, küçük ama oldukça etkin bir ordu oluşturdu. Herhangi bir savaşta Rus-Alman ittifakının yenilmez güç olacağına inandığından, iki ülke arasındaki ilişkileri normalleştiren Rapallo Antlaşmasını (1922) ve başka gizli anlaşmaları da destekledi. Almanların Sovyet ordusunu eğitmeleri ve ağır sanayinin inşasına yardım etmeleri karşılığında, Alman ordusu SSCB'de kendi tank ve hava

Seeckt
Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz, BPK, Berlin

mürettebaatını eğitebiliyor, en son silahları deneyebiliyor, böylece Versailles Antlaşması fiilen geçersiz kılınyordu.

Seeckt'in politikasının özü iç çekişmelerden kaçınarak ordunun gücünü ve saygınlı-

gını korumaktı. Ama 1926'da subaylar arasında düello düzenlemek ve bir Hohenzoller prensinin *Reichswehr* manevralarına katılmasını kabul etmekle iki önemli hata yaptı. Kamuoyundan ve parlamentodan gelen tepkiler nedeniyle 8 Ekim 1926'da istifa etmek zorunda kaldı. 1930-32'de *Reichstag*'ın muhafazakâr kanadında yer aldı, 1934-35'te Çin Milliyetçi Ordusu'nda danışmanlık yaptı. Anıları *Aus meinem Leben* (Yaşamımdan) ve *Aus seinem Leben* (Yaşamından) adlarıyla 1938 ve 1940'ta yayımlandı.

Seeger, Pete, asıl adı PETER SEEGER (d. 3 Mayıs 1919, New York kenti, ABD), ABD'li şarkıcı. Amerikan folk müzik geleneğini sürdürmüş, folk müziğinin 1960'lardaki canlanışında genç şarkıcılar için başlıca esin kaynağı olmuştur.

Etkili bir müzikolog olan Charles Seeger'in oğlu, şair Alan Seeger'in yeğenidir.

Seeger, 1971
David Gahr

1938'de, iki yıl okuduktan sonra Harvard'dan ayrıldı. Otostopla ve yük vagonlarıyla yaptığı yolculuklarla ülkeyi dolaştı. Bu arada *country* baladları, iş şarkıları ve ilahiler derledi, ayrıca beş telli bançonun önde gelen virtüözlerinden biri oldu. 1940'ta folk şarkıcısı ve besteci Woody Guthrie'nin de yer aldığı Almanac Singers dördlüsünü kurdu. Sendikaların, işçilerin, çiftçilerin düzenlediği toplantılarda halkın sorunlarını yansıtan siyasal temalı şarkılarıyla ilgi çeken topluluk, II. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra dağıldı.

Seeger 1948'de Lee Hays, Ronnie Gilbert ve Fred Hallerman ile birlikte Weavers adlı bir başka topluluk kurdu. Weavers, yüksek okullarda ve çeşitli yerlerde verdiği konserlerle ve yaptığı plaklarla büyük başarı kazanarak ülke düzeyinde ünlendi. Ama bir süre sonra Seeger, sol çizgideki siyasal etkinliklerinden dolayı yoğun bir suçlama kampanyasıyla karşılaştı. Konserleri ve plakları önemli ölçüde engellenen Weavers topluluğu da 1952'de dağıldı. Ama topluluk üç yıl sonra Noel günü Carnegie Hall'da düzenlenen bir konserde müzik ve temalarının büyük ilgi görmesi üzerine yeniden oluşturuldu. Seeger 1958'de topluluktan ayrıldı. 1963'te dağılan Weavers 1980'de yeniden kurularak iki konser verdi; ayrıca 1982'de toplulukla ilgili *Wasn't That A Time!* adlı belgesel bir film yapıldı. Seeger

1950'lerden sonra genellikle tek başına ya da ailesiyle birlikte etkinlik gösterdi. Ama siyasal görüşleri nedeniyle, özellikle de siyasal etkinlikleri ile ilgili olarak 1955'te Amerika'ya Karşı Etkinlikleri Soruşturma Komitesi'nde ifade vermediğinden dolayı 1961'de Kongre'ye hakaretten hüküm giydikten sonra, karşılaştığı baskı ve engellemeler daha da arttı. Aldığı ceza ertesi yıl bozulduysa da televizyonda program yapma olanağı bulamadı. Ama zamanla müzik etkinliklerine yöneltilen engellemeler azaldı.

Folk festivallerinin en sevilen kişilerinden olan Seeger, birbirleri için çalan ve söyleyen sanatçıların yer aldığı, çoğunlukla dinleyicilerin de katıldığı, özgün bir halk şarkıları gösterisi türünün gelişmesine önemli katkılarda bulundu. Kendi başına ya da başkalarıyla birlikte bestelediği çok sayıda şarkı arasında "Where Have All the Flowers Gone", "If I Had A Hammer", "Kisses Sweeter Than Wine," ve "Turn, Turn, Turn" sayılabilir. *The Incomplete Folksinger* (1972; Eksik Folk Şarkıcısı) adlı kitabı, folk şarkılarının tarihi, medeni haklar ve döneminin halk şarkıcıları üzerine yazdığı yazıların bir derlemesidir.

Seeger 1970'lerde ve 1980'lerde Hudson Irmağının temizlenmesine ve bakımına yönelik çeşitli etkinlikler ve müzik festivalleri düzenledi, ayrıca nükleer silahları ve çevre kirlenmesini protesto eden birçok gösteride yer aldı.

Seeker'lar (İngilizce *seeker*: "arayan"), 17. yüzyılda İngiltere'de Tanrı'nın gerçek kilisesini ortaya çıkaracak yeni peygamberler arayan ve bekleyen çok sayıda ayrılıkçı, küçük Püriten topluluğa verilen ad. Kutsal ayinlerinin ya da kutsal metinlerin kişiyi tinsel kurtuluşa ulaştıramayacağını savunan Kaspar Schwenckfeld, Schwabenli Sebastian Franck ve Felemenkli Dirck Coornhert gibi reformcuların görüşlerini benimseyen Seeker'lar ayinlerini sözsüz düzenler, yalnızca esin alanlar konuşurdu. Quaker'ların da çekirdeğini oluşturan Seeker'ların birçok üyesi Avrupa'da karşılaştıkları baskı yüzünden Rhode Island'a göç etti. Rhode Island'ın kurucusu Roger Williams da Seeker'ların görüşlerini benimsedi ve herkese mutlak din özgürlüğü tanınmasını savundu.

Sefakis, Tunus'un ortadoğu kesiminde kent. Kabis Körfezinin kuzey kıyısında bir liman kenti olan Sefakis, Taparura ve Thanae adlı iki antik yerleşmenin bulunduğu yerde kurulmuştur. Bir ticaret merkezi olarak gelişen kent, 12. yüzyılda Sicilyalı Normanlar, 16. yüzyılda da İspanyollar tarafından işgal edildi. 1881'de Fransızlar tarafından bombalandı. II. Dünya Savaşı sırasında Mihver devletleri tarafından bir üs olarak kullanıldı. 1943'te İngilizlerin eline

Sefakis'te içkale, Tunus
P. Salou-Shostal/EB Inc

geçti. Bugün de kullanılan limanın yapımı 1895'te başlamıştır.

Günümüzde Tunus'un ikinci büyük kenti ve önemli bir balıkçılık ve balık konserve-ciliği merkezidir. Başlıca ihraç ürünleri fosfat, zeytinyağı, alfa ve süngerdir. 9. yüzyıldan kalma surlarla çevrili olan Arap mahallesinde 10. yüzyıldan kalma bir cami ile Kasba ("kasaba"; eski kale) bulunur. Çevresinde alfa ve zeytin yetiştirilen kentin hinterlandında petrol yatakları ve petrol boru hattı vardır. Nüfus (1989) 221.770.

sefalosporin, bakteri hücre duvarının yapısal bileşenlerinin birleşimini ketyen beta-laktam grubu bir dizi antibiyotiklerin genel adı. İlk olarak *Cephalosporium acremonium* adlı küf mantarından elde edilmiştir. Yapılarındaki beta-laktam halkasının değiştirilmesi sonucunda bakteri öldürücü etkiye sahip 20 kadar türevi üretilmiştir. Genellikle penisiline karşı aşırı duyarlılığı olan hastalarda alternatif antibiyotik olarak kullanılırlar.

Sefalosporinler oldukça keyfi bir sınıflama ile etkinliklerine göre gruplara ayrılmışlardır. Birinci kuşak sefalosporinler (sefalozin ve sefalotin), aralarında *Escherichia coli*, stafilokok ve streptokokların da bulunduğu birçok gram pozitif ve negatif bakteriye karşı etkili, oldukça geniş etki alanına (spektrum) sahip antibiyotiklerdir. Aynı zamanda *Klebsiella Pneumoniae*'nin etken olduğu akciğer enfeksiyonlarında da kullanılırlar.

İkinci kuşak (sefuroksim, sefamandale) ve üçüncü kuşak (seftazimide gibi) sefalosporinler ise birinci kuşağa karşı dirençli olan türler de içinde olmak üzere birçok gram negatif bakteriye karşı etkilidirler. İkinci kuşak sefalosporinlerin belsoğukluğu etkenine karşı da güçlü oldukları bilinir. Bunlar *Haemofilus influenza* ve *Bacteroides fragilis* türü bakterilerin yaptığı apselerin tedavisinde de iyi sonuç verirler. Birçok sefalosporin türevinin beyin omurilik sıvısına geçmesi ve etkinliğini burada da koruması menenjit tedavisinde yer almalarını sağlamıştır.

Sefardiler, çoğul SEFARDİM (İbranice *Sefarad*: "İspanya"), ortaçağ boyunca İspanya ve Portekiz'de yaşayan, 15. yüzyılın sonlarında bu ülkelerden topluca sürülen Yahudilerle bunların soyundan gelenlere verilen ad. Başlangıçta Kuzey Afrika'ya ve Osmanlı Devleti'nin denetimindeki başka ülkelere kaçan Sefardiler daha sonra çoğunlukla Fransa, Hollanda, İngiltere, İtalya ve Balkanlar'a, özellikle Selanik ve Amsterdam'a yerleştiler. Yurt edindikleri yerlerde anıtları Ladino dilini(*), özgün edebiyatlarını ve geleneklerini koruyan Sefardiler, Akdeniz ve Kuzey Avrupa Yahudi toplulukları içinde kültürel ve düşünsel başarılarıyla öne çıktılar. Bugün Sefardiler, Filistinli Yahudilerden çok Babil Yahudilerinin ayin geleneklerini sürdürmeleriyle, özellikle "Alman usulü" sinagog ayinini benimseyen Aşkenazilerden ayrılırlar. Toplam nüfus bakımından (y. 700 bin) Aşkenazilerden çok daha az olan Sefardilerin önemli bölümü İsrail'de yaşar. İsrail Devleti'nde Sefardilerin ve Aşkenazilerin hahambaşlıları eşit konumdadır.

İspanya ve Almanya'yla hiçbir bağı bulunmayan ve Arapça, Farsça ya da eski Aramcanın bir türünü konuşan Kuzey Afrika ve Ortadoğu Yahudilerinin "İspanyol Yahudileri"nin etkisi altında Sefardi ayin usullerini benimsemeleri nedeniyle, tümü için de Sefardiler adı kullanılır.

sefaret tercümanı, Osmanlı döneminde, yabancı ülkelerin İstanbul'daki elçiliklerinde görevli çevirmen.

Osmanlı Devleti ile Batılı devletler arasında sürekli ve karşılıklı elçilik ilişkisi 19. yüzyılda kuruldu. Bu ülkelerin İstanbul'daki elçiliklerinde Osmanlı yönetimiyle ilişkileri sürdürmek üzere tercümanlar görevlendirildi. Bunların hemen tümü, Osmanlı uyruğundaki gayrimüslimlerden oluşuyordu. Ayrıca, Osmanlı hükümetinden "sefaret berati" almak koşuluyla, Türkçe bilen Avrupalılar da tercüman olabiliyordu. Sefaret tercümanları, başta vergi muafiyeti olmak üzere bir dizi ayrıcalıktan yararlanırlardı.

sefaretname, Osmanlı Devleti'nde, siyasal bir görevle dış ülkeye gönderilen elçilerin ya da yanlarında bulunanların gittikleri yerin durumuna ilişkin izlenimlerini, görüşlerini, olayları vb anlattıkları yapıtların genel adı.

17. yüzyılın ikinci yarısında yazılmaya başlayan ve belirli bir edebiyat değeri de taşıyan sefaretnameler, öbür devletlerle siyasal ve kültürel ilişkilerin sınır ve kapsamını ortaya koyan en eski belgelerdir. Bu devletlerin toplumsal ve ekonomik durumları, teşrifat usulleri, yaşam biçimleri vb'ye ilişkin bilgiler vermenin yanı sıra Osmanlıların onlara karşı tutum ve düşüncelerini de yansıtır. Bazıları manzum olarak kaleme alınmış olan sefaretnamelerin en tanınmış örneklerinden biri Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin *Sefaretnamesi*'sidir (1866; yb 1975). Rasathane, tiyatro, opera, nebatat ve hayvanat bahçeleri, askeri kışla ve hastaneler, imalathaneler, atölyeler, kültür ve sanayi kuruluşları vb'yi ince ve özgün bir üslupla anlatan bu yapıt, Batılılaşma tarihinde büyük ölçüde etkili olmuştur. Öbür sefaretnameler arasında Zülfişâr Paşa'nın *Mükaleme Takriri*, İbrahim Paşa'nın *Viyana Sefaretnamesi* (1907'de Viyana'da özgün metin, çeviri ve açıklamalarla yayımlanmıştır), Nişli Mehmed Ağa'nın "Rusya Sefaretnamesi" (*Tarih Vesikaları*, sayı 10-12, 1941-44), Mustafa Efendi'nin *Sefaretname-İstilah-u Nemçe'si*, Mehmed Efendi'nin *Lehistan Sefaretnamesi*, Mehmed Said Paşa'nın "Mehmed Said Efendi Takriri" (*Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, sayı 11, 1911), Mehmed Emni Paşa'nın *Rusya Sefaretnamesi* (1989), Salim Efendi'nin *Hindistan Sefaretnamesi*, Mustafa Nazif Efendi'nin "İran Sefaretnamesi" (*İzzi Tarihi, Devhâ-ü'l-Vüzerâ* ve kısaltılmış olarak *Tarih-i Gülşen-i Maarif* içinde yayımlanmıştır), Ali Ağa'nın *Lehistan Sefaretnamesi*, Vâsif Efendi'nin "İspanya Sefaretnamesi" (*Tarih-i Cevdet* içinde yayımlanmıştır), Mustafa Sami Paşa'nın *Avrupa Risalesi* (1840, 2. bas. 1852) sayılabilir.

Sefeitler, SEFE TURU DEĞİŞEN YILDIZLAR olarak da bilinir, değişim periyotları ışıq şiddetleriyle (parlaklık) orantılı olan ve bu özellikleri nedeniyle yıldızlararası ve gökadalaraarası uzaklıkların hesaplanmasında yararlanılan değişen yıldızlar sınıfı. Sefeitlerin çoğu, maksimum parlaklıktayken F tayf tipinde (orta derecede sıcak), minimum parlaklıktayken ise G tayf tipindedir (daha soğuk, Güneş benzeri). Belirlenen ilk Sefeit olan Delta Sefe'yi (Delta Cephei) 1784'te John Goodricke keşfetti. Bu yıldızların periyot-parlaklık ilişkisini ise 1912'de Harvard Gözlemevi'nden Henrietta Leavitt belirledi.

Sefeitler günümüzde iki ayrı sınıfta toplanır. Periyot-parlaklık bağıntısı güvenilir olan klasik Sefeitlerin periyodu 1,5 günden başlar ve 50 güne kadar çıkar; bunlar, gökadalaraarası sarmal kollarında bulunan gö-

rece genç Öbek I yıldızlarının arasında yer alır, Küme tipi değişen yıldızlar olarak da adlandırılan kısa periyotlu Sefeitlerin periyotları ise bir günden daha kısadır ve bunların periyot-parlaklık bağıntıları pek güvenilir değildir. Kısa periyotlu Sefeitler, gökadalaraarası çekirdek bölümünde bulunan yaşlı Öbek II yıldızları arasında yer alırlar.

Klasik bir Sefeitin mutlak kadri, periyodundan çıkartılabilir. Periyodu belirlendiğinde ise mutlak ve görünür kadirleri karşılaştırılarak, yıldızın uzaklığı hesaplanabilir.

Sefer ha-bahir (İbranicede "Aydınlık Kitabı"), İbrani alfabesindeki harflerin biçim ve seslerinin mistik anlamlarına dayalı, büyük ölçüde simgesel Tevrat yorumu. Yahudi mistisizmi Kabala'nın gelişmesi üzerinde derin ve kalıcı bir etkisi olmuştur.

Sefer ha-bahir'in 12. yüzyılın ikinci yarısında Fransa'da Provence'da kaleme alındığı sanılır. Kitabın çok daha eski tarihlerde yazıldığını öne süren Kabalacılar, metinle ilgili en eski gelenekleri yanlışlıkla Haham Nehunya ben Hakana'ya (İS y. 1. yy), kitaptaki deyişlerin çoğunu da *tanna* (1-3. yy) ve *amora* (3-6. yy) unvanını taşıyan Yahudi bilginlere dayandırır. Eldeki metin nesnel olarak incelendiğinde ise, yazarın yalnızca Doğu'dan Avrupa'ya geçmiş bazı eski mistik metinlerle kavramları aktardığı anlaşılmaktadır.

İbranice-Aramca karışımı, anlaşılması güç bir dille yazılmış olan kitap belirli bir düzenden de yoksun olmasına karşın Kabala'ya (ve bu yolla Yahudiliğe) kapsamlı bir mistik simgecilik anlayışı getirmiştir. Bu anlayış, 20. yüzyıl Yahudi bilginlerinden Gershom Gerhard Şolem'e göre *Sefer ha-bahir*'in Yahudi dinsel düşüncesinde yarattığı en önemli etkidir. Örneğin gizemli bir biçimde evrenin yaratılışı ve sürekliliğini simgelediğine ve açıkladığına inanılan 10 "tanrısal türeyiş" in bilinen en eski açıklaması bu kitapta yer alır. *Maamarot* (deyişler) olarak bilinen ve üç üst, yedi alt belirışten oluşan bu türeyişler Kabala'da *sefirot* (sayılar) adıyla yaygınlaşmıştır.

Kabala düşüncesine ruh göçümü (*gilgul*) ve Tanrı'nın yaratıcı gücünün akışını simgeleyen kozmik (ya da tinsel) ağaç kavramlarını getiren kitapta, ayrıca, kötünün Tanrı'nın kendisinde bulunan bir ilke olduğu savunulur. Kitabın son bölümü büyük ölçüde *Raza rabba* (Büyük Giz) adlı bir ilkhçağ metnine dayanır. *Sefer ha-bahir* Kabalacılarca bağlayıcı sayılmakla birlikte başka Yahudilerce reddedilir.

Sefer ha-temuna (İbranicede "İmge Kitabı"), İbrani alfabesindeki harflere mistik anlamlar yükleyen ve Tora'nın görünmez bölümleri olduğunu öne süren İbranice kitap. İlk kez 13. yüzyılda İspanya'da kaleme alınan kitabın yazarı belli değildir. Kozmik çevrimler (*semitot*) kavramının geliştirildiği kitapta Tora bu çevrimlerden her birine karşılık gelen Tanrı sıfatına göre yorumlanır. Kitapta incelenen ilk üç çevrim sırasıyla "kayra", "yargı" ve "esirgeme" egemen olur; bu nedenle her çevrimde ya da çağda farklı bir Tora geçerlidir. İnsanlığın "yargı" çevriminde yaşadığı dönemde Tora da yasaklamalar ve buyruklar biçiminde yorumlanır. Tora'yı göreci açıdan ele alan bu yaklaşım, 17. yüzyılda Anadolu'da ortaya çıkan Sabetaycılığın, Tora'nın ancak "görünüşte çığnenerak yerine getirilebileceği" görüşünü geliştirmesinde çok etkili olmuştur.

Sefer ha-zohar (İbranicede "Nur Kitabı"), batını Yahudi mistisizmi Kabala'nın(*) en

önemli metinlerinden bin. 13. yüzyılda yazılan kitabın büyük bölümü Aramcadır. Kökeni 1. yüzyıla dayanan batını mistik akım, 14. yüzyıldan sonra *Sefer ha-zohar*'la büyük canlılık ve güç kazanmıştır. Birçok Kabalacı için bu kitap neredeyse Tora ve Talmud kadar kutsaldır.

Birkaç bölümden oluşan kitabın, asıl *Zohar* olarak kabul edilen en uzun bölümünde, Tevrat metninin batını anlamları ele alınır. Özellikle Tora'yla (ilk beş kitap) Rut Kitabı'ndan ve Neşideler Neşidesi'nden örnekler işlenir. Uzun öğütlerin yanında, Şimon ben Yohay'la (2. yy) müritlerinden alınma kısa söylevlere ve özdeyişlere de yer verilir. Metinde, yazarın Şimon olduğu belirtilirse de, günümüz uzmanlarının çoğuna göre *Zohar*'ın büyük bölümü León'lu Moşe ben Şem Tov(*) tarafından yazılmıştır. Ama daha eski dönemlere ait mistik yazıların metne eklenmiş ya da yedirilmiş olabileceği de kabul edilmektedir.

Yaratılışın gizemi *Zohar*'da en çok yinelenen konulardandır. Yaratıcı Tanrı'nın 10 kutsal türeyişi (*bak. sefira*) üzerine uzun tartışmalara yer verilir; evrenin yaratılışı ve varlığının sürekliliği bu türeyişlerle açıklanır. Öteki önemli konular arasında evrendeki iyi-kötü karşıtlığı, insanın yaptığı iyi, doğru işlerin ve duaların evrendeki önemi sayılabilir.

1492'de İspanya'dan sürüldükten sonra Yahudiler, mesih ve ahiret sorunlarıyla daha çok ilgilenmeye başladılar. O dönemdeki mistik düşünce yapısını da daha çok *Zohar* belirledi, Yahudi düşüncesinde önemli bir yol gösterici oldu.

Sefer Hasidim, (İbranicede "Dindarların Kitabı"), Hasidler olarak bilinen ortaçağ Alman Yahudilerinin (*bak. Hasidilik*) günlük dinsel yaşamlarını anlatan önemli bir din kılavuzu. Gerçek Hasidiliği çilecilik, alçakgönüllülük, dinginlik, özgecilik ve ablak kurallarına sıkı sıkıya bağlılık açısından değerlendiren kitap, belirli bir düzeni olmakla birlikte 12. ve 13. yüzyıl Alman Hasidiliğinin önderlerinden Hasid Şmuel ben Kalonimos, onun oğlu Regensburglu Hasid Yahuda ben Şmuel ve Wormslu Elazar ben Yahuda'nın öğretilerini bir araya getirir.

Sefer Tora (İbranicede "Yasa Kitabı"), Yahudi kültüründe, *sofer* adı verilen güzel yazı ustalarının *vellum* (dana derisi) ya da parşömen üstüne İbranice yazılıp sinagoglardaki kutsal sandıklarda (*aron ha-kodesh*) saklanan Tora (Tevrat'ın ilk beş kitabı) nüshaları. Sebt (*Şabat*), pazartesi, perşembe ve dinsel bayram günlerinde sandıktan çıkarılıp sinagoga cemaate okunur. Sefardiler (İspanyol Yahudileri), Sefer Tora'yi ahşap ya da madeni bir sandıkta saklar. Aşkenazilerse (Alman ve Polonya Yahudileri) dinsel motiflerle bezeli bir beze sararlar. Sefardiler kitabı okumadan önce cemaate gösterirken, Aşkenaziler bunu günlük okuma işlemi tamamlandıktan sonra yapar.

Sefer Yetsira (İbranicede "Yaratılış Kitabı"), büyük ve kozmoloji üzerine bilinen en eski Yahudi metni. Kitabı göre evren, İbrani alfabesindeki 22 harf ile 10 kutsal sayıdan (*sefirot*) oluşur. Bunların tümü birlikte, Tanrı'nın evreni yaratmasına yardımcı olan "gizli bilgeliliğin 32 yolunu" oluşturur. 3-6. yüzyıllar arasında kaleme alınan kitaba daha sonra bazı ekler yapılmıştır. Hz. İbrahim'e dayandırıldığı için

bazen *Otiyyot de Avraham Avinu* (Babamız İbrahim'in Alfabeti) biçiminde anılır.

Kitabın temel kavramını oluşturan 10 *sefi-ra*, sonraki dönemlerde Yahudiliğin gelişmesini önemli ölçüde etkilemiştir. İlk dört sayı, evrendeki varlığın temeli olan öğeleri (Tanrı'nın ruhu, hava, su, ateş), ondan sonra gelen altı sayı da varlığın uzaydaki konumunu belirten altı yönü simgeler. *Sefirot* ve alfabenin harfleri, insan bedenindeki organlarla da benzer biçimde ilişkilendirilmiş, böylece insan, bütün yaratılışın yansıdığı bir küçük-evren olarak tasarlanmıştır. Alman Hasidiliğinde (*bak. Hasidilik*) *Sefer Yetzira*'daki bilgiler, büyü yoluyla yaratılmış bir varlık olan *golem*'le(*) ilişkilendirilmiştir. Kitap üzerine yazılmış en önemli yorumlar, Said bin Yusuf el-Feyyumi'yle Yitshak ben Şlomo Luria'nın (1534-72) çalışmalarıdır.

seferberlik, savaş ya da başka olağanüstü durumlarda, bir ülkedeki silahlı kuvvetlerin etkin askeri görevlere hazır duruma getirilmesi. En geniş anlamıyla bütün ulusal güçlerin ve kaynakların savaşın emrine verilmesi olarak tanımlanır.

20. yüzyıldaki teknik gelişmeler, özellikle de nükleer silahların ortaya çıkışı, seferberlikle ilgili planlama ve uygulamaları büyük ölçüde karmaşıktır. Seferberlik öncesindeki hazır kuvvetlerin bütün savaş gücüne oranı, dış ilişkiler, dünya çapındaki gerilimler, müttefiklerin gücü ve konumu, seferberliği uygulamak için gerekli zaman gibi etkenlere bağlı olarak ülkeden ülkeye değişir. Hedeflerine hızla ulaşan ve olağanüstü bir yıkıcı güç taşıyan nükleer silahlar, bir ülkenin savaş gücünü seferberlik başlamanın yok edebilir. Bu durum, sürekli hazır bekleyen bir kara, hava ve deniz gücünün varlığını zorunlu kılmıştır. Savunmayı sürdürmek ve ani bir saldırıya hızla karşılık verebilmek, ancak böyle bir hazır güçle sağlanabilir.

Seferberlikte askere alma, askeri eğitim, askeri amaçlı yer seçimi, askeri tesisler, silah, cephane, üniforma ve donanım dağıtımı gibi konuların önceden planlanmış olması gerekir. Başlıbaşına karmaşık bir konu olan askeri güç hazırlığı, yedeklerin askere alınmasını, acemilerin birliklere ayrılmasını, askerlerin kara, deniz ve hava birliklerine dağıtılmasını kapsar. Seferberliğin her aşamasının titiz bir esgüdüm içinde, büyük bir hızla ve örgütlü olarak yürütülmesi zorunludur. Bu nedenle ülkeler ayrıntılı ve geniş kapsamlı seferberlik planları hazırlar ve bunları sürekli inceleyip gözden geçirir. Bu hazırlıklar çerçevesinde, gerektiğinde uygulanmak üzere yardımcı yasalar da çıkarılabilir.

Osmanlı Devleti'nin savaş politikası cihad ve gazaya dayandığından, seferberlik neredeyse süreklilik taşıyan bir olguydu. Bunun temeli ise tımarlı sipahilerin sefere çağrılmasıydı. Tımar sisteminin çözülmeye yüz tuttuğu 18. yüzyılda sipahileri cepheye göndermek güçleştikten, "sürücü" denen olağanüstü yetkili vezirler aracılığıyla zorla asker toplama yoluna gidildi. 19. yüzyılda kur'a yönteminin uygulamaya konmasından, nizamiye ve redif örgütlerinin kurulmasından sonra seferberlik uygulamaları da yasalarla düzenlenmeye başladı. Orduların seferberlik kadroları belirlendi. Ahz-ı asker (asker toplama) daireleri kuruldu.

Osmanlı Devleti'nin 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda ve I. Dünya Savaşı'nda (1914-18) uyguladığı seferberlikler bütün toplumu köklü biçimde etkiledi. İttihat ve Terakki

iktidarının 1914'te yürürlüğe koyduğu Seferberlik Kanunu'yla ülke genelinde bütün taşınır ve taşınmaz mallardan gereksinim duyulanlara hükümetçe el kondu, asker sayısını artırmak ve cephelerdeki kayıpları karşılamak için 47 yaşına kadar olan bütün erkekler silah altına alındı. Ayrıca parasal ve bedensel ek yükümlülükler getirildi. Benzer kapsamda bir seferberlik de Kurtuluş Savaşı (1919-22) sırasında, Sakarya Savaşı'ndan hemen sonra (14 Eylül 1921) uygulandı. Sakarya Savaşı öncesinde Tekalif-i Milliye adı altında ek yükümlülükler kondu.

Günümüzde seferberlikle ilgili yasal düzenlemeler, daha çok savaş öncesi koşullar ve olağanüstü durumlar göz önünde tutularak hazırlanmıştır. 1982 Anayasası'nın 122. maddesine ve bu maddeye dayanılarak çıkarılan 4 Kasım 1983 tarih ve 2941 sayılı Seferberlik ve Savaş Hali Kanunu'nun 20. maddesine göre, savaş gerektirecek bir durumun baş göstermesi, ayaklanma olması, vatan ya da cumhuriyete karşı güçlü ve eylemli bir kalkışmanın ya da ülkenin ve ulusun bölünmezliğini içten ve dıştan tehlikeye düşüren davranışların ortaya çıkması hallerinde, Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, Millî Güvenlik Kurulu'nun da görüşünü aldıktan sonra genel ya da kısmi seferberlik ilanına karar verir. Bu karar hemen *Resmî Gazete*'de yayımlanır ve aynı gün TBMM'nin onayına sunulur. TBMM toplantı halinde değilse hemen toplantıya çağılır. Kısmi seferberlik ilanı durumunda seferberlik ilan edilen bölgelerin dışında görev verecek personel, mal ve hizmetlere de yükümlülük uygulanabilir.

Bakanlar Kurulu, seferberlik ilanından başlayarak seferberlik için yapılan hazırlıkları uygulamak, yükümlülükleri belirlemek, gerektiğinde sıkıyönetim ilanına karar vermek gibi yetkilere sahip kılınmıştır.

Seferihisar, Ege Bölgesi'nde, İzmir iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 364 km² olan Seferihisar ilçesi kuzey ve kuzeybatıda Urla, doğu ve güneydoğuda Menderes ilçeleri, güney ve batıda da Ege Deniziyle çevrilidir.

İlin güneybatı kesiminde yer alan ilçe toprakları, Ege Denizine doğru uzanan Urla Yarımadası'nın(*) güney bölümünü kapsar. Yarımada güneyden sokulan Sığacık Körfezinin doğusu ilçenin batı kıyısını, Kuşadası Körfezinin kuzeyi de güney kıyısını oluşturur. İki körfez Doğanbey Burnuyla ayrılır. Doğal plajların uzandığı bu kıyıların açığında, başta Doğanbey Burnu yakınındaki Doğan Adası olmak üzere bazı küçük adalar vardır.

İlçe halkı geçimini tarım ve turizmden sağlar. Tarım alanlarının büyük bölümü zeytinlikler ve satsuma türü mandalina bahçeleriyle kaplıdır. Ayrıca az miktarda buğday, arpa, mısır, üzüm ve pamuk da yetiştirilir. Turizmin gelişmesine bağlı olarak şeftali üretimi yaygınlaşmıştır. Seralarda turfanda sebzecilik de yapılır.

Teos ve Akkum plajlarının yer aldığı ilçe kıyılarında son yıllarda birçok turistik tesis kurulmuştur. Teos Ormanı orman içi dinlenme yeri, ilçedeki başlıca mesire alanıdır. İlçe topraklarında kurşun-çinko ve perlit içeren cevher yatakları vardır.

Seferihisar yöresi eski bir yerleşim alanıdır. Batı kıyıda İÖ 10. yüzyılda kurulan Teos(*), İÖ 8. yüzyılda İonya'nın 12 büyük kentinden biriydi. İÖ 7. yüzyılda Lidya egemenliğine girdi ve İÖ 6. yüzyılda başlayan Pers saldırılarına uzun süre direndi. Perslerin kente girmesinden önce gemilerle ayrılarak Batı Trakya kıyısında Abdera'yı kuran kent halkı, bir süre

sonra Teos'a geri döndü. İlkçağda kültür ve sanat açısından da önem taşıyan Teos, sırasıyla Makedonya, Selevkos, Roma ve Bizans yönetiminde kaldı. Daha sonra 1426'da İzmir yöresiyle birlikte Osmanlı topraklarına katıldı. 16. yüzyılda oluşturulan, Cezair-i Bahr-i Sefid Eyaleti'ne bağlı Sığacık sancağı içinde yer aldı. Merkezi İzmir olan ve Sığla, Suğla, Sığla adlarıyla da anılan bu sancağın adı, günümüzde ilçe kıyılarındaki bir iskele yerleşmesi olan Sığacık'tan geliyordu. 19. yüzyıl sonlarında Aydın vilayeti'nin İzmir Merkez sancağına bağlı bir kaza olarak yönetilen ve halkının küçük bir bölümü Rumlardan oluşan yöre, Kurtuluş Savaşı sırasında Yunan işgaline uğradı.

Eski adı Sifrihisar ya da Sivrihisar olan ve ilçenin kuzeybatı kesiminde yer alan Seferihisar kasabası, il merkezi İzmir'e yaklaşık 45 km uzaklıkta, fazla gelişmemiş bir yerleşmedir. İlçe kıyılarının turizm açısından ilgi çekici duruma gelmesi son yıllarda kasabaya canlılık kazandırmıştır.

İlçedeki başlıca tarihsel yapılar, Teos kenti kalıntılarıdır. Seferihisar'a 5 km uzaklıktaki Sığacık iskelesi yakınlarında yer alan bu ilkçağ kentinden günümüze kalmış başlıca yapılar, Dionysos Tapınağı, surlar, tiyatro, liman ve *odeion* kalıntılarıdır.

Seferihisar Belediyesi 1884'te kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 21.406; kent, 10.720.

Seferis, Yorgo, asıl adı GENORGIOS (STYLIA-NU) SEFERIADES (d. 13 Mart 1900, İzmir - ö. 20 Eylül 1971, Atina, Yunanistan), 1963 Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanmış Yunanlı şair, deneme yazarı ve diplomat. Yunan edebiyatında simgeciğin öncüsü olan "1930 kuşağı"nın önde gelen adıdır. İncelikli lirizmi ve canlı söyleyişiyle dikkati çeken yapıtlarında, Yunan halkının, genel olarak da çağdaş insanın trajik durumunu yansıtır.

Paris'te hukuk öğrenimi gördükten sonra, II. Dünya Savaşı'na değin İngiltere ve Arnavutluk'ta diplomat olarak görev yaptı. Savaş sırasında sürgündeki Yunan hükümetinde yer aldı. Savaşın sona Lubnan, Suriye, Ürdün ve Irak'ta görev yaptı; büyükelçi olarak İngiltere'de bulundu (1957-62).

İlk şiir kitabı *I strofi* (1931; Dönüm Noktası) yayımlanınca "geleceğin şairi" olarak nitelendir. Ardından *I stérna* (1932, Sarnıç), *Mithistória* (1935; Mitolojik Tarih), *Imerolýion katastrómatos I* (1940, Seyir Defteri I), *Tetrádhio yimnasmáton* (1940; Alıştırma Defteri), *Poimnata* (1940; Şiirler), *Imerolýion katastrómatos II* (1945; Seyir Defteri I), *Tetrádhio yimnasmáton* (1940; Alıştırma Defteri), *Poimnata* (1940; Şiirler), *Imerolýion katastrómatos II* (1945; Defteri II) yayımlandı. Şiirleri birçok dile çevrilen Seferis, kendisi de şiir çevirileri yapmış ve denemeler yazmıştır. *Dokimés* (1944; Denemeler) ile *Erotókritos* (1946) başlıca deneme kitaplarıdır. Seferis, 1947'de Atina Akademisi'nce ödüllendirilmiştir. Seferis'in şiirleri Türkçede *Üç Kırmızı Güvercin* (1971) ve *Bütün Şiirleri/Seferis* (1990) adlarıyla yayımlanmıştır.

sefertası, üst üste oturtularak bir sapa tutturulan metal kaplardan oluşan ve yemek taşımak için kullanılan mutfak takımı.

Sefertasının kapları birbiri üstüne geçtiği için yalnız en üstteki kabın ağzı kapaklı olur. Her kabın iki yanında karşılıklı iki küçük kulpu vardır; sap bunların içinden geçirilir, en üstteki kapak da sapın tutacak yerindeki bir düzeneğe sıkıştırılır.

Sefertasının yuvarlak ve oval biçimli olanlarının dışında, içine bir kişilik yemek konanlardan 5-10 kişiye yetecek kadar yemek alanlarına kadar çeşitli boyları vardır. Bir kişilik sefertalarında sapın iki

yanında kaşık ve çatal takılacak yerler de olur. Sefertasları eskiden bakırdan yapılırken, bu iş için günümüzde daha çok alüminyum kullanılmaktadır.

Sefid Sıradağları, İngilizce MORGAN DAĞLARI, Peştü dilinde SILSILE-I SPIN GAR. Pakistan'la Afganistan arasında doğal bir sınır oluşturan sıradağ. Pakistan'daki Peşaver Vadisinden batıya doğru Afganistan'daki Logar Vadisine kadar 160 km uzanır. İki ülke arasındaki sınır doruk boyunca devam eder ve batıda, sınırın güneye döndüğü noktada, 4.760 m yüksekliğe ulaşır. Sıradağlar, çevre tepelere yüksekte bakan 4.300 m'lik neredeyse kesintisiz bir duvar oluşturur ve kuzeyde daha çok Afganistan sınırı içinde bulunan Kâbil Irmağı havzasıyla, güneyde daha çok Pakistan'da kalan Kurram ve Afridi Tirah bölgelerini birbirinden ayırır. Dağları yaran ve doğudaki Indus'a doğru akan Kâbil Irmağının açtığı dar bir vadi dışında, Sefid Sıradağları Hinduğuş dağı sisteminin Şandur bölümüne doğrudan bağlanır. Stratejik değeri olan tarihsel Hayber Geçidi(*) dağların doğu bölümündedir. Dağların kuzey yamaçları çok çıplak olmakla birlikte aralardaki ovalarda tarım yapılır; bahçelerde dut, nar ve başka meyveler yetiştirilir. Sıradağların ana kütlesinde ve çıkıntılarının üst kesimlerinde çam ve yöreye özgü sedir ağacı görülür.

Sefid Irmağı, İran'ın kuzey kesiminde en uzun ırmak. Denizden 280 m yükseklikte doğan Sefid, Elburz Dağlarını 37 km'lik etkileyici bir boğazla geçerek Gilan Ovasına çıkar ve burada bir delta oluşturarak Hazar Denizine dökülür. Başlıca kolu Kızıluzun'la birlikte yaklaşık 1.000 km uzunluğunda olan Sefid, 56.200 km²'lik bir alanı akaçlar. Boğazın yukarı ucunda, Mancil'de taşkınları önlemek, sulamayı geliştirmek ve elektrik enerjisi sağlamak için bir baraj tasarlanmıştır.

sefine, belirli bir kesimden kişilerin yaşam-öykülerini anlatan bazı yapıtlara verilen ad. Bu tür yapıtlar arasında, içinde klasik Türk şairleriyle ilgili bilgi ve şiirlerin bulunduğu kitaplar da vardır. Ayrıca mecmua ya da cönk diye adlandırılan, yazıldığı döneme göre değişik içerikte olan kitapların bazıları da sefine olarak anılmıştır. Sefine olarak bilinen başlıca yapıtlar arasında Vassaf Bey'in (1872-1929) *Sefinetü'l-Evliya-yı Eb-rar*'ı evliya, şeyh ve ileri gelen din adamlarının, Ahmed Resmi Efendi'nin *Halifeü'r-Rûsa* (1853) olarak da bilinen *Sefinetü'r-Rûsa*'sı reisülküttapların, Sakıb Mustafa Dede'nin *Sefine-i Nefise fi'l-Menakibi'l-Mevleviyye*'si (1867, 3 cilt) Mevlevi şairlerinin, çelebilerin ve bu tarikatın ileri gelenlerinin, Mehmed Hafid Efendi'nin (ö. 1811) *Sefinetü'l-Vüzerâ*'sı (1807, yb 1952) ile Nazif Ahmed Efendi'nin (ö. 1858) *Sefinetü'l-Vüzerâ*'sı kaptanpaşaların, yaşamöykülerini konu eder.

sefira (İbranicede "sayı"), çoğul SEFIROT. batını Yahudi mistisizmi Kâbala'da, Yaratıcı Tanrı'nın kendini ortaya koyuşuna aracılık eden 10 türeyiş aşamasından her biri. Bu kavram, ilk kez Sefer Yetsira'da (Yaratılış Kitabı) 10 kutsal sayı olarak ortaya atılmıştır. *Sefira* kuramıyla, Yunan düşüncesinin etkisi altındaki İslam filozoflarının on aşamalı feyz(*) (sudur), felek ve akl(*) kuramları arasında önemli benzerlikler vardır.

Kabala metinlerine koşturarak *sefira*'nın anlamı da gittikçe genişlemiş, sonunda bilimez Tanrı anlamında kullanılan *En Sof* tan (Sonsuz Olan) kaynaklanan türeyişin 10 aşamasını belirtir olmuştur. Bu aşamaların her biri, Yaratıcı Tanrı'nın ayrı bir özelliğini

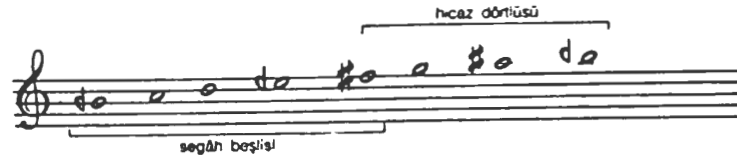
temsil eder; her aşamanın bir öncekinden çıkmasının düzeni de yaratılışın düzenine koşuttur. Bu tür düşüncenin geleneksel öğretilerden sapma demek olduğu yolundaki suçlamalara karşın *sefira*, Kabalacı mistisizmin temel konularından biri olmuştur.

On *sefira* şunlardır: *Keter elyon* (yüce taş), *halhama* (bilgelik), *bina* (zekâ), *hesed* (sevgi), *gevura* (kudret), *tiferet* (güzellik), *netsa* (sonsuzluk), *hod* (görmek), *yesod* (temel) ve *malhut* (krallık). Ama *sefira*'lar için başka adlar da kullanılmıştır; bunlardan en yaygın olanları "taçlar", "krallar", "sıfatlar" ve "adımlar"dır.

Sefrioui, Ahmed (d. 1915, Fez, Fas), sıradan insanların günlük yaşamını anlattığı roman ve öyküleriyle tanınmış Faslı yazar.

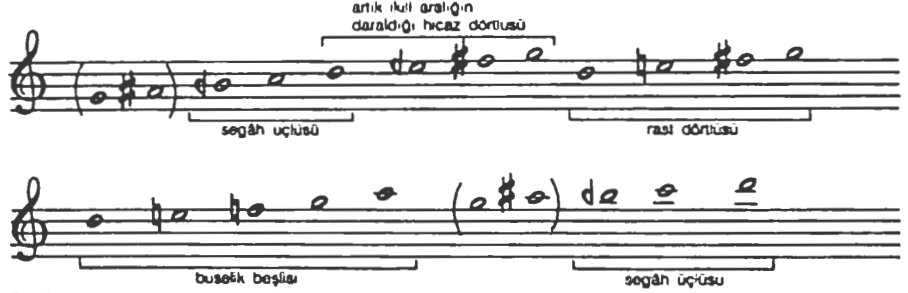
Berberi bir değirmencinin oğluydu. Fez'de öğrenim gördükten sonra oradaki turizm bürosunun başına geçti. Fransızca yazan ve yapıtlarında Müslüman yaşamını aktaran az sayıda Kuzey Afrikalı yazardan biriydi.

İlk kitabı *Le Chapelet d'ambre* (1949; Kehribar Tespih), Fransız sömürge kültürü içinde erimemiş Faslıların anlatıldığı 14

Arel-Ezgi Sistemi'ne göre segâh makamının bileşimi
Ana Yayıncılık Arşivi

öyküden oluşur. Sefrioui'nin tipleri Kuran öğrencileri (gençliğinde kendisi de Kuran okumuştur), eşek sürücüleri, hacılar, zanaatçılar, dükkâncılar, berduşlar ve mutasavvıflardır. Bu insanların dünyasına melankolik bir hava egemendir. Sefrioui, ilk romanı *La Boite à merveilles*'de (1954; Harikalar

Segâh makamının uygulamadaki bileşimi
Ana Yayıncılık Arşivi

Kutusu) bu yaşlı kültürde geçmiş gençliğini anımsar. İkinci romanı *La Maison de servitude*'de ise (1973; Esaret Evi) imanin gerekleriyle şiir, aşk ve devrimin gerekleri arasındaki çatışmayı işler.

Sefton, İngiltere'de, Merseyside metropoliten alanında metropoliten ilçe (*district*). Ribble Halici ile Mersey Halici arasında İrlanda Denizi boyunca uzanır. 150 km²'lik alana yayılan ilçede sanayi, konut ve tarım bölgeleri bulunur. İlçenin adı, 1100'den sonra yörenin önemli toprak sahiplerinden olan Molyneux ailesinin (sonradan Sefton kontları) merkezi Sefton bucagından (*parish*) gelir.

Liverpool'un büyümesi 18. yüzyıl sonundan başlayarak Sefton'da da kalkınmasını sağladı. Liverpool dokları gitgide kuzeye, bugün Kraliyet Seaforth Doku ile Konteyner İskeleyi'nin yanı sıra Merseyside'in en büyük doklarının bulunduğu Bootle'a doğru yayıldı. Bölgede bugün doklarla bağlantılı birçok sanayi dalının (örn. tahıl öğütme ve yemeklik yağ arıtımı) yanı sıra yeni sanayi tesisleri de kurulmuştur. Hizmet sektörünün de önem kazandığı Bootle'da hükümet

daireleri ve bankaların bilgisayar merkezleri yer alır.

1850'de Liverpool-Southport demiryolunun yapılması tüm kıyı yoresini etkiledi. Liverpool'lu tüccarlar Crosby, Formby ve Southport'ta ev yaptırdılar ve bu yöre Merseyside'in gözde yerleşme alanlarından biri oldu. Southport 19. yüzyılda sayfiye yeri olarak da gelişti. turizm sektörü Sefton ekonomisinde önemli yer kazandı.

Büyük Ulusal Engelli At Yarışı ilçenin güneyindeki Aintree yarış pistinde koşular. Crosby'de 1620'de Merchant Taylors' Company tarafından kurulan bir erkek okulu ile 1888'de kurulan bir kız okulu vardır. Kıyıda kumullar golf sahası (örn. Southport'taki Royal Birkdale) olarak kullanılır. Nüfus (1988 tah.) 298.000.

segâh, klasik Türk müziğinde bir perde ile bir bileşik makamın ortak adı. Segâh perdesi, orta sekizlideki koma bemollü sı (si) sesinin adıdır. Pes sekizlideki karşılığı kaba

segâh, tiz sekizlideki karşılığı ise tiz segâh'tır. Segâh makamı, Arel-Ezgi Sistemi'ne göre, segâh beşlisine fa# (evç) perdesi üzerine taşınmış hicaz dörtlüsü eklenerek oluşturulmuştur. Ancak bu tanım, bu makamdan yapıtlar göz önünde tutulduğunda çok yetersiz kalır. Çünkü Arel ve Ezgi'nin

tanımlarına göre, makamın güçlüsünün evç perdesi olması gerekir; gerçekte ise makamın güçlüsü neva (re) perdesidir. Evç perdesinde yapılan asma kalışlar, güçlü perdesindeki kalıştan çok, evç makamına yapılan bir geçki duygusu verir. Ayrıca mi ve fa her zaman dik hisar (*mi-r*) ve evç (fa#) perdeleri olarak icra edilmez; neva perdesi üzerindeki buselik dörtlüsünün kullanıldığını düşündüren hüseyini (*mi-ı*) ve acem (fa-ı) perdeleri de segâh makamına özgüdür. Gene Arel-Ezgi Sistemi'ndeki tanımın, dizideki tek ve değişmez la gibi gösterdiği kürdi (la#) perdesi, segâh makamında, tiz segâh perdesi üzerinde segâh ya da evç geçkisi yapıldığı zaman kullanılır. Onun dışında la'lar, her zaman muhayyer (la-ı) olarak icra edilir. Yeni bir tanım yapmak gerekirse, segâh makamı, segâh beşlisinden çok segâh üçlüsüne, artık ikili aralığının oldukça daraldığı bir hicaz dörtlüsü (neva üzerinde), rast dörtlüsü, buselik dörtlüsü ve zaman zaman beşlisi (gene neva perdesi üzerinde) eklenerek oluşturulmuştur denebilir.

segâh kâr hak. Kâr-ı Şesâvâz

Segal, George (d. 26 Kasım 1924, New York kenti, ABD), ABD'li heykeltci. Çoğunlukla sıradan gündelik eşya ve nesnelerden bir çevre içinde yer alan tek renkli, dökme alçı figürleriyle tanınır.

New York Üniversitesi, Cooper Union, Pratt Tasarım Enstitüsü'nde ve Rutgers

George Segal bir yapıtıyla birlikte, Arnold Newman'ın bir fotoğrafı, 1964
Arnold Newman

Üniversitesi'nde eğitim gördü ve meslek yaşamına soyut resimler yaparak başladı. 1950'lerin sonlarında, o sıralarda yeni filizlenmekte olan pop sanat akımı üyeleri ile ilişkiye girdi. Ama canlı modellerden kalıp alarak yaptığı ve pop sanatın sıradan malzemesiyle donattığı heykellerinde neredeyse ölü bir kedere yer vererek bu akımın alaycı tavrından uzaklaştı. Canlı modeli alçıya batırılmış gazlı bezle sararak aldığı kalıpta ayrıntıları en aza indirdi ve yalnızlık duygusunu artıran, kaba dokulu figürler elde etti.

Önemli yapıtları arasında, "Sinema" (1963), "Kamyon" (1966) ve "Sosisli Sandwich Tezgâhı" (1978) sayılabilir.

Segar, Elzie (Crisler) (d. 8 Aralık 1894, Chester, Illinois - ö. 13 Ekim 1938, Santa Monica, California, ABD), "Popeye" (*Temel Reis*) adlı çizgi romanın yaratıcısı ABD'li karikatürcü.

Gençliğinde badanacılık, tabelacılık ve sinemalarda makinistlik yaptı. Bir süre mektupla karikatür dersleri aldı. Daha sonra Chicago'ya giderek karikatürcü Richard F. Outcault'un yardımıyla *The New York Herald*'da iş buldu. Orada "Charlie Chaplin's Comic Capers" adlı çizgi romanı hazırladı. Gazetenin 1917'de kapanması üzerine New York'a gitti. King Features basın ajansına yeni bir tasarısını kabul ettirmeyi başardı ve yapıt 1919'da "Thimble Theatre" adıyla yayımlanmaya başladı. Dizinin ağırlığı önceleri, saf bir yaşlı kız olan Olive Oyl ile (Safinaz) budala kardeşi Caster Oyl ve erkek arkadaşı Ham Gravy'nin (Kara Korsan) serüvenlerindiydi. Dizinin asıl kahramanı olan Popeye ise (Temel Reis) Ocak 1929'da ortaya çıktı. İspanaktan olağanüstü bir güç alarak rakiplerini deviren kaba saba denizci Temel Reis ile Safinaz arasında uzatmalı bir gönül serüveni başladı. Sonraki yıllarda Max Fleischer, yapıttan bir çizgi film uyarlaması yaptı.

Segesta, Yunanca EGESTA, Sicilya'da antik kent. Bugünkü Calatafimi'nin 3 km kuzeybatısında yer alır. Thukydides'in Troya kökenli olduklarını öne sürdüğü Elymlerin başlıca kentiydi. Arkeologların elinde Erken Demir Çağı'nda (İÖ y. 1000-İÖ y. 500) Elymleri komşuları Sikanlardan ayırt edecek bulgu yoktur. Segesta Yunan kültürünün etkisi altında olmakla birlikte, Yunanlı

komşularına karşı genellikle Kartaca'nın yanında yer aldı. İÖ 580'den sonra Selinus'la sık sık sınır çatışmalarına girdi ve İÖ 409'da Selinus'u kuşatan Kartaca'nın müttefiki oldu. Ama Segestallılar I. Pön Savaşı'nın (İÖ 264-241) başlarında Kartaca garnizonunu kılıçtan geçirdiler ve Roma'yla ittifak kurdular. Roma yönetimi sırasında çeşitli ayrıcalıklardan yararlanan Segesta, sonradan özgür kent statüsü kazandı. Bu dönemde Eryx (Erice) topraklarının da Segesta'ya verildiği sanılmaktadır.

Seghers, Anna, asıl adı NETTY RADVANY, eö RITTING (d. 19 Kasım 1900, Mainz - ö. 1 Haziran 1983, Doğu Berlin, ADC), Alman romancı, öykü ve deneme yazarı. Ülkesinin II. Dünya Savaşı'ndan sonra yetiştirdiği en ünlü yazarlardan biridir.

1919'da üniversiteye girdi; filoloji, tarih, sanat tarihi ve Çince okudu. 1924'te sanat tarihi dalında doktorasını verdi. 1928'de Almanya Komünist Partisi'ne katıldı ve Proleter Devrimci Yazarlar Birliği'ne üye oldu. Aynı yıl çıkan ilk kitabı *Der Aufstand der Fischer von Santa Barbara*'yla (Santa Barbaralı Balıkçıların Ayaklanması, 1966) Kleist Ödülü'nü kazandı. Bu uzun öyküde, sonunda sömürdüklerini anlayan balıkçıların armatörlere karşı umutsuzca girişimleri ayaklanmayı hem dışavurucu, hem de yeni nesnelci bir havada anlatmıştı. *Die Gefährten*'de (1932; *Yoldaşlar*, 1977) devrimci tutukluların, dayanışma içinde oldukları zaman güçlüklerle nasıl göğüs gerdiğini ele aldı. Aynı yıl yayımlanan *Der Kopfflohn*'da (Ödül, 1985) Nazilerin iktidarı gaspetmesini canlandırdı.

1933'te Nazilerce tutuklanan Seghers, Fransa'ya kaçtı. Avusturyalı işçilerin 1934'te Dollfuss rejimine karşı kendiliğinden gelişen ayaklanmasını anlattığı romanı *Der Weg durch den Februar*'ı (1935; *Şubatın Geçen Yolu*) burada yazdı. *Die Rettung*'da (1937; Kurtuluş) ilk kez Alman işçi sınıfını romanına konu aldı.

1940'ta Güney Fransa üzerinden Meksika'ya gitti. Orada başka bazı Alman yazarlarla birlikte faşizm karşıtı Heine Kulübü'nü kurdu ve *Freies Deutschland* adlı bir dergi çıkardı. Üünün bütün dünyaya yayılmasına yol açan romanı *Das siebte Kreuz*'u da (1942; *Yedinci Şafak*, 1976) Meksika'da

vize beklerken yaşadığı olaylardan yola çıkarak, yaklaşan Alman ordusundan kaçmak için çabalayan insanların karşılaştıkları bürokratik engelleri, çaresiz çırpınılarını canlandırdı.

II. Dünya Savaşı'nın bitmesi üzerine 1947'de Almanya'ya geri dönen Seghers, Doğu Berlin'e yerleşti. 1949'da, Meksika'ya dayken yazmaya başladığı *Die Toten bleiben jung* (Ölüler Genç Kalır, 1968, 1985) yayımlandı. Seghers bu kitabında da ülkesinin yaşadığı siyasal ve toplumsal gelişmeyi, işçi mücadelelerini, I. Dünya Savaşı yıllarından başlayarak geniş bir tarihsel perspektif içinde ele alıyordu.

Kuruluşundan 1978'e değin ADC Yazarlar Birliği'nin başkanlığını yürüten, daha sonra da bu kuruluşun onur başkanlığına seçilen Seghers, roman ve öykülerinin dışında sanat, edebiyat ve estetik konularında yazılar yazmış, edebiyatta yaratıcılık üzerine Lukács'la yazılı bir tartışma yürütmüştür. Konuşmalarını içeren bir kitabı *Gerçekçiliğin Evrensel Mirası* (1984) adıyla Türkçeye çevrilmiştir.

Seghers, Hercules Pietersz(oon), HERKULES SEGERS, SEEGER ya da ZEGERS olarak da yazılır (d. y. 1590, Haarlem? - ö. y. 1638, Amsterdam, Felemenk), Felemenkli ressam ve aside yedirme baskı ustası. Yalın ve düş ürünü manzara resimleriyle ünlüdür.

Amsterdam'da Gillis van Coninxloo'dan ders aldı ve Adam Elsheimer'in yapıtlarından etkilendi. Seghers'in üslubu, dönemin Felemenkli sanatçıların yapıtlarının temel özellikleriyle büyük bir karşıtlık içindedir. Resimlerinin büyük bölümü 20. yüzyılda yeniden keşfedildikten sonra anlaşılabilmiştir. Eski kaynaklar, yapıtlarının aralarında Rembrandt'ın da bulunduğu çağdaş birçok sanatçı tarafından beğenildiğini, ama kendisinin yalnız ve yoksul yaşadığını belirtmektedir. Yapıtlarının büyük bölümü sivri kayalar, ıssız vadiler, kırık ağaç gövdelerini içeren ve insan varlığının izlerini taşımayan ürkütücü dağ görünümünü betimler. Aside yedirme baskıları özgün baskı tarihinin en yaratıcı ve etkileyici denemelerindendir. Değişik renkte mürekkepler kullanarak, çoğu zaman renkli ya da boyalı kâğıda ve hatta tuval üstüne baskı yapmıştır. Baskıları

"Dağlık Manzara", Hercules Seghers'in dışış üstüne yağlıboya çalışması, Üfizel Galerisi, Floransa
SCALA-A1 Resource/EB Inc

yazdı. Komünist Parti'nin halk cephesi düşüncesi üzerine kurduğu bu yapıtta, bir Nazi toplama kampından kaçan yedi kişiyi anlatı, insanlar arasındaki dayanışmayı gösterdi ve Nazi rejiminin gücünü sorguladı. İlk kez İngilizce olarak yayımlanan kitaptan yönetmen Fred Zinnemann başrolünde Spencer Tracy'nin oynadığı bir film (1944) yaptı. Yapıtı 1947'de Büchner Ödülü verildi. Seghers gene Meksika'da yazdığı *Transit*'te (1943) Meksika'ya gitmek için Marsilya'da

elle yaptığı eklemeler nedeniyle birbirinden daha da farklılaşmıştır. Seghers'in az sayıda ki resminden çok azının özgünlüğü saptanabilmiştir ve çok sayıda sahtesi vardır. Seghers'in birkaç resmine sahip olan Rembrandt'ın onun manzaralarından etkilendiği izlenir.

segmentasyon bak. bölütlenme

Segner, Johann Andreas von (d. 9 Ekim 1704, Pressburg, Macaristan - ö. 5 Ekim

1777, Halle, Almanya), 1751'de sivilarda yüzey gerilimi kavramını geliştiren Alman fizikçi ve matematikçi. Fark edilemeyecek kadar küçük çekim kuvvetlerinin yüzey gerilimine yol açtığına ilişkin görüşü, daha sonra geliştirilen yüzey gerilimi kuramının temelini oluşturmuştur.

Göttingen, Jena ve Halle üniversitelerinde fizik ve matematik dersleri veren Segner, 1750'de basit tekilli bir su çarkı geliştirdi. Matematikçi Leonard Euler'ın bu makine üzerindeki çalışmaları öncü bir türbin modelinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Segner topaçların dönme kuramına ilişkin çalışmalarda da bulunmuştur. Başlıca yapıtları *Elements of Arithmetic and Geometry* (Aritmetik ve Geometrinin Öğeleri) ve *Nature of Liquid Surface*'tir (Sıvı Yüzeylerinin Doğası).

Segni, Antonio (d. 2 Şubat 1891, Sassari, Sardinya - ö. 1 Aralık 1972, Roma), İtalyan devlet adamı. İki kez başbakanlık yapmış (1955-57, 1959-60), İtalya Cumhuriyeti'nin 14. cumhurbaşkanı olmuştur (1962-64).

Tarım ve ticaret hukukunda uzmanlaşmış bir avukatken, 1919'da İtalyan Halk Partisi'ne (PPI), sonra da Hristiyan Demokrat Parti'ye girdi ve taşra örgütünde çalıştı. 1924'te partisinin ulusal konsey üyesi oldu, ama iki yıl sonra bütün siyasal örgütler Mussolini tarafından dağıtıldı. Segni 17 yıl boyunca Pavia, Perugia ve Cagliari üniversitelerinde tarım hukuku öğretti, aynı zamanda Sassari Üniversitesi'nde rektörlük yaptı. 1943'te Sardinya'da Hristiyan Demokrat Parti'nin yeniden örgütlenmesine katıldı. 1944'ten sonra Hristiyan Demokrat hükümetlerin çoğunda bakanlık görevlerinde bulundu. Partinin sağ kanadının başlıca temsilcisi ve militan bir Katolikti. Ama tarım bakanı olduğu dönemde (1946-51) giriştiği tarım reformu nedeniyle "beyaz bolşevik" olarak tanındı. Bir koalisyon hükümeti kurduğu ilk başbakanlığı iki yıl sürdü. Hristiyan Demokratların tek başına yer aldığı ikinci hükümeti ise ancak bir yıl dayanamadı. İki buçuk yıl cumhurbaşkanlığını üstlendikten sonra 1965'te emekli oldu.

segoni-kun, Batı Afrika'daki Bambara kabilesinin *tyi-wara* derneği üyelerince giyilen, antilop görünümlü maske. Turımsal verimlilik üzerinde büyük etkisi olduğuna inanılır.

Bambaralara ait bir segoni-kun, Mali
A. Held-J. P. Ziolo

lan *tyi-wara* (koşum hayvanı) ruhunun, stilize *segoni-kun* maskelerinde cisim bulduğu düşünülürdü. Ekin torenlerinde antilopun zarif hareketlerini taklit eden *tyi-wara* dansçıları bu maskeleri rafyadan dokunmuş bir kepe tutturulmuş olarak başlarına takarlardı.

Maskenin sayısız çeşitlenmesi vardır; bunların hepsi üslup açısından benzer olmakla birlikte birbirinin eşi değildir. Her biri heykelsi bir özellik taşıyor ve çarpıcı bir hareket duygusu verir. Antilopun baş, boyun ve boynuzları vurgulanmış, ama bedeni üzerinde pek durulmamıştır. Bambara üslubunun tipik özelliğini oluşturan bezeme örgelerinin yinelenmesi en soyut *segoni-kun* maskelerinde bile görülür.

Ségou, Mali'nin ortagüney kesiminde kent. Nijer Irmağının sağ kıyısında 6 km boyunca uzanan Ségou, Bambara Krallığı'nın (ü. 17-18. yy) ilk başkenti idi. Eskiden beri bir ticaret merkezi olan kentte Çinliler tarafından inşa edilen bir tekstil fabrikası vardır. 1932'de başlatılan kapsamlı sulama projesini yürütmekle görevli Nijer Dairesi'nin merkezi kenttedir.

Ségou ve çevresi Nijer Dairesi'nin çabalarıyla tarımda önem kazanmıştır. Pirinç ekimi bölgede yayılmaktadır. Yörede yetiştirilen öteki ürünler pamuk, şeker kamışı, darı, yer fıstığı, manyok ve fasulyedir. Hayvancılık da önemlidir. Bölgede Bambaralar, Fulaniler (Peuller), Bobolar, Bozolar, Miniankalar ve Magripliler yaşar. Nüfus (1987) kent, 88.870.

Segovia, İspanya'nın ortakuzey kesiminde, Castilla-León özerk bölgesinde (*comunidad autónoma*) il (*provincia*). Kuzey ve kuzeydoğuda Burgos ve Soria, güneydoğuda Guadalajara ve Madrid, güneybatıda Avila, kuzeybatıda da Valladolid illeriyle çevrilidir. Yüzölçümü 6.949 km²'dir. Büyük bölümü deniz düzeyinden 762 m yükseklikteki bir platodan oluşur. İl topraklarının geri kalan kesimini Guadarrama Dağları'nın kuzey uzantıları kaplar. Ağırıklı olarak bir tarım bölgesi olan platoda buğday, çavdar, arpa, kenevir, keten ve sebze yetiştirilir; koyun, sığır, katır ve domuz beslenir. Dağlık bölgede granit, mermer ve kireçtaşı çıkarılır. Turizm ve sanayi tesisleri ilin yönetim merkezi olan Segovia kentinde toplanmıştır. Nüfus (1986 tah.) 150.015.

Segovia, İspanya'da, Castilla-León özerk bölgesindeki (*comunidad autónoma*) Segovia ilinin (*provincia*) merkezi kent. Madrid'in kuzeybatısındadır. İÖ y. 700'de Iberler tarafından kuruldu. 8. yüzyılın başında Magriplilerce işgal edildi. VI. Alfonso 1079'da kenti geri aldı. Segovia bu tarihten sonra önem kazandı ve zenginleşti. 16. yüzyılın sonundaki veba salgını gelişimini durdurduysa da 19. yüzyılda demiryollarının bölgeye ulaşmasından sonra yeniden canlandı.

Segovia, surlarla çevrili yukarı (eski) kent ve surların dışında kalan aşağı (yeni) kent olarak ikiye ayrılır. Eski kentin merkezindeki Plaza Mayor'da (Büyük Meydan) 16. yüzyıldan kalma gotik bir katedral vardır. Bu meydana başlayan caddeler kent dışındaki banliyölere kadar uzanır. Türünün en zarif ve en iyi korunmuş örneklerinden biri olan Romalılardan kalma El Puente adlı sukmeri Azoguejo Meydanı'ndan geçer.

Kentteki önemli kiliseler arasında San Estaban, San Martín, La Trinidad, San Lorenzo, San Millán (hepsi 12. yy) ve Templier Şövalyeleri'ne ait Vera Cruz (13. yy) sayılabilir. Romanesk San Justo Kilisesi 12. yüzyıldan kalma resimleriyle ünlüdür.

Kentteki bir başka önemli yapı da. Kastilya krallarının tahkim edilmiş sarayı olan ve 12. yüzyıla ait kayıtlarda adı geçen Alcázar'dır. San Francisco Manastırı'nda günümüzde bir topçu akademisi ile çeşitli müzeler bulunur.

Ortaçağın sonlarında kent ekonomisinin temelini oluşturan dokumacılık sonradan yerini tarıma bırakmıştır. Günümüzde kentte birçok fabrika vardır. Nüfus (1986 tah.) 53.821.

Segovia, Andrés (d. 21 Şubat 1893, Linares, Andalucía - ö. 2 Haziran 1987, Madrid, İspanya), 20. yüzyılın en önemli gitarcısı olarak kabul edilen İspanyol müzikçi. Gitarın günümüzde yeniden bir konser çalgısı haline gelmesinde büyük rol oynamış, ayrıca konservatuvar ve akademilerde ders programlarına alınmasını sağlamıştır. Çağ-

Segovia
AP/Wide World Photos

daş gitarıcıları ve özellikle de John Williams ile Julian Bream'i etkiledi. Doksanını aşkın yıllarda bile konser yaşamını sürdürmüştür.

Küçükken piyano ve viyolonsel çalmayı öğrendi. Ailesinin karşı çıkmasına aldırmayarak gitara da yöneldi. O günlerde gitar içkili eğlence yerlerine yakışan bir çalgı olarak görülüyordu. İyi bir gitar öğretmeni bulmak kolay olmadığından Segovia gitarı daha çok kendi kendine çalışarak öğrendi ve büyük ölçüde sezgilerine dayanan bir teknik geliştirdi.

İlk konserini 1909'da, Granada Müzik Enstitüsü öğrencisi olduğu sırada verdi. 1916'da Barselona'da, daha sonra da Madrid'de gitar çaldı. 1919-23 arasında Güney Amerika'da bir turneye çıktı. 1924'te Paris'te konser verdiğinde, artık üne ulaşmış bir gitarıcıydı.

İspanya İç Savaşı (1936-39) çıkınca İtalya'ya, oradan Güney Amerika'ya gitti. Daha sonra New York ve İsviçre'de oturdu. Ama sık sık İspanya'ya gidiyordu. Sonunda temelli olarak yurduna döndü.

Segovia repertuvarını, François Couperin, Jean-Philippe Rameau ve Johann Sebastian Bach'ın lavta, *vihuela* (gitar biçimli İspanyol lavtası) ve klavsen için yazdıkları 150'den fazla yapıtı gitar için transpoze ederek genişletmişti. Ayrıca Mario Castelnuovo-Tedesco, Alfredo Casella, Heitor Villa-Lobos, Joaquín Turina, Manuel M. Ponce, A. Tansman, A. Roussel ve P. Hindemith'in de aralarında bulunduğu birçok çağdaş müzikçinin gitar için beste yapmasını sağladı.

1981'de kendisine Solobrenña markisi unvanı verilen Segovia, Katolik Isabel Büyük Haç, Kraliyet Filarmoni Derneği Altın

Madalyası, Japon Doğan Güneş Nişanı, İtalya Cumhuriyeti Liyakat Nişanı Büyük Haçı, 1981 Albert Schweitzer Ödülü vb ile ödüllendirilmiştir. 1893-1920 Yıllarının Otobiyografisi adlı kitabı 1976'da, George Mendoza ile birlikte yazdığı, Andrés Segovia, Benim Gitar Kitabım da 1979'da yayımlanmıştır.

Segovia Suyolu, İspanya'da, Roma imparatoru Traianus'un (İS 53-117) yapıldığı 16 km'lik su aktarma sistemi. En iyi korunmuş Roma mühendislik yapıtlarından biridir; günümüzde de Frío Irmağından Segovia kentine su taşır. Koyu renkli Guadarrama granitinden, harç kullanılmadan inşa edilmiştir. Sistemin bir bölümünü oluşturan 275 m uzunluğundaki sukemerli yüksekliği 9 m'yi aşan 148 tane kemerden oluşur. Ortada arazi daha çukur olduğu için iki kat kemer kullanmak gerekmiştir. Bu noktada yapının yerden yüksekliği 28,5 m'ye ulaşır.

Segrè, Emilio (Gino) (d. 1 Şubat 1905, Tivoli, İtalya - ö. 22 Nisan 1989, Lafayette, California, ABD), protonla aynı kütleyle ama zıt (eksi) yüke sahip karşıt parçacığı (karşıt proton) keşfederek 1959 Nobel Fizik Ödülünü ABD'li Owen Chamberlain ile birlikte kazanan İtalyan asıllı ABD'li fizikçi. 1922'de Roma Üniversitesi'nde mühendislik öğrenimine başlayan Segrè, daha sonra Enrico Fermi'nin yanında fizik öğrencisi oldu ve 1928'de fizik doktoru oldu. 1932'de Roma Üniversitesi'nde fizik doçentliğine getirildi, iki yıl sonra Fermi'nin yönetimi altında sürdürülen nötron deneylerine katıldı. Bu deneylerde, başta uranyum olmak üzere pek çok element nötronlarla bombardıman edilerek uranyumdan daha ağır elementler elde ediliyordu. Bu grup 1935'te, nükleer reaktörler açısından önem taşıyan yavaş nötronları keşfetti. Segrè, 1936'da Roma'dan ayrılarak Palermo Üniversitesi'nin fizik laboratuvarının yöneticiliğini üstlendi. Ertesi yıl, yapay olarak elde edilen ilk element olan teknetyum buldu. 1938'de California'ya yaptığı bir gezi sırasında, İtalya'daki faşist yönetimce Palermo Üniversitesi'ndeki görevine son verilen Segrè, ABD'ye yerleşti ve Berkeley'deki California Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı. 1940'ta araştırma grubu ile birlikte astantin elementini, daha sonra da uranyum-235'ten çok daha kolay bölünebilir bir element olan plütinyum-239'u keşfetti. Plütinyum-239, Nagasaki'ye atılan atom bombasının yapımında kullanıldı.

Segrè, 1943-46 arasında New Hampshire'daki Los Alamos Bilim Laboratuvarı'nda grup başkanı olarak çalıştı. 1944'te ABD yurttaşlığına geçti ve 1946-72 arasında Berkeley'de fizik profesörlüğü yaptı. 1955'te bevatron tipi güçlü bir parçacık hızlandırıcısıyla karşıt protonu keşfetti (Chamberlain ile birlikte). Bu buluş başka birçok karşıt parçacığın daha bulunmasına yol açtı. 1972'ye değin Berkeley'de kalan Segrè 1974'te Roma Üniversitesi'nde nükleer fizik profesörü oldu. Segrè'nin yapıtları arasında *Experimental Nuclear Physics* (1953; Deneysel Nükleer Fizik), *Nuclei and Particles* (1964; Çekirdekler ve Parçacıklar), *Enrico Fermi: Physicist* (1970; Fizikçi Enrico Fermi), *From X-ray to Quarks: Modern Physicists and Their Discoveries* (1980; X Işınımından Kuvarlara: Çağdaş Fizikçiler ve Buluşları) ve *From Falling Bodies to Radio Waves* (1984; Düşen Cisimlerden Radyo Dalgalarına) sayılabilir.

seguidilla, bölgelere göre pek çok çeşitlenmiş olan İspanyol halk dansı. İspanyol halk şarkılarında çok yaygın olarak kullanılan bir nazım biçimine de aynı ad verilir. Dans, ufak sıçrama adımlarla ve hafif ayak vuruşlarıyla yapılır. Şarkı 7-5-7-5 hece kalıplı, ikinci dizeyle dördüncü dizesi yarım uyaklı dörtlüklerden oluşur. Bir dörtlüğü genellikle 5-7-5 hece kalıplı ve birinci dizeyle üçüncü dizesi yarım kafiyeli, üç dizeli bir nakarat izler.

Dansın bölgesel çeşitlenmeleri içinde özellikle *seguidillas sevillanas* ünlüdür. En tipik biçiminde dansın arkasından bir çalgı ve bir şarkı bölümü gelir. *Sevillana*'da ve başka bazı *seguidilla*'larda dansçılar her dörtlükten sonra birden durur, bir ara müziğinden sonra tekrar dansa devam ederler. Dörtlüklerin adımları gittikçe karmaşıklaşır. Müzik 3 ya da 4 tempoludur ve dansçılar ayak hareketlerinin yanı sıra kastyetleriyle karmaşık ritimler vururlar.

Seguidilla şiir biçimi olarak başka danslarda ve halk şarkılarında da görülür, onun da değişik biçimleri vardır. En erken yazılı örneklerine 15. yüzyılda rastlanır. Temel biçimi 16. yüzyılda yerleşmiş ve İspanyol Altın Çağı olarak adlandırılan bu dönemin sahne yapıtlarında kullanılmıştır.

Séguier, Pierre (d. 28 Mayıs 1588, Paris - ö. 28 Ocak 1672, Saint-Germain-en-Laye, Fransa), XIII. Louis ve XIV. Louis'in hükümdarlık yıllarında adalet bakanı olarak görev yapan Fransız devlet adamı.

Birçok hukukçu yetiştirmiş bir aileden geliyordu. 1612'de Paris *Parlement*'inde (Yüksek Mahkeme) danışman, 1618'de de sarayda dilekçe görevlisi (*maitre des requêtes*) oldu. 1621'de yargı işlerinden sorumlu *intendant*(*) olarak Guyenne'e atandı. Daha sonra Aunis ve Saintonge'da ordu *intendant*'ı olarak görev aldı. 1624'te amcasının yerine Paris *Parlement*'i başkanı oldu. 1633'te Châteauneuf markisinin yerine mühürdarlığı atandı.

1635'te adalet bakanlığına getirildi. Kardinal Richelieu ve Kardinal Mazarin'e bağlılığı sayesinde bu görevi 1650'ye değin kesintisiz olarak sürdüren Séguier, 1637'de İspanya ile gizlice mektuplaştığından kuşkuyla Fransız kraliçesi Anne d'Autriche'in evraklarını incelemek üzere Val-de-Grâce'e gönderildi. 1639'da Normandiya'daki bir ayaklanmayı bastırmakla görevli birlikleri denetlemek için bölgeye gitti. 1642'de Richelieu'ye karşı suikast düzenlemekle suçlanarak ölüme mahkûm edilen Chinq-Mars markisini yargılayan mahkemeye başkanlık etti.

Fronde ayaklanmaları (1648-53) sırasında sık sık taraf değiştirdi ve bu dönemde iki kez (1650-51 ve 1651-56) görevden alındı. XIV. Louis'in hükümdarlığının ilk yıllarında zimmetine para geçirmekle suçlanan Maliye Bakanı Nicolas Fouquet'yi yargılayan mahkemeye başkanlık etti. 1665'te hukuk sisteminde reformlar yapmak için oluşturulan Adalet Konseyi'nin başkanı oldu. Sanatçıların koruyucusu olarak tanınan Séguier, Académie Française'nin koruyucusu görevini Richelieu'den devraldı ve akademinin toplantıları ölümüne değin onun evinde yapıldı.

Séguin, Edouard (d. 20 Ocak 1812, Clamecy, Fransa - ö. 28 Ekim 1880, New York kenti, ABD), Fransız asıllı ABD'li psikiyatr. Ağır zekâ geriliklerinde uygulanan modern eğitim yöntemlerinin öncüsüdür.

Ünlü hekimler yetiştirmiş Burgonyalı bir aileden geliyordu. Tıp ve cerrahi öğrenimi sırasında akıl hastalıklarıyla ilgilenmeye başladı. Jean-Marc Itard ve Jean-Étienne

Esquirol gibi hekimlerle zekâ geriliği konusunda çalışmalar yaptı. 1839'da ağır derecede geri zekâlılar için bir okul açtı. Geliştirdiği eğitim yöntemi, ağır derecede geri zekâlıların beyinlerinin hastalıklı ya da anormal olmadığı, zihinsel gelişimlerinin doğumdan önce, doğum sırasında ya da doğumdan sonra durmuş olduğu görüşüne dayanıyordu. Okulun amacı da geri zekâlıların duyularını eğiterek topluma olabildiğince uyum göstermelerini sağlamaktı.

Bu ilkeler yaygın kabul gördü; okul uluslararası ün kazandı ve Avrupa'nın pek çok yerinde benzerleri kuruldu. Séguin'in *Traitements Moral, hygiène et éducation des idiots* (1846; Ağır Zekâ Geriliklerinde Tedavi, Korunma ve Eğitim) adlı yapıtı, kısa zamanda psikoloji klasikleri arasına girdi.

Siyasal nedenlerle 1851'de ABD'ye göç eden Séguin, önce Ohio'ya, ardından New York'a yerleşti. Geri zekâlı çocuklar için birçok eğitim kurumu oluşturdu; 1860'ta Mt. Vernon'da özel muayenehane açtı. New York Üniversitesi'nden tıp doktoru unvanı aldıktan sonra 1863'te New York kentine yerleşti ve Randalls Adasında geri zekâlı çocuklara yönelik bir kurumda çalışmaya başladı.

1866'da ikinci kitabı *Idiocy and Its Treatment by the Psychological Method*'ı (Ağır Zekâ Geriliği ve Psikolojik Yöntemle Tedavi) yayımladı, Orange'daki (New Jersey) Séguin Psikoloji Okulu'nda, duyu ve hareket eğitimine dayalı yöntemini uygulamaya koydu. Séguin *Medical Thermometry and Human Temperature* (1876; Tıpta Termometre Kullanımı ve İnsanın Vücut Isısı) gibi kitaplarıyla, klinikte kullanılan termometrenin yaygınlaşmasına da katkıda bulundu.

Séguin, Marc, YAŞLI. Fransızca MARC SEGUIN. AINE (d. 20 Nisan 1786, Annonay - ö. 24 Şubat 1875, Annonay, Fransa), ilk tel halatlı asma köprüyü kuran ve borulu buhar kazanını geliştiren Fransız mucit ve mühendis.

Balonculuğun öncüsü Joseph Montgolfier'in yeğeni olan Séguin, 1822'de tel kabloların dayanımı üzerine bir dizi deney yaptı. O dönemde asma köprülerin askılarında zincir kullanılıyordu; Séguin, kardeşi Camille ile birlikte bu köprülerin statikini inceledi. 1824'te de Tournon'da Rhône Irmağı üzerine iki asma köprü kurdu; Séguin bu köprülerde zincir yerine, birbirine koşut kablolarla hazırladığı tel halatlardan yararlandı. Köprülerin yük altında bel vermesi sorununu da, yolun iki yanına döşediği gövde kirşerle çözümlendi.

Séguin daha sonraları çalışmalarını lokomotifler üzerinde yoğunlaştırdı. O dönemde kullanılan buhar kazanları(*), su borulu (çok borulu) türdendi; Séguin, ocaktan çıkan sıcak gazların suyla çevrelenmiş çelik borular içinde dolaştırılması ilkesine dayalı alev borulu buhar kazanını geliştirerek bu alanda büyük bir ilerleme sağladı. Nitekim George Stephenson 1829'da yaptığı "Rocket" adlı lokomotifte, Séguin'in buhar makinesinden yararlandı. Séguin kuramsal fizik alanında da önemli katkılarda bulundu ve asma köprüler, demiryolları, buharlı gemiler ve buhar gücü konularında çalışmalar yaptı.

Sehested, Hannibal (d. 1609, Ösel, İsveç Estonyası [bugün Saaremaa, Estonya] - o. 23 Eylül 1666, Paris). Danimarkalı devlet adamı. Danimarka egemenliğindeki Norveç'in kısmi özerklik kazanmasını sağlamış, Danimarkanın yönetim sistemini çağdaşlaştırma çalışmalarının temelini atmıştır.

1632'den sonra Danimarka ve Norveç kralı IV. Christian'ın sarayına girdi. İsveç'le

sürdürdüğü 1635 görüşmeleri başarısızlıkla sonuçlandı. 1640'ta devlet konseyi üyesi ve IV. Christian'ın kardeşi Christiane ile evlenince Norveç valisi oldu (1642).

IV. Christian'ın İsveç'le yaptığı ikinci savaşta (1643-45) Norveç'i İsveç saldırılarına karşı başarıyla savundu. Norveç'i kendi kendini yönetebilecek duruma getirdi, 1646-47'de gelirlerin askeri harcamaları ve savaş borçlarının ödenmesi için kullanılması sağlayarak Norveç'in mali yönetiminin kısmen özerkleşmesini sağladı.

1648'de kralın ölümünden sonra devlet konseyindeki rakiplerince yolsuzlukla suçlanan Sehested mülklerini devlete bırakmak zorunda kaldı. 1651'de konseyden çekildi ve 1651-58 arasında yaşamını yurtdışında sürdürdü. İsveç'le yeni bir savaş (1657-60) başlayınca görev almak için yaptığı başvuru III. Frederik tarafından reddedilince, ihanet sayılabilecek bir davranışla İsveç'e gitti. Daha sonra İsveç'le Kopenhag Antlaşması'nı (1660) görüşmek üzere Danimarka'ya dönmeye izin verildi. Yeniden itibarını kazanarak devlet konseyi üyesi ve hazine-dar oldu. Danimarka'da devlet yönetimini büyük ölçüde modernleştirdi, devletin çeşitli birimleri için kurullar oluşturdu.

Sehi Bey (d. y. 1471 - ö. 1548, Edirne), Osmanlı tezkire yazarı ve divan şairi. Osmanlı dönemi şairleriyle ilgili ilk tezkireyi yazmıştır.

Yaşamına ilişkin yeterli bilgi yoktur. Mora'da ve yanında yetiştiği ünlü şair Necati Bey'le birlikte Şehzade Mahmud'un sancakbeyliği sırasında (1504-07) Manisa'da bulundu. Daha sonra İstanbul'a döndü. Divan kâtipliğini yaptığı Şehzade Süleyman'la (sonradan I. Süleyman) birlikte gene Manisa'ya gitti. Ergene ve Edirne'de çeşitli imaretlerde mütevellilik etti.

Sehi Bey'in 1538'de Edirne'de tamamlayıp I. Süleyman'a (Kanuni) sunduğu ve *Heşt Bilişt*(*) olarak da bilinen *Tezkire*'si sekiz bölümden oluşur. Tezkiredeki şair sayısı çeşitli yazma nüshalara göre 218 ile 229 arasında değişir. Sehi Bey, Molla Cami, Devletşah ve Ali Şir Nevaî'den etkilenecek yazdığı yapıtına aldığı şairlerin kısa yaşam-öykülerini vermiş, şürlerinden örnekler göstermiştir. *Tezkire*'de yalnızca 43 şairin divanıyla bazı başka yapıtların adları sayılmıştır. Genel ve sıradan yargılar içermesine karşın daha sonraki tezkirecileri büyük ölçüde etkileyen yapıt, Mehmed Şükrî tarafından *Tezkire-i Seht* (1907; yb 1980) adıyla İstanbul'da yayımlanmış, 1941'de O. Rescher ve Necati Lugal tarafından Almancaya da çevrilmiştir (*Türkische Dichterbiographien I: Seht's Tezkere*). Sehi Bey'in *Divan*'ının tek yazma nüshası Paris'te Ulusal Kütüphane'dedir.

Sehlü't-Tusteri, tam adı EBU MUTİAMMED SEHL BİN ABDULLAH BİN İSA BİN ABDULLAH BİN RAFİ ET-TUSTERİ (d. 815, Tuster, İran - ö. 896/905, Tuster). İslamda tarikatların ortaya çıkmasından önce tasavvuf düşüncesinin oluşmasına katkıda bulunan mutasavvıf.

Basra ve Abadan'da öğrenim gördü. Ebu Hamza bin Abdullah el-Abadani'nin derslerini izledi. Tuster'e döndükten sonra hacca gitti ve Mekke'de ünlü mutasavvıf Zünnun-ı Mısıri'yle görüştü. Hallac-ı Mansur da öğrencileri arasındaydı.

Sehlü't-Tusteri, bilgiye ve nefsin arındırılmasına büyük önem verir. Nefsi arındırmak için tövbe, nefsin isteklerini yerine getirmemek, dinglilik ve yalnızlık temel koşullardır. Nefsin arındırılmasından amaç, kişinin kendisi için istediğini öbür Müslümanlar için de isteyebileceği bir Müslümanlar durumuna gelmesidir. Bu aşamada Müslümanlı-

ğın dört temel koşulu vardır. Bunlar doğruluk (sıdk), kesin bilgi (ilme'l-yakin), hoşnutluk (rıza) ve sevgidir.

Sehlü't-Tusteri'nin Kuran'ın çeşitli âyetlerine ilişkin yorumları *Tefsirü'l - Kurani'l - Azim* adıyla derlenerek basılmıştır (1908). Kuran'ı tasavvufi açıdan yorumlayan bu yapıtıyla et-Tusteri, İshari tefsir hareketini besleyen kaynaklardan biridir. *Dakaikü'l-Muhibbin*, *Mevaizü'l-Arifin*, *Cevabat li ehle'l - yakin*, *Kusasü'l-Enbiya*, *el-Gaye li ehli'n-Nihaye* adlı öbür yapıtları günümüze ulaşmıştır.

Sehmet, Eski Mısır dininde Güneş Tanrısı Ra'nın düşmanlarını yok eden korkunç görünüşlü savaş tanrıcısı. "Ra'nın Gözü" sayılır ve kutsal yılan (*uraeus*) biçiminde tanrının başına yerleştirilirdi. Tanrı Ptah'ın eşi ve Memphis tanrılar üçlüsünün ikinci üyesiydi. Sanat yapıtlarında genellikle dişi aslan ya da başının üzerinde güneş kur-

Sehmet, Karnak'ta bulunmuş diyorit heykel, Yeni Krallık; Metropolitan Sanat Müzesi, New York kentli

Metropolitan Museum of Art, New York kentli

suyla kutsal yılan bulunan aslan başlı bir kadın olarak betimlenirdi. Kimi zaman Bast ve Mut adındaki Mısır tanrıçalarıyla da özdeşleştirilmiştir.

Sei Şonagon (d. 966/67 - ö. 1013?), *Makura no soşi* (Başucu Kitabı) adlı yapıtıyla tanınan Japon saray şairi ve günlük yazarı. *Zuihitsu* (çalakalem) türündeki yapıt, Japon dünyası tarzının en güzel ve özgün örneklerinden olduğu gibi, Heian dönemi (794-1185) saray yaşamı üzerine de değerli bir kaynaktır. Adının bir tür mü belirttiği, yoksa yazarın koyduğu başlık mı olduğu kesin değildir. Ama Heian dönemine ait başka kaynaklarda, yatak odalarında, uykuya dalmadan önce tutulan günlüklerden söz edilir; bu da en azından adın ne anlama geldiğini açıklamaktadır.

Şair Kiyohara Motosuke'nin kızı olan Sei Şonagon, 991'de İmparatoriçe Sadako'nun hizmetine girmiştir. Aynı yıl başlayıp 1000'e değin süren *Makura no soşi*, yer yer canlı izlenimler yer yer de "İnsanı Sinirlendiren Şeyler" ya da "Sıkıntı Anlarında İnsanı Oyalayan Şeyler" gibi başlıklar altında aktarılmış yargıların oluşur. Bunlar tarih sırasına göre yazılmamışsa da, bazılarının tarih düşülmüştür.

Hazırcıvaplığı ve zekâsıyla saraydaki yerini sağlamlaştıran Sei Şonagon, çağdaşı Murasaki Şikibu'nun günlüğüne göre, gene bu özellikleri yüzünden birçok düşman kazan-

dı. Rivayete göre son yılları yoksulluk ve yalnızlık içinde geçti.

Seifert, Jaroslav (d. 23 Eylül 1901, Prag - ö. 10. Ocak 1986, Prag), Nobel Edebiyat Ödülü (1984) sahibi ilk Çekoslovak olan şair ve gazeteci.

İlk şiir kitabı *Město v slzách* (Gözyaşları İçinde Kent) 1920'de yayımlanmıştı. Ama Seifert, 1950'ye değin gazetecilikle yaşamını

Seifert, 1984

Czechoslovak News Agency

kazandı. Başlangıçtaki "proleter" şiirleri SSCB'de komünizmin geleceğine ilişkin umutlarını yansıtıyordu. Sonradan siyasal temalara daha az yer vermeye başladı. *Na vlnách T.S.F.* (1925; Telsiz Dalgaları Üzerine) ve *Slavík zpívá špatně* (1926; Yanlış Şakıyor Bülbül) adlı yapıtlarında lirik öğeler öne çıktı. Seifert 1929'da Komünist Parti'den ayrıldı.

Şiirlerinde genellikle Çekoslovakya'yı anlatır. *Zhasněte světla*'da (1938; Işıkları Söndürün), ülkenin bir bölümünün Almanya'ya ilhak edilmesine yol açan Münih Anlaşması'nı, *Světlena oděná*'da (1940; Işığa Bürünmüş) Prag'ı işler. *Přilba hlíny*'nin (1945; Kilden Miğfer) odak noktası, 1945'te Prag'da meydana gelen ayaklanmadır. Otuz dolayında şiir kitabı bulunan Seifert çocuk kitapları da yazdı. 1966'da Ulus Şairi ilan edildi. 1968'deki Sovyet işgalini kınadı, ama daha sonra susturuldu. Anıları 1981'de yayımlandı.

Seikan Tüneli, Japonca SEIKAN TONNERU, Japonya'nın en büyük adası Honşu'yu kuzey komşusu Hokkaido Adasına bağlayan denizaltı tüneli. Dünyanın en uzun tüneli (53,8 km) ve 20. yüzyılın en önemli mühendislik başarılarından biridir. Yarınsından fazlası Honşu'yu Hokkaido'dan ayıran Tsugaru Boğazının altında uzanır. 1964-88 arasında, Japon Ulusal Demiryolları'nın sağladığı mali kaynaklarla inşa edilen tünelde bir demiryolu hatı geçer. Tünelin inşaatı sırasında aynı anda 3 bine yakın işçi çalışmış ve çeşitli kazalarda 34 kişi yaşamını yitirmiştir.

Tünelin yapımının planlandığı 1950'lerde Honşu'yla Hokkaido arasında ulaşım temel olarak feribotlarla sağlanıyordu. 1954'te kasırga sonucu Tsugaru Boğazında batan bir feribotta 1.400 kişinin ölmesi üzerine, tünel yapım projesi hızlandırıldı. Honşu'yla Hokkaido Adası arasında ulaşımı çabuklaştıran ve hemen hemen demiryolu ulaşımı kadar ucuz olan uçak seferlerinin başlamasıyla tüneli kullanan yolcu sayısında azalma oldu. Bugün tünelde, havayoluna göre çok daha az sayıda yolcunun yararlandığı tahmin edilmektedir.

Seine-et-Marne, Fransa'nın kuzey kesimindeki Île-de-France planlama bölgesinde (*région de programme*), Paris'in dış banliyölerinin doğusunda ve güneyinde kalan il (*département*). Tarihîsel Île-de-France ve Champagne illerinin birer bölümünden oluşturulan ilin yüzölçümü 5.915 km²'dir. Paris'e doğu akan Marne Irmağı, ilin kuzey kesimini doğu-batı doğrultusunda geçer ve kuzeyde Ourcq, güneyde de Grand Morin ile birleşir. Güneyde geniş bir yay çizen Sen Irmağı, Montereau'dan ve Fontainebleau Ormanının kıyısından geçer, ilin merkezi Melun'a, oradan da kuzeybatıda Paris'e ulaşır.

İldeki verimli ırmak vadilerinde Paris pazarları için sebze, meyve ve süt ürünleri üretilir. Marne ve Sen arasındaki Brie Platosu il topraklarının yarısından çoğunu kaplar. Bu platodaki yüksek ölçüde maki-neleşmiş büyük çiftliklerde tahıl, hayvan yemi, patates, çiftlik hayvanları ve şeker pancarı yetiştirilir. İlde iklim genellikle ılıman olmakla birlikte yıl boyunca sıcaklık sık değişir. Melun, Montereau, Nemours ve Nangis'de yoğunlaşan sanayi etkinliği gıda işleme ile kimyasal madde, yapı malzemesi ve elektrik donanımı üretimine dayalıdır. Ziyarete açık ve parklarla çevrili Fontainebleau, Vaux-le-Vicomte ve Champs şatoları başlıca tarihî yapılarıdır. Bölge, I. Dünya Savaşı sırasında Alman saldırısının (1914) püskürtüldüğü Marne ve Ourcq'ta şiddetli çarpışmalara sahne olmuştur. İl Melun, Meaux ve Provins olmak üzere üç ilçeye (*arrondissement*) ayrılır ve Paris eğitim bölgesi (*académie*) içinde yer alır. Nüfus (1991 tah.) 1.102.100.

Seine Irmağı bak. Sen Irmağı

Seine-Maritime, Fransa'nın kuzey kesimindeki Yukarı Normandiya planlama bölgesinde (*région de programme*), Manş Denizi kıyısında il (*département*). 1790'da tarihîsel Normandiya ilinin doğu kesiminde Seine-Inférieure adıyla oluşturulmuş, 1955'te bugünkü adını almıştır. Kuzeybatısında 130 km'yi aşkın uzunlukta bir kıyı şeridiyle çevrili geniş bir tebeşir platosu (Pays de Caux) üzerinde, 6.278 km²'lik bir alana yayılır.

İlin güney sınırı, önce Manş Denizi kıyısındaki Le Havre liman kentinden doğuya uzanır, sonra Sen Irmağının mendereslerinden, otlak ve ormanlardan geçerek il merkezi antik Rouen kentine ulaşır ve Elbeuf üzerinden Beauvais'nin batısına ulaşır. Yaklaşık 90 m yükseklikte tebeşir kayalıklarının yer aldığı kıyı şeridini, Dieppe (liman kenti), Saint-Valéry-en-Caux, Fécamp, Étretat ve Le Tréport gibi küçük kasabalarla sayfiye yerlerini içine alan vadiler keser. İlin en yüksek yeri, kuzeydoğuda Neufchâtel yakınındaki tepelerdir (247 m).

İlde tarımsal etkinlik mandracılık ile tahıl, şeker pancarı, patates, keten ve meyve üretimine dayalıdır. Rouen ve La Havre bölgeleri ile Sen Vadisinin bazı bölümlerinde sanayi çok gelişmiştir. Sen Irmağının halindeki petrol rafinerileri Paris'e boru hattıyla bağlanmıştır. Elbeuf yöresinde yoğunlaşan kumaş üretimi son yıllarda önemini yitirmektedir. Sen'in yukarı halindeki Tancarville'de Avrupa'nın en büyük asma köprülerinden birinin yapılması ilin karayolu ulaşımını büyük ölçüde geliştirmiştir. İl Rouen, Dieppe ve Le Havre olmak üzere üç ilçeye (*arrondissement*) ayrılır ve Rouen eğitim bölgesi (*académie*) içinde yer alır. Nüfus (1991 tah.) 1.226.200.

Seine-Saint-Denis, Fransa'da, Île-de-France planlama bölgesine (*région de programme*) bağlı il (*département*). Paris'in kuzey ve doğu kesimini kuşatır. Yüzölçümü 236 km²'dir. Paris metropoliten alanının 1964'te yeniden düzenlenmesi sırasında eski Seine ve Seine-et-Oise illerinden ayrılan toprakları kapsar. Batı sınırını, Sen Irmağı'nın kuzeybatıya yönelirken çizdiği yay oluşturur. Le Bourget ve Charles de Gaulle havaalanlarının bir bölümü ilin kuzey sınırları içinde yer alır. Gournay-sur-Marne'in banliyösü Forêt de Bondy ile Saint-Martin korusunun bir bölümü doğu sınırındadır. Güney sınırının hemen yakınında Montreuil yer alır. Marne Irmağı ilin güneydoğu ucundan geçer. Paris-Lille arasındaki Kuzey Karayolu Saint-Denis'ten geçer ve iki havaalanına da bağlanır. Gelişkin bir sanayisi olan il, Le Raincy ve il merkezi Bobigny'yi çevreleyen iki ilçeye (*arrondissement*) ayrılmıştır ve Paris eğitim bölgesine (*académie*) bağlıdır. Nüfus (1991 tah.) 1.102.100.

Seipel, Ignaz (d. 19 Temmuz 1876, Viyana - ö. 2 Ağustos 1932, Pernitz, Avusturya), Avusturyalı Katolik din adamı ve şansölye (1922-24, 1926-29).

Seipel

Bild-Archiv, Österreichische Nationalbibliothek, Viyana

Salzburg ve Viyana üniversitelerinde ahlak felsefesi dersleri verdi. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun yıkılmasından (1918) sonra, önderlerinden biri olduğu Hristiyan Sosyal Partisi'nin monarşist ve cumhuriyetçi kanatlara bölünmesini önledi. Mayıs 1922'de Büyük Alman Partisi ile koalisyona giderek ilk hükümetini kurdu. İtilaf Devletleri'nin gözetiminde mali ve idari reformlar gerçekleştirmek üzere Milletler Cemiyeti'nden 100 milyon ABD Doları tutarında kredi alınmasını sağladı. Deflasyonu denetim altına almakla birlikte, başvurduğu önlemler hem partisinin, hem de eyalet yönetimlerinin tepkisini çekti. 1 Haziran 1924'te bir suikastta yaralandı ve aynı yılın kasım ayında istifa etti.

İkinci başbakanlık döneminde (1926-29) parlamentoda çoğunluğu sağlayamadı. Sosyal Demokratlara karşı yerel örgütleri (*Heimwehr*) kullanması (1927) faşizmin tırmanışına elverişli bir ortam yarattı. Zamanla daha otoriter bir eğilime yönelerek, güçlü başkanlık yetkilerine dayalı korporatif devlet sistemini savundu. Eylül 1930'da getirildiği dışişleri bakanlığı görevinden sağlık nedenleriyle istifa ettikten iki yıl sonra öldü.

Seitz, Karl (d. 4 Eylül 1869, Viyana - ö. 3 Şubat 1950, Viyana, Avusturya), Avusturyalı siyaset ve devlet adamı.

İmparatorluğun son yıllarında Devlet Konseyi'nde (*Reichsrat*) Sosyal Demokrat milletvekili olarak yer aldı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Avusturya Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla oluşturulan geçici meclise başkanlık etti (1918-19). Ardından Kurucu Meclis (Mayıs 1919-Ekim 1920) ve Ulusal Konsey (*Nationalrat*) başkanlığı yaptı.

Ekim-Kasım 1920'de vekâleten cumhurbaşkanlığı görevini yürüttü.

1923'te Viyana belediye başkanı seçildikten sonra sosyal hizmetleri hızla yaygınlaştırmaya yönelik bir program uyguladı. Şubat 1934'teki sosyalist ayaklanmadan sonra görevden uzaklaştırıldı ve kısa bir süre hapsedildi. Temmuz 1944'te Nazilerce tutuklandı, Ravensbrück ve Plauen toplama kamplarında kaldı. Mart 1945'te özgürlüğüne kavuştuktan sonra Avusturya Sosyalist Partisi'nin onursal başkanlığına getirildi.

Seixal, Portekiz'de, Setúbal ilinde (*distrito*) kasaba ve belediye (*concelho*). Lizbon'un güneydoğusunda, Tejo (Tajo) Irmağının Lizbon girişinde genişleyerek oluşturduğu Mar de Palha (Saman Denizi) adlı koyun kıyısında yer alır. Yakınındaki Almada'dan geçen bir karayoluyla Lizbon'a bağlanır. Bir balıkçı köyü olarak kurulan Seixal, hızla büyüyerek önemli bir balıkçılık limanı oldu.

1836'da kasaba statüsü kazandı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra bölgede Portekiz'in en büyük demir-çelik tesisinin kurulmasıyla önemli bir sanayi merkezi durumuna geldi. Seixal'da takım tezgâhı ve makine üreten tesisler, tersaneler ve tamir atölyeleri vardır. Nüfus (1981) kasaba, 2.956; belediye (*concelho*), 87.344.

Sejarah Melayu, Malay dilinde MALAYA VAKAYINAMESİ. Malay dilinde yazılmış en güzel edebi ve tarihî yapıtlardan biri. Malakka Sultanlığı'nı konu alan yapıt 15-16. yüzyıllar arasındaki bir tarihte hazırlanmıştır. 1536'dan önce yazılmış olduğu bilinen ilk metin üzerinde, Sultan Abdullah Maayah Şah'ın emriyle 1612'de bazı değişiklikler yapılmış, bu ikinci metnin yalnızca el yazmaları günümüze ulaşmıştır.

Yapıtta, 1400 dolayında kurulan Malakka Sultanlığı'nın büyüklüğü ve görkemi dile getirilir. Yalnızca bir tane sinin tarihi verilmeyle birlikte, *Sejarah Melayu*'da anlatılan olaylar başka tarihî kaynaklarda doğrulanmaktadır. *Sejarah Melayu*, Malakka sultanlarını, saray ve hükümet görevlilerini konu alan ve aralarında tarihîsel bağlantı bulunmayan öykülerden oluşur. Ayrıca Malakka'yla ilişkisi bulunan yabancı hükümdarlardan ve sultanların, bölgenin ticaret merkezi olarak konumundan söz edilir. Dikkat çekici bir nokta köylülerin yaşamına hiç değinilmemiş olmasıdır. *Sejarah Melayu*, başarıları anlatımı ve kişilik betimlemeleriyle olduğu kadar, 1511'deki Portekiz işgalinden önceki Malakka ve Malayların yaşamı üzerine önemli bir tarihîsel kaynak olmasıyla da değer taşır.

SEKA bak. Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları

Sekake, Suudi Arabistan'ın kuzeybatısında, Kuzey bölgesindeki el-Cevf yönetim bölgesinin (*minuka*) merkezi ve vaha. Akdeniz kıyısından Arabistan Yarımadasının orta ve güney kesimlerine kadar uzanan eski bir kervan yolunun üzerinde, Nufud Çölünün kuzeyinde, el-Cevf Vahasının kuzeydoğusunda yer alır. Vahada mandracılık yapılır ve hurma yetiştirilir.

Sekaniler, bugün Kanada'daki İngiliz Kolumbiyası ve Alberta eyaletlerinin sınırları içinde kalan Kayalık Dağların doğu ve batı yamaçlarında yaşayan ve Atabask dillerinden birini konuşan Kuzey Amerika Yerlileri. Önce komşuları Kriler, Biverler, Takuliler ve Şuşuşların, sonra da beyaz avcı ve madencilerin saldırılarına uğrayıp topraklarından sürülen Sekanilerin soyu tükenmek üzeredir.

Sekaniler gevşek biçimde örgütlenmiş ve yetkileri sınırlı reislerin önderlik ettiği birkaç bağımsız takıma ayrılmıştı. "Kayalıklar da Yaşayanlar" anlamına gelen Sekani adı başlangıçta bütün kabile için değil, yalnızca belli bir takım için kullanılıyordu. Göçebe olan Sekaniler, çatısı kazıklarla kurulan ve ağaç kabukları ya da çalılarla kaplanan geçici barınaklarda yaşarlardı. Tuzak kurarak ya da mızrak, ok ve yay kullanarak sığın, ren geyiği, ayı, dağ keçisi ve kunduz avlardı. Balık avlamayı küçümser ve ancak büyük kıtlık dönemlerinde balık yerlerdi.

Animist olan Sekaniler hayvanların, rüzgârın ve gökgürültüsünün doğüstü gücü olduğuna inanırlardı. Her erkeğin, kuşlar ya da yabani hayvanlarla ilişkilendirilen ve zorda kaldığında güç alacağı bir ya da daha çok koruyucu ruhu vardı. Ayrıca hastalıklara neden olma ve tedavi etme gücü olan şamanlara inanılırdı.

sekan (Farsça *seg-ban*: "köpek bakıcısı"). Osmanlı Devleti'nde değişik dönemlerde merkezde ve taşrada görev yapan çeşitli asker sınıflarının ortak adı.

Sekban Ocağı I. Murad döneminde (1360-89), padişahın av maiyetini oluşturmak üzere kuruldu. Ulufeli sekbanlar, av köpekleri besler, atlı ve yaya olarak sürekli avlarına katılırlardı. Seferlere de katılmaya başlayınca sayıları arttı ve 14. yüzyılın sonlarında 6 bine ulaştı. Bunlardan yalnızca 500'ü avcı, büyük çoğunluğu savaş eriydi. 1451'de Yeniçeri Ocağı'na katılmalarıyla 65. Orta'ya Sekban Ortası dendi. Ortanın amiri sekbanbaşıydı. II. Mehmed (Fatih) (hd 1451-81) yeniçeri ağalığına sekbanbaşılıktan yükselmeyi yasa haline getirdi. Bu tarihten sonra da 65. Orta'dan seçilen sekban avcıları, geleneksel av hizmetlerini sürdürdüler. Öteki ortarlardan kalabalık olan Sekban Ortası'nda bir süvari ve 34 piyade bölüğü vardı. Her bölük 30-40, bazıları 100, Sekbanlar Kâtibi Bölüğü ise 400 askerden oluşurdu. Süvari bölüğüne genellikle ocak ağalarının yetişkin oğulları alınırdı. 17. yüzyıla doğru bütün yeniçeri ortalarının kalabalıklaşması ve padişahların av partilerine eskisi kadar ilgi duymamaları sonucunda sekbanların önemi azaldı. Sekbanbaşılıktan yeniçeri ağalığına yükselme geleneği bırakıldı, sekbanlar sancakbeyliğiyle dış göreve çıkmaya başladılar.

Sekban bölüklerinin bölükbaşı, odabaşı, sekbanlar kâtibi, sekbanlar kethudası, sekbanlar çavuşu ve saraçbaşı denen subayları vardı; bölüğün en kıdemli sekbanı da çorbacı unvanını alırdı. Seferde sekbanbaşı ya orduya katılır ya da başkentte kalarak güvenlik işlerine bakardı. İstanbul'da biri Fatih'te, öbürü Vefa'da iki sekban kuluğu (karakolu) vardı. Sekban Ortası, 1826'da Yeniçeri Ocağı'yla birlikte kaldırıldı.

16. yüzyıl sonlarıyla 17. yüzyıl başlarında Celâli Ayaklanmaları'nı da içine alan büyük bir bunalım yaşandı; İstanbul kadar taşra otoritelerinin de asker yazmaya yönelmesi sonucunda, sekban diye anılan başka asker grupları ortaya çıktı. 17. ve 18. yüzyıllarda beylerbeyleri ve sancakbeyleri, milislerin yanında sekbanlara da yer verir oldu. Kendi başlarına buyruk hale gelen bu sekbanlar, çoğu zaman beylerbeyinin ve sancakbeyinin izniyle yağma ve zora başvurur, kapısız (açıkta) kaldıklarında çeteler kurarak soygun yaparlardı. Osmanlı yönetiminin resmi deyimiyle bu "sekban gezerler", özellikle 18. yüzyılın başında, Anadolu'daki yaşamı olumsuz yönde etkiledi.

Bunların dışında taşra yönetimlerinin görevlendirdiği kır sekbanı denen kolcular ve korucular, sınır boylarında ise olası düşman

baskınlarına karşı bölge halkının parasal yardımlarıyla bulundurulun serhat sekbanları vardı. 1807'de Kabakçı Mustafa Ayaklanması'ndan sonra dağıtılan Nizam-ı Cedid'in yerine kurulan Sekban-ı Cedid(*), gene sekban adını taşıyan bir asker sınıfıydı.

Sekban-ı Cedid, 19. yüzyılın başında, Yeniçeri Ocağı'nın yerini almak üzere oluşturulan Osmanlı askeri gücü.

19. yüzyılda Yeniçeri Ocağı'nın yerine modern bir ordu kurma girişimlerinden ilki olan Nizam-ı Cedid, Kabakçı Mustafa Ayaklanması'yla (1807) dağıldı. 1808'de II. Mahmud'un tahta çıkmasını sağlayan Alemdar Mustafa Paşa yeni bir ordu kurmaya yöneldi. Bu amaçla Rumeli'den yüzlerce Türk ve Arnavut genci getirtti. Ayanın korumacılığı yapan ve o sırada İstanbul'da bulunan sekbanlardan da durumları askerlik için uygun olanları alıyordu. Bunlar, Sekban-ı Cedid adını alan orduya yazılarak Levend ve Üsküdar kışlalarına yerleştirildiler.

Sekbanlar için bir disiplin yönetmeliği hazırlandı. Avrupalı askerlerinkini andıran özel bir üniforma öngörülde. Sekban-ı Cedid birlikleri, 8. Orta adıyla Yeniçeri Ocağı'na bağlanarak yeniçerilerin tepkisi önlenmeye çalışıldı. Alemdar Mustafa Paşa yeni örgütlerle birlikte yeniçerilerin de eğitim ve disiplinini amaçlıyordu.

Sekban-ı Cedid ocağının asker sayısı Kasım 1808'de 15 bine ulaştı. Yeniçerilerin kendileri için getirilen disiplin kurallarından ve sekban sayısının hızla artmasından rahatsız olarak 17 Kasım 1808'de başlattıkları ayaklanma, Alemdar Mustafa Paşa'nın konağının cephaneliğini ateşleyerek ölmesiyle sonuçlandı. Topkapı Sarayı çevresinde yeniçerilerle savaşan Sekban-ı Cedid askerleri yenik düştü.

II. Mahmud ayaklanmacıların isteği üzerine Sekban-ı Cedid'i kaldırmak zorunda kaldı. Dağılan sekbanlardan yakalananlar öldürüldü; kaçabilenler ise Rumeli ve Anadolu'daki eski yerlerine döndü.

Sekendiz bak. Satürn

Sekenenre, SEKENENRE TAO olarak da bilinir (ü. İÖ 16. yy), Teb'de hüküm süren 17. sülaleye (İÖ 1650-1570) bağlı Mısır firavunu (İÖ y. 1575). Yakın dönemde bulunmuş bir papirüsten başlangıçta Mısır'ın kuzeyindeki Hyksoslara vergi ödediği, ama yaklaşık 650 km uzaktaki başkentinde uyurken Teb'deki suaygırlarının kendisini rahatsız ettiğini öne süren Hyksos firavununun gönderdiği mektupla ilişkilerinin bozulduğu anlaşılmaktadır. Eldeki metnin Sekenenre ile saray çevresinin uygun bir yanıt arama çabalarının anlatıldığı bölümde bitmesi nedeniyle, sonraki gelişmeler tam bilinmemektedir. Bununla birlikte oğlunun Mısır'ın belirli bir bölümü üzerinde hak iddia etmesi, Sekenenre'nin Hyksoslar karşısında bağımsızlığını bir ölçüde koruduğunu göstermektedir. Sekenenre'nin mumyasında beş büyük yara izi bulunması, aceleyle mumyalanmış olması ve organlarının yanlış yerleştirilmesi, olağanüstü koşullarda öldüğü kanısını uyandırmaktadır.

seki, TARAÇA olarak da bilinir, deniz ve göl kıyıların bazı kesimleri ile akarsu vadilerinin iki yakasındaki yamaçlarda görülen basamak biçimli, üstü düz ya da az eğimli jeomorfolojik oluşum.

Kıyı sekileri, negatif harekete (östatik hareketler sonucu deniz düzeyinin alçalması ya da epirojenik hareketlerle karanın yükselmesi) uğrayan bir kıyı kesiminde eskiden sularla örtülü alanların, su düzeyi üstüne

çıkış kesimleridir. Bu sekilerin üzerinde rastlanan eski deniz hayvanlarının fosilleşmiş kabukları (kavki) sekilerin tarihlendirilmesini olanaklı kılar.

Göl kıyısındaki sekiler de ait olduğu gölün eskiden daha geniş alanlar kapladığını kanıtlar. Van, İznik, Burdur gölü kıyılarında bu göllerin eski alanını saptamaya yarayan göl sekileri yer alır.

Akarsu vadilerindeki sekiler, akarsuyun farklı aşamalarda gömülme sürecinin sonucunda oluşur. Bu sekilerin üstü akarsu yatağının bir önceki aşamaya ait katmanının parçalarıdır. Akarsuların her iki yakasındaki sekiler aynı düzeyde bulunur. Akarsu yatağındaki sekiler daha çok genel taban düzeyindeki değişikliklere bağlı olarak oluşur. Bu biçimde ortaya çıkan sekiler içinde de yerli kayaç sekileri ve alüvyon sekileri (ya da dolgu sekileri) gibi tipler vardır. Akarsu sekilerinin genel taban düzeyi değişikliğine bağlı olmadan oluşmaları da vardır; menderes aşındırması sekileri, kayma yamacı sekileri, yerel taban düzeyi sekileri, statik gençleşme sekileri, bu tür seki örnekleridir.

Sekiler, Pliyosen Bölüm (y. 7-2,5 milyon yıl önce) sonu ile Kuvaterner (Dördüncü) Dönem (y. 2,5 milyon yıl öncesinden günümüze) kronolojilerini saptamada rol oynamaları ve jeomorfolojik evrime ilişkin bilgi vermeleri bakımında coğrafyacılar ve jeologlar açısından önemli oluşumlardır. Sekiler üzerindeki araştırmaları toplamak ve yeni araştırmalar yapmak, bu araştırmaları raporlar halinde yayımlamak üzere 1926'da Uluslararası Coğrafya Birliği'ne (UGI) bağlı bir Sekiler Komisyonu kurulmuştur.

Seki Kova, TAKAKAZU olarak da bilinir (d. 1642, Fujioka - ö. 1708, Japonya), Japon matematiğinin kurucusu olarak kabul edilen bilgin.

Bir *samurai* ailesinin çocuğu olan Seki, çok küçük yaşta üstün matematik yeteneğiyle dikkatleri çekti. 18. yüzyıl Alman matematikçisi Gottfried Wilhelm Leibniz'in geliştirdiği kuramdan daha genel bir determinantlar kuramını ondan önce ortaya koyan Seki ayrıca, sonsuzküçükler hesabına ilişkin birçok buluş gerçekleştirmiştir. Bu buluşlarının çoğu öğrencisi Take'ye geçmiş ve onun tarafından kullanılmıştır. Okullar arasında *kai* rekabetten kaynaklanan gizlilik ve *samurai* ilkelerinden kaynaklanan alçakgönüllülük geleneği nedeniyle Seki'nin matematiğe katkılarını tam olarak belirlemek zordur.

seki tarımı, dağ yamaçları gibi fazlaca eğimli alanların basamaklar halinde düzle-

Fukuoka'da seki tarımı, Küşu, Japonya
John Laundry Back - Star EB Inc

nerek tarıma açılması. Engebeli ve eğimli alanlarda topraktan olabildiğince yararlanabilmek, toprak kaymalarını önlemek ve su kaybını azaltmak için çok eski çağlardan beri yaygın olarak uygulanan bu yöntem makineli tarıma pek uygun olmadığından yoğun bir el emeği ve özen gerektirmektedir.

Seki sistemlerinin çoğunda sekiler, yamaçları enine kesen dar düzlükler ya da şeritler halinde açılır ve her bir basamak boyunca sulama kanalları uzanır. Sekiler, suyun akışını sağlamak için hafif meyilli yapılır.

Seki tarımı Çin'de, Japonya'da, Filipinler ve Okyanusya'nın öbür bölgelerinde, Güneydoğu Asya'da, Akdeniz çevresinde ve Güney Amerika'nın And Dağlarında yüzyıllardan beri uygulanmaktadır.

Sekigahara Çarpışması, Japon tarihinde Tokugava Şogunluğu'nun (1603-1867) kurulmasıyla sonuçlanan çarpışma (20 Ekim 1600).

Yıllarca süren bir iç savaşın ardından ülkeyi yeniden birleştirmiş olan Toyotomi Hideyaşi'nin ölümünden (1598) sonra iktidar Hideyaşi'nin çocuk yaşta oğlu Hideyori'nin adına ülkeyi yöneten beş kişilik naipler kuruluna geçmişti. Naipler kurulu üyelerinden Tokugava Ieyasu ile İşıda Mutsunari arasındaki rekabet çok geçmeden savaşa dönüştü. Bu iki feodal beye bağlı ordular Sekigahara Geçidinde karşılaştılar. Çarpışma sırasında İşıda ve müttelikleri yenildi, İşıda yakalanıp öldürüldü, yandaşlarının çoğu sürgün edildi ya da mülkleri ellerinden alındı.

Ieyasu'nun Edo'yu (bugün Tokyo) merkez edinenek kendini şogun ilan etmesiyle Tokugava Şogunluğu kurulmuş oldu.

Sekiz Aşamalı Yol, Pali dilinde ATTHANGIKAMAGGA, Sanskrit dilinde ASHTANGIKAMARGA, Budacı dinsel öğretinin özünü oluşturan Dört Soylu Doğru'dan(*) dördüncüsüne ulaşmanın yolu. Gautama Buda'nın Hindistan'da Benares (Varanasi) yakınlarındaki geyik parkında verdiği ilk vaazda ortaya konmuştur. Bedensel hazları yücelten maddencilik ile benliği yok etmeyi öngören çilecilik arasında ılımlı bir çizgi oluşturduğu için "Orta Yol" olarak da bilinir. Sekiz Aşamalı Yol'u izleyenler, insan varoluşunun temeli olan acıdan kurtulup sonunda Nirvana'ya ulaşırlar. Bazı Budacı öğretilere göre bu yola girmek bile Nirvana'ya yaşamak anlamına gelir.

Sekiz Aşamalı Yol şu aşamalardan oluşur: 1) Doğru düşünmek (Dört Soylu Doğru bağlamında Budacılığın varoluşun doğasına ilişkin öğretilerine inanmak); 2) doğru niyet etmek (bu inancı yaşama geçirmeyi niyet etmek); 3) doğru konuşmak (yalandan, iftiradan ve kötüleyici konuşmalardan kaçınmak); 4) doğru davranmak (öldürmemek, çalmamak ve uygunsuz cinsel davranışlardan kaçınmak); 5) geçimini doğru yoldan sağlamak (Budacılığın ilkeleriyle bağdaşmayan işlerde çalışmamak); 6) doğru çaba harcamak (kötülükten kaçınıp iyiliğe yönelmek); 7) bilincini doğru tutmak (bedenin, duygularının ve düşüncelerinin ayrımına varmak) ve 8) zihnini doğru yoğunlaştırmak (meditasyon).

Sekiz Garip Usta, Çin'de, Qing hanedanının Qian-long döneminde (1735-96). Jiangsu yönetim bölgesinin Yangzhou yöresinde çalışmış ressamlar grubu. Zheng Xie, Jin Nong, Huang Shen, Gao Xiang, Li Fangying, Li Shan, Lo Ping ve Wang Shishen'den oluşur. Hua Yan gibi başka sanatçılar

da bazen bu gruptan sayılır. Bu sanatçılar, üslup birliğinden çok aynı yörede çalışmış olmaları nedeniyle bir grup içinde düşünülürse de, belirli ortak üslup özelliklerine de sahiptirler. Genel olarak hepsinin yapıtları küçük boyutlu, üstünkörü doğa karalamaları niteliğinde, yaratıcı bir kişisel izlerini taşıyan resimlerdir. Bu kişisel tutumun resimlerine garip biçimler halinde yansımaları, onlara bu adın verilmesine yol açmıştır.

Sekiz Ölümsüz, Çince BA XIAN, Wade-Giles yazımında PA HSIEN. Taoculukta, Batı'nın Ana Kraliçesi Xi Wang Mu'nun Şeftali Şenliği'ne serbestçe katılabilen ölümsüz kutlu kişiler. Gerçek yaşamda birbirlerini tanımasalar da sanat yapıtlarında çoğu kez bir arada (örn. ölümsüzlüklerini sürdürmesi için Uzun Ömür Tannısı Shou Xing'e armağan götürürken) betimlenirler.

Çin sanatında tek tek ya da sekizden küçük topluluklar biçiminde betimlendik-

Sekiz Ölümsüz, 18. yüzyıl Çin resmi; Gulmet Müzesi, Paris
Gaudon-Art Resource/EB Inc

leri de olur. Bunlardan birinde, Sekiz Ölümsüz'den dördü bir çam ağacının altına uzanmış durumda gösterilir; bu sahnede Zhongli Quan ile Lü Dongbin, Li Tieguai'in ısıttığı şaraptan içmekte, Lan Caihe de flüt çalarak onları eğlendirmektedir. Öteki dört ölümsüzün kimliklerini belirten listelerde ise en çok Zhang Guolao, Han Xiang, Cao Guojiu ve He Xiangü adları geçer.

Sekizinci, İbnürrefik Ahmet Nuri (d. 1874, İstanbul - ö. 6 Mart 1935, Ankara), komedileri ve Fransız tiyatrosundan uyarlamalarıyla tanınan oyun yazarı.

Mekteb-i Sultani'yi (bugün Galatasaray Lisesi) bitirdikten sonra Hariciye Nezaretinde çalıştı. Karantina İdaresi Muhasebe Kaleminden emekli oldu.

Tiyatro tutkusu öğrenciliğinde başladı. Bu yıllarda Güllü Agop'un Gedikpaşa Tiyatrosu'ndaki(*) oyunlarını sürekli izledi, ayrıca amatör olarak sahneye çıktı. Yazdığı ilk oyunlar, Osmanlı Donanma Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi'nde(*) sahnelendi. Darülbeydi'de görev aldı. Alfred Savoir'ın *La*

Huitième femme de Barbe-bleau (Mavi Sakalın Sekizinci Karısı) oyunundan uyarladığı *Sekizinci* (1922) çok beğenildiğinden bu adla anılmaya başladı. Darülbeydi'den ayrıldıktan sonra kurduğu toplulukla Anadolu'yu dolaşarak halka tiyatroyu sevdirmeye çalıştı. Daha sonra Ankara Halkevi Sahnesi yönetmenliğini üstlendi (1932) ve ölümüne değin bu görevini sürdürdü.

Reşat Nuri Güntekin ve Mahmut Yesari ile birlikte *Kelebek* adlı mizah dergisini de çıkaran (1923) İbnürrefik Ahmet Nuri, sağlam bir teknikle yazdığı oyunlarında günlük dili kullanmış, güldürürken öğretmeyi amaçlamıştır.

Yapıtları arasında *Tecdid-i Nikâh* (1913), *Gücü Gücü Yetene* (1918), *Fırsat Yoksulu* (1918), *Sivrisinekler* (1923), *Hacı Mansur* (1927), *Yavuz Hırsız* (1928), *Nakış* (1931) sayılabilir. Uyarlamalarından bazıları da Daniel Riche'den *Hisse-i Şayia* (1917), Tristan Bernard'dan *Dört Cihar* (1918), Georges Courteline'den *Ceza Kanunu* (1919), Savoir'dan *Yegâne* (1921), Alexandre Bisson'dan *Nur Baba Köşkü*'dür (1923).

Sekizinci Yol Ordusu, 1937-45 arasında Çin'de Japonlara karşı savaşan iki önemli komünist ordudan biri. Halk arasında Çin Komünist Partisi'nin tabanını genişletmek amacıyla siyasal propaganda çalışmalarında da bulunan ordu Temmuz 1937'de 30 bin askerden oluşurken, bu sayı 1945'te 600 bine yükseldi.

Çan Kay-şek önderliğindeki milliyetçilerle komünistler arasında Japonlara karşı kurulan ittifak sırasında oluşturulan (1937) 8. Yol Ordusu'nun başında 4. Kızıl Ordu'nun komutanı Zhu De(*) bulunuyordu. Ama ordu milliyetçi hükümetin emrindeydi. 8. Yol Ordusu, 1938'de milliyetçi komutan Yan Xishan tarafından 18. Grup Ordusu adıyla yeniden düzenlendiyse de, fiilen Zhu De'nin denetimi altında kaldı ve komünistlerle milliyetçiler arasındaki ilişkilerin bozulduğu 1941'den sonra milliyetçilerden bağımsız hareket etmeye başladı.

18. Grup Ordusu II. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda yeni kurulan Halk Kurtuluş Ordusu'yla birleştirildi. Eski 8. Yol Ordusu'na bağlı kuvvetler 1948'de Mançurya'nın (Kuzeydoğu Eyaletleri) milliyetçilerden alınmasında önemli rol oynadı. Böylece komünist kuvvetlerin Kuzey Çin'i almalarının ve iç savaşı lehlerine çevirmelerinin koşulları hazırlandı.

Sekizler, 1908'de Robert Henri'nin öncülüğünde New York'ta kurulan ve sonradan Ashcan okulu adını alan ressamlar topluluğu. *Ayrıca bak.* Ashcan okulu.

sekizli sınıflama, SU(3) olarak da bilinir, temel (atomaltı) parçacıkların bakışımı özelliklerine göre gruplar halinde sınıflandırılması sistemi. Her gruptaki üye sayısı 1,8 (en sık), 10 ya da 27'dir. Sistemi, 1961'de ABD'li fizikçi Murray Gell-Mann(*) ve İsrailli fizikçi Yuval Ne'eman önerdiler. Sistemin adı (sekiz sayısının taşıdığı önem nedeniyle) Buda'nın aydınlanmak ve huzura ermek için gösterdiği Sekiz Aşamalı Yol'dan gelir. Sekizli sınıflamanın ilk başarılarından biri, gruplardan birini tanımlamak için gerekli olan ağır bir temel parçacığın varlığının önceden görülmesi oldu. Omega-eksi (Ω⁻) adı verilen bu parçacık 1964'te bulundu. Gell-Mann aynı yıl bu sınıflamanın fiziksel temeli olarak kuvarik kavramını ortaya attı ve günümüzdeki kuvarik modelinin temellerini oluşturdu.

sekizli yapı, OKTET olarak da bilinir, kimyada, soy gaz atomlarının, sekiz elektronla doldurulmuş dış kabuk düzeni. Soy gazların

eylemsizliklerinin ve bazı başka elementlerin kimyasal olarak tepkin olmamalarının nedeni bu yapıdan kaynaklanır. Atom numaraları soy gaz elementlerinininkine yakın olan kimyasal elementler, başka elementlerle, elektron vererek, alarak ya da paylaşarak birleşirler ve bunun sonucunda atomları soy gaz atomlarının en dış kabuklarındaki elektron düzenine ulaşır. İlk olarak 1916'da Alman kimyacı Walther Kossel ve ABD'li kimyacı Gilbert Newton Lewis'in, birbirlerinden bağımsız olarak gözledikleri bu olgu sekizli kuralı olarak bilinir ve birçok elementin değerliğinin (valans) belirlenmesinde kullanılır.

sekizli yasası, kimyasal elementlerin artan atom ağırlıklarına göre dizilmesi durumunda, fiziksel ve kimyasal özellikleri benzer olan elementlerin, yedi elementlik aralıklarla birbirini izlediğini belirten genel kural. Yasayı 1865'te İngiliz kimyacı J. A. R. Newlands ortaya koymuştur. Elementlerin özelliklerinde periyodik bir düzen belirleyen ilk bilim adamlarından biri olan Newlands'ın bu buluşu, periyotlar yasasının geliştirilmesinde etkili olmuştur.

Sekkâki, asıl adı EBU YAKUB YUSUF (d. 10 Mayıs 1160, Harezm - ö. 1229, Fergana), dil ve fıkıh bilgini. *Miftahü'l-Ulûm* adlı yapıtıyla tanınır.

Yaşamına ilişkin bilgiler çok sınırlıdır. Metal oymacılığıyla uğraştığından Sekkâki adıyla ünlendi; ayrıca usta bir demirci ve kilit yapıcısıydı. Yaptığı çok karmaşık ve küçük boyutlu bir kilidi dönemin sultanına takdim edince ödüllendirildi. Ama sultanın bilginlere daha çok ilgi ve saygı gösterdiğini görünce bilimle uğraşmaya karar verdi. Dönemin ünlü bilginlerinden fıkıh dersleri aldı, Hanefi fıkhında uzmanlaştı. Pek çok şerhi yapılan *Miftahü'l-Ulûm* (1899) dilbilgisi, edebiyat ve sözdizimi konularını içerir.

sekonder emisyon bak. ikincil salım

Sekondi-Takoradi, Gana'nın güney kesiminde liman kenti. Felemenkilerin ve İngilizlerin 17. yüzyılda Sekondi'de yaptıkları kaleler sonradan Ahantalar tarafından yıkıldı. Felemenkilerin yeniden inşa edip 1872'de İngilizlere sattıkları Orange Kalesi bugün deniz feneri olarak kullanılır. Sekondi 1900'lerde iç kesimlerdeki altın yataklarına uzanan demiryolunun inşa edilmesinden sonra hızla gelişip büyüdü. Ama 1928'de Takoradi'deki limanın hizmete açılmasıyla Sekondi'deki liman ticari önemini yitirdi. 1946'dan beri tek bir belediye olan Sekondi ve Takoradi, 1963'te birleştirildi. Tepelik bir yörede yer alan ve deniz kıyısına kadar uzanan Sekondi'nin eski limanı gezinti ve balıkçı tekneleri tarafından kullanılır. Yakınlarda bir deniz üssü vardır. Modern ve planlı bir kent olan Takoradi'nin limanında boksit yükleme ve petrol boşaltma tesisleri kurulmuştur. Kentte tarım ve deniz ürünlerini işleyen hafif sanayi kuruluşları da vardır. Nüfus (1988) 103.600.

sekoya (*Sequoia sempervirens*), KIYI SEKOYASI olarak da bilinir, *Taxodiaceae* familyasından, kışın yapraklarını dökmeyen görkemli ağaç. ABD'de, Oregon'un güneybatısından Kaliforniya'nın ortasına kadar uzanan kıyı kesimlerin deniz düzeyinden 1.000 m'ye varan yüksekliklerinde yetişir.

Sekoya, yeryüzündeki yaşayan ağaçların en uzun boylusudur; genellikle 90 m'den yüksekçe boy atar. gövde çapı ise 4,5 m kadardır. Yaprakları ana sürgünlerde sarmal dizilişli, pulsu ve yatık, yan sürgünlerde iğnemsî ve iki sıralıdır. Ağaç yaşlandıkça alttaki büyük dallar dökülür ve gövde düz-

gün bir kolon halini alır. Sekoya ağacı kesildiğinde kütük sürgünü verir. Üretimi tohumla ya da çelikle yapılır. Yaklaşık 400-500 yılda olgunlaşan ağaçlardan bazıları nın 1.500 yaşında olduğu bilinmektedir.

Sekoya (*Sequoia sempervirens*)
Shostal-EB Inc

Gövdeyi saran kırmızımsı kahverengi, lifli ve derin oluklu kabuğun kalınlığı yaşlı ağaçlarda 30 cm'yi aşar. Bu kabuk böcek, mantar ve yangına karşı son derece dayanıklıdır. Ağaç yaşlandıkça tabanında kalın destekler, gövdesinde ise yarı küre biçiminde yumrular oluşur.

Sekoyanın özü koyu kırmızı renkli olan çok dayanıklı bir odunu vardır. Başlıca marangozculukta ve inşaatlarda kullanılan bu odundan çit kazığı ve levha yapımında da yararlanılır. Gövde yumruları ise kesilerek kaplamacılık ve tornacılıkta kullanılır.

Sekoya Ulusal Parkı, ABD'nin, Kaliforniya eyaletindeki Sierra Nevada'da yaklaşık 162.870 ha'lık bir alanı kaplayan ormanlık bölge. Dünyanın en yaşlı ve en iri canlılarından biri olan mamutağaçlarının (*Sequoiadendron giganteum*) yetiştiği bu alan 1890'da korumaya alındı. Parktaki en iri mamutağaçlarından biri olan ve "General Sherman" adıyla anılan bir ağacın yaklaşık 3-4 bin yaşında olduğu sanılmaktadır. Yüksekliği 83,1 m'ye varan bu ağacın gövdesinin tabana yakın kesimindeki çevre genişliği 30,45 m, çapı 9,66 m, toplam ağırlığı ise 6.167 tondur. Parktaki bazı örneklerin yüksekliği 90 m'yi aşar, ancak hiçbirinin ağırlığı General Sherman'inkine ulaşmaz.

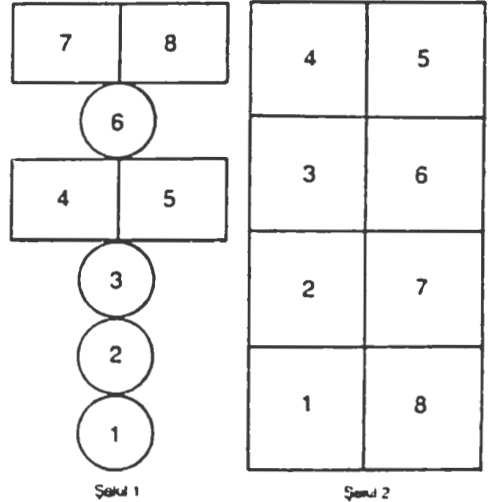
Sekoya Ulusal Parkı'nda siyah ayı, geyik, tilki ve sincap gibi hayvanlarla öbür bazı küçük memelilere rastlanır. Bitki örtüsünü ise mamutağaçlarının yanı sıra çalılar, küçük ağaçlar, kır çiçekleri ve çayırılar oluşturur. Parkın merkezi Three Rivers'dadır. Kuzeyinde Canyon Ulusal Parkı, doğusunda ABD'nin en yüksek dağı olan Whitney Dağı yer alır.

sekreterkuşu bak. kâtipkuşu

sekretin, onikiparmakbağırsığının duvarından salgılanan sindirim hormonu. Mide asidi ya da sindirilen proteinlerin bir bölümü onikiparmakbağırsığı mukozasına değince salgılanmaya başlar. Düşük molekül ağırlığında bir protein yapısındaki sekretin pankreasın sıvı ve bikarbonat iyonlarının çıkışını ve karaciğerden safra salgılanmasını uyarır.

seksek, yere çizilen belirli çizgilere basmadan tek ayakla üstünden atlamaya dayalı çocuk oyunu. Birçok ülkede değişik türleri oynanır.

Bir türünde oyuncu küçük ve düz bir taş parçasını yere çizilmiş, birbirine bitişik kutu ya da çemberlerden birinin içine atar. Taş hiçbir noktasında çizgiye değmeyecek biçimde doğru yere düşmezse, o oyuncu sırasını kaybeder. Taşı istenen yere düzgün biçimde atmayı başaran oyuncu tek ayağı üstünde zıplayarak ikinci bölüme, oradan da sırasıyla öteki bölümlere geçer. Bu sırada hiçbir çizgiye basmaması, düşmemesi ve öbür ayağını yere değdirmemesi gerekir. Oyuncu bu biçimde son bölüme ulaşınca geri döner, gene aynı bölümleri geçer ve taşı alarak oyun alanının dışına zıplar. Bütün bölümleri hatasız geçen oyuncu devam etme hakkını elde eder; taşı bu kez ikinci bölüme atarak önce birinci bölüme, oradan da ikinciye basmadan üçüncü bölüme zıplar ve bütün bölümler böyle geçilene değin oyuna devam eder. Bölümlerin hepsini başarıyla geçen oyuncu içlerinden birini işaretleyerek kendine ayırır. Bu bölüm onu kendine alan oyuncunun kalesi olur, burayı dinlenme yeri olarak kullanabilir. Bazı oynanış biçimlerinde öteki oyuncular kaleye basamaz. Oyun, bütün bölümlerin oyuncularca işaretlenmesiyle sona erer. En çok bölümü işaretleyen oyuncu birinci olur (*bak.* şekil 1).

Şekil 1
Çeşitli seksek oyunları

Oyunun yaygın olan başka bir türündeysse, oyuncu taşı ayağıyla bir kareden öbürüne iter. Ya da taşı birinci kareye attıktan sonra tek ayağıyla sekerek bu kareye girer ve aynı ayağıyla taş vurarak onu oyunun başlangıç çizgisinden dışarı çıkarır; oyuncu bu hareketi bütün kareler için tekrarlar (*bak.* şekil 2).

Oyunun Almanya'da sevilen bir türü olan *Hinkspiel*'de ise, seriyi tamamlayan oyuncu çizimin dışına çıkarak arkasını döner ve taşı omzunun üzerinden geri atar. Taşın düştüğü kare, o oyuncunun yorulduğu zaman dinlenebileceği "evi" olur. Öteki oyuncular ise "ev sahibi" izin vermediği sürece bu kareden geçemezler. Seksek, sarmal bir çizim üstünde de oynanabilir. Oyunun bu türünde oyuncular tek ayaklarıyla zıplayarak ortadaki dinlenme noktasına varabilir ve buradan kaldıkları yere dönebilirler. Bütün alanları başarıyla geçen oyuncular diledikleri alanı işaretleyebilirler. Oyun merkeze ulaşmak olanaksızlaşınca ya da bütün kareler işaretleninceye kadar sürer. Bir seksek türünde de ebe kaçan oyuncuları tek ayağı üstünde sekerek kovalar ve yakalamaya çalışır.

Seksen Mil Kıyısı, Batı Avustralya'nın kuzeybatısında, Hint Okyanusu kıyısında.

kurak, tortulardan oluşmuş Büyük Kum Çölü ile Canning Havzasının kıyı şeridi. De Grey Irmağının ağzının doğusunda Keraudren Burnundan Bossut Burnuna kadar kuzeydoğu yönünde bir kavis çizerek 140 km boyunca uzanır. Genellikle alçak ve kumlu olan kıyının Anna Ovası çevresindeki kesimi kum tepeleriyle kaplıdır. Kumsalın gelgit alanı 9 m kadardır. Büyük Kuzey Karayolu, Hedland limanından Broome'a kadar kıyıya paralel uzanır.

Seksen Yıl Savaşı, Felemenk'in İspanya'ya karşı verdiği bağımsızlık savaşı (1568-1648). Felemenk'in kuzey ve güney olarak ikiye ayrılmasına ve Felemenk Cumhuriyeti'nin (Felemenk Birleşik Eyaletleri) kurulmasına neden olmuştur. Savaş Oranje prensi I. Willem'in İspanyol yönetimine karşı ayaklanmasıyla başladı. Willem'e bağlı paralı askerlerin 1568 ve 1572'deki başarısız saldırısının ardından, *Geuzen* olarak adlandırılan Kalvenci birlikler 1573'te Holland ve Zeeland eyaletlerinin denetimini ele geçirdi. 1576'da Felemenk'i oluşturan eyaletler, dinsel çatışmalara son verip İspanya'ya karşı aralarındaki birliği pekiştirmek için Gent Uzlaşması'nı imzaladılar. 1579'da Katolik eyaletler birliktен çekilirken, direnişi sürdürmekten yana olan eyaletler Felemenk Cumhuriyeti'nin temelini oluşturan Utrecht Birliği'ni kurdular. 1588'e gelindiğinde İspanyollar güneydeki eyaletleri ele geçirmişler ve kuzeydeki Felemenk Cumhuriyeti'ne karşı büyük bir saldırıya geçmek için hazırlıklara girişmişlerdi. Ama İspanya'nın bu dönemde aynı zamanda İngiltere ve Fransa'ya karşı savaşı, Felemenk Cumhuriyeti'ne karşı saldırıya geçme olanağı verdi. Felemenk'liler başlangıçta büyük zaferler kazandılarsa da sonradan aynı başarıyı gösteremediler ve İspanya'yla 12 yıllık bir barış antlaşması imzalamak zorunda kaldılar. Böylece bağımsızlık savaşı kesintiye uğramış oldu.

Savaş 1621'de yeniden başladı ve bu kez Otuz Yıl Savaşları'nın bir parçası olarak sürdü. Felemenk Cumhuriyeti başlangıçta bazı yenilgiler aldıysa da, Oranje prensi Maurits'in ölümünden (1625) sonra onun yerine geçen Frederik Hendrik İspanyollara karşı büyük zaferler kazandı. 1635'te Felemenk Cumhuriyeti ile Fransa arasında kurulan ittifakın ardından, Fransa Valon eyaletlerini ele geçirdi ve Flandre'in içlerine doğru ilerlemeye başladı. Fransa'nın gitgide artan gücünden çekinen İspanya, 1648'de imzalanan Münster Barışı'yla Felemenk'in bağımsızlığını tanımak zorunda kaldı.

seksant, ALTILIK olarak da bilinir, göksel seyirde enlem ve boylam belirlemek amacıyla, gök cisimleri ile ufuk çizgisi arasındaki açının ölçülmesinde kullanılan alet. Aygıt, üzeri derecelendirilmiş bir çember yayı ile çemberin merkezine tutturulmuş hareketli bir radyal koldan oluşur. Aygıtın çerçevesine sabit biçimde yerleştirilmiş bir teleskop, ufuk çizgisiyle aynı hizaya getirilir. Üzerinde bir ayna (büyük ayna) bulunan radyal kol (uzade kolu), gök cisminin (Güneş, Ay, herhangi bir yıldız vb) görüntüsü teleskopla aynı hizada bulunan ve yarısı sırlanmış ikinci bir ayna (küçük ayna) üzerine yansır ve teleskopun içinden ufuk çizgisiyle karşılaşana kadar oynatılır. Bu karşılaşma sağlandığında, radyal kolun derecelendirilmiş çember yayı üzerindeki konumundan, gökcisminin ufuk çizgisinden açılacak uzaklığı okunur. Bu açının ve bir kronometreyle belirlenen tam zamanın yardımıyla da, tablolardan enlem belirlenir.

Sekstantın çember yayı 60° uzunluğunda, yani çemberin altıda biri kadardır; aletin adı da, "altıda bir" anlamındaki Latince *sextus* sözcüğünden gelir. 45°'lik çember yaylı oktantlardan ise önceleri boylam hesabında yararlanılırdı. Daha sonraları, daha uzun yaylı sekstantlar yapıldı ve 18. yüzyılın ikinci yarısında bu aygıtlar boylam hesabında oktantların yerini aldı.

Sekstos EMPERIKOS (ü. 3. yy başları), Eski Yunanlı hekim ve felsefe tarihçisi. *Hypotyposesis* *Pyrrhonneioi* (Pyrrhonculuğun Ana Çizgileri) ve *Pros dogmatikous* (Dogmatiklere Karşı) adlı yapıtları, Eski Yunan şüpheciligi konusunda günümüze ulaşan en kapsamlı kaynaklardır.

Epokhe (yargının askıya alınması) ilkesinin savunucusu olan Sekstos, Ainesides-mos'un 10 yerleşik ögesini (*tropos*) ayrıntılı biçimde ele almış, kurgusal bilginin her alanındaki tasımla elde edilen kanıtlamaları eleştirmiştir. Hekim olduğu ve Yunan şüpheciliğinin gerileme döneminde bir şüpheci okula önderlik ettiği dışında, yaşamına ilişkin kesin bilgi yoktur. 1562'de yayımlanan *Hypotyposesis*, Avrupa'da felsefi düşüncüyü derinden etkilemiştir. 17. ve 18. yüzyıl felsefesi büyük ölçüde, Sekstos aracılığıyla ilkçağdan aktarılan şüpheci önermelerini yorumlama çabası olarak değerlendirilebilir.

Sekuanlar, Vesontio (bugün Besançon) merkez olmak üzere Saône, Rhône ve Ren ırmakları arasındaki bölgede yaşayan Kelt kökenli halk. Eduvilere karşı yardıma çağırıldıkları Germen şeflerden Ariovistus'un bazı topraklarını ele geçirerek baskı uygulaması üzerine, Eduvilerle birlikte Caesar'dan yardım istediler (İÖ 58). Caesar'ın Germenleri bölgeden çıkarmasından sonra, Eduvilerden almış oldukları bütün toprakları geri vermek zorunda kaldılar. Roma yönetimi altında Gallia Belgica içinde yer alan toprakları, Diocletianus'un getirdiği yeni düzenleme çerçevesinde Rauraci ve Helveti topraklarıyla birlikte Sequania (Maxima Sequanorum) eyaletine dönüştürüldü.

sel, bir suyun doğal ya da yapay yatağından taşarak çevredeki kuru alanları basması. Bazı durumlarda insanlık için nimet, bazı durumlarda ise felaket niteliğini taşır. Örneğin, Assuan Yüksek Barajı'nın yapımından önce, Mısır'da Nil Irmağının düzenli mevsimlik taşkınları tarıma yararken, Çin'de Yangtze ve Huang ırmaklarının çığır değişiklikleri sürekli felaketlere yol açmıştı. Büyük zarar veren, denetlenmesi güç seller genellikle kısa sürede büyük miktarda yağmur düşmesinden kaynaklanır. Buna örnek olarak Paris (1658, 1910), Varşova (1861, 1964), Frankfurt am Main (1854, 1930) ve Roma (1530, 1557) selleri gösterilebilir. Benzer büyük seller arasında ilkbahardaki buz sıkışması sonucunda Tuna (1342, 1402, 1501, 1830) ve Neva (1824) ırmaklarında, fırtına gelltleri sonucunda İngiltere, Belçika ve Hollanda kıyılarında (1099, 1953), depremlerin yol açtığı dev deniz dalgaları sonucunda Lizbon (1755) ve Hawaii'de (Hilo, 1946) meydana gelen seller sayılabilir.

Sellerin ölçümünde yükseklik, su miktarı, taşkın alanı ve akış hacmi gibi özellikler göz önüne alınır. Bu özellikler toprağın rasyonal kullanımı, köprü ve barajların yapımı, sellerin önceden tahmin edilmesi ve önlenmesi açısından önemlidir. Selin denetim altına alınmasında kullanılan yaygın yöntemlerin başında kanal ıslahı, koruyucu set ve gölet yapımı, toprak ve orman koruma programları gelir. Bir akarsuyun taşıdığı su miktarı genellikle aydan aya ve yıldan yıla

büyük değişiklikler gösterir. Bu değişiklikler ani ve beklenmeyen sellere yol açabilir. Ani sellerin en çarpıcı örneği çamurlu ve anaforu suların bir kanyon ya da dere yatağından aşağı akmasıdır. Kısa süren bu olay, genellikle yaz aylarındaki yağmur fırtınalarında görülür. Ani seller ırmağın yalnızca bir kolunda oluşabilir ve su toplamı havzasının geri kalan yerleri hiç etkilenmeyebilir.

sel ovası bak. taşkın ovası

sel ördeği (*Merganetta armata*), *Anatidae* familyasının ördeklerden oluşan *Anatinae* altfamilyasından kuş türü. And Dağlarının çağiltılı akarsuları boyunca görülen bu ördekler yumuşak, dar ve uzun gagalarıyla kaya altlarını yoklayarak böcek larvalarını avlar, sert kuyruk teleklerini de kullanarak kaygan taşlara sıkıca tutunurlar. Erkeklerin başı beyaz, gözleri siyah, boynu çizgili, üst bölümleri boz, alt bölümleri siyahtır. Dişiler ise pas kızılı ve koyu boz renkleriyle erkeklerden belirgin bir biçimde ayrılır.

sel yatağı, ARROYO olarak da bilinir, yan kurak ya da çöllük alanlarda rastlanılan, mevsimlik ya da düzensiz yağışlar sırasında birdenbire dolup taşan kuru akarsu yatağı. Bu biçimde oluşan mevsimlik akarsuların aşındırma, oyma, taşıma ve biriktirme etkisi

Big Bend Ulusal Parkı'nda bir sel yatağı, Texas Grant Heiman

oldukça güçlüdür. Altmış yılda 2 m kalınlığında tortul biriken sel yataklarına rastlanmaktadır.

Geçici akarsu yatakları genellikle yayvandır ve yılın büyük bölümünde kuru halde kalırlar. Mevsimlik akarsuların büyük bölümü, aşağı çığır kesimlerinde daha sığdır ve buralarda suyun büyük bölümü kuru yatak tarafından soğurulur. Kurak ve yarı kurak bölgelerde tortul oranı yüksek olduğundan, buralarda sık sık çamur selleri oluşur.

Selachii bak. kıkırdaklıbalıklar

seladon, zeytuni, mavi, gri ve yeşilin çeşitli tonlarındaki sırta kaplı, sert yapılı Çin, Kore, Siyam ve Japon seramiği. Renkler, seramiğin sirlanmadan önce yüksek oranda demir içeren sulu bir kille astarlanması sonucu ortaya çıkar. Demir, fırınlama sırasında sırta etkileşime girer ve seramiği renklendirir. Batı'da oldukça geç tanınan seladon, Doğu ülkelerinde çok daha eskiden beri değer verilen bir üründü. Tang döneminde (618-907) Hindistan, İran ve Mısır'a, Song (960-1279) ve Ming (1368-1644) dönemlerinde de Asya'nın birçok yerine ihraç edildi. Çinlilerin yeşimtaşına benzettikleri seladonların, içine zehirli yiyecek konduğunda çatlayacağına ya da renk değiştireceğine inanılırdı.

Han hanedanı (İÖ 206-İS 220) döneminde üretilen Yue seramiği ilk seladon örneğidir. Sırlarının rengi zeytin yeşili ya da kahverengiye çalan yeşildir. 14. yüzyılda Avrupa'ya

ulaşan ilk seladonlar ise Longguan'daki fırınlarda yapılmış Song dönemi ürünleridir. Bunlardan günümüze büyük tabak ve vazolarla kâseler kalmıştır. Yüksek nitelikli sırları saydam yeşil renklidir. Çoğunlukla üstünde çatlağı andıran ince çizgiler hulu-nan bu sır kalın ve yapışkandır. Bezemeler genellikle oymadır, kalıpla yapılmış bezemelere de rastlanır. Bunlar bazen sırlandıktan bırakılmış, böylece fırında yanarak sır rengiyle çarpıcı bir kontrastlık oluşturan, kırmızımsı bir kahverengiyeye dönüşmesi sağlanmıştır. Ming döneminde yapıldığı sanılan seladonların çoğunda sır altı tekniğinde oyma çiçek ve yaprak desenleri vardır.

Korya dönemi (918-1392) Kore seladonlarının sırları mavimsi yeşilden macun rengine kadar değişir. Biçimleri çoğunlukla kavun ya da sukabağına benzer, yuvarlak çıkıntılarla çevrilidir. Bunlarda tipik Çin seladonları arasındaki en önemli fark sır altına yapılmış kakma bezemelerdir. Çoğunlukla Mişima seramiği olarak anılan daha geç tarihli örneklerde desenler önce kil üstüne oyulmuş, sonra içleri siyah ve beyaz renkli sulu kille doldurulmuştur. Çoğunlukla bitkisel örgeler kullanılmıştır. Daha çok kutular üstünde rastlanan bir öрге de simetrik olarak düzenlenmiş, ışınal taçyaprakları olan tek çiçeklerdir. Yi hanedanının (1392-1910) ilk döneminde desenler damgayla basılmıştır. Ayrıca grimsi beyaz renkli sulu bir astar üstüne kazınarak yapılmış bezemeler de vardır.

Siyam seladonları Çin seramiklerinin etkisini taşır. Grimsi beyaz gövde üstünde yarı saydam, çoğunlukla grimsi yeşil renkte, üstündeki çizgiler çatlağı andıran bir sırası vardır. Bunlarda çok görülen bir bezeme, kabaca yapılmış dikey oyuklarla omuz bölümüne oyulmuş dairelerden oluşur. Sırın altında kazınarak yapılmış çiçek örgeleri de vardır. Bu seladonlar arasında en çok kapaklı kâse, tabak, ibrik ve boynunda iki yuvarlak sargı bulunan testilere rastlanır. Siyam seladonlarının grimsi yeşil bir türü de, Bangkok'un 300 km kadar kuzeybatısında bulunan Martaban kentinin adından mertebani diye anılır.

Japonya'da, Yue seramiklerinin ithal edilmesi ve Kore seladonlarının çok tutulması, Kamakura döneminde (1192-1333) Seto (Aichi ili) yakınlarında bunların taklit edilmesine yol açtı. Taklitlerin en önemlileri, Eski Seto olarak bilinen gerçek seladonlardır. Bunlar arasında ayin vazoları, yuvarlak

kulplu kavanozlar, pirinç şarabı testileri, ibrikler ve buhurdanlıklar bulunur. Sırlar siyah ve zeytin yeşilidir. 17. yüzyılda (Edo dönemi) Arita'daki (Japonya) ünlü Nabeshima fırınlarında çok güzel seladonlar üretilmiştir.

Günümüzde Bangkok'ta günlük kullanım için seladon üretilmektedir. Ayrıca 20. yüzyılda Çin, Japonya ve Seul'de eski kapların başarılı kopyaları da yapılmıştır.

Selaginella, *Selaginellales* takımından. 700'ü aşkın, yosuna benzeyen çokyıllık bitki türünün oluşturduğu cins. Dünyanın hemen her yerine dağılmış olan bu bitkiler özellikle tropiklerde yoğunlaşmıştır. *Selaginella* türlerinin çoğu orman bitkileridir, bazıları ağaç üzerinde, bir bölümü ise kurak yerlerde

Selaginella willenovii
Water Dawn

yetişir. Sürünücü, tırmanıcı ya da dik gövdeleri vardır. Pulsu yaprakları bu gövde ve dallara sarmal olarak ya da dört sıra halinde dizilmiştir. Sporlar strobil denen başaklarda toplanmıştır.

Ormanlarda ya da bataklık yerlerin kenarlarında yetişen *S. selaginoides* Avrasya ve Kuzey Amerika'da yaygın küçük bir türdür. Yerde sürünen dallardan yukarı doğru uzanan, sarımsı yeşil renkli dik strobilleriyle dikkati çeker. Bir Akdeniz bitkisi olan, Türkiye'de de Batı ve Güney Anadolu'da bulunan *S. denticulata*, sürünücü gövdesiyle nemli kayalar üzerinde kümeler oluşturur. Açık yeşil dallarla bezenmiş sürünücü gövdeleri olan *S. kraussiana* Afrika'nın güneyine özgü bir türdür. Tropik Amerika'ya özgü *S. emmeliana*, Meksika'ya özgü *S. marten-sii*, Çin'in güneyinde bulunan *S. uncinata* ve Asya'nın doğusundan bir tür olan *S. caulescens*, bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilir.

Selâhattin Adil Paşa, (d. 19 Ocak 1882, İstanbul - ö. 26 Şubat 1961, İstanbul), Kurtuluş Savaşı komutanlarından. 1902'de kurmay yüzbaşı oldu; 1905'te Şam'daki 5. Ordu'ya, ardından Selanik'teki 3. Ordu'ya atandı. 1906'da İstanbul'da Mekteb-i Harbiye'de (bugün Kara Harp Okulu) öğretmen yardımcısı olarak görev aldı. 31 Mart Olayı (1909) sırasında Hareket Ordusu'nda görevliydi. Bükreş ateşeliğinden (1910-11) sonra Trablusgarp ve Balkan savaşlarına katıldı. I. Dünya Savaşı'nda Çanakkale ve Doğu cephesinde bulundu. 1920'de Fransız kuvvetlerine karşı çarpışan Kuva-yı Milliye'yi denetlemek ve Fransızların yayılmasını önlemek üzere Güney Cephesi komutanlığına atandı. 1921'de Batı Cephesi'nde 2. Kolordu komutanı oldu ve Sakarya Savaşı'na katıldı. Daha sonra Müdafaa-i Milliye Vekâleti müsteşarı ve İstanbul komutanı (Kasım 1922) oldu. 1923'te tümgenerallikten emekliye ayrıldı. 1950-54 arasında De-

mokrat Parti'den Ankara milletvekili olarak TBMM'de bulundu. Anıları *Hayat Mücadeleleri* (1982) adı altında yayımlanmıştır.

Selahattin Enis, tam adı SELAHATTİN ENİS ATABEYOĞLU (d. 1892, Antalya - ö. 11 Haziran 1942, İstanbul), öykü ve roman yazarı. Türkiye'de doğalcılığın ilk temsilcilerindendir.

Babasının jandarma subayı olması nedeniyle çocukluğu Anadolu'nun çeşitli yörelerinde geçti. Küçük yaşta edebiyatla ilgilenmeye başladı. I. Dünya Savaşı'nda askere alınca hukuk öğrenimini yarıda bırakmak zorunda kaldı. Heyet-i Ayan kâtipliği ve Seyr-i Sefain İdaresi Neşriyat Müdürlüğü yaptı.

Selahattin Enis 1912'de *Tanin*'de gazeteciliğe başladı. *İkdâm*, *İleri*, *Vakit*, *Cumhuriyet*, *Son Posta* gibi gazetelerde ve *Fağfur*, *Şair*, *Düşünce* gibi dergilerde yazdı. Öykü ve romanlarında genellikle I. Dünya Savaşı yıllarındaki İstanbul'un yozlaşmış çevrelerini konu aldı. Başlıca romanları arasında *Neriman* (1912), *Zaniyeler* (1923, 1989), *Sâra* (1923), *Cehennem Yolcuları* (1926) sayılabilir. On üç öyküsü *Bataklık Çiçeği* (1924) adlı kitapta toplanmıştır.

Selale, Umman'ın güney bölgesinde kent. Umman Denizi'nin kıyısında yer alır. Eskiden dünyanın başlıca akgünlük kaynağı olan Dofar'ın tarihsel merkezidir. Marko Polo'nun yazılarında 13. yüzyılda zengin bir kent olarak adı geçen, ama sonraki yüzyıllarda yoksullaşan ve önemi azalan Selale, 1800'lere değin Umman sultanlarının yönetimi altına girmedi. Sultan Said ibn Teymur, 1932'den tahttan indirildiği 1970'e değin o sırada Maskat ve Umman adını taşıyan ülkeyi Selale'den yönetti.

Umman Halk Kurtuluş Cephesi'nin 1965'te Dofar'da başlattığı ayaklanmanın 1975'te bastırılmasından sonra, hükümet Selale bölgesini geliştirmeye yönelik çeşitli projeleri yürürlüğe koydu; ulaşım ve sağlık hizmetleri geliştirildi. Kent günümüzde çevredeki kıyı ovasından gelen tarım ürünlerinin pazarlandığı bir ticaret merkezidir. Selale'nin limanı güneybatıdaki Reysut'tadır.

selamlık, İslam ülkelerinde bir konutun erkeklerle ayrılan bölümü. Osmanlı saraylarında aynı işlevi gören bölüme 19. yüzyıla değin enderun-ı hümayun, daha sonra yapılan modern saraylarda da mabeyn-i hümayun denmiştir.

Selamlık genellikle evlerin ön tarafında yola bakacak biçimde yapılır, kapısı doğrudan ana yola açılırdı. Alt katta bir taşlıkla çevresindeki hizmet odalarından, üst katlarda da oturma odası, kabul salonu ve konukların ağırlandığı yatırımları için ayrılmış bölümlerden oluşurdu. En küçük selamlıklarda bile bir bahşoda (paşa odası), kışın kullanılan bir kış odası, kiler, kahve ocağı gibi bölümler bulunurdu. Harem dairesine geçit veren koridor üzerinde de mabeyn odası yer alırdı. Konuklara ikram edilecek yiyecek ve içecekler harem mutfağında hazırlanırdı, selamlığa aradaki dolapla iletilirdi.

Kesin harem ve selamlık ayrımı büyük konaklarla saraylarda olurdu. Buralarda harem halkının selamlık bölümüne geçmesi yasaktı. Küçük konaklarda yabancıların bulunmadığı zamanlarda evin kadınları selamlığa geçer, ailenin erkekleriyle birlikte otururlardı. Küçük evlerde ise harem ve selamlık gibi ayrı bölümler olmazdı, ama giriş kapısının üstündeki bir ya da iki oda selamlık olarak kullanılırdı.

Kakma bezemeli Kore seladonu bir vazo, 13. yy, Korya dönemi; Güzel Sanatlar Müzesi, Boston
Museum of Fine Arts, Boston

Sadrazam, vezir, şeyhülislam, nazır, kazas-ker, vali, müşir gibi üst düzey görevlilerin ve taşra âyanının konaklarında selamlık daireleri aynı zamanda makam ve büro işlevi- ni de görürdü. Bu durumda oda sayısı çok arttığı için selamlıklar haremnden ayrı, başlı başına ikinci bir konak gibi yapıldı. İstanbul'da Aksaray Horhor semtindeki Suphi Paşa Konağı selamlığı (bugün İstanbul Üniversitesi Saymanlığı) bu uygulamanın gör- kemli örneklerinden biridir.

selamlık alayı, İslam hükümdarlarının cuma namazı kılmak için camiye gidiş gelişlerinde yapılan tören. *Ayrıca bak. cuma selamlığı.*

Selangor, Malezya'da, Batı Malezya bölge- sinin batısında eyalet (*negeri*). Yüzölçümü 8.200 km²'dir. Malakka Boğazının kıyısında uzanan alüvyonlu kıyı ovasının bir bölümü- nü kapsar. 1974'te eyaletin 243 km²'lik bölümünden Kuala Lumpur Federal Top- rakları adıyla bir yönetim birimi oluşturul- muştur. Eyaletin tarihi ve ekonomik geliş- mesi, Malaylarla göçmen Çinlilerin ana göç yolu olan Kelang ve Langat ırmaklarıyla yakından bağlantılıdır.

18. yüzyılda gevşek bir konfederasyon çatısı altında birleşen Malakka Yarımada- sındaki dokuz devletten (*negeri sembilan*) biri olan Selangor, Selebes'teki Makasar' dan gelen Bugilerin yönetiminde bağımsız bir devlet oldu. 19. yüzyılın sonlarında, ağırlığını Singapur'dan gelenlerin oluşturdu- ğu Çinli kalay madencileriyle yerli halk arasında çıkan çatışmalardan yararlanan İngilizler bölgeye müdahale ettiler. 1874'te resmen İngiliz korumasına giren Selangor, 1896'da Federal Malaya Eyaletleri'nin, 1948'de de Malaya Federasyonu'nun üyesi oldu. Çinlilerin ve Hintlilerin nüfus içindeki oranının Malaylardan fazla olmasına karşın, Selangor bütün bu dönem boyunca Malay- lar arasındaki milliyetçi hareketlerin merke- zi olarak kaldı.

Yaklaşık 1890'da Kuala Lumpur'la Klang (bugün Kelang) arasına döşenen 32 km'lik demiryolu, artan kauçuk ve kalay üretimini Singapur ve Pinang'a taşımak üzere inşa edilen geniş demir ve kara yolu ağının başlangıcını oluşturdu. Klang'ın aşağısında- ki deltada kurulan Port Swettenham'ın (bugün Port Kelang) liman tesisleri sonra- dan genişletildi. Eyaletteki öbür önemli kentler arasında Kuala Selangor, Kuala Kubu Baharu ve Kajang sayılabilir.

Eyalet ekonomisi günümüzde kalay, hin- distancevi ve kauçuk üretimine dayalıdır. Ananas, kahve, çay, kakao ve hurma da önemli ürünlerdir. Sanayi kuruluşları ve ticari etkinlikler Kuala Lumpur-Petaling Jaya ve Port Kelang arasındaki bölgede yoğunlaşmıştır. Eyalet merkezi Şah Alam' ır. Sungai Besi'de bir tarım üniversitesi (1971) vardır. Nüfus (1990 geç.) 1.978.000.

Selanik, Yunanca THESSALONİKİ, Yunanistan'ın kuzeyinde Selanik ilinin (*nomós*) yönetim merkezi kent. Thérmai Körfezi (*kólpos*) kıyısında, Khalkidiki Yarımadası- nın batı kesiminde yer alır. Galikos ve Vardar ırmaklarının delta ovalarına bakan Khortiátis Dağının (1.201 m) eteklerinde kuruludur. Pire'nin ardından ülkenin ikinci büyük limanı, önde gelen bir sanayi ve ticaret merkezidir. Nüfus bakımından Ati- na'dan sonra ikinci sırada gelir.

İÖ 316'da kuruldu ve Büyük İskender'in kız kardeşi Thessalonike'nin adını aldı. İÖ 146'da Roma'nın Makedonya eyaletinin başkenti oldu. İlk piskoposu Gaius, kent

halkına iki mektup yazan Havarî Paulus'un müritlerinden biriydi. İS 6. ve 7. yüzyıllarda Avarların ve Slavların sürekli saldırılarına uğramasına karşın, Bizans yönetimi altında daha da gelişti. Bizans imparatoru III. Leon'un (hd 717-741) ikonları yasaklama- sından iki yıl sonra, 732'de papalığın yetki alanından çıkarılarak Konstantinopolis Pat- rikliği'ne bağlandı. Kent halkının ikon kul- lanma geleneğini sürdürmesi, bu sanat hazi- nelerinin bir bölümünün günümüze ulaşma- sını sağladı.

Sonraki yüzyıllarda Bulgar, Norman ve başka halkların istilalarına uğrayan Selanik, 1246'dan sonra yeniden Bizans yönetimine

Selanik'te Atatürk'ün doğduğu ev, Yunanistan Hayat Yayınları

girdi. Osmanlıların sürekli saldırıları karşı- sında 1423'te Venedik'in egemenliğini tanı- dı. Ama 1430'da II. Murad tarafından ele geçirilerek bir Osmanlı sancığına (liva) dönüştürüldü. Aynı yüzyılın sonunda ol- dukça azalan nüfusu İspanya'dan gelen 20 bin Yahudi göçmenin kente yerleştirilme- siyle arttı. Osmanlı döneminde Selanik liman, ticaret ve sanayi merkezi olarak önemini korudu. Burda üretilen kumaşlarla (Selanik çuhası) yeniçerilerin gereksinimi büyük oranda karşılanıyordu. Kent aynı zamanda batıya yapılan seferlerde önemli bir üs görevi görüyordu. 17. yüzyılda Sabe- tay Sevi'nin İslamı kabul etmesinden sonra Dönmeler(*) olarak bilinen mezhep önemli bir Yahudi merkezi olan Selanik'te ortaya çıktı. 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi'yle vilayet yapılan Selanik, Selanik (merkez), Tırhala, Siros (Syros) ve Drama sancakla- rından oluşuyordu. Daha sonraki düzenle- melerde Manastır, Debre, Elbasan ve Üs- küp sancakları da zaman zaman Selanik vilayetine bağlandı. Türkiye Cumhuriyeti' nin kurucusu Mustafa Kemal (Atatürk) 1881'de Selanik'te doğdu. O dönemde Sela- nik yeni düşünce ve siyasal akımların en çok yankı bulduğu merkez ve siyasal bunalımın odağı olan Makedonya'nın en büyük kentiy- di. En uzun ömürlü Türkçe gazetelerden olan *Yeni Asır*, 1895'te *Asır* adıyla Selanik' te yayımlanmaya başladı ve 1924'te İzmir'e taşındı. II. Meşrutiyet'in ilanını (1908) sağ- layan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin merke- zi olan Selanik, I. Balkan Savaşı sırasında 1912'de Yunan ordusunca ele geçirildi. Ardından Bükreş Antlaşması'yla (1913) resmen Yunanistan Krallığı'na geçti. 1915- 18 arasında İtilaf Devletleri'nin Boğazlar'da yürüttüğü askeri harekâtlarda üs olarak kullanıldı. Yunanistan başbakanı 1916'da Bulgaristan ve Almanya'ya savaş açarak Selanik'te geçici bir hükümet oluşturdu. Balkan Savaşı'nın ardından ve 1923'ten sonra Ahali Mübadelesi olarak bilinen kar- şılıklı değişim sırasında Selanik'teki Türk- le-

rin önemli bir bölümü Türkiye'ye göç etti. II. Dünya Savaşı sırasında Almanların 1941'de Selanik'i işgal etmesinden sonra, kentte yaşayan yaklaşık 60 bin Yahudinin büyük bölümü sürgün edildi ya da öldü- rüldü.

Kentte ve yörede yapılan kazılarda Hele- nistik döneme ait pek çok kalıntı ortaya çıkarılmıştır. İS 1. yüzyıldan kalma büyük bir Roma taş kemerinin 1867'de yıkılmış olmasına karşın, İmparator Galerius'un yaptırdığı 4. yüzyıldan kalma tuğla ve mermer kemer hâlâ ayakta. Eski kent merkezi ve I. Theodosius döneminden (379- 395) kalma kale duvarlarının üst bölümü restore edilerek korunmuştur. Bizans kilise mimarisini yansıtan yapılar arasında 1585- 89'da camiye dönüştürülen 8. yüzyıldan kalma kubbeli Hagia Sophia Kilisesi ile kentin koruyucu azizinin anısına 5. yüzyıl başlarında inşa edilen ve 1926-48'de baştan aşağı restore edilen Hagios Dimitrios Kili- sesini sayılabilir. Birçok Bizans kilisesine esin kaynağı olan Panagia Khalkion (1028 ya da 1042) Yunan haçı planının yetkin bir örneğidir. 5. yüzyıldan kalma küçük Hosios Kilisesi mozaikleriyle ünlüdür.

Selanik, Yunanistan ve Yugoslavya'nın çeşitli bölgelerinden gelen demiryollarının son durağıdır. 1901'de açılan limanından krom, manganez, çeşitli ham ve işlenmiş tarımsal ürünler ihraç edilir. 1960'larda kurulan petrol rafinerileri, petrokimya ve çelik fabrikaları kenti büyük bir sanayi merkezine dönüştürmüştür. Kentte içki, deri, dokuma, halı, tuğla, kiremit, sabun ve un fabrikaları da vardır. Yunanistan Kili- se'sinin metropoliten piskoposluk merkezle- rinden biri ve 3. Yunan Kolordusu'na bağlı bir tümenin karargâhı olan Selanik'in başlı- ca öğretim kurumları arasında Selanik Ans- toteles Üniversitesi (1925) ile bir dizi yaban- cı okul sayılabilir. 1890, 1898, 1910 ve özellikle 1917 yangınlarında büyük hasar gören kent 1978 depreminde de büyük yıkıma uğramıştır. Nüfus (1991) 377.951.

Selanik Olayı, Fransa ve Almanya'nın Selanik konsoloslarının bir grup Selanikli Müslüman tarafından linç edilmesi (6 Mayıs 1876).

Osmanlı topraklarında yaşayan Hristiyan toplulukların ayrılıkçı eylemlerinin geliştiği, Müslüman nüfusla Hristiyanların yer yer çatıştığı bir dönemde, Selanik'e bağlı Avrat- hisar'da Bulgar asıllı Hristiyan bir kızın Müslüman olmak istemesi, yörede yeni bir gerginlik kaynağı oldu. 6 Mayıs 1876'da bu Bulgar kızı yeni dinini tescil ettirmek için Selanik'e geldiğinde, kendisini istasyonda karşılayan 150 kadar Rum ve Bulgar asıllı Hristiyan gösteri yaptı. Bu arada Selanik'in Rum asıllı Amerikan konsolosu, kızı Os- manlı güvenlik görevlilerinin elinden alarak Amerikan Konsolosluğu'na götürdü ve müftülüğe gitmesini engelledi. Olayın du- yulması üzerine Selim Paşa Camisi'nde (Saatli Cami) toplanan bir grup Müslüman, kızı konsolosluktan zorla almaya karar ver- di. Eylemciler, kendilerini caydırmak için camiye gelen Fransa ve Almanya'nın Sela- nik konsoloslarını linç ederek öldürdüler.

Selanik Olayı Avrupa'da büyük tepki uyandırdı. Berlin'de toplanan Rusya, İtal- ya, Avusturya, Fransa ve Almanya temsilci- leri, bir ultimatomla Osmanlı hükümetine konsolosların öldürülmesinin savaş nedeni olduğunu duyurdular ve suçluların hemen cezalandırılmasını istediler. Fransa ve Al- manya, konsolosların cenazelerini alma ge- rekçisiyle Selanik açıklarına gönderdikleri savaş gemileriyle Osmanlı yönetimine göz- dağı verdiler. Bu tepki Osmanlı hükümetini telaşlandırdı. Selanik valisi Baytar Refet Paşa olaylarda etkisiz kaldığı gerekçeyle

hemen görevden alındı; konsolosları öldürülen de saptanarak halkın önünde yargılandı ve aynı gün idam edildi. Ardından Fransız ve Alman savaş gemileri geri çekildi.

selatin camisi (Arapça *selatin*: "sultanlar"), Osmanlı padişahlarının cuma namazını kıldığı camilere verilen ad. Genellikle padişahlar tarafından yaptırılırdı. Caminin içinde padişahın namaz kılmasına ayrılan yer hünkâr mahfili diye anılır ve genellikle kible duvarına yakın ve Süleymaniye ya da Sultan Ahmed camilerindeki gibi solda olurdu. Ama hünkâr mahfilinin Atik Valide gibi sağda ya da Yeşil Cami (Bursa) gibi cümle kapısının üzerinde bulunduğu camiler de vardır. Padişah payitahtta (başkent) bulunduğu için, İstanbul'un fethinden sonra hemen bütün selatin camileri bu kente yaptırılmıştır. Fatih, Eyüp, Yeni Valide bunların belli başlılarıdır. Az olmakla birlikte Selimiye (Edirne), Muradiye (Manisa) gibi İstanbul dışında da selatin camileri vardır. Ayasofya da camiyeye çevrildikten sonra bir hünkâr mahfili eklenerek selatin camisi haline getirilmiştir (bugünkü hünkâr mahfili Fossati'nin 19. yüzyıldaki onarımı sırasında eskisinin yerine yapılmıştır).

Selayar, KABIA olarak da bilinir. Selebes Adasının güneybatı ucunun açıklarında yer alan ada grubunun en büyük adası (896 km²). Endonezya'daki Güney Selebes iline (*propinsi*) bağlı Selayar ilçesini (*kabupaten*) oluşturur. Gruptaki öteki adalar Pasi, Bahuluang, Pulasi ve Tambulogang'dır. Dağlık olan bu adaların tersine büyük bölümü verimli düzlüklerle kaplı olan Selayar'da yaşayanların çoğunluğu Makasarlılarla Bugilerin karışımından oluşur. Bölgede hindistan cevizi, mısır, biber, tuz ve denizhiyari üretilir. Adanın batı kıyısında Benteng ve Padang limanları yer alır. Nüfus (1980) 95.484.

Selborne (1. Kontu), Roundell Palmer, SELBORNE BARONU SELBORNE (1872-82) olarak da bilinen (d. 27 Kasım 1812, Mixbury, Oxfordshire - ö. 4 Mayıs 1895, Petersfield yakınları, Hampshire, İngiltere). İngiliz devlet adamı. Adalet bakanlığı sırasında (1872-74, 1880-85) gerçekleştirdiği kapsamlı adli reformla, gelenek hukuku ve hakkaniyet hukuku ayırımına dayanan karmaşık İngiliz mahkeme sistemine yeni bir düzen getirmiştir.

Başarılı bir hakkaniyet hukuku avukatı ve Avam Kamarası üyesiydi (1847-52, 1853-57, 1861-72). Başsavcı yardımcılığı (1861-63) ve başsavcılık (1863-65) görevlerinde bulundu. Dönemin maliye bakanı ve Avam Kamarası önderi William Ewart Gladstone'un İrlanda Kilisesi'nin resmî niteliğine son verilmesi yolundaki önergesi aleyhinde oy kullanan azınlık içinde yer aldı (Nisan 1868). Aynı yıl başbakanlığa getirilen Gladstone'un adalet bakanı olması için yaptığı öneriyi reddettiği de, dört yıl sonra bu görevi kabul etti. Sudan'da Mehdi yanlılarını bastırmasıyla çıkan kuşatma altındaki General Charles George (Çinli) Gordon'ın kurtarılması için uğraşan birkaç bakandan biriydi. Gladstone'un 1885'te, İrlanda'ya yönetsel özerklik verme görüşünü benimsemesi üzerine hükümetten ayrıldı.

Selborne (2. Kontu), William Waldegrave Palmer (d. 17 Ekim 1859, Londra - ö. 26 Şubat 1942, Londra), Deniz Kuvvetleri birinci lordu (1900-05) ve Güney Afrika yüksek komiseri (1905-10) olarak görev yapan İngiliz devlet adamı.

Selborne 1. kontu Roundell Palmer'in oğlu, Lord Salisbury'nin damadıydı. Salis-

bury'nin başbakanlığı sırasında Deniz Kuvvetleri birinci lordu oldu. Bu görevi sırasında Sir John Fisher'la birlikte donanmanın eğitim sistemini modernleştirdi ve büyük topraklarla donatılmış dretnotların yapımını başlattı.

1905'te Güney Afrika yüksek komiserliğine ve Transvaal ile Orange Irmağı Kolonisi'nin valiliğine atandı. Aynı yılın sonunda Sir Henry Campbell-Bannerman'ın başkanlığındaki yeni İngiliz hükümeti Güney Afrika sömürgelerine özerklik tanımını öngören bir politika izlemeye başladı. Selborne 1907'de Transvaal, Orange Irmağı Kolonisi, Natal ve Kap Kolonisi'nin Güney Afrika Birliği adıyla birleştirilmesini önerdi. Birliği oluşturan Güney Afrika Yasası'nın yürürlüğe girmesinden (31 Mayıs 1910) kısa bir süre önce İngiltere'ye döndü.

Selby, İngiltere'de, North Yorkshire ilinde (*county*) ilçe. Büyük bölümü Aire ve Ouse ırmaklarının taşkın ovasında yer alır. Yüzölçümü 725 km²'dir. Norman istilası öncesinde yerleşime açılan ilçede 18. yüzyılda kapsamlı akaçlama çalışmaları yapıldı. Günümüzde Selby'de yoğun tarım yöntemiyle çeşitli ürünler yetiştirilir. Sanayisi tarım ürünlerinin işlenmesine dayanan ilçede un ve şeker fabrikaları vardır. Bölgede bugün de çıkarılan kireçtaşı York Katedrali'nin inşasında kullanılmıştır. Tadcaster'in güneyinde çıkarılan jipsten levha halinde hazır siva üretilir. 1970'lerde Selby kömür havzasında yeni galerilerin açılması bölge ekonomisine katkıda bulunmuştur. İlçenin doğusundaki Heslington'da York Üniversitesi yer alır. Nüfus (1986 tah.) 86.900.

Selçuk (ö. y. 1009, Cend), Selçukluların atası. Büyük Selçuklu Devleti'nin temellerini atmıştır.

Oğuzların Kınık boyundan Dokak'ın (Dukak) oğluydu. Yönetimindeki oymaklarla birlikte 960'larda Orta Asya'dan göç ederek Seyhun Irmağının aşağı çıkışındaki Cend'e yerleşti. Zamanla kendisine bağlı Oğuzlarla birlikte Müslümanlığı benimsedi. Oğuz yabgusu adına vergi toplamaya gelen görevlileri kâfirlerle harağ veremeyeceğini söyleyerek kovdu. Oğuz devletine karşı mücadeleyi cihada hazır bir gazi olarak yürütmesi nedeniyle kendisine Melikü'l-Gazi unvanı verildi. Öte yandan yabgu unvanı olarak ayrı bir devlet örgütlenmesine yöneldi ve siyasal varlığını tanıyan Samanilerin uç beyleri arasında yer aldı. Karahanlılara karşı savaşmak üzere Samanilerin emrine asker gönderdi. Bunun karşılığında Buhara-Semerkan arasında yeni topraklar elde etti. Samanilerin yıkılmasından (999) sonra Gaznelilerin denetiminde Horasan'a yerleşti. Öldüğünde geride bıraktığı askeri ve siyasal yapı, daha sonra torunları Çağrı ve Tuğrul beyler tarafından düzenli bir devlete dönüştürüldü.

Selçuk, Ege Bölgesi'nde, İzmir iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 295 km² olan Selçuk ilçesi doğu ve güneyde Aydın ili, batıda Ege Denizi, kuzeybatıda Menderes, kuzeyde Torbalı, kuzeydoğuda da Tire ilçeleriyle çevrilidir.

İlin güney köşesinde yer alan ilçe topraklarını Aydın Dağlarının(*) batı uzantıları engebelendirir. İlçedeki başlıca yükselti Maden Dağıdır (646 m). Kuşadası Körfezi ilçenin batı kıyısına sokulur. Kıyıda başlıca çıkıntı Çamlıman Burnudur. İlçenin sularını toplayan ve bu kıyıda denize dökülen Küçük Menderes Irmağının(*) taşıdığı alüvyonların yığılmasıyla bir delta ovası oluşmuştur. Delta ovasının kuzey kesiminde Akgöl ve Gebekirse Gölü gibi küçük göller yer alır. Güneyde kuzeydoğu-güney-

batı doğrultulu bir kırık (fay) çizgisiyle sınırlanan ilçe toprakları, Ege Bölgesi'ndeki en etkin deprem kuşaklarından birinin üstündedir.

İlçe halkı geçimini tarım ve turizmde sağlar. Başlıca bitkisel ürünler zeytin, pamuk ve üzumdür. Az miktarda tahıl ve mandalina da yetiştirilir. Turizme bağlı olarak çeftali üretimi de yaygınlaşmaktadır.

Selçuk'ta Ayasuluğ Tepesi'nde St. Jean Kilisesi'nin kalıntıları, İzmir Uğur Saner

Ephesos (Efes) kenti kalıntıları ile papalıkça 1961'de kutsal hac yeri ilan edilen Meryemana Evi(*), yöreye özellikle yaz aylarında çok sayıda turist çeker. Hediyeelik eşya ticareti ilçe ekonomisinde önemli bir yer tutar. Bir orman içi dinlenme yeri kurulmuş olan Pamucak yöresinde son yıllarda bazı turistik tesisler yapılmıştır. İzmir-Aydın kara ve demir yolları ilçe topraklarından geçer.

Bir liman kenti olan Ephesos(*), yüzyıllar boyunca yörenin en önemli merkeziydi. İS 5. yüzyılda yapılan St. Jean Kilisesi'nin yer aldığı Ayasuluğ (Hagios Theologos) Tepesi, zamanla bir başka yerleşme olarak belirmeye başladı. Limanı alüvyonlarla dolan Ephesos'un önemini yitirmesinden sonra, kuzeydoğuya düşen Ayasuluğ Tepesinde Bizanslılarca bir kale inşa edildi. 11. yüzyıl sonlarında Selçukluların ele geçirdiği Ayasuluğ, Bizanslılar ve Anadolu Selçukluları arasında bir süre el değiştirdikten sonra 1348'de Aydınoğullarına bağlı bir ticaret merkezi durumuna geldi. 1391'de I. Bayezid (Yıldırım) tarafından alındıysa da Timur tarafından gene Aydınoğullarına verildi. 1426'da kesin olarak Osmanlı topraklarına katıldı. Güneydeki Kuşadası'nın gelişmesine bağlı olarak zamanla önemini yitirdi. 19. yüzyıl sonlarında Aydın vilayeti İzmir Merkez sancağının Kuşadası kazasına bağlı bir nahiye olarak yönetilen yöre, 22 Mayıs 1919'dan 8 Eylül 1922'ye değin Yunan işgalinde kaldı. 1957'de ilçe yapıldı.

19. yüzyılda Ayasuluğ'da olan nahiye merkezi kısa bir süre için büyük bir Rum köyü olan Çirkince'ye (bugün Şirince) taşındı. İzmir-Aydın demiryolunun işletmeye açılmasından sonra canlanan Ayasuluğ, gene nahiye merkezi yapıldı. 1914'te adı Selçuk olarak değiştirildi. Kurtuluş Savaşı sonrasında bir süre Akıncılar olarak anıldı. Kuşadası'nı İzmir'e bağlayan yol, Aydın'dan gelen yolla kentte kesişir. Kentin il merkezi İzmir'e uzaklığı 68 km'dir.

İlçedeki başlıca tarihsel yapılar Ephesos kenti kalıntıları, sukemerleri, Belevi köyü yakınlarındaki İÖ 3. yüzyıla ait mezar anıtı ile İÖ 4. yüzyıldan kalma tümülüs, Selçuk Kalesi ve İsa Bey Camisi'dir(*). Ephesos kentinde yapılan kazı ve araştırmalarda ele geçirilen buluntular 1964'te ziyarete açılan Efes Müzesi'nde sergilenir.

Selçuk Belediyesi 1943'te kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 27.355; kent, 19.412.

Selçuk, İlhan (d. 11 Mart 1925, Aydın), gazeteci, yazar.

1950'de İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Bir süre avukat olarak çalıştı. Kardeşi Turhan Selçuk'la birlikte *41 Buçuk* (1952) ve *Dolmuş* (1956), Aziz Nesin

İlhan Selçuk
Ara Güler

ve Turhan Selçuk'la birlikte *Karikatür* (1958) adlı mizah dergilerini çıkardı. *Karikatür* sonradan Semih Balcıoğlu'nun *Taş(*)* adlı mizah dergisiyle birleşerek *Taş-Karikatür* adını aldı. 1961'de gazeteciliğe başlayan Selçuk, *Yeni İstanbul*, *Akşam*, *Tanin*, *Vatan* gazetelerinde fıkra yazarlığı yaptı. 1963'te girdiği *Cumhuriyet*'teki köşe yazarlığını 1994'te de sürdürüyordu. 1965-71 arasında *Yön* ve *Devrin* dergilerinde de yazan Selçuk, 12 Mart 1971 askeri müdahalesinden sonra iki kez tutuklandı, ama yargılamalar sonucunda aklandı. Tutukluymken yaşadıklarını *Ziverbey Köşkü* (1987) adlı kitabında anlattı. Çeşitli yazılarından dolayı açılan soruşturma ve davalar da beraatla sonuçlandı.

Gezi notlarını *Güzel Amerikalı* (1965), *Uzak Komşu Rusya'dan Gezi Notları* (1967), *Sovyetler, İran, Amerika İzlenimleri* (1976) ve *Japan Gülü* (1988) adlı kitaplarında toplayan Selçuk, köşe yazılarından seçmeleri *Mustafa Kemal'in Saati* (1969), *Yeni Krallar Yeni Soyutlar* (1974, 1976), *Atatürkçülüğün Alfabesi* (1981, 1985), *Ağlamak ve Gülmek* (1982, 1986), *Düşünüyorum Öyleyse Vurun* (1984, 1986) ve *Görülüş-tür'de* (1986) bir araya getirdi. Selahattin Yurtoglu'nun anılarından yararlanarak *Yüz-başı Selahattin'in Romanı* (1973-75, 1984; 2 cilt) adlı bir kitap yayımladı.

Selçuk, Münir Nurettin (d. y. 1900, İstanbul - ö. 27 Nisan 1981, İstanbul), klasik Türk müziğine Batılı anlayışta eşlikli solo vokal konser yeniliğini getiren ve vokal icrada köklü değişiklikler başlatan ses sanatçısı. Bazısı eski üslupta, bazısı da Sadettin Kaynak etkisi taşımakla birlikte kişisel ve modern bir besteleme anlayışını yansıtan

Münir Nurettin Selçuk
Ara Güler

yapıtlarıyla, 20. yüzyıl Türk müziğinin en önemli yaratıcıları arasında sayılır.

Çocuk yaşta müzik dersi almaya başladı. On altı yaşındayken Darü'l-Feyz-i Musiki (bugün Üsküdar Musiki Cemiyeti) adlı derneğe öğrenci ve hanende olarak girdi ve halka açık konserlere katıldı. 1917'de, Soğukçeşme Askeri Rüştiyesi'ni bitirerek Kadıköy Sultanisi'ne yazıldı. Aynı yıl girdiği Darüelhan'da (1927'den sonra İstanbul Belediye Konservatuarı) dört yıl boyunca Zekâîzade Hafız Ahmed Efendi'den (İrsoy) meşk etti. Bir ara tarım öğrenimi görmek üzere Macaristan'a gittiyse de, 1918'in sonuna doğru İstanbul'a döndü. Şark Musiki Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer aldı. Dönemin ünlü hocalarından Üsküdarlı Ziya Bey'den de özel ders aldı. 1923'te hanende olarak Muzika-yı Hümayun'a girdi. Cumhuriyet ilan edilince Riyaseticumhur İncesaz Heyeti üyesi olarak Ankara'ya yerleşti. 1926'da bu topluluktan ayrılarak İstanbul'a döndü ve Sahibinin Sesi firmasıyla anlaşarak plak doldurmaya başladı. Ertesi yıl, Sahibinin Sesi bursuyla Paris'e gitti, bir yıl boyunca şan, solfej ve piyano dersleri aldı. 1930'da klasik Türk müziği tarihinde bir dönüm noktası sayılan unutulmaz bir konser verdi. Eşlikçilerin dizilişinden giysilerine kadar tüm sahne düzenini Batılı anlayışla hazırlamıştı. Kendisi de frak giymiş ve şarkılarını ayakta okumuştur. Bu tür konserleri daha sonra da sürdürdü. İstanbul Belediye Konservatuarı Türk Musikisi İcra Heyeti'ne katıldı; konservatuar arşivi için klasik repertuarın 15 seçkin yapıtını plağa okudu. 1953'te bu konservatuarın Türk Musikisi bölümünde üslup ve teganni öğretmenliğine getirildi. Ertesi yıl İcra Heyeti'nin başına geçti. Bu toplulukla 1976'ya değin yaklaşık 300 konser verdi. İstanbul Radyosu'nun da naklen yayınladığı bu konserler, geniş bir dinleyici kitlesinin ilgisini kazandı. Zaman zaman dinleyiciye doğru dönüp şef kürsüsünde solo yaptığı bu konserlerde Münir Nurettin bazı bestelerini de ilk kez halka sunmuştu. İstanbul Belediye Konservatuarı'nın yanı sıra, kuruluşundan beri sık sık solo program yaptığı İstanbul Radyosu'nda da ders vererek birçok ses sanatçısının yetişmesini sağladı.

Kendisinden sonraki ses sanatçılarının tümünü dolaysız ya da dolaylı olarak etkileyen Münir Nurettin, klasik Türk müziğinin vokal icrasında bir dönüm noktasıdır.

Her perdede neredeyse gırtlığının son gücüyle bağırarak icra eden eski hanende ve hafızlardaki "goygoy"dan (gırtlığın elde olmadan titremesi ve vokalizlerin "gıgıgı, gogogo" biçiminde hecelenmesi) vokal icra-yı büyük ölçüde kırtarmış, nüanslamaya önem vermiş ve kafa sesini bir anlatım aracı olarak kullanmış, sesine güftenin anlamına ve melodinin anlatım özelliğine göre değişen renkler katmıştır.

Besteci olarak, tıpkı Sadettin Kaynak gibi, üç grupta incelenmesi gereken yapıtlar bestelemiştir. Birinci grubu eski üsluptaki yapıtları oluşturur. Bunlardan "Gül yüzünde görelî zülf-i semen-sây gönül" (rast nakış kârçe), "Saki, sâfâ-yı meyle parıldasın câmımız" (rast ağırsemai), "Hülyama doğan son güneşim, son hevesimdi" (rast yürüksemai), "Varalım küy-i dilârâya gönül hu diyerek" (hüseyini şarkı), "Bir söz dedi cânan ki kerâmet var içinde" (nişabûrek şarkı) anılabilir. Bu yapıtlarıyla Münir Nurettin yetenekli besteciler için tekseslilikte olanakların henüz tükenmediğini göstermiştir. İkinci gruptaki yapıtları, Sadettin Kaynak'ın iyice yerleştirdiği fantezi türündeki bestelerdir. Bunların arasında, film şarkısı olarak yaptığı sıradan parçalar olduğu gibi, modern Türk şairlerden seçtiği güftelerin gereği

yeni bir anlayışla bestelenmiş çok değerli yapıtlar da vardır. "Rindlerin Akşamı" olarak da bilinen "Dönülmez akşamın uf-kundayız, vakit çok geç" (segâh), "Ne doğan güne hükmüm geçer, ne halden anlayan bulunur" (mahur), "Endülüs'te Raks" (kürdilihicazkâr), "Aziz İstanbul" (hicaz), "Sessiz Gemi" (hicaz), "Rindlerin Ölümü" (rast), "Sen şarkı söylediğin zaman" (sultaniyegâh) bu türden yapıtlardır. Üçüncü grubu, folklorik motifleri kullandığı besteleri oluşturur. Bunların arasında "Denmanlı başları göklere ermiş, yedi renk üstüne harelî dağlar" (hüseyini) ve "Söyle sevgili" (uşşak) anılabilir.

Selçuk, Timur (d. 2 Temmuz 1945, İstanbul), besteci, ses sanatçısı ve orkestra yöneticisi.

Münir Nurettin Selçuk'un oğludur. Bir yandan Galatasaray Lisesi'nde, bir yandan da İstanbul Belediye Konservatuarı'nın (bugün İstanbul Üniversitesi Devlet Konservatuarı) solfej, armoni ve piyano bölümlerinde öğrenim gördü. Daha sonra Paris'e gidererek École Normale de Musique'e (Müzik Öğretmen Okulu) girdi; bu okulun bestecilik, piyano ve orkestra yönetimi sınıflarına devam etti. 1965'ten başlayarak Ümit Yaşar Oğuzcan, Faruk Nafiz Çamlıbel gibi şairlerin şiirleriyle şarkı formunda besteler yapmaya başladı ve 1967'de ilk plağını doldurdu. Bu plağın ilgi görmesi üzerine, Orhan Veli Kanık, Atilla İlhan ve Nâzım Hikmet'in şiirlerinden bestelediği şarkılarını piyanosu eşliğinde seslendirerek bir dizi konser verdi. 1974'te Türkiye'ye döndükten sonra oda müziği, oyun ve film müziği çalışmalarına ağırlık vermeye başladı. 1977'de İstanbul Oda Orkestrası'nı kurdu. Bu toplulukla, tümüyle özgün kendi bestelerinin yanı sıra, klasik Türk müziğinden seçilmiş bazı yapıtların çoksesli düzenlemelerini de seslendirdi. 1978'de İstanbul'da Çağdaş Müzik Merkezi adı altında özel bir müzik okulu açtı.

Kendi seslendirdiği şarkılarında lirik sanatın kurallarına uygun bir yol seçti, üslup açısından Jacques Brel, Münir Nurettin Selçuk ve Ruhi Su'nun yorumları arasında bir biresimi hedefledi. Yapıtlarında ritmik, melodik ve armonik öğelerle bütünleşen bir orkestrasyon uygulayarak modern beste tekniklerine yer vermeye özen gösterdi, dramatik ve lirik bir müzikal atmosfer yaratma yolunu seçti. Geleneksel Türk müzik birikimini, sık sık başvurduğu zengin bir kaynak olarak değerlendirdi.

Başlıca yapıtları arasında "Sen Nerdesin?", "Ayrılanlar İçin", "Beyaz Güvercin" ve "İspanyol Meyhanesi" adlı şarkıları, *Nereye Padiyar, 804 İşçi, Ferhat'la Şirin*, *Şeyh Bedrettin Destanı, Tak-Tik, Sakıncalı Piyade, Küçük Adam N'oldu Sana, Rumuz Goncagül, Galileo Galilei* adlı oyun müzikleri, oda müziği yapıtları olarak *Paris Mektupları* (gitar ve yaylılar için), *Saksâğan* (soprano saksofon ve yaylılar için), *Bir Çift Sözlüm Var* (solo kontrbas ve yaylılar için), *Bentler* (arp ve nefesliler için), *Pireli Yapıtı* (iki piyano için çeşitlemeler), *Şan ve Piyano İçin Çağdaş Türk Şairlerinden Şarkılar Albümü*, *Halk ve Divan Müziğinden Düzenlemeler* sayılabilir. *Tarih Merdiveni* ve *Yunus Emre* başlıklı bale süitleri yanında, *İstanbul'un Çağırdığı Su* (belgesel), *Sarıpınar 1914* (TV dizisi), *Üç İstanbul* (TV dizisi), *Hakkâri'de Bir Mevsim*, *Kuyucaklı Yusuf*, *Mavi Sürgün* gibi filmlerin müziklerini de yazmış, *Yasaklar* müzikalini bestelemiştir.

Selçuk, Turhan (d. 1922, Milas), karikatürçü. Türk karikatüründe çağdaşlaşmayı başlatan sanatçılarından biridir.

Adana Erkek Lisesi'ni bitirdi. İlk karikatürünü 1941'de Adana'da çıkan *Türk Sözlü* gazetesinde yayımladı. Aynı yıl İstanbul'da çıkan *Kırmızı-Beyaz* ve *Şu'ta* spor karikatürleri çizdi. 1943'te *Akbaba*'da, 1945'te *Tasvir*'de çalıştı. 1948'de Refik Halit Karay'ın ikinci kez çıkardığı *Aydede* mizah dergisinin başçizeri oldu. 1949'dan sonra *Yeni İstanbul*'da günlük karikatürler çizdi. 1952'de kardeşi İlhan Selçuk'la birlikte *41 Buçuk* adlı bir mizah dergisi çıkardı. 1954'te *Milliyet*'te günlük karikatür çizdi. 1956'da İlhan Selçuk'la birlikte *Dolmuş*, 1958'de Aziz Nesin ve İlhan Selçuk'la birlikte *Karikatür* adlı mizah dergilerini yayımladı. 1969'da iki arkadaşıyla birlikte Karikatürcüler Derneği'ni kurdu. 1969'dan sonra *Akşam*, 1972'den sonra *Cumhuriyet* gazetesinde çizdi; 1980'de *Milliyet*'e geçti.

Karikatürleri yurtdışında pek çok dergi ve gazetede yayımlandı, ayrıca ABD, İtalya, Bulgaristan ve İsviçre'deki gülmece müzele-

"Abdülcanbaz", Turhan Selçuk'un ünlü çizgi roman kahramanı
Turhan Selçuk'un izniyle

rine alındı. *Anciclopedia dell'umorismo* adlı İtalyan gülmece ansiklopedisinde Aziz Nesin ile birlikte yer verilen iki Türk sanatçısından biri Turhan Selçuk oldu. İtalya'da Bordighera'da düzenlenen yarışmada 1956'da Altın Palmiye ödülünü kazandı. 1955'te Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin Birincilik Ödülü'nü aldı, 1983'te de aynı kuruluş tarafından "Yılın Karikatürcüsü" seçildi. 1973'te Sanatçılar Birliği'nce Halkın Sanatçısı seçilen Selçuk, 1989'da da TÜYAP Kitap Fuarı Onur Konuğu oldu.

İşlediği konular ve çizimleri 1950'lerde değişmeye, önceki yumuşak, yuvarlak çizgilerinin yerini sert ve köşeli çizgiler almaya başlamıştır. Dünya karikatüründe yeni bir dönem açan Steinberg'den etkilenen Selçuk, 1950'lerde yaygın olan "grafik mizah" anlayışını benimsemiştir. Karikatürlerinde düşünce başta gelir, gülmece ögesi ise ikinci planda yer alır. Az çizgiyle çok şey söylemeyi amaçlayan Selçuk, mesajını kısa, öz, açık ve çarpıcı biçimde vermeye çalışır. Ayrıntıya ise ancak mesajını güçlendirdiği ölçüde yer verir.

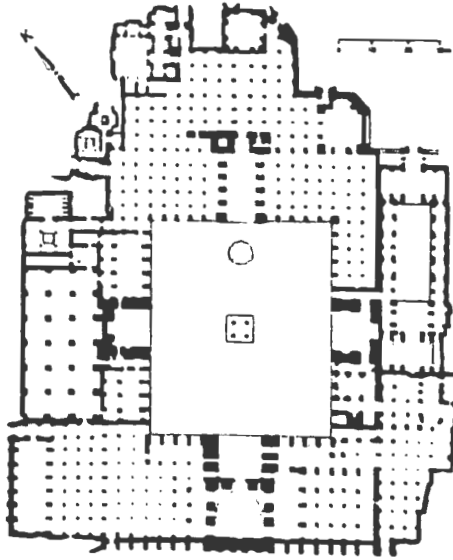
Turhan Selçuk, karikatür dışında çizgi romanlarıyla da tanınmıştır. 1957'de *Milliyet* gazetesinde başladığı ve büyük ilgi gören "Abdülcanbaz" dizisi günümüze değin sürmüş ve Türkiye'nin en uzun ömürlü çizgi romanlarından biri olmuştur. İlk serüveninin metnini Aziz Nesin'in yazdığı "Abdülcanbaz"ı, Turhan Selçuk daha sonra kendisi yazmayı sürdürmüştür. Önce çıkarıcı ve dalavereci bir turist rehberi olarak yaratılan "Abdülcanbaz" karakteri, zamanla kişilik değiştirmiş ve doğru sözlü, ağırbaşlı, haktan yana, gözüpek bir kimliğe bürünmüştür. "Abdülcanbaz"ın 1970'te tiyatro için bir uyarlaması da yapılmıştır.

Turhan Selçuk, karikatürlerinden yaptığı seçmeleri *Turhan Karikatür Albümü* (1954), *Hiyeroglif* (1959, 1964), *Hal ve Gidiş Sıfır* (1969) ve *Söz Çizginin* (1979, 1980) ve *Grafik Mizahın Büyük Ustası* (1989) adlı albümlerinde yayımlamıştır. 1971'de 12, 1983'te 34 kitaplık "Abdülcanbaz" albümlerini çıkarmıştır.

Selçuk Üniversitesi, Konya'da yükseköğretim kurumu. Nisan 1973'te Edebiyat Fakültesi ile Konya Fen Fakültesi'nden oluşmak üzere kurulmuş, Mart 1988'de 2809 sayılı yasayla, daha önce farklı tarihlerde kurulan yüksekokul, akademi ve fakültelere yenilerinin eklenmesiyle yeniden düzenlenmiştir. Üniversiteye bağlı birimler, Eğitim, Fen-Edebiyat, İlahiyat, Hukuk, Mühendislik-Mimarlık, Tıp, Veteriner, Ziraat, Konya Diş Hekimliği, İktisadi ve İdari Bilimler ve Niğde İktisadi ve İdari Bilimler fakülteleri; Fen Bilimleri, Sağlık Bilimleri ve Sosyal Bilimler Türkiye Araştırmaları enstitüleri, Konya-Ereğli Meslek, Niğde Meslek, Kız Sanat Eğitim, Niğde Eğitim, Karaman Meslek, Aksaray Meslek, Akşehir, Beyşehir, Ermenek, Gülnar, Seydişehir, Ilgın, Mut, Sağlık Hizmetleri, Sosyal Bilimler, Teknik Bilimler yüksekokullarıdır. Üniversitede uygulama ve araştırma merkezleri de kurulmuştur.

Selçuklu mimarlığı, 10. yüzyıl sonlarından 13. yüzyıl sonlarına değin, doğuda Orta Asya sınırlarından batıda Anadolu'ya kadar uzanan, çeşitli Selçuklu hanedanlarının hüküm sürdüğü bölgede ortaya konmuş mimarlık yapıtlarının tümü.

İlk Selçuklu mimarlık örnekleri İran'da ortaya çıktı. Bunların daha eski Karahanlı ve Gazneli mimarlıklarının geleneklerini sürdürdüğü görülmüyordu. İsfahan gibi önemli merkezlerde büyük mescid-i cumalar inşa edilirken, yeni büyük camilere gereksinim olmayan Suriye ya da Mısır gibi

İsfahan Mescid-i Cuması'nın planı
John D. Hoag, *Islamic Architecture*, 1975, Electra Editrice, Milano

bölgelerde eski camiler onanılarak kullanıldı ya da küçük camilerle yetinildi.

İsfahan Mescid-i Cuması(*) bütün Büyük Selçuklu dinsel yapıları arasında etkisi en yaygın olanıydı. Bu yapının, kendini izleyen Büyük Selçuklu camilerinin tipik özelliği haline gelen iki ögesi, eyvanlar(*) ve mihrap önü kubbesiydi. Bir başka deyimle eyvan, özel kullanımı olmayan bir mimarlık ögesiydi. 12. yüzyılda İsfahan başta olmak üzere Gülpayegân, Kazvin, Zevvare, Ardistan gibi kentlerdeki mescid-i cumaların hepsinde dikdörtgen biçimli bir avlunun

çevresini saran revaklarla her kenarın ortasındaki birer eyvandan oluşan dört eyvanlı plan şeması uygulandı. Kubbe de cami, kervansaray, saray ve türbe gibi çeşitli yapılarda, değişik boyutlarda yer verilen bir ögeydi. Mescid-i cumalarda da, mihrapla ana eyvanın arasına bir kubbe getiriliyordu (bak. mescid-i cuma).

Büyük Selçuklu türbelerinin çoğu önemli dinsel kişilere adanmıştı. Ama en güzel ve etkileyici türbeler hükümdarlar, karıları ve vezirleri için yapılanlardı. Bunlar genellikle tuğladan, kare, çokgen ya da dairesel planlı yapılarıydı. Üzerleri kubbeye ya da içten kubbe, dıştan koni (bazen de piramit) biçimli bir külahla örtülüyordu. Damgan'daki Kırkkızlar Türbesi, Harekkân Kümbetleri(*), Meraga'daki Kümbet-i Kırmızı, Gürgen'deki Kümbet-i Kabus(*), Hemedan'daki Kümbet-i Alevisyan, Tüs'taki Gazali Türbesi ilginç türbe örnekleri arasındadır.

Büyük Selçuklu medreselerinin çoğu yıkılmış olduğundan, bu yapılar üzerine en çok Anadolu, Suriye ve Mısır'daki örneklerden bilgi edinilebilmektedir. Çoğunlukla dört eyvanlı, avlulu şemanın uygulandığı medreselerde dershaneden başka öğrenci ve öğretmenler için hücreler, yemekhane gibi mekânlar vardı. Medrese kurucusunun türbesinin de yapının içinde yer aldığı olurdu.

Büyük Selçuklu saraylarına ya da genel olarak özel konutlara ilişkin çok az şey bilinmektedir. Merv'de 11. ve 12. yüzyıldan kaldığı düşünülen, dört eyvanlı şemaya göre yapılmış bir saray kalıntısı bulunmuştur. Bu konuda daha başka bilgiler yazılı kaynaklardan sağlanmaktadır.

Büyük Selçuklular da kendilerinden önceki Karahanlılar ve Gazneliler gibi önemli kentler arasındaki ana ticaret yolları üzerinde kervansaraylar kurmuşlardı. Bunların en önemlileri Damgan-Simnan arasındaki Ribat-ı Anuşirvan, Nişabur-Sebzevar arasındaki Ribat-ı Zafarani, Meşhed-Serahs arasındaki Ribat-ı Şerif'tir(*). Doğu İran ve Kuzey Irak'ta da, az sayıda olmakla birlikte, etkileyici kervansaraylar yapılmıştı.

Anadolu Selçukluları Büyük Selçukluların devamı olduğu için, mimarlıkları da Büyük Selçuklu mimarlığından, plan tiplerinden yapım yöntemlerine kadar pek çok şey almıştı. Ama yerel öğelerin de özümsemesiyle kısa bir süre içinde bu konuda özgün bir bireşim ortaya çıktı. Büyük Selçuklu mimarlığının dört eyvanlı, avlulu plan şemasının Anadolu'da camilerde kullanılması, buna karşılık medrese yapılarında çok zengin çeşitlemelerle uygulanması ilginçtir.

Anadolu Selçukluları cami yapılarında daha çok Suriye ve Arap camilerindeki gibi çatı örtüsünün çok sayıda ayakla taşındığı plan şemasını kullandılar. Çatı örtüsü düz ya da tonozlar halinde oluşturulabiliyordu.

Marna Marun Kervansarayı, Ircan, Erzincan
Anadolu Yayınları Arşivi

Bu arada Büyük Selçuklu camilerindeki mihrap önü kubbesi de çok uygulanan bir öge oldu. Orta avlu, büyük olasılıkla iklim koşulları nedeniyle kullanılmadıysa da, pek çok camide mihrap aksı üzerinde böyle bir avlunun anısı netliğinde, üstü açık ikinci bir kubbeye rastlanıyordu. Taşıyıcı ayaklar genellikle ilk dönem yapılarında ağaçtan, sonrakiler de taştan yapılmıştı. Belli başlı örnekler olarak Konya Alaeddin Camisi(*), Niğde Alaeddin Camisi(*), Malatya Ulucamisi(*), Amasya Gök Medrese Camisi(*), Afyon Ulucamisi(*), Ankara Arslanhane Camisi(*), Beyşehir Eşrefoğlu Camisi(*) sayılabilir.

Daha çok kümbet diye anılan Anadolu Selçuklu türbeleri çoğunlukla çokgen planlıydı. Büyük Selçuklu türbeleri gibi bunlar da çoğu zaman dıştan konik ya da piramit biçimli bir külâh, içten kubbeye örtülüydü. İran'daki türbelerden önemli bir farkları, oturtulmuş denedi, genellikle kare planlı bir taban üstüne oturmalarıydı. Bu türün sayısız zengin örneği, birçoğu günümüzde de iyi durumda olmak üzere, Orta Anadolu'dan Doğu Anadolu'ya kadar yayılmıştır.

Büyük Selçuklu mimarlığının gözde ögesi olan eyvanı Anadolu Selçukluları en çok medreselerde kullandılar. Üstelik dört eyvanlı, avlulu plan şemasını olduğu gibi uygulamakla kalmayıp bunun, iki ya da üç eyvanlı değişik tiplerini de yarattılar. Onların getirdiği bir başka yenilik de medreselerin orta avlusunun üzerini büyük bir kubbeyle kaplamak oldu. Açık avlulu medreselerin önemli örnekleri Kayseri'deki Çifte Medrese(*), Sahibiye Medresesi(*), Konya'daki Sırçalı Medrese(*), Akşehir'deki Taş Medrese, kapalı avluluların da Konya'daki Karatay Medresesi(*), İnce Minareli Medrese(*), Kırşehir'deki Caca Bey Medresesi(*) olarak sıralanabilir. Anadolu Selçuklu medreselerinde görülen başka bir yenilik de Tokat, Sivas ve Erzurum'daki örneklerinde olduğu gibi, taçkapının, iki yanına getirilen bir çift minare ile iyice vurgulanması ve medresenin yatay ön cephesine dikine bir hareket getirilmesiydi.

Anadolu Selçuklu sarayları bir bütün olarak Büyük Selçuklu saraylarından daha büyük yapılarıydı. Pek çoğu oldukça harap halde günümüze ulaşan bu yapıların dışları yalın görünümlü, ama içleri zengin bezemelerle doluydu. Konya'daki II. Kılıç Arslan Köşkü, Beyşehir'deki Kubadâbad Sarayı(*), Kayseri yakınlarındaki Keykubadiye Sarayı(*), Haydar Bey Köşkü(*), Hızır İlyas Köşkü(*) bunların örneklerindendir.

Kervansaraylar Anadolu Selçuklularının en önem verdiği yapılardandı. Anadolu'da da büyük kervan yolları üstünde yer alan bu yapılar ya açık avlulu bir bölümle kapalı bir bölümden ya da bu ikisinin işlevini birleştiren bir tek büyük kütteden oluşuyordu. En önemli örnekleri olarak dıştan kale gibi anıtsal görünümleri ve görkemli birer taş işçiliği içeren taçkapılarıyla iki ayrı Sultan Han(*), Alay Han(*), Karatay Han(*), Alara Han sayılabilir. Ayrıca bak. cami; kervansaray; medrese; türbe.

Selçuklular, 11. yüzyılda Ön Asya'ya egemen olan ve Oğuzların Kınık boyundan gelen hanedan. Anadolu, Mezopotamya, Suriye, Filistin ve İran'da güçlü devletler kurmuş ve ortaçağda Ortadoğu tarihinde önemli rol oynamışlardır. Ayrıca bak. Anadolu Selçukluları; Büyük Selçukluları; Kirman Selçukluları; Suriye Selçukluları.

Selçukname, Selçukluların tarihini anlatan bazı yapıtların ortak adı. En önemlilerinden

biri Bursalı Molla Ahmed bin Mahmud'a (ö. 1569) aittir. Osmanlı döneminde yazılmış Selçuklu tarihine ilişkin en ayrıntılı kaynak olan yapıt, daha çok Anadolu Selçuklularından söz eder. Ahmed bin Mahmud'un *Selçukname*'sinin bugün bilinen Osmanlıca iki nüshasından biri Oxford'daki Bodleian Kütüphanesi'nde, öbürü Edirne'deki Şadi Efendi Kütüphanesi'ndedir. Yaklaşık 300 yıllık bir tarih diliminin ele alındığı yapıt secili olmasına karşın kolay anlaşılabilir bir dille kaleme alınmıştır. Aynı zamanda didaktik bir siyaset kitabı da sayılabilir ve sosyoloji, folklor, coğrafya, etnografya vb açısından da değerli bilgiler içerir. Erdoğan Mercil tarafından yeni harflerle yayıma hazırlanarak 1977'de iki cilt halinde basılmıştır.

Yazıcıoğlu Ali'nin, *Tarih-i Âli Selçuk* ya da *Oğuzname* adlarıyla da anılan *Selçukname*'si büyük olasılıkla 1436'da kaleme alınmıştır. 15. yüzyıla özgü yalın Türkçeyle yazılmış olan ve destan özellikleri taşıyan yapıtın birinci bölümünde Türk, Moğol ve Oğuz boylarına ilişkin bilgiler verilmiş, Oğuz Kağan Destanı anlatılmış, öbür bölümlerdeyse Selçukluların tarihinden söz edilmiştir.

Zahireddin Nişaburi'nin *Selçukname*'si ise (1914, yay. haz. İrc Afşar) Büyük Selçuklularla Irak Selçuklularının Tuğrul bin Arslan'ın tahta çıkışına değin tarihini kapsayan bir yapıttır. 1952'de Ankara'da F. Nafiz Uzluk tarafından yayımlanan bir anonim Farsça *Selçukname*'yle gene anonim bir başka Türkçe *Selçukname* bu konudaki öbür yapıtlardır.

Selden, John (d. 16 Aralık 1584, Salvington, Sussex - ö. 30 Kasım 1654, Londra, İngiltere), İngiliz eski hukuk yapıtları uzmanı, Doğubilimci ve siyaset adamı. 17. yüzyıldaki İngiliz tarih araştırmalarının odağı Antikacılar Derneği'nin önde gelen adlarındandır.

1612'de avukatlığa başladı. Günümüzde de yararlı bir başvuru kaynağı olan ilk önemli kitabı *Titles of Honour*'ın (1614) ardından Norman İstilas (1066) öncesinde İngiltere'deki sivil yönetimin tarihini ele alan *Analecton Anglo-Britannicon*'ı (1615) yayımladı. Ortadoğu'daki çoktanrıcılığı inceleyen *De diis Syris Syntagmata* (1617) ve Yahudilerin takvimlerini, evlilik yasalarını ve adli yönetimlerini inceleyen öbür yapıtlarıyla Doğubilimci olarak ün kazandı. Patrick Young ve Richard James'la birlikte, 1628'de, Arundel mermerleri olarak bilinen heykel koleksiyonunun kataloğunu hazırladı. 1647'de eski İngiliz hukuk kitabı *Fleta*'nın ilk baskısını yayımladı.

History of Tythes (1618; Vergiler Tarihi) adlı kitabında İngiltere Kilisesi'nin vergi toplama hakkını kabul etmekle birlikte, bu uygulamanın tanrısal bir emre dayandığı iddiasına karşı çıktı. Bunun üzerine kitabı toplatıldı ve Özel Danışma Kurulu'na sözünü geri almaya zorlandı. 1623'te girdiği Avam Kamarası'nı Kral I. Charles'a karşı savunduğu için iki kez hapsedildi. Ama daha sonraları kralcı bir tutumu benimseyerek, Hugo Grotius'un *Mare liberum* (1609) adlı kitabını eleştiren ve açık denizlerde tek bir ülkenin egemenliğini destekleyen *Mare clausum* (1635) adlı kitabını krala adadı. 1640'tan sonra siyasal tutumunu bir kez daha değiştirerek, Avam Kamarası'nda Canterbury başpiskoposu William Laud ve I. Charles aleyhine yürütülen soruşturmada görev aldı.

Selebes Adası, Endonezya dilinde SULAWESI. Endonezya'daki Büyük Sunda Adalarından biri. Biçimi ahtapotu andıran adanın dört ayrı yöne uzanan dört büyük yarımada-

sı vardır; bu yarımadalardan arasında Tomini, Tolo ve Bone körfezleri yer alır. Komşu adalarla birlikte 227.654 km²'lik bir alanı kaplayan Selebes'in kıyı şeridi 5.478 km uzunluğundadır.

Dağlık olan adada birkaç etkin yanardağ bulunmakla birlikte, güneydeki yarımada ve adanın iç kesiminde geniş düzlükler uzanır. Adanın en yüksek noktası Rantekombola (Mario) Dağıdır (3.455 m). Başlıca göller Towuti, Poso ve Matana'dır. Denizden esen serin rüzgârları olmasına karşın adanın iklimi oldukça sıcaktır. Güneybatıdaki Rantepao'da 4.060 mm olan yıllık ortalama yağış miktarı batı kıyısındaki Palu Vadisinde 531 mm'ye düşer. Bitki örtüsü Filipinler'i andıran Selebes'in büyük bölümü sık ormanlarla kaplıdır.

Selebes'te Toalalar, Toracalar, Bugiler, Makassarlılar, Minahasalılar, Moriler ve Gorontalo'lar yaşar. Göçebe Toalalara adanın her kesiminde rastlanır. Genellikle tarımla geçinen Toracalar ise adanın ortayney ve doğu kesimlerinde yaşar. Adanın güney kesiminde yaşayan Müslüman Bugiler ve Makassarlılar altın ve gümüş işleme ile gemi yapımı konusunda uzmanlaşmışlardır.

Selebes ve komşu adalar, Kuzey Selebes (Sulawesi Utara), Orta Selebes (Sulawesi Tengah), Güneydoğu Selebes (Sulawesi Tenggara) ve Güney Selebes (Sulawesi Selatan) olmak üzere dört ile (*propinsi*) ayrılır. Adanın ekonomik bakımdan en gelişmiş kesimleri güneydeki yarımada ile güneydoğudaki yarımada burnudur. Güneyde sulu pirinç, mısır, manyok, yam ve bezelye yetiştirilir. Kıyıda tütün tarımı yapılır ve tuz elde edilir. Tempe ve Sidenreng gölleri çevresindeki alüvyonlu düzlüklerde tahıl yetiştirilir. Parepare'nin doğusundaki Sawito Irmağı (*sungai*) üzerinde bir hidroelektrik santral kurulmuştur.

Adadaki en eski buluntular Toala kültürüne ait taş aletlerdir. Avrupalıların bölgeye gelmesinden önce Selebes'in güneyinde Müslüman sultanlıklar kurulmuştu. Portekizliler baharat ticaretini ele geçirmek için 1512'de bölgeye geldiler. Felemenkiler ise 1607'de Makassar'da (bugün Ujung Pandang) bir yerleşme kurdular. II. Dünya Savaşı sırasında Japonya tarafından işgal edilen ada, 1950'de Endonezya Cumhuriyeti'ne katıldı. Nüfus (1985 tah.) 11.552.917.

Selebes Denizi, Endonezya dilinde LAUT SULAWESI. Büyük Okyanusun batı kesiminde deniz. Kuzeyde Sulu Takımadaları, Sulu Denizi ve Mindanao Adası, doğuda Sangihe Adaları, güneyde Selebes Adası, batıda da Borneo ile çevrilidir. Yaklaşık 280.000 km²'lik bir alanı kaplar. Makassar Boğazıyla güneydoğudaki Cava Denizine bağlanır. Tektonik bir bölgenin çökmesiyle oluşmuş, tabanı genelde düz, yanları ise dik bir havzayı kaplar. Kapladığı alanın yarıdan çoğu 4.000 m'den daha derin, bilinen en derin noktası ise 6.220 m'dir. Büyük Okyanustan gelen derin su akıntısı Mindanao Adasının güneyinden Selebes Denizine girer ve güneybatı yönünde ilerledikten sonra Makassar Boğazından dışarı çıkar; yüzey akıntılar da aynı yönü izler.

Felemenkilerin, 17. yüzyıl başlarında Selebes Adasını ve Sangihe Adalarının büyük bölümünü ele geçirmelerine karşın, Selebes Denizi 18. yüzyılın sonlarına değin herhangi bir sömürgeci ülkenin denetimine altın girmedi. Bölgede balıkçılık son derece önemlidir; ayrıca kıyı boyunca ve adalar arasında ticaret yapılır.

Selefiye, selef denen ilk üç Müslüman kuşağın (sahabe, tâbiin ve tebe'i't-tâbiin) dinsel konulara ilişkin tutum ve anlayış. Bu

tutum ve anlayışa bağlı olanlar, hadislerle belirlenen din anlayışını olduğu gibi sürdürdükleri için Ehl-i Hadis (Ashabü'l-Hadis), ilk üç kuşağın söz ve davranışlarını hadis ölçüsünde bağlayıcı sayarak onlardan gelen haberlere uydukları için Eseriye (Ehl-i Eser), Tanrı'nın sıfatlarını Mutezile gibi yadsımadıkları ve Eş'ariye ile Maturidiye gibi belli sayılarla sınırlanmadıkları için Sıfatiye, Tanrı'nın ad ve sıfatlarını belirlemede nefy (olumsuzlama) değil, isbat (olumlama) yolunu tuttukları için İsbatiye gibi adlarla da anılırlar.

Gazali, Selefîyeyi yedi ilke çevresinde toplar. Sonraki bilginlerce de benimsenen bu yedi ilke takdis, tasdik, aczi itiraf, sükût, imsak, keff ve teslimdir. Takdis, Tanrı'yı yaratılmış varlıkların niteliklerinden soyutlamaktır. Tasdik, Tanrı'nın isim ve sıfatları hakkında Kuran ve hadiste yer alan bütün sözcükleri kabul etmeyi, bu sözcüklerin onun yüceliğine uygun anlamlar içerdiğine inanmayı dile getirir. Aczi itiraf, Kuran ve hadiste geçen müteşabih (çok anlamlı) sözlerin anlaşılamayacağını kabul etmektir. Sükût, çok anlamlı sözleri anlamayan kimselerin bunların anlamlarını sormamalarını dile getirir. İmsak çok anlamlı sözleri yorumlamaktan kaçınmayı, keff çok anlamlı sözler üzerinde düşünmemeyi anlatır. Teslim ise halkın anlayamadığı çok anlamlı sözlerin Hz. Muhammed ve sahabe tarafından bilindiğini kabul etmektir.

Selefilere ortaya konan her yeni şeyi dine bir eklemeye (bid'at) sayarak reddederler. Akla ne inanç konularında, ne de fıkıh alanında yer verirler. Bu nedenle karşı çıktıkları kelami küfürle nitelerler.

Selefiye tarihsel olarak başlıca üç döneme ayrılır. İcmal denen birinci dönem, 14. yüzyıl başlarına değin sürer. İcmal dönemindeki Eski Selefilere (Mütekaddimin Selefiye) Kaderiye, Cehmiye, Mutezile gibi kelim okullarınca geliştirilen bütün düşünce ve yorumları hiçbir tartışmaya girmeden toptan (icmalen) reddediyorlardı. İbn Teymiyye(*) ve öğrencisi İbn Kayyımî'l-Cevziye'nin (ö. 1350) başlattıkları Tafsîl döneminde Selefilere ilkelerini sistemleştirmeye çalıştılar ve Eski Selefilere toptan reddettikleri konuları geniş biçimde tartıştılar. Cemaleddin Afgani(*), Muhammed Abdüh(*) ve öğrencisi Muhammed Reşid Rıza'nın(*) öncülük ettikleri son dönemdeki Yeni Selefilere, geleneksel fıkıh, kelam ve tasavvuf anlayışlarını atlayarak ve Kuran ve sünnete dönüş çağrısında bulunarak Eski Selefilere birleşirken, akla, modern bilim ve tekniğe büyük önem verdiler.

Selefikiler bak. Selevkoslar

Selendi, Ege Bölgesi'nin İçbatı Anadolu Bölümü'nde, Manisa iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 751 km² olan Selendi ilçesi kuzeydoğuda Kütahya, güneydoğu ve güneyde Uşak illeri, güneybatıda Kula, batı ve kuzeyde de Demirci ilçeleriyle çevrilidir.

İlin en doğu kesiminde yer alan ilçe toprakları, Gördes-Uşak Platosunun hafif tepelik dalgalı düzlüklerinden oluşur. İlçenin sularını toplayan Eynes ve Selendi çayları güneybatıya doğru akarak Gediz Irmağına katılır.

İlin en az gelişmiş ilçelerinden olan Selendi'nin ekonomisi tarıma dayanır. Başlıca bitkisel ürünler buğday, arpa ve baklagillerdir. Az miktarda mısır, üzüm, susam, kiraz ve zeytin de yetiştirilir. Hayvancılık önemli gelir kaynakları arasında yer alır. Ayrıca bazı işyerleri orman ürünlerini işler. İlçe topraklarında bakır-kurşun-çinko yatakları vardır.

Tarihine ilişkin yeterli bilgi bulunmayan yöredeki en eski yerleşme, bir ilkçağ kenti olduğu sanılan Silandos'tur (Salandas). 19. yüzyıl sonlarında Aydın vilayeti Saruhan (Manisa) sancağının Kula kazasına bağlı bir nahiye olarak yönetilen Selendi yöresi, 1954'te ilçe yapıldı.

Nahiye merkezi Osmanlı döneminin sonlarında adını üstünde kurulduğu Silandos kentinden alan ve günümüzde Karaselendi olarak anılan köydeydi. Daha sonra nahiye merkezinin taşındığı bugünkü kasaba, Selendi Çayı vadisinde kurulu gelişmemiş bir yerleşmedir. İlçenin güney kesiminde yer alır. İl merkezi Manisa'ya 158 km uzaklıktadır. Kasabaya ve çevresine Selendi Devlet Hastanesi sağlık hizmeti verir.

Selendi Belediyesi 1954'te kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçede, 25.415; kasaba, 6.773.

Selene (Yunanca "Ay"), Yunan mitolojisinde Ay tanrıçası. Titan soyundan Hyperion ile karısı Theia'nın kızı, Güneş Tanrısı Helios ile Şafak Tanrıçası Eos'un kardeşi. Zeus'un karısı, Pandia'nın annesi ve Endymion'un sevgilisidir. İÖ 5. yüzyıla değin zaman zaman Phoibe'yle özdeşleştirilmiştir. Genellikle başının üzerinde bir ay bulunan ve iki atın çektiği bir arabayı süren bir kadın olarak betimlenir. Roma mitolojisindeki karşılığı Luna'dır. Roma'daki Aventinus ve Palatium tepelerinde tapınakları vardır.

Selenga-Orhun ırmak sistemi, Moğolistan'daki Hövsgöl'ün güneyinden doğan Ider ve Möron ırmaklarının (gol) birleşmesiyle oluşan Selenga Irmağı ile daha güneydeki Hangay Sırağalarının (nuruu) eteklerinden doğan Orhun Irmağını içine alan ırmak sistemi. İki ırmak kuzeydoğu yönünde akarak Sühbaatar'da birleştikten sonra Selenga adını alır ve kuzey yönünde yoluna devam ederek Rusya Federasyonu'na girer. Ardından doğuya kıvrılarak Buryat Özerk Cumhuriyeti'nin başkenti Ulan-Ude'ye yönelir. Ulan-Ude'den başlayarak kuzey yönünde akar. Tataurovo'ya ulaştıktan sonra batıya döner ve sonunda bir delta oluşturarak Baykal Gölüne dökülür. Sühbaatar'dan ırmak ağzına kadar olan kesim, hafif eğimli yamaçlardan akarak Moğolistan'dan Rusya'nın düzlüklerine geçiş olanağı sağlar. Trans-Sibirya Demiryolu, Ulan-Ude'ye kadar ırmak vadisini izler; bu noktada başlayan bir şube hattı Sühbaatar'a, oradan Orhun Irmağı boyunca ilerleyerek Moğolistan'ın başkenti Ulan Bator'a (Ulaanbaatar) uzanır.

Toplam uzunluğu 1.480 km olan Selenga, buzların eridiği mayıs-ekim arasında ağzından Sühbaatar yakınlarına kadar ulaşımına elverişlidir. Su toplama havzası, Moğolistan'daki kolları Orhun, Hunuy ve Egiyn ile Rusya'daki kolları Çikoy, Hilok, Vda, Cida ve Temnik ile birlikte 448.000 km²'yi bulur. Yörö, Harak ve Tuul ırmaklarıyla beslenen Orhun Irmağının uzunluğu 112 km, su toplama havzası 133.000 km²'dir. Temmuz-ağustos aylarında Yörö ile birleştiği noktaya kadar ulaşımına elverişlidir. Moğol İmparatorluğu'nun eski başkenti Karakorum, Yukarı Orhun'un yakınlarında kurulmuştur.

Selenicereus, kaktüsçiller (*Cactaceae*) familyasından, yaklaşık 20 kadar kaktüs türü içeren cins. Amerika'nın Batı Hint Adalarını da kapsayan tropik ve astropik bölgelerine özgüdür. Geceleyin açan, genellikle hoş kokulu ve beyaz renkli iri çiçekleri vardır. Bazı türleri hava kökleri yardımıyla ağaçlara tırmanır. *S. grandiflorus* türü evlerde süs bitkisi olarak yetiştirilir.

selenit, jips mineralinin kristal yapılı bir türü. Ayrıca bak. jips.

selenyum (Se), periyodik tablonun VIa grubunda (oksijen grubu) yer alan kimyasal element. Kimyasal ve fiziksel özellikleri kükürt ve tellürünkilere çok benzer.

Bulunduğu yerler, özellikleri ve kullanımı alanları. İlk olarak 1818'de İsveçli kimyacı Jöns Jacob Berzelius'un bulduğu selenyum bir metalsidir (özellikleri metal ile ametall arasında olan element). Yerkabuğunda yaygın olarak bulunmakla birlikte, elementler arasında bolluk bakımından 69. sırada yer alır.

Doğada serbest halde çok az rastlanan selenyum, çoğunlukla demir, kurşun, gümüş ve bakır cevherlerinde sülfürlerle birlikte selenürler halinde bulunur. Selenyum içeren bir sülfür minerali kavruğunda, baka gazlarında bir yan ürün olarak açığa çıkar. Selenyum ayrıca elektroliz yoluyla bakır üretim süreçlerinde anotta biriken çamurdan da elde edilebilir.

Selenyumun birkaç farklı biçimi vardır. Bunlar arasında en önemlileri toz haldeyken kırmızı, camı haldeyken siyah renkli olan amorf (biçimsiz) selenyum, kırmızı renkli kristal selenyum ve gene kristal yapıda ve normal koşullarda en kararlı biçimi olan gri selenyum metaldir. Öbür biçimler oda sıcaklığında yavaş yavaş metal haline dönüşür.

Işık altında elektrik iletkenliği çok yükseldiğinden ve ışığı doğrudan elektrik akımına dönüştürdüğünden, selenyum metali fotoelektrik pillerde, güneş pillerinde ve fotoğrafçılıkta yararlanılan pozometrelerde kullanılır. Selenyum ayrıca alternatif akımı doğru akıma dönüştürebilir; bu özelliği nedeniyle de doğrultucularda yaygın olarak yararlanılır. Cama az miktarda katıldığında renk giderici olarak işlev görür, çok miktarda katıldığında ise sinyal lambalarında yararlanılan parlak kırmızı bir renk verir. Selenyum ayrıca seramiklerin ve çelik kapların kırmızı minelerinde ve aşınmaya karşı dayanıklılığını artırmak için kauçuğun sertleştirilmesinde de kullanılır.

Bileşikler. Selenyum, bileşiklerinde -2, +4 ve +6 yükseltgenme durumundadır. Yüksek değerlikli olduğunda kolayca asit oluşur. Element haldeyken zehirli olmamakla birlikte bileşiklerinin çoğu çok zehirlidir.

Selenyumun hidrojenle tepkimeye girmesi sonucunda renksiz, çok kötü kokulu, vücutta birikerek zehirlenmeye neden olan hidrojen selenür (H_2Se) gazı oluşur. Selenyum ayrıca birçok metalle tepkimeye girerek alüminyum selenür, kadmiyum selenür ve sodyum selenür gibi bileşikler oluşturur.

Oksijenle tepkimeye girdiğinde ise beyaz renkli, katı halde ve zincir biçiminde polimer yapıyla selenyum dioksidi (SeO_2) oluşur. Bu oksidin suyla tepkimeye girmesiyle de selenit asit (H_2SeO_3) oluşur.

Selenyum atomunun hem oksijen hem de halojen atomuna bağlı olduğu pek çok selenyum bileşiği vardır; bunların içinde en önemlisi, çok güçlü bir çözücü olan selenyum (VI) oksiklorürdür (SeO_2Cl_2). Selenik asit (H_2SeO_4) ise sülfürik asit kadar güçlü ve daha kolay indirgenen bir asittir.

atom numarası	34
atom ağırlığı	78,96
kararlı izotoplarının kütlesi	74, 76, 77, 78, 80, 82
erime noktası	
amorf	50°C
gri	217°C
kaynama noktası	685°C
yönlünlüğü	
amorf	4,28 gr/cm³
gri	4,79 gr/cm³
yükseltgenme durumu	-2, +4, +6
elektronların yerleşimi	2-8-18-6 ya da 1s²2s²2p⁶3s²3p⁴

selenyumlu fotosel, elektrik akımı üretmek ya da akımı denetlemek amacıyla kullanılan fotoelektrik aygıt. Selenyumlu fotoseller pozometrelerde, hırsız alarmlarında, otomatik kapılarda, elektronik sayıcılarda ve sanayide üretim zincirlerinin denetiminde yaygın olarak kullanılır. Renk algılamaya yeteneği ve duyarlı açılarında elektron lambası türü fotosellere üstün olan selenyumlu fotoseller, yanıt sürelerinin uzunluğu nedeniyle bazı uygulamalar için elverişsizdir; örneğin sinema filminin ses kuşağına optik yolla kaydedilmiş sesin okunmasında selenyumlu fotosel kullanılamaz.

selestit, stronsiyum sülfat (SrSO_4) yapısında, barite (baryum sülfat) benzer ama ondan daha ender rastlanan sülfat minerali. Barite birlikte oluşturduğu katı çözeltiler dizisinde stronsiyumun yerini baryum alır. Selestitute özellikle dolomit ve dolomitli kireçtaşı gibi tortul kayalarda, hidrotermal cevher damarlarında ve bazık yüzey korka-yağların oyuklarında rastlanır. Şeker pancarından şeker üretimi sırasında ve aydınlatma fişeklerinin üretiminde yararlanılan stronsiyumun kaynağı selestittir. En yaygın olarak bulunduğu yerler Sicilya, İngiltere'de Bristol, ABD'de Ohio'da Erie Gölündeki South Bass Adası ile California'da San Bernardino'dur. Ayrıntılı fiziksel özellikler için, bak. sülfat mineralleri (tablo).

Seleukeia, I. Selevkos Nikator'un (hd İÖ 312-281) Mezopotamya'da Dicle kıyısında kurduğu Helenistik kent, Mezopotamya'nın en büyük kenti Babil'in yerini alan Seleukeia, yörede Helenistik kültürün Mezopotamya'da yayılmasına kaynaklık etti. Makedonyalılar ve Yunanlılardan başka Yahudilerle Süryanilerin de yaşadığı kozmopolit ve kalabalık bir kentti. Plinius nüfusunun 600 bin olduğunu yazar. Part egemenliği döneminde konumu ve ticari önemi bakımından Doğu'nun en önde gelen kenti olmayı sürdürdü. Yunan kültürüyle yakın bağlarını koparmadı ve Part krallarına karşı direndi. İS 165'te Avidius Cassius tarafından yakıldığı sırada nüfusunun en az 300 bin olduğu sanılmaktaydı. Kentin yıkılması, Mezopotamya'da Helenizmin sonu anlamına geliyordu. Lucius Septimius Severus 197'de Part seferine giderken kenti tümüyle terk edilmiş buldu. 1927-32 arasında yörede (Tel Umar) Michigan Üniversitesi ile Toledo (Ohio) ve Cleveland sanat müzelerinin mali desteğiyle yapılan kazılarda ilginç bulgular elde edildi.

Seleukeia Kalykadnos, SELEUCEIA AD CALYCADNUM olarak da bilinir, Akdeniz Bölgesi'nde, İçel ilindeki Silifke ilçesinde antik kent. Ayrıca bak. Silifke.

Seleukeia Pleria, Akdeniz Bölgesi'nde Hatay ilindeki Antiokheia Orontes'in (bugün Antakya) limanı olan antik kent. Ayrıca bak. Samandağı.

Selevir Barajı, Afyonkarahisar'ın 35 km güneydoğusunda, Kali Deresi üzerinde kurulu toprak dolgu baraj. 1965'te hizmete giren baraj 8.310 hektarlık bir alanı sulamak amacıyla kurulmuştur. Baraj gövdesinin temelden yüksekliği 32 m, kret uzunluğu 480 m, toplam dolgu hacmi ise 650 bin m³'tür. Baraj gölünün alanı yaklaşık 5 km² ve toplayabildiği su miktarı da 70 milyon m³'tür.

Baraj alanı ve çevresindeki jeolojik yapı Paleozoyik (Birinci) Zaman (y. 570-225 milyon yıl önce) şistleri, Neojen Bölüm (y.

26-2,5 milyon yıl önce) kireçtaşları ve Kuvaterner (Dördüncü) Dönem (y. 2,5 milyon yıl öncesinden günümüze) birikintilerden oluşmaktadır.

Selevkos I NIKATOR (d. İÖ 358/354, Europos, Makedonya - ö. İÖ Ağustos / Eylül 281, Lysimakheia yakınları, Trakya), Selevkos Krallığı'nı kuran Makedonyalı komutan. Büyük İskender'in ölümünden sonra çıkan iç karışıklıklar sırasında önce Babil satraplığını üstlenmiş, ardından merkezi Suriye ve İran olan büyük bir krallık kurmuştur.

Büyük İskender'in babası II. Philippos'un komutanlarından Antiokhos'un oğluydu. İskender'in Pers İmparatorluğu üzerine düzenlediği sefere komutan olarak katıldı ve İÖ 326'da Hindistan kralı Porus'la yapılan Hydaspes Çarpışması'nda Makedonya piyade birliklerini yönetti. İskender'in Makedonyalılarla Persleri kaynaştırma politikası uyarınca, İÖ 324'te Susa'da (Sus) Baktriane hükümdarı Spitamenes'in kızı Apame ile evlendi.

Selevkos, İskender'in ölümünden (İÖ 323) sonra süvari birliklerinin komutanlığını üstlendi. İmparatorluk naibi Perdikkas'ın Mısır satrapı Ptolemaios'a karşı düzenlediği sefere katıldı, ama Mısır'da Perdikkas'a karşı girişilen suikastı destekledi. 321'de imparatorluğun bölünmesi üzerine Babil satraplığına getirildi. İÖ 317'de Perdikkas'ın yandaşlarından Kardias'lı Eumenes'e karşı mücadele yürüten I. Antigonos Monophthalmos'u (Tek Gözlü) destekledi. Ama Eumenes'in ertesi yıl öldürülmesinden sonra, Antigonos tarafından satraplık gelirlerini açıklamaya zorlanınca Mısır'a kaçarak Ptolemaios'un yanına sığındı.

İÖ 316-312 arasında Mısır'da kalarak imparatorluğun tümünü ele geçirmeye uğraşan Antigonos'a karşı Ptolemaios, Lysimakhos ve Kassandros'un bir ittifak oluşturmasını sağladı. Taraflar arasında İÖ 315'ten İÖ 311'e değin süren savaş sırasında, Ptolemaios'la Antigonos'un oğlu Demetrios'u güney Suriye'deki Gazze Çarpışması'nda (İÖ 312) yenilgiye uğrattı. Daha sonra yeniden Babil'e yöneldi ve İÖ Ağustos 312'de küçük bir orduyla kenti ele geçirdi.

Selevkos, Antigonos'un düzenlediği saldırıları püskürttüktan sonra yönetimini pekiştirmeye girişti. İÖ 305'te *basileus* (kral) unvanını aldı ve topraklarını İran'ın doğusundan (yukarı satraplıklar) Hindistan'a kadar genişletmeye girişti. Ama sonuçta Hindistan'daki Maurya hanedanının kurucusu Çandra Gupta tarafından durduruldu. Beş yüz fil karşılığında ona bazı toprakları vermesi kabul ederek Hindistan seferine son verdi (İÖ 303). Batıda ise, Ptolemaios, Kassandros ve Lysimakhos'un Antigonos ve Demetrios'a karşı kurduğu yeni ittifaka

katıldı. Kassandros ve Lysimakhos'la birlikte Ipsos Çarpışması'nda (İÖ 301) Antigonos'u yendi. Antigonos'un topraklarının paylaşılması üzerine Suriye'yi alan Selevkos, Suriye Çukuru'nun (bugün Bikaa Vadisi) denetimi konusunda Ptolemaios'la anlaşmazlığa düştü. Bu sorun Selevkos ile Ptolemaios'un yandaşları arasında uzun süreli bir dizi savaşa neden oldu. Sonuçta Selevkos, iddiasından bir süre için vazgeçerek başkentini Dicle kıyısındaki Seleukeia'dan Orontes (Asi Irmağı) üzerinde yeni kurulan Antiokheia'a taşımakla yetindi (İÖ 301-300).

Ptolemaios'un kızı Arsinoe'yi Lysimakhos'a vermesi üzerine, bir denge oluşturmak isteyen Selevkos, İÖ 298'de Demetrios'un kızı Stratonike'yle evlendi. Ama Kilikya, Tyros (Sur) ve Sayda (Sidon) üzerindeki toprak talepleri Demetrios'la ilişkilerinin bozulmasına yol açtı. İÖ 294'te Selevkos'un Apame'dan olan oğlu Antiokhos'un, Stratonike'ye aşık olması sarayda büyük bir skandala yol açtı. Ama Selevkos sonuçta karısı ile oğlunun beraberliğine izin verdi, ayrıca oğlunu yukarı satraplıkların komutanlığına ve naipliğe atadı.

Selevkos İÖ 285'te Demetrios'u tutsak alarak onun Asya'ya fethetme girişimini önledi. Oğlu Agathokles'i ödüren Lysimakhos'u İÖ Şubat 281'de Korupedion'da yenilgiye uğratarak krallığını ele geçirdi. Ardından, ağustosun sonu ya da eylülün başlarında Makedonya'ya yöneldiyse de, Ptolemaios'un oğlu ve Mısır hükümdarı Ptolemaios Keraunos tarafından öldürüldü. Oğlu ve ardılı I. Antiokhos Soter (Koruyucu) onu Zeus Nikator ilan etti ve küllerini Seleukeia'ya gömdürdü.

Ülkesi en geniş sınırlarına Selevkos'un yönetiminde ulaşmıştır. Selevkos yönetimleriyle yakından ilgilenmiş kendi adını verdiği pek çok yeni kent kurduştur. Keşif gezilerini desteklemiş, Patrokles'in Hazar Denizini, Megasthenes'in de Ganj Irmağını keşfetmesini sağlamıştır.

Selevkos II KALLINIKOS (ö. İÖ 225), II. Antiokhos Theos'un oğlu ve Selevkos hanedanının dördüncü kralıdır (hd İÖ 246-225).

Antiokhos, karısı Laodike'yi bırakıp Ptolemaios'un kızı Berenike'yle evlenmişti. Ama onu da bırakıp Laodike ve oğlu Selevkos'la birlikte Anadolu'ya döndü. Laodike bir süre sonra kocası Antiokhos'u zehirleyince oğlu, II. Selevkos adıyla tahta çıktı. Laodike'nin yandaşları da Antiokheia'da Berenike'yi öldürdüler. Mısır tahtına yeni çıkan Berenike'nin kardeşi III. Ptolemaios bunun üzerine Selevkoslara saldırarak doğu illerini topraklarına kattı; donanması da Anadolu kıyılarına yayıldı. Anadolu'nun iç kesimlerinde egemenliği sağlayan Selevkos, Ptolemaios Mısır'a dönünce kuzey Suriye'yi ve İran'ın yakın illerini geri aldı. Küçük kardeşi Antiokhos Hieraks, anneleri Laodike'nin de desteğiyle Selevkos'u Ankara'da yenilgiye uğrattı (İÖ y. 235). Bunun üzerine Selevkos, ülkenin Torosların gerisinde kalan topraklarını kardeşine ve Anadolu'daki öbür krallara bıraktı. Bunlardan Pergamon kralı I. Attalos egemenliği ele geçirince, Antiokhos Hieraks, İÖ 228 ya da 227'de Trakya'ya kaçtı. Selevkos bundan bir yıl sonra attan düşerek öldü.

Selevkos III SOTER (ö. İÖ 223), Selevkos hanedanının beşinci kralı (İÖ 225-223).

II. Selevkos Kallinikos'un büyük oğluydu. Pergamon'u kuzeni I. Attalos'tan geri almaya çalıştı. Kenti almakla görevlendirdiği ilk general Andromakhos büyük bir yenilgiye uğrayarak tutsak düştü. Daha sonra komu-

1. Selevkos Nikator, bir sikke, İÖ 4-3. yy; British Museum, Londra
British Museum Londra fotoğraf J R Freeman & Co Ltd

tasındaki bir orduyla Toroslar'ı geçen Selevkos, Frigya'da öldürüldü. Yerine küçük kardeşi III. Antiokhos (Büyük) geçti.

Selevkos IV Philopator (d. İÖ y. 217 - ö. İÖ 175), Selevkos hanedanının yedinci kralı (İÖ 187-175).

III. Antiokhos'un (Büyük) oğluydu. Kilikya ve Filistin'le birlikte Suriye, Mezopotamya, Babil, Media ve İran'ı içine alan geniş toprakları devraldı. Roma'ya ödenen savaş tazminatının neden olduğu mali zorluklar ve oğlu Demetrios'un rehin olarak Roma'da tutulması nedeniyle ihtiyatlı bir politika izlemek zorunda kaldı. Tahtı ele geçirmek isteyen Heliodoros tarafından öldürülmesinden sonra kardeşi Antiokhos (IV. Antiokhos Epiphanes) Heliodoros'u devirerek tahtı ele geçirdi.

Selevkoslar, SELEFKİLER olarak da bilinir, İÖ 312-64 arasında hüküm süren ve en güçlü döneminde toprakları Trakya'dan Hindistan sınırına kadar uzanan imparatorluk. Büyük İskender'in Makedonya İmparatorluğu'nun yıkıntıları üzerine I. Selevkos Nikator(*) tarafından kurulmuştur.

Selevkos'un yerine büyük oğlu I. Antiokhos(*) geçti. İÖ 261'e değin hüküm süren I. Antiokhos'u II. Antiokhos(*) (hd İÖ 261-246), II. Selevkos(*) (hd İÖ 246-225), III. Selevkos(*) (hd İÖ 225-223) ve III. Antiokhos(*) (hd İÖ 223-187) izlediler. III. Antiokhos döneminin en önemli olayı, eski İran imparatorluk yönetiminin Büyük İskender tarafından benimsenen birçok özelliğinin, günün koşullarına uyacak bi-

Filistin'deki Yahuda'nın denetiminin Selevkoslar'ın elinden çıkmasıyla sona erdi.

Çok geniş bir bölgeye yayılan Selevkos Krallığı, toprakları üzerindeki denetimini İÖ 3. yüzyılda yitirmeye başladı. Selevkosların İÖ 190'da Romalılara karşı aldıkları ilk yenilgi amansız bir çöküşü de birlikte getirdi. Bu tarihten sonra Ege'deki Yunan kentleri Selevkos boyunduruğundan kurtuldular; Kapadokya ve Pergamon (Bergama) Krallığı bağımsızlıklarını kazandılar; başka bölgeler de Kelt, Pontus ve Bitinya egemenliğine girdi. İÖ 3. yüzyılın ortalarından başlayarak Parthia, Baktriane ve Sogdiana teker teker bağımsızlıklarını kazandılar. Gerileme IV. Antiokhos'un ölümünden (İÖ 164) sonra Kommagene'nin ve Filistin'deki Yahuda'nın elden çıkmasıyla gittikçe hızlandı. İÖ 141'e gelindiğinde, Euphrates (Fırat) Irmağının doğusundaki bütün topraklar elden çıkmıştı. II. Demetrios'un (İÖ 141) ve VII. Antiokhos'un çabaları, krallığın dağılmasını durduramadı. İÖ 64'te Romalılarca varlığına son verildiğinde, eski güçlü Selevkos İmparatorluğu'nun elinde yalnızca Suriye'nin bazı illeriyle, Kilikya'nın doğu kesimi kalmıştı.

self-determinasyon bak. kendi geleceğini belirleme hakkı

Selge, Akdeniz Bölgesi'nin batı kesiminde antik kent. Köprü Suyunun (Eurymedon) sağ kıyısına yakın bir yerde, Toroslar'ın güney yamaçlarında yer alır.

İÖ 546'da bütün Anadolu'yla birlikte Pers egemenliği altına girdi. Satrapların İÖ

likle de Sudan'ın Nil Irmağı kıyılarında önemli alan araştırmaları yapmıştır.

Tıp öğrenimi gördü. 1898'de Cambridge Üniversitesi'nin düzenlediği bir sefere katılarak Yeni Gine'yle Avustralya arasındaki Torres Boğazına gitti. İngiltere'ye dönüşünde tıp alanında çalışmayı sürdürdü. Antropolojiye duyduğu ilgi nedeniyle 1904'te yeniden Yeni Gine'ye gitti. Bölge halkının etnik, kültürel ve toplumsal özelliklerine göre sınıflandırmak için çalışırken, bu konuda sonradan yapacağı çalışmaların da ilk örneğini verdi. *The Melanesians of British New Guinea* (1910; İngiliz Yeni Ginesi Melanezyalıları) adlı yapıtında kabile yaşamını bütün önemli yönleriyle ele aldı. Bugün de temel bir başvuru kaynağı olan kitap Bronisław Malinowski'nin sonraki çalışmalarının temelini oluşturdu.

Seligman 1904'te, sonraki keyif gezilerinde kendisine eşlik eden ve birlikte kitaplar yazdığı Brenda Z. Salaman'la evlendi. Yerli kültürlerinin henüz yok olmamış izlerini incelemek amacıyla karısıyla birlikte Seylan'a yaptığı gezinin (1907-08) ardından *The Veddas* (1911; Veddalar) adlı kitabını yayımladı. Bunu gene karısıyla birlikte Sudan'da yaptığı ilk geziler (1909-10 ve 1911-12) izledi. I. Dünya Savaşı'nda Birleşik Krallık Kara Kuvvetleri Şubiyeye Sınıfları görevliyken Sigmund Freud'un kuramlarını benimseyen Seligman, birbirinden çok farklı kültürlerde aynı düşlerin görülmesi noktasından yola çıkarak bilinçaltı psikolojisinin bazı temel antropolojik sorunlara açıklama getirebileceği sonucuna vardı. 1921-22 yıllarında karısıyla Sudan'a döndü ve yıllar süren çalışmalarının sonuçlarını *Pagan Tribes of the Nileotic Sudan* (1932; Sudan'ın Nil Irmağı Kıyılarında Yaşayan Putperest Kabileler) adlı yapıtında özetledi.

1910'da London School of Economics and Political Science'ta etnoloji profesörlüğüne atanan Seligman, 1913-34 arasında bu okulda yarı zamanlı öğretim üyesi olarak görev yaptı. 1938'de konuk profesör olarak Yale Üniversitesi'nde ders verdi. Öteki yapıtları arasında, önemli bir başvuru kaynağı olan *Races of Africa* (1930; Afrika Irkları) ve *Egypt and Negro Africa* (1934; Mısır ve Siyah Afrika) sayılabilir.

Seligman, Edwin Robert Anderson (d. 25 Nisan 1861, New York kenti - ö. 8 Temmuz 1939, Lake Placid, New York, ABD), ABD'li iktisatçı ve eğitimci.

New Yorklu bir bankerin oğluydu. ABD'li yazar Horatio Alger tarafından eğitildi. Columbia Üniversitesi'nde, Almanya ve Fransa'da öğrenim gördü. Doktora çalışmasını tamamladığı (1885) Columbia Üniversitesi'nde 1891-1931 arasında siyasal iktisat profesörlüğü yaptı. Amerikan İktisat Derneği'nin kurucuları arasında yer aldı. Emekliye ayrıldıktan sonra *Encyclopaedia of Social Sciences*'in (1930-35, 15 cilt; Sosyal Bilimler Ansiklopedisi) yayın yönetmenliğini üstlendi.

Akademik özgürlüğün sadık bir savunucusu olarak tanınan Seligman, kamu maliyesi konusunda uzman, iktisadi düşünce tarihi alanında da söz sahibi bir kişiydi. "On Some Neglected British Economists" (1903; İhmal Edilmiş Bazı İngiliz İktisatçılar Üzerine) adlı makalesi, konusunda klasik olarak kabul edilir. Kamu maliyesi alanındaki en ünlü yapıtları *Shifting and Incidence of Taxation* (1892; Vergilerin Yansıması) ve *Progressive Taxation in Theory and Practice*'dir (1894 ve 1908; Kuram ve Uygulamada Artan Oranlı Vergilendirme). 1931'de

Selevkoslar, İÖ y. 185
John Bartholomew & Sons Ltd

çimde değiştirilmesiydi. Bu reformlarla, askerler ve siyaset adamları arasında çekişmelerle yol açan iki başlı yönetsel yapının düzeltilmesi amaçlanmıştı. İmparatorluğun yönetimi askeri ve sivil gücü kendinde toplayan eyalet *strategos*'larına verildi. Yönetim merkezleri batıda Sardes, doğuda da Seleukeia'da toplanmıştı. Selevkoslar Anadolu'yu ve buradaki Yunan kentlerini egemenlikleri altına alarak, bütün Ortadoğu'da olağanüstü bir siyasal, ekonomik ve kültürel gücün sahibi oldular.

Selevkos Krallığı, Yunan âdet ve geleneklerinin yerli Ortadoğu kültürlerine egemen olmasını sağlayan büyük bir Helenistik kültür merkeziydi. Yunanca konuşan bir Makedonyalı aristokrat sınıf, tarihi boyunca Selevkos devletinin yönetimi üzerinde etkili oldu. Bu etki, kentlerde daha da güçlüydü. Halkın Yunan egemenliğine karşı olan tavır, işi Kudüs'teki Tapınak'a Zeus'un bir heykelini dikecek kadar ileri götüren IV. Antiokhos döneminde (İÖ 175-163) doruğa ulaştı. IV. Antiokhos'un bu hareketi İÖ 165'te Makabi ayaklanmasını başlattı. Çeyrek yüzyıl kadar süren bu ayaklanma,

372'de Pers kralına karşı başlattığı ayaklanmada Perslerin yanında yer aldı. İÖ 334'te Büyük İskender'in egemenliği altına girdi. İÖ 240'ta Selevkoslar karşı çıkan Pergamon (Bergama) kralı I. Attalos'a destekledi. İÖ 188'de Roma ile Selevkoslar arasında yapılan Apameia Antlaşması'yla Pergamon Krallığı ve Rodos'a verilen toprakların içinde kaldıysa da, bağımsızlığını korudu. İÖ 25'ten sonra, Roma'nın Galatya Eyaleti'ne katıldı. İS 395'te Bizans İmparatorluğu'na geçti.

Selge, bugün de izlenebilen bir surla çevrili bir tepe üstünde yer almaktadır. Yedi kapısı vardır. Yapılar çok yaygın olup genellikle Roma dönemine aittir. Belirlenebilen kalıntılar arasında agora, *stadión*, *nymphaión*, sukemerleri, tiyatro, stoa, *gymnasion*'lar, tapınaklar ve mezarlar sayılabilir. Selge bugün Köprülü Kanyon Milli Parkı(*) sınırları içindedir.

Seligman, C(harles) G(abriel) (d. 24 Aralık 1873, Londra - ö. 19 Eylül 1940, Oxford, İngiltere), İngiliz antropolog. Melanezya, Seylan (bugün Sri Lanka), özel-

Küba'daki vergi yasaları konusundaki ünlü incelemesini tamamlayan Seligman, vergi yükü, artan oranlı vergiler ve vergilendirmeyi ödeme gücü ya da yarara dayandıran yaklaşımlar arasındaki ayrımın netleştirilmesi konularında vergi kuramına önemli katkılarda bulunmuştur.

Selim I, YAVUZ SULTAN SELİM olarak da bilinir (d. y. 1470, Amasya - ö. 21/22 Eylül 1520, Çorlu), Osmanlı padişahı (1512-20). Osmanlı Devleti'nin sınırlarını genişletmiş, Mısır'da Memlûklerin egemenliğine son vererek halifelğin Abbasilerden Osmanlılara geçmesini sağlamıştır.

II. Bayezid(*) ile Dulkadiroğullarından Alaü'd-Devle'nin kızı Ayşe Hatun'un oğluydu. Babasının sancakbeyi olarak bulunduğu Amasya'da bilginler ve sanatçılar arasında yetişti. Farsça öğrendi, şiirle ilgilendi. II. Bayezid 1481'de padişah olunca

I. Selim, Konstantin Kapıdağlı'nın bir resmi, 18. yy sonu, 19. yy başı; Topkapı Sarayı Müzesi Hayatı Tezeli Koleksiyonu

Trabzon sancakbeyliğine atandı. Babasının Doğu Anadolu'da Safevilerin Şii propagandasına karşı aldığı önlemleri yetersiz buluyor, Şüliğin Türkmen aşiretleri arasında etkili olmaya başlamasını hem önemli bir tehlike, hem de tahta çıkabilmek için bir dayanak sayıyordu. II. Bayezid ise oğullarından Şehzade Ahmed'e yakınlık duyuyor, Sadrazam Hadım Ali Paşa da onu destekliyordu.

Selim başkente yakın ilişki kurabilmek için oğlu Süleyman'ın (sonradan I. Süleyman) Bolu sancakbeyliğine atanmasını sağladı (1509). II. Bayezid, Amasya sancakbeyi olan Şehzade Ahmed'in isteği üzerine Süleyman'ı Bolu'dan alıp Kefe sancakbeyliğine atayınca da hiçbir gerekçe göstermeden Trabzon'dan Kefe'ye gitti. Burada kayınbabası I. Mengli Giray'ın da desteğiyle bir ordu oluşturmaya girişti. Rumeli'deki sancaklardan birine atanma isteği geri çevrilince, 1511'de I. Mengli Giray'ın askerleriyle Balkanlar'a indi ve tahtı ele geçirmek amacıyla hızla Edirne üzerine yürüdü. Edirne'de bulunan II. Bayezid'le savaşa girmesi bazı yöneticilerin arabuluculuğuyla önledi. Babasından Şehzade Ahmed lehine tahttan çekilmeyeceği güvencesi alan Selim, Semendire (bugün Smederevo, Yugoslavya) sığıncağını da elde etti. Çok geçmeden Şahkulu Baba Tekeli Ayaklanması bahanesiyle yeniden harekete geçerek Edirne'yi işgal ettiyse de Çorlu yakınlarında II. Bayezid'in

kuvvetlerine yenilerek (3 Ağustos 1511) Kırım'a dönmek zorunda kaldı. Bu sırada II. Bayezid'in öbür oğlu Korkud Çelebi(*) gizlice İstanbul'a giderek yeniçerileri elde etmeye çalıştıysa da başarılı olamadı. Başkente yürüyen Şehzade Ahmed de yeniçerilerin Selim'i desteklemesi yüzünden geri çekilmek zorunda kaldı. Yeniçerilerin bu tutumu üzerine yeniden harekete geçen Selim bir Tatar birliğiyle Tuna'yı aşarak yeniçerilerin coşkun gösterileri arasında İstanbul'a girdi. Bazı devlet adamları da kendisini destekleyince tahttan çekilen II. Bayezid'in yerine 24 Nisan 1512'de padişah oldu.

I. Selim, padişahlığını tanıyan Korkud Çelebi'yi Saruhan (Manisa) sancakbeyliğine atadı. Şehzade Ahmed ise Konya'da bağınsızlığını ilan etmiş ve Bursa'ya kadar geniş bir bölgeyi denetimine almıştı. Selim, babasına kardeşlerini öldürtmeyeceği konusunda söz vermesine karşın, iktidarını güvenceye almak için rakiplerini ortadan kaldırmaya karar verdi. Önce beş şehzadeyi (16 Aralık 1512), ardından da Korkud Çelebi'yi (Mart 1513) öldürttü. Bazı kaynaklara göre, birkaç devlet adamının ağzından Korkud'u padişah olmaya çağırın mektuplar yazdırılmış, olumlu yanıt alınca da onu öldürtmüştü. El altından kıskırttığı Şehzade Ahmed'i ise Nisan 1513'te Yenişehir Ovasındaki savaşta yenerek oğullarıyla birlikte öldürttü. Sadrazam Koca Mustafa Paşa'yı da Şehzade Ahmed'le ilişkisi olduğu gerekçeyle idam ettirdi. Bu arada, Avrupa devletlerine karşı barışçı bir politika izleyerek bazı Avrupa devletleri ve Memlûklerle barış antlaşmalarını yeniledi.

I. Selim iç barışı sağladıktan ve Avrupa devletleri ile iyi ilişkiler kurduktan sonra en önemli tehlike olarak gördüğü Anadolu'daki Şii sorununa yöneldi. Osmanlı egemenliğine başkaldıran Kızılbaş Türkmen aşiretleri arasında Safevi etkisine son vermek için I. İsmail'e(*) karşı sefer açtı. Önce cephe gerisinde düşman bırakmamak için Şeyhülislam Ali Cemali Efendi'den aldığı fetvaya dayanarak Anadolu'da 40 bin dolayında yetişkin insanı öldürttü. Doğuya ilerleyişini sürdürerek İran Azerbaycanı'nda Hoy yakınlarında yapılan Çaldıran Savaşı'nda(*) I. İsmail'i ağır bir yenilgiye uğrattı (23 Ağustos 1514). Ardından Safevi başkenti Tebriz'e girdiyse de yeniçeriler arasında huzursuzluk baş göstermesi üzerine Anadolu'ya geri döndü. Bu sefer sonunda Doğu Anadolu'ya tümüyle egemen olarak, Dulkadiroğulları beyliğini de Osmanlı Devleti'ne bağladı. Memlûklerin korumasındaki Dulkadiroğullarını buyruğu altına alması Memlûk sultanıyla arasında çatışmaya yol açtı.

1516 ilkbaharında İran üzerine yürüyormuş gibi yeni bir sefere çıktı. Daha önce Selim'e karşı I. İsmail'i desteklemiş olan Memlûk sultanı Kansu Gavri(*) de bir önlem olarak Kuzey Suriye'ye hareket etti. Selim, Memlûk kalesi Malatya'yı aldıktan sonra Suriye'ye girdi. 24 Ağustos 1516'da Mercidabık Savaşı'nda(*) Memlûk ordusunu bozguna uğrattı; Kansu Gavri savaş alanında öldü. Suriye ve Filistin'i ele geçirerek Mısır'a ulaşan Selim 22 Ocak 1517'de Ridaniye Savaşı'nda(*) büyük bir zafer kazandı ve yeni Memlûk sultanı Tumanbay'ı idam ettirdi. Memlûk Sultanlığı'na böylece son vererek Mısır'ı eyalet-i mümtaze(*) (ayrıcalıklı eyalet) olarak Osmanlı Devleti'ne bağladı. Mısır'daki Abbasi halifesi III. Mütevekkil'den emanat-ı mukaddeseyi(*) ve halifelik unvanını devraldı.

I. Selim, İstanbul'a döndükten bir süre sonra Edirne'ye gitti; 1519 ortalarına değin devleti oradan yönetti. Başkente dönünce Anadolu'daki Celali Ayaklanmalarının(*)

bastırılmasıyla ilgilendi. Eylül 1520'de rahatsızlandı ve Edirne'ye gitmek üzere İstanbul'dan ayrıldı. Çorlu yakınlarında Suüstü köyünde bir süre yattı ve orada öldü. Ölümü I. Süleyman'ın İstanbul'a gidip tahta çıkmasına değin gizli tutuldu. Daha sonra I. Süleyman'ın bir camii ve türbe yaptırdığı, bugün Yavuzselim olarak bilinen yerde gömüldü.

Selim, İranlı şairlerin etkisinde, Selimi mahlasıyla Farsça şiirler yazdı. Şiirlerinde günlük olayları, aşk ve ihtiras gibi temaları işledi. Farsça *Divan*'ı Şeyh Vassı'nın Türkçesiyle *Barika* (1891), daha sonra *Divan-ı Belagat Unvan-ı Sultan Selim-i Evvel* (1904, yay. haz. P. Horn), 1946'da da Ali Nihad Tarlan tarafından Türkçeye çevrilerek *Yavuz Sultan Selim Divanı* adı altında basıldı. I. Selim'in savaşları, divan edebiyatında Selimname(*) adlı yapıtlarda anlatılmıştır.

Selim II (SARİ) (d. 28 Mayıs 1524, İstanbul - ö. 15 Aralık 1574, İstanbul), Osmanlı padişahı (1566-74). Avrupa ve Asya'da barışın egemen olduğu, Akdeniz'de Osmanlı egemenliğinin güçlendiği bir dönemde hüküm sürmüştür.

I. Süleyman'ın (Kanuni) oğludur. Annesi Hürrem Sultan'dır. İyi bir öğrenim gördü

II. Selim, Konstantin Kapıdağlı'nın bir resmi, 18. yy sonu, 19. yy başı; Topkapı Sarayı Müzesi Hayatı Tezeli Koleksiyonu

Ağabeyi Mehmed'in ölümü (1543) üzerine onun yerine Manisa sancakbeyliğine atandı. Babasının 1548'de İran'a karşı açtığı sefer sırasında Rumeli muhafızlığı göreviyle Edirne'ye gönderildi. Tahtın en güçlü varisi olan Şehzade Mustafa'nın, Hürrem Sultan ile Rüstem Paşa'nın tertipleri sonucunda öldürülmesi (1553), Şehzade Cihangir'in de ölmesi üzerine, taht için öbür kardeşi Şehzade Bayezid'le rakip duruma geldi. Nahçıvan Seferi sırasında babasının yakınlığını kazandı.

Hürrem Sultan'ın ölümünden (1558) sonra iki kardeş arasındaki mücadele iyice kızıştı. I. Süleyman olası bir çatışmayı önlemek amacıyla aynı yıl Bayezid'i Kutahya'dan Amasya'ya sancakbeyi, Selim'i de Manisa'dan Konya'ya beylerbeyi olarak gönderdi. Şehzade Bayezid babasının bu kararına karşı çıkarak ayaklandı. Mayıs 1559'da Konya'da, Temmuz 1559'da da İran sınırı yakınlarındaki Saad Çukuru denen yerde Selim'e yenilerek İran'a sığındı. Daha sonra Kazvin'de oğullarıyla birlikte öldürüldü (1561). Böylece tahtın tek varisi durumuna gelen Selim, babasının Zigetvar

Seferi sırasında ölmesi üzerine tahta çıktı (30 Eylül 1566).

Selim bundan sonra devlet yönetimini damadı Sadrazam Sokollu Mehmed Paşa'ya bıraktı. 1567'de başkaldırarak Sana'yı ele geçiren Mutaahhar'ın Aden ve çevresine egemen olması üzerine Koca Sinan Paşa komutasında Yemen'e gönderilen Osmanlı ordusu, bu ayaklanmayı bastırdı (1570). 1568'de bir antlaşmayla İran'la dostluk ilişkisi kurulurken, aynı yıl Avusturya ile yapılan bir antlaşmayla da Osmanlıların Eflâk ve Boğdan üzerindeki egemenliği pekiştirildi. 18 Ekim 1569'da Fransız bayrağı çekmek koşuluyla tüm yabancı gemilerin Osmanlı karasularında ticaret yapmasına izin verildi.

II. Selim, Akdeniz'deki Osmanlı egemenliğini pekiştirmek, ticaret yollarının güvenliğini ve denizasıırı eyaletler arasındaki bağlantının kolaylaştırılmasını sağlamak amacıyla, Sokollu Mehmed Paşa'nın muhalefetine karşın, Venediklilerin elinde bulunan Kıbrıs'ın fethedilmesine karar verdi. 15 Mayıs 1570'te sefere çıkan Osmanlı donanması 9 Temmuz'da Girne, 9 Eylül'de Lefkoşa ve 1 Ağustos 1571'de de Magosa'yı ele geçirerek Kıbrıs'ın fethini tamamladı. Kıbrıs eyalet yapılarak İçel, Tarsus ve Sis (Kozan) sancakları buraya bağlandı. Ama Osmanlıların Kıbrıs'ı ele geçirmeleri papa, İtalya devletleri ve İspanya'nın Osmanlılara karşı bir ittifak oluşturmaya yol açtı. Müttefik donanması 7 Ekim 1571'de İnebahtı Deniz Savaşı'nda(*) Osmanlı donanmasını ağır bir yenilgiye uğrattı. Ertesi yıl Kılıç Ali Paşa komutasında Akdeniz'e açılan Osmanlı donanması karşısında yalnız kalan Venedik barış istedi. Mart 1573'te yapılan antlaşma ile Osmanlıların Kıbrıs'taki egemenliğini tanımayı, savaş tazminatı ödemeyi ve Sopro Kalesi'ni (bugün Yugoslavya'da) geri vermesi kabul etti.

Yıllık verginin artırılması üzerine ayaklanmış olan Boğdan voyvodası Korkunç İvan. Haziran 1574'te öldürülerek ayaklanma bastırıldı. Bu arada Osmanlı donanması 1572'de İspanyolların ele geçirdiği Tunus'u almıştı. Avusturya ile 1568'de yapılan barış antlaşmasını sekiz yıl için yenileyen II. Selim, kısa bir süre sonra öldü. İstanbul'da Ayasofya'nın avlusundaki türbeye gömüldü.

II. Selim sanatçıları, bilginleri korumuş, sarayında birçok şair bulundurmıştır. Kendisi de Selimi mahlasıyla şiirler yazmıştır. Bayındırlığa önem vermiş, Mekke yollarını onartmış, çeşitli yerlerde camiler, hanlar, hamamlar, külliye yapıtırmıştır. Yapımını 1568'de başlattığı Edirne'deki Selimiye Camisi, Mimar Sinan'ın başyapıtı olmuş, ama Selim caminin tamamlanışını (1575) görmeden ölmüştür.

Selim III (d. 24 Aralık 1761, İstanbul - ö. 28 Temmuz 1808, İstanbul), Osmanlı padişahı (1789-1807). Fransız Devrimi'nden etkilenmiş, Batılılaşma yolunda nizam-ı cedid(*) olarak bilinen reformları uygulamaya çalışmıştır.

Gençliği ve tahta çıkışı. III. Mustafa'nın (hd 1757-74) oğludur. Annesi Mihrişah Sultan'dır. Kendisinden önceki şehzadelerden daha özgür bir ortamda yetişti. Klasik Türk müziği, hat ve şiirle ilgilendi. Babasının iktisadi, mali ve askeri alandaki reform çabalarından önemli ölçüde etkilendi. 1774'te babası ölünce yerine amcası I. Abdülhamid tahta çıktı, Selim de sarayda göz hapsinde tutuldu. I. Abdülhamid'in ölmesi üzerine 7 Nisan 1789'da tahta çıktı.

O günlerde Arabistan'da Vehhabiler, Mısır'da Kölemen (Memlûk) beyleri, Kuzey Afrika'da dayılar yönetimi ellerinde tutuyordu. Avusturya ve Rusya'ya karşı savaş

(1787-92) sürmekteydi. III. Selim, Kırım'ı kurtarmak ve bu iki devlete karşı bir zafer kazanmak amacıyla sefere çıkmaya karar verdi; ama yenilgisinin devleti felakete sürükleyeceği gerekçesiyle yöneticiler onu vazgeçirdiler. Osmanlı ordusu Ağustos 1789'da Fokşan'da (Focşani), eylülde Buz'a'da (Buzău) ağır kayıplar verdi. Kilya (Kiliya), Tulci (Tulcea), İsmail (Izmail) ve Isakça (Isaccea) kaleleri Rusların eline geçti. Prusya'nın 1790'da Avusturya ile Reichenbach Konvansiyonu'nu imzalaması III. Selim'e savaşa son vermesi için fırsat yarattı. 4 Ağustos 1791'de Avusturya ile Zıştovi Antlaşması'nı(*), 9 Ocak 1792'de de Rusya ile Yaş Antlaşması'nı(*) imzaladı. Bu antlaşmalarla Avusturya'dan savaşı yitirilen toprakların tümü, Rusya'dan da büyük bir bölümü geri alındı.

Reformlar. Selim tahta çıktığında, devleti içinde bulunduğu ekonomik ve yönetsel karmaşadan kurtarmak gerektiğini düşünüyordu. Bu sorunu çözmek için yöneticilerle yüksek rütbeli askerler arasından seçilen uzmanlarla Meclis-i Meşveret'i oluşturdu (1792). Bu özel danışma kurulunun hazırladığı 72 maddelik bir programa dayanarak da nizam-ı cedid olarak bilinen bir dizi yeni düzenlemeyi uygulamaya koydu. Bu düzenlemeler taşra yönetimini, vergi sistemini ve toprak kulla-

III. Selim, Topkapı Sarayı Müzesi Resim Galerisi
Ara Güler Arşivi

nımını kapsıyordu. Ama daha önemli olan, askerlik alanındaki reformlarıydı. 1793'te, eğitim ve donanımı Avrupa'daki ordularınkine benzeyen nizam-ı cedid birlikleri kuruldu. Bu yeni ordunun giderlerini karşılamak üzere İrad-ı Cedid(*) adı altında yeni bir bütçe oluşturuldu. İrad-ı Cedid'in başlıca kaynakları alkollü içki, kahve, tütün, pamuk ve canlı hayvanlardan alınan vergilerdi. 1795'te, Avrupa örneğinde topçu ve istihkâm subayı yetiştirmek üzere Mühendishane-i Berri-i Hümayun(*) kuruldu. Selimiye Kışlası'nın yapımı, donanmanın yenileştirilmesi gibi büyük projeler başlatıldı. Tımar kanunnamesi değiştirilerek savaşa katılmayan dirlik sahiplerinin topraklarına el kondu. Vezirlik koşulları yeniden belirlendi ve vezir sayısı donduruldu. Bat'yla doğrudan ilişki kurmak amacıyla başlıca Avrupa başkentlerinde Osmanlı elçilikleri açıldı. Taşra yönetiminde yeni düzenlemeler getirildi. Ama reformların temelleşmesini sağlayacak olan iktisadi, tarımsal ve mali yenilikler köklü biçimde uygulanmadı. Öte yandan Yeniçeri Ocağı'na dayanan bazı yöneticiler reformlara karşı bir kampanya başlattılar. Tirsiniklioğlu'nun Rusçuk'ta (bugün Ruse, Bulgaristan), Puzvandoğlu'nun Vidin'de, Yılıkoğlu'nun Silistre'de (Silistra) ayaklanması, Tepedelenli Ali Paşa'nın Mora ve Yanya'da (Ioannina) görece özerk bir yönetim kurması gibi sorunlarla yenilik karşıtlarının daha da güçlenmesi reform uygulamalarını duraksattı.

Napoléon'un 1798'de Mısır'ı işgali Selim'i İngiltere ve Rusya ile ittifaka yöneltti. Fransızlar Mısır'ı boşalttıktan sonra (1801) Napoléon'un Avrupa'daki başarılarından son derece etkilenmiş olan Selim onu yalnızca imparator olarak tanımakla (1804) kalmadı, aynı zamanda İstanbul'daki Fransız elçisi General Sebastiani'nin etkisiyle Rusya ve İngiltere'ye de savaş ilan etti (1806).

Tahttan indirilmesi. Selim'in reformlarına ve Fransa'nın artan etkisine yençeriler ve ulema büyük bir tepki gösteriyordu. Öte yandan Selim de yenilikleri uygulamada kararlı davranmadı. 1805'te Balkan eyaletlerindeki birliklerin yeniden düzenlenmesini istediğinde, yençeriler Edirne'de ayaklandılar ve o zamana değin sultanı desteklemiş olan âyanlarla birleştiler. Selim bunun üzerine yeni düzenlemeyi durdurdu ve reformcu danışmanlarını azletti. 1807'de Kabakçı Mustafa Ayaklanması'nın(*) çıkması üzerine nizam-ı cedid reformlarından vazgeçti. Ayaklanmacıların şeyhülislamdan padişahın tahttan indirilmesi yolunda fetva almaları üzerine de tahttan çekildiğini açıkladı (29 Mayıs). Aynı gün sarayda hapsedildi. İzleyen kargaşa döneminde reformcular Selim'i kurtarmak üzere İstanbul'a yürüyen Rusçuk yaranından Alemdar Mustafa Paşa'nın çevresinde birleştiler. Mustafa Paşa İstanbul'a girdi, ama bu arada Selim, yerine tahta geçmiş olan IV. Mustafa'nın emriyle boğduruldu.

Sanatçı kişiliği. Çocukluğunda, dönemin ileri gelen müzیکçilerinden ders alarak köklü bir müzik kültürü kazanan III. Selim, özellikle veliahtlığı sırasında pek çok beste yapıyordu. Tahta çıktıktan sonra da her fırsatta müzik dinlemeye, müzیکçiler ve şairlerle söyleşilerde bulunmaya büyük önem verdi. Müzikte yalnız yeni yapıtların bestelenmesini değil, kuramsal yapıtların yazılmasını da özendirirdi; birbirinden tümüyle farklı iki yeni müzik yazısı geliştiren Ham-parsum ile Abdülbaki Nâsır Dede'yi ödüllendirdi ve bazı yapıtların kâğıda geçirilmesini sağladı. Ama bu derlemelerin büyük bölümü günümüze ulaşamamış ve söz konusu nota sistemleri de yaygınlaşmamıştır.

Mevlevi olan ve neyden başka tambur da çalan III. Selim, 14 yeni bileşik makam düzenledi. Bunlar arasında nevakürdi (besteli yapıtlarda değilse bile, doğaçlamalarda), özellikle de evcârâ(*) ve şevkefza(*) makamları çok beğenilmişti. Dinsel ve dindışı, sözlü ve sözsüz her türde ve her formda beste yapan III. Selim'in yenilikçi tutumu bu yapıtlarında da görülür. Onun getirdiği yenilik, biçimsel ve yapısal olmaktan çok anlatıma ilişkindir. III. Selim, lirizmin anlamı hafiflettiği yapıtlarıyla, dönemin tüm bestecilerini etkilemiştir. Bu nedenle, 18. yüzyılın sonu ile 19. yüzyılın başındaki bestecileri bazı müzik tarihçileri III. Selim Okulu diye adlandırmışlardır.

III. Selim'in günümüze ulaşabilen yapıtlarının sayısı 60 kadardır. Bunlar arasında toplam 19 peşrev ve sazsemâisi vardır. Öbür yapıtları arasında besteler ve semailer çoğunluktadır. *Suzidilârâ Mevlevî Ayini*, *Şevkutarab Kâr*, "Perçem-i gülpuşunun yadıyla feryad eylerim" (şevkutarab beste), "Gön-lüm yine bir gonca-i naziktene düştü" (şevkutarab yurüksemai), "Kıman-ı aşkını çekmek o şuhun hayli müşkilmış" (suzidi-

lârâ I. beste), "Çin-i gisusuna zencir-i teselsül dediler" (suzidilârâ II. beste), "A gönül cura mıyız, kar-ı penâh eyleyelim" (sudzidilârâ ağırsemai), "Âb ü tâb ile bu şeb haneme cânân geliyor" (suzidilârâ yû-rüksemai), "Olmuş nişan-ı tiğ-i muhabbet, civan iken" (zavil yûrüksemai), "Ey gonca-i naziktenim" (muhayyersünbûle şarkı), "Gönül verdim bir civane" (hüzzam şarkı), "Ey serv-i gülzar-ı vefa" (şevkefza şarkı), "Bir pürcefa hoş dilberdir" (buselik şarkı), "Bir nevcivana dil müpteladır" (şehnaz şarkı) başlıca yapıtlarındandır.

İlhamî mahlasını kullanan III. Selim, Nedim ve Şeyh Galib etkileri taşıyan, ince imgelerle süslü şiirlerinde, özellikle tasavvuf temalarını işlemiştir. Bir *Divan*'da toplanan şiirleri *Selim III-İlhamî* (1959, yay. haz. Necati Elgin) adı altında yayımlanmıştır.

Selim, Doğu Anadolu Bölgesi'nde, Kars iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 1.011 km² olan Selim ilçesi doğuda Merkez ilçe, güneydoğuda Kağızman, güneyde Sarıkamış ilçeleri, batıda Erzurum, kuzeyde Ardahan illeri, kuzeydoğuda da Susuz ilçesiyle çevrilidir.

İlin batı kesiminde, Erzurum-Kars Platosunda yer alan ilçe topraklarını batı ve kuzeyde Allahuekber Dağları, güneyde de Aladağ'ın kuzey uzantıları engebeleridir. İlçenin en yüksek noktası, Allahuekber Dağıdır (3.120 m). Batıdaki yüksek alanlardan kaynaklanan suları Kars Çayı toplar. Kars Çayı çevresinde yayılan düzlükler Selim Ovası adıyla anılır.

Büyük bölümü kırsal kesimde yaşayan ilçe halkı geçimini tarımdan sağlar. Ekime elverişli alanların sınırlılığı ve sert karasal iklimi nedeniyle tarımsal ekonomi hayvancılığa dayanır. Daha çok sığır yetiştirilen ilçede önemli miktarda süt ve süt ürünü elde edilir. Başlıca bitkisel ürünler arpa, buğday ve patatestir. Kars'ı ülkenin batısındaki merkezlerle bağlayan önemli kara ve demir yolları ilçe topraklarından geçer.

Selim yöresinin tarihine ilişkin yeterli bilgi yoktur. Yaklaşık 40 yıllık Rus yönetiminin ardından 1918-20 arasında Ermenilerin işgalinde kalan Selim yöresi, 1957'de ilçe yapıldı.

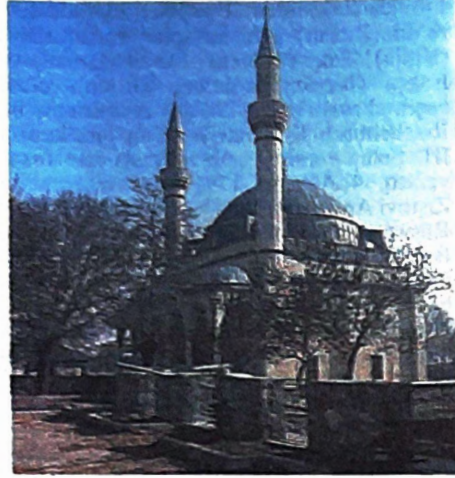
İlçenin orta kesiminde, Kars Çayı vadisinde kurulu olan Selim kasabası, gelişmemiş ve küçük bir yerleşimdir. Erzurum-Kars karayoluyla il merkezine 31 km uzaklıktadır.

Selim Belediyesi 1957'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 29.244; kasaba, 3.957.

Selim II Külliyesi (Karapınar), Konya'nın Karapınar(*) ilçesinde cami, misafirhane, dükkânlar, kervansaray, hamam ve çeşmeden oluşan menzil külliyesi. II. Selim tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır; üstlerindeki yazıtlara göre caminin tamamlanış tarihi 1563/64, çeşmenininki 1569/70'tir. Kervansaray ve dükkânlar günümüze ulaşmamıştır.

1959'da onarıldığı için bugün çok sağlam durumda olan cami, yaklaşık 15 m çapındaki tek bir kubbeyle örtülü, kare planlı bir yapıdır. Kubbe geçiş pandantiflerle sağlanmıştır. Yuvarlak kubbe kasnağı dışarıda, köşelerdeki birer çift payanda kemeriyle desteklenmiştir. Tek şerefeli iki minare kuzey cephesinin iki köşesinde yer alır. Bunların önünde beş kubbeli son cemaat yeri vardır. Sarımsı kesme taşla örülmüş beden duvarları tam ortada ve köşelerde payanda ayakları oluşturularak güçlendirilmiştir.

Bugün harap durumdaki misafirhane, cami avlusunu doğu, kuzey ve batıdan "U" biçiminde saran bir sıra kubbeli odadan oluşur. "U"nun tam ortasında avlu kapısı vardır. Bu kapıdan başlayan bir yolun kible

II. Selim Camisi, tamamlanışı 1563/64; Karapınar, Konya
Anadolu Yayıncılık Arşivi

aksı üzerinde kuzeye doğru uzandığı kalan izlerden anlaşılmaktadır. Kervansarayın bu yolun sonunda, sağda ve soldaki iki bölümden oluştuğu sanılır. Belgelerde adı geçen dükkânların yeri belli değildir. Bazı kaynaklarda bunlar misafirhane ile kervansaray arasında, ana aksı dikine kesen ikinci bir yol üstünde karşılıklı iki sıra halinde gösterilmiştir.

Hamam bu yapılar topluluğunun doğusunda yer alan ayrı bir yapıdır.

Selim II Külliyesi (Payas), SOKOLLU MEHMET PAŞA KÜLLİYESİ olarak da bilinir, Hatay'ın Dörtöyl ilçesindeki Yakacık'ta (eskiden Payas) Sokollu Mehmed Paşa'nın II. Selim'in emriyle Mimar Sinan'a yaptırdığı menzil külliyesi. Ortaçağdan kalma bir Ceneviz kalesinin hemen doğusunda yer alır. Kuzey-güney doğrultusunda uzanan kapalı bir arastanın batı yanındaki kervansaray ve imaretle, doğusundaki cami, medrese, mektep ve hamamdan oluşur. Yaklaşık 130 m x 130 m büyüklüğünde bir alanı kaplayan bu yapıların hepsi birbirine bitişiktir.

Külliye'nin güneydoğu köşesinde bulunan caminin planı haç biçimindedir. Haçın ortası yaklaşık 8 m çapında bir kubbeyle, kolları da enlemesine yerleştirilmiş birer çapraz tonozla örtülüdür. Kuzeydoğu köşesindeki minarenin yalnız şerefeye kadar olan bölümü özgündür. Caminin kuzeyindeki uzunlaşmış dikdörtgen planlı avlu, doğu, kuzey ve batıdan medresenin hücreleriyle çevrilidir. Bunların önündeki revaklar yıkıktır. Batıdaki hücrelerin arasındaki bir kapıdan, hemen arkadaki arastaya geçilir.

Arasta çapraz tonozlarla örtülü, 115 m uzunluğundaki bir orta yol ile bunun iki yanındaki (gene çapraz tonozlarla örtülü) dükkân sıralarından oluşur. İki ucunda birer kapısı, tam ortasında bir dua kubbesi vardır. Dua kubbesinden kuzey kapısına kadar uzanan doğudaki dükkân sırasının arkasında çift hamam yer alır. Hamamın kadınlar bölümü bugün yıkık durumdadır.

Kervansaray arastanın batı dükkân sırasının arkasını boydan boya kaplar. Buraya dua kubbesindeki görkemli bir taçkapıdan geçilerek girilir. Taçkapının üstündeki yazıtta yapının tarihi olarak 1574/75 verilmiştir. Yaklaşık 40 m x 50 m boyutlarındaki avlu güney, batı ve kuzeyden çapraz tonozlu revaklar ve bunların arkasında yer alan

ahır bölümüyle çevrilidir. Avlunun dördüncü (doğu) kenarıyla arasta arasında kervansarayın konuk odaları yer alır. Bunlar kuzey-güney doğrultusunda üç grup halinde sıralanmıştır ve her grubun kendine ait bir iç avlusu vardır. Kervansarayın güneyinde, gene bir iç avlu çevresinde düzenlenmiş mutfak ve kilerleriyle imaret bulunur.

Selim Giray I (Hacı) (d. 1634 - ö. 1704, Bahçesaray), Kırım hanı. 1671-1704 arasında dört kez tahta çıkmıştır.

I. Bahadır Giray'ın oğluydu. Sadrazam Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın yardımıyla Kırım hanı oldu (1671). Osmanlıların Lehistan (Polonya) seferlerine katıldı ve yararlıklar gösterdi. 1678'de katıldığı Çehrin (Çigirin) Kalesi kuşatması başarısızlığa uğrayınca hanlıktan alındı. Bozgunla sonuçlanan II. Viyana Kuşatması'nın (1683) ardından yeniden Kırım hanlığına getirildi (1684). Rus saldırılarına karşı Kırım'ı başarıyla savundu. 1686'da Lehistan içlerindeki bazı kaleleri ele geçirdi. 1691'de hanlıktan çekildiyse de ertesi yıl yeniden tahta çıkarıldı. Erdel Seferi'ne (1693) katıldı. Osmanlı-Avusturya Savaşı boyunca Lehlerin doğuya ve güneye inmelerini önleyerek Osmanlı kuvvetlerinin savaşı sürdürmesini kolaylaştırdı. Karlofça Antlaşması'ndan (1699) sonra bir kez daha Kırım tahtından çekildi. 1702'de Rusların Kırım çevresindeki baskılarını yoğunlaştırması üzerine dördüncü kez Kırım hanı oldu. Ölüncüye değin bu görevde kaldı.

İyi bir asker olarak tanınan I. Selim Giray aynı zamanda şair, hattat ve besteciydi. Şiirlerinde Selim mahlasını kullanmış, sanatçıları ve bilim adamlarını korumuştur.

Selim Sabit (d. 1829, Vize - ö. 1910, İstanbul), Osmanlı eğitimci. Modern eğitimin öncülerindendir.

Medrese öğrenimi gördükten sonra İstanbul Darülmuallimini'ni (sonradan Erkek Muallim Mektebi) bitirdi (1855). 1857'de Paris'e giderek orada Mekteb-i Osmani'de ve Muradyan Okulu'nda Türkçe dersleri verdi. 1861'de İstanbul'a döndü. Süleymaniye'de bir ilkokulda dönemine göre yeni sayılan araç ve gereçleri kullanmak istediğinden görevinden alınarak Şehremaneti Rüşumât Kalemî'ne atandı. 1868'de Mekteb-i Sultani (Galatasaray Lisesi) ikinci müdürlüğüne getirildi. 1869'da Meclis-i Maarif üyeliğinde, daha sonra da başkanlığında bulundu. II. Abdülhamid'in emriyle görevinden alındıktan sonra sıkıntılı bir yaşam sürerek sefalet içinde öldü.

Selim Sabit bireysel eğitime önem verilmesini savunmuş, öğretmen her zaman sabırlı, sevecen olması ve öğrencilerin aileleriyle işbirliği yapması gerektiğini önemle vurgulamıştır. *Rehnümayı Muallimin* (ty) adlı el kitabında öğretmenlere dönemine göre çok ileri bir meslek kültürü aşlamaya çalışmıştır. Selim Sabit'in *Muhtasar Sarf-ı Osmani* (1873, 1889), *Muhtasar Hesab* (1873, 1892), *Muhtasar Tarih-i Osmani* (1874, 1888), *Muhtasar Coğrafya Risalesi* (1880, 1885), *Elifba-yı Osmani* (1886, 1923) adlı ders kitapları uzun yıllar okullarda okutulmuştur.

Selimiye Camisi (Edirne), Edirne'de II. Selim'in Mimar Sinan'a yaptırdığı cami. Yazıtına göre 1568-74/75 arasında yapılmıştır. Doğudan batıya doğru alçalan, kente egemen konumdaki bir bayır üstünde, 130 m x 190 m boyutlarında, duvarla çevrili bir avlunun ortasında yer alır. Asıl cami yaklaşık 40 m boyunda ve 60 m eninde dikdörtgen planlı bir ibadet mekânıyla, buna kuzeyden bitişen hemen hemen aynı ölçülerdeki bir şadırvan avlusundan oluşur. Bu avlu dört yandan revaklarla çevrilidir. İba-

det mekânına bitişik revaklar, caminin son cemaat yerini oluşturur. Son cemaat yeri kubbeleri, öbür revakları örten kubbelerden hem daha büyük, hem de yüksek tutulmuştur. Son cemaat yerinin orta kubbesi daha da yüksek ve dilimli yapılarak, hemen arkasındaki cümle kapısı ve yapının ana aksı vurgulanmıştır. Avlunun ortasında beyaz mermerden, 16 köşeli, üzeri açık bir şadırvan vardır.

İbadet mekânının üzeri 31,22 m çapındaki tek bir kubbeyle örtülüdür. Bu kubbeyi, onikigen kesitli sekiz filayağı taşır. Filayaklarından iki tanesi kible duvarına bitişiktir, öbür altı tanesi ikişer ikişer doğu, kuzey ve batı beden duvarlarının hemen önüne çekilmiştir. Böylece sağlanan iç mekân bütünlüğü, Osmanlı mimarlarının öteden beri bu konuda gösterdikleri çabanın, ulaşılabilecek

öbür yapılarını sayıca az ve boyutça küçük tutarak, dikkatin camiden başka yana yönelmemesini istemiştir. Dış avlunun güney kenarının köşelerinde, caminin kible duvarının hemen önünde birer medrese yer alır. Bunların planı, dört yandan revaklarla çevrili kare bir avlu ile iki yandaki revakların arkasında "L" biçiminde sıralanan medrese hücrelerinden oluşur. Ne medresesi oldukları konusunda çeşitli araştırmacıların değişik varsayımlar ileri sürdüğü bu yapılardan güneydoğudakinde bugün Edirne Müzesi'nin bir bölümü yer almaktadır.

Külliyenin sonuncu yapısı, dış avlunun batı kenarı boyunca uzanan arastadır. Arazi batıya doğru eğimli olduğu için arasta tabanı, dış avlu tabanından 5 m kadar daha aşağıdadır ve aradaki bağlantı iki merdivenle sağlanmıştır. Arasta, üzeri beşik tonozla

Selimiye Camisi ve (önde) arastası, batıdan görünüş, Edirne
Nezih Başgelen

en uç noktasını oluşturur. Üstelik bu mekânı örten tek büyük kubbe de bütünlük duygusunu bütününe vurgulamaktadır. Mihrabın yer aldığı enine dikdörtgen çıkıntı ve orta mekânın dört köşesi yarım kubbelerle örtülmüştür. İçeriden 41,25 m yüksekliğindeki kubbe, pencerelerle delinmiş yüksekçe bir kasnağa oturur. Filayaklarının üstüne yerleştirilmiş sekiz ağırlık kulesi, bu kasnağı dışarıdan sararak ona bir taş görünümünü kazandırmışlar. Cami kütesinin dört köşesinde yer alan ince uzun minareler bir yandan dış görünümünde bir dikeylik duygusu yaratırken, bir yandan da yapının merkezi planlı şemasını vurgularlar. Alemlerinin ucuna kadar yükseklikleri 71 m'ye yaklaşan minarelerin üçer şerefesi vardır. Avlu yanındaki iki tanesinin şerefelerine, birbirinden ayrı ayrı çıkılarak yükselen üç ayrı merdivenden çıkılır.

İçeride merkezi plan şemasını vurgulayan başka bir uygulama da müezzin mahfilinin tam merkeze getirilmiş olmasıdır. Ayaklar üstünde yükseltilmiş müezzin mahfilinin altına küçük bir mermer havuz getiren Sinan, böylece Anadolu Selçuklu ve Erken Osmanlı camilerinde sık sık rastlanan bir öğenin anısını yeniden canlandırmıştır.

Caminin beyaz mermerden mihrabı ve minberi taş işçiliğinin çok zarif örnekleridir. Mihrap çıkıntısının ve hünkâr mahfilinin duvarları 16. yüzyılın ikinci yarısının en görkemli İznik çinileriyle kaplıdır. Kubbenin, varım kubbelerin, filayaklarının arasındaki kemerlerin ve iç avludaki revak kubbelerinin içlerini süsleyen kalemleri 1983-85 arasında baştan başa elden geçirilerek yenilenmiştir. Aynı onarım sırasında, müezzin mahfilinin döşeme tavanına sonradan sürülmüş boya katı da kaldırılarak altındaki çok zengin özgün bezemeler ortaya çıkarılmıştır.

Selimiye Camisi aslında bir külliyein parçasıdır. Ama belli ki Sinan külliyein

örtülü bir orta yol ile bunun iki yanında sıralanan dükkânlardan oluşur. Orta yerde bir dua kubbesi vardır. Bu dua kubbesinin yakınında, arastaya dışarıdan bitişik tek kubbeli mekân da bazı araştırmacılara göre sıbyan mektebi, bazılarına göreyse darülhadis olarak yapılmıştır. Arasta külliye III. Murad döneminde mimar Davud Ağa tarafından eklenmiştir.

Edirne Selimiye Camisi görkemli iç mekânı, merkezi tek kubbeyi abartmadan öne çıkaran dengeli dış cephe düzenlenişleriyle yalnız Sinan'ın değil, klasik dönem Osmanlı mimarlığının da doruk noktası, bir daha aşılamamış bir başarıdır. Yıllardır Sinan'ın söylediği ileri sürülen, Selimiye kubbesinin Ayasofya'ninkinden daha büyük ve yüksek olduğuna ilişkin sözler gerçeği yansıtmamakla birlikte, yapının bu mimari yetkinliğini belirtme kaygısının bir ifadesidir.

Selimiye Camisi (İstanbul), İstanbul'da Üsküdar'da, Selimiye Kışlası'nın hemen yakınında III. Selim'in yaptırdığı cami. Yazıtına göre 1804/05'te tamamlanmıştır. Kare planlı bir ibadet mekânıyla bunu örten tek bir büyük kubbeden oluşur. Üzeri aynalı tonozla örtülü, enine dikdörtgen biçimli mihrap nişi bu kareden dışarıya taşar. Osmanlı barok dönemi camilerinin ortak özellikleri bu yapıda da izlenir. Dört cephede büyük askı kemerleri dışarıdan algılanacak gibi düzenlenmiş, köşeler birer ağırlık kulesiyle daha belirgin kılınmıştır.

Caminin tabanı yerden yükseltildiği için son cemaat yerine üç yanlı bir merdivenle çıkılır. Burasının üst katı yanlardan cami kütesinin iyice dışına taşan bir hünkâr dairesi oluşturur. Bu iki kanadın arka cephesinde yer alan galeriler, "L" biçiminde dönerek caminin de iki yan duvarı boyunca devam eder. Yivli gövdeli, tek

şerefeli, boğumlu taş külahlı iki minare, kuzey cephesinin iki yanında hünkâr dairesinin çatısından çıkarak yükselir. İçeride kalemlerindeki yıldız, yaprak, akantus örgeleri, dış cephedeki gömme ayaklar (pilaster) ve kıvrımlı silmeler Selimiye Camisi'nin barok niteliğini ortaya koyar.

Selimiye Camisi (Konya), Konya'da, Mevlânâ Türbesi ve Dergâhı'nın yanında II. Selim'in yaptırdığı cami. Yapım tarihi belirsizdir. Yaklaşık 1565 tarihini veren kaynaklar olduğu gibi, II. Selim'in tahta çıkmasından (1566) sonra bittiğini yazanlar da vardır. Mimarı da belli değildir. Bir şehzade ya da sultan camisi olduğu için dönemin başmimar Sinan tarafından yapıldığı düşünülebilir. Ama yapısal özelliklerine bakarak ve Sinan'ın yapılarının listesini veren tezkirelerin hiçbirinde yer almamasına dayanarak, başka bir mimarın yapıtı olması gerektiğini ileri süren kaynaklar da vardır.

Kareye yakın dikdörtgen planlı caminin örtü sistemi, kible aksı üzerinde bir büyük kubbe ve aynı çaptaki bir yan kubbe ile iki yanlardaki üçer küçük kubbeden oluşur. Bu şema Eski Fatih Camisi ile Sinan'ın Kırım'da Gözleve'deki (bugün Yevpatoriya, Ukrayna) Tatar Han Camisi'nin plan şemalarına benzer. Yanları kapalı son cemaat yeri yedi kubbelidir. Bu cephenin iki ucunda birer şerefeli iki minare yer alır.

Selimiye Kışlası, İstanbul'da Üsküdar'da, Selimiye semtinde kışla. I. Süleyman'ın (Kanuni) aynı arsada yaptırdığı sarayın yerine III. Selim 1794-99 arasında ahşap bir kışla yaptırmıştı. 1807'deki bir yenileri ayaklanmasında bu kışla yanınca II. Mahmud 1827-29 arasında aynı yerde mimar Krikor Balyan'a kâgir bir kışla yaptırdı. Abdülmecid döneminde de bazı bölümlerin eklenmesiyle yapı bugünkü görünümünü aldı. Kırım Savaşı (1853-56) sırasında hastane olarak kullanıldı. Florence Nightingale (*) de 1854-55'te altı ay kadar bu hastanede çalıştı. I. Dünya Savaşı'nda yapı yeniden orduya verildi. Bir süre tütün deposu, 1959-63 arasında askeri ortaokul (Selimiye Askeri Ortaokulu) olarak kullanıldı. 1962'de I. Ordu Karargâhı da buraya taşındı. 1970'lerdeki ve 1980'lerdeki sıkıyönetim dönemlerinde yapı askeri mahkemeyi barındırdığı gibi, askeri tutukevi olarak da kullanıldı. Çeşitli kutlamalarda selam amaçlı kurusıkı top atışları da buradan yapılmaktadır.

Selimiye Kışlası, ortasında büyük bir avlu bulunan 200 m x 267 m boyutlarında bir dikdörtgen biçimindedir. Boğaz'a doğru eğimli bir arazi üstünde bulunduğu için, her kanadındaki bodrum katı sayısı değişiktir. Bunların üstünde üç tam katı vardır. Dört köşesinde yedişer katlı birer kule bulunmaktadır. Selimiye Kışlası Türk mimarlık tarihinde İstanbul'un geleneksel silüetini değiştiren ilk yapı olarak yer alır.

Selimname, divan edebiyatında I. Selim'in (Yavuz) saltanatını ve dönemindeki belli başlı olayları konu alan manzum ya da düzyazı yapıtların genel adı.

Selimnelerde genellikle I. Selim'in Trabzon sancakbeyliğinden başlayarak Gürcülerle, babası ve kardeşleriyle olan mücadeleleri, tahta geçmesi ve Safeviler ve Memlükler ile yaptığı savaşlar anlatılır. Divan edebiyatının yükselme döneminde yazıldıklarından, Selimnelerin tarihsel değerleri yanında edebi değerleri de oldukça yüksektir. Dönemin toplumsal, siyasal ve kültürel olaylarını ayrıntılı biçimde aktarır-

lar. Çoğu I. Selim döneminde yaşayıp onunla birlikte seferlere katılan yazarlarca kaleme alınmış, belgelere dayanan, titizlikle düzenlenmiş yapıtlardır.

Selimnamelerin genel özellikleri epik-didaktik oluşlarıdır. Bu yapıtlarda sanat kaygısından çok, yaşanan olayların yalın bir dille düzenli ve içten anlatımına önem verilmiştir. Düzyazı Selimnameler o dönemde gelişmeye başlayan tarih nesrinin yetkin örnekleri kabul edilir. Nazım biçiminde yazılmış Selimnamelerdeyse okuru sıkımsayan akıcı bir üslup vardır. Olayların akışında tam bir bütünlük görülmezse de, I. Selim'in yaşamı belli bölümler halinde ve bütün ayrıntılarıyla günü gününe anlatılmıştır.

Türk edebiyatında Arapça, Farsça ve Türkçe olarak kaleme alınmış olan ve bir bölümü özel adlarla anılan başlıca Selimnameler, İshak Çelebi'nin (*Ishakname* olarak da bilinir), Keşfi'nin (ö. 1525), İdris Bitlisi'nin (oğlu Ebu'l-Fazl tarafından yeniden düzenlenmiştir), Kemalpaşazade'nin, Muhiyî'nin (ü. 16. yy), Şükrü Bitlisi'nin (ü. 16. yy), Sücudî'nin (ü. 16. yy), Sa'dî bin Abdülmüteal'ın (ü. 16. yy), Hoca Sadeddin Efendi'nin (1863) Selimnameleridir. Ayrıca Celalzade Mustafa Çelebi'nin (ö. 1567) *Meşir-i Selimhanî'si*, Kebir bin Üveys Kadızade'nin (ü. 16. yy) Farsça *Gazavat-ı Sultan Selim'i*, Ali bin Muhammed el-Lahmi'nin (ü. 16. yy) Arapça *ed-Dürrü'l-Mesân fi Sîreti'l-Muzaffer Selim Han'ı*, Şirî'nin (ü. 16. yy) *Tarih-i Feth-i Mısır'ı* (baştan sona manzum olan bu yapıt en ünlü Selimnamedir), Edai'nin Farsça manzum *Şehname-i Selimhanî'si*, Ebu'l-Fazl Mehmed Efendi'nin (ö. 1579) Farsça *Selimşahname'si* önemli yapıtlardır.

Selimoğlu, (Hasan) Zeyyat (d. 31 Mart 1922, İstanbul), özellikle deniz insanlarının yaşamlarını yansıtan öyküleriyle tanınan yazar.

1952'de İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Bir süre armatörlük ve avukatlık yaptıktan sonra yazarlığa ve çevirmenliğe yöneldi. "Rize'nin Köylerinden"

Selimoğlu
Zeyyat Selimoğlu'nun izniyle

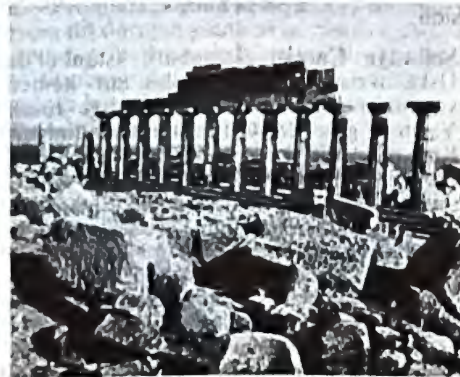
adlı yazısıyla *Cumhuriyet* gazetesinin 1949-50 Yunus Nadi Armağanı'nı kazandı. İlk öykülerini *Varlık ve Yenilik* dergileriyle *Milliyet* gazetesinde yayımladı. Öykülerinin yanı sıra Almancadan yaptığı çeviriler ve radyo oyunlarıyla da tanındı. Denizi ve denizcilerin yaşamını konu alan öykülerinde, kahramanlarını gerçekçi bir yaklaşımla betimledi. Genelde toplumsal gerçekçi bir yaklaşımla benimsemişti. Çizdiği karakterlerin iç dünyalarını yalın bir dille yansıttı. Olaylara ve insanlara sevecen, duyarlı yaklaşımıyla dikkati çekti.

Koca Denizde İki Nokta (1973) adlı oyunuyla 1970'te TRT Sanat Ödülleri Yarışması Başarı Ödülü'nü kazandı. Aynı yıl *Direğin Tepesinde Bir Adam*'la (1969, 1991) Sait Faik Hikâye Armağanı'nı, 1974'te gene **Koca Denizde İki Nokta** ile Türk Dil Kurumu Öykü Ödülü'nü aldı. İlk romanı *Tutkunun Köşelerinde* (1982) kendini zengin olma tutkusuna kaptırmış bir insanın yaşamını betimledi. Ayrıca *Marlılar Adası* (1979, 1990), *Yavru Kayık* (1980, 1989), *Uyuşmaz Nuri* (1981, 1989) adlı çocuk kitapları yayımlandı. Son öykülerinde anlatım ve kurgu yönünden yeni bir yaklaşıma yönelen Selimoğlu'nun öbür öykü kitapları *Kavranın Sonu ve Başı* (1955), *Kıç Üstünde Toplantı* (1971), *Karaya Vurdu Deniz* (1975), *Soyunanlar* (1980), *Çiçekli Dağ Sokağı* (1982), *Gemi Adamları* (1984), *Bir Şarkı Gibiydi* (1987) ve *Aramızdaydı O Gün'dür* (1990).

selinti aşındırması, toprak parçacıklarının yağmur damlalarının çarpma etkisiyle birbirinden ayrılarak, örtü biçiminde akan sularla birlikte bir katman halinde yamaçtan aşağı doğru kayması. Selinti aşındırması sonucunda tüm yüzeyden oldukça düzenli bir toprak katmanı kalkar. Selinti aşındırması yamaçtan aşağı saniyede yaklaşık 1 m hızla hareket ettüğinden, yamaçın dibinde ince taneli bir tortul oluşturur. Selinti aşındırması için en uygun koşullar, dik yamaçlar, zayıf pekişmiş toprak malzemesi, seyrek bitki örtüsü ve şiddetli yağıştur.

Selinti aşındırmasının iki aşaması vardır. Birinci aşama yağmurun yüzeye çarpmasıdır. Yağmur damlasının çarpma etkisiyle toprak parçacıkları yerinden kopar. Bir şiddetli yağmur sırasında bile, bir hektarlık alanda tonlarca toprak parçacığı yerinden kopabilir. İkinci aşama, gevşeyen parçacıkların yamaçtan aşağıya genellikle bir örtü biçiminde akmasıdır. Tortulla dolu geniş su katmanları yüksek oranda aşındırıcı güce sahiptir. Katman akışları genellikle kısa süren şağanaklarla oluşur ve çoğunlukla kısa mesafelerde hareket eder. Pürüzlü yüzeylerde katman akışı küçük dereciklerin oluşmasına yol açabilir. Bir mikro kanal ağ sistemi içinde hareket eden su, sonunda yatağın genişleyerek bir sel yatağına dönüşmesine yol açar.

Selinus, Yunanca SELINOS, Sicilya'nın güney kıyısında antik Yunan kenti. Yıkıntılarındaki Dor tapınaklarıyla ünlüdür. Castelvetro'nun 13 km güneydoğusunda yer alır. İÖ 651 ya da 628'de Megara Hyblaia'dan ve Yunanistan'daki Megara'dan gelen kolonicilerin kurduğu kent, adını yörede

Selinus'ta Dor düzeninde bir tapınak kalıntısı, Sicilya
Hinter Fotoarchiv, Münih

yetişen kerevizden (Yunanca *selinon*) alır. Topraklarını genişletme girişimleri nedeniyle kuruluşundan kısa bir süre sonra Segesta'yla(*) arasında sınır çatışmaları başladı.

Bu çatışmalar Kartacılılarla Atinalıların Sicilya'ya müdahalesi ve kentin İÖ 250'de Kartaca tarafından yerle bir edilmesiyle sonuçlandı. Selinus'un yerinde kurulan Selinunte'de yapılan kazılar sonucunda antik kente ait birçok yıkıntı ortaya çıkarıldı.

selis, âşık edebiyatında aruz ölçüsünün feilâtun / feilâtun / feilâtun / feilün kalıbı ile söylenen ve değişik bir ezgiyle okunan şiir.

Selis genel olarak gazel(*) biçiminde düzenlenir. Ama murabba(*), muhammes(*), müseddes(*) biçiminde söylenmiş olanları da vardır. Âşıkların ve özellikle kalem şuarasının divan kültürüyle tanışmalarından sonra ortaya çıkan şiir biçimlerinden; örneklerine pek fazla rastlanmaz.

Uyak düzeni gazelde olduğu gibi aa xa xa... biçimindedir. Murabba selislerde ise abab cccb... uyak düzeni daha çok kullanılmıştır. 19. yüzyıldan önceki âşıklar selis biçiminde şiirler söylememişler, bunun yerine divan biçimine önem vermişlerdir. Dörtlük biçimleri nakaratlı yazılabildiği için şarkı(*) ya da "mütekerrir murabba"ı andırır.

Selişler, Seliş dil öbeğine bağlı dilleri konuşan ve bugünkü İngiliz Kolumbiyası, Washington ve Idaho'nun kuzeyi, Montana'nın güneyi ile Columbia ve Fraser ırmaklarının yukarı havzalarında yaşayan Kuzey Amerika Yerli kabileleri. Büyük Okyanusun kuzeybatı kıyılarında yaşayan Kıyı Selişlerinden(*) ayırmak için genellikle İç Bölge Selişleri olarak anılırlar. Geçmişte yalnızca Yassıkafaları(*) belirtmek için kullanılan Selişler terimi günümüzde Coeur d'Alene, Columbia, Cowlitz, Thompson ve Göl kabileleriyle Yassıkafa, Kalispel, Liluet, Nespelem, Okanagon, Sanpoil, Şusvap, Güney Okanagon, Spokane ve Venâşileri kapsayan bir anlam kazanmıştır.

Kayalık Dağlar ile kıyı sıradagları arasındaki Yayla kültür bölgesinde yer alan Seliş kabilelerinin çoğu ayrı toprakları ve şefleri bulunan akraba ailelerin oluşturduğu özerk ve gevşek topluluklara ayrılmıştı. Bu topluluklar kışın ırmak kıyısında bir köyde oturur, yazınsa kamp yerlerinde göçebe yaşar, balıkçılığın yanı sıra meyve ve kök toplayarak geçinirdi. Kültür bölgesinin merkezinde yaşayan kabilelerde (örn. Sanpoiller) karmaşık bir toplumsal örgütlenme yoktu; dış ticaret de önemsiz boyuttaydı. Buna karşılık batıdaki kollar ticaret yaptıkları kıyı halklarının bazı kültürel özelliklerini benimsemişlerdi. Örneğin Liluetler kıyı halklarınıninkine benzer bir klan sistemi içinde örgütlenmişlerdi. Şusvaplarda ise hem klan sistemi, hem de soylular, sıradan insanlar ve kölelerden kurulu kastlar vardı. En doğudaki Selişler (örn. Yassıkafalar) ata biner, bizon avlar ve savaşlılardı; Kayalık Dağların hemen ötesindeki Ovalar Bölgesi Yerlilerinkine benzer, oldukça gelişmiş bir şeflik ve kabile meclisi sistemleri vardı.

Selişlerde dinsel inançlar koruyucu ruhlar üzerine kuruluydu. Ergenlik öncesinde oğlan çocukları (bazen de kız çocukları) kendi ruhlarını görebilmek için geceleri tek başlarına nöbet tutarlardı. Büyücek hekimlerin hastalıkları iyileştirebildiğine ya da hastalık yapabildiğine inanılırdı. En önemli dinsel tören, kış mevsimindeki koruyucu ruhların öfkesini yatıştırmaya yönelik dans, şenlik ve dualardan oluşurdu.

Selişler günümüzde daha çok ABD'deki küçük yerleşime kamplarında ve Kanada'da Avrupalılarla karışmış melez topluluklar halinde yaşarlar. Çoğu çiftçi ya da işçidir.

Selkirk, Alexander, SELCRAIG olarak da yazılır (d. 1676, Largo, Fife, İskoçya - ö. 12 Aralık 1721, denizde), Daniel Defoe'nun

Robinson Crusoe (1719; *Robinson Crusoe*, 1946) adlı yapıtına esin kaynağı olan İskoç denizci.

1695'te denize açılarak Büyük Okyanusta korsanlık yapan bir çeteye katıldı. Eylül 1704'te görevli bulunduğu korsan kadirgâsının kaptanıyla kavga edince, kendi isteğiyle Şili'deki Valparaíso bölgesinin 640 km batısındaki Juan Fernández ada grubunda ıssız bir ada olan Isla Más a Tierra'ya (Karaya Yakın Ada) bırakıldı. Woodes Rogers komutasındaki bir İngiliz gemisi tarafından görülüp kurtarıldığı Şubat 1709'a değin adada tek başına yaşadı. Gemi Ekim 1711'de İngiltere'ye vardı. Rogers ertesi yıl Selkirk'ün adadaki yaşamını da anlattığı *Cruising Voyage Round the World* (Dünya Çevresinde Gemiyle Yolculuk) adlı kitabını yayımladı. Selkirk'ün öyküsü denemeci Richard Steele'in 3 Aralık 1713'te *The Englishman*'de yayımlanan bir makalesine konu oldu. Daniel Defoe Robinson Crusoe tipini yaratırken bu bilgilerden büyük ölçüde yararlandı. Selkirk öldüğünde bir İngiliz gemisinde ikinci kaptanlık yapıyordu.

Selkirk Dağları, Kanada'da, Columbia Dağlarının bir parçasını oluşturan dağ sırası. Sistemi oluşturan dağ sıralarının en büyüğüdür. Büyük bölümü İngiliz Kolombiyası'nda yer alır. Güneydoğu doğrultusunda bir yay çizerek 320 km boyunca uzanan dağlar ABD sınırıyla aşarak Idaho ve Montana'nın kuzey kesimine sokulur. Doğuda Purcell Dağları, batı ve kuzeyde Columbia Irmağı ile çevrilidir. Kayalık Dağların güney kesiminin ortalama yüksekliği 2.300 m, olmasına karşın, kuzeydeki dorukların çoğu 3.000 m'yi aşar. Dağların kuzey kesiminde Glacier ve Revelstoke Dağı ulusal parkları yer alır. Glacier'in hemen kuzeydoğusunda, 8 km uzunluğundaki Connaught Tüneli bulunur. Dağlara, Kanada'da pek çok yerleşme kuran İskoçyalı hayırsever Selkirk 5. kontu Thomas Douglas'ın adı verilmiştir.

Sella, Quintino (d. 7 Temmuz 1827, Mosso, Biella yakınları, Piemonte - ö. 14 Mart 1884, Biella, İtalya), İtalyan devlet adamı. İtalya'nın birliğini tamamlanmasından sonra yeni yönetimin temellerinin atılmasında rol oynamıştır.

Mühendislik öğrenimi gördü. Siyasete atılmadan önce birkaç yıl Torino'da ders verdi. 1860'ta Piemonte Temsilciler Meclisi'ne seçildi. 1862'de maliye bakanlığı yaptı. İki yıl sonra yeniden aynı göreve getirildi. Ciddi boyutlara ulaşan bütçe açığını kapatmak için buğday değirmenlerine koyduğu vergi başlangıçta tepkiyle karşılandıysa da, sonunda açığın kapatılmasını sağladı.

Sella, Fransız birliklerinin 1870'te Roma'dan çekilmesinin ardından Kral II. Vittorio Emanuele'nin kenti ele geçirip başkent yapmaya karar vermesinde etkili oldu.

Sellers, Peter, asıl adı RICHARD HENRY SELLERS (d. 8 Eylül 1925, Southsea - ö. 24 Temmuz 1980, Middlesex, İngiltere), özellikle komedi rolleriyle ünlü İngiliz sinema oyuncusu.

Anne ve babası oyuncu olduğundan çocukluğu tiyatro çevresinde geçti. On üç yaşındayken genç yetenekler arasında düzenlenen bir yarışmada birinci oldu. II. Dünya Savaşı'ndan sonra İngiliz yayın kuruluşu BBC'nin radyo programlarına katıldı ve "The Goon Show" adlı programla ünlendi. 1950'lerin başlarında sinemada küçük roller almaya başladı. *The Ladykillers* (1955; *Kadın Katilleri*), *Tom Thumb* (1958; *Parmak Çocuk*), özellikle de *The Mouse That Roared*'daki (1959; *Kükreyen Fare*) rolleriyle adını duyurdu. 1961'de başrolünü

de üstlendiği *Mr. Topazell Like Money*'yi (Bay Topaze/Parayı Severim) yönetti.

Sellers *Dr. Strangelove or How I Learned to Stop Worrying and Love the Bomb* (1964; *Dr. Garipaşk*), *The Pink Panther* (1964; *Pembe Panter*), *A Shot in the Dark* (1964;

Peter Sellers *Pembe Panter* filminde Müfettiş Clouseau rolünde, 1964
Türhan Gürkan Arşivi

Karanlıkta Bir Çılgılık), *What's New Pussycat?* (1965; *Evlenmekten Korkuyorum*) ve *The Party* (1968; *Tatlı Budala*) gibi uluslararası yapımlardaki başarılı yorumlarıyla 1960'larda ününün doruğuna ulaştı. *Pembe Panter* filminde yarattığı Müfettiş Clouseau tipini 1970'lerdeki devam filmlerinde de canlandıran Sellers, 1979'da *Being There* (Merhaba Dünya) filmindeki Chancy Gardener rolüyle oyunculuk yaşamının en etkili yorumlarından birini gerçekleştirdi.

Selman-ı Farisi (d. Cey. İsfahan - ö. 656, Medain), sahabe'nin önde gelenlerinden. Mutasavvıflarca Hz. Muhammed'den sonraki başlıca örnek kişilerden biri sayılmıştır.

Söylentiye göre Mecusiyyen Hristiyanlığı kabul etti. Hristiyanlığı daha iyi öğrenmek amacıyla Şam'a giderek bir rahibin hizmetine girdi. Onun ölümünden sonra Musul'a, oradan da Amuriye'ye gitti. Arabistan'da çıkacak yeni bir peygamberden söz edilmesi üzerine bir kervanla Medine'ye doğru yola çıktı. Ama yolda bir Yahudiye köle olarak satıldı. Hz. Muhammed'in Medine'ye hicretinden sonra onunla görüşerek Müslüman oldu. Bir süre sonra azat edildi ve Hz. Muhammed'in mescidinin sofasında yaşamaya başladı.

Sonradan Hendek Savaşı denen 627'deki savaşta Mekkelilere karşı Medine'yi savunmak için hendekler kazılmasını önerdi. Hz. Muhammed'in ölümünden sonraki siyasi anlaşmazlıklarda Hz. Ali'nin yanında yer aldı. Bu nedenle daha sonraları Şiilerce önde gelen Ali yandaşlarından (Erkân-ı Erbaa [Dört Direk]) biri sayıldı. Hz. Ömer zamanında İran'ın fethine katıldı. Bir süre Medain valiliğinde bulundu.

İslama içten bağlılığı ve erdemleri nedeniyle sahabe'nin seçkinleri arasında yer alan Selman, çok sayıda hadis rivayet etmiş ve bunlardan 30 kadarı Buhari ile Müslim'in ortaklaşa aldıkları hadisler arasında yer almıştır. Tarikatların büyük çoğunluğunun silsilesinde Hz. Ali ya da Hz. Ebubekir ile birlikte yer alır. Fütüvvet anlayışında ve ahlıkta da önemli bir konumu vardır. Hz. Muhammed'i uraştığı için inanıldığı için berberlerin piri sayılır. Medain'deki mezarı, günümüzde de özellikle Şii Müslümanlarca ziyaret edilir.

Selman-ı Saveci, asıl adı CEMALEDDİN MUHAMMED BİN ALAEDDİN MUHAMMED (d. 1310, Save - ö. 1376), özellikle gazel ve kasideleriyle tanınan İranlı şair.

Düzenli bir öğrenim görmedi. İlhanlı sarayında görevli olan babasının yanında yetişti. Kendilerine kasideler sunduğu Ebu Said Bahadır Han, Vezir Giyaseddin Muhammed ve Dilşad Hatun'dan destek gördü. Celayirliler hanedanının kurucusu Hasan Büzürgün'ün hizmetine girdi. Hocalığını yaptığı I. Uveys'in tahta çıkmasıyla daha rahat bir yaşama kavuştu.

Klasik kaside tarzına yenilikler getiren Selman-ı Saveci özellikle özgün redifleriyle ün yapmış, ince ve etkili mazmunlarıyla kendisinden sonraki şairleri büyük ölçüde etkilemiştir. Gazelleri İran edebiyatının en güzel yapıtları arasında yer alır. *Divan*'ı 1957'de Tahran'da basılmıştır. Öbür yapıtları arasında *Cemşid ü Hurşid* ve *Fırakname* adlı mesneviler sayılabilir.

Selmi, Francesco (d. 7 Nisan 1817, Vignola, Modena Düküğü - ö. 13 Ağustos 1881, Bologna, İtalya), koloit kimyasının kurucularından kabul edilen İtalyan kimyacı ve toksikoloji uzmanı.

Torino ve Modena'da dersler verdikten sonra 1867'de Bologna Üniversitesi'nde farmakoloji ve toksikoloji profesörü oldu. Başta gümüş klorür, Prusya mavisine ve kükürt olmak üzere inorganik koloitlere ilişkin ilk sistemli çalışmasını 1845-50 arasında yayımladı. Toksikoloji alanında daha çok çürüme ve zehirlenmeye ilişkin araştırmalar yaptı. 1870'te "ptomain zehirlenmesi" kavramını geliştirdi. Selmi'nin 1868-81 arasında yayımladığı 11 ciltlik *Enciclopedia di chimica scientifica e industriale* (Bilimsel Kimya ve Sanayi Kimyası Ansiklopedisi), İtalyanca yayımlanan ilk kimya ansiklopedisidir.

selofan, bazı işlemlerden geçirildikten sonra ince, düz ve saydam levhalar biçiminde çekilen selüloz türevi. Küçük deliklerden ya da düselerden çekildiğinde, reyon olarak adlandırılan yapay lif elde edilir. Kuru gazları, gres ve ağır yağları, bakterileri geçirmeyen selofan, çeşitli besinlerin ve kolay bulunan yiyeceklerin paketlenmesinde kullanılır. Çoğunlukla nem geçirmeyen bir malzemeyle kaplanır, bazen de boyanır.

Selofan üretim sürecinde, odun ya da pamuk selülozu liflerinin bir alkali madde içinde çözünmesiyle elde edilen bazik çözelti çok dar bir aralıktan geçirilerek bir asit banyosunun içine alınır. Asitle işleme giren selüloz ince bir zar halinde yeniden oluşur ve yıkama, ağartma gibi başka işlemlerden geçtikten sonra selofan elde edilir. Selofan sözcüğü bazı ülkelerde ticari ad olarak kullanılır.

Selormey, Francis (d. 15 Nisan 1927, Dzelukofe, Altın Kıyısı), yarı otobiyografik nitelikteki *The Narrow Path: An African Childhood* (1966; *Dar Yol: Bir Afrikalının Çocukluğu*) adlı romanıyla Afrika edebiyatına özgün bir katkıda bulunmuş yazar.

Yayımlanan ilk yapıtı, 1965'te *Okyame*'de çıkan "The Witch" (Cadı) adlı öyküsüdür. Duru, yalın ve içten bir dille yazdığı *Narrow Path*, aşırı katı bir baba tarafından yetiştirilmiş bir gencin sonuçsuz kalan sevgi arayışını anlatır. Roman, içerdigi mizah ve duyguyu yükü bakımından Mark Twain'in *Huckleberry Finn*'iyle (1884), baba-oğul ilişkilerini ele alış bakımından da Turgenev'in *Osi i deti*'siyle (1862; *Babalar ve Oğulları*) kıyaslanmıştır. Selormey daha sonra Gana Film Şirketi'nde senaryo yazarlığı yapmıştır.

Selous, Frederick Courteney (d. 31 Aralık 1851, Londra, İngiltere - ö. 4 Ocak 1917, Kisaki yakınları, Tanganika), İngiliz avcı ve kâşif. Afrika'nın ortagüney kesimine yaptığı yolculuklarla bugünkü Zimbabve ve Zambiya'ya ilişkin önemli bilgiler toplamıştır.

1871-72 yıllarında Cape Town'dan Matabeleland'a giderek serbest avlanma izni aldı. On sekiz yıl boyunca Transvaal ile Kongo Havzası arasında kalan bölgede keşifler yaptı; müzeler ve özel koleksiyonlar için doğa tarihi örnekleri topladı ve önemli etnolojik incelemeler yaptı. 1890'da İngiliz Güney Afrika Kumpanyası'nın hizmetine girdi ve Manicaland sınır bölgesinin İngiliz denetimine girmesinde etkili oldu. Yolculuklarının bir özeti veren ve *The Geographical Journal*'da (cilt 1, 1893) çıkan "Twenty Years in Zambesia" (Zambezi'de Yirmi Yıl) adlı makalesinin yanı sıra Matabele Savaşı'nı incelediği *Sunshine and Storm in Rhodesia* (1896; Rodezya'da Güneş ve Fırtına) ve *African Nature Notes and Reminiscences* (1908; Afrika Doğa Notları ve Anıları) gibi kitapları vardır.

Selous Av Hayvanları Koruma Alanı, Tanzanya'nın güneydoğu kesiminde dünyanın en büyük av hayvanları koruma alanı. Adını kâşif Frederick Selous'tan alır. Kilombero, Ruaha ve Rufiji'yi içine alan ırmak sisteminin iki yanında yaklaşık 41.400 km²'lik bir alana yayılır. Sertodunlu sık ağaçlıklar ve el değmemiş çalılıklarla kaplıdır. Fil sürüleri ve aslanların yanı sıra pars, gergedan, antilop ve pek çok kuş türünü barındırır. Ziyarete 1963'te açılmıştır.

selsebil, eskiden bahçe, avlu gibi açık ya da eyvan gibi yarı açık mekânlarda, güzel bir görüntü yaratmak amacıyla yapılan süs çeşmesi. Suyun yukarıdaki bir delikten çıktuktan sonra çeşitli engellerden süzülerek akacağı biçimde düzenlenirdi.

selsiyen, baryum alüminosilikat (BaAl₂Si₂O₈) yapısında, değme bölgelerinde sert, açık renkli, camı küteller ve kristaller halinde bulunan, ender bir feldispat minerali. Elde edildiği başlıca yerler, İsveç'te Jakobsberg, Japonya'da Toçigi, Galler'de Rhiw, Namibia'da Omuramba Otjosedjou ve ABD'de California'dır. Bir başka feldispat minerali olan anortitin (CaAl₂Si₂O₈), baryumlu eşdeğeri olarak kabul edilebilir. Hiyalofan, yüzde 5-30 arasında selsiyen içeren bir potasyum feldispatıdır ve değme bölgelerinde selsiyen ile birlikte bulunur. Selsiyen ve hiyalofanın ayrıntılı fiziksel özellikleri için, bak. feldispat (tablo).

selüloit, 1869'da, ABD'li bilim adamı John Wesley Hyatt tarafından geliştirilen ilk yapay plastik malzeme. Koloit haldeki selüloz nitrat ve kâfurdan elde edilmiştir. Bu çekme dayanımı yüksek, su, yağ ve seyreltik asitlere karşı dayanıklı, ucuz ve sağlam malzeme aynı zamanda istendiği gibi renklendirilebildiği için tarak, oyuncak, fotoğraf filmi gibi pek çok eşyanın yapımında geniş bir uygulama alanı buldu. Ama, kolayca tutuşması nedeniyle bir süre sonra yerini büyük ölçüde başka yapay polimerlere bıraktıysa da özellikle Avrupa'da, SSCB'de, ABD'de ve Japonya'da üretimi sürdürüldü ve yaygın olarak kullanıldı.

selüloz, 3 bin ya da daha çok glikoz molekülünden oluşan karmaşık bir karbonhidrat bileşiği ya da polisakarit. Doğada çok bol olarak bulunan bu bileşik bitki hücrelerinin temel yapı taşıdır ve çeperlerinde

bulunur. Bitkilerin çeşitli bölümlerinin ortalamaya yüzde 33'ü selülozdan oluşur (pamukun yüzde 90'ı, odunun ise yüzde 50'si selülozdur). Selüloz insanlar tarafından yendiğinde sindirilememesine karşın inek ve at gibi otçul hayvanlar için iyi bir besindir. Çünkü otçul hayvanların sindirim kanalında, mikroorganizmalarca sindirilebilecek kadar yeterli süre kalır. Ayrıca, termitler gibi böceklerin bağırsaklarındaki protozoalar da selülozu sindirebilirler. Sanayide kâğıt ve lif üretiminde kullanılan selüloz ticari açıdan çok değerli bir maddedir. Çeşitli kimyasal işlemlerden geçirilerek elde edilen türevleri de plastik, fotoğraf filmi, reyon, yapıştırıcı, patlayıcı ve kıvam verici gibi malzemelerin üretiminde kullanılır.

selüloz asetat, ASETİSELÜLOZ olarak da bilinir, selülozdan üretilen yapay lif. Yumuşak odunlardan ya da kısa pamuk liflerinden elde edilen selüloz, asetik asit ve asetik anhidrit ile kimyasal bir işlemle geçirildikten sonra kısmen hidrolizlenerek asetonla çözülür. Bu yolla elde edilen selüloz asetat çözeltisi küçük delikli bir düsedan püskürtülerek lif haline getirilir. Ancak bu aşamadan sonra selüloz asetat artık reyonda(*) olduğu gibi tekrar arı selüloza dönüştürülemez. Üretim sırasında lifin hafifçe gerilmesi dayanımının artmasını sağlar.

Boyama özelliği reyonunki kadar yüksek olmadığından selüloz asetat uygun boyalar geliştirilene kadar pek kullanılmadı. Bazen püskürtme çözeltisine doğrudan pigment katılarak renklendirilir. Selüloz asetat genellikle önce uzun, kesiksiz iplikçikler (filament) halinde çekilir, daha sonra kesilerek bir araya getirilen demetler eğrilir ve ipliğe dönüştürülür. Doğal halıyla parlak olan asetat lifleri uygun pigmentler katılarak matlaştırılır. Selüloz asetat lifleri naylondan bile daha zayıftır ve esnekliği çok azdır. Lifler ağırlığının yüzde 6,5'i oranında nem tutabilir. Isıtıldığında yumuşar ve 232°C'de erir. Kolayca tutuşmaz ama yanar. Güneş altında kaldığında yavaş yavaş dayanıklılığını kaybederse de rengi değişmez. Dokumacılıkta 1920'lerde kullanılmaya başlayan selüloz asetat lifi verdiği kaliteli kumaşlar nedeniyle değer kazandı.

Selüloz asetat kumaşları kolay buruşmaz, kolay leke tutmaz, yıkandığında çekmez ve kısa sürede kurur. Tek başına ya da başka liflerle karışık olarak çeşitli giysi, iç çamaşırı, halı ve ev eşyalarının üretiminde kullanılır. Ayrıca, üstün yalıtım özelliği nedeniyle elektrik sanayisinde tellerin yalıtımında yararlanılır.

Selülozun, selüloz triasetat türevi ise selüloz asetat göre ısıya daha dayanıklıdır ve daha çabuk kurur. Tek başına ya da başka liflerle karıştırılarak dokunan kumaşlarından özellikle kadın giysileri yapılır.

Selvon, Samuel (Dickson) (d. 20 Mayıs 1923, Trinidad), Doğu Hint Adaları asıllı Trinidadlı romancı ve öykü yazarı. Doğu Hint Adaları halkının Batı Hint Adalarında ve yabancı ülkelerdeki yaşamlarını canlı bir dille anlatan yapıtlarıyla tanınır. Adını, V. S. Naipaul gibi başka Trinidadlı yazarlarla birlikte 1950'lerde duyurmuştur.

İlk romanı *A Brighter Sun*'da (1952; Daha Parlak Bir Güneş) Trinidad'da Doğu Hint Adalarından gelenlerle Kreollerin birbirine beslediği önyargıları, karşılıklı güvensizliklerini ve bu düşmanlığın romanın genç kahramanı Tiger üzerindeki etkilerini yalın, durmuş oturmuş ve çarpıcı bir dille betimler. Bunu izleyen *The Lonely Londoners* (1956; Yalnız Londralılar) kendilerine düş-

man bir kentte ayakta kalabilen, saf görsel nüslü ama akıllı göçmenlerin öyküsüdür. Yapıtlarında sözlü gelenekten büyük ölçüde yararlanan Selvon, bu romanında da göçmenlerin dilini büyük bir ustalıkla kullanır. Selvon'un sonraki yapıtları arasında *Ways of Sunlight* (1958; Güneşin Yolları) adlı öykü kitabıyla *I Hear Thunder* (1963; Gökğürültüsü Duyuyorum), Trinidad'da geçen *The Plains of Caroni* (1970; Caroni Ovaları) ve *The Lonely Londoners*'in devamı olan *Moses Ascending* (1975; Musa'nın Göğe Yükselişi) adlı romanları sayılabilir.

Selwyn-Lloyd (Baronu), John Selwyn Brooke Lloyd bak. Lloyd, (John) Selwyn (Brooke)

Selznick, David O(liver) (d. 10 Mayıs 1902, Pittsburgh - ö. 22 Haziran 1965, Hollywood, ABD), 11. Dünya Savaşı öncesinde ticari başarı elde ettiği nitelikli filmle-riyle adını duyuran ABD'li yapımcı.

İlk sinema eğitimini New York'ta sessiz filmler yapan babasından aldı. 1926'da Hollywood'a gitti. İzleyen 10 yıl boyunca Metro-Goldwyn-Mayer, Paramount ve RKO stüdyolarında çalışarak, senaryo okuyuculuğu ve yardımcı öykü yazarlığından yapımcılığa kadar yükseldi. 1930'larda gerçekleştirdiği önemli filmlerinin çoğu *Dinner at Eight* (1933; Sekizde Akşam Yemeği) ve *A Star Is Born* (1937; Bir Yıldız Doğuyor) gibi masraflı melodramlar ya da *David Copperfield* (1935), *Anna Karenina* (1935) ve *The Adventures of Tom Sawyer* (1938; Tom Sawyer'in Maceraları) gibi edebiyat klasiklerinden yapılmış titiz uyarlamalardı. Sinema tarihinin en büyük gişe başarısı kazanan filmlerinden olan *Gone with the Wind* (1939; Rüzgâr Gibi Geçti) en tanınmış yapımlarındandır.

Selznick'in öteki başarılı yapımları arasında, Alfred Hitchcock'ın yönettiği ve en iyi film Oscar'ını alan *Rebecca* (1940; *Rebecca*), gene Hitchcock'ın yönettiği *Spellbound* (1945; *Öldüren Hatıralar*), yapımcılığını Alexander Korda'yla birlikte üstlendiği ve Carol Reed'in çektiği gerilim filmi *The Third Man* (1949; *Üçüncü Adam*) ve başrollerinde 1949'da evlendiği Jennifer Jones'un oynadığı *Since You Went Away* (1944; *Sen Gideli*), *Duel in the Sun* (1946; *Kanlı Aşk*), *Portrait of Jennie* (1948; *Hayal Kadın*) ile *Farewell to Arms* (1957; *Silahlara Veda*) yer alır.

sema, DEVRAN ve MUKABELE olarak da bilinir, Mevlevilerin müziğin etkisiyle vecde gelip, kendi çevrelerinde dönerek yaptıkları tarikat dansı.

Başlangıçta, bestelenmiş tasavvuf şiirlerini dinlerken ya da zikir sırasında vecde gelenlerin istem dışı hareketlerine sema denirdi. Sonraları müzik eşliğinde dönerek yapılan aynine bu ad verildi. Mevleviler semanın ilke ve kurallarını belirlediler.

İlk mutasavvıflar zamanından beri sema sürekli tartışma konusu oldu. Her dönemde mutasavvıflar semanın tasavvufi eğitim açısından gerekliliğini savunurken, din bilgileri bunu hoş görmeyerek haram olduğunda direttiler. Mutasavvıflara göre semaya karşı çıkarılan üç grupta toplanıyordu. Bunlar Hz. Muhammed'in sünnetini bilmeyenler, sünneti bilmekle birlikte onun gizlerini kavrayamayan ve velilerin sünnetten yaptığı çıkarımları anlamayanlar, bir de ruhsal zevkleri tatmayanlar ve semanın tadını bilmeyenlerdi. Mutasavvıflar semayı savunmakla birlikte, her insanın semaya ehil olmadığını da belirtmişlerdi.

Mevlevi sema adabını bugün bilinen biçimiyle Sultan Veled'in torununun oğlu Pir Adil Çelebi'nin (ö. 1460) kurallastırdığı

sanılır. Mevlânâ Celaleddin Rumi'nin, özellikle Şems ile tanıştıktan sonra, def, ney, rebab, zurna, nakkare ve beşaret gibi çalgıları çalan erkek müzیکçilerin eşliğinde sema ettiği bilinir. Mevlânâ'nın, hepsi kadın olan müzیکçiler önünde de semaya kalktığı söylenir.

Mevlânâ döneminde sema için yer ve zaman aranmaz, vecd ve heyecan nerede ve ne zaman doğduysa, orada ve o zaman sema yapılırdı. Mevlânâ'nın ölümünden sonra izleyicisi Hüsameddin Çelebi, cuma namazının ardından topluca sema edilmesini tarikatın kurallarından biri haline getirdi. Ama başka zamanlarda da sema edildiği olurdu. 17. yüzyıla doğru İstanbul'daki Mevlevihanelerde haftanın belli gün ya da gecelerinde sema ayini yapılırdı. İstanbul dışında ise, cuma namazından sonra sema yapılması geleneği sürdürüldü.

Mevlevi seması Mevlevihanelerin ortasındaki, topluca namaz da kılınabilen yuvarlak meydana yapıldı. Buraya semahane, tevhidhane, mukabelehane gibi adlar verildi. Mevlevi ayini sırasında sema eden dervişlere semazen denirdi. Semazenler yaksız, göğsün bir bölümünü açıkta bırakan, üstü gövdeyi sıkıca saran, belden aşağısı uzun ve oldukça geniş, beyaz bir giysi olan tennure giyerlerdi. Tennurenin üstüne elif-lam ya da elifi nemed denen, beş parmak eninde bir kuşak sarar, ayrıca yaksız, kısa ve gene beyaz bir gömlek olan destegül giyerlerdi. Semada temel hareket, çark atma denen dönüştü. Çark atma sırasında, direk denen sol ayak sabit kalır, çark denen sağ ayak dönüş için gereken hızı verir. İtî'nin *Nât-ı Mevlânâ*'sıyla başlayan mukabelede karşılıklı selamlaştıktan ya da mukabele ettikten sonra semahaneye dağılan semazenler, göğüslerinin üstüne çaprazladıkları kollarını yavaş yavaş açar ve sağ ellerinin avuç içini yukarıya (Tanrı'ya), sol ellerinin avuç içini aşağıya bakacak gibi tutarlar. Yüzlerini sol kollarına doğru çevirir. "Al" diyerek başladıkları her çarkı "lah" diyerek tamamlarlardı. Böylece sema boyunca Allah'ı zikretmiş olurlardı. Semazenlerden biri (semazenbaşı), sema etmekten çok, aralarında dolaşarak semazenlerin meydana dengeli biçimde dağılmalarını sağlar, bir bakıma semayı yönetirdi. Ayrıca bak. Mevlevi ayini; Mevlevi müziği; Mevlevilik.

Semadirek bak. Semendirek

semafor, ışık ya da bayrak aracılığıyla görsel haberleşme yöntemi. Telgrafın bulunmasından önce, belirli uzaklıktaki bir noktaya mesaj iletmek için yüksek kulelerden gönderilen semafor sinyallerinden yararlanılırdı. İlk semafor sistemi Claude Chappe(*) tarafından 1794'te Fransa'da geliştirildi. Bu sistem, aralarında 8-16 km'lik uzaklık bulunan kuleler üzerine yerleştirilmiş bir dizi hareketli kolun, çeşitli konumlara getirilmesi ve bu yolla iletilen mesajın dürbün ya da teleskoplarla okunması ilkesine dayanmaktaydı. Günümüzde, üzerinde hareketli kollar ya da ışık dizileri bulunan, demiryollarının yanına yerleştirilerek tren makinistlerine mesaj iletmeye yarayan direklere de "semafor" denir. Denizcilikte de gemiler arasında mesaj iletiminde semafordan yararlanılır. Her iki elinde birer küçük bayrak bulunan haberci, bu bayrakları, her biri alfabenin belirli bir harfini ya da tek rakamlı bir sayıyı simgeleyen çeşitli konumlara getirerek mesajı iletir.

semahane, TEVHİDHANE VE MUKABELEHANE olarak da bilinir, Mevlevihanelerde, içinde sema yapılan özel bölüm.

Semahaneye girilen cümle kapısının tam karşısında şeyhin makamı yer alır. Burada

kırmızı bir post serilidir. Postun sağında ve solunda iki kürsü bulunur. Sağdakinde mesnevihan *Mesnevi*'den ezbere parçalar okur, soldakinde ise kari-i mesnevi durur ve okunan bölümü elindeki kitaptan izleyerek yanlışlık yapıldığında düzeltir. Cümle kapısının üzerinde dışarıdan merdivenle çıkılan, balkon biçiminde bir mutribhane vardır. Burada oturan ve mutrib denen müzik topluluğu sema sırasında Mevlevi müziği çalar. İstanbul'daki semahanelerde mutribhanenin karşısında ayrı merdivenle çıkılan bir de hünkâr mahfili bulunur.

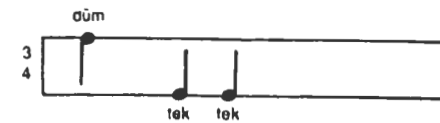
Semahanenin ortasında, oval ya da daire biçimli meydana, sema edilen yerdir. Parmaklıklarla çevrili olan meydana cümle kapısının yanındaki ayrı bir kapıdan girilir. Meydanın tabanı semazenlerin kolayca dönmesi için cilalı tahta ile döşelidir. Çevresinde izleyiciler için keçeyle kaplı oturma yerleri vardır. Kadınlar için kafesli bir bölüm ayrılmıştır. Duvarlara Allah, Hz. Muhammed ve ilk halifelerle tarikat büyüklerinin adları yazılı levhalar asılır.

Semahane, genel olarak tekkelerin zikir ve mukabele yapılan bölümleri için de kullanılan bir terimdir. Belli başlı tarikatların tekkelerinde bir semahane bulunur.

semai, âşık edebiyatında sevgi, doğa ve ayrılık duygularının işlendiği, hece ve aruz ölçüsüyle söylenen iki ayrı şiir biçiminin adı. Bu iki şiir biçiminin kendilerine özgü ezgileri de vardır. Hece ölçüsüyle söylenen semai uyak düzeni bakımından koşmaya benzer: *xaxa, bbbba, cccca...* biçiminde uyak alan semailerin bazılarında ilk dördlüğün *abab* ya da *aaxa* gibi değişik biçimlerde uyaklandığı da olur. Hece ölçüsünün ya 4+4 duraklı ya da duraksız 8'li kalıpla söylenir. Genel olarak semailer 3-5 dörtlükten oluşur. Saz eşliğinde özel bir ezgi ile okunur ve koşmadan daha canlı ve uçarı bir üslubu vardır.

Âşıkların aruz ölçüsünün mefâilün / mefâilün / mefâilün / mefâilün kalıpla söyledikleri semailerin dize sayısına ve buna bağlı olarak kurulan uyak düzenine göre gazel(*), murabba(*), muhammes(*) ve müseddes(*) gibi biçimleri vardır. Her beyti iç uyak ile dört eşit kısa dizeye bölünebilen gazel biçiminde yazılmış semailere "mussammât semai" denir. Bu semai türünün kısa dizelere bölünmesi durumunda 8'li hece ölçüsüne uygun yapılan ve iki mefâilünden oluşan bir şiir ortaya çıkar. Aruz ölçüsü ile söylenen semailerde her dizinin sonuna mefâilün / faülün ya da mefâilün / mefâilün ziyadesi getirilerek müstezada benzeyen "ayaklı semai" (ya da yedekli semai) oluşturulur.

semai, klasik Türk müziğinde üç zamanlı ve üç vuruşlu basit usul. Son iki yüzyılda vals de denen bu usulle, daha çok şarkı formunda yapıtlar ölçülmüştür. Semai, saz-

Semai usulünün vuruşları

semailerinin dördüncü hanelerinde de kullanılmıştır. Günümüzde en sık kullanılan usullerdendir.

Bu terim, özellikle ağırsemai(*) ve yürüksemai(*) adlı sözlü formların genel adı olarak da kullanılır. Başka bir formla karşımayacağından emin olunan bağlamlarda sazsemaisinin kısaltılmışı olarak da geçer.

semai kahvehanesi, ÇALGILI KAHVE olarak da bilinir, İstanbul'da 19. yüzyılda sazlı sözlü eğlencelerin düzenlendiği ve genellikle

le tulumacılar ya da kabadayılar tarafından işletilen kahve. Ayrıca bak. kahvehane.

seman bak. cement

Semang dilleri bak. Caha dilleri

Semanglar, Malakka Yarımadasında yaşayan ve Güneydoğu Asya dillerinden birini konuşan Negrito ırkından halk. Günümüzde sayılarının 4 binden az olduğu ve bunların yalnızca 100 kadarının. Nogoklar ya da Nogolar (Kivircikler) olarak bilindikleri Tayland'da yaşadığı tahmin edilmektedir. Geleneksel olarak göçebe avcılar olan Semanglar üflemeli silahlarla küçük av hayvanları avlarlar. Ayrıca kök ve meyve toplarlar. Günümüzde birçok grup tarımla da uğraşmaktadır. Barınak olarak mağaraları ve kaya çıkıntılarından altınlarını kullanırlar ya da kuru yapraklarla örttükleri korunaklar yaparlar.

Semanglar özerk takımlar halinde yaşar. Takımlar genellikle grubun önderi olan yaşlı bir erkek, kansı, oğulları, gelinleri ve torunlarından oluşur. Karmaşık dinsel inançları olan Semanglar çok sayıda tanrıya taparlar. Şaman rahipler büyü yapar, fal bakar, hastaları iyileştirir ve topluluğun refahı için çeşitli törenler düzenler.

semantik bak. anlambilim

Semarang, Endonezya'nın Cava Adasındaki Orta Cava ilinin (*propinsi*) merkezi kent (*kotamadya*) ve ilçe (*kabupaten*). Adanın kuzey kıyısında yer alan kent, Semarang Irmağının (*kali*) her iki yakasında kurulmuştur. Cava'nın üçüncü büyük limanı olmasına karşın muson rüzgârlarına karşı korumasız olduğundan gemiler 5 km açıktaki demirlemek ve yüklerini mavnalarla boşaltmak zorunda kalır. Kentteki sanayi dalları arasında cam, ayakkabı, elektrik donanımı ve tekstil üretimi sayılabilir. Küçük tekne üretimi ve balıkçılık da önemlidir. Kentten kauçuk, kahve, şeker, kopra, tütün, tik kerestesi ve manyok ihraç edilir. Cava'daki bütün büyük kentlerle demiryolu bağlantısı bulunan Semarang'da bir de havalimanı vardır. Nüfus (1985) kent, 1.269.000; (1980) ilçe, 706.257.

Semave, Irak'ın güney kesiminde kent. Başkent Bağdat'ın yaklaşık 266 km güneyinde, Fırat Irmağı kıyısında yer alır. Tarımsal ürünler için bir pazar merkezi olan kentin kuzeyinde üzüm bağları ve meyve bahçeleri yer alır. Semave'de büyük bir çimento fabrikası vardır. Nüfus (1985 tah.) 75.293.

semaver, çay için su kaynatmak amacıyla yapılan, genellikle pirinçten ve tabanına yakın bir yerde musluğu olan kap. Rusya, Moğolistan, Mısır, Türkiye ve İran'da çok yaygındır. Geleneksel semaverlerin ortasında, içine suyu ısıtmak için yanar odun kömürü konan, dikey bir boru vardır. İçinde kaynar suyla haşlanmış çay bulunan demlik bacadın üstüne yerleştirilir. Daha açık bir çay elde etmek için çay bardağına semaver musluğundan su eklenir.

18. yüzyıl ortalarında Rusya'da ortaya çıkan semaver günümüzde bir sanat nesnesi olarak değerlendirilmektedir. İlk semaver üretim merkezini Tula'da bir metal işi ustası olan İvan Lisitsin kurdu. 19. yüzyılın ikinci yarısında yeşil, kırmızı ve sarı bakır, gümüş, demir ve Tula çeğinden yapılmış pek çok çeşidi vardı. Kahve için bacasız, hem kahve hem çay için ikili olanları, vidalı bacakları ve kureye yakın gövdelerinde kulpları bulu-

nan taşınabilir türleri ve şekerlik, fınan, maşa ve kaşıklarıyla takım olarak yapılan gümüş örnekleri vardı. Tutamak, emzik ve taşıyıcı ayaklar üstüne oyma tekniğiyle çiçek, bitki ve hayvan desenleri, ticari marka, madalya ve üretici amblemleri işlenirdi.

Bir Rus semaveri, 20. yy başları
Carl Purcell

Daha sonraki semaver tiplerinde ısıyı ayarlayabilmek için gazyağı kullanıldı. Ayrıca elektrikle ısıtılanları da vardır.

Sembène, Ousmane bak. Ousmane Sembène

Sembolizm bak. Simgecilik

Sembrich, Marcella, asıl adı PRAKSEDA MARCELINA KOCHANKA (d. 15 Şubat 1858, Wisniewczyk, Galicya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu - ö. 11 Ocak 1935, New York kenti, ABD), Polonyalı koloratur soprano.

Babasının keman ve piyano dersleri aldı. On iki yaşında verdiği ilk konserinde her iki çalgıyı da çaldı. Ayrıca, sonradan evleneceği Wilhelm Stengel ile piyano ve şan, Victor Rokitsky'yle de şan çalıştı. 1874'te onu dinleyen Franz Liszt şan çalışmalarına ağırlık vermesini öğütledi. Operada ilk kez Atina'da, Vincenzo Bellini'nin *I puritani di Scozia*'sındaki Elvira rolüyle sahneye çıktı. Dresden'de, Gaetano Donizetti'nin Lucia di Lammermoor'undaki oyunuyla büyük bir başarı kazandı ve iki yıl daha bu kentte kaldı. Daha sonra beş sezon boyunca Londra'da Covent Garden'da söyledi.

Avusturya, Rusya, İskandinavya, Fransa, İspanya ve ABD'de konserler verdi. 1898'de New York kentindeki Metropolitan Operası'na katıldı ve 1909'da sahneden çekilene değin bu kurumda kaldı. 1917'ye değin konser vermeyi sürdürdükten sonra öğretmenlik yaparak Alma Gluck, Maria Jeritza ve Dusolina Giannini gibi sanatçıların yetişmesinde rol oynadı.

Semel dilleri, Malezya'da yaygın küçük dil öbeği. Güneydoğu Asya ailesinin Malakka alt öbeği içinde yer alır ve bazı dilbilimcilerce Senoi dillerinin Güney kolu olarak sınıflandırılır. Bu dilleri konuşanların sayısının 10 binin altında olduğu sanılmaktadır.

Kuala Langat'ta konuşulan Besisi, Melaka'da konuşulan Besisi, Ulu Langat'ta konuşulan Orang Bukit ile Selangor Senoi Güneybatı lehçeleridir. Serting, Bera, Ulu Indau ve Ulu Palong ise Güneydoğu lehçelerini oluşturur.

Semele, THYONE olarak da bilinir, Yunan mitolojisinde Kadmos'la Harmonia'nın kızlarından biri.

Zeus'un karısı Hera, kocasıyla Semele'nin ilişkisine öfkelenir. Yaşlı bir sütnine kılığında girerek Semele'nin yanına gider ve onu Zeus'tan kendisine tanrı olarak bütün görkemiyle görünmesini istemeye ikna eder. Semele'nin her isteğini gerçekleştirmeye söz vermiş olan Zeus, şimşek ve yıldırımlarla kendini gösterince yıldırımları Semele'yi yok eder. Zeus, oğlu Dionysos'u Semele'nin karnından alır. Efsanenin başka biçimlerine göre ölümsüz Dionysos yetişkin yaşa gelince yeraltı dünyası Hades'e iner ve Semele'yi yukarıya çıkarır. Semele de böylece ölümsüzlük kazanır ya da tanrıça olur.

semen bak. ersuyu

semender bak. çörel

Semendirek, SEMADİREK olarak da bilinir, Yunanca SAMOTHRÁKI. Ege Denizi'nin kuzey kesiminde, Trakya açıklarında Yunan adası. Évros ili (*nomós*) içinde yer alır. Yüzölçümü 178 km²'dir. Yaşlı granit kayalar, killi çökeller ve daha yumuşak volkanik maddelerden oluşan karmaşık bir jeolojik yapısı vardır. Ortasına yakın bir yerde Ege Denizindeki en yüksek nokta olan Fengári (Fenári) Doruğu (1.600 m) yükselir.

Antik Çağ'da Kabir kültürüyle bağlantısı açısından tanınıyordu. İÖ 700'lerde adaya gelen Yunanlılarca Tanrılar Tapınağı olarak bilinen bir panteon kuruldu. İÖ y. 425'te Delos Birliği'ne katıldı, İÖ 340'ta Makedonya'nın denetimine girdi. Son Makedonya kralı Perseus, Romalılarınca İÖ y. 170'te adada ele geçirildi; Romalıları adayı bağımsız bir devlet durumuna getirdi. Antik kent bugünkü Semendirek köyünün aşağısında, adanın kuzey kıyısı yakınındaki Palaipolis'te kuruluydu. Kente ait kalıntıların çoğu Helenistik Dönemden, bir bölümü de İÖ 7. yüzyıldan kalmadır. "Samothráki Nikesi" olarak bilinen heykel 1863'te ortaya çıkarılmıştır. Ortaçağ'da Frankların ve Cenevizlilerin denetiminde kalan ada, 1457'de Osmanlıların eline geçti. I. Dünya Savaşı sonrasında ise Yunanistan'a bağlandı. Nüfus (1981) ada, 2.871.

sement, SEMAN olarak da bilinir, memelilerde diş kökünün büyük bir bölümünü, bazı hayvanlarda dişin başka bölümlerini de örten sarımsı renkli ince kemiksi katman. Dentin ve mineden daha yumuşaktır; dentine bitişik bir dizi sement yapıcı hücre (sementoblast) tarafından yapılır. Dişin çene kemiklerindeki diş yuvası çıkıntısına tutunmasını sağlayan diş çevresi zarının lifleri sementin içinde gömülüdür. Sement hücreleri canlılığın yaşama boyunca, özellikle stresli dönemlerde dökülmeyi sürdürür. Örneğin, insanda diş tacı aşındıkça yeni sement dokusu köklerde birikir; böylece diş, yuvasında giderek yükselir, dişlerin daha iyi kapanması sağlanır. Ayrıca bak. dentin; mine.

sementasyon (jeolojide) bak. çimento-
lanma

sementasyon (metallurjide) bak. katılama

sementit, demir karbür (Fe₃C) bileşiği. Demir-karbon alaşımlarında, normal olarak katı halde gerçekleşen bir sabit dönüşüm ani soğumayla kesintiye uğradığında, tümayle yeni, denge dışı fazlar oluşabilir. Bu duruma özellikle çeliğin ısı işlemi sırasında rastlanır. Yalın bir karbon çeliğinde, oda sıcaklığındaki denge fazları demir ve grafitir. Ama uygulamada grafit hiçbir zaman oluşmaz; kararlı denge dışı bileşik sementit-

tir. Sementit, sert (Brinell sertliği 600+), gevrek ve parlak beyaz renkli bir malzemedir. Ayrıca bak. demir.

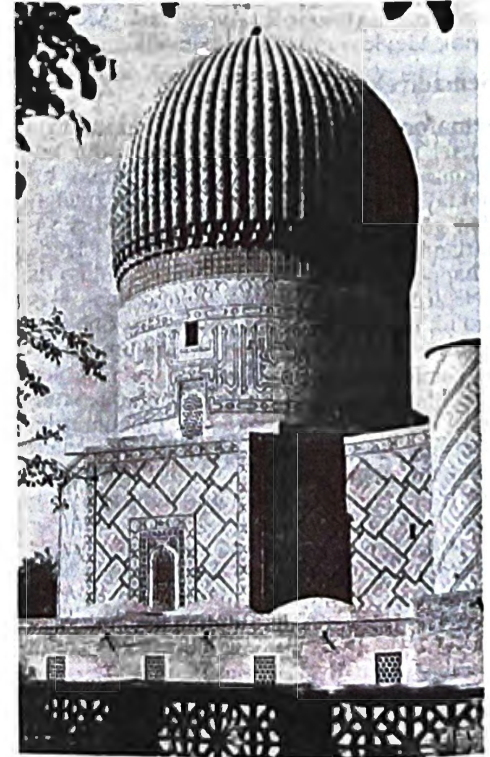
semer, beygir, katır, eşek gibi hayvanların sırtına yük bağlamak, bazen de binmek için kullanılan, ağaç bir iskeletle üstündeki sazla doldurulmuş "yatak"tan oluşan üstlük. Sırt hamallarının arkalığına da semer denir.

Semerin boyunlu semer ve çatal semer olarak iki çeşidi vardır. Boyunlu semer, hayvanın boyununun oynak kemiklerinden kalçasına kadar uzanır; bundan dolayı uzun semer diye de bilinir. Çatal semer ise boyca kısadır, hayvanın kalçasının üstüne oturtulur. Semer, yatak ve ağaç adı verilen iki ana parçadan oluşur ve hayvandan alınan ölçüye göre hazırlanır.

semercisazi bak. sukamışı

Semerkand, Özbekistan'ın orta kesiminde yönetim birimi (*oblast*). Yüzölçümü 16.400 km²'dir. Güneyde Zereşan Vadisi'nin kuzeyindeki Nuratau ve Aktau dağlarıyla birlikte Zereşan Irmağının orta bölümünü, güneybatıda Karnabçul Bozkırını, güneydoğuda da Zereşan Dağlarının batı ucunu kapsar. Karasal bir iklimi vardır. Ekonomisi temelde tarıma dayanır. Zereşan Vadisinin sulama yapılan kesimlerinde en çok pamuk ekilir; ayrıca meyve, üzüm ve tütün, kuru tarımla da buğday yetiştirilir. Otlaklarda karakul koyunu ve başka çiftlik hayvanları beslenir. İpek böcekçiliği de önemli bir gelir kaynağıdır. Hafif sanayi kuruluşları yönetim merkezi Semerkand'da toplanmıştır. Öbür önemli kentler Kattakurgan, Aktaş, Cuma, Krasnogvardeysk ve Urgut'tur. Nüfusun dörtte üçünden fazlasını Özbekler oluşturur; bölgede Ruslar, Tatarlar ve Tacikler de yaşar. Nüfus (1991 tah.) 2.386.200.

Semerkand, Özbekistan'da, Semerkand yönetim biriminin (*oblast*) merkezi kent. Orta Asya'nın en eski kentlerindendir. Marakanda adıyla anıldığı İÖ 4. yüzyılda Sogdiana'nın başkentiydi. İÖ 329'da Büyük İskender tarafından ele geçirildi.

Semerkand'da Timur'un türbesi
Gür-i Emir, Özbekistan

Society for Cultural Relations with the USSR. Londra

Daha sonra sırasıyla Orta Asya Türklerinin (IS 6. yy), Arapların (8. yy), İran Samanilerinin (9-10. yy) ve çeşitli Türk halklarının (11-13. yy) egemenliğinde kaldı. Harezmşah yönetimindeyken 1220'de Moğol hükümdarı Cengiz Han tarafından yıkıldı. Moğol yönetimine karşı girişilen ayaklanmanın (1365) ardından, Timur'un kurduğu imparatorluğun başkenti oldu. Bibi Hanım Camisi yapı topluluğunu ve kendi anıtmezarını inşa ettiren Timur, kenti Orta Asya'nın en önemli ekonomik ve kültürel merkezi durumuna getirdi. 1500'de Özbeklerce fethedilen ve Buhara Hanlığı'na bağlanan kent, 18. yüzyıla doğru önemini yitirmeye başladı. 1720'lerden 1770'lere değin terk edilmiş olarak kaldı. Rus Çarlığı'na bağlı bir il merkezi (1887) ve demiryolu kavşağı olduktan sonra yeniden eski canlılığına kavuştu. 1924'ten 1930'a değin Özbekistan SSC'nin başkentiydi; 1938'de Semerkand yönetim biriminin merkezi oldu.

İlk ve orta çağlarda Çin ve Hindistan'dan gelen ticaret yollarının kavşağına yer almasından kaynaklanan ticari önemi, 17. ve 18. yüzyıllarda azaldıysa da 1896'da demiryolunun gelişle yeniden arttı. İzleyen dönemde özellikle şarap, yağ ve kurutulmuş meyve, pamuk, pirinç, ipek ve deri ticareti gelişti. Günümüzde sanayisi büyük ölçüde çırçırılık, ipek eğirme ve dokuma, meyve konserveciligi ile şarap, giyim eşyası, deri, ayakkabı ve sigara üretimi gibi tarıma dayalı dalları kapsar. Ayrıca traktör ve otomobil parçalarıyla sinema araçları imalatı da önem kazanmıştır. Kentte bir üniversitenin (1933) yanı sıra tarım, tıp ve ticaret yüksekokulları vardır. Nüfus (1991) 394.600.

Semerkand halısı, Asya'da Hotan, Kaşgar (bak. Hotan halısı; Kaşgar halısı) ve Yarkent gibi Sinkiang'dan (Çin Türkistanı) geçen eski İpek Yolu üzerindeki kentlerde Kırgız ya da Özbek kadınları tarafından dokunan döşeme yaygısı. Bu halılar eskiden Semerkand kentinde (Özbekistan) toplanıp pazarlandığı için, bu adla tanınmıştır.

Semerkand halısı, Kaşgar, 19. yy.
Metropolitan Sanat Müzesi, New York kenti
Metropolitan Museum of Art, New York kenti,
fotoğraf, Otto E. Nelson-EB Inc

Renkleri dışında genel havalarıyla Ortadoğu'dan çok Çin halılarına benzerler.

Semerkand seramiği, Orta Asya'daki Semerkand yöresinde (bugün Özbekistan'da yönetim birimi) üretilmiş seramikler. Siyah, kırmızı ve krem beyazı zemin üstünde yeşil, sarı, pembe ve kahverengi bezemeleri olan Semerkand seramikleri 10. yüzyılda en üstün düzeye ulaşmıştı. En ünlü ve belki de en eski örnekleri beyaz zemin üstünde siyahla yazılmış küfi yazılarla süsüldü. Başka bezeme örgeleri arasında rozetler, palmeterler, çiçekler, tavuskuşu tüyü, gözler ve geometrik desenler sayılabilir.

Seminoleler, Muskogi dili konuşan, Krik kökenli Kuzey Amerika Yerlileri. 18. yüzyılın ikinci yarısında Georgia'dan, Apalaşlarla Timukuaların eski toprakları olan Kuzey Florida'ya göç ettiler. Seminolelere daha sonra Siyah kaçak köleler ve beyazlarla Yerliler arasındaki iktidar mücadelesinden kaçanlar katıldı. Yaklaşık 1775'te kullanılmaya başlayan Seminole adı "kaçak" ve "öncü" gibi çeşitli anlamlara gelir. Bu ad, İspanyolcada "vahşi" anlamına gelen *cimarrón* sözcüğünden de türemiş olabilir.

Seminoleler geçimlerini tarımdan çok avcılık ve balıkçılıkla sağlardı. Damları sazla örtülü basit barınaklarda yaşarlar ve İspanyollara öykünerek giysilerini parlak renkli şeritlerle bezerlerdi.

Seminoleler topraklarına beyazların girmesini engellemek amacıyla üç ayrı savaşa giriştiler (1817-18, 1835-42 ve 1855-58). I. Seminole Savaşı, ABD'li yetkililerin Seminoleler arasında yaşayan Siyah köleleri yakalama girişimi üzerine başladı. Savaş sırasında ABD birlikleri Pensacola ve St. Marks'ı ele geçirdi ve İspanya savaşın sonunda Florida'daki topraklarını ABD'ye bırakmak zorunda kaldı. II. Seminole Savaşı, Seminolelerin Okeechobee Gölünün kuzeyinde kendileri için kurulmuş yerleşime kampını terk etmeyi reddetmeleri üzerine başladı ve ABD-Yerli savaşları içinde en fazla kayıpla sonuçlananlardan biri oldu. Savaşın sonunda kabilenin büyük bölümü teslim oldu ve Yerli Toprakları'na (bugün Oklahoma) gönderildi. III. Seminole Savaşı'nın nedeni ABD'lilerin Florida'da kalan son Seminoleleri bölgeden sürmek için harekete geçmeleriydi. Fazla kan dökülmeyen bu savaş ABD'nin Yerlilere Batı'ya gitmeleri için para ödemeleriyle sona erdi. Florida'da kalan az sayıda Seminolenin soyundan gelenlerin sayısı 20. yüzyılın sonlarında 1.000 dolayındaydı.

Seminolelerin batıda yaşayanları ise Beş Uygar Kabile'den (öbürleri Çeroki, Çikaso, Krik ve Çoktav) biriydi. Bu kabileler, 1830'larda ABD hükümetince göçe zorlandı. Yetmiş beş yıl içinde, her kabileye belli bir toprak ayrıldı ve kabilelerin her biri yarı özerk bir yönetime kavuştu. 1906'da fiilen feshedilen kabile yönetimleri ancak sınırlı ölçüde varlığını koruyabildi.

Semipalatinsk, Kazakistan'ın doğu kesiminde yönetim birimi (*oblast*). Büyük bölümü Kazak Yaylaları üzerinde yer alır. Yüzölçümü 179.600 km²'dir. Sularını kuzeyde İrtiş, güneyde de Ayaguz ırmakları toplar. Doğusunda Kalba Dağları, orta kesiminde ve güneydoğudaki Çin sınırında ise İrtiş Havzasını Balkaş-Alakol Çöküntüsünden ayıran Cengizdağ ve Tarbagatay Sıradağları yer alır. Sasikkol ve Alakol olarak bilinen göllerle Zaysan Gölü bölgenin güney ve doğu sınırlarının birer parçasını oluşturur. Kurak bir kara ikliminin hüküm sürdüğü bölgenin büyük bölümü steplerle kaplıdır.

Ekonomi büyük ölçüde tarıma dayanır. Sanayi kuruluşları bölgenin yönetim merkezi olan Semipalatinsk kentinde toplanmıştır. Bölgedeki öteki önemli kentler Ayaguz ve Çarsk'tır. Bölgenin kuzey ucunda ve güneydoğusunda tahıl yetiştirilir. Yarı çöl ve step özellikleri gösteren kesimlerde başlıca geçim kaynağı koyun besiciliğidir. Kalba Dağlarındaki Auezov'da altın çıkarılır. Jezkent'te (eskiden Orlovka) bakır cevheri çıkarılır. İrtiş Irmağı üzerinde Semipalatinsk kentinin 50 km doğusundaki Novobazhenov'da yapılan hidroelektrik santral 1979'da tamamlanmıştır. Yarıdan çoğu kırsal alanlarda yaşayan nüfusun büyük bölümü Kazaklarla Ruslardan oluşur; bölgede ayrıca Almanlar, Tatarlar ve Ukraynalılar da yaşar. Nüfus (1991 tah.) 841.900.

Semipalatinsk, Kazakistan'daki Semipalatinsk yönetim biriminin (*oblast*) merkezi kent ve ırmak limanı. İrtiş Irmağının Batı Sibirya Ovasına girdiği noktada yer alır. 1718'de bugünkü yerinden 18 km uzaklıkta bir Rus kalesi olarak kuruldu. "Yedi yapı" anlamına gelen bugünkü adını yakınındaki manastırdan aldı. Taşkınlar nedeniyle 1778'de bugünkü yerine taşınmak zorunda kaldı.

1906'da Sibirya ile demiryolu bağlantısının kurulması ve 1931'de Orta Asya'ya giden Türkistan-Sibirya hattının tamamlanmasıyla kentin büyümesi hız kazandı. Ekonomisi gıda işleme ve başka hafif sanayi dallarına dayanan kent, cumhuriyetin tüketim malları gereksiniminin yaklaşık üçte birini karşılar. Kentte dokuma, giyim eşyası ve ayakkabı fabrikalarının yanı sıra büyük bir çimento tesisi ile Kazakistan'daki en büyük et paketleme fabrikası yer alır. Kentte eğitim, tıp ve veterinerlik enstitüleri, bir tiyatro ve üç müze vardır. 18. yüzyılda yapılan kalenin kapıları günümüze ulaşmıştır. Nüfus (1991) 344.700.

semizoloji bak. göstergebilim

semizotu (*Portulaca oleracea*), semizotugiller (*Portulacaceae*) familyasından, sebze olarak kullanılan bir tarım bitkisi. Anayurdunun eski SSCB'nin güney kesimleri, Himalayalar, Hindistan, İran ve Anadolu olduğu sanılan bu bitki pek çok ülkede yetiştirilir. Semizotunun çiğ halde salata olarak ya da pişirilerek tüketilen yapraklı gövdeleri (sapları) B₁, B₂ ve A vitaminleri ile kalsiyum, fosfor ve demir minerallerini içerir.

Bir yıllık bir bitki olan semizotu tohumdan üretilir. Ortalama 20-30 cm arasında boylanan bitkinin yeşil, kırmızımsı yeşil ya da sarımsı yeşil renkli boğumlu gövdeleri minik ve etli yapraklarla (2-4 cm uzunlukta) donanmıştır. Yaprakların koltuğundan çıkan dallar bitkiye bol dallı bir görünüm verir. Sürgünlerin ucunda erdişi çiçekler açar.

Semizotu (*Portulaca oleracea*)
Grant Heilman-EB Inc

Semizotu en iyi ılıman iklimli yerlerde, kumlu, killi ve nemli topraklarda yetişir. Tohumlar ekildikten 50-70 gün sonra hasat edilir.

semizotugiller bak. Portulacaceae

Semmelweis, Ignaz Philipp (Almanca), Macarca IGNÁC FÜLÖP SEMMELWEIS (d. 1 Temmuz 1818, Buda, Macaristan - ö. 13 Ağustos 1865, Viyana, Avusturya İmparatorluğu), loğusa hummasının nedenini bu-

Semmelweis, A. Canzi'nin bir yağlıboya çalışmasından ayrıntı, 1857; Semmelweis Tıp Tarihi Müzesi ve Kütüphanesi, Budapeşte
Semmelweis Medical Historical Museum and Library, Budapeşte

lan ve tıpta antisepsi ilkelerinin uygulanmasına öncülük eden Macar hekim.

Peşte ve Viyana üniversitelerinde tıp öğrenimi gördü. 1844'te öğrenimini tamamladığı Viyana'da doğum kliniğinde asistan oldu. Çok geçmeden Avrupa'daki bütün doğum hastanelerinde büyük sorun olan loğusa hummasıyla ilgilenmeye başladı. O dönemde kadınların çoğu evde doğum yapmakla birlikte, çeşitli nedenlerle hastanede doğurmak zorunda kalanlarda ölüm oranı yüzde 25-30'u buluyordu. Tıp çevrelerinde loğusa humması koğuşların kalabalıklığına, havalandırmanın yetersizliğine ya da annenin emzirmeye başlamasına bağlanıyor ve önlenemez olduğu sanılıyordu.

Semmelweis kliniğe öğrencilerin eğitim gördüğü bölümde yatan kadınlardan loğusa hummasından ölenlerin sayısının, ebelerin eğitim gördüğü bölüme göre iki üç kat fazla olduğunu gözlemledi. Buradan yola çıkarak, özellikle otopsi odasından doğrudan gelen öğrencilerin muayene ettikleri, doğum yapmak üzere olan kadınlara dışarıdan bir hastalık etkeni taşıyabileceklerini ileri sürdü ve öğrencilerin her muayeneden önce ellerini kalsiyum hipoklorit çözeltisiyle yıkamalarını zorunlu kıldı. Bu önlemden sonra birinci bölümdeki ölüm oranı yüzde 18,27'den 1,27'ye düştü.

Peşte'de altı yıl St. Rochus Hastanesi'nde çalıştı. Loğusa humması salgını görülen doğum kliniğinde uyguladığı önlemlerle ölüm oranını kısa zamanda yüzde 0,85'e düşürdü. Semmelweis 1861'de yayımlanan başlıca yapıtı *Die Ätiologie, der Begriff und die Prophylaxis der Kindbettfiebers'i* (Loğusa Hummasının Nedenleri, Anlaşılması ve Önlenmesi) yurtdışındaki bütün önemli doğum hekimleri ve tıp derneklerine gönderdiyse de genel olarak olumsuz tepki aldı. 1865'te ruhsal bunalım geçiren Semmelweis yatırıldığı akıl hastanesinde öldü.

Semmelweis'in görüşleri zamanla tıp çevrelerinde kabul edildi. Modern antisepsinin kurucusu sayılan Joseph Lister, enfeksiyonun gelişmesi ve denetlenmesi konularında onun çalışmalarına duyduğu hayranlığı belirtti.

Semmering Geçidi, Alp Dağlarındaki büyük geçitlerin en alçağı (985 m) ve en doğuda yer alanı. Avusturya'nın ortadoğu kesiminde, Steiermark ve Aşağı Avusturya eyaletlerini (*Bundesland*) ayıran sınırda, Mur ve Leitha ırmakları arasındaki su bölümü çizgisinde yer alır. Viyana'yı Steiermark yoluyla Slovenya'ya, Kärnten yoluyla İtalya'ya, Yukarı Enns Vadisi yoluyla da Innsbruck'a bağlar. 1160'ta burada bir düşkünler yurdunun (Spital am Semmering) kurulması ve Avusturya ile Steiermark'ın birleşmesinden sonra önem kazanmaya başladı. Geçitteki ilk yol 1728'de yapıldı. Dünyanın dağlık bir bölgeden geçen ilk demiryolu olan Semmering Demiryolu da burada inşa edildi. Demiryolu için geçidin 85 m aşağısında yaklaşık 1.600 m uzunluğunda bir tünel açıldı. 1952'de de bu tünele koşut uzanan ikinci bir tünel hizmete girdi.

Geçidin açıldığı noktada, bir sağlık ve kış sporları merkezi olan Semmering kasabası yer alır. Çam ağaçlarıyla kaplı tepelerin çevrelediği bu kasabanın kuzeyinde Rax (2.007 m) ve Schneeberg (2.076) dorukları yükselir.

Semnan, İran'ın kuzey kesiminde il (*estān*), ilçe (*şehrستان*) ve kent. İl merkezi olan Semnan kenti, deniz düzeyinden 1.138 m yükseklikte, Elburz Dağlarının güney eteğindeki büyük bir ovanın üzerinde yer alır. Kentte 12. yüzyıldan kalma süslü bir minare ile birkaç büyük cami vardır. Yörede yetiştirilen tarım ürünleri için bir pazar merkezi olan kentte çeşitli dokumalar ve halı üretilir. Kent demiryoluyla Tahran ve Meşhed'e bağlanır.

Yüzölçümü 90.039 km² olan Semnan ili, doğuda Horasan, güneyde İsfahan, batıda Merkezi (Tahran), kuzeyde de Mazenderan illeriyle çevrilidir. Kuzey yarısını Elburz Dağlarının uzantıları kapsar. İl toprakları güneydeki Kevir-i Nemek olarak adlandırılan tuzlu düzlüklere doğru yavaş yavaş alçalır. Elburz Dağlarından doğan Kara Su Irmağı (*rudhane*) güneydeki Kevir-i Nemek'e doğru akar. Nüfusun büyük bölümü tarımla uğraşır. Yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler mısır, tütün, pamuk, şeker pancarı, çivitotu ve çeşitli meyvelerdir. İlde şeker, çırçır, un, tuğla ve içki fabrikaları vardır; ayrıca halı ve deri eşya üretilir, krom, kurşun ve kömür çıkarılır. Nüfus (1986) kent, 64.891; il, 417.035.

sempatomimetik ilaçlar bak. adrenerjik ilaçlar

Semper, Gottfried (d. 29 Kasım 1803, Hamburg, Almanya - ö. 15 Mayıs 1879, Roma, İtalya), Almanya ve Avusturya'da Rönesans canlandırmacılığının önde gelen uygulayıcılarından mimar ve sanat yazarı. Münih ve Paris'te eğitim gördü, 1826-30 arasında İtalya ve Yunanistan'ı gezerek antik mimarlık yapıtlarını inceledi. 1834-49

Gottfried Semper'in tasarladığı Dresden Operası, Almanya, 1837-41, yeniden yapımı 1871-78
Ulstein Bildordenat, Berlin

arasında Dresden'de mimar olarak çalıştı. 1849'da devrimci etkinlikleri nedeniyle yurtdışına sürgün edilince Paris ve Londra'ya gitti. 1855-71 arasında Zürich Politeknik Okulu'nun mimarlık bölümünün başkanlığını yürüttü. 1871-76 arasında Viyana'nın yeniden inşa edilmesinde çalıştı. Yapıtları, arkadaşı Karl Friedrich Schinkel'in yeni-klasik üslubundan ayrılışın işaretidir. Seçmecisi bir mimar olarak Semper çok güçlü ürünler vermiştir. Başlıca yapıtları arasında Dresden Operası (1837-41, 1878'de yeniden inşa edildi), Zürich Politeknik Okulu (1858-64), Karl von Hasenauer ile birlikte tasarladığı Viyana'daki Burgtheater (1874-88), Viyana Sanat Tarihi Müzesi ile gene Viyana'daki Doğa Tarihi Müzesi (1872-81) sayılabilir. Başta *Der Stil in den technischen und tektonischen Künsten* (1860-63; Teknik ve Yapısal Sanatlarda Üslup) adlı kitabı olmak üzere kuramsal yapıtlarında bir üslup kaynağı olarak çeşitli tekniklerin akılcı biçimde yorumlanmasının gereğini vurgulamış, bunların üsluplara kaynaklık ettiğini ileri sürmüş ve sanatlarla mimarlıkta renk kullanılmasını önermiştir.

Sempervivum bak. herdemtaze

Semple, Ellen Churchill (d. 8 Ocak 1863, Louisville, Kentucky - ö. 8 Mayıs 1932, West Palm Beach, Florida, ABD), fiziksel çevrenin insanlık tarihini ve kültürünü belirlediği görüşünü ortaya atarak yaygın tartışılmanın başlamasına neden olan ABD'li coğrafyacı.

New York'ta Poughkeepsie'deki Vassar College'dan mezun olan (1891) Semple, öğrenimini Leipzig Üniversitesi'nde Alman antropolog ve coğrafyacı Friedrich Ratzel'in yanında sürdürdü. Oxford, Chicago, Columbia ve Colorado üniversitelerinde dersler verdi. 1923-32 arasında Massachusetts'teki Clark Üniversitesi'nde antropocoğrafya profesörü olarak görev aldı. Başlıca yapıtları *American History and its Geographic Conditions* (1903; Amerika Tarihi ve Coğrafi Koşulları), *Influences of Geographic Environment* (1911; Coğrafi Çevrenin Etkileri) ve *The Geography of the Mediterranean Region*'dir (1931; Akdeniz Bölgesinin Coğrafyası).

Semudlar, Eski Arabistan'da, İÖ 4. yüzyıldan İS 7. yüzyılın başlarına değin önem taşıdığı anlaşlan kabile ya da kabileler topluluğu. Güney Arabistan kökenli oldukları, ama içlerinden büyük bir grubun çok eskiden kuzeye göç ederek Aslan Dağı yamaçlarına yerleştiği sanılmaktadır. Hicaz ve Şam arasında yaşayan Semudlar, Ashab-ı Hicr olarak da bilinir. Son arkeolojik araştırmalarda, Arabistan'ın orta kesiminde Semudlara ait çok sayıda kaya resim ve yazıtları ortaya çıkarılmıştır.

Kuran'da Semudlardan, dünyevi gücün geçiciliğinin örneği olarak söz edilir (Araf 73-79). Kuran'a göre, Tanrı yoluna girmeleri için Hz. Salih tarafından uyarılmışlar, onu dinlemeyince bir yıldırım (Zariyat 43-44) ya da deprem (Hakka 5) sonucu yok edilmişlerdir. Gerçekte, bir yanardağdan püsküren lavların etkisiyle tarih sahnesinden çekilmiş olabilirler.

Semyonov, Nikolay Nikolayevič (d. 15 Nisan 1896, Saratov, Rus Çarlığı - ö. 25 Eylül 1986, Moskova?, SSCB), kimyasal kinetik, özellikle de zincirleme ve dallanmış zincirleme tepkimelerin mekanizması üzerindeki çalışmalarıyla 1956 Nobel Kimya Ödülü'nü Sir Cyril Hinshelwood ile paylaşan Sovyet fiziksel kimyacı.

Petersburg'da öğrenim gören Semyonov, 1917'de üniversiteyi bitirdikten

sonra bir süre Sibirya'nın batısındaki Tomsk Devlet Universitesi'nde ders verdi. 1920-31 arasında Leningrad A. F. Yoffe Fizikoteknik Enstitüsü'nde çalıştı, bu arada 1928'de Leningrad Politeknik Enstitüsü'nde profesör oldu. 1931'de SSCB Bilimler Akademisi Kimyasal Fizik Enstitüsü'nün yöneticiliğine getirilen Semyonov, 1944'te de Moskova Devlet Universitesi'ne atandı. Nobel  d l  kazanan ilk Sovyet yurttaşı olan Semyonov'un en önemli yapıtı *O nekotorykh problemakh khimicheskoy kinetiki i reaktsionnoy sposobnosti*'dir (1954; Kimyasal Kinetik ve TepkinliĒe İlişkin Bazı Problemler).

Sen Dizisi, Kuzey Amerika'da Prekambriyen Zamanda (y. 4 milyar - 570 milyon yıl önce) oluşan kayaç katmanlarının başlıca bölümü ve bu kayaçların  keldiĒi zaman dilimi. Adını, Ontario'daki Seine IrmaĒı boyunca saptanan yüzey oluşumlarından alan dizi, Keewatin Dizisinin üstünde kalın bir tortul kayaç katmanı oluşturur ve Keewatin'den, şiddetli bir yüzey aşınmasının ürünü olan düzensiz bir bölgeyle ayrılır. Dizinin alt kesimleri, içinde büyük granit kocataşları bulunan bir konglomera yapısındadır. Bu konglomeranın, Keewatin DaĒlarının granit  ekirdeĒinin yüzeye vurmasıyla sonuçlanan uzun bir aşınma döneminde oluřtuĒu sanılmaktadır. Sen Dizisindeki granit sokulmaları 1,1 milyar yıl öncesine tarihlendirilmiştir.

Sen IrmaĒı, Fransızca SEINE. Fransa'da Loire'dan sonra ikinci uzun ırmak. Dijon'un 30 km kuzeybatısındaki Langres Platosunda doĒar; kuzeybatı doĒrultusunda Paris üzerinden  karak Le Havre'da Manş Denizine dökülür.

Sen IrmaĒı, Fransa'nın kuzey kesiminde yaklaşık 78.700 km²'lik bir alanın sularını toplar. Ülkedeki su yolu tařımacılıĒının önemli bölümü, Sen'in oluřturduĒu akarsu aĒı aracılıĒıyla gerçekleştirilir. Bir dizi vadi içinde gelişen Aube, Yonne, Marne ve Oise gibi ba ı önemli kolları, Sen'in havzasını    farklı bölgeye ayırır. Burgonya'nın C te-d'Or ilindeki Tasselot DaĒında, denizden 471 m yükseklikte doĒan ırmak, yukarı  ıĒırında 145 km kuzeybatısındaki Romilly kasabasına doĒru akar. Romilly yakınlarında Aube ile birleşir ve orta  ıĒırında batı doĒrultusundaki  le-de-France planlama bölgesinin kenarından geniş bir vadi içinde geçerek, Montereau'ya ulaşır. Orada sol yakasından Yonne IrmaĒını alarak yeniden kuzeybatıya yönelir ve  le-de-France'dan geçerek Paris'e yaklaşır. Geniş bir  ukurluktaki kireçtaşı platosu boyunca çukurluk yönünde  karak, Paris'in üst kesiminde Marne IrmaĒını, alt kesiminde de Oise IrmaĒını alır. Paris'in alt kesiminde kalan ařaĒı  ıĒırında genellikle kuzeybatı yönünde ilerleyerek Manş Denizi kıyısındaki halicine ulaşır. IrmaĒın Tancarville'in yaklaşık 26 km ařaĒısında birden açılarak genişleyen halicinde yer alan derin Le Havre limanı, denizden yaklaşık 125 km uzaklıkta olmasına karşın, önemli bir deniz limanı olan Rouen'ı gölgede bırakmıştır.

Sen Rikyu, asıl adı SEN SOEKI (d. 1521, Sakai -  . 1591, Kyoto, Japonya), Japon  ay töreni ustası.  ay törenini kusursuzlaştırarak ulusal bir sanat haline getirmiştir.

Sen Rikyu  ay törenini bir bütün olarak ele alıp her yönüyle yeniden tanımladı. Uyu acak kurallar, kullanılacak kaplar,  ayhane mimarlıĒı ve çay bahçesinin düzenlenmesinde 15. yüzyılda Japon  ay törenini geliştiren keşiş şuko'nun mutlak yalınlık ilkesini benimsedi.  ay töreninin estetik ülkülerini yalınlık ve dinginlik (*vabi ve sabi*)

olarak belirledi.  ayhane me anını k  lt rek 0,6 m²'ye indirdi ve k  k bir kapı ekleyerek daha da özel hale getirdi. Rustik görünümlü çok yalın kaplar üretilmesini saĒladı. Taşradan gelen askerler için bir tür görgü okulu niteliĒini taşıyan çay okulu aracılıĒıyla sanat  l  tleri kadar toplumsal davranış kurallarını da belirledi. Sen Rikyu'nun sanatsal ve toplumsal açıdan etkisinin b y kl Ē  Japon kültür tarihinin önde gelen adlarından sayılmasına yol açmıştır.

Sena HANEDANI. 11. ve 12. yüzyıllarda Hindistan'daki Bengal'i yöneten hanedan. Senaların ataları 11. yüzyılın başlarında güneyden gelmiş ve k  k kabileler halinde Bengal'in güneybatısına yerleşmişlerdi. Hanedanı başlatan Hemantasena,  ncelen Pala hanedanına baĒımlıydı. 11. yüzyılın ortalarında baĒımsızlıĒını ilan ederek kendi krallıĒını kurdu. Ardılı Vicayasena (hd y. 1095-1158) Bengal'in tamamını ve Bihar'ın kuzeyini denetimi altına alarak krallıĒı Pala topraklarını kapsayan bir imparatorluĒa dönüştürdü.

Senalar döneminde Bengal'de Hinduizm belirgin bir canlanma yaşadı. BudacılıĒı destekleyen Palaların yönetimi sırasında ge emiş olan kast sistemi yeniden oluşturuldu. Kadınların kendi kastlarından yukarı kastlardan kişilerle evlenmesi kuralını da Sena kralı Vallalasena'nın getirdiĒi sanılır. Son  nemli Sena krallarındandır olan Lakshmanasena (y. 1178 - y. 1205) edebiyatın gelişmesine büyük önem verdi. Cayadeva ve Dhoyi gibi şairler yapıtlarını Lakshmanasena'nın Nadia'daki sarayında yazdılar. 1202'de Müslüman bir kabile reisi olan Muhammed Bahtiyar Halaci tarafından Nadia'dan sürülen Lakshmanasena, yaklaşık    yıl sonra öldü. Sena kralları bir süre daha Bengal'in doĒusunda hüküm sürdülerse de, sonunda Müslümanlar bölgedeki temel siyasal güç durumuna geldiler.

Sena, Cemil, tam adı CEMİL SENA ONGUN (d. Mayıs 1894, Seydişehir, Konya -  . Nisan 1981, İstanbul), Türkiye'de felsefe geleniĒinin yaygınlaşmasına katkıda bulunan felsefeci. Daha çok felsefe tarihi, ahlak ve eĒitim konularında çalışmıştır.

Kilis Rüştiyesi'nde okuduktan sonra ailesiyle birlikte İstanbul'a gitti ve İstanbul Sultanisi'ne (bugün İstanbul Lisesi) girdi. 1917'de Darülfünun-ı Osmani'nin felsefe bölümünü bitirdi. NiĒde  Ēretmen Okulu'nda felsefe  Ēretmeni olarak görev aldı. 1925'te devlet bursuyla g nderildiĒi Sorbonne Universitesi'nde felsefe eĒitimini sürdürdü. Yurda döndükten sonra çeşitli liselerde felsefe  Ēretmeni olarak çalıştı. 1959'da emekliye ayrıldı.

Gençlerin yetişmesinde felsefi düşüncenin  nem  üzerinde duran Sena,  Ēretim kurumlarında felsefe eĒitimine daha geniş yer verilmesini savundu. Bu görüşlerini çeşitli kitaplarında ortaya koydu. Yapıtları arasında önemli bir yeri olan dört ciltlik *Büyük Filozoflar Ansiklopedisi* (1957-69) felsefe  Ērencileri için temel bir başvuru kaynaĒıdır. Öbür önemli yapıtları arasında *Estenik* (1931), *Allah Fikrinin Tekamülü* (1934), *Psikoloji Dersleri* (1935), *Felsefe ve Sosyoloji* (1943), *H . Muhanmed'in Felsefesi* (1968) ve *İnsanlar ve Ahlaklar* (1970) sayılabilir.

S n c, Jean (d. 1926, Beni-Saf, Cezayir -  . 1973, Cezayir), Cezayir'de ulusal edebiyatın gelişmesinde önemli rol oynamış, Fransızca yazar şair.

Po mes (1954; şiirler) gibi ilk şiir kitaplarında  ocukluĒunu acı ve hüzünle anar, ama hem kendisinin hem de halkının yaratıcılıĒı konusunda iyimserdir. *Le Soleil sous les*

armes (1957; Silahlar Altında Güneş) ve *Matinale de mon peuple* (1961; Halkımın Sabahı) gibi kitaplarında g r ld Ē  gibi, Cezayir BaĒımsızlık Savaşı'nın başlamasıyla birlikte şiirlerinde mücadele ve ulusal bilinç temaları aĒır basar.

S n c Albert Camus'nün yakın arkadaşıydı. Ama Camus'den ve Cezayir'deki  teki Fransız yazarların  oĒundan farklı olarak, kaderini Fransız s m rgecililiĒine karşı savaşan ülkesinin kaderiyle birleşmişti. 1962'de Milli EĒitim BakanlıĒı'nda çalışmaya başladı. 1963'ten 1966'ya deĒin Cezayir Yazarlar BirliĒi'nin genel sekreterliĒini üstlendi. Yayına hazırladıĒı *Anthologie de la nouvelle po sie alg rienne*'de (1971; Yeni Cezayir şiiri Antolojisi) dokuz genç Cezayirli şairin yapıtlarını tanıttı. Nedeni bilinmeyen bir cinayet sonucu  ld Ē nde ülkesinin en sevilen ve en üretken şairlerinden biriydi.

Senai, asıl adı EBU'L-MECED MECDUD BIN ADEM ( . 1131?, Gazne), İranlı şair. Farsçadaki ilk büyük tasavvuf şiirini yazmış, İran ve  slam edebiyatını büyük  l de etkilemiştir.

Gen liĒine ilişkin bilgi çok azdır. Gazneli sarayında şair olarak bulundu. Sultanlara şiirler, kasideler yazdı. Daha sonra Merv'e giderek inzivaya çekildi. Yıllar sonra Gazne'ye döndüyse de Behram şah'ın bütün övgülerine karşın onun hizmetine girmedii.

Senai en ünlü yapıtı *Hadikatü'l-Hakika v  şeriat 'l-Tarika*'yı Behram şah'a adanmıştır. On ayrı bölümde, 10 bin beyit olarak d zenlediĒi şiirde Tanrı, aşk, felsefe ve akıl konularındaki görüşlerini ortaya koymuştur. İran edebiyatında Senai'nin şiirlerinin büyük önemi vardır. Tasavvuf felsefesini, ahlakısal görüşlerini anlatmak için kaside, gazel ve mesnevi türlerini ilk kez kullanan odur. *Divan*'ında 30 bine yakın şiiri ver alır.

Senanayake, D(on) S(tephen) (d. 20 Ekim 1884, Colombo -  . 22 Mart 1952, Colombo, Seylan [bugün Sri Lanka]), Seylan'ın Büyük Britanya'dan baĒımsızlıĒını kazanmasından sonra göreve gelen ilk başbakanı (1947-52).

Budacı olarak yetiştirildi. Colombo'da Anglikan Kilisesi'ne baĒlı St. Thomas College'da  Ērenim g rd Ē  halde inan larındandır kopmadı. 1922'de Yasama Konseyi'ne girdi. 1931'de Devlet Konseyi'ne seçildi. Aynı yıl tarım ve toprak bakanlıĒı görevine getirildi ve bu görevi 11 yıl boyunca sürdürdü. 1946'da, gösterdikleri iyi niyet ve iřbirliĒi için İngilizlere minnettarlıĒını bildirmekle birlikte, "sir" unvanı almayı reddetti. BařbakanlıĒı sırasında 250 bin kişiyi kullılmayan alanlara yerleştirdi, kömür, petrol ve gaz rezervleri bulunmayan ülkede, hidroelektrik santrallerinin kurulmasını destekledi. 1951'de savunma ve dışişleri bakanlıklarının yanı sıra saĒlık ve yerel yönetim bakanlıĒı görevlerini de üstlendi.

S nancour,  tienne Pivert de (d. 16 Kasım 1770, Paris -  . 10 Ocak 1846, Saint-Cloud, Fransa), Fransız yazar. 19. yüzyıl başının ruhsal acılar içindeki kahramanları konu alan romanlarından *Obermann*'in (1804; *Obermann*, 1961) yazandır. Yapıt yayımlandıktan yaklaşık 30 yıl sonra romantik yazarlarca yeniden keşfedilmiş ve büyük ilgiyle karşılanmıştır.

Babası papaz olmasından ısrar edince, S nancour 1789'da  svi re'ye kaçtı. Devrimden sonra, 1803'e deĒin Fransa'ya dönemedi. 1815'teki Restorasyon'un ardından g zete ve dergilerde yazılan yayımlandı.

1827'de *Résumé de l'histoire des traditions morales et religieuses* (1825; Ahlaksal ve Dinsel Geleneklerin Kısa Tarihi) adlı yapıtı yüzünden kâfirlikle suçlandı; önce para ve hapis cezasına çarptırıldıysa da, sonradan serbest bırakıldı.

Obermann, insan doğasının uygarlığın ilerlemesiyle bozulduğunu savunan filozof Jean-Jacques Rousseau'nun etkisini taşır. Romanın kahramanı, melankoli ve işe yaramazlık duygusu içinde İsviçre dağlarına çekilmiş bir münzevidir. İlk yayımlandığında ilgi görmeyen roman, 1833'te eleştirmen Charles-Augustin Sainte-Beuve'ün önsözüyle yeniden yayımlanmıştır. Bu önsözde Sainte-Beuve, başarısızlığa uğramış bir dehayı ve "çölde kaybolmuş" bir duyarlılığı büyük bir ustalıkla yansıtan bu romanı "yüzyılın gerçek kitaplarından biri" olarak değerlendirir.

senaryo, sinemada, bir filmin yazılı metni. Olayların ana çizgileriyle yer aldığı özette (synopsis), bütün eylem, jest ve imlemlerin açıkça belirtildiği ayrıntılı çekim senaryosuna kadar farklı aşamaları vardır. Kullanılan dil günlük konuşma diline yakındır. Senaryo edebi bir yapıt olarak yayımlanıp hiçbir zaman filme dönüşmeyebilir, film çekildikten sonra okuma için kitaplaştırılabilir ya da ABD'li yazar Budd Schulberg'in *On the Waterfront* (1954; *Ruhumun Üzerinde*) için yazdığı senaryoda olduğu gibi, daha sonra romana dönüştürülebilir.

Senaryonun nasıl kullanılacağı yönetmene bağlıdır. Destansı filmleriyle ünlü ABD'li öncü yönetmen D. W. Griffith senaryosuz çalışıp filmlerini çekim sırasında yaratmış, Mack Sennett ise *slapstick*(*) tarzı mizahını oldukça ayrıntılı senaryolardan yola çıkarak gerçekleştirmişti. Gerilim ustası Alfred Hitchcock da çekimden önce her ayrıntıyı tasarlayıp filmi neredeyse yazıldığı gibi çeker ve her çekimde kusursuz gözleştirme-yi elde edebilmek için yazarla birlikte çalışırdı.

senato, çift meclisli parlamentolarda genellikle ikinci meclise verilen ad. *Ayrıca bak. parlamento.*

Senato, Latince SENATUS. Eski Roma'da, devletin en kalıcı öğesini oluşturan ve uzun bir dönem yönetimde ağırlık taşıyan kurum.

Krallık döneminin başlarında bir danışma meclisi olarak ortaya çıktı. İÖ 509'da 300 üyesi bulunuyordu ve üyeleri arasında, büyük ve küçük ailelerin başkanları olmalarına göre bir ayrım yapılmıyordu. Yalnız patricilerden oluştuğu krallık dönemi boyunca yetkileri belirsiz kaldı. Krallığın yıkılmasıyla birlikte konsüllerin danışma meclisi durumuna geldi. Üyeleri konsüllerce atanmaya ve onlar istediğinde toplanmaya başlandı. Böylece *magistra*'ların (üst yönetici) yanında ikincil bir konuma düştü. Ama konsüller her yıl yenilenirken, Senato sürekli bir organ niteliğini taşıyordu. Senato'nun bazı üyeleri deneyim ve saygınlık bakımından konsüllerden üstündü. *Magistra*'lar pek ender olarak Senato'nun önerileri dışına çıkıyordu; çünkü giderek yerleşen bir gelenek uyarınca, görev sürelerinin sonunda onlar da Senato'ya üye oluyorlardı. Pleblerin Senato'ya ilk girişleri de büyük olasılıkla *magistra*'lık yoluyla oldu.

Cumhuriyet döneminin başlarında bir danışma organı olarak kalan Senato, zamanla bağımsızlaşarak geniş yetkiler edindi. İÖ 312 dolayında senatörleri seçme yetkisi

konsüllerden *censor*'lara(*) geçti. İÖ 81'de Sulla, *quaestor*'ların(*) sayısını 20'ye çıkararak ve eski *quaestor*'ların Senato'ya girmesini kurala bağlayarak Senato'nun kendiliğinden oluşmasını sağladı. Bundan sonra Senato ile *magistra*'lar arasındaki ilişkileri düzenleyici nitelikte, yazılı olmayan bir dizi kural gelişti. Roma'nın başlıca yönetim organı durumuna gelen Senato, iç ve dış politika, yasalar, mali ve dinsel sorunlar üzerine öneriler getirmeye başladı. Ayrıca *magistra*'lara görev verme, konsüllerin yönetimine verilecek iki eyaleti belirleme, *magistra*'ların görev süresini uzatma, fethedilen yeni toprakların yönetimini düzenlemede *magistra*'lara yardımcı olacak komisyonlar atama gibi yetkiler elde etti. Savaş ve barış konularında halkoyuna başvurma zorunluluğu dışında, bütün dış ilişkileri yürütme görevini eline aldı. İtalya'daki çeşitli topluluklar, eyaletler ve bağımlı devletler arasındaki uyumsuzluklarda çoğu kez hakemlik işlevini üstlendi.

Senatörlere İÖ 218'de ticaret yapma yasağı getirilmesine karşın, mali işler Senato'nun denetimindeydi. Kamu gelirlerini toplamaya ilişkin sözleşmelerden, *censor*'lar sorumluydu; ama Senato bu sözleşmelerin yeniden düzenlenmesini isteyebiliyordu. Kamu harcamalarını denetlemekle görevli genç ve deneyimsiz *quaestor*'lar Senato'nun yönlendirmesi altındaydı. Senato'nun eyaletler üzerindeki genel denetimi, buralardan elde edilen gelirlerin yönetimini de içeriyordu. Senato aynı zamanda kamu arazilerini tahsis etme ve boşaltma yetkisini kullanyor ve böylece devlet maliyesinin her alanını elinde tutuyordu.

Senato'nun giderek artan güç ve yetkisi, Tiberius Gracchus döneminden (İÖ 133) sonra *tribunus*'ların(*), Marius'tan sonra da askeri liderlerin girişimleriyle sınırlandırıldı. Sulla'nın Senato'yu yeniden eski gücüne kavuşturma çabalarına karşın, Senato'nun otoritesini sürekli sarsan darbeler sonunda cumhuriyet rejimi yıkıldı. Sulla tarafından 500-600'e yükseltildiği olan senatör sayısı iç savaş nedeniyle büyük ölçüde azaldı. Julius Caesar senatörler listesini gözden geçirerek sayılarını 900'e çıkardı ve çoğunu kendi yandaşları arasından seçti. Böylece Senato'nun bileşimi de köklü bir değişiklik geçirdi. Caesar'a karşı çıkan senatörlerin pek azı yerinde kaldı; yeni senatörler arasında çok sayıda *eques*(*), Roma dışındaki İtalyan kentlerinin yurttaşları ve hatta Galya'dan gelme bazı taşralılar yer aldı.

İÖ 27'de "cumhuriyeti yeniden kurma" iddiasıyla yetkileri elinde toplayan Augustus, en azından görünürde Senato'nun saygınlığını korumaya özen gösterdi. İktidarı Senato'yla paylaşmamakla birlikte, yönetimin pek çok alanında işbirliğini sağlamaya çalıştı. Senato, Roma ve İtalya'nın yanı sıra sorunsuz eyaletlerin başındaki en üst organ olarak kalmaya devam etti. Halk tarafından seçilen meclislerin yasama yetkisinin giderek ortadan kalkmasıyla, meclislerin olağan konulara ilişkin kararlarının yerini Senato'nun buyrukları aldı. İlk kez bir mahkeme niteliğini kazanan Senato, kendisine bağlı eyaletlerdeki yolsuzlukları yargılamaya başladı. Buna karşılık hazinenin yönetimi büyük ölçüde imparatorun eline geçti. Öte yandan Senato dış politika üzerindeki nüfuzunu yitirdi ve zaman zaman kendisine danışan imparatora bağımlı bir konuma düştü. Senatörler listesinin başında yer alan imparator Senato'yu toplantıya çağırma, toplantılarına başkanlık etme ve kendi önerilerini öncelikle gündeme alma yetkisini kazandı. Ayrıca dilediğinde yeni senatör seçebilme olanağını elde etti. Bu sıralarda senatör sayısı genellikle 300'dü.

İtalyan ve taşralı senatörlerin sayısı özellikle Vespasianus döneminde (İS 69-79) arttı. Septimius Severus'tan (hd 193-211) sonra taşralı senatörlerin sayısı İtalyanları geride bıraktı. Başlangıçta daha çok İspanya ve Narbonensis'ten (Gallia Narbonensis) gelen taşralılar arasında zamanla Asya ve Afrika kökenliler ağırlık kazandı. Gallienus döneminde (253-268) senatörler lejyonlara komuta etme hakkını ve eyaletlerin yönetimindeki yetkilerinin büyük bölümünü yitirdiler. I. Constantinus döneminde (306-337) ise *eques* sınıfıyla aynı konuma geldiler. Yeni senatörlerin sayısı 4. yüzyılda 2 bin dolayına çıktı. Bununla birlikte Senato devlet yapısında önemli bir kurum olarak görüldüğünden, Constantinus Doğu başkenti Konstantinopolis'te (İstanbul) Senato'nun bir benzerini kurma yoluna gitti.

En önemli senatörler artık feodalleşen büyük toprak sahipleriydi. Çoğu topraklarından ayrılmadığından, Senato genellikle Roma'nın kent meclisi gibi çalışmak zorunda kaldı. Roma uygarlığının temsilcisi kültürlü insanlar olan büyük toprak sahibi senatörlerin çoğu, giderek yayılan barbarlık ortamında İtalya'da putperestliği yaşatmaya çalıştılar. Ama bazıları 5. yüzyılda imparatorlara karşı barbarların önderlerine destek oldu. 6. yüzyılda tarihten silinen Senato'ya ilişkin son tarihsel kayıt 580'den kalmaz.

Senbernar, dağlarda kaybolan insanları kurtarmasıyla ünlenmiş köpek soyu. Pennine Alpleri'ndeki Büyük Saint Bernard Geçidi'nde(*), Menthonlu Aziz Bernard tarafından kurulan konukevinde yetiştirilen bu köpeklerin 300 yılda 2.500 dolayında insanı kurtardığı bilinmektedir. Senbernar soyu olasılıkla mastıya benzer köpeklerden türetilmiş, Asya'dan Avrupa'ya Romalılar tarafından götürülmüştür. Konukevinde ise 17. yüzyıl sonlarında yetiştirilmeye başlandığı anlaşılmaktadır. Bunlar arasında en ünlüsü olan Barry adlı köpek 1800'lerin başında ölene değin 40'ten aşkın insanı kurtarmıştır. Senbernar sağlam ve güçlü yapısı, kalın boynu, geniş başı ve sarkık kulaklarıyla dikkat çeker. Postu kızıl kahverengi ve

Senbernar
Sally Anne Thompson-EB Inc

beyaz tüyleri kısa ya da orta uzunlukta ve sık. erişkinlerinde omuz yüksekliği en az 65 cm, ağırlık 65-77 kg dolayındadır. Uzun tüylü tipi 19. yüzyılın başlarında Newfoundland köpeğiyle çaprazlanarak elde edilmiştir.

Sencer, tam adı MUIZEEDDİN SENCER, SANCAR olarak da bilinir (d. 5 Kasım 1086, Sincar, Musul - ö. 22/29 Nisan 1157, Merv), Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun son büyük sultanı. Saltanatının ilk dönemindeki zaferleri sonradan yenilgiler izledi.

Babası Melikşah'ın ölümünden sonra tahta çıkan ağabeyi Berkıyark tarafından Horasan valiliğine atandı. Horasan'da ba-

gımsız bir hükümdar gibi davrandı. Mave-
raünnehir'i elinde tutan Karahanlılar ve
Gazneliler üzerinde egemenlik kurdu.
1117'de Gazne tahtına kendi yandaşların-
dan birinin çıkarılmasını sağladı. Berkya-
ruk'un yerine geçen Muhammed Tapar
ölmüş Büyük Selçuklu sultanı oldu. Ertesi
yıl Irak Selçuklularının hükümdarı Mah-
mud'u Save Savaşı'nda yendi. Mahmud'un
Irak'ta kendisine bağlı olarak hüküm sür-
mesine izin verdi. Mahmud'un ölümü üze-
rine yerine geçen oğlu Mesud halife Müş-
teriş'de birlikte Sencer'e başkaldırdı, ama
Dinever Savaşı'nda (26 Mayıs 1132) Sen-
cer'e yenildi. Mesud'u bağışlayan Sencer
ona Azerbaycan dirliğini bıraktı; Me-
sud'un komutanlarını öldürttü. Mesud'un
kardeşi Tuğrul'u Irak tahtına çıkardı.

Sencer 1135'te, yıllık haracını ödemeyen
Gazne Sultanı Behram Şah'a karşı başa-
rıyla sonuçlanan bir sefer açtı. Harezm'de
valilik yapan Harezmşahlar soyundan At-
sız'ın ayaklanmaları da Sencer'e sorunlar
yarattı. Selçuklu ülkesine saldıran Karluk-
Karahitay ordusu 1141'de Semerkand ya-
kınlarındaki Katvan'da Sencer'in ordusu-
nu yendi. Sencer muhafız birliğiyle çembe-
ri yapıp kaçtı. Bu yenilginin yankıları Av-
rupa'ya kadar ulaştı. Avrupa'da, Müslü-
manları rahip-kral Keşiş Yohannes'in yen-
diği söylentisi yayıldı. Bu yenilgiden cesa-
ret alan Atsız yeniden başkaldırdı; Hora-
san'a girdi. Selçuklu başkenti Merv'i yağ-
maladı. O çekildikten sonra Merv'e dönen
Sencer bir ordu toplayarak Harezm'e yü-
rüdü. Savaşmaktan çekinen Atsız yağma-
ladığı Selçuklu hazinesini geri vererek ba-
nış istedi.

Sencer Haziran 1152'de Gurluları yendi.
Ertesi yıl ayaklanan Oğuzlar Sencer'i tut-
sak ettiler; komutanlarının çoğunu öldür-
düler. Sencer'i tahtından bıraktılar. Onun
adına yağma ve kıyımlarını sürdürdüler.
Sencer iki yıl sonra Selçuklu komutanla-
rından Mueyyed Ayaba'nın yardımıyla
kaçtı. Yeniden tahta çıktı; Horesan'da dü-
zeni tekrar kuramadan öldü.

Sendai, Japonya'da, Honşu Adasının ku-
zey kesiminde, Miyagi ilinin (*ken*) merkezi
kent. Nanakita ve Hirose ırmaklarının ara-
sında kurulmuştur. Kentin batısındaki Ao-
ba Dağında (*yama*) 16. yüzyıldan kalma bir
şatonun kalıntıları bulunur. Günümüzde
Tohoku bölgesinin (*çiho*) en büyük kenti ve
ticaret merkezi olan Sendai, bir demiryolu

kavşağında yer alır. Kentte *kokeşi* (tahta
bebek) ile çeşitli tüketim malları üretir.
Kentin çevresinde çeltik tarlaları ve meyve
bahçeleri vardır.

Bir eğitim merkezi olan Sendai'de Tohoku
Üniversitesi bulunur. Kent, II. Dünya Sava-
şı'ndan sonra yeniden inşa edildiğinden,
ülkenin park alanı en fazla olan yerleşmele-
rinden biridir. Osaki Haçiman'daki Şinto
tapınağı mimari açıdan büyük önem taşır.
Her yıl ağustos ayında düzenlenen Yıldız
Festivali (*Tanabata Matsuri*) sırasında kenti
çok sayıda Japon ziyaret eder. Nüfus
(1991 tah.) 930.520.

Sendai, Japonya'da, Küşü Adasının güney-
batı kesimindeki Kagoşima ilinde (*ken*)
kent. Sendai İrmagının (*gava*) kıyısında yer
alır. Tokugava döneminde (1603-1867) kü-
çük bir şato kasabası olan kent, 19. yüzyıl
sonlarında Kagoşima demiryolu hattının
tamamlanmasıyla yerel bir ticaret merkezi
durumuna geldi. II. Dünya Savaşı sırasında
büyük bölümü yıkıldı. Savaşın sona bu-
yük kâğıt hamuru fabrikalarının bulunduğu
bir sanayi kenti olarak yeniden inşa edildi.
1949'da kentte bir üniversite kuruldu. Nü-
fus (1985) 71.444.

Sendak, Maurice (Bernard) (d. 10 Hazi-
ran 1928, New York kenti, ABD). daha
çok resimlediği çocuk kitaplarıyla tanınan
Amerikalı sanatçı.

Polonyalı bir göçmen ailesinin çocuğu
olan Sendak resim eğitimini New York
kentindeki Sanat Öğrencileri Birliği'nde
yaptı. Bu okulda okurken bir yandan da
All-American Comics'in resimli romanları
için fon resimleri çizdi, bir oyuncak mağa-
zasının vitrin düzenlemelerini yaptı. Re-
simlediği ilk çocuk kitapları Marcel
Aymé'nin *The Wonderful Farm* (1951; Ha-
rika Çiftlik) ve Ruth Krauss'un *A Hole is
to Dig* (1952; Çukur, Kazmak İçindir) adlı
yapıtlarıydı. Bu başarılı çalışmalarının ar-
dından aralarında Meindert De Jong, Else
Holmelund Minarik ve Randall Jarrell'in
da bulunduğu yazarların 80'den fazla ki-
tına resimler çizdi.

Bu arada, ilki *Kenny's Window* (1956;
Kenny'nin Penceresi) olmak üzere, kendi
resimleriyle süslediği öykü kitapları yaz-
maya başladı. En önemli yapıtları dört kü-
çük ciltten oluşan *Nutshell Library* (1962;
Ceviz Kabuğu Kütüphanesi) ile 1964 Cal-
decott Madalyası'nı kazanan *Where the
Wild Things Are* (1963; Yabani Şeylerin
Olduğu Yer), *In the Night Kitchen* (1970;
Gece Mutfağında) ve *Outside Over There*
(1981; Ötenin Dışında) adlı kitaplardan
oluşan yenilikçi bir üçlemeydi.

1975'te kendi öykülerindeki bazı çocuk
kahramanlara dayanan *Really Rosie* (Ger-
çek Şen Şakrak) adlı bir televizyon çizgi
filmi hazırladı. Üç yıl sonra bu film geliştiri-
lerek bir müzikal haline getirildi. Sendak
Where the Wild Things Are gibi bazı öykü
kitaplarını operaya uyarladı; başka yapıtların
da sahne uyarlamasını gerçekleştirdi.
1980'de Houston kentinde Mozart'ın *Si-
hirli Flüt*'ünün sahneye konmasında görev
aldı. Ayrıca 1983'te Washington eyaletin-
deki Seattle Bale Topluluğu'nun hazırladı-
ğı Çaykovski'nin *Fındıklıran* balesinin
sahne tasarımı yaptı.

Selma G. Lanes'in *The Art of Maurice
Sendak* (Maurice Sendak'ın Sanatı) adlı
inceleme kitabı 1980'de yayımlandı.

Sender, Ramón José (d. 3 Şubat 1902,
Alcolea de Cinca, İspanya - ö. 15 Ocak
1982, San Diego yakınları, California,
ABD), İspanyol romancı. Yapıtlarında İs-
panya tarihini ve toplumsal sorunları ele

almış, bireyin felsefi ve ahlaksal gerçeğini
araştırmıştır.

Madrid Üniversitesi'ni bitirdikten sonra
Cumhuriyetçilere katıldı ve siyasal eylemle-
rinden dolayı bir dönem hapis yattı.
1920'lerin başında Fas'ta askerlik yaptı,
daha sonra *El Sol* dergisinin kadrosunda yer
aldı.

İlk romanı *Imán*'da (1929) Fas'taki savaşı
sert biçimde eleştirdi. Sonraki romanlarında
da sosyal adalet temasını işlemeyi sürdürdü.
O.P. (Orden Público) (1931; Kamu Düze-
ni) adlı romanında polislin acımasızlığını,
Siete domingos rojos'ta ise (1932, Yedi
Kızıl Pazar) işçi eylemlerini ele aldı.

Mr. Witt en el cantón (1935) adlı yapıtının
Ulusal Edebiyat Ödülü'nu almasıyla Sen-
der'in ünü daha da arttı. Cartagena'daki bir
ayaklanmayı (1873) konu alan romanın
kahramanı Mr. Witt, ayrılıkçı ayaklanmacı-
ların özlem ve tutkularını mesafeli bir
tutumla değerlendiren bir İngilizdi.

İspanya İç Savaşı (1936-39) Sender üzerin-
de derin ve kalıcı izler bıraktı. İspanyol
Cumhuriyetçi birliklerinde görev aldı, eşi
Milliyetçiler tarafından öldürüldü. *Contra-
ataque*'i (1938; Karşı Saldırı) savaş deneyim-
lerine dayanarak, Cumhuriyetçilere destek
sağlamak amacıyla yazdı. Milliyetçiler iç
savaşı kazanınca ülkesini terk etti ve
1946'da ABD yurttaşı oldu. Massachu-
setts'teki Amherst College'da (1943-44),
New Mexico Üniversitesi'nde (1947-63) ve
Güney California Üniversitesi'nde (1965-
73) İspanyol edebiyatı dersleri verdi.

Köylülerin yaşamını ve savaşın gerçekleri-
ni konu alan *Mosén Millán* (1953) adlı
romanı, Franco rejimi yapıtlarını yasakladı-
ğı için, ilk kez Meksika'da yayımlandı.
Yapıtları ancak 1960'ların ortalarında kendi
ülkesinde yeniden basılabildi. Sender 20 yılı
aşkın bir sürede tamamladığı dokuz roman-
lık *Crónica del alba* (1942-60, Şafağın
Güncesi) dizisinde, toplumsal ve bireysel
gereksinimler arasındaki ilişkiyi araştırır.
Las criaturas saturnianas (1968, Satürn'lü
Yaratıklar) gibi yapıtlarında ise mitolojik ve
mistik konulara ağırlık verdiği görülür.

Sendero Luminoso (İspanyolcada "Aydın-
lık Yolu"), Peru'da, gerilla mücadelesi yü-
rüten, Maoçu çizgideki devrimci hareket.
1970'te, Peru'daki Çin ve SSCB yanlısı
komünist partilerden ayrılan bir grup
tarafından Peru Komünist Partisi adıyla
kuruldu. Kısa süre sonra adını, Perulu eski
bir devrimci olan José Carlos Mariátegui'
nin bir sözünden esinlenerek Sendero Lu-
minoso olarak değiştirdi.

Örgütün kurucusu ve önderi olan Abimael
Guzmán (takma adı Yoldaş Gonzalo, d.
1934, Arequipa, Peru) bir ara Ayachuco
Üniversitesi'nde felsefe dersleri vermişti.
SSCB'nin, Küba'nın ve Mao Zedong sonras-
ı Çin'in önderlerini revizyonistlikle suçla-
yan Guzmán, Mao'nun "saf" ideolojisine
bağlı kalınmasını savundu. Katı bir parti
modelini benimseyen ve Senderistalar ola-
rak anılan örgüt, devrimin köylülük teme-
linde, uzun bir askeri mücadele sonucunda
gerçekleşeceğini ileri sürdü. Burjuvazinin
kurumları olarak nitelediği hedeflere karşı
şiddetli bir saldırı başlatan örgüt üyeleri
önceleri And Dağlarının yerleşim alanların-
dan uzak kesimlerinde etkinlik gösterdiler.
Senderistalar 1980'lerin ortalarından sonra
aralarında Lima ve Callao'nun da bulundu-
ğu bazı kent merkezlerinde de çeşitli şiddet
eylemlerine yöneldiler.

Eylül 1992'de örgüt lideri Abimael Guz-
man'ın güvenlik güçleri tarafından ele ge-

Sendai'de Yıldız Festivali
(Tanabata Matsuri), Japonya
Casio-Shostal/EB Inc

çirilmesi yönetimin bir başarısı olarak değerlendirilirdi de, iyi örgütlenmiş gerillaların kısa bir süre içinde toparlanması bekleniyordu. Guzman Ekim 1992'de vatana ihanetten suçlu bulundu ve ömür boyu hapis cezasına çarptırıldı.

sendika, işçilerin ya da işverenlerin belirli bir işkolunda ortak ekonomik ve toplumsal çıkarlarını korumak ve geliştirmek amacıyla kurdukları mesleki örgüt. Tarihsel ve siyasal içeriği nedeniyle sendika terimi, işveren örgütlerinden(*) çok işçi sendikalarını kapsar. Dolayısıyla sendikacılık ve sendikal hareket kavramları da işçi hareketiyle bağlantılı olarak ele alınır. Bir eylem ya da etkinlik anlamında kullanılan sendikacılık terimi, siyasal bir örgüt olan sendikalizmden(*) farklı bir içerik taşır.

İşçiler arasında ilk birlikler ve dayanışma örgütleri Sanayi Devrimi'nin ürünü olarak 18. yüzyılda İngiltere'de ortaya çıktı. Bunu 18. yüzyıl sonları ve 19. yüzyıl başlarında Avrupa'nın öbür ülkeleri ile ABD'deki örgütlenmeler izledi. Sendikacılık bir işçi hareketi olarak 19. yüzyılda güçlendi. Bu dönemde sendikaların dikkatlerini siyasal ve ekonomik konulara yönelmesi, işverenlerin ve devletin sistemli baskısına yol açtı. Sendikalar ve sendikacılar çeşitli yasal kısıtlamalara ve adli soruşturmalara uğradılar. Özellikle İngiltere, Fransa ve Almanya'da işçilerin birleşmesini engelleyici yasaklar kondu.

İngiliz sendikacılığı yasal temellere 1871 tarihli Sendika Yasası'yla kavuştu. ABD'de de aynı sonuca mahkeme kararlarıyla ulaşıldı; gizli örgüt yasakları ve başka yöntemlerden oluşan engeller adım adım bu yolla aşıldı. Vasıflı işçi örgütlerinin 1886'da Amerikan İşçi Federasyonu (AFL) çatısı altında birleşmesi, ABD'de geniş çaplı bir işçi hareketinin başlamasını sağladı. 20. yüzyıl boyunca işçi hareketi büyük ölçüde genel ekonomik duruma bağlı bir gelişme gösterdi. Tam istihdam koşullarında ve ücretlerin yükseldiği dönemlerde sendikacılık özellikle genç işçiler için çekiciliğini yitirdi. Buna karşılık ekonomik durgunluk dönemlerinde sendikalara yönelme eğilimi güç kazandı.

İlk sendikal örgütler vasıflı işçiler arasında kuruldu. Başlangıçta vasıfsız işçilerin sendikal örgütlenmeye yatkın olmadığı düşünülüyordu. Ama zamanla vasıfsız ve yarı vasıflı geniş işçi yığınlarını kucaklayan genel bir sendika düşüncesinin uygulanabilirliği kanıtlandı. İngiltere'de ve başka Avrupa ülkelerinde kitle sendikaları kuruldu.

Sendikacılığın gelişmesiyle birlikte sendika üyeliği ve işe alma ilişkisinde çeşitli modeller ortaya çıktı. Örneğin *closed-shop* sisteminde, bir işletme yalnız belli bir sendikanın üyelerini işe alabiliyordu. İşgücü arzını belli bir sendikanın üyeleriyle kısıtlayan bu sistem, belli bir sendikaya bir tür tekel üstünlüğü sağlıyordu. 1947 tarihli Taft-Hartley Yasası'yla bu uygulamanın yasaklandığı ABD'de, işverenlerin kısa sürelerle işçi istihdam ettiği dok ve inşaat işlerinde *closed-shop* sistemi hâlâ fiilen sürdürülmektedir. İşçilerin işe alındıktan sonra belirli bir sendikaya üye olmasını zorunlu kılan *union shop* sistemi, ABD ve Japonya dışında pek uygulamaya olanağı bulmadı. ABD'nin birçok eyaletinde de daha sonraları resmen yasaklandı. ABD'de sendikacılığı güçlendiren bir etken de *check-off* adı verilen bir sistemin uygulanmasıdır. Bu sisteme göre sendika üyeliği ödentisi işverence işçinin ücretinden kesilerek sendikaya verilir. Bu sistem sendika ödentisinin toplanması açısından

dan büyük kolaylık sağlayarak, işçiye hizmet vermek ödevini yüklenmiş olan sendikaların mali bakımdan güçlenmesini sağlamaktadır. *Check-off* sistemi Avrupa'nın sadece bazı ülkelerinde kabul edilmiştir. Türkiye'de sendika özgünlüğünü güvence altına alan 1961 Anayasası temelinde dayalı olarak 274 sayılı ve 1963 tarihli Sendikalar Kanunu'nda *check-off* sistemi kabul edilmiş, 1970 değişikliği sırasında yasaya bu sistemin işlemlerine engel olan işverenler için ağır ceza yaptırımları konmuştur. 1983'te kabul edilen yeni sendikalar kanunu bu sistemde değişiklik yapmamıştır.

Sanayileşmiş kapitalist ülkelerde sendikacılığın ilke ve uygulamaları ekonomik yapıya sıkı sıkıya bağlıdır. Bazı ülkelerde ancak doğrudan siyasal eylemlerle kazanılabilen sosyal-içerikli yasalar, sendikaların yürüttüğü toplu pazarlığı, ücretlerle-iş koşullarının saptanmasında ve anlaşmazlıkların çözümünde başlıca araç durumuna getirmiştir. Sendikaların doğal olarak işçileri temsil eden kuruluşlar sayılmasının temelinde yatan etken, önceleri sendikacılığın tamamen dışında düşünülen meslek kuruluşlarının ve başka örgütlerin de sendikaların hedef ve taktiklerini benimsemiş olmasıdır.

Kapitalist toplumlarda sendikacılık genellikle reformcu ve devrimci olmak üzere iki kanada ayrılır. Reformcu sendikacılık kapitalizme muhalefet etmeksizin ve onu aşmaya çalışmaksızın, var olan ekonomik sistem içinde emekçilere birtakım yararlar sağlamaya çalışır. 19. yüzyılda özellikle Almanya ve Fransa'da güçlü bir yükseliş gösteren devrimci sendikacılık ise, işçi sınıfı partileriyle de yakın birlik içerisinde, kapitalist düzeni aşma hedefini güder. Günümüzde Batı dünyasındaki sendikaların büyük çoğunlukla reformist çizgiyi benimsediği söylenebilir. Komünist eğilimli sendikal hareketlerin güçlü olduğu İtalya ve Fransa gibi ülkelerdeki sendikacılıkta da son yıllarda benzer bir eğilim gözlenmektedir.

Sosyalist ülkelerde sendikalar uzun bir dönem öncü ve yönetici partiye emekçi kitleleri arasında bir iletişim kayışı işlevini yüklenildiler. Dolayısıyla partiden ve iktidardan bağımsız ve özerk bir sendikacılık hareketi oluşamadı. İlk kez Polonya'da Dayanışma Sendikası'nın ortaya çıkışı, sendikal hareketin önemli ve öncü bir siyasal rol oynayabileceğini gösterdi. 1989'da sosyalist ülkelerde başlayan demokratikleşme ve liberalleşme, sendikacılık ve sendikal hareketler alanında da ciddi bir canlanmaya ve özerkleşmeye zemin sağladı.

Üçüncü Dünya ülkelerinde sendikacılık, sanayileşme ve sınıf bilinci düzeyinin geriliği ve işsizlik ya da gizli işsizliğin yaygın olduğu olumsuz etkenlerden kaynaklanan zorluklarla karşı karşıyadır. Öte yandan otoriter rejimlerin yaygınlığı ve demokratik örgütlenme geleneğinin köksüzlüğü de sendikacılığın serpilebilmesini güçleştirmiştir. Üçüncü Dünya'da sendikacılık özellikle bazı Latin Amerika ülkelerinde önemli bir taban bulabilmiştir.

Türkiye'de sendikacılık. Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyıl sonlarına doğru kurulan yardımlaşma derneği niteliğindeki ilk işçi örgütlerinden sonra, emeğin örgütlenmesi yönünde en büyük canlanma II. Meşrutiyet'in ilanı (1908) başladı. Aslında istibdadın sona ermesini hazırlayan olaylar arasında işçi hareketleri ve özellikle grevler belli bir rol oynamıştı. Ama Meşrutiyet'in ilanından kısa bir süre sonra çıkarılan Tatil-i Eşgal Kanunu (1909) işçilere büyük kısıtlamalar getirdi. Cumhuriyet döneminde Takrir-i Sükun Kanunu (1925), Türk Ceza Kanunu ve Cemiyetler Kanunu'nda yapılan

değişiklikler ve 1938 sayılı İş Kanunu bu kısıtlamaları daha da artırdı. Dönemin "sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış kitle" öğretisi ve paternalist devlet anlayışı sendikacılık aleyhine işledi.

1946'da çok partili yaşama geçilmesinden sonra yasalardaki bazı sınırlamaların kaldırılmasıyla sendikal hareket serpmeye başladı. Cemiyetler Kanunu'nun sınıf esasına dayanan dernekleri yasaklayan hükmünün kaldırılmasından hemen ardından çok sayıda sendika kuruldu. Bu dönemde Türkiye'nin Uluslararası Çalışma Örgütü'ne üye olması ve konfederasyon düzeyinde örgütlenmesinin ilk adımı olarak Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun(*) (Türk-İş) kurulması gibi olgulara karşın, sendikal gelişme 1960'lara değin güdük kaldı. Bunun başlıca nedenleri sendikalardan bazılarının sıkıyönetim komutanlarıncı kapatılması, sendikal faaliyetlere özellikle siyaset yasağı biçiminde kısıtlamalar getirilmesi, grev hakkının yasaklanması, kamu kesiminde sendikal örgütlenmeye izin verilmemesiydi.

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinden sonra özgürlük ortamının gelişmesine bağlı olarak sendikal hareketlerde de bir yükseliş başladı. Sendikal hakları güvence altına alan 1961 Anayasası doğrultusunda çıkarılan 274 ve 275 sayılı yasalar, bu alanda oldukça liberal ölçüler getirdi. Özellikle işçilere grev hakkının tanınması ve sendika ödentilerinin işveren tarafından kaynakta kesilerek işçi sendikasına aktarılması gibi yenilikler, sendikal hayatın güçlenmesinde önemli rol oynadı. İzleyen dönemde işçilerin ulusal gelirden aldıkları pay göreceli olarak artarken, sendikalar da siyasal yaşamda birer baskı grubu olarak ağırlıklarını duyurmaya başladılar. Kamu çalışanlarına 1965'te sendika kurma hakkının tanınmasından sonra kurulan Türkiye Öğretmenler Sendikası(*) (TÖS) kamuoyunda etkili bir konum kazandı. Bu arada işverenler de Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu'nu(*) (TİSK) kurdular (1962).

Yeni dönemde işçi sendikacılığının gündeminde partiler karşısında takınılacak tutum önemli bir yer tuttu. Özellikle 1965'ten sonra ABD sendikacılığı ile daha yakın işbirliğine giren ve çalışma hayatında uzlaşıcı bir tutum takınan Türk-İş yönetiminin "partilerüstü politika" çizgisi geniş tepki gördü. Bu durum sosyalist eğilimli sendikacıları Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nda(*) (DİSK) birleşmeye yöneltti (1967). Çok geçmeden Türk-İş içinde de bir sosyaldemokrat muhalefet hareketi doğdu. Hükümetin DİSK'in gelişmesini önlemek için 1970'te yapmak istediği yasa değişiklikleri, 15-16 Haziran Olayları'nı(*) hazırladı.

1971'deki 12 Mart Müdahalesi'ni izleyen yarı askeri rejim sırasında anayasa ve yasalarda sendikal özgürlükler aleyhine yapılan daraltımlar sendikacılıkta duraklamaya yol açtı. Bu arada kamuda çalışanların sendikal özgürlükleri bütünüyle geri alındı. 1973'ten sonra olağan siyasal koşullara dönüşle birlikte sendikal hareket yeni bir canlanma içine girdi. Özellikle DİSK kayda değer bir güçlenme gösterdi. Milliyetçi Cephe (MC) hükümetleri döneminde de sağ kanatta Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu(*) (HAK-İŞ) ve Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu (MİSK) gibi örgütlenmeler ortaya çıktı. Öte yandan sözleşme yapmaya yetkili işçi sendikasını belirleme yetkisinin Çalışma Bakanlığı'na verilmesi önemli sürüşmeler yarattı. Bu sorunu çözmek için önerilen referandum yöntemi benimsenmedi. İşçilerin ayrımının yarattığı haksızlıklar da sendikal mücadelenin önemli bir konusunu oluşturdu.

12 Eylül Harekâtı'ndan sonra sendikacılık yeni bir durgunluk dönemine girdi. Sendikal faaliyetler, grev ve toplu sözleşme özgürlükleri durduruldu. Toplu iş uyuşmazlıklarını çözmeye yetkisi Yüksek Hakem Kurulu'na verildi. DİSK ve MİSK kapatılarak mal varlıkları kayyumların yönetimine verildi, HAK-İŞ'in mal varlığı bloke edildiyse de sonradan serbest bırakıldı. DİSK yöneticileri hakkında ceza soruşturmaları açıldı. Türk Ceza Kanunu'nun 1991'de 141. maddesinin kaldırılmasıyla DİSK'in kapatılma kararı kaldırıldı, yöneticileri beraat etti. Başka bir kararla da malvarlığı iade edilen DİSK etkinliklerine yeniden başladı. Ayrıca 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu'na dayanılarak kamuda çalışan bazı sendikacıların ve sendikalı işçilerin görevlerine son verildi.

1982 Anayasası ve bunu izleyen 2821 ve 2822 sayılı yasalarla sendikal özgürlüklere çeşitli kısıtlamalar getirildi. Bunların en önemlileri sendikalar için konan siyasal faaliyet ve işbirliği yasakları ile çeşitli grev yasakları (genel grev, siyasal grev, dayanışma grevi, hak grevi vb) ve yürütme organına tanınan grev erteleme yetkileridir. Grevlerin yasaklanması durumunda iş uyuşmazlığını çözmeye Yüksek Hakem Kurulu'nun yetkili organ sayılması ve pek çok çalışanın işçi kavramı dışında istihdamına yol açan sözleşmeli personel statüsü de, sendikal hakları gerileten düzenlemeler arasında sayılabilir.

Türkiye'de yürürlükte olan sendika mevzuatına göre, işçi sendikaları işkolu esasına göre kurulur. Bir işkolunda birden çok sendika kurulabilir, ama meslek ya da işyeri esasına göre işçi sendikası kurulamaz. Sendika ve konfederasyon kurulması izne bağlı tutulmamıştır. Sendika ve üst kuruluşların kurulabilmesi için yasanın öngördüğü bilgi ve belgelerin yetkili mercie verilmesi yeterlidir. Bu bilgi ve belgelerin yasaya aykırılığının saptanması durumunda yetkili merci sendikanın faaliyetinin durdurulması ya da kapatılması için mahkemeye başvurur. Anayasa sendika üyeliğini kişisel isteğe bağlı tutmuştur. Ama aynı zamanda birden çok sendikaya üye olunamaz.

Sendikaların tüzükleri, yönetim ve işleyişleri anayasada belirlenen cumhuriyetin niteliklerine ve demokratik esaslara aykırı olamaz. Sendikalar siyasal amaç güdemeycekleri gibi siyasal faaliyette bulunamaz, siyasal partilerden destek göremez ve bunlara destek olamazlar. Ayrıca derneklerle kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve vakıflarla ortak hareket edemezler.

Sendikalarla şube ve üst kuruluşlarının zorunlu organları genel kurul, yönetim kurulu, denetleme kurulu ve disiplin kuruludur. Gerekliğinde başka organlar da kurulabilir, ama bunlara zorunlu organların görevleri devredilemez. Genel kurul üyelerden ve üye sayısının bini üstü durumlarda delegelerden oluşur. Yönetim kurulu en az üç, en çok dokuz üyeden oluşur.

Sendikaya üye olma hakkı yasayla sınırlandırılmıştır. Asker kişiler, idare kurumu, kuruluşu, banka ve sigorta şirketlerinde çalışan müfettişler, kontrolörler ile müdürler, buna eşit ve bunların üst kademelerindeki öteki yöneticiler, din ve ibadet işlerinde çalışanlar, Özel Öğretim Kurumları Kanunu'na bağlı okullarda öğretmenlik yapanlar ve öğrenciler sendikaya üye olamaz ve sendika kuramazlar.

Sendikalar toplu iş sözleşmesi yapmak, toplu iş uyuşmazlıklarında ilgili makama, arabulucuya, hakem kurullarına, iş mahkemelerine ve öteki yargı organlarına başvurmak, çalışma yaşamındaki hukuki ilişkilerden ve sigorta konularından doğan hukuki

uyuşmazlıklarda üyelerini temsilen davalara taraf olmak ve grev ya da lokavta karar vermek ve bunları yönetmek gibi faaliyetlerde bulunabilir. Bundan başka üyelerine sosyal yardımlarda bulunabilir, mesleki eğitim, bilgi ve deneyimlerini artırmak için çalışmalar yapabilir.

Devletin güvenliği ve bütünlüğüne ilişkin anayasa hükümlerine aykırı, temel hak ve özgürlükleri ortadan kaldırmaya, sınıf egemenliği kurmaya ya da dil, ırk, din ve mezhep ayırımı yapmaya yönelik faaliyetler gösteren sendika ve konfederasyonlar kapatılır. Siyasal amaç güdülmesi, siyasal faaliyetler gösterilmesi, siyasal partilerle ilişki kurulması ya da işbirliği yapılması, sendika ve konfederasyon yöneticilerinin devletin kişiliğine karşı suçlardan hüküm giymesi de kapatma nedenidir. Bundan başka yasama, yürütme ve yargı organlarının kararlarını etkilemek ya da protesto etmek amacıyla yasadışı grev ve lokavt yapan sendika ve konfederasyonlar da kapatılır. Kapatmaya yargı organları karar verir.

sendikalizm, ANARKO-SENDİKALİZM olarak da bilinir, işçi sınıfının doğrudan eylem yoluyla kapitalist devleti ve düzeni yıkmasını, yerine üretim birimlerinde örgütlenmiş işçilere dayalı bir toplumsal düzen kurmasını savunan öğretisi ve hareket. Devrimci sendikacılık (*syndicalisme révolutionnaire*) adıyla ilk kez ortaya çıktığı Fransa'nın dışında, başta İspanya, İtalya, İngiltere ve Latin Amerika ülkeleri olmak üzere çeşitli yerlerde etkili oldu. I. Dünya Savaşı'nın sonunda dinamik bir güç olmaktan çıkmakla birlikte, II. Dünya Savaşı'na değin Avrupa'da varlığını korudu.

Sendikalizm, Fransız işçi sınıfının güçlü anarşist ve parlamento karşıtı geleneğinden doğdu. Büyük ölçüde Pierre-Joseph Proudhon ve Auguste Blanqui'nin görüşlerinden yola çıkan bir öğretisi olarak, 19. yüzyıl sonlarında Fransız sendika hareketinin bazı önderleri tarafından geliştirildi. Sendikalist eğilimler 1890'larda dönemin iki güçlü Fransız işçi örgütü olan Genel İş Konfederasyonu (CGT) ve Fédération des Bourses du Travail'da (FBT) etkilerini gittikçe duyurmaya başladılar. FBT'nin sekreteri Fernand Pelloutier, sendikalizmin temel niteliklerini belirginleştirmek ve işçiler arasında yaymak için büyük çaba gösterdi. İki örgütün 1902'de güçlerini birleştirmesiyle sendikacılık hareketi ve özellikle sendikalizm büyük bir ivme kazandı.

Sendikalistler de Marksistler gibi kapitalizme karşı tavrı alıyor ve işçi sınıfının zaferiyle sonuçlanacak bir sınıf savaşını kaçınılmaz görüyordu. Sendikalistlere göre, doğası gereği kapitalist düzenin baskı aracı olan devlet, bürokratik yapısı nedeniyle kaçınılmaz olarak verimsiz ve despotik bir kuruma dönüşecekti. Dolayısıyla kapitalist sistemin bir uzantısı olan devletin ortadan kaldırılması gerekiyordu.

Sendikalistlerin çizdiği ideal toplum şemasında temel örgütlenme birimi yerel sendikaları (*syndicat*). Bu sendikalar öbür gruplarla, bir istihdam bürosu ve sendikal etkinlikler merkezi olarak çalışacak yerel işgücü borsaları (*bourses du travail*) aracılığıyla ilişki kuracaktı. Bütün üreticilerin borsalarda birleşmesiyle, yönetim her bölgenin üretim kapasitesini ve gereksinimlerini saptayabilecek, üretimde eşgüdümü sağlayabilecek ve borsalar aracılığıyla bütün sanayi sistemini yakından izleyerek ham ve mamul maddelerin değişik bölgelere aktarılmasını düzenleyebilecekti.

Sendikalistler, devleti kapitalist baskının bir aracı olarak gördüklerinden, amaçlarına ulaşmada siyasal araçları kullanmayı doğru

bulmuyorlardı. İşyerlerini temel alan doğrudan eylem tavrı aynı zamanda pratik nedenlerden kaynaklanıyordu. Sendikalistlere göre, madenlerin ve fabrikaların dışına çıkıldığında, işçiler arasındaki siyasal görüş farklarının öne çıkması kitle hareketini engelleyebilirdi. Önde gelen sendikalist kuramcılardan George Sorel'in işçileri devrimci eyleme çekmek için geliştirdiği "toplumsal mitos" kavramı bu anlayışla bağlantılıydı. Sendikalistlerin en üst mücadele biçimi olarak gördüğü genel grev ise bu kavram üzerine kuruluydu. Genel grev başarılı olduğunda işçi sınıfı kendi gücünün farkına varacaktı. Başarısız olduğunda ise işçilere kendi kölelik konumlarını göstererek onları daha büyük hedefler için daha iyi örgütlenmeye zorlayacaktı.

ABD'de, bir tür sendikalizmi benimseyen Dünya Sanayi İşçileri Birliği (IWW), yerel örgütlenmeler yerine büyük ve merkezi sendikalara dayalı bir sistemi amaçlıyordu. İtalya'da Benito Mussolini sendikalist anlayışı kendi korporatist devletini desteklemek amacıyla kullanmak istedi. Ama güçlü bir devlet yapısına dayanan korporatist anlayışla sendikalist model pek çok noktada uyuşmuyordu.

Sendikalistler I. Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyet modeli komünizmin ve Batı demokrasilerinde parlamentarizm ve sendikacılığın işçi sınıfına sağladığı kazanımların etkisiyle gerilediler. Sovyet iktidarının ilk yıllarında (1920-21) "İşçi Muhalefeti" adıyla ortaya çıkan komünist sendikacıların muhalefetine de sendikalist öğretiden bazı esinlenmeler bulunuyordu.

Senebier, Jean (d. 6 Mayıs 1742, Cenevre - ö. 22 Temmuz 1809, Cenevre, İsviçre), İsviçreli botanikçi ve doğabilimci. Yeşil bitkilerin ışığın etkisiyle havadaki karbon dioksiti kullanarak atmosfere oksijen saldıklarını kanıtlamıştır.

Varlıklı bir tüccarın oğluydu. İlahiyat öğrenimi gördü. 1769'da da İsviçre'nin Chancy kentindeki bir kiliseye papaz olarak atandı. Bu görevini Cenevre'de kent kütüphaneciliğine getirildiği 1773'e değin sürdürdü. 1786'da *Histoire littéraire de Genève* (Cenevre Edebiyat Tarihi) adlı kitabını yayımladı.

Bu arada botanikle ilgilenmeye başlayan Senebier, 1787'de *Encyclopédie méthodique*'in (Metodik Ansiklopedi) bitki fizyolojisi bölümünün hazırlamak üzere ansiklopedinin yazı kuruluna alındı. Ama botanik alanına en önemli katkıları *Memoires physico-chimiques sur l'influence de la lumière* (1782; Işık Etkisi Üzerine Fiziksel ve Kimyasal İncelemeler), *Recherches sur l'influence de la lumière solaire* (1783; Güneş Işığının Etkileri Üzerine Araştırmalar) ve *Expériences sur l'action de la lumière solaire dans la végétation* (1788; Güneş Işığının Bitkilere Etkisi Üzerine Deneyler) adlı kitaplarıyla yaptı. En önemli yapıtı olan *Physiologie végétale*'de (1800; Bitki Fizyolojisi) bitkilerde karbon dioksitin ışığın etkisiyle tutulduğunu ve oksijen salınımının karbon dioksitin varlığına bağlı olduğunu ortaya koydu. Bu yapıtı sonraki fotosentez araştırmalarına temel oldu.

Seneca, Lucius Annaeus (GENÇ) (d. İÖ y. 4, Córdoba, İspanya - ö. İS 65, Roma), Romalı filozof, devlet adamı, hatip ve tragedya yazarı. İS 1. yüzyılın ortalarında Roma'nın en önde gelen düşünce adamı ve Neron'un saltanatının ilk döneminde impa-

ratorluk politikasına yön veren kişilerden biriydi.

Gençlik yılları. Varlıklı bir ailenin oğluydu. Babası Lucius Annaeus Seneca (Yaşlı)

Seneca, 1. yüzyılda yapılmış bir büstün 3. yy kopyası, Berlin Devlet Müzesi, Almanya
Staatliche Museen zu Berlin, Almanya

Roma'nın ünlü retorik öğretmenlerinden biriydi. Lucius çocukken Roma'ya gönderilerek orada hitabet eğitimi aldı ve stoacılıkla çileci Yeni-Pythagorasçılığı kaynaştıran Sextii Okulu'nda felsefe okudu. Sağlığının kötüye gitmesi üzerine bir süre Mısır'da kaldıktan sonra yaklaşık 31'de Roma'ya dönerek avukatlık yapmaya başladı ve siyasete atıldı. Kısa sürede İmparator Caligula'yı kızdırdı; Caligula Seneca'yı öldürtmekten, zaten fazla yaşamayacağı düşüncesiyle vazgeçti.

41'de İmparator Claudius, yeğeni Prenses Julia Livilla ile zina yaptığı gerekçesiyle Seneca'yı Korsika'ya sürgüne yolladı. Seneca orada doğa bilimleri ve felsefe üzerine çalıştı ve *Consolationes* (Avutmalar) başlıklı üç inceleme yazdı. İmparatorun karısı Agrippina'nın etkisiyle 49'da Roma'ya geri çağırıldı. 50'de *praetor*(*) oldu, Pompeia Paulina adlı varlıklı bir kadınla evlendi, yeni muhafız alayı komutanı Sextus Afranius Burrus'un da aralarında bulunduğu güçlü bir çevre edindi, ayrıca geleceğin imparatoru Neron'un özel öğretmeni oldu.

54'te Claudius'un öldürülmesi Seneca ile Burrus'u daha da güçlendirdi. Alman ve Part sınırlarındaki birlikler onların denetimine geçti. Neron'un Seneca tarafından hazırlanan halk önündeki ilk konuşması, Senato'ya bağımsız karar verme yetkisi tanıyor ve azatlı kölelerin etkisine son vermeyi vaat ediyordu. Seneca ve Burrus taşralı olmalarına karşın (Seneca İspanyol, Burrus Galya kökenliydi) Roma'nın karşı karşıya olduğu sorunları iyi kavramışlardı. Bu sorunları çözmek amacıyla bir dizi mali ve adli reform başlattılar, kölelere karşı da daha insani bir politika geliştirdiler. Onların yandaşı olan komutan Corbulo, Partları yenilgiye uğrattı. Britanya'da da Kraliçe Boudicca'nın önderliğindeki ayaklanma bastırıldı. Ama Seneca ve Burrus 59'da Neron'un annesi Agrippina'nın öldürülmesini tertiplemek, en azından buna göz yummak zorunda kaldılar. Burrus 62'de ölüncü, Seneca tek başına devam edemeyeceğini anlayarak görevinden çekildi. En iyi felsefi yapıtlarından bazılarını da, siyasetten çekildikten sonra yazdı. 65'te düşmanları Seneca'yı Gaius Calpurnius Piso'nun Neron'a karşı düzenlediği komploya katılmak-

la suçladılar. Bunun üzerine Seneca Neron'un buyruğuna uyarak kendini öldürdü.

Felsefi yapıtları. Seneca'nın günümüze ulaşan yapıtları arasında *Apocolocyntosis divi Claudii*'nin (*Seçme Epigramlar ve İmparator Claudius'un Kabaklaşması*, 1947) ayrı bir yeri vardır. Zekice yazılmış yapıt, Claudius'un tanrılaştırılması üzerine acımasız bir siyasal yergidir. Seneca'nın felsefi yapıtları ise, İÖ 2. yüzyılda Rodoslu Panaitios tarafından Roma'ya uyarlanan ve İÖ 1. yüzyılda Poseidonios'un geliştirdiği "orta stoacılığın" elektik yorumlarını içerir. Doğa bilimlerini konu alan *Naturales quaestiones* de (Doğa İncelemeleri) Poseidonios'un düşüncelerine dayanır. Bu yapıtta doğa üzerine iddialı genellemelere yer verilmekle birlikte, olgu çözümlerleri oldukça zayıftır. *De Consolatione ad Marciam*'da (40; Marcia'ya Avutma Üzerine) oğlunu yitiren bir kadın, *De Consolatione ad Helviam matrem*'de (y. 42; Annesi Helvia'ya Avutma Üzerine) sürgündeki Seneca'nın annesi, *De Consolatione ad Polybium*'da (y. 42; Polybius'a Avutma Üzerine) oğlunu yitiren azatlı köle Polybius avutulur. *De Ira* (42'den sonra; Öfke Üzerine) öfkenin verdiği hırs, bunun sonuçları ve denetlenmesini konu alır. Neron'a öğüt niteliğindeki *De clementia*'da (55-56; Bağışlama Üzerine) Roma imparatorlarına merhametli olmaları salık verilir. *De tranquillitate animi* (63-65?; Ruhun Dinginliği Üzerine), *De constantia sapientis* (47'den sonra; Bilgenin Değişmezliği Üzerine), *De vita beata* (y. 58-59; Mutlu Yaşam Üzerine), *De beneficiis* (56'dan sonra; İyiilik Yapma Üzerine) ve *De otio*'da (63-65?; Kamu İşlerinden Uzakta, 1970) yaşamın çeşitli alanları ve stoacı bilgenin nitelikleri ele alınır. *De brevitate vitae*'de ise (55?; Yaşamın Kısalığı Üzerine) insan yaşamının, zaman iyi kullanıldığı sürece yeterli uzunlukta olduğu öne sürülür. Bu yapıtların içinde en iyi yazılmış ve ikna gücü en yüksek olanı, şair Lucilius'a hitaben yazılan *Epistulae morales ad Lucilium*'dur (63-65; Lucilius'a Ahlaki Mektuplar).

Tragedyaları. "Seneca tragedyası" olarak adlandırılan, hiçbirinin tarihi saptanamamış 10 yapıt vardır: *Phaedra*, *Troades* (Troyalı Kadınlar), *Thyestes*, *Phoenissae* (Fenikeli Kadınlar), *Medea* (*Medeia*, 1945), *Oedipus*, *Agamemnon*, *Hercules furens* (Çılgın Herakles), *Hercules Oetaeus* (Herakles Oeta'da) ve *Octavia*. Bunlardan *Octavia* kesinlikle, *Hercules Oetaeus* ise büyük olasılıkla Seneca'nın değildir. Geri kalan yapıtlarda Yunan tragedyasının bilinen temaları Roma'ya özgü ayrıntılarla süslenerek ele alınmıştır. Sahneye konmak için değil, okumak için yazılan bu tragedyalar Aiskhylos ve Sophokles'in, daha çok da Euripides'in oyunlarının taklitleridir.

Seneca'nın tragedyaları 16. yüzyılın ortasında İtalyan hümanistlerince yeniden keşfedilerek Rönesans yazarlarına örnek olmuş ve trajedinin bu dönemde yeniden canlanmasını sağlamıştır. Doruk noktasına 17. yüzyılda Corneille ve Racine'in trajedileriyle ulaşan Fransız yeni-klasik tiyatro geleneği, biçimini ve gösterişli üslubunu Seneca'dan almıştır. Bu oyun yazarları Seneca'nın tiyatroya kazandırdığı sırdaş (genellikle uşak) tipini, eylem yerine uzun konuşmalara yer veren oyun anlayışını ve kılı kırk yaran ahlakçılığını benimsemişlerdir. İngiltere'de ise Elizabeth dönemi oyun yazarları Seneca'nın oyunlarının biçimlerinden çok, kanlı intikamlara dayalı konularını İngiliz zevkine daha uygun bulmuşlardır. Sackville ve Norton'un yazdığı, ilk İngiliz trajedisi sayılan *Gorboduc* (1561) bir dizi cinayet ve intikamdan oluşan bir Seneca taklididir. Shakespeare'in *Hamlet*'inde de intikam te-

ması ve sahnede hayalet görünmesi gibi özelliklerin kaynağı Seneca'ya değin uzanır. Shakespeare'in *Titus Andronicus* (1594), John Webster'in *The Duchess of Amalfi* (1623; *Amalfi Düşesi*, 1955) ve Cyril Tourneur'un *Revengers Tragedy* (1607; *İntikamcının Trajedisi*) adlı yapıtları da hayaletlere, cadılara ve zalim hükümdarlara yer vermeleri ve intikam temasını işlemeleri açısından "Seneca tragedyası" olarak adlandırılan türün örnekleri sayılır.

Etkisi. Seneca'nın monarşi ve görevleri üzerine görüşlerinin Antoninus Pius (hd 138-161), Marcus Aurelius (hd 161-180) ve Commodus (hd 177-192) dönemlerinin insancıl ve liberal havasına katkıda bulunduğu söylenebilir. Bu arada, stoacılığın yayılması ve Seneca'nın görüşleriyle Hristiyanlık arasında yakınlıklar bulunması da Seneca'nın felsefesinin sonraki yıllarda canlı kalmasında etkili olmuş ve Seneca'nın yapıtları çeşitli antolojilere alınarak ortaçağ Latin kültürünün bir parçası haline gelmiştir. Seneca'nın ahlaksal yazıları ise Erasmus tarafından yayıma hazırlanmıştır.

Seneca'nın günümüze ulaşan 40 kitabı özgün olmayan, ama çok yönlü bir zihnin ürünleridir. Bireysel, keskin, kısa ve özlü bir üslup taşıyan ve büyük bir dil ustalığının ürünü olan bu yapıtlar 16-18. yüzyıllar arasında hem içerik, hem de üslup olarak yerel dillerde gelişen edebiyatlara, özellikle de denemelere, vaaz ve ahlak yazılarına örnek olmuş, Calvin, Montaigne ve Rousseau gibi yazarları etkilemiştir. Seneca ayrıca, ilk "İspanyol" düşünürlerden biri olarak İspanya'da da büyük etki uyandırmıştır.

Seneca, Lucius Annaeus (YAŞLI) (d. İÖ y. 55, Córdoba - ö. İS y. 39, Córdoba ?, İspanya), hitabet sanatını konu alan *Oratorum sententiae divisiones colores* (Hatiplerin Konuşmalarından Renkli Bölümler) adlı Latince yapıtın yazarı. Ünlü Romalı filozof ve tragedya yazarı Seneca'nın (Genç) babasıdır. Yapıtının yalnızca yarısı günümüze ulaşabilmiştir. 4. yüzyıldan kalma bir özetle, yapıtın geri kalan bölümlerinden bazılarına, ayrıca iki önsöz ve yapıtta alıntılanan kişilerin kısa ve canlı yaşamöykülerine yer verilir.

Seneca, o dönem hatiplerinin çoğu kez saçmalığa varan üslup parlaklıklarına karşı Cicero'nun denetimli üslubunu tercih eder. Gene de bu hatiplerin sanatını yansıtan 100 kadar örneği korumuştur. Yapıtın her bölümünün başına koyduğu önsözlerde, imparatorluğun ilk dönemlerindeki edebiyat yaşamından değerli ve eğlenceli gözlemlere yer verir. Seneca'nın yapıtı ayrıca, Livius'un Cicero'nun ölümü üzerine söyledikleri gibi birçok belgenin unutulmasını önlemesi açısından da önemlidir. *Sausoriae* adlı konuşmalarında işlediği birçok romantik konu sonradan *Gesta Romanorum*(*) (Romanların Yaptıkları) adlı öykü derlemesinin bir parçası olmuştur.

Seneca Falls Kongresi, ABD'de, New York eyaletinin Seneca Falls kentinde düzenlenen ve kadınlara oy hakkı(*) hareketini başlatan toplantı (19-20 Temmuz 1848). Düzenlenmesinde Elizabeth Cady Stanton ve Lucretia Mott öncülük etmiştir.

Kongrede Stanton, sorunları ve talepleri dile getiren ve Bağımsızlık Bildirgesi örnek alınarak hazırlanan Duygular Bildirgesi'ni okudu. Bildirge kadınları örgütlenmeye ve haklarını aramaya çağırıyordu.

Kongrede, 11'i oybirliği ile olmak üzere, o dönemde kadınlardan esirgenen bazı hak ve ayrıcalıkların kazanılmasına yönelik 12 karar alındı. Kadınlara oy hakkı tanınmasını isteyen 9. Karar, Stanton'ın ısrarı üzerine

az bir oy farkıyla kabul edildi. Seneca Falls Kongresi, 1920'de ABD Anayasası'nın 19. Ek Maddesi'nin onaylanmasıyla hedefine ulaşan, kadınlara oy hakkı mücadelesinin dönüm noktalarından biri oldu.

sénéchal, Fransa'da ortaçağda ve yeniçağın başlangıcında bir kralın ya da soylunun maiyetindeki krallık kâhyası ya da başyönetici. Zaman içinde onursal bir unvana dönüşerek önemini yitiren *sénéchal*'lik Fransız Devrimi sırasında tümüyle ortadan kalkmıştır.

Merovenjler döneminde *sénéchal*, saray yöneticisine bağlıydı ve saraydaki personelden sorumluydu. Karolenjler döneminde kralın gezilerini düzenlemekle görevlendirildi. 1071'den sonra vekilharç, ordu komutanı ve krallık malikânesinin yöneticisi olarak görev yapmaya başladı. *Sénéchal*'lik 12. yüzyılın ortalarından başlayarak önemini yitirdi ve büyük ölçüde onursal bir unvan durumuna geldi.

Ortaçağda Fransız feodal beylerinin çoğunun kendi *sénéchal*'leri vardı. Anjou ve Poitou'da bu unvan kontun malikânesindeki ikinci derecede görevlilere veriliyordu. Bu topraklar 1203'te krallığa bağlanınca, *sénéchal*'ler aynı görevlerini *baili* unvanıyla krallık topraklarında sürdürmeye başladılar. Bu sistem Fransa'da daha sonraki yıllarda yapılan yönetsel düzenlemeye temel oluşturdu; bu düzenlemenin sonucunda ülke toprakları *bailliage* ve *sénéchaussée* olarak adlandırılan yönetim birimlerine ayrıldı.

Senecio, bileşikgiller (*Asteraceae*) familyasından, dünyanın hemen her yerine dağılmış 1.200 kadar bir yıllık, iki yıllık ve çok yıllık çalı, ağaç, otsu ve tırmanıcı bitki türünü içeren cins. Bazı türleri süs bitkisi

Yakupotu (*Senecio jacobaea*)
A to Z Botanical Collection EB Inc

olarak yetiştirilir. Bahçecilik alanında yapılan melezleme çalışmalarıyla pek çok süs çeşidi geliştirilmiştir. Bazı türleri (örn. kanaryaotu) ise kanaryalara yem olarak yedirilmesine karşın, bileşimindeki alkaloidler nedeniyle sığır, koyun gibi büyükbaş hayvanlarda zehirlenmelere yol açar.

Hem tüpsü hem de dilsî çiçeklerden oluşan çiçek kömeçleri genellikle sarı renklidir. Kırmızı, mor, mavi ya da beyaz olanları da vardır.

En gözde süs türleri arasında yakupotu (*S. jacobaea*), sinerarya (*S. cineraria*), *S. aureus*, *S. mikanooides* ve *S. cruentus* sayılabilir.

Türkiye'de de yabancı olarak yetişen çok sayıda *Senecio* türü vardır. Bunların bir bölümü yalnızca Türkiye'ye özgüdür.

Sened-i İttifak, Osmanlı padişahının mutlak egemenliğini sınırlayan ilk sözleşme. Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa ile Rumeli ve Anadolu âyanı arasında imzalanmış (29 Eylül 1808), II. Mahmud tarafından onaylanmıştır.

IV. Mustafa'yı (hd 1807-08) tahttan indirerek II. Mahmud'un padişah olmasını sağlayan Rusçuk (bugün Ruse, Bulgaristan) âyanından Alemdar Mustafa Paşa, bu olaydan sonra sadrazamlığa getirildi. Mustafa Paşa başta Yeniçeri Ocağı'nı düzene koymak olmak üzere bir dizi önlem almaya başladı. Bu amaçla âyanın desteğini aradı. Anadolu ve Rumeli âyanının hepsini İstanbul'da Kâğıthane'deki Çağlayan Köşkü'nde toplantıya çağırdı. Meşveret-i Amme diye bilinen bu toplantıda Alemdar Mustafa Paşa âyana Yeniçeri Ocağı'na karşı birlikte mücadele çağrısı yaptı. Buna karşılık merkezi yönetim de âyanın meşruluğunu ve sahip oldukları ayrıcalıkları tanıyacaktı. Toplantı sonunda Yeniçeri Ocağı'nı iyileştirmeye yönelik bir taslak üzerinde anlaşma sağlandı. Buna bağlı olarak Sened-i İttifak adı altında bir güvence protokolü imzalandı.

Protokole göre padişahın buyrukları kesinlikle uygulanacak, sadrazamın buyrukları da padişah buyruğu sayılacaktı. Sadrazamın yasalara aykırı bir buyruk vermesi halinde âyan oybirliğiyle buna direnebilecekti. Son olarak asker okaları İstanbul'da herhangi bir ayaklanmaya kalkışarlarsa, âyan buyruk beklemenden başkente müdahale edebilecek ve gerekirse Yeniçeri Ocağı'nı bile kapatabilecekti.

II. Mahmud, onaylamak zorunda kaldığı ve bir oldubitti olarak değerlendirdiği Sened-i İttifak'tan hoşnut değildi. Âyanın meşruluğunun ve ayrıcalıklarının tanınmasını kendi kişisel ve mutlak egemenliğinin sınırlandırılması olarak görüyordu. Bundan da, kendisi de bir âyan olan Alemdar Mustafa Paşa'yı sorumlu tuttu. Alemdar Mustafa Paşa'nın Kasım 1808'de bir yeniçeri ayaklanmasında konanğı havaya uçurarak intihar etmesine II. Mahmud'un önemli ölçüde seyirci kalması, onun Sened-i İttifak konusundaki hoşnutsuzluğuna bağlanır. Nitekim II. Mahmud 1810-20 arasında uyguladığı sistemli merkezîyetçilik politikasıyla Rumeli ve Anadolu âyanını ortadan kaldırarak Sened-i İttifak'ı geçersiz kıldı. Böylece bu sözleşme adeta ölü doğmuş oldu. Bununla birlikte, Sened-i İttifak'ın merkezi otoritenin ve padişahın taraf olduğu, taşra güçlerinin varlığını tanıdığı ve bir ölçüde bunların hak ve ayrıcalıklarını tescil ettiği bir belge olması, çağdaş tarihçilerin bazıları tarafından Osmanlı Magna Carta'sı(*) olarak nitelenmesine de yol açmıştır.

Senefelder, (Johann Nepomuk Franz)

Alois, ALOYS olarak da yazılır (d. 6 Kasım 1771, Prag, Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu - ö. 26 Şubat 1834, Münih, Almanya), taş baskı tekniğini geliştiren Alman mucit.

Prag'daki Kraliyet Tiyatrosu'nda görevli bir aktörün oğlu olan Senefelder, Ingolstadt Üniversitesi'ndeki öğrenimini babasının ölümü üzerine bırakmak zorunda kaldı. Bir süre oyunculuk ve yazarlık yapmaya çalıştı, ama başarılı olamadı. Bu arada girdiği bir yayınevinde basımcılığı öğrendi ve kendi yapıtlarını basabilmek için küçük bir matbaa makinesi satın aldı.

Senefelder yazdığı oyunları yayımlamak istiyordu; ama oymabaskı levhaları çok pahalıydı. Böylece Senefelder klişeleri kendi başına hazırlama çabasına girişti. Başlangıçta bakır levhalar üzerinde sürdürdüğü çalışmalar pek başarılı olmadı; ama bir rastlantı sonucunda taş klişeyle daha iyi

sonuç alınabileceğini keşfetti (1796). Senefelder, Bavyera kireçtaşından bir levha üzerine yağlı kalemle yazılar yazıldığında ve daha sonra levha asitle dağlandığında, yazıların etkilenecek kabartmalar halinde kaldığını görmüştü. Nitekim, iki yıllık bir çabanın sonucunda Senefelder modern taş baskı tekniğini geliştirdi. 1818'de buluşunu *Vollständiges Lehrbuch der Steindruckerey* (Kapsamlı Taş Baskı Ders Kitabı) adlı yapıtında anlattı.

Senefelder daha sonra, müzik yayımcısı Johann Anton André'nin önerisini kabul ederek Offenbach'a yerleşti ve taş baskı ustaları yetiştirmeye başladı. Bavyera kralı da Senefelder'i yüklüce bir gelirle ödüllendirdi.

Senegal, resmi adı SENEGAL CUMHURİYETİ. Fransızca RÉPUBLIQUE DU SÉNÉGAL. Batı Afrika'nın en batısında kıyı ülkesi. Yüzölçümü 196.722 km²'dir. Kıydan iç kesime doğru dar bir şerit oluşturan Gambia'yı çepeçevre kuşatır. Kuzey ve kuzeydoğuda Sénégal Irmağıyla ayrıldığı Moritanya, doğuda Sénégal Irmağının kolu Falémé Irmağıyla ayrıldığı Mali, güneyde Gine ve Gine-Bissau, batıda da Atlas Okyanusuyla çevrilidir. Başkenti Dakar, 1992 tahmini nüfusu 7.691.000'dir.

Doğal yapı. Genelde düz bir ülke olan Senegal yapısal bakımdan üç bölgeye ayrılır. Batı uçtaki Cap Vert (Yeşil Burun) Yanımadası çevreye yakın bölge, sert volkanik kayalarla oluşmuş bir dizi küçük platoyla kaplıdır. Güneydoğu ve doğuda Gine sınırındaki Fouta Djallon yükseltilerine bitişik eski masiflerin etekleri yer alır. Ülkenin en yüksek kesimi olan bu bölge 500 m'ye kadar ulaşır. Cap Vert bölgesinin batısında başlayan geniş, ama sığ havza ise doğudaki masifin kenarına kadar uzanır. Okyanus dalgalarının sürekli dövdüğü Senegal kıyılarında genelde kumludur. Saloum Irmağı ağzının güneyinde okyanus sularının vadileri basmasıyla oluşmuş mangrov, bataklıklarla çevrili *ria*'lar bulunur.

Çeşitli kollarla beslenen ve batıya doğru akarak Atlas Okyanusuna dökülen Sénégal, Saloum, Gambia ve Casamance başlıca akarsuları oluşturur. Gine, Mali ve Moritanya'ya da geçen Sénégal Irmağı havzasının 63.250 km²'lik bölümü Senegal sınırları içinde kalır. Görünüşteki tekdüzeliğine karşın, Senegal birçok değişik toprak türünü barındırır. İrmak vadilerindeki alüvyonlu, kumlu ve geçirgen kil toprakların yanı sıra *dior* denen aşırı boyası renkli, ince ve verimli topraklar da yaygındır.

Senegal'in büyük bölümünde kuru çöl ve nemli tropik kuşaklar arasında bir geçiş niteliğini taşıyan Sudan iklimi hüküm sürer. Cap Vert Yanımadasındaki Thiès ile Aşağı Falémé Irmağı vadisi arasındaki çizginin kuzeyinde kalan bölgede ise Sahil bölgesine özgü bir iklim görülür. Yağış mevsimi Sudan kuşağında mayıstan ekime, Sahil kuşağında temmuzdan ekime değin sürer. Yıllık yağış miktarı ise ilkinde 1.520 mm'yi, ikincisinde 355 mm'yi bulur. Mevsimler arasında belirgin sıcaklık farklılıkları vardır. Kuzeybatıda en yüksek düzeye ulaşan yıllık ortalama sıcaklık 24°C-38°C arasında değişir.

Ülke topraklarının yaklaşık yüzde 31'i ormanlarla, yüzde 30'u da çayır ve otlaklarla kaplıdır. Sahel kuşağının bitki örtüsünü seyrek çalılıklar ve dikenli akasyalar belirler. Cap Vert bölgesinin güneyinde giderek sıklaşan bir savan örtüsü egemendir. Yabani hayvan varlığı maymun, antilop, Afrika

yaban domuzu, aslan, pars, sırtlan, çita, çakal ve Afrika yaban köpeği gibi türleri kapsar. Irmaklarda timsah, suaygırı ve çeşitli kaplumbağalar yaşar. Kıyı sularında balık ve deniz kabuklusu varlığı zengindir.

Nüfus. Senegal'de yaşayan etnik topluluklar Batı Atlantik, Fulani ve Mande dil gruplarına ayrılır. Her biri ayrı bir dil konuşan büyük topluluklar, geçmişte Sudan'ın batısında Gana, Mali ve Songay gibi eski imparatorlukların temelini oluşturan Sahil ve savan bölgelerinde otururlar. Ülke nüfusunun (1988) yüzde 43,5'ini Voloflar, yüzde 24,1'ini Fulaniler (Peul) ve Tukulörler, yüzde 14,9'unu Sererler, yüzde 5,3'ünü Duyolalar, yüzde 4,3'ünü de Malinkeler oluşturur. Ayrıca daha bir dizi küçük etnik topluluk vardır. Ülkenin resmi dili Fransızcadır. Müslümanların toplam nüfus içindeki oranı (1988) yüzde 94'tür.

Ülke genelinde nüfus yoğunluğu (1992) kilometrekare başına ancak 39,1 kişidir. Nüfusun büyük bölümü ülkenin batısında ve ırmak vadilerinde toplanmıştır. Kırsal nüfus (1988) yüzde 61,4 gibi yüksek bir düzeydedir. Köylerin yapısı etnik topluluklara göre büyük değişiklikler gösterir. Saint-Louis (1659) ve Dakar (1857) dışındaki kent ve kasabalar yakın dönemde kurulmuştur.

Doğal nüfus artış hızı oldukça yüksektir. Doğum ve ölüm oranları (1991) sırasıyla binde 44 ve binde 13'tür. Senegal'in son derece genç bir nüfusu vardır; 15 yaş altındaki grubun toplam nüfus içindeki oranı (1988) yüzde 47,5'i bulur. Resmi nüfus politikasında öncelik verilen konular hastalık ve ölüm oranlarının düşürülmesi, ayrıca nüfusun seyrek olduğu bölgelerde ekonomik olanakların ve sosyal hizmetlerin daha dengeli bir yapıya kavuşturulmasıdır.

Ekonomi. Senegal'de büyük ölçüde tarıma dayanan, gelişme yolunda bir karma ekonomi yürürlüktedir. Bağımsızlıktan sonra sağlanan ekonomik büyüme, kuraklığın tarımsal üretimi düşürmesi nedeniyle zaman zaman kesintiye uğramıştır. 1990 verilerine göre ülkenin gayri safi milli hasılası (GSMH) 5,2 milyar ABD Doları, kişi başına milli gelir ise 710 ABD Doları'dır.

Gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH) içindeki payı (1990) yüzde 20,5 olan tarım sektöründe toplam işgücünün yaklaşık dörtte üçü çalışır. Ekili alanların yaklaşık beşte ikisi en önemli ticari ürün olan yerfıstığına ayrılmıştır. Öteki önemli tarım ürünlerinin başında kocaıdır ve kumdarı gelir. Ekonominin yerfıstığına bağımlılığını azaltmak amacıyla son yıllarda tarımın çeşitlendirilmesi doğrultusunda ekilen yeni ürünler arasında pamuk, piriç, şeker kamışı, mısır ve fasulye sayılabilir. Hayvancılık yaygın olmakla birlikte önemli bir gelir kaynağı sağlamaz. Son yıllarda hızlı bir gelişme gösteren ticari balıkçılık ise ihracata büyük katkıda bulunur; bir yılda avlanan balık miktarı (1989) 268 bin ton dolayındadır.

Geniş fosfat ve demir cevheri rezervleri bulunan Senegal'in madencilik sektörü giderek gelişmektedir. Casamance kıyısı açıklarında önemli miktarda petrol yatakları saptanmıştır. Öteki önemli yeraltı kaynakları mermer, altın ve tuzdur. Birlikte GSYİH'nin yaklaşık beşte birini yaratan madencilik ve imalat sektörlerinde toplam işgücünün yaklaşık onda biri çalışır. Senegal, Fransızca konuşulan Batı Afrika ülkeleri arasında sınai gelişmişlik düzeyi bakımından Fildişi Kıyısı'nın ardından ikinci sırada yer alır. Sanayi kuruluşlarının çoğu Cap Vert bölgesinde toplanmıştır. En önemli sanayi dalını oluşturan yerfıstığı yağı çıkarımını dokumacılık izler. Daha çok tarıma dayanan imalat sanayisinde alkolsüz içecekler, süt ürünleri, işlenmiş şeker, sigara,

konserve balık (özellikle tonbalığı), ayakkabı ve çimento üretilir. Yıllık elektrik üretimi (1990) 684 milyon kW-sa' düzeyindedir; geçmişte elektriğin tamamını termik santraller sağlarken, 1980'lerde hidroelektrik santraller de devreye girmiştir. Turizmde elde edilen gelir giderek artmaktadır.

Hizmet ve ulaşım sektörlerinin GSYİH içindeki payı beşte ikiyi bulur. Sömürge dönemindeki konumundan yararlanan Senegal günümüzde de Batı Afrika'nın finans merkezi rolünü oynar. Ülkede finans hizmetleri sunan birçok banka vardır.

Ekonominin yönetiminde kamu sektörü belirgin bir ağırlık taşır. Yerfıstığı ticareti bütünüyle devletin elindedir. Yerfıstığı, piriç ve darı gibi ürünlerin alımında tekel konumu bulunan Ulusal Kırsal Kesim Kurumu, aynı zamanda köylülere gübre, tohum ve araç satışıyla görevlidir. Özel sektör büyük ölçüde devletten destek görür. Ekonomik yatırımların finansmanında özellikle Fransa'dan alınan dış yardımlar önemli bir yer tutar. Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi uluslararası kuruluşlar da Senegal'e önemli miktarda kredi sağlar. Giderek artan fosfat ve balık ihracatının kuraklığa bağlı dalgalanmalardan kaynaklanan tarımsal ihracat kaybını bir ölçüde kapatmasına karşın, Senegal'in dış ticaret açığı artma eğilimi göstermektedir. Bunun sonucu olarak dış borç yükü de büyük miktara ulaşmıştır. Başlıca ithalat kalemlerini petrol ve petrol ürünleri, makine, motorlu araçlar, ilaç ve kimyasal maddeler, gıda ürünleri oluşturur. Senegal'in ticaret yaptığı ülkelerin başında Fransa, ABD, Nijerya, Fildişi Kıyısı ve İngiltere gelir. Öteki Batı Avrupa ülkeleri ve Japonya'yla ilişkiler de gelişmektedir.

Komşu ülkelere göre daha iyi olan karayolu ağını genişletme çalışmaları sürmektedir. Batı kesimdeki sınırlı demiryolu hatlarının odak noktası, Batı Afrika'nın başlıca liman-

larından birini barındıran Dakar'dır. Kaolack ve Ziguinchor ırmak limanları yerel ulaşım hizmet verir. Dakar'daki Yoff Havalimanı uluslararası seferlere açıktır.

Yönetiş ve toplumsal koşullar. Senegal parlamenter demokratik sisteme dayalı bir cumhuriyettir. 1963 tarihli anayasayı temel almakla birlikte önemli değişiklikler içeren 1983 tarihli anayasa, başkana geniş yetkiler tanıyan güçlü bir merkezîyetçi yapı getirmiştir. Beş yılda bir doğrudan halk tarafından seçilen ve en fazla iki dönem görev yapan başkan, hükümetin başı olarak bütün bakanlar kurulu üyelerini atar ve başkomutan konumunu taşır. Yasama organını oluşturan Ulusal Meclis'in 120 üyesi de beş yılda bir seçilir. Bağımsız olan yargı sisteminin başında Temyiz Mahkemesi bulunur. Ülke yerel yönetim açısından bölge (*région*), il (*département*) ve ilçe (*arrondissement*) kademeslerine ayrılır. Bölgeler merkezden atanmış valiler ve yerel meclisler aracılığıyla yönetilir.

Siyasal yaşamın en etkili gücü 1958'de Senegalli İlericiler Birliği adıyla kurulan Senegal Sosyalist Partisi'dir. 1981'de yasal kısıtlamaların kaldırılmasını izleyen dönemde ortaya çıkan yeni partilerin sayısı bir düzineyi geçer.

Yeni açılan hastane ve kliniklere karşın sağlık hizmetleri hâlâ yetersizdir. Sağlık koşulları kırsal kesimde kentlere göre çok daha kötüdür. Hekimlerin yüzde 70'e yakını Dakar'dadır; ülke genelinde yaklaşık 17 bin kişiye ancak bir hekim düşer. Bebek ölüm oranı (1990-95) binde 80 düzeyindedir. Ortalama yaşam süresi (1991) kadınlarda 56 yıl, erkeklerde 54 yıldır.

Eğitimin 6-12 yaşlar arasında zorunlu olmasına karşın, ilköğretim çağındaki çocukların yalnızca yüzde 40'ı okula gitmektedir. Okuryazarlık oranı (1988) ancak yüzde 28,6'dır. Ortaöğretimde ülkenin kalkınması için gerekli teknik ve mesleki kadroları yetiştirme hedefi önde tutulmaktadır. Dakar'da 1957'de açılmış bir üniversite vardır.

Kültürel yaşam. Büyük ölçüde sözlü geleneklerle korunan kültür mirası hâlâ canlıdır. Heykelcilik İslam inancından dolayı soyut figürlerle ve ideogramlarla dayanır. Müzik ve dansla doğaçlama ritimler kullanılır. Sözlü gelenekleri sürdüren, *griot* denen halk ozanları savaşçıların kahramanlıklarını anlatan şiirler ve öyküler söyler. Çağdaş Senegal edebiyatının önde gelen adlarından olan eski devlet başkanı Léopold Senghor, şiirleriyle Siyah edebiyat akımının gelişmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. Senghor'un tanınmasına göre geleneksel Siyah Afrika değerlerini savunma ve modernleştirme çabaları arasındaki gerilimi ifade eden bu akımın öteki izleyicileri arasında Birago Diop, Ousmane Socé, David Diop, Cheikh Hanidou Kane ve Ousmane Sembène(*) gibi adlar sayılabilir. Bu yazarlardan Ousmane Sembène aynı zamanda ilk Siyah Afrikalı film yönetmeni olarak da tanınır.

Dakar'da 1966'da düzenlenmeye başlayan Dünya Siyah Sanatları Şenliği'yle birlikte kültür kurumlarının Afrika değerlerine dönüş eğilimi güçlenmiş, bu amaçla çeşitli tiyatro, müze ve enstitüler açılmıştır. Günümüzde geleneksel el sanatlarının sürdürüldüğü Dakar'daki Soumbédioune köyü, Senegal heykelciliğinin ve altın işlemeciliğinin merkezidir.

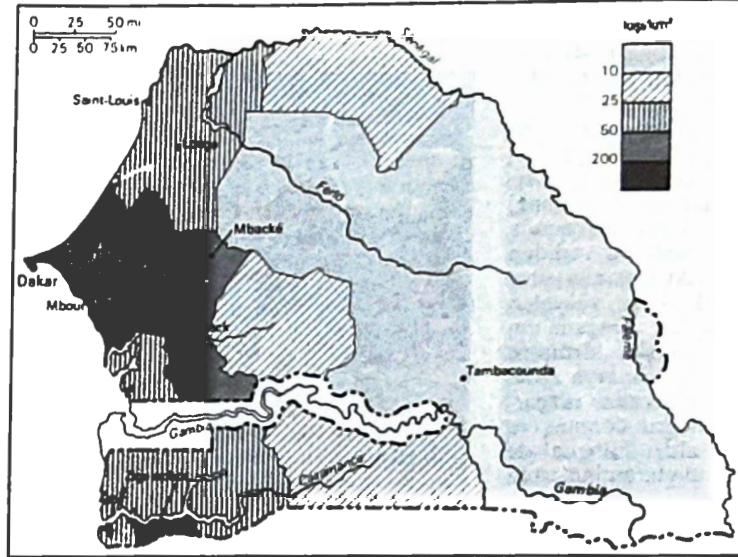
Tarih. Bugünkü Senegal topraklarında bulunan Paleolitik ve Neolitik aletler, insan yerleşiminin çok eski tarihlere indiğini gösterir. Bölge halklarıyla Kuzey Afrika arasında bağlar 10. yüzyılda kuruldu. Bu halklardan biri olan Tukulörler, Moritanya'dan gelen ve bölgeye adını veren Zenaga

Berberilerinin etkisiyle 1040'larda İslamı benimsediler. Daha doğudaki Gana İmparatorluğu'nun yıkıldığı 13. yüzyılda, bölgeye Siyah animist toplulukların akınları başladı. Bir başka Müslüman halk olan Fulaniler Orta Senegal Vadisinde bağımsız bir devlet oluştururken, Tukulörler 18. yüzyılda değin çeşitli animist toplulukların egemenliği altında yaşadılar.

Bu arada kıyıya daha yakın bölgelerde oturan Volofların kurmuş olduğu krallık, zamanla birbiriyle savaşan dört devlete

ölçüde boyun eğdirerek sömürge kurumlarının temellerini attı ve Senegal'ı Fransız Batı Afrika'sının kilit taşı durumuna getirdi.

Sonraki valiler sömürgece başlayan verfiştigi üretimini ileriye götürdüler ve son direniş odaklarını ortadan kaldırdılar. 1871'de Saint-Louis, Gorée, Dakar ve Rufisque kolonilerine Fransız Parlamentosu'na temsilci gönderme hakkı tanındı. Faidher-

Senegal'de Nüfus Yoğunluğu

bölündü. Daha güneydeki Sererler de Malinke şeflerinin yönetimi altında bir dizi devlet oluşturdular. Bölgedeki öbür halkların siyasal örgütlenmesi ise daha küçük birimler düzeyinde kaldı. Müslümanlığın bölgedeki egemenliği ancak 19. yüzyılda pekişti.

Bölgenin Avrupalılarca keşfi Portekizli denizcilerin 1444'te Cabo Verde kıyılarına ulaşmasıyla başladı. 1638'de Sénégal Irmağı ağzında bir ticaret merkezi kuran Fransızlar, 1659'da imraktaki bir adada bugünkü Saint-Louis'nin temelini attılar. Bu arada Felemenkilerin Portekizlilerden almış olduğu Gorée Adası da 1677'de Fransızların eline geçti. Saint-Louis'yi üs edinen tüccarların girişimleriyle canlı bir köle, zambak, fildişi ve altın ticareti gelişti. Bu arada kıyılarda ve ırmak boyunca yeni ticaret merkezleri ortaya çıktı.

Bölgenin denetimi için 1693'ten başlayarak Fransızlarla rekabete giren İngilizler, Yedi Yıl Savaşı (1756-63) sırasında kıyılardaki ticaret merkezlerini işgal ettiler. Barış yapıldığında yalnız Gorée Adasını geri alabilen Fransızlar, 1779'da Saint-Louis'yi de ele geçirdiler. 1787'den sonra İngiliz ablukasına ve saldırılarına uzun süre direnen Saint-Louis 1809'da yeniden İngiliz yönetimine girdi. İngilizlerin 1814'te Paris Antlaşması uyarınca çekildiği Saint-Louis ve Gorée Adasında Fransız denetimi 1817'de sağlandı.

İzleyen dönemde Fransızların iç kesimlere sızma çabaları yoğunlaştı. Ama Fransız askeri gücünün zayıflığı, yerel savaşlar ve 1848'de köleliğin kaldırılması nedeniyle ticaret gerilemeye yüz tuttu. Fransız nüfusunun güçlenmesi 1854'te Louis-Léon-César Faidherbe'nin valiliğe atanmasıyla başladı. Kuzeydeki Magriplileri püskürtün ve el-Hac Ömer komutasındaki Tukulör kuvvetlerinin akınlarını durduran Faidherbe, Médina ve Dakar'ı kurmanın yanı sıra dağınık ticaret merkezlerini birleştirdi. Voloflara büyük

be'in kurmuş olduğu askeri birliklerle Senegal, Fransız yayılması için bir üs işlevini gördü. 1895'te Fransız Batı Afrika'sının merkezi olarak belirlenen Saint-Louis 1904'te yerini Dakar'a bıraktı. Hızla gelişen Dakar, Senegal ve Fransız Sudanı'nın başlıca limanı olarak büyük önem kazandı.

I. Dünya Savaşı sırasında çok sayıda Senegalli askere alındı. II. Dünya Savaşı başlarında Vichy hükümetine bağlı kalan Senegal valisi Kasım 1942'de Müttefiklerin safına geçti. Savaşın sona bütün Senegallilere Fransız yurttaşlığı hakkı verildi ve Senegal bir deniz aşırı il statüsü kazandı. Bu dönemde gelişen milliyetçi hareket Senegal'in 1958'de Fransız Uluslar Topluluğu içinde özerk bir cumhuriyete dönüşmesini sağladı. Sudan Cumhuriyeti'yle oluşturulan kısa süreli Mali Federasyonu'nun ardından Eylül 1960'ta bağımsızlık ilan edildi.

Bağımsızlık hareketinin önderi olarak devlet başkanlığına seçilen Léopold Senghor, Aralık 1962'deki başarısız darbe girişimi üzerine başbakanlık görevini de üstlendi ve 1963'te başkanlık sistemine dayalı bir anayasa yürürlüğe koydu. Uzun süre başta kalan Senghor, Ocak 1981'de yerini Abdou Diouf'a bıraktı. Aynı yılın sonlarında Gambia'da Sir Dawda Kairaba Jawara'yı devirmeye yönelik darbe girişimini bastırmak için bu ülkeye Senegal birlikleri gönderildi. İki ülke Şubat 1982'de Senegambia(*) adıyla bir konfederasyon oluşturma kararı aldı. Bağımsızlığı koruma temelinde dış politika, askerlik ve ekonomide birliği öngören bu konfederasyon, sonraki yıllarda ortaya çıkan anlaşmazlıklar nedeniyle Eylül 1989'da bozuldu.

Senegal'le Moritanya arasındaki sınır anlaşmazlığı 1990'da da sürerken, Gine-Bissau'yla karasuları konusundaki anlaşmazlık yeniden alevlendi. Ülkenin güney kesiminde etkinlik gösteren ayrılıkçı Casamance Demokratik Güçler Hareketi de şiddet eylemlerini sürdürdü. 1991'de ülke-

nin Moritanya, Gambia ve Gine-Bissau'yla olan ilişkileri düzelterken, ekonomik sorunlar önemini korudu. 1993'teki başkanlık seçimlerini gene Diouf kazandı. Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için bak. ANAYILLIK.

Sénégal Irmağı, Batı Afrika'da ırmak. Gine'deki Fouta Djallon Platosundan doğar. Kuzeybatı doğrultusunda akarak Mali topraklarından geçer. Sonra batıya döner, Senegal-Moritanya sınırını çizer ve Atlas Okyanusuna dökülür. Uzunluğu 1.641 km, su toplama havzası 450.000 km²'dir. Ortalama debisi 5-5.000 m³/sn arasında değişir. Başlıca kaynak suları Mali'nin Bafoulabé kentinde birleşen Bafing ve Bakoye, en büyük kolu ise Mali-Senegal-Moritanya sınırındaki Bakel'de ırmağa karışan Falémé'dir. Sénégal Irmağı, Bakel-Dagana arasında 20 km genişliğindeki alüvyonlu bir vadiden geçer. Eylül-ekim arasındaki taşkınlar sırasında su düzeyi yaklaşık 4 m yükselen ırmak, bütün vadiyi kaplar. Dagana'nın aşağısında taşkın ovası genişler. Irmağın ağzı kıyı açıklarından geçen Kanarya Adaları Akıntısı ve kuzeyden esen alize rüzgârlarının etkisiyle güneye doğru dönmüş ve bunun sonucunda kumsalda Langue de Barbarie (Berberi Dili) adıyla anılan uzun bir hendek oluşmuştur.

Sénégal Vadisinde yetişen bitkilerin başında, aralarında arapzamlı elde edilen *A. senegal*'in de yer aldığı çeşitli akasya türleri gelir. Bölgede kaşıkçı ve balıkcıl gibi kuş türleri, ırmak kıyılarında ise kirpi, varan ve dügmeli domuzlar yaşar. Başlıca etnik gruplar Voloflar, Tukulörler ve Sarakollardır (Soninkeler). Genellikle göçebe bir yaşam süren küçük Fulani ve Magripli gruplarına da rastlanır. Taşkın sularının çekildiği bölgelerde pirinç yetiştirilir. Dagana yakınındaki tarlalar, ırmağın kollarından Taoué üzerinde kurulan bir baraj yardımıyla sulanır. Irmak trafiği Moritanya'daki Rosso, Bugué ve Kaédi arasında yoğunlaşmıştır.

Senegambia, Senegal ile Gambia arasında Kasım 1981'de imzalanan ve üç ay sonra yürürlüğe giren antlaşmayla kurulan konfederasyon. Antlaşma iki ülkenin birleşme yolunda şu adımları atmasını öngörüyordu: Orduların ve kolluk kuvvetlerinin birleştirilmesi, ekonomik ve parasal birliğin sağlanması, dış politika ve haberleşme alanlarında eşgüdümün sağlanması, konfederasyon düzeyinde ortak kurumların oluşturulması. Gambia'dan daha büyük olan Senegal, konfederasyon başkanlığını ve konfederasyon parlamentosundaki sandalyelerin üçte ikisini elinde tutacak, birleşmeden sonra her iki ülke de bağımsızlığını koruyacaktı. Senegal ve Gambia antlaşma koşullarını Temmuz 1982'de uygulamaya başladılar. Senegambia konfederasyonu Eylül 1989'da dağıldı.

Senekalar, İrokua dillerinden birini konuşan ve bugünkü New York eyaletinin doğusu ile Ohio'nun batısına düşen topraklarda yaşayan Kuzey Amerika Yerlileri. İrokua Birliği'ni(*) oluşturan kabilelerin en büyüğü ve en önemlilerinden biridir. Kabilenin erkekleri sonbaharda avlanmak üzere küçük gruplar halinde köylerini terk eder, kış ortasında köylerine döner, baharda da balıkçılık yaparlardı. Kadınlar ise mısır ve sebze tarımıyla uğraşır.

Ana tarafından akraba olan aileler, hep birlikte uzunevlerde yaşarlardı. Her aile sekiz klan, her klan da, her biri kendi reisi tarafından yönetilen iki alt gruba ayrılırdı. Klanlar arasında düşümlük kuralı geçerliydi.

Senekalar sık sık öteki Yerli kabileleri ile savaşır ve savaşlardaki kayıplarını öteki kabilelere ait yerleşmelere el koyarak karşı-larlardı. Başlangıçta Seneka Gölü ile Gene-see Irmağı arasındaki topraklarda yaşayan Senekalar, savaşlar sonunda 17. yüzyılda bugünkü New York eyaletinin batı kesimini denetimleri altına aldılar.

Amerikan generali John Sullivan, Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında İngilizlerin tarafını tutan Senekaların köylerini 1779'da yerle bir etti. 1797'de, topraklarının büyük bölümünü yitiren Senekalara 12 bölge ayrıldı. Günümüzde Kuzeydoğu Oklahoma'da,

arasındaki işlemlerde, haksız eylemden doğan tazminat alacaklarında, yangın, deniz kazası, doğal afet ve düşman istilası gibi senet alınmasını olanaksız kılan ya da çok güçleştiren durumlarda senet koşulu aranmaz. Ayrıca sözleşmelerde hata, hile, gabin ve korkutma gibi nisbi butlan nedenlerinin bulunması, senedin ani bir olay ya da zorlayıcı bir nedenden dolayı kaybolmuş olması, uyumsuzluğun tapulamaya ilişkin olması ve taraflar arasında bir kanıt sözleşmesinin yapılmış olması da senet koşulunu ortadan kaldırır. Bir senede ancak başka bir senetle karşı çıkılabilir. Senede bağlı olan

Senekaların uzunevlerinde 1600'lerdeki yaşamı betimleyen bir maket; Rochester Bilim ve Sanat Müzesi, Rochester, New York
Rochester Museum and Science Center, Rochester, New York

Ohio Senekalarının soyundan geldiklerine inanılan ve Kayugalarla karışmış olan 670 dolayında Seneka yaşamaktadır. Senekaların büyük bölümünün Hristiyanlığı kabul etmiş olmasına karşın, küçük bir bölümü New York eyaletinin batısındaki üç uzunevde geleneksel törenlerini sürdürmektedir.

Senendec, İran'ın kuzeybatısında kent. Deniz düzeyinden 1.521 m yükseklikte yer alır. İbn Hurdazbih ve Kudâme'nin yapıtlarında adı Siser (Otuz Baş) olarak geçen kentin nüfusunun çoğunluğunu Kürtler oluşturur. Kentte az sayıda Ermeni de yaşar. İran-Irak Savaşı sırasında Irak uçaklarının saldırısına uğrayan Senendec'de halı, işlenmiş deri, pirinç unu ve şeker üretilir. Başlıca el sanatları ahşap oymacılığı, pamuklu dokuma, bıçak ve metal eşya üretimidir. Kentte Abbasiler döneminden (750-1258) kalma bir kale ve devlete ait bir televizyon istasyonu vardır. Nüfus (1986 tah.) 204.537.

senet, bir hukuki işlemi, borcu ya da olayı belgelemek için düzenlenen imzalı yazı. Bir resmi makam tarafından onanmış ya da aleyhine hukuki sonuç doğuracağı kişi tarafından imzalanmış olması gerekir. Mahkeme ilamından sonra gelen en önemli kesin kanıttır. Yasada senede bağlanmamış işlemler kural olarak geçerli sayılırsa da bunların kanıtlanması çok güçtür. Bu nedenle birçok işlemde genellikle senet düzenleme yoluna gidilir. Ayrıca bazı durumlarda bir hukuki işlemi senetle kanıtlama zorunluğu vardır. Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun 288. maddesine göre bir hakkın doğumu, düşürülmesi, devri, değiştirilmesi, yenilenmesi, ertelenmesi, ikrarı ve sona erdirilmesi amacıyla yapılan hukuki işlemlerin, yapıldıkları zamanki miktar ve değerlerinin 5 bin TL'yi geçmesi durumunda, senetle kanıtlanmaları gerekir. Bu kuralın bazı istisnaları vardır. Yakın akrabalar

her tür iddiaya karşı defî olarak ileri sürülen ve senedin hukuki etkisini ortadan kaldıracak ya da azaltacak nitelik taşıyan hukuki işlemler, 5 bin TL'den daha az bir paraya ilişkin olsalar bile, ancak senetle kanıtlanabilir. Bu konuda tanık dinlenmesi olan-ğı yoktur.

Senetlerin adı senet(*), emre yazılı senetler(*), nama yazılı senet(*), resmi senet, kambiyo senedi(*) gibi çeşitleri vardır.

Senfl, Ludwig (d. y. 1490, Zürih ya da Basel - ö. y. 1556, Münih), İsviçreli besteci. Heinrich Isaac'ın öğrencisiydi. Fransız-Flaman üslubunda ustalaşarak I. Maximilian'ın özel bestecisi oldu. Yaklaşık 1520'de Augsburg'a yerleşerek Isaac'ın *Choralis Constantinus*'unu (Constantinus Koralleri) tamamladı ve basılı Alman müziğinin en erken örneklerinden biri olan *Liber selectarum cantionum*'u (1520; Seçme Şarkılar Kitabı) yayına hazırladı. 1523'ten sonra çalışmalarını Münih'te sürdürdü. Yazdığı yedi missada parodiden (var olan çoksesli bir şarkının yeniden işlenmesi) ve *cantus firmus*'tan yararlandı. Bir missasında ise var olan iki melodiyi eşzamanlı olarak birleştirdi. Yaklaşık 150 Alman şarkısı (*Lied*) yayımlayan (1534, 1544) Senfl'in yapıtlarının toplu basımına 1937'de, *Das Erbe deutscher Musik* (Alman Müziğinin Mirası) kapsamında başlandı.

senfoni, orkestra için bestelenmiş uzun kompozisyon. Genellikle birkaç büyük bölümden oluşur ve bölümlerinden en az biri sonat biçiminde olur.

1750'den önce senfoni sözcüğü çeşitli çalgılar için yazılmış kompozisyonlarla bazı vokal bestelerin enstrümantal önparça (prelüd) ve araparçaları (interlüd) için kullanılırdı. 1597'de Giovanni Gabrieli *Sacrae Symphoniae*'nin (Kutsal Senfoniler) Birinci Kitabı'nı yayımlamış, ama enstrümantal bölümler ancak 1615'teki İkinci Kitap'ta vokal müziğin üslubundan bağımsız duruma

gelmişti. 17. yüzyıl ortalarında Louis Couperin, viyoller ve continuo için yazdığı kompozisyonları senfoni olarak adlandırdı. Başka besteciler de konser, motet ya da madrigallerden önce çalgılarla seslendirilmek üzere yazdıkları önparçalar için bu sözcüğü kullandılar. Sözcüğün 1750 öncesindeki en önemli kullanımı İtalyan operasında görüldü. Jacopo Peri'nin *Euridice*'si (1600) ve Claudio Monteverdi'nin *La favola di Orfeo*'su (1607; *Orfeo Efsanesi*) gibi ilk operalarda bile senfoni denen kursuz giriş ve aramüziği örneklerine yer verildi. Bir yüzyıl geçmeden oldukça standartlaşan bu "senfoni"ler Napoliten uvertür denen hızlı-yavaş-hızlı tempolu üç bölümlük *sinfonia avanti l'opera*'ya (opera öncesi senfonisi) dönüştü. Çok sevilen bu opera uvertürleri kısa süre sonra bağımsız konser parçaları olarak seslendirilmeye başladı.

1700-40 arasında Viyanalı Georg Monn ve Georg Wagenseil'in ikinci yavaş bölümden sonra bir menuet eklemesiyle bu senfoniler dört bölümlü bir bileşik müzik biçimine dönüştü. Bu sırada sonat biçimi de gelişerek birinci bölümün yapısı olarak benimsendi. İtalyan Giovanni Battista Sammartini ile Mannheim okulundan Johann Stamitz'in de etkisiyle standart yapısına kavuşan senfoni, bu biçimini yıllarca korudu.

Senfoni bestecilerinin en üretkeni olan Joseph Haydn, bu türde klasik denen dönemin tümünü kapsayan yapıtlar verdi ve Wolfgang Amadeus Mozart'la birlikte klasik senfoniyi doruk noktasına ulaştırdı. Klasik senfoninin sonat biçimindeki birinci bölümü bazen yavaş bir girişe yer vermekle birlikte hemen her zaman *allegro* tempo-daydı. Haydn ve Mozart sonat biçimini geliştirdiler. Özellikle Haydn, o zamana değin tek temalı olan sonatta tema sayısını ikiye çıkardı. Ritmik, melodik ve armonik açıdan farklı yapıda olan bu temalar işlenip geliştirilebiliyordu. Temaların geliştirilmiş parçaları dönüşümlü olarak seslendirilebildiği gibi üst üste de getirilebiliyordu. Klasik senfoninin ikinci bölümünün genellikle tempolu yavaş, seçime bağlı olan müzik biçimi de çoğu kez sonat ya da tema ve çeşitlemelerdi. Buna karşılık üçüncü bölüm oldukça kesin menuet biçimindeydi. Dördüncü ve son bölüm ise ilk bölüm gibi sonat biçiminde olabiliyordu, ama rondo'yu andıran neşeli ve hızlı tempolu örnekleri daha yaygındı. Klasik senfoni orkestrası, iki fagot ve yaylı çalgılardan oluşan klasik dönem ve yaylı çalgılara iki korno, iki trompet, davullar, bir ya da iki flüt ve sonunda da iki klarnetin katılmasıyla oluşmuştu.

Dokuz senfonisiyle klasik dönemi ileri romantik döneme bağlayan Beethoven, çağının olaylarına duyarlılığı, müzik düşüncesinin zenginliği ve sınır tanımayan bağımsızlığıyla müzik kompozisyonunda, özellikle de senfonide bir devrim yarattı. Kullanılan çalgılara yeni görevler yükledikten başka senfonide ilk kez pikolo, kontrfagot, üçgen, bas davul ve zil, üçüncü bir trombon gibi çalgılara, sonunda da koro ve vokal soloya yer verdi. Sonat biçimli bölümlerin görece önemsiz sayılan parçalarını uzattı; çeşitleme ve füglü pasajlara daha çok yer verdi; bazen müziğin kesintisiz sürdüğü izlenimini verecek biçimde bölümleri birbirine bağladı ve eskiden menuetten oluşan bölümde daha hızlı ve neşeli olan *scherzo*'yu kullandı. Müziğinin dramatik yoğunluğuyla senfoniyi hem kişisel duyguları, hem de insanın evrensel özlemlerini dile getiren bir araca dönüştürdü.

Beethoven hayranlığının ileri boyutlara vardığı 19. yüzyılda senfoni bestecileri genellikle onun yolunu izleyerek, biçimsel kalıplara bağlılık konusunda daha özgür

davrandılar. Alman/Viyana senfoni üslubu Franz Schubert, Felix Mendelssohn, Robert Schumann, Anton Bruckner ve Johannes Brahms'ın yapıtlarıyla sürdü. Brahms'ın dört senfonisinde hem klasik ükölere belirlen bir dönüş, hem de olgun romantik müziğin özellikleri görülmüyordu. Gustav Mahler'in senfonileri ise Alman/Viyana üslubunun 20. yüzyıla taşıyıcısı oldu.

Bu arada, Beethoven'ın ölümünden biraz sonra genç Hector Berlioz *Symphonie fantastique* (1830; *Fantastik Senfoni*) adlı yapıtıyla yeni bir senfoni üslubunun yolunu açtı. Biçimlerin rahatladığı bu beş bölümlü senfonisinde tempoları sık sık ve özgürce değiştirdi; dev bir orkestradan yararlanarak alışılmamış orkestra efektleri yarattı. Bir müzik temasını dönüşümlü olarak kullanan ya da çalgı müziğiyle müzik dışı bir düşünceyi aktaran (programlı müzik) ilk besteci olmamakla birlikte, bu iki öğeyi çok uyumlu bir biçimde kullanarak hem pek çok besteciyi etkiledi, hem de Franz Liszt ve Richard Strauss'un senfonik şiirlerinin hazırlayıcısı oldu.

19. yüzyılın son yarısında senfonide ulusal öğeler hızla öne çıkmaya başladı; halk müziği geleneklerinden yararlanma eğilimi güçlendi. Çek Antonín Dvořák ve Rus Aleksandr Borodin, Nikolay Rimski-Korsakov ve Peter İliç Çaykovski gibi bestecilerin senfonileri ulusal duyguları kursuz bir biçimde dile getirmekle birlikte, bu müzik biçimine fazla yenilik getirmediler.

20. yüzyılda ise senfonilerin sınıflandırılması zorlaştı; oniki ton, atonal, elektronik ve yeni-klasik olarak nitelenen çeşitli kompozisyon teknik ve anlayışları ortaya çıktı. Modern senfoninin belli başlı bestecileri arasında Fransa'dan Arthur Honegger, Almanya'dan Paul Hindemith, SSCB'den Nikolay Myaskovski, Dmitri Şostakoviç ve Sergey Prokofyev ile bu ülkeden göç eden Sergey Rachmaninoff ile Igor Stravinsky, İngiltere'den Ralph Vaughan Williams, Frederick Delius, Sir William Walton ve Sir Michael Tippett, ABD'den Charles Ives, Walter Piston ve Roy Harris, Türkiye'den de Adnan Saygun, Ulvi Cemal Erkin, Necil Kâzım Akses, Cemal Reşit Rey, İhsan Uzmanbaş sayılabilir.

senfonik şiir, müzik dışı bir düşünce ya da öyküden (program) esinlenerek orkestra için yazılmış kompozisyon. Başlığı genellikle esin kaynağını belirtir ya da çağırıştır. Tek bölümlü tipik biçimiyle bir opera ya da oyuna bağlı olmamakla birlikte, edebi ya da doğal bir olay akışını akla getiren konser uvertüründen (örn. Mendelssohn'un Opus 26 *Hebrüder [Fingal Mağarası] Uvertürü*) gelişmiştir.

Senfonik şiir teriminin ve müzik biçiminin yaratıcısı olan Franz Liszt, Alphonse de Lamartine'in *Méditations poétiques*'ine (1820; *Şiirsel Düşünceler*) dayanan *Les Préludes* (1848; *Prelüdlar*) gibi yapıtlarında şiirsel duygulara uygun düşecek tema dönüşümlerinden yararlandı. Senfonik şiirin biçimi senfoninin birinci bölümünde kullanılan sonat biçimini andırmakla birlikte özgürdü ve konuya göre değişebiliyordu.

Senfonik şiire yaklaşım hem konudan konuya, hem de besteciden besteciye farklılık gösteriyordu. Örneğin Richard Strauss *Don Juan*'ın (1889) aşklarını ya da *Don Quijote*'nin (1897) kahramanlıklarını anlatırken rondo ve çeşitleme gibi ara müzik biçimlerinde özgürce değişiklik yaptı. Dante'den Byron ve ötesine uzanan romantik edebiyat 19. yüzyıl boyunca programlı müziğin başlıca malzemesini oluşturdu. Çaykovski Opus 32 *Francesca da Rimini*'de (1876) edebiyattan, Jean Sibelius "Tuonela Kugu-

su"nda (*Dört Efsane*'den, 1893) efsaneden, Sibelius *Finlandiya*'da (1900) ve Bedřich Smetana *Ma vlast*'ta (1874-79) ulusalcılıktan esinlendi. Strauss'un *Also sprach Zarathustra* (1894; *Zerdüşt Dedi ki*) ve *Tod und Verklärung*'unun (1889; *Ölüm ve Nura Bûrünüş*) temelini felsefi temalar oluşturdu. Sergey Rachmaninoff'un *Ölümler Adası* (1907) ile Liszt'in *Hunnenschlacht*'ının (1857; *Hun Savaşları*) esin kaynağı ise resim sanatıydı.

19. yüzyılın son yarısında çoğu kez edebiyat aracılığıyla da olsa özellikle Fransız senfonik şiirinde görsel nitelikli esin kaynağının önemi arttı. Claude Debussy'nin *Prélude à l'après-midi d'un faune*'u (1894; *Bir Faun'un Öğleden Sonrasında Prelüd*) buna örnekti. Ama zamanla senfonik şiirin yerini senfonik bale aldı ve Igor Stravinski *Feu d'artifice* (1908; *Havai Fişekler*) adlı erken tarihli yapıtında senfonik şiire yakınlığını korurken Rus öykülerine dayanan sonraki müziğini dans gösterileri için yazdı.

Senghor, Léopold (Sédar) (d. 9 Ekim 1906, Joal, Senegal, Fransız Batı Afrikası [bugün Senegal]). Senegalli devlet adamı, şair ve yazar. 1960-80 arasında devlet başkanlığı yapmıştır. Afrika sosyalizminin önde gelen savunucularındandır.

Serer kabilesinden varlıklı bir tüccarın oğludur. Bir süre yoredeki bir misyoner okuluna devam ettikten sonra, öğrenimini Dakar'daki bir lisede sürdürdü. 1928'de kazandığı bir bursla Paris'e giderek Louis-le-Grand Lisesi'nde ve Sorbonne Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1935'te, Fransız eğitim sisteminde en üst dereceden öğretmenliğe hak kazanan ilk Afrikalı olarak Tours'da Fransız çocuklarına Fransızca öğretmeye başladı. İki yıl sonra Paris yakınlarındaki bir liseye geçti. II. Dünya Savaşı'nın başlangıcında askere alındı (1939). Ertesi yıl tutuklandı ve bir toplama kampına gönderildi. En güzel şiirlerinin bazılarını iki yıl süren tutukluluğu sırasında yazdı. Serbest bırakıldıktan sonra Fransız Direniş Hareketi'ne katıldı.

Savaşın sonra Fransız Kurucu Meclisi'ne girdi. 1946'da, o dönemde İşçi Enternasyonalı Fransa Bölümü (SFIO) adını taşıyan Fransız Sosyalist Partisi'nin adayı olarak katıldığı seçimleri kazanarak, Fransız Ulusal Meclisi'nde Senegal'i temsil eden iki milletvekilinden biri oldu. 1948'de Senegal Demokratik Bloku'nu (BDS) kurdu. 1951'de yapılan Fransız Ulusal Meclis seçimlerine BDS üyesi olarak katıldı ve seçimleri büyük bir çoğunlukla kazandı.

Senghor, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda konuşurken, 1961
United Nations Photograph

Beş yıl sonra Senegal'in demiryolu merkezi olan Thiès'nin belediye başkanı oldu ve yeniden meclis üyeliğine seçildi.

1956'da Afrika'daki sömürgelerin statüsünü yeniden düzenleyerek bunlara belirli ölçüde özerklik verilmesini öngören Çerçeve Yasası'na (*Loi Cadre*), bölgeyi parçalayarak bir dizi küçük ve güçsüz devletin doğmasına neden olacağı gerekçesiyle karşı çıktı. Yasanın kabul edilmesinden sonra, Afrika birliğini savunan Senegalli İlericiler Birliği'ni (UPS; 1976'dan sonra Sosyalist Parti [PS]) kurdu. 1959'da Senegal, Fransız Sudani (Mali), Dahomey (Benin) ve Yukarı Volta'nın (Burkina Faso) katılımıyla Mali Federasyonu'nun oluşturulmasında önemli rol oynadı. Ama Dahomey ve Yukarı Volta kısa bir süre sonra federasyondan çekildi. Eylül 1959'da Mali'nin, Ağustos 1960'ta da Senegal'in bağımsızlığını ilan etmesiyle Mali Federasyonu dağıldı.

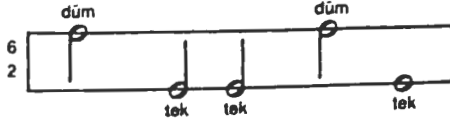
Senegal'in ilk devlet başkanlığına seçilen Senghor, 1962'de Başbakan Mamadou Dia'nın darbe girişimini bastırdıktan sonra yeni bir anayasa yürürlüğe koydu. Beş dönem art arda devlet başkanlığına seçildikten sonra 31 Aralık 1980'de başkanlıktan ayrılarak yerini Abdou Diouf'a bıraktı.

Senghor başkanlığı sırasında tarımı modernleştirmeye, yurttaşlık bilincini yerleştirmeye, verimi artırmaya, Afrikalı komşularıyla daha yakın ilişkiler kurmaya ve Fransa ile olan iyi ilişkileri korumaya çalıştı. Afrika gerçeklerine dayalı, ateizmden ve maddecilikten arındırılmış bir Afrika sosyalizmini savundu. Ayrıca "proletarya diktatörlüğü" gibi sloganlardan uzak, açık, demokratik, insancıl bir sosyalizmi hayata geçirmek için çaba gösterdi.

Siyah edebiyat akımının(*) önde gelen temsilcilerinden biri olan Senghor, edebiyat ve politika çalışmalarından dolayı çeşitli ülkelerdeki üniversitelerden onursal doktor unvanları aldı. Aralık 1969'da Fransız Ahlak ve Siyasal Bilimler Akademisi'ne seçilerek bu akademiye giren ilk Afrikalı oldu. 1984'te de gene ilk Afrikalı üye olarak Académie Française'e seçildi.

Şiir ve denemeleriyle tanınan Senghor'un önemli yapıtları arasında *Chants d'ombre* (1945; Gölge Şarkıları) ve *Hosties noires* (1948; Siyah Kurbanlar) adlı şiir kitapları ile *Liberté I, II, III* (1964, 1971, 1977; Özgürlük, I, II, III) başlığıyla yayımladığı üç deneme kitabı sayılabilir.

senginsemai, klasik Türk müziğinde altı zamanlı, beş vuruşlu bir küçük usul. Yürüksemai usulünün ağır mertebesidir. Sengin-

Senginsemai usulünün vuruşları

semai usulünün de ağır mertebesi vardır ve ağır senginsemai adını taşır. Birinci mertebesi şarkı, ağırsemai ve sazsemai formlarında kullanılmıştır. Ağır senginsemai ise, hemen hemen yalnızca ağırsemai formundaki bazı yapıtların usulüdür. Usulün birinci mertebesi yürüksemai usulü gibi genellikle 6/8'lik, ikinci mertebesi ise 2/4'lik olarak yazılır.

Senior, Nassau William (d. 26 Eylül 1790, Compton Beauchamp, Berkshire - 6. 4 Haziran 1864, Londra, İngiltere), klasik iktisat okulundan İngiliz iktisatçı. Oxford Üniversitesi'nin ilk siyasal iktisat profesörüdür. Döneminin siyasal gelişmelerini önemli ölçüde etkilemiştir.

Eton'da okuduktan sonra 1812'de Oxford'dan mezun oldu. 1819'da avukatlığa başladı. Sonraki yıllarda edebiyat eleştirisi alanında adını duyurdu. Ama daha çok iktisatçı olarak ünlenerek Oxford Üniversitesi'ndeki Drummond Kürsüsü'nün ilk siyasal iktisat profesörlüğünü (1825-30, 1847-52) üstlendi.

İktisat bilimine çeşitli kuramsal katkılarda bulunan Senior *An Outline of the Science of Political Economy* (1836; Siyasal İktisat Bilimine Genel Bakış) adlı yapıtında, tasarrufla sermaye birikimini üretim maliyetinin bir ögesi olarak ele aldı. Geliştirdiği değer kuramıyla sonradan ortaya konan azalan marjinal fayda kavramına öncülük etti; rant kavramını genelleştirdi; faizi, tüketimden vazgeçme nedeniyle katlanılan özveriye dayandırarak "imsak kuramı"nı geliştirdi ve Malthus'un nüfus kuramına karşı etkili bir mücadele yürüttü. Ayrıca değerli metallerin dağılımı kuramının kapsamını genişletti ve verimliliğin fiyatlar genel düzeyi üzerindeki etkisini ortaya koydu.

Senior kuramsal çalışmalarının yanı sıra ekonomik politika sorunlarıyla da yakından ilgilendi. Whig'lerin danışmanlığını yürüttüğü dönemde 1834 tarihli Yeni Yoksullara Yardım Yasası'nı hazırladı. 1841'de el dokumacılarının durumu ile ilgili bir komisyonda görev aldı. William Melbourne hükümetine, şiddet uyguladıkları gerekçesiyle işçi sendikalarının denetim altına alınması önerisinde bulundu. Ayrıca Whig'lerin ticaret politikasını eleştiren Robert Torrens ile çeşitli tartışmalara girdi.

Senirkent, Akdeniz Bölgesi'nin Göller Yöresi'nde, Isparta iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 600 km² olan Senirkent ilçesi doğuda Yalvaç ve Eğirdir, güneyde Atabey, batıda Uluborlu ilçeleri, kuzeyde de Afyonkarahisar iliyle çevrilidir.

Kuzey ve güneyde dağlarla kuşatılmış olan ilçe toprakları ilin kuzeybatı kesiminde yer alır. Bu toprakların güney kesimini aynı zamanda doğal sınır oluşturan Barla Dağı (2.372 m) engelendirir. Kuzey kesimini engelendiren Karakuş Dağlarının yüksek kesimlerinden ilçeyi ve Isparta'yı Afyonkarahisar'dan ayıran il sınırı geçer. Bu sınır aynı zamanda Akdeniz ve Ege bölgelerini birbirinden ayırır. İlçenin iç kesimindeki düzlük Senirkent Ovası adıyla anılır. Gençali Ovası olarak da bilinen bu düzlüğün kuzeyinden kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzun bir kırık çizgisi geçer. İlçe topraklarının bazı bölümleri Anadolu'daki önemli deprem kuşaklarından birinde yer alır. Bu topraklardan kaynaklanan suları toplayan Gençali Deresi, batısı ilçe sınırları içinde kalan ve Hoyran Gölü olarak da bilinen Eğirdir Gölünün kuzey kesimine dökülür.

İlçe halkı geçimini tarım ve dokumacılıktan sağlar. Yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler şeker pancarı, arpa, elma, üzüm, buğday ve soğandır. Az miktarda patates, baklagiller, armut ve haşhaş da yetiştirilen ilçede yaygın olarak koyunculuk yapılır. Evlerdeki el tezgâhlarında yapılan dokumacılık ilçe halkının başlıca geleneksel sanatıdır. Halıcılığın yaygın olduğu ilçede bir salça fabrikası vardır. Kuyucak orman içi dinlenme yeri ile Eğirdir Gölü kıyısı, ilçe halkının başlıca mesire alanlarıdır.

Tarihine ilişkin yeterli bilgiye rastlanmayan Senirkent yöresi, 19. yüzyıl sonlarında Konya vilayeti Hamid sancağının Merkez kazasına bağlı bir nahiye olarak yönetiliyordu. Cumhuriyet döneminde Uluborlu ilçesine bağlı bir bucak olan Senirkent, 1952'de ilçe yapıldı.

Osmanlı döneminde Smirkent adıyla anılan kent, ilçenin ve aynı adla anılan ovanın batı kesiminde yer alır. Fazla gelişmemiş bir yerleşme olan kent, il merkezi Isparta'ya 72 km uzaklıktadır. Senirkent Devlet Hastanesi ilçeye sağlık hizmeti verir.

İlçede bulunan başlıca tarihsel yapılar, Ulugbey köyündeki Veli Baba Camisi ve Türbesi'dir (1610).

Senirkent Belediyesi 1886'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 24.338; kent, 10.738.

senkop, SENDE ya da AKSATIM olarak da bilinir, müzikte ölçü kalıplarına ait doğal vurgu yapısının geçici olarak değişmesi. Ölçünün yapısına göre zayıf zamanda yer alan bir sesin, kuvvetli zamanda yer alan aynı sese bağlanarak uzaması sonucunda oluşur. Bu durumda zayıf zamanlı nota, kuvvetli olandaki vurguyu kendi üzerine çeker.

Senkop, özellikle Doğu Avrupa halk müziğinin büyük bölümünün tipik özelliklerinden biridir. Batı müziğinde 14. yüzyıldan beri kullanılmaktadır. Ayrıca, cazın temel öğelerinden biridir. Stravinsky ve başka 20. yüzyıl bestecileri de yapıtlarında senkopu büyük ölçüde kullanmışlardır.

senkron motor, yalnızca uygulanan gerilimin frekansına bağlı olan belirli ve sabit bir hızla dönmek üzere tasarlanmış alternatif akım elektrik motoru. Fazla güç gerektirmeyen ve dönme hızının sabit kalmasının büyük önem taşıdığı uygulamalarda (örn. elektrikli saat, cayroskop, pikap, teyp) kullanılır. Ayrıca bak. elektrik motoru.

senkronik dilbilim bak. eşzamanlı dilbilim

senkrosiklotron, temel parçacıkların yüksek enerji düzeylerine hızlandırılmasında kullanılan, gelişkin bir siklotron türü. Ayrıca bak. siklotron.

senkrotron, hızlandırılmakta olan parçacığın yörüngedeki hızı arttıkça, parçacığı yörüngede tutmak üzere uygulanan magnetik alanın şiddetinin yükseldiği çevrimsel parçacık hızlandırıcısı türü. Elektron, proton ve ağır iyon gibi parçacıkların hızlandırılmasında kullanılan senkrotronlarda parçacık, yörüngedeki dolanım frekansı ile eşzamanlı tutulan bir alternatif elektrik alanı uygulanarak hızlandırılır. Senkrotron özellikle parçacıkların ışık hızına yakın hızlara yükseltilmesinde (örn. elektron ve protonların çok yüksek enerji düzeylerine çıkarılması) yararlı bir aygıttır, çünkü bu koşullarda enerji düzeyi değiştikçe parçacıkların hızı az değişir.

Değişik uygulama alanlarında kullanılmak üzere çeşitli senkrotron türleri geliştirilmiştir. Elektron senkrotronları, elektronları 2 GeV (GeV: milyar elektron volt) dolayında bir enerji düzeyine çıkarabilir. En yüksek parçacık enerjileri proton senkrotronlarıyla elde edilmiştir; Sovyet bilim adamları, Serpuhov'daki senkrotronunda 1967'de 76 GeV'lik enerji düzeyine ulaşmışlar. ABD'de Batavia'daki (Illinois) Fermi Ulusal Hızlandırıcı Laboratuvarı'nda, 1984'te, 800 GeV'lik enerji düzeyine çıkmıştır. Diğer özel senkrotron türleri arasında, alternatif gradyanlı senkrotronlar ve sabit alanlı, alternatif gradyanlı senkrotronlar sayılabilir.

senkrotron ışıması, ışık hızına yakın hızlarda yol alan yüklü parçacıkların (örn. elektronlar ve iyonlar), izledikleri yoldan bir magnetik alan etkisiyle sapındıklarında yayınladıkları elektromagnetik ışıması. Senkrotron olarak adlandırılan parçacık hızlandırıcılarında gözlemlendiği için bu adla anılır.

Birçok gökcismi senkrotron ışınımı yayınlar. Örneğin Jüpiter gezegeninin çevresindeki magnetik alanda dönen yüksek hızlı elektronlar, radyo frekanslı senkrotron ışınımı yayar. Yengeç Bulutsusu dolayındaki magnetik alanda yol alan elektronlar ise, radyo frekanslı ışınının yanı sıra, görünür ışık ve morötesi senkrotron ışınımı yayınlar. Samanyolu Gökadasi'ndaki öteki süpernova kalıntıları ve kuvazarlar(*) da radyo frekanslı senkrotron ışınimleri yayınlamaktadır.

Senkrotron ışınımı sürekli türden bir ışıdır ve büyük ölçüde kutuplanmıştır; şiddeti ve frekansı yüklü parçacıkların enerjisine ve bunları saptıran magnetik alanın şiddetine bağlıdır. Parçacıkların enerjisi ve magnetik alanın şiddeti yükseldikçe, salınan ışının şiddeti ve frekansı da yükselir. Senkrotron ışınımı, bu ışınımı yayınlayan gökcisminin sıcaklığından bağımsızdır; sıcaklığı görece düşük olan bir gökcismi bile senkrotron ışınımı biçiminde çok güçlü elektromagnetik enerji yayımlayabilir. Bu nedenle senkrotron ışınımı çoğu kez, ısı olmayan ışınım olarak adlandırılır.

Sennett, Mack, asıl adı MICHAEL SINNOTT (d. 17 Ocak 1880, Richmond, Québec, Kanada - ö. 5 Kasım 1960, Hollywood, ABD), Keystone Kops'ın(*) ve Amerikan sinemasında slapstick(*) tarzı komedinin yaratıcısı. Güldürücü zamanlama ve kurgu-

komedilerini renklendiren plaj güzellerini ve Keystone Kops'ın sonradan uluslararası üne kavuşan eşsiz yetenekli oyuncularının gülünçlüklerini akla getirir. Ama *His Bitter Pill* (1916; Yiyip Yutamadığı), *A Small Town Idol* (1921; Küçük Bir Kasaba İdolü) ve *The Shriek of Araby* (1923; Araby'nin Çığlığı) gibi önemli filmleri, giderek mekanikleşen bir toplumun zayıflıklarını alaya alan keskin parodiler ya da zekice kurgulanmış yergilerdi. Filmlerinin ayırt edici özelliği, kamera oyunları 1907'den sonra ABD'de gözde olan Fransız "kovalamaca" komedilerini anımsatan hızlandırılmış ve yavaşlatılmış hareketli görüntülerdi.

Sesli sinemaya geçilmesi, art arda iki film gösteriminin başlaması, çizgi filmlerin yaygınlaşması ve kişisel servetini yok eden Büyük Bunalım, Sennett'in sinemasına ağır darbe indirdi. 1935'te sinemadan uzaklaşan Sennett, "beyazperdede komedi tekniğine kalıcı katkılardan ötürü" 1937'de özel bir Oscar'la ödüllendirildi.

Šenoa, August (d. 14 Kasım 1838, Zagreb - ö. 13 Aralık 1881, Zagreb, Hırvatistan, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu), Hırvat romancı, eleştirmen, yayımcı, şair ve oyun yazarı. Hırvat edebiyatının çağdaşlaşmasına ve romantizmden gerçekçiliğe geçişine önderlik etmiş, Hırvat edebiyatında tarihsel roman türünün ilk örneğini vererek Hırvatların ulusal benlik duygusunun gelişmesine katkıda bulunmuştur. Edebiyatın halkı eğitmesi gerektiğini savunan Šenoa güncel toplumsal konularda da yazmış, 1869'dan sonra eleştiri dergisi *Vijenac*'ın yayın yönetmenliğini üstlenmiştir. Romanları arasında *Seljacka buna* (1877; Köylü Ayaklanması) ve *Diogenes* (1878) yer alır.

Senoi dilleri, Güneydoğu Asya dil ailesinin Malakka alt öbeğine bağlı diller. Orta (Semai), Doğu (Jah Hut) ve Kuzey (Temiar) kollarına ayrılır. Çok sayıda lehçesi bulunan Güney Senoi dilleri ise, bazı dilbilimcilerce Semel dilleri(*) adıyla ayrı bir öbekte toplanır.

Senoi dilleri Malezya'da yaklaşık 32 bin kişi tarafından konuşulur. Özellikle iç kesimlerde yaygın olmakla birlikte, Kuala Lumpur'un güneyindeki kıyı bölgesinde de bu dilleri konuşanlara rastlanır.

Senoiler, Malakka Yarımadasında ve Endonezya'nın Sumatra Adasındaki Siak kıyı ovaları boyunca yaşayan, Vedda etnik grubundan halk. 1970'lerin sonlarında sayılarının 34 bin dolayında olduğu tahmin edilen Senoilerin izlerine Endonezya'nın doğu adalarında da rastlanır.

Malakka Yarımadasında yaşayan Senoiler, Mon-Khmer dilleriyle akraba olduğu ya da bu dillerden etkilendiği belli olan bir dili konuşur. Sumatra'da yaşayanlar ise Minangkabuların dilini ve anayanlı örgütlenme biçimini benimsemişlerdir. Bölgeye geldiklerinde kuru tarım yöntemlerini geliştirmiş olduklarını, komünal evlerde yaşadıklarını ve belli bir siyasal örgütlenmeleri olduğunu gösteren işaretler vardır. Manyok ve piring tarımıyla uğraşan Senoiler avcılık, balıkçılık ve yiyecek toplayıcılığı da yaparlar. Yarımada'daki komşuları olan Malaylar ve Semanglar (Ngolar) gibi üstemeli silahlar ve zehirli oklarla avlanırlar. Sepetçilikte ustadırlar; buna karşılık dokumacılık ya da metal işlemeciliği yapmazlar.

Senonlar, biri Galya'da, öbürü İtalya'da yaşamış iki eski Kelt kabilesi. Aynı halkın iki kolu da olabilirler. Bugün Fransa'nın Seine-et-Marne, Loiret ve Yonne illerini (département) oluşturan topraklarda yaşa-

yan Galyalı Senonlar İÖ 53-51 arasında Julius Caesar'a karşı savaştılar. Sonradan Lugdunensis adlı Roma eyaletine bağlandılar. Başlıca kentleri daha sonra Senonus adını alan Agedicum'du.

Öteki Senonlar büyük olasılıkla İÖ y. 400'de Alpler'i aşarak İtalya'ya geçtiler ve Umlerleri (Umbri) topraklarından sürerek Ariminum (Rimini) ve Ancona arasındaki doğu kıyılarına yerleştiler. İÖ 391'de Etruria'yı (bugün Toscana) fethedip Clusium'u (bugün Chiusi) kuşattılar. Clusium'un yardım çağrısına uyan Roma'nın savaşa müdahale etmesi, Galyalıların İÖ 390'da Roma'yı ele geçirmesine yol açtı. Yapılarında bundan hiç söz etmeyen Polybios'un tersine Livius ve Diodoros Sikeliotes, Senonların Roma'yı alan Galyalıları önderlik ettiklerini yazarlar. Senonlarla Roma arasındaki çarpışmalar sonraki yüzyıl boyunca sürdü. Senonlar İÖ 283'te Publius Cornelius Dola-bella'ya yenilerek bölgeden sürüldüler. Topraklarının bir bölümünde yeni koloniler kuruldu, bir bölümü ise Roma yurttaşlarına arazi olarak bağışlandı.

Senozoyik Zaman, YAKIN ZAMAN olarak da bilinir, jeolojik kronolojide, Yer yüzeyindeki yaşamda gerçekleşen köklü dönüşümlerle birbirinden ayrılan başlıca üç zamandan üçüncüsü. Senozoyik, memeliler ve kapalıtohumlular çağı olarak kabul edilir. Senozoyik Zaman, Mezozoyik (İkinci) Zaman'dan (y. 225-65 milyon yıl önce) sonra gelir. Buna göre Senozoyik Zaman, 65 milyon yıl öncesinden günümüze kadarki dönemi kapsar ve Tersiyer Dönem(*) ile Kuvaterner Dönem(*) ayrılır. Bu dönemler de kendi içlerinde Paleosen, Eosen, Oligosen, Miyosen ve Pliyosen ile Pleyistosen ve Holosen bölümlere ayrılır.

Tersiyer (Üçüncü) Dönem (y. 65-2,5 milyon yıl önce), dağılım olaylarının gerçekleştiği bir evre oldu. Yerkabuğundaki büyük tektonik hareketler bugünkü Kuzey Amerika'daki sıradağların, And, Alp, Kafkas ve Himalaya dağlarının oluşumuna yol açtı. Günümüzdeki volkanik bölgeler de, bu dönemde gerçekleşen yerkabuğu yükselmelerine eşlik eden yanardağ etkinliklerinin ürünüdür.

Tersiyer Dönemde bitkilerin evrimi yeryüzünün görünüşünü önemli ölçüde değiştirdi. Mezozoyik Zamanda egemen bitki örtüsünü oluşturan açıktohumlular yerlerini büyük ölçüde kapahtohumlulara bıraktı. Kapalıtohumlu bitkiler buz takkesinin bulunmadığı Kuzey Kutup Bölgesi'nde ortaya çıktı ve güneye doğru yayılarak yeryüzünü kapladı. Kapalıtohumluların dağılımında büyük dağ sıralarının konumu önemli bir rol oynar. Dağlar genel olarak Avrasya'da doğu-batı doğrultusunda, Amerika ve Güneydoğu Asya'da ise kuzey-güney doğrultusunda uzanır. Pleyistosen Bölümün (y. 2,5 milyon-10 bin yıl önce) büyük buzlaşma çağlarından sonra buzullar çekilmiş, ama bitkilerin birçoğu dağ engelleri yüzünden geri dönememişti. Buna karşılık bitkiler Amerika ve Güneydoğu Asya'da yeniden kuzey bölgelerine yayıldılar.

Tersiyer Dönemin en önemli biyolojik gelişimi memelilerin evrimidir. Mezozoyik Zamanda küçük ve ilkel memeliler vardı. Ama bunların çoğu Mezozoyik Zamanın sonunda dinozorlarla birlikte yok oldu. Memelilerin yalnız, daha sonra dallanarak çeşitlenecek iki temel grubu, keseliler ve eteneli memeliler varlıklarını sürdürdüler. Kıtaların kayması memelilerin evrimini köklü bir biçimde etkiledi. Avustralya'nın Tersiyer

Sennett
Museum of Modern Art Film Stills Archive, New York

daki ustalığıyla ün kazanmış, Hollywood'un sessiz sinema dönemindeki en önemli adlarından biri ve özgün bir üslup geliştiren ilk komedi yönetmeni olmuştur.

Sirklerde, bürlesk gösterilerde, vodvillerde ve tiyatrolarda sahneye çıktıktan sonra 1909'da oyuncu olarak Biograph stüdyolarına girdi. Sinema sanatının gelişmesine öncülük eden D. W. Griffith'ten sinema tekniğini öğrenerek kısa sürede senaryo yazarı ve yönetmen oldu. Üç yıl sonra Biograph'tan ayrıldı ve Los Angeles'ta kendi şirketi Keystone Company'yi kurdu.

Sennett'in şirketi 1914'te ilk uzun metrajlı Amerikan komedisi olan *Tillie's Punctured Romance* (Tillie'nin Boşa Çıkan Aşkı) filmiyle gerçekleştirdi. Ama Sennett daha çok, bini aşkın tek ya da çift makaralık kısa komedi filmiyle ünlendi. Canlandırması çok pahalı olan geçit törenleri, yangınlar ve benzeri olaylardan yararlanarak çoğunlukla olay yerinde ve o anda tasarlanan ilk kısa komedilerinde hem oyunculuk, hem de yönetmenlik yaptı. Sennett adı genellikle,

yer Dönem boyunca öbür kıtalardan yalıtılmış olması keseliler grubunun burada rekabetten uzak kalmasını, büyük bir tür zenginliğine ulaşarak değişik ekolojik nişleri doldurmasını sağladı. Güney Amerika'ya ise keselilerin yanı sıra özelleşmiş bazı eteneli memeliler de ulaşmıştı. Keseliler arasında öbür memelilerle birlikte yaşamayı başaran grupların bulunmasına karşın, eteneli memeliler çok daha başarılı bir gelişim gösterdi.

Paleosen Bölümde (y. 65-54 milyon yıl önce) hem Eski Dünya'da hem de Yeni Dünya'da memelilerin evrimi büyük bir hız kazandı ve ortaya çok çeşitli gruplar çıktı. Bunlar arasında kemiriciler, etçiller, toynaklı hayvanlar ve maymunlar yer alıyordu. Kuvaterner (Dördüncü) Dönem (y. 2,5 milyon yıl öncesinden günümüze) başlarında, dik durabilen, kol ve bacak uzunlukları günümüz insanına yakın ilk insanlar ortaya çıktı. Fosil buluntular insana benzer en eski türlerin Doğu Afrika, Güney Afrika ve Endonezya'da evrimlendiğini göstermektedir. Bu insançılara ait fosiller çeşitli aletlerle birlikte bulunmuştur.

Kuvaterner Dönem boyunca buzulların art arda ilerleyip gerilemesi Kuzey Yarıküre'de gelişen bitki ve hayvan varlığını derinden etkiledi. İlk insanların yanı sıra öbür gruplardan birçok tür buzullar nedeniyle yer değiştirmek zorunda kalırken bazı hayvanlar değişen iklim koşullarına uyarlandı. *Homo erectus* Avrupa ve Asya'da alet kullanmayı geliştirdi. *Homo neanderthalensis* bu aletleri daha yetkin bir duruma sokarken, soğuktan korunmayı ve mağaralarda barınmayı da öğrendi. Würm Buzul Çağında ortaya çıkan *Homo sapiens* Fransa ve İspanya'da daha o zamandan başlayarak mağara duvarlarını bezemeye başladı.

Sens, Fransa'nın ortakuzey kesimindeki Burgonya planlama bölgesine (*région de programme*) bağlı Yonne ilinde (*département*) kent. Paris'in güneydoğusunda yer alır. Galya kabilelerinden Senonların merkezi olan kent. Roma döneminde de önemini korudu. Ortaçağda bir dinsel merkez durumuna geldi. Canterbury başpiskoposu Thomas Becket 1166-70 arasında kentin 2 km kuzeyindeki St. Colombe Manastır'ında yaşadı.

Kentteki Saint-Étienne Katedrali (12-16. yy) ilk önemli gotik kiliselerden biridir. Katedralin koroyeri Sens'li mimar Guillaume tarafından İngiltere'deki Canterbury Katedrali örnek alınarak yapılmıştır. Kentte metal ve elektrikli eşya, süt ürünleri ve ilaç üretilir. Nüfus (1982) 25.793.

Senta Savaşı bak. Zenta Savaşı

sentaks bak. sözdizim

sentetaz, LİGAZ olarak da bilinir, kimyasal enerjinin korunmasına yönelik tepkimeleri katalizleyen ve enerji gerektiren biresim süreçleriyle enerjinin açığa çıkmasına yol açan yıkım süreçleri arasında bir bağ oluşturan 50 kadar enzimin ortak adı. Sentetazlar iki molekülün birleşmesini katalizlerken, gereken enerjiyi enerjice zengin fosfat bağının parçalanmasından (adenozintrifosfatın adenozin difosfata dönüşmesiyle) elde eder. Bir aminoasitle taşıyıcı RNA arasındaki karbon-oksjen bağının oluşmasını katalizleyen sentetaz, aminoasit-RNA sentetazı olarak adlandırılır. Amit sentetazları ve peptit sentetazlarının etkinliği sonucunda karbon-azot (C-N) bağları oluşur.

sentetik bölme, BİREŞİMSSEL BÖLME olarak da bilinir, $a_0 x^n + a_1 x^{n-1} + a_2 x^{n-2} + \dots + a_n$ biçimindeki n 'inci dereceden bir çokterimliyi (burada $a_0 \neq 0$ 'dır) aynı biçimde ifade edilmiş ama derecesi daha küçük bir çokterimliye (çoğu kez $x-a$ ifadesine) bölmekte kullanılan ve değişkenin gereksiz yere taşınmasını önleyen yalın yöntem.

$2x^3 - 7x^2 + 11x - 3$ çokterimlisini $x-3$ 'e bölmek için bölünen çokterimlinin katsayıları x 'in azalan kuvvetlerine göre sıralanarak yazılır; çokterimlide yer almayan kuvvet varsa, katsayı olarak sıfır yazılır. Değişken ve üsleri yazılmaz; en büyük üslü x 'in katsayısı (örnekte 2) olduğu gibi aşağı inilir, bölendeki sabit sayının ters işaretlisi ile (örnekte 3) çarpılıp bir sağdaki katsayıyla toplanır (örnekte bu toplama sonucunda -1 elde edilmektedir). Sonuç (-1) gene 3 ile çarpılır ve bir sağdaki katsayıyla toplanır, işlem böylece sürdürülür:

$$\begin{array}{r|rrrr} 2 & -7 & 0 & 11 & \\ & 6 & -3 & -9 & \\ \hline 2 & -1 & -3 & 2 & \end{array} \quad \begin{array}{l} \\ \\ 3 \end{array}$$

Örnekte bölüm olarak $2x^2 - x - 3$ bulunmuştur; kalan, 2'dir.

Aynı bölme işlemi değişken ve üsleri taşınarak gerçekleştirilen alışılmış yöntemle aşağıdaki gibi yapılır:

$$\begin{array}{r|l} 2x^3 - 7x^2 + 0x + 11 & x - 3 \\ \underline{2x^3 - 6x^2} & \\ -x^2 + 0x & \\ \underline{-x^2 + 3x} & \\ 3x + 11 & \\ \underline{3x + 9} & \\ 2 & (= \text{kalan}) \end{array}$$

sentetik diller bak. biresimli diller

sentetik elyaf bak. yapay elyaf

sentez (kimyada) bak. biresim

sentez, felsefede, çeşitli parçaların ya da öğelerin bir araya getirilerek bunların toplamının belirteceğinden daha farklı bir görüşe ulaşılmasını sağlayan bağlantı türü. Bu yolla elde edilen görüş ya da sistemin doğruluğu, parçaların basit toplamından daha bütünsel biçimde yansıttığı kabul edilir. Sentez felsefe tarihinde farklı filozoflarca farklı alanlarda kullanılmıştır.

Kant'ın bilgi sınıflandırması içinde sentez, bilginin içeriğini genişleten ya da yeni bir içerik sağlayan bilgi türlerini niteler. "Sentetik" bilginin karşısına koyduğu "analitik" bilginin ise, yalnızca verilmiş bir bütünün çözümlenmesiyle elde edildiğini ve içeriği yeni bir öge katmadığını belirtir. Kant'a göre, bütün bilgi edimleri en temelde sentetik bir birleştirme etkinliğine dayanır.

Hegel ise sentezi önce mantıksal, sonra da ontolojik bir bağlantı türü olarak kullanır. Mantıksal anlamına göre sentez, bir olumlu verinin (tez), karşıtı olan olumsuz bir veri (antitez) ile birleşmesi sonucunda elde edilen ve ikisini de kapsayan, ama ikisinden de farklı olan bir bütünü ifade eder. Bir süreç olarak, tezle antitezin ortadan kalkmasıyla oluşan sentez, tezin ve antitezin hem varlığını hem de yokluğunu içerir. Böylece diyalektik süreçte her sentez bir sonraki aşamanın tezini oluşturur.

Hegel'in yönteminden etkilenen Karl Marx'ın geliştirdiği felsefi sisteme bağli olarak sentez, bugün özellikle diyalektik maddecilik görüşünde önemli bir yer tutar. Buna göre, tarihsel süreçte her dönem, bir önceki dönemi oluşturan çatışmaların bir sentezi olarak görülür. Böylelikle, hem

önceki tarihsel dönemlerin sonrakileri nasıl etkilediği, hem de her tarihsel dönemin yeni özellikleri açıklanır.

Günümüzde analiz düşüncesi ağır bastığından, yeni bir içerik kurulmasını öngören sentetik bağlantı türlerine fazla önem verilmemektedir. Ama çağdaş biçimiyle analitik felsefeyi eleştirenler, bu yöntemin yeni bir içerik sağlamaması yüzünden felsefenin senteze önem vermesini savunurlar.

Senufolar, Fildişi Kıyısı'nın kuzeyiyle Mali'nin güneydoğusunda yaşayan ve yakın akraba olan bir grup halk. Nijer-Kongo dillerinin Volta öbeğine bağlı en az dört ayrı dil konuşurlar. Bunlar Fildişi Kıyısı'nda konuşulan Palaka, Dyimini ve Senari dilleriyle, Mali'de konuşulan Suppire dilidir. Her grubun bölündüğü çok sayıda alt grup da halkı ve dilini kendi sözcükleriyle adlandırır. Senufo adı dış kökenlidir. Palakalar ana Senufo grubundan 15. yüzyıldan önce ayrılmışlardır. Aynı tarihlerde Bamba-ticaret yolu üzerinde bir merkez olarak Kong kasabasının kurulmasıyla, kabilenin geri kalan bölümü güney, batı ve kuzeye göç etmeye başlamış ve sonunda bugünkü gruplar oluşmuştur.

Senufolar tarımla uğraşır. Başlıca ürünleri mısır ve darıdır. Çiftlikler küçük kerpiç evlerden oluşan köylerin çevresinde toplanmıştır. Güneyde evlerin damları saz ve samanla örtülmüş; daha kurak iklimli kuzeyde ise düz çatılıdır. Temel toplumsal birim olan geniş aile, aile reisiyle oğulları, gelinleri ve torunlarından oluşur. Çokkarınlık oldukça yaygındır. Veraset ve soy çizgisi babayandır. Gençler için düzenlenen ergenlik törenlerinde, delikanlıların yetişkin kabile üyelerinin sorumluluklarıyla tanışmaları sağlanır. Müzik alanındaki ustalıklarıyla tanınan Senufolar müzik yaparken marimba ve demir gonglarla çeşitli davul, korno ve flüt türleri kullanırlar. Ağırliğini maske ve insan figürlerinin oluşturduğu ahşap oyma işleri dünyaca tanınmıştır.

Senular, Kolombiya'nın kuzey kesimindeki düzlüklerde yaşayan ve İspanyol egemenliği sırasında soyu tükenen Yerli halk. Bir Karib dili konuşan Senular tropik orman bölgelerinde tarım yapıyorlardı. Başlıca ürünleri büyük olasılıkla mısır, manyok, tatlıpatates ve pamuktu. Avcılık, balıkçılık ve yabani yiyecek toplayıcılığı da önemli etkinliklerdi.

Senu yerleşmeleri, kazıklardan yapılmış birer duvarla korunan büyük köylerden oluşuyordu. Kazık ve sazlardan yapılan evler bazen çamurla sıvanırdı. Pamuklu dokuma, çömlek, humak ve oyma kuno üreten Senular altın da işlerlerdi. Sıcak iklim nedeniyle çok az giyinirlerdi. Erkeklerin üzerinde büyük olasılıkla yalnızca cinsel organlarını kapatan bir örtü ile süsler bulunur, kadınlar ise çeşitli resim ve desenlerle bezenmiş, pamuklu kumaştan bir etek sardırlardı. Çok çeşitli altın takı kullanırlardı.

Senuların kabile reislerinden biri kadındı. Çoşeklilik yaygındı. İnsan eti de yiyen Senuların dinsel yaşamı, büyük tapınaklara yerleştirilmiş putlar çevresinde odaklaşmıştı.

Senusi, Ahmed eş-Şerif es- (d. 1873, el-Ceghub - ö. 10 Mart 1933, Mekke), Afrika'da sömürgeci İngiliz, Fransız ve İtalyan güçlerine karşı direnen dinsel hareket Senusiyenin önderi.

Senusiyenin kurucusu Sidi Muhammed bin Ali es-Senusi'nin torunuydu. Hareketin önderliğini yürüten amcası Muhammed el-Mehdi'nin (1844-1902) gözetiminde öğre-

nim gördü, onun ölmesi üzerine Senusiye'nin başına geçti. Orta Afrika'yı işgal eden Fransızlara karşı yıllarca süren bir savaş başlattı. Modern silahlarla donatılmış Fransız askerlerine yenilince Orta Afrika üzerindeki egemenliğini yitirdi (1909). İtalya, Libya topraklarını işgale başlayınca Ahmed eş-Şerif bu kez de İtalyanlarla savaşa girdi (1911). Bu savaş sırasında ilk kez, yayımladığı beyannamele "el-Hükümetü's-Senusiye'l-Celile" adıyla imzalamaya başladı. Böylece Senusiye hareketini ilk kez bir devlet olarak ilan etmiş oluyordu. I. Dünya Savaşı'nda Mısır'ı işgal eden İngilizlere karşı başlattığı (1915) savaş Senusilerin büyük kayıpları vermesine yol açtı. 1916'da Senusiye'nin fiili önderliğini Muhammed el-İdris üstlendi.

Ahmed eş-Şerif, I. Dünya Savaşı'nın sonunda V. Mehmed'in (Reşad) çağrısı üzerine İstanbul'a gitti. Burada İslamcı çevrelerin etkisinde kaldı. Sivas'ta düzenlenen bir İslam kongresine başkanlık etti. Türkiye'den ayrıldıktan sonra Şam'a gitti. Fransızların Şam'ı terk etmesini istemeleri üzerine Filistin'e, oradan da Mekke'ye giderek dedesinin Ebu Kubays Dağında açtığı zaviyeye yerleşti ve son yıllarını burada geçirdi.

Senusi, es-, tam adı SIDI MUHAMMED BIN ALI ES-SENUSI EL-MUCAHİRİ EL-İDRİSİ (d. 1791, Turs, Mosteganim - ö. 7. Eylül 1859, el-Ceghub, Libya), kendi adıyla Senusiye olarak bilinen dinsel ve siyasal hareketin kurucusu.

Eğitime halası Seyyide Fatıma'nın gözetiminde başladı. Daha sonra öğrenimini sürdürmek için Fas'a gitti. İcazet aldıktan sonra sekiz yıl süreyle ders ve vaaz verdi. Konuşmaları yönetimin tepkisini çekince ülkesinden ayrıldı (1829), Cezayir, Mısır ve Hicaz'a gitti. Sonunda Mekke'ye yerleşen Senusi, Şazeliye tarikatının İdrisiye kolunun kurucusu Şeyh Ahmed bin İdris'e bağlandı. Senusiye adını alacak olan tarikatının ilkelelerini açıklamaya başladı. İlk zaviyesini de burada, Ebu Kubays Dağında açtı. 1841'de Osmanlı yönetimince sürülünce Mekke'den ayrılarak Afrika'ya gitti. İlk olarak Derne ile Bingazi arasında Cebel'l-Ahdar'da bir zaviye açtı. Burası kısa sürede büyük bir kasabaya dönüşüp Bingazi'deki Osmanlı memurlarının dikkatini çekince tarikat merkezini el-Ceghub'a taşıdı. Merkezden çevreye doğru yayılan bir örgütlenmeyi gerçekleştirdi. Afrika içlerindeki kabileleri Müslümanlaştırdı. İslam dünyasının önemli merkezlerinde zaviyeler açtı. Adı bir süre sonra bütün Afrika ve İslam dünyasında, kerametler gösteren büyük bir veli, bir kurtarıcı ve önder olarak anılmaya başladı. Öldüğünde Senusiye resmen ilan edilmeyi bekleyen bir devlet biçiminde örgütlenmişti.

Senusiyeye, Sidi Muhammed bin Ali es-Senusi'nin 1837'de Afrika'da kurduğu dinsel ve siyasal hareket.

Tarikat biçiminde örgütlenen Senusiye'nin ıslahçı ve reformcu yanı ağır basıyordu. Bu özelliğiyle Afrika koşullarına uyarlanmış bir Selefî(*) hareketiydi. ıslahçı tutumu özellikle mezhep ve fıkıh alanlarında belirgindi. Senusi, mezheplerce oluşturulan tüm hukuk sistemlerini kendi içtihatları çevresinde birleştirdi. Senusiye'ye giren kişi, hangi mezhepten olursa olsun, Senusi'nin belirlediği inançları paylaşmak ve yaşamını onun öngördüğü biçimde düzenlemek zorundaydı. Bu girişim mezheplere bağlı bilgiler çevresinde bazı tepkilerle yol açtıysa da geniş halk yığınlarının benimsendi. Senusi, ayrıca tarikatlara özgü tüm özel kural, tören ve gelenekleri kaldırdı, tasavvuf düşüncesinin özünü oluşturan İslami ilkeleri vurguladı.

Senusiye'ye giriş için de özel bir tören gerekmiyordu. Şeyh ile isteklinin el sıkışması ve bir kez Fatiha okumaları Senusi ihvanından olmak için yeterliydi. Herhangi bir bedensel engeli olmayan her Senusi iş hayatına, çalışmaya yöneltilirdi.

Senusiye'nin tarikat örgütlenmesinin çekirdeğini zaviyeler oluşturmuyordu. Senusi zaviyeleri yalnız müritlerin değil, bütün yoksulların sığındığı birer imarethaneydi. Zaviyelerden zikir ve çile benzeri uygulamalar da kaldırılmıştı. El-Ceghub'daki merkez zaviyede yüksek düzeyde eğitim veren ve başka zaviyelerde görevlendirilecek elemanları hazırlayan bir medrese vardı. Burada 8 bin yazmadan oluşan büyük bir kütüphane de bulunuyordu. Senusi zaviyeleri ayrıca birer askeri üs işlevi görüyordu. Her Senusi, bir silah ve bir binek hayvanı edinmek zorundaydı. Zenginler, işyerinde işçi çalışanlar, yoksullar ve yanlarında çalışanları ıslahlandırmakla yükümlüydü. Zaviyelerde silah kullanımı gibi temel askerlik bilgileri de verildi.

Senusi öldüğünde Senusiye bugünkü Libya'nın büyük bölümüne, Mısır'ın batısı ile Sudan'ın kuzeybatısına ve Orta Afrika topraklarına egemen olan geniş bir devlet durumuna gelmişti. Senusi'den sonra hareket bir süre 10 Senusi halifesinden oluşan bir naiplik meclisince yönetildi. Daha sonra yönetim Senusi'nin büyük oğlu Muhammed el-Mehdi'ye (1844-1902) geçti. Mehdi'den sonra da yönetimi kardeşi Muhammed eş-Şerif'in oğlu Ahmed eş-Şerif es-Senusi(*) devraldı. Şerif döneminde Afrika İngilizler, Fransızlar ve İtalyanlarca işgal edilerek paylaşıldı. Senusiler Mısır'da, Orta Afrika'da ve Libya'da ısgalcılara karşı II. Dünya Savaşı'na değin savaştılar. Berka (Kyrenai-ka), Sirtika, Trablusgarp'ın güneyi, Fizan ve Hicaz Senusiye'nin en güçlü olduğu yerlerdi. Ahmed eş-Şerif'in V. Mehmed'in (Reşad) çağrısı üzerine İstanbul'a gitmesinden sonra hareketin başına Mehdi'nin oğlu Muhammed el-İdris (1890-1983) geçti. Senusiye İngilizler ve İtalyanlarca yürütülen görüşmeler sırasında Berka halkının siyasal sözcülüğünü üstlendi ve bu konumunu II. Dünya Savaşı boyunca korudu. 24 Aralık 1951'de İdris, bağımsız Birleşik Libya Kralığı'nın kralı ilan edildi. Bundan sonra Senusiye, Senusi'nin belirlediği ilke ve amaçlardan bütünüyle uzaklaştı. Muammer Kaddafi(*) 1 Eylül 1969'daki askeri darbeyle Senusiye'nin siyasal varlığına kesin biçimde son verdi.

senyör (Fransızca *seigneur*: "efendi", "bey"), Latince'de DOMINUS, İngilizce'de LORD. Avrupa'da feodal toplumun egemen sınıfını oluşturan toprak aristokrasisinin üyesi.

Senyörler, Fransa'da *seigneurie*, İngiltere'de *manor* denen bir ya da birkaç malikâneyi ellerinde bulundurur ve yönetirlerdi (*bak* malikâne sistemi). Bu malikâneler, kral ya da başka bir yüksek soylu tarafından, en azından başlangıçta koşullu (hizmet karşılığı) olarak senyörlere verilen birer *fief*ti(*); her *fief* en az bir *manor*'dan oluşurdu. Bunlar zamanla denetimin zayıflaması sonucunda kalıtsal birer mülke dönüşecekti. Hemen her senyör, kendisinden bir kademe yukarıdaki senyörün vassalı(*) (alt beyi), bir kademe aşağıdaki senyörünse süzereni (üst beyi) durumundaydı. Latince'de *homagium* denen bir sadakat yeminini de içeren çeşitli törenlerin ideolojik bakımdan perçinlediği bu vasallık zinciri kraldan başlayıp, *fief*lerini doğrudan kraldan alan baronlardan geçerek salkımlar biçiminde aşağıya iniyordu.

Egemen sınıfın asıl çekirdeğini büyük senyörler oluşturmuyordu. Ama en alttaki, yalnızca küçük bir *manor*'un başında bulunan basit şövalyelerle birlikte irili ufaklı bütün senyörler malikâne topraklarında yaşayıp çalışan bağımlı köylülerin, yaygın adıyla serflerin artı-ürününe el koyuyorlardı (*bak* serflik). *Manor*, bu el koyma mekanizmasını mekânsal ve toplumsal yapısında yansıtan, özel biçimde örgütlenmiş bir köydü; yüzlerce yıldır var olan köy topluluğunun üzerine senyörlük kurumunun ve aygıtlarının oturmasıyla ortaya çıkmıştı.

Tipik senyör malikânesinde toprak iki bölüme ayrılırdı. Temel alt katman, köylüler ve onların küçük aile işletmeleriydi. Bunlar, klasik *manor*'un ekilebilir alanının genellikle üçte ikisini kaplardı. Senyör, *manor*'un bütün topraklarının sahibi sayılıyordu; bu nedenle *mansus*, *virgate*, *yardland* gibi adlar alan küçük çiftleri ya da aile işletmeleri üzerinde köylüler, senyörün kalıtsal ve sürekli kiracıları konumundaydı. Büyük mülkiyet ile küçük işletmeciliğin bu iç içe geçişi, sertten senyöre doğru bir rant akışı doğuruyordu. Feodal toprak rantının en önemli bölümü, köylülerin küçük işletmelerinde kendileri çalışarak elde ettikleri ürünün belirli bir oranını aynı olarak senyöre vermeleriyle ödeniyordu.

Manor arazisinin ikinci büyük kategorisi, doğrudan senyörün kendi işletmesi olarak ayrılmış *demesne* (İngilizce) ya da *réserve seigneuriale* (Fransızca) idi. Osmanlı toplumundaki hassa çiftlik ya da beylik çiftlikle (ot kesilen yerleri kapsadığında hassa çayır, beylik çayır) karşılaştırılabilecek bu bölüm, her zaman ve her yerde, küçük köylü işletmeleri gibi malikânelerin vazgeçilmez bir unsuru değildi. Bölgenin eski Roma sınırları içinde yer alıp almadığına, senyör ile serfler arasındaki güç dengesine, fiyat hareketlerine vb bağlı olarak boyutları değişebiliyordu; *demesne* topraklarının bazen (asıl *mansus*'ların çok uzun vadeli statüsünden farklı) kısa süreli sözleşmelerle köylülere kiralanması yoluyla küçülebildiği gibi, kiralanın bölümlerin geri alınmasıyla da tekrar büyüyebiliyordu. Bununla birlikte 9-13. yüzyıllar arasında Fransa ve İngiltere'de *demesne*, sözü edilen dalgalanmalar dışında klasik *manor* yapısının genellikle üçte birini oluşturmuyordu.

Erken ortaçağda, aynı rantın yanı sıra, yıl boyunca haftanın belli günleri ve ayrıca hasat zamanında daha yoğun olarak *demesne* üzerinde karşılıksız olarak çalışmak (angarya), serflerin karakteristik ve en ağır yükümlülükleri arasındaydı. Bu zorunlu emek hizmeti, feodal rantın ikinci bölümünü oluşturmuyordu. Bunun yanı sıra, erken ortaçağda çok ender olmakla birlikte zamanla artan nakdi ödemeler de vardı. Sonuç olarak, artı-ürünün bağımlı köylülerden senyöre akışı ürün-rant, emek-rant ve para-rant biçimlerini alıyordu.

Bu artık aktarımı, en geniş anlamıyla zor ve yaptırım yoluyla, piyasa dışı mekanizmalar aracılığıyla gerçekleşiyordu. Senyörün, köylü üzerinde belirleyici siyasal, askeri ve hukuksal yetkileri vardı. Kavimler Göçü'nden önce Roma'nın daha Germania eyaletinde uç verip, 8-9. yüzyıllarda Rhine ve Seine ırmakları arasındaki Fransa'da, gene aynı dönemde Anglosakson İngiltere'sinde tamamlanan bir süreçle Germen kabile toplumunun tabanını oluşturan büyük köylü kitleleri silahsızlandırılmış ve toprağa bağlanmıştı. Buna karşılık

savaşçılık tekeli ile yönetme ve buyurma yetkileri aristokrase toplanmıştı. Merkezi krallıklar yeniden yükselineceye değin senyör, derebeylik mahkemesi(*) aracılığıyla köylü üzerinde belirli yargı haklarını da elinde tutacaktı.

İdeolojik düzeydeyse, kendisi de en büyük toprak sahiplerinden biri olan kilise bazen büyük senyörlerle ya da krallarla rekabete girmekle birlikte, temelde yeryüzü düzeninin Tanrı'dan kaynaklandığı ve değişmez olduğu öğretisiyle sistemi kutsuyor ve köylüleri kuşaklar boyunca geleneksel davranış kalıplarına uyma alışkanlığı içinde eğitiyordu. Kilisenin sistemleştirip yaydığı "üç sınıf" ya da "üçlü işbölümü" kuramına göre toplum, görevleri savaşmak olan *pugnatores* ya da *mellatores*, dua etmek olan *oratores* ve çalışmak olan *laboratores*ten oluşmaktaydı. Serfler, senyörlerin ve kilisenin maddi ve manevi korumasıyla çalışmalarının karşılığını görüyorlardı. Bu öğreti, feodal toplumdaki sınıf farklılıklarının üzerine bir karşılıklı işlevsel bütünleyicilik örtüsü çekerek, senyör sınıfının egemenliğinin ideolojik aygıtı rolünü oynuyordu.

Batıda ortaçağ tarihçiliğinin ilk aşamalarında, 19. yüzyıl ile 20. yüzyıl başlarında araştırmalar daha çok senyör sınıfının ve temsil ettiği toplumsal ilişkiler bütünüünün (gerçek ya da sanal) özgünlükleri, sırf Avrupa'ya özgü olduğu düşünülen yönleri üzerinde, bu yönleri abartacak biçimde yoğunlaştı. *Manor'a* ve *manor* bünyesinde birbirine kilitlenmiş sınıflara, bütünüyle Roma kurumlarına dayandırılmış bir açıklama getirildi. Buna göre İS 2-3. yüzyıllardan başlayarak, ucuz köle kaynaklarının kuruması gibi bazı ekonomik dürtüler karşısında Romalı zengin *latifundium*(*) ya da *villa* sahipleri, o zamana değin bütünüünü köle emeğiyle işlettikleri arazilerini ikiye bölmüşler ve bir bölümünü kölelerine dağıtmışlar, böylece bu "kulübeli köle"leri (Latince *servi casati*) küçük çiftlere yerleştirerek toprağa bağlı kılmışlardı; malikânenin çekirdeği olarak kendilerine alı koydukları *villa dominica* ya da *mansus indominicatus* üzerinde de köylüleri angaryayla yükümlü tutmaları *manor'un* karakteristik ikili yapısını yaratmıştı. Başka bir deyişle, ortaçağdaki *seigneurie* Roma malikânesinin biraz değişmeye uğramış uzantısından başka bir şey değildi ve kesintisiz bir evrim yoluyla ondan türemişti. Bu kavramlaştırmaya koşut olarak *manor* içinde *demesne* bir başka deyişle küçük köylü ekonomisi karşısında senyör ekonomisi vurgulanıyordu; dolayısıyla *manor* entegre bir büyük çiftlik, senyör bu büyük çiftliğin sahibi ve işletmecisi, serf de kölemsi bir yanaşma, bir toprak işçisi olarak betimleniyordu. Birden çok *manor'dan* oluşan *fief*ler açısından, senyörün geniş birimler üzerindeki egemenliğinin mutlak ve kalıtsal niteliğine, senyör malikânesinin dokunulmazlığına, krallık otoritesinin müdahalesine karşı kapalı oluşuna dikkat çekiliyordu. Batı Avrupa feodalizminin, Roma İmparatorluğu'nun çöküşünü, güçlü bir merkezî devletin ve kamu hukuku sisteminin parçalanmasını izlemiş olmasının doğurduğu bütün bu özellikler, genel olarak feodalizm kavramının vazgeçilmez öğeleri sayılıyordu.

Bununla birlikte daha 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarında Karl Marx'ın ve Max Weber'in ekollerine bağlı tarihsel sosyologlar farklı bir yaklaşım geliştirmeye

başladılar. *Fief* dağıtım sisteminin, ortaçağın maddi koşullarında genişçe bir ölkeyi bütünüyle merkezden yönetmenin olanaksızlığından kaynaklandığını gören Weber, görece daha kalıtsal *fief* sistemleriyle, hizmete ve göreve bağlı, süresi kısıtlı, vergi toplama yetkileriyle sınırlı görece daha koşullu *fief* sistemlerini ayırt ediyordu. Bu sınıflandırma yerel kökler salmış, hane-danlaşmış, kalıtsal bir aristokrasi (kan soy-luluğu) ile, devletten özerkleşmemiş, daha bürokratik nitelikli bir egemen sınıf arasındaki ayrımla el ele gidiyordu. 1930'lar-dan başlayarak Sir Paul Vinogradoff'un(*) ve özellikle Marc Bloch'un(*) çalışmaları, *manor'un* köklerinin Roma İmparatorlu-ğundan da çok daha eskilere gittiğini orta-ya koydu. Hemen bütün kabile toplumları-nın geç aşamalarında gitgide kalıtsal nite-likte bir şefler zümresi yükseliyor, bu sa-vaşçı aristokrasi toprağın kullanım ve da-ğıtımına ilişkin belirleyici yetkileri kendi elinde topluyor, eski özgür köylülüğü te-balaştırdığı ölçüde de kabile halkının gele-neksel reislerine ver geldiği armağanları kurumuşmuş aynı vergilere dönüştürüyor-du.

Bu çerçevede *manor'un* ve başındaki sen-yör tipinin Batı Avrupa'daki özgül oluşu-muna Roma döneminin katkısı, kölelik ge-leneğinin gerçekten yoğun olduğu ortam-larda, *demesne* işletmeciliğini ve *demesne* üzerinde angaryayı *manor'un* belirgin bir parçası durumuna getirmektir. Ama impa-ratorluk kurumlarının etkisinin ulaşmadığı bölgelerde, Avrupa'nın dış kuşağında bile *manor*'ların varlığı ve bunlarda üretimin hemen tümüyle küçük köylü çiftlerinde yürütülmesi, klan ve köy şefliğinden orta-çağ senyörlüğüne giden evrim çizgisinde *demesne*'lerin ortaya çıkmasının ve ağırlık kazanmasının zorunlu olmadığını gösteri-yordu. Öte yandan, erken ortaçağdan son-ra dönemsel bazı dalgalanmalarla birlikte *demesne* üretimi temelde azalmış ve ba-ğımlı köylülerin angarya yükümlülükleri sabit parasal ödentilere çevrilmişti; *demes-ne* işletmeciliği daha sonra yeniden canlan-sa bile artık karşılıksız serf emeğine değil, bollaşan ücretli emeğe dayanıyordu. Bu gelişmeler, senyörü çok belirgin olarak bir rantiyeye, bir gelir toplayıcıya dönüştüre-cekti.

Batı Avrupa senyörünün erken ortaçağ-daki özgül karakteristiklerinin bu özgül kay-naklarının ortaya konması, feodal toprak aristokrasisinin evrensel karakteristikleri-ni soyutlamayı da kolaylaştırmaktadır. Yeniden üretilmesi olanaksız, ancak savaş yo-luyla daha fazlası ele geçirilebilen toprağın temel üretim aracı olduğu ve ulaşım tek-nolojisinin, ticaretin, para ekonomisinin fazla gelişmediği pek çok tarım toplumun-da askeri aristokrasi ilk egemen sınıfı oluş-turmuş, tekeline aldığı toprak mülkiyetini üyeleri arasında bir tür *fief* sistemi aracılı-ğıyla bölüşerek bağımlı köylülerin üzerin-de egemenlik kurmuştur. Bu başlangıçtan sonra *fief*lerin ne kadar koşullu kaldığı, ne kadar kalıtsallaştığı, egemen sınıfın ye-niden üretiminin daha çok devlet aracılı-ğıyla mı, yoksa ekonomi aracılığıyla mı sürdüğü, zaman ve mekân özelliklerine bağlıdır. 15-16. yüzyılların Osmanlı Dev-leti'ndeki dirlik(*) sahipleri birinci süreci; 9-12. yüzyılların Batı Avrupa'sındaki sen-yörler ise ikinci süreci örneklemektedir. Ayrıca bak. feodalizm.

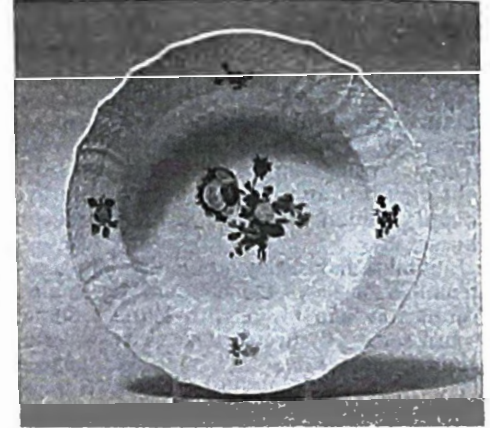
Seoni, Hindistan'ın orta kesimindeki Madhya Pradesh eyaletinde il ve il merkezi kent. Kara ve demir yollarının kavşak noktasında yer alan kent, Satpura Platosu-nun başlıca ticaret merkezidir. Kentte do-

kuma ve zeytinyağı fabrikaları ile bıçkılhaneler vardır; ayrıca gomalak boya ve lake işi bilezik üretilir. Kentte bir hastane ile Saug-ar Üniversitesi'ne bağlı iki yüksekökol bulunur.

Yüzölçümü 8.752 km² olan Seoni ili Satpu-ra Sıradağlarının kuzeyde Narmada Vadisi, güneyde de Nagpur Ovasıyla sınırlanan dar bir bölümünü kaplar. İl topraklarının suları-nı Vainganga Irmağı ve kolları toplar. Yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler tahıl, pamuk ve yağlı tohumlardır. İlin büyük bölümü ormanlarla kaplıdır. Nüfus (1981) kent, 54.017; il, 809.713.

sepal bak. çanak yaprak

sepet örgüsü porselen, 1730'larda ortaya çıkan sepet örgüsü desenli Meissen porsele-ni sofa takımları. Büyük olasılıkla ünlü tasarımcı Johann Joachim Kändler tarafın-dan yaratılmıştır. Kalıpla yapılan bu porsele-nin dört temel türü vardı: Zikzaklı sıradan sepet örgüsü, ışınsal bantlı eski tip sepet

Sepet örgü kenarlı porselen tabak, Kopenhag, y. 1780; Victoria ve Albert Müzesi, Londra
Victoria and Albert Museum, Londra

örgüsü, 1742 dolaylarında moda olan "S" biçimi bantlı yeni tip sepet örgüsü ve rokoko üslubunda kıvrımlarla çevrelenmiş, denizkabağı ve çiçek gibi kalıpla yapılmış örgülerle bezeli bir desen olan *Brühlsches Allerei-Dessin* (karmaşık Brühl deseni). Başka Meissen ürünleri gibi sepet örgüsü porselen de Berlin, Ludwigsburg, Chantilly, Kopenhag ve Chelsea imalathanelerinde taklit edildi.

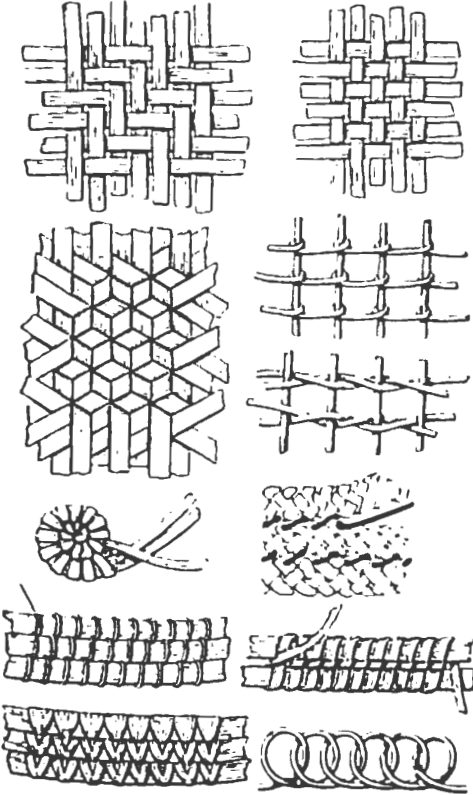
Sepetçiler Kasrı, İstanbul'da Sarayburnu yakınında, Haliç'in kıyısında fevkanî köşk. Topkapı Sarayı'nın dış köşkerlerindenir. III. Murat tarafından mimar Davud Ağa'ya yaptırılmıştır. Asıl biçimini, I. İbrahim'in emriyle genişletildiği 1642-43'te almıştır. Bazı kaynaklar bu genişletmeyi mimar Kasım Ağa'nın yaptığını, köşkün adının da, onun zemin kattaki tonozlu mekânlara yerleştirdiği sepetçilerden geldiğini yazar.

Topkapı Sarayı'nı saran Sur-ı Sultani, köşkün bulunduğu yerde kıyıya koşut uzanır. Bunun iki yanına içeriden ve dışarıdan dikine tonozlar yapılarak yüksek bir teras oluşturulmuş ve köşk böylece surun üstüne oturtulmuştur. Yan yana iki bölümden batıdaki, kare bir salon ile bunun güney, batı ve kuzeye bakan yanlarındaki birer cumbadan oluşur. Salonun doğu yanından, üç yanı (güney, doğu ve kuzey) açık terasa çıkılır. Salonla terası tek bir kırma çatı örter. Bunun tam ortasında mahyayı keserek yük-selen kubbe, yalnız dış görüntü içindir, içeriden algılanmaz. Kare salonun tavanı da kubbe biçimindedir. Ama bu kubbe çatı boşluğunun içinde düzenlenmiştir, öbürü gibi yukarıya taşmaz.

Sepetçiler Kasrı saray halkının donanma şenliklerini ve törenlerini izlemesi için kullanılmış, 18. ve 19. yüzyıllarda çeşitli değişiklikler geçirdikten sonra günümüze oldukça harap biçimde ulaşmıştır. Yeniden onarılan yapı 1991'de Başbakanlık Basın, Yayın ve Entormasyon Genel Müdürlüğü'nün kullanımına verildi ve Uluslararası Basın Merkezi burada hizmete açıldı.

sepetçilik, dal, ot, bambu, saz gibi esnek bitkisel malzemeleri örerek kullanım ve süs esyası yapma sanatı. Neolitik Çağ insanının kültür tarihine katkılarının biridir. Eski Mısırlıların 5 bin yıl önce sepet yapmakta kullandıkları tekniklerden bazıları bugün Afrika'da hâlâ uygulanmaktadır.

Sepetçilik genelde bir sanattır, ama büyük çeşitlilik gösteren estetik bir niteliği de vardır. Üretilen nesnenin işlevsel sınırları

Çeşitli sepet örme teknikleri

içinde, renk, doku, desen, biçim ve ayrıntılar kullanılarak çok geniş sanatsal anlatım olanaklarına ulaşılabilir. Sepet örgüsüyle yapılan her şeyin, bir sepet biçiminde olması gerekmez. Örneğin Japon *tatami* hasırları, Mikronezya'da ele geçen dekoratif tören maske ve kalkanları da sepetçilik sanatının birer uygulamasıdır.

Belli bir yörede sepet örmeye kullanılan bitkilerin çeşit ve türleri, oraya özgü sepetçilik biçimini de belirler. Tropik bölgelerdeki palmye türünden geniş yapraklı bitkiler, başka yerlerde yetişen otlara uygun teknikten biraz daha farklı bir örme tekniği gerektirir. Sepetin ne amaçla kullanılacağı, bir ölçüde, örgüsünde kullanılacak malzemenin de belirler. Örneğin içine tahıl ya da sıvı konacak bir kabin yoğun ve sık bir biçimde örülmesi gerekir; buna karşılık kafes, ağ ya da tuzak olarak kullanılacak sepetler delikli olacaktır.

Çok değişik sepet örme teknikleri vardır. Bunların en temel iki tanesi, tek bir liften yapılan rulo kıvrımların birbiri üstüne dikilmesi ile kafes ya da hasır örgüdür. Sepet örgüsünün özellikleri bazen metal ya da porselen gibi daha sert malzemelerle bile taklit edilmiştir.

Sepet, günlük eşya (örn. çamaşır sepeti, kirli sepeti, dikiş sepeti, piknik sepeti) ve

mutlak eşyası olarak (örn. ekme sepeti, Japonya'da çay süzgeci, Çin'de bambudan buhar kabı) ya da içine tahıl, kabuklu yemiş, hatta kişisel eşya koymak için kullanılabilir. Sepet örme teknikleriyle mobilya, hazen ayakkabı ve şapka da yapılabilir. Avcılıkta, balıkçılıkta, insan ya da eşya taşımada da sepetten yararlanılır. İngiltere'de, Peru'da ve Mezopotamya'da sepet örgüsü iskeletli kayıklar bile vardır.

Sepetçiliğin kökeni Tarihöncesine değin uzanır. Belli kültürler ve bölgeler sepetçilikte özellikle ustalaşmışlardır. Örneğin Kuzey Amerika Yerlileri çok kullanışlı ve teknik açıdan kusursuz sepetler üretmişlerdir. Okyanusya ve Güney Asya'da sepetçilik sanatı, uygun malzemenin bolluğundan ötürü, çömlekçilik ya da metal işçiliği gibi el sanatlarının çok önündedir. Afrika kıtasının da her yanında son derece gelişkin ve çeşitli sepet örnekleri görülür. Bu konuda özellikle dikkati çeken bölgeler arasında Çad ve Kamerun sayılabilir.

Sepik Irmağı, eskiden IMPARATORİCE AUGUSTA IRMAĞI. Yeni Gine Adasının en uzun ırmaklarından biri (1.100 km). Papua Yeni Gine'deki Telefomin'in yakınlarından, orta platolardaki Victor Emanuel Sıradağları'ndan doğar. Kuzeybatıya doğru aktıktan sonra doğuya dönerek büyük Merkezi Çöküntüyü aşar. Bu sırada Kuzeydeki Torricelli ve Bewani dağlarıyla güneydeki Merkez Sıradağlarının sularını toplayan çok sayıda kolunu alır ve bir delta oluşturarak Bismarck Denizine dökülür. Taşıdığı tortul miktarının fazlalığı, ırmağın ağzından 32 km öteye kadar deniz suyunun renk değiştirmesine neden olur. Irmağın 483 km'lik bölümü orta büyüklükte gemilerin ulaşımına elverişlidir.

Sepik Irmağının kıyılarında büyük yerleşmeler yoktur. Başlıca yerleşme Angoram'dır. Bölgede yaşayan Arapeşler, Yatmulla ve Mundugumorlar gibi küçük kabile gruplarının dış etkilerden soyutlanmış olmaları, Okyanusya'nın en özgün kültürlerinden birinin gelişmesiyle sonuçlanmıştır. Sepik Irmağı üslubu olarak adlandırılan silah, ev, kült nesneleri ve kano başı bezemeleri son derece gelişkindir. "Çengelili" ya da "gagalı" olarak betimlenebilecek maske ve heykellerin çoğunda uzun burunlar kullanılır. İnsan kafatasları üzerine kilden yüz modelleri yapma geleneği de yaygındır. Irmağın aşağı çığınıyla Ramu Irmağının aşağı kesimleri bu sanatların en gelişkin olduğu yerlerdir.

sepileme, TABAKLAMA olarak da bilinir, dericilikte, ham hayvan derilerinin ve postlarının, kullanılabilir duruma getirilmek amacıyla kimyasal olarak işlenmesi. Sepileme maddesi derideki tüylerin arasında bulunan suyu alarak liflerin birbirine yapışmasını sağlar. Yaygın olarak kullanılan üç tür sepileme maddesi vardır. Bunlar tanen, balık ve hayvan yağları ve krom sülfat gibi mineral tuzlardır.

En eski sistem olan tanenle sepileme işlemi, tanen ya da tannik asit içeren bitkisel maddelerin derideki proteinli bileşenler üzerine kimyasal etkide bulunmasına dayanır. Çok eski çağlardan beri kullanıldığı bilinen bu işlemden, İbraniler meşe kabuğundan, Mısırlılar akasya (*Acacia arabica*) ağacının meyvelerinden, Romalılar çeşitli ağaçların kabukları, odunları ve meyvelerinden yararlanmışlardır. Araplar da ağaç kabukları ve kökleriyle sepileme yapmışlar ve ortaçağda bu işlemi İspanya yoluyla Avrupa'ya tanıtmışlardır. 18. yüzyıla gelindiğinde meşe kabuğu, sumak, meşe palamudu ve suganın sepilemedeki değeri tümüyle anlaşıldı. Günümüzde de hemen

hemen henzer biçimde uygulanan bu işlemden hayvan postları tekneler içindeki kuvvetli bazik çözeltilere ve sıvı haldeki tanen özütlerine daldırılır.

19 yüzyılın sonlarında geliştirilen krom tuzlarıyla sepileme işlemi, dericilik kimyasında yapılan ilk değişiklik oldu. Bu sepileme işleminde iki yöntem uygulanır. Çift banyolu yöntemde ham deri önce orta kuvvette bir kromik asit çözeltisine daldırılır. İkinci banyoda bulunan sodyum tiyosülfatın ve başka bir asidin kromik asitle tepkimeye girmesi sonucunda oluşan bazik krom tuzları derideki tüylerin üstüne çöker. Yaygın olarak kullanılan tek banyolu yöntemde ise, ham deri gittikçe artan denşiklikte krom sülfat çözeltisiyle dolu döner tamburlara daldırılır. Ayrıca alüminyum ve zirkonyum tuzları da kullanılır.

Çok eski bir yöntem olan yağla sepileme işlemi, art arda ısıtılıp kurutulduğunda zarar görmeyen elik (kır keçisi) ve geyik derileri gibi yumuşak, gözenekli derilere uygulanır. Üstüne balıkyağı serpilerek deri çekiçlerle dövülür, kurutma odalarına asılır. Burada yükseltgenen yağ derideki tüylere yapışır. Ayrıca bak. dericilik.

sepiyolit, hidratlı magnezyum silikat yapısında, lifli, saydamsız, beyaz ya da gri renkli kil minerali. Türkiye'de lületaş ya da eskişehir taşı olarak bilinir. Kil mineralleri bakımından zengin Karadeniz Bölgesi'nde, deniz köpüğünü andıran taşlar halinde bulunur. Kimyasal formülü, yapısı ve fiziksel özellikleri için bak. kil mineralleri (tablo).

Paligorskite olduğu gibi, sepiyolitın yapısında da yaygın silisyum-oksijen yapıları bulunur ve bu nedenle mineral, katmanlı silikatlar ailesi içinde kabul edilir; ama bu yapıları oluşturan dörtüzlü SiO₄ grupları iğnecikler biçiminde yönelmiştir ve bu da sepiyolitın lifli bir yapı kazanmasına neden olur.

Dünyadaki en zengin sepiyolit yatağı Eskişehir'dedir. Mineral buradaki alüvyon çökeltilerinde, serpantin (yılan taşı) değişim ürünü olarak ve düzensiz yumrular halinde bulunur. Sepiyolit, ilk çıkarıldığında yumuşaktır, ama kurudukça sertleşir. Elde edildiği başlıca ülkeler Fransa, Yunanistan ve ABD'dir. Ayrıca bak. lületaş.

seпка bak. sabha

seppuku bak. hara-kiri

Septe, İspanyolca CELTA. Fas'ın kıyı kesiminde, İspanyol toprağı (plaza), askeri karakol ve serbest liman. Yönetmelik bakımından İspanya'nın Cádiz iline bağlıdır. Cebeitarık Bogazının Akdeniz tarafında, Hacho Dağını anakaraya bağlayan dar bir kıstağın üzerinde yer alır. Sırasıyla Kartacalıların, Yunanlıların ve Romalıların yönetimi altına giren kent, Bizans valisi İulianus'un yönetimi sırasında bağımsız bir kent durumuna geldi. Fildişi, altın ve köle ticareti açısından büyük önem taşıdığından, 1415'te Portekiz egemenliğine giren değin çeşitli çekişmelere konu oldu. 1580'de İspanyolların eline geçti ve Lizbon Antlaşması'yla (1688) İspanya'ya bağlandı.

Beş yüzyıl süren İspanyol egemenliği Septe'ye bir Avrupa kenti görünümünü kazandırmıştır. Kıstağın güney kıyısında yer alan liman, iki dalgakıranın çevrelediği küçük bir koy ile balıkçılık ve akaryakıt tesislerinden oluşur. İspanya İç Savaşı'nın başlangıcında (1936) General Francisco Franco, buradan İspanya'ya bir birlik yollamıştır.

Septe, modern liman tesislerinin yapılmasından sonra bir askerlik, yönetim, ulaşım

ve ticaret merkezi durumuna geldi. Kentteki başlıca ekonomik uğraşlar balıkçılık ile deniz ürünlerinin kurutulması ve işlenmesidir; metalurji sanayisi, bira üretimi ve makine onarımı da önem taşır. Turizm giderek önem kazanmaktadır. Kentte Granada Üniversitesi'ne bağlı öğretmen ve iş idaresi okulları vardır. Nüfus (1988 tah.) 67.188.

septik artrit, mikrop bulaşması sonucunda bir ya da daha fazla eklemden ortaya çıkan akut iltihap. Hastalığın belirtileri ve tedavisi bulaşan mikrobun türüne göre değişir.

Streptococcus hemolyticus, *Staphylococcus aureus* ya da pnömokok ve menengokok gibi bakterilerin neden olduğu irinli artrit eklemler şişer, irinle dolar, ağrıdır; eklem ve çevresinin sıcaklığı artar. İrinin zedeleyerek aşındırdığı eklem kıkırdaklarının yenilenmesi neredeyse olanaksızdır; bu nedenle tedaviye hemen başlanmazsa zedelenme kalıcı olur. Tedavide antibiyotikler kullanılır, eklem boşluğunda biriken irin boşaltılır, eklem hareketsiz tutularak dinlendirilir.

İrinsiz artrit, verem, doğuştan frengi, belsoğukluğu, tifo, kızamıkçık, mantar enfeksiyonları ya da ateşli romatizma gibi hastalıklarda görülebilir. Başlıca belirtiler hareket ettikçe ortaya çıkan ağrı, eklemlerde sertlik ve şişmedir. Tedavide ilaçların yanı sıra dinlenme önerilir. Veremde iskelette biçim bozukluklarının önüne geçmek için ortopedik bakım sağlanmalıdır. Ayrıca bak. osteoartrit; romatoid artrit.

Septimania, Fransızca SEPTIMANIE, günümüzde Fransa'nın güneybatısında, Garonne ve Rhône ırmaklarıyla Pireneler ve Cévennes Dağlarının arasında kalan toprakları kapsayan tarihsel bölge. Roma imparatoru Augustus döneminde Yedinci Lejyon'a (Septimani) bağlı bir emekli askerler kolonisinin yerleştiği bölgenin adı büyük olasılıkla buradan gelir. Ortaçağın başlarına değin adı değişmeyen Septimania, Clovis'in Frank topraklarından sürdüğü Vizigotların Galya'da kaldıkları son yeri. Bu sırada bölgede Narbonne, Nîmes, Béziers, Maguelonne, Lodève, Agde ve Uzès (sonradan Elne ve Carcassonne) adlı yedi kent ya da piskoposluk bölgesi bulunuyordu. Septimania adının buradan gelmesi de olasıdır. Yöreye saldıran Magripillerin 732'de Charles Martel tarafından püskürtülmesinin ardından başlayan Frank istilası 768'de tamamlandı. Septimania, Karolenjler döneminde Akitanya Krallığı'nın parçasıydı. 817'de ayrı bir düklik oldu. Bölge toprakları 9. yüzyılda Toulouse kontlarının eline geçince, Septimania bağımsız bir siyasal birim olarak tarihten silindi.

septisemi, KAN ZEHİRLENMESİ olarak da bilinir, kan dolaşımında bakterilerin (bakteriemi) ya da toksinlerin (toksemi) bulunması. Septisemi çok yüksek ateş, titreme, zayıflık, aşırı terleme ve kan basıncının hızla düşmesi gibi belirtilerle ortaya çıkar. Septisemi etkenleri genellikle gram-negatif bakterilerdir, bunların salgıladığı zehirli maddeler (toksinler) bağışıklık tepkimelerine ve kan damarlarında yaygın pıhtılaşmalara neden olur, sonuç olarak organ ve dokulara kan akımı azaldığından akut belirtiler ortaya çıkar. Septisemi genellikle tek bir bakteri enfeksiyonuna bağlı değildir, çoğunlukla enfeksiyonlar sonucu gelişir ve bu nedenle geniş etki alanına sahip antibiyotiklerle tedavi edilmesi gerekir. Uygun antibiyotiklerle ve cerrahi dre-

naj önlemleriyle tedavi edilmediğinde enfeksiyon odakları ya da odağı septiseminin septik çok tablosuna dönüşmesine yol açar. Bu tür olgularda ölüm oranı yüzde 50'yi geçer. Septiseminin bir türü olan piyemi, kan dolaşımındaki enfeksiyon etkeni mikroorganizmaların vücudun mukoza yüzeylerine yerleşmesi ve irin üreten çok sayıda vücut içi apse oluşturmaları sonucu gelişir.

Cerrahi girişim sonrasında ya da enfeksiyon hastalığı geçiren bir hastada sürecin vücudun bağışıklık sisteminin denetiminden çıkması sonucunda giderek ağırlaşan tablonun septik şok ile ölüme gitmesi ancak acil tıbbi tedavi önlemleriyle engellenebilir. Septisemi olguları özellikle hastanelerde daha sık görülmekte, ayrıca daha ağır seyretmektedir. Bunun başlıca nedeni tıp teknolojisindeki gelişim sonucunda daha ağır operasyonların yapılması başlanması ve hastanelerde antibiyotiklere dirençli bakteri türlerinin sayısının giderek artmasıdır.

Septuagint (Latince *Septuaginta*: "70"). Eski Ahit'in İbranice özgün metninin günümüze ulaşan ilk Yunanca çevirisi. Yunancanın en yaygın dil olduğu dönemde Mısır'daki Yahudi cemaatinin yararlanması için çevrildiği sanılmaktadır. Dil çözümlemeleri, ilk beş kitaptan oluşan Tora'nın İÖ 3. yüzyıl ortalarında, öteki kitapların İÖ 2. yüzyılda çevrildiğini göstermektedir.

Septuagint adı, çevirinin 12 İsrail kabilesinin her birinden seçilmiş aluşar çevirmenden oluşan 72 kişilik bir grup tarafından yapıldığı söylencesine dayanır. Söylenceye göre ayrı hücrelerde çalışan çevirmenlerin çevirileri daha sonra karşılaştırıldığında hepsinin aynı olduğu görülmüştür. Oysa Tora ile daha sonraki bölümler arasında büyük dil ve üslup farkları vardır.

Çoğunlukla Yunanca konuşan ilk Hristiyanlar, Hz. İsa'nın doğruladığına inandıkları bazı kehanetler için Septuagint'i kaynak gösterdiler. Yahudiler bunu kutsal metnin kötüye kullanılması olarak yorumladıkları için, Septuagint'i kullanmaktan vazgeçtiler. 3. yüzyılda Origenes, metnin kopyalarında yazmanların hatalarından doğan farklılıkları gidermeye çalıştı. Başka araştırmacılar bu amaçla İbranice özgün metne de başvurdular. Ama Eski Ahit'in Eski Latince, Arapça, Kopt, Geez, Ermeni, Gürcü ve Arap dillerindeki çevirileri, özgün İbranice metinden çok Septuagint'e dayanıyordu. Rum kilisesinde Eski Ahit için her zaman Septuagint temel alındı. Aziz Hieronymus da Latince Vulgata çevirisini Septuagint'e dayandırdı.

Septuagint metninin yer aldığı birkaç eski yazmanın güvenilirliği üzerinde bazı kuşku vardı. Bunlar arasında en ünlüleri 4. yüzyıldan kalma *Codex Vaticanus* (B) ve *Codex Sinaiticus* (S) ile 5. yüzyıldan kalma *Codex Alexandrinus*'tur (A). Septuagint'in ilk basılı metni, Kitabı Mukaddes basımlarının en ünlüsü olan ve 1514-22 arasında tamamlanan Complutum Kitabı Mukaddesi içinde yer alır. Ayrıca bak. Kitabı Mukaddes.

sepya, mürekkepbalığının kendini korumak için salgıladığı sıvıdan elde edilen, menekşe rengine çalan kahverengi boyar madde. Eski Roma döneminden beri bilinmekle birlikte, Rönesans'ta yaygın bir çizim malzemesi olarak kullanılmaya başlandı.

18. yüzyılın sonlarıyla 19. yüzyılda özellikle yaygınlaştı ve lavi(*) yapımında kurum boyasının yerini aldı. 20. yüzyılda sanayi ürünü suluboyalar çıkınca kullanılmaz oldu.

Sequoyah, SEQUOYA ya da SEQUOIA olarak da yazılır, Çeroki dilinde SIKWAYI, GEORGE

GIST ya da GEORGE GUESS olarak da bilinir (d. y. 1760/1770, Taskigi, Kuzey Carolina Kolonisi - ö. Ağustos 1843, San Fernando yakınları, Meksika), Çeroki yazı sistemini geliştiren kişi.

Nathaniel Gist adlı bir İngiliz tüccarın oğlu olduğu sanılır. Çeroki Yerlisi olan annesinin yanında büyüdüğü için İngilizce konuşma, okuma ve yazma öğrenmedi. İyi bir sarraf, ressam ve savaşçıydı. 1813-14 Krik Savaşı'nda Amerikan ordusunda görev yaptı.

Beyazlardan bağımsız yaşayabilmeleri için Yerlilerin bilgilerini artırması gerektiğine inanan Sequoyah, 1809'da Çeroki dilini yazıya geçirebilmek için bir sistem geliştirmeye başladı. Önce resim ve çizimlerden yararlanmayı denedi; daha sonra konuşma dilindeki heceleri gösteren işaretler üzerinde çalıştı. İngiliz, Yunan ve İbrani alfabelerinden harfleri Çeroki diline uyarladı. 1821'de Çeroki dilindeki bütün heceleri gösteren 86 işaretlik bir yazı sistemi geliştirmeyi başardı.

Sequoyah hazırladığı hece dizelgesinin işe yarayacağını göstermek için, bir süre birlikte yaşadığı Arkansalı Çerokilerle doğudakiler arasında bu sistemi kullanarak iletişim sağladı. Kızına ve kabiledeki gençlere bu yazıyı öğretti. Kısa bir süre sonra Amerika'daki bütün Çerokiler okullarında bu yazıyı öğrenmeye ve kendi dillerinde kitap ve gazeteler yayımlamaya başladılar.

Pasifik Kıyı Bölgesi'ndeki Sekoya ormanları (*Sequoia sempervirens*) ve Sierra Nevada'daki büyük ağaçlar (*Sequoiadendron giganteum*) adlarını Sequoyah'nın adından alır.

sera, SER ya da LIMONLUK olarak da bilinir, içinde sıcak iklimlere özgü süs bitkileri ile turfanda sebze ve meyve yetiştirmek için yapılmış, aşırı sıcak ve soğuk gibi uygunsuz çevre koşullarına karşı korunmalı, bol ışık alan yapı.

İlk seralara 16. yüzyılın ikinci yarısına doğru sarayların ve soyluların malikânelerinin bahçelerinde rastlanır. 17. yüzyılda seralar tuğla ya da ahşaptan yapılıyor ve geleneksel yöntemlerle ısıtılıyordu. Pencereleri de bir evinkinden farklı değildi. Sonraları camın ucuzlaması ve daha iyi ısıtma sistemlerinin geliştirilmesi, ahşap ya da metal konstrüksiyon üstüne cam levhalarla kaplı, bol ışıklı seraların yapılabilmesine olanak verdi. 19. yüzyıl ortalarında da seralar yalnızca kötü iklim koşullarına karşı bir barınak oluşturmalarının ötesinde, yetiştirilen bitkilerin özelliklerine uygun bir atmosferin yaratılabildiği özel yapılar haline geldi.

Günümüzde seralar beşik çatılı ve başka bir yapıya dayanan tek eğimli yatık tip olarak ikiye ayrılabilir. Bazı iki ya da daha çok beşik çatılı sera yan yana eklenerek dış duvarların azaltılması ve böylece ısıtma giderlerinin düşürülmesi sağlanabilir. Bir seranın yan duvarlarını ve çatısını, bitkiler gün boyunca daha fazla doğal ışık alabilecek biçimde saydam bir malzemeyle kaplamak büyük harcama gerektirir. Bu amaç için kullanılan geleneksel malzeme cam olmakla birlikte, son yıllarda polietilen ve polivinil gibi plastik örtülerle cam elyafından da gittikçe daha çok yararlanılmaktadır. Yapının konstrüksiyonu ise alüminyum ve galvanizlenmiş çelikten yapılır. Seralar kısmen güneşle, kısmen de yapay olarak buhar, sıcak su ya da sıcak havayla ısıtılır. Bir sera çok sıcak ya da çok soğuk olabileceği için, havalandırılması gerekir. Bunun için genellikle mekanik ya da otomatik olarak çalıştırılan çatı kapakları ile içerideki havayı çekerek bir akım yaratan elektrikli duvar vantilatörlerinden yararlanılır.

Seralar, içlerinde yetiştirilen bitkilerin geleceyin gereksinim duyduğu sıcaklığa göre.

birkaç gruba ayrılır. Isının 7°C-10°C arasında tutulduğu soğuk seralarda sıcaklığı sevmeyen bitkiler korunur. Bu tip seralarda açelya, sinerarya, siklamen, karanfil, küpeceği, sardunya, ıtırşahi, aslanagözü ile lale, sümbül ve nergis gibi soğanlı süs bitkileri yetiştirilir. Gece sıcaklığı 10°-13°C arasında olan ılık seralarda yetiştirilen bitkiler begonya, gloksinya, afrikamenekşesi, kasımpatı, orkide, gül, kolyoz, eğreltiotu, kaktüs vb'dir. Daha çok tropik bitkileri yetiştirmeye yarayan sıcak seralarda ise sıcaklık geceleri 16°-21°C arasında değişir. Bu seralarda en çok filodendron, begonya, gardenya, çarkıfelek, palmiye türleri ve orkideler yetiştirilir.

Türkiye'de seracılık: Ülkedeki ilk seralar, yüksek gelir gruplarının turfanda sebze gereksinmesini karşılamak amacıyla 1940' larda, İzmir ve Antalya yörelerinde kurulmaya başladı. Önce yalnızca camdan yapılan seralarda, sonraları plastik sanayisinin de gelişmesine bağlı olarak daha ucuza mal edilen plastik örtülerin kullanılması yaygınlaştı. Kentleşmenin hızlanması nedeniyle talebin artması, karayolu ulaşım olanaklarının gelişmesi sonucunda 1970'lerden sonra özellikle Akdeniz Bölgesi'ndeki tarım alanlarının bazı bölümleri seracılığa ayrıldı. Böylece her mevsimde her çeşit sebze ve meyve bulunabildiği gibi, bu ürünlerin mevsimlik fiyat farkı eski yıllara göre oldukça azaldı.

1975'te 30 bin dekar olan seracılık alanları 1980'de 50 bin dekara ulaştı. Bunun dörtte üçü plastik örtülü seralardan oluşur. Özellikle kışları daha ılık geçen Akdeniz Bölgesi'nde yaygınlaşan seraların yüzde 65'i Antalya, yüzde 21'i de İçel ilindedir (1981). Bunlardan başka İzmir, Karamürsel ve Yalova yörelerinde, sebze üretiminin yanı sıra çiçek üretimi de yapılan seracılık alanları vardır. Pamukkale yöresinde de jeotermal enerjiden yararlanılarak seracılık yapılır.

Türkiye'deki seralarda yetiştirilen ve bir bölümü yurtdışına ihraç edilen başlıca bitkisel ürünler domates, hıyar, kabak, taze fasulye, sivri ve dolmalık biber, patlıcan, kavun, karpuz, çilek ve muzdur.

Sera etkisi, yerkürenin, atmosfer zarfının etkisiyle ısınması. Güneş'ten gelen kısa dalga ve görünür ışık dalgaboyundaki ışıının atmosferce geri saçılmayan bölümünün çok az bir kısmı atmosfer tarafından soğurular, geri kalanı ise Yer yüzeyine ulaşır. Yerküreye ulaşan bu enerji büyük ölçüde yüzeyde soğurular, bu da yüzeyin ısınmasına neden olur.

Soğurulan enerjinin bir bölümü, uzun dalga kızılötesi ışıının halinde atmosfere geri yansır. Atmosfer, bu tür ışıınlar için tümüyle saydam değildir; atmosferdeki karbon dioksit ve su buharı, bu ışıının önemli bir bölümünü soğurur. Böylece Güneş'ten kaynaklanan kısa dalgaboylu ışıının büyük bölümü atmosferce tutulur ve uzaya salınması engellenir. Bu da Yer'in ve atmosferin daha da ısınmasına neden olur. Bu durum, camla ya da saydam örtülerle kaplı seralarda görülen etkiye benzer (etkinin adı da bu benzeşimden kaynaklanır); cam, Güneş ışığının seranın içine girmesine izin verir, ama içeriden geri yansıyan kızılötesi ışıının önemli bir bölümünün içeride kalmasını, böylece seranın normal atmosfer koşullarına göre daha fazla ısınmasını sağlar.

Fosil yakıtların (örn. kömür, petrol, doğal gaz) yakılması sonucunda, atmosferdeki karbon dioksit derişikliğinin arttığı ve böylece sera etkisinin güçlendiği, bunun da

uzun erimde ciddi iklim değışikliklerine yol açacağı ileri sürülmektedir. Bazı ABD'li araştırmacılar, yüzyılın sonlarına doğru iklim düzeninde çok önemli değışikliklerin görüleceğini iddia etmektedirler. Buna göre, 2100 yılına varmadan yeryüzünün ortalama sıcaklığı 5°C kadar artacaktır. Kutup bölgelerindeki sıcaklık artışı üç kat daha fazla olabilecek ve bu durum kutup buzlarının hızla erimesine ve kıyı sularının yükselmesine yol açacaktır. Yeryüzü sıcaklığının artması, dengesiz ve aşırı kuraklıklara ve yağışlara neden olacak, bunun sonucunda da besin üretimi temelden bozulacaktır.

Sera Gölü, Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz Bölümü'nde küçük göl. Trabzon kentinin yaklaşık 10 km batısında, Akçaabat ilçesine bağlı Yıldızlı (eski den Serasor) köyü yakınında yer alır. Uzunluğu 4 km, genişliği ortalama 150 m, en derin yeri 55 m'dir. Sera Deresi vadisinin bir heyelan kütlesiyle tıkanması sonucunda oluşmuştur. İlginç yanı, yöredeki insanların gözleri önünde birkaç gün içinde ortaya çıkmasıdır. 21 Şubat 1950 salı günü sabahı saat 8.00-8.30 arasında, şiddetli bir gürültüyle başlayan heyelan, yörede oldukça güçlü biçimde duyulan yerel bir depreme yol açtı. Sera Vadisinin sol yamacından kayarak büyük kütleler halinde vadi tabanına yığılan enkaz, yaklaşık 650 m uzunluğunda, 350 m genişliğinde ve 65 m yüksekliğinde bir set oluşturdu. Bu setin ardında biriken sular 24 saat içinde 3 m'ye yükseldi ve her gün 100-200 m kadar ilerleyerek araziye kapladı. Heyelandan 18 gün sonra setin en yüksek kesimine kadar ulaşan Sera Deresi suları, bu kesimde seti yaran bir gidegenle akışını sürdürmeye başladı.

Sera Gölü ile çevresindeki yeşil alanlar önemli bir turizm potansiyeli taşımaktadır.

Seraband halısı, Batı İran'da, Arak'ın güneybatısındaki Seraband ilçesinde 19. yüzyılda ve 20. yüzyıl başında üretilen el dokuması döşeme yaygısı. En tipik deseni,

Seraband halısı, İran, 19. yy; Tekstil Müzesi, Washington, D.C. Textile Museum Collection, Washington, D.C. Fotograf, Otto E. Nelson-EB Inc.

çapraz sıralar halinde dizilen, kıvrık uçları bir sağa, bir sola dönük yaprak örgelerinden oluşur. Bordürü ise genellikle benzer biçimde yaprakları olan kıvrımlı bir asma

dalı ile bezelidir. Köşelerde çeyrek ya da ortada tam bir madalyon bulunabilir.

Zemin renkleri lacivert, fildişi, Seraband kırmızısıdır. Pamuk çözgü üstüne Gördes düğümü ile dokunan Seraband halılarının büyük boy olanları oda boyutlarında değil, ince uzundur.

Seraf, çoğul SERAFİM. Yahudilik ve Hristiyanlıkta, Tanrı'nın tahtını koruduğuna inanılan dört ya da altı kanatlı göksel varlık. Kitabı Mukaddes'te, elinde kor taşıdığı belirtildiğinden "yakıcı" olarak nitelenir. Eski Ahit'te İşaya'nın gördüğü serafılar altı kanatlıdır; bunların ikisini uçmak için kullanır, geri kalanıyla da yüzlerini ve ayaklarını örterler. "Orduların (meleklerin) Rabbi kutsaldır, kutsaldır, kutsaldır; bütün dünya onun görkemiyle dolu" diye seslenerek Tanrı'ya övgüler düzerler (İşaya 6:3). Buna Ortodoks Kilisesi'nde Trisagion (üç kez kutsal) denir. Hristiyanlıkta serafılar, melekler hiyerarşisinde en üst konumdadır.

Sanat yapıtlarında dört kanatlı öteki melekler (kerubi) gökyüzünü simgeleyen mavi renkte, altı kanatlı serafılar ise ateşi simgeleyen kırmızı renkte gösterilir.

Serafim Sarovski (AZIZ). Rusça СВЯТОСЕРАФИМ САРОВСКИЙ, asıl adı ПРОХОД МОШНИН (d. 19 Temmuz 1759, Kursk - ö. 2 Ocak 1833, Sarov Manastırı, Tambov, Rus Çarlığı; azizler listesine kabulü, 1903; yortu günü, 2 Ocak), Rus Ortodoks Kilisesi'nin en ünlü azizlerinden, keşiş ve mistik. Çileci yaşamı ve vicdani sorunlardaki yol göstericiliği nedeniyle *starets* (manevi öğretmen) unvanını kazanmıştır.

1777'de Sarov Manastırı'na girdikten sonra Serafim adını aldı. 1793'te papaz oldu ve bir ormanda inzivaya çekildi. Yirmi beş yıl inzivada yaşadıkten sonra 1815'te, Meryem Ana'dan geldiğini söylediği öğütler doğrultusunda etkin dinsel göreve dönerek bir köyde papazlık yapmaya başladı. Bu sırada düşünce okuma gibi mucizeler gerçekleştirdiği söylentileri yayıldı.

Serafim'in öğretisi, tefekkür ve duadan oluşan mistik bir yaşantıya dayanıyordu. Kişi, Kutsal Ruh'u ve tanrısal Varlık'ın inananın kendi içinde olduğunu ancak bu yaşantı aracılığıyla kavrayabilirdi. Serafim, geleneksel olarak yalnızca manastırlarda uygulanan tefekkür öğretisinin, ruhban dışından insanlar için de geçerli olduğunu ileri süren ilk kişiydi. Ona göre, sistemli bir disiplin aracılığıyla kötülüklerle savaşarak benliğini yadsıyabilen herkes bunu başarabilir, dualarında kutsal varlıkla birleşerek vecde ulaşabilirdi.

Serahor bak. cerahor

Serahsi, asıl adı EBU BEKR MUHAMMED (d. 1009, Serahs - ö. 1090, Marginan), Türkistanlı fıkıh bilgini. Hanefi fıkhı konusunda Ebu Hanife ve Muhammed eş-Şeybani'den sonra gelen en önemli adlardan biridir. Ünlü fıkıhçı Abdülaziz el-Halvani'den sonra Şemsü'l-Eimme (imamlar güneşi) unvanını alan ikinci kişidir.

On yaşındayken babasıyla birlikte Bağdat'a bir yolculuk yaptı. Buhara'da Halvani'nin öğrencisi oldu. Daha sonra Şeyhülislam Ebu'l-Hasan Ali bin Muhammed es-Suğdi ve Ebu Hafs Ömer bin Mansur el-Bezzaz gibi hocalardan ders aldı. Halvani'nin ölümünden sonra onun yerine geçerek fıkıh dersleri verdi. Ünlü bilginler yetiştirdi. Karahanlı Hasan Han'ın üst üste koyduğu vergileri eleştirmesi ve bu vergile-

rin ödenmemesi konusunda fetva vermesi üzerine Özkent'e (Uzcend) götürülerek hapsedildi. Hapiste (1073-87) bazı isteklere ders verme ve kitaplarını yazdırma olanakları buldu. Başlıca yapıtları arasında, Hanefi fıkhihinin en büyük kaynağını oluşturan *El-Mebsum* (1906, 30 cilt), *Şerhü's-Siyerü'l-Kebir* (1825), *Nukatü Ziyadatü's-Ziyadat*, *Şerhu Muhtasari't-Tehavi*, *Kitabü'l-Usul* sayılabilir.

Seraing, Belçika'nın doğu kesiminde, Liège iline bağlı belediye. Liège'in 10 km yukarısında, Maas (Meuse) Irmağı kıyısında yer alır. 1817'de İngiliz John Cockerill tarafından kurulmuştur. Ülkedeki demir çelik üretimi ile makine sanayisinin merkezi durumundadır. Avrupa'da ilk buharlı lokomotif 1835'te Cockerill tesislerinde yapılmıştır. Liège'in piskopos-prenslerinin şatosu günümüzde, dev çelik şirketi Cockerill-Ougrée Company'nin (1955) merkezi olarak kullanılmaktadır. Şirkete 1979'da devlet de ortak olmuştur. Kentin kenarında yer alan Cistercium tarikatına ait eski bir manastırda ise, bugün Avrupa'nın en büyük cam eşya üreticilerinden biri olan Val Saint-Lambert etkinlik göstermektedir. Yakınlarda kömür çıkarılmaktadır. Nüfus (1990 tah.) belediye, 60.952.

Seram Adası, Endonezya'ya bağlı Maluku Adalarından biri. Kuzeyinde Seram, güneyinde Banda denizleri, doğusunda Yeni Gine, batısında da Buru Adası yer alır. Yönetmel bakımından Maluku iline (*propinsi*) bağlı Orta Maluku (Maluku Tengah) ilçesinin (*kabupaten*) bir parçasını oluşturur. Yüzölçümü 17.148 km²'dir.

Güneydoğudaki Gorong (Goram) ve Watubela adaları da yönetsel ve coğrafi bakımdan Seram'a bağlıdır. Dağlık bir yapısı olan adanın en yüksek noktası, orta kesimdeki Binaiyi Dağıdır. Adada çok sayıda ırmak bulunmakla birlikte, bunlar yalnızca yağmur mevsiminde ulaşılabilir. Sık tropik ormanlarla kaplı olan Seram'da çok sıcak ve yağışlı bir iklim hüküm sürer. Ormanlardan yüksek nitelikli kereste elde edilir. Adanın iç kesimlerinde Malaylarla Papuaların karışımından oluşmuş bir halk yaşar. Yöre halkı kazıklar üzerine oturtulmuş evlerde yaşar, ok, yay ve mızrak kullanırlar. Geçimleri avcılık, toplayıcılık ve sagu nişastası üretimine dayanır. Yazısı ve edebiyatı bulunmayan dilleri Ambon diliyle akrabadır. Müslüman ve Hristiyanlara ait yerleşmelerin bulunduğu kıyı kesimlerinde ise Malay dili konuşulur. Kıyı halkı sınırlı miktarda pirinç ve mısır yetiştirir; adanın bu kesiminde birkaç kahve ve tütün plantasyonu da vardır. Bula ve Amahai'de birer havaalanı bulunur.

Seram, 17. yüzyıl ortalarında Felemenk egemenliğine girdi. 1950'de adadaki Hristiyanlar ayrılarak Güney Maluku Cumhuriyeti'ni kurmaya çalıştıysa da, bu girişim sonuçsuz kaldı. Nüfus (1971) 92.187.

seramik, çamurun biçimlendirilip yüksek sıcaklıklarda fırınlanmasıyla elde edilen, kullanım ya da süs amaçlı eşyalar ve bu eşyaların yapıldığı malzeme. Seramikten yapılan kaplar genellikle çanak çömlek(*), duvar kaplamaları da çini(*) olarak anılır. Sanayi seramikleri ise sanayide kullanılan ve madeni ya da organik olmayan tüm katı maddeleri kapsar. Fiziksel yapı olarak seramik, polikristal, cam, çok katlı kristalle camı fazlarının bileşimi ya da tekli kristaller halinde olabilir. Sanayi seramik ürünleri

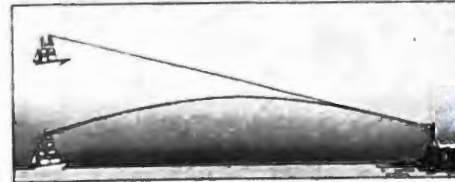
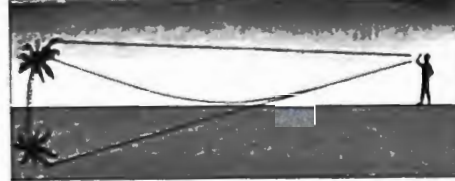
camı, çimentoyu, yapısal kil ürünlerini, tuğlamsıları, asındırıcıları, beyaz eşyaları, porselen emayeler ya da seramik-metal sistemleri ile elektronik ve nükleer seramikler, karbon, grafit, elmaslar ve seramik bileşikler gibi daha yeni teknik ürünleri içerir.

Serao, Matilde (d. 7 Mart 1856, Pátrai [Patras], Yunanistan - ö. 25 Temmuz 1927, Napoli, İtalya), İtalyan romancı ve gazeteci.

Babası Napolili, annesi ise Yunanlıydı. Öğrenimini ailesiyle birlikte döndüğü Napoli'de tamamladı. Önce bir telgraf bürosunda, ardından *Corriere del mattino*'da çalıştı. 1882'de Roma'ya taşındı. İki yıl sonra Eduardo Scarfoglio'yla evlendi ve onunla birlikte *Corriere di Roma*'yı ve iki dergiyi daha çıkardı. Napoli'ye dönerek kocasından ayrıldıktan sonra, 1904'te etkili bir yayın organı olan *Il Giorno*'yu kurdu ve yaşının sonuna değin yayın yönetmenliğini yaptı.

Gazetecilik yaşamını sürdürürken 40 kadar popüler roman ve Napoli'deki alt orta sınıfı anlatan birçok kısa öykü yazdı. En iyi romanı sayılan *Il paese di cuccagna*'da (1890; Tembellik ve Lüks Diyarı) Napolililerin piyango tutkusunu işler. Öbür önemli yapıtları arasında *Il romanzo della fanciulla* (1886; Bir Genç Kızın Aşk Serüveni) ve *Suor Giovanna della Croce* (1901) sayılabilir. Serao'nun Türkçede *Nöbetçi*, *Hazır Ol* (1945) adlı bir yapıtı yayımlanmıştır.

serap, IĞIM olarak da bilinir, uzaktaki cisimlerden gelen ışık ışınlarının yoğunlukları farklı hava katmanlarından geçerken kırılması sonucunda ortaya çıkan yanıltıcı görüntü. Kızgın çölde ya da yoğun güneş

Serap (üstte), yüksek serap (altta)
F. W. Sears, Optics, 1949. Addison-Wesley, Reading

altındaki bir asfalt yolda, hava yerden yukarıya doğru hızla soğur, dolayısıyla yoğunluğu ve ışığı kırma gücü artar. Bir cismin üst kısmından (örn. üst çizimde görüldüğü gibi, bir ağacın tepesinden) aşağı doğru yansıyan ışık, yere yakın sıcak hava katmanlarından kırılarak yukarı doğru bükülür, böylece gözlemciye yer yüzeyinin altından geliyormuş izlenimini yaratır. Ağaçtan yansıyan ışınların bir bölümü ise kırılmaya uğramaksızın gözlemciye ulaşır, bu nedenle ağacın doğru görüntüsü de görülür. Ağacın doğru ve ters görüntülerinin birlikte görülmesi, bir ağaç ile bunun sudaki yansıması olarak algılanır. Böylece bir göl ya da yüzeyde bir su katmanı var sanılır.

Bazı koşullarda, deniz yüzeyi üzerinde, altta soğuk ve yoğun bir hava katmanı, bunun üzerinde sıcak bir hava katmanı oluşabilir. Bu durumda ışık ışınları yukarı doğru değil, aşağı doğru bükülür (*bak. alttaki çizim*) ve görüş alanı dışındaki bir cismin, örneğin ufkun altında bulunan bir

geminin görüntüsü, gökte yükselmiş olarak görülür. Bu olaya yüksek serap denir.

Serapeion, SARAPEUM, SERAPEUM ya da SARAPION olarak da bilinir, Eski Mısır'da, Yunan-Mısır tanrısı Serapis'e (Sarapis) adanmış iki tapınağın ortak adı.

Tapınakların ilki, Nil'in batı kıyısındaki Sakkara yakınlarında, Memphis'in yerel tanrısı Ptah'ın kutsal hayvanları Apis boğalarına mezar olarak yapılmıştı. Daha İÖ 1400'lerde boğa mezarlığı olarak kullanılan bu tapınağın ana galerisi ile ek odaları II. Ramses döneminde (İÖ 1304-1237) yapıldı. Sonraki dinavunlar da yeni odalar inşa ettirdiler. Yapı, hem ölen Apis boğaları için bir katakomp, hem de öldükten sonra Osiris'le ilişkilendirilerek Osiris-Apis adını alan Tanrı Apis'e (Hapi) adanmış bir tapınak işlevi görüyordu. Sakkara yöresindeki Yunanlılar bu tanrıya Osorapis adıyla tapıyordu. Ptolemaios hanedanı döneminde bu ad Serapis'e dönüştü ve tapınak da Serapeion olarak anılmaya başladı. Tapınağın kalıntılarını 1850'de, Fransız Eski Mısır uzmanı Auguste Mariette ortaya çıkardı. 1851'de ulaşılan yeraltı odalarında 64 Apis boğasının mumyası ile binlerce yazıtlı eşya bulundu; yazıtlarda tarih de belirtilmiş olması, tarihlendirme işlemini büyük ölçüde kolaylaştırdı.

İkinci Serapeion ise Ptolemaios başkenti İskenderiye'de bulunuyordu. Mısır'ın resmi tanrısı olarak Serapis'i seçen I. Ptolemaios Soter'in (hd İÖ 323-285) mimarı Parmeniskos'a inşa ettirdiği yapı, Serapis'e adanmış en büyük ve en ünlü tapınak oldu. Burada Yunanlılara özgü bir ayın usulüyle Serapis'e tapınılıyordu. Tapınak İS 391'de İskenderiye patriği Theophilos ve yandaşlarınınca yıkıldı.

Serapias, salepgiller (*Orchidaceae*) familyasından, anayurdu Akdeniz Bölgesi olan 10 kadar orkide türünün oluşturduğu cins. *Serapias* türlerinin en tipik özelliği iki

Serapias cordigera
A. J. Huxley

çanak yaprak ile bir taç yaprağın birleşmesiyle oluşan miğfer biçimli çiçekleridir. Çiçeklerin uzun üçgeni dudacı bir dile benzer. Bazı türlerinin yumrularından salep elde edilir.

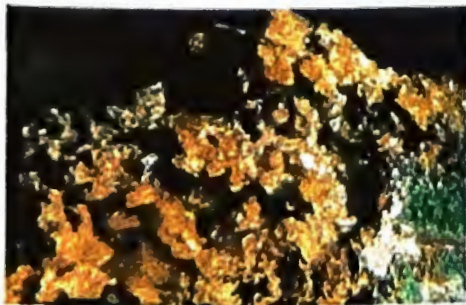
Yaklaşık 30 cm'ye boy atan *S. lingua*'nın mızraklı yaprakları ve kırmızı renkli çiçek dudacı vardır. *S. cordigera*'nın mor çiçekleri siyahimsi mor renkli dudaklarıyla dikkati çeker.

Serapion Kardeşleri, Rusça SERAPIONOVI BRATYA, 1921'de, yeni Sovyet rejiminin henüz yerleşmediği koşullarda ortaya çıkan

genç Rus yazarlar grubu. Belirli bir program olmayan bu yazarları bir araya getiren, bir sanat yapıtının kendi özgül değerlerine dayanması gerektiği, yaşamın ya da düşlerin bütün yönleriyle edebiyata konu olabileceği ve çeşitli üslupları denemenin daha zevkli olduğu düşünceleriydi. Alman romantik öykücü E.T.A. Hoffmann'ın hayranı olan grubun adı da onun bir yapıtındaki kahramandan geliyordu. Bu yapıtta Serapion adlı bir müzavinin çevresinde toplanmış bir grubun karşılıklı konuşmaları biçiminde bir dizi egzotik öykü yer alıyordu. Öykü anlatma sanatına duydukları ilginin göstergesi olarak Serapion adını alan genç yazarlar kendilerini toplumsal konulardan bütünyle soyutlamamakla birlikte, yapıtlarında entrika, sürpriz son, gizem ve kuşku gibi öğeleri öne çıkardılar. Alexandre Dumas, Robert Louis Stevenson ve Rider Haggard'ın romantik serüven öykülerinde görülen, Batı tarzı gerçeklerden kaçış edebiyatını sanat tekniği bakımından geleneksel Rus gerçekçiliğine üstün tuttular. Petrograd'da (bugün Petersburg) Maksim Gorki'nin kurduğu Sanat Evi'nde toplanan yazarların esin kaynağı, daha yaşlı olan yenilikçi yazar Yevgeni Zamyatin'di. Çoğu 20'li yaşların başında olan grup üyeleri arasında Mihail Zoşchenko, Vsevolod Ivanov, Veniamin Kaverin, Konstantin Fedin, Lev Lunts, Nikolay Nikitin, Nikolay Tihonov, Vladimir Pozner, Mihail Slonimski ve Viktor Şklovski bulunuyordu. Daha sonraki yazarlar üzerinde derin bir iz bırakan Serapion Kardeşleri, Sovyet edebiyatındaki gerileme öncesinde yaşanan parlak dönemin temsilcisi sayılırlar.

Serapis, SARAPIS olarak da bilinir, Eski Mısır'da Güneş tanrısı. Boğu Tanrı Apis'in (Hapi), Osiris kültüyle ilişkilendirilmesi sonucu Memphis'te ortaya çıkmış, başlangıçta Osorapis adıyla anılmıştır. Aslında bir yeraltı tanrısıyken, I. Ptolemaios döneminde (İÖ 323-285), Yunan kültürünün başka birçok öğesiyle birlikte Mısır'a yayılmıştır. İskenderiye'deki Serapeion(*). Serapis'e adanmış tapınakların en büyüğü ve en tanınmış olanıydı. Buradaki heykelinde cüppeli ve sakallı olarak betimlenen Serapis, tahta oturup sağ elini Kerberos'a (yeraltı dünyasının kapısını bekleyen üç başlı köpek) dayamış, sol eliyle de bir asayı yukarı kaldırmıştı. Zamanla yalnızca bir Güneş tanrısı (Zeus Serapis) değil, şifa ve bereket tanrısı olarak da Serapis'e tapılmaya başlandı. Serapis kültü Roma'ya ve ticaret yollarını izleyerek bütün Akdeniz'e yayıldı. Gnostikler arasında evrensel tanrının simgesi kabul edildi. İskenderiye'deki Serapeion'un 391'de Patrik Theophilos ve yandaşlarınca yıkılması, Serapis kültürünün sonunu ve Hristiyan egemenliğinin başlangıcını temsil ediyordu.

serarjirit, gümüş klorür (AgCl) yapısında, önemli bir gümüş cevheri olan, gri renkli, çok ağır halojenür minerali. Bromitlerle

Yeni Güney Galler'den serarjirit örneği

Joseph Helen Guetterman fotograf John H. Gerard EB Inc

(gümüş bromür, AgBr), kristal yapısında bromün tümüyle klorun yerini aldığı tam bir katı çözeltiler dizisi oluşturur. Serarjirit ve bromirit, doğal gümüş ve gümüş sülfürleri ile gümüş çökellerindeki sülfotuzların değişim ürünleri olarak ortaya çıkar. Çoğunlukla doğal gümüş ve limonit ile birlikte, kabuklar, kılıflar ya da boynuzumsu kütleler halinde bulunur. Elde edildiği başlıca yerler Almanya, Şili, Bağımsız Devletler Topluluğu ve ABD'nin batı kesimleridir. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için bak. halojenür mineralleri (tablo).

seraser (Farsçada "baştan başa"), Osmanlıların atkılı baştan başa altın telden olan çok değerli ipekli kumaşa verdikleri ad. Bazen atkı telleri arasına inciler de katılan seraser Osmanlı padişahlarının ve Batılı hükümdarların tören giysilerinin yapılmasında çok kullanılmıştır.

serasker, Osmanlı Devleti'nde sefere çıkan ve cephe komutanlığı yapan vezirlere verilen geçici unvan. Daha sonra Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun komutanı, 1908'e değin de Osmanlı harbiye nazırları bu unvanı taşıdılar.

18. yüzyılda beylerbeylerinden ya da Divan-ı Hümayun üyesi olan vezirlerden savaş yönetenlere serasker, serdar ya da başbuğ sanı veriliirdi. Seraskerler savaş sonunda asil görevlerine dönerlerdi.

1826'da kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun komutanına serasker ya da serasker paşa dendi. Serasker, Tanzimat dönemi boyunca hem ordunun büyük komutanı, hem de Meclis-i Vükela'nın üyesiydi. 1846'dan sonra seraskerlik günümüzdeki millî savunma bakanlığı ile genelkurmay başkanlığını birleştiren bir görev oldu. Bu görevle Mekteb-i Harbiye'de (bugün Kara Harp Okulu) öğrenim görmüş, müşir rütbesinde, savaş deneyimi olan subaylar getirildi, Serasker Kapısı ya da Bâb-ı Seraskeri de (sonradan Harbiye Nezareti) denen seraskerliğe, Batı devletlerindeki savaş bakanlığına benzer bir konum verilmeye çalışıldı. Bu dönemde serasker, protokolde sadrazam ve şeyhülislamdan sonra üçüncü, bazen de adliye nazırından sonra dördüncü sırada bulunurdu.

Serasker, asıl başkomutan olan padişahın vekili sıfatıyla orduyu ve ona bağlı kurumları yönetirdi. Osmanlı deniz kuvvetleri ise önceleri kaptanırderyanın, 1867'den sonra da bahriye nazırının yönetimindeydi. Tophane-i Amire Müşiriyeti de seraskerlik örgütü dışında bırakılmıştı.

serbest biçimli sanat, ART INFORMEL olarak da bilinir. 1940'larda ABD'de gelişen soyut dışavurumculuk akımının Avrupa sanatındaki karşılığı olan akım. Terim ilk kez 1950'de Fransız eleştirmen Michel Tapié tarafından Alman asıllı Fransız ressam Wols'un (1913-51) yapıtları için kullanılmış, sonradan Jean Dubuffet, Jean Fautrier, Henri Michaux gibi Fransız ressamlarla Kanadalı Jean-Paul Riopelle, İtalyan Alberto Burri ve İspanyol Antoni Tàpies'in yapıtları da bu eğilim içinde değerlendirilmiştir. Temelde, bilinçaltı fantezileri lirik soyutlama yöntemiyle yansıtan resimleri, kübizm ve geometrik soyut gibi biçimsel soyutlamacı eğilimlerden ayırt etmek için kullanılır.

Geometrik olmayan bütün soyutlamacı eğilimler için ilk kez 1954'te kullanılan taşizm(*) terimi ile serbest biçimli sanat arasında kesin bir ayırım yapmak oldukça güçtür. Wols ve Hans Hartung her iki eğilimin de öncüsü sayılırlar.

serbest bölge, ihracat için yatırım ve üretimi artırmak, yabancı sermaye ve tek-

noloji girişini hızlandırmak, ekonominin girdi gereksinimini ucuz ve düzenli biçimde karşılamak, dış finansman ve ticaret olanaklarından daha çok yararlanmak üzere sınırları Bakanlar Kurulu tarafından belirlenen ve gümrük hattı dışında kalan bölge. Kamu kurum ve kuruluşlarının, yerli ya da yabancı, gerçek ya da tüzel kişilerce kurulmasına ve işletilmesine Bakanlar Kurulu'nca izin verilir. Serbest bölgelerin kurulması, bakım ve onarımı, geliştirilmesi, ilgili araştırma, eğitim ve sosyal tesislerin yapılması, bölgeyi kullananların ve Türkiye'de mal alımlarının özendirilmesi Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası nezdindeki Serbest Bölgeleri Tesis ve Geliştirme Fonu aracılığıyla gerçekleştirilir. Türkiye'de 1987'de açılan Antalya ve Mersin serbest bölgelerine 1990'da Ege serbest bölgesi ile İstanbul Atatürk Havalimanı sınırları içinde kurulan serbest bölge eklenmiştir.

Serbest bölgelerde Yüksek Planlama Kurulu'na uygun görülecek her türlü sanayi, ticaret ve hizmet etkinliği yapılabilir. Fiyat, kalite ve standartlarla ilgili olarak kamu kurum ve kuruluşlarına yasalarla ve öteki mevzuatla verilen yetkiler ile vergi, resim, harç ve kambyo yükümlülüklerine ilişkin mevzuat hükümleri serbest bölgelerde uygulanmaz. İşleticiler ve kullanıcılar yatırım ve üretim aşamalarında Bakanlar Kurulu'na belirlenecek teşviklerden yararlanılabılır. Serbest bölge ile Türkiye'nin başka yerleri arasında yapılacak ticaret, dış ticaret rejimine bağlıdır; bölge ile öteki ülkeler ve serbest bölgeler arasında dış ticaret rejimi uygulanmaz.

Serbest bölgelerdeki etkinliklerle ilgili her türlü ödeme dövizle yapılır, ama Bakanlar Kurulu ödemelerin Türk Lirası'yla yapılmasına da karar verebilir. Faaliyet ruhsatı bulunan gerçek ve tüzel kişiler, bunların temsilci, görevli ve işçileri ile bölgede her türlü iş ya da işlemleri yürüten kişiler izin belgesiyle bu bölgelere girebilirler.

Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF), Cumhuriyet döneminde siyasal parti (1930). Çok partili siyasal yaşama geçiş yolunda ikinci deneme olmuş, kurulmasından birkaç ay sonra varlığına son vermek zorunda kalmıştır.

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal (Atatürk) ekonomik ve toplumsal sorunların Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) hükümetinin meclisteki denetimsizliğinden kaynaklandığını ve bir muhalefet partisinin hükümeti uyara-bileceğini düşünüyordu. Ayrıca, yeni bir parti gerçekte var olan, ama siyasal baskılar nedeniyle kendini ortaya koyamayan toplumsal muhalefetin gücünü de gösterecekti.

Ali Fethi Bey (Okyar) Paris büyükelçiliğinden dönüşünde, Mustafa Kemal'in önerisi ve onayıyla SCF'yi kurdu (12 Ağustos 1930). Terakkîperver Cumhuriyet Fırkası'ndan (1924) sonra Cumhuriyet döneminin ikinci muhalif siyasal partisi olarak kurulan SCF'nin, çoğu milletvekili olan öteki kurucu ve genel yönetim kurulu üyeleri şunlardı: Nuri Bey (Conker), Seniş Bey (Hızroğlu), Tahsin Bey (Uzer), Mehmet Emin Bey (Yurdakul), Nakivettin Bey (Yucekok), İbrahim Bey (Dalkıç), Refik İsmail Bey (Kakmacı), Süreyya Paşa (İlmen), Ali Haydar Bey (Yuluğ) ve Ahmed Bey (Agaoglu). Yapılan görev dağılımında SCF genel başkanlığına Fethi Bey, genel sekreterliğe de Nuri Bey getirildi. SCF kuruluş aşamasında bir programla "Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Yasası" adlı bir tüzük hazırlandı. Programda, partinin cumhuriyetçi, milliyet-

çi ve laiklik ilkesine bağlı olduğu vurgulanıyor, temel hak ve özgürlüklerin herkes için geçerli olması gereğine dikkat çekiliyordu. Yabancı sermayenin ülkeye girmesinin özendirilmesi isteniyor, ekonomik yaşamda sürekli devlet müdahalesine karşı çıkılıyordu. Program yönetsel alanda da köklü düzenlemeler yapılmasını ve tek dereceli seçim sistemine geçilmesini savunuyordu. Programdaki önemli bir madde de kadınlarla seçme ve seçilme hakkının tanınmasıydı. SCF kısa sürede geniş bir destek kazanarak CHF yönetimini kaygılandırdı. Öte yandan, Fethi Bey'in CHF'nin otoriter yönetimine ve ekonomi politikalarına yönelik eleştirileri de iktidar partisinin SCF'nin gelişmesinden duyduğu hoşnutsuzluğu artırdı.

SCF'nin liberal özellikler taşıyan ekonomik yaklaşımı karşısında, Başbakan İsmet Paşa 30 Ağustos 1930'da Sivas'ta yaptığı konuşmada, ilk kez CHF'nin "ılımlı devletçi" bir parti olduğunu açıkladı. Böylece iki parti arasındaki ekonomi politikasına ilişkin farklılık, "liberal" ve "devletçi" sıfatlarıyla belirtilmeye başladı. SCF ekonomide devlet müdahalelerinin en az düzeyde olmasını ve yalnızca özel girişimcilerin yetersiz kalacağı alanlarda gündeme gelmesini savunurken, CHF hızlı kalkınma ve sanayileşmenin ancak devletin ekonomik yaşama doğrudan ve yoğun müdahalesiyle gerçekleştirilebileceğini öne sürüyordu. Fethi Bey'in Eylül 1930'daki İzmir gezisinde çıkan olayların ardından, hükümet SCF'nin çalışmalarını engellemeye başladı. Ekim 1930'da ülke çapında yapılan belediye seçimlerine SCF de katıldı ve umulanın üstünde bir başarı kazandı. Bu arada, Samsun'da belediye başkanlığını da elde etti. Ama SCF'nin iktidara ancak cumhurbaşkanıyla çatışarak gelebileceğini kavrayan Fethi Bey, bunun çok ağır sonuçlar yaratacağı inancıyla, 17 Kasım 1930'da Dahiliye Vekâleti'ne başvurarak SCF'nin feshedildiğini açıkladı. SCF'nin feshedilmesinden sonra, aralarında Nuri Bey, Tahsin Bey, Mehmet Emin ve Nakiyettin Bey gibi etkin kişilerin de bulunduğu partili milletvekillerinin bir bölümü yeniden CHF'ye döndü.

serbest düşme, mekanikte, kütleçekimi etkisiyle, herhangi bir biçimde serbestçe hareket eden bir cismin devinimi. Örneğin, gezegenlerin Güneş'in kütleçekimi alanı içindeki hareketi serbest düşmedir. Newton yasalarına göre, serbest düşme hareketi yapan bir cismin izlediği yörüngede, kütleçekimi kuvvetleri ile eylemsizlik kuvvetlerinin toplamı sıfırdır. Yer yörüngesinde dolaşan bir uzay aracı içindeki astronotların ağırlıklarının sıfır olmasının nedeni de budur: Yer'in kütleçekimi kuvveti ile buna zıt doğrultudaki eylemsizlik (bu örnekte merkezkaç) kuvveti birbirine eşittir ve birbirini götürür. Kütleçekimi kuvvetleri hiçbir zaman düzenli değildir, bu nedenle de yalnızca kütle merkezli serbest düşme halindedir. Cismin diğer noktaları, biraz daha farklı bir kütleçekimi alanı içinde hareket ettiğinden gelgit kuvvetlerinin etkisi altında kalır. Yer'e serbest düşme hareketi yapmakla birlikte, Ay'ın çekiminin etkisi, Yer yüzeyinde ve Yer merkezinde farklıdır; okyanuslarda gözlemlenen gelgit hareketi de okyanusların bu etki nedeniyle tam bir serbest düşme içinde olmamalarından kaynaklanır.

serbest elektron modeli, katılar fizikinde, metalleri betimleyen model. Bu modelde metallere, kristal örgüsündeki metal iyonla-

ından kaynaklanan düzgün potansiyel alanı içinde hareket eden serbest elektronların oluşturduğu bir gaz biçiminde betimlenir. Metallerin yüksek ısı ve elektriksel iletkenliği serbest elektronların varlığından kaynaklanır. Serbest metal atomlarının değeri (valans) elektronları ile özdeş oldukları kabul edilen serbest elektronların, tüm kristal içinde birbirlerinden bağımsız olarak hareket etmekte oldukları varsayılır.

İlk kez Hollandalı fizikçi Hendrik A. Lorentz'in ortaya koyduğu (1900) serbest elektron modelini, Alman fizikçi Arnold Sommerfeld, kuantum mekaniği kavramlarından ve bu arada Pauli dışlama ilkesinden(*) yararlanarak geliştirdi (1928). Bu model, değeri 1 olan basit metallerin kimi niteliklerini (örn. elektriksel iletkenlik ve özgül ısı) yeterli bir biçimde açıklayabiliyordu ama önemli eksiklikler içeriyordu; örneğin serbest elektronlarla metal iyonları arasındaki etkileşimi hesaba katmıyordu. Karmaşık yapıli metallerin ve yarıiletkenlerin davranışlarını da açıklayabilmek için daha kapsamlı bir model gereksinim olduğu kısa sürede anlaşıldı. Serbest elektron modeli, yerini, 1930'ların ortalarından itibaren, elektron bandı kuramına(*) bıraktı.

serbest enerji, termodinamik denge halinde bulunan bir sistemin enerji benzeri özelliği ya da durum denklemi. Enerji ile aynı boyutlara sahiptir ve değeri, sistemin geçmişi değil, içinde bulunduğu duruma belirlenir. Serbest enerji iki biçimde ifade edilebilir: Kimi zaman iş fonksiyonu olarak da adlandırılan Helmholtz serbest enerjisi (A) ve Gibbs serbest enerjisi (G, kimi zaman F). E sistemin iç enerjisi, PV basınç-hacim çarpımı ve TS sıcaklık-entropi çarpımı olmak üzere, Helmholtz serbest enerjisi $A = E - TS$ ve Gibbs serbest enerjisi $G = E + P \cdot V - TS$ bağıntılarıyla verilir. Serbest enerjinin büyüklüğü, verili termodinamik durumda sistemin içerdiği madde miktarına bağlıdır.

Belirli termodinamik süreçlerin değerlendirilmesinde, serbest enerjideki değişimlerden (ΔA ya da ΔG) yararlanır. Tersinir bir süreçte, sabit sıcaklık ve sabit hacim koşullarında yapılan iş Helmholtz serbest enerjisindeki değişime (ΔA) ve sabit sıcaklık ve sabit basınç koşullarında yapılan iş Gibbs serbest enerjisindeki değişime (ΔG) eşittir.

Serbest enerji değişimlerinden, belirli durum (hal) dönüşümlerinin kendiliğinden oluşup oluşamayacağını kestirilmesinde de yararlanır. Kimi sabit sıcaklık ve hacim koşulları altında, eğer son durum Helmholtz serbest enerjisi başlangıç durumunun Helmholtz serbest enerjisinden daha küçükse, dönüşüm (yavaş ya da hızlı) kendiliğinden gerçekleşir; yani bu durumda başlangıç ve son durum arasındaki ΔA negatiftir. Bazı sabit sıcaklık ve basınç koşullarında da, eğer Gibbs serbest enerjisi değişimi (ΔG) negatif ise, kendiliğinden durum dönüşümü gerçekleşir.

Serbest Gümüş Hareketi, ABD'de 19. yüzyılın sonlarından ortaya çıkan ve sınırsız gümüş para basılmasını savunan hareket.

Kongre'nin 1873'te çıkardığı yasayla gümüş doları dolaşımdan kaldırılmasına Batı'daki gümüş madenlerinin sahipleri, gümüş para basımının ürün fiyatlarını yükselteceğine inanan çiftçiler ve borç ödemelerini kolaylaştıracağını düşünen borçlular büyük tepki gösterdiler. Bu temelde gelişen Serbest Gümüş Hareketi, gümüşü ekonomideki adaletin bir simgesi olarak değerlendirdi. Hareket 1870'lerin ortalarında, ülke ekonomisinde görülen derin bunalım koşulla-

nda yaygın bir siyasal destek kazandı. İlk önemli başarısını da gümüş doları yeniden yasal para haline getiren ve hazinenin külçe gümüş alımlarını genişleten 1878 tarihli Bland-Allison Yasası'nın çıkarılmasını sağlayarak elde etti. 1880'lerin başlarında tamsal ürün fiyatlarının artması sonucunda hareketin etkisi azaldı, ama 1887'den sonra arazi ve ürün fiyatlarındaki büyük düşüşün etkisiyle çiftçiler sınırsız gümüş dolar basılması yolundaki isteklerini yeniden yükselttiler. Bunun üzerine Kongre 1890'da, hazinenin aylık gümüş alımlarını yüzde 50 oranında artıran Sherman Gümüş Alımı Yasası'nı çıkardı.

1890'ı izleyen yıllarda, hazinedeki altın miktarının önemli ölçüde azalması 1893 ekonomik paniğine yol açtı. Muhafazakâr çevreler paniğe Sherman Yasası'nın yol açtığını ileri sürdüler. Kongre 1893 yazında yasayı yürürlükten kaldırdı. Güneyli ve Batılı çiftçiler bu karara büyük tepki göstererek Doğulu bankacıları açgözlükle suçladılar ve sınırsız gümüş para basılması uygulamasının yeniden yürürlüğe konmasını istediler. Bu istek 1892 seçimlerinde Halk Partisi'nin platformunda önemli bir yer tuttu. 1896'da, bu isteğe karşı çıkan Başkan Grover Cleveland'ın yerine, serbest gümüş politikasının etkin yandaşlarından William Jennings Bryan Demokratlar başkan adayı seçildi. Ama seçimleri Cumhuriyetçiler kazandı. 1900'de ise Cumhuriyetçilerin çoğunlukta olduğu Kongre, altını standart para birimi haline getiren Altın Standardı Yasası'nı kabul etti.

serbest güreş, uluslararası amatör şampiyonalarında ve Olimpiyat Oyunları'nda geçerli üç güreş stiline bir. Hemen hemen bütün tutuş biçimlerinin serbest olduğu İngiliz Lancashire stiline geliştirilmiştir.

Serbest güreşte uluslararası kurallara uygun olmak koşuluyla bütün tutma, çelmeleme ve atma biçimlerine izin verilir. Rakibin kol ve bacaklarını kırmaya yönelik ya da yaşamını tehlikeye atan tutuşlar (örn. boğazlama), tekmeleme, yumruklama, kafa atma ve rakibin mayosundan tutma gibi hareketler kesinlikle yasaktır. Güreşçiler kurallara aykırı davrandıklarında ihtarla cezalandırılırlar; üç ihtar alan güreşçi diskalifiye edilir. Güreşçinin rakibine ağır bir saldırıda bulunması durumunda, bu güreşçi ihtarsız diskalifiye edilebilir.

Uluslararası serbest güreş karşılaşmalarını 9 m çapında daire biçimli bir minderde yapılır. Karşılaşmanın toplam süresi beş dakikadır. Karşılaşma bir minder hakemi ile üç kenar hakemi ve bir saat hakeminin gözetiminde yapılır. Güreşçilerden biri rakibinin her iki omuzunu birden bir saniye süreyle mindere değdirirse karşılaştırmayı tuşla kazanmış olur. Hakem elini mindere vurarak tuşu işaret eder. Karşılaşmada tuş olmazsa, hakemlerin tuş yapma olasılığı taşıyan hareketleri değerlendirerek verdikleri puanlar kazanımı belirler.

Olimpiyat ve uluslararası karşılaşmalarda ki siletlerin üst sınırları şöyledir: Kâğıt silet, 48 kg; sinek silet, 52 kg; horoz silet, 57 kg; tüy silet, 62 kg; hafif silet, 68 kg; orta hafif silet, 74 kg; orta silet, 82 kg; yarı ağır silet, 90 kg; ağır silet, 100 kg; süper ağır silet, 130 kg. Herhangi bir turnuvada güreşçiler yalnızca bir silette güreşebilirler. Dünya şampiyonları için *hak. spor ve oyunları: sonuçlar (güreş). Ayrica bak. Olimpiyat Oyunları.*

serbest kök (kimyada) *bak. kök*

serbest liman *bak. açık liman*

serbest nazım, bir ölçü şemasından çok, imgelerin ve konuşmanın ritmine göre düzenlenmiş şiir. Serbest nazımda ritim, geleneksel şiirin ölçü birimi olan ayaklara değil, ses, sözcük, söz öbekleri, cümle, paragraf gibi öğelerin düzenine dayanır. Böylece serbest nazım pek çok şiirsel ifadenin taşıdığı yapaylığı ve estetik uzaklığı ortadan kaldırır. Şiire çağdaş söyleyişe uygun daha esnek bir biçim, dile de daha rahat bir ton kazandırır.

Serbest nazım terimi Walt Whitman'ın şiirleri için olduğu kadar, değişken ölçülerle yazılmış daha eski şiirler için de kullanılmışsa da, aslında 1880'lerde Fransa'da ortaya çıkmış bir akıma adını veren *vers libre*(*) sözcüğünün çevirisidir. Serbest nazım İngiliz şiirinde 20. yüzyılın başlarında yaygınlaştı. *Vers libre*'den etkilenen ilk İngiliz şairler T. E. Hulme, F. S. Flint, Richard Aldington, Ezra Pound ve T. S. Eliot'tı. İngiltere'de Aldington, Pound, Flint ve Hilda Doolittle (H. D.) gibi imgecilerin(*) temel ilkelerinden biri "metronomun değil, müzik cümlelerinin temposuna göre şiir yazmak"tı. Serbest nazım akımı daha ilk başta iki gruba ayrıldı. Bunlardan birine Amy Lowell önderlik etti. Daha biçimci olan öteki grubun önderi ise Pound'du. Eliot'ın serbest nazım türündeki denemeleri de, İngiliz şiirinin geleneksel ölçü kalıplarının daha esnek bir biçim kazanmasında rol oynadı. Carl Sandburg, William Carlos Williams, Marianne Moore ve Wallace Stevens gibi şairler bu teknikle çeşitli şiirler yazdılar. Bunlardan özellikle Williams ve Moore'un nazım tekniği, Fransız *vers libre* şairlerinininkine çok yakındı.

Türk edebiyatında dizelerin aruz ve hece ölçüsüne bağlı kalmadan, özgürce sıralandığı ilk şiir örneklerini Nâzım Hikmet verdi. Daha önce gerek Tefrik Fikret, gerekse Ahmet Haşim serbest bir söyleyişi denemişler, ama bunu aruz kalıplarıyla oynayarak gerçekleştirmeye çalışmışlardı. Sovyet şiirinden etkilenen Nâzım Hikmet ölçüden vazgeçmekle birlikte uyağı dışlamadı ve yeni bir uyak anlayışı geliştirdi. 1940'lardan sonra Ahmet Muhip Dırnas, Cahit Sıtkı Tarancı ve Cahit Külebi gibi şairler de serbest ölçüyle şiirler yazdılar. Orhan Veli Kanık, Oktay Rifat ve Melih Cevdet Anday'ın başlattığı Garip akımıyla da, yeni şiirin temelini oluşturan serbest nazım, konuşma dilinin doğal özelliklerini kazandı.

serbest tımar, SERBEST DİRLİK olarak da bilinir, Osmanlı Devleti'nde toprağın şer'i vergilerinin yanında, köylünün ödemesi gereken ve genellikle rüsum-ı serbestiyye olarak adlandırılan bazı örfi vergileri de dirlik sahibine bırakan, ayrıcalıklı ve yüksek gelirli tımar.

Osmanlı toprak düzeninde genel uygulama köylünün toprağı ekip biçerek rüsum-ı şer'iye türünden vergileri tımar sahibine, tekâlif-i örfiye kapsamındaki vergileri ise kamu görevlilerine ödemesi biçimindeydi. Sipahi tımarları tümüyle kapalı ve bağımsız birimler olmadığından reyanın hazineye ödeyeceği vergilerin toplanması için kamu görevlileri dirlik köylerine gider, kolluk güçleri de köylerde kovuşturma yapabilir, kişileri tutuklayabilirdi. Az sayıdaki serbest tımar ile havass-ı hümayun denen sultanlık hasları, sultan ve vezirlerin vakıf toprakları, eyalet yöneticilerine bırakılan has ve zematler ise ayrıcalıklıydı. Bunlarda örfi vergilerin tümü ya da bir bölümü de rüsum-ı serbestiyye adı altında ek bir gelir olarak dirlik sahibine bırakılmıştı. Rüsum-ı serbestiyyenin kapsamı her yerde aynı değildi. Bunların başlıcaları arus (evlilik), ağnam, tapu, otlak, kışlak resimleriyle cürüm ve

cinayet akçeleri idi. Bazen bir serbest tımar mütasarrıfına, serbest olmayan bir başka tımarın örfi vergileri de ek gelir olarak veriliirdi. Bu ek gelirlerle karşılık serbest tımar sahibi, kendi dirliğinde ve örfi vergilerini aldığı dirlikte güvenlikten sorumluydu. Serbest tımarların ikinci ayrıcalığı ise, dirlik topraklarına kamu görevlilerinin izinsiz girememesi idi. Güvenlik ve himaye işlevi karşılığı cürüm ve cinayet akçesi toplamak yüksek gelir getiren bir işti. Belli bir alanın cürüm ve cinayet akçesini toplamak konusundaki rekabet serbest tımarlılar ile öbür tımar sahipleri arasındaki çelişmenin odağını oluşturunuyordu. Serbest tımar içindeki yönetsel ve parasal ayrıcalıkların uzun dönemde doğuracağı olumsuz sonuçları önlemek için, dirlik sahiplerinin sık sık yeri değiştirilirdi. Serbest tımarların babadan oğula geçmesi de yasaktı.

serbest ticaret, ithalat ve ihracatın genelde devletin müdahalesi olmadan yürütülmesini öngören ekonomi politikası. Serbest ticaret politikası devletin ithalat ve ihracat üzerindeki denetiminden ve vergi uygulamasından bütünüyle vazgeçmesi anlamına gelmez.

Serbest ticaret anlayışının kuramsal temelinde, Adam Smith'in ülkeler arasındaki işbölümünün uzmanlaşmayı, verimliliği ve üretimi artıracığı yolundaki görüşleri yatar. Tek başına alındığında bir ülke, özellikle de belirli bir malın en önemli alıcısı ya da satıcısı durumundaysa, dış ticarete kısıtlama konmasından yarar sağlayabilir. Ama uygulamada, yerel sanayilerin korunması amacıyla konan kısıtlamalar, belli bir noktadan sonra ülkenin genel ekonomik yararı açısından olumsuz sonuçlara da yol açabilmektedir.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra ülkeler arasındaki gümrük engellerinin ve döviz kısıtlamalarının azaltılması amacıyla yoğun çabalar harcanmıştır. Gene de, ithalat kotaları, vergiler ve ulusal sanayilere sağlanan teşvikler gibi yöntemlerle serbest ticaret üzerindeki kısıtlamalar belli ölçüde sürmektedir.

Serbesti, İstanbul'da yayımlanan haftalık, daha sonra günlük gazete (6 Ocak 1908-Şubat 1913, 1918-20).

Mevlânâzade Rifat Efendi tarafından yayımlandı. II. Meşrutiyet'in (23 Temmuz 1908) ilanından kısa bir süre sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin dolaylı iktidarı döneminde muhalefetin yayın organı niteliğini kazandı. Pembe renkli kâğıdı, nitelikli bas-kısı ve önemli olaylar nedeniyle 'verdiği eklerle geniş ilgi topladı. Başyazarı Hasan Fehmi başta olmak üzere yazarlarının İttihat ve Terakki'nin baskıcı tutumuna karşı yönelttikleri sert eleştiriler, gazetenin halk arasında çok tutulmasına yol açtı. Hasan Fehmi'nin, İttihat ve Terakki'ye karşı düzenlediği bir mitingin hemen öncesinde tabancayla vurularak öldürülmesi (5 Nisan 1909) üzerine gazetenin etkisi daha da arttı. 1912-13'te birkaç sayı Paris'te basılan *Serbesti*, Bâbü'l Baskını'ndan sonra 19 Şubat 1913'te yayımına son verdi.

Serbesti Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918) sonrasında gene Mevlânâzade Rifat Efendi tarafından Radikal Avam Fırkası'nın yayın organı niteliğinde ve günlük olarak yayımlandı. 1920'de de yayımına kesin olarak son verdi.

serbestlik derecesi, matematikte, bir sistemin bütün değişken özelliklerini belirlemek için gereken bağımsız değişkenlerin sayısı. Örneğin, uzayda hareket eden bir noktadan oluşan bir sistem serbestlik derecesi üçtür, çünkü noktanın konumunu belirlemek için üç koordinat değeri gereklidir.

Sisteme ilişkin kısıtlamalar, örneğin hareketli noktanın belirli bir yorunge üzerinde yol alması koşulu, serbestlik derecesinin azalması sonucunu doğurur. Bir basit sarkacın serbestlik derecesi bire eşittir; çünkü sarkacın eğim açısı (düşeyle yaptığı açı) tek bir sayıyla belirlenir. Kimyasal sistemlerde ise denge koşulundan kaynaklanan kısıtlamalar vardır; örneğin sıcaklık ve sistemdeki fazların bileşimi gibi özellikler birbirlerinden bağımsız olarak değişemez (bak faz kuralı).

İstatistiksel örnekleme dağılımında n tane değişken ve dağılıma ilişkin m tane kısıtlama varsa, dağılımın serbestlik derecesi $n - m$ değerine eşit olur.

serçe, *Passeriformes* takımının *Passeridae* familyasından kuşuk yapılı, konik gagalı, genel olarak tohumla beslenen 30 dolayında kuş türünün ortak adı. Coğrafi dağılımı çok geniş olan bayağı serçe (*Passer domesticus*), en yaygın ve en iyi tanınan kuşlar arasındadır. Anavatani Avrasya ve Kuzey Afrika olmakla birlikte Güney Amerika dışında yeryüzünün hemen her yerine götürülmüştür. Kuzey Amerika'da ilk kez 1852'de New York'un Brooklyn semtindeki bir mezarlığa getirilmiş, bir yüzyıl geçmeden tüm kıtaya yayılmıştır. Bayağı serçe insanlarla iç içe yaşayan, büyük küçük tüm yerleşim birimlerinde, tarlalarda ve bahçelerde görülebilen bir türdür. Uzunluğu 14 cm, rengi uzaktan

Bayağı serçe (*Passer domesticus*)
Erc HOSKING

bakıldığında grimsi kahverengidir. Ama erkekler yakından bakıldığında oldukça canlı renkleriyle dikkat çeker. Tepelerinde kızıl kahverengi tüylerle sınırlanmış gri bir bölge, gerdan ve göğüslerinde siyah bir leke vardır. Dişiler ve gençlerin tüyleri daha soluk renkli, alt bölümleri ise lekesizdir. Bayağı serçe sıcak bölgelerde hemen hemen tüm yıl boyunca üreyebilir. Saçak altlarına, duvar çıkıntılarına, oyuklara, ağaç ve çalılara çırpıdan yaptıkları oldukça özensiz yuvalarını tüy ve yünle döşer, bu yuvaya 4-9 yumurta bırakırlar.

Türkiye'de görülen türlerden orman serçesinin (*P. montanus*) de coğrafi dağılımı oldukça geniştir. Holarktik ve Oryantal bölgelerde yaşayan bu tür, Türkiye'nin kuzey kesimlerinde ürer. Bayağı serçe kadar yerleşim birimlerine bağlı değildir. Orman içlerinde de yuva kurabilir. Birbirine benzeyen erkek ve dişinin tepesi ve ensesi kızıl kahverengi, göğüsündeki siyah leke küçüktür. Ayrıca yüzünün yanlarında da birer siyah benek bulunur.

Sögüt serçesi (*P. hispaniolensis*) Palearktik, Etiyopyen ve Oryantal bölgelerde yaşar. Ama Avrupa'da yalnız Iber Yarımada-

sında ve Balkanlar'da görülür. Türkiye'de ise akarsu vadilerinde, çalılıklarda ve açık alanlarda yaşar. Erkeklerin göğsündeki siyah leke bayağı serçenininkinden daha geniştir. Ayrıca yanlarında kalın siyah çizgiler bulunur. Tepesi orman serçesinininki gibi kızıl kahverengidir.

Çalı serçesi (*P. moabiticus*) Türkiye'nin yalnız Adana, Hatay ve Gaziantep illerinin sınırları içinde kalan küçük bir bölgede urer. Türkiye'de yaşayan öbür serçelerden daha küçük yapılı olan bu türün uzunluğu 12 cm'dir. Erkeklerin tepesi, ensesi, boyun yanları mavimsi gri rengeyle dikkat çeker.

Kaya serçesi (*Petronia petronia*) Avrupa ve Asya'nın güney kesimleri ile Kuzey Afrika'da yaşar. Türkiye'nin hemen her yerinde görülür. Yaşama ortamı genellikle kayalık yerlerdir. Bazen yuvası yıkıntılar arasında, küçük yerleşim birimlerinde ve ekili alanlardaki ağaç kovuklarında bulunur. Bu türün erkek ve dişi bayağı serçenin dişisine benzer. Ama tepelerinde grimsi kahverengi, bunun yanlarında daha koyu renkli birer bant vardır.

Çöl serçesi (*P. brachydactyla*) yazın Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde kuluçkaya yatan göçmen kuşlar arasında yer alır. Bayağı serçenin dişisine benzerler. Kuyruklarının ucunda beyaz benekler bulunur.

Kar serçesi (*Montifringilla nivalis*) Avrupa ve Asya'nın güneyindeki yüksek dağların ağaç sınırını aşan kesimlerinde yaşar. Kışın genellikle daha alçak kesimlere doğru göç eder. Türkiye'de yaşayan öbür serçelerden daha iri olan bu türün uzunluğu 18 cm'dir.

Ayrıca *Prunellidae* familyasını oluşturan bir düzine dolayında kuş türü de çitserçesi(*) adıyla tanınır.

serçe baykuşu *Strigidae* familyasının *Glaucidium* cinsini oluşturan bir düzine dolayında küçük yapılı baykuş türünün ortak adı. Amerika, Avrasya ve Afrika kıtalarına yayılmış olan bu cins üyeleri yaklaşık 20 cm

Serçe baykuşlarından *Glaucidium gnoma*
Ruth A. Cudde Root Resources

uzunluklarıyla en küçük baykuş türleri arasında yer alır. Ayakları gövdelerine göre oldukça inidir. Gündüzleri de etkinlik göstermekle birlikte, akşam saatlerinde avlanırlar. Böcekler, küçük kuşlar, sürüngenler ve memeliler temel besinlerini oluşturur. Genellikle ağaç kovuklarında barınırlar.

serdar, Osmanlı Devleti'nde savaş yöneten komutana verilen unvan.

Küçük çaplı muharebelerde birkaç tümenlik bir orduyu yöneten komutanlar olan serdarlar, vezirler arasından seçilirdi. Merkezen görevlendirilen serdarların buyruğuna kapıkulu askerlerinden çekirdek bir ordu birliği verilir. Serdarlık görevini başarıyla tamamlayanlar terfi ederek daha yüksek gelirli mansıplara atanır. kılıç, çelenk ve hilatla(*) ödüllendirilirdi. Seferberlik gerektiren büyük savaşlara komutan olarak serdar-ı ekrem(*) unvanıyla sadrazamlar atanırdı. Serdar-ı ekrem emrinde ayrıca serdarlar olurdu.

Taşrada kervan yollarını koruyan kır serdarları ile yeniçeri ağasının atadığı ve kasa-ba güvenliğini sağlayan yeniçeri serdarları küçük rütbeli ocak subaylarından seçilirdi. Bunlar, asıl görevlerinin yanında, yöredeki askerlere komutanlık da ederlerdi.

serdar-ı ekrem, Osmanlı Devleti'nde padişah vekili olarak savaş yöneten başkomutana verilen unvan.

Osmanlı padişahları 17. yüzyıla değin savaşlarda orduyu kendileri yönetirlerdi. Bu nedenle serdar-ı ekrem unvanı bu yüzyıla değin çok az komutana verildi. İlk serdar-ı ekrem, padişahın önce İran Seferi'ne gönderilen I. Süleyman'ın (Kanuni) sadrazamı Makbul İbrahim Paşa idi. 17. yüzyıldan sonra sefere çıkmayan padişahlar, savaşa kendi yerlerine sadrazamlarını göndermeye başladılar.

Sefer-i hümayunla görevlendirilen ve serdar-ı ekremlige atanan sadrazam padişah katında, şeyhülislamın da bulunduğu bir törene katılırdı. Duadan sonra, ordunun zafer kazanması dileğiyle kendisine Sancak-ı Şerif teslim edilirdi.

Sefer boyunca serdar-ı ekrem geniş yetki ve sorumlulukları vardı. Padişaha danışmaksızın her türlü atama ve uzaklaştırma işlemlerine, idam ve sürgün cezalarına karar verebilirdi. Cepheden padişaha bildirdiği kararlar, konusu ne olursa olsun geri çevrilemez, padişahça onaylanırdı. Sefer sırasında yaptığı harcamalar nedeniyle de kendisinden hesap sorulamazdı.

İstanbul'a dönen serdar-ı ekrem, sadrazam olarak başkanlık ettiği Divan-ı Hümayun'da başkomutanlığı ile ilgili ayrıntılı açıklamalarda bulunurdu. Görevinde başarısız görülmesi durumunda sadrazamlıktan uzaklaştırılır, bazen de idam edilirdi.

Sadrazamların serdar-ı ekrem olarak sefere çıkmaları 19. yüzyıla değin sürdü. Bazen bir vezirin de uzak bir başka savaş cephesine, gene serdar-ı ekrem unvanı ile gönderildiği olurdu. 1832'de Konya'da Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın ordusuyla savaşmak üzere serdar-ı ekrem olarak gönderilen Sadrazam Reşid Mehmed Paşa'nın tutsak düşmesinden sonra sadrazamlara serdar-ı ekremlik verilmedi; serdar-ı ekrem olarak cepheye müşir rütbeli komutanlar gönderildi.

Serdaroğlu, Emin Bülent (d. 1886, Halep-ö. 29 Kasım 1942, İstanbul), Fecr-i Atı topluluğunun kurucularından, ulusal konulu şiirleriyle tanınan şair.

Mekteb-i Sultani'yi (Galatasaray Lisesi) bitirdi. Sahil Sıhhiye Merkezi'nde, Reji İdaresi'nde, İstanbul Elektrik Tramvay ve Tünel İşletmeleri'nde çalıştı. I. Dünya Savaşı'na gönüllü olarak katıldı. Liman İdaresi umum kâtiibyen karacığır kanserinden öldü.

Aruz ölçüsünü kullandığı şiirlerinde dil ve teknik yönünden gösterdiği titizlikle, Fecr-i Atı topluluğunun Ahmed Haşim'den sonra en yetkin şairi sayılır. Yayınlanmış ve yayılmamış 38 şiiri ölümünden sonra Salih Zeki Aktay tarafından *Emin Bülent'in Şiirleri* (1943) adlı kitapta toplandı.

serdengeçti, DAIKILIC olarak da bilinir, Osmanlı ordusunun öncü birliklerindeki gönüllü asker.

Serdengeçtilerin görevi düşman karargâhını basmak, cephanesini ateşlemek, açılan gediklerden kalelere sızılmaktı. Bunların seferden sağ dönmeleri hemen hemen olanaksız gibiydi. Görevini tamamlayıp sağ olarak orduya dönenlere serdengeçti ağası sanı verilir, serdengeçti kavuğu giydirilir, ulufleri artırılırdı. En başarılıları da yaya başı, sekban, sipahi sınıfına alınırdı.

Serdengeçtilik 17. yüzyıldan sonra önemini yitirdi. Serdengeçtiler, ulufe almaları için kendilerine verilen belgelerin (memhur) ticaretiyle geçinir oldular. Serdengeçtilik uygulaması 1826'da Yeniçeri Ocağı ile birlikte kaldırıldı.

Seremban, Malezya'da, Batı Malezya bölgesinde kent. Malakka Boğazı kıyısındaki Port Dickson'dan yaklaşık 40 km içeride. Linggi Irmağının (*sungai*) kıyısında yer alır. 1840'larda bir kalay madenciliği yerleşmesi olarak kuruldu. Günümüzde kentteki temel ekonomik etkinlik kauçuk üretimidir. Kalay madenciliği sürmekte, doğudaki Malaya Sıradaglarının sulak vadilerinde çeltik ekilmektedir. Singapur'u Kuala Lumpur'a bağlayan kara ve demir yolları kentten geçer.

Kentin ilginç köşeleri arasında Göl Bahçeleri, geleneksel Sumatra mimarisinin bir örneği olan, çivi kullanmadan yapılmış bir Malay evi ve müze sayılabilir. Negeri Sembilan sultanının sarayının bulunduğu Seri Menanti yaklaşık 40 km doğudadır. Kentin 19,5 km güneyindeki kaplıca gözde bir sayıye merkezidir. Seremban'da bir de yüksek öğretmen okulu vardır. Nüfus (1980) 132.911.

seren, kuyudan su çekmekte kullanılan kaldıraç benzeri düzeneç. Eski çağlardan beri kullanılagelen serenlere günümüzde Hindistan, Mısır ve diğer bazı ülkelerde halen rastlanmaktadır. Seren, tahteravalliye benzer biçimde mesnetlenmiş uzun bir sopa ile bu sopanın bir ucuna iple asılmış bir kova ve diğer ucuna yerleştirilmiş bir karşı ağırlıktan oluşur. Sereni kullanan kişi kovanın asılı bulunduğu ucu eliyle aşağı doğru çeker, kovayı doldurur ve daha sonra bu ucu serbest bırakarak karşı ağırlığın kovayı yukarı kaldırmasını sağlar. Bazı yerlerde suyu daha yükseğe çıkarabilmek amacıyla, birkaç seren üst üste yerleştirilir.

serenat, önceleri gece ve kur şarkısına verilen ad. 18. yüzyıl sonlarında enstrümantal parçalardan oluşan ve divertimentoya, kasasyona ve *notturmo*'ya benzeyen kısa süite de serenat dendi. Bunun ilk örneklerinden biri Mozart'ın *Don Giovanni* operasındaki "Pencereye Gelsene" diye başlayan serenattır. Estrümantal serenat, kurla ilişkisini gittikçe yitirerek dans ve marş gibi açık havada seslendirilmeye uygun hafif parçalardan oluşan bir derleme haline geldi.

Mozart çeşitli çalgı grupları için birçok serenat yazdı. Daha sonra Schubert, Beethoven, Brahms ve Reger de serenatlar bestelediler. 20. yüzyılda Igor Stravinsky hafif bir nitelik taşıyan bu türün büyüüne kapılarak tuşlu çalgılar için yaptığı besteleden birine *Serenade* adını verdi.

serenata (İtalyancada "akşam müziği"), kantat, oratoryo ve operanın birçok özelliğini bir araya toplayan 18. yüzyıl vokal müzik formu. Yarı dramatik bir öz taşımakla birlikte operadan daha kısaydı ve onun gibi sahnelenmiyor, daha çok küçük bir toplulukla seslendiriliyordu. Çok uz dekor kullanılıyor, onlar da basit ve gösterişsiz yapıyla

yordu. Seslendirme genellikle bir sarayın kabul salonunda bir akşam eğlencesi olarak sunuluyordu. Parçaların belli bir olay dolayısıyla (örn. kral ailesinden birinin doğumu için) yazılması âdetti ve Avrupa saraylarında (özellikle de Viyana'daki imparatorluk sarayında) serenatlar çok moda olmuştu. Metinler çoğu zaman alegorik nitelikte oluyor, konu mitolojiden ya da ilköğretim tarihinden seçiliyordu. Alessandro Stradella ilk serenata bestecilerinden biriydi. Onu Scarlatti, Handel ve 17-18. yüzyıl sonunun başka birçok bestecisi izledi. Bu türün en kalıcı ve ünlü örneklerinden biri de Handel'in *Acis and Galatea* (y. 1718; Akis ile Galateia) pastoral oratoryosudur.

Serendib, SARANDİB olarak da bilinir, Seylan'ın eski adı. Arapça kökenlidir ve Sanskrit dilinde "Aslanlar Adası" anlamına gelen *Sinhaladvipa* tamlamasının bozulmuş biçimidir. Arapların bu adı, ticaret yaptıkları Hintlilerden aldığı sanılmaktadır.

Sererler, Senegal'in batısıyla Gambia'da yaşayan ve Nijer-Kongo dillerinin Batı Atlantik öbeğinden Serer dilini konuşan halk. Sererler tanıma dayalı yerleşik bir yaşam sürerler. Başlıca ürünleri mısır ve pirinçtir. Sığır, koyun ve keçi besiciliğiyle ticaret de gelişmiştir.

Eskiden Sererlerin toplumsal ve siyasal örgütlenmeleri gruptan gruba önemli farklılıklar gösterirdi. Siyasal yetkinin bütünüyle yerel bir reis ve danışmanlar kurulunun elinde toplandığı grupların yanı sıra, hanedan sistemine dayalı, daha karmaşık örgütlenmeler de vardı. Bu tür grupların başında, başkentte oturup bürokrasi aracılığıyla yerel reislerden vergi toplayan bir kralla mailyeti bulunurdu. Hiyerarşik bir yapısı olan toplumsal katmanlar da kesin çizgilerle birbirinden ayrılmıştı. Bunlar kraliyet ailesi, toprak sahibi soylular, savaşçılar, halk, özgür köylüler, köleler ve en aşağı sayılan işleri yapan zanaatçılardan oluşuyordu. Genel oy hakkının tanınması ve kabile yönetimlerinin dağıtılması gibi gelişmeler sonucunda bu katmanlaşma büyük ölçüde ortadan kalktı.

Günümüzde Serer köyleri kare ya da daire biçimindeki saz damlı küçük kulübelere dönüşür. Çokkarı erkeklerin her karısı ayrı bir kulübede oturur. Başlık parası geleneği yaygındır; ödeme genellikle hayvanla yapılır. Soy çizgisi babayanlıdır. Bazıları İslamı ya da Hristiyanlığı benimsemiş de, Sererlerin büyük bölümü animisttir.

Serez, Yunanca ΣΕΡΡΑΙ ya da ΣΕΡΡΕΣ, tarihteki adı ΣΙΡΙΣ, Yunanistan'ın Makedonya bölgesinde, Serez ilinin (*nomós*) merkezi ve en önemli kenti. Verimli Strimón (Struma) Irmağı vadisinin doğu kıyısında yer alır. Bizans imparatorlarının Bulgaristan'a geçişi sağlayan Rupal Geçidini denetim altında tutmak amacıyla tahkim edilen Serez, Bulgarların 10. yüzyıldaki başarısız bir kuşatma girişiminden sonra Sırların (1345-71), Osmanlıların (1368) ve Bulgarların (1913) eline geçti. Daha sonra Yunanistan'a katıldıysa da I. ve II. Dünya savaşları sırasında yeniden Bulgar işgaline uğradı. Kentte özellikle 1970'lerde emek yoğun imalat etkinlikleri hızlı bir gelişme göstermiştir. Nüfus (1981) 46.317.

Serezli, Metin (d. 12 Ocak 1934, İstanbul), yönetmen olarak da tanınan tiyatro ve sinema oyuncusu.

İstanbul Üniversitesi'nde okuduğu yıllarda Gençlik Tiyatrosu'nda (1954-55) amatör olarak sahne çalışmalarına başladı. 1955'te *Papaz Kaçkı* oyununda rol alarak Dormen Tiyatrosu'na katıldı. *Teyzesi* (1957), *Ben Bir Fotoğraf Makinesiyim* (1958), *Cengiz*

Han'ın Bıskıleti (1959), *Zafer Madalyası* (1960), *Sokak Kızı Irma* (1961), *Puntilla Ağa ile Uşağı Matti* (1965) 15 yıl çalıştığı bu toplulukla sahneye çıktığı başlıca oyunlardı. 1971'de Altan Erbulak'la 'Çevre Tiyatrosu'nu kurdu. Burada, aynı zamanda yönetmenliğini üstlendiği *Yüzsüz Zühtü* (1972), *Deli Deli Tepeli* (1974), *Nalınlar* (1976), *Olur Böyle Vakalar*'ın (1978) yanı sıra *Kim Kime Dum Duma* (1972) ve *Işıklar Neden Karardı?* (1977) adlı oyunlarda rol aldı. 1969'da İstanbul Tiyatrosu'nda sahneye çıktığı *Zıpçıktı* oyunuyla Üniversiteler Birliği Yılın En Başarılı Tiyatro Yönetmeni Ödülü'nü kazandı. 1978'de Çevre Tiyatrosu'ndan ayrıldı ve daha sonra aralarında *Hababam Sınıfı*'nın (1980) da olduğu bazı müzikal komedilerde sahneye çıktı.

Serezli 1958'de *Son Saadet* filmiyle sinema oyunculuğuna başladı ve yaklaşık 50 filmde rol aldı. Yönettiği çok sayıda radyo oyununun yanı sıra reklam filmlerinde de yönetmenlik ve oyunculuk yaptı, televizyon programlarında rol aldı. Ayrıca çeşitli dergi ve gazetelerde tiyatro yazıları yayımlandı. Tiyatro ve sinema oyuncusu Nevra Serezli'yle evlidir.

Serezli, Nisa, eö ERSAN (d. 2 Nisan 1928, İstanbul - ö. 25 Ağustos 1992, İstanbul), tiyatro ve sinema oyuncusu.

Lozan Üniversitesi'nde mimarlık eğitimi gördü. Türkiye'ye döndükten sonra amatör olarak Gençlik Tiyatrosu'nda sahneye çıktı. 1955'te Dormen Tiyatrosu'nda konuk sanatçı olarak *Papaz Kaçkı* oyununda rol aldı. 1961'de de bu topluluğa katıldı. Çevirisini yaptığı *Sokak Kızı Irma* (1961) ve *Bit Yeniği*'nin (1967) yanı sıra *Puntilla Ağa ile Uşağı Matti* (1965) Dormen Tiyatrosu'nda sahneye çıktığı başlıca oyunlardır. Metin Serezli'yle evlendi ve ayrıldıktan sonra da onun soyadını taşıdı. 1964'te Dormen Tiyatrosu'ndaki *Şahane Züğürtler*, 1968'de de eşi Tolga Aşkiner ile birlikte kurduğu Nisa Serezli-Tolga Aşkiner Tiyatrosu'ndaki *Tatlı Kaçık* oyunlarında canlandırdığı rolleriyle ilk kez İlhan İskender Ödülü'nü, *Nalınların Türküsü*'ndeki (1978) rolüyle de Ankara Sanat Sevenler Derneği ödülünü kazandı. Şişli Ümit Tiyatrosu'nda sahneye çıkan topluluğun oyunları arasında *Cennetlik Kaynana* (1972, 1990), *Hayat Hoştur Gerisi Boştur* (1975), *Caniko* (1976), *Çifte Kumrular* (1979), *Töre* (1985), *Ah, Şu Gençler* (1989), *Benim Matrak Ailem* (1991) sayılabilir. Sinemada ve televizyonda da rol alan Serezli'nin oyun çevirileri ve uyarlamaları da vardır.

Serfliği Kaldırma Bildirisi, Rus çarı II. Aleksandr'ın serfliğin kaldırılmasına yönelik 17 yasasın çıkarıldığını duyuran bildirisi (3 Mart 1861).

Kırım Savaşı'ndaki yenilgi ve kanlı köylü ayaklanmaları Aleksandr'a, ülkesinin Batılı devletlerle eşit hale gelmesinin ancak Rusya'nın eskimiş toplumsal yapısını değiştirecek köklü bir reformla mümkün olabileceğini göstermişti. Bunun için öncelikle serfliğin kaldırılması gerekiyordu. Çar bu amacını ilk kez Nisan 1856'da, bir grup soyluya açıkladı. Ocak ayında da, konuyla ilgili sorunları araştırmak üzere gizli bir komite oluşturdu. Genelde muhafazakâr toprak sahiplerinden oluşan komitenin herhangi bir sonuca ulaşamaması üzerine, soylulara yerel komiteler kurarak, serflerin serbest bırakılması konusunda hazırlık yapma yetkisi verdi (Aralık 1857).

Bu komiteler gerekli araştırmayı yaparak önerilerini 1859 sonuna değin "derleme komisyonları"na gönderdiler. Komisyonlar da bunları değerlendirerek, serfliğin kaldırılmasına ilişkin yasa tasarılarını kaleme

aldı (Ekim 1860). Tasarılar Merkez Komite (eski den Gizli Komite) ve Devlet Konseyi'nce gözden geçirildikten (Ocak 1861) sonra 19 Şubat 1861'de çar tarafından imzalandı ve 5 Mart tarihinde yayımlandı.

Yasaya göre serflere derhal özgürlükleri tanınacak ve kendilerine toprak dağıtılacaktı. Ama toprak dağıtım süreci, karmaşık ve masraflı olduğu kadar oldukça yavaştı. Yasada soylulara ait toprakların dokumu yapıp, dağıtım ve ödeme koşulları hesaplanana değin köylülerin toprak sahiplerine hizmet etmeleri öngörülüyordu. Köylüler, devletin sağlayacağı kredilerle kendilerine tahsis edilen toprakları eski sahiplerinden satın alacaklar ve devlete olan borçlarını 49 yılda ödeyeceklerdi.

1861'e gelindiğinde köylülerin yaklaşık yüzde 85'ine toprak dağıtılmış ve zorunlu ödemeler başlatılmıştı. Dağıtılan topraklar, üzerinde yaşayan ailenin ihtiyaçlarını karşılamaya ve borçlarını ödemeye yetecek büyüklükteydi. Ama serfliğin kaldırılmasıyla 1905 Devrimi arasındaki dönemde Rusya'da yaşanan nüfus patlaması, köylülerin ekonomik durumunu gitgide daha da güçleştirdi.

Serfliğin kaldırılmasının amacı geri kalmışlığı ve serfliğin yol açtığı yoksulluğu ortadan kaldırmaktı. Ama zaman içinde varlıklı bir köylüler sınıfının oluşmasına karşın, pek çok köylü borç ödemeleri nedeniyle daha da yoksullaştı. Köylülerin devlete olan borçları ancak 1905 Devrimi sırasında iptal edildi.

serflik (Latince *servus*: "köle", "kul", "uşak", "hizmetkâr"; çoğul *servi*), SERVUS (Fransızca *servage*) olarak da bilinir, ortaçağ hukukçularının da kullandığı dar, teknik anlamıyla, Batı ortaçağında bağımlı kiracı çiftçilerin alt katmanının tabii olduğu özel koşullar; daha geniş sosyoekonomik anlamıyla, ortaçağ köylüsünün genel toprağa bağlılık ve beylere bağımlılık durumu. Özgül bir hukuksal statü olarak tanımı gereği teriminin türediği Avrupa ile sınırlıdır; ama toprak mülkiyetini bir biçimde tekeline almış, az çok irsi devamlılık içindeki bir egemen sınıfın karşısında yer alan, ona bağımlı, irsi ve daimi bir kiracılık olarak, pek çok kapitalizm öncesi tarım toplumunda görülen evrensel bir kategoridir.

Bu farklı anlamlar, serflik durumunun değişik yönlerinin vurgulanmasını yansıtır. Ortaçağda Avrupa'da *nulle terre sans seigneur* (senyörsüz toprak olmaz) kuralı geçerliydi; bütün köylüler her senyörün arazısı içindeki küçük toprak dilimlerini işleyerek geçimlik üretimde bulunuyor, yiyecek ve giyeceklerini kendi ürünlerinden sağlıyorlardı. Bu küçük işletmecilik ile senyörün büyük mülkiyetinin iç içeliği dolayısıyla köylülerden senyöre doğru bir rant akımı doğuyor ve egemen sınıfın asıl gelir kaynağını oluşturuyordu. Bütün köylülerin kendi küçük çiftliklerinde elde ettikleri ürünün önemli bölümü aynı olarak senyöre veriliyordu. Söz konusu kiracılık durumu, çağdaş anlamda özgür sözleşmeye bağlı bir kiracılık değildi; irsi ve daimi (kuşaktan kuşağa geçen) bir nitelik taşıyor, bütün kiracı köylüler senyörün siyasal, askeri ve hukuksal otoritesine bağımlı bulunuyordu. Bu çerçevede, hepsinin hareket serbestliği az çok kısıtlanmıştı; hepsi senyörün hassa çiftliği (Fransızca *réserve seigneuriale*, İngilizce *demesne*), yani malikâne arazisinin kiracı çiftçilerin elinde bulunmayan bölümü üzerinde belirli zamanlarda karşılıksız emek hizmetlerini yerine getirmekle

(Fransızca *corvée*: "angarya") yükümlüydü ve ayrıca senyörün değirmenini, üzüm presini vb kullanmaları gerekiyordu. Bunun ötesinde yerel koşulların çeşitliliğine karşın, bağımlı kiracı çiftçiler temelde "özgür" köylüler ve serfler diye iki büyük kategoriye ayrılmıyordu. "Özgür"lük ise bugünkü anlamını taşımıyor, yalnızca serf olmamak, serflüğün özel hak yoksunluklarına bağlı tutulmamak biçiminde tanımlanıyordu (Fransa'da "özgür" köylülere *vilain* dendiği halde, İngiltere'de *villein* ve *bondman* terimleri, *servus* ile değişimli olarak kullanılıyordu). "Özgür" köylülerle paylaştıkları bağımlılıklara ek olarak serfler, köye ve işledikleri toprağa daha sıkı biçimde bağlıydılar; yer değiştirmek için senyörden izin almaları ve daha ağır bir bedel ya da para cezası ödemeleri isteniyordu; genellikle daha fazla angarya ile yükümlüydüler; kuramsal olarak, senyörün izni olmadan evlenemiyor, meslek değiştiremiyor ve miraslarını diledikleri gibi düzenleyemiyorlardı. "Özgür" köylülerden daha sert davranışlara hedef olabiliyorlar, onlar gibi krallık mahkemelerine çıkamadıklarından, senyörün keyfi yaptırımlarına karşı yasal başvuru şansları daha az oluyordu. Bu ek hak yoksunlukları, serfin hukuksal bakımdan senyörün "adamı" (Fransızca *homme de corps*), bir köle gibi kişi olarak senyöre ait sayılmasının ürünüydü ve giderilmeleri, "azat edilme" (Fransızca *affranchissement*) işlemine bağlıydı. Dolayısıyla serf de "özgür" denen köylü gibi, sosyoekonomik açıdan kiracı çiftçi, bağımlı küçük üreticiydi, ama ayrıca kölelik kalıntısı özel bir hukuksal kılığa bürünmüştü.

Bağımlı kiracı köylüler içinde dar ve teknik anlamda serf sayılanların bu özel hukuksal statüleri, özgür bir oluşum sürecinden kaynaklanıyordu. Roma İmparatorluğu'nda köleci üretim tarzı, tarihteki en kapsamlı gelişmesine ulaşmış, kölelik olgusu ve kölelik-özgürlük ayrımı imparatorluğun bütün kurumlarına damgasını vurmuştu. Bu koşullarda İS 2. yüzyıla değin kalabalık köle vardiyyalarıyla işlenmiş olan büyük özel malikânelerden birçoğu, çeşitli ekonomik nedenlerle parçalanarak küçük işletmelerden oluşan öbeklere dönüştürülmeye başladı. Bu küçük çiftlerin her birine, malikânede çalışan eski kölelerden biri, artık kalıcı biçimde kurmasına izin verilen ailesiyle birlikte yerleştirildi. Bu hanehalkları artık köle değildi; köylüleşmişlerdi ve kendilerini yeniden-üretmelerine olanak veren birer küçük ekonomileri vardı. Bununla birlikte hukuksal açıdan hâlâ özgürlükten yoksun sayılıyor ve kökenlerini yansıtan bir terimle "kulübeli köleler" (Latince *servi casati*) diye anılıyorlardı. Kölelikten bağımlı köylülüğe doğru bu geçişin yanı sıra, gene 2-3. yüzyılların bunalımlı koşullarında, eski özgür küçük çiftçiler arasında da devletin tahsisler zulmüne karşı (ve sonra, barbar istilalarının yarattığı aşırı güvensizlik ortamında) büyük toprak sahiplerinin yerel otoritesine sığınma, kendi çiftliklerini malikâne sahibine "bağışlayıp" artık onun "kiracı" sıfatıyla işlemeyi sürdürerek bir çeşit korunma hakkı kazanma eğilimi baş gösterdi. Böylece, kolonluk (*bak. kolon*) denen bu yeni statüyle bu kez özgür küçük çiftçilikten kiracılığa doğru ikinci bir geçiş doğdu. Kolonların topraklarını terk etmelerini ve ekilen arazinin boş kalmasını önlemek için İS 332'de İmparator Constantinus tarafından çıkarılan bir yasayla toprağa bağlı ve efendilerine karşı bazı zorunlu emek hizmetlerini yerine getirmekle yükümlü sayılmaları, hukuksal açıdan hâlâ

özgür sayılmalarına karşın uygulamada bu kısırları toprak sahibinin kâhyalarının disiplini altına soktu ve köle kökenli serflerinki ne yakın bir konuma itti. *Servus* terimi gerek gerçek kölelerde, gerekse *servi casati* örneğinde olduğu gibi o zamana değin yalnızca bir efendiye kişisel bağımlılığı ifade ederken, kolonların sözde yalnızca "toprağa bağlı" statülerini anlatmak için, *ascriptus glebae* terimi türetilti. İnsanlar yeni gerçeklikleri ilk ağızda hep eski zihinsel kalıp ve kategorilerle adlandırmak eğiliminde olduklarından, sosyoekonomik içeriği kölelikten çok farklı hale gelen serflik çevresinde, hep o kölelik geçmişine gönderme yapan, yanıltıcı bir hukuksal terminoloji sürdürüldü. Aynı zamanda "özgür, ama toprağa bağlı" kolonluk gibi, deyim olarak bile, çelişmeli bir statünün oluşturulması nedeniyle fazla anlamlı olmayan, son derece ince hukuksal-teknik ayrıntılar belirdi. Sonraki yüzyıllarda Roma'nın bağrındaki bu kölelik-serflik ve özgür çiftçilik-serflik geçişlerinin yanı sıra, imparatorluğun çökmesiyle kurulan barbar krallıklarında bir de eski Germen köylüsü, kabilesel özgürlüğünü yitirerek kendi askeri aristokrasisine bağımlılaşmaya başladı. Yeni yeni kaynakları ortaya çıkıtkça hukuksal ayrımları karmaşıklaştıran serflik, sosyoekonomik gerçeklik olarak ise zamanla yeknesaklaştı; senyörlerin siyasal, askeri, ideolojik, hukuksal egemenliği altındaki ırsı ve daimi kiracılık durumu bütün ortaçağ köylülüğünün genel durumu oldu.

Ortaçağ tarihçiliğinin Avrupa merkezli bir disiplin olarak yükselmesi ve tarihin 19. yüzyıl boyunca ve 20. yüzyıl başlarına değin siyasal-hukuksal olayları ve kurumları temel alması sonucunda, hem serflik hem de feodalizm, önceleri erken ortaçağda Avrupa'ya özgü ve kölelikle bağlantılı biçimlerle tanımlandı. Serfin ikili kişiliğinde kölelik hukukunun kalıntılarının öne çıkarılması, Avrupa dışında serflik olgusunun varlığının kabulünü zorlastırdı. Örneğin, böyle dar bir serflik tanımının Osmanlı toplumuna uygulanması, köle kökenli serflere yalnızca ortakçı kullanır gerçekten benzediği, ama bunların küçük bir azınlık olduğu, Türk köylüsünün çoğunluğunu oluşturan reayanın ise "toprağa bağlı, ama özgür" kaldığı ve dolayısıyla serflikten farklı, daha ileri bir hukuksal statüyü temsil ettiği gibi gerekçelerle, klasik çağında Osmanlı düzeninin feodal olmadığı kuramının 20. yüzyıl Türk tarihçiliğinde yerleşmesine yol açtı. 1930'lardan başlayarak ise, bir yandan Batı ortaçağ tarihçiliği serfi özel hukuksal giysisinden sıyırmaya, serfin kişiliğinde, senyörün hassa çiftliği üzerinden zorunlu emek hizmetlerini yerine getiren yanı-köle bir yapıya değil, siyasal bağımlılık altındaki bir küçük kiracı çiftçiyi vurgulamaya, bu bağımlı köylülük durumunu sosyoekonomik açıdan insan emeğinin feodalizmdeki toplumsal varlık biçimi olarak tanımlamaya yöneldi. Öte yandan özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra sömürgecilik çökmesi ve hemen bütün Üçüncü Dünya ülkelerinin siyasal egemenliklerine kavuşmaları, "tarıhsız" olarak görülmüş bu halkların da geçmişinde, beylik tarafından ezilen bağımlı köylülüğün temel üretici sınıfı oluşturduğu binlerce yıllık uygarlıkların keşfedilmesine yol açtı. Böylece, daha evrenselci bir yaklaşımla tanımlanmış serflik ve feodalizm kavramları, değişik coğrafyaların kapitalizm öncesi tarihlerinin ortak yapılarını yansıtır hale geldi.

Serflüğün olası iki tanımı arasındaki çelişme ve gerilim, serflüğün nasıl ve ne zaman sona erdiğine ilişkin tartışmaları da etkiledi. 14. yüzyıldan başlayarak Batı Avrupa'da eko-

nomik koşullar, dar, teknik anlamda serflikten yeniden "özgür" köylülüğe geçiş elverişli bir nitelik kazanmıştı. Merkezi krallıkların yükselişi, yerel yaptırımlar olmadan da büyük toprak sahibi senyörler ile köylüler arasındaki egemenlik-bağımlılık ilişkilerinin yürürlükte tutulmasına olanak verdi; angaryaya dayalı *demesne* işletmeciliğinin verimli olmaktan çıkması, hassa çiftliklerin parçalanıp kiraya verilmesine ve zorunlu emek hizmetlerinin parasal rantlara çevrilmesine yol açtı. Büyük Veba Salgını yüzünden 1350'den sonra görülen büyük nüfus azalması, emek kıtlığı yaratarak ve ekilen toprakların boş kalması tehlikesini doğurarak, köylülerin pazarlık gücünü artırdı. 14-15. yüzyılların büyük köylü ayaklanmaları da köylülüğün kiracılık koşullarının iyileştirilmesini zorladı. Yeni köylüler sosyoekonomik bakımdan eski serflerden nitel olarak farklı ve çok daha iyi bir konumda olmadıkları halde, kişisel açıdan daha özgür ve topraklarında çalıştıkları senyörlerin keyfi iradesine eskisi kadar bağlı değillerdi. Bu durum (dar teknik, hukuksal anlamda) "serflüğün sonu" olarak yorumlandı; gerçekte ise 1640-48 İngiliz ve 1789 Fransız devrimlerine değin köylülüğün feodal bağımlılığı sona ermedi. Buna karşılık Doğu Avrupa'da, ters yönde bir evrim gözlemlendi. Prusya, Polonya, Bohemya, Moravya ve Macaristan'da ormanlık arazinin tarıma açılması, herhangi bir beyliğe bağlı olmayan pek çok özgür köylü topluluğunun ortaya çıkmasını sağladığından, 14. yüzyıla gelindiğinde bu bölgelerdeki köylülerin durumu Batı Avrupa'dakinden daha kötü değildi. Ama bir dizi ekonomik ve siyasal gelişme köylülerin durumunu çok olumsuz etkiledi. En önemlisi, 14-15. yüzyıllarda Doğu Avrupa'yı yakıp yıkan savaşlarda, yerel aristokrasinin hükümetleri karşısında güçlendi ve köylülüğü yeniden sıkı denetimine aldı. Prusya, Polonya ve Rusya'da, Batı Avrupa'nın tahıl talebinin artması da buna eklenince, elverişli koşullardan yararlanmaya yönelik senyörler küçük çiftleri geri alıp yeniden hassa çiftliklerine kattılar ve köylülüğe büyük çapta angarya yüklediler. Almanya'nın doğusundan Moskova'ya uzanan bir alanda, köylülüğün durumu hızla kötüleşti ve "ikinci serflik" denen bir gelişme yaşandı. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun köylüleri dar anlamda serflikten 18. yüzyıl sonlarında kurtuldular; hareket serbestliğini, evlenme özgürlüğünü ve diledikleri mesleği edinme hakkını elde ettiler. Rusya serfleri kişisel özgürlüklerine ve işledikleri toprağın sahipliğine ancak II. Aleksandr'ın 1861 tarihli kuramnamesiyle kavuştu. Ama her iki durumda da, aristokrasiye fîli bağımlılık uzun süre ortadan kalmadı. Çin tarihi boyunca, toprağa bağlı köylüler kişisel hukuk açısından "özgür" sayılıyorlardı; ama gerçekte tümüyle büyük toprak sahiplerine bağımlıydılar. Bu serflik sisteminde "özgür" köylülerin alınıp satılabilmesi, mahkemesiz cezalandırılabilmesi ve angaryaya zorlanabilmesi ince hukuksal tanımların ne kadar boş olabileceğini göstermektedir. Çin'de bütün serfler, 1949'da Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla yasal ve toplumsal özgürlüklerine kavuştular.

sergâh, geleneksel Türk evinde odaların arasında, bir yüzü bahçeye açık olarak düzenlenen büyük mekâna Ankara yöresinde verilen ad. Ayrıca bak. sofa.

sergentie, SERGEANTIE, SERJEANTY olarak da bilinir, Avrupa feodal toplumunda, kral ya da senyör için yerine getirilecek askerlik dışı özel bir hizmet karşılığında verilen koşullu bir toprak tesahübü. Bir çeşit olağandışı dirliktir.

Ortaçağda silah ve yönetim tekeli elinde tutan aristokrasi üyeleri senyöre bağlılıkları için askeri *sief*lerle ve yüksek görevlere eşlik eden sivil hizmet tımarlarıyla ödüllendirildi; kalabalık maiyetler, karmaşık hanehalkları, asalaklar ve işkln hizmetkâr grupları için de daha düşük düzeyde ödül dağıtım mekanizmaları vardı. Bu tür özel hizmet dirliklerini alan kişiler, "çavuş" (*sergent, serjeant*) benzeri bir unvanla anılırlardı. *Sergentie* verilerle ödüllendirilen hizmetler, senyörün hanehalkı içindeki görevlerin mutemet, muhafız ya da saray soytarı gibi en yükseklerinden, her yıl senyöre bir doğan, bir çift tazi ya da bir çift eldiven armağan etmek gibi tümüyle sembolik yükümlülüklerle kadar uzanabiliyordu. Esnaf ve zanaatçılar, senyörün malikânelelerini idare eden kâhya ve vekilharçlar, ev uşakları vb *sergent* olabilir. Dirlik olarak verilecek toprak bulunmazsa *sergenti*ler senyörün kapısında tutulup beslenirlerdi. Kiracı köylüken *sergentie* alanlar ise, feodal yükümlülüklerin birçoğunu taşımayı sürdürür, ama vergilerden ve bazı angaryalardan muaf tutulurdu. Bu, yardımcı askeri görevler için *sergentie* verilenleri de kapsıyordu.

Sergentie usulüyle tasarruf edilen toprak satılamaz, başkasına bağış ve devir edilemez, vârisler arasında paylaşılamazdı. Gene de uygulamada bu kuralların dışına çıkıldığı görülüyordu. 13. yüzyılda İngiltere'de, bu tür işlemleri denetim almayla yönelik bazı girişimlerde bulunuldu. Sonuçta, kural dışı biçimde devredilmiş *sergentie* topraklarını ellerinde bulunduranlar ya rant ödemek ya da belirli bir şövalyelik hizmetini kabullenmek zorunda bırakıldı; *sergentie* olarak verilmiş arazinin başkalarına devredilmemiş, elden çıkarılmamış bölümü ise, başlangıçta hangi özel hizmetle yükümlüyse gene ondan sorumlu tutuldu. Daha sonra kralın izni olmadan *sergentie* topraklarını başkasına devreden *sergenti*lere para cezası uygulanmaya başlandı.

Genellikle *sergenti*ler iki belirgin gruba ayrılırdı. İngiltere'de sosyal statü açısından küçük şövalyelerin üzerinde yer alacak kadar ayrıcalıklı bir "üst *sergentie*" ya da "yüksek *sergentie*"nin yanı sıra, *socage* denen, "özgür" köylü kiracılığı (*bak. serflik*) düzeyine kadar düşebilen bir "alt *sergentie*" de görülmekteydi. Köken olarak bu *sergenti*ler arasında hukuksal fark yoktu, ama senyörle yakın ilişki gerektirenler kaçınılmaz olarak sahibine saygınlık kazandırıyor ve "üst *sergentie*" konumuna yükseliyordu. Bununla birlikte bir bütün olarak *sergenti*lerin çoğu aşağı sınıflardandı; önemli bir bölümü de serf statüsündeydi. Ama özgür, soylu vasalları pek çok hak ve ayrıcalığından yararlanabiliyorlardı. Bu nedenle *sergenti*ler ile senyörün soylu vasalları arasında rekabet ve çatışma eksik olmuyordu.

Osmanlı Devleti'nde, askeri sınıf içinden yüksek sivil görevler karşılığı hizmet tımarı alanlar bir yana bırakılırsa, padişahın ya da büyük kapıkullarının maiyetindekilere, nedimlerine, dalkavuklarına, kethüdalarına, çeşitli bakım ve onanım işleriyle görevlendirilenlere, doğancılara vb dağıtılan arpalıklar ya da özel tür hizmet tımarları ile reaya sınıfının belirli kesimlerine (gene özel hizmet karşılığı) tanınan kısmi muafiyetler, *sergentie* benzeri bir kurumu ifade ediyordu. Gene Batı Avrupa örneğinde olduğu gibi, bu tür uygulamalar hem yozlaşmaya, hem de askeri sınıf ile askeri sınıf dışından arpalık alanlar arasında çeşitli çatışmalara açıktı.

sergerde, Osmanlı döneminde Anadolu'da soygunculuk yapan grupların elebaşısına verilen ad.

14-16. yüzyıllar arasında Osmanlı ordusunda gönüllü askerlerden oluşan küçük birliklerin komutanına sergerde denirdi. Ama bu ad 17. yüzyıla doğru, daha çok cepheden kaçan kapıkulu süvarileri, ocaktan atılan yeniçeriler, kapısız levend bölükbaşları ve çeteler oluşturan kır serdarları için kullanılmaya başladı. Celali Ayaklanmaları'nı yöneten Karayazıcı, Katırcıoğlu gibi kişiler de başlangıçta birer sergerdeydi. Osmanlı resmi belgelerinde bunlar için "sergerde-i eşkiya" deymi kullanılmıştır. Tanzimat döneminde zaptiye örgütünün kurulmasından ve âyanın gücünün kırılmasından sonra sergerdeler yavaş yavaş ortadan kalktı.

Sergi, asıl adı IVAN NIKOLAYEVİÇ STRAGORODSKI (d. 23 Ocak 1867, Arzamas, Novgorod, Rus Çarlığı - ö. 15 Mayıs 1944, Moskova, SSCB), Moskova ve Rus Ortodoks Kilisesi patriği, ilahiyatçı. 1941'deki Alman işgaline karşı verilen mücadeleyi etkin biçimde destekleyerek savaş sonrasında kiliseye önemli ödünlere sağlamıştır.

Ortodoks bir rahibin oğluydu. İlahiyat eğitiminden sonra keşiş oldu ve Sergi adını aldı. Çeşitli yerlerde piskoposluk yaptıktan sonra 1917'de Nijni Novgorod metropolitliğine (başpiskopos) getirildi. Ardından Kutsal Sinod'a seçildi. Moskova patriği Tihon'un hapsedilmesi (1922-23) sırasında, yönetim yanlısı Yenilenmiş Kilise (Obnovlençeskaya Tserkov) grubunu destekledi. Ama Tihon'un serbest bırakılmasından (Haziran 1923) sonra bu grubu suçladı ve grupla ilişkilerini kesti. Tihon'un ölümünün (1925) ardından iki yıl sürgünde kaldı. Kısa bir hapislik döneminden sonra Sinod'un Sovyet yönetimiyle dayanışma içinde olduğunu açıklayan bir bildiri yayımlamasını sağladı. Bunun üzerine patriklik yöneticiliğine getirildiyse de Leningrad (bugün Petersburg) metropolitliği losif'in önderliğindeki tutucu grup onun bu konumunu tanımadı.

Sergi II. Dünya Savaşı sırasında, Sovyet tank birlikleri için bağış kampanyaları düzenledi; ayrıca sahra hastaneleri kurulmasına ve evsiz kalanlara barınak sağlanmasına yardımcı oldu. 1943'te Leningrad ve Kiev metropolitleriyle birlikte kilise-devlet ilişkilerini düzeltmek amacıyla Stalin'le görüştü ve sınırlı sayıda din okulu açmak ve sinod toplamak konusunda onun onayını aldı. 8 Eylül 1943'te toplanan sinodda da Moskova ve Rus Ortodoks Kilisesi patriği seçildi.

Sergi (RADONEJLI AZİZ), tam adı SVYATOV SERGI RADONEJSKI, asıl adı BARFOLOMEY KIRILOVİÇ (d. 3 Mayıs 1314, Rostov - ö. 25 Eylül 1392, Radonej, Moskova yakınları, Rus Çarlığı) öğretileri ve toplumsal etkinlikleriyle Rusya'nın en saygın ruhani önderleri arasına giren Ortodoks keşiş.

1337'de keşiş, ardından da papaz oldu. Radonej ormanındaki inzivaya çekildiği şapel, 1354'te dinsel bir merkez durumuna gelmişti. Zamanla Kutsal Üçleme Manastırı adıyla anılmaya başlayan şapelin çevresinde gelişen kente de Sergiyev (bugün Zagorsk) adı verildi. Rus Hristiyanlığı tarihinde "üçleme" adının kurullandığı ilk dinsel kurum olan manastır, kurduğu okullarla Rusya'nın 13. yüzyıldaki Moğol istilasından sonra kültürel ve ekonomik açıdan toparlanmasına katkıda bulundu; ülkenin kuzeyinde kurulan 75 manastırla bölgenin yerleşime açılmasını ve Hristiyanlaşmasını sağladı.

Çileci yaşamı, mucizeleri ve kendini yoksullara adanmasıyla kısa sürede ünlenen Sergi, köylülere daha ileri tarım tekniklerini öğretmeye çalıştı; dağıntık Rus prensliklerini Moskova prensi II. Dmitri Donskoy'un yönetiminde birleştirmek amacıyla girişimlerde bulundu. Sergi'nin öğütleri doğrultusunda hareket eden Dmitri 1380'deki Kuli-

kovo Çarpışması'nda Tatar ve Moğol ordularını püskürttü. Sonunda Rusya'nın koruyucu azizi ilan edilen Sergi, ardında yazılı yapıtlar bırakmamasına karşın, sözlü olarak yayılan öğretileri ve manastır yaşamına getirdiği kurallarla Rusya'da dinsel yaşamın biçimlenmesinde son derece etkili oldu. Yetiştirdiği keşişler, Rusya'nın kuzeyindeki ormanlık bölgelerin yerleşime açılıp kalkınmasında önemli rol oynadı.

sergi, Osmanlı Döneminde kapıkulu ocakları dışındaki ocakların askerlerine ve bazı neden ücret alan kamu görevlilerine verilen, üç ay ya da bir yıl içinde alacakları ulufeyi gösterir belge. Tanzimat Döneminde hazine tahvilleri de sergi olarak anılmıştır.

Osmanlı maliyesinde hazine belirlenmiş aralıklarla ve paylara bölünmüş olarak yapılan ödemeler için sergiler hazırlanırdı. Her sergi kâğıdında, taksitler ve ödeme tarihleri belirtilirdi. Ödeme yapıldıkça sergiden düşülür, tümüyle ödenince sergi geri alınırdı. Sergi işlemlerinin aslı, hazine defterlerine yazılırdı.

17. yüzyılda sergi bedellerinin çoğu ödenebilir oldu. Bu yüzden alacaklılar ellerindeki sergileri (çek kırdırır gibi) çok düşük bedellerle satmaya başladılar. Bir ara piyasadaki tüm sergiler, bedelleri ödenerek toplandıysa da sergi kırdırma işlemleri önlenemedi.

Osmanlı maliye yönetimi sergilerin düzenlenmesi için Sergi Kalemi olarak bilinen bir birim oluşturmuştu. Kalemde sergi halifesi denen muhasebeciler çalışırdı. Hazine çıkacak paraların işlemlerini sergi nazırı yapardı. II. Mahmud döneminde (1808-39) Osmanlı maliyesi düzenlenirken bir de Sergi Muhasebesi kuruldu. Bu birim, hazine çıkacak paraların senetlerini düzenler, hesabını tutardı. 19. yüzyılda çıkarılan devlet tahvillerine ilişkin işlemler de burada yapılırdı. Bu nedenle, söz konusu tahvillere halk arasında sergi denirdi. II. Meşrutiyet'ten (1908) sonra devlet kamu görevlilerine ücretleri düzenli olarak ödenmeye başlayınca sergi yöntemi kaldırıldı.

Sergios I (ö. 9 Aralık 638, Konstantinopolis [İstanbul]), ilahiyatçı ve 610-638 arasında Konstantinopolis patriği. Bu görevde bulunmuş en etkili kilise adamlarından biridir. Pers ve Avar istilalarının püskürtülmesi sırasında Doğu Roma imparatoru Heraklios'u (hd 610-641) desteklemiş. İsa'nın doğuşu konusundaki yaklaşımla Doğu Hristiyanları arasında uzlaşma sağlamaya çalışmıştır.

Sergios Monofizit(*) ilahiyatçıların görüşleri ile Khalkedon (Kadıköy) Konsili'nin (451) kararları arasında bir uzlaşma sağlanması için yoğun çaba harcadı. Ama İsa'nın işlevsel açıdan insani nitelikteki doğasına ağırlık verdiği gerekçeyle Monofizitlerin artan direnişle karşılaşta. Yaklaşık 633'te, İsa'nın iki doğa barındırmasına karşın tek edimi (*energeia*) olduğunu öne süren ve monoenerjizm adıyla bilinen öğretisi Heraklios'u onaylamayı kazandı. Gene aynı dönemde, İskenderiye patriği Kyros da öğretiyi onayladığını bildirdi. Papa I. Honorius (hd 625-638) ise öğretinin daha açık biçimde ifade edilmesini gerektirini belirtti. Kudüs patriği Sophronios'un şiddetle eleştirdiği öğreti sonuçta III. Konstantinopolis Konsili'nde (680-681) hem Doğu, hem de Batı kiliselerince reddedildi.

Uzlaşma arayışını sürdüren Sergios, 638'de Monotelitlik öğretisini geliştirdi. Heraklios'un aynı yıl yayımladığı *Ekthesis* (İman

Açıklaması) adlı fermanında bu öğretiyi yer vermesi, hem Monofizitler, hem de resmi öğretiyi savunuların tepkisine yol açtı. Batı Kilisesi de 649'da öğretiyi heretik ilan etti. Ama Sergios'un bu çabaları kilise ile imparatorluk yönetimi arasındaki işbirliğinin ve Konstantinopolis patrikliğinin papalık karşısındaki özerkliğinin güçlenmesine katkıda bulundu.

Sergios II (ö. Temmuz 1019), 1001-19 arasında Konstantinopolis (İstanbul) patriği. Papalığın muhalefetine karşın "Ekumenik Patrik" unvanını almış, Patrik Photios'un Kutsal Üçleme konusunda 867'de Bizans Kilisesi'nde başlattığı Photios Bölünmesi'ni (*Skhisma*) bir süre desteklemiştir.

Konstantinopolis'teki bir manastırın başkeşişiyken patrik seçildi. 12. yüzyılda ortaya çıkan bir öyküye göre, Papa IV. Sergius'un (hd 1009-12) Kutsal Ruh'un hem Baba, hem de Oğul'dan kaynaklandığı (*filioque*) yolundaki Batı öğretisini savunan bir mektubu (*Synodicon*) göndermesi üzerine Sergios Bizans şefaati dualarından papanın adını çıkarmış, böylece Doğu-Batı Bölünmesi'ne yol açmıştır.

Sergios'un Photios Bölünmesi'ni desteklemesi siyasal nedenlerle geçici olmuştur. Ayrıca, Kutsal Ruh'un yalnızca Baba'dan kaynaklandığı yolundaki Doğu öğretisini onaylamadığı gerekçesiyle IV. Sergius'u aforoz edip etmediği de kesin olarak bilinmemektedir.

Sergios, 10. yüzyılda yaşamış Stoudion Manastır keşişlerinden mistik ilahiyatçı Simeon'un din büyüğü ilan edilmesine karşı çıktı. Köylülerin ödemediği vergilerin sorumluluğunu toprak sahiplerine yüklemek isteyen İmparator II. Basileios'a (hd 976-1025) karşı toprak sahiplerinin yanında yer aldı.

Sergios (RESAINALI) (ö. 536, Konstantinopolis [İstanbul]), Süryani ilahiyatçı, hekim ve çevirmen. Süryanice yazdığı yapıtları ve başta Aristoteles olmak üzere Yunan filozoflardan yaptığı çevirileriyle Helenistik bilgi birikiminin Doğu ve Batı kültürlerine aktarılmasına katkıda bulunmuştur.

İskenderiye'de öğrenim gördü. Bir süre hekimlik yaptıktan sonra kiliseye girdiği sanılan Sergios, felsefe, tıp ve bahçecilik konularında Yunancadan 20'yi aşkın çeviri yaptı. Bunlar arasında Aristoteles'in mantıkla ilgili incelemeleriyle Yeni-Platoncu Yunan filozof Sahte Dionysios Areopagites'in yazıları da vardı. Sergios'un Yunan düşünürler üzerine yazdığı yorumlardan Aristoteles'in Yazıları Üzerine kaybolmuşsa da, başta Evrenin İlk Nedeni Üzerine olmak üzere öteki yapıtları günümüze ulaşmıştır. Bu yapıtlarda, ele alınan düşünürlerin görüşleri son derece başarılı bir biçimde açıklanıp sistemleştirilmiş, zaman zaman da özgün yapıtta olduğundan çok daha sağlam deney ve gözlemlere dayandırılmıştır.

Antiokheia'ya (Antakya) gittikten sonra yaklaşık 535'te Patrik Ephraim'in özel temsilcisi olan Sergios, Konstantinopolis'te güçlenen Monofizitlere karşı Papa I. Agapetus'un desteğini sağlamak için Roma'ya gönderildi. 536'da Agapetus'la birlikte Konstantinopolis'e yaptığı ziyaret sırasında öldü.

Sergios ve Bakkhos Kilisesi bak. Küçük Ayasofya Camisi

Sergipe, Brezilya'nın kuzeydoğusunda eyalet (*estado*). Güney Amerika'nın Atlas Okyanusuna doğru yaptığı çıkıntının güney

kıyısında yer alır. Ülkenin en küçük eyaleti olan Sergipe'nin yüzölçümü 21.994 km², yönetim merkezi Aracaju'dur.

Başlangıçta Sergipe Rei adını taşıyan bölge toprakları 16. yüzyılda Bahia'dan gelen sığır yetiştiricileri ve şeker üreticileri tarafından işgal edildi. Yerliler bölgenin ilk başkenti São Cristóvão'yu kuran (1590) Cristóvão de Barros'un ateşli silahları karşısında beyazlara boyun eğmek zorunda kaldılar. Sergipe 1820'de Portekiz tahtına bağlı bağımsız bir yönetim bölgesi (*capitania*) yapıldı. 1824'te Brezilya İmparatorluğu'na bağlı il, 1889'da da Brezilya Cumhuriyeti'nin eyaleti oldu.

Eyalet yüzey şekilleri bakımından iki ana bölgeye ayrılır: Sık ormanlarla kaplı dar ve alçak kıyı bölgesi ve batıdaki dağlık yörelere doğru yükselen masadağları da kapsayan engebeli yüksek bölge. Eyaletin sularını kuzeyde São Francisco Irmağı, güneyde ise Atlas Okyanusuna dökülen çeşitli akarsular toplar. Sergipe'nin kıyı kesimi sıcaktır ve São Francisco Vadisine kadar yeterli yağış alır. Yıllık sıcaklık ortalaması 26°C'dir. Eyalet topraklarının yüzde 34'ü tropik ormanlar, yüzde 50'si *caatinga* (beyaz orman) olarak anılan dikenli fundalıklarla kaplıdır.

Nüfusun yaklaşık yarısı kentlerde yaşar. En kalabalık kentler eyalet merkezi Aracaju'yla Estância, Propriá, Itabaiana, Lagarto ve São Cristóvão'dur. Halkın yaklaşık dörtte üçü melez ve çoğunluğu Katoliktir.

Ekonomisi tarıma dayanan eyalette yetiştirilen başlıca ürünler pamuk, pirinç, şeker kamışı, hindistancevizi, fasulye, tütün, manyok ve mısırdır. Tarım verimli topraklarda yoğunlaşmıştır. Yüksek iç bölgelerde daha çok hayvan besiciliği yapılır. Kuzeydoğudaki Aracaju kıyı düzlüğündeki petrol yatakları işletilmektedir. Eyalette kayatuzu, potasyum, kaolin, jips, kireçtaşı ve manganez yatakları da vardır. Sanayi geleneksel şeker, kumaş ve gıda işleme tesisleriyle sınırlıdır. Aracaju Sanayi Bölgesi 1960'ta, sanayiye çeşitlendirmek amacıyla kurulmuştur.

Doğu Brezilya Demiryolu Ulaşım Sistemi'nin 290 km'lik bölümü eyalet topraklarından geçer. Eyalette kara ve deniz yolu taşımacılığı da önem taşır. Başlıca yüksek öğretim ve kültür kuruluşları Aracaju'da bulunan Sergipe Federal Üniversitesi (1967), Sergipe Edebiyat Akademisi, Sergipe Tarih ve Coğrafya Enstitüsü, Álvaro Santos Sanat Galerisi, Sergipe Eyaleti Halk Kütüphanesi ve sömürge döneminden kalma sanat yapıtlarının sergilendiği São Cristóvão Müzesi'dir. Nüfus (1990 tah.) 1.416.600.

Sergius I (AZİZ) (d. Palermo - ö. y. 8 Eylül 701, Roma; yortu günü 8 Eylül), 687-701 arasında papa.

Süryani kökenliydi. Aziz II. Leo ile Conon dönemlerinde görev yaptı. Çeşitli yolsuzluklara ve rüşvet olaylarına sahne olan çetin bir mücadele sonunda papa seçildi. Beş yıl sonra Bizans İmparatoru II. İustinianus'un (Rhinothetos) topladığı Trullo (Quinisekt) Konsili'nde, Doğu ve Batı kiliseleri arasındaki farklı uygulamaları ortaya çıkaran ve Konstantinopolis'i (İstanbul) Roma ile eşit kılmayı amaçlayan kararlar alındı. Sergius bu kararlardan bazılarını tanımayı reddedince, İustinianos tutuklanıp Konstantinopolis'e gönderilmesini emretti; ama Romalılarla Ravennalı askerler onu bu karardan döndürdüler. İustinianos'un bu olaydan kısa bir süre sonra tahttan indirilmesi, Sergius'un Bizans'tan daha fazla baskı görmesini önledi.

Anglosaksonlar ve Franklarla yakından ilgilenen Sergius, 689'daki Paskalya'da

Wessex kralı Caedwalla'yı vaftiz etti. Azledilen York piskoposu Aziz Wilfrid'in görevine dönmesini sağladı (y. 691). Ayrıca Beorhtweald'ı Canterbury başpiskoposu ve bütün Britanya Hristiyanlarının başı olarak tanıdığını ilan etti. Karolenj hükümdarı II. Pépin'in isteği üzerine Northumbrialı Aziz Willibrord'u Frizya piskoposu olarak kutsadı (695) ve onun koruyucusu oldu.

Papa I. Pelagius'un bazı Nasturi metinlerini mahkûm ederek "Üç Metin Tartışması"na yol açan 553 Konstantinopolis Konsili kararlarını onaylaması, İtalya'daki Aquileia Patrikliği'nin 556'dan sonra Roma'dan ayrılmasına neden olmuştur. Sergius, Lombardiya kralı Cunipert'in yardımıyla anlaşmazlığı gidererek bölünmeye son verdi ve İtalya'da kilisenin birliğini sağladı. Komünyon ayininden önce söylenen Agnus Dei (Tanrı'nın Kuzusu) ilahisini komünyon dualarına katanın ve Nur Yortusu kutlamalarını yerleştirenin de Sergius olduğu sanılır.

Sergius II (d. Roma - ö. 27 Ocak 847), 844-847 arasında papa.

Soylu bir ailedendi. Papa I. Paschalis (Aziz) döneminde kardinal, Papa IV. Gregorius döneminde başpapa oldu. Gregorius'un ölümünün ardından soylular tarafından papalığa seçildiyse de, halkın desteklediği başdiyakoz Johannes, karşı-papa olarak Laterano Sarayı'na yerleşti. Sergius Ocak 844'te, Frank imparatoru I. Lothar'ın onayını almadan papa olarak kutsandı. Ardından da Johannes'i yakalatıp bir manastıra hapsedti. Lothar bunun üzerine 824'te yayımladığı *Constitutio Romana*'ya (papadan imparatora bağlılık yemini isteyen yasa) dayanarak oğlu Ludwig (sonradan Kutsal Roma-Germen imparatoru II. Ludwig) komutasındaki bir orduyu Roma'ya yolladı.

Ama Sergius'un imparatorun onayı olmadan hiçbir papanın taç giymeyeceğine, Ludwig'in de Roma'ya saldırmayacağına yemin etmesiyle barışçı yollardan uzlaşmaya varıldı. Sergius Haziran 844'te Lombardların kralı olarak Ludwig'e taç giydirdi. Ama Metz piskoposu Drogo'nun önerisini dinlemeyerek Ludwig yerine Lothar'a bağlılık yemini etti ve Drogo'yu Frank krallıklarına elçi olarak atadı.

Sergius papalığı sırasında, sağlığının bozulmasının da etkisiyle sorumluluklarının çoğunu kardeşi Albano piskoposu Benedictus'a devretti. Bundan yararlanan Benedictus iktidarı zorla ele geçirdi ve San Giovanni in Laterano Bazilikası'nı genişletme çalışmalarını da içeren kapsamlı inşaat projelerinde yolsuzluk yaptı. Roma'ya saldıran Müslümanların San Pietro ve San Paolo bazilikalarını yağmalamasından sonra yeterli savunma önlemleri almamakla suçlanan Sergius, Aquileia ve Grado patrikleri arasındaki bir anlaşmazlıkta arabuluculuk yapmaya çalıştığı sırada öldü.

Sergius III (d. Roma - ö. 14 Nisan 911, Roma), 904-911 arasında papa. Papalık tarihinin çalkantılı bir döneminde hüküm sürmüştür.

Soylu bir aileden geliyordu. Papa Formosus (hd 891-896) tarafından Caere (bugün Cerveteri) piskoposu yapıldı. Sonradan, Formosus'un cesedini mezarından çıkartıp halkın "Kadavra Sinodu" olarak adlandırıldığı bir sinodda yargılayan ve bütün kararlarıyla birlikte papalığını geçersiz ilan eden Papa VI. (VII.) Stephanus'un yanında yer aldı. Bu olayı entrikalarla dolu kanlı bir dönem izledi. Formosus'un ölümünden (896) Sergius'un papa olarak kutsanmasına (904) değin yedi papa ve bir karşı-papa tahta çıktı. Bunların bir bölümü Formosus'a saygınlığını geri vermeye çalışırken, bir

bölümü de onu mahkûm eden kararı savundu.

Sergius 898'de Stephanus'un yandaşlarıncı papa seçildiyse de, papalık tahtına karşı tarafın adayı Papa IX. Johannes oturdu. Johannes, Formosus'u aklayarak Stephanus'un kararlarını geçersiz ilan etti ve Sergius Roma'dan sürüldü. Johannes'in yerine papa olan V. Leo 903'te karşı-papa Christophorus tarafından tahttan indirildi. Ama Sergius, ertesi yıl Tusculani ailesinden Spoletto dükü I. Alberico'nun askeri desteğiyle Roma'ya dönerek Christophorus'un yerine papalık tahtına oturdu ve Leo'yla Christophorus'u boğdurdu. Ocak 904'te papa olarak kutsandıktan sonra Tusculani ailesinden Theophylactus'la ittifak kurdu. Çok geçmeden papalık yönetiminin en nüfuzlu kişisi durumuna gelen Theophylactus, Sergius'un desteğiyle yeni topraklar üzerinde hak iddia etmeye başladı.

Sergius'un, Formosus'un kararlarını bir kez daha geçersiz ilan etmesi, kilisede ciddi bir sarsıntıya yol açtı. Theophylactus'un kızı Marozia'nın sevgilisi ve oğlunun (sonradan Papa XI. Johannes) babası olduğu söylenen Sergius, 897'deki bir depremde yıkılan San Giovanni in Laterano Bazilikası'nı yeniden yaptırmıştır.

Sergius IV, asıl adı PIETRO BUCCAPORCI, lakabı DOMUZ BURUN, Latince BUCCA PORCI (d. Luna, Toscana - ö. 12 Mayıs 1012, Roma), 1009-12 arasında papa.

Yaklaşık 1004'te Albano piskoposu oldu. Papa XVIII. Johannes'in ölümünden sonra papa seçildi ve Temmuz 1009'da kutsanarak taç giydi. Papalığı boyunca Romalı soyluların ve 10-11. yüzyıllarda papalık seçimlerinde önemli rol oynayan Romalı Crescentii ailesinin gölgesinde kaldı. Zayıf yönetimine karşın, yoksullara yaptığı yardımlar ve çeşitli manastırlara sağladığı ayrıcalıklarla tanındı.

Sergius ve Bacchus (AZİZLER) (ö. y. 303, Rısafe, Suriye; yortu günü, 7 Ekim), Hristiyan din şehitleri. Yaşamlarına ilişkin belge bulunana eski ve en ünlü azizler arasında yer alırlar.

Sergius ve Bacchus'un yaşamını yazan ilk bilgilere göre, ikisi de Suriye sınırında görev yapan Romalı subaylardı. İmparator Maximianus'un gözde askerlerinden oldukları da söylenir. Ama Hristiyanlığı benimseyip Tanrı Jüpiter'e kurban sunmayı reddedince İmparator tarafından cezalandırıldılar. Kadın kılığında sokaklarda dolaşıldıktan sonra Rısafe'ye sürüldüler. Orada kırbaçlanırlarken Bacchus öldü; Sergius ise ayaklarına çivilenmiş tahtalarla yürütüldükten sonra kafası kesilerek öldürüldü.

431'de Suriye'deki Hierapolis kentinin metropoliti Aleksandros, Sergius'un mezarının üzerine inşa edilmiş kiliseyi onarttı. Bundan kısa süre sonra Rısafe piskoposluk bölgesi oldu. Bizans İmparatoru I. İustinianos kentin adını Sergiopolis olarak değiştirip başpiskoposluk yaptı. Ayrıca Sergius onuruna Konstantinopolis'te (İstanbul) SS. Sergius ve Bacchus Kilisesi (bugün Küçük Ayasofya Camisi) ile Akkâ'daki (Filistin) kiliseyi inşa ettirdi. Rısafe'deki kilise zamanla Doğu Hristiyanlarının en ünlü hac yerlerinden biri oldu. Adlarına birçok kilise kurulan Sergius ve Bacchus, Bizans ordusunun koruyucu azizleri olarak kabul edildi.

Sergiyev Posad, eskiden (1930'a değin) SERGIYEV ve (1930-91) Zagorsk, Rusya Federasyonu'nun batısında, Moskova yönetim biriminde (oblast) kent. Moskova kentinin kuzeydoğusunda yer alır. 1337-40 arasında Radonejli Aziz Sergi'nin kurdu-

ğu Üçleme-Sergi Manastırı'nın (Troitse-Sergiyeva Lavra) surları çevresinde gelişti. Kentte 1742'de kurulan bir ilahiyat okulu, günümüzde de Rusya'da bu alandaki temel okul olarak etkinliğini sürdürür. Manastırın, turistlerin ilgisini çeken yapıları arasında Aziz Sergi'nin mezarı ile Andrey Rublyov'un yaptığı sanılan ikonların bu-

Sergiyev Posad'da Uspenski Katedrali, Rusya Federasyonu Shostal-EB Inc.

lunduğu Üçleme Katedrali (Troitskiy Sobor, 1422-23), sonradan eklenen kulesiyle Kutsal Ruh Kilisesi (Duhovskuyu Tserkov, 1476-77), 1684'te yapılmış fresklerin yer aldığı Uspenski (Meryem'in Göğe Çıkışı) Katedrali (1559-85), 17. yüzyıl sonlarından kalma yemekhane ve 18. yüzyıla ait çan kulesi sayılabilir. Manastırda bir oyuncağ müzesi vardır. Modern Sergiyev Posad kentinde makine sanayisi ile çeşitli hafif sanayi dalları gelişmiştir. Kentte her yıl uluslararası bir fuar düzenlenir. Nüfus (1991 tah.) 115.600.

serhad, Osmanlı Devleti'nin, komşu ülkelerle arasındaki sınır bölgesine verilen ad.

Osmanlı Devleti'nin doğu ve batı komşularıyla olan sınırları kesin biçimde belirlenmemiştir. Artmaşalarda kent, kasaba ve köy adları, irtlak ya da tepeler, köprü ve yollar belirtilerek sınır kabaca belirtilirdi. Serhad adı verilen bu sınır şeridinde önceleri akıncılar, sonra serhadkulu (serhadli) denen askerler yerleştirildi.

Serhadkulları, sınıra yakın kalelerde muhafızlık eden ulufellilerdi. Bir bölümü ise tımarlıydı. Serhadkulları genellikle yerli halk arasından seçilirdi. Yeni bölgeler alındıkça ya da sınırlar geriye çekildikçe serhad örgütlerinin yapısı da değişirdi. Serhada yakın eyalet ve sancaklarda kapı halkı denen yerel güçler de sınır bekçiliği yaparlardı. 18. yüzyıl sonlarında sınır taşlarının komması, ayrıntılı sınır protokollerinin imzalanması ve karşılıklı güvenlik önlemlerinin belirlenmesiyle bu uygulama ortadan kalkmaya başladı.

Serhubiye bak. Carudiye

seri üretim, uzmanlaşma, işbölümü ve parçaları standartlaştırma ilkelerine dayalı

nan üretim sistemi. Maliyet, nitelik, nicelik ve çeşit açısından büyük bir ilerleme sağlayarak geniş bir talebin karşılanmasını olanaklı kılmıştır.

Modern bütünsel seri üretim teknikleri ilk kez 1913'te Henry Ford'a ait Dearborn'daki (Michigan, ABD) otomobil fabrikasında kullanılmaya başladı. Fabrikada kurulan hareketli taşıyıcı bant, düzenteker man-yetolarının üretim süresini 18 dakikadan 5 dakikaya indirdi. Henri Ford'un geliştirdiği bu sistem, üretim sürecini özel olarak eğitilmiş işçilerin yapacağı bir dizi işe bölmenin yararı konusunda daha önce ortaya konan düşünce ve uygulamalara dayanıyordu. Örneğin çırpır makinesinin mucidi Eli Whitney, 1798'de kalifiye olmayan çocukları kullanarak 10 bin çakmaklı tüfek üretmiş ve böylece özel olarak tasarlanmış ve standartlaştırılmış araçların usta işçi gereksinimini ortadan kaldırdığını göstermişti. Ford'un taşıyıcı bant işleminin yararı 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarında, öncülüğünü F. W. Taylor ile Frank ve Lillian Gilbreth'in yaptığı zaman ve hareket araştırmalarıyla kanıtlandı.

Bir malın seri üretimi için gerekli koşullar büyük çaplı bir yatırımı karşılayacak büyük bir pazarın varlığı, standart parça ve süreçlere uygun ürün tasarımı, araç kullanımını en aza indiren fiziksel bir plan, basit, kısa ve yinelenen evrelere ayrılmış bir işbölümü, sürekli bir iş akımı ve yapılacak işlere göre özel olarak tasarlanmış araçlardır.

Modern seri üretimde işçiler sürekli yinelenen bir ya da birkaç küçük işi yaparlar. Kullanılan araçların yerleştirilmesi ve hareketi, taşıyıcı bant ya da iş masasının yüksekliği ve işyerindeki öteki bütün ayrıntılar işçinin görevini bir dizi hareketle başarmasına olanak verecek biçimde tasarlanır. Zaman ve hareket araştırmalarının gösterdiği gibi bu hareketlerin doğal, kolay öğrenilebilir, zihinsel ve bedensel çabayı en aza indirici nitelikte olması gerekir. Seri üretimin sağladığı maliyet tasarrufu büyük ölçüde işgücünün verimli biçimde kullanılmasından kaynaklanır. Özenle tasarlanmış işyerleri çok aşamalı, büyük ölçekli üretim işlemlerinin esgüdümü için gerekli olan verimliliğin doğruya yakın bir düzeyde belirlenmesini sağlar.

İşçilerin hep aynı hareketi yapabilmesi için, seri üretimde kullanılacak makinelerin işe uygun biçimde yapılması, parçaların nihai ürünlerin her birinde kullanılabilir olması gerekir. Otomobil üretimi gibi çeşitli modellerin satışa sunulduğu sanayilerde, parçaların olabildiğince çok modelde kullanılabilmesi üretimin her bir modelin piyasa talebindeki değişikliklere yanıt verebilecek esneklikte olmasını sağlar. Parçaların standartlaştırılması, bunların büyük miktarlarda üretilip satılmasına olanak vermesi bakımından da ekonomiktir.

Bir üretim hattının tasarımı, işçiler ve makineler arasında en ekonomik işlevsel işbölümünün nasıl olacağının saptanmasıyla başlar. Daha sonra özel araçlar ve işyerleri tasarlanır; işçiler eğitilir ve hammaddelerin dağıtımı ve kullanılması için gerekli düzenlemeler yapılır. Önce performans görmek için pilot bir üretim hattı da kurulabilir. Böylece pilot hattın vereceği sonuçlara göre gerekli değişiklikler yapılır. Her imalat sürecinin ya da tesisin bir optimum üretim oranı vardır; bu oranın altına düşülmesi eğitilmiş işgücü kaybına ve makinelerin israfına, üzerine çıkılması ise işçilerin yorulmasına ve makinelerin bozulmasına yol açar. Optimum orana ulaşılmasını engelle-

yen sorunlardan kaçınmak için bazı düzenlemelerin yapılması gerekebilir. Bitmiş ürünler üretim hatlarından. kimya sanayisinde olduğu gibi yığın halinde ya da sürekli banttan birbirinin ardından çıkarlar. Birçok işkolunda bazı parçalar yığın olarak üretilir, daha sonra sürekli bir ana bant sistemine gönderilir. Bütünleşik üretim tekniklerinin sağladığı yüksek kapasiteye bir örnek vermek gerekirse, 8 bin işçi çalıştıran bir fabrika 3 binin üzerinde farklı kaynaktan sağladığı malzemeleri kullanarak yılda bin değişik tür ve renkte 8 milyon telefon aygıtı üretebilir.

Seri üretimin emek kullanımındaki tasarrufun yanı sıra ölçek büyüklüğünde sağladığı yararlar da vardır. Bu bağlamda, hammaddede ve girdilerin büyük miktarlarda satın alınması, uzun üretim devreleri sayesinde, iş düzeninin sürekli yeniden kurulmasıyla ortaya çıkan zaman kaybının azaltılması, işçilerin ve üretim mühendislerinin deneyimlerinin artmasıyla üretimde verimliliğin yükselmesi ve birim maliyetlerinin düşmesi gibi yararlar sayılabilir.

Seri üretimin yaygınlaşması hem çalışma sürecinde, hem de mülkiyet yapısında önemli değişiklikler doğurmuştur. Aynı işin sürekli yinelenerek yapılması yorgunluğa, dolayısıyla verimsizliğe, hata ve iş kazalarına yol açar. Uzmanlar, işçilerin, yalnızca küçük ya da görünmeyen bir parçasına katkıda bulundukları bir ürünle özdeşleşmesi için bazı önlemlerin alınması gerektiği kanısındadır. Seri üretim için büyük bir sermayenin gerekli olması, şirketleşmeyi zorunlu kılmıştır. Bunun çarpıcı bir sonucu, modern büyük üretim şirketlerinde profesyonel yöneticilerin etkisinin artması olmuştur.

serifsiz harf bak. çubuk harf

Serik, Akdeniz Bölgesi'nde, Antalya iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 1.353 km² olan Serik ilçesi doğuda Manavgat ilçesi, güneyde Akdeniz, batıda Merkez ilçe, kuzeyde de Burdur ve Isparta illeriyle çevrilidir.

Güney kesimi dışında oldukça dağlık olan ilçe toprakları kuzeyde Batı Toroslar'dan, güneyde Akdeniz kıyısına kadar uzanır. İlçenin kuzey kesimini Kuyucak Dağı engemelendirir. Bu dağlık alanın yüksek kesimlerinde hayvancılık açısından önem taşıyan yaylalar vardır. İlçe topraklarının bir bölümü kızıl çam, sedir ve kara çam ormanlarıyla kaplıdır. İlçe topraklarından kaynaklanan suları Aksu(*) ve Köprü Suyu(*) topraklar. Akdeniz'e dökülen bu akarsular doğuda ve batıda kısmen doğal sınır oluşturur. İlçenin Akdeniz kıyısında doğal kumsallar vardır. Güneydeki verimli topraklarla kaplı düzlükler ilçenin başlıca tarım alanlarıdır.

Önemli bir bölümü kırsal kesimde yaşayan ilçe halkı geçimini tarımdan sağlar. Yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler çığit, buğday, pamuk, yulaf, arpa, portakal ve limondur. Serik 1984'te ilin en çok çığit ve pamuk üretilen ilçesi olmuştur. Zeytin üretimi de yapılan ilçede turfanda sebze ve meyve yetiştirilen seralar geniş yer tutar. İlçenin kuzey kesimindeki yüksek alanlarda kıl keçisi ve koyun yetiştirilir. Bu kesimde yaşayan Yörükler peynir ve yünü dokuma üretimi yapar. Doğal ve tarihsel değerler açısından oldukça zengin olan ilçede turizm de önemli gelir kaynakları arasında yer alır. Akdeniz kıyısında bazı turistik tesisler vardır. Köprülü Kanyon Milli Parkı'nın(*) bir

bölümü ile antik Aspendos(*) kentinin kalıntıları ilçe sınırları içindedir.

İlkçağda Pamfilya(*) bölgesinde yer alan eski bir yerleşme alanı olan yöre, 11. yüzyılda Bizans'ın Kibyraioton Theması'nın sınırları içindedir. 1883'te yöreye Yunanistan'ın Tesalya bölgesinden, 1900'de de Girit'ten gelen göçmenler yerleştirildi. Serik yöresi, 19. yüzyıl sonlarında Konya vilayeti Teke (Antalya) sancağının Merkez kazasına bağlı bir nahiye olarak yönetiliyordu; 1926'da ilçe yapıldı.

İlçenin güney kesiminde yer alan kent, 20. yüzyıl başlarında nahiye merkezi olan bir köydü. Bir tarımsal üretim merkezi olarak özellikle 1960'lardan sonra hızla gelişti. 1990'da Antalya, Alanya ve Manavgat'tan sonra ilin dördüncü büyük kentiydi. Serik güney kesiminden geçen Mersin-Antalya karayoluyla il merkezi Antalya'ya 33 km uzaklıktadır. Serik Devlet Hastanesi kent ile çevresine hizmet veren başlıca sağlık kurumudur.

Serik ilçesi tarihsel yapılar açısından oldukça zengindir. Tiyatrosuyla ünlü Aspendos kentinin kalıntıları, kentin 9 km doğusundaki Belkis köyü yakınındadır. İlçe merkezinin kuzeybatısında yer alan Yanköy'ün yakınındaki Sillyon kenti, Iskender'e (Büyük) karşı koymasıyla tanınır.

Serik Belediyesi 1926'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 84.755; kent, 23.106.

serin, doğada en sık rastlanan proteitlerin hidrolizlenmesiyle elde edilebilen aminoasit. İlk kez 1865'te ipeğin yapısında bulunan serisin adlı proteinden elde edilmiştir. Memelilerde glikozdan biresimlenebilir; bu nedenle besinlerle dışardan alınması gereken temel aminoasitlerden değildir.

Serin ve bazı türevleri (örn. etanolamin), canlıların yapısındaki zarlarda yer alan fosfolipitlerin de bileşiminde yer alır.

Seringapatam, ŞRIRANGAPATNAM olarak da bilinir, Hindistan'ın güneyindeki Karnataka (eskiden Mysore) eyaletine bağlı Mandya ilinde kent. Mysore kentinin kuzeydoğusunda, Kaveri Irmağı üzerindeki Seringapatam Adasının batı ucunda yer alır. Adını, Şri Ranga'ya (Hindu tanrısı Vişnu) adanmış bir 12. yüzyıl tapınağından almıştır. 15. yüzyılda tahkim edilen kent, 1610'da Mysore racalarının, 1761'de de Mysore sultanlarının başkenti oldu. Mysore Savaşları sırasında İngilizlerin eline geçti (1799).

Günümüzde Seringapatam, 17. yüzyıldan kalma Hindu anıtlarını ve Tipu Sultan'ın yaptırdığı büyük camii (Mescid-i Cuma) ziyaret gelen turistlerin uğrak yeridir. Tipu'nun Derya Dolet (1784) adını taşıyan yazlık sarayı kentin doğudaki banliyölerinden biri olan Gancam'dadır. Sarayın hemen yakınındaki Kırmızı Bahçe'de Tipu ile babası Haydar Ali'nin türbesi bulunur. Kent yakınındaki birkaç küçük ada Ranganthitoo Kuş Sığınağı'nın bir parçasını oluşturur. Nüfus (1991) 21.902.

Serinhisar, Akdeniz Bölgesi'nin batı kesiminde, Denizli iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Eskiden Acıpayam'ın bucağı olan Kızılıhisar, 19 Haziran 1987 tarihli ve 3392 sayılı yasa uyarınca Merkez bucağına bağlı iki köy de katılarak, merkezi Kızılıhisar kenti olmak üzere Serinhisar adıyla ilçe yapılmıştır.

Serinhisar Belediyesi 1903'te kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 23.560; kent, 17.112.

serisit, silikat mineralleri muskovit ve paragonitin ince taneli bir türü. Ayrıca bak. muskovit; paragonit.

Seriü's-Sakati, tam adı EBUL-HASAN SERİ İLİN MUGALLIS ES-SAKATI (d. y. 776, Bağdat -

ö. y. 871, Bağdat), ilk mutasavvıflardan, Tarikatlar öncesi tasavvuf düşüncesinin oluşmasında büyük rol oynamıştır.

Yaşamına ilişkin kesin bilgi yoktur. Rivayete göre bir yangında çevredeki dükkânlar yandığı halde kendi dükkânının yanmaması üzerine sevinerek Tanrı'ya hamd etmiş, daha sonra bu davranışından büyük pişmanlık duyarak bütün mallarını yoksullara dağıtıp tasavvuf yaşamına geçmiştir. Başka bir rivayete göre Seri'nin dünyadan el etek çekmesi, hocası ünlü mutasavvıf Maruf Kerhi'nin bir duası üzerine olmuştur.

Seri, tevhid ve tasavvufi gerçeklikler üzerine düşünceler geliştiren ilk mutasavvıflardandır. Tanrı aşkı da üzerinde önemli durduğu konulardan biridir. Kuran'ın mahluk (yaratılmış) olduğunu söylediği için Ahmed ibn Hanbel tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Ona göre insan ancak bilgi, edeb, güvenilirlik ve namuslulukla yükselir. Tasavvufi yaşamın temel koşullarından biri de hadis bilgisidir. Beş şey dışında dünya tümüyle gereksizdir. Bu beş şey zorunluluk ölçüsünde yemek, harareti gidecek ölçüde su, mahrem yerleri örtecek kadar giysi, başını sokacak kadar barınak ve kendisiyle amel edilecek kadar bilgidir. Zengin komşulardan, piyasada çalışan hafız ve bilginlerden, yöneticilerden uzak durulması gerekir. Cennet'e götürecek en kestirime yol kimseden bir şey istememek, kimseden bir şey almamak, kimseye verecek kadar bir şeye sahip olmamaktır.

seriyalizm, DİZİSELLİK olarak da bilinir, müzikte, kompozisyonun büyükçe bir bölümünün yinelenmesine dayanan teknik. Özellikle I. Dünya Savaşı'ndan sonraki bazı kompozisyonlar için kullanılmakla birlikte bu genel tanıma uyan daha eski yapıtlar da vardır. Örneğin eşritimden(*) yararlanan bazı ortaçağ bestecilerinin de seriyal müzik yazdıkları kabul edilebilir. Seriyalizmin bir başka 20. yüzyıl öncesi örneği *basso ostinato*'dur(*). Çağdaş kullanımda seriyal müzik ile oniki ton müziği(*) terimleri arasında çoğu kez ayrım yapılmamakla birlikte, daha kesin bir tanımla oniki ton müziği seriyal müziğin yalnızca bir örneğini oluşturur.

Arnold Schoenberg (1874-1951) ve oniki ton müziğinin öbür temsilcileri kompozisyonda sesleri dizesel olarak düzenleme yöntemini benimserken, bazı besteciler de müziğin başka öğelerini dizileştirmeye yöneldi. Pierre Boulez iki piyano için *Structures*'ünde (I, 1952; II, 1961) ses, ritim, gürlük derecesi ve notaların çalınış biçimini seriyal öğeler olarak kullandı. Beauregard Forth'un *Simon Says* (1972; Simon Diyor ki) adlı yapıtında ise seriyal öğeler belirli armonileri, melodileri, tempoları ve tonaliteleri kapsıyordu. Ses perdesi dışında müzik öğelerini dizileştiren besteciler arasında Roberto Gerhard, Ernst Krenek ve Karlheinz Stockhausen sayılabilir.

serj (Latince *serica*: "ipek"), çoğunlukla askeri üniformaların yapımında kullanılan, pürüzsüz yüzeyli, süten gibi dokunan kumaş. Genellikle yüzeyindeki lif uçları temizlenir ya da yalazlanır. Çapraz dokuma sonucunda oluşan verevine düz çizgiler sol alt kenardan sağ üst kenara doğru uzanır.

Eskiden yalnızca ipek ve yünü ipliklerden dokunan serj, bugün başka liflerden ya da başka liflerle karıştırılmış yünü ipliklerden de dokunmaktadır.

Serkin, Rudolf (d. 28 Mart 1903, Eger, Bohemya, Avusturya-Macaristan [bugün Cheb, Çek Cumhuriyeti] - ö. 8 Mayıs 1991, Guilford, Vermont, ABD), Avusturya asıllı ABD'li piyanist ve müzik öğretmeni.

Richard Robert'la piyano, Joseph Marx ve Arnold Schoenberg'le kompozisyon çalıştı. İlk konserini 12 yaşındayken Viyana Senfoni Orkestrası ile verdi. Berlin'de Busch Oda Orkestrası ile kaldı. 1926'da Basel'e yerleşti. 1936'da ABD'de konser verdi. 1939'da da bu ülkeye yerleşti. Marlboro Festivali'nin yöneticiliğini ve Philadelphia'daki Curtis Müzik Enstitüsü piyano bölümünün başkanlığını yaptı. Partisyonla titizlikle bağlı kalması, temiz ve net çalışı, sinirli heyecanı ile tanınmıştır.

Serlio, Sebastiano (d. 6 Eylül 1475, Bologna - ö. 1554, Fontainebleau, Fransa), maniyerist İtalyan mimar, ressam ve kuramcı.

Resim yapmayı babasından öğrendi. 1514'te Roma'ya giderek Baldassarre Peruzzi'nin yanında mimarlık öğrenmeye başladı. Kutsal Roma-Germen imparatoru V. Karl'ın (Şarlken) orduları 1527'de Roma'yı yağmalayınca Venedik'e kaçtı. Fransa kralı I. François Fontainebleau Sarayı'nı yaptırırken Serlio'yu danışman olarak çağırdı (1540). Fransa'da, kesinlikle onun olduğu bilinen iki yapıtı günümüze kalmıştır: Fontainebleau Sarayı'ndaki bir giriş ve yapımına 1546'da başlanan Ancy-le-Franc Şatosu.

Serlio Avrupa mimarlığı üzerindeki en büyük etkiyi, 1537-75 arasında dizi halinde yayımlanan *Tutte l'opere d'architettura, et prospetiva* (Tüm Mimarlık İşleri ve Perspektif) adlı incelemesiyle yaptı. 1611'de İngilizceye ve başka dillere çevrilen bu yapıt, mimarlık kuramlaştırmaya çok uygulamaya ağırlık veren ve bilinen beş mimarlık düzenini sınıflayan ilk elkitabıydı. Serlio aynı zamanda bir mimarlık elkitabını resimleyen ilk kişi oldu. Bunun için kendininkilerin yanında Peruzzi ve Bramante'nin çizimlerini de kullanmıştı. Yapıtın son bölümünde ele aldığı 50 tane giriş yapısı maniyerist mimari bezeme anlayışını etkilediği gibi, Kuzey Avrupa'da da çok kopya edildi.

Serlio sahne tasarımına da önemli katkılarda bulundu. Eski Romalı mimarlık kuramcısı Vitruvius'tan esinlenerek sahne dekorunu trajik, komik ve satirik olmak üzere üç türe ayırdı. Beş mimarlık düzeninin psikolojik insan tiplerine karşılık geldiği inancıyla her birinde kullanılacak mimarlık örgelerini belirledi. Her üç tür dekor için en uygun sahneleri, sahne tasarımı konusundaki düşüncelerini betimlediği incelemesinde ayrıntılı biçimde açıkladı.

sermaye, İktisatta, mal ya da hizmet üretiminde kullanılabilecek "üretilmiş" kaynaklar stoku. Sermaye, emek ve toprak üretim faktörlerini oluşturur.

Sermaye, üretim sürecinde kullanılabilecek bütün maddi ve manevi öğeleri içerecek biçimde tanımlanabilirse de, genelde işletmelerin içindeki maddi varlıklarla sınırlanır. Donanım, hammadde ve bitmiş mal stoklarıyla fabrikalar ve binalar gibi, üretimde kullanılan bütün araç ve gereçleri kapsar. Sermayenin iki türünden söz edilebilir. Parasal sermaye yatırımda kullanılan fonları içerir. Sermaye malları ise mal ve hizmet üretiminde kullanılan her türlü üretilmiş araç ve gereci kapsar.

Muhasebe açısından sermaye bir bilanço kalemidir ve işletmenin toplam net varlıklarının, işletmenin üretim etkinliğinden bağımsız olarak var olan bölümünü gösterir. Başka bir deyişle, işletmenin üretim etkinliğinde bulunmadan önce sahip olduğu net varlıkları içerir. İktisatçı için önemli olan ise, nasıl edinilmiş olursa olsun, işletmenin üretimde kullanılabileceği varlıkların toplamıdır.

Sermaye, üretim süreci içinde dönüşüme uğrayıp uğramadığına göre, sabit ve dolaşan sermaye olarak ikiye ayrılır. Sabit sermaye, üretim sürecinde biçim değiştirmeyen, ama yavaş yavaş aşınıp yıpranan sermaye öğelerini içerir. Hammaddeler ve yarı bitmiş mallar gibi sermaye öğeleri ise üretim sürecinde dönüşüme uğradığından dolaşan sermaye olarak nitelenir.

Marksist iktisatta ise, değişen ve değişmeyen sermaye kavramları önemli bir rol oynar. Değişmeyen sermaye, üretim araçlarının içerdiği dolaylı emek miktarını, değişen sermaye ise üretimde kullanılan işgücünün değerini, yani ücretleri gösterir. Marx değişmeyen sermayenin içerdiği üretim araçları ile hammaddelerin üretilen ürüne ancak kendi değerlerini aktardığını, işgücünün ise değişen sermayeden daha fazla değer yarattığını ileri sürmüş ve artıdeğer kuramını bu temele dayandırmıştır.

sermaye kazançları vergisi, menkul ve gayrimenkul sermaye kıymetlerinin satışından elde edilen kazançlar üzerinden alınan vergi.

Sermaye kazançlarının vergilendirilmesinde düşük tarifeler uygulanmasını savunan çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bunlardan biri, riskli sermaye yatırımlarına sağlanan teşviklerin iktisadi büyümeyi hızlandıracak görüşüdür. Bir başka yaklaşıma göre, birkaç yılda oluşan değer artışlarını tek bir yılda vergilemek, adil bir uygulama olmaz. Bir üçüncü görüşe göre, sermaye kazançlarını düzenli oranlarda vergilemek, yatırımcıların mevcut yatırım kalıplarını sürdürmelerine yol açar. Buna karşılık, düşük tarife uygulandığında, vergi ödemekten kaçınmak isteyenlerin kârlarını sermaye kazancına dönüştürdükleri, bu yüzden de ekonomideki yatırım kalıplarının bozulduğu yolunda bir yaklaşım vardır.

Sorunun temelinde sermaye kazançlarının olağan gelirin bir parçası sayılıp sayılmayacağı yatar. Eğer geliri servetteki net artış olarak tanımlayan yaklaşım benimsenirse sermaye kazançları, mantıksal olarak, vergilenecek olağan gelir kapsamına girer. Ama İngiliz vergi sistemindeki yaklaşım benimsenirse, sürekli bir gelir kaynağı oluşturmadığından, sermaye kazançlarının vergi dışı bırakılması uygun olur. Sermaye kazançları vergisi ABD'de federal gelir vergisinin konmasından beri uygulanmaktadır. 1921'den beri belirli sermaye kazançları düşük tarifeyle tabidir.

Uzun vadeli (12 ay ya da daha fazla) sermaye kazançlarının da yalnızca yüzde 40'ına vergi uygulanır. İngiltere'de ise 1962'den önce ne sermaye kazançları vergilendirilir, ne de sermaye kayıpları vergiden indirilirdi. 1962'de yalnızca kısa vadeli (altı ay ya da daha az) spekülasyon kazançları vergi kapsamına alınmıştır.

Türkiye'de Batı'daki anlamıyla sermaye kazançları vergisi yoktur, ama taşınır ve taşınmaz malların değer artışından sağlanan kazançlara ilişkin bazı uygulamalar bu vergiyi andırır.

sermaye kuramı, sermayenin birikim ve bölüşüm süreçleri içindeki yerini ve rolünü konu alan iktisat dalı. En geniş biçimde alındığında, üretim araçlarının üretimi, kullanımı, değişimi, birikimi ve elde edilen gelirin bölüşülmesiyle, yani fiyat, bölüşüm ve büyüme kuramlarıyla ilişkili kapsamlı ve karmaşık sorunları içerir. Bu niteliğiyle, iktisat kuramının en tartışmalı alanını oluşturur.

Mal ve hizmetlerin üretiminde kullanılabilecek "üretilmiş" üretim araç ve gereçleri stoku olarak tanımlanabilecek olan sermaye,

ye, klasik iktisat kuramında ön plana çıktı. Adam Smith, işbölümünü kolaylaştıran ve işgücünün verimliliğini artıran niteliği nedeniyle sermayenin önemini ve sermaye birikimi için üretimin tüketimden fazla olması gerektiğini vurguladı. Öte yandan, Ricardo'ya göre iktisadın konusu, üretimin üç üretim faktörünün (toprak, emek ve sermaye) sahipleri (toprak sahibi, işçi ve kapitalist) arasında rant, ücret ve kâr olarak bölüşümüydü. İşçilere yapılan ödemeleri değişen sermaye, üretim araç ve gereçlerinin aşınma ve yıpranmasını ise değişmeyen sermaye olarak tanımlayan Ricardo, sermaye birikimi ile bölüşümü birbirini ile ilişkili biçimde ele aldı. Emek değer kuramına (*) dayanan bu analizde kâr sermaye birikiminin kaynağı olmakta, sermaye birikimi ise bölüşümü ve dolayısıyla kâr belirlemedir. Ricardo'ya göre sermaye birikimi sürecinde ücretler geçimlik düzeyde kalcak, buna karşılık rantlar artacağından kâr azalma eğilimi gösterecektir.

Kapitalizmi insan toplumunun belirli bir gelişme aşamasında ortaya çıkmış bir üretim tarzı olarak gören Marx'a göre sermaye, ücret ve kâr gibi kavramlar evrensel değil, kapitalist üretim ilişkilerine özgü kategorilerdi. Bu açıdan Ricardo'dan ayrılan Marx'ın sermaye kuramı da emek değer kuramına dayanıyor ve sermaye birikimi ile bölüşüm birbiriyle ilişkili bir biçimde ele alınıyordu. Bu analizde de değişen ve değişmeyen sermaye kavramları önemli bir rol oynar. Değişmeyen sermaye, üretim araçlarının içerdiği dolaylı emek miktarını, değişen sermaye ise üretimde kullanılan işgücünün değerini, yani ücretleri gösterir. Marx, değişmeyen sermayenin içerdiği üretim araçları ile hammaddelerin üretilen ürüne ancak kendi değerlerini aktardığını, işgücünün ise değişen sermayeden daha fazla değer yarattığını ileri sürmüş ve artıdeğer(*) kuramını bu temele oturtmuştur. Ona göre kapitalist toplumun temel bölüşüm ilişkisini belirleyen, işçinin yarattığı artıdeğere kapitalist tarafından el konmasıdır. Başka bir deyişle, kârın temelinde işçinin ürettiği artıdeğer yatar. Bu artıdeğerin kapitalistlerle toprak sahipleri ve kapitalistlerin kendi aralarındaki bölüşümü ise ikincil bölüşüm ilişkilerini oluşturur. Marx'a göre sermaye birikim sürecinde kapitalistler arasındaki rekabet, değişmeyen sermayenin değişen sermayeye oranının artmasına ve dolayısıyla kâr oranının düşmesine yol açacaktır.

1870'lerde ortaya çıkan marjinalist iktisadın sermaye kuramı ise büyük ölçüde Avusturyalı iktisatçı Eugen Böhm-Bawerk'in çalışmasına dayanıyordu. Avusturya iktisat okulu olarak da adlandırılan bu görüşe göre üretim süreci, özgün üretim faktörlerinin kullanım ömrü uzun ya da kısa olan sermaye mallarına dönüştürülmesidir. Bu sermaye malları kullanılarak yararlı tüketim malları üretilir. Sermaye mallarının kullanımı tüketim mallarının doğrudan üretimi yerine dolambaçlı yoldan üretimini ve buna bağlı olarak verimlilik artışı olanaklı kılmaktadır. Kâr ve faiz gibi sermaye gelirleri bu olguya dayanır. Böhm-Bawerk'in analizinde, özgün üretim faktörünün ilk kullanımıyla en son üretilen tüketim malının tüketimi arasında geçen zaman üretim dönemi olarak adlandırılır. Üretimde daha fazla sermaye malı kullanılması üretim döneminin uzaması anlamına gelir.

Yalnız denge durumlarıyla sınırlı olan Avusturya sermaye kuramının en önemli katkısı, sermaye ve faiz arasındaki ilişkinin

önemini ortaya koymasıydı. Çünkü fiziksel sermaye mallarının üretken olması faiz olgusunu açıklamaya yetmiyordu. Avusturya okulu, üretim sürecinin dolambaçlı niteliğini, ilk üretim faktörünün kullanımıyla en son tüketim malının üretimi arasında geçen süreyi ve bunun verimlilik üzerindeki etkisini vurgulayarak bu konuda bir adım attı. Bu kuram daha sonra İngiltere'de P.H. Wicksteed, İsveç'te Knut Wicksell ve ABD'de Irving Fisher tarafından geliştirildi. Özellikle Wicksell ve Fisher, Böhm-Bawerk'in kuramını matematiksel olarak ifade ettiler.

Keynes'in görüşleri doğrudan sermaye kuramıyla ilgili değildi. Ama Keynes tasarrufların otomatik olarak yatırımlaçağı yolundaki klasik varsayımı terk ederek, tasarrufun sermaye birikimi ile eşanlamlı olmadığını vurguladı. Çünkü tüketimden kısarak tasarrufu artırmak, talep üzerindeki olumsuz etkisi nedeniyle üretimin ve sermaye birikiminin de azalması sonucunu doğurabilirdi.

Neo-klasik iktisadın sermaye kuramı ise üretim fonksiyonu temeline dayanmaktadır. Üretimi kullanan emek ve sermaye miktarları ile teknolojinin bir fonksiyonu olarak ifade eden bu yaklaşımda bölüşümü belirleyen, teknolojik koşullar olmaktadır. Üretim faktörlerinin üretimden alacakları pay marjinal verimliliklerine eşitlenmekte, bu da üretim fonksiyonunun katsayılarına bağlı olarak belirlenmektedir. Neo-klasik büyüme kuramı da bu üretim fonksiyonu kavramı üzerine kurulmuştur.

Neo-klasik yaklaşım, özellikle 1970'lerde, sermaye stokunun ölçülmesiyle ilgili önemli bir tartışmaya yol açmıştır. Çok çeşitli sermaye mallarının miktarları birim fiyatlarıyla çarpılıp elde edilen değerler toplandığında, üretim fonksiyonunda yer alacak sermaye stokunun parasal değeri bulunabilir. Ama bir ekonomideki mal ve hizmetlerin, bu arada sermaye mallarının fiyatlarının sermayenin gelirini gösteren kâr oranından bağımsız olarak belirlenemeyeceği gösterilmiştir. Bu, işgücü ve sermaye miktarlarının bağımsız değişkenler olarak yer aldığı bir üretim fonksiyonu aracılığıyla ücret ve kârların belirlenmesine dayanan neo-klasik sermaye ve bölüşüm kuramlarının çöküşü olarak değerlendirilmiştir.

Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), sermaye piyasasının güven, açıklık ve kararlılık içinde çalışmasını, tasarruf sahiplerinin hak ve yararlarının korunmasını düzenlemek ve denetlemek üzere Temmuz 1981'de 2499 sayılı yasayla oluşturulan tüzel kişiliğe sahip kurul. Biri başkan, biri başkanvekili olmak üzere yedi üyeden oluşur. Merkezi Ankara'dadır.

Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı (HDTM), SPK'nın yıllık hesapları ile her türlü işlemlerini denetlemeye ve gerekli gördüğü önlemleri almaya yetkilidir. Kurul üyelerinin üçü HDTM'nin bağlı olduğu Devlet Bakanlığı'na gösterilen altı aday arasından, dördü de Adalet Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, TC Merkez Bankası ve Türkiye Bankalar Birliği'nce gösterilecek ikişer aday arasından birer kişi olmak üzere Bakanlar Kurulu tarafından seçilir. Kurul başkanı ve başkanvekili HDTM'nin bağlı olduğu Devlet Bakanlığı adayları arasından seçilen üyelerden gene Bakanlar Kurulu'na görevlendirilir. Başkan ve üyelerin görev süresi üç yıldır, süresi bitenler yeniden seçilebilir. Tahvil arz ve talebi arasındaki dengesizlikleri gidermek ve tahvil piyasasının istikrarını sağlamak amacıyla oluşturulan Menkul Kıymetler Tanzim Fonu da

SPK'nın aldığı kararlar çerçevesinde Sermaye Piyasası Kurulu Başkanlığı'na yönetilir. SPK'nın bütün giderleri, emrinde bulunan Sermaye Piyasası Kurulu Fonu'ndan karşılanır. Fon gelirleri kurul giderlerini karşılamaya yetmediğinde, HDTM'nin bağlı olduğu Devlet Bakanlığı bütçesinden yardım edilir.

serolojik test, pıhtılaşan kandan ayrılan serum adlı berrak sıvıdan alınan bir örnek ile laboratuvarında yapılan ve belirli hastalıklarda ortaya çıkan serum antikorlarının ya da antikor benzeri maddelerin varlığını saptamayı amaçlayan çok sayıda testin ortak adı. Serolojik test türlerinden başlıcaları şunlardır: 1) En sık kullanılan topaklanma (flokülasyon) testleri olan ve antikorla özel olarak hazırlanmış antijen birbiriyle karıştırıldığında ortaya çıkan topaklanmaya dayanan kompleman sabitleştirme testleri, 2) Antikoru mikroorganizmaların hastalık yapıcı özelliklerini nötrleştirme kapasitesine dayanan nötrleştirme testleri, 3) Belirli virüslerin belirli hayvan türlerinde alyuvarların kümeleşmesine neden olması ve antikorun bu kümeleşmeyi önleyeceği ilkesine dayanan hemagglütinasyon testleri.

Serolojik testler özellikle Kayalık Dağlar lekeli humması, grip, kızamık, çocukfelci ve sarhumma gibi riketsiya ve virüs kökenli enfeksiyonlarda, ayrıca bulaşıcı mononükleoz ve romatoid artrit de tanı konmasında yararlıdır. Frengi gibi hastalıkların belirlenmesinde de kitlesel tarama aracı olarak çok değerlidir. Ayrıca bak. kan tahlili.

serotonin, 5-HIDROKSİTRİPTAMİN olarak da bilinir, triptofan adlı aminoasitten türeyen ve beyinde, bağırsak dokusunda, trombositlerde ve kandaki mast hücrelerinde bulunan kimyasal madde. Arı ve kurbaga zehirleri gibi pek çok zehirin bileşiminde de bulunur. Güçlü bir damar büzücüdür ve sinir dokusundaki uyarı iletiminde rol oynar. Beynin bazı bölgelerindeki yoğunluğun değişmesinin ruhsal çöküntü (depresyon) gibi bazı zihinsel bozuklukların oluşmasında rol oynadığı düşünülmektedir. Yatıştırıcı olarak kullanılan bazı ilaçlar sinir uçlarındaki depolardan serotonin salınmasına neden olur. LSD gibi halüsinojenlerin serotonin etkinliğini baskı altına alarak etki gösterdiği düşünülür.

Serov, eskiden (1939'a değin) NADEJDINSK, Rusya Federasyonu'nun batısında, Ye-katerinburg (eskiden Sverdlovsk) yönetim biriminde (oblast) kent. Kavka Irmağı'nın kıyısında yer alır. 1890'larda Trans-Sibirya Demiryolu için ray üretimine geçilmesiyle Urallar'daki en büyük demir üretim merkezi durumuna geldi. Günümüzde büyük ve tam donanımlı demir-çelik fabrikalarıyla Urallar'ın kuzey kesimindeki madencilik ve metalurji bölgesinin başlıca merkezidir. Nüfus (1991 tah.) 106.800.

Serpa Pinto, Alexandre Alberto da Rocha de (d. 20 Nisan 1846 - ö. 28 Aralık 1900, Lizbon, Portekiz), Güney ve Orta Afrika'yı dolaşarak kıtanın daha önce keşfedilmemiş iç bölgelerinin haritasını çıkaran Portekizli kâşif ve sömürge yöneticisi. 1869'da Zambezi Irmağında araştırma yapmak üzere Doğu Afrika'ya gitti. Sekiz yıl sonra Kongo ve Zambezi ırmaklarının havzalarını dolaşmak üzere Angola'nın Benguela kentinden yola çıktı. 1879'a değin süren bu sefer sırasında günümüzde Angola, Zambia, Zimbabve ve Güney Afrika Cumhuriyeti'ni oluşturan toprakları dolaştı. 1887'de başkonsolos olarak Zengibar'a atandı. 1889'da da Mozambik genel valisi oldu.

serpantin, YILANTAŞI olarak da bilinir, magnezyum silikatlarından $[Mg_3Si_2O_5(OH)_4]$ oluşan, son derece yaygın kayaç oluşurucu minerallerin ortak adı. Katmanlı yapıları, kaolinit grubundaki silikat minerallerinkine benzer. Serpantin başlıca üç polimorfa vardır: Asbest olarak kullanılan lifli krizotil(*); kıvrımlanmış levhalar ya da lifler halinde bulunan antigorit; çok ince taneli, levhamsı yapılı lizardit. Yılan derisine benzer bir görünümü olan serpantin genellikle grimsi, beyaz ya da yeşil renklidir, ama sarı (krizotil) ya da yeşil-mavi (antigorit) renkli türlerine de rastlanır; yeşil renk, magnezyumun yerini demirin almasından kaynaklanır.

Serpantin, 500°C'nin altında, çeşitli magnezyum silikatlara (örn. forsterit ya da enstatit) su ve kimi zaman da silis eklenmesiyle oluşur. Genellikle ada yayları ya da Alp tipi dağ zincirleri gibi büyük kıvrımların sırt ve eksen kesimlerinde bulunur. En yaygın rastlandığı kayaçlar, değişime uğramış peridotitler, dünitler ve piroksenitlerdir; serpentin, hemen hemen tümüyle serpantinden oluşan bir kayaçtır. Kolayca parlatılan serpantinden bezemecilikte yararlanılır.

serpici sistem, tavana yerleştirilmiş borulardan otomatik olarak su püskürtülmesi ilkesine dayalı olarak çalışan yangın denetim sistemi. İlk serpici sistem yaklaşık 1800'de İngiltere'de geliştirildi. İplere bağlı ağırlıklarla kapalı tutulan çok sayıda vanayla donatılmış bir borudan oluşan bu sistemde, yangın çıktığında ipler yanıyor, böylece ağırlıklar yere düşerek vanaların açılması sağlanıyor ve borudan alevlerin üzerine su püskürtüyordu. Daha sonra 19. yüzyılda elle denetlenen serpici sistemler yaygınlaştı. Bu sistemlerde, yangın çıktığında ana vana açılarak, binaya döşenmiş delikli borulardan su serpilmesi sağlanıyordu. Ama bu arada binada yangından etkilenmeyen bölümleri de su basması oluyordu, bu nedenle de bu sistem pek kullanışlı değildi. 1870'lerde ABD'de geliştirilen Parmelee "serpici sistem kafası" (suyun borudan çıktığı kısım) bu soruna bir çözüm getirdi. Bu sistemde normalde kapalı olan delik, alevlerden çıkan ısı ile etkisiyle açılmaktaydı. Günümüzde kullanılan serpici sistemlerde ise delikler, özel kimyasal maddeler içeren ve yaklaşık 70°C sıcaklıkta patlayan lambalar ya da yaklaşık aynı sıcaklıkta eriyen bağlantılar yardımıyla açılmaktadır. Modern serpici sistem kafaları suyu aşağıya doğru püskürtecek biçimde tasarlanmıştır. Bu sistemlerin pek çoğunda normal durumda da boruların içinde su bulunur; suyun donma tehlikesinin bulunduğu bazı uygulamalarda ise, borular içinde uygun basınçta hava bulunur, sistem harekete geçtiğinde de bu hava boşalır ve su besleyici vanalar açılır. Daha gelişkin sistemlerde ise, borularda atmosfer basıncında hava bulunur ve sistem ısıya duyarlı aygıtlarla harekete geçirilir. Yangın olasılığının çok yüksek olduğu bazı yerlerde, çok miktarda suyu çok kısa bir sürede boşaltan özel bir serpici sistem kullanılır.

serpme ağ, su yüzeyinde balığın kuşatılarak avlanmasında kullanılan ağ. En yaygın kullanılan türleri, ince örülmüş ve üstten küçük şamandıralarla yüzeyde tutulan, alt kenarına ise ağırlıklar asılmış ağır bir ağ biçimindedir. Bunlar yaklaşık 180-2.600 m uzunluğunda ve 30-300 m derinliğindedir. Ağın alt kenarındaki halkaların içinden çelik bir kablo geçer. Balık sürüsü ağla çevrelendiğinde, teknedeki bir vincin yardımıyla ağ balığa doğru sürülür. Daha sonra ağ kapatılarak tekneye çekilir.

Serpuhov, Rusya Federasyonu'nun batı kesimindeki Moskova yönetim biriminde (*oblast*) kent. Nara Irmağının Oka Irmağıyla birleştiği noktada yer alır. 1374'te Moskova'yı Tatar saldırılarından korumaya yönelik bir kale olarak kurulmuş, ama 1382 ve 1408'de Tatarlar tarafından yağma edilmiştir. Günümüzde kent ekonomisinde dokümacılık ve makine sanayisi önemli yer tutar. Nüfus (1991 tah.) 141.200.

serpuş, Osmanlılarda her türlü başlığa verilen ad. *Ayrıca bak.* başlık; börk; kavuk; sarık; fes; külah.

Serra do Mar, MAR SIRADAĞLARI olarak da bilinir, Brezilya Platosunun doğu ucunda, Atlas Okyanusu kıyısına dimdik inen yüksek kayalıklar. Rio Grande do Sul eyaletinden, Bahia eyaletinin güney kesimine kadar yaklaşık 1.300 km boyunca uzanır. Ama yalnızca orta kesiminde, "deniz dağları" anlamına gelen Serra do Mar adıyla anılır. Ortalama yüksekliği 800-900 m arasında değişir. 19. yüzyılda demiryollarının geçmesine değin, Serra do Mar Brezilya'nın geniş iç kesimlerinin ekonomik gelişimini önemli ölçüde engellemiştir.

Serranolar (İspanyolcada "Dağlar"), başlangıçta California'nın güneyindeki dağlık bölgede yaşayan ve Yuta-Aztek dillerinden birini konuşan Yerli grupları. Bu gruplardan Kitanemuklar, sularını Kern ve San Joaquin ırmaklarının topladığı bölgede, Vanyumeler Mojave Irmağının kıyılarında yaşıyordu. Üçüncü grubu oluşturan asıl Serranolar ise San Bernardino Dağlarıyla, yakınındaki vadilere ve Mojave Çölünün bir bölümüne yerleşmişlerdi.

Kitanemukların ve Vanyumelerin yaşamı konusunda fazla bilgi yoktur. Geçimlerini küçük av hayvanları avlayıp meşe palamudu, çam fıstığı ve çeşitli yabani meyveler toplayarak sağlayan asıl Serranolar, öteki gruplara göre biraz daha rahat bir yaşam sürerlerdi. Temel örgütlenme birimi kabileler ya da köy topluluklarıydı. Her kabilenin başında bir reis ve bir reis yardımcısı bulunurdu. Reislik ve reis yardımcılığı babadan oğula geçerdi.

Asıl Serranolar söğüt dallarından yaptıkları, üstü sazla kaplı kubbeli ve yuvarlak kulübelerde yaşarlardı. Köylerin çoğunda reisin yaşadığı bir tören eviyle terleme yoluyla temizlenmeye yarayan bir tür sauna bulunurdu.

20. yüzyıl sonlarında asıl Serranoların sayısı 400'ü geçmiyordu.

serseri, sürekli bir evi ve yasal geçim kaynağı olmayan kişi. Tarih boyunca asalak ve dilenci kişiler olarak görülen serseriler, çoğu ülkede kızgın demirle dağlama, kamçılama, askere alma ve sürgüne gönderme gibi cezalara çarptırılırdı. İngiltere'de eş ve çocuklarını terk edenler ve yaşamları hakkında yanlış bilgi verenler de serseri sayılırdı.

Serserilik kavramındaki belirsizlik günümüz yasalarına da yansımıştır. ABD ve Kuzey Avrupa'da yalnızca dilenen serseriler cezalandırılır. Yerel yetkililer, bakım yükünden kurtulmak için, genellikle serserileri kendi bölgelerinden uzaklaştırmakla yetinirler. Bazı ülkelerde ise serserilik dilencilikten daha önemli bir suç sayılır. Kalacak bir yeri olmasına karşın, yasaların ahlak dışı saydığı fahişelik, kumarbazlık gibi işleri yapanlar serseri olarak değerlendirilir.

Polis ve mahkemeler, çok geniş kapsamlı davranış biçimlerini cezalandırmak amacıyla çoğu zaman serserilik terimine başvururlar. Siyasal gösteriler, sokak ve kaldırımların işgali, olay çıkarma ve ortalıkta gezinme

gibi eylemlerin, çeşitli yorumlarla serserilik suçu sayıldığı olmuştur. Sınırları kesin olarak belirlenmemiş olan bu durumun değişik yorumlarla ele alınması, hukukçular ve medeni haklar savunucuları tarafından sert biçimde eleştirilmektedir.

Türkiye'de 1982 Anayasası'nın 19. maddesine göre, mahkemeler eğitim ya da ıslah amacıyla bir serserinin kişisel özgürlüğünü kısıtlamaya karar verebilirler. Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu da polise kuşku üzerine serserilerin üzerini arama, serserileri yakalayıp yasalara göre öngörülmüş işlemleri yerine getirme yetkisini tanımlar.

Sert, José Luis, Katalanca JOSEP LLUIS SERT (d. 1 Temmuz 1902, Barselona - ö. 15 Mart 1983, Barselona), İspanyol asıllı ABD'li mimar. Özellikle kent planlaması ve kentsel gelişim alanlarındaki çalışmalarıyla ünlüdür.

1929'da Barselona'daki Mimarlık Yüksek Okulu'ndan mezun olduktan sonra Paris'te Le Corbusier ve Pierre Jeanneret ile çalıştı. 1937'ye değin Barselona'da kendi bürosunu yönetti; apartmanlar, hafta sonu evleri yaptı, Barselona kentinin nazım planını hazırladı. 1937 Paris Dünya Fuarı için Joan Miró, Alexander Calder ve Picasso ile birlikte İspanya Pavyonu'nu tasarladı.

1939'da Cumhuriyetçi İspanyol hükümeti devrince ABD'ye göç etti. 1941-56 arasında New York kentindeki Town Planning Associates adlı şirketin ortaklarından biriydi. Kent planlaması dalında çalışan bu şirket, Bogotá, Chimbote, Ciudad dos Motores, Havana gibi Güney Amerika kentlerinin planlamasıyla uğraşıyordu. Sert bu kentler için doğal peyzaj öğelerini kentsel yapılaşmanın içine ustalıkla kattığı nazım planlar hazırladı. Büyük yerleşim alanları için gerçekleştirdiği tasarımlarda başta taş döşeli avlular olmak üzere İspanyol mimarlığına özgü özellikleri kullandı. 1947-56 arasında Uluslararası Çağdaş Mimarlık Kongreleri'nin (CIAM) başkanlığını yaptı. 1951'de ABD yurttaşı oldu. 1953'te, Harvard Üniversitesi Tasarım Yüksek Okulu'nun yüksek bölümü dekanlığına getirildi; 1969'da emekli oluncaya değin bu görevini sürdürdü.

Yaptığı kapsamlı toplu konut tasarımlarıyla Sert'in adı Le Corbusier ile birlikte anılır. Massachusetts eyaletindeki Cambridge'de bulunan mimarlık bürosunda gerçekleştirdiği önemli bir uygulama, uyumlu bir biçimde bir araya getirilmiş alçak ve yüksek apartman gruplarından oluşan Harvard Üniversitesi'ndeki Peabody Terrace Evli Öğrenci Konutları'dır (1963-65). Fransız Rivierası'nda bulunan St. Paul de Vence'deki Maeght Vakfı'nın müzesi (1968) ve Barselona'da Miró'nun yapıtlarının sergilendiği Miró Çağdaş Sanat Araştırmaları Merkezi de (1972-75) Sert'in çarpıcı nitelikler taşıyan iki tasarımıdır.

sert kalay, KURŞUNLU KALAY olarak da bilinir, mutfak gereçlerinin yapımında kullanılan kalay temelli alaşım. Sert kalayın 2 bin yıl kadar önce Romalılarınca kullanıldığı bilinmektedir. Bu alaşımdan yapılmış antik gereçler yüzde 70 kalay ve yüzde 30 kurşun içeriyordu. Kral madeni ya da siyah metal olarak da adlandırılan bu alaşım zamanla kararıyor, kurşun ise asitli besinlerden etkileniyordu.

Çok az kurşun içeren ya da hiç içermeyen sert kalay daha niteliklidir; bunlarda alaşım maddesi olarak antimon ya da bizmut kullanılır. Antimon ya da bizmutlu sert kalay daha dayanıklı ve daha parlaktır. Günümüzde kap kacakların yapıldığı sert kalay yüzde 91 kalay, yüzde 7.5 antimon ve

yüzde 1,5 bakırdan oluşur. Özellikle tabak ve bardaklarda kurşun kullanılmaz. Bu alaşımdan yapılmış malzemelerin yüzeyi mavimsi beyaz renklidir ve mat bir parlaklığa sahiptir.

Sert kalay genellikle döküm yoluyla hazırlanır, ardından dövülerek ve tezgâhta işlenerek biçimlendirilir. Ayrı parçalar lehimlenerek birleştirilir. Sert kalay alaşımlarının çoğu oldukça sünektir ve kolayca işlenir.

sert kenar, İngilizce HARD-EDGE, birbirinden kesin dış çizgilerle ayrılmış, parlak renkli, basit geometrik biçimlerle yapılan kompozisyonların ağırlıkta olduğu resim üslubu. *Ayrıca bak.* minimal sanat.

sert lehimleme, metal parçaların ısıtılarak ve aralarına dolgu metali uygulanarak birleştirilmesi işlemi. Birleştirilecek metallerin erime noktasından daha düşük bir sıcaklıkta eriyen dolgu metali parçaların arasına önceden yerleştirilebilir ya da parçaların ısıtılması sırasında birleşme noktasına beslenebilir. Dolgu metali birleşme noktasına kılcal etkiyle sızar. Erimiş haldeki dolgu malzemesinin sıcaklığı 430°C'nin üzerindedir. Lehimlemede ise dolgu metali bu sıcaklığın altında kalır.

Hemen hemen bütün metaller sert lehimleme yoluyla birleştirilebilir. Yeni alaşımlar geliştirildikçe dolgu metalleri de çok çeşitlenmiştir. Parçalar hamlaçlarla ısıtılabilir, ama bu arada birleşme noktasının eriticiyle (lehim pastası) iyice sıvanmış olması gerekir. Isıtma işlemi indüksiyon ocaklarında, tuz banyosunda ve vakumlu fırınlarda da gerçekleştirilebilir; bu durumda, eğer yüzeyler iyi temizlenmişse lehim işlemi eriticiye gerek kalmaksızın gerçekleştirilebilir. Oldukça güvenilir bir birleştirme yöntemi olan sert lehimleme, roket, jet motoru ve uçak parçalarının yapımında uygulanır. *Ayrıca bak.* kaynak; lehimleme.

sert porselen, 19. yüzyıl başlarında İngiltere'de, daha ucuza gelecek ve seri olarak üretilebilecek porselen benzeri bir malzeme yapmaya çalışan Staffordshire'lı seramikçilerin geliştirdiği sert sırlı seramik türü. Bu ustaların yaptığı denemelerin sonunda yarı porselen, opak porselen, İngiliz porseleni, sert sırlı porselen, yeni porselen gibi çeşitli adlarla anılan gözeneksiz, sert ve dayanıklı bir porselen elde edildi. İlk başarılı sert porseleni 1800'de Staffordshire'da, Longton'daki Lane End seramik atölyelerinde William Turner üretti. Turner, 1805'te patentini Stoke-on-Trent'teki Josiah Spode'a sattı. Spode, mavimsi gri renkteki ürünlerine "sert porselen" ya da "yeni porselen" adını verdi. 1813'te ise, Lane Delph'te bulunan Charles James Mason, İngiliz porseleni denen, aynı türde beyaz ürünler için bir patent aldı. Genellikle Doğu porselenlerine benzetilmiş bu yemek takımlarıyla vazoların çoğu Çin ve Japon örgeleriyle bezenmişti. Yaklaşık 1860-1900 arasında Amerika'da da beyaz granit diye anılan bir sert porselen üretildi.

sert su, kalsiyum ve magnezyumun, başta bikarbonat, klorür ve sülfat tuzları olmak üzere, çeşitli tuzlarını içeren su. Sert suda demir (II) iyonları da bulunabilir; demir (II), demir (III) haline yükseltgenerek yıkanmış kumaşlar ve emayelenmiş yüzeyler üzerinde kırmızımsı kahverengi bir leke bırakır. Su kaynatıldığında kalsiyum bikarbonatlar çözünmez karbonatlara dönüştüğünden, kalsiyum bikarbonatın neden olduğu sertlik

geçici, öbür tuzların neden olduğu sertlik ise kalıcıdır. Kalsiyum ve magnezyum iyonları sabundaki büyük molekülü yağ asitleriyle tepkimeye girerek çözünmez jelatin benzeri bir çökel oluşturur, bu da sabunun boşa harcanmasına neden olur. Günümüzde kullanılan deterjanlarda bu tepkime gerçekleşmez.

Sert sulardaki kalsiyum ve magnezyum, buhar kazanlarındaki levhaların üzerinde sert bir kabuk oluşturur. Taşlaşmış kabuğun ısı geçirgenliği çok düşük olduğundan yakıt tüketimi artar ve boruların aşırı ısınması nedeniyle kazan daha çabuk çürür. Suda bulunan sodyum karbonatın hidrolize uğraması sonucunda oluşan serbest haldeki sodyum hidroksit de, levhaların gevreklemesine ve kırılmasına yol açar. Küçük tesislerde sert suyun yumuşatılmasında sodyum karbonatın (çamaşır sodası) yanı sıra amonyak, boraks ya da sodyum fosfattan yararlanılır. Sodyum karbonat kalsiyumu karbonat, magnezyumu hidroksit halinde çöktürür. Büyük ölçekli yumuşatma işlemlerinde ise suya kalsiyum karbonat, magnezyuma da hidroksit halinde çöktürecek miktarda kireç katılır. Arta kalan kalsiyum tuzlarını çöktürmek için de sodyum karbonat eklenir. Evlerde ise doğal ya da yapay zeolit minerallerinden yararlanılır. Ayrıca bak. su yumuşatıcı; yumuşak su.

sertab, eski kitap ciltlerinde alt kapağın ucuyla mikleb arasındaki parça. Ayrıca bak. ciltçilik.

sertão (Portekizcede "issiz orman" ya da "çalılık"), Brezilya'nın kuzeydoğu kesiminde, büyük bölümü bodur yayla ormanlarıyla (*caatinga*) kaplı kurak iç bölge. *Sertão* sözcüğü sürekli yerleşim bölgelerinden uzaktaki dağınık nüfuslu kırsal alanları anlatmak için de kullanılır.

sertdoku, SKLERENKİMA olarak da bilinir, bitkilerde destek görevi yapan, yani dokulara sertlik ve diklik sağlayan çeperleri kalınlaşmış, sert odunsu hücrelerin oluşturduğu bir destekdoku çeşidi. Sitoplazması ve

Taşhücreleri
J. M. Langham

çekirdeği bulunmayan bu cansız hücrelerin başlıca iki tipi vardır: İlki ince uzun ve sivri uçlu lif hücreleri, öbürü kalın çeperli taşhücreleridir. Lif hücreleri genellikle 1-2 mm uzunluktadır. Bazen daha uzun boylu ayrık-sı örneklerine de rastlanır (örneğin keten lifleri 20-40 mm uzunluktadır). Lifler genellikle tek tek değil demetler halinde bulunur ve iletim demetlerini bir kın gibi sarar. Taşhücrelerine ise en çok bitkinin gövde kabuğunda, yapraklarında, meyvelerinde ve tohum kabuğunda rastlanır. Lifler gibi ince uzun olmayan taşhücrelerinin çeperleri çok kalınlaşmıştır ve çeperlerindeki basit geçirirler kanal şeklini almıştır.

Sertel, Sabiha (Zekeriya) (d. 1895, Selanik - ö. Eylül 1968, Bakü, SSCB), gazeteci, yazar. Özellikle II. Dünya Savaşı sırasında ki antifaşist ve antimilitarist çizgideki yazılarıyla ünlenmiştir.

Ortaöğrenimini Selanik Terakki İnas İdadisi'nde ve bir Fransız okulunda tamamladı.

Sabiha Sertel
İletişim Yayıncılık Arşivi

Selanik'in Yunanlıların eline geçmesinden (1912) sonra ailesiyle birlikte İstanbul'a yerleşti. 1919'da kocası Mehmet Zekeriya (Sertel) ile birlikte ABD'ye gitti. Columbia Üniversitesi'nde sosyoloji öğrenimi gördü. 1924'te kocasıyla *Resimli Ay*(*) dergisini çıkarmaya başladı. Demokrasinin yerleşmesini ve sosyalizmi savunan yazılarından dolayı çeşitli baskılarla karşılaştı. Bu arada Mehmet Zekeriya ve Faik Sabri'yle (Duran) *Çocuk Ansiklopedisi*'ni (1927-28, 4 cilt) hazırladı. *Cumhuriyet* gazetesinin çıkardığı *Hayat Ansiklopedisi*'nde çalıştı (1932). *Resimli Perembe* ve yalnızca bir sayı yayınlanabilen *Projektör* (1936) adlı dergileri çıkardıktan sonra kocasıyla birlikte *Tan*(*) gazetesinin yayımcıları arasında yer aldı.

II. Dünya Savaşı (1939-45) yıllarında savaş, faşizme ve militarizme karşı yayınları nedeniyle geniş yankı uyandıran ve Cumhuriyet Halk Partisi yönetiminin tepkisini çeken *Tan* gazetesi, bir kışkırtma sonucunda basılıp yağmalandı ve tahrir edildi (*bak. Tan Olayı*). Bu olaydan sonra yağmacılar yerine Serteller kovuşturmayla uğradı; eski yazılarından dolayı davalar açıldı. Bu koşullar karşısında kocasıyla ülke dışına çıkan Sertel Paris, Budapeşte, Moskova ve Bakü'de yaşadı. Bu dönemde Türkiye Komünist Partisi'nin ülke dışındaki çalışmalarına katıldı ve Budapeşte Radyosu'nun Türkçe Yayınlar Servisi'nde çalıştı. Son yıllarında Türkiye'ye dönme isteği geri çevrildi. Anılarını *Roman Gibi* (ös 1969) adlı kitabında topladı. Sertel'in çeşitli çevirilerinin yanı sıra *Tevfik Fikret-Mehmed Akif Kavgası* (1940) ve *Tevfik Fikret, İdeolojisi ve Felsefesi* (1946) adlı araştırma kitapları vardır.

Sertel, (Mehmet) Zekeriya (d. 1890, Selanik - ö. 11 Mart 1980, Paris, Fransa), gazeteci, yazar. II. Dünya Savaşı döneminin en etkili yayın organlarından *Tan* gazetesinin yayımcılarından.

İlköğrenimini Selanik'te, ortaöğrenimini Selanik ve Edirne'de tamamladı. Gazeteciliğe genç yaşta, Selanik'te çıkan İttihat ve Terakki'nin yayın organı *Rumeli* gazetesinde başladı. Nabizade Ahmed Hamdi ile birlikte *Yeni Felsefe* dergisini çıkardı. Selanik'in Yunanistan'da kalmasından sonra İstanbul'a geldi. *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde çalışırken, aynı zamanda Hukuk Mektebi'ni bitirdi. Ardından Paris'te Sorbonne Üniversitesi'nde sosyoloji öğrenimine başladı. I. Dünya Savaşı (1914-18) nedeniyle İstanbul'a döndü ve Muhacirin Müdiriyyet-i Umumiyesi'nde aşair (aşiretler) müdürlüğünde bulundu, ayrıca *Turan* adlı günlük

bir gazete çıkardı. 1919'da karısı Sabiha Zekeriya (Sertel) ile birlikte ABD'ye gitti ve Columbia Üniversitesi'nde gazetecilik öğrenimi gördü. Türkiye'ye döndükten sonra bir süre matbuat umum müdürlüğü yaptı. 1924'te karısıyla birlikte *Resimli Ay*(*) dergisini yayımlamaya başladı. Sosyalizmi savunan yazıları nedeniyle sık sık kovuşturmayla uğradı ve tutuklandı. 1927'de *Resimli Ay*'daki yazılarından ötürü İstiklal Mahkemesi'nde yargılanıp üç yıla mahkûm oldu. Bu arada Sabiha Sertel ve Faik Sabri (Duran) ile birlikte *Çocuk Ansiklopedisi*'ni (1927-28, 4 cilt) hazırladı. 1930'da birkaç arkadaşıyla *Son Posta*(*) gazetesini çıkardı. 1936'da *Tan*(*) gazetesinin yayımcıları arasında yer aldı. Savaşa ve faşizme karşı çıkan çevrelerin sözcüsü haline gelen gazetenin 1945'te bir kışkırtma sonucunda basılıp

Zekeriya Sertel
Ara Güler

yağmalanması ve tahrir edilmesi (*bak. Tan Olayı*) üzerine karısıyla birlikte Türkiye'den ayrıldı. Paris, Budapeşte, Moskova ve Bakü'de yaşadı. Karısının ölümü (1968) üzerine yeniden Paris'e yerleşen Sertel, ısrarlı girişimlerinin sonucunda 1977'de Danıştay kararıyla Türkiye'ye dönebildi. Yurda döndükten sonra *Milliyet* gazetesinde yayımladığı "Nâzım Hikmet'in Son Yılları" yazı dizisinde, *Cumhuriyet* ve *Vatan* gazetelerinde yayımlanan yazılarında Sovyetler Birliği'ndeki uygulamaları eleştirmesi tartışmalara yol açınca ABD'ye kızı Yıldız Sertel'in yanına gitti. Bu dizi 1979'da kitap halinde yayımlandı. Sertel'in gazete yazıları dışında, anılarını içeren *Hatırladıklarım* (1968) ve *Mavi Gözlü Dev* (1969) adlı kitapları vardır.

sertleşme, kayaçların ısı etkisiyle katılaşması. Tortulların çimentolanma ya da pekişme yoluyla sertleşmesi de bu tanımin kapsamına girer. Sertleşmenin en tipik örneği, boynuztaş olarak adlandırılan kayacın katılaşması sürecidir; korkayaç sokulmalarıyla değme (kontak) bölgelerinde oluşan boynuz taşın sertleşmesi sırasında, magmadan kaynaklanan ısı ve akışkanlar kayacın dış çeperlerinin yapısını değiştirir ve dokusunun yoğunlaşarak sertleşmesine neden olur. Boynuztaş ayrıca karbonatlı tortul kayaçların ve şeyllerin sertleşmesi sonucunda da oluşur. Tortul kayaçlardaki sertleşme süreci oldukça karmaşıktır; bu süreçlerin çoğunda, karbonatlar, çeşitli silis ve sülfür türleri ve demir oksitler gibi bazı çimento malzemeleri de yer alır. Bu çimentolanma, gömülme sonucunda basıncın da artmasıyla birlikte, su kaybına, pekişmeye ve önemli ölçüde sertleşmeye neden olur. Oldukça ender rastlanan bir başka ilginç sertleşme biçimi de, yüzeye yakın kayaçların volkanik gazla-

nn yüzeye doğru hareketinin etkisiyle değişime uğraması ve ısınmasıdır.

sertlikölçer, malzemelerin sertlik ölçümünde kullanılan aygıtların ortak adı. Ölçümler genellikle, malzemenin yüzeyine bastırılan yuvarlak ya da sivri bir elmas, karbür ya da sert çelik ucun yüzeydeki etkisi ölçülerek gerçekleştirilir.

Brinell sertlikölçerinde, sertleştirilmiş çelikten ya da karbürden yapılmış bir bilye belirli bir yükte yüzeye bastırılır. Daha sonra, çapı bilinen bilyenin yüzeyde açtığı iz mikroskop altında incelenir ve ölçülür. Kilogram cinsinden yükün yüzeyde açılan küresel izin milimetrekare cinsinden alanına bölünmesiyle Brinell sertlik sayısı bulunur. Yüzeyde açılan izin alanı, bilye çapı ile izin derinliğinin bir fonksiyonudur.

Rockwell sertlikölçerinde ise çelik bir bilye ya da konik bir elmas uçtan yararlanılır. Rockwell sertliği de, ucun belirli yükler altında malzemeye işleme derinliği biçiminde tanımlanır. Bu derinlik ucun belirli bir ön yük altındaki konumuna göre ölçülür ve işleme derinliğine karşılık gelen sertlik sayısı aygıtın kadranından okunur. Sanayide, sertleştirilmiş çeliklerin kalite kontrolünde elmas uçlu Rockwell sertlikölçerleri yaygın olarak kullanılır.

Vickers sertlikölçerinde kare piramit biçimli elmas uçlar kullanılır. Vickers sertlik sayısı, yükün karenin köşegen uzunluklarının çarpımına bölünmesiyle elde edilir. Çok sert malzemeler için duyarlı sonuçlar veren Vickers sertlikölçeri ince levhaların sertliklerinin belirlenmesinde de kullanılabilir.

Shore sertliği ise, malzemenin esnekliğinin ölçüsünü verir. Shore sertlikölçerinde, ölçeklendirilmiş bir cam tüp içindeki elmas uçlu bir çekiç belirli bir yükseklikten malzemenin üzerine düşürülür ve sertlik sayısı, çekicinin malzemeye çarptıktan sonra sıçradığı yüksekliğe bağlı olarak belirlenir. Malzeme ne kadar sertse, çekiç o kadar yükseğe sıçrar. Ayrıca bak. Mohs sertliği.

sertodun, kapalıtohumlular bölümünde yer alan geniş yapraklı, yani kışın yapraklarını döken ağaçların odunlarına verilen ad. Dünya kereste üretiminin yaklaşık yüzde 20'sini sertodunlar oluşturur. Sertodun terimi çağrıştırdığının tersine bir ağacın odununun sertlik ve yumuşaklığından değil odunun yapısında yer alan hücre tiplerinden kaynaklanır. Sertodunlar trake elemanları, lif ve özekdoku hücreleri içerir. Yani sertodunlar grubunda sınıflandırılan bir odunun mutlaka sert olduğu anlamı çıkarılmamalıdır. Örneğin sertodun olarak kabul edilen balsa odunu gerçekte en yumuşak odunlardan biridir. *Karş. yumuşakodun.*

Sertorius, Quintus (d. İÖ y. 123, Nursia - ö. İÖ 72), Roma Senatosu'na karşı gelerek İspanya'nın büyük bölümünde hâgimsız bir yönetim kuran Romalı devlet adamı ve komutan.

Galya'da Kimberlere ve Tötonlara karşı çarpıştı (İÖ 105 ve 102). İspanya'da görev aldı (İÖ 97), Gallia Cisalpina'da *quaestor*luk yaptı (İÖ 90), İtali Savaşı'nda (İÖ 90-89) bir orduya komuta etti. Lucius Cornelius Sulla ve Gaius Marius arasındaki iç savaşta (İÖ 87-86) Marius'un yanında yer aldı. *Praetor* olarak atandı (İÖ 83) İspanya'da, Sulla'nın üzerine iki lejyon göndermesi üzerine Afrika'ya çekildi. İÖ 80'de İspanya'ya dönerek önce Yakın İspanya'nın (Hispania Citerior) tümünü, İÖ 77 sonlarında da Uzak İspanya'nın (Hispania Ulterior) büyük bölümünü denetim altına aldı. Akdeniz korsanları ve Pontus kralı VI. Mithradates'le ittifak kurdu, M. Perperna

gibi Sulla karşıtlarını yanına çekti. İÖ 77'de İspanya'ya ulaşan Gnaeus Pompeius komutasındaki Roma kuvvetlerine karşı başarıyla direndiye de, İÖ 74'ten başlayarak ağır yenilgilere uğradı. Bu arada Iberler arasında başlayan karışıklıkları önlemek için başvurduğu sert önlemler, desteğini zayıflattı. İÖ 72'de Perperna'nın düzenlediği bir suikast sonucunda öldürüldü.

serum bak. kan serumu

serum albümini, kan plazmasındaki protein miktarının yüzde 55'ini oluşturan protein türü. Başlıca işlevi kan damarları ve dokular arasındaki geçişme (ozmoz) basıncını sürdürmektir. Dolaşımdaki kanın içerdiği sıvı kan damarlarından dışarı çıkma eğilimi gösterir. Albümin ve bir ölçüye kadar kolloit yapısındaki diğer proteinler sıvının damarların içinde kalmasını sağlar. Plazmadaki proteinlerin yoğunluğu düşerse kanın sıvı bölümü dokuların içine girer, ödem oluşur. Albümin, pıhtılaşma için gerekli antitrombin ve heparin kofaktörü adlı iki maddeyi de içerir. Siroz, virüs hepatiti ya da kanser gibi karaciğer hastalıklarında albümin düzeyi değişebilir. Şok tedavisinde ve ödem oluştuğunda dokulardaki fazla sıvının boşaltılması gerektiğinde hastaya albümin nakli yapılır. Bitkiler, hayvan dokusu, yumurta akı ve sütte de farklı işlevleri olan albümin bileşikleri vardır.

serum hastalığı, tetanos, botülizm ya da yılan zehirlenmesi gibi hastalıklara bağışıklık sağlamak amacıyla kana şırınga edilen hayvan serumu ya da antiseruma karşı oluşan alerjik tepkimesi. Başlıca belirtiler deride döküntü, kaşıntı, yüz, kol ve bacaklarda şişme, ateş, eklemlerde ağrı ve şişme, karın ağrısı, bulantı ve kusmadır. Ağır vakalarda sinir sistemine ilişkin belirtiler de görülebilir.

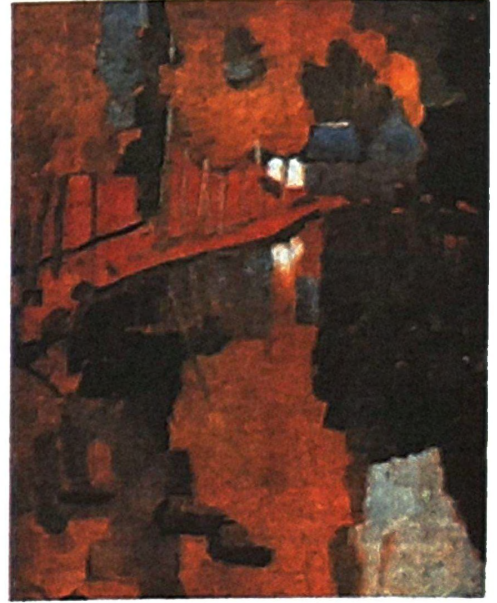
Hastalığın nedeni, hastanın antikorlarının hayvan serumundaki proteinleri yabancı cisim ya da antijen olarak kabul edip antijen-antikor bileşiklerini oluşturmaları ve bu bileşiklerin kan damarlarının duvarlarına yerleşmesidir. Bir dizi kan proteininden oluşan komplemanın etkin hale gelmesi iltihaba neden olur. Belirtiler serumun vücuda şırınga edilmesinden yaklaşık iki hafta sonra ortaya çıkar, genellikle yalnız birkaç gün sürer. Hastalığın ağırlığı şırınga edilen serumun miktarına ve hastanın bağışıklık sisteminin daha önceki durumuna bağlıdır. Daha önceden duyarlılık kazanmış hastalar antijenle ilk kez karşılaşanlara göre çok daha kısa zamanda tepki gösterir. Alerjiye yatkın olduğu saptanan hastaların da normal kişilerden daha sık serum hastalığına yakalandığı belirlenmiştir.

Yazımı aynı olan başlıklar kişiler, yerler, kavram, kurum ve nesneler biçiminde sıralanmıştır.

Sérusier, (Louis-)Paul(-Henri) (d. 1863?, Paris - ö. 6 Ekim 1927, Morlaix, Fransa), bireşimcilik(*) akımının gelişmesinde rol oynayan Pont-Aven okulu(*) üyesi.

Felsefe öğrenimi gördüğü sıralarda sanatçı olmaya karar vererek Paris'te Julian Akademisi'ne girdi (1886). 1886-88 arasında Pont-Aven'de, 1889-90'da da Le Pouldu'da Paul Gauguin'le birlikte çalıştı. 1890'larda Nabi'lere katılarak topluluğun ilkelerini belirleyen kuramları geliştirdi. 1897 ve 1903'te Almanya'da Beuron'daki Benedikten manastırında bulunan bir dinsel sanat

okulunu gezdi ve orada karşılaştığı sanatçıların dinsel simgecilik anlayışından büyük ölçüde etkilendi. 1914'te Bretonya'ya yer-

"Aşk Ormanının Tilsimi", Paul Sérusier'in bir yapıtı, 1888; özel koleksiyon. Alençon, Fransa
Anadolu Yayınları Arşivi

leşti ve mistik bir sanatçı olarak tanındı. Ama bu dönemdeki kuramsal çalışmalar genellikle resimlerinden daha önemli sayılır.

serüsit, kurşun karbonat (PbCO₃) yapısında, önemli bir kurşun cevheri ve sık rastlanan ikincil bir kurşun minerali olan karbonat minerali. Çoğunlukla kurşun çökelle-

Yeni Güney Galler'den serüsit örneği
Illinois State Museum, fotoğraf John H. Gerard-EB Inc

rinin ufalanmış kesimlerinde, özellikle galeenin yükseltgenme ürünü halinde bulunur. Elde edildiği başlıca yerler, İspanya'da Murcia, Namibia'da Tsumeb, Yeni Güney Galler'de Broken Hill ve ABD'de Colorado'dur. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için bak. karbonat mineralleri (tablo).

serval (*Felis serval*), *Felidae* (kedigiller) familyasından, Afrika'da Sahra'nın güneyinde kalan bölgelerdeki çalimsız bitkilerle örtülü, suya yakın kesimlerde yaşayan etçil memeli türü. İnce yapılı ve uzun bacaklı olan bu hayvan çok çevik ve iyi bir tırmanıcıdır. Bazen ormanlık yerlere girse bile kurak ve açık alanlarda görülmez. Geceleri dolaşmaya çıkarak kemiriciler ve tavşanlar gibi küçük memeliler ile kuşları avlar.

Servalin boynu uzun, başı küçük, kulakları oldukça iridir. Erişkinlerin uzunluğu 20-30 cm'lik kuyruğu dışında 80-100 cm, omuz yüksekliği yaklaşık 50 cm, ağırlığı 15 kg'dır. Siyah benekler ve çizgilerle bezeli olan postunun üst bölümleri sarımsıdan kızıl kahverengiyeye kadar değişen renkte, alt bölümleri ise kirli beyazdır. Postu daha küçük

Serval (*Felis serval*)
Christina Lake-Photo Researchers

beneklerle kaplı bireyler eskiden ayrı bir tür (*F. servalina*) sayılmış, ama sonradan bu ayrımın tür düzeyinde olmadığı ortaya çıkmıştır. Özellikle Kenya'nın platolarında tümüyle siyah tüylü serval topluluklarına da rastlanmaktadır.

Dişi serval genellikle bir baunda 2-4 yavru doğurur. Gözlemlere göre gebelik dönemleri 68-74 gündür.

Servan-Schreiber, Jean-Jacques (d. 13 Şubat 1924, Paris, Fransa), Fransız gazeteci ve siyaset adamı.

1943'te Charles de Gaulle'un Özgür Fransız Ordusu'na savaş pilotu olarak katıldı. Savaş sırasındaki hizmetlerinden dolayı Yiğitlik Haçı'yla ödüllendirildi. 1948-53 arasında *Le Monde* gazetesinin dış haberler yönetmeni olarak çalıştı. 1953'te ılımlı sol çizgideki haftalık haber dergisi *L'Express*'i kurdu ve 1970'e değin derginin yöneticiliğini yürüttü. 1956'da askere alınan Servan-Schreiber, Fransızların Cezayir'deki baskı ve zulmünü ortaya koyan *Lieutenant en Algérie* (1957; Cezayir'deki Teğmen) adlı ilk kitabından dolayı askeri mahkemede yargılandı. Kitap Fransa'da Cezayir savaşı-na karşı muhalefetin güçlenmesinde etkili oldu. Servan-Schreiber *Le Défi américain* (1967; *Amerika Meydan Okuyor*, 1968, 1975) adlı kitabında Avrupa'nın ABD'nin bir ekonomik sömürmesine dönüşmekte olduğunu öne sürdü.

Radikal Sosyalist Parti'nin genel sekreterliğini (1969-71) ve başkanlığını (1971-75; 1977-79) yürüten Servan-Schreiber, *Ciel et terre: Manifeste radical* (1970; *Gök ve Yer: Radikal Manifesto*) adlı kitabında partisinin görüşlerini ortaya koydu. 1970'te Ulusal Meclis'e seçildi. Valéry Giscard d'Estaing'in hükümetinde reformlardan sorumlu bakan olarak görev aldı, ama nükleer denemeler konusunda izlenen politikaya muhalefet ettiği için kısa süre sonra hükümetten çıkarıldı.

1972'de Jean Lecanuet ile birlikte Reformcu Hareket'i kurdu; Haziran 1974'te gene kısa bir süre için reform bakanlığını üstlendi. 1976-78 arasında Lorraine Bölge Meclisi'nin başkanlığını yürüttü. 1979'da oluşturduğu Paris Grubu ile bağlantılı olarak *Le Défi mondial* (1980; *Dünya Meydan Okuyor*) adlı yapıtını yayımladı. *L'Express*'in yönetimiyle bağlantısını 1970'lerde de sürdürdü.

Servan-Schreiber'in öbür yapıtları arasında, Fransa'da 1968 öğrenci ayaklanmalarının nedenlerini ele aldığı makalelerinin derlendiği *Les Réveil de la France* (1968; *Bir Toplumun Uyanışı*, 1968), *Forcer le destin* (1970; *Kaderi Zorlamak*), *Le pouvoir régional* (1971; *Yerel İktidar*), *Appel à la réforme* (1971; *Reforma Çağrı*), *L'arme de la confiance* (Güven Silahı) ve *Le manifeste* (1977; *Manifesto*) sayılabilir.

Servet-i Fünun, İstanbul'da yayımlanan haftalık edebiyat, daha sonra magazin dergisi (17 Mart 1891-26 Mayıs 1944).

II. Abdülhamid döneminin ağır sansür koşullarında Ahmet İhsan'ın (Tokgöz) yayımlamaya başladığı dergi, sayfalarında yer verdiği İstanbul gravür ve resimleriyle geniş ilgi gördü. İlk sayılarında Nabizade Nâzım'ın söyleşi türündeki yazılarının yanı sıra Seyyid-i Tesamuh adlı romanını tefrika etti. Daha sonra Recaizade Ekrem, Ahmed Rasim, Mahmud Sadık ve Halit Ziya'nın (Uşaklıgil) katılmasıyla yazı kadrosu genişledi.

1895'te sayfalarını genç yazarlara açmaya başlayan *Servet-i Fünun*, 7 Şubat 1896'da çıkan 256. sayısında yazarları müdürlüğüne Tevfik Fikret'in getirilmesinden sonra, Edebiyat-ı Cedide(*) akımının yayın organı durumuna geldi. Dergide bu akımın dışında kalan Abdülhak Hamit (Tarhan) gibi edebiyatçılara da yer verildi. Bu dönemde bazı romanlar ilk kez, Fransız dergilerindeki gibi resimlenerek yayımlandı.

Servet-i Fünun, Tevfik Fikret'in kişisel bir nedenle dergiden ayrılmasından sonra, yerine geçen Hüseyin Cahit'in (Yalçın) Fransızcadan çevirdiği bir yazı nedeniyle 16 Ekim 1901'de kapatıldı. Haklarında dava açılan Hüseyin Cahit ve Ahmet İhsan yargılama sonunda aklandı. Ama baskılar nedeniyle Edebiyat-ı Cedide kimliğini yitiren dergi, uzun süre sağlık, tarım gibi konularda pratik bilgiler veren bir yayın organı kimliğine büründü.

Servet-i Fünun II. Meşrutiyet'in ilanının (1908) hemen ardından günlük gazete olarak çıktısı da çok geçmeden gene haftalık dergiyeye döndü. 24 Şubat 1910'daki 977. sayısında yayımlanan Fecr-i Âti encümeni-i edebisi (edebi kurulu) imzalı bildiriyi de, Fecr-i Âti(*) olarak bilinen yeni bir edebiyat topluluğunun organı kimliğini kazandı. Ahmet İhsan'ın yurtdışına gitmesi üzerine yayınına ara veren *Servet-i Fünun*, 20 Kasım 1924'ten sonra bir magazin dergisi olarak çıkmaya başladı. Latin harflerinin kabulünün ardından, Aralık 1928'de adını *Servet-i Fünun-Uyanış* olarak değiştirdi. *Servet-i Fünun-Uyanış*, 1940'tan sonra bir ara edebiyatta "tasfiye"yi savunan genç edebiyatçıların yönetimine geçti. Kurucusu Ahmet İhsan Tokgöz'ün ölümünden iki yıl sonra, 2.464. sayısında kapandı.

servet vergisi, belirli bir düzeyin üzerinde vergilendirilebilir sermaye varlığı bulunan herkesten alınan ve en azından bir bölümü sermaye kaynaklarından ödenen dolaysız vergi türü. Servet vergisi yalnızca ölen kişilerin bıraktığı varlıklardan alınan vaset ve intikal vergisini kapsamaz. Kaynağı cari gelirler olmakla ya da miktarı cari gelirleri aşmamakla birlikte bazı vergiler halk arasında zaman zaman servet vergisi olarak adlandırılır.

Hükümetler servet vergisini genelde, karşılaşılan olağanüstü bazı zorluklarla başa çıkarak, servet dağılımında kısa sürede önemli bir değişikliği gerçekleştirmek, dolaşımdaki para miktarını hızla düşürmek ya da iç borçlarda önemli bir azalma sağlamak amacıyla uygularlar. Servet vergisi I. ve II. Dünya savaşlarından sonra birçok Avrupa

ülkesinde uygulanmıştır. Ayrıca bak. Varlık Vergisi.

Serveto, Miguel (d. 1511?, Villanueva ya da Tudela, İspanya - ö. 27 Ekim 1553, Champel, İsviçre), resmi öğretiyeye ters düşen görüşleri nedeniyle hem Protestanlar, hem de Katoliklerce lanetlenmiş İspanyol hekim ve ilahiyatçı.

Toulouse'da (Fransa) hukuk öğrenimi görürken Kutsal Üçleme sorununa ilgi duydu. Şubat 1530'da, Fransisken tarikatından koruyucusu Juan de Quintana ile birlikte İmparator V. Karl'ın (Şarlken) taç giyme töreni için Bologna'ya gitti. Papalığın gösteriş düşkünlüğü ve imparatorun dünyevi bir papaya bağlılık yemini etmesi üzerine büyük bir düş kırıklığına uğradı. Basel ve Strasbourg'da Johannes Oekolampadius, Martin Bucer ve Kaspar Schwenckfeld gibi Reform önderleriyle tanıştı. Kutsal Üçleme üzerine düşüncelerini açıkladığı *De Trinitatis erroribus libri vii* (1531; Kutsal Üçleme Hataları Üzerine Yedi Kitap) adlı yapıtında resmi öğretiyeye sert eleştiriler yöneltti. Hem Katoliklerin hem de Protestanların tepkisini çeken bu yapıtı gözden geçirip ertesi yıl *Dialogorum de Trinitate libri ii* (Kutsal Üçleme Üzerine Konuşmalar, İki Kitap) adıyla yeniden yayımladı.

Lyon'a yerleştikten sonra Villanovanus adıyla bazı bilimsel yapıtları derledi. Ayrıca Ptolemaios'un *Geographikē hyphēgēsis*'ini (y. 150; Coğrafya Kılavuzu) çevirdi. 1538'de astroloji üzerine bir çalışma yayımladı. Yıldızların sağlık üzerindeki etkilerini anlattığı bu kitapla tıp çevrelerinin sert eleştirilerine hedef olmasına karşın, aynı yıl Paris'te tıp öğrenimine başladı. Ardından Vienne baskiskoposunun hekimi oldu. 1542'de Lyon'da, en önemli yapıtı olan *Biblia sacra ex Santis Pagnini translatione*'yi (Pagninus Santes'in Çevirisinden Kutsal Kitap) yayımladı.

1546'da *Christianismi Restitutio* (Hristiyanlığın Yeniden İnşası) adlı çalışmasının el yazmasını Calvin'e göndererek kendisiyle görüşmek istediğini bildirdi. Karşılıklı birkaç mektuptan sonra Calvin, Serveto'yla anlaşmasının olanaksızlığını görerek yazışmayı kesti, ama el yazmasını sakladı.

Christianismi Restitutio'nun el yazmaları yeniden gözden geçirildikten sonra 1553'te Vienne'de gizlice bin adet basıldı. Yapıtta Ruh ile yeniden doğuş arasındaki ilişkiden söz eden Serveto, farkında olmadan kanın akciğerlerdeki dolaşımını da açıklamıştı. Ona göre Roma İmparatoru I. Constantinus'un (Büyük) Nikaiia Amentüsü'nü yayımlamasıyla hem Baba Tanrı, hem de Oğul İsa lekelenmiş, İsa'nın kurtarıcı rolü geri plana itilerek kilisenin çöküşü hazırlanmıştı. Serveto bu çöküşün kilisenin devletten ayrılmasıyla ve yalnızca kutsal metinlere ve Constantinus öncesinde yaşamış Kilise Babaları'nın yapıtlarına dayanan ilahiyat kuramlarına başvurulmasıyla engellenebileceğine inanıyordu.

Bu arada Serveto'nun Calvin'e yazdığı bazı mektupları ele geçiren Guillaume de Trie, Lyon kentinin enkizlitrüne başvurarak Serveto ile kitabın yayımcılarını yakalattı. Mahkeme sırasında kaçmayı başaran Serveto, Katolik yetkililerce temsili olarak yakıldı. Sonunda Cenevre'de bulunduğu sırada tanındı ve yakalanarak heretiklik suçlamasıyla yargılandı (Ağustos-Ekim 1553). Davada önemli bir rol oynayan Calvin, onun yakılmak yerine boynu vurularak öldürülmesini istedi. Serveto sonunda, Kitabı Mukaddes'e katı biçimde bağlı olması ve evrene ilişkin görüşlerinde tümüyle Hristiyanlığı merkez almasına karşın, heretiklikten suçlu bulundu. Bu kararda, özel-

İlke Kutsal Üçleme ile vaftize ilişkin görüşleri etkili olmuştur. Serveto'nun yakılmasından sonra Protestanlar arasında heretiklere ölüm cezası verilmesi konusunda bir tartışma başladı ve Jean Calvin sert eleştirilere hedef oldu.

servi, servigiller (*Cupressaceae*) familyasının *Cupressus* cinsini oluşturan, 20 kadar herdem yeşil ağaç ve çalı türünün ortak adı. Asya, Avrupa ve Kuzey Amerika'nın sıcak, ılıman ve astropik bölgelerinde yaygın olan bu cinsin üyeleri en çok süs, rüzgâr perdesi ve kereste ağacı olarak yetiştirilir.

Genellikle 25 m'ye değin boylanabilen servi ağaçları özellikle gençken piramitsi bir

Adi servi (*Cupressus sempervirens*)
W H Hodges

görünüm alır. Bazı türleri ise olgunlaştıkça yassılaşıp, yayvanlaşan tacıyla dikkati çeker. En çok 6 m'ye ulaşan çalımsı türleri de vardır. Gövde ve dalları saran kabuk türlerin çoğunda kolaylıkla kopabilen ince levha ya da şeritler halindedir. Yaprakları pulsu bir yapıda olup, sürgünlere karşılıklı çiftler halinde dizilmiş ve üst üste sıkıca kapanmıştır. Yaprakların dış yüzünde salgı bezleri bulunur. Genç sürgünler üzerinde iğnemsî yapraklara da rastlanır.

Erkek ve dişi kozalakları aynı ağaç üzerinde, ama genellikle ayrı dalların ucunda bulunur. Küre biçimli, küçük kozalakları ortadaki bir eksenle bağlanmış üç ya da altı çift odunsu ya da derimsi puldan oluşur. Sırt tarafında sivri uçlu bir çıkıntı bulunan her bir pulun altında türe bağlı olarak sayıları 6 ile 100 arasında değişen pek çok kanatlı tohum yer alır. Tohumlar döllendikten bir yıl sonra olgunlaşır ve kozalaklar kırılp açılana değin yıllarca kozalağın içinde kalır.

Servilerin açık sarımsı kahverengi, kokulu, hafif, kolay işlenebilen ve dayanıklı odunlarından inşaat, mobilya ve marangozluk işlerinde yararlanılır. Toprakaltı ve sualtı inşaatları için oldukça uygundur. Ama, kokuları nedeniyle bunların gıda sanayisi için ambalaj yapımında kullanılması sakıncalıdır. Servi türleri içinde en değerli odunlar adi servi ya da Akdeniz servisi (*C. sempervirens*), Monterey servisi (*C. macrocarpa*) ve Himalaya servisinden (*C. torulosa*) elde edilir. Bu üç türle birlikte kokulu servi (*C. goveniana*), Arizona servisi (*C. arizonica*), Çin ağlayan servisi (*C. funebris*) ve Meksika servisi (*C. lusitanica*) süs bitkisi olarak da yetiştirilir. Bu türler içinde Anadolu'da doğal olarak yani kendiliğinden yetişen tek tür adi servidir. Ortalama 20-30 m'ye kadar boylanabilen bu ağacın ehrami servi ve dallı servi adı verilen iki çeşidi vardır. Cami, türbe ve mezarlıklara dikilen

ehrami servi gövdeye paralel olacak kadar yukarıya yönelmiş dalları ve sütunsu gövdesiyle ayırt edilir. Buna karşın Türkiye'nin Akdeniz ve Ege kıyılarında hattâ yer yer Karadeniz kıyılarındaki bile yetişen dallı servinin dalları gövdeye dik bir konumda dizilmiştir; bu nedenle de dallar yana doğru açıktır.

Nemli kum topraklarından, hafif balçık ya da kurak, kireçli topraklara kadar değişik toprak tiplerinde yetişebilen bu ağaçlar başlıca çelikleme ya da aşılama yöntemiyle ya da tohumla çoğaltılır. Ağır dona karşı dayanıklı değildir. Zararlılardan pek etkilanmemesine karşın kökboynu kanseri ve kök çürüklüğü gibi bazı hastalıklara duyarlıdır.

Monterey servisi ile yalanciservilerden *Chamaecyparis nootkatensis*'in çaprazlanmasıyla rüzgâr perdesi olarak kullanılan bir melez servi (*Cupressocyparis leylandii*) elde edilmiştir.

Service, Elman Rogers (d. 18 Mayıs 1915, Tecumseh, Michigan, ABD), ABD'li antropolog. İnsan topluluklarının incelenmesinde bugün geniş kabul gören takım (*band*), kabile, şeflik ve devlet kategorilerine dayanan sınıflandırmayı yapmış, ama özellikle "kabile"nin tanımı konusundaki kuşkuları yüzünden sonradan bu sınıflandırma sistemini reddetmiştir.

1950'de Columbia Üniversitesi'nde doktora çalışmasını tamamladı. 1949-69 arasında sırasıyla Columbia ve Michigan üniversiteleri ile California Üniversitesi'nin Santa Barbara kampusunda ders verdi. Latin Amerika ve Antiller'de kültürel evrim üzerine yaptığı araştırmalar sonucu, toplumsal sistemler ve devletin doğuşu üzerine çeşitli kitaplar yazdı. Bunlar arasında 1971'de *Profiles in Ethnology* (Etnolojide Profiller) adıyla yeniden basılan *A Profile of a Primitive Culture* (1958; İlkel Bir Kültürün Profili), *Primitive Social Organization* (1962; İlkel Toplumsal Örgütlenme), *The Hunters* (1966; Avcılar), *Cultural Evolutionism* (1971; Kültürel Evrimcilik) ve *Origins of the State and Civilization* (1975; Devletin ve Uygarlığın Kökenleri) sayılabilir. Service'in, Marshall D. Sahlins'le birlikte yayımladığı *Evolution and Culture* (1960; Evrim ve Kültür) adlı bir kitabı da vardır.

Service, Robert W(illiam) (d. 16 Ocak 1874, Preston, Lancashire, İngiltere - ö. 11 Eylül 1958, Lancieux, Fransa), başta "The Shooting of Dan McGrew" (Dan McGrew'un Vuruluşu) olmak üzere neşeli baladlarıyla tanınan Kanadalı şair.

1894'te Kanada'ya göç etti. Kanada Ticaret Bankası'nda (Victoria, British Columbia) çalıştığı 8 yıl boyunca Yukon'da oturdu. Balkan Savaşları (1912-13) sırasında Toronto'da yayımlanan *Star* gazetesinin muhabirliğini yürüttü. I. Dünya Savaşı sırasında da ambulans şöförü ve muhabir olarak görev aldı.

Kuzey Kanada'yı anlatan şiirlerini derlediği ilk yapıtları *Songs of Sourdough* (1907; Bir Altın Arayıcısından Şarkılar) ve *Ballads of a Cheechako* (1909; Bir Cheechako'dan Baladlar) büyük ilgi topladı. Öteki şiir kitapları arasında *Rhymes of a Red Cross Man* (1916; Bir Kızılhaç Görevlisinin Şiirleri) ve *Bar Room Ballads* (1940) sayılabilir. Service ayrıca *The Trial of '98* (1910; '98 Sınava) adlı bir roman ile *Ploughman of the Moon* (1945; Aydaki Rencper) ve *Harper of Heaven* (1948; Cennetin Arpcısı) adlı iki otobiyografik kitap yazmıştır.

Servişen Efendi, asıl adı SEROPE VİÇEN-YAN (d. 22 Kasım 1815, İstanbul - ö. 2 Ekim

1897, İstanbul). Ermeni asıllı Osmanlı hekim.

Paris Tıp Fakültesi'ni bitirdi (1839) İtalya'ya giderek 1840'ta Piza Üniversitesi'nde doktorasını tamamladı 1842'de İstanbul'a döndü. 1848'de Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de (Askeri Tıbbiye) ilk adli tıp derslerini vermeye başladı. Aynı yıl Bâb-ı Seraskeri'ye sertabip atandı. *Gazette Médicale de Constantinople* (1849-52) adlı Fransızca tıp gazetesinin yazışlarını yönetti 1856'da Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane'nin kurucuları arasında yer aldı ve başkanlığını üstlendi (1858-59 ve 1865-66). Uzun süre Askeri Tıbbiye'nin başhekimliğinde bulundu Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin (Kızılay) kurucuları arasında yer aldı. Heyet-i Ayan üyeliğinde bulundu. İstanbul'daki Fransızca tıp dergilerinde de yazılar yayımlayan Servişen Efendi'nin Ermenice yapıtlarının en önemlisi *Mangadadzıyın*'dur (1844; Çocuk Bakımı).

servigiller bak. *Cupressaceae*

servikal spondiloz, boyun omurlarının omurilikte ve boyun sinirlerinde basya yol açan dejeneratif hastalığı.

Boyun omurlarının ilerleyici ve uzun süreli yıkımı omurlararası aralıklarda daralma ile sonuçlanır ve böylece yerinden ayrılmaya zorlanan omurlararası diskler boyun omurlarından çıkan sinirlerin köklerine bası ya da germe biçiminde etkiye bulunur. Bazen omurların kendileri de olmaları gereken yerden ayrılabilir. Oluşan gerilime tepki olarak başlayan eklem iltihabı sonucunda yeni kemik çıkıntıları meydana gelir ve "spondilitik uzantı" adı verilen bu yeni kemik yapıları omurilik üzerinde uyuladıkları bası ile sinirsel işlevi bozarlar.

Servikal spondilozun başlıca belirtileri, boyun ve kollarda sertlik ve yayılcı ağrılar ile baş hareketlerinde sınırlanma, baş ağrısı, kollar ve bacaklarda güç kaybı ile kasılma şeklinde gelişen felçlerdir. Sinir sistemi belirtileri, kemik yıkımı ve yaşlı hastalarda sıklıkla görülen eklem iltihabı bulgularının birlikte görülmesi nedeniyle servikal spondilozun eklem iltihabı ile ilgisi bulunmayan birincil sinir sistemi hastalıklarından ayırt edilmesi oldukça güçtür.

Başka organları ve dokuları etkilemeyen servikal spondiloz olgularının tedavisinde çekme tedavisi, dinlenme ve boyun hareketlerini sınırlamayı sağlayan yakalıklar kullanılır. Bu önlemlere karşın sinir sistemi belirtileri sürerse, omurların cerrahi girişim ile düzeltilmesi ve fitik oluşturan omurlararası disklerin çıkarılması ya da omurların birleştirilmesi gibi yöntemler uygulanabilir.

Servilia (d. İÖ y. 100), Julius Caesar'ın metresi ve onun katili Marcus Brutus'un annesi. Quintus Servilius Caepio ile Livia'nın kızıydı. Marcus Iunius Brutus'la, daha sonra Decius Iunius Silanus'la (İÖ 62'de konsül) evlendi. Yirmi yıl boyunca Caesar'ın en gözde metresi oldu. Caesar, iç savaş sırasında el konan bazı mülkleri ona verdi. Caesar'ı fiziksel güzelliğinden çok zekâsıyla kendisine bağladığı sanılır. Oğlu Brutus ile birlikte Caesar'a yönelik suikastın başlıca tertipçileri arasında yer aldı.

servis takımı, sofrada kullanılan çeşitli boylandaki kaşık, çatal, bıçak ve servis aletlerinden oluşan takım. Bıçaklar bazı ülkelerde kesici aletler(*) olarak sınıflandırılır ve servis takımı kapsamına alınmaz.

Bilinen en eski kaşıklar kilden yapılmış, pişirilerek sertleştirilmişti. Daha sonra uygun biçimli kemiklerden ve ağaçtan kaşıklar yapıldı. Eski Mısırlılar bu iş için tunç kullandılar. Bu tunç kaşıkların bazısının saplarının ucu salyangoz yerken kabuğundan çıkarmak için kancalıydı. Mısırlıların ayrıca sapları insan ya da hayvan biçiminde oyulmuş makyaj malzemesi kaşıkları ve dinsel ayinler için uzun saplı tütsü kaşıkları da vardı. Eski Yunanlılarla Romalılar da tunçtan, bazen de gümüşten kaşıklar kullandılar. Bazı Roma kaşıkların ağzının ortasındaki deliğin ne işe yaradığı bilinmez. Keltlerin tunçtan kaşıklarının kısa sapları ele iyi oturacak gibi biçimlendirilmişti.

En eski çatalar tek uçluuydu. İki uçlu çatal ilk kez Romalılar yaptı. Ortaçağda geniş ucu olan büyük servis çatalları kullanıldı. Daha sonra ortaya çıkan küçük yemek çatalları zamanla, hem bıçak, hem de çatal olarak kullanılan sivri uçlu yemek bıçaklarının yerini aldı. Bunların saplarının değerli ya da yan değerli malzemelerden yapıldığı da oluyordu.

İlk gümüş kaşıkların ağzları uzun ve sivriceyken, ortaçağ sonlarına doğru yuvarlaklaşmaya başladı; bunların sapları da kabartmalarla bezeniyordu. 18. yüzyıl ortalarında artık standart biçimli çatal kaşık takımları yaygınlaşmıştı. Sapının ucu bugünküler gibi yuvarlak ve aşağıya doğru kıvrımlı yemek kaşığı 1760'larda ortaya çıktı. İnsanların gündelik kullanım için yanlarında bıçak taşımaya âdeti 17. yüzyıl sonlarına doğru terk edildiyse de, yolculukta kullanılmak üzere çatal, kaşık, bıçak ve içme kabından oluşan takımların yapımı 19. yüzyıl ortalarına değin sürdü.

1742'de İngiltere'de Sheffield'li Thomas Boulsover bakır üstüne eritme yoluyla gümüş kaplama için bir yöntem geliştirdi (bak. Sheffield metal işi). 1750-1880 arasında Sheffield ve Birmingham'da bu yolla pek çok bıçak sapı, servis tabağı, çaydanlık, şamdan vb kullanım eşyası üretildi. Ama 1860'larda bulunan yeni bir elektrikli kaplama(*) yöntemi Boulsover'ın eritme tekniğinin yerini aldı. Nikel ve bakır alaşımları üstüne elektrikle gümüş kaplanması hızla yaygınlaştı ve bunu piring üstüne nikel kaplama izledi.

1860'tan sonra servis takımlarının çoğu elektrikle gümüş kaplanarak üretiliyordu. Ama 1920'lerde paslanmaz çelik kullanımı da hızla yaygınlaştı. Avrupa ve ABD'de paslanmaz çelik servis takımları için yeni tasarımlar geliştirildi. 1950'lerde Japonya, Tayvan, Kore ve Hong Kong'da da benzer bir gelişme oldu. Özellikle Uzakdoğu'da, daha ucuz takımlar üretmek için yüzde 12 krom içeren demirli paslanmaz çelik kullanılıyordu.

Günümüzde servis takımı üretiminde kullanılan öbür malzemeler arasında, lüks tüketim için altın, ucuz tüketime yönelik olarak da kalay kaplı demir, kaplanmamış nikel alaşımları, alüminyum ve plastik sayılabilir. Salata servisi için tahta ya da boyunzdan yapılan çatal kaşıklar çok tutulmaktadır. Alüminyum takımlar da hafif ve ucuz olduğu için yeğlenmektedir. Piknik takımları, dondurma kaşıkları ve havayollarında kullanılan yemek servisleri de çeşitli renklerde hafif plastikten üretilmektedir. En ucuz metal servis takımları adı çelik üstüne elektrikle bakır, nikel ya da krom kaplamadır.

Gümüş kaplama sofr takımları, iyice parlatılmış nikel gümüşü (temel olarak ba-

tır, çinko ve nikel alaşımı) ya da paslanmaz çelik üstüne elektrikle gümüş kaplanarak yapılır. Bunların kalitesi, baz metalin dayanıklılığı ve bileşimine, gümüş kaplamanın kalınlığına ve perdahın standardına bağlı olarak değişir.

Servitler, tam adı MERYEM ANA'NIN HİZMET-KARLARI TARİKATI, keşiş yaşamı sürmekle birlikte etkin toplumsal görevler alan frerlerin oluşturduğu Katolik tarikatı. 1233'te Floransalı yedi kumaş tüccarı tarafından kuruldu. Sonradan Yedi Kutsal Kurucu olarak anılan tüccarlar, aileleriyle işlerini bırakıp kent dışında yoksulluk, tövbekârlık ve kardeşliğe dayalı bir yaşam sürmeye başladılar. 1241'de bir bölümü, yaklaşık 20 km ötedeki Senario Dağına giderek dünyevi yaşamdan tümüyle çekildi. 1256'da Papa IV. Alexander tarikatı onayladı.

Servitlerin başlıca etkinlikleri vaaz verme, kilise ve misyoner evleri açma, özellikle Meryem Ana'ya bağlılık artırma çalışmalarıdır. Tarikatın Mantelatlar adıyla bilinen bir rahibe kolu da vardır.

Servius, tam adı MARIUS ya da MAURUS SERVATINUS HONORATUS (ü. İS 4. yy, Roma), Latin dilbilgisi uzmanı, yorumcu ve öğretmen. Vergilius üzerine değerli bir yorumun yazarıdır.

Ambrosius Theodosius Macrobius'un *Saturnalia* (Satürn Şenliği) adlı yapıtında yer verdiği genç konuşmacılardan biriydi. Yaşamının büyük bölümünü Roma'da geçirdi. Vergilius üzerine günümüze biri kısa, öbürü uzun iki metin halinde ulaşan bir yorum yazdı. İmzasız olan uzun metin ilk kez 1600'de, Pierre Daniel tarafından yayımlandı. Servius'un okulların gereksinimini karşılamak için yazdığı ve özellikle dilbilgisi ve üslup sorunlarına değindiği bu çalışması biraz değiştirilmişti. Baskıya Vergilius'un retorik, mitolojisi ve konuları gibi bölümler de eklenmişti. Bunlar bir olasılıkla Aelius Donatus tarafından yazılan yorumdan Servius'un kullanmadığı bölümlerdi.

Servius Tullius (ü. İÖ 578-534), Roma'nın altıncı efsanevi kralı. Daha sonraki tarihlerde gerçekleşen, yurttaşların servetlerine göre beş sınıfa ayrılması, gümüş ve bronz sikkelerin kullanılmaya başlaması, Roma'nın surlarla çevrilmesi gibi olaylar onun dönemine bağlanır. Aventinus Tepesinde Latin tanrıçası Diana için en eski ve önemli tapınağı inşa ettirdiğinde, Roma ile Latin Birliği arasında önemli bir anlaşmayı yaptığına inanılır. Bir kaynakta Etrüsk, öteki kaynaklarda ise Latin kökenli olduğu belirtilir.

Efsaneye göre beşinci kral Tarquinius'un evinde bir köle olarak doğdu. Onun kızıyla evlendi ve kayınası Tanaquil'in entrikalarıyla başa geçti. Daha sonra, kızı ve yerini alan damadı Lucius Tarquinius Superbus tarafından öldürüldü.

servodireksiyon, sürücünün direksiyona uyguladığı döndürme momentini güçlendiren ve motor tarafından tahrik edilen hidrolik bir donanım aracılığıyla kara taşıtlarının denetimini kolaylaştıran sistem.

Daha ağır taşıtların ve daha yumuşak lastiklerin yapılmaya başlamasıyla, direksiyon mili ile tekerlekleri döndürülen bağlantıların arasına bir dişli takımı koyma zorunluluğu ortaya çıktı. Böylece dişlilerin, sürücü tarafından direksiyona uygulanan momenti, ön ya da arka tekerlekleri sağa ya da sola döndüren daha büyük bir momente çıkarması sağlanmış oldu. Ama bu sistem, direksiyonun kısa süre içinde birkaç kez hızla döndürülmesinin gerektiği durumlarda yetersiz kalıyordu.

Bu eksikliği gidermek amacıyla 1930'larda servodireksiyon geliştirildi. Günümüzde kullanılan servodireksiyon sistemlerinin pek çoğunda, direksiyon çubuğu ya da direksiyon kutusuna bağlı hidrolik iticiler bulunur. Direksiyonun dönmesi, motor tarafından tahrik edilen bir pompanın sıkıştırdığı yağı yönlendiren supapı açar ve böylece bir piston hareket eder. Hidrolik itici yalnızca direksiyon dönerken hareket eder.

servomekanizma, herhangi bir mekanizmanın işleyişini, hatayı algılayan yan bir geribesleme düzeneğinin yardımıyla denetleyen ve hatayı gideren otomatik aygıt. Servomekanizma tanımı, yalnızca geribesleme ve hata düzeltme sinyallerinin mekanik konumu ya da hızı denetlediği sistemler için kullanılır. Başlangıçta topların atışa hazırlanmasında, atış denetiminde ve deniz seyir donanımlarında kullanılan servomekanizmalardan günümüzde otomatik takım tezgâhlarında, uydu izleme antenlerinde, teleskopların gökçismi izleme sistemlerinde, otomatik seyir sistemlerinde ve uçaksavar silahları denetim sistemlerinde yararlanılır.

Çoğu uygulamada servomekanizmalar, yüksek güçlü aygıtların daha düşük güçlü aygıtlardan gelen sinyallerle denetlenebilmesine olanak sağlar. Yüksek güçlü aygıtın çalışması, aygıtın gelmesi istenen konum ile gerçek konumunun karşılaştırılmasıyla oluşan ve hata ya da fark sinyali denen bir sinyal tarafından gerçekleştirilir. Denetim sinyalinin gücü ile denetlenen aygıtın gücü arasındaki oran birkaç milyarda bir düzeyinde olabilir.

Tüm servomekanizmalarda en azından şu temel elemanlar bulunur: Denetlenen bir aygıt, bir kumanda aygıtı, bir hata detektörü, bir hata sinyali yükseltici ve gerekli hata düzeltme işlemlerini gerçekleştiren bir aygıt (servomotor). Denetlenen aygıtta, denetlenen öge genellikle konumdur. Bu nedenle bu aygıtta o anki konumu bildiren ve geribesleme sinyali olarak adlandırılan bir sinyal (örn. bir elektrik gerilimi) yaratan bir düzeneک bulunmalıdır. Bu sinyal daha sonra hata detektörüne gönderilir. Kumanda aygıtı, denetlenen aygıtta istenen konumunu bildiren bilgiyi genellikle sistemin dışından alır. Bu bilgi, sistem tarafından kullanılabilir bir biçime (örn. bir elektrik gerilimine) dönüştürülür ve denetlenen aygıttan gelen sinyalle birlikte hata detektörüne beslenir. Hata detektörü, gerçek konumu bildiren geribesleme sinyali ile istenen konumu bildiren kumanda sinyalinin karşılaştırır. Bu sinyallerin birbirleriyle aynı olmaması durumunda, denetlenen aygıtın istenen konuma getirilmesi gerektiğini bildiren bir hata sinyali oluşur. Bu durumda hata düzeltme sinyali yükseltece gönderilir ve yükseltilecek elektrik gerilimi, denetlenen aygıtı istenen konuma getiren servomotoru harekete geçirir.

Servomekanizmayla çalışan sistemlerin en yaygını, Yer istasyonlarında kurulan haberleşme uydusu izleme antenidir. Burada amaç, olanaklı en güçlü sinyali almak ve gene olanaklı en güçlü sinyali iletmek için, antenin haberleşme uydusunu doğrudan görmesini sağlamaktır. Bunu gerçekleştirmek için kullanılan yöntemlerden biri, anten üzerine birbirine yakın bir biçimde yerleştirilmiş iki ya da daha fazla alıcı birim tarafından alınan sinyallerin karşılaştırılmasıdır. Alınan bu sinyallerin güçleri arasında bir fark olması durumunda, antenin servomotoruna bir düzeltme sinyali gönderilir. Bu sürekli geribesleme yöntemi yardımıyla, 30 m çapında ve birkaç ton ağırlığındaki bir anten Yer'den yaklaşık 36.800 km yüksek-

likteki bir uydura milimetrenin birkaç yüz-
de biri kadar duyarlılıkta yönlendirilebilir.

servus, Eski Roma'da köle. Kişilik hakkı bulunmayan ve mal sayılan *servus*'lar, *status libertatis*'ten (özgürlük statüsü) yoksundu. Elde ettikleri varlıklar da doğrudan sahiplerine ait olurdu. *Servus* konumu savaş tut-saklığı, köle anadan doğma ve bir kamu cezasına çarptırılma gibi belli nedenlerden kaynaklanırdı. *Servus*, sahibi tarafından azat edildiğinde özgürlüğe ve hukuki kişiliğe kavuşurdu. Terk edilmiş bir köle (*servus derelictus*) kölelikten kurtulmuş sayılmaz, yalnız sahipsiz köle (*servus sine domino*) durumuna düşerdi. Bu durumdaki bir köle başkasıyla sözleşme yapamaz, azat edilemez ve bir kimseye mirasçı olamazdı. Dolayısıyla terk edilmiş köleler, sahibi bulunan kölelerden daha kötü durumdaydı. Iustinianos döneminde, terk edilmiş kölelerin azat edilmişler gibi özgürlüklerine kavuşmuş sayılmaları kabul edildi.

Bir kölenin birden fazla kişiye ait olması (*servus communis*) olanağı da vardı. Devlete ait olan kölelerin (*servus publicus*) durumu, özel kişilere ait olanlarınkinden daha iyiydi.

seryum (Ce), periyodik tablonun IIIB grubunda yer alan kimyasal element. En bol bulunan azrak toprak metalidir. Demir grisi renginde ve hemen hemen kalay kadar yumuşak ve sünek olan seryum havada yavaş yavaş yükseltgenir, suyla hızla tepkimeye girerek hidrojen açığa çıkarır, ısıtıldığında da parlak bir alevle yanar. Seryumu 1803'te, birlikte çalışan Jöns Jacob Berzelius ve Wilhelm Hisinger ile onlardan ayrı olarak Martin Klaproth, seryum oksit halinde buldular ve elemente, 1801'de bulunan küçük gezegen (asteroit) Ceres'in adını verdiler. İtiryumdan sonra bulunan ikinci azrak toprak metali olan seryumun, aslında yedi ayrı oksidin karışımı olduğu daha sonraları anlaşıldı ve bir süre sonra bu yedi element ayrıldı. Bu elementler prometyum dışında lantandan (atom numarası 57) gadolinyuma (atom numarası 64) doğru sıralanan daha hafif azrak toprak elementleridir. Başta monazit ve bestnaezit olmak üzere birçok mineralde bulunan seryum, bolluk bakımından yer kabuğundaki korkayaçlarda yaklaşık bakırın tümü, kurşunun ise hemen hemen üç katı kadardır. Seryum doğada, seryum-140 (yüzde 88,48), seryum-142 (yüzde 11,07), seryum-138 (yüzde 0,250) ve seryum-136 (yüzde 0,193) olmak üzere dört kararlı izotopunun bir karışımı halinde bulunur. Seryum metali ergimemiş susuz halojenürlerinin elektrolizi ya da halojenürlerinin alkali ya da alkali toprak metallerle ısıyla indirgenmesi yoluyla hazırlanır. Dört ayrı biçimi (allotrop) vardır.

Seryum ve bileşiklerinin pek çok kullanım alanı vardır. Seryum dioksit optik sanayisinin camın ince پردازlanmasında; cam üretiminde renk giderici olarak; porselen kaplamalarda saydamsızlık verici malzeme olarak kullanılır. Seryum nitrat, akkor gaz lambalarının gömleklerinde kullanılır; öbür seryum tuzlarından da seramik, fotoğraf ve dokuma sanayilerinde yararlanır. Seryum metali sinema, televizyon ve benzeri sanayilerde aydınlatma amacıyla kullanılan karbonla doyumlanmış ark lambalarının bir bileşenidir. Öbür azrak toprak metalleriyle birlikte pek çok demir ve demirdışı alaşıma katılır. Jet motorlarında kullanılan yüksek sıcaklığa dayanıklı alaşımlara, magnezyumun yanı sıra, yüzde 3 oranında seryum katılır. Yüzde 50 oranında seryum içeren mişmetal ise sigara çakmaklarında çakmak taşı olarak, ayrıca çeşitli alaşımlarda yük-

seltenmeyi önleyici ve vakum tüplerinde oksijen giderici getter olarak kullanılır.

Praseodim ve terbiyum gibi seryum da, öbür üç değerlikli azrak toprak elementlerinden farklı olarak dört değerlikli olduğu bileşikler oluşturma ve çözeltide 4 yükseltgenme durumunda bulunan tek azrak toprak elementidir. Güçlü ve kararlı yükseltgeyici maddeler olan seryumIV tuzları, analitik kimyada demirli gibi yükseltgenen maddelerin belirlenmesinde kullanılır. Çoğu seryumIV tuzları ve çözeltileri turuncu ile sarı arası renklindedir. Tipik bir azrak toprak elementi gibi davranan üç değerlikli seryumun bileşikleri çoğunlukla beyaz renklidir.

atom numarası	58
atom ağırlığı	140,120
erime noktası	798° C
kaynama noktası	3.257° C
özgül ağırlığı	6,771 (25° C'de)
değerliği	3,4
elektronların yerleşimi	2-8-18-20-8-2 ya da (Xe)4f ⁵ 5d ¹ 6s ²

ses, esnek maddi ortamda yayılan mekanik titreşim dalgası. Ses, "işitme duyusunu uyaran dalga" biçiminde de tanımlanabilir, ama böyle bir tanım yetersiz olur; örneğin köpek düdüğü ya da sonar aygıtıyla elde edilen dalgalar insan kulağıyla algılanamadığı için bu tanımın dışında kalır.

Katı, sıvı ve gazların pek çoğu sesin yayılmasına elverişli bir ortam oluşturur. Böyle bir ortamda oluşturulan bir mekanik tedirginlik, bir noktada ani bir basınç yükselmesine yol açar. Ortam esnek olduğundan sıkışma durumu kalıcı değildir; sıkışan bölge, tedirginlik etkisi ortadan kalkar kalkmaz genişler, ama bu sırada komşu bölgelerin sıkışmasına yol açar. Bu durum periyodik (dönemli) bir biçimde yinelenir, sonuç olarak her bölgeden birbirini izleyen sıkışma ve seyrilme dalgaları geçer. Bu dalgalar boyuna dalgalardır; bir başka deyişle, ortamın parçacıklarının titreşim hareketi dalga hareketi doğrultusundadır (buna karşılık ortam içinde madde taşınımı söz konusu değildir). Bu dalgalanın ortam içindeki yayılma hızı, ortamı oluşturan maddenin yoğunluğuna ve denge basıncına, özgül ısıya (gazlar için), esnekliğine (katı ve sıvılar için), sıcaklığa ve dalgalanın frekansına bağlıdır. 0°C sıcaklıkta ve deniz düzeyi basıncındaki (1.013,25 milibar) kuru havada sesin hızı saniyede 331,29 m'dir (bu değer 1986'da belirlenmiştir). Sesin hızı deniz suyunun 1.490 m/sn, çelikte ise 5.000 m/sn'dir.

Günlük yaşamda karşılaşılan seslerin büyük bölümü periyodiktir; bir başka deyişle, bu sesleri oluşturan dalgalar zaman içinde düzgün olarak yinelenen türdendir. En yalın ses dalgası sinüs eğrisi biçimindedir; böyle bir dalga, yalın ton olarak adlandırılan sese karşılık gelir. Bu dalgalının frekansı (sabit bir noktadan birim zamanda geçen dalga sayısı) sesin yükseklik olarak algılanan niteliğini belirler. Karmaşık sesler, örneğin müzik aletlerinden çıkan sesler, genellikle bir temel bileşen ile frekansı bu temel bileşenin frekansının katlarına eşit olan harmoniklerin üst üste binmesiyle oluşur. Harmoniklerin temel bileşene ve birbirlerine göre oranı, sesin tını(*) olarak algılanan niteliğini belirler. Bir ses dalgası çok daha karmaşık olabilir; böyle bir seste temel bileşenden, yani sesin yüksekliğinden söz edilemez. Beyaz ışık (bütün frekanslardaki, yani her renkten ışığın bileşimi olan ışık) terimine benzetilerek adlandırılmış olan beyaz gürültü(*) böyle bir ses türüdür.

Sesin bir başka niteliği de ses şiddetidir(*). Sesin şiddeti, birim alandan birim zamanda

geçen ortalama enerji miktarı olarak tanımlanır ve santimetrekare başına vat (W/cm²) birimiyle ölçülür. İnsan kulağının algılayabildiği en zayıf sesin şiddeti 10⁻¹⁶ W/cm² olarak kabul edilir; bu değer ses şiddeti ölçümlerinde standart değer olarak kullanılır. Ses şiddeti ile yakından ilişkili bir nicelik de ses basıncıdır. Ses basıncı, ortam içindeki denge basıncında ses dalgasının neden olduğu artıştır. Ses basıncı din/cm² birimiyle ölçülür; Uluslararası Birimler Sistemi'nde ise pascal (Pa) birimi kullanılır (1 Pa=10 din/cm²). İnsan sesinin oluşturduğu ses basıncının, olağan konuşma düzeyinde ve ağzın hemen önünde ölçülen değeri 0.1 Pa dolayındadır; bu değer 10⁵ Pa'ya eşit olan standart atmosfer basıncının milyonda biri kadardır. Ses şiddeti ile yakından ilişkili bir başka nicelik ise ses gürültüdür(*). Ses gürültü öznel bir niceliktir, bir başka deyişle insan kulağının algıladığı duyumun şiddetiyle ilgilidir; bu nedenle, ancak referans olarak seçilen bir sesle özel koşullar altında karşılaştırılarak ölçülebilir.

Bir dalga hareketi olarak ses, ışığa benzer biçimde yansır, kırılır, kırınır ve saçılır. Ses ve ışık dalgaları arasındaki en önemli farklar ses dalgalarının boyuna, ışık dalgalarının ise enine dalgalar olmasının yanı sıra, iki dalga türü arasındaki çok büyük dalgaboyu farkıdır; ayrıca ses dalgaları ancak esnek bir maddi ortam içinde var olabilir.

ses, sesbilgisinde, akciğerlerden gelen havanın ses tellerinde oluşturduğu titreşime verilen ad. Sesler, çıkış yerlerine göre ünlü(*) ve ünsüz(*) diye ikiye ayrılır.

Ses, İstanbul'da haftalık, daha sonra aylık olarak yayımlanan kültür ve edebiyat dergisi (18 Kasım 1938-21 Ocak 1948).

Yaşar Çöl tarafından, günlük gazete boyutlarında çıkarılmaya başladı. Başyazarlığını Suphi Nuri İleri yapıyordu. Beş sayı çıktıktan sonra yayımına ara veren dergiyi Yusuf Ahıskalı satın aldı ve 7 Haziran 1939'da gene birinci sayıdan yayımlamaya başladı. Bu kez aylık olan dergi Abidin Dino'nun yönetiminde çıkıyordu. Sol eğilimli çizgisi nedeniyle zaman zaman kapatılınca *Yeni Ses* ad altında çıktı. 1943'te yayımına uzun süre ara verdi. Ekim 1946'da yeniden yayıma başladı. 21 Ocak 1948'de son kez çıktı.

1938-41 arasında önemli dergilerinden biri olan *Ses*'te, dönemin başlıca orta kuşak ve genç yazarlarının ürünleri yer aldı. En çok rastlanan imzalar, yazı ve desenleriyle Abidin Dino, Fikret Mualla, Bedri Rahmi Eyuboğlu, şiir ve yazılarıyla Asaf Halet Çelebi, Hüsamettin Bozok, Sait Faik Abasıyanık, Necip Fazıl Kısakürek, Nail V., Lütfi Erişçi idi. 1946'dan sonraki sayılarında ise Yusuf Ahıskalı, Aziz Nesin, Fehmi Yazıcı, Sabri Soran imzalarına rastlandı.

Ses, İstanbul'da yayımlanan haftalık magazin dergisi. Tifdruk Matbaacılık Sanayii AŞ'nin tifdruk tekniğiyle yayımladığı *Hayat* dergisinin ilgi görmesi ve yeni bir magazin okuru kitle yaratması üzerine, gene aynı şirket tarafından ve Şevket Rado'nun yönetiminde yayımlandı (25 Kasım 1961). Sinema alanına ağırlık veren *Ses*, yetenekli genç oyuncuların sinema dünyasına kazandırılması amacıyla yarışmalar düzenledi. Ayrıca tiyatro, müzik ve gençlik konularına yöneldi, sayfalarında fotoğrafa geniş yer ayırdı.

Basımevindeki uzun süreli grev nedeniyle Temmuz 1978'de yayımına iki yıl kadar ara verdi. Kemal Uzan tarafından devralındı ve

1980'de yeniden yayımlanmaya başladı. Dergi 1993'te aylık olarak yayımını sürdürmekteydi.

ses alıcı, hayvanlarda, ses dalgalarına yanıt veren özel duyu alıcılarının ortak adı. Ses dalgaları gaz, sıvı ve katı ortamda iletilebilirse de türlerin her birinde işleme işlevi ve ses alıcıları özellikle belirli bir ortamdaki gelen uyarılara duyarlıdır.

Örümcekler, bazı böcekler ve bazı balıklarda ses algısı titreşimlerin hızının saptanmasına bağlıdır; öbür hayvanların çoğunda, titreşimin yolu üzerindeki bir engelin yaratığı basınç iletmeye yol açar. Hayvanlar âleminde yalnız eklembacaklılar (örn. böcekler ve yengeçler) ve omurgalıları (örn. sürüngenler, kuşlar ve memeliler) ses algısı vardır. Bu filumların görece basit yapıları üyelerinde işleme hayvanın tehlikeyi sezmeye, yiyecek ve eş bulmasına yardımcı olurken, daha üstün yapıları olanlarda iletişim ve duyguların dışavurumu için de gereklidir.

Böceklerde ses alıcıları sıklıkla göğüs ya da karın bölümlerinde yer alır. Sivrisineklerde işleme için özelleşmiş duyu birimleri (skolofor) duyguların tabanında yerleşmiştir. Skoloforların her birinin içinde bir zincir oluşturan biçimde birbirine bağlanmış bir taban hücre, bir gangliyon hücre, bir kılıf hücre, hücrenin dışında yer alan bir başlık ve bir son hücre vardır. Gangliyon hücrelerinden uzanan ve içinde bir sinir lifinin yer aldığı tüycük merkez sinir sistemiyle bağlantıyı sağlar. Ses dalgaları duyguların titreşmesine, skoloforun her iki ucu arasında görece harekete ve aksonun uyarılmasına yol açar. Ses dalgasının hızı sinir iletiminin şiddetini belirler.

Hamamböcekleri ve cırcırböceklerinin karında yer alan ses alıcısının içerdiği ve sinir gövdesine bağlı çok sayıda kıl, 100-3.000 hertz (saniyede çevrim sayısı) arasındaki ses frekanslarına duyarlıdır.

Gecekelebekleri ve çekirgelerdeki işleme organı işleme zarına ve böceğin göğüs bölümündeki hareketsiz bir yapıya yapışık skoloforlardan oluşur. Ses dalgaları işleme zarının hareketine neden olarak skoloforlardan uzanan sinir liflerine baskı yapar; sinir lifleri bu uyarıyı merkez sinir sistemine iletir.

Omurgalılarda işleme. Omurgalıların tümünde karmaşık bir kanallar sistemi içeren iki kulak bulunur. Yarım daire biçimindeki bu kanallar kurbacı olarak bilinen yapıya bağlıdır ve vücudun denge işlevini üstlenir. Kurbacıya bitişik olarak altında yer alan kesecik işlemeyle ilgili duyu organıdır; omurgalıların çeşitli sınıflarında birbirinden farklı yapılarına sahiptir.

Kemiklibalıklardaki işleme mekanizması, kesecik yanında yer alan ve kirpiksi uzantıları bulunan kıllar içeren kavrımlı *lagenae* adlı bir yapıdan oluşur; otolit olarak bilinen sert bir oluşuma bağlanan bu uzantılarda sinir liflerinin sonlanmaları bulunur. Ses dalgaları suda yol alırken otolit dışındaki dokuların tümü benzer biçimde titreşir; böylece kirpiksi uzantılarla otolit hareketleri arasındaki fark kılları uyarır. Kemiklibalıklardan bazılarında yarım daire kanallarının yakınında yer alan yüzme keseleri kullanıma potansiyelini büyük ölçüde artırır. *Ostariophysi* üsttakımında yüzme keseleriyle içkulak arasında bağlantı sağlayan Weber aygıtı bir dizi küçük kemikten oluşur. Katı oluşumlar (otolit ya da Weber aygıtı) ve gaz ortam (yüzme kesesi) arasındaki iletinin kesintiye uğraması kulağın duyarlılığını artırır.

Bazı kurbağa türleri dışında, amfibyumlarda işleme üzerine pek az şey bilinmektedir. Kurbağaların çoğunda, kulak zarı görevi gören üstü deri kaplı daire biçimli bir kıkırdak bulunur; kolumella olarak bilinen ince bir kemik hava dolu boşluğun içinden geçerek içkulaktaki kemik yapısındaki işleme kapsülüne varır. Oval pencereyle yuvarlak pencere bu iki bölümü birbirine bağlar. Kulak zarı yoluyla iletilen titreşim, kolumellanın üzengi olarak bilinen ucunun oval pencereye değecek biçimde hareket etmesine yol açar ve titreşimleri içkulaktaki sıvıya ulaştırır.

Sürüngenlerde kulağın yapısı ve karmaşıklık düzeyinde büyük farklılıklar görülür. Kelerlerin çoğunda kulak zarından işleme kapsülüne uzanan ve iki bölümden oluşan bir kemikçik zinciri yer alır. İçkulagın işleme duyuyla ilgili bölümü salyangoz adını alır; türlerin çoğunda orta bölümü kalınlaşmıştır.

Kuşların çoğunda işleme organının yapısı sürüngenlerdekine benzer. Gövdenin dışına açılan kısa geçit iki katmandan oluşan kulak zarına uzanır. Zardan işleme kapsülüne uzanan bir kemikçik zinciri vardır.

Memelilerde kulak ileri düzeyde farklılaşmıştır. Dışkulak, kafanın dış yüzeyine bitişik ve sıklıkla ses dalgalarını toplayıp yansıtırma işlevini yüklenen kulak kepçesini içerir. Ortakulaktaki işleme kemikçikleri (örs, üzengi ve çekik) kulak zarıyla işleme kapsülü arasındaki hava dolu boşlukta yer alır. İçkulagın işlemeyle ilgili bölümü olan salyangozun içinde Corti organı bulunur. Corti organındaki tüysü hücreler ve destek hücreleri, farklı frekanstaki ses dalgalarının farklı sinir sonlanmalarını uyatabileceği biçimde düzenlenmiştir. Böylece yüksek düzeyde özelleşmiş işitsel uyarılar merkez sinir sistemine iletilebilir. Corti organının boyu ve yapısı türden türe değişir.

İşleme duyu su son derece iyi gelişmiş olan yarasalar yankılar aracılığıyla nesnelerin yerlerini saptayabilirler. Yarasanın yaydığı yüksek frekanslı ses dalgaları dalgalan yolu üstündeki nesneden yansıdıktan sonra, hayvanın karanlıkta şaşılacak kesinlikte uzaklık ayarı yapmasını, yolunun üstündeki engelleri fark etmesini ve avının yerini saptamasını sağlar.

ses duvarı, aerodnamikte, hava içinde hareket etmekte olan bir uçağın sesaltı hızdan sesüstü hıza geçişi sırasında karşılaştığı ve kendi çıkardığı ses dalgalarından oluşan basınç engeli. Uçak hava içinde hareket ederken, durgun bir su kütesi içine atılan bir katı cismin neden olduğu dalgalara benzer bir biçimde, eşmerkezli dairesel ses dalgaları yayar. Uçak sabit hızla uçarken ardışık iki dalga arasındaki uzaklık sabittir; uçak hızlandıkça bu uzaklık azalır ve ardışık dalgalar birbirine yaklaşmaya başlar. Sonuçta uçak ses hızına ulaştığında, uçaktan belirli bir süre önce çıkan ses dalgaları ile ses hızına ulaşılan anda uçakla birlikte hareket eden ses dalgaları birbirine girilerek uçağın önünde ses dalgalarından bir duvar oluştururlar. Ses duvarıyla karşılaşan uçağın gövdesi ve kanatları üzerinde çok dalgaları(*) oluşur, uçak etrafındaki akım düzensiz bir biçim alır, uçağın toplam sürüklenmesinde ani ve çok büyük bir artış olur ve uçağın denetimi zorlaşır. Bu nedenle uçağı sesüstü hıza çıkarabilmek, yani ses duvarını aşabilmek için motorların gücünün artırılması gerekir.

Ses duvarını aşmaya yetecek kadar güçlü motorların gerçekleştirilememesi nedeniyle uzun süre sesüstü (süpersonik) uçaklar yapılamamıştır. Sesüstü uçaklar ses duvarını çok kısa sürede aştıklarından, bu engel uçağın

uçuş karakteristiklerini pek etkilemez; ama sesaltı uçakların ses duvarına yaklaşmaları, yani ses hızına yakın hızlarda uçmaları çok tehlikeli sonuçlar doğurabilir.

ses düzeni, konuşma ve müzik seslerinin şiddetini yükseltmek amacıyla kullanılan aygıtın bütünü. Ses düzeninden canlı ya da örneğin plaga kaydedilmiş seslerin yükseltilmesinde yararlanılabilir. Bir ses düzeninde, genellikle, bir mikrofon ya da kaydedilmiş sesi okuyan bir aygıt (örn. pikap), bir yükselteç (amplifikatör), bir ya da daha çok sayıda hoparlör bulunur. Büyük açık hava toplantılarında, sesi izleyicilerin bulunduğu bölgelerde yoğunlaştırmak ve böylece yükseltecin verdiği ses sinyali gücünden en verimli biçimde yararlanmak amacıyla huni biçimli hoparlörler kullanılır. Çevredeki yapılardan yansımayla izleyiciye ulaşan sesler, yükseltecin sağlaması gereken gücü azaltır, ama bu yansımalar anlaşılmanın da azalmasına neden olur. Genellikle birden fazla yükselteç kullanılır (yedekleme), böylece bir yükseltecin bozulması durumunda bile sistemin kesintisiz çalışması sağlanır. Yükselteçlerin çıkışlarının alana dızili hoparlörlere birer atlayarak bağlanması, bazı yükselteçlerin bozularak devre dışı kalması durumunda bile, sesin dinleyiciye ulaştırılabilmesini sağlar. Ses düzeni genellikle sesin şiddetini ve incelik-kalınlığını ayarlayabilen devrelerle donatılır. Sistemde ayrıca birden çok ses kaynağı (örn. konuşma ve müzik) birleştirebilen karıştırıcılar da bulunur.

ses efekti, tiyatro, sinema, radyo ve televizyonda, olay akışına eşlik ederek gerçeklik duygusu uyandırması amaçlanan yapay seslerin yaratılması. Tiyatroda öteden beri çok önemli yer tutar ve sahne oluşturulamayacak ölçüde şiddetli, tehlikeli ya da masraflı sesler sahne arkasında yaratılır. Örneğin sahne dışında bir çarpışma borazan sesleri, çığlıklar, silah ve nal sesleri gibi efektlerle canlandırılabilir. Patlamalar, gürültüler, tahta ya da cam parçalanması gibi tehlikeli bazı ses efektleri de sahne arkasında gerçekleştirilir. Ses efektleri sahnedeki olaylarla eş zamanlı olmalıdır. Örneğin oyunun kahramanı kötü adamın çenesine yumruk atarken ses teknisyeni de sahne gerisinden gerçeğe uygun bir yumruk sesi vermek zorundadır.

Aslına uygun sesler elde etmek için birçok yöntem bulunmuştur. Çeşitli şiddette rüzgâr sesleri dönen bir silindirin üstündeki çıtalardan bir brandaya sürtünmesiyle, gökgürültüsü büyük bir metal levhanın sallanmasıyla, yağmur sesi bezelye tanelerinin tahta bir kutu içinde takırdatılmasıyla, silah sesleri de birbirine çarpılan tahtalar ya da kuru sıkı fişeklerle elde edilir.

Günümüzde birçok ses efekti plak ya da banda kaydedilerek daha güçlü bir gerçeklik duygusu yaratılmakta, çok yer kaplayan ses üretim aygıtlarına gerek duyulmaksızın, neredeyse sınırsız efekt elde edilebilmektedir.

ses girişimölçeri, ses dalgalarının gazlarda ve sıvılardaki hızını ve soğurulma derecesini ölçmek için kullanılan aygıt. Titreşen bir kristal aracılığıyla akışkan ortamda sürekli dalgalar oluşturulur; bu dalgalar kristale tam olarak paralel durumda tutulan bir yansıtıcıya çarparak geriye doğru yansır. Böylece duran dalgalar(*) ortaya çıkar. Titreşim frekansı ya da kristal ile yansıtıcı arasındaki uzaklık değiştirilerek duran dalgaların şiddeti gözlenerek, akışkanın soğurma derecesi belirlenir. Dalgaların ortamdaki yayılma hızı ise duran dalgaların tepe noktaları arasındaki uzaklık ölçülerek bulunur. Çok doğru sonuçlar verecek biçimde geliştirilmiş olan bu yöntemden, deniz suyu-

nun niteliklerinin sonar uygulamaları açısından belirlenmesinde yararlanılır.

ses gürlüğü, akustikte, sesin neden olduğu işitme duyumunun şiddetine ilişkin nicelik. İnsan kulağının algıladığı ses gürlüğü, yaklaşık olarak, sesin şiddetinin logaritması ile orantılıdır. Ses şiddeti çok zayıfsa ses işitilemez; sesin şiddeti çok yüksekse ağrı duyulur ve kulak için tehlikeli bir duruma ortaya çıkar. Bu iki eşiğe (işitebilme ve ağrı

Bazı seslerin gürlük düzeyi

	fon	son
işitebilme eşiği	0	0,065
ısırtı	20	0,250
normal konuşma	40	1
otomobil içi	50	2
ortalama büro ya da trafikin az olduğu kenar mahalle sokağı	60	4
banliyö treni içi	70	8
gürültülü büro ya da fabrika	80	16
yoğun trafikte cadde	90	32
metro vagonu	100	64
prömatrik delici	110	128
ağrı eşiği	120	256

eşikleri) karşılık gelen ses enerjileri arasındaki oran yaklaşık olarak 2×10^{12} 'dir. Bu oran kişiden kişiye değişebilir, ayrıca sesin frekansına da bağlıdır.

Ses gürlüğü birimi olarak fon kullanılır; bir fon, bir desibellik ses şiddeti(*) farkına karşılık gelir. Bir sesin fon olarak gürlüğü, dinleyiciye aynı gürlükten gelen 2 kHz frekanslı bir sesin desibel olarak ifade edilen şiddetine eşittir. Ölçümü yapılan sesin gürlüğündeki artış, 1 kHz'lik sesin şiddetindeki 1 desibelik artışa eşit olarak algılanıyorsa, ölçülen sesin gürlüğündeki artışın 1 fon olduğu kabul edilir.

Gürlükteki artış ile gürlüğü fon cinsinden ifade eden sayıdaki artış birbirleriyle orantılı değildir (örn. 60 fonluk sesin gürlüğü 30 fonluk sesin gürlüğüne 2 kat olarak algılanmaz); bu nedenle gürlük için, uygulamada daha elverişli bir birim olan son kullanılır. Gürlüğü 40 fon olan bir sesin gürlüğü 1 son olarak alınır. Bu sese oranla 2 kat daha gür olarak algılanan sesin gürlüğü 2 son olur. Son düzeyi S , fon düzeyi de P ile gösterilirse, bu iki değer arasında $\log_{10} S = 0,03 (P-40)$ bağıntısı vardır. Günlük yaşamda karşılaşılan seslerin fon ve son olarak yaklaşık gürlükleri tabloda gösterilmiştir.

ses kaydı, ses olarak algılanan titreşimlerin bir kayıt ortamına (örn. gramofon plağı) aktararak saklanması. Okuma sırasında bu sürecin tersi gerçekleştirilir ve kaydedilmiş titreşimler ses dalgalarına dönüştürülür. Ses kaydı amacıyla geliştirilmiş başlıca üç ortam türü vardır: Mekanik (gramofon plağı), magnetik (magnetik bant (teyp)) ve optik (sinema filminde ses kuşağı ve sayısal kompakt disk) sistemleri.

Thomas A. Edison "konuşan makine" olarak adlandırılan fonografı 1877'de icat etti. Bu aygıtta, bir diyaframa bağlı titreşen bir iğne döner bir silindire sarılmış ince bir kalay yapığında girintiler oluşturuyor, böylece kaydedilen ses sonradan yeniden üretilabiliyordu. Gramofon sözcüğü, Emil Berliner'in 1894'te geliştirdiği fonograf türünün tescilli marka adı olarak yaygınlaştı. Berliner ilk gramofon plağını da yaptı; ayrıca, kaydedilen ana plaktan elektrolitik metal kaplama yoluyla bir negatif oluşturarak bundan kalıplama tekniğiyle çok sayıda kopya elde edilmesi yöntemini geliştirdi.

Başlangıçta ses kaydı ve okunması tümüyle akustik yöntemlerle yapılıyordu. Radyo le lambasının bulunmasından sonra, 1920'li

yıllarda ses kaydı elektriksel yöntemlerle yapılmaya başladı. Akustik hunilerin yerini mikrofonlar aldı; motorla döndürülen bir tabla, iğneyi taşıyan kol, iğnenin titreşimlerini elektrik sinyallerine dönüştüren okuma kafası, yükselteç ve hoparlörden oluşan pikap(*) geliştirildi. İlk zamanlarda gomalaktan, sonraları yapay termoplastik reçinelerden yapılan plaklar standart duruma geldi; bu plakların dönme hızı dakikada 78 devir, okunma süresi ise yaklaşık 4½ dakika idi.

1948'de uzunçalar (LP) plaklar yapılmaya başladı; bunların dönüş hızı 33½ dev/dk, okunma süresi de plağın her bir yüzü için 30 dakika dolayındaydı. Her bir yüzüne 8 dakikalık kayıtlar yapılabilen daha küçük çaplı 45 dev/dk'lık plaklar 1949'da, plaktaki tek bir ipe iki ses kanalının kaydedilmesiyle gerçekleştirilen stereofonik plaklar ise 1958'de piyasaya çıktı. 1970'lerin başlarında piyasa çıkan dört kanallı (kuadrofonik) plaklar ise ticari açıdan başarılı olmadı.

Magnetik kayıt(*), ilk kez Danimarkalı mühendis Valdemar Poulsen'in 1890'larda geliştirdiği ve çelik tel üzerine elektrik sinyallerini kaydedebilen telegrafon aygıtıyla gerçekleştirildi. 1920'lerde Alman mühendisler magnetik bantı (şerit) geliştirdiler. Bant kayıt aygıtları (teyp) ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra yaygınlaşabildi.

Magnetik bant kaydında, bant, demir çekirdek ile bunun üzerine sarılmış bir bobinden oluşan yazıcı kafanın önünden geçirilir. Bantın kafaya değerek geçtiği yerde demir çekirdekte ince bir hava aralığı vardır. Bobinden geçen akımın bu hava aralığında oluşturduğu magnetomotor kuvvet banttaki parçacıkların mıknatıslanmasına yol açar. Okuma sırasında bant bir okuma kafasının önünden geçirilir, banttaki mıknatıslanma, kafadaki magnetik akının değişmesine yol açar, bu da kafanın bobininde bir gerilim indükler, bu gerilim bir yükselteçten geçirilip hoparlöre verilir. Magnetik bant bir plastik şerit üzerine magnetik özellikli bir madde kaplanarak yapılır; magnetik malzeme olarak krom dioksit ve katıksız metal parçacıkları da kullanılmaktadır.

Magnetik bant, makaraya sarılı olarak ya da kaset biçiminde kullanılır. Makaralı bant kayıt aygıtları günümüzde yalnızca profesyonel amaçlı uygulamalarda kullanılmaktadır. Bu tür aygıtlar değişik bant hızlarında çalıştırılabilirler; bunlarla bir bant üzerinde 24 ayrı iz kaydetme olanağı vardır. Kaset, içinde iki küçük makara bulunan küçük kapalı bir plastik kutudur. Kasetler, makaralı bantlara oranla değişik uygulamalara daha az elverişlidir; makaralı bantlar, okumada elde edilen sesin, kaydı yapılan sese uygunluğu açısından kasetlere oranla daha üstündür. Ama kasetler kullanım kolaylığı açısından üstündür ve bu nedenle büyük yaygınlık kazanmıştır. Günümüzde, kaydedilmiş müzik ortamı olarak kaset, gramofon plağının en önemli ticari rakibi olmuştur.

1923'te Lee De Forest, ses dalgalarını ışık darbelerine dönüştürüp fotoğraf filminden yapılımsız bir şerit üzerine görüntüleme yöntemini geliştirdi. Filme, banyo edildikten sonra gösterici makinede bir ışık kaynağı ile bir fotoselin(*) arasından geçirildiğinde bu görüntüler elektrik sinyallerine dönüşür, bu sinyaller de yükselteç ve hoparlörler aracılığıyla sese dönüştürülür.

Bir başka optik kayıt sistemi de sayısal (dijital) kompakt disktr(*) . Başka bütün ses kayıt sistemlerinde, kayıt ortamına, sesin benzeşimli (analog) bir örneği geçirilir, bu nedenle bu sistemler örneksel sistemler olarak anılır. Sayısal ses kaydında(*) ise, ses sinyali belirli aralıklarla (saniyede bin-

lerce kez) örneklenir, elde edilen örnekler ikili (0 ve 1'lerden oluşan) sayılara çevrilir ve bu sayılar darbe dizileri biçiminde magnetik banda kaydedilir. Bu yöntemle oluşturulan ana bantlardan elde edilen gramofon plakları 1970'lerde piyasaya çıktı. Laser ışını aracılığıyla okunan sayısal kompakt diskler ise 1980'lerin başlarında üretilmeye başladı.

ses kuşağı, sinema teknolojisinde, film şeridinin kenarları boyunca uzanan ve optik ya da magnetik olarak kaydedilmiş ses sinyallerini içeren dar şerit. Bir ışık demetinin ses dalgaları tarafından modüle edilmesi ilkesine dayalı olarak çalışan optik ses kayıt sistemlerinde kaydedilmiş ses kuşakları, ışık şiddetindeki değişimlerin fotoğrafik bir kayıttır. Kaydedilmiş ses işaretlerinin duyurulması için, bir ışık demeti ses kuşağından geçirilerek, yükselteç aracılığıyla hoparlöre bağlı bir fotosel üzerine düşürülür. Bu sistem sinemacılıkta seslendirmenin temelini oluşturur. Stereo ses kayıtlarında aynı film üzerinde birden fazla sayıda ses kuşağı bulunur.

Magnetik ses kayıt sistemleri ise, ses kuşağının mıknatıslanabilir bir maddeyle kaplanması ilkesine dayalıdır. Ayrıca bak. magnetik kayıt.

Ses Opereti, operetler ve müzikli oyunlar sahnelemek üzere, Avni Dilligil'in öncülüğünde 1943'te İstanbul'da kurulan topluluk. İlk kadrosunda Semiha Berksoy, Renan Fosforoğlu, Halide Pişkin, Hulusi Kentmen ve Turgut Borali gibi sanatçılar yer alıyordu. Perdelerini Rey kardeşlerin Hava Cıva operetiyle açtı; daha sonra *Lüks Hayat*, *Yaşasın Spor*, *Tatlı Sert*, *Yalpa*, *Halime*, *Enayiler*, *Van Kedis*, *Yörük Emine*, *İyi Saatte Olsunlar*, *Adalı Kız*, *Kelebek*, *Mirnav* ve *Kadınlar Adası* adlı yapıtları sundu. Kadrosunda sık sık değişiklikler olan Ses Opereti'nde Aliye Dilligil (Rona), Tevhit Bilge, Mürüvvet Sim, Muammer Karaca, Gülriz Sururi, Ali Sururi, Vedat Karaokçu, Aziz Basmacı, Muazzez Arçay, Eşref Kolçak gibi oyuncular da yer aldı. Gösterilerini Beyoğlu'ndaki Ses Sineması'nda veren topluluk, salon sahibi ile anlaşmazlığa düşen 1947 ortasında dağıldı. Çok geçmeden oyuncuların bir bölümü Tevhit Bilge'nin önyak olmasıyla bir araya gelerek Yeni Ses Opereti'ni kurdu. 1955'e değin etkinlik gösteren Yeni Ses Opereti oyuncularını bu tarihte ikiye ayırdılar; bir grup İstanbul Opereti'ne girerken bir grup da Şen Ses Opereti adıyla yeni bir topluluk kurdu.

ses patlaması, ses hızında ya da sesüstü hızda uçan bir uçağın yarattığı şok dalgasının(*) neden olduğu, patlama sesini andıran çok şiddetli gürültü.

Bir uçak sesaltı hızda uçarken, uçağın neden olduğu basınç tedirginlikleri, yani ses dalgaları her yönde yayılır. Sesaltı uçuşta bu tedirginlikler rota boyunca her noktada sürekli olarak yeryüzüne doğru iletilebildiğinden, yani basınç alanı sınırlı olmadığından ani tedirginlikler ve basınç değişimleri görülmez. Ama sesüstü uçuşta basınç alanı, genellikle uçağın arkasından başlayıp gittikçe genişleyen koni biçimli bir alanla sınırlıdır. Mach konisi olarak adlandırılan bu alan, uçağın oluşturduğu gittikçe genişleyen ses dalgalarının tümüne teğet olduğu varsayılan çizgilerin içinde kalan bölgedir. Uçak hareket ettikçe bu tedirginlik konisinin (Mach konisinin) parabolik biçimli firar (kaçış) kenarı Yer yüzeyi ile kesişir, kesik

kesik duyulan ve ses patlaması olarak adlandırılan çok şiddetli bir gürültü oluşur. Uçak alçaktan uçuyorsa ses patlaması camların kırılmasına ve diğer bazı zararlara yol açabilir. Ses patlamasının şiddeti, uçak ile Yer yüzeyi arasındaki uzaklığın yanı sıra uçağın boyut ve biçimine, yaptığı manevra'nın türüne, atmosfer basıncına, sıcaklığa ve rüzgârlara bağlıdır. Uçağın boyu çok uzunsa, biri uçağın burnunda öbürü de kuyruğunda olmak üzere iki şok dalgası oluşur ve bu şok dalgaları da aynı anda iki ses patlamasına yol açar.

ses şiddeti, ses dalgalarının ilerlediği doğrultuya dik durumdaki birim alandan birim zamanda geçen enerji miktarı. Ses şiddeti güç/alan (örn. santimetrekarede saniyede joule ya da buna eşdeğer olan santimetrekarede watt [W/cm^2]) birimleriyle ölçülür. Ses gürülüğünün(*) öznal bir nicelik olmasına karşılık ses şiddeti nesnel bir niceliktir; uygun ölçme aygıtlarıyla ve gözleminin işitme duyumundan bağımsız olarak ölçülebilir.

Bir sesin şiddeti ile aynı frekanstaki bir başka sesin şiddeti, bunların şiddetleri birbirine bölünüp elde edilen oranın logaritması alınarak karşılaştırılır. Bir sesin şiddeti I , öteki sesin şiddeti de I_0 ise, şiddet oranı $B = \log_{10} (I/I_0)$ eşitliğiyle ve bel birimi cinsinden bulunur; örneğin $I/I_0 = 10$ ise, bu oran 1 bel olur. Bu birimin adı ABD'li mucit Alexander Graham Bell'in adından gelir. Uygulamada daha çok bel'in $1/10$ 'una eşit olan desibel (dB) birimi kullanılır; bağlı şiddeti desibel olarak veren eşitlik $b = 10 \log_{10} (I/I_0)$ biçimindedir. Bu eşitlikten, 1 desibelin yüzde 26'lık bir şiddet değişimine karşılık geldiği hesaplanabilir. Ses şiddetlerinin belirlenmesinde, işitilebilen en zayıf sesin şiddeti olarak kabul edilen $10^{-16} W/cm^2$ değeri referans alınır; yukarıdaki eşitlikte I_0 yerine bu değer konarak ses düzeyleri desibel cinsinden bulunabilir. Örneğin $10^{-12} W/cm^2$ şiddetinde bir sesin düzeyi, $b = 10 \log_{10} (10^{-12}/10^{-16}) = 40$ desibeldir.

ses şiddeti ölçümü, gürültü, müzik ya da başka türden seslerin şiddetinin ölçülmesi. Bu amaçla kullanılan aygıtlarda sesi alıp elektrik sinyaline çeviren bir mikrofon(*) ile bu sinyal üzerinde istenen ölçümleri gerçekleştirmeye yarayan elektronik devreler bulunur. Ses şiddeti(*) genellikle desibel(*) birimi cinsinden ölçülen bir ölçü aygıtından okunur. Bu ölçekte, ortalama genç insan kulağı için işitilebilen eşik sıfır desibel, ağrı eşiği (çok güçlü ses etkisiyle kulakta acı duyulması) ise yaklaşık 120 desibel olarak alınır. Desibel birimi logaritmik bir birimdir; 120 desibel, sıfır desibele oranla 10^{12} kat daha güçlü bir ses düzeyi anlamına gelir.

Ölçü aygıtındaki elektronik devre, sesin içerdiği bütün frekansları ya da yalnızca belirli bir frekans bandını ölçmek üzere ayarlanabilir, bu ayarlama genellikle bir anahtar aracılığıyla gerçekleştirilir. Şiddeti hızlı değişen seslerin ortalama değerini alabilmek amacıyla ölçü devresine bir zaman gecikmesi yerleştirilir. Bu gecikme, aygıtın kullanım amacına bağlı olarak, farklı değerlerde olabilir.

Gürültünün önemli bir çevre kirlenmesi sorunu olarak ortaya çıkması, özellikle 1970'lerden bu yana küçük, çok yönlü ve duyarlı gürültü ölçüm aygıtlarının geliştirilmesine yol açtı.

Ses düzeyi ölçümü, aslında ses gürülüğü(*) ölçümüdür, ama ses gürülüğü öznal bir

niceliktir ve sesi algılayan kulağın niteliklerine bağlıdır. Bu sorunu çözmek amacıyla, nesnel ses şiddeti ölçümleriyle ses gürülüğü arasında ilişki kuran ölçümler geliştirilmiştir. Ses şiddetiyle kulağın algıladığı gürültü arasındaki bağıntıyı belirleyen Fletcher-Munson eğrisi bunlardan biridir.

ses teli, gırtlığın içinde enlemesine yer alan ve ses çıkarma işlevini yüklenen iki mukoza kıvrımının ortak adı. Kıvrımların uygun frekansta hızla açılıp kapanmasıyla ses oluşur. Ses telleri kadınlarda ve çocuklarda daha kısa ve ince olduğundan çıkan ses daha tizdir.

Ses tellerinin hemen üstünde yer alan kıvrımlar kimi zaman yalancı ses teli olarak adlandırılırsa da bu yapılar ses çıkarmada rol oynamaz.

ses travması, ses dalgalarının vücutta neden olduğu fizyolojik değişikliklerin ortak adı. Ses dalgalarının neden olduğu basınç değişikliklerinin yoğunluğu titreşimlerin etki sınırına, ses kaynağının gücüne ve dalgaların dağılımına bağlıdır. Havacılık ve uzay hekimliğinde önem taşıyan başlıca ses kaynakları uçaklar ve uzay araçlarının itme sistemleridir.

Aşırı düzeyde gürültü işitme kaybının yanı sıra, kulaktaki yapılarda fiziksel zarara yol açabilir. Belirli yoğunluğun üstündeki ses dalgalarına uzun süre, aralık vermeksizin maruz kalma, sesleri yorumlama yeteneğinde azalmaya neden olabilir. İşitme kaybı genellikle ortakulak, kulak zarı ya da içkulağın örselenmesi sonucunda ortaya çıkar. İçkulağın içini döşeyen ve işitme sürecinde rol oynayan ince tüysü hücreler aşırı gürültüde geri dönüşü olmayacak biçimde zedeledenebilir. Yoğun ses patlamaları kulak zarının yırtılmasına, ortakulaktaki küçük kemikçiklerin kırılmasına ya da yerinden oynamasına neden olabilir. Ortakulağın zedelenmesinden kaynaklanan işitme kaybı kimi zaman tedavi edilebilir. Yırtılan kulak zarı genellikle bir süre sonra iyileşerek kendiliğinden kapanır, işitme kaybı büyük ölçüde ortadan kalkar. Kulaktaki küçük kemikçikler de cerrahi girişimle onarılabilir ya da yerine yenileri konur. Ses dalgalarının neden olduğu kulak ağrısı genellikle ortakulaktan kaynaklanır, zedelenme sınırına ulaşıldığını belirtir.

Ses enerjisinin bazı etkileri çok uzun süre sonra ortaya çıkabilir. Bunların çoğu kulağı koruyan aygıtların kullanılmasıyla önlenabilir. Yoğun düşük frekanslı enerji göğüs ve karın boşluklarıyla gözleri ve kafatasındaki sinüs boşluklarını etkileyebilir; sıkıntı hissi, bunalı (anksiyete), ağrı ve yorgunluğa neden olur. Vücutta dengesinin bir bölümü içkulaktaki denge organı tarafından düzenlendiğinden yüksek düzeydeki gürültü yönelim bozukluğu, taşıt tutması ve sersemleme gibi belirtilere neden olabilir. Yüksek hızla alçaktan uçuşlar yoğun bir gürültüye olduğu kadar titreşimlere de neden olur. Bu etkenlerin ikisi de sözel iletişimi zorlaştırır ya da olanaksızlaştırır. Ses düzeyindeki ani ve beklenmeyen değişiklikler korku tepkisine ve dikkatin dağılmasına yol açabilir. Gürültü genellikle kişinin yaptığı işin hızını etkilemezse de hata sayısını artırır. Sabit ve değişmeyen yoğunluktaki gürültü stres ve yorgunluğa neden olur.

ses ve ışık gösterisi, ilk kez 1952'de Fransa'da, Cosson Irmağı üzerindeki Chambord'da Paul Robert-Houdin'in gerçekleştirdiği gece gösterisi. Tarihsel bir yapı ya da kalıntının cephesine renkli ışıklar verilirken ışıkların değişmesiyle eşzamanlı olarak hoparlörlerle banttan müzik yayını yapılır ve o

yerin dramatize edilmiş öyküsü anlatılır. Uygun yerlerde anlatım duman, aydınlatma fişegi gibi efektlerle desteklenir. Genellikle canlı öge bulunmaz.

Ses ve ışık gösterilerinin hızla yayıldığı Fransa'da günümüzde yılda 50 kadar gösteri yapılmaktadır. Avrupa'da Fransa'dan başka ses ve ışık gösterisi yapılan belli başlı merkezler Roma (Forum) ve Atina'dır (Parthenon). İngiltere'deki ilk gösteri 1957'de Greenwich'teki sarayda, ABD'de ise 1962'de Philadelphia'da, Bağımsızlık Sarayı'nda yapıldı. Afrika'daki ilk gösteri 1961'de Mısır'da piramitlerde, Asya'daki ilk gösteriyse 1965'te Hindistan'da, Delhi'deki Kırmızı Kale'de (Lâl Kila) gerçekleştirildi. México yakınındaki Teotihuacán kalıntılarında ve başka yerlerde de ses ve ışık gösterileri yapılmaktadır. Türkiye'de ise Ankara'da Anıtkabir'de, İstanbul'da da Sultanahmet'te ses ve ışık gösterileri düzenlenmektedir.

ses yinelemesi bak. aliterasyon

sesaltı dalgalar, esnek ortamda yayılan ve frekansı 16 Hz'nin (insan kulağının işitme sınırı) altında olan titreşim ya da gerilim dalgaları. Bir tam periyodunu 100 saniyede tamamlayan jeolojik titreşimler, en alçak frekanslı sesaltı dalgaları oluşturlar.

Gelgit ve deprem dalgaları doğada karşılaşılan sesaltı dalga türleridir. Çok zayıf yer sarsıntılarının sismograflarla izlenmesi volkanik etkinlikler ya da depremler için erken uyarı olanağı sağlar. Yeraltı kayaç yapısının belirlenmesi ve haritasının çıkarılması amacıyla yer altında patlamalar gerçekleştirilerek yapay yer sarsıntıları oluşturulur. Çok duyarlı algılayıcılar kullanılarak yeraltı nükleer silah denemelerinin belirlenmesi ve izlenmesi de olanaklıdır. Güçlü depremler sırasında atmosferde 50 km'lik yüksekliklere ulaşan sesaltı dalgalar oluşur. Bu dalgalar kaynaklandıkları bölgenin çok uzaklarına kadar gidebilirler.

Alçak frekanslı ses dalgalarının işitilebilme sınırı çok kesin değildir. Frekansı 18 Hz'nin altındaki dalgalar genelde ses olarak algılanamaz, ama bunların sıkışma dalgası olarak fark edilmesi olanaklıdır. Hareket halindeki penceresi açık bir otomobilin içinde sesaltı frekanslı rezonans oluşabilir. Sesüstü hızlarda uçan bir uçağın oluşturduğu ses patlamasında güçlü sesaltı dalgalar da ortaya çıkar. Çalışma sırasında maruz kalınan sesaltı dalgalar, kimi durumlarda çok yüksek düzeylerde olabilir; transformatör odalarında, kompresörlerin çalıştığı yerlerde ve makine dairelerinde bu tür etkiler sağlığa zararlı boyutlara ulaşabilir. İnsanların sesaltı dalgaları algılamaya biçimleri ve bu tür dalgaların biyolojik etkileri tam olarak anlaşılmış değildir.

sesbilgisi, FONETİK olarak da bilinir, konuşma sırasında seslerin nasıl oluştuğunu (söyleyiş sesbilgisi), akustik özelliklerini (akustik ya da fiziksel sesbilgisi) ve dil içinde nasıl bir araya getirildiğini (dibilimsel sesbilgisi) inceleyen dal.

İlk sesbilgisi uzmanları 2.300 yıl önce, Sanskrit dilinde yazılmış kutsal metinlerin doğru söyleyişini korumaya ve kutsal seslerin kuşaktan kuşağa aktarılırken değiştirilmesini önlemeye çalışan Hintli bilginlerdi. İlk kez sese dayalı bir yazı sistemi geliştirenler ise Eski Yunanlılardı. 17. yüzyılda söyleyiş sesbilgisi alanında bazı çalışmalar yapıldıysa da, Alexander Melville Bell'in *Visible Speech* (Görünür Konuşma) adlı kitabının yayımlandığı 1867 yılı çağdaş sesbilgisinin başlangıcı tarihi olarak kabul edilir. Bell bu kitabında konuşma seslerini kesin bir biçimde yazıya geçirecek ve böyle-

ce insanın ses etkinliğinin ayrıntılı olarak incelenmesini sağlayacak bir işaret sistemi geliştirmişti.

Çağdaş sesbilgisi, insanların konuşurken çıkardığı bütün seslerin birbirinden ayrı olarak belirlenmesini ve karşılaştırılmasını sağlayacak bir sınıflandırma yapmayı hedefler. Dilbilimci Noam Chomsky ve Morris Halle, temel sesleri ayırt etmede kullanılabilecek 30 özellikli saptamışlardır. Sesbilgisinin araştırdığı bir başka alan da, konuşmada rol oynayan zihinsel süreçlerdir. Bazı deneyler, insanların konuşma öğelerini akustik özelliklerinden çok, sözceğin üretilişinde rol oynayan istençli hareketi algılama yoluyla anladıklarını ortaya koymuştur. İnsanların, konuşurken çıkaramayacakları sesler arasındaki farkları işitmekte güçlük çekmeleri de bu kuramı desteklemektedir.

sesbilim, FONOLOJİ olarak da bilinir, dillerin ses yapılarını inceleyen bilim dalı. Bazı dilbilimciler, konuşma sırasında seslerin nasıl oluştuğunu inceleyen ve bu sesleri betimleyen sesbilgisini de sesbilim içinde ele alır. Artsüremli ya da tarihsel sesbilim, konuşma seslerinin ve ses sistemlerinin belli bir zaman süreci içinde evrimini ve geçirdiği değişimleri inceler, bu konuda kuramlar geliştirir. Eşsüremli ya da betimsel sesbilim ise bir dilin belli bir evresindeki sesleri ele alarak, o dilin ses sistemini saptamaya çalışır.

sesbirim, FONEM olarak da bilinir, konuşma sırasında bir sözcüğü (ya da sözcük ögesini) bir başkasından ayırmaya yarayan en küçük birim. Örneğin "bak" sözcüğündeki k, onu "bar", "bat" ya da "bay" gibi sözcüklerden ayırır. Bir sesbirimin, tek bir ses olarak işlev gören birden çok değişkeni olabilir; bunlara sesbirimsel değişke(*) denir. Sesbirimsel değişkelerin anlam ayrıcı işlev gördüğü dillerde, bunlar ayrı sesbirimler olarak sınıflandırılır. Örneğin Tay (Siyam) dilinde, ağzından hava akımıyla birlikte çıkan soluklu p ile soluksuz p ayrımı vardır. Sesbirimler konuşma dilindeki seslere dayanır ve Uluslararası Sesbilgisi Alfabeti'nde olduğu gibi özel simgelerle gösterilir. Dilbilimciler sesbirimleri iki uzun paralel çizgi arasında (örn. /p/) gösterir. Sesbirim terimi genellikle ünlü ve ünsüzlerle sınırlı olmakla birlikte, bazı dilbilimciler sesbilime ilişkin yükseklik, vurgu ve ritim farklılıklarını da bu terimle belirtir. Eskiden özellikle Amerikan dilbiliminde merkezî bir rol oynayan sesbirim, günümüz sesbilim kuramında eski önemini yitirmiştir. Birçok dilbilimci için sesbirim, gözümlememeyecek en küçük birim değil, bir dizi ezamanlı ayrıcı özelliktir.

Bir dilin sesbirimlerini ve sesbirim sistemini inceleyen dala sesbirimbilim (fonemik) denir. Ses sistemlerini tümüyle sesbirim açısından inceleyen dilbilimcilere göre sesbirimle sesbilim aynı şeydir.

sesbirimsel değişke, ALOFON olarak da bilinir, bir sesbirimin(*) sesbilgisi açısından değişiklik gösteren biçimlerinden biri. Bir sesbirimsel değişkenin oluşmasını genellikle sözcükteki yeri (başta, sonda ya da ortada olması) ya da çevresindeki sesler belirler. Bir dili konuşanlar, genellikle aynı sesbirimin değişkeleri arasındaki farklılıkları duymakta güçlük çeker; çünkü bu farklılıklar sözcükleri anlam bakımından birbirinden ayırma işlevi görmez.

Sesklo, Yunanistan'da Tesalya bölgesinde, Neolitik Çağa ait höyük tipi yerleşme. Volos kentinin 15 km güneybatısında, Kastaki olarak bilinen doğal bir yükselti üstünde 100 m x 45 m boyutlarında bir höyüktür. İlk kez 1901-02'de C. Tsountas, 1956-72

arasında da D. Theocharis tarafından kazılmıştır. Büyük bölümü Neolitik Çağa ait olan 4,5 m kalınlıktaki arkeolojik dolgu yedi evreye ayrılır:

I. evre: İÖ 6. binyıla, çanak çömlek öncesi Neolitik Çağa tarihlenen bu evrenin kalıntıları yerleşmenin en altında yaklaşık 40 cm kalınlığında bir kat oluşturmuştur. Ama ilk çiftçi-tarımcı toplulukların Ege yöresine ve Balkanlar'a Anadolu'dan mı geldiği, yoksa bu bölgede bağımsız bir gelişmenin mi gerçekleştiği tartışması ile ilgili olarak geniş yankı uyandıran bu katın varlığını bütün araştırmacılar kabul etmemektedir.

II. evre: Ön Sesklo, en eski çanak çömlekleli evre gibi değişik adlarla anılan bu evrede koyun ve keçi beslenmiş, buğday, arpa ve baklagiller yetiştirilmiştir. Yapılarda kerpiç kullanılmıştır. Ele geçen çanak çömlek, Neolitik Ege ve Balkan çanak çömleğinin öncüsüdür. Bunlar Anadolu'daki Çatalhöyük ve Hacilar çanak çömleği ile de benzer.

III. evre: Bu evrede ön Sesklo özellikleri sürmüştür, ama turnakla ya da çomakla yapılmış baskı bezemeleri olan çanak çömlek de ele geçmiştir. İÖ y. 5200'lere tarihlenen dönemin gösterdiği gelişme, Akdeniz, Ege, Marmara ve Karadeniz kıyı bölgelerindeki lere benemektedir.

IV. evre: Sesklo evresi olarak adlandırılan bu dönem Neolitik kültürün en üst noktasını oluşturur. Beyaz astar üstüne kırmızı boyayla bezeli, parlak aklı yüzeyli, zarif biçimli çanak çömleği, Anadolu'daki Hacilar kültürününkilerle büyük bir benzerlik gösterir. Tuna havzasına kadar Balkanlar üzerinde de etkili olduğu anlaşılan Sesklo evresi ile onu izleyen ve Dimini kültürüne ait buluntular veren V. evre arasında bir zaman boşluğu vardır. Sesklo Höyüğü, Dimini kültürü evresinde Balkanlar'ın başka yerlerinden soyutlanmış olarak zengin Neolitik kültürü sürdürmüştür.

VI. evre: Bu katta Tunç Çağına geçiş sürecini yansıtan Rahmani kültürüne ait veriler ele geçmiştir. Höyüğün en üst katı ise (VII. evre) İlk Tunç Çağına tarihlenen önemsiz bir yerleşim yeridir.

sesle yönelme bak. yankıyla yönelme

seslendirme, DUBLAJ olarak da bilinir, bir filme yeni bir ses kuşağının eklenmesi işlemi. Filmdeki özgün diyalogların yerine başka dilde diyalogların konması, sessiz çekilmiş sahnelere ses eklenmesi ya da özgün ses kuşağındaki konuşmalara ses efektleri ve müzik katılması biçiminde olabilir. Yönetmenin belli bir atmosfer yaratmak ya da bir duyguyu dile getirmek amacıyla sestem daha geniş ölçülerde yararlanmasına olanak verir.

Yabancı bir dilde seslendirmede çevirinin oyuncuların dudak hareketlerine ve seslerine uymasına özen gösterilir. Genellikle özgün dile uygun bir aksan da araştırılır. Örneğin Laurel-Hardy komedileri Fransa'da bozuk bir Fransızcayla, Almanya'da da bozuk bir Almancayla seslendirilerek gösterilmiş, Türkiye'de de Ferdi Tayfur tarafından aynı biçimde seslendirilmiştir. ABD yapımı *All Quiet on the Western Front* (1930; *Ban Cephesinde Yeni Bir Şey Yok*) filminde sessiz çekilen bir savaş sahnesine ses (bombaların patlaması, tabanca ve tüfek sesleri, yaralıların ve can çekişenlerin inlemeleri) sonradan eklenmiştir. Bir başka seslendirme yönteminden de müzikal filmlerin hazırlanmasında yararlanır. Şarkılar yer alacakları sahnelerden ayrı olarak ve önceden kaydedilir; bu sahnelerin çekimi sırasında şarkıcı dudak hareketlerini önceden kaydedilmiş kendi sesine uydurur.

Sesostri I. (ü. İÖ 20. yy), 12. sülaleden Mısır firavunu (hd İÖ 1971-28).

İÖ 1971'de, 12. sülalenin kurucusu olan yaşlı babası I. Amenemhet'in yanında tahta çıktı. Babası ülke içinde reformlarla uğraşırken Sesostri, Mısır'ın güneyindeki Nübye'yi fethetti. Babasının hükümdarlığının 30. yılında, Kahire'nin batısında, Natrun Vadisinde bulunan Libyalılara karşı çıktığı seferi zaferle sonuçlandırdı. Dönüş yolunda, babasının öldürüldüğünü öğrendi. Orduyu bırakıp derhal başkente döndü. Babasının vasiyetnamesini uygulatarak yönetimi ele aldı.

Sesostri iktidarını sağlamlaştırdıktan sonra Nübye'nin fethini sürdürdü. Hükümdarlığının 18. yılında Elephantos (bugün Assuan) Adasında bir harekât merkezi kurarak Nübye'yi bütünüyle denetimi altına aldı, stratejik yerlerde garnizonlar kurdu, kaleler yaptırdı. Yeni toprakların sorumluluğunu kendi atadığı Elephantos valisine verdi. Savaşın sonra Nübye'nin doğal kaynaklarından yararlanılmaya başladı. Birçok yerde altın, bakır, ametist ve diorit çıkarıldı.

Sesostri, Mısır'da da Assuan'daki granit ocaklarını, Koptos'un (Kipt) doğusundaki Hammamat Vadisinde bulunan altın madenlerini ve ocakları işletti. Bayındırlık işlerine hız verdi ve krallığının üçüncü yılında, Kahire yakınlarındaki Heliopolis'te bulunan bir tapınağı onardı. Teb kentinde inşa ettirdiği Karnak, Amon kültürünün merkezi oldu. Buralara gönderilen güvenlik görevlilerinden ve habercilerden anlaşıldığına göre Sesostri, batıdaki birçok vahayı da yönetimi altına aldı.

Sesostri, Filistin ve Suriye ile barışçı ilişkiler kurdu. Sarayda görevli bir subayın kaleme aldığı Sinube'nin Öyküsü adlı biyografik yapıtı gösterdiği gibi, Asya'da toprak edinmeyi amaçlamıyordu. Ama elçileri Asya ülkelerini dolaşarak diplomatik baskı uygulamaya çalıştılar.

Sesostri, anıtmezarını ve piramidini, başkent yakınlarındaki el-Feyyum'da, babasının Liş'teki mezarının yakınında kurdu. Mimarî bakımdan 6. sülaleden Firavun II. Pepi'nin piramit kompleksinin bir taklidi olan Sesostri Tapınağı Eski Krallık geleneklerini canlandırıyordu. Sesostri, krallığının 42. yılında oğlu Amenemhet'i hükümdarlığa ortak etti.

Sesostri II (ü. İÖ 19. yy), 12. sülaleden Mısır firavunu (hd İÖ 1897-78).

Sülalenin geleneklerine uygun olarak, üç yıl boyunca tahtı babasıyla paylaştı. Hükümdarlığının ilk yılında, Doğu Afrika kıyılarında Somali yakınlarındaki Punt'a gönderilen bir ticaret heyeti, bu gezinin kayıtlarını Mısır'ın Kızıldeniz limanında bulunan kayaların üzerine kazdı. Sesostri tek başına firavun olduktan sonra büyükbaşının Aşağı Nübye'de yaptırdığı kaleler onarıldı; hükümdarlığının altıncı yılında Nübye'nin altın madenleri yakınında bulunan Aniba'daki kale yeniden yapıldı. Anıtlar ve yazıtlardan anlaşıldığına göre, Nübye'nin birçok yerinde diorit, bakır ve büyük olasılıkla ametist ocakları bulunuyordu. Sina'daki yazıtlardan anlaşıldığına göre kralın madencileri burada da çalışmıştı.

Orta Mısır'da, Beni Hasan'daki bir kabir üstüne resmedilmiş olan Asyalı tüccarlar sahnesi, o dönemde Mısır'ın Filistin ve Suriye'yle de ilişkisi bulunduğunu gösterir. Sesostri'nin hükümdarlığı sırasında, bu yöredeki soylu aile, komşu hükümdar aileleriyle yapılan evlilikler aracılığıyla nüfuzunu artırmıştır.

Sesostri's'in en büyük başarısı, kraliyet sarayının yakınındaki zengin bölge el-Feyyum'da bayındırlığı başlatmasıdır. Nil'in kollarından birinin el-Feyyum'daki göle döktüğü yerde Sesostri, göldeki su düzeyini denetlemek ve göl kıyısındaki bataklıkların ıslah etmek için bir baraj ve su kapakları yaptırmış, bu proje daha sonra torunu tarafından genişletilmiştir.

Sesostri's'in bu yöreye yakın bir yerde yaptırdığı piramidi büyük bir ustalık ürünüdür. Çevresindeki kent kalıntıları Mısır'ın toplumsal koşullarına ışık tutan, kent planlamacılığına ilişkin kanıtlar içerir. Firavun, ölümünden birkaç ay önce oğlu III. Sesostri's'i krallığına ortak etmiştir.

Sesostri III (ü. İÖ 19. yy), 12. sülaleden Mısır firavunu (hd İÖ 1878-43).

Sesostri's'ten önceki firavunlar döneminde Orta Mısır'daki taşra soyluları, sarayın kayırmasından yararlanarak ve komşu hükümdar aileleriyle yaptıkları evlilikler yoluyla güçlerini artırmışlardı. III. Sesostri's'in hükümdarlığının ortalarında, soyluların gücünün bir göstergesi olan görkemli mezarların yapımı durdu. Buna karşılık, Yukarı Mısır'da Tanrı Osiris'e tapınan Abydos'ta orta sınıf üyelerine ait anıtlar artmaya başladı. Bir sonraki sülaleye ait belgelerden anlaşıldığına göre III. Sesostri, soyluların nüfuzunu sarsarak merkezi yönetimi güçlendirmişti. Mısır üç büyük bölgeye ayrılmıştı; her bölgenin doğrudan vezire bağlı bir yöneticiler hiyerarşisi vardı. Vezir başbakan konumundaydı; ayrıca hazine, tarım, savaş ve istihdam bakanlıkları ülke çapında yayılmıştı. Bu bakanlıklar merkezi yönetim işlevlerini üstlendi, gelir ve giderlere ilişkin özenli kayıtlar tutuldu. Bu reformların etkinliği sayesinde, bir sonraki sülale döneminde, zayıf yöneticilere karşın vezirlerin denetimindeki merkezi hükümet yüzyılı aşkın süre etkinliğini sürdürdü.

III. Sesostri's'in ikinci büyük başarısı ise, Mısır'ın Nübye'deki toprakları üzerindeki egemenliğini pekiştirmek ve geliştirmek oldu. Batı Nübye'deki kabilelerin krallığın Afrika hinterlandıyla ticaretini tehlikeye düşüren saldırılarına yanıt olarak düzenlediği dört seferle göçbeleri ezerek, ülkenin sınırlarını Nil'in ikinci ve üçüncü şelalelerinin arasına kadar genişletti. Ardından, ikinci şelaledeki Buhen kalesinden başlayıp yeni sınıra kadar uzanan bir kaleler ağı kurdu. Birbirleriyle işaretleşebilen bu kaleler aracılığıyla gerek ırmak trafiği gerekse çöl göçbeleri denetim altına alındı. Ayrıca bu kalelerde Nil'in su yükseklikleri de kaydedilerek Mısır için çok değerli bir uyarı sistemi kuruldu.

Sesostri's hükümdarlığının sekizinci yılında, Nübye topraklarına ilk seferini başlatmadan önce, Elefantos (Assuan) yakınındaki birinci şelaleden bir kanal açarak ticari ve askeri gemilerin geçişini kolaylaştırdı. Bir olasılıkla Nübye seferlerinin tamamlanmasından sonra Filistin'e bir akın düzenleyerek Şekem'e kadar ilerledi. Saray yetkililerinin kayıtlarına göre, Sina'da ve Nübye'nin çeşitli yerlerinde madencilik yapılıyordu. III. Sesostri's babasının mezarının özelliklerini taşıyan kendi piramidini büyükbaşının piramidinin yakınına inşa ettirdi.

Herodotos'un aktardığı Sesostri's efsanesi bir bölümüyle III. Sesostri's'in ve aynı adı taşıyan atalarının kahramanlıklarından, bir bölümüyle de 19. sülaleden II. Ramses'in öykülerinden oluşur. III. Sesostri's'in anısı uzun süre yaşamış ve Mısır Nübyesi'nin koruyucu tanrısı sayılmıştır.

Sessions, Roger (Huntington) (d. 28 Aralık 1896, Brooklyn, New York - ö. 16 Mart 1985, Princeton, New Jersey, ABD), ABD'li besteci. Modern müziğin anlaşılıp sevilmesinde öncü bir rol oynamıştır.

Harvard Üniversitesi ve Yale Müzik Okulu'ndaki öğreniminden sonra Ernest Bloch'tan kompozisyon dersleri aldı. Birkaç yıl

Sessions
Uta Steltzer

Avrupa'da kaldı. 1933'te ABD'ye dönmekten önce Aaron Copland ile birlikte New York kentinde Copland-Sessions Konserleri diye bilinen bir dizi önemli modern müzik konseri verdi (1928-31). Princeton (1935-45 ve 1953'ten sonra) ve Berkeley'deki California (1945-52) üniversitelerinde ders verdi. 1965'te New York kentinde Juilliard Müzik Okulu'nun öğretim kadrosuna katıldı.

Sessions'ın ilk önemli yapıtı, Leonid Andreyev'in oyununun fon müziğinden *The Black Maskers* (1923; Kara Maskeliler) orkestra süitidir. Sekiz senfonisinde (1927-67) keskin bir anlatımla çoksesli teknik ve bakımsız ritim kullanımı belirgindir. Benzer nitelikler iki yaylı çalgılar dördlüsünde (1936, 1951), yaylı çalgılar beşlisinde (1958), üç piyano sonatında (1930, 1946, 1965) ve org için koral prelüdlünde de (1925) görülür. Olgunluk döneminin ilk yapıtlarından saydığı *Keman Konçertosu*'nu (1935) izleyen tek perdelik operası *The Trial of Lucullus* (1947; Lucullus'un Yargılanması) ile soprano ve orkestra için *Idyll of Theocritus* (1954; Theokritos'un İdili), Orta Avrupa dışavurumcu üslubundan izler taşır. *Montezuma* (1947) operası 1964'te Batı Berlin'de sahnelenmiştir. Sonraki yapıtları arasında Whitman'ın şiirinden *When Lilacs Last in the Door-yard Bloom'd* (1970; Leylakların Son Açışında) kantatı, orkestra için *Rhapsody* (1970), ilk kez 1975'te seslendirilen *Three Biblical Choruses* (1971; Üç Eski Ahit Korosu) ve *Concertino for Chamber Orchestra* (1972; Oda Orkestrası İçin Konçertino) yer alır. Müzik dünyasının sanatsal ve sosyo-kültürel sorunlarını ele aldığı eleştirel yazıları ise *The Intent of the*

Artist (1941; Sanatçının Amacı), *The Musical Experience of Composer, Performer, Listener* (1950; Besteci, Yorumcu, Dinleyicinin Müzik Yaşantısı), *Harmonic Practice* (1951; Armoni Uygulaması), *Questions About Music* (1970; Müzik Konusunda Sorular) ve *Roger Sessions on Music* (1979; Müzik Konusunda Roger Sessions) gibi yapıtlarında toplanmıştır.

Sessions 1938'de Sanat ve Edebiyat Ulusal Kurumu'na ve 1953'te de Amerikan Sanat ve Edebiyat Akademisi'ne seçildi. 1974'te Pulitzer Müzik Özel Ödülü'nü, 1982'de de son yapıtı *Concerto for Orchestra* (1981; Orkestra Konçertosu) için ikinci Pulitzer Ödülü'nü aldı.

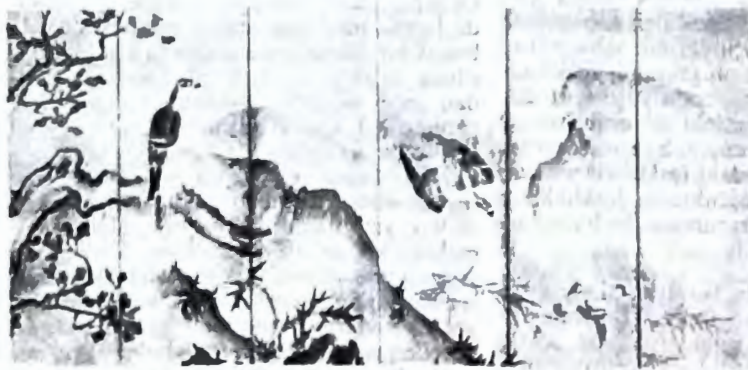
sessiz ticaret, DEPO TİCARETİ olarak da bilinir, taraflar arasında doğrudan ilişki kurulmaksızın gerçekleşen takas. Bu takas yöntemini uygulayan gruplardan biri, takas edilecek malları genellikle belirli bir yere götürüp bırakır ve ayrılmadan önce, örneğin çan sesi gibi bir işaret verir. Sonra öteki grup gelir ve kendi mallarını bıraktıktan sonra ayrılır. Bunun üzerine ilk grup geri döner ve beğendiği takdirde ikinci grubun mallarını alır; beğenmezse yeni malların eklenmesi için dokunmadan bırakır. Sonunda ikinci grup ilk grubun bıraktığı malları alarak alışverişini sonuçlandırır.

Herodotos Kartacalılarla Afrika'nın batı kıyısında yaşayan halklar arasındaki alışverişini anlattığı yapıtlarında sessiz ticareti betimlemiştir. Sibirya, Laponya, Batı Afrika, Timor, Sumatra, Hindistan, Sri Lanka ve Yeni Gine'de de geçmişte sessiz ticaretin yapıldığı bilinmektedir.

Sessiz ticareti doğuran nedenler bütünüyle anlaşılamamıştır. Genellikle dil ya da kültür farklarından kaynaklanan iletişim zorlukları komşu halkları sessiz ticarete yöneltmiştir. Sessiz ticaret, yabancılarla ilişki kurmaktan çekinen halklar için de elverişli olmakla birlikte, bir ölçüde karşılıklı güven gerektirir.

Sesson Şukei, asıl adı SATAKE HEIZO (d. 1504, Hitaçi - ö. y. 1589, İvaşiro, Japonya), Japon ressam. 15. yüzyıl tek renkli mürekkep resminin (*suiboku-ga*) büyük ustası Sessu'nun(*) tarzında çalışan sayısız ressam arasında özgün yeteneğiyle öne çıkmıştır.

Budacı Soto mezhebinden bir keşişti. Sanatsal etkinliklerin merkezi başkent Kyoto'dan uzakta, Honşu Adasının kuzeyinde yaşadığı ve kendi kendini yetiştirdi. Önce *suiboku* sanatçısı Şubun'un resimlerini, 1533'ten sonra da Sessu'nun yapıtlarını inceledi ve bu iki ustaya saygısı yüzünden Sesson Şukei adını benimsedi. Üslup açısından daha çok Sessu'dan etkilendi ve onun gibi manzara resminde ustalaştı. Günümüze ulaşmış manzaraları arasında "Rüzgâr ve Dalgalar" ve "Sekiz Manzara" dizisinden üç

"Şahinlerle Manzara", Sesson Şukei'nin kâğıt üstüne mürekkeple bir pano çalışması, 16. yy sonları; Tokyo Ulusal Müzesi
Tokyo National Museum

resim (1563, 1564, 1589) yer alır. Özgün üslubu en çok insan çizimlerinde (örn. "Çavlanı Seyreden Li Po") ve hayvan resimlerinde (örn. "Kaplan") belirgindir. Ayrıca çiçekleri ve kuşları (örn. "Şahinlerle Manzara") betimlediği çok güzel çalışmaları vardır.

Sessu, asıl soyadı ODA, TOYO, UNKOKU ve NIKESAI olarak da bilinir (d. 1420, Akahama, Bitçu - ö. 26 Ağustos 1506, Masuda yakınları, İvami, Japonya), Muromaçi dönemi (1338-1573) ressamı. Japon tek renkli

"Kış Manzarası". Sessu'nun kâğıt üstüne bir mürekkep çalışması, y. 1470-80, Tokyo Ulusal Müzesi
Tokyo National Museum

mürekkep resminin (suiboku-ga) en büyük ustalarındandır.

Pek çok Japon sanatçısından farklı olarak yaşamı ve sanatı konusunda ayrıntılı kayıtlar bulunan Sessu 1431'de Hofuku-ci adlı Zen tapınağına verildi. Dinsel eğitimin yanı sıra ilk kaligrafisi ve resim derslerini de gördüğü bu tapınakta Toyo ("sögüt") adını aldı. 1440'ta başkent Kyoto'ya yerleşerek, İmparatorluk Sarayı'nın yanındaki Zen Budacı Şokoku-ci'ye girdi. Tapınak şubunun denetiminden sorumlu ünlü ressam Şubun'dan resim, Şurin Suto'dan da Budacılık dersleri aldı. Bu döneminden kaldığı saptanabilmiş hiçbir resmi bulunmamakla birlikte, büyük olasılıkla Şubun'un Sung dönemi (960-1279) Çin resmi etkisindeki üslubu doğrultusunda ürünler verdi. Yirmi yıl Kyoto'da kaldıktan sonra Honşu Adasının batısındaki Yamaguchi'ye yerleşerek Unkoku-ci'nin başrahibi oldu. Yaklaşık 1466'da Sessu (kızak) adını benimsedi. O dönemde güçlü Ouçi beylerinin yönetiminde önemli bir kültür ve ticaret merkezine dönüşen Yamaguchi'ye gelişinin bir nedeni de oradan Çin'e geçme isteği idi.

Sessu 1468'de bir grup Japon tüccarla Çin'in güney kesimindeki Ningbo'ya vardı. Çin'de hem Ouçi ailesi için resim satın alacak, hem de Zen Budacı (Chan) manastırlarda araştırmalar yapacaktı. Ming dönemi (1368-1644) Çin resminden dış kırıklığına uğradıysa da çevrenin güzelliğinde ve manastırlarda yeni esin kaynakları buldu.

"Toyo, Bir Japon Zen Rahibi" imzalı dört manzara rulosunu (Tokyo Ulusal Müzesi) bu dönemde yaptığı sanılır.

Sessu 1469'da Japonya'ya döndüğünde artık mesleğinin doruğundaydı. Bir süre Yamaguchi'de kaldıktan sonra 1476'da Bungo yöresindeki Oita'da bir atölye-ev yaptı. Japonya'nın çeşitli yerlerini dolaştıktan sonra 1486'da Yamaguchi'de yeni bir atölye kurdu.

Sessu'ya atfedilen yapıtların bir bölümü tartışılmalıysa da, bir bölümü taşıdığı mühür, imza ya da üslup özelliklerinden ötürü kesinlikle onun sayılır. Bunların en önemlileri bugün Tokyo Ulusal Müzesi'nde bulunan sonbahar ve kış betimlediği iki *kakemono* (duvar rulosu) ile *haboku* (sıçratma mürekkep tekniği) ile yaptığı "Haboku-sansui" denen rulodur (1495). 1486'da yaptığı sanılan uzun manzara rulosu "Sansui Çökan" (Mori Koleksiyonu, Yamaguchi) başyapıtı sayılır. 15 m uzunluğundaki bu ruloda Sessu ilkbahardan başlayarak dört mevsimi betimlemiştir.

Sessu manzaraların yanı sıra Budacı resimlerle dekoratif nitelikli paravana resimleri de yapmıştır. En önemli Budacı resmi Hui Ke'nin Zen Budacılığın öncüsü Daruma (Bodhidharma) için kolunu kesişini betimlediği 1496 tarihli rulodur (Sainen-ci, Aichi). Bugün Tokyo'da Kosaka Koleksiyonu'nda bulunan altı parçalı paravana üzerine betimlediği kuş ve çiçekler gerçekçi, ama dekoratif nitelikleriyle dikkati çeker. Manzaralarıyla Budacı resimleri Song dönemi sanatını yansıtırken, paravanaları Ming döneminin bezemeli üslubuna daha yakındır. Sessu'nun yaptığı kesinlikle saptanabilmiş bütün önemli yapıtları Japonya'dadır.

sestina, ortaçağda Provans ve İtalyan şiirinde kullanılan incelikli nazım biçimi. Bazı çağdaş şairler tarafından da kullanılmıştır. Ortaçağdaki özgün biçimiyle, açık ölçüde altı dizeli altı kıtadan oluşur. İlk kıtanın son sözleri öbür beş kıtada değişik bir düzen içinde yer alır. Provans şiirinde bu düzen *abcdef, faebdc, cfdabe, ecbfad, deacfb, bdfeca* biçimindedir. Bunları izleyen üç dizelik kıtada altı anahtar sözcük, dizelerin ortasında ve sonunda yinelenir; böylece şiir özetlenir ya da birine adanır.

Sestina Provans edebiyatı trubadurlarından Arnaut Daniel tarafından yaratıldı. İtalya'da Dante ve Petrarca tarafından benimsendikten sonra bir süre kullanılmadı. 16. yüzyılda Fransız La Pléiade şairleri, özellikle de Pontus de Tyard tarafından yeniden canlandırıldı. 19. yüzyılda Gramont kontu Ferdinand pek çok sestina yazdı; Algernon Charles Swinburne da "Complaint of Lisa" (Lisa'nın Derdi) adlı her biri 12 dizeden oluşan 12 kitalık "ikili" sestinasıyla bu türün çok ustalıkla bir örneğini verdi. 20. yüzyılda ise Ezra Pound, T. S. Eliot ve W. H. Auden ilginç sestinalar yazdılar.

Sesto San Giovanni, İtalya'nın kuzeyinde Lombardiya yönetim bölgesinde, Milano ilinde kent. Milano'nun kuzeydoğu banliyölerinden olan kentte ergitme fırınları, dökmhaneler, cam fabrikaları ve uçak montaj tesisleriyle demiryolu ve elektrik donanımı üreten fabrikalar vardır. Sesto San Giovanni, İtalya'da işçi hareketinin en güçlü olduğu kentlerden biridir, Nüfus (1981 geç.) 94.738.

sesüstü dalgalar, esnek ortamda yayılan ve frekansı 20 kilohertzin (insan kulağının işitme sınırı) üstünde olan titreşim ya da gerilim dalgaları. Sesüstü dalgalar, havada yayılan ses dalgası gibi boyuna dalgalar(*) olabilir; katılarda ise enline dalga(*) ya da

kayma dalgası(*) biçiminde sesüstü dalgalar oluşması olanaklıdır. Bir katı cismin yüzeyi boyunca yayılan (Rayleigh dalgaları) ya da ince çubuklarda ve malzemenin belirli bölümlerinde yayılan (Lamb dalgaları) sesüstü dalga türleri de vardır.

Sesüstü dalgaları üretmek ve algılamak amacıyla çeşitli aygıtlar geliştirilmiştir. Bunlar arasında en yaygın kullanılanlar magnetik büzülmeli(*) ve piezoelektrik dönüştürücülerdir. Bunlar yüksek frekanslı alternatif akımları mekanik titreşimlere dönüştüren aygıtlardır. Sesüstü dalgalar, yayıldıkları ortamda distorsiyona yol açıp açmadıkları göz önüne alınarak, yüksek güçlü ve düşük güçlü biçiminde sınıflandırılır.

Yüksek güçlü uygulamalar arasında sesüstü kaynak aygıtı ve sesüstü matkabı sayılabilir. Sesüstü matkabında delmeyi sağlayan titreşimler malzemenin yüzeyine dikey doğrultudadır, bu nedenle kesme doğrultusu da yüzeye diktir ve bu yöntemle istenen biçimde delik açılması olanaklıdır. Sesüstü dalgaların asıltı içeren akışkanlar üzerindeki etkilerinden de uygulamada yararlanılır. Bu yöntem, içindeki tortunun çökeltilerek şarabın durulaştırılmasında ve fabrika egzoz dumanlarındaki asıltı parçacıklarının toplanmasını sağlamada kullanılır. Yüksek güçlü sesüstü dalgalar sıvılarda kovuklaşmaya (kabarcık oluşması) neden olur ve güçlü kayma gerilimleri oluşmasına yol açan şok dalgaları ortaya çıkarır. Bu etkiden emülsiyonların (sıvı asıltı) elde edilmesinde, yüzeylerin temizlenmesinde, biyolojik yapıların parçalanmasında ve metal kaplama süreçlerinde katalitik etki sağlanmasında yararlanılır.

Düşük güçlü sesüstü dalgalarla sualtı algılama ve yol belirlemede, deniz dibinin biçim ve yapısını ortaya çıkarmada kullanılan sonarda(*) yararlanılır. Sesüstü dalga darbeleri gönderip bunların yansımalarını ölçmeye dayanan yöntemler sanayide malzeme ve yapıların (örn. tren rayları, uçak ve reaktör gövdeleri) tahribatsız muayenesinde kullanılır; sesüstü dalgalar malzemedeki süreksizliklerden sağlama uğrar, bu nedenle malzeme içinde kovuk ya da çatlak olup olmadığını belirlemek ya da malzemenin kalınlığını ölçmek amacıyla bu dalgalarla yararlanmak olanaklıdır.

Düşük güçlü sesüstü dalgalar tıpta iç organları görüntülemekte, X ışınları yerine kullanılmaktadır. Tanı amaçlı kullanım özellikle göz, kalp, karın ve dötyatağı alanlarında yaygındır. Hızlı elektronik anahtarlama devrelerinden de yararlanılarak sesüstü dalgalar aracılığıyla gövde içindeki hareketli nesneleri izlemek olanaklıdır. Sesüstü dalgalarla fizik tedavide ve cerrahide de yararlanılmaktadır.

Sesüstü dalgalar deneysel araştırmalarda maddenin kimi özelliklerinin incelenmesini olanaklı kalar; bu özellikler arasında eriyiklerdeki moleküllerin sıkıştırılabilirliği, katıların esneklik modülleri, gazlar ve sıvıların molekül yapıları sayılabilir. Çok yüksek frekanslı (100 megahertz ve yukarısı) dalgalarla çalışan sesüstü mikroskoplar, ayırma gücü bakımından optik mikroskoplarla aynı düzeydedir. Böylesi yüksek sesüstü frekanslı dalgalarla katılar fizikinde de, özellikle metallerin ve üstüniletkenlerin fiziksel özelliklerinin belirlenmesinde yararlanılır.

sesüstü uçuş, SÜPERSONİK UÇUŞ olarak da bilinir, bir uçak ya da roketin ses hızından, yani 1 Mach'tan daha büyük bir hızla gerçekleştirdiği uçuş. Hızın 5 Mach'ı aşmış uçuşa ise "hipersonik uçuş" denir.

Ses hızı ilk olarak roket motorlu araştırma uçağı "Bell X-1" in 14 Ekim 1947'de yaptığı uçuşla aşıldı. Bu uçuşun ardından pek çok sesüstü uçak yapıldı. Ama hava sürtünmesinin gövdenin aşırı ısınmasına yol açması ve bu sıcaklığa dayanacak malzemelerin çok pahalı olması nedeniyle sesüstü uçakların hızı yaklaşık 2,5 Mach'la sınırlı kaldı. Sesüstü uçaklar genellikle askeri amaçlıdır. Sivil taşımacılık amacıyla kullanılan ilk sesüstü uçak ise, 21 Ocak 1976'da düzenli uçuşlara başlayan ve Fransa ve İngiltere tarafından ortaklaşa gerçekleştirilen "Concorde"dur. Çıkardığı aşırı gürültü nedeniyle pek çok ülkede uçuşasına izin verilmeyen "Concorde"lar 2 Mach'lık bir hızla ulaşabilmektedir.

Sesylmaz, Burhan, HAFIZ BURHAN olarak da bilinir (d. 1897, İstanbul - ö. 18 Nisan 1943, Ankara), döneminin en ünlü ses sanatçılarından.

Kocamustafapaşa Rüstiyesi'ni bitirdikten sonra, hanende olarak Muzika-yı Hümayun'a girdi. Daha sonra hafız oldu. Kısa sürede ileri gelen hafız ve mevlidhanlar arasına girdi. Müezzinlik ve zâkirlik de yaptı. Yalnız cami ve tekke müziğiyle değil, dindışı müzikle de ilgilendi. Bazısı satış rekorları kıran çok sayıda plak doldurdu. Gazinolarda fasıl heyetiyle sahneye çıktı.

Ne klasik müzik, ne de şan tekniği konusunda ciddi bir eğitim görmeyen Hafız Burhan, gür, sıcak ve parlak sesiyle kişisel bir okuyuş üslubuna ulaşmış, plaklarında daha çok günün moda şarkılarını yorumlamıştır. Ayrıca birkaç şarkı bestelemiştir. Abdülhak Hamit Tarhan'ın şiiri üzerine bestelediği "Makber" adlı gazeli çok sevilmiştir. Bugün de birçok şarkıcı, aynı melodilerle bu gazeli taklit eder.

seş, bir su kütlesinin, içinde bulunduğu havzanın derinliğine ve yatay boyutlarına bağlı olarak birkaç dakika ile yaklaşık bir saat arasında değişen bir süreyle salınması. Seş olgusu ilk kez 18. yüzyılda İsviçre'deki Cenevre (Léman) Gölünde gözlemlenmiştir. Daha sonraları halicilerde ve körfezlerde de aynı olgunun gerçekleştiği belirlenmiştir.

Göl ya da körfezlerde seş oluşumuna yol açan ilk yüzey suyu tedirginliği, çoğunlukla atmosfer basıncında ortaya çıkan bir değişimden ya da bir başka yerel atmosfer tedirginliğinden kaynaklanır. Ayrıca körfezlerde, uzun süreli deniz kabarmalarının etkisiyle de seşler oluşabilir. Yüzey sularında tedirginlik başladığında, yerçekimi su düzeyini tekrar yatay hale getirmeye çalışır; bunun sonucunda düşey doğrultuda basit harmonik hareket oluşur. Darbe, suyun derinliğine bağlı bir hızla havza boyunca yol alır ve havzanın ucundan geri yansır, bu da girişime neden olur. Birbirini izleyen yansımalar durağan dalgalara yol açar; bu dalgaların bir ya da birkaç düğüm noktasında düşey doğrultuda hareket bulunmaz. Gölün uzunluğu, iki düğüm arasındaki uzaklığın tam katıdır.

Seşler körfezlerin girişinde güçlü tersinir akıntılara yol açar, bu da gemilerin rihuma yanasmasını güçleştirir. Ayrıca demirli gemiler seş etkisiyle salınmaya başlayabilir; bu salınım kimi zaman demirin zincirini koparacak denli güçlü olabilir.

Seşaçalam Tepeleri, Hindistan'ın güneydoğusunda, Andhra Pradesh eyaletinin güneyindeki Kaddapa ilinde, Doğu Gatlar'ın parçasını oluşturan dağ sırası. Genelde güneydoğuya doğru uzanan tepeler enine vadilerle derin biçimde parçalanmıştır. Ku-

zeydoğuda Rayalasima Yükselteleri, güneydoğuda ise Kunderu Irmağının oluşturduğu Nandyal Vadisiyle çevrilidir. Kuzeydoğudaki Erramala Sırağlarıyla birlikte yükseklikleri 400-1.350 m arasında değişen tepeler, yaklaşık 8.000 km²'lik bir alanı kaplar. Yağışların azlığı nedeniyle yamaçlardaki ormanlar sık değildir. Bölgenin sularını Krişna Irmağının kolları toplar. İklim ve yüzey şekilleri bakımından tarıma elverişli olmayan tepelerde yetiştirilen başlıca ürünler, kocaarı ve yerfıstığıdır. Bölgede asbest, barit ve kireçtaşı çıkarılır. Oteki önemli ekonomik etkinlikler dokumacılık, bambu işlemeciliği ve tuğla üretimidir. Tek önemli yerleşme Pulivendla'dır.

Set, SETH olarak da bilinir, Yukarı Mısır'ın 11. *nomos*'unun (eyalet) koruyucu tanrısı. Set'e tapınma, sülaleler öncesi dönemde Yukarı Mısır'ın başkenti Nubt'ta (Yunanca Ombos) İÖ 3400 dolayında başladı. Set, Aşağı Mısır'ın koruyucu tanrısı Horus'la(*) birlikte, Mısır'ın birliğini simgeliyordu. Ama sonradan iki tanrı düşman sayıldı.

Set
L. Casson, Ancient Egypt

Set çakal gövdeli, şehla gözlü, dört köşe kulaklı, kuyruğu püsküllü (sonradan çatal biçiminde), sivri burunlu bir tanrı olarak betimlenir. Bu betimlemenin, karıncayıyenden eşek, domuz, tazi, hatta fareye kadar birçok hayvandan esinlenerek oluşturulduğu sanılır. Önceleri gökyüzü, çöl, fırtına, kargaşa ve savaş tanrısı olan Set, genellikle güvenilirmez bir düzenbaz, tümüyle kötülük dolu değilse de, sakımlması gereken tehlikeli bir tanrı olarak görülmüştür.

Set kültürünün geçirdiği değişiklikler, Mısırlıların ona karşı gösterdiği ikili tutum kadar, ülkede yaşanan siyasal çalkantıları da yansıtyordu. Peribsen 2. sülale döneminde (İÖ 2890-2686) kendini Set'le özdeşleştiren ilk firavun oldu ve adını da Sehemib olarak değiştirdi. Ondan sonraki firavunlardan Hasehemui, aldığı adlarda Horus ile Set'e eşit ağırlık tanıyarak iki tanrı arasında uzlaşma sağladı. Hyksoslar da (İÖ y. 1674-y. 1567) Set'i, Kenan ülkesinden gelen kendi tanrıları Baal ile özdeşleştirmişti. Yeni Krallık döneminde (İÖ 1567-1085) kargaşa tanrısı niteliği öne çıkan Set, Mısır'ın düşmanlarını birbirine düşürdüğü inancı dolayısıyla önemini korudu. Ramses adını taşıyan firavunlar da (İÖ y. 1320-1085) Set'i en büyük Mısır tanrılarından sayarak onun adını aldılar (örn. I. Seti ile II. Setnaht). Set bu dönemde Ra'nın koruyucusu olarak görüldü; onun düşmanı Apepi'yi öldürürken betimlendi.

Set, birçok efsanede Osiris'in kardeşi olarak anılır. Ama bu konumuyla da bela getirmeyi sürdürür: Doğarken annesi Nut'un karnını çatlatığı, karısı ve kardeşi Nef-tis'i (Yunanca Nephthys) aldattığı, Osiris'i bir sandığa kapatıp denize atarak öldürdüğü

anlatılır. Bu nedenle Eski Krallık'ın son dönemlerinde Osiris'in oğlu sayılan Horus'un gazabını çeker. Osiris'in ölümünden sonra mucizevi bir biçimde İsis'in rahmine düşen Horus, Set ile amansız bir mücadeleye girer. Bu mücadele, Ramses döneminde yazılmış Set ile Horus'un Çekişmeleri adlı yergiye ve Plutarkhos'un sözünü ettiği bir başka metne konu olmuştur. İkinci metinde Set, Yunan mitolojisindeki canavar Typhon'un bedenleşmesi olarak gözüktür.

Eski Krallık yıkılıp Mısır gücünü ve bağımsızlığını yitirmeye başlayınca, Osiris kültü ön plana çıktı ve Set, Mısır tanrıları arasından yavaş yavaş silindi; anıtlarda adına ve tasvirlerine rastlanmaz oldu. Eskiden beri Kenan tanrısı Baal'le ilişkilendirilmesinin de yardımıyla Set doğudan gelip Mısır'ı istila eden Sami kökenli halkın tanrısı olarak görülmeye başladı. Artık Horus'la uzlaşma olanağı kalmadığından, Mısırlıların şeytanı Apepi ya da Typhon'la bir tutulur oldu.

set (inşaatta) *bak.* bent

set (jeolojide) *bak.* dayk

set resifi, kıydan bir lagün ya da başka bir su kütlesiyle ayrılmış ve kıyıya koşut biçimde uzanan mercan resifi. Set resifleri, lagüne ve ardındaki adaya ya da kara parçasına doğru geçit veren bir dizi kanalla kesilmiştir. *Ayrıca bak.* mercan resifi.

Set şenliği, Eski Mısır'da, hükümdarlığının 30. yılını dolduran firavunlar için düzenlenen ve ondan sonra da üç yılda bir kutlanan şenlik. Bu şenliğin, Menes'in gerçekleştirdiği Mısır birliğini yeniden canlandıracağına inanılırdı. Duvar kabartma ve resimleri, ayrıca 3. sülalenin ikinci firavunu (İÖ 2686-2613) Coser'in Sakkara'daki basamaklı piramit kompleksi, Set şenlikleri hakkında ayrıntılı bilgi sağlar. Buna göre firavun, önce tanrılara armağan sunar; ardından önce Yukarı Mısır'ın beyaz tacını, sonra da Aşağı Mısır'ın kırmızı tacını giyerdi. Kısa bir etek giyip arkasına hayvan kuyruğu takarak dört türlü törensel bir koşu yapan firavunun tören alayıyla birlikte Horus ve Set tapınaklarını ziyaret etmesiyle şenlik sona ererdi. Sakkara'da Set şenliklerinin düzenlendiği yapı günümüzde yeniden inşa edilmektedir.

Sete Lagoas, Brezilya'da, Minas Gerais eyaletinin (*estado*) orta kesiminde kent. Espinhaço Dağları yakınındaki yaylalarda yer alır. Çeşitli tarım ürünleri yetiştirilen ve hayvancılık yapılan bir bölgenin ticaret merkezidir. Kentte mandıralar ve gıda işleme tesisleri vardır. Sete Lagoas, Rio de Janeiro-Brasília karayolu üzerinde yer alır. Nüfus (1980 geç.) 94.502.

seter, kuşların yerini bulmakta kullanılan üç av köpeğinin ortak adı. Seterler ortaçağ av köpeklerinden olan spanyelden türetilmiştir. Kuş avı için eğitilen bu köpek sessizce yürürken kuşu sezdiğinde çökerek ya da yatarak hareketsiz kalıyor, bulunduğu yere geniş bir ağ atılarak avın yakalanmasını sağlıyordu. Puanter, seter ve spanyel gibi köpeklerin hareketsiz kalarak kuşun yerini belli etmesine *ferma* denmektedir.

İngiliz seteri 400 yılı aşkın bir süreden beri kuş köpeği olarak kullanılmış, günümüzdeki biçimini yaklaşık 1825'te kazanmıştır. Omuz yüksekliği 61-64 cm, ağırlığı 23-32 kg'dır. Öbür seterler gibi başı uzun, kulakları sarkık, göğsü yüksek, kuyruğu sivri, tüyleri kulaklarında, göğsünde, bacaklarında ve kuyruğunda daha uzundur. Postu tümüyle beyaz ya da siyah olabildiği gibi beyaz ve taba ya da beyaz üstüne koyu lekeli olabilir.

Gordon seteri, adını köpek yetiştiriciliğiyle ün kazanmış Gordon düğünden alır. Bu köpeklerin omuz yüksekliği 58-69 cm, ağırlığı 20-32 kg, yumuşak ve dalgalı tüyleri genel olarak siyah, başında, boynunun altında, göğsünde ve bacaklarında koyu taba rengindedir.

İrlanda seteri 18. yüzyıl başlarında kuş avında kullanılmak üzere geliştirilmiştir. Bu soyun ataları arasında olasılıkla İngiliz ve Gordon seterlerinin yanı sıra spanyel ve puanter de bulunmaktadır. İrlanda seteri

İrlanda seteri
Sally Anne Thompson-EB Inc

alımlı görünüşü ve parlak kırmızı kahverengi postuyla dikkat çeker. Omuz yüksekliği yaklaşık 65-70 cm, ağırlığı 27-32 kg, tüyleri düz ve yatıktır. Eskiden postu beyaz lekeli olanlar oldukça yaygın olmakla birlikte, günümüzde tek renkli olanlar yeğlenmektedir.

Bütün seterler sahiplerine bağlı, av için eğitilmeye yatkın, değerli kuş köpekleridir.

Seti I (ö. İÖ 1304), 19. sülaleden Mısır firavunu (hd İÖ 1318-04). Babası I. Ramses yalnızca iki yıl hüküm sürmüştü ve Ramses sülalesine gerçek görkemini Seti kazandırmıştır.

Hükümdarlığının ilk yıllarında, 18. sülalenin sonlarında Mısır'ın bir ölçüde yitirdiği saygınlığı yeniden sağlamak üzere ordusuy-la kuzeye yöneldi. Filistin'in kuzeyinde ve Suriye'de savaştı, Hitit kralı Muvattalı'yle en az bir kez çarpışmaya girdi. Sonunda, Lübnan Dağları ile Cebelüş-Şarki arasında Asil (Orontes) Irmağı üzerindeki Kades'te yaptığı antlaşmayla sınırı belirledi.

Seti Mısır'ı zenginleştirmek için çok çaba harcadı. Sınırı tahkim etti, madenler ve taşocakları açtı, kuyuları kazdırdı, çöken ya da yıkılan tapınları yeniden inşa ettirdi, Karnak'ta yapımını babasının başlattığı görkemli binanın inşasını sürdürdü. Bu bina, Mısır mimarlığının en etkileyici anıtlarından biridir. En büyük anıtı belki de Abydos'taki anıtmazarıdır. Bu yapıyı Osiris'e ve başka altı tanrıya adanmıştır. Yapı, bazıları özgün renklerini hâlâ koruyan çok zarif rölyeflerle süslenmiştir. Bu tapınağın arkasında, Seti'nin anısına dikildiği sanılan çok ilginç bir yapı vardır. Mezarı, Teb'in batısında bulunan Krallar Vadisi'ndeki en güzel kabirdir.

Oğlu II. Ramses'in Seti'den daha ünlü olmasına karşın, birçok araştırmacı Seti'nin 19. sülalenin en büyük hükümdarı olduğu görüşündedir.

Setif, ştif olarak da yazılır, Kuzeydoğu Cezayir'deki Setif ilinin (vilaye) merkezi (1981'den sonra) kent. Bu Sellam Irmağının yakınındadır. İlkçağda Sitifis adıyla anılan kent, Roma imparatoru Nerva İS 97'de burada kıdemli askerler için bir yerleşim kurunca önem kazandı. Sitifis, Mauretania

Sitifensis eyaletinin (İS 297'de oluşturuldu) başlıca kenti oldu. Bizans döneminde de bu özelliğini korudu. Kent, 1838'de Fransızların burada bir garnizon kurmasına değin geriledi. Büyük Bizans surlarının kalıntıları kentin kuzeyindedir. 1959'da kent merkezinin yakınında bir Roma mezarlığı bulunmuştur. 1945'te Fransız sömürge yönetimine karşı kendiliğinden patlak veren ayaklanmada 100'ü aşkın Avrupalı öldürüldü. Cezayirlilerin verdiği rakamlara göre bu olaydan sonraki misillemede en az 6 bin Müslüman katledildi.

Fransız sömürge döneminde yöre bir tahıl üretim merkezi olarak gelişmiştir. Üretilen buğday irmik, kuskus ve şehriye imal eden yerel fabrikalarda işlenir. Yatay ve dikey kesişen geniş caddeleriyle tanınan Setif, Cezayir'in en yüksek yerlerinden biridir (1.096 m). Setif Üniversitesi 1978'de kurulmuştur. Nüfus (1987 geç.) belediye, 185.786.

setil alkol, 1-HEKSADEKANOL olarak da bilinir, alkol sınıfından katı organik bileşik. Molekül formülü CH₃(CH₂)₁₅OH olan setil alkol kozmetik malzemelerinde, merhemlerde, yağlayıcı katkı maddelerinde, emülsiyon yapıcı karışımlarda ve bazı deterjanlarda kullanılır. Setil alkolün yüzeyde ince bir katman oluşturarak su depolarında ve bitkilerde suyun buharlaşmasını önlemek amacıyla kullanımı da düşünülmüştür.

İlk bulunan alkollerden biri olan setil alkol, 1817'de potasyum karbonatın ispermeçet mumuyla ısıtılması yoluyla elde edildi. 1836'da bileşiminin belirlenmesi sonucu benzer yapıda bir alkol sınıfının var olduğu anlaşıldı.

Setil alkol katı yağlarda bulunan palmitik asidin sodyum metali ve bazı alkollerle ya da bir katalizör eşliğinde hidrojenle tepkimeye sokulması yoluyla üretilir. Bir başka üretim yönteminde ise setil alkol, etilenin bazı alüminyum bileşikleriyle eşliğinde polimerleştirilmesiyle elde edilir.

Seto, Japonya'nın Honşu Adasındaki Aichi ilinde (ken) kent. Nagoya'nın kuzeydoğusunda yer alır. Yaklaşık 1230'da kurulan Seto, kentin adıyla anılan seramikleriyle tanınır. Meici döneminde (1868-1912) başlayan çömlekçilik sonraki yıllarda hızla gelişmiş ve kentte bu alanda üretim yapan pek çok fabrika kurulmuştur. Sofra takımları, yahtıncılar ve oyuncaklar da üretilen kentte Ulusal Seramik Deney İstasyonu yer alır. Kato Şirozaemon anısına inşa edilen yapılar arasında, Seto Parkı'ndaki porselen anıt ile Suehiko Tapınağı sayılabilir. Nüfus (1991 tab.) 126.722.

Seto Büyük Köprüsü, Japonca SETO OHAŞI, Japon İç Denizinde, Honşu ile Şikoku adaları arasında yer alan asma köprüler dizisi. Ayakları art arda dizili beş küçük adaya oturtulan ve biri demiryolu, biri karayolu araçlarına ayrılan iki katlı altı köprü'nün su üzerindeki uzunluğu 9 km'yi bulur. Honşu'daki Kocima kentyle Şikoku'daki Sakaide kentini birbirine bağlayan köprü'nün tam uzunluğu 12,2 km'dir. Üç büyük asma köprü'nün en büyüğü olan Minami Bisan-Seto Köprüsü'nün açıklığı 1.100 m'dir. Yapımı 10 yıl süren Seto Büyük Köprüsü 10 Nisan 1988'de hizmete girdi.

Seto-naikal bak. Japon İç Denizi

Seto seramiği, Japonya'nın Altı Eski Fırını diye anılan atölyelerden birinde üretilen, Kamakura döneminin bitmesine doğru (13. yy sonları) Seto yöresinde (bugünkü Aichi ili) görülmeye başlanan seramik eşya. İlk örneklerini Kato Kagemasa'nın yaptığı ka-

bul edilir. Kagemasa seramikçiliği Güney Çin'de öğrenmiş, ülkesine döndükten sonra da Seto yöresinde bir atölye açmıştı. Çin'de Güney Song, Kore'de de Korya hanedan-

Seto seramiği bir vazı, 13. yy.
Kamakura dönemi; Tokyo Ulusal Müzesi
Tokyo National Museum

ları dönemi seramiklerinin açık etkilerini taşıyan Seto seramiği bütün ülkeye yayıldı. Gene de niteliği ve insanda uyandırdığı duygu bakımından Çin ve Kore seramiklerinden ayrılan yanları vardı. Bunda, kullanılan kilin farklılığı ve pişirildiği Sueki fırınlarının Çin'deki benzerlerinden daha basit olması kadar, Japonya'nın kendine özgü ayrı bir seramik geleneğinin bulunması da rol oynamıştı.

16. yüzyılın ikinci yarısında, Seto fırınları bir süre için Mino yöresindeki Gifu iline taşındı. Burada Muromaçi döneminin sonlarında üretilmeye başlayan sarı renkli seramiklere Ki Seto (sarı Seto) adı verildi. İnce, beyaz renkli kilden yapılan ve demir küllü sırta kaplanan bu ürünlerin başlıca iki türü vardı: Görece yüksek ısıda pişirilen ve yeşile çalan parlak sarı renkli *günomi-de* ya da *kakuzara-de* ile düşük ısıda pişirilen ve donuk sarı, saf sarı renkli *ayame-de* ya da *aburage-de*.

Zarif Ki Seto seramiklerinin Kuciri, Goto-maki, Corinci ve Akasaba gibi merkezlerde üretildiği sanılır. Buraları daha eski *tenmoku* seramiklerinin de üretildiği yerlerdir. Azuçi-Momoyama döneminde (1574-1600) Ki Seto seramiğinin rengi koyulaşarak, o ünlü sıcak sarı tonu aldı. Bu seramikten çay takımlarından başka çeşitli tabaklar, kâseler ve vazolar da yapıldı. *Tampan* adıyla bilinen seramik özellikle çay töreni meraklıları arasında çok tutuldu. *Tampan*'lar uçuk yeşil renkli bakır sııyla yapılan ince desenlerle bezeniyordu.

Mino'da gene aynı dönemde yapılan Seto-guro (siyah Seto) seramikleri de saf beyaz Shino seramikleriyle karşıtlık oluşturuyordu. Seto-guro, demir sırlı seramiğin pişirildiği fırından birdenbire çıkıp soğutulmasıyla yapıyordu. Bu yolla elde edilen siyah renk, daha eski *tenmoku* seramiklerinin siyahından çok daha zengin görünümlü oluyordu.

Seton, Ernest Thompson, asıl adı ERNEST EVAN THOMPSON, ERNEST E. THOMPSON ya da ERNEST SETON-THOMPSON olarak da bilinir (d. 14 Ağustos 1860, South Shields, Durham, İngiltere - ö. 23 Kasım 1946, Seton, Santa Fe, New Mexico, ABD), ABD'li doğabilimci ve yazar. Modern hayvan öykülerinin öncülerindendir.

Küçük yaşta ailesiyle birlikte Kanada'ya göç etti. Allesinin ressam olmasını istemesine karşın, gençliğini Manitoba çayırlarında avlanıp keşifler yaparak geçirdi. Doğaya

ilişkin bu birikiminden, yazdığı hayvan öykülerinde geniş biçimde yararlandı. Ayrıca ailesinin zoruyla aldığı resim eğitimi sayesinde yabancı hayvan resimleri yaparak geçimini sağladı. Öykülerini topladığı *Wild Animals I Have Known*'la (1898; Tanıdığım Yabancı Hayvanlar) büyük ün kazandı. 1940'lara değin benzer kitaplar yazmayı sürdürdü.

Kuzey Amerika çayırlarının geleceğine ilişkin kaygıları nedeniyle, soyu tükenmek üzere olan hayvanlar için koruma alanları, Yerliler için yerleştirme kampları kurulmasına önayak oldu. 1902'de, çocukların doğayı yakından tanımasını sağlamak amacıyla ormanlara keşif gezileri düzenlemeye başladı. ABD'deki ilk izci örgütünün başkanlığını yaptı.

Setouçi, Japonya'nın güneyinde sanayi bölgesi. Honşu Adasındaki Çugoku bölgesinin (çiho) güney kesimini, Şikoku Adasının kuzeyini ve Japon İç Denizindeki adaların kuzeyini kapsar. Siyasal ya da yönetsel bir birim değildir. Honşu Adasındaki Okayama, Hiroşima ve Yamaguchi'yle Şikoku Adasındaki Kagawa ve Ehime illerinin (ken) bazı bölümleri bölge sınırları içinde kalır. Sanayi, Japon İç Denizi kıyısındaki kentlerde yoğunlaşmıştır. İç kesimlerde pirinç, üzüm, bir tür hurma ve şeftali yetiştirilir. Tokugava döneminde (1603-1867) bölgede üretilen pamuklu dokuma, çivit, takunya, tekne ve *tatami* denen minderler Japon İç Denizi üzerinden Osaka'ya gönderilirdi. 1690'da küçük bir balıkçılık ve tarım köyü olan Niihama'da bakır madenciliği başladı. Sumitomo Zaiatsu'nun Meici döneminde (1868-1912) burada kurduğu bakır arıtma tesisi, hava kirliliğine neden olduğu için 1905'te Şisaka Adasına taşındı. Sumitomo, 1926'da bölgede bakır arıtma işleminin kükürt dioksitli yan ürünlerini süperfosfatlara ve gübreye dönüştürecek tesisler kurdu. Bunu sülfürik asit, amonyak, metil alkol ve nitrik asit fabrikalarının kuruluşu izledi ve bölge bir kimya sanayisi merkezi durumuna geldi. Bu arada Keihanşin Sanayi Bölgesi'nde geliştirilen yeni tekniklerin kullanıldığı tekstil sanayisi de gelişmeye başladı. II. Dünya Savaşı sırasında bölgede yeni kimya tesislerinin yanı sıra, demir-çelik, makine ve petrokimya sanayileri kuruldu. Ube kimyasal madde, Onoda çimento, Hiroşima gemi, lokomotif ve yük vagonu, Himeci ise demir-çelik üretiminde uzmanlaştı. 1960'larda Keihin ve Keihanşin sanayi bölgelerinin genişlemesiyle bölgenin gelişimi daha da hızlandı. Japon İç Denizinden toprak kazanılırken, eskiden askeri amaçlarla kullanılan topraklar ve tuzlalar da sanayiye ayrıldı. İvakuni ve Tokuyama'da petrokimya, Fukuyama'da ise çelik tesisleri kuruldu. Hızlı sanayileşme bölgede trafik yoğunluğu ve kazalar gibi ulaşım sorunlarıyla hava ve deniz kirliliğine yol açtı. Hava kirliliği yeni tekniklerle bir ölçüde giderildiyse de, Japon İç Denizi temizlenemedi. Balık yumurtlama alanları da denizden toprak kazanma çalışmaları sırasında yok oldu.

Settat, Fas'ın orta kesiminde kent. Kazablanka'nın hemen güneyindeki kıyı ovasında yer alan kent, verimli kıyı ovası Şavie'nin en büyük pazar merkezidir. Mevlay İsmail'in 17. yüzyıl sonlarında yaptırdığı kale (*kasba*) ile 19. yüzyıldan kalma Yahudi mahallesi (*millah*) kentin dikkate değer yerleridir. Kent kara ve demir yolları ile

kuzeyde Kazablanka'ya, güneyde de Marakeş'e bağlanır.

Nüfus yoğunluğu yüksek bir kırsal bölgede yer alan Settat kenti tarımsal ticaret merkezidir. Kazablanka'nın sebze ve meyve gereksinimi büyük ölçüde yöreden sağlanır. Nüfus (1982) belediye, 65.203.

Setthathirat I, I. SAI SETTHATHIRAT ya da SETTHAVONG olarak da bilinir (d. 1534 - ö. 1571, Güney Laos), bir Lao devleti olan Lan Xang (Bir Milyon Fil) Krallığı'nın hükümdarı. Krallığın Birmanların egemenliğine girmesini önlemiş, ülke içinde olduğu kadar dış ilişkilerde de önemli başarılar sağlamıştır.

Kral Phothisan'ın (hd 1520-47) oğluydu. 1546'da, bugün Tayland sınırları içinde yer alan Chiang Mai'nin prensi oldu. Ertesi yıl babası ölünce onun yerine geçti. 1551'e değin Chiang Mai'nin de hükümdarı olarak kaldı. 1560'ta Vientiane'i başkent yaparak Zümrüt Buda'yı kente getirtti ve babasının Budacılığı yayma politikasını sürdürdü.

Ayutthayalı bir prensesle evlenerek ortak düşmanları Birmanlara karşı Siyam'la (bugün Tayland) ittifak kurdu. Yaklaşık 1565'teki Birman istilası sırasında izlediği askeri strateji sayesinde krallığını korumayı başardı. Laos halkının bugün de ulusal kahraman olarak gördüğü Setthathirat, ülkenin güney kesimindeki bazı dağ halklarıncı kültleştirilmiştir.

Setúbal, Portekiz'in güneybatı kesiminde il, il merkezi kent ve belediye (*concelho*). Lizbon'un güneydoğusunda, Sado, Marateca ve São Martinho ırmaklarının oluşturduğu halicin kuzey kıyısında yer alır.

Kent, Kral II. João'nun (hd 1481-95) ikametgâhiydi. 1755'teki depremde, yapımına 1490'da başlanan İsa Kilisesi (Igreja de Jesus) ile 17. yüzyıldan kalma São Filipe Şatosu (Castelo de São Filipe) dışında kentteki bütün yapılar yıkıldı. Halicin sol kıyısındaki kumluk tepelerin arasında, İS 412'de sulara gömülen Roma kenti Cetobriga'nın kalıntıları vardır.

Portekiz'in üçüncü önemli limanı olan Setúbal'ın başlıca ihraç ürünleri tuz, portakal, üzüm ve şaraptır. Kentte tersane ve konserve fabrikalarının yanı sıra cam eşya, kimyasal madde, elektrik donanımı ve ilaç üretilen sanayi kuruluşları vardır.

Yüzölçümü 5.064 km² olan Setúbal ili, Tejo (Taju) ile Sado haliclerinin arasındaki yarımadayı ve Sado halicinin güneyindeki kurak düzlükleri kaplar. Yetiştirilen başlıca ürünler buğday, çavdar, mısır, zeytin ve meyvedir. Yarımadanın güney kıyısı boyunca uzanan Arrábida Dağlarında sebzeçilik yapılır. Önemli tarihsel yapılar, Palmela'daki görkemli Arap kalesi ile Vila Fresca de Azeitão'daki Quinta da Bacalhosa'dır (15-16. yy). Setúbal Lizbon, İspanya ve Faro'ya karayoluyla bağlanır. Mitrena Yarımadası üzerinde bir termik santral vardır. Nüfus (1981) kent, 77.230; belediye, 97.762; (1991) il, 713.700.

Seul, Kore dilinde SAUL, resmi adı SAULTUKPALSİ (Özel Seul Kenti), Kore Cumhuriyeti'nin (Güney Kore) başkenti. Ülkenin kuzeybatısında, Han Irmağı kıyısında, ırmak ağzından 60 km içeride yer alır. Bir ırmak limanı olarak taşıdığı önem nedeniyle 1394'te Kore'nin başkenti olmuş, kısa bir dönemin (1399-1405) dışında bu konumunu 1948'e değin korumuştur. Ülkenin Kuzey ve Güney Kore olarak ikiye ayrılmasından (1948) sonra da Güney Kore'nin başkenti olan Seul, Kore dilinde "başkent" anlamına gelir. Resmi adının Yi hancdanı döneminde

(1392-1910) Hansang, Japon yönetimi (1910-45) sırasında da Kyangsang olmasına karşın, her iki dönemde de halk arasında Seul adıyla anılmıştır. 1948'de Kore Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra resmen Seul adını almıştır. Seul metropoliten alanının yüzölçümü 650 km²'dir.

Adı kayıtlara ilk kez İÖ 1. yüzyılda geçen kent Uç Krallık döneminde (İÖ 57-İS 668) Kogurya, Pekçe ve Silla krallıkları arasında

Seul'den bir görünüm, Kore Cumhuriyeti
ABC Ajansı

sınır oluşturdu. 1394'te ülkeyi tek bir yönetim altında birleştirip Yi hanedanını kuran Yi Sang-gye tarafından başkent yapıldı. İki yıl sonra kentin çevresinde surlar inşa edildi. Daha sonraki yıllarda da kentte Kyangbok, Taksu ve Çangdak sarayları yapıldı. 1910'da ülkenin Japonya'nın koruması altına girmesinden sonra adı Kyangsang olarak değiştirildi ve sınırlarında bazı değişiklikler yapıldı. Bu dönemde kentte geniş caddeler açıldı ve Batı tipi binalar inşa edildi. 1945'te Japon işgali sona erince doğrudan merkezi hükümete bağlanan kent, 1962'den sonra da başbakanlığa bağlandı. Kore Savaşı (1950-53) sırasında büyük hasar gören kent, savaştan sonra hızla büyüdü ve çevresinde Sangnam, Suwan ve İnçan gibi uydu kentler kuruldu.

Seul'un orta kesimi çevresi alçak tepelerle çevrili bir düzlükte yer alır. Kent merkezi bu düzlüğün aşağı kesimindedir. Yaz ve kış ayları arasındaki sıcaklık farkları çok yüksektir. Ocakta -3°C olan ortalama sıcaklık, ağustosta 25°C'ye yükselir. Yıllık ortalama yağış miktarı 1.370 mm'dir; en fazla yağış yaz aylarında düşer.

Kent merkezinde birbirlerini dik açıyla kesen düzgün caddeler, çevredeki tepelerde ise düzensiz toprak yollar yer alır. Hükümet Binası'nın ve öteki resmi binaların Secongno boyunca sıralanmış olmasına karşın Ulusal Meclis Binası ırmakın üzerindeki Yoldo Adasındadır. İş merkezleri Çongno, Myang-dong ve Ulçi-ro semtlerindedir. Kiremit damlı ahşap evler, günümüzde yerini yüksek modern yapılara bırakmıştır. 1950'den bu yana nüfusu hızla artan Seul, dünyanın nüfus yoğunluğu en yüksek kentlerinden biridir.

Kent ekonomisi imalat, ticaret ve hizmet sektörlerine dayanır. Başlıca sanayi dalları makine, dokuma ve kimyasal madde üretimi ile gıda işlemedir; basımcılık ve yayıncılık da önemli bir gelir kaynağıdır. Aynı zamanda ülkenin mali hizmetler merkezi olan kentte büyük bankaların merkezleri vardır. Eski güney ve doğu kapılarındaki iki büyük alışveriş merkezi bütün ülkede tanınır.

Ülkenin kültür ve eğitim merkezi olan kentte Ulusal Sanat Akademisi ve Ulusal Bilim Akademisi ile Yonsel ve Kore üniversiteleri yer alır. Öteki önemli yükseköğretim kurumları Seul Ulusal Üniversitesi ile Evha Kız Üniversitesi'dir. Kore Ulusal Senfoni Orkestrası, Seul Senfoni Orkestrası

ve Ulusal Klasik Müzik Enstitüsü de kentte etkinlik gösterir. Kentteki önemli tarihsel yapılar arasında Kyangbok, Çangdak, Tak-su ve Çangyang sarayları ile Çong-myo Tapınağı sayılabilir. Seul Spor Kompleksi, 1986 Asya Oyunları ve 1988 Olimpiyat Oyunları için inşa edilmiştir. Demiryollarıyla ülkenin öteki kesimlerine bağlanan kentin batısında, ülkedeki tek uluslararası havalimanı olan Kimpo yer alır. Nüfus (1990) 10.627.790.

Seurat, Georges (d. 2 Aralık 1859, Paris - ö. 29 Mart 1891, Paris, Fransa), 19. yüzyıl da Fransız yeni-izlenimcilik akımının öncüsü ressam. Işık oyunlarının karşıt renklerin küçük fırça vuruşlarıyla yan yana kullanılmasıyla yansıtıldığı noktacılık (*) tekniğini geliştirmiştir.

Yalnızlığı seven bir insan olan babası daha çok Le Rainchy'deki bahçeli kulübesinde yaşardı. Seurat'ın çocukluğu annesi, kız ve erkek kardeşleriyle birlikte Paris'te geçti. Aile 1871'de Paris Komünü sırasında bir süre Fontainebleau'ya yerleşti.

Seurat resim yapmaya okul çağında başladı. 1875'te heykeltan Justin Lequien'den ders aldı. 1878'de Güzel Sanatlar Yüksekokulu'na girdi, Henri Lehmann'ın derslerine katıldı. Ingres'in öğrencisi olan Lehmann geleneksel doğrultuda çalışan, portreler ve çıplak resimleri yapan bir ressamdı. Seurat okulun kütüphanesinde, o günden sonra bütün yaşamında ona esin kaynağı olmayı sürdürecektir bir kitap keşfetti. Bu, Cenevreli ressam ve oymabaskı ustası Humbert de Superville'in, estetiğin gelecekteki yönelişini ve çizgilerle imgeler arasındaki ilişkiyi ele alan *Essai sur les signes inconditionnels de l'art* (1827; Sanatın Açık Belirtileri Üzerine Bir Deneme) adlı yapıtıydı. Seurat'ı etkileyen başka birisi de gene Cenevreli bir estetikçi, yapıtlarında matematikle müzikolojiyi birleştiren David Sutter oldu. Seurat böylece yöneldiği sanatın entelektüel ve bilimsel temellerine karşı beslediği olağanüstü ilgiyi kısa süren sanat yaşamı boyunca hiç yitirmedi.

Seurat Kasım 1879'da askere alınarak Brest'e yollandı. Orada denizin, kumsalların, gemilerin resmini yaptı. Ertesi yıl sonbaharda Paris'e döndü ve ressam Edmond-François Aman-Jean'la aynı stüdyoyu paylaşmaya başladı. Aman-Jean daha sonra Lehmann'ın sınıfına katılacaktı. Louvre'da Jean-Baptiste Millet'in manzara resimlerini görerek hayran kalan iki genç ressam, Güzel Sanatlar Yüksekokulu'nun akademik çizgisine sırt çevirdiler. Seurat, daha sonra birçok resmine konu alacağı

Grande Jatte Adasına da ilk kez bu sırada, Aman-Jean'la birlikte gitti. 1883'te annesinin ve Aman-Jean'ın birer portresiyle resmi Salon sergisine katıldı. Ünlü "Asnières'de Banyo" (Ulusal Galerî, Londra) adlı resmine de aynı yıl başladı. Ertesi yıl tamamlayarak Salon sergisine gönderdiği yapıtı jüri geri çevirdi. Seurat bunun üzerine arkadaşlarıyla birlikte "jürisi ve ödülü bulunmayacak" Bağımsız Sanatçılar Derneği'ni kurmaya girişti. "Asnières'de Banyo"yu aynı yıl Salon des Indépendants'da sergiledi.

Seurat bu dönemde Pavis de Chavannes'in dev boyutlu simgesel tablolarını görmüş, onlardan çok etkilenmişti. Gene aynı günlerde kimyacı Michel-Eugène Chevreul'le tanıştı. Onun kromatik ışık daireleri kuramından yola çıkarak üç temel renk olan sarı, kırmızı, mavi ve bunların tamamlayıcı renkleriyle resimde ne gibi etkiler elde edebileceğini araştırmaya başladı. Sonradan en önde gelen izleyicisi olacak Paul Signac'la da bu dönemde tanıştı. 1884'te "Asnières'de Banyo" modern sanatın gelişmesinde çok önemli bir rol oynayan Bağımsız Sanatçılar Derneği'nde bir kez daha sergilendi.

Seurat 1885 yılının kışını Grande Jatte Adasında, yaz aylarını da Normandiya'daki Grandcamp'ta çalışarak geçirdi. Bu dönemde Signac onu, bir süre noktacılık tekniğini de denemiş olan, izlenimciliğin büyük ustası Camille Pissarro'yla tanıştırdı. 1884'te başladığı "Grande Jatte Adasında Bir Pazar Günü Öğleden Sonra" (Chicago Sanat Enstitüsü) adlı ünlü yapıtını 1886'da tamamlayan Seurat, resmi aynı yıl izlenimcilerin sergisine verdi. Kullandığı yeni teknik çok büyük ilgi uyandırdı. Seurat'ın bu dönemdeki sanatçı dostlarının başında, kendisi gibi ışığın renk üzerindeki etkileriyle ilgilenen Signac ve Pissarro geliyordu. Şaşırtıcı üslubu ve yeni yaklaşımı Belçikalı şair Emile Verhaeren'i derinden etkilemişti. Eleştirmen Félix Fénéon da *avant-garde* bir dergide Seurat'ın yönteminden övgüyle söz etti. "Grande Jatte" ünlü komisyoner Durand-Ruel tarafından daha sonra Paris ve New York kentinde de sergilendi.

Seurat 1887'de "Modeller" (Barnes Vakfı, Merion, Pennsylvania) üzerinde çalışmaya başladı. Bu onun "Banyo" ve "Grande Jatte" ölçeğindeki dev boyutlu resimlerinin sonuncusuydu. Resmi ertesi yıl tamamladı. Aynı yıl Signac'la birlikte Yirmiler'in(*) özel bir sergisini izlemek üzere Brüksel'e gitti. Bu sergiye, aralarında "Grande Jatte" in da bulunduğu yedi resmini götürmüştü.

1889'da gene Salon des Indépendants'a katıldı. Bu dönemde birlikte yaşadığı hizmetçisinden bir çocuğu oldu. Seurat bu

ilişkiyi en yakın arkadaşlarından bile gizliyordu. Ama "Pudralanan Genç Kadın" (1889-90, Courtauld Enstitüsü Galerileri, Londra) adlı resmine model olarak onu seçmişti. 1890 yazını Dunkerque yakınlarındaki Gravelines'de geçiren Seurat birkaç manzara resmi yaptı ve son yapıtı olan "Sirk" in (Louvre Müzesi, Paris) taslaklarını hazırladı.

Seurat yaklaşan ölümünü önceden sezmiş gibi, henüz tamamlamadığı "Sirk"i sekizinci Salon des Indépendants'da sergiledi. Serginin düzenleyicisi olarak yüklendiği işler aşırı derecede yorgun düşmesine yol açmıştı. Bu sırada yakalandığı buluşıcı hastalık henüz sergi sona ermeden ölmesine yol açtı. Ardında yedi anıtsal tabloyla birlikte 40 küçük resim ve desen, yaklaşık 500 çizim ve birkaç taslak defteri bırakmıştı. Yapıtlarının sayısı fazla değildi, ama bunlar Seurat'ın 19. yüzyıl sanatının en büyük ressamlarından biri olduğunu kanıtlamaya yeter nitelikteydi.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. "Courbevoie'da Köprü" (1886, Courtauld Enstitüsü Galerileri, Londra), "Signac ve Deniz Feneri, Honfleur" (1886, Chester Beatty Koleksiyonu, Londra), "Port-en-Bessin'de Pazar Günü" (1888, Kröller-Müller Devlet Müzesi, Otterlo), "Gravelines'de Kanal, Akşam" (1890, Modern Sanat Müzesi, New York kenti).

Sevagram, Hindistan'ın batısında, Maharashtra eyaletinde, Vardha ilinde kent. Başlangıçta Segaoon adını taşıyan kente Hintçe "Hizmet Köyü" anlamına gelen bugünkü adı Mohandas Gandhi tarafından verilmiştir. 1936'da Ahmedabad yakınlarında, Sabarmati Irmağının kıyısında yer alan inziva yerini (*ashram*) terk ederek Sevagram'a yerleşen Gandhi burada başka bir inziva yeri kurarak bağımsızlık hareketini kentten yönetmiştir. Gandhi'nin Sevagram'da oluşturduğu örnek cemaat günümüzde de varlığını korumaktadır.

Gene Gandhi'nin kurduğu Nai Talimi Sangh adlı eğitim merkezi Sevagram'dadır. Gandhi bu kuruma, maddi, manevi ve kültürel gereksinimlerini kendi başına karşılayan, kendine yeterli bir cemaat kurma görevini vermiştir.

Sevan Gölü, Ermenistan'da göl. Deniz düzeyinden 1.905 m yükseklikte, dağlarla çevrili bir havzada 1.360 km²'lik bir alanı kaplar. Sularını Razdan Irmağı aracılığıyla Aras Irmağına ve Hazar Denizine gönderir. Birbirine bağlı iki bölümden oluşur. Daha küçük, ama daha derin olan kuzeybatıdaki Mali (Küçük) Sevan'ın en derin yeri 87 m'dir. Güneydoğudaki Bolşoy (Büyük) Sevan'ın derinliği ise 40 m'ye ulaşır. Razdan Irmağı üzerinde kurulan altı hidroelektrik santral nedeniyle alçalan su düzeyini sabit tutmak amacıyla, 1970'lerin sonlarında göle Arpa Irmağından su taşıyacak 49 km'lik bir tünel yapılmıştır. Balık, özellikle de alabalık bakımından zengin olan gölün kıyılarında bir dizi eski Ermeni kilisesi vardır.

sevap, İslamda, iyi işlerin karşılığında ahirette verilecek ödül ya da ödül gerektirecek edim. Günah(*) kavramının karşıtıdır.

Kuran'a göre bu dünyada işlenen iyi ya da kötü, az ya da çok tüm edimlerin ahirette bir karşılığı vardır. İnsanın ahiretteki durumunu belirleyen de sevaplarının ya da günahlarının çokluğudur. Sevabın karşılığı Cennet, günahın karşılığı da Cehennem'dir. Kuran sevapla tanımlanan edimleri "amelü's-salihat" olarak niteler. Ama bu edimlerin ödüllendirilebilmesi iman koşuluna bağ-

"Grande Jatte Adasında Bir Pazar Günü Öğleden Sonra", Georges Seurat'ın bir çalışması, 1884-86; Chicago Sanat Enstitüsü
Art Institute of Chicago

lanır. Gerçek bir imanı izlemeyen iş ve davranışlar sevap olarak adlandırılmaz, ahirette ödüllendirileceği de söylenemez. Salih amel, geleneksel tanımla akla ve nakle, yani Kuran ve sünnete uygun olan tüm iş ve davranışlardır. Bunların başında namaz, oruç, hac ve zekât gibi ibadetler gelir. Kuran'ın belirlediği tüm ahlaki ilke ve kurallara uyulması da sevap sayılır.

Seven Oaks Katliamı, Hudson Körfezi Kumpanyası'nın bugün Kanada'nın Manitoba eyaletini oluşturan topraklarda kurduğu Red Irmağı Yerleşmesi'nin, rakip Kuzeybatı Kumpanyası'na yok edilmesi (1816).

Kuzeybatı Kumpanyası'nda çalışan Cuthbert Grant önderliğinde 60 kadar Méti, Red Irmağını geçen Kuzeybatı Kumpanyası kanolarının çeşitli gereksinimlerini karşılamak için hazırlarda yöreye gelmişti. Assiniboine Irmağı üzerindeki bazı ticaret noktalarını yağmalayan Métiler, Hudson Körfezi Kumpanyası'na ait Douglas Kalesi yakınında, Seven Oaks denen yerde durdular. Koloninin ve Kuzey Amerika'daki kumpanya topraklarının yöneticisi Robert Semple, yanına 25 kadar asker ve kolonici olarak Métilerle görüşmeye gitti. Çıkan çatışmada Semple ve 19 adamı öldü. Ardından Métilerin katliam tehdidiyle karşı karşıya kalan koloniler yöreden ayrılmak zorunda kaldı. Ama ertesi yıl koloni yeniden kuruldu.

Sevengil, Refik Ahmet (d. 1903, Bingazi, Libya - ö. 13 Eylül 1970, Ankara), Türk tiyatrosu ve halk şairleri üzerine araştırmalarıyla tanınan yazar.

Özel öğrenim gördü. İstanbul Amerikan Kız Koleji'nde ve Alman Lisesi'nde edebiyat öğretmenliği yaptı. 1943 ve 1946'da iki dönem Tokat milletvekili seçildi. 1950'de Basın Yayın Genel Müdürlüğü Radyo Dairesi müdürü oldu. 1964-68 arasında TRT Yönetim Kurulu üyeliğinde bulundu. 1968-70 arasında TRT Genel Müdürlüğü danışmanlığı yaptı. Ayrıca *Vakıf* gazetesinin yazı işleri müdürlüğünü yürüttü. Çeşitli gazetelere tiyatro ve kitap eleştirileri yazdı, divan ve halk şairlerini konu edinen radyo konuşmaları yayımlandı. Sonradan bu konuşmaların bir bölümünü *Eski Şiirimizin Ustaları* (1964), *Yüz Yıllar Boyunca Halk Şairleri* (1965), *Çağımızın Halk Şairleri* (1967) adlı kitaplarda yayımladı.

Öykü ve roman türlerinde de ürün vermekle birlikte, tiyatro tarihine ilişkin yapıtlarıyla ünlenen Sevengil Türk tiyatro tarihi, Osmanlı sarayındaki müzikli ve müziksiz gösteriler, İstanbul'daki ilk opera gösterileri gibi değişik konuları ilk dönemlerinden başlayarak titizlikle inceledi. Deneme ve incelemelerini *İstanbul Nasıl Eğleniyordu* (1927, 1990), *Bizim İstedikimiz Edebiyat* (1943), *Yakın Çağlarda Türk Tiyatrosu* (1934, 2 cilt), *Hüseyin Rahmi Gürpınar* (1944), *Türk Tiyatrosu Tarihi* (1959-68, 5 cilt) gibi kitaplarda toplayan Sevengil'in başlıca romanları *Çıplaklar* (1936), *Açlık* (1937) ve *Perdenin Arkası'dır* (1941). Ayrıca *Köyün Yolu* (1938) adlı bir öykü kitabı vardır.

Severini, Gino (d. 7 Nisan 1883, Cortona, İtalya - ö. 27 Şubat 1966, Paris, Fransa), gelecekçiliğin(*) İtalya dışında kabul görmesinde etkili olmuş İtalyan ressam.

Severini resim çalışmalarına 1900'de, noktacılık tekniğini uygulayan Giacomo Balla'nın yanında başladı. Balla'nın özendirmeyle 1906'da Paris'e giderek Braque ve Picasso gibi kübist ressamlarla yazar Guillaume Apollinaire'in de aralarında bulundu-

ğu, *avant-garde* Fransız sanatçılarıyla tanıştı. 1910'a değin noktacılık tekniğiyle çalışmayı sürdürdüyse de, bu tarihte Milanolu şair Marinetti'nin hazırladığı ilk gelecekçilik bildirgesini imzaladı ve bu akımın estetik ilkelerini benimsedi.

Kübist ilkelerle gelecekçiliğin dinamizmini birleştirdiği yapıtlarında büyük ölçüde insan figüründen yararlandı. Özellikle, gece kulüplerini betimlediği resimlerinde ritmik biçimler ve titreyen renklerle hareket ve ses duyguları uyandırmayı başardı.

Severini katı gelecekçilerin savaşı ve maki-ne gücünü yücelten tavırlarına yalnızca kısa bir süre yakınlık duydu ("Kızılhaç Treni", 1914, Guggenheim Müzesi, New York). Daha sonra kendine özgü bir kübizme yönelmekle birlikte, "Işğın Küresel Yayılımı" (Merkezkaç) (1914, Riccardo ve Magda Jucker Koleksiyonu, Milano) gibi yapıtlarında görüldüğü üzere, noktacılığın ve gelecekçiliğin bezemesel öğelerini de terk etmedi. Ama, 1921'de yeni-klasikçi bir

Gino Severini, 1952
Art Institute of Chicago, fotoğraf. Sanford Roth

figüratif anlatımı benimsedi; sanat yaşamının bundan sonraki yıllarında gerçekleştirdiği çok sayıdaki dekoratif pano ve mozaiklerde de buna bağlı kaldı.

Severinus (d. Roma - ö. 2 Ağustos 640, Roma), 638-640 arasında papa.

1. Honorius'un ardından papa seçildi. Doğu Roma imparatoru Herakleios, seçimi onaylamak için Konstantinopolis'e (İstanbul) giden papalık elçilerine, *Ektlesi*'li (İman Açıklaması) onaylamadığı sürece Severinus'un papalığını kabul etmeyeceğini söyledi. Severinus'un resmi öğretisi dışı Monotelitliği savunan bu metni onaylamayı reddetmesine karşın, elçiler Konstantinopolis'te kalarak girişimlerini sürdürdüler. Bu sırada Romalı askerlerin desteğini alan Ravenna *eksarkhos*'u (askeri genel vali), Laterano Sarayı'nı işgal ederek kilise hazinesine el koydu. Ama Severinus kararından dönmeyi. Sonunda elçiler Herakleios'tan onay almayı başardı. Mayıs 640'ta kutsanan Severinus, hemen ardından İsa'nın iki doğası ve iki iradesi olduğunu bildirdi. Ondan sonra gelen papaların da Monotelit görüşü lanetlemesi, Roma ile Konstantinopolis arasındaki ilişkileri iyice gerginleştirdi.

Severn Irmağı, Galce HAFREN, İngiltere'nin en uzun akarsuyu. Kaynağından denize döküldüğü yere kadar toplam uzunluğu

yaklaşık 290 km'dir. Yaklaşık 11.266 km²'lik bir alanın sularını toplar. Galler'de, Plynlimon'un (Galce Pumlumon) kuzeydoğu yamaçlarından doğar. Başlangıçta güneydoğuya doğru akan ırmak Llanidloes kentinde birdenbire kuzeydoğuya döner ve Powys Vadiislini izleyerek Newtown ve Welshpool kentlerinden geçer. Llanymynech'te Vyrnwy Irmağını alır. Daha sonra genişleyerek doğuya yönelir ve Shrewsbury yöresindeki ovalardan geçer. Ironbridge'deki vadi boyunca hızla akan sular, Coalbrookdale'de demir sanayisinin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Buradan güneye doğru akışını sürdüren Severn, Stourport'ta Stour'u aldıktan sonra, Worcester'dan geçer. Daha sonra baudan Teme'i, kuzeydoğudan da Avon'ı alır. Gloucester'da menderesler oluşturarak denize ulaşır. Irmak ulaşımının çok güç olduğu bu bölgeye 1827'de bir kanal açılmıştır. Severn, başka kanallarla da İngiltere'nin Midlands bölgesine ve Thames'e bağlanır.

Severn Irmağının halici, Güney Galler ile Somerset arasında genişleyerek Bristol Kanalı oluşturur. Halic üzerinde ki son demiryolu köprüsü Sharpness ve Lydney arasındaki Berkeley Viyadüğü'dür. Daha aşağıda da yaklaşık 3 km uzunluğundaki Severn Tüneli yer alır. 1960'larda yapılan Severn Köprüsü, Londra'dan Güney Galler'e uzanan M4 Otoyolu'nun bir bölümünü oluşturur.

Severn Irmağı, Kanada'da, Ontario eyaletinin kuzeybatısında ırmak (980 km). Ontario'nun batısındaki Finger Gölü bölgesinden doğar, kuzeydoğu doğrultusunda akar ve Severn Gölünü geçerek Hudson Körfezi'ne dökülür. 1631'de keşfedilen ırmağa İngiltere'deki Severn Irmağından esinlenerek önce New Severn adı verildi. İvinti yerlerinin çokluğuna karşın, Winnipeg Gölüyle Hudson Körfezi arasında yolculuk eden avcılar tarafından yoğun olarak kullanıldı. Hudson Körfezi Kumpanyası'nın 1685'te ırmağın ağzında kurduğu Severn Kalesi Fransızların elne geçmemesi için yakıldıysa da (1689), Fransızlar tarafından Thérèse Kalesi adıyla yeniden inşa edildi. 1714-59 arasında terk edilen kale, bugün de bir ticaret merkezi olarak kullanılmaktadır.

Severnaya Golodnaya bak. Betpak-Dala

Severnaya Zemlya (Rusçada "Kuzey Toprakı"), Rusya Federasyonu'nda, Krasnoyarsk bölgesinde (*kray*) takımadadır. Kuzey Buz Denizinde, Kara ve Laptjev denizleri arasında yer alır. Sibirya'nın en kuzey noktası olan Çelyuskin Burnundan Vilkitisi Boğazıyla ayrılır. Toplam yüzölçümü 36.712 km²'dir. Dört büyük ada (Oktyabrskoy Revolyutsi, Bolşevik, Komсомоlets ve Pioneer) ile birçok küçük adadan oluşur. Oktyabrskoy Revolyutsi'deki en yüksek noktası 965 m'ye ulaşır. Takımadanın yaklaşık yüzde 48'i buzlarla kaplıdır. Bu buz tabakası yer yer 250 m kalınlığa ulaşır. Sıcaklık kışın -30°C, yazın ise 0,5°C-1,5°C dolayındadır. Yılın yalnız iki buçuk ayı karsız geçer. Bitki örtüsü genellikle kısa boylu likenler ve çalınlardan oluşur. Hayvan varlığı da sınırlıdır. Severnaya Zemlya 1913'te keşfedilmiştir.

Severnye Uvali, Rusya Federasyonu'nda, Rusya Ovasında tepe sırası. Volga Irmağı'nın soldan aldığı kollarıyla Suhona, Yug, Viçegda ve Peçora ırmaklarının kolları arasındaki su bölümü çizgisini oluşturur. Doğu-batı doğrultusunda 600 km kadar uzanan tepelerin en yüksek noktası 294 m'dir.

Severodonetsk, Ukrayna'daki Voronjlovgrad yönetim biriminde (*oblast*) kent. Donets Irmağının vadisinde yer alır. 1934'te kurulan bir kimya kompleksinin çevresinde gelişti. Bu tesislerin bir bölümü II. Dünya Savaşı sırasında doğuya taşındı. 1951 ve 1958'de kentte yeni kimya fabrikaları kuruldu ve ilk tesisler sürekli genişletildi. Severodonetsk günümüzde Lisichansk ve Rubajnoye'yle birlikte Ukrayna'nın en önemli kimya sanayisi merkezidir. Nüfus (1991 tah.) 133.000.

Severodvinsk, eskiden (1938-57) MOLOTOVSK. Rusya Federasyonu'nun kuzeybatısındaki Arhangelsk yönetim biriminde (*oblast*) kent ve liman. Beyaz Denizdeki Dvina Körfezinin kıyısında, Kuzey Dvina Irmağı deltasının batı ucunda yer alır. 1917 Ekim Devrimi'nden sonra Arhangelsk kentinin dış limanı olarak kurulan kentte gemi, makine ve kereste üretilir. Bir balıkçılık filosu burada üslenmiştir. Nüfus (1991 tah.) 254.100.

Severos (ANTIOKHEIALI) (d. y. 465, Sozopolis, Pisidya, Anadolu - ö. 538, Ksois, Mısır), Bizans'ta ilımlı bir Monofizit(*) mezhebi kuran Antiokheia (Antakya) patriği.

İskenderiye'deki Yeni-Platoncu okulda Kitabı Mukaddes yorumcusu olarak yetişti. Keşiş olarak Filistin'e gitti ve Monofizit bir piskopos tarafından papazlığa atandı. Monofizit görüşün önde gelen savunucusu oldu. 509'da, heretiklik suçlamalarına yanıt vermek üzere Konstantinopolis'e (İstanbul) çağırıldı. Yanıt olarak yazdığı (y. 510) *Philalethes*, yazıları suçlamalara dayanık olan İskenderiyeli Aziz Kyrillos (hd 412-444) üzerine bir yorumdu. Bu yapıtında Severos, İsa'nın doğasına ilişkin tartışmanın iki kutbundan da farklılığını ortaya koymaya çalışıyordu. Hem İsa'nın insanı ve tanrısal olmak üzere iki ayrı doğası bulunduğu yolundaki Khalkedon (Kadıköy) Konsili (451) kararını reddediyor, hem de Monofizit Eutykhes hizbinin aşırı görüşlerine karşı çıkıyordu. Ama bu ayrımlarla, Monofizit kanadın parçalanmasına yol açtı.

Severos Konstantinopolis'te İmparator Anastasios'un güvenini kazandı. Monofizit önderlerin bütün Hristiyan hizipleri arasında birlik sağlamak amacıyla 482'de yayımladığı İmparatorluk kararı *Henotikon*'u (Yunanca'da "Birlik Bildirgesi") sonunda onayladı. Severos'u Konstantinopolis patriği yapma çabaları halk tarafından engellenince Monofizitler Anastasios'a başvurarak Khalkedon öğretilisine ve Papa I. Leo'ya (hd 440-461) bağlı Antiokheia patriğinin yerine Severos'u geçirmesini sağladılar (512). Bütün İmparatorluk topraklarında tek bir resmi öğretiyi egemen kılmaya çalışan I. Iustinos'un (hd 518-527) tahta çıkması üzerine Mısır'a kaçan Severos, Bizans'ın devlet ve din politikasına karşı bir direniş hareketine öncülük etti. Böylece Mısır'da (Kopt Kilisesi) ve Suriye'de (Yakubiler) Monofizitlerin önderi durumuna geldi. Bu arada aşırı Monofizitlerin sözcüsü Halikarnassos piskoposu Iulianos'a karşı yazılar yazdı. I. Iustinianos tahta çıkınca, İmparatorçe Theodora'nın yardımıyla patriklik görevine döndü, bu arada Theodora'nın da danışmanı oldu. Ama 535'te Konstantinopolis'e yaptığı bir ziyaret sırasında Monofizitler için hem patrikten hem de saraydan destek sağlamaya çalışırken, resmi öğretilere bağlı hizip ile Papa I. Agapetus'un (hd 535-536) tepkisiyle karşılaştı. Augustos 536'da çıkarılan bir kararla mahkûm edildince gene Mısır'a kaçmak zorunda kaldı ve inzivaya çekildi.

Kutsal metinler ve ilk Kilise Babaları üzerine geniş bilgisi olan Severos, 5. yüzyılda yaşamış Yeni-Platoncu filozof Sahte Dionysios Areopagites'in yapıtlarından söz ettiği bilinen ilk Hristiyan yazardır. Ayrıca ayin metinlerine ve ilahilere katkılarıyla tanınır.

Severus, Flavius Valerius (ö. 307, Tres Tabernae, Yukarı Germania) 306-307 yıllarında Roma İmparatoru.

Pannonia'da subay olarak görev yaptı. I. Constantius döneminde (305-306) *caesar* olarak Pannonia, İtalya ve Afrika'nın yönetimini üstlendi. Constantius'un ölümü üzerine, Doğu'nun denetimini elinde tutan İmparator Galerius tarafından Batı'nın *augustus*'u yapıldı. Ama Roma ve İtalya halkına koyduğu ağır vergiler yüzünden tepki topladı. Ekim 306'da Roma'da, 305'te imparatorluktan çekilmiş olan Maximianus'un oğlu Maxentius önderliğinde bir ayaklanma başladı. Ertesi baharda Mediolanum (bugün Milano) üzerinden Roma'ya yürüyen Severus, askerlerinin kendisini terk etmesi üzerine Ravenna'ya sığınmak zorunda kaldı. Canını bağışlaması koşuluyla Maximianus'a teslim olduysa da kısa bir süre sonra idam edildi.

Severus, Septimius, tam adı LUCIUS SEPTIMIUS SEVERUS PERTINAX (d. 146, Leptis Magna, Tripolitania [bugün Trablusgarp] - ö. Şubat 211, Eboracum [bugün York], Britanya), 193-211 arasında Roma İmparatoru. Kendi hanedanını kurarak devleti askeri bir monarşiye çevirmiştir.

Leptis Magna Kolonisi'nde hizmet veren bir süvarinin oğluydu. 173 dolayında Senato'ya girdi ve 190'da konsül oldu. İmparator Commodus'un ölümünde (192) Yukarı Pannonia valisi ve Tuna'daki en büyük ordunun komutanıydı. Başlangıçta siyasal çekişmelerin dışında kaldı. Nisan 193'te askerlerince imparator ilan edildikten sonra Roma'ya hareket ederek duruma egemen oldu. Britanya'daki rakibi Decimus Clodius Albinus'u *caesar* ilan ederek uzlaşma sağladı.

Septimius Severus, Palatinus Tepesi'nde bulunmuş bir mermer büst: British Museum, Londra
Fotoğraf, J. R. Freeman & Co. Ltd

Ertesi yıl ötekli rakibi, Suriye valisi Gaius Pescennius Niger'i kesin bir yenilgiye uğrattı. Ardından kendini imparator ilan eden Albinus'a karşı saldırıya geçti. Şubat 197'de Lugdunum (bugün Lyon, Fransa) yakınlarında uğradığı kesin yenilgi üzerine Albinus intihar etti. Roma'ya dönen Severus, Albinus yanlısı yaklaşık 30 senatörün idamı ettirdi. Tahta çıkışını meşru kılmak için, İmparator Marcus Aurelius'un (hd 161-180) evlatlığı olduğunu ve İmparator Nerva'nın (hd 96-98) soyundan geldiğini öne sürdü. Suriyeli karısı Iulia Domna'dan olan oğlu Caracalla'yı kendisiyle birlikte imparator, dolayısıyla da vârisi ilan etti. 197'nin sonlarında,

Mezopotamya'daki Partlara saldırarak iki yıl içinde bölgeyi Roma'ya bağladı.

İktidarı askeri güce dayandığından, devlet içinde orduya büyük bir ağırlık verdi. Askerlerin ücretlerini artırdı ve evlenmelerine izin verdi. Devlet yönetiminde Senato'yu ikinci plana itti. Yüksek görevlilerin çoğunu *eques* sınıfından seçti. Roma dışındaki İtalyan mahkemelerini Senato'ya bağlı olmaktan çıkarak *praefectus praetorio*'nun (imparatorun en yüksek temsilcisi) denetimine verdi. Ünlü hukukçular Ulpianus ile Papinianus'un önerileri doğrultusunda kapsamlı hukuk reformlarına girişti.

Britanya'nın Roma'ya bağlı olmayan bölgelerinde egemenlik kurmak amacıyla 208'de, Caracalla ve küçük oğlu Geta ile birlikte adaya çıktı. Eboracum'da bir hastalık sonucu öldü. Severus'un soyundan gelenler, Marcus Opellius Macrinus'un hükümdarlığı (217-18) dışında, 235'e değin yönetimde kaldılar.

Severus Alexander, ALEXANDER SEVERUS olarak da bilinir, tam adı MARCUS AURELIUS SEVERUS ALEXANDER, asıl adı GESSIUS BASSIANUS ALEXANDER ya da ALEXANDER BASSIANUS? (d. 208, Fenike - ö. 235, Galya), 222-235 arasında Roma İmparatoru. Beceriksiz yönetimi, sonraki 50 yıl boyunca kargaşaya yol açmıştır.

Anne tarafından İmparator Septimius Severus'un akrabasıydı. Kuzeni Elagabalus'un (Heliogabalus) Mart 222'de Praetor Muhafız Alayı'nca öldürülmesinden sonra, küçük yaşta imparator oldu. On altı senatörden oluşan bir naipler konseyinin atanmasına karşın, yönetim anneannesi ve annesinin elinde kaldı. Merkezi otoritenin sarsıldığı bu dönemde tam bir yasa tanımazlık baş gösterdi. Pers hükümdarı I. Ardeşir'in Roma eyaleti Mezopotamya'yı işgal etmesi üzerine 232'de üç yönden karşı saldırıya geçen Alexander, komutasındaki kuvvetlerin ilerleyememesi nedeniyle yenilgiye uğradı. Ama ağır kayıplar veren Perslerin geri çekilmesini öne sürerek, Roma'ya zafer kazanmış olarak döndü. Kısa bir süre sonra Alamanlara karşı savaşmak için gittiği Ren bölgesinde annesinin önerisi üzerine kabile şeflerine ödün vererek barış yapması, ordu da galeyana yol açtı. Askerlerce annesiyle birlikte öldürüldü. Yerine Gaius Iulius Verus Maximinus İmparator ilan edildi.

Sevhac, Mısır'ın Yukarı Mısır bölgesinde il (*muhafaza*) ve il merkezi kent. Nil Irmağının batı kıyısında yer alan Sevhaç kenti, bir köprüyle bağlandığı karşı kıyıda Ahmim ile birleşmiş gibidir. Kahire-Assuan demiryolu ve Yukarı Mısır'ın ana karayolu üzerinde bulunan kentte çirçir ve dokuma fabrikaları, gıda işleme tesisleri, oto parçası satış yerleri ve oto onarım atölyeleri vardır. Sevhaç Enstitüsü Kahire'deki el-Ezher Üniversitesi'ne bağlıdır.

Sevhac ili, büyük bölümü Nil Irmağının batısında kalan 1.547 km²'lik bir alanı kaplar. Nil Irmağı il topraklarında yaklaşık 305 m yükseklikteki kireçtaşı kayalıkların kuşattığı düz tabanlı bir vadiye akar. İl nüfusunun yaklaşık dörtte üçü geçimini tarımdan sağlar. Başlıca ürünler pamuk, mısır, buğday, şeker kamışı, soğan, yerli tütün ve kavundur. Ahmim'de ipekli dokumacılık yapılır. Güneydeki Nec Hemmadi Barajı'nın beslediği Sevhaç Kanalı (Turetü's-Sevhacıye) tarımsal sulamada kullanılır. Ahmim'in doğusundaki Haridi Dağı ve İsviye Şark'ta kireçtaşı ocakları vardır.

Eski, Orta ve Yeni Krallık dönemlerine ait anıtların bulunduğu Abydos ile Sevhaç kenti yakınlarındaki Beyt Hallaf, başlıca tarihsel alanlardır. Beyt Hallaf Firavun Coser'e (İÖ y. 2686 - y. 2613) ait olduğu sanılan *mastaba*'yla (dikdörtgen mezar) ünlüdür. Koptlara ait Beyaz Manastır da yakınlardadır; kuruluşu 5. yüzyıl sonlarına inen manastır bazilikasında, pek çoğu firavunlar döneminden kalma yapılardan alınmış, beyaz kalsitler kullanılmıştır. Gene bir bazilikası bulunan Kırmızı Manastır da 6,5 km kuzeybatıda yer alır. Önemli birer Kopt merkezi olan her iki yapı da onarılmış durumdadır.

İl merkezi Sevhaç dışındaki önemli kentler Ahmim, Circa ve Tahta'dır. Circa'da, 1980'lerin başında genişletilen bir şeker rafinerisi vardır. Nüfus (1990 tah.) il, 2.689.000; (1986) kent, 132.965.

Sévigé (Markizi), Marie de Rabutin-Chantal (d. 5 Şubat 1626, Paris - ö. 17 Nisan 1696, Grignan, Fransa), Fransız yazar. Mektubun bir edebiyat türü olarak yerleşmesine öncülük etmiştir.

Eski Burgonya soylularındandı. Coulanges'li II. Philippe'in yeğeniydi ve onun tarafından yetiştirildi; Jean Chapelain ve Gilles Ménage gibi ünlü öğretmenlerden özel ders aldı. 1644'te Henri de Sévigé ile evlendikten sonra sarayın ve Rambouillet Malikânesi'nin çevresindeki soyluların arasına katıldı. Bretonlu bir soylu olan Henri 1651'de bir düelloda öldürüldü. Françoise Marguerite (d. 1646) ve Charles (d. 1648) adlı çocuklarıyla kalan Madame de Sévigé, Françoise'nin 1669'da Grignan kontu ile evlenerek Provence'a gitmesinin ardından şiddetli bir yalnızlığa sürüklendi. Bu dönemde kızına yazdığı mektuplarında toplumdaki olayları, gündelik yaşamın ayrıntılarını, evini, tanıdıklarını, gezilerini ve okuduğu yapıtlarla ilgili görüşlerini anlattı. Edebi bir kaygı ve tutkudan uzak olmakla birlikte olayları aktarırken kullandığı canlı anlatım üslubu bu mektupları unutulmaz kılmıştır. Cümlelerinde bıraktığı anlamlı boşluklar şaşırtıcı etkiler uyandırır. Aynı zamanda parlak bir söyleşi ustası olan Madame de Sévigé, hiçbir edebi tarzı örnek almadan, konuştuğu gibi yazmıştır.

Sevilen, Mehmed Muhiddin bak. Küçük Ali (HAYALI)

Sevilla, İspanya'nın güneybatı kesiminde, Andalucía özerk yönetim bölgesini (*comunidad autónoma*) oluşturan sekiz jilden (*provincia*) biri. Aşağı Guadalquivir Vadisinde 14.001 km²'lik bir alanı kaplar. Kuzeybatısında Morena Dağları, güney ve güneydoğusunda Penibético Sıradağlarının uzantısı olan Algodonales ve Yeguas dağları yer alır. Bu dağlar arasında Guadalquivir Çöküntüsünün alçak ve dalgalı tabanı bulunur. Dağlık alanlar, seyrek bir nüfusu barındırır. Daha yoğun nüfuslu olan bu verimli düzlüklerde zeytin, tahıl ve pamuk yetiştirilir. Guadalquivir'in kuzey kıyısında çoğu eski Roma kentlerinin kalıntıları üzerine kurulmuş küçük tarım yerleşmeleri yer alır.

Ulaşıma elverişli olan Guadalquivir Irmağı, il merkezi Sevilla kentinin aşağısında 9 m yükseklikten denize dökülür. Antik Çağda bir gölle kaplı olan bataklık Las Marismas Düzluğu, Arenas Gordas denen kumullarla denizden ayrılır. Yabani kuşların yaşadığı bu ovalar günümüzde otlak olarak kullanılmaktadır. İl topraklarından bakır, demir cevheri ve kömür çıkarılır. Aznalcóllar'da

demir, çinko, kurşun, bakır ve gümüş işlemek amacıyla 1979'da kombine bir tesis kurulmuştur. Sevilla dışındaki önemli kentler Écija, Carmona, Marihena, Utrera, Morón de la Frontera ve Osuna'dır. Nüfus (1988 tah.) 1.575.534.

Sevilla, eskiden HISPALIS, İspanya'nın güneyinde, Andalucía özerk bölgesine (*comunidad autónoma*) bağlı Sevilla ilinin (*provincia*) yönetim merkezi olan kent. Atlas Okyanusundan 87 km kadar içeride, Guadalquivir Irmağının sol (doğu) yakasında yer alır. Başkent Madrid'in yaklaşık 550 km güneybatısına düşer. Bir iç liman olarak Andalucía'nın en önemli ve İspanya'nın dördüncü büyük kentidir. Geçmişte de bir kültür merkezi, Müslüman İspanya'nın başkenti ve Yenidünya'ya düzenlenen keşif seferlerinin başlangıç noktası olarak önem taşımıştır.

Bir İber kasabası olarak kurulan Sevilla, Roma yönetimi altında İÖ 2. yüzyılda gelişmeye başladı. Hispalis adıyla anıldığı bu dönemde Baetica eyaletinin bir yönetim merkeziydi. İS 5. yüzyıl başlarında Singil Vandallarının kurduğu krallığın başkenti oldu. Daha sonra 461'de Vizigot yönetimine girdi. Müslüman ordularının eline geçtiği 711'den sonra İsbiliye adını aldı. Abbadi hanedanının ve onu izleyen Murabit ve Muvahhid konfederasyonlarının yönetimi altında büyük bir gelişme göstererek önde gelen bir kültür ve ticaret merkezi durumuna yükseldi. Muvahhidlerin başkenti olduğu 12. yüzyılda yüksek bir refah düzeyine ulaştı ve geniş çaplı bayındırlık çalışmalarıyla daha da büyüdü. III. Fernando'nun komutasındaki Hristiyan kuvvetlerin 1248'de Müslüman yönetimine son vermesinden sonra, çok sayıda Magrippli ve Yahudi kentten sürüldü. Bu durum yörenin ekonomisine geçici de olsa zarar verdi.

Yenidünya'nın keşfi kentin yeniden zenginleşmesini sağladı. İspanya ile Yenidünya arasındaki ticareti düzenlemek üzere 1503'te Ticaret Odası'nın kurulduğu kente bu alanda tekel ayrıcalığı tanındı. Yenidünya kaynaklarının aktığı bir merkez durumuna gelen Sevilla, iki yüzyıl boyunca İspanya'nın denizasıra ticaretinde egemen bir konumda oldu. Yenidünya'dan gelen altın ve gümüşü kullanarak para basan başlıca darphane kentte yer alıyordu. Yenidünya'ya giden birçok İspanyol göçmen kentin rıhtımlarındaki gemilerle denize açılıyordu. Sevilla 1588'de 150 bine varan nüfusuyla İspanya'nın en kalabalık ve en varlıklı kentine dönüştü. Ama bu parlak dönem fazla uzun sürmedi. Kentin zenginliği yerel sanayi ve ticaretten çok, sömür-

gelerden sağlanan kazançlara dayanıyordu. Bu nedenle İspanya'nın sömürge imparatorluğunun sarsılmaya başladığı 17. yüzyılda denizasıra ticaret gerileme sürecine girdi. Buna karşılık kültürel yaşam büyük bir canlanma gösterdi. İspanyol halkının övünç kaynağı olan ressam Diego Velázquez, Francisco de Zurbarán ve Bartolomé Esteban Murillo, heykeltan Juan Martínez Montañés ile şair Fernando Herrera gibi büyük sanatçılar Sevilla kentinde yetişti. Miguel de Cervantes de ünlü *Don Quijote (Don Kışot)* romanını Sevilla'nın hapishanesinde kaldığı sırada tasarladı.

İspanya'nın başındaki Bourbon hükümdarları 18. yüzyılda kentte sınırlı bir ekonomik toparlanma yaratmayı başardılar. Ama 19. yüzyıldaki Fransız istilası, devrimler ve iç savaş bu gelişmeyi durdurdu. Her yıl Paskalya'dan sonra düzenlenen geleneksel Nisan Panayırı 1847'de başladı. Daha sonra 1929'daki İber-Amerikan Sergisi kentte yeni bir canlanma yarattı. Liman genişletildi, sanayi ve ticaretin gelişmesini sağlayan yatırımlar yapıldı. Kentte düzenlenen 1992 Dünya Fuarı'yla ilgili çalışmalar altyapının yenilenmesine ve birçok tarihsel yapının restore edilmesine yol açtı.

Sevilla'nın İspanyol İç Savaşı (1936-39) boyunca Milliyetçilerin elinde kalması ve hiçbir çarpışmaya sahne olmaması nedeniyle kentteki birçok mimarlık anıtı ayakta kalmıştır. Düzensiz bir planı bulunan eski kent alanı Guadalquivir'in sol yakasında yer alır. Bu kesimde dar ve dolambaçlı sokaklar, kapalı küçük meydanlar ve Magrip üslubunda inşa edilmiş süslü evler bulunur. Ama Santa Maria Katedrali ve Alcázar Sarayı'nın yakınındaki eski kent merkezinin daha açık ve geniş bir yerleşim düzeni vardır. Santa Maria Katedrali kapladığı alan bakımından bütün gotik kiliseler arasında ilk sıralarda yer alır. Büyük bölümü, Muvahhidlerin 1172-90 arasında yaptırmış olduğu caminin bulunduğu yerde, 1401-1506 arasında inşa edilmiştir. Caminin Giralda adıyla bilinen minaresi de katedralin çan kulesine dönüştürülmüştür. Dikdörtgen planlı minare Magrip motifleriyle süslü sarı tuğlalar ve taş plaklarla kaplıdır. Santa Maria Katedrali'nin ana bölümü Fransız geç gotik üslubunda inşa edilmiştir. Magrip, gotik, plateresk ve barok gibi farklı dönemlerin mimarlık üsluplarını yansıtan bölümleri de vardır. İç mekânını Murillo, Zurbarán ve daha başka ressamların tabloları süsler.

Magrip döneminden kalma en güzel yapı, katedralin yakınındaki Alcázar Sarayı'dır. Yapımına Muvahhidler döneminde, 1181'de başlanmış, ama Hristiyan yönetimi altında 1364'te tamamlanmıştır. Bu nedenle o da katedral gibi hem Magrip üslubunun, hem de gotik üslubun özelliklerini taşır. Bir zamanlar Alcázar'ın dış surlarının bir parçası olan, tuğladan 10 köşeli Altın Kule (Torre del Oro) günümüzde de ırmak kıyısında çarpıcı bir görüntü oluşturur. Magrip mimarlığının öteki örnekleri San Marcos Kilisesi'nin çan kulesine dönüştürülmüş olan eski bir cami minaresi ile bu kilisenin önünde yer alan Portakal Ağaçları Avlusunun (Patio de Naranjos) iki duvardır. Sevilla'da gotik, Rönesans, barok ve rokoko üsluplarında inşa edilmiş başka birçok kilise daha vardır.

Katedralin bitişiğindeki, yapımı 1599'da tamamlanan Lonca Evi'nde (Casa Lonja) günümüzde Batı Hint Adaları Genel Arşivi yer almaktadır. Bu arşiv Yenidünya'daki İspanyol sömürge imparatorluğunun tarihi ve yönetimiyle ilgili çok sayıda

Sevilla Katedrali
Archive Maa, Barcelona

kitap, plan ve yazma ile milyonlarca belge içeren zengin bir koleksiyondur. Kuruluşu 1502'ye değin inen Sevilla Üniversitesi günümüzde, yapımı 1757'de tamamlanan eski Tütün Fabrikası'nın barok ve rokoko üsluplarındaki görkemli binalarını kullanmaktadır. Kentin müzesinde Sevilla okulu ressamlarının tablolarından oluşan güzel bir koleksiyon bulunmaktadır. Bu koleksiyonda Velázquez, Zurbarán, Murillo ve Juan Valdés Leal'in yapıtları da yer almaktadır. Sevilla uzun yıllardan beri bir Katolik piskoposluk merkezidir.

Eski kent merkezini çevreleyen duvarların dışında daha düzenli bir planlamaya dayanan konut ve sanayi alanları uzanır. Kentin güney kesimindeki Maria Luisa Parkı son derece güzel bir yeşil alandır. Roma imparatoru Traianus'la Hadrianus'un doğum yeri olan Itálica adlı büyük Roma kentinin yıkıntıları Sevilla'nın 8 km kadar kuzeybatısına düşer. Kentin amfiteyatrosunun kalıntıları çok etkileyicidir.

Sevilla günümüzde İspanya'nın en önemli iç limanıdır. Limandan ihraç edilen başlıca ürünler şarap, zeytin, mantar, çeşitli meyveler ve minerallerdir. Kentin sanayisinde tütün, askeri gereçler, porselen ve tarım makineleri üretimi en önemli yeri tutar. II. Dünya Savaşı'ndan sonra gemi yapımcılığı ve yöredeki tarım alanlarının sağladığı pamuğa dayanan dokumacılık yeni sanayi dalları olarak öne çıkmıştır. Turizm de kent halkının önemli bir geçim kaynağıdır. Nüfus (1991) 659.126.

Sevilla Üniversitesi, İspanyolca UNIVERSIDAD DE SEVILLA, İspanya'nın Sevilla kentinde yükseköğretim kurumu. Cádiz ve Huelva'da da fakülteleri vardır. Ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir; Kastilya ve Leon kralı X. Alfonso döneminde, 1245'te kurulduğu sanılır. 1502'de Colegio Mayor adını almış, papalık tarafından tanındıktan (1505) sonra üniversite statüsü kazanmıştır (1551). Günümüzde Sevilla ilindeki 12 resmi yükseköğretim kurumundan biridir. Temel bilimler, hukuk, tıp, mühendislik, madencilik, ormancılık ve deniz teknolojisi fakültelerinden oluşur.

Sevin, Nurettin (d. 19 Mayıs 1900, İstanbul - ö. 17 Eylül 1975, İstanbul), Türk kültürü ve dili üzerine bilimsel çalışmalarıyla tanınan yazar ve çevirmen.

Robert Kolej'in lise bölümünü (1917) ve İstanbul Darülmüallimini'ni bitirdikten sonra İngiltere'de Bath Tiyatro Okulu'nda tiyatro öğrenimi gördü. Türkiye'ye döndükten (1923) sonra Kabataş Lisesi ve İstanbul Erkek Lisesi (bugün İstanbul Lisesi) ile Harp Akademisi'nde İngilizce öğretmen olarak çalıştı. Daha sonra Mülkiye Mektebi'nde (bugün Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi) İngilizce, ayrıca Ankara Devlet Konservatuarı'nda dekor ve kostüm tarihi, fonetik ve diksiyon dersleri verdi. TRT'nin Dış Yayınlar Dairesi için Türk sanatı ve kültürü üzerine konuşmalar hazırladı.

Yazarlığa 1919'da *Çocuk Dünyası* ve *Şebab* dergilerinde çıkan yazılarıyla başladı. Çeşitli dergi ve gazetelerde yazdığı tiyatro eleştirileri ve incelemelerinin yanı sıra özellikle Shakespeare, Oscar Wilde, Bernard Shaw'dan yaptığı çevirilerle tanındı. İlk yapıtı *Mıralı Şişke* (1920) adlı şiir kitabıdır. En ünlü yapıtı olan *Türk Gölge Oyunu*'na (1969), gölge oyununun kökenlerini, kültürler arası etkileşimlerini, Uzakdoğu gölge oyunu ile Karagöz arasındaki bağlantıları inceledi. Turgut Eremlerle birlikte yazdığı *Milletlerarası Fonetik İşaretleriyle Konuşma ve Dilimiz* (1947), Türkçenin seslerini inceleyen ve uygulamalı sesbilgisi veren ilk

yapıttır. *Alexius'un Sancıları* (1968) adlı oyunu aynı yıl Türk Ev Kadınları Derneği'nin yarışmasında ikincilik ödülünü kazandı. Bir başka önemli yapıtı *Onüç Asırlık Türk Kıyafet Tarihine Bir Bakış*'tir (1973).

Sevişler Barajı, Manisa ilinde, Yağcılı Deresi üzerinde kurulu toprak dolgu baraj. 1981'de hizmete alınan barajın temelden yüksekliği 65 m, dolgu hacmi 4,1 milyon m³'tür. Yedi bin hektarlık bir alanı sulayan barajın göl alanı 6,05 km², su depolama hacmi de 127 milyon m³'tür.

Sevr Antlaşması bak. Sèvres Antlaşması

Sèvres, Fransa'da, Île-de-France planlama bölgesinde (*région de programme*) Hauts-de-Seine ilinde (*département*) kent. Paris'in güneybatıdaki banliyölerinden biridir. Sen Irmağının Boulogne Ormanı çevresinde yaptığı kıvrımın kıyısında yer alır. XV. Louis ve Madame de Pompadour tarafından 1756'da kurulan porselen fabrikasıyla ünlüdür. Fabrikada bir de porselen müzesi vardır. Nüfus (1982) 20.184.

Sèvres Antlaşması, I. Dünya Savaşı (1914-18) sonrasında İtilaf Devletleri ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan barış antlaşması (10 Ağustos 1920).

Savaşın Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan'la birlikte yenik çıkan Osmanlı Devleti'nin Mondros Mütarekesi'ni (30 Ekim 1918) imzalamasının ardından, İtilaf Devletleri'nce sonuç belgesi niteliğinde bir barış antlaşması gündeme getirildi. Osmanlı Devleti'ne dayatılacak koşulları belirlemek amacıyla kendi aralarında çeşitli toplantılar düzenleyen İtilaf Devletleri, ilk kez Paris Barış Konferansı'nda (1919-20) böyle bir belgeyi hazırlama çalışmalarına başladılar. Bu sırada mütareke uyarınca Anadolu'da başlamış olan işgale karşı Milli Mücadele'nin gittikçe güçlenmesi, bu yöndeki çabaları daha da hızlandırdı. İtilaf Kuvvetleri'nin İstanbul'u işgal ederek (16 Mart 1920) Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nı çalışamaz duruma düşürmesinden kısa bir süre sonra San Remo Konferansı(*) toplandı. Bu konferansta hazırlanan ve ağır hükümler içeren barış planı, büyük bir baskı altında tutulan Bâbü'lî'ye 11 Mayıs 1920'de sunuldu. Ulusal bağımsızlık ve ulusal devlet programı bulunmayan güçsüz Bâbü'lî hükümeti, bir süre uzlaşma yolları aradıktan sonra, Anadolu ve Trakya'daki Yunan ve İngiliz askeri hareketinin genişlemesinin yarattığı baskının etkisiyle plana boyun eğdi. Barış antlaşması Fransa'nın Sèvres kentinde 10 Ağustos 1920'de imzalandı.

Antlaşmaya göre Osmanlı Devleti'nden geriye, yabancı güçlerin denetiminde bir payitaht (İstanbul) ve çevresi ile küçülmüş Anadolu toprakları kalıyordu. Batı Trakya'nın tümü ile Doğu Trakya'nın Büyük Çekmece yakınlarına kadar olan büyük bölümü Yunanistan'a veriliyordu. İzmir ve bölgesi biçimsel olarak Osmanlı egemenliğinde kalmakla birlikte, bu egemenliğin kullanılışı ve yönetim hakkı da Yunanlılara devrediliyordu. Burada kurulacak bir yerel parlamento bu bölgenin ileride (5 yıl içinde) Yunanistan'a bağlanmasına karar verebilecekti. Öte yandan Doğu Anadolu'da bağımsız bir Ermenistan Devleti ile özerk bir Kürdistan Devleti kurulacaktı. Birincisinin sınırları ABD tarafından saptanacak, ikincisi ise bir süre sonra Milletler Cemiyeti'nin de onayıyla bağımsızlığını tam olarak elde edilecekti. Ülkenin güney sınırları ise, Antakya, Antep, Urfa ve Mardin Fransa'ya kalacak biçimde çizilmişti.

Antlaşma hükümlerine göre Osmanlı padişahı ve hükümeti İstanbul'da kalacak ve

burası başkent olmaya devam edecekti. Ama antlaşmaya aykırı davranılırsa bu hükümler de değiştirilebilecekti. İstanbul ve Çanakkale boğazları savaşta ve barışta bütün devletlerin ticaret ve savaş gemilerine açık tutulacak, buralardaki denetim İtilaf Devletleri temsilcilerinden oluşacaktı. Özel bayrağı ve zabıtası bulunan bir Boğazlar Komisyonu tarafından üstlenilecekti. Ayrıca bu bölgede İtilaf Devletleri askeri güç bulundurabilecek ve manevra düzenleyebileceklerdi. İstanbul'da ise bir jandarma alayı ile padişahın muhafız birliği dışında Türk askeri gücü bulunmayacaktı.

Antlaşma İtilaf Devletleri'ne adli, kültürel ve ekonomik kapitülasyonlarla ayrıcalıklar, mali denetim hakları, azınlıkların korunması gerekçesiyle müdahale olanakları da tanııyordu. Türk askeri gücü ise asgari düzeye indirilmişti.

Antlaşmayla umduklarını bulamayan Fransa ve İtalya'yı tatmin etmek için İngiltere'nin katılımıyla gene Sèvres'de aynı gün imzalanan Üçlü Sözleşme, Fransa ve İtalya'ya Anadolu'nun Türklere kalan topraklarının büyük bölümü üzerinde ekonomik nüfuz bölgeleri tanııyordu. Dolayısıyla geri kalan topraklar üzerinde bağımsız ve egemen bir devletin yaşayabilmesi olanakları da yoktu. Bu nitelikleriyle gerek Sèvres Antlaşması, gerekse Üçlü Sözleşme, I. Dünya Savaşı yıllarında İtilaf Devletleri arasında yapılan ve Osmanlı Devleti'nin paylaşılmamasını amaçlayan emperyalist karakterli gizli anlaşmaların birer uzantısı durumundaydılar.

Sèvres Antlaşması'nın imzacı devletlerin yetkili organlarıncı onaylanması gerekiyordu. Meclis-i Mebusan 18 Mart 1920'de işgal ve baskılar nedeniyle faaliyetlerine son verdiği, Ankara'daki Büyük Millet Meclisi ise antlaşmaya daha başından kesin olarak karşı çıktığı için, Sèvres Antlaşması Türkiye tarafından onaylanmadı. Batılı devletler arasında da Yunanistan'dan başka antlaşmayı onaylayan çıkmadı. Böylece antlaşma hukuki geçerlilik kazanmadı ve yürürlüğe girmede. Kurtuluş Savaşı'nın zaferle sonuçlanmasından sonra imzalanan Lozan Antlaşması(*) (24 Temmuz 1923) bu durumu tescil etmiş oldu.

Sèvres porseleni, Fransa'da, Versailles yakınlarında Sèvres'deki kraliyet fabrikasında (bugün ulusal porselen fabrikası) 1756'dan beri yapılmakta olan hem sert, hem de yumuşak hamurlu porselenlere verilen genel ad. Üretim daha önce Vincennes'da yapılıyordu. 1756'da, dönemin porselen modasına yön veren Meissen fabrikasının gerilemesi üzerine Sèvres Avrupa'nın en önde gelen porselen fabrikası durumuna yükseldi. XV. Louis'nin gözdesi Madame de Pompadour'un fabrikayı desteklemesi de bu başarıda etkili olmuştu. Madame de Pompadour fabrikayı Vincennes'dan kendi şatosunun bulunduğu Sèvres'e taşıttı ve ressam François Boucher, hevkeli Étienne-Maurice Falconet gibi dönemin önde gelen sanatçıların burada çalışmasını sağladı (1757-66 arasında Sèvres porselenlerinin modellerini Falconet hazırladı). Sèvres porselenlerinde kullanılan yeni renklerden birine Pompadour'un adı verildi (Pompadour pembesi); gene bu dönemdeki renklerden biri olan kral mavisi de (*bleu de roi*) uluslararası bir terim haline gelerek sözlüklere girdi.

Sèvres'de üzerinde çalışılan en önemli konulardan biri sert porselen hamurunun formülüyüdü. Yumuşak hamur 1745'ten beri

Vincennes'da yapıyordu, ama sert hamurun sırn bir türlü elde edilememişti; sonunda formül 1761'de Pierre-Antoine Hannong'dan satın alındı. Ama bu hamur için

Pompadour pembeşi zemin üstüne çiçek ve Cupido desenleriyle bezeli, yumuşak hamurlu Sèvres porseleni bir aaksı, 1761; Victoria ve Albert Müzesi, Londra

Victoria and Albert Museum, Londra.
İkograf. Wilfrid Walter-EB Inc.

gerekli hammaddeler Fransa'da yoktu; bunlar ancak 1769'da Perigord ilindeki Saint-Yrieix'de bulundu ve sert hamurlu porselen üretimine geçilebildi. Daha sonra yumuşak hamurlu porseleni belirten *porcelaine de France* (Fransız porseleni) ya da *vieuse Sèvres* ve sert hamurlu porseleni anlatan *porcelaine royale* (kraliyet porseleni) ayrı terimler olarak yerleşti.

Sèvres fabrikasının en ünlü ürünlerinden bazıları genellikle sırsız, düz beyaz renkli çoban kızı, su perisi ya da Boucher'nin resimlerindekilere benzer Aşk Tanrısı *Cupido* biblolarıyla, pembe, turkuaz, açık yeşil, sarı ve kral mavisi renkli zemin üstüne çiçekler, *putto*'lar, Doğu'ya özgü kuşlar ya da deniz konulu resimlerle bezenmiş kaplardır. Porselenlerin bezenmesinde ayrıca altın yaldızla yapılmış içi noktali daireler, balık pulu örgeleri, kıvrımlar, kafes desenleri, mitolojiden ve kır yaşamından alınmış sahneler vb kullanılmıştır. Bazı yemek takımları da Georges-Louis-Leclerc Buffon'un *Histoire naturelle, générale et particulière* (Genel ve Özel Doğa Tarihi) adlı ünlü yapıtının Kuşlara ayrılmış bölümünden alınma resimlerle bezeliydi.

Fransız Devrimi sırasında üretimi çok düşen Sèvres fabrikası 19. yüzyıl başlarında Alexandre Brongniart'ın yönetimi altında yeniden canlı bir dönem yaşadı. Napoléon zamanında ortaya çıkan yeni-klasik üslup-taki ve Mısır tarzındaki bezemelerden sonra Sèvres porselenlerinde başka bir yenilik denenmedi.

Sevük, İsmail Habib (d. 1892, Edremit - ö. 17 Ocak 1954, İstanbul), Türk edebiyat tarihi üzerine çalışmalarıyla tanınan edebiyat tarihçisi ve yazar.

1914'te İstanbul Hukuk Mektebi'ni bitirdikten sonra edebiyat öğretmeni olarak çalışmaya başladı. Kurtuluş Savaşı yıllarında, Balıkesir'de yayımlanan *İzmir'e Doğru* ve Kastamonu'da *Açıksöz* gazetelerinde ulusal direniş destekleyen başyazılar yazdı. 1921'de Ankara Erkek Lisesi'ne (sonradan Ankara Atatürk Lisesi) atanınca Kurtuluş Savaşı'nı destekleyen yazılarını Yunus Nadi'nin çıkardığı *Yeni Gün*'de ve *Hakimiyet-i Milliye* gazetesinde sürdürdü. Adana'da *Maarif* ve *Memleket* dergilerini çıkardı. 1943-46 arasında Sinop milletvekili olarak

TBMM'de bulundu. 1940-51 arasında *Cumhuriyet* gazetesinde edebiyat üzerine yazılar yazdı.

1924'te Tanzimat'tan sonraki Türk edebiyatı üzerine bilimsel bir çalışma olan *Türk Tecdüddü Edebiyatı Tarihi*'ni yayımladı. Cumhuriyetten sonraki Türk edebiyatı tarihi üzerine de çalışmalar yapan Sevük, *Avrupa Edebiyatı ve Biz* (1940-41, 2 cilt) adlı yapıtında Yunan ve Latin edebiyatlarından başlayarak Batı edebiyatını, Türkçeye yapılan çevirileri, İslam uygarlığı içinde Türklerin rolünü ve Türk edebiyatının ortaçağdan 20. yüzyıla kadar gösterdiği gelişmeyi irdeledi. Öbür inceleme yazılarını *Edebî Yeniliğimiz* (1931-37, 2 cilt), *Edebiyat Bilgileri* (1942), *Dil Davası* (1950) gibi kitaplar da topladı. *Tuna'dan Batıya* (1935, 1944), *O Zamanlar* (1937, 1981), *Atatürk İçin* (1939, 1981), *Yurttan Yazılar* (1943) Sevük'ün gezi-anı kitabı türündeki yapıtlarıdır.

Sevündük, Mehmet Ali Şevki (d. 1882, İstanbul - ö. 1963, İstanbul), sosyolog ve düşünür.

Hukuk Mektebi'ni bitirdi (1907). Düyun-ı Umumiye'de kâtiplik, çeşitli okullarda öğretmenlik ve yöneticilik yaptı. Deneysel sosyoloji okutmanlığı yaptığı İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden hastalığı nedeniyle emekliye ayrıldı (1940).

Prens Sabaheddin'in yaklaşımı çerçevesinde çalışmalar yürüten Sevündük, Edmond Demolins'in görüşlerini Osmanlı toplum yapısına uyarlamaya çalışan Meslek-i İctimai(*) akımının başlıca temsilcilerinden biri oldu. 1918'de Meslek-i İctimai Cemiyeti'ni kurdu, 1919'da da *Meslek-i İctimai* (6 sayı) adlı aylık dergiyi yayımladı. Cumhuriyet'in ilanından sonra ise çalışmalarını Muallimler Birliği çatısı altında sürdürerek yazılarını *Muallimler Mecmuası*'nda yayımladı. Pendik yöresindeki Kurna köyünde yaptığı monografik çalışmayla ilgi çekti.

Sevündük, Le Play'in Sosyal Bilim okulunun genel ilkelerini kullanarak Osmanlı toplum yapısını incelemiş ve vardığı sonuçları yazılarında açıklamıştır. Muzaffer Sencer'in sadeleştirdiği çeşitli yazıları, *Osmanlı Tarihinin Sosyal Bilimle Açıklanması ve Öteki Makaleleri* (1968) adıyla yayımlanmıştır.

Sewell, Anna (d. 30 Mart 1820, Yarmouth, Norfolk - ö. 25 Nisan 1878, Old Catton, Norfolk, İngiltere), çocuk klasiği *Black Beauty*'nin (*Kara Güzel*, 1956/*Siyah İnci*, 1958/*Kara Ceylan*, 1976/*Kara Elmas*, 1984) yazarı.

Atlara insanca davranılması konusuna ilgi-si, işe giden babasını istasyondan eve, evden istasyona götürdüğü yıllarda başladı. Küçük yaşta sakat kaldığı için yürümekte güçlük çekmesine karşın atların çektiği arabayı kullanabiliyordu. Çok dindar olan ve gençlere yönelik popüler kitaplar yazan annesinin yapıtlarını düzeltmesine yardım ederek ilk yazarlık deneyimini edindi. Horace Bushnell'in hayvanlar üzerine yazdığı bir denemeyi okuduktan sonra, "atlara karşı yumuşak, duygudaşça ve anlayışla davranmayı" aşılacak için yazmaya karar verdi. Yaşamının son yedi-sekiz yılını yatalak olduğu için eve kapanarak ve *Black Beauty*'yi yazarak geçirdi. Yumuşak huylu ve soylu bir atın düşsel yaşamöyküsünü anlatan kitabın, atlara yönelik acımasız davranışlara son verilmesinde etkili olduğu söylenir.

Sexton, Anne, eö HARVEY (d. 9 Kasım 1928, Newton, Massachusetts - ö. 4 Ekim 1974, Weston, Massachusetts, ABD), ABD'li şair. Şiirleri, kendi yaşamını dışı vuran yoğunluğuyla önem taşır.

Yaşamı boyunca New England'da oturan Sexton, Boston Üniversitesi'nde Robert Lowell'ın yanında şiir sanatı üzerine öğrenim gördü. Bu arada modellik ve kütüphanecilik yaptı. Çeşitli liselerde, Boston (1970-71) ve Colgate (1971-72) üniversitelerinde ders verdi. İlk kitabı *To Bedlam and Part Way Back*'te (1960; Tımarhaneye Giderken ve Dönerken) geçirdiği ruhsal bunalımı ve ardından iyileşmesini ele aldı. *All My Pretty Ones* da (1962; Tüm Sevdiklerim) otobiyografik nitelikteydi. *Live or Die* (1966; Yaşa ya da Öl) duygusal rahatsızlığının başka bir anlatımıydı. Daha sonraki kitapları arasında *Love Poems* (1969; Aşk Şiirleri), *Transformations* (1971; Dönüşümler) ve *The Book of Folly* (1972; Delilik Kitabı) sayılabilir. Yaşamına kendi eliyle son veren Sexton'ın son şiirleri ölümünden sonra *The Awful Rowing Toward God* (1975; Tanrı'ya Doğru Korkunç Kürek Çekiş), *45 Mercy Street* (1976; Mercy Caddesi 45) ve *Uncollected Poems with Three Stories* (1978; Derlenmemiş Şiirler ve Üç Öykü) başlıkları altında yayımlandı.

seyahat özgürlüğü, kişinin yurt dışında istediği yere gidebilmesi, yurtdışına çıkabilmesi ve yurda girebilmesi özgürlüğü. 1961 Anayasası'nda bu özgürlüğün ancak millî güvenliği sağlama ve salgın hastalıkları önleme amaçlarıyla sınırlanabileceği yer alıyordu. Daha sonra 1982 Anayasası'nın getirdiği düzenlemeyle sınırlamanın kapsamı değişti. Buna göre seyahat özgürlüğü suç oluşturması ve kovuşturması nedeniyle ve suç işlenmesinin önlenmesi amacıyla, ayrıca yurtdışına seyahatlerde ülkenin ekonomik durumu ve yurttaşlık ödevi nedenleriyle sınırlanabilir. Yeni düzenlemede salgın hastalıkların görüldüğü yerlerde karantina önlemi alınması anayasal temelden yoksun bırakılmış, yurttaşların sınırdışı edilmesi ve yurda girme hakkından yoksun bırakılması yasaklanmıştır. Anayasa seyahat özgürlüğünün yasayla sınırlanmasını öngörmüş olduğundan, idari karar ya da kanun hükmünde kararnameyle sınırlamaya gitme olanağı yoktur.

seyahatname, yazarların gezip gördükleri yerlerden edindikleri izlenim ve bilgileri aktardıkları yapıtların genel adı. Seyahatnamelerde temel amaç yurt dışında ya da yurtdışında görülen yerlerin doğal güzelliklerini, toplumsal yaşamlarını, gelenek ve göreneklerini tanıtmaktır. Seyahatnameler çoğu kez birer tarihsel belge niteliği taşımakla birlikte, yazarlarının izlenimlerini belli bir üslupla yansıttıklarından, aynı zamanda da birer edebî yapıt olarak değerlendirilir. Piri Reis'in *Kuab-ı Bahriye*'si gibi seyahatname türüne girmeyen bazı yapıtlar ya da mektuplarda da gezi izlenimlerine yer verildiği olur. Ayrıca sefaretnamelerin(*) çoğunda seyahatname özelliklerine rastlanır. Ortaçağın ünlü Arap gezgini İbn Battuta'nın İslam ülkelerinin hemen tümü ile Çin ve Sumatra gibi bölgeleri kapsayan gezilerini anlattığı *Tuhfetü'n-Nüzzar fî Garâib'l-Emsal ve Acaib'l-Estar* adlı yapıtı, dünyanın en ünlü seyahatnameleri arasında yer alır. Battuta'nın daha çok *Rihle* adıyla anılan yapıtı, dönemin İslam dünyasının toplumsal, kültürel ve siyasi tarihine ilişkin güvenilir bir kaynaktır.

Batı'da seyahatname türünün ilk örnekleri arasında İS 1. ve 2. yüzyıllarda yaşayan Strabon ve Pausanias gibi Eski Yunanlı coğrafyacıların Antik Çağ halkları, ülkeleri ve inanışları üzerine değerli bilgiler içeren kitapları sayılabilir. Marko Polo'nun 13. yüzyılın sonlarına ait gezi yazıları ise, belirli bir edebî düzeyi olan ilk seyahatnamedir.

18. yüzyılda yaşamış İtalyan serüvenci Casanova ile Giuseppe Baretti de (1719-89) bu türde önemli yapıtlar ortaya koymuşlardır.

Romantizm döneminde düzyazı edebiyatın önemli bir bölümü seyahatnamelerden oluşuyordu. Çünkü romantikler doğaya, uzak ve yabancı olana ve yerel renklere düşkünlüler; ayrıca yabancı ülkelere yapılan yolculuklar onlar için kendi yıpranmış kişiliklerinden uzaklaşma anlamına geliyordu. Goethe'nin 1786-88 arasındaki İtalya yolculuğunu anlattığı yazıları, romanlarının çoğundan daha çok ilgi toplamıştı. Nikolay Karamzin'in *Pismo russkogo puteshestvennika* (1791-92; Bir Rus Gezginin Mektupları) adlı yapıtı, Rus romantizminin ilk ürünlerinden biridir. Romanlarının konusunu yalnızca yaşadığı çevreden seçen Rus romancı İvan Gonçarov da *Fregat Pallada* (1858; Pallas Fırkateyni) adlı yapıtında bir dünya turunda edindiği izlenimleri aktarır. Andrey Bell'in eşsiz yapıtı *Peterburg* (1913-14), mitolojik boyutlarıyla da işlenen Petersburg kentinde yapılmış bir gezinin notlarıdır. Alman düşünür Hermann Keyserling'in Asya üzerine izlenimlerine yer veren *Das Reisetagebuch eines Philosophen'i* (1919; Bir Filozofun Gezi Defteri) ve D. H. Lawrence'in Sardinya, Etrüsk İtalyası ve İtalyanlar üzerine yazıları da, seyahatname türünün önemli örneklerindendir. I. Dünya Savaşı'ndan sonra gezi edebiyatı, Blaise Cendrars'ın *Enmène-moi au bout du monde* (1956; Beni Dünyanın Öbür Ucuna Götür) adlı romanında yansıttığı gibi, savaş yaşamış kuşağın bilinmeyen yerlere yapılan geziler ve serüven yoluyla kendini yeniden keşfetme isteğine kosut olarak metafizik ve yarı dinsel bir boyut kazanmıştır. Öte yandan 20. yüzyılda gezinin çok yaygınlaşmasıyla birlikte gezi edebiyatı eski önemini yitirmiştir.

Türk edebiyatında seyahatname türünün en önemli örneğini Evliya Çelebi vermiştir. Evliya Çelebi yalnızca 17. yüzyıldaki Anadolu için değil, Kafkasya, Arap ülkeleri, Balkanlar ve Orta Avrupa açısından da çok önemli bir kültür atlası niteliğindeki *Seyahatname'sini* (1898-1938, 10 cilt) kendi gözlemlerinin yanı sıra yazılı kaynaklardan aldığı bilgilerle, yorum ve değerlendirmelerle de zenginleştirmiştir. Türk edebiyatındaki diğer önemli seyahatnameler arasında Seydi Ali Reis'in *Miratü'l-Memalik*'i (1895, yeni harflerle 1975), Hacı Mehmed Edib bin Mehmed Derviş'in *Menasikü'l-Hac*'i (1808), Nâbi'nin *Tuhfetü'l-Haremeyn*'i (1849), Bursalı Hâfîz'in manzum *Seyahatname'si*, Ahmed Midhat'ın *Avrupa'da Bir Cevelan*'i (1890), Ahmet İhsan'ın (Tokgöz) *Avrupa'da Ne Gördüm*'ü (1891), Direktör Ali Bey'in *Seyahat Jurnalı* (1897) adlı yapıtı, Cenab Şahabeddin'in *Hac Yolunda* (1909), *Afâk-ı Irak* (1917), *Avrupa Mektupları* (1919) gibi yapıtları, Falih Rıfkı Atay'ın *Deniz Azırı* (1931), *Taymıs Kıyıları* (1934), *Blzüm Akdeniz* (1934), *Tuna Kıyıları* (1938), *Yolcu Defteri* (1946) adlı kitapları, Ahmed Haşım'ın *Frankfurt Seyahatnamesi* (1933) adlı yapıtı, Reşat Nuri Güntekin'in *Anadolu Notları* (1956, 2 cilt), Nadir Nadi'nin *İki Sovyet Rusya-İki Polonya 1935-1956* (1967) adlı kitabı, Azra Erhat'ın *Mavi Yolculuk* (1962), Melih Cevdet Anday'ın *Sovyet Rusya, Azerbaycan, Özbekistan, Bulgaristan, Macaristan* (1965) adlı yapıtı sayılabilir.

seybertit bak. klintonit

Seyda, Mehmet (d. 15 Ağustos 1919, İstanbul - ö. 13 Temmuz 1986, İstanbul), psikolojik çözümlemelerin ağır bastığı öykü ve romanlarıyla tanınan yazar.

Çocukluğunu ve gençlik yıllarını Trakya ve Anadolu'nun çeşitli kentlerinde geçirdi. Lise öğrenimini yanında bıraktıktan sonra

Seyda
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

işçilik ve gazete muhabirliği yaptı. Çeşitli devlet kuruluşlarında memur olarak çalıştı. 1964'te Basın İlan Kurumu'ndan emekli oldu.

Edebiyat yaşamına şiirle başlayan Mehmet Seyda, Tolstoy'dan esinlenerek yazdığı ilk öyküsü, "Mum"u 1936'da *Yücel* dergisinde S. Toprak takma adıyla yayımladı. Gerçek adını ilk kez *Yeni Adam*'da (1937) çıkan "Alinyazısı" adlı öyküsünde kullandı. 1949-58 arasında çeşitli takma adlarla mizah öyküleri, tefrika romanlar ve siyasal yazılar yazdı. 1958'de *Cumhuriyet* gazetesinin düzenlediği Yunus Nadi Armağanı Yarışması'nda *Ne Ekersen* (1958) adlı romanıyla üçüncülük ödülünü kazandı. Daha sonra *Yelken, Dost, Yeditepe, Varlık, Türk Dili, Yeni Dergi* gibi sanat dergilerinde öyküler yayımladı.

Gerçekçi bir anlatım üslubuna ve keskin gözlem gücüne dayandığı ilk öykülerinde, Anadolu insanının özellikle de Zonguldak yöresinin kömüre bağlı insanların yaşamını işledi. Sonraki öykülerinde toplumsal değişim sonucunda değer yargıları yozlaşan kent insanlarının dünyasını dile getirdi. Gerçekçi anlatım tarzına dayalı romanlarında ise bireyin psikolojik çözümlemesine yöneldi. Tarihî romanlar ve çocuk kitapları da yazdı. 1964'te *Başgöz Erme Zamani* (1963) ile Sait Faik Hikâye Armağanı'nı Adnan Özyalçın ile paylaştı. Aynı yıl *Bir Gün Büyüyeceksin* (1966, 1988) ile Doğan Kardeş Çocuk Romanı Armağanı'nı, 1968'de *İhtiyar Gençlik* (1971) ile May Edebiyat Ödülü'nü, 1970'te *Yanartaş* (1970) ile TRT Roman Başarı Ödülü'nü, 1974'te *İç Dönük ve Atak* (1973) ile Türk Dil Kurumu Roman Ödülü'nü kazandı.

Seydi Ali Rels (d. 1498, İstanbul - ö. Ocak 1563, İstanbul), deniz coğrafyasına ilişkin yapıtlarıyla tanınan Osmanlı denizci.

Tersane-i Âmlire kethüdalarından Hüseyin Reis'in oğluydu. Tersane-i Âmlire'ye girecek kethüdalığa kadar yükseldi. Rodos'un fethinden (1522/23) başlayarak Barbaros Hayreddin Paşa'nın bütün Akdeniz seferlerine katıldı. Preveze Deniz Savaşı'nda (1538) Osmanlı donanmasının sol kanadına komuta etti. Trablusgarp'ın fethinde (1551) gösterdiği yararlıklardan ötürü rütbesi yükseltilerek hassa reisliğine atandı. I. Süleyman'ın (Kanuni) Nahçıvan Seferi'ne katılmak için Halep'te kışladığı sırada, Portekiz donanmasına yenilerek Basra'ya çekilen Murad Reis'in yerine Süveyş kaptanlığına atandı (1553). Osmanlı donanmasını Mısır'a götürmek üzere Temmuz 1554'te Basra'dan denize açıldı. Ama fırtınaya tutularak doğuya sürüklendiğinden ancak Damão (bugün

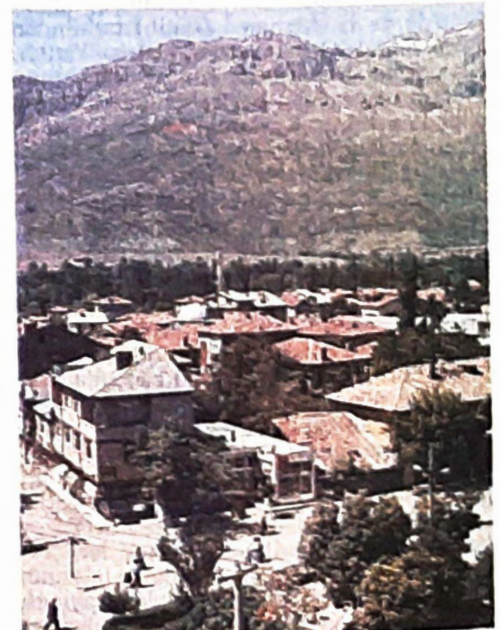
Daman) kıyılarına ulaşabildi. Gemilerin harap olması ve adamlarının çoğunun Guccerat sultanının hizmetine girmesi nedeniyle karayoluyla dönmek zorunda kaldı. Dört yıl süren maceralı bir yolculuktan sonra 1557'de İstanbul'a vardı. Geçtiği yerlerde görüştüğü hükümdarların mektuplarını I. Süleyman'a sundu. Öldüğü yolunda çıkan söylentiler üzerine Süveyş kaptanlığına Kurdoğlu Hızır Reis atanmış olduğundan, Diyarbakır umar defterdarlığına getirildi. Bu görevi sırasında öldü.

Kâtibi ve Kâtibi-i Rumi mahlaslarıyla şiirler yazan Seydi Ali Reis'in Çağatayca şiirleri de vardır. Doğu Türkçesini kullanmadaki başarısından dolayı Hümayun tarafından Ali Şir Nevai ile kıyaslanmış ve Mir Ali Şir-i Sâni unvanıyla anılmıştır. En önemli yapıtı Hindistan'dan İstanbul'a yolculuğunu, tanıdığı hükümdarları ve gördüğü ülkeleri anlatan *Miratü'l-Memalik* (1895, yeni harflerle 1975) adlı seyahatnamedir. Hayrullah Örs ve M. Nihat Özön'ün yapıtından derlediği seçmeler *Hindistan'dan İstanbul'a* (1935) adıyla basılmıştır. Öbür önemli yapıtları gemicilikle ilgili konuları ve denizcilerin kılavuz almadan Hint denizlerini kolayca geçebilmeleri için gerekli bilgileri içeren ve kısaca *Muhit* olarak da bilinen *Kitabü'l-Muhit fi İlmi'l-Eflak ve'l-Ebhur* ile usturlapların yapılışı, kullanılışı, kubenin belirlenmesi gibi konuları işleyen *Mirat-ı Kâinat*'tır. Ayrıca Ali Kuşçu'nun astronomiye ilişkin *Risâletü'l-Fethiyye* adlı yapıtını bazı eklerle *Hulasatü'l-Hey'e* adıyla Türkçeye çevirmiştir.

Seydiler, Karadeniz Bölgesi'nde, Kastamonu iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Eskiden Devrekânî'ye bağlı bir bucak olan Seydiler, 9 Mayıs 1990 tarihli ve 3644 sayılı yasa uyarınca Küre'nin altı köyü de katılarak ilçe yapılmıştır.

Seydiler Belediyesi 1969'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 6.306; kasaba, 3.245.

Seydişehir, Akdeniz Bölgesi'nde, Konya iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 2.207 km² olan Seydişehir ilçesi kuzeyde Beyşehir, kuzeydoğuda Meram, doğuda Akören ve Ahırılı, güneydoğuda Yalıhüyük ilçeleri, güneyde gene Ahırılı ilçesi

Seydişehir'den bir görünüm, Konya
Şemai Güner

ve Antalya ili, batıda da Derebucak ilçesiyle çevrilidir.

Dağlarla kuşatılmış olan ilçe toprakları ilin güneybatı kesiminde yer alır. Bu toprakların kuzeydoğu kesimini Eğriburun (Burnueğri) Dağı, doğu kesimini Alacadağ (2.291 m), batısını da Büyükgözet Dağı engibeleştirir. Dağların yüksek kesimlerinde sedir, göknar, ardıç ve kara çamlardan oluşan ormanlar vardır. İlçenin orta kesimindeki düzlükler Seydişehir Ovası adıyla anılır. Bu düzlükleri sulayan Beyşehir Kanalı Çayı, ilçenin başlıca akarsuyudur. İlçe topraklarından kaynaklanan suları toplayan Kocaçay Deresi ile Suludere, bu akarsuyun başlıca kollarıdır. Çarşamba Çayının(*) başlangıç kolunu oluşturan bu akarsu, Beyşehir Gölünün(*) fazla sularını, büyük bölümü ilçe sınırları içinde kalan Suğla Gölüne(*) boşaltır. Bundan başka ilçede Gāvur Gölü ve Ufacıkölü adıyla anılan iki küçük göl vardır.

Yarısından fazlası Seydişehir kentinde yaşayan ilçe halkı geçimini tarım, sanayi ve ticaretten sağlar. Yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler şeker pancarı, buğday, arpa, patates, nohut, soğan ve elmadır. Az miktarda armut, üzüm ve fasulye yetiştirilen ilçede hayvancılık da yapılır.

Madencilik ve sanayi, ilçe ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. İlçe topraklarında linyit ile görünür ve olası rezervi 42 milyon tondan çok olan boksit yatakları vardır. Bu topraklardan çıkarılan boksit cevheri Seydişehir Alüminyum Tesisleri'nde(*) işlenir. Etibank'a bağlı olan bu tesisler Türkiye'nin en büyük alüminyum üreticisidir. Tesislerin kurulması sırasında ve 1970'lerden sonra göçlerle nüfusu artan Seydişehir'de ticaret de önemli gelir kaynakları arasında yer alır.

Suğla Gölünün batı kıyısındaki Gölyüzü (eski den Suberde) köyü yakınında bulunan Suberde Höyüğü'nde ele geçirilen Erken Neolitik Çağa (İÖ 8000-6000) ait buluntular, yörenin çok eski bir yerleşim alanı olduğunu gösterir. İlkçağda Hominidlerin yurdu olduğu sanılan yöredeki başlıca Antik Çağ yerleşmeleri Lyrbe, Elite ve Vervelit'tir. Anadolu Selçuklularından sonra Eşrefoğullarının, daha sonra da Hamidoğulları'nın yönetimine giren bu topraklar 1381'de Osmanlıların eline geçti. Daha sonra bir süre Karamanlıların yönetiminde kaldı. 1466'da da II. Mehmed (Fatih) tarafından kesin olarak Osmanlı topraklarına katıldı. 19. yüzyıl sonlarında Konya vilayetine Merkez sancağına bağlı bir kaza olarak yönetilen yöre, Kurtuluş Savaşı sırasında çıkan Bozkır ve Konya (Delibaş) ayaklanmalarından etkilendi.

Eskiden küçük bir yerleşme olan kente 14. yüzyıl başında gelen Horasanlı Seyyid Harun burada önemli bayındırlık çalışmaları gerçekleştirdi. Yerleşmenin gelişmesinde önemli rol oynayan ve yörede Seydi Harun olarak anılan Seyyid Harun'un anısına, Eşrefoğlu Mehmed Bey tarafından kente Seydişehir adı verildi. Bu ad zamanla Seydişehir'e dönüştü.

İlçenin batı kesiminde yer alan kent, önemli bir sanayi ve ticaret merkezidir. Çevresi bağ ve bahçelerle kaplı olan kent, göçün yol açtığı nüfus artışı nedeniyle iki merkezli konumdadır. Eski kentin kuzey kesiminde kurulan alüminyum tesisleri çevresindeki 1 km çaplı alanda fabrikanın keskin kokulu ve zehirli flüör gazı yayması nedeniyle konut inşaatı yapılamamaktadır. Yerleşim alanları oldukça kısıtlı olan kentteki başlıca küçük işyerleri leblebi imalatla-

neleridir. Seydişehir kenti il merkezi Konya'ya 97 km uzaklıktadır.

Kentteki başlıca tarihsel yapılar Seyyid (Seydi) Harun Camisi ve Türbesi (14. yy), Seyyid (Seydi) Harun Allesi Kümbeti, Rüstem Bey Kümbeti ve Pir Mehmedoğlu Hacı Recep'in 1529'da yaptırdığı Muallimhanedir.

Seydişehir Belediyesi 1900'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 83.218; kent, 42.737.

Seydişehir Alüminyum Tesisleri, Konya'nın Seydişehir ilçesinde, alüminyum üretiminde uzmanlaşmış, Etibank'a bağlı kuruluştur.

Seydişehir'in Mortaş ve Doğankuzu yörelerinde bulunan nitelikli boksit cevherlerini işletmek üzere Etibank'la bir Sovyet firması arasında imzalanan ticaret anlaşması uyarınca tesislerin yapımına 1969'da başlandı. Boksit işletmesinden sonra alümina fabrikasının ilk bölümü 1972'de açıldı. Sıvı alüminyum üretiminde 1974'te başlayan alüminyum fabrikası 1977'de tamamlandı. 1974'te dökümhane, 1976'da haddehanenin ilk bölümü, 1980'de alüminyum sülfat tesisi işletmeye girdi. Alüminyum profil, sıcak levha, folyo ve çeşitli türde külçeler üretilen tesislerin yıllık kapasitesi 500 bin ton alümina, 60 bin ton primer alüminyumdur.

Seyfe Gölü, SİFE GÖLÜ olarak da bilinir, eskiden MAĞLI GÖLÜ, İç Anadolu Bölgesi'nde göl. Kırşehir kentinin kuzeydoğusundaki tektonik kökenli bir çukurlukta yer alır. Temeli Neojen Bölüme (y. 26-2,5 milyon yıl önce) ait tortul katmanlarla örtülmüş olan bu çukurluğun en alçak kesimini kaplar. Deniz düzeyinden yüksekliği 1.110 m'dir. Adını batısındaki, Mucur ilçesine bağlı Seyfe köyünden alır. Yörenin su ve yağış açısından oldukça yoksul olması nedeniyle göle ulaşan dereler yılın bir bölümünde tümüyle kurudur. Küçük bir yerel kapalı havza niteliğini taşıyan göl, yazın iyice sıgılaşır ve büyük bir kesimi tuzlu bir bataklığa dönüşür. Yüzölçümünün değişik kaynaklarda 44 km², 34 km² ya da 15 km² olarak geçmesi, farklı mevsimlerdeki ölçümlerden kaynaklanır. Büyük bölümü Malya Tarım İşletmesi'nin sınırları içinde kalır. Güney kıyısında zaman zaman işletilmiş bir tuzla vardır. Bazı mevsimlerde kıyılarına çok sayıda flamingo gelir.

Seyfeddin Efendi (OSMANOĞLU), asıl adı MEHMET SEYFEDDİN (d. 22 Eylül 1874, İstanbul - ö. 19 Ekim 1927, Nice, Fransa), Osmanlı şehzadesi ve besteci.

Sultan Abdülaziz'in en küçük oğluydu. Çocukluğunda tambur, kemençe gibi çalgıları çalmayı öğrendi. Hanende olarak da oldukça başarılıydı. Dönemin ileri gelen müzikkîleriyle, özellikle de Tamburi Cemil Bey ile yakın dostluk kurdu. 1924'te Osmanlı hanedanının öbür üyeleri ile birlikte sınır dışı edilince Nice'e yerleşti. Peşrev, beste, semai, ilahî, şarkı, tavşanca ve sazsemai gibi 30 kadar yapıtı besteledi. En tanınmış yapıtı *Bayatı Peşrev*'dir. *Hüzzam Peşrev*'i de çok başarılıdır.

Seyfert gökadası, etkin çekirdekli gökadalardan sınıfı. Sınıfın adı, bu tür gökadalara ilk olarak dikkati çeken (1944) ABD'li astronom Carl K. Seyfert'ten gelir. Seyfert gökadalарının çekirdek tayfında geniş salım çizgileri görülür; bu çizgiler, merkezde sanıyede binlerce kilometre hızla genişleyen sıcak gaz kütlelerinin bulunduğuna işaret eder. Bu tür gökadalarda, normal fotoğraflarda görülmekle birlikte son derece güçlü kızılötesi ışınım kaynaklarıdır. Dahası, bunların çoğu ayrıca güçlü radyo dalgaları ve X

ışınları salar. Sarmal gökadalaların yaklaşık yüzde 1'i Seyfert özellikleri taşır; ya da belki tüm gökadalarda, tarihlerinin yüzde 1'lik bir bölümünde bu özelliklere sahip olurlar.

Seyfi Zülyezen Hikâyesi, SİRET SEYF BİN ZİL'YEZEN olarak da bilinir, Arapların İslam öncesi dönemine ilişkin olağanüstü kişilik ve olaylarla örülmüş öyküler derlemesi.

Himyeri hükümdarı Zülyezen'in bir cariyeden olan oğlu Seyf'in yaşamını, babasının ölümünden sonra çocukken kendisini dağı bırakmış olan annesiyle ve Habeş kralıyla mücadelelerini konu alır. Tarihsel gerçeklerle çeşitli söylentilerin iç içe işlendiği öyküler, din, aşk, kahramanlık motifleriyle örülmüştür. *Seyfi Zülyezen Hikâyesi*, Ahmed Nazif tarafından Türkçeye çevrilmiş ve *Seyfi Zülyezen Nam Padişahın Hikâyesi Tercümesidir* (1868) adıyla yayımlanmıştır. Öykünün yeni harflerle basımını (1933) Muharrem Zeki Korgunal hazırlamıştır.

Seyfioğlu, Turan (d. 1921, İstanbul - ö. 1961, Londra, İngiltere), 1950'lerdeki serüven filmleriyle tanınmış, yaşamı da serüvenlerle dolu sinema oyuncusu.

Ankara Maarif Koleji ve Haydarpaşa Lisesi'nde geçen öğrenciliği sırasında sporla ilgilendi ve yüzmede Türkiye şampiyonu oldu. II. Dünya Savaşı'nda Afrika'da Almanlar'a karşı savaştı ve tutsak düştü. 1949'da kaçak olarak yurtdışına çıkarken tutuklandı. 1951'de bir rastlantı sonucu *Ankara Ekspresi* filmiyle sinemaya başladı ve 10 yıl içinde toplam 17 filmde oynadı. Çoğu serüven filmi olan bu yapımlar arasında *Ipsala Cinayeti / Altı Ölü Var* (1953), *Öldüren Şehir* (1954), *Bulgar Sadık* (1954), *Beyaz Cehennem / Cingöz Recai* (1954), *Cöde Bir İstanbul Kızı* (1957), *Meçhul Kahramanlar* (1959) ve *Devlerin Öfkesi* (1961) sayılabilir.

seyfiye, ASKERİYE olarak da bilinir, Osmanlı Devleti'nde kara ve deniz subaylarının oluşturduğu sınıf. Dört ana meslek sınıfından biri (öbürleri ilmiye, mülkiye, kalemiye) olan seyfiye, 19. yüzyıla değin rütbeli kapıkulu yaya ve süvarilerini de kapsardı. Seyfiye sınıfsındakilerin yükselmesi ocak yasalarıyla belirlenmişti; buna göre en üst makam mirmiranlık ve beylerbeyliği idi. II. Mahmud (hd 1808-39) yönetsel düzenlemeler yaparken seyfiye sınıfını da yeniden örgütledi. Böylece Asakir-i Mansure-i Muhammediye subayları ile donanma zabıt ve reisleri de seyfiye sınıfından sayıldılar. Tanzimat döneminde ilmiye ve mülkiye sınıfları ile seyfiye sınıfı arasında rütbe denkliği sağlandı. En yüksek rütbeler olan mülkiyedeki vezirlik, ilmiyedeki kazaskerlik ve seyfiyedeki müşirlik eşitlendi. Her üç sınıftaki alt rütbeler arasında da eşitleme gerçekleştirildi. Aynı dönemde seyfiye yerine askerîye terimi kullanılmaya başlandı. 1848'de çıkarılan Rütüb-i İlmiye ve Seyfiye ve Kalemîyenin Meratib-i Teşrifatı Kanunu'yla seyfiye sınıfı rütbeleri ile sivil kamu personeli aşamalarının eşitlikleri yasalaştırıldı.

Seyfried (Sövalyesi), Ignaz Xaver (d. 15 Ağustos 1776, Viyana - ö. 27 Ağustos 1841, Viyana), Avusturyalı müzikkî. Zamanında çok sevilerek dinlenen, buna karşılık çağdaş repertuardan neredeyse tümüyle kalkmış olan 100'ü aşkın sahne yapıtı, ayrıca pek çok çalgı ve kilise müziği yazmıştır. Mozart'ı tanımış, Beethoven'ın öğretmeni Johann Georg Albrechtsberger'den ve Haydn'dan ders almıştı. Viyana'da sahnelediği ve orkestrayı yönettiği operalarla (1797-1828) büyük başarı kazandı. Ayrıca müzik kuramcısı olarak tanındı. Al-

brechtsberger'in armoni üzerine yapıtlarını (1826) ve Beethoven'in teknik ve kompozisyon üzerine incelemelerini (1832) yayıma hazırladı.

Seyfû'd-Devle, asıl adı EDU'L-HASAN ALI (d. 916 - ö. 25 Ocak 1967, Halep, Suriye), Hamdanilerin Halep kolunu kuran Arap emir.

Babasının ölümünden sonra hanedanın başına geçen ağabeyi Ebu Muhammed el-Hasan'la birlikte Musul ve çevresinde Hamdani egemenliğini güçlendirmeye çalıştı. Beridilere karşı Emirü'l-Ümera İbn Raik'le birlikte Abbasi halifesi Mutteki'yi korumaya çalıştı. Ama tutunamayarak halifeyle birlikte Musul'a döndü. 942'de İbn Raik'i öldürterek halifeden "Seyfû'd-Devle" unvanını aldı. 944'te İhsidilerin elindeki Halep'e, ertesi yıl da Şam'a girdi. Halkın İhsidileri desteklemesi üzerine Humus'a çekilmek zorunda kaldı. 945'te İhsidi emiri Muhammed bin Tuğgaç'a yenildi ve Halep yeniden İhsidilerin eline geçti. Daha sonra Muhammed bin Tuğgaç'la anlaşmaya vararak Halep, Humus ve Antakya'yı aldı. 950'den başlayarak sürekli Bizanslılara karşı savaştı. Yer yer zaferler elde ettiyse de kalıcı bir toprak kazanımı sağlayamadı. 962'de 200 bin kişilik bir Bizans ordusuna yenildi. Halep'i ele geçirip yağmalayan Bizanslılar bir hafta sonra geri çekildi. İki yıl sonraki Bizans saldırısı ise püskürtüldü.

Kendisi de şair olan ve gökkuşağı üzerine bir şiiri günümüze ulaşan Seyfû'd-Devle, Mütenebbi ve Farabi gibi dönemin ünlü şair ve bilimlerini korumasıyla da tanınır.

Seyfû'l-Mülûk Hikâyesi, olağanüstü masal motifleriyle süslü eski bir halk öyküsü.

Arap, İran ve Türk edebiyatlarında bilinen öykü derlemelerinden *Ferec Bade's-Şidde* ile *Binbir Gün Masalları*'nda da yer alan *Seyfû'l-Mülûk Hikâyesi*'nin en eski Türkçe yazma nüshaları 16. yüzyıldan kalmadır. O zamandan beri okunan ve sözlü gelenekte anlatılan öykünün 19. yüzyıldan bu yana değişik baskıları yapılmıştır. Türkiye'de yayımlanan nüshalarına göre konusu kısaca şöyledir: Mısır meliki Asım bin Safvan ve veziri Numan'ın birer erkek çocukları olur. Melikin oğluna Seyfû'l-Mülûk, vezirin oğluna ise Said adı verilir. Seyfû'l-Mülûk büyü-yünce babasının yerine tahta geçer, Said de vezirliğe getirilir. Peri padişahının kızı Bedi-ül-Cemal'in resmine aşık olan Seyfû'l-Mülûk onun Babil Adaları'ndaki İbram (İrem) Bağları'nda yaşadığını öğrenir ve bulmak için Said'le birlikte yollara düşer. Gemilerle Çin'e, oradan Hindistan'a gider. Büyük bir fırtınada Said'i, gemilerini ve adamlarını yitirir. Bin bir çeşit sürüvenden sonra Bedi-ül-Cemal'i bulur ve onunla evlenir.

Türkiye kütüphanelerinde Türkçe, Arapça ve Farsça yazmaları bulunan *Seyfû'l-Mülûk Hikâyesi*'nin bilinen ilk Türkçe basımı 1849'da resmî olarak yapılmıştır. Yeni harflerle de ilk kez Süleyman Tevfik Özzorluoğlu tarafından 1930'da *Seyfîmülûk* adıyla yayımlanmıştır.

Seyhan Barajı, Adana'nın 8 km. kuzeyinde, Seyhan Irmağı üzerinde kurulu toprak dolgu baraj. 1958'da hizmete giren baraj, ırmağın iki yarısında uzanan toplam 174 bin ha'lık bir alana sulama suyu sağlamak, 85 bin ha'lık değerli alanı taşkınlarından korumak ve yılda 350 milyon kW-sa enerji üretmek amacıyla kurulmuştur. Baraj gövdesinin temelini yüksekliği 77 m, kret uzunluğu 1.955 m, toplam dolgu hacmi ise 7,5 milyon m³'tür. Altı kapaklı dolu savağı bulunan barajın su toplama havzası 19 bin

km², göl alanı 67,8 km², toplayabildiği su miktarı 1,2 milyar m³'tür. Barajın hidroelektrik santralında düşey eksenli Francis tipi üç türbin ve şemsiye tipi üç üreteç bulunmaktadır.

Baraj alanı ve çevresindeki jeolojik yapı temel olarak silttaşı, konglomera, alüvyon ve kilden oluşur.

Seyhan Irmağı, Akdeniz Bölgesi'nde akarsu. Uzunluğu 560 km'dir. Kaynaklarını İç Anadolu Bölgesi'ndeki Uzunyayla'dan alan Zamanlı Irmağı ile Sarız yöresinden doğan Göksu Irmağının birleşmesiyle oluşur. Bu iki akarsu Orta Toroslar'a bağlı dağlar arasındaki dar boğazlardan geçtikten sonra, Aladağ ilçesinin (eskiden Karsanti bucağı) kuzeydoğu kesiminde birleşir. Birleşme noktasında Seyhan Vadisi tabanının deniz düzeyinden yüksekliği 450 m'dir. Daha sonra güç geçit veren tepelik ve çalılık bir araziden geçen akarsu, Karaisalı ilçesine bağlı Çatalan bucak merkezinin güneyinde Çukurova'ya iner. Bu kesimde, Adana kentinin kuzeyinde kurulmuş olan Seyhan Barajı(*) altında suların birikmesiyle oluşan baraj gölüne dökülür. Aladağlar'dan kaynaklanan ve kuzeybatıdan (sağdan) gelen Eğlence Çayının yanı sıra Görgün Çayı ile Çakıt Suyu da bu kesimde ırmağa katılır. Baraj gölünden sonra yoluna devam ederek Adana kentindeki ünlü Taşköprü'nün altından geçen Seyhan Irmağı, güneydeki Hıdırlı kasabası yakınlarında güneybatıya dönerek menderesler oluşturmaya başlar. Eskiden sık sık yatak değiştirdiği aşağı çıkışında ise alüvyonların yığılmasıyla oluşan deltayı aşarak Deli Burnunda Akdeniz'e dökülür. Seyhan Deltası, bazılarının yüksekliği 10 m'yi bulan ve birbirine koşut olan birkaç sıra kumul setiyle denizden ayrılır.

Yağmur ve kar sularıyla beslenen akarsu-yun neden olduğu taşkınlardan Çukurova'yı korumak amacıyla aşağı çıkışında setler yapılmış, ayrıca tarım alanlarının sulanması için kanallar açılmıştır. İlkbaharda kaban suları yaz sonu ve sonbaharda en düşük düzeye iner. Ortalama 182 m³/sn olan debisinin, uzun yılları kapsayan gözlemler sonucunda 280 m³/sn ile 100 m³/sn arasında değiştiği saptanmıştır.

İlkçağda Saros adını taşıyan akarsu, ortaçağda Arap coğrafyacılarca Asya'daki Aral Gölüne dökülen ve Sir Derya olarak da bilinen Seyhun Irmağının adıyla anılmaya başladı. Aynı dönemde Ceyhan Irmağı da gene Aral Gölüne dökülen ve Amu Derya olarak da bilinen Ceyhun Irmağının adıyla anılıyordu. Bu ilişki ve ad benzerliği zaman zaman ırmakların birbiriyle karıştırılmasına yol açmıştır. Ayrıca bak. Çukurova.

Seyhun, SİRDERYA olarak da bilinir, Eski Yunanca İAKSARTES, Özbekistan, Tacikistan ve Kazakistan sınırları içinde kalan akarsu. Narin ve Karaderya ırmaklarının Fergana Vadisinin doğu kesiminde birleşmesiyle oluşur ve 2.212 km'lik (Narin'le birlikte 3.018 km) çıkışının sonunda Aral Gölüne dökülür. Su toplama havzası ancak 462.000 km²'yi bulur. Fergana Vadisindeki kollarının çoğu tümüyle sulamada kullanıldığı için, ırmakla birleşemez.

Seyhun Irmağı Fergana Vadisini aştıktan sonra kuzeydoğuya yönelerek sağdan Ahangaran, Çirçik, Keles ve Aris ırmaklarını alır. Orta ve aşağı bölümlerinde menderesler çizerek akar ve sık sık yatağını değiştirir. Çoğunlukla kumların arasında kaybolan kanallar oluşturur ve su yükselme-lerinde alçak kıyılarından taşar. Daha çok kar suları, bir ölçüde de buzullarla beslenir. Suları mart ayı da nisanın eylüle değin kabanktır. Taşıdığı milin büyük bölümünü

Kazalinsk'in aşağısında yığıldığından, deltası her yıl Aral Gölüne doğru 50 m ilerler. Aşağı çıkışında aralıktan marta değin donar. Kazalinsk'in aşağısında ve daha yukarıdaki bazı kopuk bölümlerde ulaşma elverişlidir. Seyhun ve kolları üzerinde birçok hidroelektrik santrali vardır. Bunların en büyükleri ana ırmak üzerindeki Farhad, Kayrakkum ve Çardara santralleri. Çirçik Irmağı üzerindeki Şarvak ile Narin üzerindeki Uçkurgan santralleridir. Kızıl Orda ve Kazalinsk'te de barajlar bulunur. 1970'lerde Narin üzerinde kurulan ve 1980'lerde genişletilen Toktogul Hidroelektrik Santrali, ırmağın akışını düzenler. Seyhun ve kolları 2 milyon hektarın üzerinde bir alanı sular. Fergana Vadisinde ve ırmağın orta çıkışında başlıca ürün pamuk, aşağı çıkışında ise pirinçtir.

seyir, klasik Türk müziğinde her makamın özgün rengini kazanmasını sağlayan ve melodik hareketi yöneten düzen.

Makamlar seyir özelliklerini başlama ses ya da seslerine, içlerinde kullanılan dörtlü, beşli ya da üçlülerin sıralanışına ve asma kalış yapılan seslere, içerdikleri makam ya da çeşni geçkilerine, son olarak da bitiş ses ya da seslerine göre kazanırlar. Örneğin içerdikleri ses ve aralıklar tek tek ele alındığında hiçbir farkları olmayan zengüle ve şehnaz makamlarını birbirinden ayıran seyir farklılığıdır. Klasik Türk müziğinde bu iki makam gibi birbirinden yalnızca seyir farkıyla ayrılan evcârâ ve hicazkâr, suzidil ve şedaraban, nihavend ve buselik gibi pek çok makam vardır.

Makam tanımları veren eski kitapların, bir makamın hangi perdeden hangisine doğru ilerlediğini ve hangi perdede asma kalış yapıldığını belirtmekten başka bilgi içermeyişi de seyir kavramının ne kadar önemli olduğunu gösterir. Seyir kavramını, kalıplaşmış melodi olarak almak yanlıştır. Besteci ya da doğaçlamacı, işlediği makamın başlıca seyir özelliklerini belirterek sonsuz sayıda ezgi yaratabilir. Bir ezgi yaratıcısı ele aldığı makamın seyir özelliklerine dikkat etmezse, kurduğu ezgiyi belli bir makama sokmak güçleşir. Ama eski besteciler arasında bile zaman zaman seyir özelliklerinin zorlayıcılığına önem vermeyenler olmuştur.

seyir, SEYRÜSEFER olarak da bilinir, taşıtların, konum, rota ve uzaklık belirleme yöntemleriyle yönlendirilmesini konu edinen bilim dalı. İzlenecek yolun bulunması, çarpışmaların önlenmesi, yakıt tasarrufu ve zaman ölçümü, seyrin kapsamına giren konulardır.

Seyirin temel amacı, bir noktadan diğerine giden yolu bulmaktır. İlk kabilelerin ağaç gövdelerine açtıkları çentikler ile modern deniz limanlarındaki kanallara yerleştirilen şamandıralar aynı amaca yöneliktir: İzlenecek rotanın işaretlendirilmesi. Yazının gelişimiyle birlikte, karada ve denizde izlenen rotaların kalıcı biçimde kaydedildiği kroki-ler ve haritalar ortaya çıktı. 17. yüzyılda yapılan deniz haritalarında kıyı çizgileri ve kıyılardaki fener kuleleri gösterilmekteydi. 18. yüzyılın sonlarında bu haritalara su derinlikleri de eklendi. 20. yüzyılın başlarında hava taşımacılığının yaygınlaşması üzerine pilotlar, geçen rotalarını ve yerdeki bazı cisimleri gösteren özel haritalar kullanmak zorunda kaldılar.

Polinezyalılar ve öteki ilkel halklar kara ve denizde yollarını Güneş'e ve yıldızlara bakarak saptıyorlardı. 12. yüzyılda, bir demir cevheri olan mıknatıstaşı parçalarının bir

çubuğa tutturularak su yüzeyinde yüzdürülmesi durumunda kendiliğinden kuzeye doğru yöneldikleri belirlendi; bu, buluş, seyrin en önemli aygıtlarından olan magnetik pusulanın geliştirilmesini olanaklı kıldı (bak. pusula). Daha sonraları, pusula iğnesinin gösterdiği kuzey doğrultusu ile yıldızlar aracılığıyla saptanan kuzey doğrultusu arasında önemlice bir farkın bulunduğu anlaşıldı. 19. yüzyılda haritalara magnetik pusula iğnesinin açılma değişimini gösteren ibarelerin eklenmesiyle bu sorun çözümlendi; böylece denizciler, harita üzerindeki bilgilerin yardımıyla pusulanın ne kadar saptığını belirleme olanağını elde ettiler.

Keşiflerin hızlandığı 16. ve 17. yüzyıllarda gemilerin hızı, üzerine belirli aralıklarla düğüm atılmış bir halata bağlanarak denize bırakılan ağaç paraketelerin(*) yardımıyla hesaplanıyordu. Rotanın belirlenmesinde de parakete ve harita üzerine çizilen çizgilerden yararlanılıyordu. Pusula yardımıyla geminin yol alacağı doğrultu belirleniyor ve belirli bir noktadan başlayarak bu doğrultu harita üzerine çiziliyordu. Daha sonra, rotayı simgeleyen bu çizgi üzerinde geminin aldığı yol (parakete yardımıyla bulunan hız ile zamanın çarpımı) işaretleniyordu. Parakete hesabı(*) olarak bilinen bu yöntemle kaptanlar aracının konumunu kolayca belirleyebiliyor, belirlenen bu konumu harita üzerindeki işaret noktalarıyla karşılaştırarak, doğruluğunu denetleyebiliyorlardı. Parakete hesabıyla yalnızca aracın o anda bulunduğu nokta değil, daha sonraki konumu da belirlenebilir. Parakete hesabı ayrıca yolculuğa başlamadan önce rotanın, yolculuk süresinin ve varış zamanının saptanmasına olanak sağlar (Ayrıca bak. harita).

Konum belirleme. Kaptan, harita üzerinde işaretli sığ ve tehlikeli bölgelere girmek için, gemisinin konumunu tam olarak bilmelidir. Bu nedenle pusula üzerine, karadaki bir yüzey şekline ya da bir deniz fenerine göre kerteriz almayı (pusula kertelelerine göre açılma konum saptama) sağlayan bir düzenek yerleştirilir. Gemi ile bu nokta arasında alınan kerteriz bir çizgi biçiminde harita üzerine geçirilir. Daha sonra ikinci bir kerterize göre çizilen çizgi birinci ile kesiştirilerek geminin konumu tam olarak belirlenir. Günümüzde yön saptanmasında deniz fenerlerinden çok radyobyınkardan(*) yararlanılır. Bu yöntemle görüş uzaklığının çok düşük olduğu durumlarda da yön saptanabilir. Ama atmosferin elektrik yüklü üst katmanlarının neden olduğu yansımalar sinyalin geldiği doğrultuda bazı sapmalara neden olur. Bu sapmaların yol açtığı yanlışlıkları önlemek amacıyla loran(*) sistemi geliştirilmiştir.

Günümüzde de denizciler, konumlarını belirlemede Güneş ve yıldızlardan yararlanırlar. 18. yüzyılda geliştirilen sekstant(*) yıldızların konumlarının daha duyarlı bir biçimde belirlenmesini sağlayarak, denizcilere gemilerinin bulunduğu enlemi saptama olanağını verdi. Sekstant hava seyrinde de kullanılır.

Öte yandan boylamın belirlenmesi için, yıldızların, belirli bir zamanda Yer üzerindeki konumlarının bilinmesi gereklidir; bu da ancak zamanın daha duyarlı biçimde ölçülmesiyle gerçekleştirilebilir. Denizde boylamın nasıl belirleneceği konusu yüzyıllar boyunca denizcileri meşgul etti. Geminin çeşitli zamanlardaki konumu tümüyle bilinerek yapılan ve haftalar boyu süren deniz yolculukları ancak 19. yüzyılda, kronometrenin bulunmasıyla gerçekleştirilebilir duruma geldi.

20. yüzyılda radyonun bulunmasıyla da kronometrenin gösterdiği zamanın, kıydaki bir radyo istasyonundan alınan zaman sinyalleriyle karşılaştırılabilmesi olanağı doğdu.

Rotanın izlenmesi. Bir gemi ya da uçağın istenen bir rotayı izleyebilmesi için, belirli bir yönde ve belirli bir hızla hareket etmesi gerekir. Bu da kaptan ya da pilotun yalnızca aracının değil aynı zamanda gideceği noktanın da konumunu bilmesi ve aracı bu rota üzerinde hareket ettirmesiyle gerçekleşir. Hareket etmekte olan bir aracın, özellikle, herhangi bir görünür işaretin bulunmadığı açık denizde ya da yüksek irtifalarda yönlendirilmesi oldukça karmaşık bir işlemdir. Modern uçak ve gemilerde kumanda sistemleri bir döner cayroskop(*) yardımıyla denetlenir. Cayroskopa aynı platform üzerine yerleştirilmiş ivmeölçerler yerçekimi kuvvetinin doğrultusunu büyük bir duyarlılıkla belirler. Cayroskop yolculuğun başladığı yerdeki yerçekimi kuvveti yönünde dönecek biçimde ayarlanır. Cayroskopun ilk konumu ile rota üzerindeki herhangi bir yerdeki konumu arasındaki fark, aracın yol aldığı uzaklık ve doğrultunun saptanmasında kullanılır. İvmeölçer ve cayroskop aracılığıyla gerçekleştirilen seyrin yöntemine eylemsizlik seyrin denir.

Denizlerde kullanılan eylemsizlik seyrin sistemleri son derece duyarlıdır. Eylemsizlik seyrin sistemleriyle donatılmış denizaltı kutup buz kütlelerinin altında haftada 1 kilometreden daha az bir hatayla yol alabilmektedir. Bu sistemler uçaklarda, uzun erimli kıtalararası balistik füzelerde ve (ilk fırlatma ile yörüngeye girmeden önceki hızlanma sırasında) uzay araçlarında kullanılır. Günümüzde seyrin sistemlerinin çoğu bilgisayarla denetlenir. Bazı durumlarda konum belirlemede, uzayda bulunan uydu-lardan da yararlanılır.

seyir haritası, seyirde(*) kullanılmak üzere hazırlanmış harita. Denizcilikte kullanılan seyrin haritalarında enlem ve boylam dairelerinden başka, fener ve radyo kulelerinin konumları, deniz derinlikleri vb gibi seyrin için gerekli bilgiler bulunur. Havacılıkta kullanılan seyrin haritalarında ise enlem ve boylam daireleri, Yer'deki yükseltiler, ülkelerin hava sahalarının sınırları, hava alanlarının konumu, uçuş hatları ve seyrin için gerekli öteki bilgiler belirtilir. Aracın rotası, seyrin haritasındaki bilgiler göz önünde bulundurularak belirlenir.

Denizcilikte kullanılan ilk seyrin haritaları 13. yüzyılın sonlarında yapıldı. 12. yüzyılın sonlarında magnetik pusulanın bulunuşu bu haritaların ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır. Seyrin haritaları yapılmadan önce denizciler, gök cisimlerinin konumundan ve çeşitli meteorolojik olaylardan yararlanarak denizde yol alırlardı. Hava seyrin haritaları ise, uzun erimli uçuşların yapıl-maya başlandığı 1910'larda ortaya çıktı. Ayrıca bak. harita.

Seyir Hidrografi ve Oşinografi Dairesi, deniz haritacılığı, hidrografi, seyrin ve oşinografi konularında askeri, iktisadi ve bilimsel çalışmalar yürüten, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na bağlı kuruluş.

19. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti'nin denizlerde ölçüm yapacak ve harita çezecek herhangi bir kuruluşu yoktu. Karadeniz'deki Osmanlı kıyılarına ait ilk haritaların çizimi, hükümetin izni ve bazı Osmanlı gemilerinin katılımıyla 1823-48 arasında Ruslar tarafından yapıldı. İlk deniz haritası Türkçe olarak Mekteb-i Bahriye (Bahriye Mektebi) Matbaası'nda 1840'ta basıldı. Bu sırada İngilizlere de Marmara ve Ege denizleri ile Akdeniz'de ölçümler yapma ve

harita basma konularında izin verildi. 1881'den sonra, deniz haritaları çizimi konusunda İngiltere'de eğitim görmüş bir subayın denetiminde Mekteb-i Bahriye Matbaası'nda deniz haritalarının basılmaya başlandı. 1909'da Bahriye Nezareti Erkân-ı Harbiyesi'ne bağlı Mesaha-yı Bahriye Şubesi, 1911'de de Harita-yı Bahriye ve Seyri Sefain şubeleri kuruldu. Bu yıllarda denizcilik eğitimi gören öğrencilerden yararlanılarak bazı kıyı ve limanların haritaları çizilirken, Kızıldeniz ile Marmara Denizi'nde de ölçümler yapıldı.

1925'te kurulan Harita Genel Müdürlüğü'ne bağlı olan deniz şubesi, kullanımına verilen bazı gemilerden de yararlanarak 1950'ye değin 33 deniz haritasının yapımını gerçekleştirdi. Bu şube 1949'da Hidrografi Dairesi adıyla Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na bağlandı. Merkezi önce İzmit'te olan daire, kısa bir süre sonra çalışmalarını İstanbul Kasımpaşa'da sürdürdü. Modern alet ve makinelerle donatılan Çubuklu'daki bugünkü merkezine ise 1956'da taşındı. 1972'de çıkarılan bir yasayla çalışma alanına giren konulara uygun olarak, adı Seyir Hidrografi ve Oşinografi Dairesi biçiminde değiştirildi. Yasa uyarınca Türkiye'nin bütün deniz, göl ve akarsularında resmi ve özel kuruluşların yapacağı ölçümler ile jeofizik, oşinografik, biyolojik, kimyasal ve benzeri araştırmaların eşgüdümü bu daireye aittir. Ayrıca aynı yasaya göre bu konulardaki uluslararası ilişkilerin düzenlenmesi de dairenin görevleri arasında yer alır.

Dairenin dört şubesi vardır. Seyir Şubesi deniz güvenliğini, teknik ve elektronik birimlerinden, Oşinografi Şubesi akustik ve jeofizik birimlerinden, Hidrografi Şubesi de ölçüm ve haritacılık birimlerinden oluşur. Daire başkanlığına bağlı olan bu şubelerden başka idari işlerle ilgilenen bir şube de vardır.

Dairenin başlıca görevleri şunlardır: Deniz, göl ve öteki su yollarında su üstü, içi ve dibi ile kıyılara ilişkin doğal nitelikleri, derinlikleri, akıntı ve anaforların yön ve hızlarını saptamak; açık deniz, boğaz, geçit, liman ve kıyılardaki trafik düzeni, yol ve işaretlerini (fener, sis düdüğü, seyrin aletleri vb), bunların yer ve niteliklerini, ışıkların renk, yayın özellikleri ve görüş uzaklıklarını gösteren deniz harita ve planlarını, seyrin güvenliğiyle ilgili bilgileri ayrıntılı olarak belirten kitap ve atlasları hazırlayıp yaymak; Deniz Kuvvetleri'ne her tür seyrin aletini sağlamak ve gerektiğinde bunları onarmak; liman, mendirek, sualtı kablolarıyla köprülerin yer ve yönünün uygunluğuna ilişkin ön bilgileri vermek; tortulasma ve aşınma olaylarını incelemek; seyrin için tehlikeli durum ve alanları, çalışmayan fener ve sis düdüklelerini, atış eğitimi yapılacak bölge ve alanları önceden çeşitli iletişim araçlarıyla denizcilere ve öteki ilgililere duyurmak.

seyirlik köy oyunları, Anadolu'da köylerde genellikle uzun kış gecelerinde ve bazı belirli günlerde oynanan dramatik yapıdaki oyunlar. İzleyicilerin ve oyuncuların sayısına göre büyük odalarda ya da geniş alanlarda oynanır.

Kökenlerinde Orta Asya, Eski Anadolu ve İslam kültürünün özellikleri vardır. Bazıları Orta Asya Türklerinin şamanca geleneklerinden, bolluk töreni içerikli olanlar Eski Anadolu uygarlıklarından, taziye(*) gibi oyunlar da İslam dininin kurallarından etkiler taşır.

Günümüzde doğum, erişkinliğe geçme, sünnet, evlenme, askerden dönme, hapisten çıkma gibi sevinçli olaylarda, dinsel ve ulusal bayramlarda, panayır ve şenlik zamanlarında oynanan bu oyunların, çok eski-

lerde yalnızca bolluk törenlerinde ya da tapınma ve büyü yapma gibi amaçlarla düzenlendiği sanılır.

Köylülerin, niteliklerine göre güldürücü, acıklı, sessiz oyunlar ve bebek oyunları olarak ayırdıkları seyirlik oyunlarını Metin And *Oyun ve Büyü* (1974) adlı yapıtında konularına göre 11 grupta toplamıştır: Ölüp dirilme oyunları, kız kaçıma oyunları, ölüp dirilmeli kız kaçıma oyunları, günlük yaşamdan sahneler içeren oyunlar, esnaf ya da meslek oyunları, tarım konulu oyunlar, çoban oyunları, hayvan taklitleri, efsane ve masallara dayanan oyunlar, dilsiz oyunları ve şakalar, kukla oyunları.

Köy seyirlik oyunlarında oyuncular giyim kuşamlarını değiştirip maske takabilir, yardımcı malzeme kullanabilir ya da makyajla yüz çizgilerini abartabilirler. Bazı oyunlarda basit dekor ve aksesuarlar da kullanılır. Hayvan kılığına giren oyuncular genellikle sırtlarına o hayvanın postunu geçirir. At, deve gibi dört ayaklı büyük hayvanları iki oyuncu canlandırır. Oyunlara davul ve zurna, kadınlar arasındaysa def gibi çalgılar eşlik eder.

Seyirlik köy oyunlarının önceden belirlenmiş bir metni yoktur. Ama oyunun ana çizgisi, akışı, yapılacak hareketler ve olayların sırası bellidir. Oyuncular bu çerçevede özgürce oynarlar. Buna Anadolu'da "oyun çıkarma" da denir. Bazı oyunlar bir başka oyunun hazırlığıdır. Örneğin samut oyunundan yararlanarak köylülerden toplanan parayla sohbet oyununun masrafları çıkarılır.

Seyirlik köy oyunlarının adlarını ve nasıl oynandıklarını derleyen çalışmalar arasında Ahmet Kutsi Tecer'in *Köylü Temsilleri* (1940), Süleyman Kazmaz'ın *Köy Tiyatrosu* (1950) ve Şükrü Elçin'in *Anadolu Köy Orta Oyunları* (1964, 1977) adlı kitapları sayılabilir.

Seyit Osman, CİNGÖZOĞLU olarak da bilinir (d. Kayseri - ö. Kayseri; ü. 19. yy), Avşar boyunun Cingözöğlü obasından Türkmen aşık. Kaynaklara göre II. Mahmud ve II. Abdülhamid'in saltanat yıllarını görmüştür. Göçebe aşiretlerin iskânını konu alan şiirlerinden dönemin toplumsal ve siyasal olaylarının içinde yer aldığı anlaşılmaktadır. Öbür Türkmen aşıkları gibi Avşar ağı ve an bir Türkçe ile şiirler söyleyen Seyit Osman başarılı doğa betimlemeleri yapmış, göçebelige duyulan özlemi ve toprağa yerleşmenin verdiği acı duyguları dile getirmiştir. Şiirleri bir kitapta toplanmamıştır.

Seyitgazi, topraklarının yarısı İç Anadolu Bölgesi, öteki yarısı da Ege Bölgesi sınırları içinde kalan, Eskişehir iline bağlı ilçe ve ilçe

Orta yükseklikteki tepelik dalgalı düzlüklerden oluşan ilçe toprakları, ilin güneybatı köşesinde yer alır. Güney kesimi Yazlıkaya Platosunun üzerindedir. Güneybatıdan kuzeydoğuya doğru gidildikçe alçalan ilçe topraklarının batı kesimini engebelenlenden Türkmen Dağının 1.826 m'ye ulaşan doruğu ilçenin en yüksek noktasıdır. Bu dağın yüksek kesimlerinde sarı çam ormanlarına rastlanır. İlçe topraklarından kaynaklanan sular Sakarya Irmağı aracılığıyla Karadeniz'e dökülür. Bu suları toplayan Seydi Çayı, aşağı çığırında Sakarya Irmağına katılır. Seydi Çayının kollarından Yönek Deresi ile Haramidere üzerinde kurulan sulama amaçlı Kunduzlar ve Çatören barajları arasında suların toplanmasıyla iki yapay göl oluşmuştur.

Büyük bölümü kırsal kesimde yaşayan ilçe halkı geçimini tarım ve madencilikten sağlar. İlçede şeker pancarı, buğday, arpa, patates ve baklagiller ile az miktarda yulaf, soğan ve elma yetiştirilir; hayvancılık yapılır.

İlçe topraklarında perlit ile bor mineralleri içeren cevher yatakları vardır. Bor mineralleri yatakları Etibank'a bağlı Kırka Boraks İşletmeleri Müessesesi tarafından işletilir. Çıkarılan cevher bu işletme ile gene Etibank'a bağlı olan Bandırma Boraks ve Asit Fabrikaları İşletmeleri Müessesesi'nde işlenerek yurtdışına ihraç edilir.

Çok eski bir yerleşim alanı olan yöre, İÖ 13. yüzyılda Friglerin yurduydü. Kimmer ve İskit istilasından sonra Lidya, Pers, Makedonya, Selevkos, Galat, Roma ve Bizans yönetiminde kaldı. 8. yüzyıl başlarından Arapların eline geçti. Anadolu Selçukluların yönetiminden sonra Osmanlılara bağlandı. Bir süre Karamanlıların egemenliğinde kaldıktan sonra 14. yüzyılda kesin olarak Osmanlı topraklarına katıldı. 19. yüzyıl sonlarında Hüdavendigâr (Bursa) vilayeti Kütahya sancağının Eskişehir kazasına bağlı bir nahiye olarak yönetilen yöre, 1915'te kaza yapıldı ve yönetsel konumu değiştirilen Müstakil Eskişehir Sancağı'na bağlandı. Kurtuluş Savaşı sırasında uğradığı Yunan işgalinden 1 Eylül 1922'de kurtuldu.

Bir Frigya kenti olan Nakoleia'nın hemen yakınında kurulmuş olan yerleşmenin adını, Arap akınları sırasında Afyonkarahisar yakınlarında yapılan bir savaşta öldüğü ve buraya gömüldüğü ileri sürülen Seyyid Battal Gazi'den aldığı sanılır. İlçenin kuzey kesiminde, Seydi Çayı vadisinde yer alan kasaba, kırsal nitelikli gelişmemiş bir yerleşmedir. Kasabadan Eskişehir-Afyonkarahisar karayolu geçer. Seyitgazi bu yolla il merkezi Eskişehir'e 45 km uzaklıktadır.

Seyitgazi ilçesi tarihsel yapı açısından oldukça zengindir. İlçe merkezi yakınında Nakoleia kenti kalıntıları ile Frig, Roma ve Bizans dönemlerine ait kaya mezarlarına rastlanır. Şükranlı köyü yakınında da Bizans kaya mezarları vardır. Kasaba ile yakınındaki başlıca tarihsel yapılar Bizans dönemine ait Seyitgazi Kalesi, Seyyid Battal Gazi Külliyesi (13. yy), Eyvan Türbe (13. yy), Selçuklu hamamı (13. yy) ve kervansaraydır (16. yy). İlçenin öteki yörelerinde yer alan tarihsel yapılar ise Bardakçı köyündeki cami (1336) ve hamam ile Yazıdere köyündeki Üryan Baba Türbesi, Aslanbeyli köyündeki Sücaeddin Veli Baba Horasanî İlyas Türbesi (16. yy) ve Kırka bucağına bağlı Kümbet köyündeki Himmet Dede Kümbet'i'dir (1229). İlçede yapılan araştırmalar sonucunda ortaya çıkanlar Frig ve Roma dönemlerine ait arkeolojik buluntular ile çevreden derlenen bazı etnografik yapıtlar, Seyyid Battal Gazi Külliyesi'nin bazı bölümlerinin düzenlenmesiyle

1970'te ziyarete açılan Seyitgazi Müzesi'nde sergilenir.

Seyitgazi Belediyesi 1917'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 24.762; kasaba, 3.223.

Seyitler Barajı, Afyonkarahisar'ın 22 km doğusunda, Seyitler Deresi üzerinde kurulu toprak dolgu baraj. 1962'de hizmete giren baraj, Seyitler Ovasındaki 2.950 ha'lık bir alanı sulamaktadır. Baraj gövdesinin temelden yüksekliği 27 m, kret uzunluğu 1 km, toplam dolgu hacmi ise 510 bin m³'tür. Barajın su toplama havzası 296 km², toplayabildiği su miktarı 40 milyon m³'tür.

Baraj ve çevresindeki jeolojik yapı şist, marn ve kireçtaşından oluşmaktadır.

Seyitömer Termik Santrali, Ege Bölgesi'nde, Kütahya ilinin Merkez ilçesine bağlı Seyitömer kasabası yakınında termoelektrik enerji üretim kuruluşu. Seyitömer yöresindeki düşük nitelikli linyit yatakları değerlendirme amacıyla kurulmuştur. Kütahya kentinin yaklaşık 20 km kuzeybatısında yer alır. Yapım çalışmalarına 1969'da başlandı. Kömür alma, hazırlama, buhar üretimi ve kül atımı sistemleri Fransız Stein, su ısıtma, jeneratör ve türbin tesisleri de İtalyan GIE şirketi tarafından yapıldı. Her biri 150 MW gücünde olan ilk iki birimi 1973'te, üçüncü birimi ise 1977'de üretime geçti. Başlangıçta elektrik enerjisi üretim kapasitesi 2,7 milyar kW-sa düzeyindeydi. Dördüncü birimin eklenmesinden sonra kurulu gücü 600 MW'ye ulaştı. Saatte 260 ton linyit ve marn yakan kazanların her biri saatte 500 ton buhar üretir. Bu üretimin sağlanması için gerekli olan 1.500 ton/sa su, döşenen 13 km'lik boru hattıyla Enne Baraj Gölünden sağlanır. Kazan artığı küller yaklaşık 3 km'lik bir bant sistemiyle çevredeki vadilere taşınarak dökülür. Enterkonekte sisteme bağlı olan santralin yakınındaki Seyitömer kasabası bir demiryolu hattıyla Kütahya kentine bağlanır.

Seylan bak. Sri Lanka

seylantaşı bak. almandin

seymen, SEGME olarak da bilinir, Anadolu köy düğünlerinde erkek evi adına başka köye gelin almaya giden, özel günlerde, toplantılarda, karşılama törenlerinde yerel giysilerle atlı ve silahlı olarak gösteri yapan kimseler ve bunların oluşturduğu eski halk örgütü.

Seymenler genç ve dinç erkeklerle iyi nişancı delikanlılar arasından köyün en yaşlısı ya da herkesin saygı gösterdiği bir köy ağası tarafından seçilirdi. Dizi başında yürüyene seymenbaşı, en önde giden eli değnekliye de değnekçibaşı denirdi. Seymenler çuha şalvar, kolları yırtmaçlı beyaz keten gömlek giyer, başlarına puşu sararlardı. Yatağan, bıçak ve silahlarının üstüne çevre örterlerdi.

Boşalan silahların doldurulması alayın sağ ve solunda yürüyen kuburcuların göreviydi. En arkada maniciler (heyheciler), davulcu ve zurnacılar, soytan ve köçekler gelirdi. Davul zurna, seymenler yürürken tempo tutar, eğlence sırasında da oyun havaları çaldırı. Köçekler bu havalarla oynar, soytanı pantolon ve ceketini ters giyer, başına kamıştan uzun bir külah geçirir, yüzünü gözünü boyayıp gülünç türküler ve hareketlerle herkesi güldürmeye çalışırdı.

Değnekbaşının görevi değneği ile seymen alayını yönetmekti. Onun her isteği yerine getirilir, yaptığı hareketler aynen tekrarlanırdı. Düğün sırasında yaşlıların,

Seyitgazi'de Seyit Battal Gazi Külliyesi, 13. yy; Eskişehir
Mahmut Akçöl

merkezi kasaba. Yüzölçümü 1.502 km² olan Seyitgazi ilçesi doğuda Mahmutiye ve Çifteler, güneydoğuda Han ilçeleri, güneyde Afyonkarahisar, batıda Kütahya illeri, kuzeyde de Merkez ilçeye çevrilidir.

seymenbaşının ve değnekbaşının önüne geçmek yasaktı. Onların oturduğu düğün sofrasına da kimse oturamazdı.

Kız evinin bulunduğu köyde seymenler arasında çeşitli yarışmalar düzenlenirdi. Dikilen bir yumurta ya da elmaya nişan alınır, karakucak güreş, cirit, at koşusu yapılır, çelik çomak oynanırdı. Yumurta ya da elmayı vurana koç bağışlamak eski bir töreydi. Seymenler kız evinin önünde zeybek de oynarlardı, törene renk katarlardı. Mustafa Kemal'in (Atatürk) 27 Aralık 1919'da Ankara'ya gelişinde böyle bir seymen alayı tarafından yapılan gösterilerle karşılanması ünlüdür.

Seymen geleneği Anadolu'da Ankara, Tokat, Kayseri, Kırşehir, Gaziantep ve Kahramanmaraş'ta bir ölçüde günümüzde de yaşamaktadır.

Seymour, David, takma adı CHİM (d. 20 Kasım 1911, Varşova, Polonya - ö. 10 Kasım 1956, Süveyş Kanalı yakınları), sıcak bir bakışı yansıtan insan ve özellikle çocuk fotoğraflarıyla tanınmış Polonya asıllı ABD'li foto muhabiri.

Varşova'da grafik sanatlar öğrenimi gördü. 1931'de Sorbonne Üniversitesi'nde oku-

David Seymour
Elliott Erwitt-Magnum

mak üzere gittiği Paris'te fotoğrafçılığa yöneldi. 1930'ların sonlarında birçok önemli siyasal olayı belgeledi. İspanya İç Savaşı (1936-39) sırasında çektiği, özellikle savaşın Barcelona'da sivil halk üzerindeki etkilerini yansıtan fotoğrafları büyük ilgi gördü.

Seymour 1939'da ABD'ye giderek üç yıl ABD Kara Kuvvetleri'nde fotoğraf çözümleme uzmanı olarak çalıştı. 1947'de Magnum Photos adlı fotoğrafçıların birliğinin kurucuları arasında yer aldı. Ertesi yıl, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) adına, savaşın fiziksel ve ruhsal çöküntüye uğrattığı çocukların fotoğraflarını çekti. O tarihten ölümüne değin çeşitli yayın organları adına Avrupa ve İsrail'de birçok yeri gezerek fotoğraf çekti. 1956 Arap-İsrail Savaşı'nı görüntülerken öldürüldü.

Fotoğraflarının toplandığı kitaplar arasında *Children of Europe* (UNESCO, 1949; Avrupa'nın Çocukları), metnini Ann Camahan'ın yazdığı *The Vatican* (1950), Anna Fárová'nın yayıma hazırladığı *David Seymour ("Chim")* (1966) sayılabilir. Seçme fotoğraflarının yer aldığı *The Concerned Photographer* da (1968; Olayların İçindeki Fotoğrafçı) Cornell Capa tarafından derlenmiştir.

Seymour, Lynn, asıl adı LYNN SPRINGBETT (d. 8 Mart 1939, Wainwright, Alberta, Kanada), Kanadalı başbalerin.

1954'te İngiltere'ye giderek Covent Garden Opera Balesi'nde dans etti (1956). 1957'de katıldığı İngiliz Kraliyet Balesi'nde Kenneth MacMillan'ın sahnelediği *Le Balser de la fée*'de (1960; Perinin Öpücüğü)

gelin ve *Les Deux Pigeons*'da (1961; İki Güvercin) kız rollerini canlandırdı. Kenneth MacMillan'ın *Romeo and Juliet*'inde Juliet rolü onun için tasarlanmış olmakla birlikte, yapıtın ilk sahnelenişinde (1965) bu rolde Dame Margot Fonteyn dans etti.

1966'da Seymour Batı Berlin'de Alman Opera Balesi'ne katıldı ve MacMillan'la birlikte çalıştı. Daha sonra Kraliyet Balesi'ne dönerek Sir Frederick Ashton'ın *A Month in the Country*'sinde (1976; Köyde Bir Ay) başrolü üstlendi ve sanat yaşamının en büyük başarılarından birini kazandı. 1978'de Münih'te Baviera Devlet Operası'nın sanat yönetmenliğine getirildi, ama 1981 başlarında dansı bırakarak popüler müziğe yöneldi.

Seymour Adası, Antarktika'da Weddell Denizinde ada. Graham Toprakları'nın kuzey ucunun açıklarında, James Ross Adası'nın doğusunda, üzerinde Arjantin, Şili ve Birleşik Krallık'ın hak iddia ettiği Güney Kutup Toprakları'nda yer alır. 1843'te İngiliz James Clark Ross tarafından keşfedildi. 1892'de adada Tersiyer (Üçüncü) Döneme (y. 65-2,5 milyon yıl önce) ait fosiller bulundu. 1902'de de büyük olasılıkla Miyosen Bölüme (y. 26-7 milyon yıl önce) ait kuşlarla bir tür balinanın kemikleri ortaya çıkarıldı. Seymour Adası James Ross Adasıyla birlikte Antarktika'daki bilinen en geniş buzsuz yüzeyi oluşturur. Çıplak kayalıklarla kaplı az karlı çok sayıda kuru vadinin bulunması nedeniyle "vaha" olarak adlandırılır. Vadilerde depolanmış volkanik toz, kar ve buzun erimesine ve dolayısıyla, kayalık yüzeyin daha da açığa çıkmasına neden olmaktadır. Arjantin, adada Vicecomodoro Mariambio adlı bir araştırma istasyonu ve bir uçak pisti kurmuştur.

Seymouria, fosillerine Kuzey Amerika'daki Alt Permiyen (Permiyen Dönem y. 280-225 milyon yıl önce) kayaçlarında rastlanan soyu tükenmiş üstün yapılu amfibyum cinsi. Adını ABD'nin Texas eyaletindeki Seymour yakınlarında bulunan fosil yataklarından almıştır. Bu cins üyelerinin iskelet yapısı amfibyumlar ve sürüngenler arasında

Seymouria

A. S. Romer, Vertebrate Paleontology, University of Chicago

geçiş özelliği taşır. *Seymouria* üyelerinin fosilleri sürüngenlerin ortaya çıkmasından çok sonra oluşmuş jeolojik katmanlarda bulunmuştur. Bu durum *Seymouria* cinsinin sürüngenlerin atası olmadığını göstermektedir. Ama bu cins üyeleri olasılıkla amfibyumları ortaya çıkaran evrim çizgisinde uzun süre varlığını sürdüren bir dalın temsilcisidir.

Seymouria cinsi, son derece özelleşmiş yapıları ve yaşama ortamlarıyla dikkat çeken soyu tükenmiş *Seymouriamorpha* takımında yer alır. Bu takım üyelerinden bazıları suda yaşamayı sürdürürken öbürleri (örn. *Diadectes* cinsi) karada yaşayan ilk otçul hayvanlar arasına girmiştir. *Seymouria* üyelerinin kafatası uzun ve amfibyumlara özgü tipik yapısını korumaktadır. Kafatasının çatısındaki delik ilkel omurgalılarda bulunan işığa duyarlı bir organla ilişkilidir. Çene kenarlarında ve damagında çok sayıda diş bulunur. İskeletin öbür bölümlerinde sürüngen özellikleri daha ağır basar. Yaklaşık 60 cm uzunluğunda olan bu cins üyelerinin gövdelerini bacakları üstünde, oldukça yüksekte tutabildikleri anlaşılmaktadır.

seyr ü sülûk, tasavvufta Tanrı'ya ulaşmak amacıyla yapılan manevi yolculuk. Bu yolculuğa çıkan kişiye sâlik(*) denir.

Tasavvufta en çok benimsenen görüşe göre seyr ü sülûk dört aşamadan oluşur. Seyr-i ilallah (Tanrı'ya yolculuk) denen birinci aşamanın özünü nefis(*) menzillinden kalkıp gerçek varlığa, Tanrı'ya doğru yürümek oluşturur. Bu yolculuk kesrette vahdet (çokluk içinde birlik), başka bir deyişle sayısız varlıkların oluşturduğu dünyanın arkasındaki tek tanrısal gerçeklik kavrandığı zaman sona erer. Böylece sâlik Tanrı'da yok olur (fena fi'llah). İkinci aşama seyr-i fi'llahta (Tanrı'da yolculuk) sâlik bütün beşeri niteliklerinden kurtularak Tanrı'nın nitelikleriyle donanır. Evrenin üzerindeki perde kalkar, sâlikin önünde tanrısal gizleri kavramayı sağlayan bilginin (ledün bilgisi*) yolu açılır. Sâlik bu yolculuğun sonunda bekâ(*) ya da bekâ billah (Tanrı'da var olma) durumuna ulaşır. Seyr-i maallah (Tanrı'yla yolculuk) denen üçüncü aşamada bütün ikilikler ortadan kalkar; sâlik, chadiyet (tanrısal teklik) makamına ulaşır. Dördüncü aşama seyr-i anillah (Tanrı'dan yolculuk), bir anlamda ruhsal bir yükselişten sonra dönüş yolculuğunu dile getirir. Bu son yolculuk vahdetten kesrete (birlikten çokluğa) gelişir. Bu makama bekâ ba'del fena (yok oluştan sonra var olma), sahv ba'del mahv (yok oluştan sonra kendine gelme) ve fark ba'del cem (birlikten sonra ayrılık) gibi adlar da verilir.

Dört yolculuktan ilk ikisi sâliki velilik (velayet) derecesine ulaştırır. Öbür iki yolculuk ise yol göstericilik, müşritlik yetkisi kazandırır. Seyr ü sülûkun başarıyla tamamlanabilmesi için müşrit kadar öbür bazı yardımcı öğelerin varlığı da gereklidir. Bu öğeler aşk, ihlas(*) ve ihsandır. Tanrı aşkı olmadan çekilecek bütün zahmetler boşunadır. İhlas ve ihsan, iman gereklilerindendir. İhlasın en alt derecesi Tanrı'dan başka tapılacak bir varlığın olmadığını, en üst derecesi ise Tanrı'dan başka bir varlığın bulunmadığını kavramaktır. İhsan, kişinin bütün bağlarını keserek Tanrı'ya yönelmesidir. Sülûkun bilgiyle bir ilgisi yoktur; doğrudan yaşayarak, tadarak, haller(*) aracılığıyla yapılan bir yolculuktur.

Seyrani, asıl adı AHMED, İSPARTALI SEYRANİ olarak da bilinir (ö. 1844-49 arası, Isparta), Destan türündeki şiirleriyle tanınmış âşık. Isparta'da mı doğduğu, oraya sonradan mı yerleştiği bilinmediği gibi, yaşamının sonrakı yıllarına ilişkin yeterli bilgi de yoktur. Bektaşî tarikatına girdiği, yıllarca diyar diyar dolaştığı, son yıllarını Isparta'da geçirdiği bilinir. II. Mahmud döneminde Istanbul'da bulunmuş, padişahın buyruğu ile âşık karşılaşmalarına katılmıştır. Gezip gördüğü yerleri anlattığı *Seyahat Destanı*, Yenigöçeri Ocağı'nın kaldırılması üzerine söylediği *Vak'a-i Hayriye Destanı* ve insanın ana rahminden 120 yaşına değin geçirdiği evreleri dile getirdiği *Vücdnâme*'si (ya da *Yaş Destanı*), en tanınmış şiirleridir. Hece ölçüsünden başka aruzla da şiirler söylemiş olan Seyrani'nin pek çok şiirinin, kendisinden daha ünlü olan çağdaşı Develili Seyrani'ninkilere karıştığı sanılmaktadır. Şiirleri Nuh Naci Kım tarafından toplanıp çeşitli dergilerde yayımlanmış, ama kitap haline getirilmemiştir.

Seyrani, asıl adı MEHMET, DEVELİLİ (EVEREK-Lİ) SEYRANİ olarak da bilinir (d. 1800?, Develi [Everek] - ö. 1866, Develi, Kayseri), toplumsal taşlamaları ve tasavvuf içerikli şiirleriyle ünlü Orta Anadolu âşığı.

Bir imamın oğuydu. Önce babasından ders aldı, iki yıl kadar da medreseye devam etti. Gençliğini geçirdiği Develi âşıklarının

uğrak yerlerinden biriydi. Seyrani de genç yaşta şiire ve suza ilgi duydu. Kısa sürede olgun ve usta bir âşık oldu. Daha sonra İstanbul'a gitti. Orada âşıkların toplandığı semai kahvelerinde düzenlenen çeşitli fasillere, atışmalara katıldı. Devlet büyüklerini verdiği için başı sarayla derde girince zengin ve saygın hemşerilerinin yardımıyla 'Develi'ye kaçtı. Bir süre sonra da Halep'e gitti. Halep'ten döndükten sonra kendini içkiye verdiği, yoksulluk ve sıkıntı dolu günler geçirdiği ileri sürülür.

Seyrani haksızlığa, yolsuzluğa ve her türlü kötülüğe karşı çıkmıştır. Rüştüçüğü, adaletsizliği, bilgisizliği hiç çekinmeden verdiği gibi padişahları, sadrazamları, din ve devlet adamlarını, iki yüzölçeri, halkı soyanları da taşlamaktan çekinmemiştir. Hece ölçüsünün yanında aruzla da şiirler söylemiştir. Güçlü bir teknikle özgün bir yapı kurduğu, heceyle yazılmış şiirlerinde dili oldukça yalındır. Çoğu koşma biçiminde olan bu kusursuz şiirler Develi ağzının özelliklerini de taşır. Seyrani aruzla söylediği şiirlerde de dili ve ölçüyü başarıyla kullanmış, ama Arapça ve Farsça sözcük ve tamlamalara ağırlık vermiştir. Şiirlerinde genel olarak yaşadığı çağı, gezip gördüğü yerleri bütün güzellik ve çirkinlikleriyle ortaya koymuştur. Fuzuli, Yunus Emre, Karacaoğlu, Âşık Ömer ve Gevheri'den etkilenmiş, Dertli, Hüznî Baba, Emrah, Şem'i, Revai ve Tokatlı Nuri gibi âşıkları etkilemiştir. Yaşadığı dönemin cönk ve mecmualarında yer alan şiirleri ilk kez Everekli Müftüzade Ahmet Hazım (Ulusoy) tarafından toplanmış ve *Sanihât-ı Seyrani* (1924) adıyla yayımlanmıştır.

seyrüsefer bak. seyrir

Seyss-Inquart, Arthur (d. 22 Temmuz 1892, Stannern, Iglau yakınları, Bohemya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu - ö. 16 Ekim 1946, Nürnberg, Almanya), *Anschluss*(*) sırasında Avusturya şansölyesi olarak görev yapan Avusturyalı Nazi önderi.

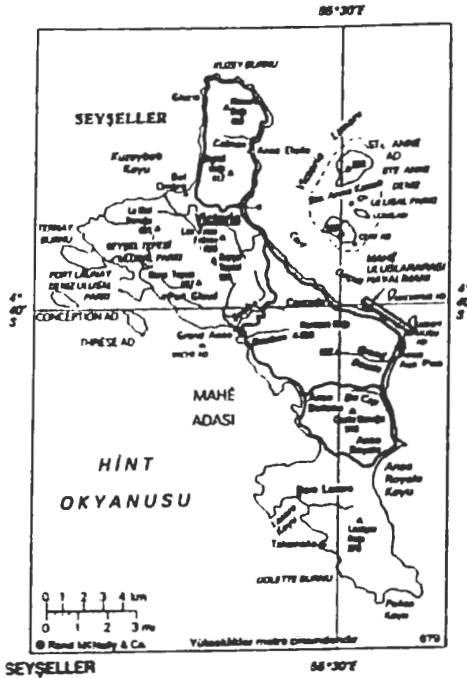
Avusturya Nazilerinin ılımlı hizbindendi. Nazilerin hükümetle işbirliği yapmasını sağlaması için Haziran 1937'de *Staatsrat*'a (Devlet Konseyi) atandı. Almanların baskısı karşısında Şubat 1938'de içişleri ve güvenlik bakanı yapıldı. *Anschluss*'tan hemen önce şansölye oldu (Mart 1938). Uzun süredir Almanya ile Avusturya'nın birleşmesini savundugundan, Alman işgalinden sonra aynı ay içinde ülkenin Almanya'ya katılmasına destekledi.

Nisan 1939'a değin Avusturya *Reichsstatthalter*'i (vali), ardından da Polonya vali yardımcısı ve Hollanda *Reichskommissar*'ı (komiser) olarak görev yaptı. Savaşın sonra Nürnberg'de yargılanarak idam edildi.

Seyşeller, resmî adı SEYŞEL CUMHURİYETİ, İngilizce REPUBLIC OF SEYCHELLES, Fransızca RÉPUBLIQUE DES SEYCHELLES, Kreol dilinde REPİBLİK SESEL, Hint Okyanusunun batısında, yaklaşık 115 adadan oluşan cumhuriyet. Kenya'nın 1.600 km kadar açığında 4°-11° güney enlemleriyle, 46°-56° doğu boylamları arasında yer alır. Başkenti Victoria, yüzölçümü 453 km², 1992 tahmini nüfusu 71.000'dir.

Doğal yapı. Seyşeller iki ana ada grubuna ayrılır: Ortada toplanmış dağlık, granit oluşumlu 40 adayı kapsayan Mahé grubu ve bu grubun çevresine dağılmış 70'i aşkın düz mercan adası. Mahé grubundaki kayalık adalar, dar bir kıyı şeridiyle iç kesimlerdeki dağ sıralarından oluşur. Tropik bitki örtüsü zengin olan bu adalar, beyaz kumsallara ve lagünlere bakan birer asma bahçe görünümündedir. Deniz düzeyinden ancak birkaç

metre yüksek olan mercan adalarında ise değişik oluşum aşamalarına ait resifler görülür. Su kaynaklarının son derece kısıtlı olduğu bu adaların çok azında sürekli yerleşim vardır. Yıllık ortalama sıcaklık 21°C-32°C arasında değişir. Yıllık ortalama yağış miktarı, Mahé grubunda deniz düzeyinde 2.300 mm, dağ yamaçlarında 3.650 mm'dir. Yüksek nem oranı, güneydoğu

alize rüzgârlarını alan yerlerde bir miktar düşer. Adaların hayvan varlığı dev kaplumbağalar, yeşil deniz kaplumbağaları ve birkaç böcek türünden oluşur. Çevre sularda köpekbalıkları yoğun olarak bulunur.

Nüfus. Başlangıçta insan yaşamayan adalara önce Afrikalı köleleriyle birlikte Fransız koloniciler, 19. yüzyılda da Fransız sürgünler ve az sayıda İngiliz geldi. Onları Çin, Hindistan ve Malaya'dan gelen göçmenler izledi. Bütün bu toplulukların birbiriyle karşılaşması sonucu melez bir halk oluştu. Bugün nüfusun yaklaşık yüzde 90'ı, başta başkent Victoria olmak üzere, Mahé grubunda yaşar. Doğal nüfus artış hızı yüksek olmakla birlikte, dış göçlerle dengelenmektedir. Ortalama nüfus yoğunluğu (1992) km² başına 156,7 kişidir. Ortalama ömür (1991) erkeklerde 65 yıl, kadınlarda 75 yıldır. Nüfusun (1989) yüzde 35,1'i 15 yaşın altında, yüzde 88,6'sı (1988) Katoliktir. İngilizce, Fransızca ve kreol resmî dil olmakla birlikte çoğunluk kreol konuşur.

Ekonomi. Seyşeller ağırlıklı olarak turizme dayalı, gelişmekte olan karma bir ekonomiye sahiptir. Yüksek dış ticaret açığına ve enflasyon oranına karşın, ekonomi istikrarlı bir büyüme göstermektedir. 1989 verilerine göre ülkenin gayri safi milli hasılası (GSMH) 285 milyon ABD Doları, kişi başına düşen milli gelir ise 4.170 ABD Doları'dır. Bu son rakam komşu Afrika ülkelerinin çoğuna göre yüksektir.

Toplam işgücünün yüzde 9,4'ünün çalıştığı (1990) tarım sektörünün gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH) içindeki payı yaklaşık yüzde 4,4'tür. Adaların gıda gereksinimi büyük ölçüde dışarıdan karşılanmaktadır. Buna karşılık ihracat amacıyla kopra, tarçın, vanilya, uçucu yağ elde edilen bitkiler ve hindistancevizi üretilir. 1978'de kurulan Seyşeller Ulusal Balıkçılık Şirketi (SNAFIC), balık ihracatının gelişmesine büyük katkıda bulunmuş ve 1981'de Balıkçılık Geliştirme Şirketi (FIDECO) adını almıştır. Adalardan guano ihracatı da yapılır. GSYİH içindeki payı yüzde 13,4 olan

madencilik, imalat ve inşaat sektörlerinde toplam işgücünün yüzde 18,3'ü çalışır. İmalat sanayisinin ağırlığını gıda işleme oluşturur. İşgücünün büyük çoğunluğu, GSYİH içinde en büyük paya sahip olan hizmet sektöründe çalışmaktadır. Mahé'de uluslararası bir havaalanının açıldığı 1971'den beri turizm hızla gelişmekte ve ülkenin döviz gelirlerinin dörtte üçünü karşılamaktadır. Seyşeller'in başlıca ithal ürünleri mamul mallar, petrol ürünleri, makine ve gıdalar; ithal edilen petrol işlenerek yeniden ihraç edilir. Ülkenin dış ticaret yaptığı ülkelerin başında Pakistan, İngiltere, Japonya, Fransa, Réunion ve Güney Afrika gelir.

Yönetsel ve toplumsal koşullar. Seyşeller uzun yıllar tek parti sistemine dayalı sosyalist bir cumhuriyet olarak yönetildi. Ülkeyi yöneten Seyşeller İlerici Halk Cephesi'nin (FPPS) gösterdiği başkan adayı seçimlerde halkın onayını alarak göreve başlardı. FPPS'nin Aralık 1991'deki olağanüstü kongresinde çok partili sisteme geçiş kararı alındı. Parlamento, görev süresi dört yıl olan Halk Meclisi'nden oluşur. Bakanlar kurulunu başkan atar.

Büyük adalarda yeterli hastane ve sağlık kuruluşu vardır. Dokuz yıllık ilköğretim parasız ve zorunludur. Eğitimin niteliği ve ilköğretimde okullaşma oranı son yıllarda hızla yükselmiştir. Radio Seychelles, hükümetin denetimindedir. Ülkede iki günlük gazete yayımlanır.

Tarih. Seyşeller'e ilk ayak basanlar (1609) İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası'na bağlı denizciler oldu. Fransız Lazare Picault'un 1742 ve 1744'te keşif gezileri yaptığı adalar 1756'da Fransa tarafından ilhak edildi. Önce Séchelles olan adı İngilizlerce Seychelles olarak değiştirildi. Fransa'yla İngiltere arasındaki savaşın sonunda 1810'da İngilizlere geçen adalar, 1814'teki Paris Antlaşması'yla resmen İngiltere'ye bağlandı. 1948'de üyeleri seçimle belirlenen bir yasama meclisi kuruldu. 1970 Anayasası'yla ada yurttaşlarına genel oy hakkı tanındı ve çoğunluğun oylarıyla belirlenen bir yürütme konseyi oluşturuldu. 1975'te iç işlerinde özerklik kazanan Seyşeller, 1976'da Uluslar Topluluğu içinde bağımsız devlet statüsü kazandı. 1975'te kurulan koalisyon hükümetinde başbakan olan France-Albert René, 1977'de düzenlenen bir darbeye Başkan James R. Mancham'ın yerine geçti. René 1979'da anayasayı değiştirdi ve Paris Antlaşması'na dayanarak, 1954'ten beri Fransız işgali altında olan Tromelin Adası üzerinde hak iddia etti. Tek aday olarak katıldığı Haziran 1989 seçimlerinin sonucunda üçüncü kez başkan oldu. Aralık 1991'de çok partili sisteme geçiş kararı alınmasının ardından eski başkan James Mancham ülkeye döndü. Temmuz 1992'de yeni anayasayı hazırlamakla görevli komisyon için ilk çok partili seçimler yapıldı. Mayıs 1993'teki halkoylamasında kabul edilen yeni anayasa uyarınca temmuzda yapılan seçimlerde Başkan René'nin önderliğindeki Seyşeller İlerici Halk Cephesi iktidarı korudu.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için bak. ANAYILLIK.

seyyahacı (*Ravenala madagascariensis*), *Sirelitiaceae* familyasından Madagaskar'a özgü bir ağaç. Ortalama 27 m'ye boy atan palmiye benzeri bu ağacın yapraklarının tabanında yağmur suyu birikir; bu su eskiden su bulamayan yolcularca içildiğinden, ağaca "seyyahacı" denmiştir. Seyyah ağacının muz yapraklarını andıran yaprak-

ları, bir arada yelpaze gibi demetler oluşur. Her birinin uzunluğu 4-5 m'ye varan bu iri yaprakların çanaklı tabanı yaklaşık bir litre yağmur suyu alabilecek özelliktedir.

Seyyahağacı (*Ravenala madagascariensis*)
McKee Jungle Gardens, Vero Beach, Florida

Bir arada kümeler oluşturan beyaz çiçekleri ve parlak mavi renkli tohumları vardır.

seyyid (Arapçada "efendi"), çoğul SADAT. SEYİD, SEYİT olarak da yazılır, Kuzey Afrika'da şdi, Hz. Muhammed'in soyundan gelenlere verilen unvan.

Seyyid, Kuran ve hadislerde sözlük anlamında kullanılır. Kuran'a sözlerin efendisi anlamında Seyyidü'l-Kelam, Hz. Muhammed'e evrenin efendisi anlamında Seyyidü'l-Kâinat denir. Hadislerde Hz. Ali Kureyş'in seyyidi, Hz. Fatma Cennet kadınlarının seyyidi, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin de Cennet gençlerinin seyyidi olarak nitelenir. Bazen Haşimileri, özel olarak da Hz. Muhammed'in amcaları Abbas bin Abdülmuttalib ve Ebu Talib'in soyunu da kapsayacak biçimde kullanılan seyyid unvanı, genellikle Hz. Muhammed'in kızı Hz. Fatma ile Hz. Ali'nin soyundan gelenlerle sınırlanır. Hicaz'da Hz. Hüseyin'in soyundan gelenlere seyyid, Hz. Hasan'ın soyundan gelenlere ise şerif denir. Seyyidler kendilerini öbür insanlardan ayırmak için yeşil sarık kullanır ya da sanklarına yeşil bir kumaş parçası ilâstirirler.

Hz. Muhammed ünlü veda hutbesinde ehli-beytini, aile ve soyunu müminlere vasiyet etmiş, onların gözetilmesini istemiştir. Bundan dolayı seyyidler bütün İslam toplumlarında her zaman ayrıcalıklı bir yer tutmuş, büyük saygı ve sevgi görmüşlerdir. Seyyidlerin zekât ve sadakalardan yararlanamamalarına karşılık ganimet ve fey gelirlerinden belli bir pay almaları, seyyidlerin tam ve doğru biçimde saptanmasını yönetim için önemli bir görev durumuna getirmiştir. Bu nedenle Abbasiler döneminde başlayarak seyyidlerin kayıtlarının tutulması, ganimet ve fey gelirlerinden paylarının dağıtılması, özel sorunlarının çözülmesi amacıyla nakibü'l-eşraf(*) adı verilen bir görevli atanması gelenekleşmiştir.

Seyyid Abdullah (YEDİKULELİ) (d. Yedikule, İstanbul - ö. 1731 İstanbul), aklâm-ı sittede(*) ünlü Osmanlı hattat. Babası Yedikule'deki İmrahor Camisi'nin imamı, hattat Seyyid Hasan el-Haşimi'yd. Seyyid Abdullah da babasından sonra bütün yaşamı boyunca aynı camide imamlık etti.

1686'da Hafız Osman'dan yazı meşkine başladı, 1690'da icazetname aldı. Yazısının güzelliğinden dolayı III. Ahmed tarafından sarayda hat hocalığına getirildi. Yazısını hocasınınkinden ayırmak çok zordur. Hafız Osman'ın onun için "benden güzel yazar" dediği anlatılır.

Seyyid Abdullah 24 Kuran, bin kadar Enam, ayrıca çeşitli evrad, kıta ve hilyeler yazmıştır. Bunların çoğu bugün Nuruosmaniye Kütüphanesi'ndedir.

Seyyid Ahmed Han, SIR SEYYİD olarak da bilinir (d. 17 Ekim 1817, Delhi - ö. 17 Mart 1898, Aligarh, Hindistan), Hintli Müslüman eğitimci, hukuk bilgini ve yazar. İngiliz-İslam Doğu Yüksekokulu'nu (bugün Aligarh Müslüman Üniversitesi) kurmuş, 19. yüzyılda Hindistan'daki İslam canlanışında rol oynamıştır.

Hint-Türk İmparatorluğu döneminde etkili olmuş bir aileden geliyordu. Babasının ölümü üzerine aile maddi sıkıntıyla karşılaşınca, Seyyid Ahmed öğrenimini yarıda bırakıp çalışmak zorunda kaldı. 1838'de Doğu Hindistan Kumpanyası'na girdi; üç yıl sonra yargıç yardımcılığına atanarak çeşitli yerlerde görev yaptı.

Yazarlığı 23 yaşında kaleme aldığı dinsel risalelerle başladı. 1847'de Delhi'deki eski yapıtlar üzerine yazdığı *Asarü's-Senadid*'le (Büyüklere Yapıtları) dikkat çekti. Daha önemli bir çalışması ise "Hint Ayaklanmasının Nedenleri" adlı risaleydi. 1857'deki Hint Ayaklanması sırasında İngilizlerden yana tavır almıştı; ama risalede İngiliz yönetiminin bütün ülkede hoşnutsuzluk yaratarak patlamaya yol açan hatalarını ve zaafılarını çekinmeden ortaya koydu. İngiliz yetkililerin de geniş ilgi gösterdiği kitapçık sömürge politikası üzerinde çok etkili oldu.

Seyyid Ahmed, yaşamı boyunca dinle de etkin biçimde ilgilendi. Kitabı Mukaddes ve Kuran yorumlarının yanı sıra *Hutubat-ı Ahmediye* (1870; Ahmed'in Hutbeleri) adlı kapsamlı bir kitap yayımladı; bu yapıtı oğlu Seyyid Mahmud tarafından *Essays on the Life of Mohammed* adıyla İngilizceye çevrildi. Dinsel yapıtlarında, İslam inancını dönemin bilimsel ve siyasal görüşleriyle bağdaştırmaya çalıştı. Ama yaşamı boyunca en çok eğitime ilgi gösterdi. Muradabad (1858) ve Gazipur'da (1863) okullar açtı. Kurduğu Bilim Derneği, Urduca-İngilizce bir dergi çıkarmanın yanı sıra eğitim konusunda pek çok metnin çevirisini yayımladı. Hindularla Müslümanların birlikte yönettiği bu kurumlar tüm yurttaşlara açıktı.

1869-70 yıllarında İngiltere'ye yaptığı gezi sırasında, çok daha büyük bir eğitim kurumu planlamaya başladı; "Müslüman Cambridge'i" kuracaktı. Ülkesine dönünce bu amaçla bir kurul topladı. "Müslümanlığı ihya ve ıslah" amacıyla *Tehzibü'l-Ahlak* adında etkili bir gazete çıkarmaya başladı. Mayıs 1875'te Aligarh'ta bir Müslüman okulu kuruldu. Ertesi yıl emekliye ayrıldıktan sonra Seyyid Ahmed, bütün gücüyle bu kurumu genişletip yüksekokul durumuna getirmeye yöneldi. Ocak 1877'de bu tasarısı gerçekleşti ve tutucu çevrelerin tepkisine karşın yüksekokul hızla gelişti. 1886'da Seyyid Ahmed, Tüm Hindistan Müslümanları Eğitim Konferansı'nı düzenledi; her yıl başka bir yerde toplanan konferansın amacı eğitimi geliştirmek ve Müslümanlar için ortak bir zemin sağlamaktı. 1906'da Tüm Hindistan İslam Birliği'nin kurulmasına değin konferans Hindistan Müslümanları için bir merkez işlevi gördü.

Seyyid Ahmed, Müslümanları aktif siyaset yerine eğitim alanında çalışmaya yöneltti. Sonradan bazı Müslümanların Hindistan

Ulusal Kongresi'ne (INC) katılması üzerine bu örgüte ve Hindistan'da parlamenter demokrasiyi yerleştirmek gibi hedeflerine şiddetle karşı çıktı. Çeşitli topluluklar arasında derin ayrışıklığın bulunduğu, eğitim ve siyasal örgütlenmenin yalnızca bazı sınıfların ayrıcalığı olduğu bir ülkede parlamenter demokrasinin eşit bir temelde gelişmeyeceğini savundu. Müslümanların çoğu bu görüşü benimseyerek, kendi siyasal örgütlerini kurana değin uzun yıllar siyasetten uzak durdular. Seyyid Ahmed'in yaşamı ve yapıtları üzerine en kapsamlı çalışma Altaf Huseyn Hali'nin *Hayat-ı Cavid*'dir (1901).

Seyyid Ali Sultan, KIZIL DELİ SULTAN olarak da bilinir (ü. 14.-15. yy), Alevi-Bektaşilerce büyük velilerden sayılan derviş.

I. Bayezid (Yıldırım) döneminde Horasan'dan Anadolu'ya geçerek Rumeli'nin fethine katıldı. Edirne, Dimetoka (bugün Dhidhimôteihon) ve yöresinin alınmasında yararlıklar gösterdi. Dimetoka'da bulunan tekkesi Bektaşiliğin en önemli tekkelerinden biridir. Kahramanlık ve efsanelerle dolu yaşamına ilişkin öyküler *Vilayetname-i Seyyid Ali Sultan* adlı yapıtta toplanmıştır. Bu kitapta anlatılanlara göre Seyyid Rüstem Gazi adındaki bir alperenle birlikte Rumeli'yi fetheden Seyyid Ali Sultan, Müslümanlaştırma ya da haraca bağlama yoluyla bütün yöre halkına boyun eğdirir. Dimetoka'yı aldıktan sonra bir zaviye açarak buraya yerleşir. Bütün büyük savaşçı veliler gibi tahta kılıça savaşır, üstesinden gelemediği güçlükleri kerametler yoluyla ortadan kaldırır. Rivayete göre Dimetoka kuşatmasında kenti bir türlü ele geçiremeyince, kerametiyle kalenin üzerine yağmur gibi ateş yağdırır ve çaresiz kalan kale sakinleri teslim olmak zorunda kalır.

Seyyid Battal Gazi bak. Battal Gazi

Seyyid İsmail (NEFESZADE) (d. İstanbul - ö. 1679, İstanbul), aklâm-ı sittede(*) ünlü Osmanlı hattat. Hattatlar arasında Nefesâde unvanıyla anılır. Hattatlardan ve hat araçlarından söz eden *Gülzar-ı Sevab* adlı kitabın yazarı Nefesade Seyyid İbrahim Efendi'nin akrabasıdır. Aklâm-ı sitteteyi Halid-i Erzurumi'den öğrendi ve icazetname aldı. İmzasız yazılarını, bağlı olduğu okulun kurucusu Şeyh Hamdullah'ın yazılarından ayırmak zordur. Ünlü hattat Hafız Osman'a hocalık etmiştir. Yazıları azdır.

Seyyid Kasım Gubarî (d. Diyarbakır - ö. 1624, İstanbul), özellikle gubarî yazıdaki ustalığıyla tanınan Osmanlı hattat. Lakabı da bu nedenle verilmiştir. Yazıyı hattat Şerif Abdullah'tan öğrendi. Şeyh Hamdullah üslubunu izledi. On beş sözcükten oluşan İhlas suresini bir plinç tanesinin üstüne yazma ustalığını gösterdi. Aklâm-ı sittede ve celi yazıda da çok ustaydı. Sultan Ahmed Camisi'nin yazıları onun elinden çıkmıştır.

Seyyid Kutub (d. 1906, Asyut - ö. 29 Ağustos 1966, Kahire, Mısır), Mısırlı İslam düşünürü. İslamı, kapitalizm ve Marksizme karşı bir seçenek olarak sunan yapıtlarıyla pek çok ülkede İslami hareketi etkilemiştir.

Kahire'de Darü'l-İlum'u bitirerek öğretmen oldu. Eğitim müfettişliğine başladığında büyük bir Batı hayranı ve İngiliz edebiyatı tutkunuydu. Daha sonra görevinden ayrılarak kendini bütünüyle edebiyata verdi. II. Dünya Savaşı'ndan (1939-45) ve İsrail Devleti'nin kurulmasından sonra Batı'ya karşı tutumunu değiştirerek İslami araştırmalara yöneldi. Eğitim alanında çalışma yapmak üzere gittiği (1949) ABD'de

İslama yönelişi daha da hızlandı. İki yıl sonra Mısır'a döndüğünde Müslüman Kardeşler(*) adlı örgüte katıldı. Nâsir öncülüğündeki subayların 1952'de gerçekleştirdiği darbeden sonra yeni yönetimin danışmanlığına getirildi. Ama genç subayların bir İslam devleti kurmaya yanaşmaması üzerine görevinden ayrıldı. Müslüman Kardeşler'in yayın kurulu başkanlığını ve örgüt adına yayımlanan bir gazetenin başyazarlığını yürüttü. 1954'te örgütün bazı üyeleriyle birlikte Nâsir'a suikast düzenlemeye hazırlandığı gerekçesiyle tutuklandı ve 15 yıl hapis cezasına çarptırıldı. 1964'te serbest bırakıldıysa da iki yıl sonra vatan hainliği suçundan idam edildi.

Hemen hemen bütün kitapları Türkçeye çevrilen Seyyid Kutub'un en önemli yapıtı, cezaevinde kaleme aldığı *fi-Zillali'l-Kuran* (1970, 1972) adlı Kuran tefsiridir. Öbür yapıtları arasında *İslam Düşüncesi* (1979, 1988), *Yoldaki İşaretler* (1972), *İslam'da Sosyal Adalet* (1961, 1981), *Kur'an'da Edebi Tasvir* (1968, 1978), *Kur'an'da Kıyamet Sahneleri* (1970, 1980), *İstikbal İslamındır* (1967), *İslam-Kapitalizm Çatışması* (1967, 1988), *İslam Cemiyetine Doğru* (1971, 1977), *Cihan Sulhu ve İslam* (1967), *İslam ve Emperyalizm* (1978, 1985) sayılabilir.

Seyyid Mehmed (ŞEKERZADE) (d. Manisa - ö. 1752 İstanbul), aklâm-ı sittede(*) ünlü Osmanlı hattat. Babası şekercilik yaptığı için yazılarını Şekerzade diye imzalardı. Yazıya İbrahim Kırımı'nın yanında başladı. Sonra Yedikuleli Seyyid Abdullah'tan meşk ederek icazetname aldı. İlk yazılarında Şeyh Hamdullah'ın, daha sonraki yazılarında ise Hafız Osman'ın üslubunu izledi. III. Ahmed'in isteğiyle Medine'ye giderek oradaki Şeyh Hamdullah'ın yazdığı Kuran'ı kopya etti. İstanbul'a dönüşünde bu yapıtı tezhip ettirerek o sırada tahta çıkan I. Mahmud'a sundu. Bu Kuran Abdülaziz döneminde Maarif Nezareti tarafından taşbaskı olarak bastırıldı (1874). Yetmiş tanesi de aharlı kâğıda bastırılıp tezhip ettirildikten sonra devlet ileri gelenlerine armağan edildi. Bu baskıları yazma Kuran'dan ayırmak çok zordur. Ölümünde Şeyh Hamdullah'ın Karacaahmet'teki mezarı yakınına gömülen Şekerzade'nin müze ve özel koleksiyonlarda da pek çok yapıtı vardır.

Seyyid Seyfullah, NIZAMOĞLU olarak da bilinir, asıl adı KASIM (d. İstanbul - ö. 1601/02, İstanbul), 16. yüzyılın tanınmış mutasavvıf şairi. Eşrefoğlu Rumi'den sonra Yunus Emre tarzının en iyi temsilcisi sayılır. Halvetiye tarikatının Sinaniye kolunun kurucusu Ümmi Sinan'ın halifesiydi. Aruz ve hece ölçüsüyle şiirler yazdı. Şiirlerinde Seyfi, Seyid Seyfi, Seyfullah, Seyyid Nizamoglu, Nizamoglu mahlaslarını kullandı. Tasavvufi düşünce ve inançlarının etkisini taşıyan ve ehl-i beyt sevgisine geniş yer veren, çoğu öğretici nitelikteki şiirlerinde Hurufilik inançlarını işleyen dizelere de rastlanır. Bu nedenle Bektaşilerce büyük bir kabul görmüş ve şiirleri Bektaşî tekkelelerinde nefes olarak okunmuştur. Öte yandan devriyeleri ve ilahileriyle kendisinden sonra yetişen pek çok tekke şairini etkilemiştir. 1871'de basılan *Divan*'ında *Miracül-Mü'minin*, *Câmiül-Madrif*, *Şe'vef-i Siyadet*, *Ma'denül-Madrif*, *Esrârül-Arifin* adlı manzum yapıtları ile *Miftâh-i Vahdet-i Vâcud* ve *Tâc-nâme* adlı düzyazı yapıtları yer alır. *Divan*'ı ve bazı manzum yapıtları yeni harflerle *Seyyid Nizamoglu-Hayan, Eserleri, Divanı* (1976) adı altında Mehmet Yaman tarafından yayımlanmıştır.

Seyyidler, Tuğlukluların ardından Delhi Sultanlığı'nı yönetmiş hanedan (1414-51).

Hız Muhammed'in soyundan geldiklerini öne sürdüklerinden bu adı kullanmışlardır. Timur'un 1398'de Delhi'yi istila ederek yağlamasından sonra, sultanlığın merkezi otoritesi büyük ölçüde sarsılmıştı. Bunu izleyen 50 yıl boyunca Kuzey Hindistan, askeri valilerin yönetimindeki bölgelere ayrıldı. Bunlar arasında en güçlüsü Caunpur Şarki sultanlarıydı.

Pencap valiliğinden gelen, hanedana bağlı ilk Delhi sultanı Hızır Han (hd 1414-21), doğuda Şarkilerle kuzeybatıdaki Hekarlara karşı topraklarını korumaya çalışırken, bir yandan da çeşitli bölgelere akınlar düzenleyip vergi topladı. Yerine geçen Mübarek Şah da aynı politikayı başarıyla sürdürdü. Ama Mübarek'in 1434'te öldürülmesini izleyen Muhammed Şah ve Alem Şah dönemlerinde hanedan geriledi. Alem Şah 1448'de, Bedaun karşılığında Delhi'yi bıraktı. Üç yıl sonra Pencap hükümdarı Behlul Ludi'nin Delhi'yi ele geçirmesiyle, sultanlığa Afgan kökenli Ludiler egemen oldular.

Sezai-i Gülşeni, asıl adı HASAN (d. 1669, Mora - ö. 1738, Edirne), Gülşeniliğin kollarından Sezaiyenin kurucusu Osmanlı mutasavvıf ve divan şairi.

Genç yaşta Mora'dan İstanbul'a, oradan da Edirne'ye gitti. Mehmed Sırrı-i Gülşeni'ye bağlanarak iki yıl hizmetinde bulundu. Tarikatın ilke ve kurallarını öğrendi, çile çıkardı. Mehmed Sırrı'nın yerine geçen Mehmed La'li-i Fenai'nin halifelik olarak Şeyh Veli Dede dergâhına atandı. Mehmed La'li-i Fenai'nin yerini alan Şeyh Mahmud Hamdi Efendi'nin ölümünden sonra tarikat postunu geçti. Süleymaniye Küçükpazarı'nda bulunan hankâhı Sezai Tekkesi olarak ünlendi, Gülşenilik tarikatı da Sezaiye adıyla anılmaya başladı. Şeyhlik makamında 38 yıl kaldı. Merkezi Edirne'de olan Sezaiyenin İstanbul'da tekkeleri bulunuyordu. Sezai-i Gülşeni'nin 500 bini aşkın müridi olduğu söylenir.

Sezai mahlasıyla yazdığı çoğu tasavvuf içerikli çok başarılı şiirlerinden dolayı "Osmanlıların Hafız-ı Şirazi'si" olarak da anılan Sezai-i Gülşeni'nin şiirlerini topladığı *Divan*'ından (1840; yb 1985) başka yakınlarına, müritlerine, dönemin ileri gelen devlet ve bilim adamlarına yazılmış, genellikle tasavvufi düşünceleri ve açıklamaları içeren mektuplardan oluşan *Mektubat-ı Hazret-i Seza* (1870) adlı bir yapıtı daha vardır.

sezaryen, döl-yatağındaki dölütü, beklenen doğum zamanında ya da zamanından önce cerrahi girişimle çıkarma yöntemi. Sezaryen teriminin kökeni ya da girişiminin tarihçesi üzerine pek az şey bilinmektedir. Bazı kaynaklara göre sezaryen girişimi adını, Eski Romalı Julius'lardan bir kolu olan ve içlerinden biri bu yöntemle doğduğu için Caesar (Latince *caedere*: "kesmek") lakabını taşıyan bir aileden almıştır. Öte yandan günümüz tarihçilerinin bir bölümü bu terimin, Numa Pompilius döneminde (İÖ 715-673) çıkarılan ve gebeliğin ileri evrelerinde ölen kadınların gömülmeden önce kanlarının kesilip dölütün dışarı çıkarılmasını öngören bir yasadaki kaynaklandığını ileri sürer.

Ölümünden sonra uygulanan bu girişimden pek çok eski metinde söz edilirse de, yaşayan gebe bir kadında ilk sezaryen ameliyatı 1610'da yapılmış, hasta ameliyattan 25 gün sonra ölmüştür. Bu tarihten sonra doğumda karnı ameliyatla açma pek çok yolla ve farklı koşullar altında denenmiş, ameliyatların hemen tümü kanama ya da septisemi nedeniyle ölüme sonuçlanmıştı. 19. yüzyılın ilk yarısında kayıtlara geçen

ölüm oranı yüzde 75 kadardı; bu nedenle normal doğumun olanaksız olduğu vakalarda annenin yaşamını kurtarmak için dölütü anne karnında öldürüp dışarı çıkarma yöntemi yeğleniyordu. Zamanla cerrahi girişim tekniklerinin gelişmesi, antibiyotiklerin bulunması, kan nakli ve antisepsi önlemlerinin uygulanmaya başlaması, sezaryen ameliyatlarındaki ölüm oranını düşürdü.

Günümüzde sezaryen normal doğumun yanında tehlikesiz bir seçenek olarak ele alınmaktadır. Normal doğumun annenin ya da çocuğun yaşamını tehlikeye sokacağı durumlarda sezaryen uygulanır. Bu karar fizik muayene, özel testler ve hastanın geçmiş sağlık durumunun incelenmesi sonucunda verilir. Muayenede annenin geçmişte geçirdiği hastalıkların tümü gözden geçirilir, gebeliğin ortaya çıkarabileceği herhangi bir bozukluk olup olmadığına bakılır. Dölütün kafa derisinden alınan kan tahlil edilebilir ya da dölütün kalp atım hızı izlenir. Sezaryen ameliyatına gerek duyulan durumlardan en sık görülenleri doğum kanalında bir engel olması, etenenin döl-yatağı boynuna çok yakın yer alması, şeker hastalığı ve dölütün doğuma elverişsiz bir pozisyonda durmasıdır. Buna ek olarak annenin doğum kanalı normal doğumun gerçekleşemeyeceği kadar darsa sezaryen yapılır. Sezaryenle doğuran kadının sonraki gebeliklerinde de çoklukla sezaryen uygulanır.

sezgi, felsefede, çıkarım ya da gözlem, usavurma ya da deney yoluyla elde edilemeyecek bilgileri edinme gücü. Bu bağlamda özgün ve bağımsız bir bilgi kaynağı olarak değerlendirilebilir. Sezgiye bağlı bilgi, kanıtlanması gerekmeyen dolaysız bilgidir. Mantık ya da matematik önermeleri gibi zorunlu doğruların, ahlak ilkelerinin ve aksiyomların bilgisi buna örnektir.

Felsefe tarihi boyunca sezgi kavramına çeşitli anlamlar yüklenmiştir. Aristoteles sezgiye bağlı bilgi örneği olarak *arkhe*'yi kavramayı olanaklı kılan bilgi türünü göstermiştir. Descartes, sezgiyi zihnin önemli işlemlerinden biri olarak görmüş, şeylerin dolaysız ve kesin bilgisi olarak tanımlamıştır. Kant'a göre sezgi bilgi sürecinin hem başlangıcı, hem de varış noktasıdır. Hegel ise kavrama olumsuz bir anlam yüklemiş ve bilginin ilk biçimini belirtmek için kullanmıştır. Duyulur dünyanın somut insan etkinliğinden soyutlanarak nesne ya da sezgi olarak kavranmasını karşı çıkan Marx, bu tutumu her tür maddeci görüşün temelinde gördüğü bir yanlış olarak değerlendirmiştir. Sezgi Bergson'da içgüdüsel bir bilgi anlamı kazanmıştır. Bergson ayrıca olumlu bir anlam yüküyle sezgiye gerçekçi kavrama yetisi olarak tanımlamıştır.

sezgicilik, Hollandalı matematikçi L.E.J. Brouwer'in(*) kurduğu matematiksel düşünce okulu. Bu okulun kuramlarına göre matematiksel söylemin temel nesneleri, kendi kendini kanıtlayan yasaların yönlendirdiği zihinsel kurgulardır. Sezgiciler, bir yapı oluşturmaktan uzak, dolayısıyla da matematiksel açıdan anlamsız olduğu gerekçesiyle manügin ve matematiğin en eski ilkelerinden bazılarına karşı çıkarlar. Karşı-biçimcilik; mantıkçılık.

Sezgin, Bekir Sıdkı (d. 1 Temmuz 1936, İstanbul), klasik Türk müziğinin solo vokal icrasını, gelenekten kopmadan modernize eden ses sanatçısı.

Müzik eğitimine, din adamı olan babasından ilahiler meşk ederek başladı. Bir ara İzmir'de Rakım Elkutlu'dan da ders aldı.

İstanbul Belediye Konservatuarı'nın Türk Musikisi Bölümü'ne devam etti. 1959'da açılan bir sınavla solist ses sanatçısı olarak İzmir Radyosu'na girdi. Burada çok başarılı solo programlar yaptı, ayrıca stajyer sanatçılara ders verdi, koro şefi olarak etkinlik gösterdi. 1976'da İstanbul'da kurulan Devlet Türk Musikisi Konservatuarı'nda şan, üslup ve repertuar öğretmenliğine getirildi. Aynı tarihte İstanbul Radyosu kadrosuna geçti. 1981'de bu kurumdan emekli oldu ve kendini tümüyle öğretmenliğe ve özel konserlere verdi.

Çeşitli Avrupa ülkelerindeki konser turleri sırasında radyo ve televizyon kurumlarının ya da araştırma enstitülerinin arşivleri için özel bantlar doldurdu. 1981-82'de *Sanat ve Kültürde KÖK* (22 sayı) adlı aylık bir dergiyi yayımladı.

Eski hanen ve hafızların temsil ettiği geleneksel vokal icranın bazı öğelerini koruyan Sezgin, özellikle Münir Nurettin Selçuk ve Alâeddin Yavaşca'nın izinden yürüyerek kendine özgü bir üslup geliştirmiştir. En ince ayrıntıyı bile önceden saptayarak icra eder. Kafa sesini bir nüans ve anlatım aracı olarak görülmemiş bir ustalıkla kullanır. Geleneksel üslupta beste, semai, şarkı ve ilahileri de vardır.

sezyum (Cs), periyodik tablonun 1a grubunda (alkali metaller) yer alan kimyasal element.

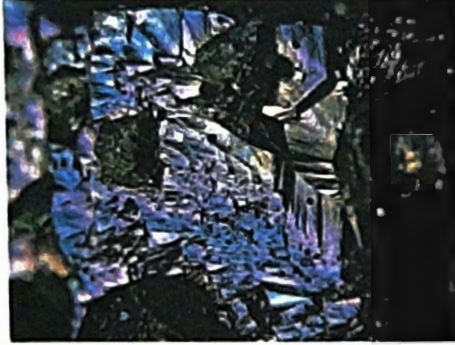
Sezyumu ilk olarak 1860'ta Robert Bunsen ve Gustav Kirchhoff spektroskopi yoluyla buldular ve tayfındaki eşsiz mavi çizgiler nedeniyle bu adı verdiler. Gümüş beyazı renginde ve metallerin en tepkini ve belki de en yumuşağı olan sezyum sıcak bir odada sıvı haldedir. Bolluk bakımından yaklaşık kurşunun yansı ve gümüşün 70 katı kadardır. Polusit ve lepidolit minerallerinde bulunan sezyum yerkabuğunun ağırlıkça yüzde 0,0007'sini oluşturur. Sezyum erimiş bir sezyum-baryum-siyanür karışımın elektrolizi yoluyla elde edilebilir. Suyla şiddetle tepkimeye girerek patlar. Oksijenle çok kolay tepkimeye girdiğinden vakum tüplerinde hapseden oksijeni ve başka gazları tutmak için getter olarak kullanılır. Fotoelektrik özelliği çok güçlü olduğundan (ışık çarptığında kolayca elektron verir) fotoelektrik pillerde ve elektronik görüntü yaratmak için televizyon kameralarında yaygın olarak sezyumdan yararlanılır. Uzay araştırmalarında kullanılan plazma tepkili motorlar için de sezyum önerilmektedir. Sezyum ayrıca atom saatlerinde de kullanılmıştır.

Doğal sezyum tümüyle radyoaktif olmayan sezyum-133 izotopundan oluşur. Sezyum-123'ten sezyum-144'e değin 20 radyoaktif izotopu da yapay yollarla elde edilmiştir. Sezyum-137'nin yarı ömrü 30 yıl olduğundan ıftı ve sanayide radyoloji tekniklerinde yararlı olmaktadır. Fransiyumdan sonra elektropozitifliği en yüksek ve bazik özelliği en güçlü element olan sezyum, tek değerlik elektronunu bütün elementlerden çok daha kolay vererek hemen bütün inorganik ve organik anyonlarla iyon bağı oluşturur. Hidroksil kökü (OH—) içeren sezyum hidroksit (CsOH) cama bile etki eden en kuvvetli bazdır. Bazı sezyum tuzları da madensularının hazırlanmasında kullanılır.

atom numarası	55
atom ağırlığı	132,905
erime noktası	28,5°C
kaynama noktası	671°C

özgül ağırlığı	1,873 (20°C'de)
değerliği	1
elektronların yerleşimi	2-8-18-18-1 ya da (Xe)6s ¹

sfalerit, BLENT olarak da bilinir, çinko sülfür (ZnS) yapısında, başlıca çinko ceyheri olan sülfür minerali. En önemli kurşun-çinko yataklarında galen ile birlikte bulunur. Koyu renkli, saydamsız türleri galenle karıştırılabilir; bu nedenle Eski Yunanlılarca "hain" anlamına gelen sözcükle adlandırılmıştır. Öteki adı olan blent ise,

Baxter Springs'den sfalerit örneği, Kansas, ABD
Ted ve Elsie Boente Koleksiyonu; fotoğraf John H. Gerard-EB Inc.

"kör" anlamındaki Almanca sözcükten gelir; bunun nedeni de sfaleritin kurşun içermemesidir. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için bak. sülfür mineralleri (tablo).

Sfalerit, başlıca elde edildiği yerler olan ABD'deki Mississippi Vadisi, Polonya, Belçika ve Afrika'nın kuzeyinde, kireçtaşı ve çakmaktaşı oluşumları içindeki çözelti kovuklarında ve breşleşmiş (kırılmış) bölgelerde, kalkopirit, galen, markazit ve dolomit ile birlikte bulunur. Sfalerite dünya ölçeğinde de hidrotermal damarlarda, değme başkalaşımına (kontakt metamorfizma) uğramış bölgelerde ve yüksek sıcaklıklarda oluşmuş ornatım çökeltilerinde rastlanır.

Gize'deki Büyük Sfenks, 4. sülale
E. Streichen-Shostal Assoc.

sfen, TITANİT olarak da bilinir, titan ve kalsiyum silikat [CaTiSiO₆ (O, OH, F)] yapısında, kristalleşmiş ya da pekişmiş biçimlerde bulunan ve çoğu korkayaç ile gnays, şist, kristalleşmiş kireçtaşı ve pegmatitin ikincil bileşenlerinden birini oluşturan silikat minerali. Elde edildiği başlıca yerler, Avusturya'da Tirol, İtalya'da Trentino, Norveç, İsviçre, Madagaskar ve ABD'de New York'tur. Sfenin ışığı ayırma gücü oldukça yüksektir, bu nedenle çeşitli renklerdeki türleri mücevher yapımında kullanılır.

Brezilya'dan sfen örneği; sağda doğal, solda işlenmiş hal
John H. Gerard-EB Inc.

lr. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için bak. silikat mineralleri (tablo).

sfenks, Eski Mısır ve Yunan kültürlerinde önemli bir yeri olan insan başlı, aslan gövdeli mitolojik yaratık. Sfenks sözcüğü Yunan dilbilimciler tarafından *sphingein* (bağlamak ya da sıkmak) yükleminden türetilmiştir, ama etimolojik açıdan efsanelerle ilişkisi yoktur ve kökeni belirsizdir.

Efsanelerdeki en ünlü sfenks, kanatlı Thebai Sfenksi'dir. Musalardan öğrendiği bir bilmeceye ("Tek bir sesi olduğu halde dört, iki ve üç ayaklı olan şey nedir?") doğru yanıt veremeyenleri parçalayıp yediği için çevresine dehşet salmıştı. Sonunda Oidipus bilmeceye doğru yanıt verdi ("Bebekliğinde elleri ve ayakları üstünde emekleyen, büyü-yünce iki ayağı üstünde yürüyen, yaşlılığında bir bastona tutanan insan"), bunun üzerine sfenks kendini öldürür. Bu öyküden de, sfenksin her şeyi bildiği ve her şeye gücü yettiği efsanesinin yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Sfenks bugün bile bilgeliliği ile ünlüdür.

Sanat tarihindeki en eski ve ünlü sfenks ise Eski Mısır'da, 4. sülalenin 4. firavunu Kefren döneminden (İÖ y. 2550) kalma, yanı uzanmış durumdaki Gize'deki Büyük

Sfenks'tir. Bunun firavunun bir heykeli olduğuna inanılmaktadır; Mısır tarihli boyunca da firavun portrelerinin sfenks biçiminde yapılması geleneği sürmüştür. Sfenks Mısır etkisiyle Asya'da da tanınmıştır, ama oradaki anlamı belirsizdir. Mezopotamya'ya İÖ 1500 dolaylarında Doğu Akdeniz kıyılarındaki ülkelerden gitmiştir. Asya sfenkslerinin Mısır'dakilerden en önemli farkı kanatlı olmalarıdır. Başka bir yenilik de, İÖ 15. yüzyılda ortaya çıkan dişi sfenkslerdir. Mühürlerde, fildişi ve metal eşya

üstünde dişi sfenksler arka ayakları üstüne oturmuş ve bir pençelerini havaya kaldırmış olarak çoğu zaman bir aslan, bir griffon ya da başka bir sfenksle bir arada canlandırılmıştır.

Eski Yunan'da sfenks İÖ 1600 dolayında ortaya çıktı. Girit'te ele geçen orta Minos dönemi sonlarından kalma buluntulardaki ve Mykenai'deki geç Heladik dönem kuyu mezarlarından çıkarılan eşya arasındaki sfenkslerin kanatlı olduğu görülmüştü. Yunanistan'a sfenks Asya'dan gelmişti, ama Yunan sfenksinin görünümü daha değişikti; başında, aleve benzeyen bir çıkıntısı bulunan yassı bir kep bulunuyordu. Bu sfenkslerle daha geç tarihli efsaneler arasında hiçbir ilişki kurulamadığı gibi, ne anlam taşıdıkları da bilinmemektedir.

İÖ 1200'den sonra 400 yıl boyunca Yunanistan'da hiçbir yerde rastlanmayan sfenksler Asya'da, Tunç Çağındakilere benzeyen biçim ve pozlarda varlıklarını sürdürdüler. 8. yüzyıl sonunda sfenks Eski Yunan sanatında yeniden ortaya çıktı ve 6. yüzyılın sonuna değin yaygınlığını korudu. Çoğu zaman Doğu özellikleri taşıyan bu sfenkslerin Doğu kaynaklı olduğu açıktı, Tunç Çağındakilerin bir devamı olması olanaksızdı. Yeni Yunan sfenkslerinin çoğu dişiydi ve başlarında, o döneme özgü Daidalos üslubu heykellerdeki gibi uzun perukları, Asya sfenkslerinde görülmeyen kıvrımlı kanatları, zarif gövdeleri vardı. Vazolar, fildişi ve metal eşya sfenkslerle bezeniyordu; Arkaik Dönemin sonlarından tapınaklar da bunlarla süslenmeye başladı. 5. yüzyıl vazoları üstünde bir sfenks Oidipus'la birlikte canlandırılmıştı. Klasik döneme ait başka yapıtlarda Oidipus'un sfenksle savaşırken betimlenmiş olması, efsanenin, yansımanın düşünsel değil fiziksel düzeyde gerçekleştiğini işlediği daha eski bir biçimini akla getirmektedir. Edebiyat alanında efsanenin böyle bir aşaması bilinmemekle birlikte, Asya sanatında insanlarla canavarların mücadelesi Tarihöncesinden Ahamenişler dönemine değin işlenegelmiş bir konudur. Eski Yunan sanatı da, Ortadoğu'dan böyle bir resim konusu almış olabilir.

sferulit, genellikle camsı kayalar, özellikle de silis bakımından zengin riyolitlerde rastlanan küresel kütle. Sferulitlerin, kuvars ve ortoklazın iç içe büyümesinden kaynaklanan radyal (merkezden dışarı doğru) inşsal bir yapısı vardır. Bu küresel kütlelerin, çekirdeklenmeyi izleyen hızlı mineral büyümesi sonucunda oluştuğu sanılmaktadır.

Eşmerkezli kabuklar biçiminde olan sferulitlere orbikül denir; bunlara bazı granitlerde ve siyenitlerde rastlanır. Kabuklar değişik mineral yapılarına sahip olabilir. Orbikül granitlerde ve granodiyoritlerde, hacimsel bileşim konakçı kayacın bileşiminden farklıdır. Gabrolarda orbiküllere ender rastlanır. Bunların, camın dağınık çekirdeklerin çevresinde camsı yapısını kaybetmesi ya da yabancı kırıntılar çevresindeki ritmik kristalleşmeden kaynaklandığı sanılmaktadır.

Perlitler, doğal cam yapısında olan ve soğan benzeri kabuklar halinde gelişen küresel kütlelerdir. Görünümleri, katılaştıktan sonra büzüldükleri izlenimi uyandırır; ama eşmerkezli ufalanma da benzer bir yapıya yol açabilir. Perlitler üzerindeki kimyasal çözümler, bunlarda yüksek oranda su bulunduğunu ortaya çıkarmıştır; perlitler bu suyu oluşumları sırasında edinmiş olabilirler.

Variyoller, ince taneli bir hamura gömülmüş durumda bulunan, ama ondan farklı renklere sahip, bezelye iriliğindeki küresel kütlelerdir. Tipik biçimde ikincil mineraller halinde oluşurlar.

Litofizler, bazı camsı kayalarda rastlanan, içi boş, kabarcık ya da gül benzeri kütlelerdir. Araları boş eşmerkezli kabuklardan oluşurlar. Çoğunun içine paralel zarlar sızmış durumdadır; bunlar, litofizi çevreleyen kayacın katmanlarının uzantılarıdır. Kabuklarında, ince ve kırılğan feldispat, kuvars ya da tridimit kristalleri dizilmiş halde bulunabilir. Litofizlerin, sferulitlerin kimyasal değişime uğraması ya da püskürme sonrasında gaz kabarcıklarının genişmesi sonucunda oluştuğu sanılmaktadır.

sflingolipit, organik alifatik aminoalkollerden sflingozini ya da yapısı buna benzer bir maddeyi içeren lipitlerin ortak adı. En basit yapılı sflingolipitler hayvan ve bitki dokularında yaygın olarak küçük miktarda bulunan ve bir yağ asidine bağlı sflingozinden oluşan seramitlerdir. Öbür sflingolipitlerin tümü seramit türevleridir.

Önemli bir sflingolipit grubu olan glikolipitler bir ya da daha fazla şeker molekülü içerir. En önemli ortak özelliklerinden biri, bağışıklık mekanizmasındaki işlevleri olan glikolipitlerden bazıları serebrozitler, gangliyozitler ve seramit oligosakaritlerdir. Doğada sınırlı dağılım gösteren serebrozitlere en fazla sinirleri kuşatan miyelin kılıfında rastlanır. Sülfat içeren serebrozitler sülfatit olarak adlandırılır ve beyindeki akmaddede yer alır. Sinir dokusunda (özellikle bozmadde) ve dalak gibi başka dokularda çok bulunan gangliyozitlerin yapısı serebrozitlere benzerse de, şeker molekülüne ek olarak çok sayıda başka karbohidrat molekülü (örn. N-asetilglikozamin, N-asetilgalaktozamin, N-asetilnöramin) içerir. Seramit oligosakaritler de çok sayıda karbohidrat molekülü içerir; bunlara örnek olarak alyuvarlardaki globozit verilebilir. Fosfor içeren tek sflingolipit olan sflingomiyelinin öncelikle sinir dokusunda, ayrıca kanda bulunur.

Topluca sflingolipidoz ya da sflingolipidozu olarak bilinen hastalıklar sflingolipit metabolizmasının bozulmasından kaynaklanır. Beyin sflingolipidozlarının en önemli türlerinden olan Tay-Sachs hastalığı(*) ender görülür, kalıtımla geçer ve beyin dokusunda sflingolipit birikmesinden kaynaklanır. Kalıtsal sflingolipidozlardan biri de, dalak ve karaciğer gibi çeşitli dokularda lesitin ve sflingomiyelin birikmesine yol açan Niemann-Pick hastalığıdır(*).

Sfintu Gheorghe, Macarca SEPSISZENT-GYÖRGY, Romanya'nın ortadoğusunda, Covasna ilinin (judeş) merkezi kent. Olt Irmağının kıyısında yer alır. Ortaçağda Erdel'in doğu sınırını korumak üzere bölgeye getirilen Szeklerin yerleştiği kent, güçlü bir Macar geleneğine sahiptir. Sfintu Gheorghe'deki bölge müzesinde oymalı ahşap kapılar gibi bu dönemden kalma tahta işleri, el sanatları ve yerel mimari örnekleri sergilenir. Müzede ayrıca, kentin üzerine kurulduğu Daçya-Roma yerleşmesine ait tarihsel ve arkeolojik yapıtlar, Daçyalıların bastığı gümüş paralar ve Ariuşd yakınlarındaki Neolitik bir yerleşmede bulunan çanak çömlek gibi pek çok sanat yapıtı vardır. Kentin surlarla çevrili kilisesi yörenin tarihsel özelliklerini yansıtır. Bugün kentte birkaç hafif sanayi tesisi vardır. Nüfus (1982 tah.) 56.906.

Sforza AİLESİ, Milano'yu yaklaşık yüz yıl boyunca yönetmiş İtalyan ailesi.

Önceleri Attendoli adını taşıyan aile, Romagna'nın (Ravenna yakınları) zengin çiftçilerindendi. Sforza (Güç) adını ilk kez hanedanın kurucusu *condottiere* (paralı asker komutanı) Muzio Attendolo (1369-

1424) kullandı. Muzio'nun, gene bir *condottiere* olan evlilik dışı oğlu Francesco Sforza, 1450'de Dük Filippo Maria Visconti'nin kızıyla evlenerek Milano dükü unvanını aldı. 1466'da Francesco'nun yerine geçen büyük oğlu Galeazzo Maria Sforza (1444-76), kaynaklarda despot, müsrif ve ahlaksız olarak nitelenmesine karşın, başarılı bir yöneticiydi. Tanımla etkin biçimde ilgilendi; sulama ve ulaşım kanalları yaptırdı, bölgede piring ekimini başlattı, ticareti, özellikle ipek ve yün dokumacılığını destekledi. Müzikçi, ressam, şair ve bilginleri korudu; kendisi de avcılık üzerine çeşitli incelemeler yazdı. Ama kararlı bir dış politika izleyememesi, sonunda Milano'nun tek başına kalmasına yol açtı. Noel kutlamaları sırasında bir ayaklanma başlatmayı amaçlayan üç suikastçi tarafından öldürülmesinden sonra, karısı Savoialı Bona'ya kimin naiplik edeceği sorunu çıktı. Bona önce, halkın hiç sevmediği Cicco Simonetta'nın yardımıyla yönetimini sürdürdü. Ardından Galeazzo'nun oğlu Gian Galeazzo (1469-94) başa geçti, ama kısa bir süre sonra amcası Ludovico il Moro iktidara el koydu.

Ludovico 1499'da Fransa kralı XII. Louis tarafından devrilince, oğulları Massimiliano (1493-1530) ile Francesco Maria (1495-1535) Almanya'ya sığındılar. Massimiliano 1513'te İsviçre'nin desteğiyle Milano'ya döndü. Üç yıl sonra Fransa kralı I. François kente saldırdı. Milanolular ile İsviçreli müttefikleri, Milano'nun güneydoğusundaki Marignano'da Fransız ve Venedik birliklerine yenildiler. Massimiliano düklüğünü François'a bırakarak Paris'e çekildi. Kuzeydeki Trento'ya kaçan Francesco, Fransızların Bicocca Çarpışması'nda yenilmesinden sonra, Kutsal Roma-Germen imparatoru V. Karl'ın (Şariken) yardımıyla dük olarak Milano'ya döndü (1522). Francesco'nun vâris bırakmadan ölmesi üzerine, düklüğün yönetimi V. Karl'a ve Habsburglara geçti. Sforza ailesinin öbür birkaç kolu devam etti. Francesco Sforza'nın evlilik dışı oğlu Sforza Secondo'nun soyundan gelenler Sforza kontu oldu. Bunlardan Carlo Sforza (1873-1952), dışişleri bakanlığı da yapmış antifaşist bir devlet adamıydı.

Sforza, (Kont) Carlo, (d. 25 Eylül 1873, Montignoso di Lunigiana - ö. 4 Eylül 1952, Roma, İtalya). İtalyan diplomat ve devlet adamı. Faşistlerin iktidarda olduğu dönemde sürgünde yaşamış, II. Dünya Savaşı sonrasında İtalya'nın uluslararası ilişkilerinde belirleyici rol oynamıştır.

Sforza 1896'da dışişleri bakanlığına girdi. Kahire, Paris, İstanbul, Pekin, Bükrüş, Madrid, Londra ve Belgrad'da bulundu. 1919-20'de dışişleri bakanlığı müsteşarı, 1920-21'de dışişleri bakanı oldu. Şubat 1922'de Fransa'ya elçi atandı. Dokuz ay sonra, Benito Mussolini yönetiminde çalışmayı reddederek istifasını verdi. Yirmi yıl yakın süre yurtdışında kaldı. 1939'a değin Belçika'da, 1940'tan sonra ABD'de öğretim görevlisi ve siyaset yorumcusu olarak çalıştı. 1943'te İtalya'ya döndü, kabinede çeşitli görevler aldı. 1946'da Cumhuriyetçilerin adayı olarak kurucu meclise seçildi. 1947'de Alcide de Gasperi'nin hükümetinde dışişleri bakanı oldu. Temmuz 1951'de sağlığının bozulması nedeniyle istifa edene değin bu görevini sürdürdü. İtalya'nın barış antlaşmasını onaylamasında ve Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü ile NATO'ya katılmasında Sforza'nın etkisi belirleyici oldu.

Sforza, Francesco (d. 23 Temmuz 1401, San Miniato, Toscana - ö. 8 Mart 1466, Milano), Sforza ailesinden ilk Milano dükü.

Condottiere (paralı asker komutanı) Muzio Attendolo Sforza'nın evlilik dışı oğluydu. Ferrara'da sarayda büyüdü. Kral Ladislao'nun hizmetine giren babasıyla birlikte Napoli'ye gitti. Babasının eski rakibi Braccio da Montone'ye karşı çarpışırken ölmesine (1424) değin onun bölüğünde görev aldı. Daha sonra komutan oldu; Braccio'yu Roma'nın kuzeydoğusundaki L'Aquila'da yenilgiye uğratarak ağır yaraladı. Ardından Milano dükü Filippo Maria Visconti'nin hizmetine girdi ve 1433'te evlilik dışı kızı ve tek çocuğu Bianca Maria ile nişanlandı. Ertesi yıl Cosimo de' Medici'yle anlaşarak Floransa *condottiere*'si oldu. 1438'de Floransa-Venedik Birliği adına Milano'ya karşı çarpıştı ve Verona'yı ele geçirdi. İki yıl sonra Floransa yakınındaki Anghiari'de Milanoluları daha ağır bir yenilgiye uğrattı. Dükle ilişkilerini düzelttiği 1441'de nişanlısıyla evlendi. Ama 1443'te yeniden kayınpederiyle savaşmaya başladı.

1447'de ağır bir hastalığa yakalanan Visconti, Milano'yu tehdit eden Venedik ordusuna karşı damadını yardıma çağırdı. Sforza, Milano yolunda dükün öldüğünü ve kendisini değil, Napoli kralı Aragonlu Alfonso'yu vâris seçtiğini öğrendi. Bu fırsattan yararlanarak ayaklanan Milanolular, cumhuriyet ilan ederek Sforza'yı milis komutanı yaptılar. Milanoluların 1449'da kendisinden habersiz Venedik'le barış yapması üzerine kenti kuşatan Sforza, Şubat 1450'de Milano dükü olarak kente girdi. Ertesi yıl Venedik, Napoli, Savoia ve Monferrato'nun kendisine karşı güç birliği yapması üzerine, Floransa'yla ittifaka yönelerek Lodi Barışını (1454) gerçekleştirdi ve böylece Milano'daki iktidarını pekiştirdi. Despot bir asker olmasına karşın sanatı ve sanatçıları korudu, Milano'nun mimari bakımdan güzelleşmesine katkıda bulundu.

Sforza, Ludovico, lakabı MAGRIPLI, İtalyanca IL MORO (d. 27 Temmuz 1452, Vigevano, Pavia, Milano Düküğü - ö. 27 Mayıs 1508, Loches, Touraine, Fransa), Milano dükü (1494-98). İtalya'da Rönesans döneminin en önemli siyaset adamlarındandır.

Sforza ailesinden ilk Milano dükü Francesco'nun küçük oğluydu. Dükük sarayında, seçkin bir çevrede yetişti. Babasının ölümünden (1466) sonra dük olan ağabeyi

Galeazzo Maria'nın hizmetine girdi. Dükün 1476'da öldürülmesinden sonra yedi yaşındaki oğlu Gian Galeazzo'nun naibeliğini üstlenen Savoialı Bona'ya karşı düzenlediği başarısız komplo üzerine sürgüne gönderildi. Yaltaklanma ve tehditlere başvurarak Bona'yla uzlaştı ve en güçlü danışmanı Ciccio Simonetta'nın idam edilmesini sağladı (1480). Kısa bir süre sonra da Bona'yı Milano'dan ayırmak zorunda bırakarak veğenin naipliğini üstlendi. Öteki İtalyan devletleri arasındaki rekabetten yararlanarak ve ince bir denge politikası izleyerek Milano'nun üstünlüğünü sağladı. Venedik'e güvenmediğinden, Floransa dükü Lorenzo de' Medici ile iyi ilişkiler geliştirdi; sonradan torunu Elisabetta'yı Gian Galeazzo ile evlendiren (1489) Napoli kralı I. Ferdinando ile ittifak kurdu. Kardinal olan kardeşi Ascanio'nun yardımıyla, Borgia ailesinden gelen Papa VI. Alexander'in desteğini kazandı. Ferrara dükünün güzel ve eğitilmiş kızı Beatrice d'Este ile evlendi (1491).

Sanatçılarla bilgileri korumasına alan Ludovico, dükük sarayını yalnızca İtalya'nın değil, Avrupa'nın en seçkin kültür odağı durumuna getirdi. Leonardo da Vinci, mimar Donato Bramante ve daha birçok ressam, şair ve müzikçiye Milano'da topladı.

Saraydaki etkisinden rahatsız olan Dük Gian Galeazzo'nun Pavia'ya yerleşmesi ve Elisabetta'nın yardım için dedesi I. Ferdinando'ya başvurması üzerine, Kutsal Roma-Germen imparatoru I. Maximilian ve Fransa kralı VIII. Charles ile ittifak kurma yoluna gitti. Yüklü bir para karşılığında Maximilian'dan Milano düküğü unvanını aldı ve Gian Galeazzo'nun kardeşi Bianca Maria'yla evlenmesini (1494) sağladı. Ayrıca Napoli Krallığı'nı ele geçirmek isteyen VIII. Charles'a yardım vaadinde bulundu. Ama Charles'ın Napoli'ye düzenlediği seferin (1494-95) İtalya'da yarattığı karışıklıktan tedirgin olarak, Venedik'in öncülük ettiği birliğe katıldı. Fransız kuvvetlerinin İtalya'dan çıkarılmasıyla daha güçlü bir konuma kavuştu. Bu arada Gian Galeazzo ile Ferdinando'nun ölümü (1494) ve Charles'la yeniden sağlanan barış, Milano'daki yönetimini pekiştirdi.

VIII. Charles'ın ölümünden (1498) sonra Fransa tahtına ilk Milano dükünün soyundan gelen XII. Louis geçti. Dükük üzerinde hak iddia eden Louis, Ludovico'nun vergilerinden yılmış olan Milano halkının ve Venedik'in desteğiyle düküğü kolayca ele geçirdi. Fransız yönetimi çok geçmeden Milanoluların tepkisini çekti. Maximilian'a sığınmış olan Ludovico, Alman ve İsviçreli paralı askerlerle düküğü yeniden egemen olmaya çalıştı. Ama İsviçreli paralı askerlerin kritik bir noktada çarpışmaktan kaçınmasıyla girişimi boşa çıktı. Nisan 1500'de İsviçreli kılığında kaçmaya çalışırken Fransızlarca yakalandı. Hapsedildiği Loches Şatosu'ndan kaçma çabaları sonuçsuz kaldı ve orada öldü.

Ludovico yüzyıllar boyunca İtalya'nın Fransız egemenliğine girmesine yol açan kişi olarak değerlendirildi. Bunda Macchiavelli'nin ona yönelttiği "VIII. Charles'a davetiye çıkarma" suçlaması önemli rol oynadı. Ulusal bütünlük ve bağımsızlık düşüncesini vurgulayan sonraki tarihçiler de aynı yaklaşımı benimsedi. Ludovico'yu Rönesans döneminin koşulları içinde değerlendiren çağdaş tarihçiler ise onun yöneticiliğini, sanat ve bilim koruyuculuğunu öne çıkarma eğilimindedir.

Sforzesco Şatosu, İtalya'nın Milano kentinde, Francesco Sforza'nın 15. yüzyılda yaptırdığı şato. Günümüzde Antik Çağ Sanatları Müzesi, Müzik Aletleri Müzesi ve

Resim Galerisi gibi bölümlerde sergilenen çeşitli sanat koleksiyonlarını barındırmaktadır. Michelangelo'nun yarım kalan son yapıtı "Rondanini Pietası" da buradadır. Mantegna, Giovanni Bellini, Filippo Lippi, Correggio ve Pontormo gibi Rönesans ve 17. yüzyıl İtalyan ustalarına ait yapıtların yer aldığı Resim Galerisi'nde, Fransız ve Felemenk yapıtlarından oluşan güzel bir koleksiyon da vardır.

sfumato (İtalyanca *fumo*: "duman"), resim sanatında biçimlerin dış çizgileriyle fon arasındaki yumuşak geçişleri belirten terim. Erken Rönesans resminde görülen kesin dış çizgileri yumuşatan Leonardo da Vinci böylelikle *sfumato*'yu ilk kez uygulamıştır. Giorgione de bu teknikten yararlanmıştır.

Scambati, Giovanni (d. 28 Mayıs 1841, Roma - ö. 14 Aralık 1914, Roma, İtalya), piyanist, orkestra şefi ve besteci. İtalya'da 19. yüzyılın ikinci yarısında enstrümantal ve senfonik müziğin yeniden canlılık kazanmasında rol oynamıştır.

Liszt'in öğrencilerindendi. Resitallerinde İtalya'da o güne değin fazla çalınmamış Alman bestecilerin yapıtlarını yorumlayarak dikkati çekti. 1866'da Roma'da bir orkestra kurarak, Beethoven'ın *Üçüncü (Eroica) Senfoni*'siyle Liszt'in *Dante Senfoni*'sini İtalya'da ilk kez çaldırdı. Beethoven'ın *Beşinci Piyano (Imparator) Konçertosu*'nu da İtalyan dinleyicisine tanıttı; konserde solo partiyi kendisi çaldı. 1867'de Roma Dörtlülük Derneği'nin kurulmasına yardımcı oldu. Son yıllarında öğretmen olarak çalıştı ve 1876'da Roma'daki ilk devlet müzik okulunun kurulmasında rol oynadı. Oda müziği parçaları, şarkılar, küçük piyano yapıtlarından başka bir *Requiem Missa*, iki senfoni ve bir piyano konçertosu besteledi.

sgraffito bak. kazıma tekniği

Shaanxi, Wade-Giles yazımında SHEN-HSI, Çin'de yönetim bölgesi (*sheng*). Huang Irmağının (Sarı Irmak) batısında, İç Moğolistan'ın güneyinde yer alır. Yüzölçümü 195.800 km², yönetim merkezi Xi'an'dır (Changan).

Shaanxi'nin kuzey kesimi, Çin'in en eski yerleşim bölgelerindendir. Mezolitik kalıntıların bulunduğu bu bölge, Çin Seddi'nin Ordos Çölüne kadar olan bölümünün de içine alır. İÖ 221'den Tang hanedanına (618-907) değin Shaanxi, ülkedeki ulaşım ağının odağı durumundaki zengin ve yoğun nüfuslu bir bölgeydi; bu dönemde siyasal önemi de büyüktü. Ama refahının temeli olan sulama sistemi giderek bozuldu; aşınım ve ormanların yok olmasıyla toprağın verimliliği azaldı. Sonraki bin yıl boyunca Shaanxi, Çin'in en yoksul ve geri kalmış bölgesi durumuna geldi. 1279'da başlayan Moğol egemenliği altında bugünkü yönetsel sınırlarına kavuştu. 19. yüzyıl boyunca ve 20. yüzyılın ilk yarısında art arda gelen savaş, açlık ve kuraklık, bölgenin gelişimini bir kez daha durdurdu. Sonunda Uluslararası Açıkla Mücadele Örgütü'nün yardımıyla Wei Irmağı vadisindeki sulama sistemi yenilendi. Ardından Longhai demiryolu bölgenin içlerine ulaştı.

Yerel bir Mandarin lehçesi konuşan Shaanxi halkının tamamına yakını Han Çinlisidir. Nüfus, Wei ve Han Shui vadilerinde yoğunlaşmıştır. Güney ve kuzeybatıda Müslüman azınlıklar yaşar. Başlıca kentler Xi'an, Baoji, Xianyang, Tongchuan ve Hanzhong'dur.

Güneyde pirinç, mısır, kış buğdayı, çay, Çin odun yağı ve turuncgiller yetiştirilir. Yoğun tarım yapılan Wei Vadisinin başlıca

Ludovico Sforza, Sforzesca Altar Panosu'ndan ayrıntı; Brera Resim Galerisi, Milano
Alinari-Art Resource/EB Inc.

ürünleri pirinç, yüksek nitelikli kış buğdayı, iktün, pamuk, darı, arpa, mısır, kocada- rı, kenevir ve susamdır. Kuzeyde geniş kömür yatakları bulunmakla birlikte, az sayıda modern madencilik işletmesi vardır. Kömür dışında altın, manganez ve başka madenler de çıkarılır. Xi'an dışında sanayi pek gelişmemiştir; pamuklu dokuma ve elektrik donanımı üretilen kentte makine ve kimya sanayileri de kurulmuştur.

Tarihöncesinden beri ana doğu-batı yolu- nun bir bölümünü oluşturan Wei Vadisin- den, Kuzey Çin Ovasından Gansu'ya ve batıdaki bozkırlara giden karayolları geçer. Xi'an'da bu yollar, güney ve güneydoğuya, kuzeydeki Ordos bölgesine, kuzeydoğuda Fen Irmağı vadisi ile Shanxi'ye gidenlerle keşir. Shaanxi'nin kuzey kesimine ulaşım kısıtlıdır. Nüfus (1990) 32.882.403.

Shaba, eskiden (1972'ye değin) KATANGA, Zaire'nin güneydoğu kesiminde bölge. Do- ğuda Tanganika Gölü, güneyde Zambia, batıda da Angola ile çevrilir. Yüzölçümü 496.965 km²'dir. Tanganika, Haut-Lomami, Lualaba ve Haut-Shaba adlı kırsal altbölge- lere ayrılır. Bölgedeki başlıca kentler, yön- etim merkezi Lubumbashi ile Likasi ve Kolwezi'dir. Yörede geniş bakır, kobalt, uranyum, çinko, kadmiyum, gümüş, ger- manyum, kömür, altın, demir, manganez ve kalay madenleri vardır; bölgenin adı da Svahili dilinde "bakır" anlamına gelir. 20. yüzyıl başındaki kalkınma çabaları sonu- cunda yörede birçok madencilik ve sanayi kasabası ile ulaşım ve haberleşme ağları kuruldu. Böylece Shaba, başkent Kinşasa' dan sonra ülkenin en çok sanayileşmiş bölgesi durumuna geldi. Bölgede ayrıca pamuk, tütün, mısır ve sebze yetiştirilir, hayvancılık yapılır. Upemba ve Kundelun- gu ulusal parkları bölge sınırları içindedir. 1885'te Belçika sömürgesi olan bölge, 1972'deki bağımsızlığa değin birçok çatı- maya sahne oldu. Madencilik sektörüne egemen olan yabancıların desteklediği Moi- se Tshombe önderliğinde 1960'ta bağımsız- lığını yeni kazanan Kongo'dan ayrıldı. 1963'te bölge yeniden cumhuriyete katılınca Angola'ya sığınan bazı ayrılıkçılar, 1977'de ülke topraklarına saldırılar düzenlediler. Çatışmalar daha sonra da sürdü.

Shabelle Irmağı bak. Şebeli Irmağı

shabunder, Farsça ŞAHBENDER. Malay devletlerinde, tüccarlarla limanları denetle- yen ve gümrük vergilerini toplayan yetkil. Sözcüğün Farsça-Arapça kökenli olmasına karşın, bu makam Malay Yarımadasında Müslüman tüccarların gelişinden önce de bulunuyordu. 15. yüzyılda Malaka Sultanlı- ğı'nın ticari ilişkilerinin genişlemesi üzerine, Malay Takımadaları, Çin, Batı Hindistan ve Güneydoğu Hindistan'dan gelen tüccarları denetleyecek dört *shabunder* atanmaya baş- ladı. Bu yetkililer genellikle ticaret yapılan ülkelerin uyrukları arasından seçilirdi. Sul- tanlığın refahının temelini dış ticaret olu- şturduğundan *shabunder*'lik önemli bir ma- kamdı. Hiyerarşide, sultana danışmanlık yapan güçlü Dörtler Konseyi'nin hemen altındaki sekiz büyük yönetici arasında yer alırlardı. Ücret olarak, topladıkları liman vergileri üzerinden yüklüce bir komisyon alırlardı. Malaka'nın çöküşünden sonra *shabunder*'lik bütün Malay devletlerine yayıldı ve 19. yüzyıl sonlarında İngiliz bürokratla- rın bu görevi devralmasına değin işlevini sürdürdü.

Shackleton, Sir Ernest Henry (d. 15 Şubat 1874, Kilkea, Kildare, İrlanda - ö. 5 Ocak 1922, Grytviken, Güney Georgia), Güney Kutbu'na ulaşmayı deneyen İngiliz kâşif.

Deniz ticaret filosauna 1890'da girdi; 1901'de Kraliyet Deniz Kuvvetleri Yedek Birlikleri'nde asteğmen oldu. Kaptan Ro- bert Falcon Scott'un İngiliz Ulusal Antarkti- ka Seferi'ne (1901-04) katıldı; Ross Buzla- sında 82°16'33" güney enlemine ulaşıl- mak yolculuğunda Scott ve Edward Wilson ile birlikte yer aldı. Sağlığı bozulunca, Mart 1903'te "Morning" adlı destek gemisine aktarıldı. Ocak 1908'de İngiliz Antarktika Seferi'ni (1907-09) yönetmek üzere yeniden Antarktika'ya döndü. Buz nedeniyle VII. Edward Yarımadasındaki konaklama hede- fine ulaşamayınca kışı McMurdo Boğazın- daki Ross Adasında geçirdi. Bir kızak grubunun başında Güney Kutbu'nun 156 km yakınına kadar ilerledi. T. W. Edge- worth David yönetimindeki bir başka grup Güney Magnetik Kutbu yöresine ulaşmayı başardı. Ayrıca İngiliz tahtı adına Victoria Land Platosuna sahip çıkıldı.

Shackleton daha sonra İngiliz İmparator- luk Trans-Antarktika Seferi'yle (1914-16) Güney Kutbu üzerinden Antarktika'yı aş- maya çalıştı. Ama sefer gemisi "Endurance", Caird kıyısı açıklarında sıkıştı ve 10 ay süreyle sürüklendikten sonra buz bloklarının basıncı- la parçalandı. Sefere katılanlar beş ay daha buzlar üzerinde akıntıyla sürüklendi ve so- nunda botlarla Güney Shetland Adalarındaki Elephant Adasına çıktı. Shackleton ve beş arkadaş, bir balina teknesiyle 1.300 km yol alarak Güney Georgia'ya ulaştı ve yardım almak amacıyla adayı boydan boya geçti. Adamların Elephant Adasından ancak dör- düncü seferinde kurtarabildi. Daha sonra "Quest" gemisiyle Shackleton-Rowett An- tarktika Seferi'ne çıkmaya hazırlanırken, Gü- ney Georgia'da Grytviken'de öldü.

Shackleton'ın *The Heart of the Antarctic* (1909; Antarktika'nın Kalbi) ve Trans- Antarktika Seferi'ni anlattığı *South* (1919; Güney) adlı iki yapıtı vardır.

Shadwell, Thomas (d. 1642?, Norfolk - ö. 19 Kasım 1692, Londra, İngiltere), İngiliz oyun yazarı ve başşair. Töre komedileriyle ve John Dryden'in yergilerinin hedefi ola- rak tanınır.

Cambridge'de ve Londra'da Middle Tem- ple'da öğrenim gördü. Restorasyon'dan (1660) sonra saray çevresine girdi, oyun yazarı Sir Robert Howard ve kardeşi Ed- ward'la tanıştı. 1668'de yazdığı *The Sullen Lovers*'da (Somurtkan Aşkılar) onları alaya aldı.

Shadwell 18 oyun yazdı. Bunlardan *The Royal Shepherdess* (1669) pastoral bir oyun, *The Tempest* (1674; Fırtına) bir opera, *Psyche* (1674-75) bir trajedi, *The Libertine* (1675; Ahlaksız Adam) ise serbest nazımla yazılmış bir trajedydi. Juvenalis'in *The Tenth Satyr* (1687; Onuncu Satir) adlı yapıtını İngilizceye çevirdi, John Dryden'a karşı sert saldırı yazıları, başşair olunca da yeni yıl ve doğum günü odları yazdı.

Dryden ile dostlukları, 1678-79'daki siya- sal bunalım sırasında sona erdi. Shadwell o sırada papaya karşı görüşlere ve Anglikan rahiplere yönelik saldırılara yer verdiği *The Lancashire Witches*'i (Lancashire Cadıları) yayımlayarak Whiglerin yanında yer almış- tı. 1682 yılı boyunca her ikisi de üzer yergi yazdılar. Bunlardan Dryden'in *Absalom and Achitophel*'i (Abşalom ve Ahitofel) ve Shadwell'in *MacFlecknoe* adlı olaylı kah- ramanlık şiiri en ünlüleridir. Aralarındaki sorun hem siyaset, hem de tiyatro tekniği konusundaki görüş farklılığından kaynak- lanıyordu.

1688 Devrimi sırasında Dryden başşairlik ve kraliyet tarih yazarlığı görevinden uzak- laştırılınca Shadwell onun yerini aldı. Oyun-

larının çoğunu Ben Jonson'ın geliştirdiği tipler komedisi tarzında yazmayı sürdürdü. Bunlar Jonson'ın sanatı ile Fielding döne- minin gerçekçi romanı arasında bir köprü oluşturur. Shadwell'in çağın kötü alışkan- lıklarını ve budalalıklarını yerdığı *The Hu- mourist* (1670; Mizahçılar) adlı yapıtı başa- rılı olamadı. Daha sonraki oyunu *The Miser* (1671-72; Cimri), Shadwell'in yavaş yavaş töre komedisi anlayışına doğru kaydığını gösteren uyaklı bir Molière uyarlamasıydı. Bunu izleyen *Epsom-Wells* (1672) büyük bir başarı kazanarak yaklaşık yarım yüzyıl bo- yunca sahnelendi. *The Squire of Alsatia* (1688) orta sınıftan insanları ele alıyordu. *Bury-Fair*'de ise (1689), sonraki yıllarda Shadwell'in ününü gölgeleyecek olan popü- ler farsın etkileri görülüyordu. Son oyunu *The Scowrs* (1690), duygusal komedinin habercisi oldu.

Shaffer, (Levin) Peter (d. 15 Mayıs 1926, Londra, İngiltere), İngiliz oyun yazarı.

Cambridge'deki St. Paul's ve Trinity Col- lege'da öğrenim gördü. Önce bir yayınevini- de çalıştı; ardından kitap eleştirmenliği yaptı. Sağlam bir yapısı bulunan ilk oyunu *Five-Finger Exercise* (1960; Beş Parmak) ile kısa sürede ünlendi. 1962'de *The Private Ear ve The Public Eye* (Kalbin Sesi-Halkın Gözü) adlı ikili oyununu yayımladı. *The Royal Hunt of the Sun*'da (1964), İspanyol- larla İnkalar arasındaki çatışmayı betimledi. Işık akımına uğrayan kapkara bir odada geçen ve ustaca yazılmış bir fars olan *Black Comedy* (Kara Komedi) adlı yapıtı 1965'te sahnelendi. Akıl hastası bir seyyisin atlarla ilgili saplantılarını konu alan *Equus*'la (1973; Küheylan) hem izleyenlerin, hem de eleştirmenlerin övgüsünü kazandı. Bu oyunu 1977'de sinemaya uyarlandı. Shaffer 1979'da Ulusal Tiyatro'da oynanan ve Mo- zart ile Antonio Salieri arasındaki rekabeti konu alan *Amadeus* adlı oyunuyla çeşitli tiyatro ödülleri kazandı.

Shaftesbury (1. Kontu), Anthony Ash- ley Cooper, WIMBORNE ST GILES BARONU ASHLEY olarak da bilinir (1661-72) (d. 22 Temmuz 1621, Wimborne St. Giles, Dor- set, İngiltere - ö. 21 Ocak 1683, Amster- dam, Felemenk Cumhuriyeti), İngiliz si- yaset adamı. Cromwell Cumhuriyeti döne- minde Devlet Konseyi üyeliği (1653-54; 1659), II. Charles'ın hükümetinde de adalet bakanlığı (1672-73) gibi görevlerde bulun- muş, York dükü James'in tahta çıkmasını engellemeye yönelik girişimleri nedeniyle sürgüne gitmek zorunda kalmıştır.

Shaftesbury 1. kontu, J. Greenhill'in stüdyosunda yapılmış bir yağlıboya resimden ayrıntı, y. 1672-73; Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery Londra

Ailesinin Dorset ve Wiltshire'daki mülklerini devraldı ve genç yaşta siyasete atıldı. 25 Şubat 1639'da, I. Charles'ın mühürdarı olan Lord Coventry'nin kızı Margaret'la evlendi, ama karısı 10 yıl sonra öldü. 1640'ta Kısa Parlamento'ya (Nisan-Mayıs) seçildi. Aynı yıl Uzun Parlamento'ya seçildiyse de üyeliği onaylanmadı.

1642'de çıkan İç Savaş sırasında, 1643 yazına değin kralı desteklemeye yanaşmadı. Şubat 1644'te ise Parlamento'nun saflarına katıldı ve aynı yıl Dorset'teki harekâtlarda etkin rol oynadı.

1645-52 yılları arasında yürüttüğü çalışmalarla ilişkin fazla bilgi yoktur. 1650'de Exeter kontunun kardeşi Lady Frances Cecil'le evlenen Shaftesbury, hukuk reformu konusunda çalışan parlamento komitesine bağlı bir komisyonun üyeliğinde bulundu. 1653'te, Barebones Parlamentosu (Temmuz-Aralık) üyeliğine atandı. Bu parlamentonun Aralık 1653'te yetkilerini Oliver Cromwell'e devretme kararı almasına katkıda bulundu. Yönetim Belgesi doğrultusunda oluşturulan Protektora yönetiminde Devlet Konseyi üyeliğine atandı, ayrıca 1654'te toplanan ilk Protektora Meclisi'ne seçildi. Ama giderek askeri bir nitelik kazanan rejimi benimsemediğinden, aynı yılın sonunda Cromwell'den uzaklaşmaya başladı.

İkinci karısının 1654'te ölmesinin ardından ertesi yıl Southampton kontunun yeğeni olan Margaret Spencer ile evlendi. 8 Mayıs 1660'ta Avam Kamarası'nca oluşturulan ve II. Charles'ı Felemenk'ten ülkeye dönmeye çağırarak görevlendirilen 12 kişilik heyette yer aldı. Charles'ın dönmesinin ardından Privy Council (Özel Danışma Kurulu) üyeliğine getirildi. 1660-73 arasında II. Charles'ın yönetiminde görev alarak 1661'de Lord Ashley. 1672'de de Shaftesbury Kontu unvanlarını aldı. Bu dönemde zekâsı, çalışkanlığı ve konuşma yeteneğiyle kendini gösterdi. 1672-74 arasında Ticaret ve Yurtdışı Plantasyonlar Kurulu'nun başkanlığını yaptı. Aynı sıralarda filozof John Locke'la yakın bir dostluk kurdu ve onun yardımıyla Kuzey Amerika'daki Carolina eyaleti için bir anayasa hazırladı. 1672'de, Lincoln's Inn'deki kısa dönem dışında resmi hukuk eğitimi görmemiş olmasına karşın adalet bakanlığına getirilen Shaftesbury, dinsel kısıtlamaların yumuşatılmasını öngören Hoşgörü Bildirgesi'nin hazırlanmasında ve ticari rekabet nedeniyle çıkan 1672-74 arasındaki III. İngiliz-Felemenk Savaşı'nda etkin roller üstlendi. 1673'te, Katoliklerin üst makamlara getirilmesini yasaklayan birinci İnanç Bildirimi Yasası'nı destekledi. Kralın bir Katolik olan kardeşi ve vârisi York dükü James'in bir Katolikle evlenmesine karşı çıktı. Aynı yılın sonlarında da Charles tarafından görevden uzaklaştırıldı.

Shaftesbury sonraki yıllarda krala ve hâzinedarlığı üstlenen Danby'e karşı mücadele yürüten Whig muhalefetine en etkili siyasetçisi durumuna geldi. 1678'de Titus Oates'in, Katoliklerin Charles'ı öldürerek yerine James'i geçirecekleri yolundaki iddiasının yarattığı siyasal karışıklıklar sırasında denetimi ele geçirerek, güçlü bir parti örgütü oluşturdu ve parlamentoda çoğunluğun desteğini arkasına aldı. James'in tahta çıkmasını engellemek amacıyla Charles'ın gayri meşru oğlu olan kuklası durumundaki Monmouth dükünü tahtın vârisi yapacak bir yasa tasarısı hazırladı. Tasarı Avam Kamarası'nda onaylandı, ama kralın kesin olarak karşı çıkması üzerine Lordlar Kamarası'nda reddedildi. Shaftesbury 21 Mart 1681'de, silahlı yandaşlarıyla birlikte Oxford'daki

parlamentoya gitti. Ama Charles parlamento dağıtarak ülkede denetimi yeniden ele geçirmeyi başardı.

Shaftesbury 2 Temmuz 1681'de yakalanarak Londra Kulesi'ne hapsedildi. Vatan hainliğiyle suçlandıysa da kasımda mahkeme kararıyla aklandı. Hükümete karşı mücadeleyi sürdürme olanağı bulamayınca Kasım 1682'de ülkeden ayrıldı ve ertesi yıl öldü.

Shaftesbury (7. Kontu), Anthony Ashley Cooper, 1811-51 arasında LORD ASHLEY olarak da bilinir (d. 28 Nisan 1801, Londra - ö. 1 Ekim 1885, Folkestone, Kent, İngiltere), 19. yüzyılda İngiltere'de, toplumsal ve iş yaşamına ilişkin sorunlarda reform siyasetinin önderlerinden biri. Aynı zamanda İngiltere Kilisesi'ndeki Evanjelik hareketin önderidir.

1826'da Avam Kamarası'na giren Ashley, oy hakkının genişletilmesini öngören 1832 Reform Yasası'na karşı çıktı. Ama sonraki yıllarda Katoliklerin siyasal haklarını elde etmelerini ve 1846'da Tahıl Yasaları'nın kaldırılmasını destekledi. Akıl hastalarıyla ilgili parlamento komisyonunun 1828'de üyeliğine, 1834'te de başkanlığına getirildi. 1845'te, aklı dengesini yitiren kişilerin suçlu olarak değil, hasta olarak ele alınmasını öngören Akıl Hastalığı Yasası'nın çıkarılmasını sağladı. Richard Oastler ve Michael Thomas Sadler'in önderlik ettiği fabrika reformu hareketini destekledi. Sadler'in 1833'te seçimi kaybetmesinden sonra, dokumacılık alanındaki fabrikalarda işgününün 10 saate indirilmesine yönelik parlamentoda yürütülen mucadelenin önderliğini üstlendi. 1847 tarihli On Saatlik İşgünü Yasası, halk arasında Lord Ashley Yasası olarak bilinmekle birlikte, onun Avam Kamarası üyesi olmadığı Ocak 1846-Temmuz 1847 arasındaki dönemde çıkarıldı.

Kömür madenlerinde dört yaşındaki çocukların bile çalıştırıldığını saptayan Ashley, kadınların, kızların ve 10 yaşından küçük erkek çocukların toprak altındaki işlerde çalıştırılmasını yasaklayan 1842 tarihli Maden Yasası'nın çıkarılmasını sağladı. 1848-54 arasında, Genel Sağlık Kurulu'nun üyeliğini yaptı. Hükümetin kentlerde işçilere yönelik ucuz konut projelerini desteklemesi ve mevcut konutları denetlemesi için yoğun çaba harcadı. Kimsesiz çocukların eğitilmesine yönelik etkin çalışmaları sayesinde 300 bin yoksul çocuğun eğitim görmesini sağladı. Ayrıca İngiliz ve Yabancı Kitapı Mukaddes Şirketi'nin başkanlığını yürüttü, çok sayıda Genç Erkekler Hristiyan Birliği'yle İşçi Enstitüsü kurdu ve hem İngiltere Kilisesi'ni hem de Aynlık mezheplerin misyoner derneklerini mali olarak destekledi. İngiltere Kilisesi'nde geleneksel ayin düzeninin güçlenmesinden büyük kaygı duyarak Anglo-Katolik uygulamaları kısıtlayan Toplu İbadet Yasası'nın (1874) çıkarılması konusunda Benjamin Disraeli'ye yoğun destek sağladı.

Shagamu, Nijerya'nın güneybatısındaki Ogun eyaletinde kent. Ibu İmağı ile Eruwuru Çayı üzerinde, Lagos ve Ibadan kentlerinin arasında yer alır. Yoruba halkının Ijebu kolu tarafından 19. yüzyıl ortalarında kurulan Shagamu, kısa sürede Ijebu Remo Krallığı'nın önde gelen ticaret merkezlerinden biri oldu. 19. yüzyıl sonlarında önemini yitiren kent, Lagos-Shagamu-Ibadan karayolunun 1953'te, Benin kentine ulaşan yeni karayolunun da 1964'te açılmasından sonra bir ticaret merkezi olarak yeniden önem kazandı.

Nijerya'da yetiştirilen kola cevzinin büyük bölümü Shagamu'da toplanır. Kent çevresinde ihracata yönelik olarak kakao, kuu-

çuk, palmiye çekirdeği ve yağı üretilmekle birlikte, yerel ticaret yam, manyok, piriç, mısır, palmiye ürünleri, portakal ve soğana dayalıdır. Pamuklu dokumacılık ve yerli indigo (çivit) ile yapılan boyamacılık kentin başlıca geleneksel sanayileridir. Shagamu son yıllarda Nijerya manzaralarını içeren tahta oymalarıyla ün kazanmıştır. Halı tezgâhları ile 1978'de açılan bir çimento fabrikası kent ekonomisinin modern kesimini oluşturur. Yoruba *oba*'sının (kral) sarayı ile Ijebu Remo yönetim biriminin yönetsel binaları Shagamu'dadır. Kentte büyük bir cami ile Anglikan ve Metodist kiliseleri, öğretmen okulları ve bir hastane vardır. Shagamu, Ijebu-Remo Yerel Yönetim Meclisi'nin de merkezidir. Nüfus (1992 tah.) 106.000.

Shagari, Alhaji Shehu (Usman Aliyu) (d. y. 1924, Shagari, Nijerya), 1979-83 arasında Nijerya devlet başkanı.

Nijerya'nın kuzey kesiminde yaşayan Müslüman Fulani (Peul) halkından ve doğduğu köyü kurmuş olan kabilenin soyundandı. Kaduna'daki bir ortaokulda öğrenim gördü. Kısa bir süre öğretmenlik yaptıktan sonra 1954'te siyasete atıldı ve federal Temsilciler Meclisi'ne seçildi. Daha sonra birçok görevde bulundu; Nijerya'nın 1960'ta bağımsızlığına kavuşmasından sonra tüm hükümetlerde yer aldı. Askeri yönetim 1979'da sona erince, başlıca rakibi Obafemi Awolowo'yu küçük bir farkla geride bırakarak devlet başkanlığına seçildi.

1980'lerin başlarındaki uluslararası ekonomik bunalım Nijerya'yı derinden etkiledi. Ekonomiyi güçlendirmek için birçok önlem alan Shagari bütçeyi kısıtı, Uluslararası Para Fonu'na (IMF) başvurdu ve 1983'te 2 milyon yabancıyı ülkeden çıkardı. 1983'teki tartışmalı başkanlık seçimini kazandıysa da, ekonomik durum gittikçe kötüleşti ve yönetimdeki yolsuzluklar arttı. Tuğgeneral Muhammed Bahari komutasındaki bir askeri darbeyle 31 Aralık 1983'te hükümet devrildi ve Shagari tutuklandı.

Shahn, Ben, asıl adı BENJAMIN SHAHN (d. 12 Eylül 1898, Kaunas, Rus Çarlığı [bugün Litvanya'da] - ö. 14 Mart 1969, New York kenti, ABD), Rus asıllı ABD'li ressam ve grafik sanatçısı. Çeşitli toplumsal ve siyasal hareketleri desteklediği yapıtlarında gerçekçilikle soyutlamayı bir arada kullanmıştır.

1906'da ailesiyle birlikte New York kentine göç etti. 1913-17 arasında bir yandan bir

Shahn, Yousuf Karsh'in bir fotoğrafı, 1966
Karsh-Woodfin Camp and Associates

taş baskı ustasının yanında çıraklık ederken, bir yandan da gece lisesine devam etti. Daha sonra New York Üniversitesi'nde, New York City College'da ve New York'taki Ulusal Tasarım Akademisi'nde öğrenim gördü. 1925 ve 1927'de Avrupa'ya yaptığı gezilerde eski ustaların resimlerini tanıdı.

İlk önemli yapıtları Sacco-Vanzetti Davası'nı konu alan bir diziydi (1931-32), işçi önderi Tom Mooney'nin yargılanmasını konu alan diziydi (1932-33). 1933'te, New York Kenti Halk Yapıtları Sanat Projesi çerçevesinde İçki Yasası döneminin işlediği bir dizi yapıtı hazırladı. 1935-38 arasında da Tanımsal Güvenlik İdaresi adına ressam ve fotoğrafçı olarak görev yaptı.

1938-39 yıllarında, karısı Bernarda Brysen'la birlikte New York kentinde Bronx Posta Müdürlüğü'nün giriş salonu için bir dizi pano resmi hazırladı. Bunlar Amerikan yaşamının bir tür coğrafi panoramasını oluşturuyordu. En ünlü yapıtlarından "Seurat'ın Öğle Yemeği" (Bay ve Bayan Earle Ludgin Koleksiyonu, Hubbard Woods, Illinois), "Eltopu" (Modern Sanat Müzesi, New York) ve "Boş Arsa'yı" (Wadsworth Atheneum, Hartford, Connecticut) 1939'da gerçekleştirdi. 1950'lerin ortalarında yapıtlarında toplumsal eleştiriye daha az yer vermeye başladı.

Shaka (d. y. 1787 - ö. 22 Eylül 1828), Afrika'nın güneyindeki Zulu Krallığı'nın kurucusu Zulu reisi (1816-28). Tüm bölgeyi yakıp yıkan bir ordu kurmuştur.

Shaka, Zuluların reisi Senzangakona ile komşu Langenilerin öksüz prensesi Nandi'nin oğluydu. Anne ve babasının aynı klandan olmaları Zulu geleneğine aykırıydı. Bu durumun doğurduğu güçlük nedeniyle anne ve babası Shaka altı yaşındayken ayrıldılar. Nandi oğlunu yanına alarak Langenilere döndü. Shaka babasız bir çocuk olarak, annesini hor gören bir toplum içinde yetişti. 1802'de Langeniler Nandi'yi kovdular. O da güçlü Mpetwa Krallığı'nın alt klanlarından biri olan Dletsheni'ye sığındı. Shaka 23 yaşına geldiğinde, Mpetwa kralı Dingiswayo, Shaka'nın yaş grubunu askere çağırdı. Shaka altı yıl boyunca parlak bir savaşçı olarak Mpetwa Krallığı'na hizmet etti.

Senzangakona 1816'da öldü. Dingiswayo Shaka'yı, o sırada Beyaz Umfolozi Irmağı kıyısında yaşayan ve sayıları 1.500'den az olan Zuluların yönetimini üstlenmeye gönderdi. Zulular, 800'ü aşkın Doğu Anguni-Bantu kabilelerinin en küçüğüydü. Ama Shaka'nın başlarına geçmesiyle birlikte büyümeye başladılar. Sert bir yönetim kuran Shaka en küçük muhalefeti bile ölümle cezalandırıyordu.

Shaka'nın ilk işi orduyu yeniden düzenlemek oldu. Yaş gruplarına göre oluşturulan ve karargahları ayrı köylerde olan alaylar sistemine kurdu. Bu alaylar kalkanları üzerindeki işaretler, başlıkları ve takıları ile birbirlerinden ayırt ediliyordu. Shaka, Zuluların her savaşta kullandıkları belirli taktiler de geliştirdi. Topluca *impi* olarak anılan alayları *induna*'lar (subaylar) yönetiyordu.

Shaka yok etmek amacıyla dövüşüyor, yenilgiye uğrattığı kabilelerden geri kalanları Zululara katıyordu. Önce, Langeni'den başlayarak, çevredeki küçük kabileleri denetimi altına aldı. Çocukluğunun acıları içinde geçmesine neden olan adamları buldu ve onları köylerini çevreleyen kazıklara geçirdi. Bir yıldan kısa bir süre içinde Zulular ve orduları dört katına çıktı. 1817'de Dingiswayo'nun öldürülmesiyle Zuluların yayılmasının önündeki son engel de kalktı.

Shaka iki yıl içinde, kendisini tehdit edebilecek büyüklükte iki kabile olan Nduandue-ler ile Kuabeleri dize getirdi. Ardından, her yıl düzenlediği seferlerle Zulu topraklarının güneyinde yaşayan karmaşık kabileler ağını dağıttı. 1823'e geldiğinde bugünkü Natal bölgesi, yakılıp yıkılmış ve halkı kaçmış köylerden oluşuyordu.

Shaka'nın eylemleri kıyı bölgeleriyle sınırlı kalmıştı; ama dolaylı yoldan, 1820'lerin başlarında iç düzlüklerde yıkıma yol açan Difakane olayını doğurdu. Kabilelerin Zuluların gazabından kaçarak yerleşecek toprak aramaları, iç bölgelerin kabile yapısının yıkılmasına ve 2 milyon kişinin ölümüne yol açtı.

Annesinin 1827'de ölümü Shaka'yı çılgına çevirdi; ilk ağızda yaklaşık 7 bin Zuluyu öldürttü. Bir yıl boyunca hiçbir ürün ekilmedi, Zuluların temel besini olan süt bulunamadı. Tüm hamile kadınlar kocaları ile birlikte öldürüldü. Buzağılar anne yitirmenin acısını öğrensinler diye, binlerce süt ineği katledildi.

Shaka 1828 başlarında *impi*'yi güneyi yağmalamaya gönderdi. Savaşçılar Kap Kolonisi'nin sınırlarına kadar dayandılar. Döndüklerinde Shaka bu kez onları kuzeye gönderdi. Üvey kardeşlerinden Dingane ve Mhlangana, Mbopa adlı bir *induna*'nın da desteğiyle o yılın eylül ayında Shaka'yı öldürdüler.

Shaker mobilyası, 18. yüzyılın son çeyreğinde Amerika'daki dinsel Shaker kolonilerinde tasarlanan yalın görünümlü mobilya. Kendilerini komün yaşamına ve çilecilğe adanmış olan Shaker'lar, bir işi iyi yapmanın ibadet yerine geçeceğine ve her nesnenin görünümünün işlevine uygun olması gerektiğine inanıyorlar, mobilyalarını da bu doğrultuda yapıyorlardı. Her eşyayı yalnızca işlevine göre biçimlendiriyor, kakma ya da kabartma gibi her türlü bezemeyi gereksiz görüyorlardı.

Shaker'ların tasarım anlayışları dinsel inançlarından kaynaklanmakla birlikte, 100 yıl kadar sonra yaygınlık kazanacak olan işlevselsellik kavramıyla büyük benzerlikler taşıyordu. Örneğin yalın Shaker sandalyeleri hem sağlam, hem de hafif olduğu için odalar temizlenirken ya da ayınlar için büyük mekânlara gerektiğinde duvarlardaki çivilere asılabiliyordu. Aynı dönemdeki Avrupa etkilerinden bağımsız, bütünüyle Amerika'ya özgü bir üslupta çalışan Shaker mobilyacıları genellikle çam gibi ucuz yerel ağaçları kullanarak, yalın olduğu ölçüde tasarım bakımından da özgün ev eşyası ürettirler. Shaker akımı 19. yüzyılın ilk yarısında yavaş yavaş etkisini yitirdi ve koloniler dağıldı.

Shaker Yerli Kilisesi, Kuzeybatı Amerika Yerlileri arasında yaygın olan Hristiyanlaşmış peygamber kültü. Ann Lee'nin(*) öğretisinden kaynaklanan Shaker cemaatleriyle ilişkisi yoktur.

1881'de Washington'da Olympia yakınında doğuştan Katolik bir Yerli olan John Slocum adlı keresteci, bir bilinç yitimi sırasında Cennet'e gidip geldiğini ve yeni bir yaşam biçimini vaaz etmekle görevlendirildiğini ilan etti. Ertesi yıl karısı Mary'nin tutulduğu anı nöbet John'u hastalıktan koruyan Tanrı Ruhu olarak yorumlandı. Kurdukları Shaker Kilisesi cemaat içinde bazı yeniliklere girişti ve Yerlilerin geleneksel tedavi yöntemlerinin yerine, titreyip dans edilen ayinlerle tinsel şifa yöntemlerini yaygınlaştırdı. İlk başlarda çeşitli kıyımlara uğrayan grup üyeleri zamanla Oregon (1907), Washington (1910) ve California'da (1932) etkili oldular. 1970'lerde gerçekleştirilen bir örgütlenme ile 2 bin kadar üyesiyle 20 cemaat bir araya geldi.

Shaker'lar, ABD'de cemaat yerleşmeleri oluşturan, bekârlık kuralına bağlı binyılcı tarikat.

Shaker'ların kökeni, Fransız Camisardları'nın(*) titreyip bağırarak, dans edip şarkı söyleyerek ayin düzenleme geleneğini alan

köktenci İngiliz Quaker'larına dayanıyordu. ABD'de Shaker öğretisini Manchester'lı bir tekstil işçisi olan Ann Lee(*) yaygınlaştırdı. "Ann Ana" yandaşlarının da desteğiyle, Tannı'nın ikili doğasının dışıyanı ve Mesih'in ikinci bedenleşmesi olduğunu ilan etti. Bekârlığı tarikatın temel ilkesi durumuna getirdi. ABD'de beş yıl içinde birkaç bin yandaş kazandı. 1784'te Ann Ana ölünce Shaker'ların önderliğini Joseph Meacham ve Lucy Wright üstlendi. İki önder Shaker grubunun toplumsal örgütlenmesini biçimlendirdiler. İlk Shaker yerleşmesi New York'ta 1787'de New Lebanon'da kuruldu. Hareket bu merkezden New England boyunca batıya doğru Kentucky, Ohio ve Indiana'ya yayıldı. 1826'da sekiz eyalette 18 Shaker köyü kurulmuştu.

Kendilerine yakıştırılan aykırı görüşlerden ve pasifizm suçlamalarından dolayı sık sık kıyım uğrayan Shaker grupları, örnek çiftlikleri, zengin ve düzenli yerleşmeleriyle övgü topladılar. Bu yerleşmelerde yaşayanlar pek çok teknik icat gerçekleştirdiler. İlk kez Shaker'lar ambalajlayarak tohum pazarladılar; bir dönem boyunca tıbbi bitki üreten en büyük grup Shaker'lardı. Shaker'ların toplanı evlerinin, samanlıklarının ve el sanatı ürünlerinin güzelliği ve işlevselliği Amerikan tasarım anlayışı üzerinde etkili olmuştur.

1840'larda 6 bin üyeye ulaşan Shaker hareketi daha sonra gerilemeye başladı. 1874'te cemaate üye toplayabilmek amacıyla fiziksel refahı ve tinsel değerleri vurgulayan reklamlar yapıldı. 1905'te cemaatin yalnızca bin üyesi vardı.

Shakespeare, William, SHAKSPERE olarak da yazılır (v. 26 Nisan 1564, Stratford-upon-Avon - ö. 23 Nisan 1616, Stratford-upon-Avon, Warwickshire, İngiltere), İngiliz şair ve oyun yazarı. Tiyatronun amacını Hamlet'in sözleriyle "doğaya ayna tutmak" olarak görmüş, insan doğasındaki her türlü duygu ve çatışmayı belleklerde yer edecek

Shakespeare, Martin Droeshout'un "Birinci Folio"nun kapağı için yaptığı oyma, 1623; Folger Shakespeare Kütüphanesi, Washington, D.C.
Folger Shakespeare Library, Washington, D.C.

sözcük ve imgelerle yansıtmıştır. Yalnız Elizabeth dönemi İngiltere'sinin değil, bütün dünyanın gelmiş geçmiş en büyük oyun yazarı olarak değerlendirilir; çeşitli dillere çevrilen ve bugün dünyanın en çok sayıda ülkesinde en sık sahnelenen oyunların yazarı olarak eşsiz bir konumu vardır.

Yaşamı ve çağı. Ticaretle uğraşan babası John Shakespeare kent meclisi üyesi, annesi

Mary Arden ise toplumun daha üst tabakasından toprak sahibi eski bir ailenin kızıydı. William Shakespeare büyük olasılıkla Stratford'un nitelikli ortaöğrenim kurumunda öğrenim gördü; Latince öğrendi ve bazı klasik yazarların yapıtlarını okudu. Daha sonra ise üniversiteye gitmedi. 1582'de Stratford'dan Anne Hathaway'le evlendi. 1583'te ilk kızı, 1585'te de biri erkek biri kız ikizleri doğdu. Nasıl geçirdiği bilinmeyen 7-8 yıllık bir aradan sonra 1592'de Londra tiyatro çevrelerinde adı duyulmaya başladı. Robert Greene gibi Londra'daki üniversiteli yazarların saldırılarına uğradığı bu yıllarda Southampton 3. kontu Henry Wriothesley gibi önemli dostlar da edindi. Veba salgını yüzünden Londra'da tiyatroların kapatıldığı yıllarda yazdığı *Venus and Adonis* (1592; *Venus ile Adonis*) ve *The Rape of Lucrece* (1594; *Lucretia'nın Kaçırılması*) adlı yayımlanmış ilk şiirlerini de Southampton'a adadı. 1594'te tiyatrolar yeniden açılınca daha önce oyunculuk yaptığı anlaşılan Chamberlain Topluluğu'na(*) (1603'ten sonra Kralın Oyuncuları) ortak oldu. Meslek yaşamının sonuna değin bu ünlü topluluk için yazdığı oyunların kazanç getirmesiyle yakından ilgilendi ve sağladığı gelirle hem Londra'da, hem de Stratford'da mülk edindi. Yaklaşık 1610'da Stratford'a dönmekle birlikte, Londra'daki ilişkilerini de sürdürdü.

Stratford'da saygın bir taşra beyefendisi, Londra'da ise başına buyruk bir sanatçı yaşamı sürdüğü anlaşılan Shakespeare, İngiltere'de yeni düşüncelerin ortaya çıktığı ve eski davranış ve düşünce biçimleriyle etkileşime girdiği bir dönemde ürün verdi. I. Elizabeth hâlâ Tanrı'nın yeryüzündeki vekiliydi; en yüksek soyludan en yoksul halka kadar herkesin yeri de belliydi. Ama ortaçağdan kalma bu düzen sorgulanmaya başlamış, Reform hareketi papanın, parlamento da kralın mutlak otoritesine karşı çıkarken toplumsal ve ekonomik düzen yükselen kapitalizmin etkisiyle sarsılmıştı. Eğitimin yaygınlaştığı, keşifler sonucunda yeni zenginliklerin ülkeye aktığı, ucuz baskı kitapların çoğaldığı ve İngilizcenin standartlaşarak saygın bir edebiyat dili sayılmaya başladığı bu dönemde insana, inançlara, devletin "kokuşmuşluğu"na, çağın "çılgınlığı"na ilişkin gerçekler belirdi. İnsanların ne yapmaları gerektiğinden çok ne yaptıklarıyla ilgilenilmeye başladı. Machiavelli'nin siyaset kuramı, Montaigne'nin 1603'te İngilizceye çevrilen *Essays*'i (*Denemeler*) İngilizleri etkiledi. Shakespeare özellikle 1603-06 arasında yazdığı oyunlarında I. James döneminin huzursuz, güvensiz, kuşkucu ortamını yansıttı.

Elizabeth döneminde Plautus, Terentius ve Seneca'nın Latince oyunları üniversitelerde okutuluyor, çeviri ve uyarlamaları okullarda oynanıyordu. Ama kökeni ortaçağ mucize oyunlarına dayanan güçlü bir yerli tiyatro geleneği de vardı. Chamberlain Topluluğu'nun işlettiği Globe Tiyatrosu'na Püritanlar dışında hemen her sınıftan halk geliyor, oyuncular ayrıca gösterilerini sahnelemek için saraya, üniversitelere, malikanelere çağırılıyordu. Toplu provolara çok az zaman ayrılabildiğinden, Shakespeare'in oyunlarında bütün önemli sahneler iki üç karakter arasında geçiyor ya da kalabalık bir sahnede bütün yükü bir karakter taşıyor. Tiyatro ve oyuncular kadar izleyiciyi de tanıma fırsatını bulan Shakespeare, oyunlarında sahne olanaklarının ve oyuncuların kişisel yeteneklerinin yanı sıra izleyicinin tepkilerini de titizlikle değerlendirdi. Bu

arada Latin yazar ve şairlerden, Christopher Marlowe'dan, İtalyan *commedia dell'arte* geleneğinden, folklor öğelerinden, Ben Jonson ve çevresinin sarayda yeni geliştirdiği mask oyunlarından etkilendi.

Şiirleri. Shakespeare büyük ustalığını ve zengin düş gücünü ortaya koyduğu *Venus and Adonis* ile *The Rape of Lucrece*'i Southampton'un desteğini kazanmak ve Londra'da üne kavuşmak amacıyla yazmıştı. *The Sonnets*'in (*Soneler*, 1985/*Tüm Soneler*, 1989) yayımlandığı 1609'da ise artık ünlü bir yazar, varlıklı ve saygın biriydi. Çoğunu 30-35 yaşlarında yazdığı sanılan bu 154 sone, Elizabeth dönemi sone dizilerinde genellikle görülen bir anlatı düzeni içinde sunulmamıştı. Anlatıdaki kopukluklar ve geri dönüşlere bakılırsa belki özgün sırası bozulmuş ya da belli bir öykünün anlatılması zaten amaçlanmamıştı. Bir bölümü açık seçik, bütün dünyaya seslenirken bazıları anlaşılacak kadar kişisel, neredeyse şifre gibiydi. Düş kınklığı, ayrılık, endişe, yabancılaşma, kendini suçlama ve başarısızlık gibi duygular işlenmiş, oyunlarında olduğundan daha sakın, normal insan yaşantısına daha yakın bir hava yaratılmıştı. Oyunlardaki tutku fırtınalarının yerini güçlü duyguların denetimli bir sanat formu içinde çözümlenmesi almıştı. Günümüze değin gizi çözülemeyen, dolayısıyla da tam olarak anlaşılamayan bu soneler gene de Shakespeare'in en çok ilgi gören yapıtları arasında kaldı. İnsan ilişkilerinin en özel yanlarını hiçbir sıklıkla kapılmadan inceleyen, insan özelemlerindeki trajediye ve zamanın insana karşı zaferine duyarlı güçlü şiirler olmaları, bunda önemli rol oynadı. Shakespeare'in "The Phoenix and the Turtle" adlı şiiri ise John Marston, George Chapman ve Ben Jonson'un "şiirsel deneme"leriyle birlikte Robert Chester'in *Loves Martyr*'inde (1601) yayımlandı.

Oyunları. Shakespeare'in oyunlarının ilk toplu baskısı 1623'te yapıldı. "Birinci Folio" olarak bilinen bu büyük boy baskıda yer alan 36 oyununa 1664 tarihli "Üçüncü Folio" baskısında *Pericles* de eklendi. Birinci Folio öncesinde bazı oyunları *quarto* denen küçük kitaplar halinde ayrı ayrı yayımlanmış, ama bunların çoğu birçok yanlış ve eksik içeriyordu. "Kötü *quarto*" denen bu baskılar oyuncuların rol defterlerinden, kısaltılmış sahne metinlerinden ve basımcıların tiyatroya oyunun metnini elde etmek amacıyla gönderdiği kişilerin notlarından derlenmişti. Oyunların yazılış ve ilk sahneleniş tarihleri de kesin olarak bilinmemekle birlikte daha sonra uzmanlar arasında bu konuda oldukça genel bir görüş birliğine varıldı.

Shakespeare'in ilk oyunları tarihsel oyun, komedi, intikam trajedisi ve romantik trajedi türlerindendi. Bunlardan Güller Savası'nı konu alan *The Whole Contention between the two Famous Houses, Lancaster and Yorke* (1589-92; *İki Ünlü Aile, Lancaster ve York Arasındaki Bütün Anlaşmazlık*) adlı iki bölümlük oyun Birinci Folio'da 2 *Henry VI*; 3 *Henry VI* adıyla ve VI. Henry'nin hükümdarlığının ilk yıllarının olaylarını anlatan 1 *Henry VI* ile birlikte yayımlandı. Shakespeare'in en kısa oyunu olan *The Comedy of Errors* (1592-93; *Yanlışlıklar Komedyası*, 1943, 1959), Plautus'un *Menaechmi*'sine (*İkizler*) dayanıyordu, ama ondan daha karmaşık bir yapıdaydı. *The Two Gentlemen of Verona*'nın (1594-95; *Veronalı İki Centilmen*, 1944) öyküsü bir İspanyol düzyazı romansından alınmış, öyküye yeni karakterler eklenerek aşkın yanı sıra dostluk teması da büyük ölçüde yüceltilerek işlenmişti. Genellikle gülürlü bir fars biçiminde sahnelenen *The Taming of*

the Shrew (1593-94; *Hırçın Kız*, 1934, 1946) gerçekte bir karakter komedisiydi. *Titus Andronicus* (1593-94) ve *Love's Labour's Lost*'u da (1594-95; *Aşkın Boşa Giden Emeği*) içeren bu ilk dönem oyunları içindeki en karmaşık yapıtı ise *Romeo and Juliet*'ti (1594-95; *Romeo-Jülyet*, 1938/*Romeo ile Juliet*, 1985, 1991). İtalyan Matteo Bandello'nun öyküsünden İngiliz şair Arthur Broke'un yazdığı (1562) uzun manzum öyküye dayanan *Romeo ile Juliet*, alışılmış bir genç aşıklar öyküsü ya da aşk trajedisi değildi. Öyküsünü Verona toplum yaşamı bağlamında, çeşitli izlenim ve yargılarla birlikte sunuyor, aşıkların ölümüyle değil, Capulet ve Montague ailelerinin barışmasıyla sona eriyordu.

Konularını İngiliz tarihinden alan oyunlarında Shakespeare, büyük ölçüde Raphael Holinshed'in *Chronicles*'ından (1587; *Vakayınameler*) ve Edward Hall'un *The union of the two noble and illustre famelies of Lancaster and York* (1548; *Soylu ve Parlak Lancaster ve York Ailelerinin Birliği*) adlı yapıtlardan yararlandı. Kendi içinde öyküsel bütünlüğü olan ilk tarihsel oyunu *The Tragedy of King Richard III* (1592-93; *Kral III. Richard Faciası*, 1947/*Kral Üçüncü Richard'ın Tragedyası*, 1965) cinayet, ihanet ve ikiyüzlülüğe kararlı tek bir karakter çevresinde kurulmuştu. 1590'ların ikinci yarısında yazdıklarında da benzer temalar geliştirilmekle birlikte karakterler daha derinlikli hale gelmiş, karşı görüşlere ve çarpıcı karşıtlıklara yer verilmişti. Bu grupta toplanan tarihsel oyunları *The Tragedy of King Richard II* (1595-96; *II. Richard*, 1992), *King John* (1596-97), ünlü Sir John Falstaff'ı tiplemesinin yaratıldığı 1 *Henry IV* ve 2 *Henry IV* (1597-98; *IV. Henry*, 1992) ile meslek yaşamının sonlarına rastlayan *Henry VIII*'e (1612-13; *VIII. Henry*, 1947) değin bu tür yapıtlarının sonucusu olarak kalan *Henry V*'ten (1598-99; *V. Henry*) oluşuyordu.

İngiliz tarihine ilişkin bu oyunlarından sonra Shakespeare, çok yönlü kişiliğiyle Elizabeth döneminde İngilizleri büyüleyen Julius Caesar üzerine yazmayı seçti. *Julius Caesar* (1599-1600; *Jül Sezar*, 1912/*Julius Caesar*, 1930, 1991) adlı bu oyununda yalnızca üç sahnede görünmesine ve oyun daha yaşanmadan öldürülmesine karşın Caesar bütün oyunu etkiliyordu. Bir ironi ustası olan Shakespeare bu dramatik yöntemle insan davranışlarını sorguluyor, çeşitli etkileşimleri ve bunların doğurduğu sonuçları ortaya koymayı amaçlıyordu. Altı yedli yıllık bir aradan sonra *Julius Caesar* gibi gene Plutarkhos'un yapıtlarından yararlanarak iki Roma trajedisi daha yazdı. Bunlardan, zengin şiirsel dili özellikle çarpıcı olan *Antony and Cleopatra*'da (1606-07; *Antuvan ile Kleopatra*, 1921/*Antonius ile Kleopatra*, 1944, 1988) sorunları büyüterek ortaya koymakla birlikte, karakterlerin kendilerini açığa vurduğu uzun monologlara yer vermedi; buna karşılık Kleopatra'nın ölüme hazırlanmış son sahneyi büyük bir trajik yoğunlukla tek bir karakter üzerine kurdu. Monologları daha da azalttığı *Coriolanus*'ta (1607-08; *Coriolanus Faciası*, 1942/*Coriolanus*, 1945) ölümünün kaçınılmazlığı karşısında söyleyecek söz bulamayan kahramanın görüldüğü sessiz anları, umutsuzluğun şiddetini ortaya koymak için eşsiz bir ustalıkla kullandı.

Shakespeare'in *Romeo ile Juliet*'ten sonraki oyunlarının türlerine göre sınıflandırılması içinde büyük komedileri olarak anılan yapıtlarından *The Merry Wives of Windsor* (1600-01; *Windsor'un Şen Kadınları*, 1945) dışında hepsi, İlyria, Venedik, Atina gibi adlar taşısa da, düşsel bir ülkede geçiyordu.

Genellikle büyü öğeleri, olay akışını tersine çeviren beklemedik sahne dışı gelişmeler, mucizevi dönüşümler, cinsiyetli gizlenen karakterler, birbirine tıpatıp benzeyen ikizler üzerine kurulu bu komediler, aşk ve evlilik gibi insan yaşamının daha özel yanlarına ilişkindir. Komedinin kurgusu içinde birçok öykü iç içe geçmiş, olaylar gelişirken bir grup karakterden bir başkasına geçilerek izleyicinin bunlar arasında bağ kurması ve açıklamalara yönelmesi beklenmiştir. İzleyicinin beklentisine uygun biçimde genellikle evlilikle son bulan düşünsel düzeyde bütünlüklü bu komediler, bir dans ya da satranç oyunu gibi zarif ve karmaşıktır. Ama oyunun sonu yaklaşırken varılan genel çözümde bazen önemli karakterler dışta bırakılmış, kural olarak hepsi bir araya getirilen karakterlere katılmamıştır. Bunun en önemli örneği, ayrıntıların inandırıcılığıyla da dikkati çeken *The Merchant of Venice*'deki (1596-97; *Venedik Taciri*, 1930, 1973) Yahudi Shylock'tu. *As You Like It*'te (1599-1600; *Nasıl Hosunuza Giderse*, 1943/*Beğendiğiniz Gibi*, 1943) son danstan önce sahneyi terk eden Jaques ve bu büyük komedilerin en acıklısı olan *Twelfth Night*'teki (1601-02; *On İkinci Gece*, 1932, 1988) Malvolio ile budala Feste de, dışta kalan karakterlerdi. Yumuşak, ince duyguların keskin nükteli bir dille aktarıldığı, çift anlamlılık ve hızlı düşünsel geçişlerin ustalıkla diyalogların içine yerleştirildiği ve zengin imgelerin yaratıldığı bu komedilerde Shakespeare'in en büyük başarısı izleyiciyi oyundaki her yeni gelişmeye ortak etmesiydi. Doğallıktan görünüşteki bütün uzaklaşmaya karşın, şaşırtıcı bir gerçeklik ve inandırıcılığa ulaşılmıştı. *A Midsummer Night's Dream*'de (1595-96; *Yaz Ortasında Bir Gecelik Rüya*, 1936/*Bir Yaz Gecesi Rüyası*, 1944/*Bir Yaz Dönümü Gecesi Rüyası*, 1944/*Bahar Noktası*, 1981) periler kralı ve kraliçesi tartışırken Titania'nın konuşması, tam bir kargaşa içindeki dünyayı aklı getiriyordu. *Much Ado About Nothing*'de de (1598-99; *Kuru Günlük*, 1944, 1967) diyalogların ardına görünürden çok derin bir sevgi, özlem, cinsellik, huzursuzluk ve mutluluk gizlenmişti.

Shakespeare'in büyüklüğünün en açık göstergesi sayılan dört büyük trajedisinin hem daha önce yazdığı *Julius Caesar*, hem de sonra yazdığı *Antony and Cleopatra* ve *Cortolanus*'la ortak yanları vardı. Genellikle öbür olgun trajedileri kadar başarılı bulunmayan *Timon of Athens* ise (1607-08; *Atinalı Timon*, 1944, 1985) bir olasılıkla son hali verilmeden bırakılmıştı. Bu dört büyük trajedinin ilki olan *Hamlet* (1600-01; *Hamlet*, 1908, 1944, 1990/*Hamlet Danimarka Prensi*, 1941) özellikle ahlak sorunlarının sunulduğu sanatsal denge açısından çok başarılıydı. Sorunlar karşısında ahlak açısından kesinlik değil, belirsizlik vardı. Öç alma teması ise ahlakın yanı sıra duygusal gerekçelerle yüklenmişti. Edebiyatta efsane haline gelen Hamlet, oyunun çeşitli yerlerinde oyuncu rolünde görülen bir kahramandı. Shakespeare'in bir sonraki büyük trajedisi *Othello*'daki (1604-05; *Othello*, 1931, 1943, 1985) İago da "dürüst adam" rolünü oynamaktan haz duyan kötü karakterdi. Daha önce birçok komedisinde, görünüşe aldanıp mantığı yerine tutkularıyla davranma temasını kullanan Shakespeare, *Othello*'da bu tür davranışların gülünç değil, acıklı sonuçlar doğurabileceğini gösterdi. 20. yüzyılda bir süre *Hamlet*'in başarısına rakip olan *King Lear* (1605-06; *Kral Lir*, 1912 / *Kral Lear*, 1937, 1986) kronolojik bir yapıda sunulmakla birlikte başından beri çilginlik belirtileri gösteren kralın kişiliğine ağırlık veren, iyilik ve umuttan çok karamsarlığı ve nihilizmi öne çıkaran bir oyundu. Kahrama-

nın kişiliğindeki zayıf yanların onu kaçınılmaz olarak yok ettiği bu trajedilerin sonuncusu olan *Macbeth*'in (1605-06; *Makbet*, 1908/*Macbeth*, 1931, 1946, 1989) konusu, suçların en büyüğü sayılan kralı öldürmekti. İngilizlerin yüzyıllardır unutmadığı Barut Komplosu'nun(*) hemen ardından yazılan oyunda dehşet verici canice bir hırs, son derece şişirsel bir anlatım ve karıkoca canilerin insan yanlarının vurgulanması yoluyla, farklı bir iyilik-kötülük görüşüne dönüştürülmüştü.

Shakespeare'in Elizabeth'in ölümünden hemen önceki yıllardan başlayarak yazdığı üç "kara" komedisi olan *Trilulus* ve *Cressida* (1601-02; *Trilulus ile Kressida*, 1956, 1986), *All's Well That Ends Well* (1602-03; *Yeter Ki Sonu İyi Bıtsın*, 1988) ve *Measure For Measure* (1604-05; *Ölçüye Ölçü*, 1935 / *Kısa Kısa*, 1976) dönemin artan huzursuzluğunu ve sağlıksız dünya görüşünü yansıtıyordu. "Romanslar" olarak bilinen son oyunları ise olgunluk döneminin gerçekçiliğinden ayrıldığı ve karşıt öğeleri uzlaştırmaya yöneldiği trajikomik *Pericles* (1608-09; *Pericles*, 1992), *Cymbeline* (1609-10), *Winter's Tale* (1610-11; *Kış Masalı*, 1979), *The Tempest* (1611-12; *Fırtına*, 1935, 1964) ve *Henry VIII* oldu. *Two Noble Kinsmen* (1612-13; *İki Soylu Akraha*) *Henry VIII* oyununa da katkıda bulunduğu ileri sürülen John Fletcher'le ortak yapıtı olarak 1634'te yayımlandı.

Değerlendirme. Shakespeare günümüze değin yalnızca İngiliz tiyatrosu için değil, Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden birçok oyun yazarı, yönetmen, sahne tasarımcısı, besteci, koreograf için de esin kaynağı oldu. İngiltere'de pek az oyuncu Shakespeare rollerinde görünmeden ünlenebildi. Çehov *Çayka*'da (1896; *Martı*) *Hamlet*'e gönderme yaparken Brecht *Der aufhaltsame Aufstieg des Arturo Ui*'de (1941; *Arturo Ui'nin Yükselişi*) *Richard III*'ün bir parodisini Max Erisch *King John*'un bir uyarlamasını, André Gide ise *Hamlet*'in basitleştirilmiş bir çevirisini yaptı. Bernard Shaw *Cymbeline*'in son perdesini yeniden yazdı; Edward Bond da *King Lear*'i, *Lear* (1971) adlı kendi oyununun çıkış noktası olarak kullandı. Shakespeare'in oyunları Verdi'nin *Otello* operasına, *The Taming of the Shrew*'ya dayanan *Kiss Me Kate* müzikaline, çeşitli *Romeo ve Juliet* balelerine, birçok sinema ve televizyon yapımına konu oldu. Ama Shakespeare, pek azı dışında oyunlarının öyküsünü kendi yaratmamıştı. Özgünlüğü büyük ölçüde kullandığı kaynaklardaki tiyatroyla uyumsuz öğeleri ayıklamasından, sözü edilip geçilen tipleri inandırıcı karakterler olarak geliştirmesinden, yeni karakterler yaratmasından, kurguyu değiştirerek karşıtlıkları etkili hale getirmesinden, diyaloglarının yoğunluğundan ve geniş felsefi yaklaşımından kaynaklanıyordu. Oyunlarını hep sahnelenmek için yazmış, bir repertuar tiyatrosunun profesyonel oyun yazarı olarak edebi ünden çok ticari başarı peşinde koşmuştu. Ama Ben Jonson gibi çağdaşları tarafından edebiyatçı olarak da övülmüştü. Gerçekten de sözcük ve imgeleriyle olduğu kadar ses, ritim ve ölçü kullanımıyla, satırlarının vurgusu, düzeni ve lirikliğiyle de sayısız okuru büyülemişti.

Shakespeare büyük bir edebiyatçı, buna karşılık yetersiz eğitim görmüş sıradan bir insandı. Kökeni ve yaşamıyla edebi başarısı arasındaki bu büyük uçurum, bu eşsiz yapıtların gerçekte Francis Bacon, Oxford 17. kontu Edward de Vere ya da Christopher Marlowe gibi başkaları tarafından yazıldığına öne sürülmesine yol açtı. Yaşadığı dönemde ve ölümünü izleyen uzun yıllar boyunca ise bu konuda hiçbir kuşku yoktu.

Sonradan bu tür savlarda bulunanların açıklamaları da ortaya yeni sorunlar çıkardı. Gene de Shakespeare'in hiçbir oyununun kendi el yazısıyla günümüze ulaşmamış olması, o günden bu yana İngilizcenin yanı sıra hem oyuncusu ve izleyicisiyle tiyatroların, hem de duygu ve düşünce kalıplarının çok değişmesi onun yaşama tuttuğu aynanın önünde koyulaşan bir bulut yarattı. Bugün Shakespeare araştırmalarından sağlanacak başlıca yarar bu perdeyi kaldırmak olabilir. Shakespeare'in oyunları Abdullah Cevdet'in 1908'deki ilk çevirilerinden sonra birçok ünlü yazar, çevirmen ve tiyatrocu tarafından Türkçeleştirilmiştir.

Shaki, eskiden SAKI. Nijerya'nın batı kesimindeki Oyo eyaletinde kent. Ogun Irmağının en önemli kolu olan Ofiki'nin kaynağının yakınında, Benin sınırından yaklaşık 60 km uzaklıkta yer alır. Başlangıçta Oyo İmparatorluğu'na bağlıydı. Eski Oyo'nun (Katunga) İlorin'den gelen Müslüman Fulanilerce yıkılmasından (1835) sonra, bir Yoruba mülteci yerleşmesi durumuna geldi. Yoruba iç savaşları sırasında İjaye savaşçılarına karşı kazanılan bir zaferle sabne oldu (1859). Günümüzde bir tarımsal ticaret (pamuk, piriç, tikağacı ve tütün) ve pamuk dokumacılığı merkezidir. Yörede iç tüketime dönük tatlıpatates, manyok, mısır, kacadarı, fasulye ve bamyada yetiştirilir. Sığır besiciliğini geliştirmek üzere kentte bir hayvancılık istasyonu açılmıştır. Kenti çevreleyen savanların ardında 488 m'lik bir adatepe yükselir. Nüfus (1992 tah.) 161.200.

Shan Platosu, Myanmar'ın doğu kesimini kaplayan kristalin kütle. Güneyde Tenasserim'e kadar uzanır ve Hint-Malay dağ sisteminin bir parçasını oluşturur. Ortalama yüksekliği 900 m'dir. Saluen Irmağı ve kollarıyla derin biçimde parçalanmıştır. Kurak ve seyrek nüfusludur. Kuzeyindeki kayalıkardan yakut, gökyakut ve başka değerli taşlar çıkarılır. Aynı ülkenin en büyük kurşun, çinko ve gümüş yataklarıyla geniş tikağacı ormanlarını barındırır.

Shandong, Wade-Giles yazımında SHANTUNG, Çin'de yönetim bölgesi (*sheng*). Sarı Deniz kıyısında ve Kore'nin karşısında yer alır. Shandong Yarımadası ile kuzey ve batıda Hebei, güneybatıda Henan, güneyde Anhui ve Jiangsu yönetim bölgeleriyle çevrili bir iç kesimden oluşur. Yüzölçümü 153.300 km², yönetim merkezi Jinan'dır.

İÖ 3000'lerde Neolitik bir kültür barındıran yarımada, Chunqiu (İlkbahar ve Sonbahar) döneminde (İÖ 770-476) siyasal ve askeri bir merkez durumuna geldi. Güneyindeki küçük devletlerden Lu, Konfüçyüs ve Mengzi'nin doğum yeri idi. Altı Hanedan döneminden (İS 220-589) başlayarak Kuzey Çin'in başta gelen denizcilik merkezi oldu ve bu konumunu yüzyıllar boyunca sürdürdü. 19. yüzyılda Huang Irmağının (Sarı Irmak) yatağındaki değişmelerle tarım alanlarındaki erozyon ve taşkın sorunları yoğunlaştı. 1855'te bir dizi taşkın ardından Shandong köylülerinin önemli bir bölümü Manchurya'ya ve İç Moğolistan'a göç etti. 19. yüzyılın son 10 yılında sırasıyla Alman, İngiliz ve Japon nüfuzuna giren Shandong, I. Dünya Savaşı'ndan sonra 1922'ye değin Japon işgalinde kaldı. Çin-Japon Savaşı (1937-45) sırasında Japonlar en ağır yenilgilerinden birine 1938'de Shandong'da uğradılar.

Shandong topraklarının yaklaşık üçte ikisini kapsayan iç kesimin ortasında Tai Dağını

çevreleyen tepelik bir alan yer alır. Bu tepeleri kuzey, batı ve güneyde Huang Havzası ile Kuzey Çin Ovasının verimli tarım arazileri kuşatır. Huang Irmağı güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda bölgeyi geçerek Bo Hai Körfezine dökülür.

Shandong'un nüfusu büyük ölçüde Kuzey Mandarin dili konuşan Han Çinlilerinden oluşur. Çeşitli yerlerde küçük Çinli Müslüman topluluklar yaşar. Nüfusun onda dokuzdan fazlası kırsal kesimde oturur. En büyük kentler Qingdao ve Jinan ile madencilik ve sanayi merkezi Zibo'dur.

Shandong'un çeşitlenmiş bir tarım ve sanayisi vardır. En önemli tarım ürünleri buğday, soya, kocadarı, dikenli darı, mısır, tatlıpatates, pamuk, tütün, yerfıstığı ve meyvedir. Bölgede yetiştirilen iri yerfıstığından yağ çıkarılır. İpekböcekçiliği çok eski bir geçmişe dayanır. Yarımada'nın Qingdao, Yantai, Weihai, Shidao ve Longkou gibi limanları ile Huang Irmağı deltası önemli balıkçılık merkezleridir. Yarımada'da kömür, demir cevheri, boksit, altın, petrol ve tuz çıkarılır. En önemli imalat merkezi olan Qingdao'da büyük bir dokumacılık tesisi, lokomotif atölyeleri, kimya, lastik ve makine fabrikaları bulunur. Kent birasıyla da ünlüdür. İpek kumaş, değerli taşlar ve el sanatları ürünleriyle tanınan Jinan'da ayrıca kamyon, tarım makineleri, imalat aletleri, ölçüm aletleri, kimyasal madde, kâğıt ve dokuma sanayileri vardır.

Shandong'da ulaşım ağırlıklı olarak demiryollarıyla sağlanır. Karayolları daha çok demiryollarına bağlantı amacıyla kullanılır. İç kesimde ırmak ulaşımı sınırlıdır. Nüfus (1990) 84.392.827.

Shandong sorunu, I. Dünya Savaşı'nı sonuçlandıran Versailles Barış Antlaşması'nda, Çin'in kuzeydoğusundaki Shandong bölgesinde daha önce Almanya'ya verilmiş özel ayrıcalıkların Japonya'ya devri konusunda ortaya çıkan anlaşmazlık. Devir işlemini onaylayan son karar Çin'de büyük tepkilere yol açarak, milliyetçiliğin yükselmesinde önemli rol oynadı.

Emperyalist devletlerin zayıflayan Qing hanedanından ayrıcalıkları koparmak için birbiriyle yarıştığı 1898'de, Almanya da Shandong Yarımadasının güneyindeki bir koyda bir deniz üssü kurma hakkını elde etmişti. I. Dünya Savaşı başladıktan sonra İtilaf Devletleri'nin yanında yer alan Japonya, yarımada'daki Alman çıkarlarını devralmanın yanı sıra Çin'e 21 maddelik bir talepler listesi sundu (1915). Bu talepler arasında, Çin'in Japonya'nın Shandong'daki özel konumunu kabul etmesi de yer alıyordu. Batı'dan gerekli desteği bulamadığı için Japonya'nın taleplerine boyun eğmek zorunda kalan Çin, Versailles'da Shandong'u eski konumuna kavuşturmayı umuyordu. Ama ilhaklara karşılıklı göz yumulmasına ilişkin gizli antlaşmalar nedeniyle, Japonya öbür devletlerin desteğini kolaylıkla kazandı. Savaş ağalarının egemen olduğu Çin'deki hükümet de bir miktar borç karşılığında gizlice Japonya'nın koşullarını kabul etti. Böylece Shandong sorunu Japonya'nın lehine sonuçlandı.

Woodrow Wilson'ın konferanstan önce ulusların kendi geleceğini belirleme hakkı ve dünya demokrasisi üzerine ettiği sözlerden etkilenen birçok Çinli, özellikle de öğrenciler konferansın kararı karşısında tam bir şaşkınlığa uğradılar. Çinli öğrenciler 4 Mayıs 1919'da bir kitlesel gösteri düzenlediler. O sırada Çin'de aydınların öncülük ettiği reform hareketi bu gösterilerle kitle-

sel bir boyut kazandı. Çin'in yeniliklere açılmasında önemli rol oynayan bu atılım daha sonra 4 Mayıs Hareketi(*) adı verildi.

Shandong Yarımadası, Çin'in doğu kıyısında yarımada. Shandong yönetim bölgesinin (*sheng*) doğu kesimini oluşturur. Bo Hai Körfezi ile Sarı Deniz arasında kuzeydoğu yönünde uzanır. Tepelik bir yüzeyi vardır. Ortalama yüksekliği yaklaşık 180 m olmakla birlikte Lao Dağlarında (*shan*) 1.112 m'ye ulaşır. Ekonomisinde balıkçılık önemli bir yer tutar. Düşük gelgitli kumsalları tuzla ya da yumuşakça üretme alanı olarak kullanılır. Dar kıyı ovalarında tahıl, tepelerde ise elma, üzüm, armut ve çay (yarımada'nın güney bölümünde) yetiştirilir. Yarımada'da zengin demir cevheri, magnezit ve altın yatakları vardır. Yarımada'nın kayalık ve girintili kıyıları, Çin'in en iyi limanlarından bazıları barındırır. Dokuma, otomobil tekerleği, vagon ve lokomotif gibi ürünlere dayalı bir sanayi merkezi ve büyük bir liman olan Qingdao yarımada'nın güneydoğusunda yer alır. Kuzeydeki Yantai limanında saat ve şarap üretilir.

Shang HANEDANI, YIN HANEDANI olarak da bilinir, tarihe geçmiş ilk Çin hanedanı. Efsanelerde sözü edilen Xia hanedanının ardından İÖ 18-12. yüzyıllarda ülkeyi yönetmiştir. Bu dönem efsanelerde İÖ 1766-1122 olarak gösterilir. Shanglara ilişkin bilgiler hem yazılı kayıtlara, hem de arkeolojik bulgulara dayanmaktadır.

Shang hanedanının merkezi Kuzey Çin Ovasıydı ve toprakları kuzeyde bugünkü Shandong, batıda ise bugünkü Henan yönetim bölgelerine kadar uzanıyordu. Shang krallarının art arda birçok yeri başkent edindikleri sanılmaktadır. Bu başkentlerden biri de büyük olasılıkla Zhengzhou kenti idi. İÖ 14. yüzyılda Anyang hanedanının sürekli başkenti oldu. Shang kralları ülkeyi valiler aracılığıyla yönetiyordu. Shang toplumu yerleşik bir soylular sınıfı ile tarımla uğraşan halk kitlelerinden oluşmuştu. Ekim işleri kralların yayımladığı bildirilerde belirtilen tarihlerde yürütülüyordu. Shangların 30'ar günlük 12 aydan oluşan gelişkin bir takvim sistemi vardı. Bu dönemde gelişmeye başlayan ilk Çin yazısında da takvim ayı "Ay" simgesiyle ifade ediliyordu. Hem Ay, hem de Güneş periyotlarını hesaba katan Shang takvimi, temel aldığı ay yılını güneş yılının mevsimlerine uyarlamak için artık aylar kullanıyordu.

Shangların Xia ya da kendilerinden önceki başka bir toplumdan devraldıkları anlaşılan gelişkin müzik çalgıları arasında kil okarina, taş çingiraklar, tunctan çanlar ve davullar bulunuyordu. Shang yazıtlarında davul anlamına gelen *ku* sözcüğü yer alırken, efsanelerde bambu kavalların kökleri Xia döneminden de önceye dayandırılmaktadır.

Shang dönemi mimarları sıkıştırılmış toprak zeminler üzerine odundan evler yapıyor, duvarları çubuklardan yapıp çamurla sıvıyor, damları da sazlarla örüyorlardı. Toprağa kazılan mezarların duvarlarındaki resim izleri dönem mükemmel tunc işleminde görülen bazı süslemeleri ve hayvan biçimlerini andırmaktadır. İlk tunc yapıtların ilkel niteliğine karşın, zamanla zarif tören eşyalarına ve dikkate değer servis ve mutfak gereçlerine kadar uzanan bir gelişim çizgisi izlenmektedir. Shang çömlekleri arasında gündelik amaçlarla kullanılan siyah ya da parlak kahverengi cilalı parçaların yanı sıra törensel ve dinsel amaçlarla kullanılan beyaz cilalı tabak ve kâseler de bulunuyordu.

Shang hanedanı döneminde yeşim oymacılığı oldukça ilerlemişti. Yeşimden tören

silahları yapıldığı gibi, gerçek silahlar için de parçalar üretiliyordu.

Shanglardan günümüze hiçbir edebiyat ürünü ulaşmamakla birlikte, kemiklere ve kaplumbağa kabuklarına kazılmış ya da fırçayla yazılmış çok sayıda kayıt, törensel yazıt, aile ve klan adı bulunmaktadır. Shang yazısında piktograf, ideogram ve fonogramlar kullanılıyordu. Bu kayıtlar, Çin'de bulunan en eski yazı örnekleridir.

Shang Kexi, Wade-Giles yazımında SHANG K'Ö-HSI (ö. 1676, Çin), Çinli komutan. Başlangıçta Ming hanedanının hizmetindeyken, 1634'te kuzeydoğudaki Mançuların safına geçti. Mançuların 1644'te Çin'i ele geçirecek Qing hanedanını başlatmasından sonra önde gelen komutanlar arasına girdi. 1649'da *pingnan wang* (güneyi sindiren prens) unvanıyla güneydeki Guangdong'u almaya gönderildi. Bu görevi yerine getirdikten sonra bütün askeri ve sivil yetkileri elinde tutmak üzere bölgenin valisi yapıldı. 1673'te imparatora başvurarak emekliye ayrılmak istedi. Guangdong'u merkezi yönetime bağlama hazırlıklarının başlaması üzerine, güneydeki bir başka bölgenin valisi olan Wu Sangui (1612-78) iktidarının kısıtlanacağı kaygısıyla ayaklandı. Güneydeki üçüncü komutan da ona katıldı. (Ayaklanma ancak 1681'de bastırıldı.) İmparatora bağlı kaldığı için en büyük oğlu tarafından hapsedilen Shang, başarısız intihar girişiminin ardından hastalanarak öldü. Çoğu Qing hanedanının hizmetinde çalışan toplam 23 oğlundan 11'i komutanlık, üçü de saray danışmanlığı yaptı.

Shang Xian, Wade-Giles yazımında SHANG-HSIEN, Çin'de Shaanxi bölgesinin (*sheng*) güneydoğu kesiminde kent. İl (*xi-an*) merkezi ve Shangluo yöresinin (*diqu*) yönetim merkezidir. Xi'an'ın (Changan) yaklaşık 90 km güneydoğusunda, Qin Ling Dağlarındaki birkaç geçitten birinin güney ucunda, Han Irmağının (*jiang*) kollarından Tan Irmağının kaynağının kıyısında yer alır.

Shangluo adını taşıdığı eski çağlardan beri Xi'an ile Orta Yangtze Irmağı bölgesi arasında önemli bir ulaşım merkezi olmuştur. İÖ 7. yüzyılda Jin yönetimindeydi. Qin yönetimi altında İÖ 5. yüzyılda il yapıldı. Bugünkü adını İS 266'da aldı. Daha sonra bir yöre yönetim merkezi oldu. Ming hanedanı altında bir süre il statüsüne indirildi (1368-1477). Ardından 1727'ye değin Xi'an'a bağlı kaldı. Bu tarihte bağımsız bir yöre olduysa da 1912'de yeniden il haline getirildi. "Tüccar" anlamına gelen adını, sakinlerinin çok eski tarihlerden beri ticaretle uğraşmasından alır. Yöresinde buğday, kocadarı, pamuk, indigo ve kereste üretilir, ayrıca küçük kömür yatakları bulunur. Başlıca sanayileri kâğıt üretimi ve pamuklu dokumadır. Nüfus (1970'lerin ortaları tah.) 10.000-50.000.

Shang Yang, asıl adı GONGSUN YANO, Wade-Giles yazımında KUNG-SUN YANO (ö. İÖ 338, Çin), Çinli devlet adamı ve düşünür. Yönetim alanındaki düzenlemeleri, daha sonraları Qin hanedanının (İÖ 221-206) Çin'i birleştirmesinde önemli rol oynamıştır. Devlet bütünlüğü için gerekli gücün büyük bir ordudan ve dolu tahıl ambarlarından geçtiği biçimindeki görüşüyle tanınır.

Qin Devleti'nin hükümdarı Xiao'nun hizmetine girdikten sonra, feodal düzeni kaldırarak merkezden atanan valilere dayalı yeni bir sistem kurdu. Zorunlu askerlik hizmetini, yeni bir arazi dağıtım ve vergilendirme yönetimini geliştirdi. Yasaların katı bir biçimde herkese eşit olarak uygulanmasında idretti. Bütün halkı çiftçilik ya da askerlik

gibi (ticari olmayan) "üretici işler" yapmaya zorladığı ve halk arasında yaygın bir muhbirlik sistemi geliştirdiği söylenir. Gözden düştükten sonra, bağlandığı iki arabayla vücudu parçalara ayrılarak öldürüldü.

Yazarı kesin olarak bilinmeyen, ama büyük olasılıkla Shang'in yazı ve düşüncelerini içeren *Shang Jun shu* (Shang Beyinin Kitabı), Çin felsefesinde aşırı pragmatik ve otoriter bir eğilimi yansıtan yasalılık okuluğunun başlıca yapıtlarındandır.

Shangqiu, Wade-Giles yazımında SHANG-CHIU, ZHOU (Wade-Giles yazımında CHU-CHU) olarak da bilinir. Çin'de Henan yönetim bölgesinin (*sheng*) doğu kesiminde kent. İl düzeyinde belediye (*shi*) ve Shangqiu yöresinin (*diqu*) yönetim merkezidir. Kuzey Çin Ovasının orta kesiminde, önemli ulaşım yollarının kavşağında yer alır.

Aynı adı taşıyan birkaç kilometre güneybatıdaki eski kentin tarihi çok eskilere uzanır. Bu kent Chunqiu (İlkbahar ve Sonbahar) döneminde (İÖ 770-476) Song Devleti'nin başkentiydi. Daha sonra İÖ 220'de Suiyong ilinin yönetim merkezi oldu. Adı ve statüsü İS 589'a değin birçok kez değişti. Ardından Songcheng adıyla Songzhou yöresinin yönetim merkezi yapıldı. 10. yüzyıl başlarında Güney Tang hanedanının (937-975/976) Guide Ordusu'nun karargâhı oldu. Bu arada 607'den başlayarak Yeni Bian Kanalı üzerinde bir kanal limanı özelliğini kazandı. Song hanedanı döneminde (960-1279) başkentün 130 km batıdaki Kaifeng'e taşınmasıyla, bir ikmal merkezi durumuna geldi. 1005'te Yingdian adıyla üst yöre (*fu*), 1014'te de güneydeki ikinci başkent oldu. Jinlerin (Ruzhen) işgaliyle 1130'da Guide adıyla yeniden bir üst yöreye dönüştürüldü. Ming hanedanı döneminin (1368-1644) başlarında doğudaki Büyük Kanalin (Da Yunhe) inşasıyla önemi azaldı ve yöre (*zhou*) statüsüyle Kaifeng üst yöresine bağlandı. 1545'te yeniden üst yöre oldu ve 1911'de cumhuriyetin kurulmasına değin bu statüyü korudu.

Bugünkü Shangqiu belediyesi başlangıçta Guide'nin birkaç kilometre kuzeydoğusunda, Zhuji adlı bir pazar kasabasıydı. Longhai Demiryolu'nun inşasıyla tahıl, baklagiller, pamuk ve ham ipek üretilen bir tarım bölgesinin ticaret merkezi durumuna geldikten sonra, eski Shangqiu (Guide) kentinin daha büyük bir önem kazandı. Günümüzde yaygın bir karayolları ağının odak noktası olan kentin birçok yöreye demiryolu bağlantısı da vardır. Kentte buğday öğütme, tütün ve gıda işleme, yağ çıkarımı gibi dalları kapsayan çeşitli küçük ölçekli sanayiler kurulmuştur. Nüfus (1990) 164.880.

Shangrao, Wade-Giles yazımında SHANG-JAO, Çin'in Jiangxi yönetim bölgesinin (*sheng*) kuzeydoğusunda kent. İl düzeyinde belediye (*shi*) ve Shangrao yöresinin (*diqu*) yönetim merkezidir. Xin ve Loan ırmağ vadilerinde, Poyang Gölünün doğu ve batısında yer alır. Yönetim bölgesinin merkezi Nanchang'ın yaklaşık 180 km doğusuna düşer. Nanchang'dan Hangzhou ve Şanghay kıyı limanlarına uzanan ana kara ve demir yolu üzerinde kuruludur.

İS 3. yüzyıl ortalarında kuruldu ve kısa aralar dışında 20. yüzyıla değin il merkezi olarak kaldı. Tang hanedanı döneminde (618-907) Xin özerk bölgesinin (*zhou*) merkezi, Ming hanedanı döneminde (1368-1644) Guangxin üst yöresinin (*fu*) merkezi yapıldı. Fuchun (Qiantang) Irmağı vadisi ile Jiangsu'nun güney kesiminin girişinde yer aldığından, her zaman stratejik bir önem taşıdı. Mogolların Güney Çin'i istilası sırasında

yapılan en önemli çarpışmalardan birine sahne oldu (1275). Zhejiang-Jiangxi Demiryolu'nun inşasıyla (1937) Fujian yönetim bölgesinin kuzeybatı kesiminden Hangzhou ve Şanghay'a gönderilen malların toplandığı bir demiryolu merkezi haline geldi. Ama 1957'de başka demiryolu hatlarının inşasıyla bu işlevini büyük ölçüde yitirdi. Sanayisi kâğıt ve çay işleme fabrikalarıyla sınırlıdır. Nüfus (1990) 132.455.

Shannon Irmağı, İrlanda'nın en uzun akarsuyu. Cavan ilinin kuzeybatısında doğuktan sonra yaklaşık 259 km boyunca güney yönünde akar ve Limerick kentinin aşağısında 113 km'lik bir halıcı yaparak Atlas Okyanusuna dökülür. Su toplama havzası 15.695 km²'dir. Çığırının büyük bölümünde bataklıklarla çevrilidir. Çeşitli noktalarda genişleyerek, çoğunda ada bulunan göller oluşturur.

Asıl kaynağı olarak kabul edilen Tiltinbane Dağlarının eteğindeki gölcüklerden çıktıktan sonra, birkaç kilometre aşağıda Allen Gölüne (*lough*) girer. Ardından geniş bataklıklardan ve sulak çayırardan geçerek güneye ilerler. Leitrim ve Carrick-on-Shannon'da köprülerle aşılar. İkinci köprüünün yukarısında batıdan Boyle Irmağını alır. Roosky'ye kadar yer yer bataklıkların kesintiye uğrattığı drumlinlerle dolu bir bölgeden geçer. Termonbarry yakınında, Richmond limanında Kraliyet Kanalıyla birleşir. Lanesborough'da Ree Gölüne girer. Athlone'daki köprüünün 24 km aşağısındaki Shannonbridge'de ikinci bir köprüyle aşılar. Burada en büyük kolu olan Suck'ı alır. Ardından Shannon limanında Büyük Kanalla birleşir. Yaklaşık 24 km güneyde Portumna'da Derg Gölüne ulaşır. Gölden çıkarken 33 m'lik bir yükseklikten düşer ve Ardara-crusa Hidroelektrik Santrali'ni besler. Halicinin kurutulan bir bölümünde Shannon Uluslararası Havalimanı yer alır.

Shannon Irmağı 19. yüzyıl başlarında İrlanda'daki su yollarının çok önemli bir halkasıydı. İç kesimdeki düzlüklere bağlanan Büyük Kanal (1755-1804) ile Dublin'in kuzeyinden başlayarak Mullingar üzerinden ırmağa ulaşan Kraliyet Kanalı (1789-1817) üzerindeki ticari ulaşım, 1850'lerde demiryolu hatlarının inşasıyla sona erdi. I. Dünya Savaşı'na değin turistler için ırmakta buharlı gemiler çalışırdı. 1950'lerden bu yana da tatil günlerinde buharlı gemi çalıştırılmaktadır.

Shantou, Wade-Giles yazımında SHANTOU, Güney Çin'de, Guangdong yönetim bölgesinin (*sheng*) doğusunda kent. İl düzeyinde bir belediye (*shi*) ve Guangdong'un doğu kıyı kesimini de kapsayan Shantou yöresinin (*diqu*) yönetim merkezidir. Shantou kıyıda, Han Irmağının (*jiang*) ağzının birkaç kilometre batısında bulunur. Han Irmağı, kolu Mei ile birlikte Guangdong'un doğu kesiminin büyük bölümünü akaçlar. Shantou, Han Irmağının oluşturduğu delta'nın güneydoğu kesiminden iç taraflara doğru 15 km boyunca uzanan bir koyun kıyısında kuruludur. Değişken bir iklimli olan ve tayfunlardan etkilenen limanın önünde kum tepeleri vardır. 1922'de bir tayfun limanı yıkıp 50 bin kişinin ölümüne neden olmuştur. Bu elverişsiz koşullara karşın Shantou, Guangdong'un doğu kesiminin bölgesel merkezi ve başlıca limanıdır.

Shantou 19. yüzyıla değin Zhaohai iline bağlı küçük bir balıkçı köyüydü. 1858'de, Han Irmağının birkaç kilometre yukarısında yer alan Zhao'an bir antlaşma limanı olarak belirlendi, Shantou da iki yıl sonra Zhao'an'ın dış limanı olarak açıldı. Kent bundan sonra bir liman, ulaşım ve ticaret merkezi olarak hızla gelişti. 1930'lara gelindiğinde

Shantou'nun Fujian ve Guangdong'un limanlarıyla büyük çapta mavnalı ticareti vardı ve Güney Çin'de Guangzhou'dan (Kanton) sonra ikinci önemli liman konumuna gelmişti. Shantou aynı zamanda, Güneydoğu Asya'ya giden Çinli göçmenlerin yararlandığı başlıca limanlardan biriydi. 1880-1909 arasında Shantou'dan yaklaşık 2,5 milyon göçmenin yola çıktığı saptanmıştır. Çin-Japon Savaşı (1937-45) sırasında, 1938'deki Japon bombardımanlarından liman büyük zarar gördü ve 1939'dan 1945'e değin Japon işgali altında kaldı. Shantou'yla güney Jiangxi ve Güneybatı Fujian ile Doğu Guangdong'un bazı bölümlerini de kapsayan geniş hinterlandı arasındaki ulaşım, Han Irmağı ve oldukça iyi durumdaki karayolu ağıyla sağlanır.

Shantou'nun başlıca ihrac ürünleri arasında şeker, meyve, konserve yiyecek ve deniz ürünleri yer alır. Kentte 1949'dan bu yana sanayi önemli gelişme göstermiştir. Çeşitlilik gösteren sanayi dallarının en önemlileri gıda ve konserve üretimi ile pirinç ve tütün işlemedir. Kentte ayrıca makine ve gemi yapım kuruluşları bulunur; kimyasal maddeler üretilir. Nüfus (1982) 717.620.

shanty, CHANTY ya da CHANTEY olarak da yazılır (Fransızca *chanter*: "şarkı söylemek"), gemicilerin çalışırken söylediği İngilizce heyamola şarkısı. Ağır yelkenlerin halatlarla güverteden yönlendirilmesinin gemicilerin asıl işini oluşturduğu yelkenli gemiler çağından kalmadır. Müzik yeteneğinden çok, gemiciliği dolayısıyla seçilen bir önder (*shantyman*) halatin başında durur, öbürleri halat boyunca arkasında yer alırdı. Başı çeken *shantyman* bir şarkı dizesini söyler, topluluk onu hep bir ağızdan yanıtlayarak, melodinin belli bir anında halatı çekerek. *Shantyman* gemi mürettebatının en önemli adamlarındandı. İşe uygun türde ve hızda bir şarkı seçer, doğaçlama yoluyla şarkıyı gerektiği kadar uzatırdı.

Shanty sözleri yemeklerin kötlüğünden, kaptanların erdemleriyle kusurlarına ve yosma öykülerine kadar gemici yaşamının gerçeklerini yansıttı. Melodiler baladlardan ya da herkesin bildiği daha başka şarkılardan alınırdı.

Başlıca üç türlü *shanty* vardı: Yalnızca birkaç çekış gerektiği zaman söylenen basit *shanty*'ler; bir çekış ile bir gevşetme ritminin gerekli olduğu, yelken forat etmek gibi işler için söylenen kandelisa *shanty*'leri (örn. "Blow the Man Down") ve demir vira etme gibi işlerde adımların aynı anda atılmasını sağlayan bocurgan *shanty*'leri (örn. "Shenandoah", "Rio Grande", "A-Roving"). 19. yüzyıl öncesinde söylenen *shanty*'lerin çoğu İngiliz, 19. yüzyıl *shanty*'leri ise Amerikan kökenlidir.

Shanxi, Wade-Giles yazımında SHAN-HSI, Kuzey Çin'de, doğuda Hebei, güneyde ve güneydoğuda Henan, batıda Shaanxi yönetim bölgeleri (*sheng*), kuzeyde ise İç Moğolistan Özerk Bölgesi ile çevrili yönetim bölgesi. Yüzölçümü 157.100 km²'dir.

İÖ 5. bin yıl ile 3. bin yıl arasında Shanxi'de tahıl üretildiğine ilişkin bulgular vardır. Eski çağlardan bu yana Shanxi, Hebei ve Henan'ın verimli ovalarına girişte stratejik bir konuma sahip olmuştur. Ayrıca Çin ile Moğolistan ve Orta Asya bozkırları arasında bir tampon bölge işlevi görmüştür. Askeri ve ticari anayollardan birinin üzerinde bulunan yönetim bölgesi, Budacılığın Hindistan'dan Çin'e geldiği yollardan biri olmuştur. Farklı hanedan dönemlerinde Shanxi'nin siyasi statüsü, Çin'deki merkezi

hükümetin gücüne göre değişti. Ticari etkinlikler 18. ve 19. yüzyıllarda bütün Çin'e ün salan bir Shanxi bankerleri ve tüccarları sınıfı yarattı. 1911-12'de Qing hanedanının devrilmesinden sonra, savaş ağası Yan Xishan II. Dünya Savaşı'nın sonuna değin yönetim bölgesini mutlak bir diktatör olarak yönetti. Çin-Japon Savaşı (1937-45) sırasında Japonlar Shanxi'de kömür madenleri açtılar ve ağır sanayi kurdular. 1949'da Komünist orduların Shanxi'nin denetimini ele geçirmelerinden sonra, komünistlerin dağlardaki üslerinde kurdukları tarım ve el sanatları kooperatifleri, bölge ekonomisinin canlandırılmasında önemli rol oynadı. Shanxi'nin yönetim merkezi Taiyuan, bölgenin ortasında yer alır. Dağlarla çevrili olan Shanxi topraklarının büyük bölümü deniz düzeyinden ortalama 300-900 m yükseklikteki geniş bir yayladan oluşur. Huang Irmağı bir boğazdan geçerek kuzey-güney yönünde akar ve Shanxi'nin batı sınırını oluşturur. Shanxi'de yarı kurak bir iklim vardır. Kışın kuraklığı, yazın dolu yağışı ve taşkınlarla sık rastlanır.

Çoğunluğu Han kökenli olan ve Çincenin Kuzey Mandarin lehçesini konuşan nüfus genellikle köylerle yaşar ve tarımla uğraşır. Küçük etnik azınlıklar arasında Çin Müslümanları, Moğollar ve Mançular sayılabilir.

En önemli kentsel yerleşim bölgeleri Taiyuan ve Datong'dur. Taiyuan önde gelen bir sanayi ve madencilik merkezi, Datong ise Hebei yönetim bölgesi ile İç Moğolistan Özerk Bölgesi sınırına yakın bir madencilik ve demiryolu ulaşım merkezidir.

'Shanxi geniş kömür ve demir yatakları ile dışsattım için pamuk üretimi açısından önem taşır. Antrasit ve yüksek nitelikli kok kömürü bölgede ağır sanayinin gelişmesine yol açmıştır. Başlıca madencilik merkezleri Datong, Xishan, Yangchuan, Fenxi ve Xianggang'dır. Yüz elli dolayında küçük çaplı maden ocağı tüm bölgeye yayılmıştır. Demir cevheri de çıkarılır. Çin'in en büyük titanyum ve vanadyum yatakları da Fenxi yakınlarındadır. Ayrıca gümüş, çinko ve bakır da çıkarılır; güneybatıda tuz üretilir.

Sanayi büyük ölçüde Taiyuan-Youci bölgesinde toplanmıştır. Demir-çelik, ağır makine, kimyasal madde ve kimyasal gübre üretimi başlıca sanayilerdir. Bunların yanı sıra çimento, kâğıt, dokuma ürünleri, un ve şarap fabrikaları da vardır.

Shanxi Çin'in en büyük pamuk üreticisidir. Bölgede üretilen susamın hem çekirdeğinden, hem de liflerinden yararlanılır. Nüfus (1990) 28.759.014.

Shao Yong, Wade-Giles yazımında SHAO YUNG, SHAO KANG JIE (Wade-Giles yazımında SHAO K'ANG-CHIEH) ya da SHAO YAOFU olarak da bilinir (d. 1011, Gongcheng - ö. 1077, Henan, Çin), Çinli düşünür. Yeni-Konfüçyüsçülüğün idealist akımının gelişmesinde etkili olmuştur. Matematik üzerine düşünceleri, 18. yüzyılda Gottfried Wilhelm Leibniz'in iki basamaklı aritmetik sisteminin temelini oluşturmuştur.

Önce Taoçu plan Shao, kendisine önerilen yönetsel görevleri reddederek bütün zamanını Henan kent dışındaki bir manastırda geçirdi. Burada düşüncelerini geliştirdi. Konfüçyüsçülüğün büyük kitabı *Yi Jing*'i (Dönüşümler Klasığı) okuduktan sonra Konfüçyüsçülüğe ilgi duydu. *Yi Jing*'de yer alan düşüncelerin etkisiyle, bütün varoluşun temelinde sayıların yattığı görüşünü geliştirdi. Ona göre, farklı varlık öğelerinin bölünmesiyle elde edilen sayılar anlaşılabilirse, bütün şeylerin temelinde yatan anlam

ortaya çıkarılabilirdi. Kendisinden önceki birçok Çinli sayı kuramcısından farklı olarak Shao, iki ya da beş sayıları yerine dört sayısını yegledi ve dünyanın temelinde bu sayının yattığını savundu. Buna göre evren dört bölüme ayrılır (Güneş, Ay, yıldızlar, zodyak); beden dört duyu organı vardır (göz, kulak, burun ve ağız); yer dört öğeden oluşur (ateş, su, toprak ve taş). Aynı şekilde, bütün düşüncelerin dört ortaya çıkış biçimi, bütün eylemler için de dört tercih vardır.

Bu karmaşık sistem Konfüçyüsçülüğün temel öğretisinin dışında yer aldığı ve Çin düşüncesini kısıtlı ölçüde etkilediği halde, sistemin altında yatan temel düşünce önemliydi. Buna göre varlığın temelinde bir birlik vardır ve bu da bazı temel ilkeleri kavramış bir insan tarafından anlaşılabilir. Yeni-Konfüçyüsçülüğün idealist akımı, bu ilkelerin evrenin temelinde olduğu kadar insan zihninde de bulunması görüşüne dayanır. Shao ayrıca Konfüçyüsçülüğe, tarihin yinelenen bir dizi döngüden oluştuğu düşüncesini ekledi. Budacıların *kalpa* dediği bu döngülere Shao *yuan* adını verdi ve süresini 129.600 yıl olarak belirledi. Bu kuram sonradan Yeni-Konfüçyüsçülüğün bütün kolları tarafından benimsendi ve 12. yüzyılda Songlu bilgin Zhu Xi tarafından resmi devlet ideolojisine katıldı.

Shaoguan, Wade-Giles yazımında SHAO-KUAN, Shaozhou ya da Qujiang (Wade-Giles yazımında SHAO-CHOU ya da CH'U-CHIANG) olarak da bilinir, Çin Halk Cumhuriyeti'nin Guangdong yönetim bölgesinde (*sheng*) kent. Shaoguan, yöre düzeyinde bir belediye (*shi*) ve Shaoguan yöresinin (*diqu*) yönetim merkezidir. Kent, Hunan yönetim bölgesi sınırından güneydoğu yönünde akan Wu Irmağı (*shui*) ile Jiangxi yönetim bölgesi sınırından güneybatı yönünde akan Zhen Irmağının birleşerek Bei Irmağını (*jiang*) oluşturdukları yerdedir. Shaoguan, hem Guangzhou'dan (Kanton) gelip Orta ve Kuzey Çin'e uzanan büyük karayolunu denetleyen, hem de başlıca ırmak sistemleri üzerinden Hunan'a ve Meiling Guan Geçidi üzerinden Jiangxi yönetim bölgesine giden öteki ana ulaşım hatlarına egemen bir konumdadır. Bu nedenle eskiden beri önde gelen bir ulaşım merkezi olma niteliğini korumuştur. "Shao'daki gümrük duvarı" anlamına gelen adı, ortaçağlarda bir bölgelerarası ticaret merkezi olarak taşıdığı önemin göstergesidir.

Merkezi Shaoguan olan Qujiang ili İÖ 1. yüzyılda Han hanedanı döneminde (İÖ 206-İS 220) kuruldu. İS 265'te bir komutanlık merkezi oldu, 618'de de Shao özerk bölgesi (*zhou*) adını aldı. Ming (1368-1644) ve Qing (1644-1911/12) hanedanları dönemlerinde, Shaozhou adıyla bir üst yöre (*fu*), 1912'de yeniden il oldu. En zengin dönemi 18. ve 19. yüzyıllardır. 1850'lerin başlarında yöreyi etkileyen Taiping Ayaklanması (1850-64) sonrasında ticaret azaldı. Shaoguan, Çin-Japon Savaşı (1937-45) sırasında yeniden gelişme gösterdi. 1938'de Japonya'nın Guangdong kıyı kentlerini işgalinden sonra yönetim bölgesinin merkezi oldu.

Kent günümüzde bir ticaret ve iletişim merkezidir. Guangdong'un kuzeyindeki dağlardan elde edilen kereste, büyükbaş hayvan, tütün, tung yağı ve öteki doğal ürünler ile Guangzhou'da imal edilen mallar buradan gemilerle Jiangxi'ye gönderilir. Bölgede küçük bir kömür madeni işletilmektedir. Çevresindeki dağlık yöreler maden kaynakları, özellikle de demir cevheri, tungsten ve antimon bakımından zengindir. II. Beş Yıllık Plan'da (1958-62) Shaoguan'ın bir ağır sanayi merkezi haline getirilmesi öngörülmüştür. Nüfus (1990) 350.043.

Shaoxing, Wade-Giles yazımında SHAO-HSING, Çin Halk Cumhuriyeti'nin Zhejiang yönetim bölgesinin (*sheng*) doğusunda kent. İl (*xian*) merkezi ve Shaoxing yöresinin (*diqu*) yönetim merkezidir. Hangzhou Körfezinin (*wan*) güneyindeki kıyı ovasının doğu kesiminde yer alır.

Shaoxing çok eski bir kenttir. İÖ 7. yüzyılda, sonradan Chu Devleti tarafından ilhak edilen Yue Devleti'nin başkentiydi. İÖ 221'de Qin Devleti'nin bir parçası oldu. Bu dönemde Kuaiji komutanlığına bağlıydı. Bu komutanlığın merkezi 129'da Shaoxing'e taşındı. Çin'in 589'da Sui hanedanı tarafından birleştirilmesiyle birlikte Yue özerk bölgesinin (*Zhou*) merkezi oldu. Bu adı 1131'e değin korudu. 1127'de Kuzey Song hanedanının çöküşünden sonra Shaoxing üst yöresi (*fu*) oldu.

Shaoxing, çok eski dönemlerden beri sula-nabilen zengin ve verimli bir bölgenin ticaret merkezi olmuştur. Bölgenin büyük kısmında yılda iki kez piring hasadı yapılır.

Shaoxing'de bir kanal, Zhejiang yönetim bölgesi, ÇHC
Andrew J. Watson

Pamuk, jüt ve kolza tohumu üretilir. Kentin güneyindeki tepelik bölge eski ve geleneksel bir çay üretim bölgesidir. Burada, öyküsü en azından 7. yüzyıla uzanan Pingshui çayı yetiştirilir. Bir başka geleneksel etkinlik, şarap üretimidir. II. Dünya Savaşı'ndan önce kentte pamuk, gümüş, lake, kâğıt ve kalay kâğıdı üreten küçük ölçekli fabrikalar vardı.

1949'dan sonra ve özellikle 1950'lerin ortalarından başlayarak bu küçük sanayiler modernleştirildi. Ayrıca çay işleme, yağ çıkarma, piring işleme ve un fabrikaları kuruldu. seramik üretimi başladı. 1950'lerde bir demir-çelik fabrikası da açılmıştır.

Yörede çok sayıda tarihsel kalıntı vardır. Kentte, Shaoxing'de doğmuş olan ünlü yazar Lu Xun'e (1881-1936) adanan bir müze de bulunur. Nüfus (1990) 179.818.

Shaoyang, BAOCHING (Wade-Giles yazımında PAO-CH'ING) olarak da bilinir, Çin Halk Cumhuriyeti'nin Hunan yönetim bölgesinde (*sheng*) kent. 1953'ten beri il düzeyinde belediye (*shi*) ve Zi Irmağı (*shui*) havzasının orta kesimini kapsayan Shaoyang yöresinin (*diqu*) yönetim merkezidir. Shaoyang belediye olunca il merkezi yapılan pazar kasabası Shaoyang, Xi'an'ın 30 km kuzeydoğusundadır.

İÖ 2. yüzyılda Shaoyang'da, Zhaoling adlı bir il kuruldu. Bu il, İÖ 3. yüzyılın ortalarında Shaoling komutanlığının (jun) merkezi oldu. 589'da ise günümüzdeki adını alarak il statüsünü kazandı. Tang hanedanı döneminde (618-907) Shao yöresinin (zhou) yönetim merkezi oldu. Song hanedanı döneminde (960-1279) 1225'te, Baoching adıyla üst yöre (fu) haline geldi. Shaoyang ilinin oluşturulduğu 1912'ye değin bu adı taşıdı. Bunu izleyen birkaç yıl Baoching ili olarak anıldı.

Kent, Hunan'ın orta kesimini kapsayan geniş bir karayolu ağının merkezinde yer alır. Zhuzhou ve Changsha ile demiryolu bağlantıları vardır. Dongting Gölü (hu) ile Yangtze'ye ırmak yolu ile bağlıdır. Çevrede yetiştirilen tahıl, baklagiller, pamuk ve öteki tarım ürünlerinin toplanma noktasıdır. Zi Vadisinin yukarı kesimi ile batıdaki Xuefeng Dağlarından (shan) elde edilen kereste ve öteki orman ürünleri de buraya getirilir.

Shaoyang öteden beri el sanatları merkezi olmuş, 1949'dan sonra bazı modern sanayiler kurulmuştur. Kuzeybatısındaki Zhenqi'de büyük bir hidroelektrik santrali, Shaoyang'da büyük bir kâğıt fabrikası vardır. Kentte kömür de üretilir. Ayrıca otomobil parçaları ve başka ürünler imal eden fabrikalar da bulunur. Nüfus (1990) 247.227.

Shapiro, Karl (Jay) (d. 10 Kasım 1913, Baltimore), ABD'li şair ve eleştirmen. Tutkulu tensel aşk şiirlerinden, sert toplumsal yergilere kadar çeşitli şiirleriyle tanınmıştır.

Virginia ve Johns Hopkins üniversitelerinde okudu. 1942'de yazdığı ve kendi dünyasını tanıttığı *Person, Place and Thing* (Kişi, Mekan ve Nesne) adlı yapıtıyla eleştirmenlerin dikkatini çekti. *V-Letter and Other Poems* (1944; V Harfi ve Başka Şiirler) ile 1945 Pulitzer Ödülü'nü kazandı. Kongre Kitaplığı'nın şiir danışmanlığını (1946-47), *Poetry* dergisinin yayın yönetmenliğini (1950-56) yaptı. 1956'dan sonra Nebraska, Illinois ve California üniversitelerinde ders verdi. *Collected Poems 1948-1978* (Toplu Şiirler 1948-1978) adlı yapıtı 1978'de yayımlandı. Öbür önemli yapıtları arasında, *Poems of a Jew* (1958; Bir Yahudinin Şiirleri) ve *White Haired Lover* (1968; Ak Saçlı Aşık) ile edebiyat eleştirisi üzerine yazdığı *Beyond Criticism* (1953; Eleştirinin Ötesinde), *In Defense of Ignorance* (1960; Cehalet Savunusu) ve *The Poetry Wreck* (1975; Şiir Enkazı) sayılabilir.

Shapley, Harlow (d. 2 Kasım 1885, Nashville, Missouri - ö. 20 Ekim 1972, Boulder, Colorado, ABD), Güneş'in Samanyolu Gökadası'nın merkezinden yaklaşık 30 bin ışık yılı uzakta bulunduğunu saptayan ABD'li astronom.

Shapley, Henry N. Russell'in ulaştığı sonuçlardan da yararlanarak, çiftyıldız sistemlerinde bileşenlerin birbirlerini örtmeleri sırasında ışık şiddetlerindeki değişimleri

ölçmeye ve bu ölçümlerin yardımıyla bu yıldızların büyüklüklerini hesaplamaya girişti (1911). Bu yöntem astronomide benzer ölçümlerde 30 yıl boyunca kullanılan temel teknik olarak kaldı. Shapley ayrıca Sefitler'in (Sefe türü değişen yıldızlar) birbirini örten yıldız çiftleri olamayacağını gösterdi ve bunların düzenli aralıklarla ışınım darbeleri salan yıldızlar (pulsar) olduğunu ileri sürdü.

1914'te California'da Pasadena'daki Wilson Dağı Gözlemevi'nde çalışmaya başlayan Shapley, buradaki 1,5 m'lik yansıtıcı teleskopun yardımıyla Samanyolu'ndaki küresel yıldız kümelerinin (yoğun biçimde bir araya toplanmış, bazılarını 1 milyon üzerinde yıldız içeren gruplar) dağılımını incelemeye girişti. Shapley, o dönemde bilinen 100 kadar yıldız kümesinin yaklaşık üçte birinin Yay (Sagittarius) takımyıldızının sınırları içinde yer aldığını keşfetti. Değişen yıldızların uzaklığının, değişim periyotlarından ve görünür parlaklıklarından çıkarılabileceği yolunda yeni geliştirilmiş bir yöntemden yararlanarak da, yıldız kümelerinin Yay takımyıldızının çevresinde kabaca küresel bir biçimde dağılmış olduklarını belirledi. Kümeler küresel bir dağılım gösteriyorsa, bunların Samanyolu Gökadası'nın merkezi çevresinde oluşmuş oldukları da mantıklı bir sonuçtu. Shapley, buradan da Güneş'in gökadamın merkezinden yaklaşık 50 bin ışık yılı uzakta bulunduğu sonucunu çıkardı; bu uzaklık daha sonra 30 bin ışık yılı olarak düzeltildi. Daha önceleri Güneş'in gökadamın merkezine yakın bir yerde bulunduğu inanılıyordu. Shapley'nin bu çalışmaları Samanyolu Gökadası'nın gerçek boyutlarının tahmin edilebilmesini olanaklı kıldı ve böylece gökada astronomisinde yeni bir çağır başlatıldı.

Shapley ayrıca Samanyolu'na yakın öbür gökadalara, özellikle Macellan Bulutu'nu inceledi ve gökadalara genellikle kümeler halinde bulunduklarını belirledi, bu kümeleri metagalaksi olarak adlandırdı. Harvard Üniversitesi'nde astronomi profesörü olan Shapley, 1921-52 arasında Harvard College Gözlemevi'nin yöneticiliğinde bulundu, 1952'de emekli oldu ve Harvard'da Paine profesörlüğüne getirildi. Başlıca yapıtları *Star Clusters* (1930; Yıldız Kümeleri), *Flights from Chaos* (1930; Kaostan Uçuşlar), *Galaxies* (1943; Gökadalar), *Inner Metagalaxy* (1957; İç Metagalaksi) ve *Of Stars and Men*'dir (1958; Yıldızlar ve İnsan Üzerine).

Shaqing kültürü, Wade Giles yazımında SHA-CH'ING, Çin'in kuzeybatı kesimindeki Çin Seddi bölgesi boyunca İÖ 5000'lerde gelişmiş, dilgi(*) türü aletlerle belirlenen kültür. Shaqing kalıntılarını ilk kez 1923'te İsveçli jeolog Johan Gunnar Andersson tarafından Shaqing köyünde ortaya çıkarılmıştır.

Bu kültür ürünlerinin başlıcaları kiremit rengi kumlu kâseler, taş aletler ve üç ayaklı büyük kaplardan oluşan kurşuni çanak çömlek örnekleridir. Tunç bıçaklar, düğmeler ve ok uçları gibi küçük parçalar, tunç teknolojisiyle ilişkin kanıtlardır. Bu kültür insanların balçıkta yapılmış kulübelere ile düzgün kazılmış ambar kuyularının bulunduğu büyük köy yerleşimlerinde yaşadığı anlaşılmaktadır. Bu grup, daha ileri kültürlerle birlikte Doğu Zhou hanedanı dönemi-ne (İÖ 770-221) değin varlığını korumuştur.

Shari Irmağı bak. Chari Irmağı

Sharkey, Jack, asıl adı JOSEPH PAUL ZUKAS (d. 26 Ekim 1902, Binghamton, New York, ABD), ABD'li dünya ağır sıklet boks şampiyonu. 21 Haziran 1932'de New York

taki Long Island kentinde Max Schmeling'i 15 raunt sonunda yenerek kazandığı şampiyonluğu 29 Haziran 1933'te New York kentinde Primo Camera'ya altıncı rauntta nakavt olarak yitirmiştir.

Eski ağır sıklet şampiyonlarından Sailor (Gemici) Tom Sharkey'nin adını benimsedi. Onun gibi ringe çıkmadan önce gemilerde tayfalık yaptı. 1926-27'de Harry Wills, Mike McTigue ve Jim Maloney gibi şampiyon adaylarını yenerek ünlendi. 21 Temmuz 1927'de New York kentinde tartışmalı bir maç sonucunda Jack Dempsey'ye yenildi.

Ağır sıklet şampiyonluğu için 1930'da Schmeling'le karşılaşan Sharkey faullü bir vuruş sonucunda maçı kaybetti. Sonraki yıllarda Schmeling karşısında birçok kez zafer elde etti. Unvanını gene tartışmalı bir maç sonucunda gangsterlerce desteklendiği sanılan Camera karşısında yitirdi. 1924-36 arasında yaptığı 55 maçın 38'ini, 15'i nakavtla olmak üzere kazandı. 1936'da boksu bıraktı.

Sharon, ABD'de, Pennsylvania eyaletinin batısında, Mercer ilinde (county) kent. Youngstown'un 23 km kuzeydoğusunda, Ohio sınırındaki Shenango Irmağının kıyısında yer alır. Sharpsville, Farrell ve Wheatland'da kapsayan bir sanayi bölgesinin parçasıdır. İlk yerleşme yaklaşık 1802'de bir değirmenin çevresinde kuruldu. 1815'te planları yapılan kentin adı, büyük olasılıkla Kitabı Mukaddes'te sözü edilen ovaadan gelir. 1844'te Pennsylvania Kanalı'nın Erie Gölü uzantısının tamamlanmasından sonra inşa edilen Sharon Yüksek Fırını, kentte gelişecek çelik sanayisinin çekirdeğini oluşturdu. Bugün kentin ekonomisi elektrik dönüştürücüleri ve çeşitli çelik ürünlerinin üretimine dayanır. Pennsylvania Eyalet Üniversitesi'nin Shenango Vadisi Kampusu (1965) Sharon'da, Shenango Barajı ve Baraj Gölü, Shenango Dinlence Alanı ve Buhl Parkı ise kentin yakınlarındadır. Nüfus (1990) 17.493; metropoliten alan, 121.003.

Sharp, Cecil (James) (d. 22 Kasım 1859, Londra - ö. 23 Haziran 1924, Londra, İngiltere), İngiliz halk şarkı ve danslarından yaptığı derlemelerle ünlü müzikiçi.

Sharp 1903'te İngiltere'de yaygın bir halk şarkı geleneğinin varlığını koruduğunu ortaya koydu. Bu alanda daha önce de çalışmalar yürütülmüş olmasına karşın, onun beş dizilik *Folk Songs from Somerset* (1904-09; Somerset Halk Şarkıları) derlemesi ve *English Folk Songs: Some Conclusions* (1907; İngiliz Halk Şarkıları: Bazı Sonuçlar) adlı çalışması İngiliz halk müziği alanında yeni, yaygın bir ilginin uyanmasına yol açtı. Sharp ayrıca 1905'te İngiliz halk danslarını derlemeye başladı. 1911'de İngiliz Halk Dansları Derneği'ni (sonradan Halk Şarkısı Derneği ile birleşti) kurdu. İngiltere okullarında halk şarkı ve dansları öğretimini başlattı.

Sharp 1916-18 arasında İngiliz kökenli şarkıları derlemek amacıyla üç kez ABD'ye giderek Apalaş Dağlarında dolaştı. Öbür yapıtları arasında *English Folk-Songs from the Southern Appalachians* (1917, Olive Dame Campbell ile birlikte; Güney Apalaşlardan İngiliz Halk Şarkıları), *English Folk Songs* (1921; İngiliz Halk Şarkıları), *The Morris Book* (5 bölüm, 1907-13; Morris Kitabı), *The Country Dance Book* (6 bölüm, 1909-22; Country Dansı Kitabı) ve *Sword Dances of Northern England* (5 bölüm, 1911-13; Kuzey İngiltere'nin Kılıç Dansları) sayılabilir. Halk şarkı ve dansları

Shapley
Niels Bohr Library, American Institute of Physics, New York

nın korunması ve öğretilmesi amacıyla onun onuruna Londra'da 1930'da Cecil Sharp Evi kurulmuştur.

Sharp, Granville (d. 21 Kasım 1735, Durham, Durham - ö. 6 Temmuz 1813, Fulham, Londra, İngiltere), köleliğin kaldırılması için verdiği mücadeleyle tanınan İngiliz araştırmacı ve hümanist.

Londralı bir kumaşçının yanında çırak olarak yetişti. 1758'de askeri levazım dairesine girdi. Yunanca ve İbranice üzerinde uzmanlaşarak Kitabı Mukaddes eleştirisiyle ilgili birkaç inceleme yayımladı. Bunlardan *Remarks on the Uses of the Definitive Article in the Greek Text of the New Testament* (Yeni Ahit'in Yunanca Metninde Belgili Tanımlık Kullanımı Üzerine Görüşler), Üniteryen öğretiyeye dayanan önermeleri nedeniyle tartışmalara yol açtı.

Sharp 1767'de Jonathan Strong adlı bir kölenin sahibini dava etti, ama mahkeme bir kölenin İngiliz topraklarında da sahibinin malı kalacağına karar verdi. Bunun üzerine Sharp hem kalemiyle, hem de mahkeme salonlarında bu hükümle mücadele etti. Sonunda başarıya ulaştı; James Sommersett davasında mahkeme bir kölenin İngiliz topraklarına ayak basar başlamaz özgür sayılması gerektiğini hükme bağladı.

Amerikan kolonilerinin mücadelesini de destekleyen Sharp, bir yandan İngiltere'de seçim sistemi reformuna ve İrlanda'nın yasama bağımsızlığı mücadelesine omuz verirken, bir yandan da zorla asker toplanmasına karşı propagandaya girişti. 1787'de köleliğin kaldırılması için bir dernek kurdu; İngiliz ve Yabancı Kitabı Mukaddes Şirketi ile Yahudileri Hristiyanlaştırma Derneği'nin de kurucuları arasına katıldı.

Sharpe, William F(orsyth) (d. 16 Haziran 1934, Cambridge, Massachusetts, ABD), 1990 Nobel Ekonomi Ödülü'nü Harry M. Markowitz ve Merton H. Miller ile paylaşan ABD'li iktisatçı.

Los Angeles'taki California Üniversitesi'nde öğrenim görerek 1961'de iktisat dalındaki doktora çalışmasını tamamladı. Rand Corporation'da çalıştığı sırada (1957-61) Markowitz'le tanıştı ve onun kuramlarından etkilendi. Daha sonra 1961-68 arasında Seattle'daki Washington Üniversitesi'nde ve 1970'ten başlayarak Stanford Üniversitesi'nde iktisat dersleri verdi. Emekliye ayrılınca kendi yatırım danışmanlığı şirketinin başına geçti.

Sharpe'a Nobel Ödülü'nü kazandıran "sabit varlık fiyatlandırma modeli" hisse senedi fiyatlarının riskleri ve olası getirileri nasıl yansıttığını açıklayan bir mali modeldir. Bu modele temel oluşturan kuram daha az riskli yatırımlarla harmanlanan riskli varlıkların bir yatırımcının portföyünde uygun bir yer bulmasını sağlayan piyasadaki fiyatlandırma sürecinin işleyişi üzerinde durur. Sharpe'in kuramları yatırımların akıllıca çeşitlendirilmesiyle üstesinden gelinemeyecek portföy riskini ölçmeye yarayan "beta" kavramının geliştirilmesini sağlamıştır. Yatırım analistleri bir hisse senedi karışımının riskini hisse senetlerinin bir bütün olarak taşıdığı riskle karşılaştırmak için "beta" kavramını kullanırlar.

Sharpeville, Güney Afrika'da, Transvaal'in ortagüney kesiminde Siyahların yaşadığı yerleşme. Vereeniging'in bir banliyösüdür. Pan-Afrika Kongresi'nin seyahat belgesi

yasalarının iptal edilmesi için yürüttüğü barışçıl kampanya (1960) sırasında yoğun çatışmalara sahne olmasıyla tanınır. Kampanyaya katılanlara seyahat belgelerini yetkililere teslim etme talimatının verilmesi ve böylece geniş bir tutuklamaya girilmek istenmesi, gerginliğin daha da tırmanmasına yol açtı. 21 Mart'ta Sharpeville'deki bir polis karakolunun yakınında gösteri yapmak amacıyla toplanan yaklaşık 20 bin Siyah, polisi ve zırhlı polis araçlarını taşımaya başladı. Polis kalabalığın üzerine makineli tüfeklerle ateş açtı. Resmi açıklamalarda 67 Siyahın öldüğü, 186'sının da yaralandığı bildirildi. Ölü ve yaralıların 48'i kadın ve çocuktu. 1960'ların ilk ve en ciddi ırk çatışmalarından biri olan bu olayla ilgili haberler, Güney Afrika'daki *apartheid* politikasına karşı uluslararası ilginin artmasında önemli rol oynadı. Nüfus (1972 tah.) 42.000.

Shashi, Wade-Giles yazımında SHA-SHIH, Çin Halk Cumhuriyeti'nde, Hubel yönetim bölgesinde (*sheng*) kent ve ırmak limanı. Jingzhou yöresinde (*diqu*) il düzeyinde bir belediye (*shi*) olan Shashi'nin yönetim merkezi, 5 km kuzeybatıdaki çevresi duvarlarla çevrili eski Jiangling kentidir. Yangtze Irmağının kuzey yakasında, büyük Chang Gölü (*hu*) yakınında yer alan Shashi çok eski çağlardan beri kuzeyde Xiangfan'a, doğuda Hankou'ya, batıda da Yichang'a ulaşan yollarıyla bir ulaşım merkezi olmuştur.

Shashi, İÖ 6. yüzyıldan sonra Chu Devleti'nin büyük bir kentiydi. Qin hanedanı (İÖ 221-206) ve onun yerine geçen Han hanedanı (İÖ 206-İS 220) dönemlerinde Jiangling adlı bir il merkezi oldu. Adı 20. yüzyıla değin değişmeden kalan kent, 19. yüzyıla değin askeri, yönetsel ve ticari bir merkezdi. 1860'larda Aşağı Yangtze limanlarının çoğu Taiping Ayaklanması (1850-64) sırasında işgal edildince, 1850'lerde ve 1860'larda Shashi'nin önemi ve zenginliği gittikçe arttı. 1896'da dış ticarete açılan Shashi bir ticaret merkezi ve transit yüklemeli limanı olarak gelişti ve zamanla, 1911 devrimi sırasında büyük yıkıma uğrayan Jingzhou kentini gölgede bıraktı. Hubel'deki gelişmiş su yollarından da yararlanan Shashi, Hunan yönetim bölgesinin kuzey kesiminin ve Sichuan'ın doğu kesiminin ticaretini büyük ölçüde kendine çekti. Dışarıya çok miktarda pamuk, tahıl, fasulye ve yağlı tohumlar ihracına da başladı.

Jiangling öteden beri bir el dokumaları üretim merkezi olmuştur. 18. yüzyılda Qing hanedanı bu etkinliği büyük ölçüde geliştirmiş, özellikle Jiangling satenleri ün kazanmıştır. 20. yüzyılın başlarında kurulan pamuklu dokuma ve eğirme fabrikası 1949'dan sonra büyük ölçüde geliştirilmiştir. Kentte büyük miktarda pamuk ipliği ve dokuma üretilir. Bu ürünler, yönetim bölgesinin gereksinimini karşıladığı gibi, bölge dışına da gönderilmektedir. Un üretimi, gıda paketeleme, kimyasal madde ve cam üretimi ile kâğıtçılık da önemli ekonomik etkinliklerdir. Nüfus (1990) 281.352.

Shasta Dağı, ABD'de, California eyaletinin kuzeyindeki Shasta-Trinity Ulusal Ormanında, Cascade Sırağlarında doruk (4.317 m). Redding'in 124 km kuzeyinde yer alır. Çift doruklu sönmüş bir yanardağ olan Shasta Dağı Whiskeytown-Shasta-Trinity Ulusal Dinlence Alanı'nın en çok ilgi çeken köşesidir. Dağda buhar çıkan yarıklar ve McCloud, Sacramento ve Shasta ırmaklarını besleyen birkaç buzul yer alır. Bu buzullar bölgeye çok sayıda kayakçı ve dağcı çeker. Dağı gören ilk beyaz olan Peter Skene Ogden buraya yörelin Yerli halkı

Sastiselerin (Shastalar) adını vermiştir (1827). Doruğa ilk kez E. D. Pearce tırmanmıştır (1854). Yamaçlarda inşa edilen karayolu 2.425 m'ye kadar tırmanır. 1905'te tüzel kimlik kazanan Mount Shasta kenti dağın güneybatı eteklerindedir.

Shastri, Lal Bahadur (d. 2 Ekim 1904, Mughalsarai, Hindistan - ö. 11 Ocak 1966, Taşkent, Özbekistan SSC, SSCB), Hintli devlet adamı. Cavaharlal Nehru'nun ölümünden sonra başbakanlık yapmıştır (1964-66).

Mahatma Gandhi'nin İngilizlere karşı başlattığı Pasif Direniş Eylemi'ne katıldı. 1921'de kısa bir süre hapiste kaldıktan

Shastri
Camera Press

sonra Kaşı Vidyapitha Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Oradan *shastri* (kutsal metinler bilgini) unvanı ile mezun oldu. Daha sonra yeniden siyasal çalışmalara dönerek Kongre Partisi'nin Birleşik Eyaletler'deki (bugün Uttar Pradesh) örgütünde önemli görevler üstlendi. Bu arada birçok kez tutuklandı.

Shastri 1937 ve 1946 yıllarında Birleşik Eyaletler meclisine seçildi. Hindistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra Uttar Pradesh'te içişleri ve ulaştırma bakanlığı yaptı. 1952'de Halk Meclisi'ne seçildi ve demiryolları ve ulaştırma bakanlığına getirildi. 1961'de atandığı içişleri bakanlığı sırasında uzlaşmacı bir çizgiyi başarıyla uyguladı. Üç yıl sonra devlet bakanlığına, Nehru'nun Haziran 1964'te ölmesinin ardından da başbakanlığa getirildi.

Başbakanlığı döneminde Hindistan'ın ekonomik sorunlarına etkili çözümler bulamadığı gerekçesiyle eleştirilen Shastri, Cemma ve Keşmir sorunu nedeniyle 1965'te Pakistan'la çatışmalar sırasındaki kararlı tutumuyla halkın desteğini kazandı. Taşkent'te Eyub Han ile anlaşmazlıkların görüşme yoluyla çözümlenmesini öngören barış anlaşmasını imzalamasının hemen ardından geçirdiği bir kalp krizi sonucunda öldü. Yerine Nehru'nun kızı İndira Gandhi getirildi.

Shaw, Artie, asıl adı ARTHUR ARSHAWSKY (d. 23 Mayıs 1910, New York kenti, ABD). 1930'larda ve 1940'larda yönettiği topluluğuyla tanınmış ABD'li klanetçi. Önemli cazcılardan biri olmakla birlikte zaman zaman bu türden uzaklaşmıştır.

Müziğe lisedeyken başladı, 1925'te profesyonel oldu. 1930'ların başında bir yıl müziği bıraktı. 1935'te New York'taki bir *swing* konserinde yaylı çalgılar dördlüsünün eşliğinde kendi bestelerinden birini çaldı. Ardından bir caz ve dans müziği topluluğu kurdu; ama 1937'de bu topluluğu daha geleneksel bir hale getirdi. Bir yıl sonra da Cole Porter'in "Begin the Beguine"ini plaja doldurarak bütün dünyada üne kavuştu.

1939'dan sonra zaman zaman Meksika'da, zaman zaman da ABD'de yaşadı ve müzikerlerinin sayısının arada değişmesine bakmadan "Gramercy Beşlisi" adını verdiği küçük caz topluluğuyla çeşitli müzik dene-

meleri yaptı. ABD Deniz Kuvvetleri Orkestrası'nın şefliğinde bulundu. 1950'lerin başından sonra cazla tüm ilişkisini kesti. *The Trouble With Cinderella* (1952; Külkedisi'yle Gelen Dert) adlı bir otobiyografisi vardır.

Shaw, George Bernard (d. 26 Temmuz 1856, Dublin - ö. 2 Kasım 1950, Ayot St. Lawrence, Hertfordshire, İngiltere), 1925 Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanan İrlandalı komedi yazarı, eleştirmen ve denemeci. Çeşitli alanlardaki cesur eleştirileriyle çağının edebi, siyasal ve ekonomik düşüncesinin biçimlendirilmesinde önemli rol oynamıştır.

Gençlik yılları ve ilk yapıları. Yoksul düşmüş toprak sahibi bir aileden geliyordu. On altı yaşında okuldan ayrılarak bir emlak komisyoncusunun yanında çalışmaya başladı. Annesi 1872'de kocasından ayrıldı.

George Bernard Shaw, Yousuf Karsh'in bir fotoğrafı
Karsh-Wood'in Camp and Associates

müzik öğretmeni George John Vandeleur Lee'nin ardından Londra'ya gidince yazar olmaya karar veren Shaw da 1876'da onun yanına yerleşti.

Shaw'un gençliği düş kırıklıkları ve yoksulluk içinde geçti. Buna karşın, bir yandan British Museum'un kütüphanesinde çalışarak, bir yandan da tartışma ve konferanslara katılarak yarımlı kalan eğitimini tamamlamaya çalıştı. Yazmaya da bu dönemde başladı, ama yayımlanmayan beş romanı ve 1887-88 arasında yazdığı, ölümünden sonra *An Unfinished Novel* (Bitmemiş Bir Roman) adıyla yayımlanan yapıtı başarılı olmadı.

Romancı olarak başarısız olmasına karşın, kişiliğini 1880'lerde buldu. Etyemezliği ve sosyalist görüşü benimsedi; iyi bir konuşmacı ve polemikçi olarak dikkat çekti. Bir yandan da oyun yazmaya başladı. Ayrıca, yeni kurulan Fabian Derneği'nin(*) önde gelenlerinden biri oldu. Derneğin yayımladığı, İngiliz sosyalist düşüncesinin klasiklerinden sayılan *Fabian Essays in Socialism* (1889; Sosyalizm Üzerine Fabian Denemeleri) adlı broşürü yayımladı, broşürün iki bölümünü de kendisi kaleme aldı.

Shaw 1885'te tiyatro eleştirmeni William Archer'in yardımıyla gazetelerde düzenli iş buldu. *Pall Mall Gazette*'de (1885-88) kitap eleştirileri, *World*'de (1886-89) resim eleştirileri, Corno di Bassetto imzasıyla *Star*'da (1888-90) ve G. B. S. imzasıyla *World*'de (1890-94) müzik, özellikle de opera eleştirileri yazdı. Ama asıl başarısını, tiyatro eleştirmeni olarak *Saturday Review*'da (1895-98) kazandı. Burada yayımlanan yazılarında, Victoria dönemi tiyatrosunun ya-

paylığına karşı çıkarak, düşünsel içeriğin öne çıktığı bir tiyatronun kurulması için polemiklere girdi.

İlk oyunları. Shaw *The Quintessence of Ibsenism* (İbsencilik Özü) adlı yapıtını 1891'de yayımladı. Bir yandan da yarımlı kalmış komedisi *Widowers' Houses*'i (Bekar Evleri) İbsencilik bir tarzda yeniden ele alarak, Londra'nın kenar mahallelerinde yoksullara ev kiralayanların yaptığı haksızlıkları tartışma gündemine getirdi. 1892'de sahnelenen oyun, en yenilikçi yazarların bile kullanmaya devam ettiği romantik kalıplara son veriyordu. Konu trajik bir çatışmaya dayanır, ama Shaw oyunun bir trajediye dönüştürme izin vermez. Seyircinin dikkati oyundaki aşkların durumundan çok, toplumsal bir kötülüğe yöneltilir ve oyun ironik bir komedi havasında ilerler. Aynı durum 1893'te yazılan, ama sansür yüzünden 1902'ye değin sahnelenemeyen *Mrs. Warren's Profession* (*Madame Warren'in Sanatı*) için de geçerlidir. Fahişelik kurumunun ele alındığı oyunda, iyi eğitim görmüş bir genç, annesinin fahişelik mesleğinden yetiştirdiği ve Avrupa'daki birçok genelevde hisse sahibi olduğunu öğrenir. Burada da ekonomik etkenler ön plana çıkarılır ve sorun, "düşmüş kadınlar" konusunu seyircinin duygularını okşayacak biçimde işleyen günün moda güldürülerinden çok farklı bir biçimde, acımasız bir açıklıkla ele alınır. Shaw'un birçok yapıtı gibi bu oyun da düşünsel içeriği ağır basan bir oyundur, ama Shaw bu düşünceleri seyirciye komedi kalıpları içinde sunar.

Shaw ilk oyunlarını "hoş olmayan" oyunlar olarak nitelendirmişti; ona göre bu oyunlarda "dramatik güç, seyirciyi hoş olmayan gerçeklerle karşı karşıya bırakmak amacıyla kullanılmıştı". Bunları izleyen dört "hoş" oyununda Shaw, kalbini kıldığı seyircileri ve yapımcıları yeniden kazanmaya çalıştı. Her iki grup oyunu da gözden geçirerek 1898'de *Plays Pleasant and Unpleasant* (Hoş ve Hoş Olmayan Oyunlar) adıyla yayımladı. İkinci grubun ilk oyunu olan ve 1894'te sahnelenen *Arms and the Man* (*Silahlar ve Kahraman*, 1953) Balkanlar'da geçer. Oyunda aşk ve savaşla ilgili romantik aldatmacalarla hafif hafif, bazen de iğneleyici bir dille alay edilir. 1897'de sahnelenen ikinci oyun *Candida*'nın (*Kandida*, 1941) kadın kahramanı, saygıdeğer ama duygusuz bir Hristiyan sosyalisti olan rahip kocasıyla, kendisine çılgınca aşık olan genç bir şair arasında seçim yapmak zorunda kalır. Shaw 1905'te sahneye konan *Man and Superman*'de (1903; *İnsan, Üstün İnsan*, 1949) insanlığı, "yaşam gücü"nü daha yüksek yaşama biçimlerine doğru evriminde vardığı son aşama olarak değerlendirir. Oyunun kahramanı John Tanner, kendi ruhsal gelişimini bu felsefeye uydurmaya çalışarak, kendisiyle evlenmek isteyen Ann Whitefield'den kaçır. Ama sonunda, Ann'in de bu "yaşam gücü"nü bir araç olduğunu anlayarak evliliğe razı olur. Çünkü insan ırkının sürekliliği ve geleceği, onun ve öbür kadınların üreme gücüne bağlıdır. Oyunun üçüncü perdesi olan "Don Juan in Hell" (*Don Juan Cehennemde*) adlı düş sahnesi, opera özellikleri taşıyan söz ağırlıklı bir bölümdür ve genellikle ayrı bir oyun olarak sahnelenir. 1899'da sahnelenen *You Never Can Tell*'de ise (*Hiç Belli Olmaz*, 1956) kendisini aşta çok başarılı sanan bir erkekle çok akılcı ve özgür sanan bir kadının, kendilerini bu özelliklerinin hiçbir işe yaramadığı hayati bir durumla karşı karşıya bulmalarını anlatır.

Shaw sonraki üç oyununu *Three Plays for Puritans*'da (1901; *Püritenler İçin Üç Oyun*) topladı. Bunlardan 1897'de sahnelenen *The*

Devil's Disciple (Şeytanın Çömez) Amerikan Devrimi sırasında New Hampshire'da geçer ve Shaw bu oyunda geleneksel melodramı tersine çevirir. Aynı derlemede yer alan *Caesar and Cleopatra* (*Caesar'la Kleopatra*, 1945) Shaw'un ilk önemli oyunudur. 1901'de sahnelenen oyunun başarısı, Caesar'ı insanüstü bir kahraman olarak göstermesinden değil, yüce gönüllülük ve "gerçek ahlak" üzerine inandırıcı bir inceleme olmasından kaynaklanır. 1900'de sahnelenen üçüncü oyun *Captain Brassbound's Conversion* ise görev ve adalet adına yürütülen sahtekarlıklara karşı çıkar.

Uluslararası ün kazanması. Shaw Avrupa'da sahnelenen oyunlarıyla orada önemli bir oyun yazarı olarak tanınmıştı, ama İngiltere'de aynı ölçüde ünü değildi. Kendi ülkesindeki ününü *John Bull's Other Island* (*John Bull'un Öbür Adası*) adlı oyunun 1904'te Londra'da, VII. Edward için düzenlenen özel bir gösteride sahnelenmesiyle kazandı. Sonraki oyunlarında da, incelikli ve zeki komediler aracılığıyla dinsel vicdanı irdelemeyi ve toplumun kendi yarattığı suçlara nasıl ortak olduğunu göstermeyi sürdürdü. 1905'te sahnelenen *Major Barbara*'da (Binbaşı Barbara) Salvation Army'de binbaşı olan Barbara, cephane yapıp satan "ölüm taciri" babasının dinsel ilke ve inançlarının, ikiyüzlülükle ve karşı çıktığı içki ve silah tüccarlarının bağışlarıyla ayakta duran Salvation Army'ninkilere göre çok daha sahici olduğu sonucuna varır. 1906'da sahnelenen *Doctor's Dilemma* (*Doktorun Hatası*) bir yandan hekimlik mesleğine ve bütün mesleklerin çıkarıcılığına, bir yandan da sanatçı mizacına ve halkın bunu sanatçının ürününden ayıramayışına yönelik bir yergidir. Hristiyanlığın ilk dönemlerinin konu alındığı, 1912'de sahnelenen *Androcles and the Lion* (*Androcles ile Aslan*, 1945, 1965) gerçek ve sahte dinsel coşkuyu tartışan felsefi bir oyundur. Arenada aslanlara atılan bir grup Hristiyanı anlatan bu oyunda Shaw, insanın yaşamı değerli kılabilmesi için, kendi dışında ölmeye değercek bir amacı olması gerektiğini savunur.

Shaw'un komedi alanındaki başarıları, sesbilgisi üzerine didaktik bir oyun olarak nitelendirdiği, 1913'te sahnelenen *Pygmalion*'dur (*Bir Kadını Yaratım*, 1965/ *Pygmalion*, 1982). Aşkı ve İngiltere'deki sınıf farklarını konu alan insancıl bir komedi olan bu oyunda, sesbilgisi uzmanı Henry Higgins, çiçekçi kız Eliza Doolittle'a üst sınıfların şivesini öğretir ve böylece onu saygıdeğer bir hanımefendi yapar, ama bu başarıyı istenmeyen sonuçlar da doğurur. Doolittle'ın düzgün bir şiveyle, ama kibar konuşmadan habersiz iki kez yüksek sosyeteye katıldığı sahne, İngiliz tiyatrosunun en komik sahnelerinden biridir. *Pygmalion*, 1938'de sinemaya uyarlanarak Shaw'a senaryo dalında Oscar kazandırdı. Oyunun 1956'da yapılan müzikal uyarlaması *My Fair Lady* de 1964'te filme çekildi.

I. Dünya Savaşı'ndan sonraki yapıları. Shaw I. Dünya Savaşı sırasında oyun yazmayı bırakarak, İngiltere ve müttefiklerinin de Almanya kadar suçlu olduklarını savunan ve barış görüşmelerine başlanmasını isteyen "Common Sense About the War" (Savaş Konusunda Sağduyu) adlı broşürü yayımladı. Savaş karşıtı konuşmaları yüzünden de çeşitli eleştirilere hedef oldu. 1920'de sahnelenen *Heartbreak House* (*Kırıkların Evi*, 1968, 1982) savaşın hemen öncesinde bir kır evinde geçiyor ve savaşın sorumlusu olan kuşağın manevi iflasını sergiliyordu. Shaw, sonraki yıllarda "tümüyle

yıldırıncı olan bir karamsarlığa" düşmekten kaçınmak için *Back to Methuselah* (1922; *Methuselah'a Dönüş*) adlı birbiriyle bağlantılı beş oyun yazdı ve yaratıcı evrim felsefesini Cennet Bahçesi'nden 31920 yılına uzanan geniş bir zaman dilimi içinde ortaya koydu. 1920'de Jeanne d'Arc'in azize ilan edilmesi üzerine Shaw, bu konuda bir tarihsel oyun yazmaya karar verdi. 1923'te sahnelenen başyapıtlarından *Saint Joan*'da (Jan Dark 1945, 1982/*Ermiş Jeanne*, 1967) Jeanne d'Arc'i yalnızca bir azize ve din şehidi olarak değil, bir mistiğin, bir hareket ve bir dâhinin özelliklerini kişiliğinde toplayan bir kahraman olarak çizmişti. *Saint Joan*'ın kazandığı başarı üzerine Shaw'a 1925 Nobel Edebiyat Ödülü verildi, ama Shaw ödülü reddetti.

Shaw sonraki beş yıl boyunca oyun yazmadı. Toplu yapıtlarının 1930-38 basımını hazırladı ve "The Intelligent Woman's Guide to Socialism and Capitalism" (1928; *Genç Bir Bayana Sosyalizm ve Kapitalizm Üzerine Öğütler*, 1971) adlı politik broşürü yazdı. 1929'da sahnelenen *Apple Cart* (*Bir Çuval Incir*, 1964) Shaw'un yaşamı boyunca savunduğu devrimci siyasal görüşlerle, sıradan insanın kendisini yönetme yetisine duyduğu tutucu güvensizlik arasındaki iç çatışmayı ortaya koyan, geleceği bir komedi-ydi. Bunu 1932'de *Too True to Be Good* (İyi Olmayacak Kadar Gerçek) ve *The Adventures of the Black Girl in Her Search for God* (Kara Kız, 1971, 1989), 1933'te *On the Rocks* (Buzlu İçki), 1935'te *The Simpleton of the Unexpected Isles* (Beklenmedik Adaların Aptalı), 1936'da *The Millionaire* (Milyoner Kadın, 1947, 1966), 1938'de *Geneva* (Cenevre), 1939'da *In Good King Charles's Golden Days* (İyi Kral Charles'ın Altın Çağında), II. Dünya Savaşı sırasında bir süre ara verdikten sonra da 1949'da *Shakes Versus Shav* (Shakes Shav'a Karşı), 1950'de *Farfetched Fables* (Zoraki Masallar) ve 1956'da *Why She Would Not* (Neden Yapmazdı) izledi. Shaw, toplumdaki geçerli inanç ve değerleri hiçe sayan, bunlara açıkça cephe almaktan çekinmeyen tutumu ve parlak zekâsıyla 90 yaşında bile kendisinin söz ettirmeyi başardı.

Shaw, 17. yüzyıldan sonra İngiliz tiyatrosunun yetiştirdiği en önemli oyun yazarıdır. Ahlakî ve düşünsel çatışmalara ağırlık veren bir tiyatro geliştirmesi, töre komedisini yeniden canlandırması, simgesel farsa ve inançsızlık tiyatrosuna yönelmesi onu hem yaşadığı dönemde, hem de daha sonraki yıllarda İngiliz tiyatrosunun gelişimini belirleyen kişilerden biri yapmıştır. Shaw aynı zamanda, Swift'ten sonra yetişmiş en etkili broşür yazarı, kuşağının en iyi tiyatro ve müzik eleştirmeni, siyaset, ekonomi ve sosyoloji konularında iyi bir konuşmacı olarak da hem kendi kuşağının, hem de sonraki kuşakların kültürel ve siyasal düşüncesinin biçimlenmesine katkıda bulunmuştur.

Shaw'un oyunlarından seçmeler Türkçe'de *Seçilmiş Oyunlar* (1982, 1992) adıyla yayımlanmıştır.

Shaw, Sir (William) Napier (d. 4 Mart 1854, Birmingham; Warwickshire - ö. 23 Mart 1945, Londra, İngiltere), hava basıncı birimi olan milibarı tanımlayan, tepigramı (sıcaklık değişimlerini gösteren bir tür grafik) geliştiren ve modern meteorolojinin gelişmesine önemli katkılarda bulunan İngiliz meteorolog.

1877-1906 arasında Cambridge Üniversitesi'nde fizik dersi veren Shaw, 1891'de Royal Society üyeliğine seçildi. 1900'de, Meteorolo-

loji Dairesi'nin yürütme organı olan Meteoroloji Konseyi'ne sekreter olarak atandı. Dairenin yeniden örgütlenmesini sağladı ve 1905-20 arasında kurumun müdürlüğünü yaptı. 1913'te "sir" unvanı alan Shaw, 1920-24 arasında Londra'daki Kraliyet Bilim Yüksekokulu'nda profesörlük yaptı. En önemli yapıtı *Manual of Meteorology*'dir (1926-31; Meteoroloji Elkitabı).

Shaw, Richard Norman (d. 7 Mayıs 1831, Edinburgh - ö. 17 Kasım 1912, Londra), İngiliz mimar ve kent tasarımcısı. İngiltere'de konut mimarlığının yeniden canlılık kazanmasında önemli bir rol oynamıştır.

Bir süre William Burn'un yanında çalıştıktan sonra Londra'daki Kraliyet Akademisi'nde mimarlık okudu. Ardından G. E. Street'in bürosuna girdi. 1862'de bağımsız olarak çalışmaya başladı. İlk yapılarının bazısını ortağı W. E. Nesfield ile birlikte gerçekleştirdi, ama 1868'de ondan ayrıldı. 1877'de Kraliyet Akademisi'ne tam üye seçildi.

Shaw temelde seçmeci bir mimardı. Gotik canlandırmacılıktan yeni baroğa kadar çeşitli üslupları denedi. Kentlerde yaptığı zarif konutlarda 18. yüzyıl üsluplarından yola çıkarak kendine özgü uyarlamlar yaptı. Farklı bölgelerdeki 16. yüzyıl İngiliz malikânelerini inceledi ve yaptığı pitoresk kır evlerinde bunları temel aldı. Her ikisi de Sussex'te bulunan Glen Andred (1866-67) ve Wispers (1876) ile Shropshire'daki Adco-te (1877) bu tür yapılarının en iyi örnekleridir. Kent içi konutlarının en güzelieri Londra'dadır; Kensington'daki Lowther Evi (1873), Hampstead'deki kendi evi (1875) ve Chelsea'deki Old Swan Evi (1876) bunlar arasında sayılabilir. Yaptığı konut tasarımlarını yayımlanmış Shaw'ın etkisi İngiltere dışına da yayıldı ve ABD'deki padavra üslubunun gelişmesinde rol oynadı. Shaw'un 1876'da Londra'nın batı bölümündeki Bedford Park'ında tasarladığı sayfiye yerleşmesi türünün ilk örneğiydi ve dış mahalle planlamasının daha sonraki gelişimi üzerinde etkili oldu.

Shaw, Robert (d. 9 Ağustos 1927, West-houghton, Lancashire, İngiltere - ö. 28 Ağustos 1978, Tourmakeady, İrlanda), romancı ve oyun yazarı olarak da tanınan İngiliz tiyatro ve sinema oyuncusu.

Sahne yaşamına Stratford-upon-Avon'daki Shakespeare Anısal Topluluğu'nda başladı. Bu toplulukla Avustralya turnesine (1949-50) çıkarak *Macbeth*, *Cymbeline*, *Henry VIII* ve başka Shakespeare oyunlarında rol aldı. Old Vic Topluluğu'nda da (1951-52) daha çok Shakespeare yapıtlarında sahneye çıktı. 1955'te çağdaş oyunlarda rol almaya başladı. Bunlar arasında kendi yazdığı *Off the Mainland*'deki (1956) rolüyle *The Long and the Short and the Tall*'daki (1959; *Şarkının Sonu*) Çavuş Mitchem rolü sayılabilir. ABD'de ilk kez 1961'de Harold Pinter'in *The Caretaker* (*Kapıcı*) oyunuyla izleyici karşısına çıktı. Filmlerde oynamaya 1950'lerde başladı. İlk önemli rolünü James Bond filmi *From Russia with Love*'da (1964; *Rusya'dan Sevgilerle*) oynadı. *The Caretaker*'in perde uyarlaması (1963), *The Luck of Ginger Coffey* (1964) ve *A Man for All Seasons*'daki (1966; *Her Devrin Adamı*) rolleriyle sinemadaki ünü arttı. Sonraki yıllarda *The Sting* (1973; *Belalılar*), *Jaws* (1975), *The Deep* (1978; *Dip*) ve *Avalanche Express* (1978; *Çığ Ekspresi*) gibi filmlerde göründü. En önemli yapıtı, başarıyla sahneye uyarladığı ve daha sonra perdeye de aktarılan *The Man in the Glass Booth* (1967; *Cam Kabindeki Adam*) adlı romanıdır.

Shaw, Stanford J(ay) (d. 5 Mayıs 1930, St. Paul, ABD), ABD'li tarihçi. Osmanlı tarihi üzerine yaptığı araştırmalarla tanınır.

Stanford Üniversitesi'nde öğrenim gördükten (1951) sonra Princeton Üniversitesi'nde doktorasını tamamladı (1958). 1958-60 arasında Harvard Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi'nde çeşitli araştırmalar yürüttü. Los Angeles'taki California Üniversitesi'nde (UCLA) 1960-65 arasında yardımcı profesör olarak Türkçe, 1965-68 arasında da doçent olarak Türk tarihi dersleri verdi. 1968'de Türkiye ve Yakındoğu tarihi profesörü oldu. 1964-68 arasında Türk-Amerikan İlim Araştırmaları Enstitüsü (ARIT) yönetim kurulu üyeliğinde bulundu. Osmanlı arşivlerini kullanan Batılı tarihçiler arasında önemli yeri olan Shaw, 1968'den sonra *International Journal of Middle East Studies* adlı süreli yayının yazı işleri müdürlüğünü yürüttü. Osmanlı tarihiyle ilgili araştırmalarında önceleri Mısır'ın yönetsel ve toplumsal yapısıyla ilgilendi. Bu konudaki çalışmalarını *The Financial and Administrative Organization and Development of Ottoman Egypt 1517-1798* (1962; Osmanlı Mısır'ının Mali ve Yönetsel Örgütlenmesi ve Gelişmesi 1517-1798), *Ottoman Egypt in the Age of the French Revolution* (1966; Fransız Devrimi Döneminde Osmanlı Mısır) ve *The Budget of Ottoman Egypt* (1969; Osmanlı Mısır'ının Bütçesi) adlarıyla yayımladı. Daha sonra *Islamic Society and the West* (1950-57; İslam Toplumu ve Batı) adlı yayın projesine katıldı. Bu proje doğrultusunda II. Mahmud, Tanzimat ve II. Abdülhamid dönemlerine ilişkin çok sayıda makale yayımladı. Türkiye tarihi üzerine en önemli çalışması, bu makalelerinin büyük bir bölümünü de içeren ve 2. cildini Ezel Kural Shaw ile birlikte hazırladığı *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey* (1976; *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, 1982-83, 2 cilt) adlı yapıtıdır. Yapıt Osmanlı Devleti'nin ortaya çıkışından 1975'e değin Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti tarihini kapsar. Shaw'un *Between Old and New: The Ottoman Empire under Sultan Selim III* (1971; *Eski ve Yeni Arasında: III. Sultan Selim Döneminde Osmanlı İmparatorluğu*) adlı yapıtı ise III. Selim dönemine ilişkin bir çalışmadır.

Shawinigan Çavlanı, Kanada'da, Québec eyaletinin ortagüney kesimindeki Saint-Maurice Irmağı üzerinde çavlan. Trois-Rivières (Üç İrmak) bölgesindeki Shawinigan yakınında, Trois-Rivières kentinin 32 km kadar yukarısında yer alır. Yüksekliği yaklaşık 50 m'dir. Üzerinde 1903'te kurulan hidroelektrik santral daha sonra Montreal ve Québec kentleri ile çevredeki fabrikalara elektrik sağlayacak biçimde genişletilmiştir. Algonkin dilinde "dörük" anlamına gelen adı, yakınında açılan ilk yolun geçtiği kayalık tepeyle bağlantılıdır.

Shawn, Ted, asıl adı EDWIN MYERS SHAWN (d. 21 Ekim 1891, Kansas City, Missouri - ö. 9 Ocak 1972, Orlando, Florida, ABD), ABD'li modern dansçı ve Denishawn dans okulunu topluluğunun kurucusu.

Önceleri ilahiyat öğrenimi gördü. Geçirdiği bir hastalık nedeniyle tedavi yöntemi olarak dansa başladı. 1914'te Ruth Saint Denis'le evlendi ve onunla birlikte Denishawn'ı kurdu. Bu okulda çeşitli etnik ve teatral dans üsluplarını öğretti ve bunların gelişmesine katkıda bulundu. Denishawn topluluğunun tüm repertuarının koreografilerini karısıyla birlikte düzenledi. Resmen boşanmamakla birlikte karısıyla olan bera-

herliğine ve ortak çalışmalarına 1931'de son verdi. 1933-40 arasında erkek dansçıların yer aldığı bir topluluk kurarak, aralarında *Labor Symphony* (Emek Senfonisi), *Olympiad* ve *Kinetic Molpa*'nın de bulunduğu birçok dansın koreografisini hazırladı. İşçilerin çalışırken yaptıkları hareketler, Amerika Yerlilerinin dansları ve ABD halk dansları gibi kaynaklardan yararlanarak canlı, erkeksi bir dans tekniği yaratmayı ve dans mesleğini erkekler için çekici hale getirmeyi başardı.

Shawn 1933'te, dansçıların yaz aylarında hem dinlenebilmeleri hem de gösteriler sunabilmeleri amacıyla Massachusetts'teki Lee yakınlarında Jacob's Pillow Dance Festival'ı kurdu. Burasını daha sonra uluslararası bir dans merkezine dönüştürdü.

Shawn Frohsinn'de
Pictorial Parade-EB Inc.

Koreografileri genellikle bale dışı öğeler içermekle birlikte dansın bir bütün olarak geçerli çeşitli üsluplardan oluştuğunu savunan Shawn, hem bale hem de modern ve etnik dans gösterileri sahneledi. Kendisi de bir dansçı olarak zaman zaman sahneye çıkmayı sürdürerek eski sololarını canlandırdı ve yeni koreografilerini sundu. Ayrıca Myra Kinch'in onun için hazırladığı yapıtlarda, bu arada Shakespeare'in *Kral Lear*'inden hazırlanan *Sundered Majesty*'de (1954; Hırpalanmış Görkem) sahneye çıktı. Bu arada yaygın biçimde konferanslar veren Shawn, birçok da kitap yazdı. Walter Terry'nin kaleme aldığı yaşamöyküsü *Father of American Dance* (1976; Amerikan Dansının Babası) adıyla yayımlanmıştır.

Shay, Ephraim (d. 17 Temmuz 1839, Huron illi, Ohio - ö. 19 Nisan 1916, Harbor Springs, Michigan, ABD), kendi adıyla anılan dişli sistemiyle çalışan buharlı lokomotifli geliştiren ABD'li mucit. Bu lokomotifler özellikle Amerika, Avustralya ve Asya'da, demiryolu hatlarının döşenmesinde ve ağır vagonların engebeli arazi üzerinde düşük hızlarla hareket ettirilmesi için küçük lokomotiflerin gerekli olduğu durumlarda yaygın olarak kullanılmıştır.

Önceleri Ohio'da hekimlik yapan ve Amerikan İç Savaşı (1861-65) sırasında da Birlik Ordusu'nda mühendis olarak görev alan Shay, daha sonra Michigan'daki Wexford iline yerleşerek küçük bir marangozhane açtı. Lokomotifini de burada geliştirdi. Shay'ın geliştirdiği lokomotifleri üreten Lima Machine Works (sonradan Lima Locomotive Works) adlı şirket, klasik tip buharlı lokomotif üreten dünyanın en önemli kuruluşu durumuna geldi.

Shays, Daniel (d. y. 1747, Hopkinton, Massachusetts - ö. 29 Eylül 1825, Sparta, New York, ABD), Shays Ayaklanması'na önderlik eden Amerikalı subay.

İrlanda kökenli bir ailenin oğluydu. Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nın başlarında Lexington'daki silahlanma çağrısına uydu ve burada 11 gün hizmet etti (Nisan 1775). Mayıs 1775'ten aralığa değin bir Massachusetts birliğinde teğmen olarak görev yaptı. Ocak 1777'de 5. Massachusetts Alayı'nda yüzbaşı oldu. Bunker Hill Çarpışması'na ve Ticonderoga'ya yapılan sefere katıldı. Stony Point taarruzunda bulundu ve Saratoga'da çarpıştı. 1780'de ordudan ayrılarak Massachusetts'te Pelham'a yerleşti, burada çeşitli görevler aldı.

Barıştan (1783) kısa süre sonra ülkede ağır bir ekonomik bunalım baş gösterdi. Shays gibi mülk sahipleri, vadesi geçmiş borçları ve ödeyemedikleri vergiler nedeniyle mallarını kaybetmeye ve alacaklıların tutsağı durumuna gelmeye başladılar. Haciz ve icra davalarına bakan mahkemeleri şiddet kullanmakla tehdit eden gösteriler birbirini izlemeye başladı. Eylül 1786'da 1.200 adamıyla birlikte Springfield Üst Mahkemesi'ni basan Shays, Ocak 1787'de de aynı yerdeki federal cephaneliğe saldırdı. 4 Şubat'ta Petersham'de bozguna uğradı ve Vermont'a kaçtı. Massachusetts Üst Mahkemesi'nde yandaşlarıyla birlikte yargılanarak ölüme mahkûm edildi. 1788'de af başvurusu kabul edildi. Yaşlılığında, bağımsızlık savaşı sırasındaki hizmetlerinden ötürü kendisine emekli aylığı bağlandı.

She Ji, Wade Giles yazımında SHE CHI (Çince'de "Toprak ve Ekin"), eski Çin dininde toprak ve hasadın koruyucu tanrısı. Toprağın ve ülkenin sorumluluğunu taşıdıkları için eski efsanevi Çin imparatorlarının She'ya (Toprak) tapındığı söylenir. Bu dönemde She kültü, beş toprak perisine tapınmayı da içeriyordu. Bunlar dağ ve orman, ırmak ve göl, ova ve tepe, yükselti ve hendek, kaynak ve bataklık perileriydi. Sonraki Çin imparatorları çeşitli yeryüzü şekilleriyle değil, doğrudan ve yalnızca toprakla ilgili tanrılara tapınırdılar. Dinsel ayinler Pekin'deki Yasak Kent'te, beş ayrı renkte toprakla örtülü bir altın üzerinde gerçekleştirilirdi.

Sıradan insanlar bu ayinlere katılamadığından, topraklarını ve ekinlerini korumak için kendi tanrılarını yaratıldılar. Zamanla küçük toplulukların, hatta her bir ailenin kendi tanrısı (*Tudi*) oldu. Ülkenin her yerinde, her birinde iktisadî tasvir bulunan sayısız tapınak kuruldu. Önceleri toprağı (She) ve ekini (Ji) temsil eden bu tasvirler zamanla karıkoca olarak kabul edilmeye başlandı.

Han hanedanından İmparator Gao Zu (hd İÖ 206-195), halkın kendi *Tudi*'lerine tapınmasını destekledi. Ama bir yandan da, bu kültürlere Cheng Huang denen ruhani kent yöneticilerinin denetimine vererek etkilerini kısıtlamaya çalıştı.

Shearer, Moira, asıl adı MOIRA SHEARER KING (d. 17 Ocak 1926, Dunfermline, Fife, İskoçya), İskoç balerin. *The Red Shoes* (1948; *Kırmızı Pabuçlar*) adlı filmde canlandırdığı, intihar etmek isteyen balerin rolüyle tanınmıştır.

Londra'da Sadler's Wells Okulu'nda (sonradan İngiliz Kraliyet Balesi Okulu) öğrenim gördü ve Nicholas Legat ile çalıştı. 1941'de Uluslararası Bale'de dans etti. 1942'de Sadler's Wells Tiyatro Balesi'ne katıldı. 1944'te *Uyuyan Güzeli*, *Coppelia*, *Kuş Gölü* ve *Giselle* gibi klasik balelerde dans etti. Ayrıca *Cinderella* (1948; Kül Kedisi) başta olmak üzere Frederick Ashton'ın birkaç balesinde önemli rolleri canlandırdı. De Valois'nin *Promenade*'inde (1943; Gezinti), Helpmann'ın *Miracle in the Gorbals*'inde (1944; Gorbals'da Mucize) ve

Massine'in *Clock Symphony*'sinde (1948; Saat Senfonisi) önemli roller üstlendi.

Çevirdiği ilk film *Kırmızı Pabuçlar*'dı. 1951'de *Tales of Hoffmann* (Hoffmann'ın Masalları), 1955'te *The Man Who Loved Redheads* (Kızıl Saçlıları Seven Adam) ve 1962'de *Black Tights*'ta (Siyah Çoraplar) oynadı. 1954 Uluslararası Edinburgh Müzik ve Tiyatro Şenliği'nde, *Bir Yaz Gecesi Rüyası*'nda Tatiana rolünü canlandırdı.

Moira Shearer *Uyuyan Güzeli*
balesinde, 1953
Houston Rogers

1955'te Londra ve Bristol Old Vic tiyatrolarına katıldı ve Shaw'un *Major Barbara*'sında (Binbaşı Barbara) başrolde oynadı. Daha sonra 1971'de *The Cherry Orchard*'da (*Vişne Bahçesi*) Madame Ranevskaya'yı, *Hay Fever*'de (Saman Nezlesi) Judith Bliss'i canlandırdı. 1970'lerde ve 1980'lerde bütün dünyayı dolaşarak konferans ve resitaller verdi. 1974 ve 1975'teki Edinburgh festivallerine şürler ve çeşitli yapıtlardan parçalar okuduğu programlarla katıldı.

Sheboygan, ABD'de, Wisconsin eyaletinin doğu kesiminde, Sheboygan ilinin (*county*) merkezi (1836) kent. Sheboygan Irmağı ağzında, Michigan Gölü kıyısında, Milwaukee'nin 92 km kuzeyinde yer alır. 1818'de bir kürk ticareti merkezi olarak kuruldu. 1835'te keresteciliğe dayalı bir köy olarak yerleşime açıldı ve fişçılık başlıca gelir kaynağı durumuna geldi. Kültürel ve ekonomik gelişmesinde Alman göçmenler önemli rol oynadı. Günümüzde Büyük Göl-lerle bağlantılı işlek bir liman ve bir sanayi merkezidir. Ayrıca sosis ve peyniriyle ünlüdür. Lakeland College (1862) ve Wisconsin Üniversitesi'nin bir bölümü (1933) kenttedir. Nüfus (1990) kent, 49.676; metropoliten alan, 103.877.

Shedd Akvaryumu, yeryüzünün en büyük kapalı akvaryumu. 1930'da ABD'nin Chicago kentinde, yörenin önde gelen işadamlarından John Graves Shedd'in katkılarıyla kuruldu. Akvaryumda bulunan 200'ü aşkın tankta 560 türden 5 bin dolayında tatlı ve tuzlu su balıkları ile çeşitli bölgelerden toplanmış öbür su hayvanları yaşamaktadır. Tanklardaki toplam su kapasitesi 2 milyon litreyi aşar. Mercan Resifleri Sergisi adı

verilen özel bölümde saatte 340 bin litre deniz suyunun dolandırıldığı dev bir tank vardır. Bu bölümde köpekbalıkları, deniz kaplumbağaları, mürenler, ender bulunan birçok balık sergilenmektedir. Shedd Akvaryumu'nda sergileme etkinliklerinin yanı sıra, değişik yaş gruplarına yönelik çeşitli eğitim programları da yürütülmektedir.

Sheehan sendromu, kadında hipofiz bezinin ön lobundaki hücrelerin doğum sırasında oksijensiz kalarak ölmesi sonucunda doğumdan sonraki dönemde ortaya çıkan hormon yetersizliği. Önceleri kadınlarda hipofiz yetersizliğinin en sık rastlanan nedeni olan Sheehan sendromu doğum hekimliğinin gelişmesiyle giderek daha az görülmeye başlamıştır.

Doğum sırasında ve doğumdan sonra aşırı kanama nedeniyle kan basıncının aniden düşmesi ön hipofizden zedelenmesine yol açabilir. Hipofize kan taşıyan atardamarlardaki spazm beze giden kanın kesilmesine ve doku ölümüne neden olur. Bezin en az yüzde 30'u işlev gördüğü sürece hormon yetersizliği ortaya çıkmaz. Buna karşılık zedelenme daha yaygınsa doğumdan kısa süre sonra hipofiz yetersizliği belirtileri (özellikle ikincil eşey özelliklerinin kaybolması) ortaya çıkar. Belirtilerden bazıları süt salgısının kesilmesi, koltuk altı ve üreme organlarının çevresindeki tüylerin dökülmesi, adet kanamalarının yeniden başlamasıdır. Hastaya hipofiz hormonlarından hazırlanan ilaçların verilmesi iyileşmeyi sağlar, yumurtlama yeniden başlar, östrojen hormonlarının salgılanması uyarılır.

Sheeler, Charles (d. 16 Temmuz 1883, Philadelphia - ö. 7 Mayıs 1965, Dobba Ferry, New York, ABD), sanayi yapılarını ve makineleri keskin dış çizgilerle betimlediği soyut anlatımlı yapıtlarıyla tanınan ressam. Presizyonizm(*) akımının önde gelen temsilcilerinden biridir.

Philadelphia'daki Endüstri Sanatları Okulu'nda ve Pennsylvania Güzel Sanatlar Akademisi'nde öğrenim gördü. 1913'teki Armory Show sergisine, çoğu ölüdoğa olan altı yapıtıyla katıldı.

1912'de geçimini sağlamak için fotoğrafa yöneldi. Önceleri Philadelphia'da mimarlık büroları için fotoğraflar çekti. 1919'da New York kentine yerleşti ve fotoğrafçı Paul Strand'la birlikte kentteki yapıları konu alan *Mannahatta* adlı filmi hazırladı. 1920'lerin başında hem resim, hem de fotoğraf alanında kendini kanıtlamış bir sanatçı olmuştu. 1927'de Michigan eyaletinde River Rouge'daki Ford Motor Company fabrikalarının son derece başarılı bir dizi fotoğrafını çekti. Bunu 1929'da, Fransa'daki Chartres Katedrali'nin fotoğraflarından oluşan bir başka dizisi izledi. "Üst Güverte" (1929, Fogg Sanat Müzesi, Cambridge) ve "Yuvarlanan Güç" (1939, Smith College Sanat Müzesi, Northampton) en ünlü resimleri arasındadır.

Sheffield, İngiltere'de, South Yorkshire metropoliten ilinde ilçe ve kent. Pennine Sıradaglarını derin vadilerle yaran birkaç çayın Don Irmağını oluşturdugu kesimde 368 km²'lik bir alan kaplar. Yöredeki demir cevherinin işlenmesi ortaçağa değin iner. 14. yüzyılda gelişmeye başlayan bıçakçılık giderek önemli bir sanayi durumuna geldi. 18. yüzyıla gelindiğinde Sheffield, İngiliz bıçak ticaretinde bir tekel konumu taşıyordu. Henry Bessemer'in geliştirdiği işlemle (1856) başlayan ucuz çelik üretimi, Sheffield'in bu alanda dünya çapında ün kazan-

masını sağladı. Günümüzde pik demir üretimine son verilmiş olmasına karşın, elektrik ark fırınları kullanan çelik tesisleri geliştirilmiştir. Kentte gıda işleme ve giyecek üretimi de önemlidir. South Yorkshire'un başlıca alışveriş ve kültür merkezi olan Sheffield kentindeki üniversite (1897) özellikle metalurji alanındaki çalışmalarıyla tanınır. Nüfus (1991) kent, 499.700; (1988 tah.) ilçe, 528.000.

Sheffield metal işi, eriterek kaynaştırma yoluyla gümüş kaplanan bakır eşya. Bu tekniği yaklaşık 1742'de, Sheffieldli bir bıçakçı olan Thomas Boulsover geliştirdi. Boulsover gümüş ve bakırın eritilerek kaynaştırıldıktan sonra da süneklik özelliklerini koruduğunu ve haddeden geçirildiklerinde tek bir metal gibi birlikte genleştiğini keşfetmişti.

Sheffield metal işi elde etmek için, az miktarda çinko ve kurşun içeren bir bakır alaşımı külçesinin altı ve üstü ince bir

Sheffield işi bir şamdan, y. 1820; Sheffield Kent Müzesi, South Yorkshire Sheffield City Museum, Mottershaw Photography

gümüş levhayla kaplanıyor, sonra ocağa veriliyordu. Gümüş erimeye başlayınca külçe ocaktan çıkarılıp soğutuluyor ve haddeleniyordu. Eşyanın kenarları, levhanın kesilmesiyle ortaya çıkan bakır gizlemek için yeniden haddeden geçiriliyordu. Önceleri Boulsover bu yönteme yalnızca düğme yapıyordu, ama eski çırağı Joseph Hancock daha sonra başka şeyler de üretti.

Kaynaşmış metal yapımı yalnızca Sheffield'e özgü değildi. 1762'de Matthew Boulton, Soho'da (Birmingham) Sheffield metal işleri üretmeye başladı; ayrıca Londra, Nottingham ve Dublin'deki çeşitli atölyelerle bazı Avrupa ülkelerinde ve Kuzey Amerika'daki fabrikalarda Boulsover'ın yöntemi uygulanıyordu. 1830'dan sonra ana metal olarak bakırın yerini bakır ve çinko alaşımı nikel (Alman gümüşü) aldı. 1840'larda, elektroliz yoluyla kaplamanın geliştirilmesiyle Sheffield metal işi üretimi geliştirilmeye başladı ve 1870'lerde hemen tümüyle ortadan kalktı.

Otuz yıl sonra bu tür parçalar ancak koleksiyonlarda bulunur hale geldi. Bazı üreticiler bakır üstüne elektrikle gümüş kaplayarak özgün tasarımlı yeni ürünler yapmaya başladılar. Bu aldatmaca karşısında Sheffield Bıçakçılar Birliği 1911'de Sheffield metal işi teriminin yalnızca kaynaştırma işlemiyle elde edilen cisimler için kullanılabilmesine ilişkin bir mahkeme kararı çıkarttı. Günümüzde bu tanım bütün ülkelerde benimsenmiştir. Kullanım nedeniyle aşınarak bakır ortaya çıkan gerçek Sheffield metal işi bir eşya yeniden elektrikle kaplandıktan sonra genellikle özgün sayılmaktadır.

Shelford, Victor Ernest (d. 22 Eylül 1877, Chemung, New York - ö. 27 Aralık 1968, ABD), ABD'li zooloji ve hayvan ekolojisi bilgini. Hayvan toplulukları üze-

rindeki öncü çalışmalarıyla, ekolojinin ayrı bir disiplin olarak yerleşmesine katkıda bulunmuştur. *Animal Communities in Temperate America* (1913; Amerika'nın Ilıman Bölgelerindeki Hayvan Toplulukları) adlı kitabı, ekolojinin ayrı bir bilim dalı olarak ele alındığı ilk yapıtlardandır.

Chicago Üniversitesi'nde doktora çalışmasını tamamladı (1907). Meslek yaşamının büyük bölümünü Illinois Üniversitesi'nde geçirdi. 1933'te, türdeş hayvan sayılarında görülen dalgalanma ile çevresel değişiklikler arasındaki bağlantıyı incelemeye başladı. Hayvan sayılarındaki dönemsel değişikliklere ilişkin pek çok yazı yazdı. *Bio-ecology* (1939, F. E. Clements ile birlikte; Biyöekoloji) adlı yapıtında, biyom(*) kavramını geliştirdi. Ünlü *The Ecology of North America*'da ise (1963; Kuzey Amerika'nın Ekolojisi) belli başlı biyomları inceledi. 1916'da Amerika Ekoloji Derneği'nin ilk başkanı oldu.

Shell Oil Company, ABD'de büyük petrol şirketi. Hollanda ve İngiltere'nin dev şirketler topluluğu Royal Dutch / Shell Group'a(*) bağlı en büyük ABD şirkettir.

Shelley, Mary Wollstonecraft (d. 30 Ağustos 1797, Londra - ö. 1 Şubat 1851, Londra, İngiltere), İngiliz yazar.

William Godwin'le Mary Wollstonecraft Godwin'in kızı, Percy Bysshe Shelley'nin ikinci karısıydı. 1822'de ölen kocasının *Posthumous Poems* (1824; Ölümünden Sonra Yayımlanan Şiirler) ve *Poetical Works* (1839; Şiirsel Çalışmalar) adlı yapıtlarını oldukça uzun, değerli açıklamalar ekleyerek yayımladı. 1840'ta gene kocasının *Essays* (Denemeler) ve *Letters from Abroad* (Yurtdışından Mektuplar) gibi diüzyazı çalışmalarını içeren çeşitli kitaplarını yayımladı. *Journal* (Günce) adlı yapıtıyla mektupları ise kocasının yaşamıyla ilgili zengin birer bilgi kaynağıdır.

Ünlü yapıtı *Frankenstein, or The Modern Prometheus* (1818; *Frankenstein*, 1971, 1976) korku romanlarının en tanınmışlarından. Tarihsel roman türündeki *Valperga: or, The Life and Adventures of Castruccio, Prince of Lucca* (1823; *Valperga* ya da *Lucca Prensi Castruccio'nun Yaşamı ve Serüvenleri*) ise edebi üslup açısından en iyi romanı sayılır. Shelley en popüler romanlarından biri olan *The Last Man*'de (1826; *Son Adam*) ve *The Fortunes of Perkin Warbeck* (1830; *Perkin Warbeck'in Kaderi*) dışındaki sonraki romanlarında gençliğinin deneyimlerini yansıttı; ayrıca Shelley, Byron, Emilia Viviani ve E. J. Trelawny'nin portrelerini çizdi. Romanlarını yanı sıra, Temmuz 1814'te Percy Bysshe Shelley'yle kaçarak birlikte Avrupa'da yaptıkları yolculukları ve 1816 yazında Cenevre yakınlarında geçirdikleri günleri konu alan *History of a Six Weeks' Tour* (1817; *Altı Haftalık Bir Gezinin Tarihi*) ve *Rambles in Germany and Italy in 1840, 1842 and 1843* (1844; *1840, 1842 ve 1843'te Almanya ve İtalya'da Geziler*) adlı gezi kitaplarıyla ilgi topladı. Mektuplarıyla (1944), güncesini (1947) F. L. Jones yayıma hazırlamıştır.

Shelley, Percy Bysshe (d. 4 Ağustos 1792, Field Place, Horsham yakınları, Sussex, İngiltere - ö. 8 Temmuz 1822, Livorno [Toscana] açıklarında denizde), İngiliz romantik dönem şairi. Çoğunu 1818'de İtalya'ya yerleştikten sonra yazdığı *Prometheus Unbound* (Zincirlerinden Kurtulmuş Prometheus) ve *The Cenci* gibi uzun; "To a Skylark" (Tarlakuşuna) ve "The Cloud" (Bulut) gibi lirik şiirleriyle ünlüdür.

Toprak sahibi zengin bir soylu olan Whig üyesi Timothy Shelley'nin en büyük oğluydu. Önce Middlesex'te, Brentford'daki Syon Malikânesi Akademisi'nde, daha

Percy Bysshe Shelley, Amelia Curran'ın bir yağlıboya çalışması, 1819; Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery, Londra

sonra dört yıl Eton College'da okudu. 1810'da University College öğrencisi olarak Oxford'a girdi. Üniversitedeki ilk günlerinde tanışarak çok yakın arkadaş olduğu Thomas Jefferson Hogg'la birlikte "Necessity of Atheism" (Ateizmin Gerekliliği) adlı bir kitapçık yazdılar; okul müdürleriyle çevredeki piskoposlara gönderdikleri bu kitapçık yüzünden sorguya çekildiler ve bu konudaki soruları yanıtlamayı "inatla reddettiler" için okuldan atıldılar.

Shelley, Clapham'da kız kardeşi Mary ile birlikte okuyan 16 yaşındaki Harriet Westbrook'la 29 Ağustos 1811'de Edinburgh'da evlendi. İçten ve büyük bir sevgi duyduğu Harriet'le birlikte William Wordsworth, Samuel Taylor Coleridge ve Robert Southey gibi bir önceki kuşaktan romantik dönem şairleriyle tanışabilmek amacıyla Göller Bölgesi'ndeki Keswick'e yerleşti. Filozof William Godwin'in sağ olduğunu öğrenince 3 Ocak 1812'de ona bir mektup yazarak kendisini tanıttı. Eton'da okuduğu, Godwin'in başyapıtı *An Enquiry Concerning Political Justice*'in (1793; Siyasal Adalet Üzerine Bir Araştırma) ona yol gösteren en önemli kitap olduğunu söyledi. Shelley yaşamının sonuna değin bu kitaptaki düşüncelere ve yazarının entelektüel gücüne büyük saygı duydu.

Yergili kısa romanlarıyla ün yapmış klasik bilimler uzmanı ve genç şair Thomas Love Peacock'la yakın dostluğu, Shelley'yi klasik yazarları incelemeye yöneltti. Bu arada küçük bir kitabı dolduracak kadar şiir yazmış ve *Queen Mab* (Kraliçe Mab) adlı uzun şiirini Şubat 1813'te tamamlamıştı. *Queen Mab*'de reformcu düşüncelerini şiirsel bir anlatımla dile getirdi. Shelley'nin yaşamı açısından da çok önemli olan *Queen Mab*, onun temel düşüncelerini bütün kapsamıyla dile getiren tek şiirdir. Ama o dönemde kimsenin yayımlamayı göze alamadığı bu şiirin özel olarak bastırıldığı nüshalarını Shelley yalnızca dostlarına dağıttı.

Bir süredir kansından uzaklaşmış olan Shelley 1814'te ünlü kadın hakları savunucusu Mary Wollstonecraft'la filozof Godwin'in 16 yaşındaki kızları Mary'ye aşık oldu. 28 Temmuz 1814'te İngiltere'den ayrılan Mary ile Shelley, Fransa ve İsviçre'yi gezdiler. Fransa'dan Harriet'e bir mektup yazan Shelley, onu da kendileriyle birlikte kalmaya çağırdı. Londra'ya dönmeye tutuklanmamak için bir süre saklanmak zorunda kaldı. Bu arada ilk büyük şiiri

Alastor, or, The Spirit of Solitude'u (Alastor ya da Yalnızlığın Ruhu) yazdı ve 1816'nın başında birkaç kısa şiirle birlikte yayımladı.

Shelley'nin karısı Harriet'ten olan kızıyla oğlundan sonra Ocak 1816'da Mary'den de bir oğlu doğdu. Ağustosta Mary'yle İsviçre'de, Cenevre (Léman) Gölü kıyılarında bir eve yerleştiler. Lord Byron yakındaki Villa Diodati'de oturuyordu. 1639'da Milton da burada kalmıştı. Karşılıklı ziyaretler, canlı konuşmalar ve göl gezileriyle iki şair arasındaki dostluk gelişti. 12 Ocak 1817'de Mary'nin üvey kız kardeşi Claire Clairmont'un Byron'dan bir kızı olunca bu dostlukları sarsıldı. Byron çocuğa Allegra adını verdi.

Eylülde İngiltere'ye dönen Shelley, Bath'a yerleşti. 15 Aralık'ta karısı Harriet'in kendisini göle atarak canına kıyıldığını öğrendi. Harriet'in ölümüyle çok sarsılan Shelley, mahkemenin çocuklarını kendisine vermesi üzerine daha da büyük acı çekti. 30 Aralık 1816'da Mary Wollstonecraft Godwin'le evlendi.

Bu sırada James Henry Leigh Hunt'la yakın bir dostluk kurdu. Hunt Shelley'ye çok gereksinim duyduğu kişisel ve içten bir destek sağladı. Onu çeşitli konularda düşünmeye yöneltti, özgürlükçü amaçlarını destekledi, ona yeni dostlar kazandırdı ve şair olarak da yüreklendirdi. Hunt'ın 1 Aralık 1816'da yayımlanan ve Shelley'den de söz eden "Young Poets" (Genç Şairler) adlı yazısı da Shelley açısından büyük önem taşıyordu.

Şubat 1817'de Shelley'ler Thames Irmağı'nın 50 km yukarısındaki Buckinghamshire'da, Marlow'daki Albion House'a yerleştiler. Mary *History of a Six Weeks' Tour* (1817; Altı Haftalık Bir Gezinin Tarihi) adlı notlarını topladı ve ünlü *Frankenstein, or The Modern Prometheus*'u (1818; *Frankenstein*) yazdı. 2 Eylül'de kızları Clara doğdu. Albion House'taki ilk altı ay içinde Shelley de, daha sonra *The Revolt of Islam* (İslamın Ayaklanması) adını verdiği *Laon and Cythna*'yı (Laon'la Cythna) bitirdi. Mart 1818'de İngiltere'den ayrılacak, Byron'ın kendi çocuğu olarak bakmaya hazır olduğu Allegra'yı babasına vermek üzere İtalya'ya gitti. Daha sonra Mary de çocuklarıyla birlikte Venedik'e geldi, ama bu yolculuk nedeniyle kızları Clara öldü. Bu olay üzerine Shelley *Julian and Maddalo*'yu (Julian ve Madalo) ve en hüzünlü şiirlerinin bazılarını yazdı. *Prometheus Unbound*'un birinci perdesini de bitiren Shelley, şair olarak en verimli dönemini yaşıyordu. Ertesi yıl, Roma'daki Caracalla Hamamı'nın yıkıntıları arasında ikinci ve üçüncü perdeyi bitirdi ve *The Cenci*'ye başladı. 7 Haziran'da üç yaşındaki oğlu William öldü.

10 Haziran'da Roma'dan ayrılan Shelley'ler, yazı Montenero'da geçirdiler. Shelley *The Cenci*'yi bitirdi. 2 Ekim-25 Ocak 1820 arasında Floransa'da kaldılar. 12 Kasım'da doğan ve doğduğu kente babasının adı verilen oğulları Percy Florence'ın varlığı, Mary'nin derin üzüntüsünü biraz azalttı. Percy Florence, Shelley'lerin yaşayan tek çocukları oldu. Ocak 1820 sonunda Piza'ya taşındılar.

Shelley Piza'ya, özellikle ünlü İtalyan doktor Andrea Vaccà Berlinghieri'ye muayene olmak amacıyla gitmişti. Ama kısa sürede çevresinde bir grup önemli kişi toplandı. Aralarında İngiliz, İrlandalı, İtalyan ve Yunanlıların da bulunduğu Shelley önderliğindeki bu "Piza Çevresi"ne ertesi yıl Byron da katıldı. Spezia Körfezinde, Lerici'nin karşısındaki San Terenzo'da Magni Evi'ni kiradılar ve 8 Nisan'da buraya taşındılar. 1 Temmuz'da Shelley, "Don Juan" adlı yelkenlisiyle Livorno'ya gitti. Byron'ın kurmaya çalıştığı ve Leigh Hunt'ın yayın yönet-

menliğini yapmak üzere İtalya'ya geldiği *The Liberal* adlı yayın organıyla ilgili olarak Byron'la görüşecekti. 8 Temmuz'da Lerici'ye dönerken ani bir fırtınada yelkenli battı ve Shelley boğuldu.

Eşinin ölümünden hemen sonra Mary, Shelley'nin elyazmalarını düzenleyip korumak ve yayımlamak üzere bir çalışmaya girdi. Ayrıca Shelley'nin yaşamöyküsünü yazmaya başladı. 1824'te *Posthumous Poems*'i (Ölümünden Sonra Yayımlanan Şiirler) yayımladı. Shelley'nin babası 1839'a değin oğlunun yapıtlarının yayımlanmasını engelledi. Mary'nin *Poetical Works* (Şiirsel Çalışmalar) adlı yapıtına yazdığı önemli notlar, büyük ölçüde Shelley'nin yaşamıyla ilgili bilgiler içerir.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. Şiirler. *Epipsychidion* (1821), *Hellas, a Lyrical Drama* (1822; *Hellas, Lirik Bir Oyun*). Düzyazı. "A Philosophical View of Reform" (1819, yayımlanışı 1920; *Reforma Felsefi Bir Bakış*), "A Defence of Poetry" (1821, yayımlanışı 1840; *Şiirin Savunusu*).

shen (Çince "ruh"), yerel Çin dininde ölümleri gözetken tanrı. Terim ayrıca tanrılaştırılmış ölümlülerle kutsal varlıkları anlatmak için de kullanılır. *Shen* evrendeki aydınlıkla, etkin güçle (*yang*) ve insan ruhunun en yüce manevi unsurlarıyla da ilişkilendirilir. Ölümünden sonra insanın ruhu ya *shen* olup ruhlar dünyasına yükselir ya da karanlık, edilgen bir *yin* ruhu (*gui*) biçiminde mezarda kalır. Ruhun *shen* olarak yücelebilmesi ölenin ailesinin yeterli miktarda adak ve armağan sunmasına bağlıdır. Yoksa *gui*'ye dönüşerek yaşayanlardan öç alır.

Shen Congwen, Wade-Giles yazımında SHEN TS'UNG-WEN (d. 28 Aralık 1902, Fenghuang, Hunan - ö. 10 Mayıs 1988, Pekin, Çin), Çinli yazar.

Askerlik öğrenimini tamamladıktan sonra Yuanling'deki bir aloya katıldı. Başarılı ilk öykülerine konu olan Meo (Miao) kabilesinin yaşamını ve sınır kavgalarını bu yıllarda izledi. 1922'de Pekin'e dönerek başladığı yazarlığı 1949'a değin çok az ara vererek sürdürdü. Çağdaş Çinli yazarlarda pek rastlanmayan biçimde, yazdıklarını sık sık gözden geçirdi.

Çin-Japon Savaşı (1937-45) sırasında ekonomik zorunluklar nedeniyle birkaç üniversitede Çin edebiyatı üzerine ders verdi. 1949'da komünistlerin iktidara gelmesinden sonra apolitik bir yazar olduğu gerekçesiyle eleştirildi; geçirdiği ruhsal bunalımdan ancak 1955'te kurtularak saray müzesinde çalışmaya başladı. 1949'dan sonra roman ya da öykü yazmayan Shen Congwen 1957'de saray müzesiyle ilgili bir kitap yayımladı.

Shen Congwen, çevirilerinden okuduğu Batılı yazarların etkisinde kaldı ve bu etki gevşek, yerel dile ağırlık veren üslubuna yansdı. Ama kullandığı teknikler klasik Çin edebiyatından alınmadı. Uzun yapıtları arasında, Çin-Japon Savaşı sırasında yazdığı *Chang he* (Uzun Irmak) en iyisi sayılır. En önemli öyküleri *Chun deng ji* (Bahar Lambası) ve *Heifeng ji* (Kara Ateşkuşu) adlı yapıtlarında yer alır.

Shen Gua (d. 1031, Qiantang - ö. 1095, Jingkou, Çin), *Meng qi bi tan* (Düş Havuzu Makaleleri) adlı yapıtıyla tanınan Çinli matematikçi ve astronom. Magnetik pusula-ya ilişkin ilk bilgileri, hareketli pusula türünün ilk tanımını ve fosillerin kökeniyle ilgili oldukça ayrıntılı açıklamalar içeren *Meng qi bi tan*'da Shen'in matematik, astronomi, haritacılık, optik ve tıp ile ilgili konulardaki gözlemleri de yer alır.

Komutasındaki birliklerin Kitan kabilesine yenilmesi üzerine (çarşımalarda 60 bin Çinli öldü) görevinden alındıktan sonra kendi yaşamöyküsünü yazdı.

Shen Nong, Wade-Giles yazımında SHEN NUNG (Çince "Kutsal Çiftçi"), resmi adı YAN DI (Wade-Giles yazımında YEN TI), Çin'in efsanevi imparatorlarından ikincisi. İÖ 28. yüzyılda boğa başlı bir insan olarak doğduğuna inanılır. At arabası ile sabanı bulduğu, öküzü evcilleştirip ata boyundu-

Shen Nong, *Sancai tuhu*'den bir oymabaskı (1607-09); Hong Kong Üniversitesi koleksiyonu University of Hong Kong

ruk vurduğu, halkına bitki örtüsünü yakarak tarla açmayı öğrettiği, dolayısıyla Çin'de yerleşik tarımın kurucusu olduğu söylenir. Ayrıca 365 şifalı bitkiyi saptayarak sonraki tıp çalışmalarına da yol göstermiştir. Çocukluğuna ilişkin öykülere göre üç günlükken konuşmaya, bir haftalık olduğunda yürümeye, üç yaşına geldiğinde de toprağı sürmeye başlamıştır.

Shen Zhou, Wade-Giles yazımında SHEN CHOU, SHEN SHITIAN (Wade-Giles yazımında SHEN SHIH-TIEN) olarak da bilinir (d. 1427, Suzhou, Jiangsu - ö. 1509, Çin), sonradan Wu okulu olarak anılan aydın-sanatçılar grubunun önde gelen üyelerinden Çinli ressam. Wu okulunun, Dai Jin'in önderlik ettiği profesyonel sanatçılardan oluşan Zhe okulundan daha saygın bir yeri vardı. Saygın ve varlıklı bir ailenin oğluydu. Yaşamı boyunca şiir, resim ve kaligrafiyle ilgilendi. Yaptığı pek çok resimde, geçmiş dönemlerin estetik değerlerini ve doğadaki görünüşleri korumaya çalıştı. Çeşitli konuları ele almasına ve değişik üsluplardan etkilenmesine karşın bütün yapıtlarında kendine güvenini, denetimli bir dinginliği ve zarif bir sıcaklığı yansıtan özgün üslubunu ortaya koydu. Yaşamı ve sanatsal başarılarıyla *Wenren* ressamı olarak bilinen amatör aydın ressamların büyük saygısını kazandı. Öğrencileri arasında Wen Zhengming de vardı.

Shen Zong, Wade-Giles yazımında SHEN TSUNG (soy sıfatı), asıl adı ZHAO XU (Wade-Giles yazımında CHAO HSÜ) (d. 1048 - ö. 1085, Çin), Çin'deki Song hanedanının altıncı imparatoru (hd 1067/68-1085/86). İktidarda olduğu dönemde, aralarında Ouyang Xiu ve Su Dongpo'nun da bulunduğu çok sayıda aydın kişi ve kültür adamı yetişmiştir.

Shen Zong'un yönetimi altında radikal reformcu Wang An-shi ekonomik ve sosyal programını uyguladı. Çiftçilere düşük faizli hükümet kredileri verilmeye başladı; vergi adaletsizliğini önlemek amacıyla yeni arazi ölçümleri yapıldı ve hükümet gelirlerini artırmak için geliştirilen bir program uyarınca bir bölgede üretilen mallar satın alınıp bir başkasında satılmaya başladı. Askeri gücü artırmak için Shen Zong ve Wang tüm köylerde yerel milis gruplarının eğitilmesini emrettiler. Hükümet ayrıca, Kuzey Çin'deki köylü aillere tahsis ettiği atlar karşılığında her aileden bir kişinin acil durumlarda süvari birliğinde hizmet etmesini sağladı.

Wang, kendisine karşı duyulan düşmanlıklar nedeniyle 1076'da görevinden istifa etmek zorunda kaldı, ama Shen Zong reformları uygulamayı sürdürdü. Programın geniş kapsamı ve bürokrasinin beceriksizliği yüzünden reformlar büyük bir başarı sağlanmadı. Shen Zong'un ölümü üzerine, küçük oğlunun adına ülkeyi yöneten naipier tutucu memurların baskısına direnemedi ve tüm reformlar yürürlükten kaldırıldı.

Yeni imparator yönetimi devraldığında reformlar yeniden yürürlüğe kondu, ama iki hizip arasındaki mücadele kuşaklar boyunca devam etti. Bu mücadele hem Shen Zong'un reform programının başarısını, hem de taraflardan herhangi birinin programın uygulanmasıyla sağlanabilecek yararları engelledi.

sheng, bir Çin nefesli çalgısı (aerofon). Bir ağızlıkla içine üflenerek küçük bir hava kasesine takılmış 17 bambu borudan oluşur. Her boruda metalden yapılmış serbest bir dil vardır; boruda bulunan delik parmakla örtüldüğünde bu dil titreşerek ses çıkarır. Her borunun akustik uzunluğu, arka tarafındaki bir kertikle ayarlanır; ama daire biçiminde sıralanmış boru dizisi beş değişik uzunlukta görünür. Bunlar anka kuşunun sarkık kanatlarını simgeleyen iki üçgen biçiminde düzenlenmiştir. Günümüzde yapılan *sheng*'lerin bazı borularında dil bulunmaz; ses vermeyen bu borular çalgının biçimini bozmamak amacıyla konmuştur. Bir çeşit Japon *sheng*'i olan *sho*'nun çalınışı farklıysa da, temel özellikleri aynıdır. *Sheng*'de yerine göre melodi dörtlü ya da beşli aralıklarla iki sesli olarak çalınır; buna karşılık Japon *sho*'su melodinin ikinci sesinde 11'li aralığı (oktav+dörtlü) kullanır. Bu, eski saray nota yazım sistemlerinin yanlış

Sheng; Horniman Müzesi, Londra Horniman Museum, Londra; fotoğraf, J. R. Freeman & Co. Ltd

yorumlanmasından doğmuş bir gelenek olabilir.

Bütün Güneydoğu Asya'da *sheng*'e benzeyen çalgılara rastlanır. Bunlara *khen* ya da *khaen* adı verilir. 1770'lerde Rusya'ya götürülen bir *sheng* armonika gibi serbest kamışlı Avrupa çalgılarının (örn. akordeon, konsertina, armonyum, armonika vb) ortaya çıkmasında rol oynamıştır.

Sheng Xuanhuai, Wade-Giles yazımında SHENG HSÜAN-HUAI (d. 4 Kasım 1844, Wuchin Changzhou [bugün Jiangsu yönetim bölgesinde], Çin - ö. 27 Nisan 1916, Şanghay), Qing (Mançu) hanedanının son yıllarında Çin devlet yetkilisi ve girişimci.

Sheng 1870'te Çinli devlet adamı ve general Li Hongzhang'ın kurmayları arasına katıldı ve kısa süre sonra ekonomi danışmanı oldu. 1893'te, önemli bir kuruluş olan Çin Tüccarları Buharlı Deniz Taşımacılığı Şirketi'nin yönetimini üstlenen Sheng, İmparatorluk Telgraf İdaresi'ni kurdu. Bu kuruluş 22.500 km uzunluğunda hat döşeyerek Çin'in tüm büyük kentlerini ve stratejik merkezlerini birbirine bağladı. Huasheng Eğirme ve Dokuma Şirketi'ni yeniden düzenleyerek onu Çin'in ilk başarılı pamuklu kumaş fabrikasına dönüştürdü. Sheng 1896'da, ünlü Hanyang demir işletmelerini ve buna bağlı madenleri, sonra da yeni kurulan imparatorluk demiryolları yönetimini denetimi altına aldı. 1911'de Posta ve Haberleşme Kurulu'nun başına getirildi. Bu görevdeyken, eyaletlerdeki orta sınıf ve tüccarların başlatmış olduğu yerel demiryolu projelerini birleştirip genişleterek demiryolu sistemine ulusal bir nitelik kazandırmaya çalıştı.

Yerel güçler, bu girişimi yüksek bürokratların Çin'i emperyalist devletlere peşkeş çekmeye yönelik bir komplosu olarak algıladılar. Kısa süre sonra batı eyaletlerinden Sichuan'da başlayan ayaklanma tüm ülkeye yayıldı. 10 Ekim 1911'de Orta Çin'deki Wuhan kentinde başlayan olaylar Sheng'in planlarını geçersiz kıldığı gibi hanedanın da sonunu getirdi.

Shengli petrol alanı, Çin'de, Shandong yönetim bölgesinde (*sheng*) petrol alanı. Ülkenin başlıca petrol bölgelerinden biridir. Kırk küçük alandan oluşur ve Pekin'in güneydoğu kesiminde, Bo Hai Körfezinin yakınlığında, Huang Irmağı (*he*) ağzının güneyinde yer alır. 1964'te başlayan aramalar sonunda 1966'da üretime geçilmiş, 1970'lere gelindiğinde verim önemli ölçüde artmıştır. Bölgede bir petrol rafinerisi kurulmuştur. 1979'da tamamlanan 1.100 km uzunluğundaki boru hattı Shengli ile yakındaki Renkin petrol alanını Yangtze Irmağı üzerindeki Nanjing'e bağlar. Shengli'deki ham petrol üretimi 1980'de günde 420 bin varil dolayındaydı.

Shenstone, William (d. 18 Kasım 1714, Leasowes, Halesowen, Shropshire - ö. 11 Şubat 1763, Leasowes, İngiltere), İngiliz şair, amatör peyzaj mimarı ve koleksiyoncu. 18. yüzyılın "beğeni sahibi" İngilizlerin bir temsilcisi olarak, yeni-klasik üslubun biçimciliğinin yerini doğallık ve yalnızlık arayışının almasında etkili olmuştur.

Pitoresk görünümü ve kârlılığıyla o dönemde çok yaygın olan "süslü çiftlik" (*ferme ornée*) modasına tepki olarak, 1745'ten sonra bütün olanaklarıyla Leasowes'daki arazisini güzelleştirerek peyzaj mimarlığına başladı. "Unconnected Thoughts on Gardening" (1764; Bahçecilik Üzerine Bağlantısız Düşünceler) adlı yazısında özetlediği kuramları, peyzaj düzenlemesinde kıvrımlı suyollarının, patikaların ve pitoresk manzaraların kullanımını konu alıyordu.

Shenstone'un kırsal yaşamın erdemlerini ve yalınlığı yücelttiği şiirleri, romantizmin ilk dönem yazarlarına özgü duyarlılığın habercisi gibidir. Piskopos Percy'nin balad türüne edebi nitelik kazandıran *Reliques of Ancient English Poetry* (1765; Eski İngiliz Şiirinin Kalıntıları) adlı kitabının derlenip yayıma hazırlanmasına katkıda bulunarak balad türünün yeniden canlandırılmasında etkili olmuştur.

Shenyang, eskiden MUKDEN, Çin Halk Cumhuriyeti'nde, Liaoning yönetim bölgesinin merkezi ve Mançurya'nın en büyük kenti. Çin'in en büyük sanayi merkezlerinden biridir.

Aşağı Liao Havzası, Han hanedanı (İÖ 206-İS 220) döneminden beri, günümüzde Hebei ve Shandong olarak bilinen yörelerden gelen göçmenlerin yerleştiği bir bölge olarak tanınır ve "Çinli Mıntıkası" olarak bilinir. Mançurya'nın geri kalan bölümü, en önemlileri Mançular olan çeşitli göçebe kavimlerin denetimi altındaydı.

10. yüzyıla gelindiğinde Shen, Kitan Krallığı'nın başlıca sınır yerleşimlerinden biri oldu ve Kitanlar Liao hanedanını (947-1125) kurdu. Mançurya'nın güney kesimi 1122-23'te Jin (Ruzhen) halklarının eline geçti. Bir yüzyıl sonra, 1280'de bütün Çin'e egemen olmayı başaracak olan Moğollar bölgeyi denetim altına aldılar. Shenyang adı ilk kez Moğol egemenliği sırasında kullanıldı. 1368'e gelindiğinde Ming hanedanı Moğolların yerini almıştı.

17. yüzyılın başlarında Mançular bütün Mançurya'yı aldılar ve Mukden olarak adlandırdıkları Shen, Çin'in ele geçirilmesinde bir üs olarak kullanıldı. Mançular 1644'te Mingleri imparatorluk tahdunun indirdiklerinde başkent Pekin'e taşındı. Buna karşın Mukden egemen hanedanının eski başkenti olarak saygınlığını korudu. Günümüzde, Bei Ling'deki eski imparator mezarları Çin'in en ünlü anıtları arasında yer alır. Bundan sonra, özellikle 19. yüzyılda Mançurya'ya Çinli göçünün hızlanması üzerine, kent sürekli biçimde büyüdü.

1895'ten sonra, Rusya ile Japonya'nın Mançurya'da egemenlik kurmak için verdikleri mücadele sırasında, Mukden anahtar bir konuma geldi. Rusların Mançurya'da demiryolu yapma hakkı elde etmeleriyle, Mukden bir Rus kalesi oldu. Rus-Japon Savaşı (1904-05) sırasında, 19 Şubat'tan 10 Mart 1905'e değin süren ve kentin Japonların eline düşmesiyle sonuçlanan Mukden Savaşı burada yapıldı. Kuomintang ordusunun 1928'de Pekin'e ilerleyişine direnen son savaş ağası olan Zhang Zuolin sığındığı yerde öldürüldü. Üç yıl sonra, 18 Eylül 1931'de bir patlama Mukden Olayı'nı(*) başlattı.

Sovyetler Birliği Ağustos 1945 başlarında Japonya'ya savaş ilan etti ve kısa sürede Mukden'i aldı. Japonya'nın 14 Ağustos 1945'te teslim olmasından birkaç ay sonra, Mart 1946'da Çin Milliyetçi birlikleri Mukden'i işgal etti. Bundan sonraki iç savaş (1946-49) sırasında Mukden 30 Ekim 1948'de Komünist güçlerin eline geçti ve Çin anarşisinin tümünü ele geçirmede üs olarak kullanıldı.

Yeniden Shenyang adını alan Mukden, 1950'lerden beri Mançurya'nın güney kesimindeki ağır sanayinin merkezi ve Çin'in en büyük sanayi odağıdır. Başlıca ürünleri makine ve işlenmiş metaller olan kentte demiryolu vagon ve makineleri, takım tezgâhları, tel ve kablo, çimento, elektrik donanımı, kimyasal maddeler, yapay gübreler ve ilaç da üretilir. Ayrıca yağlı tohum işleme fabrikaları, un değirmenleri, kâğıt, sabun, deri, tekstil tezgâhları ve cam fabri-

kalrı vardır. Bakır, kalay, kurşun ve man-ganez gibi metallerin arıtılması da önemli etkinlikler arasındadır.

Shenyang günümüzde de Pekin'den sonra Çin'in başlıca demiryolu merkezidir. Karayolları ağının kavşağında bulunan kentin kuzey ucunda Japonların yaptığı bir havalimanı da vardır.

Uzun süredir Mançurya'nın eğitim ve kültür merkezi olan kentte Liaoning Üniversitesi, Kuzeydoğu Çin Teknik Üniversitesi, Kuzeydoğu Mühendislik Yüksekokulu, Kuzeydoğu Maliye ve Ekonomi Enstitüsü ve bir tıp fakültesi vardır. Tiyatro ve kütüphanelere ek olarak, Kuzeydoğu Güzel Sanatlar Enstitüsü ve Kuzeydoğu Müzik Enstitüsü'nün bulunduğu kentte Kuzeydoğu Müzesi, Kuzey Anıtmezarı ve başka tarihsel anıtlar yer alır. Nüfus (1990) 3.603.712.

Shenzhen, Wade-Giles yazımında SHEN-CHEN, Çin Halk Cumhuriyeti'nin ortagüneyindeki Guangdong yönetim bölgesine (sheng) bağlı kent. Hong Kong'un hemen kuzeyinde, Güney Çin Denizi'nin kıyısında yer alır. 1979'a değin Hong Kong'dan Çin'e yapılan ihracat için gümrük noktası olan küçük bir sınır kenti idi. Bu tarihten sonra Çin kıyılarındaki birkaç kent gibi serbest ekonomik bölgeye dönüştürüldü. Kent, hem Hong Kong'a giden turistlerin uğrak yeri, hem de elektronik alet, ecza ürünleri, kimyasal maddeler, dokuma, inşaat malzemeleri ve işlenmiş gıda üreticisi olarak 1980'lerde hızla büyüdü. Bu yoğun yatırımlar çevredeki tarımsal bölgede kumes ve çiftlik hayvanları sayısını ve sebze üretimini de artırdı. Özel konumu nedeniyle Shenzhen'de ücretler ve yaşam standardı oldukça yüksektir. Projenin başarısı Çin hükümetini bir düzineden fazla kıyı kentini daha serbest ekonomik bölgeye dönüştürmeye yöneltmiştir. Nüfus (1990) 350.727.

Shepard, Alan B(artlett), Jr. (d. 18 Kasım 1923, East Derry, New Hampshire, ABD), uzaya çıkan ilk ABD'li astronot. 5 Mayıs 1961'de, Yer yörüngesinde uçan ilk insan olan Sovyet Yuri Gagarin'in uçuşundan 23 gün sonra, "Freedom" adlı uzay aracıyla 185 km yükseklikte 15 dakika süreyle bir yörünge uçuşu gerçekleştirmiştir.

1944'te Annapolis'teki (Maryland) ABD Deniz Kuvvetleri Akademisi'nden mezun olan Shepard, II. Dünya Savaşı sırasında Büyük Okyanusta görev yaptı. Daha sonra deniz uçağı deneme pilotu oldu ve 1958'de Newport'taki (Rhode Island) Deniz Harp Okulu'ndan mezun oldu. 1959'da seçilen ilk yedi astronot arasında yer aldı.

Stuart A. Roosa ve Edgar D. Mitchell ile birlikte, Ay'ın tepelerine ilk inişin gerçek-

Alan B. Shepard
National Aeronautics and Space Administration

leştirildiği "Apollo 14" uçuşunun komutanlığı görevini üstlendi.

1971'de bir idari göreve atanan Shepard, 1975'te Deniz Kuvvetleri ve uzay programından ayrılarak Texas'taki özel bir şirkette çalışmaya başladı.

Shepard, Francis P(arker) (d. 10 Mayıs 1897, Brookline, Massachusetts - ö. 25 Nisan 1985, La Jolla, California, ABD), California açıklarındaki La Jolla yakınlarında bulunan denizaltı kanyonları konusundaki araştırmalarla Büyük Okyanusun deniz jeolojisi çalışmalarını başlatan ABD'li deniz jeologu.

Harvard Üniversitesi'nde jeoloji öğrenimi gören Shepard, doktora çalışmasını 1922'de Chicago Üniversitesi'nde tamamladı. Bilimsel çalışmalarının büyük bölümünü Scripps Okyanusbilim Enstitüsü'nde gerçekleştirdi, 1948'de bu enstitüde denizaltı jeolojisi profesörlüğüne atandı. Araştırmalarını denizaltı kanyonlarının oluşumunun açıklanması konusunda üzerinde yoğunlaştırdı. 1950'lerin ilk yıllarından başlayarak denizaltı kanyonlarının doruk noktalarının derinlik değişimi konusunda yaptığı bir dizi gözlem sonucunda, bu kanyonların bulanık akıntılar (çamurlu asıtlar içeren denizaltı akıntıları) ve tortul birikmesi yoluyla oluştuğuna ilişkin somut kanıtlar elde etti. Bu tezin doğruluğu daha sonraki çalışmalarla kanıtlandı. Shepard'ın en önemli yapıtları *Submarine Geology* (1948; Denizaltı Jeolojisi) ve *Submarine Canyons and Other Sea Valleys*'dir (1966, R. F. Dill ile birlikte; Denizaltı Kanyonları ve Öbür Deniz Vadileri).

Shepard, Sam, asıl adı SAMUEL SHEPARD ROGERS (d. 5 Kasım 1943, Fort Sheridan, Illinois, ABD), ABD'li oyun yazarı ve oyuncu. Yapıtlarında Amerika'nın batısına özgü imgeleri, pop motiflerini, bilimkurguyu ve popüler kültürle gençlik kültürünün öbür öğelerini ustaca birleştirmiştir.

Oyun yazarlığına art arda yayımladığı tek perdelik oyunlarla başladı. Off-Off-Broadway (bak. Off-Broadway) tiyatrolarında sahnelenen bu oyunlar ilgiyle karşılandı. 1965-66 sezonunda da *Chicago*, *Icarus's Mother* (İkaros'un Annesi) ve *Red Cross* (Kızıllaş) oyunlarıyla, *Village Voice* gazetesinin Obie ödülleri kazandı.

1971-74 arasında İngiltere'de yaşayan Shepard'ın *The Tooth of Crime* (1972) ve *Geography of a Horse Dreamer* (1974) adlı oyunları ilk kez Londra'da sahnelendi. 1974 sonlarında San Francisco'daki Magic Tiyatrosu'nun sürekli oyun yazarı oldu. Sonraki oyunlarının çoğu da ilk olarak bu tiyatrodan sahnelendi.

Shepard 1970'lerin ortasındaki yapıtlarında önceki oyunlarında kullandığı teknikleri ve temaları daha da geliştirdi. Örneğin *Killer's Head*'de (1975; Katilin Kafası) ustası olduğu zengin monologlar aracılığıyla bir katilin elektrikli sandalyede idam edilmeden hemen önce dehşet ve bayağılık içeren son düşüncelerini yansıttı. *Angel City*'de (1976; Melek Kenti), Hollywood eğlence sanayisinin yıkıcı mekanizmasını betimledi. *Suicide in B-Flat*'te (1976; Si Bemol İntihar) ise karakteri yansıtan bir unsur olarak müziğin olanaklarından önemli ölçüde yararlandı.

Shepard 1970'lerin sonlarından başlayarak gelenek dışı tiyatro anlayışını, geleneksel bir dramatik biçim olan aile trajedisine uygulamaya yöneldi. *Curse of the Starving Class* (1977; Aç Sınıfın Laneti, 1991), Pulitzer Ödülü kazanan *Buried Child* (1978; Gömül-

muş Çocuk) ve *True West* (1980; *Vahşi Batı*) adlı oyunlarında, parçalanmış bir toplumda sorunu ve çalkantılı akrabalık ilişkilerini ele aldı. Bu dönemde ayrıca oyunculuğa da dönerek *Days of Heaven* (1978; Cennet Günleri), *Resurrection* (1980; *Diriliş*), *The Right Stuff* (1983; *Bir Uçuşun Hikâyesi*) ve senaryosunu 1983 tarihli aynı adlı oyununa dayandığı *Fool for Love* (1985; *Aşk Deltası*) filmlerindeki oyunuyla övgü topladı. Öbür oyunları arasında *La Turista* (1966), *Operation Sidewinder* (1970), *The Unseen Hand* (1970; *Görülmeyen El*), *Seduced* (1979; *Baştan Çıkış*), *A Lie of the Mind* (1985; *Zihnin Bir Yalanı*) sayılabilir.

Shepherd, William Robert (d. 12 Haziran 1871, Charleston, Güney Carolina, ABD - ö. 7 Haziran 1934, Berlin). Avrupa'nın denizasını yayılması ve Latin Amerika konularında otorite sayılan Amerikalı tarihçi.

Columbia Üniversitesi'ni bitirdikten sonra doktorasını da burada tamamladı (1896). Berlin'deki araştırmalarından sonra Columbia'da tarih profesörlüğüne atandı ve ömrünün sonuna değin burada ders verdi. Daha 1908'e gelindiğinde Latin Amerika konusunda bir otorite sayılıyordu. O yıl Şili'nin Santiago kentinde toplanan I. Pan-Amerikan Bilim Kongresi'ne delege, bir yıl sonra Buenos Aires'te toplanan IV. Amerika Devletleri Uluslararası Konferansı'na da ABD heyetinin sekreteri olarak katıldı. Çeşitli ülkelerde Latin Amerika konusunda konferanslar verdi. 1924'te Columbia Üniversitesi'nde Seth Low Kürsüsü tarih profesörü oldu. 1932'de Viyana Üniversitesi'ne giderek, Amerikan düşünce ve kurumlarının Avrupa düşüncesine etkileri konusunda ders verdi. Shepherd'in Latin Amerika konusundaki başlıca yapıtları arasında *Central and South America* (1914; Orta ve Güney Amerika), *Latin America* (1914; Latin Amerika) ve *The Hispanic Nations of the New World* (1919; Yeni Dünya'nın İspanyol Kökenli Ulusları) sayılabilir. Shepherd ayrıca *The Hispanic-American Review*'nin danışmanlığını ve birçok bilimsel derneğin üyeliğini yaptı. ABD'nin Latin Amerika'yla ilişkilerindeki emperyalist tutumunu sürekli eleştirmesi, Amerika kıtasında daha geniş çaplı bir birlik kurma çalışmaları üzerinde etkili oldu.

Sheppard, Jack, asıl adı JOHN SHEPPARD (d. Aralık 1702, Stepney - ö. 16 Kasım 1724, Londra, İngiltere), İngiliz soyguncu. Londra hapisanelerinden dört kez kaçmayı başarması büyük ilgi uyandırmış, şürlere, tiyatro oyunlarına, romanslara ve komedilere konu olmuştur.

Babasını küçük yaşta yitiren Sheppard bir işahveinde büyüdü. Okuma yazma öğrenmesine karşın Drury Lane'deki hırsız ve fahişelerin arasına düştü, ufak tefek suçlar işlemeye başladı. 24 Nisan 1724'te tutuklanarak St. Giles Hapishanesi'ne kapatıldıysa da kısa süre sonra buradan kaçtı. Hırsızlığı sürdürmesi üzerine kapatıldığı Yeni Hapishane'den 24 Mayıs'ta, prangalardan kurtulup demir parmaklıkları keserek ve bir duvardan atlayıp ötekine tırmanarak kaçmayı başardı. Londra'nın suç dünyası lideri ve baş muhbir Jonathan Wild tarafından ihbar edilip 23 Temmuz'da yakalanana değin yol ve ev soygunlarını sürdürdü. Yargılanıp ölüme mahkûm edilen Sheppard, bu defa kız arkadaşı Poll Maggot'ın kendisine gizlice ulaştırdığı eğeden yararlanarak Old Bailey'den kaçtı. 10 Eylül'de

dördüncü kez yakalandı ve Newgate Hapishanesi'nin en korunaklı kısmında hücreye kapatıldı. Yere kelepçelenen Sheppard gene de zincirlerini kıldı, bir bacadı tırmanıp sürgülü bir kapıyı açtı, sonra hücrelerine dönüp oradan aldığı battaniyeyi duvardan aşağı sarkıtarak özgürlüğüne kavuştu. Bundan sonra da soygunculuğa devam eden Sheppard bir sarhoşluk nöbeti yüzünden tekrar yakalanıp hapsedildi. 16 Kasım'da Tyburn'de asılışını 200 bin kişinin izlediği söylenir.

Sheppey Adası, İngiltere'de, Kent ilindeki (county) Swale ilçesinde (district), Thames Irmağı ağzında ada. Yüzölçümü 91 km²'dir. Verimli topraklarında sebze ve tahıl üretimi yapılır; ayrıca koyun yetiştirilir. Anakaradan küçük akarsularla ayrılmış olmasına karşın karayolu ulaşımı yalnızca Kingsferry kara ve demir yolu köprüsü üzerinden gerçekleşir. Sheerness ve Queenborough-in-Sheppey'de liman tesisleri bulunur. Leysdown ve Minster adlı küçük yerleşmeler günümüzde tatil yöreleri olarak önem kazanmıştır. Nüfus (1971) 31.854.

Sherard İşlemi, demir ya da çelik malzemelerin yüzeyinin, yenime (korozyon) karşı dayanıklı düzgün bir çinko katmanıyla kaplanması yöntemi. Yaklaşık 1900'de İngiliz mucit Sherard O. Cowper-Coles tarafından geliştirilen bu işlemde, kaplanacak malzeme kapalı bir kap içinde, ince dilimlenmiş çinko parçacıklarıyla birlikte çinkonun erime noktasına kadar ısıtılır. Bu sıcaklıkta iki metal amalgamlaşarak demir ve çinko alaşımları oluşturur, bu arada malzemenin yüzeyinde yenime karşı dayanıklı, katıksız bir çinko katmanı oluşur. Bu katman ayrıca malzemenin kolayca boyanabilmesini de olanaklı kılar. Karş. galvanizleme.

Sheraton, Thomas (d. 1751, Stockton-on-Tees, Durham - ö. 22 Ekim 1806, Soho, Londra, İngiltere), İngiliz marangoz ve mobilya tasarımcısı. Yeni-klasik mobilya tasarımının önde gelen temsilcilerinden biridir.

Thomas Sheraton'ın bir kütüphane masası tasarımı
Victoria and Albert Museum, Londra. Crown Copyright

Bir marangozun yanında çırak olarak yetiştigi sanılır. İlk başlarda dinsel konuları işleyen bir yazar olarak tanındı. Yaklaşık 1790'da Londra'ya yerleşerek perspektif, mimarlık ve bezeme konularında dersler vermeye, mobilyacılar için tasarımlar yapmaya ve her türden çizim kitabı satmaya başladı.

1791'de, dört bölümden oluşan *Cabinet-Maker and Upholsterers' Drawing Book'u* (Mobilyacı ve Döşemecilerin Çizim Kitabı) yayımladı.

1800'de Baptist kiliselerinde papazlığa atandı. Çizim levhaları içeren *Cabinet Dictionary*'yi (Mobilya Sözlüğü) 1803'te yayımladı. Ama bu sözlükteki terimler oldukça keyfi ve seçmeci bir anlayışla derlenmişti. Sheraton daha sonra *Cabinet-Maker, Upholsterer and General Artist's Encyclopedia* (Marangoz, Döşemeci ve Sanatçının Ansiklopedisi) adlı bir başvuru kaynağı hazırlamaya girişti, ama yalnızca A-C harfleri arasını kapsayan tek bir cilt yayımlayabildi (1805).

Sheraton kitaplarına başka marangozların tasarımlarını da koymuştu, ama çizimlerinin çoğu kendi tasarımıydı. Uygulamada en olumlu yanı ahşabı, aşırı bezemelerle boğmadan, kendi doğallığı içinde kullanmasıydı. Yeni-klasik yorumlara ağırlık verdi ve biçimleri özenle çizgiye aktardı. Ama uygulanması olanaksız, akıl almaz mobilya tasarımları öne sürmek gibi garipliklere de başvurduğu oldu. Kendi elinden çıktığı kesin olan tek parça, bir çekmecesinin içine "T. S." damgası vurulmuş cam kapaklı bir kitaplıktır.

Sherbro Adası, Atlas Okyanusunda, Sierra Leone'nin güneybatı kıyısı açıklarında ada. Anakaradan kuzeyde Sherbro Irmağı, doğuda da Sherbro Boğazıyla ayrılır. Uzunluğu 51 km'dir; en geniş kesimi 24 km'yi bulur. Batı ucunda St. Ann Burnu, doğu ucunda da başlıca liman ve ticaret merkezi olan Bonthe yer alır. Ekonomisi piring üretimine ve balıkçılığa dayanır. 19. yüzyıl başlarında köle ticaretine karşı bir İngiliz karakolu olarak kullanıldı. Freetown'daki koloni tarafından 1861'de satın alındı. Günümüzde Sierra Leone'nin Güney iline bağlı olarak yönetilmektedir. Nüfus (1974) 18.991.

Sherbrooke, Kanada'da, Québec eyaletinin güney kesiminde, Sherbrooke bölge belediyesinin (*municipalité régionale de comté*) ve Cantons-de-l'Est (Doğu Kantonları) bölgesinin merkezi kent. Magog ve Saint-François ırmaklarının birleşme noktasında yer alır. Montreal kentinin 120 km doğusuna, ABD'nin Vermont eyaleti sınırının 48 km kuzeyine düşer. Bir kürk ticareti merkezi olarak kuruldu. Daha sonra ABD'den kaçan kralcı çiftçilere bir tahıl öğütme merkezi olarak hizmet verdi. Günümüzde bir sanayi, ticaret, kültür ve yönetim merkezine dönüşmüştür. Ayrıca birçok kara ve demir yolunun otağıdır. Yakınlarında asbest, bakır ve kireçtaşı çıkarılır, çevredeki ormanlık alandan kereste elde edilir. Bir Katolik piskoposluğunun merkezi olan kentte, Fransızca öğrenim veren Sherbrooke Üniversitesi (1954) vardır. Çok sayıda göl ve tepelik alanlarla çevrili olan Sherbrooke aynı zamanda bir turizm merkezidir. Nüfus (1991) 76.429.

Sherbrooke, Robert Lowe, Vikont (d. 4 Aralık 1811, Bingham, Nottinghamshire - ö. 27 Temmuz 1892, Warlingham, Surrey, İngiltere), İngiliz Liberal siyasetçi. 1866'da partisinin hazırladığı seçim reformuna ilişkin yasa tasarısına karşı etkili bir muhalefet yürütmüş, Liberal Parti'de muhalif hizbin önderi olmasına karşın, Liberal başbakan William Ewart Gladstone'un birinci hükümetinde maliye (1868-73) ve içişleri (1873-74) bakanlıklarında bulunmuştur.

Bir süre Oxford'da ders verdikten sonra 1842'de baroya kabul edildi. Daha sonra Sidney'e göç etti. Orada avukatlık ve eyalet yasama meclisi üyeliği (1843-50) yaptı. Londra'ya döndüğünde *The Times* gazetesinde köşe yazıları yazmaya başladı. 1852-80 arasında Avam Kamarası üyeliğinde bulundu.

Bu arada Hindistan İdare Kurulu (1852-55), Ticaret Kurulu (1855-58) ve Eğitim Konseyi Komitesi'nde (1859-64) yöneticilik yaptı.

Oy hakkının eğitim düzeyine dayandırılmasını savunarak 1866'da reform tasarısının yasalaşmasını engelledi ve Lord Russell'in Liberal hükümetinin düşmesine neden oldu. Ama ertesi yıl Lord Derby'nin Muhafazakâr hükümetinde maliye bakanı olan Benjamin Disraeli'nin hazırladığı tasarının parlamentoda onaylanmasını önleyemedi. Bakanlık yaptığı yıllarda ise Gladstone'un reform çizgisini destekledi. 1880'de vikont yapıldı.

Sheridan, Philip H(enry) (d. 6 Mart 1831, Albany, New York - ö. 5 Ağustos 1888, Nonquitt, Massachusetts, ABD), Amerikan İç Savaşı'nın (1861-65) son yılndaki başarılarıyla Konfederasyon (Güney) Ordusu'nun yenilmesine önemli katkıda bulunan süvari komutanı.

West Point'teki ABD Askeri Akademisi'ni (New York) bitiren (1853) Sheridan 1862'ye değin daha çok sınır boyu görevlerinde bulundu. 1862 baharında ise 2. Michigan Süvari Alayı'na albay olarak atandı. Temmuzda, görece kalabalık olan askerlerini ustaca bölerek Boonville'de (Mississippi) büyük bir Konfederasyon birliğini yendi. Tuğgeneral rütbesine yükseltilecek ekim ayında Perryville'de (Kentucky) Ohio Ordusu 11. Tümeni'nin başına geçti. Tennessee'deki Stones Irmağı (Murfreesboro) Çarpışması'nda (Aralık 1862-Ocak 1863) Kuzey Ordusu'nun merkez sağ kanadını başarıyla savunması karşılığında, gönüllü birlikler tümgenerali rütbesine yükseltildi.

Georgia'daki Chickamauga Çarpışması'nda (Eylül 1863) yenilginin önüne geçemedi. Ama iki ay sonra Chattanooga'nın aşağısındaki Missionary Ridge'e yönelttiği saldırı parlak bir başarıyla sonuçlandı ve batıdaki son çarpışması oldu. Bu zaferden çok etkilenen General Ulysses S. Grant 1864 ilkbaharında Sheridan'ı doğuya çağırarak ve Potomac Ordusu'nun süvari alayının başına geçmesini istedi. Wilderness Çarpışması'na (Mayıs 1864) katıldktan sonra Sheridan, Richmond'a (Virginia) yönelik bir sefere komuta etti. Bu seferde Güney'in levazım ve ikmal stokları büyük zarar gördü, ünlü süvari komutanı General J.E.B. ("Jeb") Stuart öldü.

4 Ağustos'ta Shenandoah Ordusu'nun komutası Sheridan'a verildi. Virginia'daki III. Winchester Çarpışması'nda (eylül) General Jubal A. Early'yi Winchester'dan çıkardı. Ertesi haftalarda iki yeni zafer kazanarak tümgeneralliğe yükseltildi.

Shenandoah Vadisindeki görevini tamamlayan Sheridan, Mart 1865'te Petersburg önlerinde yeniden kendi süvari birliğinin başına geçti. 5. Piyade Kolordusu da emrine verilmiş olarak kentlin güneyinde ve batısında dolaştı. Güneyli general Robert E. Lee'nin demiryolu bağlantısını kesti. Lee'yi Richmond-Petersburg hattından batıya doğru çekilmeye zorladı. Sonunda Lee'yi Appomattox yakınlarında ele geçirdi.

Savaştan sonra Meksika Körfezine gönderilen Sheridan, Meksika'daki kukla Fransız imparatoru Maximilian'ın düşüşünü hızlandırdı (1867). Ama katı uygulamaları yüzünden kısa süre sonra Başkan Andrew Johnson tarafından görevden alındı. Daha sonra 1883'e değin batıda subay olarak görev yaptı. Başarılı bir Yerli seferinden sonra (1868-69) korgeneralliğe, 1883'te orgeneralliğe, beş yıl sonra ise ABD mareşallığına yükseltildi. Yaşamının son aylarını anılarını yazarak geçirdi.

Sheridan, Richard Brinsley (Butler) (v. 4 Kasım 1751, Dublin - ö. 7 Temmuz 1816,

Londra, İngiltere), İrlandalı oyun yazarı, tiyatro yöneticisi, hatip ve Whig grubu içinde yer almış siyaset adamı. Özellikle *The School for Scandal* (1777; Skandal Okulu) oyunuyla, töre komedisi(*) tarihinde 17. yüzyıl sonuyla 19. yüzyıldaki Oscar Wilde arasında köprü oluşturmıştır.

Harrow'da eğitim gördü (1762-68) ve 1770'te ailesiyle birlikte Bath'a yerleşti. Oxford'da okuyan bir arkadaşıyla birlikte *Lxion* ya da *Jupiter* adıyla anılan bir fars yazdılar. 1771'de gene birlikte 5. yüzyıl Yunan yazarı Aristaenetus'un mektuplarını İngilizceye çevirdiler. Sheridan *The Ridotto of Bath* (Bath Ridottosu) ve "Clio's Protest" (Clio'nun Başkaldırısı) şiirlerini de bu dönemde yazdı.

Sheridan Bath'ta Elizabeth Ann Linley'ye (1754-92) aşık oldu. Onun için iki kez düello etti. Babası onun, öğrenimini sürdürmek üzere Essex'teki Waltham Manastırı'na gitmesini istiyordu. Nisan 1773'te Middle Temple'a giren Sheridan, bir hafta sonra babasıyla ilişkisini kesip hukuk öğrenimini de bırakarak Elizabeth'le evlendi.

Tiyatro yaşamı. Sheridan, evlendikten sonra geçimini sağlamak üzere tiyatroyla uğraşmaya başladı. *The Rivals* (Rakipler) adlı komedisi Ocak 1775'te Londra'da Covent Garden Tiyatrosu'nda sahnelendi. Alışılmış oyunlardan bir saat daha uzun olan yapıt, kötü oynanması ve Sir Lucius O'Trigger adlı karakterin iticiliği yüzünden başarılı olamadı. Bunun üzerine baştan başa gözden geçirildi, Sir Lucius rolü yeni bir oyuncuya verildi ve 11 gün sonraki ikinci oynanışında ilgi gördü.

Bu başarıyı sağlayan etkenlerden biri de Sir Lucius rolündeki Lawrence Clinch'in oyunuydu. Sheridan Mayıs 1775'te, geliri Clinch'e kalmak üzere oynanan *St. Patrick's Day; Or, The Scheming Lieutenant* (Aziz Patrick Yortusu ya da Düzenbaz Teğmen) adlı kısa farsı yazarak, ona teşekkür etmek istedi. Ertesi yıl sahnelenen *The Duenna*'da (Dadı) çok bilinen öğeleri kullanarak ilginç bir olay örgüsü yaratma yeteneğini gösterdi. Müziğini kayınpederi ile kayınbiraderinin hazırladığı bu oyun karmaşık olay örgüsü ve güzel şarkı sözleriyle çok tutuldu. Yetmiş beş kez sahnelenip John Gay'in 62 kez sahnelenerek rekor kırmış olan *The Beggar's Opera*'sını (Dilenci Operası) geçti. Oyun günümüzde de oynanmaktadır.

Sheridan böylece bir yıldan kısa bir süre içinde döneminin önemli oyun yazarları arasına girdi. Drury Lane Tiyatrosu'nun başında bulunan David Garrick, bu canlı, becerikli ve tiyatrodan anlayan genç adamın kendisinden sonra tiyatroyu yönetebileceğini düşündü. Böylece Sheridan tiyatronun önemli hissedarları arasına girdi ve yönetimi devraldı. William Congreve'in oyunlarını oynatarak Restorasyon komedisinin yeniden değer kazanmasını sağladı. 1777'de

Vanbrugh'un *The Relapse* (1696) oyununu *A Trip to Scarborough* (Scarborough'ya Bir Yolculuk) adıyla uyarladı ve bu alandaki yeteneğini bir kez daha ortaya koydu.

Sheridan'ın Restorasyon dönemi yazarlarından neler öğrendiğini gösteren en iyi oyun, Mayıs 1777'de Drury Lane'de sahnelenen *The School for Scandal*'dı. Bu yapıt onun "çağdaş Congreve" olarak adlandırılmasına yol açtı. Karakterler arasında ayırım yapmayan parlak ve yergici zekâsıyla Congreve'e benziyordu. Gösterişçi ve yapmacık davranışlarla canlı bir biçimde alay eden *The School for Scandal*, töre komedisinin İngilizcedeki en iyi örneklerinden biri olarak değerlendirilir.

Sheridan *The School for Scandal*'da sergilediği, tiyatronun olanaklarından ustaca yararlanma yeteneğini, bir yergi oyunu olan *The Critic: or a Tragedy Rehearsed*'de de (Eleştirmen ya da Bir Trajedi Provası) ortaya koydu. II. Buckingham dükü George Villiers'in *The Rehearsal* (1671; Prova) adlı yapıtını model alarak yazdığı bu oyun ilk kez Ekim 1779'da sahnelendi. Sheridan, *The Rehearsal*'dan daha komik olan oyunun ilk perdesini, yazdığı en iyi bölüm sayıyordu. Oyundaki Sir Fretful Plagiary tipi oyun yazarı Richard Cumberland'in karikatürü olduğu gibi, her çağda rastlanan kibirdi yazar tipine de örnekti. Sheridan bundan sonra tek bir uzun oyun yazdı. Bu, Peru'nun alınışını konu alan bir Alman oyunundan uyarlanmış, sanatsal değeri olmayan, ama yurtseverlik duygularına seslenen *Pizarro* (1799) adlı melodramdı.

Siyaset yaşamı. Sheridan Eylül 1780'de Stafford milletvekili olarak parlamentoya girdi. 1782'de dışişleri bakanlığı, hazine müsteşarlığı, donanma haznedarlığı ve *Privy Council* (Özel Danışma Kurulu) üyeliği yaptı. Parlamentoda bundan sonraki yıllarında iktidardaki Tory'lere muhalefet eden azınlıktaki Whig grubu içinde yer aldı.

Yaşadığı dönemin en başarılı hatibi sayılmasına karşın, güvenilmmez bir entrikacı olarak görüldüğü için parlamentoda etkili olamadı. Bu düşüncenin doğmasının nedenlerinden biri, III. George'un rahatsızlığı sırasında ortaya çıkan bunalımda (1788-89) Sheridan'ın tahta çıkacak, sevimleyen ve bencil bir kişi olan Galler prensine (sonradan Kral IV. George) danışmanlık yapmasıydı. Sheridan, Edmund Burke'un Fransız Devrimi'ne olan amansız düşmanlığı yüzünden Whig grubu içinde patlak veren tartışmalarda (1791-93) oynadığı rol nedeniyle de güvenilmmez bir insan olarak tanındı. Fransız Devrimi'ni destekledikleri için cezalandırılanlar açıkça savunan birkaç kişiden biri de oydu. Daha sonra, İngiliz donanmasındaki koşullara karşı ayaklananları (1797) suçlayarak, Tory hükümetinin yanında yer aldı; Whig grubu üyesi olmasına karşın, Tory hükümetinin başbakanı Henry Addington Sidmouth'u destekledi.

Kasım 1806'da Westminster temsilcisi olarak parlamentoya giren Sheridan, ertesi yıl bu sandalyeyi kaybetti. Katolikleri desteklemeye kararlı olduğundan 1812'de Stafford'dan adaylığını koydu. Ama daha önce kendisini destekleyenlere yeterince para vermediği için seçilemedi.

Son yılları. Sheridan parlamentodaki yerinden başka, Drury Lane'in Şubat 1809'da yanmasıyla tiyatrodaki gelirini de yitirince, alacaklıların eline düştü. Bu sorunlar ve ikinci eşi Esther Jane Ogle'in kansere yakalanması, onun son yıllarda sıkıntı çekmesine yol açtı. Sheridan şair Lord Byron'ı çok etkilemişti. Byron, yeniden inşa edilen

Richard Brinsley Sheridan, Sir Joshua Reynolds'ın bir yağlıboya çalışmasından ayrıntı, 1788-89
Lord Punket

Drury Lane Tiyatrosu'nda okunmak üzere *Monody on the Death of the Right Honourable R.B. Sheridan* (1816; Yüce İnsan R.B. Sheridan'ın Ölümüne Ağıt) adlı bir konuşma yazdı.

Sheridan'ın yapıtlarını R. Crompton Rhodes 3 cilt olarak, *The Plays and Poems* (1928, yb 1962; Oyunlar ve Şiirler) adıyla yayımladı. C. J. L. Price'ın yayıma hazırladığı, Sheridan'ın bütün oyunlarını ve değerlendirmelerini içeren *The Dramatic Works of Richard Brinsley Sheridan* da (Richard Brinsley Sheridan'ın Tiyatro Yapıtları) iki cilt olarak 1973'te yayımlandı.

Sherif, Muzafer, asıl adı MUZAFER ŞERİF BAŞOĞLU (d. 29 Temmuz 1906, Ödemiş, İzmir - ö. 1988, ABD), Türk asıllı ABD'li psikolog. Sosyal psikolojinin kurucular kuşağı içinde yer almış, deneysel psikoloji yöntemlerini kullanmadaki başarısıyla bu bilim dalının en önde gelen adlarından biri olmuştur.

İzmir Amerikan Koleji'nden sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nü bitirdi (1929). Aynı yıl İzmir Erkek Öğretmen Okulu'nda felsefe dersleri vermeye başladı. 1932'de Ankara'da Gazi Eğitim Enstitüsü'nde (bugün Gazi Üniversitesi) psikoloji öğretmenliğine getirildi. Kısa süre sonra lisansüstü öğrenimi için ABD'de Harvard Üniversitesi'ne gitti. 1935'te Columbia Üniversitesi'nde doktora çalışmasını tamamladı. Almanya ve Fransa'daki üniversitelerde kısa süreli araştırmalar yaptıktan sonra 1937'de yeniden Gazi Eğitim Enstitüsü'ndeki görevine döndü.

1939'da Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü'nde psikoloji doçenti olarak ders vermeye başladı. 1940-44. arasında *Yurt ve Dünya*, *Adımlar ve İnsan* dergileriyle *Tan* gazetesinde başta ırkçılık olmak üzere birçok konuda makaleler yazdı. *İrk Psikolojisi* (1943) adlı kitabında üstün ırk kuramını ve Turancılık eleştirdi. 1944'te, derslerinde komünizm propagandası yaptığı gerekçesiyle kovuşturmaya uğrayarak tutuklandı. Ülke içinden ve dışından gelen yoğun tepkilerden sonra 1945'te serbest bırakıldı. Tutukluluğu sırasında gelen bir çağrıya uyarak, Şubat 1945'te ABD'ye, Princeton Üniversitesi'ne gitti. Ertesi yıl Yale Üniversitesi'ne geçti. Oklahoma Üniversitesi'nde, daha sonra sosyal psikoloji alanında birçok deneyin gerçekleştirileceği Grup İlişkileri Enstitüsü'nü kurdu. ABD'ye yerleştikten birkaç yıl sonra ABD uyruğuna geçti. 1980'lerin başlarına değin görev yaptığı Pennsylvania Park Üniversitesi'nden emekliye ayrıldı.

Sherif sosyal psikoloji çalışmalarını temel olarak "ego psikolojisi" çerçevesinde ve birey ile grup arasındaki ilişkiler üzerinde yoğunlaştırdı. Bu bilim dalına çok önemli kuramsal katkılarda bulundu. "Norm oluşumu" alanında geliştirdiği özgün deneysel çalışmalar sonucunda, bireyin karmaşık ve belirsiz olaylara başkalarının değerleriyle baktığını saptadı. Bu kuramsal sonuçlar, "uyum" sorunu üzerinde çalışan araştırmacılar için de çıkış noktası oldu.

1936'da yayımladığı *Psychology of Social Norms*'da (Toplumsal Normların Psikolojisi) kişinin üyesi bulunduğu gruplardan nasıl etkilendiğini inceleyerek toplumsal kuralların gruba göre belirlendiğini, gruplar değişik kuralların da değişeceğini deneylerle ortaya koydu. Öte yandan gruplar arası çatışmanın toplumsal işbirliğini etkin biçimde engellediğini, tek bir grubun olanaklarının yetersiz kalacağı amaçlara ulaşmakta

grup çatışmalarının azaltılabileceğini gösterdi. Sherife göre, grupların olağandışı amaçlara yönelik çalışmaları bir süreç niteliği kazandığında, bir süre sonra olumlu bir "birikim" ortaya çıkabiliyordu.

Sherif'in sosyal psikolojiyi sistemleştirdiği *An Outline of Social Psychology*'de (1948; C.W. Sherif ile birlikte, Sosyal Psikolojinin Anahatları) kullandığı temel psikoloji kavramları, birçok bilim adamının toplumsal değişimle ilgili araştırmaları için anahtar işlevi gördü.

Öteki yapıtları arasında *Groups in Harmony and Tension* (1953, C.W. Sherif ile birlikte; Uyum ve Gerilim İçinde Gruplar), *Social Judgement: Assimilation and Contrast Effects in Communication and Attitude Change* (1961, C.I. Hovland ile birlikte; Toplumsal Yargı: İletişimde ve Tutum Değişikliğinde Özümleme ve Kontrast Etkileri), *Reference Groups: Exploration into Conformity and Deviation of Adolescents* (1964; C.W. Sherif ile birlikte; Referans Grupları: Ergenlerin Uyum ve Çatışmasının Açığa Çıkarılması), *Group Conflict and Cooperation: Their Social Psychology* (1966; Grup Çatışması ve İşbirliğinin Sosyal Psikolojisi) sayılabilir.

Sherman, John (d. 10 Mayıs 1823, Lancaster, Ohio - ö. 22 Ekim 1900, Washington, D.C., ABD), ABD'li devlet adamı ve maliyeci.

General William Tecumseh Sherman'ın kardeşi. Siyasete atılmadan önce bir süre Ohio'da avukatlık yaptı. ABD Temsilciler Meclisi'ne (1855-61) ve ABD Senatosu'na (1861-77, 1881-97) seçildi. Başkan Rutherford B. Hayes (1877-81) döneminde maliye bakanlığı yaptı.

Kongre'deki ilk yıllarında mali konulardaki uzmanlığıyla ün kazandı. Temsilciler Meclisi Gellirler Komitesi (1859-61) ve Senato Mali Komitesi (1867-77) başkanlığı yaptı. Tutarlı bir sıkı para politikası izlemeyi savunmakla birlikte, birkaç kez enflasyonist önlemler alınmasını isteyen seçmenlerinin de isteklerine uymak zorunda kaldı. Ulusal bankacılık düzeninin kurulmasında, muhaliflerin "73 suç" olarak niteledikleri gümüş dolar basımının durdurulmasını öngören yasanın (1873) ve İç Savaş sırasında çıkarılan altına dayanmayan *greenback* (arkası yeşil) banknotların karşılığın altına ödenmesini sağlayan yasanın çıkmasında (1875) önemli rol oynadı. Dolayısıyla ABD'nin yeniden altın standardına dönmesinde Sherman'ın çabalarının büyük payı oldu. Başkan Benjamin Harrison'ın yönetimi sırasında çıkarılan 1890 tarihli Antitröst Yasası ve Gümüş Alımı Yasası Sherman'ın adını taşımakla birlikte, içerdikleri ödünler nedeniyle her iki yasayı da tümüyle desteklememiştir.

1880, 1884 ve 1888 başkanlık seçimlerinde Cumhuriyetçi Parti ulusal kongrelerinde başkan adayı olarak önerildi. Ama halkın desteğini alamaması ve ne enflasyon yanlısı Batı eyaletlerini ne de tutucu Doğu eyaletlerini hoşnut edebilen orta yolcu para politikası nedeniyle aday seçilemedi. Başkan William McKinley 1897'de Sherman'ı dışişleri bakanlığına atadıysa da hem sağlık nedenleriyle, hem de ilke anlaşmazlığı gerekçesiyle Kongre'nin İspanya'ya savaş kararı aldığı 25 Nisan 1898'de istifa etti.

Sherman, William Tecumseh (d. 8 Şubat 1820, Lancaster, Ohio - ö. 14 Şubat 1891, New York kentli, ABD) Amerikan İç Savaşı'nda Georgia ile Kuzey ve Güney Carolina üzerinden Güneyli kuvvetlere karşı ezici seferler düzenleyen (1864-65) komutan. Modern savaşın en büyük mimarlarından

sayılan Sherman, ünlü "Savaş cehennemidir" deyişi dolayısıyla sık sık anılır.

Sherman, Yargıç Charles R. Sherman'ın sekiz çocuğundan biriydi. Babasının ölümü üzerine dokuz yaşında, Ohio'da önemli siyasal nüfuzu bulunan aile dostları Thomas Ewing tarafından evlat edinildi. West Point'teki ABD Kara Kuvvetleri Askeri Akademisi'ni bitirdikten sonra, önce Florida'da, ardından Güney Carolina'da Charleston yakınlarındaki Moultrie Kalesi'nde görev

William Tecumseh Sherman
Library of Congress, Washington, D.C.

aldı. Meksika Savaşı dönemini California'da pasif bir konumda geçirdi. California'daki altına hücumun çekiciliğine kapılarak 6 Eylül 1853'te ordudan ayrıldı. Altına hücum sona erdiğinde büyük bir borç yükü altındaydı.

Louisiana'nın Birlik'ten ayrılması üzerine kuzeye döndü ve St. Louis'de bir demiryolu şirketinin müdürü oldu. Savaş, ona göre "insanların kör ve deli olduklarının kanıtıydı". Başkan Abraham Lincoln'a da güveni yoktu; buna karşın Mayıs 1861'de albay olarak atanmasını sağlamak için kardeşi Senatör John Sherman'ın nüfuzundan yararlandı.

İlk Bull Run Çarpışması'ndan (21 Temmuz 1861) sonra generallığa terfi eden Sherman, Lincoln'dan kendisine bağımsız bir komutanlık verilmemesini istediye de Kentucky'deki birliklerin başına getirildi. Daha sonra Henry Halleck ve U.S. Grant gibi generallerin emrinde görev yaptı.

General Grant'ın Sherman üzerinde yetiştirici bir etkisi oldu. İkisi birlikte Mississippi'deki Vicksburg'u ele geçirmek için (1862-63) parlak bir mücadele örneği verdiler ve Konfederasyon savunmasını yıkarak Mississippi İmagını bir kez daha Kuzey ticaretine açtılar. Grant 1864'te Konfederasyon orduları başkomutanı General Robert E. Lee'ye karşı çarpışmak üzere doğuya gittiğinde Sherman, Georgia'nın işgalinde üç orduya komuta ederek Atlanta'nın düşmesini sağladı. Atlanta'dan Savannah'a kadar 60 bin kişilik ünlü "Denize Yürüyüşü" harekâtını başlatan Sherman'ın bu düşüncesine hem Grant, hem de Lincoln kuşkuyla baktılar. Ama Sherman Atlas Okyanusu kıyısına zamanında vararak, Başkan Lincoln'a Noel armağanı olarak Savannah kentini sundu. Bundan sonra Sherman Kuzey ve Güney Carolina üzerinden kuzeye yöneldi. Böylece savaş en kritik dönemine girmiş oldu.

Sherman siyasete atılması için önüne çıkan bütün fırsatları reddetti. Grant 1869'da başkan olunca ordu başkomutanlığına atanmış Sherman 1884'e değin bu görevde kaldı.

Sherman Antitröst Yasası, ABD Kongresi'nin, iktisadi gücün satışlara müdahale

edebilecek ve rekabeti sınırlandıracak biçimde tek elde yoğunlaşmasını engellemek amacıyla çıkardığı ilk yasa (1890). Yasanın getirdiği başlıca önlemlerden biri eyaletlerarası ya da uluslararası ticareti sınırlandıran her türlü birleşmeyi yasaklamasıdır. Bu yasaklama yalnız resmi kartelleri değil, sabit fiyat uygulaması, sanayi üretimini sınırlama, pazar paylaşımı ya da rekabeti kaldırma gibi anlaşmaları da kapsamaktadır. Yasanın bir başka önemli hükmü ise ABD'de ticaretin herhangi bir alanında tekelleşme girişimlerinin yasadışı sayılmasıyla ilgilidir. Adalet bakanlığı bu iki yasaklamaya uymayanları federal mahkemelerde dava etme yetkisine sahiptir. Yasaya aykırı davrandıkları saptanan şirketler mahkeme kararıyla kapatılabilir. Ayrıca yasadışı uygulamaları önlemek amacıyla mahkeme emri çıkarılabilir. Yasada suç konusu eylemler için para ve hapis cezaları da öngörülmüştür. Yasanın çiğnemesinden zarar gören taraflar, zararlarının üç katı tutarında tazminat isteyebilir.

Yasa ilk 10 yılda sanayi tekelilerine karşı çok ender uygulandı. Ayrıca eyaletlerarası ticaret kavramının dar bir biçimde yorumlanması nedeniyle pek etkili olamadı. Mahkemeler bu yasaı daha çok işçi sendikalarına karşı kullandılar. Yasanın ilk ciddi uygulaması Theodore Roosevelt döneminde (1901-09) başladı. ABD Kongresi yasayı desteklemek üzere 1914'te iki yasa daha kabul etti. Bunlardan ilki, genel hükümleri daha ayrıntılı olarak düzenleyen ve tekelleşmeye ilişkin birçok yasadışı uygulamayı belirleyen Clayton Antitröst Yasası'ydı(*). Öteki yasayla da Federal Ticaret Komisyonu oluşturularak, bu organa antitröst hükümlere aykırı davranışları soruşturma ve haksız rekabeti yasaklama yetkisi tanındı.

ABD Yüksek Mahkemesi 1920'de getirdiği yorumla Sherman Yasası'nın ticareti sınırlayıcı her türlü anlaşma ve birleşmeyi yasadışı sayamayacağı görüşünü ortaya koydu. Böylece yalnız şirketleri ele geçirme, birleşme ve aşırı fiyat uygulaması gibi yollarla "makul" ölçülerin zorlanması suç sayıldı. Bu yorum büyük şirketlere daha geniş bir hareket alanı sağladı. Daha sonra Yüksek Mahkeme, Aluminum Company of America'nın taraf olduğu bir davada (1945) tutumunu değiştirerek şirketin yapısının ve büyüklüğünün antitröst önlemler için yeterli bir gerekçe oluşturduğunu savundu. Bu hükümden sonra mahkemeler zaman zaman tekelciler önlemeye yönelik kararlar aldılar ve bazen de şirketlerin ayrılması yönünde hükümler verdiler. Sherman Yasası'nın etkili biçimde uygulanması, piyasaya dıştan yapılan rekabeti önleyici müdahalelerin azalmasında da önemli rol oynadı.

Sherriff, R(ober) C(edric) (d. 6 Haziran 1896, Hampton Wick, Surrey - ö. 13 Kasım 1975, Londra, İngiltere), İngiliz oyun ve senaryo yazarı. I. Dünya Savaşı'nı konu alan *Journey's End* (1929; Yolculuğun Sonu) adlı oyunuyla tanınır.

Bir süre babasının sigorta işinde çalıştı. I. Dünya Savaşı'nda orduya girdi ve Doğu Surrey Alayı'nda yüzbaşı olarak çalıştı. Savaşın sonuna doğru yıl sigorta uzmanlığı yaptı, ardından yazarlığa başladı. 1918'de Batı Cephesi'nde bir siperdeki yaşamı dokunaklı bir biçimde aktaran *Journey's End* adlı oyunu Londra'da 595 kez oynandı, daha sonra birçok ülkede de aynı başarıyı kazandı. 1972'de Londra'da yeniden sahneye konduğunda gördüğü ilgi, dramatik yapısının sağlamlığını bir kez daha ortaya koydu. Başyapıtına göre daha zayıf olan öbür oyunlarından yalnız *Home at Seven* (1950; Yedide Ev) günümüzde de bazen sahnelenmektedir. Sherriff'in senaryosunu yazdığı

filmler arasında *The Invisible Man* (1933; Görünmeyen Adam), *Goodbye Mr. Chips* (1936; Elveda Öğretmenim), *Odd Man Out* (1947; Ölümünden Kuvvetli) ve *The Dam Busters* (1955) sayılabilir.

Sherrington, Sir Charles Scott (d. 27 Kasım 1857, Londra - ö. 4 Mart 1952, Eastbourne, Sussex, İngiltere), İngiliz fizyoloji bilgini. Üstün yapıllı hayvanlarda sinir sistemi işlevlerinin bütün özelliklerini ortaya koyan çalışmaları nedeniyle 1932 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü Edgar Adrian'la paylaşmıştır.

Beyin dokusu zedelenmiş kedi, köpek ve maymunlar üzerinde yaptığı deneylerle reflekslerin, o güne değin kabul edildiği gibi yalıtılmış refleks kemerlerine bağlı olmadığını ve canlının bütününe ilişkin bir etkinlik olarak değerlendirilmesi gerektiğini buldu. Bir kas grubu uyarıldığında bunun etkinliği ne ters etkinlik gösteren kas grubunun baskı altına alındığını göstererek, bu kuramı destekleyen ilk kanıtı ortaya koydu. En önemli yapıtı olan *The Integrative Action of the Nervous System*'da (1906; Sinir Sisteminin Bütünsel Etkinliği) başlıca üç tür duyu organı olduğunu gösterdi: Işık, ses, koku ve dokunma uyarılarını algılayan üç alıcılar, tat alıcıları gibi iç alıcılar ve canlının kendi vücudunda ortaya çıkan süreçleri algılayan özel alıcılar. Kasların özel alıcılarının ve bunlara bağlı sinir liflerinin refleks mekanizmasında önemli rol oynayarak, hayvanın vücudunu kütleçekimi kuvvetine karşı dik tuttuğunu, bu durumun beyin yarım kürelerinin ve derideki dokunma duyu sinirlerinin çıkarılmasından sonra da sürdüğünü buldu. Memelilerde sinir sisteminin işlevlerini hemen her yönüyle incelemesi, beyin cerrahisinin gelişmesini, felç ve atrofi gibi sinir sistemi bozukluklarının tedavisini doğrudan etkiledi. İlk kez sinir hücresi ve sinaps terimlerini kullanan Sherrington'ın bir başka önemli yapıtı *The Reflex Activity of the Spinal Cord*'dur (1932; Omurliliğin Refleks Etkinliği).

sherry, İspanya'nın güneybatı kesimindeki Jerez de la Frontera kentine özgü bir çeşit sert şarap. İspanyolcadaki adını (*jerez*) bu kentten alır. Başka yerlerde üretilen benzeri türden sert şaraplar da aynı adla anılır.

Üstün nitelikli ve değerli bir içki olan **sherry**, lezzetini Jerez'in üzümlerinden ve özel mayalandırma işleminden alır. Bu şarabın üretiminde, öbürlerinden farklı olarak çok değişik işlemler uygulanır. Örneğin, mayalandırılmış şarap kısa bir süre havalandırılarak içinde bir tür küf oluşması sağlanır; *flor* denen bu işlemle **sherry** kendine özgü bir tat kazanır. **Sherry** yapımında kullanılan bir yol da çeşitli yılların ürünlerinin karıştırıldığı *solera* yöntemidir. Bu yöntemde sayıları 3-8 arasında değişen üst üste yerleştirilmiş fiçilerin her birine bir yılın ürünü konur; en üstteki fiçide en yeni, en alttaki fiçide da en yıllanmış ürün bulunur. Her yıl en alttaki ürün alınıp ondan boşalan fiçiya bir üstteki fiçide bulunan akıtılır ve işlem bütün fiçilerdeki ürünün bir aşağıya indirilmesi ve en üste o yılın taze ürününün konmasıyla sona erer. Bir **sherry** şişesinin üstündeki tarih, o ürün için *solera* işleminin başlatıldığı yılı gösterir. **Sherry** mayalandıktan sonra yüksek derecede alkol içeren **brandy** ile karıştırılarak, alkol oranı yüzde 16-18'e ayarlanır.

Aperatif olarak içilen başlıca dört tip **sherry** vardır. Bunlar sertten hafife ve koyu renkten açığa doğru Manzanilla, Fino, Amontillado ve Vino de Pasto olarak sıralanır. En hafifleri olan Vino de Pasto altın rengine kaçır. Daha tatlı ve sert **sherry**'ler ise genellikle yemek üstüne tatlıy-

la birlikte içilir. Bunların en tanınmışları arasında Oloroso, Amoroso ve Golden ile tatlı ve koyu renkli olan Cream, Brown ve East Indian sayılabilir. Kıbrıs, Güney Afrika, Avustralya ve ABD'de de **sherry** tipi şaraplar üretilmektedir. Ama bunların hiçbirisi gerçek **sherry** niteliğinde değildir.

Sherwood, Robert E(mmet) (d. 4 Nisan 1896, New Rochelle, New York - ö. 14 Kasım 1955, New York kenti, ABD), ABD'li oyun yazarı. Yapıtlarında toplumsal ve siyasal sorunları ele almıştır.

Milton Akademisi ve Harvard Üniversitesi'ndeki öğrenciliği sırasında derslere pek ilgi göstermedi. Bu yıllarda *Lampoon* adlı mizah dergisinde ve Hasty Pudding tiyatro kulübünde etkin görevler üstlendi. 1919-20 yıllarında *Vanity Fair* dergisinin tiyatro bölümünü yönetti. New York edebiyat çevresinin merkezi sayılan Algonquin Yuvarlak Masası'na katıldı. Mizah dergisi *Life*'in yayın yönetmeni yardımcılığını (1920-24) ve yayın yönetmenliğini (1924-28) yaptı.

Sherwood ilk oyunu *The Road to Rome*'da (1927; Roma'ya Giden Yol) savaşın anlamsızlığı temasını işledi. Sonraki birçok oyununda aynı temayı yeniden ele aldı. *The Petrified Forest* (1935; Taşlaşmış Orman) ve *Idiot's Delight* (1936; Budalalığın Sevinci) adlı oyunlarını, önceleri çevrelerini küçümseyen, ama sonradan tükenmişliklerinin farkına vararak kendilerini arkadaşları uğruna feda eden karakterlere dayandırdı. *Abe Lincoln in Illinois* (1939; Abraham Lincoln Illinois'da) ile *There Shall Be No Night*'ta (1941; Gece Olmayacak), savaşmaya karar veren pasifist kahramanlar aracılığıyla, insanların ancak başkaları için kendilerini feda ederek yaşamlarını anlamlı kılacakları yolundaki görüşünü ortaya koydu. 1938'de Maxwell Anderson, Sidney Howard, Elmer Rice ve S.N. Behrman ile birlikte Oyun Yazarları Birliği'ni kuran Sherwood, sonraki yıllarda Başkan Franklin Roosevelt'in konuşma metinlerini yazdı ve danışmanlığını yaptı. Sherwood'un *Roosevelt and Hopkins: An Intimate History* (Roosevelt ve Hopkins: Özel Bir Tarih) adlı yapıtının yanı sıra, Oscar kazanan *The Best Years of Our Lives* (1946; Hayatımızın En Güzel Yılları) adlı senaryo çalışması vardır.

Sherwood Ormanı, İngiltere'nin Nottinghamshire ilinde (*county*) koruluk ve eski kraliyet av alanı. Ortaçağ destan kahramanı Robin Hood'un sığınağı olarak ün kazanmıştır. Sherwood Ormanı eskiden Nottinghamshire'ın batı kesiminin neredeyse tümünü kaplar ve Derbyshire'a kadar uzanırdı. Günümüzde büyük ölçüde çam ağaçlarından oluşan küçük bir koruluk olarak Nottingham'la Worksop arasında uzanır. Kuzeydeki Welbeck, Clumber ve Thoresby gibi düklük malikaneleri de eski ormanın bazı kesimlerini barındırır. Çok sayıda yaşlı meşe ağacının bulunduğu ormanda fundalıklar yaygındır. Verimsiz kumlu toprakları nedeniyle pek az bölümü tarıma açılmıştır. Ormanın altındaki kömür yatağı, 19. yüzyıl ortalarından bu yana geniş ölçüde işletilmiştir.

Shetland Adaları, ZETLAND ADALARI olarak da bilinir, İskoçya anakarasının 210 km kuzeyinde ada topluluğu. Yalnızca beşte birinde oturan 100 kadar adadan oluşur. 1975'teki yönetsel düzenlemeyle oluşturulan üç ada bölgesinden biridir. Yönetim merkezi Lerwick ile balıkçı limanı Scalloway'i barındıran en büyük

ada Mainland'ın kuzeyinde Yell ve Unst adaları yer alır. Unst Adasının 1,6 km açığındaki Muckle Flugga feneri İngiltere'nin en kuzey noktasıdır. Mainland'ın 39 km batısındaki Fair Adasında önemli bir kuş gözlemevi vardır. Dik tepelerin çevrelediği fiyort benzeri girintili koylar adalara vahşi ve büyüleyici bir görüntü verir. Sürekli ve güçlü rüzgârlar nedeniyle ağaç örtüsü seyrek. Adaların Kuzey Kutup Dairesi'ne yakın olmasına karşın Gulf Stream sisteminin bir uzantısı olan Kuzey Atlantik Akıntısının ılık suları iklimi son derece yumuşatır.

Adalarda küçük çiftçilik yaygındır. Her çiftliğin ancak birkaç dönüm ekilecek toprağı vardır. Ayrıca ortak otlaklarda koyun beslenir. Shetland koyunlarından iyi kalite yün elde edilir. Ringa avcılığı 1950'lerden sonra gerilerken, sigibalıgı avcılığı önem kazanmıştır. Kuzey Denizinde petrol bulunmasından sonra adaların nüfusundaki azalma durmuştur. Petrol sanayisinin gelişmesiyle, Mainland'ın güney ucundaki Sumburgh Havalimanı'nın önemi daha da artmıştır. Nüfus (1989 tah.) 22.170.

Shetland midillisi, çocuklar için binek hayvanı olarak ünlenmiş at soyu. Anavatanı İskoçya'nın Shetland Adaları olan bu soy geliştirildiği adaların sert iklimine ve yetersiz beslenme koşullarına iyi uyulanmıştır. Shetland midillileri yük hayvanı olarak

Kentin, 19. yüzyıla değin Çin ticaretinde önemli bir yeri vardı. Servetlerinin çoğunu tuz tekelinden sağlayan yerel tüccarlar, ülke çapındaki ticarete 16. yüzyıldan sonra rol oynamaya başladılar. Çoğu zaman kendi aralarında oluşturdukları ortak sermayeyi kullanarak etkilerini ticaretin her dalına yaydılar. 16. yüzyıldan 18. yüzyıla değin piring, çay, kereste, ipeklî ve pamuklu dokuma ticaretini ellerinde tuttular. Seramik ve demir imalatı işine de girdiler, ayrıca rehincilik ve tefecilik yaptılar. Kuzeydeki Hebei'den güneydeki Guangdong'a kadar uzanan tüccar kolonileri kurdular. 17. yüzyıl başlarında Büyük Kanal (*Da Yunhe*) kıyısında yer alan Linging limanındaki tüccarların yüzde 90'ı Huizhou kökenliydi. Siyam (bugün Tayland) ve Japonya'yla denizası ticarete de giren bu tüccarlar, 18. yüzyıl sonlarına doğru sermayelerini tuz tekelinden rehincilik ve bankacılığa kaydırdılar. Ama 19. yüzyılda, yerlerini giderek Zhejiang'daki Ningbo ve Shaoxing kentlerinin tüccarları tarafından yönetilen Shanghai bankalarına kaptırdılar. Günümüzde Shexian'in fazla bir önemi yoktur. Çevredeki eski malikâneler kentin eski yaşam biçimini yansıtır. Nüfus (1989 tah.) 139.900.

shi, eski Çin'de temel ağırlık birimi. İÖ 221'de Çin'in ilk imparatoru olan, temel birimlerle ilgili düzenlemeleri bütünleştirmesiyle ünlü Shi Huangdi tarafından belirlendi. İmparator, *shi*'yi yaklaşık 60 kg olarak tanımladı. Bugün Çin'de kullanılan *shi* 71,68 kg'ye eşdeğerdir.

Shi Dakai, Wade-Giles yazımında SHIH TA-K'AI (d. 1831, Guixian, Guangxi - ö. Haziran 1863, Chengdu, Sichuan, Çin), 1850-64 arasında Güney Çin'i sarsan Taiping Ayaklanması'nın önderlerinden 20. yüzyıl başlarında yabancı egemenliğine başkaldıran bir kahraman olarak yüceltilmiştir.

Ayaklanmanın ilk beş liderinden biri olarak *yiwang* (kral yardımcısı) unvanını aldı. Doğu kralı Yang Xiuqing'in 1856'da "Tanrısız Kral" (*Tian Wang*) Hong Xiuquan'ın (1814-64) yerine geçmeye kalkışması üzerine, Batı kralı ile birlikte Yang'ı öldürmek üzere bir komplo hazırladı. Ama Batı kralı, Yang'ın yanı sıra yandaşlarından binlercesini ve bütün akrabalarını öldürttü. Bu katliama karşı çıktığı için yaşamının tehlikeye girdiğini öğrenerek kaçmak zorunda kalan Shi, Hong'un Batı kralını ortadan kaldırmasından sonra geri döndü. Askerler arasında çok tutulmasından kuşkulanan Hong'la anlaşmazlığa düştüğünden, 1856'nın sonunda en yetenekli Taiping komutanlarından bazılarını ve geniş bir yandaş topluluğunu yanına alarak Taiping hareketinden ayrıldı. Qing (Mançu) yönetiminin kendisine sunduğu büyük ödülleri ve yüksek makamları geri çevirerek teslim olmayı reddetti. Batıdaki Sichuan'da bağımsız bir krallık kurma girişimi, yeterli halk desteğini alamadığından boşa çıktı. Sonunda yakalanarak idam edildi.

Shi Huangdi, Wade-Giles yazımında SHIH HUANG-TI, asıl adı ZHAO ZHENG (Wade-Giles yazımında CHAO CHENG) (d. İÖ y. 259, Qin, Kuzeybatı Çin - ö. İÖ 210/209), Qin hanedanının ilk imparatoru.

Qin kralı Zhuang Xiang'ın oğluydu. İÖ 246'da henüz 13 yaşındayken tahta çıktı. Bu sırada güçlü bir bürokrasi ve orduya dayanan Qin, Çin'in geri kalan bölümünü kendi yönetimi altında birleştirebilecek bir konuma ulaşmış bulunuyordu. İÖ 238'de yönetimi eline aldı. İlk iş olarak bütün yabancıları ülkeden kovmak istedi. Ama

kralın en yetkin danışmanlarından yoksun kalmasına yol açabilecek bu buyruk, sonradan başdanışman olan Li Si'nin ısrarıyla yürürlüğe konmadı. İzleyen dönemde casusluk, yaygın rüşvet ve acımasız askeri seferlerle altı rakip devlet birer birer ortadan kaldırıldı. İÖ 221'de son düşman devlet Qi'nin de ilhak edilmesiyle bütün Çin ilk kez tek bir yönetim altında birleştirilmiş oldu.

Eski efsanevi hükümdarların kutsal unvanlarını alarak kendini Qin Shi Huangdi (Qin'in Birinci Egemen İmparatoru) ilan eden Zhao Zheng, merkezi bir yönetim kurmak amacıyla bir dizi reform başlattı. Qin örneğini ve Li Si'nin önerilerini izleyerek toprağı bağlı feodal düzene son verdi. Zengin soylu aileleri başkent Xianyang'da oturmaya zorladı ve ülkeyi 36 askeri bölgeye ayırdı. Ağırlık ve uzunluk ölçüleriyle arabaların dingil uzunluğundan yazılı dil ve yasalara kadar her alanda tekörnekliliği öngören buyruklar çıkardı. Geniş çaplı bir yol ve kanal yapımı başlattı. Kuzeyden gelen barbar saldırılarına karşı inşa edilmiş tahkimatları birleştirerek Çin Seddi'ni yarattı. İÖ 220'de ülke çapında ilk denetim gezisine çıktı. Bir yandan imparatorluk otoritesini pekiştirme ve düzenleme çalışmalarını denetlerken, çeşitli kutsal yerlerde adaklar sunarak kendini öven yazıtların yer aldığı anıtları dikirdi.

Shi Huangdi'nin hükümdarlığı boyunca sürdürdüğü gezilerin bir nedeni de büyü ve siyaya olan merakı ve ölümsüzlük iksirini bulma düşüncesi idi. Doğu Çin Denizindeki adalara (büyük olasılıkla Japonya) yönelik başarısız seferden (İÖ 219) sonra sık sık büyücülerine sarayına çağırmağa başladı. Konfüçyüsçü bilgiler şarlatanlık olarak gördükleri bu olaya şiddetle karşı çıktılar. Bunun üzerine 460 Konfüçyüsçü bilgini idam ettirdiği söylenir. İmparatorla eski feodal düzene dönüşü savunan Konfüçyüsçü bilgiler arasındaki sürekli çatışma, İÖ 213'te Li Si'nin önerisi üzerine tarım, tıp ve kehanet yapıtlarıyla Qin tarihsel kayıtları ve imparatorluk kütüphanesindeki kitaplar dışında kalan bütün kitapların yakılmasıyla noktalandı.

Shi Huangdi'nin son yılları yakın çevresindekilere giderek artan bir güvensizlik içinde geçti. İÖ 210 ya da 209'da bir denetim gezisi sırasında öldü. Bir dağın içine oyulan ve biçim olarak evreni simgeleyen dev bir mezara gömüldü. Qin mezarı(*) olarak bilinen ve yaklaşık 50 km²'yi bulan bu sit alanında pışmış topraktan yapılmış 6 bin adet gerçek büyüklükte asker ve at figürü ortaya çıkarılmıştır. Shi Huangdi'nin güçlü kişiliğinin ortadan kalkması, çok geçmeden eski feodal çatışmaların canlanmasına yol açtı. Bu çekişme Qin hanedanının çökmesi ve bütün imparatorluk ailesinin yok edilmesiyle sonuçlandı (İÖ 206).

Shi Huangdi'nin yaşamına ilişkin bilgilerin çoğu daha sonraki Han hanedanı döneminin kaynaklarına dayanır. Konfüçyüsçü bir yaklaşımın egemen olduğu bu kaynaklarda da daha çok zalimliği ve kötü kişiliği işlenir. Ama genelde merkezi bir devlet yapısı kurarak Çin tarihinde yeni bir çağ açtığı kabul edilir.

Shi Jing, Wade-Giles yazımında SHIH CHING (Çincece "Şiir Klasığı"), ilk Çin şiiri antolojisi. Konfüçyüs (İÖ 551-479) tarafından derlenerek edebi anlatıma örnek gösterilmiştir. Temalarının çeşitliliğine karşın, Konfüçyüs'ün *Lun yu* (Söyleşiler) adlı yapıtına göre hep, "ahlaksızlığa kaçmadan zevklerden, okuru incitmeden hüznünlü şeylerden" söz eder.

Beş Klasik'ten (*Wu Jing*) biri olan *Shi Jing*'de 305 şiir yer alır. Bunlar halk şarkıla-

Shetland midillisinin kurağı ve tayı
Walter Chandra

kullanıldı ve yaklaşık 1850'de kömür madenlerinde çalıştırılmak üzere İngiltere'ye götürüldü. ABD'ye de aynı yıllarda götürülen bu soy çok geçmeden çocukların gözdesi oldu.

Genetik değişimlere (mutasyon) uğratan bazı cüce midilliler dışında Shetland midillisi en küçük at soyudur. Cıdago yüksekliği ortalama 1 m, en çok 117 cm, donu çok çeşitli ve bazılarında beneklidir. Shetland midillileri fazla bakım gerektirmeyen uzun ömürlü hayvanlardır. Uygun biçimde eğitildiklerinde uysal ve iyi huyludurlar.

Shexian, Wade-Giles yazımında SHE-HSIEN, eskiden (1912'ye değin) HUIZHOU, Wade-Giles yazımında HUI-CHOU, Çin'in Anhui yönetim bölgesinin (*sheng*) güneydoğusunda kent. Xin'an Irmağı vadisinde bir ulaşım merkezidir.

rı (Çince feng: "rüzgâr"), saray şarkıları (Çince ya: "seçkin") ve övgüler (song) biçiminde sınıflandırılmıştır.

Qin hanedanından Shi Huangdi'nin, adının anlamına (Çince Shi: "ilk") uygun olarak her şeyin kendi yönetimi döneminde başlaması için kitapları yaktırmasından (İÖ 213) sonra Shi Jing'in dört değişik nüshası ortaya çıktı. Günümüze ulaşan tek nüsha, Mao Chang'ın (İÖ 2. yy) yazdığı giriş bölümünü içerir.

Shi Wang, Wade-Giles yazımında SHIH WANG, Çin mitolojisinde, Cehennem'in 10 kralı. Her biri, ölümlere suçlarına göre bedensel cezalar verilen belirli bölgelerden sorumludur.

İnanişâ göre ilk kral ölümleri karşılayarak cezalandırılmalarının gerekip gerekmediğine karar verir ve buna göre gönderilecekleri bölgeyi belirler. İkinci kral dürist olmayan araçların, emanete ihanet edenlerin ve bilgisiz hekimlerin cezalandırıldığı bölgeden sorumludur. Üçüncü kral adaletsiz mandarin'leri (yüksek devlet görevlisi), kalpazanları, iftiracıları ve kötü huylu kadınları cezalandırır. Dördüncü kral cimri zenginlere, dürist olmayan tüccarlara ve tedavi yöntemlerini bildiği halde gizleyenlere ceza verir. Beşinci kral dinin günah saydığı işleri işleyenleri, katilleri, avcıları, balıkçıları ve şehvet düşkünlerini; altıncı kral kutsal varlıklara saygısızlık edenleri; yedinci kral mezar soyanları ve insan eti satan ya da yiyenleri; sekizinci kral çocuklarına karşı sorumluluklarını yerine getirmeyenleri cezalandırır. Dokuzuncu kral kundakçıları, kürtajcıları, müstehcen resim yapan ve yazı yazanları ve bunların müşterilerini cezalandırır; ayrıca kaza sonucu ölenlerin ya da kendini öldürenlerin, yerlerini alacak gene kaza sonucu ölmüş bir başkası bulunmadıkça yeniden doğmamalarını sağlar. Onuncu kral ise ölümleri dünyada tanıyıp ya da insan, Cehennem'de ise iyi ya da kötü cin ya da hayvan biçimindeki yeni varoluşlarına taşıyan ruh göçü tekerleğini çevirir.

Shigella, Enterobacteriaceae familyasından çubuk biçimli bakteri cinsi. Normal olarak insanda bağırsak florasında yer alan *Shigella* türleri, dizanteri ya da şigeloz gibi hastalıklara neden olabilir.

Shigella, mikrobiyolojide gram negatif olarak sınıflandırılan, spor oluşturmeyen hareketli bakterilerdendir. Tek bir bakteri hücresi yaklaşık 0,4 - 0,6 mikron (1 mikron=10⁻⁶ m) eninde, 1-3 mikron uzunluğundadır.

S. dysenteriae, hulaşmış su ve yiyeceklerle geçer ve içerdigi egzotoksinin etkisiyle ağır enfeksiyonlara neden olur. Bunun yanı sıra *S. sonnei* ve *S. flexneri* de dizanteri etkeni olabilen bakterilerdir.

Shihezi, Wade-Giles yazımında SHIH-HO-TZU, Çin'de, Sinkiang Uygur Özerk Bölgesi'nde (zizhiqu) yeni kent. Çungarya Havzasının ortagüney kesiminde, Tian Shan'ın (Tanrı Dağları) kuzeyinde, Manasi Irmağı (he) yakınında yer alır. Hayvancılıkla uğraşan az sayıda Uygur, Kazak ve Türk göçbenin yaşadığı yöreye 1950'de bir istihkâm birliği yerleştirildi. Sulama hendekleri kazan, tarlalar açan ve konutlar inşa eden bu askerler eşleriyle birlikte yeni bir kentin çekirdeğini oluşturdu. Günümüzde kent çevresindeki devlet çiftliklerinde mısır, buğday, pamuk, üzüm ve şeker pancarı üretilir. Kentte ise şeker, konserve, yünü dokuma, un ve tarım makineleri fabrikaları vardır. Nüfus (1990) 299.676.

Shijiazhuang, Wade-Giles yazımında SHIH-CHIA-CHUANG, Çin'de, Hebei yönetim

bölgesinin (sheng) ortabatı kesiminde kent. II düzeyinde bir belediye (shi) ve Hebei yönetim bölgesinin yönetim merkezidir. Taihang Dağlarının (shan) eteğinde, Hutuo Irmağının (he) güneyinde yer alır.

İÖ 206'dan önce Zhao Devleti'ne bağlıydı. Han'dan (İÖ 206-İS 220) Sui (581-618) hanedanı dönemine değin bir il (xian) merkeziydi. Tang hanedanı döneminin (618-907) başlarında II statüsüne son verildi ve yakındaki Zhending'e (bugün Zhengding) bağlı yerel bir pazar kasabası durumuna geldi. Asıl gelişmesi Pekin-Hankou (Wuhan) demiryolunun bölgeye ulaştığı 1905'te başladı. İki yıl sonra Shanxi'nin orta kesimindeki Taiyuan'a uzanan yeni Shitai demiryolu hatınının kavşağı oldu. Bu bağlantıyla ülke çapında önemli bir ulaşım merkezine dönüştü. II. Dünya Savaşı'nın sonlarında yönetsel bir işlev de üstlendi ve bir sanayi merkezi olarak da gelişmeye başladı.

Kibrit imalatı, tütün işleme ve cam yapımı gibi bazı sanayilerin savaştan önce kurulmasına karşın, kentteki planlı sanayileşme ancak 1949'dan sonra hız kazandı. 1948-58 arasında kentin nüfusu üç kattan fazla arttı. 1950'lerde dokuma sanayisinde büyük ilerleme sağlandı; büyük ölçekli çırçır, dokuma, baskı ve boyama fabrikaları kuruldu. Ayrıca yerel tarım ürünlerini işleyen tesisler açıldı. 1960'larda gübre ve sud kostik, soda fabrikaları inşa edildi. Aynı dönemde bir traktör parçaları fabrikasının yapımla makine sanayisi de kuruldu. Taihang Dağlarının eteklerinde çıkarılan kömür, yerel sanayilere enerji sağlayan termik santralda yakıt olarak kullanılır. Düzenli iç hat seferlerinin yapıldığı havalimanının inşasıyla kentin ulaşım merkezi konumu daha da güçlenmiştir. Nüfus (1990) 1.068.439.

Shiloh Çarpışması, PITTSBURG ÇIKARMASI olarak da bilinir (6-7 Nisan 1862), Amerikan İç Savaşı'nın ikinci büyük çatışması. Güneybatı Tennessee'de gerçekleşen ve her iki tarafın da büyük kayıplara uğradığı çarpışma Kuzey'in zaferiyle sonuçlanmıştır.

Birlik (Kuzey) generali Ulysses S. Grant şubatta Tennessee Irmağı kıyısındaki Henry Kalesi'ni ve Cumberland'deki Donelson Kalesi'ni aldı. Bunun üzerine Güneyliler Columbus'taki (Kentucky) güçlü mevzilerini terk etmek ve Nashville'ye boşaltmak zorunda kaldılar. Grant'in ondan sonraki hedefi Memphis ve Charleston Demiryolu'na saldırmaktı; bunun için birliklerini Pittsburg Landing'de Tennessee Irmağı kıyısında topladı. Bu noktada Batı'daki Güneyli kuvvetlere komuta eden General A. S. Johnston ve General P. G. T. Beauregard son kayıplarının bir bölümünü karşılamak amacıyla kuvvet topluyorlardı. Birlik kuvvetleri ise, bir saldırı planladıkları için ordugâhlarını tahkim etmediler. Onların beklemedikleri bir anda, General Johnston insiyatifi ele geçirdi ve destek birlikleri ulaşmadan önce Grant'e saldırdı. Savaşın ilk günü öğleden sonra Johnston ağır yaralandı. Kuzey birliklerinin ve Güneyli takviyelerin toplanmasına karşın, çarpışma ertesi gün sona erdi. Birlik Ordusu yalnızca bir gün önce kaybettiği ordugâhı yeniden ele geçirirken, Güneyliler de ancak Corinth'i geri aldılar. Her iki taraf da zaferi kendilerinin kazandıklarını açıklamakla birlikte, savaş Güneylilerin başarısızlığıyla sonuçlandı. Her iki taraftan da 10 bin dolayında askerin çarpışmada ölmesi nedeniyle taraflar sonraki üç hafta boyunca hareketsiz kaldı.

shimmy, caz dansı. 1900'lerde ABD Sıyahları arasında doğmuştur. Hareketleri omuz-

ların ya da bütün gövdenin titretilmesinden oluşur. 1919 ve 1922'de Broadway müzikallerine girmesinden sonra, oldukça sulandırılmış biçimiyle ABD dans salonlarında hızla yaygınlaştı. Shimmy'ye benzeyen danslara Antillerde (Trinidad'ın banda'sı) ve Batı Afrika'da rastlanır.

shinty, SHINNY ya da SHINNEY olarak da bilinir, Gaelcede CAMANACHD, iki takımın küçük ve sert bir topu sopayla vurarak rakip kaleye atmalarına dayanan açık alan sporu. Bir İrlanda oyunu olan hurling'e(*) ve çim hokeyine(*) benzer. 17. yüzyılda Kuzey İskoçya kabileleri arasında oynanmaya başlayan düzensiz toplu oyunlardan türediği sanılır. Günümüzde İskoçya'da Camanachd Birliği'nin (1893) denetiminde oynanmaktadır.

Shinty sahasının uzunluğu 146 m, genişliği 73 m'dir. Kaleler sahanın karşılıklı iki ucunda yer alır. Çim hokeyinde kullanılanlardan biraz daha kısa ve 6,3 cm çapındaki bir halkadan geçebilecek kalınlıkta olan sopaların (camans) viruş için kullanılan ucu kıvrıktır. Çevresi 17,7-20,32 cm arasında olan top 70-85 gr ağırlığındadır. Oyunda ofsayt kuralı yoktur; ama hücum eden oyuncu, kale önündeki çizgilerle belirlenmiş 9,1 m'lik yarım daire içinde toptan daha ileride bulunamaz. Takımlar 12'er oyuncudan oluşur.

shire, Büyük Britanya'da, ile denk düşen yönetim birimi. Anglosakson döneminde shire (Eski İngilizcede scir), hundred(*) denen yönetim biriminin bir üst düzeyindeydi. Alfred (Büyük) döneminde (871-899) güneyde uygulanmaya başlayan bu yönetim biriminin Edgar döneminde (959-975) yerleştiği sanılmaktadır. Shire'ların başında bir ealdorman ve bir shire-reeve (şerif) bulunuyordu. Norman İstilasından sonra il için Fransızca county(*) terimi kullanılmaya başladı ve resmi kullanımda shire'in yerini aldı. Ama halk arasında yaygınlığını koruyan shire terimi sık sık resmi kayıtlarda da yer aldı ve Cheshire, Hampshire, Warwickshire gibi il adlarında yaşamaya devam etti. Shire sözcüğü Hexhamshire gibi daha küçük bazı yerleşmelerin adlarında da bulunmaktadır.

Shire, İngiltere'nin orta kesimlerinde geliştirilen yük atı. Bu soy, zırh ağırlığı 180 kg'yı aşan savaşçıları taşıyan İngilizler'e özgü eski

Shire
Sally Anne Thompson-EB Inc.

bir savaş atından türetilmiştir. Shire soyu 18. yüzyılın sonlarına doğru Hollanda'dan getirilen kısırakların İngiliz aygırlarla çiftleştirilmesiyle, çeki ve çiftlik hayvanı olarak geliştirildi. 1853'te ABD'ye götürüldüyse de bu ülkede yaygınlık kazanmadı ve genellikle daha küçük yapılı yük atlarının ıslah edilmesinde kullanıldı.

Shire kısıraklarının cidago yüksekliği yaklaşık 175 cm, ağırlığı 900 kg dolayındadır. Bu sağlam yapıları atlar bacaklarının alt bölümündeki uzun tüylerle dikkat çeker. Donları genellikle doru, al, yağz ya da bozdur.

Shirer, William L(awrence) (d. 23 Şubat 1904, Chicago), ABD'li gazeteci, tarihçi ve romancı. *The Rise and Fall of the Third Reich: A History of Nazi Germany* (1960; *Nazi İmparatorluğu. Doğuşu, Yükselişi ve Çöküşü*, 1968, 1979) adlı yapıtıyla ünlüdür.

1920'li, 1930'lu ve 1940'lu yıllarda *Chicago Tribune* ve *Universal News Service*'in muhabiri olarak Avrupa ve Hindistan'da kaldı. Ayrıca Columbia Broadcasting System (bugün CBS Inc.) için radyo programları hazırladı, Avrupa'da II. Dünya Savaşı'na yol açan bunalımlar konusunda ABD'ye haber ulaştırdı. Nazi tehlikesi konusunda ABD'yi uyaran heyecan dolu anlatımıyla tanındı, Wendell Wilkie Ödülü (1948) gibi birkaç ödül kazandı. Siyasal gözlemlerini *Berlin Diary: The Journal of a Foreign Correspondent, 1934-1941* (1941; *Günü Güne Nazi İmparatorluğu*, 1977) adlı kitapta topladı. Yapıtı, yaşanan dehşetin bir belgesi olarak uluslararası ün kazandı. 1950'lerdeki araştırmalarının ürünü olan *Nazi İmparatorluğu*'yla 1961'de Ulusal Kitap Ödülü'nü kazandı. Bu yapıtta Shirer'in, Nazi döneminin tarihsel bir dökümünü sunmayı amaçlamasına karşın, pek çok eleştirmen ve bilim adamı yapıtı renkli ayrıntılara girerek çarpıcı olmaya çalışmakla suçladı.

The Collapse of the Third Republic: An Inquiry into the Fall of France in 1940 (1960; *Üçüncü Cumhuriyetin Yıkılışı: 1940'ta Fransa'nın Çöküşü Üzerine Bir İnceleme*) Shirer'in diğer büyük tarihsel yapıtıdır. Bu yapıt bazı uzmanlarca iki dünya savaşı arasındaki Fransa'yı tek ciltte inceleyen en iyi kitap olarak nitelenir. 1980'de yayımlanan *Gandhi: A Memoir* (Gandhi: Anılar) 1930'ların başlarında Hindistan'da bulunduğu sırada Mohandas Gandhi'yle yaptığı görüşmeleri içerir.

Shirley, James (d. Eylül 1596, Londra - gömülüştü 29 Ekim 1666, Londra, İngiltere), İngiliz şair ve oyun yazarı. Tiyatroların 1642'de parlamento tarafından kapatılmasından önceki dönemin önde gelen oyun yazarlarından.

Cambridge Üniversitesi'ni bitirdikten sonra St. Albans Grammar School'un yöneticiliğine getirildi. Yaklaşık 1624'te Londra'ya taşındı ve oyun yazarlığına başladı. İlk oyunu *The Schoole of Complement*, 1625'te Drury Yolu'ndaki (Drury Lane) Phoenix'te sahnelendi. Tiyatroların 1636'da ve ba salgını nedeniyle kapatılmasından sonra Dublin'deki St. Werburgh Tiyatrosu'nda oyun yazarlığına başladı. 1640'ta Londra'ya döndü ve Blackfriars Tiyatrosu'nda Massinger'in yerine Kralın Oyuncuları'nın başyazarı oldu. I. Dünya Savaşı'ndan sonra öğretmenliğe dönerek iki Latince dilbilgisel kitabıyla çeşitli şiirler ve mask oyunları yazdı. Otuz bir oyunu, beş mask oyunu ve bir ahlaki alegorisi günümüze ulaşmıştır. Shirley'nin ünlü mask oyunu *The Triumph of Peace* (1634; Barışın Zaferi) Inns of Court'ta sahnelendi ve oyunun sahne tasarımlarını Inigo Jones, müziğini ise William Lawes gerçekleştirdi. Londra'nın soylu çevrelerindeki yaşamı konu alan yergi türündeki komedileri *The Witte Faire One* ile *The Lady Of Pleasure*, 1626-35 arasında sahnelendi. Shirley'nin İtalyan tiyatro üslubuna dayanan en iyi trajedileri ise

The Traylor (1631) ve *The Cardinal*'dır (1641).

Shirwa Gölü bak. Chilwa Gölü

Shitao (Wade-Giles yazımında SHIH-TAO), DAOI (Wade-Giles yazımında TAO-CHI) olarak da bilinir (d. 1641, Guilin, Guangxi - ö. y. 1720, Çin), Çinli ressam ve kuramcı. Zhu Da ile birlikte erken Qing (Mançu) döneminin en ünlü "bireyci ressamlar"ından biridir.

Zhu Da gibi Shitao da Ming hanedanından geliyordu. Gene onun gibi Budacı keşiş oldu, ama Zhu Da'dan farklı olarak kendi sınıf ve ailesine uygun bir yaşam sürdü. Daha çok Jiangsu ve Anhui'de yaşamasına karşın Çin'in birçok yöresini gezdi. Gerek Mançu sarayında, gerekse dışarıda pek çok bilgi kişiyle tanıştı. Yaşamındaki bu çok yönlülük Shitao'nun üslubuna ve konularına da yansdı. Bireyci ressamlardan biri sayılmasının temel nedeni de budur.

Shitao, Wang Hui gibi kurallara bağlı çalışan çağdaş ressamların tersine, eski ustaları taklit etmedi; geleneklere saygı duymasına karşın bu ustaların üslubuna bir bilgi birikimi olarak baktı, onları aynen uygulamaktan çok geliştirmeye yöneldi. Bağımsız ruhu "Huayu lu" (Resim Üzerine Yorumlar) gibi kuramsal yazılarına da yansıyan Shitao bu yapıtında "üslupsuz üslup-tan" söz eder ve tek fırça vuruşunun önemini vurgular.

Shkodër, İSKODRA olarak da bilinir, Latince SCODRA, İtalyanca SCUTARI, Arnavutluk'un kuzeybatı kesiminde kent. Shkodër Gölünün (İşkodra Gölü) güneydoğu ucunda, Arnavutluk'un ulaşımına elverişli iki ırmağından biri olan Buenë (Bojana) Irmağının gölden çıkıp Adriya Denizine yöneldiği noktada yer alır. Yüksek dağlarla çevrili geniş bir ovanın kenarında bulunan kentin batısında Taraboş Dağı yükselir. Güneyinde, bugün terk edilmiş durumda olan Rozafat Kalesi yer alır. Kiri Irmağı, kaleyi geçtikten sonra Buenë'yle birleşir. Kent 1900'den bu yana kuzeydoğuya doğru genişlemiş, bir zamanlar Tuna Irmağı ile Ege Denizinden gelen ticaret yollarının kavşak noktasında bulunduğu için önem taşıyan pazaryerinden uzağa yayılmıştır.

Shkodër kalesinin en eski surları, İÖ 1000'lerden kalmaz. Romalı tarihçi Livius, Shkodër'in İÖ 168'de Romalılara boyun eğen Illyria kralı Gentius'un başkenti olduğunu belirtir. Kent Bizans, Bulgar, Sırp ve Türk egemenliğinde kaldıktan sonra yeniden Illyrialıların ve ardından Sırp Balşa altesinin eline geçti. 1396'da bu ale tarafından Venediklilere satıldı. Osmanlılara geçtikten sonra Arnavut ulusal kahramanı İskender Bey (Gjergj Kastrioti) kente saldırdıysa da ele geçirmeyi başaramadı. Onun ölümünden 11 yıl sonra Venedik Shkodër'i Osmanlılara bıraktı (1479) ve bölge, Osmanlılarca bir sancak olarak örgütlendi. 1760'tan sonra kent Buşati altesinin yönetiminde fiilen bağımsız hale geldiyse de 1867'de Osmanlılar tarafından bir vilayet merkezine dönüştürüldü. 1881'de Arnavut Birliği'nin bastırılmasından sonra Arnavut kültür hareketinin merkezi durumuna geldi. I. Dünya Savaşı'nda Avusturyalıların işgali altında kaldı (1916-18). Bir süre İtilaf Devletlerinin denetiminde kaldıktan sonra 1921'de özgür Arnavutluk'la birleşti. II. Dünya Savaşı'ndan önce Katolikliğin Arnavutluk'taki en önemli merkeziydi; bir katedral, piskoposlar topluluğu, Fransiskan ve Cizvit manastırları, kütüphane ve yayınevleri vardı. Şair Migjeni'nin (Milosh Gjergj Nikolla, 1911-38) doğum yeri olan kent,

1944'ten sonra ülkeye egemen olan Komünist yönetime karşı direndi. Nüfusunun yaklaşık yarısı Katolik, önemli bir bölümü de Müslümandır.

Shkodër, Arnavutluk'un kuzeyinde tahıl, tütün, patates, meyve ve üzüm yetiştirilen dağlık bölgenin geleneksel ticaret merkezi. Kentin güneydoğusundaki Drin Irmağı üzerinde taşkınları önlemek için yapılan baraj üzerinde ülkenin en önemli hidroelektrik santrallerinden biri yer alır. Kentte pamuklu ve ipekli dokuma, bakır tel, işlenmiş gıda, sigara ve şarap üretimi ile sepetçilik önemlidir. Kentte bir Hayvansal Ürünler Enstitüsü, bir Eğitim Enstitüsü ile Tiran Devlet Üniversitesi'ne bağlı bölümler yer alır. Adriya Denizindeki Shëngjin limanından yararlanan kentte bir havalimanı da vardır. Nüfus (1990) 81.800.

Shkodër Gölü, İSKODRA GÖLÜ olarak da bilinir, Balkanlar'daki en büyük göl. Karadağ (Yugoslavya)-Arnavutluk sınırında 390 km²'lik bir alanı kaplar; yüzölçümü suların yükseldiği mevsimlerde 530 km²'ye ulaşır. Eskiden Adriya Denizinin bir uzantısıydı. Batı ve kuzeybatısında sarp dağlar yükselir. Doğusunda bulunan ova ve bataklıklar kuzeyde Podgorica'ya (eskiden Titograd) kadar uzanır. Bölgedeki, en büyüğü Morača olan altı ırmağın sularını toplar. Güney ucundan çıkan Bojana Irmağı Adriya Denizine dökülür. Göl kıyısındaki küçük köyler özellikle eski manastırları ve kaleleriyle dikkat çeker. Arnavutluk'un Shkodër (İşkodra) kenti gölün güney kıyısında yer alır.

Shockley, William B(radford) (d. 13 Şubat 1910, Londra, İngiltere - ö. 12 Ağustos 1989, Palo Alto, California, ABD), transistörün geliştirilmesine yönelik çalışmaları nedeniyle 1956 Nobel Fizik Ödülü'nü John Bardeen ve Walter H. Brattain ile paylaşan ABD'li fizikçi. Transistörler, hantal ve daha verimsiz vakum tüplerinin yerini almış ve elektronik alanında mikrominyatür donanımlar çağını başlatmıştır.

1932'de California Teknoloji Enstitüsü'nden mezun olan Shockley, doktora çalışmasını 1936'da Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde (MIT) tamamladı. Aynı yıl, New Jersey'deki Bell Telefon Laboratuvarları'nda çalışmaya başladı. Transistörün geliştirilmesine yönelik ilk deneylerine de burada girişti. II. Dünya Savaşı sırasında ABD Deniz Kuvvetleri'nde, Denizaltılara Karşı Savaş Operasyonları Araştırma Grubu'nda araştırma yöneticiliği yaptı. 1945'te Bell Telefon Laboratuvarları'na geri dönerek katılar fizik araştırma bölümünün başkanlığını üstlendi. 1954'te Pasadena'daki California Teknoloji Enstitüsü'nde konuk fizik profesörlüğü yapan Shockley, 1954-55'te de ABD Savunma Bakanlığı'na bağlı Silah Sistemleri Geliştirme Grubu'nun başkan yardımcılığını yürüttü. 1955'te ise Shockley Yarıiletkenler Laboratuvarı'nı kurarak transistör üretimine girişti. 1963-75 arasında California'daki Stanford Üniversitesi elektrik mühendisliği kürsüsünde ders veren Shockley, 1974'te emekli profesör oldu. *Electrons and Holes in Semiconductors* (Yarıiletkenlerde Delikler ve Elektronlar) adlı yapıtını 1950'de yayımladı.

1960'ların sonlarında Shockley'nin değişik ırktan insanlar üzerinde yapılan zekâ (IQ) testlerinden alınan sonuçları, zekâ düzeyinin belirlenmesinde genetik etkenlerin rol oynadığı biçiminde yorumlaması ve bu savdan hareketle, ABD'de Siyahlar arasındaki nüfus artış oranının ülke ortalamasının üzerinde olmasını genel nüfusun kalıtsal niteliklerini yozlaştıracak bir etken olarak

görmesi büyük tartışma ve tepkilere yol açmıştır.

Shoenberg, Sir Isaac (d. 1 Mart 1880, Pinsk, Rus Çarlığı - ö. 25 Ocak 1963, Londra, İngiltere), British Broadcasting Corporation (BBC) tarafından 1936'da Londra'dan gerçekleştirilen dünyadaki halka açık ilk yüksek tanımlamalı televizyon yayınında kullanılan sistemi geliştiren mucit.

Rusya'daki ilk radyo istasyonunu kuran Shoenberg 1914'te İngiltere'ye yerleşti ve Electric and Musical Industries (EMI) şirketi adına bir araştırma grubunun başkanlığını üstlendi. Bu grup Emitron denen kamera tüpünü (1931-35) ve televizyon alıcıları için benzerlerine göre daha verimli, sert vakumlu bir katot ışını tüpünü geliştirdi. BBC, 1964'e değin Shoenberg'in önerdiği teknik standartlara bağlı kaldı (sanilyede 405 tarama çizgisi ve 25 kesintisiz resim). 1962'de "sir" unvanı alan Shoenberg'in en küçük oğlu David Shoenberg de ünlü bir fizikçi oldu ve Royal Society üyeliğine seçildi.

Sholes, Christopher Latham (d. 14 Şubat 1819, Mooresburg yakınları, Pennsylvania - ö. 17 Şubat 1890, Milwaukee, ABD), yazı makinesini (daktilo) geliştiren ABD'li mucit.

Önceleri bir basımevinde çıraklık yapan Sholes, daha sonra Wisconsin'e geçerek Madison'da yayımlanan *Wisconsin Enquirer*'in yayın yönetmenliğini üstlendi. Ertesi yıl Southport'a (sonradan Kenosha) taşındı; burada politikaya atıldı ve eyalet meclisine girdi. 1860'ta *Milwaukee News*'un, daha sonra da *Milwaukee Sentinel*'in yayıncılığını yaptı. Ardından Başkan Abraham Lincoln tarafından Milwaukee limanı vergi tahsil-darlığına atandı.

Sholes, 1864'te arkadaşı Samuel W. Soulé ile birlikte otomatik bir sayfa numaralama makinesinin patentini aldı. Carlos Glidden adında bir makine teknisyeni Sholes'a, bu aygıtı bir baskı makinesi haline dönüştürebileceğini ve Londra'da John Pratt adlı bir mucidin benzer bir makine geliştirmiş olduğunu bildirdi. Sholes bu düşüncüyü o denli çekici buldu ki, tüm çalışmalarını bu proje üzerinde yoğunlaştırdı.

Sholes 23 Haziran 1868'de Glidden ve Soulé ile birlikte ilk yazı makinesinin patentini aldı. Daha sonra makineyi geliştirerek iki patent daha elde etti. 1873'te patent haklarını Remington Arms Company'ye sattı. Böylece piyasaya Remington marka yazı makineleri çıktı.

Shomolu, SOMOLU olarak da bilinir, Nijerya'nın güneybatı kesimindeki Lagos eyaletinde kent. Hemen kuzeyinde yer aldığı başkent Lagos'un banliyösüdür. Nüfus fazlalığı, konutların kötülüğü ve sağlık hizmetlerinin yetersizliği başlıca sorunlardır. Nüfusun büyük bölümünü Yorubalar oluşturur. Deri el sanatları ve basımcılık yerel etkinliklerdir. Nüfus (1992 tah.) 133.700.

Shorea, Dipterocarpaceae familyasından, kışın yapraklarını dökmeyen 180 kadar uzun ağaç türünün oluşturduğu cins. Güney Asya'nın yerlisi olan bu ağaçlardan değerli keresteler elde edilir. Salıgacı (*S. robusta*) ve *S. talura* türleri gomalak reçinesini veren lak böceklerinin konağıdır. *S. macrophylla* türünün yağlı tohumlarından kakaoyağı yerine kullanılan bir yağ çıkarılır. Çok iri bir ağaç olan *S. oblongifolia*'dan ise dam-mar reçinesi elde edilir.

Short, James (d. 10 Haziran 1710, Edinburgh - ö. 14 Haziran 1768, Londra, İngiltere), ilk gerçek parabolik ve eliptik teleskop

aynalarını yapan İngiliz astronom ve optik uzmanı. Bu aynaların yardımıyla teleskop görüntülerindeki distorsiyon (çarpılma) büyük ölçüde giderilmiştir.

Edinburgh Üniversitesi'nde matematikçi Colin Maclaurin'in derslerinden esinlenerek matematik ve optik öğrenimi gören Short, gene hocasının yardımıyla bir optik atölyesi kurdu. 1738'de Londra'ya yerleşti ve ürettiği usta işi aynalarla önemli bir servet edindi. Yansıtıcı teleskoplar için binin üzerinde ayna yaptı. Ama yöntemlerini gizli tuttu ve tüm aletlerinin ölümünden sonra yok edilmesini vasiyet etti.

shorthorn, DURHAM olarak da bilinir, eti için geliştirilen sığır soyu. 18. yüzyılın sonlarında İngiltere'nin kuzeyindeki Durham ilinin Teeswater ilçesinde, seçmeye dayalı ıslah yöntemiyle yerel sığırlardan elde edildi. Boynuzları kısa (İngilizce *short*: "kısa" ve *horn*: "boynuz"), gövdesi irdir. Rengi kırmızı, kırmızı üstüne beyaz lekeli, beyaz ya da kızıl kahverengi üstüne beyaz kırıllı olabilir.

Shorthorn soyu birçok ülkede yetiştirilmektedir. Kuzey Amerika'da, Güney Amerika'da (özellikle Arjantin) ve Avrupa'da çok bol bulunur. Avustralya'da ve Güney Afrika'da da büyük bir yaygınlık kazanmıştır.

Shorthorn soyuyla ilgili çalışmalar sonucunda birçok yeni tip elde edilmiştir. Bunlar arasında süt verimi yüksek olanlar da vardır. Bazı tipleri boynuzsuzdur.

Shorthouse, Joseph Henry (d. 9 Eylül 1834, Birmingham, Warwickshire - ö. 4 Mart 1903, Edgbaston, Birmingham yakınları, İngiltere), İngiliz romancı. Düşünce romanı türünde İngilizce yazılmış pek az yapıttan biri olan *John Inglesant* (1881) adlı felsefi romansıyla ünlüdür.

Bir Quaker olarak yetiştirildi. John Ruskin'in yanı sıra Ön-Raffaellocu gruba bağlı yazar ve sanatçıların etkisiyle Anglikanlığı benimsedi ve İngiltere Kilisesi'ne katıldı.

Shorthouse *John Inglesant*'ı 1866'da yazmaya başladı. 1880'de özel olarak yüz kopya basılan roman ertesi yıl yayımlandı ve bilim adamlarının, ilahiyatçıların ve siyasetçilerin övgüsünü kazanarak geniş bir okur kitlesinin ilgisini çekti. 17. yüzyılda İngiltere'de ve İtalya'da geçen romanda Shorthouse, devlet ile kilise ve Anglikan Kilisesi ile Katolik Kilisesi arasındaki çatışmaları, ayin düzenine ilişkin farklı görüşleri ve benzeri konuları ele aldı. Arasında *Sir Percival*'ın (1886) da bulunduğu öbür romanları ise pek ilgi görmedi.

Shotwell, James Thomson (d. 6 Ağustos 1874, Strathroy, Ontario, Kanada - ö. 15 Temmuz 1965, New York kenti, ABD), Kanada asıllı ABD'li tarihçi, diplomat ve uluslararası ilişkiler uzmanı.

1898'de Toronto Üniversitesi'ni bitirdi, 1903'te Columbia Üniversitesi'nde doktora-sını tamamladı. 1942'de emekli olana değin Columbia Üniversitesi'nde tarih ve uluslararası ilişkiler dersleri verdi.

Shotwell 1917'de ABD Başkanı Woodrow Wilson'a, savaş sonrası çıkabilecek sorunların tarihsel ve siyasal boyutları konusunda danışmanlık etti. Daha sonra Paris Barış Konferansı'na delege olarak katıldı. 1919'da ABD'nin Milletler Cemiyeti'ne girmeyi kabul etmemesi üzerine Avrupa'ya döndü ve Carnegie Uluslararası Barış Fonu'nun yardımıyla, 150 ciltlik dev bir yapıt olan *Economic and Social History of the World Wars*'u (1919-29; Dünya Savaşlarının Ekonomik ve Toplumsal Tarihi) yayımlamaya başladı. Aynı zamanda Locarno (1925) ve Kellogg-Briand (1928) paktlarının

hükümleri üzerinde çalıştı. Pasifik Havzası İlişkileri Enstitüsü (1927-30) ve Sosyal Bilimler Araştırma Kurulu (1931-33) yöneticiliğinde bulundu. *The Relations of Canada and United States*'in (1936; Kanada ve ABD İlişkileri) ciltlerini yayıma hazırladı.

Shotwell 1943'te ABD başkanı Franklin D. Roosevelt'in, Birleşmiş Milletler'in kuruluş projesinden sorumlu yardımcılığına atandı. 1945'teki San Francisco Konferansı'nda ABD heyetinin danışmanlarına başkanlık etti. 1945'ten sonra Birleşmiş Milletler'in benimsenmesi ve başarısı için çalıştı. 1948-50 arasında Carnegie Fonu başkanlığında bulundu. Çok sayıda akademik ve uluslararası kurumdan ödül aldı.

Shotwell'in öteki kitapları arasında *An Introduction to the History of History* (1922; Tarihin Tarihine Giriş), *War as an Instrument of National Policy and Its Renunciation in the Pact of Paris* (1929; Ulusal Politika Aracı Olarak Savaş ve Paris Paktı'nda Savaşın Reddedilişi), *Lessons on Security and Disarmament* (1947; Güvenlik ve Silahsızlanma Üzerine Dersler) sayılabilir. Ayrıca 5 ciltlik *Records of Civilization, Sources and Studies*'i de (1915-21; Uygarlık Belgeleri, Kaynaklar ve Araştırmalar) yayıma hazırlamıştır.

Shou Xing, Wade-Giles yazımında SHOU HSING, Çin mitolojisinde, topluca Fushoulu olarak anılan üç yıldız tanrısından biri. Uzun ömür (*shou*) tanrısı olarak büyük saygı görmesine karşın, Shou Xing'e

Shou Xing, ahşap heykel; Guimet Müzesi, Paris
Musée Guimet, Paris

aynılmış tapınak yoktur. Ama yaşlı kimsele-rin doğum günü törenlerinde ziyarete gelenler Shou Xing'in işlemeli ipek bir cüppeyle örtülmüş heykeli önünde eğilirler. Sanat eserlerinde Shou Xing çoğunlukla bir elinde kıvrık bir asa, öteki elinde ölümsüzlük şeftalisini tutan, sakallı ve geniş alınlı bir ihtiyaç olarak betimlenir. Yanına, Çinlilerin özel bir ihvan saydıkları uzun ömürlülüğün bir başka simgesi olarak çoğunlukla bir leylek ya da kaplumbağa da eklenir.

Shreveport, ABD'de, Louisiana eyaletinin kuzeybatı köşesinde, Caddo ilinin yönetim merkezi (1838) kent. Red Irmağı kıyısında, Bossier kentinin karşısında yer alır. Red Irmağının temizlenerek ulaşına açılmasından sonra, Kaddolardan 80 bin ABD Doları karşılığında satın alınan arazide 1837'de kuruldu. Başlangıçta pamuk ekimine ve

ırmak ulaşımına dayanan ekonomisi; 1906'da petrolün bulunmasıyla hızlı bir gelişme gösterdi. Günümüzde petrol, doğal gaz, pamuk ve kereste üretilen ve üç eyalete yayılan Ark-La-Tex bölgesinin ticaret ve sanayi merkezidir. Körfezle bağlantılı mavnaya trafiği için 1970'lerde Red İrmağı yeniden düzenlenmiştir. Barksdale Hava Kuvvetleri Üssü kentin 6,5 km güneydoğusundadır. Louisiana Centenary College (1825), Louisiana Eyalet Üniversitesi (1967) ve Baptist Hristiyan Yüksekokulu'nun bulunduğu kentte her yıl Louisiana Eyalet Fuarı, "Holiday in Dixie" ve bir sanat ve el sanatları fuarı olan "Red River Şenliği" düzenlenir. Nüfus (1990) kent, 198.525; metropoliten alan, 334.341.

Shrewsbury, İngiltere'de, Shropshire iline (county) bağlı Shrewsbury-Atcham ilçesinde kent. İngiltere-Galler sınırındaki stratejik konumuyla büyük önem taşır. Eski kesimi, Severn Irmağının bir bükümüyle oluşan bir yarımada kuruludur. Galler'deki Powys prenslerince 5. ve 6. yüzyıllarda Pengwern adıyla merkez olarak kullanıldı. 8. yüzyıl sonlarında Anglosakson Mercia Krallığı'na geçti. Domesday Kitabı'nda (1086) kent olarak anılıyordu. Norman feodal beyi Roger de Montgomery burayı merkez edinerek bir manastır inşa ettirdi. IV. Henry'nin tahtını sağlamlaştırmasıyla sonuçlanan önemli bir çarpışmaya (1403) sahne oldu.

Kentte 15. ve 16. yüzyıldan kalma ahşap evler ve eski Hal Binası (y. 1596) ile George ve regency üsluplarında çok sayıda yapı vardır. Bir saat kulesinin yer aldığı kent surlarının önemli bir bölümü ayakta. Erken Norman ve düşey gotik üslubunda inşa edilmiş olan St. Mary Kilisesi'nin olağanüstü güzellikte vitrayları vardır. Bugün kütüphane ve müze olarak kullanılan Shrewsbury Okulu'nun (1552) eski binalarının önünde, 1809'da Shrewsbury'de doğan Charles Darwin'in bir heykeli dikilidir.

Kentin ekonomisi malt mayacılığı ile lokomotif ve vagon, takım tezgahları, kasa ve elektrik donanımı imalatına dayanır. Kentte büyük bir sığır pazarı da vardır. Nüfus (1981 geç.) 59.826.

Shrewsbury (Dükü ve 12. Kontu), Charles Talbot, ALTON MARKISI (d. 24 Temmuz 1660 - ö. 1 Şubat 1718, Londra), İngiliz devlet adamı. 1688-89 Devrimi'nde önemli rol oynamış ve 1714'te Hanover hanedanından I. George'un İngiltere tahtına çıkmasını sağlamıştır.

II. Shrewsbury kontu Francis Talbot ile ikinci karısı, Buckingham 2. dükü George Villiers'nin ünlü metresi Anna Maria'nın

Shrewsbury kontu Charles Talbot, Sir Godfrey Kneller'in bir portresinden yapılmış yağlıboya resim, y. 1685; Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery, Londra

oğluydu. Buckingham dükünün 1668'de Talbot'ı bir düelloda öldürmesi üzerine yedi yaşında kont oldu. Katolik olarak yetişmesine karşın 1679'da Anglikan Kilisesi'ne dönen Shrewsbury, Holland stadhouder'i Protestan Oranje prensi III. Willem'i (sonradan İngiltere kralı III. William), 1688'de iktidarı İngiltere'nin Katolik kralı II. James'ten almayı resmen davet eden yedi kişiden biriydi. Eylülde Holland'da Willem'e katıldı. İstila kuvvetlerle kasımda İngiltere'ye dönen Shrewsbury, Bristol ve Gloucester'ı ayaklanmacıların denetimine soktu. 1689-90 ve 1694-99 arasında devlet bakanı sıfatıyla, artık İngiltere kralı olan III. William'a hizmet etti. Her iki dönemin sonunda da siyasal çalkantılara karşılamak amacıyla istifa etti. 1694'te göreve dönmesinin karşılığında kral, parlamentonun üç yılda bir toplanmasını öngören yasayı kabul etti. 1694'te dük yapıldı.

Kraliçe Anne döneminde (1702-14) Shrewsbury Whig'lerden koparak Tory'lere katıldı ve 1710'da Fransızlara karşı İspanya Veraset Savaşı'nı (1701-14) yöneten Whig bakanının azledilmesini sağladı. Barış isteyen Tory yönetimi savaşı sona erdirdi. Bu dönemde Shrewsbury İrlanda'da görevliydi. Haziran 1714'te İngiltere'ye döndü. 30 Temmuz 1714'te Anne ölüm döşeginde Shrewsbury'yi hazine bakanlığına atadı. Shrewsbury bu konumu sayesinde, Kral I. James'in torununun oğlu I. George'un tahtın meşru vârisi olarak tanınmasını sağladı.

Shrewsbury Okulu, İngiltere'nin en büyük özel okullarından biri. Shropshire ilindeki Shrewsbury kentinde VI. Edward tarafından 1552'de kuruldu. İlk müdürü Thomas Ashton'ın okula verdiği klasik ve hümanistik nitelik korunmuştur. Günümüzde ders programında fen konuları da yer almaktadır. Okulun yetiştirdiği ünlü öğrenciler arasında asker, devlet adamı ve yazar Sir Philip Sidney, şair ve hümanist Fulke Greville Brooke, doğa bilimci Charles Darwin sayılabilir.

Shropshire, SALOP olarak da bilinir, İngiltere'nin batısında, Galler sınırında il (county). 1974-80 arasında resmî adı Salop olan ilin yüzölçümü 3.490 km²'dir.

Severn Irmağı Shropshire ilini üç bölgeye ayırır: Güneybatıdaki tepelik bölge; kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan ve birbirlerinden derin vadilerle ayrılan bir dizi sıradağ ve sırt; kuzeydoğudaki ağır akan akarsuların, kurumuş bataklık (örn. Weald-moors), turbalık ve bataklıkların (Ellesmere yakınları) kapladığı engebeli ova. Doğuya doğru ırmaklar ovayı bir dizi vadiye ve genellikle kuzey-güney yönünde uzanan sırtlara ayırır. Nemli bir iklimi vardır.

Yörede Geç Neolitik ve İlk Tunç çağlarından kalma önemli miktarda eşya bulunmuştur. Erken Demir Çağı'na ait kaleler de vardır. Viroconium'daki İS 1. yüzyıldan kalma Roma lejyoner kalesi, Roma döneminde İngiltere'deki en büyük kentlerden biriydi.

İlin ortaçağ tarihini, İngiltere ile Galler arasındaki konumu belirledi. Doğudaki Mercia'da yer alan Sakson yerleşmeleri ile batıdaki yerli Kelt halkları arasında sınır oluşturan Watt ve Offa setleri Sakson istilası döneminden kalmadır. 1066'daki Norman istilasından sonra Shropshire'in geniş alanları orman ve avlanma alanları olarak ayrıldı, Galler'in karşısına iki sıra halinde kaleler kuruldu. Ortaçağın geri kalan bölümünde Shropshire Galler'den gelen saldırılara ve baronların ayaklanmalarına sahne oldu. 13. yüzyılda yüksek nitelikli Shropshire yünü, Ludlow, Shrewsbury ve Bridgnorth gibi önde gelen merkezlerin

zenginleşmesine yol açtı. Shrewsbury, Kuzey Galler'in büyük bir kesimini de içine alan geniş bir bölgenin ticaret merkezi oldu. Daha yağışlı yerlerde sığır besiciliği önem kazandı. 15-17. yüzyıllar arasında çiftlikler büyüdü, ortak topraklar çevrildi ve bataklıkları kurutma girişimleri oldu.

Bölgede modern sanayinin kökenleri, Abraham Derby'nin Coalbrookdale'e gelip demir cevherini kok kömürüyle eritme yöntemini geliştirdiği 18. yüzyıl başlarına dayanır. Yörede demir cevheri, kok kömürü, kireçtaşı, mangal kömürü, su gücü kaynakları olduğu gibi Severn Irmağı ulaşımı da elverişliydi. Bu yüzden Shropshire büyük bir hızla İngiltere'nin bir numaralı demir üretim merkezi oldu. Bölgede üretilen mallar Severn'i Dee, Mersey ve Stour'a bağlayan bir kanallar ağı üzerinden dağıtılıyordu.

Sanayinin oldukça eski bir geçmişi olmasına karşın, Shropshire tarımsal yapısını büyük ölçüde korumaktadır. Düzlük alanlarda koyun, güneybatıdaki dağlık alanlarda sığır ve koyun yetiştirilir; kuzeydeki ovada mandıracılık ağır basar. İngiltere'deki en büyük koyun pazarlarından biri Craven Arms'dır. Tahıl, şeker pancarı ve patates başlıca ürünlerdir. Tarımsal ürünleri işleyen hafif sanayiler yanında demir-döküm ve makine imalatı önemini korumaktadır. İlde kil, tarımda kullanılan kireçtaşı ve bir miktar kömür çıkarılır.

Bridgnorth, North Shropshire, Oswestry, Shrewsbury-Atcham, South Shropshire ve Wrekin ildeki ilçelerdir. Nüfus (1989 tah.) 403.300.

Shu Jing, Wade-Giles yazımında SHU CHING (Çince "Tarih Klasik"), SHANG SHU (Resmî Tarih) olarak da bilinir, Eski Çin'de "Beş Klasik"ten (*Wu Jing*) biri. Bazı bölümlerinin sahte olduğunun ortaya çıkmasına karşın, özgün bölümleri kendi türünde en eski Çin yazısını oluşturur.

Shu Jing 58 bölümden oluşur. Bu bölümlerden 33'ü (başlangıçta 29 iken, bazı bölümler sonradan bölünmüştür) "yeni yazma" olarak bilinir ve uzmanlarca İÖ 4. yüzyılda ya da daha önce yazılan özgün metinler oldukları kabul edilir. On altı bölümden oluşan özgün "eski yazma" uzun yıllar önce kaybolmuştur. Yerine İS 4. yüzyılda konulan sahtesi, özgün yapıttaki başlıkları taşır ve dokuz ek bölüm içerir.

İlk beş bölümde, Çin'in efsanevi altın çağında hüküm süren Yao ve Shun'un sözleri aktarılır, yaptıkları anımsatılır. Altıncıdan dokuzuncuya kadar olan bölümler Xia (Hsia) hanedanına (İÖ y. 2205-y. 1766) ayrılmıştır. Bunların tarihsel olgularla çakıştığı kesin olarak saptanamamıştır. Bunu izleyen 17 bölümde Shang hanedanı ve çöküşü (İÖ y. 1122) anlatılır. Bu çöküşün sorumlusu olarak baskıcı, kıyıcı, savurgan ve şehvet düşkünü son Shang hükümdarı gösterilir. Son 32 bölümde ise Çin'i İÖ 771'e değin yöneten Batı Zhou hanedanı anlatılır.

Shuangyashan, Wade-Giles yazımında SHUANG-YA-SHAN, Çin'de, Heilongjiang yönetim bölgesinde (*sheng*) kent. Jianshan olarak da bilinen Shuangyashan, 1949'dan sonra gelişen yeni bir kenttir. Önemi bütünüyle kömür üretimine dayanır. Wanda Dağlarının (*shan*) kuzey eteklerindeki Shuangyashan kömür havzası 300 km²'lik bir alanı kaplar ve 160 milyon tonu bulduğu tahmin edilen yüksek nitelikli bir kömür rezervini barındırır. Çıkarılan kömürün büyük bölümü demiryoluyla Liaoning yönetim bölgesindeki Anshan'da bulunan çelik fabrikalarına ve Mançurya (Kuzeydoğu) bölgesindeki öteki sanayi merkezlerine taşınır. Kentte 1970'lere doğru kere-

Shubert KARDEŞLER, 20. yüzyılın ilk yarısında ABD'nin en önemli tiyatro yöneticisi ve yapımcısı olan kardeşler. Üç kardeş de daha sonra ABD'de doğduklarını ileri sürmelerine karşın, anne babaları David ve Catherine Szemanski ile birlikte ülkeye 1882'de Rus Çarlığı'ndan göçmen olarak girmişlerdi. Lee (asıl adı Levi) (d. 15 Mart 1872, Rus Çarlığı - ö. 25 Aralık 1953, New York kenti) en büyük, Sam S. (d. 1875, Rus Çarlığı - ö. 12 Mayıs 1905, Harrisburg, Pennsylvania) ortanca, Jacob J. (ya da Jake) de (d. 15 Ağustos 1880, Rus Çarlığı - ö. 26 Aralık 1963, New York kenti) en küçük kardeşti.

Lee ve Sam çeşitli sıradan işlerde çalıştıktan sonra 1890'larda Syracuse'a (New York) giderek tiyatrolarda çalışmaya başladılar. Daha sonra orada ve Rochester'da kiraladıkları tiyatrolarda oyunlar sahnelediler. 1900'de artık Jacob da aralarına katılmış ve New York kentindeki ilk tiyatrolarını kiralamışlardı. Kısa süre sonra ABD'deki salonların çoğunun denetimini tekelinde tutan Abraham Erlanger'in önderliğindeki grupla çatışmaya sürüklendiler ve tekel dışında kalan bağımsız grubun önderi durumuna geldiler.

Shubert kardeşler varlıklı destekçilerinin yardımıyla ABD'nin hemen her büyük kentinde tiyatro salonları kiraladılar ve girişimlerini Londra'da da sürdürdüler. 1905'te Sam öldükten sonra da Lee ve Jacob ABD'nin her yerinde tiyatro binaları yaptırmaya başladılar ve New York kenti dışında 60'tan fazla salonları oldu. Ayrıca vodvil ve sinema salonları da edindiler. Bu salonlarda binin üstünde yapılmış sahnelerdi. 1950'de ABD hükümeti Shubert kardeşleri tiyatrodaki tekelcilikle suçladı. 1956'da Shubert örgütü birçok kentteki önemli salonlar dışında pek çok tiyatroyu elden çıkardı.

shuffleboard, **SHOVELBOARD**, **SHOVEBOARD** olarak da bilinir, elle ya da bir istekayla itilen disklerin bir oyun tahtası ya da alana işaretlenmiş sayı bölgelerinde durdurulmasına dayanan oyun. Bir masa, döşeme ya da beton gibi sert bir yüzeyde de oynanabilir. 15. yüzyılda İngiltere'de, özellikle soylular arasında yaygın olan benzer bir oyundan türetilmiştir. Bazı değişikliklerle yolcu gemilerinde oynanan bir biçimi de vardır. Oyun alanının yüzeyi 1,83 m x 15,86 m'dir. İsteke uzunluğu en çok 190 cm olabilir. Oyun tahta ya da çeşitli alaşımlardan yapılmış, 2,5-15 cm çapında, dört kırmızı ve dört siyah diskli iki (tekler) ya da dört (çiftler) kişi arasında oynanır. Oyuncular belirli bir renkte diski seçerek sırayla atış yaparlar. Teklerde sekiz atış yapıldıktan sonra alanın karşı tarafına geçilir. Çiftlerde ise, takım oyuncularının oyunun başında sahanın hangi ucunda bulunuyorlarsa oyun boyunca orada kalırlar. Oyun, oyuncuların isteğine göre 50, 75 ya da 100 sayıda bitebilir. Sayı yapmak için oyuncunun diski hiçbir çizgiye değmeyecek biçimde puanlama bölgesinin içine sokması gerekir. Üç oyunun ikisini alan tarafın galip geldiği karşılaşmalarda, ikinci oyuna siyah disklerle başlanır.

Shun, tam olarak **YOU DI SHUN** (Wade-Giles yazımında **YU TI SHUN**), Çin mitolojisinde, İÖ 2200'lerdeki altın çağda hüküm sürmüş efsanevi imparator. Konfüçyüs tarafından düristlük ve erdem örneği olarak gösterilmiştir. Adı her zaman efsanevi ardılı Yao'yla birlikte anılır.

Efsaneye göre, babası defalarca onu öldürmeye çalışırsa da, Shun babasına karşı saygıdan şaşmaz. Gökyüzü ve Yeryüzü

tanrıları onun erdemini iyi bildiği için, piring ekiminde kuşlar yardımına koşar; nereden geldiği bilinmeyen hayvanlar sabanını sürerler. Yao, kendi oğullarını atlayarak hükümdarlığa en yavaş kişi olarak Shun'u seçer; onu kızları O Huang ve Nü Ying'le (Xiang Jun ve Furen olarak da bilinirler) evlendirir. Shun, kimlikleri bilinmeyen Altı Saygın Kişi'ye ve yeryüzü ruhlarına kurbanlar adar. Ağırılık ve uzunluk ölçülerini belirlediğine, suyollarını düzenlediğine ve krallığı 12 eyalet ya da bölgeye ayırdığına inanılır. Efsaneye göre saltanatı sırasında gökyüzünde ve yeryüzünde olağanüstü olaylar gerçekleşmiştir.

Shunzhi, Wade-Giles yazımında **SHUN-CHIH**, kişisel adı **FULIN**, tapınak adı **SHI ZU**, ölümünden sonraki adı **ZHANG QING DI** (Wade-Giles yazımında **CHANG CH'ING TI**) (d. 15 Mart 1638, Mançurya - ö. 5 Şubat 1661, Pekin, Çin), Çin'in ilk Mançu imparatoru.

Mançurya'daki Mançu krallığının büyük hükümdarı Abahay'ın (1592-1643) dokuzuncu oğlu olan Shunzhi 1643'te, henüz altı yaşındayken tahta çıktı ve amcası Dorgon'un (1612-50) naipliği altında hüküm sürdü. Dorgon'un komutasındaki Mançu birlikleri 1644'te Ming hanedanının (1368-1644) eski başkenti Pekin'i ele geçirdi ve genç hükümdar Shunzhi adıyla Qing (Mançu) hanedanı (1644-1911/12) imparatoru ilan edildi. Gerçek iktidar 1650'ye değin Dorgon'un elinde kaldı. Bu tarihe gelindiğinde Kuzey Çin'in fethi tamamlanmıştı. Shunzhi'nin orduları 1659'da son Ming kalıntılarını da Güney Çin'den çıkardı. Ming yandaşlarının elinde yalnızca Tayvan Adası kaldı.

Shunzhi, *mafa* (büyükbaba) olarak andığı Alman Cizvit misyoneri Adam Schall von Bell'e (Çince adı Tang Rowang, 1591-1666) çok yakınlık duyuyordu. Sık sık Schall'ın öğütlerine başvurdu ve ona Pekin'de bir Katolik kilisesi inşa etme izni verdi, bazen ayinleri de izledi. Schall'ın yakın danışmanlığının sürmesine karşın, Shunzhi 1657'den sonra gitgide Chan (Zen) Budacılığı yöneldi.

Shunzhi, hadım edilmiş devlet görevlilerinin ve Budacı rahiplerin fazlasıyla etkisi altındaydı. En büyük başarısı Mançu devletine hizmet eden Çinlilerin sayısını artırmak oldu. Bir gözdesinin ölümü üzerine Budacılara ait bir manastıra çekildiği söylenir.

Shute, Nevill, asıl adı **NEVILL SHUTE NORWAY** (d. 17 Ocak 1899, Ealing, Middlesex, İngiltere - ö. 12 Ocak 1960, Melbourne, Avustralya), İngiliz asıllı Avustralyalı romancı. Ünlü yapıtı *On the Beach*'te (1957; *Kumsalda*, 1960, 1965) atom çağında insanlığın geleceğine ilişkin kaygılarını ortaya koymuştur.

Shrewsbury'de öğrenim gördü. I. Dünya Savaşı'nın sonlarında orduya görev aldı. Savaş bittikten sonra Oxford'da öğrenimini tamamlayarak uçak mühendisi oldu. II. Dünya Savaşı sırasında Kraliyet Deniz Kuvvetleri Yedek Birlikleri'ne katıldı. Daha sonra Avustralya'ya yerleşti.

Romanlarında mühendislik bilgisinden önemli ölçüde yararlanan Shute ilki *Mara-zan* (1926) olmak üzere 25 roman yazdı. İlk dönemdeki önemli yapıtları arasında *So Disdained* (1928; Ne Kadar Hor Görülmüş) ve savaşta sivillerin bombalanmasını konu alan *What Happened to the Corbetts* (1939; Corbettlere Ne Oldu) bulunuyordu. Avustralya'da geçen sonraki yapıtlarında ise insanlığın geleceğine ilişkin artan kaygılarını yansıttı. Aynı adla sinemaya uyarlanan *A Town Like Alice*'te (1950; Alice Gibi Bir Kent) Uzakdoğu'daki savaşı ele aldı. Bir atom savaşının yol açtığı sonuçları konu

alan *Kumsalda*'da insan soyunun bütünüyle yok oluşunu canlı biçimde betimledi. Otobi-yografisini *Slide Rule* (1954; Sürgülü Cet-vel) adıyla yayımladı. Shute'un Türkçede yayımlanan yapıtları arasında *Aşka Vaku Yok* (1958), *Uzak Ülke* (1965), *Yılların Silemediği* (1962), *Aşkın Gücü* (1968) ve *Sonsuz Kaçış* (1973, 1976) sayılabilir.

Shyok Irmağı, Hindistan Yanımadasının kuzeyinde, Cemma ve Keşmir eyaletindeki Ladakh ilinde ırmak. Karakurum Dağları'ndan doğar ve genellikle kuzeybatı yönünde akar; geçtiği dağlardaki sayısız buzul tarafından beslenir. Çong Kumdan Buzulu bazı yerlerde ırmağın akışını engelleyerek ciddi taşkınlarla neden olur. Irmağın, Pakistan'ın elinde bulunan kesimdeki Khapalu yakınlarında Indus Irmağıyla birleşir. Toplam uzunluğu 550 km'dir. Sağ yakasındaki ana kolu Nubra Irmağıdır.

SI bak. Uluslararası Birimler Sistemi

sıbyan mektebi, Osmanlılarda geleneksel ilköğretim kurumu. Daha çok bir caminin ya da hayır kurumunun yanında açılırdı. Mahalle temelinde kurulduğu için mahalle mektebi(*) de denen bu okullarda İslamın temel bilgileri verilir, Kuran'ın okunuşu öğretilir ve yetenekli öğrencilere Kuran ezberletilirdi. 1862'den sonra sıbyan mekteplerinin yerini iptidai(*) denen yeni ilköğretim kurumları almaya başladı. Ama 1924'te Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkıncaya değin sıbyan mektepleri kırsal kesimde varlıklarını sürdürdü.

sıcak cephe, **SICAK ALAN** olarak da bilinir, meteorolojide, ilerleyen bir sıcak hava kütlesi ile gerileyen bir soğuk hava kütlesi arasındaki sınır. Sıcak hava sabit atmosfer basıncında soğuk havaya oranla daha az yoğun olduğundan, soğuk havanın yerini almaktan çok onun üzerine binme eğilimi gösterir. Bu nedenle sıcak cephe genellikle çok yavaş hareket eder ya da duragandır. Çoğunlukla kısa sürede yerini, bir alçak basınç merkezi çevresinde saatın tersi yönünde (Kuzey Yarıküre'de) hızla hareket etmekte olan bir soğuk cepheye bırakır. Bunun sonucunda sıcak havanın, birleşmekte olan iki soğuk hava kütesinin üzerine yükseldiği kapalı bir cephe oluşur. Sıcak cepheleer genellikle yayılmış halde bulunurlar ve bunların yerinin tam olarak belirlenmesi oldukça zordur. Eğimleri soğuk cepheleerinkinden çok daha küçüktür. Cephenin yaklaşık 1,5 km'lik yükseklikteki tepe noktası, yüzeydeki konumundan yaklaşık 320 km daha ileridedir (Kuzey Yarıküre'de kuzey ya da kuzeydoğu yönünde). Sıcak cephe yağışları genellikle çok daha düzenli ve daha geniş bir alana yayılmış durumdur. Kışın sıcak hava, kimi zaman, sıcaklığı donma noktasının altında olan bir soğuk havanın üzerine yükselirse, sıcak cephenin yüzey konumundan 100 km kadar ileride şiddetli buz fırtınaları oluşabilir.

sıcak çarpması, ortamdaki sıcaklık ve nem düzeyinin yüksek olması nedeniyle ortaya çıkan bozukluk. Başlıca ısı kaynağının doğrudan güneş ışığı olduğu durumlarda güneş çarpması terimi kullanılır. Bozukluğun başlıca belirtileri vücut sıcaklığının denetlenemeyerek hızla 41°C-43°C'ye çıkması ve buna bağlı olarak ortaya çıkan merkez sinir sistemi bozukluklarıdır.

En basit sıcak çarpması, vücudun serinlemesini sağlayan terleme mekanizmasının çalışmamasından kaynaklanır. Ortalama

ağırlıktaki insan vücudu dinlenme halindeyken saatte 70 kalori, zorlu kas hareketi sırasında bunun sekiz katı kadar ısı üretir. Ilıman iklimlerde bu ısı deriden ve akciğerlerden ısıma ve taşınım yoluyla, ayrıca terin buharlaşmasıyla atılır. Çevre sıcaklığı arttıkça terin buharlaşması dışındaki bütün ısı atım yöntemleri etkisiz kalmaya başlar. Sıcak havada uzun süre bedensel çalışma sırasında terleme hızının yavaş yavaş azaldığı görülür. Böylece, vücut uzun süre sıcakta kalırsa vücut sıcaklığını denetleyen fizyolojik mekanizmalar aksamaya başlar. Terleme hızı yetersiz kalınca ani değişiklikler ortaya çıkabilir. Bunlardan bazıları terlemenin daha da azalması ya da tümüyle durması, vücut sıcaklığının hızla artması, dolaşım yetersizliği ve komadır. Vücut sıcaklığı soğutma yöntemiyle düşürülmezse sıcak çarpması ölümlü sonuçlanabilir.

Sıcak çarpması saatler boyu sürekli olarak ısıya maruz kalanlarda ortaya çıkar. İlk evrelerde hastanın zihinsel işlevleri bozulur ya da komaya benzer bir durum görülür. Nabız hızlanır, deri kurur, ısınır, kızanır. Dolaşım yetersizliği geliştikçe koma derinleşir, nabız zayıflar, derinin rengi solar. Hastanın yaşamını kurtarmak için vücutta buzlu su banyosu ya da buz paketleri ve masajla hızla soğutmak gerekir. Anüsten ölçülen vücut sıcaklığı 39°C'ye düştüğünde soğutma işlemi durdurulmalıdır; vücut sıcaklığı yeniden yükselirse soğutma sürdürülür. Bu ilk yardım önleminin ardından ortaya çıkabilecek olan ve sıklıkla ölüme yol açan dolaşım bozukluğu ve beyindeki zedelenme tedavi edilmelidir. Hasta iyileştikten sonra ısı etkisine daha az dayanıklıdır.

Aşırı ısıya maruz kalanlarda sıcak çarpmasının yanı sıra başka bozukluklar da görülebilir. Terlemeyle vücuttan atılan sıvı ve tuzların yerine konması için yeterince sıvı verilmezse dolaşım yetersizliği görülür. Bu durum, vücut sıcaklığının çok az artması ya da hiç artmamasıyla ve aşırı derecede terlemeyle sıcak çarpmasından ayırt edilir. Tuz, mineral ve şeker kaybı vücutta kramplara da neden olabilir. Bu bozukluklar sıcak çarpmasına eşlik ederse hastanın durumu ağırlaşabilir.

sıcak daldırma, metal malzemelerin yenim (korozyon) etkisine karşı korunması amacıyla yüzeylerinin çinko, kalay, kurşun, kurşunkalay alaşımları (terne) ve alüminyum gibi, genellikle düşük erime noktalı başka metallerle kaplanması işlemi. Bu yöntemde, sıcak kaplama metali banyosuna daldırılarak kaplanacak olan malzemelerin yüzeyinin iyi hazırlanması gerekir; ayrıca işlem süresi ve banyonun sıcaklığı da özel bir dikkat gerektirir. Erimiş haldeki kaplama metalinin malzemenin yüzeyini ısıtması ve onunla alaşım oluşturmaya gerekir. Özel bir galvanizleme(°) yöntemi olan sıcak daldırma ile çinko kaplamada, demir ya da çelik malzemelerin yüzeyinde, atmosfer koşullarında yenime karşı etkili koruyucu bir katman oluşturulur. Çinko demirden daha etkindir, bu nedenle demirin yerine o yenime uğrar.

Sıcak daldırma ile oluşturulan kalay kaplamaları yenime karşı dayanıklıdır, malzemeye güzel bir görünüm kazandırır, kolayca lehimlenebilir ve besinlerin saklanması için uygundur. Bu tür kalay kaplamalar çelik, dökme demir, bakır ve bakır alaşımlarına uygulanır.

Sıcak daldırma yoluyla demir temelli malzemelere uygulanan kurşun kaplamalara ise, bağlanmaya yardımcı olması amacıyla yüzde 2-10 arasında kalay katılır.

Demir temelli malzemelerin alüminyumla kaplanması da genellikle sıcak daldırma ile yapılır. İşlem sırasında sıvı-metal

sıcaklığı ve banyo süresinin iyi denetlenmesi gerekir, çünkü bu etmenler, malzemenin yüzeyi ile katılaşmış alüminyum kılıf arasında oluşabilecek (istenmeyen) gevrek katmanın kalınlığını belirler.

Sıcak İklim Aralığı, HİPSİTERMAL İKLİM ARALICI olarak da bilinir, Holosen Bölümün (y. 10 bin yıl öncesinden günümüze), polenler üzerinde yapılan araştırmalar sonucunda tanımlanmış bir zaman kesiti. Günümüzden yaklaşık 9 bin yıl önce başlayıp 2.500 yıl önce bitmiş olan Sıcak İklim Aralığı, Kuzey (Boreal) İklim Aralığı'yla başlayan bir dizi daha kısa evreye ayrılır. Sıcak İklim Aralığı, Ön-Kuzey (Pre-Boreal) İklim Aralığı'ndan sonra ve Atlantik Altı İklim Aralığı'ndan önce gelir.

Oldukça sıcak iklim koşullarının egemen olduğu bu evrede, daha soğuk koşullara uyarlansız durumdaki pek çok hayvan ve bitki türü yok olmuştur. Sıcak İklim Aralığı öncesinde, sırasında ve sonrasında yer yer küçük ölçekli buzul ilerlemeleri gerçekleşmiştir; bunlardan bazıları kimi bölgelerde insanları, hayvanları ve bitkileri olumsuz yönde etkileyecek bir düzeye ulaşmıştır. Sıcak İklim Aralığı, Mezolitik ve Neolitik kültürlerle tanık olmuştur. Bu dönemde dünyanın pek çok yerinde çam ormanlarının yerini meşe ormanları almıştır.

sıcakkanlılık, HOMEOTERMİ ya da HOMOİOTERMİ olarak da bilinir, çevre sıcaklığından bağımsız olarak vücut sıcaklığının korunması. Bu özellik yalnız omurgalıların iki sınıfında gelişmiştir. Bunlardan memelilerde vücut sıcaklığı 37°C, kuşlarda ise 40°C dolayındadır. Sıcakkanlıların vücut sıcaklıklarını belli bir düzeyde tutabilmesine karşılık, soğukkanlılar genellikle çevreyle yaklaşık aynı sıcaklıktadır. Bir sıcakkanlı, vücut işlevlerini soğukkanlıların etkinliğini sürdürmediği yerlere başarıyla uyarlayabilir. Sıcakkanlıların vücut sıcaklıkları çevre koşullarına karşı düzenleyici mekanizmalar sayesinde korunmaktadır. Soğuk ortamlarda dengeleyici mekanizmalar ısı üretimini artırıp ısı kaybını azaltarak vücut sıcaklığını korur. Sıcak ortamlarda ise dengeleyici mekanizmalar ısı kaybını çoğaltır. Çevre sıcaklığı belli sınırlar arasında kaldığı sürece (insan için 27°C-31°C) vücut sıcaklığının dengelenmesi gerekmez.

Titreme, birçok sıcakkanlı hayvanın ısı üretimini yükseltmek için dengeleyici mekanizmadır. Bazı sıcakkanlı hayvanlarda görülen kış uykusu ise ısı kaybını azaltır. Hızlı soluk alıp verme ve terleme de ısı kaybını çoğaltan mekanizmalardır.

sıcaklık, Türk hamamında asıl yıkanma bölümü. Ortasında göbektaş, çepeçevre duvarlarının önünde kurnalar bulunur. Halvet denen özel yıkanma hücreleri de sıcaklığa açıktır. Ayrıca bak. hamam.

sıcaklık, bir cismin çevresine ısı verme ya da çevresinden ısı alma eğiliminin, bu amaçla geliştirilmiş herhangi bir ölçeğe göre ölçüsü. Sıcaklık, ısı enerjisinin kendiliğinden aktarılacağı (akacağı) yönü gösterir: ısı enerjisi daha sıcak (bir başka deyişle sıcaklığı daha yüksek) cisimden daha soğuk (sıcaklığı daha düşük) cisme doğru akar. Sıcaklık, bir termodinamik sistemin sahip olduğu enerjiye karşılık gelen bir nicelik değildir; örneğin yanan bir kibritin sıcaklığı bir buzdağına göre çok daha yüksektir; ama çok daha ırl olan buzdağının ısı enerjisi kibrite oranla daha büyüktür. Sıcaklık, ısı basıncı ve yoğunluk gibi, büyüklüğü bulunduğu cismin madde miktarından bağımsız olan bir özelliktir; bu tür özelliklere bağımsız (entansif) özellik denir. Buna karşılık

kütle, enerji ya da hacim gibi özelliklerin büyüklükleri, bulundukları cismin madde miktarına bağlıdır; bu tür özelliklere ise bağımlı (ekstansif) özellik denir.

Günümüzde yaygın olarak kullanılan üç değişik sıcaklık ölçeği vardır. Celsius (°C) sıcaklık ölçeği(°) metre sisteminin kabul edildiği ülkelerde kullanılır; bilimsel araştırmalarda hemen tümüyle bu ölçekten yararlanılır. Fahrenheit (°F) sıcaklık ölçeği(°) ise, ABD'de ve İngilizce konuşulan diğer birkaç ülkede kullanılır. Mutlak sıcaklık ölçeği olan Kelvin (K) sıcaklık ölçeği(°), uluslararası bilimsel sıcaklık ölçeği olarak kabul edilmiştir (bak. mutlak sıfır). Bu ölçeğin ölçü birimi olan Kelvin, Celsius dereceye eşittir. Kimi mühendislik uygulamalarında kullanılan bir başka mutlak sıcaklık ölçeği olan Rankine ölçeğinde ise, ölçü birimi olan Rankine derecesi Fahrenheit dereceye eşittir. Öte yandan Réaumur (°Re) sıcaklık ölçeği(°) günümüzde pek kullanılmamaktadır. Bu ölçekler arasındaki ilişkiler ve bunları birbirine çevirme yöntemleri 339. sayfadaki tabloda gösterilmiştir.

sıcaklık evirtimi bak. sıcaklık terslenmesi

sıcaklık-nem indisi (THI), sıcak havalarda duyulan rahatsızlığın ölçüsü olarak kabul edilen sıcaklık ve nemlilik bileşimi. Önceleri rahatsızlık indisi olarak adlandırılırdı. İndis aslında, hava sıcaklığı ile nemlilik düzeyine dayalı bir etkin sıcaklık ve kuru ve yaş termometrelerle yapılmış iki eşzamanlı ölçüm sonucunda bulunan sıcaklık değerlerinin toplamının 0,4 katının 15 fazlasına eşittir. Örneğin, sıcaklık kuru ölçümde 32°C, yaş ölçümde 10°C olarak okunmuşsa, rahatsızlık indisi 15+0,4 (42) = 31,8 olarak hesaplanır. İndisin 30'un altında olması durumunda çoğu insan kendini rahat hisseder; en rahatsız ortam ise 40'ın üzerinde oluşur.

sıcaklık ölçümü, TERMOMETRİ olarak da bilinir, bir sistemin sıcaklığının (sistemin bir başka sisteme ısı aktarma yeteneğinin) ölçülmesini konu edinen fizik dalı. Sıcaklığının ölçülmesi pek çok alanda, özellikle sanayide, bilimsel araştırmalarda ve tıpta büyük önem taşır.

Sıcaklığın duyarlı ve doğru olarak ölçülmesi tekniklerinin geçmişi çok eskilere gitmez. Termometreyi bulanın Galilei olduğu kabul edilmektedir. Galilei'nin 1592 dolaylarında geliştirdiği aygıt, ters çevrilerek ağzı bir kaptaki sıvıya daldırılmış uzun boyutlu bir cam şişeden oluşuyordu; şişenin içinde kalan havanın sıcaklık değişimleri sonucunda genişleşip büzülmesi, şişe boynundaki sıvı sütununun alçalıp yükselmesine neden oluyordu. Bu aygıtta önceleri renkli su ya da alkol kullanılmıştı. Sonraları cıva kullanılmaya başlandı ve sıcaklık değişimlerini duyarlı olarak belirlemek amacıyla aygıtta sıvı sütunu boyunca yerleştirilmiş bölmeli bir ölçek eklendi.

18. yüzyılın başlarına gelindiğinde 35 kadar farklı sıcaklık ölçeği geliştirilmişti. Alman fizikçi Daniel Gabriel Fahrenheit, 1700-30 arasında gerçekleştirdiği duyarlı cıvalı termometrelerde buzun erime sıcaklığını 32 derece, insanın vücut sıcaklığını 96 derece olarak alan bir ölçek kullandı. Bu ölçekte suyun donma noktası (32 derece) ile kaynama noktası (212 derece) arasındaki aralığın 1/10'u, derece (simgesi °) olarak adlandırılan sıcaklık birimini oluşturuyordu. 100 derecelik (santigrat) ilk ölçeği İsveçli astronom Anders Celsius 1742'de geliştirdi. Celsius, suyun kaynama noktasını 0°, karın erime noktasını da 100° olarak almıştı. Sonradan bu ölçek ters çevrildi;

soğuk uç 0°, sıcak uç da 100° olarak kabul edildi. Yaygın olarak kullanılan bu ölçek 1948'e değin santigrat ölçeği olarak anılmış, 1948'de adı Celsius ölçeği olarak değiştirilmiştir. İngiliz fizikçi William Thomson (Lord Kelvin), Celsius derecesini kullanan, ama sıfırı mutlak sıfırda ($-273,15^{\circ}\text{C}$) olan yeni bir sıcaklık ölçeği ortaya koydu (1848); bu ölçeğin sıcaklık birimi Kelvin olarak adlandırılır. Rankine sıcaklık ölçeği, sıfırı mutlak sıfırda olan, ama Fahrenheit derecesini kullanan bir sıcaklık ölçeğidir.

Sıcaklığı değiştiğinde herhangi bir özelliği değişen bir madde sıcaklık ölçümü amacıyla

kullanılabilir. Gazlı termometrelerden daha çok düşük sıcaklıkların ölçülmesinde yararlanır. En yaygın termometreler sıvılı termometrelerdir. Bu tür termometreler basit, ucuz ve dayanıklı olmalarının yanı sıra, geniş bir sıcaklık aralığında çalışma üstünlüğüne sahiptir. Sıvı olarak en çok cıva kullanılır; cıva, iki ucu kapalı ince bir cam boru içine konur, boru içinde cıvadan artan hacimde ise azot gazı vardır.

Dirençli termometreler elektriksel direncin sıcaklıkla değişmesi ilkesine dayanır; bu tür aygıtlarda genellikle platin kullanılır. Sanayide yaygın olarak kullanılan termo-

metre türleri arasında ısı çiftleri (termokupl) ilk sırada yer alır. Isı çifti (*) farklı metallerden yapılmış iki telin birer ucu birbirine bağlanarak oluşturulur. Tellerin diğer uçları arasına gerilim ölçen bir aygıt bağlanır. Tellerin uçları arasındaki sıcaklık farkı bir elektromotor kuvvet (emk) oluşmasına yol açar; bu elektromotor kuvvet ölçülerek tellerin bağlantı noktasının sıcaklığı duyarlı bir biçimde belirlenebilir. Farklı metallerden yapılmış iki seridin üst üste konup birbirlerine bağlanmasıyla oluşturulan termometreler en basit ve dayanıklı sıcaklık ölçme aygıtlardır. Şerit çifti ısıtılınca, iki metalin genleşme katsayıları farklı olduğu için, şeritler farklı miktarlarda uzar, bu da şerit çiftinin eğrilmesine yol açar; bu eğrilme ölçülerek sıcaklık belirlenir.

Sıcaklığın ses dalgalarında ya da magnetik özelliklerde oluşturduğu değişimlerin ölçülmesine dayanan termometre türleri de geliştirilmiştir. Magnetik termometreler çok düşük sıcaklıkların çok duyarlı bir biçimde ölçülmesini olanaklı kılan aygıtlardır. Bir cismin yüzeyinin ya da bir kara parçasının değişik noktalarındaki sıcaklıkları grafik biçiminde ya da herhangi bir görsel teknikle belirleyerek yüzeyin sıcaklık haritasını oluşturma yöntemlerine termografi denir.

sıcaklık stresi, aşırı sıcak ya da soğuk etkisiyle vücut işlevlerinin bozulmasına, yaralanma, hatta ölüme yol açabilen fizyolojik stres. Aşırı sıcak ortamda vücut sıcaklığı ve nabız hızı artar. Vücut sıcaklığı belirli bir düzeyin üstüne çıkınca terleme durur, deri kurur, solunum hızlanır ve derinliği artar. Baş ağrısı, bulantı, yönelim bozukluğu, bayılma ve bilinç kaybı görülebilir. Buna karşılık soğuk stresinin ilk belirtisi, soğuğa maruz kalan bölgelerde ağrıdır. Soğukta uzun süre kalma duyu kaybı, zihin bulanıklığı, uyku eğilimi ve kalp atışlarında düzen-sizleşmeye yol açar.

Sıcaklık stresi, özellikle pilot ve astronotlar için önem alınması gereken önemli bir sorundur. Jet uçaklarının çoğunun uçuş yüksekliği olan 9.150-12.200 m arasında sıcaklık -40°C ile -57°C arasında değişir. Günümüzde uçaklarda pilot ve yolcuların soğuk ve rüzgârdan korunması için dış ortamdan yalıtılmış kabin ve ısıtıcılar bulunur. Dış ortamla temas olasılığı varsa elektrik ile ısıtılan özel uçuş giysileri kullanılır.

Otuz bin metrenin üstündeki yüksekliklerde sıcaklık artabilir. Ses hızını aşan uçaklar bu yükseklikte uçabildiklerinden, yüksek hızın yol açtığı sürtünme ısısından da korunmalıdır. Isıya dayanıklı maddelerden yapılan bu uçaklarda klima düzenekli kabinler bulunur. Pilotların ısıyı yansıtan ve terlemeyi önleyen, hava geçiren ya da gözenekli giysiler giymesi gerekir.

Uzay gemileri ve astronot giysileri, uzay boşluğunda karşılaşan aşırı sıcak ve soğuk dengeleyecek ısıtma, havalandırma ve özel yalıtım birimleri içerir. Güneş ışınları, vücuttaki metabolizma süreçleri, gemideki araçların çalışması ve atmosferden geçerken havayla sürtünme sonucunda aşırı ısı ortaya çıkar. Öte yandan uzay gemisi ya da astronot başka bir cismin gölgesinde kendi sıcaklığını uzaya yayacak kadar uzun süre kalınca aşırı soğuk oluşur. Ayrıca bak. sıcak çarpması.

sıcaklık terslenmesi, SICAKLIK EVİRTİMİ olarak da bilinir, hava sıcaklığının yükseklikle birlikte artması. Yer yüzeyine en yakın atmosfer katmanı olan troposferdeki (*), normal sıcaklık koşullarında yükseklik art-

Sıcaklık eşdeğerleri

Fahrenheit derecesini Celsius derecesine ya da Kelvin'e, Celsius derecesini Fahrenheit ya da Réaumur derecesine çevirmek için yöntem: Çevirmek istediğiniz sayıyı orta sütunda bulunuz; bu sayı °F ise, buna karşılık gelen °C ve K değerleri dördüncü ve beşinci sütunlarda verilmiştir; bu sayı °C ise, buna karşılık gelen °F ve °R değerleri ikinci ve birinci sütunlarda verilmiştir.

Rankine (°R)	Fahrenheit (°F)	Çevrilecek sayı	Celsius (Santigrat) (°C)	Kelvin (K)
...	...	-459,67	-273,15	0
...	...	-400	-240,00	+33,15
...	...	-300	-184,44	+88,71
0	-459,67	-273,15	-189,53	+103,82
+131,67	-328,0	-200	-128,89	+144,28
+311,67	-148,0	-100	-73,33	+199,82
+329,67	-130,0	-90	-67,78	+205,37
+347,67	-112,0	-80	-62,22	+210,93
+365,67	-94,0	-70	-56,67	+216,48
+383,67	-76,9	-60	-51,11	+222,04
+401,67	-58,0	-50	-45,56	+227,59
+419,67	-40,0	-40	-40,00	+233,15
+437,67	-22,0	-30	-34,44	+238,71
+455,67	-4,0	-20	-28,89	+244,26
+473,67	+14,0	-10	-23,33	+249,82
+491,67	+32,0	0	-17,78	+255,37
+493,47	+33,8	+1	-17,22	+255,93
+495,27	+35,6	+2	-16,67	+256,48
+497,07	+37,4	+3	-16,11	+257,04
+498,87	+39,2	+4	-15,56	+257,59
+500,67	+41,0	+5	-15,00	+258,15
+502,47	+42,8	+6	-14,44	+258,71
+504,27	+44,6	+7	-13,89	+259,26
+506,07	+46,4	+8	-13,33	+259,82
+507,87	+48,2	+9	-12,78	+260,37
+509,67	+50,0	+10	-12,22	+260,93
+527,67	+68,0	+20	-8,67	+266,48
+545,67	+86,0	+30	-1,11	+272,04
+549,27	+89,8	+32	0,00	+273,15
+563,67	+104,0	+40	+4,44	+277,59
+581,67	+122,0	+50	+10,00	+283,15
+589,67	+140,0	+60	+15,56	+288,71
+617,67	+158,0	+70	+21,11	+294,26
+635,67	+176,0	+80	+26,67	+299,82
+653,67	+194,0	+90	+32,22	+305,37
+671,67	+212,0	+100	+37,78	+310,93
+681,67	+230,0	+200	+83,33	+366,48
+1031,67	+572,0	+300	+148,89	+422,04
+1211,67	+752,0	+400	+204,44	+477,59
+1391,67	+932,0	+500	+260,00	+533,15
+1571,67	+1112,0	+600	+315,56	+588,71
+1751,67	+1292,0	+700	+371,11	+644,26
+1931,67	+1472,0	+800	+426,67	+699,82
+2111,67	+1652,0	+900	+482,22	+755,37
+2291,67	+1832,0	+1000	+537,78	+810,93
+4081,67	+3632,0	+2000	+1093,33	+1366,45
+5891,67	+5432,0	+3000	+1648,89	+1922,05

Bütün sıcaklık ölçeklerinde suyun donma ve kaynama noktaları arasındaki aralık temel alınır; bu ölçekler, bu aralığın bölündüğü derece sayısı bakımından birbirlerinden ayrılır.

Celsius: Aralık 100 dereceye bölünmüştür; suyun donma noktası 0° olarak alınır.
Kelvin: Aralık (Celsius'taki gibi) 100'e bölünmüştür; 0 K, mutlak sıfır ($-273,15^{\circ}\text{C}$) eşittir.
Fahrenheit: Aralık 180 dereceye bölünmüştür (32°'den 212°'ye kadar); suyun donma noktasının 32°'ye eşitliği, 0° olarak alınır.
Rankine: Aralık (Fahrenheit'taki gibi) 180'e bölünmüştür; 0° R, mutlak sıfır ($-459,67^{\circ}\text{F}$) eşittir.
Réaumur: Aralık 80 dereceye bölünmüştür; suyun donma noktası 0° olarak alınır.

Sıcaklıkları birbirine dönüştürme kuralları:

"Fahrenheit"ı "Rankine"e çevirmek için 459,67 ekleyip 180'e bölünür.
 "Fahrenheit"ı "Celsius"e çevirmek için 32 çıkarıp 180'e bölünür.
 "Fahrenheit"ı "Réaumur"e çevirmek için 32 çıkarıp 4'e bölünür.
 "Celsius"u "Fahrenheit"e çevirmek için 9/5'e çarpıp 32 eklenir.
 "Celsius"u "Kelvin"e çevirmek için 273,15 eklenir.
 "Réaumur"u "Fahrenheit"e çevirmek için 9/4'e çarpıp 32 eklenir.
 "Fahrenheit"ı "Celsius"e çevirmek için 5/9'e çarpıp 32 çıkarılır.
 "Celsius"u "Réaumur"e çevirmek için 4/5'e çarpılır.

ıkça sıcaklığın azalması olgusunun tersi bir durumdur.

Terslenmeler, bulut türlerinin, yağış biçimlerinin ve görüş uzaklığının belirlenmesinde önemli rol oynar. Terslenme, daha alt katmanlardaki havanın düşey hareketi üzerinde bir kapak işlevi görür. Bunun sonucunda, havanın alttan ısınmasıyla oluşan ısı taşınım (konveksiyon), terslenme bölgesinin altındaki düzeylerle sınırlı kalır. Toz, duman ve diğer hava kirlerinin yayınıma da benzer biçimde sınırlanır. Alçakta belirgin terslenmelerin bulunduğu bölgelerde ısı taşınım bulutları (ısı taşınım akımlarının etkisiyle oluşan küme biçimli bulutlar) sağanaklara yol açacak denli büyüyemez ve aynı zamanda, terslenme bölgesinin altında görünürde bulut bulunmasa bile, toz ve duman parçacıklarının birikmesi nedeniyle görüş uzaklığı önemli ölçüde düşer. Terslenme bölgesinin tabanına yakın kesimlerde hava serin olduğundan, bu kesimlerde genellikle sis oluşur.

Terslenmelerin bir başka etkisi de, gündüzleri önemli sıcaklık değişimlerine yol açmasıdır. Gündüzleri havanın ısınmasının temel nedeni, havanın, Güneş ışınımı etkisiyle ısınan Yer yüzeyi ile temas halinde olmasıdır. Güneş ışınımı yüzeyde soğurulur ve böylece ısı taşınım ve iletim yoluyla havaya geçer. Terslenme bölgesinin tabanı ısının taşınım yoluyla aktarımı için bir üst sınır oluşturduğundan, terslenme bölgesi alçak ve geniş ise yalnızca çok ince bir hava katmanı ısınır, ama bu ısınma sıcaklıkta büyük bir artışa neden olur.

Başlıca dört tip terslenme vardır: 1) zemin terslenmesi, 2) burgaçlanma terslenmesi, 3) alçalma terslenmesi, 4) cephesel terslenme. Zemin terslenmesi, havanın kendisinden daha soğuk bir yüzeyle temas etmesi ve böylece gerçekleşen ısı alışverişi nedeniyle de sıcaklığının bir üst hava katmanınıninkinden daha düşük bir değere düşmesi sonucunda oluşur. Bu olay daha çok, Yer yüzeyinin ısıma yoluyla hızla soğuduğu bulutsuz gecelerde görülür. Yüzey sıcaklığının çiy noktasının altına düşmesi durumunda sis oluşabilir. Yer yüzeyinin topografyası zemin terslenmesinin büyüklüğünü önemli ölçüde etkiler. Yüzey engebeli ise, yüksek yerlerde oluşan soğuk hava alçak ya da çukur yerlere doğru akar ve sonuçta yüksek noktaların üzerinde daha geniş ve kalın bir terslenme oluşurken, yüksek noktalarda ya çok az terslenme oluşur ya da hiç terslenme görülmez.

Burgaçlanma terslenmesi, durgun bir hava kütesinin burgaçlı bir hava katmanının üzerinde bulunduğu durumlarda oluşur. Burgaçlı katman içinde düşey çalkantılar ısıyı aşağı doğru taşır ve böylece katmanın üst kısımları soğur. Üst kısımda bulunan çalkantısız hava soğumadığından sıcaklığı alttaki katmandan daha fazla olur ve sonuçta terslenme oluşur.

Alçalma terslenmesi ise, hava katmanının tümüyle çökmesi sonucunda oluşur. Atmosfer basıncının artması nedeniyle sıkışan katmanın üst kesimleri alt kesimlere oranla daha fazla alçalır. Bunun sonucunda üst kısımlardaki sıkışma ısı alt kısımlardakinden daha fazla olur ve sıcaklığın yükseklikle değişim hızı azalır. Hava kütesi yeterince aşağı çökerse, katmanın üst bölümleri alt kısımlara göre daha fazla ısınır ve bir sıcaklık terslenmesi oluşur. Alçalma terslenmelerine genellikle astropik okyanusların ve kışın kuzeydeki kıtaların üzerinde rastlanır. Bu bölgelerde geniş yüksek basınç merkezleri egemen olduğundan, hava alçalması olaylarına sık rastlanır.

Cephesel terslenme, bir soğuk hava kütesinin bir sıcak hava kütesine alttan bindirmesi ve onu yukarı doğru itmesi sonucunda oluşur. Böylece iki hava kütesi arasındaki cephenin üstünde sıcak, altında da soğuk hava bulunur. Diğer terslenme türlerinin hemen hemen yatay olmasına karşılık, cephesel terslenme oldukça eğimlidir. Ayrıca bu bölgede nem oranı yüksektir ve bazen cephenin hemen üstünde de bulutlar görülebilir.

şıcan, *Rodentia* (kemiriciler) takımının *Cricetidae* familyasının *Microtini* oymağının memelilerin ortak adı. Halk arasında şıcan adı, bazen bu taksonomik gruba denk düşecek biçimde kullanılmaz. Örneğin *Muridae* familyasından kemeler(*) şıcan adıyla da tanınmakta, *Microtini* oymağının en geniş grubu olan *Microtus* cinsinin üyelerine bazen fare(*) denmektedir.

Genellikle şıcanların kuyrukları oldukça kısa, burunları küt, gözleri ve kulakları küçük, bacakları kısadır. Otsu bitkiler ve yapraklar temel besinlerini oluşturur. Tanım

Şıcanlardan *Microtus pennsylvanicus*
Judith Meyer

alanlarında büyük zarara yol açabilen bu hayvanlar yırtıcı kuşların ve memelilerin en önemli avları arasındadır. Kuyruğu yanlardan basık ve uzun olan misk şıcanı(*) (*Ondatra zibethica*) ise ticari değeri yüksek postuyla ünlüdür.

Avrasya, Kuzey Afrika ve Kuzey Amerika'ya yayılmış olan *Microtus* cinsinin yaklaşık 45 türü vardır. Çoğu çayırlik yerlerde ve tarım alanlarında görülen bu şıcanların bazıları ormanlarda ya da çöllerde yaşar. Uzunlukları, 2-10 cm'lik kuyruklarıyla birlikte 10-26 cm, tüyleri genellikle uzun ve kaba, üst bölümleri grimsi kahverengi, alt bölümleri daha açık renktir. Toprakta yüzeye yakın açtıkları tünellerde yaşarlar. Bu tüneller otlar arasında birbirini kesen, karmaşık kaçış yollarıyla ilişkilidir. *Microtus* üyelerinin sayısı öbür şıcanlarda da olduğu gibi yıldan yıla büyük bir dalgalanma gösterir. Bayağı tarla şıcanı (*Microtus arvalis*) Türkiye'de Ege Denizi ve Akdeniz kıyıları dışında yaygın ve iyi tanınan bir türdür.

Microtini oymağı genellikle 15 cins altında toplanır. Bunlar arasında *Clethrionomys* (orman şıcanları), *Pitymys* (çayır şıcanları) ve *Arvicola* (su şıcanı) sayılabilir. Bazı uzmanlar *Arvicola* ve *Pitymys* üyelerini *Microtus* cinsinin türleri arasında sayarlar.

Orman şıcanları Avrasya'nın ve Kuzey Amerika'nın sıcak bölgeleri dışında bulunur. Genellikle ormanda yaşar ve iyi tırmanıcıdırlar. Kısa kuyrukları dışında uzunlukları 7-11 cm'dir. Tarla şıcanlarına benzemekle birlikte sırtları genellikle kırmızı kahverengidir. Bayağı orman şıcanı (*C. glareolus*) Anadolu'nun kuzey ve kuzeydoğu kesimlerindeki geniş yapraklı ya da karışık ormanlarda 2 bin metre yüksekliğe kadar bulunur.

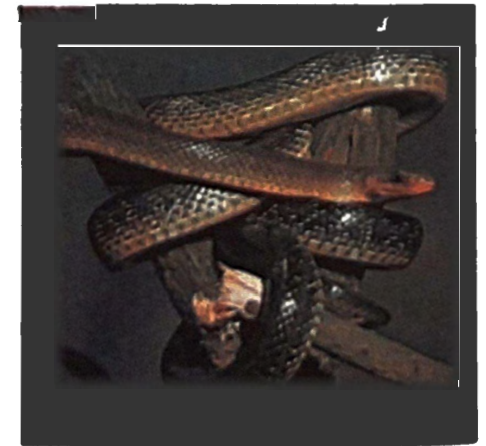
Su şıcanı (*A. terrestris*) Avrupa ve Asya'ya özgü bir türdür. Akarsu ve göl kıyılarının

yanı sıra bataklıklarda ve tarım alanlarında da görülür. Suda yaşamaya büyük ölçüde uyarlanmış olan bu tür, girişi suyun altında kalan barınaklar kazar. Postu kalın ve kahverengi, uzunluğu kuyruğu dışında en çok 22 cm dolayındadır.

Çayır şıcanları Asya'nın güneybatı kesimleri, Avrupa ve Kuzey Amerika'da yaşayan 11 türden oluşur. Çayırlik alanların dışında bataklıklarda, tarlalarda ve seyrek ağaçlı geniş yapraklı ormanlarda da görülen bu şıcanların yumuşak kırmızı kahverengi ya da grimsi kahverengi tüyleri vardır. Uzunlukları 2-4 cm'lik kuyrukları dışında 8-12 cm'dir. Türkiye'de yaşayan üç türü vardır. *Cricetidae* familyası dışında şıcan adıyla tanınan bazı kemiriciler için bak. bambusçu; kayasıcanı; körsıcan.

şıcan yılanı, *Colubridae* familyasının özellikle *Elaphe* cinsinden çok sayıda yılan türünün ortak adı. Avrasya ve Kuzey Amerika'da yaşayan bu yılanlar genellikle ormanlarda ve kırsal yerleşim birimlerinin yakınlarında bulunur. Temel besin kaynaklarını oluşturan şıcanları ve öbür küçük kemiricileri sıkarak öldürürler. Ayrıca yumurta yedikleri, bazıların kümeslere saldırdıkları da bilinmektedir. Çıktınlı karnı pulları sayesinde ağaçlara kolayca tırmanabilen bazıları ise kuşları avlar. Yumurtlayarak üreyen, oldukça iri ve zehirsiz olan bu yılanlar genellikle yavaş hareket eder ve saldırgan değildir. Ama kendilerini savunurken kuyruklarını titretir, anüs bezinden kötü kokulu bir sıvı çıkarır ve dikleşip öne doğru saldırırlar.

İtalya'dan Türkiye, Kafkaslar ve İran'a kadar yayılmış olan sarı şıcan yılanı (*E. quatuorlineata*) 1,8 m'ye ulaşan uzunluğuyla Avrupa'nın en iri yılanlarından biridir. Bu türün üst bölümleri sarımsı ya da grimsi, sırtı ve yanları ikiye sıra siyah çizgili ya da beneklidir. Uzunluğu 1,5 m'ye ulaşabilen, koyu renkli Asklepios yılanı (*E. longissima*) Avrupa'nın güneybatısı ile Anadolu'ya özgü bir türdür. Eski Yunan ve Roma'da Hekimlik Tanrı Asklepios'un kutsal hayvanı

Asklepios yılanı (*Elaphe longissima*)
Anton Thau-Bavaria Verlag

sayılan bu yılan, sağlık merkezi olarak kullanılan asklepieionlarda besleniyordu. Günümüzde Fransa, Almanya ve İsviçre'deki birbiriyle bağlantısız bölgelerde görülen Asklepios yılanlarının Romalılar tarafından buralara götürülen yılanlardan türediği sanılmaktadır. İtalya'nın güney kesimleri, Balkanlar, Anadolu ve Kafkaslar'a yayılmış olan *E. sirula*, yerleşim birimlerinde sıkça görüldüğünden ev yılanı(*) adıyla tanınır.

ABD'nin doğu kesimlerinde yaşayan kara şıcan yılanı ya da kara yılan (*E. obsoleta obsoleta*) ortalama 1,2 m, bazen 2,5 m'yi aşan uzunluktadır. Boyunduruklu yılan(*) gibi beyazımsı çenesi ve boğazı dışında

tümüyle siyahtır. Ama sırt pullarının çıkıntılı olması ayırt edilmesini kolaylaştırır. *E. obsoleta*'nın esmer kahverengi, boz, sarı, kırmızimsı ve kahverengi renkte olan, bazıları lekeli ya da çizgili alttırleri de vardır. Hindistan bakırbaş yılanı (*E. radiata*) aslında bir sıçan yılanı türüdür. Güneydoğu Asya'da yaşayan sıçan yılanlarından *Zaocys carinatus*, 3,7 m'ye ulaşabilen uzunluğuyla belki de *Colubridae* familyasının en iri üyesidir.

sıçrayan fare, Rodentia (kemiriciler) takımının *Pedetidae* familyasını ve *Zapodidae* familyasının *Zapodinae* altfamilyasını oluşturan sıçrayıcı memelilerin ortak adı.

Zapodinae üyeleri beş türden oluşur. Grimsi, sarı ya da sarımsı kahverengi olan

Pedetes cinsinden bir sıçrayan fare
Des ve Jan Bertlett-Bruce Coleman Ltd.

bu türlerin uzunluğu kuyrukları dışında 8-10 cm'dir. İyi gelişmiş arka bacakları üstünde sıçrarken dengelerini sağlayan kuyrukları son derece uzamıştır. Sıçrayan fareler yerde yaptıkları ottan yuvalarda ya da oyuklarda yaşar. Meyve, tohum ve böcek yiyerek beslenen bu hayvanlar havalar soğduğunda yeraltında kış uykusuna yatarlar. Kuzey Amerika'da yaşayan *Zapus* cinsinin üç türü de genellikle seyrek ağaçlı ormanlarda ya da çayırda görülür. Dağlık ormanlarda yaşayan Çin sıçrayan faresi (*Eozapus szechuanus*) az tanınan bir türdür. *Napaeozapus insignis* ise Kuzey Amerika'nın doğu kesimlerinde ormanlarda yaşar.

Pedetidae familyasının iki türü vardır. İlk bakışta küçük bir kanguruyu andıran bu Afrika'ya özgü hayvanların ön bacakları küçük, arka bacakları ve ayakları uzun, gözleri iri, kulakları oldukça büyük ve sivri uçlu, kızıl kahverengi postları uzun ve yumuşak tüylüdür. Kuyrukları dışında uzunlukları 35-40 cm'yi bulur. Yaklaşık aynı uzunlukta olan kuyruklarının uç bölümü siyahtır. Açık ve kumlu yerlerde yaşar, barınakları oyuklardan geceleri çıkarak bitkilerin köklerini ve yumrularını yerler. Oyuklardan bazen fırlayarak çıkmalarının, çok yakınlardaki olası bir düşmandan sakınmayı amaçladığı sanılmaktadır. Bu sıçrayan fareler yazın ürer. Dişi bir batında bir ya da iki yavru doğurur. *Pedetes capensis* türü Afrika'nın güney ve doğu kesimlerinde, *P. surdaster* türü Kenya'da yaşar.

sıçrayan örümcek, Araneida (örümcekler) takımının *Salticidae* familyasını oluşturan 3 bin dolayında omurgasız türünün ortak adı. Özellikle tropik bölgelerde yaşamakla birlikte Kuzey Yarıküre'nin kuzeyine ve Kuzey Kutup Bölgesi'ne yayılmış birçok türü de içerir. Tüylü vücutları genellikle parlak renkli ya da dikkat çekici desenlerle bezeli, görme duyuları oldukça gelişmiştir. Gündüzleri etkinlik gösterir ve genellikle güneşli yerlerde bulunur, geceleri ağaç kabukları, yapraklar ya da taşlar altındaki sıkıca örülmüş yuvalarında gizlenirler. Aynı

türden çok sayıda örümcek bir araya gelecek birlikte yuva yapabilir.

Oonopidae familyasını oluşturan küçük sıçrayan örümcekler ise tropik bölgelerdeki

Sıçrayan örümceklerden *Salticus scenicus*
M. W. F. Tweedie, Natural History Photographic Agency—EB Inc.

yaprak döküntüleri arasında ve bina içlerinde bulunur.

Sıdkı, Bekir (d. 1890, Kerkük - ö. 12 Ağustos 1937, Musul, Irak), Iraklı asker.

On sekiz yaşındayken Osmanlı ordusuna katıldı; bağımsızlık yanlısı düşünceleri de o dönemlerde gelişmeye başladı. Bağımsızlıktan (1932) bir yıl sonra Kral I. Faysal tarafından generalliğe yükseltildi. Musul'daki Asuri ayaklanmasını kanlı bir biçimde bastırdı (1933). Ekim 1936'da bir darbe düzenleyerek, reformcu Ahali grubunun desteklediği Hikmet Süleyman'ın iktidara geçmesini sağladı. Yeni hükümete etkin destek vermesine, hatta sonradan Hikmet Süleyman tarafından diktatörlük heveslisi olmakla suçlanmasına karşın, asıl ilgi alanı her zaman ordu oldu. Cumhuriyet dönemi Türkiye ordusunu model alarak yeni bir askeri örgütlenmeye girişti. Yönetim karşıtı bir asker tarafından öldürüldü.

Siffin Savaşı, İslam tarihindeki ilk iç savaş (656-660) (*bak* Fitne) sırasında gerçekleşen bir dizi çarpışma (Mayıs-Temmuz 657). Ezruh'ta hakemlere başvurulmasıyla (Şubat 658-Ocak 659) sonuçlanmış, Hz. Ali'nin otoritesini zayıflatarak Emevi egemenliğine giden yolu açmıştır.

Şam valisi Muaviye, kendisinden biat isteyen Hz. Ali'nin halifeliğini tanımamış, akra-bası olan Hz. Osman'ı öldürenlerin kendisine teslim edilmesini istemişti. Hz. Ali'nin yanıt olarak Suriye'ye saldırması üzerine savaş başladı. İki ordu Fırat kıyısındaki Siffin'de karşı karşıya geldiler. Birbirini izleyen çarpışma ve ateşkeslerden sonuç alınamayınca Muaviye'nin askerleri, kılını haklı olduğuna Allah'ın karar vereceği düşüncesiyle mızraklarının ucuna Kuran yaprakları takarak saldırıya geçtiler. Hz. Ali'nin askerlerinin bir bölümünün bundan etkilenerek silahlarını bırakması üzerine, hakeme başvurmaya karar verildi. Hz. Ali Eş'ari'yi, Muaviye de Amr bin As'ı hakem seçti. Hakem Olayı(*) olarak bilinen sonrakı gelişmelerde de uzlaşma sağlanamadı.

Hz. Ali ve Muaviye mücadeleyi sürdürdüler. Ama Muaviye'nin etkisi Irak ve Hicaz'a yayılırken, Hz. Ali'nin gücü Küfe'yle sınırlı kaldı. 661'de Hz. Ali'nin öldürülmesinden sonra Muaviye ilk Emevi halifesi oldu.

sığ bayır, BATYAL ORTAM olarak da bilinir, kıta sahanlığının ucundan başlayarak su sıcaklığının 4°C'ye düştüğü derinliğe kadar uzanan ekolojik bölge. Bu sınırların her ikisi de değişkendir; sahanlık kıyından ortalama 133 m uzakta kınımakla birlikte bu uzaklık 20 ile 550 m arasında değişir, ayrıca 4°C izotermi (eşsıcaklık eğrisi) deniz düze-

yinden 1.000-3.000 m arasında değişen bir derinlikten geçebilir.

Sığ bayır sularında fotosentez gerçekleşmez ve bölge genel olarak karanlıktır. Bu durum yalnızca tropiklerdeki berrak, hemen hemen hiçbir canlının bulunmadığı sularda değişiktir; buralarda bir miktar Güneş ışığı 600 m derinliğe kadar sızar. Yüksek enlemlerde sıcaklık 3°C ile -1°C arasında değişir. Öbür yerlerde ise normal sıcaklık aralığı 5°C-15°C arasındadır. Okyanusların batı kıyıları Ekvator'dan gelen akıntıları aldığından daha sıcaktır; doğu kıyıları ise kuzey akıntılarının etkisi altındadır. Tuzluluk, su kütesinin yerel koşullarına bağlı olarak, binde 34-36 arasında değişir.

Sığ bayır bölgelerinde akıntılar son derece yavaştır ve çoğu yerde 1.000 m derinliğin altındaki sular hemen hemen hiç hareket etmez; bu da oksijen oranının iyice düşmesine ve faunanın giderek yoksullaşmasına neden olur.

Bölgedeki tortullar karalardan taşınmış olabileceği gibi, pelajik (derin deniz) ya da otijenik (yerinde oluşum) kökenli de olabilir. Karalardan taşınan tortullar, temel olarak kil ve millerden oluşur; bunlar, organik molozların birikmesi ve bakterilerin demir II sülfürleri oluşturmaları nedeniyle genellikle mavi renklidir. Sığ alanlardaki burçalanmaların etkisiyle iri taneli tortullar da bölgeye taşınır. Otijenik tortullar ise kil, feldispat ve volkanik cam taneciklerinin suyla etkileşime girmesi sonucunda oluşan glaukonit, klorit, filipsit ve palagonit minerallerinden kaynaklanır. Bu tortullar genellikle yeşil renklidir.

sığaç sığası bak. elektrik sığası

sığın (Alces alces), MUS olarak da bilinir, *Artiodactyla* (çifttoynaklılar) takımının *Cervidae* (geyikgiller) familyasından en iri geyik türü. Ağır gövdeli, uzun bacaklı ve kısa boyunlu olan bu geyiğin omuz yüksekliği 1,5-2 m, ağırlığı yaklaşık 820 kg'dır. Sırtı sağrına doğru alçalır. Kuyruğu kısa, burnu oldukça şişkin ve uzundur. Kaba tüylü kahverengi postu yaşı ilerledikçe kırçılır.

Sığın (*Alces alces*)
Leonard Lee Rue III

Bogazında etli bir sarkıntı bulunur. Yalnız erkekler boynuzludur. Gösterişli ve son derece yayvan olan bu boynuzlardan çok kısa uçlar çıkar.

Sığın Kuzey Amerika'nın ve Avrasya'nın kuzey kesimlerinde yaşar. Genellikle su yakınlarında dolaşan bu hayvanlar, uzun bacaklı ve kısa boyunlu olmaları nedeniyle otlamaya yakın değildirler. Temel besinlerini ya ağaç ve çalılarından ya da yazın girdikleri sığ göl ve akarsulardaki su bitkilerinden sağlarlar. Sığın yazın yalnız ya da

küçük gruplar halinde yaşar, kışın daha geniş sürüler oluşturarak karları iyice ezip sıkıştırdıkları alanlarda toplanırlar. Ayaklarını kaldırmadan, çabuk adımlarla yürüyerek şaşırıcı bir hızla yol alır, ender olarak koşarlar. Sığın genellikle ürkektir; ama bazen kaçmak yerine saldırmayı yeğleyebilir ya da beklenmedik başka davranışlar gösterebilir. Erkekler güz aylarına rastlayan üreme mevsiminde, çiftleşebilmek için kendi aralarında var güçleriyle dövüşürler. Dişi yaklaşık sekiz ay süren gebelik döneminin ardından 1-3 çelimsiz yavru doğurur ve yeniden doğuracağı günler yaklaşıp gittiğini yavrusuna bakar.

Sığın zevk için avlanan, boynuzlarıyla birlikte başı avcılarının ve koleksiyoncularının duvarlarını süsleyen hayvanlardandır. Spor gereksesiyle sınırsız avlanması sayılarını önemli ölçüde azaltırken coğrafi dağılımını daraltmış, doğal olarak bulunduğu bölgelerin güneyinde, özellikle ABD'de hemen hemen tümüyle ortadan kalkmıştır. Günümüzde genel olarak yasal koruma altına alınan sığınların avlanması sıkı biçimde denetlenmektedir.

Sığındım, Hasan Reşad (d. 1884, İstanbul - ö. 1971, İstanbul), bir lösemi tipini ilk kez tanımlayarak dünya tıp literatürüne geçen Türk hekim.

Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'yi (Sivil Tıbbiye) bitirdikten sonra aynı okulda seririyatı cildiye ve efrensiye (frengi ve deri hastalıkları) fahri asistanlığı yaptı. 1908'de muallim muavini oldu. Ertesi yıl Almanya'ya giderek Berlin'de fizyoloji ve deri hastalıkları alanında uzmanlaştı. Şam ve Beyrut tıbbiyelerinde müdürlük yaptı. 1916'da Darülfünun-ı Osmani Tıp Fakültesi dahiliye müdürlüğüne getirildi. 1933 Üniversite Reformu'nda kadro dışı bırakılınca Afgan hükümetinin çağrısı üzerine Kâbil'e giderek tıp fakültesini kurdu ve fahri dekanlığını üstlendi. 1941'de Haydarpaşa Numune Hastanesi'nde Deri Hastalıkları ve Zührevi Hastalıklar Kliniği'nin şefliğine getirildi. Bu

devletçe tanınan koruma. Her devletin kendi yasalarına ve özel sözleşmelere göre düzenlediği sığınma hakkı daha çok siyasal nitelikli suçlarda tanınır. Devlet başkanına suikast, savaşta düşmanla işbirliği yapılması, savaş ya da insanlık suçu işlenmesi gibi durumlarda genellikle sığınma izni verilir. Elçilik ya da konsolosluklarla yabancı savaş ve ticaret gemilerine başvurarak koruma isteme, diplomatik sığınma olarak anılır. Bu durumda kişiye sığınma hakkı, kişinin ayrılmak istediği ülke topraklarında verilir. Elçilik ya da diplomatik temsilciliklerde verilen sığınma hakkı çoğu kez tartışmalara yol açar. Tarafsız ülkelere sığınma hakkı, savaşan ülkeler arasında tarafsız kalan bir ülkenin savaşan ülkelerdeki kişilere sığınma hakkı tanınmasıdır. Bu durumda sığınanların savaşa katılmamaları gerekir. Ayrıca bak. mülteci.

sığır, *Bovidae* familyasının *Bovini* oymağından çifttoynaklı memelilerin ortak adı. Dar anlamıyla sığır adı, evcilleştirilen ve etinden, sütünden ya da gücünden yararlanılan yüzlerce soyu geliştirilmiş *Bos taurus* türü için kullanılır. Bu tür günümüzde yabancı olarak yalnız Asya ve Afrika'da yaşar. Eskiden geniş sürüler halinde dolaştığı Avrupa ve Kuzey Amerika'da ise tümüyle ortadan kalkmıştır. Yakın akrabası olan zebu ya da Hint sığırı da (*B. indicus*) evcil bir sığır türüdür. Omuzları ve boynu üstünde bir hörgüç bulunan bu tür ile *B. taurus* arasında yapılan çaprazlamalar sonucu Santa Gertrudis gibi birçok melez sığır soyu elde edilmiştir.

Sığırın yavrusuna altı aylık olana değin buzağı, kesim için ayrılmışsa süt danası, altı aylıktan bir yaşına değin dana denir. Bir yaşını geçen sığır dişiye düve, burulmuşsa tosun adını alır. Damızlık olarak ayrılan erkeğe boğa, yavru olan dişiye inek, işe koşulan tosunu öküz denir.

Hayvancılıkta burma adıyla geçen kısırlaştırma işlemi erkeklerin daha uysal bir hale gelmesini sağlayarak beslenmesini ve işe koşulmasını kolaylaştırmakta, ayrıca kesime ayrıldığında daha iyi semirmesine yol açmaktadır. Öküzler, motorlu tarım araçları yaygınlaştıkça çeki ve yük hayvanı olarak eski önemini yitirmiştir. Ama az gelişmiş birçok ülkede ve yörede bu hayvanların gücünden yararlanılmaktadır.

Evcilleştirme süreci çok eski çağlara değin uzanan sığırın günümüzde 277'ye ulaşan soyu bilinmektedir. Bunların birçoğu 19. ve 20. yüzyılda geliştirilen soylardır. Soy tanımını yapmak güç ve karmaşık olmakla birlikte uygulamada bu kavram iyice yerleşmiştir. Ayrıca soyun yanı sıra ırk terimi de aynı anlama gelecek biçimde yaygın olarak kullanılmaktadır. Soy ya da ırk denince genel olarak uzun süreler içinde seçmeye dayalı ıslah çalışmalarıyla üretilmiş, renk, boyut ve işlevsel özellikleri bakımından ayırt edici özellikler kazanmış, bu ve benzeri özelliklerini sonraki kuşaklara aktarabilen hayvanlar anlaşılır.

Et verimi için geliştirilen en ünlü sığır soyları İngiltere ya da İskoçya kökenlidir. Bunlar arasında Hereford, Angus, Shorthorn ve Galloway sayılabilir. Öbür ülkelerden Hindistan kökenli zebu soyları, Fransa kökenli Charolais ve Limousin, İsviçre kökenli Simmental da yaygın biçimde tanınmaktadır. Süt verimi için geliştirilen soyların en iyi bilenenleri Ayrshire, Türkiye'de yaygın biçimde montefon adıyla tanınan İsviçre esmeri, Guernsey, siyah alaca ya da Holstein-Friesian ve Jersey'dir.

Türkiye'deki sığır sayısı, Devlet İstatistik Enstitüsü verilerine göre 1989'da 12,5 milyon dolayındaydı. Bunun yaklaşık yüzde

70'ini düşük verimli yerli soylar, yüzde 30 kadarını İsviçre esmeri, siyah alaca ve bu soyların melezleri ile az sayıda öbür kültür soyları ve melezleri oluşturuyordu.

Türkiye'de temel olarak dört yerli sığır soyu vardır. Bu soylar toplam sığır varlığı içindeki paylarına göre sırasıyla yerlikara (yüzde 33), Doğu Anadolu kırmızısı (yüzde 14), Güney Anadolu kırmızısı (yüzde 4) ve bozdur (yüzde 4). Sığır varlığının yüzde 15'ini, aynı bir soy sayılamayacak ölçüde birbirleriyle karışmış sığırlar oluşturur.

Et ve süt verimini yükseltmek için Türkiye'ye 1925'te Avusturya ve Macaristan'dan ithal edilen montefonlar ile 1958'de ABD'den ithal edilen siyah alacalar oldukça geniş ilgi görmüştür. 1958'de siyah alacaların yanı sıra Jersey, Angus ve Hereford soyları da Türkiye'ye getirilen sığırlar arasında yer alır. Özellikle Jersey soyu Karadeniz Bölgesi'nde, 1970'te getirilen Simmental soyu Doğu Anadolu Bölgesi'nde başarılı sonuçlar vermiştir. Ama kültür soylarının ancak çok iyi bakım ve besleme koşullarında yüksek verimli olması, ekonomik güçlükler içindeki yetiştiriciler arasında yaygınlık kazanmasını engellemektedir.

Bovini oymağının öbür türlerinden mandanin(*) yani sıra gayal(*) (*B. frontalis*), banteng(*) (*B. banteng*) ve yak(*) da (*B. sauveli*) evcilleştirilmiştir. Bizunun(*) her iki türü, gaur(*) (*B. gaurus*), kupro(*) (*B. sauveli*), anoa (*Anoa depressicornis*) ve tamarao (*A. mindorensis*) ise tümüyle yabancı sığır türleridir. Soyu tükenme tehlikesi gösteren anoanın omuz yüksekliği 1 m'yi aşmaz. Selebes Adasında yaşayan bu türden biraz daha irice olan tamarao ise Mindoro Adasında yaşar.

sığır hiperkeratozu, sığırlarda üstderinin (epidermis) boynuzsuz katmanının kalınlaşması ve iltihaplanmasıyla ortaya çıkan hastalık. Başlıca belirtiler kilo kaybı, ağızda sigile benzer kabarcıklar, ağızdan salya akması ve burun akıntısıdır. Kimi zaman öldürücü olan hastalığın etkeninin bir virüs olduğu düşünülmüşse de, yem yapan maki-nelerin yağlanmasıyla kullanılan bir kimyasal maddeden kaynaklandığı anlaşılmıştır. Hiperkeratoz terimi, insanda derinin boynuzsuz katmanının aşırı derecede gelişip kalınlaşması için de kullanılır.

sığır sineği, *Diptera* (çiftkanatlılar) takımının *Tabanidae* familyasını oluşturan böceklerin ortak adı. Büyük bölümü *Tabanus* ve *Chrysops* cinsleri içinde yer alır. Kalın gövdeli bu sinekler karasinek kadar küçük ya da toprak yabanarası kadar iri olabilir. Parlak ve ısıtılı olan gözleri erkeklerde başın ortasında birleşir, dişilerde ise ayrılır.

Sığır sinekleri genellikle akarsuların ve bataklıkların yakınlarında ya da ormanlık alanlarda bulunur. Erişkinler hızla ve oldukça uzak yerlere uçabilir. Dişiler siyah renkli, uzun ve yassı yumurtalarını yığınlar halinde otlara ya da su bitkilerinin üstüne bırakır. Sığır sinekleri kışı larva evresinde geçirdikten sonra baharda pupa evresine girer ve yaz başlarında erişkin biçimini alır. Bayağı sığır sineği (*T. bovinus*) yaygın olarak tanınan, yaklaşık 2 cm uzunluğunda bir türdür.

Kan emen dişiler insana ve hayvanlara çeşitli hastalıkları bulaştırabilir. Görece küçük yapılı olan *Haematopota* cinsinin üyeleri aşırı çoğaldıklarında, tarımsal çalışmalar ancak bu sineklerin etkinlik göstermediği gece saatlerinde yapılabilir. Erkekler kan emmek yerine bitki öz suları ya da yaprakbitlerinin çıkardığı şekerli sıvıyla beslenir. Sığır sineklerinden bazıları insana göz kurdunu(*), hayvanlara şarbon(*), tu-

Sığındım
Ana Yayıncılık Arşivi

görevden emekliye ayrıldıktan sonra Yüksek Sağlık Şurası üyeliğinde bulundu (1954-56).

Sığındım, Almanya'da bulunduğu yıllarda o güne değin bilinmeyen monositer lösemiyle tanımlayarak 1913'te V. Schilling ile birlikte tıp dünyasına tanıtmış, bu buluşu tıp literatürüne geçmiştir. Başlıca yapıtları *Frengi, Belsoğukluğu* (1924) ve *Dürûs-ı Seririye-i Cildiye*'dir (1926).

sığınma, iltica olarak da bilinir, uluslararası hukukta, yurttışı olduğu devletten cezai kovuşturma, mahkûmiyet ya da siyasal baskı nedeniyle kaçan kişilere başka bir

laremi(*) ve tripanozomiyaz gibi hastalıkları bulaştırır.

sığır vebası, gevişgetiren hayvanlarda, özellikle de sığırlarda görülen virüse bağlı çok bulaşıcı akut hastalık. Afrika, Hindistan Yarımadası ve Ortadoğu'da yaygındır. Brezilya ve Avustralya'ya da sıçrayan bu hastalık etkin bir mücadeleyle ortadan kaldırılmıştır. Sığır hastalıklarının en korkulanı ve en bulaşıcısı olan sığır vebası birden ortaya çıkarak kitlesel hayvan ölümlerine yol açar. Sığırların yanı sıra manda, zürafa ve bazı antilop türleri gibi gevişgetiren çifttoynaklı hayvanlarda ve yaban domuzlarında da görülür.

Sığır vebasına bir paramiksovirus (*Morbillivirus cinsi*) neden olur. Bu virüs insanda kızamığa ve köpekte gençlik hastalığına yol açan virüslerle yakın akrabadır. Virüs doğrudan ya da dolaylı temas ile geçer. Hastalığın bulaştığı hayvanda, 3-9 günlük bir kuluçka döneminin ardından ateş ve iştahsızlık görülür. Birkaç gün geçtikten sonra bu belirtileri, gözlerde ve burunda akıntılar, ağız ülserleri, tükürük salgısının artması, çok kötü ve pis bir koku izler. Virüs iç organlara yayıldıktan sonra hayvanda solunum zorluğu, su yitimi, çoğunlukla karın ağrılı ishal, sonunda da bağırsakları boşaltmak için ıkınma görülür. İlk belirtilerin ortaya çıkmasından yaklaşık 6-12 gün sonra bitkinlik ve komayı ölüm izler. Ölüme asıl neden olan su yitimidir.

Sığır vebasının önlenmesinde hücre kültürü ile hazırlanmış modern aşılar etkili olur. Belli bir yer ya da bölgedeki hastalığın kökünden kaldırılması, yabani hayvanlarda bu hastalığın denetim altına alınmasına ve hastalığa yakalanmış evcil hayvanların öldürülmesine bağlıdır. Aşı yoluyla bağışıklık sağlama ve karantina uygulaması hastalığın denetim altına alınmasında en etkili yöntemdir.

sığircık, *Passeriformes* (ötücükuşlar) takımının *Sturnidae* familyasından, minolar(*)

(Üstte) sığircıklardan *Spreo superbus*, (altta) bayağı sığircık (*Sturnus vulgaris*)
(Üst) Eric Hosking, (alt) George W. Robinson.
Root Resources-EB Inc.

dışında kalan kuşların ortak adı. En tanınmış türlerinden bayağı sığircık (*Sturnus vulgaris*) 21 cm uzunluğunda, uzun ve sivri gagalı, kısa kuyruklu, kalın gövdeli, ışıltılı siyah tüylü, özellikle kışın belirgin beyaz beneklidir. Avrasya'dan yeryüzünün birçok yerine götürülmüş olan bu tür, tarım alanlarında ve yerleşim birimleri çevresinde yaygın biçimde görülür. Bazen çok sayıda sığircık bir araya gelip tarla ve bahçelerdeki meyveleri ve tahılları yemekle birlikte zararlı böcekleri de önemli ölçüde tüketirler. Bayağı sığircık yerde beslenir ve kalabalık sürüler halinde birbirine yakın uçar. Hırıltılı bir sesle ötmesinin yanı sıra öbür kuşların da ötüşünü taklit eder. Türkiye'nin hemen her yerinde yıl boyunca görülebilirler. Günümüzde Kuzey Amerika'ya yayılmış milyonlarca bayağı sığircık 1890-91'de New York'a götürülen 100 kadar kuştan türemiştir.

Türkiye'nin iç kesimlerinde üreyen, göç mevsiminde kıyı bölgelerinde de az sayıda rastlanan ala sığircık (*S. roseus*) Asya bozkırlarında yaygın biçimde yaşar. Erişkinlerin baş, boyun, ense ve gerdan bölümleri ile kuyruğu, kanatları ve yanları siyah, öbür bölümleri büyük ölçüde pembe beyazdır. Başında arkaya yatık bir tepelik bulunur.

Hindistan'dan Cava'ya kadar uzanan bölgelerde yaşayan sangöz sığircık (*S. contra*) siyah, beyaz ve kırmızı kahverengi tüylü, gözlerinin çevresindeki tüysüz bölge sarıdır. *Spreo superbus* Afrika'nın doğusunda, *Apollonius metallica* Büyük Okyanus adaları ve Avustralya'nın kuzeydoğusunda yaşayan, gözaltı parlak renklerle bezeli iki sığircık türüdür. Sarı kanlı sığircık (*Cosmopsarus regius*) erişkin evresinde 36 cm uzunluğunda, yeşil, mavi ve sarı renklidir. Kahverengi, boz ve beyaz tüylü ibikli sığircığın (*Creatorphora cinerea*) erkeği üreme mevsiminde başındaki tüyleri döker; parlak sarı renkli derisi ortaya çıkar, tepesinde ve gerdanında ibikli siyah deri uzantıları belirir.

Sturnidae familyasının Afrika'da yaşayan iki türü, iri otçul memelilerin sırtına tüneyecek asalaklarını ayıklar. Bu kuşlar kurtkayan(*) adıyla tanınır.

sığirdilli bak. cönk

sığirdilli, hodangiller (*Boraginaceae*) familyasının, *Anchusa* cinsini oluşturan 50 kadar otsu bitki türünün ortak adı. Akdeniz bölgesinde yaygın olan bu türlerden 15 kadarı da Türkiye'de yabani olarak yetişir. Bunlardan Kuzeybatı Anadolu'da bulunan adı sığirdilli (*A. officinalis*) en çok orman ve tarla kenarlarında yetişen, çok yıllık otsu bir bitkidir. Ortalama 30-60 cm'ye kadar boylanabilen bitkinin dalların ucunda toplanmış mavimsi mor renkli çiçekleri, hafif tüylü kenarlı ve sapsız yaprakları vardır. Yaprakları ve çiçekli dalları halk arasında idrar artırmacı olarak kullanılır. Büyük sığirdilli (*A. azurea*) ise 120 cm'ye varan boyuyla bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilir. Parlak mavi çiçeklerinin boğazında beyaz tüy demetleri bulunur.

sığirkuyruğu, yüksükotugiller (*Scrophulariaceae*) familyasının *Verbascum* cinsini oluşturan 250-300 kadar ikiyillik ya da çok yıllık iri otsu bitki türünün oluşturduğu cins. Kuzey ılıman bölgelerde, özellikle de Avrasya'nın doğusunda yaygındır. Türkiye'de yaklaşık 230 kadar türü bulunmaktadır. En çok yol kenarlarında ve boş alanlarda rastlanan sığirkuyruğu türlerinin beyazdan sarıya, mordan kırmızıya kadar değişen renklerde çiçekleri vardır.

Bazı tıbbi etkilere sahip olan sığirkuyruğu türlerinin çiçek ve yaprakları halk arasında özellikle balgam söktürücü, göğüs yumuşatıcı ve idrar artırmacı olarak kullanılır. Bun-

Sığirkuyruğu (*Verbascum*)
Turhan Baytop Koleksiyonu

ların başında *V. thapsus*, *V. phlomoides* ve *V. densiflorum* gelir. *V. thapsus* ortalama 0,6-2 m arasında boylanabilen dalsız ve düz bir gövdeye sahiptir. Kadife gibi kalın ve sık tüylerle kaplı yaprakları, gövdenin tepesine doğru sık başaklar oluşturan sarı renkli çiçekleri vardır.

sığla (*Liquidambar orientalis*), SİĞALA, GÖNLÜKAĞACI ya da AMBERAĞACI olarak da bilinir. *Hamamelidaceae* familyasından, gövdesinden balsa çıkarılan ufak ağaç. Günümüzde Tersiyer (Üçüncü) Dönemden (y. 65-2,5 milyon yıl önce) kalan bu ağaç yalnızca Anadolu'da yetişir, dünyanın başka hiçbir yerinde yabani olarak bulunmaz. Türkiye'nin başlıca Köyceğiz, Fet-

Sığla (*Liquidambar orientalis*)
Turhan Baytop Koleksiyonu

hiye, Milas ve Marmaris yörelerinde saf halde ya da başka ağaçlarla karışık ormanlar oluşturur.

Ortalama 15-20 m'ye kadar boylanabilen sığla kalın dallı ve geniş tepeli bir ağaçtır. İlk bakışta çınarı andıran bu ağacın kabuğu yaşlandıkça koyulaşır, derin çatlaklı bir görünüme alır. Dallarda uzun saplarla bağlanan yaprakları genellikle beş lopludur. Loplar bazen yaprağın ortasına ulaşacak kadar derin, uçları küt ya da sivri, kenarları ise ince dişlidir. İlkbaharda parlak yeşil renkli olan yapraklar sonbaharda sarararak, dökülene değin ormanları bir renk cümbüşüne döndürür. Aynı ağaçlar üzerinde bulunan yeşilimsi erkek çiçekler dik başaklar,

dişi çiçekler ise uzun sapların ucunda sarkan küremsi kümeler halindedir. Dişi çiçeklerin döllenmesiyle oluşan küremsi meyve toplulukları çok sayıda kapsül tipinde meyveden oluşur. Olgunlukta dağılmayan bu meyveler tek tek açılarak tohumlarını çevreye saçar.

Sığılayağı gövdesinden eczacılıkta, parfüm ve kozmetik sanayisinde kullanılan bir balsam çıkarılır. Sığılayağı denen bu balsam gövdede açılan yarıklardan dışarı sızar. Akan sıvı kabukla birlikte kazınarak alınır, su içinde kaynatılır ve sığılayağı ayrılır. Geriye kalan balsamı alınmış kabuk parçaları ise "günlük" ya da "buhur" adıyla tıtsü olarak kullanılır.

Sığılayağı esmer gri renkli, bal kıvamında, hoş kokulu ve acımsı lezzetli bir maddedir. Bileşiminde uçucu yağ, reçine ve sinnamik asit bulunur. Başlıca antiseptik, yara iyi edici, asalak öldürücü ve balgam söktürücü etkilere sahiptir. Dışarıdan merhem ya da yakı halinde uyuz gibi bazı deri hastalıklarının tedavisinde kullanılır. Çok eski çağlardan beri bilinen bu yağ eski Mısırlılarca mumyalama işlerinde kullanılıyordu.

Türkiye'de gerek orman işletmesi gerekse özel kişilerce gerçekleştirilen sığılayağı üretimi eskiden çok daha yüksek olmakla birlikte, günümüzde sığla ormanlarının daralması nedeniyle giderek azalmıştır. Elde edilen ürünün bir bölümü yurtdışına satılmaktadır.

Sığılanın çok yakın akrabası olan Kuzey Amerika'ya özgü *L. styraciflua* ile anayurdu Doğu Çin ve Formoza olan *L. formosana* türleri ise daha çok süs bitkisi olarak değerlidir. Bunlar anayurdları dışında pek çok yerde süs amaçlıya yetiştirilir. Ayrıca, *S. styraciflua*'nın hoş kokulu odunundan mobilyacılıkta yararlanılır; bazen de balsam elde edilir.

sığılayağı, sığılanın gövdesinden çıkarılan bir çeşit balsam. Başlıca parfüm sanayisinde ve ilaç olarak kullanılır. Ayrıca bak. sığla.

sığılık, deniz tabanından yüzeye doğru yükselen, ama doruk noktası suyun 200 m kadar altında kaldığından gemiler için tehlike yaratmayan kayalık ya da kumluk tümsek. Doruk noktası 200 m'den daha derinde olan benzeri yükseltilere okyanus platosu denir. Sığılıkların çoğu kıta ya da ada sahanlıklarında tektonik hareketlerle oluşmuş yükseltilerdir. Bazıları da akarsuların taşıdığı tortulların kıta sahanlıklarında birikmesiyle oluşur. Bu süreçte rol oynayan etkenler temel olarak kıyı dillerini oluşturan etkenlerle aynıdır. Sular çekildiğinde derinliği genellikle 10 m'yi bile bulmayan bu tip tortul kökenli sığılıklar gemiler için çoğu kez tehlike yaratır. Buna karşılık deniz canlıları için elverişli koşullar sağlayan bazı sığılıklar, örneğin Newfoundland Büyük Sığılığı, zengin balık yataklarıdır.

sıkıştırma dayanımı, sıkıştırma yükü altındaki bir malzemenin kırılmadan dayanabileceği en büyük yükün, başlangıçtaki kesit alanına bölünmesiyle elde edilen gerilim değeridir. Birim alana düşen kuvvet olarak belirtilen sıkıştırma dayanımı, metre sisteminde genellikle milimetrekare başına kilogram cinsinden ifade edilir.

Taş, tuğla, dökme demir ve beton gibi gevrek malzemelerin sıkıştırma dayanımı çok yüksektir, ama bu tür malzemelerin belirli bir yükten sonra kırılmaları kaçınılmazdır. Betonun sıkıştırma dayanımı yaklaşık 4,5 kg/mm², granitinki yaklaşık 15 kg/mm², dökme demirinki ise 38-92 kg/mm²'dir.

Yumuşak çelik gibi bazı esnek malzemelerin sıkıştırma dayanımı da çok yüksektir. Ama bu malzemelerin sıkıştırma dayanımlarının gerçek değerlerini saptamak oldukça zordur. Yük uygulandığında bir esnek malzeme belli bir noktaya kadar esnek (elastik) olarak biçim değiştirir, bu noktadan sonra ise bir plastik malzeme gibi davranır. Yükleme daha da artırılması durumunda malzeme kırılmadan yamıyasa olabilir ve bu durumda da belirli bir sıkıştırma dayanımı değeri ölçülemez. Bu durumda malzemenin çekme dayanımı(*) ölçülür. Bu değer, bir malzemenin sıkıştırma dayanımı her zaman çekme dayanımından daha büyük olduğundan, malzemenin sıkıştırma dayanımı olarak kabul edilir.

Malzemelerin sıkıştırma dayanımı saptanırken, bu amaç için özel olarak geliştirilmiş aygıtlar kullanılır. Küp, prizma ya da silindirik biçimli örnek deney parçası aygıtın iki sıkıştırma levhası arasında yerleştirilir ve yük kademeli olarak artırılarak malzemenin sıkıştırma dayanımı hesaplanır.

sıkıştırıcı, KOMPRESÖR olarak da bilinir, gazların hacmini mekanik yolla küçültmek basınçını artırmada kullanılan aygıt. Havanın yanı sıra doğal gaz, oksijen, azot ve sanayide önem taşıyan öteki gazlar da sıkıştırılabilir. Pozitif yer değiştirmeli, merkezkaç düzenekli ve eksensel olmak üzere başlıca üç tip sıkıştırıcı vardır. Pozitif yer değiştirmeli sıkıştırıcılarda genellikle alternatif hareketli bir piston bulunur. Pistonun ilk kursu arasında içeri emilen gaz, pistonun karşı yöndeki hareketiyle sıkışır ve basıncının çıkış supapı üzerinde etkiyen basıncı aşması durumunda dışarı püskürür. Gazların çok yüksek basınçlara sıkıştırılmasında alternatif hareketli sıkıştırıcılar kullanılır. Merkezkaç düzenekli sıkıştırıcılarda ise, gazın kinetik enerjisi hızla dönen bir pervanenin yardımıyla artırılır ve ardından bu enerji difüzör denen bir çıkış ağzında yüksek basınca dönüştürülür. Bu tip sıkıştırıcılar, özellikle büyük hacimdeki gazların orta derecedeki basınçlara sıkıştırılmasında kullanılır. Eksensel sıkıştırıcılarda gaz, rotorun dönme eksenine paralel doğrultuda akar. Rotorun üzerinde radyal biçimde dışarı doğru uzanan, aerodinamik yapıları dizi dizi pala vardır. Rotorun çevresinde ise, içeri doğru uzanan aynı sayıda palası olan sabit bir karter bulunur. Stator denen, silindirik biçimli bu karterin palaları rotorun palalarının arasına geçer. Sıkıştırıcıdan geçerken gazın hızı dönüşümlü olarak artar ve azalır. Hızdaki her artış sırasında gazın kinetik enerjisi de artar ve her hız azalması sırasında bu enerji basıncı artışına dönüştürülür. Bu tip sıkıştırıcılardan gaz türbinlerinde ve jet uçaklarının motorlarında yararlanılır.

sıkıştırma oranı, içten yanmalı motorlarda, yanma odası maksimum hacminin (pistonun alt ölü noktada bulunduğu andaki yanma odası toplam hacmi) yanma odası minimum hacmine (pistonun üst ölü noktaya ulaştığı andaki yanma odası toplam hacmi) oranı. Uygulamada elde edilen gerçek sıkıştırma oranı, yanma odası maksimum hacminin yanma odası minimum hacmine bölünmesiyle elde edilen değerden biraz daha küçüktür. Sıkıştırma oranının değeri motor tipi, silindiri çapı ve pistonun kursu ile yakından ilişkilidir. Sıkıştırma oranı normal benzinle çalışan motorlar için 7-8, süper benzinle çalışan motorlar için 7,5-10, yüksek devirli dizel motorlar için 20-22, düşük devirli dizel motorlar için ise 12-15 arasındadır.

sıkıyönetim, ORFI İDARE olarak da bilinir, iç ve dış güvenliği tehlikeye düşüren koşulla-

nn ortaya çıkması durumunda temel hak ve özgürlüklerin geçici bir süre için kısıtlandığı ya da kullanılmasının durdurulduğu, kolluk görev ve yetkilerinin sivil yönetim makamlarından askeri makamlara geçtiği, bazı suçların sanıklarının askeri mahkemelerde yargılandığı olağanüstü yönetim biçimli Hukuki sonuçları açısından ülkelere ya da hukuk sistemlerine göre değişiklik göstermekle birlikte, sıkıyönetimin ayrırt edici özelliği kolluk görev ve yetkilerinin sivil makamlardan askeri makamlara geçmesidir. Çoğu durumda yetkilerin kötüye kullanılmasına karşı etkili yaptırımlar içermeyen sıkıyönetim, siyasal demokrasinin oturmadığı ülkelerde sık sık uygulanır.

Türkiye'de sıkıyönetim ilk anayasadan başlayarak hukuk sisteminde yer alan ve tanımlı zamanla çeşitli değişikliklere uğrayan bir kurumdur. Kanun-ı Esasi'nin (1876) 113. maddesi, ülkenin herhangi bir yerinde ayaklanma belirtileri görüldüğünde, hükümetin o bölgede geçici "idare-i örfiye" ilan etmesini öngörmüştü. Bu madde, idare-i őrfiyeyi "kanun ve nizamın geçici tatili" olarak tanımlıyordu. 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 86. maddesine göre, "savaş halinde ya da savaşı gerektirecek bir durum baş gösterdiğinde, bir ayaklanma olduğunda ya da vatan ve cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma olduğunu gösterir kesin belirtiler görüldüğünde" hükümet, süresi bir ayı aşmamak üzere ülkenin bir bölümünde ya da her yerinde örfi idare ilan edebilecek ve bunu hemen Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) onayına sunacaktı. TBMM'nin sıkıyönetim süresini gerekirse uzatmaya ya da kısaltmaya yetkisi vardı. Sıkıyönetim ilanı sırasında, tatilde bile olsa TBMM'nin hemen toplanması zorunluydu. Sıkıyönetim süresi ancak TBMM kararıyla uzatılabilirdi. 1961 Anayasası'nın sıkıyönetimle ilgili 124. maddesinde de benzer bir düzenleme yer alıyordu. Buna göre sıkıyönetimin her defasında iki ayı aşmamak üzere uzatılması TBMM'nin kararına bağlıydı. Bu kararlar TBMM'nin birleşik toplantısında alınırdı.

12 Mart Müdahalesi'nden kısa bir süre sonra 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu kabul edilerek (13 Mayıs 1971) anayasanın öngördüğü sıkıyönetimin uygulanma biçimi ayrıntılı olarak belirlendi. Ayrıca 20 Eylül 1971'de anayasanın ilgili maddesinde yapılan bir değişiklikle, sıkıyönetim ilanına yol açabilecek nedenlere yenileri eklendi. Buna göre, ülkenin ve ulusun bölünmezliğini içten ya da dıştan tehlikeye düşüren ya da anayasanın tanıdığı hür demokratik düzeni ya da temel hak ve özgürlükleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketleri hakkında kesin belirtiler ortaya çıkması da sıkıyönetim ilanını gerektirebilecekti. Daha sonra 15 Mart 1973'teki anayasa değişikliğiyle, sıkıyönetimin kaldırıldığı tarihte sıkıyönetim mahkemelerinde görülmekte bulunan davaların sonuçlandırılmasına değin bu mahkemelerin görev ve yetkilerinin sürmesi hükme bağlandı.

1982 Anayasası'nın 122. maddesinde sıkıyönetim ilanını gerektirecek nedenler, anayasanın tanıdığı hür demokrasi düzenini ya da temel hak ve özgürlükleri ortadan kaldırmaya yönelik ve olağanüstü hal ilanını gerektiren hallerden daha vahim şiddet hareketlerinin yaygınlaşması, savaş hali, savaşı gerektirecek bir durumun baş göstermesi, ayaklanma, vatan ya da cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli kalkışma, ülkenin ya da milletin bölünmezliğini içten ya da dıştan tehlikeye düşüren şiddet hareketlerinin yaygınlaşması olarak düzenlendi. Bu maddeye göre cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, Milli Güven-

Bk Kurulu'nun da görüşünü aldıktan sonra, süresi altı ayı aşmamak üzere yurdun bir ya da birden fazla bölgesinde ya da bütününde sıkıyönetim ilan edebilir. Bu karar hemen *Resmî Gazete*'de yayımlanır ve aynı gün TBMM'nin onayına sunulur. Sıkıyönetim süresince cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, sıkıyönetim halinin gerekli kıldığı konularda yasa hükmünde kararname çıkarabilir. Bu kararname de *Resmî Gazete*'de yayımlanır ve aynı gün TBMM'nin onayına sunulur, bunlara karşı Anayasa Mahkemesi'nde dava açılmaz. Sıkıyönetimin her defasında dört ayı aşmamak üzere uzatılması TBMM'nin kararına bağlıdır. Savaş hallerinde bu dört aylık süre aranmaz. Söz konusu madde uyarınca sıkıyönetim komutanları Genelkurmay Başkanlığı'na bağlı olarak görev yapar.

Sıkıyönetim Kanunu savaş hali için bazı ayrı hükümler getirmiştir. Buna göre, savaş halinde, sıkıyönetim ilan edilmemiş olsa bile, Genelkurmay Başkanlığı'nın önerisi üzerine Bakanlar Kurulu'nca saptanmış ve ilan edilmiş bölgedeki komutanlardan biri, Genelkurmay Başkanlığı'na sıkıyönetim komutanının bütün yetkilerini kullanmak üzere görevlendirilir. Bölge komutanının vereceği emirlere ve aldığı önlemlere uymayanlar ya da yerine getirmeyenler hakkında cezai işlem uygulanır. Ayrıca Genelkurmay Başkanlığı'nın gerekli görmesi halinde hareket bölgeleri içindeki askeri mahkemeler, sıkıyönetim askeri mahkemesi olarak görev yaparlar.

Savaş halinde sıkıyönetim savaş sonuna değin devam eder, ayrıca bir uzatma kararı almaya gerek yoktur. Savaş hali dışında sıkıyönetim, TBMM'nin uzatma kararı almaması ya da sıkıyönetimi kaldırma kararı almasıyla son bulur. Bakanlar Kurulu süresi dolmadan sıkıyönetimin kalkmasına karar verirse, bu kararın TBMM'nin onayından geçmesi gerekir.

Sıkıyönetimin ilan edildiği bölgeye, en az kolordu ya da eşit kuta komutanlığı görevini yapmış ya da yapmakta olan bir komutan sıkıyönetim komutanı olarak atanır. Sıkıyönetim komutanı yasanın kendisine verdiği görevleri ve yetkileri, sıkıyönetim bölgesinde bulunan güvenlik güçleri ve ayrıca görevlendirilecek askeri birliklerle yürütür. Sıkıyönetim altına alınan bölgelerde genel güvenlik ve asayişle ilişkin görev ve yetkiler sıkıyönetim komutanına geçer ve öteki güvenlik güçlerinin tümü sıkıyönetim komutanının emrine girer. Milli İstihbarat Teşkilatı da (MİT) sıkıyönetim komutanlığıyla işbirliği yapmakla yükümlüdür. Sıkıyönetime bağlı güvenlik güçlerinin yasaların saptadığı durumlarda silah kullanma yetkisi vardır. Sıkıyönetim komutanlığı, görev alanı içindeki sivil yönetim kademelerinin de emrinde tutar; gerektiğinde sivil yönetimde çalışan personelden yararlanabilir.

Sıkıyönetim komutanları bölgelerinde genel güvenlik ve kamu düzeninin gerektirdiği önlemleri alabilirler. Yasaya göre meskenlerde ve her türlü dernek, siyasal parti, sendika, kulüp gibi kuruluşlara ait binalarda, işyerleriyle özel ve tüzel kişilikleri olan kurumlarda ve bunlara ait ek binalarda arama yapabilir, mektup, telgraf ve öteki haberleşme araçlarını denetler, kişilerin üzerlerini herhangi bir başvurma, istem ve karar gerekmeden arayabilir, suç kanıtı niteliğinde olan ya da müsadereye bağlı eşyalara el koyabilirler. Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu'nun (TRT) yayınları da içinde olmak üzere, telefon, telsiz, radyo, televizyon gibi her çeşit araçlarla yapılan yayın ve haberleşmeye sansür koyabilir, bu yayınları sınırlayabilir ya da durdurabilirler. Söz, yazı, resim, film ve sesle yapılan her türlü yayını denetleyebilirler.

Gene gazete, dergi, kitap gibi yayınların basım ve yayımını kayıtlayabilir, bunlara sansür koyabilir ya da bunların sıkıyönetim bölgesine sokulmasını yasaklayabilirler. Sıkıyönetim komutanlığına basılması ya da yayımlanması yasaklanan kitap, dergi, gazete, broşür, afiş ve benzerini basan matbaaları kapatabilir, sıkıyönetim bölgesi içinde kalmaları sakıncalı görülen kişileri sıkıyönetim bölgesi dışına çıkarabilir ya da sıkıyönetim bölgesi içinde belirli yerlere girmelerini ya da buralarda yerleşmelerini yasaklayabilirler. Grev ve lokavt haklarının kullanılmasını sürekli olarak durdurabilir ya da izne bağlayabilirler. İşgal, fliş durum, boykot ve iş yavaşlatma gibi davranışları yasaklamak, önlemek, her türlü toplantı ve gösteri yürüyüşlerini yasaklamak, her türlü dernek ve kuruluşun çalışmalarını durdurmak ya da bunları izne bağlamak, yeni dernek kuruluşlarını izne bağlamak, güvenlik amacıyla ulaştırma araçlarının bölgeye giriş ve çıkışlarını sınırlamak ya da yasaklamak, sokağa çıkmayı sınırlamak, yeni yayın organlarının çıkışını izne bağlamak da sıkıyönetim komutanlarının yetkisindedir. Sıkıyönetim Kanunu, sıkıyönetim komutanlarına ekonomik yaşamla ilgili gerekli önlemleri almak için de yetki vermiştir.

Sıkıyönetim Kanunu'nda 12 Eylül Harekâtı'ndan sonra yapılan pek çok değişiklikten en önemlileri, sanıkların 90 (sonra 45 ve 30) gün süreyle gözaltında tutulabilmesi, sıkıyönetim bölgesinde çalışan kamu görevlilerinin sakıncalı olmaları halinde görevlerinden alınabilmesi ve sıkıyönetim bölgesinde sakıncalı görülen kişilerin ülkenin herhangi bir yerinde ikâmetle zorunlu tutulabilmesi ve sıkıyönetim komutanlarına tanınan yetkilerin kullanılmasına ilişkin idari işlemler hakkında iptal davası açılabilmesidir. Son düzenleme nedeniyle, 12 Eylül döneminde görevlerinden uzaklaştırılan birçok devlet memuru ve üniversite öğretim üyesi, sıkıyönetim süresi içinde bu kararların hukuka uygulanmasının tartışılabilirceği bir idari dava açma olanağından yoksun kalmıştır.

Sıkıyönetim bölgesinde gerektiği kadar sıkıyönetim mahkemesi kurulur. Sıkıyönetim Kanunu'nda ve bunun göndermede bulunduğu ceza yasalarında sayılan suçları işleyenler bu mahkemelerde yargılanırlar. Sıkıyönetim mahkemelerinde açılan davalar, sıkıyönetim kalktıktan sonra da gene bu mahkemelerde sürer ve karara bağlanır. Sıkıyönetim mahkemelerince verilen kararlar Askeri Yargıtay'da temyiz edilir.

Türkiye'de sıkıyönetime ilk kez Cumhuriyet'in ilanından kısa bir süre sonra başvuruldu ve bu olağanüstü rejim günümüze değin oldukça sık uygulandı. Cumhuriyet dönemi boyunca ülkenin değişik yerlerinde uygulanan sıkıyönetim sürelerinin toplamı 26 yılı yaklaşmaktadır. Şeyh Said Ayaklanması(*) üzerine 23 Şubat 1925'te Genç, Muş, Ergani, Elazığ, Diyarbakır, Mardin, Sivas, Van, Hakkâri ve Malatya illeriyle Erzurum'un Kığı ve Hınıs ilçelerinde ilan edilen sıkıyönetim 23 Kasım 1927'ye değin sürdü. Bunu, Menemen Olayı(*) üzerine 31 Aralık 1930'da Menemen ile Manisa ve Balıkesir'in merkez ilçelerinde ilan edilen ve iki ay süreyle uygulanan sıkıyönetim izledi.

Türkiye'de en uzun süreli sıkıyönetimlerden biri, II. Dünya Savaşı (1939-45) nedeniyle 20 Kasım 1940'ta İstanbul, Kırklareli, Edirne, Tekirdağ, Çanakkale ve Kocaeli illerinde ilan edildi. Bu uygulama 22 Aralık 1947'de sona erdi. Daha sonra Altı-Yedi Eylül Olayları(*) nedeniyle 7 Eylül 1955'te, İstanbul, Ankara ve İzmir'de sıkıyönetim ilan edildi. Bu sıkıyönetim Ankara ve İzmir'de altı ay, İstanbul'da ise dokuz ay

sürdü. Öğrenci gösterileri üzerine 28 Nisan 1967'te Ankara ve İstanbul'da ilan edilen sıkıyönetim, 27 Mayıs müdahalesinden sonra da sürdü ve 1 Aralık 1961'de kaldırıldı. Emekli Albay Talat Aydemir'in darbe girişimi üzerine 21 Mayıs 1963'te Ankara, İstanbul ve İzmir'de sıkıyönetim ilan edildi. Sıkıyönetim İzmir'de 20 Ekim 1963'te, Ankara ve İstanbul'da ise 20 Temmuz 1964'te kaldırıldı. 15-16 Haziran Olayları(*) üzerine 16 Haziran 1970'te İstanbul ile Kocaeli'nin Merkez ve Gebze ilçelerinde ilan edilen sıkıyönetim üç ay sürdü.

12 Mart Müdahalesi döneminde 26 Nisan 1971'de İstanbul, Kocaeli, Sakarya, Zonguldak, İzmir, Eskişehir, Ankara, Adana, Hatay, Diyarbakır ve Siirt illerinde sıkıyönetim ilan edildi. Uygulama Sakarya ve Zonguldak'ta 27 Ocak 1973'te, İzmir ve Eskişehir'de 27 Mart 1973'te, Adana, Hatay ve Kocaeli'de 27 Mayıs 1973'te, Siirt'te 27 Temmuz 1973'te, Diyarbakır'da 27 Ağustos 1973'te, İstanbul ve Ankara'da ise 27 Eylül 1973'te sona erdi.

Kıbrıs Barış Harekâtı nedeniyle 20 Temmuz 1974'te Ankara, İstanbul, Tekirdağ, Kırklareli, Edirne, Çanakkale, Balıkesir, Manisa, İzmir, Aydın, Muğla, Adana, İçel ve Hatay'da sıkıyönetim ilan edildi. Bu uygulama yaklaşık bir yıl sürdü. Aynı dönemde Bakanlar Kurulu Irak'taki iç savaş nedeniyle 27 Mart 1975'te Hakkâri, Mardin, Siirt ve Diyarbakır'da sıkıyönetim ilan etti. Ama ertesi gün toplanan TBMM bu kararı onaylamadı ve sıkıyönetim ilanı kararı yürürlükten kalktı.

Kanlı saldı ve ölümlere sahne olan Kahramanmaraş Olayları(*) üzerine 26 Aralık 1978'de Adana, Ankara, Bingöl, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gaziantep, İstanbul, Kahramanmaraş, Kars, Malatya, Sivas ve Urfa'da sıkıyönetim ilan edildi. Bu uygulama 26 Nisan 1979'da Adıyaman, Hakkâri, Diyarbakır, Mardin, Siirt ve Tunceli'yi, 19 Şubat 1980'de İzmir ve Hatay'ı, 18 Nisan 1980'de Ağrı'yı kapsayacak biçimde genişletildi. 12 Eylül Harekâtı'yla birlikte sıkıyönetim bütün illerde uygulanmaya bağlandı. Cumhuriyet döneminin en geniş kapsamlı ve en uzun süreli sıkıyönetim uygulaması olan 12 Eylül sıkıyönetimi, dördüncü yıldan sonra bazı illerden başlayarak kademeli biçimde kaldırıldı. Bu illerde de bir süre olağanüstü hal uygulandıktan sonra olağan rejime döndü. Sıkıyönetim son olarak Temmuz 1987'de Diyarbakır, Hakkâri, Mardin ve Siirt'te de kaldırıldı. Ama bu dört ille, Bingöl, Elazığ, Tunceli ve Van illerinde aynı tarihte olağanüstü hal(*) uygulamasına geçildi.

Sikkim, Hindistan'ın en küçük eyaleti. Himalayalar'ın doğu kesiminde yer alır. Batısında Nepal, doğusunda Bhutan, kuzey ve kuzeydoğusunda Çin Halk Cumhuriyeti'ne bağlı Tibet Özerk Bölgesi, güneyinde de Batı Bengal eyaleti vardır. Yüzölçümü 7.096 km², başkenti Gangtok'tur. Coğrafi konumundan ötürü, Sikkim tarih boyunca stratejik ve siyasal açıdan büyük bir önem taşımıştır.

Tarihöncesi dönemlerde Sikkim'da Naong, Chang ve Mon adlı kabilelerin yaşadığı sanılır; gene aynı dönemde bölgeye, büyük olasılıkla Himalayalar üzerinden başka kabileler de gelmiştir. Çeşitli dönemlerde Sikkim sayısız göçe sahne olmuştur. Bunların en önemlileri, 18. yüzyıl ortaları ve 19. yüzyılda Nepal'in kuzeyi ile doğusundan bölgeye yönelen göç hareketleridir.

Küçük bir ülke olan Sikkim, toprak bütünlüğünü korumak için tarih boyunca mücadele

le etmek zorunda kaldı. 18. ve 19. yüzyıllarda Bhutan ile Nepal'e karşı uzun süre savaştı. İngilizler 1839'da bölgeye girdi. Topraklarının bir bölümü İngiliz denetimine girdiyse de Sikkim, İngiliz Hindistanı ile Tibet arasında bağımsız bir tampon bölge olarak varlığını korudu. Hindistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra bölgede siyasal bir kargaşa yaşandı. Sikkim 1950'de yapılan bir antlaşmayla Hindistan protektorası oldu. 1975'teki halkoylamasında, seçmenlerin yüzde 97'si Sikkim'in Hindistan'a katılması yönünde oy verdi; bir ay sonra Sikkim Hindistan'ın eyaleti oldu.

Sikkim kuzey-güney doğrultusunda 113 km, doğu-batı doğrultusunda 64 km uzanır. At nalı biçimli dağ sıraları arasında hemen hemen hiç düz alan yoktur. Topraklarının yaklaşık üçte ikisi, yıl boyu karla kaplı dağlardan oluşur; bu kesimde sürekli yerleşme bulunmaz. En önemli yükselti, Kançengunga'da yüksekliği 8.586 m'ye varan dağ kümesidir. Kançengunga Dağı aynı zamanda Hindistan'ın en yüksek, dünyanın ise üçüncü en yüksek doruğudur. Doğu ve batıdaki dağ sıraları arasında, en büyüğü Tista Vadisi olan derin yarıklar yer alır. Komşu bölgelere dağ geçitleriyle bağlanan Sikkim'in, güney dışında bütün doğal sınırlarını gene dağ sıraları oluşturur. Eyalet topraklarının büyük bölümü Tista Irmağı'nın su toplama alanı içindedir. Çin sınırı yakınlarında doğan ırmak, Rangpo'ya kadar olan 105 km'lik akışı boyunca yaklaşık 4.800 m yükseklik kaybeder.

Alçak kesimlerdeki vadi tabanlarında tropik, yüksek kesimlerde Alp tipi iklim egemendir. 600-1.800 m arasında serin ve ılıman iklim, daha sonra 3.000 m'ye kadar olan kesimlerde düşük sıcaklıklar görülür. Yükseklik arttıkça sıcaklık kutup derecelerine kadar düşer. Yüksekliğe bağlı olarak yıllık ortalama yağış miktarı 1.270-5.080 mm arasında değişir; yüksek kesimlerde kar kalınlığı çoğu zaman 30 m'yi bulur. Yağış miktarının mayıs ve ekim aylarında en yüksek düzeye ulaştığı Sikkim, Himalayalar'ın en nemli bölgelerinden biridir. Yağmurlar sık sık toprak kaymalarına, kar da büyük zarar getiren çığlara neden olur.

Eyaletin orta, batı ve güney kesimlerinde ki köylerde yoğunlaşmış olan nüfus Hindu ve Budacı ağırlıklıdır. Eyaletin kuzey kesimi yerleşime elverişli değildir. Köyler, tepelerin yamaçlarına serpilmiş küçük yerleşmelerden oluşur. Gangtok'a kent statüsünün verildiği 1951'e değin eyalette kentsel yerleşme kurulmamıştır. Daha sonra yedi yerleşme daha kent statüsüne kavuşmuştur, ama Sikkim'daki kent nüfusunun üçte ikisinden fazlası Gangtok'ta yaşar.

Sikkim ekonomisi tarıma dayanır. Yamaçlarda teraslama yöntemiyle mısır, çeltik, kara buğday, buğday ve arpa yetiştirilir. Dünyanın en büyük kakule yetiştiricilerinden olan Sikkim, son yıllarda önemli miktarda mandalina, portakal, elma ve patates ihrac etmeye başlamıştır. Ayrıca fasulye, lahana, zencefil, karnabahar, bezelye ve domates de yetiştirilir. Manda, yak, koyun, keçi, domuz, katur, midilli ve kümes hayvanları besiciliği, geçimini karma çiftçilikten sağlayan çok sayıdaki insan için ikinci bir gelir kaynağıdır.

Maden varlığı bakımından da çok zengin olan Sikkim'da bakır, kurşun, çinko, kömür, demir cevheri, grena, grafit, plir, mermer ve steatit çıkarılır. Eyalet topraklarının yaklaşık üçte birini kaplayan orman alanlarından kerestecilik ve kâğıt hamuru elde etmede yararlanılır. Singtam'daki mey-

ve işleme ve konserve fabrikası, Rangpo'daki damıtımevi, tel çivi fabrikası ve tabakhane ile Temi'deki çay işleme fabrikası başlıca hafif sanayi kuruluşlarıdır.

Geleneksel el sanatları arasında pamuklu ve yünü dokuma, halı, kilim, battaniye yapımı ve bambu işi yer alır. Aile işletmeciliği Enstitüsü, bunların yanı sıra bebek yapımı, nakış, seramik, geleneksel rulo resmi, el yapımı kâğıt işleri ve başka zanaat dallarında eğitim vermektedir.

Ulaşım temel olarak karayollarıyla sağlanırsa da, eyaletteki yolların toplam uzunluğu 1.600 km'yi aşmaz. Gangtok, Batı Bengal'deki Baghdogra'da bulunan en yakın havaalanından yaklaşık 120 km uzaklıktadır; gene Batı Bengal'deki Siliguri, eyalet merkezine en yakın (110 km) demiryolu istasyonudur.

Eyaletin kültürel yaşamı Tibet'in dinsel ve estetik gelenekleriyle yakından ilişkilidir. Yılın en önemli kültürel olayı, iki gün süren Phanglhapsol Şenliği'dir. Şenlikte, tanrıların başı olan ve dağa adını veren Kançengunga onuruna maskeli dans gösterileri düzenlenir. Ayrıca dinsel nitelik taşımayan birçok halk dansı vardır. Namgyal Tibetoloji Enstitüsü'nde, Petersburg ve Pekin kütüphanelerinden sonra dünyanın en büyük Tibet kitap koleksiyonu bulunur. Eyaletteki manastırlar duvar resimleri, *tanka*'ları (brokar üstüne işlenmiş dinsel resimler) ve tunç heykelleriyle birer sanat hazinesi durumundadır.

İlk ve orta öğretim kurumları tüm eyalet topraklarına yayılmıştır. Buna karşılık tek yükseköğretim kurumu Gangtok'taki, Kuzey Bengal Üniversitesi'ne (Darciling) bağlı okuldur. Nüfus (1991 ge.) 405.505.

Sıktıvkar, eskiden (1930'a değin) UST-SISOLSK. Rusya Federasyonu'nun kuzeybatı kesimindeki Komi Özerk Cumhuriyeti'nin başkenti. Viçegda ve Sisola ırmaklarının birleştiği noktada yer alır. 1586'da Ust-Sisolsk adıyla kuruldu ve 1780'de kent yapıldı. Eskiden bir sürgün yeri olan kente gemi yapım ve onarım tesisleri, kereste ve kâğıt hamuru fabrikaları vardır. Kentte ayrıca bir öğretmen eğitim enstitüsü ve Rusya Bilimler Akademisi'nin bir kolu bulunur. Nüfus (1991 tah.) 224.000.

Silay, Celal (d. 1914, Bursa - ö. 8 Eylül 1974, İstanbul), kendine özgü, kapalı ve içe dönük şiirleriyle tanınan şair.

İstanbul'da ortaöğrenimini tamamladıktan (1934) sonra *Vatan ve Tasvir-i Efkâr* gazetelerinde çalıştı. *Yeni Gazete*'de ve *Hergün*'de Ahmet Selami Sel takma adıyla günlük fıkralar yazdı (1957-60). *İşte ve Esi* dergilerini yönetti; *Doğu ve Batı*, *Yeni İnsan* dergilerini çıkardı. Şiir yaşamının ilk döneminde düşünsel ve duygusal özün ağır bastığı ürünler verdi. 1932'de ilk şiir kitabı *Çöl Yolcuları*'nı yayımladı. Daha sonraları söyleyiş ve biçim güzelliğine de önem verdi; gizemli, etkili imgelerle bezenmiş şiirler yazdı. 1943'te savaşın yarattığı acıları çarpıcı bir dille yansıtan şiirlerini topladığı *Merhamet Şiirleri* adlı kitabını yayımladı. Belli bir akıma ve topluluğa bağlanmayarak şiirini tek başına ayakta tutmaya çalıştı. Şairce bir duyarlılıkla yazdığı denemelerini *Değirmeler* (1966), *Kişi*, *Birey* (1967), *Yorum* (1968) gibi yapıtlarda topladı. Obür şiir kitapları arasında, *Dört Kapı* (1933), *Hayat ve Merhaleler* (1933), *Lacivert Işıklar* (1934), *Ebedi Renkler* (1936), *Hüsrân Filzleri* (1937), *Acaba* (1945), *Sonra* (1946, 1966), *Boşlukta Duran Taş* (1949), *Zaman ile Yarış* (1956/Süreyle Yarış, 1967), *Adamca* (1959, 1968), *Doğa* (1965) ve *İlişki Deyimleri* (1969) vardır.

Sındırgı, topraklarının büyük bölümü Ege Bölgesi'nde, daha küçük bölümü Marmara Bölgesi sınırları içinde kalan, Balıkesir iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 1.433 km² olan Sındırgı ilçesi doğuda Kütahya, güney ve batıda Manisa illeri, kuzeybatıda Merkez ilçe, kuzeyde Bigadiç, kuzeydoğuda da Dursunbey ilçeleriyle çevrilidir.

Dağlık alanlarla kuşatılmış olan ilçe toprakları ilin güneydoğu kesimindedir. Kuzey,

Sındırgı'dan bir görünüm, Balıkesir Anadolu Yayıncılık Arşivi

kuzeydoğu ve doğuda Alaçam Dağları(*), güneyde Demirci-Simav Dağları(*), batıda da Gülcük Dağının engebelerindirdiği topraklarının orta kesimi dalgalı düzlüklerden oluşur. Orman açısından zengin olan ilçenin en yüksek noktası Ulus Dağının 1.769 m'ye ulaşan doruğudur. İlçe merkezinin çevresinde yer alan ve fazla geniş olmayan düzlükler Sındırgı Ovası adıyla anılır. İlçe topraklarından kaynaklanan suları Susurluk (Susurlu) Çayının başlangıç kolu olan Simav Çayı toplar. Demirci-Simav Dağlarının güney yamaçlarından çıkan sular, Kum (Akhisar) Çayının katıldığı Gediz Irmağı aracılığıyla Ege Denizine ulaşır. Simav Çayı üzerinde kurulan, sulama ve taşkın önleme amaçlı Çaygören Barajı'nın ardında bir yapay göl oluşmuştur.

Önemli bir bölümü kırsal kesimde yaşayan ilçe halkı geçimini tarımdan sağlar. Marmara ve Ege bölgeleri arasındaki geçiş alanında yer alan ilçede yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler buğday, mısır, baklagiller, arpa, şeker pancarı, tütün, elma, üzüm ve susamdır. Az miktarda ayçiçeği, çift ve pamuk yetiştirilen ilçede hayvancılık da yapılır. Köylerdeki el tezgâhlarına dayalı dokumacılık yaygındır. İlçedeki başlıca mesire alanları Çaygören Baraj Gölü kıyıları ile Kertil-Çamurlu orman içi dinlenme yeridir. Hırsar alan ve İlica köyleri yakınında şifalı sıcak madensuyu kaynakları bulunur. İlçe topraklarında tuğla-kiremit hammaddesi, kaolin ve perlit içeren cevher yatakları vardır.

Eski bir yerleşim alanı olan Sındırgı yöresi Lidya, Pers, Makedonya ve Pergamon (Bergama) egemenliğinde kaldıktan sonra 10129'da Roma'ya bağlandı. Bizans döneminde Opsikion Teması'nın sınırları içinde kaldı. 11. yüzyılda Anadolu Selçuklularının eline geçti. 13. yüzyıl sonlarında Karesioğullarına bağlanan ve 1323'te Osmanlı topraklarına katılan yöreye Afşarlı ve Çavdarlı adıyla anılan Türkmen aşiretleri yerleştirildi. 19. yüzyıl sonlarında Hüdavendigâr (Bursa) vilayetinin Karesi (Balıkesir) sancağına bağlı bir kaza olarak yönetiliyordu. Sındırgı yöresi Kurtuluş Savaşı sırasında 29 Haziran 1920'den 3 Eylül 1922'ye değin Yunan işgalinde kaldı.

Eskiden Koruköy adıyla anılan kasaba, Marmara Bölgesi'nin sınırları içinde ve ilçenin ortabatu kesiminde yer alır. Adını verdiği ovanın güney kesiminde kurulmuş olan Sındırgı kasabasından eski İstanbul-İzmir karayolu geçer. Kasaba il merkezi Balıkesir'e 60 km uzaklıktadır.

sınıflandırma ve adlandırma, yeryüzündeki canlıların, doğal akrabalık zincirine dayanarak belli bir sisteme göre gruplandırılması ve adlandırılması. Biyolojik sınıflandırma bilimine, yani canlıların sınıflandırılmasını esas alan bilim dalına ise taksonomi(*) denir.

Kapsamlı sınıflandırma çalışmaları tarihte ilk kez Aristoteles tarafından başlatıldı. Canlıları geniş gruplara ayıran Aristoteles bunları basit yapılardan başlayarak en karmaşık olanlara doğru sıraladı, ama bu sınıflandırmayı evrimsel bir temele dayandırmadı. Bununla birlikte Aristoteles'in yöntemi neredeyse 19. yüzyıla değin egemenliğini koruyarak, pek çok sınıflandırma çalışmasına temel oluşturdur ve yön verdi. Aslında Aristoteles ve öğrencisi ünlü botanik bilgini Theophrastos'tan sonra 1400'lü yıllara değin bu konuda kayda değer önemli bir çalışma yapılmadı. 18. yüzyıl başlarına doğru, önemli sınıflandırma çalışmaları yapan John Ray bitkileri birçenekliler ve ikiçenekliler olarak ayırdı, ayrıca tür kavramına oldukça doğru bir yaklaşımda bulundu. 18. yüzyıl ortalarında ise ünlü botanik bilgini Carolus Linnaeus sınıflandırma ve adlandırma çalışmalarıyla taksonomide yeni bir çağ başlattı. Linnaeus bu çalışmalarından ötürü günümüz taksonomisinin kurucularından sayılır.

Günümüzde genel olarak, canlılar evrimsel ilişkilerine göre sınıflandırılmaktadır. Taksonominin temeli, bitki ve hayvanların yapısal özelliklerini karşılaştırmalı anatomi yardımıyla incelemeye ve benzerlik ve farklılıkları karşılaştırmalı genetik, biyokimya, fizyoloji, embriyoloji, davranış bilimi ve ekoloji ışığında yorumlamaya dayanır. Çağdaş sınıflandırma sistemleri takson denilen birimleri içerir. En geniş taksonlar âlemlerdir. Canlılar önce âlemlere ayrılır, daha sonra da gittikçe daralan, yani en büyükten en küçüğe doğru dizilmiş alt taksonlar halinde sınıflandırılır: filum (bitkiler için bölüm), sınıf, takım, familya, cins ve tür. Bu sisteme göre, canlılar önceleri bitkiler ve hayvanlar olmak üzere iki ana âleme ayrılmış, ama sonraları sürdürülen kapsamlı çalışmalar sonucu bu geleneksel yöntem terk edilerek, ne tümüyle bitki ne de tümüyle hayvan olan bazı tekhücreli canlıların ayrı âlemlerde toplanan sınıflandırma sistemleri benimsenmiştir.

Sınıflandırma sisteminin temel birimi türdür. Türler akrabalık derecelerine göre belli cinsler altında gruplandırılır. Örneğin, at, eşek ve zebra gibi birbirlerine çok benzeyen tektoynaklı hayvanlar *Equus* cinsinde, kırmızı ve ak meşe gibi palamut taşıyan ağaçlar ise *Quercus* cinsinde toplanmıştır. Bu biçimde sınıflandırılan her canlının Latince bir cins, bir de tür adı vardır. İkili adlandırma denen ve ilk kez 1758'de Linnaeus tarafından geliştirilen bu sistem hem canlıların sınıflandırılmasında büyük kolaylıklar sağladı, hem de bitki ve hayvan türlerinin saptanmasına yönelik çalışmaları hızlandırdı. Ama sonraları bilim adamlarının birbirlerinden habersiz olarak yaptıkları çalışmalarla aynı canlıya değişik adlar vermeleri sonucu, 19. yüzyılın sonlarına doğru pek çok karışıklık ortaya çıktı. 20. yüzyıla gelindiğinde zooloji, botanik, bakteriyoj ve viroloji alanlarında uluslararası komiteler oluşturularak, belirlenen standart kurallar sayesinde bu karışıklıklara son verildi.

sınıflandırmaya uygun çiftleşme, insan genetiğinde, bireylerin benzer fenotipteki, ya da tersine, farklı fenotiplere sahip birey-

lerle eşleşme eğilimi. Sınıflandırmaya uygun çiftleşme terimi, eşleşme kalıplarının fenotiple olan ilişkisini, daha özel olarak da eş seçiminde fenotipin başlıca ölçütlerden biri olarak kabul edilmesini belirtir. Oldukça sık rastlanan pozitif sınıflandırmaya uygun çiftleşmede (homogami) bireyler dış görünüş özellikleri (örn. deri ya da saç rengi, boy) kendine benzeyenlerle evlenmeyi seçer. Öte yandan negatif sınıflandırmaya uygun çiftleşmede birey kendine benzeyen biriyle evlenmekten kaçınır; örneğin, kızıl saçlılar arasındaki evlilik sayısı rasgele evliliklerde beklenen sayıdan daha düşüktür.

sınıfsız toplum, Marksizme göre, ekonomik kitleğin yerini ekonomik bolluğun almasıyla toplumsal ve tarihsel bütün sınıf ayrımlarının ve kafa emeği ile kol emeği, tarım ile sanayi, köy ile şehir arasındaki kutuplaşmaların ortadan kalkacağı, sosyalizmin ikinci ya da ileri aşaması. Kapitalist toplumda proletaryanın burjuvaziye karşı mücadelesi, sonunda işçi sınıfı devrimine yol açacak, ama komünizm hemen gerçekleşmeyecektir. Sosyalizmin birinci aşamasını oluşturan sosyalist toplum döneminde devrim sınıfların kalıntıları var olacak, eşitsiz gelişimden ötürü dünya çapında kapitalizmin varlığı ve kapitalist ülkelerin baskıları duyulacak, teknolojinin, üretimin, kültürün gelişerek başka ülkelerdeki sosyalist devrimlerle birleşmesiyle zamanla gerekli bolluk temeli yarılacaktır. Buna, meta üretiminin alanının giderek daraltılması ve devletin sömnesi süreci eşlik edecek, sonunda sınıfların bütün temelleriyle silindiği bir aşamaya gelinecektir. Ekonomik kitlek koşullarında sosyalist toplum bile bölüşümde "herkese emeğine göre" ilkesine bağlı kalmak zorundayken sınıfsız komünist toplumda bölüşüm, "herkese ihtiyacına göre" ilkesi uyarınca gerçekleştirilebilecektir.

Günümüzde bu kuram içerdigi gelecek öğelerinin arzu edilir olup olmaması açısından çok, öngörülen geçiş döneminin böyle bir sonuca götürüp götürmeyeceği açısından Marksizm içinde de sorgulanmaktadır. SSCB ve öbür Doğu Avrupa ülkelerinde yaşanan devletçi sosyalizm denemeleri, proletarya diktatörlüğünün devletin sömnesine değil olağanüstü bürokratik gelişimine yol açtığını, meta ekonomisinin sömnesi yönünde bir gelişmenin de görünür gelecekte beklenemeyeceğini ortaya koymuştur.

sınır değeri, fizik problemlerinin çözümüne ilişkin diferansiyel denklemlere eşlik eden koşullar. Fiziksel durumlardan kaynaklanan matematik problemlerinde çözümüne ilişkin, sağlanması gereken iki tür koşul vardır: 1) Çözüm ve türevleri, söz konusu niceliğin belirli bir bölgedeki davranışını betimleyen diferansiyel denklemi sağlamalıdır, 2) çözüm ve türevleri başka ek koşulları da sağlamalıdır. Bu koşullar iki tür olabilir: Bölge dışından kaynaklanan etkileri betimleyen koşullar (sınır değerleri) ve çözümün belirli bir andaki değerine ilişkin koşullar (başlangıç değerleri). Başlangıç değerlerine, sistemin gelecekteki davranışını etkileyen geçmiş durumun bir özeti olarak bakılabilir. Sınır değeri problemlerine şu yalın örnek verilebilir: Bir $f(x)$ fonksiyonunun $f(x)=2x$ denklemini, x değişkeninin 0 ile 1 arasındaki değerleri için sağlaması gerektiği ve $x=1$ iken bu fonksiyonun sınır değerinin 2 olduğu biliniyor. Verilen diferansiyel denklemi sağlayan $f(x)=x^2$ fonksiyonunun sınır koşulunu sağlamadığı kolaylıkla görülebilir. Buna karşılık $f(x)=x^2+1$ fonksiyonu hem diferansiyel denklemi, hem de sınır koşulunu sağlar. Diferansiyel denk-

lemelerin çözümleri, belirlenmemiş sabitler (birden çok değişken söz konusu ise, belirlenmemiş fonksiyonlar) içerir, bunlar ek koşullar sağlanacak biçimde belirlenir.

Bir diferansiyel denklemin, gelişigüzel ortaya konmuş koşulları sağlayacak bir çözümü olmayabilir; burada fizik ile matematik arasındaki ilişkiler önem kazanır. Eğer bir diferansiyel denklem gerçek bir fiziksel durumu betimliyorsa, bir çözümünün var olduğu (bu çözümün kendisi bulunamasa bile) genellikle kanıtlanabilir. Kısmi diferansiyel denklemlere ilişkin ek koşullar üç kümeye ayrılabilir: 1) Başlangıç değer problemleri; örneğin, başlangıçtaki konumu ve hızı bilinen bir ilerleyen dalgalının belirlenmesi problemi, 2) verilen bölgenin sınırlarındaki, önceden belirlenmiş ve zaman içinde değişmeyen koşulları sağlayan çözümün bulunması biçimindeki sınır değer problemleri, 3) çözümün bulunması için başlangıç değerlerinin ve bölge sınırlarındaki koşullara ilişkin ardışık değerlerin bilinmesi gerekli olan başlangıç-sınır değer problemleri. Ayrıca bak. diferansiyel denklem; Sturm-Liouville problemi.

sınır dışı etme, bir ülkedeki varlığı ya da davranışları kamu yararına aykırı olduğu gerekçesiyle bir yabancının o ülkeden çıkarılması. Terim çoğu kez daha geniş bir anlamda kullanılmış ve kişinin sürgün edilmesi, ülkeye girişinin yasaklanması, bir ceza kolonisine gönderilmesi gibi uygulamaları da içermiştir.

Roma hukukunda sınır dışı etme, kişinin geri kalan yaşamını yabancı bir ülkede, genellikle bir adada geçirmeye mahkûm olması biçiminde tanımlanmıştır. Önceleri yalnızca siyasal suçlulara uygulanan bu ceza, zamanla zenginliği kuşku uyandıran kişileri ülkeden uzaklaştırmak amacıyla kullanıldı. Zina, cinayet, zehirleme, sahtekarlık, zimmete geçirme gibi suçlarda da uygulanırdı. Sınır dışı edilenlerin mülklerine de el konur, bu kişiler yurttaşlıktan çıkarılır ve medeni haklarını kaybederlerdi. Suçluların yabancı ülkelere gönderilmesi 15. yüzyılda Portekiz'de başlatıldı. Portekiz'in Güney Amerika'daki ceza kolonilerine gönderilen mahkûmlar Brezilya'ya yerleşen ilk Avrupalılardı. Fransa'da devrim döneminde başlayan sınır dışı etme cezası 1938'e değin sürdü. Ülkenin ceza kolonisi olan Fransız Guyanası adalarında, özellikle de ünlü Şeytan Adasındaki koşullar zaman zaman kamuoyunun tepkisine neden olmuştu. Rusya'da da Çar I. Petro'nun (Büyük) emriyle siyasal mahkûmlar Sibirya'ya gönderilmesi başladı (1710); bu uygulama 20. yüzyılda da sürdü.

İngiltere'de sınır dışı etme uygulaması, tutuklanan kişiye ülkesinden ve ülkedeki haklarından vazgeçme seçeneği sunmak amacıyla ortaya çıktı. Bu, tutuklanan kişinin bir daha dönmek üzere ülkeden ayrılacağına dair yemin etmesini gerektiriyordu ve ölüm cezası karşısındaki tek seçenektir. Zamanla ölüm cezasının yerini sınır dışı etme aldı. Ama Kuzey Amerika ve Avustralya kolonilerindeki mahkûmların yaşam koşulları, ceza yasalarında reform yapılması doğrultusunda bir kamuoyu baskısı yarattı. Uygulama 1850'lerde kaldırıldı.

Günümüz Angloamerikan hukukunda sınır dışı etme cezası, o ülkede doğmuş ya da sonradan yurttaşlığa geçmiş kişilere uygulanmaz. Bu cezaya çarptırılan kişi çoğu durumda ülkeye yasa dışı yollardan, pasaportsuz ya da vizesiz girdiği için, geldiği ülkeye gönderilir; ama bu bir zorunluluk değildir. Kamu yükümlülükleri olan, ahlaka

aykırı suçlar işleyen ya da yıkıcı eylemlerde bulunan yabancılar da sınır dışı edilebilir. ABD mahkemeleri, ailelerin bölünmesine ve maddi destekten tümüyle yoksun kalmasına yol açacak durumlarda esnek davranma eğilimindedir.

Sınır dışı etme uygulaması, yurttaşlığa almama, ülkesine geri verme ve sürgünden farklıdır. Yurttaşlığa almamada bir devlet, başka bir devlet yurttaşının başvurusunu reddeder. Geri verme, kovuşturma ya da mahkûmiyet nedeniyle başka ülkeye kaçan bir kişinin ülkesine geri verilmesidir. Sürgün ise, kişinin gönüllü ya da gönülsüz olarak ülkesinden uzaklaştırılmasıdır. *Ayrıca bak. sürgün.*

sınır katmanı, akışkanlar mekaniğinde, akış halindeki bir gaz ya da sıvının, uçak kanadı ya da boru çeperi gibi bir yüzeye temas eden ince katmanı. Sınır katmanındaki akışkan kayma (kesme) kuvvetlerinin etkisi altındadır. Katmanın içinde, maksimum ile sıfır arasında değişen bir hız aralığı bulunur. Sınır katmanlarındaki özgün akış biçimi, yüzeyden daha uzaktaki serbest akıştan daha basit biçimde incelenebilir. Uçak kanatlarında sınır katmanı ön uçta arka uçtakine oranla daha incedir. Bu tür sınır katmanlarında akış, ön bölümlerde genellikle katmanlı (laminer), arka bölümlerde ise burgaçlıdır (türbülanslı). *Ayrıca bak. burgaçlı akış; katmanlı akış.*

sır altı tekniği, çini, seramik ve porselen yapımında kapların sırlanıp fırınlanmadan önce bezenmesine dayanan teknik. Bu teknikte bezeme, yüksek ısıya dayanıklı boyalarla doğrudan kap üzerine yapılır; daha sonra üstüne sır çekilen kap yüksek ısıda fırınlanır. Fırınlama sırasında sır saydamlaşır ve altındaki bezeme ortaya çıkar. Sır altı tekniği Selçuklu, Osmanlı ve İran kaplarının yanı sıra Avrupa porselenlerinde de kullanılmıştır. Kobalt mavisi yüksek ısıya en dayanıklı renk olduğu için sır altı bezemede yoğun biçimde kullanılmıştır. Osmanlı dönemi İznik çini ve seramiklerinde ise yüksek ısıya dayanıklı çeşitli boyaların kullanıldığı bu teknikle yapılmış çok renkli bezemeli örnekler vardır.

sır üstü tekniği, çini, seramik ve porselen yapımında kapların sırlanıp fırınlandıktan sonra bezenmesine dayanan teknik. Bu teknikte, genellikle saydam olmayan sırlar kullanılır. Sırın üstüne bezeme yapıldıktan sonra kap düşük ısıda bir kez daha fırınlanır. Fırınlama sırasında desenler ısıyla yumuşayan sırın altına geçer. Fırın ısısı düşük tutulduğundan bu teknikte yüksek ısıya dayanıklı olmayan renkler de kolaylıkla kullanılır.

Sır üstü tekniği ilk kez 12. yüzyılda İran'da, minai tekniğiyle(*) yapılan çini ve seramiklerde kullanılmış, daha sonra Anadolu Selçuklularında da uygulamalarına rastlanmıştır. Aynı dönemde Çin'de Cizhou seramiklerinde(*) görülen sır üstü tekniğinin en yetkin örnekleri 17-19. yüzyıllarda Japonya'da üretilen Kakemon porselenleridir(*).

sıra gezme bak. terfene

sıracotu, yüksükotugiller (*Scrophulariaceae*) familyasının *Scrophularia* cinsini oluşturan 200 kadar iri bitki türünün ortak adı. Kuzey Yarıküre'nin seyrek ormanlık alanlarında yetişir. Türkiye'de de pek çok türü bulunur. Genellikle uzun boylu ve kötü kokulu olan bu bitkiler dallanmış iri başaklar oluşturan mor, yeşilimsi ya da sarımsı

çiçekler açar. Yara iyi edici ve idrar artırıcı etkileri olan bazı türleri eskiden özellikle basur ve bazı deri hastalıklarının tedavisinde kullanılmıştır. En yaygın türleri arasında başlıca *S. nodosa* sayılabilir. Kafkasya'ya özgü bir tür olan *S. chrysantha* bazen bahçelerde kenar süsü olarak yetiştirilir. Uzunluğu 3 m'ye varan *S. marilandica* dört köşeli gövdesi ve yeşilimsi mor çiçekleriyle ayırt edilir.

Sırat-ı Müstakim, Ağustos 1908'de İstanbul'da yayımlanmaya başlayan ve Mart 1912'de adı *Sebilü'r-Reşad*'a çevrilen İslamcı düşün ve siyaset dergisi. *Ayrıca bak. Sebilü'r-Reşad.*

Sırbistan, resmi adı SIRBİSTAN SOSYALİST CUMHURİYETİ, Sırp-Hırvat dilinde SOCIJALISTIČKA REPUBLIKA SRBIJA, yeni Yugoslavya'yı oluşturan iki federe cumhuriyetten biri. Kuzeybatıda Hırvatistan, batıda Bosna-Hersek ve Karadağ, güneybatıda Arnavutluk, güneyde Makedonya, doğuda Bulgaristan ve Romanya, kuzeyde de Macaristan ile çevrilidir. Yüzölçümü kuzey kesimindeki Vojvodina(*) ve güney kesimindeki Kosova(*) özerk bölgeleriyle birlikte 88.361 km², tek başına ise 55.968 km²'dir. Başkenti Belgrad'dır.

Dağlık bir yapısı olan Sırbistan'ın batısında Dinar Alpleri, güneybatısında Kuzey Arnavutluk Alpleri (Prokletije) ve Sar Dağları, doğusunda ise Balkan Dağları yükselir. Kuzeyde Tisa, Sava, Tamiş ve Morava ırmak sistemleriyle birleşen Tuna güneydoğu doğrultusunda akarak Yugoslavya-Romanya sınırını oluşturur. Tuna Irmağı toplam 116 km'lik çıkırı boyunca dört büyük boğazdan geçer. Bunların en ünlüsü olan Demir Kapı'da, Yugoslav-Rumen işbirliğiyle dev bir hidroelektrik santrali ve ulaştırma projesi gerçekleştirilmiştir (1972).

Slav halklarının Güney Slav kolundan olan Sırlar Balkanlar'a 7. yüzyılda gelmişlerdir. Sırp adı ilk kez 822 tarihli bir belgede geçer. Bugün Macaristan sınırının içinden Lausitz (Lusatia) Slavları ise Sorblar olarak adlandırılır. İşgal ettikleri topraklarda yaşayan Sırp kabileleri yaklaşık 879'da, Mutimir adlı *župan*'ın (siyasal ve askeri önder) yönetimi sırasında Ortodoksluğu benimsediler. Sırbistan 1331-55 arasında Stefan Dušan döneminde büyük gelişme gösterdi. 1346'da Sırların ve Yunanlıların çarı unvanını alan Dušan, Arnavutluk, Epir (Epeiros), Aitolia ve Tesalya'yı egemenliği altına aldı. Onun 1355'te ölmesinden sonra başa geçen Çar Uroş'un yönetiminde (1355-71) zayıflayan Sırbistan, Osmanlılarla yapılan I. Kosova Savaşı'nda (1389) ağır yenilgiye uğradı; Sırp prensi Lazar da Osmanlılarca öldürüldü.

Sırbistan 1459'da tümüyle Osmanlı denetimine girdi. Sırp ulusal bilinci ancak 1557'de Peç'te Sırp patrikliğinin kurulmasının ardından yeniden canlanmaya başladı.

Osmanlı-Avusturya Savaşı'nı (1716-18) sonra erdiren Pasarofça Antlaşması'yla Banat (bugün Macaristan, Romanya ve Yugoslavya sınırı boyunca uzanan bölge), Belgrad ve Şava ile Tuna ırmaklarının güneyindeki Sumadija Avusturya'nın eline geçti. Ama Osmanlılar kaybettikleri toprakları 1739'da geri aldılar.

Sırbistan'ın bağımsızlık hareketi Karayorgi (1804-13) ve Miloş Obrenović'in (1815-17) önderliğindeki ayaklanmalarla gelişmeye başladı. Sırbistan'a 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Osmanlı egemenliğinde, Rus koruması altında özerk prenslik statüsü verildi.

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Rusya'yı destekleyen Sırbistan, savaşın ardından Berlin Antlaşması'yla bağımsızlığını

kazandı ve sınırlarını genişletti. 6 Mart 1882'de de Sırbistan Krallığı kuruldu.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Ekim 1908'de Bosna-Hersek'i ilhak etmesi üzerine bir Balkan ittifakı oluşturmaya yönelik Sırbistan, Ekim 1912'de Bulgaristan, Karadağ ve Yunanistan'la birlikte Osmanlı Devleti'ne savaş açtı. Sonuçta Makedonya'nın kuzey kesimini de ele geçirerek topraklarını önemli ölçüde genişletti.

Sırp milliyetçisi Gavrilo Princip'in Avusturya arşidükü Franz Ferdinand'ı Sarajevo'da (Saraybosna) öldürmesi (28 Haziran 1914) I. Dünya Savaşı'nın başlamasına yol açtı. Sırbistan savaşta toplam nüfusunun yüzde 23'ünü yitirdi.

Sırbistan 1918'de Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı'nın bir parçası oldu; krallık 1929'da Yugoslavya adını aldı. 1946'da kabul edilen Yugoslavya anayasası uyarınca Sırbistan'ın yanı sıra önceden Sırbistan'ın parçası olan Karadağ ile Yugoslav Makedonyası da ayrı birer federe cumhuriyete dönüştürüldü. Sırbistan'ın 1990'ların başlarında kendi denetimindeki merkezîyetçi bir yönetimde ısrar etmesi Yugoslavya'nın parçalanmasına yol açtı. Hırvatistan, Slovenya, Bosna-Hersek ve Makedonya 1991-92'de bağımsızlıklarını ilan ettiler. Sırbistan'ın ayaklanan Sırp azınlığa yardım gerekeciyle, başta Bosna-Hersek olmak üzere bağımsızlık ilan eden komşu cumhuriyetlere yönelik saldırıları kanlı çatışmalara yol açtı. 27 Nisan 1992'de Sırbistan (Kosova ve Vojvodina ile birlikte) ve Karadağ birleşerek yeni Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan ettiler. *(Ayrıca bak. Yugoslavya).*

Sırbistan ekonomisi temelde tarıma dayanır. Buğday, mısır, çavdar, yulaf gibi tahıllar, meyve ve sebze başlıca ürünlerdir. Sırların ünlü erik rakısı *šljivovica* (sljivovitz) kuzeybatıda yetişen erikten yapılır. Sanayiye yönelik tarım ürünleri arasında kenevir, şeker pancarı, keten ve tütün sayılabilir. Hayvancılık ile özellikle Tuna ve Sava'da yapılan balıkçılık da önem taşır. Sanayi etkinlikleri arasında metal eşya, makine, traktör, kâğıt, cam, kimyasal madde üretimi ve dokumacılık sayılabilir. Çıkarılan başlıca madenler kömür, kurşun, bakır, altın ve mermerdir. Sırbistan'da, aralarında Vrnjačka Banja, Vranjska Banja ve Koviljaca'nın da bulunduğu, sağlık amaçlı pek çok dinlenme yeri vardır. Nüfus (1991 geç.) Sırbistan 5.753.825; Kosova ve Vojvodina ile birlikte 9.721.177.

Sırbistan Ortodoks Kilsesi, Sırbistan ve Makedonya'da özerk Ortodoks kilisesi.

Güney Sırlarının Ortodoks ve Katolik kiliselerinden hangisine bağlanacağı uzun süre kesinlik kazanmadı. Sonunda Aziz Sava'nın 1219'da Sırbistan başpiskoposu olarak kutsanmasıyla, çeşitli Sırp prensliklerinin kiliseleri bir bütün olarak Konstantinopolis'e (İstanbul) bağlandı. 1346'da çar unvanını kullanmaya başlayan Stefan Dušan'ın hükümdarlığında (1331-55) Sırbistan gelişip güçlenince, Peç başpiskoposu da patrikliğe yükseltildi. 1459'da Sırbistan'ın Osmanlı egemenliğine girmesiyle kaldırılan patriklik makamı 1557'de yeniden kuruldu. 1766'da patriklik bir kez daha kaldırıldı ve kilise, İstanbul'daki Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlandı. Sırbistan'ın bağımsızlığını kazanmasından bir yıl sonra, 1879'da özerklik elde etti. I. Dünya Savaşı'ndan sonra bütün Sırlar tek kilisede birleşti. 1920'de patriklik yeniden kuruldu ve patrik "Peç başpiskoposu, Belgrad ve Karlofça metropoliti, Sırların patriği" unvanını aldı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra sosyalist yönetim kiliseyi devletten ayırdı ve

kilise binaları dışında din eğitimi verilmesini yasakladı.

Sırbistan Ortodoks Kilisesi'ne bağlı bütün piskoposlar, en yüksek organ olan Kutsal Sinod'da yılda bir kez toplanır. Ayrıca kilisenin günlük sorunlarıyla ilgilenen dört kişilik sürekli bir sinod vardır. Toplam üye sayısının 9 milyon dolayında olduğu tahmin edilen kilisenin, üçü Kuzey Amerika'da olmak üzere 31 piskoposluğu ile dört ruhban okulu ve bir ilahiyat fakültesi vardır. Yayın organı, aylık *Glasnik* dergisidir.

Sırçalı Kümbet, Kayseri'de Eretna Beyliği döneminde, 14. yüzyıl ortalarında yapılmış kümbet. Yaklaşık 1,5 m yüksekliğinde kare planlı bir oturtulmuş üstünde yer alır. Kesme taştan silindirik biçimli gövdesinin üstünde hiçbir bezeme yoktur. Bu gövde içten onikigen planlıdır; tepesi gene taştan bir kubbeye örtülüdür. Üstündeki külah bugün yıkılmış olduğu için bu kubbe dışarıdan da görünmemektedir. Kümbetin adı, yok olan külahı kaplayan turkuvaz renkli çini-lerden gelmektedir.

Sırçalı Medrese, MUSLİHİYE MEDRESESİ olarak da bilinir, Konya'da açık avlulu, iki katlı Anadolu Selçuklu medresesi. Devlet adamı Bedreddin Muslih tarafından 1242/43'te yaptırılmıştır. Başeyvandaki yazıtta adı geçen çini ustası Muhammed bin Muhammed bin Osman el-Benna et-Tusi'nin aynı zamanda yapının mimarı olabileceğini ileri süren kaynaklar vardır.

Medresenin planı, uzun aksı doğu-batı doğrultusunda, yaklaşık 25 m x 30 m boyutlarında bir dikdörtgen biçimindedir. Geometrik geçmelerle bezeli taçkapısı doğu cephesindedir. Taçkapının arkasındaki bir geçitle avluya ulaşılır. Bu geçidin iki yanındaki mekânlardan kuzeydeki Bedreddin Muslih'in türbesidir. Avluyu üç yandan (güney, doğu ve kuzey) çeviren revaklar ve iki yanda bunların arkasında yer alan dörder medrese hücreleri de bugün yıkılmıştır. Avlunun revaksız dördüncü (batı) kenarını başeyvan kaplar; bunun iki yanında kubbeyle örtülü birer dersane odası yer alır. Üst kat planı, alt katın aynısıdır. Yalnız eyvan ve dersaneler iki kat boyunca yükselir.

Sırçalı Medrese sanat tarihinde çinileriyle özel bir yer tutar. Bugün birçok dökülmüş olmakla birlikte, dört renkli bu mozaik çiniler Anadolu Selçuklu çini sanatının en değerli örnekleri arasındadır.

Sırçalı Mescit, Konya'da, 13. yüzyılın ikinci yarısında yapıldığı sanılan Anadolu Selçuklu mescidi. Yaklaşık 8 m çapında bir kubbeye örtülü bir ibadet mekânı ile üç gözlü bir son cemaat yerinden oluşan, tuğla duvarlı bir yapıdır. Son cemaat yeri yapının kuzey değil, doğu duvarı önündedir; bunun kuzey ucunda da gövde bölümü sekizgen planlı, tuğladan minare yer alır. Son cemaat yeri kemerleri turkuvaz ve mor renkli mozaik çinilerle oluşturulmuş, Selçuklu süslü âyet yazıtlarıyla kaplıdır. Pencere üstlerinde de gene mozaik çiniden, örgülü köflü panolar vardır. İbade mekânındaki en önemli öğe çini mihraptır. Renk olarak mor ve turkuvazın kullanıldığı mihrapta, nişin üstündeki mukarnaslar fırıldak, zikzak, baklava, yıldız ve altıgen gibi geometrik örgülerle bezelidir. Nişin iki kenarında çini kaplı birer sütunçe yer alır. Bunları çeviren bordür rumiler, kıvrıkdallar, palmellerle kaplıdır. Arada, turkuvaz zeminin üstüne lacivert renkli harflerle yazılmış Selçuklu süslü bir âyet kuşağı dolandır.

Kubbeye geçiş Türk üçgenleriyle sağlanmıştır. Kubbe, tuğlaların iç içe yıldızlar oluşturacak biçimde örülmesiyle bezenmiştir.

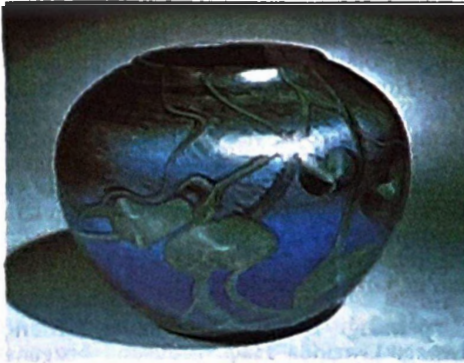
Küçük boyutlu bir yapı olmasına karşın, Sırçalı Mescit gerek planı, gerekse bezemesindeki özellikler bakımından Anadolu Selçuklu mimarlığının önemli örneklerinden biri sayılır.

sırıkla atlama, yatay bir çitanın üstünden bir sırık yardımıyla atlamaya dayanan atletizm dalı. Eskiden hendek, dere, çit gibi engelleri aşmanın en kolay yolu olan sırıkla yüksek atlama 19. yüzyıl ortalarında bir spor yarışmasına dönüşmüştür.

Yarışmada, belirli bir yüksekliğe yerleştirilmiş çitayı aşması için her atlayıcıya üç hak verilir. İki direğin arasına oturtulmuş olan ve dokunulduğunda kolayca yerinden çıkan çita düşerse o atlayış geçersiz sayılır. Her atlayışta çitanın yüksekliği biraz daha artırılır ve kazanan eleme yöntemiyle belirlenir. Beraberlik durumunda, en son yüksekliği en az denemede aşan, bütün yarışma boyunca çitayı en az düşüren ya da yarışma boyunca en az sayıda deneme yapan kazanır. Yarışmacının kullandığı sırık herhangi bir malzemeden yapılabilir; 1960'ların başından bu yana en çok kullanılan malzeme cam elyafıdır. Ayrıca sırığın uzunluğu ve çapı konusunda da bir sınırlama yoktur.

Sırıkla atlama yüksek bir eşgüdüm, zamanlama, hız ve jimnastik yeteneği gerektirir. Günümüzde bu sporu yapan bir atlet, çitaya doğru yükseklik için 30-45 m kadar koşarak büyük bir hız kazanır. Sırığın ucunu çitanın tam altına konmuş olan kutuya iyice yerleştirdikten sonra gövdesini yukarıya çekerek yükselir (sıçramaz) ve olabildiğince uzun süre elleriyle sırığa asılı kalır. Cam elyafı sınıkların hızlı esneme hareketi nedeniyle bu harekette zamanlama çok önemlidir. Atlet bu durumdayken bacaklarını sırığın yanından yukarıya doğru kaldırarak çitanın olabildiğince üstünden ileriye doğru savururken, bir yandan yüzü aşağıya gelecek biçimde gövdesini döndürür. Böylece, koşu sırasında kazandığı hızla gövdesi çitayı aşarak öbür yana geçer. Sırıkla atlama dünya rekorları için bak. spor ve oyunlar: sonuçlar (Atletizm). Olimpiyat şampiyonları için bak. Olimpiyat Oyunları.

sırlı cam, *art nouveau* üslubunda örgelerle bezeli, canlı renklerde, belli belirsiz yanardöner parıltılı cam işi. İlk kez 1800'lerin sonlarında, ABD'de Louis Comfort Tiffany tarafından, pencere camı olarak kullanılmak üzere üretilmiştir. Mucidi olan Arthur J. Nash'ın amacı, Eski Roma kalıntılarındaki kazılarda ele geçen eski cam eşyada görülen, aşınmanın verdiği yanardöner parıltıyı yapay olarak elde etmektir. 1893'te Tiffany sırlı camdan bardak, kase, vazo, lamba ve takı gibi dekoratif eşya üretmek üzere New York eyaletindeki Long Island'da Stourbridge Glass Company'yi kurdu. Ticari olarak Favrite camı adıyla tanınan bu cam işleri çok tutuldu ve

Favrite camından bir kase, y. 1900; Corning Cam Müzesi, New York
Corning Museum of Glass, Corning, New York

gerek Stourbridge, gerekse öteki Tiffany şirketleri 1933'e değin, her yıl binlerce sırlı cam eşya yapmayı sürdürdüler.

Tiffany sırlı camı, 1870'lerde Paris ve Viyana'da üretilmiş metalik parıltılı cam işlerinden, incilerinkini andıran parıltısıyla ayrılmıyordu. Bu fark büyük ölçüde, kullanılan camın tür ve renginden ileri geliyordu. Avrupa'da saydam cam kullanıldığı için parlak bir ışıltı elde ediliyordu. Tiffany'nin kullandığı opak cam üstünde ise yumuşak ve saten etkisi veren bir parıltı oluşuyordu. Sarı renkli saydam camlara sır uygulandığında altın rengi elde ediliyordu. Sarı renkli iki saydam cam levhanın arasına kobalt mavisi saydam bir cam levha konup preslendikten sonra üstüne sır uygulandığında ise, yanardöner ışıltılı lacivert bir renk oluşuyordu.

Tiffany'nin ürettiği daha karmaşık ve gösterişli sırlı ürünler arasında bir de yüzeyleri pütürlü olanlar vardı. Bu pütürlü yüzey, cam daha sıcakken, renkli cam kırıkları üstünde döndürdükten sonra yüzeyinde oluşan baloncukların patlatılmasıyla elde ediliyordu. Sırlı cam işlerinin bir başka türünde ise opak cam gövde metalik bir bileşimle kaplandığında karşı parlaklık etkileri ve hafif bir parıltı sağlayan saydam ve renkli cam iplikler ve parçalarla bezeniyordu. 19. yüzyılın sonlarında New York'ta Brooklyn'de bulunan Quezal Art Glass Company de Tiffany'nin sırlı camlarına çok benzeyen, yanardöner yeşil ve kırmızı renkli cam eşya üretti.

sırlı tuğla, bir yüzü renklendirildikten sonra sırla kaplanmış tuğla. Mimarlıkta sırsız tuğlayla birlikte örülerek duvar yüzeylerinin bezenmesinde kullanılır. Bilinen ilk örnekleriyle Mezopotamya mimarlıklarında karşılaşılar. Babil kentinin ünlü İhtar Kapısı(*), bazı kabartma ejderha ve boğa figürleriyle kaplı sırlı tuğlalarla yapılmıştır. Sırlı tuğlaya Büyük Selçuklular ve Anadolu Selçukluları da yapılarında çok yer vermişler, bu malzemeyi yalnız düz duvarlarda değil, kubbe, pandantif gibi eğik yüzeylerde ve minare gövdelerinde de büyük bir ustalıkla uygulamışlardır. Sırlı tuğla Osmanlıların ilk dönem yapılarından sonra ortadan kalkmıştır.

sırma, haddeden geçirilerek iplik gibi inceltilmiş altın ya da gümüş tel. Bu işi yapanlara simkeş ya da simkeş, çalıştıkları yere de simkeşhane denirdi.

Altın ya da gümüş şeridin cilalı iki silindirik arasından geçirilmesiyle elde edilen şerit, ipek ya da pamuk ipliğine sarılarak kılıptan denen değerli dokuma malzemesi yapılırdı. Osmanlı döneminde seraser ve kadife dokumalarda, döşeme kumaşlarında, saray çevresinin giysilerinde ve askeri giysilerde sırma sıklıkla kullanılırdı. O dönemde dokumada kullanılabilecek incelikteki sırma Venedik altınından yapılırdı. Osmanlı sirmaları dışında Venedik ve Fransız sirmaları da ünlüydü. Osmanlı sirmasının daha yüksek ayarlı altın ya da gümüşten yapılmasına ve daha ince olmasına karşılık, Fransız sirması fazla yaldızlıydı. İstanbul'daki Simkeşhane-i Âmir'e'den başka Bursa ve Selanik'te de simkeşhaneler vardı.

Geleneksel Türk el sanatlarından işlemecilikte önemli bir yeri olan sırma, zamanla altın ya da gümüş yerine daha düşük değerli madenlerden yapıldı. Bu yaldızlı sirmalar mendil, çevre, yağlık, başlık, kemer, terlik, Kuran kesesi, makrame, yastık ve yorgan yüzü, masa örtüsü, perde ve giysilik kumaşların işlemelerinde kullanıldı.

Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı, Balkanlar'da Aralık 1918'de kurulan ve Sırp Karayorgiyevič(*) hanedanınca yönetilen devlet. Eskiden bağımsız olan Sırp ve Karadağ krallıkları ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na bağlı bölgelerdeki Güney Slav topraklarını (Dalmaçya, Hırvatistan, Slavonya, Slovenya, Bosna-Hersek, Kranjska, Vojvodina ve Steiermark'ın güneyi) içeriyordu. Sırbistan 1919'da Negotin ve Strumica da içinde olmak üzere Bulgaristan'ın güneydoğu topraklarını ilhak etti. 1925'te St. Naum Manastırı Arnavutluk'tan Sırbistan'a taşındı. Kral I. Aleksandar yeni kurulan devlete Yugoslavya adını verdi (1929).

Sırp-Bulgar Savaşı, Berlin Antlaşması'nın (1878) Balkanlar'da barışı sağlam biçiminde kuramaması sonucunda Sırbistan'la Bulgaristan arasında çıkan savaş (13 Kasım 1885-3 Mart 1886). Rumeli-i Şarki (Doğu Rumeli) vilayetinde 18 Eylül 1885'te bir darbe gerçekleşti ve bu özerk eyalet Osmanlı Devleti'nden ayrılarak Bulgaristan'a katıldığını ilan etti. Berlin Antlaşması'yla kendisine ayrılan toprakların yetersiz olduğunu iddia eden Sırbistan, rakibi olan Bulgaristan'ın topraklarını genişleterek güçlenmesine karşı çıktı. Sırp prensi Milan Bulgaristan'dan toprak talebinde bulundu. Bu sorunu görüşmek üzere toplanan uluslararası konferanstan (Kasım 1885) sonuç alınamaması üzerine Sırbistan Bulgaristan'a savaş ilan etti. Savaşın kısa sürede Sırbistan'ın zaferiyle sonuçlanması beklenirken, Bulgaristan prensi I. Aleksandır, Slivnitsa'daki çarpışmada (17-19 Kasım 1885) büyük üstünlük sağlayarak 26 Kasım'da Sırbistan'a girdi. Ama Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan lehine savaşa girme tehdidi karşısında ateşkesi kabul etmek zorunda kaldı. Savaş sona erdiren Bükreş Antlaşması'yla (3 Mart 1886) savaş öncesi Sırp-Bulgar sınırının sürmesi, ama Rumeli-i Şarki'nin Bulgaristan'da kalması kararlaştırıldı.

Sırp edebiyatı, Sırp-Hırvat dili konuşan bir Balkan halkı olan Sırp'ların edebiyatı.

Sırp edebiyatı öncelikle tezhipli Miroslav İncili, Kitabı Mukaddes'ten öyküler ve azizlerin yaşamöyküleri gibi dinsel yapıtlarla 12. yüzyılda gelişmeye başladı. Ama 1459'da Osmanlıların Sırbistan'ı ele geçirmesiyle birlikte bir gerileme dönemine girdi.

Aydınlanma döneminde Sırp edebiyatının en önemli temsilcisi Dositej Obradović oldu. Obradović'in yapıtları Sırp edebiyatının gelişmesini büyük ölçüde etkiledi. Avrupa'daki romantizm akımının birçok özelliği, 1820-70 arasında Sırp edebiyatına da yansdı; bu dönemde folklor ve ulusal özellikler öne çıktı. Dönemin en önemli edebiyatçısı, edebiyat dilinde bir yenileşme gerçekleştiren Vuk Stefanović Karadžić'ti. Karadžić, Kiril alfabesini Sırp-Hırvat dilinin ses sistemine uyarladı, Sırpça bir sözlük hazırladı, Sırp halk şiirlerini ve masallarını derledi. Dranko Radčević'in lirik şiirleri, ilk dönemlerin daktik-nesnel şiirlerinden kopuşa yol açtı. Önde gelen romantik yazarlar arasında Radčević, Jovan Jovanović (Zmaj adıyla bilinir), Dura Jakšić ve Laza Kostić vardı. 1870-1900 arasında yazan Laza Lazarević, Simo Matavulj ile yergi ve mizah yazarı Stevan Sremac'ın yapıtlarında gerçekçilik eğilimi görülmüyordu. Sırp edebiyatı 19. yüzyıl sonlarıyla 20. yüzyıl başlarında Avrupa'daki akımlardan, özellikle de Fransız

simgecilikinden ve psikolojik romandan etkilenirdi.

Sırp yazarları iki dünya savaşı arasındaki dönemde Avrupa'daki belli başlı edebiyat akımlarını yakından izlemeyi sürdürdüler. Belgrad'daki gerçeküstücü grup köktenci ve solcu bir tutum ortaya koydu; daha sonraları bu grubun bazı üyeleri toplumsal gerçekçiliği benimsediler. 1930'ların edebiyatı ise siyasal ve toplumsal konularda yoğunlaştı; daha önceki yazarların içedönük edebiyatına ağır eleştiriler yöneltildi. Bu dönemin önemli yazarları arasında Ivo Andrić de vardı. II. Dünya Savaşı sırasında yazdığı en iyi romanlarından üçü, *Travnička hronika* (1945; *Gün Batarken*, 1963), *Na Drini ćuprija* (1945; *Drina Köprüsü*, 1965) ve *Gospodjica* (1945; Sarayevo'dan Gelen Kadın) anayurdu Bosna'nın tarihiyle ilgiliydi. Andrić 1961'de Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandı.

Savaş sonrası dönemin başlarında gerçekçiliğin varlığını sürdürdüğü gözlemlendi. Ama 1950'lerden başlayarak, Oskar Davičo'nun *Pesma* (1952; *Şiir*) ve Miodrag Bultović'in *Crveni petao leti prema neku* (1959; *Kırmızı Horoz*) gibi yapıtlarında olduğu gibi düzyazıda daha özgün anlatım biçimleri ortaya çıktı. Sırp şiirlerinde ise Desanka Maksimović, Vasko Popa, Stevan Raičković, Miodrag Pavlović ve Ivan Lalić gibi şairler sıvrıldı. Sırp edebiyatında daha sonraları ortaya çıkan gelişmeler arasında Danilo Kiš'in *Grobnica za Borisa Davidovića* (1976; *Boris Davidović İçin Bir Mezar*) adlı yapıtı gibi toplumsal ve siyasal yorumun daha ağır bastığı romanlarla sanatın yerleşik yasalarına ve estetik ölçütlerine meydan okumayı amaçlayan Kolokotrizam grubunun yeni biçim denemeleri dikkati çekti.

Sırp-Hırvat dili, Sırp-Hırvat dilinde SRPSKOHRVATSKI JEZIK, Yugoslavya ile Bosna-Hersek ve Hırvatistan'ın başlıca dili olan Güney Slav dili. Bu ülkelerde çoğunluğun anadilidir; Slovenya ve Makedonya'da ise yaygın bir ikinci dildir. Yüzyıllardır Venedik Cumhuriyeti'nin ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun egemenliği altında yaşayan Katolik Hırvatlar ile kısa bir bağımsızlıktan sonra beş yüzyıl Osmanlı Devleti'ne bağlı olarak yaşayan Ortodoks Sırp'lar genellikle dilin bölgesel farklılıklarını abartma eğilimindedirler. Oysa Sırp'larla Hırvatların dili, sözcük dağarcığındaki bazı küçük farklılıklar ve ayrı alfabelerle yazılıyor olmaları dışında (Hırvatlar Latin alfabesini, Sırp'lar Kiril alfabesini kullanırlar) birbirinin aynıdır.

Sırp-Hırvat dilinde yazılmış, bilinen en eski metinler 12. yüzyıldan kalmaz. Sırbistan'daki yazı dili 17. yüzyıl sonuna değin Kilise Slavcasının yerel bir biçimiydi. Ama bu tarihte Rus Kilise Slavcası benimsenmiş ve Slav-Sırp dili denen karma yazı dili oluşmaya başlamıştır. Çağdaş edebiyat dili Merkez lehçesine dayanır. "Ne?" soru adlı bu lehçede *što* olduğu için, bu lehçe Ştokav lehçesi olarak da bilinir. Kiril alfabesini Sırp-Hırvat dilinin ses sistemine uyarlayan Vuk Stefanović Karadžić (1787-1864) yapıtlarını bu lehçeyle yazmıştır. Çakav lehçesi (çd: "ne?") yok olma sürecinde olmakla birlikte, Dalmaçya kıyısındaki adalarda ve İstria'da bugün de bu lehçeyi konuşanlara rastlanır. Kaykav lehçesiyle (*kaj*: "ne?") Zagreb çevresi dahil olmak üzere Hırvatistan'ın kuzey kesiminde yaygındır.

Sırsındığı Savaşı, Osmanlıların Meriç Irmağı kıyısında Haçlı ordusunu bozguna uğrattığı çarpışma (1364).

Osmanlılar Gellbolu Yanımdasını aldıktan sonra Rumeli'de ilerlemeyi sürdürerek 1362-63'te Edirne ve Filibe'yi (Plovdiv) de ele geçirdi. Osmanlı ilerlemesini durdurmak için Papa V. Urbanus'un çabalarıyla Sırp, Macar, Bulgar, Ulah ve Bosnalılardan oluşturulan Haçlı ordusu Edirne'ye doğru yola çıktı. Rumeli beylerbeyi Lala Şahin Paşa, Hacı İlbey komutasındaki birkaç bin kişilik bir birliği keşfe gönderdi. Hacı İlbey Meriç Irmağını geçen Haçlı ordusunu, gece için konaklamasından yararlanarak düzenlediği baskınla bozguna uğrattı. Haçlıların bir bölümü Meriç Irmağında boğuldu. Osmanlı birliklerinin parlak zaferiyle sonuçlanan bu baskın Osmanlıların Rumeli'deki egemenliğinin başlangıcı oldu. Baskının gerçekleştirildiği yere Osmanlılarca Sırsındığı (ya da Sırsındığı) dendi.

sırtipl, NOTOKORD olarak da bilinir, ilkel kordalıların vücudu boyunca uzanan, omurgalıların yalnız embriyon gelişiminin başlarında bulunan çubuk biçiminde, destek işlevi gören esnek yapı. Embriyonun gastrula evresinde, blastulanın iç ve dış katmanlarındaki hücreler arasında orta çizgi boyunca öne doğru göç eden hücrelerden oluşur. Bu hücreler gelişmekte olan merkez sinir sisteminin altında hızla birleşir. Omurganın oluşum aşamasında omurgaya katılan sırtipl, omurlar arasında tampon işlevi gören disklerin ortasında yer alır.

sırtlan, *Hyaenidae* familyasını oluşturan, köpeğe benzer, uzun ve kaba tüylü dört etçil memeli türünün ortak adı. Asya ve Afrika'da yaşayan bu hayvanların *Hyaenidae* altfamilyasında yer alan üç türü her ayasının dört parmaklı olmasıyla dikkat çekerek ve leş yiyerek beslenmesiyle ünlüdür. *Proteles* altfamilyasında yer alan böcekçil sırtlan (*Proteles cristatus*) ise leş yerine böceklerle beslenir. Bu tür bazı uzmanlar tarafından ayrı bir familya (*Proteidae*) içinde sınıflandırılır.

Hyaenidae üyelerinin ön bacakları arka bacaklarından daha uzun, çeneleri çok güçlü, dişleri iri kemikleri kırabilecek yapıdadır. Yalnız ya da sürüler halinde yaşar, hem gündüz hem gece etkinlik gösterir, avın başında daha iri etçillerin bıraktıklarıyla yetinmek zorunda kalırlar. Genellikle çekingene olan bu hayvanlar yiyecek leş ya da küçük hayvan bulamazlarsa koyun, keçi ve yavru hayvan gibi korunmasız canlılara saldırırlar.

Hyaena cinsinin iki türünden bayağı ya da çizgili sırtlan (*H. hyaena*) Asya'nın güneybatısı ile Afrika'nın kuzey ve doğu kesimlerinde yaşar. Sırtında ve boynunda, dikleşebilen bir yele vardır. Uzunluğu 30 cm'lik

Boneklı sırtlan (*Crocuta crocuta*)
N. Owen Smith-Annan Photo Features

kuyruğu dışında 0,9-1,2 m, ağırlığı 25-55 kg'dır. Grimsi ya da sarımsı postunda enine kahverengi ya da siyah çizgiler bulunur. Bayağı sırtlan Anadolu'nun batı, güney ve güneydoğu kesimlerinde yaşar.

Kahverengi sırtlan (*H. brunnea*) Afrika'nın güney kesimine yayılmıştır. Postu koyu kahverengi, başı boz, bacakları çizgilidir. Her iki türün de dişisi yaklaşık üç ay süren gebelik döneminin ardından 2-6 yavru doğurur. Bazen evcil hayvanlara saldırdığından büyük ölçüde yok edilen kahverengi sırtlan günümüzde hemen hemen yalnız av koruma ve üretme alanlarında yaşar.

Benekli ya da gülen sırtlan (*Crocuta crocuta*) Sahra'nın güneyinde kalan tüm Afrika'da geniş bir dağılım gösterir. Önceki türlerden daha iri olan benekli sırtlanın uzunluğu 30 cm'lik kuyruğuyla birlikte yaklaşık 2 m, omuz yüksekliği 90 cm, ağırlığı 80 kg'dır. Sarımsı ya da grimsi postunda koyu benekler bulunur. Bu tür, sırtlanların en güçlü ve gözüpek olanıdır. Aç kaldığında uyuyan insanlara saldırdığı, bebekleri kaçırdığı bilinmektedir. Çıkardığı sesler çığlığı ve kahkahayı andırır. Dişiler yaklaşık 3-3,5 ay süren gebelik döneminin ardından genellikle 1-2 yavru doğurur. Temel olarak leşle beslenen benekli sırtlanın Afrika'daki bazı yörelerde köylere girerek atıkları tüketmesine izin verilir.

Böcekçil sırtlan küçük bir bayağı sırtlana benzer. Kabarık tüylü kuyruğunun ucu siyahtır. Sırtında uzun ve kaba tüylerden oluşan dikleşebilir bir yele bulunur. Öbür türlerdeki gibi ön bacakları daha uzun olduğundan sırtı geriye doğru alçalır. Burnu uzun ve sivri, çeneleri ve dişleri güçsüzdür. Uzunluğu 20-30 cm'lik kuyruğu dışında 55-80 cm'dir.

Böcekçil sırtlan Afrika'nın güney ve doğusundaki kurak ve açık alanlarda yaşar. Gündüzleri barındığı oyuktan geceleri çıkarak büyük ölçüde termitlerle beslenir. Genellikle yalnız görülür. Ama bazen küçük sürüler halinde bir araya gelebilirler. Dişiler bir batında 3-4 yavru doğurur. Böcekçil sırtlan erkek ve zararsız bir hayvandır. Tehlike karşısında anüs bezlerinin salgıladığı çok kötü kokulu bir sıvı çıkararak kendini korur.

sıtma, MALARYA olarak da bilinir, insanda akut nöbetler halinde ortaya çıkan ve zamanla kronikleşen, kimi zaman ölümcül komplikasyonlara yol açan bulaşıcı hastalık. Maymun, sıçan, kuş ve sürüngenlerde de görülen sıtmanın etkeni, kanda yaşayan sporlu tek hücrelilerden *Plasmodium* cinsinin *P. vivax*, *P. falciparum*, *P. malariae* ve *P. ovale* adlı türleridir.

Sıtma bilinen en eski bulaşıcı hastalıklardan; Hippokratès'in ateş tiplerini sınıflandırırken sıtmanın söz ettiği bilinir. Hastalığın Yenidünya'da ilk kez ne zaman görüldüğü bilinmezse de, ilk salgınlara 1493'te rastlandığından Kristof Kolomb ile birlikte Eskidünya'dan gelmiş olabileceği düşünülmektedir.

Hastalığın nedeni anlaşılmadan çok önce kınakına ağacının kabuğunun tedavide etkili olduğu anlaşıldı. Kabuğun en etkin bileşeni olan kinin 18. yüzyılda bütün dünyada sıtma tedavisinde kullanılmaya başladı. İtalyan araştırmacılar Amico Bignami, Giovanni Battista Grassi ve Giuseppe Bastianelli 1898'de hastalığı deney koşullarında sıvrisineklerle insana bulaştırdıktan sonra insan vücudundaki tam çevrimini betimleyip insan sıtmasının doğada yalnız *Anopheles* cinsi sıvrisineklerle bulaştığını belirtiler. Hastalık doğa dışı yollarla, ilaç bağımlılarında olduğu gibi şırınga iğnesiyle ya da kan naklinde hastalıklı vericilerden alınan kanla da bulaşır.

İnsanlara sıtma taşıyıcısı olan başlıca canlı anofel türü sıvrisineklerdir ve bunların birçok türü bu işlevi görür. Anofel sıvrisinekleri suda geçirdikleri larva döneminden sonra pupa evresini yaşarlar ve daha sonra da uçabilen canılar gelişir. Dişi anofellerin döllenmiş yumurta üretebilmesi için besin olarak kan almaları gerekir, bazı türlerin erkekleri de insan kanını öbür hayvanların kanına yeğlemektedir. Dişi anofel, daha önce sıtma etkeni bulaşmış bir insanı ısırarak bu asalağı alır.

Sıtma asalağının oldukça karmaşık ikili bir yaşam döngüsü vardır. Sıvrisineğin vücudunda eşeyli, insan konağın vücudunda ise eşeysiz üreme gösterir. Asalak, sıvrisineğin vücudunda serbestçe yüzdüğü, yani eşeysiz ürettiği sporozoit aşamasında insana, sıvrisineğin ısırması sırasında tükürük içinde geçer. Sporozoit insan vücudunda hemen bir alyuvaya girer ve orada bölünmeye başlamadan önce amibe benzeyen, küçük ve halka biçimli merozoite dönüşür. Alyuvar bir süre sonra patlayarak içindeki merozoitleri kan dolaşımına salar ve hastalığın tipik belirtileri olan ateş yükselmesiyle titremeye neden olur. Serbest kalan merozoitler başka alyuvarlara girer ve böylece asalağın insan vücudundaki yaşam çevrimi sürer.

Ama merozoitlerin küçük bir bölümü gametosit adı verilen eşey hücrelerine dönüşür. Bu hücreler sıvrisineğin vücuduna geçince eşeyli üremeye başlar. Hasta bir insandan sıvrisineğin vücuduna geçen gametositler burada erkek ve dişi eşey hücrelerine ayrışır, sıvrisineğin midesinde birleşerek tek hücreli bir zigot oluşur ve daha sonra da oosit adlı yapıya dönüşür. Oosit de zamanla bölünerek çok sayıda, eşeysiz üreyen ve serbestçe yüzeabilen sporozoitlere dönüşür; bu sporozoitler de sıvrisineğin baş tarafına yönelir, özellikle de tükürük bezlerine yerleşirler; sıvrisineğin bir insanı daha ısırmasıyla yeni bir konağa geçerler. Böylece sıtma asalağının eşeysiz üreme döngüsü tamamlanmış olur.

Asalağın eşeysiz üreme döngüsünün en önemli özelliği büyüme ile bölünmenin eş zamanlı olmasıdır. Kitlesel olarak üretilen merozoitler kan dolaşımına döküldükçe hastalığın tipik titreme ve ateşli nöbetlerine neden olurlar. Sıtma nöbeti, 4-10 saat kadar süren şiddetli bir titreme nöbeti ile birlikte görülen aşırı ateş yükselmesi biçimindedir; yoğun bir terleme sonrasında ateş normale döner. Nöbetler arasındaki dönemde beden ısı normal ya da normalden düşük olabilir. Hastalığın ilk döneminde her gün görülen nöbetler ileri aşamalarda 48 ya da 72 saatte bir gelmeye başlar. İlk nöbet hasta bulaştıran sıvrisinek tarafından ısırıldıktan 8-25 gün sonra ortaya çıkar.

İnsanlarda sıtmaya neden olan dört *Plasmodium* türü bilinir: *P. falciparum*, *P. vivax*, *P. malariae* ve *P. ovale*. Bu sıtma türlerinin en yaygın görüleni yüzde 50 ile *P. falciparum*'un etken olduğu olgudur. Bu, belirtileri en şiddetli olan ve sıtmaya bağlı ölümlerin yüzde 95'ine neden olan sıtma türüdür. *P. falciparum*, üremesi için yüksek ısıya gereksinim duyduğundan daha çok tropik bölgelerde görülür. Örneğin Batı Afrika ülkelerinde neredeyse görülen tek sıtma türü, *falciparum* sıtmasıdır. Ama kişi bir kez bu tür sıtma geçirdikten sonra hastalığın yinelenmesi çok ender görülür. *P. vivax*'ın etken olduğu sıtma, bütün olguların yaklaşık yüzde 40'ını oluşturur. Hasta iyileştikten sonra birkaç yıl boyunca yinelenme eğilimi ve tedaviye gösterdiği direnç nedeniyle akut döneminin birkaç hafta sürmesine karşılık, oldukça yaygın bir sıt-

ma türüdür. Çok daha ender görülen öbür sıtma türleri ise, Akdeniz ülkelerinde yaygın olan *P. malariae* sıtması ile yalnız Doğu Afrika'da görülen *P. ovale* sıtmasıdır. Ama aynı anda birden çok asalak türünün bulaştığı olgular da bilinmektedir. Ayrıca asalakların bölünmesi farklı günlerde olduğunda günlük ya da dört günlük nöbetler görülebilir.

Sıtma hastalarında nöbetler dışında, alyuvarların asalak tarafından yıkıma uğratılmasına bağlı kansızlık, vücudun yıkıma uğramış alyuvarlardan kurtulmasını sağlayan temel organ olan dalakın büyümesi, genel zayıflık hali ve bitkinlik de görülebilir. *Falciparum* sıtmasında asalağın yerleştiği alyuvarlar bir araya toplanma eğilimi gösterdiğinden küçük kan damarlarında tıkanmalara neden olabilirler. *Falciparum* sıtması ayrıca karasu humması gibi komplikasyonlara da yol açabilir.

Sıtma, boyanmış kan örneklerinin mikroskopta incelenmesi ve asalakların saptanmasıyla kolayca tanımlanabilen bir hastalıktır. Hastalığın tedavisi etkeninden çok önce bulunmuştu. Kınakına ağacının kabuğunun sıtma nöbetlerindeki ateşe iyi geldiği 1700'lerden beri bilinmekteydi ve II. Dünya Savaşı yıllarında birleşim yoluyla yeni ilaçlar geliştirilinceye değin de başlıca tedavi yöntemiymiş. Yeni geliştirilen bütün ilaçlar sıtma asalağını alyuvarların içinde yıkıma uğratan klorokin, pamakin, pirimetamin ve amadiakin gibi bileşiklerdir. İlk kullanıldıkları yıllarda klorokin ve öbür sıtma ilaçları başlamış nöbetleri durdurmakta, yeni nöbet gelişimini önlemekte ve hatta bazı olgularda vücudu bütünüyle asalaklardan temizlemekteydi. Ama 20. yüzyılın sonuna doğru bazı *vivax* ve *falciparum* türlerinin bu ilaçlara karşı direnç geliştirdiği ve tedavilerin etkisiz kaldığı görüldü. Sonuç olarak onyıllar boyunca giderek azalan sıtma sıklığı son yıllarda artma eğilimi göstermiştir.

Sıtmadan korunmanın temeli, anofel türü sıvrisineklerin üreme alanları olan bataklıkların kurutulması ve suyunun başka alanlara akıtılmasıdır. Aynı önlem durgun su yatağı olan bütün birikintilere uygulanmalıdır. Hastalığın görüldüğü bölgelerde DDT, dieldrin ve daha az zehirli öbür böcek öldürücü ilaçların etkili olduğu bilinir. Daha çok geceleri etkili olan bir başka önlem de pencerelere ağ ya da tel gerilmesi ve cibinlik kullanılmasıdır.

Sıtma dünyanın her yerinde, özellikle sıvrisineğin yayılması ve hastalığın yayılması için uygun iklim koşullarının yıl boyu sürdüğü tropik bölgelerde görülür ve en sık rastlanan bulaşıcı hastalıklardan biridir. 20. yüzyılın sonlarında dünyadaki yıllık olgu sayısının 250 milyon olduğu, her yıl bunların 2 milyonunun ölümle sonuçlandığı sanılmaktadır. Orta ve Güney Amerika, Afrika'nın kuzeyi ve orta bölümleri, bütün Akdeniz ülkeleri ve Ortadoğu'yla Asya'nın doğusunda bazı bölgelerde salgın oluşturmaksızın çok yaygın olarak görülür. Afrika ve Asya'nın güneyindeki bazı bölgelerde ise nüfusun tümünün hastalığı sürekli taşıdığı sanılmaktadır. Hastalık Orta Amerika ile Güney Amerika'nın kuzeyinde, Güney ve Güney-Doğu Asya ülkelerinde de giderek yayılmaktadır.

Türkiye'de sıtma. Sıtma eski çağlardan bu yana Anadolu'da görülmekteydi. 18. yüzyıl hekimlerinden Bursalı Ali Münşi 1732'de yazdığı *Risale-i Hassiyye-i Kınakına (Tuhfe-i Aliyye)* adlı yapıtında kınakanın tıbbi özelliklerini anlatır. 1856'da kurulan Cemil-

yet-i Tibbiye-i Şâhâne'de ve Mekteb-i Tıbbiye'de sıtmanın neden olduğu çeşitli sorunlar dönemin bilgileri ışığında ele alınmıştır.

Balkan Savaşı sırasında Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli bir bölümü sıtmadan etkilendi. 1910'larda sıtmayla mücadele için hastalara kinin parasız dağıtılmaya başlandı. I. Dünya Savaşı sırasında orduda alınan önlemlerin yanı sıra 1917'de kininin elde edilmesi ve ucuza satılmasına ilişkin bir yasa çıkarıldıysa da salgınlar önlenemedi. Dört yıl boyunca sıtmaya yakalanan 412 bin erin 20 bini öldü; sağ kalanlar da taşıyıcı olarak geri döndüler.

Kurtuluş Savaşı'nda orduda sıtma vakaları artmaya başlayınca Sıtma Mücadele Komisyonu kuruldu. Komisyonun 1924'te sıhhiye ve muavenet-i içtimaiye vekili (sağlık ve sosyal yardım bakanı) Dr. Refik (Saydam) başkanlığında yaptığı toplantıda sıtmanın yoğun olduğu yerlerden başlamak ve her yıl genişletilmek üzere bir mücadele planı yapıldı. İstanbul'daki bakteriyolojihanede açılan bir kursta yetiştirilen personel 1925'te Ankara, Adana ve Aydın'da çalışmalara başladı. 1926'da "Etübbain Sıtma Enstitülerinde Staj Mecburiyeti Hakkında Kanun" ve "Sıtma Mücadelesi Kanunu" çıkarıldı. Bu alanda çalışmak üzere Almanya'dan gelen uzmanların önerisi üzerine 1928'de Adana'da kurulan sıtma enstitüsünde kurslar verildi.

1940'lı yıllara değin sıtma savaşı dalak ve kan muayenesiyle sıtmalı hastaların saptanması, tedavisi, bataklikların kurutulması ve sivrisineklerin ürettiği yerlerin denetim altına alınması temeline dayandı. II. Dünya Savaşı sırasında sıtmanın alevlenmesi ve yayılması üzerine gerekli önlemler alındı, DDT kullanımıyla vakalar azaltıldı. 1957'den sonra Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu (UNICEF) ile işbirliği sonucunda sıtmanın yok edilmesi amaçlandı. Bu çalışmalar sonunda çok azalan sıtma 1970'ten sonra yeniden artmaya başladı.

sıtma sivrisineği bak. anofel

sıtmaşagacı bak. okaliptüs

sıva, mimarlıkta yapıların duvar, tavan vb yüzeylerini kaplamak için plastik kıvamdayken kullanılan, kuruyunca sertleşen karışım.

Çeşitli arkeolojik kazılarda ele geçen kamılardan eski insanların kumuş ya da ince dallardan yaptıkları barınakları çamurla sıvadıkları, böylece zararlı böceklerle ve kötü hava koşullarına karşı daha dayanıklı yapılar geliştirdikleri anlaşılmaktadır. Çamurun yerini zamanla daha iyi ve güzel görünümlü malzemeler almıştır. Günümüze ulaşan en eski sıvalar arasında, nitelik açısından bugünkülerden aşağı kalmayan örnekler vardır. Mısır piramitlerinde, en azından 4 bin yıl önce yapılmış olmasına karşın hâlâ sertliğini ve dayanıklılığını koruyan sıvalı yüzeyler bulunmuştur. Üstelik o dönemin sıvacılarının başlıca aletleri de bugünkülere benzemektedir. Eski Yunan mimarlığının çok erken dönemlerinde (örn. Mykenai'de) yüksek nitelikli, beyaz renkli bir kireç sıva kullanılmıştı. İÖ 5. yüzyıla gelmeden sıvacılık yüksek bir düzeye ulaşmış; tapınakların dış ve iç cephelerinde çoğu zaman sıvayla kaplanıyordu. Sıva bazen mermer yapıların cephelerinde bile kullanılıyordu. İç duvarların sıvayla kaplanması da dekoratif resimler için çok uygun bir zemin sağlıyordu. Bassae'de İÖ 450-420 dolaylarında sarı kireçtaşından yapılmış olan Apol-

lon Tapınağı, Eski Yunanlıların sıva üstüne duvar resmi yapmadaki ustalık ve yeteneklerini sergileyen iyi bir örnektir.

İngiltere'de VIII. Henry, I. Elizabeth ve I. James dönemlerine ait bezemeli alçı tavanlar hâlâ hayranlık uyandırmaktadır. Sanatsal anlatıma bir zemin sağlayan sıva uygulaması, 19. yüzyılda sanayi ürünü malzemelerin çoğalmasıyla yavaş yavaş yaygınlığını yitirdi. Bundan sonra sıva genelde bir iç duvar ve tavan, seyrek olarak da dış cephe kaplaması olarak kullanıldı. Gerçekte temizlik ve sağlık açısından çok uygun bir kaplama olduğu gibi, yangında ateşin yayılmasını geciktirme özelliği de vardır.

Günümüzde sıvalar içerdikleri malzemelere ve kullanıma biçim ve amaçlarına göre ayrılır. Çimento sıva: 300-400 doz (1 m²'te 300-400 kg) çimento, ince kum ve suyla hazırlanır. Kireç sıva: Bekletilmiş yağlı kireç ya da hazır toz kireç, ince kum ve suyla yapılır. Alçı sıva: Alçı, ince kum ve suyla yapılır ve çok düzgün olması istenen yüzeylerde kullanılır. Bazen içine kireç de katılır. Mermer sıva: Çimento sıvaya mermer tozu ve boya karıştırılarak hazırlanır; iyice sertleştikten sonra yüzeyi perdahlanır. Mozaik ya da yapma taş (plyer artifisiyel) sıva: Çimento harcına ince doğal taş plirinci, mermer tozu ve boya katılarak hazırlanır. Sertleştikten sonra sıvalı yüzey taraklanır ya da mırçlanır. Kaba sıva: Kaba kumla yapılır ve duvar yüzeyine ilk kat olarak vurulur. İnce sıva: İnce kumla yapılarak kaba sıva üstüne son kat olarak vurulur. Serpme ya da püskürtme sıva: Çimento, kireç, mermer tozu ve suyla hazırlanır ve dış cephelerde önceden yapılmış düzgün bir sıva katı üstüne özel bir aletle püskürtülerek uygulanır. Rablç (Rabitz) sıva: Metal telli kaplanmış boşluklu yüzeyler üstüne üç kat halinde uygulanır.

sıvacıkuşu, *Passeriformes* (ötücükuşlar) takımının *Sittidae* familyasının *Sitta* cinsini oluşturan 22 dolayında kuş türünün ortak adı. Kısa kuyruklu, kısa boyunlu ve iri başlı bu küçük kuşlar ağaç gövdelerine ya da kayalara tırmanarak başlıca besinleri olan

Bayağı sıvacıkuşu (*Sitta europaea*)
Bruce Coleman Ltd

böcekleri ararlar. Kuyruklarından destek almadan yalnız ayakları ve güçlü tırnaklarıyla sıkıca tutundukları ağaç gövdelerinde, genellikle başları aşağı gelecek biçimde hareket etmeleri dikkat çeker.

Sıvacıkuşları böceklerin yanı sıra tohumları da yer ve bazen kışın yemek için tohum biriktirir. Genellikle ağaç oyuklarına yaptıkları yuvalarını ot ya da tüyle döşerler. Eskidünya'da yaşayan türler yuva girişini çamurla sıvayarak kısmen örterken bu ilginç davranış Yenidünya'da yaşayan türler arasında görülmez. Yalnız Kuzey Amerika'nın kuzey kesimlerinde yaşayan Kanada sıvacıkuşu (*S. canadensis*) yuva deliğinin çevresini çamsakızıyla sıvar.

Çoğu sıvacıkuşunun üst bölümleri mavimsi, alt bölümleri beyaz ya da kırmızımsı,

tepesi ya da ince bir bant halinde başının yanları siyahtır.

Sıvas bak. Sıvas

sıvı, maddenin üç temel halinden biri. Gaz hali ile kristal yapıdaki katı hal arasındadır.

Katılarda moleküllerarası çekim (kohezyon) kuvveti güçlü olduğundan potansiyel enerji düşüktür, bu da moleküllerin düzenli desenler halinde birbirlerine bağlanmasına neden olur. Buna karşılık gazlarda kohezyon kuvveti zayıf, potansiyel enerji yüksektir, bu da moleküllerin rasgele dağılımına ve serbestçe hareket etmelerine yol açar. Potansiyel enerjileri ve kohezyon kuvvetleri gazlar ile katılardakilerin arasında yer alan sıvılar ise, ne kristal yapı bir katının düzenliliğini, ne de bir gazın rasgeleliğini gösterir. Sıvı molekülleri bulundukları kabın içinde istedikleri gibi hareket edemez, ancak birkaç moleköl çapındaki bir boyutta yer değiştirebilirler.

Gaz, sıvı ve katı hal arasındaki kesin ayrım yalnızca molekülleri az sayıda atomdan oluşan maddeler için geçerlidir. Moleküllerindeki atom sayısı 20'nin üzerinde olan bir sıvı çoğunlukla gerçek erime noktasının altına kadar soğutulabilir ve çoğu mekanik özellikleri bir katıinki gibi olan, ama molekülleri belirli bir desen oluşturacak biçimde dizilmemiş camsı bir madde oluşturur. Moleküldaki atomların sayısı yaklaşık 100-200'ü aştuğunda ise, bir maddenin katı, sıvı ve gaz halinden söz etmenin yararı yoktur. Bu tür maddeler düşük sıcaklıklarda çoğunlukla camsı ya da biçimsiz (amorf) katılardır; sıcaklık arttıkça katılaşan azalan bu tür maddelerin sabit bir erime noktası yoktur. Bunların ancak bazıları gerçek sıvı oluşturabilir. Bu tür büyük moleküllü maddeler gaz haline geçemez çünkü sıvının buharlaşması için gerekli olan sıcaklığa ulaşmadan önce kimyasal olarak bozunurlar. Nylon ve kauçuk gibi çok büyük moleküllü yapay ve doğal polimerler bu davranışı gösterir. Bu nedenle normal sıvılar için geliştirilen kuramlar, basit moleküllü maddelerin davranışını açıklayan kuramlardır.

Sıvı hal, maddenin öbür halleri gibi, ancak kinetik moleköl kuramının geliştirilmesiyle tam olarak anlaşılmıştır. Bu kurama göre madde sabit hızla hareket eden parçacıklardan oluşur ve bu hareket ısı enerjiden kaynaklanır. Parçacığın ısı enerjisi arttıkça hareket hızı da artar.

Çok genel bir tanımla parçacıklar moleköl, atom, iyon ya da elektronlar olabilir. Bir gazdaki parçacıklar aralarında etkileşim olmayacak derecede birbirlerinden uzaktır ve hızlı hareket ederler. Düz bir çizgi üstünde hareket eden parçacıkların birbiriyle çarpışması sonucunda enerji yok olmaz, ama parçacıklar arasında enerji alışverişi olabilir. Bir gaz soğutulduğunda parçacıklar daha yavaş hareket eder ve birbirlerinden uzaklaşamayacak derecede yavaş hareket edenler, azalan kinetik enerjili yenen bir çekim kuvveti nedeniyle birbirine yapışır. Her parçacık sıvı hale geçerken sıvılaşma gizli ısı olarak bilinen bir ısı açığa çıkarır, ama sıcaklık yoğunlaşma noktasında kaldığı sürece sıvı içindeki bütün parçacıklar aynı hızla hareket ederler. Bir sıvı içinde parçacıkların birbirine çarpma hareket edebileceği yol moleköl çapları kadardır. Sıvı soğutulduğunda parçacıklar daha da yavaş hareket etmeye başlar ve donma noktasına gelindiğinde moleküller arası çekim enerjisi sıvının donarak katı hale geçebileceği kadar yüksek bir yoğunluk oluşturur. Sıcaklık donma noktasında kaldığı sürece parçacıklar aynı hızla titreşirler ve donma süresince erime gizli ısıları açığa

çıkarılır. Katı ısıtıldığında, parçacıklar, sıvı halde birbirlerinden etkilenmeyecek ölçüde uzaklaşacakları yeterli erime ısısına ulaşırlar. Isıtma sürdürüldüğünde buharlaşma ısısına ulaşan sıvı haldeki parçacıklar gaz haline geçerler. Maddenin bir halden öbürüne geçişini açıklayan bu çok basitleştirilmiş görüş birçok karmaşık etkeni göz önüne almaz. Örneğin bir katı, sıvı ya da gazdaki hiçbir parçacık aynı hızda olamayacağı gibi, bir katıdaki bazı parçacıklar gaz haline geçebilecek bütün enerjiye sahip olabilirler ya da bir gazdaki bazı parçacıklar kısa bir süre için hareketsiz kalabilirler. Hareketin rasgele olduğu gerçeğiyle birlikte parçacıkların ortalama bir kinetik enerjisi olduğu düşünülmelidir. Bir sıvı ile gazın ya da bir sıvı ile katının arayüzeyinde her zaman parçacık değişimi olur. Yavaş hareket eden gaz molekülleri sıvı yüzeyinde yoğunlaşırken, hızlı hareket eden sıvı molekülleri gaz haline geçebilirler. Kapalı bir sistemde her iki yöndeki değişim sayısının aynı olduğu bir denge durumuna ulaşılır. Sıvı haldeki katı parçacıkların kinetik enerjisi yalnızca istatistiksel terimlerle tanımlanabildiğinden, sıvı halin tartışılması gaz haldeki gibi olasılık fonksiyonlarıyla yapılır.

Sıvıları katılardan ve gazlardan ayıran bir başka özellik de, sıvıların çok küçük bir kayma geriliminin etkisi altında akabilmesidir. Ayrıca, kendi buharlarıyla ya da havayla temas eden sıvılar (karşı koyan dış bir kuvvet bulunmadığında) arayüzey alanının en küçük olacağı belirli bir yüzey gerilimine sahip olurlar. Yerçekimi ve başka kuvvetlerin etkisi altında olmayan bir sıvı kütesinin en kararlı biçimi küreseldir. Bir sıvı ile bir katının ya da kendisiyle karışmayan bir başka sıvının arasındaki yüzeylerin de, sıvının öbür madde üzerinde dağılıp dağılmayacağını belirleyen özgün arayüzey gerilimleri vardır. Sıvıların elektrik özelliklerini yüklü parçacıkların yoğunluğu belirler. Sıvı metallerin, erimiş tuzların ve iyonlaşmış çözücülerdeki tuz çözeltilerinin dışındaki sıvıların elektriksel iletkenliği düşüktür. Erimiş tuzlarda ve tuz çözeltilerinde akımın tuz iyonları tarafından taşınmasına karşılık, sıvı metallerde akım elektronlar tarafından taşınır.

sıvı asıltı bak. emülsiyon

sıvı damlacığı modeli bak. çekirdeğin sıvı damlacığı modeli

sıvı kristal, sıvı gibi akan, ama kristallere özgü düzenli yapısının bir bölümünü koruyan madde. Bazı organik maddeler ısıtıldıklarında doğrudan erimezler, ama katı kristal hallerini yitirerek bir sıvı kristal (mezomorfik) hale döndürülür. Daha da ısıtıldıklarında gerçek (izotropik) sıvı halin gerçekleştiği bir sıcaklığa ulaşılır. Sıvı kristal hal, hem kristallerin, hem de sıvıların bazı özelliklerini taşır, ama genel olarak tümüyle kendine özgü özelliklere sahiptir.

Sıvı kristal hale yol açan moleküllerarası kuvvetler çok zayıf olduğundan, bu haldeki maddelerin yapısı mekanik gerilmelerden, elektromagnetik alanlardan, ısıdan ve kimyasal çevreden çok kolay etkilenir. Başlıca üç tip sıvı kristal hal belirlenmiştir: smektik, nematik ve kolestrik.

Smektik sıvı kristaller, puro biçimli moleküllerden oluşan düz katmanlar halindedir; moleküllerin uzun eksenleri katman düzlemine dik olarak yönelmiştir. Her katman bir ya da iki molekül kalınlığındadır; her katmandaki moleküllerin konumu, maddeye bağlı olarak düzenli ya da düzensiz olabilir. Katmanlar birbirlerinin üzerinden serbestçe akar; ama her katmandaki mole-

küller yönelimlerini korur ve katmanlar arasında hareket etmezler.

Nematik sıvı kristallerde de moleküllerin uzun eksenleri birbirine paraleldir, ama katmanlar halinde ayrılmamışlardır ve kutu içindeki kürdanlar gibi, her yönde serbestçe hareket etmekle birlikte yönelimlerini korurlar. Nematik maddelere elektrik alanlarının ve magnetik alanların etkisiyle yönelim kazandırılabilir; böylece, örneğin saydam bir madde saydamsız hale getirilebilir. Nematik maddelerin bu özelliğinden teknolojiye yararlanılır.

Kolestrik sıvı kristaller, her biri bir molekül kalınlığındaki ince katmanlar halindedir; her katmandaki moleküller, uzun eksenleri katman düzleminde olacak biçimde ve birbirine paralel halde yönelmişlerdir (iki boyutlu nematik yapıda olduğu gibi). Kolestrik maddelerin olağandışı optik özelliklerinden biri, çembersel dikroizmdir; bu özelliğe sahip maddelerde ışık demeti, bir dalgaboyu çembersel kutuplanmaya uğrarken öbür dalgaboyları yansıyacak biçimde ayrılır. Bunun sonucunda, kolestrik bir sıvı kristalin üzerine beyaz ışık düştüğünde, yansıyan ışık sıcaklığa ve gelen ışık demetinin açısına bağlı olarak yarıdöner bir renk kazanır. Kolestrik maddelerin bu özelliğinden, deri gibi yüzeylerin sıcaklığının belirlenmesinde yararlanılır.

sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG), depolanma ve taşıma amacıyla sıvılaştırılmış doğal gaz (temel olarak metan). 1 m³ sıvılaştırılmış doğal gaz, atmosfer basıncı altındaki 600 m³ gazı eşdeğerdir ve tankerlerle kolayca taşınabilir. Doğal gazın -160°C'ye soğutulmasıyla elde edilen sıvı gaz, çift duvarlı, özel yalıtımlı tanklarda düşük sıcaklık ve atmosfer basıncında ya da bundan biraz daha yüksek bir basınçta depolanır. Sıcaklığın artırılmasıyla yeniden gaz haline geçer.

Sıvılaştırılmış doğal gazın bileşimi gazinkiyile aynı olduğundan çok büyük miktarda gaz kullanılan işlerde sıvılaştırılmış petrol gazından ve öbür sıvılaştırılmış gazlardan daha uygundur. Bu nedenle ve doğal gaz gereksinim gittikçe arttığından sıvılaştırılmış doğal gaz üretimi yaygınlaşmıştır. Ayrıca üretim teknolojisi, daha önce dünyanın uzak bölgelerinden çıkan ve ticari olarak kullanılmadığından boşa yakılan doğal gazdan yararlanmayı olanaklı kılmıştır. Cezayir, Borneo ve Endonezya'da çıkarılan doğal gaz özel tankerlerle Avrupa, Japonya ve ABD'ye taşınmaktadır.

sıvılaştırılmış petrol gazı (LPG), uçucu hidrokarbon bileşikler olan propen, propan, bütan ve bütanın sıvı haldeki karışımlarının ortak adı. İlk olarak 1860'ta, taşınabilen bir yakıt kaynağı olarak kullanılan sıvılaştırılmış petrol gazının evlerde ve sanayide kullanım amacıyla üretimi gün geçtikçe artmıştır. Sanayide kullanılan LPG, etan ve etilenin yanı sıra güvenlik bakımından kokulu bir uçucu merkaptan da içerebilir.

Sıvılaştırılmış petrol gazı yaşı doğal gazdan (yoğunlaşan ağır petrol ürünleri içeren gaz) soğurma yoluyla elde edilir. Kaynama noktası düşük olan bu ürün önce damıtılarak hafif olan ürünler uzaklaştırılır, daha sonra hidrojen sülfür, karbon dioksit ve suyu gidermek için işlemden geçirilir. Elde edilen son ürün boru hatlarıyla ya da denizlerde özel tankerlerle taşınır.

Evlerde kullanılan LPG silindirik biçimli tüplerde piyasaya sürülür; bunların basıncı oldukça düşüktür. Üretilen LPG'nin büyük bölümü merkez ısıtma sistemlerinde, ayrıca kimya tesislerinde hammadde olarak kullanılır. LPG'den motor yakıtı olarak da yararlanılır. *Karg.* sıvılaştırılmış doğal gaz.

sıyırma tepkimesi, nükleer fizikte, bir çekirdeğin parçacıklarla dövülmesi sırasında çekirdeğin, döven parçacıklardan bir bölümünü soğurması biçiminde gerçekleşen tepkime. Soğurulmayan parçacıklar, Coulomb etkileşimi nedeniyle izlemekte oldukları hiperbolik yörünge üzerinde yollarına devam ederler. Bir alüminyum-27 çekirdeği ile bir döteron (bir proton ile bir nötrondan oluşan ağır hidrojen çekirdeği) arasında gerçekleşen ve (*d, p*) sıyırma tepkimesi olarak adlandırılan süreç bu tür tepkimeye örnek verilebilir. Bu tepkimede döteron alüminyum-27 çekirdeğini sıyırarak geçer; alüminyum çekirdeği nötronu soğurarak alüminyum-28 çekirdeğine dönüşür, proton ise yoluna devam eder.

sızıcı, sesbilgisinde, ses yolunun çok az açılmasıyla oluşan ünsüz. Bazı uzmanlar sızıcı terimini sürtüşmelerin(*) eşanlamlısı olarak kullanır. Başkaları ise sızıcıları, sürtüşmeli ünsüzlerin, sürtüşmenin daha az duyulduğu türü olarak ele alır.

sızma, askerlikte, çok iyi savunulan düşman mevzilerini ele geçirmek yerine, tek tek kişilerin ve küçük grupların düşman hatlarını birden çok noktada gizlice aşma taktiği. Alman kuvvetleri tarafından I. Dünya Savaşı'nda başarıyla kullanılmıştır. Sızma, düşman savunmasındaki duyarlı noktaları arayan piyade-topçu takımlarının hızlı ileri hareketini içerir. Bu sayede ilerleyen birlikler, düşmanın güçlü mevzilerine yanlardan ve geriden saldırma olanağını bulurlar. Asıl kuvvetlerin cepheden taarruzlarına bağlı olarak bu taktik, sırası geldiğinde ele geçirilebilecek tecrit edilmiş direnç cepleri oluşturur.

sızma, EFOZYON olarak da bilinir, gazların delikten yayınması. Genel yayınım (gazların, iç basınçlarının etkisiyle genişmesi) kuramına göre yayınım hızı yayınan parçacığın kütleyle ters orantılıdır; yani, daha ağır bir parçacık daha yavaş yayınır. Gazların delikten dışarı sızmasından yararlanılarak iki gazın molekül ağırlıklarının oranı ölçülebilir. Örneğin, iki maddenin sızma hızları (*R*₁ ve *R*₂), molekül ağırlıklarının (*M*₁ ve *M*₂) kareköküyle ters orantılıdır ve diğer değişkenler sabit olmak koşuluyla sayısal olarak $R_1/R_2 = \sqrt{M_2/M_1}$ biçiminde ifade edilebilir. Kütle spektrometresinde moleküllerin iyon odasına giriş ve çıkış hızları ölçülür; böylece karışımlar molekül ağırlıkları bakımından çözümlenebilir.

Sızran, Rusya Federasyonu'nun batı kesimindeki Samara (eskiden Kuybışev) yönetim biriminde (*oblast*) kent. Volga ile Sızran ırmaklarının birleştiği noktada yer alır. 1683'te Sızran savunma hattının doğu ucunda müstahkem mevki olarak kurulmuştur. Önemli bir ırmak limanı ve Volga-Ural petrol alanının batıdaki başlıca merkezidir. Ana sanayi dalları, petrol artımanının yanı sıra kimyasal madde, cam eşya, kereste ve gıda maddeleri üretimidir. Nüfus (1991 tah.) 174.900.

Si Shu (Çince "Dört Kitap"), Wade-Giles yazımında ssu shu, Çin'de 1313-1905 arasında devlet memurluğu sınavlarında temel alınan ve Konfüçyüsçüğe giriş olarak okutulan dört eski Konfüçyüsçü metin. Öğrenimin sonraki aşamasında daha kapsamlı ve zor olan *Wu Jing* (Beş Klasik) okutulur.

Si Shu'yu oluşturan metinlerin 1190'da Yeni-Konfüçyüsçü filozof Zhu Xi'nin yo-

rumlarıyla topluca yayımlanması Çin'de Konfüçyüsçülüğün yeniden canlanmasında etkili oldu. 1415'ten sonra devlet memurluğu sınavlarında *Si Shu* metinleri kadar Zhu ve benzer düşüncedekilerin yorumlarını bilmek de büyük önem kazandı.

Yorumlarıyla birlikte bile *Si Shu* görece küçük bir kitaptır; ayrıca dört bölüm tutarlı bir düzen içinde sunulmamıştır. *Da Xue*(*) adlı ilk metin insancıl yönetim ile yöneticilerin kişisel dürüstlükleri arasında köprü kurar. *Zhong Yong*(*) adlı ikinci metin birinciden biraz daha uzun ve öteki üç metinden daha soyuttur; Cennet'in Yolu, hareket, tinsel varlıklar ve dinsel kurbanlar gibi konuları ele alır. Beş Klasik'ten biri olan *Li Ji*'den(*) doğrudan alıntı niteliğindeki bu ilk iki metnin her biri için Zhu Xi bir önsöz yazmıştır. *Lun yu*(*) adlı üçüncü metin müritleri, özellikle de Zengsi tarafından doğrudan Konfüçyüs'ten (İÖ 551-479) aktarıldığı söylenen deyişleri kapsar ve Konfüçyüs'ün öğretilerine ilişkin en güvenilir kaynak sayılır. Kitabın son ve en uzun metni *Mengzi*'daysa(*) Konfüçyüsçü bilgele- rin en saygını olan Mengzi'nin (İÖ 371-289) görüşleri yer alır.

Si Suriyawong, Somdet Chao Phraya, asıl adı CHUANG BUNNAG (d. 23 Aralık 1808 - ö. 19 Ocak 1883, Rat Buri, Siyam [bugün Tayland]), Kral Mongkut döneminde başkanlık, Kral Chulalongkorn'un çocukluk döneminde naiplik yapmış Siyamlı devlet adamı. Ülkede modernleşme ve bağımsızlaşma çabalarının görüldüğü önemli bir dönemde görev yapmıştır.

1605'te İran'dan göç etmiş ve o tarihten başlayarak Siyam sarayında önemli görevler üstlenmiş bir ailedendi. Babası Dit Bunnag, III. Rama döneminde *kalahom* (savaş ve güney eyaletleri) ve *phrakhleng* (malîye ve dışişleri) bakanlıklarını birlikte üstlenmişti. 1840'larda sarayda genç bir subay olan Suriyawong, modernleşme yanlısı Prens Mongkut'la iyi ilişkiler geliştirdi; babasıyla birlikte Mongkut'un tahta çıkmasını sağladı (1851). Ardından babasının yerine *kalahom* oldu; kardeşi Khan da *phrakhleng*'liğe getirildi. Suriyawong, 1855'ten başlayarak, Siyam'ın Batı'ya açılmasını sağlayan antlaşmalarda önemli rol oynadı. Mongkut dönemi boyunca en etkili saray görevlisi oldu ve hükümet işlerini yönlendirdi. Mongkut'un ölümü üzerine, Kral Chulalongkorn'un naipliğini üstlendi (1868-73). Kral kendi başına hüküm sürmeye başladıktan sonra, Suriyawong Batı'ya yeteri kadar yanaşıldığını ve daha fazla reformun gereksiz olduğunu savundu; ölümüne değin reformları engelledi.

Si Votha, **Si VATTHA** olarak da yazılır (d. 1841, Kamboçya - ö. 2 Şubat 1892, Laos-Kamboçya sınırı), Fransızların Çinhindi'ne egemen olmaya başladığı dönemde, ülkesinin bağımsızlığı ve tahtı için savaşmış Kamboçyalı prens.

Kral Duong'un oğluydu. Babasının ölümü (1860) üzerine üvey ağabeyi Norodom tahta çıkınca, başkent Oudong'u ele geçirerek Norodom'u batıdaki Bătdămbāng'a kadar sürdü. Ama sonunda geri çekilmek zorunda kaldı. Norodom Fransızların desteğiyle tahta döndü ve 1863'te ülke Fransız protektora yönetimine girdi. Yeni başkent Phnom Penh'e karşı 1876'da saldırıya geçen Si Votha Fransız kuvvetlerince geri püskürtüldü ve Laos'ta inzivaya çekildi. Fransızların önerdiği bir antlaşmanın Kamboçya'da hoşnutsuzluk yaratmasından yararlanarak 1885'te giriştiği ikinci saldırının da boşa

çıkmasından sonra, Laos sınırındaki bir dağda çok güç koşullar altında yaşamaya başladı. 1888'de ziyaretine giden Fransız bilgin Jacques Taupin, Fransızlarla anlaşarak rahat bir yaşama kavuşması için onu ikna etmeye çalıştı. Si Votha bu konuda bir karara varamadan dört yıl sonra öldü.

Slacın Buzulu, dünyanın en uzun dağ buzullarından biri. Hindistan-Pakistan sınırı yakınlarında, Keşmir'deki Karakurum Dağlarında yer alır; kuzey-kuzeybatıdan güney-güneydoğuya doğru 70 km boyunca uzanır. Bir dizi hızlı akan yüzey akıntısıyla en az 12 orta buztaşıdan oluşur. Buzul, İndus Irmağı sisteminin bir bölümünü oluşturan Shyok Irmağının bir kolu olan 87,5 km uzunluğundaki Nubra Irmağının kaynağıdır.

Sialidae, *Megaloptera* takımından böcek familyası. Uzun ipliksi duyargaları, geniş ve zarsı iki çift kanadı olan bu familya üyelerinin ön kanat uzunluğu 20-50 mm, vücut

Sialidae familyasından bir örnek
N. A. Callow-EB Inc.

uzunluğu 15-30 mm'dir. Erişkinler iyi uçamaz ve genellikle su kıyılarında dolaşırlar. Akarsularda, göllerde ve su birikintilerinde yaşayan larvaların ısıncı ağız parçaları vardır. Dipteki küçük böcekleri yiyen bu larvalar karın bölümlerindeki 7-8 çift ipliksi uzantı halinde olan solungaçlarıyla solurlar. *Sialidae* üyeleri pupa evresini toprakta ve yosunlar arasında geçirir. Yaşam çevrimleri ise bir yılda tamamlanır.

Sialkot, Pakistan'ın Pencap eyaletinde, Lahor iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Alk Irmağının hemen kuzeyinde, Cemu Tepelerinin güneyinde yer alan kent, demiryoluyla Vezirabad ve Cemu'ya, karayoluyla da Lahor ve Guccranvala'ya bağlanır. Eskiden Şam kakması eşya ve kâğıt üretimiyle ünlenmiş olan kentte, günümüzde un ve çırçır fabrikalarının yanı sıra spor malzemesi üreten tesisler gelişmiştir. Hint destanı *Mahabharata*'nın kahramanı Pandavaların soyundan gelen Raca Sala'nın kurduğu söylenen kent, sonradan II. Çandra Gupta (Vikramaditya) döneminde Raca Salivahna tarafından yeniden inşa edilmiştir. Hint-Yunan kralı Menandros (ü. İÖ 2. yy) ile Huria kralı Mihirakula'nın (ö. İS 540), merkezleri olan eski Şakala'yı (Sagol) burada kurdukları sanılmaktadır. Çevresinde birçok küçük yerleşmenin geliştiği kent 1867'de belediye oldu. Kentte iki kütüphane ve birçok hastanenin yanı sıra Pencap Üniversitesi'ne bağlı yüksekokullar bulunur. Şair ve düşünür Muhammed İkbal'in doğum yeri olan kentte, başta ilk Sih gurusu Nanak'ın olmak üzere çok sayıda tapınak vardır.

Yüzölçümü 5.354 km² olan ilçe, Ravi ve Çenab vadileri arasında, güneydoğu-kuzeybatı doğrultusunda uzanır. İlçenin kuzey kesimi çok verimlidir; daha az verimli olan güney kesimi ise Yukarı Çenab Kanalı ile sulanır. Ekilebilir alanların yaklaşık onda dokuzunda tarım yapılmaktadır. Başlıca ürünler buğday, arpa, pirinç, mısır ve şeker kamışıdır. Nüfus (1991) kent, 302.009; (1981 geç.) ilçe, 2.706.000.

Šiauliai, Almanca SCHAULEN, Litvanya'da kent. Geçmişi 13. yüzyıla değin iner. Litvanyalılar ile Frates Militiae Christi tarihi arasındaki büyük bir çarpışmaya (1236) sahne olan "Saule" kentinin burası olduğu sanılır. 18. yüzyılda bir dokumacılık merkezi olan kentte, 19. yüzyılda deri sanayisi de gelişmeye başladı. I. ve II. Dünya savaşlarında ağır hasar gördüyse de, yeniden bir sanayi merkezi olarak öne çıktı. Deri ve ayakkabı sanayilerinin yanı sıra metal işleme, hassas ölçü aletleri yapımı, gıda ve mobilya sanayileri vardır. Bir politeknik enstitüsüyle öğretmen ve tıp okulunu barındırır. Nüfus (1991 tah.) 149.000.

Sibasa, Güney Afrika'da, Transvaal'in kuzey kesimindeki Venda adlı Siyah yurtluğunun eski başkenti. Uluslararası planda resmen tanınmayan Venda Cumhuriyeti'nin başkenti Thohoyandou'nun hemen kuzeydoğusunda, Luvuvhu Irmağının 7 km kuzeyinde yer alır. Louis Trichardt ile Kruger Ulusal Parkı arasındaki anayol üzerindedir. Günümüzde bir sanayi bölgesine dönüşmüştür. Bir fırın ve kaynak atölyesinin yanı sıra tuğla, giyecek, döşeme ve mobilya fabrikalarıyla bir bıçkhane ve otomotiv atölyesi vardır. Güney Afrika Madenler Odası için işçi toplayan Afrika İstihdam Bürosu'nun bir şubesini ve bir teknik enstitüyü barındırır. Yakınlarında Venda kral ailesinin mezarlığı yer alır.

Sibbald, Sir Robert (d. 15 Nisan 1641, Edinburgh - ö. Ağustos 1722, Edinburgh, İskoçya), İskoç hekim ve eskiçağ araştırmacısı. 18. yüzyılda Avrupa'daki belli başlı tıp araştırma merkezlerinden biri haline gelen Edinburgh Üniversitesi'nin ilk tıp profesörü olmuştur.

Edinburgh Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1661'de Leyden'da tıp doktoru unvanını aldı. Daha sonra gittiği Paris ve Angers'te doktora çalışmasını tamamladı (1662). Ardından Edinburgh'a yerleşip hekim olarak çalışmaya başladı. 1667'de Sir Andrew Balfour ile birlikte, ilaç olarak kullanılacak otları yetiştirmek üzere bir botanik bahçesi kurdu. 1681'de Edinburgh'da Kraliyet Hekimler Birliği'nin kurulmasında öncü rol oynadı ve 1684'te kurumun başkanlığına seçildi. Ertesi yıl üniversitede profesörlüğe atandı. 1682'de II. Charles'ın, 1685'te de II. James'ın hekimliğine getirildi.

1682'de İskoçya kraliyet coğrafyacısı olarak atanmış Sibbald, topladığı coğrafi ve istatistiksel verileri yayımlanan çeşitli yapıtlarında kullandı. Ayrıca, birçok Latince olmak üzere pek çok tıbbi ve bilimsel inceleme yazdı.

Sibellius, Jean, asıl adı JOHAN JULIUS CHRISTIAN SIBELIUS (d. 8 Aralık 1865, Hämeenlinna - ö. 20 Eylül 1957, Järvenpää, Finlandiya).

Sibellius, Yousuf Karah'in bir fotoğrafı, 1949
Karah-Woodin Camp and Associates

ya), Fin besteci. İskandinavya'nın en ünlü bestecisidir.

Fin Öğretmen Okulu'nda öğrenim gördü. Bu, Rus Çarlığı yönetimindeki Finlandiya'da Finçe eğitim yapan ilk okuldu. Sibelius burada Fin edebiyatı ile, özellikle de sonraki yıllarda onun için sürekli bir esin kaynağı olan mitolojik Fin destanı *Kalevala* ile tanıştı. (*Pohjola'nın Kızı* ve *Luonnotar* gibi senfonik şiirlerinin birçoğu *Kalevala* kaynaklıdır.)

Hukuk eğitimini yanında bırakarak Martin Wegelius'un rehberliğinde pek çok oda müziği yapıtı ve çalgı müziği besteledi. Yirmi beş yaşında çalışmalarını Berlin ve Viyana'da sürdürmek üzere Finlandiya'dan ayrıldı. Buradaki öğretmenleri arasında besteci Robert Fuchs ile Karl Goldmark vardı.

Finlandiya'ya dönüşünde ilk büyük orkestra yapıtı olan *Kullervo Senfonisi* (1892) belli bir başarı kazandı. Bu ve bunu izleyen *En Saga* (1892), *Karelia* (1893) müziği ve *Dört Efsane* gibi yapıtlarla Finlandiya'nın önde gelen bestecisi durumuna geldi. *Mi Minör Birinci Senfoni*'sinin (1899) yayımlanmasından önce Fin Senatosu ona küçük bir aylık bağlanmasını kabul etmişti (1897). 1899'da yazdığı *Finlandiya* adlı senfonik şiirini 1900'de bir kez daha gözden geçirdi.

20. yüzyılın ilk 10 yılında Sibelius'un ünü bütün Avrupa'ya yayıldı. Helsinki'de öğrenciliği sırasında arkadaş olduğu piyanist-besteci Ferruccio Busoni, *Re Majör İkinci Senfoni*'sinin Berlin konserini yönetti (1901). İngiliz besteci Granville Bantock da ona *Do Majör Üçüncü Senfoni*'yi (1907) ismarladı. Bu yapıtıyla Sibelius, *İkinci Senfoni*'sinin ve *Re Majör Keman Konçertosu*'nun ulusal romantizmine sırt çevirerek *En Saga* ile *La Majör Dördüncü Senfoni*'nin daha araştırmacı ve ödün vermeyen anlatım tarzına yöneldi. I. Dünya Savaşı'ndan sonra en büyük yapıtları olan son üç senfonisi (*Mi Majör Beşinci*, *Re Minör Alıncı* ve *Do Majör Yedinci*) ile *Tapiola*'yı (1925) yayımladı, ardından son yıllarının uzun suskunluk dönemine girdi. Sekizinci, hatta dokuzuncu bir senfoni daha yazdığı söylentilerinin aslı çıkmadı. Ölümünden sonra herhangi bir elyazması bulunmadı.

İskandinavya'nın doğası Sibelius'un başlıca esin kaynağı olmakla birlikte, o öncelikle bir doğa şairi olarak anımsanmaz. Hem senfonik şiirlerindeki hem de yedi senfonisindeki başarıyı biçime egemen oluşundan kaynaklanır. Üçüncü senfonisinin ilk bölümünde, Haydn'ın ya da Mozart'ın yapıtlarının ilk bölümlerinde rastlanan bir duruluk vardır. Öte yandan organik birlik ve mimari açısından bunlardan daha üstündür. Sibelius'un dehasının sırrı da bu organik gelişme yeteneğinde yatar.

Şibenik, İtalyanca SEBENICO, Hırvatistan'da liman kenti. Kırka (Krka) Irmağının Adriya Denizine dökülürken oluşturduğu halicin kıyısında yer alır. Zagreb'e demiryoluyla

Şibenik kentinden bir görünüm, tepede Sveta Ana Kalesi
Harrison Forman

bağlıdır ve bir gemi taşımacılığı merkezidir. Başlıca ihraç ürünleri boksit, kereste, yapı taşı, şarap ve alkollü içkilerdir. Kentte bir tersane, bir demir alaşımı tesisi ve Lozovac'ta bir alüminyum tesisi vardır. Kırka Çağlayanında elde edilen elektrik bir elektrokimya tesisinin elektrik gereksinimini karşılar. Yöre kıyılarında turizm önem taşır.

İlk kez 1066 tarihli kayıtlarda adının geçmesine karşın, kentin Slav göçmenlerce daha önce kurulduğu sanılır. 1167'de berat aldı ve 1412'ye değin Macaristan-Hırvatistan ile Venedik arasında çekişme konusu oldu. 1412'de Venediklilerin eline geçtikten sonra gelişti ve Osmanlıların saldırılarına karşın gitgide zenginleşti. 1797-1815 arasında Napoléon'un İlyria Eyaletleri'ne bağlı kaldıktan sonra Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun eline geçti. I. Dünya Savaşı'ndan sonra önce İtalya'ya (1918-21) ve daha sonra Yugoslavya'ya bağlandı.

Tarih boyunca bir kültür ve bilim merkezi olan Şibenik'te, Katolik Sveti Jakov Katedrali'nde (1431-1536) gotik ve Rönesans mimarlıklarının öğeleri bir arada bulunur. Kentin kapıları ve Rönesans döneminden kalma bir *loggia* ile birçok ev iyi korunmuş durumdur. Kuzeydeki Sveta Ana Kalesi (12-13. yy) kente egemendir. Nüfus (1981) belediye, 79.844.

sibernetik, GÖDÜMBİLİM olarak da bilinir, karmaşık sistemlere uygulanan denetim kuramı. Siberetik daha genel olarak, sistem davranışının t anındaki gerçek değeri (x_t) ile alması gereken değeri (ϕ_t) karşılaştıran bir gözleyici içeren sistemlerin modellerine ilişkin bir kuramdır. Bu gözleyici insan olabileceği gibi, elektronik ya da mekanik bir aygıt da olabilir. Gözlenen değere istenen değer arasındaki $e_t = x_t - \phi_t$ farkı hata olarak adlandırılır; hata, gerekli etkiyi sağlamak üzere denetleyiciye aktarılır; denetleyici gereken etkiyi (y) bir gecikme ile, $t+k$ anında sağlar. Denetim modelini betimleyen $y_{t+k} = f(e_t) = f(x_t - \phi_t)$ denklemi, denetim süreçlerini betimlemez; denetim süreci ancak $f(e_t)$ fonksiyonunun da belirlenmesiyle tam olarak ortaya konmuş olur.

Bir cismi tutmak için uzanan el ile tutulacak cisim arasındaki uzaklığı algılayan gözün yolladığı sinyalleri alarak denetim görevini yapan insan beyni, denetleyici işlevine örnek olarak verilebilir. Bu eylemin gerçekleşmesini sağlayan $f(e_t)$ denetim kuralının belirlenmesi ve bundan yararlanarak beyinden aldığı komutlarla çalışabilecek paypal kol ve bacakların yapımı, sibernetik alanındaki ilk çalışmaları oluşturmuştur.

Gözleyicinin denetleyiciye e_t hatasına ilişkin olarak gönderdiği bilgi, geribesleme (*feedback*) olarak adlandırılır. Evlerde kullanılan termostatlarda geribesleme işlevi, oda sıcaklığı belirli bir değerin altına düştüğünde ısıtma birimini çalıştıran, oda yeterince ısındığında da devreden çıkartan çift metal şeritli sıcaklık ölçme aygıtı aracılığıyla sağlarlar. Bu örnekte e_t niceliği, oda sıcaklığı ile ayarlanan sıcaklık arasındaki farktır ve sürekli olarak ölçülmektedir; ısıtma birimini devreye sokan ya da devreden çıkartan komut ise $f(e_t)$ fonksiyonunu oluşturur.

Gözleyiciden gelen bilgiye denetleyicinin gecikmeli olarak karşılık vermesi istenmeyen sonuçların ortaya çıkmasına yol açabilir. Örneğin, kavramak amacıyla cisme doğru uzanan el cismen ötesine geçebilir ya da ısıtma birimi oda sıcaklığını istenen değerin üzerine çıkarabilir. Gözleyiciden gelen bilgi sürekli ya da kesikli olabilir. Örnekler arasındaki süre (örnekleme aralı-

ğı) çok kısa olursa denetleyicinin tepkisi aşırıya gidebilir. Örneğin bir uçağın denetiminde, rotadan her sapma sürekli olarak düzeltilmeye çalışılırsa bu, uçağın düzensiz, zikzaklı bir yol izlemesine neden olur. Bu nedenlerle y_{t+k} ifadesindeki t ve k değerleri, sistem davranışının belirlenmesi açısından büyük önem taşır. İstenen biçimde çalışacak denetim sistemlerinin tasarımı örnekleme aralığının ve gecikmelerin etkileri göz önünde tutulmalıdır. Siberetik kuramında bu problem, özellikle karmaşık yapıların denetlenmesi söz konusu olduğunda, yaşamsal öneme sahiptir.

Gecikmeler çeşitli nedenlerden kaynaklanabilir. Örneğin, bir malın üretimini o mala yönelik isteme uydurma problemünde, gözleyici birimler istemli belirlemede ve sonuçları üretim denetimine ve reklam denetimine iletmede gecikebilir. Denetim birimleri ise bu bilgileri aldıktan sonra, uygun denetim etkisinin ne olduğuna karar vermede ve bunu gerçekleştirmede gecikebilirler. Üstelik, üretim ya da istem, denetim birimlerinin etkilerine hemen yanıt vermeyebilir. Bu örnekte sisteme etkiyen iki denetleyici vardır ve bunların herhangi birinde ortaya çıkan gecikmeler ötekini etkileyebilmektedir. Böyle karmaşık bir yapıya ilişkin Siberetik model, karşılıklı etkileşim içinde bulunan birçok denetleyicinin varlığını ve bunların çeşitli değişimlere vereceği yanıtları hesaba katmak zorundadır. Bu tür modellerin başarısı, bilgi iletişiminin niteliği ve zamanlaması ile yakından ilişkilidir. Bu nedenle sibernetik çoğu kez, denetim ve iletişim bilimi olarak adlandırılır.

Sibernetiğin önemli bir bölümünü oluşturan bilişim kuramı(*) ABD'li elektrik mühendisi Claude Shannon tarafından geliştirilmiştir. Ayrıca bak. denetim kuramı; denetim sistemi.

Siberut Adası, Endonezya dilinde PULAU SIBERUT. Endonezya'da, Batı Sumatra iline (*propinsi*) bağlı Mentawai Adalarının en büyüğü. Sumatra'nın batı kıyısı açıklarında yer alır. Mentawai Boğazıyla (*selat*) ayrıldığı Padang kentinin 145 km güneybatısına düşer. Genişliği 40 km, uzunluğu ise 110 km'dir. Batı kesiminde 384 m'ye ulaşır da genelde alçaktır. Bol yağışlı ılıman bir iklimi vardır. Kıyılar mangrov bataklıklarıyla kaplıdır. İç kesimindeki savanlardan yer yer palmye ağaçları yükselir. Başlıca gelir kaynakları tarım (sagu, şeker, tütün, manyok, tatlıpatates, biber, bezelye, mango, ananas ve hindistancevizi), derin su balıkçılığı ve sığır besiciliğidir. Mentawai etnik grubuna giren nüfusun büyük çoğunluğu Müslüman, bir bölümü de Hristiyan'dır. Başlıca yerleşme ve liman olan Muarasiberut karayoluyla Sigep, Simansih ve Taileleo'ya bağlanır. Anakarayla ulaşım Batı Sumatra ilinin batı kıyısındaki Telukbayur limanı aracılığıyla sağlanır.

Sibeveyhi, asıl adı EBU BİŞR AMR BİN OSMAN (d. 760?, el-Beyda - ö. 793?, Şiraz, İran). Arap dil bilgini.

Yaşamına ilişkin bilgi çok azdır. Bazı kaynaklara göre genç yaşta Basra'ya gidecek hadis ve fıkıh öğrenimi gördü. Dönemin ünlü hocalarından dilbilgisi dersleri aldı. Daha sonra dil bilgini olarak adını duyurdu. Bir rakibiyle Bedevi Arapçasının kullanımı konusunda girdiği bir münazarayı kaybedince Irak'tan ayrılıp Şiraz'a çekildiği söylenir. En büyük yapıtı, Arapçanın genel kurallarını, anlatım ve sözdizim özelliklerini düzenleyen *el-Kıtab fi en-Nahiv* ya da kısa adıyla *el-Kıtab*'dır (1887). Yapıt uzun süre

medreselerde Arap dilinin temel kitabı olarak kullanılmış, bazı Batı dillerine de çevrilmiştir.

Sibir Hanlığı, 13-16. yüzyıllar arasında Sibirya'da hüküm süren Tatar devleti. Altın Orda Devleti'nin parçalanmasıyla ortaya çıkan hanlıklardan biridir.

Altın Orda topraklarında kurulan Sibir Hanlığı, bu devletin dağılması sırasında bağımsız bir hanlık durumuna geldi. Cuci'nin oğlu Toga Temür'ün soyundan gelen ve ilk bağımsız Sibir hanı olan İbak Han güneydeki bozkırları da egemenlik sınırlarına kattı, ayrıca Çingi Tura'yı (bugün Tyumen) yönetim merkezi yaptı. Muhammed Han 16. yüzyıl başında hanlığın merkezini Kaşık'a taşıdı. Hanlık sınırları içinde Sabirler, Tatarlar ve Fin-Ugor halklarının yanı sıra Kazaklarla Altay Türkleri de önemli bir güç oluştuyordu. Hanlığın Nogay Tatarlarından oluşan çok disiplinli bir süvari ordusu vardı. Sibir hanı Ediger'in Rusların egemenliğini tanımasından (1555) sonra Özbek Han'ın soyundan gelen Küçüm Han 1563'te Sibir tahtını ele geçirdi. Ama 1581'de Sibirya'yı işgal etmeye başlayan Rus ordusuna yenilerek Kaşık'ı terk etmek zorunda kaldı. Ruslar 1598'de Sibir Hanlığı'na son verdiler.

Sibirya, Rusça sibir, güneybatı ucu dışında bütünüyle Rusya Federasyonu içinde yer alan coğrafi bölge. Asya'nın, batıda Ural Dağları ile doğuda Büyük Okyanus arasında kalan bütün kuzey kesimini kapsar. Kuzey Buz Denizinden güneye, Kazakistan'ın ortakuzey kesimindeki dağlarla Moğolistan ve Çin sınırlarına kadar uzanır. Rus kaynaklarında Doğu ve Batı Sibirya ekonomik planlama bölgelerine ayrılır. Ural Dağlarının doğu kenarı, Atlas Okyanusu kıyısı ve Kazakistan'da kalan yönetim birimleri Sibirya dışında sayılır. Rusya'da geçerli bu sınırlara göre 6.550.000 km² olan yüzölçümü, söz konusu birimler de katıldığında 13.488.500 km²'yi bulur.

Adı Tatarcada "Uyuyan Toprak" anlamına gelen Sibirya, batıdan doğuya doğru uzanan üç ana kesimden oluşur. Batıda, Ural Dağlarına kadar uzanan ve yüksekliği çok az değişen Batı Sibirya Ovası yer alır; sularını Obi ve Yenisey ırmaklarının topladığı ova geniş bataklık alanlarla kaplıdır. Yenisey Irmağının doğusunda, kuzeybatıdaki Putoran Dağlarında 1.701 m'ye ulaşan Orta Sibirya Platosu bulunur. Lena Irmağının doğusunda bir dizi karmasık sıradağ, tekil dağ kütesi ve havzayı kapsayan Rusya Uzakdoğusu başlar. Platonun güneyinde, Moğolistan sınırı boyunca uzanan başka dağ sıraları vardır. Uzakdoğu kesimindeki başlıca ırmaklar, doğuda Büyük Okyanusa ulaşan Amur ile Kuzey Buz Denizine ulaşan İndigirka, Yana ve Kolima'dır. Sibirya yeraltı kaynakları açısından son derece zengindir; özellikle kömür, petrol, doğal gaz, elmas ve altın yatakları önem taşır.

Bölge, uzun ve sert geçen kışlarıyla tanınır, örneğin Yakut Özerk Cumhuriyeti'nde sıcaklığın -68°C'ye kadar düştüğü görülmüştür. Kuzeydoğuya doğru gittikçe azalan yağış miktarı Büyük Okyanus kıyılarında yeniden yükselir. Bitki örtüsü açısından doğu-batı doğrultusunda uzanan büyük kuşaklara bölünmüştür: Kuzeyde tundra, orta kesimde çoğunlukla tayga ormanları, Batı Sibirya'nın güneyinde ve güneydeki dağlar arasında yer alan havzalarda ise orman-step ve stepler yer alır.

Bölgeye adını veren Sibir Hanlığı'nın 1581'de Kazaklarca yıkılmasıyla Sibirya Rus denetimine girdi. Bölgenin içlerine yönelen Rus kürk tüccarları ile Kazak kaşifler 17. yüzyılda Bering Boğazına kadar ulaştı. Buna karşılık Çin ile yapılan Nerçinsk Antlaşması (1689), Rusların Amur Havzasına ilerleyişini 1860'lara değin geciktirdi. Devletin gönderdiği köylüler ve kaçak serfler dışında kimsenin yerleşmediği Sibirya uzun süre bir sürgün yeri olarak kullanıldı. Trans-Sibirya Demiryolu'nun yapımından (1891-1905) sonra bölgeye büyük bir göç başladı.

Sovyet yönetimi altında I. Beş Yıllık Plan'la (1928-32) bölgede sanayinin geliştirilmesine ağırlık verildi; özellikle Kuznetak Kömür Havzası ile Trans-Sibirya Demiryolu üzerindeki yerleşmeler hızla kalkındı. 1960'larda bölge halkının başka yerlere göç etmeye başlamasıyla nüfus yeniden azaldı. Lena kıyısındaki Ust-Kut ile Amur kıyısındaki Komsomolsk-na-Amure arasında yapılması planlanan 3.200 km'lik Baykal-Amur Demiryolu, II. Dünya Savaşı nedeniyle ancak 1980'de tamamlanabildi.

Sibirya antisiklonu, SIBIRYA YÜKSEK BASINÇ ALANI ya da ASYA YÜKSEK BASINÇ ALANI olarak da bilinir, yılın soğuk aylarında Sibirya'nın kuzeydoğusunda yoğunlaşan yüksek atmosfer basıncı sistemi. Altı ay boyunca etkisini gösteren bu yarı sürekli antisiklon, kışa üzerindeki yere yakın hava katmanlarının bu mevsimde aşırı derecede soğumasından ileri gelir. Yazın geniş Asya kıtasının toprakları ısınmasından da yok olur. Genel olarak alçak kesimlerde egemen olan bu antisiklon 3.000 m'ye kadar olan yükseltilerde etkisini ender olarak gösterir.

Sibirya antisiklonu kutup hava kütlelerinin başlıca kaynaklarından biridir. Kuzey Yarıküre'deki en düşük ocak ayı ortalamaları, bu basınç sisteminin etkisi altındaki bazı bölgelerde kaydedilir: Ölçüm yapılan birçok yerde ocak ayının ortalama sıcaklığı -46°C'den daha düşüktür. Ayrıca bu yüksek basınç bölgesinden batıya doğru ilerleyen kutup hava kütleleri zaman zaman Avrupa kıtasının bazı bölgelerinde aşırı soğuklara neden olur.

Sibirya köpeği, Sibirya'da Çukçlar tarafından geliştirilen kızak köpeği soyu. Bekçi köpeği olarak da kullanılan bu soy 'Alaska' ya köpek koşulu kızak yarışları için 1909'da

Sibirya köpeği
Rus Kırma-Protol Researcher

getirilmiş ve büyük başarı kazanmıştır. Sibirya köpeği alımlı görünüşü, dik kulakları, sık ve yumuşak tüyleriyle dikkat çeker. Omuz yüksekliği 50-60 cm, ağırlığı 16-27 kg, postu genellikle boz, taba ya da siyah ve beyazdır. Başında maskeye ya da gözlüğe benzer lekeler bulunabilir. Sibirya'da yüzlerce yıl başka soylarla karışmadan korunan bu köpekler zeki, sahiplerine bağlı ve yumuşak huylu olmalarıyla ünlüdür.

Sibirya Vakayinameleri, 16 yüzyılın sonlarından 18. yüzyıla değin Sibirya tarihi konusunda yazılmış yaklaşık 40 Rus vakayinamesi. Her biri ayrıca Esipov, Kungur, Remezov ve Stroganov gibi adlar taşıyan vakayinameler erken dönem Sibirya tarihine ilişkin temel kaynağı oluşturmaktadır.

Karmasık ve çelişkili yapıları nedeniyle bu vakayinamelerin kaynakları, güvenilirlikleri ve aralarındaki ilişkiler tarihçiler arasında tartışma konusudur. Tarihçi S. V. Bahruşin'in (1882-1950), gelenekselleşmekle birlikte tümüyle kabul edilmeyen varsayımına göre vakayinamelerin kökeni, Kazak kahramanı Yermak Timofeyeviç'in önderliğinde 16 yüzyılda Sibirya'ya düzenlenen keşif seferlerinden sağ dönenlerin 1621'de yazdığı ve günümüze ulaşmamış olan *Napisani, kako priydozha v Sibir* (Sibirya'ya Ulaşmanın Yolu) adlı yapıttır. Daha sonra kopya edilen ve yorumlanan yapıt sonunda, doğrudan olmasa da, vakayinamelerdeki anlatıların kaynağını oluşturmıştır. Kaynakları ne olursa olsun vakayinamelerde, halk kültürü öğelerinin yanı sıra Yermak'ın seferleri anlatılır ve bu seferlerle ilişkili bilgiler yer alır.

Sibirya yüksek basınç alanı bak. Sibirya antisiklonu

Sibiu, Romanya'nın orta kesiminde il (județ). Yüzölçümü 5.422 km²'dir. Güney kesiminde Sebeşulul, Lotrului ve Făgăraş dağlarıyla birlikte Transilvanya Alpleri (Güney Karpatlar) yükselir. Yerleşmeler dağlar arasındaki vadilerde kurulmuştur. İl merkezi, bir kültür ve sanayi kenti olan Sibiu'dur. Sibiu, Mediaș, Avrig, Copșa Mică ve Ocna Sibiului kentlerinde madenî eşya, kimyasal madde ve makine üretilir. İnşaat malzemesi ve deri eşya yapımı ile kerestecilik ve tekstil sanayisi de gelişmiştir. Sadu'da bir hidroelektrik santrali vardır. İlde tahıl ve meyve yetiştirilir, bağcılık ve hayvancılık yapılır. Surlar ve kiraz bahçeleriyle çevrili Căsnădi-ora ile Căsnădie tarihsel kiliseleriyle ünlüdür. Halk sanatları merkezi Râșinari'de bir etnografya müzesi bulunur. Păltiniș ile Ocna Sibiului tatil merkezleridir. Sibiu ile Mediaș kentleri ildeki kara ve demir yolu ağının odağı durumundadır. Sibiu yakınında bir havalimanı bulunur. Nüfus (1992) 452.800.

Sibiu, Almanca HERMANNSTADT, Macarca NAOGYSZEBEN, Romanya'nın orta kesiminde Sibiu ilinin (județ) merkezi kent. Deniz düzeyinden 410-425 m yüksek, Cibin Irmağı kıyısında kuruludur. Transilvanya'yı Romanya'nın güneyine bağlayan Transilvanya Alpleri'ndeki (Güney Karpatlar) Turnu Roșu (Kızıl Kule) Geçidinin güney ucunda yer alır.

Romalılarca Cibinium adıyla kuruldu. Adını, Olt Irmağının kolu olan ve kentin

Sibiu'da eski kentten bir görünüm, Romanya
Walter German-Beck Fotoğrafik

güneybatısındaki Cibin Dağlarından doğan ırmaktan almıştı. 12. yüzyılda buraya yerleşen Germen kabilesi Saksonlar, kente Hermannsdorf (sonradan Hermannstadt) adını verdi. Ortaçağdan kalma eski kent iki kesimden oluşur; yukarı kent bir yamaçta, aşağı kent ise Cibin'in iki yakasında yer alır.

Saksonların yaptığı kale 1241'de Tatarlarca yıkıldı. 14. yüzyılda yeniden yapıldı. Yukarı kent çevreleyen tuğla surlardan örüldü burası "Kızıl Kent" diye anılırdı; surlar 1432, 1438 ve 1442'deki üç Osmanlı saldırısına karşı kenti korudu. Bu dönemde Sibiu, Transilvanya'daki Alman topluluklarının el sanatları ve kültür merkeziydi; 1376'da kentte 19 lonca vardı. 16. ve 17. yüzyıllarda bölgenin askeri merkezi ve iki kez de (1703-91 ve 1849-65) başkent olan Sibiu, 1918'de Transilvanya'nın geri kalan bölümüyle birlikte Romanya'ya bırakıldı.

Eski surların bir bölümü günümüze ulaşmıştır. Surlar içinde ortaçağdan kalma birçok ev vardır. Transilvanya valisi (1777-87) Samuel Brukenthal'in Avusturya barok üslubundaki evinde açığı Brukenthal Müzesi'nde valinin resim, antika eşya, oyma-baskı ve kitap koleksiyonları sergilenir. Müzede ayrıca önemli etnografya, halk sanatı ve doğa bilimleri koleksiyonları vardır. Ayrıca Sibiu'da 14-15. yüzyıllarda yapılmış, Luthercilere ait çok büyük bir katedral, 1906'da Ayasofya model alınarak yapılmış bir Ortodoks katedrali ve 18. yüzyıldan kalma bir Katolik kilisesi vardır.

Büyük bir sanayi bölgesi olan Sibiu'da takım tezgâhları, dokuma tezgâhları, gıda maddeleri, deri eşya ve dokuma üretilir. Bir ulaşım odağı durumundaki kent, kara ve demir yoluyla kuzeybatıda Cluj-Napoca, doğuda Braşov, güneydoğuda da Bükreş'e bağlanır. Nüfus (1992) 169.696.

Sibolga, Endonezya'da, Kuzey Sumatra ilinde (*propinsi*) kent (*kotamadya*). İl merkezi Medan'in 209 km güneyinde, Sibolga Koyunda yer alır. Güneybatıdaki Mursala Adasının koruduğu bir liman kenti ve kauçuk, kahve, kereste, reçine, kâfur ve kopra gibi ürünlere dayalı bir ticaret merkezidir. Başlıca sanayileri kerestecilik, dokumacılık ve ahşap oymacılığı ile hasır ve sepet örücülüğüdür. Derin deniz balıkçılığı da önemlidir. Kentte Ağeler, Minangkabau'lar ve Malaylar ile çoğu ticaretle uğraşan az sayıda Hintli, Arap ve Çinli yaşar. Nüfus (1980) 59.897.

Sibsagar, Hindistan'ın kuzeydoğu kesiminde, Assam eyaletinde il ve kent. Brahmaputra Vadisinde 8.989 km²'lik bir alanı kaplayan Sibsagar ilinde çayın yanı sıra piring, ipek ve hardal üretilir. Topraklarının büyük bölümü ormanlıktır. Başlıca sanayi dalları çay ve yağlı tohum işlemeciliği,

mücevher yapımı ile petrol ve kömür üretimidir.

Sibsagar kenti, il merkezi Corbat'ın 50 km kuzeydoğusunda, Brahmaputra'nın kollarından Dikhu Irmağının kıyısında yer alır. 13. yüzyılda Çin'in Yunnan bölgesinden gelen ve bir Day dili konuşan Ahomlar yörede yerleşmeye başladı. Rangpur adını taşıdığı 18. yüzyılda Ahom Krallığı'nın başkentiydi. Bu dönemden günümüze birçok tapınak kalmıştır. Kent günümüzde Kuzeydoğu Sınır Demiryolu ve ulusal otoyol üzerinde yer alan bir çay işleme merkezidir. Nüfus (1971) kent, 27.426; il, 1.837.389.

Sibu, Doğu Malezya'da Sarawak eyaletinin güney kesiminde kent. Güney Çin Denizi kıyısına yaklaşık 80 km uzaklıkta. Rajang ve Igan ırmaklarının birleşme noktasında yer alır. Küçük okyanus teknelerinin yasa-jabıldığı limanından kereste, kauçuk ve biber ihraç edilir. Eyaletin orta kesiminin yönetim merkezidir. Bir havalimanı ve bir teknik denizcilik okulu vardır. Nüfus (1980) 85.231.

sibylla, Yunan mitolojisinde kadın kâhin. Kendinden geçip veda geldiğinde kehanetle bulunmaya başlayan çok yaşlı bir kadın olarak betimlenir. Yunan altılı ölçüsüyle söylendiğine inanılan kehanetleri yazıya geçirilerek kuşaktan kuşağa aktarılmıştır.

İÖ 5. yüzyılda ve 4. yüzyıl sonlarında "Sibylla", büyük olasılıkla Anadolu'da yaşadığına inanılan belli bir kişinin özel adı olarak kullanılıyordu. 4. yüzyıl sonlarında ise artık, başta Apollon'un Delphi'deki kehanet merkezi olmak üzere pek çok yerde *sibylla*'dan söz ediliyordu. Sözcük de özel ad olmaktan çıkarak unvan durumuna gelmişti.

Bir efsaneye göre Cuma *sibylla*'sı, yedi Roma kralından sonuncusu olan Tarquinius Superbus'a Sibylla Kitapları adlı kehanet derlemesini satmak ister. Kral istediği fiyatı ödemeyi reddedince, dokuz kitaptan altısını yakar. Bunun üzerine kral, tümü için istenen parayı vererek öteki üç kitabı almak zorunda kalır. Ondan sonra Capitolium Tepesindeki Capitolino Tapınağı'nda saklanan kitapları, yalnızca acil durumlarda başvuruldu.

Yahudi-Hristiyan kökenli Sibylla Kehanetleri'ni ise Yahudalı ya da Babilli bir *sibylla*'nın yazdığı söylenir. Bazı Hristiyanlara göre bu *sibylla*, Eski Ahit'te adı geçen peygamberlere eş düzeyde kehanet gücüne sahiptir.

Sibylla Kehanetleri, Yahudi ve Hristiyan öğretilerini doğruladığı öne sürülen kehanetler derlemesi. Bir *sibylla* tarafından yazıldığına inanılmakla birlikte, İÖ y. 150-İS y. 180 arasında Yahudi ve Hristiyan yazarlarca kaleme alındığı saptanan bu kehanetler, çok daha eski bir derleme olan Sibylla Kitapları'yla (*bak. sibylla*) karıştırılmamalıdır.

Sibylla Kehanetleri'nde, *sibylla* önce yalın geçmişte gerçekleşmiş olayları "tahmin ederek" güvenilirliğini kanıtlar; sonra da geleceğe ilişkin kehanetlerde bulunur. Helenistik dönem Yahudiliğine ya da Hristiyanlığa özgü öğretilere yer verir. Yahudi apolojist İosephos ve bazı Hristiyan apolojistler, bunların gerçek *sibylla* kehanetleri olduğunu, böylelikle kendi öğretilerinin çok önceden doğrulandığını savunmuştur. 2. yüzyıl Hristiyan ilahiyatçılarından Antiokhelali Theophilos ile İskenderiyeli Aziz Clemens'e göre bu *sibylla*, Eski Ahit'te adı geçen peygamberlere eş düzeyde kehanet gücüne sahiptir.

Kehanetlerin toplandığı yapıtlardan 12 tanesi, Bizans döneminde 14 kitaplık tek

bir elyazması olarak saklandı (9. ve 10. kitaplar kayıptır). Derleme ilk kez 1545'te bazı eksiklerle yayımlandı. Günümüz bilgileri, kehanetler ile gerçek tarihsel olaylar arasındaki bağlantılara dayanarak kehanetleri tarihlendirmiştir.

Sibylla (d. 1160 - ö. 1190 sonbaharı), Kudüs Hacı devletinin kraliçesi (1186-90), I. Amalricus'un kızıydı. Erkek kardeşi IV. Baudouin 1185'te ölünce onun yerine tahta çıktı. Baudouin, tahta doğrudan Sibylla'nın oğlu V. Baudouin'in geçmesini istiyordu. Sibylla ve kocası Lusignan'ın Guy (Çel de Lusignan) tahtı ele geçirmek için komplo kurdular. Sibylla döneminde Kudüs, Salahaddin Eyyubi tarafından ele geçirildi.

Sicard, Roch-Ambroise Cucurron (d. 1742, Fousseret, Toulouse yakını, Haute-Garonne - ö. 20 Eylül 1822, Paris, Fransa), sağırlar ve dilsizlere yönelik eğitim yöntemlerinin öncüsü Fransız eğitimci ve din adamı.

1786-89 arasında Bordeaux'daki bir sağırlar dilsiz okulunun müdürüydü. Daha sonra Paris'te bir manastırın başkeşişi oldu. Uzun süre sağırlar-dilsizlerin işaret dili yoluyla eğitilmesini savundu; meslek yaşamının son yıllarında dudak okuma yöntemine ağırlık verdi. 1795'te Fransız Enstitüsü'ne seçildi. Yapıtları, *Mémoire sur l'art d'instruction les sourds-muets de naissance* (1789; Doğuştan Sağırlar-Dilsiz Kişileri Eğitime Sanatı Üzerine Yazılar) ve *Théorie des signes pour l'instruction des sourds-muets* dir (1808-14; Sağırlar-Dilsiz Kişilerin Eğitiminde İşaret Dili Kuramı).

Sichuan, Wade-Giles yazımında *su-chuan*, Çin'in güneybatı kesiminde yönetim bölgesi (*sheng*). Yukarı Yangtze Vadisinde 569.000 km²'lik bir alan kaplar. Yönetim merkezi Chengdu'dur.

Yukarı Huang Irmağı (Sarı İrmak) Vadisi dışında Çinlilerin ilk yerleşim bölgesi olan Sichuan, Zhou hanedanı döneminde (İÖ 1111-221) çeşitli yönetim birimlerine ayrılmıştı. Bu yönetim yapısını Song ve Güney

Sichuan'da pagodalar, ÇHC United States Air Force

Song hanedanlarının (İS 960-1279) sonuna değin koruduktan sonra, Qing (Mançu) hanedanı döneminde (1644-1911/12) yönetim bölgesi oldu. Çin Cumhuriyeti'nin (1912-30) ilk yıllarında bir dizi bağnaz askeri bölgeye ayrıldıysa da, Kuomintang döneminde (1928-49) yeniden birleştirildi. Çin-Japon Savaşı (1937-45) sırasında Kuomintang hükümetinin merkezi oldu; Japonlar bu bölgeye hiç giremediler.

Dört yandan sarp dağlarla kuşatılmış olan Sichuan'ın doğu kesiminde, Sichuan Havza-

Sibsagar'da bir Şiva tapınağı, Assam, Hindistan Foto Features

si (Kızıl Havza) olarak bilinen geniş bir çöküntü alanı yer alır. Batı kesimini ise kuzeyde platolar, güneyde dağlar kaplar. Çevredeki dağların soğuk hava kütlelerini engellediği Sichuan Havzasında yıl boyunca ekime olanak veren yumuşak bir iklim görülür.

Sichuan, Çin'in en yoğun nüfuslu ve etnik açıdan en çok çeşitlilik gösteren bölgelerinden biridir. Başlıca etnik toplulukları Han Çinlileri, Yiler (Lololar), Tibetliler, Meolar (Miaolar), Müslüman Huylar ve Çyanglar oluşturur. Çinli olmayan halklar kimliklerini büyük ölçüde korumuştur. Bölgede üç büyük dil grubu vardır. Çinliler Güneybatı Mandarin dilini, Tibetliler ve Yiler Tibet-Birman dillerini konuşur. Huyların dili de Güneybatı Mandarin'dir, ama ibadet ve dinsel işlerde Arapçayı kullanırlar. Nüfus dağılımı çok dengesiz bir yapı gösterir. Halkan yaklaşık yüzde 95'i doğu kesimde yaşar. Nüfusun büyük bölümünü barındıran kırsal bölgelerde, dağınık çiftlikler ve sulama tarımı yapılan küçük, sekili tarlalar yer alır; bunlar da genellikle banyan, söğüt, mimoza, palmye ya da bambu koruları ile çevrilidir.

Kentsel yerleşim ırmak sekilerinde yoğunlaşmıştır. Bölgede, Yangtze Irmağı boyunca Fengjile'den Yibin'e kadar uzanan 15'i aşkın kent vardır. Sık görülen taşkınlar nedeniyle evlerin çoğu kazıklar üzerine oturtulmuştur. En büyük kent, güneydoğuda yer alan ve Çin'in güneybatısındaki en önemli ticaret, ulaşım, sanayi ve kültür merkezi olan Zhongqing'dir. Öbür önemli kentler arasında yönetim merkezi Chengdu, Zigong, Yibin, Nanchong, Ya'an, Kangding ve Xichang sayılabilir.

Bir piring üretim bölgesi olan Sichuan, ülkenin piring, mısır ve tatlıpatates üretiminde başta gelir. Bunların dışında buğday, kolza, kocadani, arpa, soya, dan ve kenevir ile başka lifli ürünler yetiştirilir. Başlıca ticari ürünler şeker kamışı, pamuk, tütün, ipek, kenevir ve çaydır. Sichuan ayrıca Çin'in en çok sığır ve domuz yetiştirilen bölgesidir. Güney Çin'in su mandası ile Kuzey Çin'in öküzü yalnızca burada birlikte bulunur. Sichuan'ın bütün dünyada tanınan domuz kılıları en önemli ihracat mallarından biridir. Kerestecilikte Manchurya'dan sonra ikinci sırada yer alan Sichuan'ın özgül orman örtüsü büyük ölçüde korunmuştur.

Sichuan Güneybatı Çin'in en sanayileşmiş bölgesidir. Başlıca sanayi dalları demir ve bakır ergitme, makine yapımı, elektrik üretimi, kömür madenciliği, petrol arıtma, kimyasal madde üretimi, gıda işleme ve dokumacılıktır.

Ulaşım yüzyıllardır önemli bir sorun olmuştur ve bugün de acil çözüm bekleyen konulardan biridir. Büyük ölçüde ırmaklara dayanan ulaşımın belkemiğini Yangtze oluşturur. İrmaktan 1.000 ton kapasiteli buharlı gemiler geçer; daha küçük buharlı gemiler de ırmakta ve kollarında yıl boyu ulaşımı sürdürür. Demiryolları daha çok kargo taşımacılığında kullanılır. Dik yamaçlar, keskin dönemeçler ve sık sık görülen toprak kaymaları yüzünden karayolu yapımı çok zor ve yüksek maliyetlidir. Bölgenin birçok kesimine uçak seferleri vardır. Nüfus (1990) 107.218.173.

Sichuan Havzası, Çince SICHUAN PEN-Dİİ, Wade-Giles yazımında SSU-CH'UAN PEN-Tİ, KIZIL HAVZA olarak da bilinir, Çin'in güneybatısında, Sichuan yönetim bölgesinde (sheng) havza. Bölgenin doğu topraklarının büyük bölümünü oluşturur. Güneyde Qing-

hai-Tibet ve Yunnan-Guizhou platoları, doğuda Wu Dağları (shan), kuzeyde de iç kesimi aşırı sıcaklık farklarından koruyan Daba Dağlarıyla çevrilidir. Kırmızı kumtaşlarıyla örtülü 229.500 km²'lik bir alanı kaplar. Güney ve orta kesimleri, Yangtze ile üç kolu tarafından derin biçimde parçalanmıştır. Tabanının yüksekliği 244 m'yi bulur; kenarlarda 610 m'ye kadar yükselir. Yoğun nüfuslu bir bölge olan Sichuan Havzası'nın yumuşak iklimi özellikle sekili yamaçlarda verimli bir tarıma olanak verir. Havza Çin'in en büyük piring üreticisidir; öbür ürünler arasında tung yağı, şeker kamışı, portakal, mandalina ve ilaç yapımında kullanılan otlar yer alır. Mineral kaynakları kömür, petrol, doğal gaz, tuz, manganez, kükürt ve demir cevheridir. Sichuan'ın yönetim merkezi Chengdu, havzadaki en önemli yerleşmelerdendir.

Sicili-i Osmani, Mehmed Süreyya Bey'in (*) *Tezkire-i Meşahir-i Osmaniye* adıyla da bilinen ansiklopedik yapıtı. Mehmed Süreyya Bey'in yaşamı boyunca kütüphanelerdeki yazmalardan, çeşitli tarihsel kaynaklardan, mezarlıklardaki mezar taşı ve yazıtlardan topladığı notların ancak bir bölümünün yer aldığı bir çalışmadır. Osmanlı döneminde yetişmiş yaklaşık 20 bin devlet görevlisinin kısa yaşamöykülerini içerir, göreve başlama tarihlerini, bazen ölüm yıllarını belirtir, ayrıca devlet örgütünde yapılan değişikliklere ilişkin kısa bilgiler verir. İslam dünyasından da bazı ünlülerin yer aldığı 2.420 sayfalık yapıt 1891-93 arasında 4 cilt olarak basılmıştır. Birinci cildinin ilk bölümü Gültekin Oransay tarafından düzenlenip genişletilerek *Osmanlı Devleti'nde Kim Kimdir?* adıyla 1969'da yeniden yayımlandı. Ayrıca 1971'de Londra'da tıpkıbasımı yapıldı. Mehmed Süreyya Bey yapıtına *Tekmile-i Sicill-i Osmani* ve *Leyl-i Zeyl* adlı ekler yazmış, ama basılmayan bu yapıtlar kaybolmuştur.

Sicilya, İtalyanca SICILIA, Akdeniz ile İtalya'nın en büyük ve en kalabalık adası. Egadi, Eolie (Lipari), Pelagie ve Pantele-ria adalarıyla birlikte özerk Sicilia yönetim bölgesini oluşturur. Yüzölçümü 25.460 km²'dir; 16 km genişliğindeki Messina Boğazı ile anakaradan ayrılır. Yönetim merkezi Palermo'dur.

Sicilya İÖ 8. yüzyılda Fenikeliler ve Yunanlılarca kolonileştirildi. İÖ 3. yüzyılda

Roma'nın ilk eyaleti oldu. Ortaçağ başlarında sırasıyla Vandal, Ostrogot, Bizans ve Arap istilasına uğradı; 11. yüzyılda Normanlarca fethedildi. 12. ve 13. yüzyıllarda, Sicilya Krallığı'nın bir parçasını oluşturuyordu; 18. yüzyılda Bourbon yönetimine girdi. 19. yüzyıl boyunca devrim hareketlerine sahne oldu. 1860'ta Garibaldi önderliğinde başlayan Binler Seferi'nde önemli rol oynadı. Bourbon yönetimi devrildikten sonra kurulan birleşik İtalya Krallığı'nın bir parçası oldu (1861). 1947'de bölgesel özerklik kazandı.

Dağlık bir yapısı olan adada sık sık deprem ve yanardağ etkinliği görülür. Etna Dağı Avrupa'nın en yüksek (3.323 m) etkin yanardağıdır. Tek geniş vadi, doğudaki verimli Catania Ovasıdır. Adada astropik Akdeniz iklimi egemendir. Yıllık yağış miktarı düzlüklerde 400-600 mm, dağlık bölgelerde 1.175-1.375 mm arasındadır.

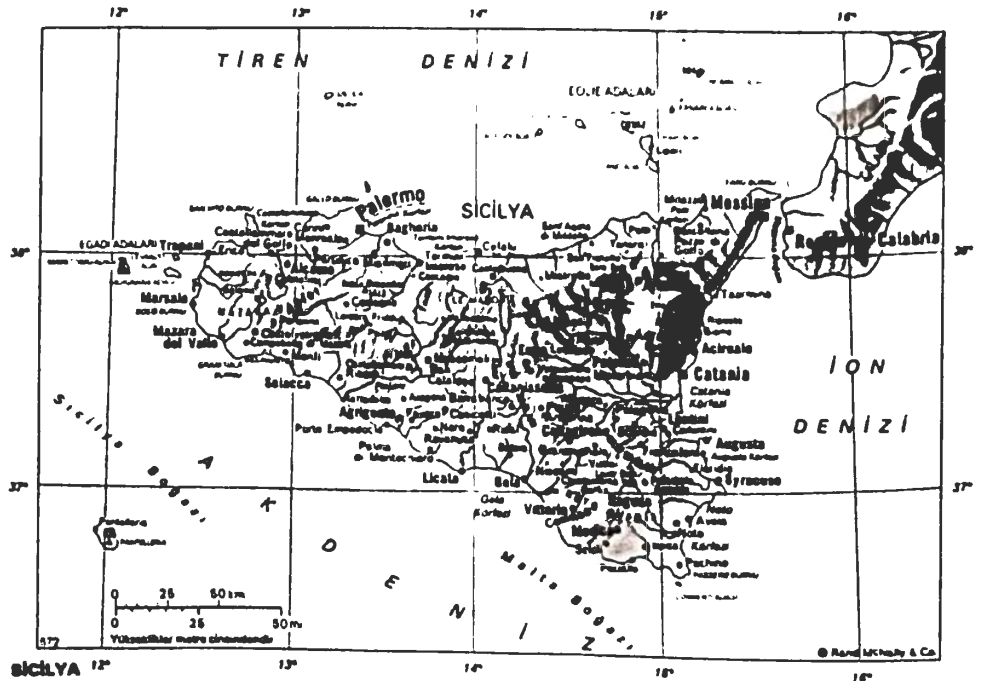
İlk yerleşimlerin 10 bin yıl kadar önce kurulduğu adaya, tarih boyunca Akdeniz'in her yerinden halklar gelmiştir. Güney İtalya'nın kentleşme bakımından önde gelen bölgesi olan Sicilya'da, nüfusu 100 bini aşan dört kent vardır: Siracusa, Messina, Catania ve Palermo.

İtalya'nın öteki güney bölgeleri gibi Sicilya da az gelişmiştir. Bunda anakaraya uzak olmasının da payı vardır. Öte yandan petrol arıtma ve kimya sanayisine dayalı bir ağır sanayi gelişmiştir. Büyük miktarda doğal gaz ve kükürt çıkarılır, ama kükürt üretimi düşmeye başlamıştır. Öbür sanayiler gıda işleme, tuz çıkarma, şarapçılık, dokuma ve gemi yapımıdır. Ekonomisi temel olarak tarıma dayalıdır.

Adanın anakaradan kopuk olmasının da etkisiyle Mafya varlığını sürdürmekte, siyasal ve toplumsal güçlerle bağıni korumaktadır. Aile, geleneklerine sıkı sıkıya bağlı Sicilya toplumunun temel ögesidir. Halk sanatında ifadesini bulan güçlü gelenekleri ve dinsel şenliklerinin yanı sıra Sicilya İtalya'da edebiyat ve güzel sanatlara olan katkısıyla da tanınır. Nüfus (1990 tah.) 5.172.785.

Sicilya dili, eskiden İtalya ve Sicilya'da yaşayan Sikullerin (Siculi) konuştuğu dil. İÖ 3. yüzyıldan kalma dört yazıt ve İÖ 6. ve 5. yüzyıllardan kalma bazı sikkelerin üstündeki yazılarla günümüze ulaşmıştır.

Sikuller, Yunanlıların Sicilya'ya yerleşmelerinden sonra Yunan kültürünün etkisine

girerek, kendi dilleri yerine Yunanca kullanmaya başladılar. Dilbilimciler, Sicilya dilinde "dir", "dur" anlamına gelen *esti* (Latince *est*; Yunanca *esti*) sözcüğüne ve bazı sözcüklerin sonuna getirilen çekim eklerine dayanarak, bu dilin Hint-Avrupa ailesi içinde yer aldığını ileri sürer.

Sicilya okulu, Kutsal Roma-Germen İmparatoru II. Friedrich (1194-1250) ile oğlu Manfredi'nin (1232-66) sarayında toplanan Sicilyalı, Güney İtalyalı ve Toscanalı şairler grubu. Aşk şiirlerinde kullanılan Provans dilinin yerine İtalyancayı yerleştirmeye çalışmışlardır. Provans, Fransız ve Arap şiirinin etkisiyle verdikleri yapıtlarıyla, İtalyan şiirinin başlıca biçimleri olan *canzona* ile sonenin yaratıcısı kabul edilirler. Giacomo da Lentino, Giacomino Pugliese ve Rinaldo d'Aquino okulun önde gelen adlarıdır.

Kendisi de edebiyatla uğraşan, altı dil bilen, Napoli Üniversitesi'nin kurucusu ve sanatçıların koruyucusu olan Friedrich, döneminin en seçkin düşünür ve sanatçıları sarayında toplamıştı. Çevresinde çoğu Sicilyalı, bir bölümü de Toscanalı ve Güney İtalyalı 30'dan çok şair vardı. Dante, *De vulgari eloquentia*'da (y. 1304-07; Halk Dilindeki Belagat Üzerine) gruptan Sicilyalıları diye söz etmişse de, şairlerin arasında İtalyan anakarından olanlar da vardı; ayrıca dilleri Provans dilinin ve Güney İtalya lehçelerinin etkisini taşıyordu, üstelik Friedrich her zaman Sicilya'daki Palermo'da oturuyordu.

İmparatorun Provens kontunun kardeşi olmasının da katkısıyla Provence'lı trubadurları ve Kuzey Fransa ile Almanya'nın *minstrel* lerinin yakından taniyan bu şairlerden günümüze, tümü Sicilya lehçesinde yazılmış 125 şiir kalmıştır. Bunların 85 kadarı, *canzo* denen bir Provens şiir biçiminden uyarlanmış *canzona*'lar, geri kalanı da, çoğu Giacomo da Lentino'ya ait sone lerdir; sone biçimini yaratanın da Giacomo da Lentino olduğu söylenir. Şiirler genellikle belli biçimlere uyma kaygısıyla yazıldıklarından yaratıcılık ve özgünlükten yoksundur; ama özellikle acı, keder ve aşkın belirsizliği gibi temaları ele alan bazıları, dolaysız anlatımları ve duygusal yoğunluklarıyla dikkati çeker.

Sicilya okulu şiire kazandırdığı yeni biçimlerle önem taşır. *Canzone* yüzyıllarca İtalyan şiirinin standart biçimi olmuş, Rönesans döneminde Guido Cavalcanti, Dante ve Petrarca'nın yetkinleştirdiği sone ise yalnızca İtalya'da değil, başta İngiltere olmak üzere bütün Avrupa'da yaygın biçimde kullanılmıştır. 16. yüzyılda, Elizabeth döneminde İngiltere'ye giren sone, İngiliz ya da Shakespeare sonesi denen ayrı bir biçime dönüşmüştür.

Sicilya Vesperum Ayaklanması, Anjou hanedanından Napoli ve Sicilya kralı I. Carlo'ya karşı, Sicilya'daki Fransızların katledilmesiyle başlayan ayaklanma (1282). Fransa ile Aragonlular arasında krallığı ele geçirmeye yönelik bir mücadele başlamıştır. Adını, Palermo dışındaki bir kilisede, Paskalya ayını sırasında akşam duaları (Vesperum) okunurken başlayan çatışmalardan alır.

Napoli tahtını ele geçirmek isteyen Aragon kralı III. Pedro, Sicilya'da Carlo'ya karşı ayaklanma başlatmak için komplolara girişmişti. Carlo'nun baskıcı rejimine karşı öfke dolu olan Sicilyalıların, S. Spirito Kilisesi'ndeki akşam duasında kendilerine hakaret eden Fransız askerlerini öldürmesiyle ayaklanma başladı. 30-31 Mart gecesi Palermo halkı kentte yaşayan 2 bin Fransız katletti. Çok geçmeden bütün Sicilya ayak-

landı; Sicilyalıların yardım çağrısı üzerine Aragon askerleri ağustosta Trapani'ye çıktı.

Ardından başlayan Sicilya Vesperum Savaşı'nda Anjoulular papalık, Guelfolar ve Fransa kralı III. Philippe destekledi. Aragonlulara ise Ghibellinolar yardım etti. Pedro'nun oğlu II. Jaime (Adil) Aragon tahtına çıkınca Anagni Antlaşması'yla savaşı sona erdirdi (Haziran 1295); papalık, Fransa ve Anjoulularla barış yaparak Sicilya'yı bıraktı. Ama Sicilyalılar kral olarak, Jaime'nin kardeşi III. (ya da II.) Federico'yu tanıdılar. Federico'nun Catabellotta Barış'ıyla (1302) Sicilya kralı olması üzerine, adada uzun bir İspanyol egemenliği dönemi başladı.

Sickel, Theodor von (d. 18 Aralık 1826, Aachen, Prusya - ö. 21 Nisan 1908, Merano, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu), modern diplomatik(*) biliminin kurucusu sayılan Alman ortaçağ tarihçisi.

Paris'teki École des Chartes'ta (1850-52) ve Berlin'de öğrenim gördü. Fransız hükümetinden aldığı burslarla Milano, Venedik ve Viyana'daki arşivlerde araştırma yaptı. 1867'den sonra Viyana'da tarih dersleri verdi; Roma'daki Avusturya Tarihi Enstitüsü (1869) ile Avusturya Tarih Enstitüsü'nün (1883-1901) yöneticiliğinde bulundu. Karolenj dönemi üzerine, günümüzde de değerli bir kaynak olan *Acta regum et imperatorum Karolinarum* (1867, 2 cilt; Karolenj İmparator ve Krallarının Yaptıkları) ve tarihsel kayıtları yorumlama bilimi üzerine inceleme *Beiträge zur Diplomatik* (1861-62, 8 cilt; Diplomatik Bilimine Katkı), başlıca yapıtlarıdır. Sickel, *Monumenta Germaniae Historica* (Almanların Tarihsel Anıtları) için de "I. Konrad, I. Heinrich ve II. Otto'nun Diplomasisi" (1879-84) adlı metni hazırlamıştır.

Sickert, Walter Richard (d. 31 Mayıs 1860, Münih, Almanya - ö. 22 Ocak 1942, Bath, Somerset, İngiltere), en önemli İngiliz izlenimcilerinden biri olan ressam ve baskı ustası.

1868'de ailesiyle birlikte gittiği İngiltere'ye yerleşti. King's College'ı bitirdikten sonra bir süre tiyatroyla ilgilendi. 1881'de Slade Sanat Okulu'na girdi; ertesi yıl ressam Whistler'in öğrencisi oldu. 1883'te Paris'te Degas ile tanıştı. Bu iki sanatçı Sickert'in

"Can Sıkıntısı", Walter Sickert'in bir yağlıboya çalışması, y. 1913; Tate Galerisi, Londra
Tate Gallery, Londra, fotoğraf, J. R. Freeman & Co. Ltd.

gerek sanatını, gerekse kişiliğini derinden etkiledi. Sickert Londra müzikhollerini be-timlediği ilk resimlerini 1886'da Yeni İngiliz Sanat Kulübü'nde sergiledi. 1917'ye değin bu topluluğun sergilerine katıldı. Belli bir durumu yalnızca figürlerin tavırlarıyla yansı-tma açısından Degas'ı örnek aldı, ama buna, "Can Sıkıntısı" (y. 1913) adlı res-minde görüldüğü gibi canlı bir yergi ögesi kattı.

1885-1905 arasında yazılarının çoğunu Di-eppe'de geçirdi, arada Venedik'e giderek çalıştı. 1905'te Londra'ya döndükten sonra, aralarında Augustus John ile Camille Pis-sarro'nun oğlu Lucien Pissarro'nun da bu-lunduğu bir grup ressamla birlikte oldu. Pissarro'yla ilişkisi, resimlerinde yeni-izle-nimciliğin etkisinde kalmasına yol açtı. 1911'de Camden Town Grubu'nun, 1913'te de Londra Grubu'nun kuruluş çalışmalarına katıldı. 1920'lerde ve 1930'larda Brighton ve Bath'ta resim çalışmalarını sürdürdü; Degas'nın geliştirdiği çizim ilkelerini savu-nan eleştiriler yazdı.

Sidamolar, Etiyopya'nın güneybatısında, Kuş dilleri konuşan halklar. Genellikle Omo Irmağı ve Rift Vadisi bölgelerinde otururlar. Kuş ve Siyah karışımı bir kökene dayanan Sidamolar yaklaşık 1400'de Kefa Krallığı'nı kurdular. Daha sonra sırasıyla Amhara, Tigre ve Galla halklarının yöneti-minde kaldılar. Gallaların baskısı altında bugünkü coğrafi sınırlarına çekildiler. Müs-lümanlığı benimseyen dört grup (Garolar, Tambarolar, Hadyalar ve Alabalar) dışın-da, gök tanrısına tapınmaya dayanan pagan dinlerinin korumuşlardır. Kutsal kralları gök tanrısının temsilcisi kabul edilir. Köylerini çevreleyen duvarlar ve garnizonlar eski çağlarda askerliğin taşıdığı önemi yansıtır. Sidamolar başlıca ürünleri *ense*'nin (muzla yakın akraba olan bir bitki) yanı sıra tahıl, sebze, meyve ve baharat yetiştirirler. Ayrı-ca sığır, at ve koyun sürüleri beslerler.

siddha, Caynacılıkta, yetkinliğe ulaşmış varlık. *Siddha*'lar doğru inanç, doğru görüş ve doğru davranış yoluyla yeniden doğum döngüsünden kurtulmuş ve evrenin en yük-sek yerindeki *siddha-şila*'da sonsuz mutlulu-ğa ulaşmışlardır. Caynacıların beş büyük tanrı öbeğinden (*pañca-parameshthin*) birini oluşturan *siddha*'ların, *siddha-çakra* (er-mişler çarkı) olarak bilinen ve büyüklü ol-duğuna inanılan gümüşten ya da pirinçten kutsal bir tepsi üzerinde tasvirleri bulunur. Yılda iki kez düzenlenen bir törenle (*oli*) tasvirler yıkanır, meshedilir ve pirinç, tatlı yiyecekler ile meyveler adanır.

Digambara mezhebinde ermişler tekerleği *navapada* (dokuz değer ya da erdem) adıyla anılır. Bunların üzerinde *pañca-para-meshthin*'in yanı sıra *Cina* (fatih) tasviri, bir tapınak, kutsal metinler ve *dharma-çakra* (yasanın kutsal çarkı) bulunur.

Siddharta Gautama bak. Buda

Siddons, Sarah, eö KEMBLE (d. 5 Temmuz 1755, Brecon, Brecknockshire, Galler - ö. 8 Haziran 1831, Londra, İngiltere), İngiliz tiyatrosunun en büyük trajedi oyuncularından.

Ünlü tiyatro sanatçıları yetiştirmiş Kemble ailesinin(*) kurucusu Roger ve Sarah Kemble'in 12 çocuğunun en büyüğüydü. Çocukluğunda babasının gezici topluluğunda sahneye çıkarken oynadıkları kentlerde okula giderek iyi bir eğitim aldı. Ailesinin karşı çıkmasına karşın, 18 yaşında toplulu-ğun oyuncularından William Siddons'la ev-

lendi. Başka bir tiyatro topluluğuna geçti ve ilk büyük başarısını 1774'te Cheltenham'da, Thomas Otway'in *Venice Preserved* (Kurtarılmış Venedik) oyunundaki Belvidera rolüyle elde etti. Ününü duyan David Garrick onu izlemesi için bir temsilci gönderdiğinde, Worcestershire'da bir ambarda sahnelenen *As You Like It*'te (Nasıl Hoşunuza Giderse / Beğendiğiniz Gibi) Rosalind'i canlandırıyor ve hamileydi. Garrick gene de onunla çalışmak istedi, ama Siddons bunu ancak doğumdan sonra kabul etti. 1775'te Londra'da, Garrick'in yönettiği Drury Lane Tiyatrosu'nda sahneye çıktıysa da başarılı olamadı. Yeniden taşra kentlerinde turnelere çıkmaya başladı ve kısa sürede ulaştığı başarıyla İngiliz tiyatrosunun trajedi kraliçesi olarak ünlendi.

Siddons, Garrick'in yerine geçen Richard Brinsley Sheridan'ın isteği üzerine 1782'de Drury Lane Tiyatrosu'na dönmeyi isteksizce kabul etti ve Thomas Southerne'nin *Fatal Marriage* (Ölümcül Evlilik) oyununda Isabella rolünde çok büyük başarı kazandı. Bundan sonra, 1803'te kardeşi John Philip Kemble'la birlikte Covent Garden'a geçinceye değin Drury Lane'de bir kraliçe gibi saltanat sürdü. 1783'te kraliyet ailesinin çocuklarına konuşma dersleri vermekle görevlendirildi. Düzenli sahne yaşamını, Haziran 1812'de *Macbeth*'in oynandığı veda gösterisiyle bıraktı. Bu gösteride izleyici, Sarah'nın kusursuz bir oyun ortaya koyduğu uykuda gezme sahnesinde coşkuyla oyunu kesti ve sürmesine izin vermedi.

Siddons'un ünlü rolleri, başta Lady Macbeth olmak üzere Isabella, Belvidera, Jane Shore, VIII. Henry oyununda Katharine, *King John*'da Constance, *The Mourning Bride*'da Zara ve *Coriolanus*'ta Volumnia'ydı.

siddur (İbranicede "ayin düzeni"), çoğul siddurim, Yahudilerin Sebt (Şabat) gününde ve hafta içinde gerek evlerde gerekse sinagoglarda okudukları duaların tümünü içeren kitap. Yalnızca büyük bayramlarda kullanılan dua kitabı *mahzor*'dan(*) ayrılır. *Siddur*'daki dualarla kutsamalar, Eski Ahit'teki hamd ve şükran duaları, niyazlar, şefaht dilekleri, günah itirafları ve bağışlanma yazarışlarından esintiler taşır; Mezmurlar Kitabı'ndan alınmış kısa manzum metinlerde bu tür dinsel duygular dile getirilir. Geleneklerin öteden beri her çağın anlayış ve gereklerine göre yeni ilahî (*piyyut*) ve duaların eklenmesine olanak vermesi nedeniyle *siddur*'lar, ayınlar ve dualar bakımından Yahudiliğin dinsel tarihini yansıtır.

İlk eksiksiz *siddur*, İspanya'daki bir Yahudi cemaatinin isteği üzerine Babilli Amram bar Sheshna (9. yy) tarafından derlenmiştir. Mezhep ve ayin usulü farklılıklarının yanı sıra, okunması zorunlu olmayan dualarla ilgili yöresel tercihler gibi nedenlerle de günümüzde kullanılan *siddur*'lar arasında çeşitli farklar vardır. Ama temel öğeler hep aynı kaldığından *siddur*'ların tümü evrensel niteliğini korumuştur.

Side, Akdeniz Bölgesinde, Pamfilya yöresinde antik kent. Bölgenin en eski ve en önemli liman kentiydi. Antalya-Alanya karayolunun 66. km'sinde, Manavgat'tan kıyıya doğru sapan 4 km'lik bir yolun ucundadır. Uzunluğu yaklaşık 1 km, genişliği 350-400 m olan doğu-batı doğrultusundaki bir yarımada'nın üstünde yer alır.

Burada 1947'de İstanbul Üniversitesi adına Arif Müfid Mansel'in başlattığı ve 20 yıl aralıksız süren kazıları 1973'ten sonra Jale İnan yönetmiştir. Tiyatro ve agorada da

1982'den bu yana Ülkü İzmirilgil tarafından kazı ve düzenleme çalışmaları yapılmaktadır.

Antik kaynaklar Side'nin Batı Anadolu kentlerinden Kyme'nin bir kolonisi olarak kurulduğunu belirtir. En eski buluntular da İÖ 7. yüzyıla tarihlenir. Ama Side sözcüğünün Yunancadan gelmeyip eski bir Anadolu adı olması ve Anadolu'da çok eskiden beri bereket sembolü sayılan "nar" anlamına gelmesine bakan bazı araştırmacılar kentin Yunanlı kolonicilerden önce de var olduğunu düşünmektedir. Sikkelerin üstündeki yazılardan ve kentte bulunan bazı yazıtlardan anlaşıldığına göre Side'de uzun süre Anadolu kökenli bir dil kullanılmıştır.

Side, İÖ 547/546'da Perslerin egemenliği altına girdi. İÖ 334'te Büyük İskender tarafından zaptedildi, onun ölümünden sonra İÖ 3. yüzyıl boyunca Ptolemaiosların, 218'den sonra Selevkosların egemenliği altında kaldı. İÖ 190'da Selevkos kralı III. Antiochos, Side önlendeki deniz savaşında Romalılara yenildi; yapılan Apamela Antlaşması'yla (İÖ 188) Pamfilya bölgesi Pergamon Krallığı'na verildiyse de Side bağımsızlığını korudu. Bu tarihten sonra kent, sahip olduğu büyük ticaret ve savaş filosu sayesinde öteden beri Doğu Akdeniz ülkeleri ile yaptığı ticareti geliştirerek büyük bir refah ve zenginliğe kavuştu. Bunun yanı sıra büyük bir kültür ve bilim merkezi oldu.

Pamfilya İÖ 78'de Roma'ya bağlanınca Side de dış işlerinde Roma'ya bağlı, iç yönetiminde bir ölçüde özgür bir kent oldu. İS 2. ve 3. yüzyıllarda ikinci parlak dönemini yaşadı; deniz ticareti ve köle alım satımıyla son derece zenginleşti.

İS 3. yüzyılın ikinci yarısında dağlık bölgede oturan kavimlerin Pamfilya'ya saldırılarıyla kent zayıfladı. Daha kolay korunabilmesi amacıyla, aşağı yukarı ortasından geçirilen yeni bir surla ikiye bölündü. İS 4. yüzyılda iyice fakirleşti ve yavaş yavaş bir Hristiyan kentine dönüştü.

Bizans döneminde bir metropol oldu ve gerisindeki verimli ovalardan yararlanmasını bilerek 5. ve 6. yüzyıllarda son bir parlak dönem yaşadı. Ne zaman terk edildiği kesin olarak bilinmemektedir. Ama kazılarda birçok yerde rastlanan kalın kül katı, kentin büyük bir yangınla harap olduğunu göstermektedir. Bu yangın 9-10. yüzyıllardaki Arap akınlarına bağlanmaktadır. Arap coğrafyacı İdrisi 1150'lere doğru Side halkının iki günlük mesafede bulunan "Yeni Antalya"ya göç ettiğini bildirir. 19. yüzyıl sonunda harabelerin ortasında Giriüli göçmenler tarafından Selimiye köyü kuruldu. Son yıllarda gelişerek antik kenti neredeyse tümüyle örten yerleşme bugün de yayılmaya devam etmektedir. Bu durum hem kazı

Side Tiyatrosu, arkada müze Şemal Güner

yapılmasını, hem de kalıntıların korunmasını zorlaştırmaktadır. Manavgat'a bağlı bir köy statüsündeki yerleşmenin adı son yıllarda Side olarak değiştirilmiştir.

Yarımadayı doğudan kuşatan kara suru (İÖ 2. yy) yer yer çok iyi korunmuş durumdadır. Bugünkü karayolunun suru keserek köye girdiği yerde bulunan ana kapı yanlardan iki kule ile korunur. Surun hemen dışında ve kent kapısının karşısında, üç büyük nişi ve önündeki geniş havuzuyla gene İS 2. yüzyıldan kalma bir *nymphalon* yer alır. Cephesi mermerle kaplı ve üç katlı sütunlarla süslü olan *nymphalon*'un suyu Manavgat Çayının kaynağından tünel, kanal ve sukemerleriyle getiriliyordu.

Kent kapısının arkasındaki alandan iki büyük cadde başlar. Bunlardan biri güney yönünde uzanır, ikincisi doğuya, tiyatro ve agoraya doğru gider. Bu caddelerin iki yanında sütunlu galeriler, onların gerisinde de dükkânların yer aldığı bilinmektedir. Bugün de kullanılmakta olan bu ikinci caddenin sonundaki agoranın yalnız temel kalmıştır. Agoranın yaklaşık 90 m x 94 m ölçüsündeki avlusu, zamanında dört yandan sütunlu bir galeriyle çevriliydi. İki yanda galerilerin gerisinde dükkânlar, doğuda ise tiyatroya bitişik olarak tonozlu mekânlar yer alıyordu. Ortasındaki daire planlı, sütunlu bir yapıya ait kalıntıların Talih Tanrıçası Tykhe'ye adanmış bir tapınaktan kaldığı sanılmaktadır.

Agoranın kapısının karşısında, caddenin öbür yanında İS 5. yüzyılda inşa edilmiş ve bugün Side Müzesi olarak kullanılan hamam vardır. Burası beşik tonozlarla örtülü beş mekândan oluşmaktadır. Hamamın batısında, kentin yayılma alanını küçültmek için İS 4. yüzyılda yapılmış iç kent suru ve onun gerisinde de sarnıçlar yer alır. Bu sarnıçlara su getiren sukemer kenti baştan başa geçmektedir.

Tiyatro, *skene*'siyle (sahne yapısı) agoranın batı duvarına bitişiktir. İS 2. yüzyılda yapılmış ve günümüze oldukça iyi durumda kalmıştır. Düz bir arazide yer aldığı için, oturma sıraları kemer, tonoz, koridor ve merdivenlerden oluşan bir altyapı üstünde yükseltilmiştir. Roma tiyatrolarına özgü bu özelliğine karşılık, yaklaşık 15 bin kişilik izleyici bölümü Yunan tiyatrolarında olduğu gibi dörtte üçlük bir daire biçiminde düzenlenmiştir. *Skene*'nin planı ince uzun bir dikdörtgen biçimindedir. Zamanında üç katlı olan arka duvarı, kabartmalar, heykeller, nişler ve sütunlarla bezelidir.

Tiyatronun hemen yanındaki, İÖ 1. yüzyıla tarihlenen yüksek kaldeli yapı Dionysos Tapınağı'dır. Tiyatroyla hamamın arasında, iç kent surunun üzerinde anıtsal bir kapı, yanında ise İS 3. yüzyılda yapılmış bir *nymphalon* bulunmaktadır. Bu noktada bir kıvrım yaparak kapıdan geçen cadde, tiyatronun arkasından güneye doğru uzanarak kıyıda son bulur. Bugün tümüyle modern yerleşmenin altında kalmıştır. Bu sütunlu caddenin ucundaki alanın sağında ve solunda birçok tapınak vardır. Bunların yarım daire planlı bir kalde üstünde yer alanı, Anadolu'nun eski Ay Tanrısı Men'e adanmıştır. Daha batıda, hemen kıyıda, İS 2. yüzyıla tarihlenen Athena ve Apollon tapınakları bulunmaktadır. Her ikisi de dikdörtgen planlı bu yapıların uzun kenarları 11'er, kısa kenarları altışar sütunla çevrilidir. Son yıllarda restore edilmekte olan Apollon Tapınağı'nın batı cephesindeki beş sütunu ayağa kaldırılmıştır.

Yarımadanın güneybatı ucundaki antik liman düzensiz bir üçgen biçimindedir. Deniz tarafı, kalıntıları bugün de kısmen suyun içinde görülebilen bir dalgakıranla korunmuştur. Bu limanın yanında kuzeybatıya

doğru uzanan, gene üçgen biçiminde ikinci bir liman daha vardır. Büyük limanın ucunda Side'nin en eski hamamının (İS 2. yy) kalıntıları görülür.

Kentin ana kapısından güneye uzanan sütunlu cadde üzerinde İS 5-6. yüzyıllara ait üç nefli ve nartekslî bir Bizans bazilikası yer alır. Biraz daha ileride, caddenin batı yanındaki kilise kalıntısı İS 8. ya da 9. yüzyıldan kalmış olup ortasındaki dört sütunu ve asıl kiliseden ayrılmış narteksiyle Yunan haçı planın en eski örneklerinden biridir. Caddenin ucunda, biraz daha batıya ve kıyıya doğru, ikinci bir agora olduğu sanılan, gene kare planlı bir yapının kalıntıları vardır.

Surların hemen dışında kentin nekropolü yer almakta ve yarımada'nın kuzey kıyılarından güney kıyılarına değin uzanan geniş bir alanı kaplamaktadır. Nekropol zaman içinde çok tahrip olmuştur; bugün sadece biri İS 3., öbürü de 5. yüzyıla tarihlenen iki *mausoleion* (anıtmezar) ayakta.

Side dili, Antik Çağda Side'de Yunancanın yanı sıra konuşulan dil. Eldeki bilgiler İÖ 3. yüzyıla ait ve daha önceki dönemlerden kalma paraların üstündeki birkaç yazıttan edinilmiştir. Tümüyle çözülememekle birlikte, birçok dilbilimci Side dilinin Yunanca kökenli olmayan bir Hint-Avrupa dili olduğu görüşündedir.

siderit, DEMİR SPATİ olarak da bilinir, demir karbonat ($FeCO_3$) yapısında, önemli bir demir cevheri olan karbonat minerali. Yerkabuğunda yaygın bir dağılım gösteren siderite, genellikle şeyiller, kil ya da kömür

1859'da Cambridge'de Trinity College'da öğretim üyeliğine seçildi. Sonra Eski Yunan ve Latin edebiyatı dersleri verdi, 1869'da da ahlak felsefesi dersleri vermeye başladı. 1875'te yardımcı profesörlüğe atandı. 1883'te Knightbridge Kürsüsü ahlak felsefesi profesörü oldu. 1871'de Cambridge'de Newnham College'ı kurarak kadınlara yükseköğrenim verme çabalarına katıldı. Karısı Eleanor Balfour 1892'de bu okulun başına geçti. Metafizik Derneği üyesi olan Sidgwick 1882'de Psikik Araştırmalar Derneği'nin kuruluşuna katılarak derneğin ilk başkanı oldu.

Sidgwick felsefede John Stuart Mill'in (1806-73) yararcılığının yanı sıra Immanuel Kant'ın (1724-1804) "koşulsuz buyruk" kavramından etkilendi. İlk ve en önemli yapıtı *The Methods of Ethics*'te (1874; Etiğin Yöntemleri) bu filozofların görüşlerini temel aldı. "Yöntem"i ahlaki kararlar verebilmeyi sağlayan ussal bir süreç olarak tanımladı. Sidgwick, yönetime yönelik tüm olası çabaların bencilik, yararcılık ve sezgicilik olmak üzere üç yaklaşımda toplanabileceğini savundu. Ona göre bunlardan birinci ya da üçüncü yaklaşım tek başına ussal davranış için sağlam bir temel oluşturamazdı. Sidgwick bunların yerine, bir bakıma Kant'ın koşulsuz buyruk ilkesinden esinlenen bir "evrenselci hazcılık" sistemi geliştirdi. Bu sistem, bireyin hazzı ile başkalarının hazzı arasındaki görünür çatışmayı uzlaştırmayı amaçlıyordu.

Sidgwick'in öbür yapıtları arasında, *Principles of Political Economy* (1883; Siyasal İktisadın İlkeleri), *The Scope and Method of Economic Science* (1885; İktisat Biliminin Kapsamı ve Yöntemi), *Elements of Politics* (1891; Siyasetin Öğeleri) ve *The Development of European Polity* (1903; Avrupa'nın Siyasal Yapısının Gelişimi) sayılabilir.

Sidgwick, Nevil Vincent (d. 8 Mayıs 1873, Oxford - ö. 15 Mart 1952, Oxford, İngiltere), kimyasal bağların, özellikle de düzenleşim (koordinasyon) bileşiklerindeki bağların anlaşılmasına katkıda bulunan İngiliz kimyacı.

Organic Chemistry of Nitrogen (1910; Azotun Organik Kimyası) adlı yapıtında sunduğu organik azot bileşiklerine ilişkin araştırmaları değerini her zaman korudu. Sir Ernest Rutherford'la birlikte, araştırmalarını molekülleri bir arada tutan kuvvetler üzerinde yoğunlaştırdı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra bazı organik moleküllerin davranışını açıklayabilmek amacıyla hidrojen bağı kavramını ortaya attı. 1920'lerde Gilbert N. Lewis'in ortaklaşım bağlarındaki elektron paylaşımı kavramını daha da geliştiren, bir atomun başka bir atoma bir elektron çifti vermesi sonucunda bir düzenleşim bağının oluştuğunu açıkladı. İki ciltlik *Chemical Elements and Their Compounds* (1950; Kimyasal Elementler ve Bileşikleri) başlıca yapıtlarından biridir.

Sidi Belabbas, Cezayir'in kuzeybatısında kent. Tel Atlasları'ndaki Mekerra Çayının (*oued*) kıyısında yer alan Sidi Belabbas kenti 1843'te Fransızlar tarafından askeri karakol olarak kuruldu ve uzun süre Yabancı Lejyonu'nun karargâhı olarak kullanıldı. 1930'larda eski surlar ve tabyalar yıkılarak yerine geniş bulvarlar ve meydanlar açıldı. Cezayir'in 1962'de bağımsızlığını kazanmasından sonra bütün Fransız askerleri ve lejyonerler kentten çekildi. Lejyon Müzesi ise Fransa'daki Aubagne kentine taşındı. Günümüzde kentte tarım makineleri üreten bir sanayi kompleksi vardır. Eskiden bataklık olan kent çevresinde, başta buğday ve arpa olmak üzere tahıl ve üzüm yetiştirilir. Nüfus (1987) 152.778.

Sidmouth, Henry Addington Sidmouth, 1. Vikont (d. 30 Mayıs 1757, Londra - ö. 15 Şubat 1844, Richmond, Surrey, İngiltere), Mart 1801 - Mayıs 1804 arasında İngiltere başbakanı. Napoléon Savaşları'nın yol açtığı sorunlar karşısında yetersiz kalmış, sonradan işleri bakanlığı yaptığı dönemde muhaliflerine karşı uyguladığı baskılar yüzünden saygınlığını yitirmişti.

1784'te Avam Kamarası'na girdi, 1789'da meclis başkanı oldu. O dönemde başbakan, çocukluk arkadaşı William Pitt'ti (Genç). Katoliklere özgürlük verilmesini savunduğu için Kral III. George'un gözünden düşen Pitt 1801'de görevinden ayrılınca, ödünsüz bir Anglikan olan Addington başbakanlığa getirildi. Kopenhag, Kahire ve İskenderiye'deki askeri zaferler, hükümetin durumunu güçlendirdi. Napoléon yönetimindeki Fransa ile yapılan Amiens Antlaşması da (1802) bu gücü pekiştirdi. Ama Mayıs 1803'te savaş yeniden başlayınca Addington'un yetersizliği açıkça belli oldu. Ertesi yıl başbakanlığı Pitt'e bırakan Addington, Ocak 1805'te Sidmouth vikontu oldu. Daha sonra özel danışma kurulu başkanlığı (1805, 1806-07, 1812) ve başmühürdarlık (1806) görevlerinde bulundu.

Sidmouth 1812'de Liverpool kontunun başkanlığındaki hükümetin işleri bakanı oldu. Bu dönemde yüksek fiyatlar, iflaslar ve işsizlik ülkede yaygın bir huzursuzluğa yol açmıştı. Sidmouth, imalatçılar ile Ludistlerin(*) eylemlerine karşı sert önlemler aldı. Yargıçların jüriiz yargılama yetkilerini artırdı. 1817'de Habeas Corpus Yasası'nın askıya alınmasını sağladı. Gösteri ve basın özgürlüğünü kısıtlayan Altı Yasa'dan (1819) dördünü o önerdi.

Bakanlıktan ayrıldıktan sonra İngiltere'nin Güney Amerika'da kurulan cumhuriyetleri tanımına (1824), Katoliklere Özgürlük Yasası'na (1829) ve Parlamento Reform Yasası'na (1832) muhalefet ettiyse de başarılı olamadı.

Sidney, İngilizce SYDNEY, Avustralya'da, Yeni Güney Galler eyaletinin yönetim merkezi kent. Kıtının güneydoğu kıyısında, sayısız koy ve girintisi olan görkemli ve güzel bir doğal limanın çevresinde yer alır. Güney Pasifik bölgesinin en önemli liman kentlerinden biri ve Avustralya'nın en büyük metropoliten alanıdır. Kentin yüzölçümü 13 km², metropoliten alanındaki ise 12.400 km²'dir.

Sidney ve çevresinde serin, güneşli ve yumuşak bir iklim görülür. Ortalama sıcaklık en sıcak ay şubatta 22°C, en soğuk ay temmuzda 12°C'dir. Yıllık yağış miktarı 1.140 mm'yi bulur. Yağışların büyük bölümü tropik şaganaklar biçiminde yazın düşer.

Sidney metropoliten alanı batıdaki Blue Dağlarından doğudaki Büyük Okyanusa, kuzeydeki Macquarie Gölünün güney kıyılarından Botany Koyunun güneyine kadar uzanır. Bu geniş alanın yalnızca üçte biri kentsel bir yapı gösterir; ama nüfusun yüzde 90'dan fazlası kentsel kesimde yaşar. Banliyöler birbirinden oldukça kopuk ve dağınıktır. Kentin küçük iş merkezi ise doğal limanın iki kolu arasındaki dar bir yarımada sınırlanmıştır. Banliyölerdeki konutların çoğu tek katlı tuğla ya da ahşap evlerden oluşur. Kent merkezi ise yüksek binalarla "küçük bir Manhattan" görünümüne taşır.

Limana bakan alçak tepelerde kurulu asıl kentin odağını Sidney Limanı Köprüsü ile Opera Binası oluşturur. Tek bir çelik keme-ri olan köprü, limanın kuzey ve güney

İvigtut'tan siderit örneği, Grönland
B. M. Shaub

damarlarıyla birlikte ince yataklar halinde (tortul çökeller olarak) ya da hidrotermal metal damarları içinde (artık kayalar halinde) rastlanır. Çoğunlukla demirin bir bölümünün manganez, magnezyum ve kalsiyum almış durumdadır. Siderit, magnezit ($MgCO_3$) ve rodokrozit ($MnCO_3$) ile katı çözeltiler dizisi oluşturur. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için bak. karbonat mineralleri (tablo).

siderostat, bir motor yardımıyla yavaş yavaş döndürülerek, gökyüzünün belirli bir kesimini sürekli olarak sabit bir teleskopa yansıtan bir aynadan oluşan astronomi aletleri sınıfının ortak adı. Klasik siderostatlar da ayna, 24 saatte bir devir hızla dönen bir motora bağlı bir kolun yardımıyla döndürülür. Foucault siderostati denen bu aygıtta görüntü sabit olmakla birlikte, sürekli olarak döner. Son yıllarda Foucault siderostatlarının yerini, kutupsal bir siderostat türü olan helyostat(*) ve kolostat(*) almıştır.

Sidgwick, Henry (d. 31 Mayıs 1838, Skipton, Yorkshire - ö. 29 Ağustos 1900, Cambridge, Cambridgeshire, İngiltere), İngiliz filozof ve yazar.

yakalarını birbirine bağlar. Bir burunda inşa edilmiş olan Opera Binası, bir dizi yat yelkenini andıran ilginç çatısıyla dikkati çeker. Opera Binası'ndan Hyde Park'a giden Macquarie Sokakı boyunca eski ve yeni kamu binaları sıralanır. Kentin sıradan mimarisine karşın güzel manzaralı liman girintileri kente sevimli bir hava verir. Genel görünümün ayrılmaz bir parçası da metropoliten alandaki geniş park ve yeşil alanlar ile kıyılardaki kumsallar zinciridir.

Kent nüfusu ağırlıklı olarak Britanya kökenlilerden oluşur. II. Dünya Savaşı sonrasındaki göçler nüfus bileşimine belirli bir

Özellikle Lachlan Macquarie'nin valiliği (1810-21) sırasında yürütülen yapılaşma ve bayındırlık işleri kentin büyümesini sağladı. Kent nüfusu 1850-90 arasındaki dönemde 60 binden 400 bine çıktı. Sidney'den Parramatta'ya uzanan ilk demiryolu hattının yapımına 1855'te başlandı. 1890'lardaki mali bunalımın yol açtığı durgunluk, çok geçmeden yerini yeni bir gelişme dönemine bıraktı. 1914'e gelindiğinde kentin nüfusu iki kat artmış bulunuyordu. Bu dönemde altına hücumun etkisiyle büyüyen Melbourne'un Sidney ile aynı düzeye ulaşmasına karşın, kısa bir süre sonra Sidney yeniden birinci büyük kent olma özelliğini elde etti. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Kuzey Amerika ve Asya'yla gelişen ticari ilişkiler Sid-

Sidney, Sir Philip (d. 30 Kasım 1554, Penshurst, Kent, İngiltere - ö. 17 Ekim 1586, Arnhem, Felemenk), Kraliçe I. Elizabeth'in sarayında görev yapmış İngiliz şair ve devlet adamı. *Astrophel and Stella* adlı yapıtı, Shakespeare'in sonelerinden sonra Elizabeth döneminin bu türdeki en güzel örneklerini içerir, *The Defence of Poesie* (Şiirin Savunusu), Rönesans eleştirel düşüncesinin İngiltere'de tanınmasını sağlamıştır. Sir Henry Sidney ile Northumberland dükünün kızı Mary Dudley'nin en büyük oğlu, İspanya kralı II. Felipe'nin de vaftiz oğluydu. Elizabeth tahta çıkınca, babası Galler'de mahkeme başkanı oldu (daha sonra da üç kez İrlanda kral vekili olarak görev aldı). Sidney, 10 yaşında Shrewsbury Okulu'na girdi; oradaki sınıf arkadaşı Fulke Greville'le dostluğu ömür boyu sürdü. 1568'de Oxford'daki Christ Church'e giren Sidney, orada üç yıl okuduktan sonra Mayıs 1572 - Haziran 1575 arasında Avrupa'yı dolaştı. Latince, İtalyanca ve Fransızca'yı çok iyi öğrendi.

1576'da, törenlerde kraliçenin kadehini taşıyan babasının yerini alarak 1576'da saraya girdi. Şubat 1577'de Alman prenslerin Avrupa'da kurulacak bir Protestan birliğine nasıl baktığını öğrenmek amacıyla Almanya'ya gönderildi. 1579'da kraliçeye yazdığı bir mektupta, Fransa tahtının varisi Katolik Anjou dükünün evlilik önerisini reddetmesi gerektiğini belirtti. 1581'de ve 1584-85 yıllarında Kent temsilcisi olarak parlamentoda görev aldı. Yabancı devlet adamlarıyla yazıştı ve Protestan Fransız elçisi Philippe de Mornay (1577), Kalvenci Alman prens Kasimır (1578), Portekiz tahtında hak iddia eden Dom António (1581) ve İskoç lordlarıyla görüşmelerde bulundu. O dönemde Amerika kıtasının keşfine ilgi gösteren az sayıda İngilizden biriydi; denizci Sir Martin Frobisher'in keşif gezilerine destek sağladı. İngiliz kâşif Richard Hakluyt, keşif öykülerini anlattığı *Divers voyages, touching the discovery of America*'yı (1582; Amerika'nın Keşfiyle İlgili Çeşitli Yolculukları) ona adamıştı. Bilim ve sanata büyük ilgi duyuyordu. Ressam Nicholas Hilliard'la güzel sanatlar, bilim adamı John Dee ile kimya üzerine tartışmalar yapar, bilgileri, edebiyatçıları koruyup desteklerdi. İngiliz ya da Avrupalı yazarlara ait 40'ı aşkın yapıt Sidney'e adanmıştır. Bunlar arasında ilahiyat, tarih, coğrafya, askerlik, hukuk, mantık, up çalışmaları ile çok sayıda şiir kitabı vardır. Edmund Spenser, Thomas Watson, Abraham Fraunce ve Thomas Lodge, Sidney'in korumasına giren edebiyatçılardan bazılarıdır.

Kraliçenin kendisine önemli bir görev vermeyeceğini anlayınca, tüm çabasını edebiyata yöneltti. 1578'de kraliçe için pastoral bir kısa oyun olan *The Lady of May*'i (Mayıs Kraliçesi) yazdı. Düzyazı biçimindeki kahramanlık romanı *Arcadia*'yı 1580'de tamamladı. Karmaşık bir olay örgüsü içeren 180 bin sözcüklük bu yapıtını büyük bir kibarlık ve kayıtsızlıkla, "yüzeysel biçimde ele alınmış, yüzeysel bir yapıt" diye nitelemişti.

Halası olan Huntington kontesi, vasilliğini üstlendiği Penelope Devereux'ü 1581 başlarında saraya getirdi. Aynı yıl Penelope, Lord Rich'le evlendi. Bir süre sonra Penelope'ye aşık olan Sidney, 1582'de yazdığı *Astrophel and Stella*'da tutkusunun nasıl alevlendiğini, sonunda bu tutkuyu yenip kendini "büyük dava"ya, yani halkın hizmetine adayışını anlattı. İnce bir zekânın ürünü olan bu tutkulu soneler Elizabeth dönemi şiirinde bir dönüm noktasıydı. Aynı dönemde yazdığı *Defence of Poesie*'de düşüncesinin toplumsal önemi üzerinde durdu; yapıt Elizabeth dönemi edebiyat eleştirisi-

Sidney Limanı Köprüsü ve Opera Binası
Photographic Library of Australia

renklilik getirmiştir. Bazı iç banliyöler Yunan, İtalyan, Lübnanlı ve Vietnamlı özelliklerini taşır. Kentin küçük bir Çin Mahallesi de vardır. Redfern banliyösü küçük bir Avustralya Yerlileri topluluğunu barındırır. Nüfusun çoğunluğu Anglikan ya da Katoliktir.

Eyaletin en büyük sanayi merkezi olan Sidney'de toplam işgücünün yaklaşık üçte biri imalat kuruluşlarında çalışır. Belirli bir sanayi dalının ağırlığından söz edilemezse de petrol artımının gittikçe önem kazandığı söylenebilir. Kamu hizmetleri de ekonomide önemli bir yer tutar. Jackson limanının yıllık kargo işlem hacmi 21 milyon tonu geçer. Botany Koyunda petrol ürünlerini yüklemek amacıyla ikinci bir liman açılmıştır. Turizm bir başka önemli gelir kaynağını oluşturur. Kentteki metro sistemine, yaygın metropoliten otobüs hatlarına ve kıyıları arasındaki feribot seferlerine karşın, banliyölerin hızlı gelişmesinden ve yolların yetersizliğinden kaynaklanan sürekli bir trafik sorunu vardır. Kingsford Smith Uluslararası Havalimanı kentin 10 km kadar güneyinde, Botany Koyu kıyısında yer alır.

Yüzme, sörf, yatçılık gibi su sporları tesisleri ve eğlence yerleriyle ünlü olan Sidney'in kültürel yaşamı oldukça canlıdır. Sidney, Yeni Güney Galler ve Macquarie üniversitelerini barındıran kentte bir kütüphane, iki müze ve çok sayıda özel sanat galerisi vardır. Opera, bale ve oyunların sahnelendiği tiyatrosu, sineması, konser salonu ve stüdyolarıyla Opera Binası dev bir sanat merkezidir.

İngiliz kâşif Arthur Phillip'in 1788'de filosu için demirleme yeri olarak seçtiği koyun çevresinde kurulan Sidney, 19. yüzyıl başlarında bir mahkûm kolonisine dönüştü ve ilk göçmenlerin iç kesimlere yönelmesinden önce bir ticaret merkezi niteliğini kazandı.

ney'in önemini daha da artırdı. Günümüzde de bu konumunu koruyan Sidney, aynı zamanda Avustralya'nın dış dünyaya açılan başlıca kapısı sayılmaktadır. Nüfus (1986) kent, 86.301; (1991) metropoliten alan, 3.538.970.

Sidney, Sir Henry (d. 20 Temmuz 1529, Londra? - ö. 5 Mayıs 1586, Ludlow, Shropshire, İngiltere), 1565-71 ve 1575-78 dönemlerinde İrlanda kral vekili. Kraliçe I. Elizabeth'in, İngiliz yasaları ile geleneklerini İrlanda'ya dayatma politikasını temkinli bir biçimde uygulamaya çalışmıştır.

VII. Henry'nin sarayında görevli Sir William Sidney'in oğluydu. Kral VI. Edward'dan 1550'de "sir" unvanı aldı. 1556-59 arasında hazinedar yardımcısı olarak çalıştı. 1565'te Elizabeth tarafından kral vekiliğine getirildi. Aynı yıl Ulster'da Shane O'Neill önderliğinde büyük bir ayaklanma başladı. Sidney, O'Neill'in düşmanları Tyrconnell'li O'Donnell'lar ile Antrimli MacDonnell'ları ona karşı kışkırttı. O'Neill 1567'de MacDonnell'larca öldürüldüyse de, Sidney henüz Ulster'a boyun eğdirecek güte değildi. Ama birkaç İrlandalı şefe Elizabeth'in otoritesini kabul ettirmeyi başardı ve bu şefleri denetleyebilmek için Munster ile Connaught'a İngiliz yöneticiler yerleştirdi. 1569-71 arasında İrlanda Parlamentosu'na Katolik karşıtı yasalar dayatılmasına karşı koyarak Munster Katoliklerinin, James Fitzmaurice Fitzgerald önderliğinde başlattığı ayaklanmanın büyümesini önledi. Ayaklanma 1573'te kesin biçimde bastırıldı.

Kraliçenin kendisine yeterli askeri kuvvet sağlamaması üzerine Sidney 1571'de istifa etti. Ama dört yıl sonra yeniden aynı göreve getirildi. Uyguladığı keyfi vergiler halk arasında hoşnutsuzluk yaratınca 1578'de görevden alındı. Daha sonra Galler ve Sınırlar Bölgelei Konseyi başkanlığında bulundu.

nin en güzel ürünlerindendir. 1584'te *Arcadia*'yı yeniden yazmaya girişti; yapının tek yönde gelişen kurgusunu tümüyle değiştirerek, iç içe geçmiş bir olaylar zincirine dönüştürdü. Tamamlanmamış olmasına karşın, bu yapıt 16. yüzyılın en önemli düzyazı örneklerindendir. Başka şiirler de yazan ve son döneminde Eski Ahit'in Mezmurlar Kitabı üzerine bir yorumla başlayan Sidney, hiçbir zaman yapıtlarını yayımlatmayı düşünmedi ve ölene değin bu ilkesine bağlı kaldı.

Arcadia'nın gözden geçirilmiş metni tamamlanmamış biçimiyle 1590'da yayımlandı, 1593'teki basımında ise metin, ilk metinden alınan bölümlerle tamamlanarak yayımlandı. Özgün metnin el yazmaları 1926'ya değin korundu. *Astrophel and Stella* 1591'de, *Defence of Poesie* de 1595'te basıldı. 1598'de yayımlanan toplu yapıtları, 17. yüzyıl boyunca dokuz baskı yaptı.

Sidney Temmuz 1585'te beklediği türde bir göreve atandı. Warwick kontu olan amcasıyla birlikte kraliyet ordu levazım kurumunun başına getirilen Sidney, İspanyol egemenliğine karşı başlayan ayaklanmaya destek vermek için Elizabeth'in Felemenk'e yolladığı birliklere katıldı. Orada, Leicester kontunun komutasında çarpıştı. Ardından Flushing kentinin yöneticisi ve bir süvari bölüğünün komutanı oldu. Eylül 1586'da İspanyolların Zutphen kentine malzeme göndermesini engellemek amacıyla düzenlenen bir harekâta gönüllü olarak katıldı. Düşman hatlarına karşı üç kez saldırıya geçti; bacasının bir kurşunla parçalanmasına karşın atını sürerek savaş alanının dışına çıkmayı başardı. Arnhem'e götürüldüyse de, yarası mikrop kaptığı için kurtarılamadı.

Yapıtları A. Feuillerat tarafından derlenerek *The Complete Works of Sir Philip Sidney* (1912-26, 4 cilt; Sir Philip Sidney'in Toplu Yapıtları) adı altında yayımlanmıştır.

Sidney Üniversitesi, Avustralya'nın Sidney kentinde yükseköğretim kurumu. Özel bir kuruluş olmakla birlikte Avustralya Ulusal Topluluğu ve Yeni Güney Galler eyaletinden maddi destek görür. Avustralya'nın en eski (1850) ve en büyük üniversitesidir.

Üniversiteye bağlı altı college (yüksek-öğretim) vardır: İngiltere Kilisesi'ne bağlı St. Paul's (1854), Katolik St. John's (1857), Presbiteryen St. Andrew's (1867), hiçbir kiliseye bağlı olmayan Women's College (1889), Metodist Wesley College (1910) ve Katolik kız öğrencilere açık Sancta Sophia College (1929). Üniversitede karma öğretim 1881'de başlamıştır.

Üniversitenin tarım, mimarlık, güzel sanatlar, tıp ve diş hekimliği, hukuk, mühendislik, veterinerlik ve fen fakülteleri bulunur. Öbür bağlı kurumlar Nükleer Araştırma Enstitüsü, Kraliçe Elizabeth Ana-Çocuk Araştırma Enstitüsü, Avustralya diliyle ilgili bir araştırma merkezi, kent ve köy planlaması araştırma merkezi, tiyatro atölyesi, Power Güzel Sanatlar Enstitüsü, Sidney Öğretmen Yüksekokulu ve Ulusal Topluluğu Sağlık Bakanlığı'nın parasal desteğindeki Halk Sağlığı ve Tropikal Hastalıklar Okulu'dur.

Sidon bak. Sayda

sidra (İbranicede "düzen", "düzenleme"), çoğul SİDROT. Yahudilikte, Sebt (Şabat) ibadetinin parçası olarak kutsal metinlerden okunan haftalık bölüm. Sinagogda, her hafta Tora'nın (Musa'nın Beş Kitabı) bir bölümü yüksek sesle okunur; tüm metnin okunması bir yıl sürer.

Yahudi tarihinin ilk dönemlerinde yalnızca dinsel bayramlarda Tora'dan bölümler oku-

nurdu. 10. yüzyılda, şarlatın herkesçe öğretilmesi amacıyla bu uygulamaya Sebt ayınlarına de aktarıldı. O dönemde Tora'nın okunması 3-3,5 yıl sürerdi. Babil Sürgünü'nden beri bu süre bir yıldır. *Sidra*, her biri ayrı bir konuyu işleyen 7 parçaya (İbranicede *paraşa*, çoğul *paraşot*) ayrılır. Her *paraşa*'nın okunması için başka bir kişi kürsüye çağılır; bu göreve çağrılmak büyük bir onurdur.

Sidretü'l-Münteha (Arapça'da "Son Ağaç"), İslam inanışında âlem-i şühûdun (görülen dünya, bu dünya) bittiği nokta.

Kuran, Sidretü'l-Münteha'yı Mirac dolayısıyla anar ve hemen yanında bir Cennet (Cennetü'l-Meva) bulunduğunu bildirir. (Necm 14-15). Kuran yorumcuları bu Cennetin müminlerin ahirette yaşayacakları Cennet olup olmadığı konusunda farklı görüşler savunurlar. Bir yorum göre münteha sözcüğü doğrudan Tanrı'yı, Sidretü'l-Münteha da Tanrı'nın ağacını dile getirir. Kuran'ın başka bir âyetinde Tanrı'nın sidreyi örttüğü bildirilir (Necm 16). Bir hadiste de, örtülmesinden sonra sidrenin büyük bir değişime uğradığı, tanımlanamayacak kadar güzel duruma geldiği anlatılır.

Mirac'a ilişkin hadisler Sidretü'l-Münteha'ya ilişkin geniş bilgi içerir. Buna göre Mirac gecesi Sidretü'l-Münteha'ya geldiklerinde, bir parmak ucu kadar bile ilerlerse yanacağını söyleyen Cebrail orada kalır. Hz. Muhammed daha ileriye tek başına gider. Burası arşın altında, yedinci ya da altıncı gök katının bitim noktasındadır. Sidre, bir atının gölgesinde 70 yıl boyunca yol alabileceği, tek yaprağı bir ümmeti örtebilecek kadar büyük bir ağaçtır. Cennet'teki ırmaklar bu ağacın altından çıkar. Buradan öteye ne bir melek, ne de başka bir peygamber geçebilir. Ötesi mutlak anlamda gayb, bilinmezler evreni, ruhlar ve melekler âlemidir.

Siebenbürger halısı bak. Erdel halısı

Siebold, Carl Theodor Ernst von (d. 16 Şubat 1804, Würzburg - ö. 7 Nisan 1885, Münih, Almanya), Alman zoolog. Omurgasızlar konusunda uzmanlaşmış ve asalakbiliminin gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur.

Aile bireyleri arasında da biyologlar bulunan Siebold, Berlin ve Göttingen'de öğrenim gördükten sonra kısa bir süre hekimlik yaptı. Bilimsel yazılarıyla dikkat çekerek Erlangen'de anatomi ve fizyoloji profesörü oldu. Daha sonra Freiburg, Breslau ve Münih üniversitelerinde görev aldı. Sonradan biyoloji araştırmaları alanında en önemli dergilerden biri haline gelen *Zeitschrift für wissenschaftliche Zoologie*'yi (Bilimsel Zooloji Dergisi) yayımlamaya başladı. Omurgasızlar bölümünü Friedrich Hermann Stannius'un hazırladığı *Lehrbuch der vergleichenden Anatomie* nin (1846; Karşılaştırmalı Anatomi Ders Kitabı) omurgasızlar bölümünü yazdı. Karşılaştırmalı anatomi alanında en önemli yapıtlardan biri olan bu kitap somut gözlemlere dayanıyordu ve daha önceki kuramsal yaklaşımdan uzaklaşıyordu. Siebold asalakbilim alanında da önemli çalışmalar yaptı. Yeni geliştirilen, bir asalakın yaşam çevrimindeki evreleri değişik konaklarda geçirdiği görüşünden uygulamada yararlanan ilk bilim adamlarından biri oldu.

Siedlce, Polonya'nın ortadoğu kesiminde il (*województwo*). 1975'te Varşova ve Lublin illerinin bazı bölümlerinin birleştirilmesiyle oluşturuldu. Yüzölçümü 8.499 km²'dir. İl topraklarının suları, Vistüla Irmağının kolları olan Bug, Liwiec ve Świder ırmakları

tarafından toplanır. Önemli sanayi merkezleri arasında il merkezi Siedlce, Łuków, Łochów ve Mińsk Mazowiecki bulunur. Tarım ve sanayi makineleri yapımı, dokumacılık ve gıda işleme başlıca sanayi kollarıdır. Nüfus (1991 tah.) 651 400.

Siedlce, Polonya'nın ortadoğu kesiminde, Siedlce ilinin (*województwo*) merkezi kent. Gıda işleme, dokuma ve oyuncak üretimi gibi sanayi dallarının gelişmesiyle ilin güneydoğu kesiminin ekonomik merkezi olmuştur. Varşova-Moskova kara ve demir yolları üzerinde yer alır.

Kentten söz eden en eski belge 1448 tarihli. Siedlce o dönemde çeşitli ticaret yollarının kesiştiği bir merkezdi. 1547'de belediye ayrıcalıkları kazandıysa da, 18. yüzyıl ortalarına değin önemli bir gelişme göstermedi. Kentin sahibi olan varlıklı Oginski ailesi o tarihlerde yeni-klasik üslupta bir saray yaptırmıştı. 1795'te Avusturya'ya geçen Siedlce, 1918'de yeniden Polonya'ya bağlandı. II. Dünya Savaşı sırasında yörede beş toplama kampı vardı. Nüfus (1982 tah.) 57.800.

Siegbahn, Kai Manne Börje (d. 20 Nisan 1918, Lund, İsveç), spektroskopi alanında, özellikle elektromagnetik ışınım ile madde arasındaki etkileşimin spektroskopik yöntemle çözülmesi konusunda çığır açan çalışmalarıyla 1981 Nobel Fizik Ödülü'nü Nicolaas Bloembergen ve Arthur Leonard Schawlow ile paylaşan İsveçli fizikçi.

Siegbahn, X ışınları spektroskopisi alanındaki buluşları nedeniyle 1924 Nobel Fizik Ödülü'nü kazanmış olan Karl Manne Siegbahn'ın oğludur. Fizik dalındaki doktora çalışmasını 1944'te Stockholm Üniversitesi'nde tamamladı, 1951'de aynı kentteki Kraliyet Teknoloji Enstitüsü'nde profesörlüğe getirildi, 1954'te Uppsala Üniversitesi'ne geçti.

Siegbahn'ın geliştirdiği ve ilkelerini belirlediği yöntem, ESCA (*electron spectroscopy for chemical analysis* [kimyasal çözümleme- de elektron spektroskopisi]) olarak adlandırılır. Bu yöntemin uygulanmasında yararlanılan aygıtların geliştirilmesinde de Siegbahn'ın büyük katkısı olmuştur. ESCA yöntemi fotoelektrik etkiye (üzerine elektromagnetik ışınım düşürülen maddelerin elektron salmaları) dayanır. Bu yöntem 1970'lerden başlayarak büyük yaygınlık kazanmış, hava kirliliğine yol açan parçacıkların belirlenmesinde, petrol antumunda kullanılan katı katalizör yüzeylerinin çözümlemesine kadar yayılan geniş bir uygulama alanı bulmuştur.

Siegbahn, (Karl) Manne (Georg) (d. 3 Aralık 1886, Örebro - ö. 26 Eylül 1978, Stockholm, İsveç), X ışınları spektroskopisini bulması ve bu konuda sürdürdüğü çalışmalar nedeniyle 1924 Nobel Fizik Ödülü'nü kazanan İsveçli fizikçi.

Siegbahn, X ışınları salım tayfında, M dizisi olarak adlandırılan yeni bir dalgaboyu grubu buldu ve X ışınlarının dalgaboylarının kesin bir biçimde belirlenmesine olanak sağlayan yöntemler ve aygıtlar geliştirdi (1916).

Uppsala Üniversitesi'nde fizik profesörü olarak çalışırken gerçekleştirdiği araştırmalar sonunda X ışınlarının, tıpkı ışık ışınları gibi, prizmalardan geçerken kırılmaya uğradığını kanıtladı (1924). Kırılma etkisi X ışınları için, ışığa oranla daha zayıf ve soğurma olgusu kırılmanın gözlenmesini zorlaştırıyordu. Siegbahn daha sonra, tayfın morötesi bölgesi yakınında yer alan zayıf X ışınlarını da inceledi.

1937'de Stockholm Üniversitesi'nde fizik profesörü olan Siegbahn, aynı yıl İsveç Kraliyet Bilimler Akademisi'nin Stockholm'de kurduğu Nobel Fizik Enstitüsü'nün yöneticiliğine getirildi. 1975'te emekli olunca bu görevi sürdüren Siegbahn, 1939-64 arasında Uluslararası Ağırliklar ve Ölçüler Komitesi üyesi olarak çalışmıştır.

Siegel, Bugsy, asıl adı BENJAMIN SIEGEL (d. 28 Şubat 1906, Brooklyn, New York - ö. 20 Haziran 1947, Beverly Hills, California, ABD), ABD'deki cinayet örgütlerinin Las Vegas kumarhanelerindeki etkinliklerini başlatan gangster.

New York'ta, Aşağı Doğu Yakası'ndaki gezgin Yahudi satıcılardan tehdit yoluyla para toplayarak işe başladı. Yaklaşık 1918'de Meyer Lansky ile birlikte New York, New Jersey ve Philadelphia'da önce araba hırsızlığına, ardından da içki kaçakçılığı ile kumarhanelerden haraç toplama işlerine girdi. Gene Lansky ile birlikte kiralık katillike yönelerek 1930'larda oluşan Cinayet Şirketi'ne(*) öncülük etti. 1931'de kiralık katil olarak Joe Masseria'nın(*) suç örgütüne girdi.

1937'de gönderildiği California'da kumarhaneler kurdu; ayrıca uyuşturucu kaçakçılığı ve şantajla para toplamak gibi birçok kirli işe bulaştı. Bu arada Hollywood yıldızları ve ünlüleriyle yakın ilişkiler kurdu. Telefon ve telgrafla ülke düzeyinde hizmet veren bir müşterek bahis kuruluşu geliştirdi. 1945'te Los Angeles'in kuzeydoğusundaki çölde bir kumar merkezi oluşturmaya yöneldi. Aynı yıl New York ve çevresinde etkinlik gösteren cinayet şebekesinden sağladığı finansmanla Las Vegas'ta (Nevada) Flamingo Oteli ve Kumarhanesi'ni kurdu. Ama gönderilen paranın bir bölümünü kendi adına Avrupa bankalarına yatırması ve sahte çeklerle inşaat giderlerini yüksek göstermesi, Lansky ile Doğu'daki diğer patronların tepkisine yol açtı. Sonuçta Siegel, Beverly Hills'deki büyük malikânesinde dışarıdan açılan yangın ateşiyle öldürüldü. Flamingo Oteli'ne ise aynı saatlerde Lansky'nin üç adamı el koydu.

Siegen, Almanya'da, Kuzey Ren-Vestfalya eyaletinin (Land) kuzeybatısında kent. Sieg Irmağı kıyısında kuruludur. Nassau-Siegen hanedanının iki koluna alt iki şatonun çevresinde gelişmiştir. Hanedanın Protestan kolunun yaptırdığı Aşağı Şato kriptasıyla ünlüdür. Katolik kolun ikametgâhı olan Yukarı Şato ise günümüzde müzeye dönüştürülmüştür. Müzede, Siegen doğumlu (1577) Flaman ressam Peter Paul Rubens'in yapıtlarına ayrılmış bir galeri, eski bir döküm atölyesi ve bir kömür madeni modeli yer alır. 13. yüzyılda yapılmış St. Nikolaus Kilisesi (Nikolaikirche), Alpler'in kuzeyindeki birkaç altıgen planlı romanesk kiliseden biridir. St. Martin Kilisesi'nin mozaik tabanı, yapının temelinin bin yıldan eski olduğunu göstermektedir. Zengin demir cevheri yataklarının bulunduğu Siegerland bölgesinin merkezi durumundaki kentte metal eşya ve makine sanayileri gelişmiştir. Başlıca yükseköğretim kurumu, üniversite düzeyindeki bir teknik okuldur (1972). Nüfus (1991 tah.) 107.039.

Siegfried, Eski İzlarda dilinde SIGURD, eski Germen edebiyatının kahramanlarından. Farklı biçimlerde de olsa, hem Alman, hem de Eski İzlarda edebiyatına konu olmuştur. Brunhild(*) öyküsünün sonunda ölür, ama başkışısı olduğu başka öyküler onun zaferiy-

le sonuçlanır. Bütün öykülerde olağanüstü güçlü ve cesur bir kişi olarak çizilmiştir.

Bir öyküde Siegfried'in ejderhayla savaşması, bir başkasında miras kavgasına tutuşan iki kardeşin elinden hazineyi alışı anlatılır. Bu iki öykü, Eski İzlarda edebiyatından örnekler içeren Manzum (Eski) Edda'da tek bir öykü biçiminde ve ayrıntılı olarak, Alman edebiyatında ise ayrı ayrı, büyük ölçüde anlatımlarla ve daha eksik biçimde anlatılmıştır.

Siegfried, eski öykülerin yeni eklerle zenginleştirildiği *Nibelungenlied* de(*) (Nibelungların Şarkısı) önemli yer tutar. Yaklaşık 1500'den sonra yazıldığı belgelenen *Das Lied vom hürnen Seyfrid* de (Zirhlı Seyfrid'in Şarkısı) eski öyküye bağlı kalınmakla birlikte, ana tema bir genç kızın ejderhanın elinden kurtarılmasıdır. Edda'daki bir şürde ise Sigurd'un Valkyrieli bir genç kızı büyüleyici uyandırmış anlatılır. Araştırmacılar biri Almanca, öteki Eski İzlarda dilindeki bu iki şiir arasında bağlantı kurmaya çalışmışlardır; ama aralarındaki önemli farklılıkların yanı sıra, iki şiirin de Antik Çağa ait olup olmadığı kuşkuludur.

Siegfried en eski öykülerde ana ve babasından uzak büyümüş soylu bir genç olarak tanıtılır. Ama hem Almanca, hem de Eski İzlarda dilindeki eksiksiz öykülerde sarayda yetiştirilmiş daha büyük ağırlık taşır. Brunhild gibi Siegfried'in de efsanevi mi, yoksa Merovenj kökenli tarihsel bir kişilik mi olduğu bugün de tartışma konusudur.

Siegfried Hattı, Almanya'nın batı sınır boyunca 1930'larda inşa edilen tahkimat sistemi. 1944'te Fransa'dan çekilen Alman birliklerince kullanılmış, ABD ordusu ancak 1945 baharında hattı yarabilmiştir.

siemens, Uluslararası Birimler Sistemi'nde (SI) elektriksel iletkenlik birimi (simgesi S). Doğru akım için siemens birimiyle ifade edilen iletkenlik, ohm birimiyle ifade edilen direncin tersidir; alternatif akımda ise empedans birimi ohm, empedansın tersi olan admitansın birimi gene siemens'tir. Siemens yerine kimi zaman mho (ohm'un tersten okunuşu) terimi kullanılmaktadır. Bu birimin adının elektrik mühendisi ve mucit Sir William Siemens (1823-83) onuruna mı, yoksa kardeşi Ernst Werner von Siemens (1816-92) onuruna mı verildiği tartışmalıdır.

Siemens, (Ernst) Werner von (d. 13 Aralık 1816, Lenthe, Prusya - ö. 6 Aralık 1892, Charlottenburg, Berlin, Almanya), telgrafın geliştirilip yaygınlaştırılmasında önemli katkıları olan Alman elektrik mühendisi ve sanayici.

Lübeck'te ortaöğrenimini tamamladıktan sonra 17 yaşında Berlin'deki Topçuluk ve İstihkâm Okulu'na girdi. Bir düelloya karıştığı için Magdeburg'da geçirdiği kısa tutuk-

Werner von Siemens, İsmail Gentz'in bir çalışması, 1887
Interfoto-Friedrich Rauch, Münih

luluk döneminde hücrelerinde başladığı kimya deneyleri 1842'de yeni bir elektrikli kaplama yöntemini bulmasıyla sonuçlandı. 1841'de Berlin'deki top atölyelerine atandıktan sonra araştırma yapma olanına kavuşması yaşamında bir dönüm noktası oldu. Sir Charles Wheatstone'un 1837'de icat etmiş olduğu elektrikli telgrafı görür görmez bu buluşun uluslararası haberleşme açısından taşıdığı önemli kavrayan Siemens, gerçekleştirdiği yeni buluşlarla aygıtın gelişmesini sağladı. Giderek bu alanda uzmanlaştı ve 1847'de ordu hesabına bir yeraltı telgraf kablosu döşedi. Aynı yıl Johann Georg Halske (1814-90) adında bir teknisyenle ortak olarak Berlin'de bir telgraf imalat atölyesi açtı. 1848'de Frankfurt ile Berlin arasında Avrupa'nın ilk büyük telgraf hattını döşedi. 1849'da şirketin çalışmalarına ağırlık vermek amacıyla ordudan ayrıldı.

Telegraphenbauanstalt von Siemens & Halske şirketi hızla gelişti. Werner ve kardeşi Carl Siemens (1829-1906) Londra, Petersburg, Viyana ve Paris'te fabrikalar kurdular. Siemens & Halske şirketi Akdeniz'e sualtı kabloları döşedi; Londra'dan Kalküta'ya uzanan Hint-Avrupa telgraf hattının döşenmesi 1870'te tamamlandı. Siemens elektrik mühendisliği alanında birçok buluş gerçekleştirdi; bunların en önemlisi 1866'da geliştirdiği kendinden uyarmalı üreteci. Uyarıcı magnetik alanın sürekli miknatıs yerine güçlü bir elektromiknatıs aracılığıyla elde edildiği bu dinamo, ilk harekete geçirildiğinde elektromiknatısın artık miknatıslıktan yararlanarak elektrik üretmeye başlıyor, daha sonra dinamonun ürettiği akımın bir bölümü uyarıcı alanı sağlıyordu. Böylece pahalı ve ağır çelik miknatıslar kullanma zorunluğu ortadan kalkmış oluyordu.

Siemens 1866'da Prusya Ulusal Meclisi üyesi oldu; liberal görüşleri savundu ve askeri harcamaların artırılmasına karşı çıktı. 1888'de kendisine soyluluk unvanı verildi.

Siemens, Sir (Charles) William, asıl adı KARL WILHELM SIEMENS (d. 4 Nisan 1823, Lenthe, Prusya - ö. 19 Kasım 1883, Londra, İngiltere), çelik üretim yöntemlerine ve telgrafın geliştirilmesine önemli katkılarda

Sir William Siemens, Rudolf Lehmann'ın bir portresinden yapılmış oymabaskı
British Museum, Londra, fotoğraf, J. R. Freeman & Co Ltd

bulunan Alman asıllı İngiliz mühendis ve sanayici.

Özel öğretmenlerden ders aldıktan sonra babası tarafından Lübeck'te bir ticaret okuluna gönderildi. Daha sonra ağabeyi Werner Siemens'in önerisi üzerine üç yıl Magdeburg'daki bir teknik okulda okudu. Göttingen Üniversitesi'nde bir yıl kimya, fizik ve matematik öğrenimi gördükten sonra Magdeburg'daki bir buhar makineleri fabrikasına çırak olarak girdi. 1843'te İngiltere'ye giderek Werner'in buluşu olan elektrikli kaplama yöntemini Birmingham'daki bir firmaya 1600 sterline satmayı başardı.

İngiltere'deki patent yasalarının elverişli olduğunu görerek bu ülkeye yerleşmeye karar veren Siemens önceleri çok başarılı olamadı ve geçim sıkıntısına düştü. Ama 1851'de bulduğu su sayacından büyük patent geliri elde etmeye başlayınca Londra'da bir büro açıp kardeşlerinden Karl (1829-1906) ve August Friedrich'i (1826-1904) yanına aldı. 1859'da Glasgow Üniversitesi'nden bir profesörün kızı ile evlendi ve İngiliz uyruğuna geçti.

William ve kardeşi Friedrich 1847'de, sanayi işlemlerinde artık gazla kaçan ısıyı tutulup fırına verilen havayı ısıtmakta kullanılması, böylece verimin artırılması yöntemleri üzerinde çalışmaya başladılar. William bu yöntemi kullanarak geliştirdiği döner alevli fırının patentini 1861'de aldı. Bu yöntemde fırın, dışarda yakılan düşük nite-likli kömürden elde edilen gazla ısıtılıyordu. Önceleri cam yapımında kullanılan bu buluş, daha sonra çelik üretiminde o güne değin kullanılan Bessemer yönteminin yerini alarak bu alanda da yaygın olarak kullanılmaya başladı (*bak.* Bessemer işlemi). 1862'de Royal Society üyeliğine seçilen Siemens, 1869'da Güney Galler'deki Landore'da kendi çelik fabrikasını kurdu. Başta işleri iyi gittiyse de 1880'lerde zarar etmeye başladı. Bu arada 1850'den beri acentası olarak çalıştığı Siemens & Halske adlı şirketin aynı adı taşıyan Londra kolunu kurdu. Bu firma 1874'te Rio de Janeiro-Montevideo elektrik hatını döşedi, ertesi yıl da İngiltere ile ABD arasındaki ilk doğrudan hattı gerçekleştirdi. Siemens, sonraları elektrikle aydınlatma ve taşıma işlerine yöneldi. Ark lambalarını geliştirerek British Museum'un aydınlatılmasında ve başka yerlerde kullandı. Ölümünden kısa bir süre önce Kuzey İrlanda'daki Portrush elektrikli tren hatının yapımını üstlendi. 1883'te "sir" unvanı aldı.

Siemens AG, Alman elektrikli aygıt ve donanım üreticisi. Siemens & Halske AG (1847), Siemens-Schuckertwerke AG (1903) ve Siemens-Reiniger-Werke AG'nin (1932) birleştirilmesiyle 1 Ekim 1966'da kurulmuştur. Yaklaşık 35 ülkede üretim birimleri ve 125'i aşkın ülkede satış örgütleri vardır. Üretim ve hizmetleri, elektrikli aygıt parçaları, bilgisayar sistemleri, mikrodalga aygıtları, telgraf ve sinyalizasyon sistemleri, elektronik tesisler, tıp ve enerji mühendisliği ile telekomünikasyon gibi çok geniş bir alanı içine alır. Merkezi Münih'tedir.

Werner Siemens'in (1816-92) kuzeni Johann Georg Siemens (1805-79) ve Johann Georg Halske'yle (1814-90) birlikte 1 Ekim 1847'de Berlin'de kurduğu Telegraphenbauanstalt von Siemens & Halske (Siemens ve Halske Telgraf Tesis Firması), telgraf tesisleri kurmayı ve başka elektrikli aletler üretmeyi amaçlıyordu. Bütün Almanya'yı telgraf hatlarıyla donatan şirket, 1855'te Rusya'da Petersburg'da, 1858'de de Londra'da şube açtı. Londra şubesinin başında Werner'in kardeşi Wilhelm (1823-83) vardı. Şirket büyüyüp seri üretime geçince, fazla büyümeyi uygun görmeyen Halske şirketin denetimini Siemens kardeşler ile varislerine bırakarak ayrıldı (1867).

Bu sırada şirketin etkinlikleri dinamo, kablo ve telefon üretimi ile elektrik enerjisi ve elektrikle aydınlatma gibi Sanayi Devrimi'nin açtığı yeni alanları da içine almaya başlamıştı. Şirket 1890'da limited şirkete dönüştü, 1897'de sınırlı sorumluluğu bir şirket olarak Siemens & Halske adını aldı.

1903'te Nürnberg'deki Schuckert & Co.'nun satın alınmasıyla, enerji üretimi alanında etkinlik gösterecek yeni bir şirket, Sie-

mens-Schuckertwerke GmbH kuruldu. Erlander firması Reiniger Gebbert & Schall'ın, yedi yıllık bir işbirliğinin ardından Siemens'e katılmasıyla 1932'de kurulan Siemens-Reiniger-Werke AG, başta röntgen makineleri ile elektron mikroskopu olmak üzere tıbbi teşhis ve tedavi aygıtları üretiminde uzmanlaştı. Bundan sonra hep birlikte "Siemens Hanedanı" olarak anılan şirketler, Üçüncü Reich döneminde büyük ölçüde genişledi. Savaş boyunca tesisler tam kapasite çalıştı ve 1943-44'teki hava akınlarından korunmak için bütün ülkeye yayıldı. Grubun başkanı Hermann von Siemens, savaştan sonra bir süre hapis yattı (1946-48). Siemens görevlileri, üretimde savaş esirlerini kullanmak, Auschwitz ve Buchenwald toplama kamplarının yapımına ve işletilmesine katılmak suçlarından yargılandı. Şirketin Sovyet denetimindeki sınırlar içinde kalan tesis ve donanımının yüzde 90'ı kamulaştırıldı. Batılı Müttefikler de bazı Siemens tesislerini söktüler. Ama Soğuk Savaş döneminde AFC ekonomisinin yeniden inşası ve Batı blokuyla işbirliği önem kazanınca bu tutum değişti. Siemens hane-danı 1950'lerde Avrupa ve öbür kıtalarda elektrikli aygıt ve donanım pazarındaki payını gittigide artırdı ve 1960'larda yeniden dünyanın en büyük elektronik şirketlerinden biri durumuna geldi. 1966'da bütün şirketler, Siemens AG adı altında birleştirildi.

Siemens-Martin işlemi *bak.* yansımali fırın işlemi

Siena, İtalya'nın Toscana bölgesinde il ve il merkezi kent. Tarihte önemli bir ticaret ve bankacılık merkezi olmuş, 13. ve 14. yüzyıllarda bu konumunu Floransa'ya kaptırmıştır. Günümüzde bir turizm merkezidir.

Yörede ilk yerleşme Etrüsklerce kuruldu; daha sonra burası, Sena İulia adıyla bir Roma kenti oldu. Bu koloni daha sonra

Siena'da Campo Meydanı'ndaki Mangia Kulesi ve Halk Sarayı, İtalya
Foto: Grassei

yok olduysa da, Siena yeniden kuruldu ve Lombard kralları döneminde hızla gelişti. 12. yüzyılda özerk bir yönetim birimi oldu. Papalık yanlısı Guelfoların egemenliğindeki komşu Floransa ile ekonomik rekabet ve toprak çatışmaları sonucu, imparatorluk yanlısı Ghibellinoların Toscana'daki merkezi haline geldi. Eylül 1260'ta Montaperti'de Floransa ordusuna karşı kazanılan zaferle, Siena siyasal gücünün doruğuna ulaştı.

Önemli bir bankacılık merkezi haline gelmeye de, Floransa'yla rekabet edebilecek güçte değildi. İmparatorluğa bağlılığın önemini yitirmesiyle, papalığın parasının bankalarına yatırıldığı Floransa öne geçti. O dönemde Avrupa'nın büyük bölümünü et-

kisi altına alan ekonomik gerileme, savaşlar ve kıtlık Siena'yı da olumsuz etkiledi. Ghibellinoların 1268'de Tagliacozzo'da uğradığı kesin yenilgiden sonra, Siena da Guelfo saflarına geçti ve eski Ghibellino soyluları yönetimdeki ağırlıklarını yitirdi. 1348'de başlayan veba salgınları da Siena'da büyük kayıplara yol açtı.

Gene de Siena belli bir refah düzeyini korumayı başardı. Bu dönemde birçok güzel mimari yapı ortaya kondu. Duccio'nun Montaperti'deki zafer onuruna yaptığı "Maestà"nın (1308-11) bulunduğu görkemli gotik katedral bu dönemin ürünüdür. Ayrıca çok sayıda kilise, saray, kule ve çeşmeler inşa edildi; kent merkezi Campo Meydanı'nda yönetim binası Halk Sarayı (1297-1310) ve zarif Mangia Kulesi (1338-48) yapıldı. Sarayın toplantı salonlarında, Simone Martini'nin yaptığı Meryem freskleri ile Ambrogio Lorenzetti'nin başarılı yönetim konulu alegorik bir yapıtı yer alır. Veba salgınlarını izleyen ekonomik ve ahlaki çöküş dönemlerinde Siena güçlü bir dinsel etki altına girdi; Azize Caterina ile Aziz Bernardino da o yıllarda yetişti. Sassetta ve onun ardından başka Sienalı sanatçıların yaptığı Meryem resimlerinde de bu etkiler görülür.

Siena 15. yüzyıl boyunca ekonomik bağımsızlığını koruduysa da, ekonomik durgunluk devam etti. Daha önce sürgüne gönderilmiş bir soylu olan Pandolfo Petrucci 1487'de kente dönerek iktidarı ele geçirdi ve son derece baskıcı bir yönetim uyguladı. Fransız ve İspanyol işgalleriyle iki kez kesintiye uğrayan bu rejim, Petrucci'nin ölümünden (1512) sonra ailesi tarafından 1524'e değin sürdürüldü. Üzun süre direndikten sonra 1555'te İspanyollara teslim olan Siena, iki yıl sonra II. Felipe tarafından Floransa'ya bırakıldı. 1861'de, Toscana'nın öteki bölgeleriyle birlikte İtalya Krallığı'na katıldı.

Bir başpiskoposluk olan kentte, 1240'ta kurulmuş Siena Üniversitesi vardır. Bazı hafif sanayi dalları gelişmiştir. Floransa'ya karayolu bağlantısı olmakla birlikte, kentin ülke çapında önemli bir kara ya da demir yolu geçmez. Sanat hazineleri ve ortaçağdan kalma mimari yapılarıyla Siena, çok sayıda turist çeker. Nüfus (1987 tah.) belediye, 59.225; (1991) il, 265.354.

Siena Üniversitesi, İtalyanca UNIVERSITÀ DEGLI STUDI DI SIENA, Orta İtalya'daki Siena kentinde karma öğretim yapan devlet üniversitesi. Başka birçok İtalyan üniversitesi gibi Siena Üniversitesi de, 13. yüzyılda Bologna Üniversitesi'nden göç eden öğrenciler tarafından kuruldu (1240). Avrupa'nın her yanından gelen bilginlere kapılarını açtı ve Bologna Üniversitesi'ni örnek aldı. Ama Bologna Üniversitesi'nden farklı olarak Siena Üniversitesi tümüyle öğrenciler tarafından yönetilmedi. 1859'da devlet kurumu olan üniversitede hukuk, tıp, cerrahi, matematik, fizik, doğa bilimleri, eczacılık, ekonomi, eğitim, felsefe ve edebiyat fakülteleri vardır.

Sienkiewicz, Henryk (Adam Alexander Pius), takma adı Litwos (d. 5 Mayıs 1846, Wola Okrzejska, Polonya - ö. 15 Kasım 1916, Vevey, İsviçre), 1905 Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanan Polonyalı romancı ve öykücü.

Varşova Üniversitesi'nde edebiyat, tarih ve filoloji okudu, ama öğrenimini yarıda bıraktı. 1869'da yayımlamaya başladığı makalelerinde o dönemde bütün Avrupa'da ilgi gören, bilimin başarılarının vurgulandığı olguculuğun etkisi görülür. İlk romanı *Na*

marne'yi (Boşuna) 1872'de, ilk öyküsü "Stary sluga"yı (Yaşlı Hizmetçi) 1875'te yayımladı. *Gazeta polska*'nın muhabiri olarak ABD'yi dolaştı (1876-78). Ülkesine döndükten sonra "Janko Muzykant" (1879; Müzikçi Janko), "Latarnik" (1882; Fener Bekçisi, 1943, 1948) ve "Bartek Zwyciezca" (1882; Fatih Bartek) gibi başarılı öyküler yayımladı. 1882-87 arasında günlük *Stowo* gazetesinin iki yayın yönetmeninden biri olarak görev yaptı. 1900'de, yazarlığının 30. yılı dolayısıyla kendisine armağan edilen, Kielce yakınlarındaki bir malikâneye taşındı ve 1914'e değin orada yaşadı. I. Dünya Savaşı sırasında Polonya'nın bağımsızlığını savundu ve Polonyalı savaş kurbanlarına yardım çalışmalarına katıldı.

Sienkiewicz'in 1883'ten başlayarak *Stowo* gazetesinde tefrika edilen ünlü tarihsel roman üçlemesi, *Ogniem i mieczem* (1884; *Demir ve Ateş*, 1973/1974 ve *Kılıçla*, 1974/1975; *Ateş ve Kılıç*, 1991), *Potop* (1886; *Tufan*) ve *Pan Wołodyjowski* (1887-88) adlı romanlardan oluşur. 17. yüzyıl sonunda Polonya'nın Kazaklar, Tatarlar, İsveçliler ve Türklerle mücadelelerini anlatan yapıt, Polonyalıların kahramanlıklarını bir destan yalınlığıyla ve canlı bir üslupla vurgular. Sienkiewicz'in bir başka ünlü romanı da *Quo Vadis?*'tir (1896; *Kovadis?*, 1952, 1983/*Quo Vadis*, 1991). Neron döneminde Roma'yı konu alan bu tarihsel roman birçok dile çevrilmiş ve Sienkiewicz'e dünya çapında ün kazandırmıştır. Tarihsel gerçeklere dayanmamak ve aşırı dramatik olmakla eleştirilmişse de, Sienkiewicz'in romanları güçlü anlatımları ve canlı tiplerleriyle dikkati çeker.

Sienkiewicz'in Türkçeye çevrilen bir başka yapıtı da, tarihsel romanı *Krzyżacy*'dir (1900; *Töton Şövalyeleri*, 1949-50, 2 cilt).

Sieradz, Polonya'nın ortagüney kesiminde il (*województwo*) ve il merkezi kent. 1975'te kurulmuş olan 4.869 km² yüzölçümündeki ilin kuzeyinde Konin ve Płock, batısında Kalisz, doğusunda Piotrków Trybunalski ve Łódź, güneyinde de Częstochowa illeri yer alır. Verimli Orta Polonya Ovasında, Warta ile Ner ırmakları arasındaki zengin tarım bölgesinde yer alır. Ekonomisi tarıma dayanır, ayrıca dokuma, kerestecilik ve yapı malzemeleri üretimi vardır. İlin güneybatısındaki ormanlık bölgede sağlık ve tatil amacıyla kurulmuş kaplıcalar bulunur.

İl merkezi Sieradz, Polonya'daki en eski kentlerden biridir. Yaklaşık 1025'te kurulan ve İsveç istilası sırasında yıkılan kale kentin çekirdeğini oluşturur. Dominiken kilisesi ve manastırı, Pazar Meydanı ve Kralliyet Mallikanesi 14. yüzyıl barok ve rokoko mimarisinin örnekleridir. Kent ekonomisi tarım makineleri ve triko üretimi ile gıda işlemeyle dayanır.

İldeki öbür kentsel merkezler Zduńska Wola, Poddebice, Wieluń ve Działoszyn'dir. Nüfus (1991 tah.) il, 408.200; (1987 tah.) kent, 38.200.

Sierra Leone, resmî adı SIERRA LEONE CUMHURİYETİ, İngilizce REPUBLIC OF SIERRA LEONE, Batı Afrika'da küçük kıyı ülkesi. Kuzeyde ve doğuda Gine, güneydoğuda Liberya, batıda Atlas Okyanusuyla çevrilidir. Başkenti Freetown, yüzölçümü 71.740 km², 1992 tahmini nüfusu 4.373.000'dir.

Doğal yapı. Sierra Leone coğrafi açıdan dört bölgeye ayrılabılır: 32-64 km genişliğindeki düz ve bataklık kıyı bölgesi; kıyıdaki bataklıktan başlayarak yükselen ve Picket Tepesinde 888 m yüksekliğe ulaşan, sık ormanlarla kaplı dağların ve Freetown'

ın yer aldığı Sierra Leone Yarımadası; çayırlar, engebeli orman alanları, savanlarla kaplı platolar, uçurumlar ve tepelerden oluşan iç bölge; ülkenin en yüksek noktası olan Bintimani Doruğuyla (1.948 m) Sankabiriwa'da 1.853 m'ye yükselen Tingi Dağlarını kapsayan dağlık bölge. Sierra Leone'de, genellikle kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda akan ve Atlas Okyanusuna dökülen çok sayıda ırmak vardır. Bunların başında Büyük Scarcies, Küçük Scarcies, Rokel, Gbangbaia, Jong, Sewa, Wanje, Moa ve Mano gelir.

Sierra Leone tropik bir iklimle sahiptir. Sıcaklık ve nem oranı yüksek, yağışlar ise oldukça fazladır. Yıllık sıcaklık ortalaması kıyılarda 25°C-28°C, iç kesimlerde 23°C-28°C arasında değişir. Kışlar, özellikle de Sierra

Sierra Leone

Leone Yarımadası, yılda ortalama 5.080 mm'yle ülkenin en çok yağış alan bölgeleridir. Kasım-nisan arası kurak, yılın geri kalan dönemi yağışlı geçer. En çok yağış temmuz-eylül ayları arasında düşer. Ülke topraklarının yaklaşık yüzde 30'u ormanlarla kaplıdır. Ormanlarda Afrika tikağacı ve Afrika maunu (*Khaya*) gibi ekonomik değeri yüksek ağaçlar yetişir. Fil, pars, aslan, kurt ve manda gibi hayvanlar ender görülür. Ülkede yaşayan hayvanlar arasında maymun, şempanze, oklukirpi, antilop, timsah ve çeşitli kuş türleri sayılabilir.

Sierra Leone maden kaynakları bakımından zengin bir ülke değildir. Başlıca madenler elmas, demir cevheri, boksit ve rutildir.

Nüfus. Sierra Leone'de yaşayan 18 etnik grubun en büyüğü doğuda ve güneyde yaşayan ve akrabaları Konolar, Kurankolar, Susular ve Yalunkalarla birlikte toplam nüfusun yaklaşık yarısını oluşturan Mendelerdir. Kuzeyde yaşayan ve ülkenin ikinci büyük etnik grubu olan Temneler, Limbalarla birlikte ülke nüfusunun yaklaşık beşte ikisini oluşturur. Daha küçük gruplar Temnelerle benzer kültürel özellikler gösterir. Toplam nüfusun yüzde 2'sinden azını oluşturan Kreoller 19. yüzyılda kıyıya yerleşen özgür kölelerin soyundan gelir ve ülke yönetiminde önemli rol oynar. Sierra Leone nüfusunun (1980) yüzde 51,5'i geleneksel dinlere inanır, yüzde 39,4'ü ise Müslümandır. Resmî dil İngilizcedir. İngilizceyle çeşitli Afrika dillerinin karışmasından oluşan Krio, Kreollerin anadili ve ülkenin *lingua franca*'sıdır.

Sierra Leone'de sırasıyla binde 48,1 ve binde 26,1 olan doğum ve ölüm oranları (1990-95) dünya ortalamalarının çok üzerindedir. Doğal nüfus artış hızı (1990-95) yüzde 26,5'tir. Nüfusun yüzde 67,5'i 29 yaşın altındadır (1985). Ortalama nüfus yoğunluğu (1992) kilometrekarede 61 kişidir. Nüfus yoğunluğu doğuda daha yüksek olmakla birlikte, Freetown'a yönelik yoğun iç

göç nedeniyle başkent çevresinde ülke ortalamasının yaklaşık yedi katına çıkar. Nüfusun yüzde 67,8'i (1990) kırsal kesimlerde yaşar.

Ekonomi. Sierra Leone'de büyük ölçüde tarım ve madencilğe dayalı karma bir ekonomi yürürlüktedir. İthalat giderlerinin artması ve madenciliğin gerilemesi ekonomik büyüme oranının düşük düzeylerde kalmasına yol açmıştır. 1990 verilerine göre ülkenin gayri safi milli hasılası (GSMH) 981 milyon ABD Doları, kişi başına düşen milli gelir ise 240 ABD Doları'dır.

GSMH içindeki payı (1988) yaklaşık yüzde 39,5 olan tarım sektöründe toplam işgücünün yaklaşık yüzde 10'u çalışır. Başlıca geçimlik tarım ürünleri pirinç, manyok, darı ve yerfıstığıdır. İhracata yönelik olarak kahve, kakao ve yağ palmyesi yetiştirilir.

GSMH içindeki payı yaklaşık yüzde 10 olan imalat sanayisi sektöründe toplam işgücünün yaklaşık yüzde 20'si çalışır. İmalat sanayisinin ağırlığını maden üretimi oluşturur. Ülkenin ihracat gelirlerinin yarısından fazlası maden ihracatından elde edilir. Ağır vergiler, yüksek yakıt giderleri ve kaçakçılık, elmas sanayisinin 1970'ten başlayarak gerilemesine yol açmıştır. Boksit ve rutil üretimiyle petrol artımı giderek önem kazanmaktadır. İmalat sanayisi meşrubat, sigara ve un üretimiyle sınırlıdır. 1990'da 224 milyon kW-sa olan yıllık elektrik üretiminin büyük bölümü ithal petrol kullanan termik santrallerden sağlanır.

Ulaşım ağı son yıllarda geliştirilmiş ve Freetown'la Monrovia arasında bir karayolu, Freetown limanına ise ek bir rıhtım yapılmıştır. Lungi'deki uluslararası havalimanı da modernleştirilmiştir.

Yönetel ve toplumsal koşullar. Sierra Leone 1992'ye değin tek partili bir cumhuriyetti. O dönemde devlet başkanı ülkenin tek siyasal partisi olan Tüm Halk Kongresi (APC) Ulusal Delegeler Konferansı tarafından seçilirdi. Başkan iki başkan yardımcısıyla hükümet üyelerini atar ve kabineye başkanlık ederdi. Yasama yetkisi 104 üyeli Temsilciler Meclisi'nin elindeydi. Meclisin 85 üyesi APC'nin belirlediği adaylar arasından beş yıllığına göreve seçilirdi. Yedi meclis üyesini ise başkan atardı. Başkan tarafından dağıtılana değin görevde kalan meclis üyeleri arasında 12 kabile reisi de vardı. Nisan 1992'de bir grup asker bir darbe düzenleyerek yönetime el koydu. Darbenin ardından parlamento dağıtıldı, bir Yüksek Devlet Konseyi ile kabine işlevini gören Devlet Sekreterlik Konseyi oluşturuldu.

Yürürlüğe konan kapsamlı sağlık hizmetleri programı sonucunda sağlık koşullarında belirgin bir düzelme olmuş, yeni hastaneler açılmış, sağlık görevlilerinin sayısı artmış, bebek ölüm oranı (1990-95) binde 143'e düşmüş ve ortalama ömür (1990-95) erkeklerde 41,4 yıl, kadınlarda ise 44,6 yıla yükselmiştir.

İlköğretim devlet okullarında parasız, özel okullarda ise oldukça ucuzdur. Gene de 5-11 yaş grubundaki çocuklar arasında okullaşma oranı (1977) yüzde 40 gibi çok düşük bir düzeydedir. 1827'de Fourah Bay College adıyla kurulan Sierra Leone Üniversitesi (1967) Batı Afrika'nın en eski yükseköğretim kurumudur. On beş yaş ve üzerindeki nüfusun (1990) yalnızca yüzde 20,7'si okuryazardır.

Freetown'da hükümete ait günlük bir gazete yayımlanır. Hükümet basın ve yayın organlarındaki sıkı bir sansür uygular.

Ahşap, fildişi ve sabuntaşından yapılmaz zarif büstler, insan heykelleri ve kabart-

malar, günümüzde de üretilen önemli sanat yapıtlarıdır. Kabilelerin dinsel törenlerinin parçası olan müzik ve dans sanatları son derece gelişmiştir. Sierra Leone Dans Topluluğu dünyaca ünlüdür. Mendelerin ve Konoların dokuduğu, doğal boyalarla boyanmış geleneksel Gara bezi, deri ve hasır eşyayla kilimler başlıca el sanatı ürünleridir.

Tarih. Sierra Leone'ye ilk yerleşenlerin kıyıda yaşayan Bulomlar olduğu sanılır. 1400'e gelindiğinde kıyı bölgesinde Krimler ve Golalar da yaşıyordu. 15. yüzyılda Temneler ve Mendeler kitlesel olarak Sierra Leone topraklarına göç ettiler. Senegal kökenli Fulaniler (Peuller) ise ülkenin kuzeyine yerleştiler. Aynı tarihlerde Sierra Leone kıyılarına uğramaya başlayan Portekizliler 1495'te bugün Freetown'ın bulunduğu yere bir kale inşa ettiler. 15. yüzyılın sonunda Avrupalı denizciler kıyılarda köle ve fildişi ticaretine başladılar. İngilizler 17. yüzyılda Bund ve York adalarında ticaret merkezleri kurdularsa da Sierra Leone'yi denetim altına alamadılar. Freetown köleliğe karşı çıkan bir grup İngiliz tarafından, özgürlüğüne kavuşan ya da sahibinden kaçan kölelerin sığınabileceği bir merkez olarak kuruldu (1787). İngiltere Parlamento-su'nun 1807'de köle ticaretini yasaklamasının ardından, İngilizler Freetown'ı köle ticaretini engellemeye yönelik harekâtlarda üs olarak kullanmaya başladılar. 1808'de kıyıda yerleşme İngiliz sömürgeci oldu ve yavaş yavaş ülkenin ilk kesimlerine giren İngilizler, 1896'da buralarda protektora yönetimi ilan ettiler. Sierra Leone 1961'de Uluslar Topluluğu içinde bağımsız ülke statüsü kazandı. 1967'de düzenlenen askeri darbeyle ülkede sivil yönetime son verildi. Ama ertesi yıl askeri hükümet devrildi ve Tüm Halk Kongresi'nin önderi Siaka Stevens başkanlığında sivil bir koalisyon hükümeti kuruldu. 1971'de ülkede cumhuriyet ilan edildi ve Stevens başkanlığı üstlendi. Temsilciler Meclisi muhalefeti sindirmek amacıyla 1978'de tek parti sistemine geçme kararı aldı. Stevens yönetiminin son yıllarında ülkede ciddi ekonomik sorunlar baş gösterdi ve toplumsal huzursuzluklar yoğunlaştı. Stevens'in kendisinden sonra APC liderliğini üstlenmesine karar verdiği Tüm-general Joseph Saidu Momoh 1985'te başkanlığa seçildi.

Nisan 1992'de bir grup asker bir darbe düzenleyerek yönetimi ele geçirdi. Başkan Momoh Gine'ye kaçarken, darbçilerin önderi Valentine Strasser yeni oluşturulan Geçici Ulusal Yönetim Konseyi'nin (NPRC) başkanlığını üstlendi. Mayıs'ta parlamento dağıtıldı ve bütün siyasal etkinlikler askıya alındı. Aynı yıl NPRC Yüksek Devlet Konseyi'ne dönüştürüldü ve Strasser devlet başkanı unvanını aldı.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için bak. ANAYILLIK.

Sierra Leone Irmağı, Sierra Leone'nin batısında, Atlas Okyanusu kıyısında ırmak ve halıcı. Port Loko Çayıyla Rokel Irmağı'nın oluşturduğu halıcın genişliği 16 km, uzunluğu 40 km'dir. Sierra Leone'nin en büyük limanlarından Freetown ve Pepel burada yer alır. Freetown pazarına sebze taşınmasında ırmaktan yararlanır.

Sierra Madre, Meksika'nın en büyük dağ sistemi. Batı Sierra Madre, Doğu Sierra Madre ve Güney Sierra Madre'den oluşur. Bu dağ sıralarının ortasında kalan Meksika Platosu da sistemin bir parçasıdır. Ülkenin orta kesiminde büyük bir alanı kaplayan plato, yer yer sıradağların uzantıları ve yoğun nüfuslu geniş havzalarla kesintiye uğrar. Sierra Madre, Meksika topraklarının önemli bir bölümünü oluşturur

Batı Sierra Madre. Batı Sierra Madre Meksika'nın batı sınırı boyunca uzanan sarp bir dağ sırasıdır. Kuzeybatı-güneydoğu yönünde, California Körfezi ile Büyük Okyanusa paralel olarak yaklaşık 1.100 km boyunca uzanır. Genişliği 160-480 km arasında değişir. Kuzeyde, Meksika-ABD sınırında 1.500 m'ye kadar yükselirken, güney ucundaki Nayarit ve Jalisco eyaletlerine doğru yüksekliği 3.000 m'yi bulur. Volkanik katmanlardan oluşmuş doruk bölgesi neredeyse tümüyle düz bir plato görünümündedir. Doğu kanadında, Chihuahua ve Durango eyaletlerindeki çöküntülerden (*bolsón*) başlayarak yavaş yavaş yükselir. Batıda ise yer yer derin akarsu kanyonlarıyla yarılmış, son derece sarp bir sıra oluşturur. Bu kesimde, derinliği 450 m'ye varan boğazlar (*barranca*) vardır. Bu kanyonların en tanınmış olanı, Chihuahua eyaletinin güneyindeki Barranca de Cobre'dir. Kurak bir iklimin egemen olduğu Batı Sierra Madre, yüksek yamaçları dışında ot ve çalılarla kaplıdır. Yükseklerde ise yağış miktarı çam, sedir ve meşe ormanlarının gelişmesine elverişli düzyededir. Dağ kuşağında, batıda Yaqui, Mayo ve Fuerte, doğuda da Conchos, Nazas ve Aguanaval olmak üzere bazı önemli ırmakların kaynakları vardır. Kolomb öncesi dönemlerde Batı Sierra Madre düşmanlarından kaçan Yerli topluluklarının sığınağı olmuştur. Bugün de kuzey kesimlerinde Tarahumara, Tepehuan, Huyluk ve Kora grupları yaşar. Bölgedeki ilk demiryolu hattı 1962'de döşenmiştir. Bugün dağlardan geçen iki ana hat, Kuzey Platosunu (Mesa del Norte) Sinaloa ve Sonora düzlüklerine bağlar.

Doğu Sierra Madre. Doğu Sierra Madre geniş Meksika Platosunun kesintili doğu sınırını oluşturur. Kuzeyde, Río Grande kıyısında çıplak tepeler halinde başlayarak kabaca Meksika Körfezine paralel biçimde 1.100 km boyunca uzanır. Güneyde Cordillera Neo-Volcánica ile birleşir. Çoğunlukla kireçtaşı olmak üzere kıvrımlı tortul kayalardan oluşan dağlar ortalama 2.100 m yüksekliğindedir. Ciudad Victoria'nın batısındaki Peña Nevada Dağı ise 3.990 m'ye yükselir. Çok dar ve sarp olan vadiler, genellikle kuzey-güney doğrultusunda uzanır. Ama sıradağın güneyinde, Pánuco Irmağının su toplama alanı içindeki derin boğazlar doğu yönünde denize doğru ilerler. Yörede, Monterrey kentinin güneyi ile doğusunda ve daha güneydeki Orizaba'nın çevresinde mısır, buğday, şeker kamışı gibi pazara yönelik ürünler yetiştirilir. Doğu Sierra Madre'de zengin bakır, kurşun ve çinko yatakları vardır. Bu dağlardaki ilk yollar koloni döneminde açılmış, özellikle 1888'de Laredo kentine ve ABD'nin Texas eyaletine demiryolu ulaşımı sağlandıktan sonra, Monterrey hızla gelişerek bölgenin en büyük ve önemli kenti durumuna gelmiştir.

Güney Sierra Madre. Güney Sierra Madre, Meksika'nın güneyindeki Guerrero ve Oaxaca eyaletleri boyunca uzanır. Güneye doğru, Balsas Irmağında Tehuantepec Kıştağına uzanan dağlar, yaygın biçimde kıvrılmaya uğramış Kretase (Tebeşir) Dönemi (y. 136-65 milyon yıl önce) tortullarından oluşur. Bunların arasına çok sayıda korka-yaç katmanı sokulmuş ve geniş alanlar lavla kaplanmıştır. Deniz düzeyinden yüksekliği 3.850 m'ye kadar ulaşan dağlar, kıyıda çok dar bir düzlük bırakarak batıya Büyük Okyanusa kadar uzanır. Kuzeybatıda Batı Sierra Madre'nin güney bölümüne, kuzeydoğuda da California Körfezinin güneyindeki düzlüklere karışır. Balsas ve kolları ile Büyük Okyanusa dökülen başka birçok hızlı akarsu sıradağları derin biçimde parça-

lamıştır. Sayısız sarp kayalığa rastlanır; yörede hemen hemen hiç düzlük yoktur. Kolomb öncesi dönemden beri yörenin seyrek bir yerleşim dokusu olmuş, Yerli toplulukları kendi kültürlerini büyük ölçüde korumuştur. Pazar için az miktarlarda kahve, pirinç ve ananas üretilirse de, tarım temelde iç tüketime yöneliktir. Yeraltı zenginlikleri demir cevheri, kurşun, gümüş ve altından oluşur. Oaxaca kenti yakınındaki Monte Albán ile Mitla, Kolomb öncesi döneme ait en önemli kalıntılardır. Acapulco ve Manzanillo'da, dağların sarp yamaçları kıyıda kusursuz birer doğal liman oluşturmıştır. México-Acapulco ekspres yolu, dağları kuzey-güney doğrultusunda aşan birkaç karayolundan biridir. México'dan güneydoğuya doğru ilerleyen Pan-Amerikan Karayolu da dağları aşarak Guatemala kentine ulaşır.

Sierra Madre de Chiapas, SIERRA DE SOCONUSCO olarak da bilinir, Meksika'nın güneyindeki Chiapas eyaletinde sıradağ. Büyük Okyanus kıyısı boyunca, Tehuantepec Kıştağından Guatemala sınırına kadar, güneydoğu yönünde uzanır. Batıdaki kıyı düzlüklerinden dimdik yükselerek 2.700 m'yi aştıktan sonra, yumuşak eğimlerle doğudaki Chiapas Orta Vadisine (Valle Central de Chiapas) iner. Chiapas Yaylası'nın batı ucunu oluşturan dağlar, Meksika-Guatemala sınırındaki yanardağ konisi Tacaná'da 4.000 m'ye yükselir. Kıyıda ve vadide yer alan yamaçlara İS 300-900 arasında küçük Maya toplulukları yerleşmişti. 1400'lerin sonlarına doğru Aztek egemenliğine giren bölgeye 1524'te İspanyollar geldi. Bol yağış alan kıyı yamaçlarında Azteklerden beri yetiştirilen kakaonun Chiapas ekonomisinde önemli yeri vardır. Daha yüksek kesimlerde kahve de yetiştirilir. Tüm Amerika kıtasını geçen bir demiryolu ile bir karayolu Sierra Madre de Chiapas'ın batı yamaçları boyunca uzanır. Pan-Amerikan Karayolu Chiapas Vadisinin doğu kesiminden geçer. Ayrıca, dağların çevresindeki yerleşmeleri birbirine bağlayan pek çok karayolu vardır.

Sierra Nevada, ABD'de, California eyaletinin doğu ucu boyunca, güneydeki Mojave Çölünden kuzeydeki Cascade Sıradağlarına kadar 400 km'den fazla uzanan sıradağlar.

Doğusunda Havza ve Sıradağ Bölgesinin platolarıyla dağları, batısında California Kıyı Sıradağları ile çevrilidir. Genişliği ortalama 80 km'yi bulur. ABD'nin en etkileyici ve güzel manzaralı doğal oluşumlarından biridir. Doruklarının deniz düzeyinden yüksekliği 3.350-4.265 m arasında değişir. Whitney Dağında (4.418 m) ise, Alaska ve Hawaii dışında ABD'nin en yüksek noktasına ulaşır.

Pleyistosen Bölümde (y. 2,5 milyon - 10 bin yıl önce) en az beş kez buzullaşma geçiren Sierra Nevada'da, bunun sonucunda U biçimli vadiler ve başka buzul oluşumları ortaya çıkmıştır. Yosemite, Kings Canyon ve Sequoia Ulusal parklarındaki etkileyici görünüm büyük ölçüde buzullaşma yüzündendir. Sıradağların batıya bakan yamaçları kuzeyde Büyük Vadideki Sacramento Irmağına, güneyde de San Joaquin Vadisine ulaşan bir dizi akarsu tarafından parçalanmıştır. Bu iki ırmak sistemi, sıradağların sularını batı doğrultusunda toplayarak Büyük Okyanusa boşaltır. Büyük Okyanustan esen rüzgârlar, sıradağlara (İspanyolcada *sierra nevada*: "karlı dağlar") her yıl bol miktarda kar düşmesine yol açar. California eyaletinin en önemli

su kaynağını bu dağlarda toplanan sular oluşturur. Ayrıca yüksek yamaçlarda birçok hidroelektrik santral kurulmuştur. Coloma Irmağı kıyısındaki Sutter Kalesi, 1849'daki altına hücum hareketinin odak noktasıydı. Sierra Nevada'nın batı kolları boyunca uzanan 250 km'lik ana damar bugün hâlâ işletilmektedir.

Sierra Nevada, İspanya'nın güneydoğusunda, Akdeniz kıyısı yakınında dağ dizisi. Penibético Sıradaglarının en yüksek bölümüdür. Doğu-batı doğrultusunda 41 km kadar uzanan kubbe biçimli bir dizidir. Kuzeybatısında Granada'nın faylı yarıkları, kuzeydoğusunda Guadix'in düzlükleri, güneyinde de Alpujarras çöküntüsü bulunur. Dizinin başlıca dorukları, Iber Yanımadası'nın en yüksek noktası olan Mulhacén (3.478 m) ile Veleta'dır (3.391 m). Ayrıca yüksekliği 3.000 m'nin üzerinde birçok başka doruk vardır. Sierra Nevada'nın "Karlı Dağlar" anlamına gelen adı da bu doruklardan kaynaklanır. Bitki örtüsü ise yüksekliğe bağlı olarak astropikten alp tipine kadar değişir.

Sierra Nevada Ulusal Parkı, Venezuela'nın kuzeybatısında, Andlar'ın Mérida ve Barinas eyaletlerindeki uzantısı olan Mérida Cordillerası üzerinde doğa koruma alanı. Yüzölçümü 1.600 km²'dir. Venezuela'nın en yüksek noktası olan Bolívar Doruğu (5.007 m) parkın içinde yer alır; ayrıca, Humboldt ve Bonpland gibi yüksekliği 4.800 m'yi aşan birçok doruk vardır. Bu dağların alçak yamaçları sık ormanlarla kaplıdır; ağaç çizgisinin üstünde ise buzul gölleri ve alp tipi bitki örtüsü görülür. Yabani hayvanlar arasında geyik, ayı ve pek çok kuş türü sayılabilir. Parkı ziyarete gelenler, dünyadaki benzerleri içinde en yükseği olan dört katlı bir teleferikle Mérida'dan Espejo (Ayna) Doruğuna (y. 4.750 m) ulaşırlar. Yörede kayak ve dağcılık etkinlikleri gelişmiştir.

Sieyès, Emmanuel-Joseph (d. 3 Mayıs 1748, Fréjus - ö. 20 Haziran 1836, Paris, Fransa), Fransız din adamı ve anayasa kuramcısı. Geliştirdiği halk egemenliği kavramıyla, Fransız Devrimi'nin başlarında burjuvazinin monarşi ve aristokrasiye karşı mücadelesine yön vermiştir. 1799'da Napoléon Bonaparte'ı iktidara getiren darbeye de önemli rolü vardır.

Fréjus noterinin oğluydu. Sorbonne'da din eğitimi gördü ve kilisede yükselerek piskopos yardımcısı oldu (1780), ardından Chartres piskoposluğu bölgesinde yüksek bir mevkiye getirildi (1788). Ama aristokrat olmadığı için kilisede yükselme şansı sınırlıydı. Bu yüzden aristokrasiye karşı tepkisi,

1788'de *États-Généraux*'nun toplanmasından çok önce oluşmaya başlamıştı. *États-Généraux*'nun nasıl örgütleneceği konusunda genel bir tartışma başladığında Sieyès *Qu'est-ce que le tiers état?* (Ocak 1789; Tiers État Nedir?) adlı bir broşür yayımladı. Bu çalışmasında ayrıcalıksız *Tiers État*'ın Fransız ulusuyla özdeşleştirilerek yalnızca onun anayasa yapma hakkı olduğunu söyledi. Kendisine büyük ün kazandıran broşür, Mayıs 1789'da toplanan *États-Généraux*'ya *Tiers État*'nın temsilcisi olarak seçilmesini sağladı. Sieyès'in öncülüğündeki *Tiers État* temsilcileri Fransız halkı adına yasama yetkisine sahip Ulusal Meclis'i ilan ettiler (17 Haziran). Kral, 23 Haziran'da meclisi tanımadığını açıkladığında da Sieyès bu meydan okumaya karşı kararlı davranmaları için temsilcilere çağrı yaptı. Artık devrim başlamıştı. Sonraki aylarda Ulusal Meclis, feodaliteyi kaldıran ve kralliyet ayrıcalıklarını sınırlandıran kararlar aldı. Bu kararlarda Sieyès'in "etkin" (seçme yeterliliği olan) ve "edilgin" yurttaş ayrımı benimsenerek, seçme ve seçilme hakkı mülkiyet temeline dayandırıldı; böylece iktidarın burjuvazi elinde kalması güvence altına alınıyordu. Ama Sieyès, kilisenin topladığı ondalık vergisini kaldıran ve krala yasama konusunda sınırlı bir veto hakkı tanıyan kararların çıkmasını önleyemedi. Kuramcı olarak ünlenmesine karşın, önemli bir siyasal etkinlik kazanamadı. Kralın idam edilmesi (Ocak 1793) yönünde oy kullanan temsilcilerden biriydi. Haziran 1793'te Jakobenlerin iktidara gelmesiyle *Brumaire Terör Dönemi*'nde siyasetten çekildi.

1795'te altı ay süreyle görev yaptığı Kamu Güvenliği Komitesi'nde yayımcı bir dış politikayı savunan Sieyès, 1795'te cumhuriyetçi anayasaya göre kurulan Beş Yüzler Konseyi'ne, 1799'da da Direktörler Meclisi'ne seçildi. Artık yürütmenin, yasama pahasına güçlendirilmesi gerektiğine inanıyordu. General Napoléon Bonaparte, Joseph Fouché ve Talleyrand'la birlikte, Direktuar'ın devrilmesiyle sonuçlanan 18 Brumaire Darbesi'ni (9 Kasım 1799) hazırladı. Ertesi gün, Bonaparte ve Pierre-Roger Ducos'yla birlikte konsül oldu. Hazırladığı yeni anayasa taslağında, yürütme içinde hassas bir güçler dengesi gözetmişti, ama Bonaparte anayasayı değiştirerek kendini birinci konsül ve ülkenin en yüksek yöneticisi yaptı. Bundan sonra siyasal etkisini yitiren Sieyès senatör olarak kaldı; 1804'te Légion d'honneur nişanının "grand officier" unvanını aldı, 1808'de kont oldu.

1815'te Kral XVIII. Louis'nin iktidara gelmesinden sonra sürgüne gönderildi. Brüksel'e yerleştiyse de Temmuz 1830'da Kral X. Charles'in tahttan indirilmesinden sonra Paris'e döndü.

sif, bir ya da birden çok sırttan (kum tepesi) oluşan uzun kumul. Genellikle hakim rüzgâr doğrultusunda ya da birbiriyle dar açı yapan iki ya da daha çok rüzgâr doğrultusunun bileşkesi yönünde uzanır. Sırt bölümü bir dizi tepe ve çukurdan oluşur; dik ya da yayvan olan yüz bölümü ise rüzgârın yönüne göre biçim değiştirebilir. Sifler en çok açık çöllerde, kaba (kalın) kum katmanları üzerinde bulunur. Libya ve Güney İran'da sıkça rastlanan sifler 90 m yükseklikte, 540 m genişlikte ve 100 km uzunlukta olabilir. Eksene paralel olmayan rüzgârlar siflerin yüksekliği ile genişliğini, paralel rüzgârlar ise uzunluğunu artırır.

sifaka, *Indridae* familyasının *Propithecus* cinsini oluşturan iki maymun türünün ortak adı. Madagaskar'ın kıyı ormanlarında yaşayan bu küçük başlı ve iri gözlü maymunların

1 m'lik uzunluklarının yaklaşık yarısını kuyruk oluşturur. Sifakaların iri kulakları uzun ve ipeksi tüylerinin altında kısmen gizlenmiştir. Aynı türün bireyleri arasında bile

Coquerel sifakası (*Propithecus verreauxi coquereli*) Gerald Cubitt

farklılık gösteren renkleri genellikle beyaz üstüne koyu lekelidir. Küçük alle grupları halinde yaşar, gündüzleri etkinlik gösterip bitkiyle beslenir, ağaçtan ağaca geçerken 9-10 m sıçrayabilirler. Dişiler yaklaşık beş ay süren gebelik döneminin ardından genellikle tek bir yavru doğurur.

Verreaux sifakası (*P. verreauxi*) *Red Data Book* kayıtlarında soyu tükenmek üzere olan hayvanlar arasında gösterilmektedir.

sifilis bak. frengi

sifon, bir sıvının yüksek bir yerden daha düşük yükseklikteki başka bir yere aktarılmasında kullanılan ve kolları farklı uzunlukta "U" biçimli bir borudan oluşan düzenek. Farklı büyüklükteki sifonlar inşaat mühendisliğinde su ya da diğer akışkanların tepelerinin ve benzeri yükseltilerin üzerinden aşırılmasında kullanılır. Sifon vakum içinde çalıştığından, sifon etkisi, bazen sanıldığı gibi atmosfer basıncındaki değişime değil, yerçekimi etkisine ve sifonun kollarında bulunan sıvı kolonlarının kendi ağırlıklarının etkisiyle hareket etmesini önleyen kohezyon kuvvetlerine bağlıdır. Sifon kullanılarak su 11 m yüksekliğe kadar çıkarılabilir. Basit bir sifonun çalışmaya başlaması, kolların taşınacak sıvıyla doldurulması ve kısa kolun da çekilecek sıvıyla daldırılmasıyla sağlanır. Sukomeri sifonlarında, boru hattının üst kısmında sıkışan havanın dışarı atılmasını sağlayan valfler bulunur.

sigara, yanma sonucu oluşan dumanı ağız yoluyla ciğerlere çekmek üzere, ince kuyulmuş tütünü kâğıda sararak hazırlanan rulo biçiminde keyif verici madde. Günümüzde çoğunlukla seri olarak üretilen ve makinede sarılan sigaraların, filtreli, filtresiz gibi çeşitleri vardır.

Aztekler, tütünü içi boş bir saz ya da kamaşa doldurup içerd. Meksika, Orta Amerika ve bazı Güney Amerika halkları da, tütün yaprağını ezip mısır ya da başka bir bitkinin yaprağına sararlardı. Tütün, Amerika'ya giden ilk İspanyol kâşifler aracılığıyla Avrupa'da tanındı. Ama onların lüks bir mal olarak ülkelerine götürdükleri, bugünkü sigaralardan çok puroyu andırıyordu.

16. yüzyıl başlarında, Sevilla'daki dilencilerin, yerlerden topladıkları puro izmaritini ufalayıp kâğıda (İspanyolca *papelete*) sararak içmeye başlamasıyla ilk sigaralar ortaya

Sieyès, J.-A. Allais'nin bir oymabaskısı, 19. yy H. Roger-Violet

çıktı. Dilencilerin içtiğine, *cigarrillo* (küçük puro) denirdi. 18. yüzyıl sonlarında yaygınlık kazanan *cigarrillo* İtalya ve Portekiz'de de içilmeye başladı. Portekizli tüccarlar tarafından da Doğu Akdeniz'e ve Rusya'ya götürüldü. Fransa ve İngiltere'ye ise Napoléon Savaşları'nda (1800-15) çarpışan askerler tarafından sokuldu; Fransızlar bu küçük ruloları *cigarette* adını verdi. Kırk yıl sonra bir başka kuşak İngiliz ve Fransız askeri, Kırım Savaşı'nda (1853-56) çarpışırken Türk tütününden yapılmış sigaraları tanıdı. Aynı dönemde sigara ABD'de de yaygınlaşıyordu. Zamanla İngilizler, ABD'de üretilen saf Virginia tütününü tercih ederken, ABD'de Türk tütünü içeren harmanlar daha çok alıcı bulmaya başlamıştı.

Başlangıçta tüm sigaralar ya tüketici tarafından ya da fabrikada elle sarılırdı. Fabrikada tütün tezgâh üstünde sarılır, kâğıt yapıştırıldıktan sonra elle paketlenirdi. ABD'li James A. Bonsack, 1880'de bir tütün sarma makinesinin patentini aldı. Makine, tütünün kesintisiz kâğıt şeritlere döküyor, otomatik olarak biçimlendirildikten sonra kâğıdı yapıştırarak kapatıyor, sonra da döner bıçaklarla sigaraları keserek birbirinden ayırıyordu. İngiltere 1883'te Bonsack makinesini ithal etti. Sonraki yıllarda birçok Avrupa ülkesinde sigara sanayisi gelişti.

Ekim ve işleme tekniklerindeki yenilikler sonucu sigara tütününün asit miktarı düşürülüp içim kalitesi yükseltildikçe, sigara tiryakiliği gitgide yaygınlaştı. 20. yüzyılın başlarında kadınların sigara içmesi hoş karşılanmazken, özellikle I. Dünya Savaşı'ndan sonra bu tutum hızla değişti; 1920'lerde sigara, Avrupa ve ABD'de kadınlar arasında da yaygınlaştı.

Sigara ve sağlık. Sigara alışkanlığının sağlık üzerindeki zararlı etkileri uzun zamandır bilinmekteydi. 19. yüzyılda puro ve pipo içmenin ağız kanserine yol açtığına ilişkin raporlar yayımlandıysa da akciğer kanserinin sigara alışkanlığıyla doğrudan ilişkili olduğu 1950'lere değin kanıtlanmadı. Batı ülkelerinde erkekler arasında kansere bağlı ölüm nedenlerinin başında akciğer kanseri yer alır. 20. yüzyılın sonlarına doğru kansere bağlı ölümlerde erkeklerin üçte birinde, kadınların yüzde 10'unda ölüm nedeni sigara alışkanlığına bağlanmıştır. Son yıllarda erkekler arasında sigarayı bırakma eğiliminin sürmesi erkeklerde bu oranın azalmasına neden olurken, 1950'ler ve 1960'larda gittikçe artan sayıda kadının sigara içmeye başlamasıyla sigaraya bağlı olarak gelişen kanser nedeniyle yaşamını yitiren kadınların oranı artmaktadır.

Sigaranın neden olduğu zarar alışkanlığın süresine, günde içilen sigara sayısına, sigaranın içerdiği katran ve nikotin miktarına ve dumanın ulaştığı dokulara bağlıdır. Sigara alışkanlığı yalnız akciğer kanserinin ortaya çıkmasına neden olmakla kalmaz, idrar kesesi, ağız boşluğu ve yemek borusu kanserlerinin de gelişmesini etkiler. Genel olarak sigara alışkanlığından en fazla etkilenen bölgelerin sigara dumanıyla doğrudan temas halindeki dokular (akciğerler, ağız boşluğu, gırtlak) olduğu söylenebilir.

Sigara alışkanlığı kalp ve dolaşım sistemi hastalıklarında da önde gelen bir etkidir. Kan damarlarının büzülmesine ve kan basıncının artmasına neden olan hormonların salgılanmasına yol açan nikotinin kalp üzerinde zararlı etkisi olabilir. Sigara içenlerin kanındaki karbon monoksit düzeyinin sigara içmeyenlere oranla daha yüksek olduğu saptanmıştır. Karbon monoksit hemoglobine kolayca birleşerek oksijen taşıyacak hemoglobinin miktarının azalmasına, buna bağlı olarak da hemoglobinin oksijene eğiliminin artmasına yol açar. Bunun sonucunda oksijenin dokulara geçişi azalır. Çok düşük düzeydeki karbon monoksit bile koroner atardamar hastalığı olanlarda hareket etme ve egzersiz yapma yeteneğini azaltır.

Sigara alışkanlığının hastalıklarla ilişkisi konusundaki önemli kanıtlardan biri bireylerin sigara içmeyi bıraktıkça akciğer kanseri, koroner atardamar hastalığı, kronik bronşit, amfizem ve tütüne bağlı öbür hastalıkların ortaya çıkma sıklığının azalmasıdır. Bu azalmanın hızı ve düzeyi sigara alışkanlığının süresine ve yoğunluğuna bağlıdır. Örneğin, 20 yıl boyunca günde en az 20 sigara içen birey sigarayı bıraktıktan sonra, kanser tehlikesinin belirgin olarak azalması için yaklaşık üç yıl geçmesi gerekir.

Sigaranın sağlığı zararlı etkileri konusunda yayımlanan raporların doğurduğu tepkiler nedeniyle sigara içenlerin sayısı azaldı, içmeyi sürdürenlerin de filtreli ya da daha hafif tütünlerden yapılan sigaraları içmelerini sağlamak amacıyla kampanyalar düzenlendi. Tütün üreten ülkelerde daha düşük düzeyde nikotin ve katran içeren tütün türlerinin yetiştirilmesine çalışıldı. Bunun yanı sıra pek çok ülkede sigara ve tütün konusundaki reklamların etkisini azaltmak üzere çaba gösterildi. Kanada'daki sigara üreticileri, bu konuda bir yasa teklifi Avam Kamarası'ndan geçtikten sonra 1 Ocak 1972'de televizyondaki sigara reklamlarına son vermesi kabul etti. Almanya'da televizyondaki sigara reklamlarının 1972'nin sonunda azaltılmasına karar verildi. İngiltere'de Kraliyet Hekimler Birliği'nin kanser nedeniyle ortaya çıkan ölümlerin sayısına ilişkin raporunun ardından, sigara paketlerine uyarılar yazmayı ve sigaraya karşı reklam programlarını kapsayan bir kampanya başlatıldı. ABD'de televizyondaki sigara reklamları 1971'de kesildi. ABD'li sigara üreticileri Nisan 1971'de bir anlaşmaya vararak öbür reklam ve ilanlara da uyarı yazılarının konmasına karar verdi, bu karar zamanla yasa haline getirildi. Türkiye'de de sigara paketlerinin üstünde "sigara sağlığa zararlıdır" uyarısı bulunmaktadır. Bütün bu önlemlere karşın, 20. yüzyılın sonlarına doğru yapılan araştırmalar sigara tüketiminin özellikle kadınlar ve gençler arasında gittikçe arttığını göstermektedir.

Türkiye'de sigara. Türkiye'deki ilk sigara üretim tesisi, 19. yüzyılda kurulan Cibali Sigara Fabrikası'dır. Daha sonra Reji İdare-i Şifâ (*) tarafından Adana, Alsancak (İzmir) ve Samsun'da da sigara fabrikaları açıldı. 1925'te çıkarılan bir yasayla tütün ve sigara üretimi devlet tekeline geçti. 1933'te Reji İdare-i Şifâ'nın tüm mal varlığı devlete devredildi ve 1938'de tütün tekelisi oluşturuldu. Daha sonra yapılan çeşitli düzenlemelerle devlet tarafından yürütülen sigara üretimi ve pazarlaması 1986'da yürürlüğe giren bir yasayla serbest bırakıldı. Bundan sonra ülkenin sigara gereksiniminin bir bölümü, bu sırada adı Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri (Tekel) olarak değiştirilen kuruluş tarafından yurtdışından ithal edilerek karşılanmaya başladı. Sigara gereksiniminin büyük bölümü ise, Tekel'in Sigara Sanayii İşletmeleri Müessesesi'ne bağlı fabrikalar ile özel sektöre ait üç fabrikada üretilerek karşılanmaktadır. Tekel'e bağlı sigara üretim tesisleri Adana, Bitlis, İstanbul (Cibali, Maltepe), İzmir, Malatya, Samsun ve Tokat sigara fabrikalarıdır.

Tekel Genel Müdürlüğü'nün 1992 verilerine göre 1992'de Türkiye'de 63.774 ton filtreli sigara, 5.314 ton filtrelessigara, 451 ton puro, pipo tütününü ve enfije gibi öteki tütün ürünleri üretimi gerçekleştirilmiştir.

Aynı yıl ülkeye ithal edilen sigara miktarı ise 11.972 tondur.

Sigebert (ö. 637 ?), Doğu Anglia kralı. Galya'da sürgün yaşarken Hristiyan oldu ve burada öğrenim gördü. Kargaşa içindeki ülkesine dönerek 630 ya da 631'de tahta çıktı. Krallığı akrabası Ecgric'e bırakarak bir manastıra çekildiyse de, Mercia kralı Penda'nın saldırısı karşısında ülkenin başına geçmek üzere geri çağıldı. Mercialılarla savaşta yenilgiye uğradı ve Ecgric'le birlikte öldü.

Sigebert I, KÜÇÜK SIGEBERT ya da SIGEBERT PARVUS olarak da bilinir (ö. 653'ten önce), Essex (Doğu Sakson) kralı. Babası ile amcalarının Batı Saksonlarla yapılan savaşta (y. 617) ölmesi üzerine tahta çıkmıştır. Wessex kralı Cynegils'in vasalı olarak hüküm sürdüğü sanılmaktadır.

Sigebert II, SIGEBERT SANCTUS (Kutsal Sigebert) olarak da bilinir (ö. 653-664), y. 653'ten sonra Essex (Doğu Sakson) kralı. Akrabası I. Sigebert'in ardından tahta çıktı. Yaklaşık 653'te vafatı edilerek Hristiyan olduktan sonra, Aziz Cedd gibi birçok misyoneri ülkesine çağırdı. Essex, misyonerlerin çalışma merkezi oldu. Sigebert'in ölüm tarihi ve ölüm nedeni bilinmemektedir.

Sigebert I (d. 535 - ö. Kasım? 575, Vitry, Arras yakınları, Fransa), Merovenj hanedanından Frank kralı.

I. Clotaire ile Ingund'un oğluydu. Clotaire 561'de ölünce krallık, Frank geleneklerine göre dört oğlu arasında paylaşıldı. Austrasia (Doğu Frank) olarak bilinen kuzeydoğu topraklarını alan Sigebert, kardeşi I. Caribert'in 567 ya da 568'de ölümü üzerine krallığını genişletti. Avar akınları karşısında başkentini Reims'den Metz'e taşıdı; 562 ve y. 568'de iki Avar saldırısını püskürttü. 567 dolayında Vizigot kralı Athanagild'in kızı Brunhild'le (Brunhilde) evlendi; Athanagild'in öbür kızı Galswintha da Chilpéric ile evlenmişti. Chilpéric, Fredegunde ile evlenebilmek için Galswintha'yı öldürttü, Sigebert baldızının öcünü almak zorunda kaldı. İki kardeş daha önce birbirleriyle savaşmışlardı; ama bu çatışma, aileler arasında kuşaklar boyu sürecek bir düşmanlık başlattı. Sigebert karşısında yenilgiye uğrayıp krallığının büyük bölümünü yitirince, Chilpéric Tournai'ye sığındı. Sigebert Chilpéric'in uyuşuklanca Vitry'de kral ilan edileceği sırada Fredegunde'nin iki hizmetkârı tarafından öldürüldü.

Sigebert II (d. 601 - ö. 613 sonları), Austrasia (Doğu Frank) ve Burgonya kralı. Babası II. Theoderich'in ardından tahta çıktı. Metzli Arnoul ve I. Pépin önderliğindeki Austrasia soylularına karşı ancak birkaç hafta hüküm sürebildi. Sigebert'in büyükannesinin annesi Brunhild'e (Brunhilde) düşman olan soylular, onu tahttan indirip Frank topraklarını II. Clotaire yönetiminde yeniden birleştirdiler. Sigebert ile Brunhild, Clotaire tarafından öldürüldü.

Sigebert III (d. 630/631 - ö. 1 Şubat 656, Metz, Fransa), Merovenj hanedanının *rois fainéants* (tembel krallar) olarak anılan ilk hükümdarlarından biri; gerçek iktidarı elinde tutamamış, her zaman saray nazırının gölgesinde kalmıştır.

Babası I. Dagobert tarafından 634'te Austrasia (Doğu Frank) kralı ilan edildi. Önce Köln piskoposu Chunibert ile Dük Adalgisile'nin etkisindeydi. Dagobert'in ölümünden sonra filili yönetim Chunibert ile saray nazır

I. Pépin'e (ö. 640), ardından da Pépin'in oğlu Grimoald'a geçti. Grimoald, 642 ya da 643'ten kralın ölümüne değin saray nazırlığını sürdürdü.

640'ların başında Otto adında biri saray nazırlıktan, Thüringen Austrasia'dan özerklik elde etmeyi başardı. Sigebert ölünce Grimoald, onun küçük oğlu II. Dagobert'i İrlanda'da bir manastıra gönderip (Sigebert'in, henüz çocuğu yokken evlat edindiği) kendi oğlu Childebert'i tahta geçirdi.

Sigebert (ö. 757?), 756'dan sonra Wessex (Batı Sakson) kralı. Akrabası Cuthred'den sonra tahta çıktı. Zalimliği nedeniyle senyörler ayaklanınca *witan*(*) kendisini tahttan indirerek yerine Cynewulf'u seçti. Sigebert ayaklanmanın önderlerinden Cumbrian'ı öldürdükten sonra Hampshire'daki bir ormana kaçtıysa da orada öldürüldü.

Sigebert (GEMBOULX'LU) (d. y. 1030, Brabant, Aşağı Lorraine - ö. 5 Ekim 1112, Gembloux), Benedikten keşiş ve vakanüvis. Ortaçağ tarihçilerinin geniş ölçüde yararlandığı *Chronicon ab anno 381 ad 1113* (381'den 1113'e Değın Olaylar) adlı yapıtıyla tanınır. İmparatorluk ile papalık arasında, piskoposların atanması dolayısıyla baş gösteren Tayin Çatışması'nda (1075) Kutsal Roma-Germen imparatoru IV. Heinrich'in yanında yer almıştır.

Gembloux'daki manastırda yetiştirdi. Metz'deki manastırda ders verirken (1050-70) bir yandan da azizlerin yaşamöykülerini yazmaya başladı. 1070'te Gembloux'ya dönerek yazmayı ve ders vermeyi sürdürdü. Azizlerin yaşamlarını çok abartılı bir dille ve ülküleştirerek aktaran bu yapıtları arasında, yetiştirdiği manastırın kurucusu Wicbert'in (ö. 962) yaşamı üzerine *Vita Wicberti*, 1048'e değin gelen *Gesta abbatum Gemblacensium* (Gembloux Manastırı Başkeşişlerinin Tarihi), *Vita Sigiberti III, regis Austrasiorum* (Austrasia Kralı III. Sigibert'in Yaşamı) ve kilise tarihçileri üzerine bir inceleme olan *De viris illustribus* (y. 1105; Ünlüler Üzerine) sayılabilir. Sigebert ayrıca, Papa II. Paschalis'e karşı, imparatorun piskopos atamasını savunan bir inceleme yazmıştır (1103).

Siger (BRABANTLI) (d. y. 1240, Brabant Düküğü - ö. 1281-84 arası, Orvieto, Toskana), Paris Üniversitesi'nde gelişen Aristotelesçi okulun önde gelen adlarından felsefe profesörü.

12. ve 13. yüzyıllarda, Eski Yunan ve Arap metinlerinin Latince çevirileri Avrupalı düşünürler arasında Aristotelesçiliğin yaygınlaşmasına yol açmıştı. Yaklaşık 1260'ta Siger ve bazı meslektaşları kilisenin Aristotelesçiliği Hristiyan inancıyla birleştiren öğretilerinden ayrılarak Aristoteles'in yapıtlarına yeni bir yorum getiren, tümüyle usçu dersler vermeye başladılar. Siger ayrıca Proklos, İbn Sina, İbn Rüşd ve Aquino'lu Aziz Tommaso gibi düşünürlerden de yararlandı. 1266-76 arasında Paris'te Aristoteles üzerine tartışmalarda öne çıktı. Bu süre içinde Fransızlar tarikatının başı Aziz Bonaventura'nın ve Dominikenlerin önderi Aziz Tommaso'nun şiddetli saldırılarına uğradı; öğretilerinde bulunan 13 yanlış 1270'te Paris piskoposu Étienne Tempier tarafından lanetlendi. 1276'da resmi öğretiden ayrıldıkları gerekçesiyle iki yandaşıyla birlikte Fransa başenkizitörünce soruşturulmaya çağrıldı, ama çağrıya uymayarak İtalya'ya kaçtı ve papalık mahkemesine başvurdu. Mart 1277'de Tempier tarafından 219

önermesi daha mahkûm edilen Siger'in bir din adamının gözetimine verildiği kabul edilir, çünkü Orvieto'da, cinnet geçiren bu din adamı tarafından bıçaklanmış, IV. Martinus'un papalığı sırasında ölmüştür.

Siger'in yapıtları henüz tümüyle ortaya çıkarılamamıştır. 20. yüzyılın ortalarında 14 yapıtı bulunmuş, Aristoteles üzerine yazılmış altı yorumun da ona ait olduğu öne sürülmüştür. Bilinen yapıtları arasında, *Quaestiones in metaphysicam* (Metafizik Sorunları), *Impossibilia* (Olanaksızlık) ve *Tractatus de anima intellectiva* (Zihinsel Tin Üzerine İnceleme) sayılabilir. Son çalışmada Siger insanlığın tek "zihinsel" tını, dolayısıyla da tek iradesi olduğunu, bu tin ölümsüz olsa da, tek tek insanların ölümsüz olmadığını öne sürer. Bu görüş, kilisenin öğretilerini benimsemediğini ve ayrı bir disiplin olarak felsefenin özerkliğini savunduğunu ortaya koymaktadır.

Sigillaria, *Lepidodendrales* takımından (*Lycopside* sınıfı), kibritotlarının yakın akrabası olan soyu tükenmiş bitki cinsi. Karbonifer Dönemde (y. 345-280 milyon yıl önce) yaygın olan bu ağaçsı bitkiler *Lepidodendron* cinsinin üyelerine benzer; ama yapraklarının dal üzerinde bıraktığı izden ve kozalak yapısından kolayca ayrt edilir. *Sigillaria* bitkilerinin tek bir gövdesi (ya da seyrek dallı) ve gövdelerin tepesinde demetler oluşturan ince uzun yaprakları vardı. Yapraklar sarmal bir biçimde dizilmişti. Bunların fosillerine çok sık rastlanmamasına karşılık, özellikle gövde izleri yaygın olarak bulunur.

Sigismund (d. 15 Şubat 1368, Nürnberg - ö. 9 Aralık 1437, Znojmo, Bohemya), Kutsal Roma-Germen imparatoru (1433), Macar (1387), Alman (1411), Bohemya (1419) ve Lombard (1431) kralı. Lüksemburg hanedanından gelen son imparator. Büyük Bölünme'yi (*skhisma*) gidermeye, Bohemya'da ayaklanan Husçularla uzlaşma sağlamaya çalışmıştır.

İmparator IV. Karl'ın oğluydu. Babasından Brandenburg markiliğini devraldı. Bu arada Macaristan ve Polonya kralı I. Lajos'un (Aziz) kızı Maria ile nişanlandı. Babasının ölümü üzerine (1378) Macaristan'a giderek Maria ile evlendi. 1382'de Lajos ölünce, Maria Macaristan kraliçesi oldu, Sigismund da 1387'de kraliçenin kocası olarak taç giydi. Polonya tahtına ise Maria'nın kız kardeşi Jadwiga (Hedvig) çıktı. Birkaç yıl boyunca Napoli hükümdarlarının tehdidiyle karşı karşıya kalan Sigismund, sonunda ülkesini savunmak için para bulmak amacıyla Brandenburg'u Moravya markisi olan kuzeni Jobst'a rehin verdi (1388).

Uyguladığı genişleme politikasından ötürü, üvey kardeşi olan Bohemya ve Alman kralı Wenzel (IV. Václav) ile Bohemya soyluları arasındaki sürtüşmeye karıştı. Birkaç kez saf değiştirdikten sonra Nigbolu Savaşı (1396) sırasında kardeşiyle barıştı ve Almanya piskopos yardımcılığına getirildi. Daha sonra, Sırbistan ve Bulgaristan'a giren Osmanlılara karşı Avrupa ordularına komuta etti. Ama Eylül 1396'da ağır bir yenilgiye uğradı ve tutsak düşmekten kıl payı kurtuldu. Bohemya ile arasındaki rekabet yüzünden Wenzel'in Alman krallığından indirilmesine (1400) karşı koymadıysa da, bu durumda yararlanmaya çalışmakta gecikmedi ve 1402'de Wenzel'i hapsettirerek Bohemya'yı ele geçirmeye çalıştı. Ama Macaristan'a dönmek zorunda kalınca 1403'te Wenzel'i serbest bıraktı.

Wenzel'in Alman tahtındaki varisi Rupert'in ölümünden sonra (1410), Sigismund ve Jobst farklı hiziplerce kral seçildiler.

1411'de Jobst ölünce, Sigismund Alman kralı oldu. 1412-13 yıllarında Venediklilere karşı savaşırken, üç rakip papadan biri olan XXIII. Johannes'i, kilisedeki bölünmeye çözüm bulmak üzere Konstanz'da konsil toplamaya ikna etti. Aachen'daki taç giyme töreninden (Kasım 1414) sonra Konstanz'a giderek konsile katıldı. Görüşlerini savunması için konsile çağırıldığı Çek reformcu Jan Hus'un yakılmasındaki (1415) payı ise hiçbir zaman tam olarak anlaşılmadı. Katolik Kilisesi'nin yeniden birleşmesinden (1417) sonra Osmanlılara karşı bir Haçlı seferi düzenlemeye çalıştıysa da başarılı olamadı.

Wenzel'in 1419'da ölmesi üzerine Bohemya tahtının varisi oldu. Ama 1420'lerdeki Husçu ayaklanmada ordusunun sürekli gerilemesi üzerine bir türlü taç giyemedi. Sigismund'un bu yıllarda hep Almanya dışında olmasından yararlanan prensler, görünürde Husçuluğa karşı savaşmak, gerçekte ise Sigismund'a karşı korunmak amacıyla Bingen Birliği'ni kurdular.

1431'de Lombard kralı olan Sigismund, iki yıl sonra imparator, 1436'da da Bohemya kralı olarak taç giydi.

sigma bağı, iki atomun, bu atomlar ile onlar tarafından paylaşıldığı kabul edilen bir elektron çifti arasındaki kuvvetlerin etkisiyle bir arada tutulduğu kimyasal bağ türü. Sigma bağındaki elektron çifti, iki atom arasında yer alan ve bu atomların çekirdekleri arasındaki çizginin çevresinde baksımlı biçimde dağılmış olan bir yörüngesidedir (sistemin belirli bir enerji değeriyle bağıntılı uzay bölgesi).

Signac, Paul (d. 11 Kasım 1863, Paris - ö. 15 Ağustos 1935, Paris, Fransa), Georges Seurat ile birlikte noktacılık(*) tekniğini geliştiren Fransız ressam.

On sekiz yaşındayken resim yapmak için mimar olmaktan vazgeçti. Armand Guillaumin'in etkisiyle izlenimciliğin renk kuramlarını benimsedi. 1884'te Salon des Indépen-

"Mariniers à l'Ancre", Paul Signac'ın bir yağlıboya çalışması, 1905; Metropolitan Sanat Müzesi, New York kentli Metropolitan Museum of Art, S P A D E M 1971, French Reproduction Rights, Inc

dants'in kuruluş çalışmaları sırasında tanıştığı Seurat'dan kırk-renk tekniğini öğrendi. İkisi birlikte divizyonizm, noktacılık ya da yeni-izlenimcilik adını verdikleri yöntemi geliştirdiler. İzlenimcilerin saf renklerini ve noktaları anımsatan küçük fırça vuruşlarını matematiksel bir düzen içinde uygulamaya başladılar. Signac bu tekniği suluboya resimlerinde daha serbest biçimde kullandı. 1886'dan sonra her yıl katıldığı Salon des Indépendants sergilerinde manzaralarını ve dekoratif panolarını sergiledi. Denizci olduğu için, gezdiği Avrupa kıyılarının çok sayıda resmini yaptı.

Signac çeşitli eleştiri yazıları yazmış, noktacılığın ilkelerini açıkladığı *D'Eugène Delacroix au néo-impressionnisme* (1899; Eugène Delacroix'dan Yeni-izlenimcilığe) ve

Jongkind (1927) adlı iki de kitap yayımlamıştır.

Signorelli, Luca, tam adı LUCA D'EGIDIO DI VENTURA DE' SIGNORELLI, LUCA DA CORTONA olarak da bilinir (d. 1445/50, Cortona - ö. 16 Ekim 1523, Cortona, Floransa Cumhuriyeti), çıplak insan figürleriyle ve alışılmışın dışında kompozisyon yöntemleriyle ünlü Rönesans ressamı.

1460'larda Piero della Francesca'nın öğrencisi olduğu sanılır. Günümüze ulaşan 1474 tarihli bir fresk parçası (Città di Castello'daki bir müzede) Piero'nun etkisini yansıtır. İmzalı ilk yapıtı bir geçit töreni için yaptığı bir pankart resmiydi. Bir yanında bir Madonna'nın yer aldığı, öbür yanında da İsa'nın Kamçılanması sahnesinin betimlendiği bu pankart bugün iki parça halinde Milano'daki Brera Resim Galerisi'nde sergilenmektedir. Bu resimler de Piero'nun etkilerini yansıtmakla birlikte, en başta Floransa üslubunun, özellikle de Pollaiuolo kardeşlerin bilimsel doğalcılığının etkisi daha güçlüdür. Bu durum Signorelli'nin 1470'lerde Floransa'ya gitmiş olabileceğini aklı getirir.

Signorelli 1479'da, doğum yeri olan Cortona'daki On Sekizler Konseyi'ne seçildi ve yaşamının sonuna değin etkin olarak politikayla ilgilendi. 1483 dolaylarında gittiği Roma'da Sistina Şapeli'ndeki "Musa'nın Ahdi" adlı freski yaptı. Artık üslubu biçimlenmiş, dramatik hareket ve güçlü kas betimlemelerine yönelerek Floransa doğalcıları arasındaki yerini almıştı. Perugia Katedrali için yaptığı "San Onofrio Altar Panosu"da (1484) aynı nitelikleri taşıyordu. 1497-98'de Siena yakınlarındaki Monteoliveto Maggiore Manastırı'nda Aziz Benedictus'un yaşamından sahneleri betimlediği bir fresk dizisi üzerinde çalıştı.

1499-1502 arasında Orvieto Katedrali'ndeki S. Brizio Şapeli'nde, başyapıtı sayılan "Dünyanın Sonu" ve "Son Yargı" adlı freskleri yaptı. Michelangelo'yu büyük ölçüde etkileyen bu fresklerde kasları özellikle vurguladığı çeşitli pozlarda birçok güçlü çıplak figüre yer verdi. Güçlü bir renk duygusuna sahip olmasa da, bu fresklerde çürümüş bedenlerin gergin duruşlarıyla anatomik ayrıntılarından kaynaklanan dehşet, yeşillimsi ve mor tonlarla daha canlı kılınmıştı.

Signorelli Roma ve Floransa'dan aldığı siparişler tükenince, daha alçakgönüllü Umbrialı müşterilerine döndü. Son dönem

yapıtlarının çoğunda yardımcıların katkılarını belli olur. En iyi yapıtları arasında, Londra'daki Ulusal Galeride yer alan altar panosu (1515), Umbertide'deki Santa Croce Kilisesi'nde bulunan "İsa'nın Çarmıhtan İndirilmesi" (1515/16), her ikisi de Cortona'daki Diocesan Müzesi'nde bulunan "Meryem'in Göğe Çıkışı" ve "Günahsız Doğum" sayılabilir.

Signoret, Simone, asıl adı SIMONE KAMINKER (d. 25 Mart 1921, Wiesbaden, Almanya - ö. 30 Eylül 1985, Eure, Fransa), sıcak ve cesur kadın rolleriyle tanınmış Fransız sinema ve tiyatro oyuncusu.

Bir Fransız ailenin çocuğu olarak Almanya'da doğdu. Paris'te yetişti. Sorbonne'da öğrenim gördü ve siyasal etkinliklere

Signoret
Türhan Gürkan Arşivi

katıldı. Yahudi olan babası Alman işgali sırasında İngiltere'ye gidince annesiyle kardeşlerinin geçimini sağlamak için öğrenimini yarıda bıraktı. 1940'ların başında filmlerde küçük roller almaya başladı. *Casque d'or* (1951; *Altın Başlık*) filminde başrolde oynadı. *Room at the Top* (1958; *Tepedeki Oda*) filmindeki oyunuyla Oscar kazandı; ayrıca İngiliz Sinema Akademisi ve Cannes Film Festivali'nin en iyi kadın oyuncu ödülleri de aldı. 1965'te *Ship of Fools* (*Çılgınlar Gemi*) filmindeki rolüyle Oscar'a aday gösterildi.

1951'de, ilk eşi yönetmen Yves Allégret'den ayrıldıktan sonra şarkıcı ve oyuncu Yves Montand'la evlendi. Montand ve Signoret, Rosenberglar'ın ölüm cezasına çarptırıl-

masına, Vietnam ve Cezayir savaşlarına karşı kampanyalar yürüttüler ve zaman zaman sert tepkilerle karşılaştılar. 1956 Macaristan olayları komünizm konusunda ikisini de düş kırıklığına uğrattı ve Signoret'nin *La Nostalgie n'est plus ce qu'elle était* (1976; *Özlemin Eski Tadı Yok*, 1979, 1989) adlı otobiyografisinde belirttiği gibi, SSCB'yi ziyaret ettiklerinde Sovyet lideri Nikita Kruşçev'e duygularını ifade ettiler.

Signoret'nin öteki filmleri arasında *La Ronde* (1950; *Aşk Zinciri*), *Les Diaboliques* (1955; *Şeytan Ruhlu İnsanlar*), *Term of Trial* (1962; *Çılgın İhtiras*), *L'Aveu* (1970; *İtiraf*) ve en başarılı oyunlarından birini verdiği *La Vie devant soi/Madame Rosa* (1977; *Onca Yoksulluk Varken*) sayılabilir. Televizyon filmlerinde de oynayan Signoret roman da yazmıştır.

signoria (İtalyancada "beylik"), ortaçağ ve Rönesans'ta İtalya'daki kent devletlerinde, başında bir *signore*'nin (bey) bulunduğu yönetim birimi. 13. yüzyıl ortalarından 16. yüzyıl başlarına değin İtalya'daki belirleyici yönetim biçimi olmuş, sonraki dönemlerde anlaşıma ya da savaş yoluyla yerini cumhuriyet kurumlarına bırakmıştır.

Signoria'nın ortaya çıkışı, İtalyan kent devletinin evrimindeki son aşamayı temsil ediyordu. Cumhuriyetleri oluşturan topluluklar arasındaki kanlı hizip çatışmaları, iktidarı güçlü bir kişinin elinde toplama gereğini doğurmuştu. Genellikle, halk önderi (*capitano del popolo*) gibi güçlü konumda bulunan kişiler gitgide iktidarılarını genişletmişler ve konumlarını meşrulaştırmak için imparatorun ya da papanın desteğini kazanmanın yollarını aramaya başlamışlardı.

14. yüzyıl başlarında, Kuzey İtalya'da *signore*'lerce yönetilen birçok kent vardı; Milano'da Visconti, Ferrara'da Este, Verona'da Della Scala, Padova'da Carrara ailesi egemenlik kurmuştu. Toscana'daki ilk *signore*'ler, ikisi de *condottiere* (paralı asker komutanı) olan Uguccione della Faggiuola (Piza ve Lucca) ile Castruccio Castracani'ydi (Lucca).

Signore'ler arasında en önemlisi 1447'ye değin Milano'yu yöneten Visconti ailesiydi. Yönetmel, hukuksal ve askeri alanda pek çok düzenleme yapan *signore*'ler bazı tarihçilerce modern devletin kurucuları arasında kabul edilir. Ayrıca *signore*'lerin çoğu güzel sanatlar ve edebiyatın koruyucusu olarak Rönesans'a da önemli katkılarda bulunmuştu.

Tek bir *signore*'nin yönetiminde olmayan bölgelerde, *signoria* adı genellikle yürütme konseyi için kullanılırdı. Örneğin Floransa'da her iki ayda bir kentin değişik bölgelerindeki lonca temsilcilerinden seçilen bir *signoria* bulunuyordu.

sigorta, belirli bir prim karşılığında, öngörülmesi bir rizikonon gerçekleşmesine bağlı zarar ya da hasarın karşılanmasını sağlayan sözleşme. Toplumun belirli bir kesimini kapsayan ve genellikle zorunlu bir nitelik taşıyan sosyal sigorta(*) genel tanım içinde yer almakla birlikte, ayrı bir kategori olarak ele alınır. Kişileri can, mal ve sorumlulukla ilgili rizikolardan korumaya yönelik olan dar anlamdaki özel sigortada temel ilke, aynı ya da benzer rizikolarla karşı karşıya bulunan olabildiğince çok sayıda kişiyle sözleşme yapılması ve bunlardan toplanan primlerle tazminatları karşılayabilecek bir fon yaratılmasıdır. Çok sayıda polise sahibinden prim alan sigortacı, belirli bir dönemdeki kayıpları sigortasız bir kişiye oran-

"Cenahen'de Lanetliler", Luca Signorelli'nin bir freski, 1500-02; Orvieto Katedrali, S. Brizio Şapeli, İtalya
SCALA-Art Resource/EB Inc

la genellikle çok daha kolay karşılayabilecek bir güce ulaşır. Örneğin bir otomobilin trafik kazasında ağır hasara uğraması bir kişiye ağır mali yük getirebilir, ama çok sayıda otomobil için yeterli ölçüde prim toplayan sigortacı açısından bu görece küçük bir kayıptır.

Sigortada amaç sigortalı kişilerin mal varlıklarındaki olası azalmaların karşılanmasıdır. Ama sistem sigortalı bakımından, bir güven yaratma özelliğinin yanı sıra tasarruf ve kredi aracı olma özelliği de taşır. Dolaylı olarak kredi işlemlerini geliştiren sigorta kuruluşları, aynı zamanda sermaye birikimi sağlayan toplu tasarruf kuruluşlarıdır. Sigortanın sakıncaları önlemsiz davranışlara yol açması ve kasıtlı fiillerin işlenmesini özendirir. Sigorta kuruluşlarının elinde büyük miktarda bir kaynağın birikmesi nedeniyle, devlet sigortalıların çıkarlarını korumak ve biriken sermayeden yararlanmak için sigorta kuruluşlarına belirli yasal düzenlemelere dayanarak müdahale eder.

Sigortalıların rizikoları bazı ortak özellikler taşır. İlk olarak, rizikoyu sigorta ettirmenin her iki tarafa da yarar sağlaması gerekir. Bu amaçla rizikonun gerçekleşme oranı istatistik, olasılık hesabı ve büyük sayılar yasası gibi bilimsel yöntemlerle saptanır ve prim ile tazminat tutarı buna uygun olarak belirlenir. İkinci olarak sigortalanan rizikoların aynı anda gerçekleşme olasılığının çok az olması gerekir. Örneğin aynı kent ya da mahalledeki binaları kapsayan bir yangın sigortasında yükümlülükleri yerine getirememesi olasılığı çok yüksektir. Üçüncü olarak, olası zarar ya da hasarın gerçekten kaza sonucu olması, sigortalı tarafından yaratılabilecek türden olmaması gerekir. Bunların yanı sıra sigorta sözleşmesi, tarafların yasal ehliyetleri, sigorta amacının yasaya uygunluğu vb bakımlardan sözleşme hukukunun genel hükümlerine uygun olmalıdır.

Günümüzde birçok sigorta türü uygulanmaktadır. Bu çeşitlilik en kolay biçimde, sigortalanan şeyler, sigorta konusu olaylar ve prim ile tazminatın ödeme biçimi gibi, birbiriyle kısmen örtüşen üç kategoride ele alınabilir. Sigortalanan şeyler mal ve kişi (gerçek ya da tüzel) olmak üzere ikiye ayrılır. Mal sigortası, düşünülebiyecek hemen her türlü maddi malı (kişisel eşya, ev ve öteki taşınmazlar, banka mevduatları, otomobiller, pencere camları, uçaklar, gemiler, taşınmakta olan bütün mallar vb) kapsar. Kişi sigortasının kapsamına ise hayat, sağlık, organlar, iş ve çalışma yeteneği, emeklilik geliri, işletmelerin aktifleri girer. Sigorta konusu olaylar arasında yangın, patlama, su baskını, fırtına, yıldırım, deprem, hastalık gibi çeşitli doğal afet ve kazalar ile meslek ya da görevi kötüye kullanma, borç ödeyememe, kişisel kaza, kusur, ihmal ya da dikkatsizlik yüzünden yasal sorumluluk doğuran olaylar sayılabilir. Prim ve tazminatın ödeme biçimi her sigorta türünde policeden polliceye bir ölçüde farklılık gösterir, ama en büyük değişiklikler hayat sigortası alanında görülür.

Bilinen en eski sigorta biçimi, İÖ 4. binyılda Babil kayıtlarında rastlanan ve "deniz ödöncü senedi" denen uygulamadır. Normalde gemi sahibinin borçlanması biçimini alan bu sigorta türünde, taşımanın güvenli biçimde tamamlanması halinde borç ödöncü sayılıyordu. Ortaçağ sonlarında uzak mesafeli ticaretin genişlemesi, deniz ödöncü senedinin gelişerek tam deniz sigortasına dönüşmesini ve kara yolculuklarını da kapsamasını sağladı. Sigortacılık bu sü-

reçte, polise ve öbür kredi mekanizmaları gibi ticari yeniliklerin yayılmasına koşut bir gelişim gösterdi.

Daha sonra ortaya çıkan sigorta biçimi, Londra tüccarlarca 1666'daki Londra Yangını'ndan sonra özendirilip desteklenen yangın sigortası oldu. Bu amaçla kurulan yangın sigortası şirketleri genelde anonim şirket modelini benimsediler. Ama bazıları karşılıklı sigorta dernekleri biçiminde, ortaçağ kent loncalarının dayanışma geleneğini sürdürdüler. 17. yüzyılda yangın ve hayat sigortası kuruluşları hızla tüzel kimlik kazanmaya başladı.

19. yüzyılda kaza sigortası, buhar makineleri ve kazanları, demiryolları, pencere camları vb yeni teknoloji ürünlerini ve araçlarını kapsayacak biçimde daha da genişledi. 19. yüzyıl sonlarına doğru ve özellikle de 20. yüzyılın ilk yarısında işçilerin ve sendikaların siyasal gücünün artmasıyla sosyal güvenlik, işçi tazminatı, işsizlik ve malullük sigortası ve sağlık sigortası gibi çeşitli sosyal sigorta türleri ortaya çıktı.

Sigortacılıkta 20. yüzyılda ortaya çıkan bir başka gelişme sorumluluk sigortalı kapsama genişlemesidir. ABD'de mal ve sorumluluk sigortası için ödenen yıllık prim tutarının yaklaşık 100 milyar ABD Doları'na ulaşması, sigortacılığın çapını ve önemini göstermektedir; gene ABD'de yürürlükteki toplam 400 milyon hayat sigortası poliçesinin toplam değeri 3 trilyon ABD Doları'na bulmaktadır. Ayrıca bak. deniz sigortası; hastalık sigortası; hayat sigortası; kaza sigortası; motorlu taşıtlar sigortası; sorumluluk sigortası; yangın sigortası.

Türkiye'de sigortacılık. Sigortacılık Türkiye'ye 1870'te Beyoğlu yangınından sonra girdi. 1872'de The Sun, The Northern ve The North adlı üç İngiliz sigorta şirketi İstanbul'da faaliyete başladı. Bunları Fransız, Avusturya, Alman, İsviçre, Rus, İtalyan ve başka yabancı sigorta şirketlerinin acenteler açması izledi. 1893'te Düyün-i Umumiye-i Osmanîye Meclis-i İdaresi, Bank-ı Osmani (Osmanlı Bankası) ve Reji İdaresi ile birkaç sermaye sahibinin ortaklığıyla Osmanlı Umumi Sigorta Kumpanyası adlı sigorta şirketi kuruldu. Bu şirket Assicurazioni Generali, London Assurance ve UAP Vie (Union des Assurances de Paris Vie) adlı yabancı şirketlerle reasürans anlaşmaları yaptı. 1900'de 44 sigorta acentesi İstanbul'da bir toplantı yaparak yeni bir yangın tarifi belirledi ve bir dernek kurma kararı aldı.

19. yüzyıl sonlarında sigorta şirketlerinin hızla çoğalmasında özellikle İstanbul yangınlarının büyük etkisi olmuştu. Ama bu alanda yasal düzenlemenin yokluğu sigorta şirketlerinin sözleşmeyi tek yanlı bozması, ödeme yapmaması gibi sorunları çözümsüz bırakıyordu. Osmanlı yönetiminin sigorta şirketlerinin denetimiyle ilgilenmeye 1890'larda başlamasına karşın, sigortaya ilişkin ilk yasa ancak 1906'da çıkarıldı. II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra yeni düzenlemeler getirildi. İttihat ve Terakki hükümetinin 13 Aralık 1914'te çıkardığı bir yasayla yabancı sigorta şirketleri Osmanlı mevzuatı kapsamına alındı ve yabancı sigorta şirketlerinin teminat göstermesi, 1915'te de yangın, taşımacılık ve hayat sigorta primlerinden vergi ödenmesi zorunlu hale getirildi. 1916'da, 1900'de kurulmuş olan derneğe üye 81 sigorta şirketi vardı. 1918'de UAP Vie sigorta kuruluşunun umumi vekilleri Osmanlı Bankası ile ortaklığa girerek İttihad-ı Milli Osmanlı Sigorta Şirketi'ni (sonradan İttihad-ı Milli Türk Anonim Sigorta Şirketi[*]) kurdu.

1923'te merkezi İstanbul'da olan ve sermayesinin yüzde 98,5'i İtalyan Riunione Adria-

tica di Sicurtia şirketi, kalanı da yerli sermayedarlarca karşılanan Şark Sigorta, 1924'te bugün Güven Sigorta olarak faaliyet gösteren İtimad-ı Milli Sigorta Şirketi[*], 1925'te de TC Ziraat Bankası ile Türkiye İş Bankası'nın ortaklığıyla ilk ulusal sigorta şirketi olan Anadolu Sigorta kuruldu. 1927'de çıkarılan Sigorta Şirketlerinin Teftiş ve Murakabesi Hakkında Kanun'la Türkiye'de sigortacılık yapan şirketlerin ilgili bakanlıktan izin almaları ve genel bir temsilci bulundurmaları zorunluluğu getirildi. 1929'da çıkarılan 1160 sayılı yasayla Türkiye'de reasürans hakkı ve işletmeciliği İş Bankası'na verildi ve bu yasa gereğince ilk ulusal reasürans şirketi olan Milli Reasürans Türk Anonim Şirketi[*] kuruldu. Sigorta şirketlerine bütün dallarda sigorta işlerinin yüzde 50'sini bu kuruluşa devretme zorunluluğu getirildi.

II. Dünya Savaşı yıllarında ve sonrasında, Halk Sigorta, Genel Sigorta, Şeker Sigorta, Güneş Sigorta, Ray Sigorta, Başak Sigorta, Ak Sigorta, Tam Sigorta gibi yeni sigorta şirketleri kuruldu. 1960'ta Türkiye Sigorta ve Reasürans Şirketleri Birliği oluşturuldu. 1989'da sigorta şirketlerinin denetimi Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'ndan alınarak Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'na verildi. 1990'da serbest tarife uygulamasına geçildi. Türkiye'de 1992'de 24'ü yerli, 17'si yabancı ve 4'ü reasürans şirketi olmak üzere 55 sigorta şirketi vardı.

Türkiye'de 1980'lerde önemli bir artış gösteren sigorta primleri istihsalı 1984'te 85,3, 1987'de 311,9, 1989'da 1.056,4 ve 1992'de 8.412,6 milyar TL olarak gerçekleşti. Bu dönemde asıl önemli gelişme ise hayat sigortacılığı dalında oldu. Hayat sigortacılığının prim istihsalı içindeki payı 1984'te yüzde 1,33'ten, 1989'da yüzde 14,37'ye, 1992'de ise yüzde 18,7'ye yükseldi. Ama toplam prim hasılatı içindeki payı yüzde 50,9 (1992) olan kaza sigortası sektörü en önemli dalı olmayı sürdürmektedir.

sigorta, elektrik devrelerinin belirli bir değeri aşan akımlardan zarar görmesini önlemekte kullanılan güvenlik aygıtı. Elektrikli ileten bir şerit ya da kolay eriyebilir bir metal telden oluşan sigorta, akımın gereğinden daha fazla olması durumunda devreyi keser ve böylece de devre elemanlarının fazla akımdan zarar görmesini önler. En yaygın olarak kullanılan sigorta türü olan vidalı sigorta, çevresinde vida dişleri bulunan yanmaz bir kılıf içine yerleştirilmiş kısa bir parça telden (eriyebilir eleman) oluşur. Tel ise vidanın taban ve yanlarındaki metal kutuplara bağlıdır. Tüm bu düzenekler, sigortanın eridiğinin kolayca görülebilmesi amacıyla bir saydam cam ya da mika kutu içine konur. Yüksek akımların söz konusu olduğu sanayi uygulamalarında yaygın olarak kullanılan kovanlı sigorta ise, silindirik biçimli bir yalıtkan tüp ile tüpün her iki ucuna bağlanmış eriyebilir bir elemandan oluşur.

sigorta primi, sigorta sisteminde sigortacıya ödenen ücret. Sosyal sigorta ve özel sigorta alanlarında olmak üzere iki tür sigorta primi vardır.

Sosyal sigorta hukukunda prim, sigortalıya yapılan yardım ve ödemelerle her tür yönetim giderlerini karşılamak üzere işveren ve sigortalılardan alınan ödentii payından oluşur. Başlıca türleri iş kazası ve meslek hastalığı sigortası primi, analık sigortası primi, malullük, yaşlılık ve ölüm sigortası primi, sosyal güvenlik destek primidir. Prim miktarı, uygulamada genellikle ücret miktarına belirli yüzdelere uygulanarak saptanır.

1

2

3

4

5

6